Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

LEKSIKON
FOR OPDRAGERE
I

LEKSIKON FOR OPDRAGERE

Pædagogisk-psykologisk-social håndbog

REDIGERET AF

A. C. Højberg Christensen

K. Grue-Sørensen

Axel Skalts

Redaktionssekretær: Sven Alkærsig

BIND I: A—K

J. H. SCHULTZ FORLAG

MCMLIII

J. H. SCHULTZ A/S - UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI - KØBENHAVN

FORORD

Ordet opdragelse rummer mange og vidt forskellige problemer, som alle, der har med børn eller unge at gøre, før eller senere må tage stilling til. Problemerne er blevet større og flere, efterhånden som vor viden og erfaring er vokset, og efterkrigstiden har skabt en række nye, der skal løses.

Man har i Danmark hidtil savnet et opslagsværk, der, foruden at give oplysninger om alle spørgsmål vedrørende det normale barns udvikling og opdragelse og de unges videre teoretiske og praktiske uddannelse, tillige behandler de problemer, der angår de unge, som af konstitutionelle eller miljøbetingede årsager møder vanskeligheder under deres opvækst. LEKSIKON FOR OPDRAGERE, der vil søge at afhjælpe dette savn, fremtræder derfor som en pædagogisk-psykologisk-social håndbog.

En central plads i værket indtager skildringen af de unges uddannelsesmuligheder, skildringer af det samlede danske skolevæsen, dets historie og nuværende struktur samt undervisningspraksis, omfattende alle skolens led: folkeskolen, den højere skole, den faglige og tekniske undervisning, seminarierne og universiteterne og de øvrige højere læreanstalter — tillige med ungdomsundervisningen i dens forskellige forgreninger: højskolen, aftenskolen, ungdomsskolen etc. Erhvervsvejledende artikler giver oplysning om læreforholdene i de praktiske fag.

Opdragelseskunstens grundvidenskaber psykologi og pædagogik behandles i fyldige bidrag. Erkendelsen af psykologiens betydning for opdragelsen — både i hjem og i skole — har i den sidste menneskealder været i rivende vækst. Psykologien er en ung videnskab, og om adskillige spørgsmål hersker der delte meninger. LEKSIKON FOR OPDRAGERE har set det som sin opgave at give oplysning om psykologiens nuværende stilling uden ensidighed og med hensyntagen til de nyeste synspunkter. Opgaven er søgt løst på en sådan måde, at der er oplysning at hente såvel for dem, der vil have en grundlæggende orientering om fundamentale spørgsmål, f. eks. børne- og ungdomspsykologi, børnekriminalitet, neuroselære og psykoterapi, som for dem, der allerede er i besiddelse af en del psykologisk viden. I korte artikler gives der forklaring på de væsentlige fagudtryk, som man støder på under læsning af psykologisk litteratur. Som baggrund for billedet, som det tegner sig idag, skildres pædagogikkens og psykologiens historie samt biograferes de betydeligste mænd og kvinder inden for disse fag. Barnets legemlige udvikling og de almindelige børnesygdomme er skildret af værkets pædiatriske medarbejder.

Herudover tilstræber LEKSIKON FOR OPDRAGERE at give oplysninger om de juridiske og sociale problemer, som forældre, værger eller andre opdragere kan blive stillet overfor ved barnets opdragelse.

Da dette er et meget vidtspændende område, der berører blandt andet forsorgslovgivningen, familieret, arveret, strafferet, forsikringsret og arbejdsret, har det været nødvendigt at lægge særlig vægt på at give oplysninger om samfundets hjælp til de unge, der af forskellige årsager møder vanskeligheder under deres opvækst.

LEKSIKON FOR OPDRAGERE giver derfor udførlige oplysninger om børneforsorg og særforsorg, om forsorgens lovmæssige grundlag og om de institutioner, der tager sig af hemmede og evnesvage børn eller af børn med tilpasningsvanskeligheder. Endvidere findes de juridiske regler, som udelukkende har gyldighed for børn og unge, medens regler, der er fælles for såvel voksne som børn, kun er medtaget i det omfang, det har været nødvendigt til belysning af de øvrige artikler.

Nærved 300 fagfolk har bidraget til værket ud fra redaktionens ønske om for hvert emne at finde den mest sagkyndige.

Enkelte artikler har redaktionen bearbejdet, suppleret eller forkortet. Dog har redaktionen ikke tilstræbt en absolut ensartethed, endsige ensretning. Forskelligartede synspunkter er kommet til udtryk, som det er ønskeligt i et værk, der er helliget en så levende sag som opdragelse og forsorg for unge.

Det redaktionelle arbejde blev i det store og hele afsluttet i oktober 1952; hvor det har været muligt, er der dog under trykningen taget hensyn til nye bekendtgørelser, statistiske oplysninger m. m.

Redaktionen benytter lejligheden til at takke alle de institutioner, organisationer og enkeltpersoner, der på redaktionens henvendelse har givet værdifulde oplysninger. En særlig tak rettes til Statens Pædagogiske Studiesamling og dennes medarbejdere, samt til de personer og institutioner, der har bidraget til artiklerne om de udenlandske skolevæsener. En skildring af alle landes skolevæsen ville have sprængt værkets rammer; redaktionen har dog anset det for betydningsfuldt at bringe artikler om en række lande, der skønnes at have særlig interesse for danske læsere. Fremstillingerne støtter sig til de respektive landes officielle materiale. For værdifulde bidrag eller udtalelser takker redaktionen: adjunkt Olaf Lindum (England); rektor A. A. Koskenjaakko (Finland); Pierre Moisy, direktør for det franske institut i Kbh. (Frankrig); lektor Kristinn Ármannsson (Island); rektor H. Ruge og inspektør Kay Piene (Norge); dr. H. Reinhardt (Schweiz); adjunkt, cand. mag. Oleg Koefoed (Sovjetunionen); undervisningsrådet R. Lundblad og kanslirådet F. Sandberg (Sverige); Oberschulrat dr. F. Hilker (Tyskland) og U. S. Information Service, Kbh. (U. S. A.).

LEKSIKON FOR OPDRAGERE henvender sig således til forældre, lærere, socialrådgivere, erhvervsvejledere o. m. fl. Det vil tillige være et nyttigt opslagsværk for statslige og kommunale myndigheder, der her samlet under eet ville kunne finde de oplysninger, som ellers må søges spredt i det indviklede kompleks af love og administrative bestemmelser.

A. C. Højberg Christensen
undervisningsinspektør, dr. phil.

K. Grue-Sørensen
skolepsykolog, dr. phil.

Axel Skalts
departementschef, cand. jur.

MEDARBEJDERLISTE

Forkortelser anvendt i listen: a. og s., arbejds- og socialmin.; i. og b., indenrigs- og boligmin.; j., justitsmin.; st., statsmin.; u., undervisningsmin. — Artiklerne er signeret med en kort signatur, som findes i nedenstående liste i parentes efter forfatternavnet.

AMELUNG, HENNING, *sekretær i st., cand. jur.* (H. A.)
ANDERSEN, ADOLPH, *teknisk leder af statens nodetrykkeri for blinde* (A. A-n.)
ANDERSEN, AKSEL, *organist, kantor* (A. A.)
ANDERSEN, C. C., *rektor, cand. mag* (C. C. A.)
ANDERSEN, ERIK, *skoleinspektør, sekretær i FORENINGEN NORDEN* (E. A.)
ANDERSEN, INGOLF, *kommunelærer* (I. A.)
ANDERSEN, K. B., *højskoleforstander, cand. polit.* (K. B. A.)
ANDERSEN, LARS, *forskningsleder, cand. polit.* (L. A.)
ANDERSEN, MARTIN, *direktør for Det Fynske Musikkonservatorium* (M. A.)
ANDERSEN, TAGE, *konsulent* (T. A.)
ANDREASSEN, J., *kaptajn* (J. A.)
ANDRESEN, P. H., *overlæge, dr. med.* (P. H. A.)
ANTONSEN, H., *fuldmægtig i a. og s., cand. jur.* (Ant.)
APPEL, MARGRETE, *konsulent* (M. A-l.)
ARVIN, G. J., *fhv. rektor, cand. mag.* (G. J. A.)
BAHNSEN, POUL, *forstander for Københavns kommunes psykotekniske institut, mag. art.* (P. B.)
BALTZER, VILH., *inspektør, cand. mag.* (V. B.)
BARDENFLETH, KRISTINE, *forstanderinde* (K. B.)
BARFOD, A., *fhv. departementschef, cand. jur.* (A. B.)
BENDTSEN, H., *fuldmægtig* (H. B-n.)
BERG-SØRENSEN, PALLE, *lektor, cand. mag.* (P. B-S.)
BERTELSEN, K. A. BJØRKLUND, *kontorchef i i. og b., cand. jur.* (K. A. B. B.)
BERTOLT, OLUF, *forretningsfører i Arbejdernes Oplysningsforbund* (O. B.)
BIERING-SØRENSEN, KNUD, *børnelæge* (K. B-S.)
BIILMANN, CHR. H., *aftenskoleinspektør* (Chr. H. B.)
BJERRUM, NIELS, *fhv. direktør for Landbohøjskolen, professor, dr. phil.* (N. B.)
BJØRNEBOE, OTTO, *fhv. undervisningsinspektør, cand. mag.* (O. B-e.)
BLOM-ANDERSEN, A., landsdommer, cand. jur. (A. B-A.)
BOESEN, EJNAR, *sanginspektør* (E. B.)
BOISEN, POUL, *rektor, cand. mag.* (P. B.)
BONNEVIE, POUL, *overlæge, professor, dr. med.* (P. B-e.)
BOOLSEN, R. WATT, *ekspeditionssekretær i centralarbejdsanvisningskontoret, cand. mag.* (R. W. B.)
BORRESCHMIDT, HENRY, *kontorchef i a. og s., cand. jur.* (H. B.)
BORUP, ERNST J., *forstander for Vartov* (E. J. B.)
BREDMOSE, G. V., *overlæge* (G. V. B.)
BREDSDORFF, MORTEN, *seminarieforstander, mag. art.* (M. B-f.)
BRYNSKOV, BJØRN, *fuldmægtig i u., cand. jur.* (Bj. Br.)
BUHELT, BIRGITTE, *håndarbejdsinspektør* (B. B-t.)

BAASTRUP, OVE, *forstander for Statens Kostskole for Døve, præst* (O. B-p.)
CHRISTENSEN, A. C. HØJBERG, *undervisningsinspektør, dr. phil.* (H. C.)
CHRISTENSEN, JOHS. DONS, *forstander for Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole* (Ds. C.)
CHRISTENSEN, GEORG, *seminarieforstander, mag. art.* (G. C.)
CHRISTENSEN, H. JEFSEN, *gårdejer, landstingsmand* (H. J. C.)
CHRISTENSEN, MARTHA, *vicegymnastikinspektør, seminarielærerinde* (M. C.)
CHRISTENSEN, W. BØGH, *administrationschef for Det kgl. Blindeinstitut, cand. jur.* (W. B. C.)
CHRISTIANSEN, CHRISTIAN, *professor, direktør for Det kgl. Danske Musikkonservatorium* (Chr. Chr.)
CHRISTIANSEN, KARL O., *lektor ved Kbh.s Universitet, mag. art.* (K. O. C.)
CHRISTJANSEN, DISA, *overlærer* (D. C.)
CLAUSEN, KARL, *lektor, cand. mag.* (K. C.)
CLEVIN, JØRGEN, *kommunelærer* (J. C.)
DAHLSGAARD, INGA, *programsekretær ved statsradiofonien, redaktør* (I. D.)
DAM, POUL, *højskolelærer* (P. D.)
DAM, ROBERT, *sekretær i j., cand. jur.* (R. D.)
DANIELSEN, ERIK, *skoleinspektør* (E. D.)
DICH, JØRGEN, S., *professor, cand. polit.* (J. S. D.)
DOSE, KAI, *redaktør, overlærer* (K. D.)
DREYER, ERIK, *direktør for arbejds- og fabriktilsynet, cand. jur.* (E. Dr.)
DROSTBY, E., *ekspeditionssekretær i u., cand. jur.* (E. D-y.)
DUE, N. V., *lektor, cand. mag.* (N. V. D.)
EGSGAARD, JENS, *læge* (J. E)
EHLERS, H., *professor, dr. med.* (H. E-s.)
ERIKSEN, J. K., *rektor, cand. mag.* (J. E. K.)
FANGEL, ESTHER, *lærerinde* (E. F.)
FARUP, BODIL, *klinikchef, børnepsykolog, cand. psych.* (B. F.)
FATUM, POUL, *tegneinspektør* (P. F.)
FAURHOLT, CARL, *rektor, professor, dr. phil.* (C. F.)
FAURING, K., *overlærer, landsretssagfører, cand. jur.* (K. F.)
FLORIS, E., *forstander for skolehjemmet Gamle Bakkehus* (E. F.)
FORCHHAMMER, GRETHE, *mag. scient.* (G. F-r.)
FRANCK, GUDRUN, *børnebibliotekar* (G. F.)
FRANCK, SIG., *overlæge, dr. med.* (Sig. Fr.)
FREDERIKSEN, RIKARD, *lektor, cand. mag.* (R. Fr.)
FREMM, ARNE, *kontorleder i Mellemfolkeligt Samvirke* (A. F.)
FRIIS, HENNING, *statsvidenskabelig konsulent, cand. polit.* (H. F.)
FROM, FRANZ, *universitetsamanuensis, dr. phil.* (F. F.)
FROM, SUNNA, *børnepsykolog, fil. mag.* (S. F.)
FUGLSANG-DAMGAARD, H., *biskop, dr. theol.* (H. F-D.)
FUSSING, HANS H., *lektor, dr. phil.* (H. H. F.)
GALATIUS, G., *sløjdinspektør* (G. G-s.)
GARDE, ANNELISE, *grafolog* (A. G.)
GARDE, OTTO, *formand for Landsnævnet for Børneforsorg, cand. jur.* (O. G.)
GEDDE, KNUD, *højskoleforstander, forretningsfører* (K. G.)
GEIGER, THEODOR †, *professor, dr. jur.* (T. G-r.)
GIØDESEN, ERIK, *lektor, cand. mag.* (E. Gi.)
GLAD, TH., *landbrugskonsulent* (Th. G.)
GODSK, L. A., *fhv. forstander for Den danske andelsskole i Middelfart* (L. A. G).
GREGERSEN, BENT, *civilingeniør* (B. G.)

GREGERSEN, TORBEN, *kommunelærer* (T. Gr.)
GREVE, SV., *kommandør* (G.)
GRUE, O., *kaptajnløjtnant* (O. Gr.)
GRUELUND, G., *lektor, cand. mag.* (G. G-d.)
GRUE-SØRENSEN, K., *skolepsykolog, dr. phil.* (K. G-S.)
GRØNBORG, HARALD, *forstander for Fyns husmandsskole* (H. G.)
GULDHAMMER, H. A., *navigationsdirektør* (H. A. G.)
GØRTZ, GRETE, *sanitetslæge* (Gr. G.)
HANSEN, ADOLPH, *sekretær i Danske Afholdsselskabers Landsforbund* (Adh. H.)
HANSEN, BERNHARD, *skoledirektør* (Bernh. H.)
HANSEN, DINES, *lysbilledkonsulent* (D. H.)
HANSEN, EDVIN, *tegneinspektør* (Edv. H.)
HANSEN, EMANUEL, *professor, dr. phil.* (E. H.)
HANSEN, HANS HENNING, *arkitekt* (H. H. H.)
HANSEN, K., *kaptajn* (K. H.)
HANSEN, J. STIG, *overlærer, forstander* (J. S. H.)
HARTLING, M., *fhv. skoleinspektør* (M. H-g.)
HASTRUP, AAGE, *landsdommer, cand. jur.* (Aa. H.)
HAUERSLEV, ERIK, *sekretær i Arbejdernes Oplysningsforbund,* (E. H-v.)
HAUGEN-JOHANSEN, PETER BENT, *sekretær i u., cand. jur.* (P. H-J.)
HAUGLAND, ÅGE, *mag. art.* (Å. H.)
HEERUP, GUNNAR, *lektor, mag. art.* (G. H-p.)
HEJLE, THS. P. †, *direktør ved Dansk Skolescene* (Ths. H.)
HENDRIKSEN, G., *kontorchef, cand. jur.* (G. H.)
HENRICHSEN, CARSTEN L., *lektor, cand. mag.* (C. L. H.)
HOLM, A., *forstander for Statens kostskole for døve i Nyborg, cand. theol.* (A. H.)
HOLM, THORKILD, *kommunelærer* (Th. H.)
HORSENS, A., *forstander ved Kbh.s Kommunes Fritidshjem I, godsejer* (A. H-s.)
HORSTEN, H., *kontorchef i a. og s., cand. jur.* (H. Hst.)
HVASS, HANS, *lektor, cand. mag.* (H. Hv.)
HVID, M., *politiskolechef, cand. jur.* (M. H.)
HVIID, AXEL, *skovrider* (A. Hv.)
HØEG, CARSTEN, *professor, dr. phil. og jur.* (C. H-g.)
HØFFDING, FINN, *komponist, professor* (F. H.)
HAARLØV, TYGE, *kontorchef i a. og s., dr. jur.* (T. H.)
ILLERIS, BODIL, *boligkonsulent* (B. I.)
ILSØE, N. H., *kommunelærer* (N. I.)
IPSEN, GUNNAR, *personalechef* (G. Ip.)
ISENSTEIN, HARALD, *billedhugger* (H. I-n.)
IVERSEN, MOGENS, *bibliotekskonsulent, cand. mag.* (M. I.)
JACOBSEN, V., *oberstløjtnant, afdelingschef i forsvarsmin.* (V. J-n.)
JAKOBSEN, B. O., *kaptajn* (B. O. J.)
JAKOBSEN, RASMUS, *skolepsykolog, cand. psych.* (R. J-n.)
JENSEN, A. EGEBERG, *rektor, cand. mag.* (Eg. J.)
JENSEN, EJNAR, *fuldmægtig i u., cand. jur.* (E. J.)
JENSEN, E. BORUP, *lektor, mag. art.* (E. B. J.)
JENSEN, FRODE, *bibliotekar, fagkonsulent* (Fr. J.)
JENSEN, HANS, *adjunkt, cand. mag.* (H. J.)
JENSEN, H. BAHNE, *skoleinspektør, redaktør* (H. B. J.)
JENSEN, KR. THOMSEN, *viceskoledirektør, mag. art.* (Kr. Th. J.)
JENSEN, OTTO, *kontorchef i Grønlandsdepartementet, cand. jur.* (O. J.)
JENSEN, VALDEMAR, *forstander for Vilvorde Havebrugshøjskole* (Vald. J.)

JENSEN, VALDEMAR, *skoleinspektør* (V. J.)
JEPPESEN, IMMANUEL, *inspektør, mag. art.* (Im. J.)
JERICHAU, G., *kontorchef i Forsvarets velfærdstjeneste* (G. J.)
JOHANSSON, JOHAN, *vicegymnastikinspektør* (J. J.)
JUHL-CHRISTENSEN, P. O., *kontorchef i a. og s., cand. jur.* (P. J-C.)
JØRGENSEN, ARNE, *viceinspektør* (A. J.)
JØRGENSEN, JØRGEN, *professor* (J. J-n.)
JØRGENSEN, JØRGEN J., *fhv. skoleinspektør* (J. J. J.)
JØRGENSEN, POUL †, *lektor, cand. mag.* (P. J.)
JØRGENSEN, POVL, *gymnastikinspektør* (P. J-n.)
JØRGENSEN, RASMUS, *skoleinspektør* (R. J.)
JØRGENSEN, SVEND W., *forstander for Ungdomsgaarden, Brønshøj* (S. W. J.)
KALISKI, THOMAS, *hospitalspsykolog, mag. art.* (Ths. K.)
KALLESTRUP, LAUGE R., *fuldmægtig i Statistisk Departement, cand. polit.* (K-p.)
KALLMOS, REINHOLDT †, *forstander for Translatørskolen* (R. K.)
KEMP, TAGE, *professor, dr. med.* (T. K.)
KIÆRULFF, H. D. T., *redaktør* (H. D. T. K.)
KJÆR, HOLGER, *højskolelærer, dr. phil.* (H. K.)
KOCH-OLSEN, IB, *direktør, cand. mag.* (I. K-O.)
KORNERUP, BJØRN, *overarkivar, kgl. ordens-historiograf, dr. theol.* (B. K.)
KRABBE, OTTO, *sekretær, cand. theol.* (O. K.)
KRAFT, GERDA, *chef for propagandasektionen i Danmarks Lottekorps* (G. Kr..)
KRAGH-MÜLLER, C. C., *skoleinspektør, cand. psych.* (C. C. K-M.)
KRARUP, PER, *rektor, cand. mag.* (P. Kr.)
KREMER, O. H., *fuldmægtig i arbejds- og fabriktilsynet, cand. jur.* (O. K-r.)
KRISTENSEN, JES, *viceskoleinspektør* (J. Kr.)
LARSEN, CARL AAGE, *seminarielærer, cand. psych.* (C. Aa. L.)
LARSEN, CHR. O. T., *faginspektør* (Chr. L.)
LARSEN, ELISABETH, *undervisningsleder* (E. L.)
LARSEN, KNUD, *kontorchef i i. og b., cand. jur.* (K. L.)
LARSEN, OSVALD, *direktør for handelsskoleundervisningen, cand. mag.* (O. L.)
LARSEN, SKJOLD, *skoleinspektør, cand. psych.* (Sk. L.)
LARSEN, SVEND, *rektor, cand. mag.* (Sv. L.)
le MAIRE, LOUIS, *direktør for statens sindssygehospitaler, dr. jur.* (le M.)
LEUNING, ERIK, *direktør for den sociale særforsorg, cand. jur.* (E. L-g.)
LILHOLDT, VOLMER, *adjunkt, cand. mag.* (V. L.)
LINDHARDT, MARIE, *kontorchef i sundhedsstyrelsen, cand. polit.* (M. L.)
LISBERG, H. BERING †, *forstander for Statens Institut for Talelidende* (H. B. L.)
LOFF, OTTOMAR, *lektor, cand. merc.* (O. L-f.)
LORENTZEN, H. G., *stiftamtmand, cand. jur.* (H. G. L.)
LUND, K. BUDDE, *kontorchef i Grønlandsdepartementet, cand. jur.* (B. L.)
MADSEN, POUL, *fhv. fuldmægtig i a. og s., cand. jur.* (P. M-n.)
MADSEN, TH., *adjunkt, cand. mag.* (Th. M.)
MADSEN, AAGE, *mag. art.* (Aa. M.)
MARSCHALL, P., *direktør, civilingeniør* (M-l.)
MARTENSEN-LARSEN, V., *fuldmægtig i u., cand. jur.* (V. M-L.)
MATHIESEN, ERIK, *forstander for Kbh.s Maskinskole, cand. polyt.* (M.)
MOE, BJØRN, *direktør, mag. art.* (B. M.)
MOLDT, CLAUS, *skoleinspektør* (C. M.)
MOLLERUP, HELGA, *børnebibliotekar* (H. M.)
MORTENSEN, INGER KRISTINE, *småbørnspædagog* (I. K. M.)
MÜLLER, POUL, *inspektør ved Statens Pædagogiske Studiesamling* (P. M.)

MØLLER, FRITZ, *byretsdommer, cand. jur.* (F. M.)
MØNSTED, H., *fhv. viceskoleinspektør* (H. M-d.)
NIELSEN, JOHS., *skolebiblioteksinspektør* (J. N.)
NIELSEN, KARL, *rektor, cand. mag.* (K. N.)
NIELSEN, LAURITZ †, *overbibliotekar, dr. phil.* (L. N.)
NIELSEN, KIRSTEN MUNK, *skolekøkkeninspektør* (K. M. N.)
NIELSEN, N. C. THOMSEN, *kommunelærer* (N. C. T. N.)
NIELSEN, V. SVENDER, *fuldmægtig i Samfundet og Hjemmet for Vanføre, cand. jur.* (V. S. N.)
NIELSEN, VILH., *højskolelærer, cand. theol.* (V. N.)
NISSEN, MOGENS, *lektor, cand. mag.* (M. N.)
NORRILD, SVEND, *lektor, cand. mag.* (Sv. N.)
NOVRUP, JOHANNES, *højskoleforstander, fhv. statskonsulent, mag. art.* (J. N-p.)
NØRLUND, POUL †, *museumsdirektør, dr. phil.* (P. N.)
NØRLYNG, TH., *viceskoleinspektør* (Th. N.)
NØRVIG, ANNE MARIE, *skoleinspektør, cand. psych.* (A. M. N.)
OLSEN, K. V., *lektor, cand. mag.* (K. V. O.)
OLSEN, ROBERT, *sekretær i Herbergs-Ringen* (R. O.)
OLSEN, SVEND, *viceskoleinspektør* (Sv. O.)
PEDERSEN, SVEND, *kommunelærer* (Sv. P.)
PETERSEN, KAREN HARREKILDE, *efor ved Kvindekollegiet ved Aarhus Universitet* (KHP)
PETERSEN, K. HELVEG, *skoleinspektør, generalsekretær for Verdens Venskabs Forbundet* (H. P.)
PETERSEN, MARGOT, *tidl. sekretær i Dansk Kvindesamfund* (M. P.)
PETERSEN, OVE, *oberstløjtnant* (O. P.)
PLENGE, JØRGEN, *forstander for Det kgl. Blindeinstitut, cand. mag.* (Pl.)
POULSEN, MARIUS, *sekretær* (M. P.)
POULSEN, T. A., *oberst* (T. A. P.)
PRÆTORIUS, S. H., *kontorchef ved invalideforsikringen* (S. H. P.)
RASMUSSEN, REBEKKA, *skoleinspektør, cand. mag.* (R. R.)
RASMUSSEN, STEEN EILER, *arkitekt, professor* (S. E. R.)
RASMUSSEN, THØGER, *koncertsanger, sangpædagog* (T. R.)
RATTLEFF, ANKER, *cand. psych.* (A. R.)
REUMERT, JOHS., *lektor, cand. mag.* (J. R.)
ROESEN, AUGUST, *fuldmægtig i kirkeministeriet, cand. jur.* (Aug. R.)
ROLFF, HARALD, *vicestadsbibliotekar* (H. R-f.)
ROLVER, J., *skoleleder* (J. R-r.)
RONA, G., *redaktør, dr. jur.* (G. R.)
ROSS, ELSE-MERETE, *adjunkt, cand. mag.* (E-M. R.)
ROSSEN, A. P., *lektor, cand. mag.* (A. P. R.)
ROSTOCK-JENSEN, K., *redaktør, cand. jur.* (K. R-J.)
RUBINSTEIN, P., *rektor, cand. mag.* (P. R.)
RUE, HARALD, *lektor, cand. mag.* (H. R.)
RUNGE, EDV., *overlærer* (E. R.)
SANDAL-JEPPESEN, DORA, *fhv. pæd. viceinspektør* (D. S.)
SAXE, J., *forstander for Danmarks Brevskole, fhv. lektor, cand. mag.* (J. S-e.)
SAXOV, SVEND ERIK, *cand. mag.* (S. S.)
SCHACHT, A. R., *skoleinspektør* (Sch.)
SCHEPELERN, VILHELM, *fhv. skoleinspektør, cand. theol., dr. phil.* (V. Sch.)
SCHULTZ, ERIK, *administrationschef i civilforsvarsstyrelsen, cand. jur.* (E. Sch.)
SIEGUMFELDT, MAX, *arkitekt* (M. S.)

SIGSGAARD, JENS, *seminarieforstander, cand. psych.* (J. S.)
SIGSGÅRD, THOMAS, *skolepsykolog, cand. psych.* (Ths. S.)
SJALLUNG, GRUNDDAL, *mag. art.* (G. S-g.)
SKALTS, VERA, *direktør for Mødrehjælpsinstitutionen, cand. jur.* (V. S.)
SKJERBÆK, OLUF J., *overinspektør for børneforsorgen* (O. Skj.)
SKYTTE, P., *kommunelærer* (P. Sk.)
SLETTEN, K. A., *ekspeditionssekr. i direktoratet for sygekassevæsenet, cand. polit.* (K. A. S.)
SMITH, HELGE, *stabslæge* (H. S.)
SMITT, JARL WAGNER, *læge* (J. W. S.)
STAHL, E., *direktør for Maskinistundervisningen, civilingeniør* (E. St.)
STORM, KAI, *økonomiinspektør ved Danmarks Tandlægehøjskole, cand. jur.* (K. S.)
STUBBE TEGLBJÆRG, H. P., *overlæge, dr. med.* (H. P. S. T.)
STÜRUP, ELISABETH, *beskæftigelsesterapeut* (E. S.)
STÜRUP, GEORG K., *overlæge, dr. med.* (G. K. S.)
SUENSON, PALLE, *arkitekt, professor* (P. S.)
SVANHOLT, OTTO, *lektor, cand. mag.* (O. S.)
SØLVHØJ, HANS, *afdelingschef ved Statsradiofonien, cand. mag.* (H. Sø.)
SØRENSEN, L. LYKKE, *fhv. skoleinspektør* (L. S.)
TERKELSEN, PER TAGE, *kontorchef i i. og b., cand. jur.* (T.)
THAMSBORG, S. E. MILAN, *kaptajnløjtnant* (S. E. M. T.)
THISTED-JENSEN, ERIK J., *inspektionschef, socialrådgiver* (E. T-J.)
THORARENSEN, J. J., *inspektør* (J. Th.)
THORKIL-JENSEN, N., *direktør for Veterinær- og Landbohøjskolen, professor* (N. Th.-J.)
THORNING, JUST, *mag. art.* (J. T-g.)
THUNE-STEPHENSEN, G., *koncertsanger* (Th.-S.)
TOPSØE-JENSEN, HANS, *kontorchef i j., cand. jur.* (T-J.)
TORDRUP, S. A., *skolepsykolog, mag. art.* (S. A. T.)
TORKILD-HANSEN, ESTRID, *kontorchef i u., cand. jur.* (T-H.)
TORPE, HARALD, *skolepsykolog, mag. art.* (H. T.)
TRAP, PEDER M., *gymnastikinspektør* (P. M. Tr.)
TROENSEGAARD, C. S. T., *lektor, cand. mag.* (C. S. T.)
ULRICH, G. C. C., *inspektør ved Danmarks Tekniske Højskole, cand. jur.* (G. C. C. U.)
UNSGAARD, I. J., *kontorchef i Dir. f. Statens Sindssygehospitaler, cand. jur. (I. J. U.)*
WANSCHER, J. H., *mag. scient.* (J. H. W.)
VEDEL-PETERSEN, K., *kontorchef i centralarbejdsanvisningskontoret* (K. V-P.)
WESTENHOLZ, H., *oberstløjtnant* (Wz.)
WESTERGAARD, ANNA, *fhv. overtrafikkontrollør* (A. W.)
VESTERGAARD, KR., *kommunelærer, forfatter* (Kr. V.)
WIELL, KNUD †, *cand. jur.* (K. W.)
WINGSØE, ERIK, *ekspeditionssekr. i Statens udvandringskontor, cand. jur.* (E. W.)
VOLQVARTZ, RIGBORG, *mag. art.* (R. V.)
VYNNE, POUL, *forstander* (P. V.)
WÖLDIKE, MOGENS, *kapelmester, organist, mag. art.* (M. W.)
WAAGE, OLAF, *universitetssekr., chef for konsistorialkontoret, cand. mag.* (O. W.)
ZYTPHEN-ADELER, H., *fuldmægtig i udenrigsmin., kst. dommer, cand. jur.* (H. Z-A.)
ØSTRUP, CHRISTIAN, *skoleinspektør* (C. Ø.)

Forkortelsesliste

Der er brugt de gængse forkortelser. Stikordet er i reglen i den pågældende artikel gentaget ved sit begyndelsesbogstav både for entals- og flertalsformen. For at lette læseren værkets benyttelse gives nedenstående en liste over de benyttede forkortelser.

ab. prov. = abortus provocatus
add. = addition, addere
admin. = administrativ
afd., afdl. = afdeling
afh., afhl. = afhandling
a. h. t. = af hensyn til
akad. = akademisk
alf. = alfabetisk
alm. = almindelig
amer. = amerikansk
an. = anordning
anf. = anføre
ang. = angående, angå
anm. = anmeldelse, anmærkning
anv. = anvendt, anvendelse
Ap. Gern. = Apostlenes Gerninger
arb. = arbejde.
asst. = assistent, assisteret

bd. = bind
bearb. = bearbejdet
beg. = begynde, begyndelsen
beh. = behandling
bek. = bekendtgørelse
best. = bestemmelse
bet. = betænkning
betegn. = betegnelse
bev. = bevilling
bl. a. = blandt andet

c., ca. = cirka
cir. = cirkulære
ctr. = contra

d. = den
da. = dansk
Danm. = Danmark
dav. = daværende
d. e. = det er
def. = definition
dg. = dage
dgl. = daglig
div. = division, dividere
doc. = docent
dr. = drenge
d. s. s. = det samme som
d. v. s. = det vil sige

egl., egtl. = egentlig
eks. = eksamen
e. Kr. = efter Kristi
el. = eller
el. lign., el. l. = eller lignende
EM = eksamensmellemskole
endv. = endvidere
eng. = engelsk
epidem. = epidemisk
ESP = ekstra-sensorisk perception
etc. = etcetera
europ. = europæisk
evang. = evangelisk
evt. = eventuelt

f. = født
f. eks. = for eksempel
ff. = følgende
fhv. = forhenværende
fi. = finsk
fig. = figur
filos. = filosofi, filosofisk
f. Kr. = før Kristi
fl. = flere
flg. = følgende
FM = (eksamens)fri mellemskole
forb. = forbindelse
foren. = forening
forf. = forfatter
forh. = forhold
forsk. = forskellig
fp(p). = forsøgsperson(er)
f. s. v. = for så vidt
f t. = for tiden
førn. = førnævnte
førstn. = førstnævnte

G = gymnasieklasse
geogr. = geografi(sk)
gl. = gammel
gl. da. = gammeldansk
gnm. = gennem
gr. = græsk
grl. = grundlag, grundlagt

ha = hektar
henh., hhv. = henholdsvis
hist. = historisk
HK = hestekræfter
holl. = hollandsk
hz = hertz

IA = intelligensalder
ifl., iflg. = ifølge
i henh. t. = i henhold til
IK = intelligenskvotient
incl. = inclusive
indb. = indbyggere
indf. = indenfor
inkl. = inklusive
inst. = institution
isl. = islandsk
i st. f. = i stedet for
ital. = italiensk

jfr., jvr. = jævnfør

Kbh. = København
kgl. = kongelig
kl. = klasse, klokken
kl.-spr. = klassisk-sproglig
komm. = kommission
konserv. = konservatorium
kst. = konstitueret
kv(dl). = kvinde(lig)

LA = levealder
lat. = latin(sk)
lign. = lignende
litt. = litteratur
L. O. F. = Loven om off. forsorg

m. = med
MA = mentalalder
maks. = maksimum
m. a. o. = med andre ord
mat. = matematisk
mat.-nat. = matematisk-naturvidenskabelig
mdl. = mandlig
md(r). = måned(er)
med. = medicinsk
medl. = medlem
medudg. = medudgiver
m. fl. = med flere
m. h. = med henblik
m. h. t. = med hensyn til
mil. = militær
min. = ministerium
m. m. = med mere
mods. = modsat
mult. = multiplikation
m. v. = med videre

ndf., nf. = nedenfor
no. = norsk
nr. = nummer
ns. = normalsider
n.-spr. = ny-sproglig
nug. = nugældende
nuv. = nuværende

o. a. = og andre, og andet
oblig. = obligatorisk
o. desl. = og deslige
off. = offentlige
offic. = officielt
o. fl. = og flere
o. fl. a. = og flere andre
o. m. fl. = og mange flere
omg. = omgående
omkr. = omkring
opl. = oplag
opr.(s) = oprette(s)
org. = organisk
o. s. fr. = og så fremdeles
o. s. v. = og så videre
ovenn. = ovennævnte
ovf. = ovenfor

par. = paragraf
pct. = procent
pg. = piger
p. g. a., p. gr. a. = på grund af
pkt. = punkt
polit. = politisk
pr. = per
princ. = principielt
prof. = professor
psyk. = psykologisk
pt. = patient
pæd., pædag. = pædagogisk
påflg. = påfølgende
påg., pågld. = pågældende

rdl. = rigsdaler
regl. = reglement
resol. = resolution
resp., rsp. = respektivt
rev. = revision

s. = se
schw. = schweizisk
s. d. = se der
sek. = sekund
sem. = seminarium
s. f. = som følger
sidstn. = sidstnævnte
s. k., såk. = såkaldt
skand. = skandinavisk
skr. = skrift, skriftlig
sml., smlg. = sammenlign
spec. = specielt
spor. = sporadisk
stk. = stykke
strfl. = straffelov
subt. = subtraktion
suppl. = suppleret, supplement
sv. = svensk
s. å. = samme år

t. = til
tdr. = tønder
tekn. = tekniske
tidl. = tidligere
tilf. = tilfælde
tilsv. = tilsvarende
ty. = tysk
Tyskl. = Tyskland

udarb. = udarbejdet
udd. = uddannelse
udf. = udføre
udg. = udgave, udgive(t)
underv. = undervisning
ugl., ugtl. = ugentlig
univ. = universitet

v. = ved
vedk. = vedkommende
vedr. = vedrørende
vedt. = vedtægt
v. hj. a. = ved hjælp af
vidensk. = videnskabeligt

ændr. = ændring

øvr. = øvrige

åndl. = åndelig
år. = årige
årg. = årgang
årh. = århundrede
årl. = årlig

A

A- som forstavelse angiver, at noget falder helt uden for et givet synspunkt, f. eks. alogisk, amoralsk (til forskel fra ulogisk, umoralsk). Det betegner ligeledes fraværelsen af en given egenskab, f. eks. *agrafi*, fraværelse af evnen til at skrive, *alali*, fraværelse af evnen til at frembringe artikulerede lyde. Foran vokaler hedder forstavelsen, *an-*, f. eks. *anosmi*, fraværelse af lugtesansen. K. G-S.

Abbotsholme, The New School, Derbyshire blev åbnet 1889 af Cecil Reddie, som i den søgte at forbinde det bedste fra den klassiske engelske kostskoleopdragelse med det bedste i de nye opdragelsesideer, og regnes for en af moderne opdragelses foregangsskoler med sin ny udformning af det daglige liv (have-, værkstedsarbejde samt ekskursioner), og det friere forhold ml. lærere og elever.

Reddies første medarbejder var J. H. Badley, som tre år senere åbnede sin egen skole i Bedales (s. d.)

A.s svaghed lå i, at han undervurderede betydningen af intellektuel træning, så eleverne undertiden kom til kort ved overgangen til universitetet.

Tyskeren Herman Lietz var et år lærer hos Reddie på A., før han oprettede sit første Landerziehungsheim. A. M. N.

ABC. Mens læsebogen først kendes siden Rochow, blev ABC brugt i Danmark allerede i middelalderens kirke- og klosterskoler og var nærmest en indledende katekismus (læsning var langt op i tiden synonym med katekismus, »at læse sit Fadervor«). Ved reformationen skete ingen ændring heri. I kirkeordinansen af 1539 hedder det om børneskolerne: »Den første lectie (klasse) maa være for dennom, som lære ABC, oc som lære at staffue... ABCD-Børn skulle lære at lesse aff de Bøger, der med ABCD etc. indholde Paternoster, Credo, de ti budord, Dobsens oc Naduordzens ord, med andre saadanne børnebønnner«. I denne form kunne endnu i 1866 ABC'er udgives, ja sekten De Højhellige i Tjørring anvender stadig katekismus-ABC'en (sidste udg. Herning 1946). Hanen var fra første færd ABC'ens symbol.

Mange steder benyttedes af sparsommelighedshensyn fibelbræt (ABC-bræt), en træplade med kort skaft, hvorpå ABC-siden fæstedes, evt. dækket af en hornplade (engl. hornbook), jfr.: Pernille til Rosiflengius (Det lykkelige Skibbrud): »Bliv fra mig, de Abecee-Bræt«. To gamle ABC'er tilhørende Statens pædagogiske Studiesamling er kun trykt på arkets ene side, muligvis af hensyn til fibelbrættet. ABC-bræt synes i Danmark at have været i brug endnu omkr. 1800.

De ældste bevarede i Danmark trykte ABC'er er: En latinsk fra 1634, en dansk, trykt hos Melchior Winckler 1649 (begge i kgl. Bibl.) I privateje findes en plattysk, trykt hos Mads Vingaard 1591. Studiesamlingens ældste (kun trykt på arkets ene side) er trykt hos Peter Eichhorn i 1705 (på tysk).

Under indflydelse af filantropismen begyndte kort før 1800 udsendelse af en række ABC'er med mere barnligt (i nutidens øjne

Mads Vingaards Hane fra 1591.

pinligt moralsk) stof, f. eks. af præsterne Th. Rasmussen (1787), H. J. Birch (1790) og Bone Falck Rønne (1791). Birchs var endog illustreret med primitive træsnit. I den flg. tid var især dyrebilleder med vers meget anvendt, en ABC-form, der holdt sig langt op mod vor tid (Hobro 1890), og hvis vers,

Side af Thieles ABC fra omkr. 1800.

der ligesom træsnittene stammede fra Tyskland, endnu lever i folkemunde: »Naar Crocodillen ynksomst græder, den allersnarest Folk opæder«, »Xanthus var en af de Heste, som Neptunus saae tilbedste«, »En Ørn kan meget gammel blive, og holder sig ved Rov i Live«. »Naar ej Kamelen mer kan bære, at rejse sig den lader være« o. s. v.

Antallet af forskellige ABC'er blev efterhånden stort, i 1847 var således ikke mindre end 40 i handelen; i 1945 21.

I 1800 anbefalede Konrektor S. N. J. Bloch skrivelæsemetoden fremfor stavemetoden (vist uden større resultat). Prof. A. Gamborg (der også stillede forslag til forbedring af fuglenes sang i vore skove) udgav i 1820'erne nogle ABC'er med meningsløse stavelser og ord og mente med sin opfindelse at kunne spare landet for 180 mill. timer årlig. Den første ABC, der for alvor gik ind for lydmetoden, var V. H. Borgens og G. F. Rungs 1843. Langt senere kom ordbilledmetoden (ved M. Lønborg Jensen, nu Marstrand, 1907) til Danmark. Sætningsmetoden (Gates) har næppe fået indpas her endnu. De moderne ABC'er lægger megen vægt på billedstoffet og de helt nye tillige på anvendelse af et stærkt begrænset ordforråd og arbejdsmateriale til de enkelte elever.

Stavemetoden er ikke forladt endnu, hyppigere er dog vist lydmetoden, mens ordbilledmetoden vinder noget terræn. En kombination af de forsk. metoder menes efter psykologiske forsøg at være den bedste løsning.

Litteratur: ABC'en er kun lidt behandlet i den danske Litteratur. S. dog Julius Clausen: Bidrag til ABC-Litteraturens Historie i Danmark (Bogvennen, 1896), og Joachim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie I—III, 1893, 1899, 1916. Poul Müller: Gamle danske ABC'er og Læsebøger (Bogvennen, 1948). Kjellfrid Bjarvin: Fra fibelbrett til moderne abc'er, 1950.

P. M.

Abild fri folkehøjskole, s. Højskole.

Abnormpsykologi, en navnlig i angelsaksiske lande under betegnelsen »abnormal psychology« foretagen afgrænsning af et psykologisk studieområde. A. beskæftiger sig med de sjælelige fænomener og den adfærd, der afviger fra det normale, uanset afvigelsernes retning og grad. Da grænsen mellem normalt og abnormt er flydende, bliver grænserne for a. det også. Kriterierne fastsættes oftest ud fra adfærd og reaktioner, og især fæster man sig ved tilpasningsvanskeligheder til det fysiske og sociale miljø. A. omfatter hele psykopatologien, forstået som læren om sindssygdom, åndssvaghed, neuroser m. m., desuden studiet af hypnotisme, suggestion, undertiden også søvn og drøm, vrangforestillinger og fejlmeninger, idet det vågne og klare sjæleliv sættes som norm. Videre interesserer a. sig for de mere el. mindre udtalte perversioner i de naturlige behovs tilfredsstillelse samt for den sociale fejltilpasning, som kaldes kriminalitet. Også de parapsykologiske fænomener som clairvoyance, telepati m. m. henregnes ofte enten på den ene el. anden måde til a.s område. Da mange af de abnorme el. unormale træk kan ses som en forstærkelse af træk, der findes hos personer, der anerkendes som normale, har a. interesseret sig for at forklare den unormale adfærd ud fra en almindelig teori om personlighedens opbygning og dynamik. En sådan teori er f. eks. psykoanalysen, men også på andet grundlag har man forsket på området, f. eks. studeret virkningerne af hjernebeskadigelser, forgiftninger, diætforhold m. m. I det hele taget har man interesseret sig for alt, hvad der er med til at bestemme individernes adfærd og reaktioner, hvorved a. og alm. psykologi griber stærkt ind i hinanden. S. endv. Neuroser, Psykoanalyse, Psykopatologi m. m. K. G-S.

abort, Bidrag til dækning af. En kvindes særlige *udgifter* ved a. kan af overøvrigheden pålægges den, der har el. kan have be-

svangret kvinden. S. iøvrigt Svangerskabsafbrydelse og Mødrehjælpsinstitutioner.
T-J.

Absolut, hvad der kendetegner en genstand el. et fænomen i sig selv bortset fra dets relation til andre genstande el. fænomener (mods. *relativ*). — A. *tærskel,* den svageste, netop mærkbare påvirkning, som skal til for at fremkalde en sanseoplevelse. — A. *øre* el. a. *gehør,* evnen til for en enkelt hørt tone at angive dens højde og kvalitet el. med stemmen at frembringe en på toneskalaen opgivet tone. K. G-S.

Abstrakt, uanskuelig, begrebsmæssig, uden virkelighedens fylde af enkeltheder og individuelle træk. Modsætning: *Konkret.*

Abstraktion, en tankeproces, ved hvilken man ser bort fra visse træk el. egenskaber hos en genstand el. en samling af genstande og fæster sig ved andre, f. eks. ser bort fra en tones styrke og klangfarve og alene fæster sig ved tonehøjden el. fra en genstands farve og alene fæster sig ved formen. Denne proces betegnes ofte som isolerende a. Ved siden deraf skal der gives en generaliserende a., hvor man udsondrer det fælles for en række genstande og ser bort fra det forskellige hos dem. Ofte har man tænkt sig, at det er ved en sådan proces, vi udvinder vore almenbegreber af vore enkeltiagttagelser og -forestillinger. Hvad der psykologisk sker derved, er ikke opklaret på en entydig måde. Berkeley (s. d.) bestred, at man kunne danne en abstrakt almenforestilling (abstract idea), rummende det fælles for en række genstande, f. eks. for alle trekanter. Andre har ment, bl. a. på grundlag af eksperimenter, at måtte regne med abstrakte, af enkeltiagttagelser abstraherede bevidsthedsdannelser, der vel p. g. a. deres uanskuelighed ikke er forestillinger, men alligevel psykiske realiteter, netop begreber (s. d.).

Litteratur: John Locke: An Essay concerning Human Understanding, 1690. George Berkeley: Principles of Human Knowledge, 1710. T. V. Moore: Process of Abstraction, 1910. F. A. P. Aveling: Consciousness of the Universal, 1912. K. G-S.

Abstraktionsevne, evnen til at abstrahere el. til abstrakt tænken. I første tilfælde drejer det sig oftest om at erkende et fælles element el. træk i en række forskellige emner; undersøgt ved eksperimenter, bl. a. også med dyr, hvor man ser, om de kan reagere på en fælles karakteristik ved flere forskellige påvirkninger, f. eks. et bestemt antal genstande uanset deres arrangement. I andet tilfælde drejer det sig om evnen til at løse problemer blot v. hj. a. forestillen, ræsonneren og anvendelse af symboler i st. f. gennem iagttagelse af de konkrete data.
K. G-S.

Absurd, urimelig enten p. g. a. modstrid med almindeligt anerkendte sandheder el. p. g. a. indre modsigelser. *Absurditetstest,* en prøve, ved hvilken en person skal påvise det urimelige i et billede el. en påstand, f. eks. »Da han vågnede næste morgen, var han død.« K. G-S.

Abuli, viljessvaghed el. viljessvækkelse, mangel på evne til at træffe afgørelser el. beslutninger el. til at udføre handlinger, en sjælelig tilstand, der er kendetegnet ved tøven og ubeslutsomhed. K. G-S.

Accidenssætter, s. Bogtrykfaget.

Ach, Narziss (1871—1946), tysk psykolog, prof. i Göttingen. Tilhører Würzburgerskolen og har især eksperimentelt undersøgt viljes- og tankelivet. Han har derved fundet, at den egentlige viljesakt ligger i beslutningen og ikke i den påfølgende udførelse af handlingen. Når beslutningen er taget, virker den i kraft af, hvad han kalder den determinerende tendens. Selve viljesakten er en ren jeg-aktivitet forskellig fra spændingsfornemmelser og følelse af anstrengelse. Udg. bl. a. »Über die Willenstätigkeit und das Denken«, 1905, »Über die Begriffsbildung«, 1921. »Über die Determinationspsychologie«, 1933. »Analyse des Willens«, 1935. K. G-S.

Adaptation, tilpasning; i biologien en organismes ændring i organer el. deres funktion for bedre at kunne klare sig under ændrede miljøforhold. I psykologien tilpasning til en konstant påvirkning, så denne mærkes mindre, f. eks. en lugt, som man efterhånden ikke mærker; især dog øjets tilpasning til belysningen, kendt af enhver, som kommer fra lys til relativ mørke og i begyndelsen intet ser, men efterhånden ser ganske godt, den s. k. mørke-a. Øjets følsomhed kan øges indtil det 1000-dobbelte, og det skyldes især en omstemning af nethinden, mindre pupillens udvidelse. (S. Synet.) K. G-S.

Adenoide vegetationer (ofte fejlagtigt kaldet »polyper i næsen«) er en abnorm forstørrelse af »næsesvælgmandelen«, som sidder i den øverste del af næsesvælgrummet.

Sygdommen giver sig til kende ved nedsat luftpassage gennem næsen. I de lettere tilfælde viser dette sig blot ved tilbøjelighed til at sove med åben mund og snorken. I de sværere grader kan børnene kun trække vejret gennem munden, de taler med snøvlende stemme, bliver tunghøre(p. g. a. tillukning af det eustachiske rør) og får et ejendommeligt måbende ansigtsudtryk. Da nattesøvnen bliver urolig p. g. a. besværet vejrtrækning, virker børnene trætte og uopiagte i skolen.

Sygdommen kompliceres hyppigt med kronisk snue, mellemørebetændelse og bronchitis.

Hvis man hos et skolebarn får mistanke om a. v., bør det henvises til lægeundersøgelse. Behandlingen består i fjernelse af hele svælgmandelen ved en nem og ganske ufarlig operation. Symptomerne bedres i

reglen hurtigt herefter, og det er kun sjældent, at vegetationerne vokser ud igen i generende grad. K. B-S.

Adgangsbegrænsning, den ved forskellige højere læreanstalter bestående, af pladsmangel betingede begrænsning af tilgangen af studerende, der medfører, at kun et vist antal af kvalificerede opnår optagelse (numerus clausus). Om de nærmere regler for optagelsen, s. Adgangsbetingelser under de forskellige læreanstalter. H. C.

Adgangseksamen til de forsk. højere læreanstalter, s. specialartikler om disse.

Adjunkt, s. Lærer(inde).

Adler, Alfred (1870—1937), østrigsk læge og psykolog. Dr. med. 1895. Som nervelæge i Wien sluttede han sig i 1902 til den psykoanalytiske kreds omkring Freud (s. d.). Kendt blev han gennem sin »Studie über die Minderwertigkeit von Organen« (1907). Hans uoverensstemmelse med Freud blev tydeligere, og i 1911 skilte han sig med flere andre ud fra kredsen. I 1912 udg. han »Über den nervösen Charakter« og prægede samtidig ordet individualpsykologi som betegnelse for sin grundanskuelse. Han går imod Freuds opfattelse af seksuelle traumers altovervejende betydning for neurosers opståen og lægger i stedet vægt på den indflydelse, der udgår fra organiske og andre defekter. Som Freud lægger han vægt på det ubevidste, men den fundamentale ubevidste dannelse bliver for ham mindreværdskomplekset, som den for Freud er ødipuskomplekset. Hævdelsestrang og fællesskabsdrift er grundtendenser hos mennesket, og individet opfattes som en formålsstræbende helhed, hvis enkelte træk kun kan forstås ud fra denne helhed og dens mål. Blandt øvrige værker kan anføres »Praxis und Theorie der Individualpsychologie« (2. opl. 1923), »Die Technik der Individualpsychologie« (2. bd. 1928—30), »Menneskekundskab« (1930), »Individualpsychologie in der Schule« (1929), »Der Sinn des Lebens« (1933), »What life should mean to you« (1931), »Social interest, a challenge to mankind« (1940). A., der fra 1929 var prof. New York, har holdt kursus og foredrag i mange lande, også i Danmark; død i Aberdeen på forelæsningstourné. S. iøvrigt art.: Individualpsykologi.

Litteratur: M. Sperber: A. Adler, der Mensch und seine Lehre, 1926. Phyllis Bottome: A. A. a Biography, 1939. K. G-S.

Adler, Hanna (1859—1947), dansk pædagog. Student 1885, mag. scient. 1892 i fysik og kemi. Derefter studierejser bl. a. til v. Beusts fællesskole i Zürich og til U. S. A. 1. sept. 1893 åbnede hun på Sortedams Dossering H. Adlers fællesskole (efter 1918 Sortedams Gymnasium med undertitel H. Adlers fællesskole). Sit første program indledte hun således: »I den skole, som jeg nu opretter, ville piger og drenge altid blive

underviste og opdragne sammen. Hvert år vil der komme en ny klasse til, indtil skolen har det fuldstændige antal klasser i en forberedelses-, latin- og realskole«. Dette program blev fulgt med de modifikationer, som tider og forhold nødvendiggjorde. Skolen kom efterhånden til at omfatte børnehave (nedlagt et par år efter hendes afgang som rektor), underskole, mellem- og realskole og gymnasium. Om hendes skole- og opdragelsesideer kan henvises til et foredrag, hun holdt i Pædagogisk selskab 24. nov. 1893 (trykt i Vor Ungdom 1894).

I København, hvor fællesskolen før hendes fremtræden var så godt som ukendt, vakte hendes forsøg i begyndelsen megen modvilje og kritik, men i løbet af nogle år blev hendes skole så eftertragtet, at den kun kunne optage en ringe brøkdel af de børn, der søgtes anbragt der. Det væsentlige ved skolen blev dog efterhånden ikke fællesopdragelsen, ej heller den ubrudte skolegang fra børnehave til studentereksamen, men den omstændighed, at den efter stifterens bestemmelse ikke måtte være større, end at den kunne være en personlig skole, hvor lederen stadig kunne have nøje kendskab til og kontakt med hver enkelt elev. I skolens let overskuelige klasser var der gode muligheder for individualisering, og såvel undervisning som opdragelse havde i det hele taget gode kår, så meget mere som hun ved høje lønninger og omhyggelig udvælgelse knyttede mange fremragende medarbejdere til sig. Af andre træk kan nævnes indførelsen af nye metoder i regne- og geografiundervisningen, lektioner på 30 min., især for de mindste elever, tidlig påbegyndelse af undervisning i fremmede sprog, forbedrede hygiejniske forhold o. a. — I 1918 overdrog hun sin skole som gave til Københavns Kommune på visse betingelser, hvis overholdelse dog trues af en projekteret betydelig udvidelse. 1929 faldt hun som rektor for aldersgrænsen. 1943 blev hun arresteret af tyskerne og holdtes nogle uger indespærret i Horserødlejren. — Ved siden af H. A.s meget betydende indsats i dansk skole må nævnes hendes omfattende filantropiske arbejde, især for børnehavesagen og børneforsorgen i almindelighed. — Den indflydelse, hun havde på sine elever, var usædvanlig, ikke mindst ved det eksempel, hun gav i kraft af sin sjældne, på een gang stærke og milde personlighed.

Litteratur: Skolens program 1894. Vor Ungdom 1894. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1885 1910. Frøken H. Adlers Fællesskole 1893—1918. Nekrologer i dagbladene 5. jan. 1947 og 9. jan. 1947. Vor Ungdom sept. 1947. Salmonsen Leksikon-Tidsskrift 1947, 2 hf. O. S.

Adoption, (antagelse af anden person som sit eget barn). De nugældende regler om a. findes i a.loven af 26. marts 1923.

Lovens vigtigste bestemmelse er § 8, hvorefter a. alene må gives, hvor den må antages at være til gavn for barnet.

Ved a. overgår forældremyndighed (s. d.) og forsørgelsespligt (s. d.) fra de naturlige forældre til adoptanten.

Adoptivbarnet får adoptantens efternavn, og de fornavne, denne bestemmer. Er barnet døbt forinden a.-nen er gennemført, skal det dog beholde mindst eet af sine fornavne. Efter anmodning udstedes særlig dåbsattest med adoptantens efternavn.

Rang og stand overgår ikke ved a. Indfødsret erhverves ikke ved a.

Adoptivbarnet og dets livsarvinger har principielt arveret efter adoptanten som ægtebarn. Det arver ikke adoptantens slægt. Adoptivbørns arveret må dog ikke gøre indgreb i evt. ægtebørns tvangsarveret og er aldrig større end disses arvedel. Ved særligt testationsforbehold i bevillingen kan adoptanten sikre sig fri testationsret. Adoptivbarnet kan herefter evt. få tillagt en bestemt sum een gang for alle, men det kan også helt udelukkes fra arv efter adoptanten. Denne regel må ses i sammenhæng med, at adoptivbarnet bevarer arveret efter dets naturlige slægt. Omvendt er det også den naturlige slægt, der arver barnet. Adoptanterne har i almindelighed kun arveret efter adoptivbarnet, hvis dette ikke efterlader sig arvinger. Undtagelse sker alene, hvis et af ægtefællen adopteret barn efter at have arvet den ene ægtefælle dør uden at efterlade sig livsarvinger. Den efterlevende ægtefælle arver nemlig da så stor en del af adoptivbarnets efterladte formue, som svarer til, hvad adoptivbarnet har arvet fra adoptivfader eller -moder.

A. meddeles ved kgl. bevilling, der udfærdiges af justitsministeriet el. ad mandatum af amterne, i København overpræsidenten.

Bevilling gives aldrig til person under 25 år. Dispensation herfra er udelukket, også hvor det drejer sig om ægtepar, hvor den ene ægtefælle er fyldt 25 år.

Ægtefæller kan kun adoptere i forening, dog kan den ene ægtefælle alene — med den andens samtykke adoptere dennes børn af andre forbindelser. En kvinde kan ikke adoptere sit barn født udenfor ægteskab, fordi hun i forvejen har forældremyndigheden over det. En mand kan derimod adoptere sit uægteskabelige barn.

Er den, som ønskes adopteret, under 21 år, kræves samtykke af forældre el. værge. Den, der er fyldt 14 år, skal selv give samtykke til sin a.

For at hindre økonomisk udnyttelse af enhver art, kræver a.loven oplyst, hvilket vederlag der evt. er ydet ved a. Kun en mindre sum, (1952) 600 kr., kan udbetales den vordende adoptant til indkøb af tøj, seng, vogn m. v. til barnet. Øvrige beløb skal indsættes i overformynderiet el. i et livsforsikringsselskab til fordel for barnet.

I praksis ydes kun sjældent vederlag ved a. Derimod er det ikke helt sjældent, at adoptanten oppebærer underholdsbidrag til barnet. Ganske vist har adoptanten, hvis barnet er født i ægteskab, ikke krav på bidrag til adoptivbarnets underhold fra de naturlige forældre, men de fleste børn, der bortadopteres, er født udenfor ægteskab, og adoptanten har ret til det underholdsbidrag, der påhviler faderen el. den bidragspligtige til børn født udenfor ægteskab, medmindre særligt afkald er givet i a.s-bevillingen.

Ligeledes har adoptanten ret til at få normalbidrag (s. d.) forskudsvis udbetalt af det offentlige. Før a.bevilling foreligger, er moderens indtægt og øvrige forhold afgørende for, om forskudsvis udbetaling til adoptivforældrene kan finde sted. Da disse som hovedregel har for høj indtægt til forskudsvis udbetaling, er de dog normalt henvist til at søge bidrag privatretligt inddrevet.

Dør adoptanten, kan den, der tager barnet til sig (dog ikke barnets naturlige forældre, iflg. lov af 9. juni 1948) få summen af det faderen og moderen påhvilende normalbidrag udbetalt, til barnet er fyldt 18 år.

Hvis barnet falder det offentlige til byrde, kan der iflg. samme lov ikke længere som tidligere rejses krav mod de naturlige forældre om afholdelse af nogen del af udgifterne ved barnets forsørgelse.

A.loven fastsætter endv. regler for ophævelse af a. Hvor barnet er umyndigt, kan a. ophæves, hvor dette må skønnes at være af betydning for barnet, således f. eks. hvor adoptanten forsømmer el. mishandler barnet. Ophævelse sker ved domstolene. Er adoptivbarnet over 21 år, kan ophævelse ske ved bevilling, hvis begge parter er enige om at ønske a.-nen ophævet.

Ved giftermål mellem adoptant og adoptivbarn anses a. for ophævet.

Adoptanten kan kun fordre a.-en ophævet ved domstolene i ganske særlige tilfælde. Således hvor adoptivbarnet har ført et lastefuldt, forbryderisk liv el. forset sig groft mod adoptanten el. hans nærmeste. Mangler ved barnet f. eks. åndssvaghed, psykopati el. a. kan derimod aldrig danne grundlag for a.-ens ophævelse. Lovforslag herom blev fremsat i rigsdagssamlingen 1950—51, og genfremsat 1951—52 men er endnu ikke gennemført (okt. 1952).

Om fremgangsmåden ved a. må skelnes mellem de a.-er, hvor parterne — den vordende adoptant og de naturlige forældre — kender hinanden f. eks., hvor barnet bortadopteres til slægt el. venner, og de langt hyppigere a.-er, hvor parterne ønsker at forblive ukendte for hinanden. I de sidste tilfælde må barnet iflg. lov 1. apr. 1914 alene anvises i pleje el. a. af en af justitsministeriet autoriseret mellemmand.

Som følge heraf har læger, jordemødre, børnehjemsforstandere, sagførere o. a. ikke ret til at anvise et barn til a., medmindre de har autorisation el. de to parter kender hinanden. Selve den juridiske ordning af sagen foregår derimod normalt gennem sag-

førere, retshjælp, mødrehjælpsinstitutioner el. lign.

Børn, anbragt under offentlig forsorg, bortadopteres i givet fald gennem børneværnet, medens de fleste private a.-er ordnes gennem enkelte større foreninger for børneforsorg og navnlig gennem mødrehjælpsinstitutionerne, der ordner over halvdelen af de årlige a.-er.

Medens a.-lovens bestemmelser sikrer mod direkte misbrug, indeholder den kun få krav om nærmere undersøgelse af adoptivforældrenes og barnets egnethed for a.

Adoptanten skal forelægge straffeattest og vandelsattest til sikring af hæderlig vandel og evne til at forsørge barnet. Gennem praksis er mødrehjælpsinstitutionerne imidlertid kommet ind på en mere indgående undersøgelse.

Barnets åndelige og legemlige udvikling undersøges i samarbejde med læger og børnehjemmets forstanderinde. Gennem Arvebiologisk Institut søges konstateret, om barnet har normale udviklingsmuligheder el. må anses uegnet til bortadoption. Unormale børn bør ikke anbringes i private hjem, men i små børnehjem med specielt uddannet personale.

Gennem personlige samtaler med forældre, erklæring om sundhedsmæssige forhold, straffeattest evt. skoleattest m. v. danner institutionen sig indtryk af barnets forhold og miljø, og på lign. måde søger man gennem samtaler, ved husbesøg hos adoptanten, og ved samarbejde med lokale myndigheder og andre der kender adoptantens forhold, at få et samlet billede af begge sagens parter, således at barnet kan anbringes i det bedst egnede hjem. V. S.

Adoptivbørns arveret, s. Arv.

Adrenalin, et af de først opdagede hormoner; det udskilles fra binyrerne og har regulerende indflydelse på blodtryk og blodsukkerindholdet. Under stærk affekt f. eks. af angst el. vrede forøges produktionen af a. ved stimulation fra det sympatiske nervesystem, og der forekommer en del karakteristiske organiske forandringer. De tværstribede musklers aktivitet forøges, indvoldsmuskulaturens nedsættes, hvorved hele organismen sættes i større handlingsberedskab. K. G-S.

Advarsel under forebyggende børneværn (s. børneværn, Forebyggende).

Adækvat, overensstemmende, svarende til; *a. stimulus* el. *irritament,* en påvirkning, som er normal for et givet sanseorgan, og som det er særlig indrettet til at modtage, f. eks. lyd (luft)svingninger for øret, lys for øjet. Modsætning: *Inadækvat.* K. G-S.

Afasi, forstyrrelser i evnen til at opfatte, analysere, formulere og udtrykke sproget, for så vidt den til grund liggende lidelse har sit sæde i de partier af hjernen, der benævnes talefeltet, og som er beliggende i

venstre hjernehalvdel (omvendt hos kejthåndede) (Fog og Herman). Det er således defekter, der vedrører det hørte og talte sprog (*afasi* i snævrere forstand) samt det læste (*alexi*) og skrevne sprog (*agrafi*).

De talte og skrevne ord er symboler (s. d.) for bestemte begreber. Den normale opfattelse af tale og skrift kommer i stand derved, at lyd- og synsindtryk erkendes som talte og skrevne ord (ordopfattelse), hvorefter disse ordsymboler identificeres med de tilsvarende begreber (sproganalyse), hvorpå endelig den centrale associative virksomhed tilvejebringer den fulde begrebsmæssige opfattelse og forståelse af det hørte og læste sprog. Udformningen af sproget foregår efter moderne opfattelse omvendt på den måde, at vage og dæmrende begreber forarbejdes (ikke-sprogligt forstadium) og dernæst formuleres i sætninger, der anskues i deres helhed (det figurlige indre sprog), hvorefter de enkelte ordsymboler mobiliseres og ordnes i korrekt grammatikalsk rækkefølge (det konstruktive indre sprog, den grammatiske fase). Endelig følger gennem innervationsprocesser ordudtalen el. den skriftlige nedfældning af ordene. Opbygningen af sætninger og ord i det indre sprogs grammatiske fase benævnes konstruktiv grammatisme.

De *afatiske forstyrrelser* kan angribe såvel opfattelsen som udformningen af sproget på dets forskellige stadier. Er opfattelsen lidende, taler man om *impressiv a.,* er udformningen af sproget forstyrret, foreligger der *ekspressiv a.,* er især sproganalysen og sprogkonstruktionen (det indre sprog) defekt, bruges betegnelsen *central a.,* som igen kan være af overvejende impressiv el. expressiv type.

Svigtende evne til at erkende lyd som tale benævnes orddøvhed, og tilsvarende betegnes manglende evne til at opfatte en kombination af skrifttegn som et skrevet ord ordblindhed el. alexi i egentlig forstand. Den syge bemærker da kun henh. uforståelige lyde og meningsløse figurer. Opfattes lydene vel som menneskelig tale, men kan ordsymbolerne ikke identificeres med de adækvate begreber, foreligger der en analyse-defekt, og talen lyder da som et fremmed sprog.

Kan sproget ikke frembringes på naturlig måde, fordi ordsymbolerne mangler el. ikke er til disposition i det øjeblik, der er brug for dem (til trods for at begreberne i sig selv er uskadte), taler man om *amnestisk a.* Er de rette ordsymboler tilstede, men svigter opbygningen af sætninger og ord, foreligger der en s.k. *konstruktiv agrammatisme* (henh. verbal og litteral) og *agrafi,* hvis den skriftlige produktion er forstyrret. Svigtende evne til at samarbejde talemusklernes nervøse centre, således at de rette ord el. den rette sætning formes, betegnes som simpel *ekspressiv* el. *motorisk a.* (ordstumhed). Bogstaver udelades el. udviskes, og

stavelser forveksles, således at talen bliver hakkende og dårligt artikuleret. Svarende til impressiv og ekspressiv a. taler man på skriftsprogets område om alexi og agrafi, svigtende læse- og skriveevne.

Alexi, manglende evne til at forstå det skrevne ord, kan dels skyldes ordblindhed, hvorved skrifttegnene synes uden mening, dels analysedefekt, idet vedkommende vel kan læse ordene op, men er ude af stand til at forstå deres mening.

Agrafi, ophævet evne til at opbygge ordene el. forme de enkelte bogstavtegn.

De nævnte afatiske forstyrrelser udspiller sig hverken på det rent sjælelige el. rent legemlige område, men på overgangen mellem fysiske impulser og psykiske ækvivalenter. Selve de primitive sproglige funktioner, hvorved lyd opfattes som ord, og ord udtales distinkt, er knyttet til visse hjernecentrer, henh. Werniche's og Broca's centrum, medens det indre sprog, hvad enten det drejer sig om sproganalyse el. sprogudformning, udspiller sig over et større hjerneområde, det s.k. talefelt. Endelig foregår selve begrebsopfattelsen og -udformningen i vidtstrakte hjerneområder, som ikke nærmere kan afgrænses.

Hjernelæsioner, -blødninger el. -svulster, der ødelægger de pågældende hjernepartier, vil samtidig forstyrre el. ødelægge sprogfunktionen, og de pågældende afatiske forstyrrelser kan således bidrage til at stedfæste den hjernelidelse, der har a. som et af sine symptomer.

Litteratur: Mogens Fog og Knud Hermann: Om Afasi, 1941. H. Head: Aphasia and Kindred Disorders of Speech, 2 bd. 1926. K. Goldstein: Über Aphasien, 1927.

J. E.

Afbetaling. Ved køb på afbetaling forstår man iflg. lov af 8. maj 1917 køb af løsøre, hvor betalingen skal erlægges i afdrag, af hvilke et eller flere forfalder til udbetaling, efter at den solgte ting er overgået til køberen, og hvor sælgeren har betinget sig ret til at tage tingen tilbage, hvis køberen ikke opfylder sine forpligtelser, el. har forbeholdt sig ejendomsret over tingen, indtil betalingen helt el. delvis er erlagt. Loven kommer ikke til anvendelse, når summen af alle afdragene (afbetalingsprisen) overstiger 3000 kr. Loven, der er en social beskyttelseslov, indeholder en række bestemmelser til værn for køberen, når sælgeren vil tage tingen tilbage; ved opgørelsen af parternes mellemværende skal tingen vurderes, og de ikke forfaldne afdrag skal beregnes efter tingens kontantpris, der, hvor ikke andet er oplyst, fastsættes til $^{9}/_{10}$ af afbetalingsprisen. Der kræves som sædvanligt i formueretlige forhold myndighed (21 år) for at indgå en afbetalingskontrakt, men det er ved nogle domme fastslået, at afdrag, som stammer fra den umyndige købers selverhverv, ikke altid kan søges tilbage fra sælgeren.

Litteratur: H. Ussing: Køb. 1939, s. 151 flg.

Aa. H.

Affekt og emotion (s. d.) er omtrent det samme, nemlig forholdsvis kortvarige ophidselsestilstande af forsk. art, hvorimod tillægsordet »affektiv« ofte anvendes mere vagt om følelsestilstande i det hele taget (s. Følelse).

J. J-n.

Afferent, indadledende, betegnelse for de nerver, som leder impulser fra de perifere til de centrale organer, også kaldt centripetale el. sensoriske nerver (mods. *efferent,* s. d.).

K. G-S.

Afgangsbevis fra den eksamenfri mellemskole, s. Folkeskolen.

Afgangsprøve, s. Studenter-, Real-, Præliminær-, Pigeskole- og Mellemskoleeksamen.

Afholdsbevægelsen. 17. apr. 1879 stiftede metodistpræsten Carl F. Eltzholtz, Vejle afholdsforening, og fra den dag regner den danske afholdsbevægelse sin grundlæggelse. 26. apr. samme år stiftede kvækermissionæren John F. Hanson en afholdsforening i Randers, og 25. jan. 1880 stiftede gårdejer Claus Johannsen, Vårst, Fjellerad afholdsforening. Flere foreninger stiftedes samme år, og disse afholdsforeninger sammensluttedes senere til landsorganisationen: Danmarks afholdsforening.

13. marts 1880 stiftedes i Kbh. den første afholdsloge »Templarherren« under den Internationale Good-Templar Orden (I.O.G.T.).

Fra disse to hovedorganisationer er siden udgået en række afholdsselskaber, der foruden afholdsspørgsmålet har optaget på deres program kristeligt, socialt og kulturelt arbejde af forskellig art. De bestående afholdsorganisationer kan sammenfattes i 3 hovedgrupper 1) De folkelige afholdsforeninger, 2) De kristelige afholdsselskaber og 3) Good-Templar ordenerne.

A.s første opgave har altid været at bekæmpe brugen af alkohol under mottoet: »Rent land for rusdrik«. Det første arbejde var redningsarbejdet blandt drikfældige, men virksomheden er på flere områder udvidet og blevet et kulturelt og social-politisk arbejde. De forskellige landsforbund har desuden taget specielle opgaver op, hvilket bl. a. udtrykkes i deres motto: »Med Gud for hjem og slægt« og »Fred, ædruelighed og broderskab«.

A. begyndte med et meget lille medlemstal og nåede i 1915 et medlemstal af 192.726. Siden dette år er det gået jævnt tilbage, således at der i de bestående 20 hovedorganisationer 1951 findes c. 55.000 organiserede medlemmer.

A.s nuværende opgaver kan kort udtrykkes i flg.: *at* sprede oplysning om alkoholspørgsmålet og dets betydning for den enkelte og samfundet, *at* vinde kvinder og mænd — særlig de unge — for afholdsstandpunktet, som både i fysisk, moralsk og økonomisk henseende vil være til gavn for

enhver, *at* hjælpe og muligt redde de drikfældige, *at* støtte lovgivning, som virker til ædruelighedens fremme. S. også Ædruelighedsarbejdet. M. P.

Afholdspålæg. Iflg. straffeloven af 1930, § 72, kan retten, når en person er idømt frihedsstraf efter straffeloven, og det må antages, at forbrydelsen skyldes spirituspåvirkning, give ham pålæg om i indtil 5 år fra hans endelige løsladelse ikke at nyde el. købe spirituøse drikke; oplyses det, at han er forfalden til drukkenskab, skal der gives ham sådant pålæg. Overtrædelse af disse pålæg straffes med hæfte el. fængsel indtil 4 mdr. Det kan ligeledes i tilfælde af, at en strafskyldig person er forfalden til drukkenskab, bestemmes, at han efter straffens udståelse skal anbringes i en helbredelsesanstalt for drankere (straffelovens § 73), indtil han er helbredet, dog højst 18 mdr., i gentagelsestilfælde 3 år. Der findes drankeranstalter ved Sdr. Omme og på Fanø, og endv. anvendes forskellige private anstalter.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med kommentar, 4. udg. 1947. St. Hurwitz: Den danske kriminalret, 1952. Aa. H.

Afhøring af børn. Retsplejeloven indeholder en række bestemmelser til værn for børn. Iflg. § 29 kan retten i straffesager beslutte, at retsmødet holdes for lukkede døre, når sigtede er under 18 år. Iflg. § 184 bestemmer retten, hvorledes afhøring af børn under 15 år skal foregå, og retten kan som bistand under afhøringen tilkalde en repræsentant for børneværnet; samme ret har politiet under dettes afhøringer. Børn under 15 år må ikke aflægge ed. Skal en person, som ikke er fyldt 18 år og som ikke tidligere er sat under tiltale, afhøres i retten el. af politiet el. skal et barn under 15 år afhøres i anledning af en sædelighedssag, skal børneværnet underrettes, se retsplejelovens § 822. Det meget vanskelige spørgsmål om den gentagne afhøring af børn hos politiet og i retten har ikke fundet sin endelige løsning, men retsplejeloven bestemmer i § 818, at børn under 15 år såvidt muligt ikke må afhøres under forundersøgelsen, hvis afhøring skal finde sted under den afsluttende domsforhandling. Da imidlertid navnlig i sædelighedssager børn bør afhøres hurtigst muligt og derefter ikke mere, bør vidneafhøringen af barnet ske, så snart den sigtede person er fundet og derefter undlades under domsforhandlingen, hvor de, der har afhørt barnet, om fornødent kan afgive forklaring. Anholdes en person under 18 år, skal politiet sørge for, at han undgår samkvem med ældre anholdte personer, og fængsles han, må han ikke sættes sammen med fanger over 18 år. Børn under 15 år kan overhovedet ikke fængsles. Er der tale om fængsling af børn mellem 15 og 18 år, kan retten i stedet for fængsling anordne tilsyn af pålidelige personer, retsplejelovens § 785. Lov om offentlig forsorg, § 173 og 174, bestemmer, at børneværnene er forpligtet til at yde retten og politiet bistand ved afhøringen af og anbringelsen af børn under 18 år.

Litteratur: Victor Hansen m. fl.: Retsplejeloven med Kommentar, 1939. St. Hurwitz: Den danske Strafferetspleje, 2. udg. 1949. Aa. H.

Aflusning sker i reglen ved insektdræbende vædsker (Quassiasprit, »Ivoran« m. fl.) salve el. pulver. For kropslus må desuden gangtøj og sengetøj desinficeres.

A. for hovedlus kan foretages af hjemmet el. af skolesundhedsplejersken, medens behandling for kropslus kan ske gratis på hospitalerne. Under Den 2. Verdenskrig vedtoges en lov, hvorefter hele familien kunne underkastes tvangsaflusning på hospital, såfremt børnene fremdeles mødte lusebefængte i skoler m. m. trods gentagne a.er. K. B-S.

Aflæseskolen, Statens, i Kbh. og i Fredericia, s. mundaflæsning for voksne tunghøre og døvblevne, Kursus i.

Afoni, betegn. for stemmens forsvinden; kan enten skyldes en katarr el. lign. el. være af funktionel oprindelse (hysteri).

Afpresning, s. Berigelsesforbrydelser.

Afreaktion, psykoanalytisk betegnelse for en proces, ved hvilken man bliver en fortrængt el. indestængt følelse kvit ved, at dens årsag for det første bliver hævet til bevidsthed og dernæst, at man får lejlighed til at lade den få sit normale forløb. S. Psykoanalyse. K. G-S.

afskedigelse p. g. a. svangerskab, Forbud mod. Befolkningskommissionen af 1935 (s. Befolkning og flg. art.) foreslog ud fra den betragtning, at en del erhvervsarbejdende kvinder undlod at sætte børn i verden af frygt for afskedigelse ved graviditet, gennemført et forbud mod kvinders afskedigelse som følge af graviditet og fødsel. I forbindelse hermed fastsattes erstatning til kvinden, hvis hun skulle blive afskediget af andre grunde i tiden omkring fødselen. Dog gjaldt en række undtagelser herfra, således for servitricer, husassistenter m. fl.

Et lign. forslag vedtoges i 1939 i Sverige og blev skærpet i 1946.

I Danmark er forslaget dog ikke gennemført. Ved funktionærloven af 9. juni 1948 er der imidlertid givet særlige regler for så vidt angår funktionærer.

Den kvindelige funktionær er pligtig at give arbejdsgiveren meddelelse om graviditeten senest 3 mdr. før den forventede fødsel; gives meddelelse ikke, er arbejdsgiveren berettiget til at opsige funktionæren fra den dag graviditeten forvolder arbejdsudygtighed. Gives meddelelsen af funktionæren kan denne kun opsiges med sædvanligt varsel.

Afskediger arbejdsgiveren funktionæren er han pligtig at betale fuld løn, indtil fratrædelse med det funktionæren tilkommende varsel kan ske. (S. iøvrigt: barsel, Hjælp i forbindelse med). V. S.

Afskrækkelsesteori, den anskuelse, at straffens funktion er el. bør være den at afskrække fra den forbudte el. uønskede handling. Den spiller en rolle for såvel de juridiske som de pædagogiske teorier om straffen. Vurderingen af den i sidstnævnte henseende vil bl. a. afhænge af, hvilke sjælelige virkninger afskrækkelsen har ud over at skræmme fra den forbudte handling, f. eks. i retning af at skabe angst, neuroser m. v. Afskrækkelsen udstrækker sig ikke alene til den, der straffes, men også til dem, der er vidne dertil, hører derom, og véd, hvorfor den finder sted. En naturlig konsekvens af denne opfattelse må det da være at gøre straffen offentlig el. i det mindste bekendt. *Herbart* (s. d.) ønskede, at de legemlige revselser mere skulle frygtes på afstand end virkelig fuldbyrdes, et forsøg på at etablere afskrækkelsen på en relativt human måde. (S. endv.: Straf).

K. G-S.

Afsky, en følelse el. tilstand, der er karakteriseret ved et særligt ubehag, der kan antage karakter af kvalme. Den fremkaldes ofte af lugt- og smagsindtryk, men også af synsindtryk el. indtryk fra andre sanser. A. over for bestemte genstande må i de fleste tilfælde anses for erhvervet; den er ikke i særlig stor udstrækning til stede hos små børn, der f. eks. ikke har den samme a. for legemets udtømningsprodukter, som voksne har. A. er især undersøgt m. h. t. bestemte spiser, og det har vist sig, at mange spiser, der inden for bestemte samfund anses for modbydelige, i andre samfund anses for velsmagende, hvilket tyder på, at megen a. er socialt og ikke biologisk betinget. A.-reaktionen er i hvert fald ikke nogen sikker indikator for, hvad der er gavnligt og skadeligt for organismen. På et højere niveau kan a. ikke alene fremkaldes af sanseindtryk, men også af forestillinger, ligesom også en person kan indgyde os a. ikke blot ved sit udseende og sin adfærd, men også ved sin karakter. Forskellige arter og grader af a. kan betegnes som ækelhed, modbydelighed, modvilje.

K. G-S.

Afsoning af underholdsbidrag, s. Inddrivelse af underholdsbidrag.

Afstamningsloven (psyk.), påstanden om, at vore forestillinger stammer fra sansninger, el. (da dette øjensynligt ikke gælder for fantasiforestillinger), at alle elementer i vore forestillinger har deres oprindelse i elementer i vore sansninger. A. findes udtrykt i den klassiske sætning: »Der er intet i forstanden, som ikke først har været i sanserne«. Som hovedargument anføres oftest, at fraværelsen af en sans giver en mangel i vort forestillingsliv, f. eks. at blindfødte ikke kan forestille sig farver, døvfødte ikke toner. A. er ikke ubetinget anerkendt i moderne psykologi; skønt det nævnte argument ikke bestrides, anses det ikke for tilstrækkeligt.

K. G-S.

Afstand bruges i psykologien og sociologien i overført betydning til at betegne visse relationer mellem mennesker. I psykologien refererer det oftest til styrken af de følelser, mennesker nærer for hinanden, idet a. siges at være lille, hvis et menneske nærer stærke følelser (en stærk interesse) for et andet, uanset om det er sympatiske el. antipatiske følelser, medens den er stor ved ligegyldighed og uinteresserethed. Forskellige afstandsforhold er fremmedhed, bekendtskab, kammeratskab, venskab, således f. eks. fremstillet af V. Kuhr i »Grundtræk af en Karakterologi« 1934. En forøgelse af en given a. betegnes som distancering og karakteriseres som en objektivering og en formindskelse af den subjektive, følelsesmæssige faktor. I social henseende bestemmes a. snarest ud fra følelsen af samhørighed og forbundethed (fellow-feeling) og er stor ved dennes fraværelse el. ved dens erstatning med en følelsesmæssig indstilling af modsat art.

K. G-S.

Aftenhøjskolen. Navnet blev brugt allerede i 1870, da professor Chr. Flor søgte at skabe en folkehøjskole i Kbh. I slutningen af 1930'erne oprettedes der omtrent samtidigt i Kbh., Esbjerg og Roskilde aftenhøjskoler, hvor man samledes nogle aftentimer om ugen og gennem foredrag og samtale søgte at skabe en højskoleform, der passede til byernes ungdom.

I årene lige før Den 2. Verdenskrigs udbrud havde den tanke vokset sig stærk, at dansk ungdom i høj grad trængte til en oplysning og dannelse af den art, som folkehøjskolerne sigter mod. Ungdomsudvalgets nedsættelse 1939 var det tydeligste udtryk for denne erkendelse. En af dette udvalgs hovedopgaver var at finde frem til nye former for kulturel og samfundsmæssig oplysning af ungdommen over 18 år, navnlig byungdommen.

Udvalget drøftede indgående muligheden af i selve højskoleloven at optage bestemmelser om støtte til særlige aftenhøjskoler. Samtidig arbejdede udvalget med en revision af aftenskoleloven. Derigennem blev det klart, at aftenskolen burde stimuleres til et stærkere arbejde end hidtil med kulturelle og medborgerlige fag, tilrettelagt for de lidt ældre unge. Man sammenlignede en sådan aftenskoleundervisning med folkehøjskolens og talte om »aftenskolens højskoleform«. Tilskuddene til en sådan undervisning skulle være større end til den almindelige aftenskoleundervisning, idet kravene til lærerne ville blive større.

Resultatet af forhandlingerne blev, at tanken om tilskud efter højskoleloven til en særlig aftenhøjskole blev opgivet, mens tanken om særligt tilskud til aftenskolens højskoleform gennemførtes i den nye aftenskolelovs § 10.

Iflg. denne paragraf kan der gives forhøjet tilskud til aftenskoler, som kun står

åbne for elever over 21 år el. elever, der har gennemgået et højskolekursus el. tilsv. kursus, forudsat at undervisningen alene omfatter kulturelle og samfundsmæssige emner. Statens tilskud til lærerløn er efter den i 1948 ændrede aftenskolelov fastsat til 70 pct. af timelønnen (1952: kr. 9,90). Resten skal skaffes fra lokal side. Lønnen reguleres efter prisudviklingen, således at den forhøjes el. nedsættes med 10,56 øre pr. time for hver portion som det for statens tjenestemænd gældende reguleringstillæg stiger el. falder. Dette tilskud kan i ganske særlige tilfælde, nemlig ved afholdelse af foredrag el. øvelser, forhøjes til 14,65 kr. pr. time, forudsat at det lokale tilskud forhøjes til 8,15 kr. pr. time. Tilskud af den art kan dog kun gives til højst 1/3 af det antal timer, undervisningen på vedk. hold el. skole omfatter.

Denne paragraf, aftenhøjskoleparagraffen, som den almindeligvis kaldes, vakte straks betydelig opmærksomhed både på rigsdagen og ud over landet. Første vinter efter lovens vedtagelse, 1942/43, godkendtes 12 skoler, derefter er tallet stadig steget til 350 i 1948—49, 373 i 1949—50 med henh. 13.530 og 14.983 elever, tallet er steget stærkt, til over 400, i 1951. A. har slået an både i Kbh., købstæderne, stationsbyerne og landsbyerne. Arbejdernes oplysningsudvalg har i en række byer tilrettelagt et a.arbejde, men også ungdomsforeninger, seminarielærere, gymnasielærere, rektorer og redaktører har taget initiativet og leder el. underviser i aftenhøjskoler.

Fra alle sider var man enig om, som minister Jørgen Jørgensen udtrykte det ved forelæggelsen i rigsdagen, at man med den nye paragraf havde »tænkt at bidrage til oprettelsen af en slags aftenhøjskole med ældre elever og en højskolepræget undervisning med udstrakt benyttelse af studiekreds- og foredragsformen«. Ved godkendelse af disse skoler følger ministeriet denne tanke. Undervisningen i en aftenhøjskole må derfor samle sig om medborgerlige og kulturelle emner, uden noget praktisk el. fagligt sigte. Dansk, historie, samfundskundskab og litteratur bliver de centrale emner, men dertil knytter sig naturligt oplysning om de nordiske lande og fremmede lande. Også kirke-, kunst- og musikhistorie, børneopdragelse, psykologi og naturfag er almindelige emner i aftenhøjskolen.

Ved tilrettelæggelsen af aftenhøjskoler må man erindre, at denne skoleform bygger på en enkelt paragraf i aftenskoleloven, og at den derfor, for så vidt § 10 el. aftenhøjskole cir. af 12. sept. 1945 ikke direkte fastsætter noget andet, må følge aftenskolelovens almindelige regler. Deraf følger, at skolen skal have mindst 10 elever i gennemsnit pr. time, at undervisningen, hvis der kun er eet fag, skal omfatte mindst 20 timer, hvis der er flere, mindst 40 timer, endvidere, at der i aftenhøjskolen skal gives en virkelig undervisning, og at foredrag, hvortil der ikke er knyttet særligt arbejde fra elevernes side, ikke må udgøre mere end en fjerdedel af samtlige timer, endda bortset fra timerne i gymnastik, sang og musik. Da aftenskoleloven ikke giver nærmere regler for, hvor meget selvarbejde der kræves, el. hvori dette skal bestå, er det dog muligt at gøre udstrakt brug af foredragsformen.

Da aftenhøjskolens elever er voksne mennesker, ofte endda midt i den egentlige manddomsalder, følger det af sig selv, at der stilles betydelige krav til læreren, hvis han med held skal kunne gennemføre undervisningen. Det er f. eks næppe sandsynligt, at en ung lærer mellem 21 og 25 år kan magte undervisningen, og ministeriet har i flere sådanne tilfælde nægtet godkendelse. I praksis har det dog været vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at stille bestemte krav. I den almindelige aftenskole kan lærerne frit undervise, selv om de ikke har nogen lærereksamen. Heller ikke i aftenhøjskolen har man på forhånd villet udelukke nogen. Hvis en dygtig mand fra et praktisk erhverv gennem en årrække på en tilfredsstillende måde har undervist i den almindelige aftenskole, vil han kunne godkendes som lærer i en aftenhøjskole.

En aftenhøjskole kan godkendes med et enkelt fag el. emne i 20 timer. Mange steder har man dog søgt at gøre aftenhøjskolen til noget mere end et kursus i et enkelt fag el. et studiekredsarbejde med et enkelt emne, idet man dels har taget flere emner ind og dels benyttet foredragsformen i højere grad end i den almindelige studiekreds. Der er byaftenskoler med kombinationer som f. eks. medborgerkundskab, litteratur og psykologi; vort verdensbillede, Danmarks politiske historie og nyere dansk litteratur; erhvervsgeografi, samfundslære og kunsthistorie (22 timer i hvert fag); musikhistorie, form- og harmonilære samt gennemgang af prof. Abrahamsens bog »Musik og samfund« (88 t.). I sådanne tilfælde kan man virkelig tale om nydannelse i retning af en aftenhøjskole af den art, som ungdomsudvalget oprindelig tænkte sig godkendt efter højskoleloven.

På landet er man tilbøjelig til at give foredraget en meget fremtrædende plads i aftenhøjskolen, undertiden en så fremtrædende, at det går ud over den mere undervisningsmæssige side af skolens arbejde. Dog må det indrømmes, at hvis praktisk talt hele skoledistriktets beboere kommer hen i skolen een aften om ugen — der er skoler med c. 100 trofaste deltagere, endda på 2. og 3. år — vil det være vanskeligt at komme udenom foredragsformen.

Man kan naturligvis sige, at en sådan skole er en slags foredragsforening, men den er dog nok spiren til noget andet. Her holdes jo ikke blot nogle få enkeltstående foredrag en vinter igennem, men en el. flere

sammenhængende rækker. Og landsbyens befolkning vænner sig til at drøfte, hvad den har hørt, og at mødes på en anden måde end sædvanlig med sine tillidsmænd, lærere, præster, sognerådsformand, folketingsmænd, læger, dyrlæger o. s. v. På den måde kommer skolen til at indgå som et selvfølgeligt og værdifuldt led af sognets dagligliv. J. N-p.

Aftenskolen går helt tilbage til skoleloven af 1814. Her hedder det, at skolelæreren bør søge at udvide og befæste de kundskaber, som den konfirmerede ungdom har erhvervet i børneskolen. I 1846 søger myndighederne at puste liv i aftenskolen ved udsendelse af et cir., der anbefaler skoledirektionerne at yde aftenskolelærerne et vederlag. I sidste halvdel af årh. holdes der aftenskole rundt om i landet. I flere købstæder opr. aftenskoler i 1890erne. I Kbh. opr. man de kommunale fortsættelseskursus i 1897. Men sit egentlige gennembrud fik aftenskolen først efter 1920. Gennem forskellige cir. ydede staten nu et tilskud til aftenskolerne, men først med a.loven af 1930 (ændret i 1935, 1942 og 1948) har aftenskolen fået sine forhold sikrede og bestemte ved lov.

Aftenskoleloven er et tilbud om støtte fra staten til undervisning af alle, der er ude over den undervisningspligtige alder. A. kan oprettes af kommuner, foreninger el. enkeltpersoner.

Aftenskolen er en almendannende skole. Den må ikke forberede til nogen rettighedsgivende eksamen og må ikke give en egentlig faglig el. teknisk uddannelse, medmindre der ikke er ordnet en særlig faglig uddannelse i erhvervet (husgerning, landbrug, fiskeri).

Loven angiver ikke, som ungdomsskoleloven, et bestemt formål for undervisningen, følgelig stiller den heller ikke krav om, at der skal undervises i bestemte fag. Den nøjes med at fastsætte et mindstemål af undervisningstimer (20 timer). Da den heller ikke stiller bestemte krav om læreruddannelsen el. forbeholder kommunerne retten til oprettelse af aftenskoler, virker den som en opfordring til hele den danske befolkning om at opr. skoler til ungdommens oplysning. Selv om mange kommuner har opr. og driver aftenskoler, spiller det private initiativ dog stadig en meget stor rolle. Utallige er de lærere, navnlig i landkommunerne, som selv vinter efter vinter indbyder til aftenskole og selv giver skolen den form og det indhold, de ønsker. Ikke mindre betydningsfuldt er det, at foreninger kan benytte lovens tilbud og få støtte til den undervisning, de ønsker at give deres medlemmer. Politiske ungdomsforeninger f. eks. gør udstrakt brug af loven, og landbrugs- og husmandsforeninger, husholdnings- og husmoderforeninger har i løbet af få år skabt en meget omfattende husholdningsundervisning efter denne lov, ligesom Arbejdernes Oplysningsforbund, Liberalt Oplysningsforbund og Folkeligt Oplysningsforbund i udstrakt grad gør brug af loven.

Aftenskolen har været i en meget stærk vækst, ikke mindst i de sidste år. 1932—33 var elevtallet 83.156, i 1942—43 196.263, i 1949—50 250.320. Eleverne er i alle aldre, således at knapt 1/4 er imellem 14 og 18 år, henimod 2/3 er over 21 år. Aftenskolelovens § 4 angiver aftenskolens fagrækker. Her skal ikke opregnes alle de fag, aftenskolen kan undervise i — i praksis kan nemlig omtrent ethvert almendannende fag el. emne godkendes. — Undervisningen spænder fra almindelige skolefag til handels- og kontorfag og samfunds- og kulturfag.

Bortset fra undervisningen i gymnastik, sang og musik, som normalt kun kan indgå i en aftenskoles undervisning, hvis eleverne også får undervisning i andre fag, stilles der ikke i aftenskolen krav om særlige kombinationer af fag. Man kan altså oprette en aftenskole i f. eks. maskinskrivning alene el. i religion. Foredrag, hvortil der ikke er knyttet særligt arbejde fra elevernes side, kan kun indgå i undervisningen med højst 1/4 af samtlige timer, endda bortset fra timer i gymnastik, sang og musik.

For husgerningsundervisningens vedk. gælder særlige regler, idet en husgerningstime honoreres som 1 1/2 klokketime, dog således at der ikke pr. hold pr. dag kan udbetales højere tilskud end for 5 klokketimer til sædv. timebetaling fra stat og skolefond.

Husgernings- og håndarbejdsundervisningen har under aftenskoleloven taget et stort opsving. I 1927—28 undervistes 1313 elever i husgerning, i 1950—51: 21.236. Mange steder tilrettelægges denne undervisning som en sammenhængende 3-årig uddannelse. Husholdningslærerinder kan nu skabe sig en livsstilling som aftenskolelærerinder.

Også den landbrugsfaglige undervisning, der som oftest støttes efter loven af 10. marts 1938, er vokset op i ly af aftenskoleloven. I de seneste år synes fiskerne i stigende grad at ville gøre brug af den. (S. også Landøkom. ungdomsarbejde).

Oprindelig var dansk og regning obligatoriske fag i aftenskolen. Nu optræder dansk og regning sideordnede med alle andre fag, og det har ofte vist sig vanskeligt i tilstrækkelig grad at interessere eleverne for disse fag. De praktiske fag som husgerning, håndarbejde, husflid, sløjd, havebrug, maskinskrivning og sprog har i langt højere grad fanget elevernes interesse. Aftenskoleundervisningen har da undertiden, navnlig i store byskoler, nærmest antaget karakter af kursus. Dog gøres der i stigende grad forsøg på at knytte eleverne sammen gennem fællesforedrag, film, sangkor, opførelse af skuespil, udflugter, teateraftener, fester o. lign.

Denne udvikling støttes af § 10 i aftenskoleloven af 1942, aftenhøjskoleparagraffen. Efter denne paragraf gives der forhøjet

tilskud til en undervisning for elever over 21 år, forudsat at undervisningen samler sig om samfundsmæssige og kulturelle emner. Herigennem får aftenskolen større chancer for at blive et midtpunkt ikke blot for de unge, men også for en bys el. et sogns voksne befolkning.

Når undervisningsplanen er lagt, indsendes den til aften- el. ungdomsskolenævnet. Med erklæring herfra går den videre til kommunalbestyrelsen, der skal udtale sig om, hvorvidt undervisningslokalerne må anses for passende, om lærerkræfterne må anses for kvalificerede, og om der skal gives en egentlig undervisning, som fordrer virkeligt arbejde fra elevernes side.

Det er desuden en betingelse for godkendelse, at der er stillet et passende lokale med lys, varme og rengøring til rådighed for skolen. Herom hedder det videre i loven, at kommunalbestyrelsen altid er forpligtet til at stille et sådant lokale til rådighed for en godkendt skole samt yderligere et lokale for hvert godkendt hold el. skole på mindst 15 elever. Skolen skal være vederlagsfri for eleverne — der kan dog kræves et mindre indskrivningsgebyr — men før godkendelse kan gives, må der være sikret skolen et lokalt tilskud på mindst 30 pct. af den fastsatte mindste timebetaling (1952: 8.15 kr.). Dermed har man fra statens side villet sikre sig, at der lokalt er en virkelig interesse for skolen. Dette lokale tilskud, som altså ikke må betales af eleverne, skal anvendes til lærerløn. Det udredes som regel af kommunen, og det *skal* udredes af kommunen, såfremt aften- og ungdomsskolenævnets flertal anbefaler det. — Stat og skolefond betaler 70 pct. af den fastsatte timebetaling, der stiger og falder 8,8 øre for hver portion, de for statens tjenestemænd gældende reguleringstillæg stiger el. falder.

Fra de lokale myndigheder går ansøgningen om godkendelse videre, for landets vedk. til skoledirektionen, for købstædernes vedk. til undervisningsministeriet. For hovedstadens vedk. går ansøgningen direkte til Københavns skoledirektion, som udfører alle de hverv, som ellers er overdraget de lokale nævn og undervisningsministeriet.

Ved undervisningens slutning indsendes ansøgning til skolerådet (i København til magistraten) om udbetaling af statens og skolefondens tilskud. Hvis undervisningen på et hold med kun eet fag har omfattet 20 timer el. på et hold med to el. flere fag mindst 40 timer, og har undervisningen været fulgt af mindst 10 elever i gennemsnit pr. time (under særlige forhold kan der dispenseres til 8 pr. time), udbetales tilskuddet.

Loven stiller ikke bestemte krav om lærernes uddannelse — et betydeligt antal aftenskolelærere har ingen speciel læreruddannelse — men til gengæld kræves der altså, at en lærer undervisningstiden igennem skal kunne fastholde 10 elever i gennemsnit pr. time. Kan han ikke det, har han mistet retten til tilskud.

Tilsyn med skolen føres af aften(ungdoms)skolenævnet; dette kan, hvad tilfældet er i mange byer, overdrage tilsynet til en enkeltmand, som regel skoledirektøren, en skoleinspektør e. lign. For landdistrikternes vedk. øver også skoledirektionen gennem amtsskolekonsulenten tilsyn med aftenskolerne. I Kbh. udøves tilsynet af skoledirektionen. Endelig er samtlige aftenskoler undergivet tilsyn af statskonsulenten vedr. ungdomsundervisningen.

Udover tilskud til den almindelige lærerløn bidrager stat og skolefond med tilskud til tilrejsende lærere, således at der udover det alm. tilskud kan ydes et beløb til dækning af rejseudgifter samt et mindre vederlag for tidsspilde; dette beløb må dog aldrig overstige statens tilskud pr. time til lærerløn d. v. s. 70 pct. af den til enhver tid gældende minimumsløn. Endv. kan der tillægges lærere, hvis hovederhverv er aftenskolearbejde, et alderstillæg, som er fastsat til højst 30 pct. af timebetalingen (1952: 1.20 kr. efter 5 års tjeneste og 2.40 kr. efter yderligere 5 års tjeneste). Betingelsen for alderstillæg er, at læreren modtager statstilskud for et timetal af mindst 600 timer årligt, heri indbefattet det ved evt. omregning (cf. husholdningslærerindernes lønning) fremkomne forhøjede timetal. Det nævnte timetal kan samles ved virksomhed såvel i aftenskolen som i ungdomsskolen samt ved landbrugsfaglig undervisning, men alderstillæg udbetales kun for aftenskoletimerne.

Om statens tilskud til aftenskoler for ældre elever henvises til artiklen *aftenhøjskolen*. Indkalder en aftenskole fremmede foredragsholdere til uddybelse af undervisningen og til fremme af den kulturelle udvikling og forståelse, kan staten stille indtil 100 kr. til rådighed for hver kommune, forudsat at denne stiller et tilsvarende beløb til rådighed. Endelig stilles der 40.000 kr. årlig til rådighed som tilskud til aftenskolernes anskaffelse af særligt for dem beregnet undervisningsmateriel, ligesom der, hvis etablering af en skole medfører en større samlet udgift til undervisningsmateriel til sløjd og husgerning, kan gives et tilskud af statskassen på 60 pct. af udgifterne. Tilskuddet, som dog ikke kan overstige 3000 kr. pr. lokale, udbetales med 1/10 årlig i løbet af de første 10 år, den pågældende skole er i virksomhed.

Aftenskoleloven er en tilskudslov snarere end en lov om oprettelse af en bestemt skole. Gæstfrit åbner den sig ud mod hele den danske befolkning og tilbyder statens støtte ved igangsættelse af undervisning for den konfirmerede ungdom og hele den voksne befolkning. Det er en forudsætning, at skolen ikke anvendes til en ren partipolitisk undervisning, men netop ved sin

mangel på bestemmelser om formål og hensigt forstår man, at den er skabt af en stat, der har en udstrakt tillid til befolkningen. Loven anvendes nu således, at der omkring den både er vokset nye kommunale storskoler og utallige private småskoler og studiekredse op. Ældre og yngre strømmer i stort tal ikke blot til aftenskolens praktiske fag, husgerning og håndgerning, sløjd og husflid, landbrug, havebrug, maskinskrivning og stenografi, men også til dansk, regning og fremmede sprog samt til samfundsfag, litteratur og historie. Denne lovs store rummelighed og udstrakte frihed har været medvirkende til, at aftenskolen, ikke mindst i det sidste tiår, har gjort store fremskridt. S. også Frederiksberg kommunale fortsættelseskursus, Gentofte kommunes fortsættelseskursus og Københavns kommunes aftenskole, samt for lærlingeforhold s. Tekniske skoler. J. N-p.

Afvænning, nedbrydning el. ophævelse af en vane; oftest tænkes derved på ophævelse af en vane, der er stærkt indgroet og har karakter af en last, bl. a. fordi den er blevet forbundet med en stærkt fysiologisk el. psykisk hang og må anses for skadelig for individets helbredstilstand; a. fra alkohol, narkotika, mecodrin o. lign. En speciel betydning er børns a. fra moderbrystet, en proces, der efter moderne psykologisk opfattelse kan betyde en del for karakterudviklingen alt efter den måde, den foregår på. (S. også Ernæring og Spædbørnsopdragelse). K. G-S.

Aggregat, et hele, som er sammensat af adskilte dele el. enheder, der ikke står i organiske sammenhæng med hinanden.

Aggression, angreb, en handling, som har til mål at skade el. ødelægge. *Aggressivitet,* en adfærd el. adfærdstendens, der er karakteriseret ved lyst til at angribe, skade og ødelægge. Begrebet a. spiller en betydelig rolle i psykoanalyse, individualpsykologi og i det hele i moderne dynamisk psykologi; den opfattes af nogle som en fundamental og oprindelig drift, af andre som en tendens, der først udvikles, når tilfredsstillelsen af andre drifter el. behov forpurres. Denne forpurring el. forhindring betegnes som *frustration.* A. rettes først og fremmest mod den, der anses for årsag til forhindringen; men hvis denne er for mægtig el. ikke erkendes, kan den rette sig mod andre mål; de vrede, hadefulde, aggressive kan vælge sig en syndebuk. Også a. kan forpurres, men derved ophæves tendensen ikke, den søger blot andre mål el. tager andre former, og i øvrigt gælder også, at a. rejser mod-a. I ekstrem form giver den sig udslag i sadisme. Den kan også rette sig mod den egne person og vise sig som selvnedværdigelse el. endog selvmord.

Litteratur: John Dollard m.fl.: Frustation and Aggression, 1939. K. G-S.

Agnosi, svigtende evne til at erkende som følge af forstyrrelser i den associative bearbejdelse af de gennem sanserne modtagne indtryk, og uden at defekten er betinget af abnormiteter i de pågældende sansefunktioner, sprogfunktioner el. intelligensen. A. inddeles efter det påvirkede sanseområde i visuel (syns-), auditiv (hørelses-), taktil (berørings-), gustativ (smags-) og olfaktorisk (lugt-) a. J. E.

Agnosticisme, en opfattelse, hvorefter der ikke kan opnås kundskab om noget, der ligger ud over erfaringen, hvorfor man f. eks. i religiøse og en række filosofiske, især metafysiske spørgsmål ikke kan bringe det videre end til at erkende sin uvidenhed. Diskussioner og spekulationer derover anser a. som nytteløse. Ordet a. er præget af Ths. Huxley (1869). *Agnostiker,* tilhænger af a. el. person, der lider af agnosi. K. G-S.

Agorafobi, sygelig angst for åbne pladser.

Agrafi, s. Afasi.

Aha-oplevelse, den karakteristiske oplevelse, der indfinder sig, når en sammenhæng på een gang gennemskues og derved giver anledning til en problemløsning ved indsigt, ikke ved mere tilfældig prøven-sig-frem. Betegnelsen skyldes Karl Bühler (s. d.). K. G-S.

Ahlberg, Alf, (f. 1892), svensk filosofisk forfatter, forstander for Bruunsviks folkehøjskole. Fra sin ungdom har han været meget aktiv i folkeoplysningsarbejdet, især som popularisator af filosofi og psykologi. Bag hans forfatterskab ligger tillige en tydelig idé, der går ud på at sikre anerkendelsen af de værdier, som den klassiske europæiske, d. v. s. humanistiske kultur bygger på. Især i de senere år har han virket for, at det selvstændige åndsliv ikke skal blive tromlet ned af propaganda. Foruden »Social Psykologi« 1932, »Tankelivets Frigørelse« 1934 og »Filosofiens historie« 1946, alle oversat til dansk har han bl. a. udg. »Idealen och deras skuggbilder« 1936, »De sociala och politiska myterna« 1937, »Minnen och meditationer« 1942.

Akademi, opr. betegnelse for Platons filosofskole, der blev oprettet i en uden for Athen beliggende lund, som var viet til sagnhelten Akademos. I oldtiden betød a. den platoniske retning i filosofien; men fra renæssancen kom det til at betyde enten en sammenslutning af videnskabsmænd el. kunstnere el. en højere undervisningsanstalt, nærmest i lighed med et universitet, men ofte med en mere faglig betoning. Også skoler på et lavere niveau er ofte blevet betegnet som a., f. eks. de såk. ridderakademier, der nærmest har været at sidestille med gymnasier. Flere udenlandske a. har opnået stor berømmelse, f. eks. det franske og det svenske a. (»de aderton«). — *Akademiker,* person af en be-

stemt dannelse i kraft af skolegang og eksamen; i nogle forbindelser bruges studentereksamen som kriterium, i andre forudsættes også videre studier ved universitetet. K. G-S.

Akademisk, hvad der vedr. den højere undervisning, specielt ved universitetet; *a. frihed,* friheden til at forske og at publicere sine resultater uden at være underkastet nogen ydre censur, f. eks. fra statens side; *a. behandling* af et emne er en teoretisk behandling uden hensyn til og uden henblik på de praktiske konsekvenser. *A. grad,* den ved et universitetsstudium og eksamen erhvervede titel, f. eks. kandidat, magister, doktor. K. G-S.

Akkomodation (lat. *accommodatio,* tilpasning), en forandring i øjelinsens krumning under hensyn til afstanden af den genstand, som fikseres. Ved nære genstande bliver linsen stærkere krummet, så at nethindebilledet alligevel kan blive skarpt. K. G-S.

Akkumulatorfabrikker. Ved fremstilling af akkumulatorer foreligger der en betydelig *fare for blyforgiftning,* og i disse fabrikker må personer under 18 år derfor ikke beskæftiges med behandling og fremstilling af blyforbindelser og blymasse el. ved rengøring i lokaler, hvor disse processer foregår. Jvfr. socialministeriets regulativ af 21. marts 1935 for akkumulatorfabrikker o. lign. § 13, stk. 5, således som bestemmelsen er ændret ved samme ministeriums bek. af 11. juni 1943. P. B-e.

Akromatisk, farveløs, d. v. s. uden brogede farver.

Akromatopsi, fuldstændig farveblindhed, d. v. s. fraværelse af alle kromatiske farver.

Aksecylinder, den indre, impulsledende del af en nervetråd.

Aktionsstadiet, efter W. Stern et stadium i sprog- og tænkningsudviklingen hos børn, karakteriseret ved at børnene nu opfatter handlinger og aktivitet, hvilket bringes til udtryk i verber. Forud for a. går substansstadiet, og efter det følger relationsstadiet. K. G-S.

Aktionsstrøm, en elektrisk strøm, som ledsager en proces i en nerve, muskel el. kirtel.

Aktivitetspædagogik, pædagogisk retning, der vil bygge mest muligt på elevernes selvstændige aktivitet. Den kan herved betragtes som en arbejdsskoleretning. Kravet om elevernes selvvirksomhed som et grundprincip for skolearbejdet kan dels motiveres ved, at det giver en bedre tilegnelse af det intellektuelle lærestof, dels at det gavner personlighedsudviklingen, og endelig at det forhindrer stagnation i kulturudviklingen, idet de skabende, ikke blot de receptive evner får mulighed for at udvikle sig. A. hænger sammen med en dynamisk (modsat statisk)

kulturopfattelse og er f. eks. fremtrædende hos Dewey. Et forsøg på at tilpasse A. til bestående skolerammer er bl. a. gjort af Elsa Köhler (1879—1940) i Wien og Göteborg, jvf. hendes arbejde »Aktivitetspedagogik« (1936) og derefter af hendes elever bl. a. Ester Hermansson og Elsa Skäringer-Larson.

Litteratur: E. Falk, E. Hermansson m. fl.: Vor Arbejdsmaade, 1948. K. G-S.

Akt-psykologi, en opfattelse, hvorefter psykologiens emner snarere er at opfatte som handlinger end som genstande, specielt Brentanos opfattelse, at de sjælelige fænomener er karakteriseret ved, at de refererer til genstande, der er forskellige fra bevidsthedsakten. K. G-S.

Aktualitetsteori, den opfattelse, at det, man kalder sjæl, ikke er nogen substans el. et væsen, men kun er virksomhed, proces, en sammenhængende følge af noget, som sker. K. G-S.

Akustik, lydlære, den gren af fysikken, der beskæftiger sig med lydsvingningerne, deres opståen, forplantning og tilbagekastning; ofte, men mindre heldigt også brugt om undersøgelsen af de fysiologiske processer i høreorganet samt de psykologiske processer i selve høreoplevelsen, som forårsages af lydsvingninger. I sidste tilfælde taler man om psykologisk a. *Akustisk,* lydmæssigt, hvad der har med lyd at gøre. A. betegner også et rums ejendommelighed m. h. t., hvor godt man hører deri, hvilket afhænger af rummets form og de til bygningen anvendte materialer. K. G-S.

Akusto-motorisk, hvad der vedrører forbindelsen ml. opfattet lyd og udførte talebevægelser, f. eks. innervationen til taleorganerne for med stemmen at frembringe en hørt el. forestillet lyd. K. G-S.

Alali (gr. *alalos,* stum), manglende evne til at udtrykke sig i artikuleret tale.

Alder, den tid, der er forløbet fra et bestemt udgangspunkt, som i en el. anden henseende betegner en begyndelse, for et levende individ oftest regnet fra fødslen og målt i år og måneder og/el. brøkdele deraf. Dette mål betegnes som *kronologisk a.* el. *leve-a.* (LA). Undertiden regnes med den s.k. *sande a.,* der regnes fra befrugtningen, hvilket kan have en vis betydning ved bedømmelsen af for tidligt el. for sent fødte individer. I sidste tilfælde bruges også den s. k. *korrigerede leve-a.,* der er den alm. LA formindsket el. forøget med den tid, som individet er født for tidligt el. for sent. — I psyk. og pæd. undersøgelser bruges udtrykket a. også i overført betydning til at betegne ikke den forløbne tid, men den forefundne udviklingsgrad. Der tales således om *intelligens-a.* (IA), *mental-a.* (MA), *åndelig udviklings-a., fysisk (anatomisk, fysiologisk) a.* o. s. v. Med disse udtryk betegnes en udviklings-

grad i disse forsk. henseender, der måles i forhold til, hvad der er den gennemsnitlige udvikling på de forsk. kronologiske alderstrin. Hvis f. eks. et barn har en fysisk udvikling, der svarer til det gennemsnitlige for 13-årige, siges det at have en fysisk a. på 13 år uanset sin leve-a. For at kunne bruge disse bestemmelser er det nødvendigt, at der i forvejen ved statistiske undersøgelser er udarbejdet aldersnormer. K. G-S.

Aldersbetingelser for unge menneskers anvendelse til arbejde i erhvervsvirksomheder. Iflg. lov af 18. april 1925 om børns og unge menneskers arbejde, § 1, må der til arbejde i erhvervsvirksomheder, bortset fra land- og skovbrug (herunder gartneri), søfart og fiskeri, kun benyttes børn, der er fyldt 14 år, og som er lovligt udskrevet af skolen. Det er således ikke tilstrækkeligt, at pågældende er fyldt 14 år og opfylder betingelserne for lovligt at kunne udskrives af skolen (undervisningspligten ophører med udgangen af et skoleår for de børn, der på dette tidspunkt er fyldt 14 år), men det kræves tillige, at skolegangen er ophørt, idet man ved bestemmelsen har ønsket at hindre en sådan belastning af barnets arbejdsevne, som både skolegang og arbejde i erhvervsvirksomhed ville være.

Lovens § 9 pålægger arbejdsgiveren at forvisse sig om, at det unge menneske, han agter at antage, opfylder de af loven stillede aldersbetingelser; alderen skal dokumenteres ved hjælp af en fødselsattest, der skal vedlægges det register, som det iflg. § 8 påhviler arbejdsgiveren — bortset fra bagerier, kagebagerier og konditorier samt brødfabrikker — at føre over de i virksomheden beskæftigede unge arbejdere.

De nævnte aldersbetingelser gælder som nævnt kun ved unge menneskers anvendelse til erhvervsmæssigt arbejde; herved falder børns anvendelse i private husholdninger udenfor loven, og det samme gælder for virksomheder, i hvilke kun påg.s nærmeste pårørende beskæftiges medmindre vedk. er lærling. Endv. undtages fra bestemmelserne arbejde i tekn. skoler, fagskoler el. i lærepladsværksteder, forudsat at arbejdet er godkendt og kontrolleret af offentlig myndighed og ikke udføres i erhvervsøjemed. Endelig finder lovens aldersbetingelser ikke anvendelse på unge mennesker, der beskæftiges ved ren budtjeneste, med mindre anderledes er bestemt i kommunal vedtægt. (S. også: Bud).

At et ungt menneske er fyldt 14 år og lovligt er udskrevet af skolen, er dog ikke ensbetydende med, at han vil kunne anvendes til alt erhvervsmæssigt arbejde.

Det er således iflg. socialministeriets bek. af 6. jan. 1939 forbudt at anvende unge mennesker under 16 år til selvstændig pasning af farlige maskiner. Lov af 4. okt. 1919 om tilsyn med dampkedler på landjorden fastsætter en lavalder af 19 år for pasning af dampkedler el. kedelanlæg, socialministeriets bek. af 16. nov. 1935 om indretningen og brugen af mekanisk drevne elevatorer indeholder en bestemmelse om, at godselevatorer ikke må betjenes el. betrædes af personer under 16 år, og arbejds- og socialministeriets bek. af 27. juli 1945 om indretningen og brugen af mekanisk drevne kraner bestemmer, at der til betjening af kraner, der er bestemt til fast kranfører, kun må anvendes personer, der er fyldt 20 år.

Endv. fastsætter lovgivningen højere lavalder for unge menneskers anvendelse til sundhedsfarligt arbejde. Således er det på g. a. blyforgiftningsfaren forbudt at anvende unge mennesker under 18 år til visse arbejder i akkumulatorfabrikker, bogtrykkerier, skriftstøberier, lervarefabrikker og til visse arbejder med blyholdigt emaille. Det er endv. af sundhedsmæssige grunde (støvfaren) forbudt at anvende unge mennesker under 18 år til arbejde med kludesortering, til tørring af skrå- og røgtobak, og a. h. t. silicosefaren må unge mennesker under 16 år ikke deltage i arbejde med tørhugning af sandsten og med stenbrydning. Endv. må personer under 18 år ikke beskæftiges ved arbejde med blanding, afvejning, emballering m. v. af giftige, ætsende o. lign. sundhedsfarlige stoffer el. med rengøring i lokaler, hvor disse arbejder foretages. Endelig kan fabriktilsynet, hvor det skønner, at der er særlig sundhedsfare forbundet med at beskæftige arbejdere under 18 år ved arbejde med organiske opløsningsmidler og produkter indeholdende sådanne, forbyde, at sådanne arbejdere beskæftiges.

Det senest i okt. 1951 på rigsdagen forelagte forslag til en ny lov om arbejderbeskyttelse indeholder i et særligt afsnit bestemmelser angående børns og unge menneskers arbejde. Forslaget bevarer den nugældende lavalder — 14 år — for børns anvendelse til erhvervsmæssigt arbejde, men bestemmer desuden som noget nyt, at samme aldersgrænse skal gælde for beskæftigelse af børn ved ikke-erhvervsmæssigt arbejde, når dette frembyder sundheds- el. ulykkesfare, herunder betjening af maskiner, apparater og andre tekniske hjælpemidler, selvom arbejdet udføres i en arbejdsgivers private husholdning el. i virksomheder, hvor arbejdet alene udføres af medlemmer af arbejdsgiverens familie. Endv. indeholder forslaget en ny bestemmelse om, at arbejds -og socialmin. efter forhandling m. direktøren for arbejdstilsynet og arbejdsrådet kan tillade, at børn over 12 år anvendes til arbejde i fri luft, når arbejdet efter sin beskaffenhed udføres lejlighedsvis, i det omfang og på de vilkår, som er forsvarligt m. h. t. børnenes helbredstilstand, udvikling og skolegang. Der kan dog ikke i h. t. denne bestemmelse meddeles tilladelse til børns anvendelse til det foran

omtalte ikke-erhvervsmæssige arbejde, der frembyder sundheds- el. ulykkesfare. Ligeledes kan der af arbejds- og socialmin. efter forhandling m. de nævnte myndigheder samt vedk. fagminister fastsættes regler, hvorefter der i hvert enkelt tilfælde kan gives tilladelse til at lade børn under 14 år optræde i en offentlig forestilling samt deltage som skuespillere el. statister ved optagelse af film.

Omvendt skal efter forslaget arbejds- og socialmin. efter forhandling m. de foran nævnte myndigheder samt vedk. fagminister fastsætte en højere lavalder end 14 år for anvendelse af unge mennesker ved arbejde, som efter dets beskaffenhed el. de omstændigheder, under hvilke det udføres, er farligt for unge menneskers liv og lemmer, sundhed el. moral, og arbejds- og socialmin. bemyndiges til efter forhandling med de samme myndigheder at fastsætte en højere lavalder end 14 år for unge menneskers beskæftigelse ved ambulant handel på offentligt sted, ved anden ambulant virksomhed og ved udstillinger af varer udenfor butikker o. lign.

Endelig indeholder forslaget ligesom den nugældende lov en bestemmelse om arbejdsgiverens pligt til gennem en fødselsattest at forvisse sig om, hvilken alder det unge menneske, han ønsker at antage, har, og arbejdsgiveren får pligt til at forsyne enhver arbejder under 18 år med en arbejdsbog, der skal følge den pågældende i evt. nye pladser. O. K-r.

Aldersdispensation ved elevers optagelse i skole, resp. indstilling til eksamen. I tilfælde, hvor loven el. andre retsregler kræver, at en vis alder skal være nået el. ikke må være nået, for at den pågældende skal kunne nyde et vist gode, kan der være givet hjemmel til at fravige lovens alderskrav, når særlige forhold foreligger. Efter lov om højere almenskoler m. m. af 24. apr. 1903, § 14, skal således den, der vil optages i eksamensmellemskolens 1. kl. være fyldt 11 år og må ikke være over 13 år, og den, der vil optages i gymnasiets 1. kl. må være fyldt 15 år og ikke være over 17 år. Herfra kan imidlertid vedk. rektor under særegne omstændigheder gøre undtagelse. Normalalderen ved optagelsen i en præliminærskoles 1. kl. er 11 år, hvis skolen er 5-årig, 12 år hvis den er 4-årig, men skolens leder kan gøre undtagelser herfra. Den, der vil indstille sig til præliminæreksamen, inden han er fyldt 16 år, må have særlig tilladelse hertil af skolens leder el. ved privatisteksamen af eksamenskommissionens formand. Den, som ønsker at underkaste sig studentereksamen for privatister, må være fyldt 18 år inden eksamens afslutning, men dispensation herfra kan undtagelsesvis meddeles af eksamenskommissionens formand, når den pågældende fylder 18 inden udgangen af det kalenderår, i hvilket han indstiller sig til prøven.

Som eksempler på tilfælde, hvor aldersdispensation ikke kan opnåes, kan nævnes kravet om en alder af 17 år ved optagelse i et seminariums første klasse. Endv. kan nævnes, at der for optagelse som tilskudsberettiget elev på en statsunderstøttet husholdningsskole kræves en alder af mindst 17 år inden kursus' begyndelse og ved folkehøjskoler og landbrugsskoler en alder af mindst 18 inden kursus' afslutning. Ved statsunderstøttede efterskoler kræves tilsvarende, at eleverne er under 18 år ved kursus' begyndelse, men herfra kan dog efter praksis gøres undtagelse, når det dokumenteres, at den pågældende elevs åndelige udvikling og modenhed er ringere end den for aldersklassen normale. E. J

Aleksi, s. Afasi.

Alfa-tests, (army alpha) et sæt af intelligensprøver, som blev anvendt på de amerikanske rekrutter under Den 1. Verdenskrig, væsentlig skriftlige gruppeprøver med sproglig instruktion (s. Beta-tests). K. G-S.

Algesi, evnen til at føle smerte, smertefølsomhed. *Algesiometer,* instrument til at måle smertefølsomheden.

Alimentationssag er ældre udtryk for faderskabssag. Anvendes stadig om sager vedr. bidragspligt til børn født før ikrafttrædelsen af børneloven af 7. maj 1937, d. v. s. før 1. jan. 1938, medens ordet faderskabssag alene anvendes på sager vedr. børn født efter 31. dec. 1937, for hvilke der gælder helt andre processuelle regler. S. Faderskab. T-J.

Alkoholisme, sygelig tilstand betinget af langvarig alkoholforgiftning og præget dels af karakteristiske legemlige symptomer, dels af sjælelige symptomer som udtryk for personlighedens forfald og endelig resulterende i familiær og social tilbagegang. J. E.

Alkohollære er den del af sundhedslæren, der behandler alkoholens sundhedsskadelige virkninger. En undervisning i a. omfattes ifl. bek. af 13. marts 1935 af naturhistorieundervisningen i III gymnasieklasse og ifl. bek. af 1. juli 1904 af mellemskolens undervisning i naturhistorie. Alle de ved undervisningen anvendte lærebøger giver grundlag for en behandling af emnet. J. R.

Allport, Floyd Henry (f. 1890), amerikansk psykolog. Har især beskæftiget sig med socialpsykologi og derunder kritiseret antagelsen af en kollektiv bevidsthed. Psykologien kan kun regne med individer i forskellige relationer til hinanden. Udg. bl. a. »Social psychology« (1924) og »Institutional behaviour« (1933). K. G-S.

Allport, Gordon Willard (f. 1897), amerikansk psykolog, forannævntes broder, prof. ved Harvard. Under indtryk af tyske for-

skere som Dilthey, Spranger, Klages (s. d.) og Jaspers har han især dyrket personlighedspsykologien, men på et mere empirisk grundlag, idet han vil tage enhver metode i brug ved udforskningen af personlighedens struktur. Han fremhæver, at en persons adfærd er et produkt af hans nuværende organisation, hvormed han vil undgå en for stærk byggen på miljøsituationen el. på individets tidligere erfaringer, m. a. o. han anser mennesker for aktive og ikke blot reaktive. Hovedværk: »Personality, a psychological interpretation« (1937). Desuden »The Psychology of Rumor« (1947) og »The Individual and his Religion« (1951). K. G-S.

Almendannelse, den alsidige udvikling af mennesket i dannelsens forskellige retninger, hovedsagelig dog den alsidige oplysthed og orientering i kulturlivet. Dens modsætning er specialdannelsen el. den ensidige dannelse. Da samfundet med sin vidtdrevne arbejdsdeling har brug for mennesker med veludviklede specielle færdigheder, bliver en specialdannelse el. -uddannelse i de fleste tilfælde nødvendig. Denne er da begrundet i sociale nyttehensyn. Men ved siden heraf gives der en anden vurdering af mennesket, der i sin grund vel nærmest er af æstetisk natur, og idealet er her det i sjælelig el. åndelig henseende harmoniske menneske, der har nået et maksimum af udvikling i de retninger, der står som repræsentative for det specifikt menneskelige el. kulturelle. Hvilke disse retninger er, har der været delte meninger om i tidens løb. Siden renæssancens og humanismens dage har kendskab til sprog, historie og litteratur været anset for noget centralt, f. eks. kendskab til latin og evt. græsk. A. blev til en vis grad identificeret med humanistisk dannelse. I oplysningstiden og endnu mere med naturalismens gennembrud i det 19. årh. blev kendskab til naturvidenskaberne indlemmet el. endog sat i forgrunden, således f. eks. hos Herbert Spencer (s. d.). Denne tendens har fortsat sig i det nye sovjetrussiske begreb »Polyteknisk Dannelse«, der er opstillet som afløsning for den gamle a. Der menes hermed en alsidig teknisk uddannelse, og det specifikt menneskelige ses i beherskelse af naturen ved teknikkens hjælp. A.s begreb varierer med menneskets begreb. Når mennesket bestemmes som *homo sapiens* (mennesket, det vidende), er det naturligt at gøre viden, evt. viden om det menneskelige til det centrale; når det bestemmes som *homo faber* (frembringeren), må man lægge vægten på dets tekniske kunnen, evt. dets alsidige tekniske kunnen. Den sidste udvikling betyder, at det æstetiske synspunkt til en vis grad fortrænges af nyttesynspunktet, men det er usandsynligt, at dette sidste vil kunne bevare føringen. Dannelse, og ikke mindst a., er i grunden et æstetisk begreb og vil sikkert hævde sig som sådan. I sin fladeste form betyder a. kun et vist standardiseret forråd af kundskaber uden hensyn til den individuelle tilegnelse; dens typiske fare er overfladiskhed, og herudfra er det forståeligt, at visse pædagoger har indtaget en afvisende holdning over for kravet om a. K. G-S.

Almenforestilling, en af nogle psykologer, væsentlig i ældre tid antaget art af forestillinger, der ikke repræsenterer en enkelt, individuel genstand, men en art, f. eks. forestillingen om heste (i al alm.). Deres eksistens blev benægtet af Berkeley (s. d.), der, formentlig med rette, hævdede, at man ikke kan forestille sig en hest i al alm.; en forestillet hest må have en bestemt form, farve, størrelse o. s. v., hvorved den netop er konkret og individuel. Da man imidlertid kan »tænke på« heste som en afgrænset klasse, mener nogle, at der må være et psykisk korrelat dertil; tvivlsomt er det derimod, om dette skal betegnes som en forestilling efter den betydning, som ellers tillægges dette ord. K. G-S.

Almenskoler, betegnelse, der benyttes i lov af 24. april 1903 om højere almenskoler m. m. i forbindelsen »højere almenskoler« som betegnelse for mellem- og realskoler samt gymnasieskoler. Betegnelsen forekommer også i forb. »fuldstændig højere almenskole« i betydningen gymnasieskole. E. J.

Almen tillid. I forræderiloven af 1. juni 1945 § 6 fandtes en bestemmelse om, at den, der blev dømt efter loven, skulle kendes uværdig til almen tillid, hvilket medførte tab af stemmeret, adgang til at indtage offentlig stilling, ret til at være sagfører, læge, præst, ret til at drive næring iflg. næringsbrev el. anden lign. adkomst m. m. Ved en lov af 29. juni 1946 ændredes bestemmelsen således, at domfældte uden i almindelighed at kendes uværdig til almen tillid fortaber de i § 6 nævnte rettigheder for et tidsrum af 5 år fra straffens udståelse el. eftergivelse el. for et længere af retten fastsat tidsrum, evt. for bestandig. Den, der dømmes efter værnemagerloven af 28. aug. 1945, kan frakendes alle el. nogle af de nævnte rettigheder. Ved lov af 18. juni 1951 ophævedes § 6. Se endv. Borgerlige rettigheder. Aa. H.

Almindelig forberedelseseksamen, se præliminæreksamen.

Almindelig geografi behandler de fænomener, der er knyttet til jordoverfladen, deres udbredelse, vekselvirkning og begrundelse. Men i modsætning til regionalgeografien, der omfatter de samme emner, ordnet efter landområder, er den alm. g's behandling ordnet efter almene synspunkter. Den deles praktisk i flg. discipliner: Fysisk geografi (herunder astronomisk geografi, oceanografi, geomorfologi, hydrografi og klimatologi), biogeografi (herunder plante- og dyregeografi) og kulturgeografi med erhvervsgeografi. J. R.

Alt-eller-intet loven, en fysiologisk lov, som går ud på, at påvirkningen af en enkelt nervecelle el. muskeltråd enten slet ikke fremkalder nogen reaktion el. også en maksimal reaktion, medens en gradation af påvirkningens styrke iøvrigt ikke har nogen betydning for reaktionens styrke. Det svarer til, at en krudtladning enten ikke eksploderer el. eksploderer helt, men ikke f. eks. eksploderer kraftigere, jo højere antændingstemperaturen er. En gradation af en nerve- el. muskelvirksomheds styrke må som følge deraf bero på antallet af aktiverede nerve- el. muskelceller. K. G-S.

Altergang, s. Konfirmation.

Altruisme (af lat. *alter,* den anden), næstekærlighed, en indstilling el. holdning, der er karakteriseret ved, at andres velfærd ligger en på sinde, og at man handler ud fra hensynet til andres vel under tilsidesættelse af egne interesser. Modsætningen til a. er egoisme; men nogle forskere har ment, at de altruistiske handlemåder har udviklet sig af egoistiske, idet det er i menneskenes velforståede egeninteresse at tage hensyn til andre. Denne forklaring er sikkert psykologisk urigtig, og man må snarere regne med, at de altruistiske tendenser er af oprindelig, instinktiv natur, mere el. mindre forstærket el. svækket gennem opdragelse. I etikken betyder a. den opfattelse, at man bør handle med andres vel for øje, og at kun en sådan handlen er moralsk rigtig el. god. Ordet a. er indført af Auguste Comte (1798—1857). K. G-S.

Alumnat (lat. *alumnus,* fostersøn), kostafdelingen ved en kostskole (s. d.).

Alumne, plejesøn, betegnelsen bruges hyppigst om kostskoleelever, der bor og forplejes på skolens kostafdeling.

Amatørteater, fritidsudøvelse af dramatisk virksomhed med kunstnerisk stræben, ikke at forveksle med det selskabelige underholdningsbegreb »dilettant«. A. beror på erkendelsen og den målbevidste udnyttelse af den almenmenneskelige trang til en sindets udløsning i dramatisk form.

Det er ikke blot en teaterbevægelse, men i lige så fuldt mål en folkelig udfoldelse med pædagogisk, psykologisk og social baggrund. Bevægelsen er derfor i nogle lande, som f. eks. England og U. S. A. tilknyttet såvel det praktiske livs virksomheder som universitet, skole, kirke og de forskellige sociale, kulturelle, politiske og kristelige organisationer. Trupper arbejdende indenfor de allerede eksisterende foreningsorganisationer er i de fleste lande bevægelsens grundlag, men der findes også et betydeligt antal selvstændige amatørgrupper. Disse har ofte et vanskeligt problem at løse med hensyn til lokaleforhold, men en del af dem, især i England, U. S. A. og Čekoslovakiet, råder over egne fuldt moderne indrettede teaterbygninger. I flere lande findes a.-organisationer, af hvilke den mest kendte er »The British Drama League«. Et på čekisk foranledning påbegyndt internationalt organiseringsarbejde afbrødes af sidste verdenskrig, men genoptoges på initiativ af »The British Drama League« og »Nederlandse Amateur Toneel Unie« ved en international amatørkongres i Rotterdam i efteråret 1947, hvor også Danmark var repræsenteret.

Et stort oplysende arbejde i form af kursus i instruktion og iscenesættelse, vejledning i valg af repertoire, udgivelse af skuespil og håndbøger, udsendelse af tidsskrifter o. s. v. finder sted.

Trods enkelte skuespilleres forstående holdning er der som regel et modsætningsforhold mellem det professionelle teater og amatørteatret. Hos stat og kommune spores i nogle lande en begyndende velvillig indstilling; i Finland har således staten længe ydet a. økonomisk støtte, og England har for nylig indført skattelettelser for trupper med kunstnerisk repertoire. En ikke uvæsentlig retningspil er, at Unesco's i Paris oprettede internationale teaterinstitut også omfatter a's forhold. J. T-g.

Ambidextral (lat. *ambo,* begge + *dextra,* højre hånd), i stand til el. disponeret til at bruge begge hænder med samme lethed og færdighed.

Ambivalens (lat. *ambo,* begge + *valens,* kraftig, stærk) el. ambitendens, samtidig dragning i to modsatte retninger el. samtidig tilstedeværelse af to modstridende følelser over for en og samme sag el. person. Efter Bleuler (s. d.), som har indført betegnelsen i psykologien, er a. en grundkarakteristik ved følelseslivet, idet enhver aktuel følelse i sig rummer sin modsætning med de dertil hørende handlingstendenser. Dette er en videregående opfattelse end den, at man over for et emne kan indtage en ambivalent holdning, f. eks. elske en person for noget og hade ham for andet. Det betyder, at hadet er et, mere el. mindre tilbagetrængt, moment i selve kærligheden. K. G-S.

Amblyopi, svagt syn el. tågesyn, som ikke skyldes påviselige defekter i selve øjet.

Ammehjælp betegner den mælkehjælp, der indtil lov af 4. juli 1946 blev ydet kvinder med nyfødte børn.

Bestemmelsen er nu afløst af loven af 4. juli 1946 om mælkehjælp (s. d.). V. S.

Amnesi, hukommelsestab, manglende evne til at erindre tidligere oplevelser. Et vist tab af erindringer finder altid sted, og a. vil man først tale om, når der sker et erindringstab betydeligt ud over det normale. A. kan skyldes træthed, feber, hjernebeskadigelse, chok, stærk psykisk belastning, forgiftninger o. s. v., og den kan vise sig både m. h. t. egentlige erindringer og genkendel-

se. Hvis der ikke ligger organiske årsager til grund for den, taler man om en *funktionel a.* Det sker, at et menneske taber erindringen om de begivenheder, der går forud for en stærkt chokerende oplevelse el. en hjernebeskadigelse; i så fald taler man om *retrograd* el. *retroaktiv a.* Denne kan strække sig over minutter, over timer el. i visse tilfælde over længere tidsrum, medens det, som ligger før og efter dette tidsrum, erindres godt nok. Om *lokaliseret* el. *systematiseret a.* taler man, når erindringstabet gælder ting, der har forbindelse med bestemte forhold, personer, steder o. lign. Fraværelsen af erindringer fra den tidligste barndom, der iøvrigt er en normal foreteelse, er undertiden blevet betegnet som *infantil a.* K. G-S.

Amoralsk, 1) betegnelse for handlinger, der er moralsk indifferente, altså hverken har en positiv el. negativ moralsk kvalitet, hverken er moralske el. umoralske, f. eks. hverken sker af el. imod nogen pligtbevidsthed. 2) betegnelse for et standpunkt, hvorefter ingen moralsk bedømmelse anses for at have nogen gyldighed, el. for et menneske, som er utilgængeligt for s. k. moralske motiver af nogen art. Dette sidste er den almindeligst forekommende betydning. Selve den teoretiske hævdelse af dette standpunkt kan betegnes som *amoralisme* og dets praktiske efterlevelse som *amoralitet.*

Amoralismen ligger i kim i den s. k. moralske relativisme, og den har haft adskillige talsmænd fra de græske sofister over Macchiavelli frem til forskellige moderne tænkere, af hvilke Nietzsche vel er den navnkundigste. Han søgte et standpunkt »hinsides godt og ondt«. En anden formel for amoralismen rummes i udtrykket: Alt er tilladt. At anse noget for ikke tilladt, som man ellers har lyst til, og som lader sig udføre, er da en overtro el. en svaghed, som det indsigtsfulde menneske ikke skulle ligge under for. Samvittighed samt pligt- og retsbevidsthed er da at anse for irrationelle sjælelige dannelser, nærmest neurotiske fænomener, en opfattelse, som bl. a. er fremført af den svenske psykoanalytiker P. H. Törngren. Blandt de praktiske amoralister kan nævnes en type som Cesare Borgia el. fra nyeste tid en anden type som Hitler. Iøvrigt må man ikke være blind for, at megen formelt el. konventionelt rigtig moralsk handlen slet ikke skyldes moralske motiver, men er dikteret af opportunitetshensyn, og at en vis amoralitet kan være mere udbredt, end den umiddelbart lader.

Ikke at forveksle med amoralismen er antimoralismen, der består i en fornægtelse af de herskende moralske vurderinger, en opposition mod den gængse moral; men det ordvalg, hvori moralen undsiges, er hentet fra moralens egen ordbog, så det drejer sig ikke om en ophævelse af al moral, men om indførelse af en anden moralsk målestok, hvor f. eks. retten til lyst og lykke og uindskrænket livsudfoldelse sættes op mod de forbydende og indskrænkende moralregler. Denne »antimoralistiske moral« betegner Törngren som moralsygdom af kompliceret type.

Litteratur: Fr. Nietzsche: Morgenröte, 1881. Samme: Jenseits von Gut und Böse, 1886; m. fl. P. H. Törngren: Moralsjukdomen, 1940. K. G-S.

Amtsskolefond, s. Skolefond.

Amtsskolekonsulent, skoledirektionens pæd. rådgiver samt rådgiver for de under direktionen hørende folkeskoler, der ikke forbereder til nogen statskontrolleret eksamen. Om a. s. iøvrigt *Tilsynsloven,* også vedr. særordningen for Sønderjylland.

Analfabet, person, som ikke kender bogstaverne, i overført betydning en på et område meget uvidende person. *Analfabetisme,* manglende evne til at kunne læse, evt. også at skrive. Dens udbredelse bruges ofte som mål for graden af et lands oplysthed. I de europæiske lande er den trængt stærkt tilbage, sidst i de øst- og sydøsteuropæiske. Foruden manglende undervisning kan også åndssvaghed el. stærk ordblindhed være årsag til a.

En undersøgelse foranstaltet af Unesco har i 1948 givet til resultat, at analfabetismen kun er helt udryddet i Skandinavien, Schweiz og Holland, 20 pct. af mandskabet i den engelske hær og 2/3 af jordens befolkning er a. Unesco har derefter organiseret et storstilet felttog mod analfabetismen. K. G-S.

Analgesi, mangel på evne til at føle smerte.

Analogi, lighed, nærmere bestemt den relation mellem to genstande, at de ligner hinanden i visse væsentlige træk, hovedsagelig deri at de frembyder lign. forhold mellem de enkelte dele; derfor af Høffding bestemt som »kvalitativ forholdslighed«. *A.-test* er en prøve, hvor det gælder om at se ligheden mellem to forhold, i regelen på den måde, at der er givet tre genstande (ord, figurer), og det gælder om at finde en fjerde, der forholder sig til den tredje som den anden til den første, f. eks. øje, lys; øre, (lyd). K. G-S.

Analstadiet (af lat. *anus,* endetarmsåbning), i psykoanalysen betegnelse for et tidligt stadium i den seksuelle udvikling, hvor barnet interesserer sig stærkt for udtømningsprocessen (afføring), idet der er knyttet seksuel lyst dertil og til den pågældende legemsregion. Lyst kan også opnås ved tilbageholdelse af afføring. A. henføres til det andet leveår, men driften kan af forsk. grunde fikseres der og give anledning til særlige træk i den seksuelle udvikling. (S. Psykoanalyse, Børneseksualitet). K. G-S.

Analyse (gr. *analysis,* opløsning), adskillelse af et sammensat hele i dets bestanddele; en undersøgelse af et emne, hvorved man trænger frem til de bestanddele, hvoraf det består el. adskiller de betingelser, som er

af betydning for dets eksistens og ejendommeligheder (modsat *syntese*). Efter emnernes og metodernes art skelner man mellem grammatisk, matematisk, kemisk, psykologisk o. s. v. a. Undertiden bruges ordet a. som kort betegnelse for psykoanalyse. En analytiker er da ensbetydnede med psykoanalytiker, medens den, som gennemgår en a., betegnes som en *analysand*. S. også Modersmålsundervisning. K. G-S.

Analytisk psykologi, 1) den delvis psykoanalytiske retning, der er udgået fra C. G. Jung (s. d.), 2) en psykologi, der hovedsagelig er indstillet på analyse, d. v. s. adskillelse af og skelnen ml. de forsk. sider, momenter el. elementer, som rummes i de sammensatte oplevelser, der udgør vort sjæle- el. bevidsthedsliv. K. G-S.

Anamnese (gr. erindring), den af en patient til lægen givne beretning om tidligere helbredstilstand og sygdomme samt om de omstændigheder, der kan ligge til grund for den foreliggende sygdom. Ved *familie-a.* forstås en beretning om familiens helbreds- og sygdomshistorie. K. G-S.

Anankasme (af gr. *ananke*, den blinde nødvendighed), tvangshandling, der kommer i stand som følge af en uimodståelig tilskyndelse, ofte i forbindelse med tvangsforestillinger (s. Neuroser). K. G-S.

Anartri, enhver forstyrrelse af lyddannelsen el. artikulationen skabt ved sygdom i det motoriske talecentrum el. de fra dette udgående nervebaner, mens selve de ydre taleorganer er raske. H. B. L.

Anbringelse af børn udenfor hjemmet, s. Fjernelse af børn fra hjemmet (spalte 581).

Andelsskole, Den danske, der ejes af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger og er beliggende ved Lille-Bælt 3 km nord for Middelfart, er opført 1932. Den er internatskole og afgiver med en hovedfløj i to etager og tre fløje i een etage plads til forstanderbolig og 100 elever.

Skolens formål er at give unge kvinder og mænd i andelsforeningernes tjeneste en faglig, teoretisk uddannelse, afpasset efter disse foreningers krav og suppleret med en grundig indførelse i andelsbevægelsens idé og karakter, samt at samle foreningernes tillidsmænd og funktionærer til kortere møder og kursus med behandling af aktuelle problemer. — Den normale uddannelsestid er 8 mdr. Eleverne betaler selv for deres skoleophold, dog med fradrag af, hvad de under hensyn til deres formueforhold ville kunne opnå af understøttelse som elever på en statsanerkendt folkehøjskole. Understøttelsesmidlerne stilles til rådighed af andelscentralforeningerne.

Ved skolen virker foruden forstanderen 4 fastansatte lærere og 4 timelærere. Den råder over en anselig varesamling, en moderne øvelsesbutik og et fyldigt fag-bibliotek.

Et skoleråd på 8 medlemmer danner et rådgivende mellemled mellem skolen og andelsforeningerne. L. A. G.

Anderberg, Rudolf (f. 1892), svensk psykolog, prof. i pædagogik i Uppsala 1931. A. har beskæftiget sig med psykologiske målingers teori og udarbejdet psykotekniske prøver til personaleudvælgelse. Har bl. a. udg. »Experimentell intelligensundersökning«, 1928, og »Psykologiska problem och pedagogiska reformtanker«, 1931, med kritisk stillingtagen til den s. k. frie skole og dens grundpostulater. K. G-S.

Andersen, Vilh. (f. 1864), litteraturhistoriker og digterpsykolog. I sin psykol.-histor. metode er V. A. elev af Georg Brandes, men han vil i modsætning til denne fremhæve livsværdierne i romantikken, og det er hans bedrift sammen med Vald. Vedel at have indsat guldalderpoesien i dens tabte rettigheder. Hans ideal er den klassiske danskhed, som den fremtræder hos Oehlenschläger, Poul Møller, J. L. Heiberg og Henrik Pontoppidan. — 1908—30 var V. A. prof. i nord. litteraturhistorie, og p. g. a. sin store lærdom, sin altid varme kontakt med stoffet og sine fremragende evner som taler og oplæser blev han en sjælden lærer. — Da litteraturlæsningen i gymnasieskolen ved ordningen af 1906 fik prioriteten fremfor litteraturhistorien, var det af afgørende betydning for faget dansk's stilling i den højere skole, at tekstfortolkningen dannede fundamentet i V. A.'s undervisning, og at han gav de vordende lærere en grundig indsigt i litteraturforskningens og litteraturundervisningens principper. I denne forbindelse må hans instruktive og alsidige metodelære Dansk Litteratur, Forskning og Undervisning (1. udg. 1912) fremhæves.

Hovedværker: Dansk Litteraturhistorie I—III, 1927—34; Tider og Typer af dansk Aands Historie, 1907 ff; disputatsen Guldhornene. Et Bidrag til den danske Romantiks Historie, 1896; monografierne: Adam Oehlenschläger I—III, 1899—1900; Poul Møller, 1894; Paludan-Müller I—II, 1920; hertil slutter sig en række essayssamlinger. E. B. J.

Anderssen, Otto (1851—1922), norsk pædagog, rektor ved Det pædagogiske Seminar og titulær professor. Kendt for sit værk »Billeder av dannelsesarbeidets historie«, 1908—14, endv. »Realisme eller klassicisme«, 1921, og »Av liv og lære. Tanker om opdragelse og undervisning«, 1922. K. G-S.

Anger, en følelse, der af Spinoza defineres som sorg el. ulyst ledsaget af forestillingen om, at man selv er dens årsag (s. Skyldfølelse). K. G-S.

Angina (tonsillitis acuta, »halsbetændelse«) er en akut betændelse af svælgmandelen, i reglen medinddragende ganebuerne og den bløde gane. Det er en meget hyppig sygdom, som specielt angriber større børn i alderen 2—10 år. Undertiden optræder den

i epidemier i den kolde årstid, specielt i skoleklasser m. fl. steder, hvor mange børn el. unge er samlede. Sygdommen kan fremkaldes af en række forskellige bakterier, hyppigst streptococcer, pneumococcer og stafylococcer.

En a. begynder i reglen pludselig med høj feber, hovedpine og alment ildebefindende, og pt. klager over halssmerter og synkebesvær. Ikke sjældent ledsages sygdommen af opkastninger, som undertiden helt kan dominere sygdomsbilledet. Hos spædbørn er et krampeanfald mange gange det første symptom på en optrækkende a.

Ved undersøgelse af halsen ses mandlerne røde og hævede, evt. med flere el. færre gullige el. gråhvide prikker el. pletter, som i nogle tilfælde kan flyde sammen til større sammenhængende belægninger. Hvis betændelsen breder sig til det omgivende væv, kan der opstå en »byld i halsen« med dannelse af materie, som i reglen må udtømmes ved, at lægen foretager et lille snit. Lymfekirtlerne på siden af halsen føles næsten altid hævede og ømme.

I de lette tilfælde vil sygdommen helbredes i løbet af 3—7 dage. Undertiden kan der opstå mellemørebetændelse el. nyrebetændelse i tilslutning til sygdommen.

A. kan også være det første symptom ved en række andre og alvorligere sygdomme f. eks. skarlagensfeber el. difteri.

A. bør altid betragtes som en smitsom sygdom, og pt. må isoleres fra samkvem med andre børn.

Behandlingen består i sengeleje, indtil feberen og de øvrige symptomer er fuldstændig svundne, evt. gurgling. Urinen bør kontrolleres a. h. t. muligheden for en komplicerende nyrebetændelse.

Ved hyppigt recidiverende a. kan der blive tale om hel el. delvis bortoperation af mandlerne. K. B-S.

Angst, en følelse (emotion, affekt), der er karakteriseret ved en bestemt oplevelsestone, der ikke videre lader sig opløse, men hvis kvalitet står klart for enhver, der har oplevet det at være bange. Den er endv. kendetegnet ved en adfærd, der i alm. består i flugt el. flugttendenser, men også f. eks. ved stivnen og skjulen sig. Denne adfærd forudsætter som regel, at der er noget bestemt, man er bange for, og at dette er noget, som også objektivt er farligt for en, og som kan volde smerte og skade, evt. være livsfarligt. Der kan dog også forekomme en rent genstandsløs a., hvor der ikke er noget objektivt at være bange for, og hvor den ængstelige ikke selv er i stand til at angive nogen grund og endda indser, at der ikke er nogen grund dertil; dette kan forekomme ved visse hjertesygdomme. Herfra må man adskille de tilfælde af irrationel a., hvor den ængstelige meget vel kan angive, hvad han er bange for, men hvor dette er noget, som objektivt set er ganske ufarligt, og af den

ængstelige selv også rent intellektuelt erkendes at være ufarligt; hertil kan regnes de s. k. fobier (agorafobi: a. for åbne pladser, klaustrofobi: a. for lukkede rum o. s. v., s. Neurose). A.-tilstanden er endv. kendetegnet ved en bestemt mimik (åben mund, opspilede øjne o. s. v.) og ved en række karakteristiske fysiologiske forandringer, bl. a. en forøget adrenalinproduktion. Denne har indflydelse på hjertevirksomheden og virker bl. a. sådan, at blodet strømmer til den tværstribede muskulatur (skeletmusklerne og hjertet) og bort fra den glatte muskulatur (indvoldsmusklerne); hudens hårkar sammentrækkes, deraf blegheden, hårene rejser sig. Undersøgelser over a.ens fysiologiske billede er især foretaget af W. B. Cannon. Medens visse ældre forskere (W. James, Fr. Lange) lagde megen vægt på de fysiologiske reaktioner og anså dem for det væsentlige, synes nyere forskere mere tilbageholdne, bl. a. fordi disse reaktioner i mange henseender ligner dem, som forekommer ved andre emotioner, f. eks. vrede, og en psykiater som Janet lægger hovedvægten på de i a.-tilstanden forekommende oplevelser og deres indflydelse på handlingerne.

A. har grader rækkende fra ængstelse til rædsel og gru; desuden er der nuancer i sprogbrugen, idet man ofte skelner mellem a. og frygt. Adskillelsen opretholdes ikke konsekvent, men sættes bl. a. deri, at man ved a. mere forstår selve oplevelseskvaliteten, den fænomenologiske fremtrædelsesform, medens man ved frygt tillige tænker på adfærdsbilledet; desuden har frygten en genstand og forudsætter forestillingen om en fare, virkelig el. indbildt; man tænker på den som en tilpasset reaktion, medens a. så at sige pr. definition er utilpasset. Man har endv. bestemt frygt som en momentan, a. som en varig tilstand; i sidste tilfælde kan den gå over i det, som kaldes kval, og den er kendetegnet ved, at man lider under en udsigtsløs situation, som man gerne vil ud af, men ikke kan komme ud af. De nævnte distinktioner kommer også til udtryk på andre sprog, således skelner man på tysk mellem »Furcht« og »Angst«, på fransk mellem »peur« og »crainte« på den ene side, »anxiété« og »angoisse« på den anden; på engelsk dækker »fear« næsten hele området, men man har dog også »anxiety«.

A.-tilstanden er pinefuld og kvalfuld; den er karakteriseret ved hæmmethed og uro og giver sig ikke udslag i fornuftig handling, derimod ofte i utilpassede og irrationelle handlinger. Man har set den som et middel til selvopholdelse (og artsopholdelse), idet den motiverer en hensigtsmæssig måde at forholde sig på over for farer. Denne opfattelse passer bedst på det, som er kaldt frygt; men nogen skarp adskillelse er trods de ovennævnte distinktioner heller ikke mulig. Den har dog en tilbøjelighed til at brede sig videre, end denne funktion gør

det nødvendigt; og på grund af dens skadelige indflydelse på den psykiske helbredstilstand og på livsdueligheden er det vigtigt, at den begrænses.

Efter J. B. Watsons opfattelse er der kun to påvirkninger, der primært udløser a. hos det spæde barn, nemlig høje, stærke, pludselige lyde samt det at miste underlaget. A. fremkaldt af andre ting skal da være erhvervet og i hovedsagen ved betingning, d. v. s. ved sammenkobling med de oprindelige a.-udløsende påvirkninger. Denne teori er dog ikke uden videre anerkendt og kan næppe gøre regnskab for alle de hos børn forekommende a.-reaktioner. De amerikanske psykologer Stanley Hall (1897, s. d.) og A. T. Jersild (1933) har foretaget omfattende undersøgelser over, hvilke genstande og forhold der indgyder børn a.; den anvendte spørgemetode har dog kun kunnet give oplysning om de bevidste a.-årsager; disse omfatter sådanne som dyr (vilde dyr), »overnaturlige« ting og begivenheder, lyn og torden, mørke, indbrudstyve og andre forbrydere, vand (at drukne), at blive levende begravet, a.-drømme o. s. v. Disse angivelser tyder på, at beretninger fra de voksne, eventyr og spøgelseshistorier spiller en rolle for børn i alderen 5—12 år. Som fremhævet af W. Stern (s. d.) spiller det nye, usædvanlige, fremmedartede en rolle som a.-udløsende faktorer. En opgørelse over a.-objekterne giver dog ikke oplysning om de processer og mekanismer, hvorved a. er opstået, og selv om der synes at ske en forskydning fra en mere absurd til en mere rationalt begrundet a., så behøver det dog ikke at dække de faktiske forhold. Hvis et barn har indset det meningsløse i en bestemt a., taler det mindre derom og behersker den mere, fordi det så yderligere er bange for latterligheden deri; men det betyder kun, at en ringere del af dets faktiske a. kommer til udtryk, men ikke at det er blevet sin a. kvit. Tit opretter det da en kunstig overbygning af så kompliceret natur, at kun den erfarne psykolog kan erkende grundlaget derfor. Et kapitel for sig er den psykoanalytiske teori om a. Efter Freud (s. d.) er fødsels-a. prototypen for al senere a.; senere kommer der andre anledninger til. Væsentlig er således a. for at miste forældrenes omsorg og kærlighed, a. for at blive isoleret, forstødt, ikke holdt af o. s. v., ligeledes senere den s. k. kastrations-a., der ofte opfattes i videre betydning som a. for at blive berøvet sine muligheder for livsudfoldelse, afskæring af de naturlige impulser. Andre teorier anser behovet for sikkerhed for at være et fundamentalt behov og som følge deraf usikkerhed for at være grundformen for det, som forårsager a. Bekæmpelsen af a. kan gå flere veje; rationel oplysning om, hvad der er virkelig farligt og hvad ikke, spiller ofte for børn en ret ringe rolle. Vigtigere er det, at de

gør positive erfaringer, der er ugunstige for opkomsten af a. Det må dog ikke overses, at i hvert fald den rationale a. (som mange foretrækker at kalde frygt) også kan have en positiv funktion. I øvrigt har a. som en nu engang tilstedeværende og påtrængende kendsgerning også været genstand for filosofiske udlægninger, f. eks. hos Kierkegaard og de moderne eksistentialister. Nogle forskere, f. eks. Hume regner a. for at have været virksom ved religionens oprindelse. (S. Neurose, Mod, Emotioner, Følelse).

Litteratur: Alm. fremstillinger af psykologien og børnepsykologien. Desuden A. Shand: The foundations of character, 1914. M. Loosli-Usteri: Die Angst des Kindes, 1948. P. Janet: De l'angoisse à l'extase, 1926. Stanley Hall: A study of fears, Amer. Journal of Psych., 1897. A. T. Jersild and Fr. Holmes: Children's fears, 1935. Carl Jørgensen: Følelseslivets Grundelementer, 1920.

K. G-S.

Anholdelse. Iflg. retsplejelovens § 768 og 769 kan retten træffe bestemmelse om, at en mistænkt person, der er indkaldt til et retsmøde, men er udeblevet, kan anholdes, og selvom der ikke foreligger indkaldelse til et retsmøde, kan retten træffe bestemmelse om anholdelse, hvis det er nødvendigt at sikre hans tilstedeværelse el. hindre hans samkvem med andre. Politiet er berettiget til at foretage en anholdelse, hvis der ikke er tid til at afvente rettens beslutning. Iflg. grundlovens § 78 skal enhver, der anholdes, inden 24 timer stilles for en dommer, der inden 3 dage skal træffe bestemmelse om, hvorvidt anholdte skal fængsles el. løslades, evt. mod sikkerhedsstillelse.

S. endv. Afhøring af børn.

Litteratur: Victor Hansen m. fl.: Retsplejeloven med Kommentar, 1939. St. Hurwitz: Den danske Strafferetspleje, 2. udg. 1949.

Aa. H.

Animisme (af lat. *anima,* sjæl), den hos primitive mennesker udbredte tro på, at alt er besjælet. Der antages i alle ting i naturen, dyr, træer, sten, floder, bjerge o. s. v. at bo relativt selvstændige sjæle, der ofte antages at være af en slags finere stof og endv. ofte at være afdøde menneskers sjæle el. ånder; de kan dog også opfattes mere vagt, blot som et levende noget. Denne animistiske tro betegner dog med sin antagelse af selvstændige sjælevæsner et relativt fremskredent stadium i udviklingen. På et primitivere trin opfattes blot alt som levende på samme måde, som man selv er levende, d. v. s. i stand til at mærke, føle, tænke, have hensigter o. lign. Tingene opfattes endv. ofte som fyldt med en mystisk kraft el. virkeevne, der af religionshistorikerne med et polynesisk ord betegnes som »mana«. Dette stadium betegnes som *præanimisme* el. *animatisme.* Ordet a. bruges dog i psykologien tit som omfattende både den egentlige a. og animatismen. Når der f. eks. tales om animistiske tænkemåder og opfattelser hos børn i den førskolepligtige alder, undertiden også lidt ind i denne, drejer det sig oftest om opfattelser, der minder mere om animatis-

men, idet der ikke antages selvstændige sjæle el. nogen adskillelse ml. legemligt og sjæleligt. Det drejer sig derimod om, at andre ting, også livløse, opfattes i lighed med en selv. Dette træk i børns verdensopfattelse er bl. a. undersøgt af Piaget (s. d.).

K. G-S.

Ankerhus husholdningsseminarium, Sorø, s. Husholdningsseminarier.

Anklagemyndighed. Det påhviler a. at træffe beslutning om forfølgning og tiltale ved domstolene, når der må antages at foreligge en strafbar handling. A.s øverste chef er rigsadvokaten, som har kontor i Kbh. og som møder i højesteret. Under ham sorterer statsadvokaterne, hvoraf der er 7; af disse har 3 kontor i Kbh. (1 for Kbh., 1 for Sjælland og 1 for Fyn, Lolland-Falster og Bornholm) og 3 i Jylland (Aalborg, Viborg og Sønderborg). Statsadvokaterne møder i landsretterne, men rejser tiltale for underretterne i egentlige straffesager. Desuden findes der en statsadvokat som medhjælper for rigsadvokaten. For underretten repræsenteres anklagemyndigheden af politimesteren, der selv rejser tiltale i politisager. A. er underlagt justitsministeriet. Aa. H.

Anlæg, medfødt disposition el. begavelse for udførelse af en el. anden funktion, f. eks. at tegne, at spille, evt. at spille et bestemt instrument, at spille skak etc. Bestemmelsen af givne anlæg og deres styrke er i sig selv en svær opgave, idet de først kommer til udfoldelse under indflydelse fra omverdenen; og selv om man nok senere er i stand til at måle præstationerne, kan det være svært at afgøre, hvor meget af disse der skyldes træning og læring og hvor meget de medfødte dispositioner. Intelligensforskningen (s. d.) er et forsøg på at gøre dette m. h. t. visse anlæg, den s.k. almindelige intelligens, og gennem faktoranalysen (s. d.) er man også stærkt på vej til at kunne bestemme mere specielle a. I psykoteknikken har man udarbejdet en række prøver til konstatering, evt. måling, af personers anlæg el. mangel på anlæg for bestemte erhverv, men på mere praktisk basis og uden at bekymre sig om, om den i prøvningsalderen konstaterede færdighed skyldes medfødte dispositioner el. læring. K. G-S.

Anlægspræg, s. Arvelighed.

Anmeldelse af fødsel, s. Fødselsanmeldelse.

Anmeldelsespligt. Medens man som hovedregel ikke er pligtig at foretage sig noget, selvom man er klar over, at en forbrydelse er begået el. vil blive begået, er der dog i lovgivningen nogle undtagelser fra denne hovedregel. Man er således iflg. straffeloven af 1930, § 141, pligtig at afværge el. anmelde forbrydelser mod statens sikkerhed el. mod statsforfatningen, ligesom man iflg. § 143 i reglen er pligtig at oplyse omstændigheder der taler for, at en for en forbrydelse sigtet el. dømt er uskyldig. Iflg. straffelovens § 185 skal man, hvis man ikke udsætter sig selv for særlig fare el. opofrelse, ved anmeldelse el. på anden måde afværge ildsvåde, oversvømmelse, jernbaneulykke el. lign. ulykke, der medfører fare for menneskeliv. Endv. er man iflg. § 142 i reglen pligtig at yde myndighederne bistand ved afværgelse af en ulykke el. forbrydelse, ligesom man iflg. § 253 i reglen er pligtig at hjælpe den, der er i livsfare.

Om *a.* inden for særforsorg s. Indberetningspligt. Om anmeldelse til børneværn s. næste artikel.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Strafferet med Kommentar 4. udg. 1947. Aa. H.

Anmeldelse til børneværnet. I henh. t. forsorgslovens § 172, stk. 1, har »enhver offentlig tjenestemand el. indehaver af et offentligt tillidshverv, som i medfør af sin stilling kommer til kundskab om noget forhold, der må antages at kunne foranledige indskriden i henh. t. børneværnsbestemmelserne«, pligt til at gøre *a. t. b.*

Endv. har i henh. t. samme bestemmelses stk. 2 enhver, som er kommet til kundskab om, at et barn fra forældres el. andre opdrageres side er genstand for »forførelse, mishandling el. vanrøgt el. behandles således, at dets sjælelige el. legemlige sundhed el. udvikling udsættes for alvorlig fare«, pligt til at gøre anmeldelse til børneværnet i den kommune, hvori barnet opholder sig. — Foretages anmeldelsen til et andet børneværn f. eks. det børneværn, hvor anmelderen selv opholder sig, er det dog rettest, at dette børneværn ikke alene henviser anmelderen til børneværnet på barnets opholdssted, men selv yder sin bistand til sagens rejsning ved at sætte sig i forbindelse med rette børneværn. — Undladelse af at foretage anmeldelse kan medføre straf af bøde el. hæfte i indtil 3 mdr. Begæring om straf skal fremsættes af børneværnet el. landsnævnet for børneforsorg.

De strenge bestemmelser om anmeldelsespligt hænger sammen med, at mishandling og vanrøgt i mange tilfælde ikke ville komme til det offentliges kundskab uden anmeldelse fra slægtninge, naboer el. andre, hos hvem der ofte kan være betænkelighed ved at foretage en sådan anmeldelse p. g. a. den tilknytning, pågældende har til barnets nærmeste.

Forsorgslovens § 172 udtaler til slut, at enhver er berettiget til at gøre anmeldelse til børneværnet om forhold, som efter hans skøn kræver børneværnets indskriden i henh. t. bestemmelserne i forsorgsloven.

Iflg. en af socialministeriet truffen afgørelse må den i § 9 i lov af 14. marts 1934 om udøvelse af lægegerning omhandlede tavshedspligt vige for påbudet i forsorgslovens § 172.

Børneværnet bør tage enhver anmeldelse op til undersøgelse, herunder også anonyme

anmeldelser, der erfaringsmæssigt ikke kan afvises på forhånd som manglende fornødent grundlag, men undersøgelsen bør i sidstnævnte gruppe af tilfælde foretages med særlig diskretion, fordi der kan være andre motiver til anmeldelsen end barnets vel.

Beslutter et børneværn, efter at sagen er rejst, at der intet skal foretages, skal meddelelse herom i almindelighed tilstilles barnets forældre. Sådan meddelelse, for hvilken der ikke er foreskrevet nogen særlig form, bør navnlig gives, når forældrene er bekendt med den påbegyndte undersøgelse.

O. G.

Anomali, afvigelse fra det regelmæssige el. normale.

Anonym avertering, s. Funktionærloven.

Anorexi, udpræget appetitløshed.

Anskuelighed, en ikke nærmere analyserbar el. karakteriserbar egenskab ved visse oplevelsesindhold; den tilkommer især sansninger af alle arter (ikke blot synsoplevelser, skønt ordet specielt viser hen til denne kategori), desuden de reproduktioner af sanseoplevelser, der betegnes som forestillinger (erindringer o. l.). Hvad der gives af uanskuelige bevidsthedsdannelser (fænomener, processer) er underkastet diskussion. Kant skelnede mellem anskuen og tænken (Sinnlichkeit und Verstand) som to grundformer for erkendelsesvirksomhed og mente, at rum og/el. tid var gennemgående karakteristika for alt sanseligt-anskueligt, hvorfor de betegnes som anskuelsesformer. Han skelnede iøvrigt mellem empirisk og ren anskuelse, den sidste efter hans opfattelse grundlaget for matematikken. Modsætningen gøres også mellem anskuelser og begreber, og herom siger Kant, at anskuelser uden begreber er blinde, begreber uden anskuelse tomme; begge er nødvendige faktorer i erkendelsen. (S. Abstraktion, Begreb, Billedløs tænken). — I pædagogikken, specielt didaktikken, har siden Pestalozzis dage kravet om a. i undervisningen været stærkt fremhævet, dels fordi en ren ordviden uden anskuelse af selve sagerne blev anset for gold, dels fordi den anskuelige erkendelse er mere i overensstemmelse med den barnlige psyke, idet erkendelsens naturlige vej er fra anskuelse til begreb. K. G-S.

Anspruchsniveau (ty. *anspruch:* fordring el. krav, engelsk: *level of aspiration,* svensk: *anspråksnivå*), en af K. Lewin ca. 1930 indført og senere almindelig anvendt betegnelse for det niveau el. det plan, på hvilket man søger at gøre sig gældende. Det betegner for så vidt et individs fordring til sig selv, dets ærgerrighed el. selvvurdering i forhold til en given opgave. I reglen ligger en persons a. ved den øverste grænse for hans præstationsevne. Præstationer af ringere kvalitet regner et individ ikke som succes, fordi de ligger under det niveau, hvor en fejlfri fuldførelse af en opgave kan noteres som en fortjeneste. Det er vigtigt til karakterisering af et menneske, hvor det lægger sit a. K. G-S.

Anstaltpædagogik, læren om opdragelse på anstalter samt studiet af, hvilken indflydelse anstaltopdragelsen øver på de børn, som opdrages der. Det drejer sig oftest om forældreløse el. børn, som af anden grund ikke har noget hjem, samt sådanne, der i det hjemlige miljø har frembudt så store vanskeligheder, at en fjernelse derfra er blevet anset for nødvendig. Anstaltlivet frembyder flere forhold, der gør det mindre værd end et normalt hjemligt miljø. Der er flere børn sammen, hvorved det personlige forhold mellem ledere og børn vanskeligt kan få det fortrolige præg, som eksisterer mellem familiemedlemmer. Det er en kunstig livsform, der så at sige naturnødvendigt bliver præget af en vis tranghed og lukkethed; det byder på ringere mulighed for en gradvis tilpasning til de forhold, som hersker ude i det åbne samfund, uanset hvor frit el. bundet forholdene inden for anstalten er. Det kan give en følelse af isolering og rodløshed. Meget afhænger naturligvis af, hvordan anstalten er ordnet og den ånd, hvori den ledes; men selv om dette er ordnet så godt som muligt, bliver der alligevel et minus derved, som især gælder den mere nuancerede følelses- og karakterudvikling. Man har i denne forbindelse talt om et »anstaltpræg«, der skal kendetegne dem, der er opdraget på en anstalt, uanset deres ellers evt. udmærkede egenskaber. Anstaltlivets psykiske virkninger er ofte blevet fremstillet i litteraturen, f. eks. i Bech Nygaard: »Guds blinde Øje« og Knut Becker: »Verden venter«.

I de senere år har man forsøgt at undgå anstaltslivets skyggeside ved opdeling i mindre enheder, således at en barneplejerske på et spædbørnshjem har en »familie« med 3—4 børn, el. at et stort børnehjem bliver delt op i »huse« med 6—7 børn og husfader og -moder. Disse foranstaltninger synes effektivt at modvirke »anstaltpræg«. K. G-S.

ansvar, Børns *(civilretligt).* Iflg. myndighedsloven af 30. juni 1922, § 63, er børn erstatningspligtige for skadegørende handlinger efter de almindelige erstatningsregler, hvilket vil sige, at der skal foreligge en forsætlig el. uagtsom handling (undladelse), der er årsag til den skete skade (culpa-reglen). Når skadevolderen skal være ansvarlig for skaden, følger heraf, at der må sættes en aldersgrænse nedad, idet børn under 5—7 år ikke kan antages at have en sådan forståelse af deres handlinger, at de kan gøres ansvarlige for dem. For at begrænse børns ansvar er det i loven bestemt, at erstatningen kan nedsættes el. helt bortfalde, forsåvidt det er rimeligt på grund af manglende udvikling hos barnet, handlingens mere el. mindre alvorlige karakter

el. forholdet mellem barnets og skadelidtes evne til at bære tabet og udsigten til, at skaden kan fås godtgjort hos andre (forsikring).

(strafferetligt). Iflg. straffeloven af 1930, § 15, straffes handlinger, foretagne af børn under 15 år, ikke. Forsåvidt der skal træffes foranstaltninger overfor sådanne børn, må de overgives til børneværnet. Iflg. straffelovens § 30 kan anklagemyndigheden bestemme, at tiltale mod personer mellem 15 og 18 år kan bortfalde på vilkår, at den pågældende undergives børneforsorg el. undergives anden betryggende forsorg, evt. til det fyldte 21. år. De nærmere regler om børneværnets virksomhed indeholdes i lov om offentlig forsorg, afsnit II. Også for personer mellem 18 og 21 år kan anklagemyndigheden frafalde tiltale, nemlig hvis den pågældende er anbragt i et opdragelseshjem el. udskrevet under tilsyn, og det må antages, at de trufne opdragelsesforanstaltninger er tilstrækkelige. Straffelovens § 84 indeholder en almindelig bestemmelse om nedsættelse af straf, når gerningsmanden, da den strafbare handling blev begået, var under 18 år, og straffen må i disse tilfælde ikke overstige fængsel i 8 år. I nogle tilfælde er den kriminelle lavalder forhøjet. (S. Familieforbrydelser).

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, 2. opl. 1946. Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Ansvarlighed, den egenskab ved et menneske, at det hæfter for sine handlinger. En grund dertil er bl. a., at mennesket er i stand til at forudse de virkninger, som dets handlinger vil have; men desuden må mennesket have haft sin handlefrihed og ikke have handlet under tvang, hverken en ydre el. en indre. Især det sidste spørgsmål rejser problemet om viljens frihed, d. v. s. om mennesket nogensinde handler frit, el. om det ikke altid handler under en el. anden tvang, som gør, at det aldrig kunne have handlet anderledes, end det faktisk gør. De psykologiske betingelser for, at et menneske kan gøres ansvarligt for sine handlinger, sammenfatter man i ordet tilregnelighed. Om børn, åndssvage og sindssyge gælder, at de er uansvarlige, fordi en el. flere af de nævnte betingelser for ansvarlighed hos dem ikke er til stede. I tidligere tider regnedes også børn og dyr for ansvarlige og blev retsligt forfulgt for de ulykker, de afstedkom. Ligeledes blev ikke blot gerningsmanden, men også hans familie el. stammefrænder omfattet af ansvarligheden, s. k kollektiv ansvarlighed. Disse standpunkter står nu for de fleste som udslag af en primitiv tankegang.

Ved ansvarsbevidsthed forstår man den egenskab ved et menneske, at det er sig bevidst at være den tilregnelige årsag til de handlinger, det udfører, og for hvem desuden denne bevidsthed er medbestemmende i dets handlingsbeslutninger. K. G-S.

Ansvarsforsikring. Lov om umyndighed og værgemål af 30. juni 1922, § 63 giver den hovedregel, at børn under 15 år er erstatningspligtige for skadegørende handlinger efter samme regler som personer over denne alder. Om begrænsninger se ansvar, Børns 1. afsnit. Dette forstås i praksis således, at der ikke kan pålægges ganske små børn ansvar. Indtil 1941 var det yngste barn, som domstolene havde pålagt erstatningsansvar, 5½ år; i 1941 blev et 4½ år gammelt barn imidlertid fundet erstatningspligtigt for at have kastet en sten i ansigtet på en kammerat. Handlingen var dog her af særlig grov beskaffenhed, og man kan ikke af dommen slutte, at børn på 4½ år i almindelighed er erstatningsansvarlige. Børn under 5 år er med andre ord ikke erstatningspligtige for skader, der sker under leg og uden ond hensigt. Jo ældre barnet bliver, jo større bliver dets evne til at forstå, om en handling vil medføre skade for andre. Med den stigende alder indtræder derfor erstatningspligten, således at større børn er fuldt ansvarlige for handlinger, hvis evne til at volde skade var forudseelig. — Hvis Forældrene har forsømt at føre et rimeligt tilsyn med barnet, er de ansvarlige for skader, som kunne være afværget, hvis der var blevet ført tilsyn. Forældre kan endv. blive erstatningspligtige for skader, som børnene forvolder under udførelse af et hverv for forældrene, f. eks. når en dreng, der er blevet sendt i byen på cykel, påkører en fodgænger som følge af letsindig kørsel. Når der i myndighedslovens bestemmelse tales om »udsigten til at få skaden godtgjort hos andre«, tænkes her i almindelighed på forsikring. Den s. k. *familieansvarsforsikring* er derfor indrettet således, at den foruden forsikringstageren, hans ægtefælle samt faste hushjælp også dækker hans hjemmeværende børn, som oftest dog kun indtil en vis alder, der kan være 18 el. 21 år. Den skadelidte får følgelig erstatning, hvis barnet er erstatningspligtigt, el. hvis forældrene el. begge parter er det. En bestemt forudsætning er det naturligvis, at der virkelig foreligger erstatningspligt, thi hvis skadelidte ikke juridisk har krav på erstatning, er der ingen ansvarsforsikring, der kan påtage sig at erholde ham skadesløs. Hvis spørgsmålet kommer for retten, betaler ansvarsforsikringen imidlertid under alle omstændigheder alle dermed forbundne omkostninger. — Nogle policer dækker også børn, der opholder sig uden for hjemmet, f. eks. på kostskole. — De nævnte formuleringer omfatter kun fællesbørn, ikke særkuldbørn, adoptiv- eller plejebørn. Dette er derimod tilfældet med sådanne policer, der dækker »medlemmer af den forsikredes faste husstand«, hvorunder da også vil falde evt. slægtninge, der måtte bo hos forsikringstageren. K. R-J.

ansvar ved ulykkestilfælde. Skolens, Ansvar for skade påført eleverne ved ulykkes-

tilfælde på skolen antages kun at kunne pålægges skolen i tilfælde, hvor der foreligger skyld fra skolens side, medens ansvar for hændelig skade ikke kan påhvile skolen. Hvor det har drejet sig om statsskoler, er der dog, uanset at der ikke har foreligget noget juridisk erstatningsansvar for skolen, når særlige forhold har talt derfor, ydet de tilskadekomne en billighedsgodtgørelse.

E. J.

Ansættelse betegner indgåelse af et personligt tjenesteforhold; ansættelse er i almindelighed ikke bundet til nogen bestemt form, og skriftlig kontrakt er ikke foreskrevet, undtagen ved specielle forhold såsom for lærlinge og ungarbejdere og for søfolk.

Der har tidligere rejst sig røster om obligatorisk kontrakt for funktionærer, og i husassistentkommissionens betænkning af 1943 er der stillet forslag om obligatorisk skriftlig kontrakt for husassistenter. Efterhånden som den kollektive overenskomst om løn, arbejdstid og øvrige arbejdsvilkår vinder indpas, også for personlige tjenesteforhold af varig karakter, navnlig for kontor- og butikspersonale, vil trangen til oprettelse af skriftlig kontrakt for disse grupper blive mindre, idet arbejdsgiveren da er forpligtet til at følge de i den kollektive overenskomst fastsatte vilkår. For offentligretlige tjenesteforhold vil den skriftlige kontrakt oftest være erstattet af bestemmelserne i love, vedtægter og regulativer om parternes gensidige rettigheder og pligter, hvortil der iøvrigt henvises i et ansættelsesbrev, der udfærdiges ved den faste ansættelse.

Arbejdsgiveren, der forpligter sig til at betale vederlag til den ansatte, må, for at være bundet ved aftalen, være myndig (21 år), medens den ansatte på egen hånd kan indgå aftale om tjenesteforhold fra sit 18. år; har han før denne alder med forældrenes samtykke påtaget sig arbejde, hvorved han er blevet i stand til at forsørge sig selv, f. eks. som tjenestekarl el. husassistent, kan han fra det 15. år på egen hånd skifte plads, med mindre forældrene modsætter sig dette.

Iøvrigt gælder også for personlige tjenesteforhold i almindelighed, at børn ikke må anvendes, forinden de er fyldt 14 år og lovlig udskrevet af skolen, med mindre der er tale om land-, skovbrug (gartneri), søfart og fiskeri.

Ansættelse kan ikke hverken af arbejdsgiveren el. den ansatte gennemføres ved dom, men den forurettede part kan alene kræve erstatning. Når ansættelse ikke er sket for bestemt tid, kan denne normalt først bringes til ophør efter forudgående opsigelse. Opsigelsesfristens længde beror på aftalen el. på sædvane, og hvor ingen sådan kan konstateres, må der kræves et rimeligt varsel. For medhjælpere i landbrug og husholdning samt for funktionærer findes særlige bestemmelser om opsigelse m. v. (s. endv. Funktionærloven, Medhjælperloven). For arbejdere, såvel faglærte som ufaglærte, findes sådanne bestemmelser ikke i lovgivningen, og arbejdsforholdet kan her bringes til ophør uden varsel, med mindre andet er aftalt el. fastsat i den kollektive overenskomst.

Litteratur: Henry Ussing: Enkelte Kontrakter, 1940. Knud Illum: Den kollektive Arbejdsret, 1939.

P. J.-C.

Antikkens opdragelse. Grækernes opdragelse, der har været normgivende ikke alene for romersk, men for al senere europæisk dannelse, var ikke importeret udefra, men voksede frem i nøje sammenhæng med hele kulturudviklingen. Allerede af de homeriske digte (8. årh. f. Kr.) ses det, at der har eksisteret ungdomsopdragelse i ret faste former længe, før den blev ordnet gennem lov i de græske bystater. Achilleus' fosterfader Foinix opstiller i Iliaden idealet: at blive »en Ordenes Taler og Handlingers Øver«, og de homeriske helte kender til begge den senere græske undervisnings hovedfag: Musik og gymnastik.

Opdragelsen har været meget forskellig i de mange småstater. Bedst kender vi forholdene i Sparta og Athen. I *Sparta*, den udprægede militærstat, var formålet som overalt i Hellas at opdrage brugbare borgere i staten. Hård legemlig træning af alle de drenge, der ikke blev sat ud ved fødslen p. g. a. svagelighed, var det vigtigste. Idrætsøvelserne, der altid bar konkurrencens præg, var de samme overalt i Hellas. Poesi, især korlyrik, hørte tidligt med til spartansk opdragelse, i hvilken krigeriske fædrelandssange og marchviser spillede en stor rolle. Egentlig undervisning i læsning og skrivning gaves næppe; derimod øvedes de unge i at give korte, rammende (lakoniske) svar og i en værdig ydre optræden. Størst betydning havde eksemplets magt gennem samlivet i grupper, i hvilke de ældre ledede opdragelsen af de yngre. Politisk uddannelse fik de unge ved undertiden at overvære de ældres måltider og samtaler. Også pigerne fik i Sparta i modsætning til andre græske stater en hård opdragelse gennem idræt for at blive egnet til at føde næste generation af spartanere.

I *Athen* begynder undervisningen ved det 7. år. Barnet betros til en *paidagogos*, en slave, hvis opgave ikke er at undervise, men at følge barnet til og fra skole og lære det gode manerer. Fagene er tre: Grammatik, musik og gymnastik. Grammatik d. v. s. læsning, læres hos *grammatistes*, elementærlæreren. Skolen er privat. I Athen fandtes ingen offentlig skole modsat Sparta, hvor al opdragelse lededes af staten. Hos grammatisten lærer barnet at læse, skrive og regne. Man skrev på vokstavler med en metalgriffel, fra 5. årh. f. Kr. også med

pen og blæk på papyrus. Som læsestof brugtes mest Iliaden og Odysseen, af hvilke store dele lærtes udenad. Heri lå tillige en indførelse i fædrenes religion, moral og historie. Den græske opdragelse, som vi kender den fra Athen, forfølger ikke nytteformål, men er udpræget litterær og sigter på at udvikle kunstneriske evner. Heri ligger måske lidt af forklaringen på den enorme kulturelle kraft i 5. århundredes Athen. Musik lærte børnene hos *kitharistes*, citharlæreren. Alle drenge lærte at spille på cithar el. lyre. Grækerne var dybt overbevist om, at musikken virkede kraftigt ind på udviklingen af karakteren. Musik (egl. »musernes kunst«) indbefattede også højere litterær dannelse. Man udførte ved instrumental- og vokalmusik de store lyrikeres værker og blev derved gennemtrængt af digternes høje tanker.

Vigtigst i al græsk opdragelse var dog gymnastik, d. v. s. al slags legemlig træning. Den øvedes på idrætspladsen, *gymnasion* (af gymnos, nøgen). Til løb anlagdes længere baner i form af et stadion, til brydning en firkantet plads, *palaistra*, omkring hvilken der byggedes afklædningsrum og baderum. I gymnasiet underviste idrætslæreren (*paidotribes*) i de forskellige sportsgrene: Hastigheds- og udholdenhedsløb, brydning, boksning, diskos- og spydkast samt spring. Væddeløbskørsel brugtes især ved de store panhelleniske fester i Olympia, Delfi, Nemea og Isthmos samt senere ved de panathenæiske fester. Den legemlige opdragelse har et aristokratisk præg. Konkurrencen kræver højeste ydelse af tid og kraft. En stor fare var professionalismen, som begyndte fra midten af 5. årh. og kulminerede i den rom. kejsertid, da athleter tjente store summer ved at drage om fra opvisning til opvisning. Men i den ældste tid var en sejr i en sportskamp en umådelig ære for sejrherren og hans by, fejret med æreskranse, korsange og statuer.

Den gamle opdragelse følte man fra c. 450 som følge af den politiske udvikling til demokrati, som foregik i de fleste stater, som utilstrækkelig. I folkeforsamlinger og retssale krævedes veltalenhed. Mens den elementære undervisning bevarede væsentlig samme præg, opstod der nu en højere undervisning, en skoling af tænke- og taleevnen, ledet af sofisterne, hvis hovedfag var retorikken. Målet var at gøre sig gældende i samfundet, midlerne talekunst og diskussionskunst (dialektik). Sofisternes største betydning ligger i, at de lagde den første grund til en række fagvidenskaber som grammatik, sociologi, astronomi, geometri etc. Fælles for dem var en urokkelig tro på fornuftens magt og en fuldkommen ligegyldighed for de moralske konsekvenser af deres lære. Deres indflydelse var overordentlig stor, men modvirkedes stærkt af Sokrates (s. d.) og hans tilhængere. Mens Sokrates' egen undervisning var af en ganske særegen personlig art, oprettede hans efterfølgere egentlige skoler som Platons akademi, Aristoteles' lykeion og Stoicismens grundlægger Zenons skole i en søjlehal i Athen. Den højere undervisning fortsattes i hellenistisk tid navnlig i Alexandria, på Rhodos og i Athen og svarede nærmest til vor universitetsundervisning.

Romernes Opdragelse i den ældre tid kan betegnes med eet ord: Traditionen. Barnet måtte leve sig ind i de ældres liv. De fornemmes børn lærte sig statsmandens, feltherrens, juristens hverv gennem familie- og statslivets traditioner. Ledende var altid forfædrenes skik (mos maiorum). Elementærundervisning i læsning, skrivning, regning må tidligt have eksisteret. Da antikkens cifferbetegnelser ikke egnede sig til regneøvelser, brugtes en regnetavle (abacus), der i princip svarer til vore kuglerammer for småbørn. Mere velhavende forældre holdt huslærer, andre sendte deres børn til en *litterator*, som for ringe betaling og en del gaver holdt skole i en bod el. lign.

Bortset fra denne elementærundervisning er al opdragelse hos romerne lån fra grækerne. Fra 2. årh. f. Kr. blev det alm. at give sine børn en græsk slave til pædagogus. Græsk digtning vedblev at være undervisningsstof indtil Augustustidens store rom. digtere afløste de græske. Man indøvede oplæsning med rigtig udtale og betoning og forklarede det læste grammatisk, stilistisk og sagligt. Det lærte indøvedes ved udenadslæren, skriftlige øvelser og omsætning fra poesi til prosa.

Den græske filosofi og retorik, som først vakte modstand i Rom, trængte efterhånden ind. Retorikken stod i forgrunden hos de praktisk anlagte romere, hos hvem det talte ord i senat, folkeforsamling og retssale havde den største betydning under republikken. Højdepunktet nås med Cicero, Roms største taler, der tillige populariserede den græske filosofi i Rom. Hans ideal er den taler, der forener faglig kundskab og filosofisk indsigt med virkelig talerevne. I kejsertiden blev retorskolerne dominerende; de ciceronianske idealer videreførtes af Quintilian (s. d.).

Fra oldtidens undervisning i retorik, dialektik og de forskellige grene af matematikken stammer middelalderens »frie kunster«, *artes liberales*, hvis betydning for universitetsdannelsen rækker helt op i nyere tid.

Litteratur: J. L. Ussing: Undervisningen hos Grækerne og Romerne. Univ.-progr. 1865, udvidet tysk udg. 1886. R. Geijer: Studier i pedagogikens historia I—II, 1907—09. S. Lundqvist och N. H. Nyman: Urkunder till uppfostrans historia I, 1914. E. N. Gardiner: Greek Atheletic Sports and Festivals, 1910. A. Gwynn: Roman Education from Cicero to Quintilian, 1926. Carsten Høeg: Cicero, 1942. Samme: Skrift og Bog i den klassiske Oldtid, 1942.

P. Kr.

Antipati, »modfølelse«, en følelsesmæssig indstilling, der er karakteriseret ved en ne-

gativ holdning over for en person. Den ligner had, men er oftest mindre rationelt begrundet og har mere præg af at være »instinktiv« og umiddelbar; heri ligner den aversion, der dog ikke blot gælder personer, men også upersonlige emner. K. G-S.

Antropologi (af gr. *anthropos*, menneske, og *logos*, lære), læren om mennesket. I ældre tid anvendtes ordet ofte som ensbetydende med det, der nu kaldes psykologi. I moderne sprogbrug betyder det fortrinsvis læren om menneskenes fysiske beskaffenhed, de forskellige menneskeracers fysiske og kulturelle egenart, deres geografiske fordeling, deres civilisatoriske udvikling o. s. v. A. omfatter en række underdiscipliner, f. eks. *antropogeografi*, læren om menneskenes geografiske fordeling efter racemæssige, kulturelle og sociale forhold, *etnologi*, læren om de primitive fremmede folkeslag, *antropometri*, der beskæftiger sig med måling af menneskenes fysiske karakteristika; disse samarbejdes ofte til et s. k. *antropometrisk indeks*, der udtrykker et forhold ml. to el. flere mål, f. eks. ml. hjerneskallens længde og bredde. Et sådant mål kan bruges til vurdering af udviklingsstandpunkt el. til klassifikation af legemstyper el. racer. S. også Konstitutionstyper. K. G-S.

Antropologisk undersøgelse. En a. u kan i visse tilfælde med en vis sikkerhed vise hvilken af flere mænd, der antagelig er fader til et barn. Dette beror på moderne videnskabs resultater om arvelige egenskaber vedr. menneskets enkelte dele i hår, øjne, øre, bygning o. s. v. Stor lighed mellem barnet og en af de mulige mænd kan evt. i forbindelse med andre momenter i faderskabssagen udelukke de andres faderskab. I Danmark foretages a. u. af Universitetets retsmedicinske institut. T-J.

Antropomorfisme (gr. *anthropomorfos*, med menneskelig skikkelse), opfattelse af en sag i lighed med mennesket; i religionen f. eks. at tillægge guderne menneskeegenskaber; i alm. tænkning tendensen til at forklare naturforhold og -begivenheder i analogi med menneskelig virksomhed, bl. a. at forklare dyrs adfærd ud fra et menneskelignende sjæleliv. Flere naturvidenskabelige begreber er i deres oprindelse antropomorfistiske (f. eks. kraft, energi, spænding, arbejde), men er blevet renset for dette element. Udviklingen er gået i retning af, at man hellere vil forklare alt hos mennesket ud fra de begreber og kategorier, der gælder for den ikke-menneskelige natur. K. G-S.

Antroposofi, en religiøs, filosofisk lære, som er udformet af Rudolf Steiner (f. 1861 i Østrig, d. 1925 i Schweiz). Den er udgået fra teosofien og stiller sig i afgjort modsætning til tidens fremherskende materialisme og intellektualisme; den mener, at der gives

en højere kundskab om menneskene og naturen end den, der formidles af de gængse videnskabelige metoder; de i menneskene og naturen virkende oversanselige kræfter må fattes gennem særlige intuitioner, og et af Steiners værker hedder: »Hvorledes erhverves kundskab om højere verdener?« Læren vandt betydelig udbredelse i Tyskland, Schweiz og til dels i de skandinaviske lande og har her interesse, fordi der blev udformet en antroposofisk pædagogik, først praktiseret i Waldorf-skolen ved Stuttgart, medens »Goetheanum« i Dornach, Schweiz, er en højere læreanstalt. En nydannelse inden for den legemlige opdragelse var den s. k. eurytmi (s. d.). Skoler, der ledes efter Steiners principper, findes i Norge, f. eks. Oslo og Bergen, derimod ikke i Danmark. K. G-S.

Antvorskov folkehøjskole, s. Højskole.

Anvendt psykologi, samlende betegnelse for de dele af psykologien, der især har dens praktiske anvendelse for øje. Dens indhold kommer hovedsagelig til veje på to måder: Dels støder man under den teoretiske forskning på forhold, der viser sig at kunne have praktisk anvendelse, f. eks. vil den teoretiske udforskning af tænke- og læreprocesser kunne give ideer til udformningen af praktisk anvendelige tests; dels kan der ude i det praktiske liv opstå problemer, som henvises til psykologerne til løsning, f. eks. spørgsmål vedr. personaleudvælgelse, tilrettelæggelsen af en arbejdsproces, behandlingen af bestemte adfærdsforstyrrelser hos børn. Området for a. p. er ikke skarpt afgrænset; det omfatter psykoteknik (s. d.) med alle dens underordnede el. beslægtede områder: Arbejds- og erhvervspsykologi (s. d.), reklamepsykologi (s. d.), militærpsykologi (s. d.), rets- og kriminalpsykologi (s. Kriminologi); desuden den medicinske psykologi, psykoterapi (s. d.), den pædagogiske psykologi (s. d.) og hele den omfattende testningspsykologi. — Ved Kbh.s Universitet oprettedes 1922 et lektorat i a. p., i 1926 erstattet med et docentur, der i 1946 omdannedes til et professorat. K. G-S.

Anæstesi, ufølsomhed for påvirkninger, især sådanne som i alm. fremkalder smerte; den kan enten være total el. partiel, begrænset til bestemte legemsdele (lokal-a.); den kan fremkaldes ved bestemte stoffer (bedøvelsesmidler) el. ved frysning, men også ad psykisk vej, ved hypnose, og kan endv. forekomme ved hysteri. K. G-S.

Apati, mangel på følelse; den egenskab, at man forholder sig ufølsomt, uberørt, koldt, inddifferent over for begivenheder og situationer, der normalt udløser følelser af forsk. art og styrke. Den må for så vidt anses for noget unormalt og forekommer da også ved visse sindssygdomsformer, f. eks. hos visse schizofrene. Visse filosoffer (stoikerne,

Spinoza) har anset a. i betydning af frihed for affekter og lidenskaber, evt. deres beherskelse, for at være et mål for den personlige udvikling. K. G-S.

Aphthongi (gr. *áfthongos*, stum), en talelidelse, hvorved ethvert forsøg på at tale frembringer tonisk og klonisk krampe i området under tungen og omkring denne.

Apollinsk (af Apollon, solens, klarhedens, renselsens gud), efter Nietzsche om driften mod det klare, beherskede, mådeholdne; modsat dionysisk (af Dionysos, vinens og beruselsens gud), som betegner driften mod den elementære følelsesberuselse, det lidenskabelige, ekstatiske. Hermed betegnes to fundamentalt forskellige indstillinger el. tendenser i menneskenes forhold til tilværelsen. K. G-S.

Apostolske Kirkes højskole, Den, s. Højskole sp. 906.

Apoteker. Det er kun farmaceuter, som kan blive a., d. v. s. opnå bevilling til at drive apotek. For at blive farmaceut må man, efter at have bestået mat.-nat. studentereks. el. optagelsesprøve til Danm. Tekn. Højskole, begynde som apotekerdiscipel, med andre ord erhverve sig en læreplads på et apotek. Dette er ikke let, da tilgangen er stærkt begrænset gennem en overenskomst mellem Danmarks Apotekerforening og Dansk Farmaceutforening. Om uddannelsen til a. s. farmaceutiske Højskole, Danmarks.

Bevilling til at drive apotek meddeles af sundhedsstyrelsen; ved tildeling af bevilling tages hensyn til ansøgerens anciennitet som farmaceut samt faglige dygtighed. Farmaceuter på over 50 år kan ikke opnå bevilling. For tiden (1952) er grænsen dog sat ved 51-års alderen.

Lønforhold: Exam. pharm., ikke-forsørger: 635—1046 kr. mdl., forsørger: 770—1189 kr. mdl.; cand. pharm., ikke-forsørger: 717—1158 kr. mdl., forsørger: 863—1312 kr. pr. md. (1952).

Der findes i hele landet c. 350 apoteker.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Kaj Storm: Adgangsbetingelser, 1943. Haandbog for Studenter. Arctander, Philip m. fl.: Det danske Apotek, 1944. R. W. B.

Appel, Jacob (1866—1931), højskolemand, f. på Rødding højskole. Forberedtes på Askov højskole af Poul la Cour til at blive lærer i naturfag. Efter nogle års studier ved Polyteknisk Læreanstalt blev han 1890 lærer på Askov højskole og året efter gift med Ingeborg Appel, f. Schrøder (1868—1948). 1906—28 forstander for Askov h., afløst af sin hustru, mens han 1910—13 og 1920—24 var henholdsvis kultus- og undervisningsminister i Kl. Berntsens og N. Neergaards ministerier. A. var en blændende dygtig lærer og en myndig og klog skoleleder, som forstod både at fortsætte og udbygge Ludvig Schrøders gerning og hævde Askovs stilling som Nordens førende højskole. Ved sin rige personlighed og sin deltagelse i det offentlige liv blev han en af sin tids mest fremtrædende højskolemænd og fik bl. a. stor betydning ved at tilrettelægge den frisindede skolelovgivning for Sønderjylland efter genforeningen. 1916—20 var han formand for Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler.

Litteratur: C. P. O. Christiansen: Mindetale over Jacob Appel. »For Kirke og Kultur«, 1932. Tidsskriftet »Dansk Udsyn«. Højskolebladet, 1931. A. Vedel, E. J. Borup og Fr. Nørgaard: Den danske Folkehøjskole gennem 100 Aar II, 1940. E. J. B.

Apperception, flertydigt psykologisk begreb, som går tilbage til den tyske filosof Gottfried Wilhelm Leibniz (1646—1716) og hos ham betyder den bevidste opfattelse af sjælens tilstand, medens perception blot betyder det at have en tilstand. A. er da den proces, hvorigennem de ubevidste, uklare og forvirrede forestillinger, der fra begyndelsen er i sjælen, hæves til klar og tydelig bevidsthed og erkendes af sjælen som dens egne. Denne relation til selvbevidstheden understreges af Kant (1724—1804, s. d.), der ved a. forstår indordningen af forestillinger i selvbevidsthedens enhed. At *appercipere* vil da sige, at vi foruden at opfatte et bestemt indhold også er os bevidst, at vi opfatter det. Herbart (s. d.) forstår ved a. tillige en tilegnelse af nye forestillinger ved allerede forhåndenværende, altså en indordning af nye indtryk i en i forvejen eksisterende erfaringssammenhæng. De ældre forestillingssystemer betegnes derved som apperceptionsmasse I denne betydning har begrebet a. spillet en betydelig rolle i ældre pædagogisk psykologi. Det gjordes til en didaktisk hovedregel at afpasse enhver meddelelse af nyt stof efter de forhåndenværende forudsætninger, så at det nye kunne blive apperciperet. Wundt (s. d.) opfatter a. som viljesakt, hvorigennem man aktivt forarbejder indtryk og forestillinger til større klarhed. Den subjektive tilstand derved er opmærksomhed, og a. bliver lig med opmærksom opfattelse. Begrebet a. er gået af brug i psykologien; det afgørende snit lægges nu oftest mellem blot relationsløs opfattelse af en kvalitet, f. eks. ren sansning (sensation) og den mere bestemte opfattelse, hvor man erkender en ting, en genstand, et sagforhold som et bestemt hvad, hvilket kaldes perception (s. d.). Heller ikke denne sprogbrug er dog entydig. K. G-S.

Apperceptionspsykologi, en hovedsagelig af Wundt (s. d.) repræsenteret retning i psykologien, der opfatter det psykiske forløb som en viljesproces, ved hvilken jeget spiller en aktiv rolle. Den stilles i modsætning til en associationspsykologi (s. d.). K. G-S.

Appetit er dels spiselyst i al alm. (»god« a. mods. »dårlig« a.) og forsåvidt en generel fremtrædelsesform for næringsbehovet,

dels er den en specialsult, d. v. s. en lyst til spise af en mere el. mindre speciel art, f. eks. til fisk el. til rødspætte el. til kogt rødspætte. Spiser, som hører til samme art, kan lettere erstatte hinanden appetitmæssigt end spiser af forsk. art. I overensstemmelse med den s. k. »kræsenhedslov« (s. Behov) som siger, at man er des mindre kræsen m. h. t. midlerne til at tilfredsstille et behov, jo stærkere dette føles, kan man sige, at a. i de to angivne betydninger modvirker hinanden: Jo stærkere ens sult er, des mindre specialiseret er den. Dog kan under visse omstændigheder specialsulten blive overordentlig heftig. Dette synes (i hvert fald i nogle tilfælde) at bero på, at organismen under de pågældende omstændigheder i særlig grad mangler ganske bestemte stoffer, — enten fordi den i længere tid ikke har fået tilstrækkeligt af dem, el. fordi der p. g. a. særlige processer i den (f. eks. som følge af snylteres virksomhed) el. endelig p. g. a. tilvænning til en bestemt kost er sket en »kemisk omstemning« af den. Således kan mangel på kalk el. salt medføre udvikling af speciel »kalk-hunger« el. »salt-hunger«, og tilvænning til rugbrød kan fremkalde en stærk lyst til rugbrød, ligesom det er velkendt, at kvinders appetit ofte ændres mærkbart under svangerskab.

Aviditetshypotesen (lat. *avidus*, begærlig). Til forklaring af de nævnte forhold har D. Katz skitseret sin s.k. »aviditetshypotese«, som kort går ud på, at der ml. a. og specialføde består en sammenhæng, der billedligt kan siges at svare til forholdet ml. støbeform (matrix) og den model, som passer i formen (patrix), el. ml. en lås og den nøgle, som passer i den. Under mætningsprocessen søger organismen så godt som muligt at udfylde a.ens hulform, og kan den ikke nå sit mål fuldstændigt, så nøjes den med tilnærmelser — såvel i kvantitativ som i kvalitativ henseende. »I gestaltteoretisk sprogbrug kunne man skelne ml. en næringsgestalt og en a.-gestalt, som ved ideal mættelse ville svare fuldstændigt til hinanden«, siger Katz, men ofte må man som sagt nøjes med tilnærmelser. Hovedsagen er, at legemets kemiske tilstand omstemmes forskelligt ved indtagelsen af forsk. fødemidler, og at denne omstemning umiddelbart indvirker på a. til de forsk. spiser. Herved forstås bet. af, at et måltid sammensættes med passende variation af de forsk. retter, således at disse kommer til at smage så godt som muligt, hver på baggrund af de foregående, for at special-mættelsen m. h. t. en enkelt ret ikke skal hindre næringsbehovets fulde tilfredsstillelse. Det er altså ikke alene kaloriemængden, der er afgørende for a., men tillige den særlige form, hvori spisen serveres, ligesom iøvrigt også de ydre omstændigheder kan spille en rolle for tilfredsstillelsen (om den s. k. »to-komponent-teori«, s. Behov).

De her nævnte forhold ml. sult og a. mener Katz kan genfindes ved alle behov, ligesom også kræsenhedsloven synes at være almengyldig.

Litteratur: D. Katz: Hunger und Appetit. Untersuchungen zur medizinischen Psychologie, 1932.

J. J-n.

Approbation af skolebøger, s. Godkendelse af skolebøger.

A priori, forud for el. uafhængig af erfaring, af ren fornuft, på en måde at forstå som medfødt. *Aprioriske rumskriterier,* sådanne kendetegn på rumsforhold el. rumslighed, der ikke skyldes tilvænning, tillæring el. forudgående erfaring i det hele taget. Modsat *a posteriori,* i kraft af erfaring, altså empirisk.

K. G-S.

Arbejde betyder i almindelighed en virksomhed, hvorved der frembringes noget, bevirkes en forandring, en omsætning, navnlig en sådan, hvorved naturgivne emner gøres nyttige for menneskelige behov og interesser. Denne definition gælder hovedsagelig det legemlige a. Ved åndeligt a. forstår man i denne forbindelse en intellektuel virksomhed, der i første række vel har skullet give en bedre tilrettelæggelse og organisation af det fysiske a., men som også kan stile mod et resultat af rent intellektuel natur, en teori, et system el. lign. I begge tilfælde er sagen set fra den objektive side, nemlig m. h. t. hvad der bevirkes. Fra den subjektive side kan man definere a. som en virksomhed, der kræver anspændelse og overvindelse af en indre modstand for at blive gennemført. Herved sættes arbejde i modsætning til leg. I det hele taget bruges ordet i forskellige betydninger, idet det snart bruges som ensbetydende med aktivitet, virksomhed, snart for et snævrere udsnit af det, som er virksomhed. Når man taler om, at hjertet arbejder, el. at hjernen forarbejder de indtryk, som modtages fra sanseorganerne, er ordet øjensynlig brugt i den vide betydning, og efter denne er også leg en form for a. Betydningen veksler, eftersom man anlægger et fysisk, et biologisk, et psykologisk, et socialt, et økonomisk el. et moralsk syn på sagen.

Den for pædagogikken betydningsfulde definition kan gå ud fra modsætningen til leg. Denne kan bestemmes som en virksomhed, der udøves blot af lyst ved at udøve den. A. bliver da en virksomhed, der ikke udøves af blot lyst ved virksomheden, hvilket dog ikke behøver at betyde, at den udøves med ulyst, men kun, at den har et mål uden for sig selv. Den skyldes altså ikke lyst ved virksomheden, men interesse i dens resultat. Grænsen mellem leg og a. bliver iøvrigt ved de krydsende synspunkter ret flydende og ubestemt. Der findes hos børn en gradvis overgang fra leg til a., og man iklæder ofte det første a. legens form for at få det til at glide lettere, og fordi leg er barnets naturlige form for virksomhed.

Det anføres ofte som en didaktisk regel, at skolearbejdet skal gøres lystbetonet, d. v. s. man vil give det en vis lighed med leg uden dog at gøre det til leg. Dette synspunkt træffes allerede hos grækerne og romerne, og skolearbejdet ligner iøvrigt leg deri, at det mere sker for øvelsens end for resultatets skyld. Når stile- el. opgavebogen er skrevet ud, kastes den bort. Skolen må være en træningsplads med et vist præg af leg og sport mere end en tvangsanstalt, hvis den skal virke udviklende. Iøvrigt er der også talrige overgange mellem det a., der »går som en leg«, og det, der udføres under stor selvovervindelse og viljesanstrengelse. Forskellen mellem leg og a. kan nemlig også sættes i det forhold: Hvor stærkt viljen er engageret. Og fra nogle sider hævdes det ofte, at det er vigtigt, om eleverne ikke alene får lært at virke af lyst, men også at virke på trods af manglende lyst, altså at udføre ulystbetonet a. Et sådant arbejde tilskriver man undertiden en højere moralsk værdi, og det er utvivlsomt også af kulturel og social betydning, at et sådant a. kan udføres, og at mennesker har lært at udføre det. Dette er ikke ensbetydende med, at det må gøres for ulystens skyld, og det må have sin løn på en el. anden måde, f. eks. i tilfredshed med værket, når det endelig er udført. Den pædagogisk høje vurdering af det ulystbetonede a. skyldes endvidere, hvor den forekommer, den forestilling, at man gennem dette styrker viljen. Opdragelse til a. gennem a. ses som en viljesopdragelse. Om den bliver det, beror på, i hvor høj grad man gennem denne opdragelse skaber varige og kraftige motiver.

I det hele taget må a. som enhver menneskelig virksomhed have sine motiver, og opdragelse til a. består i at skabe motiver til a. Mulige motiver kan bl. a. være frygt, nemlig for følgerne af ikke at arbejde, her kan det igen dreje sig om naturlige følger i form af, at man kommer til at savne det, som skulle være frembragt ved a., el. kunstige følger i form af en tilknyttet ubehagelighed. Endv. kan motivet være forestillingen om en fordel, f. eks. i betalt løn for arbejdsresultatet el. blot i anerkendelse og ros. Det regnes dog for vigtigt, om man ud over sådanne motiver kan skabe en indstilling, der giver en personlig tilfredsstillelse ved a., og det beror bl. a. på, om man får et a., der efter sin art passer til ens evner.

Et mellemstandpunkt mellem leg og a. indtager den kunstneriske virksomhed. Denne er en aktivitet, hvor i hvert fald nyttehensynet er trængt tilbage, og hvor den indre trang til at skabe på den og den måde står i forgrunden; deri ligner den leg. På den anden side stiler den mod at frembringe et værk, og desuden kan den kræve anspændelse, stadig forbedring og fuldkommengørelse, og kampen derfor skal ofte gennemføres under modstand og fristelse til at give op; deri ligner den a. Sport indtager et lignende mellemstandpunkt ligesom de former, der kaldes beskæftigelse el. syssel. K. G-S.

Arbejde for andre mestre (lærlingeforhold). Det er ikke udelukket i en lærekontrakt at bestemme, at lærlingen i tilfælde af arbejdsmangel hos læremesteren må tage arbejde hos andre mestre, men disse må da opfylde lærlingelovens betingelser for at kunne uddanne lærlinge, og det er den læremester med hvem kontrakten er oprettet, der har ansvaret for lærlingens uddannelse. S. Læremester, Lærlingevoldgift; om skiften af lærested, s. Lærested og Læreforhold. H. B.

Arbejderakademier er undervisningsanstalter, hvis form er ejendommelig for Norge og Sverige. Deres formål er at give arbejderstanden mulighed for en højere undervisning ved hjælp af forelæsningsrækker i de vigtigste fag. Det første a. oprettedes 1880 i Stockholm på initiativ af dr. Anton Nyström. C. M.

Arbejderbeskyttelse, s. Fabriklovgivningen og Forbud mod unge personers anvendelse ved farligt maskineri.

Arbejderhøjskole. I 1910 oprettede arbejderbevægelsen sin egen højskole i Esbjerg. Forud herfor var spørgsmålet om at bibringe arbejderne den fornødne viden og oplysning søgt løst på andre måder, gennem diskussionsklubber, læseforeninger m. v. (s. Arbejdernes Læseselskab). Det måtte iflg. sagens natur indskrænke sig til at være aften- og fritidsforanstaltninger, og for den da hastigt voksende arbejderbevægelse var det nødvendigt at finde mere effektive dygtiggørelsesformer, og her standsede man ved folkehøjskolen, der havde betydet så meget for bøndernes rejsning. De eksisterende højskoler ville arbejderne ikke frekventere. Det skyldtes dels den udtalt kristelige linie i bondehøjskolen, dels det kraftige nationalistiske indslag. Den næste skole blev oprettet i 1929, da arbejderbevægelsen overtog den tidligere grundtvigske *Roskilde højskole.*

Begge skoler drives som alm. folkehøjskoler m. 6 mdrs. vinterkursus for unge mænd — for Roskilde højskoles vedk. siden 1945 også for unge kvinder. Om sommeren benyttes skolerne fortrinsvis til 8 og 14 dages kursus for arbejderorganisationerne. — Undervisningsplanen udskiller sig i nogen grad fra de øvrige folkehøjskolers, idet der lægges vægt på sociale og politiske emner ved siden af de alm. højskolefag. Undervisningen er også præget af den mere selvstændige studiekredsvirksomhed og den deraf følgende udstrakte benyttelse af bøger.

De to skolers elevforeninger udsender i samarbejde med Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF) et halvårligt tidsskrift »Arbejderhøjskolen«. Se endv. Højskole sp. 899. E. H-v.

Arbejdernes Kunstforening, s. Arbejdernes Oplysningsforbund.

Arbejdernes Læseselskab, oprettet i Kbh. 1879. Er det ældste vellykkede forsøg på at drive arbejderoplysning i hovedstaden. Formålet var biblioteksvirksomhed, og A.L.'s store betydning må ses på baggrund af datidens små muligheder for den jævne befolkning for at låne endsige købe bøger. Efterhånden blev også foredrag, koncerter og anden kunstnerisk underholdning et betydningsfuldt indslag i A.L.'s tilværelse. Da udmærkede offentlige biblioteker senere blev bygget op, overflødiggjordes i nogen grad bogudlånet fra A. L. Da medlemstallet som følge heraf begyndte at dale, foretoges i 1932 en rekonstruktion, således at A. L. fremtidig påtog sig en række af den samlede københavnske arbejderbevægelses kulturopgaver. I overensstemmelse hermed arrangeres besøg på museer og samlinger, afholdes koncerter og store foredragsmøder. Bogsamlingen er omdannet til et referencebibliotek, og i A.L.'s ejendom er indrettet en række studie- og mødelokaler. A. L. udgiver tidsskriftet »Kulturfronten«. Adr.: Nørresøgade 27, Kbh K. E. H-v.

Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF), stiftet 9. jan. 1924. Forud for AOF's oprettelse havde de enkelte arbejderorganisationer landet over selv søgt at bibringe deres medlemmer de kundskaber, der var nødvendige i samme grad som arbejderbevægelsen øgede omfang og indflydelse. Efter Den 1. Verdenskrig svulmede dette arbejde op p. g. a. 8-timers arbejdsdagens indførelse, så en centralisation og en koordinering af al arbejderoplysning blev påkrævet. Derfor dannede De samv. Fagforbund, Socialdemokratiet, Danmarks socialdem. Ungdom og Det Koop. Fællesforb. AOF. Forbundet er et organ, der dækker hele landet, dog således at virksomheden i købstæder og større stationsbyer udøves gennem lokale oplysningsudvalg, sammensat af repræsentanter for de derværende arbejderorganisationer. Formålet er at drive oplysningsvirksomhed blandt den arbejdende befolkning. Det sker ved afholdelse af foredrag og møder, gnm. aftenskoler og aftenhøjskoler, studiekredse, arbejderskoler (s. d.) m. v. Ved siden af de egentlig kundskabsmeddelende områder er også kulturopgaver i bredere forstand taget op, både inden for de ovennævnte arbejdsformer som ved fremvisning af egnede film, arrangering af teaterforestillinger, koncerter, lødig underholdning, besøg på museer og samlinger m. v.

Til brug fortrinsvis i forbundets skoler og studiekredse udgiver AOF s.k. grundbøger. Derudover materialesamlinger og mindre publikationer til anvendelse i det alm. oplysningsarbejde. Endv. findes under AOF en særlig bogkreds. Herfra udsendes hvert år 2—3 skønlitterære bøger og 1 fagbog. Medlemstallet i bogkredsen (1. 1. 1952: ca. 6000) gør det muligt at holde bogpriserne relativt langt nede. En tidligere under AOF hørende *Arbejdernes Kunstforening,* der har til formål at skabe interesse for god kunst — bl. a. ved opkøb med påfølgende reproduktion af værdifulde kunstværker — er nu udskilt som en særlig forening. AOF's adr.: Nr. Farimagsgade 11, Kbh. K. E. H-v.

Arbejderskoler. I en række af Danmarks større byer findes s.k. arbejderskoler, der i reglen er skoler for arbejderbevægelsens tillidsmænd. Den største og mest kendte er *Den Socialdemokratiske Arbejderskole i Kbh.,* etabl. i 1910 med Th. Stauning som medstifter og formand i de første år. E. H-v.

Arbejderulykkesforsikring, s. Ulykkesforsikring.

Arbejderundervisning. Al a. finder nu stort set sted inden for Arbejdernes Oplysningsforbunds (AOF) rammer. Før AOF i 1924 blev stiftet, havde dels de enkelte arbejderorganisationer taget spørgsmålet om en arbejderundervisning op, dels var det gjort af velmenende mennesker uden for arbejdernes kreds; det gælder bl. a. Studentersamfundet, der fra 1880'erne og op til århundredskiftet drev en aftenskoleundervisning spec. for arbejdere; endv. folkeuniversitetsbevægelsen og Johan Borups højskole i Kbh. E. H-v.

Arbejdsanstalt, en kommunal institution, der står til rådighed for administrationen ved gennemførelsen af den offentlige forsorg, og hvis beboere i det omfang, de har evner og kræfter hertil, er forpligtet til i el. udenfor a. at udføre arbejde under anstaltens ledelse; de kan dog ikke mod deres vilje udlejes til arbejde for private. Opholdet på anstalten har fattighjælps virkning for de pågældende og medfører således, at de mister valgret og valgbarhed til offentlige forsamlinger og råd.

Der er til a. knyttet forsørgelsesafdeling med en el. flere sygestuer, beregnet på dem af afdelingens beboere, der tiltrænger egentlig sygebehandling, men som ikke trænger til el. egner sig til hospitalsindlæggelse.

På a. kan efter de nærmere regler i forsorgsloven (bek. nr. 475 af 31. aug. 1946) indlægges og tilbageholdes forsømmelige forsørgere og fædre til børn født udenfor ægteskab, alkoholister, der ikke straks kan optages på afvænningshjem, straffede personer, herunder betlere og løsgængere, der efter straffens udståelse er ude af stand til at klare sig selv, samt erhvervs- og subsistensløse personer.

Endv. optages og tilbageholdes på a. personer, der f. eks. på grund af irregulær livsførelse ikke af de sociale myndigheder skønnes berettigede til understøttelse i hjemmet, og som derfor får tilbudt stiftelsesforsorg,

ligesom der undtagelsesvis, f. eks. i tilfælde af udvist uvillighed til arbejde, kan blive spørgsmål om at indlægge sådanne personer på a. mod deres vilje. T. H.

Arbejdsanvisning. For at bringe forbindelse mellem udbud og efterspørgsel efter arbejdskraft har der i tidernes løb såvel fra det privates som fra det offentliges side været grebet til forskellige foranstaltninger. Laugene havde således blandt mange af deres øvrige funktioner også påtaget sig den opgave at anvise arbejde, navnlig til rejsende svende.

Det er imidlertid først med fabriksindustriens og industrialismens fremkomst, at der bliver en større trang til en organisering af en rationel arbejdsanvisningsvirksomhed. Dog havde fremskaffelse af medhjælp til landbruget og omflytning af denne arbejdskraft givet sig udslag i afholdelse af periodiske tyendemarkeder ligesom det gamle fattigvæsen havde organiseret en ikke ringe arbejdsanvisning af ledig arbejdskraft i landbruget. Det var også på dette område, at de første private erhvervsdrevne arbejdsanvisningskontorer (fæstekontorer, s. d.) opstod.

De mester- og arbejdsgiverorganisationer, der opstod samtidig med industriens fremkomst, organiserede i et ganske vist ringe omfang en vis arbejdsanvisning for medlemmerne. Det lykkedes de modstående fagforeninger i et noget større omfang at organisere en fagmæssig arbejdsanvisning, der for de fagforeninger, der herhjemme ved loven af 9. apr. 1907 om anerkendte arbejdsløshedskasser vedtog at oprette sådanne kasser, blev overtaget af disse. Formålet med disse sidste former for anvisning har ikke blot været at skaffe medlemmerne arbejdskraft — resp. arbejde —, men også gnm. kontrol af efterspørgsel og udbud at øve indflydelse på den lønpolit. kamp.

Indførelse af offentlig arbejdsanvisning er det sidste led i udviklingen. Dette skete herhjemme ved lov af 29. apr. 1913, der senere har gennemgået en lang række ændringer, se Arbejdsløshedsforsikring m. m. Ved arbejds- og socialmin.s bekendtgørelse nr. 43 af 18. februar 1952 er lov om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring offentliggjort med de seneste ændringer.

Den offentlige arbejdsanvisnings opgave er at være en arbejdsbørs, d. v. s. at samle udbud og efterspørgsel af arbejdskraft, således at den arbejdsgiver, der efterspørger arbejdskraft, altid kan få kendskab til, om der findes ledig arbejdskraft af den efterspurgte art, og arbejderen kendskab til, om der findes ledige pladser el. stillinger, han kan overtage. Arbejdsanvisningens opgave består herefter i at sikre, at arbejdsgiverne så hurtigt som muligt får den bedst mulige arbejdskraft, og den ledige arbejder det arbejde, hvortil han bedst egner sig. Arbejdsanvisningen bliver herved et nødvendigt led i arbejdsløshedspolitikken, idet den er medvirkende til at formindske ledigheden.

De offentlige arbejdsanvisningskontorer (s. d.) er imidlertid ikke de eneste, der herhjemme har ret til at foretage offentlig arbejdsanvisning, idet arbejdsanvisning også foretages af de kommunale beskæftigelsesudvalg (s. d.), de statsanerkendte arbejdsløshedskasser (s. d.) og disses lokale afdelinger og kommunalbestyrelserne.

For at skabe ensartethed i den offentlige arbejdsanvisning er der fastsat forskellige regler om de anvisende myndigheders samarbejde, ligesom der er fastsat særlige regler for private arbejdsanvisende institutioners samarbejde med den offentlige arbejdsanvisning. Dette gælder således husgerningskontorer (s. d.), sygehjælperbureauer (s. d.) og sygeplejebureauer (s. d.).

Af de principper, der gælder for den offentlige arbejdsanvisning, skal nævnes, at arbejdere og arbejdsgivere skal have lige adgang til at deltage i ledelsen af anvisningskontorerne, og at denne er gratis for såvel arbejdsgiverne som arbejderne. Mange anvisningskontorer har oprettet særlige afdl. for anvisning af lærlinge — ofte i forbindelse med psykotekniske undersøgelser og erhvervsvejledning, samt særlige afdl. for anvisning af huslig medhjælp, ufaglært arbejdskraft, kontorarbejde o. s. v.

Hvormeget de forskellige anvisende institutioner betyder for den samlede arbejdsanvisning her i landet, har man ikke tilstrækkelig nøjagtige talmæssige oplysninger om. Størsteparten af nye arbejdsforhold etableres tilsyneladende ved arbejdernes direkte henvendelse til arbejdsgiveren, altså udenom de egentlige, anvisende institutioner. Den ufaglærte arbejdskraft — herunder husgerning — anvises i større omfang gennem de offentlige anvisningskontorer, hvis samlede antal anvisninger i 1950—51 var 256.000. Anvisning af den faglærte arbejdskraft foregår for en større dels vedk. gennem arbejdsløshedskasserne. K-p.

Arbejdsanvisningskontor, offentligt. I henhold til bestemmelserne i lov om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring m. v. er der ialt opr. 30 offentlige arbejdsanvisningskontorer, der er beliggende i de større byer. Herudover er der under enkelte kontorer opr. filialer for at effektivisere anvisningsvirksomheden.

Ledelsen af og tilsynet med de offentlige arbejdsanvisningskontorer ligger hos arbejdsdirektoratet (s. d.).

Det enkelte anvisningskontor ledes af en kontorbestyrer under tilsyn af et lokalt opr. tilsynsråd, bestående af en formand og lige mange repræsentanter for arbejdere og arbejdsgivere.

For at anvisningskontorerne til enhver tid kan have oversigt over ledigheden, jfr. arbejdsanvisning, er det pålagt afdelinger af de statsanerkendte arbejdsløshedskasser in-

denfor det enkelte kontors område at tilstille kontoret meddelelse, så snart et medlem melder, at han er blevet ledig, el. at han har overtaget arbejde.

Kendskab til de ikke-arbejdsløshedsforsikrede ledige personer får anvisningskontorerne dels ved, at de ledige selv retter henvendelse om at få arbejde anvist, dels derved, at kommunerne pålægger personer, der søger hjælp til underhold, pligt til at lade sig afkontrollere enten hos anvisningskontoret el. på et andet kontrolsted i kommunen, og dels derved at det er pålagt ethvert anvisningskontor og de under dette henlagte kommunale beskæftigelsesudvalg gensidigt at holde hinanden underrettet om til- og afgang af ledige personer.

Anvisningskontorernes hovedopgave er at foretage vederlagsfri arbejdsanvisning af enhver art, men kontorerne har endv. til opgave at udøve kontrol vedr. arbejdsledighed, godkende indgåede lærekontrakter, at føre et vist tilsyn med de lokale afdl. af de statsanerkendte arbejdsløshedskasser, at indsende statistik vedr. arbejdsforhold, at henvise arbejdskraft til beskæftigelsesforanstaltninger og arbejdstekniske ungdomsskoler, og at virke for fremskaffelsen af arbejdsmuligheder og arbejdskraft.

Nogle kontorer har herudover påtaget sig erhvervsvejledning med psykotekniske og lægelige undersøgelser af de arbejdssøgende, ligesom nogle kontorer har særlige afdl. for fremskaffelse af arbejde til de erhvervshæmmede. K-p.

Arbejdsbog el. **samlemappe** bruges i vore dage ofte i skoler til opbevaring af elevernes værdifuldeste skriftlige arbejder.

Med udtrykket »de mindre børn skal lære at skrive, de ældre skal skrive« (Ludvig Mortensen) fremhæves en afgørende forskel på selve tilegnelsen af en færdighed og brugen af den. Ganske vist må eleverne under hele deres skoletid oplæres i skrivningens og stilskrivningens kunst; men der kommer en tid, da stilebogen ikke alene er et øvehefte, men tillige en bog, hvori vigtig og interessant viden får plads. Når det sker, er en arbejdsbog af betydning.

Elevens a. er som oftest en mappe, hvori løsblade kan indsættes. En sådan bog får da efterhånden sit indhold af skriftlige arbejder, der vedrører det stof, undervisningen har været samlet om. Smukt prentede overskrifter fortæller om bogens emner, mens udklippede billeder og elevens egne tegninger bidrager til at gøre bogen både lødig og fængslende. Sch.

Arbejdsdirektoratet, oprettet 1921, institution som har til opgave at lede og føre statens tilsyn med arbejdsanvisningen og arbejdsløshedsforsikringen. K-p.

Arbejdsdirektøren, chef for arbejdsdirektoratet, ankeinstans for de af de statsanerkendte arbejdsløshedskassers hovedledelser trufne afgørelser. Er i henhold til arbejdsløshedsloven formand for begge afdelinger af arbejdsnævnet og for arbejdsløshedsfonden. K-p.

Arbejdsdreng. Den 14-årige dreng, der ikke bliver lærling, men straks efter udskrivningen af skolen søger ud i lønnet arbejde uden at nogen egentlig faglig uddannelse samtidig er tilsigtet, har i hovedsagen kun 3 veje at gå: at blive bud (s. d.), søge landarbejde el. at blive arbejdsdreng. Den unge arbejder yder således sin arbejdskraft og modtager som eneste vederlag derfor en pengeløn, medens lærlingen får en uddannelse som en del af lønnen, hvorfor dennes løn i penge er væsentlig mindre end arbejdsdrengens. Med den moderne industrielle udvikling er fulgt en stor mængde specialmaskiner, som ikke kræver faglært arbejdskraft, men giver plads for et stort antal arbejdsmænd, der bliver specialister el. specialarbejdere. Arbejdsdrenge, der kommer ind på større virksomheder, hvor der er mulighed for en speciel uddannelse, er ikke stillet så dårligt; de har lejlighed til at se og lære noget, og de kan ved yderligere uddannelse skaffe sig specielle kundskaber og udvide deres åndelige horisont. Imidlertid er forholdet mellem arbejdsgiveren og den unge arbejder ganske løst; a. opnår ikke den beskyttelse og sikkerhed, som lærlingeloven giver lærlingen. Kun i de tilfælde, hvor en ungarbejder oplæres til at udføre et bestemt arbejde, der ikke giver mulighed for en alsidig uddannelse i faget, oprettes en specialarbejderkontrakt (s. d.).

For at opnå en læreplads kræves i en del virksomheder, at den læresøgende har arbejdet en vis tid som arbejdsdreng (specielt indenfor metalindustrien).

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Arbejdsglæde. Glæden ved at udføre et arbejde er afhængig af en række faktorer som arbejdets art, dets nærmere el. fjernere tilknytning til individets vitale interesser, individets øjeblikkelige legemlige kondition og dets aktuelle el. stabile indstilling overfor det givne arbejde.

Også arbejdets sociale funktion kan give den, som véd sit arbejde nyttigt el. uundværligt for samfundet el. en gruppe deraf, et yderligere plus i arbejdsglæde.

Ethvert arbejde, som udføres med en spontan interesse som igangsætter, vil, hvis det ikke ligger væsentligt over individets ydeevne, og hvis det ikke forlænges ud over interessens bæreevne, medføre en følelse af tilfredsstillelse. Men også arbejde, som af en el. anden grund vækker modstand hos individet, kan senere volde glæde, når overvindelsen ved at komme i gang er overstået. Hvor det gælder arbejde af en for individet passende vanskelighedsgrad, vil der ofte være forbundet en vis fryd ved selve det

at mestre arbejdet, og denne a. kan holde sig, indtil træthedsmomenter begynder at gøre sig gældende. Hvor arbejdet er nøje sammenknyttet med individets vitale interesser el. med selvhævdelsestrangen, kan glæden ved at udføre arbejdet undertiden opretholdes langt ud over den træthedsgrænse, som ved mindre interessebetonet arbejde ville afbryde a.

Særlig ejendommelig er virkningen af pligtfølelse på a. hos børn. Så snart et arbejde gøres pligtbetonet i stedet for interessebetonet, er barnets glæde ved at udføre det forbi. En organiseret leg, som barnet tvinges til at vedblive med, mister legens karakter og legens glæde. Det samme arbejde kan den ene dag opleves som pligt og den anden som leg. Der er den afgørende forskel på de ledsagende følelser ved pligt og leg, at pligt tynger, mens leg letter arbejdet. Der er en del voksne mennesker, som mener at være nået til at kunne udføre pligtarbejde med glæde, men det kræver stor evne til selvanalyse at afgøre, om glæden skyldes selve pligtarbejdet, el. om pligtmomentet er rettet mod faktorer, som er arbejdet uvedkommende, samtidig med, at der er spontan interesse knyttet til arbejdet. I nogle tilfælde kompenserer den pligtbundne sin manglende glæde ved glæden over at være et pligtopfyldende menneske, hvorved selvhævdelsestrangen bliver den afgørende faktor og ikke arbejdet som funktion. Den rene funktionsglæde under arbejde forekommer mest ublandet, hvor indstillingen til arbejdet er parallel med barnets indstilling til sin leg. A. M. N.

Arbejdshjemmet for døvstumme piger, s. Døveforsorg.

Arbejdshypotese, en antagelse, som ikke tjener den teoretiske virkelighedserkendelse og ikke bedømmes efter sin objektive sandhed, men efter sin, eventuelt kun midlertidige, brugbarhed i det praktiske forskningsarbejde. K. G. S.

Arbejdskoloni. Til brug ved gennemførelsen af den offentlige forsorg kan socialministeren i henh. til forsorgsloven (bek. nr. 475, 31. aug. 1946) godkende oprettelsen af arbejdskolonier, hvorved i denne forbindelse forstås en af private — forening el. enkeltmand — oprettet og dreven virksomhed, der ikke har interessenternes økonomiske vinding som formål, men som er oprettet i velgørende hensigt for at vænne arbejdsføre personer, der på grund af hang til omstrejfen, betleri, drikkeri el. lign. mangler arbejdslyst, til regelmæssigt arbejde og en rolig, ædruelig livsførelse. Kolonien skal for at opnå godkendelse være knyttet til et isoleret beliggende landbrug med dertil hørende skov- el. havebrug samt de for de almindeligste håndværk og særlig egnede industrier fornødne værksteder.

De personer, som er optaget i en sådan a., er i det omfang, de har evne og kræfter hertil, forpligtet til i el. udenfor kolonien at udføre arbejde under dennes ledelse; de kan dog ikke mod deres vilje udlejes til arbejde for private. Opholdet på kolonien, der vil have en noget friere karakter end ophold på en arbejdsanstalt (s. d.), har fattighjælps virkning for de pågældende og medfører således, at de mister valgret og valgbarhed til offentlige forsamlinger og råd.

På a. kan efter de nærmere regler i forsorgsloven anbringes straffede personer, herunder betlere og løsgængere, der efter straffens udståelse er ude af stand til at klare sig selv, samt erhvervs- og subsistensløse personer. T. H.

Arbejdskundskab. I loven om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom af 4. juli 1942 tales i § 1 om undervisning, »der giver de unge forståelse af vilkårene for det erhvervsliv, i hvilket de er indtrådt« og i § 3 uddybes dette til, at »skolen skal give en praktisk betonet undervisning, der omfatter mindst halvdelen af det samlede timetal, og som afpasses efter de hovedbeskæftigelser, der står eleverne åbne i det praktiske erhvervsliv«. Ved lovens revision af 24. aug. 1948 blev udtrykket »praktisk betonet« ændret til »erhvervsbetonet« for derved at understrege den ønskede forbindelse med erhvervslivet. Det er denne undervisning, som i daglig tale benævnes a.

Undervisningen i a. henvender sig i første række til byernes ufaglærte ungdom mellem 14 og 18 år: Bude, arbejdsdrenge, mælkeassistenter, husassistenter, fabrikarbejdersker og ekspeditricer, for hvem der ikke efter barneskolens ophør er tilrettelagt nogen yderligere undervisning af faglig el. almendannende art, men der tænkes dog også på landboungdommen og fiskerungdommen i samme aldersklasser. Loven gør blot den forskel, at medens det for købstadkommunerne og de købstadlignende kommuner er en pligt at oprette sådanne skoler, er det en frivillig sag for landkommunerne, medmindre forældrene til mindst 15 unge mellem 14 og 18 år stiller krav herom.

Hensigten med undervisningen i a. er ikke

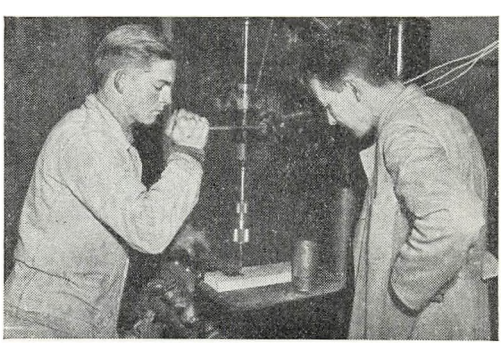

Værkstedsundervisning.

at give de unge en egentlig faglig uddannelse, men kun en faglig og erhvervsmæssig orientering indenfor den arbejdsverden, som står dem åben.

Arbejdskundskab for unge mænd henter sit stof fra produktionslæren (læren om de i produktionen anvendte råstoffer, deres tilvejebringelse, fordeling og bearbejdelse, produkternes anvendelse og samfundsøkonomiske betydning) med udgangspunkt i erhvervslivets forskellige hovedgrene som landbrug, fiskeri, industri, håndværk, handel, transportforhold m. m. — og fra værktøjslæren, der tager sigte på at give eleverne et alment kendskab til arbejdsmidlerne og deres vedligeholdelse og behandling. Konkret har undervisningen hidtil bevæget sig indenfor flg. emnekredse (mandl. ungdom i købst.): Beton — nivellering — husbygning — gader og veje — kloakarbejde — tørve- og skovarbejde — jord- og stenarter — tømmer og trævarer — jern og stål — andre metaller — olie — kul — andre råvarer — næringsmidler og nydelsesmidler — fiskeri — landbrug — industri — handel — transportredskaber (taljer, kraner etc.) — pumper — dampmaskinen, forbrændingsmotoren elektriske maskiner — byens samfundslære.

(Mandl. ungdom på landet): Redskaber og maskiner — jordbundslære, plantelære — husdyrbrug — landbrugets bygninger — afvanding — tørv — skovarbejde — tømmer — teglværksarbejde — kraftmaskiner — kul — jern — olie — landsbyens samfundslære.

(Unge fiskere): Biologi — fiskeriets historie — snurrevådsfiskeri — trawlfiskeri — faststående fiskeredskaber — andre fiskeredskaber — regning med navigation — vedligeholdelse af redskaber — motorlære — radioteknik — samfundskundskab.

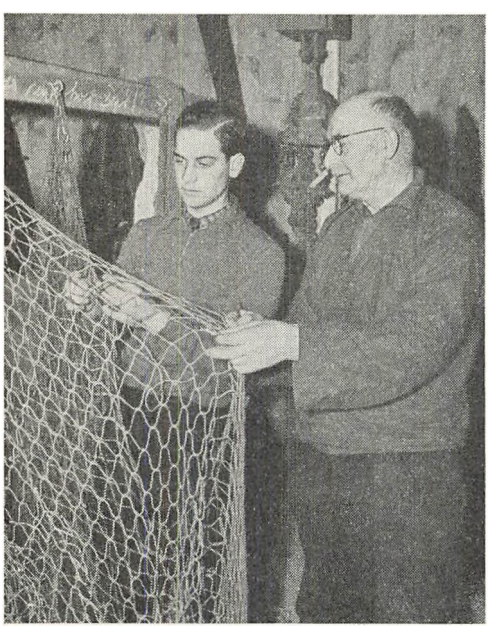

Bødning af garn.

Arbejdskundskab for unge kvinder henter sit stof dels fra husgerningens område med henblik på de unges fremtid som husmødre, dels fra de øvrige kvindelige arbejdsområder, navnlig fabrikarbejde. Undervisningen har hidtil hovedsageligt omfattet flg. emner, der har været fælles for by og land: Vore fødemidler — vore klæder — vor bolig — ernæringslære — hjemmets økonomi — kvinder i erhvervslivet — arbejderbeskyttelse — kvinden og samfundet — barnepleje og sundhedslære.

Med hensyn til undervisningsformen har det fra begyndelsen været magtpåliggende at finde former, der afveg fra barneskolens og som tillige i så stor udstrækning som muligt gav anledning til manuel selvvirksomhed. For de unge kvinders vedk. har derfor praktisk husgerning de fleste steder været det grundlæggende fag, og for de unge landmænd og fiskere har det daglige praktiske arbejde dannet grundlag. Vanskeligere har det været at finde noget tilsvarende for de unge mænd fra købstæderne, idet deres daglige arbejde som bude og arbejdsdrenge ikke har kunnet danne grundlag for en undervisning i a., da dette arbejde jo i nogen grad er et blindgadeerhverv, der som regel ikke står dem åben længere end til det fyldte 18. år. Som forsøg på løsning af dette problem kan nævnes Esbjerg-skolens værkstedsundervisning, hvor man lader eleverne arbejde med det materiale, de redskaber og maskiner, som de senere kommer ud for i det praktiske liv. A. J.

Arbejdskurve, grafisk fremstilling af forløbet af en el. anden arbejdsproces. Mængden af udført arbejde pr. tidsenhed afsættes op ad ordinataksen, medens den fra arbejdets begyndelse forløbne tid afsættes ud ad abscisseaksen. Kurven bliver da stigende under indflydelse af tilpasning til arbejdet, øvelse o. lign., men faldende under indflydelse af træthed, distraherende momenter o. lign. S. endv. Læreprocesser, Øvelse.

K. G-S.

Arbejdslejr, s. ungdomsskoler, Arbejdstekniske.

arbejdsløse, Kursus for; med støtte fra arbejdsløshedsfonden. Til undervisning af arbejdsløse ydes der støtte af arbejdsløshedsfonden. Fonden kan således yde tilskud til oprettelsen af særlige uddannelseskursus for arbejdsløse el. yde understøttelser til deltagelse i undervisningen på bestående skoler, f. eks. på folkehøjskoler, fagskoler, handelsskoler el. tekniske skoler.

Uddannelseskurserne kan have til formål at uddanne arbejdsløse arbejdere på områder, hvor der er mangel på kvalificeret arbejdskraft, el. de kan give en rent faglig

undervisning med det formål at videreuddanne og dygtiggøre pågældende arbejdsløse i deres fag, el. de kombinerer en rent faglig undervisning med undervisning i almindelige skolefag.

Uddannelseskursus kan oprettes på initiativ af arbejdsdirektøren el. kommunerne samt på foranledning af fagforeninger, oplysningsforeninger, tekniske skoler og andre institutioner, der er interesseret i sådanne kursus for arbejdsløse. Undervisningen er gratis, og deltagerne kan ubeskåret oppebære deres arbejdsløshedsunderstøttelse el. evt. kommunehjælp under kursusdeltagelsen.

Tilskudet udgør normalt et beløb svarende til 2/3 af de med et kursus forbundne udgifter, idet det er en forudsætning, at den resterende trediedel udredes af vedk. kommune.

Understøttelse til deltagelse i undervisningen på bestående skoler kan i henh. t. de gældende regler ydes til arbejdsløse bl. a. på betingelse af, at arbejdsløsheden indenfor det fag, de tilhører, har nået en vis størrelse, og at ansøgeren ikke har gjort sig arbejdsløs for at komme på skole.

Til deltagelse i kursus på folkehøjskoler, landbrugsskoler og husholdningsskoler er det en yderligere betingelse, at de pågældende arbejdsløse har fået tilkendt statsunderstøttelse. Der kan i så fald ydes dem understøttelse af arbejdsløshedsfonden med et beløb, der andrager 3/4 af det beløb, der af undervisningsmin. er fastsat som det bidrag, de pågældende kursusdeltagere selv skal udrede for skoleopholdet.

Til deltagelse i kursus på andre skoler, hvor eleverne bor på skolen, f. eks. håndværkerskoler, ydes understøttelsen normalt med et beløb, der sammen med evt. anden understøttelse dækker betalingen på skolen for opholdet (undervisning, kost og logi).

Understøttelse kan ydes, hvad enten de pågældende arbejdsløse er medlemmer af en statsanerkendt arbejdsløshedskasse el. ej.

Kommunehjælp kan ydes til bestridelse af de under skoleophold løbende udgifter, der ikke dækkes af arbejdsløshedsfondens understøttelse el. er indeholdt i statsunderstøttelsen, f. eks. til beklædning, rejse til og fra skolen.

Medlemmer af anerkendte arbejdsløshedskasser er under deltagelse i faglige dagkursus og under deltagelse i kursus på folkehøjskoler fritaget for at betale kontingent til arbejdsløshedskassen.

Til deltagelse i andre end de forannævnte kursus, f. eks. på handelsskoler, maskinskoler, tekniske og andre skoler, hvor eleverne selv skal sørge for kost og logi, ydes normalt et beløb svarende til udgiften ved deltagelse i vedk. kursus; dog ikke udover den fulde dagpengesats, som pågæl. måtte være berettiget til i arbejdsløshedskassen. Hvis kursusdeltagelse ikke medfører skiften af opholdssted, ydes højst 2/3 af dagpengesatsen.

Til arbejdsløse, der ikke er medlemmer af statsanerkendte arbejdsløshedskasser, ydes understøttelsen til deltagelsen i disse kursus efter skøn, i almindelighed ydes 4/9 af den laveste dagpengesats for arbejdsløshedsforsikrede fra den arbejdsløshedskasse, pågæl. kunne have været medlem af. Til den enkelte arbejdsløse ydes kun understøttelse i et vist maksimum af tid, der er fastsat særskilt for hver enkelt art af kursus.

Tilskud af arbejdsløshedsfonden i 1950—51 c. 122.000 kr. til kursus og 88.000 til understøttelser. K-p.

Arbejdsløshedsfonden, der blev opr. i 1921, og hvis midler tilvejebringes ved bidrag fra samtlige efter ulykkesforsikringslovgivningen forsikringspligtige arbejdsgivere, har til opgave, dels at yde statsanerkendte arbejdsløshedskassers fortsættelseskasser et årligt tilskud, dels at yde tilskud til kursus for arbejdsløse (s. ovf.) og dels at yde statsanerkendte arbejdsløshedskasser lån i tilfælde af ekstraordinær arbejdsløshed. Endelig kan fonden under ekstraordinær arbejdsløshed bevilge tilskud til foreninger og institutioner til løsning af opgaver til gavn for arbejdsløse: (museums- og teaterbesøg). Arbejdsløshedsfondens bestyrelse kan betinge ydelsen af sådanne tilskud af, at de kommuner, hvis arbejdsløse særlig nyder godt af de pågældende foranstaltninger, samtidig yder tilskud hertil.

Arbejdsløshedsfonden ledes af en bestyrelse, hvis formand er arbejdsdirektøren, og som iøvrigt består af 2 arbejdsgivere og en repræsentant for arbejdsløshedskasserne.

K-p.

Arbejdsløshedsforsikring. Ved den industrielle revolution blev den økonomiske og sociale usikkerhed forøget for meget store grupper i samfundet.

Den trang, der opstod som følge af arbejdsløshed, søgte man fra samfundets side først at afhjælpe i forbindelse med den almindelige fattiglovgivning, men efterhånden som man nåede frem til at se på arbejdsløsheden som et industrielt samfundsøkonomisk problem, og ikke som et almindeligt fattigproblem, fandt man frem til andre former for hjælp til de personer, der uden egen skyld blev udsat for arbejdsløsheden.

Det var lønarbejderne, der først og fremmest mærkede arbejdsløshedens følger, og derfor også dem, der ad frivillighedens vej først søgte at løse spørgsmålet ved at organisere en gensidig understøttelse i tilfælde af ufrivillig arbejdsløshed.

Det var navnlig fagforeningerne, først i England, senere i andre lande, der optog denne opgave, og efterhånden som konjunktur- og sæsonledigheden fik økonomiske følger for et større og større antal af samfundets borgere, og det blev vanskeligere for arbejderne selv at løse opgaven at yde økonomisk støtte under ledighed, gik denne private

forsikring over til at blive et anliggende, der påkaldte det offentliges interesse og medvirken, således at også kommunerne og staten kom til at yde tilskud til den frivillige forsikring. Dette var således tilfældet ved den første norske lov (12. juni 1906) og den første danske lov (9. apr. 1907).

I Danmark er arbejdsløshedsforsikringen stadig — uanset en lang række lovændringer gennem årene, senest lov af 19. dec. 1951, jfr. lovbekendtgørelse af 18. febr. 1952 — opbygget efter de principper, der blev gennemført ved den første arbejdsløshedslov i 1907, nemlig frivillige, selvstyrende arbejdsløshedskasser, der under visse betingelser kan kræve sig meddelt offentlig anerkendelse og i kraft heraf opnå økonomisk støtte fra det offentlige mod til gengæld at underkaste sig den regulering af forsikringen, som lovgivningen påbyder.

I tilslutning til arbejdsløshedskasserne er der oprettet fortsættelseskasser, der yder understøttelse efter samme regler som arbejdsløshedskasserne i tilfælde af ekstraordinær stor arbejdsløshed inden for faget.

Der fandtes pr. 1. jan. 1952 ialt 64 statsanerkendte arbejdsløshedskasser med ialt 517.000 mandlige og 137.000 kvindelige medl.

Blandt de kvindelige medlemmer findes det relativt største antal unge, idet henholdsvis 13 og 10 pct. var i alderen 18 til og med 21 år og mellem 22 og 24 år, medens der blandt de mandlige medlemmer kun fandtes 6 og 8 pct. el. ialt 73.000 mænd og 29.000 kvinder i de nævnte aldersgrupper.

De ydelser, der ydes gennem den danske arbejdsløshedsforsikring er dagpenge for indtil 6 dage pr. uge, børnetillæg, huslejehjælp, rejse- og flyttehjælp, brændselshjælp samt juleunderstøttelse.

Arbejdsløshedskassernes og fortsættelseskassernes samlede udgifter, der før krigen årlig beløb sig til c. 100 mill. kr., var i 1949—50 209 mill. kr. og i 1950—51 193 mill. kr.

Af indtægterne for 1950—51 hidrørte c. 83 mill. kr. fra medlemmernes kontingentbetalinger, 85 mill. kr. fra staten, 26 mill. fra kommunerne, 25 mill. fra arbejdsløshedsfonden og 10 mill. fra renteindtægter m. v.

De nærmere regler hvorefter understøttelse udbetales, er fastsat i de enkelte arbejdsløshedskassers vedtægter. Der findes imidlertid visse almindelige regler, som skal findes i alle arbejdsløshedskassers vedtægter, og hvoraf følgende fremhæves:

For så vidt angår betingelserne for optagelse skal fremhæves, at kun ubemidlede lønarbejdere, der har deres hovederhverv ved lønarbejde, og er mellem 18 og 60 år, kan optages i en anerkendt arbejdsløshedskasse.

Med hensyn til betingelserne for at oppebære understøttelse gælder den regel, at understøttelsesretten først indtræder efter 12 mdrs. medlemsskab, dog har visse arbejdsløshedskasser opnået ministerens tilladelse til at yde lærlinge, som ved læretidens udløb optages i kassen, en vis begrænset understøttelse inden for de første 12 mdr. efter læretidens udløb. Lærlingen må dog være fyldt 18 år og have været medlem i mindst 1 md.

For ikke-forsørgere under 22 år er fastsat den særlige regel, at understøttelsesretten bortfalder, når han ikke har haft arbejde som lønarbejder i 26 uger inden for de sidste 18 på hinanden følgende måneder forud for hver udbetaling af understøttelsen. (For andre medlemmer skal dette arbejdskrav normalt kun foreligge opfyldt inden for de sidste 3 år).

Understøttelse tilstås ikke for de første 6 dage af hver arbejdsløshedsperiode, hvilken frist (karenstid) efter vedtægternes nærmere bestemmelse vil kunne forhøjes indtil 15 dage. Efter den seneste lovændring har de fleste arbejdsløshedskasser benyttet sig af en adgang til indførelse af en vedtægtsbestemmelse om, at medlemmerne kun skal gå karenstid een gang indenfor et understøttelsesår.

I kassernes vedtægter er fastsat det højeste antal dage (årligt understøttelsesmaksimum), i hvilke der inden for et understøttelsesår (1. okt.—30. sept.) til det enkelte medlem kan udbetales understøttelse.

Har et medlem i 3(4) på hinanden følgende understøttelsesår oppebåret årligt maksimum, kan der ikke ydes pågældende understøttelse i hele det påfølgende understøttelsesår (karensår).

Der betales kontingent selv under ledighed og sygdom, men i loven er fastsat, at værnepligtige under indkaldelse er fritaget for at erlægge medlemsbidrag, hvilket også gælder medlemmer, som deltager i faglige dagkursus, hvortil der kan ydes støtte i henhold til arbejdsløshedslovgivningen. Endv. gælder den regel, at et medlem er fritaget for at betale medlemsbidrag i 3 mdr. efter at hans understøttelsesmuligheder gennem arbejdsløshedskasse og fortsættelseskasse er udtømt.

I arbejdsløshedsloven er ligeledes fastsat, at et nydende medlems opholdskommune er berettiget til uden samtykke af højere myndigheder at yde et tilskud til bestridelse af et medlems kontingent for det løbende regnskabsår, når det sociale udvalg skønner, at vedk. vanskeligt vil kunne udrede hele det medlemmet påhvilende bidrag. Tilskudet må dog ikke udgøre over halvdelen af medlemsbidraget inden for regnskabsåret.

I arbejdsløshedsloven er endv. fastsat en del tilfælde, hvor der ikke må ydes understøttelse. Dette gælder således under strejke eller lockout, under sygdom, under arbejdsløshed, som skyldes, at et medlem uden fyldestgørende grund har forladt sit arbejde el. vægret sig ved at overtage anvist passende arbejde, under afsoning af straf, un-

der aftjening af værnepligt og under ophold på anstalt. Endv. kan et medlem, der oppebærer invaliderente el. aldersrente, el. et medlem, der oppebærer fattighjælp el. kommunehjælp under sådanne forhold, at denne betragtes som fattighjælp, ikke oppebære understøttelse.

De nærmere regler vedr. udbetaling af understøttelse, dagpenge, arbejdsløshedskassernes administration o. s. v. er fastsat i de enkelte kassers vedtægter, hvortil må henvises.

Litteratur: Arbejdsløshedslovgivningen i Danmark gennem 25 år, 1907—32, red. Aage Vater, 1932. Lauge R. Kallestrup: Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring, 1946. Arbejdsløshedskassernes Samvirke: Håndbog i arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring, 1950. K-p.

Arbejdsløshedskasse, forening af personer, der som lønarbejdere er knyttet til et el. flere bestemte fag inden for handel, kontorvirksomhed, industri, håndværk, landbrug, beværterernæring, transportvirksomhed og jordarbejde og har sluttet sig sammen for ved bestemte bidrag at sikre hverandre gensidig hjælp i tilfælde af ikke-selvforskyldt arbejdsløshed. S. endv. Arbejdsløshedsforsikring. K-p.

Arbejdsnævnet. I forbindelse med tilsynet med arbejdsanviningen og arbejdsløshedsforsikringen er der opr. et arbejdsnævn bestående af 2 afdelinger, henh. til behandling af spørgsmål om arbejdsanvisning og om arbejdsløshedsforsikring. For begge afdelinger er arbejdsdirektøren formand. Afdelingen vedr. arbejdsanvisningen er sammensat af 4 arbejdsgivere og 4 arbejdere og afdelingen angående arbejdsløshedsforsikringen af 6 tillidsmænd fra arbejdsløshedskasserne, der er valgt på disses årsmøde, samt 2 af landstinget og 2 af folketinget på 6 år valgte medlemmer.

Arbejdsnævnet har bl. a. den opgave at danne bindeled mellem de enkelte arbejdsløshedskasser, fastsætte regler for deres samvirken, herunder for overflytning af medlemmer fra en kasse til en anden, og såvidt muligt sørge for ensartethed i reglerne for udbetaling af kassernes understøttelse.

Endv. fungerer arbejdsnævnet som rådgivende for statens tilsynsmyndigheder og som ankeinstans for de fleste af de af arbejdsdirektøren trufne afgørelser. K-p.

Arbejdspligt (lærlingeforhold), s. Lærling.

Arbejdspsykologi, et område, der ikke lader sig skarpt afgrænse fra al anden psykologi, idet menneskeligt arbejde og arbejdsbetingelserne nødvendigvis må hænge særdeles nøje sammen med livsvilkårene iøvrigt. Betragtes problemerne fra individets standpunkt, kommer alt vedrørende menneskets handlingsliv med i betragtning, d. v. s. ikke blot arbejdsfunktionerne som sådanne, men også de særdeles betydningsfulde indirekte virkende indflydelser fra individets omgivelser. Betragtes problemerne udefra, f. eks. fra produktionens standpunkt, vil tingene tilsyneladende kunne forenkles, og det er som regel fra en sådan forenklings standpunkt, at man taler om de arbejdspsykologiske problemer, idet man da betragter mennesket fra arbejdsrationaliseringens synspunkt, således at ønskelige tilstande el. forandringer indebærer større produktivitet, mens omvendt sådanne fænomener er uønskelige, som formindsker produktiviteten. Hermed være naturligvis ikke sagt, at man ikke også kan indbefatte interessen for menneskeligt velfærd i videre forstand, men det er blot ikke dette, der er udgangspunktet, ligesom det sædvanligvis heller ikke fra den industrielle psykologis standpunkt er hensigten at blande sig heri, såfremt der blot er sikret en tilfredsstillende høj og konstant produktivitet. Arbejdsvidenskaben kan deles i arbejdsteknik og arbejdsfysiologi, mens ordet a. bør forbeholdes det område af den samlede arbejdsforeteelse, som angår det menneskelige psykiske område.

De for praksis vigtigste emner inden for a. kan samles i tre hovedgrupper: 1) Konstatering af individets arbejdsmæssige anvendelighed, 2) den arbejdsmæssige oplæring, 3) tilpasningen mellem individ og arbejdsmiljø.

1) *Konstatering af anvendelighed,* d. v. s. tilstedeværelsen af sådanne evnemæssige forudsætninger, som gør det muligt for en person at udføre en given funktion, må siges at forøge tilpasningsgraden mellem menneske og arbejde, men er derimod ikke entydig, som det undertiden fejlagtigt antages. De konstaterede udrustningstræk, som betinger anvendeligheden, kan nemlig være af yderst forskellig tilnærmelsesgrad til det absolut nødvendige, idet der samtidig næsten altid vil være forskellige kombinationer af udrustningstræk, som betinger anvendelighed. Særlig betydningsfuld i denne forbindelse bliver samspillet mellem 2 hovedgrupper af udrustningstræk, der kan betegnes som henholdsvis statiske og dynamiske egenskaber.

Under den statiske udrustning henhører f. eks. sansefunktioner og opfattelsesevne, d. v. s. sådanne funktioner, som virker ret umiddelbart inden for deres naturgivne begrænsning, såfremt de blot tages i anvendelse. Men hvorvidt og i hvilken grad udrustningen tages i brug er just den side af handlingslivet, som beror på det dynamiske i personligheden, sådanne sider, der betegnes som interesse, flid, vilje o. s. v., altså vedrører kræfterne, der sættes ind. En sikker bedømmelse af denne side i udrustningen volder betydelige vanskeligheder, ikke blot rent praktisk, men også fordi selve styrken og udløsningsmåden af sådanne kræfter er stærkt afhængig af den samlede

handlingssituation, som atter er et produkt af både den arbejdende persons egenart og det for tilfældet særlige arbejdsmiljø.

Når der da på forhånd skal foretages en bedømmelse af en persons anvendelighed til et givet arbejde, kan dette kun ske under den forudsætning, at der må regnes med et vist »gennemsnitligt, neutralt« arbejdsmiljø. Holder denne forudsætning ikke stik — og i mange tilfælde vides der intet herom på forhånd — vil det ses, at egentlig kun en første, begrænset del af de arbejdspsykologiske problemer er grebet an ved konstateringen af de arbejdsmæssige funktionsmuligheder.

2) *Den arbejdsmæssige oplæring* indbefatter ikke blot udviklingen af de rent arbejdsmæssige (stofbearbejdende) funktioner, men kommer også til — med el. uden plan — at angå formningen af det arbejdende menneskes syn på sit arbejde og dets betydning samt dets indpasning i menneskesamfundets rammer.

Hvad angår selve stofbearbejdningen el. andre former for arbejdsprocesser, kan det vist ikke bestrides, at oplæringen op til den nyeste tid har været præget af en fuldkommen mangel på ensartethed og system, måske en naturlig og uundgåelig afspejling af menneskelige livsformer i det hele taget. Men det må sikkert indrømmes, at ikke alle metoder — el. mangler på sådanne — kan være ligeberettigede. Der er da også i den nyeste tid kraftige tendenser fremme til at bringe system i den arbejdsmæssige oplæring, således at unødigt tidsspilde og besvær undgås, hvorved ikke alene arbejdsøkonomien som sådan forbedres, men også arbejdshygiejnen, idet den rette udførelse af et arbejde medvirker til at nedsætte de eventuelt skadelige virkninger til det mindst mulige.

For et frugtbringende forløb af en arbejdsmæssig oplæring har det som ved alle andre former for erhvervelse af færdigheder betydning, at udførelsen af de enkelte særlige funktioner slutter sig til en mere almen dannelse i det fagområde, hvortil den opøvede arbejdsfunktion hører, således at denne i menneskets bevidsthed kan finde sin plads og betydning. Selv om nok hånden udfører de enkelte arbejdsakter, må hele personligheden kunne aktiveres for at omfatte arbejdet og give det mening i forhold til helheden.

3) *Tilpasningen mellem individ og arbejdsmiljø* er dels af teknisk og dels af menneskelig art. Det bliver den tekniske rationaliserings sag at ordne arbejdsrekvisitterne så hensigtsmæssigt som muligt, d. v. s. således, at de passer bedst muligt for de mennesker, der skal betjene dem. Men dermed er langtfra alle arbejdssituationens problemer klaret. En række andre problemer har deres udspring i det menneskelige sind, således bl. a. personens indstilling til sit arbejde og de mellemmenneskelige forhold på arbejdspladsen. En stræben efter rationalisering af menneskesindet på arbejdspladsen møder komplikationer, som teknikken ikke kender. Efter at irrationelle momenter i arbejdssituationen så vidt muligt er fjernet, kan der være fare for at støde på et andet skær, nemlig alt for stor »sterilitet«, som kan fremme kedsomhed, monotonifølelse og eventuelt deraf følgende tankeflugt med fejl i arbejdet o. s. v. Det kan derfor meget vel vise sig hensigtsmæssigt at genindføre visse i og for sig »irrationelle« momenter som afveksling i arbejdet, musik, snakkepauser el. lign.

Større og principielt vanskeligere problemer melder sig, hvis man vil søge at udfinde mere fundamentale incitamenter for arbejdet. Man må nok her straks gøre sig klart, at man ikke skal vente at finde store alment virkende drivkræfter, som gælder for al virksomhed og alle arbejdende mennesker. Nogle hovedtyper af arbejdsdrivende faktorer kan dog nok opstilles:

a) Det elementære behov for subsistensmidler kan vel nok siges at være den grundlæggende drivkraft for arbejdet.

b) Menneskenes forskellige udrustning og sociale drifter medfører, at nogle ønsker at erhverve sig mere end strengt nødvendigt til livets ophold, således at stræben efter besiddelse, magt og overlegenhed kan blive en stærkt virkende drivfjeder til arbejde.

c) En særlig bemærkelsesværdig menneskelig form for arbejdsincitament er i visse tilfælde videbegærlighed. Utrolige anstrengelser kan udfoldes for at erhverve indblik i tingenes beskaffenhed. Den videnskabelige forskning har sit udspring her.

d) Også den æstetiske sans kan blive til en betydningsfuld drivfjeder for arbejde af et særligt menneskeligt raffinement, som tilfældet er ved den kunstneriske skaben.

Når mennesket tilskyndet af en el. flere af de mange tænkelige drivfjedre går i lag med sit arbejde, er der en almindelig tilbøjelighed til at vente et resultat i en el. anden form, som i dets opfattelse skal stå i et vist forhold til anstrengelserne, for at arbejdstilfredshed kan indfinde sig. Når et menneske magter sit arbejde og lægger den fornødne kraft deri, vil udsigten til arbejdstilfredshed — alle andre forhold lige — være større end i tilfælde, hvor arbejdet ikke magtes, el. hvor der ikke lægges tilstrækkelig energi deri. Arbejdstilfredsheden må således nærmest være at betragte som et symptom på det harmoniske forhold mellem opgave, evner, anstrengelse og resultat.

Aa. M.

Arbejdsskolen, en flertydig benævnelse, ved hvilken man i hovedsagen må skelne mellem to opfattelser: Efter den ene betyder a. en skole, hvor det manuelle el. i det hele taget det legemlige, fysiske arbejde indtager en fremtrædende plads. Efter den

anden er den en skole, hvor så meget som muligt af læringen foregår ved elevernes selvarbejde og selvvirksomhed, bortset fra om dette iøvrigt er af manuel natur. Den første af disse to betydninger er den oprindelige, men under diskussionen om arbejdets pædagogiske værdi og muligheder er man gledet mere over i den anden betydning, idet man blev klar over, at også manuelt arbejde kan udføres mekanisk efterlignende og initiativløst fra elevernes side og således ikke umiddelbart har pædagogisk værdi, og på den anden side, at den intellektuelle side af arbejdsprocessen er en ikke uvæsentlig faktor.

Ved sin fremtræden som et reformkrav i begyndelsen af dette årh. er den blevet stillet i modsætning til en læse- el. lektieskole. Herved er den blevet mødt med den indvending, at i enhver skole, hvor eleverne lærer noget, præsterer de et arbejde. Også det at lære en lektie er at udføre et arbejde, som i henseende til anstrengelse kan stå mål med meget manuelt arbejde, og i henseende til resultatet med meget s.k. selvvirksomt arbejde. Dertil kan siges, at naturligvis er lektielæren et arbejde, men der er en afgjort forskel på en skole, hvor alt forarbejdet er gjort, så der kun står tilbage at lære en lektie, og en skole, hvor eleverne selv tager del i stoffets bearbejdelse og gennem egen virksomhed gør de erfaringer, hvorom de lærer (man tænke f. eks. på fysik lært som lektie og lært gennem elevforsøg, evt. tildels ved selvlavede instrumenter). Den nævnte indvending angår i realiteten kun hensigtsmæssigheden af *ordet* a., hvilket er et terminologisk og ikke et pædagogisk spørgsmål. Imidlertid har den tjent til, at a.-tilhængerne har måttet motivere navnet, hvilket har ført til, at man dels har overvejet det manuelle arbejdes værdi i opdragelsen, dels selvvirksomhedens begreb og betydning. Iøvrigt har selv tilhængere fundet, at navnet ikke var alt for rammende.

Historie. I vajsenhuse, børnehjem o. lign. institutioner har det gennem flere århundreder været brugeligt at lade børnene udføre nyttigt legemligt arbejde, oftest af økonomiske grunde og dette igen dels af privatøkonomiske grunde: Nedbringelse af omkostningerne, dels af socialøkonomiske og moralske: Styrkelse af arbejdsomhed og erhvervsduelighed. Imidlertid er der også temmelig tidligt fremkommet en pædagogisk begrundelse for anvendelsen af legemligt arbejde i opdragelsen. Comenius fordrer en opøvelse af hånden under henv. til, at vi lærer for livet, ikke for skolen, at børn har en iboende trang til at virke, og at vi i det hele taget må sørge for udviklingen af de tre funktioner: Ratio (tænken), oratio (talen) og operatio (handlen). Aug. Herm. Francke optog manuelle beskæftigelser ikke alene i sit vajsenhus, men også i sine skoler for

børn fra de højere stænder. Rousseau vil lade sin Émile lære snedkerhåndværket, foruden at han i alt vil lade ham lære gennem sine egne erfaringer i direkte omgang med tingene, bl. a. også selv lade ham udfinde og fremstille de instrumenter, han skal bruge. »Hvis jeg i stedet for at lade et barn sidde over en bog beskæftiger det i værkstedet, så arbejder hans hænder til gavn for hans ånd.« For oplæringen i et håndværk anfører han desuden både økonomiske, moralske og sociale grunde. Hos de efterfølgende pædagoger træffer man analoge betragtninger. I Pestalozzis skole for fattige børn på Neuhof spillede det praktiske arbejde en stor rolle, væsentlig dog af økonomiske grunde, men han havde også blik for dets pædagogiske og sociale betydning. Man lærer bedre gennem handling end gennem ord; desuden stod det for ham som et middel til at hæve de lavere befolkningslag ved at give dem kraft til selvhjælp. Denne linie i hans pædagogik blev især videreført af Fellenberg, hvis anstalt på Hofwyl blev forbillede for opdragelseshjem også her i Danmark. I Fichtes opdragelsesprogram, der ligeledes er inspireret af Pestalozzi, er der også tiltænkt arbejdet en fremtrædende plads, hvad man iøvrigt måtte vente hos en handlingens filosof. Og selv hos Goethe i »Den pædagogiske Provins« i »Wilhelm Meisters Wanderjahre« træffer man en høj værdsættelse af den håndværksmæssige opdragelse, der anses for uomgængelig. Blandt filantropisterne har især Salzmann stillet krav om optagelsen af manuelle fag i opdragelsen, og hos ham dominerer helt det pædagogiske og psykologiske synspunkt. Håndarbejdslæreren ved hans anstalt i Schnepfenthal, Blasche, lagde adskillige arbejdsformer pædagogisk til rette og kan gælde som arbejdsskolens første metodiske praktiker. Af en anden art er de industriskoler, som oprettedes af den bøhmiske præst Ferd. Kindermann, og af hvilke der i tiden 1773—88 oprettedes 200. Her var økonomiske og pædagogiske synspunkter forenede, og disse skoler har ikke været uden andel i Bøhmens høje stade som industriland. Han lod pigerne sy, spinde, væve og strikke og drengene drive biavl, havebrug og silkeavl, og disse virksomheder sætter han i forbindelse med den almindelige skoleundervisning; i det hele taget vil han fremelske arbejdsomhed og »industriånd«. En interessant psykologisk begrundelse for arbejdsprincippet finder man endv. hos Heusinger i et skrift af 1797: »Über die Benutzung des bei Kindern so tätigen Triebes beschäftigt zu sein« — (om udnyttelsen af den hos børn så virksomme drift til at være beskæftigede).

Virketrangen er den stærkeste og mest påfaldende drift hos barnet og må i langt højere grad end tilfældet er udnyttes i opdragelsen. Gennem det manuelle arbejde erhver-

ver vi en række dynamiske grunderkendelser, der er lige så nødvendige og værdifulde som den intellektuelle viden og erkendelse, vi erhverver gennem anskuelse og teoretisk belæring. Trods disse fremstød for en arbejds- og aktivitetspædagogik blev hovedsynet på opdragelsen i første halvdel af det 19. århundrede det, at skolen så godt som udelukkende skulle tage sig af den boglige og åndelige dannelse, medens den manuelle arbejdsopdragelse var livets og hjemmenes sag. En undtagelse danner Fröbel, der ville bygge på barnets naturlige skabende virketrang. Han vil indføre arbejdstimer ved siden af de almindelige læsetimer og vil basere børnenes udvikling på selvvirksomhed, der benytter manuel beskæftigelse på en sådan måde, at det også bliver intellektuelt udviklende. Det blev især realiseret i børnehaverne. Efter århundredets midte gik flere pædagoger ind for anvendelse af praktisk arbejde i skolens oplæring af de unge, således Karl Biedermann i Leipzig, Erasmus Schwab i Wien og ikke mindst Uno Cygnæus i Finland. Denne sidste vil lade den manuelle opøvelse gå parallelt med oplæringen i elementær matematik og naturfag, og fra ham udgår der impulser til Sverige, hvor skolesløjden skabes. I Danmark virkede ritmester A. Clauson-Kaas for en arbejdssløjd el. husflid, hvorved også den økonomiske side af sagen betonedes. Han fik navnlig virkning i Tyskland og udgav skrifter på tysk bl. a. »Über Arbeitsschule und Förderung des Hausfleisses«, 1881. Desuden skabte Aksel Mikkelsen en dansk skolesløjd ved siden af den svenske (s. Sløjd). En forbindelse af praktisk arbejde og skolegang indførtes endv. af Booker Washington i hans negerskole i Tuskegee i Alabama; denne var dog hovedsagelig beregnet for voksne elever, men i sin betoning af arbejdets betydning for den menneskelige udvikling til selvhjulpethed og civilisation og i sin fordring om, at gangen må være »fra hånden til hjernen«, har han også virket for arbejdsskoletankens fremgang.

Arbejdsskolen i nutiden. I det 20. årh. har ordet arbejdsskole fået en noget anden betydning end tidligere. Medens det forhen var bestemt ud fra skolearbejdets indhold, nemlig omfanget af det manuelle arbejde, bliver det nu bestemt ud fra skolearbejdets form, først og fremmest graden af selvvirksomhed og aktivitet fra elevernes side. Stadig krydser dog de forskellige betydninger hinanden, og man ville næppe bruge betegnelsen om en skole, hvor manuelt arbejde slet ikke forekom. Som hovedrepræsentanter for arbejdsskoletanken i moderne betydning anføres ofte amerikaneren John Dewey og tyskeren Georg Kerschensteiner. Om den første gælder, at han ikke selv har brugt ordet arbejdsskole, som er af tysk oprindelse og heller ikke et tilsvarende engelsk ord, men mere ubestemt taler om ny opdragelse (new education). Dog regner han med, at der i skolen tilkommer »manual training« en rum plads, og desuden betoner han stærkt, at skolen skal være et sted, hvor der arbejdes og ikke blot høres efter. Dewey's motivering for en omlæggelse af skolearbejdet efter arbejdsprincipper er bl. a. den, at ved industrialismen er barnet gået glip af den opdragelse gennem arbejde, som det før fik i hjemmet. Da produktionen af de livsnødvendige ting og varer fandt sted i hjemmet el. i nabolaget, lærte børnene på en direkte, anskuelig og aktiv måde om betingelserne for deres egen og samfundets eksistens og levede med deri. Nu er produktionen lagt ud til fabrikker, der producerer for et nationalt el. universelt marked, og de både intellektuelle, karaktermæssige og sociale værdier, som lå i de ældre tiders hjemmeopdragelse, er gået tabt, og flere af deres værdifuldeste instinkter bliver ikke opdyrket gennem aktiv brug. Lektieskolen imødekommer ikke barnets handletrang, dets interesse i at undersøge ting, skabe ting, udtrykke sig i form, farve, toner og bevægelse og i at samarbejde med andre i løsningen af opgaver. Den er et sted, hvor børnene nok lærer, men rent teoretisk og formelt, derimod ikke et sted, hvor de lever. Dewey formulerer slagordet »learning by doing« (at lære ved at gøre) og angiver dermed et grundprincip for arbejdsskolen; en elev skulle ikke først og fremmest kunne sige: jeg véd, men: jeg har erfaret. Han er dog ikke arbejdsskoleteoretiker i sædvanlig forstand, men arbejder på en bredere front for en omlægning af skolen efter barnets interesser, dets spontane aktivitet og peger snarere mod sådanne retninger som »den aktive skole«, »den frie skole«, »the child-centered school« o. s. v.

Hovednavnet i arbejdsskoletankens moderne udformning er Georg Kerschensteiner, der bl. a. har den fortjeneste, at han som skoledirektør i München har ført adskillige af sine fordringer ud i virkeligheden. Ved et foredrag i 1908 ved en Pestalozzi-mindefest rejste han kravet om, at fremtidens skole i Pestalozzis ånd måtte være en arbejdsskole, og tanken fængede, så at den pædagogiske diskussion et par årtier fremover stod i arbejdsskolens tegn. Kerschensteiners yderste pædagogiske grundtanke er dog ikke arbejdsskole, men statsborgerlig opdragelse. Skolens mål, og dermed hele opdragelsens mål, er at opdrage den brugbare statsborger; men dertil hører, at enhver får både vilje og evne til at udføre en funktion i fællesskabet, med andre ord at arbejde i et el. andet erhverv. De fleste får senere et manuelt erhverv, hvilket er grund nok til ikke at forsømme den manuelle opøvelse, og desuden egner håndsarbejdet sig udmærket for udviklingen af karakteregenskaber som grundighed, nøjagtighed,

flid m. m. Og selv bortset fra erhvervsforberedelsen er håndsarbejdet i overensstemmelse med barnets natur og giver et godt grundlag for udviklingen af de intellektuelle færdigheder. Endv. egner det sig i flere tilfælde til arbejde i grupper og har således en socialpædagogisk værdi; det giver en skoling i social indordning og tænkemåde. Samarbejde i løsningen af opgaver kan bl. a. naturligt forekomme i skolekøkken- og skolehavearbejde, laboratorieforsøg i naturfagene o. lign., og dette arbejdsfællesskab tjener til at lære eleverne finfølelse, hensyntagen og en følelse af samarbejdets praktiske betydning, som må få betydning for det senere samfundsliv. Den sociale opdragelse i a. ønsker Kerschensteiner endv. fremmet gennem moderate former for elevselvstyre efter engelsk og amerikansk forbillede. Dette kan man begynde at praktisere i folkeskolen, selv om dog de højere skoler er bedre egnede dertil. Det, som udgør a.'s særkende, er bearbejdelsen af det givne stof, for det er gennem bearbejdelsen og ikke gennem modtagelsen af et færdigbehandlet stof, at menneskets funktioner udvikles, både de intellektuelle og de moralske egenskaber: Forstandsklarhed, viljestyrke, finfølelse og bevægelighed. I al korthed kan hans program sammenfattes deri, at a.'s hensigt er med et minimum af kundskaber at udløse et maksimum af færdigheder, evner og arbejdsglæde til samfundets gavn.

Kerschensteiners program har mødt modstand både fra deres side, som fandt den ældre skole i orden, og fra deres side, som ønsker en anden udformning af arbejdsskoletanken. Blandt de sidste kan nævnes schweizeren Robert Seidel, der bl. a. bestrider hans prioritetsret til de af ham fremførte arbejdsskoletanker, idet han selv fra 1885 har udgivet skrifter derom, f. eks. »Arbeitsschule, Arbeitsprinzip, Arbeitsmethode«. Endv. Hugo Gaudig, der repræsenterer et mere individualistisk syn på opdragelsen og i særlig grad fremhæver selvvirksomheden, ikke det manuelle arbejde, som det centrale indhold. Ikke statsborgerlig opdragelse, men personlighedsopdragelse er hans fordring, og personlighed udvikles gennem frit, selvstændigt arbejde. Lærerens opgave er at kalde aktiviteten frem, at få eleverne til at arbejde med hænderne og hjernen, ikke mindst det sidste. Med overgangen til maskinteknik er iøvrigt flere af skolens manuelle beskæftigelser ikke af umiddelbar værdi for erhvervsforberedelsen.

Hos den russiske arbejdsskoleteoretiker P. P. Blonskij møder man den opfattelse, at skolens opgave er ud fra barnets natur at føre det frem til beherskelse af den moderne industrielle kultur, og det håndværksmæssige arbejde i de vesteuropæiske arbejdsskoler forekommer ham ikke at ramme det væsentlige. Arbejde er en proces, hvorved mennesket udnytter naturen efter sine formål og behov; dette sker gennem anvendelse af værktøj og en dertil hørende teknik, og de historiske epoker bestemmes ligefrem ud fra arten af dette værktøj og denne teknik. Det væsentligste moment i arbejdsopdragelsen er udviklingen af evnen til at beherske naturen gennem værktøj og arbejdsteknik. Dette skal ikke ske gennem en indøvelse af abstrakte »arbejdsprocesser«, men gennem konkrete nyttige frembringelser. Arbejdet skal være kollektivt, hvorved en specialisering og arbejdsdeling hurtig indses at være hensigtsmæssig. Dette giver også en forståelse af arbejdets sociale betingelser. Den højeste arbejdsopdragelse er den industrielle el. maskinelle, som oven i købet har den fordel, at de halvvoksne bedre kan gøre sig gældende der end i det rent håndværksmæssige. Og dette er yderligere en fordel derved, at skolen ikke skal være et sted, hvor der blot arbejdes på skrømt for rent pædagogiske formåls skyld, men virkelig være et led i samfundsproduktionen. På et andet niveau kommer man her tilbage til en betoning af det økonomiske synspunkt af arbejdet i skolen, men dette atter igen af pædagogiske grunde, nemlig for at give en så realistisk opdragelse og indlevelse i det moderne samfund som muligt. Denne arbejdsskole, der af nogle kaldes en produktionsskole, vil opbygge skolearbejdet på økonomisk produktivt arbejde, fordi man kun således kan gøre børnene fortrolige med den virkelige økonomiske proces i samfundet, og fordi barnet selv, for så vidt det ikke er optaget af leg, kun har glæde ved nyttigt arbejde og vil se et resultat deraf; det arbejder ikke for arbejdets skyld og heller ikke for den formelle trænings og dygtiggørelses skyld, men for resultatets skyld.

Hvis der spørges efter virkeliggørelsen af arbejdsskolen og ikke blot dens teoretiske indhold, da støder man straks på den vanskelighed, at begrebet ikke er veldefineret i den forstand, at man utvetydigt kan afgøre, om en given skole er en arbejdsskole el. ikke. Manuelt arbejde og selvvirksomhed hører med, men i hvilket omfang skal de forekomme, for at skolen er en arbejdsskole? Hertil kommer yderligere, at det kan være svært at isolere selve arbejdsskoletanken fra andre pædagogiske reformtanker, der har været fremme i de senere årtier, sådanne som den frie skole, den aktive skole, den nyeuropæiske skolebevægelse, Dalton-planen o. s. v. Flere af de arbejdsskoleprægede reformtanker er forsøgt realiseret i private skoler, ofte i forbindelse med andre pædagogiske teorier, f. eks. om børnenes spontane og originale skabertrang og -evne og den mentalhygiejniske betydning af, at deres drifter kommer til fri udfoldelse. Men bortset fra disse skoleforsøg af privat natur har de også givet sig

udslag i det offentlige skolevæsen. Kerschensteiner gennemførte i ret stor udstrækning sine planer i München, og omtrent samtidig (o. 1910) prøvedes reformer af lign. art i Leipzig, hovedsagelig ved lærernes eget initiativ. Mere radikale forsøg gjordes efter den første verdenskrig bl. a. i Tyskland, Østrig og Rusland. Kendt er f. eks. forsøgene i Hamburg, der dog mere er at betegne som forsøg på en fri, autoritetsløs skole end på en arbejdsskole. Langt mere i arbejdsskolens ånd var Wiens skolereform af 1920 (s. d.). Dens hovedskikkelse var undervisningsministeren og pædagogen Otto Glöckel (1874—1935), men den vandt iøvrigt ivrig tilslutning blandt lærerne, og Wien fik i disse år ry som arbejdspædagogikkens hovedstad.

A. er undertiden blevet opfattet som en generalnævner for de fleste af de pædagogiske reformbevægelser, der har været fremme i de sidste årtier, ikke just til gavn for begrebets klarhed og entydighed. Under alle omstændigheder har den dog sat sit præg på den faktiske udvikling inden for skolevæsenet. Det kan vel diskuteres, om den skole, der er kommet ud deraf, er en arbejdsskole el. ikke; nogle vil sige, den er det, andre ikke. Det bliver for så vidt en strid om ord. Derimod er den på mange punkter præget af, at der har været en diskussion om a. Det selvstændige elevarbejde er blevet stærkere betonet, praktiske fag har fået en større plads, navnlig i de højere folkeskoleklasser, den s.k. eksamensfri mellemskole. Der er skolehavearbejde både for børn og unge, og der er læsestuearbejde, hvor børnene læres og vænnes til selv at indhente sig oplysninger frem for at modtage dem til læring som lektie. Lejrskolen er et yderligere led i bestræbelsen for, at børnene skal lære gennem praktisk berøring med emnerne. Emneundervisningen er en anden nydannelse, som iøvrigt ligger på linie med den amerikanske »projectmethod« el. den østrigske »Gesamtunterricht«. Dennes værdi beror iøvrigt helt på, om den drives efter a.'s princip. Flere af de metodiske nydannelser for den første undervisning, f. eks. i læsning og regning, er præget af, at børnene skal virke og være aktive med stoffet; småsløjden har også vundet terræn. Man må dog her skelne imellem, om man blot yderligere opdyrker anskuelsesprincippet, el. om det drejer sig om en indførelse af det selvstændige, aktive arbejdes princip. Blandt de skolefolk, hvis navne herhjemme er knyttet til indførelsen af arbejdsskoleprincipper, kan nævnes G. J. Arvin, Sophus Franck og Margrethe Petersen. Men adskillige flere kunne nævnes, hvis man også ville medtage de bestræbelser, der under andre navne har haft berøring med arbejdsskolen, f. eks. Vilhelm Rasmussen med den selvstændige naturiagttagelse, lektor Thorup med fysiksløjd samt alle, der er gået ind for den frie skole (s. d.), individuel undervisning o. lign. Den pædagogiske udvikling i vore nordiske nabolande har været parallel hermed og opvist forsøg og reformer i a.'s retning. Iøvrigt gælder det i hvert fald herhjemme, at selve ordet arbejdsskole, der spillede så stor en rolle i den pædagogiske diskussion mellem 1910 og 1930, siden er gået noget mere af brug, og at reformplanerne nu hyppigt diskuteres under andre betegnelser, selv om det er gamle arbejdsskolekrav, der fremføres. Dette kommer bl. a. af, at flere af dem for så vidt ikke diskuteres så stærkt mere, idet de anses for rimelige og selvfølgelige krav til skolen.

Litteratur: P. P. Blonskij: Die Arbeits-Schule (russisk), 1921. Eduard Burger: Arbeitspädagogik, 1914, 2. udg. 1923. J. Dewey: The School and Society, 1899. Samme: Schools of To-morrow, 1915 (sv. Framtidsskolor, 1917). H. Gaudig: Freie geistige Schularbeit in Theorie und Praxis, 1921. A. Gierow m. fl.: Arbetsskola-Arbetsglädje, 1936—37. G. Kerschensteiner: Begriff der Arbeitsschule, 1912. Edv. Lehmann: Opdragelse til Arbejde, 1910. O. Myrseth: Arbeidsskoletanker, 1930. H. Scherer: Arbeitsschule und Werkunterricht, 1912—13. O. Seinig: Die redende Hand, 1911. Einar Sigmund: Arbeidsskolen, 1923. K. G-S.

Arbejdsskolen på Amager, der har til huse i en forhenværende lystgård på Amager (Bachersvej 7, S) blev oprettet i apr. 1932 på foranledning af »Landsforeningen af vanføre og lemlæstede«, med det formål at hjælpe invaliderede personer. Ved invaliderede personer forstås personer, hvis arbejdsevne, p. g. a. ulykkestilfælde, medfødte lidelser el. sygdomme af en el. anden art, vil være varigt nedsat, hvis ikke særlige foranstaltninger træffes. I de forløbne år er der også, ikke mindst ved skolens samarbejde med invalideforsikringsretten, stillet den andre opgaver, og skolens opgaver falder nu i 3 grupper, nemlig:

1. *Optræning af invaliderede personer.* Det sker i de tilfælde, hvor det skønnes, at pågældendes invaliditet rent organisk er af så ringe karakter, at det må formodes, at den (invaliditeten) kan overvindes ved opøvning og almindelig tilvænning til arbejde.

2. *Undersøgelse af invaliderede personers erhvervsmæssige muligheder.* I denne gruppe placeres de tilfælde, hvor invaliditeten forhindrer den pågældende i at genoptage sit tidligere arbejde selv efter passende optræning el. — hvor det drejer sig om personer, der ikke før invaliditetens indtræden har været i arbejde — i at påbegynde erhvervsmæssigt arbejde på det almindelige arbejdsmarked.

3. *Iagttagelse af invaliderede personers arbejdsevne.* Denne gruppe omfatter de tilfælde, hvor der er åbenbar uoverensstemmelse mellem pt.'s arbejdspræstation og det, lægerne finder af arbejdshindrende lidelser, og hvor invalideforsikringsretten gennem iagttagelse på skolen venter at få et mere klart billede af den pågældendes faktiske arbejdsevne. Henvisningen fra invalidefor-

sikringsretten kan være foretaget med henblik på en rentesag el. med henblik på et spørgsmål om nødvendigheden af særlige erhvervsmæssige foranstaltninger.

Det er klart, at den ovenfor nævnte inddeling er af rent skematisk art; tilfældene glider mange gange over i hinanden. Således vil en optræning nemt vise sig utilstrækkelig, og man ender med en erhvervsmæssig undersøgelse, medens det på den anden side også nemt kan tænkes, at en erhvervsmæssig undersøgelse får til udfald, at en optræning alene kan klare problemet. Iagttagelse af arbejdsevnen, der sker i alle tilfælde, og i sig selv virker som optræningsforsøg, ender ofte med erhvervsmæssige foranstaltninger.

Til løsning af de stillede opgaver driver a. en række erhvervsmæssige virksomheder — forskellige håndværk såsom bogbinderi, snedkerværksted, cykle- og kleinsmedeværksted og skomageri samt gartneri og handel — hvis funktion er tilrettelagt så nær det normale erhvervsliv som muligt.

Virksomhederne ledes af dertil egnede fagligt uddannede arbejdsledere og beskæftiger iøvrigt så mange fagfolk, som den pågældende virksomhed kræver.

Henvisning af invaliderede personer til a. sker i de fleste tilfælde af eller via invalideforsikringsretten, der kan betale for syge- og invalideforsikrede og for ikke forsikrede under 18 år, hvor retten skønner et ophold på a. ønskeligt. For ikke forsikrede over 18 år kan i enkelte tilfælde forsørgelseskommunen — el. hvor ulykkestilfælde foreligger, ulykkesforsikringen — betale. Når skolens ledelse skønner et privat fremsat ønske om ophold hensigtsmæssigt, kan optagelse også finde sted for privat regning.

V. S. N.

Arbejdsteknisk skole, oprettet 1940 af Dansk Arbejdsmands Forbund og Dansk Arbejdsgiverforening i samarbejde med Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse og Teknologisk Institut med det formål at skabe en fast institution omfattende kursus over hele landet, ved hvilke ufaglærte arbejdere kan få undervisning i passende valgte tekniske emner.

Trangen til en teknisk belæring af de ufaglærte arbejdere kan stærkt motiveres med den stigende maskinisering af vor industri og hyppigere anvendelse af mekaniske arbejdsredskaber på de forskellige arbejdspladser, hvilken udvikling i stadig højere grad kræver en vis teknisk indsigt hos arbejderen, om arbejdets udførelse skal have den ønskede kvalitet, og arbejdet skal forløbe uden unødig stor økonomisk, materiel og personlig risiko. Denne sidste side af sagen vil bl. a. bekræftes af den ret stærke stigning i antallet af ulykker, som har været at spore samtidig med, at maskinerne vandt indpas på arbejdspladserne, og som i mangfoldige tilfælde kan påvises at have sin årsag i manglende indsigt hos den el. de pågældende arbejdere. Endv. vil en sammenligning af den faglærtes og den ufaglærtes arbejde vise, at sidstnævntes på mange områder ligger så nær op til førstnævntes, at man med god grund kan finde det påkrævet, at arbejdsmanden lige så vel som den faglærte arbejder får adgang til at kunne erholde en teknisk undervisning, og endelig vil arbejdsmanden ved at få en passende teknisk belæring få udvidet sit anvendelsesområde, så han i tilfælde af periodevise indskrænkninger inden for enkelte beskæftigelsesgrene vil have lettere ved at overflyttes til anden beskæftigelse, hvor der måske samtidig er mangel på arbejdskraft.

Uden at afstikke bestemte, ufravigelige rammer for skolens undervisningsområde tilrettelagdes undervisningen i første instans med særligt henblik på fabrik- og transportarbejdere, men udvidedes siden til også at omfatte jord- og betonarbejdere samt arbejdsmænd indenfor særlige industri- og erhvervsgrene. Elevmaterialet søges fortrinsvis mellem arbejdsmænd i aldersklassen 25—40 år, idet man derved sikrer sig en vis modenhed hos eleverne og har rimelig grund til at formode, at de møder med et fond af praktiske erfaringer indhøstet under deres beskæftigelse på arbejdspladserne og derigennem har betingelse for at forstå undervisningens betydning for dem selv og deres arbejde.

Skolen, der har ensartet undervisning for hele landet, hvorved det bl. a. muliggøres at videreføre uddannelsen i tilfælde af elevers flytning fra en by til en anden, omfatter 3 klasser, hver spændende over de seks vintermåneder og med 6 timers ugentlig undervisning.

Hovedvægten ved skolens undervisning er lagt på de tekniske fag, idet man herigennem søger at bibringe eleverne kundskaber, som de såvel direkte som indirekte kan have gavn af i deres virke ude på arbejdspladsen. I samme anledning er der også, da regnefærdigheden i så høj grad betinger forståelsen af de problemer, man møder i de tekniske fag, tildelt regneundervisningen et ret stort timetal gennem samtlige skolens tre semestre samtidig med, at regneopgaverne beskæftiger sig med mere tekniske emner, end tilfældet f. eks. er i folkeskolen. Jævnsides med regneundervisningen behandles simple geometriske opgaver, med hvis løsning langt de fleste af eleverne for første gang stifter bekendtskab på A. s., og som i høj grad vil danne grundlaget for arbejdsmandens forståelse af arbejdstegninger.

Som det vil fremgå af nedenstående oversigt over det antal timer, der er tildelt de enkelte fag, følges der afhængigt af, til hvilken kategori af arbejdsmænd de tilmeldte elever henhører, to forskellige planer for fag- og timefordelingen.

Fagfordeling ved kursus for fabrikarbejdere.

Fag	Antal timer 1. klasse	2. klasse	3. klasse
Dansk	48	22	22
Regning og geometri	48	36	24
Erhvervsfysik	48	16	16
Kem.-teknisk erhvervslære		30	42
Motorlære		20	24
Elektromotorlære		20	16
Foredrag	6	6	6
Timer ialt	150	150	150

Fagfordeling ved kursus for jord- og betonarbejdere.

Fag	Antal timer 1. klasse	2. klasse	3. klasse
Dansk	48	22	22
Regning og geometri	48	36	36
Erhvervsfysik	24	20	
Jord- og betonlære	24	42	62
Kem.-teknisk erhvervslære i uddrag			12
Motorlære		24	
Elektromotorlære			12
Foredrag	6	6	6
Timer ialt	150	150	150

I byer, der er prægede af en speciel industriel virksomhed, el. i tilfælde, hvor der fra en enkelt virksomhed kan samles et tilstrækkeligt antal deltagere, opretter A. s. specialkursus med særligt henblik på belæring i de for den pågældende virksomhed vigtigste tekniske emner.

Ved sådanne kursus søges etableret samarbejde med teknikere fra den pågældende virksomhed. Specialundervisningen henlægges dog i særlig grad til kursusets 3. semester.

De enkelte fag omfatter i det væsentligste flg. pensa:

Dansk: Retskrivnings-, tegnsætnings- og ordbogsøvelser; sætningsbygning; diktatstile samt frie skriftlige opgaver vedr. tekniske el. teknisk betonede emner.

Regning: De fire regningsarter; alm. brøk og decimalbrøk; delingsregning; procentregning; areal; rumfang; lette geometriske opgaver, herunder målestoksforhold, måltagning og simpel skitsering.

Erhvervsfysik: Bjælkers og støtters bæreevne; løfteredskaber og arbejder med disse, herunder tovværk, kæder, taljer, patenttaljer, simple spil og kraner, stropper, donkrafte m. m.; kræfters sammensætning og opløsning; vægtfylde og rumvægt; pumper og pumpeanlæg samt disses pasning; transmissioner; trykluftanlæg, omfattende kompressorer, sandblæstapparater, farvepistol og andet trykluftværktøj.

Kemisk-teknisk erhvervslære: Forbrændingsprocessen, fyring, brand- og eksplosionsfare, ildslukning; syrer, alkalier og neutrale stoffer; nogle vigtige fabrikationer og arbejder; sikkerheden i den kemiske industri samt erhvervssygdomme.

Uddrag af kemisk-teknisk erhvervslære, specielt for jord- og betonarbejdere.

Forbrændingsmotorer: Fire- og totaktsmotorens virkemåde; forskellige motortyper; ladningens tilberedning; ladningens tænding; motorens igangsætning og betjening; driftsforstyrrelser.

Elektromotorer: Elektrisk spænding, strøm og modstand; elektromagnetisme, jævn- og vekselstrømsmotorer; brand- og livsfare ved elektriske anlæg; akkumulatoren.

Jord- og betonlære: Nivellering og miring; beregning af jordvoluminer ved afgravnings- og påfyldningsarbejder; jordundersøgelser, boringer, grundvand; afstivning af byggegrube og jordtryksberegninger; graveværktøj og -maskiner; sprængstoffer og deres behandling; dræning; vej- og jernbanebygning; betonstøbning og jernarbejder i forbindelse dermed.

Undervisningen er gratis for eleverne, idet kursuset drives ved tilskud fra staten og fra byer, hvor kursus oprettes, samt fra Dansk Arbejdsmands Forbund og Dansk Arbejdsgiverforening.

For hvert semester modtager de elever, der har deltaget i undervisningen — for så vidt deres mødeprocent i h. t. visse af skolen herfor fastsatte regler berettiger dertil — et afgangsbevis, som for de to første klassers vedk. giver adgang til overflytning til næstfølgende klasse, og som for sidste klasses vedk. giver de pågældende ret til at erholde skolens diplom for fuldført kursus. Afgangsbeviset, der underskrives af den lokale skoleleder og af repræsentanter fra Dansk Arbejdsmands Forbund og Dansk Arbejdsgiverforening, indeholder en kort redegørelse for det gennemgåede pensum og oplysning om den pågældendes mødeprocent.

Hovedadministrationen foregår fra Teknologisk Institut. Skolens øverste ledelse er en bestyrelse bestående af repræsentanter fra Dansk Arbejdsmands Forbund, Dansk Arbejdsgiverforening, L.A.B., Teknisk Skoleforening, Teknologisk Institut og den kommunale fortsættelsesundervisning.

I hver af de byer el. kommuner uden for Kbh., hvor der er oprettet kursus af A. s., er der nedsat et lokalt skoleudvalg, der stiller forslag om antagelse af lærere til kursuset, forhandler med de stedlige myndigheder i tilskudsspørgsmål, fører tilsyn med undervisningen og i det hele taget varetager skolens interesser på stedet.

Til undervisningen i de tekniske fag antages fortrinsvis teknikere, hvis beskæftigelse så nær som muligt ligger op til det undervisningsfag, hvortil de engageres.

Skolens lærere, og navnlig lærerne i de tekniske fag, indbydes almindeligvis en gang om året til instruktionskursus på Teknologisk Institut i Kbh., under hvilke nyantagne lærere orienteres, medens lærere, der har virket en årrække ved skolen, udveksler erfaringer og drøfter forskellige undervisningsspørgsmål.

Fra byer, i hvilke der ikke tidligere har været oprettet kursus under A. s., men hvor der ytres ønske om sådan oprettelse, kan

den lokale afdeling af arbejdsmandsforbundet rette henvendelse til A. s.'s hovedkontor, adr.: Teknologisk Instituts filial, Bülowsvej 34, Kbh. V.

Indmeldelse af elever til A. s. sker overalt gennem arbejdsmandsforbundets lokale afdelingskontor.

A. s. oprettedes i vinteren 1939—40 med et prøvekursus i hver af flg. 5 byer: Kbh., Århus, Odense, Kalundborg og Sønderborg. Siden da har skolen vundet stor udbredelse, så der nu praktisk talt er oprettet kursus i enhver større el. middelstor provinsby landet over. Udviklingen vil i øvrigt fremgå af nedenstående statistik:

Ar	Antal byer	Antal kursus	Antal elever	Antal elevtimer
1940.....	5	5	125	7500
1940—41..	18	24	626	75726
1941—42..	35	61	1235	168584
1942—43..	43	103	1900	262333
1943—44..	42	104	1525	212074½
1944—45..	39	101	1394	176540
1945—46..	44	117	1687	195161
1946—47..	55	133	1985	228678
1947—48..	64	156	2325	254580
1948—49..	75	170	2586	312653
1949—50..	87	180	2815	328441
1950—51..	98	220	3401	339804

K. H.

Arbejdstiden for unge. De for unge mennesker under 18 år gældende arbejdstidsbestemmelser i erhvervsvirksomheder findes i lov nr. 145 af 18. apr. 1925 ang. børns og unge menneskers arbejde.

Lovens § 2 angiver for de forskellige arter af virksomheder, der er omfattet af loven (d. v. s. alle erhvervsvirksomheder bortset fra land- og skovbrug, herunder gartneri samt søfart og fiskeri) den periode af døgnet, i hvilken det er forbudt at beskæftige unge arbejdere. Som fælles regel for samtlige af loven omfattede virksomheder med undtagelse af mejerier, fastsætter loven for unge mennesker under 18 år en samlet hviletid af mindst 12 timer i døgnet; for mejeriers vedk. skal den mindste samlede hvileperiode være 11 timer.

Den tid af døgnet, hvor det er forbudt at anvende unge mennesker til arbejde, er iøvrigt forskellig for de enkelte erhverv. Som hovedregel fastslår loven, at i håndværks- og industrivirksomheder samt i transportvirksomheder må unge mennesker under 18 år ikke anvendes til arbejde i tiden mellem kl. 18 og kl. 6. Hvor det for et fag under hensyn til dettes særlige forhold må anses for ønskeligt at kunne beskæftige unge mennesker efter kl. 18, er der dog en mulighed for at kunne opnå tilladelse dertil, idet ministeriet efter forhandling med arbejdsrådet og vedk. fags organisationer kan give tilladelse til, at de unge mennesker beskæftiges indtil kl. 20 dog således, at bestemmelsen om en samlet hvileperiode på 12 timer i døgnet også gælder i disse tilfælde. I h. t. denne bestemmelse blev der i 1940 meddelt modehandlere tilladelse til

at beskæftige lærlinge under 18 år om fredagen indtil kl. 19 og om lørdagen indtil kl. 20 på betingelse af at der ydedes de påg. 2 timers frihed midt på dagen. Da der som følge af den stedfundne ændring i lukkeloven (nr. 221, 27. maj 1950) — hvorefter arbejdet i virksomheder indtil videre skal ophøre lørdag kl. 14 — ikke er mulighed for at udnytte den foreliggende tilladelse til at beskæftige unge mennesker om lørdagen fra kl. 18—20, er der meddelt tilladelse til, at nævnte lærlinge, sålænge ovennævnte ændring i lukkeloven er gældende, beskæftiges om fredagen tillige fra kl. 19—20.

Endv. kan ministeriet på andragende, efter arbejdsrådets indstilling, tillade, at mandlige arbejdere, der er fyldt 16 år, i tiden mellem kl. 18 og kl. 6 deltager i arbejde, der iflg. dets natur må foregå kontinuerligt, i flg. virksomheder: Jern- og stålfabrikker, glasværker, papirmøller og råsukkerfabrikker.

Fra hovedreglen om, at unge mennesker ikke må beskæftiges imellem kl. 18 og kl. 6, indeholder paragraffen flg. afvigelser:

I de til brød- og kagebagerier samt konditorier hørende værksteder må unge mennesker under 18 år ikke beskæftiges i tiden mellem kl. 20 og kl. 4; lærlinge følger dog hovedreglen.

I mejerier må unge mennesker under 18 år ikke beskæftiges mellem kl. 20 og kl. 5.

I barber- og frisørfaget må unge mennesker under 18 år ikke beskæftiges før kl. 6 og efter det tidspunkt om aftenen, fra hvilket barber- og frisørvirksomheder iflg. den gældende lovgivning skal holdes lukkede for publikum. Den samme regel gælder for butikker, udleveringssteder, lagre, auktionslokaler o. lign.; i detailforretninger må de unge mennesker dog i de lovfæstede udsalgsmåneder deltage i det fornødne oprydningsarbejde samt mærkning af varer o. lign., dog ikke udover kl. 22, og der skal gives dem en times spisetid efter lukketiden. Endv. kan de pågældende unge mennesker indtil 12 gange årligt benyttes til arbejde i videre omfang end normalt, dog ikke udover kl. 22.

I beværtninger og gæstgiverier må kvindelige arbejdere under 18 år ikke beskæftiges mellem kl. 20 og kl. 6, unge mandlige arbejdere fra 14 til 16 år ikke mellem kl. 22 og kl. 6 og fra 16 til 18 år ikke mellem kl. 24 og kl. 6.

For så vidt angår unge mennesker under 18 år, der beskæftiges med kontorarbejde i de forannævnte virksomheder, gælder de samme tidsgrænser som for de øvrige i virksomheden beskæftigede unge mennesker. Til andet kontorarbejde må unge mennesker under 18 år kun beskæftiges i tiden efter kl. 18 i det omfang, i hvilket virksomheden holdes åben for publikum, og der skal gives dem en samlet hvilepause af mindst 12 timer

i døgnet. Dog kan de pågældende unge mennesker uanset de angivne begrænsninger benyttes til arbejde med periodiske regnskabsopgørelser indtil kl. 22, ligesom der efter andragende kan tilstås begrænsede afvigelser fra de almindelige tidsgrænser for så vidt det skønnes nødvendigt for de pågældendes faglige uddannelse.

Bestemmelsen om, i hvor lang tid unge mennesker må beskæftiges indenfor den tilladte arbejdsperiode af døgnet, findes i lovens § 4. Herefter må unge mennesker under 18 år ikke beskæftiges i et større antal arbejdstimer, end de voksne arbejdere i samme fagområde er beskæftiget, bortset fra 1/2 time før arbejdets påbegyndelse el. efter dets afslutning med henh. tilrettelægning og oprydning; dog må netto-arbejdstiden højst udgøre 10 timer, indebefattet den til tilrettelægning og oprydning medgåede tid. Arbejdstimerne samt hvile- og spisepauserne (s. ndf.) skal for alle af loven omfattede virksomheder, undtagen brød- og kagebagerier samt konditorier, ligge således samlet, at bruttoarbejdstiden ikke varer længere end de voksne arbejderes, og den kan p. g. a. reglen om mindst 12 timers samlet hvileperiode i døgnet ikke overstige 12 timer. Som nævnt skal arbejdet afbrydes af spise- og hvilepauser; loven bestemmer i § 4 herom, at arbejdstiden efter højst 4 1/2 samlede arbejdstimer skal afbrydes af mindst 1/2 times spise- eller hviletid.

Foruden den samlede hvileperiode på 12 timer i døgnet tilsikrer lovens § 6 de unge arbejdere et samlet ugentligt fridøgn, der — bortset fra bagerier, konditorier, mejerier, beværtninger samt gæstgiverier og forlystelsesetablissementer — kun undtagelsesvis må falde på andre dage end folkekirkens søn- og helligdage.

Såfremt en ung arbejder besøger fagskole, teknisk skole el. handelsskole, kan arbejdstidens tilrettelægning og længde blive påvirket deraf; det bestemmes således i lovens § 2, sidste stykke, at arbejdstiden i tilfælde, hvor de unge arbejdere besøger en af de nævnte skoler, skal tilrettelægges således, at den ikke hindrer de pågældende i at benytte sådan undervisning. Endv. fremgår det af lærlingelovens § 12, at skoletiden for lærlinge samt den tid, i hvilken lærlinge arbejder på lærestedet, sammenlagt normalt ikke må overstige den for de udlærte arbejdere sædvanligt gældende arbejdstid indenfor vedk. fag med mere end een time gennemsnitlig pr. dag.

Fra de foran nævnte bestemmelser om natarbejde og arbejdstidens tilrettelægning kan direktoratet for arbejds- og fabriktilsynet for de virksomheders vedk., der er underlagt dettes område, og ellers vedk. politimyndighed, i et vist omfang tillade afvigelser. Bestemmelserne kan således for så vidt angår unge arbejdere mellem 16 og 18 år iflg. lovens § 7, stk. 1, tilsidesættes,

såfremt naturomstændigheder, ulykkeshændelser el. andre lign. begivenheder, som ikke kunne forudses el. forhindres, og som ikke er af periodisk karakter, har forstyrret virksomhedens regelmæssige drift; der skal dog til de nævnte myndigheder indsendes skriftligt andragende og tilladelsen til tilsidesættelse af bestemmelserne gælder kun, indtil regelmæssig drift atter er tilvejebragt. Denne bestemmelse har eksempelvis været benyttet under de i krigsperioden herskende elektricitetsindskrænkninger, der tvang en række virksomheder til at omlægge driften.

Desuden kan de nævnte myndigheder i h. t. nævnte paragrafs stk. 2 tilstede undtagelser fra bestemmelserne om natarbejde, arbejdstidens længde og tilrettelægning samt ugentligt fridøgn, når den arbejdstidsordning, som arbejdsgiveren ønsker at benytte, efter myndighedernes skøn er lige så gunstig for de unge arbejdere, som lovens bestemmelser. Eksempelvis skal nævnes, at en forhøjelse af den sædvanlige arbejdstid på ugens 5 første dage er godkendt, når hel el. delvis lørdagsfrihed gives i stedet, og den samlede ugentlige arbejdstid ikke forhøjes, thi egentligt overarbejde tillades — bortset fra de foran nævnte undtagelser — ikke. Endv. er forlængelse af de før el. efter de lovmæssige spise- og hvilepauser liggende arbejdsperioder i visse tilfælde tilladt imod indførelse af en ekstra, kort hvileperiode, ligesom der i visse tilfælde er givet tilladelse til beskæftigelse udover kl. 18 imod afkortning af arbejdstiden. Derimod vil myndighederne næppe give tilladelse til, at arbejdet påbegyndes før kl. 6, idet man har ønsket at sikre de unges og forældrenes nattesøvn, og man ikke har ment, at et indgreb heri kan kompenseres ved lempelser i anden retning.

Det senest i okt. 1951 på rigsdagen forelagte forslag til lov om arbejderbeskyttelse skærper de foran gennemgåede bestemmelser på en række punkter.

Forslaget bibeholder bestemmelsen om en hvileperiode af mindst 12 på hinanden følgende timer i døgnet, men begrænser de nugældende undtagelser. Forslaget indeholder således ingen bestemmelse, der svarer til den nugældende bestemmelse om, at ministeriet, når særlige forhold taler derfor, kan tillade, at unge arbejdere beskæftiges til kl. 20, ligeså lidt som den nugældende bestemmelse, hvorefter ministeriet kan tillade, at unge arbejdere over 16 år kan deltage i arbejde, der foregår kontinuerligt i jern- og stålfabrikker, glasværker, papirmøller og råsukkerfabrikker, er optaget i forslaget.

Endv. udvider forslaget den nugældende nattehvile for unge arbejdere i brød- og kagebagerier samt konditorier, der strækker sig fra kl. 20 til kl. 4 til tiden fra kl. 18 til kl. 6.

Forslaget begrænser endv. den nugæl-

dende bestemmelse om, at detailforretninger i 2 udsalgsmåneder må beskæftige unge arbejdere indtil kl. 22 til kun at gælde unge arbejdere over 16 år.

Forslaget fastslår dernæst for så vidt angår kontor- og lagerarbejde, at en virksomhed kan beskæftige unge arbejdere efter kl. 18 i en periode af indtil 14 dage årlig i forbindelse med virksomhedens årlige regnskabs- og statusopgørelse, dog kun for så vidt angår unge arbejdere over 16 år og kun for så vidt angår tiden indtil kl. 22 og under forudsætning af, at der mellem kl. 17 og kl. 19 indrømmes dem en times spise- og hviletid. (S. Fabrikloven og Forbud mod unge menneskers anvendelse o. s. v.).

E. Dr.

Arbejdstilladelse, tilladelse for en udlænding til at tage arbejde, stilling eller anden beskæftigelse her i landet. A. meddeles af rigspolitichefen, i reglen ved en påtegning i vedk. udlændings pas. H. Z-A.

Arbejdsuvilje. Indenfor den sociale forsikring og forsorg er det en anerkendt grundsætning, at indtægtsgivende arbejde i videst muligt omfang bør gå forud for ydelse af arbejdsløshedsunderstøttelse el. offentlig hjælp.

En vægring ved at overtage et anvist arbejde el. en opgivelse af et allerede påbegyndt arbejde vil således, hvis fyldestgørende begrundelse ikke foreligger, efter de nærmere regler i loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring (bek. nr. 43 af 18. febr. 1952) udelukke den påg. fra arbejdsløshedsunderstøttelse, og hvis det tilbudte el. forladte arbejde stadig står ham åbent, vil han efter omstændighederne blive anset for uberettiget til kommunehjælp i henh. til loven om offentlig forsorg (bek. nr. 475 af 31. aug. 1946), idet han ikke kan betragtes som trængende i denne lovs forstand.

Medens det normalt er således, at de offentlige arbejdsanvisningskontorer, arbejdsløshedskasserne og de sociale udvalg selv må udfolde bestræbelser for gennem henvisning til arbejde at overflødiggøre ydelsen af hjælp, gælder der i medfør af lov nr. 322 af 24. juli 1942 om kommunale beskæftigelsesudvalg den særregel, at en ikke-forsørger under 30 år med bopæl i en af de kommuner, i hvilke sådanne udvalg findes — navnlig landkommuner — ikke kan oppebære understøttelse fra arbejdsløshedsforsikringen el. almindelig hjælp til underhold fra kommunen, medmindre det kommunale beskæftigelsesudvalg har meddelt ham attest for, at det er udvalgets opfattelse, at han ikke — ej heller ved udvalgets mellemkomst — har kunnet skaffe sig passende arbejde i kommunen el. på egnen. Uanset denne regel vil der dog til en faguddannet ikke- forsørger under 30 år, der ikke kan få arbejde indenfor sit fag, kunne udbetales understøttelse fra arbejdsløshedsforsikringen i en sammenhængende periode af indtil 2 mdr., medmindre der anvises ham arbejde, som han efter loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring ikke kan vægre sig ved at overtage.

Et yderligere skridt i retning af navnlig for de unge at lade arbejde gå forud for understøttelse har fundet udtryk i de henvisningsregler, der i medfør af lov nr. 138 af 29. marts 1947, jfr. lov nr. 262 af 14. juli 1951, gælder for foranstaltninger til imødegåelse af ungdomsarbejdsløshed, navnlig de arbejdstekniske ungdomsskoler, der er beregnet på unge arbejdsløse ufaglærte. Efter disse regler, der sættes i kraft efter arbejdsministerens bestemmelse, henviser den offentlige arbejdsanvisning til arbejdstekniske ungdomsskoler for ugifte arbejdsløse i alderen fra 18. til det fyldte 25. år, der enten selv fremsætter ønske derom, el. som har været uafbrudt ledige i over 2 mdr. (50 dage) el. har været uden beskæftigelse i 4 mdr. (100 dage) inden for det sidste år, dog at der for disse sidste som regel skal være hengået mindst 14 dage siden sidste arbejdsophør. Efter udløbet af disse frister lukkes der altså efter disse regler for udbetalingen af arbejdsløshedsunderstøttelse og offentlig hjælp, og de unge står da overfor enten at måtte klare sig på egen hånd el. at tage tilbudet om et ophold på disse skoler.

I de tilfælde, hvor en person i henh. til foranstående er afskåret fra arbejdsløshedsunderstøttelse el. offentlig hjælp, men hvor det offentlige, således som situationen har udviklet sig for den pågældende, er nødt til at yde ham hjælp, vil denne som regel blive ydet med fattighjælps virkning, altså medføre at han taber valgret og valgbarhed til offentlige forsamlinger og råd, ligesom der i særligt grove tilfælde kan blive spørgsmål om at henvise ham til el. indlægge ham på en arbejdsanstalt. T. H.

Aristoteles (384—322 f. Kr.), græsk filosof, Platons elev, Aleksander den Stores lærer. A. grundlagde i Athen sin egen skole (den peripatetiske) i gymnasiet Lykeion og forfattede en mængde skrifter på alle videnskabens områder. Pædagogiske emner berøres især i den Nikomacheiske »Etik« (udgivet af A.'s søn Nikomachos, efter hvem det har fået navn; overs. af Niels Møller 1936), der hævder dyden som den sjælelige holdning i midten, som mennesker skal opdrages til frit at vælge, i »Statslæren« (overs. af Norvin og Fuglsang 1946), der viser, at ungdommens opdragelse altid har livet som samfundsborger til mål, og i »Retorikken«, der hæver veltalenheden op over en ydre teknik til en almen højere åndelig dannelse.

Litteratur: Poul Helms: Aristoteles, 1933. P. Kr.

Arkadeskrift, i grafologien (s. d.) betegnelse for en skrift med opadbøjede buer

(som et forskriftsmæssigt m el. n), især af betydning, når denne bindingsform forekommer ved bogstaver, der ikke efter forskriften kræver den, men iøvrigt også ellers, idet det så at sige er normalt for meget skrivende at gå over til den s.k. guirlandeskrift med nedadbøjede buer (som et forskriftsmæssigt u). K. G-S.

Arkaisk, gr., gammel, oprindelig; i psykologien betegnelse for primitive træk i sjælelivet, således betegnes som a. tænken visse typiske vrangforestillinger og forkerte tænkemåder, der er karakteristiske for primitive folk, og som ligeledes kan forekomme hos børn og visse sindssyge. K. G-S.

Arketype, urbillede el. -forestilling, i Jungs analytiske psykologi en forestilling, der hører til det s. k. kollektive ubevidste. Det drejer sig om for alle mennesker fælles sjælelige dannelser, der kan gøre sig gældende i drømme og i fantasivirksomhed, som den f. eks. fører til mytedannelse og eventyr. Et repræsentativt symbol for det onde som »djævelen« er en a. K. G-S.

Arkitekt. Den egentlige (akademiske) arkitektuddannelse kan man kun få ved at gennemgå statens officielle arkitektskole, Kunstakademiets bygningsskole (s. d.). Men der er mange mennesker, der uden denne uddannelse kalder sig a. Det kan være uddannede bygningskonstruktører (s. ndf.), murermestre, tømrermestre; desuden kan nævnes de titler, hvori ordet arkitekt indgår sammen med en branchebetegnelse: Møbelarkitekt, indendørsarkitekt (boligkonsulent), filmsarkitekt og visse andre. A.titlen anvendes af så mange, fordi den (endnu) ikke er beskyttet.

Der er to veje, der fører til den egentlige arkitektuddannelse; den ene går gennem Kunstakademiets forskole og hovedskole, s. Kunstakademiet.

Den anden vej går over den håndværksmæssige uddannelse i et af de ovenfor nævnte 3 bygningsfag. Lærlingen skal i læretiden gå på bygningsskole (teknisk skole) og samtidig med el. efter aflagt svendeprøve indstille sig til eksamen som bygningskonstruktør. Denne eksamen giver adgang til at søge optagelse i Kunstakademiets hovedskole, hvor konstruktøren efter 2½—3 års studium kan blive a. Uddannelsen til bygningskonstruktør tager 6—7 år, men det er muligt for den svend, der læser til denne eksamen, at have arbejde i uddannelsestiden — specielt i sommerhalvåret, da den meste undervisning ligger om vinteren.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Kaj Storm: Adgangsbetingelser, 1943. V.-P.

Arnold, Thomas (1795—1842), engelsk skolemand. I 1827 rektor for skolen i Rugby, en af Englands kendteste public schools. Denne gjorde han i løbet af nogle år yderligere berømt ved sit ualmindelige greb på drengene. Han benyttede de toneangivende blandt de ældre elever som medhjælpere, og det lykkedes ham at skabe den ånd i skolen, som svarede til hans opdragelsesideal, den *kristne gentleman*, et menneske præget af et kristent livssyn, karakterfasthed og social ansvarsfølelse. Hans stærkeste pædag. aktiv var hans egen personlighed, der svarede til idealet. Af enkeltreformer i skolen kan nævnes, at han indførte undervisningen i den nyeste tids historie og i moderne sprog, og at han erkendte sportens, spec. fodboldspillets, værdi i karakteropdragelsen.

A. blev begravet i Westminster Abbey, en enestående anerkendelse af hans pædag. indsats. K. G-S.

Arresthus, s. Fængselsvæsenet.

Artes liberales (septem), de (syv) frie kunster el. videnskaber, en fagkreds, som opstod i den græske kulturs senere tid o. 200 år f. Kr., og som også i middelalderen blev anset for den højere dannelses væsentlige indhold. De bestod i *grammatik*, *retorik* og *dialektik* (disputerekunst og logik) samt *aritmetik*, *geometri*, *astronomi* og *musik(teori)*. De tre første kaldtes sammenfattende *trivium* (lat. trevejen), de fire sidste *quadrivium* (lat. firvejen). K. G-S.

Artificialisme (fr. *artificiel*, kunstig), den hos børn forekommende tro på, at naturting er kunstprodukter, frembragt ved menneskelig virksomhed, f. eks. at en sø må være gravet, at skyer må være røg af skorstene. A. er ligeledes fremtrædende i primitiv tænkning og verdensopfattelse og viser sig i myterne. K. G-S.

Artikulation, de menneskelige taleorganers virksomhed for at frembringe sproglyd, f. eks. artikuleres b med læberne, g med bagtungen mod den hårde gane. Læberne og den hårde gane kaldes da disse to lydes artikulationssteder. H. B. L.

Arv. I Danmark som i de fleste andre lande hersker den private arveret, hvorefter en afdød persons efterladte formuegoder, på enkelte, specielle undtagelser nær, falder i arv til hans slægtninge, hans ægtefælle el. evt. til ved testamente indsatte arvinger. Kun i Sovjetunionen har i en kort periode, fra 1918 til 1922, den private arveret været afskaffet, således at staten var eneste arving, men også der er man vendt tilbage til den private arveret.

Denne begrundedes i ældre tid for slægtsarvens vedk. ved blodfællesskabet mellem arvelader og arvinger og for testamentsarvens vedk. ved en blot henvisning til ejerens ret til at råde over sine ejendele i levende live. I nutiden finder man arverettens begrundelse i samfundsmæssige hensyn. Arverettens opgave er herefter at sikre, at formuegoderne efter deres ejers død såvidt muligt kommer til nytte i samme udstrækning som hidtil. Ligesom godernes ud-

nyttelse i samfundets tjeneste efter nutidig opfattelse bedst sikres ved den private ejendomsrets ansporende indflydelse, således mener man også, at arveretten med sin nøje forbindelse med den private ejendomsret virker i samme retning.

Idet der med hensyn til arveret i henh. til testamente henvises til artiklen herom, bemærkes med hensyn til slægtninges og ægtefællers arveret flg.:

I. *Slægtninges arveret:* Arveforordningen af 21. maj 1845, der stadig er gældende, opstiller 5 arveklasser, nemlig: 1) afdødes børn og øvrige afkom, 2) afdødes forældre, søskende og disses afkom (1. sidelinie), 3) afdødes bedsteforældre og deres afkom (2. sidelinie), 4) afdødes oldeforældre og deres afkom (3. sidelinie) og 5) afdødes tipoldeforældre og deres afkom (4. sidelinie).

Arvinger i 1. arveklasse benævnes livsarvinger (s. d.) og arvinger i 2.—5. arveklasse (1.—4. sidelinie) kaldes under eet udarvinger (s. d.).

Sålænge der er arvinger i en nærmere arveklasse, kommer ingen arving i en fjernere arveklasse i betragtning. Indenfor den enkelte arveklasse arves »i stammer og linier«, d. v. s., at hvis afdøde f. eks. har efterladt 3 børn, arver hver 1/3, og hvis et el. flere af børnene er afgået ved døden, men har efterladt sig afkom, arver dette afkom deres afdøde faders el. moders lod med lige andele (er 2 af børnene døde og har efterladt sig henh. 2 og 3 børn, arver altså de førstnævnte 2 børnebørn hver 1/6 og de sidstnævnte 3 børnebørn hver 1/9). På samme måde forholdes, hvis de nærmeste arvinger er afdødes forældre. Disse arver da hver halvdelen af efterladenskaberne; er den ene død, arver den anden ikke af den grund det hele, men den afdøde faders og moders lod tilfalder afkommet (d. v. s. den afdøde arveladers hel- el. halvsøskende) til lige deling. Kun hvis intet afkom efterlades, arver den overlevende af forældrene det hele. På tilsvarende måde forholdes i 3.—5. arveklasse.

Denne arveret for slægten kan arvelader en udelukke ved testamente, dog at han, når livsarvinger efterlades, kun kan råde over en tredjedel af det beholdne bo ved testamente (hvad enten han tillige efterlader sig ægtefælle el. ej). Findes der ingen slægtning i nogen af de 5 arveklasser og arvelader en ejheller efterlader sig ægtefælle el. ved testamente har rådet over sine ejendele, tilfalder disse staten.

For at blive arveberettiget er det tilstrækkeligt, at arvingen ved arveladerens død på dette tidspunkt er undfanget som *foster* (s. Fosters arveret) og senere kommer levende til verden.

Børn født udenfor ægteskab arver og arves af moderen og moderens slægt på samme måde som ægtebørn. Børn født udenfor ægteskab før 1. jan. 1938 har derimod

ikke arveret efter faderen og faderens slægt og arves ejheller af disse (hvorimod sådanne børn under visse nærmere betingelser i faderens bo kan kræve dækning for underholdsbidrag, der skyldes for tiden indtil deres 18. år). Børn født udenfor ægteskab efter 1. jan. 1938 har derimod i henh. til lov nr. 134 af 7. maj 1937 fuld arveret efter faderen og hans slægt, når faderskabet er fastslået på den i lovgivningen om børn udenfor ægteskab omhandlede måde; at en mand er kendt bidragspligtig til barnet skaber derimod ingen arveret, men alene et vist krav på dækning for underholdsbidrag til det 18. år (s. Bidrag til børn og Inddrivelse af underholdsbidrag). Faderen til et barn født udenfor ægteskab og fædrene frænder har en begrænset arveret efter barnet, men dog kun, hvis der er tilfaldet dette nogen formue som arv el. gave fra faderen el. hans slægt, og de kan da kun arve så stor en del af barnets efterladte formue, som i værdi svarer til, hvad barnet således har modtaget. Loven siger udtrykkeligt, at der til gave i denne henseende kun henregnes, hvad der er bestemt til forøgelse af barnets formue, og ikke gaver af ubetydelig værdi el. til barnets underhold. Hvis faderen ved avlingen af barnet har begået en kønsfrihedsforbrydelse, og dette er fastslået ved dom, arver han el. hans slægt overhovedet ikke barnet.

Et *adoptivbarn* arver efter de i lov om adoption nr. 87 af 26. marts 1923 indeholdte regler adoptanten — men ikke dennes slægt — som et ægtebarn. Dette er dog kun den teoretiske hovedregel, hvori der er gjort to meget væsentlige indskrænkninger. For det første bestemmer loven, at hvis adoptanten tillige efterlader sig livsarving, bliver adoptivbarnets arvelod kun at udrede af den del af formuen, som afdøde efter loven kunne bestemme over. Dette medfører altså, at hvis adoptanten foruden et adoptivbarn efterlader sig een livsarving (og ingen ægtefælle), får livsarvingen 2/3 og adoptivbarnet 1/3 af formuen; efterlades 2 livsarvinger, får disse og adoptivbarnet hver 1/3, og efterlades flere, får livsarvingerne og adoptivbarnet ligeledes lige store andele, og adoptanten får yderligere mulighed for at testere over en mindre del af formuen, nemlig over en andel svarende til forskellen mellem 1/3 og adoptivbarnets lod. For det andet kan der på adoptantens begæring i adoptionsbevillingen optages et forbehold om, at der ikke ved adoptionen sker nogen indskrænkning i hans testationsret. Sådant forbehold tages i praksis i c. 2/3 af alle adoptionsbevillinger. Herved ophæves adoptivbarnets stilling som tvangsarving, medens dets legale arveret ikke berøres. Arvelader en kan altså ved testamente helt el. delvis berøve adoptivbarnet dets arveret, men i det omfang, dette ikke er sket, arver adoptivbarnet adoptanten efter de foran gengivne

regler. Et afdødt adoptivsbarns livsarvinger indtager samme arveretlige stilling overfor adoptanten, som det selv ville have indtaget, men iøvrigt indtræder der ikke noget arveforhold mellem adoptivbarnets slægt og adoptanten.

Hvis et adoptivbarn dør før adoptanten og ikke efterlader sig livsarvinger, tilfalder adoptivbarnets efterladenskaber som hovedregel ikke adoptanten, men derimod adoptivbarnets virkelige slægt. Heri gør loven kun to undtagelser. Dels er det bestemt, at hvis adoptivbarnet har været adopteret af ægtefæller, og før sin død har arvet den ene af disse, har den overlevende arveret forud for adoptivbarnets egen slægt (dog ikke forud for livsarvinger) for så stor en del af den efterladte formue, som i værdi svarer til, hvad adoptivbarnet har arvet efter den først afdøde af adoptanterne, og dels gælder den regel, at hvis adoptivbarnet overhovedet ikke efterlader sig arveberettiget slægt el. ægtefælle, arver adoptanten det. Er det i sidstnævnte tilfælde adopteret af ægtefæller, arver hver halvdelen; er den ene død, arver den anden det hele.

II. *Ægtefællers arveret.* De i arveforordningen af 21. maj 1845 indeholdte regler om ægtefællers arveret er ved lov nr. 120 af 20. apr. 1926 blevet ændret noget til fordel for den efterlevende ægtefælle. Reglerne er herefter flg.:

1) Efterlader afdøde sig tillige livsarvinger, arver ægtefællen 1/4 af formuen. Hvis afdøde fuldtud har udnyttet sin sædvanlige testationsret over 1/3 af boet til fordel for børnene el. andre, indskrænkes ægtefællens arveret herved til 1/6. Omvendt kan arveladeren ved fuldtud at testere til fordel for ægtefællen forhøje dennes andel til 1/2.

2) Efterlader afdøde sig først slægtninge i 2. arveklasse (s. ovf.), arver ægtefællen halvdelen af afdødes formue og slægten den anden halvdel. Arveladeren kan dog ved testamente indskrænke ægtefællens arveret til 1/3, men kan på den anden side også ved testamente tillægge ægtefællen hele formuen.

3) Efterlades fjernere el. ingen slægtninge, arver ægtefællen hele formuen.

Ægtefællens arveret bortfalder ikke blot ved skilsmisse, men også i tilfælde af separation.

Ved foranstående regler må erindres, at i det sædvanlige tilfælde, hvor der er formuefællesskab (s. Ægtefællers formueforhold) mellem ægtefællerne, er den efterlevende på forhånd ejer af halvdelen af boet, således at de ovenfor nævnte brøkdele, der tilfalder den efterlevende ægtefælle som arv efter førstafdøde, må beregnes af afdødes halvdel og tilfalder den efterlevende ægtefælle udover dennes egen halvdel.

Iøvrigt er livsarvingernes og andre slægtninges adgang til straks ved arveladerens død at nyde godt af deres arvepart indskrænket ved den adgang, lovgivningen med hensyn til fællesbo-midler indrømmer ægtefællen til at hensidde i uskiftet bo (s. d.).

Den arveret, som efter foranstående tilkommer ægtefællen el. slægtninge, kan indskrænkes el. bortfalde som følge af reglerne om arveafkald (s. d.) el. arveretsforbrydelse (s. d.), ligesom arveloddens størrelse kan påvirkes af reglerne om arveforskud (s. d.).

I 1936 blev der nedsat en kommission til at overveje spørgsmålet om ændringer i de gældende regler om arv. Denne kommission har afg. bet. i maj 1941 med udkast til en ny arvelov. De foran omhandlede arveregler er i det væsentlige bibeholdt i udkastet, bortset fra, at dette stærkt begrænser slægtens arveret, idet denne — i lighed med en i de senere år sket udvikling i svensk, norsk og finsk ret — foreslås indskrænket til at omfatte 1. og 2. arveklasse samt af 3. arveklasse kun bedsteforældre og onkler og tanter (men altså ikke afdødes fætre og kusiner og disses børn). Endv. indeholder udkastet en for afdødes uforsørgede børn betydningsfuld nydannelse i den s. k. »forlodsret« (s. d.) Et lovforslag udarbejdet på grundlag af bet., dog med en række modifikationer, blev fremsat for rigsdagen i samlingen 1946—47, men ikke færdigbehandlet.

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950. Samme: Arvefaldet, 1949. Udkast til Arvelov med tilh. Bem., udarb. af den ved kgl. Resolution af 13. maj 1936 nedsatte Kommission, 1941.

A. B-A.

Arveafgift betegner den afgift, som ved skifte erlægges til statskassen af falden arv. Den beregnes her i landet af hver arvelod efter en skala, der er progressiv både på arveloddens størrelse og på nærheden af det evt. slægtskab mellem arvelader og arving.

De gældende regler findes i lov nr. 147 af 10. apr. 1922 som ændret ved lov nr. 255 af 4. juni 1947, hvorefter afgiftssatserne er flg.: A. *for ægtefælle, afkom el. adoptivbørn:* Indtil 2000 kr. afgiftsfri, større arvelodder fra 1 pct. til henimod 20 pct. B. *for arveladerens forældre og disses afkom* (bortset fra gruppe A): Fra 6 pct. til henimod 45 pct. C. *for arveladerens bedsteforældre og disses afkom* (bortset fra gruppe A og B): Fra 12 pct. til henimod 55 pct. D. *for fjernere slægtninge el. ubeslægtede:* Fra 20 pct. til henimod 70 pct.

Når arveladerens ægtefælle forbliver hensiddende i uskiftet bo (s. d.), betales foreløbig ingen arveafgift, men den efterlevende ægtefælle skal inden 6 mdr. efter dødsfaldet indlevere en summarisk opgørelse over boets aktiver og passiver til skifteforvalteren.

A. B-A.

Arveafkald. Ved erklæring overfor arveladeren kan en myndig arving give afkald på den ham tilkommende arveret. Før arvingens fyldte 21. år kan værgen, hvis der er særlige grunde dertil, meddele arveaf-

kald på den umyndiges vegne, men til afkaldets gyldighed udkræves i dette tilfælde yderligere pupilautoriteternes (s. d.) godkendelse.

A. kan derimod ikke afgives overfor en medarving el. en tredjemand, sålænge arven ikke er falden, ligesålidt som en arving kan afhænde el. pantsætte »ventendes arv« (herunder ejheller arv henstående i uskiftet bo, s. d.).

Afkaldet er ligeså bindende for udstederens afkom som for ham selv, hvis ikke andet aftales.

Afkaldet kan gives i forbindelse med ydelse af arveforskud (s. d.) el. vederlag i anden form el. uden vederlag, og det kan være knyttet til betingelser. Hvis a. meddeles af et barn af arveladeren, og denne har andre tvangsarvinger, medfører det ikke, at den del af boet, hvorover arveladeren kan råde ved testamente (d. v. s. en tredjedel), forøges med den lod, hvorpå der er givet afkald, men denne lod tilfalder de øvrige tvangsarvinger. (S. Testamente.)

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950. Samme: Arvefaldet, 1949. A. B-A.

arvebiologi og eugenik, Universitetets institut for, opr. 1938, bygget af The Rockefeller Foundation. På instituttet føres bl. a. et arvehygiejnisk register, hvor man såvidt mulig søger at føre et register over alle personer i landet, som lider af alvorlige, arvelige sygdomme med oplysninger om deres slægter og derfor bl. a. indregistrerer alle, der inddrages under særforsorg og indlægges på sindssygehospital samt mange af andre kategorier, f. eks. dem der undersøges af politiets psykiater el. indsættes på psykopatanstalt el. i ungdomsfængsel, mange som indlægges på andre hospitalsafdl.er end de psykiatriske og også pt.er, der indberettes fra praktiserende læger. Dette register anvendes som grundlag for videnskabeligt arbejde og muliggør, at man kan følge de arvelige sygdommes udbredelse i befolkningen og evt. svingninger i deres hyppighed. Endv. kan registret give oplysninger ang. problemer i forbindelse med adoption, ægteskabsvejledning, sterilisationer og abortus provocatus på eugenisk indikation. T. K.

Arveforskud betegner en ydelse fra en arvelader til en arving, sædvanligvis et barn el. barnebarn, hvilken ydelse ifølge straks el. senere truffet bestemmelse til sin tid skal afkortes i pgl.s arv. Hyppigst er grundlaget for afkortningen, at modtageren samtidig med ydelsen overfor arveladeren har givet afkald på en tilsvarende del af sin arv (s. Arveafkald) el. dog har erkendt at have modtaget ydelsen som a.; man taler i så fald om arveforskudskontrakt. Men også ved arveladerens ensidige bestemmelse kan der tillægges en ydelse til eet el. nogle af hans børn virkning som a. Det kræves i så fald, at det drejer sig om en særskilt, betydelig bekostning til fremme af barnets videre uddannelse, i anledning af ægteskab, til at komme i levevej el. lign., og arveladerens bestemmelse om, at afkortning skal ske, må klart fremgå af en optegnelse herom — der dog ikke behøver at være i testamentsform — el. af andre uomtvistelige beviser.

Er et a. ydet, medens begge forældre er i live, sker afkortning, når der skiftes efter den først afdøde af forældrene, uanset om det er denne el. den efterlevende, som har givet a. — Den ægtefælle, der hensidder i uskiftet bo (s. d.), kan give forskud også på den allerede faldne arv efter førstafdøde; dette gælder, selvom den, der hensidder med det uskiftede bo, er stedfader el. stedmoder til den livsarving efter førstafdøde, som får a. Også i ægtefællens levende liv vil en stedfader el. stedmoder af det ægteskabelige fælleseje kunne yde sit stedbarn en forstrækning med bestemmelse om, at det skal være forskud på dets arv efter ægtefællen.

Bestemmelse om afkortning i arv kan også træffes af bedsteforældre med hensyn til forstrækninger, ydede et barnebarn efter dets faders el. moders død, altså på et tidspunkt, hvor barnebarnet er direkte arveberettiget efter bedsteforældrene. Desuden gælder den regel, at hvis en søn el. datter, der har modtaget a., dør før arveladeren, sker afkortning i den arv, som tilkommer afdødes afkom.

Den, der modtager a., er pligtig at erlægge gaveafgift (s. d.) el. evt. indkomstskat heraf. A. B-A.

Arvelighed. Ved a. i biologisk forstand og svarende til, hvad man betegner som *ægte arv,* forstås det forhold, at levende væsener, der grundlægges ved en forening af to fra forældrene frigjorte kønsceller, med disse modtager visse elementer, som i det væsentlige bestemmer fostrets og individets udvikling og differentiering. På denne måde vil afkommet såvel indbyrdes som med ophavet komme til at udvise forskelle og ligheder. Under individets udvikling spiller kårene, såvel de under svangerskabet som de efter fødselen rådende, en modificerende rolle, således, at individet som det til enhver tid fremtræder, er præget af både dets egen indre natur og de ydre forhold. Dets indre natur er den »røde tråd« i udviklingsgangen, idet det er arvemassen, der bestemmer, hvordan organismen skal reagere på de ydre vilkår, ernæring m. v. Den udformning, der på denne måde svarer til el. tilstræbes af organismens indre natur, kalder man *arvetype* el. *anlægspræg* el. med et fremmedord *genotype,* medens individets sum af egenskaber til enhver tid kaldes for dets *fremtoningspræg* el. *fænotype.* I det store og hele dækker de to typer hinanden, i den forstand, at individet for størstedelen fremtræder med en skikkelse i overensstem-

melse med sin indre natur, idet tilfældigt fremkaldte egenskabsvariationer optager en vis margin.

Det er vigtigt at lægge mærke til, at de som kønsceller betegnede celler, henh. det hunlige æg og den hanlige sædcelle, som smelter sammen ved æggets befrugtning, er celler, der er frigjorte fra forældreorganismerne og således har udgjort en part af disse. Ved deres dannelse får deres cellekerner et indhold svarende til halvparten af, hvad der rummedes i de to partneres cellekerner, idet disse i sin tid også er opstået gennem *befrugtning*. Ved denne proces grundlægges da den nye organisme, idet sædcellens kerne trænger ind i ægcellen og forener sig med dens kerne. Det befrugtede æg betegnes *zygote*. Denne vil nu ved fortsatte delinger, hvorunder cellekernens indhold nøje gendannes og formeres i trit med delingerne, udvikle sig til et mangecellet individ, der i alle celler, hvis antal er meget stort, (i den menneskelige hjerne omkring 12 milliarder), besidde de samme *arveelementer*. Disse betegnes *gener* (gr. *genésthai*, fødes) og kan beskrives som mindstestykker af *kromosomerne* (gr. *chroma*, farve + *soma*, legeme), hver med sin virkning men i forening bestemmende for både organismehelhedens og cellernes udformning. Generne, der sidder rækkevis som perler på en snor, svarer kemisk set til aktive æggehvidestoffer af meget høj molekylvægt og specifik virkning. I æg- og sædcellens kerne findes der hos mennesket 24 gen-kæder. Disse kæder kaldes for kromosomer, fordi de i visse stadier lader sig farve. I zygotens kerne og alle følgende er der 48 kromosomer. Genantallet pr. kromosom er ikke kendt, men kan skønsmæssigt sættes til omkr. 1000. Hvert gen har sin bestemte plads i det kromosomsæt, hvortil det hører, og da organismens celler hver indeholder to sådanne sæt, bliver der følgelig to tilsvarende pladser, der så kan indtages af to ens gener, såfremt kønscellerne i sin tid har medbragt det samme gen, el. to forskellige, såfremt kønscellernes gener var uens. I første fald siger man, at organismen er *homozygotisk* m. h. t. det givne genpar, i andet, at den er *heterozygotisk*. Gener, der indtager ens pladser kaldes for hinandens *alleler* (gr. *allelo*, gensidig); fra Mendels tid har man betegnet allele gener med tilsvarende bogstaver, f. eks. A og a, B og b. En del gener har vist sig at have virkninger af sådan art, at de afspejler sig som bestemte træk el. egenskaber ved organismen. Ved at følge arvegangen for sådanne let kendelige egenskaber blev *Gregor Mendel* 1865 i stand til at bevise, at der til grund for egenskaberne måtte ligge selvst. elementer, der optrådte enkeltvis i kønscellerne men parvis, ens el. uens, i kropscellerne.

Før Mendel var det den alm. mening, at enhver dyre- og plantearts arvelige natur var

uforanderligt knyttet til et udeleligt »stof«. Mendel brød med denne anskuelse og beviste ved at gøre rede for egenskabernes fordeling på krydsningers afkom, at der til grund for de mange egenskaber og kendemærker, som i alle tænkbare kombinationer var at se hos de enkelte krydsningsindivider, måtte være et i det mindste til egenskaberne svarende antal arveenheder. Kort sagt, Mendel forstod for første gang, at hvert individ besad en arvenatur, der kunne opløses i et vist antal i sig selv udelelige elementer, sådanne, som vi nu betegner med ordet *gen*. Generne besidder meget stor stabilitet, men kan dog udsættes for forandringer, der ændrer deres virkninger blivende. Sådan en ændring kaldes for en *mutation*. Mutationer er sjældne. Nogle gener er mindre stabile end andre, men gennemsnitlig kan et gen fortsætte med sin »formering« (ved celledelinger i fostret og forud for kønscellernes dannelse, hvorved genet fortsætter sin tilværelse i et nyt individ og således videre) gennem gennemsnitlig 2000 års mange slægtled. Hvad ethvert menneske i dag rummer af gener, er derfor for størsteparten akkurat de samme gener, som vore tidligste forfædre i menneskeartens historie besad, men menneskets forhistorie har strakt sig over så lange tidsperioder og har vedrørt så uhyre mange individer, der hver kan siges at have repræsenteret to fulde sæt af gener, at der selv med den sjældne mutering og de nye geners ringe chance for at blive bevaret dog har ophobet sig så mange »udgaver« af de forskellige gener, at den rige arvelige variation i menneskeheden har kunnet opstå i og mellem racerne.

For at et gen skal kunne erkendes, må det i det mindste foreligge i to »udgaver«. Fra mennesket kan vi tage et relativt entydigt eksempel: Generne, der ligger til grund for øjnenes farve, idet vi for simpelheds skyld skelner mellem farverne blå, d. v. s. pigmentfri regnbuehinde og brun, d. v. s. pigmenteret regnbuehinde (iris). Pigmentdannelsen er betinget af et bestemt gen-»udgaves« tilstedeværelse i individets cellekerner. Er dette gen erstattet af en anden udgave af genet, dannes der ikke pigment i øjet. Det har vist sig, at rent brunøjede (alle i slægten homozygotisk brunøjede) ved ægteskab med rent blåøjede får brunøjede børn. Brunøjethed betegnes da med Mendels udtryk som en *dominerende* egenskab i forhold til blå øjenfarve, der kaldes vigende, *recessiv*.

Omstående figur viser i skemaform, hvordan brunøjethed som egenskab dominerer over blåøjethed og giver en typisk »spaltning« i 2. afkomsgeneration. Egenskaber, der som den brune øjenfarve fremkaldes af et gen i såvel enkelt som dobbelt dosis, siges at have *dominant arvegang;* egenskaber, der følger arvegangen for blå øjne, d. v. s. kun gør sig gældende, når det til egenskaben svarende gen er dobbelt til

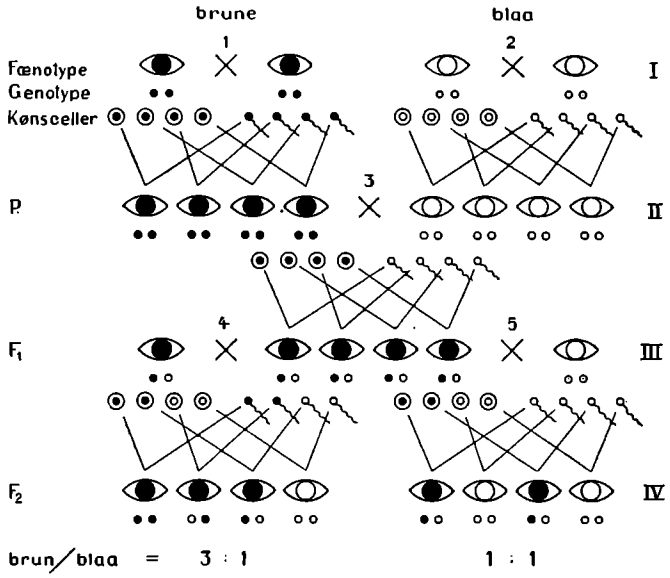

Fig. 1.

Skema visende nedarvningen af en simpel egenskabsforskel: brun resp. blå øjenfarve hos menneske. Med fænotype menes personens virkelige øjenfarve, således som denne bestemmes af genotypen. Genet for pigmentdannelse betegnes med •; det er virksomt i enkelt og i dobbelt dosis. Det tilsvarende recessive gen, o, er til stede i dobbelt dosis, når den blå øjenfarve kendetegner personen. Med ••, o• og oo angives de 3 mulige genotyper. Skemaet omfatter fire generationer I, II, III og IV: Bedsteforældrene, forældrene (P), børnene (F_1) samt børnebørnene (F_2). Skemaet omfatter 5 krydsninger:

1) Brunøjet × brunøjet, begge ensdobbelt brune (••), giver brunt afkom (••).
2) Blåøjet × blåøjet, begge ensdobbelte (oo), giver afkom med blå øjne (oo).
3) Brunøjet × blåøjet, begge ensdobbelte (•• og oo), giver brunøjet, uensdobbelt afkom (F_1) (•o).
4) F_1 × F_1, begge uensdobbelte (•o), giver i F_2 tre brune for hver en blå (••, •o, o•, oo).
5) Tilbagekrydsning af F_1 til den vigende type giver en brun for hver blå (•o, oo).

stede, siges at have *recessiv arvegang*. Med dominant arvegang vil den pågældende egenskab optræde i hver generation i slægten og gennemsnitlig hos halvparten af individerne. De, der ikke besidder egenskaben, besidder som oftest heller ikke genet for den, men det kan dog ske, at et gen ikke med tydelighed manifesterer sin nærværelse. Egenskaber med recessiv arvegang vil optræde mere sporadisk og ofte sådan, at nogle slægtled springes over. Recessive egenskaber vil hyppigst vise sig i slægter med forøget grad af *indgifte*. Da en del recessive egenskaber ofte tillige er forbundet med en vis svækkelse (»degeneration«) af individet, vil indgifte af denne grund almindeligvis være at fraråde, idet indgifte mangedobler chancen for, at kønsceller med det recessive gen træffer sammen og grundlægger en zygote, der får genet i dobbelt dosis.

Hvad angår *kønnet*, så er det rigtigt, at fastslå, at individerne af de to køn, hvor forskellige de udvikler sig, i det store og hele er anlægsmæssigt ens, idet de fra deres grundlæggelse rummer omtrent, men dog ikke helt, den samme grundsum af gener. Denne sum af gener, der hovedsagelig er knyttet til 46 af de 48 kromosomer, giver hvert individ den anlægsmæssige mulighed

for at udvikle sig i såvel hanlig som hunlig retning, men altid enten den ene eller den anden, hvilket finder sin afgørelse af en gengruppe i det 24. kromosompar, som betegnes som *kønskromosomerne*. Disse kromosomer har man betegnet med bogstaverne X og Y. Individer, der fra ægget har modtaget 23 normale kromosomer plus et X-kromosom og fra sædcellen ligeledes 23 + X, udvikler sig i hunlig retning. Individer, der har fået 23 + X fra ægget og 23 + Y fra sædcellen, bliver til drengebørn. De to køn er lige hyppige. Under fosterudviklingen vil så enten de hunlige el. de hanlige karakterer fremmes på det modsatte køns bekostning. Foruden de herved fremkomne *primære kønsforskelle*, der til sin tid vil modne, vil de to køn vise talrige forskelle i henseende til egenskaber, der så at sige vil fremtræde i en hunlig resp. hanlig udgave (afhængigt af det hunlige resp. hanlige hormonalmiljø). Gennemsnitshøjderne på mænd og kvinder illustrerer netop, at det arvelige grundlag for legemshøjde manifesterer sig kønsforskelligt. Stemmens leje er et andet eksempel herpå. Hos drenge og piger vil stemmen variere på samme måde, nogle har en høj (sopran), andre en dyb stemme (alt). Ved stemmeovergangen vil drengesopranen

forvandles til den dybere mandsstemme, medens alten vil vise ringe forskydning og finde sit nye leje som baryton el. tenor.

Arvelige egenskabers *hyppigheder* i en befolkningsgruppe er afhængig af hyppighederne af de pågældende gener, f. eks. hyppigheden af det vigende gen a, i forhold til det dominerende gen A. Besidder, lad os sige, 10 pct. af en gruppe mennesker en given recessiv egenskab, f. eks. blå øjne, og 90 pct. brune øjne, kan antallet af A- i forhold til a-gener i gruppen beregnes til henh. 33 pct. ($-\sqrt{10/100} = 3/10$) og 67 pct. Meget sjældne gener vil være slægtsbundne, d. v. s. knyttet til bestemte slægter, i hvilket genet har kunnet manifestere sig p. g. a. en vis indgiftegrad. Som eksempel herpå såvel som på det ejendommelige forhold, at visse s.k. kønsbundne egenskaber kan fremtræde med forskellig hyppighed hos de to køn skal nævnes en alm. kendt arvelig egenskab, rødgrøn-farveblindheden. Denne egenskab viser sig som manglende evne til at skelne fra hinanden el. overhovedet opfatte røde og grønne farver (røde kirsebær skiller sig ikke ud fra de grønne blade, en vinrød farve opfattes som lyseblå o. s. v.). Genet for farveopfattelsen har sit sæde i det ovenfor omtalte X-kromosom, som altså enten rummer genet F for normalt syn el. genet f for farvebegrænset syn. Af X-kromosomer har drenge eet, og piger to. En dreng med f er farveblind, idet han fra sin moder har fået X_f i arv. En pige, der fra begge forældre har fået det nævnte gen og altså kan gives formlen $X_f X_f$, er farveblind. Norske undersøgelser har vist, at c. $^1/_{12}$ af samtlige drenge i Oslo er farveblinde (det kan være i forskellig grad), hvilket svarer til, at $^1/_{12}$ af X-kromosomerne i befolkningen netop rummer f-genet. Blandt piger fandtes o. 7 pct. at være farveblinde, hvilket svarer til chancen $^1/_{12} \times {}^1/_{12} = {}^1/_{144}$ for, at to X_f-kromosomer forenes i samme zygote. Dette gælder, når ægteskaberne, i hvilke børnene er født, som det gennemsnitligt jo forholder sig, har fundet sted mellem ubeslægtede personer. Ved indgifte indenfor samme slægt vil chancen for sammentræf af bestemte gener mangedobles. Det kan nævnes som et eksempel, at der ved fætter-kusine ægteskaber, hvor partnerne har en fælles, farveblind bedstemoder ($X_f X_f$) vil fremkomme gennemsnitlig 16 pct. af farveblinde drenge og 5 pct. af farveblinde piger, hvilket er henh. 2 og 7 gange så mange som gennemsnitligt i befolkningen. Denne forøgelse af chancen gælder i princippet for alle arvelige, altså også de skadelige el. svækkende egenskaber uanset deres nedarvningsmåde.

For de fleste egenskaber gælder det, at de bestemmes af flere end eet par af gener. Det gælder de åndelige egenskaber, evner og talenter, den alm. legemsbygning o. s. v. For sådanne egenskaber lader det sig ikke gøre at bestemme nedarvningsgangen, men arvbarheden kan konstateres gennem påvisning af *ligheds-* el. *konkordansgraden* i pågældende egenskab ml. forældre og børn el. ml. børnene indbyrdes (især tvillinger). Som et eksempel herpå, og vel også gældende for andre åndelige egenskaber, kan nævnes den musikalske evnes arvbarhed ifl. norske undersøgelser.

Musikalitetens nedarvning vist ved en tredelt gruppering (Mjøen).

I = meget musikalsk, II = middel, III = umusikalsk.

Forældre-kombinationer	Antal par	Antal børn	Fordelende sig pct.-vis i grupperne I pct.	II pct.	III pct.
I × I	7	23	72	28	—
I × II el. II × I	40	175	60	34	6
I × III el. III × I	9	34	26	37	37
II × II	30	113	39	49	12
II × III el. III × II	21	75	7	40	53
III × III	7	23	—	10	90

Også en så nervereaktionsbetinget egenskab som den personlige, fri håndskrift har man kunnet vise, må være knyttet til individets arvenatur, altså ialtfald delvis et udtryk for denne.

Fig. 2 illustrerer dette forhold v. hj. a. den indre lighedsgrad mellem enægstvillingers håndskrifter. Den ydre lighed mellem sådanne tvillinger er velkendt. Den legemlige og evnemæssige lighed mellem enægstvillinger er gerne langt større end forskellen mellem adskilte tvillingepar el. den mellem alm. søskende. Enæggede tvillinger er altid af samme køn, idet de er opstået ved en spaltning af et befrugtet æg i to fosteranlæg. Sker æggets spaltning på et forholdsvis sent tidspunkt, hvor det primitive foster allerede har orienteret en højre- og en venstre-halvdel, bliver tvillingerne »spejltvillinger« med hårhvirvler i modsatte sider og ofte mere el. mindre forskelligt hændede, den ene kejt-, den anden rethåndet. Også i åndelig henseende kan de være ret forskellige, den ene blid, den anden det modsatte. Sådanne forskelle er formodentlig udviklingsfysiologisk begrundede og kan ikke betegnes som arvelige, da der ikke ligger gen-forskelle til grund, der kan gives videre i arv til afkommet. Fostrenes evt. forskellige ernæringsbetingelser under svangerskabet og anden indflydelse herunder kan også tænkes som årsag til forskellene. Sådanne *prænatale* betingelser menes også at være årsag til visse medfødte former for åndssvaghed, mongolisme m. v. Egenskaber af denne art er nok medfødte, men ikke i egl. forstand arvede (= gen-bestemte) og kan ikke videreføres til afkommet, men disse grundforskelle el. -egenskaber indgår tilsammen i den karakteristik, som vi betegner som personens *konstitution*, som er et noget uklart begreb, der måske kan defineres som personens grundlæggende natur be-

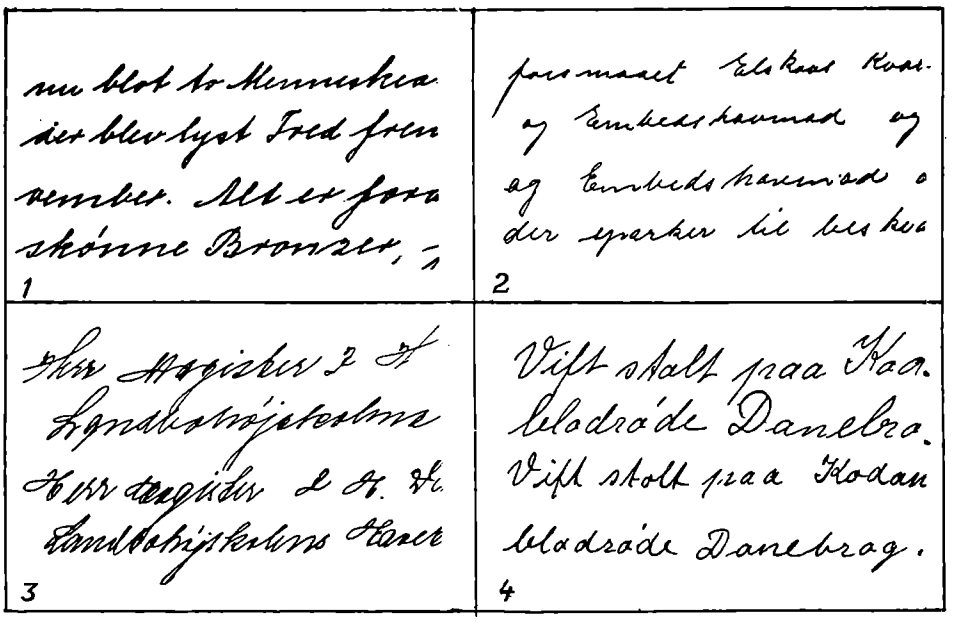

Fig. 2.

Håndskriftprøver fra *fire* forskellige par af enægstvillinger. Hver partner har kun skrevet *to* linier. De fire par er meget forskellige, hvorved netop den indbyrdes (intrageminelle) lighed mellem tvillingpartnerne fremhæves.

stemmende for dets udviklingskurs og mål (naturbestemte alder m. v.). Når de ydre kår søger at ændre denne kurs, som under sygdomsangreb, gør konstitutionen sig gældende. Den ikke-arvede og -arvbare part af konstitutionen kaldes undertiden *adaptationen,* de erhvervede egenskabers sum. En del deraf er af prænatal oprindelse. Opdragelse og tradition, propaganda m. v. er alle faktorer, der mere el. mindre varigt kan præge et menneske og dets handlinger. De vil dog næppe være af så dybgående art, at de berører konstitutionen, i så fald skal der mishandling til.

Mellem folkeslag er der såvel biologiske som traditionsmæssige forskelle. De biologiske beror for størstedelen på forskelle i de prægende arvefaktorers hyppigheder i de forskellige folkegrupper. Det er en kendt sag, at den blå øjenfarve er langt hyppigere her i Norden end i Syden. Befolkningernes indre variation er ofte langt videre end forskellen mellem nabofolk. Forskelle i *folkekarakter* vil derimod som oftest være af traditionsmæssig art, hvorfor man måske kan sige, at tradition og overlevering i det virkeilge liv spiller en betydelig rolle og kan sidestilles med den biologiske arv. Det er traditionen, som på mange måder har kendetegnet menneskene frem for dyrene, det må vi ikke glemme.

For pædagogen vil det altid have betydning, om han kan skaffe sig oplysning om, hvad der i et barns fremtoning, fænotype, skyldes biologisk arv, prænatale vilkår og udviklingsfysiologiske ejendommeligheder, ydre livsvilkår (ernæring m. v.) og endelig og ikke mindst opdragelse, tradition.

Litteratur: E. Baur, E. Fischer und F. Lenz: Menschliche Erblichkeitslehre, 1932—36. Francis Galton: Inquiries into Human Faculty and its Development, 1883. W. Johannsen: Arvelighed i historisk og experimentel Belysning, 1923. Tage Kemp: Arvelighedslære for Studerende og Læger, 1943; samme: Genetics and disease, 1951. O. L. Mohr: Arvelighed og Sykdom, 1935. H. H. Newman, F. W. Freeman and K. J. Holzinger: A study of Heredity and Environment, 1937. A. Scheinfeld: Hvad er arveligt, 1941. O. Thomsen: Lærebog i Menneskets Arvelighedsforhold, 1932. J. H. Wanscher: Arvelighedsordbog, 1942. Af større håndbøger: Günther Just: Handbuch der Erbbiologie des Menschen, Bd. I—V, 1939—40. R. R. Gates: Human Genetics, Vol. I—II, 1946.

J. H. W.

Arverente, s. Livsforsikring.

Arveret, s. Arv.

Arveretsforbrydelse. Den, som gør sig skyldig til straf ved drab, forsøg på drab el. vold, der har døden til følge, fortaber for sin person enhver ret til at få arv, der var afhængig af den dræbtes død. Endv. kan den, som har været genstand for vold, grov fornærmelse, trusel el. undsigelse fra en slægtning i nedstigende linie, begære, at den pågældende under offentlig sag skal dømmes til at have sin arveret efter ham forbrudt.

A. B-A.

Arv og miljø. Undertiden anvendes udtrykkene miljø og kår med samme betydning som betegnelser for omgivelsernes indflydelse på individet og dets udvikling, og undertiden anvendes de sådan, at kår mere

bruges om fysiske, kemiske og biologiske faktorer, miljø mere om sociale og psykologiske; kår anvendes f. eks. om planter og dyr, miljø om mennesker, kår om det legemlige, miljø om det sjælelige. Her, hvor det væsentlig drejer sig om omgivelsernes indflydelse på individets sjæleliv og på dettes udvikling, vil der kun blive talt om a. o. m., ikke om arv og kår. Undertiden opfattes a. o. m. som modsat virkende faktorer, men de er tværtimod samvirkende faktorer, noget, som dog ikke forhindrer, at det snart er arvefaktorerne, snart miljøfaktorerne, der har størst indflydelse.

Det har vist sig forholdsvis let at bestemme arvelighedens betydning for en hel del legemlige egenskabers vedk.; men så snart det drejer sig om sjælelige egenskaber, er sagen ulige vanskeligere. Det, der arves, er altid visse anlæg i cellerne og aldrig direkte egenskaberne, og man er slet ikke i stand til at påpege sjælelige egenskaber, der er bestemt ved enkelte el. få anlæg, sådan som man undertiden kan gøre det for legemlige egenskabers vedk. (øjenfarve, seksfingrethed o. s. v.). De begreber, vi arbejder med i psykologien: Hukommelse, fantasi, intelligens, temperament, karakter o. s. v. er betegnelser for meget sammensatte sjælelige virksomheder, der må antages at være afhængige af mange arveanlæg. Det arveliges betydning bliver ikke mindre af den grund, men blot betydelig vanskeligere at påvise. Det er klart, at spørgsmålet om arvelighedens betydning ikke lader sig besvare for alle sjælelige egenskaber under eet. Den relative betydning af a. o. m. veksler fra område til område, og der synes ingen tvivl at være om, at udviklingen af sjælelige egenskaber er bestemt ved en særlig indgående samvirken af både arvelige og ikke-arvelige faktorer. Det vil derfor som regel slet ikke være muligt nøjagtigt at angive a. o. m.s betydning, og man må ofte nøjes med at konstatere, at begge faktorer virker sammen, el. at den ene faktor har overvejende betydning.

Arveanlæggene danner en slags grundlag, der giver visse muligheder, som kan udnyttes i meget forskellig grad. I hvilken grad mulighederne udnyttes, afhænger af miljøet. Det samme individ kan måske, alt efter hvilke erfaringer omgivelserne giver anledning til, nå en høj udvikling el. blive stående på et primitivt trin.

Da de anlæg, barnet arver fra sine forældre, er upåvirkede af forældrenes og de øvrige forfædres erfaringer, må ethvert barn, hvad kulturtilegnelsen angår, begynde på bar bund. Forskellen på den kulturelle udvikling hos stenaldermennesket og kulturmennesket af i dag skyldes stort set miljøet.

Vi må dog ikke overse, at der er stor forskel på de enkelte individers arvemæssige udrustning. Arveanlæggene giver ikke alene muligheder, men sætter også visse

grænser, som ikke kan overskrides selv under de bedste ydre forhold. Enhver lærer er klar over, at det selv med den mest hensigtsmæssige undervisning vilde være umuligt at gøre alle mennesker til dygtige matematikere. Hvis et individ er dårligt udrustet fra naturens hånd, synes det at være ret begrænset, hvor meget man kan forcere den intellektuelle udvikling frem, selv ved de mest hensigtsmæssige pædagogiske foranstaltninger. Man kan f. eks. ikke ved pædagogiske foranstaltninger gøre svagt begavede børn normalt begavede.

Børn fra et fattigt og børn fra et mere velstillet miljø. En mængde undersøgelser har vist, at børn fra et fattigt miljø både i legemlig og sjælelig henseende er tilbage i udvikling for børn fra et mere velstillet miljø. Forskellen er størst på det sjælelige område. Børn fra fattige hjem behersker krop og lemmer noget senere. De taler senere, og deres sprog er, både hvad det fonetiske, sætningsbygning og ordforråd angår, tydeligt ringere end sproget hos børnene fra de velstillede hjem. De fattige børn er tilbage i intelligensudvikling, og de klarer sig dårligere i skolen. Ofte er forskellene endog meget store. Burt fandt i London 20 gange så mange sinker i slumkvartererne som i de mest velhavende kvarterer, og børnene i slumkvartererne var i alle aldre fra 7—14 år 2 til 3 år tilbage i intelligensudvikling sammenlignet med børn fra middelstandshjem.

Amerikaneren Terman foretog en stort anlagt undersøgelse af højtbegavede børn, ved hvilken c. 1000 højtbegavede børn blev udvalgt blandt 1/4 mill. børn. De fleste højtbegavede børn stammede fra kultiverede hjem og gode sociale forhold. Fra hjem, hvor faderen havde en omfattende boglig teoretisk uddannelse (højere embedsmænd, videnskabsmænd o. s. v.), var procenten af højtbegavede børn c. 10 gange så stort, som disse børns procentdel af det samlede børneantal. Fra gruppen ufaglærte arbejdere, der udgjorde 15 pct. af forældrene, kom kun c. 0,2 pct. af de højtbegavede børn. Det er dog et uløst spørgsmål, i hvilken grad de intelligensprøver, der anvendtes ved udtagelsen af børnene, også virker som miljøprøver.

Selv om de sociale forskelle ikke er så store her i Danmark som i England og USA, kan miljøforskellene dog være store nok. Det er en kendt sag, at de fleste børn i hjælpeskolen kommer fra småkårshjem. Men det må tages i betragtning, at svagtbegavede børn fra velstillede hjem ikke så sjældent sendes i betalingsskole. Ved en københavnsk skole på c. 1500 børn stammede c. 1/3 af børnene fra barakker. Kun 1—2 pct. af barakbørnene kom i mellemskolen mod 25 pct. for denne skoles øvrige børn. Fra de mest velstillede kvarterer kommer flest børn i eksamensmellemskolen.

De tre kommuner i Storkøbenhavn: Kbh., Frederiksberg og Gentofte bruger de samme prøver til udskillelse af børn til eksamensmellemskolen. I Gentofte er gennemsnitsindtægten omtrent dobbelt så stor som i Kbh., på Frederiksberg ligger indtægten omtrent midt imellem. Resultaterne fra prøverne har hvert år gennem en årrække vist det samme billede: Børnene fra Gentofte klarer sig bedst, børnene fra Kbh. dårligst. Her er kun anført tallene fra et enkelt år, 1949, men disse tal er typiske:

	Kbh.	Fr.berg	Gentf.
Prøvet	4851	721	833
bestået	3601	579	761
bestået i pct.	74,2	80,0	91,4
ikke bestået i pct.	25,8	20,0	8,6

Men forskellen er endnu større, end det fremgår af disse tal, da der indstilles langt flere børn til eksamensmellemskolen fra de velstillede kvarterer, således i 1951 60 pct. i Kbh. og 80 pct. i Gentofte. Inden for de enkelte kommuner er der igen stor forskel på de enkelte skoler. I Gentofte kommer c. 90 pct. af børnene fra de mest velhavende villakvarterer i mellemskolen. Man må dog tage hensyn til, at forældre fra velstillede hjem faktisk altid ønsker deres børn optaget i eksamensmellemskolen, medens det ikke sjældent sker, at kvalificerede børn fra fattige hjem ikke ønskes optaget i eksamensmellemskolen.

Der er flere grunde til, at børnene fra det velstillede miljø i intellektuel henseende står over børn fra det fattige miljø. De velstillede hjem byder som regel på flg. fordele: Barnet får rigelig og hensigtsmæssig ernæring og lever under bedre hygiejniske forhold, noget som i høj grad influerer på barnets helbred, befindende og arbejdsevne. Barnet får tilstrækkeligt med udviklingsfremmende legetøj og materiale. Forældrene har mere tid til at tage sig af børnene og taler mere med dem. Herved bringes flere emner på bane, og barnets begrebsforråd bliver forholdsvis stort. Forældrenes interesse for skolen er stor; de hjælper om nødvendigt børnene med skolearbejdet el. bekoster evt. privatundervisning til dem. Der lægges kun ringe beslag på børnene til arbejde uden for skolen (bypladser, hjælp i hjemmet).

Et miljø af den skitserede art vil være meget gunstigt for barnets udvikling. Der er imidlertid et andet forhold af meget væsentlig betydning. Der er god grund til at tro, at forskelle i intelligens er en væsentlig grund til, at nogle mennesker sakker agter ud og bliver skudt til side i samfundet, medens andre arbejder sig frem, da arveanlæggene uden tvivl er medbestemmende.

A. o. m. virker således i samme retning, i gunstig retning for børnene fra velstillede hjem, i ugunstig retning for børn fra fattige hjem. Det er derfor ikke så mærkeligt, at forskellene i udvikling bliver så store.

Når a. o. m. virker i samme retning, er det svært at sige, hvor stor betydning hver af de to faktorer har; men det er givet, at en hævning af det sociale miljø i de dårligst stillede hjem ville betyde meget for de fattige børns udvikling, og en forbedring af de sociale forhold for de dårligst stillede må derfor også af den grund være en af samfundets vigtigste opgaver.

Arvens og miljøets betydning for barnets karakterudvikling. Den menneskelige karakter er noget endnu mere sammensat end intelligensen. Karakterudviklingen er uden tvivl afhængig af en mængde såvel arvelige som ikke-arvelige faktorer, mellem hvilke sammenspillet er meget intimt, og som det er umuligt at skaffe sig oversigt over. Vi skelner hos det enkelte menneske mellem mange karaktertræk; men heller ikke karaktertrækkene er arvebiologiske enheder, og det har derfor ikke været muligt at finde arvegangen for eet eneste karaktertræk. Som overalt er det nemmest at holde rede på de største afvigelser fra normalen, og man kender derfor også mest til arveligheden af sindssygdomme og visse andre patologiske tilstande. En nyere metode til studiet af a.s o. m.s relative betydning er tvillingundersøgelser, idet s.k. eenæggede tvillinger må antages at have ens arvemæssig udrustning.

Sindssygelægen J. Lange i München har sammenlignet eenæggede og toæggede tvillingpar, hvoraf mindst den ene var forbryder. Materialet var ikke stort, kun 13 eenæggede par og 17 toæggede. I 10 af 13 mulige tilfælde var begge eenæggede tvillinger forbrydere, som regel af samme art og grad. I de tre tilfælde, hvor kun den ene tvilling var forbryder, kunne der påvises en alvorlig beskadigelse af hjernen allerede i spædbarnsalderen hos den forbryderiske tvilling. Kun i to tilfælde af 17 var begge de toæggede tvillinger forbrydere. Undersøgelsen taler stærkt for arvelighedens betydning, og Lange kaldte da også sit arbejde: Forbrydelse som skæbne (Verbrechen als Schicksal, 1929). Der er imidlertid senere foretaget en del tilsvarende undersøgelser til dels med resultater forskellige fra Langes.

H. Kranz undersøgte 31 eenæggede par tvillinger og 43 toæggede par. De eenæggede tvillinger var begge forbrydere i 20 af 31 mulige tilfælde, de toæggede i 23 af 43 tilfælde, så der var ved denne undersøgelse ikke stor forskel på eenæggede og toæggede tvillinger.

Forklaringen er, at Langes tilfælde var af svær karakter, og for sådanne tilfælde synes arvelige faktorer at være af meget væsentlig betydning. Kranz's tilfælde var derimod mest af lettere art (førstegangstilfælde), og her synes tilfældigheder ofte at spille en betydelig rolle. De fleste undersøgelser giver resultater, der ligger mellem Langes og Kranz's.

Der synes at være mennesker, der er født med uheldige anlæg og dispositioner, for hvilke visse miljøer danner en så gunstig jordbund, at disse mennesker let ender som forbrydere. Det er derfor vigtigt, at sådanne individer anbringes i et gavnligt miljø, og det så tidligt som muligt, medens udsigterne for opdragelse er relativt store.

De fleste mennesker er således indrettede, at de opfører sig tilfredsstillende, hvis miljøet ikke netop er meget ugunstigt, men der er vel næppe nogen, der kan leve i et særlig uheldigt miljø, uden at de præges deraf. Det kan være skæbnesvangert for et barn, hvis det lever i et særlig uheldigt miljø, i utryghed og angst og uden kærlighed. Man kan ikke vente, at et sådant barn skal få tillid til sine medmennesker. Visse uheldige karaktertræk er den sandsynlige følge. Hvis et barn lever i et uheldigt miljø, er en miljøforandring den naturlige udvej, og man vil ofte se, at et barn ændrer sig fuldstændigt, når det kommer fra et uheldigt til et godt miljø.

Da det er svært at bestemme arvens og miljøets relative betydning for udformningen af sjælelige egenskaber, er der selvfølgelig stor uenighed om, hvilken betydning man skal tillægge de to grupper af faktorer. Arvelighedsforskere er måske tilbøjelige til at overvurdere arvens betydning, medens pædagoger vel snarere overvurderer betydningen af miljøet. Det, det drejer sig om i praksis, er at skabe det bedst mulige miljø for barnet, og det er i hvert fald givet, at intet væsen er så modtageligt for påvirkning som mennesket, og at mulighederne for opdragelse er langt større hos børn end hos voksne. En optimistisk anskuelse med hensyn til opdragelsens muligheder er bedre for en opdrager (forældre og lærere) end en pessimistisk, da en vis tro på opgavens mulighed er en nødvendig forudsætning for, at man gør en virkelig indsats.

Litteratur: A. Anastasi: Differential Psychology, 1937. Cyril Burt: Unge Lovovertrædere, da. 1937. Samme: The Backward Child, 1939. Tage Kemp: Arvelighedslære, 1943. H. C. Kjærsgaard: Forbrydelsens aarsager, 1940. H. Kranz: Lebensschicksale krimineller Zwillinge, 1936. Johs. Lange, F. Lenz m. fl.: Erbpathologie, 5. Aufl. bd. I, 1940. A. Lehtovaara: Psychologische Zwillinguntersuchungen, 1938. H. H. Newman, F. W. Freeman and K. J. Holzinger: Twins, a Study of Heredity and Environment, 1937. E. Strømgren: Beiträge zur psychiatrischen Erblehre, 1938. L. M. Terman: Genetic Studies of Genius, I—II 1926, III 1930. Oluf Thomsen: Menneskets Arvelighedsforhold, 1934. S. A. T.

Ask folkehøjskole, s. Højskole.

Askovgaarden, settlementsarbejde på Nørrebro, Kbh., opr. i 1943 af tidl. elever på Askov højskole og ledet af sådanne (1952: 15—17 medarb., hovedsag. studerende). Virksomheden omfatter 10 børne- og ungdomsklubber med ialt 135 medl. samt 1 mødreklub. Kontor: Blågårdsgade 49, Kbh. N. O. K.

Askov højskole, s. Højskole.

Askov sløjdskole uddanner om sommeren sløjdlærere. Om vinteren er der ungdomsskole for drenge og piger i alderen 14—18 år. Alle kursus er statsanerkendte.

Skolen er oprettet 1886. På Sløjdlærerkursus optages såvel lærere fra folkeskolen som fra alle andre skoler. Kursus afholdes i tiden c. 1 juni—15. sept.

Kursus og stipendium søges inden 1. apr. Skemaer sendes fra skolen. Stipendium udgør c. 6.00 kr. pr. dag, og i de fleste tilfælde ydes desuden rejsehjælp.

Vinterskolen begynder 3. nov. og slutter 30. marts. Statsunderstøttelse kan søges. Elever fra Ribe amt kan desuden søge amtsunderstøttelse. Elever fra Sønderjylland søger understøttelse gennem Sønderjysk Skoleforening.

Der undervises i de almindelige skolefag med sløjd som hovedfag for drengene, vævning og andet håndarbejde for pigerne. Eleverne bor og spiser på skolen. P. V.

Asmildkloster landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Asocialitet, den egenskab ved en person, at han mangler evnen til at tilpasse sig til socialt liv, d. v. s. liv i samfund med andre personer under en vis gensidighed og hensyntagen til andres interesser. Den kan være mere el. mindre udpræget, idet den dels kan bestå i manglende tilpasning til de i et givet miljø gældende konventioner og regler, dels i manglende evne til socialt liv i det hele taget. Kun det sidste er a. i egentlig forstand. En form for a. er forbrydelse, for hvilken der i loven er fastsat bestemte sanktioner, men der findes talrige former for a., der ikke rammes af nogen lovbestemmelse, ligesom der findes mange lovovertrædelser, der ikke kan betragtes som udslag af a. Asociale personer fremtræder ofte, men ikke nødvendigvis, som yderligt egoistiske. De kan være følelsesafstumpede i det hele taget, el. de kan være karakteriseret ved, at de sympatiske og altruistiske følelser er ringe udviklet i forhold til de autopatiske el. selviske. Deres adfærd er kendetegnet ved hensynsløshed, ligegyldighed for andres ve og vel. Om årsagerne til a. er meningerne delte; i nogle tilfælde er den vel medbetinget af konstitutionelle faktorer og kan f. eks. hypotetisk antages at hænge sammen med bestemte (men ikke konstaterede) defekter i hjernevævet; i andre skyldes den uheldige erfaringer, miljøskade under opvæksten, f. eks. konstant underkuelse af barnets naturlige hævdelsestrang, kærlighedsløs opdragelse. Det er dog heller ikke her muligt at fastslå nogen aldeles fast og entydig sammenhæng mellem bestemte opdragelsesfejl og opkomsten af a. (s. Psykopati). K. G-S.

Aspekt, synspunkt, særlig måde at betragte et emne på, også et emnes fremtræden set fra en bestemt side.

Aspirant (af lat. *aspirare,* stræbe efter, søge at opnå noget), person, som er ansat i stilling forud for fast tjenestemandsansættelse, f. eks. kontoristaspirant med senere ansættelse som kontorist for øje. A.-tiden er en prøvetid, i hvilken den pågældende ikke er fast ansat el. opnår pensionsret, men er underkastet de for løst ansatte gældende regler med hensyn til opsigelse, sygeløn m. v. Iflg. par. 6 stk. 5 i lov af 6. juni 1946 om statens tjenestemænd er første ansættelse i tjenestemandsstilling med grundløn 5100 kr. el. derunder betinget af mindst 2 års tilfredsstillende a.-tjeneste efter det 19. år. Bortset fra a. til assistentstillinger (s. ndf.) andrager lønnen til a., der er fyldt 20 år 90 pct. af det beløb, der svarer til den for den pågældende tjenestemandsstilling normerede grundløn, hvortil kommer 95 pct. af det alm. pensionsgivende løntillæg samt fuldt regulerings- og stedtillæg, for a. under 20 år er lønnen 80 pct. af grundlønnen + tillæg som ovenfor. For elever og medhjælpere, der uddannes til ansættelse i assistentstilling (grundløn 2310—3810 kr.) under post- og telegrafvæsenet, toldvæsenet og statsbanerne, d. v. s. som post-, told- og trafikassistent, er lønnen i den 3-årige elevtid henh. 50, 55 og 60 pct. og i den 2-årige medhjælpertid henh. 75 og 85 pct. af grundlønnen med samtlige tillæg for assistenter på samme tjenestetid og med samme forsørgerforhold, jfr. ovennævnte lovs par. 5. Undtagelser fra a.-reglerne i par. 6, stk. 5 danner bl. a. de militære tjenestemandsstillinger i hær og søværn, og for visse polititjenestemænd og lærere kan anden end statslig tjeneste helt el. delvis træde i stedet for egentlig a.-tjeneste.

A.-reglerne for folkeskolens lærere er fastsat i par. 42 i lærerlønningsloven af 12. juni 1946. Disse regler svarer nøje til tjenestemandslovens.

For a.-ansættelse indenfor den kommunale administration gælder meget uensartede regler. R. W. B.

Asserballeskov børnehjem pr. Fynshav, Als. Oprettet 1925 af lærerinde fru M. Voigt i egen ejendom. Anerkendt som sinkehjem 30. dec. 1933. Fra 1945 selvejende institution. 22 piger, alder ved optagelsen fra 3 år, ved afgangen indtil 18 år. O. Skj.

Assimilation (af lat. *similis,* lig), egtl. gøren-lig-hinanden. I biologien betyder a. optagelsen af fremmed stof og forvandling deraf til for organismen art-egne stoffer. I sociologien et individs tilpasning til en gruppes liv gennem antagelsen af de for gruppen egne vaner og tænkemåder. I psykologien optagelsen af nyt bevidsthedsindhold (forestillinger) på en sådan måde, at de smelter sammen med tidligere til en enhed, således hos Herbart og hos Wundt. K. G-S.

Association (lat. sammenslutning, forbindelse), i psykologien den forbindelse, som

antages at bestå mellem forskellige forestillinger, så at den enes forekomst i bevidstheden drager den andens efter sig. A. mellem forestillinger skulle altså være grunden til, at man ved at iagttage el. tænke på en ting kommer til at tænke på en bestemt anden ting, i påfaldende tilfælde i daglig tale kaldt idé-a. Fra gammel tid har man interesseret sig for, hvad der skabte en sådan forbindelse. Platon nævner som eksempel, at elskeren ved synet af en lyre kommer til at tænke på den — fraværende — elskede, som den tilhører, og angiver som grund, at de to ting tidligere har været oplevet sammen, har berørt hinanden i elskerens bevidsthed. Endv. havde han iagttaget, at lighed mellem genstande kunne bevirke, at man ved at iagttage el. tænke på den ene ting kom til at tænke på den anden, at f. eks. billedet af Simmias får en til at tænke på Simmias selv. Dermed har han anført de to forhold, som også mange nyere psykologer har anset for hovedgrunde til a. mellem forestillinger, nemlig berøring og lighed. Aristoteles anfører foruden berøring (d. v. s. samtidighed el. umiddelbar succession i den første oplevelse) og lighed tillige kontrast.

Mange tænkere i den nyere tid har forsøgt at reducere al a. til berøring i den angivne betydning og derefter opstillet berøringsloven som en grundlov for hele vort forestillings- og tankeforløb, lige så fundamental for sjælelivet som Newtons gravitationslov for det fysiske univers. Det gælder f. eks. David Hartley (1705—55), der fremsætter flg. sætning, der indbefatter hele associationslæren: »Når en sansning A, en forestilling B el. en muskelbevægelse C tilstrækkelig tit har været forbundet med en anden sansning D, en forestillıng E el. en muskelbevægelse F, så vil A, B el. C ved senere forekomst fremkalde henh. D (som er den forestilling, der svarer til sansningen D), forestillingen E el. muskelbevægelsen F.« Et lign. standpunkt blev indtaget af mange engelske psykologer, meget afgjort f. eks. af James Mill (1773—1836), og det træffes hos adskillige nyere psykologer. For berøringsloven kan der gives en fysiologisk forklaring, der af E. Claparède formuleredes sådan: »Når to nerveprocesser finder sted samtidig, vil der opstå en forbindelse mellem dem, sådan at når den ene finder sted igen, vil den have en tendens til at fremkalde den anden.« A. mellem forestillinger og andre bevidsthedsdannelser samt mellem bevægelser har i så fald sit grundlag i forbindelser i nervevævet. En lign. fysiologisk forbindelse vil det efter mange psykologers mening være problematisk at antage for to forestillinger, der uden at have været oplevet sammen blot angår genstande, som ligner hinanden, hvorfor man enten forsøger at reducere lighed til berøring (f. eks. ved at opfatte lighed som delvis identitet,

hvorved det identiske element etablerer berøringen) el. ved at fremsætte lighedsloven som en blot beskrivelse af en faktisk reproduktionstendens, men ikke som en a.-lov (således f. eks. Frithiof Brandt). Blandt talsmændene for, at reproduktionen i kraft af lighed ikke kan føres tilbage til berøring, kan nævnes Høffding, der endv. regnede med en s.k. helhedslov, der siger, at en forestilling har tendens til at reproducere en anden forestilling, der sammen med den første udgør en helhed. Denne lov, der går tilbage til den ty. filosof Chr. Wolf (1679—1754) og den skotske Will. Hamilton 1788—1856), kan endda opfattes som overordnet og omfattende de to andre. Dette synspunkt har ført til, at man har anset den primære proces for en dissociation, ved hvilken en helhed udskilles i sine elementer, hvorefter de enkelte elementer ved senere opdukken har en tendens til at supplere sig med de manglende fra helheden. En lign. tankegang forekommer inden for gestaltpsykologien, hvor man ikke regner med isolerede bevidsthedselementer, der træder i mekanisk forbindelse med hinanden, men med komplekse helheder el. strukturer, og den forbindelse, som bevirker reproduktion, er en strukturel forbindelse mellem dele i en helhed, som er det primære. Herpå beror det, at en forestilling lettere reproducerer en anden, der er opfattet i relation dertil. Allerede Augustin havde bemærket, at a. mellem to emner skabes ved, at de tænkes i relation til hinanden. A. ved berøring bestrides ikke af nogen. Den ligger til grund for tilegnelsen af sproget, hvor f. eks. genstande associeres med de talte lyde, som er deres navne. Den viser sig også i rent fysiske reaktioner, hvor en refleks i stedet for at udløses af den originale påvirkning udløses af en anden, som tilstrækkelig tit har været forbundet dermed.

A. har været genstand for omfattende eksperimentelle undersøgelser, ved hvilke man bl. a. har præsenteret forskellige stimulus-ord og set, hvilke andre forestillinger de fremkalder, hvor lang tid det tager o. s. v. Endv. har man fundet, at en a. (forstået som reproduktionstendens) mellem to emner er jo stærkere, des hyppigere de er oplevet sammen, jo kortere tid det er siden, og jo stærkere indtryk det har gjort (s. Hukommelse). Man skelner mellem fri og bunden a., i hvilket sidste tilfælde der er stillet en opgave for forestillings- el. tankeforløbet. Endv. taler man om middelbar a., hvor a er forbundet med b og b med c, og a reproducerer c med bortfald af b.

Praktisk anvendelse af a.-læren er forsøgt inden for retsplejen og i den psykoanalytiske praksis. I første tilfælde har man forsøgt at afgøre en persons skyld i en forbrydelse ved blandt en række stimulus-ord (s. d.) at anbringe ord med relation til forbrydelsen, hvorefter den skyldige vil røbe sig enten ved at reagere med et kompromitterende ord el.—snarere—ved en unormalt lang reaktionstid. Metoden er foreslået af Wertheimer 1904 og kaldt »Tatbestandsdiagnostik«. — Freud anvendte tidligt fortløbende frie a. til opdagelse af fortrængte komplekser, og C. G. Jung m. fl. har opstillet bestemte ordrækker, ved hvilke man ud fra en persons reaktion over for visse ord skulle kunne drage slutninger vedr. skjulte komplekser, f. eks. i form af utilfredsstillede ønsker, begær o. lign. (Se også Reproduktion).

Litteratur: Alle alm. fremstillinger af psykologien. Desuden E. Claparède: L'associations des idées, 1903. K. Koffka: Zur Analyse der Vorstellungen und ihrer Gesetze, 1912. W. Köhler: Gestalt Psychology, 1929. C. G. Jung und Riklin: Diagnostische Assoziationsstudien, 1906—10. G. E. Müller: Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufs, 1911—17.

K. G-S.

Associationspsykologi, en psykologi, der undersøger associationerne, deres love samt deres funktion i sjælelivet samt i det organiske liv overhovedet, f. eks. ved tilegnelsen af nye reaktionsmåder. I snævrere forstand en psykologi, der anser association, specielt berørings-a. for det fundamentale forhold i bevidsthedslivet, s.k. *associationisme*. Associationistiske psykologer var især en række engelske tænkere: Locke, Berkeley, Hartley, Hume, James og Stuart Mill, endv. Herbart, Th. Ziehen, Claparède, samt i mere el. mindre modificeret form G. E. Müller, Thorndike. (S. endv. Association). K. G-S.

Associationsrefleks, betinget refleks (s. Reflekser).

Associationstest, prøve, hvorved man undersøger en persons evne til at etablere forbindelse mellem forskellige emner, f. eks. figurer, bogstaver og tal, el. prøve til afdækning af særlige træk i en persons forestillingsliv. (S. Association). K. G-S.

Asteni, kraftløshed, nedsat energi og vitalitet; *astenisk,* kraftløs, bruges bl. a. som betegnelse for de følelser, der som sorg, ængstelse o. l. er kendetegnet ved nedsat og hæmmet aktivitet (modsat stenisk); endv. af Kretschmer brugt til at betegne den lange, smalle, slanke legemstype, også kaldet leptosom. K. G-S.

Asthma, anfaldsvis optrædende kortåndethed. Hos børn skyldes sygdommen oftest forkølelse med bronchitis (såk. bronchitis asthmatica). I andre tilfælde udløses anfaldene, når børnene kommer i berøring med stoffer, som de er overfølsomme for (allergisk a.). Nervøsitet og ængstelse for nye anfald spiller ofte en vigtig rolle som udløsende årsag.

Selve anfaldene kan være af forskellig styrke; i de lette tilfælde høres kun lidt piben i brystet under vejrtrækningen, medens de sværere anfald kan være så voldsomme, at børnene må sidde op i sengen for overhovedet at få luft, og vejrtrækningen er larmende og hvæsende. Selve anfaldet kan i reglen bringes til ophør v. hj. af medikamen-

ter. Behandlingen bør altid ledes af en læge, idet det er af stor betydning dels at undgå kronisk beskadigelse af lungerne (lungeudvidelse, emfysem), dels at påvise den egentlige sygdomsårsag, som ofte skal behandles særskilt (f. eks. med penicillin, forsk. vacciner etc.). Ved den ægte a. kan en radikal fjernelse fra det nervøse miljø være nødvendig, f. eks. ved anbringelse af barnet på kostskole. — Udsigterne for varig helbredelse er relativt gode i barnealderen. Navnlig gælder dette for den asthmatiske bronchitis, som i reglen svinder, når barnet vokser til. Ved den allergiske a. vil derimod tilbøjeligheden til a.-anfald ofte holde sig livet igennem. K. B-S.

Astigmatisme, brydningsfejl i øjet, spec. i hornhinden, hvorved billedet på nethinden bliver fortegnet; kan i de fleste tilfælde korrigeres ved briller med s.k. cylindriske linser. K. G-S.

Astronomiundervisningen på gymnasiets matematisk-naturvidensk. linie omfatter såvel elementer af den sfæriske astronomi som astrofysik. Faget er henlagt under fysikken, men der kræves et vist samarbejde med matematikken.

Elevernes selvvirksomhed må i a. især samle sig om iagttagelse af stjernehimlen. Bek. af 13. marts 1935 udtaler, at eleverne bør vænnes til at betragte himlen, så de lærer dennes tilsyneladende omdrejning og månens, solens og planeternes bevægelse i forhold til fiksstjernerne at kende gennem selvsyn, før den egentlige a. begynder.

An. af 9. marts 1935 kræver, at nye betydeligere opdagelser på naturvidenskabens område drages ind under det stof, der er genstand for undervisning. For a. betyder dette, at eleverne får et indtryk af astrofysikkens betydning for vor opfattelse af universet.

På de sproglige linier medtages et grundrids af astronomien ved undervisningen i geografi, men der er kun tid til at medtage de astronomiske fænomener, der har nær tilknytning til geografien.

I realklassen gennemgås et el. flere afsnit indenfor naturlæren, og et af disse kan være astronomi. Alm. vælges dog varme- og elektricitetslære, og en nødtørftig orientering i astronomi medtages da under geografien, omtrent som på de sproglige linier.

J. K. E.

Asyl for børn var tidligere den sædvanlige betegnelse for daghjem for småbørn i alderen 2—7 år, hvor mødre fra de fattigste lag af befolkningen kunne få deres børn anbragt, medens de selv udførte erhvervsmæssigt arbejde el. passede deres hus. Det ældste a. i Danmark blev opr. 1828 i Kbh. I a. blev ikke lagt særlig vægt på at sysselsætte børn på en efter deres alder passende måde, og særlig uddannet personale

fandtes ikke i den tid. Nu er de fleste a. gået over til at drive arbejdet efter lign. synspunkter som børnehaver (s. d.). O. Skj.

Asylselskab, Det københavnske, blev opr. 1835 og senere sammensluttet med Nørrebros A. Selskabet er stadig i virksomhed og ejer 6 asyler i Kbh. I 1931 åbnede A. et sommerhjem for småbørn i Rådvad, hvor børnene fra de forskellige asyler sædvanlig får et landophold på c. 1 md. O. Skj.

Ataksi (gr. *ataksia*, uorden) el. *asynergi*, manglende evne til at koordinere (samordne) vilkårlige muskelbevægelser; drejer det sig om skrivebevægelser, fremkommer *ataktisk skrift*, der fremtræder som meget uordentlig og uregelmæssig; denne kan have sin grund i defekter i det centrale nervesystem.

K. G-S.

Atavisme (lat. *atavus*, stamfader), tilbagefald, hvorved et el. andet træk efter ikke at have vist sig i en el. flere generationer kommer til syne hos et individ.

Atletik (gr. *athletes*, væddekæmper). I Danm. de bestemte former for løb, spring, kast og gang, som er beskrevet i »Athletik Reglement«, der tillige angiver mål og vægt for alle redskaber samt regler for de enkelte øvelsers udførelse og bedømmelse. *Løbegruppen* omfatter sprinterløb, mellemdistanceløb og langdistanceløb samt hækkeløb, stafetløb, forhindringsløb og terrainløb. Til *spring* henregnes højde- og længdespring med og uden tilløb samt trespring og stangspring, og *kastegruppen* består af kuglestød samt kast med bold, slyngbold, spyd, diskos, hammer og vægt.

Den opgave, a. stiller sin udøver, er såre primitiv: springe så langt el. så højt som muligt, kaste længst muligt samt at gå el. løbe en bestemt strækning på den kortest mulige tid, og reglementet stiller i almindelighed idrætsmanden frit m. h. t. den måde, hvorpå han vil løse opgaven; de enkelte øvelser er frie i modsætning til gymnastikkens stærkt formbestemte øvelser, og man anvender da også herhjemme betegnelsen »Fri idræt« sideordnet med ordet a.

A.'s grundlag er så gammelt som menneskeheden selv; beherskelsen af løb, spring og kast var for det primitive menneske nødvendig til livets opretholdelse, og disse færdigheder er utvivlsomt blevet gjort til genstand for opøvelse og kappestrid. Man har vidnesbyrd om, at løb, spring og kast er dyrket som idræt i Ægypten så langt tilbage som år 1000 f. K., og man ved med sikkerhed, at kappestriden har antaget karakter af vel organiserede konkurrencer ved antikkens olympiske lege (776 f. Kr.—394 e. Kr.). Man ved ikke synderlig meget om den måde, hvorpå de enkelte øvelser er blevet udført, men den ydre ramme om legene er ganske godt kendt.

Af vikingetidens skrifter fremgår, at nord-

boerne satte færdighed i løb, spring og kast meget højt, men derefter går udviklingen i stå indtil udgangen af det 18. årh., hvor disse øvelser findes optaget i Guts Muths og hans efterfølgeres gymnastiksystemer, men først omkring midten af det 19. årh. får a. sit gennembrud som udfyldende sidestykke til de kunstige gymnastiske øvelser. Den moderne a. som selvstændig, organiseret idræt tager sin begyndelse i England c. 1840, og omkr. 1865 kom »den engelske idræt« til Danmark. I 1892 stiftedes Københavns Fodsportsforening (senere Københavns Idrætsforening), og hermed begynder for alvor dansk a.'s udvikling at tage fart. — På landet er udviklingen dog kun de færreste steder nået videre end til træning til visse idrætsmærkeprøver. Konkurrenceatletikken er især knyttet til købstæderne og varetages af »Dansk Athletik Forbund« (D.A.F., stiftet 1907), hvorunder de 5 Atletikforbund for de forskellige landsdele sorterer, og som selv er et specialforbund under »Dansk Idræts Forbund« og medlem af »International Amateur Athletic Federation«. tion«.

Skoleatletikken tager sin begyndelse i slutningen af forrige årh. I 1896 afholdtes nutidens første »olympiske lege« i Athen. Her var Danmark, rent privat, repræsenteret af 3 mænd, blandt hvilke var oberstløjtnant Holger Nielsen, der dengang var gymnastiklærer ved Frederiksens skole i Ordrup (nu Ordrup Gymnasium). Efter hjemkomsten begyndte han at dyrke »fri idræt« med sine elever, og i maj 1898 fik han arrangeret et »idrætsstævne af skolediscipleæ, hvori deltog 7 skoler. Dette blev indledningen til en lang række af »danske gymnastik- og idrætsstævner af skolediscipleæ. Stævnet i 1898 var et rent atletikstævne, men ved de følgende stævner kom gymnastikken til at spille en stedse større rolle på atletikkens bekostning. På opfordring havde »Dansk Gymnastik Forbund« år 1900 overtaget arrangementet, der blev forestået af et særligt skoleudvalg, en ordning, som bestod, om end med stedse mindre indflydelse fra forbundets side, til stævnet i Sønderborg 1930. Derefter dannede skolen sit eget »udvalg for skolegymnastik og idræt«, der begyndte sin virksomhed med det 12. skolestævne i Ollerup 1934.

For at fremme interessen for skolea., der som nævnt en overgang blev stedmoderligt behandlet ved landsstævnerne, indstiftedes i 1921 et skoleidrætsmærke (s. d.), støttet af Dansk Idræts Forbund. Det blev i en årrække meget efterspurgt, men sygnede snart hen igen. D.I.F. søgte også at få oprettet skoleidrætsmærkeforeninger, men skolen stillede sig noget køligt overfor forbundets indblanding; man ønskede ikke idrætsforeningernes stærke udnyttelse af konkurrencemomentet indført i skolens arbejde, og dette standpunkt har man siden hen stedse hævdet.

I 30'erne førte a. endnu en skyggetilværelse ved skolerne, medens boldspillene gik deres sejrsgang. I bek. af 13. marts 1935 ang. undervisningen i gymnasiet pag. 13 nævnes for første gang i de ministerielle instrukser vedr. undervisning i legemsøvelser ordet a. I »lov om folkeskolen« 1937 pålægges det kommunerne at sørge for idrætspladser til brug for skolernes elever, og i »bek. af 4. febr. 1942 om undervisningen og de afsluttende prøver ved Danmarks Højskole for Legemsøvelser« bliver a. stort set ligestillet med de andre fag.

Senere har der fra forskellig side været afholdt en lang række korte kursus i a. for gymnastiklærere. I 1943 gennemførte »Dansk Gymnastiklærerforening« en reorganisering af skoleidrætsmærket, der nu for drengenes vedk. er et rent atletikmærke, og som har fået overvældende stor udbredelse. I 1944 arrangeredes af »Dansk Gymnastiklærerforening« det første »Landsidrætsstævne for skoleklasser«, der er en atletikkonkurrence mellem hele klasser. I 1946 dannedes et »Landsudvalg for Skoleidræt« med det formål at »støtte og fremme skolernes obligatoriske og frivillige undervisning i opdragende legemsøvelser«, bl. a. ved at søge dannet faste amts-idrætsudvalg, der i første omgang skal virke for afholdelse af skoleidrætsstævner.

I 1949 afholdtes det første af »Gymnasieskolernes Landsatletikstævner« arrangeret af Gymnasieskolernes Gymnastilærerforening med økonomisk støtte fra D.I.F. Disse stævner, der er holdkonkurrencer i atletik, mødte straks begejstret tilslutning fra næsten alle gymnasieskoler og har siden været afholdt hvert år.

I den i 1949 udsendte »Betænkning angående begrænsning af læse- og eksamenspensa til studentereksamen« findes et »Forslag til ministeriel bekendtgørelse angående undervisningen i legemsøvelser«. Det hedder her om atletikundervisningen for drenge: »Løb øves over 60, 80 og 100 meter — både som enkeltmands- og stafetløb. Endv. øves højde- og længdespring med og uden tilløb samt stangspring. Af kasteøvelser er boldkast, diskoskast, kuglestød og spydkast anvendelige. Ligesom i gymnastikundervisningen bør størst mulig alsidighed tilstræbes, således at der for samtlige deltagende elever skal lægges ligelig vægt på træning i løb, kast og spring. Anstrengende konkurrencer bør kun sjældent anvendes«, samt for piger: »I begrænset omfang kan øvelserne i gang, løb, spring og kast med udbytte anvendes som en afveksling i øvelsesstoffet. Men da en del af de egenskaber, der udvikles gennem atletikkens øvelser ikke hører til dem, hvis opøvelse i første række er formålet med pigernes legemsøvelser, vil det ikke være hensigtsmæssigt at anvende tiden på en systematisk træning i disse øvelser«. Medens bekendtgørelsen af 1935 kun lige akkurat nævner ordet

atletik, er der her for drengenes vedkommende tale om en udførlig og præcis anvisning, et tydeligt tegn på, at atletikken i de mellemliggende 14 år er blevet en naturlig del af skolens legemsøvelser for drenge. Dette har igen bevirket, at enkelte skoler også har ladet pigerne dyrke atletik i noget større omfang end prøverne til pigernes skoleidrætsmærke nødvendiggør. Dette er sikkert årsagen til, at atletik for piger her for første gang nævnes i de ministerielle bekendtgørelse, men måden, hvorpå det sker, viser tydeligt, at problemet langt fra er afklaret.

I »kgl. an. af 9. marts 1935 ang. undervisningen i gymnasiet« hedder det i par. 13 om legemsøvelser: »Formålet for undervisningen er at fremme en harmonisk legemsudvikling hos eleverne samt at opøve elevernes herredømme over deres legeme og bibringe dem et vist mål af fysisk kraft. Endv. skal man udnytte det disciplinerende moment, der erfaringsmæssigt er knyttet til visse sider af faget legemsøvelser«.

For at blive anerkendt som undervisningsfag i skolen er det nødvendigt, at a. kan fremvise et vel egnet øvelsesstof og en systematisk og vel udviklet undervisningsmetodik, og netop manglen herpå var i mange år en af de væsentligste hindringer for a.'s udbredelse i skolen. John Hansen: »Atletiktræning«, der udkom så sent som i 1943, betegner det første forsøg i den retning; andre er fulgt efter, men fagets udvikling foregår i et så hastigt tempo, at der utvivlsomt må gøres mange forsøg endnu, før den kommer ind i en mere rolig gænge. V. L.

Atletisk, i den Kretschmer'ske typelære betegnelse for en legemsbygning, der udviser kraftigt udviklet skelet og muskulatur, brede skuldre, kraftig brystkasse, oftest store hænder og fødder, tyk og fast hud, men ringe fedtlag under huden. (Se også Konstitutionstyper). K. G-S.

Atomistisk psykologi, en form for psykologi, der bygger på den opfattelse, at vort bevidsthedsliv, vore erfaringer og oplevelser er opbygget af en vis mængde psykiske enheder, der i lighed med de fysiske atomer antages at være uforanderlige (s. Elementpsykologi). K. G-S.

Audiogram, s. Høreprøver.

Audiometer, apparat til undersøgelse af hørelsen, især til måling af hørelsens skarphed. *Audiometri,* s. Høreprøver.

Audition colorée (tysk: Farbenhören) et hos visse personer forekommende fænomen, der viser sig ved, at visse lydindtryk (toner, vokaler) er ledsaget af bestemte farveforestillinger af ret intensiv og tvangsmæssig karakter (s. Synæstesi). K. G-S.

Auditiv, høremæssigt, hvad der vedr. hørelsen (s. Forestillingstyper).

Aufforderungscharakter, s. Opfordringskarakter.

Aura (lat. luft, luftning), i teosofi og okkultisme en angiveligt strålende atmosfære, der kan omgive en person, og hvis farve er kendetegn på den pågældendes sindstilstand el. karakter; kan også bruges i overført betydning om den mere ubestemte atmosfære af personlighed el. bestemte personlige egenskaber, der omgiver el. udstråler fra et menneske. I psykiatrien er a. den hallucinatoriske oplevelse, der går forud for det store epileptiske anfald. K. G-S.

Autisme (gr. *autós,* selv), sjælelig tilstand, karakteriseret ved en bortvenden sig fra virkeligheden og en tendens til at søge tilfredsstillelse i en indbildt fantasiverden. Ved *autistisk tænken* forstås en type af tænken, der er domineret af den tænkendes personlige ønsker, uden at han viser nogen tendens til at prøve sine resultater på virkeligheden. K. G-S.

Autodidakt, selvlært el. selvundervist, et menneske, der gennem studier og forskninger på egen hånd er kommet frem til et vist mål af dannelse, viden og sagkundskab på et givet område i stedet for at have erhvervet sig det gennem den sædvanlige og traditionelle, regelrette undervisning, som gives i skoler og andre undervisningsanstalter. K. G-S.

Auto-erotik (auto-erotisme), den seksuelle drifts rettethed mod en selv, både i henseende til dens stimulering og dens tilfredsstillelse. Den giver sig udslag i f. eks. onani, fingersutten, opsøgning af og manipuleren med legemets erotogene zoner (dele af legemet, hvor berøring kan fremkalde seksuel lystfølelse). Betegnelsen er indført af Havelock Ellis og overtaget af psykoanalytikerne. A. skal være karakteristisk for en vis periode i børns seksuelle udvikling, men ellers være et neurotisk træk. K. G-S.

Automatisme, en handling, som foregår automatisk, d. v. s. enten helt uden el. med kun yderst ringe bevidsthed, og navnlig uden at man har nogen bevidst hensigt om at udføre den. Ved *automatisk skrift* forstås oftest en ikke intenderet skrivning, der foregår uafhængigt af det, som den skrivende ellers er optaget af el. beskæftiger sine tanker med, evt. under hypnose. Det kan også betyde en skrivning, der foregår så let og ubesværet, at den skrivende kun behøver at tænke på indholdet og ikke at lade sig distrahere af selve skrivningen. Der er da foregået en *automatisering,* der iøvrigt forekommer ved en mængde handlinger og bevægelser, der er blevet så vane- el. rutinemæssige, at de kan udføres uden bevidsthed, heriblandt navnlig alle tillærte reflekser. K. G-S.

Automobilmekaniker. Faget er stærkt eftertragtet, og adskilligt flere drenge, end

der er plads til el. behov for, søger at komme i lære i det. Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen er i de 5 læreår, henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen for hele landet (1952). Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre i timen.

Lærlingen skal gå på Teknisk Skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

A.lærlingen lærer istandsættelse og reparation af motorkøretøjer (automobiler, traktorer og motorcykler); herunder lokalisering af forekommende fejl i køretøjets motor-, transmissions-, styrings-, signal- el. elektriske anlæg, justering af de enkelte dele i disse anlæg samt fremstilling af reservedele. I læretiden skal mindst 1 år anvendes på uddannelse i almindeligt smede- og maskinarbejde på maskinværksted. Hvis mesteren ikke selv har sådant arbejde på sit værksted, må han sende lærlingen på et andet (i kontrakten nærmere angivet) værksted, der kan give den fornødne uddannelse, el. også må han for sin regning lade lærlingen deltage i et 3 mdr.s anerkendt kursus for automobilmekanikere.

Det er ikke usædvanligt, at drenge, der ikke kan få læreplads i automekanikerfaget, går i lære som maskinarbejdere; efter svendeprøven kan de da på nogenlunde kort tid — ved at arbejde på autoværksted — tilegne sig det specielle kendskab til automobilets teknik. Det sker også, at kleinsmede bliver automekanikere.

A. er udsat for kulilteforgiftning, sj. blyforgiftning; men særlige helbredsbetingelser nødvendiggør dette ikke.

A. er organiseret under smede- og maskinarbejderforbundet, som i 1939 havde 38.556 medlemmer, i 1950: 51.848, gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,70 kr., i 1951: 4,60 kr. (provinsen: 4,00 kr.). Antal oprettede lærekontrakter 1939: 2417, 1950: 3979. Antal fabrikker og reparationsværksteder for motorkøretøjer v. erhvervstællingen 1948: 2466.

Litteratur: Erhvervskartoteket, Dansk Haandværk I—II.

R. W. B. (P. B-e.).

Autonomi, selvlovgivning, selvstændighed, uafhængighed; *autonom* kaldes et menneske, en gruppe el. et system, der ikke er underkastet bestemmelser udefra, men er helt beroende på sig selv. Modsat: heteronomi (s. d.).

K. G-S.

Autorisation af skolebøger. Ved undervisningen i den kristelige troslære må der ikke benyttes andre lærebøger end de ved kgl. resolution autoriserede. Når en lærebog ønskes autoriseret, indsendes den til biskopperne til forelæggelse for landemoderne. Disse indsender da atter lærebogen med deres erklæring til ministeriet. (S. endv. Godkendelse af skolebøger).

H. C.

Autoritet (lat. *auctoritas,* myndighed), den egenskab ved en person el. institution, at vedk. umiddelbart bliver mødt med anerkendelse og respekt. Om den, som har a. (el. er en a.) gælder det, at hans domme umiddelbart godkendes, hans bestemmelser efterfølges uden parlamenteren el. kritik; og den, som bøjer sig for a. opgiver i denne forbindelse sin egen dom. A. er forskellig fra ydre tvang el. magt derved, at i sidste tilfælde forbeholder den adlydende sig sin egen og ofte modsatte dom om, hvordan der skulle tænkes el. handles, og føjer sig kun i det ydre af opportunitetshensyn. A. virker ikke gennem ren frygt, men den virkning, der udgår fra den, må nærmest betegnes som en form for suggestion. Hvorpå den nærmere beror, er iøvrigt kun lidt opklaret; men i hvert fald beror den på en overlegenhed af en el. anden art, og det er følelsen for denne overlegenhed, som gør, at man bøjer sin mening og sin adfærd under a. Et forhold mellem bydende og lydende, mellem førende og følgagtige udspringer af en forskellig legemlig og åndelig udrustning hos menneskene; og selv om a.'sforholdet ikke er det samme som et magtforhold, udspringer det ofte deraf. Til forklaring derpå regner flere psykologer og sociologer med et underkastelsesinstinkt, der kan være til stede i stærkere el. svagere grad. En styrkelse erfarer en a. yderligere gennem manges anerkendelse; derpå beror for en stor del den a., som traditionerne og de sociale organer som regering, domstole o. s. v., kort sagt de s.k. myndigheder el. »autoriteter«, har.

I videnskaben må den betegnes som a., hvis påstande anerkendes, fordi de stammer netop fra ham. I almindelighed vil det da også være den kyndige, der er a. for den mindre kyndige; men faktisk må man skelne mellem a. og kompetence. F. eks. havde Pasteurs modstandere den største a., men den mindste kompetence. Jvf. endv. Aristoteles's a. for oldtidens og middelalderens videnskab. Alligevel er det uundgåeligt, at man må tage meget på a., både fordi man må erkende sin ringere dygtighed, og fordi man ikke kan overkomme at skaffe sig selvstændig indsigt på alle områder.

A. på det moralske og religiøse område, kort sagt vedr. livs- og verdensanskuelse er mere omdebatteret. Efter nogles opfattelse skal det historisk givne (staten, kirken) kritikløst anerkendes og respekteres, den historiske konservatismes opfattelse, hvis filosofiske talsmand er Hegel. Efter liberalistisk og individualistisk opfattelse skal den enkelte have sin egen samvittighed som øverste domstol og ikke behøve at bøje sig for nogen ydre instans; filosofiske repræsentanter bl. a. Sokrates (s. d.), Kant (s. d.), Bentham (s. d.) (jvf. Hegels udtalelse: »Idet

Sokrates har henstillet det til indsigten, overbevisningen, at bestemme mennesket til handlen, har han sat subjektet som afgørende imod fædreland og skik«). Den enkelte skal være sin egen a., hvilket også kan siges sådan, at han ikke skal anerkende noget menneske el. nogen institution som øverste dommer for sine meninger og handlinger, men kun sin egen fornuft og samvittighed. Idet disse organer imidlertid er udviklet under social indflydelse, bliver de faktiske konflikter alligevel ikke så store el. så hyppige, som det kunne befrygtes.

Den forskellige vurdering af a. har vigtige konsekvenser for opdragelsen, f. eks. er der delte meninger om, i hvilken grad opdragere (forældre, lærere) skal virke som a., d. v. s. kræve deres bestemmelser og domme respekteret, blot fordi de fremsættes af vedk. og uden henvisning til andre grunde. Begrundelsen herfor skulle i så fald være den, at de saglige grunde endnu ikke kan forstås af eleverne, el. at det ville kræve en urimelig tid at gøre dem begribelige. Opdrageren har en naturlig overlegenhed, der består i hans større viden, indsigt og livserfaring, og den må eleverne anerkende bl. a. ved at tro, hvad han fortæller, og efterkomme, hvad han forlanger. I den praktiske opdragelse har denne autoritative metode en anselig plads, mindre måske fordi opdrageren anser sig selv for a., end fordi han føler sig som repræsentant for traditioner og institutioner, der har a. også for ham selv. Adskillige pædagoger, navnlig siden Rousseaus dage, har villet afskaffe al autoritativ læren til fordel for en eksperimentel læren, hvor såvel den intellektuelle som den moralske opdragelse finder sted gennem elevernes egne erfaringer.

De fleste pædagoger regner med selvstændiggørelse som et naturligt mål for opdragelsen, og herudfra kan en stærkt udpræget autoritativ metode godt rejse betænkeligheder. Blandt dens farer kan nævnes: Udjævning af de individuelle træk i personligheden, uselvstændigheden i tænken og handlen, forkrøbling af det moralske mod og stagnation i den kulturelle udvikling. Metoden kan undertiden give resultater stik modsat det tilsigtede, nemlig skabe en oppositionel og kritisk holdning overfor al a. En ekstrem modsætning til a.'spædagogikken er den s.k. tvivlens pædagogik, som overser, at det har lige så lidt mening at møde alt med tvivl som at møde det med blind tiltro. Derimod er det vigtigt, at eleverne lærer inden for deres evners udvikling selv at vurdere påstandens troværdighed og ikke at tage alt på a.

I mere speciel betydning tales der om en lærers a. som udtryk for den respekt, han nyder hos eleverne, navnlig i henseende til deres opførsel over for ham og under ham. Hvis denne er baseret på frygt for hans repressalier i tilfælde af ulydighed, er den ikke ægte a., idet denne forudsætter, at eleverne umiddelbart og uvilkårligt underordner sig hans bestemmelser. Den egentlige a., som skaber disciplin uden anvendelse af s.k. strenge midler, beror på vanskeligt definerbare træk i personligheden. En vis frygt kan godt være indeholdt deri, men i så fald en direkte og ikke én, som angår de mulige sanktioner. Oftest anses besiddelsen af en sådan a. for et værdifuldt pædagogisk aktiv for en lærer; dog må det ikke overses, at denne lige så vel som den mere repressaliebetingede respekt kan betyde en fare for udviklingen til selvstændighed. Alt beror her på måden, hvorpå den anvendes, og den sag, i hvis tjeneste den står, bl. a. villigheden til at lade den personlige a. træde tilbage for en respekt for mere upersonlige værdier og normer.

Litteratur: A. Austin: Autorité et discipline en matière d'éducation, 1920. Fr. W. Förster: Autorität und Freiheit, 1910. A. Kerschensteiner: Theorie der Bildung, 1926. L. Nelson: Erziehung zum Knechtsgeist, 1921. Samme: System der philosophischen Ethik und Pädagogik, 1932. G. Vierkandt: Gesellschaftslehre, 1923, 2. udg. 1928. E. Durkheim: L'éducation morale, 1925.

K. G-S.

Autosuggestion, selvsuggestion, det forhold, at tanker el. ideer, som dukker op hos en person, kan øve en lign. indflydelse som en suggestion udefra. I den s.k. Coué-metode anvendes a. systematisk som helbredelsesmetode, idet patienterne skal suggerere sig selv til at tro, at det går bedre og bedre, hvorefter det i realiteten også vil gå bedre og bedre. Personer kan også suggerere sig selv til forskellige lidelser, som der ikke findes noget objektivt grundlag for.

K. G-S.

Aversion (lat. *avertere* vende bort), et udtalt ubehag over for et emne, det være sig en oplevet kvalitet, f. eks. en lugt, el. en genstand el. person, samt en dermed forbundet tendens til at undgå dette emne. Smlg. afsky, antipati.

K. G-S.

Avlingstid. Det er i de fleste faderskabssager af afgørende betydning at fastslå, hvornår barnet er avlet. Efter retsmedicinen kan avlingsdagen ikke fastslås med sikkerhed, idet man aldrig tør lægge afgørende vægt på moderens forklaring om, hvilket samleje, der har været befrugtende, om blødninger, om når hun har mærket liv m. v. Efter dansk ret er avlingstiden, d. v. s. det tidsrum indenfor hvilket barnet kan være avlet, en md. før og en md. efter normalavlingsdagen, der er 270 dage før fødslen for et normalvægtigt barn på 3500 gram. Vejer barnet mere el. mindre, forskydes de to mdr.s avlingstid fjernere fra el. nærmere til fødslen, ligesom hensyn tages til abnormiteter o. lign. Jordemoderprotokollens oplysninger om vægt m. v. kan derfor få afgørende betydning for faderskabets fastslåelse. Beregningen foretages af retslægerådet el. af embedslægen v. hj. af en af rådet udarbejdet vejledning med tabeller.

T-J.

B

Babinskis refleks, en efter den polsk-franske nervelæge J. F. Babinski (1857—1932) opkaldt refleks, der består i, at tæerne ved berøring af fodsålen bøjer sig opad i stedet for som normalt nedad. Denne refleks er normal for helt spæde børn, men forsvinder i regelen ret snart. Hos voksne er den tegn på sygdom i det centrale nervesystem.

K. G-S.

Bacon, Francis (1561—1626), Baron af Verulam, engelsk filosof og statsmand. Kendt for sin nyformulering af filosofiens opgave, bl. a. i »Novum organum« (d. e. det nye redskab, i modsætning til Aristoteles's værk »Organon«). Udg. endv. »The advancement of learning« (1605) samt en række »Essays« om moralske og politiske spørgsmål. Videnskabens opgave er at forøge vort herredømme over naturen, og han betoner, at kundskab er magt. Fremgangsmåden må være den induktive, der fra iagttagelse af enkelttilfælde fører til opstilling af naturlove, og han bekæmper skolastikkens deduktive metode, der går ud fra almene begreber, hvis gyldighed ikke prøves i erfaringen. Man må frigøre sig for fordomme, de s.k. *idoler*, d. v. s. gøglebilleder, og dertil må man kende deres grund. Han opstiller fire arter: *Idola tribus* (stammens fordomme), der skyldes selve menneskenaturen, sanseorganernes unøjagtighed, erindringens upålidelighed, tilbøjeligheden til at opfatte naturen i menneskets lignelse; *idola specus* (hulens fordomme), der skyldes den enkeltes individualitet, hver ser fra sin hule; *idola fori* (torvets fordomme), der hovedsagelig skyldes sproget, som kan føre tanken vild, og *idola theatri* (teatrets fordomme), der skyldes traditionen. B.'s indflydelse på opdragelsen har væsentlig været indirekte, men ikke derfor ubetydelig. K. G-S.

Baden-Powell, Robert (1857—1941). Verdensspejderchef. »Ved at redde en mand reddes kun en enkelt; men red en dreng, og du redder en hel multiplikationstabel« (John Wanamaker). — Udfra denne hovedtanke grundlagde Robert Stephenson Smyth Baden-Powell i årene efter århundredskiftet spejderbevægelsen i England, hvorfra den siden har bredt sig ud over verden. — Han blev født i London 1857. Hans far var teolog og naturforsker, senere professor ved universitetet i Oxford, hans mor grandniece til Lord Nelson. Sammen med sine otte brødre og en søster levede han et sundt friluftsliv med sport og opdagelser i naturen. Under kostskoleopholdet i Charterhouse gjorde han sig bemærket som en livlig og talentfuld dreng. Han kunne tegne og digte og var den fødte fører i al slags idræt. Efter endt skolegang gennemgik han officersuddannelse, og i årene 1876—1910 gjorde han tjeneste ved hæren dels hjemme i England, dels — og navnlig — i Indien og Afrika. Han tjente sig hurtigt op gennem graderne. Hans indsats i Boerkrigen under belejringen af Mafeking (1897) gjorde ham især berømt. 52 år gammel tog han sin afsked som generalløjtnant for helt at hellige sig arbejdet for spejderbevægelsen. — Allerede som ung officer havde han søgt at mildne de stive og strenge militærreglementer, idet han lagde vægten på karakterudviklingen og evnen til at færdes frit og selvhjulpent under alle forhold. De skrifter og instruktioner, som i disse år foreligger fra hans hånd, blev grundlaget for den senere udformning af programmet for spejderuddannelsen. Hans hovedmål var et verdensbroderskab, og han var klar over, at arbejdet måtte gøres i den opvoksende slægt. Som verdensspejderchef rejste han over hele kloden som den altid utrættelige, myndige instruktør og organisator. Hans motto: Vær beredt! blev ledemotivet for al spejdervirksomhed. — Bistået af sin søster satte han også liv i pigespejderbevægelsen, hvis verdenschef blev hans hustru, Lady Baden-Powell, som i et langt ægteskab var hans trofaste medarbejder.

Litteratur: E. Th. Bjørn: Sir Robert Baden-Powell, 1924. Med litteraturfortegnelse. Samme: Eventyret om B.-P., 1941. Med oversigt over B.-P.s skrifter, H. Hartvig-Møller og Georg Bruun i Vor Ungdom, 1911.

Sv. P.

Badley, John Haden (f. 1865), eng. pædagog, lærer hos Cecil Reddie, Abbotsholme fra 1889 til 1893. Han havde arvet en formue, som han anvendte til køb af en ejendom, hvor han åbnede den første kostskole, Bedales (s. d.), fælles for piger og drenge. B. havde selv gennemgået Rugby public school; ideen til fællesskole fik B. ved et besøg i Norge. Han ledede Bedales, indtil han i 1935 trak sig tilbage efter at have omdannet skolen til en selvejende institution. Har udgivet: These Make Men's Lives, 1935. School Talks in Peace and War. A Schoolmasters Testament, 1937. The Will to Life, 1931. The Will to fuller Life, 1933. A. M. N.

Badminton, boldspil, der spilles med ketcher og fjerbold på en 13,40×6,10 m indendørs bane, der tværdeles ved et 1,52 m højt net. Det består i, at spillerne — i single 1 og i double 2 spillere på hver side af nettet — slår

bolden over på den modsatte banehalvdel, hvor modparten søger at returnere den. Bolden er »i spil«, indtil den har rørt banen. Den spiller, der slår bolden i modpartens banehalvdel, tilkendes enten et point el. serveretten til spillets fortsættelse. Den part, der først opnår et vist antal points, har vundet et sæt, og to sæt giver vunden kamp. Slagene udføres i en mængde variationer, lange og høje, korte og lave, hårde og bløde bolde, og bolde placerede efter talrige vinkler.

Af konkurrencespilleren kræves teknisk kunnen, hurtighed, beregning samt fysisk og psykisk kraft. Som motionsspil er det fortrinligt, og det kan som sådant dyrkes med udbytte og fornøjelse af spillere i alle aldre.

B. kan spores 2000 år tilbage. Fra Indien over England blev spillet ført til Danmark af »Skovshoved Idrætsforening« i 1925. Spillets udvikling og vækst her i landet har været kolossal. Dansk Badminton Forbund, der er stiftet 1930, har 1. 1. 1952 23.785 medl. i 461 foreninger. Danmark hører til verdens førende badmintonnationer.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. Dansk Badminton Forbunds Haandbog. Poul Hendrichsen: Badminton, 1945. P. J.

Bager. Det er nødvendigt, at en bagerlærling er nogenlunde kraftig. Behandlingen af dejgen og arbejdet med de store plader, på hvilke brødene slås op og bages, kræver gode kræfter; dertil kommer, at arbejdet i den stærke varme forlanger en god konstitution og et godt helbred.

Af hensyn til forekomsten af bagersnue og bagerasthma (mel-overfølsomhed) samt eksemer bør personer med overfølsomhedssygdomme el. arvelig disposition herfor frarådes faget.

Der uddannes næsten udelukkende drenge. Læretiden er normalt 4 år, men kan nedsættes til 3 år. I Kbh. (og provinsen) er lønnen i de 4 læreår henh. 18 (16), 20 (18), 24 (20), 28 (22) kr. pr. uge; får lærlingen kost og logi hos mesteren, er lønnen 14 (12) kr. mindre om ugen (1952). Lærlingen skal gå på teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve. Uddannelsen foregår kun i de almindelige håndværksmæssigt drevne bagerier (fintbrødsbagerier); på brødfabrikker uddannes ikke lærlinge. Lærlinge lærer bagning af franskbrød og andre arter af fintbrød, hvorved tillige læres brugen af ælte-, piske- og røremaskiner. Ang. konditor (s. d.).

På brødfabrikkerne anvendes kun voksen arbejdskraft, der er uddannet som fintbrødsbager.

Antal organiserede bagere i 1939: 5884, i 1950: 7566. Gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2449 kr., i 1949—50: 5803 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,53 kr., 1950: 3,28 kr. (provinsen: 2,87 kr.). Antal oprettede lærekontrakter i 1939: 398, i 1950: 499. Antal bagerier ved erhvervstællingen 1948: 4384.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Haandværk, I—II. (1944) bd. II s. 313. Dansk Haandværker-Stat. 1932, bd. I s. 47 ff. R. W. B.

Bagerier og konditorier. Af h. t. den hygiejniske fremstilling af brød, kager m. v. er arbejde i bagerier og konditorier forbudt enhver, der lider af en akut, smitsom febersygdom (herunder tarmbetændelse, halsbetændelse m. v.) el. af en smitsom el. blot udbredt hudsygdom på hoved, hals, hænder el. arme el. af smitsom sygdom i næsen, munden, svælget, strubehovedet el. lungerne. Samme forbud gælder personer, der har været udsat for smitte med epidemisk sygdom el. vides at være raske smittebærere. Arbejdets genoptagelse er afhængig af erklæring fra embedslægen.

Jvf. socialministeriets regulativ af 17. marts 1931 for bagerier og konditorier, § 13, B. P. B-e.

Bagger, Hedevig Christine (1842—1926), småbørnspædagog, grundlægger af Fröbelseminariet (s. d.), tog 1873 lærerindeeksamen, studerede senere ved universitetet med fransk som hovedfag og bestod 1876 institutbestyrerindeeksamen, blev 1879 gift med skolebestyrer, cand. philol. Sofus Bagger (s. d.) og oprettede 1880 en børnehave, der består endnu under navnet Hedevig Baggers børnehave. Det er Danmarks ældste børnehave i drift.

I 1885 påbegyndte hun et uddannelseskursus for børnehavelærerinder, der i 1904 fik navnet Fröbelseminariet. Dette ledede hun til sin død.

H. B. var en myndig og energisk forkæmper for de Fröbelske ideers udbredelse. Hun har bl. a. udgivet: Den danske Børnehave (1891), Friedrich Fröbel, et Livsbillede (1916), Smaabørnslærerinden (1920) og Friedrich Fröbels Teori og Metodik (1927).

Litteratur: Beretning om de samvirkende Frøbelske Institutioner 1880—1935. J. S.

Bagger, Jens Sofus Adeler (1848—1943), dansk skolemand, forkæmper for socialpædagogik.

S. B., der var født på Nørager ved Slagelse, blev i 1873 cand. philol., bestyrede derefter en privatskole på Frederiksberg i 7 år, hvorefter han fik ansættelse ved Kbh.s kommunale skolevæsen, blev inspektør ved friskolen i Istedgade og senere, fra 1907—1918 inspektør ved kommuneskolen i Vestervoldgade.

Sammen med sin første hustru Hedevig Bagger (s. d.) arbejdede han utrætteligt på at gøre børnehavesagen til en folkesag. Selv om det kan være svært at adskille de to ægtefællers indsats, kan det dog fastslås, at det var S. B., der lagde særligt eftertryk på den sociale side af småbørnsopdragelsen, og han blev pioner for den sammensmeltning af pleje og opdragelse, der betegnes

som socialpædagogik. Dansk Fröbelforening (1899) og Folkebørnehaveforeningen (1901) er væsentligt grundlagt på S. B.'s initiativ. Ved flere lejligheder rejste S. B. kravet om en udvidelse af folkeskolens område nedad, så den også kom til at omfatte børnehaven. Da Hedevig Bagger døde i 1926, var S. B. 78 år. Han overtog da ledelsen af Fröbelseminariet og ledede det i 15 år indtil 1941.

S. B. har udgivet flere pædagogiske skrifter, til dels sammen med Hedevig Bagger. Om Folkeskolens Reform (1890), Folkebørnehaven som Støtte for Hjem og Skole (1900), Folkeopdragelse 1—3 (1903—05), Det første Skoleaar (1909). J. S.

Bagsværd kostskole, s. Kostskoler.

Baldwin, James Mark (1861—1934), amerikansk filosof og psykolog. Har været prof. ved flere universiteter og især interesseret sig for forskningens organisation, bl. a. for indførelsen af en ensartet terminologi. B. anses for en af den eksperimentelle psykologis banebrydere i USA. Han indrettede de psykol. laboratorier i Toronto, Princeton og Johns Hopkins og grl. s. m. I. M. Cattell 1895 tidsskr. Psychological Review. Kendt er hans »Dictionary of philosophy and psychology«, 1901—06. Både i hans psykologiske og sociologiske forskning er udviklingstanken hans ledende synspunkt, hvilket bl. a. kommer til orde i »Mental development in the child and in the race«, 1895. »Thought and Things, or Genetic Logic«, 3 bd., 1906—11. K. G-S.

Balletskole, Det kgl. Teaters, består af to skoler: *Danseskolen* og *Læseskolen.* Den første stammer fra Galeottis tid i det 18. årh., men fik først fastere form under August Bournonville fra 1830.

Læseskolen er af yngre dato. Eleverne var altfor længe henvist til at søge skolekundskaber privat, hvilket ville sige, at de, der som oftest kom fra fattige hjem, ingen fik. 1857 ændredes dette forhold, idet læseskolen i dens første beskedne form oprettedes.

Danseskolen ledes af en solodanser. Den kgl. ballets balletmester foretager hvert år i samarbejde med denne optagelse til danseskolen efter bestemte balletttekniske krav. I maj måned hvert år møder der c. 175 småbørn (i reglen i 6—7 års alderen), der ønsker optagelse. Der antages årligt mellem 10 og 12 elever, og et noget lign. antal forlader p. g. a. uegnethed skolerne og teatret med sommerferiens indtræden.

Danseskolens elever, der også er læseskolens, er inddelt i 3 træningshold. Eleverne er fra 6—16 år. De to første hold undervises under eet en time hver formiddag fra kl. 9—10, det tredje hold ligeledes en time hver formiddag fra kl. 10—11, medens de ældste går på de voksnes træningsskole som aspiranter med en times træning hver formiddag.

Danseskolen og læseskolen er adskilte fra hinanden med hver sin leder. Dog råder der det særlige forhold, at, da teatrets prøvetid ligger mellem kl. 11 og 16, næsten daglig enkelte el. flere elever, til tider hele klasser, tages ned til sceneprøver og andre prøver indenfor dette tidsrum; hvilket selvsagt i høj grad vanskeliggør arbejdet på læseskolen.

Kravene, der stilles til *læseskolen,* er folkeskolens. Disse krav opfylder skolen og når i en del discipliner udover folkeskolens krav som f. eks. i sprog.

Læseskolen består af en formiddagsskole og en eftermiddagsskole. I formiddagsskolen går de første to skoleårs elever, der undervises i en 2-årig klasse. Undervisningstiden strækker sig fra kl. 10.30 til 13.30. Denne 2-årige klasse har 18 timers undervisning ugentlig i samme discipliner som folkeskolen.

Den øvrige del af skolen er på grund af danseskole og øvrig teatertjeneste eftermiddagsskole, der arbejder henh. fra kl. 11.30 til kl. 15.35 og fra kl. 12.30 til kl. 16.30. Den er inddelt i 4 2-årige klasser, således at skolen i alt har 5 2-årige klasser.

2. kl. har 22 ugl. timer, medens 3., 4. og 5. klasse alle har 24 ugl. timer. Skolen er altså 10-årig. Den gennemsnitlige klassekvotient ligger omkring 10.

I 1935 blev skolens forhold lagt om, og nye skolelokaler samt opholdsstuer, sminkeværelser, badeværelser og andet mere byggedes, således at den lille skole i det ydre fremtræder under friske og moderne forhold. Skolelokalerne, der ligger i 6. sals højde, er lyse med store vinduer mod syd. Nye, moderne samlinger er anskaffede og udvides stadig. Til skolen hører til brug i børnenes fritid en pigeside og en drengeside med store, lyse opholdsstuer med moderne møbler, sminkestuer og asfalterede legepladser over de to kolonnader i 6.—7. sals højde.

Som omtalt undervises der i folkeskolens almindelige discipliner. En af forskellene ml. folkeskolens og denne lille skoles fag er, at der ikke undervises i matematik og kemi, (dog undervises i fysik), samt at ballettens læseskole i forhold til folkeskolen har en udvidet undervisning i sprog, nemlig 6 år engelsk, 6 år tysk og 4 år fransk.

Skolen har 1 forstander og 12 andre lærere, der for størstedelens vedkommende i forvejen underviser i andre skoler. O. B-p.

Bandager er støtteredskaber, der har til opgave at afstive ryg, underliv el. lemmer. De forfærdiges som hovedregel af særlig oplærte personer (bandagister), og som oftest efter ordination af en læge.

Der kan efter forskellige regler i socialreformen ydes hjælp til betaling af udgifterne ved anskaffelse af bandager (s. Vanføreforsorg og Vanføres behandling). V. S. N.

Bang, Niels H. (1857—1934), dansk skolemand og filosof. Efter teologisk (cand. theol. 1880) og filosofisk studium blev B. lærer i den højere skole, først i provinsen derefter i Kbh. Lærer i pædagogik ved Femmers seminarium. 1897 dr. phil. på afhandlingen: »Begrebet Moral, Analyse og Kritik.« 1900 blev B. viceskoledirektør ved Kbh.s skolevæsen, 1915—19 skoledirektør. Fratrådte efter eget ønske. B. var en i god forstand moderne pædagog, fremsynet med forståelse af, at skolen bør fremme den individuelle udvikling, så vidt det er muligt, og at selvvirksomheden må øges. B. var virksom ved oprettelsen af den kommunale mellemskole i Kbh. og så med tilfredshed enhedsskoletankens sejr. Han var stærkt interesseret i lærernes uddannelse og direkte medvirkende ved oprettelsen af faglærerindeeksamen. Sine tanker om opdragelse nedfældede B. i talrige afhandlinger i tidsskriftet »Vor Ungdom«, hvis redaktør han var 1904—15. Andre litterære arbejder fra hans hånd er: »Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie« 1899. Videre »Opdragelse og Undervisning i det nittende Aarhundrede«, 1921, hvori B. bl. a. viser stor skepsis over for yderliggående amerikanske skoleforsøg. I sidstnævnte arbejde kommer tillige hans store interesse for ungdommens adgang til værdifuld fortsættelsesundervisning til orde. Skolens forhold til folkekirken optog ham meget. Fuldstændig frigørelse fra kirken syntes ham det rette. Chr. H. B.

Baptisternes folkehøjskole, s. Højskole.

Barber, s. frisørfaget.

Barnardo, Thomas John (1845—1905), engelsk filantrop og læge. B. var født i Dublin, og blev tidlig kristelig vakt og tog del i arbejdet blandt fattige børn, f. eks. som lærer i en »pjalteskole« og i søndagsskole. Medens han studerede medicin i London for at uddanne sig til lægemissionær, fik han et dybt indblik i den forfærdelige nød og elendighed, som på den tid herskede i Østlondons fattigkvarterer, og i 1867 åbnede han et hjem for fattige drenge, hvor disse kunne få undervisning og mad, og i 1870 åbnedes i Stepney Causeway et optagelseshjem, hvor hjemløse drenge kunne få ophold, indtil de kunne anbringes i pleje el. til uddannelse. I 1873 påbegyndtes et hjem for piger i Ilford i en udkant af London, og dette udviklede sig til en hel lille by med små børnehjem. Drengehjemmet i Stepway blev snart for lille, og store udvidelser fandt sted, også for at give plads til institutionens administration, og der blev senere åbnet nye hjem uden for London til udd. af drenge i håndværk og til søfart.

Virksomheden blev båret frem ved hjælp af frivillige bidrag, der efterhånden kom til at andrage meget store årlige beløb. Grundprincippet for B. var, at intet nødstedt barn, der trængte til hjælp, måtte afvises (The ever open door). Allerede tidligt kom B. ind på den tanke at sende børnene til Canada, når de havde tilbragt en tid i et af optagelseshjemmene. De fik da efter ankomsten til Canada uddannelse i landbrug el. industrielt arbejde, for pigernes vedk. dog navnlig i husholdning, og der søgtes forbindelse med gode plejehjem, som ville give børnene et fremtidigt hjem. B. var også virksom i bekæmpelsen af drikkeriet og oprettede kafeer for ungdommen, hvor der ikke blev serveret spiritus.

Virksomheden er fortsat i stort omfang også efter dr. B.s død og har på mange måder været banebrydende for filantropisk arbejde til fordel for ulykkeligt stillede børn og unge.

Litteratur: Memoirs of the late dr. Barnardo by mrs. Barnardo and James Marchaut, 1907. Aarsberetninger fra Barnardo-hjemmene. Holger Budde-Lund: Dr. Barnardo, Børnenes Ven, 1925. O. Skj.

Barnefader, ældre populært udtryk for en fader til et barn født uden for ægteskab. Børnelovene af 1937 taler om fader, når faderskabet er fastslået. En mand, der kun er bidragspligtig, betegnes ikke som fader. T-J.

Barnefødsel i dølgsmål, s. dølgsmål, Fødsel i.

Barnemord. Medens drab af et barn i almindelighed straffes på samme måde som drab af voksne, indeholder straffeloven af 1930 § 238 en bestemmelse om en lavere straf for den moder, der under el. straks efter fødselen dræber sit barn, og det må formodes, at hun har handlet i nød, af frygt for vanære el. under påvirkning af en ved fødselen fremkaldt svækkelse, forvirring el. rådvildhed. Hvis forbrydelsen ikke fuldbyrdes, og barnet ikke har taget skade, kan straf bortfalde. Det kan bemærkes, at såvel den gifte som den ugifte moder falder ind under denne bestemmelse. Aa. H.

Barneplejerske. Den unge pige, som vil uddannes til b., må have udpræget sans for renlighed og hygiejne samt kærlighed til børn. Uddannelsen, der varer mindst 1 år, kan erhverves på en lang række børnehjem og vuggestuer fordelt over hele landet. (Ang. statsaut. b. se ndf.) Disse institutioner er dels private, dels kommunale og dels statslige. For de børnehjem, der er tilknyttet »Foreningen af statsanerkendte Spædbørnshjem« og »Foreningen af Ledere af Vuggestuer og Småbørnsstuer« (herunder hører ikke de kommunale hjem) gælder flg. regler: Eleven skal være fyldt 18 år ved antagelsen, være sund og rask (attesteres ved lægeattest); ansøgningsskema udleveres på hjemmene. Eleven skal forpligte sig til 1 års tjeneste (incl. 3 mdr.s prøvetid). Udover barneplejen og det på hjemmet forefaldende arbejde deltager eleven i undervisning i sundhedslære, teoretisk barnepleje og sygdomslære, beskæftigelse af småbørn samt børnepsykologi og nogle timer i etik. Efter 1 års tilfredsstillende tjeneste har eleven ret til at

få tildelt diplom for 1 års barnepleje. — Der findes endv. en 3-årig uddannelse med udvidet undervisning i børnesygdomme, børnepsykologi, børneforsorg, regnskabs- og bogføring samt etik og med hospitalstjeneste og tjeneste i børnehave. Ved arbejds- og socialmin. bek. af 10. okt. 1951 er reglerne for udd. fastlagt efter foranstående retningslinier. Den der har gennemgået den 3-årige udd. og bestået den afsluttende prøve har ret til betegn. statsaut. b. Barneplejeskolen ledes af et af ministeriet beskikket skoleudvalg.

De kommunale dag- og optagelseshjem i Kbh. antager unge piger i 19—20 års alderen til 1 el. 3 års uddannelse med en undervisningsplan, der minder om ovennævnte.

De økonomiske forhold i uddannelsestiden er ret uensartede for de forskellige børnehjem, idet disse betaler eleverne fra 50 til 150 kr. mdl. + i almindelighed fri station og uniform; enkelte private børnehjem tager betaling for uddannelsen. R. W. B.

Barnesprog, s. Børns sprogudvikling.

Barnets dag, s. Barnets hus.

Barnets hus, Rødovre, selvejende institution under egen bestyrelse, grundlagt 1919 særlig på initiativ af fru *Margrethe Nielsen,* formand for De samvirkende Forældreforeninger, med det formål for en ringe betaling at modtage nødstedte børn, som trænger til hjælp p. g. a. pludselig indtruffet sygdom el. dødsfald i det naturlige hjem, el. fordi forsørgeren af anden grund midlertidig er ude af stand til at klare barnets opdragelse.

B. h. har opr. og driver med statstilskud et optagelseshjem i Rødovre med plads til 65 børn, hvoraf 16 spæde, og fra 1944 et optagelseshjem i Munkerup for 30 børn. B. h. opnåede hurtigt statstilskud og statsanerkendelse, en væsentlig del af udgifterne dækkes gennem en årlig indsamlingsdag i hovedstaden »Barnets Dag« samt gennem en biografteaterbevilling i Kbh. O. Skj.

Barnets højskole, s. Højskole.

Barnets legemlige udvikling, s. Vækst og vægt.

Barn født i ægteskabet, s. Ægtebarn.

Barn uden for ægteskab. Lov nr. 131 af 7. maj 1937 om b. u. f. æ. giver ikke nogen definition af, hvilke disse er. Det må udledes af, hvilke der er ægtebørn (s. Ægtebarn), således at alle børn, der ikke anses som ægtebørn, er født »uden for ægteskab«. Barnets retsstilling i forhold til forældrene er efter loven den samme som ægtebarnets, medmindre loven udtrykkelig fastslår andet. Forholdet til moderen er som et ægtebarns. Forholdet til faderen (ikke til en mand, der alene er bidragspligtig) er omtrent som et ægtebarns for børn født efter 31. dec. 1937, (medens retsstillingen for børn født før 1. jan. 1938 er langt ringere).

Når faderskab (s. d.) er fastslået: 1) kan barnet tillægges enten moderens el. faderens familienavn — uden at han spørges derom, (s. Navn, Navneforandring), 2) det får arveret efter faderen og hans slægt som et ægtebarn (se Arv), 3) det bliver uden videre ægtebarn, såfremt forældrene gifter sig med hinanden (s. Legitimation) og 4) det kan pålægges faderen at betale bidrag til barnet (s. Bidrag til børn). (Se endv. Avlingstid; Fosterets arveret; død, Bidragspligtigs; Forældremyndighed; Mødrehjælpsinst.). T-J.

Barselfærdsbidrag, s. barsel, Hjælp i forbindelse med.

Barselhjælp fra sygekasse. Bestemmelserne herom findes i folkeforsikringslovens § 19 og i sygekassernes vedtægter, § 9.

I barseltilfælde skal kasserne yde:

1) *Fri jordemoderhjælp ved jordemoder,* som kassen har overenskomst med, og de ved fødslen nødvendige forbindsstoffer. Der er opr. overenskomst mellem kasserne og Dansk Jordemoderforening, og enhver jordemoder, der er medlem af sin forening, kommer derfor i betragtning ved ydelse af fødselshjælp på sygekassens regning. Forud for fødslen skal medlemmet rette henvendelse til kassen og få et bevis fra denne til jordemoderen om, at medlemmet er berettiget til at nyde jordemoderhjælp for kassens regning.

2) *Nødvendig lægehjælp og sygehusbehandling.* Nødvendig lægehjælp ydet af sygekasselæge betaler kassen i overensstemmelse med taksten i vedkommende overenskomst mellem sygekasser og læger. Indlægges en barselpatient på sygehus o. lign. af lægelige grunde, betaler kassen for *opholdet* på samme måde, som når pt. indlægges p. g. a. sygdom(s. Sygehushjælp fra sygekasse). Indlægges en fødende kvinde på sygehus o. lign. af andre grunde end lægelige, f. eks. fordi forholdene i hjemmet er sådanne, at fødslen ikke på forsvarlig måde kan foregå dér, er betalingen for *opholdet* kassen uvedkommende. Fødselshjælp, der ydes under ophold på sygehus, betaler kassen, men således, at hjælpen ikke kan overstige, hvad tilkaldelse af jordemoderhjælp til pt.s hjem ville have kostet, med mindre sygehusets takstregulativ har en særlig takst for fødselshjælp; i så fald betaler kassen efter denne takst.

3) *Dagpengehjælp.*

a) I de første 14 dage efter fødslen ydes en daglig pengehjælp af samme størrelse som den dagpengehjælp, medlemmet har sikret sig i sygdomstilfælde. Udstrækkes barselsengen udover 14 dg., ydes denne pengehjælp fortsat, sålænge barselpatienten er sengeliggende; medens sådan hjælp ydes, kan medlemmet ikke oppebære den under 3 b nævnte hjælp.

b) Til kvinder, hvem det iflg. lovgivningen om arbejderbeskyttelse er forbudt at arbejde en vis tid efter fødslen, ydes der i 3.—4. uge efter fødslen en dagl. pengehjælp.

Denne hjælp ydes videre i 5.—6. uge efter fødslen, hvis kvinden holder sig borte fra sit arbejde af hensyn til diegivningen.

c) Hjælp af samme størrelse kan i de sidste 8 uger før fødslen udbetales til kvinder, der er beskæftiget ved arbejde, for hvilket der iflg. lovgivningen om arbejderbeskyttelse gælder regler om barselhvile (sammenlign 3 b). En betingelse for hjælpens udbetaling er, at det ved lægeattest, der må betales af medlemmet selv, godtgøres, dels at fødslen kan antages at ville finde sted indenfor 8 uger, dels at kvinden af denne grund må antages ikke at kunne udføre sit sædvanlige arbejde uden skade for sig selv el. fosteret, og endelig at svangerskabet ikke er sygeligt forløbende.

Hjælpen vil evt. kunne udbetales, selv om vedk. var arbejdsløs, da hun henvendte sig til lægen om nævnte erklæring. Det kræves i så fald, at medlemmet skal have »normal tilknytning til faget«. Afgørelsen heraf beror på et skøn i det enkelte tilfælde.

De kvinder, der falder ind under reglerne i 3 b og c er navnlig dem, der er beskæftiget i egentlige fabriksvirksomheder, i større håndværksvirksomheder og i bagerier og konditorier. Er der på virksomheden ophængt »Fabriksopslag A« el. »Fabriksopslag B«, falder en i virksomheden beskæftiget kvinde ind under reglerne om barselhvile og kan komme i betragtning ved den under 3 b og c omtalte hjælp. Er der tvivl om, hvorvidt den virksomhed, som pågældende kvindelige medlem er el. var beskæftiget ved, omfattes af reglerne om barselhvile, kan forholdet søges oplyst ved henvendelse til den stedlige fabrikinspektør.

For adgangen til al b. gælder en ventetid af 10 mdr. fra optagelsen. Lægehjælp el. sygehusbehandling, som må ydes, fordi svangerskabet er sygeligt forløbende, betragtes som sygehjælp, og denne hjælp falder ind under den sædvanlige ventetid for sygehjælp, 6 uger, evt. 6 mdr., s. Sygekassehjælp.

Om de almindelige vilkår for adgang til kassernes barselhjælp, s. Sygekassehjælp. Om fribefordring af jordemoder, s. Fribefordring for sygekassemedlemmer.

Litteratur: Haandbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 382 ff., 1945.

K. A. S.

barsel, Hjælp i forbindelse med. En række lande har i overensstemmelse med vedtagelse på Washingtonkonventionen 1919 vedtaget forbud mod kvinders arbejde i forbindelse med fødsel. I Danmark er det iflg. lovgivning om arbejderbeskyttelse forbudt kvinder, der arbejder i fabrik el. bageri, at arbejde i 4 uger efter fødslen, og de har adgang til frihed i 8 uger før fødslen ventes, såfremt det godtgøres ved lægeattest, at det vil være til skade for kvinden el. fostret at fortsætte arbejdet. (S. Barselhjælp fra sygekasse). I den periode hvori det er kvinden forbudt at arbejde, er det sociale udvalg forpligtet til i trangstilfælde som særhjælp (s. d.) at udbetale den ikke sygeforsikrede kvinde den fornødne hjælp.

For kvindelige tjenestemænd gælder efter tjenestemandsloven af 6. juni 1946 den regel, at utjenstdygtighed p. g. a. svangerskab og fødsel regnes som sygedage, og hovedreglen er herefter, at kvinden får fuld løn i denne periode.

For funktionærer gælder det, at arbejdsgiveren er pligtig at betale 1/2 løn fra arbejdsudygtighedens indtræden indtil 1 md. efter fødslen, dog højst 3 mdr. før denne. Det samme gælder, uanset funktionæren ikke er arbejdsudygtig, såfremt arbejdsgiveren ikke mener at kunne beskæftige hende. (S. afskedigelse p. g. a. svangerskab, Forbud mod).

Til enligtstillede kvinders barselfærd kan der efter privatretlige regler pålægges faderen el. den bidragspligtige særligt bidrag. Disse barselfærdsbidrag kan udbetales forskudsvis gennem kommunen med (1952) kr. 44.— uanset hvor i landet fødslen finder sted.

Finder fødslen sted på rigshospitalet el. fødselsanstalten i Århus, er den uden udgift for moderen, og barselfærdsbidrag pålægges derfor normalt ikke og kan ikke udlægges forskudsvis gennem det offentlige. Til moderens underhold 2 mdr. før og 1 md. efter fødslen pålægges der ligeledes manden et bidrag, der fastsættes efter parternes økonomiske forhold, men aldrig kan komme ned under det s. k. normalbidrag, der f. t. (1952) udgør kr. 71.—, 60.— og 50.— mdl. henh. for Kbh., købstæder og landkommuner. Det således pålagte normalbidrag kan udbetales forskudsvis gennem kommunerne.

Er moderen syg og uarbejdsdygtig p. g. a. svangerskab el. fødsel, kan bidrag pålægges indtil 4 mdr. før og 9 mdr. efter fødslen.

De omtalte bidrag tilkommer moderen, selvom barnet er dødfødt.

Til den kvinde, der aborterer, kan der pålægges faderen et passende bidrag til de med aborten forbundne udgifter. v. s.

Barselhvile, s. barsel, Hjælp i forb. med.

Baseball, et rundboldlignende spil, blev organiseret i U.S.A. i 1839 og indført i Danmark i 1923 af John Hansen i form af »Softball« d. v. s. b. med blød bold.

Spillepladsen, der er rektangulær, er i hvert hjørne forsynet med en *base* (helle el. fristed). Afstanden mellem baserne varierer fra 10 til 15 m efter spillernes alder.

Det spilles af 2 hold på 9 spillere. Det ene hold optræder som markspillere, mens det andet hold, een ad gangen, optræder som slåer, for straks efter at bolden er blevet rigtigt ramt at fortsætte spillet som løber. Det gælder for løberen at fuldføre et løb (score et point) ved at berøre 1, 2, 3 og homebase (startsted). Det gælder for markspillerne om at gribe slåeren ud el. sætte løberen ud af spillet ved at få fat i den slåede bold og kaste den til en basevogter

(d. v. s. markspiller ved et af baserne), inden løberen når at berøre baset. Når det lykkes markspillerne at få 3 mand »out« ved at gribe eller kaste dem ud, bytter holdene plads. Til en kamp hører der 9 innings (indlege) til hvert parti.

Spillet giver stor sikkerhed i at gribe og kaste og slå. Det opdrager sine udøvere til at tænke og handle hurtigt. Det er fornøjeligt både for begyndere og viderekomne uden hensyn til alder. Finlands nationalspil *bobold* er et baseball-lign. spil, d. v. s. typen er som det danske rundbold; efter et gyldigt slag skal der løbes ml. to fristeder.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. John Hansen: Baseball. P. J.

Basedow, Johann Bernhard, (1724—90), tysk pædagog, grundlægger af filantropismen (s. d.). Hans barndoms miljøforhold ligesom de arvelige forhold har været ret ugunstige for B. Han flygtede hjemmefra og tilbragte en tid hos en holstensk læge; senere studerede han i Hamburg og Leipzig, hovedsagelig teologi og filosofi, hvorefter han var huslærer nogle år og bl. a. skrev doktorafhandling om sin undervisningsmetode. 1753 blev han på Klopstocks foranledning professor i moralfilosofi ved akademiet i Sorø, men måtte 1761 forflyttes, fordi han havde vakt anstød både ved sine teologiske skrifter og sit privatliv. Efter nogle års teologiske stridigheder vendte han sig atter til pædagogikken og udsendte 1768 »Vorstellung an Menschenfreunde und vermögende Männer über Schulen, Studien und ihren Einfluss auf die öffentliche Wohlfahrt«. I løbet af kort tid indsamledes et betydeligt beløb, og B. kunne begynde at udarbejde sine planlagte værker, først »Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker«, 1771, og senere »Elementarwerk« i fire bind, 1774, sidstnævnte med en række kobberstik af Chodowiecki. Det skulle indeholde »et ordnet forråd af al nødvendig kundskab til ungdommens undervisning fra begyndelsen til den akademiske alder, til belæring af forældre, skolelærere og hovmestre, til nytte for enhver læser, som vil fuldkommengøre sin viden« sammen med en fransk og latinsk oversættelse; i flere henseender en efterligning af Comenius's »Orbis pictus«. I 1771 var B. blevet kaldet til Dessau for at oprette en mønsterskole efter sine ideer, og her åbnedes 1774 det første »Philantropinum«, d. v. s. en menneskevenskabets skole. Tilslutningen var ikke stor, og for at demonstrere sin metodes fortræffelighed lod han i 1776 afholde en højtidelig eksamen. Herefter steg elevtallet til 52 i 1782, men sank derefter igen, så filantropinet måtte lukke 1793. B. var iøvrigt kun selv leder til 1778.

B. er ikke som Rousseau kultur- og samfundsreformator, men ønsker først og fremmest menneskeheden oplyst. Oplysningen vil føre til, at skrankerne mellem konfessionen og nationerne vil falde. Tænkningen og livet skal ordnes efter nyttehensyn, men det er almennytten, han har for øje. Oplysningen skal udbredes til alle stænder, og han udkaster planer til en almindelig folkeoplysning, opretholdt af staten og uafhængig af kirken. Trods sin høje vurdering af oplysningen giver han dog den moralske opdragelse forrangen for den rene undervisning, og her er ikke belæring, men øvelse hovedsagen. Han er tilhænger af, at børnenes interesse, f. eks. for leg, imødekommes så meget som muligt, vil hellere, at de lærer få, men nyttige ting grundigt end mange ting på en uordnet måde.

Billedet af B.'s personlighed er mærkelig blandet. Hans pædagogiske tanker er i mange henseender præget af sund sans, men i sin fremstilling og sine organisationsplaner kan han undertiden virke som en ikke altfor nøgtern projektmager el. ligefrem charlatan. Som helhed har han dog utvivlsomt gennem sine tanker — mere end gennem sin praktiske virksomhed som skoleleder — virket fremmende på den pædagogiske udvikling. K. G-S.

Basic English er navnet på et stærkt simplificeret engelsk, der kun består af 850 ord, hvortil kommer internationale fagudtryk, der i alt bringer det nødvendige gloseforråd op på et antal af c. 1000 ord.

Cambridge er hjemstedet for B. E. I begyndelsen af 20'erne påbegyndte professor C. K. Ogden i spidsen for en kreds af sprogligt interesserede akademikere denne simplifikation af modersmålet, og gennem 10 år arbejdedes der på at finde de mest almindelige og mest uundværlige ord, der så igen ved yderligere forenkling og ved hjælp af omskrivninger og afledninger førte til det færdige resultat »850 Ords Engelsk« el. »Basic English«. Fremtrædende sprog- og videnskabsmænd, forfattere og ledende handelsfolk i mere end 20 forskellige lande har anerkendt denne forenklede form af engelsk, som efter deres mening bedst kan imødekomme de fordringer, der må stilles til et internationalt sprog og samtidig være en genvej til »Standard Engelsk«.

Alle hidtidige forsøg på at konstruere et kunstigt internationalt sprog er i større el. mindre grad mislykkedes i praksis, men på basis af et sprog, der i forvejen tales af mere end 180 mill. mennesker, spredt over en fjerdedel af verden, og som er administrationssprog for 500 mill., og desuden forstås i de fleste handelscentrer og havnebyer, er der med B. E. skabt et levedygtigt hjælpesprog, der kan byde et virkeligt grundlag for samkvem nationerne imellem på handelens og det daglige livs områder.

Af de 850 ord i B. E. er de 600 navneordsformer, de 150 er navne på egenskaber, og de øvrige ordklasser er repræsenteret af resten.

Særlig iøjnefaldende er den stærke re-

duktion af verbernes antal; der findes af disse kun 18 (come, get, give, go, keep, let, make, put, seem, say, see, send, take, be, do, have, may og will). Ved sammensætning med forholdsord (præpositioner) erstatter disse 18 verber flere tusinde andre. Hukommelsesarbejdet med at lære gloser er i B. E. indskrænket til et minimum, udtale- og stavevanskeligheder ligeledes.

Siden B. E. i 1932 fremtrådte også herhjemme i færdig skikkelse, har der med held været undervist deri i den danske folkeskole og ved flere privatkursus.

Litteratur: C. K. Ogden: Basic English, 1932. Samme: Basic by Examples, 1933. P. Boisen og V. A. Christensen: Basic Engelsk for Danske, 1933. K. Taylor og A. Lerche: Basic Engelsk for Folkeskolen I—II, 1935. Rees Taylor: Short Stories in Basic English, 1935. K. Taylor: Basic Engelsk for Begyndere, 1938.

P. B.

Bechterev, Vladimir (1857—1927), russisk fysiolog og psykolog, sammen med Pavlov repræsentant for den s.k. refleksologi (s. d.), der vil studere menneskers og dyrs adfærd rent objektivt og uden antagelse af psykiske faktorer. Med opdagelsen af de betingede reflekser, af B. kaldt associationsreflekser, mente han grundlaget givet for en forklaring af al adfærd som et kompliceret system af reflekser, og synspunktet blev også anvendt på socialpsykologiske fænomener. Værker bl. a. »Objektive Psychologie«, 1913, »Emotions as somato-mimetic reflexes« (i »Feelings and emotions«, 1928), »General bases of human reflexology«, 1926. K. G-S.

Beck, Ludvig (1866—1948), lærer, forstander for skolehjem. Cand. theol. 1890, kommunelærer i Kbh. 1891—94, seminarielærer i Silkeborg 1894—1900, forstander for optagelseshjemmet på Ourø 1900—1907, derefter for Flakkebjerg ungdomshjem 1907—23, 1923—33 forstander for skolehjemmet Holsteinsminde, leder af Hindholm højskole (Barnets Højskole) 1934—41. L. B. har øvet betydelig indflydelse på udformningen af opdragelsen af vanskelige børn, og adskillige forstandere for danske opdragelseshjem har fået deres uddannelse hos L. B. O. Skj.

Bedales, kostskole for piger og drenge, åbnedes i 1893 i Bedales i Yorkshire, men måtte p. gr. a. pladsmangel flytte til Petersfield i Hampshire i 1900. Stifteren Badley (s. d.) ville ikke have mere end 240 elever, deraf c. 60 i juniorafd. Skolen var delt i 3 afd. efter børnenes alder og sengetid. Seniorafdelingen havde børn fra 10—17 år.

Undervisningen har været præget af Dalton-planen med udpræget hensyntagen til den enkelte elev. Bedaleselever har klaret sig udmærket på universiteterne, skønt de ikke har fået så mange timers undervisning som andre børn.

B. er den første kostskole for både piger og drenge og den har sammen med Abbotsholme (s. d.) indledet en ny æra i den ny opdragelses historie. En af dennes kendteste ledere, Laurin Zilliacus (s. d.), var lærer på B. 1915—23. A. M. N.

Beder gartnerskole, s. Havebrugsskoler.

Befalingsmandsuddannelse i hæren, s. Hæren.

Befalingsmandsuddannelse i søværnet, s. Søværn.

Befolkning. Ved et områdes b. forstås de mennesker, som på et vist tidspunkt opholder sig i området (faktisk b.) el. som har fast bopæl i dette (bosiddende b.). I finsk statistik anvendes undertiden den hjemmehørende b., der omfatter alle, der er optagne i kirkebøgerne, uanset om de stadig opholder sig i landet.

B.ens størrelse og sammensætning har stor betydning for produktionsmuligheder og fordelingsprincipper, ligesom b.'sforholdene i politisk urolige tider kan være udslaggivende. B.'sproblemet, som Malthus rejste det i 1798, var spørgsmålet om den absolutte størrelse af et lands b., og dette har som problemet overbefolkning el. som en diskussion om den optimale b., stået på dagsordenen siden.

I de sidste årtier har det dog mere været sammensætningen, navnlig efter køn og alder, der har fanget opmærksomheden. Det skyldes dels tabene i de store krige, hvorved der navnlig i Tyskland er skabt en aldersfordeling, der rummer store problemer, og dels udviklingen i fødselshyppighed og dødelighed. Gennem det 19. årh. svingede fødselshyppigheden (s. d.) i Danmark omkr. 31 promille, medens dødeligheden var faldende og den gennemsnitlige levealder tilsvarende stigende; b.'stallet voksede derfor jævnt, og aldersfordelingen undergik ikke større forandringer. Fra århundredskiftet og fremefter faldt fødselshyppigheden imidlertid næsten konstant — fra 30,2 promille i 1891—1900 til 17,3 promille i 1933. Faldet var så stærkt, at det ene års fødselskuld gennemgående var mindre end det foregående og også mindre, end forældregenerationens fødselskuld havde været. Det medførte dels, at man kunne forudse, at folketallet fra et vist tidspunkt ville gå tilbage, dels at aldersfordelingen forrykkedes således, at den procentvise andel af børn og unge blev mindre, og de ældres andel større. Dette betød i første omgang en samfundsmæssig lettelse, idet de forsørgedes andel faldt, men siden, når de store generationer kom i aldersrentealderen, og de små generationer var i forsørgeralderen, ville forsørgerbyrden blive betydeligt større, end den hidtil havde været. Samtidig ville de forskellige aldersklassers forrykkede størrelsesorden medføre vanskeligheder på arbejdsmarkedet, hvor arbejde, der hidtil var udført af ung arbejdskraft, måtte overtages af ældre, og forskydningen indenfor de produktionsgrene, for hvis afsætning enkelte aldersklasser har særlig betydning.

Den siden 1933 skete stigning i fødselshyppigheden, der har været særlig stærk siden 1941, men som fra 1945—46 afløstes af en vis tilbagegang, har i nogen grad formildet det skræmmende billede, som 1930'ernes b.'steoretikere måtte tegne. Faren for nedgang i folketallet synes således foreløbig at være overstået. Derimod vil der i en lang årrække være vanskeligheder af forskellig art som følge af den ved de små fødselsårgange skabte uligevægt mellem aldersklasserne.

Ved den sidste folketælling, hvorfra der er offentliggjort fordeling af befolkningen efter alder, og som foretoges i 1945, var Danmarks b. 4.045.000, hvoraf 997.000 var under 15 år, 303.000 mellem 15 og 20, 2.403.000 mellem 20 og 65 og 338.000 over 65 (4000 havde ikke angivet alder). I nedenstående opstilling er aldersfordelingerne for 1890, 1945 og 1990 sammenlignet. Tallene for 1990 her og nedenfor er beregnet på grundlag af folketællingen i 1940 og fødsels- og dødelighedserfaringerne fra årene 1936—40. En beregning med udgangspunkt i 1945 og 1941—45 ville give noget gunstigere resultater, men er udeladt, da man næppe kan være sikker på, at den skete stigning i fødselshyppigheden vil være varig, og beregningen alene skal tjene til at vise tendenserne i udviklingen.

	1890 p. m.	1945 p. m.	1990 p. m.
Under 15 år	348	247	209
15—20 -	90	75	70
20—60 -	460	552	528
60—65 -	32	42	54
Over 65 -	70	84	139
Ialt	1000	1000	1000

Tallene illustrerer det foran anførte om b.'sudviklingen, og de udviklingstendenser, der er forårsaget af nedgangen i fødselshyppigheden, fremgår endnu tydeligere af antallet af forsørgede pr. 100 forsørgere, som 1890 var 92 (hvoraf 75 børn og unge), 1945 64 (hvoraf 47 børn og unge) og 1990 vil blive 70 (hvoraf 42 børn og unge). Alle personer under 15 og over 65 og halvdelen af personerne mellem 15 og 20 og mellem 60 og 65 er regnet som forsørgede. Forsørgerbyrden har således været faldende p. g. a. nedgangen i børnetallet, men vil nu stige p. g. a. de gamles stadig større andel. Det samme kan ses i diagrammet (se spalte 152), der viser b.'spyramiderne for årene 1890, 1940 og 1990, hvor de vandrette rektangler angiver antallet af personer i 5 års aldersgrupper. De helt forsørgede aldersgrupper er angivet med sort, de halvt forsørgede er skraveret.

Bybefolkningen udgjorde 1945 2.634.000 el. 65 pct. af den samlede b. Heraf boede 1.079.000 i hovedstaden med forstæder, 1.157.000 i provinsbyerne med forstæder og 398.000 i stationsbyer o. lign. Børn og unge under 20 år udgjorde i hovedstaden 253 promille, i provinsbyerne 307 promille og i landkommunerne 360 promille af den samlede b. Forskellen må dels tilskrives den

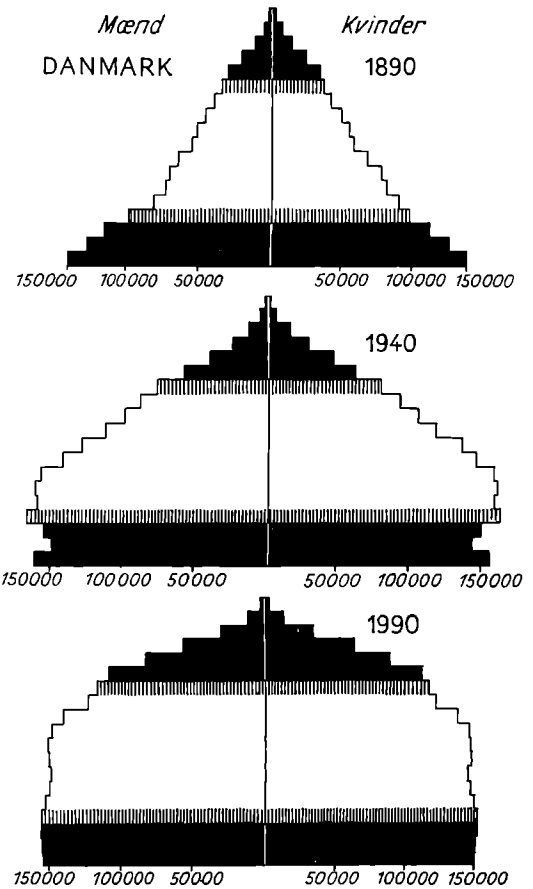

højere fødselshyppighed på landet, dels at vandringen fra land til by overvejende foregår efter det fyldte 20 år.

Det kan endelig nævnes, at fordelingen efter erhverv ved folketællingen i 1940 viste, at af den danske b. ernærede 1.066.000 sig ved landbrug og beslægtede erhverv, 1.285.000 ved håndværk og industri, 484.000 ved handel og omsætning, 249.000 ved transport og 268.000 ved liberale erhverv m. m. 420.000 levede af formue el. understøttelser, og 73.000 kunne ikke henføres til nogen gruppe.

Af resultaterne fra folketællingen 1950 kan (okt. 1952) nævnes flg. tal. Den samlede b. var 4.281.275, hvoraf ca. 1.168.000 boede i hovedstaden med forstæder, 1.256.000 i provinsbyerne med forstæder og 1.857.000 i landkommunerne. B.-tætheden var 99,7 pr. km^2.

I modsætning til, hvad der var tilfældet ved tidl. tællinger, er Birkerød og Hørsholm ikke medregnet til hovedstaden.

Litteratur: Adolph Jensen: Befolkningsspørgsmaalet i Danmark, 1937. A. Carr-Saunders: World Population, 1936 (svensk udg. 1938). S. Wahlund: Medan patienten väntar, 1944, i disse bøger angivet tidligere litteratur og artikler bl. a. i Socialt tidsskrift.

P. D.

Befolkningskommission(er). Da befolkningsudviklingen i begyndelsen af trediverne tog en alvorlig vending, idet fødselshyppigheden gik så stærkt ned, at man måtte imødese en nedgang i folketallet (s. Befolkningsspørgsmål), opstod der en livlig diskussion om, hvad der kunne gøres for at standse denne udvikling; navnlig i Sverige, hvor frugtbarheden var gået særlig stærkt tilbage, tildrog befolkningsspørgsmålet sig interesse, efter at ægteparret Myrdal i 1934 havde vakt opsigt med deres bog »Kris i befolkningsfrågan«. De slog her til lyd for en socialpolitisk betonet befolkningspolitik (s. Befolkningspolitik). Diskussionen herom førte til, at der i foråret 1935 nedsattes en befolkningskommission, der fik til opgave at undersøge befolkningsspørgsmålet og fremlægge forslag for rigsdagen om, hvilke foranstaltninger der burde træffes på det befolkningspolitiske område.

Kommissionen, hvis formand var generaldirektør Wohlin, bestod af socialpolitiske, medicinske og statistiske sagkyndige og af repræsentanter for rigsdagen. Den udsendte en lang række betænkninger og forslag, stærkt prægede af Myrdalernes ideer (prof. Myrdal var selv medlem af kommissionen). Den af kommissionen foreslåede befolkningspolitik gik navnlig ud på foranstaltninger til at lette den økonomiske byrde ved at have børn, idet man foreslog, at det offentlige skulle bære en del af forsørgerbyrden; man gik således ud fra, at motiverne til børnebegrænsningen var af økonomisk natur. — En række af forslagene blev gennemført på rigsdagen. Således indførtes fra 1938 bosættelseslån til nygifte og forlovede; lånene, der andrager indtil 1.000 kr., skal tilbagebetales i løbet af højst 5 år. Samtidig indførtes forskellige foranstaltninger til lettelse af de omkostninger, der følger med en barnefødsel. Endvidere gælder der siden 1939 et forbud (skærpet 1946) mod afskedigelse af kvindelige arbejdere i anledning af ægteskab, svangerskab el. fødsel. En skolebespisningsordning, der senere er blevet udvidet, begyndte i 1937, og under krigen indførte man i Sverige, som andetsteds, rabatordninger for visse levnedsmidler, hvorved man tog hensyn til familier med børn. Endelig kan nævnes, at den svenske boligpolitik har været præget af befolkningspolitiske synspunkter, før b. eksisterede; i begyndelsen af 1935 gennemførtes en lovgivning om lån og tilskud til opførelse af huse for børnerige familier og huslejetilskud til sådanne familier.

I 1941 nedsattes en ny b. i Sverige (»1941 års befolkningsutredning«) med den senere statsminister Erlander som formand. Baggrunden herfor var navnlig den med krigen følgende forringelse af levevilkårene for familier med børn, og den nye vending, som befolkningsudviklingen tog under krigens første år. B. skulle fortsætte den 1. b.s arbejde, og den har da også udfoldet en livlig virksomhed med at udarbejde betænkninger og forslag, hvoraf en del er blevet ført ud i livet, medens andre er under forberedelse på rigsdagen. Af de allerede vedtagne foranstaltninger kan nævnes: Udvidet skolebespisning (1943), forhøjelse af levnedsmiddelrabatterne (1942), hjælp til børns sommerophold på landet (1942), tilskud til børnehaver og daghjem (1943), tilskud til hushjælp under sygdom og fødsel (1943), m. v. Et forslag om børnetilskud til alle familier med børn blev gennemført 1948.

I Danmark nedsattes i sept. 1935 en b. efter svensk mønster, bestående af repræsentanter for nationaløkonomisk, statistisk og medicinsk sagkundskab og for lovgivningsmagten; formand blev departementschef Adolph Jensen. Kommissionens arbejde havde, som i Sverige, ikke alene et befolkningspolitisk, men også et socialpolitisk sigte, og den befolkningspolitik, den er gået ind for, har bestået i socialpolitiske foranstaltninger, der har skullet gøre det mere tillokkende at få børn.

Kommissionen har afgivet 3 betænkninger: en om børnehavespørgsmålet, en om boligbyggeri og huslejehjælp for børnerige familier, og en om mødres rettigheder ved fødsel samt om seksualoplysning.

I den 1. bet. foreslog kommissionen højere tilskud til driften af børnehaver. I 1945 gennemførtes en lov, hvorefter der nu ydes tilskud til børnehavernes huslejeudgifter, ligesom statstilskudet til driften ydes med en højere procent, hvis kommunen også giver et vist tilskud, hvorved man håber at kunne få kommunerne til at yde støtte.

Den 2. bet.'s forslag, der var udformet som et lovforslag, blev i det væsentlige gennemført ved en lov af 1938, hvorefter der dels ydes statslån til kommuner og sociale boligforeninger til opførelse af boligejendomme, der tildels er indrettet for mindrebemidlede børnerige familier, dels ydes huslejenedsættelse for børnerige familier, der bor i sådanne ejendomme (s. endv. Boligforhold for børnerige familier).

Den 3. bet. fremsatte en række forslag — tildels i form af lovforslag — hvoraf de vigtigste her skal nævnes. Man foreslog først at indføre en almindelig moderskabsydelse til alle gravide kvinder, uanset trang, omfattende dels en naturalydelse (babyudstyr m. v.), dels et kontant beløb. Dette forslag har ikke affødt nogle praktiske foranstaltninger. Endvidere foreslog kommissionen, at der indførtes mælkehjælp til svangre og diegivende mødre, ligeledes uanset trang; dette blev i det væsentlige gennemført ved en lov af 1946, hvorefter der gratis tildeles mælk i en periode før og efter fødslen til mødre, hvis indtægt ligger under sygekassegrænsen. Endvidere blev et forslag i bet. om gratis helbredskontrol under svangerskabet virkeliggjort ved loven af 1945 om svanger-

skabshygiejne (statskassen bærer dog omkostningerne hertil og ikke, som foreslået, sygekasserne). — Lovforslaget om moderskabsydelse indeholdt tillige forskellige bestemmelser om erhvervsmæssigt arbejdende kvinders retlige stilling ved fødsel: Bestemmelser om arbejdshvile før og efter fødslen, forbud mod afskedigelse som følge af graviditet el. fødsel (i forbindelse med regler om erstatning, hvis den pågældende af andre grunde afskediges under perioden omkring fødslen), regler om erstatning for tabt arbejdsfortjeneste ved fødsel (dagpenge; for tjenestemænd fuld løn), og ret til fornøden frihed fra arbejdet p. g.a. diegivning. Disse forslag er dog ikke blevet ført ud i livet. — Det vigtigste resultat af b.'s 3. bet. er, at der i 1939 oprettedes en hele landet omfattende mødrehjælpsinstitution, der yder svangre kvinder, gifte såvel som ugifte, personlig, social og juridisk bistand (s. Mødrehjælpsinstitutioner). — Videre har bet. — hidtil uden resultat — foreslået forskellige foranstaltninger til at lette oprettelse af kommunale fødehjem og adgang til fødsel på sygehus på sygekassens regning også ved normalt forløbende fødsel. — Endelig slog b. i bet. til lyd for, at det offentlige skulle iværksætte seksualoplysning for unge og voksne, herunder oplysning om brug af antikonseptionelle midler og vejledning til forældre om seksualoplysning til børn. (S. Seksualklinikker).

Litteratur: Befolkningskommissionens Betænkninger (I 1936, II 1937, III 1938).

J. S. D.

Befolkningspolitik, offentlige foranstaltninger med det formål at påvirke befolkningens vækst (kvantitativ b.) el. dens kvalitet (kvalitativ b.). Ved b. tænkes i reglen på den kvantitative side af sagen.

Allerede i den merkantilistiske epoke (1600- og 1700-tallet) drev mange stater b., idet folkemængden var afgørende for statens styrke, både militært og økonomisk; staten opmuntrede derfor på forskellige måder til ægteskab, begunstigede familier med mange børn, lagde hindringer i vejen for udvandring etc. — I den moderne b., der som forudsætning har det sidste par menneskealdres nedgang i fødselshyppigheden (»krisen i befolkningsspørgsmålet«; s. Befolkningsspørgsmål), har der været to hovedtendenser; den rene socialpolitiske linie — navnlig fulgt i de nordiske lande — der alene har sigtet på sociale foranstaltninger, der skal gøre det mere tiltrækkende for familien at få børn, og en mere »blandet« linie, hvor man ikke har nøjedes med socialpolitiske midler, men tillige har søgt at lægge et vist pres på befolkningen for at få den til at sætte flere børn i verden.

I det nazistiske *Tyskland* fulgte man den sidstnævnte linie. Der gennemførtes foranstaltninger af socialpolitisk natur: udvidet differentiering af beskatningen efter forsørgerbyrde, børnebidrag, ægteskabslån (der delvis blev eftergivet ved påfølgende fødsler) o. s. v., men der blev dog også anvendt andre midler såsom forfølgelse af organisationer, der agiterede for fødselskontrol og foranstaltninger til at bringe kvinderne tilbage til hjemmene (indtil 1937 var det en betingelse for at opnå ægteskabslån, at kvinden opgav sit arbejde udenfor hjemmet), ligesom der blev drevet en kraftig propaganda for øget børneavl. I *Italien* var midlerne bl. a. særbeskatning af ungkarle, ægteskabspræmier og -lån og differentiering af lønnen efter forsørgerbyrde (»familieløn«); endv. undertrykkelse af oplysning om fødselskontrol og begunstigelse af gifte ved offentlige stillinger; *Frankrigs* særlige indsats er familielønsystemet, der var begyndt som en frivillig bevægelse, men fra 1932 gjordes obligatorisk, omfattende alle løntagere, og som i de senere år er udviklet til, at praktisk talt alle familier omfattes af systemet; endv. har fransk b. benyttet sig af de samme ikke-socialpolitiske midler som Tyskland og Italien.

I den nordiske linie, hvor Sverige har været førende, er b. som nævnt i højere grad indgået som et led i socialpolitikken. Den går ud fra, at man kan øge nativiteten ved at skabe gunstigere forhold for familier med børn; under pengeøkonomien og industrialiseringen er det blevet en betydelig økonomisk byrde at have børn, og det gælder derfor om at lette denne byrde, der formodes at være årsag til børnebegrænsningen. En politik efter disse retningslinier har desuden den fordel, at den har en socialpolitisk værdi i sig selv.

Midlerne er f. eks. hjælp til betaling af fødselsomkostningerne (s. Barselhjælp), mødrehjælp (s. d.), bosætningslån (s. d.), udvidet forebyggende børneforsorg (s. børnehaver, vuggestuer), offentlig støtte til opførelse af lejligheder for og huslejetilskud til børnerige familier (s. Boligforhold for børnerige familier), skolebespisning (s. d. og »Oslofrokost«), og omlægning af beskatningen til fordel for familier med børn (s. Børnefradrag etc.) el. børnebidrag (s. d.). (Om nordisk b., s. Befolkningskommissioner). — Det er ofte svært at sige, om sådanne indgreb hører under befolknings- el. socialpolitikken, da de kan være motiverede ud fra begge synspunkter.

Det lader sig givetvis vanskeligt konstatere, i hvilket omfang b. har indvirket på den faktiske befolkningsudvikling. Den seneste vending i befolkningsudviklingen — opgangen i nativiteten siden 1940—41 — synes ikke at være et resultat af befolkningspolitiske indgreb (s. Befolkningsspørgsmål).

Litteratur: D. V. Glass: Population — Policies and Movements in Europe, 1940. Betænkninger afgivet af den danske Befolkningskommission af 1935, den svenske af 1935 og 1941 (1941 års befolkningsutredning).

J. S. D.

Befolkningsspørgsmål, sammenfattende betegnelse for de samfundsproblemer, der

knytter sig til ændringer i befolkningens vækst og sammensætning.

B. er ikke noget nyt problem i historien; allerede romerne havde et befolkningsproblem (børnebegrænsningens udbredelse i kejsertiden), og under den merkantilistiske periode (1600- og 1700-tallet) interesserede man sig af nationale grunde for at fremme befolkningens vækst (s. Befolkningspolitik). B. har dog først tildraget sig stærk interesse, siden den engelske præst, senere prof. i nationaløkonomi, *Robert Malthus* i 1798 fremsatte en befolkningsteori, der gav anledning til en livlig diskussion, som egentlig aldrig siden er ophørt.

Malthus' teori går ud på, at befolkningen har en tendens til at vokse hurtigere end næringsmidlernes mængde. Hvis befolkningens naturlige formeringstilbøjelighed frit kunne udfolde sig i det fysiologisk mulige omfang, ville befolkningen iflg. Malthus fordoble sig c. hvert 25. år; dette mål for menneskenes fysiologiske formeringsevne kom han til på grundlag af erfaringer fra Nordamerika. Næringsmidlernes mængde kan — p. g. a. det aftagende udbyttes lov i landbruget, en lov, der ligeledes byggede på erfaringer — ikke øges i denne geometriske progression; i gunstigste fald kan næringsmiddelmængden muligvis fordobles i løbet af 25 år, men i den efterfølgende 25 års periode kan den kun vokse med samme absolutte størrelse som i første periode (aritmetisk progression). Da ingen kan eksistere uden næringsmidler, må en ligevægt bringes tilveje mellem befolkningens størrelse og næringsmiddelmængden; dette sker dels ved de præventive årsager (begrænsning af børneavlen), som Malthus inddelte i de moralske (seksuel afholdenhed, sene ægteskaber) og de umoralske (hvortil han regnede brugen af kontraceptive midler), dels ved de positive (repressive) årsager, d. v. s. sådanne som indebærer en større dødelighed: Underernæring, hungersnød, epidemier, krige og anden elendighed, der skyldes mangel på levnedsmidler. Den eneste vej til at undgå, at disse positive årsager træder i virksomhed, er altså en begrænsning af fødslernes antal. Malthus anbefalede her sene ægteskaber som middel.

Da han imidlertid ikke regnede med, at denne moralske afholdenhed ville få særlig stor betydning, måtte hans teori få et stærkt pessimistisk præg, idet det alene var gennem last og elendighed, at overensstemmelse mellem befolkningens størrelse og næringsmiddelmængden ville blive opretholdt. Den praktisk-politiske konsekvens heraf måtte blive den, at en varig forbedring i arbejdernes kår ikke var mulig, idet en stigning af lønnen udover eksistensminimum kun ville medføre en stærkere vækst i arbejderbefolkningen end svarende til næringsmiddelproduktionens vækst, således at sult og elendighed måtte blive følgen. Forsøg på ved socialpolitiske foranstaltninger at bedre arbejdernes kår ville derfor kun gøre ondt værre, og de fattige havde egentlig ingen ret til at få det bedre. »Den, der kommer til naturens bord og ikke finder nogen kuvert til sig, må forlade det«. Hans praktiske forslag gik derfor ud på, at retten til fattighjælp til børn snarest muligt skulle ophæves. Til gengæld appellerer han dog til den private godgørenhed. Det er intet under, at denne teori blev grebet med begærlighed af den nye kapitalistklasse, der var opstået ved den industrielle revolution, idet man her fik et kærkomment argument mod højere lønninger og mod socialpolitikken.

På baggrund af de vesteurop. og amer. erfaringer i de sidste hundrede år har man mod Malthus' teori navnlig indvendt, at teknikkens og transportmidlernes udvikling har muliggjort en langt stærkere vækst i næringsmiddelproduktionen, end Malthus regnede med; i det 19. årh. har en stærk vækst i befolkningerne i de civiliserede lande været ledsaget af en stadig forbedring i massernes levevilkår. Endv. har en frivillig begrænsning af børneavlen fundet sted i et omfang, som Malthus ikke forudsatte muligt, jfr. ndf.

I de asiatiske lande, hvor landbrugsarbejde stadig foregår under primitiv teknik, og en villet begrænsning af børneavlen ikke spiller stor rolle, kan man ikke — som indenfor den europæiske kulturkreds — bortse fra Malthus' befolkningslov. At Malthus' befolkningslov har en vis gyldighed for disse lande under de nuværende forhold udelukker ikke, at disse lande efterhånden kan gennemgå en udvikling både m. h. t. produktionsteknik og m. h. t. regulering af børneavlen, der vil medføre, at befolkningsloven på samme måde som for Vesteuropa ikke længere vil være gyldig.

En sådan udvikling forudsætter i sidste instans en stigende oplysning i forbindelse med ønsket hos befolkningens brede lag om at ville højne sin økonomiske og sociale levestandard. Allerede Malthus lagde vægt på den almindelige almueundervisning, som et middel, der muligvis op gennem tiden kunne få betydning for befolkningsudviklingen.

Under indflydelse af Malthus' teori fremstod der en udbredt frygt for overbefolkning og dermed følgende fattigdom og elendighed, og allerede i 1820'erne startedes i de vesteuropæiske lande en bevægelse, den s.k. *Ny-Malthusianisme*, der agiterede for fødselsbegrænsning ved kontraceptionelle midler (i modsætning til Malthus, der anbefalede sene ægteskaber). Bevægelsen fik fodfæste henimod århundredets slutning (bortset fra Frankrig, hvor den var trængt igennem langt før) og bredte sig, begyndende i de højere samfundsklasser i byerne, så stærkt, at man måtte imødese en kommende nedgang i folketallene i Vesteuropa og Amerika; omkring 1930 var »nettopro-

duktionstallet« (s. Fødselshyppighed) (det antal pigebørn, som 1000 nyfødte piger kan forventes at ville føde i deres levetid) kommet ned under 1000 i en række lande, hvilket var udtryk for, at befolkningen på længere sigt ikke kunne opretholde sit antal; jfr. Tabellen:

Nettoproduktionstal

Danmark		*Sverige*		*Norge*	
1885—94	1.463	1931—34	755	1933	773
1921—25	1.192	1941	843	1946	1.225
1931	949	1944	1.140	*Italien*	
1933	907			1931	1.209
1941	964	*England*			
1942	1.069	1935	764	*U.S.A.*	
1945	1.288	1940	753	1930	1.078
1947	1.269			1935	961
Tyskland		*Frankrig*		1942	1.189
1931	750	1898—1903	979	1946	1.340
1939	982	1935	866	*Japan*	
1940	976			1937	1.440

Årsagen til denne udvikling er vanskelig at fastslå. En hovedårsag har det formentlig været, at det i det industrialiserede bysamfund er blevet en betydelig økonomisk byrde at have børn, medens et barn til under den mere primitive naturalhusholdning på landet snarere betød et fremtidigt tilskud til gårdens arbejdskraft, der intet kostede. — En ændring i mentaliteten har sikkert også spillet en stor rolle. Derimod har årsagen næppe været øget kendskab til kontraceptionelle midler el. metoder; sådanne har altid været kendt og i nogen grad praktiseret.

Udsigten til »folkedød« og til et samfund af gamle vakte uro i vide kredse. Her i Norden var det ægteparret Myrdal's bog »Kris i befolkningsfrågan« (1934), der gjorde opmærksom på problemets alvor. Befolkningsspørgsmålet blev genstand for en livlig diskussion; både i Danmark og i Sverige blev der nedsat befolkningskommissioner (s. d.), på hvis indstilling man indledte en socialpolitisk betonet befolkningspolitik (s. Befolkningspolitik).

Siden omkr. 1940 ser det imidlertid ud til, at strømmen er ved at vende; der er tilsyneladende indtrådt en reaktion mod etbarnsystemet og de barnløse ægteskaber. Denne udvikling kan iagttages i mange lande; nettoproduktionstallene er atter kommet op over 1000, i Danmark var det således i 1947 oppe på 1289 (mod 907 i det laveste år, 1933), jfr. tabellen ovenfor. — Om årsagerne til vendingen er det vel endnu for tidligt at dømme med sikkerhed. Man kan henvise til, at vendepunktet indtrådte nogenlunde samtidigt med, at arbejdsløsheden væsentligt reduceredes. Forklaringen må dog antagelig desuden søges i en almindelig ændring af mentaliteten, en mode, om man vil. Man kan derimod næppe gå ud fra, at den befolkningspolitik, som visse lande førte i trediverne, er den væsentlige årsag, eftersom vendingen i befolkningsudviklingen ikke var begrænset til disse lande og iøvrigt indtrådte omtrent samtidig overalt.

Litteratur: Thomas Robert Malthus: Essay on the Principle of Population, 1. udg. 1798, 2. udvidede udg. 1803. Alva og Gunnar Myrdal: Kris i befolkningsfrågan, 1934, dansk udg. ved Jørgen S. Dich, 1935. Adolph Jensen: Befolkningsspørgsmålet i Danmark, 1937. D. V. Glass: Population, Policies and Movement in Europe, 1940.

J. S. D.

Befolkningsstatistik. Enkelte befolkningsstatistiske data kan findes fra næsten enhver historisk periode. Egentlige folketællinger findes dog først bevaret fra det 18. årh. f. eks. fra 1703 fra Island, 1769 fra Danmark og 1790 fra U. S. A. I løbet af det 19. årh. gennemførtes folketællinger i de fleste europæiske lande. Folketallet må stadig ansættes skønsmæssigt for visse dele af Sydamerika, Afrika og Asien. Oplysninger om befolkningens bevægelser kan nu også fås fra den største del af jorden. For de nordiske lande kan de føres tilbage til 1735.

Den danske b. omfatter: 1. 5-årlige folketællinger med opgørelse af befolkningen efter bopæl, køn, alder og civilstand, 2. 10-årlige folketællinger, hvor der desuden foretages opgørelse efter erhverv, stilling i husstanden, fødested m. m., 3. løbende oplysninger om a) fødsler (årligt, fordelt efter barnets køn, moderens alder og civilstand, ægteskabets varighed, fødselsnummer), b) dødsfald (årligt, fordelt efter alder, køn, dødsårsag), c) ægteskabsindgåelser (årligt, fordelt efter ægtefællernes alder, tidligere civiltilstand etc.), d) skilsmisser (årligt, fordelt efter formel årsag til skilsmisse), e) flytninger, f) folkeregistrenes udvisende. Oplysningerne offentliggøres: 1. i Statistiske meddelelser, 2. i Statistiske meddelelser og Statistisk tabelværk, 3. i Statistiske meddelelser (årligt hf.: Befolkningens bevægelser) og Statistisk tabelværk (oversigt over 5- el. 10-årsperioder). Sammendrag fremkommer i Statistisk årbog, forhåndsmeddelelser og enkelte detailundersøgelser i Statistiske efterretninger. Detaillerede oplysninger og specialundersøgelser kan desuden findes i publikationerne fra de større byers statistiske kontorer, navnlig i Kbh.s kommunes statistiske kontors Statistisk månedsskrift.

Litteratur: Adolph Jensen: Tallenes Tale, 1941. H. Westergaard og H. C. Nybølle: Statistikkens Teori, 1927. E. v. Hofsten: Vägvisare i svensk statistik. S. tillige statistiske publikationer dels fra de enkelte lande, dels fra de Forenede Nationer samt litteraturen til art. Befolkning.

P. D.

begavede børn, Undervisning af er et hidtil uløst problem i Danmark. Så længe skolens organisation var løs nok til at tillade et begavet barn at arbejde sig fremad i sit eget tempo, løstes problemet ved, at de højt begavede blev studenter i en meget ung alder, f. eks. blev Ole Rømer 13 år gl., Nicolaus Steno 12 gl. studenter. Jo mere fast skolens organisation og arbejdsformer bliver, des mere påkrævet er en differentiering i undervisningen, som varetager også de begavede børns behov. Klasseundervisningens fælles tempo og fælles stof må nød-

vendigvis medføre, at de bedst begavede forhindres i at udnytte deres fulde kapacitet. Resultatet kan blive dårlige arbejdsvaner, evt. kompensation i form af uro el. dagdrømmeri. En negligering af de individuelle forskelle i læreevne kan altså medføre opdragelsesvanskeligheder, som påvist af overlæge dr. med. G. K. Stürup i Ugeskrift for Læger 1940 s. 294 i artiklen: Vanskelige, velbegavede Børn.

Med Binets intelligensprøver har man fået et objektivt mål for den intellektuelle udvikling el. måske rettere for præstationsevnen på bestemte områder, og enhver undersøgelse af elevmaterialet i vore skoler viser en spredning, som udtrykt i intelligensår kan variere fra 3—5 år og udtrykt i intelligenskvotient kan variere fra 85—140 og derover i en folkeskoleklasse. I mellemskoleklasser og gymnasieklasser vil variationen være noget mindre, men der vil dog også i disse skoleformer være børn, som afviger så meget fra deres jævnaldrende i læreevne, at de frembyder et problem.

Principielt kan man inddele forsøgene på at løse de begavede børns skoleproblemer i flg. 5 grupper: 1. Oprykning på højere klassetrin efter et halvt års forløb el. overspringning af et klassetrin. 2. Uddybelse og berigelse af årspensum. 3. Individuel undervisning. 4. Klassedeling efter intelligens i a., b. og c. rækker. 5. Særlige klasser for højt begavede.

1. Fordelen ved den første fremgangsmåde er den, at børnene kan komme til at arbejde med stof, som i vanskelighed svarer til deres læreevne. Set fra et karrieremæssigt synspunkt er det en fordel at få eksaminer overstået og komme i gang med videnskabeligt arbejde el. erhverv, men der er betydelige farer ved hurtig oprykning og overspringning af klassetrin. Dels vil barnet komme til at savne elementære forudsætninger i visse fag, hvor de er uundværlige f. eks. matematik og sprog, og dels er den motoriske og den sociale udvikling undertiden langsommere end den intellektuelle, så at det begavede barn handicappes i leg og kammeratliv ved flytning til ældre kammerater. En stadig oprykning kan give betydelige sociale tilpasningsvanskeligheder. Hvis et begavet barn er fysisk veludviklet og følelsesmæssigt velafbalanceret, kan det være formålstjenligt at springe 1. el. 2. klasse over, men på højere klassetrin vil det som regel være uheldigt for barnet.

2. Uddybelse og berigelse af årspensum ved supplerende opgaver for de begavede er en hjælp, som den interesserede lærer kan yde de børn, som hurtigt behersker klassens lærestof. Det kræver et stort ekstraarbejde fra lærerens side og hjælpemidler i form af fagbøger og leksika, og det vil kun sjældent blive en fuldstændig løsning indenfor den enkelte klasses ramme. Indenfor en større skoles ramme ville det være muligt at organisere supplerende kursus, læsestuearbejde o. lign. for de begavede børn. — I Winnetka- og Daltonskoler stimuleres de lærenemme børn til at bruge tid på sociale opgaver, f. eks. trykning af skoleblad, organisering af klubarbejde, planlæggelse af fester og møder o. s. v. Det supplerende arbejde må ikke være et tillæg af samme art som det sædvanlige. Det skal bunde i barnets spontane interesser.

3. Individuel undervisning med en god undervisningsteknik og godt materiale ville kunne løse problemet for hele grundskolens vedkommende, dersom klassekvotienten blev sat ned til c. 24, og lærerne beherskede den individuelle arbejdsform. Både i Winnetkaskolerne og i Daltonskolerne får de begavede børn en fair chance for at udnytte deres evner. I mange Daltonskoler er der b-kontrakter for de midterste 60 pct., a-kontrakter for de langsomt lærende og c-kontrakter for de lærenemme. I mellemskolen og gymnasiet er en fuldstændig individuel teknik ikke gennemførlig i alle fag. En kombination af individuel træning i øvefag og huskestof, af gruppearbejde i studiekredsform og supplerende kursus som det er gennemført i mange forsøgsskoler, f. eks. Horace Mann-School (s. d.), New York, Francis Parker-School (s. d.), Chicago, er en fortrinlig løsning for den højere skoles vedkommende. Tillige har man, siden dr. William Harper i 1892 planlagde og ledede et korrespondancekursus for collegestuderende, anvendt denne form som et led i berigelse af læseplanerne i mange skoler i U. S. A. og i de senere år i Sverige.

4. Deling efter begavelse i a. b. og c. rækker er forsøgt mange steder, f. eks. i Hamburg under prof. Sterns ledelse. Børnene blev et par måneder efter at de var kommet i skole delt efter lærerens skøn og efterprøvet med intelligensprøver. Også i Göteborg og mange steder i U. S. A. er en sådan deling forsøgt, men er mange steder igen forladt trods en vis lettelse i arbejdet for lærerne; herhjemme har man haft deling efter begavelse i Fredericia, hvor denne deling nu er opgivet af sociale hensyn, idet der mellem forældrene opstod konkurrence om at få børnene drevet ind i a-rækkerne.

En af vanskelighederne ved en sådan deling er spørgsmålet, om den skal foretages på grundlag af standpunkt og eksamenskarakter el. intelligenskvotient. I første tilfælde vil det gå som i Fredericia, at børnene fra velstillede hjem ved træning hjemme drives frem over deres naturlige ydeevne. Deling efter intelligenskvotient er heller ikke nogen god løsning, fordi børn med samme kvotient kan variere meget betydeligt m. h. t. læreevne i de forskellige fag, idet indlæring er en sammensat proces, hvor mange andre faktorer end intelligens gør sig gældende. Endv. hævdes det, at børn lærer bedre af hinanden end af voksne, og

ved en gennemført differentiering taber klassesamfundet den stimulans, som de bedre begavede yder de mindre begavede.

5. Særlige klasser for højt begavede er oprettet i Østrig under den store reformperiode fra 1918, hvor man indrettede de gamle kadetskoler til landopdragelseshjem for begavede piger og drenge. I Tyskland og Norge har der under nazistisk styre været skoler for begavet ungdom, men de særlige politiske forhold, hvorunder de blev oprettet, tillader ikke sammenligning med demokratiets skoler. I U. S. A. har man gjort talrige erfaringer med enkelte klasser for højt begavede børn i Detroit, Californien o.m.a. steder. Indvendingerne mod sådanne klasser er flg.: Udskillelse til en særlig begavelsesklasse vil gøre børnene usociale og hovmodige. De almindelige klasser vil lide ved at miste de dygtigste elever. Børnene i begavelsesklassen vil blive egocentriske og ude af stand til at omgås andre børn. I praksis viser det sig, at disse indvendinger ikke holder stik. Børnene bliver mindre indbildske fordi de kommer til at måle sig med jævnbyrdige, og de begavede, som i specialklassen kommer sammen med jævnaldrende, bliver mindre isolerede end i den almindelige klasse. Terman mener i Study of Genius, at det er et tidsspørgsmål, hvornår hvert større skolevæsen får sine begavelsesklasser for nogle promille af børnene. I en storby som Kbh. skulle der efter Termans angivelser være c. 1 promille med intelligenskvotient 130 og derover, d. v. s. 60 børn. Dette tal er dog utvivlsomt alt for lavt. Oprettelsen af 2—3 begavelsesklasser ville ikke løse alle de begavede børns problemer. Udskillelsen til særlige begavelsesklasser er dog kun een side af sagen. For at undervisningen i en sådan klasse virkelig skal kunne hjælpe børnene, må læreren have særlige forudsætninger og særlig uddannelse.

En kombination af berigelse af undervisningsplanerne, individuel undervisning og specialklasser for begavede ville efter nogles mening gøre det muligt for skolepsykologerne at placere de begavede børn efter deres behov, mens det under de nuværende forhold ikke altid er muligt at hjælpe det begavede barn, som er blevet vanskeligt, fordi undervisningen i dets klasse ikke svarede til dets behov.

Litteratur: Lewis M. Terman: Study of Genius, 1925. J. E. Bentley: Superior Children, 1937. Leta S. Hollingworth: Gifted Children, 1929. Alf Nyman: Begåvningarna och Samhället, 1942. H. S. Gray and L. S. Hollingworth: The Achievement of Gifted Children enrolled and not enrolled in Special Opportunity Classes (Journal of Educational Research 1931 s. 223—35). Torsten Husén: Begåvning och miljö. Studie i begåvningsutvecklingens och begåvningsurvalets psykologisk-pedagogisk och sociala problem, 1948. Lewis M. Terman and Melita H. Oden: The Gifted Child Grows Up. Twenty-five Years' follow-up of a Superior Group, 2. udg. 1949. A. M. N.

Begavelse. Der er indenfor dette som indenfor så mange andre områder af den videnskabelige psykologi stor usikkerhed hvad angår terminologi. Mange forfattere bruger ordene intelligens og b. i flæng, og i daglig tale mener man nogenlunde det samme, hvad enten man taler om en begavet dreng el. en intelligent dreng; ingen er i tvivl om, at det drejer sig om en dreng, hvis evner ligger en del over det gennemsnitlige. Et svagtbegavet barn er et barn, der intelligensmæssigt ligger imellem de gennemsnitligt begavedes gruppe og de åndssvages gruppe. I overensstemmelse med denne almindelige sprogbrug er »begavelse« og »intelligens« i artiklerne om intelligensforskning m. m. i dette leksikon brugt som synonymer.

Nogle psykologer skelner mellem almen intelligens og forskellige former for b. Ved almen intelligens forstår de da i reglen Spearmans g-faktor (general factor), mens de forskellige former for begavelse svarer til Spearmans s-faktorer (specific factors). B. bliver da betegnelsen for et individs intellektuelle evne på et el. andet særligt område; man taler f. eks. om sproglig b., matematisk el. teknisk b.; om musikalsk b., tegneb., maleb. o. s. v. Mens f. eks. William Stern ikke skelner mellem talent og b., har den svenske psykolog Herman Siegvald her gennemført en berettiget skelnen, idet han taler om talent i forbindelse med særlige evner på et el. andet *kunstnerisk* område. I de tre sidste af de anførte eksempler på b. må man i så fald anvende betegnelsen talent.

S. iøvrigt Intelligens, Intelligensforskning m. fl. og den der omtalte litteratur, samt den foranstående artikel. H. T.

begravelse, Bidrag til. S. Bidrag til børn.

Begravelseshjælp fra sygekasse. Reglerne herom findes i folkeforsikringslovens § 20 og i kassernes vedtægter § 8, nr. 12. Hjælpen ydes efter de nærmere bestemmelser i kassens vedtægt med mindst 100 kr. og højst 300 kr. pr. dødsfald blandt kassens selvstændige medlemmer, herunder forældreløse børn og børn på børnehjem o. lign., der er optaget som selvstændige medlemmer (s. Forældreløse børns sygekasseforhold og Sygekasseforholdet for børn på børnehjem). De fleste landsygekasser yder 200 kr. og bysygekasserne næsten alle 300 kr. Ved dødsfald blandt medlemmernes ikke selvstændigt forsikrede børn ydes iflg. loven et beløb af mindst 40 kr. og højst 150 kr. I kassernes vedtægter er børnebegravelseshjælpens størrelse gradueret efter alderen ved dødsfaldet, lavest når dødsfald indtræffer i de spæde år og stigende med alderen.

Nydende medlemmer, der p. g. a. bemidlethed i lovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i) overføres til fortsættelsessygekasse (s. d.) el. sygekassens afdeling for bemidlede el. overgår til at være bidragydende medlemmer af sygekassen, el. som endelig af andre grunde ønsker at overgå til dette medlemsforhold, kan fortsætte deres egen begravelsesforsikring, men retten til børne-

begravelseshjælp bortfalder. Nydende medlemmer, der overføres til at være bidragydende, fordi de har opbrugt kassens hjælp (s. Sygekassehjælp) *skal* fortsætte begravelsesforsikringen, og de bevarer retten til børnebegravelseshjælp.

Ophører et medlems nyderet, fordi kontingentbetalingen ikke holdes vedlige, er dermed retten til b. forspildt, også for så vidt angår børnene.

For dødsfald, der indtræffer i kassens sædvanlige ventetid, 6 uger el. 6 mdr. (s. Sygekassehjælp) ydes ikke b.

Forinden b. udbetales, må der af rette vedkommende forevises en af læge, ligsynsmand el. anden kompetent myndighed el. institution bekræftet dødsattest, affattet på et skema, der udleveres af sygekassen. Desuden skal afdødes (el. afdødes forældres) medlemsbevis afleveres i kassen.

Litteratur: Haandbog for anerkendte sygekasser, 6. udg. s. 396 ff., 1945. K. A. S.

Begreb, efter traditionel opfattelse et tankeindhold el. et afgrænset bevidsthedsindhold, der i alm. holdes sammen ved et ord. B. bliver derfor tit opfattet som ensbetydende med en ordbetydning, og navnlig i logikken, der beskæftiger sig med, hvordan man af visse formulerede udtryk kan aflede andre, der er lige så sande, er denne opfattelse fremherskende. Et b. opfattes da som alt det, der tænkes ved et ord som udgørende dets væsentlige betydning. Således hører til b. »trekant« udstrækning, lukkethed, forekomsten af tre sider og tre vinkler o. s. v. Disse bestemmelser kaldes b.'s kendemærker el. *notæ*, og summen deraf kaldes b.'s *indhold*. Ved siden deraf taler man om et b.'s *omfang*, hvorved forstås samlingen af alle de genstande, som har de nævnte kendemærker, i eksemplet altså alle forekommende trekanter. Angivelsen af b.'s indbyrdes forhold indgår i intelligensprøver, idet organiseringen af vort ord- og b.'s-forråd er et moment i intelligensen. B.'sdannelse finder dog sikkert sted, før der findes ord, f. eks. hos det lille barn; og ordet er kun en senere, men yderst vigtig hjælp for de tankemæssige operationer, hvori vore b. indgår. Der findes sikkert en ordløs, ikke-sproglig tænken, derimod næppe nogen begrebsløs tænken.

Om b.'s psykologiske natur hersker der ret stor uenighed. Nogle har ment, at det er almenforestillinger (s. d.), som er udvundet af en række enkelterfaringer ved abstraktion (s. d.). For så vidt man ved forestillinger forstår reproducerede sanseindtryk, altså anskuelige bevidsthedsindhold, er dette dog næppe rigtigt, hvad især *Berkeley* har påvist, idet han benægter eksistensen af »abstract ideas«. Man har også bestemt b. som en uanskuelig forestilling, men det er nærmest kun et forsøg på at redde antagelsen af det som en art forestilling, mens det sikkert er en dannelse af en helt anden art. Givet er det, at der til vort b. om en ting hører forestillinger af forsk. art, men det er kun en side deraf, og et b. må snarest betegnes som en mental struktur, hvori en række erfaringer er organiseret på en bestemt måde. Iøvrigt er det ikke blot en mental struktur, hvis man derved tænker på noget, der nødvendigvis fremtræder for bevidstheden (fænomenologisk), men det kan også være en motorisk struktur, der viser sig i handling. Om en person, der tager ubehjælpsomt på en sav, siger man, at han ikke har b. om at save, hvorimod, den, der håndterer redskabet med færdighed, siges at have b. derom. Og selv om dette synes at være en overført betydning, giver det dog et væsentligt træk, nemlig struktureringen af vore erfaringer i bestemte mønstre. *Ribot* siger: »Man lærer at forstå et b., ligesom man lærer at gå, at danse, at fægte, at spille på et instrument; det er en vane, d. v. s. en organiseret erindring«, og *Jørgen Jørgensen* føjer hertil: »Blotte definitioner giver kun meget tynde b.er, og også de alene på verbal viden (høren og læsen) baserede b.er er ret tynde. Fyldige bliver b.erne først derved, at individet omgås selve tingene gennem længere tid og således lærer dem indgående at kende«. Dette kendskab udtrykkes ofte i domme, og mange regner domme for primære i forhold til b.er og mener, at disse sidste fremkommer ved analyse af domme el. som resultat af en række domme om sagforhold. Om forholdet mellem ord og b. (verbal og virkelig kundskab) gælder, at ord undertiden illuderer en kundskab, som der ikke er dækning for i den begrebsmæssige besiddelse, hvilket kommer til udtryk i Goethe-ordet: »Thi netop hvor begreber mangler, der melder sig til rette tid et ord.«

Litteratur: Alm. fremstillinger af logik og psykologi. Desuden S. Næsgaard: Begrebet, 1924. N. Ach: Über die Begriffsbildung, 1921. A. Willwoll: Begriffsbildung, 1926. G. Lebzeltern: Der Begriff als psychisches Erlebnis, 1946. B. Blanshard: The Nature of Thought, 2 bd., 1941. K. G-S.

Begrænset pensum er i pædagogisk-teknisk forstand betegnelsen for den lempelse i eksamensopgivelserne, der i henh. til § 5 i kgl. an. af 25. marts 1938 gives visse dimittender til studentereksamen for privatister.

Synspunktet for den omhandlede ordning er det, at det vel må kræves af alle eksaminander ved en offentligt kontrolleret eksamen, at de har læst det samme (fulde) pensum, men at det må skønnes relativt ubetænkeligt at give privatister, der har en ved aflæggelse af visse eksaminer kontrollerbar, kvalificeret foruddann., og som derefter har fulgt en regelmæssig 2-årig undervisning på et statsanerkendt studenterkursus, tilnærmelsesvis de samme pensumreduktioner, som gives dimittender fra gymnasieskolerne, med hvis systematisk tilrettelagte, kontinuerlige undervisning man traditionelt har en mere direkte og stadig kontrol.

Den normale betingelse for opnåelse af

b. p. er — foruden som anført en 2-årig skolemæssig undervisning på et anerkendt studenterkursus i det fulde læsepensum — at man har bestået realeksamen el. pigeskoleeksamen el. almindelig forberedelseseksamen el. den afsluttende prøve for lærere i folkeskolen med to fremmede sprog. Der er dog i den nævnte an.'s bestemmelse givet undervisningsministeren bemyndigelse til at tillade, at en eksaminand, som er optaget på et anerkendt kursus efter den 2-årige undervisnings begyndelse, men med kvalificerende foreksamen, går op til studentereksamen med b. p., og denne dispensationshjemmel er i praksis benyttet således, at eksaminander m. kvalificerende foreksamen får b. p., dersom de blot har påbegyndt undervisningen på kursus senest den første undervisningsdag efter juleferien i det første undervisningsår. Endv. er der givet ministeren bemyndigelse til at anerkende også en anden uddannelse end den, der afsluttes med de nævnte foreksaminer, som kvalificerende til b. p., og i henh. til denne dispensationshjemmel er det i praksis fastslået, at det vil være en fyldestgørende foruddannelse, om man forud for det første kursusår er oprykket i 2. gymnasieklasse ved en gymnasieskole el. dog — uden at have opnået sådan oprykning — har erholdt mindst kvotienten 12,00 som gennemsnit af årskarakterer og eksamenskarakterer hver for sig ved oprykningsprøven til 2. gymnasieklasse. Ligeledes er i praksis den udvidede maskinisteksamen, den udvidede eksamen for bygningskonstruktører, eksamen for maskin- el. elektrokonstruktører, husholdningslærerindeeksamen fra et husholdningsseminarium, attesterede eksaminer el. oprykningsprøver fra udenlandske højere almenskoler, når disse må siges at dokumentere mindst den samme udvikling og modenhed, som de normalt krævede danske eksaminer og oprykningsprøver, samt enkelte tilfælde af dokumenteret særlig kvalificerende højskoleudd. betragtet som fyldestgørende foruddannelsesgrundlag m. h. t. opnåelse af b. p. Det samme gælder afgangseksaminer fra Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, og den, der efter at have bestået studentereksamen med fuldt pensum ønsker at gøre eksamen om året efter på samme læseretning, vil efter ansøgning opnå b. p. anden gang.

I tilfælde, hvor der har været tvivl om foruddannelsesgrundlagets tilstrækkelighed, idet det i næsten alle fag har været fyldestgørende, men i et enkelt el. enkelte fag har været mangelfuldt, har ministeriet bevilget b. p. i alle fag med undtagelse af de fag, for hvis vedk. der har været tvivl. Disse afgørelser har dog stedse haft den ekstraordinære undtagelses karakter.

Omfanget af de lempelser, der opnås af eksaminander, som indstiller sig til eksamen med b. p., er meget varierende fra fag til fag.

E. D-y.

Begtrup, Holger (1859—1937), højskolemand, præstesøn fra Birkerød, cand. theol. 1880. Fra sin ungdom grundtvigsk påvirket af C. Hostrup og politisk af C. Berg. 1882—95 lærer på Askov højskole, hvor han skattedes højt for sin dygtighed og livlighed. Grundlagde 1895 Frederiksborg højskole ved Hillerød, som han ledede til 1925 og gjorde til en stor og landskendt skole. B. var en rigt udrustet og åndelig vågen begavelse, en benådet lærer og tillige en flittig forsker og forfatter, særlig kendt for sine bøger om Grundtvig, Dansk Menighedsliv og Det danske Folks Historie i det 19. årh. samt for sin udgivelse af Grundtvigs skrifter. Fra sin ungdom indtog B. en fremskudt stilling blandt højskolens mænd, kendt overalt i landet som en fremragende folketaler, hvis røst nåede langt udenfor højskolernes kreds. Han var en af sit slægtleds betydeligste højskolemænd, der øvede stor indvirkning på højskolens kurs og undervisning, såvel som på sine elever og mange yngre højskolemænd.

Litteratur: Holger Begtrups Levnedsløb, fortalt af ham selv, I—II, 1929. Højskolebladet 1937. Frederiksborg Højskoles Aarsskrift især 1928, 29, 37 og 46.

E. J. B.

Begær. Ordet b. er et udtryk fra dagligsproget, som uden skarp og eentydig præcisering er blevet overført til psykologien, hvor det dog nutildags er halvvejs forældet. Man kan med Høffding opfatte et b. som en relativt intensiv form for drift (s. d.), el. måske bedre som en med relativt stærk trang forbundet form for (evt. hæmmet) uvilkårlig stræben.

Litteratur: H. Høffding: Psykologi i Omrids, 6. udg. 1911. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45.

J. J-n.

Behaviorisme (adfærdspsykologi, af amer. *behavior*, adfærd, opførsel), en i USA udformet moderne psyk. retning, iflg. hvilken psykologi må baseres på objektiv kontrollerbar iagttagelse af organismers adfærd uden hensyn til deres subjektive (mentale) oplevelser. B.'s grundprincipper har været stærkt omdebatterede og har i tidens løb i nogen grad skiftet karakter. Dens første repræsentant, *E. L. Thorndike*, indførte den i sin »Animal Intelligence« (1911) nærmest som en metode til at opnå sikrere viden om dyrs og menneskers adfærd end den da herskende introspektive metode tillod, og han hævdede, at »psykologien i det mindste delvist kan blive lige så uafhængig af introspektion, som fysikken er«. Et menneskes bevidsthedstilstande kan principielt studeres på samme måde som dets legemlige tilstande, selvom det må indrømmes, at mennesket selv udover de for alle tilgængelige kilder til viden om dets tilstand tillige har særlige kilder at øse af. Hos den mest yderliggående behaviorist, *J. B. Watson*, skærpedes standpunktet derhen, at eksistensen af subjektive, mentale tilstande rentud benæg-

tedes. I hans »Psychology from the Standpoint of the Behaviorist« (1919) fremstilles psykologien som en videnskab om de i organismen foregående fysiologiske sanseprocesser samt muskel -og kirtelreaktioner, forsåvidt disse tjener til organismens tilpasning som helhed til sine omgivelser. Sindsbevægelser og instinktbevægelser er nedarvede reaktionsmønstre, de første væsentligt indvolds- og kirtelreaktioner, de sidste væsentligt muskelreaktioner. De erhvervede reaktionsmønstre, vanerne, opfattes som betingede reflekser (s. d.), og herunder indordnes tænkning som en sproglig-motorisk proces, der forløber efter princippet: Prøven-sig-frem (»trial and error«). Personligheden defineres som den samlede »reaktionsmasse«, og psykologiens opgaver sammenfattes i besvarelsen af flg. 2 spørgsmål: a) Hvilken adfærd vil et dyr el. menneske udvise i en bestemt situation? og b) Hvilken situation har sandsynligvis foreligget, når et dyr el. menneske opfører sig på en bestemt måde? Hos Watson søges disse spørgsmål besvarede dels v. hj. a. eksperimenter, der viser organismernes adfærd i forskellige situationer, dels ved hypoteser om de fysiologiske enkeltprocesser som kan formodes at indgå i denne adfærd. Hans b. får derfor en overvejende »mekanistisk« el. »molekylær« karakter. Heroverfor reagerede *E. O. Tolman* ved i sin »Purposive Behavior in Animals and Men« (1932) at udforme en s. k. »molær« b., iflg. hvilken adfærds-akterne som helheder har egenskaber, der ikke findes hos deres fysiske el. fysiologiske elementer, og som derfor giver anledning til dannelsen af et selvstændigt behavioristisk begrebsapparat. Som karakteristisk træk ved adfærds-helhederne nævner T. flg. tre: a) Adfærden har altid karakter af en tilnærmelse til el. undgåen af en bestemt målgenstand el. mål-situation. b) Adfærden involverer altid et bestemt handlingsmønster overfor de middel-genstande, der indgår i processen; og c) Adfærden indeholder et bestemt beredskab for udvælgelse af korte i stedet for lange adfærdsveje til målet. Desuden hævder T., at adfærden som »molær« både er formålsbestemt og erkendelsesmæssig, men søger at give »objektive« definitioner af disse udtryk uden dog derfor at afvise »mentalistiske« foreteelser som sansning, bevidsthed og følelse, hvis objektivt iagttagelige fremtrædelsesformer han blot søger at påvise til gunst for en behavioristisk definition af dem. Gennem en indgående analyse af sine egne og andres eksperimenter (især med rotter) har han påvist en række adfærdsdeterminerende faktorer og struktureringslove for læreprocesserne, som viser betydelig overensstemmelse med den ad helt anden vej udformede topologiske psykologis (s. d.) resultater. Og i det hele taget må man sige, at de behavioristiske synspunkter i det store og hele har vist

sig meget frugtbare ved studier af menneskets og navnlig dyrenes adfærd i forskellige situationer, idet de på oplysende måde supplerer de introspektionistiske iagttagelser, som iflg. sagens natur er begrænsede til det handlende individs oplevelser, d. v. s. hvad der fremtræder fænomenologisk for individet.

I denne forbindelse må det fremhæves, at man allerede fra århundredets begyndelse i Frankrig havde fået øjnene op for nødvendigheden af at supplere de introspektive iagttagelser med iagttagelser af adfærden. Således hævdede *Pierre Janet* (1859—1947) med stigende eftertryk, at alle psykologiske foreteelser har deres oprindelse i handlingen, og først på et ret sent udviklingstrin bliver bevidste for det handlende individ. Efter hans opfattelse udvikler de sig gennem et hierarki af handlingstendenser, begyndende med tendenser til refleksbevægelser, successivt efterfulgt af perceptive og suspensive, sociale og intellektuelle, sproglige og rationelle tendenser for tilsidst at ende med eksperimentelle og progressive. Herved bliver adfærden i stigende grad rykket ind i psykologiens centrum, selv om man ikke begrænser sig til at udforske den ved behavioristiske metoder, men tillige søger at belyse den med alle andre forhåndenværende midler.

En speciel anvendelse har de behavioristiske synspunkter fået ved udformningen af den s. k. *logiske b.*, som er en af filosofferne *O. Neurath* og *R. Carnap* opstillet teori om »det fremmedpsykiske«, d. v. s. om erkendelsen af andre menneskers bevidsthedsliv. Den går i al korthed ud på, at begreberne om andre menneskers oplevelser må defineres ved deres adfærd (hvorunder deres sproglige ytringer) og udseende, således at ethvert udsagn om sådanne oplevelser må kunne omskrives til et dermed ækvivalent udsagn om adfærden og udseendet.

Litteratur: E. L. Thorndike: Animal Intelligence, 1911. J. B. Watson: Behavior: An Introduction to Comparative Psychology, 1914. Samme: Psychology from the Standpoint of the Behaviorist, 1919. Samme: Behaviorism, 1930. W. S. Hunter: Human Behavior, 1919. E. C. Tolman: Purposive Behavior in Animals and Men, 1932. P. Janet: De l'angoisse à l'extase, 1926. Samme: Les débuts de l'intelligence, 1935. P. Naville: La psychologie, science du comportement, 1942. E. Kaila: Den mänskliga kunskapen, 1942.

J. J-n.

Behov er komplicerede bevidsthedsdannelser, hvis fundamentale betydning for bevidsthedslivet mere og mere fremhæves i den moderne psykologi, især i den s. k. dynamiske psyk. (s. Psykologi). Tidligere betegnedes de ofte med ord som »drift« (s. d.) el. »trang« el. »begæreevne«, men var kun nødtørftigt analyserede. Først efter at man i dette årh. er begyndt at skelne skarpere ml. bevidsthedslivets forsk. måder at ytre sig på, nemlig 1) selve den måde, hvorpå de opleves (den fænomenologiske fremtrædelsesform), 2) den adfærd, hvori de giver sig til

kende (den behavioristiske fremtrædelsesform) og 3) de fysiologiske ændringer i organismen (den fysiologiske fremtrædelsesform), synes det muligt at give en mere præcis afgrænsning af begrebet b., idet man kan definere: B. er emner, der kan fremtræde på mange forskellige måder. 1) Fænomenologisk-introspektivt kan de *enten* give sig tilkende ved fænomener som utilfredshed, spænding, lyst-til, modvilje-mod, irritation, savn, begær, længsel, ønsken, fantaseren om best. emner, afspænding, lettelse, mættelse, triumf m. v., *eller* ved tiltræknings-, frastødnings- el. fristerpræg ved visse genstande, positivt el. negativt værdipræg ved dem etc.; 2) behavioristisk ved uro, søgen, tilstræben, modstræben, ambivalent adfærd (s. Ambivalens) falden-til-ro m. v.; 3) fysiologisk ved forstyrrelser af den biokemiske og -fysiske ligevægt i organismen el. forskellige følger af sådanne forstyrrelser samt genoprettelse af ligevægten og muligvis på andre måder. Snart fremtræder b.ene tydeligst på den ene, snart på den anden og snart på den tredie af disse måder, og forsåvidt man ikke har gjort sig forholdet ml. dem klart, bliver begrebet b. meget uklart og mangetydigt, ligesom det også bliver vanskeligt at afgøre, hvormange og hvilke slags b. der forekommer, en vanskelighed, der yderligere øges derved, at b.ene ikke er momentane tilstande, men processer, som skifter karakter, idet de gennemløber forskellige faser, således at man ved definitionen af de specielle b. må tage hensyn til deres hele forløbs-mønster, d. v. s. til variationen af b.enes fremtrædelsesformer i deres forsk. faser.

B.enes udfoldelsesfaser. Fælles for alle b. er det, at de ligesom udfolder sig gennem forskellige faser, som i typiske tilfælde kan sammenfattes i flg. tre: 1) En begyndelsesfase, i hvilken b. enten fremtræder fænomenologisk som en vag utilfredshed el. et ubestemt savn i forbindelse med visse handlingsimpulser el./og behavioristisk som en begyndende uro el./og fysiologisk som forstyrrelser af den organiske ligevægtstilstand. 2) En mellemfase, hvor b. bl. a. enten fremtræder fænomenologisk som anstrengelser for el. higen efter tilfredsstillelse el. fantaseren om b.'s genstand, el./og behavioristisk som retningsbestemt (evt. »målbevidst-præget«) adfærd el. stræben, el./og fysiologisk som tiltagende ligevægtsforstyrrelse samt diverse lidet udforskede organiske reaktioner. 3) En slutfase, i hvilken b. enten fremtræder fænomenologisk som en lettelse, afspænding el. behagelig tilfredshedsfølelse, el./og behavioristisk som en falden-til-ro, el./og fysiologisk som en (tilnærmelsesvis) genoprettelse af den organiske ligevægt og en afklingen af de ved forstyrrelsen fremkaldte reaktioner. For de primære organiske b.s vedk., f. eks. for næringsbehovets, er det let at iagttage det hele

forløb fra den første svage sultfornemmelse gennem de forsk. forsøg på at skaffe sig føde og fortære den indtil den derpå følgende mættelse og afslapning. For de »højere« b.'s vedk. f. eks. selvagtelses-b.'s, kan forløbet være overordentligt kompliceret og langvarigt, såsom hvis det drejer sig om en »fornærmelse«, der lidt efter lidt kommer til at dominere individet mere og mere og afføder alle slags forsøg på hævn, indtil denne opnås, og tilfredsstillelsen indtræder som en triumffølelse, der derpå klinger af i relativ ligegyldighed.

Almene love for b. Som en for alle b. gældende lovmæssighed har D. Katz formuleret den s.k. »kræsenhedslov« (»Gesetz vom abnehmenden Anspruch«), som går ud på, at man bliver mindre og mindre kræsen m. h. t. midlerne til at fremstille et b., jo heftigere dette føles. Når man er tilstrækkelig sulten, spiser man med glæde, hvad der bliver sat for en, og erfaringerne fra de tyske koncentrationslejre viser, at der næsten ingen grænser er for, hvad man tager til takke med. Ligeså nøjes man med surrogater, hvis man er afskåret fra at tilfredsstille sit seksualbehov på normal måde. De »højere« b. kan hos mange individer kun tilfredsstilles »i fantasiens verden«, ved dagdrømme (s. d.), el. de søges tilfredsstillede ved inadækvate genstande, f. eks. hvis man kun kan få afløb for sin fornærmelse ved at »hævne« sig på en anden end fornærmeren. — En anden almen lov er den, at genstande for positive b. vurderes positivt, og genstande for negative b. negativt, samt at vurderingen stiger og falder med b.'s mættelsesgrad. Efter tilfredsstillelsen synes genstandene mindre værdifulde end forud for den, og ved overmættelse kan vurderingen ligefrem slå over fra positiv til negativ, medens den i andre tilfælde afløses af ligegyldighed. — Yderligere: B.ene føles almindeligvis des stærkere, jo længere de forbliver utilfredsstillede, i hvert fald indtil en vis grænse. For de organiske b.'s vedk. nås denne, hvis den biologiske ligevægtsforstyrrelse bliver så stor, at den væsentligt ændrer hele organismens tilstand. Tilfredsstillelsen af et b. bestemmes ikke alene af individets tilstand, men også af omgivelserne (»feltforholdene«). Katz taler i denne forbindelse om en »to-komponentteori« og belyser den bl. a. ved forsøg med høns, der efter først at have ædt, hvad de havde lyst til af en kornbunke, begyndte at æde pâny, når de så en anden sulten høne give sig i lag med den.

B.enes klassifikation. P. gr. a. b.enes store mangfoldighed og komplikation har det endnu ikke været muligt at foretage en tilbundsgående opdeling af dem, hverken i enkeltheder el. i arter af b. Men visse grove grupperinger har dog været forsøgt. I hovedsagen går disse ud på at skelne ml. primære el. viscerogene el. perifert betingede

b., som er nært knyttede til særlige kropslige organers funktion og umiddelbart lokaliseres i disse organer (f. eks. maven, urinblæren etc.), og sekundære el. psykogene el. centralt betingede b., som ikke er knyttede til sådanne specielle organfunktioner og opleves som lokalløse. Til den første gruppe hører f. eks. b.et for luft, for føde og drikke, for afføring, urinering, for udtømning af seksualsekreter, hvortil vel yderligere må føjes b. for passende temperatur, for fjernelse af generende påvirkninger, for hvile og for bevægelse (motion). Til den anden gruppe hører f. eks. b. for underholdning, for selskab, for kærlighed el. omsorg, for sikkerhed el. beskyttelse, for ejendele, for at yde hjælp til trængende, for ødelæggelse af fjender, for selvhævdelse og selvagtelse, for retfærdiggørelse af sine meninger el. handlinger, for kundskaber og orientering om sine omgivelser, for sjælelig harmoni (»fred i sjælen«) m. v. — Udfra et andet synspunkt inddeles b.ene i medfødte el. primære el. ikke-tillærte (hvilket nogenlunde svarer til den første af de ovennævnte grupper) og deriverede el. tillærte el. erhvervede (hvorunder de på tilvænning el. oplæring beroende b. hører). En særlig art erhvervede b. er de s.k. »Quasi-Bedürfnisse« (Lewin) el. »indstillings-afhængige b.« (Jørgensen), der opstår som følge af et forsæt el. en beslutning, og som tilfredsstilles ved realisation deraf (s. Handling). — Endvidere kan man udfra et tredje synspunkt tale om lavt og højt organiserede b. Forskellen er da den, at de lavere organiserede indgår som led i de højere organiserede på en sådan måde, at de tjener til disses tilfredsstillelse, der som regel kan opnås på flere forsk. måder. F. eks. kan et ødelæggelsesb. indgå i selvhævdelsesb.et som et middel til at tilfredsstille dette, men under andre omstændigheder kan selvhævdelsesb. tilfredsstilles v. hj. a. et kundskabsb. el. et hjælpeb. el. andet. I modsætning til tilfælde, hvor flere b. samvirker, således at de alle tilfredsstilles, kan det også forekomme, at tilfredsstillelsen af det ene af to b. udelukker den samtidige tilfredsstillelse af det andet. Hvis det i så fald drejer sig om centralt betingede b. taler man om »sjælelige konflikter«, under hvilke det iøvrigt kan forekomme, at det ene af b.ene »fortrænges« ud af bevidstheden, d. v. s. at individet ikke mærker det og måske slet ikke ved af, at det har dette b. Sådanne b. uden fænomenologiske fremtrædelsesformer kan dog ofte røbe sig på anden måde el. i andre faser af deres udfoldelse, bl. a. kan de iflg. den psykoanalytiske teori (s. Psykoanalyse) give sig udslag i hysteriske el. andre nevrotiske fænomener.

B.enes »socialisering«. Herved forstås det forhold, at b.enes behavioristiske fremtrædelsesformer i hvert fald hos mennesker og visse husdyr modificeres som følge af påvirkninger fra individernes sociale omgivelser. I tidernes løb er der i de forsk. samfund jorden over udformet forsk. sædvaner m. h. t. de former, hvorunder b.tilfredsstillelsen finder sted, og en meget væsentlig del af individernes opdragelse består i indøvning af de i vedk. samfund anerkendte spise- og drikke-, udtømmelses-, renselses-, hvile- og seksualvaner m. v. Herved ændres b.enes behavioristiske fremtrædelsesformer, selvom deres fænomenologiske og fysiologiske fremtrædelsesformer forbliver nogenlunde uforandrede, hvorfor b.ene også beholder deres specialnavne, uanset at de modificeres behavioristisk set. Dette sidste gælder dog mest for de perifere b.'s vedk., medens socialiseringen af de centrale b. medfører en sådan mængde komplikationer, at sprogbrugen for deres vedk. er blevet højst vaklende og ubestemt.

Litteratur: W. McDougall: An Introduction to Social Psychology, 1908. K. Lewin: Vorsatz, Wille und Bedürfnis, 1926. D. Katz: Hunger und Appetit, 1932. W. B. Cannon: The Wisdom of the Body, 1932. H. A. Murray: Explorations in Personality, 1938. E. Kaila: Personlighedens psykologi, 1948. G. Dumas m. fl.: Nouveau traité de psychologie, VI, 1939. A. Langkjær: Salgspsykologi med Udkast til en psykologisk Behovlære, 1943. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45. K. Young: A Handbook of Social Psychology, 1946. J. J-n.

beklædning, Vore småbørns, privat forening stiftet 1940 med det formål at virke for fremskaffelse og forarbejdning af tøj og andet børneudstyr til spædbørn og børn under skolepligtig alder i Storkøbenhavn, hvis forældre ikke er i stand til at skaffe det til barnets pleje nødvendige. Børneudstyr uddeles efter indstilling af sundhedsplejersker, børneplejestationer el. mødrehjælpens socialrådgivere.

Foreningen arbejder i tilslutning til mødrehjælpsinstitutionen i Kbh. og opnår derved bl. a. den fordobling af indkomne gaver og pengemidler, som mødrehjælpslovens § 11 giver grundlag for. V. S.

Bell, Andrew (1753—1822), engelsk pædagog. Opfinder af den indbyrdes undervisning, hvor ældre elever, monitorer, underviser de yngre. Den udbredtes i England i konkurrence med Lancasters metode. På fastlandet fik metoden også udbredelse under navnet af Bell-Lancasters metode; især anbefalede den sig ved sin billighed. S. Indbyrdes undervisning. K. G-S.

Belysning for svagsynede, s. Svagsynsundervisning.

bendefekter, Børn med, s. Vanføre.

Bentham, Jeremy (1748—1832), engelsk filosof og samfundsreformator. Han opgav en virksomhed som sagfører for helt at kunne virke som samfundsreformator. Han er en typisk repræsentant for de ideer, der står som det 19. årh.s fremskridtsideer, mest alment sammenfattet i ordene frihed og humanitet. Som moralfilosof forfægter

han en nyttemoral, hvis grundsætning er, at enhver menneskelig handling og enhver social institution skal bedømmes ud fra dens tendens til at fremme lykken og hindre ulykke. Det s.k. nytteprincip: »Den størst mulige lykke for det størst mulige antal« har han vel ikke opfundet, men han har givet det en mere frugtbar og udstrakt anvendelse end nogen før el. efter ham. Ud fra dette retter han en skarp kritik mod overleverede institutioner, især engelsk lovgivning og retsvæsen; han forefandt retsfilosofien som kaos og efterlod den som videnskab, siger hans elev Stuart Mill om ham. En anden grundværdi er for ham friheden, og egentlig er enhver lov et onde, for så vidt som den begrænser friheden. Men en lov må være sådan, at den bliver et mindre onde end enhver anden lov el. slet ingen lov. Iøvrigt tror han, at menneskene i en rimelig frihed vil finde til den bedste afbalancering af lykke og ulykke, idet enhver bedst selv må vide, hvad der gør ham lykkelig, d. v. s. giver ham lyst i stedet for ulyst. Hvad det her bl. a. kommer an på, er klogskab, der forstår at tage hensyn til lystens sikkerhed, dens varighed og nærhed. Hans kritik rammer desuden den herskende autoritære opdragelse, fattigvæsen, statsforvaltning o. s. v., og det siger sig selv, at han går ind for humanitære bestræbelser som fredssag og dyrebeskyttelse. Skønt selvfølende af karakter var han tillige medfølende og uegennyttig. Blandt hans værker kan nævnes hovedværket »Principles of morals and legislation« (1789), »Book of fallacies« samt »Deontology« (posthumt 1834). K. G-S.

Benådning. Ved andragende til kongen, indsendt gennem justitsministeriet kan den, der er idømt en straf, opnå hel el. delvis eftergivelse af straffen. B. gives ofte som betinget b., enten således, at der i stedet for en frihedsstraf (fængsel el. hæfte) skal betales en bøde, el. således, at den pågældende i et i benådningen fastsat tidsrum skal føre en straffri vandel. Overholdes vilkårene ikke, skal reststraffen afsones.

Aa. H.

Beredskabslister, s. beskæftigelsesplaner, Statens.

Bergson, Henri (1859—1941), fransk filosof. Prof. ved Collège de France. B. skelner mellem to arter af erkendelse: den naturvidenskabelige og den filosofiske el. metafysiske. Den første forfalsker virkeligheden, idet den bl. a. indfører faste grænser, hvor der ingen grænser er, kun en kontinuerlig bevæget virkelighed; den fører således ikke til nogen egentlig sandhed i betydning af en adækvat opfattelse af det virkelige, men har en art instrumental betydning, idet den tjener vor praktiske handlen; dens værdi ligger i dens biologiske nyttighed (s. Pragmatisme). Den filosofiske

erkendelse finder sted gennem en intuition, hvis indhold ganske vist ikke kan fremstilles i abstrakte begreber, men kun med en vis tilnærmelse anskueliggøres gennem billeder og analogier. Gennem intuitionen fatter vi den egentlige virkelighed direkte og uden forfalskende symbolers mellemkomst; især gælder dette den sjælelige virkelighed, hvor alt er kvalitativ forskellighed; når vi regner med kvantitative, f. eks. intensitetsforskelle i det psykiske, er allerede det en forfalskning. Det dybest karakteristiske for den umiddelbart oplevede virkelighed er varen *(la durée)*, der er noget helt andet end fysikernes tomme tidsskema i rummets lignelse. B. har endv. hævdet viljens frihed med en original begrundelse. Hans vigtigste arbejder er »Essai sur les données immédiates de la conscience«, 1889 (dansk overs.: »Den rene Bevidsthed«, 1917), »Matière et mémoire«, 1896, »Introduction à la métaphysique«, 1903 (dansk: »Intuition og Verdensanskuelse«, 1914), »Evolution créatrice«, 1907 (dansk: »Den skabende udvikling«, 1915), »L'énergie spirituelle«, 1919. »Les deux sources de la morale et de la religion«, 1932.

Litteratur: H. Høffding: H. B.s Filosofi, 1914. J. Jørgensen: H. B.s Filosofi i Omrids, 1917. A. Cresson: Bergson, sa vie, son oeuvre, 1941. K. G-S.

Berigelsesforbrydelser. Straffeloven af 1930 omtaler i kap. 28 de strafbare handlinger, der kaldes b., hvorved forstås handlinger, ved hvilke uberettiget vinding opnås el. søges opnået ved at tilføje den forurettede et tilsvarende formuetab. Den strafbare handling består ikke blot deri, at man skaffer sig en berigelse på anden mands bekostning, men også deri, at man angriber den interesse, samfundet har i det bestående formuefordelingssystem. Ødelæggelse af andres ejendom, selvtægt og tilegnelse af værdiløse ting er ikke b. Det er ligegyldigt, om man selv opnår berigelsen, el. om man ved handlingen skaffer andre en berigelse på den forurettedes bekostning.

De hyppigst forekommende b. er flg.: *Tyveri*, strfl. § 276. Den, der tilegner sig en fremmed rørlig ting, straffes for tyveri. Den tidligere straffelov havde en særlig bestemmelse om indbrudstyveri, hvorved forstås, at man for at begå tyveriet har skaffet sig adgang ved at opbryde døre, stige ind gennem vinduer el. lign. Denne sondring findes ikke i straffeloven af 1930, men har stadig betydning ved forsikringer. Den hyppigste form for tyveri er cykletyverierne, og også tyverier fra cigarautomaterne hører til de tyverier, ungdommen i særlig grad gør sig skyldig i. Har man sat sig i besiddelse af en andens ting for at bruge den, f. eks. ved de af ungdommen hyppigt begåede »automobiltyverier«, straffes man med en i reglen lavere straf for brugstyveri efter strfl. § 293. Tager man en ting for at ødelægge den, el. ødelægger man iøvrigt an-

dres ejendom, straffes man for hærværk efter strfl. § 291.

Røveri, strfl. § 288. Den, som ved vold el. trusel om vold skaffer sig andres ejendele el. på anden måde påfører en anden et formuetab, straffes for røveri med en særlig streng straf, der, hvis røveriet har haft en særlig farlig karakter, f. eks. derved, at røveren har anvendt våben, kan stige til fængsel i 16 år.

Afpresning, strfl. § 281. Har man ikke ligefrem gjort sig skyldig i røveri, men har man skaffet sig penge el. andre værdier ved at fremsætte trusler f. eks. om skandalisering, straffes man med fængsel, der under særlige omstændigheder kan stige til 6 år.

Underslæb og bedrageri, strfl. §§ 278 og 279. Den, der bruger andres penge el. på anden måde disponerer over andres ting, der er i forbrugerens varetægt, gør sig skyldig i underslæb. En meget almindelig form for underslæb består i at sælge el. pantsætte ting, der er købt på afbetaling uden at være fuldt betalt, og underslæb begås ofte af bude, der bruger de penge, de har indkasseret. Hvis et bud ligefrem tager plads for at få lejlighed til at bruge de penge, han kommer i besiddelse af, vil han i reglen blive straffet for bedrageri, idet denne forbrydelse består i at skaffe sig uberettiget vinding ved at narre den forurettede. En særlig forseelse, der er beslægtet med underslæb og bedrageri, består i at bortfjerne sig fra hoteller og restaurationer uden at betale el. at skaffe sig adgang til forestillinger el. befordringsmidler uden betaling; disse forhold straffes efter strfl. § 298.

Ulovlig omgang med hittegods, strfl. § 277. Medens man i almindelighed ikke er pligtig til at tage sig af ting, der er tabt på gaden, er man forpligtet til at aflevere en ting, man tager op, til politiet, og man bliver straffet, hvis man beholder tingen. Bliver tingen ikke inden 3 mdr. afhentet af ejeren, har man krav på 1/3 af værdien i findeløn (se lov af 23. april 1952).

Hæleri, strfl. § 284. Medens hæleren tidligere var den, der modtog stjålne koster, forstår man nu ved hæleri at tage del i den vinding, der er erhvervet ved enhver berigelsesforbrydelse. Selvom man betaler fuld pris for en stjålen ting, gør man sig skyldig i hæleri. Med betydelig nedsat straf anses den, der ved grov uagtsomhed tilforhandler sig ting, der hidrører fra en berigelsesforbrydelse (strfl. § 303).

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947.

Aa. H.

Berkeley, George (1684—1753), engelsk filosof og teolog. I sin filosofi påvirket af Descartes og Locke. Udgav 1709 »Essay Towards a New Theory of Vision«, og 1710 sit hovedværk »Principles of Human Knowledge«. De sidste 20 år tilbragte han som biskop i Sydirland. Hans filosofi er en absolut

spiritualisme (s. d.), idet han benægter eksistensen af en materiel substans og gør det med psykologiske grunde, idet han hævder, at tingenes eksistens kun består deri, at de iagttages (sanses, forestilles); der eksisterer ikke andet end bevidstheder og deres ideer samt Gud som årsag dertil; den af vor opfattelse tilsyneladende uafhængige yderverden eksisterer kun som Guds ideer. Hans grundformel er *esse* lig *percipi*, d. v. s. at være er ensbetydende med at blive opfattet, perciperet. Han benægter ligeledes forekomsten af abstrakte almenforestillinger (s. Abstraktion, Almenforestilling). Af stor psykologisk interesse er ligeledes hans teori om synet, hvorefter denne sans ikke umiddelbart giver os nogen rumsopfattelse, men kun farve og lys. Først ved synssansens sammenarbejdning med berørings- og muskelsans bliver den et middel til opfattelse af afstand, størrelse o. lign., altså gennem erfaring og øvelse. At se en ting i en bestemt afstand betyder at forudse, at vi for at berøre tingen må passere gennem så og så mange bevægelsesfornemmelser. Synsoplevelser er et sprog, hvori der fortælles om vore mulige andre fornemmelser, f. eks. vore bevægelsesfornemmelser, og uden dem ville ordet »rum« ikke have nogen betydning for os.

K. G-S.

Berlitz School, s. Fremmedsprogsundervisning.

Bernadotteskolen (Den internationale skole i Danmark), der åbnedes 15. aug. 1949 i skolebygningen, Hellerupvej 11, Kbh., er en selvejende institution og drives i overensstemmelse med den til enhver tid gældende lovgivning for friskoler el. tilsv. skoler f. t. (1952) lov nr. 416 af 12. juli 1946 om friskoler m. v.

Formålet med B. er at drive en international 2-sproget enhedsskole for børn af begge køn uanset forældrenes nationalitet, race, religiøse og politiske overbevisning el. samfundsklasse. Samtidig med at give eleverne de fornødne kundskaber tilsigter skolen at udvikle dem til fordomsfrie og selvstændigt tænkende mennesker. Skolen søger at bidrage til bedre forståelse ml. nationerne bl. a. ved at danske børn går i skole med børn fra andre nationer, ligesom den til stadighed søger samarbejde med lign. skoler i udlandet.

Foruden det egentlige undervisningsstof byder skolen sine elever mange muligheder for på tværs af klasserne og efter deres egne interesser valgfrit at dyrke frit skabende arbejde som f. eks. tegning, maling, modellering, dramatik, musik, dans og syning samt arbejde i træ- og metalværksted.

Skolen har (1. januar 1952) ca. 350 elever fordelt i børnehave og 12 grupper indenfor 1.—7. klassetrin. Der er en reel venteliste på ca. 1200 børn, og da skolen ligger i forhandlinger om anerkendelse også som

efterskole, hvorved den ville få chance for at beholde eleverne nogle år ud over den skolepligtige alder, er spørgsmålet om udvidelse meget aktuelt.

Rektor G. J. Arvin, som er skolens egentlige stifter, fratrådte 1. aug. 1951 som leder og afløstes af skoleinspektør, cand. psych. C. C. Kragh-Müller fra Københavns kommunes heldagsskole. C. C. K.-M.

Bero-test, Behn-Rorschach-test, en af Hans Behn udarbejdet form for Rorschach-prøven (s. d.).

Bertelsen, Hans Henrik (1874—1933), undervisningsinspektør, f. i Lyngby ved Grenå. Begge forældrene var skolefolk. Studentereksamen 1891 (Århus), Embedseksamen 1898, gymnasielærer, lærer v. Statens Lærerhøjskole og assistent ved Universitetet (1899—1901). 1903—05 adjunkt i Århus og 1905—18 rektor ved Roskilde katedralskole, 1918—27 undervisningsinspektør for gymnasieskolerne. Dette embede overtog han i den vanskelige tid efter Den 1. Verdenskrig. Han indfriede fuldtud de forventninger, som man stillede til ham som sin forgænger, undervisningsinspektør Tuxens, fortrinlige medhjælp. Med solid embedsførelse og klar og kølig forstand varetog han den højere undervisnings tarv og var bl. a. medvirkende ved gennemførelsen af de sønderjyske forordninger 1918 og 1919. Ligeledes udførte han et dygtigt arbejde for den store skolekommission 1919. Ved siden af sin embedsgerning og pasningen af sine mange hverv (formand for retskrivningsudvalget 1920—30) dyrkede han den filologiske videnskab. En del lærebøger og afhandlinger foreligger fra hans hånd. Sv. P.

Bertram, Agnete (f. 1893), gymnastikpædagog. Begyndte at undervise i gymnastik i 1915 og udformede efterhånden en ny gymnastik for kvinder. Var medarbejder ved den Danske Ordbog 1917—19. Første gymnastikopvisning fandt sted 1918. Blev gymnastiklærer ved Kbh.s Universitet 1920 og grundlagde samme år »Agnete Bertrams Kvindegymnastikskole«, der 1928 efterfulgtes af en skole for uddannelse af gymnastiklærerinder. Efter 1925 holdt A. B. foredrag og kursus i udlandet, ligesom hun her også havde opvisninger. I Kbh. blev afholdt kursus for englændere fra 1927, for amerikanere fra 1928 og for polakker fra 1929. I 1931 holdt A. B. forelæsninger og opvisninger ved en række universiteter i U.S.A. og Canada.

Udgav 1927 »Hjemmegymnastik«, og de tre følgende år »Musikbøger« I, II, III samlet som ledsagelse til gymnastik. Endv. »Gymnastikplaner for Børn fra 4—15 år«, 1931 og »Naturlig Gymnastik«, 1932. »Om gymnastisk behandling af Astmapatienter«, 1935, »Bevægelseslove«, 1937, »Holdningsbestemmelse«, 1939, samt afhandlinger i forskellige tidsskrifter. M. C.

Beskikket censor betegner ved de højere almenskoler den fremmede censor, der af vedk. undervisningsinspektør beskikkes til at deltage i bedømmelsen af eksamenspræstationerne ved den højere almenskoles afsluttende eksaminer. I henh. til kgl. an. af 10. marts 1938, § 4 stk. 5, gives eksamenskaraktererne i de s. k. »fremlæggelsesarbejder« enten af en af ministeriet beskikket censor el. (oftest) af en af vedk. skole selv foreslået og en af undervisningsinspektøren godkendt skolekyndig censor. Eksamensbedømmelsen af præstationerne ved real-, pigeskole- og studentereksamen i fagene skriftlig dansk, skriftlig (regning og) matematik, eng. og ty. stile og latinsk version foretages i *alle* tilfælde af to af undervisningsinspektøren beskikkede skolekyndige censorer, medens bedømmelsen af de øvrige eksamenspræstationer, d. v. s. de skriftlige præstationer ved mellemskoleeksamen og alle de mundtlige eksamenspræstationer, foretages af faglærere enten i forening med en af vedk. undervisningsinspektør beskikket el. — ved mellemskoleeksamen, realeksamen og pigeskoleeksamen — en af skolen foreslået og af vedk. undervisningsinspektør godkendt skolekyndig censor. Rent faktisk er forholdet med hensyn til de mundtlige fag det, at faglæreren foretager eksamensbedømmelsen sammen med en beskikket censor i alle fag ved studentereksamen, i hvilke der afholdes eksamen, medens der kun beskikkes censor af undervisningsinspektøren i nogle få fag, for så vidt angår mellemskoleeksamen, realeksamen og pigeskoleksamen, idet der i de øvrige fag ved disse sidstnævnte eksaminer medvirker en af skolen foreslået og af undervisningsinspektøren godkendt censor, der godt kan være en af skolens egne lærere. E. D-y.

Beskyttelsesregler, s. Fabriklovgivningen.

beskæftigelseslove, Statens. Siden 1938 har der været en særlig lov om beskæftigelse af arbejdsløse, der administreres af arbejdsmin.

Den nug. lov om iværksættelse af offentlige arbejder m. v. og beskæftigelse af arbejdsløse er af 30. marts 1946. Formålet med loven er iværksættelse af arbejde som beskæftigelsesforanstaltning for arbejdere med lang ledighed og indenfor sådanne områder, der har særlig mange ledige. Mange af disse arbejdere kan dårligt få arbejde på det frie marked uden først at have arbejdet ved en beskæftigelsesforanstaltning, hvorved deres arbejdsevne er blevet opøvet. Det kræves derfor normalt, at der kun må henvises arbejdere, der har været ledige i mindst 100 dg. i de sidste 4 mdr., og selve arbejdsopgaverne godkendes først efter nøje undersøgelse af den stedlige ledighed. Støtte ydes i reglen i form af tilskud indtil 75 pct. af de samlede omkostninger til kommunale og statslige arbejder, der iværksættes med be-

kæmpelse af arbejdsløsheden som det væsentlige formål.

Endv. findes en række love, der som hoved- el. biformål har fremme af beskæftigelsen indenfor spec. områder. En del af disse love hidrører fra efteråret 1940, hvor regeringen mere planmæssigt søgte at bekæmpe den arbejdsløshed, der var opstået som følge af besættelsen. Samtidig ændredes tidligere love, således at det beskæftigelsesfremmende formål i højere grad blev tilgodeset. Man kan bl. a. nævne lovene om tilskud og lån til grundforbedringsarbejder, landvindingsarbejder, opførelse af ajle- og ensilagebeholdere, der tillige skulle fremme landbrugsproduktionen. L. A.

beskæftigelsesplaner, Statens. Den private investering svinger stærkt under konjunkturforløbet og skaber derved stærkt skiftende beskæftigelsesforhold. For at imødegå dette, søger staten at regulere den samlede investeringsvirksomhed ved en modgående ændring i den offentlige investering. I denne hensigt har staten opr. beredskabslister, hvor statslige arbejder og arbejder, staten yder støtte til, og som ikke er øjeblikkelig påkrævede, optages i de perioder, hvor beskæftigelsen er høj, el. hvor disse arbejders materialeforbrug vil hemme den private investering. Den første beredskabsliste blev opr. 1940 af regeringens beskæftigelsesråd og er under krigen blevet udvidet og suppleret med andre beredskabslister, bl. a. gennem statens opfordring til kommuner om teknisk udarbejdelse af projekter, der omg. kan sættes i gang, såfremt beskæftigelsessituationen skulle gøre det påkrævet. Siden udgangen af 1947, hvor de egentlige beredskabslister omfattede arbejder med en omkostning på c. 600 mill. kr., hvoraf c. 65 pct. kommunale arbejder, c. 25 pct. statslige og c. 10 pct. private arbejder, er der ikke sket større ændringer i beredskabsarbejdernes omfang p. g. a. det relativt høje beskæftigelsesniveau. De på beredskabslisterne opførte arbejder kan ikke alene have betydning ved en konjunkturændring med faldende private investeringer, men det kan også være af betydning i perioder med stor materialeknaphed at iværksætte offentlige arbejder med et ringe forbrug af importerede materialer, el. at iværksætte offentlige arbejder i de egne af landet, der midlertidigt måtte være ramt af stor arbejdsløshed, for at fastholde arbejdskraften. Beredskabslisternes administration henhører under arbejdsmin. L. A.

Beskæftigelsesterapeuter. Uddannelsen af b. foregår i Danmark på Dansk Kunstflidsforenings skole for b., Aurehøjvej 24, Hellerup.

Kursus varer 2 år på skolen (2×10 mdr.) og afsluttes med mundtlig og skriftlig eksamen og prøver i forskellige manuelle færdigheder. I kursustiden deltager eleverne i 2×2 mdr. i arbejdet på en københavnsk hospitalsafdeling, hvor der er ansat en uddannet b. Efter skoletiden skal hver elev arbejde 6 mdr. på en hospitalsafdeling som praktikant, før hun kan opnå sit diplom som b.

På skolen gives en alsidig håndarbejdsundervisning, der omfatter alle tænkelige former: Broderi, filering, knytning, hækling, strikning, bast- og halmarbejde, tøjtryk, knipling, vævning, sløjd i forskelligt materiale. Bogbinding, særlig børnebeskæftigelse, instruktion i sanglege og anden underholdning er også undervisningsfag. Desuden får eleverne et kursus i regnskabsføring, da de ofte har et stort regnskab med materialer og færdige arbejder for patienterne.

De elever, der ikke for nylig har taget det, må gennemgå Dansk Røde Kors' samariterkursus. Desuden undervises i anatomi med særligt henblik på bevægeterapi, og hertil er knyttet en særlig undervisning i brug af forskellige apparater til opøvning af arme og ben. Der gives forelæsninger i psykologi, psykiatri og almindelig sygdomslære, for at eleverne kan forstå og bedømme patienternes forskellige reaktioner, og en gennemgang af den sociale opbygning i Danmark, således at eleverne ikke står uforstående overfor disse problemer.

Eleverne besøger under vejledning forskellige institutioner og museer.

For at blive en god b. er det nødvendigt at være i besiddelse af en del personlige egenskaber, som undervisningen kan bygge videre på. Først og fremmest må eleven være sund og rask, have en aktiv, harmonisk præget personlighed, der har let ved at komme i kontakt med patienterne og vinde deres tillid. Indfølingsevne, intelligens og takt kræves i det daglige arbejde. Gode skolekundskaber vil selvfølgelig altid være en lettelse i tilegnelsen af de teoretiske fag. Eleven må være fyldt 20 år og ikke være over 32 år, inden uddannelsen påbegyndes. E. S.

Beskæftigelsesterapi er enhver syssel — psykisk el. legemlig — der foreskrives af lægen og ledes af en uddannet beskæftigelsesterapeut med helbredelse el. bedring af patientens tilstand for øje.

B. kan anvendes overfor enhver patient, såsnart de umiddelbare følger efter en operation el. en febril tilstand er overvundet. Enhver form for håndarbejde og sløjd, læsning og underholdning kan bruges som b. Når arbejdet afpasses efter patientens kræfter og interesser og andre særlige forhold, der gør sig gældende i hvert enkelt tilfælde, kan dette give en mangfoldighed af variationer, der alle kan bruges til det formål at indstille patienten på selv at arbejde aktivt med på sin helbredelse.

Der kan være tale om adspredelse og opmuntring for at forhindre sygdomsoptagethed og neurose — om vedligeholdelse af

færdigheder, der ikke må glemmes under sygdommen — om genopøvelse af tabte færdigheder — om at lære nyt for at kunne tilpasse sig den nye situation, der foreligger efter den egentlige sygdom — i det hele taget prøve at lette patienten overgangen fra sygesengen til dagliglivet. E. S.

beskæftigelsesudvalg, Kommunale. For at sikre at så mange arbejdsmuligheder som muligt bliver udnyttet, er der ved lov af 24. juli 1942 i samtlige kommuner, hvor der ikke findes et offentligt arbejdsanvisningskontor el. filial af et sådant, nedsat kommunalt beskæftigelsesudvalg, som bl. a. har til opgave i samarbejde med de offentlige arbejdsanvisningskontorer og afdelingerne af de statsanerkendte arbejdsløshedskasser at søge fremmet anvisning af arbejdskraft til landbrug, gartneri, husligt arbejde og — i det omfang det måtte være muligt — andre arbejdsområder, samt at bidrage til formindskelse af arbejdsløsheden i kommunen ved fremskaffelse af beskæftigelse.

Det påhviler yderligere udvalgene i givet fald at yde bistand til, at der opnås enighed mellem arbejdsgivere og arbejdere om arbejdsvilkårene. De bør i denne forbindelse tilstræbe, at arbejdet udføres i akkord.

Udvalgene har endelig overfor såvel arbejdsløshedsforsikringen som forsørgelsesvæsenet fået en ganske særlig myndighed med hensyn til unge arbejdere, der ikke har forsørgerpligter. Det er nemlig bestemt, at en ikke-forsørger under 30 år med bopæl i en kommune, hvor der findes et kommunalt beskæftigelsesudvalg, ikke kan oppebære hjælp fra arbejdsløshedskassen el. almindelig hjælp til underhold fra kommunen, medmindre beskæftigelsesudvalget har meddelt ham attest for, at det er udvalgets opfattelse, at han ikke — ejheller ved udvalgets mellemkomst, herunder ved samarbejde med andre anvisningsmyndigheder — har kunnet skaffe sig passende arbejde i kommunen el. på egnen. Til en faguddannet ikke-forsørger under 30 år, der ikke kan få arbejde indenfor sit fag, kan der dog udbetales understøttelse gennem arbejdsløshedsforsikringen i en sammenhængende periode af indtil 2 mdr., medmindre der anvises ham arbejde, som han efter arbejdsløshedslovens almindelige regler ikke kan vægre sig ved at overtage. Tilsvarende regler, som de her anførte, har man ikke anset det for nødvendigt at indføre, hvor der findes et offentligt arbejdsanvisningskontor, idet man regner med, at disse kontorers samarbejde med arbejdsløshedskasserne sikrer, at de flest mulige kommer i arbejde. Det er pålagt formanden for beskæftigelsesudvalget at føre tilsyn med arbejdsløshedskassernes afdelinger, herunder navnlig at kontrollen foregår i overensstemmelse med de påbudte regler. K-p.

Besparelsesmetoden, s. Ebbinghaus.

Beta-tests (Army-Beta), et sæt af intelligensprøver anvendt på rekrutter i den amerikanske hær under Den 1. Verdenskrig; det var beregnet på analfabeter samt på indvandrere, der ikke kunne engelsk. Instruktionen blev givet ved tegn, og materialet bestod væsentlig af billeder. K. G-S.

Betleri og løsgængeri. Straffeloven af 1930 indeholder i kap. 22 en række bestemmelser om »betleri og skadelig erhvervsvirksomhed«. Efter § 197 straffes den, der imod politiets advarsel gør sig skyldig i betleri, og efter § 198 straffes man for løsgængeri, hvis man p. g. a. vanemæssigt selvforskyldt lediggang falder det offentlige til byrde og ikke skaffer sig arbejde efter at have fået en advarsel af politiet, og efter at der såvidt muligt er anvist arbejde. Løsgænger er endv. den, der ikke ernærer sig ved lovligt erhverv, hvorved bemærkes, at erhverv ved utugt, der i sig selv ikke er strafbart, ikke er lovligt erhverv. Den, der er straffet for overtrædelse af disse bestemmelser, kan få et tilhold om at møde f. eks. en gang om måneden hos politiet og give oplysning om bopæl og erhverv, og udeblivelse pådrager strafansvar.

I forbindelse med disse bestemmelser kan nævnes, at man straffes for alfonseri ved at lade sig underholde af en kvinde, der driver utugt som erhverv, og for rufferi ved at forlede nogen til kønslig usædelighed el. ved at holde bordel (strfl. §§ 228 og 229).

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Bevidsthed er en egenskab ved, tilstand hos el. proces i visse (alle?) organismer. Hos menneskene er dens kendetegn el. fremtrædelsesformer (s. d.) dels sådanne, der kun kan iagttages af det bevidste individ selv (»subjektive« kriterier), dels sådanne, der (tillige) kan iagttages af andre, evt. påvises ved instrumenter (»objektive« kriterier). Enhver antagelse af, at andre organismer end en selv (mennesker, dyr el. planter) har b. beror på »objektive« kriterier. Disse består i sådanne træk ved organismernes adfærd (reaktioner) og udseende, der kan fungere som tegn (symptomer) på, at organismen er »ved b.« (d. v. s. i bevidst tilstand, modsat »bevidstløs«). Alt, hvad der for en ydre iagttager karakteriserer vågenhed i modsætning til (drømmeløs) søvn el. anden bevidstløshed (narkose, besvimelse, epileptisk absence etc.), er således »objektive« b.kriterier, altså f. eks. relativ høj grad af følsomhed overfor stimuli, hurtige plastiske bevægelser, livlig tale, rank holdning, »vågent« blik og ansigtsudtryk etc. samt visse svingninger i hjernens elektriske potential og andre fysiologiske bevidsthedstegn. Hertil kommer endv. alle ydre tegn på *specielle* bevidsthedsprocesser el. -tilstande: differentieret reaktion som tegn på skelnen, opmærksomhedskoncentration som

tegn på bemærken, forsinkede reaktioner som tegn på husken, opgaveløsning som tegn på tænkning (s. d.), uro som tegn på utilpashed el. trang, formålsrettet adfærd som tegn på stræben el. behov (s. d.), munterhed som tegn på glæde, nedbøjethed som tegn på sorg etc. etc. Alle disse »objektive« b.kriterier bidrager til definitionen af *normal b.*, men svarende til dem gives der også en række »objektive« (såvelsom »subjektive«) kendetegn på *unormal b.*, såsom f. eks. hypnotisk b. (s. Hypnose), delirerende b., diverse former for psykotisk b. (s. psykose) m. v.

Hvad de »subjektive« b.kriterier angår, består de i, at individet *oplever* noget, d. v. s. at der foreligger fænomener af en el. anden art for det: et vækkeurs kimen, en varmefornemmelse, en kvalmefølelse, en følelse af skuffelse, en trang til at røre sig etc. Alle sådanne fænomener kan for individet selv fungere som tegn på, at det er »ved b.«. Selve b. er ikke et fænomen, der kan mærkes el. opleves, men såsnart individet mærker noget, ligegyldigt hvad, siger man, at det er »ved b.«, og for individet selv er oplevelserne det lettest tilgængelige b.kriterium, der også er primært i forhold til de »objektive« kriterier. At identificere b. med »bevidsthedsindholdet« el. de oplevede fænomener (som det ofte er sket i den »introspektive« psyk.) synes højst uhensigtsmæsigt, bl a. fordi de oplevede fænomener hyppigst er omverdensfænomener. Mere rimeligt synes det at opfatte b. som en organisme-tilstand, en speciel og særlig kompliceret livsytring, der har dels »subjektive«, dels »objektive« fremtrædelsesformer (nemlig de ovennævnte b.kriterier), af hvilke nogle kun el. lettest fremtræder for individet selv, nogle kun el. lettest for andre individer (ydre iagttagere).

Som eks. på b.processer kan nævnes: Sansning (s. d.) og følen (s. Følelse), iagttagen (s. Perception), forestillen (s. Forestillinger), tænkning (s. d.), behøven (s. Behov) og villen (s. Handling). Enhver af disse processer kan fremtræde enten introspektivt-fænomenologisk el. behavioristisk og i hvert af disse tilfælde enten uanalyseret-globalt el. mere el. mindre analyseret — ganske ligesom en sygdom kan fremtræde enten gennem sine »subjektive« symptomer el. gennem sine »objektive« symptomer, og enten som et klinisk helhedsindtryk el. som et resultat af fysiologisk analyse af sygdomstilstanden. Således er det f. eks. en og samme vredestilstand, der ved en fysiologisk undersøgelse viser sig som rigelig adrenalinudskillelse med kraftig reaktion af det sympatiske nervesystem og de fra dette forsynede organer, — for den dagligdags »kliniske« iagttagelse som en række heftige behavioristiske vredesudbrud, — og for introspektionen som en intensiv vredesfølelse. Og på lign. måde er det en og samme synsproces, der fysiologisk fremtræder som en neurologisk proces i nethinden og synscentrerne og behavioristisk som en bestemt indstilling af øjnene (»blikket«) og hele hovedet el. kroppen mod den sete genstand, og fænomenologisk som et mere el. mindre velstruktureret visuelt fænomen. Og på lign. måde med enhver anden b.proces. Undertiden er den ene af disse arter af fremtrædelsesformer for b. vanskeligere at iagttage end de andre, og hvis dette gælder den introspektivt-fænomenologiske fremtrædelsesform, siger man ofte, at processen er forløbet »ubevidst«, idet man da tager ordet »bevidst« i snævrere forstand som ensbetydende med »fænomenologisk fremtrædende«. I denne forstand kan man altså definere »ubevidstheden« (el. »underbevidstheden« (s. d.) som den oftere kaldes) som samlingen af de b.ytringer, der kun fremtræder behavioristisk og/el. fysiologisk, men ikke introspektivt. Hvis man derimod fastholder den traditionelle antagelse af, at b.ytringer *kun* kan fremtræde introspektivt, bliver begrebet »underbevidsthed« selvmodsigende. Under alle omstændigheder er begreberne »b.« og »u-b.« abstraktioner, idet de er dannede ved iagttagelse af levende væsner, men under bortseen fra de træk ved disse, som ikke er tegn på bevidsthedsliv hos dem, og man må derfor vogte sig for at hypostasere disse abstraktioner til »sjæle« med selvstændig isolerbar eksistens og virkeevne. Selve ordene »b.« og »u-b.« er blot substantiveringer af adjektiverne »bevidst« og »ubevidst«, der kan udsiges om levende væsner, når og kun når de tilfredsstiller de ovenf. skitserede kriterier på b., resp. under-b. el. u-b. (S. iøvrigt Psykologi).

Litteratur: C. Weinschenk: Das Bewusstsein und seine Leistung, 1940. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45. F. Brandt: Psykologi I, 3. udg. 1950. S. Næsgaard: Bevidsthedens Form, 1922. G. Ryle: The Concept of Mind, 1948. E. Neumann: Ursprungsgechichte des Bewusstseins, 1949. J. J-n.

bevismidler, Forbrydelser vedr. Det er af afgørende betydning, at der kan stoles på rigtigheden af skriftlige erklæringer, og der er derfor i kap. 19 i strfl. af 1930 fastsat strenge straffe for den, der for at skuffe i retsforhold gør brug af et falsk dokument (strfl. § 171 og 172). Et dokument er falsk, når det ikke hidrører fra den angivne udsteder, el. der er givet det et indhold, som ikke hidrører fra denne. Strfl. indeholder desuden bestemmelser om falskmøntneri, forfalskning af mål og vægt, forfalskning af levnedsmidler m. m.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Bibelskoles højskole, Dansk, s. Højskole.

bibliografi, Pædagogisk. Nedenstående fortegnelse over pæd. bibliografier, der alle findes på *Statens Pædagogiske Studiesamling* (s. d.), er ikke fuldstændig, men omfatter de værker, der skønnes af størst betydning for pædagogisk interesserede. Især fra

U. S. A. findes en række nyere p. b. (væsentlig kun omfattende bøger på engelsk), udg. af U. S. Department of the Interior, Office of Education; kun enkelte af disse er taget med.

1. *Danske pæd. bibliografier:* D. E. Rugaard: Skole-bibliotek el. Fortegnelse over danske Skrifter angående Opdragelses- og Undervisningsvæsenet (1867). Fr. Thomassen: Fortegnelse over dansk pædagogisk Litteratur, udg. af Dansk Skolemuseum (1896). Samme: Dansk pædagogisk Litteratur. Prøvesider til en ny udgave af den i 1896 udsendte bogfortegnelse (1918). Samme: Fortegnelse over dansk pædagogisk Litteratur 1896, 1897, 1898, 1899 (i Aarbog for Folkeskolen 1897, 1899, 1900). Poul Müller: Dansk pædagogisk Litteratur udkommet i 1938 (i »Meddelelser fra Statens pædagogiske Studiesamling« i »Vor Ungdom« 1939—40), for hvert af de flg. år findes lignende fortegnelser i studiesamlingens meddelelser; omfatter ikke skolebøger, årsberetninger o. lign. Vor Ungdom, indholdsliste til årg. 1879—1898 (1899); fortsat med: indholdsfortegnelse til årg. 1899—1944/45 ved Poul Müller (1948). Bibliografi over dansk psykol. litteratur for år til år ved Johs. Laurup-Fogt i Nordisk psykologi, 1. årg. 1949 flg.

2. *Danske kataloger over pædagogiske emner:* Statens pædagogiske Studiesamling har udsendt en række specialkataloger over specielle pæd. emner, omfattende både dansk og udenlandsk litteratur:

Katalog over bøger vedr. psykologi, børnepsykologi, ungdomsårenes psykologi. Eksperimentel pædagogik, intelligensprøver, tests, differentiering af skoleelever m. m. (3. udg. 1947); over bøger vedr. alm. opdragelseslære, opdragelsesproblemer, nutidens pæd. strømninger, arbejdsskolen m. m. (2. udg. 1945). Fortegnelse over et udvalg af bøger vedr. skolekøkkenundervisning (1939). Fortegnelse over bøger vedr. sløjd (træsløjd og metalsløjd) (1939). Fortegnelse over et udvalg af bøger vedr. naturhistorieundervisningen (1940). Fortegnelse over et udv. af metodiske bøger m. m. til geografiunderv. (2. udg. 1944). Fort. over bøger vedr. småsløjd (papir-, pap- og lersløjd m. m.) og frit manuelt arbejde (derunder husflid) (1946). Fort. over et udv. af bøger vedr. tegning (4. udg. 1946). Fort. over litt. vedr. læse- og talevanskeligheder, ordblindhed, stammen m. m. (2. udg. 1948). Fort. over litt. til religionsunderv. (1948). Fort. over litt. vedr. svagtbegavede børn (hjælpeskolen), abnorme, svagsynede og tunghøre børn (2. udg. 1949). Fort. over litt. vedr. regne- og matematikunderv. (1950). Fort. over litt. om modersmålsunderv. m. m. (2. udg. 1950). Fort. over litt. om skriveundervisning samt skrivningens psykologi og grafologi (1952).

Endelig bringer studiesamlingens meddelelser i »Vor Ungdom« årlig en fortegnelse over den af studiesamlingen erhvervede udenlandske pæd. litteratur.

3. *Pæd. bibliografier fra nordiske lande:* B. Rud. Hall: Svensk och utländsk litteratur i pedagogik, psykologi och etik. 1—2 (Sth. 1913—14). Norsk pedagogisk litteratur 1931—32 (i Norsk pedagogisk årbok 1932—33); lign. fortegnelser i de flg. årgange. A. F. Nyström: Handbok i nordisk bibliografi vidkommande den abnorma skolan (örebro 1905). — Hartvig Johnsen: Pedagogisk litteratur i Norsk skolemuseum I (Oslo 1940). — Katalog öfver Pedagogiska biblioteket i Stockholm 1—2 (Sth. 1891, 1897) Supplement 1—2 (Sth. 1904, 1919) efter 1948 fremkommer supplementer i Aktuellt från Skolöverstyrelsen. — Läroboksförteckning. Upprättad av Statens läroboksnämnd (Sth. 1940), årligt tillæg. Johs. Laurup-Fogt m. fl.: Publications in English, French and German by Danish, Finnish and Norwegian psychologists. A selected bibliography (i Nordisk Psykologi, nr. 3, 1951). Emil Østlyngen: Bibliografi over psykologisk faglitt. av norske forfattere (3. udg. 1947).

4. *Udenlandske pæd. bibliografier:* Bibliographie pédagogique internationale, (1934), (Institut international de coopération intellectuelle) med bidrag fra en lang række lande; udkom hvert år til og med 1938 (Paris 1939). Bibliography of child study, by Lilian I. Rhoades (Philadelphia c. 1903). Bibliography of research studies in education 1929—30 og flg. år (indtil 1940) (Washington 1931 ff). J. S. Ersch: Literatur der Philologie, Philosophie und Pädagogik seit der Mitte des 18. Jahrhunderts bis auf die neueste Zeit (Lpz. 1822). Karl Kehrbach: Das gesamte Erziehungs- und Unterrichtswesen in den Ländern deutscher Zunge. Bibliographisches Verzeichnis und Inhaltsangabe der Bücher, Aufsätze und behördlichen Verordnungen... 1—4 (Berlin 1896—1903). Elise H. Martens: An annotated bibliography on the education of exceptional children (Washington 1937). Will S. Monroe: Bibliography of education (New York 1903). M. Mules and A. C. Butsher: Bibliography of New Zealand education (New Zealand 1936). Répertoire des ouvrages pédagogiques du XVIe siècle (Paris 1886). Henry L. Smith and Will. I. Painter: Bibliography of literature on education in countries other than the U.S.A. 1—2, (Indiana 1937). S. K. Turosienski: Foreign and comparative education. A list of references (Washington 1934). Psychological abstracts (vol. 22, 1948 flg.). Bulletin of the International Bureau of Education (Geneva) (bilag: Bibliographical service, kvartårlig). Psykologiske tidsskrifter. Liste over ikke nordiske tidsskrifter av psykologisk interesse på nordiske biblioteker, ved E. Østlyngen m. fl. (1951). Endelig bør nævnes Unesco's boglister. P. M.

Bibliotek betyder egentlig bogbeholder, hvor oprindelig en samling håndskrifter op-

bevaredes. Efterhånden kom ordet også til at betegne det sted, hvor håndskrifterne, senere bøgerne, fandtes. I vore dage ofte selve institutionen. Bibliotekernes historie begynder helt tilbage i de gamle kulturlande, således opbevares i British Museum i London assyrerkongen Assurbanipals bibliotek af lertavler fra d. 7. årh. f. Kr. Både i Athen og Rom fandtes offentlige biblioteker. Rom havde ved d. 4. årh.s begyndelse 28 offentlige biblioteker. Det første var oprettet af Asinius Pollio efter Cæsars tilskyndelse. I middelalderen var munkeordenerne, navnlig benediktinerne, bibliotekernes vogtere, og talrige berømte klosterbiblioteker oprettedes. Benediktinerordenen fik selv sit berømte bibliotek i klosteret på Monte Cassino. Af andre kan nævnes Cambridge, Canterbury, Fulda og navnlig St. Gallen. Fyrster og patricierslægter fulgte under renæssancen i de lærdes spor. Således oprettedes 1444 på Petrarcas tilskyndelse det mediceiske bibliotek i Firenze som offentligt bibliotek. Berømt var i Ungarn i slutningen af d. 15. årh. kong Matthias Corvinus' bibliotek, der ved tyrkernes indtrængen 1526 blev splittet, og hvoraf små rester findes rundt om i mange biblioteker. Med bogtrykkunstens opfindelse og reformationen kort efter skabtes en mægtig bogproduktion. Fyrstebibliotekernes og universitetsbibliotekernes tid betyder grundlæggelsen af nationalbibliotekerne, men adgangen til at benytte disse biblioteker var stærkt begrænset. Dog gjorde kardinal Mazarin 1643 sit bibliotek tilgængeligt for de studerende. Hans bibliotekar, Gabriel Naudé, var det første store bibliotekarnavn. En betingelse for at kunne skabe nationalbiblioteker, der samlede landets hele bogproduktion, var indførelsen af pligtaflevering fra samtlige bogtrykkerier, allerede fra 1537 i Frankrig. Det 18. årh. blev de store bogsamleres tid. De lærde polyhistorer samlede bøger om alverdens videnskaber. Disse privatbiblioteker overgik dog som oftest ved ejerens død til et af de store biblioteker, hvad enten de blev købt el. skænket. I dette årh. skabtes også det første bibliotek i moderne forstand, universitetsbiblioteket i Göttingen, hvis tilgængelighed forøgedes ved en fortrinlig katalog, der blev forbillede gennem mange år. Men det blev dog de angelsaksiske lande, der blev de førende på bibliotekernes område. Banebrydende var her Antonio Panizzi, der fra 1831 til 1866 var knyttet til British Museum i London. Hans idé var bl. a. den imponerende læsesal, bygget 1854—57, og den pladsbesparende indretning af særskilte bogmagasiner, der afløste det gamle princip, hvor magasinrum og benyttelsesrum fandtes i een sal, som i vort gamle Kongelige Bibliotek. Både for folkebiblioteker og videnskabelige biblioteker kom de væsentligste impulser i nyere tid fra Nordamerika, hvor der med rige pengemidler skabtes imponerende biblioteker som Kongresbiblioteket i Washington og New York Public Library. Det moderne videnskabelige bibliotek får vi et indtryk af ved at betragte den nye bygning for Universitetsbibliotekets 2. afd., der er anlagt som et bogtårn, indeholdende bogmagasiner i mange etager, i forbindelse med en forbygning, der rummer læsesale og kontorer.

Med den enorme bogproduktion er den oprindelige tanke om et universalbibliotek, omfattende bogstaveligt talt alverdens bøger, blevet uigennemførlig. Dog er det anselige mængder, der rummes i de største biblioteker. Leninbiblioteket i Moskva og Kongresbiblioteket i Washington kappes om at være det største med c. 8 mill. bd. Næstefter kommer Bibliothèque nationale i Paris med 4.7 mill. British Museum rummer 4 mill. bd. og New York Public Library 3.6 mill. bd. Det største nordiske bibliotek er Det Kongelige Bibliotek i Kbh. med c. 1 mill. bd. Det norske nationalbibliotek er Universitetsbiblioteket i Oslo, opr. 1811, med 760.000 bd. For Sverige er Kungliga Biblioteket i Stockholm nationalbibliotek med 600.000 bd., men større er Universitetsbiblioteket i Uppsala, opr. 1627, med 800.000 bd. Her findes bl. a. den pragtfulde Codex argenteus af Wulfilas gotiske bibeloversættelse. I Finland er Universitetsbiblioteket i Helsingfors nationalbiblioteket med 500.000 bd. Endelig findes i Island Landsbiblioteket i Reykjavik med 120.000 bd. S. endv. bibliotekswæsen, Dansk, Centralbibliotek, Folkebibliotek og Sognebibliotek.

Litteratur: Haandbog i Bibliotekskundskab, 3. udg., 1927.

M. I.

Bibliotekar, person der beskæftiger sig med biblioteksarbejde. Uddannelse og ansættelsesbetingelser er forskellige indenfor de to hovedgrupper: 1. Folkebibl. og 2. Videnskabelige biblioteker.

1. Folkebiblioteker (i mange byer benævnet: kommunebibl.). For at blive b.-elev kræves studentereksamen el. dertil svar. uddannelse, f. eks. lærereksamen med sprog. Elevuddannelsen foregår ved Stor-Kbh.s biblioteker og ved en række større biblioteker i provinsen og varer 3 år. I denne periode undervises eleverne både praktisk og teoretisk som forberedelse til Statens Biblioteksskole, som derefter gennemgås og efter 10 mdr.s forløb afsluttes med en skriftlig og mundtlig afgangseksamen. Når denne er bestået, kan de søge b.-stillinger ved alle folkebiblioteker med mulighed for senere avancement til højere stillinger.

For at blive b. ved et børnebibliotek må den ovenfor beskrevne uddannelse suppleres med det specielle af Statens Bibliotekstilsyn afholdte kursus for børneb. Dette kursus strækker sig over ca. 2 mdr.

B.-standens lønninger svarer i de fleste kommuner til de lønninger, der gælder for kommunens lærerstand med dennes forsk.

grader (kommunelærere, overlærere, skoleinspektører m. v.).

Bibliotekerne beskæftiger desuden en del personer med kontoruddannelse, de såk. bibliotekskontorister (i Kbh. benævnet bibliotekssskrivere) samt timelønnede medhjælpere, stemplere, bogopsættere m. v.

2. De videnskabelige statsbiblioteker, dvs. Det Kgl. Bibliotek, Universitetsbibl. og Statsbibl. i Århus samt de største fagbiblioteker, f. eks. Danmarks tekniske bibliotek. Til ansættelse i b.-stilling ved disse biblioteker kræves normalt embedseksamen fra universitet el. anden højere læreanstalt; en spec. biblioteksuddannelse er ikke obligatorisk, men der gives adgang til nogen undervisning i bibliotekskundskab i aspiranttiden. Der er endv. ansat en del biblioteksassistenter, af hvilke adskillige har gennemgået statens biblioteksskole.

Litteratur: Erhvervskartoteket. — Robert L. Hansen: Om Uddannelse af Bibliotekarer (i: Festskrift til Th. Døssing, 1937). — E. Götzsche: Uddannelse af Elever (i: Lærebog i Biblioteksteknik), 1945. H. R-f.

biblioteker, Lærde skolers. Til de fleste højere almenskoler i Danmark er knyttet større el. mindre bogsamlinger, men af disse har kun de samlinger, som tilhører de oprindelig »lærde« skoler, nogen betydning for en større kreds. I deres nuværende skikkelse stammer de fleste af disse fra det 18. årh.s sidste halvdel, og virkelig form har de først antaget efter udstedelsen af skoleforordningen af 11. maj 1775, i hvilken der var indsat en bestemmelse om, at hver latinsk skole i landet skulle sørge for dannelsen af et bibliotek. Dette skulle være til brug for vedkommende skoles lærere og elever, men kunne også lejlighedsvis benyttes af udenforstående. Gennem de forskellige statsmyndigheder, hvorunder skolerne i tidens løb har sorteret, er bibliotekerne blevet rundeligt forsynet med litteratur, desuden er en stor del indkommet som private gaver el. ved donationer i form af legater. Bibliotekerne indeholder væsentlig litteratur indenfor fagene teologi, filologi og historie, i reglen med hovedvægten lagt på filologien. Deres bogbestand er af meget uensartet værdi. Nogle af dem har i tidens løb erhvervet sig kostbare samlinger af ældre bøger og håndskrifter, og næsten alle har de efterhånden samlet et udmærket apparat til studiet af Danmarks historie og et fyldigt udvalg af dansk og fremmed skønlitteratur. Derimod er betydelige dele af deres store samlinger af filologisk, pædagogisk o. a. litteratur nu uden betydning.

Som følge af manglen på tidssvarende provinsbiblioteker blev omkr. år 1900 de fleste af statsskolebibliotekerne ved undervisningsmin.s foranstaltning omdannet til fuldstændig offentlige biblioteker med faste udlånstider. Siden oprettelsen af de moderne folkebiblioteker er den offentlige benyttelse af dem imidlertid så godt som ophørt. I 1922 blev det af min. bestemt, at skolebibliotekerne skulle aflevere til de lokale folkebiblioteker — foreløbig dog kun som depositum — de af deres bøger, som ikke var nødvendige ved undervisningen, men af betydning for folkebibliotekernes oplysende formål. Afleveringen har navnlig omfattet litteratur indenfor dansk topografi og historie.

De vigtigste skolebiblioteker findes knyttet til statsskolerne i Aalborg, Århus, Haderslev, Hillerød, Horsens, Nykøbing F., Odense, Randers, Ribe, Roskilde, Rønne og Viborg. Af disse har bibliotekerne i Ålborg, Odense og Ribe imidlertid fornylig fået ministeriel bemyndigelse til at afhænde største delen af deres ældre bogbestand for derved at skaffe sig midler til at købe ny litteratur. Statsskolernes biblioteker, der således i det hele er stærkt reducerede, er nu væsentlig kun til disposition for lærerne og de ældre elever. De fleste steder findes for de øvrige særlige elevbibilioteker, der er sammensat specielt til dette formål og indeholder oplysende og underholdende litteratur af let tilgængelig art. I nogle skoler har man opr. særlige klassebogsamlinger, enkelte steder også mindre gymnasiebiblioteker.

Langt større betydning end statsskolebibliotekerne har de biblioteker, som er knyttet til de to store kostskoler Herlufsholm og Sorø Akademi.

Herlufsholms Skoles bibliotek er grundlagt samtidig med skolen lidt efter midten af det 16. årh. og er et af vore allerældste biblioteker. Grundstammen udgøres af stifteren Herluf Trolle og hans hustru Birgitte Gjøes bogsamling, hvoraf endnu ca. 50 bind er i behold. Flere tusinde bind, deriblandt mange sjældne og kostbare værker, er skænket af den store bogsamler Otto Thott, som en tid var stiftelsens forstander. Biblioteket tæller nu c. 50.000 bd., hvoraf de fleste hører ind under teologi, jura, klassisk filologi, dansk historie (især personalhistorie) og skønlitteratur. Det ejer en håndskriftsamling på c. 200 numre, en musikaliesamling og en dansk portrætsamling på c. 1500 blade. Det er fuldt offentligt tilgængeligt.

Endnu betydeligere er Sorø Akademis bibliotek. Oprindelig er det grundlagt samtidig med akademiet 1623, men ved akademibygningens brand 1813 gik hele det gamle bibliotek, hvori bl. a. fandtes Holbergs bogsamling, til grunde. Det blev straks efter genoprettet og tæller nu c. 70.000 bd. Biblioteket omfatter alle fag, men er bedst forsynet indenfor filologi, historie og skønlitteratur, særlig rig er samlingen af fransk litteratur. Det rummer en mængde kostbare værker fra ældre tid, tildels stammende fra den kendte mæcen, geheimeråd Joh. v. Bülow til Sanderumgård, som 1827 testamenterede hele sin store bogsamling dertil. Til bogafdl. hører forskellige specialsamlinger, bl. a. en stor Holberg-samling. Biblioteket ejer desuden en værdifuld håndskriftsamling på c.

350 numre. Også det er tilgængeligt for enhver, både på stedet og ved hjemlån.

Litteratur: L. Nielsen: Danske Stifts- og Skolebiblioteker, 1925. A. Glahn: Udsigt over Sorø Akademis Biblioteks Historie (Årbog for Historisk Samfund for Sorø amt XIV, 1926, s. 45—90). L. N.

biblioteker, Pædagogiske, s. Statens Pædagogiske Studiesamling.

Bibliotek og skole. Bibliotekets betydning for samfundet viser sig først i sin fulde styrke, når det udretter et velordnet arbejde for børn og ungdom, i samarbejde med den offentlige skole. Finder borgerne allerede i barnealderen vej til biblioteket, kan man vente, at de som voksne ved selvarbejde på biblioteket vil fortsætte den uddannelse, skolen har begyndt. Men hvis mulighederne skal udnyttes, må vejen fra skole til bibliotek gøres let. Før biblioteksloven af 1931 eksisterede der ikke meget samarbejde mellem skole og bibliotek. Der var skolebiblioteker ved mange skoler, hvorfra hjemlån fandt sted. Men opgaven var i længden for vanskelig at løse for skolen alene, så man også fra skolens side ønskede spørgsmålet løst ved samarbejde.

Den ministerielle bek. af 15. dec. 1932 til biblioteksloven af 1931 animerer til samarbejde mellem skole og bibliotek ved at bestemme, at hvis der findes både børnebibliotek i det offentlige bibliotek og skolebibliotek i folkeskolen inden for samme kommune, da kan virksomhederne ikke begge få statstilskud, uden de har økonomisk fællesskab og udgør en administrativ enhed.

I bek. fastslås der visse regler for børne- og skolebibliotekernes organisation, for bestyrelsens og bogudvalgets sammensætning, hvor der sikres skolen megen indflydelse.

I årene efter 1932 har en lang række børnebiblioteksorganisationer over hele landet set dagens lys, og karakteristisk for dem alle er det intime samarbejde mellem skole og bibliotek, hvor biblioteket varetager det tekniske apparat, og hvor både lærer og bibliotekar tager aktivt del i arbejdet.

Børnebiblioteksarbejdet kan organiseres gennem skolen alene. Denne organisationsform finder kun sted på landet og i nogle mindre byer, hvor der ikke findes børnebøger på det offentlige bibliotek. Folkebiblioteket besørger da indkøb, katalogisering o. s. v.

I en del mindre byer, hvor børnebiblioteket endnu ikke er selvstændigt, men en del af folkebiblioteket, er skolebiblioteket og det offentlige bibliotek organiseret hver for sig.

Endelig kan organisationen være en administrativ enhed, således at både skolerne og det offentlige børnebibliotek har udlån og læsestue. Såvel det offentlige bibliotek som skolebibliotekerne forsynes fra en fællesbogsamling. Biblioteket besørger alt biblioteksteknisk arbejde. Denne organisationsform bruges ved alle de nyoprettede selvstændige børnebiblioteker i byerne, dog har nogle (Esbjerg, Vejle) overtaget udlånet fra den nærmest liggende skole.

Nogle steder har man foretrukket at løse børnebiblioteksspørgsmålet ved at etablere en amtsordning (f. eks. Kalundborg), hvor skolerne har bogdepoter udsendt fra fællesbogsamlingen i centralbiblioteket, der også udfører det biblioteksmæssige arbejde. G. F.

Biblioteksforening, Danmarks. I 1905 stiftedes foreningen »Danmarks Folkebogsamlinger«, hovedsagelig for at varetage bibliotekernes økonomiske interesser. Denne forening sammensluttedes 1919 med den få år før dannede »Dansk Biblioteksforening« til »Danmarks Biblioteksforening«. Foreningen, der er delt i fem sektioner, omfatter såvel det folkelige som det videnskabelige biblioteksvæsen og bibliotekarer i alle biblioteks-typer. Gennem forskellige udvalg behandles væsentlige sider af biblioteksarbejdet og ved mindre, lokale møder samles bibliotekarerne til drøftelse af faglige problemer. Ved årsmødet mødes bibliotekernes bestyrelse, heriblandt mange kommunalfolk, med bibliotekarer for at høre beretninger om årets arbejde. M. I.

Biblioteksindretning. Ved indretning af biblioteker gør der sig en afgørende forskel gældende mellem videnskabelige biblioteker og folkebiblioteker. De videnskabelige biblioteker lægger megen vægt på rigelig magasinplads, idet så at sige hele bogbestanden står i magasin. Derudover er der navnlig brug for en formålstjenligt indrettet udlånsekspedition, evt. et særskilt katalogværelse, og sidst, men ikke mindst en rummelig læsesal, hvor bibliotekets håndbøger er opstillet, og den øvrige bogbestand kan benyttes. Forbilledligt indrettet er i så henseende Universitetsbibliotekets 2. afd. i Nørre allé med sit store bogtårn og den foranliggende bygning, der rummer læsesale og kontorer.

Folkebibliotekernes vigtigste rum er udlånet, hvor en stor del af bogbestanden skal stå let tilgængelig for publikum. I nyere biblioteksbygninger er dette rum ofte udformet meget smukt. En del af bogbestanden er undertiden, f. eks. i Gentofte, Kolding og på Frederiksberg, anbragt på et for publikum tilgængeligt galleri. I nær forbindelse med udlånet findes læsesalen, der — efterhånden som denne del af bibliotekets virksomhed dyrkes mere intensivt — gøres på engang intim og repræsentativ. Udover kontorer og magasiner er der i større biblioteker desuden lokaler til et særligt børnebibliotek med udlån og læsesal.

Den voksende interesse for studiekredse har bevirket, at der mange steder er indrettet fortrinlige lokaler til studiekredse i bibliotekerne.

Sognebibliotekerne stod oprindelig i almindelighed i et skab i skolestuen, og gør det endnu mange steder. Men efterhånden

som bygningen af de nye centralskoler tager fart, vil mange sognebiblioteker få husly her, enten i en skolelæsestue el. i et selvstændigt lokale, hvis indretning kommunen bekoster.

Litteratur: Carl Jørgensen: Danske Biblioteksbygninger, 1946. Samme: Bibliotekslokaler paa Landet, 2. udg. 1952 (Statens Bibliotekstilsyns publikationer, 19). M. I.

Bibliotekskundskab. 1) *Folkeskolen.* Som en forudsætning for læsestuens brug i undervisningen er det almindeligt i 5. kl. el. I ml. at give eleverne et kortere kursus i biblioteks- og håndbogskundskab. Eleverne lærer princippet for bøgernes opstilling (decimal-klassedelingen) at kende og får ved hjælp af opgaver lejlighed til at omsætte den erhvervede viden i praksis. Hvis eleverne er tilstrækkelig modne, går man videre og lærer dem at benytte kartoteket, idet katalogkortets opbygning gennemgås, og brugen af de forskellige katalogformer (forfatter-, titel- og emnekatalog) indøves. (Som hjælpemiddel kan anvendes: Undervisningskartotek. Udg. af folkebibliotekernes bibliografiske kontor, 1943). Håndbogskundskaben skal dels lære eleverne (og øve dem i) at benytte håndbøgernes hjælpemidler som indholdsfortegnelse, register, ledeord o. lign. og dels lære dem de vigtigste håndbøger (både alm. og faglige) at kende.

2) *Seminarierne.* I bek. af 29. feb. 1940 hedder det: »Som forberedelse navnlig til speciallæsningen og udarbejdelsen af årsarbejder skal der gives eleverne et kursus på indtil 20 timer i biblioteksorientering (herunder bøgernes opstilling efter decimalklassedeling, benyttelse af kartotek m. m.) og håndbogsbenyttelse (herunder navnlig bibliografier). Dette kursus lægges efter seminariets valg såvidt muligt inden udgangen af 2. klasse.«

En undervisning efter disse linjer har været givet siden 1940 — omend i forskelligt omfang ved de forskellige seminarier. Mange steder har en del af kursus været henlagt til folkebiblioteket, der i flere tilfælde helt har overtaget undervisningen. J. N.

3) *Gymnasieskolen.* I den højere skole får eleverne igennem den daglige undervisning ofte kendskab til biblioteksforhold og brug af håndbøger, idet der ved mange gymnasier findes et humanistisk laboratorium, hvor undervisningen helt el. delvis foregår. Eleverne stifter herunder bekendtskab med den alm. håndbogslitteratur og den til de foreliggende emner hørende litteratur (udgaver, litterære behandlinger o. s. v.). Det humanistiske laboratorium med den dertil knyttede undervisningsform skyldes særlig bek. af 13. marts 1935, hvori det hedder: »Det anbefales, at læreren tager et værk el. afsnit af et værk op til laboratoriemæssig behandling på skolen. Det vil da være nødvendigt, at de fornødne håndbøger står til rådighed på skolen, helst i en med dette formål for øje indrettet læsestue. Eleverne får herved lejlighed til under lærerens vejledning og kontrol at lære fagets arbejdsmetoder at kende ...«. Derudover får eleverne på adskillige gymnasieskoler et kort kursus i biblioteks- og håndbogskundskab på et folkebibliotek. Kursus'et gives gerne af dansklæreren i samarbejde med vedk. biblioteks personale. E. B. J.

Litteratur: K. Kastberg og Johs. Nielsen: Bog og Bibliotek, 1942. Folke Jacobsen og Frode Jensen: 8 Timer i Bøgers Brug, 3. udg. 1942. Johs. Nielsen: Biblioteker og Haandbøger. En vejledning i bibliotekskbenyttelse, især for Seminarier og Lærere, 2. udg. 1944. Johs. Nielsen: Seminariernes Undervisning i Biblioteks- og Haandbogskundskab (Dansk Seminarieblad 1940. s. 70—77). Aage Nielsen: Haandbøger i Engelsk (Dansk Seminarieblad, 1942, s. 49—51). J. N.

Biblioteksskole, Statens, opr. 1918, er den eneste danske bibliotekarskole. Reglement for undervisningen og afgangsprøven er sidst af undervisningsmin. approberet i 1951. S. B. er knyttet til Statens Bibliotekstilsyn, idet biblioteksdirektøren iflg. biblioteksloven organiserer den faglige bibliotekaruddannelse. Der undervises bl. a. i bogkundskab, litteraturhistorie, bibliografi, håndbogskundskab, klassedeling og katalogisering samt andre spec. biblioteksteknikske fag. Eksamen består i en række skriftlige opgaver i løbet af skoleåret, afsluttet med en mundtlig prøve med en af min. beskikket censor. Eleverne skal inden skolen have gennemgået en 3-årig uddannelse på et af de uddannelsesberettigede folkebiblioteker og bestå en optagelsesprøve. Skolen er fortrinsvis lagt an på arbejdet i folkebibliotekerne. 1951—52 havde skolen 44 elever. Alle fra skolen udgåede elever har ret til titlen bibliotekar. De videnskabelige biblioteker og fagbibliotekerne arbejder forsøgsvis med en uddannelse i kursusform for deres personale, der så at sige alle har akademisk eksamen. M. I.

Bibliotekstekniк er de arbejdsformer, der anvendes i bibliotekerne for de forskellige grene af arbejdet, som f. eks. administration, bogvalg, bogkøb, opstilling, katalogisering, læsesalsarbejde, udlånsarbejde og i folkebibliotekerne oplandsarbejde. Forbilledet har for folkebibliotekerne oprindelig været engelske og amerikanske biblioteker, men efterhånden er der udformet gode hjemlige arbejdsformer.

Litteratur: Lærebog i Bibliotekstekniк og Dansk Biblioteksvæsen, 3. udg. 1952. M. I.

Bibliotekstilsyn, Statens er den institution, der danner bindeled mellem undervisningsministeriet og det folkelige biblioteksvæsen. Dets to vigtigste opgaver er statstilskuddets beregning og udsendelse samt vejledning af og tilsyn med de statsunderstøttede biblioteker. Bibliotekstilsynet ledes af en biblioteksdirektør, der assisteres af en biblioteksinspektør og 2 bibliotekskonsulenter. Biblioteksdirektøren tilrettelægger desuden den faglige uddannelse af bibliotekarer på biblioteksskolen. M. I.

biblioteksvæsen, Dansk omfatter to hovedarter af biblioteker: de videnskabelige biblioteker og folkebibliotekerne (s. Folkebibliotek). Det er karakteristisk for dansk biblioteksvæsen, at disse to arter af biblioteker trods deres forskellige formål danner en enhed, således at enhver låner i selv det mindste folkebibliotek kan rekvirere bøger fra et hvilket som helst offentligt videnskabeligt bibliotek. Den i 1924 nedsatte bibliotekskommission fastslog i sin bet. af 1927 endeligt denne enhed, der allerede kan spores længere tilbage i tiden. Iflg. den i 1920 vedtagne bibliotekslov er folkebibliotekernes centrale administration Statens Bibliotekstilsyn, der ledes af en biblioteksdirektør. Den i 1943 oprettede rigsbibliotekarstilling, der omfatter ledelsen af Det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket, peger hen på muligheden af en lign. central ledelse af samtl. videnskabelige biblioteker.

Det danske biblioteksvæsens historie kan følges helt tilbage til middelalderen, hvor biblioteker fandtes ved kirker og klostre, der ved køb, gaver og afskrivning erhvervede samlinger af håndskrifter, hvoraf de fleste senere gik tabt ved brand el. plyndring. I 1482 lagdes grunden til Universitetsbiblioteket, og i løbet af de flg. to årh. overgik til dette bibliotek adskillige værdifulde privatbogsamlinger. Ved Kbh.s brand 1728 gik imidlertid dette første danske nationalbibliotek fuldstændig tabt. Fra d. 17. årh. er derimod bevaret Karen Brahes bibliotek i Odense. I begyndelsen af 1660'erne grundlagde Frederik III Det Kgl. Bibliotek, hvortil fra 1697 alle danske tryksager iflg. pligtafleveringsbestemmelserne skulle afleveres. Da Universitetsbiblioteket ved storstilede gaver genoprettedes efter branden, havde Danmark d. 18. årh. igennem to nationalbiblioteker, der søgte at erhverve en så komplet samling som muligt af den danske litteratur foruden en anselig samling udenlandsk litteratur. I begyndelsen af d. 20. årh. begyndte en deling af fagene mellem de to store statsbiblioteker, idet Universitetsbiblioteket fortrinsvis købte indenfor fagene naturvidenskab og medicin, medens Det kgl. Bibliotek foretog indkøb på de humanistiske områder. Dermed var der ikke mere noget universalbibliotek (d. v. s. et bibliotek, hvis bogbestand søgte at spænde over alle fag), således som Det Kgl. Bibliotek hidtil havde været det. Indtil år 1800 har vi iøvrigt, takket være rige gaver fra store bogsamlere, en meget fyldig samling af udenlandsk litteratur. Efter den tid slår et lille lands offentlige pengemidler ikke til overfor den kæmpemæssige vækst i bogproduktionen verden over. Netop af den grund er det af vigtighed, at der for de videnskabelige biblioteker oprettes en central ledelse, der kan sikre en rationel udnyttelse af tilskuddene.

Før slutningen af det 18. årh. er der ikke tale om offentligt udlån i moderne forstand. Men i tidsrummet 1775—96 stod historikeren P. F. Suhms bibliotek til afbenyttelse for offentligheden. 1793 fik Det Kgl. Bibliotek offentligt udlån. Ned gennem det 19. årh. var de store statsbiblioteker alligevel forbeholdt den studerende stand, og få ikkestuderende vovede sig indenfor deres mure. Popularisering af videnskaben, der tog til i d. 19. årh. for i vort årh. at blive et vigtigt led i den almindelige folkeoplysning, førte med sig, at stedse større kredse fik brug for biblioteker, bl. a. også provinsbefolkningen. I 1902 åbnedes Statsbiblioteket i Århus for udlån og blev hurtigt overordentlig stærkt benyttet som en forløber for de nuværende centralbiblioteker. Bøger forsendtes over hele landet, og denne praksis blev også taget op af Det Kgl. Bibliotek. Nu er det som oftest folkebibliotekerne, der formidler lånene fra statsbibliotekerne og de andre videnskabelige biblioteker med det af Statens Bibliotekstilsyn 1926 oprettede oplysningskontor som praktisk mellemled. (1951: 13.907 lånebegæringer). Dog har Statsbiblioteket også et stort antal direkte lånere.

Opbygningen af det videnskabelige biblioteksvæsen er i dag i korte træk flg.:

Det Kgl. Bibliotek er landets nationalbibliotek, der i videst mulig udstrækning opbevarer den danske litteratur. Gennem pligtafleveringsbestemmelserne sikres det, at alle danske bøger indgår hertil. Desuden er det hovedbibliotek for humanistiske fag.

Universitetsbiblioteket omfatter 2 afd.: Afd. 1 i den gamle bygning i Fiolstræde er orienteringsbibliotek for de studerende ved Kbh.s Universitet og rummer den gamle humanistiske litteratur. Desuden findes her en samling af alle danske aviser. Afd. 2 i Nørre allé er hovedbiblioteket for naturvidenskab og medicin. Universitetsbiblioteket har rekvisitionsret til den danske litteratur, det måtte ønske.

Statsbiblioteket i Århus er dels universitetsbibliotek for de studerende i Århus, dels overcentral for folkebibliotekerne, d. v. s. at det anskaffer den — især udenlandske — litteratur, der er for speciel for folkebibliotekernes store publikum, men dog tilgængelig for mere krævende lånere. Hertil kommer en række videnskabelige biblioteker, hvoraf skal nævnes Danmarks Tekniske Bibliotek, Kunstakademiets Bibliotek, Kunstindustrimuseets Bibliotek, Landbohøjskolens Bibliotek, Teknologisk Instituts Bibliotek, Handelshøjskolens Bibliotek og Statens Pædagogiske Studiesamling. Desuden findes talrige mere el. mindre specielle faglige biblioteker, hvoraf mange har udlån til interesserede. S. også Folkebibliotek.

Det danske biblioteksvæsen yder i dag ved sin praktiske opbygning befolkningen en service, der er et demokratisk land værdigt, idet der er gratis udlån i så at sige alle biblioteker.

1950—51 var statsbibliotekernes udgifts-

budget ca. 2,9 mill. kr. Statstilskuddet til folkebibliotekerne var ca. 5,2 mill. kr. Antallet af folkebiblioteker er ca. 1300, hvortil kommer ca. 230 selvstændige børnebiblioteker. Af videnskabelige og faglige biblioteker findes ca. 350. De tre statsbibliotekers bogbestand er tilsammen ca. 2 mill. bd., de øvrige specialbiblioteker rummer ca. 1,9 mill. bd., folkebibliotekerne 5 mill. bd.

Litteratur: Bet. vedr. Statens Biblioteksvæsen, afgivet af det under undervisningsministeriet under 11. oktober 1924 nedsatte udvalg, 1927. Biblioteksårbog, udg. af Danmarks Biblioteksforening, 1940 ff. Haandbog i Bibliotekskundskab, udg. af Sv. Dahl, 3. udg. 1927. Lauritz Nielsen: Vejledning i Biblioteksbenyttelse og alm. Bibliografi, 2. udg. 1943. M. I.

Bidrag, se de flg. artikler samt Inddrivelse af underholdsbidrag.

Bidragsfonden. Landsnævnet for børneforsorg administrerer en fond, hvortil de bidrag indbetales, som stammer fra personer, der sammen er idømt bidragspligt til et barn født uden for ægteskab. Hver skal betale fuldt bidrag; indkrævelsen foretages gennem Landsnævnet. Udbetalingen sker gennem det sociale udvalg, således at den bidragsberettigede, som regel moderen, hvis hun i henh. til forsorgsloven har krav på forskudsvis udbetaling, altid får udbetalt normalbidraget; hvis hun ikke har krav på forskudvis udbetaling, får hun det beløb, der fra de bidragspligtige er indgået, dog aldrig over normalbidraget. Det overskud, der opstår p. g. a. indbetalinger fra flere af de bidragspligtige, tilgår fonden og anvendes til formål vedr. børneforsorgen i almindelighed. T-J.

Bidragspålæg vedr. børneværnsbørn. Når et børneværnsudvalg har truffet beslutning om børneværnsforanstaltninger, der medfører udgifter for det offentlige enten ved barnets anbringelse udenfor hjemmet el. ved, at barnet er henvist til en institution for forebyggende børneforsorg, skal børneværnsudvalget umiddelbart efter beslutningen give meddelelse herom til det sociale udvalg, hvorunder forsørgeren bor, for at spørgsmålet om bidrag snarest kan tages op.

Bidraget fastsættes efter forskellige regler, alt eftersom det drejer sig om tilfælde, hvor forældre el. mødre til børn udenfor ægteskab skal sættes i bidrag til børn, som de pågældende samlever med, el. det drejer sig om tilfælde, hvor en ægtemand el. hustru, når det ægteskabelige samliv er hævet, el. en moder udenfor ægteskab skal sættes i bidrag til børn, der ikke samlever med den forsørgelsespligtige.

Her skal kun omtales de tilfælde, hvor forældre el. mødre til børn udenfor ægteskab skal sættes i bidrag til børn, som de pågældende samlever med.

Det sociale udvalg lader optage en afhøring til oplysning om den forsørgelsespligtiges økonomiske forhold, og bidrag pålægges efter de af Landsnævnet for børneforsorg fastsatte vejledende satser, s. Landsnævnets cirk. af 30 juni 1949.

Bidraget pålægges i almindelighed med et ugentligt el. månedligt beløb og såvidt muligt fra det tidspunkt, da udgifterne begynder at løbe. Første forfaldsdag skal ligge efter resolutionens dato.

Snarest efter at udvalget har taget stilling til spørgsmålet om bidrag, indsender udvalget meddelelse om afgørelsen til Landsnævnet for børneforsorg.

I perioder, hvor der ikke er forbundet udgifter med barnets anbringelse, bør der ikke pålægges bidrag, selvom der henstår udgifter for det offentlige, der ikke er dækkede af de hidtil udredede bidrag.

Et pålagt bidrag kan, når der måtte være fornødent grundlag herfor, forhøjes el. nedsættes. Undtagelsesvis kan et forfaldent bidrag for et kortere tidsrum helt el. delvis eftergives, men kun med Landsnævnets samtykke. Når særlige grunde foreligger, kan det endv. med Landsnævnets samtykke undlades at pålægge bidrag, dog kun for 1 år ad gangen; som eksempler på sådanne tilfælde kan nævnes nylig overstået langvarig sygdom, el. stor forsørgerbyrde.

Det sociale udvalgs afgørelse med hensyn til bidragspålæg kan inden 14 dage efter modtagelsen af genpart af resolutionen indankes for Landsnævnet, hvis afgørelse er endelig. Udredes hele udgiften ved barnets forsørgelse af statskassen, kan Landsnævnet forandre et af det sociale udvalg pålagt bidrag.

Ikke betalte bidrag kan medføre kommunehjælpsvirkning for forsørgeren, s. Kommunehjælp. O. G.

Bidragsresolution er et offentligt dekret, hvorved det pålægges en person at udrede bidrag til en andens underhold. Privatretlige resolutioner udfærdiges af overøvrighederne (overpræsidiet i Kbh. og amterne) med hjemmel i ægteskabslovene af 1922 og 1925 og børnelovene af 1937. Desuden kan der i henh. til forsorgsloven udfærdiges resolutioner af overøvrigheden el. af de sociale udvalg. Den, af hensyn til hvem bidraget fastsættes, kan være et barn, et adoptivbarn, et stifbarn el. en ægtefælle. Har det offentlige måttet udrede hjælp, kan det indtræde i retten til børnebidrag. T-J.

Bidrag til børn. a) *Til barn født udenfor ægteskab.* Efter lov nr. 131 af 7. maj 1937 påhviler det et barns forældre at dele udgifterne ved barnets forsørgelse, opdragelse og uddannelse efter deres økonomiske evne; denne fordeling af byrden sker i almindelighed således, at den ene af forældrene — i almindelighed moderen — forsørger barnet med et økonomisk tilskud fra den anden part: Bidrag. Bidraget fastsættes af overøvrigheden under hensyntagen til parternes økonomiske forhold og barnets opholdssted;

er begge parter ubemidlede, fastsættes i almindelighed bidraget til normalbidrag. Både faderen og moderen kan pålægges bidrag; dette kan tilfalde den anden af forældrene el. en tredie person el. institution, der har forældremyndigheden el. forsorgen over barnet. Såfremt faderskabssagen er sluttet med, at der ikke er pålagt nogen mand faderskab, men at een mand er pålagt bidragspligt, svarer han bidrag efter samme regler som en fader. Er flere dømt som bidragspligtige, pålægges det hver af dem at svare normalbidrag uanset deres økonomiske forhold. Bidragene tilfalder i så fald en særlig under Landsnævnet bestyret fond, hvoraf bidraget (kun eet bidrag) udbetales den bidragsberettigede.

Bidraget til barnets underhold vedvarer i almindelighed til barnets 18. år. En fader el. en enebidragspligtig kan pålægges særligt bidrag til barnets dåb, konfirmation, (el. til udstyr, hvis det udskrives af skolen uden at konfirmeres), til skoleundervisning, faglig uddannelse, sygdom og begravelse. Ligeledes kan der, hvis faderen el. den enebidragspligtiges økonomiske stilling gør det rimeligt, pålægges ham bidrag til fortsat skoleundervisning el. faglig uddannelse indtil barnets 21. år. — Er flere anset som bidragspligtige, kan der ikke pålægges dem disse særlige bidrag, men den bidragsberettigede kan søge tilsvarende beløb udbetalt af Landsnævnets fond.

Bidrag til børn kan under visse omstændigheder udbetales forskudsvis af det sociale udvalg, der derefter indtræder i retten til bidraget og selv søger dette inddrevet hos den bidragspligtige. Mødrehjælpsinstitutionen giver i mange tilfælde forskud på disse bidrag forinden faderskabssagen endnu er endelig i orden.

S. iøvrigt barsel, Hjælp i forbindelse med, og Svangerskabsbidrag.

b) *Til ægtebarn.* De fleste regler om bidrag til børn født uden for ægteskab finder anvendelse på ægtebørn, adoptivbørn og stifbørn, forudsat at selve underholdspligten er fastsat i en overøvrighedsresolution, i en af overøvrigheden godkendt overenskomst, i en separations- el. skilsmissebevilling el. -dom. Der er i ægteskabslovene hjemmel til at pålægge den ene ægtefælle bidrag, når han forsømmer at opfylde sin underholdspligt, både hvor samlivet består, hvor det er ophævet, hvor ægtefællerne er separeret og skilt.

Bidragene kan under visse omstændigheder udbetales forskudsvis af det sociale udvalg.

Forældelse 1) *af bidragspligten.* Hvis faderskabssag først rejses en tid efter barnets fødsel, kan overøvrigheden bestemme, at der ikke pålægges bidrag længere tilbage end 1 år fra sagens rejsning. Begæring af særlige bidrag til dåb, konfirmation, skoleundervisning, faglig uddannelse, sygdom, begravelse må i almindelighed fremsættes inden 3 mdr. efter udgiftens afholdelse.

2) *af forfaldne bidrag.* Disse forældes, når der er forløbet 5 år efter forfaldsdagen, uden at forældelsen er afbrudt. De særlige inddrivelsesmidler: udpantning, løntilbageholdelse og afsoning vedvarer kun i eet år fra forfaldsdagen; det er dog tilstrækkeligt, at begæring om øvrighedens bistand til inddrivelse er fremsat inden denne frist.

3) *af ret til forskudsvis udbetaling.* Denne ret haves kun i eet år efter forfaldsdagen. Den udbetalende myndighed kan da uanset 1-års fristens udløb kræve inddrivelse, hvis der uden ophold tages skridt dertil. (S. også Inddrivelse af underholdsbidrag samt børnebidrag til enlige forsørgere, Det offentliges udbetaling af).

Aftaler om *underholdsbidrag* over for et barn født uden for ægteskabet er kun gyldige, når de er godkendt af overøvrigheden. Dette skyldes hensynet til barnet, et hensyn, der ikke altid kan varetages tilstrækkelig betryggende af dettes værge, der måske er i en tvangssituation, og som ofte ikke kan overse betydningen af bidrag i fremtiden. En godkendelse er ikke til hinder for, at overøvrigheden senere træffer anden afgørelse, hvis forholdene væsentligt har ændret sig. Aftaler om bidragspligt til ægtebørn er gyldige, men kan senere ændres af overøvrigheden, hvis forholdene væsentligt har ændret sig el. aftalen strider mod barnets tarv.

Betales fremtidig forfaldende bidrag under eet, skal de indsættes i overformynderiet, hvorfra de kan udbetales efterhånden, som de forfalder. T-J.

Billedbøger. Ved billedbøger forstås bøger, der gennem billeder (og i reglen også tekst) beretter noget for børn.

Billedbøgernes »primære læsere« er børn i alderen fra 2—8 år, men allerede i 1½-års alderen kan børn more sig med at se på billeder, og mange billedbøger er m. h. t. indhold og udformning beregnet på børn i 10—13-års alderen.

For de allermindste (1½—3 år) er den gængse type *leporello-bogen,* der klappes sammen som en harmonika. Motiverne er almindeligvis hentet fra landet (»vore husdyr« o. s. v.). Der savnes stadig kunstnerisk lødige og pædagogisk rigtige leporello-bøger med emner hentet fra barnets egen verden. — En overgangstype til de rigtige billedbøger danner de s.k. *rag-books,* trykt på lærred el. plastic. De kan vaskes og er slidstærke. *Frisen* er en anden overgangstype. I de senere år er herhjemme optrykt J. Th. Lundbyes frise »Rejse i Billeder« 1941 og Grethe Zahles »En Dag på Landet« 1939. Enkelte billedbøger er udskårne, d. v. s. bogens format er ikke rektangulært, men beskåret efter omridset af en el. anden figur. I de senere år er fremkommet enkelte *pop-up-bøger* efter engelsk og amerikansk

forbillede. Illustrationerne er plastiske, idet sammenfoldede kartonstykker rejser sig, når bogen foldes ud. Af andre raffinementer kan nævnes billedbøger, hvor illustrationerne ses plastisk gennem »magiske briller«, og »Hulbogen«, der har hul gennem bladene. Disse mange tekniske varianter i det boglige udstyr viser den nære sammenhæng mellem billedbog og legetøj.

I det første billedbogsstadium behøver der ikke at være nærmere sammenhæng mellem de enkelte billeder. Barnet har tilstrækkelig morskab i at genkende billederne og lave små historier om dem. Teksten mangler som oftest og er også ganske unødvendig. På andet stadium danner billederne en sammenhængende historie, men ligeledes uden tekst. Barnet kender typen fra ugebladenes illustrerede serier. — I det tredie stadium, der omfatter de egentlige billedbøger, udgør billeder og tekst en enhed.

Billedbogens historie afspejler stort set de skiftende tiders syn på moral, opdragelse, kunst o. s. v. Man plejer at regne med, at billedbogen nedstammer fra Amos Comenius' *Orbis Pictus* fra 1658, men det egentlige gennembrud fik den først omkring år 1800. 1792—1830 udkom i Weimar boghandler Bertuchs 12 binds »Bilderbuch für Kinder«. Herhjemme udkom år 1800 hofkobberstikker Lahdes »Billedsprog for Børn«, der er en mellemting mellem en ABC, en billedbog, en malebog og et selskabsspil. De fleste bøger fra denne periode er meget smukke med håndkolorerede kobberstik i strålende farver. 1804 udkom J. F. Bergsøes »Billedbog til Morskab og Underholdning for Børn, som begynde at læse«.

1834 udkom Chr. Winthers »Halvhundrede Fabler for Børn« oversat efter den tyske præst J. W. Heys vers og med kobberstik efter Otto Spechters illustrationer. Det er et af de allerførste eksempler på en virkelig enhed af billeder og tekst, og den fik som bogtype stor betydning for udformningen af senere billedbøger.

1844 udkom Kaalunds »Fabler for Børn« med litografier efter J. Th. Lundbyes tegninger.

Omkr. midten af det 19. årh. træffer vi den klassiske billedbogs store navne: Frölich, Gotfred Rode, Pietro og Johan Krohn.

1863 udkom Frölichs »Hvorledes Dagen gaar for lille Lise« og 1866 Krohns »Peters Jul«.

Frölich har ialt illustreret over 100 børnebøger, de fleste franske. Hans »Bébé«- og »Lilli«-bøger var kendt over hele Europa. Den oprindelige udgave af »Hvorledes Dagen gaar for lille Lise« har en forbilledlig jævn og ligefrem tekst af P. J Stahl. I den senere udgave er denne erstattet med Ernst v. d. Reckes meget ubarnlige vers.

Den første børnerimsamling er »Ride, ride Ranke, Børnenes Bog«, der udkom 1843. 1882—1884 udkom Krohns »Børnerim« med illustrationer af Frants Henningsen og i 1894 Louis Moes »Rim og Remser«.

To oversættelser har vist deres levedygtighed lige op til vore dage. »Stankelben«, skrevet af den schweiziske skoleforstander Rudolphe Töpffer, udkom første gang her i 1847. »Den store Bastian«, skrevet af den tyske læge Heinrich Hoffmann, udkom i dansk oversættelse 1847 under titlen: »Vær lydig! Lystige Historier og Billeder for Børn«, ty. titel »Der Struwwelpeter«. Typisk for de to bøger er det barokke lune, der præger dem. »Stankelben« synes ikke oprindelig at være beregnet for børn. Begivenhederne foregår helt uden for barnets erfaringsområde, og teksten er på det nærmeste uforståelig for børn. »Den store Bastian« er derimod kun eventyr om dagliglivet, og moralen opfatter børn ikke umiddelbart. Når den tykke Mads på 6 dage svinder ind til en ren streg og dør sultedøden, opfattes det utvivlsomt af børnene blot som en meget mærkelig og spændende tildragelse.

Perioden fra 1900 til 1932 karakteriseres inden for den danske billedbogslitteratur som den klassiske periode. Hovedparten af bøgerne er genoptrykningen af de store navne fra forrige århundrede: Krohn, Chr. Winther, Kaalund o. s. v. Som illustratorer udmærker sig særlig Louis Moe, Alfred Schmidt, Valdemar Andersen og Vilh. Th. Fischer. År 1900 udkom Chr. Winthers »Flugten til Amerika« med Alfred Schmidts illustrationer. Bogen er som billedbog betragtet en misforståelse. Glosevalget er uheldigt, og idéindholdet står børnene fremmed over for. De har ikke forudsætning for at forstå de voksnes lidt sentimentale tilbageblik på den uskyldige barndomstid. Louis Moe er ubetinget det største navn inden for perioden. Hans billeder er ægte barnlige, frodige og barokke og præget af stilfærdig humor. Af gode billedbøger kan nævnes: A. Bloms »Historien om Mosjø Pandekage« (1909), Georg Kalkars »Fem smaa Grise« (1921) med tegninger af Alfred Schmidt og Carl Røginds originale og morsomme »Hulbogen« (1916). Suzanne Lassens børnebøger er yndede, men rangerer kunstnerisk ret lavt.

Den moderne billedbogs epoke indledes 1932 med »Jørgens Hjul« illustreret med fotomontager og tegninger af Arne Ungermann. Bogen betegner på mange områder et radikalt brud på den hidtidige børnebogstradition. Forbilledet må nærmest søges i de moderne russiske billedbøger. Stoffet er hentet fra hverdagen, men set i stort perspektiv. Det er trafikmidlernes udvikling gennem de sidste 100 år. Samtidig er der en tendens bagved, og nutidens fint formede, rummelige smukke sporvogn prises på bekostning af de gamle romantiske hestesporvogne. Fortidsbillederne er karikeret tegnet som kontrast til nutidens samfærdselsmidler, der er fotografisk gengivet.

BILLEDBØGER

1

2

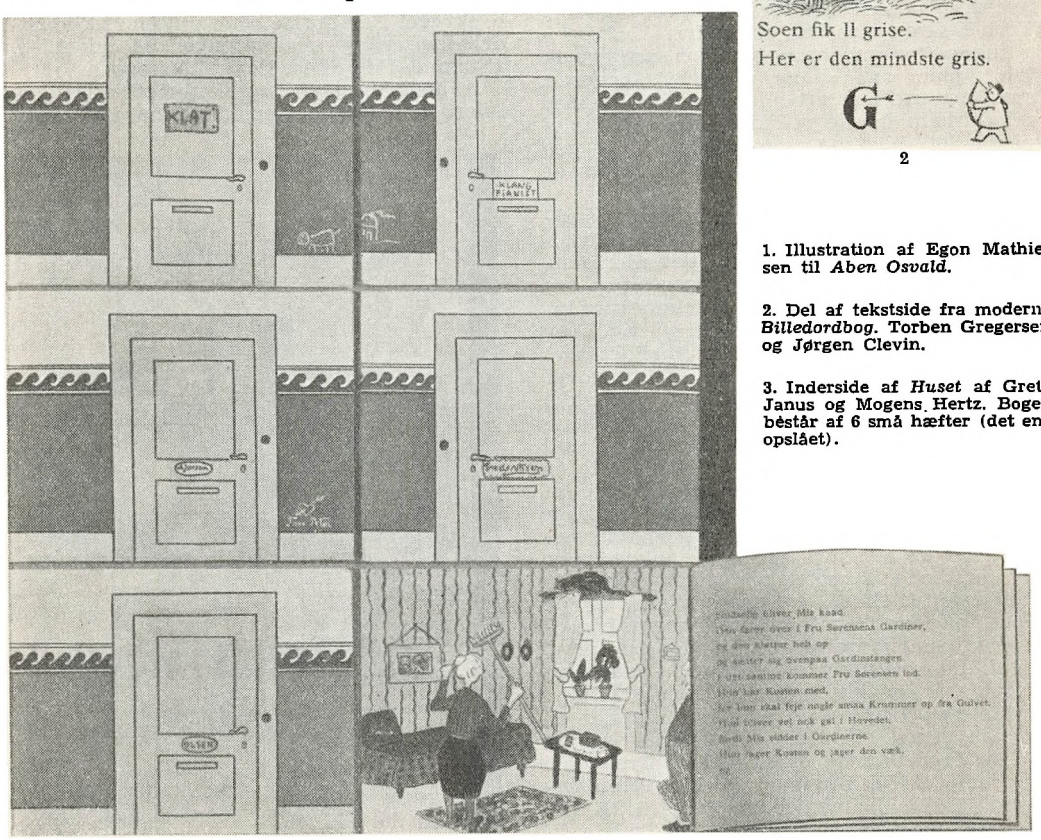

3

1. Illustration af Egon Mathiesen til *Aben Osvald*.

2. Del af tekstside fra moderne *Billedordbog*. Torben Gregersen og Jørgen Clevin.

3. Inderside af *Huset* af Grete Janus og Mogens Hertz. Bogen består af 6 små hæfter (det ene opslået).

Teksten er på vers og ikke tilstrækkelig barnlig. 1933 udkom Edgar Rubins »Far fortæller« med akvareller af Karen Lis-Jacobsen. Bogen er forbilledlig med hensyn til tekst og emne. Det er en serie små episoder fra dagliglivet, fortalt for de allermindste med netop de ord, som en far anvender i en sådan situation.

Tredivernes danske billedbøger udgør en meget broget blanding. Som tekstforfatter har Harald H. Lund været meget produktiv. Hans vers er gennemgående for kunstlede for børn, men ideerne bag hans bøger er ofte gode, bl. a. Onkel Færdselssignal (1933), Toget (1936), Dr. Rask (1937) ill. af Arne Ungermann, Morgenvandring, ill. af Sikker Hansen, Dyrenes Hverdag (1939) og Den omvendte Verden (1940) ill. af R. Storm Petersen. Hans Scherfig har tegnet stærke, farveglade naive billeder til Jens August Schades besynderlige Urskoven (1937). En anden seriøs billedbog er Kjeld Abells Paraplyernes oprør (1937). Ellen Baggers Bodil, Bolden og Ballonen (1937), ill. med farveklip, har en meget ligefrem og naturlig prosatekst. Denne bog peger ligesom oversættelserne af Helen Bannermanns Lille sorte Sambo (1939), Munro Leaf's Ferdinand (1938) og Anton Hannibald Olsen (1940) mod den pædagogiske fornyelse af billedbogslitteraturen, som navnlig Torben Gregersen har virket for.

Inden for moderne småbørnspædagogik taler man om »ligge-på-maven«-bøgerne, som børnene kan arbejde selvstændigt med uden hjælp fra de voksnes side, og »sidde-på-skødet«-bøgerne, som tilegnes via den voksne, der læser dem op og forklarer de vanskelige ord o. s. v.

Der blev gjort et bevidst arbejde fra småbørnspædagogernes side på at skabe »ligge-på-maven«-bøger for børn på det allerførste læsetrin, hvorigennem billedbogen får en udvidet funktion ved at støtte læseundervisningen. Pædagogerne lægger vægt på flg. krav til disse bøgers tekst: 1) Ordforrådet skal være lille (helst hentet fra stavelisterne over de hyppigste ord), og 2) så stor en procentdel som muligt af ordforrådet skal gentages flere gange; 3) det typografiske udstyr skal udformes efter de krav, der stilles til en let læselig tekst; 4) bogen skal være af interesse for barnet (spændende og/eller barok) og være anlagt for dets begrebsverden, således at udtryksform og tankegang er let forståelig. Prosatekst må i de fleste tilfælde foretrækkes, og hvor teksten er på vers, må man i almindelighed kræve konsekvent gennemførelse af naturligt talesprog, ligefrem ordstilling og en stærkt markeret rytme (rim er ikke nogen nødvendighed).

Maleren Egon Mathiesen har udsendt en række ægte barnlige, fabulerende bøger, bl. a. Fredrik med bilen (1944), Drengen i grøften (1945), Bugivugi (1946), Aben Osvald (1947), Mis med de blå øjne (1949). Han har forenet talesprogets naturlighed med versets rytme, og resultatet er blevet en helt ny stil. Eksempel:

> Fredrik har en rutebil,
> nej, det passer ikke,
> det er Fredriks far, der har den,
> den er gul med røde stole
> og med store hjul.

Børnepsykologen Grete Janus har skrevet en række billedbøger, præget af dybtgående forståelse af barnets emneverden og utraditionelle m. h. t. emne og udformning, f. eks. Huset og Dukkehuset med døre, der kan lukkes op, Strit (1943), Fup (1944), Dukke Lise (1949), Da Ole ikke kunne sove (1949). Bamse (1945), der er beregnet for de allermindste, er i al sin enkelhed et af billedbogslitteraturens mesterværker. Småbørnspædagogen Aase Hauch og Erik Villum har med Lottes forvandling (1949) ligeledes skabt en småbørnsbog af fremragende kvalitet. Nævnes må også Sten Hegelers Hvordan mor? (1948), der giver en udmærket saglig seksualoplysning til de mindste.

Af Jørgen Clevin er udkommet en række barokke og morsomme bøger, f. eks. Rasmus (1945), Rasmus får besøg (1948), Historien om Brille (1946) og Vejrhanen (1949), og i samarb. med Torben Gregersen desuden Billedordbog (1950). Torben Gregersen har bl. a. skrevet Pers første bog samt en række bearbejdelser og gendigtninger af udenl. b. (Stampe, Pinocchio, Bongo, Askepot).

Af Jens Sigsgaard er udkommet Palle alene i verden (1942), der er udkommet i 13 lande

og filmatiseret, samt børnerimsamlingerne Okker, Gokker, Gummiklokker (1943) og Abel Spendabel (1945), der ligesom Palle alene i verden er ill. af Arne Ungermann. Desuden Sippe Sum og Nalle Bamsebjørn (1945) til ill. af Louis Moe.

Kamma Laurents har skrevet en række populære b., ill. af Storm Petersen, f. eks. Spørge Jørgen og Pille Sidse. De stærkt rytmiske og mundrette vers falder i børnenes smag, men i pædagogisk henseende er bøgerne underlødige og betegner en tilbagevenden til ældre tiders voksen-opfattelse af børnenes problemer (Tude-Søren Hans Klodrian o. l.).

Oversættelseslitteratur: Der er udsendt nye udgaver af Elsa Beskows populære b., bl. a. Tante Brun, tante Grøn og tante Lilla, De små skovnisser og Puttes eventyr i blåbærskoven. De smukke Babar-bøger af den franske forfatter Jean de Brunhoff er udkommet i en desværre yderst slet gengivelse. Af den engelske nonsensdigter Edward Lear er i Jørgen Nash's gendigtning udsendt Historien om fire børn, en missekat og en kvanki-vanki (1950). Bogen er forsynet med enestående smukke farvebilleder af Arne Ungermann, der mere end nogen anden kunstner har præget den moderne danske billedbog. Hans barokke (ofte drastiske) tegninger spiller af humør, og børnene kan lide dem.

Årene efter Den anden Verdenskrig har været en ualmindelig frodig periode for den danske billedbogslitteratur. Fra de senere år er her kun nævnt enkelte karakteristiske værker.

Litteratur: Inger Simonsen: Den danske Børnebog i det 19. Aarh., 1942. T. Gregersen, R. Hansen og F. Jensen: Undersøgelser over 140 Frilæsningsbøgers Læsesværhed. Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift, bd. IV, s. 76—97, 1944. J. S.

billedhuggerskole, Kunstakademiets, s. Kunstakademiet.

Billedløs tænken (uanskuelig t.), en bevidsthedsproces el. et bevidsthedsindhold, der helt mangler de træk af konkrethed, anskuelighed og billedlighed, der er karakteristisk for vore sansninger, perceptioner samt de alm. forestillinger, der er reproduktioner deraf. Forekomsten af sådan b. t. er især hævdet af Würzburgerskolen (Külpe, Ach, Messer, Bühler) samt af Binet. Kritikere af denne opfattelse har hævdet, at der altid må være visse vage anskuelige komponenter til stede under tænken til at bære meningen; om ikke sagforestillinger, så ordforestillinger. K. G-S.

Billedordbog (fra amer. Picture Dictionary) en børne- (skole-) bog med alfabetisk ordnede ord (mest substantiver) i forbindelse med et billede og en sætning, der bruger ordet. Bruges i førskolealderen som pegebog, i skolen som hjælpemiddel i læseundervisning for at udvide børnenes ordforråd og til i fri stilskrivning (særlig 1.—3. skoleår) at støtte ortografien. Særlig kendt er de amer. b., som også bruges i da. skoler på engelskundervisningens begyndertrin: The Golden Dictionary, My First Dictionary og A Child's First Picture Dictionary. I Sverige er udkommet 3 b. og i Danmark Jørgen Clevin og Torben Gregersen: Billedordbog, 1950 (s. Billedbøger). T. Gr.

Billedskærer. For at blive b. er det nødvendigt at have udprægede anlæg for tegning, at være sikker på hænderne og at have en veludviklet formsans samt kunstneriske anlæg; både drenge og piger antages til oplæring, men der er kun uddannet få kvdl. lærlinge.

B.arbejdet består i udskæring af ornamenter og figurer i træ; det udføres v. hj. a. b.-jern, der har mange forsk. former og størrelser. B. arbejder især ved fremstilling af møbler, nogle som modellører på porcelænsfabrikker, andre som dekorationsbilledhuggere ved træudsmykning og restaurering i kirker, slotte o. lign., enkelte fremstiller modeller til støbning.

Læretiden er 5 år, når lærlingen er under 15 år, 4½ år, når lærlingen er 15—15½ og 4 år, når lærlingen er over 15½ år ved læreforholdets begyndelse. Lønnen i disse år er henholdsvis 5, 6, 8, 12 og 15 kr. pr. uge; hertil kommer et dyrtidstillæg på 11,52, 12,96, 14,40, 16,32 og 17,76 kr. pr. uge (1952). Læretiden, under hvilken teknisk skole skal følges, afsluttes med svendeprøve.

B. er organiseret i B.s og dekorationsbilledhuggernes forbund, der i 1939 havde 197 medl., i 1949: 168; gnstl. årsfortj. 1939: 2371 kr., 1949: 4258 kr.; gnstl. timefortj. 1949 (Kbh.): 3,48 kr., provinsen 3,04 kr.; der er i de senere år oprettet 5—10 lærekontrakter årligt.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Binaural, med to ører; hørelse med to ører er grunden til, at vi opfatter en lyd som kommende fra en bestemt retning, specielt m. h. t. sideretningerne venstre og højre; det beror på, at lydbølgerne træffer de to ører forskelligt stærkt, forskelligt tidligt og i forskellige faser (den b. styrke-, tids- og faseforskel). K. G-S.

Binet, Alfred (1857—1911), fransk psykolog; studerede først jura, senere medicin og psykologi. Han foretog en mængde eksperimentelle undersøgelser indenfor næsten alle områder af psykologien. I 1894 blev han doktor på en afhandling om insekternes nervesystem og året efter forstander for laboratoriet for fysiologisk psykologi i Paris. Samtidig begyndte han udgivelsen af tidsskriftet »L'Année psychologique«, der stadig udkommer.

Banebrydende blev han indenfor intelligensforskningen (s. d. og Intelligenstests), hvor han sammen med lægen T. Simon (s. d.) udarbejdede et testsystem, der i for-

skellige revisioner har fundet anvendelse i næsten alle kulturlande. Hans kendteste bøger er »Les idées modernes sur les enfants« (1909) og »L'Étude expérimentale de l'intelligence« (1903). Den sidste var i flere henseender epokegørende. For det første er B.s metode ny. Det er ham, der har indført den introspektive metode ved undersøgelsen af de højere mentale processer. Metoden har fået en uhyre betydning. For det andet fremførte han her som den første en stærk kritik af associationslæren, idet han påviste, at den er utilstrækkelig til at forklare tankeforløbet. Hvis associationer ikke bliver ledet, »kan de kun forklare rækkefølgen af en sindssygs ord el. drømmens kaleidoskopiske billeder«. Endv. kom B. til det resultat, at der foruden forestillinger (forestillingsbilleder) optræder noget i bevidstheden, som man kan kalde tanker. De er i modsætning til forestillingsbillederne uanskuelige, men efter B.s mening af langt rigere indhold end forestillingerne, der ofte er vage og fragmentariske. Hans opfattelse af, hvorledes tankeprocessen forløber, minder en del om de synspunkter, som i nyere tid gøres gældende af bl. a. Lewin, Köhler og Duncker. Således kommer han i sine sidste artikler mere og mere ind på at anlægge handlings-psykologiske synspunkter, også hvor det drejer sig om opgaveløsning.

Litteratur: S. Intelligensforskning og Intelligenstests. H. T.

Binet-Simon-prøven, s. Intelligenstests.

Binokulært, med to øjne (mods. monokulært), s. Synet.

biogenetiske grundlov, Den, en af den tyske zoolog Ernst Haeckel 1866 opstillet sætning, hvorefter det enkelte dyre- el. menneskeindivids udvikling (ontogenesen) er en gennem arv betinget og gennem tilpasning modificeret gentagelse af stammens udvikling (fylogenesen); f. eks. skal mennesket under sin fosterudvikling m. h. t. sine organer og organdele mere el. mindre antydningsvis rekapitulere de forudgående hovedstadier i den udvikling i dyreriget, som har ført frem til mennesket. En tilsvarende antagelse er af visse psykologer hævdet for den sjælelige udvikling (s. Udviklingspsykologi, Leg). K. G-S.

Biologiundervisning omfatter iflg. bek. af 13. marts 1935: Cellens bygning, livsytringer og udformning hos udvalgte typer af en- og flercellede organismer, de vigtigste vævsformer hos planter og dyr, organismernes geologiske udvikling, befrugtning og individudvikling, specielt menneskets fosterudvikling, generationsskifte, organismernes forhold til omverdenen, nedstamningslæren og dens begrundelse og grundtræk af arvelighedslæren. Navnet biologi som betegnelse for ovennævnte gruppe af discipliner inden for gymnasiets undervisning i naturhistorie har afløst betegnelsen »almindelig naturhistorie«, der anvendtes om samme emnekreds i an. af 1. dec. 1906. En undervisning i biologi i det væsentlige af samme omfang som gymnasiets er i de senere år blevet det almindelige også i realklassens naturhistorieundervisning. I udvidet forstand omfatter biologi enhver undervisning i naturhistorie, der lægger særlig vægt på livsytringerne. J. R.

Biopsykologi, de grene af psykologien, der især studerer bevidsthedsfænomenernes sammenhæng med biologiske (fysiologiske) processer, således studiet af nervesystemets og sanseorganernes funktionsmåde samt af de organiske forandringer, f. eks. i hormonligevægten, der ledsager vore følelsesreaktioner; endv. studiet af bevidsthedsprocesserne først og fremmest som livsprocesser, d. v. s. reaktioner, der har en el. anden biologisk betydning; endelig det grundsyn på psykologien, hvorefter den er en biologisk disciplin, der må studeres helt igennem ved naturvidenskabelige metoder, idet det s.k. sjæleliv kun er en særlig kompliceret form for organisk liv. K. G-S.

Birgitte Berg-Nielsens husholdningsseminarium, s. Husholdningsseminarier.

Birkerød kostskole, s. Kostskoler.

Biskole, skole indenfor folkeskolen på landet, opr. med hjemmel i skoleloven af 29. marts 1904, § 14 el. folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 26, stk. 1, til modtagelse af børn gennem hele den undervisningspligtige alder.

Litteratur: A. Barfod: Haandbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937, med noter 1944. G. H.

Biskolelærer, lærer, der er ansat ved en på kommunens skoleplan oprettet biskole. I medfør af skoleloven af 29. marts 1904 § 14 kunne undervisningsministeren dels tillade, at biskole med ueksaminerede, ikke fast ansatte lærere el. lærerinder bibeholdtes i egne af landet, hvor sådan undervisning tidligere har været anvendt, dels give tilladelse til undervisningens ordning på tilsvarende måde ved nye skoler i de pågældende egne af landet, i begge tilfælde på betingelse af, at børnetallet i skolen ikke oversteg 35. Ved folkeskoleloven af 18. maj 1937 § 26, stk. 1, er det nu bestemt, at b.embeder for ueksaminerede b. fremtidig kun kan oprettes ved skoler, hvis børnetal ikke overstiger 10.

B. lønnes efter lærerlønningsloven af 12. juli 1946 § 33 d efter reglerne for lønning af lærere, der ikke er første- el. enelærere (s. Lærer(inde).

B. ansættes af skoledirektionen efter reglerne i skoletilsynsloven af 12. april 1949 § 38.

Litteratur: A. Barfod: Haandbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. G. H.

Bistandstillæg. I henh. t. bek. af 27. juni 1950 af lov om folkeforsikring § 40, stk. 3, ydes der til invaliderentemodtagere, såfremt invaliditeten bevirker, at de påg. stadig må have personlig bistand af andre, el. såfremt invaliditeten består i blindhed el. stærk svagsynethed, et b. på henh. 612 kr., 576 kr. og 528 kr., eftersom opholdskommunen hører til Kbh., Frederiksberg, Gentofte — købstæder og andre bymæssige bebyggelser med over 1500 indb. — øvrige land, dog med pristalsregulering efter § 85. — Hvor invaliditeten fordrer vedvarende pleje el. tilsyn, der nødvendiggør andres stadige nærværelse, ydes i stedet et plejetillæg på henh. 1020 kr., 960 kr. og 876 kr.

Overgår påg. til at oppebære aldersrente, beholder han det omhandlede tillæg. Dette sker også, selv om rentens grundbeløb nedsættes i henh. t. § 41. Inddrages derimod invalide -el. aldersrenten helt, bortfalder b.

Medens bedømmelsen af, hvorvidt invaliderenten kan tildeles, sker ud fra erhvervsmæssige synspunkter, jfr. § 1, stk. 2 og § 38, stk. 1, hviler afgørelsen om ydelse af b. på et skøn over, hvilken ulempe invaliditeten øver på hans forhold. W. B. C.

Bjerre, Poul (f. 1876), svensk læge. En af de første, som i Sverige interesserede sig for Freuds psykoanalyse, først med tilslutning, senere med kritik, idet han udformede sin egen opfattelse under navn af psykosyntese. Han har været virksom som psykoterapeut og desuden været en meget produktiv forfatter til delvis populære skrifter om sjælelægekunst og kulturfilosofi. Oversat til dansk er bl. a. »Hvorledes sjælen læges«, »Ægteskabets omdannelse« samt en studie over Ivar Kreuger. K. G-S.

Bjørkstén, Elli (1870—1947), finsk gymnastikpædagog. Sin første uddannelse fik E. B. i Finland, hvor hun 1889—90 gennemgik Asps 1-årige kursus for gymnastiklærerinder. Fra 1893—95 videreuddannede hun sig på Det kongelige, gymnastiske Centralinstitut i Stockholm. Senere foretog hun studierejser i Sverige, Norge, Danmark, Frankrig, Tyskland, Schweiz og England.

E. B.'s pædagogiske virksomhed strakte sig såvel over arbejde i skolen som arbejde indenfor foreningsgymnastikken. Hun var lærerinde ved Nya Svenska Samskolan i Helsingfors 1891—1913. Overlærerinde i gymnastik ved Helsingfors Universitet 1913—38. Hun ledede utallige lærerindekursus, hvoraf ikke mindre end 17 indenfor »Nordisk Forbund for Kvindegymnastik« fordelt i Danmark, Finland, Norge og Sverige.

Indenfor foreningsgymnastikken blev hun den selvskrevne leder af en mængde opvisninger rundt omkr. i og udenfor Finland bl. a. den berømte opvisning 1912 ved de olympiske lege i Stockholm, hvor tusinder første gang så hendes smukke, formrene, frigjorte kvindegymnastik. Hun var leder af flere af »Finlands Svenska Kvinnogymnastikförbunds« masseopvisninger forskellige steder i Finland, og med universitetseleverne havde hun adskillige opvisninger i og udenfor Finland.

E. B. skrev mange fagartikler og holdt mange foredrag ved kursus og kongresser i Finland og i udlandet. Hendes »Kvindegymnastik I og II« er udkommet i 2 oplag og er oversat til flere sprog. M. C.

Bjørnbak, Lars (1824—1878), lærer, højskolemand og lokalpolitiker, f. i Lendum i Vendsyssel. Lærereksamen fra Snedsted 1843, lærer i Guldager ved Hjørring 1844—55, derefter til sin død i Viby ved Århus. B. kæmpede i skrift og tale for bondestandens oplysning og dannelse og blev på Århusegnen en mægtig agitator for bondevennerne ud fra ret klasseprægede synspunkter. 1857 oprettede han i Viby en folkehøjskole, der stod i bevidst modsætning til de Grundtvigske højskoler. B. var en begavet og stærk personlighed og en dygtig, men noget grovkornet debattør, som bekæmpede militærvæsen og al følelsesbetonet nationalisme. Hans væsen og skolearbejde var stærkt rationalistisk præget. Det lykkedes ham ikke trods gentagne forsøg at komme ind på rigsdagen, men en fløj af bondevennerne i folketinget kaldtes ofte med hans navn (Bjørnbakkerne). E. J. B.

Blegsot, s. Blodmangel.

Bleuler, Eugen (1857—1939), schweizisk psykiater, prof. i Zürich. B. har stillet sig forstående over for psykoanalysen, men er dog ingen uforbeholden tilhænger. Med »Die Schizophrenie«, 1912, har han givet denne sindssygdomsgruppe navn og derved fremhævet betydningen af det for denne sygdom karakteristiske psykiske splittelsesfænomen. Udg. desuden den meget udbredte »Lehrbuch der Psychiatrie«, 1916. B. er ophavsmand til læren om følelsernes ambivalens (s. d.). I »Naturgeschichte der Seele und ihres Bewusstwerdens«, 1921, og »Die Psychoidie«, 1925, har han udformet en alm. teori om bevidstheden, dens grundlag og oprindelse. Ydermere skal nævnes »Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin«, 1927. K. G-S.

Blifa (Blindes fabrik) blev startet 1938—39 af Dansk Blindesamfund med en aktiekapital på 12.000 kr., der ejes af Dansk Blindesamfund og dets afdelinger. B. beskæftiger 1952 gennemsnitlig 12 blinde arbejdere, der v. hj. af stanse-, bore- og svejsemaskiner m. v. fremstiller dele til møbellåse og samler disse. Fabrikken er et betydningsfuldt led i Dansk Blindesamfunds arbejde for at skaffe blinde nye erhvervsmuligheder (s. Blindeerhverv) ud over de gamle blindehåndværk som børstenbinderi og kurvemageri. Den har derfor som formål ikke blot selv at beskæftige så mange blinde som muligt, men også gennem sit arbejde at levere beviset for, at der er adskillige pladser inden for indu-

strien, hvor blinde kan gøre samme fyldest som seende, således at danske industrivirksomheder — ligesom adskillige udenlandske — trygt kan ansætte blinde til arbejde ved forskellige maskiner og ved andet egnet arbejde. Selv om det meste af det arbejde, som udføres i fabrikken Blifa, nærmest er at sidestille med arbejde, som på andre fabrikker udføres af kvinder, og derfor har været lønnet efter kvindetarif, har det dog vist sig, at de blinde arbejdere ved dette arbejde kan tjene mere end det dobbelte af, hvad de tidligere tjente ved f. eks. kurvemageri og børstenbinderi. W. B. C.

Blikkenslager. Læretiden i faget er 5 år. Lønnen i de 5 læreår er i Kbh. (og provinsen) 12 (10), 14 (12), 16 (15), 19 (17) og 23 (20) kr. ugentlig. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 45 øre pr. time (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og fagskole i 3 år og afslutte læretiden med svendeprøve i blikkenslagerfaget og tillægsprøve i sanitets- og rørfaget.

Lærlingen skal anvende læretiden til at lære bygnings- og værkstedsblikkenslagerfaget, herunder gas-, vand-, varme- og sanitetsarbejde. Uddannelsen skal omfatte fremstilling af blikvarer, varer i forblyet og galvaniseret plade, tagrender, nedløbsrør, tagvinduer, dækning af tage og kviste med zink, installation af håndvask og w.c., hertil kan komme enkelte andre specialiteter, såsom autogensvejsning. Såfremt et lærested ikke ser sig i stand til at yde hele denne uddannelse, må mesteren enten lade lærlingen få supplerende uddannelse i et andet (i kontrakten nærmere angivet) firma, el. bekoste et værkstedskursus på lærlingen på en anerkendt fagskole.

Blikkenslagerfaget er for en væsentlig del byggefag, ligesom tømrer- og murerfaget og har i nogen grad sæson sammen med disse fag. En dreng med anlæg for svimmelhed skal ikke søge ind i blikkenslagerfaget.

B. kan blive udsat for blyforgiftning og zinkfeber; men særlige helbredsbetingelser nødvendiggør dette ikke.

Blikkenslagersvenden har adgang til efter 3 års arbejde at aflægge en særlig prøve for kommunalbestyrelsen (magistraten) for at opnå autorisation som gas- og vandmester; også smede kan opnå denne autorisation, når de i 3 år har arbejdet i sanitetsfaget.

Antal organiserede b. i 1939: 2680, i 1950: 2986, gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 3183 kr., 1949—50 8348 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,89 kr., 1950: 4,13 kr. (Provinsen: 3,43 kr.). Antal oprettede lærekontrakter 1939: 161, 1950: 308. Antal kobbersmedier, gørtler- og blikkenslagerforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 1815.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Haandværker-Stat, 1932. Dansk Haandværk, I—II, 1944.

R. W. B. (P. B-e.)

Blindebiblioteker. Efter at blindeinstitutter (s. d.) og undervisning af blinde (s. Blindeundervisning) var blevet sat i gang omkr. år 1800, måtte det blive en nærliggende opgave at søge at skaffe bl. a. de nødvendige noder og bøger til undervisningen. I det første danske blindeinstitut havde man så at sige ingen bøger, men efter at staten havde overtaget blindeundervisningen i 1858, tog man for alvor opgaven op. De første bøger blev trykt med latinske reliefbogstaver, men senere gik man også i Danmark over til at anvende den Brailleske punktskrift (s. Blindeskrift). En af instituttets lærere var en del af dagens timer beskæftiget med arbejde på instituttets trykkeri; først efterhånden fik man mere arbejdskraft til rådighed, så lærebøgernes antal kunne forøges, ligesom enkelte nodeværker kunne trykkes til instituttets musikundervisning. Selv efter at trykkeri og bibliotek i 1924 blev skilt ud som en særlig afdeling under navnet Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde med eget personale, var det dog begrænset, hvad man kunne nå at overføre og trykke ud over de nødvendige lærebøger og noder til de to blindeinstitutter i Kbh. og på Refsnæs. Det var derfor af største betydning for blinde i Danmark, at den i 1883 stiftede forening »Danmarks Blinde — de Blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883« dels ved eget trykkeri og dels og især ved private menneskers velvillige afskrivningsarbejde fik bygget et udlånsbibliotek op bestående af skønlitteratur, populærvid. værker og opbyggelige bøger. Bibl. omfatter i 1952 1700 forsk. værker i 7000 bd. Enhver blind i Danm., Norge og Sverige kan gratis låne bibliotekets bøger og skal blot betale portoen for bøgernes tilbagesendelse (al blindeskrift kan sendes verden over for 4 øre pr. kg). — Foreningen trykker og udgiver ugl. »De Blindes Budstikke« gratis til alle, der bestiller det. Mellem »Danmarks Blinde«s bibliotek og »Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde« er der etableret et samarbejde, efter at sidstnævnte institution i de sidste årtier er blevet betydeligt udvidet og har fået muligheder for fortsat rig vækst. Dette skyldes et samarbejde, som i 1928 blev indledet med fængselsvæsenet, hvorefter der i Vridsløselille statsfængsel nu er beskæftiget 10-11 fanger dagen igennem med at stereotypere og afskrive bøger på blindeskrift efter anvisning og under kontrol af biblioteket og trykkeriet i Kbh. Biblioteket har 1952 nået en bogbestand på 1300 forsk. værker og rummer s. m. lageret 14.000 bind. De fleste af bøgerne er trykt og findes på lager i flere ekspl. Det omfatter foruden skolebøger populærvidenskabelige værker, dansk og udenlandsk skønlitteratur og videnskabelige studiebøger, specielle studiebøger, der som regel kun afskrives i enkelte eksemplarer, udlånes direkte fra Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde, og blindeinstituttets

elever kan låne alle bibliotekets bøger, men ellers er der for trykt skønlitteraturs og populærvidenskabelig litteraturs vedk. truffet den ordning med foreningen »Danmarks Blinde«, at dets bibliotek fra »Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde« modtager to el. (hvis det ønskes) flere eksemplarer af hver bog, sidstnævnte institution fremstiller mod til gengæld at sørge for udlånet af dem. Trykkeriets hovedafd. på blindeinstituttet, hvortil også et bogbinderi hører, har fået mere personale til rådighed og kan ud over at sørge for indbinding af alle overførte noder og bøger nu næsten udelukkende beskæftige sig med at overføre noder, et arbejde, som er for specielt (s. Blindenoder) til at kunne udføres af et fængsels stadig skiftende stab af overførere. Alle noder udlånes fra »Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde«. Biblioteket har fra tidligere tid en værdifuld samling af håndskrevne noder, men nu er man gået over til at stereotypere og trykke næsten alle noder, som ønskes overført, således at de hurtigt kan komme ud til alle udøvende blinde musikere, der gratis kan få dem overladt. Nodebibl. omfatter c. 4.140 forsk. »håndskrevne« noder i ialt 6.150 ekspl. og 1.125 forsk. trykte musikværker i ialt c. 10.000 ekspl.

Ud over den ovenfor skildrede virksomhed sørger »Statens Trykkeri og Bibliotek f. Bl.« for fremskaffelse og salg af blindeskriftpapir til blinde overalt i landet. Det samme gælder tavler og prene til skrivning af blindeskrift, underlag med ophøjede linier til skrivning af sortskrift, forskellige spil o. lign. — ligesom enhver bog, trykkeriet har overført og trykt, kan købes her.

For mange blinde håndværkere, hvis arbejde giver hård hud på fingrene, og for mange, der først som ældre bliver blinde, er det vanskeligt at opnå så stor færdighed i at læse blindeskrift, at læsningen af en bog bliver overkommelig. For disse mennesker har »Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde« taget et nyt arbejde op, idet man er begyndt at fremstille »talende bøger«, bøger indlæste på grammofonplader med særlig tæt rilleafstand og en deraf flg. lang spilletid (24 min. pr. side), og hvis tekst gengives af grammofoner med langsom omdrejningshastighed. Ved gave fra Laurits Andersens fond til Statens Institut for Talelidende og De kgl. Blindeinstitutter er der på førstnævnte institut indrettet et studie med optagerapparat med tilbehør til skæring i voks- og lakplader. Der er indlæst en række bøger, men først efter krigen har man fra udlandet kunnet få læseapparater. Den tekn. udvikling på dette område har medført, at man i de store lande overvejer at gå over fra grammofonbøger til bøger på »bånd«. Da det vil være af største betydning, at man i Danm. ikke kommer for langt ind på et spor, andre måske vil forlade inden så længe, må man foreløbig være tilbageholdende med at fremstille bøger indlæst på plader og med at anskaffe læseapparater.

»Kristeligt Arbejde blandt Blinde« blev startet i 1921 og har som en af sine opgaver at udgive »Kristeligt Tidsskrift for Blinde«. Men derudover har denne virksomhed, hvis bestyrelse vælges af bladets læsere, og hvis midler tilvejebringes gennem private bidrag, tilskud fra kirkelige institutioner og andel i høstofferet, udg. en række religiøse bøger og siden 1944 overtaget udgivelsen af salmebogen og biblen, der i 1947 findes overført i sin helhed på blindeskrift.

Litteratur: Tilbageblik i Anledning af Foreningen Danmarks Blindes 25 Aars Jubilæum, 1908. Beretning om Det kgl. Blindeinstitut i Kbh. 1922—33, 1933. Beretning om Det kgl. Blindeinstitut i Kbh. 1933—44, 1945. »Bogens Verden«, nov. 1936 og okt. 1937. Lærebog i Bibliotekspteknik. »Nordisk Blindetidsskrift«, 4. årg., 2. hf., 1937 (om »Den talende Bog«). Kristeligt Arbejde blandt Blinde, jubilæumsberetning 1946. Pl.

Blindeerhverv. Da man omkr. år 1800 tog spørgsmålet om undervisning af blinde op, (s. Blindhed og Blindeundervisning), viste det sig hurtigt, at en effektiv hjælp til blinde ikke var opnået ved blot at give dem visse almindelige skolekundskaber, men at den afgørende forudsætning for, at de blinde kunne opnå en tålelig tilværelse, var en erhvervsuddannelse i fag, som med den mindst mulige seende bistand kunne udøves på en sådan måde, at samfundet kunne bruge den blindes arbejde. For de intellektuelle musikalske blinde klaredes spørgsmålet forholdsvis let, thi musikudøvelse viste sig at være et for blinde velegnet arbejde. For de umusikalske standsede man efter forskellige forsøg ved håndværkene børstenbinderi og kurvemageri, og disse to fag har til dato været de klassiske blindehåndværk. Der er imidlertid stadig arbejdet på at finde nye erhverv for blinde; thi for det første er naturligvis blandt de blinde såvel som blandt de seende alle intelligensgrader og karakteregenskaber repræsenteret, og for det andet kan der også være tale om særlige interesser og dermed også ekstraordinære anlæg for andre fag end de nævnte. Hertil kommer at børstenbinderi og kurvemageri aldrig har været særlig vellønnende; kun for den, der er i besiddelse af forretningssans og organisationsevne, således at han formår at udbygge en virkelig mestervirksomhed, kan der blive tale om gode økonomiske vilkår. Resultaterne har imidlertid været små, ikke alene fordi blindheden sætter alvorlige grænser for, hvad et menneske kan præstere med hensyn til praktisk arbejde, men også fordi indpasningen af den blinde i den seende verden altid har voldt betydelige praktiske vanskeligheder. Det må understreges, at vanskelighederne netop er af praktisk art (spørgsmål om arbejdsdeling, lønningsforhold, akkordsystem, organisationsproblemer o. s. v.), og ikke fortrinsvis

er at finde hos den blinde selv derved, at han ikke på naturlig måde skulle være i stand til at omgås seende.

Det er først i årene efter forrige verdenskrig, at der er kommet fart i løsningen af disse problemer derved, at der inden for de organer, der arbejder specielt med beskæftigelse af blinde (s. Blindeinstitutter), er taget nye fag op: vævning, gulvkludevævning, maskinstrikning, sadelmageri og skomageri (s. iøvrigt Blindes Arbejde a/s og Blindehjem), og derved at de blindes placering i det seende erhvervsliv i stedse stigende grad muliggøres p. g. a. industriens specialisering.

De store krigsførende lande stod efter krigen 1914—18 ligesom nu med en tusindtallig skare af krigsblinde personer, rekruteret fra alle samfundslag og med vidt forskellige forudsætninger. Det var ugørligt, og for så vidt også umenneskeligt, at tvinge alle disse mennesker til børstenbinderi og kurvemageri, og den tanke opstod da, om ikke den stærke udspecialisering af industriarbejdet havde skabt en sådan række specialarbejder, at der måtte være nogle, der kunne udføres uden synets hjælp, både rigtigt og i det fornødne tempo. I Tyskland gav man en lov, der tvang industrien til at beskæftige invalider; i andre lande gik man frivillighedens vej, og det viste sig, at der på en lang række områder virkelig var mulighed for på rentabel måde at bruge blinde menneskers arbejdskraft, og det behøver ingen nærmere forklaring, hvilken værdi dette måtte få for de blinde selv, både økonomisk og menneskeligt.

Også i Danmark har man i de senere år taget fat på de blindes erhvervsproblem ud fra moderne og fordomsfrie synspunkter; vel er landet blevet forskånet for det store antal krigsblinde, men ikke blot fødes der et antal børn uden syn og bliver et antal børn blinde inden skolealderen; der kommer også et vist antal voksne blindblevne personer (sygdom, ulykker) til oplæring hvert år ved statens blindevæsen. Til blindeinstitutterne er knyttet en teknisk konsulent, der iøvrigt virker i det private erhvervsliv, og som deltager i arbejdet med den rette erhvervsmæssige placering af den enkelte elev, herunder anbringelse til oplæring uden for institutterne.

Endnu vanskeligere end foran skildret ligger erhvervsproblemet for de udtalt intellektuelle, men umusikalske. Hvis et menneske intellektuelt og kulturelt har alle forudsætninger for at blive f. eks. læge el. ingeniør, er det klart, at et rent håndens arbejde, uanset af hvad art det er, aldrig vil kunne give ham tilfredshed i livet.

I udlandet findes en række blinde, der virker f. eks. som præster og sagførere, og i de sidste årtier er det danske blindevæsens bibliotek (s. Blindebiblioteker) også udbygget således, at det er muligt for en blind

at tage studentereksamen og en universitetsuddannelse. Udviklingen er dog endnu ikke så langt, at man kan fastslå, at eksamen f. eks. som cand. jur. el. cand. mag. har virkelig erhvervsmæssig betydning.

Massageuddannelsen er taget op med gode resultater, og i de seneste år har blindevæsenet taget uddannelsen til stenografer og maskinskrivere op. (Stenografi sker ved hjælp af en maskine på yderligere forkortet punktskrift (s. Blindeskrift), og skrivning på maskine foregår på ganske almindelig måde, jfr. at den dygtige maskinskriver altid skriver »blindskrift«. Uddannelsen gives i samarbejde med handelsskolerne, og eleverne føres op til handelsskolernes eksaminer, dog med dispensationer fra visse fag.

Pasning af omstillingsbord kan også udføres af totalt blinde, og selv om dette arbejde almindeligvis ikke kan siges at være i særlig grad intellektuelt præget, så kræver det dog for at udføres tilfredsstillende uden synets hjælp så meget, at det kan give arbejdsglæde i en række tilfælde.

Statens blindevæsen behandler spørgsmålet om erhvervsplacering så individuelt som overhovedet gørligt og står i princippet på det standpunkt, at enhver uddannelse bør kunne gives, og det afgørende i hvert tilfælde er alene den pågældende elevs evner og forudsætninger. Spørgsmålet om udgifterne ved uddannelsen er sekundært, thi for det første drejer det sig om relativt få mennesker, for hvem den rette erhvervsplacering er ganske afgørende for, om deres liv trods det svære handicap skal blive positivt, for det andet vil den rette erhvervsmæssige placering spare samfundet for meget store forsørgelsesudgifter.

Jævnsides med de forøgede muligheder for erhvervsudøvelse udenfor musikkens område er der sket en udbygning af erhvervsmulighederne for de musikalske. Medens musikudøvelsen i forrige årh. blev drevet i nogen grad som bierhverv for håndværkere, er der nu et fast samarbejde mellem Blindevæsenets Musikskole og Musikkonservatoriet, således at de blinde kan tage eksamen som organister og kan føres op til eksamen som statsprøvede musikpædagoger; Blindeinstitutternes Musikskole er indstillet på at give undervisning i ethvert instrument. Musikuddannelsen kan endv. lægges til rette med henblik på virksomhed som underholdningsmusikere, og bl. erhvervsudøvende blinde musikere findes ikke blot kirkeorganister og pædagoger, men også musikere, der ernærer sig ved lettere underholdningsmusik. Der finder et samarbejde sted mellem de erhvervsudøvende musikere og Statens Nodetrykkeri for Blinde, således at det nodemateriale, der er nødvendigt, stilles til rådighed. De musikalske med god sangstemme kan uddannes til kirkesangere, i enkelte tilfælde til koncertsangere.

Klaverstemning drives af en række blinde, dels som hovederhverv, dels som bierhverv, f. eks. af organister i små embeder.

Erhvervsudøvelsen kræver under alle omstændigheder uanset af hvilken art den er, en betydelig indsats af den blinde, når hans arbejde ikke skal betragtes som resultat af terapi el. vurderes ud fra et medlidenhedssynspunkt. Den blinde, der står ved en maskine, sidder ved en skrivemaskine, ved et omstillingsbord el. ved orglet må i alle tilfælde anspænde sig og udnytte til det yderste de surrogater, som naturen normalt udvikler hos enhver, som mangler en sådan hovedsans som synsevnen; især skal nævnes foruden udviklingen af de resterende sanser den stærke udvikling af koncentrationsevnen og hukommelsen.

Det er et hovedspørgsmål i de blindes tilværelse, om de kan nå til at placere sig selv i det seende samfund som erhvervsudøvende borgere på lige fod med de seende og opnå en vurdering på basis af deres værd i det arbejdende samfund og efter deres almindelige menneskelige færd. Nogle blinde når til at forsørge sig selv fuldstændigt og kan stifte hjem ganske som andre mennesker. For andre blinde former erhvervskampen sig således, at de alene er i stand til at supplere den hjælp, samfundet yder dem (invaliderente s. d.). Den gældende lovgivning herom indeholder fradragsregler, efter hvilke den offentlige hjælp gradueres i forhold til pågældendes egen indtægt. Hvis denne stiger til over et vist punkt (omkring 1/3 af det normale i faget), bortfalder imidlertid renten helt, og dette bringer mange arbejdsomme og energiske blinde i en vanskelig stilling, thi når en invalid som maksimum kan nå til at præstere lidt over nævnte grænse, og netop i kraft af invaliditeten ikke kan nå videre, og al hjælp fra samfundet alligevel bortfalder, er det en menneskelig fristelse at holde sin arbejdspræstation nede for at bevare renten.

Litteratur: »Nordisk Blindetidsskrift«, 4. årg. nr. 2, 1937. Årsberetninger fra National Institute for the Blind af Axel Barsøe under medvirkning af H. C. Hammer Sørensen og Ernst Jørgensen. Om Mulighederne for Blindes Beskæftigelse udenfor Haandværk og Musikliv, 1928.

W. B. C.

Blindeforsorg. Ved lovene om offentlig forsorg og om folkeforsikring af 20. maj 1933 tilstræbtes det at opbygge hele forsorgsvæsenet systematisk som en organisk helhed. Disse love fik stor betydning også for blindeforsorgen, og der skal her anføres de vigtigste bestemmelser vedr. denne forsorg.

I forsorgslovens § 66 fastslås det bl. a. for de blindes vedk. som en statsopgave, at der drages omsorg for deres opdragelse, undervisning, uddannelse, underhold og forsørgelse, kur og pleje, når dette sker på egentlig statsanstalt el. statsanerkendt anstalt el. ved anbringelse i kontrolleret familiepleje, foretaget af sådanne anstalter og under disses vedvarende tilsyn.

Efter lovens § 69 afholder staten udgifterne hertil for de personer, der efter lovens regler må anses for trængende. Forsåvidt den pågældendes egne el. — for personer under 18 år — forsørgerens økonomiske forhold er over et vist minimum, påligner det sociale udvalg et bidrag, hvis maksimum dog ligger meget væsentligt under de med forsorgens gennemførelse forbundne faktiske udgifter, idet den maksimale betaling (den s. k. selvbetalertakst) i finansåret 1952—53 andrager 722 kr. årligt for elever under 18 år og 1444 kr. årligt for elever over denne alder.

Af egentlige statsanstalter findes de to blindeinstitutter på Refsnæs og i Kbh., s. Blindeinstitutter og Blindehjem.

I forsorgslovens § 258 og 259 indeholdes de nærmere regler om forsorgen for blinde. Det fastsættes således i § 258, stk. 1, at det sociale udvalg i trangstilfælde — når det modtager henvendelse om at tage sig af en person, der er blind (s. Blindhed og Blindeundervisning), el. hvis synsevne er så nedsat, at den særlige undervisning el. oplæring for blinde el. svagsynede skønnes nødvendig (s. Svagsynsundervisning), el. når udvalget selv skønner, at der dertil er anledning — snarest muligt skal drage omsorg for, at henvendelse sker til blindevæsenet, for at det kan blive afgjort, om vedk. skal anbringes under dettes forsorg, el. om der kan træffes andre foranstaltninger.

Til brug ved inddragelse under statens blindeforsorg anvendes de af socialministeriet autoriserede indberetningsskemaer, der for børn under 18 år består af indberetning og lægeerklæring samt for skolepligtige børns vedk. af skoleerklæring; til personer over 18 år bruges et skema, der samtidig er optagelsesansøgning. Alle blanketterne udfyldes ved det sociale udvalgs foranstaltning og sendes til blindeinstitutternes administration, Kastelsvej 60, Kbh. Ø., hvorfra skemaer også kan rekvireres. På grundlag af de givne oplysninger afgøres, hvorvidt en person er egnet til inddragelse under blindeforsorg el. ikke. Skønnes et barn under 18 år egnet, indhentes forældrenes samtykke og underskrift på en optagelsesbegæring.

I tvivlstilfælde indkaldes pågældende til undersøgelse på blindeinstitutternes øjenklinik, og i særlige tilfælde kan der være tale om indlæggelse her til observation. Undersøgelse og observationsophold er gratis; til rejseudgifter kan i trangstilfælde fås hjælp af det sociale udvalg. Udvalget er forpligtet til at bistå vedk. blindeinstitut samt at drage omsorg for den blindes forsvarlige forsorg, indtil inddragelse under blindeforsorg måtte finde sted. For så vidt undervisning efter blindevæsenets anvisning skal finde sted udenfor institutterne,

skal udvalget i fornødent omfang udrede udgifterne hertil.

Efter § 258, stk. 2 skal det offentlige — det vil her sige opholdskommunen med ret til sædvanlig refusion — yde hjælp til underhold for en familie, hvis forsørger er anbragt på et blindeinstitut el. efter dettes anvisning andetsteds udenfor hjemmet. Denne hjælp er dog begrænset såvel i tid som i størrelse, idet den kun ydes, indtil vedk. måtte kunne få invaliderente, aldersrente el. hjælp som kronisk syg, og ikke kan overstige, hvad der kunne være ydet forsørgeren i invalide- el. aldersrente (s. Invaliderente).

Iflg. § 258, stk. 3, påhviler det de sociale udvalg for alle børn, der er blinde, el. hvis syn er så nedsat, at de af den grund ikke vil kunne følge undervisningen i den almindelige barneskole el. i særlige skoler for svagsynede, snarest muligt at foretage indberetning til statens blindeinstitutters hovedregister over blinde. Udvalget er endv. forpligtet til at bistå blindeinstitutterne ved børnenes indkaldelse til undervisning i henh. til lov nr. 57 af 31. marts 1926 om blinde børns undervisning. Modsætter forsørgeren sig barnets inddragelse under blindeforsorg, har udvalget ret og pligt til at gennemføre den efter reglerne i lovens kap. IX om børneværn. Indberetningspligt overfor det sociale udvalg er ved § 258, stk. 4 pålagt enhver læge, der under udøvelsen af sit kald hos børn under 16 år iagttager tilstedeværelsen af blindhed el. stærk svagsynethed. En tilsvarende pligt påhviler ledere af stats- og kommunale skoler såvel som af privat undervisning.

I henh. til § 258, stk. 5, har det sociale udvalg også indberetningspligt, som i stk. 3 nævnt ang. alle personer, hos hvem der først efter det 16. år indtræder el. konstateres tilstedeværelse af blindhed el. svagsynethed i et sådant omfang, at deres erhvervsmuligheder på grund heraf er nedsat i den grad, at den særlige undervisning el. oplæring for blinde el. svagsynede skønnes nødvendig.

Blinde, der ikke kan oppebære invaliderente el. hjælp som kronisk syge og ikke oppebærer aldersrente, er iflg. § 259, stk. 1, 1. pkt. berettigede til i trangstilfælde fra det sociale udvalg at oppebære en mindre, prisreguleret årlig understøttelse, gradueret efter opholdsstedet, forsåvidt og sålænge de ikke er under blindeforsorg. Efter lovbestemmelsens 2. pkt. kan det sociale udvalg, ligeledes i trangstilfælde, yde stærkt svagsynede personer en understøttelse, der ikke må overstige den hjælp, der kan ydes efter 1. pkt. Det er en betingelse for at opnå hjælp efter de her nævnte bestemmelser, at den pågældende opfylder betingelserne i folkeforsikringslovens § 38, 2. stk. nr. 1—5.

Forsørgeren for et blindt barn er efter § 259, stk. 2, berettiget til i trangstilfælde fra det sociale udvalg at oppebære en årlig understøttelse, der svarer til det til enhver tid gældende normalbidrag fra faderen til et barn udenfor ægteskab, dog kun når og sålænge han forsørger barnet i sit hjem el. iøvrigt må sørge for dets underhold og opdragelse.

Med den ovenfor nævnte undtagelse kræves ikke særlige værdighedsbetingelser for at opnå hjælp efter de her anførte lovbestemmelser, jfr. lovens § 267. I § 268 indeholdes bestemmelse om, at enhver hjælp, der af opholdskommunen er afholdt med hjemmel i de her anførte paragraffer, betragtes som offentlig sygehjælp uden nogen art af retsvirkninger for modtageren.

Endelig skal anføres, at blindhed efter folkeforsikringslovens bestemmelser ikke medfører vedtegning ved spørgsmålet om blindes optagelse i sygekasse, og denne kan således for blindes vedk. finde sted ganske som for seende, der ikke lider af nogen alvorlig el. vedvarende sygdom. Ved optagelse i sygekasse uden vedtegning indtræder blinde i invalideforsikringen og er herefter berettiget til invaliderente efter de almindelige regler, uanset at det drejer sig om en invaliditet, der er opstået førend optagelsen i invalideforsikringen har fundet sted, endog evt. er medfødt.

Til blinde invaliderentenydere gives ligesom til andre invaliderentenydere under visse betingelser et særligt tillæg til renten, det s. k. bistandstillæg (s. d.). De elever, der har været under statens blindeforsorg fra barnealderen, indmeldes af blindevæsenets administration i sygekasse, og invaliderente søges, således at de pågældendes forhold til samfundet er bragt i orden inden det fyldte 18. år. Eleverne får dog ikke udbetalt renten; denne forbliver i statskassen til gengæld for, at blindevæsenet sørger for eleverne i enhver henseende (folkeforsikringsloven § 53, stk. 1). Sålænge eleverne har bopæl i institutterne (el. anerkendt privat institution el. i kontrolleret familiepleje) har de ingen nødvendige udgifter. Når de overgår til at være eksterne elever (s. Blindeinstitutter), yder blindeforsorgen dem et mdl. beløb til husleje, skat, sygekasse og småfornødenheder, 1952 115 kr. I de tilfælde hvor der gives tilladelse til spisning udenfor institutionen, ydes kostpenge. Beklædning ydes uforandret. Forsåvidt eksterne elever har forsørgerpligter, hvilket ikke sjældent er tilfældet m. h. t. senere blindblevne mænd, skal der i medfør af folkeforsikringslovens § 53, stk. 2 i det enkelte tilfælde træffes afgørelse af, om og i hvilket omfang invaliderenten kan udbetales til dækning af forsørgerbyrderne ved siden af ydelserne fra blindevæsenet. Senere blindblevne personer, der søger optagelse under blindevæsenet for at få oplæring, har oftest invaliderentesagen i orden, når de optages; i modsat fald sørger blindevæsenet herfor snarest muligt.

W. B. C.

Blindehjem. Det første hjem for blinde i Danmark var den af selskabet »Kjæden« (s. Blindeinstitutter) 1825 stiftede arbejds- og forsørgelsesanstalt for blinde, der siden 1865 har været en stiftelse for blinde kvinder. Hjemmet er statsanerkendt og har plads til 30 blinde beboere, der alle har eneværelse; de sysselsættes med strikning o. lign. håndarbejde, og enkelte er beskæftigede med vævning. I 1937 påbegyndte man i tilknytning til hjemmet en husgerningsskole for blinde kvinder. Hjemmets adresse er Klerkegade 10, Kbh. K.

Hjem for arbejdsføre blinde kvinder, Mariendalsvej 30, Kbh. F., stiftedes år 1900. Hjemmet blev statsanerkendt i 1933 og udvidedes i 1936 med ny værkstedsbygning, og dets formål har siden været: 1) At skaffe enligtstillede arbejdsføre blinde kvinder et hjem, hvor der gives dem de bedst mulige arbejdsvilkår; 2) at oplære blinde kvinder, der har mistet synet efter den alder, hvori de sædvanligvis kan optages på Det kgl. Blindeinstitut i Kbh. til oplæring; 3) at give blinde kvinder, der har deres hjem i Storkbh. fri arbejdsplads og den nødvendige seende medhjælp til deres arbejde. I Hjemmet kan 41 blinde kvinder bo i hver sit værelse. Hovederhvervene er vævning og maskinstrikning (s. Blindeerhverv). Gennem et samarbejde med Blindes Arbejde a/s (s. d.) er der sørget for afsætning af det meste af produktionen, medens andet sælges direkte til andre kunder. For det udførte arbejde får de udlærte kvinder akkordløn, medens eleverne får faste lommepenge og dertil en vis procent af det beløb, der kan fås for det af deres arbejde, der kan bruges. De blinde arbejdersker kan også for egen regning arbejde for private kunder.

Elisabeth Staus Hvilehjem for blinde Kvinder, Sorgenfrivej i Lyngby, blev opr. 1921 af gross. Cornelius Stau til minde om hans hustru. Hjemmet er en selvejende institution, der optager ældre blinde kvinder, der ikke længere kan udføre erhvervsmæssigt arbejde, fortrinsvis kvinder, der som arbejdsføre har været optaget på »Hjem for arbejdsføre blinde kvinder«. Hjemmet, der har 12 eneværelser til blinde kvinder, blev statsanerkendt 1933. Hjemmet yder dem den forsorg og pleje, som deres tilstand kræver.

N. Boysens hvilehjem, Rathsacksvej 11, Frederiksberg, har plads til 6 blinde kvinder, der har hver sit værelse.

I 1928 indrettedes et værnehjem for blinde kvinder i tilslutning til blindeinstituttet på Refsnæs og under samme ledelse som dette. Hjemmet har plads til 20 blinde kvinder, der især beskæftiges med vævning.

»Hestehavehus«, Kalundborg, opr. 1938, er et statsanerkendt privat oplærings- og beskæftigelseshjem for 14 blinde piger, der — undertiden blot for en tid — har vanskeligt ved at følge den almindelige undervisning ved blindeinstitutterne. Der søges givet eleverne nogen almindelig undervisning, ligesom de beskæftiges med husgerning, strikning og vævning.

Alle de ovenfor nævnte hjem er for blinde kvinder. Det første hjem for blinde mænd var »Bredegård« i Fredensborg. Dette består af en landejendom, som »Foreningen til at fremme Blindes Selvvirksomhed« i 1933 købte og indrettede til et hjem for enligtstillede blinde mænd. Til hjemmet hører et børstenbinderi, hvor de fleste af de blinde beboere er beskæftiget, medens nogle af dem hjælper til med have- og landbrugsarbejde på gården, på hvilken der også er hønseri. Foruden den løn, der ydes beboerne for udført arbejde, får de tilskud til beklædning og betaling af sygekassekontingent. Hjemmet er siden 1939 statsanerkendt og har plads til 17 blinde beboere, der næsten alle har eneværelser. Hjemmet er pr. 1. apr. 1949 omdannet til en selvejende institution. Dansk Blindesamfunds Solgavehjem i Nærum blev oprettet i 1949 i en bygning under den tidl. herregård Wesselsminde. Hjemmet, der er statsanerkendt, er indrettet til 14 blinde mænd, der lider af andre fysiske svagheder, hovedsagelig døvhed. Patienterne beskæftiges med vævning og børstenbinderi.

Raklevgården, Kalundborg, oprettet 1951 af staten i tilslutning til blindeinstituttet på Refsnæs og under samme ledelse som dette. Hjemmet har plads til 25 unge blinde mænd, der har vanskeligt ved at følge den almindelige undervisning på blindeinstitutterne. Der søges givet eleverne nogen almindelig undervisning, ligesom de beskæftiges med lettere landbrug og havebrug samt børstenbinderi.

I Dansk Blindesamfunds ferie- og hvilehjem i Hobro, der åbnedes i 1937, kan blinde med deres ægtefæller og børn tilbringe deres sommerferie, og uden for ferietiden kan blinde få rekreationsophold der for længere tid — alt mod en særdeles moderat betaling.

Til statsanerkendte hjem betaler staten et vist årligt tilskud for hver af beboerne, medens disses invaliderente til gengæld afregnes mellem det sociale udvalg og socialministeriet til delvis dækning af de med opholdet forbundne udgifter.

Litteratur: »Kjædeordenen og Blindesagen i hundrede Aar« ved Svenn Poulsen, 1911. »Tilbageblik i Anledning af Foreningen Danmarks Blindes 25 Aars Jubilæum«, 1908. Beretning om Hjem for arbejdsføre blinde Kvinder for tiden 1933—1936 og samme for 1936—37. Beretning om Elisabeth Staus Hvilehjem for blinde Kvinder for 1946—47. Beretninger fra »Foreningen til at fremme Blindes Selvvirksomhed« siden 1933.

W. B. C.

Blindeinstitutter. (Om blindeinstitutternes udvikling i Europa, s. Blindeundervisning).

Den første danske skole for blinde børn oprettedes i 1811 i Kbh. af den gamle filantropiske orden »Kjæden«. Skolen, der fik navnet »Kongeligt Institut for Blinde«, udvi-

dedes flere gange, indtil staten overtog undervisningen af blinde børn 1857, og Kjædeordenen afsluttede sit arbejde med skoleundervisningen af blinde børn ved at skænke staten institutbygningen, der stadig benyttes, Kastelsvej 60 i Kbh. Da man i 1898 fik en forskole for blinde, indrettedes den som følge af den ved århundredskiftet fremherskende blindhedsårsag, kirtelsvaghed (s. Blindhed) på Refsnæs, ikke langt fra det nogle år tidligere opførte kysthospital for kirtelsvage børn.

Skolen voksede hurtigt og måtte udvides med indretning af flere nye afdelinger, hvoriblandt navnlig skal nævnes den s. k. børnehjemsafdeling for blinde børn i alderen 0—8 år med tilhørende børnehave (s. Blindeundervisning). I 1918 omdannedes forskolen til et selvstændigt blindeinstitut med egen forstander, og der indrettedes kort tid efter parallelt løbende med de egentlige blindeklasser, hvor grundlaget for undervisningen er den særlige blindeskrift (s. d.), en svagsynsafdeling, hvor undervisningen er baseret på almindelig skrift ligesom i folkeskolen, men hvor der alligevel benyttes en række hjælpemidler af særlig art (s. Svagsynsundervisning).

I instituttet på Refsnæs, der kan modtage børn fra den spæde alder, bliver eleverne, til de er konfirmeret. De elever, der har gået i svagsynsafdelingen, afslutter deres skolegang med konfirmationen, og en del af dem går derefter ud i erhvervslivet, hvorimod de elever, der har gået i blindeklasserne, yderligere har to års skolegang, når de efter konfirmationen sendes til instituttet i Kbh. Om de elever, der p. g. a. anden defekt end blindhed el. stærk svagsynethed er uegnet til erhvervsoplæring, s. Blindehjem. Instituttets postadr. er: Refsnæs pr. Kalundborg, tlf. Kalundborg 208.

Instituttet i Kbh., Kastelsvej 60, Ø., tlf. øbro 6017, modtager unge elever over konfirmationsalderen, der dels overføres fra instituttet på Refsnæs, dels henvises udefra (s. Øjenklinikker og Blindeforsorg særlig forsåvidt angår indberetningspligt for læger, lærere og sociale udvalg og betalingsregler). Instituttet er kostskole for elever u. 18—19 år og sørger yderligere for elevernes beklædning. Instituttet i Kbh. rummer foruden den almindelig skole, der har 2—3 kl., håndværkerskolen, hvor uddannelse gives i væving, børstenbinderi og kurvemageri samt for de svagsynede i skomageri; endv. musikskolen, hvorfra eleverne indstilles til Det kgl. danske Musikkonservatoriums organisteksamen el. eksamen som statsprøvet musikpædagog; undervisning kan gives i et hvilket som helst instrument. I forbindelse med musikundervisningen må nævnes klaverstemmerskolen (s. Blindeerhverv). Til instituttet er knyttet Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde, og endv. findes blindeinstitutternes hovedafdl. for behandling af øjenlidelser her (klinik og operationsstue, s. iøvrigt Øjenklinikker), ligesom der er en almindelig sygeafdl. og tandklinik knyttet til instituttet. Endelig må nævnes, at der i forbindelse med den almindelige skoleundervisning gives undervisning i forskellige specialfag, alt efter den enkelte elevs interesse og forudsætning, og der gives til alle elever, der ønsker det, undervisning i gymnastik, sprog og skrivning på almindelig skrivemaskine (s. iøvrigt Blindeundervisning).

Elever af begge køn, der overføres fra instituttet på Refsnæs efter konfirmationen, bor som kostelever i instituttet til 18—19 års alderen, hvorefter de under normale forhold går over til at blive eksterne elever, d. v. s. med bopæl i private logis i kvarteret omkr. instituttet. Dette er imidlertid under den nuværende boligmangel kun gennemførligt i begrænset omfang.

I fritiden sysselsættes eleverne ved begge institutter på forskellig måde, bl. a. ved idræt og svømning, dans, opførelse af skolekomedier, studieudflugter, klubber for specielle interesser (frimærker, skak), afholdelse af månedsaftener ved elevorganisationernes egne foranstaltninger o. s. v.

Ved instituttet i Kbh. modtages foruden de unge elever voksne mænd, som er blevet blinde ved sygdom el. ulykkestilfælde, og undtagelsesvis voksne kvinder. Normalt henvises sådanne til optagelse i Hjem for arbejdsføre blinde kvinder, Mariendalsvej 30, Kbh. F. (s. Blindehjem). De voksne mænd oplæres på lign. måde som de unge elever. De to blindeinstitutter drives direkte som statsinstitutioner og ledes af hver sin pædagogisk uddannede forstander. Indtil 1. jan. 1944 sorterede institutterne direkte under socialministeriet (direktøren for den sociale særforsorg), men fra nævnte dato fandt en omlægning sted, hvorefter statens blindevæsen ledes af en juridisk og administrativt-uddannet administrationschef, der har sit kontor på instituttet i Kbh.; de to forstandere har den daglige ledelse af hver sit institut og har deres bolig der.

Der finder et samarbejde sted mellem statens blindeinstitutter og de private statsanerkendte institutioner for blinde (s. Blindehjem).

Litteratur: Svenn Poulsen: Kjædeordenen og Blindesagen i hundrede Aar, 1911. J. Moldenhawer: Det kgl. Blindeinstituts Historie samt Meddelelser om Blindesagens Begyndelse og dens Udvikling i Danmark, 1905. Årsberetninger fra Instituttet i Kbh. L. Rützou: Historisk Oversigt over Den kgl. Blindeforskoles 25-aarige Bestaaen, 1923. Det kgl. Blindeinstitut paa Refnæs — i Anledning af 50 Aarsdagen for dets Oprettelse, 1948. J. Plenge: Opdragelse og undervisning af blinde i Danmark — i »Opdragelse og undervisnnig i Danmark« 2. bd., 1949.

W. B. C.

Blindenoder. Nodeskriften bygger ligesom bogstavskriften på det Brailleske punktskriftsystem (s. Blindeskrift). Skønt baseret på solide principper har den p. g. a. omstændighederne ikke kunnet udvikle sig ret hurtigt. Louis Braille selv arbejdede med

grundlaget til denne nodeskrift gennem flere år, men endnu ved hans død i 1852 eksisterede systemet kun i den elementære form. Det vil føre for vidt at komme ind på en nærmere omtale af systemets historiske udvikling, her skal blot nævnes, at man ved flere konferencer — sidst i Paris 1929 — har sammenfattet de forskellige opfattelser og erfaringer i et system, der praktisk talt anvendes verden over. I den Braille'ske nodeskrift har man ikke 5-liniesystemet som i de seendes nodeskrift. For at stedfæste tonerne i skalaen benytter man de s. k. oktavtegn, der efter nærmere fastsatte regler anbringes foran nodetegnene. I akkorder, som dannes af toner med samme varighed, skrives først den øverste tone, såfremt akkorden skal spilles på violin, bratsch, af højre hånd på et klaviaturinstrument, og samme fremgangsmåde anvendes, når akkorden udtrykker den øverste del af en harmonisk samklang. Kun hovednoden skrives, akkordens øvrige noder følger umiddelbart efter og anføres ved hjælp af tegn, som viser deres forhold til hovednoden (intervaltegn) — enten fra oven og nedefter el. fra neden og opefter. Når der i en takt forekommer to el. flere stemmer, som skal spilles samtidig, men som indeholder toner af forskellig varighed og således ikke kan skrives som akkorder, skrives stemmerne den ene efter den anden. Samtidigheden vises da ved et tegn, kaldet bistemmetegn, som uden mellemrum anbringes mellem stemmerne. Når undtages ganske enkelte opstillinger anføres taktstreger ikke i punktskriftnoder; en tom rubrik el. overgangen til en ny linie vil være tilstrækkelig til at adskille to takter. Den hyppige brug af lighedstegn og partielle forkortelser fremkalder en af de væsentligste forskelle mellem de seendes og de blindes nodeskrift. Mens en sådan fremgangsmåde for seende i høj grad ville besværliggøre læsningen, så er en fornuftig anvendelse af disse forkortelsesmåder påkrævet i den Braille'ske nodeskrift, fordi de gør det muligt at vinde plads — undertiden endog betydelig — hvorved læsningen forkortes, og indstuderingen bliver hurtigere. Om opstilling skal iøvrigt bemærkes, at den Braille'ske nodeskrift ikke udelukker opstilling i partitur, men en sådan vil dels optage uforholdsmæssig stor plads og desuden ikke være bekvem for fingrene. Den mest anvendte form for opstilling er inddeling i fraser. Denne opstillingsmåde består deri, at man efter hinanden forelægger et vist antal takter efter samme rækkefølge som i partituret i afsnit for hver af de deltagende instrumenter el. for klaviaturinstrumenter — højre og venstre hånd. I princippet er fraserne relativt korte, men inddelingen af et musikstykke skal under alle omstændigheder være således, at hvert afsnit indeholder et fuldstændigt brudstykke, og således, at den musikalske fornemmelse så vidt muligt ikke afbrydes. Værkets form må i hvert enkelt tilfælde være vejledende i så henseende. Det siger sig selv, at den, der skal arbejde med overføring af noder fra sorttryk til punktsystemet, må have en grundig musikuddannelse og helst have kendskab til flere instrumenter.

Litteratur: »Notation Musicale Braille«, udsendt af American Braille Press Inc., Paris, 1929 (oversat af Karl Bjarnhof 1931, manuskript på Det kgl. Blindeinstitut, 1931).

A. A-n.

Blinderegister, s. Blindeforsorg og Blindhed.

Blindes Arbejde (a/s) blev dannet 1929 af erhvervsvirksomheder (værksteder og udsalg) som »Dansk Blindesamfund«, »Foreningen til at fremme Blindes Selvvirksomhed« og et af staten opr. »De Blindes Erhvervsdepot« indtil da havde drevet (s. Blindeerhverv). B. A. har sit hovedsæde i lejede lokaler i klostret, Jagtvej 183, Kbh. Ø. og beskæftiger på værkstederne der og i sin Aalborgafdl. c. 100 blinde og svagsynede med børstenbinderi, kurvemageri, gulvkludevævning, sadelmageri og sæbefremstilling m. v.

Selskabet lønner sine arbejdere med de tarifmæssige lønsatser med dyrtidstillæg og giver dem dertil et tillæg på 25 pct. Endv. aftager selskabet en del af produktionen fra c. 125 hjemmearbejdere. Det har statstilskud, men hviler iøvrigt på fuldstændig forretningsmæssig basis, har ialt 8 udsalg i Kbh. og provinsen og repræsentanter, der arbejder over hele landet. Dets omsætning, der det første år beløb sig til 358.000 kr., var i 1950: 2.218.500 kr.

W. B. C.

Blindeskrift. Herved forstår man i almindelighed en ophøjet skrift, som kan læses af blinde ved, at de med fingerspidserne føler hen over den. Udtrykket anvendes imidlertid også om blindes håndskrift, hvortil i tidens løb er konstrueret en række hjælpemidler. Tanken om at lære blinde at skrive er langt ældre end den egentlige blindeundervisning (s. d.), men her skal kun kort omtales et par eks. på hjælpemidler fra den nyere tid. På blindeinstituttet i Kbh. blev der igennem en årrække undervist i en blyantskrift, hvortil anvendtes et af blindelærer cand. theol. C. E. Guldberg konstrueret apparat, der også vandt international anerkendelse. Senere er man gået over til fri håndskrift blot med et underlag med ophøjede linier. Til blindes korrespondance med seende har også været brugt små håndtrykkerier, hvormed fremstilledes relieftryk el. gennemhullede bogstaver (f. eks. den østrigske »Stachelschrift«). I vore dage er man gået over til at lære blinde at skrive på almindelig skrivemaskine, hvorpå de kan opnå stor sikkerhed og hurtighed.

Fremstillingen af bøger med reliefskrift går tilbage til blindeundervisningens be-

gyndelse i Paris 1784 ved Valentin Haüy. Under arbejdet med sin første elev havde han gjort den iagttagelse, at denne var i stand til at genkende almindelige bogstaver, der var trykt lidt hårdt igennem, og dette gav stødet til, at han begyndte sine forsøg med fremstilling af trykt reliefskrift. Det var et betydeligt fremskridt i undervisningen af blinde, at der nu var åbnet dem adgang til at erhverve sig kundskaber ved læsning.

Den almindelige bogstavskrift frembød dog følemæssige vanskeligheder, og der blev derfor arbejdet meget med at finde en skrift, som blinde selv let kunne læse og skrive. Et forsøg i den rigtige retning var en ny lydskrift med punkttegn opfundet af franskmanden Barbier, der også konstruerede et skriveapparat, hvormed tegnene kunne skrives. Selv om tegnene var altfor komplicerede, var tanken med anvendelse af punkter rigtig, og på dette grundlag lykkedes det i 1825 Louis Braille, der var elev på blindeinstituttet i Paris, at nå frem til sit berømte 6 punktsystem, som nu anvendes i næsten alle lande til fremstilling af såvel noder (s. Blindenoder) som bøger for blinde. Systemet består af 6 punkter anbragte i 2 lodrette rækker med 3 i hver og af en sådan størrelse, at alle 6 prikker på een gang kan dækkes af en fingerspids' ovale føleflade. Ved anvendelse af et el. flere af de 6 punkter kan der ialt dannes 63 tegn med dette system, således at der ud over alfabetet, sætningstegnene og tallene tillige er en del tegn tilovers til anden anvendelse. Dette systems store brugbarhed i praksis beror dels på, at det ophøjede punkt som følge af sin afsluttethed i alle retninger lettere kan opfattes ved følelsens hjælp end den ophøjede linie, dels på at det valgte

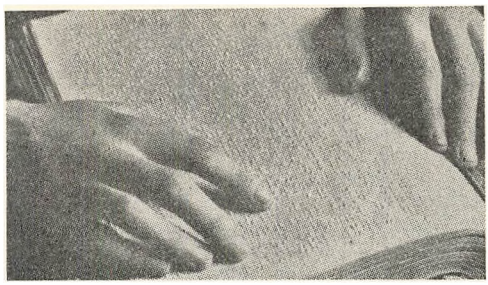

En trænet følesans er en god hjælper.

antal punkter og deres gruppering er særdeles gunstigt for føleopfattelsen. Systemet er så smidigt, at det har kunnet anvendes til fremstilling af såvel de forskelligste sprog som til den højere matematiks og kemis indviklede formler og beregninger. Selv om punktskriften i forhold til den tidligere anvendte reliefskrift betyder en overordentlig pladsbesparelse, fylder den dog så meget, at det har været formålstjenligt at udarbejde forkortelsessystemer, der sparer yderligere plads og tid for læseren. Medens nodeskrift og alfabet er internationale, må forkortelsesskriften bygges op ud fra hvert enkelt sprogs særlige karakter.

De øvede læsere benytter en finger på hver hånd, oftest pegefingrene. Ved midten af linien el. hen imod slutningen skilles fingrene, og den højre læsefinger læser linien ud, medens den venstre opsøger den nye linies begyndelse og er parat til at sætte ind, så snart den foranstående linie er læst ud. Den højre læsefinger slutter sig så igen til, og processen gentager sig. Øvede læsere kan læse næsten ubegrænset, uden at fingerfølelsen trættes. Til skrivning anvendes skrivetavler med rækker af rektangulære udskæringer af størrelse som punktsystemets grundfigur (alle 6 prikker). Tegnene skrives bagfra med en pren hvert punkt for sig. Der er også konstrueret særlige punktskrivemaskiner med 7 tangenter — en for hvert punkt i systemet og en mellemrumstangent. På disse maskiner kan alle punkter i et tegn anslås samtidig, hvad der giver betydelig større skrivehastighed. I en årrække har Braille-skriften også været anvendt til stenografi, hvortil anvendes særlige maskiner, hvor tegnene skrives på løbende strimmel. Der kan herved opnås sådan hurtighed og sikkerhed, at det har muliggjort uddannelse og anvendelse af blinde som kontormedhjælpere

Louis Braille's blindeskriftsalfabet

Punktskriftskrivning med tavle og pren. Der må skrives fra højre mod venstre, og hvert tegn må skrives »omvendt«.

(s. Blindeerhverv). Metoderne til fremstilling af såvel trykte noder som bøger er undergået store forbedringer. I begyndelsen benyttede man typer, men gik så over til at anvende stereotyperingsmaskiner forsynede med en trædemekanisme, ved hjælp af hvilken punkterne præges i zinkplader. I 1875 opfandt Ballu, mangeårig blind lærer ved Nationalinstituttet i Paris, den dobbeltsidige interpunkterede Braille-skrift, hvorved der kan stereotyperes på dobbelt-plader på begge sider, blot med punkterne på den ene side forskudt lidt i forhold til dem på den anden side. Dette betød en væsentlig besparelse af plads og omkostninger. Ved trykningen lægges papiret ind mellem pladerne, og punkterne presses så ud på hver side. De fordybninger, der bliver fra punkterne på den anden side, generer ikke den læsende finger, der kun opfatter de ophøjede punkter. Trykning kan ske såvel med håndpresse som med elektrisk presse.

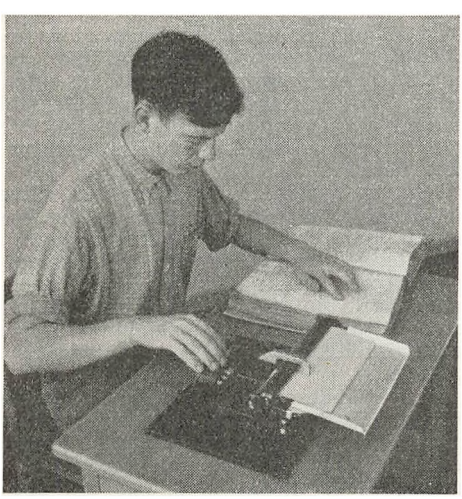

Punktskrift ved hjælp af eenhåndsmaskine.

Af andre former for blindeskrift skal omtales en af englænderen William Moon udarbejdet skrift, hvis særkende er, at dens skrifttegn — ophøjede buede linier — frembyder overordentlig enkle og karakteristiske former. For personer, der er blevet blinde i en senere alder, og hvis føleevne kan være vanskelig at opøve, kan den have visse fortrin frem for punktskriften, og den har ved siden af Braille-skriften været anvendt i de engelsktalende lande.

Litteratur: »Den danske Blindeskrift«, en vejledning ved E. Ketting. »Beretning om Det kgl. Blindeinstitut i Kbh. nov. 1933—jan. 1944«, hvori er skildret et forsøg på at fremstille en ny form for Braillebøger. »Nordisk Blindetidsskrift«, 4. årg. nr. 2, 1937, hvor der i artiklen »Den talte Bog« er omtalt forsøg med apparater, der skulle gøre almindelig sorttryk tilgængelig for blinde. Pl.

Blindetillæg. I henh. t. lov om folkeforsikring af 18. juli 1946 stk. 1, punkt 2, blev der til blinde invalider i alle tilfælde som hjælp til bestridelse af udgifter til bistand af seende ydet et b. Dette bidrag er ved lov nr. 143 af 31. marts 1950 om ændringer i folkeforsikringsloven erstattet af et bistandstillæg (s. d.). W. B. C.

Blindeundervisning. *Historie.* I den kristne tid, hvor bl. a. fattigplejen efterhånden sattes i system, bedredes de blindes kår noget, men først med oplysningstiden kom man ind på den tanke, at blinde kan oplæres. En af foregangsmændene var franskmanden Valentin Haüy (1745—1822), der ved sine iagttagelser af de blinde i Paris blev opfyldt af trang til at komme sådanne mennesker til hjælp. I 1784 gjorde han forsøg med undervisning af en enkelt elev, og dette faldt så heldigt ud, at han hurtigt fik støtte til oprettelse af en skole for 12 elever. Denne overtoges senere af den franske stat, men det er Haüy's store og blivende fortjeneste, at han lagde grunden til den almindelige systematiske blindeundervisning og oprettede det første blindeinstitut i verden. I sin tilrettelæggelse af undervisningens mål og omfang viste han stor forståelse for de blindes behov. Han realiserede således også tanken om en børnehave for blinde børn inden skolealderen. Når hans undervisningsmetode ikke har kunnet stå sig gennem tiderne, skyldes det bl. a., at han gik ud fra, at der var en fuldstændig parallel mellem øjet og hånden, og han så som mål en gensidig udveksling mellem blinde og seende, hvorfor han forkastede alle spe-

cielle hjælpemidler ved undervisningen. Den blinde skulle kunne være lærer for de seende, ligesom den seende uden at være i besiddelse af specielle forudsætninger skulle kunne være lærer for de blinde.

Haüy's virksomhed blev snart kendt uden for Frankrigs grænser gennem tidsskrifter, rejsebeskrivelser og øjenvidners beretninger, og den gav anledning til, at der oprettedes blindeinstitutter rundt om i Europa omkr. århundredskiftet.

Som foregangsmand på den første b.s område bør desuden nævnes grundlæggeren af det østrigske blindevæsen, Johan Wilhelm Klein (1765—1848), der optog arbejdet med undervisning af blinde og i 1806 fik kejserlig støtte til oprettelse af en blindeskole. Hans arbejde for de blinde blev meget omfattende og alsidigt. Han beskæftigede sig således ikke alene med undervisningen og dens praktiske tilrettelæggelse, men lagde også grunden til en forsorg for de ældre blinde.

I det følgende vil der blive givet en oversigt over den egentlige skoleundervisning. De øvrige uddannelsesspørgsmål er omtalt under blindeinstitutter, blindeerhverv og blindeforsorg.

Undervisningens forudsætninger. Først må indskydes den bemærkning, at en del af det nedenfor anførte i særlig grad gælder blindfødte og børn, der har mistet synet i de første leveår. En tilstedeværende synsrest vil alt efter sin beskaffenhed i større el. mindre grad kunne nærme udviklingen til det seende barns.

Blindhed medfører begrænsninger på flere områder. En af de mest iøjnefaldende er indskrænkningen i bevægelsesfriheden. Den er særlig stærk hos en del af dem, der har mistet synet i en senere alder, idet disse har sværere ved at opnå den opøvelse af høresansen, der er fornøden, når man skal færdes uden synets hjælp. Endv. kan blindheden medføre disposition for mindre god holdning, udisciplinerede bevægelser og en vis hæmning af den legemlige udvikling, bl. a. som følge af for ringe bevægelse. Det er ikke mærkeligt, at der hos blinde børn kan opstå en vis passivitet, idet så mange handlinger og bevægelser hos de mindre børn sættes i gang ved, at de ved synets hjælp iagttager andres handlinger og derved får trang til at efterligne dem. Særlig udpræget vil denne tilbøjelighed til uvirksomhed kunne blive hos børn, der er blinde fra den spæde barnealder og — i den bedste mening — ængsteligt overvåges af forældrene, og det vil bl. a. let have til følge, at der ikke sker den udvikling og opøvelse af hånden, der betyder så umådelig meget for den blinde.

Ved iagttagelse af den ydre verden virker manglen af synet stærkt ind. Den væsentligste del af indtrykkene må modtages gennem føle- og høresansen. Disse sanser kan

ikke antages på forhånd at være mere fintmærkende hos blinde end hos seende, men ved øvelse — og en sådan finder for høresansens vedk. i stort omfang uvilkårligt sted hos blinde — kan disse sanser bringes til at yde væsentlig mere end hos seende.

Iagttagelser gennem følesansen foregår ved hændernes befølingaf den genstand, der skal undersøges. Er denne ikke større, end at den kan omsluttes med hænderne, er der mulighed for både en syntetisk og en analyserende befølingmedens kun den sidste

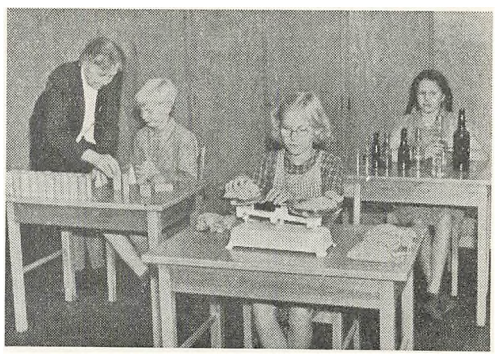

Sanseøvelse; kegler, pyramider, terninger etc. — Vejeøvelse; rigtigheden kontrollerer barnet selv. — Flasketyper og vædsker.

fremgangsmåde kan anvendes i armenes følerum. Ved analyseringen anvendes ofte konvergensbefølingd. v. s. at den undersøgende ved at omspænde genstanden med pege- og tommelfinger og lade fingrene glide hen over de modsatte konturer gør sine iagttagelser ang. ændringer i afstanden mellem fingerspidserne. Den successive iagttagelse, som analyseringen medfører, vanskeliggør i ikke ringe grad dannelsen af helhedsbilleder. Endelig er der forbundet visse praktiske vanskeligheder ved iagttagelse af den omgivende verden ved følesansens hjælp. Genstanden må ikke være for stor, ellers opfattes let kun visse enkeltheder. Man skal befinde sig i umiddelbar nærhed af genstanden, og denne må ikke være i sådan bevægelse, at befølingen medfører farer.

Gennem hørelsen modtager den blinde mangfoldige indtryk fra den verden, der omgiver ham, men om lydgiverens egentlige beskaffenhed gives der kun ufuldstændige oplysninger. Ved fantasiens hjælp dannes undertiden på grundlag af klangbilledet forestillinger, som ikke stemmer overens med virkeligheden, de s.k. surrogatforestillinger.

Af de blindes sprog vil forestillingslivets ufuldkommenhed sjældent fremgå; sproget er de seendes, men forestillingerne bag ordene er langt mindre nuanceret, el. de mangler helt, og det kan, hvis det drejer sig om egentlige synsforestillinger, være

meget vanskeligt at give en blind fyldestgørende forklaring derpå, f. eks. himlen med solen, månen og stjernerne, et venligt el. et hadefuldt blik, for ikke at tale om farver.

Gennem lugtesansen modtages en del indtryk, som bl. a. bidrager til at give billedet af naturen karakter, f. eks. blomsternes duft, duften i skov og eng, den friske saltvandslugt o. s. v. Lugtesansen kan også yde sit bidrag ved orienteringen.

Til slut skal blot bemærkes, at de individuelle anlæg spiller en stor rolle for, hvor righoldig forestillingsverdenen vil blive. Et godt håndelag og en høj intelligens er her af allerstørste betydning.

Undervisningen. Allerede Valentin Haüy var ved sit arbejde med de blinde blevet klar over, at det var for sent at påbegynde dette arbejde ved den almindelige skolealders indtræden. Da han forlod Nationalinstituttet, oprettede han en børnehave, omfattende børn i alderen 4—7 år. Når henses til de forannævnte ulemper, som blindheden medfører, vil det forstås, at det er af overordentlig vigtighed, at der allerede så tidligt som muligt sørges for passende foranstaltninger til at få ledet det blinde barns udvikling både legemligt og åndeligt på rette måde. I overordentlig mange tilfælde vil derfor det blinde barns anbringelse i en børnehave, der er særlig indstillet på at tage de nødvendige hensyn, utvivlsomt være det bedste, og det må energisk tilrådes, at forældre, der vil beholde deres blinde barn i hjemmet, på et tidligt tidspunkt sætter sig i forbindelse med blindevæsenet og derfra modtager råd og bistand (s. Blindeinstitutter).

Her i Danmark er der ved lov nr. 57 af 31. marts 1926 indført skolepligt for blinde børn. I lovens § 1 bestemmes, at ethvert barn, der er blindt, el. hvis syn er så nedsat, at det af den grund ikke kan følge undervisningen i den almindelige barneskole el. i særlige skoler, der er el. måtte blive oprettede for svagsynede, fra og med det skoleår, hvis begyndelse falder i det kalenderår, i hvilket barnet fylder 8 år, er pligtig til at modtage undervisning på Statens Blindeinstitutter, medmindre der efter de stedlige skolemyndigheders skøn på anden tilfredsstillende måde sørges for barnets undervisning. Undervisningspligten varer i reglen i 10 år.

Undervisningens mål er at bibringe det normalt begavede blinde barn samme kundskaber, som folkeskolen giver sine elever, men hertil kræves mere tid og flere specielle hjælpemidler. Af det under undervisningens forudsætninger bemærkede vil det fremgå, at der særlig i de første undervisningsår må gøres et stort arbejde for at underbygge sprogets ord med de tilsvarende reale forestillinger, d. v. s. man må give barnet lejlighed til ved iagttagelser med følesansen at gøre sig nøje bekendt med alt det,

der omgiver det i dagliglivet, og til at udvide disse iagttagelser til at omfatte hele den ydre verden, idet man gradvis udvider iagttagelsesområdet. Man må have i erindring, at det er nødvendigt, at genstanden bringes eleverne nær, og man må i mange tilfælde hjælpe sig med modeller, hvad der naturligvis rummer visse vanskeligheder, bl. a. når størrelsesforholdene skal omsættes i elevens bevidsthed. Ved dette arbejde er det af allerstørste betydning, at der ikke blot gives eleven lejlighed til en mængde iagttagelser, men

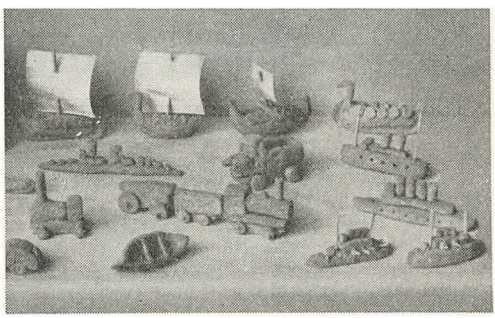

Sløjdarbejder udført af blinde børn i alderen 8—12 år ved Det kgl. Blindeinstitut på Refsnæs.

at man udvælger det mest nødvendige, det mest typiske stof til dannelse af virkelighedsbegreber om den ydre verden. Bliver stoffet for stort, bliver iagttagelserne let for flygtige, og man opnår således ikke, at begreberne fæstner sig i bevidstheden, ligesom eleverne heller ikke oplæres i at iagttage tilstrækkelig systematisk, hvilket er af største værdi, idet følesansen alene let fører til spredte enkeltiagttagelser uden dannelse af helhedsbegreber.

I de fortællende fag kommer undervisningen ud over, hvad der ovenfor er bemærket om kontrollen med forestillingerne, ikke til at afvige fra normalskolens metoder. Børnene har deres lærebøger på punktskrift, i hvilke de også får lektier for. I de første undervisningsår må dansktundervisningen være nøje knyttet til anskuelsesundervisningen, og hertil knytter sig så også undervisning i modellering, hvor der bl. a. er lejlighed til at kontrollere, hvilke forestillinger eleverne har fået om de af dem undersøgte ting.

Ved regneundervisningen lægges der ganske naturligt særlig vægt på hovedregningen; men v. hj. af en særlig konstrueret regnetavle med punktskrifttal gennemgår eleverne også normalskolens stof i tavleregning.

Ved undervisningen i naturfagene er det nødvendigt at have righoldige samlinger til rådighed med præparater, modeller og apparater, således at eleverne ved egne iagttagelser virkelig kan komme til at danne sig en forestilling om det foreliggende emne. En levende undervisning, der, så vidt det

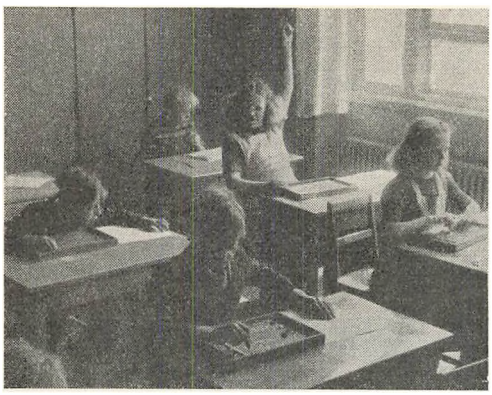

Regneundervisning på tavle med regneklodser.

lader sig gøre, lader eleven opleve det, han skal lære at kende, er af største betydning for, hvilket resultat der nås. Hvis man, samtidig med at hånden arbejder, lader eleven beskrive sine iagttagelser, vil han senere ved hjælp af beskrivelsen lettere kunne genfremkalde føleiagttagelserne i erindringen.

På en god og sund legemlig udvikling lægges der stor vægt. Både gennem gymnastik, badning og svømning, forskelligt legemligt arbejde og leg søger man at fremme ikke blot legemlig styrke, men også mod, beslutsomhed og udholdenhed, ligesom også orienteringsevnen opøves bedst muligt.

Det er overordentligt vigtigt, at et in-

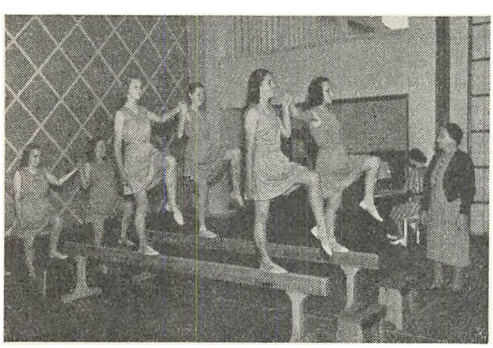

Pigegymnastik (Refsnæs).

stitut for blinde børn kommer til at danne rammen om en lys, glad og lykkelig barndomstid for eleverne. Af og til vil de for udviklingshæmmede børn typiske vanskeligheder forekomme. Man må derfor i opdragelsesarbejdet lægge kursen mellem de to modsætninger: Den forsagte selvopgivelse og den lige så uheldige selvovervurdering, der let fremkommer dels som følge af udfoldede anstrengelser og dels ved utidig ros.

Litteratur: Karl Bürklen: Blindenpsychologie, 1924. Z. Toth: Die Vorstellungswelt der Blinden, 1930. G. Révész: Die Formenwelt des Tastsinnes, 1938. Rudolf Pintner, Joh. Eisenson og Mildred Stanton: The Psychology of the Physically Handicapped, 1945. Heinrich Hanselmann: Einführung in die Heilpædagogik, 2. opl. 1933. Dansk oversættelse: Undervisnings- og Opdragelsesvanskeligheder — i Psykologisk-pædagogisk Bibliotek, bd. 6, 1939. Johs. Moldenhawer: Det kongelige Blindeinstituts Historie, 1905. A. F. Wiberg: Undersøgelser vedr. Blindepsykologien, Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet, 20. årg. 1918. Samme: Hvorledes udvikles og kontrolleres den blindes rumopfattelse, 6. Nordiska Mötet för Abnormsakens förhandlinger. Samme: Den blindes følemetoder, foredrag 1926. Rolf Hertz: Midler til Dygtiggørelse af den blindes Haand til Arbejdsbrug, 1928. »Det 8. nordiske Møde vedr. den særlige Forsorg for Aandssvage, Blinde, Døvstumme o. s. v. i 1931«, 1932. J. Plenge: Opdragelse og undervisning af blinde i Danmark i »Opdragelse og undervisning i Danmark«, 2. bd., 1949.

Pl.

Blindhed. Fra et videnskabeligt standpunkt kan kun den betragtes som blind, der ikke formår at skelne mellem lys og mørke. I praksis må dog mange regnes for blinde, selv om de besidder nogen synsevne, når denne er så ringe, at de pågældende bliver uskikkede til erhverv, der kræver øjnenes brug — altså er optisk erhvervsudygtige. I udenlandsk faglitteratur finder man undertiden betegnelserne: »socialblind«, »praktisk blind«, »halvblind« o. lign. Disse betegnelser har aldrig slået rod i dansk blindeforsorg. Af skandinaviske læger defineres b. ofte som manglende evne til at vejlede sig på ukendt sted ved synets hjælp.

Årsagerne til b. er dels medfødte, dels erhvervede. Blandt de medfødte årsager må nævnes misdannelser af øjnene og arvelige sygdomsanlæg, som enten gør sig gældende allerede ved fødslen el. først senere i livet. Blandt de erhvervede blindhedsårsager kan nævnes nyfødtes øjenbetændelse, kirtelsyge og læsioner af øjnene. Sådanne læsioner kan enten have ramt begge øjne, el. en læsion på det ene øje kan have fremkaldt en sympatisk betændelse af det andet. Desuden kan nævnes synsnervesygdomme, samt grå stær og glaukom (grøn stær). I visse lande spiller trachom (ægyptisk øjensyge) og kopper en overordentlig rolle som blindhedsårsager. Efter 1. Verdenskrig optrådte ret mange tilfælde af xerophthalmi (øjentørsot) her i landet p. g. a. utilstrækkelig A-vitamintilførsel. Også kønssygdomme må nævnes blandt blindhedsårsagerne.

Årsagerne til b. har skiftet meget gennem tiderne. I de senere år har den erhvervede b. været på retur, medens b. og svagsynethed p. g. a. medfødte og arvelige anlæg har præsenteret sig i stigende antal på blindeinstitutterne. Forsorgsmæssigt skelnes mellem ungdomsblindhed og alderdomsblindhed. Den første kræver undervisning og uddannelse, den sidste pleje og asylering.

B. kan være eneste invaliderende lidelse hos en person, men b. kan også forekomme kombineret med andre defekter og lidelser. I så fald taler man om kompliceret b. Den blinde kan eksempelvis lide af lammelse, epilepsi, døvhed el. sukkersyge. Hos krigs-

blinde kan mangle et el. andet lem. En særlig rolle spiller b. kompliceret med intelligensdefekter. Den komplicerede b. betyder store vanskeligheder for blindeundervisningen (s. d.). I de senere år har antallet af kompliceret blinde været stigende og antallet af ukompliceret blinde været aftagende på Statens Blindeinstitutter (s. d.).

Iflg. blindestatistikken fandtes ved år 1890 blandt 100.000 indbyggere i Europa 80—100 blinde. Tallet varierer betydeligt i de forskellige lande; det er størst i lande med store tyndtbefolkede distrikter med mange infektionssygdomme og få læger, mindst i lande med velhavende befolkning og gode forbindelseslinier. For Skandinaviens vedk. angives antallet af blinde blandt 100.000 indbyggere:

Danmark	46 (1921)
Sverige	60 (1920)
Norge	77 (1930)
Finland	72 (1934)

Blinderegistreringen frembyder imidlertid mange vanskeligheder, og ovennævnte angivelser må gengives med betydelig reservation. Registreringen kan ske ved at lade de blinde tegne sig i en rubrik på mandtalslister. Det er klart, at den enkeltes personlige interesse i at betegne sig som blind (f. eks. for at opnå understøttelse) el. i at betegne sig som seende (f. eks. for ikke at miste en stilling) influerer i høj grad på besvarelserne og gør, at disse kommer til at omfatte forskellige grader af synslidelserne. Eksakte oplysninger om blindhedsårsagerne kan heller ikke forventes af en mandtalslistes oplysninger.

Gennem invalideforsikring og blindeinstitutter kan man få oplysninger om de blinde, som samfundet må yde hjælp; men mange blinde kommer slet ikke i forbindelse med disse institutioner. Et nøjagtigt blinderegister, som forudsat i lov om offentlig forsorg må derfor samle sine oplysninger ad mange forskellige veje.

Forebyggelse og bekæmpelse af blindhed i et land kræver naturligvis først og fremmest tilstrækkelig mange og tilstrækkelig gode øjenklinikker (s. d.), hvor befolkningen har nem adgang til at søge hjælp og kan få oplysning om øjensygdomme. Desuden må befolkningen oplyses om betydningen af hensigtsmæssig ernæring, rettidig behandling, gennemført hygiejne og undgåelse af smitte. Bekæmpelse af kønssygdomme betyder også en bekæmpelse af b. Vaccinationen virker i samme retning.

De nyfødtes øjenbetændelse bekæmpes ved jordemødrenes obligatoriske lapisinddrypning hos alle nyfødte (Credé's behandling). Arvelige blindhedsårsager må om muligt søges hindrede ved sterilisation el. andre eugeniske foranstaltninger. Ved arbejde, som rummer fare for øjnene må beskyttelsesbriller og andre forsigtighedsforanstaltninger påbydes.

I mange lande findes foreninger til bekæmpelse af b. Sådanne findes ikke her i landet, derimod findes adskillige foreninger, hvis opgave det er at hjælpe blinde, ligesom en veludbygget blindeforsorg ved hjælp og undervisning søger at skaffe dem forudsætninger for et normalt liv.

Litteratur: Holger Ehlers: Blindeforsorgens lægelige Opgaver i »Beretning fra Direktøren for den sociale Forsorg«, 1943. Retningslinier i Blindeforsorgen i »Maanedsskrift for praktisk Lægegerning, 1944«.

H. E-s.

Blodbank, bloddepot, hvor blod og blodserum, der er undersøgt og kontrolleret, opbevares til senere brug ved blodtransfusioner. Da blodtransfusioner anvendes i stor udstrækning indenfor den moderne lægevidenskab, er det nødvendigt at udbygge en betydelig organisation for altid at kunne skaffe hospitalerne tilstrækkeligt blod af enhver typekombination til brug ved blodtransfusionerne. Enhver organisation af denne art må baseres på dannelsen af korps af frivillige bloddonorer, som vil afgive blod, såsnart det er påkrævet. Der kan her dels være tale om, at bloddonorerne bliver tilkaldt til hospitalet i det øjeblik, man skal bruge blodet, dels kan donorerne tilkaldes til en central, hvor blodet tages og undersøges og derefter opbevares, til det skal bruges, idet det har vist sig, at blodet under passende betingelser kan opbevares i nogen tid. Dette sidste system betegnes som en *blodbank*.

Da hospitalerne skal bruge meget blod til dette formål og i katastrofetilfælde endog overordentlig meget, er det af stor betydning, at så mange sunde unge mennesker melder sig som bloddonorer, så meget mere som blodtagningen er ganske ufarlig og ikke giver større ubehageligheder. Den første b. i Danmark blev åbnet i foråret 1940 på Bispebjerg hospital i Kbh. P. H. A.

Bloddonor, s. Blodbank og Blodtypebestemmelse anvendt i retsmedicinen.

Blodmangel. Ved b. (anæmi) forstås, at blodets indhold af blodfarvestof (hæmoglobin) er mindre end normalt.

B. er meget almindelig i barnealderen. Den ses navnlig i vækstperioderne og hos børn, der har fået ensidig el. utilstrækkelig, specielt vitamin- og jernfattig kost. Ofte opstår b. i tilslutning til andre sygdomme, f. eks. fordøjelseslidelser, akute og kroniske infektionssygdomme etc.

B. viser sig i reglen ved træthed og uoplagthed, dårlig appetit og hos større børn ofte tillige hovedpine. Børnene er i reglen mere el. mindre blege; nogen større vægt kan man dog ikke tillægge dette, idet blegheden kan skyldes andre årsager, f. eks. en anden blodfordeling i huden end normalt, medens omvendt rødmossede børn godt kan have endog ret udtalt b.

Ved jerntilførsel og hensigtsmæssig kost vil blodprocenten i reglen hurtigt stige til normale værdier, d. v. s. for skolebørn 90—100 pct., for småbørn c. 5 pct. lavere. Hvis b. ikke helbredes i løbet af nogle mdr., må barnet underkastes en grundig lægeundersøgelse for om muligt at afsløre en til grund liggende sygdom. K. B-S.

Blodprøve. Undersøgelsen af blodet udgør et meget vigtigt supplement til lægeundersøgelsen af børn.

Blodprocenten (hæmoglobinprocenten) er et udtryk for blodets indhold af blodfarvestof. Den udtrykkes i procent i forhold til gennemsnitsværdien for voksne.

Hos nyfødte er blodprocenten betydelig højere, helt op til 150 pct., men falder i løbet af 3—6 mdr. til c. 85 pct. for derefter langsomt at stige, indtil den ved puberteten når de for voksne normale værdier: 95—105 pct.

Til undersøgelsen af blodprocenten er kun få dråber blod nødvendig. Man tager i reglen blodet ved et prik i øret el. i fingerblommen.

Ved *Blodsænkningsreaktionen* måles den hastighed, hvormed de røde blodlegemer synker til bunds, hvis blodet hindres i at størkne. Ved de fleste infektionssygdomme og ved mange andre lidelser er denne hastighed betydelig forøget. Man angiver det antal mm, blodlegemerne synker den første time. De normale værdier overskrider ikke 6—7 mm hos børn. Blodet tages som regel i armene, men ved anvendelse af et særligt apparatur kan man nøjes med nogle få dråber blod ligesom ved bestemmelsen af blodprocenten.

Ved kønssygdommene anvendes ofte blodprøver. *Wassermanns reaktion* er en blodundersøgelse for syfilis, ligesom *Gonokokkomplementbindings-reaktionen* er en blodundersøgelse for gonorré. De tages begge i en åre og undersøges her i landet på Statens Seruminstitut.

Lignende diagnostiske prøver kan anvendes ved en række andre sygdomme: *Widals prøve* (ved tyfus, dysenteri, kalvekastning), *Weils prøve* (ved en særlig slags gulsot, *antistreptolysintiter* (ved gigtfeber og nyrebetændelse) m. fl. prøver.

Endelig kan anføres, at man til afgørelse i faderskabssager ofte anvender blodtypebestemmelse (s. d.), da et menneskes blodtype er arveligt betinget og holder sig konstant livet igennem. K. B-S.

Blodtransfusion, s. Blodbank og Blodtypebestemmelse anvendt i retsmedicinen.

Blodtypebestemmelse anvendt i retsmedicinen. Menneskets blodtyper omfatter en hel række egenskaber ved de røde blodlegemer, som påvises ved karakteristiske reaktioner, der fremkaldes af specifike antistoffer (agglutininer). Disse egenskaber — receptorerne — skyldes kemiske stoffer, som findes i blodlegememembranen, og som man i mange tilfælde har været i stand til at renfremstille. Disse stoffer findes dog ikke alene i blodlegemerne, men også i de fleste andre celler og kirteludskillelser.

De første blodtyper opdagedes i 1900 af østrigeren Karl Landsteiner og omfatter et system af 4 blodtyper O, A, B, AB, og systemet betegnes som ABO-systemet. Senere har det vist sig, at typen A omfatter en hel række selvstændige typer A_1, A_2, ... A_5, de sidste er dog meget sjældne. ABO-systemets typer bestemmes ved hjælp af agglutininer, der normalt findes i menneskets serum — isoagglutininer.

Fordelingen af de forskellige typer er her i landet: Type O 42 pct., A 44 pct., B 10 pct. og AB 4 pct., og er noget lign. i alle europæiske folk, men kan være meget anderledes i andre folkeslag — hos rene indianere findes således type O i 100 pct.

1926 fandtes det næste blodtypesystem, MN-systemet, af Landsteiner, som fremstillede de nødvendige agglutininer til reaktionerne ved at indsprøjte menneskeblodlegemer på kaniner — immunagglutininer. Systemet omfatter typerne M, N, og MN.

Samtidig fandtes P-systemet, som omfatter typerne P + og P ÷, og hvor agglutininerne dels kan findes i menneskeserum — isoaggl., dels i forskellige dyresera — heteroaggl. Under Den 2. Verdenskrig opdagedes et helt nyt blodsystem »rhesussystemet« (Rh.) omfattende en hel række typer, hvor de fornødne agglutininer fandtes i blodet fra kvinder, der har født børn lidende af en blodtypesygdom (erytroblastose).

Kendskabet til blodtyperne har stor betydning på 2 helt forskellige områder. For det første er overførelsen af blod fra et menneske til et andet (blodtransfusion) betinget af denne viden, og for det andet har blodtyperne en udbredt anvendelse indenfor retsmedicinen.

Når overførelsen af blod fra et menneske til et andet kan være meget farlig skyldes det, at agglutininerne og andre antistoffer i den ene persons blod reagerer med blodlegemerne hos den anden og derved kan beskadige vedk. organisme. Ved hjælp af blodtypebestemmelser af parterne kan denne fare undgås, idet man nu kun vil overføre blod af den type, pt. har. Det er særligt blodtyperne indenfor ABO-systemet, der her spiller en rolle, idet isoantistoffer normalt kun findes overfor dette systems typeegenskaber. Undersøgelser under den sidste krig har dog vist, at også rhesustyperne kan blive farlige ved blodtransfusioner. Er der således hos en kvinde, der har født erytroblastotiske børn, dannet anti-rhesusagglutininer i blodet (el. sådanne stoffer kan være dannet hos en person af type Rh. ÷, som følge af transfusion af blod af type Rh. +) vil en transfusion af blod af Rh. + kunne give farlige reaktioner.

Blodtypernes anvendelse indenfor retsmedicinen omfatter 2 af hinanden helt uafhængige områder: 1) Identificering af personer og pletter m. v. af menneskelig oprindelse; 2) Afgørelsen af muligheden for et påstået faderskab.

Omend blodtypebestemmelser er relativt simple undersøgelser, rummer de i virkeligheden så mange vanskeligheder, at blodtypebestemmelser til retsligt brug kun bør udføres af specielt uddannede specialister, og således udføres sådanne undersøgelser her i landet kun på Universitetets Retsmedicinske Institut.

Som anført findes blodtypeegenskaberne indenfor ABO-systemet ikke blot i blodlegemerne, men også i andre celler og kirtelsekreter. Men det viser sig, at man her må dele menneskene i 2 grupper: de, der har typeegenskaberne overalt (»udskillere«) og de, der kun har egenskaberne i blodlegemerne (»ikke-udskillere«); de sidste omfatter c. 18 pct. Denne adskillelse spiller en stor rolle i retsmedicinen.

ad 1) Ved blodtypernes anvendelse til identificering er der grund til at fremhæve, at man ved bestemmelsen af en persons blodtype efter alle de kendte blodtyper får et værdifuldt supplement til vedk.s signalement. Selv om den hyppigste blodtypekombination O MN P+ Rh+ (»udskiller«) findes hos c. 8 pct. af samtlige mennesker i Danmark, så findes der andre kombinationer, der er sjældne — en type som A_3 B N P÷ Rh÷ (»ikke-udskiller«) vil således kun findes 1 gang blandt 3.000.000 mennesker. En almen anvendelse af blodtyperne som signalement er dog ikke udnyttet noget sted, men ved registreringen af sædelighedsforbrydere gennemføres bestemmelsen af typerne efter ABO-systemet samt undersøgelsen af, om de er »udskillere« el. »ikke-udskillere«.

Hovedområdet af blodtypernes anvendelse indenfor identificeringen er typebestemmelsen efter ABO-system af pletter af menneskeblod el. sekreter (spyt, mavesaft og sæd). En sådan typebestemmelse kan selvfølgelig ikke bevise, at en plet stammer fra en bestemt person, medens den bestemt vil kunne udelukke, at den hidrører fra en angiven person. Det vil således ofte få afgørende betydning at vise, at en plet på en persons tøj ikke hidrører fra ham selv. Ved undersøgelsen af pletter kan man ikke anvende en almindelig teknik for typebestemmelse, som kun kan anvendes til ubeskadigede blodlegemer. For blodpletter kan der være tale om anvendelsen af to principper. Enten kan man vise typen ved påvisning af de karakteristiske receptorer, der kan fjerne agglutininerne fra et testserum, el. man kan påvise de agglutininer, der findes i pletterne. Ved undersøgelse af andre pletter kan kun den første måde bruges, og her må man samtidig afgøre, om de personer, der kan

være tale om, er »udskillere« el. »ikke-udskillere«, og man må derfor altid undersøge både en blodprøve og en spytprøve fra vedk. Spytpletter kan særlig få betydning ved undersøgelse af cigaretmundstykker, frimærker og konvolutrande, der er fugtet med spyt. Undersøgelsen af sædpletter har stor betydning ved efterforskning af sædelighedsforbrydelser og giver ofte gode resultater.

ad 2) Når blodtypebestemmelserne kan bruges til afgørelsen af muligheden for et påstået faderskab, skyldes det, at blodtyperne er typiske arvelige egenskaber, hvis arvegang det er let at studere. Selve reglerne for blodtypernes arvegang er ret ens for de forskellige blodtypesystemer og illustreres godt ved at se på arvegangen indenfor MN-systemet, der udviser de lettest gennemskuelige forhold.

Den moderne arvelighedslære hviler på den antagelse, at enhver arvelig egenskab betinges af tilstedeværelsen af (mindst) et par sammenhørende faktorer (gener) i individets cellekerner. Den ene gen stammer fra moderorganismens, medens den anden hidrører fra faderorganismen. For MN-systemet vil der således være 2 gener M og N. De vil kunne kombineres på 3 måder MM, NN og MN (genotyper) svarende til de 3 kendte typer M, N og MN (fænotyperne). Det vil af dette straks ses, at en moder (fader) af type MM ikke kan være moder til et barn af type NN, idet vedk. kun kan give genen M til sine børn.

Anvendelse i faderskabssager beror på sådanne betragtninger, og tabellen herunder viser de mulige kombinationer indenfor MN-systemet mellem moder og barn, og hvilken type faderen må have i de enkelte kombinationer, og hvilke typer der udelukker vedk. mands faderskab.

Moder	Barn	Mulige typer for faderen	Ikke mulige typer for faderen
MM	MM	MM MN	NN
MM	MN	NN MN	MM
MN	MM	MM MN	NN
MN	MN	MM NN MN	
MN	NN	NN MN	MM
NN	MN	MM MN	NN
NN	NN	NN MN	MM

I korthed kan man sige: Såfremt et barn har en blodtypeegenskab, som moderen ikke har, må det have fået denne egenskab fra faderen, idet det vil være udelukket, at en mand, der mangler denne egenskab kan være faderen. Derimod giver blodtypebestemmelsen ingen mulighed for at bevise, at en mand er fader til et barn, og såfremt man ikke kan udelukke faderskabet, må man give den ret intetsigende konklusion, at der efter blodtypen intet er til hinder for det påståede faderskab.

Ganske de samme regler gælder for de andre blodtypesystemer, men her er forholdet tilsyneladende mere kompliceret. Det forhold, der gør arvegangen vanskeligere at gennemskue for ABO-systemet, er den s. k. dominans af nogle af generne, der bevirker,

at genotypen tilsyneladende ikke svarer til fænotypen. Således kan type A_1 (fænotypen) have flg. genotyper: (A_1A_1), (A_1A_2) og (A_1O), idet A_1 dominerer over A_2 og O, hvorfor de 3 genotyper ikke kan skelnes fra hinanden. I praksis må man derfor i det enkelte tilfælde regne med alle muligheder, hvilket giver færre udelukkelsesmuligheder, end man ville vente efter teorien. Der vil således ikke være noget til hinder for, at 2 forældre af type A_1 vil kunne få et barn af type O (i virkeligheden kun såfremt deres genotyper er A_1O, idet barnets genotyper er OO). Grundlaget for blodtypernes anvendelse i faderskabssager er således anvisningen af de enkelte personers blodtyper og kendskabet til arvegangen. Men for den praktiske anvendelse er andre forhold af afgørende betydning. For det første må man vide, om selve typebestemmelsen teknisk er absolut sikker, for det andet, om blodtyperne biologisk altid er ens og endelig, om hvor sikker man kan være på, at den antagne arvegang altid følges. Kun ved kendskab til disse forhold kan retsmedicinen give domstolene en virkelig vejledning om undersøgelsernes betydning, og udredning af netop disse forhold er en af retsmedicinens vigtige opgaver. Man må derfor tage stilling til den retslige anvendelse for hvert enkelt blodtypesystem for sig.

For ABO-systemet og MN-systemet er påvisningen af typerne, når de foretages på speciallaboratorier, absolut sikre, og erfaringsmaterialet til støtte for arvegangen meget stort (for ABO-systemet undersøgelse af 10.000 familier + undersøgelse af 2000 mødre af type AB og deres børn. For MN-systemet undersøgelse af 35.000 mødre og deres børn + mange familier). En faderskabsudelukkelse efter disse systemer er derfor så sikker som en biologisk metode i det hele gør det muligt. Der er i verdenslitteraturen kun meddelt een tilsyneladende undtagelse fra arvereglerne, idet en kvinde af type AB fik et barn af type O. Men dette barn var ikke blot abnormt m. h. t. blodtypen, det var også defekt i mange andre retninger, var således medfødt blind og døv og nærmest idiot.

Noget vanskeligere stiller forholdene sig ved udelukkelser, som støtter sig på A-gruppens deling (eks.: Moder O, barn A_1, udlagt fader A_2). For det første er adskillelsen mellem A_1 og A_2 ikke absolut sikker, og det materiale, man har til støtte for arvegangen, af betydelig mindre størrelsesorden. En udelukkelse af denne art vil derfor ikke altid blive taget til følge ved domstolene, men sikkerheden er dog så stor, at det skal være meget vægtige grunde, der får domstolene til at gå imod den biologiske afgørelse.

Anderledes stiller forholdene sig ved P og Rh-systemerne, hvor påvisningen er vanskeligere og hvor det materiale, man har til støtte for arvegangen er væsentlig mindre. I Danmark har man indtil 1951 kun anvendt udelukkelser efter disse systemer i enkelte sager, hvor andre oplysninger har givet væsentlige bidrag til belysning af faderskabsmulighederne. Man er nu gået over til altid at foretage disse typebestemmelser. Sikkerheden ved udelukkelser efter disse blodtyper må nærmest sættes på linie med udelukkelser efter A_1—A_2-systemet. Sådanne udelukkelser vil derfor være meget væsentlige indicier i sager, hvori der er flere indklagede.

Til slut skal anføres, at inddelingen i »udskillere« og »ikke-udskillere« også giver mulighed for faderskabsudelukkelser, idet også dette fænomen beror på arvelige faktorer, men også her må der endnu samles erfaringsmateriale m. h. t. arvegangen, og teknikken må forbedres.

Litteratur: P. H. Andresen: Menneskets Blodtyper. Anvendelsen i Retsmedicinen. (Faderskabssager, kriminalteknik). 1948.

P. H. A.

Blyforgiftning skyldes bly i enhver form; metal, legering, kemisk forbindelse, blandinger. Optræder *kronisk* som erhvervssygdom hos akkumulatorarbejdere, glasur- og emaillearbejdere, stereotypører, visse metalarbejdere, nittere, skibsophuggere og lejlighedsvis i talrige andre fag. Daglig optagelse af 1 mg bly el. mindre medfører efterhånden forgiftning. Efter en ukarakteristisk sløjhedsperiode kommer forstoppelse, anfaldsvise underlivssmerter *(blykolik)*, blyudfældning ved tandhalsene *(blysøm)*, ejendommelig ansigtsbleghed *(blykolorit)*, blodmangel, lammelse især af hændernes strækkemuskler, hjernelidelser og evt. andre organsygdomme. Vigtig for den tidlige diagnose er en speciel blodmikroskopi. Farligst er indånding af støv, røg el. dampe. Indtagelsen gennem munden skyldes tilsmudsning af hænder og tøj. Bekæmpelsen må derfor omfatte tekniske foranstaltninger, afsugning, renholdelse, masker, handsker, særligt arbejdstøj, personlig hygiejne. Bestemmelser vedr. akkumulatorfabrikker (s. d.).

P. B-e.

Bogbil. I arbejdet for at skaffe fornyelse i sognebibliotekernes bogbestand er bogbilen blevet en meget vigtig faktor. Den ejes eller lejes af centralbibliotekerne og kører c. 1

Bogbil fra Assens Amtsbibliotek.

uge ad gangen i vedk. centralbiblioteksområde, hvor hvert bibliotek og hvert udlånssted besøges. Der kan da udskiftes bøger fra en fællesbogsamling eller vandrebogsamling. Normalt besøges bibliotekerne 5—6 gange i en sæson, og disse besøg betyder foruden bogudveksling en udmærket lejlighed for sognebibliotekaren til at få råd og vejledning i arbejdet hos b.s bibliotekar. H. B. L.

Bogbinder. Faget står åbent for såvel drenge som piger, men det er kun sjældent, at piger kommer i lære; derimod anvendes kvindelig arbejdskraft ved det ufaglærte bogbinderarbejde, som bogbindersker (s. ndf.). Læretiden er 5, 4½ el. 4 år for lærlinge, der er henh. under 15 år, 15—15½ år og over 15½ år gl. Lønnen i læretiden er henh. 7, 9, 10, 15 og 20 kr. ugentlig for hele landet. Hertil ydes flg. dyrtidstillæg: 15, 15, 29, 29 og 29 kr. pr. uge (1952). Lærlingen skal i de (sidste) 4 læreår følge undervisningen i provinsen på Teknisk skole og i Kbh. på Fagskolen for Boghåndværk; læretiden afsluttes med svendeprøve.

Lærlingen skal have lejlighed til i løbet af læretiden at deltage i alt almindeligt forefaldende arbejde og deri opnå tilfredsstillende øvelse og færdighed, således at han efter lærestedets karakter kan beskæftiges som privatarbejder, protokolarbejder el. forlagsarbejder, og han skal have øvelse i at betjene fagets almindelige hjælpemaskiner. I løbet af de 2 sidste læreår skal lærlingen selvstændigt lære at udføre indbinding af papbind, vælskbind og franskbind og derunder lære alt arbejde, der falder ind under indbinding, håndforgyldning, snitforgyldning, presseforgyldning samt marmorering. Såfremt et lærested ikke kan give den fornødne uddannelse i de nævnte faglige discipliner, må mesteren sørge for, at lærlingen enten får supplerende uddannelse hos en anden (i kontrakten nærmere angivet) mester, el. at lærlingen deltager i Kbh. i 2 kursus på Fagskolen for Boghåndværk og i provinsen på Teknisk skole på mesterens bekostning; provinsens lærlinge får i hvert af de sidste 2 år et 5 ugers dagkursus på Fagskolen i Kbh.

Unge piger på 14—15 år antages til 1 års oplæring på specialarbejderkontrakt som *bogbindersker*. De kan først blive udlært ved det fyldte 16. år. De lærer falsning, hæftning, ansmøring og mindst 2 andre former af b.-arbejde. Det meste arbejde gives i akkord.

Antal organiserede arbejdere i 1939: 5122, i 1949: 5538, gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2186 kr., i 1949—50: 5534 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,79 kr., 1949: 3,77 kr. (Provinsen: 3,00 kr.), antal oprettede lærekontrakter i 1939: 29, i 1949: 71. Antal bogbinderier ved erhvervstællingen i 1948: 506.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker Stat. 1932, bd. I, s. 325 ff. Dansk Haandværk I—II, bd. II, s. 137 (1944). R. W. B.

»Bogens Verden«, tidsskrift, der udgives af Danmarks Biblioteksforening og udsendes til alle dens medlemmer, d. v. s. praktisk talt alle danske biblioteker og bibliotekarer. Heri behandles biblioteksfaglige emner, og en stor stab af biblioteksfolk og sagkyndige på forskellige fagområder har gennem årene her anmeldt de væsentligste af årets bøger til vejledning ved bibliotekernes bogvalg. Der findes register for årgangene 1918—38 samt et særligt register over anmeldelser indtil 1942. M. I.

Bogføring. I alle mellemværender af økonomisk art er det hensigtsmæssigt at føre regnskabsbøger. Loven om bogføring af 10. maj 1912 kræver mindst 2 regnskabsbøger ført: Kassebog og hovedbog (med status indført).

Ved oprettelsen af 4. FM-Klasserne blev i flere skolevæsener b. medtaget som selvstændigt fag, sædvanligvis med 3 ugentlige undervisningstimer.

Formålet er at lægge vægt på, at eleverne selvstændigt kan indføre, kontere, de daglige forretningstilfælde i regnskabsbøgerne, evt. opstille en let status.

I praksis har det dobbelte bogholderi næsten fortrængt det enkelte, idet det dobb. bogholderi giver større sikkerhed og klarere oversigt. I undervisningen er tendensen den samme.

Inden for dobbeltbogholderiet er kolonnesystemet i den elementære gennemgang det mest anvendte system, derefter følger gennemskrivningssystemet, medens det ældste og grundlæggende system, det italienske, anvendes mindst.

Af konti anvendes hyppigst: Kassekonto, debitorkonto, kreditorkonto, varekonto (køb og salg), omkostningskonto, bankkonto, vekselkonto, acceptkonto, rentekonto, inventarkonto, privatkonto og kapitalkonto.

De mest anvendte bøger er: Kassejournal, varememorialer for køb og salg, reskontro (debitorer og kreditorer) og hovedbog. Desuden findes hjælpebøger som vekselbog, acceptbog og lagerbog. Forskellige bilag som faktura, følgeseddel, anvisning, check og postopkrævning bruges til udfyldnings- og ordensøvelser. Efter at dobbeltposteringen og kontoen er gennemgået, føres eleven over til notering af de daglige forretningstilfælde gennem øvelser i kassejournalen. Gennemgangen foretages dels ud fra teksten, dels systematisk, såvel mundtligt som skriftligt med anvendelse af kontoskitser på klassetavlen med fyldig eksempeldemonstration. Om videre uddannelse i b. s. Handelsskolerne. Chr. L.

Boghandler. Boghandel er salg af dansk og udenlandsk litteratur, hvortil oftest knytter sig handel med kontorartikler, papir, fotoartikler, musikalier og hermed beslægtede varer. Ikke sjældent har en boghandel et

speciale, der i visse tilfælde helt kan dominere forretningen. Faget er således omfattende og kræver en grundig praktisk og teoretisk uddannelse. Lærlingen skal i løbet af læretiden have lagt et grundlag, der gør det muligt at gøre fyldest i enhver boghandel fra den stærkt specialiserede universitetsboghdl. til den velassorterede provinsboghdl.

Der kræves en god skoleuddannelse, normalt realeksamen, undtagelsesvis en god mellemskoleeksamen. Der lægges især vægt på gode kundskaber i dansk og regning, en god håndskrift samt kendskab til engelsk og tysk. Det er af betydning, at den vordende b. har en god hukommelse, ordenssans og lyst til handel.

Læretiden er normalt 4 år. Lønnen er i læreårene (1952) i Kbh. henh. 55, 70, 85 og 105 kr. mdl., i provinsen henh. 45, 60, 75 og 95 kr. mdl., hertil kommer et for hele landet gældende dyrtidstillæg, der 1952 udgør henh. 105, 115, 125 og 135 kr. mdl. Læreforholdet er underkastet lærlingelovens bestemmelser, og såvel løn som dyrtidstillæg fastsættes af myndighederne.

I læretiden skal lærlingen bl. a. lære flg.: bogkendskab, brug af bogfortegnelser, papirkundskab, brug af prøvesamlinger og prislister, fremstilling af tryksager og protokoller, kundebetjening, forsendelse, disponering, boglagerets ordning, kalkulation, reklame og propaganda, boghandelens samhandelsregler og bogføring.

I Kbh. søger lærlingen Købmandsskolens boghandlerskole, i provinsen den stedlige handelsskole (s. Handelsskolerne). Undervisningen, der er obligatorisk, betales af principalen. På den københavnske skole foregår undervisningen i arbejdstiden, medens den i provinsen normalt finder sted ml. kl. 18 og 20. I enkelte større provinsbyer er der spec. skoler for boghandelens lærlinge således i Aalborg.

Den unge provinsmedhjælper, der har afgangseksamen fra en handelsskole kan til supplering af sin uddannelse søge optagelse på Provins-Boghandler-Fagskolen, som hvert år i månederne marts—maj afholder kursus i Kbh.

B.-medhjælpernes arbejds- og lønforhold er ordnet ved overenskomst ml. fagets organisationer. Den ugl. arbejdstid er 48 timer. Mindsteløn, dyrtidstillæg og overarbejdsbetaling følger i hovedsagen Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbunds landsoverenskomst. Medhjælperne er organiseret i Den danske Boghandlermedhjælper-Forening (BMF).

Hvis en b.-medhjælper ønsker at etablere sig, skal han indgive ansøgning til Den danske Forlæggerforening om antagelse som rabatberettiget b. Ansøgeren skal have dansk indfødsret, opfylde betingelserne for at erhverve næringsbrev på handel, have udstået sædvanlig læretid ved faget og kunne stille en rimelig kaution.

Der er (1952) 232 boghandlere i Kbh. og 413 i provinsen.

Litteratur: A. Sandal: Lærlingeopdragelse, 1931. G. Roger-Henrichsen: Litteratur og Litteraturhandel i det frie Danmark, 1946. Otto Andersen: Boghandleruddannelse i Danmark, 1947. Aage Marcus: En bog om bogen, 1950.

Bogopgave er en fællesbetegnelse for de opgaver, til hvis besvarelse der kræves brug af en el. flere bøger.

De arbejdsmetoder, der dækkes af dette begreb, er altså mangfoldige og kan indgå som led i næsten alle skolens fag.

En b. kan være så simpel som at slå op i en ordbog, et leksikon el. en anden af skolens el. det daglige livs håndbøger. Men det kan også være et kompliceret og omfattende arbejde, der kun kan udføres ved hjælp af flere, måske mange boglige hjælpemidler, og som kan lægge beslag på en hel serie af timer og skoledage. Og mellem disse yderpunkter ligger mængden af de andre lettere el. sværere opgaver.

Litteratur: S. Læsestuearbejde. J. N.

Bogtrykfaget. Bogtryk er resultatet af 2 virksomheder, nemlig sætning og trykning, og lærlingeuddannelsen finder sted særskilt inden for disse to grene af faget. Læretiden er i begge fag 4½ år; lønnen i Kbh. (og provinsen) andrager i disse år henh. 12 (10) (1. halvår), 15 (13), 17 (15), 22 (20), 35 (33) kr. ugl. Hertil kommer (1952) et dyrtidstillæg på 26,88 i Kbh. og 28,23 i provinsen. Lærlingen besøger i det første læreår en forberedelsesskole, hvor der navnlig undervises i dansk og regning, i det 2., 3. og 4. læreår går lærlingen på Fagskolen for Boghåndværk og undervises her 8 timer daglig i teori og praktik i ialt 14 uger fordelt over de sidste læreår. For provinsens vedk. skal lærlingene søge deres uddannelse dels på lærestedet, dels ved den nærmeste tekniske skole; næsten ved alle større tekniske skoler undervises i særlige fagklasser, hvor der af typografisk uddannede lærere gives en både teoretisk og praktisk uddannelse i de faglige discipliner. Uddannelsen afsluttes både for Kbh.s og provinsens vedk. med svendeprøve.

På Den grafiske Højskole, opr. 1943 i Kbh., meddeles en videregående undervisning af teknologisk, økonomisk og humanistisk art. (Se også grafiske Højskole, Den).

Der antages næsten udelukkende mandlige lærlinge, og lærlingene må have gode skolekundskaber. Sætterlærlingen må være dygtig i dansk retskrivning og have gode øjne, og trykkerlærlingen må have evne til at sætte sig ind i trykkerimaskinernes virkemåde og have normal farvesans.

Blyforgiftningsfaren kan ved passende hygiejne holdes nede på et minimum. Den største risiko foreligger ved fremstillingen af stereotypi-plader, hvorfor personer under 18 år ikke må deltage i egentligt stereotyperingsarbejde.

Sætterlærlingen lærer håndsætning af almindelig bogsats, tabellariske og skematiske arbejder samt accidensarbejder, formatinddeling og udskydning til tryk. Maskinsætning lærer almindeligvis kun udlærte håndsættere. Trykkerlærlingen, der først efter det fyldte 16. år må passe maskinen selvstændigt, lærer at passe de forskellige trykkerimaskiner, lærer endv. formatinddeling og tilretning af sats og billeder til de forskellige papirsorter. Da maskinteknikken indenfor faget er i stadig udvikling, er det vigtigt, at lærlingen oplæres i virksomheder, der følger med i udviklingen. I trykkerier, der udelukkende fremstiller aviser, må lærlinge ikke oplæres.

Af særlige fagbetegnelser kan anføres *accidenssætteren,* der udfører arbejde udenfor bog- og avissætningen, f. eks. at sætte plakater, reklametryksager etc., *maskinsætteren,* der udfører sætning på maskine, hvor typerne støbes og samles i en støbt masse linie for linie, samt *ombryderen,* der ordner satsen til sider og ark.

Antal organiserede arbejdere i typografaget i 1941: 7325, i 1951: 8347, gennemsnitlig årsfortjeneste 1949—50: 6836 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,79, 1950 4,02 kr. (provinsen 3,50 kr.). Antal oprettede lærekontrakter i 1939: 241, i 1950: 366. Antal bogtrykkerier og reproduktionsanstalter ved erhvervstællingen i 1948: 975.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, bd. I, s. 357 ff. 1932. Dansk Håndværk, I—II, bd. II, s. 275 (1944).

R. W. B. (P. B-e).

Bogø kostskole, s. Kostskoler.

Boisen, Frederik (»Budstikke-B.«), (1808—1882), præst i Skørpinge, Vilstrup ved Haderslev og Stege; politiker (venstre), medlem af Den Grundlovgivende Rigsforsamling og Folketinget, senere Landstinget. Arbejdede for kristeligt og folkeligt at fremme åndslivet bl. a. ved foredrag og udgivelsen af »Budstikken«, et oplysende og opbyggeligt tidsskrift i grundtvigsk ånd.

Litteratur P. Boisen: »Budstikkens« udgiver, 1883. V. Birkedal: Frits B. 1884. N. A. Jensen: Godt Mod, 1910. Jutta Bojsen-Møller: Træk fra et langt Liv, 1924. Grundtvigske Hjem i det 19. Aarh. III, 1931.

C. M.

Boksning er kamp mand mod mand efter visse regler både for, hvad man må, og hvad man ikke må.

B. som idræt har været kendt mindst tusind år f. Kr. Der kæmpedes i alm. på de bare næver, og kampen fortsattes, til den ene ikke kunne mere. I 1867 indførtes i England de såkaldte Queensberry regler, efter hvilke man måtte benytte virkelig beskyttende handsker, lige som kampen kom til at bestå af et bestemt antal omgange med ophold imellem.

Til Danmark kom b. i 1885, men først i 1915 stiftedes »Dansk Amatør Bokse Union«, der siden har rådet for al amatørboksning i Danmark og som 1. 4. 1951 havde ialt 24.197 medl., (18.339 passive og 5858 aktive) deraf 992 under 14 år, i 111 foreninger.

B. er med rette en omdiskuteret sport. I den senere tid har den offentlige diskussion især vendt sig mod b.s brutalitet. Men det må ikke glemmes, at b. i mere end 100 år har haft og stadig har en stor plads i engelsk opdragelse, og at der er en forskel på b. udøvet som motion og professionelle bokseres rå slagsmål til glæde for et sensationshungrende publikum.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. Mogens Blom: Timer i Boksning, 1927. Em. Jakobsen: Boksningens Teori og Praksis, 1936. Rich. Jensen: En Bog om Boksning, 1935.

P. J.

Boldspil. Som al anden idræt har b. sin oprindelse i menneskets legetrang, der ytrer sig i en fri, lyst- og fantasibetonet legemlig og åndelig virksomhed, der for barnet er selve livet og for den voksne kan betyde afspænding i tilværelseskampen. De almindeligste b.-typer er:

Slagboldgruppen, hvor man efter et gyldigt slag skal løbe mellem to mål.

Tennisgruppen, hvor bolden slås over en forhindring således, at det bliver vanskeligt for modstanderen at slå den tilbage.

Golfgruppen, hvor man ved det færreste antal slag el. kast skal nå et bestemt mål.

Fodboldgruppen, hvor det gælder om at sparke, slå el. bære bolden gennem modstanderens forsvar i et bestemt mål.

Vidnesbyrd om b. foreligger hos alle antikkens folk. I Ægypten har man i grave fra c. 2000 f. Kr. fundet enkelte vægbilleder af b., og mange bolde. I Grækenland nævnes b. første gang i Odysseens skildring af kongedatteren Nausikaas boldleg. Talrige vasebilleder og relieffer viser, at b. øvedes i palæstre og gymnasier med flere slags bolde.

I Rom anvendtes b. også af ældre mænd og kvinder som motion. Det var et af lægekunstens midler. Galenus, oldtidens store læge, skrev c. 200 e. Kr. en bog om b. og siger bl. a.: »B. er fri for farer og udsætter ikke spilleren for de ulykker, der følger i bryderens fodspor.« Antikkens b. var blide, venlige lege, ikke uden kappemoment, men fjernt fra de senere vesteuropæiske kampspil.

B. har mange steder været knyttet til den religiøse kultus. Bolden var solens, jordens, ungdommens og livets symbol, og spillet knyttedes til forårs-, høst- og vinterfesterne, især til foråret, hvor bolden slyngedes mod den livgivende sol til ære for guderne og livet.

Hvorledes b. er bevaret fra oldtid til middelalder vides ikke. De hedenske skikke var vanskelige at udrydde; b. knyttes nu til de kirkelige fester fastelavn, påske og pinse og bliver midtpunktet i de store folkefester, hvor navnlig fodboldspillet dominerer. Middelalderens fodbold i Italien, England og Frankrig havde en ganske anden form end nutidens. Det var et hårdt, råt kampspil mellem to folkegrupper, to byer el. to sogne,

ofte på flere hundrede deltagere. Unge og gamle, mænd og kvinder deltog snart som tilskuere, snart som deltagere i slagsmålet om at bringe bolden over by- el. sognegrænsen, mens vold, lemlæstelse og undertiden drab fulgte spillet, der efterhånden blev forkætret af kirken og til sidst forbudt.

I modsætning hertil øver de fornemme stænder i tiden 1400—1700 de tennislignende spil i boldhuse, der fandtes i alle Europas storbyer. Paris havde 140 boldhuse i 1657.

B. sygnede hen, men overlevede som barneleg indtil omkr. år 1800, hvor b.s sidste periode som *moderne* idrætsspil indledes.

Den med folkefriheden nyvakte interesse for opdragelse og legemsøvelser bragte b. ind i skolen. Guts Muths udgav 1796 »Spiele für die Jugend«, og ved de engelske kostskoler udformedes i den følgende tid de forskellige moderne former for fodboldspil, idet hver skole spillede efter boldpladsens særlige beskaffenhed. Englænderne har altid haft sans for idrættens opdragende virkning, og b. skiftede nu fuldstændig karakter. I England udformedes de store moderne idrætspil: Fodbold, cricket, hockey og tennis, alle med et tydeligt pædagogisk islæt: to lige stærke hold, fast deltagerantal og som følge heraf arbejdsfordeling, faste regler for alt: bold, bane og spilletid, og som noget ganske nyt: begrebet træning. Hidtil havde man opnået færdighed ved at spille spillet, nu øver man sig før det egentlige spil.

Omkr. 1850 dannedes de første boldklubber, i 60'erne indførtes faste love og nu bredte *engelsk sport* og engelsk sportsmentalitet karakteriseret af begrebet »fair play« sig over hele verden.

Den ældste fremstilling af b. *i Norden* findes på det længste guldhorn fra Gallehus (c. 400 e. Kr.) og viser 3 personer, der spiller bold, muligvis en form for trebold, hvor de to yderste personer skal ramme midtermanden, der søger at undgå bolden.

Fra Island kendes fra sagatiden knattleiker, der minder om moderne bandy (ishockey). I folkeviserne nævnes bolde og b. ofte, bl. a. det gamle nordiske spil langbold, et spil som også er opstået i andre lande. B. er i nutiden den mest udbredte fritidsfornøjelse og konkurrenceidræt, og som sådan en af de betydeligste faktorer i arbejdet for folkesundheden og folkeopdragelsen, og som pædagogisk disciplin tillige et vigtigt led i skolens liv og opdragelse.

Boldspil som pædagogisk legemsøvelse. B. er sammen med gymnastik nutidens mest anvendte pædagogiske legemsøvelser, men bør i skolen suppleres med fri idræt og svømning.

B. vækker umiddelbar interesse og glæde hos elever i alle aldre. Man kan beskæftige såvel et større som et mindre antal elever, dog har hvert b. m. h. t. deltagere sit bedstetal, sit mindstetal og størstetal, som absolut må respekteres, hvis b. skal have pædagogisk betydning.

B. giver eleverne et letfatteligt mål at stræbe imod. Eleverne beskæftiges ligeligt. Hver har en fast plads og en bestemt opgave. Derfor bør eleverne lære at spille på alle pladser.

Det er ikke vanskeligt at tage hensyn til elevernes køn, alder og udvikling, thi der findes en lang række b. af stigende vanskelighedsgrad, og de enkelte b. rummer store udviklingsmuligheder; man kan stadig give eleverne *nye mål at stræbe imod,* hvilket er det vigtigste i al idrætsundervisning.

B.s største værdi som pædagogisk legemsøvelse er dets *karakteropdragende muligheder.* Under spillet glemmer barnet sig selv, og læreren ser dets sande natur. Alt afsløres: Egoisme, hensynsløshed, vrede, misundelse, men også modsætningen: Hjælpsomhed, venlighed, ærlighed, storsindethed, hensynsfuldhed o. s. v. —

B. giver læreren store muligheder for at påvirke eleverne i positiv moralsk retning, thi børn forlanger instinktmæssigt legens og spillets lov og ånd respekteret, og under de spændende boldspiltimer, hvor alle kræfter kommer til udfoldelse, er eleverne mere modtagelige for moralsk påvirkning i positiv retning end i skolens andre timer.

Boldspilundervisning. Da b. er let at sætte i gang og kendes af eleverne, medfører dette ofte, at b. betragtes som rekreation og fornøjelse i forhold til den mere værdifulde gymnastik og arbejdet i klasserne, og læreren forholder sig passiv. En sådan opfattelse er ganske fejlagtig. Undervisning i b. kræver samme uddannelse, forberedelse og personlige kvalifikationer som undervisning i gymnastik og andre fag.

En boldspiltime indledes sædvanligvis med øvelse i løb og let gymnastik. Derefter deles eleverne i hold på 3—6 deltagere, der med een el. flere bolde gennemgår en række øvelser i spillets teknik. I timens sidste halvdel spilles det rigtige spil, der lægges vægt på den rette taktik, hvorefter der følger kritik af spillet. Lovgennemgang og uddannelse af eleverne til ledere og dommere hører også med til moderne b.-undervisning.

Kunsten ved b.-undervisning er at bevare og udvikle elevernes umiddelbare spilleglæde under gennemførelsen af bestemte pædagogiske krav og øvelsesformer.

B. i den danske skole: Det er gennem skolen de moderne b.: Cricket, hockey, fodbold og håndbold er kommet ind i Danmark, og spillet i skolen har betydet meget for dansk b.

1866 kom cricket til Danmark; i 1878 spilledes på Sorø akademi for første gang fodbold i Danmark. 1896 dannedes »Udvalget for danske Skolebørns Fælleslege« med det formål at udbrede kendskab til ordnede lege og b. blandt den skolesøgende ungdom. Udvalgets sekretær, cand. phil. *Frederik Knudsen* (1864—1934) har som lærer ved Danmarks Højskole for Legemsøvelser (1898—1930) og som skribent og forsker af b.s hi-

storie grundlagt b.-undervisningen i den danske skole.

1898 opfandt daværende løjtnant *Holger Nielsen* på Ordrup latin- og realskole håndboldspillet, som således er et dansk spil, og tog samme år initiativet til det første danske skoleidrætsstævne, der afholdtes i Ordrup. Fra 1911 deltog lektor *Poul Jørgensen* (1885—1945) i dette arbejde og har gennem sin undervisning og sine mange bøger om b.-undervisning bidraget til at hæve b.-standarden i den danske skole.

Boldpladser. Iflg. skoleloven af 1937 er b. obligatorisk i den danske skole og det bestemmes i § 56, stk. 3, at »I enhver kommune skal der ved kommunalbestyrelsens foranstaltning udlægges en bekvemt beliggende større plads til lege og boldspil samt anden idræt for skolerne og den voksne ungdom; pladsen skal have en til formålet passende form og være tilbørlig afvandet og planeret.«

Da en boldplads' græstæppe er udsat for stærkt slid, må det absolut tilrådes at søge sagkyndig bistand ved anlæg og vedligeholdelse af boldpladser. Alle oplysninger fås hos gymnastikinspektionen, Frederiksholms Kanal 26, Kbh. K.

Litteratur: *B.s historie:* G. A. E. Bogeng: Geschichte des Sportes aller Völker und Zeiten«, 1926. Fr. Knudsen: Træk af Boldspillets Historie, 1933. *Undervisning:* Fr. Knudsen: Lege og Boldspil, 2. udg., 1922. Poul Jørgensen: Fodbold, 1934; samme: Håndbold, 1941; samme: Langbold 1944; samme: Cricket, 1933. Axel Byrval: Lærebog i Fodbold (også til skolebrug), 1942. Helen Brörnow: Leg og Boldspil, Metodik og Undervisningsstof, 1944. Henry Larsen: Håndbold i Skolen, 1943.

P. J-n.

Boliganvisning. Ved en lov af 20. 8. 1945 jfr. bestemmelserne herom i Lejeloven af 14. 6. 1951 åbnedes adgang for kommunalbestyrelserne til, hvor boligforholdene i kommunen taler derfor, at indføre tvungen b. Dette er foruden i Storkbh. sket i de fleste købstæder og knapt 300 sognekommuner.

Hvor b. er indført, er ledige beboelseslejligheder anmeldelsespligtige over for *boliganvisningsudvalget.* Samtidig med anmeldelsen er udlejeren berettiget til at stille forslag om, til hvem lejligheden skal udlejes. Såfremt dette forslag ikke kan godkendes, anviser udvalget ham en lejlighedssøgende. Udlejeren har dog adgang til at stille et forslag. nr. 2, men såfremt udvalget ej heller kan godkende dette, er udlejeren pligtig at udleje til den anviste lejlighedssøgende. Udvalget fastsætter selv, hvor streng en praksis det vil følge, men i reglen kræves der for at opnå godkendelse, at den lejlighedssøgende har boet en vis tid (sædvanlig 2 år) i kommunen, og at hans husstand er af en vis mindstestørrelse; enlige bliver normalt ikke godkendt, men kan visse steder hjælpes gennem værelseanvisningen; i et vist omfang godkender nogle udvalg nygifte ægtepar til små lejligheder. Udvalgenes afgørelser er endelige. Erfaringsmæssigt bliver langt de fleste af udlejernes forslag godkendt af b.sudvalgene, og den, der søger lejlighed, bør derfor ikke nøjes med at lade sig optage i b.sudvalgets kartotek, men må søge sig bragt i forslag af en udlejer.

Bytning af lejligheder er udvalget pligtig at godkende i særlige tilfælde.

Reglerne om den tvungne b. finder også anvendelse på fremleje, men gælder ikke beboelseslejligheder, der lovlig agtes benyttet af ejeren, samt visse tjenesteboliger og funktionærboliger.

Ved b. er der gennemsnitlig skaffet beboelse til c. 10—12 pct. flere voksne og c. 15 pct. flere børn end forud.

E. Sch.

Boligforhold for børnerige familier. Det er et vigtigt led i befolkningspolitikken og i socialpolitikken, at der træffes foranstaltninger til forbedring af boligforholdene for børnerige familier. Det har vist sig, at sådanne familier ofte bor dårligere end andre, fordi deres udgifter til børnenes føde og beklædning beslaglægger så stor en del af budgettet, at det må gå ud over udgifterne til husleje. Indgreb er derfor påkrævede ud fra et socialpolitisk synspunkt, hvortil kommer, at det er befolkningspolitisk ønskeligt at lette forsørgerbyrden for de børnerige.

Den mest effektive metode til højnelse af de børnerige familiers boligstandard er formentlig at lade det offentlige bære en del af huslejen, når familien bor i en lejlighed, der er særlig egnet for børnerige; ved denne form for »naturalhjælp« opnår man sikkerhed for, at hjælpen virkelig medfører en forbedring af boligforholdene, hvad man ikke kan være så sikker på, hvis hjælpen ydes kontant.

Den danske befolkningskommission af 1935 (s. Befolkningskommissioner) foreslog ud fra sådanne synspunkter, at man indførte huslejetilskud til børnerige familier. Samtidig foreslog man at gøre statsstøtte til almennyttigt boligbyggeri betinget af, at en passende del af lejlighederne i de enkelte ejendomme blev indrettet for børnerige familier. Forslaget gennemførtes som lov i 1938. Herefter kan der ydes huslejetilskud til mindrebemidlede børnerige familier (børnerige = med mindst 3 hjemmeværende børn under 16 år), der bor i ejendomme opført af kommuner el. sociale boligselskaber. Det er en forudsætning, at lejligheden er egnet for børnerige familier; den skal således have mindst 3 værelser. Huslejetilskuddet, der betales af staten og kommunen med hver halvdelen, ydes i forhold til børnetallet, således at tilskuddet udgør henh. 30, 40 og 50 pct. af huslejen, når der er 3, 4 el. 5 børn. Efter den nyeste lov (af 1951) kan der nu ydes huslejetilskud på henh. 60 og 70 pct. af lejen, når der er 6 el. 7 børn. Endv. ydes der siden 1941 huslejetilskud for enlige forsørgere med 2 børn. Der er dog fastsat absolutte overgrænser i kr. for tilskuddenes størrelse. For så vidt angår lejligheder, der er taget i brug 1. 1. 1950 el. senere, udvides

tilskudsordningen, således at den også omfatter lejligheder, der er opført af private med statsstøtte; tilskud gives også til enlige forsørgere med 1 barn, ligesom familier med 2 børn kan opnå tilskud, hvis kommunalbestyrelsen træffer beslutning herom; tilskuddet til familier med 2 børn udgør 20 pct., de øvr. tilskudssatser forhøjes med 5 pct.; der er ikke her fastsat nogen begrænsning i tilskuddets størrelse. Udover huslejetilskuddet kan det offentlige (her kommunen) betale boligindskuddet el. boligandelen, hvis ejendommen er opført af et socialt boligselskab; endv. tilskud til filantropiske virksomheders opførelse af boligejendomme, der bygges af kommuner el. sociale boligselskaber. Støtten gives kun, når lejlighederne er af tilstrækkelig høj standard.

Loven af 1938 har ikke helt fået den betydning, som man havde ventet; det har endog i en vis periode været vanskeligt at få lejet de pågældende lejligheder ud til børnerige familier, til trods for at kun en ret ringe del af de børnerige familier bor i komplekser, der er opført med lejligheder for børnerige (i Kbh. 1944 kun c. 20 pct.). Man iværksatte derfor i vinteren 1944—45 en undersøgelse af børnerige familiers boligforhold i Kbh.; undersøgelsen blev foretaget af et underudvalg under arbejds- og socialministeriets socialpolitiske udvalg, og resultaterne foreligger i en beretning af 1946. Man undersøgte dels de forhold, hvorunder de børnerige familier lever, dels årsagerne til, at kun et mindretal af de i ikkestøttede lejligheder boende børnerige familier har ansøgt om at komme til at bo i lejligheder opført med støtte for børnerige familier. — Undersøgelsen viser, at en forbedring i høj grad er tiltrængt; således bor 55 pct. af de børnerige familier, der bor i ikke-støttede lejligheder, i overbefolkede lejligheder (d. v. s. med mere end 2 pers. pr. værelse), medens kun 4 pct. af samtlige københavnske familier bor i overbefolkede lejligheder. Hvad angår årsagerne til, at så mange børnerige familier ikke har søgt støttet lejlighed, viser en enquête, at henved 30 pct. af de familier, der ellers måtte være interesseret, men ikke havde søgt, havde undladt dette, fordi de for børnerige indrettede lejligheder, trods støtten, stadig var for dyre. En anden hovedårsag er aversion mod de børnerige komplekser p. g. a. formodet social deklassering, dårlig indflydelse fra de mange andre børn o. lign. For en del familier har det også været afgørende, at der ikke i tilstrækkeligt omfang har været støttede lejligheder i de kvarterer, hvor det er mest tiltrængt. Endelig har mange familier ikke kunnet søge støttet lejlighed, fordi de har modtaget forsorgshjælp.

Litteratur: Befolkningskommissionens Betænkning nr. 2 (ang. lån til boligbyggeri og huslejefradrag for mindrebemidlede, børnerige familier), 1947. Undersøgelse af københavnske børnerige Familiers Forhold med særligt Henblik på deres Boligforhold, foretaget af et af det Socialpolitiske Udvalg nedsat sagkyndigt Udvalg, 1946. Iøvrigt henvises til lovgivningen.

J. S. D.

boligforhold, Medhjælperes. En medhjælper, der er henvist til at have natteophold hos husbonden, skal iflg. medhjælperloven af 1921 have et lyst og luftigt værelse med let åbnelige vinduer. Det skal rumme mindst 16 m^3 for 1 person og 25 m^3 for 2 personer og må ikke anvendes til natteophold for mere end 2 medhjælpere. For værelser i bygninger opførte før 1922 kan kommunalbestyrelsen dog indrømme dispensation fra den sidste bestemmelse. Findes værelset i en staldbygning, må der ikke være direkte adgang fra stalden. Enhver medhjælper skal have eget sengested. Værelset skal være forsynet med bord, vaskestel og en stol for hver beboer. Om vinteren skal han have adgang til et behørigt opvarmet værelse til ophold i fritiden.

For at forbedre forholdene for husassistentfagets udøvere og for at sikre dem et uforstyrret privatliv foreslog husassistentkommissionen i sin i 1943 afgivne bet., at der tilvejebringes lovhjemmel for, at der fremtidig kun må indrettes eneværelser til medhjælpere med selvstændig adgang til værelserne, og at disse skal være vel vedligeholdte og forsynet med tilstrækkelige opvarmnings- og belysningsindretninger, samt at værelserne blev undergivet et periodisk, offentligt tilsyn.

Litteratur: J. L. Frost og A. G. Holm: Medhjælperloven, 1944. Husassistentskommissionens Betænkning, 1943.

H. Hst.

Boliglære er et nyt fag, som først de seneste år har vundet indpas. Der undervises nu i b. på de kommunale fortsættelseskursus, på en række husholdningsskoler og højskoler samt mange aftenskoler. Undervisningen gives dels af kommunelærere og husholdningslærerinder, som får deres uddannelse på instruktionskursus og på Århus Universitets husholdningsfakultet — dels af arkitekter og boligkonsulenter.

Formålet med denne undervisning er at hjælpe eleverne til at indrette deres hjem så smukt, praktisk og økonomisk som muligt. — Man lærer de forskellige boligtyper og deres egnethed til familiebolig at kende. Der tales om boligens og de enkelte værelsers funktion og mest hensigtsmæssige udnyttelse. Der vises fornuftig og smuk møbelplacering. — Køkkenet gennemgås grundigt. Der undervises i varekundskab: moderne møblers udseende, brugbarhed og kvalitet gennemgås med henblik på senere indkøb. Det samme gælder tekstiler, glas, porcelæn, fajance, keramik, sølv og stål. Alt dette belyses ved billeder (evt. lysbilleder) og stofprøver. Om muligt foretages museumsbesøg. — Farvelære og farvesammensætning gennemgås og i tilknytning hertil vægfarver og vægbehandling. — Belysningen i hjemmet gennemarbejdes grundigt. —

Endelig gives en kort fremstilling af møblernes stilhistorie, således at de enkelte stilarter kan skelnes fra hinanden. — Der arbejdes med budgetlægning for bosætning og i tilknytning hertil omtales afbetalingssystemet og dets evt. afløser: Bosætningslånet.

Den praktiske side af undervisningen består i møbleringsøvelser, der afsluttes med den opgave at indrette et hjem for en tænkt familie i en opgivet bolig. Der bestemmes farver, tapeter, møbeltyper med betræk, tæpper, gardiner samt belysning. Endelig forsøger man at regne ud, hvad dette hjem ville koste.

Litteratur: Esbjørn Hjort: Bo rigtigt, 1947. S. Juul Andersen og M. K. Michaelsen: Bogen om Bosætning, 1943. Sigv. Bernadotte: Moderne dansk Boligkunst I—II, 1947. Fr. Poulsen: Møbelkunstens Historie, 1918—22. H. E. Langkilde: Bedre Køkkener, 1947. Poul Sterm: Textil, 1946. Nyt Tidsskrift for Kunstindustri. Form (svensk) og Bo Nytt (norsk). B. I.

Boligtilsyn. Til sikring af en forsvarlig bolighygiejne i eksisterende bebyggelse er der ved saneringsloven af 1939 i hovedstaden, samtlige købstæder og i alle landkommuner med større bymæssige bebyggelser, oprettet b. B. varetages af sundhedskommissionen (i større kommuner særlige boligkommissioner), der påser, at boliger og øvrige opholdsrum m. v. er således indrettet og i en sådan stand, at de ikke frembyder fare for sundhedstilstanden hos de personer, for hvem de tjener som bolig el. opholdssted, el. fare for menneskers sikkerhed i tilfælde af ildebrand. Det påses endv., at boligerne ikke anvendes til varigt ophold for flere mennesker end forsvarligt under hensyn til størrelsen og værelsernes antal.

B. kan udstede påbud om afhjælpning af evt. mangler og forbyde brug af bygninger el. dele af disse, bl. a. med den virkning, at ejendommen ikke må prioriteres udover dens grundværdi med offentlige midler; endv. kan b. skride ind mod overbefolkede lejligheder. B.'s beslutninger kan påklages for boligtilsynsrådet i Kbh., hvis afgørelse er endelig. E. Sch.

Borgerlige rettigheder. I straffeloven af 1930 fandtes oprindelig en bestemmelse om, at den, der blev dømt til fængsel, arbejdshus el. sikkerhedsforvaring, ved dommen skulle frakendes de borgerlige rettigheder, hvorved man mistede retten til offentlige tjenester og hverv, til stemmeret m. m. Disse regler er ændrede ved lov af 18. juni 1951, hvorefter § 78 og 79 i straffeloven har fået en ny affattelse. Herefter medfører strafbart forhold ikke tab af b. r., ejheller ret til næringsbrev, hvorimod den dømte kan udelukkes fra en offentlig autoriseret virksomhed, hvis der er fare for misbrug, ligesom han, hvis han allerede har en sådan virksomhed, kan frakendes retten til at fortsætte. For at være ansat i statens tjeneste el. blive beskikket som sagfører stilles særlige krav til den pågs vandel, og man har ikke valgret til rigsdagen, hvis man er idømt en ubetinget straf på 4 mdr. el. derover, arbejdshus el. sikkerhedsforvaring; gerningen skal være begået efter det fyldte 18. år, og virkningen bortfalder, når der er forløbet 5 år fra straffens udståelse. Ungdomsfængsel påvirker ikke stemmeretten. (S. endv. Almen tillid).

Litteratur: St. Hurwitz: Den danske kriminalret, 1952. Aa. H.

Borgerlig konfirmation, s. Konfirmation.

Borgerskole var tidligere betegnelsen for de kommunale skoler, der opkrævede skolepenge — ofte kun 1 kr. mdl. — og derved blev sat i et højere plan end »friskolerne«, idet forskellen på børnene ofte var meget bemærkelsesværdig. Disse skoler er efterhånden alle blevet gratis, så der ingen forskel er på de kommunale folkeskoler.

Borgerskoleeksamen oprettedes ved kgl. resolution af 2. marts 1891 og gik ud på at tillade almindelige folkeskoler, der ansøgte om tilladelse dertil, at afholde en af staten kontrolleret, på normalt begavede børn i 14—15-års alderen (konfirmationsalderen) beregnet afslutningseksamen, der dog ikke medførte offentlige rettigheder i nogen henseende, og hvorfra ingen overførelse af karakterer til nogen bestående eksamen fandt sted. Den omfattede foruden folkeskolens almindelige fag tysk og engelsk el. eet af sprogene, aritmetik, geometri, naturlære og bogføring.

Dengang da b. oprettedes, var overgangen mellem folkeskolen og eksamensskole vanskelig, og b.s væsentligste mission var derfor dels at skaffe folkeskolebørn lidt videregående uddannelse dels at hjælpe begavede folkeskolebørn over i eksamensskolen, idet elever med b. kunne gå ind i 3 kl. i den 4-årige realskole, der endte med almindelig forberedelseseksamen.

Efter almenskoleloven af 24. apr. 1903 og den derefter skete udvikling indenfor det kommunale skolevæsen, hvorefter dette er gaffeldelt med en eksamensafd. og en eksamensfri afd., har b. mistet sin væsentligste betydning, men den opretholdtes endnu i enkelte små købstæder, indtil den endelige gennemførelse af folkeskoleloven af 18. maj 1937 satte punktum for dens tilværelse, idet denne lovs § 13 udtrykkelig udtaler, at folkeskolen ikke må slutte med nogen eksamen. A. B.

Bornholms højskole, s. Højskole.

Borris landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Borstalsystemet, et i England indført fængselssystem for unge lovovertrædere ml. 16 og 23 år. Systemet gennemprøvedes for første gang i årene 1900—1902 i fængslet i byen *Borstal,* sydøst for London. Hovedtanken er, at opdragelse og uddannelse bør træde i stedet for straf af rent gengældende karakter. B. har været forbillede for det danske og svenske ungdomsfængsel.

Bortfald af læreforhold, s. Lærekontrakt.

Bortgang fra læreplads (lovlig, ulovlig), s. Lærekontrakt og Lærling.

Bortvisning fra læreplads, s. Lærekontrakt.

Borup, Johan (1853—1946), højskolemand, f. i Sorø, men opvokset i Skamstrup præstegård. Cand. theol. 1877. Under påvirkning af morbroderen Ernst Trier blev han højskolemand og satte som mål at indføre højskolen i Kbh. Efter nogle års lærergerning ved forsk. skoler i hovedstaden opr. han 1891 »Borups læreanstalt« i Kbh., som 1916 antog navnet »Borups højskole« og 1926 fik egen bygning. Gennem mange års utrætteligt arbejde lykkedes det B. at skabe en byhøjskole, som bl. a. fik stor tilslutning fra arbejderkredse. B. var en inciterende og livfuld højskolemand, en fængslende taler og en fin skribent, som bl. a. har udgivet »Litterære Udkast« 1910, »Grundtvigs Stjerne« 1912. 90 år gl. udsendte han 1943 en sjælden smuk bog om Grundtvig.

Litteratur: Johan Borup: Højskolen og København, 1916. Aa. Brandmose m. fl.: Borupbogen, 1921. A. Vedel, E. J. Borup og Fr. Nørgaard: Den danske Højskole gennem 100 år, II, 1940 E. J. B.

Borups højskole, s. Højskole sp. 907.

Bosætningslån ydes i en række lande med formål: 1. at muliggøre indgåelse af ægteskab i en alder, hvor de unge ikke selv har kunnet skaffe sig de til bosætningen fornødne midler, 2. at stabilisere de unge ægtepars økonomi og 3. at skabe det økonomiske grundlag for en tilstrækkelig og fornuftig bosætning. Navnlig overflødiggør b. afbetalingshandeler, der ofte vil være for dyre i forhold til det solgtes kvalitet, og som ofte fører til mindre hensigtsmæssigt sammensatte indkøb. Motivet har tidligere, f. eks. i Tyskland, været af befolkningspolitisk art, men er nu først og fremmest social- og familiepolitisk. Lånene ydes på særligt billige vilkår, og tilbagebetalingen gøres undertiden afhængig af antallet af børn i det pågældende ægteskab.

I Norden findes b. i Sverige og Finland. Efter den svenske ordning (fra 1937) kan par, som ikke selv ejer de fornødne midler, som har vist en vis forudseenhed el. sparevilje, og som skønnes at kunne tilbagebetale det, få et lån på højst 2000 sv. kr. Det forrentes med 4 pct. og afdrages normalt på 8 år. Betingelserne for at få lån efter den finske ordning (fra 1945) svarer til de i Sverige gældende. Lånene er rentefrie og afdrages normalt på 5 år. Der sker delvis eftergivelse efter det 3. barns fødsel og fuldstændig efter det 5.

I Danmark har ungdomskommissionen (s. d.) nov. 1947 afgivet en bet. om bosætningsproblemer, hvori der med tilslutning af Danmarks Sparekasseforening er udarbejdet forslag til lov om b., hvorefter staten skulle yde garanti for lån, der af sparekasser ydedes til forlovede, ægtepar, der ikke havde været gift i mere end fem år, el. i visse tilfælde enligtstillede mødre. Lån skulle normalt ydes på betingelse af og i forhold til en gennem mindst to år foretaget regelmæssig opsparing. Forslaget blev med enkelte ændringer fremsat i folketinget i samlingen 1949—50 og genfremsat 1950—51, men blev ikke færdigbehandlet og er siden regeringsskiftet i 1950 ikke genfremsat.

Litteratur: Ungdomskommissionens bet. om Ungdommens Bosætningsproblemer med Forslag til Lov om Bosætningslaan, 1948. P. D.

Botanik er læren om planterne. Systematisk b. behandler planterne i den rækkefølge, der angives af det naturlige system. Almindelig b. behandler alle planter under et ud fra forskellige synspunkter (cellebygning, skudbygning, livsytringer, økologi m. m.). I skolen beskæftiger b. sig først med karakteristiske typer og visse afsnit af den almindelige b. og når herigennem til en oversigt over systemet. I realklassens og gymnasiets undervisning i biologi behandles visse afsnit af den almindelige b. på grundlag af en elementær viden om systemet. S. Naturhistorie. J. R.

Bourdon, Benjamin (f. 1860), fransk psykolog, prof. i Rennes til 1930. Kendt for undersøgelser over rumsopfattelsen samt tænkningens og sprogets psykologi; desuden ophavsmand til en kendt test, den s. k. B-prøve, der består i udstregning af eet el. flere bogstaver i en tekst el. en vilkårlig bogstavfølge efter nærmere angivne direktiver. Den kan bruges som en opmærksomheds-, trætheds- el. øvelsestest, men også som en træningsøvelse for læsesvage til at lære at skelne symmetriske el. hinanden lignende bogstavformer, f. eks. b og d, m og n, h og k. K. G-S.

Bovet, Pierre (f. 1878), schweizisk psykolog. Som direktør for Rousseau-instituttet i Genève har han haft stor betydning for den psykologisk-pædagogiske forskning og uddannelse i Schweiz. Udgav bl. a. »L'instinct combatif« 1917 og »Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant« 1925. K. G-S.

Brancheudvalg, s. Lærlingefællesudvalg.

Brandt, Frithiof (f. 1892), filosof og psykolog, dr. phil. 1922 og samme år Kr. Kromans efterfølger som prof. i filosofi i Kbh. B. har hovedsagelig ydet bidrag til filosofiens historie, dels gennem disputatsen »Den mekaniske Naturopfattelse hos Thomas Hobbes«, dels gennem »Den unge Søren Kierkegaard« (1929) og »Søren Kierkegaard og Pengene« (1935), der alle vidner om en forening af historisk og psykologisk skarpsyn og især sans for personlighedens egenart i dens finere nuancering. Af en større lærebog »Psykologi« er udkommet to bd. (I 1934, 2. udg. 1950, II 1940). B. har opda-

get og eksperimentelt undersøgt et fænomen fra forestillingslivet, kaldet formkolorisme (s. d.). Essensen af sin livs- og menneskekundskab har han nedlagt i »Maximer og Sentenser« (1946). Hans interesse for litteratur og kunst har givet sig udslag i større bidrag til Schultz's Danmarkshistorie samt en bog om billedhuggeren Axel Poulsen (1947).

K. G-S.

Bredsdorff, Thomas Birkedal (1868—1922), højskolemand. Præstesøn fra Thorkildstrup. Som ung elev på Askov højskole, kom senere i studenterårene ind i en frugtbar brydning mellem grundtvigsk arv og realismens livssyn. Cand. theol. 1895, derefter i en årrække en højt skattet lærer på Frederiksborg højskole, kendt som taler over hele landet. Opr. 1907 Roskilde højskole, som han ledede dygtigt til sin død. B. var en særpræget og åndfuld højskolemand. Hans tidlige død efterlod et dybt savn i højskolens verden.

E. J. B.

Brentano, Franz (1838—1917), tysk-østrigsk filosof og psykolog. Udtrådte 1873 af den katolske kirke, men forblev påvirket af den aristoteliske og skolastiske tradition. I »Psychologie vom empirischen Standpunkt« (1874) fremsætter han en beskrivende psykologi, som han gør til filosofiens grundlag. Det udmærkende for bevidsthedsfænomenerne el. de psykiske fænomener er deres intentionalitet, d. v. s. at de viser hen til noget andet, end de selv er. Han inddeler dem i forestillinger, domme og følelser. En dom går ud over blot forestillen, idet den indeholder en anerkendelse el. forkastelse af det forestillede. Følelser er tilstande af kærlighed el. had, d. v. s. positiv el. negativ interesse. Disse kan have rigtighedskarakter, og herpå bygger han sin etik i »Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis«, 1886. I erkendelseslære og etik gør han evidensen til kriterium på, hvad der er sandt og godt. B. har, især indirekte, haft stor betydning for den senere psykologi og filosofi.

K. G-S.

Breuer, Josef (1842—1925), østrigsk læge. Har gjort flere fysiologiske opdagelser af interesse for psykologien, undersøgte således ligevægtssansen og påviste dens tilknytning til ørelabyrintens buegange. Sammen med Freud udg. han 1895 »Studien über Hysterie« og har dermed en væsentlig andel i den teori om fortrængte affekter som sygdomsårsag, der førte til psykoanalysens grundlæggelse. Han fulgte dog ikke Freud i dennes videre udvikling af læren.

K. G-S.

Brevskole, institution, der driver korrespondance-undervisning (b.undervisning, sjældnere: fjernundervisning), en metode til kundskabsmeddelelse uden lærerens personlige tilstedeværelse. En b.s virksomhed omfatter to hovedfunktioner:

1) *Udgivelse af b.kursus,* bestående af en serie undervisningsbreve, der successivt sendes til eleven. Betegnelsen »brev« hentyder til, at undervisningsstoffet oprindeligt blev givet i personlige breve. Nu trykkes det i hefter, der foruden det letfattelige lærestof indeholder en række opgaver, som eleven skal udarbejde og indsende til skolen, hvor de rettes og kommenteres af b.lærerne. Almindelige lærebøger anvendes kun undtagelsesvis, medens undervisningsbrevet forener lærebogens systematiske fremstilling med lærerens mundtlige tillempning af stoffet. Ved at opdele kursuset i mindre afsnit bliver det hele mere overkommeligt for eleven, der modtager de enkelte undervisningsbreve, efterhånden som han skrider frem.

2) *Individuel vejledning* fra b.lærerne, der ikke blot retter elevens opgaver, men fører tilsyn med og leder hans arbejde. Princippet ved fremgangsmåden er, at eleven først får nyt studiemateriale tilsendt, når det foregående er tilegnet. Dog har han altid et undervisningsbrev i forskud at arbejde med, medens han venter på at få opgaverne tilbagesendt fra b.

B.undervisning er væsentligst beregnet for mennesker, der af forskellige grunde ikke kan deltage i mundtlig undervisning, men foretrækkes i øvrigt af mange, der ønsker at drive selvstudier under kyndig vejledning. En b.elev er uafhængig af medstuderende, ligesom han selv bestemmer læsetid og studietempo. Til gengæld må det siges, at b.undervisning kræver mere energi og udholdenhed end den mundtlige undervisning.

J. S-e.

Briller. Anvendelsen af b. kan ved omtalen i litteraturen og ved forekomst på billeder føres tilbage til begyndelsen af 14. årh. uden dog med sikkerhed at kunne henføres til nogen bestemt person som opfinder. Briller anvendes til korrektion af fejl i øjets bygning. Er øjets længdeakse for kort dannes billedet af en fjern genstand bag nethinden. Tilstanden kaldes langsynethed, hypermetropi. En passende samlelinse (konveks linse) anbragt foran øjet vil rette denne fejl og bringe billedet af den fjerne genstand til at tegne sig skarpt på nethinden. Er øjets længdeakse for lang (nærsynethed, myopi), vil billedet af en fjern genstand falde foran nethinden, og fejlen vil korrigeres ved en passende spredelinse (konkav linse). Almindelige linser kaldes sfæriske glas, fordi deres brydende flader er slebne som kugleflader. Hvis øjets hornhinde ikke er kugleformet, men af form som en ellipsoide (som siden af et æg), rettes denne fejl ved anvendelse af cylindrisk slebne glas. Ofte må sfæriske og cylindriske slibninger kombineres, for at bedste synsevne kan opnås.

Selv om øjet er helt normalt bygget, vil der i tidens løb blive brug for b., nemlig når linsens evne til at indstille øjet for nærhed svækkes. Så længe man er ung, er øjen-

linsen så blød, at den kan ændre form, når øjet skal indstilles for nærhed (akkommodationen). Omkr. midten af fyrrerne svækkes evnen til nærindstilling, så læsning og syning besværes. Der må da anskaffes en »gammelmands-brille«, og med tiden må denne gøres stærkere. Langsynede må sædvanligvis begynde med læsebriller i yngre alder, medens nærsynede kan vente længere.

B. finder endv. anvendelse ved behandling af skelen og dobbeltsyn. Endelig anvendes beskyttelsesbriller af forskellig slags. Til beskyttelse mod lyset anvendes »solbriller«, som ofte fabrikeres af røgfarvet el. gulgrået glas. De i den nyere tid hyppigt brugte hvælvede brilleglas har ganske samme virkning som de flade former ved blik gennem glassets midte, men er bedre end disse ved skrå blikretninger. »Bifocale« brilleglas har to slibninger, foroven til frastand forneden til nærhed. Man slipper herved for at skifte b. Brilleglassene fattes i et stel, som i tidernes løb har skiftet meget i form og materiale (lorgnetter, pincenez, metalstel, hornbriller). Det mest moderne på brilleglassenes område er »kontaktglas«, små glas til at anbringe på selve øjeæblet bag øjenlågene. B. kan være foreskrevne til stadig brug el. til særlig brug (nærbriller, afstandsbriller). Forskrifterne for brugen må naturligvis følges.

At afgøre om et barn trænger til b. er ofte meget vanskeligt uden lægeundersøgelse. Derfor har man ved skolelægeordningen indført synsprøver (s. d.) til afgørelse af, om b. evt. er påkrævede. En mistanke om, at et barn trænger til b., kan læreren undertiden få, dersom barnet stikker næsen i bogen, holder bogen sideværts el. viser påfaldende langsomhed ved læsning. Brøkerne i regnebogen er ofte en god prøvesten for øjnene. Læses brøkerne forkert, el. beklager eleven sig over øjnene, er det en selvfølge, at han bør lægeundersøges. H. E-s.

Brocas center (el. Brocas vinding), hjernecentret for artikulation, for det talte sprog, hos højrehåndede beliggende i den nederste pandevinding i venstre hjernehalvdel. 1861 af den franske kirurg og antropolog Poul Broca (1824—80) identificeret som talemotorisk center. S. Afasi. K. G-S.

Broderlod er betegnelsen for den større arvelod — nemlig en dobbeltlod — som en afdøds sønner og, med visse begrænsninger, hans ægtefælle arvede i forhold til døtre. Ved lov 29. dec. 1857 ophævedes dog denne fortrinsstilling for sønner, og ved lov nr. 120 af 20. april 1926 ophævedes særreglen også for ægtefællers vedk. Den har dog stadig betydning for ægtefæller, der hensidder i uskiftet bo (s. d.) fra tiden før sidstnævnte lovs ikrafttræden d. 1. okt. 1926. A. B-A.

Bronchitis (»slim på lungerne«) er en betændelse i luftrørsgrenene (bronchierne).

Den akute bronchitis opstår hyppigt i tilslutning til forkølelse el. som følge af andre infektionssygdomme (mæslinger, kighoste m. fl.). B. viser sig ved piben og kogen for brystet, hos spædbørn ofte tillige kortåndethed. Temperaturen er i reglen forhøjet. Efter nogle dages forløb begynder hosten at blive løsere, og der opbringes en del slim ved hosteanfaldene. Børn under 6 år synker dog slimen.

Den akute b. er oftest kortvarig. Hos spædbørn kan b. ofte gribe over på lungevævet og fremkalde lungebetændelse, hvorfor den må betragtes som en alvorlig sygdom i første leveår. Hos større børn er risikoen mindre. Hvis b. trækker mere i langdrag, kan dette skyldes, at der ligger en alvorligere lidelse til grund, f. eks. en begyndende lungetuberkulose el. en anden kronisk lungesygdom.

Den kroniske b. kan enten udvikle sig på basis af recidiverende akute anfald el. fra begyndelsen være mere snigende. Som disponerende årsager kan nævnes dårlige boligforhold eller lidelser, der nedsætter lungernes modstandskraft, f. eks. udtalte rygskævheder. Lidelser i næsens bihuler el. svælget kan ofte være en kilde til stadig nye infektioner af bronchierne.

Behandlingen af den akute b. består i sengeleje, sålænge der er feber, og der er noget at høre ved brystundersøgelsen. Ved hjælp af hostemedicin kan man dels lindre hosten, dels løsne slimen og lette opspytningen.

Ved behandlingen af den kroniske b. må man særlig tage sigte på de udløsende faktorer. K. B-S.

Bruhn, Karl (f. 1894), finsk pædagog. Efter virksomhed som praktisk skolemand og journalist blev han, efter en tid at have virket som docent, professor i pædagogik og didaktik ved univ. i Helsingfors 1942. Han er kendt som foredragsholder, bl. a. også ved danske skolemøder, og har udgivet »De växandes estetiska liv« (1920—21), hvoraf 2. bd. var disputats, »Eros og Skolen« (Kbh. 1932), »Uppfostran hos de nordiska nomaderna« (1935), »Från Prinsessan Snövit till Kavaljererna på Ekeby«, en studie over skolebørns litterære interesser (1944) samt en række afhandlinger. K. G-S.

Brydning er en gammel idræt. Man ved således, at der år 708 f. Kr. var b. på programmet for de olympiske lege. Som amatøridræt kom b. til Danmark i 1888, da »Københavns Atlet Klub« stiftedes. Nu viser statistikken af 1943, at der samles c. 4000 aktive atleter under den organiserede idræt. I de senere år har b. fået stor udbredelse som drengeidræt.

B. er en kamp mellem 2 deltagere, hvor såvel angreb som forsvar afgøres ved greb, ikke ved slag, og hvor kampen afgøres ved, at den tabendes skuldre begge presses mod gulvet. Her i Danmark er det den græsk-

romerske b., der dyrkes. Ved denne er alle angreb og parader udført under bæltestedet forbudt.

Denne idræt giver sine udøvere en overordentlig alsidig udvikling. Herom vidner, at en udlært bryders repertoire omfatter godt 300 forskellige greb, modgreb og parader. Der findes forskellige former for b., men den græsk-romerske synes at være dem alle overlegne som forsvarsmiddel.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. P. J.

Brøderup folkehøjskole, s. Højskole.

Bråskovgård, statsungdomshjem i Bråskov syd for Horsens med plads til 76 mandlige elever i alderen 16—21 år, oprettet 1908 som statsopdragelsesanstalt for særlig vanskelige elever i h. t. lov nr. 72 af 14. apr. 1905; i 1923 anerkendt som statsungdomshjem for særlig vanskelige elever. Der oplæres i landbrug, gartneri med drivhuse, samt skomager-, skrædder-, smede- og snedkerfaget. Eneværelser til alle elever, der er fordelt på hovedafdl., en håndværkerafdl. og en landbrugsafdl.

I 1914 blev indrettet en lukket afdl. — den eneste ved danske opdragelseshjem — bestemt til midlertidig modtagelse af indtil 14 elever, som på B. el. andre opdragelseshjem har vist særlig slet opførsel el. særlig vanskelig karakter (f. eks. gennem flere rømninger) el. hvis tilstedeværelse skal sikres under en politiundersøgelse. Det første ophold i lukket afdl. kan højst vare i 3 mdr., senere 4 og 5 mdr. Reglement for afdl. udstedt af socialministeriet 12. nov. 1937, ændret 5. febr. 1945, nye ændringer er foreslået af Udvalget ang. Hustugt og Opdragelsesprincipper i Opdragelseshjem (1952). O. Skj.

Braatøy, Trygve (f. 1904), norsk psykiater og psykoanalytiker. Overlæge ved Ullevål sygehus. I et livligt diskuteret forfatterskab har han behandlet alm. livsproblemer og faglige spørgsmål, bl. a. i disputatsen »Männer zwischen 15 und 25 Jahren«, 1934, »Sorger og sinnslidelser«, 1937, »Tvil og tro«, 1940, og »De nervøse sinn«, et stort psykiatrisk værk, 1947. K. G-S.

Bud. At få en plads som b. er sædvanligvis ret let, særlig for den, der kan cykle og er nogenlunde velvoksen. Men en budplads i en tilfældig forretning fører som oftest ikke til noget, hvorimod de større og bedre forretninger dog undertiden byder på chancer siden hen for den, der allerede som ungt b. har vist sig pålidelig, hurtig og opvakt. Lønnen for de 14—18-årige b. er meget forskellig og kan svinge fra c. 50 kr. til 100—110 kr. pr. uge. Arbejdstiden er gerne ret lang. Antallet af b. over 18 år er meget ringe i forhold til antallet af b. under denne alder, hvorfor den, der har været b. fra sit 14.—15. år, således ofte med det fyldte 18. år vil komme til at stå overfor en ny skillevej. Stillinger som piccolo i en bank, et større forretningsforetagende o. lign. kan ofte føre til fast arbejde som bankbud, inkassator, portner, kontorbud etc., og en hotelpiccolo kan undertiden blive tjener eller portier, men for de fleste b. betyder 18-års alderen kortere el. længere arbejdsløshed. Derefter søger de ofte over i stillinger som chauffør, kusk el. søger beskæftigelse ved lagerarbejde el. andet arbejde som arbejdsmænd.

Cyklebude under Post- og Telegrafvæsenet kan avancere til postbude.

De i loven af 18.. apr. 1925 ang. børns og unge menneskers arbejde indeholdte beskyttelsesbestemmelser finder ikke anvendelse på ren budtjeneste, medmindre anderledes er bestemt i kommunal vedtægt, idet der i sådan vedtægt kan træffes bestemmelse om begrænsninger i anvendelse af bude i de under nævnte lov hørende virksomheder. Sådanne bestemmelser findes for Kbh.s, Frederiksbergs, Holbæks og Esbjergs vedk., hvorved det forbydes at anvende børn under 13 år til budarbejde.

Tilsynet med sådanne bestemmelser føres af politiet.

Når børns og unge menneskers anvendelse til ren budtjeneste således almindeligvis er holdt udenfor loven, er det ud fra den betragtning, at beskæftigelse som bud ikke udsætter de unge mennesker for de farer af forskellig art, som det egentlige håndværksmæssige el. industrielle arbejde rummer, og at de derfor ikke behøver at beskyttes i samme omfang som de ved sådant arbejde beskæftigede unge mennesker. Heraf følger imidlertid, at dersom et bud tillige udfører andet arbejde for arbejdsgiveren end ren budtjeneste, kan pågældende almindeligvis ikke betragtes som undtaget fra lovens bestemmelser.

Der forefindes dog en af Kbh.s byret under 15. dec. 1934 afsagt, af Østre Landsret d. 11. marts 1935 stadfæstet dom, hvorefter en bagermester, der lejlighedvis og i ringe omfang havde ladet sit bud udføre rengøring og pladerensning i bageriet, blev frifundet for den mod ham rejste tiltale for overtrædelse af nævnte lovs bestemmelser, idet retten ikke fandt, at det rent lejlighedsvise arbejde af budet, der var antaget som sådan og som lønnedes efter overenskomst med budenes forbund, gik uden for den i lovens § 12 omhandlede budtjeneste.

Uanset denne retsafgørelse må det formentlig i alle tilfælde kunne hævdes, at det arbejde udover udbringning af varer, som en arbejdsgiver kan sætte sit bud til, uden at lovens beskyttelsesbestemmelser finder anvendelse på arbejdsforholdet, må være af yderst ringe omfang og må være begrænset til lejlighedvis rengørings- og oprydningsarbejde og ikke bestå i deltagelse i fremstillingen af de af virksomheden fabrikerede varer. V.-P. og O. K-r.

Budde, Leopold (1836—1902), da. højskolelærer og forfatter, blev i 1861 lærer ved Hindholm højskole, tog magisterkonferens i

matematik 1867, forstander for Karise højskole 1869, 1875—79 overlærer ved Jægerspris Stiftelses skole, 1879—97 forstander for Holsteins Minde opdragelsesanstalt og derefter til sin død for Himmelbjerggaarden. Som forstander for de to sidstnævnte institutioner har han betydet meget for udviklingen af dansk børneforsorg; han havde udmærkede evner til at komme i kontakt med børn og unge, og gennem bladartikler, foredrag o. s. v. virkede han for udbredelse af kendskabet til forsømte og vildfarne børns forhold og for de institutioner, som varetager opdragelsen af disse børn.

B. har udsendt en række bøger, mest fortællinger, der handler om livet på landet, og som jævnlig skildrer børn og dyr og er båret af hans lyse tro på livet og menneskene. Særlig fremhæves 2 bd. »Julefortællinger« udk. 1890 og 1902.

Litteratur: Danske Opdragelseshjem i Billeder og Tekst, 1926. S. 53—62. O. Skj.

Bulbærparalyse (efter bulbus (rachiticus) den forlængede marv), lammelse i tungen, gane-, læbe- og strubemuskulaturen som følge af lidelse i kærnerne i den forlængede marv. Den viser sig ved taleforstyrrelser, synkebesvær og forskellige lammelser.

H. B. L.

Buntmager. En b.-lærling må kunne tåle stående arbejde, ligesom han ikke må have svage lunger, da arbejdet er noget støvende. Det pelsværk, der anvendes til beklædning, behandles af b., efter at være præpareret af pelsbererderne; b. sorterer skindene efter kvalitet og farve, skærer og strækker dem alt efter den anvendelse, der skal gøres af dem; faget er et typisk håndværksfag, hvori det personlige skøn spiller en så stor rolle, at faget næppe kan industrialiseres.

Der oplæres næsten udelukkende drenge; læretiden er 4 år; lønnen i disse år andrager henh. 17, 23, 28 og 38 kr. pr. uge, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 7 kr. i de to første læreår, 8 kr. i de to sidste. (1. 10. 1952). Tillægget reguleres efter pristallet. Læretiden, under hvilken teknisk skole og evt. fagskole skal følges, afsluttes med svendeprøve.

B. er organiseret i Dansk hatte- og buntmagerforbund, som i 1939 havde 1628 medl., i 1949: 1728; gnstl. årsfortjeneste 1939: 2386 kr., 1949/50: 5914 kr., gnstl. timefortjeneste i 1949 (Kbh.): 4,28 kr., provinsen: 3,24 kr.; antal oprettede lærekontrakter 1952: 21.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Bureau international d'Éducation, Genève, opr. 1925 til fremme af international forståelse på det pædagogiske område og som central for international pædagogisk oplysning. Led i virksomheden er bl. a.: et pædagogisk bibliotek, en permanent pædagogisk udstilling og en række publikationer, hvoraf især kan nævnes »Annuaire international de l'éducation et de l'enseignement« med oplysninger om ændringer fra år til år i skolelovgivningen i medlemsstaterne og i andre lande — samt en række sammenlignende undersøgelser over aktuelle skoleproblemer i talrige stater, besvaret i enquêteform af de pågældende landes undervisningsministerium. P. M.

Burk, Frederick L. (1862—1924), amer. pædagog, seminarieforstander v. San Franciscos folkeskoleseminarium fra 1911. To af hans elever, Helen Parkhurst og Carleton Washburne, har under indflydelse af Burk hver for sig udformet verdensberømte undervisningsmetoder. B. omformede i 1913 hele arbejdet i seminariets øvelsesskole, så at hvert barn fik lov at arbejde i sit eget tempo. Arbejdsresultater og arbejdstid blev nøjagtig bogført og i 1915 udsendte B. en statistik over resultaterne, der b. a. viste, at 29 børn havde nået et terminsarbejde planlagt for 95 dage på 48 dage, altså på den halve tid af den, der ville medgå ved klasseundervisning, og kun 18 behøvede at bruge mere end to tredjedele af den beregnede tid. Så opgav B. helt klasseundervisningen, men der viste sig snart praktiske vanskeligheder ved både at nå at kontrollere børnenes arbejder og at nå at hjælpe dem tilstrækkeligt. Man udarbejdede nu vejledninger til selvarbejde, og 100.000 af disse vejledninger spredtes ud over U.S.A., men da forbød B.s foresatte ham at trykke disse vejledninger og hindrede derfor videre fremskridt. Lærerpersonalet gjorde, hvad det kunne for at opretholde og udvikle det nye system.

A. M. N.

Burt, Cyril (f. 1883), engelsk psykolog og pædagog. 1913 skolepsykolog i London og i 1924 prof. i psykologi ved Londons universitet.

B. blev tidligt interesseret i spørgsmålet om intelligenstests (s. d.). Fra 1909 foreligger en afhandling: Experimental tests of general intelligence. Han når her til resultater, der stemmer med Spearmans (s. d. samt Intelligensforskning og Intelligenstests). Hans ræsonnementsprøver hviler på Spearmans teorier og er standardiserede som et selvstændigt sæt intelligensprøver. De findes i »Mental and scholastic tests« (1920), der blandt mange andre tests også indeholder en engelsk version og standardisering af Binets og Simons intelligenstests. Denne bog er optrykt flere gange, senest i 1947. B. har iøvrigt skrevet flere højt værdsatte bøger på grl. af sine undersøgelser af børn og unge. I »The young delinquent« (1925, da. 1937, 2. opl. 1943: Unge Lovovertrædere) gør han rede for 200 unge lovovertræderes mentale og legemlige udvikling, og samtidig søger han at udrede årsagsforhold og at angive retningslinier for behandlingen af dem. I dansk oversættelse findes endv. »The subnormal mind« (1935, på dansk 1941, 2. opl. 1950: Sjælelige Forstyrrelser hos Børn og Unge).

Som en hel håndbog i skolepsykologi fremtræder hans fremragende værk: The backward child (1939). »Backward children« er børn, der af forskellige grunde har svært ved at følge med i skolen. Vi får grundig besked om sådanne børns fysiske og psykiske udvikling, om deres hjemlige forhold og om deres miljø i det hele taget. B. giver i et par større kapitler en udmærket oversigt over venstrehåndsproblemet (s. Venstrehåndethed) og spørgsmålet om talevanskeligheder. Udg. endv. The factors of mind (1941) og Handbook of tests (1948).

B.s betydning for skolepsykologien og dermed for skolen er meget stor.

H. T.

Butiksfagene. Reglerne for oplæring og uddannelse indenfor b. er stærkt varierende for de forskellige fag og områder, indenfor hvilke uddannelse kan finde sted; dertil kommer, at visse fag må betragtes som for specielle og for lidt alsidige til, at en uddannelse i lærlingelovens forstand kan gives, d. v. s. at lærlingen må oplæres på en specialarbejderkontrakt og ikke på almindelig lærlingekontrakt. Læretiden er højst 4 år og mindst 3 år, men kan i enkelte tilfælde nedsættes til 2 år. Lønningerne i en 4-årig læretid er i Kbh. (og provinsen) henh. 55 (45), 70 (60), 85 (75) og 105 (95) kr. pr. md. Til de nævnte 4 satser ydes flg. dyrtidstillæg: 105, 115, 125 og 135 kr. pr. md. (1952). En butikslærling skal, i det omfang en forretnings varemæssige område muliggør det, uddannes praktisk og fagligt forsvarligt i alt vedr. varekundskab, varebehandling, ekspedition, forsendelse, vinduesdekoration og varebestilling; endv. i størst mulige omfang deltage i bogholderiarbejde, korrespondance, vareindkøb, kalkulation, fortoldning etc. Medmindre lærlingen forud for ansættelsen har taget handelsmedhjælpereksamen, handelseksamen el. højere handelseksamen, skal lærlingen for læremesterens regning i læretiden deltage i et kursus til handelsmedhjælpereksamen på en af de på stedet værende, af handelsministeriet anerkendte handelsskoler. Dette kursus varer 2½—3 år. Elever på specialarbejderkontrakt kan (men skal ikke) deltage i handelsskoleundervisningen. Som eksempler på forretninger, i hvilke en lærlingeuddannelse kan finde sted, skal nævnes: Bog- og papirhandel, isenkramhandel, læderhandel, kolonialhandel, farve- og tapethandel, manufakturhandel og møbelforretning. I flg. arter af forretninger vil der almindeligvis kun kunne oprettes specialarbejderkontrakt: Bladkiosk, radioforretning, legetøjsforretning, fiskehandel, grønthandel, ismejeri, bageri, osteforretning etc.

En butikslærling må have et høfligt og forekommende væsen, være pænt klædt og have stærke fødder uden anlæg for platfodethed. Principalerne ser gerne, at deres lærlinge har mellem- el. realeksamen, men i de senere år er ikke så få unge mennesker med mindre skoleuddannelse end denne kommet i lære. Arbejdstiden er gerne lang; efter lukketiden er der ofte oprydningsarbejde og regnskab at ordne.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved Aar 1940.

V.-P.

Byggeplaner til skoler, s. Skolebygning.

Byggetilskud, s. Skolebygning, II.

Bygkorn (hordeolum) viser sig som små knuder ved øjenlågsranden, ofte let smertende og ledsaget af rødme og irritation i bindehinden. B. skyldes en betændelse i nogle små kirtler i øjenlåget.

Lidelsen er fuldstændig ufarlig, men kan være meget generende. B. behandles med forskellige salver. Levertran synes undertiden at kunne forebygge recidiver.

K. B-S.

Bygmesterskoler findes i Kbh., Århus, Odense, Aalborg, Horsens, Kolding, Randers, Haslev, Esbjerg — Forskoler (B.s 1. og 2. kl.) findes endv. i Hadsten, Sønderborg og Rønne. De giver en videregående dagskoleundervisning for svende og lærlinge indenfor bygningshåndværket. B.s formål er at give unge håndværkere indenfor byggefagene en teoretisk faglig uddannelse i et omfang, som sammen med den praktiske uddannelse er nødvendig el. ønskelig for på forsvarlig måde at kunne udøve selvstændig virksomhed som mester i sit håndværksfag, at kunne bestride betroede og selvstændige ledende stillinger indenfor bygningsindustrien og for i givet fald selv at kunne påtage sig sådanne jævne og typiske opgaver indenfor det mindre byggeri, som almindeligvis ikke er underkastet projekterende bistand. Forud for den egentlige b. forudsættes gennemgået en aspirantklasse enten som aftenskole el. som dagskole.

Den egentlige b. omfatter en forskole (1. og 2. kl.) og en fagskole (3. og 4. kl.). Undervisningen kan finde sted både i sommer- og vinterhalvåret, men kan midlertidig afbrydes af elever, der arbejder på værksted o. lign. i sommerhalvåret.

Før indtræden i 3. kl. må eleverne dog deltage i de praktiske øvelser i landmåling og nivellering.

Adgang til skolen. Aspirantklasserne: Undervisningen i aspirantklasserne kan gennemgås enten på aftenskolen el. på dagskolen. I klasserne optages lærlinge og svende indenfor murer-, tømrer- el. bygningssnedkerfaget. Lærlinge el. svende, der ikke tilhører nævnte fag, men andre hermed beslægtede, kan, såfremt de iøvrigt opfylder optagelsesbetingelserne, efter derom indgivet motiveret andragende til skolen opnå tilladelse til at indtræde i b.s aspirantklasser.

Aspirantklassen kan ved visse skoler gennemgås som aftenskoleundervisning. Nær-

mere oplysninger fås ved henv. til vedk. skole.

I aspirantklasserne undervises i flg. fag: Geometrisk tegning, regning, dansk, fysik, tysk, matematik, frihåndstegning, projektionstegning, skrift- og tegneteknik, bygningskonstruktion og materiallære.

Forskolen: For optagelse i 1. kl. kræves: 1) At aspiranten er fyldt 17 år. 2) At aspiranten har været i lære mindst 24 mdr. i et af de ovenfor nævnte fag el. med tilsynets godkendelse et dermed beslægtet fag. 3) At aspiranten har gennemgået det for aspirantklassen fastsatte pensum, enten i aftenskole el. dagskole. 4) At aspiranten har bestået den anordnede optagelsesprøve til en af de eksamensberettigede b., og at der er forløbet højst 1½ år, efter at denne prøve er bestået.

Aspiranter, som tilhører andre fag end de ovenfor nævnte, og som er indtrådt i aspirantklassen efter særlig tilladelse, skal efter at have bestået optagelsesprøven ansøge tilsynet med håndværkerundervisningen om tilladelse til at indtræde i 1. bygmesterklasse. Ansøgningen skal ledsages af udtalelse fra den skole, ved hvilken prøven er bestået, samt udskrift af prøvens resultat.

I ganske særlige tilfælde kan aspiranter, som ikke har gennemgået aspirantklassen, men som kan dokumentere tilsvarende forkundskaber og faglig oplæring, efter indhentet tilladelse fra tilsynet med håndværkerundervisningen, indstille sig til optagelsesprøven.

For opflytning i enhver af b.s klasser gælder, at opflytningsprøven fra den forudgående kl. skal være bestået ved skolen el. en anden anerkendt skole, og at der højst er forløbet 1½ år, efter at denne prøve er bestået. Under ganske særlige forhold kan elever, som iøvrigt opfylder betingelserne, til tilsynet med håndværkerundervisningen indgive andragende ledsaget af en erklæring fra den pågældende skole om dispensation fra den givne tidsbestemmelse.

Fagskolen: For opflytning i b.s 3. kl. kræves ydermere, at eleven overfor skolen godtgør, at han har aflagt svendeprøve i det håndværksfag, i hvilket han er oplært, el. at han har udstået en samlet læretid på mindst 38 mdr.

For opflytning i b.s 4. kl. kræves: At eleven har bestået opflytningsprøven fra 3. kl.

For at kunne indstille sig til afgangsprøven kræves: 1) At eleven har gennemgået b.s 4. kl. 2) At eleven er i besiddelse af bevis for aflagt svendeprøve el. er indstillet til denne.

Udover den normale undervisning deltager eleverne i et c. 3 ugers kursus i landmåling (umiddelbart før 3. kl.). Der er regnet med 17½ effektive undervisningsuger i hvert semester.

Oplysninger om *skolepengene* fås ved henv. til skolerne. Følgende gælder for Kbh. (1952): 175 kr. pr. semester. Dette beløb betales forud. For deltagelse i de til 3. kl. hørende praktiske øvelser i landmåling og nivellering betales 30 kr.. Skolepengene i dagskolens aspirantklasser er 35 kr. pr. md. og betales forud for semestret. Skolepengene i aftenskolens aspirantklasser er 40 kr. for vinterhalvåret og betales ved indmeldelsen. For indstilling til opflytningsprøver betaler hver eksaminand 5 kr. For indstilling til afgangsprøven betaler hver eksaminand 15 kr. For deltagelse i aspirantklassens opflytningsprøver betaler hver eksaminand 5 kr.

Optagelsesskema. Ansøgere til b.s aspirantklasser el. b. må indsende optagelsesskema i udfyldt stand. Skemaer fås på skolerne. J. Th.

Bygningsmaler, s. Maler.

Bygningssnedker, s. Snedkerfaget.

Bygningstapetserer, s. Maler.

Bygningsteknikum (Ingeniørskolen i Horsens). Undervisningen i b. omfatter 4 halvår à 120 arbejdsdage.

Denne undervisning, der sammen med den forudgående uddannelse i bygmesterskolens 2 første kl. (forskolen) omfatter et samlet studium på ialt 6 halvår, har det mål at give en fagvidenskabelig uddannelse i et omfang, som er nødvendig el. ønskelig for bestridelsen af ledende stillinger el. for udøvelsen af selvstændig virksomhed indenfor bygningsingeniørfagenes områder.

Til afholdelse af de i undervisningsplanen angivne kursus og de i regulativet angivne prøver, for hvilke bestemmelserne i handelsministeriets bek. af 21. dec. 1933 om eksamensordningen ved de statsunderstøttede tekniske skoler finder anvendelse, kræves handelsministeriets tilladelse.

For optagelse kræves: 1) At aspiranten har bestået oprykningsprøverne fra bygmesterskolens 1. og 2. kl. og i fagene matematik, fysik og dansk i gennemsnit har opnået mindst 4 points, 2) At aspiranten har aflagt svendeprøve i det håndværksfag, i hvilket han er oplært. J. Th.

Bühler, Charlotte (f. 1893), østrigsk psykolog, g. m. Karl B. Prof. i psykologi og pædagogik i Wien 1929—38, derefter i Norge og fra 1940 i Amerika, hvor hun arbejder med psykoterapi. Hun har især beskæftiget sig med børne- og ungdomspsykologi og derom udg. en række skrifter, bl. a. »Das Seelenleben des Jugendlichen«, 1923, »Das Märchen und die Phantasie«, »Kindheit und Jugend«, 1928, med en noget tvivlsom inddeling i udviklingsfaser, »Praktische Kinderpsychologie«, 1937, »Entwicklungspsychologie« samt »Barnpsykoterapiens nuvarande läge«, 1941. Sammen med den østrigske børnepsyk. *Hildegard Hetzer* (f. 1899) har hun udg. »Kleinkindertests« med udviklingsprøver fra 1.—6. år, overs. til dansk »Udviklingsprøver«, 1944. S. også Dagbøger. K. G-S.

Bühler, Karl (f. 1879), østrigsk psykolog, prof. i Wien, men efter 1938 i U. S. A. Som elev af O. Külpe beskæftigede han sig først med tænkningens psykologi og udg. i »Archiv für die gesamte Psychologie« 1907—08 en større afhandling derom, hvori han hævder eksistensen af en s. k. billed- el. anskuelsesløs tænken. Han har desuden beskæftiget sig med rums-, tids- og farveopfattelsens psykologi, og hans almenpsykologiske skoling og indstilling præger i høj grad hans børnepsykologi »Die geistige Entwicklung des Kindes« (1918), som derved får en meget principiel karakter. Han skelner mellem tre niveauer i den åndelige udvikling, betegnet som instinkt, dressur og intellekt. I »Die Krise der Psychologie«, 1927, gør han psykologiens teoretiske status op ud fra et omfattende overblik. Senere har han indgående beskæftiget sig med sprogets psykologi og udg. værket »Sprachtheorie«, 1934. K. G-S.

Byskov, Jens (f. 1867). Seminarieforstander. Undervisningsminister 1926—29. Fik under højskoleophold interesse for videre uddannelse og fortsatte på Schmidts seminarium i Kbh., hvorfra han tog lærereksamen 1887. — 1889 lærer i regning og matematik ved Gedved seminarium, 1896 medforstander og 1903—34 forstander og ejer af Gedved seminarium. — Fortsatte studier i matematik, historie og sprog, hvilket sidste efterhånden blev hans egentlige felt (»Dansk Sproglære« 1910. »Modersmålet« 1913). Deltog med iver i striden om de små og store bogstaver (1922) hævdende det konservative standpunkt. Politisk virksomhed i tale og skrift og meget aktiv i folkeoplysningens tjeneste (afholdssagen bl. a.). Sv. P.

Bælum landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Bøde, s. Straf.

Bøgers Brug er oprindelig titlen på en lille lærebog i praktisk håndbogskundskab med øvelser, udg. 1919 af daværende bibliotekskonsulent Jørgen Banke. Efterhånden er det imidlertid blevet benævnelsen på selve faget håndbogskundskab i skoler og ved bibliotekskursus, hvor dets praktiske værdi betones. Der begyndes i regelen med en gennemgang af telefonbog, køreplan, vejviser og kort, hvorefter de vigtigste håndbøger indenfor de forskellige faggrupper gennemgås. Den nævnte lærebog er i 1943 kommet i 3. udg. M. I.

Bøgildgård, statsungdomshjem ved Kjellerup for 50 drenge i alderen 14—18 år, oprettet 1830 som landbrugshjem efter schweizisk forbillede (Fellenberg's institut) af forstander P. P. Schmidt på en af staten indkøbt hedegård; drevet som privat anstalt for særlig vanskelige elever til 1. jan. 1912, derefter for statskassens regning, men med betaling af plejepenge, til 1. apr. 1918, derefter egentlig statsinstitution, anerkendt som statsungdomshjem i 1923, ældste anerkendte opdragelseshjem i Danmark. Betydeligt landbrug, samt skov med planteskole, gartneri med drivhuse og smede- og snedkerværksted, planmæssigt husflidsarbejde, areal 116,7 ha. O. Skj.

Børkop folkehøjskole, s. Højskole.

Børnebegrænsning, s. Fødselskontrol.

Børnebespisning, s. Skolebespisning og Oslofrokost.

Børnebibliotek. De ældste b. i Danmark blev oprettet som elevbogsamlinger på skolerne.

1916 oprettede Kbh.s kommunebiblioteker to børnelæsesale. 1919 åbnedes det første udlån i tilknytning til et folkebibliotek (Vejle). Ifølge biblioteksårbogen 1951 findes der 156 statsunderstøttede b. på landet, 48 købstadsbiblioteker, 7 amtssammenslutninger og 10 b. i Storkøbenhavn. Desuden har Kbh.s kommunebiblioteker 6 børneafdelinger i tilknytning til kredsbibliotekerne.

(Om børnebibliotekernes organisation s. Bibliotek og skole).

Et moderne b. består af udlån og læsesal. Gennem selve bogvalget opdrages børnene indirekte til at værdsætte gode skøn- og faglitterære bøger.

Foruden børnebibliotekarens personlige vejledning, der kræver indsigt og træning, står flere hjælpemidler til børnenes rådighed: 1) Kartoteket, der i reglen er ordnet efter ordbogssystemet. 2) Kataloget, der udarbejdes af børnebibliotekarer og lærere i fællesskab og udgives hvert 3. år af Folkebibliotekernes bibliografiske Kontor, Kbh. 3) Årslister, der udgives sammesteds, 4) Boglister over forskellige emner, 5) En opslagstavle, der illustrerer et bestemt emne. Her findes en tilsvarende bogliste samt en udstillingshylde med de omtalte bøger.

Nogle b. driver udvidet arbejde: Eventyr- og fortælletimer, oplæsning, foredrag, konkurrencer, film, teater og klubarbejde.

(S. Bibliotek og skole, Børnebibliotekar).

Litteratur: Lærebog i Biblioteksteknik og dansk Biblioteksvæsen, 2. udg. 1945, kap. XV. Effie T. Power: Work with Children in Public Libraries, 1943. W. Sayers: A Manual of Children's Libraries, 1932.

H. M.

Børnebibliotekar. Uddannelsen har som grundlag den alm. bibliotekaruddannelse (s. d.), dog må det foretrækkes, at eleven arbejder 1 år i børneafdelingen. Siden 1943 har der desuden c. hvert andet år været afholdt et specialkursus på 2 mdr. for børnebibliotekarer. Kurset afholdes af Statens bibliotekstilsyn, adgangsberettigede er bibliotekarer med afgangseksamen fra Statens biblioteksskole.

Litteratur: Lærebog i Biblioteksteknik og dansk Biblioteksvæsen. 2. udg., 1945. S. 460. H. M.

Børnebidrag, s. Bidrag til børn og sp. 279 ff.

børnebidrag til enlige forsørgere. Det offentliges udbetaling af, Reglerne herom findes i lov om offentlig forsorg af 20. maj 1933, afsnit III med senere ændringer, sidst lov af 9. juni 1948 og lov af 19. dec. 1951. Der må skelnes mellem 2 grupper af tilfælde: 1) Forskudsvis udbetaling af bidrag til udenfor ægteskab el. i ægteskab fødte børn; 2) bidrag til enker samt efter overøvrighedens skøn, til børn til hvilke faderskabet ikke er fastslået. Alle disse regler har som baggrund de familieretlige regler om forældres forpligtelse til at underholde deres børn, s. Forsørgelsespligt. Dansk lovgivning er imidlertid ikke blevet stående ved reglerne om forsørgelsespligt og bidragsfastsættelse, men søger at sikre, at de pålagte bidrag virkelig bliver udbetalt og kommer børnene til gode, også i tilfælde, hvor den bidragspligtige er ude af stand til el. unddrager sig at betale bidragene.

1) *Forskudsvis udbetaling af bidrag.* På dette område har Danmark været et foregangsland. I begyndelsen af 1880'erne undersøgte en kreds af socialt interesserede børnedødeligheden, og da man konstaterede, at dødeligheden blandt udenfor ægteskab fødte børn var langt større end for de ægtefødte, indførte man bl. a. under hensyn hertil i 1880 en række foranstaltninger, hvoraf her skal nævnes forskudsvis udbetaling til og indførelse af tilsyn med udenfor ægteskab fødte børn. I 1908 udvidedes reglerne om forskudsvis udbetaling til også at gælde bidrag til børn af forladte, fraseparerede el. fraskilte kvinder. Iflg. den gældende lovgivning bliver et af overøvrigheden pålagt bidrag, når den bidragspligtige ikke har betalt bidraget til forfaldsdag, hvorved bemærkes, at bidrag forfalder forud for $^1/_2$ år, udbetalt forskudsvis til moderen el. den, hos hvem barnet forsørges, efter flg. hovedregler: a) Det offentlige udbetaler ikke de pålagte bidrag med højere beløb end de s. k. *normalbidrag.* Ved fastsættelse af disse normalbidrag skal det haves for øje, at barnets forsørgelse skal være forsvarlig og ikke ringere end i gode plejehjem på den egn, hvor barnet opdrages. Faderens del af normalbidraget udgør $^3/_5$, moderens $^2/_5$. Fra 1. okt. 1952 gælder flg. normalbidrag: For faderens vedk. kr. 696,-, 612,-, 516,- årlig, medens moderens del er kr. 468,-,.420,- og 348,- årlig, alt efter som barnet opholder sig i Kbh., købstad el. landkommune.

I barnets 2 første leveår forhøjes disse bidrag med 20 pct.

Er resolutionens pålydende beløb større end normalbidraget, skal det offentlige dog såvidt muligt søge hele bidraget inddrevet.

b) Retten til at få fuldt normalbidrag udbetalt af det offentlige er dog betinget af, at den pågældendes indtægt ikke overstiger visse beløb, som fastsættes med udgangspunkt i de i loven angivne grundbeløb og pristalsreguleres. Indtægtsgrænsen bekendtgøres hvert år i marts md. af socialministeriet. For så vidt den bidragsberettigede er ugift el. ikke samlever med sin ægtefælle, er indtægtsgrænserne fra 1. apr. 1952 kr. 5090,-, 4490,- og 3770,-, henh. i Kbh., købstæder og landkommuner. Hvis indtægten i det foregående kalenderår overstiger disse grænser, finder en gradvis nedsættelse af bidraget sted, idet 60 pct. af det overskydende indtægtsbeløb skal fradrages i normalbidraget. I betragtning kommer enhver indtægt, som den bidragsberettigede og de børn, hvortil bidrag søges, samt evt. ægtefælle har haft. Der fradrages skatter, visse kontingenter o. lign. samt 200 kr. årlig for hvert barn, for hvilket pågældende har forsørgelsespligt på nær eet. Det sociale udvalg kan dog tage hensyn til de sidste 12 mdr.s indtægt i stedet for indtægten i det foregående kalenderår, hvis der er indtruffet væsentlige ændringer, og ved pludselige forandringer kan hensyn tages til fremtidige skønsmæssige indtægtsforhold.

c) Forskudsvis udbetaling finder ikke sted, såfremt barnet selv har indtægt el. formue, hvoraf dets forsvarlige underhold kan afholdes.

d) Moder (fader) og barn skal endelig opfylde visse personlige betingelser. Moderen (faderen) el. barnet skal således have dansk indfødsret el. være ligestillet med en indfødt. Moderen (faderen) skal have fast bopæl og barnet hovedhjemsted her, og moderen (faderen) må ikke samleve med faderen el. den bidragspligtige til barnet (moderen). Foruden underholdsbidraget vil også de særlige bidrag til barnets dåb, skoleundervisning, konfirmation, faglige uddannelse, sygdom og begravelse samt bidrag til moderens barselfærd og til hendes underhold 2 mdr. før og 1 md. efter nedkomsten kunne forskudsvis udbetales. Det offentlige udlægger bidraget forskudsvis for den bidragsskyldige og indkræver derefter bidraget hos den bidragsskyldige og har samme inddrivelsesmidler til rådighed som moderen. Forudsætningen for det offentliges medvirken er altid, at overøvrighedsresolution el. godkendt forlig foreligger.

Imidlertid kan der hengå flere mdr., før en resolution kan udstedes, navnlig hvor faderen til barnet er forsvundet, benægter faderskab o. lign. Barnet kan da være født, og moderen stå uden mulighed for at fremskaffe de nødvendige midler. Her træder mødrehjælpsinstitutionerne (s. d.) til og giver udlæg på forventede bidrag fra kommunen. Mødrehjælpsinstitutionerne indtræder derefter i moderens ret til underholdsbidrag, såfremt betingelserne for udbetaling var opfyldt på tidspunktet for udlægget. Evt. tab ved disse udlæg dækkes i henh. til mødrehjælpslovens regler med halvdelen af stat og halvdelen af kommunen.

Forskudsvis udbetaling af bidrag har ingen retsvirkninger for modtageren, men for

den bidragsskyldige betragtes bidraget som kommunehjælp, når kommunen forgæves har foretaget udpantning for det udlagte beløb og medfører tab af valgret og valgbarhed for den del af gælden, for hvilken der er dekreteret afsoning. Anmodning om forskudsvis udbetaling rettes normalt til det sociale udvalg i den kommune, hvor den, der kan kræve bidraget udbetalt, har fast bopæl. Bidraget udbetales normalt forud for 1/2 år ad gangen, men kommunen kan af hensyn til barnets forsvarlige forsørgelse bestemme, at bidraget udbetales i kvartårlige el. månedlige rater. Børneværnsudvalget kan give den, der får bidraget udbetalt, nærmere pålæg ang. bidragets anvendelse, og efterkommes et sådant pålæg ikke, kan udvalget forlange bidraget udbetalt til sig, for efterhånden at stille det til rådighed for vedk., el. anvende det til gavn for barnet. Endelig skal der føres tilsyn med børn, til hvis forsørgelse, der udbetales bidrag forskudsvis, jfr. Børnetilsyn.

tægter el. formue, berettiget til at få udbetalt såvel faderens som moderens normalbidrag, indtil barnet er 18 år el. gifter sig.

Samme understøttelse tilkommer den, der har taget et adoptivbarn el. et barn født uden for ægteskab til sig, når henh. adoptanterne el. barnets moder og fader (bidragspligtige) er afgåede ved døden.

Endelig kan der på begæring ydes understøttelse svarende til normalbidrag til børn af fraseparerede el. fraskilte forældre, når en af forældrene er afgået ved døden, og der ikke i henh. til privatretlige regler kan fastsættes underholdsbidrag til børnene.

Til børn født uden for ægteskab kan der på begæring ydes lign. understøttelse, såfremt moderen er fritaget for at oplyse, hvem der er fader til barnet, el. når faderskabet til barnet ikke anerkendes el. fastslås el. ingen bliver anset som bidragspligtig til barnet.

Til illustration af omfanget af det offentliges udbetalinger af børnebidrag skal flg. tal anføres:

Forskudsvis udredede underholdsbidrag til børn i året 1949—50 (hele landet)

	Antal børn, til hvilke der forskudsvis af det offentlige er udbetalt bidrag	De af det offentlige udbetalte beløb 1000 kr.	Indbetalte beløb fra bidragspligtige 1000 kr.	Indbetalt i pct. af udbetalt
Til børn udenfor ægteskab	32.002	13.017	6.305	48,4
Til børn i ægteskab	29.269	11.931	5.237	43,9

Endvidere har det offentlige udbetalt bidrag til børn af 8292 enker, 1365 enkemænd og til 713 forældreløse børn.

2) *Bidrag til enkers og enkemænds børn og til forældreløse.*

De foranførte bestemmelser finder ikke anvendelse, når der er tale om forsørgelse af en enkes børn, idet der normalt ikke foreligger forpligtelse for en anden person til at betale bidrag til enkebørns forsørgelse. Men da enker ofte har vanskeligt ved at underholde og opdrage deres børn, har den danske lovgivning siden 1913 givet enker ret til — når de er ubemidlede — at få et årligt bidrag til hjælp til børnenes forsørgelse, og der var en adgang til at yde enkemænd lign. hjælp i særlige tilfælde. Efter den nugældende lovgivning er hovedreglerne for ydelse af bidrag til børn af enker el. enkemænd de samme som for forskudsvis udbetaling af bidrag. Enken og enkemanden skal opfylde de ovenfor nævnte betingelser med hensyn til indtægt, personlige forhold m. v. Bidraget svarer til normalbidraget, og det udbetales af kommunen kvartalsvis forud, medmindre det af hensyn til barnet bestemmes, at bidraget skal udbetales månedsvis. Bidraget udbetales, indtil barnet er 18 år el. gifter sig.

Den, der har taget et forældreløst barn til sig, er, såfremt barnet har dansk indfødsret el. er ligestillet med en indfødt, har hovedhjemsted her i landet og ikke har indtil hvilke der af det offentlige forskudsvis udbetales underholdsbidrag, udgør godt 1/3 af samtlige børn, der er født udenfor ægteskab. For de resterende 2/3's vedk. er faderen formentlig i mange tilfælde blevet gift med barnets moder og i nogle tilfælde betales bidraget direkte til moderen af den bidragspligtige. Det må herved erindres, at forskudsvis udbetaling ikke sker til børn, der er anbragt i åndssvageanstalter, blindehjem o. lign. for statens regning, og at en del af børnene inden det 18. år kan tjene til eget underhold, i hvilket tilfælde forskudsvis udbetaling ikke finder sted.

Antallet af børn født udenfor ægteskab,

Litteratur: Lov om offentlig Forsorg. Danmarks sociale Lovgivning.

V. S.

Børnebogsudvalg og Børne- og Skolebiblioteksudvalg. Danmarks Biblioteksforening har nedsat 1) et børnebogsudvalg, der har til formål at anmelde de udkomne børne- og ungdomsbøger i »Bogens Verden« og foretage et udvalg til en årsliste samt udgive et børne- og ungdomskatalog hvert 3. år. 2) et børne- og skolebiblioteksudvalg, der arrangerer møder til drøftelse af de for børne- og skolebibliotekarer fælles problemer. Det af Danmarks Biblioteksforening udgivne tidsskrift »Bogens Verden« har et særligt afsnit

»Ungdommen«. Årlige oversigter over udvalgenes sammensætning og virksomhed findes i den af Danmarks Biblioteksforening udgivne biblioteksårbog. C. M.

Børnebøger. *Historisk oversigt.* Det var Jean Jacques Rousseaus pædagogiske idéer, der indirekte gav stødet til en speciel børnelitteratur. Påvirkningen kom også til Danmark, hvor »Den danske Skolemester« udkom 1766 efter fransk mønster.

Forfatteren til »Den danske Skolemester« var lærer, og indholdet bestod af en række moralske samtaler mellem lærer og elev samt lidt dansk-norsk geografi og historie.

Iøvrigt fik Danmark sin største påvirkning fra Tyskland i denne periode. Mest kendt er skolemanden J. H. Campes bearbejdelse af Defoes »Robinson Crusoe«. Defoes verdensberømte roman blev oprindelig skrevet for voksne 1719. Campes »Robinson der Jüngere«, der udkom i Tyskland 1779—80 (i Danmark 1784—85) har kun motivet tilfælles med Defoes udødelige værk. Selve handlingen byggede han op efter sine pædagogiske idéer og fortalte den i et enkelt barnligt sprog, der dog intet har med kunst at gøre.

I oplysningstiden eksisterede eventyr, sagn og børnerim kun i mundtlig overlevering. Det blev romantikken, der drog disse skatte frem i lyset. Verdenskendt er de tyske brødre Grimms »Kinder- und Hausmärchen« 1812, hvoraf Molbech oversatte 6 til sin danske læsebog, som han udgav 1832.

Det blev H. C. Andersen, der indledte vor egen originale danske børnelitteratur med sine »Eventyr, fortalte for Børn«. Samlingen udkom 1835 og indeholdt »Fyrtøjet«, »Lille Claus og store Claus«, »Den lille Idas Blomster« og »Prinsessen på Ærten«. Eventyrene var illustrerede af Vilh. Pedersen. H. C. Andersen »gengav den mundtlige fortællings livligere og mindre ordnede foredrag«, som en samtidig kritiker sagde. Al dansk børnelitteratur står i gæld til denne børnenes første store digter.

I denne periode udkom desuden Vilh. Kaalunds »Fabler for Børn« 1844, illustreret af Th. Lundbye; både vers og tegninger udstråler lune og kærlighed til dyr; endv. kom Chr. Winthers »Morskabsbog for Børn« 1850 og Chr. Richardts »Billedtekster, gamle og nye« 1879, der indeholder en lille perle som »Når jeg bliver stor«.

Skolemanden Johan Krohn interesserede sig særlig for de gamle børnerim. 1882 og 1884 udgav han to bind »Børnerim« med illustrationer af Frants Henningsen. Ham skylder vi også »Peters Jul« 1866 og »Fortællinger for Børn« 1872. Krohn var stærkt påvirket af H. C. Andersen, men i modsætning til denne virker Krohn nu temmelig forældet. Også Louis Moe interesserede sig for børnerim: »Rim og Remser« 1894.

Alle de første danske børne-digtere skrev imidlertid for mindre børn. I England havde de større drenge derimod fået deres egen digter i kaptajn Marryat, hvis første berømte Robinsonade »Styrmand Flink« udkom 1841. Senere fulgte den ene søfortælling efter den anden. Nogle år efter, 1856, udgav »en gammel Dreng« (Hughes) den første kostskolefortælling »Tom Browns Skoledage«.

Amerika har æren af at have indledet pigelitteraturen. Mest kendt blev forfatterinden Louisa M. Alcott med sine ungpigebøger »Pigebørn« med fortsættelser; den første udkom 1868.

Både de engelske og amerikanske bøger blev oversat og satte deres spor i dansk børnelitteratur.

Omkr. århundredskiftet begynder de originale danske drenge- og pigebøger at komme. Foregangsmand på dette område blev læreren Niels K. Kristensen, der også gjorde sit navn kendt ved udgivelsen af børneblade og oprettelsen af børnebogssamlinger.

Niels K. Kristensens bøger kan deles i to hoved-genrer: De almindelige drengefortællinger, hvoraf flere behandler samfundsforhold, og de historiske fortællinger, der næsten alle fortæller om vore slesvigske krige. Debutbogen »En Dreng fra 64« udkom 1899. 1901 udgav Walter Christmas »Peder Most«, der blev den første i en serie søfortællinger, hvis tre første bind er velskrevne og har atmosfære til trods for heltens meget spændende oplevelser.

I spidsen for pigebogsforfatterne står Bertha Holst, hvis første børnebog »Tvillingerne« udkom 1908 og indledte den lange række af psykologiske børneskildringer, som både børn og voksne kan have glæde af at læse. Desuden har Bertha Holst skrevet flere udmærkede ungpigebøger.

Af senere forfattere kan nævnes Inger Bentzon (sunde og jævne skildringer af børns og unges daglige liv), Marius Dahlsgaard (realistiske søfortællinger, fortællinger bygget over Danmarkshistorien og psykologiske skildringer af vanskelige drenge), Torry Gredsted (naturfolk og deres møde med civilisationen skildret med virkelig indlevelsesevne), A. Chr. Westergaard (småbørnsbøger, realistiske fortællinger om fiskerlivet ved Vesterhavet og endelig virkelighedstro skildringer fra Den 1. Verdenskrig), Estrid Ott (småbørnsbøger, ungpigebøger og rejseskildringer), Ellen Duurloo (psykologiske skildringer af vanskelige børn el. børn, der lever under specielle forhold), Karin Michaelis (Bibi-bøgerne, der er meget særprægede og fantasifulde) og endelig Maria Andersen (miljøskildringer fra Kbh. ca. 1870).

Bortset fra billedbøgerne (s. d.) er der desværre ikke på børnelitteraturens område sket nogen væsenlig fornyelse de sidste 10—12 år.

Psykologisk oversigt. Psykologisk kan man dele b. i flere grupper efter alderstrin.

Gruppe 1. c. 3—c. 7 år. Så længe barnet er ganske lille, er det helt afhængigt af voksnes valg. På dette alderstrin interesserer barnet sig for billedbøger, rim og remser. Det føler en ubevidst glæde ved rytmen i rimene og remserne. Selve illustrationerne opfatter det helt lille barn kun brudstykkevis. (S. Billedbøger).

I denne periode af barnets liv kan det også lide at høre enkle fortællinger om andre børn el. om dyr. Særlig elsket er bøger om legetøjsdyr, der er blevet levende. Dyrenes liv afspejler den nære verden, børnene selv lever i, og den lille dreng el. pige, der ejer dem, repræsenterer faderen el. moderen (Estrid Ott: Bimbi-bøgerne og A. A. Milne: Peter Plys).

Gruppe 2. c. 5—c. 10 år. Eventyr-alderen (efter den tyske psykolog Charlotte Bühler). Alderstrinene må naturligvis anvendes med varsomhed. De kan variere fra barn til barn og er bl. a. afhængige af intelligens og miljø. I denne periode stiger interessen for eventyr, indtil den når sin kulmination, der som oftest kommer senere for pigerne end for drengene. Efter kulminationen føler børnene ofte en vis foragt for eventyr, som kan holde sig helt op i den voksne alder. Folkeeventyrene er de lettest tilgængelige (Grimms eventyr ved Carl Ewald, Grundtvig: Danske Folkeeventyr, Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeeventyr; 1001 Nat), idéeventyrene bliver derimod først rigtig gouteret i slutningen af perioden (H. C. Andersen, Kipling og Ewald).

Når børnene i denne alder holder så meget af eventyret, skyldes det, at eventyret svarer til børnenes udviklingstrin. De mindre børns kritiske sans er endnu svag, til gengæld er deres fantasi meget stærk. Eventyret kommer fantasien i møde uden en stadig korrigeren fra virkelighedens side. Desuden er de fleste eventyr let forståelige. Handlingen er enkel og dramatisk, og gentagelserne letter tilegnelsen. Den lykkelige slutning tilfredsstiller børnenes retfærdighedssans.

I 7-års alderen kommer børnene imidlertid i skole, og her præsenteres de for bøgerne på en ny måde: De skal selv arbejde med stoffet. Dette kræver, at bøgerne læseteknisk er ganske anderledes indrettede end de bøger, de voksne læser og eventuelt forklarer for dem. Skal barnet klare bogen på egen hånd, må sætningsbygningen og ordvalget være meget enkle, linierne ikke mere end 10—11 cm, og der skal være passende mellemrum imellem dem. Illustrationerne skal være så nær op ad indholdet som muligt. Mange bøger, der indholdsmæssigt er beregnet på et yngre læsetrin, tilfredsstiller disse krav, og selve tilegnelsen af læsefærdigheden volder børnene stor intellektuel glæde (Helen Bannerman: Lille sorte Sambo; Jens Sigsgaard og Arne Ungermann: Palle alene i Verden; Helga Mollerup og R. Storm Petersen: Skal vi læse et Eventyr?).

I eventyralderen læser barnet ikke megen faglitteratur, men det holder af at se billeder i store illustrerede værker, der handler om dyr el. teknik.

Gruppe 3. Robinson-alderen (efter Charlotte Bühler). Ved 10-års alderen er de tekniske vanskeligheder i reglen overvundet, og barnet går ind i sin største læseperiode. Den 10-12-åriges helt oplever eventyrlige ting i fremmede lande el. ude i naturen (Robinson Crusoe — Walter Christmas: Peder Most-bøgerne samt de fleste af Torry Gredsteds bøger). Barnets kritiske sans vågner. Fantasien beskæftiger sig ikke mere med feer, der udløser dets ønskedrøm. I stedet går kraften over på helten, den person, barnet identificerer sig med.

Den krigeriske indstilling er ofte stærk i denne periode. Ligesom drengene ser op til den dreng i klassen, der er den stærkeste i kamplege og på sportspladsen, således skal bogens helt også være fysisk stærkere end alle andre. Sin overlegenhed viser han ved at besejre sine fjender ved legemlige færdigheder (Pyle: Robin Hood og Carit Etlar: Gøngehøvdingen).

I 10—12-års alderen begynder kønnet at gøre sig gældende. Mange piger læser endnu drengebøger, men en del går deres egne veje. De søger det nære og følelsesbetonede (Johanne Spyri: Heidi og Bertha Holst: Tvillingerne). Det er ikke den fysiske styrke, pigerne ser op til. De tiltales af heltindens kærlige sindelag el. hendes sunde retfærdighedssans (Marie Andersen: Tudemarie og Barbra Ring: Fjeldmus). I næsten alle deres yndlingsbøger søger deres moderlige instinkter udløsning.

I denne periode begynder drengene så småt at læse fagbøger, der er dramatisk fortalt, men samtidig giver en saglig skildring. Både drenge og piger er interesseret i mytologi og lette rejsebeskrivelser; pigerne holder dog mest af, at bogen samtidig skildrer familieliv. Begge køn er meget interesseret i at spille komedie; det giver dem udløsning for deres fantasi og handlekraft.

Gruppe 4. 12—14 år. Denne periode kan kaldes helteperioden. Allerede ved 12 års alderen kulminerer læselysten. Hvis barnet går i mellemskolen, er det optaget af sine lektier eller af det praktiske livs mange foreteelser. Selvstændighedstrangen vågner, kritikken bliver meget stærk, ofte ubalanceret, da barnet endnu ikke har erfaring nok til at skelne. Påvirkningen til god læsning sker lettest indirekte. Derfor er det af stor betydning, hvilke bøger det får i hænde. Både drenges og pigers dagdrømme er ofte stærke, men de er meget forskellige i indhold, selv om begge parter identificerer sig med »helten«.

Drengenes helt er udadvendt. Han sejrer ikke mere alene i kraft af sin fysiske styrke, nu bruger han også sit snilde og sit mod. Sceneriet omkring helten og emnet er blevet

mere realistisk; helten vinder sine laurbær på sportspladsen, i krige (f. eks. besættelsestiden) el. omgivet af den moderne teknik.

Faglig set er drengen interesseret i mange forskellige emner. Tekniske bøger har vel nok hans specielle bevågenhed, men han dyrker også rejseskildringer, biografier og bøger, der behandler kemiske og fysiske forsøg el. andre eksperimenter. Har han en hobby, koncentrerer han sig ofte om den.

Pigerne er i reglen endnu større dagdrømmere end drengene, men deres fantasier er indadvendte. De er meget følelsesbetonede og holder af at læse om heltinder, der kæmper sig igennem en masse ondt. De mest udviklede af dem er allerede interesserede i kærlighedshistorier og bøger, der skildrer unge piger i forskellige erhverv.

Pigerne er i reglen meget lidt interesseret i faglitteratur, men de læser dog med glæde fagbøger, der har de samme elementer i sig som deres yndlinge blandt romanerne f. eks. biografier om kvinder (Florence Nightingale og Madame Curie).

Gruppe 5. Overgangsalderen. Omkr. 14—16 år sætter overgangsalderen ind. Pigernes begynder som bekendt før drengenes. De unges læsning er præget af ustabilitet og manglende dømmekraft. Deres tanker og følelser er så overvældende, at de ganske kritikløst søger næring, hvor den er at finde. Enhver form for simili-litteratur og kulørte hæfter har frit spil, fordi forfatterne her bevidst udnytter de unges ønskedrømme samtidig med, at de lader, som om de giver et billede af det virkelige liv.

Valget af litteratur er også præget af de unges mærkelige blanding af et barns og en voksens psyke. En pige læser f. eks. Bertha Holst »Bitten« og M. Andersen Nexø »Ditte Menneskebarn« med lige stor interesse; en dreng læser Gunnar Jørgensens »Flemming« og Aage Krarup Nielsens »Helvedet hinsides Havet« som noget ganske naturligt. Det bliver pædagogens sag at hjælpe de unge til efterhånden at finde en linie. Nogle unge bliver hængende ved børnelitteraturen i mange år, enten fordi de ikke kan komme længere i deres udvikling el. p. g. a. åndelig dovenskab. De sidste kan vækkes ved diskussioner, højtlæsning o. lign.

I 14—16 års alderen skilles kønnenes interesser mer og mer. De unge piger begynder at interessere sig for den virkelige litteratur, mens drengene dyrker deres interesser ved hjælp af alle slags fagbøger. Blandt romanerne holder de ganske unge mænd meget af de »hårdkogte« (Steinbeck), kynismen, der blufærdigt dækker over et stærkt følelsesliv. De unge kvinder holder derimod af romaner, der er direkte følelsesbetonede og skildrer kvinder, der elsker og er udholdende og tapre i deres kærlighed (M. Andersen Nexø: Ditte Menneskebarn og Sally Salminen: Katrina).

Fra 16-års alderen kan man ikke længere generalisere.

Litteratur: May Hill Arbutnoth: Children and books, 1947. Barn og bøker. Av en arbeidsgruppe, 1938. Greta Bolin og Eva v. Zweibergk: Barn och Böker, 1948. Karl Bruhn: Från prinsessan Snövit till kavaljererna på Ekeby, 1944. Charlotte Bühler: Das Märchen und die Phantasie des Kindes, 1918. Rikka Deinboll: Folkskolebarnas leseinteresse (i Norsk Pedag. Tidsskr. s. 129 ff), 1942. Rasmus Hansen, Torben Gregersen og Frede G. Jensen: Undersøgelser af 186 frilæsningsbøger med henblik på en vurdering af deres læsesværhed, 1950. P. Hazard: Books, children and men. The Horn Book, 1947. L. Hunø: Børns Fritidslæsning (Foreningen for eksperimental Pædagogik. Årbog 1918). Lorentz Larsson: Ungdom läser, 1947. Gurli Lindler: Våra barns fria läsning, 1916. Helga Mollerup: Børns Yndlingsbøger, 1947. Inger Simonsen: Den danske Børnebog i det 19. Aarh., 1942. Jo Tenfjord: Barn og lesning, 1947. Lewis M. Terman and Margaret Lima: Children's reading, 1935. Dorothy M. Neal White: About books for children, 1949. Chr. Winther: Børn og bøger, 1946. H. M.

Børnedomstole. Ved en b. tænkes i almindelighed på en egentlig domstol, beklædt af en juridisk uddannet dommer, hos hvem man samler alle sager vedr. forbrydelser begået af børn og unge, og som tillige afgør spørgsmålet om straf el. straffrihed; endv. bestemmer dommeren, hvilke opdragelsesforanstaltninger der evt. skal gennemføres i stedet for straf. Til domstolen er knyttet et antal medhjælpere, der foretager undersøgelser i marken, og som i almindelighed, når dommeren har truffet sin afgørelse, fører det fornødne tilsyn med barnet.

Den første b. blev indført i staten Illinois i 1899, og b. er senere overført til Europa, hvor en række lande har opr. b. med forskellige mindre variationer.

Her i landet har vi i modsætning til den førnævnte ordning en skarp adskillelse mellem de retshåndhævende myndigheders område på den ene side og børneforsorgens på den anden side. De retshåndhævende myndigheder, i denne forbindelse politi og anklagemyndighed, varetager forbrydelsens opklaring og afgør, for så vidt den unge er over kriminel lavalder, om tiltale skal finde sted, el. tiltale skal frafaldes. Frafaldes tiltale mod børneforsorg, hvilket er det almindeligste for unge under 18 år, afgør vedk. børneværnsudvalg derefter ganske selvstændigt, hvilken form for børneforsorg der skal gennemføres, og hvilken anbringelsesmåde der bør anvendes.

Der har nu og da her i landet fra forskellig side været rejst krav om »b.«, men det, man herved navnlig har tænkt på, har været en ændring af selve børneværnsudvalgets sammensætning.

Ang. børneværnet og dets opgaver her i landet, s. Børneværn. O. G.

Litteratur: Miriam Van Waters (redaktion): Juvenile Delinquency and Juvenile Courts (Encyclopedia of the social Sciences, vol. VIII), 1937. Gilbert Cosulich: Juvenile Court Laws of The United States, 1939, (National Probation Association, 1939). William Kvaraceus: Juvenile Delinquency and the Courts, 1945. Donald Taft: Criminology, a cultured Interpretation, 1950, (kap. 33 The Juvenile Court and related movements). H. H. Lou: Juvenile Courts in the United States, 1927, kap. 1. Red.

Børnedødelighed. Ved b. tænkes i almindelighed på dødsfald blandt spæde børn i deres første leveår, *spædbørnsdødeligheden*. Denne beregnes som forholdet mellem børn døde under 1 år og antallet af levendefødte børn fra samme kalenderår. Tallet angives sædvanligvis i procent.

Spædbørnsdødeligheden benyttes ofte som udtryk for et lands hygiejniske forhold og hele sundhedsmæssige niveau. Den er i løbet af det sidste halve hundrede år faldet betydeligt i de fleste civiliserede lande samtidig med fødselshyppighedens og dødelighedens aftagen, jfr. for Danmarks vedk. nedenstående kurve. Denne viser, hvorledes dødeligheden i 1949 er nået ned til 3,4 pct., det laveste tal, der hidtil er konstateret her i landet. Sammenlignet med forskellige andre lande indtager Danmark ikke den allerbedste plads, men tilhører dog (i 1949) de lande, der har en lav b. Gunstigere end Danmark står Sverige, Norge, Holland og U. S. A., medens Schweiz og England står omtrent som Danmark. Herefter kommer Finland, Frankrig, Belgien, Østrig og Italien, medens de fleste af de øvrige øst- og sydeuropæiske lande har en b. på over 10 pct.

I årene 1920—30 syntes spædbørnsdødeligheden i Danmark at være stagneret, idet den år efter år stod så højt som på c. 8 pct. For at søge denne i forhold til andre lande alt for høje b. nedbragt indførtes ved en lov i 1937 sundhedsplejerskeinstitutionen, ved hvilken der ansattes sundhedsplejersker til at føre tilsyn med de spæde børn.

For c. halvdelen af de spædbørn, der dør hvert år, indtræder døden allerede i første levemåned. Aldersfordelingen for spæde børn, der døde i femåret 1941—45 (gnsntl. årlig 4070) var således: i 1. levedøgn døde 18 pct., i resten af 1. leveuge 20, i resten af 1. levemåned 11 pct. I 2.—6. levemåned døde 33 pct. og i sidste halve leveår resten, 18 pct.

Det er således den første måned, der er farligst at gennemleve for et nyfødt barn, hvilket skyldes, at mange børn fødes med fejl og svagheder, så at de ikke er levedygtige. Betragter man de sygdomme, der rammer de spæde børn indenfor deres første leveår, falder c. halvdelen af sygdommene på denne gruppe medfødte fejl. Den næste store sygdomsgruppe er lungebetændelsen, der her i landet er skyld i c. en femtedel af alle dødsfald bl. spædbørn; denne sygdom rammer fortrinsvis børn i sidste halvdel af 1. leveår. De smitsomme sygdomme, der tidligere forårsagede mange spæde børns død, er i de sidste årtier aftaget stærkt og spiller nu kun en ganske ringe rolle. Farligst er kolerinen, hvis betydning imidlertid nu i sammenligning med tidligere år er aftaget stærkt. Af de s.k. børnesygdomme: Kighoste, difteri, mæslinger, skarlagensfeber m. m. er kighosten den farligste for de spæde børn, men spiller talmæssigt en yderst ringe rolle sammenlignet med de medfødte svagheder og lungebetændelsen. — B. er i almindelighed lidt større for drenge end for piger.

Spørgsmålet om spædbørnsdødelighedens størrelse er delvis afhængig af den almindelige fødselshyppighed. Risikoen for, at et barn dør i sit første leveår, står i forbindelse med, hvor mange søskende det har, el. med det statistiske udtryk, barnets fødselsnummer. Undersøgelserne af fødselsnummerets betydning for barnets levedygtighed har kunnet gøres i Danmark siden 1931, fra hvilket år spørgsmål om antal tidligere svangerskaber har været anført såvel

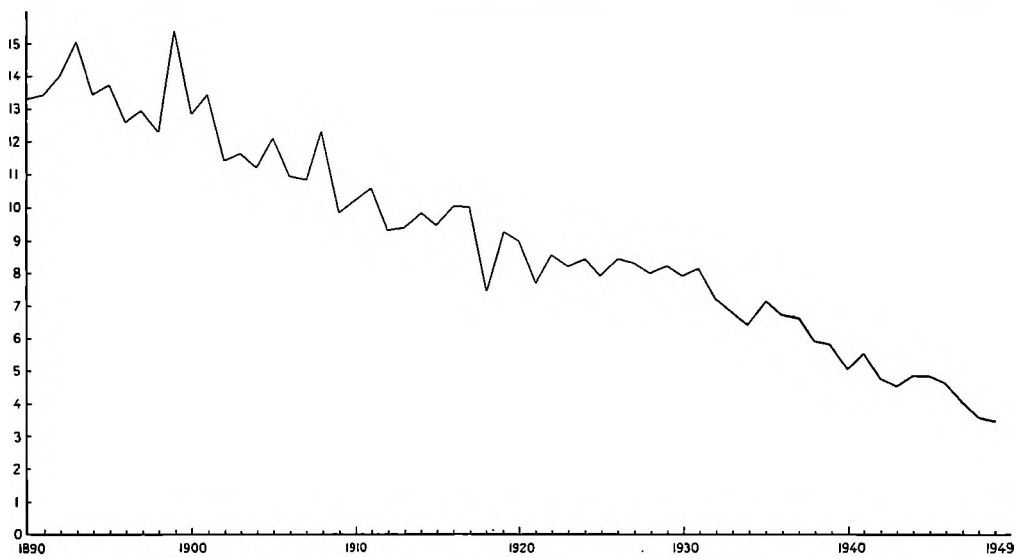

Spædbørnsdødeligheden i Danmark 1890—1949. Døde i 1. leveår pr. 100 levendefødte.

Dødsårsager for spædbørn 1921—49.

	1949		1941—45 gns. årlig		1931—40 gns. årlig		1921—30 gns. årlig	
	ialt	pr. 1000 levendefødte	ialt	pr. 1000 levendefødte	ialt	pr. 1000 levendefødte	ialt	pr. 1000 levendefødte
Spædbørnssygdomme	1640	20,5	2143	25,5	1869	28,2	1841	25,9
Mæslinger	4	0,1	16	0,2	25	0,4	55	0,8
Kighoste	111	1,4	98	1,2	141	2,1	232	3,3
Influenza	21	0,3	28	0,3	83	1,3	103	1,4
Difteri	1	0,01	19	0,2	3	0,1	16	0,2
Tuberkulose	7	0,1	19	0,2	40	0,6	75	1,1
Syfilis	5	0,1	9	0,1	8	0,1	36	0,5
Andre infektionssygdomme	60	0,7	120	1,4	162	2,4	190	2,6
Kolerine	99	1,2	282	3,3	346	5,2	569	8,0
Rakitis	17	0,2	25	0,3	42	0,6	25	0,3
Sygdomme i nervesystemet og sanseorganerne	60	0,7	97	1,2	109	1,6	276	3,9
Lungebetændelse	505	6,3	822	9,8	1064	16,1	1530	21,5
Kvælning	51	0,6	42	0,5	28	0,4	44	0,6
Andre ulykkestilfælde	5	0,1	15	0,2	11	0,2	14	0,2
Pludselig og anden død af ukendt årsag	53	0,7	128	1,5	166	2,5	384	5,4
Alle andre dødsårsager	119	1,5	207	2,5	242	3,7	421	5,9
Ialt	2758	34,5	4070	48,4	4339	65,5	5811	81,6

på fødselsanmeldelser som på dødsattester. Undersøgelser på basis af disse oplysninger viser flg.: (jfr. hosstående kurve). Dødeligheden er lavest for fødsel nr. 2, medens de førstefødte overalt ligger lidt højere. Efter den anden—tredje fødsel stiger b. for hver flg. fødsel og er, når man kommer op på fødsel nr. 9 og derover, dobbelt så stor som for nr. 2.

Tallene viser endv., som man kunne vente, højere b. for børn født udenfor ægteskab. Når man for disse sidste ikke har medtaget de højere fødselsnumre, er det fordi tallene er så små, at der ikke lader sig udlede sikre slutninger af dem. Endv. er børn født udenfor ægteskab med højere fødselsnummer for en stor del børn af enker og fraskilte, hvis øvrige børn kan være født i ægteskab. En beregning over, hvor stor en rolle fødselsnummeret spiller for spædbørnsdødeligheden, viser, at af nedgangen i spædbørnsdødeligheden i tiåret 1931—40 skyldes c. 1/4 den aftagende fødselshyppighed, idet dette forhold er udtryk for et færre antal børn i de enkelte familier. Den stærke stigning i b. fra fødsel nr. 3 til børn med højere fødselsnummer må for størstedelen antages at skyldes andre end rent biologiske årsager, først og fremmest at børnerige familier almindeligvis overvejende findes blandt de lave indkomstgrupper, hvor vanskelighederne ved at give børnene den rette pleje ikke tillader de pågældende familier at få tilstrækkelig del i de hygiejniske fremskridt. Derimod må de førstefødtes overdødelighed i forhold til nr. 2 og delvis nr. 3 antages at skyldes de større fysiske vanskeligheder ved en førstefødsel. Ligeledes foregår det første svangerskab ofte under uroligere og mindre betryggende forhold end de flg., idet c. 40 pct. af de førstefødte børn fødes indenfor ægteskabets første 9 mdr.

Som nævnt er b. blandt børn født udenfor ægteskab højere end hos ægtefødte børn,

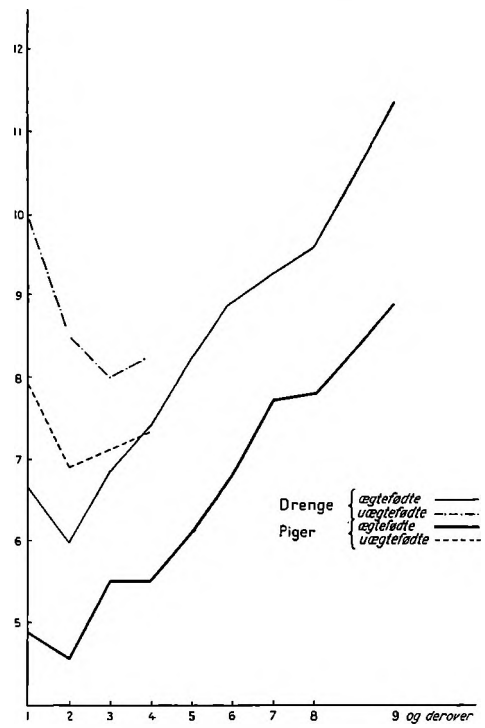

Spædbørnsdødelighed efter fødselsnummer. Tiåret 1931—40.

jfr. fig. 2. Forskellen, der i de senere år har været c. 60 pct., har ikke ændret sig væsentligt med den aftagende spædbørnsdødelighed.

Dødeligheden hos større børn beregnes ligesom dødeligheden i de ældre befolkningsklasser i forhold til antallet af personer i den pågældende aldersklasse. Hos børn i alderen 1—4 år er den allerede be-

tydelig lavere end hos de spæde børn, hvorefter den aftager med stigende alder indtil 11—12 års alderen, hvor dødeligheden når sit absolut laveste punkt. Herefter stiger tallene gennem den resterende del af menneskets levetid.

For børn i alderen 1—4 år er dødeligheden lidt større hos drenge end hos piger, ligesom det var tilfældet hos de spæde børn.

Litteratur: Medicinalberetning for Kongeriget Danmark. Udg. af Sundhedsstyrelsen. Forskellige årg. af: Dødsårsagerne i Kongeriget Danmark. Udg. af Sundhedsstyrelsen, af: Danmarks statistik: Statistisk årbog. Udg. af Det statistiske Departement. Ugeskrift for Læger, 105, 1234, 1943. Meddelelser fra Sundhedsstyrelsen: Spædbørnsdødeligheden efter Fødselsnummer.

M. L.

Børneforsikring, s. Livsforsikring og Ulykkesforsikring.

Børneforsorg (d. s. s. *børneværn),* den ved lov af 14. apr. 1905 indførte og ved lov af 20. maj 1933 nyordnede forsorg for forsømte og vanskelige børn. Betegn. børneværn og børneforsorg bruges i flæng også indenfor loven. Om de enkelte børneforsorgs- resp. børneværnsspørgsmål se artiklerne Børneforsorg .... samt Børneværn ...., desuden artiklerne: Anmeldelse til børneværn, Bidragspålæg vedr. børneværnsbørn, Børnedomstole, Børnetilsyn, Efterværn, Fjernelse af børn fra hjemmet samt anbringelse af børn udenfor hjemmet, Forsørgelse af børn udenfor hjemmet, Forældremyndigheden over børn under børneværn, Københavns børneværn, Læge- og tandlægetilsyn med børn under forebyggende børneværn, Særforsorg for børn under b.; Tavshedspligt indenfor b.; Tilsynsværge.

Børneforsorg. Forsorgsforlængelse og ophør. 1) *Forsorgsforlængelse.* Såvel forebyggende børneforsorg som b. med anbringelse udenfor hjemmet (s. Fjernelse af børn fra hjemmet samt anbringelse af børn udenfor hjemmet) bør aldrig opretholdes længere end nødvendigt, og spørgsmålet om forsorgens ophør bør — om ikke før så i hvert fald tages op ved barnets 18. år. Udover dette tidspunkt kan forsorgen forlænges, såfremt særlige forhold taler derfor i det enkelte tilfælde, og forsorgen kan — om fornødent — fortsættes til det 21. år.

Forsåvidt angår forebyggende børneforsorg kan det stedlige børneværnsudvalg beslutte forsorgens fortsættelse, både hvor det drejer sig om tilsynsværge og om pålæg for et nærmere bestemt tidsrum, og den af børneværnsudvalget trufne beslutning skal godkendes af påg. amt, for Kbh.s og Frederiksbergs vedk. af arbejds- og socialmin.

Drejer det sig om børn anbragt under børneforsorg udenfor hjemmet, kan tilsvarende beslutning træffes af det børneværnsudvalg, som har forsorgen, men til gyldigheden kræves i disse tilfælde godkendelse af landsnævnet for børneforsorg.

Beslutningen skal i begge grupper af tilfælde træffes i møde af børneværnsudvalget inden den dag, barnet fylder 18 år; derimod behøver overinstansens godkendelse ikke at foreligge inden nævnte tidspunkt. Forældrene skal indkaldes for børneværnsudvalget, inden beslutning træffes (s. Børneværnsudvalget). Der er intet til hinder for, at børneværnsudvalget, når forsorg skønnes påkrævet for et længere tidsrum, træffer beslutning evtl. til det 21. år, og denne beslutning kan da danne grundlag for senere indstillinger om yderligere forlængelse, selvom de pågældende myndigheder, som det er sædvane, kun har godkendt forsorgsforlængelse for 1 år. Drejer det sig om forsorg i henh. t. forsorgslovens § 130, stk. 2 (forsørgelse af børn udenfor hjemmet), i hvilket tilfælde forældrene før det 18. år og pågældende selv efter det 18. år nårsomhelst kan bringe forsorgen til ophør, plejer landsnævnet, for i nogen grad at sikre forsorgens gennemførelse, forinden godkendelse af forsorgsforlængelse udover det 18. år gives, at kræve samtykke såvel fra forældrene som fra eleven selv til forsorgens fortsættelse.

Forlængelse af forebyggende børneforsorg har navnlig praktisk betydning i tilfælde, hvor den unge er fritaget for tiltale for strafbare handlinger på vilkår, at han undergives børneforsorg, og at denne udstrækkes udover det 18. år. Forlængelse af forebyggende børneforsorg kan ikke efter det 18. år danne grundlag for senere fjernelse fra hjemmet.

Uanset at personlig myndighed normalt indtræder med det fyldte 18. år, har børneværnsudvalget, når gyldig beslutning om forsorgsforlængelse foreligger, ved forsorg efter lovens § 130 og § 131 fortsat forældremyndigheden og dermed bestemmelsesretten over den pågældende, ligesom de med anbringelsen forbundne udgifter også efter det 18. år kan afholdes af de sædvanlige offentlige kasser.

Forsorgen for børneværnselever, der er el. har været anbragt på ungdomshjem, vedvarer om fornødent til det 21. år, uden at særlig beslutning om forsorgens fortsættelse, som foran omtalt, er påkrævet.

De fleste forsorgsforlængelser for unge anbragt af børneværnet udenfor hjemmet sker for at gennemføre en lære påbegyndt før det 18. år, fordi den unge er fjernet kort før det 18. år og anbragt til iagttagelse på et optagelseshjem, el. fordi påg. er på et frede- el. sinkehjem p. g. a. sen udvikling.

2) *Ophør.* Børneforsorg bør som sagt under 1) ikke opretholdes længere end absolut påkrævet, ligesom man bør gå over til mindre indgribende foranstaltninger, når dette skønnes forsvarligt. Det er en naturlig følge heraf, at spørgsmålet om forsorgens ophør kan tages op nårsomhelst enten på børneværnsudvalgets eget initiativ el. på foranledning af forældre el. andre interesserede. Rejses sagen udefra, bør børneværnsudvalget snarest gør-

ligt tage stilling til spørgsmålet i et møde, medmindre der for nylig er truffet afgørelse i så henseende, og der ikke er fremkommet nye momenter i sagen.

Såvel forebyggende børneforsorg som forsorg for børn anbragt under børneforsorg udenfor hjemmet påregnes efter forsorgsloven normalt at ophøre, når barnet fylder 18 år. Der kræves altså en særlig begrundelse for forsorgens fortsættelse udover dette tidspunkt.

For børn, der er anbragt under børneforsorg udenfor hjemmet i henh. t. forsorgslovens § 130 stk. 1, angiver forsorgslovens § 169 som almindelig anledning til forsorgens ophør, at hensigten med denne skønnes at være nået, el. at der indtræffer forhold, som gør det antageligt, at den vil nås ad anden vej. Hjemgivelsen sker naturligt i almindelighed på prøve med beskikkelse af tilsynsværge, men der kan også knyttes yderligere vilkår til den forsøgsvise hjemgivelse, som f. eks. at eleven skal anbringes i en af det stedlige børneværnsudvalg godkendt plads. Sker hjemgivelse på prøve, opretholdes forsorgen, men den er indtil videre hvilende, hvilket har til følge, at fornyet anbringelse udenfor hjemmet ikke forudsætter sædvanlig fjernelsesbeslutning med dommer; at forsorgen er opretholdt har sin ganske særlige betydning efter det 18. år, idet fjernelsesbeslutning efter § 130, stk. 1, ikke ville kunne træffes efter nævnte tidspunkt.

Børneværnsudvalget kan i almindelighed selvstændigt beslutte udgang af forsorg i henh. t. § 169, således f. eks. uden tilslutning fra en tilsynsværge el. det optagelseshjem, hvor eleven måtte være anbragt; men der bør altid indhentes en udtalelse fra anbringelsesstedet, inden en hjemgivelse besluttes. Er eleven derimod anbragt på et børnehjem, skolehjem, ungdomshjem el. et dermed ligestillet hjem, gennem en anerkendt forening, i en institution for særforsorg el. under tilsyn af denne, kræves efter bestemmelsens 4. stk. tilslutning fra vedkommende forstander el. institution til en hjemgivelse. Dette samtykke skal foreligge klart udtalt, for at hjemgivelse kan ske. Kan samtykke ikke opnås, kan hjemgivelse kun gennemføres, såfremt sagen forelægges landsnævnet for børneforsorg, og landsnævnet giver sin tilslutning. Det børneværnsudvalg el. den institution, som landsnævnets beslutning går imod, kan indanke beslutningen for arbejds- og socialmin., s. børneforsorg, Landsnævnet for. Drejer det sig om en elev, der er udskrevet på prøve i henh. t. forsorgslovens § 149 fra et skole- el. ungdomshjem, udkræves også det foran omhandlede samtykke til en hjemgivelse; hvis derimod endelig udskrivning fra de pågældende hjem har fundet sted, er samtykke overflødig.

Ved en hjemgivelse på prøve, ligesom naturligvis ved en endelig hjemgivelse, overtager de naturlige forældre forsorgen, og udgifter vedrørende eleven vil ikke kunne afholdes som børneværnsudgifter.

Indgåelse af ægteskab medfører, at eleven må udgå af forsorg; derimod bortfalder børneforsorgen ikke, fordi et barn bortadopteres.

Hvis fortsat forsorg skønnes hensigtsløs navnlig i tilfælde, hvor eleven må anses som uopdragelig, kan landsnævnet for børneforsorg i henh. t. forsorgslovens § 170 efter indstilling fra forsorgsudvalget el. det opdragelseshjem, hvor eleven er anbragt, beslutte forsorgens ophør. Denne bestemmelse finder navnlig praktisk anvendelse i tilfælde, hvor eleven idømmes ungdomsfængsel el. anden længere fængselsstraf. Drejer det sig derimod om kortere straffe, kan forsorgens opretholdelse i visse tilfælde være af betydning efter straffens udståelse.

Nægter landsnævnet at godkende en sådan indstilling om udgang af forsorg, kan landsnævnets beslutning indbringes for arbejds- og socialmin.

Er forsorgen etableret i henh. t. forsørgelsesbestemmmelsen i forsorgslovens § 130, stk. 2, der forudsætter tilslutning fra forældremyndighedens naturlige indehaver, el. efter elevens 18. år fra denne selv, skal forsorgen altid ophøre, når begæring herom fremsættes. Skønnes det i det enkelte tilfælde uforsvarligt, at barnet udgår af forsorg, må sagen tages op som egentlig fjernelsessag efter forsorgslovens § 130, stk. 1.

I 1950 blev af fjernede børn 23,0 pct. tilbagegivet hjemmet før det 18. år, 22,7 pct. ved det 18. år og 24,0 over det 18. år efter forsorgsforlængelse. Som uopdragelige udgik efter forsorgslovens § 170 4,8 pct. og ved ægteskabsindgåelse 3,6 pct. O. G.

børneforsorg, Landsnævnet for (tidligere overværgerådet) består af 1) en af kongen udnævnt formand, der opfylder betingelserne for at blive landsdommer, 2) et af arbejds- og socialmin. valgt medlem, 3) to af rigsdagen valgte medlemmer, 4) overinspektøren for børneforsorgen. — De under nr. 2 og 3 nævnte medlemmer vælges for fire år, svarende til den for kommunalbestyrelser gældende valgperiode. — Til vedtagelse af en gyldig beslutning af landsnævnet kræves, at mindst tre medlemmer stemmer derfor. — I modsætning til de kommunale børneværn er landsnævnet for børneforsorg en for hele landet fælles statsinstitution.

L. er først og fremmest appelinstans for visse af børneværnene trufne afgørelser.

Har et børneværn således besluttet et barns fjernelse fra hjemmet, kan denne beslutning af den, der har forældremyndigheden over barnet (for børn født i ægteskab hver af forældrene), el. som faktisk udøver forældremyndigheden, indankes for l. inden 14 dage efter, at forkyndelse af udvalgets beslutning er sket, forsøgt el. frafaldet. — Når en sådan ankesag er forelagt l., kan dette forlange yderligere oplysninger tilveje-

bragt gennem børneværnet el. ved politiets el anden offentlig myndigheds bistand. Klage til l. over børneværnets beslutning hindrer ikke iværksættelse af den besluttede foranstaltning, men l.s formand er beføjet til under særlige omstændigheder at bestemme, at en beslutning ikke må iværksættes, før landsnævnet har taget stilling til sagen.

Dernæst kan den, der har fremsat begæring om, at forsorgen skal ophøre, indanke børneværnets afslag på begæringen for l. For denne art af anke er der ikke fastsat nogen tidsfrist, men fremkommer anken ikke i rimelig forbindelse med et afslag fra vedk. børneværns side, plejer l. at henvise sagen til fornyet behandling hos børneværnet som første instans.

For l. kan endv. indankes de sociale udvalgs afgørelser m. h. t. fastsættelse af bidrag fra de forsørgelsespligtige til børn, der er anbragt udenfor deres hjem under børneforsorg, el. som er henvist til en institution for forebyggende børneværn (s. ang. bidrag Bidragspålæg vedr. børneværnsbørn).

L.s afgørelse i førnævnte tre grupper af tilfælde er endelig; afgørelsen kan altså ikke indbringes for nogen anden administrativ myndighed el. for domstolene.

Ved visse anbringelsesmåder af børneværnselever, bl. a. ved anbringelse på skole- eller ungdomshjem, kan børneværnet kun hjemgive en elev med tilslutning af anbringelsesstedet. Kan denne tilslutning ikke opnås, kan børneværnet kun gennemføre en hjemgivelse, såfremt l. godkender børneværnets beslutning. Den af l. trufne afgørelse kan i visse tilfælde indankes for arbejds- og socialmin. (s. iøvrigt forrige artikel).

L. har endv. beføjelse til, når en henstilling til pågældende børneværn om at anbringe et barn udenfor hjemmet ikke efterkommes, selv at træffe fjernelsesbeslutning, ligesom l.s formand er beføjet til at iværksætte foreløbig anbringelse udenfor hjemmet. Til l.s beslutning om fjernelse kan knyttes beslutning m. h. t. anbringelsesmåden og evt. beslutning om forsorgsforlængelse. De af l. således trufne beslutninger er bindende for børneværnet, men iøvrigt ligger forsorgens udøvelse som i andre tilfælde af fjernelse hos børneværnet. Børneværnet kan inden 14 dage indanke l.s fjernelsesbeslutning for arbejds- og socialmin.; tilsvarende beføjelse har derimod ikke forældrene.

L. afgør, i hvilken udstrækning udgifter kan passere som børneværnsudgifter; l. skal her navnlig være opmærksom på, om en kommune afholder for store udgifter til børneværnsforanstaltninger, og om konkrete udgifter falder udenfor formålet med børneforsorgen. Er der derfor hos et børneværn tvivl om, hvorvidt en udgift kan passere, bør sagen forelægges l., såvidt gørligt inden udgiftens afholdelse. Derimod skal børneværnet ikke have tilslutning fra det sociale udvalg el. anden kommunal myndighed til afholdelse af børneværnsudgifter, men træffer her sin selvstændige afgørelse om udgiftens afholdelse.

Når et børneværn har truffet beslutning om et barns fjernelse fra hjemmet, skal der til l. snarest muligt og senest inden 1 md. efter beslutningen indsendes en særlig foreskrevet skematisk indberetning, for at l. kan påse, at de særlige bestemmelser for børneværnets beslutning er iagttaget, herunder bl. a. de bestemmelser, der er foreskrevet til beskyttelse af forældrenes interesser (s. Børneværnsudvalget). — Senere ændringer i anbringelsesmåden skal ligeledes indberettes.

L.s godkendelse udkræves, for at et børneværns beslutning om forsorgsforlængelse udover det 18. år skal være gyldig, men denne godkendelse behøver ikke at foreligge inden det fyldte 18. år. L. plejer kun at godkende for 1 år ad gangen. (s. Børneforsorg, Forsorgsforlængelse).

L. kan, når det må anses for formålsløst at fortsætte en bestående børneforsorg for en elev, efter indstilling af det børneværn, der har forsorgen, el. forstanderen for det opdragelseshjem, hvor eleven er anbragt, beslutte, at forsorgen skal ophøre. Inden beslutning træffes, skal det overvejes, om eleven muligt bør anbringes på anden måde. Nægter l. at godkende en indstilling om forsorgens ophør, kan sagen af børneværnet el. forstanderen for opdragelseshjemmet indankes for arbejds- og socialmin. (s. Børneforsorg. 2) Ophør sp. 294 ff.).

Til l. er knyttet en særlig revisionsafdl., hvorigennem bl. a. kommunernes børneværnsudgifter underkastes en kritisk revision.

L. har endv. til opgave at vejlede børneværnene såvel m. h. t. forståelsen af børneværnsbestemmelserne som m. h. t. den enkelte sags behandling. Vejledning vedr. egnet opdragelseshjem for fjernede børn gives derimod af overinspektionen for børneforsorgen.

Til l. skal børneværnene i hvert års jan. md. indsende en beretning om virksomheden m. h. t. børns anbringelse udenfor hjemmet. Dette materiale bearbejdes af l. og offentliggøres i en samlet årlig beretning.

Medens alle de forannævnte opgaver har deres hjemmel i forsorgslovens bestemmelser, påhviler der yderligere l. to opgaver med hjemmel i andre love.

I henh. t. lov af 7. maj 1937 om børn udenfor ægteskab indkræves bidragene til børn med flere bidragspligtige gennem l. for børneforsorg. Afkrævningen sker gennem politimesteren, og de indbetalte bidrag indgår i en særlig fond (Bidragsfonden s. d.), der forvaltes af l. De barnet og dets moder tilfaldende bidrag afholdes af fondens midler, såfremt det fornødne er indgået fra de bidragspligtige. Af fondens midler kan l. efter ansøgning i det enkelte tilfælde yde bidrag til barnets dåb, konfirmation, skoleundervisning el. faglige uddannelse; endv. kan bidrag

af l. tilstås til dækning af udgifter ved barnets sygdom og begravelse. Iøvrigt anvendes fondens midler efter arbejds- og socialmin.s nærmere bestemmelse til formål vedr. børneforsorgen i almindelighed.

L. er endelig appelinstans for de afgørelser, som børneværnet træffer i henh. til § 20 i lov af 31. maj 1939 om boligtilsyn og sanering af usunde bydele. O. G.

Børneforsorg: Medarbejderuddannelse. Indtil 1952 fandtes ikke i Danmark nogen egl. uddannelsesskole for det personale, der skal arbejde med opdragelse af børn over den spæde alder i opdragelseshjem, men en vis forberedende undervisning er dog givet på Hindholm højskole ved Fuglebjerg (s. Højskole). For personale til spædbørnshjem og daghjem for spæde børn er i de seneste år tilvejebragt en 3-årig uddannelse til barneplejerske (s. d.). Om udd. af personale til børnehaver og fritidshjem se Børnehaveseminarier, Fröbel-Højskolen og Fröbelseminariet samt Fritidshjemslærer(inde).

Staten yder årligt tilskud til spædbørnsuddannelsen, til udd. på børnehaveseminarier (gn. undervisningsmin.) og til korte instruktionskursus af forskellig art.

I 1920 oprettede Dansk Børnehjemsforening, Foreningen for Skole- og Ungdomshjem og Foreningen for Optagelses- og Iagttagelseshjem et udvalg, der skulle medvirke ved tilrettelæggelse af instruktionskursus af forskellig art for personale ved opdragelseshjem, senere også ved institutioner for forebyggende børneværn, hvortil staten ydede tilskud. Fra 1944 bestod udvalget af hovedstyrelsen for Danske Børnesagsarbejderes sammenslutning, i 1947 nedsatte arbejds- og socialmin. et udvalg til at administrere den på finansloven optagne kursusbevilling. Dette udvalg består af særforsorgsdirektøren som formand og iøvrigt af en repræsentant for sundhedsstyrelsen, Overinspektionen for Børneforsorg, Børnesagens Fællesråd, Landsforeningen Forebyggende Børneværn, Dansk Børnehaveråd og Danske Børnesagsarbejderes sammenslutning. Endv. vælger Foreningen af Statsanerkendte Spædbørnshjem og Landsforeningen for Vuggestuer og Småbørnsstuer i fælleskab et medlem. Ved arbejds- og socialmin.s bek. af 8. marts 1952 er der givet regler om særlig uddannelse af ledere og medarbejdere til opdragelseshjem.

Uddannelsen falder i 2 afsnit. *Grunduddannelsen* meddeles af særlige uddannelsesskoler, som hertil har opnået arbejds- og socialmin.s godkendelse, og indtil videre regnes der med, at denne uddannelse meddeles af Hindholm højskole gnm. et ophold på 5 mdr., der afsluttes med en udtalelse fra skolen. Grundudd. tager sigte på at kvalificere deltagerne til at søge stillinger som medarb. ved alm. børnehjem og optagelseshjem for børn i alderen 2—14 år samt som ledere ved mindre hjem af den nævnte art. Endv. tager den sigte på at danne grundlaget for den videregående uddannelse. Den nævnte bek. giver nærmere regler om betingelser for optagelse, om undervisningen og om muligheden for tilskud til fri vikar under uddannelsen.

Den *videregående uddannelse* tager sigte på at uddanne ledere til større alm. børnehjem og optagelseshjem samt ledere og medarbejdere ved iagttagelseshjem og opdragelseshjem for vanskelige og svagt begavede børn og unge. Uddannelsen meddeles i løbet af 7 mdr. på Den Sociale Skole, se iøvr. Sociale Skole, Den. O. Skj.

børneforsorgen, Overinspektionen for, fører det almindelige overtilsyn med gennemførelsen af de i henh. t. forsorgslovens afsnit II trufne børneværnsforanstaltninger.

Overinspektøren er chef for o. f. b. og udnævnes af kongen. Der er f. t. ansat 6 inspektører særlig til hjælp ved det pædagogiske tilsyn og en økonomiinspektør, der særlig varetager det regnskabsmæssige og økonomiske tilsyn og bistår med forskellige indkøb o. lign. O. f. b.s tilsyn udøves væsentlig gennem uanmeldte besøg i de anerkendte institutioner for forebyggende børneværn og opdragelseshjem, der skal tilses mindst 2 gange årlig. Andre institutioner og opdragelseshjem skal tilses mindst 1 gang årlig. Endv. tilses så ofte det findes nødvendigt, de enkelte plejehjem og andre anbringelsessteder. Iflg. lov af 14. marts 1951 er O. f. b. bemyndiget til efter nærmere fastsatte regler at føre tilsyn med feriekolonier, sommerhjem og rekreationshjem for børn o. l. og med børnehaver o. l., som ikke er anerkendt og heller ikke skal søge tilladelse til at drive virksomheden. O. f. b. skal, når omstændighederne giver anledning dertil, anstille el. lade anstille undersøgelse om forhold, der vedrører gennemførelsen af børneværnsforanstaltninger og vedr. de ovennævnte institutioner og hjem. O. f. b. foretager også kasseeftersyn i institutioner og hjem, og iværksætter revision af disses regnskaber. Det påhviler O. f. b. at fremsætte indstillinger om anerkendelse og godkendelse til statstilskud af institutioner for forebyggende børneværn og opdragelseshjem, jfr. §§ 126, 127 og 157 i forsorgsloven og at forelægge for min. budgetter for driften af de hjem, der har pligt til at udarbejde sådanne, samt udarbejde indstillinger om fordeling af statstilskud i henh. t. de herom gældende bestemmelser. O. f. b. modtager årlig indberetninger fra samtlige kommuners børneværn om udøvelse af det almindelige børnetilsyn efter forsorgslovens kap. 7 og om de forebyggende foranstaltninger, der er truffet efter kap. 8 samt beretninger om belægningsforhold m. v. i samtlige opdragelseshjem. O. Skj.

Børnefradrag i skat. Ved beregningen af indkomstskat til staten, den fælleskommunale udligningsfond og kommunen foretages

ved fastsættelsen af skatteindkomsten fradrag for hvert barn, som ved udgangen af det pågældende indtægtsår var under 16 år, ikke ansættes selvstændig til skat, og ikke har midler til eget underhold, hvorved forstås, at indtægten bortset fra løn fra familieoverhovedet er mindst 800 kr., 700 kr. og 600 kr. henh. i hovedstaden m. m., provinsbyerne m. m. og de øvrige landkommuner. Fradraget ydes foruden for ægtebørn også for stifbørn, adoptivbørn og plejebørn, for hvis pleje der ikke ydes vedvarende vederlag. For børn født udenfor ægteskab foretages fradraget i moderens indkomst, medmindre faderen har fået tillagt forældremyndigheden og bærer omkostningerne ved barnets underhold. For børn fra et opløst ægteskab tilkommer fradraget den af forældrene, der bekoster barnets underhold, medmindre dette sker ved, at faderen betaler underholdsbidrag og trækker dette fra i sin indkomst, i hvilket tilfælde fradraget tilkommer moderen.

Efter at den ansatte indkomst er fundet ved fra den samlede indkomst at trække betalte skatter, forsikringspræmier og renter af gæld m. m. foretages af skattemyndighederne fradrag for hustrus selverhverv, børnefradrag og ved beregning af statsskatten for indkomster under 12.000 kr. et med indkomsten og forsørgerstillingen varierende beløb. Som forsørger regnes i skatteloven dels gifte dels forhen gifte, der enten har egen husstand el. hvem der påhviler forsørgerpligt overfor børn under 18 år, og dels ugifte, hvem sådan forsørgerpligt påhviler overfor hjemmeværende børn og som har egen husstand. I visse tilfælde vil der således p. g. a. forsørgerbegrebets definition være et ekstra fradrag, der er betinget af, at den pågældende forsørger et barn.

Børnefradragene andrager for statsskattens og den fælleskommunale skats vedk. for skatteåret 1952—53 flg. beløb:

	for det første barn	for det andet barn	for hvert flg. barn
	kr.	kr.	kr.
12 hovedstadskommuner	600	700	800
Købstæder og landkommuner m. bymæssig bebyggelse på over 2000 indb.	550	600	700
Øvrige landkommuner	500	500	600

For den kommunale skat fastsættes b. i s. af kommunalbestyrelsen til beløb mellem 200 kr. pr. barn og det for statsskatten i vedk. kommune gældende. Hvor særlige omstændigheder taler derfor, kan b. med indenrigsmin.s samtykke forhøjes til det for hovedstadskommunerne gældende.

B. i s. er som den progressive skala o. lign. udtryk for forsøg på at gennemføre evneprincippet i beskatningen, idet man anser, at de forøgede forpligtelser, der påhviler den, der forsørger børn, medfører en ringere skatteevne. Man har fra forskellig side (jfr. ungdomskommissionens bet. Ungdommen og arbejdslivet, 1952) villet udvide dette system, således at der også skulle kunne foretages fradrag for børn over 15 år, der var under uddannelse.

Med socialpolitisk baggrund har man fra anden side kritiseret den progressive virkning af b. i s., idet disse, der foretages før skattens beregning, betyder væsentlig mere for skatteydere med større indkomster end for de ringere stillede. Delvis for at råde bod på dette, er der ved lov af 31. marts 1950 indført børnetilskud, der udredes til personer, i hvis indkomst der foretages børnefradrag, og som har en ansat indkomst (efter fradrag af betalte skatter m. m.) på under 20.000 kr. Børnetilskuddet udgør for skatteåret 1952—53 ved indtægter på under 12.000 kr. 112 kr., 100 kr. og 88 kr. årlig pr. barn i henh. hovedstadskommuner, købstæder (med landkommuner med bymæssig bebyggelse på over 2000 indb.), og de øvrige landkommuner, ved indtægter på fra 12.000 kr. til under 16.000 kr. henh. 84 kr., 75 kr. og 66 kr. og endelig ved indtægter på fra 16.000 kr. til under 20.000 kr. henh. 56 kr., 50 kr. og 44 kr. Børnetilskuddet afholdes af statskassen og modregnes såvidt muligt i de pålignede personlige skatter. Det skal ikke betragtes som skattepligtig indkomst.

Børnefradragene og børnetilskuddene tilsammen bevirker den i nedenstående tabel angivne skattenedsættelse. Der er ved beregningen taget hensyn til alle for skatteåret 1951—52 pålignede personlige skatter, samtidig med at man har forudsat, at såvel de pålg.s samlede indkomst som udskrivningsreglerne har været uforandrede gennem en årrække.

	Skattenedsættelse ved		
Samlet indkomst i kr.	1 barn	2 børn	3 børn
Hovedstadskomm.	kr.	kr.	kr.
5.000	211	411	625
10.000	248	521	808
20.000	297	621	977
Provinsbyerne			
5.000	196	389	577
10.000	226	477	743
20.000	267	542	852
Øvrige landkommuner			
2.000	107	213	313
5.000	153	304	444
10.000	160	341	537
20.000	224	447	688

Den gældende ordning har i nogen grad udlignet forskellen ml. den skattenedsættelse, der gives de dårligst stillede, og den, der gives de bedst stillede, men udligningen er langtfra fuldstændig. Der arbejdes derfor fra forsk. side på gennemførelsen af en ordning, som alene bygger på børnetilskud, som man f. eks. har i Sverige. P. D.

Børnegudstjenester. B.s oprindelse er vanskelig at fastslå bestemt, idet man gennem

kirkens historie i de forskellige tider har haft forskellige former for børnearbejde, lige fra oldkirkens katekumenat, som blev almindeligt, efter at barnedåben trængte igennem. I 16. årh. finder vi kirkekatekisationer hver søndag eftermiddag i flere evangeliske lande.

I 1780 påbegyndtes i England et søndagsskolearbejde i lighed med det, som vi kender i dag. 1835 begyndte en englænder ansat ved det engelske gesandtskab i Kbh. et tilsvarende arbejde ude i Tårbæk, som i almindelighed anses for begyndelsen her hjemme. Den første rigtige b. blev dog først holdt i Kbh. 17. jan. 1869 af skolebestyrer Axel V. Jacobsen. 1883 nedsatte »Kirkelig Forening for indre Mission i Danmark« et »Udvalg for Børnegudstjenestesagen«.

De fleste steder arbejdes der efter en fælles tekstrække udarbejdet på grundlag af udvalgte tekster både fra G. T. og N. T. specielt udvalgt med henblik på arbejdsformen. Enkelte steder benytter man kirkens tekstrække og holder b. i højmessetiden og helst i nærheden af kirken, så at forældre og børn kan følges ad til og fra kirke. Endelig lader man ofte en af søndagens gudstjenester forme sig som en b. el. familiegudstjeneste.

En gang om året transmitteres en b. af radioen. E. Gi.

Børnegård, s. Fritidshjem og Legepladser.

Børnehave for blinde børn, s. Blindeundervisning og Blindeinstitutter.

Børnehavelærerinde, s. Børnehaveseminarier.

Børnehaver er nu den sædvanlige betegnelse for daghjem for småbørn i alderen 2 à 3 år til 6 à 7 år. Medens de ældre asyler ikke lagde særlig vægt på den pædagogiske side af arbejdet, har b. fra dens opståen omkr. 1900 hævdet betydningen af, at b.s arbejde blev lagt således til rette, at der blev skabt et hjemligt miljø for børnene, hvor de havde muligheder for at sysselsætte sig med ting, der interesserer dem, f. eks. maling, tegning, modellering i ler el. voks, klipning, syning o. s. v. og tillige muligheder for ophold i det fri og for passende hvile i dagens løb. Endv. lægges vægt på at få personale, der er uddannet til dette arbejde.

Folkebørnehaven (s. d.) var stærkt påvirket af Fr. Fröbels tanker om opdragelse af småbørn. Senere har også Maria Montessori's teorier haft indflydelse på danske b.s arbejde. Under verdenskrigen 1914—18 opstod de første *menighedsbørnehaver* (s. d.), særlig ud fra kommunelæge dr. med. R. Kjer-Petersens stærke fremhæven af, at den kristne menighed havde et særligt ansvar for de små børn, og som følge deraf også pligt til gennem b. at give småbørn mulighed for at blive opdraget i kristelig ånd. Disse b. har også lagt vægt på at komme i god forbindelse med børnenes forældre. Staten interesserede sig i tidligere tid ikke for b. el. andre institutioner for forebyggende børneværn, men ved lov af 30. juni 1919 om tilskud til fremme af forebyggende børneforsorg blev der tilvejebragt hjemmel for, at staten kunne yde et tilskud på indtil 50 pct. af driftsudgifterne, bortset fra udgiften til lokale og dettes forsyning med mur- og nagelfast inventar. Tilskud til husleje m. m. fandtes på den tid ikke nødvendigt, da de fleste af de institutioner, der fandtes i 1919, havde egne bygninger, der ikke var særlig stærkt belånt. Fra kommunernes side blev der kun ydet ganske ubetydelige tilskud. Den nævnte tilskudsordning blev opretholdt ved lov om offentlig forsorg, men således, at der fremtidig også kunne ydes tilskud til oprettelse af nye institutioner el. til forbedring af allerede bestående. De årlige bevillinger var dog så utilstrækkelige, at der gennemgående kun kunne gives omtrent 28 pct. af driftsudgifterne. Ved lov nr. 368 af 27. juli 1945 er tilskudsreglerne ændret således, at staten yder 40 pct. af samtlige driftsudgifter, dersom kommunen yder 30 pct. Resten af udgifterne tænkes dækket gennem børnenes betaling el. gaver og andre indtægter. Er det kommunale tilskud under 30 pct. el. ydes slet intet tilskud, udgør statens tilskud 30 pct. Ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 er

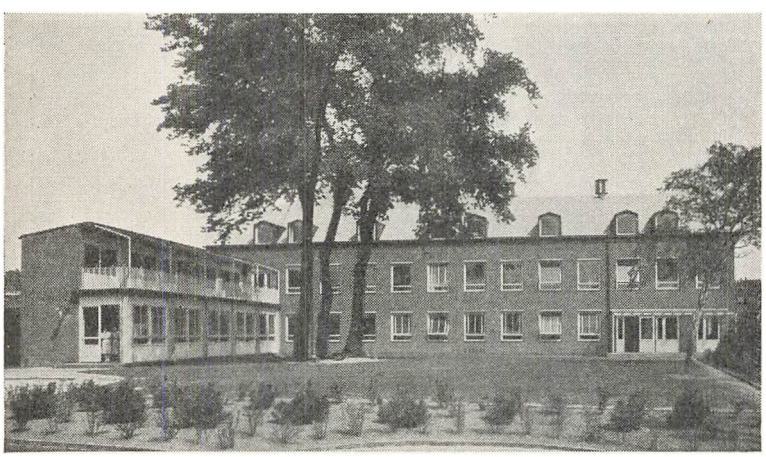

Carlsberg Bryggeriernes børnedaghjem, indviet 1948, med plads til ca. 100 børn, nemlig 60 børn i børnehaven (i stuen) og 40 børn i vuggestuen (på 1. sal).

det gjort til pligt for kommunerne at yde 30 pct. i tilskud, når staten har anerkendt en b. til statstilskud (40 pct.). Der kan ydes tilskud til første års drift allerede ved b.s åbning på grundlag af et driftsbudget. For at en ny institution kan opnå tilskud, skal planerne til denne være godkendt af

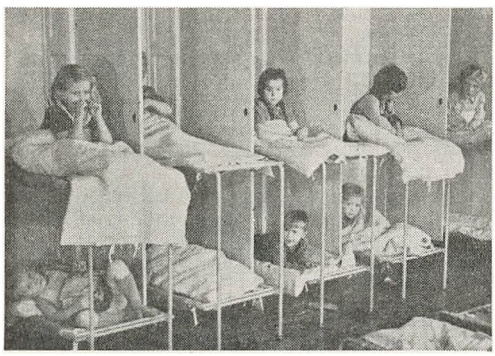

Carlsberg børnehaves liggehal med sovelejer.

ministeriet, inden de bringes til udførelse. Driftstilskud efter ovenstående regler gives til b., der udelukkende el. dog væsentligst modtager børn af mindrebemidlede forældre, d. v. s. nydeberettigede medlemmer af anerkendte sygekasser. Nye b. med plads til 24 børn el. derover kan ikke anerkendes, hvis de oprettes af lederen og skal drives for dennes regning. Der skal opkræves betaling for børnene; den skal godkendes af overinspektionen, men nedsættelse i betalingen el. friplads kan gives, når særlig trang er til stede. Til oprettelsen af nye institutioner el. til forbedring af bestående kan ydes statstilskud med indtil 50 pct. af udgifterne. Staten kan dog forlange, at vedk. kommune yder et tilskud af indtil samme størrelse som staten, og de samlede tilskud fra stat og kommune kan højst udgøre 70 pct. af udgifterne. Iflg. lov af 30. apr. 1946 om byggeri med offentlig støtte, jf. lov nr. 252 af 14. juni 1951, kan der ydes billige statslån bl. a. til oprettelse af nye forebyggende institutioner, og iflg. den af ministeriet fulgte praksis henvises nye institutioner, som søger statstilskud til at søge størst muligt statslån efter byggestøtteloven. Medens der før 1949 alene kunne gives statstilskud til b., som udelukkende el. dog væsentligst modtager børn af mindrebemidlede forældre, blev der ved lov nr. 126 af 31. marts 1949 åbnet mulighed for tilskud også til b., der ikke opfylder denne betingelse. Tilskuddet udgør 20 pct. af driftsudgifterne, hvis kommunen giver 15 pct., ellers er statstilskuddet kun 15 pct. Disse b. skal forpligte sig til også at modtage børn af mindrebemidlede forældre til en betaling, der ikke må overstige $^2/_3$ af den alm. betaling. Ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 er det gjort til pligt for kommunerne at yde de 15 pct., når staten har anerkendt b. til et tilskud på 20 pct. (§ 126 stk. 4 og § 127 stk. 1 b). Der har været stærk vækst i antallet af b. i de senere år, 31. marts 1939 var tallet 227 med c. 10.400 pladser, pr. 31. marts 1952 484 med c. 23.200 pladser. Kun et mindre antal b. er kommunale, de øvrige er som oftest selvejende institutioner el. tilhører en forening. Mange planer til nye b. er godkendt. For at en b. skal kunne modtage børn, der henvises til en b. af børneværnet, må den have ministeriel anerkendelse, der i h. t. forsorgsloven gives af arbejds- og socialministeriet efter indstilling fra overinspektøren for børneforsorgen. Ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 er godkendelse til statstilskud slået sammen med anerkendelsen (§ 126 stk. 3 og 4). Ved ovennævnte lov indføres stedligt tilsyn med b. enten ved, at kommunalbestyrelsen efter forhandling med b.s bestyrelse indvælger et medlem i denne el. ved at børneværnsudvalget beskikker en særlig tilsynsførende. Som betingelse for anerkendelse kræves sædvanlig, at lederen skal have en 2-årig uddannelse fra et børnehave-seminarium og dertil fornøden modenhed og praktisk erfaring. Fra personalet ved b. er der i de senere år fremkommet stærke ønsker om flere halvdags-b. og i forbindelse hermed indførelse af kortere arbejdsdag (deltidsarbejde) for kvinder med børn, for at de kan have børnene hos sig en større del af dagen end nu. Der anbefales også små børnehaver og mindre grupper af børn end hidtil. Kbh.s kommune har opr. en observations-b. for børn, der frembyder opdragelsesvanskeligheder. En lign. b. findes i forbindelse med den børnepsykiatriske afdl. ved Rigshospitalet og Bispebjerg hospital. Om de sundhedsmæssige forhold er givet regler ved sundhedsstyrelsens vejledning af 29. jan. 1926 og for Kbh. ved et regulativ fra sundhedskommissionen af 24. apr. 1931. Reglerne af 1926 er nu afløst af arbejds- og socialmin.s bek. af vejledende regler for indretning af

Børnehave i Børnegården i Utterslev. Børnene leger i opholdsstuen.

institutioner for forebyggende børneforsorg af 6. juli 1951 og vejledninger af samme dato om de hygiejniske forhold og om institutionens forhold ved optræden af smitsomme sygdomme. Foruden de anerkendte b. findes c. 90 b. (med c. 2700 pladser), der ikke er anerkendte; de fleste af disse er halvdagsb., hvor børnene kun kommer 3 à 4 timer daglig og kommer fra mere bemidlede hjem; børnenes betaling er her langt højere end i de anerkendte b. O. Skj.

Børnehaveseminarier. Uddannelsen til børnehavelærerinde er 2-årig og foregår på flg. institutioner: Fröbel-Højskolen, Fröbelseminariet, Jydsk børnehaveseminarium, Århus, Kursus for småbørnspædagoger, Nordisk Montessori kursus, Odense børnehaveseminarium og Social-pædagogisk seminarium, Århus (s. d.).

Uddannelsen er praktisk og teoretisk. Skolepengene andrager c. 380 kr. årlig. I sommerferien mellem første og andet år er deltagelse i arbejdet på en feriekoloni for småbørn obligatorisk.

Minimumsalder for optagelse er 20 år. Eleverne skal have gennemgået en almendannende undervisning, der ligger udover den almindelige folkeskoleuddannelse, såsom gennemgang af et 5 mdr.s kursus på en folkehøjskole el. anden lign. uddannelse. Studentereksamen, realeksamen el. anden hermed ligestillet eksamen giver adgang til optagelse uden yderligere betingelser i den heromhandlede henseende. Endv. skal alle elever have gennemgået praktisk virksomhed af mindst et års varighed, hvoraf et halvt år i en børnehave, et børnehjem el. lign. og et halvt år som husassistent i et privathjem.

Undervisningens hovedformål er at give eleverne forståelse af barnets legemlige og sjælelige behov samt viden om, hvorledes disse behov tilfredsstilles, og barnets naturlige sunde udvikling derved fremmes. Der tages herved væsentligt hensyn til børnehavealderen ($2^1/_2$—7 år), men eleverne må indstilles på en helhedsopfattelse af barnets udvikling og må derfor følge dennes forløb både hos det spæde barn og skolebarnet.

Der undervises i flg. fag: Psykologi, pædagogik, børnehavelære, sociale fag og børnelovgivning, sundhedslære, naturkundskab og biologi, dansk, sang og sanglege, tegning, rytmik og gymnastik, manuelt arbejde.

Den daglige undervisnings- og arbejdstid beløber sig til 5—6 timer. Den praktiske uddannelse i børnehaverne skal omfatte 15 ugtl. timer.

Der afholdes flg. afsluttende prøver:

a) En mundtlig fremstilling over et opgivet almindeligt emne indenfor den psykologisk-pædagogiske fagkreds, således at der gives eleven 2 timers forberedelse til en selvstændig fremstilling, der efterfølges af en samtale om emnet, der ledes af seminariets lærer i faget. b) En skriftlig opgave i børnehavelære (4 timer). c) En mundtlig prøve i hygiejne. d) En mundtlig prøve indenfor faggruppen social lovgivning og børnehavelære.

I de andre fag udfærdiger faglærerne et vidnesbyrd. Eleverne fremlægger ved afslutningen en skriftlig årsopgave over et selvvalgt emne inden for fagene psykologi-pædagogik samt de udførte arbejder i de manuelle fag.

Der påtænkes oprettet en videregående uddannelse til supplering. Denne uddannelse, der normalt skal være 1-årig, kan kun søges af uddannede børnehavelærerinder med mindst 3 års praktisk børnehavearbejde efter uddannelsen.

Ang. uddannelse af fritidshjemslæreren og -lærerinden se Fritidshjemslærer(inde).

Litteratur: Bet. vedr. Uddannelsen på de anerkendte børnehaveseminarier, I del. Uddannelsen af børnehavelærerinder, 1948. J. S.

Børnehjem er den sædvanlige betegnelse for opdragelseshjem, der modtager børn under 14 år til varig opdragelse. B. er særlig beregnet for børn, hvis anbringelse i plejehjem må antages at støde på vanskeligheder, f. eks. a. h. t. børnenes helbred el. for hvem det skønnes at være af særlig betydning at blive opdraget sammen, navnlig søskende. Man regner Holsteinsminde for det ældste danske b. (opr. 1833), men dette gik hurtigt over til at modtage vanskelige børn; det næste, der åbnedes, var »Børnely« i Lyngby, der begyndte 1853 og særlig blev oprettet for børn, der havde mistet deres forældre ved koleraepidemien 1853. Hjemmets bygning anvendes nu som børnehave. 1863 oprettedes Brede plejehjem, der nu er et kommunalt optagelseshjem, 1866 Hjortebjerg skole pr. Karleby, Falster, der vedblivende er b. Pr. 31. marts 1951 var der i Danmark 193 anerkendte b. med plads til c. 4950 børn. Der kan skelnes mellem *spædbørnshjem*, som modtager spæde børn og sædvanlig beholder dem til 2-års alderen. Nogle af disse hjem modtager også mødrene til de spæde børn og giver dem underhold og oplæring, b. *udelukkende for drenge*, b. *for piger*, og b. *der modtager både drenge og piger (Søskendehjem)*. 11 b. er fortrinsvis beregnet til modtagelse af svagt begavede, men ikke åndssvage børn i skolealderen. Disse *sinkehjem* har alle egen skole. — 5 b. tager sig særlig af børn, som frembyder særlige karaktervanskeligheder, men ikke hører hjemme i skolehjem. Disse b. har i reglen psykiatrisk lægetilsyn og samarbejde med en psykiatrisk børneafdeling på et hospital. En del af de almindelige b. har egen skole; men tendensen har været, at så mange som muligt af b. bør sende deres børn til den stedlige kommunale skole, der har pligt til at modtage børnene. Nogle b. har landbrug el. større havebrug; men de fleste ligger i el. ved en by. Størrelsen er meget forskellig, fra 7 à 8 børn til over 100 børn. En-

kelte større kommuner har egne b., men iøvrigt er b. enten selvejende institutioner el. tilhører en forening el. ejes og drives af lederen. Den sidstnævnte driftsform er dog i tilbagegang og vil iflg. lov af 27. febr. 1947 og lov af 14. marts 1951 antagelig efterhånden helt forsvinde. B., der ønsker at modtage børn fra børneværnet, skal have ministeriel anerkendelse, der gives af arbejds- og socialministeren efter indstilling fra overinspektionen for børneforsorg, sml. art. Opdragelseshjem. Alm. regler for anerkendte b. er givet af socialministeren d. 25. apr. 1938. Anerkendte b. modtager statstilskud til driften. Det ordinære tilskud var tidligere kun 200 à 300 kr. årlig pr. barn, men hertil måtte under og efter Den 2. Verdenskrig lægges meget betydelige krisetilskud samt tilskud til personalets lønninger. Ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 er tilskudsreglerne ændret, s. Opdragelseshjem. Betalingen, der for børn under børneforsorgen udredes af vedkommende kommune, var til 31. marts 1951 942 kr. årlig samt beklædningstilskud 180 kr. årlig. Særlige tilskud ydes til udstyr ved udskrivning. Fra 1. apr. 1952 er plejepengene 4,60 kr. pr. dag i alm. b., 6,60 kr. i sinkehjem og b. for børn med særlige tilpasningsvanskeligheder; plejepengene reguleres årlig. B. er pligtige at bistå med at skaffe anbringelsessted til de børn, der skal udgå i 14-års alderen. Er et barns åndelige el. legemlige udvikling ikke på højde med det normale, kan barnet med overinspektionens tilslutning blive på b. ud over den sædvanlige frist for afgang. B.s forstander kan føre tilsyn med udskrevne børn, der er anbragt i nærheden.

Foruden de anerkendte b. findes c. 10 ikke anerkendte b., hvoraf nogle dog er ganske små og nærmest må betragtes som overgangsformer til plejehjem. Til oprettelse af et sådant hjem krævedes før samtykke fra det stedlige børneværn, fra 1. apr. 1951 kræves tilladelse fra arbejds- og socialmin.

Blandt de anerkendte b. fremhæves følgende mere kendte hjem: *Nærumgaard* i Nærum, åbnet 1908, 90 børn og *Jacob Michaelsens Minde,* Skodsborg, åbnet 1921, 73 børn, begge skænket af private til Kbh.s kommune, *Odense kommunes b.* i Bolbro, Odense, opr. 1878, i 1908 flyttet til ny bygning, 106 børn. *Christian IX's b.* Århus, opr. 1909, 75 børn, selvejende institution, der støttes af Århus kommune, *B. af 1870,* Kbh., ældste spædbørnshjem, 52 børn, deraf 12 med mødre, *Godthaab,* Frederiksberg, 4 afdl. à 20 drenge, opr. 1876, *Bethlehem,* Høje Sandbjerg pr. Hørsholm, 50 drenge, opr. 1883, i 1920 flyttet til nuværende adresse, *B. ved Vejle fjord,* Bredballe pr. Vejle, opr. 1900 af en kreds af Indre Missions venner, 76 pladser, inddelt i 4 afd., egen skole, landbrug og stor have, *Jægerspris stiftelse* (s. d.). O. Skj.

Børnehjælpsdagen i Kbh. afholdtes første gang 1904 og er gentaget hvert år siden. Gennem salg af lodsedler, indsamling på gader og i husene skaffes betydelige pengemidler, der i de første år særlig blev anvendt til oprettelse og drift af ferie- og svagbørnskolonier, men senere også er ydet som tilskud til et stort antal institutioner for børneforsorg med tilknytning til hovedstaden, navnlig børnehjem, børnehaver, fritidshjem og anden fritidsvirksomhed for børn. B. afholdes også i mange andre af landets byer. O. Skj.

Børnehospitaler. Oprettelsen af hospitaler og hospitalsafdelinger specielt beregnet for børn er af stor betydning. For det første vil sådanne afdelinger, ledet af børnelæger og med specielt uddannede sygeplejersker, have langt bedre betingelser for en behandling af barnealderens sygdomme end tilsv. afdelinger for voksne. Men desuden vil netop anbringelsen af børn blandt jævnaldrende under kyndigt opsyn være et vigtigt led i behandlingen af en række psykisk vanskelige og miljøskadede børn.

I Danmark findes endnu kun et fåtal specielle børneafdelinger: I Kbh. findes foruden Rigshospitalets børneafd. tre kommunale børneafd. og eet privat børnehospital (Dronning Louises Børnehospital). Desuden findes en mindre børneafdeling på Kbh.s Amts Sygehus i Gentofte. Uden for Storkøbenhavn findes kun to små børneafdelinger i Århus og i Odense (med henholdsvis 40 og 25 sengepladser). Til sammenligning kan tjene, at Sverige har godt 20 til dels meget store børneafdelinger uden for Stockholm.

I Kbh. findes desuden to børnepsykiatriske afdelinger med tilh. poliklinikker i tilknytning til Bispebjerg hospitals og Rigshospitalets psykiatriske afdelinger. K. B.-S.

Børnekriminalitet er ikke i sin natur væsensforskellig fra de i barneårene optrædende adfærdsvanskeligheder af ikke-kriminel natur. Når kriminaliteten desuagtet udgør et særskilt problemkompleks, beror det derpå, at handlinger, der af lovgivningen er stemplede som kriminelle, derved er karakteriserede som adfærdsformer, der er socialt uønskede, og som derfor må søges imødegået gennem aktiv indgriben fra myndighedernes side.

De normer, der af samfundet opstilles for henh. børnenes og de voksnes handlemåde, er principielt de samme. Anderledes m. h. t. karakteren af samfundets reaktion overfor lovovertræderne. Det har langt tilbage i tiden været almindeligt anerkendt, at børnene og de ganske unge ikke i straffemæssig henseende kunne slås i hartkorn med de voksne. Humane betragtninger har i begyndelsen været udslaggivende i så henseende; hertil føjer sig også strafferetlige skyldsynspunkter, der begrebsmæssigt måtte forudsætte et vist mål af åndelig udvikling hos det strafskyldige individ. Under praktiseringen af den således instituerede særbehandling og

under indflydelse af erfaringerne indenfor den almene psykologi er man derefter i nyere tid nået til erkendelse af, at de unge lovovertræderes særstilling tillige i allerhøjeste grad er en psykologisk og kriminalpolitisk realitet. B. har derfor efterhånden udviklet sig til et særskilt forskningsobjekt, som overalt gøres til genstand for de mest indgående undersøgelser; det anerkendes nu af alle, at de herhenhørende problemer er centrale indenfor kriminalpolitikken, idet de refererer sig til selve kriminalitetens udspring og til dens tidligste udviklingsformer. Den kriminalpolitik, der ikke i tilstrækkelig grad tager dette i betragtning, er på forhånd dømt til at mislykkes. Med særlig styrke er dette fastslået af amerikaneren Healy (The Individual Delinquent, 1915); den anden store banebryder på dette felt er Cyril Burt (The Young Delinquent, 1925, da. udg. 1937).

Skillelinien i aldersmæssig henseende, den s. k. kriminelle lavalder (s. d.), er af dansk ret sat til 15 år (straffelovens § 15). Efter straffeloven af 1866 var den kriminelle lavalder kun 10 år, men ved straffelovstillægget af 1905 blev den forhøjet til 14 år; den nuværende aldersgrænse er iøvrigt overensstemmende med ældre dansk ret (Danske Lov). Handlinger, der foretages af børn under denne alder, straffes ikke. Ved visse særlige lovovertrædelser, således ved blodskamsforhold, er denne lavalder forhøjet. For lovovertrædelser, begåede af personer mellem 15 og 18 år, kan anklagemyndigheden bestemme, at påtale bortfalder på betingelse af, at den pågældende undergives børneforsorg el. undtagelsesvis i et nærmere angivet tidsrum, der kan strække sig til det fyldte 21. år, undergives anden betryggende forsorg (strfl. § 30). Endelig gælder for personer i alderen 18—21 år, der er anbragt i et opdragelseshjem el. er udskrevet under tilsyn, den regel (forsorgslovens § 150, jf. § 168), at anklagemyndigheden kan bestemme, at tiltale skal undlades, hvis det findes, at de i forsorgsloven omhandlede foranstaltninger til opdragelse og oplæring er tilstrækkelige. Ligeledes kan anføres retsplejelovens § 723 om frafald af tiltale i visse tilfælde af mindre alvorlig karakter (jfr. an. 1. dec. 1932); denne bestemmelse, der omfatter alle aldersklasser, vil i særlig grad blive af betydning for unge lovovertrædere, specielt også i tilfælde, hvor tiltale ønskes frafaldet uden anordning af det tilsyn, der ellers måtte foreskrives.

I overensstemmelse med de således givne regler er det i retsplejeloven (§ 779) foreskrevet, at børn under 15 år ikke må sættes i varetægtsfængsel; i stedet vil der efter omstændighederne kunne blive tale om beskikkelse af et særligt tilsyn, således som det også er muligt overfor personer mellem 15 og 18 år (§ 785, stk. 1). Retsplejeloven indeholder iøvrigt også andre særregler til beskyttelse af børn og unge mennesker under

deres fremmøde i retten i straffesager. Retten kan således i straffesager beslutte, at dørene skal lukkes, når sigtede er under 18 år, ligesom offentlig gengivelse kan forbydes (§ 29, stk. 4, nr. 1 og § 31, stk. 3). Retten kan træffe særlige bestemmelser ang. fremgangsmåden ved afhøring af børn under 15 år (§ 184, stk. 2) og har pligt til at underrette børneværnet om afhøringen, såfremt sigtede er under 18 år og ikke tidligere har været sat under tiltale (§ 822, stk. 4, jfr. forsorgslovens § 173, stk. 1); så snart undersøgelse indledes mod en person under 18 år, skal der iøvrigt af politiet gives underretning til børneværnet, jfr. justitsmin. cirk. 31. jan. 1940. Varetægtsfanger under 18 år må ikke sættes sammen med fanger over denne alder (§ 784, stk. 1, nr. 1, jfr. også § 772, stk. 1). Børn under 15 år, der skal afhøres under domsforhandlingen, må normalt ikke afhøres under forundersøgelsen (§ 818, sidste pkt.). Straffedomme over personer under 18 år kan ikke blot påankes af domfældte, men også af forældremyndighedens indehaver (§ 941, stk. 1, jfr. § 963, stk. 3). Endelig kan nævnes, at der efter den af Kbh.s politi fulgte praksis sædvanligvis ikke tages fingeraftryk af børn under 15 år.

Sager vedr. børn under den kriminelle lavalder indbringes overhovedet ikke for domstolene. Efterforskningsarbejdet i disse sager henhører på sædvanlig måde under politiet, men de foranstaltninger, der iværksættes overfor børnene, bliver truffet efter børneværnets undersøgelse og beslutning. Reglerne herom findes i forsorgslovens afsnit II, der indeholder forskrifter såvel om den nævnte undersøgelse (kap. V) som ang. de foranstaltninger, der kan komme i betragtning, enten i form af forebyggende børneværn (kap. VIII) el. ved fjernelse fra hjemmet (kap. IX). Egentlige ungdomsdomstole kendes således ikke i Danmark. Sådanne domstole har i adskillige lande kunnet opvise betydningsfulde resultater gennem et frugtbart samarbejde med børneklinikker o. lign., og vor nuværende viden om børne- og ungdomskriminaliteten hidrører i vid udstrækning fra ungdomsdomstolenes materialer. For opnåelsen af disse resultater har den judicielle organisation imidlertid ikke været nogen nødvendig forudsætning, og domstolsbehandling af børn er udfra en dansk betragtning i høj grad uønskelig; den nuværende arbejdsdeling mellem de administrative børneværn og de ordinære domstole tør formentlig betegnes som hensigtsmæssig, omend skyldspørgsmålet vel bedst klarlægges af en domstol.

Såfremt tiltale og domfældelse finder sted (altså over den kriminelle lavalder), vil der for personer mellem 15 og 21 år kunne blive tale om ungdomsfængsel (strfl. § 41). Anvendes almindelig straf, skal der ved dennes udmåling tages hensyn til gerningsmandens alder (strfl. § 80); ofte vil dommen

blive gjort betinget. Personer under 18 år kan ikke idømmes fængsel over 8 år, og lovens straf kan nedsættes for sådanne personer (strfl. § 84).

Oplysninger om de iværksatte forholdsregler og dermed altså også om b.s faktiske omfang og struktur haves i de statistiske beretninger, der årligt afgives af landsnævnet for børneforsorg. Specielt må henvises til den i 1941 udgivne beretning for årene 1938—40, der indeholder en dyberegående undersøgelse af miljøforhold og fjernelsesgrunde for 900 børn (Henning Friis).

På grundlag af den almindelige kriminalstatistik, sammenholdt med børneforsorgens oplysninger om tiltalefrafaldene i medfør af strfl. § 30, kan for personer over 15 år gives den i tabel A indeholdte opstilling over kriminalitetens aldersfordeling (pr. 100.000) i 1948 (seneste kriminalstatistik). Tilsv. tal haves beklageligvis ikke for b. under den kriminelle lavalder, altså netop den egentlige b. Det vil af opstillingen fremgå, hvor fyldigt de unge år er repræsenterede. Samtidig må det betones, at det altså dog alligevel kun er et forsvindende mindretal af de unge, der forser sig; man kunne fristes til at sige, at denne tidligt udviklede lovlydighed i og for sig er et særligt bemærkelsesværdigt træk i billedet.

Kriminalitet 1948	Mænd	Kvinder
15—20 år	1579	311
21—24 år	1578	267
25—29 år	1251	162
30—39 år	901	82
40—49 år	554	62
50—59 år	272	24
60 år og mere	80	6
Ialt	778	103

Tabel A.

Af b.s fordeling på de forskellige forbrydelsesarter vil tabel B (børneforsorgens statistik) give et billede. Tallene refererer sig til de drenge, der i 1941 fjernedes fra hjemmet p. g. a. forseelser. Berigelsesforbrydelsernes dominerende rolle fremgår tydeligt af opstillingen.

Med hensyn til de iværksatte foranstaltninger vil det af børneforsorgens seneste statistik (1949) ses, at der indenfor aldersgruppen 15—17 år kun rejstes tiltale i 44 af 1344 tilfælde. Børneforsorg med anbringelse på opdragelseshjem blev kun stillet som vilkår i c. 15 pct. af tilfældene. I de fleste tilfælde var vilkåret blot børneforsorg, og i disse tilfælde beskikkedes der i reglen en tilsynsværge.

Ungdomskommissionen har i 1952 afgivet en omfattende bet. om den tilpasningsvanskelige ungdom; heri findes en af Helge Kjems foretaget undersøgelse af et børneværnsklientel. Endv. kan nævnes en af »Foreningen af 1915« (Holger Rasmussen og Karl O. Christiansen) iværksat undersøgelse af kbh.-ske hjælpeskoleelever (refereret i »Hjälpskolan«, Uppsala 1946); denne undersøgelse er senere suppl. med en tilsv. undersøgelse i Odense, iværksat af ungdomskomm. og refereret i nævnte bet. I Sverige har David Lund undersøgt drenge fra opdragelsesanstalten Hall (Ungdomsbrottslighet och vanart i Sverige, Lund 1921); en undersøgelse af pigernes kriminalitet er foretaget af Sven Ahnsjö (Delinquency in Girls and its Prognosis. Acta Paediatrica, Vol, XXVIII, suppl. II, Lund, 1941). Endv. har Centralförbundet för Socialt Arbete undersøgt ungdomskriminaliteten i Sundsvall, Eskilstuna og Jönköping (Social Årsbok 1941); hertil slutter sig en redegørelse for en samtidig specialundersøgelse af bandekriminaliteten i Stockholm, Göteborg og Malmö (Ligabrottsligheten). I England er ungdomskriminaliteten undersøgt af Hermann Mannheim (Juvenile Delinquency in an English Middletown, London 1948), i U.S.A. af Sheldon og Eleanor Glueck (One Thousand Juvenile Delinquents, 1934, og Unraveling Juvenile Delinquency, 1950).

Med hensyn til kønsforskellen bemærkes, at det af undersøgelsen fra 1941 ses, at drengene indenfor den gruppe, hvor børnenes adfærd helt el. delvis har bevirket fjernelsen fra hjemmet, er i stort overtal. Endv. ses, at pigernes gennemsnitlige fjernelsesalder indenfor denne gruppe var 15 mod 13,8 for drengene. Forklaringen på dette sidste forhold antages at være den omstæn-

De af drenge, fjernede fra hjemmet i 1941, begåede forseelser.	0-6 år	7-11 år	12-14 år	15-16 år	17 år	Ialt 1941	Heraf Hovedstaden	Heraf Provinsbyerne	Heraf Landkommunerne
Tyveri	1	46	87	120	105	359	91	163	105
Rapseri	—	16	12	7	5	40	12	9	19
Brugstyveri (herunder cykle- og motortyveri)	—	2	1	1	12	16	—	8	8
Bedrageri, falsk, underslæb og varer på kredit	—	3	5	13	11	32	3	16	13
Vold	—	—	—	—	3	3	—	—	3
Hærværk og brandstiftelse	—	1	3	5	2	11	1	2	8
Uterlighed og usædelighed	—	6	12	24	19	61	20	23	18
Vagabondering	1	16	26	30	13	86	16	29	41
Skulkning fra skole el. plads	—	31	17	17	12	77	38	24	15
Vanskeligh. m. h. t. arbejde (doven, arbejdsuvillig)	—	1	4	14	17	36	8	12	16
Ialt antal drenge, der har begået forseelser	2	96	129	173	154	554	163	222	169

Tabel B.

dighed, at det hyppigst er p. g. a. usædelighed, at pigerne fjernes.

På baggrund af de således foreliggende fremstillinger aftegner forskellige faktorer sig som i særlig grad bemærkelsesværdige, ligesom der på grundlag heraf lader sig opridse visse hovedlinier for kriminalpolitikken inden for dette område.

At et individ bliver kriminelt er ensbetydende med, at det ikke formår at tilpasse sig til samfundet og dets normer. Denne tilpasning skulle normalt finde sted under opvæksten, men kan hindres ved udviklingshæmninger af biologisk (konstitutionel) el. social (miljøbetinget) karakter, oftest ved en kombination af sådanne minusfaktorer.

Det er givet, at biologiske, specielt psykiske afvigelser kan disponere til kriminalitet. Omstridt har navnlig intelligensdefekternes betydning været. Nogle undersøgelser har påpeget den svigtende intelligens som et fremtrædende træk hos kriminelle børn; ellers går tendensen nu i retning af at reducere betydningen af dette moment. Risikable er vel navnlig grænsetilfældene (sinkerne), hvor konfliktsituationer må opstå, fordi den svigtende intelligens ikke erkendes og respekteres af omgivelserne; faretruende bliver det her navnlig, når pubertetsvanskelighederne sætter ind. Når intelligensen en overgang har været trukket så stærkt i forgrunden, beror det måske til en vis grad på, at den er målelig (Healy).

De sociale udviklingshæmninger kan hos det kriminelle barn have manifesteret sig i hjemmet, i skolen el. i kammeraternes kreds.

Under de givne samfundsformer er hjemmet i social henseende den primære enhed. Kan der tilvejebringes harmoni og balance i barnets hjemmeliv, er det første skridt i retning af en social tilpasning dermed fuldbyrdet. Hvis barnets behov for tryghed og anerkendelse ikke tilfredsstilles indenfor hjemmets rammer, hvis det føler sig tilsidesat og tilovers, vil resultatet blive en følelsesmæssig spænding, som barnet søger udløsning for blandt underlødige kammerater, i hvis kreds det kan gøre sig gældende, og i aggressive handlinger. Disse momenter fremhæves især af Healy, medens Kinberg lægger hovedvægten på de dårlige hjems kulturfattigdom, der ikke alene lader barnets behov utilfredsstillede, men som overhovedet ingen behov skaber for tilværelsens kulturværdier, og som derfor heller ikke formår at bibringe barnet nogen solidaritetsfølelse overfor samfundet og dets kulturarv.

Som udslaggivende faktorer opregner den danske kriminalist Stephan Hurwitz (Kriminologi, 1951: 1) Atypisk familiesituation betinget ved fødsel udenfor ægteskab (mødrene ringe og miljøet dårligt), 2) opvækst udenfor hjemmet (anstaltsbørn), 3) andre atypiske familiesituationer, herunder særligt »broken homes« (skilsmissebørn), 4) intrafamiliære forhold (personlighedskonflikter indenfor familien, svigtende opdragerevner), 5) hjemmets økonomiske forhold (kriminalitetsfrekvensen indenfor børnerige familier anses for i væsentlig grad økon. betinget).

Skolens betydning er parallel med hjemmets. I diagnostisk og prognostisk henseende har skolen tilmed et forspring, fordi barnet her for første gang ses i dets samspil med en større omverden, og fordi det her observeres af trænede pædagoger. Lovovertrædere har ofte frembudt opførselsvanskeligheder i skolen, specielt synes skulkning at indicere antisociale tendenser (en undersøgelse fra New York viser, at 21 pct. af skulkerne senere kom for ungdomsdomstolen). I den seneste svenske undersøgelse fremhæves de »udstødte« børns problem, hvormed der sigtes til de børn fra ringere hjem, som holdes på afstand af klassekammeraterne, understøttet heri af disses forældre. Sådanne børn, der netop skulle påvirkes af det gode miljø, får kun deres ensomhedsfølelse forstærket; i redegørelsen rettes derfor en appel til retsindige forældre om at virke til, at sådanne skranker nedbrydes. Særlige faremomenter knytter sig naturligvis til skolegangens afslutning, hvor barnet skal omstilles til en ny tilværelse.

Kammeraternes betydning for barnets kriminelle udvikling er lidet klarlagt. Ofte er valget af de uheldige kammerater snarere et symptom end en årsagsfaktor. Gode kammeratskaber, spec. indenfor ungdomsorganisationer, er dog utvivlsomt en væsentlig plusværdi. Fritidssysler og legemuligheder er åbenbart i det hele af dominerende betydning; man har ment at kunne påpege sammenhæng mellem kriminalitetshyppighed og mangel på legepladser i de pågældende kvarterer.

Noget mere konkret end det her anførte lader sig vanskeligt fastslå med hensyn til b.s årsager. Kausalforklaringer er i det hele indenfor kriminologien et tvivlsomt forehavende, og kræfterne bør ikke i første linie sættes ind på at udfinde sådanne forklaringer. Det, hvorom bestræbelserne må koncentreres, er fremdragelsen af de »prækriminelle« børn, altså de børn, hvis opførsel må antages at bebude en kommende kriminalitet. Instrumenterne hertil må være skolepsykologer, skolepsykiatere og børnepsykiatriske og børnepsykologiske klinikker, (child guidance clinics (s. d.) heldagsskole (s. d.), observationsklasse og -koloni (s. d.) m. v.; også forældrenes bistand påkaldes (»forældreopdragelse«). Kriterierne lader sig først efterhånden udforme. Det er ingenlunde sikkert, at handlinger, der er målt med en voksen målestok er kriminelle, eksempelvis småraperserier (10-øren i tallerkenrækken), vil være de mest alarmerende tegn. Vi må skaffe os et sådant kendskab til de tilpasningsvanskelige børns vilkår, at vi, når livsbanerne senere bliver kriminelle, kan søge tilbage til de første faresig-

naler for derefter i analoge tilfælde at kunne være advarede i tide. Det er den almindelige antagelse, at disse faresignaler fremkommer på et meget tidligt stadium; dette tiltrædes naturligvis især af dem, der er orienterede i psykoanalytisk retning.

Selvsagt kan intet generelt siges om de midler, der bør bringes i anvendelse. Lægger man — som Healy — hovedvægten på de følelsesmæssige konflikter, kan man enten sætte ind overfor disse gennem familierådgivning og på anden måde, el. man kan acceptere spændingstilstanden som det på forhånd givne og i stedet søge den udløst gennem andre aktivitetsformer end de kriminelle. Hovedvægten må i det hele lægges på det forebyggende arbejde, og der kan derved navnlig henvises til den amerikanske »neighborhood organization«, der organiserer arbejdet indenfor det enkelte bykvarter, hvor man er fortrolig med problemerne og mulighederne (bekendt er navnlig The Chicago Area Project). Fritidsklubber og dermed beslægtede institutioner skulle derfor også være skridt i den rigtige retning; af betydning er tillige skolearbejdets tillempning efter barnets evner (værneklasser m. v.). For den egentlige institutionsbehandling af unge lovovertrædere har navnlig det engelske Borstal-system været inspirerende. De danske børneværns indsats er utvivlsomt i mange henseender forbilledlig; dog burde sagkyndig bistand i videre udstrækning stå til deres rådighed.

Hvad der stadig må haves for øje ved behandlingen af de herhenhørende spørgsmål er, således som indledningsvis nævnt, det dobbeltsidige i problemstillingen, det pædagogiske og det kriminalpolitiske. Udfra en pædagogisk synsvinkel er spørgsmålet om strafbarhed forsåvidt ikke afgørende. Lovovertræderens adfærdsproblemer indtager ikke i så henseende nogen særstilling, og behandlingens retningslinier må på begge sider af lovens skillelinje principielt være den samme. Men børne- og ungdomskriminaliteten er samtidig forgården til, og vel også arnestedet for, den generelle kriminalitet, og den får herved en interesse, der rækker ud over det pædagogiske, og som rettelig må placere den i brændpunktet for alle vore kriminalpolitiske overvejelser.

Litteratur: Foruden i teksten nævnte undersøgelser kan henvises til: P. S. de Q. Cabot: Juvenile Delinquency (Bibliografi), 1946. John R. Ellingston: Protecting our Children from Criminal Careers, 1948. Aage Hansen: Erfaringer fra Ungdomsfængslets 10 første år (Nordisk Tidsskrift for Strafferet, 1947). William Healy og Augusta F. Bronner: New Light on Delinquency and its Treatment, 1936 (seneste udg. 1947). Olof Kinberg: Den asociale ungdomens problem (»Tiden« 1942). William C. Kvaraceus: Juvenile Delinquency and the School, 1945. Martin H. Neumeyer: Juvenile Delinquency in Modern Society, 1949. Paul W. Tappan: Juvenile Delinquency, 1949. Age Petersen: En kriminologisk undersøgelse og efterundersøgelse af 244 ungdomsfængselsfanger (Nordisk Tidsskr. for Kriminalvidenskab), 1951. Carl Aude-Hansen: Fra fængsel til frihed, 1952. Tyge Haarløv: Administrative Opdragelsessanktioner, 1952.

le M.

Børnelammelse (poliomyelitis anterior acuta, spinal børnelammelse) er en akut infektionssygdom, som væsentlig angriber børn og unge. Sygdommen skyldes et virus, som fremkalder en betændelse i rygmarvens grå substans, hvorved der opstår lammelse i de tilsvarende muskelgrupper. Sygdommen optræder i reglen i småepidemier i efterårsmånederne.

Efter en inkubationstid på c. en halv snes dage får patienterne let feber, hovedpine, ubestemte muskelsmerter samt stivhed i nakkens og ryggens muskler. Hos en del af pt.erne fremkommer efter c. 1 uges forløb de mere el. mindre udbredte muskellammelser, som har givet sygdommen dens danske navn.

Når det akute stadium er overstået, begynder lammelserne i reglen hurtigt at bedres, først hurtigt, senere langsommere, — men inden for de første 2 år kan man stadig regne med fremgang.

Behandlingen i det akute stadium består i sengeleje samt smertestillende medicin. Pt.erne bør i reglen indlægges på hospital. Ved lammelse af åndedrætsmusklerne kan anbringelse i en s.k. »kunstig lunge« være livsreddende.

Senere gælder det om at genoprette funktionerne i de lammede muskler ved passende sygegymnastik, elektrisk behandling, massage og bade. I de senere stadier kan der endv. blive tale om forskellige operationer el. bandagebehandling.

1945 stiftedes *Landsforeningen til Bekæmpelse af Børnelammelse og dens Følger* med det formål at koordinere det videnskabelige og praktiske arbejde til bekæmpelse af b. og dens følger, samt yde støtte til patienter og rekonvalescenter efter sygdommen. Foreningen har indtil 1951 anvendt ca. 1½ mill. kroner til ovennævnte formål. Bl. a. er der i Hellerup oprettet et stort behandlingsinstitut med alle moderne hjælpemidler til træning og oplæring af b.s-patienter. Et lign. behandlingscenter er oprettet på Røde Kors' Folkekuranstalt ved Hald. Desuden har foreningen bekostet uddannelse og studierejser til udlandet for en række læger og massøser, som arbejder i tilslutning til forsk. sygehuse.

B. må betragtes som en smitsom sygdom, selvom man endnu ikke har klarlagt smittevejene med sikkerhed i alle tilfælde. Smitstoffet findes i næsen og svælget samt i afføringen op til flere måneder efter sygdommens akute stadium, og i pt.ernes omgivelser kan det påvises hos mange sunde smittebærere.

For skoler og børnehaver gælder, at børn, der har haft b., tidligst må møde 6 uger efter sygdommens akute stadium, og kun når lægen medgiver attest på, at de ikke kan antages at udbrede smitte. Børn, som i hjemmet har været udsat for smitten, må holdes hjemme i mindst 10 dage, inden de igen kan møde.

Såfremt der i en klasse indenfor 10 dage optræder mere end et tilfælde af b., skal vedk. klasse hjemsendes i 10 dage, og klasseværelset rengøres og klosetter desinficeres. For børnehaver gælder lign. regler. K. B-S.

Børnelovene af 7. maj 1937 omfatter 3 hovedlove: Om børn uden for ægteskabet, om ægtebørn og om inddrivelse og sikring af underholdsbidrag samt 4 mindre love om ændringer i arveforordningen, i retsplejeloven, i ægteskabsloven og i lov om ægtefællers arveret og uskiftet bo. T-J.

Børnenes Kontor, Kbh., opr. 1. dec. 1898. Virker til fordel for fattige københavnske og frederiksbergske børn særlig ved at skaffe beklædning til trængende skolebørn, som har fået tilbud om ferieplads i sommerferien el. som er indstillet til at komme i svagbørnskoloni samt ved at skaffe fattige familier med børn mad i julen. Midlerne tilvejebringes væsentlig ved frivillige bidrag. Fast kontor: Kultorvet 3, Kbh. K. Lignende kontorer oprettet i fl. større provinsbyer. O. Skj.

Børneobservationshjemmet på Virginiavej (Kbh.) oprettedes i marts 1937 af daværende inspektør i overinspektionen for børneforsorgen, frk. Marie Benedicte Gregersen, der gennem flere års studier og praktiske erfaringer fra arbejdet med vanskelige børn og ved studieophold i Schweiz og Sverige havde sat sig grundigt ind i barnepsykiatrisk og psykologisk-pædagogisk forskning. B., der oprettedes ved lån fra Kbh.s kommune og lån og gaver fra legater og private, blev drevet for lederens regning med en usikker støtte fra stat og legater, men da de nødvendige tilskud til dækning af et konstant driftsunderskud ikke i længden kunne sikres, måtte b. lukke i apr. 1941 efter 4 års vellykket virksomhed.

B., der af socialmin. var godkendt som optagelses- og iagttagelseshjem i h. t. lov af 20. maj 1933, § 157, havde plads til 16 børn — drenge og piger — i alderen 2—14 år, og opgaven var en psykiatrisk-pædagogisk observation, hvorfor b. i modsætning til alle andre danske optagelseshjem lededes i meget intimt samarbejde med en psykiater (først nuv. overlæge, dr. med. G. K. Stürup og senere nuv. professor, dr. med. E. Strömgren), ligesom der sørgedes for de nødvendige legemlige specialundersøgelser. — Foruden de ugentlige husmøder, hvor hvert barn blev indgående drøftet, førtes under observationen, der varede fra 1/4—1 år, stadig udførlig journal, og ved dens afslutning samledes resultatet heraf i en omfattende erklæring tillige med en angivelse af de efter pædagogernes og psykiaterens skøn mest hensigtsmæssige retningslinier for behandling (og placering) efter udskrivningen. — Børnene studeredes anamnestisk og udviklingsmæssigt, og de daglige observationer støttedes af forskellige prøver (Binet-Simon, Bühler-Hetzer, Rorschach o. a.), ligesom børnenes frie produktive arbejder i leg, tegning, malen og modellering gav værdifulde bidrag til observationen.

Observationen og behandlingen af c. 125 børn på b. har vist nye og farbare veje for forsorgen og behandlingen af normalt begavede særligt vanskelige børn udfra den tankegang, at »alt har sin naturlige årsag, at barnet udfra sine erfaringer ikke kan handle anderledes end det gør, og at en forandring af dets opførsel først kan finde sted, når det har haft lejlighed til at gøre nye erfaringer, d. v. s. fundet tillid til sig selv og sine medmennesker« (M. B. Gregersen).

Litteratur: M. B. Gregersen: Eine Kindespsychose. Ihr Verlauf und ihre Behandlung. Acta Psychiatrica et Neurologica, Supplementum XXXII, 1944. M. B. Gregersen og G. K. Stürup: Beretning om Børneobservationshjemmet 1937—38, »Den frie Skole«, nr. 3, 1938. M. B. Gregersen og E. Strömgren: Beretning om Børneobservationshjemmet 1938—39, »Børnesagens Tidende«, nr. 4 1941. C. C. Kragh-Müller: Skolearbejde mellem vanskelige Børn, »Vor Ungdom«, maj 1942. G. K. Stürup: Børnepsykiatri I—II, »Ugeskrift for Læger«, febr. 1938. C. C. K-M.

Børnepleje i videste forstand indbefatter alle bestræbelser for at give barnet de bedst mulige betingelser for en normal udvikling i legemlig og åndelig henseende.

Selvom betingelserne for b. selvfølgelig varierer efter de forskellige opgaver (spædbørnshjem, opdragelseshjem, skoler etc.), kan man dog fastslå visse almindelige krav til alle, som i det daglige arbejder med børn.

For det første må vedk. have et indgående kendskab til børnenes normale vækst og udvikling samt til de specielle ernæringsmæssige krav i barnealderen (vitamintilskud etc.). De almindelige børnesygdomme, deres symptomer og midler til deres forebyggelse må også forudsættes bekendt.

Endelig må vedk. være i besiddelse af psykologisk forståelse og indfølingsevne for at kunne skabe det rette åndelige miljø for børnene. En manglende forståelse af disse forhold kan fremkalde forskellige miljøskader og nervøse sygdomme.

Af den righoldige litt. om disse forhold skal kun anføres et par enkelte værker:

1) »*Alt om Børn.* Pleje og Opdragelse« udg. under redaktion af prof. Oluf Andersen og mag. art. Sofie Rifbjerg (1946), indeholder en række udmærkede artikler af vore mest anerkendte læger og psykologer.

2) »*Lærebog og Haandbog i Sygepleje*« udg. af dansk sygeplejeråd (1944—46), har i bd. II og III et par afsnit om barnepleje.

3) En mere kortfattet vejledning findes i *Statsradiofoniens grundbog* »*Hjem og Børn*« 1947. I denne bog er der navnlig lagt vægt på forståelsen af barnealderens psykologiske problemer.

4) *Benjamin Spock:* »*The common sense book of baby and child care*«, 1950, (Pocket Book nr. 377), da. udg. *Barnet. Sund fornuft i pleje og opdragelse*, 1950. I denne bog, som

er skrevet af en af Amerikas største børnepsykologer, gives en god oversigt over de almindeligste opdragelsesproblemer.

5) *Margrethe Lomholt:* »*Børnepsykiatri*«, 1948, giver en udmærket vejledning i forståelse af opdragelse af vanskelige og psykisk abnorme børn. Bogen er uundværlig for alle pædagoger, som er interesseret i disse problemer. K. B-S.

Børneplejestation er den sædvanlige betegnelse for institutioner, hvor mødre med spæde børn vederlagsfrit kan få børnene undersøgt af en læge og få råd og vejledning angående børnenes pleje og pasning. B. søger herved at fremme diegivning og rationel børnepleje. Sådanne b. oprettedes i Kbh. 1908 af De samvirkende Menighedsplejer og findes i 1952 i et antal af c. 25 i Kbh., Frederiksberg og desuden i en del kommuner i omegnen. B. samarbejder med sundhedsplejerskerne og modtager statstilskud (indtil halvdelen af deres udgifter) i h. t. lov nr. 85 af 31. marts 1937.

O. Skj.

Børnepsykiatri, læren om de sjælelige lidelser og abnormtilstande i barnealderen samt deres behandling.

Siden psykiateren H. Emminghaus i 1887 bragte den første fremstilling af barnealderens sjælelige forstyrrelser, har b. efterhånden indtaget en stadig mere selvstændig plads indenfor den almindelige psykiatri. Særlig de sidste årtier har bragt en rivende udvikling på dette forsknings- og behandlingsområde og vist nødvendigheden af et intimt samarbejde ml. psykiatere, psykologer, socialrådgivere og pædagoger på den ene side og børnelæger samt de øvrige speciallæger på den anden side. Da en væsentlig del af barnealderens psykiske problemer kan føres tilbage til uheldig påvirkning fra de voksnes side, er en sagkyndig psykiatrisk vurdering og ev. behandling af særlig forældrenes psykiske ejendommeligheder ofte af afgørende betydning. Men iøvrigt må udviklingen nu siges at have medført, at b. i praksis har udskilt sig fra den almindelige psykiatri som et særligt speciale, der kræver en særlig uddannelse af sine udøvere.

Det tilgrundliggende princip i moderne b. er opfattelsen af barnet som en sjælelig enhed og en sjælelig-legemlig helhed. Afvigelser på et sjæleligt område hænger intimt sammen med forstyrrelser i hele sjælelivet, og den sjælelige tilstand afspejler sig ofte i det legemlige totalpræg el. giver isolerede legemlige symptomer. Omvendt påvirker legemlige lidelser barnets sjælelige velbefindende, el. de maskerer sig som adfærdsforstyrrelser, der ikke umiddelbart henleder opmærksomheden på den primære legemlige årsag. Man bestræber sig derfor i b. på at forstå det nervøse el. vanskelige barns hele personlighed og situation, og man retter sin behandling ikke mod de enkelte symptomer, men mod den sjælelige grundforstyrrelse og de årsager, der måtte have medført den skæve personlighedsudvikling.

Man erkender endv., at barnets adfærd kun er det ydre resultat af det kræfternes spil, som er foregået under overfladen, og betinget af vekselvirkningen ml. barnets medfødte, anlægsbetingede ejendommeligheder og de erfaringer, det har gjort i livets løb, samt endelig de påvirkninger, som det i den aktuelle situation er genstand for. Barnets reaktion er uomgængeligt bestemt af disse indre og ydre faktorer, og i visse tilfælde er de arvelige anlæg af dominerende betydning, i andre tilfælde må hovedvægten lægges på de ydre kårs indflydelse på karakterudviklingen og på omgivelsernes påvirkning i den foreliggende situation. Under alle forhold må såvel konstitution som miljø tages i betragtning ved bedømmelsen af barnet og dets muligheder.

En række forhold er af særlig betydning for vurderingen af barnets psykiske ejendommeligheder. For det første må ethvert fænomen hos barnet ses under udviklingens synspunkt. Barnet modnes og udvikler sig i et uhyre tempo, det forandrer sig til stadighed både kvantitativt og kvalitativt, og denne udvikling foregår normalt temmelig uregelmæssigt med vekslende stilstand og skubvise fremskridt. En naturlig følge heraf er følelsesmæssig uligevægt hos barnet, og denne ustabilitet forstærkes navnlig i 2 kritiske perioder. I den s.k. trodsperiode i 3—4-årsalderen vågner barnets jegbevidsthed, og det begynder aktivt at demonstrere sin selvstændighed, oftest ved at reagere negativistisk og voldsomt. Tiden omkring puberteten med dens store sjælelige og legemlige forskydninger medfører ligeledes en særlig disharmoni og indre brydning. Nævnes må også den miljøbetingede usikkerhed i 6—8-årsalderen, hvor barnet begynder sin skolegang og her møder en ny verden og nye krav.

Barnet udmærker sig dernæst ved sin store påvirkelighed af miljøet og en særlig følsomhed for alle skadelige faktorer i dette. Denne følsomhed betinges dels af en særlig intens oplevelsesevne, dels af den specifike barnlige hjælpeløshed med tilbøjelighed til angstreaktioner, som kan spores gennem hele barndommen. Hos barnet spiller følelseslivet en dominerende rolle, og dets følelser er både heftige og flygtige. Dette forhold forlener i sig selv barnealderen med en særlig reaktivitet og ustabilitet.

Endelig er det karakteristisk, at børns reaktionsmåde ikke viser nogen konstant relation til den fremkaldende årsag. Samme psykiske forstyrrelse kan udløses af vidt forskellige årsager, og omvendt kan samme skadelige påvirkning give anledning til helt forskellige adfærdsforstyrrelser hos forskellige børn. Dette forhold bevirker, at man i diagnose og behandling kun kan lægge rela-

tivt ringe vægt på de forhåndenværende symptomer.

Barnet henvises til psykiatrisk bedømmelse p. g. a. nervøse forstyrrelser el. opdragelsesvanskeligheder, i visse tilfælde også s. flg. a. mangelfulde ydelser i skolen, idet det ønskes oplyst, hvorvidt den ringe ydedygtighed er intellektuelt el. følelsesmæssigt betinget. Den psykiatriske undersøgelse tager sigte på at klarlægge barnets sjæleligelegemlige konstitution og at belyse barnets kår under opvæksten og i det nuværende miljø.

Stor vægt lægger man på analysen af barnets personlighed, såvel dets temperament og karakter som dets intelligens og modenhed i forhold til alderen. Særlig interesserer man sig for dets evne og trang til kontakt med omgivelserne, dets følelsesmæssige ejendommeligheder, herunder også evnen til at føle med andre og indstille sig på gensidighed, dets selvvurdering og selvstændighed, den karaktermæssige holdning, og dets hele vitalitet. Endv. søger man minutiøst at udrede alle de forhold, der kan have påvirket barnet uheldigt både før, under og efter fødslen — og såvel i legemlig som i sjælelig henseende.

Barnets livsløb gennemgås nøje fra den første levedag, idet de allerførste leveår har vist sig at have en ganske særlig betydning for hele personlighedsudviklingen og for den senere sjælelige sundhedstilstand. Specielt drejer det sig her om kærligheds- og kontaktforholdet mellem det ganske lille barn og moderen, idet en afbrydelse af denne følelsesmæssige binding for længere tid har vist sig at kunne få skæbnessvangre følger for barnets fremtidige sjælelige udvikling. Endv. er den måde, hvorpå moderen forholder sig til det lille barns næringsoptagelse, dets opdragelse til renlighed og dets seksuelle ytringer — ligesom den behandling hun giver barnet i den normale trodsperiode — af stor vigtighed for opkomsten af nervøse lidelser senere i livet. Endelig er der grund til at hæfte sig ved den omflakkende og omskiftelige tilværelse, som visse børn må føre i deres første leveår, og den skade der voldes, når følelsesmæssige forbindelser gang på gang må afbrydes hos barnet, der lige har slået rod et nyt sted.

Barnets miljø omfatter hjemmet, skolen og omgivelserne iøvrigt, og her er hjemmets beskaffenhed af langt den største betydning. De materielle forhold såsom økonomi, bolig og hygiejne spiller selvfølgelig en ikke ringe rolle for barnets naturlige udvikling, men af langt større vigtighed for barnets velfærd er dog de åndelige forhold i hjemmet og i særdeleshed den følelsesmæssige atmosfære i familien, navnlig den følelsesmæssige indstilling mellem forældre og barn. Kærlighed og tryghedsfølelse i forhold til forældrene er den bedste beskyttelse mod alle andre miljøskader. Føler Barnet sig derimod tilovers og ringeagtet, er grunden lagt til en neurotisk angst og usikkerhed, der kan give sig talrige sygelige udslag. Mangler den ene af forældrene, el. indtager barnet en særstilling som enebarn, efternøler, adoptiv- el. stedbarn o. s. v., løber det selvfølgelig også en vis risiko for uheldig udvikling, men vigtigere er dog forældrenes personlige egenskaber og ægteskabelige tilpasning samt endelig det indbyrdes forhold mellem børnene.

En vigtig kilde til adfærdsforstyrrelser er fejlagtig opdragelse af barnet, og her går bestemte typer af opdragelsesfejl stadig igen. Der er den *slappe og eftergivende opdragelse,* der både kan skyldes forsømmelse og forkælelse og ofte kombineres med *inkonsekvent og lunefuld* behandling, hvor den ene af forældrene tugter, den anden kæler, el. hvor barnet må ét i dag og et andet i morgen. Som modsætning hertil kan nævnes den *autoritære og despotiske* opdragelsesform, der ofte bunder i rethaverisk selvhævden og magtbegær hos faderen og resulterer i underkuede el. forløjede el. måske oprørske børn. Lige så uheldig er den *overængstelige og overbeskyttende* opdragelse, hvor den evigt formanende og moraliserende moder forpylrer barnet og holder det tilbage på et infantilt og uselvstændigt stade. Omtales må også den *erotiserende* opdragelse, hvor den ene af forældrene i et ulykkeligt el. opløst ægteskab overfører hele sin utilfredsstillede kærlighedstrang på barnet, den *pessimistiske* opdragelse, der stadig indpoder barnet underlødighedsfølelse, og endelig den s.k. *dogmatiske* opdragelse, der lærebogsagtigt og skematisk lader barnets naturlige uregelmæssighed og talrige variationsmuligheder ude af betragtning.

Skolen kan hos visse følsomme og oversamvittighedsfulde børn give anledning til megen nervøsitet og lidelse, og sådanne børn ser man blomstre op den dag, de forlader skolen. Uden for hjem og skole møder barnet påvirkninger fra kammerater på legeplads og gade el. i foreningsliv og sport. Er barnet trygt forankret i sit hjem og uden alvorligere brist i forstand og karakter, kan større skade fra uheldige kammeraters side sjældent påvises.

Det skal fremhæves, at der sjældent er tale om en enkelt årsag til psykiske forstyrrelser hos børn, men næsten altid om mange sammenløbende. Ikke mindst gælder det om at opspore legemlige lidelser og skavanker, som ofte har karakteristiske sjælelige følger og i alle tilfælde må fjernes for at skabe optimale betingelser for den sjælelige helbredelse. Og særlig vil man søge oplysning om fødselslæsioner, hjernerystelser og tidligere legemlige sygdomme, idet hjernelæsioner el. hjernebetændelse kan bære ansvaret for udviklingshemninger på forstands- og karakterlivets område. Langvarige sygdomme medfører ikke blot nedsættelse af barnets vitalitet, men har også indirekte

psykiske virkninger ved at forøge barnets trang til opmærksomhed og skabe modvilje mod normale pligter.

Rubriceringen af barnealderens psykiske forstyrrelser volder betydelige vanskeligheder p. g. a. symptomernes mangfoldighed og kalejdoskopiske vekslen, deres løse sammenhæng med de tilgrundliggende årsager og deres usikre betydning for bedømmelsen af fremtidsudsigterne og som rettesnor for behandlingen. Først og fremmest må man skelne mellem 4 hovedgrupper: Neuroser el. nervøse tilstande; psykoser el. egentlige sindssygdomme, hvortil knytter sig organiske hjernelidelser, der ofte giver psykiske el. endog psykotiske symptomer; karakterdefekter, som i deres sværeste former benævnes psykopati; og endelig intelligensdefekter resp. åndssvaghed.

Børneneuroserne er erhvervede, overvejende miljøbetingede abnormreaktioner, der i de sværeste former er betinget af en fejludvikling af hele personligheden. Disse neuroser synes at forudsætte en sårbar konstitution, der gør barnet overfølsomt for fejl i miljøet. Det ser nemlig ud, som om det helt sunde og udviklingsdygtige barn klarer sig uskadt gennem selv ret alvorlige miljøbrist. Yderligere er det sandsynligt, at symptomernes art ved de sjæleligt fremkaldte forstyrrelser mere er bestemt af barnets specielle temperament end af den fremkaldende årsag.

Neurotiske forstyrrelser fremkaldes dels ved overbelastning af barnet s. flg. a. dårlig legemlig helbredstilstand el. overanstrengelse, dels og frem for alt ved sjælelige tilpasningsvanskeligheder og især forstyrrelse i barnets kærligheds- og tillidsforhold til omgivelserne med den deraf følgende indre usikkerhed og angst.

Legemlige svækkelsestilstande gør børnene trætte, slappe og træge, ofte tillige rastløse og pirrelige. Egentlig overanstrengelse træffes mest hos oversamvittighedsfulde, nervøse børn el. ihærdige, småtbegavede børn, for hvem skolearbejdet betyder en stadig overbelastning. Er en vis grænse overskredet, vil enhver viljesanspændelse udmatte dem og overstige deres kræfter, og børnene bliver nervøse, »dovne« el. får »skolehovedpine«, der forsvinder i ferier og på fridage.

Sjælelige konflikter og miljøskader fører enten til simplere nervøse tilstande og opdragelsesvanskeligheder, el. hos særligt disponerede til mere komplicerede psykoneuroser såsom tvangsneuroser og hysteriske reaktioner, der dog er sjældne før det 6. år (s. Neuroser).

Et almindeligt udtryk for, at der er noget i vejen med barnets psykiske velvære, er nervøs *uro og rastløshed.* Børnene er ustandselig på færde og i evig uro, har tics og grimasser, bider negle og piller næse, bider i tøj og river deres hår ud. De sover uroligt, skærer tænder, ruller med hovedet og kaster sig i søvne, de har natteskræk og taler el. går i søvne. I skolen er de adspredte, flygtige og letafledelige. I andre tilfælde udløser konflikterne sig i nervøse legemlige organsymptomer såsom hovedpine, mavesmerter, opkastninger el. diarrhoe. Der kommer ufrivillig natlig vandladning el. overdreven masturbation. Endv. stammen, læspen el. andre nervøse taleforstyrrelser.

Mere specielle reaktioner på en utålelig tilværelse er hemning, aggression og regression.

Hemmede børn er sky og indadvendte, forsagte og frygtsomme, ofte desuden uglade, grædevorne og hypokondre. De lider af søvnforstyrrelser og de førnævnte nervøse organsymptomer. Børnene kaldes »nervøse«.

De mere *aggressive* børn kaldes »uartige«. De er udadvendte og viser trodsreaktioner, enten direkte som negativisme, opposition og voldsomhed el. indirekte i form af kontrasociale handlinger. De er kontrære og ulydige, har affektudbrud og raserianfald, el. de er dominerende, drillevorne og altid i klammeri og slagsmål med kammeraterne. Eller deres oprør mod omgivelserne kan maskere sig som skulkeri og vagabonderen, rapseri og løgnagtighed, grusomhed mod dyr og mindreårige, dovenskab, frækhed el. hyperseksuel aktivitet.

Endelig reagerer visse børn med *regressive* symptomer, idet de bliver stående på et infantilt udviklingstrin el. så at sige flygter tilbage til et forlængst forladt stadium af umodenhed. De er »babyagtige« og uselvstændige, søger ustandselig støtte og kærtegn, vil mades, klædes på og er urenlige, de er fjantede, fjollede og ustadige.

Egentlige sindssygdomme er sjældne i barnealderen, og sygdomsbillederne domineres af bevægelses- og taleforstyrrelser. Den manio-depressive sindssygdom kan begynde i årene op mod puberteten, og ungdomssløvsind er set ned til 4—5-års alderen, men uhyre sjældent. Epilepsi bryder derimod oftest frem i barnealderen, fortrinsvis i 3 perioder: i de første 2 leveår, omkr. 7. år el. i puberteten. Af særlig interesse er det, at sygdommen foruden ved krampeanfald og bevidsthedstab (absencer) kan vise sig som umotiverede forstemninger, angst- el. raserianfald, vagabondage og anfaldsvise adfærdsforstyrrelser. Disse s.k. epileptiske ækvivalenter begynder og ophører pludseligt, og de kontrasterer tydeligt mod barnets øvrige adfærd. Alvorligst er den epileptiske karakterforandring og åndelige udviklingsstandsning el. tilbagegang. I de senere år har man fået øjnene op for en række sindssygdomsformer, der er helt specielle for barnealderen og ukendte hos den voksne, tilfælde der ikke sjældent kan minde om åndssvaghed, el. hvor sygdomsprocessen fører til en tilstand, der vanskeligt kan skelnes herfra.

Hjernebetændelse, hjernelæsioner og hjernesvulster kan have alvorlige psykiske følger. Af særlig vigtighed er den epidemiske hjernebetændelse, der ofte er en tilsyneladende ret mild febril lidelse, men som kan beskadige de hjernedele, der hemmer de primitive bevægelses-, drifts- og affektytringer. Børnene bliver da urolige, impulsive og eksplosive, er upåvirkelige af godt og ondt og udvikler ofte en mangfoldighed af grove, psykopatilignende adfærdsforstyrrelser (tyvagtighed, løngagtighed, brutalitet, ødelæggelseslyst og ubehersket seksualitet). Lign. personlighedsforandringer kan ses efter kranielæsioner, og selv en let hjernerystelse kan medføre langvarig nervøsitet.

Medfødte temperaments- og karakterafvigelser træffes i alle grader hos børn ganske som hos voksne, og der er ganske jævne overgange fra de letteste afvigelser, der falder inden for det normales rammer, til de sværeste former, som gør tilværelsen til en varig lidelse for de pågældende selv el. for deres omgivelser (psykopati). Samme adfærdsforstyrrelse kan såvel skyldes små karakterejendommeligheder i forbindelse med stærkt ugunstige miljøforhold som være udtryk for store psykopatiske defekters reaktion på ubetydelige misforhold i miljøet. Men i alle tilfælde må man regne med konstitutionelle faktorers betydning for opkomsten af adfærdsforstyrrelser og specielt for arten af symptomer i det enkelte tilfælde. På den anden side er miljøfaktorerne af afgørende betydning for, at adfærdsforstyrrelser overhovedet opstår selv ved sværere karakterdefekter. Af denne grund berettiger diagnosen psykopati aldrig til terapeutisk nihilisme, og der kan opnås værdifulde resultater ved at forstærke den terapeutiske indsats i forhold til psykopatiens grad. Selve karakteren er (modsat intelligensen) i høj grad tilgængelig for behandling p. g. a. dens store plasticitet i barnealderen.

En systematisk inddeling af barnets temperaments- og karakterafvigelser vanskeliggøres derved, at de forskellige typer i barnealderen ofte er lidet uddifferentierede. Først efterhånden giver de sig til kende som udviklingsstandsninger på følelses- og viljeslivets område, når der stilles krav til barnet, el. det når en alder, der normalt forudsætter en bestemt karaktermæssig modenhed. Visse typer går dog stadig igen, og oftest er der tale om kombinationer af forskellige abnormtilstande.

Den *nervøst-asteniske* konstitution har en medfødt svag vitalitet og ytrer sig ved ringe ydedygtighed og overpirrelighed. Barnet trættes hurtigt og restitueres langsomt, det er overfølsomt for sanseindtryk, organfornemmelser og følelsesbetonede oplevelser og vender langsommere tilbage til den afbalancerede tilstand. Det *ængsteligt-selvusikre* barn er genert og hemmet, uselvstændigt og fuldt af underlødighedsfølelse. Hos nogle

stiger ængsteligheden til frygt for alt og alle — torden, storm, mørke, dyr, fremmede etc. — Det *sensitivt-indadvendte* barn er følsomt nærtagende overfor tilrettevisninger og drillerier, og det fastholder længe den smertelige affekt i pinagtig selvransagen. Oftest er det tillige oversamvittighedsfuldt og bange for ikke at at gøre sit arbejde godt nok. Det *sårbart-eksplosive* barn er ømfindtligt og letkrænket, bruser heftigt op og reagerer uhemmet med voldsomme affekt- og hidsighedsanfald. De *følelsesfuldt medsvingende* børn er udstyret med et overmål af følelse og hang til rørelse og sentimentalitet. De knytter sig alt for stærkt til omgivelserne og følger modstandsløst andres stemninger op og ned. Den *depressive* konstitution møder man dels i det altid tungsindige og ensomhedssøgende barn, dels i det klynkende og aldrig glade barn, der ofte har et gnavent og vrantent præg. Det *stemningslabile* barn er almindeligvis i godt lune, men får indimellem umotiverede forstemninger med forhøjet irritabilitet. S. k. *hyperthyme* børn er altid i højt humør, ukueligt optimistiske og hyperaktive. De er selvovervurderende og pralende, tankeløse og overfladiske, flygtige og upålidelige. De *egocentrisk selvhævdende* børn har en abnorm trang til at være midtpunkt for interessen og vække sensation, og ofte anvender de hysteriske reaktioner for at nå deres mål. En vigtig variation er de *mytomane* el. fantasifulde, der i enhver situation fortæller den historie, der stiller dem i det mest flatterende lys, og som i deres beretninger ikke kan skelne fantasi fra virkelighed (patologiske løgnere). Andre mytomane er indadvendte og passive fantaster (dagdrømmere). De *følelseskolde* er blottede for evnen til sympatisk indføling overfor deres medmennesker og oftest tillige aktivt antisociale. De er egoistiske, hjerteløse og uden dybere følelser, ligeglade med alt undtagen deres eget velfærd og ofte hensynsløse, ødelæggende, piner dyr og mindreårige. Det er den alvorligste af alle defekter, manifesterer sig tidligt og er helt utilgængelig for behandling. Men diagnosen er vanskelig, idet neurotiske el. forsømte børn kan forskanse sig fuldstændig bag en tilsyneladende følelseskulde. De *viljessvage* el. holdningsløse mangler indre rygrad, vedholdenhed og evnen til at holde en bestemt linie i deres livsførelse. Deres holdning er bestemt af omgivelserne, og de er modstandsløst bytte for enhver fremmed indflydelse på godt og ondt. Også deres egne indskydelser følger de ret hemningsløst. Denne defekt er ligeledes uhelbredelig, omend der i den voksne alder ofte indtræder en senmodning i retning af større stabilitet. Endelig skal nævnes den *epileptoide* el. ixoide konstitution. I disse børns slægt er der oftest epilepsi (ligfald), men selv lider de ikke af denne sygdom. De er som visse epileptikere ejendommeligt klæbende og

uelastiske i deres følelsesreaktioner, tankebaner og bevægelsesfunktioner, og de udmærker sig ved en betydelig eksplosivitet med raserianfald på ringe foranledning.

Diagnosen psykopati er meget vanskelig at stille i barnealderen, dels fordi børn i bestemte udviklingsperioder normalt kan udvise de fleste ovenfor beskrevne karaktertræk, og dels fordi selv normale børn kan reagere på ugunstige miljøforhold med psykopatilignende adfærdsforstyrrelser. Med absolut sikkerhed er vi endnu ikke på noget tidspunkt i barndommen i stand til at forudsige den karaktermæssige udvikling. For psykopati taler en kraftig arvelig belastning med sindslidelser og især lign. forstyrrelser hos forældrene som hos barnet. Endv. at symptomerne har bestået fra den tidligste barnealder og fortsætter, efter at evt. skadelige miljøforhold er korrigeret. Derimod taler selv svære miljøskader ikke i sig selv mod psykopati, idet det er en kendsgerning, at karaktermæssigt defekte børn ofte vokser op under uheldige miljøforhold. De forældre, der giver deres børn uheldige anlæg i arv, er nemlig også ofte selv dårligt udrustede til at skabe sunde opvækstforhold for børnene og lidet egnede til den vanskelige opgave at opdrage et normalt barn for slet ikke at tale om et vanskeligt. Det må her fremhæves, at *nyere erfaringer i stadig højere grad har skabt tvivl om berettigelsen af at opretholde det ovenfor skildrede, traditionelle psykopatibegreb, i alt fald i den anførte udstrækning.* En række tilsyneladende konstitutionelt (anlægs-) betingede karakterafvigelser har vist sig med stor sandsynlighed at kunne føres tilbage til miljøbeskadigelser i den allertidligste barndom, navnlig forstyrrelser i det førnævnte følelsesmæssige kontaktforhold mellem mor og barn. Børn, der tidligt mister en mors kærlige omsorg og den tryghed, der følger deraf, udvikler ofte nervøse forstyrrelser og adfærdsejendommeligheder, der næppe kan skelnes fra medfødt psykopati. En rodløs, omskiftelig tilværelse, hjemlige konflikter, hjemmets opløsning, tilpasningsvanskeligheder og ulykkelighed af enhver art kan særlig hos følsomme børn fremkalde de samme psykopatilignende karakterafvigelser og reaktionsformer. I det hele er det sjældent at finde tilfælde af »psykopati« hos børn, hvor ikke en omhyggelig analyse af deres opvækstforhold afslører alvorlige miljøskader som baggrund for den uheldige personlighedsudvikling. At medfødte temperamentsejendommeligheder og særlige anlæg desuden skal være tilstede som jordbund for de alvorlige følger af omgivelsernes skadelige indvirkning, kan dog næppe betvivles.

Intelligensdefekter spiller en stor rolle i barnealderen og forekommer hos c. 25 pct. af de børn, der søger børnepsykiatriske polikliniker. De lettere grader gør skoletilværelsen byrdefuld og betyder en merbelastning

af barnet, som ofte får det til at reagere med nervøse symptomer el. opdragelsesvanskeligheder, selv om både karakter og miljø er uden lyde. De sværere former (åndssvaghed) udskilles normalt i det første skoleår, om ikke før, og frembyder før den tid sjældent vanskeligheder.

Behandlingen af børn med psykiske forstyrrelser forudsætter en nøjagtig diagnose og tager dels sigte på at sanere barnets miljø og ikke mindst korrigere og behandle forældrene, dels tilstræbes en psykoterapeutisk påvirkning af barnet selv, når dets evt. legemlige lidelser er behandlede. Hovedsynspunktet er, at det er barnet og ikke adfærdssymptomerne, der skal behandles, og hovedmidlet er en fjernelse af de tilgrundliggende årsager.

I visse tilfælde, hvor adfærdsforstyrrelserne er særlig alvorlige el. betinget af forældrenes uheldige indstilling, kan en længere fjernelse fra hjemmet blive nødvendig, men en sådan adskillelse ml. barn og forældre er et stort indgreb og kun berettiget, hvis fjernelsen byder gode terapeutiske muligheder, el. særlige hensyn kræver det. Det er en stor vildfarelse at tro, at fjernelse af et barn fra et dårligt miljø er løsningen på alle onder, og det må betones, at hjemmets følelsesmæssige kvalifikationer er langt vigtigere end de materielle og de konventionelt-moralske. Består der et sundt kærlighedsforhold ml. barn og forældre, og føler barnet sig trygt i hjemmet, er det sjældent klogt at fjerne barnet. Fjernelsen bør først og fremmest ske til et privat plejehjem og jo tidligere des bedre, helst før 9. år, for at barnet kan knytte sig følelsesmæssigt intimt til plejeforældrene. Alle typer af adfærdsforstyrrelser kan behandles i plejehjem, også de seksuelle. Anbringelse i institutioner bør kun finde sted, hvor barnet ikke kan behandles i sit eget hjem og kun har små chancer i et privat plejehjem. Dette er specielt tilfældet, hvor det drejer sig om intelligensdefekte el. svært karakterdefekte børn, herunder børn med organiske karakterdefekter, forkælede børn, og børn, hvor familiebåndene ønskes bevarede, især hvor børnene er over 12 år. Som en særlig gruppe må nævnes neurotiske børn, der kræver særlig pædagogisk-psykologisk, ev. psykiatrisk behandling gennem lang tid i et behandlingshjem.

Den psykoterapeutiske behandling af barnet følger dels de almindelige retningslinier som hos voksne (s. Psykoterapi), dels anvendes mere specielt hos børn legediagnostik og *legeterapi,* (s. d.) f. eks. som udformet i sandkassemetoden, familielegen, verdenslegen. Egentlig psykoanalyse benyttes kun ved svære tilfælde af komplicerede neuroser og kun efter 4—5-års alderen. Ofte lønner det sig bedre at analysere moderen (A. Freud).

Børnepsykiatriens mål er i første række barnets individuelt naturlige indre vækst og

harmoniske livsudfoldelse. I det omfang dette opnås, vil også barnets ydre adfærd herved bringes i overensstemmelse med de almindeligt vedtagne sociale normer.

Litteratur: M. Lomholt: Børnepsykiatri, 1948. B. Farup: Opdragelsesvanskeligheder hos Børn, Psykologiske Studier, 2. serie m. 1—2, 1946. C. Burt: Sjælelige Forstyrrelser hos Børn og unge, 1941 (Psykologisk-pædagogisk Bibl. VII). Samme: Unge Lovovertrædere, 1937 (Psykologisk-pædagogisk Bibl. III). H. Hanselmann: Opdragelsesvanskeligheder, 1934 (Psykologisk-pædagogisk Bibl. I). A. Freud: Psykoanalytisk behandling af børn, 1948. L. Kanner: Child Psychiatry, 2. udg., 1948. Benjamin, Hanselmann, Isserlin, Lutz o. a.: Lehrbuch der Psychopathologie des Kindesalters, 1938.

J. E.

Børnepsykiatrisk afd., s. Børnehospitaler.

Børnepsykologi. Gennem alle tider har man interesseret sig for børnenes opdragelse, og store pædagoger og filosoffer som Comenius, John Locke, Rousseau og Pestalozzi har da også indset og hævdet, at lovene for barnets opdragelse måtte udledes af barnets natur. Nogen større praktisk betydning fik dette imidlertid ikke. Dertil var det kendskab, man havde til barnets sjæleliv, alt for ringe, idet det væsentlig beroede på den enkeltes tilfældige iagttagelser og intuition. Det har gennem tiderne været en afgørende fejl, at man i for høj grad har reflekteret og filosoferet over, hvordan børnene var og vel navnlig over, hvordan de burde være, i stedet for at undersøge, hvordan de faktisk var og eventuelt ved opdragende foranstaltninger havde mulighed for at blive. Børnene blev iagttaget gennem de voksnes briller, de blev betragtet som en slags ufærdige voksne. Psykologien var endnu til lige før århundredskiftet næsten udelukkende voksen-psykologi grundlagt på de voksnes selviagttagelse, så det særegne ved barnets psyke var der kun ringe kendskab til og forståelse af.

Egentlig har først vore dages mange undersøgelser og systematiske iagttagelser af børn vist, hvor forskelligt børns sjæleliv på mange måder er fra voksnes, hvor mange problemer det indebærer, og hvor kompliceret det hele er.

Det er læger og naturvidenskabsmænd, der har grundlagt b. Flere værker udkom i sidste halvdel af forrige århundrede: Sigismund 1856, A. Kussmaul 1859, Charles Darwin 1872, W. Preyer 1882. Lægerne havde den fordel fremfor filosoffer og pædagoger, at de havde kendskab til naturvidenskabelige metoder og i deres praksis måtte iagttage småbørn. Preyer regnes ofte for den egentlige grundlægger med sin bog »Die Seele des Kindes«. Han var den første, der foretog en systematisk iagttagelse og en nøjagtig registrering af en hel del legemlige og sjælelige funktioners udvikling hos et barn. Barnet var hans egen søn, og den dagbog, han førte, begyndte ved drengens fødsel og fortsatte til 3-års alderen. Preyer fik mange efterfølgere: Amerikanerinden Shinn, de tyske ægtepar Stern og Scupin, danskeren Vilhelm Rasmussen, for blot at nævne nogle af de vigtigste.

Amerikaneren Stanley Hall søgte gennem en udstrakt anvendelse af spørgeskemaer (enquêtemetoden) at belyse en hel del emner, bl. a. legen, frygt og ungdomstidens problemer. Enquêtemetoden kan selvfølgelig kun anvendes over for større børn og voksne. Stanley Halls resultater og forklaringer var ofte tvivlsomme, ikke mindst når han bygger på voksnes erindringer fra barndommen. Han har dog haft stor betydning for den videre udvikling i Amerika.

I Tyskland udkom omkr. årh.skiftet betydelige børnepsyk. værker, der dels behandlede enkelte områder, dels gav en samlet fremstilling af barnets udvikling i de første leveår. Nævnes må K. Groos's bog om legen: »Die Spiele der Menschen« 1899, Kerschensteiners bog om barnets tegning: Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung« 1905, Clara og William Sterns bog om børns sprog: »Die Kindersprache« 1907 og af samlede fremstillinger William Stern: »Die Psychologie der frühen Kindheit, 1914 og Karl Bühler: »Die geistige Entwicklung des Kindes«, 1918. Udviklingen i den tyske kulturkreds fortsattes, indtil nazismen bragte en brat afslutning på den videnskabeligt prægede psykologi.

Så længe b. i det væsentlige var bygget på iagttagelser af psykologernes egne børn og materialet fra dagbøgerne, fik man et noget fortegnet billede af »normalbarnet«. Børnematerialet var ikke alene for lille, men hvad der betød mere, de iagttagne børn tilhørte et socialt og kulturelt miljø langt over det gennemsnitlige. I denne periode spillede teoretiske betragtninger, tydninger og overvejelser en meget betydelig rolle, da der var så mange områder, hvor man vidste for lidt.

I dag er der, især i U. S. A., et stort antal arbejdende børnepsykologer, og der er ved undersøgelser af et stort antal børn samlet en mængde kendsgerninger, og det er først og fremmest kendsgerninger, man interesserer sig for, medens de teoretiske betragtninger træder noget mere i baggrunden. Samtidig er der, som det normalt sker, når et fagområde når en vis udvikling, dukket en mængde problemer op og foregået en stærk specialisering. De enkelte problemer undersøges ofte på ret store antal børn, idet statistiske metoder tages til hjælp.

Typiske træk og fundamentale faktorer i barnets sjælelige udvikling.

B. er først og fremmest udviklingspsykologi. Her følges udviklingen og tilblivelsen af de fænomener, vi betragter fuldt færdige hos den voksne, og for så vidt befrugter b. den alm. psykologi, medens den omvendt i stor udstrækning har modtaget synsmåder og metoder fra den alm. psykologi.

Barnets legemlige udvikling er bl. a. karakteriseret ved en stadig tiltagen i størrelse og vægt. Tilsvarende kvantitative be-

stemmelser er ikke mulige for den sjælelige udvikling, men bortset derfra er den sjælelige og den legemlige udvikling på flere måder analoge og i øvrigt meget nøje forbundne. Specielt er den sjælelige udvikling direkte afhængig af hjernens og nervesystemets udvikling. Såvel den legemlige som den sjælelige udvikling er kendetegnet ved følgende træk: Den går fra det enkle og usammensatte til det stadig mere komplicerede. Der sker en stadig differentiering, idet stadig flere funktioner udskilles og træder i virksomhed. Disse funktioner virker dog ikke isoleret, men indgår i stadig større helheder, så organisationen bliver stadig mere omfattende. I løbet af første leveår bliver barnet således i stand til efterhånden at beherske muskelgrupper i hals, krop og ben, der så virker sammen, når barnet rejser sig og begynder at gå. Barnets følelsesliv, der ved fødslen er diffust og udifferentieret, udformes efterhånden i de kendte menneskelige følelser (frygt, vrede, glæde, sorg o. s. v.). Vækstempoet af de enkelte organer og sjælelige funktioner er meget forskelligt, så der stadig sker forandringer og forskydninger af såvel den sjælelige som den legemlige struktur (opbygning og virkemåde).

Barnet er ved fødslen ganske hjælpeløst og helt henvist til moderens omsorg. Det går f. eks. selv efter et år dårligere end mange dyr efter få timer. Men heller ikke sjæleligt er det kommet ret langt. Det er kun vågent et par timer i døgnet og i den tid kun optaget af tilfredsstillelse af de nødvendigste organiske behov (næringsoptagelse o. s. v.). I øvrigt er det ganske uinteresseret i sine omgivelser.

Hvordan kan det nu være, at mennesket, der så afgjort når videre i sjælelig udvikling end noget andet væsen, ikke er længere fremme ved fødselen? Sagen er, at barnet, hvis sjælelige udvikling forløber langsomt over en meget lang periode, er født på et meget tidligt tidspunkt i denne periode. Der er kun gået c. 9 mdr. af en 18—20 år. Det er udviklingsmæssigt en fordel, at barnet ikke er for langt fremme ved fødselen. Dette giver i forbindelse med den lange barndomstid (udviklingstid) og barnets store »tilpasningsevne« enestående udviklingsbetingelser. Udviklingen kan da fra første færd på de områder, hvor det er muligt, forme sig som en tilpasning til omgivelserne, og dette har især betydning for den sjælelige udvikling. Hvis barnets sjælelige struktur i hovedsagen var fastlagt allerede ved fødselen, ville en sådan tilpasning ikke være mulig, thi i udviklingen gives intet tilbage, og det, der een gang er fastlagt, lader sig vanskeligt ændre.

Barnets »tilpasningsevne« er funderet i visse arveanlæg. Disse påvirkes ikke af forældrenes erfaringer, så ethvert barn må, hvad kulturtilegnelsen angår, begynde på bar bund. Forskellene på kulturformerne må

stort set antages at bero på miljøerne. (S. »Arv og miljø«).

Som omtalt er barnet ikke i stand til at lære noget som helst ved fødselen; først efterhånden indtræder en modning af de enkelte funktioner, hvorved en tilegnelse bliver mulig. Det kan i mange tilfælde være svært at afgøre, om udviklingen i det væsentlige er bestemt ved modningsprocesser, der er drevet frem af kræfter i individet (og altså arvelig betinget) el. i hovedsagen er tillært og fremkaldt af forhold i omgivelserne. De mest livsvigtige funktioner synes i det væsentlige at dannes ved modningsprocesser. Som eksempel kan vi tage pattemekanismen, som fungerer straks ved fødselen. Hvis man ikke netop hindrer barnet i dets frie udfoldelse, vil de livsvigtige funktioner udfolde sig, når tiden er inde. Et barn vil lære at gribe og gå, uden at man træner det, og det endog til den sædvanlige tid, og en træning vil ikke fremskynde tidspunktet ret meget. Derimod vil et barn selvfølgelig ikke lære at tale dansk, hvis omgivelserne ikke taler dette sprog; men det kan ikke lære at tale sproget, før det når en vis modenhed. Det kan i og for sig lige så godt lære at tale det ene sprog som det andet. Hvilket det bliver, afhænger af miljøet.

De ting, vi lærer barnet i skolen, f. eks. læsning, skrivning, regning ville det næppe lære uden undervisning, men tilegnelsen vil også her kræve en vis modenhed. Det, vi kan gøre, er at lægge forholdene sådan til rette, at barnet kan udnytte sine muligheder, når tiden er inde, og derved få det mest mulige ud af det. Undertiden kan der være en optimal tid, d. v. s. en bedste tid for tilegnelsen, der senere forspildes. Således lærer børn i en vis periode forbavsende let et fremmedsprog gennem øret, f. eks. under leg med andre børn. C. W. Valentine iagttog hos sine børn, at de franske nasallyde tilegnedes med usædvanlig lethed i 3-års alderen, medens de samme børn havde langt sværere ved at udtale disse lyde i 7—8-års alderen. Hvor mange af de ting, barnet skal lære, der har en optimal tid, er svært at sige. Det synes at være langt de færreste. Tingene kan ikke læres før en bestemt tid, men nok senere, når modenheden er nået.

Der synes at gælde den hovedregel for udviklingen, at der sker jo mere i samme tidsrum, jo yngre barnet er. I det første leveår foregår der i hvert fald en sjælelig udvikling som aldrig senere i løbet af eet år. Den legemlige udvikling er langt større i fostertilstanden end nogensinde senere. Den sjælelige udvikling i fostertilstanden ved man meget lidt om. Den synes ikke at være af større omfang. Først et par måneder efter fødselen begynder barnet at blive aktivt og interesseret. Hjerne og sanseorganer synes så først at have nået en sådan udvikling, at bearbejdelsen af omverdenens påvirkninger rigtig kan komme i gang. Det

aftagende tempo i udviklingen kan konstateres gennem udviklingsprøver (s. ndf.). Gesell har prøver for hver måned de første 10 mdr., derefter prøver for hver 2 mdr. (11. og 12. md.). I andet leveår er der prøver for hvert kvartår, derefter for hvert halvår og fra 3. år for hvert år. Nye karakteristiske funktioner bliver stadig sjældnere. Selv om udviklingstempoet tager af med alderen, er det dog endnu så stærkt i 6—7 års alderen, at det kan være afgørende for om et barn kan følge med, om det kommer et år før el. senere i skole. Endnu ved overgangen til mellemskolen betyder et år meget. Kun de færreste børn er modne til at begynde i mellemskolen før de er 11 år. Hvornår udviklingen holder op er svært at sige. Den holder i hvert fald ikke op på alle områder på een gang. Hvordan det end forholder sig hermed, så er den udvikling, der foregår, f. eks. fra man er 19—20, for intet at regne i forhold til udviklingen i de første år efter fødselen.

Forsøg på måling af udviklingen.

Den franske psykolog Alfred Binet opstillede mål for den intellektuelle udvikling, de s. k. intelligensprøver (s. Intelligensforskning). De enkelte aldersnormer var fastlagt gennem opgaver af passende sværhed for normalt begavede børn på det pågældende alderstrin. Andre arbejdede videre med det problem, Binet havde løst i princippet, og indførte forbedringer (Stern, Burt, Terman, Thorndike og andre), men længe forsøgte man kun at måle den intellektuelle udvikling. Dog opstod der ønsker om også at klarlægge og skaffe sig mål for udviklingen på andre områder, og her fik Arnold Gesells undersøgelser af småbørn afgørende betydning. Han har en stor del af æren for, at vi i dag har størst kendskab til udviklingen i de første år.

Det Gesell ville opnå, var noget i retning af en kortlægning af de væsentligste træk i barnets udvikling. Der blev ikke alene fastlagt normer for de enkelte alderstrin ved iagttagelse af et større antal børn, men mange børn blev iagttaget med visse tidsmellemrum (indtil 10 gange), så man kunne se, hvordan udviklingen virkelig forløb for de enkelte børn, og der viste sig at være en del atypiske udviklingsforløb. Børnene blev iagttaget under deres fri udfoldelse og færden, alene og i leg og samvirken med andre. Gesell lagde vægt på, at børnene kunne iagttages, uden at de var klar over det, så at deres adfærd kunne være helt naturlig, og det blev opnået ved konstruktion af en skærm, der kun var gennemsigtig fra den ene side (iagttagerens). Fotografering af børnene i typiske situationer anvendtes i stor udstrækning. Det gjaldt for Gesell om at finde frem til den adfærd og de funktioner, der er typiske for de forskellige alderstrin og karakteristiske for udviklingen, f. eks. naturnødvendigt indgår i bestemte udviklingsrækker. Gesell publicerede i sine bøger: »The mental growth of the pre-school child« 1925 og »Infancy and human growth« 1928, normer for fire forskellige udviklingsområder: 1) motorisk udvikling, 2) sproglig udvikling, 3) adaptiv adfærd (tilpasning, intelligens), 4) personal-social adfærd. Forudsætningen for opstilling af sådanne normer er, at udviklingen gennemløber bestemte udviklingstrin, der følger i samme rækkefølge hos de forskellige individer.

Andre har efter Gesell udarbejdet udviklingsprøver, således den s. k. Wienerskole (Charlotte Bühler og Hildegard Hetzer) prøver indtil 6 år.

Barnets udvikling på forskellige alderstrin indtil skolealderen.

Det 1. års tid.

I løbet af det første år sker der en radikal forandring med barnet. Sløvheden og passiviteten ved fødselen afløses efterhånden af vitalitet og aktivitet. Den tid barnet er vågent, stiger fra et par til en halv snes timer i døgnet. Efter Charlotte Bühler optager de spontane bevægelser kun 1 pct. af barnets vågentilstand ved fødselen, men c. 30 pct., når barnet er eet år, et godt udtryk for aktivitetens vækst. Barnet bliver i løbet af det første leveår i stand til at beherske sit legeme så godt, at det kan rejse sig op og gå, når man tager det i hånden. Det kan holde hovedet frit og sidde med støtte, når det er 4 mdr., sidde frit, når det er 7 mdr., sætte sig op og stå med støtte, når det er 8 mdr., rejse sig op med støtte, når det er 10 mdr., og endelig rejse sig frit, stå uden støtte og gå ved hånd, når det er 12 mdr.

Barnet, som var uinteresseret i sine omgivelser ved fødselen, viser tydelig interesse for omgivelserne, når det er 3 mdr. Det kan nu fiksere en nær genstand med øjnene. Når det er 4 mdr., behersker det øjenmuskulaturen så godt, at blikket kan glide undersøgende hen over en genstand. De første famlende gribeforsøg sætter samtidig ind. Når barnet er 6 mdr., griber det efter enhver genstand inden for rækkevidde. Det vigtige samarbejde mellem øje og hånd, de to vigtigste redskaber til undersøgelse af omverdenens genstande, er nu i fuld gang. En tid føres genstandene til munden til beføling og nærmere undersøgelse, men disse opgaver overtages, efterhånden som barnet får herredømme over sine fingre, mere og mere af hånden. Mod slutningen af det første år er barnet ustandseligt i gang med manipulationer og undersøgelser af tingene.

Barnets pludrelyde frembringes i flere mdr. udelukkende spontant, men når det er c. 10 mdr., begynder det at efterligne lyde. Det reagerer nu også med forståelse på visse gebærder og søger at påkalde sig den voksnes opmærksomhed. Når det er 12 mdr., forstår og bruger det enkelte ord. Det er således et stort årspensum, Barnet kommer igennem. De første skridt og de første ord

kan betragtes som højdepunktet af, hvad barnet når i henh. legemlig og sjælelig udvikling i det første år.

2. leveår.

Barnet bliver i stand til selv at bemægtige sig ting. Det kan gå frit, når det er 15 mdr., klatre op og ned ad trapper, når det er 18 mdr. og løbe, når det er 2 år. Mange lege er bevægelseslege: Gå, klatre, trække genstande efter sig el. skyde dem foran sig. Barnet foretager stadig manipulationer med tingene. Det kan bygge et »tårn« af 2 klodser, når det er 12 mdr., af 3 klodser, når det er 18 mdr. og af 5—6 klodser, når det er 2 år. Når det er 18 mdr. kan det spise med ske.

Der sker en meget betydelig sproglig udvikling. Ordforrådet stiger fra et par ord til henved 300 ord. Barnet lærer at bruge 2 ord i sammenhæng (c. 21 mdr.). Sproget bruges både som kontaktmiddel og til beskrivelse af tingene. Det begynder at fortælle sine oplevelser.

Barnet er egocentrisk. Det lader sig i høj grad stimulere af andre børn, men der er egentlig ikke tale om samvirken. Det bemægtiger sig hensynsløst tingene. I en alder af c. 21 mdr. kan barnet normalt regulere sine udtømmelser.

3. leveår.

Barnet kommer nu ind i en noget ustabil og kritisk periode, hvor det er stærkt kontrært (trodsalder). Efter Gesell kulminerer denne krise i en alder af $2^1/_2$ år, hvorefter der indtræder nogen bedring. Der er dog uden tvivl stor forskel på de enkelte børn. En pige på godt 2 år sagde, når hun nægtede noget: »Nej, for nej«. Det var selve det at nægte, der var det afgørende. Barnet afleverer nødigt et stykke legetøj til andre. Det kan være ubeslutsomt, forvirret, fordi det har øje for mere end een mulighed og derfor har svært ved at vælge. Trods alt har det dog større selvkontrol end før og kan så småt begynde at tage hensyn til andre. Det hjælper moderen med at lægge ting på plads. Barnet lærer i løbet af dette år at tale i sætninger og begynder at stille spørgsmål. Ordforrådet stiger til henved 900. Det kan holde rede på antallene 1 og 2, f. eks. udtage 1 og 2 genstande af et større antal (talbegreb til 2).

4. leveår.

Barnet er meget aktivt og livligt. Det løber, hopper, springer og klatrer. Det har en livlig fantasi, hører gerne historier og laver evt. selv småhistorier (fabulerer). Det stiller ustandseligt hvorfor-spørgsmål (interesseret i årsagsforhold), ordforråd c. 1500, talbegreb til 3. — Egocentrisk, føler sig dog knyttet til bestemte legekammerater. Deltager gerne i rollelege, f. eks. mor-barn.

5. leveår.

En rolig og velafbalanceret periode. Barnet er ikke så kontrært mere og i det hele mere socialt. Slutter sig ofte nærmere til en kammerat af samme køn og alder. Vil gerne have besked af voksne og lade sig hjælpe af dem. Legen er den normale beskæftigelsesform. Rollelege og konstruktive lege i overvægt. Barnet mere målbevidst og stolt af sit værk. Det vil gerne have anerkendelse af de voksne. Taler meget. Taler rent. Ordforråd c. 2000. Talbegreb til 4.

6. leveår.

Meget aktivt og virksomt, men næppe så velafbalanceret som året før. Efter Gesell endog en kritisk periode ($5^1/_2$—6 år), hvor barnet er lunefuldt og svinger fra den ene yderlighed til den anden. Fysiologiske forandringer i organismen, bl. a. hidrørende fra tandskiftet, er her af betydning. Barnet er dog mere målbevidst og kan bedre koncentrere sig om og gennemføre en opgave end i 5-års alderen. Vil gerne vække de voksnes opmærksomhed. Organiseret samleg med andre børn. Ordforråd c. 2500. Talbegreb til 10.

Da der sker jo mere, jo yngre barnet er, og da det, der een gang er fastlagt, vanskeligt lader sig ændre, er det særlig vigtigt, hvilke forhold barnet vokser op under, og hvordan det behandles i de første leveår, hvor de grundlæggende vaner dannes.

Litteratur: Foruden de i teksten nævnte værker: »Alt om Børn« (red. af Oluf Andersen og Sofie Rifbjerg), 1942. Fowler D. Brooks: Child psychology, 1937. Charlotte Bühler: Kindheit und Jugend, 1931. A. Gesell: The first five years of life, 1940. Samme: Infant and child in the culture of today, 1943. Karl Groos: Das Seelenleben des Kindes, 1903. Susan Isaacs: Fra bleien til skolebenken. 1936. Carl Murchison: Handbook of child psychology, 1933. Skinner og Harriman: Child psychology, 1941. Florence Teargarden: Child psychology for professional workers, 1940. S. A. Tordrup: Børnepsykologi, 5. udg. 1950. Carin Ulin: Från spädbarn til skolbarn, 1946. C. W. Valentine: The psychology of early childhood, 1946. Werner Wolff: The personality of the preschool child, 1947. L. Carmichael: Manual of Child Psychology, 1946. L. P. Thorpe: Child Psychology and Development, 1946.

S. A. T.

Børnesagens Fællesråd. Dannet 1903 af formændene for Dansk Børnehjemsforening, De danske Plejehjemsforeningers overbestyrelse og Kristelig Forening for Børneforsorg, senere suppleret med formændene for Foreningen for Skole-, Ungdoms- og Fredehjem og Foren. for Optagelses- og Lærlingehjem samt en repr. for Landsforen. Forebyggende Børneværn; i 1951 suppl. med 3 repr. for foreninger af bestyrelser for opdragelseshjem samt 2 repr. for Landsforen. Forebyggende Børneværn, i 1952 suppl. m. en for Ungdommens Vel og Jysk Børneforsorg fællesrepr. Virker for fremme af samarbejdet indenfor børneforsorgens institutioner og for at varetage disses interesser i forhold til myndighederne. Afholder årlige møder, sædvanlig på Nyborg strand sammen med Dansk Børneværnsforening, udgiver: Børnesagens Tidende. Har i en lang årrække haft tilladelse til at lade optage julekollekt i kirkerne og lade »Julestjernen« forhandle en dag i dec. md. og der er ved disse indsamlinger i årenes løb tilvejebragt meget betydelige beløb; i 1951 var indtægten c. 371.000 kr.

Børneseksualitet. Medens man i tidligere tider regnede med, at den seksuelle drift først vågnede med kønsmodningen i overgangsalderen, den s.k. pubertetstid, er de fleste psykologer og psykiatere nu, væsentlig under påvirkning af Freud, af den opfattelse, at den seksuelle drift på forskellig måde gør sig gældende helt fra den tidligste barnealder. Da den der ikke kan give sig de samme udslag som i den voksne alder, hvor den egentlige parringsakt anses for dens mest adækvate udslag, og hvor slægtens forplantning anses for dens egentlige funktion og efter nogles mening er det eneste legitime formål for seksualdriftens tilfredsstillelse, har den nye opfattelse medført en udvidelse af begrebet seksualitet til at gælde enhver vellyst, der er knyttet til stimulation af visse legemszoner, de s.k. erogene zoner. Desuden må man sige, at denne drift straks fra begyndelsen er impliceret i de følelsesmæssige indstillinger til andre mennesker, at den tildels er en drift til fællesskab og kontakt, hvilket ligger bag den psykoanalytiske opfattelse, at børnenes forhold til forældrene er seksuelt farvet. Det hensigtsmæssige i en sådan udvidelse af begrebet seksualitet har været stærkt diskuteret, og Freud gjorde i hvert fald den indrømmelse af, at hans begreb om seksualitet var videre end det populære begreb derom, at han indførte den nye betegnelse »libido«. Berettigelsen til at opfatte forskellige fænomener hos børn, hovedsagelig deres former for at søge og at vinde legemlig lyst og deres indstillinger over for andre individer, som værende af seksuel natur må ligge i, at der er en vis kvalitativ lighed mellem den opnåede lyst og den specifikt seksuelle lyst, og dernæst i, at det drejer sig om reaktioner, for hvilke individets køn er medbestemmende.

Efter Freud forløber b. normalt gennem tre stadier: *det orale,* hvor munden er lystens organ, hvilket bl. a. giver sig til kende ved sugning, dien og sutten, der ikke tjener ernæringsformål, men kun lystvinding. I det andet år indtræder barnet normalt i *det anale stadium,* hvor det er endetarmsregionen og afføringsprocesser, der giver anledning til lystbetonede erfaringer, først ved selve udtømningen, senere evt. ved at holde udtømningen tilbage. Med det tredje år rykker barnet ind i *det genitale stadium,* hvor det er kønsorganerne og den genitale zone, der tildrager sig opmærksomheden. Dermed er mulighederne for konflikter også blevet forstærket, idet barnet gennem de voksnes reaktioner får at mærke, at dets interesser og den lyst, det søger, er noget uønsket, noget forbudt, noget mindreværdigt, urent og forkasteligt. Denne konflikt mellem drifterne og de kræfter, der desavouerer den, kan føre til adfærdsforstyrrelser og neuroser, idet de seksuelle tilbøjeligheder lades med angst og skyldfølelse. Efter mange psykologers og psykiateres mening må også senere optrædende fejludviklinger af det seksuelle i form af perversioner el. uformuenhed føres tilbage til uforstående og uhensigtsmæssige reaktioner fra de voksnes side, især i den tidligere barndom, d. v. s. før 6 års-alderen. Fra dette tidspunkt skal seksualiteten efter manges mening indtræde i en relativ hvileperiode indtil puberteten, et spørgsmål hvorom meningerne dog kan være delte. Et resultat af den tidlige b. er efter Freuds opfattelse også det s.k. ødipuskompleks, og endv. opererer psykoanalytikerne med begreber som kastrationsangst el. -kompleks, penismisundelse m. v. Verifikationen af de forsk. antagelser må hovedsagelig hentes fra de erfaringer, man kan gøre ved fordomsfri iagttagelse ud fra de oplysninger, som kommer frem under psykoanalytisk behandling, samt fra de resultater i neurosebehandling, som kan opnås fra de nævnte antagelser (og andre) vedrørende den barnlige seksualitet, dens indhold og ytringsformer. (S. endv. Psykoanalyse, Onani, Seksualpsykologi).

Litteratur: Freuds skrifter, spec. Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, 1905 (overs. til dansk 1934), samt den psykoanalytiske litteratur i det hele taget.

K. G-S.

Børnesygdomme. Til b. henregnes i almindelighed en række bestemte smitsomme sygdomme, der forekommer særlig hyppigt i barnealderen, nemlig mæslinger, kighoste, skoldkopper, røde hunde, fåresyge samt difteri og skarlagensfeber (s. d.).

P. g. a. den hurtige vækst og udvikling i barnealderen i forbindelse med den barnlige organismes manglende modenhed, vil imidlertid også de fleste andre sygdomme hos børn frembyde karakteristiske træk, ligesom forekomsten af bestemte lidelser i mange tilfælde er begrænset til ganske bestemte aldersgrupper (f. eks. kolerine hos spædbørn, adenoide vegetationer i den tidlige skolealder etc.).

Under betegnelsen *skolesygdomme* sammenfattes alle de sygdomme, som på en el. anden måde står i forbindelse med skolegangen. Hertil regnes dels de smitsomme sygdomme, dels sygdomme, der kan fremkaldes el. forværres ved skolearbejdet (f. eks. visse holdningsfejl, nærsynethed, forskellige nervøse tilstande). K. B-S.

Børnesår (smitsår, impetigo) er en meget almindelig, smitsom hudsygdom, som er hyppigst hos børn, men som kan forekomme i alle aldre. Sygdommen viser sig som små skorpedækkede sår, der har tendens til at brede sig og smitte nærliggende hudpartier.

Sygdommen er meget smitsom og kan overføres ved genstande, som har været i berøring med inficerede børn. Fælles håndklæder, sengetøj el. beklædningsgenstande mellem kammerater el. søskende bør derfor undgås.

Behandlingen består i løsning af skorperne og efterfølgende pensling med en de-

sinficerende opløsning og salvebehandling. Ved spredte b. kan man med held anvende »Dermoplast«, et hæfteplaster, som er imprægneret med bakteriedræbende stof. Hæfteplasteret anbringes direkte på såret uden salve eller forbinding iøvrigt.

Lidelsen helbredes oftest i løbet af 1 uges tid ved adækvat behandling. K. B-S.

Børnetegning. Barnets tegning er først gjort til genstand for nærmere undersøgelse af Corrado Ricci (L'arte dei bambini, 1887). Omfattende undersøgelser, væsentlig med henblik på de psykologiske og pædagogiske sider, er bl. a. foretaget af Levinstein, Kerschensteiner og Sully.

Børnetegningen kan studeres *biografisk*, d. v. s. man følger et enkelt barns udvikling, el. man kan gå *statistisk* til værks, idet man sammenligner motiv, teknik, stil o. s. v. i et stort antal børnetegninger.

Den egl. børnetegnings forstadium betegnes almindeligvis som *kradsestadiet*. Omkring 1-års alderen kan barnet holde på en blyant og tegne med den. Processen har i begyndelsen ingen fremstillingsfunktion. Efterhånden som barnets teknik udvides, begynder det at ville fremstille noget med tegningerne. Fremstillingshensigten kan fastslås ved, at barnet giver produkterne navn. I begyndelsen ofte skiftende betegnelse for den samme tegning, senere holder barnet fast ved en enkelt benævnelse. Ofte er der en vis (tilfældig) lighed med objektet. Barnet har allerede selv længe kunnet *tyde* billeder.

Det næste stadium betegnes *skemastadiet*, og det varer for mange mennesker livet igennem. De første fremstillinger af mennesker består ofte af et hoved med øjne, næse og mund, og derpå er hæftet et par lange ben (Kopffüssler). Barnet forestiller sig rimeligvis ikke, at benene er hæftet fast ved hovedet (tegner knapper mellem benene, der hvor kroppen skulle have været).

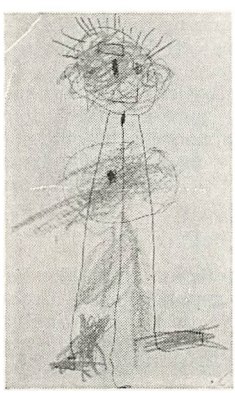

2

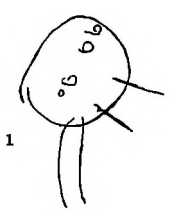

1

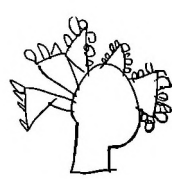

3

1. Kopffüssler (3 år). 2. Kopffüssler med mave, men uden arme. Panden markeret med et rektangel (4 år). 3. Pæretræ (5 år).

Senere skilles kroppen fra med en tværstreg, og armene, der før som oftest har været anbragt på hovedet, flyttes ned på kroppen; senere tegnes kroppen som en rund bolle.

Ligheden med objektet bliver størst, når barnet ikke tegner efter modellen. Når den

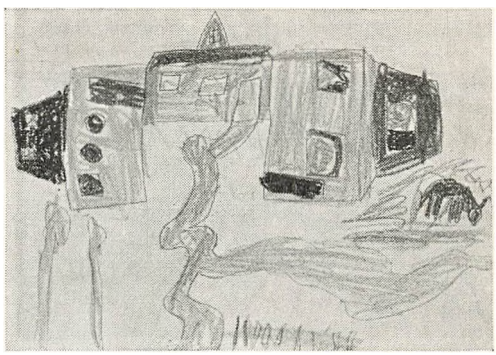

4. Damptromleperspektiv (7 år).

samme tegning gentages i serier, benyttes de foregående tegninger dog ofte som model for de efterfølgende.

Den perspektivistiske udformning har nogen lighed med visse primitive kulturers billedkunst (damptromleperspektiv). Skal barnet f. eks. tegne et rundt bed med blomster uden om, tegnes alle længdeakser (stænglerne) radiært mod centrum. Der gør sig ligesom en række forestillinger gældende efter hinanden, og de nedfældes på papiret efterhånden. Barnet tegner hvad det ved om tingene. Det er mere symboliker end naturalist, jfr. dets leg med pinde, klodser o. s. v.

Det sker tit, at en tegneakt ændrer formål under udførelsen. Et påbegyndt hus kan f. eks. blive til en mand, hvor vinduerne er øjne, døren næse og skorstenen hat.

De første menneskeskemaer tegnes *en face*, senere bliver profiltegningen fremherskende. Ved dyrefremstilling er profilskemaet dog næsten eneherskende. På de første udviklingstrin i skemastadiet anvendes det samme skema for både mennesker og dyr.

Indtil 8—10 års alderen tager barnet almindeligvis ikke hensyn til genstandenes

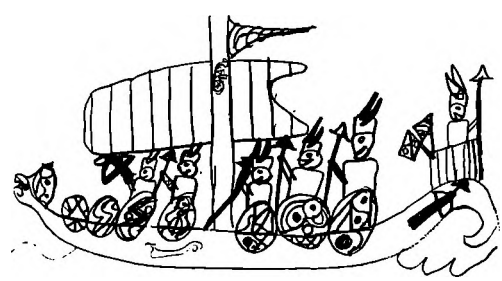

5. Vikingetogt (8 år).

dækningsforhold. Stuens møbler ses inde i huset, en skål med æbler fremstilles sådan, at alle æbler tegnes cirkelrunde og ses gennem skålen (»røntgenbilleder«).

Skemaets abstrakte karakter skyldes dels tegnerekvisitterne (blyant), dels det forhold, at barnet i det hele taget er indstillet på en stiliseret fremstilling af objekterne.

På flere områder kan der drages paralleller mellem barnets tegnemæssige og

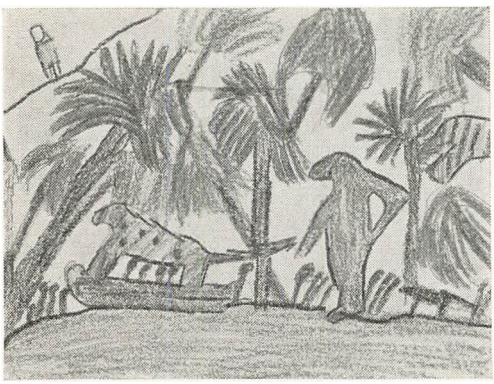

6. Tarzan (9 år).

sproglige udvikling (påvist af Karl Bühler i »Die geistige Entwicklung des Kindes«).

Barnets fortælleform har stilistiske træk fælles med barnets tegnemæssige fremstilling. Man har ment, at barnets »billedsprog« rigtigt vurderet skulle være et udmærket hjælpemiddel til at få underretning om barnets indstilling og følelser. Det er dog tvivlsomt, om en sådan betragtning er psykologisk forsvarlig, selv om det naturligvis er rigtigt, at barnet mange gange er i stand til at give udtryk for fantaseren og oplevelser.

I de senere år har man lagt vægt på at udnytte barnets glæde ved at tegne. Barnet får lejlighed til at illustrere stile og arbejdsopgaver, og det virker stimulerende på interessen for skolearbejdet. Det er her vigtigt, at barnet får lov til at være sig selv, og det, der bør tilstræbes, er udviklingen af en fri og selvstændig barnetegning, hvorved man så vidt muligt bør undgå at påtvinge det sin egen opfattelse af, hvad der er kønt eller grimt (s. Skabende virksomhed).

Litteratur: Helga Eng: Margrethes tegning fra det 9. til det 24. året, 1944. Samme: Barnetegning, 1926. Ruth Højberg-Pedersen: Alle Børn kan tegne, 1938. Georg Kerschensteiner: Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung, 1905. S. Levinstein: Kinderzeichnung bis zum 14. Lebensjahr, 1905.

S. endv.: Specialkatalog over Tegning udgivet af Statens Pædagogiske Studiesamling. J. S.

B. som diagnostisk og terapeutisk hjælpemiddel indenfor børnepsykologien og børnepsykiatrien. Børnetegninger og -malerier er særlig i de senere år kommet til at spille en stor rolle for diagnosen og behandlingen af børns nervøse el. mere dybtgående psykiske lidelser.

Næsten enhver tegning og ethvert maleri, som børn producerer — særlig de små børn — har en mening og udsiger for den erfarne noget om dette barns personlighed og indre liv.

For det første får man gode oplysninger om barnets følelsesmæssige og intellektuelle udvikling (jfr. tegneudviklingens forsk. stadier).

Men dernæst fortæller barnets tegninger og malerier en mængde om barnets følelsesmæssige tilstand, dets driftsliv og de dybereliggende problemer, det tumler med, og som ofte er årsagen til barnets nervøse tilstand. Børn tegner, hvad de føler og oplever stærkest, og navnlig farvevalget i deres malerier afspejler deres følelsestone (f. eks. dystre el. lyse farver). Gennem emnevalget giver børnene udtryk for deres aggressive og seksuelle driftstendenser, for deres angst og skyldfølelser, enten mere åbent el. — som oftest — på en mere symbolsk måde. Når barnet i en periode stadig beskæftiger sig med mord, ildebrand, luftangreb, ulykker, sygdom og død, med politi og fængsler o. s. v., får beskueren ofte et direkte og meget uhyggeligt billede af de had- og hævnfølelser, den fortvivlelse og ensomhedsfølelse, der er fremherskende i barnets sjæleliv. Og erfaringen har lært den specielt kyndige at tyde det ubevidste sjælelige indhold, som barnet i symbolsk form lægger frem, når det — næsten som i drømmene — skaber sine billeder. Psykoanalysen har haft den største betydning for vort kendskab til disse dybdepsykologiske forhold.

Barnets billedlige produktion er således en stor hjælp til diagnosen af barnets personlighed, dets sjælelige forstyrrelser og de dybereliggende konflikter, der er årsag hertil. Men desuden har det vist sig, at barnets tegninger og malerier kan være et vigtigt hjælpemiddel i behandlingen af det nervøse og sindslidende barn.

Barnet får ved at tegne og male udløsning for indre spænding og afløb for indestængte følelser og driftsimpulser. Der sker en udvikling i barnets billedlige skaben i behandlingens løb. Emner og farver giver udtryk for en tiltagende harmoni og afklaring, der går jævnsides med en ændring af barnets ydre adfærd og aftagen af de nervøse symptomer. J. E.

Børnetillæg, s. Familieløn.

Børnetilskud, almindelige. I en række lande er der af befolkningspolitiske el. alment socialpolitiske grunde i årene umiddelbart før, under og efter Den 2. Verdenskrig indført almindelige, statslige b., som ydes kontant — el. ved modregning i de pålignede skatter — til alle, der har børn at forsørge. I Danmark indførtes b. ved lov af 31. marts 1950, hvorefter b. såvidt gørligt udredes ved

modregning i skatterne. Om reglerne og de økonomiske virkninger s. Børnefradrag i skat.

I Sverige udgør b., som indførtes med virkning fra 1. jan. 1948 260 svenske kr. årlig for hvert barn under 16 år. Ved indførelsen af b. afskaffedes de hidtidige børnefradrag i skatten. P. D.

Børnetilsyn. Ved lov af 20. apr. 1888 indførtes tilsyn med plejebørn, d. v. s. børn anbragt for betaling i private hjem (plejehjem) uden for deres naturlige hjem, og det blev fastsat, at ingen måtte mod betaling have noget barn hos sig som plejebarn uden at have fået tilladelse hertil fra kommunerådet. En ny lov om tilsyn med plejebørn blev givet 1. marts 1895, men tilsynet var ikke videre effektivt. Ved lov nr. 122 af 28. marts 1923 indførtes tilsyn også med børn udenfor ægteskab til det 7. år, evt. til det 14. år og med børn, til hvilke der af det offentlige udbetales alimentationsbidrag; endelig blev b. nyordnet ved lov om offentlig forsorg, kap. VII (§§ 110—122). Herefter omfatter b. børn under 14 år, der for betaling er anbragt i familiepleje el. dagpleje, Børn uden for ægteskab indtil deres 7. år, børn under 18 år, der lever sammen med forældre, som oppebærer vedvarende kommunehjælp el. fattighjælp, børn indtil 18 år, til hvis forsørgelse der af det offentlige udbetales bidrag i h. t. forsorgslovens afsnit III, d. v. s. børn uden for ægteskab, børn af forladte, fraseparerede el. fraskilte ægtefæller, enkebørn, enkemandsbørn og forældreløse børn. Ved særlig beslutning af børneværnet kan under b. inddrages børn under 14 år, der er anbragt i familiepleje uden betaling, adoptivbørn under 14 år, hvis adoptionen er sket for betaling, derunder underholdsbidrag og børn uden for ægteskab til deres 14. år. På den anden side kan børneværnet, når forholdene i det enkelte tilfælde taler derfor, fritage for tilsyn. Dette gælder både børn, som opholder sig i deres naturlige hjem, og børn, der er i pleje i andet hjem, når plejeforholdet ikke skønnes begrundet i hensynet til fortjeneste el. erhverv. Fritagelse kan også ske, når barnet er under tilsyn af en anerkendt forening for børneforsorg. *Udenfor* b. falder børn, der har tilsynsværge el. af børneværnet er anbragt uden for hjemmet, børn i opdragelseshjem og institutioner for særforsorg.

B. udøves sædvanlig af børneværnets medlemmer el. af ulønnede tilsynsførende, der er beskikket af børneværnet. Det er et borgerligt ombud at påtage sig at være tilsynsførende. For piger og for drenge under 7 år bør i reglen beskikkes en kvinde. I c. 1100 af landets c. 1400 kommuner udøves b. på denne måde. I Kbh., Frederiksberg og en del større byer er med arbejds- og socialministeriets samtykke ansat lønnede tilsynsførende. Hvor der er ansat sundhedsplejersker, er det almindeligt at overdrage dem tilsynet med spæde børn. B. udøves gennem besøg i det hjem, hvor barnet opholder sig, og den tilsynsførende skal bistå hjemmet med råd og vejledning og påse, at opdragerne gør deres pligt overfor barnet. Mindst 1 gang årlig afgives beretning til børneværnet. Der kan gives hjemmet pålæg om at afhjælpe forekommende mangler ved barnets pleje. Er barnet anbragt i plejehjem og forholdene findes uforsvarlige, kan børneværnet om fornødent lade barnet midlertidig anbringe på anden måde. Fjernelse af et barn fra det naturlige hjem kan kun ske efter reglerne i lovens kap IX. Efter forsorgslovens § 115 må ingen modtage el. beholde et barn under 14 år i familiepleje el. mod betaling i dagpleje uden at have fået tilladelse hertil (plejetilladelse) af børneværnet. Plejetilladelse kræves ikke for den, der har forældremagten over barnet. Inden tilladelse gives, skal børneværnet lade anbringelsesstedet undersøge og påse, at der foreligger lægeerklæring om, at der ikke skønnes at være smitsom sygdom hos plejeforældrene el. deres husstand, og inden et barn anbringes i pleje skal der foreligge lægeerklæring for, at barnet ikke frembyder tegn på tuberkulose, venerisk el. anden smitsom sygdom.

Plejetilladelsen gives skriftligt for hvert enkelt barn og skal tilbageleveres, når plejeforholdet ophører; den gælder kun i den kommune, hvis børneværn har givet den. Plejetilladelse må som regel kun gives til samlevende ægtefæller, der ikke selv har mere end 3 børn under 14 års-alderen i hjemmet, og ikke til personer over 55 år. Enlige kvinder kan få tilladelse til at modtage piger og undtagelsesvis drenge, navnlig i spæd alder. Kun under ganske særlige omstændigheder kan plejetilladelse gives enlige mænd.

Forsorgsloven indeholder forskellige regler, der tilsigter at få alle børn, der efter loven skal være under b., inddraget under dette. Derfor påbydes indberetning til børneværnet om fødsel af børn uden for ægteskab, og der søges sikret, at børn, der flytter, ikke udgår af b. i én kommune, før de er inddraget under tilsyn i en anden kommune. Antallet af børn under b. har i en årrække været ca. 50.000, men er i de seneste år gået ned til ca. 45.000. O. Skj.

Børneværn. Ved lov af 14. apr. 1905 om behandling af forbryderiske og forsømte børn og unge mennesker indførtes her i landet offentlig forsorg for børn gennem værgerådsinstitutionen med ret for denne til i påkommende tilfælde at gribe ind i de forhold, hvorunder børnene opdrages i deres hjem.

Før denne lov var der i en årrække — i nogen grad med støtte af staten — bl. a. gennem oprettelse af opdragelsesanstalter, gjort et ikke ubetydeligt arbejde fra privat

side for de børn, der var forsømte fra deres naturlige hjems side, el. som selv havde forset sig mod samfundets love. Henimod slutningen af det 19. årh. blev det imidlertid klart for de interesserede kredse, at det private initiativ ikke slog til, og at der ved lov måtte oprettes en institution, der havde hjemmel til, om fornødent, at bryde modstand fra forældrenes side mod det offentliges overtagelse af barnets opdragelse, ligesom man følte savnet af et samlende midtpunkt for de spredte og meget forskelligartede institutioner, der virkede til gavn for børn.

Førnævnte lov af 1905 indførte værgerådet i alle landets kommuner og et for hele landet fælles overværgeråd. Det stedlige værgeråd traf beslutning om et barns anbringelse udenfor hjemmet, men denne beslutning skulle indstilles til godkendelse af overværgerådet, som derefter selv overtog udøvelsen af forsorgen for barnet og dermed også bestemmelsesretten over barnet; det var herefter overværgerådet, der bestemte, hvorledes barnet skulle anbringes, og hvor længe forsorgen skulle vare. Denne centralisation af forsorgen, der havde sin betydning under opbygningen af hele det nye forsorgssystem, kunne imidlertid ikke i længden virke tilfredsstillende, og ved lov om værgerådsforsorg af 12. juni 1922 blev den besluttende myndighed — også i fjernelsessager — fra overværgerådet henlagt til værgerådet, således at overværgerådet herefter blev tilsynsmyndighed med værgerådene og appelinstans med hensyn til deres afgørelser.

Den nuværende ordning af den offentlige børneforsorg har sin hjemmel i lov om offentlig forsorg af 20. maj 1933. Ved denne lov afløstes værgerådet, der var sammensat af repræsentanter for kommunen og for lærer- og præstestanden, af børneværnsudvalget, et kommunalt udvalg.

Ang. nævnte børneværnsudvalg og den særlige ordning i Kbh., hvor forsorgen udøves af henh. magistratens 3. afd. og børnenævnet, s. Børneværnsudvalget og Københavns børneværn.

Ang. børneværnets opgaver s. Børneforsorg, Børnetilsyn, børneværn, Forebyggende, Fjernelse af børn fra hjemmet, Forsørgelse af børn udenfor hjemmet og Boligtilsyn.

O. G.

børneværn, Forebyggende. I modsætning til reglerne om plejetilsyn og plejetilladelse, der tager sigte på generelt for visse grupper af børn at sikre betryggende levevilkår, er der i reglerne om f. b. og reglerne om børns fjernelse fra hjemmet hjemlet ret for børneværnet til at gribe ind i det enkelte tilfælde, hvor forholdene ikke skønnes at være betryggende for barnet. I henh. t. forsorgslovens § 123 kan børneværnsudvalget (i Kbh. magistratens 3. afdl.) efter stedfunden undersøgelse (s. Børneværnsudvalget) i tilfælde, hvor der ville være hjemmel til at fjerne et barn fra hjemmet, men hvor det dog under hensyn til barnets velfærd skønnes forsvarligt at undlade fjernelse, såvel som i tilfælde, hvor et barns velfærd iøvrigt kræver, at forebyggende foranstaltninger iværksættes, beslutte anvendelse af flg. foranstaltninger:

1) *Tildeling af advarsel* til barnet og dets forældre el. andre opdragere. Advarsel kan ved beslutning til børneværnets protokol meddeles forældre el. andre opdragere ang. deres forhold overfor barnet, men kan også tildeles barnet selv.

Til advarsel knyttes ofte en tilkendegivelse af, at gentagelse af de uheldige forhold, der foranlediger advarslen, kan nødvendiggøre videregående foranstaltninger fra børneværnsudvalgets side.

En sådan advarsel er ikke tilstrækkelig foranstaltning, såfremt det er sat som vilkår for fritagelse for tiltale i anledning af begåede strafbare handlinger, at den påg. unge skal undergives børneforsorg.

En meddelt advarsel kan ikke appelleres til højere myndighed.

2) *Beskikkelse af en tilsynsværge* for barnet. (S. Tilsynsværge).

3) *Meddelelse af pålæg* overfor forældre el. andre opdragere m. h. t. barnets pleje, opdragelse, oplæring el. arbejde. Pålæg kan rettes såvel til forældrene som til barnet selv og bør i almindelighed ske i et børneværnsmøde.

Som eksempler på pålæg nævner forsorgsloven pålæg om at søge skole af forskellig art, fritidshjem, børnehave m. v., men pålægget kan også f. eks. vedrøre barnets ernæring, lægebehandling, beskæftigelse (pålæg om at sætte barnet i plads el. lære); det kan endv. tage sigte på selve barnets opdragelse, f. eks. at barnet skal være hjemme inden en vis tid om aftenen, el. at det ikke må omgås visse uheldige kammerater. Derimod kan pålæg ikke gives om, at faderen el. moderen skal søge arbejde, selv om dette indirekte ville komme barnet til gode. Pålæg kan heller ikke gives om at anbringe et barn i pleje udenfor hjemmet, fordi dette i realiteten ville være en fjernelse fra hjemmet, til hvis gennemførelse de herfor foreskrevne særlige regler skal iagttages.

Overtrædelse af et pålæg kan straffes med bøder el. under skærpende omstændigheder med hæfte indtil 3 mdr. Varigheden af et givet pålæg kan, ligesom beskikkelse af tilsynsværge, udstrækkes udover det 18. år, om fornødent til det 21. år, s. Børneforsorg. Forsorgsforlængelse.

Da forsørgelsespligten ved forebyggende børneforsorg vedblivende er hos forældrene kan det offentlige ikke ved denne art af forsorg yde hjælp til barnet uden retsvirkning for forældrene (altså uden kommunehjælpsvirkning). En undtagelse herfra hjemles i

forsorgslovens § 123, stk. 2, iflg. hvilken bestemmelse børneværnsudvalget, foruden at give nærmere forskrifter for gennemførelsen af de omhandlede pålæg særlig når fjernelse fra hjemmet herved kan undgås, i trangstilfælde som særhjælp (altså uden retsvirkninger) kan yde forældre el. opdragere økonomisk hjælp til afholdelse af de udgifter, der direkte forårsages af de givne pålæg. Som særhjælp i henh. t. denne bestemmelse kan udgiften altså kun afholdes, såfremt pålæg direkte nødvendiggør hjælpen, f. eks. til udredelse af skolepenge, medens anskaffelse af beklædning, sengetøj m. v., selv om det er en følge af pålæg, må afholdes som kommunehjælp til forsørgeren.

Ang. indkaldelse af forældre inden beslutningerne træffes, s. Børneværnsudvalget.

Forebyggende børneforsorg kan kun etableres for børn under 18 år, men er forsorgen etableret inden dette tidspunkt, kan den udstrækkes i et nærmere bestemt tidsrum, om fornødent til det 21. år. S. Børneforsorg. Forsorgsforlængelse.

Forældremyndigheden er, ligesom forsørgelsespligten, ved f. b. vedblivende hos forældrene. S. Forældremyndigheden over børn under børneforsorg.

Institutioner for forebyggende børneværn, s. Børnehaver, Heldagsskole, Daghjem for spæde børn, Folkebørnehave, Fritidshjem, Fritidsklubber. Almindelige regler for indretning, ledelse og bestyrelse af inst. for f. b. samt tilsyn med og statstilskud til sådanne er givet ved socialmin. cir. af 4. apr. 1936. Nye regler om tilskud givet ved lov nr. 368 af 27. juli 1945, jfr. arb. og soc. min. cir. af samme dato samt cir. af 27. marts 1946 om de udgifter, på grundlag af hvilke statstilskud kan beregnes og om betalingen for børnenes ophold i institutionen. Nye regler for institutioner for f. b. er givet ved lov nr. 92 af 14. marts 1951, der er suppleret med arbejds- og socialmin.s bek. af 28. febr. 1952; nye vejledende regler for indretning af institutioner er givet ved bek. af 6. juli 1951. Siden 1945 kan der gives børnene fast lægetilsyn og tandlægetilsyn, således at statskassen betaler hele udgiften herved. S. også Børnehaver.

Landsforeningen Forebyggende Børneværn, stiftet 1926, i 1941 omorganiseret. De foreningen tilsluttede institutioner er delt i 3 grupper: 1) Børneplejestationer, vuggestuer, daghjem for spæde børn m. m. 2) børnehaver og asyler for småbørn, 3) fritidshjem.

Landsforeningens formål er at samle institutioner indenfor det forebyggende børneværn til samarbejde og gensidig støtte og varetage disses interesser af faglig og økonomisk art til hævdelse af det forebyggende børneværns berettigede krav og til udvikling af arbejdet. Udg. tidsskriftet: Forebyggende Børneværn. O. G. og O. Skj.

Børneværnsforening, Dansk. I 1919 stiftedes Dansk Værgerådsforening som en forening af værgerådsmedlemmer, i 1924 omdannedes denne forening til en forening af værgeråd og efter at lov om offentlig forsorg af 20. maj 1933 var trådt i kraft ændredes foreningen til D. B. Foreningen er en landsforening af børneværnsudvalg i samarbejde med amtsforeninger i de forskellige amter og har til formål at være bindeled mellem de enkelte børneværnsudvalg og at optræde på udvalgets vegne, når spørgsmål af principiel betydning el. almen interesse for udvalgene skal afgøres samt at være til støtte for de enkelte udvalg, når disse måtte ønske det. Foreningen deltager i redaktionen af Børnesagens Tidende og afholder børnesagsmøder, jævnlig i forening med Børnesagens Fællesråd (s. d.). O. Skj.

Børneværnskonsulent. Med tilslutning fra rigsdagens finansudvalg er forsøgsvis for 2 år oprettet en stilling som b. for de fynske amter. B. har til opgave at være mellemled ml. børneværnsudvalg i andre dele af landet, som har børn anbragt på Fyn med tilhørende øer, at yde børneværnsudvalgene der vejledning ved behandling af børneværnssager og at medvirke ved fremskaffelse af gode pleje-, lære- og tjenestesteder for børn under børneforsorg. O. Skj.

børneværnssager, Dommerens medvirken i. Til en gyldig beslutning om fjernelse af et barn fra hjemmet kræves bl. a., at retskredsens underretsdommer i borgerlige sager har deltaget i sagens behandling. Dette gælder dog ikke en beslutning om foreløbig anbringelse (forsorgslovens § 88) og en beslutning om tidsbegrænset fjernelse (forsorgslovens § 131), ligesom bestemmelsen ikke omfatter Kbh.s børneværn med dets særlige ordning (s. nærmere under Københavns børneværn).

Arbejds- og socialministeriet har hjemmel til, når det skønnes hensigtsmæssigt, at beskikke en anden dommer el. kommunal embedsmand med juridisk uddannelse til at varetage de omhandlede forretninger. Chefen for socialkontoret kan ikke beskikkes til hvervet, såfremt han er leder af det forberedende arbejde i de til børneværnet henlagte sager. Særlig beskikkelse som foran nævnt er gennemført i nogle købstæder.

Den omstændighed, at dommeren er medlem af børneværnet, er ikke til hinder for, at han varetager den omhandlede opgave.

Dommeren har i videst mulig udstrækning pligt til at møde personlig, og såfremt en fuldmægtig møder i hans forfald, udkræves godkendelse af landsrettens præsident; dommeren bærer ansvaret for, at den fornødne bemyndigelse foreligger, og børneværnet behøver altså ikke at undersøge dette forhold nærmere.

Dommerens medvirken kræves i alle tilfælde, hvor der er tale om fjernelse i retlig

forstand, altså også i tilfælde, hvor barnet i forvejen har ophold udenfor hjemmet, i pleje, tjeneste m. v., el. hvor det drejer sig om et forældreløst barn.

Forsorgsloven tillægger dommeren den opgave at vejlede børneværnet m. h. t. lovens forståelse og anvendelse, lede undersøgelsen i sagen og deltage, dog uden stemmeret, i sagens endelige behandling.

Inden dommeren tilkaldes, er børneværnet berettiget til at foretage de indledende undersøgelser, som sagen måtte give anledning til, men når det står klart for børneværnet, at der kan blive tale om fjernelse fra hjemmet, skal børneværnet sætte sig i forbindelse med dommeren. Navnlig bør forældrenes fremmøde for børneværnet og afhøring af vidner ske i dommerens nærværelse. I praksis vil det ofte forme sig således, at dommeren alene deltager i det egentlige fjernelsesmøde. Dommeren skal medunderskrive børneværnsprotokollen og kan, om han ønsker det, kræve sit særlige standpunkt til sagen optaget i protokollen.

Ansvaret for børneværnsprotokollens rigtige førelse påhviler ikke dommeren, men børneværnsudvalgets formand.

For uøvede børneværn vil det ofte være formålstjenligt at lade dommeren foretage afhøringer m. v. og drage omsorg for de fornødne tilførsler til protokollen.

Tidspunktet for børneværnsmødet bør fastsættes i forståelse med dommeren, og denne har krav på senest 2 dg. før børneværnsmødet at få de foreliggende akter til gennemsyn.

Dommeren har under tjenesterejser til deltagelse i børneværnsarbejde krav på befordringsgodtgørelse og dagpenge efter de for hans embede iøvrigt fastsatte regler. Disse udgifter skal afholdes endeligt af den kommune, der har begæret hans medvirken.

Ang. børneværnets beslutningsdygtighed m. v. s. iøvrigt under Børneværnsudvalget.

O. G.

Børneværnsudvalget. Udenfor Kbh. varetages administrationen af børneværnet af et efter kommunalbestyrelsens nærmere bestemmelse nedsat børneværnsudvalg, der kan tiltrædes af enkelte af kommunalbestyrelsen udenfor dens midte valgte personer, der må antages at være i besiddelse af indsigt i børneforsorg. Flertallet af b.s pladser skal beklædes af medlemmer af kommunalbestyrelsen, og formanden for det sociale udvalg skal være formand for el. medlem af b. Samtidig med valg af medlemmer til b. vælges tillige et antal suppleanter.

Det er ved forsorgsloven overladt til kommunalbestyrelsen at bestemme, hvor mange medlemmer der skal være i b., dog at dette ikke kan bestå af mindre end 3 medlemmer. Ved de i foråret 1950 stedfundne valg var af 1384 udvalg 38 på 3 medlemmer og 2 på 13 medlemmer som det største antal; langt de fleste, nemlig 1063 udvalg, var på 5 medlemmer. Ved samme valg viste det sig, at adgangen til at indvælge i udvalgene personer udenfor kommunalbestyrelsens kreds var benyttet i ret stor udstrækning, idet 36 pct. af samtlige udvalgsmedlemmer var valgt udenfor kommunalbestyrelsen. 81 pct. af de udenfor kommunalbestyrelserne valgte medlemmer var kvinder, ligesom 39 pct. af samtlige b.smedlemmer er kvinder.

Til beslutning i b. kræves, at mindst halvdelen af udvalgets medlemmer, herunder formanden el. næstformanden, skal være til stede. Til at træffe beslutning om fjernelse fra hjemmet af et barn kræves dog, at mindst 2/3 af udvalgets medlemmer er til stede og stemmer derfor, samt at retskredsens underretsdommer i borgerlige sager har deltaget i sagens behandling (undtaget fra dette sidste er dog den tidsbegrænsede fjernelse i h. t. forsorgslovens § 131). (S. foregående art.).

Over b.s forhandlinger føres en protokol, og forhandlingerne foregår for lukkede døre. Udvalgets medlemmer og udvalgets medhjælpere har tavshedspligt.

Beslutning om forebyggende børneforsorg træffes af b. på barnets opholdssted, uanset om barnets forældre måtte bo i en anden kommune; det samme gælder beslutning om inddragelse under børneforsorg i h. t. forsørgelsesbestemmelsen i forsorgslovens § 130, stk. 2. Derimod træffes beslutning om forsorg i h. t. lovens § 130, stk. 1, og § 131 (fjernelse af børn) af b. i den kommune, i hvilken indehaveren af forældremyndigheden opholder sig. I lovens § 86 findes nærmere regler for det tilfælde, at forældrene bor i forskellige kommuner, at barnet er forældreløst m. v. I tilfælde af forældrenes flytning til anden kommune er der i visse tilfælde adgang til at oversende sagen til tilflytningskommunens b.

Da det i børneværnssager ofte kan dreje sig om beslutninger, der griber dybt ind i familielivet, er der i forsorgsloven en række bestemmelser, der skal iagttages ved en børneværnssags behandling for at sikre mod misbrug. B. skal således lade aflægge besøg i hjemmet ved et el. flere af udvalgets medlemmer el. andre dertil af udvalget bemyndigede personer, og hensigten er at optage forklaring af barnets forældre el. andre opdragere el. andre med forholdene kendte personer, samt — hvor forholdene gør det ønskeligt — af barnet selv. Endv. skal indhentes skoleerklæring, for så vidt barnet går el. har gået i skole, ligesom erklæring fra vedkommende præst, læremester el. husbond som regel skal indhentes; såfremt udvalget finder det ønskeligt, har udvalget ret til at forlange, at lægen, læreren el. præsten personlig skal komme til stede i udvalget og afgive nærmere forklaring. B. kan endvidere indkalde og afhøre enhver person i kommunen, der kan antages at have kendskab til forholdene, samt foretage enhver anden nødven-

dig el. hensigtsmæssig undersøgelseshandling. Mener udvalget ikke selv at kunne nå til bunds i forholdene, kan rettens bistand fås til afhøring under vidneansvar, ligesom politiets hjælp kan søges til sagens opklaring, såfremt de fornødne oplysninger ikke kan tilvejebringes på anden måde; det er altså ikke meningen, at b., uden at særlige grunde taler derfor, skal kunne overlade politiet at klarlægge en børneværnssag.

Inden beslutning træffes, skal endvidere forældrene, el. de, der træder i disses sted, forsåvidt de pågældende har kendt opholdssted her i landet, med passende varsel opfordres til at udtale sig for udvalget, og dette gælder, hvad enten det drejer sig om forebyggende børneforsorg el. om anbringelse udenfor hjemmet. Forældrenes fremmøde skal ske for det samlede b., og de skal herunder gøres nærmere bekendt med de mod dem el. barnet rettede sigtelser og have adgang til at fremsætte deres bemærkninger i denne anledning. Navne på anmeldere og vidner bør ikke oplyses under forhandlingen med forældrene, men ofte vil forældre af den nærmere redegørelse for børneværnets materiale kunne slutte, hvem der har afgivet oplysninger til b.; man bør derfor i b. være varsom med overfor anmeldere og vidner at stille absolut anonymitet i udsigt. Indkaldelse af forældrene skal ske, inden udvalget optager til forhandling spørgsmålet om, hvilke foranstaltninger der skal gennemføres, og forhandlingen med forældrene må ikke af b. betragtes som en formalitet, idet nævnte fremmøde er den eneste lejlighed forældrene har til for det samlede udvalg mundtligt at fremsætte deres synspunkter. Forældrene kan møde sammen med el. ved en særlig tillidsmand, der i så fald har samme krav som forældrene på at få klarlagt sagen. Af bestemmelsen om børneværnets tavshedspligt har man udledt, at børneværnets akter ikke kan udlånes til forældrenes el. tillidsmandens gennemsyn, et standpunkt, der navnlig skyldes hensynet til vidner og anmeldere. Indkaldelsen af forældrene skal ske ved anbefalet brev, og b. bør ved postbevis el. lign. sikre sig dokumentation for, at forældrene er behørigt indkaldt. Er indkaldelsen i orden, kan beslutning træffes, selv om forældrene ikke måtte give møde.

I c. 2/3 af fjernelsessager landet over foreligger der tilslutning fra forældrenes side til anbringelse udenfor hjemmet.

Den af børneværnet trufne beslutning skal enten meddeles forældrene ved anbefalet brev, forsåvidt de pågældende har kendt opholdssted her i landet, el. forkyndes for dem efter de for forkyndelse af straffedomme gældende regler, med mindre pågældende med deres underskrift til protokollen har frafaldet forkyndelsen. Møder en af forældrene, hvor begge forældrene har forældremyndigheden, betragtes i praksis den fremmødte som havende stiltiende fuldmagt til også at møde på den andens vegne. Adgang til anke skal tilkendegives de fremmødte med oplysning om fristen for anke. Se også artiklerne under Børneforsorg.

O. G.

Børns leg, s. Leg og Fritidsbeskæftigelse.

Børns leg med tændstikker (juridisk) forårsager i Danmark årlig brandskader til et beløb mellem 1—2 mill. kr. Derfor bestemmer brandpolitiloven, at enhver husfader el. husbond skal påse, at personer, der hører til hans husstand el. er ansat i hans tjeneste, opbevarer tændstikker på en sådan måde, at børn vanskelig kan få adgang til dem. — Et justitsministerielt cir. opfordrer politidirektøren i Kbh. og politimestrene til at drage omsorg for, at der ved sager angående overtrædelser af brandpolitilovgivningen, herunder sager om uforsigtighed ved anvendelse el. opbevaring af tændstikker, ikendes passende høje bøder. Samtidig tilkendegiver justitsministeriet de under dets tilsyn stående bygningsbrandforsikringsselskaber, og handelsministeriet de øvrige brandforsikringsselskaber, at brandskadeerstatninger altid bør afkortes (ansættes lavere), når en mod brandlidte rejst sag slutter med bøde el. advarsel.

K. R-J.

Børns sprogudvikling. Det første par mdr. efter fødslen er barnets lydfrembringelser hovedsagelig uartikulerede skrige- og skrålelyde. De er oftest affektudtryk, udtryk for visse behov hos barnet og tjener som en slags signaler for omgivelserne, der derigennem bliver klar over, at barnet trænger til et el. andet. De giver lungerne og stemmeorganerne en vis motion, men har herudover næppe nogen betydning for den sproglige udvikling.

Barnets pludren. I en alder af 2—3 mdr. begynder barnet på den ejendommelige leg med lydene, vi kalder at pludre, og det fortsætter hermed til det er en 15—18 mdr. Tunge og læber hører i denne periode med til barnets kæreste legetøj. Det er bevægelsen af taleorganerne, mere end det er de frembragte lyde, der morer barnet, og det lægger i begyndelsen måske næppe mærke til lydene. Barnets pludrelyde er ikke efterligningslyde, men spontant frembragte lyde; også døvstumme børn pludrer. De fremsiges i rytmer, og den samme lydforbindelse gentages flere gange (mam-mam-mam). Barnet kan blive ved med at pludre i timevis; herigennem øves dets taleorganer, og det erhverver sig et stort repertoire af lydforbindelser, så barnets pludren er et vigtigt led i sprogtilegnelsen.

Når barnet er en 8—9 mdr. begynder det at interessere sig for at lytte til andres tale, en vigtig forudsætning for tilegnelsen af sproget, der må erhverves gennem efterligning. De første efterligninger af stavelser el. ord fra omgangssproget indtræffer i en al-

der af 10—12 mdr. Barnet kan nu også reagere på visse ord og sætninger el. vel snarere på deres rytme og tonefald. Det kan f. eks. dresseres til at række hånden i vejret, når man spørger: »Hvor stor er du?« Men der er normalt lige så lidt som ved de første efterligninger forståelse af ordenes betydning. — Barnet kan iøvrigt forstå og udtrykke sig ved gestus (9—10 mdr.), før det kan det ved ord, f. eks. række efter en genstand, før det kan bede om den.

De første ord. Barnets ordforråd. Når barnet er c. 1 år, kan det opfatte visse lydforbindelser som betegnelser for et el. andet, som ord. Bliver der sagt »mor«, viser det f. eks. sin forståelse ved straks at se hen på moderen. Det begynder nu også normalt selv at bruge enkelte ord, men forstår iøvrigt til enhver tid flere ord, end det bruger. Det forstår og ønsker langt mere, end det sprogligt kan give udtryk for. Barnet »tænker« vel på en måde i sætninger, men dets sætninger indeholder kun eet ord, er eet-ordssætninger (Stern). Det er som regel navneord, barnet bruger. Det siger f. eks. »mor«, men mener, at moderen skal give det mad el. tage det op. Forståelsen af, hvad barnet vil, lettes gennem dets betoning af ordene, dets mimik og gestus. »Mor« kan udtales på mange måder: bedende, befalende, klynkende, el. barnet kan pege på den genstand, det vil have, trække moderen i kjolen o. s. v. Situationerne er desuden oftest så enkle og velkendte for de voksne, at det går forholdsvis let med at finde ud af, hvad barnet vil. Det gælder således de stadig tibagevendende behovssituationer. Ordforrådet stiger meget langsomt til at begynde med (1—1½ år), som regel med ganske få ord om måneden. Ofte sker der en væsentlig ændring heri, når det går op for barnet, at enhver ting har sit navn. Det kan da blive meget ivrig efter at lære tingenes navne at kende. Det er svært at angive et normalordforråd for børn, da der er meget store individuelle forskelle, og miljøet har meget stor betydning. På grundlag af en del amerikanske undersøgelser (bl. a. af Smith og Gesell) kan det gennemsnitlige ordforråd sættes til flg.: 1 år 2—3 ord; 1½ år c. 20 ord (en vækst af kun få ord pr. md.); 2 år c. 300 ord; 3 år c. 900 ord; 4 år c. 1500 ord; 5 år c. 2000 ord; 6 år c. 2500 ord.

Blandt barnets første ord er der enkelte udråbsord (udtryk for emotionelle tilstande), men iøvrigt dominerer navneordene meget stærkt den første tid (op imod 100 pct.); derefter begynder udsagnsordene at gøre sig stærkt gældende, så tillægsordene og de øvrige ordklasser. Ordforrådet stabiliserer sig efterhånden med c. 50 pct. navneord og c. 20 pct. udsagnsord. Ordforråd og ordbrug følges dog ikke helt ad. Udsagnsordene bruges forholdsvis meget.

Sætninger — Sætningskæder. Eet-ordsætningernes periode varer gerne en 6—9 mdr., indtil barnet er 1½—2 år. Det begynder da at anvende sætninger med 2 ord, som regel navneord (grundled) og udsagnsord, sætningens vigtigste begreber. Snart kommer der dog flere ord til. Når barnet er 3 år, er den gennemsnitlige sætningslængde c. 3 ord, i 4 års alderen 4—5 ord. De første sætningskæder er dannet af sideordnede særsætninger og anvendes f. eks., når barnet vil fortælle noget el. give en beskrivelse. Brugen af en bisætning kræver, at barnet på een gang skal holde fast på indholdet af både hoved- og bisætning og opfatte begge som en helhed. De første bisætninger, der tit mangler bindeordet, er nær knyttet til hovedsætningen (henførende og udsagnsbisætninger). Brugen af de forskellige arter af bisætninger er selvfølgelig afhængig af, om barnet kan opfatte de sagforhold, sætningerne dækker. Tidsbisætninger kommer ret tidligt og før årsagsbisætninger, da årsagsbisætninger foruden en tidsrelation (før-efter) også viser hen til årsagen, et langt vanskeligere sagforhold. Barnets interesse herfor viser sig samtidig med årsagsbisætningen ved en række spørgsmål (3—4 år). I 4—5 års alderen kan de fleste børn anvende alle de sædvanlige sætningsformer.

Børns »sprogskaben«. Det er ofte svært for en udenforstående at forstå, hvad små børn på 1½—3 år siger. Barnet udelader en hel del ord, og dets udtale er meget ufuldstændig. Dette særlige babysprog er først og fremmest et ufuldstændigt efterligningsprodukt og kun i ringe grad resultatet af en sprogskaben. Hvis de voksne dyrker og anvender babysproget, så barnet kan klare sig med det, vil barnets sprogudvikling selvfølgelig forsinkes. Selv helt uforståelige ord viser sig ved nærmere eftersyn som regel ikke at være egentlige nydannelser, men at have deres rod i omgangssproget. Men er der ikke meget originalt i barnesproget, så er det lidet, der er, i hvert fald ikke det mindst interessante. Småbørn er meget optaget af »tingenes lyde« og bruger med glæde efterligninger af disse lyde som navne på tingene (vov-vov, tik-tak). De fleste af disse betegnelser overtages fra de voksne, men børn danner dog også selv ord af denne type, f. eks. lullu for levertran (flaskens klukkende lyd), ga-gak for høne. Tit bruges lydnavnet en tid sammen med det »rigtige navn«: Øf-gris, mæ-lam, bu-ko, fut-tog. Barnet afleder ofte tingens navn af betegnelsen for virksomheden: en klippe-saks, en skrive-blyant, en veje-vægt, en put-put-strømpe, en ku-pust-luft-i-cykel, en cyklepumpe; men det omvendte sker dog også: barnet sakser (klipper). Børn danner i øvrigt ord på mange forskellige måder, men næsten altid analogt med dannelsesmåder fra omgangssproget. Det bruger f. eks. den hyppigste måde, hvor sproget har en afvigelse derfra, således når barnet anvender svag bøjning i stedet for stærk (syngede,

trækkede, hjælpede). Eksempler på nydannelse ved sammensætning: narregræde = lade, som om man græder, en læserække = en linie bogstaver. Andre eksempler: Enling, dannet analogt med tvilling, glemrian, dannet analogt med dumrian, væksnydning = trylleri (en beskrivelse af virksomheden).

Piger og drenge. Pigerne er på forskellig måde drengene overlegne i sproglig henseende. De begynder at tale før drengene, de taler bedre, mere og med større glæde. De har en bedre udtale, taler også rent før drengene, har et større ordforråd og råder over flere sproglige vendinger. Den sproglige overlegenhed er ikke begrænset til de første år (et spørgsmål om tidligere udvikling), men fortsætter også gennem skolen, omend forskellen bliver mindre. Pigerne læser og staver bedre end drengene. De klarer sig således kendeligt bedre ved optagelsesprøven til mellemskolen. Sproglige defekter, tale- og læsevanskeligheder er hyppigere hos drenge.

Sprog og miljø. Kulturniveauet er vigtigt for sprogudviklingen. Børn fra dårlige sociale forhold er tilbage i sproglig udvikling. Ved en undersøgelse af Hetzer og Reindorf af børn fra 9 mdr. til 2½ år viste det sig, at allerede så tidligt var børn fra dårlige forhold 3—12 mdr. tilbage på forskellige sproglige områder. Forskellene var størst m. h. t. ordforråd. Forældre fra dårlige sociale forhold har som regel ikke selv noget særlig godt sprog, de taler mindre med deres børn og bringer færre emner på bane.

Sprog og intelligens. Det almindelige er, at børn taler tidligere og bedre, jo intelligentere de er. Højt begavede børn har som regel et stort og hastigt voksende ordforråd. Svagt begavede og åndssvage børn taler sent. Det er dog ikke givet, at børn er dårligt begavede, selv om de taler sent. Enkelte børn (især drenge) gider ikke snakke. Det afgørende er, om børnene forstår, hvad der siges til dem. Hvis et barn på 1½ år ikke synes at forstå noget af det, der siges til det, er der afgjort noget i vejen (hørelse, begavelse), og man bør søge kyndig bistand.

Det er måske det lille barns mest imponerende præstation, at det på få år kan tilegne sig et sprog. Et normalt barn på 4—5 år fra jævnt kultiverede kredse har, både hvad ordklasser, bøjnings- og sætningsformer angår, tilegnet sig det grundlæggende i sproget, så sprogets opbygning ikke senere ændres væsentligt. Selvfølgelig er den 10-åriges, den 15-åriges og den voksnes sprog forskelligt fra den 5-åriges, men forskellene viser sig først og fremmest i ordforråd, de behandlede emner, i finere nuanceringer, i vurderinger og tankemæssige bearbejdelser og kun i ringe grad i sprogets opbygning.

Litteratur: Karl Bühler: Sprachtheorie, 1934. A. Descoeudres: Le Développement de l'enfant de deux à sept ans, 1928. A. Gesell: The first five years of life, 1940. H. Hetzer und B. Reindorf: Sprachentwicklung und soziales Milieu. (Zeitschr. f. angew. Psychol. bd. 29), 1928. Otto Jespersen: Sproget (Barnet, Kvinden, Slægten), 1941. Dorothea Mc Carthy: Language Development in Children (i Carmichael: Manual of Child Psychology, 1946, s. 476—581). J. Piaget: Le language et la pensée chez l'enfant, 1932. Clara und Will. Stern: Die Kindersprache, 1928. Louis P. Thorpe: Child Psychology and Development, 1946. A. F. Watts: The Language and Development of children, 1944.

S. A. T.

Børup, Morten (c. 1446—1526), skolemand. Bondesøn fra Børup ved Skanderborg. Mindedigte af Grundtvig og af Blicher gengiver beretningen om, hvordan han flygtede fra hoveriarbejdet til den lærde skole i Århus. Han blev senere rektor for denne skole og som sådan bekendt for sin milde skoletugt og sine fremragende evner som lærer. Han var påvirket af humanismen og iøvrigt også kendt for sine latinske digte, blandt hvilke det mest kendte er vårsangen *In vernalis temporis*, overs. til dansk bl. a. af Vilhelm Andersen.

K. G-S.

Bådsmand, s. Sømand.

Båndlæggelse. Ved testamente el. gavebrev kan en arvelader el. giver bestemme, at de i dokumentet omhandlede midler skal være båndlagt for modtageren, således at denne ikke skal kunne råde over selve kapitalen, men kun over dennes renter el. andet udbytte, og således at modtagerens kreditorer ikke i båndlæggelsestiden skal kunne gøre kapitalen el. ikke udbetalt udbytte af denne til genstand for retsforfølgning. Lign. bestemmelser kan i et vist omfang træffes i separations- el. skilsmissevilkår. Derimod kan man ikke båndlægge midler for sig selv; dog kan man gyldigt samtidig med, at man ved gavebrev skænker en anden en kapital, selv forbeholde sig rentenydelsen af denne for livstid. Træffer en arvelader ved testamente bestemmelse om båndlæggelse af livsarvingers tvangsarv (s. d.), er sådan bestemmelse dog kun gyldig, såfremt der opnås kgl. konfirmation på testamentet, hvortil udkræves, enten at arvingen selv samtykker i båndlæggelsen, el. at det ved erklæringer fra vedk. øvrighed og pålidelige, med forholdene nøje bekendte personer, såvidt muligt af den nærmeste slægt, antageliggøres, at båndlæggelsen er til arvingens tarv. Ved afgørelsen af, om konfirmation kan meddeles, skal der endv. efter loven tages hensyn til, om arveladeren har betaget arvingen nogen del af dennes lovbestemte arv. Konfirmation kan søges såvel i testators levende live, som efter hans død. Det vil ofte være hensigtsmæssigt at søge den, medens testator endnu er i live; det må så blot erindres, at konfirmationen skal søges fornyet, hvis testator ved senere testamentarisk bestemmelse betager vedk. livsarving noget af hans arvelod. Konfirmation er også nødvendig på testamenter, hvorved en ægtemand bestemmer, at hans hustrus bos- og arvelod el., såfremt hun efter hans død forbliver hensiddende i uskiftet bo, da dette bos midler skal være båndlagt for

hende. Båndlægger en arvelader derimod kun den del af arven, som han frit kan råde over ved testamente, er konfirmation ufornøden.

B. kan principielt ske af ethvert formuegode, men har hovedsagelig praktisk betydning m. h. t. penge og værdipapirer, der kan indleveres til bestyrelse i et forvaltningsinstitut. Blandt disse er det i første række overformynderiet og »Bikuben«s forvaltningsafdeling, der har betydning, og hvis det drejer sig om båndlæggelse i henh. til testamente, på hvilket konfirmation efter det ovenfor anførte er nødvendig, kan båndlæggelsen overhovedet ikke ske andetsteds. For en umyndig tvangsarving kan b. normalt kun ske i overformynderiet. Bortset fra disse tilfælde kan den, der træffer bestemmelse om b., frit bestemme, hvor og hvorledes den skal ske.

B. kan enten være livsvarig el. begrænset til et bestemt åremål, f. eks. til modtageren har nået en bestemt alder. Endv. kan testamentet el. gavebrevet indeholde bestemmelser om, at den båndlagte kapital skal kunne udbetales helt el. delvis før båndlæggelsestidens normale ophør til bestemte formål, f. eks. til udstyr i anledning af ægteskab, el. når bestemte betingelser iøvrigt godtgøres at være til stede. Selvom båndlæggelsesdokumentet ikke indeholder udtrykkelig bestemmelse herom, kan der dog efter praksis ske hel el. delvis frigørelse af de båndlagte midler, såfremt det godtgøres, at forholdene har forandret sig således, at frigørelsen er blevet en velfærdssag for kapitalejeren. Hertil kræves som hovedregel justitsministeriets tilladelse.

B. kan endv. — bortset fra tvangsarv — ske således, at een person er ejer af kapitalen, medens en anden enten for sin livstid el. for et bestemt åremål nyder renten; denne anden kan evt. være giveren selv, jfr. ovenfor. I disse tilfælde kan kapitalejeren ikke, sålænge rentenydelsen varer, opnå tilladelse til frigivelse af nogen del af kapitalen uden samtykke fra rentenyderen, og tilladelsen kan, selvom rentenyderen samtykker, kun gives under de iøvrigt ovenfor nævnte betingelser.

B. medfører ikke i sig selv, at kapitalen bliver modtagerens særeje i tilfælde af ægteskab. Ønskes dette, må udtrykkelig bestemmelse herom optages i testamentet el. gavebrevet.

B. behøver ikke blot at begrænse sig til kapitalen, men kan, bortset fra tvangsarv, også udstrækkes til renterne, f. eks. ved bestemmelse om, at disse i et vist åremål skal tilskrives kapitalen til forøgelse af denne.

De foranstående bemærkninger har i hovedsagen hensyn til b. af penge og værdipapirer. Også fast ejendom kan dog meget vel båndlægges ved bestemmelse om, at der på ejendommen skal tinglyses en deklaration, hvorefter den ikke skal kunne sælges el. behæftes udover de ved arveudlægget, henh. gavens fuldbyrdelse, indestående prioriteter uden samtykke fra justitsministeriet (dette vil da normalt blive betinget af, at provenuet på sædvanlig måde båndlægges i overformynderiet el. »Bikuben«s forvaltningsafd.), og at den ejheller skal kunne gøres til genstand for retsforfølgning uden fra panthaveres side samt for skatter og afgifter til det offentlige. Skal ejendommen være båndlagt for flere personer i forening, bør det tillige bestemmes, at den skal bestyres af en særlig udpeget, evt. af justitsministeriet godkendt administrator. Ved denne fremgangsmåde får modtageren brug og anden almindelig økonomisk udnyttelse af ejendommen samtidig med, at den kapitalværdi, den repræsenterer ved arveudlægget (gavens fuldbyrdelse), sikres mod modtagerens egne dispositioner og hans kreditorers forfølgning.

I den af arveretskommissionen i 1941 afgivne bet. med udkast til en ny arvelov foreslås båndlæggelsesinstituttet opretholdt efter de i hidtidig ret gældende hovedlinier; i enkeltreglerne foreslås visse ændringer, blandt hvilke fremhæves, at kgl. konfirmation på testamentsbestemmelser om b. af tvangsarv efter forslaget skal bortfalde, imod at betingelserne for, at b. af sådan arv gyldigt kan anordnes, samtidig skærpes noget.

En nøjagtig opgørelse over, hvor store midler der her i landet er båndlagt for enkeltpersoner, foreligger ikke, idet de regnskaber, der offentliggøres fra båndlæggelsesinstitutionerne, ikke i alle tilfælde sondrer mellem midler båndlagt for personer og midler, der forvaltes for legater og selskaber. Efter de foreliggende oplysninger kan man dog regne med, at de for personer båndlagte midler androg 1950 ialtfald mellem 700 og 800 millioner kroner.

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950, § 18. Jan Kobbernagel: Baandlæggelse, 1939. A. B-A.

C

Calmettevaccination, s. Vaccination.

Campe, Joachim Heinrich (1746—1818), tysk pædagog og forfatter. Efter teologisk studium huslærer i det Humboldt'ske hus, derefter præst i Potsdam, og 1776—77 lærer ved Basedows Philantropinum i Dessau. Senere levede han som forfatter og forlægger i Hamburg og Braunschweig. Allerede 1779 udsendte han sin berømte bearbejdelse af Defoes »Robinson Crusoe«, som han kaldte »Robinson den yngre«, og hans næste børnebog »Opdagelsen af Amerika« vandt ligeledes stor udbredelse. Trods påvirkning fra Rousseau er hans opdragelsestanker helt oplysningstidens, den praktiske nytte hans grundprincip og den brave mand, som fylder sin plads i det borgerlige liv, hans opdragelsesmål. K. G-S.

Cand., forkortelse af lat. *candidatus,* kandidat; *cand. act.(uarii),* k. i forsikringsvidenskab; *cand. agro.(nomiæ),* landbrugskandidat; *cand. hort.(iculturæ),* havebrugs-k.; *cand. jur.(is),* k. i retsvidenskab; *cand. mag.(isterii),* k. med skoleembedseksamen; *cand. med(icinæ),* lægevidenskabelig k.; *cand. med. veteri(nariæ),* dyrlæge; *cand. merc.(aturæ),* handelsvidenskabelig k.; *cand. odont.(ologiæ),* k. i tandlægevidenskab; *cand. oecon.(omiæ),* k. i nationaløkonomi; *cand. pharm.(aciæ),* farmaceutisk k.; *cand. polit.(ices),* k. i statsvidenskab; *cand. polyt.(echnices),* k. i ingeniørvidenskab; *cand. psych.(ologiæ),* k. i psykologi; *cand. theol.(ogiæ),* k. i teologi. K. G-S.

Cand. mag., s. Lærer(inde).

Carolineskolen, mosaisk skole i Danmark, omfatter siden efteråret 1945 den tidl. mosaiske skole for piger C. (Pr. Charlottesgade Kbh.) opr. 1810, og Mosaisk Drengeskole (Ingemannsvej 21 Kbh.) opr. 1805 og har til huse i sidstnævntes bygninger (bygget 1912). Skolen er en selvejende institution, der drives med legatmidler under ledelse af en direktion, hvori sidder repræsentanter for Mosaisk Troessamfund. Undervisningen følger folkeskolens almindelige retningslinjer dog med jødisk religionsundervisning. Godt 200 elever fordelt på 7 klassetrin.

Litteratur: Friskolen for Drengebørn af den mosaiske Tro, 1805—1905 (1905) og 1905—1913 (1913) begge ved Hartvig Cohn. T. Gr.

Cathexis (gr. tilbageholdelse), betegnelse fra den nyere psykoanalyse og behovspsykologi. Et emne, der vækker el. tilfredsstiller et behov siges at have c. el. at være cathexeret af det pågældende individ el. det pågældende behov. (S. iøvrigt: Psykoanalyse). A. H.

CAVD-test, et af Thorndike udviklet system af prøver, som indeholder fire typer af opgaver, nemlig udfyldningsopgaver (completion), regneopgaver (arithmetic), ordforråd (vocabulary) og instruktionsopgaver (direction). K. G-S.

CB-Tjeneste, s. Værnepligt.

Censor, s. Beskikket censor.

Centralbibliotek. I 1909 fremsatte overbibliotekar H. O. Lange tanken om c., der almindeligvis med et amt som virkeområde, skulle vejlede og støtte de mindre biblioteker i området og være bindeleddet med de videnskabelige biblioteker. De første opr. i Holbæk og Vejle i 1914, og der findes 1950 i Danmark 33 c. foruden et for Færøerne i Thorshavn. Til virksomheden gives et særligt statstilskud på indtil 20.000 kr. I min. bek. af 27. dec. 1950 findes fastsat nærmere regler for c.s forpligtelser, hvoraf de vigtigste er: gratis udførelse af så at sige hele det tekniske arbejde for sognebibliotekerne (s. d.) og tilrettelæggelse af arbejdet ved oprettelsen af nye biblioteker. Ved siden af denne oplandsvirksomhed er i Danmark c. bibliotek for den købstad, hvori det er beliggende, mens forbillederne, de engelske og amerikanske »countrylibraries«, som oftest kun er hovedbibliotek for et landdistrikt. M. I.

Centralbiblioteket for tuberkulosepatienter. Tuberkulosepatienterne er, hvadenten de færdes i deres hjem el. er indlagt på hospitaler og sanatorier, afskåret fra at låne bøger i de offentlige biblioteker p. g. a. smittefaren. Der oprettedes derfor i 1942 et særligt c. f. t., der er en selvejende institution. Det udsender depoter til sanatorier, hospitaler og plejehjem og sender gratis pakker til hjemmeværende patienter. Hovedbiblioteket er anbragt på Øresundshospitalet, hvis afdelinger besøges ugentligt, og hvor der er udlån for pt., der bor i Kbh.

Litteratur: Johanne Andersen: Centralbiblioteket for Tuberkulosepatienter (Bogens Verden 1944, s. 105—108). M. I.

Centralfag dækker en pædagogisk idé, der går ud på at samle en metodisk opbygget undervisning om eet fag (centralfag).

Centralfagsideen er bærende i alle »Den praktiske ungdomsskole«s undervisningsformer.

1915—18 søgte daværende kommunelærer, nu skoleinspektør, Folke Jacobsen i Kbh. at få lejlighed til at praktisere sin tanke om centralfagsundervisning for de unge, der havde forladt folkeskolen.

26. jan. 1919 startede Folke Jacobsen den første forsøgsklasse i »træsløjd som centralfag« med 6 elever på »Skolen ved Sundholm« (nu Amagerbroskolen) i Kbh. Hver deltager fremstillede en bogreol og udførte i tilknytning hertil arbejdstegninger og arbejdsplaner samt en række beregninger af de anvendte materialer og udgifterne dertil. Endelig måtte hver af eleverne give en skriftlig fremstilling af de mundtlig gennemgåede emner vedr. det manuelle arbejde, øvelser og konstruktioner samt værktøjs- og materiallære.

»Træsløjd som centralfag« blev således den første af »den manuelle linie«s mange undervisningsformer. Den næste blev »havebrug som centralfag«, der fandt sted om sommeren i »de unges kolonihaver«. Her samlede ungdomsskolen de unge om haveinteressen. Den til havebruget knyttede teoretiske undervisning omfattede udarbejdelse af havetegning og haveplan samt et haveregnskab og en skriftlig behandling af en række havebrugsemner fordelt over 4 sommerhalvår.

Centralfagsprincippet blev efterhånden yderligere knæsat i de øvrige undervisningslinier, som »Den praktiske ungdomsskole« i de forløbne år er kommet til at omfatte. »Den gymnastiske linie« omfatter således »gymnastik som centralfag«, hvor der foruden i praktisk gymnastik ydes en teoretisk undervisning omhandlende emnerækkerne »forbindingslære«, »mit legeme« (anatomi og fysiologi), »første hjælp« og »det sunde menneske«. »Den almene linie« omfatter undervisningsformerne »dansk som centralfag« og »regning som centralfag«. Begge disse undervisningsformer behandles i emnerækkerne »min by — mit sogn«, »mit land«, »mit hjem« og »mit erhverv«. I »den faglige linie« er »faglig dansk« og »faglig regning« omfattende skrivning — dansk og skrivning — regning tilrettelagt for faglærte og ufaglærte således, at undervisningsformerne kan anvendes såvel i en praktisk anlagt almen ungdomsskoleundervisning som i de tekniske skoler og fagskolerne. Undervisningsstoffet er her samlet om de enkelte fags arbejdskundskab (værktøjs- og materiallære m. m.). Endelig skal nævnes »den kombinerede linie«, der egner sig til brug i skoler, som ønsker at drive en kombineret undervisning med to el. flere af de forannævnte 4 liniers undervisningsformer.

I nøje tilknytning til den her omtalte »egentlige undervisning« er der tilrettelagt en række former for »supplerende undervisning«, som eleverne efter ønske og tid kan deltage i ud over den tid, der anvendes til den egentlige undervisning. I vinterhalvåret omfatter »supplerende undervisning« bl. a. bøgers brug og biblioteksvejledning, fællessang, korsang, besøg i naturen, museer, institutioner og industrielle virksomheder, litteratur og oplæsning, daglig regnskabsførelse, teaterbesøg og koncerter, svømning og folkedans.

I sommerhalvåret gives der »supplerende undervisning« i drivhusarbejde, småhusdyrbrug, tennis, badminton, atletik, terrænsport, svømning, lege og boldspil, husbygning, amatørfotografi. Såvel i vinter- som sommerhalvåret afholdes en del fester og underholdning af forskellig art for eleverne.

Undervisningsmidlerne. Til hver undervisningsform er der udarbejdet en plan og et pensum samt undervisningsmidler, der er tilrettelagt i »lærerens bog«, »elevens arbejdsbog«, »billeder i klassesæt« med forklarende tekster, »den praktiske skoles retskrivnings- og fremmedordbog« og »elevens håndbog«. »Lærerens bog« indeholder en undervisningsvejledning samt plan for skriveundervisningen, sproglære og undervisningsformens emner behandlet i diktater. »Elevens arbejdsbog« indeholder ledetråde til samtaler el. stil og faglitteratur til de behandlede emner samt forberedelsesarbejde omfattende retskrivning og sproglære samt mellemarbejde med litteraturuddrag og opgaver. I »Elevens håndbog« indfører eleverne de behandlede emner med illustrationer og skitser samt litteraturhenvisninger. Ved undervisningens afslutning forsynes »håndbogen« med titelblad, indholdsfortegnelse og eventuelt register, så den virkelig fremtræder som en håndbog, der er værd at gemme til senere brug.

Lærerkursus og instruktion. Hvert år afholdes der under skoleinspektør Folke Jacobsens ledelse en række lærerkursus og instruktioner i de forskellige undervisningsformer, dels på Kbh.s kommuneskoler og dels på »Ellekilde« v. Lyngby.

Litteratur: »Den praktiske Ungdomsskoles« Undervisningsplaner: I plan for den manuelle undervisningslinie, 88 s. 1943. II plan for den gymnastiske undervisningslinie, 48 s. 1943. III plan for den almene undervisningslinie, 60 s. 1943. IV plan for den faglige undervisningslinie, 92 s. 1943. V plan for den kombinerede undervisningslinie, 48 s. 1943. Plan for »Supplerende undervisning« 32 s. 1943. Fr. J.

Centralskole, en hovedskole el. mellemskole, der modtager børn fra et el. flere skoledistrikter el. kommuner.

Et skoledistrikt kan være større for hovedskoler og mellemskoler end for forskoler og grundskoler. En kommunes skoleforhold vil herefter kunne ordnes således, at der på et centralt beliggende sted i kommunen anbringes en hovedskole, der modtager børnene i alderen fra 10—14 år fra hele kommunen el. en større del deraf, medens der for de mindre børn i alderen fra 7—10 år indrettes forskoler på forskellige steder i kommunen med selvstændige mindre skoledistrikter. C. kan også være beregnet alene for børn i alderen

fra 12—14 år, men i så fald må der til besørgelse af undervisningen i de mindre skoler for børn i alderen 7—12 år antages en eksamineret lærer el. lærerinde som enelærer.

Det sædvanlige vil være, at det er hovedskolen el. mellemskolen, der som c. er fælles for flere forskoler el. grundskoler, men også fortsættelsesklasser i landkommuner og særklasser for børn, der ikke kan følge med i den almindelige undervisning, kan ordnes som c. for større områder.

Undervisningen i sløjd og kvindelig husgerning kan gives i en enkelt skole i kommunen for alle børn i kommunen, der skal deltage i denne undervisning.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter, 1944. G. H.

Centrifugal, udadførende, m. h. t. nervevirksomhed; det samme som efferent.

Centripetal, indadledende, m. h. t. nervevirksomhed; det samme som afferent.

Cerebral (af lat. *cerebrum,* hjerne), hvad der har med hjernen at gøre, *cerebrospinal,* hvad der vedr. hjerne og rygmarv, idet cerebrospinalsystemet er den del af nervesystemet, som hjerne og rygmarv hører til, men som også omfatter de dertil umiddelbart tilknyttede perifere nerver (til forskel fra det autonome nervesystem). K. G. S.

Chauffør. For at blive c. må man være fyldt 18 år og have bestået en prøve i kørefærdighed og færdselslære. Desuden må man være ædruelig, være i besiddelse af tilstrækkelig syns- og høreevne og af den fornødne åndelige og legemlige førlighed, hvilket må dokumenteres ved lægeattest. For at blive lillebil- el. droskechauffør må man være fyldt 21 år og have ført motorvogn i mindst 3 mdr. samt have aflagt en særlig prøve, hvorunder der må udvises særlig duelighed, og af politiet have udstedt et bevis, der giver ret til erhvervsmæssig personbefordring. Man skal være fyldt 22 år, have ført motorvogn i mindst 1 år og have aflagt en særlig prøve for justitsministeriets motorsagkyndige, for at man kan få tilladelse til at føre omnibus, rutebil el. automobilturistvogn.

C.s virksomhed kan synes ret tiltalende, men tilgangen af arbejdskraft er meget stor, da et meget stort antal unge mænd over 18 år får lært at køre bil og får kørekort.

Ved erhvervstællingen i 1948 fandtes 12.634 vognmandsforretninger med motorkøretøjer (person-, vare- og rutebilkørsel). Der beskæftigedes på samme tid 10.877 c.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Child guidance clinic, en institution til pædagogisk-psykologisk rådgivning vedr. børn med udprægede opdragelsesvanskeligheder. Det kan dreje sig om nervøst betingede adfærdsforstyrrelser, vanskelighed ved at tilpasse sig forholdene i hjem og skole, manglende sjælelig balance, hysteriske symptomer, angst- el. raserianfald, organiske symptomer, der må antages at have nervøs el. psykisk årsag o. s. v. C. g. c. opstod i U. S. A. kort efter århundredskiftet og har navnlig fra 1920 fået stor udbredelse derovre. Deres virksomhed former sig som et samarbejde ml. psykiatere, psykologer og socialrådgivere. I tysktalende lande opstod tilsvarende institutioner under navn af Erziehungsberatungsstellen. I Danmark har en tilsvarende funktion været udøvet af de skolepsykologiske kontorer og af de børnepsykiatriske poliklinikker. En børnepsykologisk klinik ved Kbh.s Universitet med støtte af Rockefellerfondet blev åbnet i efteråret 1950. Se også Legeterapi. K. G-S.

Cigar-, cigarillosmager og cigarsorterer, s. Tobaksfagene.

Civilbeskyttelsestjeneste og Civilforsvarstjeneste, s. Værnepligt.

Civilingeniør, s. Ingeniør.

Civilisation (af lat. civis, borger), et samfunds tilstand bedømt i hovedsagen efter udviklingen af dets erhvervsliv, teknik og retsorden. Jo højere udviklet disse sider af samfundslivet er, des mere civiliseret siges samfundet at være. I visse former for sociologi træffer man ofte på en modstilling af c. og kultur, hvorefter den første betyder udformningen af de ydre livsomstændigheder; den sidste derimod plejen af de indre åndelige el. sjælelige værdier, som kræver personlig tilegnelse og derigennem også forædler personligheden. Denne skelnen går især tilbage til romantikerne samt Wilh. v. Humboldt. I »Der Untergang des Abendlandes«, 2 bd. 1918—22, bestemmer Oswald Spengler c. som en kulturs sidste fase, hvor den originale og produktive frodighed er gået tabt og kun de stivnede former står tilbage. Andre forstår den snarere som et forstadium til kulturen, idet den skaber de ydre rammer for en menneskelig samvirken, inden for hvilke den egentlige el. højere kultur kan udfolde sig i videnskab, kunst og religion. Rigtigst er det vel at betragte dem som samtidig udviklede og evt. at betragte c. som en del af den samlede kultur, nemlig den del, der angår menneskenes sociale, økonomiske og retslige samkvem. Objektiv c. bliver da de etablerede institutioner for dette samkvem, subjektiv c. (dette at være civiliseret) derimod den enkeltes egnethed og tilpasning til dette samfundsliv. K. G-S.

Clairvoyance, synskhed, en evne, som visse personer antages at have, og som sætter dem i stand til at »se« el. på anden måde erfare begivenheder, uden at det sker ved øjets el. andre sanseorganers hjælp. Det kan dreje sig om fjerne begivenheder el. om fortidige el. fremtidige hændelser. Til trods for,

at visse forskere f. eks. J. B. Rhine mener at have påvist c., hos ham betegnet som ekstrasensorisk perception og bestående i visse personers formentlige evne til at kunne gætte bedre end sandsynligheden tillader, er dog langt de fleste psykologer af den mening, at c. ikke eksisterer. K. G-S.

Claparède, Edouard (1873—1940), schweizisk psykolog. Prof. i Genève 1908, desuden 1912 medstifter af »Institut J. J. Rousseau«, der er blevet et centrum for børnepsykologisk forskning ud fra den betragtning, at skolen må indrettes efter barnets natur. Herhen hørende værker er »Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale« (1905 overs. til mange sprog) og »Education fonctionelle« (1931). I »L'association des idées« (1903) repræsenterer han en fysiologisk associationsteori. Senere har han ydet bidrag til tænkningens psykologi, bl. a. i »La génèse de l'hypothèse« (1933) og i det hele taget været en alsidig og aktiv forsker inden for alle psykologiens områder. Udgiver af »Archives de psychologie«. K. G-S.

Classenske agerbrugsskole på Næsgaard, Den, s. Landbrugsskoler.

Co-education (eng.), fælles opdragelse for drenge og piger.

Comenius, Johan Amos (egtl. Jan Amos Komenský) (1592—1670), tjekkisk pædagog. F. i Nivnice, nær Ungarisch-Brod i Mähren, hvor hans forældre tilhørte de böhmisk-mähriske brødre, et religionssamfund, der var opstået af Johan Hus's reformationsforsøg. Efter studier i Tyskland vendte C. tilbage til menigheden og blev præst i Fulnek 1618, det år Trediveårskrigen begyndte. 1621 blev byen ødelagt, og hermed begyndte for C. et langt vandreliv. Som han siger i et af sine sidste skrifter »Unum necessarium« (Det ene fornødne): »Hele mit Liv har været en Vandring, et stadigt vekslende Herberge — intetsteds et Fædreland«. I 1628 måtte brødrene helt forlade Böhmens område, en del fik fristed i Leszno i Polen, og her blev C. valgt til ældste samt til leder af skolen. Han begyndte desuden en litterær virksomhed, dels af kristelig-filosofisk, dels af pædagogisk art, og hans navn blev efterhånden kendt i Europa. 1641 kaldtes han til England, men borgerkrigen forhindrede hans virksomhed der; 1642 til Sverige, hvorfra han sendtes til Elbing i Østpreussen. 1650 kaldtes han til Saros-Patak i Ungarn for at reformere skolen der, og efter mindre ophold i Leszno drog han 1656 til Amsterdam, hvor han tilbragte sine sidste år.

C. har dels været optaget af sine pædagogiske tanker, dels af en kristelig universalfilosofi, kaldet pansofi, d. e. alvisdom. Han arbejder for fred mellem konfessionerne og en forening af dem i den sande kristendom. Hans religiøsitet er ikke uden et mystisk, undertiden ligefrem sværmerisk drag, men samtidig med en tydelig intellektuel tendens. Det er oplysning, der skal råde bod på verdens brist. I sine pansofiske skrifter »Prodromus pansophiae« (Pansofiens Forløber) og »Via lucis« (Lysets Vej) opfatter han livet og verden som en guds skole. Målet er en panharmoni, en universal harmoni, til hvilken der kræves universel oplysning, bl. a. er han talsmand for et universelt sprog, som dog ikke skal være latin, men et helt nyt sprog, der skal udtrykke tingenes væsen mere fuldkomment og naturligt end de kendte.

Hans religiøse dragning mod det harmoniske og universelle danner grundlaget også for hans pædagogik og hans skolereformplaner. Alle skal lære alt, er en af hans ledende tanker, og hans mål er bl. a. at finde de bedst egnede metoder til at bibringe menneskene denne universelle oplysning. Sin første berømmelse grundlagde han med latinlærebogen »Janua linguarum reserata« (Sprogenes åbne Dør) 1631, der efterfulgtes af »Vestibulum« (Forgården) og »Atrium« (Hallen). Desuden udgav han 1633 på tysk »Informatorium der Mutter-Schule« og arbejdede bestandig på den 1657 udgivne »Didactica magna« (Store Undervisningslære). 1658 udkom det berømte anskuelsesværk »Orbis pictus« (Verden i Billeder).

Hans pædagogik er kendetegnet ved, at han vil indrette al opdragelse og undervisning efter naturens vejledning. Dette kan lade sig gøre, fordi mennesket er en mikrokosmos, en lille verden, hvor de samme love hersker som ude i den store natur, makrokosmos. Af naturen kan vi lære at agte på den rette tid og ikke tvinge noget frem, som tiden ikke er moden til, at gå langsomt og gradvis frem o. s. v. Foruden disse analogier fra den ydre natur vil han også respektere selve barnenaturen, bl. a. tilskriver han det betydning, at børn får lov til at udfolde sig i leg. Med hensyn til lærestoffet går han imod humanisternes ideal om en overvejende litterær og æstetisk dannelse på grundlag af de græske og romerske oldtidsforfattere og går ind for en mere kristelig og en mere realistisk undervisning. Han betoner anskuelighedens betydning, dette at eleverne selv gør deres iagttagelser, uddrager læren deraf og handler derefter. Det gælder at opøve alle de tre funktioner: ratio, oratio, operatio, d. v. s. tænken, talen og handlen. Han går ind for en relativ mildhed i skoletugten; straf bør kun anvendes over for halstarrig trods og ondskab. Forbilledet er solen, der altid giver lys og varme, undertiden regn og blæst, men sjælden lyn og torden.

Al undervisning må gå trinvis frem. C. regner til fuld oplæring fire perioder på hver seks år, og til hver periode svarer en bestemt skoleart. Til den første barndom svarer *moderskolen* (schola materna), der må findes i ethvert hus. Her gælder det opøvelsen af de ydre sanser. Til den senere barndom svarer *Modersmålsskolen* (schola

vernacula), som må findes i ethvert sogn. For de unge, som stræber ud over de håndværksmæssige erhverv, findes der for den tidlige ynglingealder (12—18 år) *Latinskolen* (schola latina), og en sådan bør findes i enhver by. Og endelig bør der i hver landsdel findes en *højere Lœreanstalt* (academia) til uddannelse af de fremtidige lærere og ledere i kirke og stat. Han har således udkastet en navnlig for sin tid storstilet plan til en samlet organisation af undervisningsvæsenet, hvor i hvert fald modersmålsskolen skulle fungere som en obligatorisk folkeskole. Dog udkaster han ikke blot planer, men er også bestræbt på deres gennemførelse; det var bl. a. dertil han udarbejdede sine lærebøger. Skønt disse oftest angår sprog, var C. dog af den formening, at blot ordkundskab er gold, den må forbindes intimt med kendskab til tingene. Og skønt han udgav billedværket »Orbis pictus«, mener han, at man ikke skal nøjes med billeder, hvor man kan fremvise de virkelige ting; hans pædagogik er realistisk, ikke formalistisk. Han formulerer de to principper selvsyn (autopsia) og selvvirksomhed (autopraxia). Målet for hele opdragelsen er iøvrigt at føre menneskene frem til visdom, dyd (moralitet, godhed) og fromhed.

C.s pædagogik er umiskendeligt inspireret af hans religiøse standpunkt, både hans håb om en bedre dennesidig verden og hans tro på, at dette liv er en forberedelse til det næste, men også bør være en værdig forberedelse dertil. Grundtonen i hans liv og virke har han selv udmærket angivet ved at kalde sig en *vir desideriorum*, en længselens mand. Han hører til de største i pædagogikkens historie.

Litteratur: Ivan Kvačala: J. A. Comenius, 1914. V. Kuhr: Det pædagogiske System i Comenius' Didactica Magna, 1912. K. G-S.

Compayré, Jules Gabriel (1843—1913), fransk pædagog. Prof. i Toulouse og forf. til en række udbredte lærebøger i pædagogik, f. eks. »Histoire de la pédagogie«, 1885, og »Cours de pédagogie théorique et pratique«, 1885. Han var virksom for skolens frigørelse fra kirken og verdslig moralundervisning. K. G-S.

Coué, Émile (1857—1926), fransk apoteker, der fattede interesse for suggestionen og dens betydning og udviklede en metode til behandling af sygdomme gennem selvsuggestion (autosuggestion). Metoden betegnes ofte som Couéisme. K. G-S.

Cricket et gammelt engelsk boldspil, der først omkr. 1750 fik sin nuværende form. I 1860 kom spillet til Sorø Akademi, men skønt det har en mængde fortrinlige egenskaber, er det aldrig lykkedes for det at få den store udbredelse her i Danmark. C.spillet i Danmark sorterer under D. B. U., den officielle statistik 1948 opgiver 2332 spillere, men tilføjer, at tallet er usikkert (Statistiske Efterretninger 41. årg., nr. 26, juni 1949) antallet af organiserede danske c.spillere kan anslås til c. 2500.

Spillet spilles ml. 2 hold à 11 deltagere på en stor græsbane midt på hvilken der findes 2 gærder med 20 m afstand. Det parti, der skal til gærdet, sender 2 mand forsynet med hver sit boldtræ til gærderne. Det andet parti, af hvilket den ene er kaster, går i marken. Kasteren forsøger med et kast med bolden at ramme, »tage«, slåerens gærde, hvilket iøvrigt kan ske på forskellige måder. Gærdespilleren forsøger dels at hindre dette, dels at slå bolden så langt bort, at de to gærdespillere kan bytte plads, inden markspillerne kan nå at tage gærdet. Lykkes det for gærdespillerne, får de point. Mister han herunder sit gærde, indtager næste mand i partiet hans plads. Når alle partiets deltagere har mistet deres gærde, bytter de to partier plads, og når det andet partis deltagere også har været ved gærdet, tælles de to partiers points, og det parti, der har flest, har vundet.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. Poul Jørgensen: Kricket, 1933. P. J.

Cygnæus, Uno (1810—88), finsk pædagog. C. blev præsteviet i 1837. 1840—45 var han præst for sine landsmænd i NV Amerika, derefter indtil 1858 i St. Petersborg (Leningrad); under sit arbejde med kirkelige og pædagogiske opgaver blev han interesseret i Pestalozzis, Fröbels og Diesterwegs opdragelsestanker. Han var med til at udforme det finske skolevæsen og virkede for en alsidig folkeopdragelse med vægt bl. a. på legemsøvelser og håndarbejde, hvorved Finland blev det første land med obligatorisk sløjd for drenge. Skønt selv præst virkede han ligeledes for en af kirken uafhængig folkeskole. Han organiserede læreruddannelsen, forestod den centrale ledelse af landets folkeskolevæsen, og det skyldes hans virksomhed, at oplysningen i Finland tidligt stod højt, at lærerne indtog en dertil svarende økonomisk og social stilling. Med rette kaldes han »den finske folkeskoles fader.« K. G-S.

Cyklebud, s. Bud.

Cyklotym (gr. *kyklos*, kreds + *thymos*, sjæl) betegnelse for det temperament, der svarer til den pykniske legemstype (se Konstitutionstyper). Det er kendetegnet bl. a. ved udadventhed, sans for det konkrete, selskabelighed, vekslen mellem opstemthed og nedstemthed og beslægtet med den manio-depressive psykose.

D

Dadel, s. Ros og dadel.

Dagarbejdsskole, ældre navn for heldagsskole (s. d.).

Dagblindhed, en synsdefekt, der består i bedre syn ved svagt lys end ved stærkt.

Dagbøger, bøger, hvori mennesker regelmæssigt el. mere sporadisk gennem kortere el. længere tid skriver om deres oplevelser og søger at give udtryk for deres stemninger og betragtninger. De har en vis psykologisk interesse, idet de kan røbe noget om den skrivende, som ikke på anden måde kommer til orde; en forudsætning er det da, at vedk. betror sig med større oprigtighed til dagbogen end til andre; men man kan ikke uden videre gå ud fra, at denne forudsætning er opfyldt. Under alle omstændigheder giver de dog et materiale, som er værd at tage med. Af speciel interesse er de unges d. Det er en kendsgerning, at mange unge føler trang til at føre dagbog, muligvis sammenhængende med den større selvoptagethed, som tit indtræder i ungdomstiden. Sådanne d. er ofte anvendt af psykologer ved fremstillingen af ungdomstidens særlige problemer og psyke, bl. a. af Charl. Bühler (»Tagebuch eines jungen Mädchens«, 1922, »Zwei Knabentagebücher. Mit einer Einleitung über die Bedeutung des Tagebuchs für die Jugendpsychologie«, 1925. »Das Seelenleben des Jugendlichen«, 1923, »Jugendtagebuch und Lebenslauf«, 1932), William Stern (»Anfänge der Reifezeit. Ein Knabentagebuch in psychologischer Bearbeitung«, 1925), Helga Eng (»Rolv Rimes dagbok«, 1935). Vilh. Rasmussen (»Et Barns Dagbog«, 1922). Ved anvendelsen af d. som psykologisk kildemateriale og navnlig til statistisk bearbejdelse må det erindres, at de dagbogsskrivende kan repræsentere en særlig type, som ikke dækker det gennemsnitlige. — Som d. betegnes også undertiden bøger, hvori der føres »journal« over et andet menneskes udvikling, f. eks. et barns, smlg. Vilh. Rasmussen: »Ruth, Tagebuch über die Entwicklung eines Mädchens von der Geburt bis zum 18. Lebensjahre«, 1934.

K. G-S.

Dagdrømme, fantasiforestillinger, hvorigennem mennesker søger tilfredsstillelse for uopfyldte ønsker og utilfredsstillede behov. Det er sikkert kun få mennesker, for hvem tilværelsen former sig så godt, som de kunne ønske det; og når virkeligheden ikke svarer til forventningerne, sker det, at vi forlader den og skaber os en fantasiverden. D.ren er selv i begivenhedernes centrum og foretager sig i sine d. erstatnings- og symbolhandlinger for handlinger fra det virkelige liv. Han er ofte slet ikke klar over sine motiver, men skaffer sig afløb for skjulte (ubevidste) kræfter. D. er en ganske normal og for de fleste sikkert en daglig foreteelse. I almindelighed vender tankerne let tilbage til virkeligheden, og hvad vigtigere er, man kan holde d. og virkelighed ude fra hinanden og uden vanskelighed indrette sig på virkelighedens forhold; de er »kun drømme«. Undertiden sker dog en veritabel flugt fra virkeligheden, så drømmelivet bliver det egentlige, og individet bliver ude af stand til at tilpasse sig det virkelige liv. Skikkelser af denne art er tegnet i litteraturen, bl. a. i H. E. Schacks roman »Phantasterne« (1857).

D.s indhold er afhængigt af både alder og køn; de er særlig hyppige i overgangsalderen og ungdomsårene, hvor de unge har så mange vanskeligheder at kæmpe med. De er da tilbøjelige til at trække sig ind i sig selv og leve i en drømmeverden, skabt og indrettet efter deres ønsker, og i hvilken de kan tage revanche for deres nederlag. D. kan også være mere udadrettede og få en konstruktiv karakter; det er hyppigt tilfældet i den egentlige ungdomstid, hvor de unge utålmodigt stormer løs på livet og vil reformere verden. D. kan derved delvis få karakter af planer.

Forskellen mellem mandens og kvindens psyke afspejler sig selvsagt i deres d. Manden drømmer om bedrifter og berømmelse og om at gøre karriere; den unge medicinske student ser sig f. eks. som en berømt kirurg. Det er klart, at både mand og kvinde har d. om det andet køn; men alt, hvad der hører med til familielivet, børn og hjem, synes at optage kvinden stærkest og at udfylde både hendes liv og drømme. — D. har ofte forbindelse med vor selvfølelse, oftest vor krænkede selvfølelse. De er kompensation for vor mindreværdsfølelse. Vi digter vore nederlag om og overvurderer vore sejre og fortjenester. Livet bliver derved lettere at bære for mange mennesker. D. forsvinder næppe helt, men tager dog af, efterhånden som man bliver ældre. Man lærer at resignere over for det uopnåelige. Desuden svækkes de behov, der ligger bag d. med alderen.

S. A. T.

Daghjem for spæde børn (vuggestuer) har til opgave at modtage børn i alderen 0—$2^1/_2$ à 3 år i arbejdstiden i sådanne tilfælde, hvor moderen ikke på anden måde kan sørge for børnenes pleje og pasning.

Medens småbørnsasylerne i ældre tid ikke havde nogen fast aldersgrænse nedad, er det nu således, at børnehaver o. lign. institutioner normalt ikke modtager børn før fra 2½ à 3 år.

D. f. s. b. har været i drift i Kbh. fra 1882. Ved indretningen af d. lægges stærk vægt på, at lokalerne er rummelige og godt belyst, for de mindre børn kræves seng for hvert barn, medens de større, som en del af dagen er optaget af leg, kan nøjes med faste hvilelejer. Der indrettes særligt mælkekøkken til tilberedning og opbevaring af den særlige spædbørnskost. Som regel iføres børnene d.s tøj ved ankomsten efter at være blevet badet el. vasket. Børnene modtager fuld kost, afpasset efter deres alder i den tid, de opholder sig i d. Lederen skal have god uddannelse og erfaring i pleje af spæde børn. Indtil 1919 modtog d. ikke statstilskud, men ved lov af 30. juni 1919 åbnedes adgang hertil. Nu ydes tilskud efter lov af 14. marts 1951 med 40 pct. af driftsudgifterne fra staten, og kommunen har pligt til at yde 30 pct.; s. iøvrigt Børnehaver. Betalingen i d. er forskellig; i hovedstaden betales sædvanligvis 1,25 à 2,00 kr. pr. dag. Om indretningen af d. er nu givet vejledende regler i arbejds- og socialmin.s bek. af 6. juli 1951, der har afløst de tidl. regler af 1926; for Kbh. i et regulativ fra sundhedskommissionen af 24. apr. 1931. Der findes i hele landet pr. 31. marts 1952 99 d. med plads til c. 3400 børn. De fleste d. er private, selvejende institutioner, men nogle større kommuner driver selv d.

O. Skj.

Dagmulkt, s. Skolebøder.

Dagpengehjælp fra sygekasse. Til medlemmers børn, som oppebærer sygekassehjælp i kraft af forældrenes medlemsskab, ydes der ikke dagpenge. Det samme gælder de forældreløse børn og de børn på børnehjem m. v., der er optaget som selvstændige medlemmer (s. Sygekasseforholdet). Børn over 14 år, der er optaget som selvstændige medlemmer *kan* sikre sig dagpenge. Mandlige medlemmer over 18 år *skal* sikre sig dagpengehjælp. Mandlige medlemmers sikring af dagpenge ved det 18. år kræver ikke helbredsundersøgelse, medens en sådan ellers kræves ved forhøjelse af sikret pengehjælp. Den dagpengehjælp, som medlemmerne kan sikre sig, udgør fra 40 øre til 6 kr. pr. dag; man kan dog ikke sikre sig mere i dagpengehjælp, end hvad der svarer til ens gennemsnitlige daglige arbejdsfortjeneste. Har medlemmet ingen arbejdsfortjeneste, er det dog berettiget (og mandlige medlemmer over 18 år er forpligtet) til at sikre sig 40 øre i dagpengehjælp.

I sygdomstilfælde, som varer udover 4—7 dg., alt efter vedtægtens bestemmelse, og hvorunder pågældende er fuldstændig arbejdsudygtig, udbetales for alle ugens 7 dg. den sikrede dagpengehjælp, dog ikke med et større beløb, end hvad der svarer til 4/5 af den gennemsnitlige daglige arbejdsfortjeneste. Medlemmer, der har vedtegning om en kronisk lidelse (s. Sygekasse, optagelse i, pkt. 3), kan højst oppebære 3 kr. i dgl. pengehjælp, medens medlemmer, der modtager invaliderente el. aldersrente højst kan oppebære 1 kr. dgl. og højst i 13 uger i løbet af 12 på hinanden flg. mdr. (Sml. hermed dagpengehjælpens normale varighed i artiklen Sygekassehjælp).

Det er en forudsætning for udbetaling af d., at sygdommen medfører indtægtstab. Bortfalder kun en del af indtægten under sygdom, nedsættes dagpengehjælpen fra sygekassen om fornødent så meget, at d. + resterende indtægt ikke overstiger den normale indtægt. Disse regler gælder ikke for medlemmer, hvis eneste indtægt er invalide-(alders)rente; de oppebærer i sygdomstilfælde invalide(alders)renten og samtidig 1 kr. i d. fra kassen.

Skyldes sygdommen et ulykkestilfælde, der medfører krav om understøttelse i henh. t. ulykkesforsikringsloven (s. Ulykkesforsikring), tilkommer der kun medlemmet pengehjælp fra sygekassen indtil det tidspunkt, da ulykkesforsikringen træder til, d. v. s. ved begyndelsen af den 14. uge efter ulykkestilfældet, medmindre sygekassens d. er ophørt på et tidligere tidspunkt.

Om de almindelige vilkår for adgang til kassens hjælp, s. Sygekassehjælp.

Litteratur: Haandbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 320 ff., 1945.

K. A. S.

Dagskole (lærlingeforhold), s. Teknisk skole.

Dagslysapparater, s. Lysbilledapparater.

Dalcroze-metoden, s. Rytmisk gymnastik.

Daltonisme, farveblindhed, spec. rød—grøn-blindheden, opkaldt efter den eng. kemiker og fysiker John Dalton (1766—1844), som selv led af d. og har beskrevet sit tilfælde.

Daltonplanen. The Dalton Laboratory Plan har navn efter byen Dalton i Massachusetts, hvor Helen Parkhurst, D.s skaber, fra 1917 praktiserede sine ideer, som er inspireret af Montessori og Frederick Burk. Det karakteristiske ved d. er i korte træk flg.:

Lærestoffet indenfor hvert fag deles op i månedspensa, som igen deles i ugepensa. De enkelte afsnit, assignments, forsynes med omhyggelige arbejdsanvisninger og litteraturhenvisninger, så at hver elev på egen hånd kan arbejde med tilegnelsen. Børnene kan arbejde alene el. sammen med kammerater, forudsat, at de ikke forstyrrer hinanden. Ethvert barn kan frit vælge, hvilket fag det ønsker at arbejde med. I stedet for klasselokaler har Daltonskolen udelukkende faglokaler, hvor hjælpemidler til faget findes, og hvor en lærer i faget kan yde eleverne hjælp, når de trænger til det. Læreren kontrollerer børnenes arbejder og

retter de skriftlige opgaver. Hver elev forpligter sig til et fastsat antal assignments el. kontrakter pr. md., men det har fuld frihed til selv at vælge, hvornår det vil arbejde med de forskellige fag, i hvilket lokale det vil arbejde, og ethvert barn kan derfor gå fremad i sit eget tempo indenfor md.s pensum. Denne arbejdsordning medfører, at eleverne får meget større ansvar for deres arbejde, end når de får lektier for fra dag til dag. Den giver langt større muligheder for samarbejde end klasseundervisningen, og den giver en anden indstilling overfor læreren, der mere bliver den efterspurgte rådgiver end den frygtede eksaminator.

En lærer kan sammenkalde sine børn til klassesamtaler, hvor de problemer, som klarlægges bedst ved mundtlig gennemgang, tages op til diskussion. Disse møder må kun tage c. 3 timer om ugen. Desuden kan en gruppe børn sammenkaldes ved opslag til kort konference, men ingen klasse må kaldes til konference mere end to gange pr. dag.

D. forudsætter et meget omhyggeligt forarbejde ved udarbejdelsen af assignments, og tillige kræver den et vel gennemført kontrolsystem med kontrollister for læreren og kontrolkort for hvert enkelt barn, så at det er let at skaffe sig oversigt over, hvor langt et barn er nået med sine assignments. Men selv om disse to forudsætninger er i orden, vil det næppe kunne undgås, at en del af børnene drysser først på måneden og får for travlt sidst på måneden til at gøre arbejdet grundigt. Læreren overvældes derfor af rettearbejde og kontrolarbejde i perioder. D. kan bruges på ethvert stof og med enhver lærebog, som er forståelig for eleverne.

Værdien af D. afhænger i ikke ringe grad af kvaliteten af de givne arbejdsanvisninger samt af elevernes arbejdsvaner og arbejdsindstillinger.

D. blev i begyndelsen meget lidt påagtet i sit hjemland, men en engelsk lærerinde, Miss Basset, Streatham Hill, kom på studierejse til Helen Parkhurst og gennemførte derefter planen ved sin skole. I England vakte D. stor opsigt, og den bredte sig i løbet af tiden til 1930 til c. 1600 skoler, dog kun sjældent i sin oprindelige form, oftest med større el. mindre variationer. A. J. Lynch, West Green School, London, tilpassede D. til en stor kommuneskole fra 4 kl. og opefter. Badley, Bedales, ændrede planen, så at månedsbegrænsningen blev ophævet, og ethvert barn kunne arbejde sig så langt frem som det ville og kunne. I Sovjetunionen arbejdede en mængde skoler en kort tid efter Daltonplanen; også i Østen opstod der Daltonskoler. Helen Parkhurst's bog: Education on the Dalton Plan er oversat til 12 sprog. I Danmark har den praktisk talt ikke haft indflydelse på undervisningsmetoderne.

D. frembyder visse lighedspunkter med Winnetkaplanen (s. d.), men adskiller sig fra den ved, at alt lærestoffet indprentes ved individuelt arbejde. Winnetkaplanen bruger kun individuel træning ved de mest nødvendige elementære kendsgerninger, common essentials, mens meget af kulturstoffet gennemarbejdes som gruppearbejde.

Helen Parkhurst fremhæver meget stærkt betydningen af, at børnene har frihed til selvstændig kundskabstilegnelse, at de lærer samarbejdets vanskelige kunst, og at de lærer at samle sig om et givet mål. For at undgå de farer, som dårligt udarbejdede assignments frembyder, begyndte Miss Basset at udgive trykte vejledninger, som utvivlsomt har været medvirkende til D.s store udbredelse i England. Men trykte assignments forøger dog faren for en stivnen i mekanisk indterpning i stoffet stik imod Helen Parkhurst's ideer om frihed til selvstændig kundskabstilegnelse.

D. synes at egne sig bedst for mellemskolen, mens der i gymnasiet stilles krav, som vanskeligt kan forenes med en gennemført Daltonmetode. Også for folkeskolens øverste klasser kan den tillempes, dog tidligst fra 4. kl.

Litteratur: Helen Parkhurst: Education on the Daltonplan, 1922. Evelyn Dewey: The Dalton Laboratory Plan, 1924. A. J. Lynch: Individual Work and the Dalton Plan, 1924. Samme: The Rise and Progress of the Dalton Plan, 1926. J. A. Radcliffe: A single Class on the Daltonplan, 1930. Steffen Simonsen: Daltonplanen, 1926.

A. M. N.

Dalum landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Dam, Axel (1868—1936), pædagog, filosof og politiker. Har virket som lærer, bl. a. ved seminarier og blev 1912 dr. phil. på afhandlingen »Om Muligheden af formel Opdragelse af de intellektuelle Evner«. Fra 1926—36 leder af Statens Pædagogiske Studiesamling. Som filosof har han væsentlig beskæftiget sig med etiske og vurderingsfilosofiske spørgsmål. Som politiker tilhørte han Danmarks Retsforbund og var repræsentant for dette i folketinget. Som pædagog har han udg. forskellige lærebøger samt et udvalg fra de berømteste pædagogiske hovedværker i »Opdragelsens Stormænd« (1912). Efter hans død udkom »Axel Dam i Skrift og Tale«.

K. G-S.

Damefrisør, s. Frisørfaget.

Dameskrædder(inde), s. Skrædder.

Danebod folkehøjskole, s. Højskole.

Danmarks....., se under næste betydningsbærende ord.

Dannelse (afledet af at danne, d. v. s. at forme), den proces, hvorved mennesket erhverver sig en bestemt kulturel standard el. form; desuden resultatet af denne proces, den personlige kultur, som den giver sig til kende i adfærd, viden, smag og livsfølelse. I en vis, meget vid betydning af ordet har

alle mennesker d. af en el. anden art og grad, for så vidt som de er bleven formet på en bestemt måde af de opdragende indflydelser, de har været ude for under opvæksten, hvor sparsomme de end har været. I en anden betydning regner man kun de mennesker for dannede, der har opnået et bestemt mål af viden og kultur, og man kalder da de mennesker, der ikke holder dette mål, for udannede, hvilket altså ud fra den videre betydning vil sige, at de er forkert el. mangelfuldt dannede. Den anden og snævrere betydning er den almindelige og at anse for ordets grundbetydning, i brug siden c. 1800. Det kan bemærkes, at engelsk og fransk mangler et dækkende udtryk for ordet d., men oftest må bruge de ord, der betyder »opdragelse« el. »kultur«. Tysk har ordet »Bildung« og svensk »bildning«, der stort set har den samme leksikalske betydning, men en videre anvendelse end det danske »dannelse«.

Hvor der dannes el. formes, må der være et stof, som dannes, samt en form el. et mønster, hvorefter det dannes. Det ville ligge nær at sammenligne d.sprocessen med den proces, hvorved et materiale tager form under en kunstners hænder efter det mål el. ideal, han har for sit værk. Men der er den væsentlige forskel, at dette materiale er passivt, hvorimod det menneske, som tager form under en opdragers hånd er aktivt, har en indre spontanitet og er et væsen af samme art som opdrageren selv. Dette giver denne proces sin særlige karakter, og dens held afhænger bl. a. af, at bestræbelserne imødekommes af en drift hos eleven selv, en d.sdrift. Et vigtigt moment i selve d.sarbejdet bliver det da at stimulere denne drift, så at d. i ret stort omfang bliver en selvdannelse, hvilket iøvrigt ikke behøver at være ensbetydende med, at den er fuldt bevidst som sådan.

D. i denne betydning er et af pædagogikkens grundbegreber, idet al opdragelse går ud på at forme individet på en bestemt måde; den er med andre ord opdragelsens naturlige mål, og man ser i den pædagogiske litteratur undertiden opdragelsen betegnet som dannelsesarbejdet. En vis vanskelighed ved at gennemføre denne terminologi herhjemme ligger i, at ordet optræder med skiftende valør i sproget, bl. a. ofte med et anstrøg af at være noget relativt uvæsentligt og underordnet i sammenligning med andre ting. D. opfattes da i en endnu snævrere betydning end foran nævnt; det kommer til at stå for en vis udvendig form, som kan være uden sammenhæng med nogen virkelig personlig kvalitet, el. som måske ligefrem er surrogat for virkelig kvalitet. Denne snævreste betydning kan vi dog her lade ligge.

I fastsættelsen af de krav, som må være opfyldt, for at et menneske skal kunne kaldes dannet, hersker der delte meninger, og

især har de forskellige tidsaldre og folkeslag angivet disse krav forskelligt. De er forskellige i Kina, i Indien, i det gamle Grækenland, i Rom, i Middelalderen, i det 19. årh.s borgerskab o. s. v. D. er med andre ord relativ efter tid og sted. Her må man dog skelne mellem den ydre form og det bagvedliggende, som formen giver udtryk for; f. eks. vil høflighed sikkert overalt være et moment i d., medens høflighedsformerne veksler. Trods den nævnte relativitet kan der derfor godt være visse dannelseskrav, som er universelle. Under revolutioner kan man træffe en tendens til helt at forkaste d., som om den var et overflødigt udstyr for mennesket, dette vel især fordi de gældende dannelsesnormer har været den herskende klasses og altså en del af det, man vil til livs. En sådan negativ indstilling over for d. overhovedet er dog uholdbar; i længden klarer samfundet sig ikke uden dannelsesnormer, og med tiden vil der opstå nye, hvis de gamle kasseres.

Man kan skelne mellem d. i forskellige henseender: Kultiveringen af den ydre optræden, af manererne og sproget, intelligensens uddannelse, karakterens og smagens forædling. Den, som har brist på et af disse punkter, vil ikke kunne kaldes dannet. En vis grad af alsidighed hører med til al d., selv om denne iøvrigt ikke består i, at alle sider af personligheden er lige stærkt udviklede. Man skelner mellem almendannelse (s. d.) og specialdannelse; men karakteristisk nok vil man, hvor der er tale om en udvikling i en speciel retning, oftest foretrække ordet uddannelse.

I skoleopdragelsen skelner man mellem de forskellige fags nytteværdi og deres d.sværdi. Ved matematik og fysik kan man således sondre mellem deres brugbarhed i teknik og anden anvendt videnskab på den ene side, og deres virkning på den almindelige forstandsudvikling og naturforståelse på den anden. På dette grundlag kan man skelne mellem d.s-skoler og fagskoler. I de første optages fagene hovedsagelig under hensyn til den vækst i kultur, de forventes at bringe; og selv de fag, der som sprog og naturfag kan være særdeles nyttige, drives her fortrinsvis som midler til at udvikle personligheden, for sprogenes vedk. bl. a. derved, at de åbner vejen til en større litteratur og derigennem giver mulighed for en større åndelig horisont. Den d., som udvikles ved studiet af historie, litteratur og sprog, kaldes humanistisk d. Dennes værdi ligger i, at den gør eleverne fortrolige med det menneskelige i alle dets former, herunder også dets højeste former, der kan tjene som forbillede for egen stræben.

Man kan skelne mellem formal og material (d. v. s. indholdsmæssig) d. I en vis forstand er d. i sig selv formal; blot lærdom og viden udgør ikke d., denne består mere i måden, hvorpå man ved. Et fags

d.svirkning består i den forandring af personligheden, som er bevirket gennem beskæftigelse med faget, og den forsvinder ikke, selv om de konkrete enkeltheder glemmes. Deraf den definition, at d. er det, som bliver tilbage, når man har glemt, hvad man har lært. Hvad dette er, kan bl. a. bestemmes som skærpet dømmekraft, realitetssans, vid horisont samt andre mere ubestemmelige kvaliteter. På den anden side kan disse ikke udvikles, uden at man lærer noget, altså et indhold, og at det er dette, eleven fæster sin opmærksomhed ved.

Da d. er et så nuanceret og i mange henseender ubestemt begreb, vil man ofte specificere det ved en el. anden tilføjelse. Man kan tale om æstetisk d., om hjertets d. o. s. v. En meget bred og alsidig d. betegnes som universel d. Med udtrykket akademisk d. betegner man et bestemt dannelsesniveau, nemlig det, som er el. skulle være karakteristisk for studenter el. måske snarere for noget mere fremskredne akademikere. På denne måde kommer man ud over den vanskelighed, som ligger i, at de mange betydninger, hvormed ordet optræder i sproget, ikke lader sig sammenfatte i en enkelt og klar definition, som omfatter dem alle.

Litteratur: Franz Blatt: Humanistisk Dannelse, 1936. G. Kerschensteiner: Theorie der Bildung, 1926. Hans Larsson: Om bildning och självstudier, 1908. E. Krieck: Bildungssysteme der Kulturvölker, 1927. Samme: Menschenformung, 1927. C. Lambek: Personlig Kultur, 1910. Th. Geiger: Intelligensen, 1944. General Education in a Free Society. Report of the Harvard Committee v. James Bryant Conant, 1946. K. G-S.

Dannelsesideal, det højeste efterstræbte mål for de dannende el. opdragende bestræbelser i en bestemt retning. P. g. a. menneskenes forskellighed, men også fordi arbejdsdelingen har medført, at menneskene udfører forskellige funktioner i samfundet, findes der ikke et enkelt almengyldigt d., men en række typiske dannelsesidealer. Også efter tid og sted veksler de. Der er et andet ideal for krigeren end for borgeren, et andet for den græske ephebe end for den kinesiske mandarin. Under alle omstændigheder forudsættes det dog, at visse moralske grundkrav, f. eks om karakterfasthed, ubestikkelighed, er opfyldt, og desuden må individualiteten være kommet til en rimelig udfoldelse, d. v. s. at mennesket, idet det opfylder dannelseskravene, alligevel er helt i overensstemmelse med sig selv. D. kan være mere personligt el. mere sagligt bestemt. I første tilfælde fremstilles det som en idealtypisk personlighed, der personificerer en bestemt livsform (f. eks. den engelske gentleman), i andet tilfælde anføres på mindre konkret måde de karaktertræk, man fordrer hos idealet (f. eks. det græske kalokagathia, skønhed og godhed i ét).

Litteratur: R. Müller-Freienfels: Bildungs- und Erziehungsideale, 1921. K. G-S.

Danseundervisning. Organisationen af hele d. i Danmark ligger i hænderne på de to danselærersammenslutninger »Danse-Ringen« og »Terpsichore«, der iøvrigt sammen med repræsentanter for amatørdanserne er samlet i et fælles forbund, »Dansk Danse-Forbund«. Forbundets opgave er at gøre d. så ensartet som muligt, og endv. udøve kontrol med og påtage sig arrangement af dansekonkurrencer, opvisninger m. m. Endv. overvåger forbundet uddannelsen af danselærere, idet der til optagelse i forbundet kræves en omfattende eksamen. — Uddannelsen af danselærere foregår på institutter, der specielt påtager sig læreruddannelse. Uddannelsestiden udgør som regel to sæsoner, med en daglig arbejdstid på 6—7 timer. — Aspiranterne må, foruden personlig dansemæssig træning, assistere på hold for derigennem at få indblik i undervisningsmetoderne. — Endv. deltages der i teori-timer, hvor hele selskabsdansens teknik gennemgås efter særlige lærebøger, udgivet af »Danse-Forbundet«. Indenfor danseorganisationerne findes der i Danmark ialt c. 600 danselærere og -lærerinder, og selvom man ikke har noget nøjagtigt tal, må man formode at c. 200.000 mennesker årligt tager d. i Danmark. K. J.

Dansk(e) ....., se også under det næste betydningsbærende ord.

Dansk Kulturfilm er en sammenslutning af organisationer med interesse i D.K.s formål, der er at producere film med kulturelt indhold, herunder film til anvendelse i undervisnings- og oplysningsarbejdet, børnefilm og film om Danmark og dansk virke. Endv. har justitsmin., undervisningsmin. og udenrigsmin. repræsentanter i institutionens bestyrelse og repræsentantskab.

D.K. stiftedes 30. aug. 1932 som en direkte følge af en bet. afgivet af biografudvalget, hvori det hed, at det var ønskeligt, om de interesserede ville træde sammen og varetage de kulturelle og undervisningsmæssige interesser for at man således kunne virkeliggøre bestemmelsen om anvendelse af censurafgiften til anskaffelse og fremstilling af sådanne film.

D.K. varetog i begyndelsen også distribueringen af filmene, men efter oprettelsen af Statens Filmcentral ved loven af 1938 overgik denne gren af virksomheden til filmcentralen.

I finansåret 1947/48 producerede D. K. s. m. Ministeriernes Filmudvalg (M. F. U.) 11 kortfilm til biografer og 10 undervisningsfilm til skoler og højere læreanstalter. I 1948/49 var tallene 29 og 3 og i 1949/50 17 og 10. I sidstnævnte finansår fremstilledes desuden en halv snes film til forevisning i foreninger og en film på 1 times varighed om psykopatanstalterne i Herstedvester, beregnet til forevisning for fagfolk i ind- og udland. Af spillefilm har D.K. i samarb. med Nordisk Filmskompagni A/S produceret »Kongen bød« (Stavnsbåndsfilmen) 1938 og

»De Pokkers Unger« (1947), »Palle alene i Verden« (1949) og Peter Sabroe-filmen »Kampen mod uretten« (1949). Desuden fremstilledes i 1949 grundlovsfilmen »For Frihed og Ret« og i 1950 en underholdningsfilm til børneforeninger »Tak for sidst«, samt en 20 min. biograffilm for børn »Mikkel«. I anledning af Statsradiofoniens 25-års jubilæum fremstilledes i 1950 for denne institution »En Dag i Radioen«.

Litteratur: Documentary film in Denmark, 1948. D. K.s og M. F. U.s Beretning for finansåret 1947/48 og 48/49, 1949. Ebbe Neergaard: Den danske Filmordning, 1948. 16 mm Stumfilmkatalog, SFC, 1949. Oplysende film. Katalog over danske og udenlandske film, SFC, 1950.

I. K-O.

Danske Kvinders Beredskab (DKB), en den 7. marts 1940 oprettet sammenslutning af kvinder, der i krigstilfælde skal hjælpe i melde-, sanitets- og evakueringstjeneste. En registrering af da. kvinder til denne tjeneste var allerede begyndt ved krigens udbrud sept. 1939. I løbet af kort tid tilmeldtes 40.000 kvinder. Efter befrielsen dalede tallet til 17.000, efteråret 1950 steg det pæny stærkt; 1. 1. 1952 c. 25.000 medl. DKB er tilknyttet civilforsvarsforbundet og således underlagt indenrigsministeriet. DKB får statsstøtte.

DKB's vigtigste opgave er at hjælpe civilbefolkningen. Gennem instruktioner og øvelser uddannes de kvinder, der er villige til at hjælpe i tilfælde af krig og katastrofer. DKB stiller sig også til rådighed for andre organisationer f. eks. Dansk Røde Kors, Red Barnet og pigespejderne. Under krigen hjalp DKB udbombede familier, ordnede og registrerede efter jødedeportationerne 1943 de lejligheder, der blev efterladt uden opsyn. Oparbejdede depoter med børnetøj og sengetøj. Der sendtes hjælp til de danske bomberamt i Sydslesvig, Holland og Norge. DKB bespiste fangerne fra de ty. koncentrationslejre ved deres gennemrejse til Sverige og påtog sig efter kapitulationen bespisningen af frihedskæmperne. DKB-erne uddannes foruden i den for civilbefolkningen nødvendige hjælp ved madlavning, børnepasning, hjemmesygepleje, evakuering o. s. v. også i luftværnsarbejde, såsom meldetjeneste, telefonvagt, brandtjeneste, rydningstjeneste, gas- og fosfortjeneste o. s. v.

1. febr. 1946 skilte en del medl. sig ud for at oprette et selvstændigt lottekorps (Danmarks Lottekorps) med tilknytning til værnene og ret til at påtage sig sociale opgaver.

I DKB kan optages enhver dansk kvinde over 16 år. Under DKB er »Unge Kvinders Beredskab« (UKB) organiseret i en særlig gruppe, hvor unge piger over 14 år kan optages. Kontor: Tordenskjoldsgade 20, Kbh. K.

I. D.

Danske Kvinders Nationalråd (D.K.N.), stiftet 5. marts 1899. Kontor: Hammerensgade 1, Kbh. K. Formål er 1) at fremme kendskab, forståelse og samarbejde mellem da. kvindeforeninger og 2) at repræsentere disse overfor det internat. kvinderåd og de til dette sluttede nationalråd. C. 70 af landets betydeligste kvindeforeninger og institutioner er tilsluttet foruden c. 200 enkeltmedlemmer. D.K.N. står i mange spørgsmål som det samlende organ for danske kvinder.

I arbejdet for forbedring af kvinders og børns kår har D.K.N. rejst krav om forsvarlig moderskabshjælp, skolelæger, skolesygeplejersker, skoletandlæger, sundhedsplejersker, oprettelse af forebyggende børneforsorgsinstitutioner, bl. a. ved indsamling på Moders Dag til støtte af mødrehjælpsinstitutioner. D.K.N. har i samarbejde med Dansk Kulturfilm og Den alm. da. Lægeforenings hygiejnekomité fremstillet 2 film »Sunde Børn«, der er forevist over hele landet. Særlige organer under D.K.N. er Danske Kvinders Erhvervsråd (D.K.E.) og Danske Kvinders politiske Samråd. Opr. under krigen Danske Kvinders Samfundstjeneste (D.K.S.) af 1940 (s. d.) og efter krigen sammen med D.K.S., D.K.B. og Kv. Arbejderforbund: »Red Barnet«. Søgte gennem oprettelsen af De danske Husmødres Forbrugerråd (nu selvst. organisation) at skaffe husmødrene indflydelse på samfundets økonomiske planlægning og maskineri. Gennem dette råd er det lykkedes at få forbrugerrepræsentanter ind på en del vigtige pladser i råd og nævn og således til en vis grad at få det huslige arbejde betragtet på lige fod med andre erhverv.

Kvinder, der ønsker hjælp og vejledning vedr. erhvervsmuligheder, i nationale og internationale kvindespørgsmål kan henvende sig til D.K.N. — Rådet optræder oplysende og vejledende i sager, der trænger til myndighedernes el. offentlighedens opmærksomhed. Deltager i det internationale kvinderåds verdenskongresser hvert 3. år.

M. P.

Danske Kvinders Samfundstjeneste af 1940 (D. K. S.) stiftedes 20. maj 1940 på initiativ af Danske Kvinders Nationalråd og arbejder gnm. medarbejdere i hele landet el. gnm. de lokale kvindeforeninger. Tusinder af danske kvinder har herigennem frivilligt givet deres arbejdskraft under krigen og løst adskillige samfundsnyttige opgaver: indsamling af hvide klude, spild- og vildfrugt, grøntsager, tøj o. s. v. — oprettelse af omsynings- og byttecentraler; 1952 var kun een omsyningscentral tilbage. Udsendte hjemkonsulenter og husmoderafløsere. Ved lov af 1949 blev husmoderafløsningen overtaget af det offentlige, men D. K. S. driver stadig kurser til udd. af husmoderafløsere. Organiserede landsindsamlingen »Giv Tøj til Danmarks Spæde« i samarb. m. fl. andre organisationer. Opr. kursus (efter aftenskoleloven) i tilberedn. af sund og billig mad. Medvirkede til oprettelse af fritidsklubber og har haft børnebespisning. Organiserer indsamling af frugt til marmeladekogning. Drev forsøgsvis i vinteren 1942—43 en ungdomsskole

for unge, ufaglærte kvinder efter den nye ungdomsskolelovs bestemmelser. Eleverne fortrinsvis unge fabriksarbejdersker, ekspeditricer og husassistenter samt barneplejersker. Oprettede 1951 som forsøg et legested for småbørn Suhmsgade 4 (børneparkering), hvor børn under 7 år lejlighedsvis kan anbringes for beskeden betaling. Om sommeren drives tilsv. virksomhed med opsyn af småbørn i Nørrebroparken. Stat, kommune og private personer og institutioner har stået bag D. K. S. med økonomisk støtte. Adr.: Sølvgade 84, Kbh. K. M. P.

Dansk Kvindesamfund, stiftet 24. febr. 1871 af Fredrik og Matilde Bajer; ikkepartipolitisk landsorganisation, hvis formål er at udvikle og dygtiggøre kvinden til den fuldmyndige borgers ansvar og arbejde, at arbejde for gennemførelsen af kvindens fulde ligestilling med mænd i familie, samfund og stat, at forbedre kvinders og børns kår, særlig ad lovgivningens vej.

Til at begynde med var organisationen et led af Det internationale Kvindesamfund: Association Internationale des Femmes, men allerede stiftelsesåret blev foreningen en selvstændig dansk forening. 1952 c. 13.000 medl. fordelt på 120 kredse over hele landet.

Foreningens arbejde gik i begyndelsen væsentlig ud på at skabe muligheder for kvinders uddannelse. Således oprettedes 1872 handelsskolen for kvinder, 1874 søndagsskole for arbejderkvinder, 1875 får kvinder adgang til universitetet, 1876 opr. tegneskolen for kvinder, 1890 får kvinder adgang til havebrugsskolen, 1893 får kvinder adgang til Kunstakademiet, og skolekøkkenundervisningen begynder. Foreningen har i de senere år beskæftiget sig med erhvervsvejledning for unge kvinder, og det kan nævnes, at kurserne i videnskabelig husholdning ved Århus universitet er blevet til på initiativ af D. K., ligesom at et til dette universitet knyttet kvindekollegium, der indviedes efteråret 1950, er bygget for penge indsamlet på initiativ af foreningen.

Ud over arbejdet for at skaffe kvinderne fuld politisk og arbejdsmæssig ligestilling er i tidens løb utallige spørgsmål vedr. lovgivning, der angår kvinders og børns stilling, rejst og behandlet af D. K. Således rejstes 1899 spørgsmålet om den gifte kvindes personlige myndighed, men først 1922 fik hun medrådighed over sit barn, og i 1926 ligestilledes mand og hustru (ægteskabsloven). Andre love, der kan nævnes, er lov om uden for ægteskab fødte børn og deres retsstilling, lov om umyndighed og værgemål, lov om bevarelse af enkepensionsret for fraskilt kvinde, ungdomsskoleloven, lov om forøget tilskud til forebyggende børneforsorg, loven om veneriske sygdomme (oktoberloven), skattelovene vedr. gift kvindes skat, lov om gift kvindes statsborgerret o. m. a.

Foreningen søger også sine formål fremmet gennem en omfattende oplysningsvirksomhed såvel ved afholdelse af møder som gennem studiekredse og udgivelse af pjecer. Der lægges særlig vægt på det politiske oplysningsarbejde på upartisk basis, og der gøres et stort arbejde for at få kvinder til at gå aktivt ind i det politiske liv. De årlige sommer- og vinterlejre, støtte til deltagelse i universitetskursus samt oprettelse af en medborgerhøjskole er led i dette arbejde.

Blandt de opgaver foreningen i de sidste år har taget op, er arbejdet for husmoderferie, spørgsmål vedr. rationeringer, lukketider o. lign. krigs- og krisepræget forhold. Kulturcenterbevægelsen er startet på initiativ af D. K., der stadig fremsætter ønsker til myndighederne om ændringer i lovgivningen på områder, der vedr. kvinders og børns stilling, ligesom den påser, at kvindernes lovmæssige stilling respekteres i praksis.

D. K. begyndte 1885 at udgive tidsskriftet Kvinden og Samfundet. Foreningen forvalter en stor legatkapital, hvis midler væsentlig er bestemt for unge kvinders uddannelse. Adr. Niels Hemmingsensgade 8, Kbh. K.

Litteratur: Gyrithe Lemche: D. K.s historie gennem 40 år, 1912. Aagot Lading: Dansk Kvindesamfunds arbejde gennem 25 år, 1939. I. D.

Dansk Samlings ungdomsgrupper, s. Politiske ungdomsorganisationer.

Dansk Skoleforening, Flensborg, se Sydslesvig, Dansk skolevæsen i.

Dansk skole i Sverige 1943—45. I efteråret 1943 gik der p. gr. af politiske og racemæssige årsager en stærk strøm af flygtninge fra Danmark til Sverige, som fortsattes helt til kapitulationen. Efterhånden kom der flere og flere børn med, således at der ialt må skønnes at have været omk. 1200 skolebørn iblandt de c. 20.000 flygtninge fra Danmark.

Der var kommet særlig mange flygtninge til to af de svenske universitetsbyer Göteborg og Lund, og her realiseredes først tanken om oprettelsen af danske skoler. I begge tilfælde havde man gode muligheder for som lærere at anvende danske flygtninge, der enten som videnskabelige medarbejdere el. som studenter havde tilknytning til universiteterne, foruden de i begyndelsen få universitets- el. seminarieuddannede lærere, der enten allerede var i de to byer el. tilkaldtes fra forlægningerne. Med udstrakt svensk støtte åbnedes gymnasieskoler i Göteborg og Lund henh. 8. og 15. nov. 1943, hver med c. 50 elever, i Lund (mellemsk. + gymnasium) med ren dansk undervisning, i Göteborg (grundsk. + mellemsk. + gymnasium) med dansk, supplerende undervisning i sprogene og i historie, medens der i resten af fagene blev henvist til undervisning i de svenske skoler. Denne ordning afløstes dog i løbet af kort tid af gradvis indført dansk undervisning i alle fag, efterhånden som det var muligt at skaffe danske lærerkræfter. Da flygtningestrømmen i be-

gyndelsen bragte uforholdsmæssigt mange gymnasieelever, fik skolerne en følelig overvægt i de ældste klasser. Lunds første studenterhold var således på 32. Ved begyndelsen af skoleåret 1944—45 kom der voldsom tilstrømning til grund- og mellemskole af børn, der hidtil havde gået i svenske skoler, men som nu, da hjemrejsen trak ud, ønskedes overflyttet til danske skoler.

Af andre svenske byer var der kun to, der havde et betydeligt antal flygtninge fra Danmark med mange børn, nemlig Stockholm og Hälsingborg. Den førstnævnte hørte (sammen med Göteborg og Malmö) til de byer, som man skulle have særlig opholdstilladelse til, og da den af mange grunde var meget eftertragtet som opholdssted, ville man nødigt gøre den mere tiltrækkende for danskere ved at oprette en skole der. Først ret sent lykkedes det derfor at få foranstaltet supplerende danskundervisning ved en del stockholmske skoler og efterhånden i løbet af foråret 1945 en næsten fuldstændig dansk folkeskole med henved 50 elever i den nybyggede Hägerstensåsens skola. I Hälsingborg lykkedes det allerede i febr. 44 at få sat en folkeskole i gang med ca. 50 børn og 3 lærere. I modsætning til de to store skoler var der ikke knyttet noget skolehjem til Hälsingborgskolen, som foruden børn fra Hälsingborg tog børn, der boede på strækningen helt fra Landskrona til Mölle. Skolen udbyggedes, så den endte med at have 100 elever fordelt på 5 grundskolekl. og 2 2-årige mellemskolekl. og 7 lærere.

På en enkelt forlægning i Helsjön for ortodokse jøder opretholdtes gennem næsten hele flygtningetiden en skole med c. 20 elever og 1—2 lærere. De andre skoler på forlægninger, som var blevet organiseret meget tidligt, opløstes efterhånden; i stedet kom små skoler i Jönköping og Norrköping.

For de to store skolers vedk. var det fra oprettelsen en forudsætning, at de eksaminer, der blev afholdt ved dem, skulle anerkendes efter hjemkomsten til Danmark, hvilket man havde et begrundet håb om efter meddelelser fra de hjemlige skolemyndigheder, formidlet ad illegal vej. Efter hjemkomsten har eksaminer taget ved de to eksamensskoler fået gyldighed i Danmark ved undervisningsministeriets bek. af 12. marts 1946. Til at forestå eksaminer udnævnte det danske gesandtskab i Stockholm i dec. 1943 en skolekommission bestående af danske universitets- og gymnasiefolk, der kom til at virke som undervisningsinspektion, censorer og eksamenskommission og iøvrigt blev rådspurgt af flygtningeadministrationen om alle forefaldende spørgsmål af skolemæssig karakter. Da kommissionens arbejdsområde efterhånden også kom til at omfatte folkeskolen, udnævntes der det sidste år en konsulent for folkeskoleanliggender.

Skolernes administration var undergivet flygtningekontorets kulturelle afdl. i Stockholm. Dog var den forsorg, som skolerne i større og mindre udstrækning administrerede, undergivet den lokale flygtningeadministration. Forsorgen kunne på de to store skoler omfatte: fuld kost el. pengehjælp dertil, ophold på skolehjem el. lejet værelse el. pengehjælp dertil, tøj- og fodtøjsreparationer, tøjvask, tøjanskaffelser, lommepenge, tog- el./og sporvognskort og endelig i sommerferien 1944 ophold på feriekolonier for danske børn. (På et af disse, Getå ved Norrköping, blev der iøvrigt givet undervisning).

Ialt har de danske skoler i Sverige haft c. 950 elever (hvoraf en del dog er »gengangere« p. g. a. flytninger). Antallet af eksaminer er flg.: studenter: 70 (+ 18, som blev dimitteret af de to skoler ved hjemkomsten), real.: 30 og mellemskole: 73. Antallet af beskæftigede danske lærere er ialt 53 fastansatte og 43 timelærere.

Litteraturhenvisninger: Skoleberetninger: Den danske Skole i Lund, 1945. Den danske skole i Göteborg, 1945. Duplikerede beretninger fra flygtningekontorets kulturelle afdeling og fra skolekommissionen. Aage Bertelsen: Pædagogisk og økonomisk demokrati. Nogle erfaringer fra den danske skole i Lund. »Unge Pædagoger«, nr. 2, 1946. C. Bluitgen-Petersen: Den danske Flygtningeskole i Sverige. (Mens vi ventede —, 1946). Torben Gregersen: Den danske Skole i Sverige 1943—45. (Og Hverdagen skiftede, 1946). Gudrun Henriques: Den danske Skole i Göteborg. »Bog og Naal« nr. 1, 1946. Dansk Skole i Sverige (side 156—165 i Per Møller og Knud Secher: De danske Flygtninge i Sverige).

T. Gr.

Dansk skolemuseum, s. Pædagogiske Studiesamling, Statens.

Dansk skolesløjd, s. Sløjd.

Dansk skolevæsen i Sydslesvig, s. Sydslesvig, Dansk skolevæsen i.

Danskundervisning, s. Modersmålsundervisning.

Dansk Værne- og Tilsynsselskab. Om D. V. T.s ophævelse og indlemmelse i Dansk Forsorgsselskab s. Forsorgsselskab, Dansk.

Davidsen, Peter Cecilius, (1866—1935), højskolemand, førende indenfor Indre Missions højskolebevægelse. Lærereksamen fra Ranum 1886. Lærer ved Nr. Nissum højskole fra 1887; fra 1891 til sin død forstander for Indre Missions højskole i Haslev og stærkt medvirkende ved oprettelsen af flere andre skoler i Haslev, bl. a. en udvidet højskole, en landbrugsskole og en stor håndværkerskole. D. indtog i en årrække en fremskudt stilling inden for Indre Mission. E. J. B.

De ....., s. under næste betydningsbærende ord.

Dearbornprøver, en gruppeprøve til intelligensmåling, udarbejdet af den amer. psykolog W. F. Dearborn (1869—1938). Prøven består i, at eleverne på et prøveark skal udføre forsk. simple opgaver efter en bestemt instruktion, f. eks. afmærke visse genstande på en bestemt måde, eftertegne visse figurer o. s. v. Prøven kan tages med mange

elever på een gang; den er omstandardiseret efter danske forhold og især anvendelig for første og tildels andet skoleår. I kraft af den til prøven hørende vejledning er det muligt for lærere selv at tage prøven og udregne intelligenskvotienten, den s. k. Dearborn-kvotient, der dog ikke altid stemmer overens med den IK, der bliver fundet med individuelle prøver. K. G-S.

Debilitet (lat. *debilis* svag, kraftløs), en af de lettere grader af åndssvaghed; som *debile* betegnes ofte personer med en intelligenskvotient mellem 55 og 75, men grænserne for området angives ret forskelligt af de forskellige forskere i forskellige lande (s. Åndssvaghed). K. G-S.

Decroly, Ovide (1871—1932), belgisk pædagog, psykolog og læge. Efter medicinsk embedseksamen og studier i Berlin og Paris ansættelse ved poliklinik for nervesygdomme i Bruxelles. Stiftede 1901 i sit eget hjem et institut for abnorme børn; opr. 1907 en skole for normale børn, l'Ermitage. Blev 1913 ansat ved en lærerhøjskole spec. med henbl. på særundervisning, 1920 docent i børnepsykologi ved universitetet i Bruxelles, 1921 docent ved det medicinske fakultet i opdragelseshygiejne og medico-pædagogik.

D. har skrevet en del mindre arbejder, nogle i samarbejde med andre. Foruden at han har kritiseret og videreført Binets tests, har han selv udarbejdet nye. Det særlige kendemærke for D.s tests er, at de er så livsnære som muligt. Ved bedømmelsen af resultaterne lægger han megen vægt på de kvalitative forskelle og opstiller typer af adfærdsformer. For at hjælpe lærere og forældre ved iagttagelsen af børnenes udvikling har han udarbejdet et meget stærkt differentieret iagttagelsesskema.

For opdragelsens psykologi har hans teori om globalisationen (s. ndf.) interesse. Han står her gestaltpsykologerne i Tyskland meget nær; karakteristisk for D. er den vægt, han lægger på de affektive faktorers betydning for al sjælelig virksomhed. Dette hænger sammen med hans iagttagelser ang. børns behov. Disse iagttagelser begynder i tiden før barnets fødsel. Her kommer hans medicinske uddannelse ham særligt til gode. Han har som en af de første taget filmen i sin tjeneste ved studiet af nyfødte børns adfærd. I 1932 udkom bogen: Études de Psychogénèse. Han har endv. bl. a. skrevet om børnetegningens psykologi. D.s skole fremkom som en reaktion mod den bestående undervisningsform, fordi børnene gennem denne efter D.s mening blev vænnet af med at udfolde deres naturlige, spontane aktivitet. Efter D.s metode lægger opdrageren programmet, deri er intet nyt, men opdrageren må, for at give barnet lejlighed til fuld udvikling, forstå børns almindelige behov og have øje for det enkelte barns behov i hver situation da der bl. a. må tages hensyn til individuelle forskelle i udviklingsrytmen. Programmet må derfor fastlægge visse udgangspunkter for arbejdet, interessecentrer. Det vigtigste af disse er mennesket og dets miljø. Arbejdet omkring interessecentrerne afhænger af børnenes oplevelser. Det er opdragerens opgave at bringe børnene i situationer, hvor de kan opleve omverdenens emner ikke overvejende i deres sproglige fremtrædelsesformer som det så ofte sker, men navnlig i deres direkte fremtrædelsesformer, og at hjælpe dem til at få det fulde udbytte af oplevelserne. Skolefag i almindelig forstand er afskaffet, men erstattes af tre hovedvirksomheder, som ikke forekommer skarpt adskilt: 1) observation (iagttagen af stoffet), 2) association (sammenknytning af stoffet) og 3) ekspression (given udtryk for stoffet). Børnene iagttager i klasseværelset planter, levende smådyr og samlinger af ting og billeder, som de selv el. læreren har bragt med. Der foretages ofte udflugter, enten til nabolagets forretninger, værksteder o. lign. virksomheder, el. til steder, som er meget forskellige fra skolen og dens omegn. Det iagttagne knyttes til elevernes allerede forhåndenværende viden og danner udgangspunktet for stadig videre undersøgelser i bøger, aviser, tidsskrifter o. s. v. Barnet er også uden for skolen optaget af at finde ting, hvormed det kan bidrage til klassens samlede arbejde.

På denne måde kommer barnets erfaringer til at danne stadig mere omfattende helheder *(globalisation)*.

Endelig får børnene lejlighed til at give udtryk for deres oplevelser, konkret gennem manuelt arbejde og tegning, abstrakt gennem stile i arbejdshefter, foredrag, komedier og bidrag til skolebladet. De lærer at læse gennem D.s læsemetode, den globale læsemetode, for at kunne skaffe sig viden om de ting, de ikke selv kan iagttage, og at regne for at kunne udtrykke de resultater, de kommer til under iagttagelserne. De bliver ikke sat ind i en teknik, før de har brug for den. Læsning, skrivning og regning læres for en stor del gennem »selvundervisende« materiale, oftest en slags spil efter lotterisystemet. Det stadige samarbejde mellem lærer og elever og mellem eleverne indbyrdes bidrager til at udvikle disse i social henseende. Skolerne skal være fællesskoler. Gennem denne skoleform vil der udvikles en indre disciplin, der overflødiggør strenge ydre disciplinære forholdsregler. Opdrageren skal dog, p. g. a. sin større indsigt, stadig være den ledende.

D. stod selv i et levende kontaktforhold til eleverne. Hans arbejde med de abnorme børn prægedes af en utrættelig optimisme. Hans skole, som han kaldte l'École pour la vie par la vie (Skolen for livet gennem livet), prægedes stærkt af hans personlighed. Han har selv udtalt, at han ønskede

ikke, at hans metode skulle overtages af andre i dens af miljøet bestemte form, men at opdragere skulle forstå den indstilling, han og hans medarbejdere havde overfor deres opgave.

Metoden har fremkaldt en del kritik. Vilh. Rasmussen fremhæver f. eks., at han har set den udarte til den rene karikatur, med »døde« lærere og uinteresserede elever. Man har også fra anden side indvendt, at programmet selv i bedste tilfælde hindrede barnet i at udfolde spontan aktivitet. Det siges endv., at denne skoleform kun egner sig til små skoler med få elever i klasserne. Metoden er dog indført i kommunale forberedelsesklasser i Bruxelles, nogle steder med gode resultater. D.s skole, l'Ermitage, fik 1921 statstilskud. I l'Ermitage er metoden ført igennem til optagelsen i gymnasiet.

D.s tanker har haft indflydelse på undervisningsformen i mange lande. Efter at D. havde foretaget en foredragsrejse i Amerika, oprettedes f. eks. en skole efter hans mønster i Florida. Her i landet har hans metode på mange måder haft indflydelse på undervisningen, selv om den ikke er blevet efterlignet i sit fulde omfang.

Litteratur: O. Decroly: Études de Psychogénèse, 1932. J. Deschamps: L'Autoéducation à l'école, 1924. Decroly et Manchamps: L'Initiation à l'activité intellectuelle et motrice par les jeux éducatifs, 1922. A. Hamaïde: La Méthode Decroly, 1922. S. Næsgaard: Fremtidens Skoler, 1925. A. Médici: L'Éducation nouvelle, 1940. Vilh. Rasmussen: Nydannelser i Opdragelsen. (Beretn. om det 13. nord. Skolemøde, 1931). G. Stadius: Herbart och Decroly, 1943. R. V.

Deduktion, logisk udledning af visse sætninger ud fra givne forudsætninger. At deducere vil sige at komme frem til visse påstande gennem rent logisk tænkning og uden at gøre brug af andre erkendelseskilder, f. eks. uden at gøre nye erfaringer ved siden af dem, der evt. har været givet i forudsætningerne. Ofte bestemmes d. som en fremgangsmåde, ved hvilken man ud fra almene sætninger kommer til mere specielle sætninger, og den sættes da i modsætning til induktion, der består i, at man ud fra en række enkeltiagttagelser opstiller en generel regel, men selv om d.s vej ofte går fra det generelle til det specielle, er det dog ikke altid tilfældet. Et s. k. deduktivt system består af grundsætninger (postulater, aksiomer) og følgesætninger (teoremer), og det kendetegnende er, at der mellem de første og sidste består en logisk følgerelation.

K. G-S.

Definition, en sætning, gennem hvilken man fastsætter den nøjagtige betydning af et givet sprogligt udtryk, enten et ord, f. eks. cirkel, el. en ordforbindelse, f. eks. ligebenet trekant. Det sker som regel ved, at et kort udtryk *(definiendum)* sættes lig med et længere og mere kompliceret udtryk *(definiens)*, der forklarer, hvad der skal forstås ved det første. Man benytter herved andre ord, der på deres side igen kan defineres, men af hele denne fremgangsmåde følger, at visse udtryks betydning må forstås uden d.; de siges at være indefinable. Man kan også sige, at de er defineret ved den brug der gøres af dem i forsk. sammenhæng, og denne form for d. kaldes da *implicit d.* En ægte d. kan efter nogles mening hverken være sand el. falsk, den er kun en vedtægt om, hvad der skal forstås ved et givet ord. En sætning som denne: Ved ordet primtal *skal forstås* ethvert helt tal, som er deleligt med 2, er da en mulig d. om end ved sin modstrid med sprogbrugen upraktisk. Den anden sætning: Ved et primtal *forstår man* ethvert helt tal, der er deleligt med 2, er nok falsk, nemlig en falsk beskrivelse af herskende sprogbrug, men den er da ikke nogen d. Mange opfatter dog d. som en adækvat beskrivelse af herskende sprogbrug, men det er i sig selv en d.ssag. Selv om en d. ikke kan være sand el. falsk, kan den godt være mere el. mindre hensigtsmæssig, og i alm. vil det være praktisk at holde sig nær op ad sprogbrugen. De s. k. definitions-tests, der indgår i intelligensprøver, er i virkeligheden prøver på, hvor godt og sikkert forsøgspersonerne har tilegnet sig gældende sprogbrug.

Litteratur: J. Jørgensen: Indledning til Logikken og Metodelæren, 1942. W. Dubislav: Die Definition, 1928, samt alm. lærebøger i logik. K. G-S.

Déjà vu (fr. allerede set), det fænomen, at et menneske oplever en ny situation på en måde, som om det drejede sig om en tidligere oplevet. Det er en erindrings- el. genkendelsesillusion, der kan være meget slående, så at den oplevende synes at »huske« situationen i en sådan grad, at han kan forudse, hvad de næste øjeblikke vil bringe, hvad den og den vil sige o. s. v. Adskillige mennesker kender fænomenet i stærkere el. svagere grad; det kaldes også »fausse reconnaissance« (falsk genkendelse) el. illusionen »at have været der før«. Den modsatte illusion forekommer også, den, at en kendt og tilvant situation forekommer en fremmed; det er et patologisk fænomen, der ofte hænger sammen med en mere omfattende depersonalisation (s. d.). K. G-S.

Dekoratør, s. Møbelpolstrer.

Delingsfører, i forrige århundrede betegn. for ledere af gymnastik i skytteforeninger. Disse ledere blev i alm. uddannet på kortvarige kursus, der oprettedes af folkehøjskoler el. (fra 1889) af overbestyrelsen for skytteforeningerne. For at imødekomme trangen til en grundigere uddannelse blev der i begyndelsen af dette århundrede ved nogle folkehøjskoler (Hadsten, Vejstrup, Ryslinge) oprettet d.-afdelinger, hvis elever ved siden af en del af den sædv. højskoleundervisning fik uddannelse i gymnastik. Sådanne d.-afdelinger findes for tiden ved en række højskoler (s. d.). 1920 blev d.-afd. ved Ollerup folkehøjskole omdannet til en selvstændig gymnastikhøjskole, hvor alle elever

skal have både højskoleundervisning og d.-uddannelse. Tilsv. gymnastik- el. idrætshøjskoler findes ved Snoghøj, Slagelse, Vejle, Viborg og Sønderborg.

D., der nu får uddannelse både i gymnastik og idræt, har haft den største betydning for det folkelige ungdomsarbejde. Uden vederlag og uden hensyn til vejr eller føre har mange af dem år efter år flere gange ugentlig givet møde i forsamlingshuset eller på idrætspladsen for at vejlede sognets ungdom, og delingsførernes forbindelse med folkehøjskolen har sat sit præg på deres gerning.

G. H-n.

Delirium, drømmelignende uklarhedstilstand s. flg. a. bevidsthedsplumring med skiftende hallucinationer, flygtige vrangforestillinger, usammenhængende tankegang, skiftende stemningsliv og legemlig uro. *D. tremens* akut alkoholisk sindssygdom præget af uklarhed og manglende orienteringsevne, usammenhængende tankegang, synshallucinationer (især dyrevisioner), angst, uro og beskæftigelsestrang samt legemlige symptomer såsom rysten, søvnløshed, feber og blod-, nyre- og leverforstyrrelser. Tilstanden ophører pludseligt efter 3—5 døgn, idet pt. enten falder i søvn el. afgår ved døden under kredsløbssvækkelse. J. E.

Demens el. **dementia,** sløvsind, varig og ofte fremadskridende sjælelig reducering s. flg. a. uoprettelig tilgrundegåen af hjernevæv. Forstandslivets funktioner svækkes, følelseslivet afflades, og hemningerne overfor primitive instinkter nedsættes.

D. paralytica, syfilitisk sløvsind el. storhedsvanvid, snigende hjernelidelse af syfilitisk oprindelse, optrædende 10—15 år efter infektionen (ved medfødt syfilis oftest i alderen 9—16 år). Hovedsymptomerne er fremadskridende sløvsind med fremtrædende indprentningssvækkelse, fjoget opstemthed, åndelig dvaskhed, moralsk forsimpling, påfaldende handlinger og ofte fantastiske og absurde storhedsforestillinger. Kendetegnes desuden af karakteristiske pupilforandringer, taleforstyrrelser og typiske ændringer i hjerne- og rygmarvsvædskens sammensætning. Sygdommen kan standses ved feber- el. anden varmebehandling. J. E.

Dementia præcox, s. Schizofreni.

Demokrati (græsk: folkeherredømme), el. folkestyre, en samfunds- el. statsform, hvor folket regerer, d. v. s. hvor alle principielt er ligeberettigede ved dannelsen af den regerende myndighed og magt. Dette kan ske direkte el. (oftest) indirekte gennem et repræsentationssystem. Da det må forudses, at ikke alle borgere har den samme opfattelse af, hvem der skal regere, el. hvordan der skal regeres, lader man flertallets vilje være gældende, hvorved d. i realiteten bliver ensbetydende med flertalsstyre. Ofte anvendes ordet d. i en videre betydning som en alm. lighedslære, hvorved man tilstræber ikke blot politisk, men også social og økonomisk lighed med fraværelse af privilegier af enhver art. Endv. tillægges der d. en indstilling, der er præget af tolerance over for anderledestænkende, respektering af den enkeltes ret til at forme sit liv og sine anskuelser efter bedste evne og overbevisning; det sidste er i virkeligheden snarere liberale end demokratiske træk, men fri meningsdannelse synes dog at være en betingelse for, at den demokratiske styreform kan have en mening. I hvor høj grad de forsk. betydninger af ordet d. med sikkerhed kan forenes, skal ikke diskuteres her, men uanset dette er der almindelig enighed om, at den demokratiske tanke har vigtige konsekvenser for opdragelsen, hvilket bl. a. kommer til udtryk i den mængde af skrifter fra den sidste menneskealder, der handler om demokratisk opdragelse, skolen og demokratiet o. lign.; nævnes kan f. eks. *Dewey's* hovedværk »Democracy and education«.

Opdragelse til d. er et spørgsmål, der er genstand for flere udlægninger. For det første tales om en opdragelse til d. ud fra den betragtning, at alles deltagelse i det politiske liv gennem stemmeret kræver en særlig indsats fra opdragelsens side, så at folk har en mening om, hvad de stemmer om. En konsekvens deraf må det være, at samfundslære og politisk oplysning indgår i opdragelsen på en el. anden måde og på et el. andet tidspunkt. En anden konsekvens, som man har draget deraf er, at skolelivet i sig selv skal forme sig demokratisk. Man har f. eks. krævet og forsøgt sig med institutioner som elevråd el. ligefrem elevselvstyre m. h. t. en række af skolens forhold, bl. a. for at eleverne tidligt kunne blive indøvet i de demokratiske og parlamentariske former. Man har krævet, at skolen i sin indre organisation skal ændre sig fra at være et billede på et autoritært til at være et billede på et demokratisk samfund, hvilket implicerer, at forholdet ml. elever og lærere skal nærme sig mere til kammeratligt samarbejde og ikke være et så udpræget autoritetsforhold som tidligere.

Ved et udtryk som *opdragelsens demokratisering* tænkes også undertiden på noget ganske andet, nemlig at alle uanset deres herkomst og økonomi får lejlighed til så omfattende en uddannelse, som deres evner gør det muligt, at f. eks. den højere uddannelse hverken formelt el. reelt bliver et privilegium for bestemte klasser (s. tillige Enhedsskole). Man erkender, at naturen for så vidt har været udemokratisk, som den ikke har udstyret alle med lige evner, men man hævder, at den demokratiske opdragelses opgave derefter bliver at sørge for den rette udvælgelse af ledere efter andre kriterier end dem, der har været gældende i tidligere tider, nemlig at skabe en ren dygtigheds- og duelighedsudvælgelse.

Endelig kan nævnes, at mange anser det for den demokratiske opdragelses hovedopgave at bibringe eleverne en bestemt indstilling el. mentalitet, der består i respekt for andres meninger og vilje til samarbejde, og at i sammenligning dermed indførelsen af ydre reformer er af ganske underordnet betydning. K. G-S.

Den ....., s. under næste betydningsbærende ord.

Depersonalisation, egtl. af-personalisering, tab af personlighed; det fænomen, at et menneske så at sige mister følelsen af at være en med sig selv identisk person, føler sig fremmed for sig selv og for sit eget legeme og f. eks. ikke ved, om det, han oplever, er hans egne el. en andens oplevelser. Især franske psykiatere har interesseret sig for fænomenet og beskrevet dets forskellige former og grader, hvortil også hører den s. k. dobbeltbevidsthed, hvor et individ enten samtidig el. skiftende føler sig som to (el. flere) forskellige personer. — Som d. betegnes også den overgang i kulturudviklingen, hvor man ophører med at lægge personlige magter bag ved naturens begivenheder og ting og opfatter naturen mere sagligt og upersonligt. K. G-S.

Depression, sygelig forstemning enten s. flg. a. indre, anlægsbetingede faktorer: *endogen d.* (s. Manio-depressiv psykose) el. fremkaldt af ydre modgang, sorger og bekymringer: *psykogen d.* (psykogen = sjælefødt, opstået ad sjælelig vej) på grundlag af en anlægsbetinget sjælelig disposition. J. E.

Descartes, René (1596—1650), fr. filosof, matematiker og naturforsker, af adelig slægt, opdraget hos jesuitterne, som ung i Paris optaget af studier, gik 1617 i fremmed krigstjeneste for at erhverve sig menneskekundskab og komme i forbindelse med udenlandske lærde. I 1619, da han lå i vinterkvarter i Bayern, oplevede han en slags filosofisk vækkelse, idet en ny metodisk grundtanke brød igennem hos ham. Han ville kun anerkende, hvad der fremtrådte aldeles klart og tydeligt for ham, og han ville begynde helt forfra med det enkleste og simpleste, som overhovedet ikke kunne betvivles. Den metodiske tvivl standser dog ved det faktum, at man eksisterer som tvivlende og altså tænkende (cogito, ergo sum, jeg tænker, altså er jeg til). I et stille og tilbagetrukket tænknings- og forskningsarbejde har D. gjort en banebrydende indsats indenfor matematik, fysik, filosofi og psykologi. Han er dualist, for så vidt som han regner med, at verden består af to grundsubstanser, udstrækningens substans el. materien, og tænkningens substans el. ånden (sjælen). De vekselvirker hos mennesket, og som forbindelsessted regner han koglekirtelen, beliggende under hjernen. Denne vekselvirkning finder efter D. kun sted hos mennesket, og dyrene fraskriver han sjæl og regner dem for rene automater. Han er den første, der har beskrevet refleksbevægelsen som en rent automatisk og mekanisk forklarlig reaktion. Hans filosofiske hovedværker er »Essais philosophiques« 1637, indeholdende bl. a. »Discours de la méthode« (overs. til dansk »Om Metoden«), samt »Meditationes«, 1641. Sin empiriske psykologi har han fremsat i »Les passions de l'âme«, 1649; den indeholder bl. a. hans følelseslære, hvor han regner med 6 grundfølelser, til hvilke andre skal kunne føres tilbage, nemlig: Kærlighed, had, glæde, sorg, begær og beundring. D.s latinske navn var Cartesius, og hans filosofi betegnes som Cartesianisme. K. G-S.

Descoeudres, Alice (f. 1877) schweizisk pædagog, elev og tilhænger af Decroly (s. d.). Lærerinde ved skoler for sinker (Genève 1907—36). Forelæsninger ved Rousseau-Instituttet i psykologi og pædagogik specielt omhandlende retarderede børn (L'Éducation des Enfants anormaux, 1916). Har udarbejdet praktisk metodik for sinke- og særundervisning og lægger især vægt på udvælgelsen af det rigtige undervisningsmateriale, den nære kontakt mellem skolen og livet og opdragerens personlighed. I de senere år studier over førskolebarnets normale udvikling. Sv. P.

Desintegration, opløsning el. adskillelse af et organiseret hele i dets enkelte bestanddele, hvorved organisationen går tabt, modsat integration. Jaensch (s. d.) taler om integrerede og desintegrerede personlighedstyper alt efter organisations- og sammenhængsgraden af de forskellige psykiske funktioner. K. G-S.

Deskriptiv, beskrivende; *d. psykologi,* den gren af el. form for psykologi, der kun stiler mod en nøjagtig beskrivelse af de givne oplevelser og bevidsthedsfænomener, men afholder sig fra at opstille teorier til forklaring af dem (modsat forklarende psykologi); *d. pædagogik,* beskrivelse af den i et givet samfund forekommende opdragelse (modsat foreskrivende el. normativ pædagogik). K. G-S.

Determinerende tendens, en af *N. Ach* indført betegnelse for den indflydelse, der udgår fra en viljesbeslutning, et forsæt, en målbevidsthed el. opgavebevidsthed i henseende til at bestemme vort forestillingsløb og vore handlinger, så at disse ikke sker efter rene associationslove. Som determinerende faktorer for forestillingsreproduktionen gælder ellers hyppighed, nylighed og intensitet, d. v. s. jo oftere, jo nyligere og jo stærkere man har oplevet visse indtryk, jo stærkere vil tendensen til reproduktion af disse forestillinger være. Men i den meningsfulde og aktive tænken og handlen kommer der en ny faktor til, som kan bryde de andres indflydelse, hvilket ofte udtryk-

kes på den måde, at der fra selve opgaven udgår en d. t., hvis styrke Ach iøvrigt ville måle ved at spille den ud mod de andre faktorer. Dette gjorde han bl. a. ved at lade en viljesbeslutning el. opgaveindstilling (f. eks. at reagere med et rimord el. et sideordnet begreb til et givet stikord) konkurrere med en stærkt indøvet association til det samme ord for at se, hvilken der gik af med sejren. På den måde mente han at kunne finde den »associative ækvivalent« for viljen, d. v. s. for den d. t., der udgår fra beslutningen om at løse en given opgave. Hans lære herom er bl. a. blevet imødegået af *Kurt Lewin*.

K. G-S.

Determinisme, den opfattelse, at enhver begivenhed, heri indbefattet alle menneskelige handlinger, sker med fuldstændig og uomgængelig nødvendighed ud fra de forudgående årsager. Det er efter denne opfattelse umuligt, at der nogensinde skulle kunne ske andet, end der faktisk sker, el. at et menneske nogensinde skulle kunne handle anderledes, end det faktisk gør. Denne lære er meget omstridt, fordi den tilsyneladende gør det urimeligt at stille krav til mennesker om at handle på en bestemt måde, da enhver dog kun kan handle på en bestemt måde, bestemt ved de forudgående årsager (hvorved dog må betænkes, at opstillingen af kravene ligeledes er årsagsbestemt, og at de selv kan indgå som årsager i det videre begivenhedsforløb). Ligeledes synes det urimeligt at bebrejde et menneske, at det har handlet på en bestemt måde, da bebrejdelsen har som forudsætning, at der kunne være handlet anderledes, og netop dette er efter d. umuligt. Medens en streng d. i almindelighed opretholdes m. h. t. den uden for menneskene liggende natur, især naturligvis den uorganiske (skønt den også der lejlighedsvis er blevet anfægtet, bl. a. på baggrund af den nyere fysiks syn på de atomare processer), så er den omstridt m. h. t. de menneskelige handlinger el. i hvert fald den del af dem, der betegnes som egentlige viljeshandlinger. Normale mennesker har umiddelbart den opfattelse, den være sig en illusion el. ej, at de kan udføre en bestemt handling el. lade være, og at det er beroende på dem selv, hvad der vælges, samt at handlingen bagefter kan tilregnes dem. De føler sig i besiddelse af en s. k. »fri vilje«, d. v. s. at deres beslutninger og handlinger ikke er fuldstændig nødvendiggjort ud fra ydre omstændigheder, fra vane el. anden forudgående betingning. Stigende psykologisk indsigt kan dog evt. afsløre den s. k. frie, d. v. s. som fri følte viljeshandling som entydigt bestemt ved forudgående årsager og betingelser; og i det hele taget bygger den meste videnskabelige psykologi på d. som arbejdshypotese. Om d. er en rigtig lære, er et filosofisk mere end et psykologisk anliggende; og man må her også overveje, om de ræsonnementer, gennem hvilke man føres til den ene el. den anden opfattelse, selv er rent årsagsbestemte, et forhold, der evt. kan bevirke, at spørgsmålet må henstilles som uafgørligt. S. Indeterminisme, Viljens frihed.

K. G-S.

Det'et (Das Es, the id), den Freudske psykoanalyses betegnelse for de medfødte drifter, særlig de legemlige behov. D.s impulser, hvoraf seksualiteten er en karakteristisk repræsentant, opleves tit som kræfter, der ligger uden for personligheden og personlighedens kontrol. D. bliver af mange psykoanalytiske forfattere opfattet som værende af udelukkende seksuel natur. (S. iøvrigt Psykoanalyse).

A. H.

Dewey, John (1859—1952), amer. filosof og pædagog, født i staten Vermont, var gennem flere år prof. i de vestlige stater bl. a. i Chicago 1894—1904, før han blev prof. ved Columbia universitet i New York. Han har desuden et par år undervist ved universitetet i Peking og derigennem øvet indflydelse på den pædagogiske udvikling i Kina og Japan.

Som filosof er han repræsentant for *pragmatismen,* d. v. s. den opfattelse, at en sætnings sandhed består i dens duelighed til at lede vor handlen på en biologisk hensigtsmæssig måde. Vore begreber er kun instrumenter for vort herredømme over den ydre virkelighed; hjernen er oprindelig et organ for vor tilpasning over for omverdenen og ikke til erkendelse af den. Fuldstændig tilpasning betyder dog død, og kernen i enhver reaktion over for omverdenen er at beherske den, at forme og omforme den. Tænkningen står helt i vor handlens tjeneste, og den tager ikke sit udgangspunkt i præmisser af logisk art, men i praktiske vanskeligheder. Denne Deweys udformning af pragmatismen bliver oftest betegnet som instrumentalisme. Hans filosofi kan endv. betegnes som naturalistisk og antimetafysisk og tillige som i høj grad social. Individet er med sine vaner, sit sprog, sine traditionelle forestillinger og tankekategorier lige så meget et produkt af samfundet, som samfundet er af individerne. Medfødte tankeformer el. en medfødt, uforanderlig menneskenatur gives ikke, men disse forhold ændrer sig med kårene; han viderefører dermed Darwins udviklingslære på det intellektuelle område.

I sin samfundsfilosofi er han afgjort demokrat, og han har været en af den politiske radikalismes førende teoretikere. Blandt hans filosofiske skrifter kan nævnes »Ethics« (1908), »How we think« (1909), »The influence of Darwin on philosophy« (1910), »Reconstruction in philosophy« (1920), »Human nature and conduct« (1922), »Logic, the theory of inquiry« (1938).

Deweys pædagogik hænger nær sammen med hans filosofi. Livet er handlen, børnene er karakteriseret ved stadig og intens akti-

vitet. Opdragelsen må derfor ske gennem handlen; han har formuleret slagordet »learning by doing« (at lære ved at udføre). Den skole, han går ind for, er en arbejdsel. aktivitetsskole, hvor børnene ikke først og fremmest skal lære lektier, der ikke sættes i relation til det virkelige liv, el. som de ikke har haft bud efter gennem deres interesser. Han bekæmper skolens isolation og vil, at den skal være et sted, hvor børnene kan leve og ikke blot lære. Selv nok så mange lektioner giver ikke erstatning for det virkelighedskendskab, som direkte berøring med tingene giver, og han vil ikke, at en elev skal sige: jeg ved, men: jeg har erfaret. Han går ind for det manuelle arbejde, ikke blot som sløjd og syning, men i videste forstand; og hans begrundelse er den, at de manuelle fag er typer på det arbejde, som holder samfundet oppe, og som viser menneskelivets fundamentale vilkår. Dette er blevet end mere nødvendigt, efter at industrialismen har ophævet hjemmeproduktionens umiddelbare træning i sociale vaner og social ansvarlighed. Skolens orden og disciplin skal vokse ud af arbejdet; den skal ikke være blot geometrisk overskuelighed, men en organisation af det fælles arbejde, den skal være dynamisk og ikke statisk.

Barnets hovedinteresser er 1) interessen i selskab og samtale, 2) i at undersøge og finde ud af ting, 3) i at frembringe ting samt 4) i kunstnerisk udtryk (f. eks. i tegning, maling, musik, rytme og dramatisering). Disse interesser må skolen imødekomme. Et almindeligt, for alle gældende dannelsesideal, som konstateres gennem stereotype eksaminer, forekommer ham i bedste fald at være en tvangstrøje, i værste fald kvælningsdøden for al spontan, fri og produktiv udvikling.

Hans vigtigste pædagogiske skrifter er »The school and society« (1899), »The child and the curriculum« (1902), »Interest and effort in education« (1913) samt hovedværket »Democracy and education« (1916). »The Sources of a science of education« (1929). »Education to-day« (1938). Sammen med datteren Evelyn udgav han »Schools of to-morrow (1915).

Litteratur: Folke Leander: »John Deweys pedagogik och dess etiska förutsättningar«, 1942. Malte Jacobsen: »Pragmatiska uppfostringsprinciper«, 1913. Will Durant: Store Tænkere, 1932. P. A. Schilpp (red.): The philosophy of John Dewey, 1941. Sidney Hook: John Dewey, philosopher of science and freedom, 1950.

K. G-S.

Diagnose, bestemmelse af en tilstands, spec. en sygdoms, art på grundlag af bestemte kendemærker, hvorved den adskiller sig fra andre. Det ofte anvendte udtryk *Differential-d.* er egtl. fordobling af udtrykket og anvendes især, hvor flere navngivne tilstande (sygdomme) har en række fælles træk, hvorved adskillelsen bliver vanskeligere. At stille en d. betegnes som diagnosticering; at diagnosticere er at tyde symptomernes sprog. Ordet anvendes mest i lægevidenskaben, men har nu også en udstrakt anvendelse inden for andre discipliner som psykologi og pædagogik, f. eks. ved konstatering af en personligheds egenart, uden at denne er sygelig, el. af pædagogiske vanskeligheder. Man taler i denne forbindelse om *diagnostiske tests* (s. d.). K. G-S.

Diagnostisk test kaldes en prøve, hvis hovedformål er at klarlægge en given tilstand på kvalitativ måde. Drejer det sig f. eks. om diagnostiske regne- el. læseprøver, er formålet ikke som ved standpunktsprøver at måle den givne færdighed og udtrykke den i et tal, men at kaste lys over de enkelte funktioner og deres evt. svigten. Det kan ved regnetests f. eks. dreje sig om mente-, låne- el. tabelfunktion, og ved læsetests om en analyse af de forsk. fejltyper, om vanskelighederne er af overvejende auditiv el. visuel karakter, om det er spændvidden, der er mangelfuld o. s. v. K. G-S.

Diagram, en anskuelig, men stærkt forenklet og skematisk fremstilling af et el. andet sagforhold; det har mere til opgave at fremstille de logiske relationer mellem de forskellige enkeltheder i et emne end at give en realistisk fremstilling deraf. Som d. betegnes også de skematisk-anskuelige mønstre, hvori visse personer forestiller sig f. eks. tal og talrækker, ugedage, måneder o. s. v. Hver genstand, som forestilles, har da sin bestemte plads i d., der enten kan bestå af kontinuerlige eller diskontinuerlige linier og tillige opvise forskelle i lyshed og mørkhed. For mange letter det indprægning og husken, idet hver enkelthed associeres med et bestemt sted i mønstret. Man har i så fald talt om »topisk læren« (af græsk topos, sted). Eksempelvis forestiller nogle sig talrækken som en stigende el. faldende el. skiftevis stigende og faldende linie.

K. G-S.

Diakonhøjskolen i Århus, s. Højskole.

Diakonisse (græsk: tjenerinde), betegnelse for en kvinde i den kristne menigheds tjeneste, tilknyttet et diakonissehus, d. v. s. et fællesskab af åndelig og økonomisk art med det formål at øve en tjenende gerning overfor mennesker i nød. Alle d. er økonomisk ligestillede; de får deres dragt og underhold gennem diakonissehuset, som også har påtaget sig at sørge for dem under sygdom og i deres alderdom. Den enkelte d.s forhold til diakonissehuset er frit og kan til enhver tid løses fra begge sider. Hverken ved optagelse el. indvielse aflægges noget livsvarigt løfte. Under hele uddannelsestiden, som varer ca. 4 år, gives der de vordende d. arbejdsdragt og løn. De fleste uddannes i sygepleje og udsendes til arbejde på sygehuse og sygehjem, i menighedspleje, på nervesanatorier og epileptikerhjem, børne-

hjem, børnehaver, vuggestuer og hjem for gamle. En del har deres gerning ved undervisning, på kontor, ved husligt arbejde el. som medhjælpere i menighedsarbejdet. Danmark har 3 diakonissehuse: Diakonissestiftelsen, Frederiksberg (ca. 430 søstre), Sankt Lukas Stiftelsen, Hellerup (ca. 300 søstre) og Filadelfia, Dianalund (ca. 70 søstre). Alle tre d.huse modtager også unge kvinder til uddannelse i sygepleje, selv om de ikke ønsker at være d.

Litteratur: L. J. Koch: Tro og Tjeneste (Den danske Diakonissestiftelse 1863—1891), 1938. Vilh. Dickmeiss: Hvor Kærlighed tvinger (Et Grundrids af den kvindelige Diakonis Historie), 1948. Johannes Müller: Tjene vil jeg (Nogle Blade af Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsens Historie 1900—1950), 1950. H. I. Schou: Oversigt over Kolonien Filadelfias Historie 1897—1947. Vilh. Visby og H. P. Stubbe Teglbjærg: Lægen Adolph Sell, 1949.

K. B.

Diarrhoe kan dels skyldes uhensigtsmæssig el. fordærvet føde, dels infektion med forskellige tarm-bakterier (hyppigst paradysenteri).

Bakterierne findes ofte i pt.s afføring i lange perioder efter helbredelsen. For at forebygge smittespredning er en gennemført personlig renlighed i forbindelse med almindelige hygiejniske foranstaltninger af største betydning.

K. B-S.

Didaktik (gr. *didaktikos*, undervisende), undervisningslære (s. d.).

Diesterweg, Adolph (1790—1866), tysk pædagog. Seminarieleder i Berlin, men afskedigedes 1847, fordi han forfægtede religiøst og politisk meget liberale anskuelser, f. eks. skolens frigørelse fra gejstligt formynderskab. Denne linie fortsatte han senere som medlem af den preussiske landdag. Pædagogisk var han stærkt påvirket af Pestalozzi; han virkede for en forbedring af lærernes uddannelse og deres stilling.

K. G-S.

Differentiel psykologi, studiet af de sjælelige forskelle og af den individuelle el. typiske udformning af de sjælelige ejendommeligheder hos de enkelte mennesker el. hos afgrænsede menneskegrupper. D. p. står i modsætning til generel el. almen psykologi, der hovedsagelig studerer de hos alle forekommende sjælelige lovmæssigheder. Det billede af mennesket, som gives af den almene psykologi, tegner sig let noget abstrakt, idet det kun kommer til at rumme de for alle fælles træk (rent bortset fra, at der allerede er sket den specifikation, at det er det normale, voksne kulturmenneske, der er denne psykologis genstand). D. p. beskæftiger sig med variationerne og varieteterne m. h. t. sjælelivets udformning, og den kan studere disse i mange forskellige henseender, f. eks. begavelsesforskelle, karakter- og temperamentsforskelle, forskelle i iagttagelses- og forestillingsvirksomhed, alders- og kønsforskelle o. s. v. Som grundlægger af den d. p. i metodisk udformning nævnes ofte William Stern (s. d.), der 1900 udg. »Über Psychologie der individuellen Differenzen« (senere udg. »Die differentielle Psychologie«). Han fremhæver, at man enten kan gå ud fra det enkelte individ A og undersøge dette m. h. t. de hos dette forekommende træk el. ejendommeligheder (a, b, c, ...); derved fremkommer en disciplin, der kan betegnes som *psykografi*, d. v. s. psykologisk individualitetsbeskrivelse. El. også kan man gå ud fra en bestemt ejendommelighed a og undersøge dens varierede forekomst hos en række forskellige personer (A, B, C ...); derved fremkommer en disciplin, der betegnes som *variationslære*. Endv. kan man sammenholde flere psykografier, som det f. eks. finder sted i familieforskning el. i sammenlignende fremstillinger af beslægtede el. antagonistiske kunstner- og forskerpersonligheder; derved fremkommer en *komparationslære*. Endelig kan man også undersøge sammenhængen mellem to el. flere ejendommeligheder hos en række forskellige individer for at se, om de varierer i samme retning el. modsat el. helt uafhængig af hinanden, f. eks. kan man på den måde undersøge sammenhængen mellem sproglig og matematisk begavelse, mellem musikalitet og tegnedygtighed o. s. v.; derved fremkommer den s. k. *korrelationslære*. D. p. har i dette årh. taget et vældigt opsving, idet hele intelligensforskningen samt læren om karakter-, temperaments- og konstitutionstyper må ses som udslag deraf.

Litteratur: W. Stern: Die differentielle Psychologie, 3. udg. 1921. R. H. Pedersen: Om individuelle sjælelige Forskelle, 1913. A. Anastasi: Differential Psychology, 1937.

K. G-S.

Differentiering el. differentiation, egtl. forskelliggørelse, en forgrenende adskillelse mellem forskellige elementer, hvorved der indføres uensartethed i et oprindelig ensartet område. Ved skolevæsenets d. forstås elevernes fordeling til forskellige skole- og undervisningsformer. Det er et omstridt spørgsmål, hvor langt denne skal drives, og hvornår den skal sætte ind.

K. G-S.

Difteri er en akut infektionssygdom, fremkaldt af d.bacillen. Den angriber navnlig slimhinderne i svælget, næsen og struben, sjældnere huden el. andre slimhinder.

Inkubationstiden er i reglen 2—4 dage.

Ved svælgdifteri, der er den hyppigste form, indledes sygdommen med svære anginasymptomer. På mandlerne ses små hvide pletter, som hurtigt vokser og efterhånden danner en sammenhængende »fløde-skindslignende« hinde, som i de svære tilfælde kan dække mandlerne, ganebuerne og store dele af mundhulen. Hvis belægningerne breder sig ned i struben, bliver spalten mellem stemmebåndene forsnævret, hvorved barnet bliver hæst og får en karakteristisk hård, gøende hoste (ægte strubehoste). Barnet får tillige åndenød, og

hvis der ikke i tide gribes ind, vil døden ofte indtræde p. g. a. kvælning. Strubedifteri ses undertiden uden ledsagende svælgdifteri, i hvilket tilfælde erkendelsen af sygdommen kan være meget vanskelig.

Det, som gør d. til en særlig alvorlig sygdom, er imidlertid de stærke giftstoffer, som bakterierne udskiller i blodet, og som kan medføre hjerte- og muskellammelser, ikke sjældent en md. el. længere tid efter at den akute lidelse er overstået. Sygdommen må altid betragtes som en meget alvorlig lidelse, der kræver en meget energisk behandling med indsprøjtning af serum med modgiftene mod difteribakteriernes gifte. Ved strubedifteri er øjeblikkelig operation ofte nødvendig p. g. a. faren for kvælning.

Sygdommen, som tidligere med rette blev anset for den farligste af alle børnesygdomme, kan nu med sikkerhed forebygges ved vaccination, som bedst foretages i alderen 3/4—2 år. Børn, som optages i børnehave, skal være difterivaccineret med mindst 1 indsprøjtning.

Hvis der optræder d. i en skolekl. el. børnehave, må man kontrollere, at alle børnene er vaccinerede mod d. Pt.n må først møde på skolen, når han medbringer lægeattest for, at han kan anses for smittefri. Søskende til en d.pt. må først møde 8 dg. efter, at sygdommen er konstateret. Der bør i hjemmet foretages grundig rengøring af sygeværelset, samt kogning af lagener, pudevår og lommetørklæder. Egentlig desinfektion er derimod ikke påkrævet. K. B-S.

Dilthey, Wilhelm (1833—1911), tysk filosof. D. har gjort sig til talsmand for en psykologi, der er orienteret ud fra åndS- og kulturvidenskaberne, som et supplement til den naturvidenskabeligt orienterede eksperimentelle psykologi. Den ene vil forstå, den anden vil forklare, og det er helt forskellige indstillinger. I det hele forsøgte han at udvikle principper og metoder for åndsvidenskaberne, især kulturhistorie, bl. a. i »Einleitung in die Geisteswissenschaften« (1883), »Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation« (Gesammelte Schriften, bd. 2, 1913), »Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie« (1894), »Beiträge zum Studium der Individualität« (1896) og »Das Erlebnis und die Dichtung« (1906, 11. opl. 1939).

K. G-S.

Dimission (egl. bortsendelse), den højtidelige handling, hvormed højere skoler, kursus og visse andre undervisningsanstalter ved undervisningsårets afslutning tager afsked med de elever, der efter aflagt afsluttende eksamen forlader vedk. undervisningsanstalt el. overflyttes i en afd. af højere orden ved samme undervisningsanstalt. S. Translokation. E. D-y.

Dimissionsret, s. Eksamensret.

Dionysisk, s. Apollinsk.

Dipsomani (gr. *dipsa,* tørst), sygeligt hang til at drikke, spec. alkohol; ved d. tænkes væsentlig på en periodisk drikfældighed.

Disciplin (af lat. *disciplina,* undervisning, videnskab, tugt, orden, skole) har i hovedsagen to betydninger. Dels betyder det en gren el. underafd. af en mere omfattende videnskab, f. eks. er arvelighedslære en biologisk d., etik en filosofisk d., børnepsykologi en d. inden for psykologien. Dels betyder det den orden og tugt, hvorunder en i regelen kollektiv virksomhed finder sted; man taler således om militær d., skole-d., møde-d. o. s. v. D. i denne betydning er motiveret ved, at hvor flere virker sammen, må den enkelte indrette sin adfærd efter de andre og efter helhedens tarv. Meget generelt kan man bestemme d. som *indordning,* og det behøver for så vidt ikke at være den enkeltes indordning under en helhed, men kan også blot være et menneskes indordning under en andens vilje.

Når der tales om d., tænkes der i reglen på orden og regelmæssighed. Denne kan være af rent ydre el. ligefrem matematisk art: lige rækker, lige store afstande, nøjagtig takt og samtidighed. Men i virkeligheden er d. til stede, hvor som helst der er så megen orden, som et arbejde el. en virksomhed kræver. I en skoleklasse, hvor enhver passer sit arbejde ufortrødent, kan man således godt sige, at der hersker d., selv om der hverken er nogen påfaldende stilhed el. ydre regelmæssighed. Den kan endda betegnes som god, nemlig hvis der hos de enkelte ikke er tilløb til at bryde ordenen. I virkeligheden betyder d. foruden selve ordenen også dygtigheden og villigheden til at honorere de stillede ordenskrav. Den altfor stive orden kan ødelægge den aktivitet og det røre, som hører med til arbejdets væsen, og derfor rejser f. eks. Dewey kravet om en dynamisk d. til afløsning af den overvejende statiske. I hvert fald er d. relativ efter arbejdets art.

Det er almindeligt at skelne mellem det ydre og det indre moment i d., og herpå beror Herbarts skelnen mellem »regering« og »tugt« i opdragelsen. Den første går kun på den ydre orden og den rent udvendige undertrykkelse af uorden og forstyrrelser, den sidste derimod på elevernes vilje og sind til at respektere ordenen. Og i reglen regner man det for pædagogisk vigtigt, at ordenen ikke blot etableres rent udvendigt, men at den indbygges i elevernes sind, så den bliver en varig beskaffenhed hos dem. Medens »regeringen«s forholdsregler tit kun er afset at gælde den enkelte handling og det enkelte øjeblik, er »tugten« varig og stiler mod hele fremtiden samt mod arten el. klassen af handlinger. Ligesom den ydre d. gradvis kan gå over i indre, kan denne udvikle sig videre til det, som kaldes selvtugt el. selv-d., hvor enhver ydre tvang,

hvad enten den nu er af fysisk el. psykisk art, er forsvundet, og hvor den orden, som følges, er en, som individet pålægger sig selv. Der er herved bl. a. sket det, at en ret vilkårlig tvang er erstattet med indsigt i ordenskravenes berettigelse og ordenens betydning. Selve distinktionen mellem »regering« og »tugt« er iøvrigt med tiden opgivet, både fordi der ikke gives nogen klar grænse mellem dem, og fordi betegnelserne i det hele taget ikke er rammende.

De forholdsregler, som anvendes til at sikre de enkelte elevers indordning under de gældende regler, er af forskellig art, og de har det dobbelte formål: 1) at sikre selve ordenens opretholdelse (det praktiske el. tekniske synspunkt) og 2) at give eleverne en sådan smag for orden, at det bliver en beskaffenhed hos dem, og at selv-d. i sidste ende bliver resultatet (det pædagogiske synspunkt). Det første kan opnås ved en fremgangsmåde, der i sin art er dressur, d. v. s. til overtrædelser af ordenen el. reglerne er der knyttet ubehagelige virkninger, og eleverne vil da indrette deres adfærd sådan, at ubehagelighederne undgås. Afgørende for, om dette sker, er bl. a. den styrke og konsekvens, hvormed overtrædelserne er belagt med sanktioner. Ofte kaldes disse sanktioner for straf. Dette er dog kun en rammende betegnelse, hvor overtrædelserne har en el. anden moralsk akcent. Men på den anden side bliver den forlangte orden oftest ikke alene betragtet som et rent teknisk anliggende, men tillige som et moralsk, og i så fald er ordet straf rammende nok. Ellers taler man om disciplinærmiddel. Fra militæret kendes ordet disciplinærstraf til at betegne denne strafarts karakter og begrænsning.

Imidlertid har det vist sig, at der ikke er nogen absolut entydig forbindelse mellem selve d.en og de ydre anstrengelser, der udfoldes for at opretholde den. En person kan »straffe« meget, og alligevel er d.en ringe; en anden »straffer« praktisk talt aldrig, og alligevel hersker der hos ham en udmærket d. Forskellen kan bl. a. bero på, at den første straffer ret vilkårligt og urimeligt, og dette kan igen tyde på, at konsekvens og rimelighed er vigtigere faktorer end blot hårdhed til d.ens opretholdelse, især hvis dens virkninger skal være varige. Desuden må man regne med en ret ubestemmelig faktor, som i mangel af bedre kan kaldes personlighed i en snævrere betydning af dette ord. Det skal i denne sammenhæng kun betyde, at et menneske kan være i besiddelse af en evne til at indgyde respekt og få sine bestemmelser respekteret så at sige uden relation til bestemte ydre forholdsregler. Heller ikke denne faktor kan anses for at være en ganske enkelt og bestemt, idet nogle hovedsagelig virker ved at indgyde frygt, andre ved at indgyde tillid el. endda vække hengivenhed.

Et vigtigt pædagogisk spørgsmål er det, hvor streng ordenshåndhævelsen skal være, og med hvilke midler den skal hævdes. Det første spørgsmål kan besvares på den måde, at d.en hovedsagelig skal tjene arbejdet og ikke være mål i sig selv; og det kan igen betyde to ting, dels at den skal sikre, at arbejdet i det hele taget bliver gjort, dels at den skal skaffe de hensigtsmæssige betingelser til veje for dets ordentlige udførelse såsom stilhed og ro, orden og overskuelighed. Hovedmidlet turde være at få eleverne til at gå op i arbejdet, så at de for deres optagethed deraf glemmer de små el. større udskejelser, som ikke kan tåles og ikke må finde sted. Det er interessepædagogikkens løsen: Gør undervisningen interessant, så er det disciplinære problem samtidig løst. Dette er uden tvivl skoledisciplinens fundamentale forskrift.

Imidlertid er det ikke enhver givet at kunne gøre alt det lærestof, som af forskellige grunde kræves, fængslende for eleverne, og i så fald kan det blive nødvendigt at hævde d.en med andre midler — med mindre man vil bruge den manglende interesse som argument for, at det pågældende stof ikke bør kræves. Når den naturlige interesse svigter, kan der etableres en kunstig interesse i en bestemt opførsel, nemlig i form af »straf« (f. eks. tilføjelse af smerte el. skam, unddragelse af fritid, dårlige vidnesbyrd) el. belønning (imødekommelse af ønsker, ros, gode vidnesbyrd). Evt. vil blot trusel el. løfte om disse ting kunne hidføre den ønskede opførsel; men hvis derefter betingelsen for deres effektuering er opfyldt i form af dårlig el. god opførsel, må straffen el. belønningen også indtræffe, et forhold, der kan mane til en passende forsigtig omgang med disse midler. Formaninger samt appel til elevernes egen forståelse af sagen kan også bruges, så vist som enhver vej til deres motivverden kan have betydning; men det gælder sikkert her som andetsteds, at ord ofte er svage i sammenligning med erfaringer og i hvert fald kun vejer til, hvis de har en el. anden forbindelse med erfaringer.

Hvad der fra lærerens side fordres, er i første række dette at anstrenge sig for at fængsle eleverne og holde dem i ånde, give dem tilstrækkeligt med arbejde, som er afpasset efter deres forudsætninger; dernæst at anvende de andre nævnte midler med skønsomhed. Uheldig for d.en er bl. a. vilkårlighed, lunefuldhed, uligevægtighed, nervøsitet samt passive steder i undervisningen, hvor der ikke er arbejde for eleverne at gøre, ved hvilken lejlighed deres aktivitetstrang kan give sig uønskede udslag. Selv under de sidste forhold kan der godt skaffes ro til veje, men det bliver da næppe en, som har gavnlige virkninger fremover. Denne d. har et negativt præg, idet den mere består i at hæmme og undertrykke aktivitet end i at lede og forme den.

Efter Durkheim er d. et pædagogisk grundbegreb, fordi den moralske opfattelses hovedopgave er at give eleverne smag for regularitet og sans for autoritet (hvorved dog må bemærkes, at denne autoritet ikke er en personlig el. vilkårlig, men de moralske normers upersonlige autoritet). Denne enhed af regularitet (regelmæssighed, regelbundethed) og autoritet er netop d.ens væsen. Det lader sig ikke nægte, at d. indsnævrer området for mulige handlinger. Den begrænser for så vidt handlefriheden, men på den anden side er denne begrænsning en betingelse for åndelig sundhed. Den, som ikke kan begrænse el. beherske sine tilskyndelser, bliver en slave af dem, og det er et slaveri, som i langt højere grad gør det af med vor frihed og vor magt over tingene end d.en. Denne giver tværtimod vor aktivitet den begrænsning og retning, som gør den til virkelig magt. Når d.en skal indpodes i barnet, imødekommes den af to dispositioner, for det første den barnlige traditionalisme, der kræver, at tingene sker, som det er vant til dem, og som reagerer med ubehag på afvigelsen fra en etableret orden; for det andet af barnets modtagelighed for suggestion, især den imperativiske suggestion. Fraværelsen af d. skaber en ydre og indre forvirring, som børnene lider mere under end under d.en selv. Det er dog nødvendigt, at den ikke lægges som en tvangstrøje over alle barnets handlinger. Det skaber et had til den, som falder tilbage på den sande d. og er imod dens interesser. Og hvis den ikke ægger til modstand, men mødes med underkastelse, vil den dræbe alt initiativ. Det ses heraf, at Durkheim med sin høje vurdering af d.en forkaster den s.k. kadaverdisciplin.

I mere overført betydning tales også om indre d. med henblik på den orden, et menneske har på sine tanker og følelser. Den, som tænker uklart og forvirret, siges at mangle logisk d. Klarhed, overskuelighed, orden kan på ethvert område siges at være d.

Litteratur: Joh. F. Herbart: Umriss pädagogischer Vorlesungen, 1835. A. Autin: Autorité et discipline, 1920. E. Durkheim: L'éducation morale, 1925. Fr. W. Foerster: Schule und Charakter, 1907. B. J. Jessipow og N. K. Gontscharow: Pädagogik, (Leipzig) 1949.

K. G-S.

Disponerende læsning, s. Modersmålsundervisning.

Dissociation, opløsning af en given sammenhæng, f. eks. af sammenhængen mellem forestillinger el. andre psykiske elementer; sættes undertiden i modsætning til association. K. G-S.

Distraktion, adspredthed, åndsfraværelse, modsat koncentration. Også opmærksomhedens bortdragning fra et emne ved irrelevante påvirkninger. K. G-S.

Ditlevsen, Asger (1876—1944), zoolog og pædagog. Studentereksamen 1895, universitetets guldmedalje 1902, mag. scient. 1905.

Virksomhed ved forskellige skoler og seminarier. Videnskabelige arbejder i en populariserende form og stor interesse for undervisning, spec. barneskolen og læreruddannelsen (1919 pjece med forslag til ændring af seminarieuddannelsen). D. var ivrig talsmand for den biologiske naturopfattelse og lagde stor vægt på elevernes selvvirksomhed og bearbejdelse af egne iagttagelser. Han udførte et grundlæggende arbejde for institutionen Biologisk Studiesamling (1922) og for indsamling og fordeling af materiale til skolerne. Stifter af og formand for Foreningen Dansk Natur—Dansk Skole (1931). En række afhandlinger og lærebøger. Sv. P.

Dobbeltbevidsthed, spaltning af en persons bevidsthedsindhold, undertiden så at vedk. successivt lever i to faser el. ligesom skiftevis er to forskellige personer, der intet ved om hinanden, men hvor der er erindring mellem de ligeartede faser hen over de uligeartede. D. kan kunstigt fremkaldes ved hypnose. Bl. a. beskrevet af den franske psykolog Th. Ribot (1839—1916) i »D. og dermed beslægtede Sygdomme i det menneskelige Jeg«, dansk overs. 1890.

K. G-S.

Dobbeltsyn, det fænomen, at en genstand ses dobbelt, hvilket sker, når billedet af genstanden falder på ikke-korresponderende punkter på de to nethinder. D. kan fremkomme, når øjnene f. eks. ved tryk bringes ud af normal stilling i forhold til hinanden, men også genstande, som befinder sig ud over en vis afstand foran el. bag ved fiksationspunktet, kan ses dobbelt, skønt man ikke normalt oplever dem sådan. Hvis billeder falder på ikke-korresponderende punkter, men alligevel tilstrækkelig tæt derved, giver de ikke anledning til dobbeltbilleder, men til oplevelsen af plastisk dybde i rummet. (Se også Synet). K. G-S.

Dogmatisme, en intellektuel holdning, der er karakteriseret ved, at man antager og holder fast ved bestemte påstande og anskuelser uden at bekymre sig om grundene for dem. D. i undervisningen består i, at læreren fremsætter påstande, som det er meningen, at eleverne skal acceptere på hans autoritet og uden at møde dem med spørgsmål og tvivl. K. G-S.

Dom, et i logik og psykologi fremtrædende begreb, om hvis betydning der dog langtfra er enighed. Som fundamental egenskab ved en d. anføres ofte, at det er noget, som enten kan være sandt el. falsk. Om dette noget så er en bevidsthedsakt, en mental handling, el. om det først og fremmest skal opfattes som et sprogligt fænomen, en sætning, er genstand for diskussion. Ofte opfattes d. som ensbetydende med sætning, men vel at mærke en sætning, hvori noget udsiges om noget (og ikke f. eks. en spørgende el. by-

dende sætning); som mere neutralt udtryk kunne bruges ordet *udsagn*, hvorved man stadig ikke må forveksle dette med selve det sproglige udtryk; for selv om de forskellige domsformer (bekræftende, benægtende, almene, delvise, kategoriske, hypotetiske o. s. v.) har deres adskillende sproglige kendetegn, er de dog kun forskellige domsformer i kraft af det, der tænkes ved dem. I logikken har man kun med formulerede domme at gøre, hvad enten formuleringen sker i dagligsproget el. i et formelsprog som det matematiske (s. Logik). I psykologien beskæftiger man sig fortrinsvis med det, der sker, når man fælder en dom; den angår mere det, som kaldes »dømmen« end det, som kaldes »en dom«. Efter ældre opfattelse bestod dette i at forene forskellige forestillinger el. begreber; den blotte forening af forestillinger giver dog, som Stuart Mill fremhævede, ingen d.; der må komme noget til, men hvad dette noget er, erklærede han også for et af de mest intrikate filosofiske problemer. Sagens betydning fremgår bl. a. af, at en psykolog som Brentano anså dommen for en af de tre grundklasser af bevidsthedsfænomener, som han inddelte i forestillinger, domme og følelser. Det karakteristiske ved en d. til forskel fra en forestilling er, at vi i sidste tilfælde opfatter et indhold så at sige neutralt, mens vi i dommen tager stilling til dette indhold i form af en bekræften el. en benægten. Og det, vi tager stilling til, er ikke en genstand, men et sagforhold, altså noget, som implicerer en relation. K. G-S.

Dominans, fremhersken; *dominante egenskaber*, s. Arvelighed. *Dominerende øje*, det foretrukne øje ved monokulært syn og det fremherskende ved binokulært syn, for de fleste menneskers vedk. højre øje. K. G-S.

Domskoler, s. Katedralskoler.

Dovenskab, ulyst til arbejde, mangel på vilje til at arbejde. Den dovne udfolder i almindelighed kun ringe aktivitet, men det er dog ikke al mangel på aktivitet, der er d. Der gives også en træghed, der kan være begrundet i den psykofysiske konstitution, og som består i, at et menneske er indrettet på et undernormalt tempo el. en undernormal kraft i sin virksomhed; at være flegmatisk, tung el. træg er ikke det samme som at være doven. På tilsvarende måde findes der også en udfoldelse af aktivitet, der ikke er flid, f. eks. legen samt den springende, urolige og ofte nervøse geskæftighed, der begynder på meget, men ikke gør noget færdigt. Så lidt den i det ydre ligner d., bliver dens resultat dog ofte det samme.

Karakteristisk for den dovne er, at han skyr de former for virksomhed, der kræver selvovervindelse og anstrengelse. D. er således i hvert fald tildels en viljesdefekt. Man har skelnet mellem to former: den universelle, hvor et individ er dovent til

alting, og en partiel, hvor arbejdsulysten kun gælder visse former for virksomhed, men ikke andre. Den første falder tildels sammen med den konstitutionelle træghed, der igen kan have sin rod i sygdom el. anden mangel på vitalitet. Også i stærke vokseperioder, bl. a. i pubertetstiden, kan der forekomme en synlig arbejdsulyst. Som foran nævnt er dette dog ikke d. i egentlig forstand, og den fremtrædende lægepædagog Hanselmann konkluderer da også, at den s. k. d. til alting slet ikke er nogen ægte d. Det er dog tvivlsomt, om denne påstand er holdbar i denne generelle og kategoriske form; men derfor kan det godt være rigtigt, at intet menneske behøvede at være universelt dovent, men at noget sådant har sin årsag i en forkert opdragelse. Den partielle d. viser sig deri, at et menneske er passivt over for visse beskæftigelser og søger at knibe uden om, medens det over for andre er både aktivt og udholdende. Et barn kan f. eks. være dovent i skolen, men flittigt til praktiske beskæftigelser uden for skolen. Til grund for d. ligger ofte modløshed over for opgaven, fordi den er for svær i forhold til evnerne, f. eks. vil læsesvage børn ofte være vanskelige at drive til arbejde med læsning og skriftlig dansk, mens de gerne regner. Behandlingen er i så fald den, at man afpasser kravene, så at børnene kan mærke en vækst i deres kunnen og får anerkendelse for deres fremskridt. Hvis man vil helbrede for d., må vejen efter Hanselmann være den, at man tager sit udgangspunkt i en beskæftigelse, som barnet holder af og får det til at gøre det så godt som muligt. De næste trin består i at lære det at gøre også det godt, som det endnu ikke el. måske aldrig vil komme til at holde af at gøre. Dette kan bl. a. opnås, når barnet er følelsesmæssig bundet til en person, idet det da for dennes skyld vil gøre, hvad det ellers ikke holder af. Dermed er det på vej til forståelse af udefra kommende arbejdskrav (s. Flid).

K. G-S.

Dramatiske Elevskole, Det kongelige Teaters, opr. i begyndelsen af 19. årh. af prof. Knud Lyne Rahbek, genopr. 1886 af kammerherre Edvard Fallesen. Skolen førte p. g. a. sin tilblivelse i provisorieårene en omtumlet tilværelse, og først i 1930 blev det direktør Adam Poulsens fortjeneste at få skolen reorganiseret på en sådan måde, at den derefter har været uundværlig som landets fornemste lærested i dramatisk undervisning. Med nationalscenens kunstnere som skolens selvfølgelige lærerkræfter finder undervisningen sted hver dag kl. 9—11 og 16—18 — altså udenfor prøvetiden — og omfatter disciplinerne: Diktion, ældre og nyere drama, Holbergs komedier, ældre og nyere lystspil, versfremsigelse, novellefortælling, dansk teaterhistorie, dans og plastik, sangforedrag, fægtning, talestemmens uddannelse, maskering og

for operaklassens vedk. musikhistorie og solfège. Uddannelsen er 2-årig med aspirantprøve, hvortil kræves indstilling af en kendt dramatisk lærer el. sangpædagog, og årsprøve. Bedømmelseskomitéen i det første tilfælde er chefen, teatrets instruktører og musikautoriteter samt skolens lærere, i det andet tilfælde suppleres denne komité med rigsdagens tilsynsråd og fire censorer (to for skuespillet, to for operaen), beskikket af undervisningsministeriet. Privatteatrenes direktører har adgang til årsprøverne. Undervisningen er gratis og finder sted i tiden 1. sept.—1. juni. Eleverne er forpligtet til at medvirke i forestillingerne mod alm. statistgodtgørelse og kan iøvrigt søge de legater, der har ungdommens uddannelse til formål. S. også Teaterdirektørforeningens Skuespillerskole. B. M.

Drejer. En d. må være fingernem, have god formsans og helst have visse kunstneriske anlæg. D. beskæftiger sig med at dreje og bearbejde træ el. andre materialer af tilsv. hårdhedsgrad i en drejebænk. Faget har to brancher: kunstdrejerfaget og trædrejerfaget. Kunstd. arbejder navnlig med materialer som elfenben, horn, rav, skildpadde og merskum. Træd.s arbejde omfatter navnlig møbel- og bygningsarbejde i træ, men dertil kommer en stor mængde andre trævarer lige fra børstetræ, kegler og krocketkugler til lysestager og legetøj. Materialerne er hovedsagelig bøg, eg og birk.

Læretiden er 4 år, og mindstelønnen i disse år er henh. 7, 10, 15 og 20 kr. pr. uge. Hertil ydes et dyrtidstillæg. Læretiden, under hvilken teknisk skole skal følges, afsluttes med svendeprøve.

D. er organiseret i Drejerforbundet, som i 1939 havde 194 medl., i 1952: 170. Den gnstl. årsfortjeneste i 1939: 2801 kr., i 1950: 7098 kr.; gnstl. timefortjeneste i 1951 (Kbh.): 3,92; lærekontrakter i 1951: 3.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Dressur er en læreproces, hvorved et menneske (dressøren) ved alle ham bekendte midler søger at få et dyr el. et menneske til at lære en af ham på forhånd udtænkt adfærdsform, således at denne bliver en *vane* (s. Vanehandlinger) hos dyret el. mennesket. Forsåvidt det drejer sig om dyr el. småbørn, som ikke forstår sproglige ytringer, må d.en bestå deri, at dressøren sørger for, at dyret el. barnet udsættes for sådanne stimuli, at dets »naturlige« (ikketillærte) reaktioner bliver, som dressøren ønsker. For dyrs vedk. skete det tidligere ofte ved brutale fremgangsmåder, hvor straf og skræmmemidler spillede hovedrollen, men efterhånden har man opdaget, at den s. k. »milde« d., hvor belønninger er hyppigere, fører til bedre resultater, omend den er langsommere og kræver mere tålmodighed. Desuden er man blevet mere og mere klar over, at der selv mellem individer af

samme race er stor forskel m. h. t. lærenemhed, og at alderen også er af væsentlig betydning. For børns vedk. gælder noget lign., men hertil kommer, at man overfor dem, efterhånden som de lærer at forstå sproget, kan forklare, hvad det er de skal gøre, og hvordan de skal bære sig ad. Dette er en stor fordel, idet det sparer mange fejltagelser og gentagelser, da den »indsigtsmæssige« forståelse af hensigten i høj grad fremmer vanedannelsen. Men jo større rolle indsigten og det dresserede individs villighed spiller, des mere mister hele fremgangsmåden sit dressurpræg og des mere kommer den til at ligne en fornuftmæssig læreproces (s. d.).

Litteratur: C. Hagenbeck: Dyr og Mennesker, 1911. G. Brandell: Kloka djur — och andra, 1943. J. J-n.

Drift, en populær, men noget forældet betegnelse for de mere konstante bevægkræfter, der formodes at ligge til grund for organismernes uvilkårlige stræben. I den ældre evnepsykologi stilledes d. i mods. til »viljen« som en formodet bevægkraft af anden art. Udtrykket »d.« benyttes ikke meget i moderne psykologi, hvor det er opløst i og erstattet med begreber som instinkt (s. Instinkthandlinger), behov (s. d.) og handledispositioner af forsk. art. Iøvrigt er ordet »d.« flertydigt. Hos *Høffding* defineres det f. eks. som »en ved forestilling om et mål ledet virksomhedstrang« el. kortere: »en trang, der er blevet sig sit mål bevidst«; hos *A. Lehmann* som »en med vilkårlige bevægelser el. i det mindste med tendenser til sådanne bevægelser umiddelbart forbunden følelse«; hos *S. Freud* karakteriseres d. som stimuli, der virker som konstante kræfter, og hvis oprindelse ligger i organismen selv.

Litteratur: W. Wundt: Grundzüge der physiologischen Psychologie, III, 6. udg. 1911. H. Høffding: Psykologi i Omrids, 11. udg. 1930. S. Freud: Triebe und Triebschicksale (i Internat. Zeitsch. f. ärztl. Psychoanalyse, III, 1915). J. J-n.

Drømme er i videre forstand passiv fantaseren (s. *Fantasi* og *Dagdrømme*), i snævrere forstand den slags fantaseren, der opleves af individer i søvntilstand. Da al viden om d. i sidstn. forstand bygger på det vågne individs erindring om, hvad det har drømt, og da disse erindringer ofte er meget fragmentariske og som alle erindringer udsat for suggestiv og rationaliserende fortolkning og omdannelse (som tilmed ved d. er principielt ukontrollabel), er vor viden om d.s fænomenologiske fremtrædelsesformer ret usikker. Dog synes der ved indbyrdes sammenligninger af forsk. individers d.-erindringer at være nået nogenlunde enighed om flg. træk: 1) d. opleves oftest som visuelle forestillingsbilleder (»d.-visioner«) af hallucinatorisk karakter; dog kan også lydforestillinger, især stemmer, såvel som forestillinger fra andre sanseområder forekomme; 2) d. har oftest virkelighedspræg for

den drømmende, men mister dette efter opvågningen; nogle mener dog, at d. også i d.-tilstanden opleves som hændelser i en livløs skinverden; 3) d. har oftest en usammenhængende, springende og til tider helt absurd karakter, der dog ikke forekommer den drømmende urimelig, sålænge han drømmer; 4) som regel er d. jeg-centrerede, således at den drømmende selv er d.ns hovedperson; 5) i d.ne indgår der ofte træk fra individets tidligere oplevelser, mest recente (s.k. »dagrester«), men sommetider langt tilbageliggende og i den vågne tilstand glemte oplevelser.

D.årsager og d.tydning. I gamle dage opfattede man d.ne dels som ligegyldige foreteelser beroende på indre el. ydre stimuli (f. eks. sult el. tordenvejr), dels som gudesendte varselsd., som det var særlige »d.-tyderes« opgave at fortolke, d. v. s. at udfinde meningen med. Nutildags tillægger man også de nævnte stimuli en vis betydning som anledning til d.nes fremkomst, og regner også med individets hele tilstand som mere el. mindre disponerende for d. Overanstrengelsesd., hvorunder dagens arbejde gentages med pinlig stædighed, er således velkendte. Men siden S. Freud i sin »Die Traumdeutung« (1900) havde henvist til den intime sammenhæng ml. individets fortrængte ønsker el. behov, er man også fra ikke-psykoanalytisk side blevet opmærksom på d.-billedernes karakter af symboler for el. symptomer på dels de tilfældige anledningsårsager, dels dybereliggende faktorer. D.-tydningen har herved fået en helt ny opgave, nemlig at fortolke d.-oplevelserne som tegn på deres forsk. indre el. ydre årsager, som de i reglen ikke afbilder, men blot repræsenterer på en mere indirekte måde. Man skelner da mellem det *manifeste d.-indhold,* d. v. s. d.n som den opleves og efter opvågningen erindres af den drømmende, og *det latente d.-indhold,* d. v. s. de ubevidste dannelser, som det manifeste d.-indhold er symbol for el. symptom på. Tydningen af d.n består så i en art »oversættelse« af det manifeste d.-indhold til dets »dybere (symptomatiske) mening«, og dette forudsætter naturligvis, at man ved, hvad de forsk. d.-billeder »symboliserer«. Herom er der ikke enighed, men Freud og hans tilhængere mente at kunne finde bestemte regler derfor ved at sammenholde de indfald, som den drømmende senere i vågen tilstand fik, når han skulle fortælle, hvad der faldt ham ind i anledning af de enkelte træk i det manifeste d.-indhold. Andre kilder til belysning af d.nes »dybere mening« mente han at finde i folkelige eventyr og myter, i viser og digteriske billeder, i vitser, ordsprog og talemåder samt i folkelig skik og brug. På grundlag af et sådant materiale mente han f. eks. at kunne hævde, at de fra så mange eventyr kendte konger og dronninger »symboliserer« fædre og mødre, ligesom prinser og prinsesser »symboliserer« brødre og søstre, og at en stor mængde genstande, som kan forekomme i d.ne er seksuelle »symboler«. Således påstås stokke, træer, knive, pistoler, vandhaner, blyanter o. m. a. at være »symboler« for det mandlige kønsorgan, medens æsker, flasker, dåser, kufferter, skabe, ovne o. m. a. er »symboler« for det kvindelige kønsorgan; coitus symboliseres ved dansen, riden, spisen; onani ved spillen, legen, rutsjen; kastration ved skaldethed, tandudtrækning, halshugning; død ved afrejse el. jernbanerejse o. s. v. Desuden hævdes det, at d-billederne ofte symboliserer netop det modsatte af, hvad de direkte forestiller. Det manifeste d-indhold er således som en maskerade, hvor de »uanstændige« ønsker kun har kunnet slippe ind ved at forklæde sig, idet det bevidste Jeg fungerer som en slags »censor«, der afviser alle ikke tilstrækkeligt forklædte dannelser fra bevidsthedens balsal. Forklædningen sker ved det s.k. *d-arbejde,* der foruden *symboliseringen* tillige omfatter en *kondensering,* hvorved det latente d-indhold udtrykkes på en fattig og kortfattet måde, en *displacering,* hvorved det væsentlige bliver uvæsentligt og omvendt, og en *dramatisering,* hvorved det latente d.-indhold får en konkret, oftest visuel karakter. Forsåvidt et manifest d.-element i en og samme drøm er »symbol« for flere ubevidste dannelser, siges det at være »overdetermineret«. Det er da klart, at den Freudianske d.-tydning bliver en meget kompliceret sag, som forudsætter en udførlig og langvarig analyse af den drømmende, og som på næsten ethvert punkt indeholder omtvistelige momenter. Ikke desto mindre må man dog sige, at Freuds d.-teori har været banebrydende for den moderne opfattelse af d.ne, som har erstattet ikke alene den gamle overnaturlige opfattelse, men tillige den overfladiske associationspsykologiske, som indtil Freuds tid var den herskende blandt psykologer.

Litteratur: L.-F. A. Maury: Le sommeil et les rêves, 1878. S. Freud: Die Traumdeutung, 1900. Y. Delage: Le rêve, 1919. H. Silberer: Der Traum, 1919. P. Bjerre: Drömmarnas naturliga system, 1933. A. Christensen: Drømme, Iagttagelser og Undersøgelser, 1941. Fr. From: Drøm og neurose, 2. udg. 1951. E. Fromm: The Forgotten Language, 1951. J. J-n.

Dualisme, tohedslære, en opfattelse, som i en el. anden henseende regner med to, og kun to, grundforskellige principper el. arter af væren, der ikke kan bringes sammen i nogen enhed. En religiøs d. regner f. eks. med modsætningen gud-verden, godt-ondt; oftest tænkes dog ved d. på den opfattelse, at al væren er dels af åndelig, dels af materiel natur, spec., at mennesket består af legeme og sjæl, der er absolut uensartede, men dog kan stå i vekselvirkning med hinanden (Descartes' opfattelse). Modsat monisme (s. d.). K. G-S.

Duborgskolen, s. Sydslesvig, Dansk skole i.

dragende gerning: Opdragelse til selvstændigt tænkende og kritisk vurderende mennesker. Filmen giver p. gr. a. sine særlige egenskaber særlig gode betingelser for iagttagelsen og har ved siden heraf en særlig evne til at få eleverne til at koncentrere sig om iagttagelsen, dels p. gr. a. de omstændigheder hvorunder den vises og dels p. gr. a. sin dynamiske karakter.

Der kan næppe gives anvisning på en særlig metodik, som altid bør anvendes, når der vises film i skolen. De regler, som gælder for tilrettelægning af andet undervisningsarbejde, gælder også, når der vises film; men enkelte retningslinier kan gives. Læreren må kende filmen i alle enkeltheder, før han viser den for sine elever, og han må udvælge filmene ud fra sit kendskab til disses indhold, sine elevers standpunkt og deres ydeevne. Skønnes filmens stof at frembyde for store vanskeligheder, må en forberedelse af filmforevisningen finde sted, og man må altid ved efterbehandling af filmens stof sørge for, at filmforevisningen knyttes naturligt til det øvrige undervisningsarbejde, ligesom man må udnytte den interesse for emnet, som filmen kan have vakt, til videre uddybning af emnet under andre undervisningsformer.

Filmen finder først og fremmest anvendelse, når det gælder at illustrere et stof for hvis forståelse bevægelsen spiller en rolle, ligesom dens evne til at gengive et stof med fremadskridende handling udnyttes. Ved at lade eleverne mundtligt el. skriftligt gengive filmens indhold, har man særdeles gode betingelser for at opøve deres færdighed i at behandle sproget, idet de således ikke kan benytte et i forvejen givet sprogligt forbillede, men er henvist til at benytte deres eget ordforråd og selv må forme sproget.

Endv. kan filmens muligheder for at gengive bevægelsen med en anden hastighed end den naturlige ofte med stort udbytte udnyttes i fysik- og naturhistorieundervisningen, og det kan nævnes, at man flere steder har søgt at udnytte filmens evne til at illustrere bevægelse i matematikundervisningen, samt til at anskueliggøre sådanne sociale situationer, hvor man naturligt får brug for de forsk. regneoperationer.

Kbh.s skolevæsen har egen filmcentral, medens landets øvrige skoler forsynes med film gennem Statens Filmcentral (s. d.).

Litteratur: Ej. Hanssen og A. Ørsted: Projektionsapparatet i skolen, 1930. Ebbe Neergaard: Den danske filmordning, 1947. Dines Hansen: 16 mm smalfilmgengiveren og dens anvendelse i undervisningens tjeneste, 2. udgave 1949. I. K. Groth: Naturhistoriefilm, Unge Pædagoger 1950, h. 4. D. H.

Filmsbånd, s. Lysbilleder.

Filmsbåndsapparat, s. Lysbilledapparater.

Filmsfotograf, s. Fotograf.

Filosofi (gr. egtl. kærlighed til viden), et i historiens løb, men også efter de enkelte tænkeres personlige opfattelse vekslende studieområde, der oprindelig omfattede al systematisk og begrundet viden om naturen, menneske- og samfundslivet. Efterhånden skilte det ene område efter det andet sig ud som selvstændig videnskab, sidst sociologi og psykologi, men helt ned til vore dage har f. eks. på engelsk *natural philosophy* været ensbetydende med naturvidenskab. Forbindelsen med enkeltvidenskaberne er dog for så vidt bevaret, som en almen og principiel behandling af et bestemt studieområde betegnes som dette områdes f.; således tales der om matematikkens f., historiens f., rets-f., religions-f., sprog-f., opdragelsens f., kultur-f. o. s. v. I denne forbindelse kan f. ofte betegnes som grundlagsforskning. Kendetegnende for f. er de principelle og universelle synspunkter; den beskæftiger sig med de sidste og almeneste forudsætninger for menneskelig viden og værdsætten og udvikler de mulige grundsynspunkter vedr. opfattelsen af virkeligheden og tilværelsen i det hele taget; den er derfor også blevet betegnet som grundvidenskab el. som universalvidenskab. I sammenligning med enkeltvidenskaberne byder den på få sikre resultater, men på så mange flere uløste problemer. Efter manges mening er adskillige af de traditionelle filosofiske problemer uløselige el. rene skinproblemer; men alene afgørelsen deraf er i sig selv en opgave for f. Den kommer i så fald væsentlig til at virke som kritik. Efter manges mening er f. ikke nogen videnskab el. et vidensområde, men en metode el. en virksomhed; allerede hos grækerne hed det »ikke f., men at filosofere«. Ikke desto mindre filosoferer man for at komme til bestemte meninger; dog er det værdiløst at lære disse uden selv at gå vejen til dem. Som fundamentale filosofiske discipliner angives ofte erkendelsesteori og logik, metafysik el. ontologi, etik og æstetik; de to sidste er former for s. k. vurderings- el. værdi-f. For f. spiller studiet af dens historiske udvikling en fremtrædende rolle.

Litteratur: H. Høffding: Den nyere Filosofis Historie, 1894—95. Samme: Den menneskelige Tanke, 1910. J. Jørgensen: Filosofiens og Opdragelsens Grundproblemer, 1928. Samme: Filosofiens Udvikling i den nyere Tid, 1931. A. Ahlberg: Filosofiens Historie, 1946. K. G-S.

Filosofikum, gængs betegnelse for den alm. filosofiske prøve, som skal bestås af alle studerende, der vil studere videre ved universitetet. Den tages i reglen efter det første studieår.

Finalisme, en betragtning af fænomenerne og en forklaring af dem ud fra et formål el. en hensigt med dem; en opfattelse, hvorefter udviklingen som helhed el. i det enkelte er ledet af formål. K. G-S.

Fingeralfabet, Fingersprog, s. Håndalfabet og Mundhåndsystem.

Finlands skolevæsen var indtil 1809 i det store og hele et kapitel af Sveriges skolevæsen. I middelalderen fandtes nogle få klo-

landet ved indkøb og udleje af kulturelt og kunstnerisk værdifulde spillefilm.

S. F. har fra Dansk Kulturfilms (s. d.) udlejningscentral overtaget en beholdning af undervisningsfilm beregnet på udlejning til skoler og foreninger, der arbejder i oplysningens tjeneste. Ved indkøb af nye kopier af danske og udenlandske undervisningsfilm (væsentligst 16 mm smalfilm) er beholdningen forøget betydeligt. Virksomheden omfatter:

1. Udlejning af film. For udlejning af 16 mm stumfilm til undervisningsbrug findes en særlig abonnementsordning, hvorefter skolerne efter en fast årlig indbetaling af abonnementsafgiften til stadighed kan disponere over et nærmere fastsat antal film. Foreninger betaler lejeafgift for hver forevisning efter spoleantal.

Skoler og foreninger i Jylland rekvirerer film fra jyllandskontoret i Århus. I den øvrige del af landet rekvireres film fra hovedkontoret i Kbh.

S. F. har endv. indkøbt kulturelt og kunstnerisk værdifulde spillefilm fra udlandet, hovedsagelig film, der egner sig til forevisning for børn. Disse film udlejes til biografteatrene mod lejeafgift efter spilleindtægtens størrelse.

2. Distribution af kortfilm til biografteatrene. Denne virksomhed omfatter dels distribution af kortfilm af Dansk Kulturfilms og Ministeriernes Filmsudvalgs produktion og dels kortfilm, som er indkøbt fra udlandet el. erhvervet fra udlandet gennem udveksling med danske kortfilm.

3. Udlejning af Forevisningsapparater. 16 mm stumfilmsapparater udlejes især i tilfælde, hvor de skal anvendes i forbindelse med propaganda for anvendelse af filmen i skole- og oplysningsarbejdet. 31 16 mm tonefilmsapparater er udstationerede ved landets centralbiblioteker og udlejes herfra med operatør til skoler og foreninger, der arbejder i oplysningens tjeneste. Til hvert af de udstationerede tonefilmsapparater er knyttet en stamsamling af 16 mm tonefilm.

4. Afholdelse af propaganderende foredrag for anvendelse af film i skole- og oplysningsarbejdet.

5. Afholdelse af instruktionskursus i behandling af smalfilmsapparater og film.

6. Udgivelse af skrifter, dels i tilknytning til de enkelte film og dels som propaganda for og vejledning i anvendelse af film i skole- og oplysningsarbejdet. D. H.

Filmen i undervisningens tjeneste. De første bestemmelser, som i dansk lovgivning tager sigte på en udnyttelse af filmen i opdragelsens og undervisningens tjeneste findes i lovene om biografteatervæsenets ordning af marts 1922 og marts 1933.

Loven af marts 1922 indeholder i § 7 en bestemmelse om, at skoler i kommunen mod passende vederlag skal have adgang til uden for de sædvanlige spilletider at få overladt biografteatrene til forevisning af film i undervisningsøjemed.

Loven af marts 1933 udvider i § 9 ovennævnte bestemmelse til også at gælde foreninger, som arbejder på folkeoplysningens grund. Endv. indeholder samme lov i § 8 en bestemmelse om, at justitsmin. kan bestemme, at en del af forevisningstiden i biografteatrene skal benyttes til forevisning af danske el. udenlandske film, der tjener til oplysningens fremme, og endelig bestemmes i § 18, at filmcensurens overskud skal anvendes som tilskud til fremstilling el. anskaffelse af skolefilm el. andre foranstaltninger til fremme af filmens anvendelse i undervisningens tjeneste samt til fremstilling el. anskaffelse af film, der tjener til oplysningens fremme el. til alm. propaganda for Danmark el. dansk erhvervsliv.

Bestemmelserne i lovens § 18 gav stødet til oprettelsen af institutionen Dansk Kulturfilm (s. d.). I institutionens repræsentantskab indvalgtes repræsentanter for skolernes filmcentral og lysbilledforeningen, der nedsattes særlige forenings- og skoleudvalg til varetagelse af institutionens samarbejde med foreninger og skoler, og der indføjedes i institutionens vedtægter en bestemmelse om, at mindst halvdelen af de beløb, som institutionen måtte modtage i tilskud, i henh. t. ovennævnte lovs § 18 skulle anvendes til fremstilling el. anskaffelse af film til brug i undervisningen og oplysningsarbejdet.

I apr. 1938 kom en ny lov om biografteatervæsenets ordning. I § 18 bestemmes det, at der skal oprettes en filmcentral (se Filmcentral, Statens).

Tillige bestemmer loven, at der skal oprettes en filmsfond, som dels får sine midler fra ovennævnte overskud af filmcensurens afgiftsbeløb og dels fra en afgift, som skal svares af biografbevillingshaverne.

Endelig bestemmer loven, at der skal oprettes et filmråd, som bl. a. skal følge og kontrollere de af Statens Filmcentral foretagne dispositioner.

Film anvendes i undervisningen i stedse stigende omfang, og efter afslutn. af Den 2. Verdenskrig har udviklingen på dette område — særlig i U.S.A., Canada og England — haft en næsten eksplosiv karakter. Den stærke udvikling skyldes dels tekniske forbedringer af såvel apparatur som iagttagelsesmateriale og dels et øget krav fra skolens side om anskuelighed i undervisningen. Den moderne skoles krav om anskuelighed i undervisningen tager ikke blot sigte på en hurtigere og mere sikker tilegnelse af et stort kundskabsstof, men er tillige en vigtig faktor i skolens opdragende gerning, idet man gennem skolens daglige arbejdsform vil vænne eleverne til selv at iagttage, selv vurdere og selv tænke over tingene og således tager direkte sigte mod et af målene for skolens op-

vendt (s.k. »vekselfigurer«). Dette afhænger dels af stimuluskompleksets særlige beskaffenhed, dels af iagttagerens tilstand el. indstilling.

Under alle omstændigheder gælder det imidlertid, at strukturerede felter har en *figural eftervirkning*, d. v. s. at et felt, der engang er blevet oplevet som figur, vil have en tendens til også senere, når det samme stimuluskompleks præsenteres, atter at opleves som figur. Dette er normalt en betingelse for, at figuren kan genkendes el. har »bekendthedskvalitet« (Høffding).

Skønt forholdet ml. f. og g. er bedst kendt for synsfænomenernes vedk., fremtræder det dog også tydeligt ved lydfænomenerne, idet en række ensartede lyde (bankninger o. lign.) oftest struktureres ud i rytmiske helheder (figurer), ligesom melodier fremtræder som figurer på baggrund af akkompagnementet el. på baggrund af »stilhed«, medens omvendt også »stilhed« (f. eks. en generalpause i et orkesterstykke) kan opleves som figur på baggrund af et mere udstrakt lydfænomen. Fra andre sansers område nævner K. Koffka som eks.r på »figur«-dannelser: Oplevelsen af bløde el. hårde genstande, smag af en mundfuld velstegt kød, aromaen af en slurk vin, lugten af en viol og fornemmelsen af et stykke koldt el. varmt metal. Men det er, som han bemærker, ofte vanskeligt at angive baggrunden for disse figurer.

Iøvrigt kan det bemærkes, at figur-grundforholdet formentligt også kan antage en langt mere kompliceret karakter ved opfattelsen af langt større helheder som f. eks. musikværker, skuespil, romaner, videnskabelige teorier m. v., hvis »forståelse« forudsætter en vidtgående hierarkisk strukturering i over-, side- og underordnede helheder, der hver fremtræder på baggrund af den mere omfattende helhed, hvori de indgår som led. Men hele dette forhold er meget indviklet og lidet udforsket.

Litteratur: E. Rubin: Synsoplevede Figurer, Studier i psykologisk Analyse I, 1915. K. Koffka: Principles of Gestalt Psychology, 1935. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. J. J-n.

Fiksering, psykoanalysens betegnelse for det forhold at libidoudviklingen standser på et tidligt, som regel infantilt stadium (s. Psykoanalyse). A. H.

Filantropismen el. *Filantropinismen* (gr. *filanthropos* menneskekærlig), pædag. retning, udviklet i Tyskland i tilknytning til oplysningstidens kulturidealer. Navnet stammer fra de opdragelsesanstalter, filantropiner, som oprettedes i Tyskland i slutningen af det 18. årh. Retningens foregangsmand var J. B. Basedow (s. d.), der oprettede det første »philanthropinum«, (d. v. s. menneskevenskabets skole) i Dessau 1774. Berømt blev endv. det af Salzmann (s. d.) oprettede filantropin i Schnepfenthal 1784; her virkede bl. a. Guts-Muths som lærer og grundlagde den moderne gymnastik. Retningen var præget af meget høje tanker om opdragelsens magt, og bestræbelserne for udviklingen af en almindelig folkeskole stod i høj grad under filantropistisk indflydelse. Det gælder således godsejer von Rochows virksomhed i Preussen og brdr. Christian og Ludvig Reventlows i Danmark. Sidstnævnte oprettede således et filantropin på Brahetrolleborg i tilknytning til et lærerseminarium. Blandt repræsentanter for retningen kan endv. nævnes de ty. pædagoger J. H. Campe (s. d.) samt Ernst Chr. Trapp (1745—1818), der forsøgte at udvikle en systematisk pædagogik som videnskab. Det fortjener at nævnes, at Kant nærede sympatisk interesse for filantropismen og i pædagogisk henseende stod den nær.

For filantropisterne var opdragelsens mål at danne den gode, fornuftige, oplyste og lykkelige borger. Nyttehensynet havde en fremtrædende plads i deres pædagogiske teori som i deres livssyn i det hele taget. De var rationalistiske og ønskede livet lagt ind under fornuftens herredømme, mens de irrationelle følelser helst ikke skulle spille nogen rolle. Kun de mere abstrakte moralske følelser for dyd og almenvel blev plejet. »Vi er filantroper og kosmopoliter, og opdragelsens øjemed må være at danne en europæer.« Skønt retningen havde modtaget visse impulser både fra Lockes og Rousseaus skrifter om opdragelse, var dens ideal dog et andet: Hverken den selvstændige og individualistiske engelske gentleman el. det Rousseau'ske naturmenneske, der sætter sig op mod samfundets og kulturens konventioner, men den oplyste borger, der er beflittet på lykke for sig selv og for menneskeheden.

Som pædagogisk strømning ebbede filantropismen ud omkr. 1800, samtidig med at romantikken afløste rationalismen som fremherskende åndsretning. De nyoprettede folkeskoler kom mere til at stå i Pestalozzis tegn og de højere skoler i nyhumanismens. Fichtes nationale og Pestalozzis sociale patos afløste den rationalistiske opdragelsesfilosofi, og Herbart begyndte at udforme en videnskabelig pædagogik med større kritisk virkelighedssans. Sporløst er retningen dog ikke gået under. Flere af dens grundtanker har haft livskraft nok til at bestå, om ikke for andet så fordi de udtrykker fornuftens fordringer, som har gyldighed til alle tider. Der er i Basedows og især i Salzmanns skrifter udtrykt pæd. tanker, som har aktualitet til hver en tid. K. G-S.

Filmcentral, Statens, er opr. 1. jan. 1939 i henh. til loven om biografteatervæsenets ordning af 13. apr. 1938, adr.: Dahlerupsgade 1, Kbh. V. Jyllandskontoret: Mølleparken, Arhus.

S. F. har til opgave at fremskaffe og udleje skolefilm og andre film, der tjener til oplysningens fremme. Endv. skal S. F. bidrage til udviklingen af filmsforevisningerne her i

(s. d.) tillægger han elevernes selvvirksomhed og frie arbejde overordentlig stor værdi. Som grundlag for opdragelsen søger han at fremme den organiske sammenhæng ml. barnets naturlige udvikling og dets tillæring af færdigheder og kundskaber (Arbejdsskolen, Decrolys interessepædagogik). F.s virksomhed er af internationalt tilsnit, hans navn og medvirken har været knyttet til forsk. institutioner, først og fremmest Bureau International d'Éducation (Genève), hvis direktør han var 1925—31. Sv. P.

Fetich, i etnografien betegnelse for genstande, som primitive folk tillægger en magisk kraft, f. eks. i retning af at beskytte ejeren. I psykopatologien betegner *fetichisme* en form for seksuel afsporing, der består i dyrkelse af en el. anden legemsdel, f. eks. foden, el. ofte et klædningsstykke, et smykke el. lign., som tilhører genstanden for den erotiske drift. K. G-S.

Fibel, ældre betegnelse (fra tysk) for ABC. *Fibelbræt,* s. ABC.

Fichte, Johann Gottlob (1762—1814), tysk filosof, prof. i Jena og senere i Berlin. I filosofien er han bekendt for sin betoning af jeg-begrebet, idet han gør dette til grundlag og udgangspunkt for sit idealistiske system. Dette hænger sammen med, at han var en stærkt selvhævdende natur, der i sine omgivelser også virkede med en opdragelsesmani, der gjorde ham intolerant. Af pædagogisk interesse er især hans »Reden an die deutsche Nation«, holdt som forelæsninger på Berlins universitet 1807—08, mens franskmændene holdt byen besat. Opdragelsens mål er den moralske selvstændighed, og denne må nås gennem en skoling af erkendelse og vilje, og erkendelsen er først og fremmest rettet mod, hvad vi skal gøre, hvad der er vor opgave og pligt. I flere henseender er han påvirket af Pestalozzi, hvem han selv henviser til. Blandt hans egne tanker kan bl. a. nævnes, at han vil fjerne børnene fra hjemmene, fra den almindelige borgerligheds »forpestede dunstkreds«, og opdrage dem i særlige anstalter, der skal være så vidt muligt selvforsørgende. I denne opdragelsesstat skal de lære at arbejde, for dette er en betingelse for personlig selvstændighed. Denne opdragelse skal alle gå igennem, også de, der senere skal ind i de intellektuelle erhverv; denne sidste uddannelse skal gives til de tilstrækkeligt begavede uden hensyn til stand og fødsel. På F.s tid var dette program en utopi og er det også endnu, selv om nationalsocialismen optog nogle af hans tanker og påberåbte sig ham, i nogle henseender med rette, i andre med urette. Påfaldende nok fandt tyskerne det nødvendigt at forbyde oversættelser af »Taler til den tyske Nation« i de besatte lande under Den 2. Verdenskrig. K. G-S.

Figur og grund (baggrund). Det er et fundamentalt træk ved alt (menneskeligt) bevidsthedsliv, at bevidsthedsindholdet (de oplevede fænomener) struktureres (s. *Struktur)* på en sådan måde, at der opleves mere el. mindre artikulerede figurer, der fremtræder på en mindre artikuleret baggrund. Mest kendt er dette hvad angår synsoplevelserne, hvor forholdet er blevet nærmere undersøgt af E. Rubin. Han fremhæver, at den del af synsfeltet, der opleves som figur, har en tinglig karakter, medens den del, der opleves som baggrund, har en stoflig karakter (som sand, mel, vand etc.), hvilket hænger sammen med, at figuren har en bestemt form i mods. til grunden, der opleves som uformet. Ofte vil figuren også opleves som rumligt lokaliseret ovenpå el. foran grunden, der opleves som udstrækkende sig bagved figuren, selvom den »dækkes« af denne, så den ikke kan »ses« i sædv. forstand. Desuden gælder det, at den del af synsfeltet, der opleves som figur, er mere differentieret el. artikuleret end den del, der opleves som grund, og at den fremtræder som mere dominerende og huskes bedre end grunden, ligesom den også fremkalder flere erindringer og mere viden, end grunden gør. Som en fundamental sætning kan det hævdes, at »når to felter grænser op til hinanden, og det ene opleves som figur, det andet som grund, kan det umiddelbart anskueligt oplevede betragtes som karakteriseret ved, at der fra felternes fælles kontur udgår en formende virken, der kun gør sig gældende ved det ene felt el. i højere grad gør sig gældende ved det ene end ved det andet felt« (Rubin). Hvorpå dette forhold beror, ved man ikke, men det kan næppe betvivles, at det spiller en stor rolle for vor hele opfattelse af omverdenen, som for os umiddelbart struktureres ud i en mængde forsk. »ting«, der er mere el. mindre tydeligt afgrænsede fra deres omgivelser — et forhold, som naturligvis gør enhver formodning om omverdenens udseende for andre organismer højst problematisk.

Skønt forholdene i alm. er sådan, at et givet stimuluskompleks altid opfattes som figur, kan det dog under særlige omstændigheder forekomme, at et og samme stimuluskompleks skiftevis kan opleves som forsk. figurer (jfr. fiksérbilleder og camouflage), og sommetider kan forholdet ml. figur og grund skiftevis ombyttes, således at hvad der det ene øjeblik fremtræder som figur i det næste fremtræder som baggrund og om-

Hvide blomster på sort grund el. sorte T'er på hvid grund.

periode. Det vil ved anv. af denne regel være uden betydning, om den ferieberettigede frivillig har gjort militærtjeneste.

Udbetaling af feriegodtgørelse i tilfælde, hvor en ferieberettiget afsoner straf i ferieperioden og derved er blevet afskåret fra at holde ferie, kan ske efter 30. sept. mod attestation fra vedk. arbejdsgiver, arbejdsløshedskasse, sociale udvalg el. evt. fra fængslet.

Den beskæftigede er berettiget til samtidig med lønnens udbetaling at erholde feriegodtgørelse i form af feriemærker; i fastere arbejdsforhold el. i tilfælde, hvor han efter sine ansættelsesforhold erholder løn i ferietiden, kan han dog undlade at kræve mærker. Det er dog herved en forudsætning, at den ferieberettigede ikke ved at undlade at benytte feriemærkeordningen i det hele bliver stillet dårligere end under denne, idet en aftale herom er ugyldig.

Iflg. f.en beregnes feriegodtgørelsen af den løn, der er udbetalt den ferieberettigede for det arbejde, der danner grundlaget for ferieretten.

Feriegodtgørelsen beregnes således i forhold til ydelser, der kan betragtes som arbejdsløn, herunder værdien af kost og logi (fribolig), hvis disse ydelser indgår i lønnen.

Den ferieberettigede, som i ferietiden påtager sig arbejde mod vederlag, fortaber i medfør af ferielovens § 7, stk. 1, retten til »ferieløn for hele ferieperioden«. Såfremt den ferieberettigede ikke godvilligt tilbagebetaler den modtagne feriegodtgørelse, vil han herefter være udsat for ved civilt søgsmål at blive tilpligtet at tilbagebetale det modtagne beløb til feriefonden.

Da ferie og feriegodtgørelse skal komme den ferieberettigede selv til gode, er overdragelsen af feriemærker forbudt og straffes med bøder, der tilfalder statskassen.

Enhver aftale, hvorved der gives afkald på den i f.en hjemlede ret til ferie med løn, er ugyldig, og den arbejdsgiver, der træffer sådan aftale med en hos ham beskæftiget, straffes med bøder, der tilfalder statskassen.

Efter f.s § 1, stk. 3, er det direktøren for arbejds- og fabriktilsynet, adr. Upsalagade 20, Kbh. Ø., med socialministeren som overinstans, der bl. a. tager stilling til, om en person er omfattet af f.en.

Domstolene afgør alle andre spørgsmål end dem, der efter f.s udtrykkelige bestemmelser skal afgøres af administrationen, og det vil således være domstolene, der har den endelige afgørelse af spørgsmål om, hvorvidt en af f.en omfattet person har krav på ferie og feriegodtgørelse. Også spørgsmålet herom vil dog kunne forelægges de i ferieloven nævnte administrative myndigheder på samme måde som spørgsmål vedr. gennemførelsen af den øvrige arbejderbeskyttelseslovgivning. S. iøvrigt Dreyer og Haarløv: Ferieloven (1945). T. H.

ferie, Medhjælperes. Efter medhjælperloven, således som denne er ændret i 1941, har en medhjælper, som er fæstet for 1/2 år, el. som har tjent i et sådant tidsrum, krav på ferie i 6 søgnedg., og en medhjælper, som er fæstet for 1 år, el. som har tjent i et sådant tidsrum, i 12 søgnedg. i tjenestetidens løb. Er tidspunktet for ferien ikke aftalt, afgør arbejdsgiveren i tilfælde af uenighed, hvornår ferien skal gives. Medhjælperen kan dog forlange, at ferien gives i sammenhæng og i tilslutning til en søndag, og hvor det efter tjenesteforholdets løbetid er muligt i tidsrummet fra 2. maj til 30. sept., og at feriedagene iøvrigt efter hans ønske gives enten samlet el. enkeltvis. Kostpenge i feriedagene har landbrugsmedhjælpere ikke krav på. Husassistenter i landbrugshjem får heller ikke kostpenge, hvorimod sådan ydelse er almindelig i provinsbyerne og hovedstaden. Nægter husbonden at give medhjælperen, den denne efter loven el. særlig aftale tilkommende ferie, kan medhjælperen hæve forholdet. Udover ferien har medhjælperen krav på et sådant mål af fritid, som må siges at være hjemlet ved fast skik og brug inden for pågældende tjenesteart på egnen, således f. eks. fridage til erstatning for søndagstjeneste. Endv. har han krav på 2 halve dages frihed for at kunne søge ny tjeneste.

Medhjælperlovens ferieregel er ringere end ferielovens derved, at der ved beregning af ferie ikke tages hensyn til mindre arbejdsperioder end 6 mdr., og der ikke bydes tilstrækkelige muligheder for en samlet ferie i sommertiden.

For så vidt muligt at ligestille husassistentfaget med andre fag, hvori kvinder er beskæftiget, foreslog husassistentkommissionen i sin i 1943 afgivne bet. en ferieregel, der nogenlunde står på højde med ferieloven, men dog bevarede medhjælperlovens system, hvorefter ferie ydes i form af tjenestefrihed i tjenestetiden hos vedk. husbond. Forslaget gik ud på, at det pålægges arbejdsgiveren i tiden 2. maj—30. sept. at give ferie uden afkortning i løn og med kostpenge med 1 dg. for hver md., pågældende har arbejdet siden 1. nov., samt yderligere 1 dg. for hver md. indtil udgangen af den aftalte tjenestetid, dog længst indtil førstkommende 1. nov. Spørgsmålet har igen været drøftet i ferielovskomm., hvis flertal i komm.s i 1951 afgivne bet. foreslog ferielovens ferieregler gennemført og samtidig feriens længde forhøjet til 3 uger.

Litteratur: Husassistentskommissionens og Ferielovskommissionens betænkninger. H. Hst.

Ferieplan, s. Skolernes ferieplan.

Ferrière, Adolphe, (f. 1879), schweizisk sociolog og reformpædagog. F. indtager en fremtrædende plads blandt den moderne pædagogiks pionerer og teoretikere. Påvirket af Rousseau, Montessori og Decroly

hold til beskæftigelsens længde, dog således, at der ikke regnes med arbejde af kortere varighed end 1 uge (6 arbejdsdg.); dog har direktoratet for arbejds- og fabriktilsynet — i enkelte tilfælde med tilslutning af ministeriet og domstolene — indtaget det standpunkt, at personer, der regelmæssigt har mindst 3 dg.s arbeide om ugen, opfylder lovens krav om 6 sammenhængende dg.s arbejde, medens personer, der enten ikke har ugtl. arbejde, el. hvis ugtl. arbejde strækker sig over mindre end 3 dg., ikke opfylder dette krav. De 3 dg. behøver ikke at følge efter hinanden i ugens løb og heller ikke at være fulde arbejdsdage.

Spørgsmålet om, hvorvidt arbejdere er fast el. løst ansatte, er uden betydning, hvis de blot faktisk har arbejde det antal dg., der kræves efter f.en.

Den, der i løbet af ferieåret 1. apr.—31. marts for det første har været omfattet af f.en og dernæst har arbejdet det fornødne antal dg. hos den enkelte arbejdsgiver, har erhvervet ret til i den flg. ferieperiode 2. maj—30. sept. at holde ferie med løn. Denne ret forgrener sig, som udtrykket viser, i 2 rettigheder, nemlig retten til tjenestefrihed (»ferie«) hos den, der er pågældendes arbejdsgiver i ferieperioden 2. maj—30. sept. og retten til fra sine arbejdsgivere i løbet af det foregående ferieår 1. apr.—31. marts at erholde en pengeydelse til udnyttelse under ferien (»feriegodtgørelse«). Der kan ikke overføres arbejdsdage fra et ferieår til et andet. Den ferieberettigede er forpligtet til at holde ferie i det antal dage, ferieretten omfatter.

Ydelser fra arbejdsgiverens side, som ikke tjener til at sikre den ferieberettigedes krav på ferie med løn i ferieperioden 2. maj—30. sept., vil ikke kunne frigøre arbejdsgiveren for hans forpligtelser i henh. t. f.en.

Af sådanne ydelser kan for det første nævnes fridage el. ferie med løn før ferieperiodens indtræden den 2. maj el. endog før ferieårets udløb den 31. marts.

Feriegodtgørelsen skal ydes den ferieberettigede på en sådan måde, at der ved feriens indtræden er sikret ham et beløb til at holde ferie for, og feriegodtgørelsen vil som følge heraf ikke kunne udbetales den ferieberettigede kontant forinden feriens indtræden, endsige i ferieårets løb. Den omstændighed, at der ml. arbejdsgiveren og den ferieberettigede måtte være truffet aftale om, at feriegodtgørelsen skal udbetales kontant samtidig med udbetalingen af den pågældendes løn, kan ikke bevirke nogen afvigelse herfra, idet enhver aftale, hvorved der gives afkald på den i f.en hjemlede ret til ferie med løn, er ugyldig.

De samme grunde, som har ført til at frakende kontant betaling frigørende virkning overfor en ferieberettigets krav på feriegodtgørelse, medfører, at modregning i dette krav ikke kan finde sted bortset fra tilfælde, hvor arbejdsgiverens krav skyldes den ferieberettigedes svigagtige forhold el. lign.

Da forpligtelsen til at udrede feriegodtgørelse påhviler den el. de virksomheder, hvor den ferieberettigede i ferieåret har været beskæftiget og oppebåret løn, og da udbetalingen til den ferieberettigede først skal ske, når ferien skal holdes, vil det være nødvendigt, at feriegodtgørelsen bliver ydet i en sådan form, at der er sikkerhed for, at den er til stede ved feriens indtræden. Det er derfor i f.en bestemt, at såfremt den faglige organisation, under hvilken pågældende virksomhed henhører, ikke udbetaler feriegodtgørelsen el. garanterer dens udbetaling, kan denne ordnes gennem et feriemærkesystem (en feriefond), hvorom nærmere regler fastsættes af socialministeren.

Herefter har den ferieberettigede krav på samtidig med lønnens udbetaling at erholde *feriemærker* med en pålydende værdi, der svarer til den ham tilkommende feriegodtgørelse for den pågældende periode, d. v. s. 4 pct. af den i perioden indtjente arbejdsløn, for så vidt han ikke ved overenskomst el. lign. måtte være berettiget til nogen feriegodtgørelse (om forligsmandens mæglingsforslag se foran).

Såfremt den ferieberettigede er i arbejde på det tidspunkt, da ferie skal holdes (normalt i den almindelige ferieperiode, d. v. s. i tiden 2. maj—30. sept.), skal hans arbejdsgiver på feriemærkebogens sidste side attestere, at pågældende nu er berettiget til at tage ferie fra en bestemt angivet dag i et bestemt angivet antal dage.

Er pågældende ikke i arbejde på den tid, da han ønsker at holde ferie, skal den arbejdsløshedskasse, hvoraf han er medlem, på bogens sidste side attestere, at kassen er bekendt med, at han holder ferie i et angivet dageantal fra en angivet dato, således at han i dette tidsrum er afskåret fra at oppebære arbejdsløshedsunderstøttelse. Er pågældende ikke arbejdsløshedsforsikret, meddeles attestationen af det sociale udvalg i hans opholdskommune. Feriegodtgørelsen hæves på et posthus, når ferien skal holdes.

I tilfælde, hvor en ferieberettiget aftjener sin værnepligt — hvormed indkaldelse til C. B.-tjeneste må sidestilles — under hele den normale ferieperiode, således at han ikke i ferieperioden vil få lejlighed til at holde sin ferie, kan der, hvis pågældende er i stand til at holde den ham tilkommende ferie inden ferieperiodens begyndelse — altså i tiden mellem 1. apr. og 2. maj — gives ham adgang til at få feriegodtgørelsen udbetalt i det nævnte tidsrum mod sædvanlig attestation. Iøvrigt vil feriegodtgørelsen kunne udbetales til ham efter ferieperiodens udløb, når det ved påtegning i feriemærkebogen af hans arbejdsgiver, arbejdsløshedskasse el. vedk. sociale udvalg godtgøres, at han p. g. a. aftjening af værnepligt har været afskåret fra at holde ferie i lovens ferie-

skæftiget i offentlig el. i privat virksomhed ret til 1 dags ferie i den flg. sommer (sædv. ml. 2. maj og 30. september) med en feriegodtgørelse på 4 pct. af lønnen i førstnævnte tidsrum. En fuldt beskæftiget person vil således være berettiget til ferie i 12 hverdage (2 uger) og til en feriegodtgørelse svarende til netop 2 ugers løn. Personer, der direkte el. indirekte er omfattet af forligsmandens mæglingsforslag af 19. 3. 1952 — for landarbejderes vedk. forligsm. mæglingsf. af 8. 5. 1952 — i første række personer beskæftiget hos medl. af Dansk Arbejdsgiverforening el. hos medl. af landbrugets arbejdsgiverforeninger, er dog berettiget til en ekstra dags ferie for hver 2 måneders beskæftigelse og til en feriegodtgørelse på 6,5 pct. af lønnen. En fuldt beskæftiget person, der falder ind under denne ordning, vil således være berettiget til ferie i 18 hverdage (3 uger) og til en feriegodtgørelse svar. til godt 3 ugers løn. Den sidste uges ferie vil kunne gives uden for den sædvanlige ferieperiode.

Personer, der henhører under lovgivningen om statens, folkekirkens og folkeskolens tjenestemænd el. under lov nr. 343 af 6. maj 1921 om retsforholdet ml. husbond og medhjælpere, altså f. eks. husassistenter el. karle, piger og tjenestedrenge på landet (jfr. ferie, Medhjælperes) samt personer ansat i skibe og udelukkende lønnet med andel i udbyttet, er dog ikke omfattet af loven.

Det samme gælder lærlinge, der henhører under lov nr. 120 af 7. maj 1937 om lærlingeforh., hvis § 4, stk. 2, tilsikrer lærlinge ferie med løn. (S. Lærlingeloven og -løn).

De i lærlingelovens § 1, stk. 3, nr. 2—3, omhandlede unge specialarbejdere, der ligesom lærlinge arbejder på skriftlig kontrakt, jfr. lærlingelovens § 1, stk. 7, er ikke omfattet af f.s undtagelsesbestemmelse og henhører således under denne lov.

Hvor en arbejdsdreng overgår til at være lærling på et tidspunkt, hvor han endnu ikke har haft lejlighed til i en ferie at udnytte den af ham som arbejdsdreng indtjente feriegodtgørelse, vil denne være at udbetale ham straks i den første periode, hvori han holder ferie i henh. t. lærlingeloven; dette gælder, uanset at der for denne ferieperiode i medfør af lærlingelovens § 4, stk. 2 tillige tilkommer lærlingen kontraktmæssig lærlingeløn. Læremesteren er således ikke berettiget til at benytte den af hans lærling evt. indtjente feriegodtgørelse til dækning af sine forpligtelser i henh. t. lærlingeloven. (S. iøvrigt Lærlingeløn).

F.en kommer heller ikke til anvendelse i tilfælde, hvor der ved lønningsregulativer er tilsikret personer, der beskæftiges af staten el. af en kommune, ferie med løn, for så vidt direktøren for arbejds- og fabriktilsynet skønner, at pågældende ordning ikke stiller de beskæftigede ringere end de i f.en indeholdte bestemmelser.

Socialministeren kan dernæst efter indhentet udtalelse fra direktøren for arbejds- og fabriktilsynet bestemme, at loven ikke skal komme til anvendelse indenfor fag el. faglige områder, hvor der ved overenskomst el. regulativ er sikret de beskæftigede ferie med løn efter regler, der ikke stiller dem ringere end de i f.en indeholdte bestemmelser. Der er ikke hjemmel til at undtage en enkeltvirksomhed fra lovens bestemmelser.

For at en person skal kunne betragtes som omfattet af f.en, må den beskæftigede være undergivet et tjenesteforhold, ligesom det udførte arbejde skal have en erhvervsmæssig karakter. Militærtjeneste og C. B.-tjeneste falder således uden for f.

Endv. vil arbejdets karakter af uddannelse kunne bringe den beskæftigede udenfor f.en. Arbejdsforhold, i hvilke uddannelsesmomentet er det afgørende, således f. eks. ophold på landbrugsskole, højskole, husholdningsskole o. s. v. vil derfor falde udenfor f.en. Såfremt de på et spædbørnshjem beskæftigede elever i barnepleje blot i den første del af læretiden betaler et vist beløb for deres uddannelse, vil uddannelsesmomentet ligesom i de førnævnte arbejdsforhold være trådt så meget i forgrunden, at de også for den tid, i hvilken de uden at betale noget beløb for uddannelsen er lønnet med kost og logi, evt. tillige med et mindre kontant vederlag, falder uden for f.en. Sygeplejeelever lønnet med et kontant mdl. beløb samt fri station og tjenestedragt er derimod anset for omfattet af f.en.

Hvor det drejer sig om en beskæftigelse af forsorgsmæssig karakter, vil der ligeledes kunne blive spørgsmål om at holde den pågældende udenfor f.en. En ung pige, der som undergivet døvstummeforsorg var anbragt på et arbejdshjem, hvor hun for en mindre mdl. løn samt kost og logi var beskæftiget i hjemmets vaskeri, der blev drevet som en erhvervsmæssig virksomhed, er dog blevet anset for omfattet af f.en i henseende til det udførte vaskeriarbejde. Det samme gjaldt en kurvemagerelev, der med tilskud fra Det kgl. Blindeinstitut var anbragt hos en privat mester til videre uddannelse og hos denne fik fri station, lommepenge og delvis svendeløn.

Unge arbejdere, der beskæftiges ved de i lov nr. 138 af 29. marts 1947 omhandlede arbejdstekniske ungdomsskoler (s. d.) betragtes heller ikke som omfattet af f.en.

Grundlaget for en af f.en omfattet persons erhvervelse af ret til ferie med løn er hans beskæftigelsesforhold i løbet af ferieåret.

Efter f.en strækker ferieåret sig over tiden fra 1. apr. til næste års 31. marts.

I ferieårets løb erhverver den ferieberettigede i medfør af f.en ret til ferie med løn med 1 dg. for hver md., i hvilken han har udført arbejde i pågældende virksomhed (om forligsmandens forslag se foran); har det udførte arbejde været af kortere varighed end 1 md., sættes ferieretten i for-

F., der til at begynde med var regnelærer, overtog snart ledelsen. Seminariet hævdede sig dygtigt og smukt. Det bar hans navn fra midten af 1880'erne, til det nedlagdes 1938.
Chr. H. B.

Fenrikskole, s. Hæren og Søværnet.

Feriebørn fra Kbh. I kolera-sommeren 1853 rettede overlærer S. C. Müller en opfordring til landmændene om at åbne deres døre i ferien for københavnske skolebørn fra fattige hjem, men der kom ikke et eneste tilbud.

Næste sommer dannede Müller en feriebørnskomité af lærere med skoledirektør Borgen som formand. En avisappel til bønderne på Sjælland gav 263 ferietilbud.

Nu gjaldt det om at skaffe børnene fribefordring. Det lykkedes, men banen gik kun til Roskilde. For de børn, der skulle rejse til Nordsjælland, lod Frederik VII civillisten betale.

Komiteen blev fra 1854 gjort permanent, og siden har der hver sommer været feriebørnsudsendelse. Fribefordringen (s. d.) blev udvidet efterhånden, som jernbanenettet voksede. Flere dampskibsselskaber tilbød også at befordre børnene gratis.

Tallet på udsendte børn i ny pladser var gerne 3—400 pr. sommer. Mange blev inviteret igen af værterne, og nogle beholdt pladserne gennem hele skoletiden.

Under smede-lockouten 1888 tilbød bønderne at tage flere børn, og det samme gentog sig under den store lockout i 1899. Der blev dog næppe sendt mere end 6—700 børn ud i nye hjem hver sommer.

I somrene under Den 1. Verdenskrig 1914—18 fik komiteen 7—800 nye tilbud, men i 1921 dalede tallet til 161, deraf kun 30 tilbud for drenge. Efter denne bølgedal steg tallet i 20'rne til 3—400 pr. sommer. Halvdelen af tilbudene i 20'rne kom fra Sønderjylland.

Fra 1933 fik komiteen stor stigning i tilbudene takket være radioen, der nu kunne benyttes i agitationen.

I 1936 var tallet steget til 4000 tilbud, og det steg yderligere under den tyske besættelse og kulminerede i 1945 med 8000 børn i nye pladser og 12.000 i gamle

Siden da er tallet dalet. Hovedgrunden hertil må navnlig søges i den kendsgerning, at mange tusinde børn fra Sydslesvig og fra krigshærgede lande har været inviteret til landet. Komiteen for kbh.ske skolebørns landophold (Ingolfs allé 35, Kbh. S.) har inddelt Kbh. i 2 zoner og forlanger forældrenes skattebillet forevist på skolerne. Der sendes fortrinsvis børn ud fra 1. zone (bykernen). — I 1952 kom af 7000 optegnede børn 3000 i ny pladser, medens ca. 4000 blev geninviteret af de gamle værter. C. Ø.

Feriebørn fra provinskøbstæder. Fra flere af de større provinskøbstæder, navnlig Alborg, Århus og Odense, sendes skolebørn på landet i sommerferien i lighed med den københavnske udsendelse. Det drejer sig i almindelighed om nogle få hundrede pr. sommer. Udsendelserne ledes af Børnenes kontor i de tre byer. C. Ø.

Feriebørns sygekasseforhold. Sygekassehjælp til børn, som i deres ferie opholder sig uden for deres forældres sygekasses område, og som pludseligt bliver syge, ydes efter reglerne for sygehjælp under midlertidigt ophold uden for kassens område. (S. Overflytning af sygekassemedlemmer). Hvad angår feriebørn, der af Komiteen for Københavnske Skolebørns Landophold anbringes på landet i sommerferien, er der truffet en ordning, som går ud på, at feriebarnet skal medbringe en blanket, hvorpå forældrene har givet oplysning om deres medlemsnumre i sygekassen og dennes navn. Bliver barnet sygt i ferien, skal denne blanket af ferieværten afleveres til den stedlige sygekasse, som derefter yder hjælp. Såfremt det skulle vise sig, at ingen af forældrene har ret til hjælp fra deres sygekasse, kan henvendelse rettes til komiteen, der har påtaget sig i sådanne tilfælde at udrede udgifterne ved læge- og sygehusbehandling af børn, udsendt af komiteen.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 135, 1945. K. A. S.

Feriekolonier for børn. Omkr. år 1900 opstod en bevægelse for at skaffe børn fra de større byer og særlig fra hovedstaden landophold i ferien ved at anbringe dem i fællesskab i f. Det var særlig i lærerstanden og i ungdomsforeninger som Frivilligt Drenge Forbund og spejderkorpsene, at bevægelsen fik udbredelse. Pengebidrag skaffedes i hovedstaden bl. a. fra børnehjælpsdagen (s. d.), men efterhånden blev der ydet betydelige tilskud fra kommunerne. Børnene fik fribefordring i lighed med de børn, der rejser ud til ferieplads hos private. Efter at folkebørnehaver og menighedsbørnehaver var kommet i drift, begyndte disse at oprette f. for småbørn fra børnehaver f. eks. på steder, hvor befolkningen tilbød at hjælpe med forplejning o. s. v. Ofte har disse f. været meget primitivt indrettede, men de er efterhånden forbedret. Også til f. for småbørn ydes fribefordring. Der kræves ikke nogen tilladelse til at oprette en f., og den er kun under tilsyn, forsåvidt den er led af en børnehave el. anden forebyggende institution. Tilsyn kan dog efter lov nr. 92 af 14. marts 1951 føres af overinspektionen for børneforsorg efter nærmere af arbejds- og socialmin. fastsatte regler; sådanne regler foreligger endnu ikke. O. Skj.

Ferielov. Loven om ferie med løn (lov nr. 170 af 13. april 1938) fastslår, at for hver måneds arbejde i en virksomhed i tiden 1. april til 31. marts har arbejdere, funktionærer og medhjælpere, hvad enten påg. er be-

filosofi, af ham selv kaldt levelære. Dens grundlag er en mængde originale iagttagelser over de bevægelser, der foregår i menneskenes sind under indtryk fra omgivelserne. Han finder to væsensforskellige måder for mennesket at forholde sig på: *Ligeløb* og *Kredsning*. Den første er karakteriseret ved åbenhed, ureflekterethed; der er kun ringe selvbevidsthed; men tilstanden er frugtbar for sjælelig el. åndelig nyskaben; den siges at have *mulighedsværdi*. Kredsningen derimod er kendetegnet ved lukkethed, afgrænsning; der finder ingen energiudførsel sted; selvet trækkes op og er sig fuldt bevidst, men den åndelige vækst er hæmmet, tilstanden er gold og har kun *flidsværdi*.

Begge måder at forholde sig på er nødvendige og berettigede, men alligevel er det ligeløbet, der har F.s hjerte, samtidig med at han finder kredsningen for stærkt dominerende hos de fleste mennesker. Mennesket betragter han i analogi med en maskine, d. v. s. en omsætter af energi. Men opgaven er at omsætte energien og udføre den i en kvalitativt højere form. Denne udførsel er netop ligeløb, mens kredsningen består i, at man oplagrer og ruger over tilgået energi og derved trækker den ud af det store naturliv, som vi er el. skulle være deltagere i.

Størst indflydelse har F. haft gennem sine fine iagttagelser og skildringer af sjælstilstande, der af mange lades upåagtede, men som alligevel er i stand til at give livet større friskhed og farve, indhold og dybde. Hans fysiske teori om sjælens funktion er vel ikke blevet accepteret, men retningen i hans sjælelære er bl. a. taget op af C. Lambek i dennes tidlige skrifter. F.s vigtigste værker er »Om størst Udbytte af Sjælsevner« (1881), »Holbergs Træ i Fiolstræde« (1882), »Om Ligeløb og Kredsning i Sjælelivet« (1896), »Om sjælelig Ringhed« (1899), »Naturlærens Leve-ABC« (1905), »De sjælelige Naturudviklingslove« (1910), »Samlede Skrifter« (1914, 2. udg. 1918).

Litteratur: Viggo Cavling: Ludvig Feilberg og hans Levelære, 1915, 2. udg. 1918. K. G-S.

Fellenberg, Ph. Emanuel (1771—1844), schweizisk pædagog. Oprettede 1799 på Hofwyl ved Bern med et mønsterlandbrug som grundlag en omfattende skolevirksomhed, hovedsagelig en slags arbejdsskole for fattige og forsømte børn, men tillige med en afdl. for børn af de højere stænder. Et samarbejde med Pestalozzi forløb mindre godt. Også her i Danmark har der været opr. børnehjem, der er blevet betegnet som Fellenbergske anstalter. K. G-S.

Feltpsykologi, betegn. for en arbejdsmetode indenfor den moderne dynamiske psykologi. (s. d.). Feltbegrebet er lånt fra fysikken og fortolket i overensstemmelse med psykologiens krav. De genstande, som omgiver et individ, og som det opfatter og reagerer på, samt individet selv med dets forestillinger, behov m. m. er indorganiserede i et psykisk felt, d. v. s. et system af spændinger og kræfter, som bestemmer deres gensidige måde at forholde sig på, deres »opførsel«. Omvendt lærer vi gennem denne opførsel feltets egenskaber at kende. Derfor spørges der ikke efter de enkelte genstandes »natur« el. »væsen«, d. v. s. deres iboende konstante egenskaber, men man interesserer sig for hele »feltprocesser«. I totalfeltet er der en stadig vekselvirkning ml. individ og omverden; de drivende kræfter heri er behov og indre spændinger af behovagtig karakter, som har deres grundlag i biologisk energi og udløses i handling i bestemte retninger. Da behovenes eventuelle tilfredsstillelse og øvrige skæbne står i sammenhæng med omverdenens genstande, tillægger f. eks. Lewin for at opnå et klart billede genstandene en positiv el. negativ »opfordringskarakter« (s. d.) eller valens (s. d.) og lader kræfternes retning være bestemt derved.

Ved omverdenen forstås ikke simpelthen de fysiske omgivelser og heller ikke blot den i øjeblikket oplevede omverden, men virkeligt i en given situation er alt, hvad der har en virkning (Lewin). Da f. nærmest er en måde at bearbejde psykologiske kendsgerninger på, kan de formelle begrebskonstruktioner få forskelligt psykologisk indhold. I dagliglivet virker der i reglen så mange kræfter samtidig, at det er umuligt at få hele situationen nøjagtigt repræsenteret. Børns emne- og handleverden må antages at være noget mindre kompliceret; i hvert fald i praksis har navnlig børnepsykologien interesseret sig for den feltpsykologiske betragtningsmåde. Lewin og hans elever har konstrueret forenklede og dog livsnære forsøgssituationer også for voksne forsøgspersoner. F. har tilført især handlingspsykologien nye synspunkter og metoder, og navnet anvendes i videre forstand om psykologiske metoder, der bygger på mindre omfattende og særprægede teorier end Lewins. S. endv. Topologisk psykologi og Gestaltpsykologi. Ths. K.

Femmer, Nicolai (1818—88), dansk skolemand. Student fra Slagelse 1839, slog sig på lærervirksomhed og opnåede anerkendelse som dansk- og især regnelærer. Som sådan knyttedes han til det v. Westen'ske Institut, senere til N. Zahles Skole. Her kom F. i berøring med den lærergerning — uddannelsen af lærerinder —, der vil bevare hans navn i skolens historie. Ved kgl. resolution 1859 bestemtes, at der skulle afholdes eksamen for lærerindekandidater. F. var med ved den første dimission 1860. Året efter oprettede han sammen med kursusbestyrerinde frk. A. Beyer og overlærer G. Bohr et nyt kursus til uddannelse af lærerinder, det senere Femmers Kvindeseminarium.

fattelse forekommer bl. a. i Muhammedanismen samt i Calvins lære om prædestinationen, d. v. s. forudbestemmelsen. Efter manges mening er den også indeholdt i determinismen, fordi vi efter den kun kan ville det, som vi nødvendigvis må ville. Menneskelig handlen og villen, derunder vore pædagogiske bestræbelser, har dog oftest som oplevet forudsætning, at vi ikke er under en sådan blind nødvendighed, men selv er medbestemmende. K. G-S.

Fattighjælp. Reglerne om ydelse af f. findes i forsorgslovens afsnit VI. F. tager navnlig sigte på fire grupper af trængende, nemlig: 1) arbejdsmodvillige personer, kap. XXIV, 2) forsømmelige forsørgere, kap. XXV, 3) alkoholister, kap. XXVI, 4) omstrejfere, erhvervs- og subsistensløse m. fl., kap. XXVII.

Denne hjælp medfører efter § 309 flg. rets-virkninger: a) tab af valgret og valgbarhed til offentlige forsamlinger og råd, indtil f. er eftergivet el. tilbagebetalt; b) pligt til at erstatte den modtagne f.; c) sålænge en person får f., kan som regel hverken han el. de, han skal forsørge, hjælpes efter de øvrige bestemmelser i forsorgsloven el. modtage rente i henh. til folkeforsikringsloven; d) kommunalbestyrelsen kan efter indstilling fra det sociale udvalg fremsætte indsigelse imod, at han indgår ægteskab.

Ved ydelse af f. har man, ligesom ved de andre arter af hjælp efter forsorgsloven, søgt at afpasse hjælpen efter trangsforholdet, men desuden er der i loven givet detaillerede regler for anbringelse i arbejds- el. tvangsarbejdsanstalt, arbejdskoloni, privat arbejdshjem el. optagelse i et afvænningshjem for alkoholister, ligesom der for betlere og professionelle vagabonder, samt for erhvervs- og subsistensløse, herunder prostituerede kvinder m. fl. er hjemmel til at anvise dem arbejde.

F. kan som hovedregel kræves eftergivet, når der er forløbet 3 år efter hjælpens ophør, og ved enstemmig vedtagelse kan kommunalbestyrelsen efter foretagen undersøgelse af den enkelte sag beslutte, at f. eftergives efter 1 års forløb. B. L.

fattigkonvention, Den nordiske, s. forsorgskonvention, Den nordiske.

Feber. Legemets temperatur er under normale forhold højst 37° Cel. om morgenen og 37,5° om aftenen. En stigning, selv på få tiendedele grad, er i de fleste tilfælde sygelig, og temperaturer over 38° kaldes f.

Temperaturen måles bedst ved at indføre et termometer i endetarmsåbningen, men under forhold, hvor dette ikke kan lade sig gøre, f. eks. efter operationer i denne region, kan man i stedet anbringe termometerets kviksølvbeholder i armhulen el. i munden, hvor temperaturen nogenlunde konstant ligger 0,6—1° under temperaturen målt i endetarmen. Målingen foretages i almindelighed med et s.k. maksimumstermometer, hvor kviksølvsøjlen bliver stående ved det højest nåede punkt, indtil den bliver slået ned igen. Ved måling i endetarmen vil den maximale temperatur være nået i løbet af 2—3 min., i armhulen efter ca. 10 min.

Medens alle termometre, som anvendes her i landet, har Cel.-skala, anvendes i Frankrig ofte Réaumur-skala, og i de angloamerikanske lande næsten udelukkende Fahrenheits inddeling. Ved omregning mellem disse skalaer kan anvendes flg. formel, idet gradantallet i Cel. kaldes n: $n° C = {}^{4}/_{5}\ n° R = {}^{9}/_{5}\ n° + 32° F$.

Måling af legemstemperaturen er en vigtig undersøgelse, hvorved man ofte vil være i stand til at konstatere forskellige sygdomme i et tidligt stadie. Navnlig bør temperaturen kontrolleres, hvis et barn gennem nogen tid er træt og skrantende, da dette kan være det eneste tegn på en begyndende tuberkulose el. anden alvorlig sygdom.

Medens legemstemperaturen under normale forhold holdes inden for ret snævre grænser (fra knapt 37° om morgenen til 37,5° om aftenen) kan den hos børn selv ved lette infektioner stige til 39—40°. Temperaturstigning over 42° er livsfarlig.

Ved pludselig stærk temperaturstigning, som ved visse infektionssygdomme, vil pt.en føle sig sløj med kuldefornemmelser, medens han omvendt ved et pludseligt temperaturfald bliver varm og kommer i stærk sved. Hos små børn vil temperaturstigningen kunne ledsages af krampeanfald.

Under akutte infektionssygdomme bør temperaturen måles morgen og aften og opnoteres som en temperaturkurve, hvorved man bliver i stand til at bedømme sygdommens forløb. K. B-S.

Fechner, Gustav Theodor (1801—87), tysk psykolog, prof. i fysik og senere i filosofi i Leipzig. F. forbandt en tendens til fantasifuld metafysisk spekulation med anvendelsen af naturvidenskabelige metoder. Om den første tendens vidner »Nanna oder über das Seelenleben der Pflanzen«, 1848, og »Zendavesta oder über die Dinge des Himmels und des Jenseits«, 1851, om den anden først og fremmest »Elemente der Psychophysik«, 1860, der er et af de banebrydende værker for anvendelsen af eksperimentet i psykologien; desuden »Vorschule der Aesthetik«, 1876, gennem hvilket han søger at opbygge en »æstetik fra neden« i modsætning til den »æstetik fra oven«, der gik ud fra øverste begreber. K. G-S.

Feilberg, Ludvig (1849—1912), filosof og psykolog. Uddannet som polytekniker, 1883 docent i jord- og vandbygningslære ved landbohøjskolen, tillige fra 1887 ministeriets tilsynsførende ved folkehøjskolerne. — F. udformede en ejendommeligt psykologisk

Normalt antages der omkr. 75 disciple om året. I de sidste c. 10 år har 80 pct. af disciplene været studenter, og 45 pct. af disciplene har været kvinder. — Disciplene får i de fleste tilfælde en større el. mindre løn.

Betingelsen for at blive optaget som studerende på Danmarks Farmaceutiske Højskoles kursus er den farmaceutiske medhjælpereksamen. Størrelsen af højskolens nuværende bygninger i Universitetsparken 2, der blev taget i brug i 1941, er beregnet således, at under normale forhold alle de medhjælpere, der måtte ønske det, skulle kunne optages på højskolens kursus den 1. nov., der følger umiddelbart efter bestået medhjælpereksamen.

En farmaceutisk medhjælper har ret til at konditionere på apotek, og han har derfor mulighed for i det eventuelle mellemrum, der opstår mellem bestået medhjælpereksamen og optagelse på højskolen, ikke alene at tjene til livets ophold, men også at lægge noget op til studierne på højskolen.

Det skal bemærkes, at Apotekerlovskommissionen i begyndelsen af 1952 har afgivet en betænkning, der formentlig vil føre til nogle ændringer i det farmaceutiske studium. Det foreslås, at studiets længde bliver 5 år, nemlig 2 års læretid på apotek og 3 års studietid ved højskolen. I adgangsbetingelserne til det farmaceutiske studium påtænkes derimod ingen ændringer. C. F.

Farmakopsykologi, undersøgelsen af forskellige stoffers indflydelse på individernes psykiske tilstand og deres reaktioner, herunder deres arbejdspræstationer. Det kan dreje sig om de alm. nydelsesmidler (kaffe, te, tobak) og om berusningsgifte af forsk. virkning og styrkegrad (alkohol, opium, morfin, kokain, meskalin) samt om de nyere stimuleringsmidler (amphetamin el. mecodrin m. v., de s.k. ferietabletter). De psykiske virkninger kan gælde forestillingslivet, de kan fremkalde livlig fantasivirksomhed, evt. hallucinationer; el. de kan gælde følelseslivet og almentilstanden, f. eks. give en følelse af velvære, formindske ansvarsbevidstheden og ophæve andre hæmninger. Visse svampegifte skal kunne fremkalde raserianfald (bersærkergang). I det hele taget mødes farmakologi, fysiologi og psykologi i undersøgelsen af sammenhængen ml. legemets kemi og de psykiske forhold. K. G-S.

Farveblindhed. Øjets evne til at adskille farver, d. v. s. til at skelne lys af forskellig bølgelængde, er ikke ens hos alle mennesker. Øjet kan ikke opløse blandinger af lys i deres bestanddele. Den samme farvefornemmelse, som fremkaldes af et homogent lys, f. eks. grønt, kan opstå ved passende blanding af to el. flere andre farver. Ved 3 hensigtsmæssigt valgte farver kan alle andre nuancer fremstilles. Et sådan farvesystem kaldes trikromatisk. Det store flertal af menneskene er trikromatiske, d. v. s. at

der kræves 3 grundfarver for at fremstille alle de farvenuancer, øjet kan erkende. Denne gruppe mennesker kaldes sædvanligvis normale. Hos nogle mennesker kan alle de farvenuancer, øjet kan erkende, fremstilles af to grundfarver (dikromatiske) el. kun af een grundfarve (monokromatiske). Disse to sidste grupper af mennesker kaldes farveblinde. Den farveblinde kan forveksle farver, som for de fleste mennesker synes meget forskellige, f. eks. rødlige og grønlige nuancer. Det er netop herved, at farveblindhed får sin store samfundsmæssige betydning. I en mængde stillinger er det nemlig nødvendigt at kende farvede signaler (jernbanefolk, søfolk). Ved farvesansprøver benyttes almindeligvis særlige kulørte tavler, bestående af lutter farvede pletter gruppérede således, at de for den normale danner bestemte tal, mens den farveblinde enten ikke ser noget tal el. andre tal end den normale. De mest benyttede farvesansprøver skyldes japaneren, prof. S. Ishihara og den tyske øjenlæge J. Stilling. Ved lanterneprøver med forskelligt farvet lys i forskellig klarhed søger man at efterligne trafiksignalerne. Til meget fine farvesansprøver benytter man sig af spektralblandingsapparater, hvor lys af forskellig kendt bølgelængde kan blandes sammen i forskellige mængdeforhold.

4 pct. af alle mænd er farveblinde, og hertil kommer yderligere c. 4 pct., som vel ikke kan betegnes som farveblinde, men hvis farvesans dog ikke er så god som normal. Kvinderne er derimod kun meget sjældent farveblinde; dette beror pa lidelsens ejendommelige arvelighedsforhold. Lidelsen er nemlig arvelig og bundet til mandkøn, men kan af kvinder, der selv har normal farvesans føres videre til deres sønner, som så evt. kan få lidelsen.

Langt den hyppigste form for f. er rødgrønblindhed; blåblindhed el. gulblindhed samt komplet mangel på evne til at kunne skelne farver (total f.) er langt sjældnere.

F. er som regel en medfødt lidelse, men kan i sjældne tilfælde opstå senere i livet, dog næppe uden at synsevnen i det hele lider. Farveblinde pletter i synsfeltet kan også forekomme. Ser vedk. på en rose, ses den kun svagt rød el. farveløs, ser han lidt til siden, erkendes farven godt. Sådanne farveblinde pletter opstår som følge af synsnervebetændelse. H. E-s.

Farveklip, s. Småsløjd.

Farvekonstans, s. Konstansfænomener.

Farve og farveopfattelse, s. Synet.

Fast vikar, s. Vikar.

Fatalisme (lat.: *fatum,* skæbne) tro på, at alt er forudbestemt, at vor skæbne er forud fastlagt, og at vor stræben og villen ikke kan ændre noget ved denne skæbne. Denne op-

Læreanstaltens navn ændredes til »Danmarks Farmaceutiske Højskole.«

Højskolen ledes nu af en af kongen for 5 år ad gangen blandt lærerrådets medlemmer valgt farmaceutisk uddannet rektor, der i alle spørgsmål vedr. højskolens undervisning og de farmaceutiske eksaminer bistås af højskolens lærerråd, i hvilket højskolens professorer og docenter har sæde. Højskolens administration varetages iøvrigt af en kgl. udnævnt inspektør og en juridisk uddannet sekretær.

Højskolens virksomhed omfatter tilsyn med, at alle apoteksdisciple har den fornødne fordannelse (matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen el. en dermed ligestillet eksamen), afholdelsen — 2 gange årligt i apr. og okt. — af den farmaceutiske medhjælpereksamen, der nu kan aflægges efter 2½ års, i visse tilfælde 2 års, discipeltjeneste, forberedelsen — på 2-årige undervisningskursus — til den farmaceutiske kandidateksamen og afholdelse 2 gange årligt i apr. og okt. af denne eksamen.

Højskolen er i undervisningsmæssig og videnskabelig henseende opdelt i 6 afdl. for botanik, farmaci, farmakognosi, fysik, organisk kemi og uorganisk kemi, der hver forestås af en professor. Endv. findes der en bakteriologisk og en biologisk afd., der ledes af lektorer.

Undervisningen på kandidateksamenskursus meddeles dels gennem forelæsninger og eksaminatorier, normalt i tiden fra kl. 8 til 12, dels gennem laboratorieøvelser i tiden fra kl. 12.30 til 16.30. På det 2-årige kursus gives der c. 1125 timers forelæsninger og eksaminatorier og for hver studerende c. 1300 øvelsestimer. Undervisningen suppleres med ekskursioner til indenlandske farmaceutiske og kemiske industrivirksomheder.

Adgangen til deltagelse i højskolens kandidateksamensundervisning står åben for enhver, der har bestået den danske farmaceutiske medhjælpereksamen. Endv. har der hidtil været givet 2—3 islandske medhjælpere adgang til kursus.

Medens farmaceutisk medhjælpereksamen er tilstrækkelig for at kunne arbejde som medhjælper på dansk apotek, er bestået farmaceutisk kandidateksamen en betingelse for at kunne opnå bevilling til at drive dansk apotek. Farmaceutiske kandidater finder iøvrigt i vidt omfang beskæftigelse indenfor medicinalindustrien og den kemiske industri iøvrigt.

Som anført har højskolen foruden undervisningen som sin anden og ikke mindre væsentlige opgave at fremme udviklingen og den praktiske anvendelse af de farmaceutiske videnskaber og de til grund for disse liggende almene videnskaber, og der drives i overensstemmelse hermed på højskolens respektive afdelinger af professorer og amanuenser forskningsarbejde såvel indenfor grundvidenskaberne kemi, botanik og fysik som indenfor de specielle farmaceutiske fag farmakognosi og farmaci, og der ydes den praktisk arbejdende farmaci og industri vejledning og bistand i det omfang, forholdene tillader det, såvel ved selvstændige undersøgelser foretaget af højskolens personale, som derved, at der gives farmaceutiske kandidater og andre unge videnskabsmænd, der ikke er knyttede til højskolen, adgang til i dennes laboratorier at drive videnskabelige studier.

Ved an. af 1942 blev der indstiftet en særlig farmaceutisk doktorgrad, der indtil okt. 1952 er erhvervet af 14 farmaceutiske kandidater. Til støtte for den videnskabelige videreuddannelse af farmaceutiske kandidater har højskolen i 1941 indrettet et særligt biologisk fortsættelseskursus. E. J.

Adgangsbetingelser. Den farmaceutiske uddannelse falder iflg. kgl. an. af 14. septr. 1942 i 2 afdl. Først mindst 2½ års discipeltjeneste på apotek, som afsluttes med den farmaceutiske medhjælpereksamen, der afholdes på Danmarks Farmaceutiske Højskole 2 gange om året, nemlig apr. og okt. Dernæst den normalt 2-årige videnskabelige uddannelse på Danmarks Farmaceutiske Højskole, der påbegyndes den 1. nov. og afsluttes med den farmaceutiske kandidateksamen, der normalt afholdes i sept.-okt.

Medhjælpereksamen omfatter 3 praktiske prøver i farmaci og kemi og 6 mundtlige prøver i kemi, botanik og farmakognosi samt teknik, lovkundskab og latin med henblik på specielt farmaceutiske forhold. Undervisningen på højskolen omfatter fysik, kemi, botanik, farmakognosi, farmaci og bakteriologi samt i mindre omfang fysiologi og farmakologi — alt ledsaget af i reglen omfattende laboratorieøvelser.

I de sidste c. 25 år har der været adgangsbegrænsning til den farmaceutiske uddannelse, men højskolen har hverken indflydelse på, hvor mange unge mennesker der får lov til at påbegynde det farmaceutiske studium, el. hvilke unge mennesker der bliver de foretrukne blandt dem, der ønsker at blive farmaceuter. Under hensyntagen til det fremtidige behov for farmaceutisk arbejdskraft fastsætter Danmarks Apotekerforening og Dansk Farmaceutforening for hvert kalenderår, hvor mange apoteksdisciple der må antages. Discipelpladserne fordeles derefter af apotekerforeningen blandt de af dennes medlemmer, der måtte ønske en discipel. Den discipelberettigede apoteker bestemmer herefter frit, hvem han vil antage som discipel, idet Danmarks Farmaceutiske Højskole dog påser, at den pågældende har bestået den fornødne fordannelseseksamen (matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen el. adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium el. tandlægestudiet samt en prøve i latin) og har fornøden helbredsattest.

ved de »elementer«, der ved en senere analyse af det færdige fantasiprodukt kunne påvises, var blevet »sammensat« på en ny og overraskende måde. I den nyere psyk. er man dog helt kommet bort fra denne tankegang og opfatter nu væsentligt processen som en af et stærkt behov opretholdt struktureringsproces, hvorunder en fra først af vag helhed artikuleres og nuanceres. »Ved ingen af disse frembringelser sættes helheden mosaikagtigt sammen af delene, men den står først i bevidstheden: den danner kunstværkets idé, den ofte lynsnart opflammende konception af en intellektuel skabning; først så leddeles den i sine enkelte bestanddele, hvorved ganske vist meget optages, som ikke var planlagt oprindeligt, el. ideen endogså selv undergår væsentlige omformninger« (Wundt).

Litteratur: W. Wundt: Grundzüge der physiologischen Psychologie, III, 1908—11. Th. Ribot: Essai sur l'imagination créatrice, 6. udg. 1921. A. Løchen: Fantasien, 1917. V. Kuhr: Æstetisk Opleven og kunstnerisk Skaben, 1927. O. Holmberg: Inbillningens värld, I—III, 1928, 1929, 1930. J. Rossmann: Uppfinnandets psykologi, svensk overs. 1934. F. Brandt: Psykologi, II, 1940. S. Næsgaard: Fantasien, 1922. R. Müller-Freienfels: Grundzüge einer Lebenspsychologie, II, 1916. Samme: Das Denken und die Phantasie, 1925. R. Josephson: Konstverkets födelse, 1941. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45.

J. J-n.

farligt maskineri, s. Forbud mod unge personers anvendelse ved f. m.

Farmaceut, s. Apoteker.

Farmaceutiske Højskole, Danmarks, er iflg. an. af 14. septr. 1942 § 1 statens uddannelsesanstalt for landets farmaceuter; den meddeler en højere farmaceutisk undervisning på videnskabeligt grundlag og fremmer udviklingen og den praktiske anvendelse af de farmaceutiske videnskaber og de til grund herfor liggende almene videnskaber.

Det første privilegerede apotek blev opr. i Kbh. allerede i 1536, men først lidt ind i det 17. årh. finder man apotekprivilegiernes meddelelse betinget af, at den pågældende apoteker er blevet eksamineret og approberet af det medicinske fakultet ved universitetet, og først ved Christian V's forordning af 4. dec. 1672 om medicis og apotekere blev der givet almene regler om den farmaceutiske uddannelse, hvorefter denne skulle omfatte dels en læretid på apotek, ved hvis afslutning der oprindelig kun meddeltes disciplen et af læremesteren udfærdiget testimonium for duelighed som medhjælper, dels — som betingelse for opnåelse af apotekerprivilegium — en særlig eksamen, der aflagdes for medlemmer af det medicinske fakultet og københavnske apotekere, uden at der dog gaves nærmere anvisning på, hvorledes de til prøvens beståelse fornødne kundskaber skulle erhverves.

Fra 1811 blev apoteksdisciplene efter læretidens afslutning eksamineret af stedets stiftsfysicus (fysikateksamen). — I 1849 afløstes denne eksamen af den farmaceutiske medhjælpereksamen, der oprindelig blev aflagt for stiftsfysicus og en for hvert amt dertil beskikket apoteker, og fra 1882 for en særlig eksamenskommission i Kbh.

I 1828 lykkedes det professorerne H. C. Ørsted og W. C. Zeise, der begge var farmaceutiske kandidater, ved den kgl. forordning af 2. juli 1828 at få gennemført nærmere regler for den afsluttende farmaceutiske eksamen (kandidateksamen) og de farmaceutiske studenter fulgte universitetets forelæsninger, der jo imidlertid ikke var tilrettelagt med særlig hensyntagen til den farmaceutiske uddannelse.

Først ved kgl. an. af 21. sept. 1892 om oprettelse af en farmaceutisk læreanstalt og om de farmaceutiske eksaminer blev der etableret en helt selvstændig uddannelsesordning for farmaceuter. De for oprettelsen af en selvstændig, fra universitetet frigjort farmaceutisk læreanstalt fornødne lokalemæssige forudsætninger var tilvejebragt ved, at etatsråd, apoteker Chr. D. A. Hansen i 1892 havde overdraget staten den på hans bekostning opførte og indrettede læreanstaltsbygning i Kbh., Stockholmsgade 27—29.

M. h. t. uddannelsen opretholdt man ved an. af 21. septr. 1892 den hidtil gældende tvedeling af uddannelsen med en discipeltid på apotek, afsluttende med medhjælpereksamen, der henlagdes til læreanstalten, og en med den farmaceutiske kandidateksamen afsluttende uddannelse, der nu erhvervedes gennem et 15 mdr.s kursus på læreanstalten, der blev normeret med to lærerstole i kemi, 1 i farmakognosi, 1 i botanik, 1 i farmaci og 1 i fysik.

De i årene siden 1892 stadigt stigende krav til uddannelsen, der bl. a. gav sig udslag i forlængelse af studietiden til 2 år (kgl. an. af 21. aug. 1931) og øgede krav m. h. t. fordannelsen (hidtil var almindelig forberedelseseksamen el. realeksamen + prøve i latin tilstrækkelig, men ved kgl. an. af 17. okt. 1932 blev der for de disciple, der ikke havde matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen, stillet krav om en prøve i matematik og naturvidenskab), og det s. flg. a. landets udbygning med apoteker stadigt stigende behov for farmaceutisk uddannet arbejdskraft, truede imidlertid allerede i slutningen af 1920-erne med at sprænge læreanstaltens lokalemæssige rammer. I 1932 skaffedes der læreanstalten lidt luft ved indretningen af et annex i Malmøgade nr. 5—7, men først da læreanstalten den 1. nov. 1941 kunne tage den i universitetskvarteret på Nørre Fælled opførte nye, fuldt moderne indrettede bygning i brug, skabtes der tidssvarende rammer om den videnskabelige farmaceutiske uddannelse og det videnskabelige farmaceutiske forskningsarbejde.

Ved kgl. an. af 14. septr. 1942 blev de om den farmaceutiske uddannelse gældende regler bragt på højde med de nye forhold.

omverdensfænomener, der produceres af et individ i fantasere-indstilling. Fantasere-indstillinger er bevidsthedsytringer, der fremtræder som mere el. mindre organiserede, men ikke reproducerede helheder, som for det fantaserende individ ikke har præg af at være iagttagelser el. erindringer, men som i visse tilfælde har et specifikt fiktionspræg. De vigtigste former for f. er flg.:

Sansefantasi, d. v. s. en vilkårlig el. uvilkårlig fejlopfattelse af ydre fænomener. Hvis dette sker uvilkårligt og således, at individet ikke er klar over fejltagelsen, kaldes de oplevede fænomener ofte *sanseillusioner* (s. Illusion). Men det kan også ske vilkårligt og med fiktionspræg, d. v. s. at individet er klar over, at de oplevede fænomener ikke er fremtrædelsesformer for »virkelige« genstande, f. eks. hvis man »ser ansigter el. skikkelser i skyerne« el. »hører musik i et vandfalds brusen«.

Fiktionslege, hvis hovedkendemærke er, at det legende individ »fingerer« el. »leger«, at det selv el. andre genstande »er« noget andet, end de »i virkeligheden« er, f. eks. at individet er far el. mor el. »doktor«, el. et brændestykke er et skib el. en ko etc. (s. Leg).

Fabuleren, d. v. s. fortællen af improviserede, frit opfundne historier. W. Stern skelner her ml. en fremmed-centreret form, hvor fortællerens person ingen rolle spiller, og en jeg-centreret form hvor fortælleren er hovedpersonen i historien. Ofte mistydes denne form for f., der forekommer helt normalt hos børn i 3—4-års alderen, som løgn. Hvis den hos noget ældre børn el. voksne forekommer i betydelig udstrækning og fører til sammenblanding af »digt« og »virkelighed«, må den anses for patologisk som betinget af en psykopatisk konstitution, der giver sig udslag i s. k. mytómani (s. d.); men grænsen ml. normalt og unormalt er her som så ofte flydende.

Dagdrømme, d. v. s. en form for passiv, forestillingsmæssig fantaseren (»byggenluftkasteller«), som i moderat omfang er et fuldstændigt normalt fænomen, der kulminerer i pubertetsalderen. Oftest er disse jeg-centrerede og har karakter af udtryk for uopfyldte ønsker, idet det dagdrømmende individ »i fantasien udmaler sig« livsforhold og oplevelser, hvori det selv optræder som triumferende el. lidende helt, resp. heltinde. Hvis dagdrømmeriet tager en sådan overhånd, at det virkelige liv trænges i baggrunden, anses det for sygeligt (s. Dagdrømme).

Søvndrømme, d. v. s. den slags fantaseren som opleves af individer i søvntilstand (s. Drømme).

Konstruktiv helhedsfantaseren, d. v. s. de bevidsthedsprocesser, der resulterer i nye, mere el. mindre omfattende helhedsdannelser såsom kunstværker, litterære værker, videnskabelige hypoteser og teorier, filosofiske systemer og metafysisk-religiøse verdensanskuelser, politiske programmer og planer, allehånde praktiske og tekniske opfindelser og konstruktioner m. v. Oftest drejer det sig her om overordentligt komplicerede foreteelser, der kan strække sig over timer, dage, uger, måneder el. år, og som virkeligt el. tilsyneladende afbrydes af kortere el. længere hvilepauser el. anden beskæftigelse; men der er meget, der tyder på, at den konstruktive helhedsfantaseren, når den først er begyndt, fortsættes »ubevidst«, selvom individet for en tid er optaget af andre ting. Somme skelner ml. tre hovedfaser: Forarbejdet, inspirationen (konceptionen af »ideerne«) og udformningen, men nogen skarp grænse ml. dem er der næppe. I det store og hele kan man vist med Wundt sige, at »enhver fantasivirksomhed begynder med en el. anden helhedsforestilling, som først kun plejer at stå for bevidstheden i ubestemte omrids; derefter fremtræder de enkelte dele suksessivt klarere, og således udvikler fantasiproduktet sig, idet den oprindelige forestilling leddeles i sine bestanddele.« Forsåvidt drejer det sig om en artikulations- og struktureringsproces (s. Struktur), hvorunder »ideen« gennem sukcessive »udformningsstadier« når til sin fulde »realisation«.

Om det nærmere forløb af denne proces ved man ikke særlig meget, men lejlighedsvis har dog kunstnere, videnskabsmænd og opfindere givet beskrivelser af deres værkers tilblivelse, hvorved der er lagt et grundlag for nærmere undersøgelser af disse omfattende fantasereprocesser. Bl. a. fremhæves det, at ideerne ofte kommer ganske uventet, ved en tilfældig iagttagelse, på en spadseretur, i sengen om morgenen, — tit når man efter lang tids forgæves arbejde har opgivet det hele og er slappet af. Endv. fremhæves det, at der ofte er lang og besværlig vej fra ideen til dens realisation, markeret ved kunstnernes, videnskabsmændenes og opfindernes mangfoldige kasserede skitser og udkast til det tilstræbte værk. Fremskridtet er som regel kendetegnet ved en stærk »inspiration«, d. v. s. en emotionel el. affektbetonet tilstand, hvorunder produktionen foregår let og uhæmmet, sommetider endda helt el. næsten ubevidst. Men iøvrigt synes der i denne henseende at være store individuelle forskelle; medens nogle let og legende kommer til resultatet, må andre møjsommeligt og under et stærkt og pinefuldt indre pres arbejde sig frem til dette gennem en stædig »kamp med det genstridige stof«. I begge tilfælde ligger der åbenbart et intensivt behov bag hele processen, hvilket bl. a. også viser sig ved, at opnåelsen af et gunstigt resultat oftest føles som en stor lettelse og beroligelse.

Ud fra et associationspsykologisk standpunkt søgte man i lang tid at forklare fantaseringen som en kombinationsproces, hvor-

lien. I de fleste af de øvrige lande, herunder England og Norge, ydes tilskuddet normalt fra det andet barn. I enkelte tilfælde er grænsen for familiens størrelse ved tilskuddets indtræden større. Således ydes der i U.S.S.R. først tilskud fra det 4. og i Brasilien først fra det 8. barn.

Den hyppigste aldersgrænse er 16 år, medens 18 og 14 års grænsen følger næst efter. Aldersgrænsen for lærlinge og studerende samt unge, der er ude af stand til at arbejde, er dog i regelen højere. Den højeste grænse findes i Polen, hvor unge under uddannelse kan opnå tilskud indenfor ordningens rammer, til de er 24 år.

Under de rådende prisforhold er det vanskeligt at dømme om tilskuddets størrelse og betydning for familiernes økonomi. I England og Norge ydedes (okt. 1952) der for det andet og hvert efterfølgende barn henh. 8 sh. pr. uge, resp. 240 kr. pr. år. I Sverige er børnetillægget for hvert barn 290 kr. pr. år. I c. halvdelen af de gældende ordninger betales samme sum for hvert tilskudsberettiget barn, medens det i 6 ordninger gradueres progressivt efter familiens størrelse og i enkelte lande efter en regressiv skala. I de resterende ordninger varierer tilskuddet efter løn, erhverv, lokalitet m. v.

Tilskuddet finansieres i England, Norge og Sverige og enkelte andre lande af de almindelige offentlige indtægter. Nettostigningen i de offentlige udgifter reduceres dog i lande som Sverige, der samtidig har afskaffet børnefradraget i den skattepligtige indtægt, hvorved børnetillægget især kommer de mindre bemidlede familier til gode. Det samme opnås til en vis grad i England og Norge ved at gøre børnetillægget skattepligtigt. I Australien dækkes udgifterne ved en moderat progressiv særskat til sociale formål og i New Zealand på tilsvarende måde af en proportional skat og af almindelige skatteindtægter. I 13 lande, bl. a. Frankrig og Belgien, kommer en væsentlig del af midlerne fra tvungne arbejdsgiverbidrag, der udredes i forhold til lønudbetalingerne. I enkelte lande som Portugal og Spanien ydes tillige bidrag af lønmodtagerne.

Den administrative gennemførelse af ordningerne påhviler offentlige myndigheder i næsten halvdelen af landene. Det er bl. a. tilfældet i England, Norge og Sverige. I de resterende lande fører staten et vist tilsyn, medens den egentlige administration er henlagt til arbejdsgiverne el. til halv-selvstændige institutioner. Disse institutioner med tilhørende udligningsfond spiller en særlig rolle i Frankrig og Belgien, hvor ordningerne er vokset gradvist frem.

Under 1. Verdenskrig var der i Danmark tilløb til en f.sordning indenfor visse fag. Der oprettedes endogså efter kollektiv overenskomst en udligningskasse i typograffaget i Kbh. fra 1916—1921.

Endv. reguleres forskellige understøttelsessatser efter modtagernes børneantal, ligesom der i visse perioder er ydet børnetillæg til tjenestemændenes lønninger. Familiernes børneudgifter lempes desuden ved mere naturalprægede foranstaltninger, skolebespisning, huslejenedsættelser for børnerige familier, smørrabatkort, tøjrabatkort. De to sidste foranstaltninger er imidlertid bortfaldet ved lov af 31. 3. 1950 og erstattet med et børnetilskud, der ydes til personer med en skattepligtig indkomst under 20.000 kr. Tilskuddets størrelse varierer med indkomst, lokalitet og børnetal. Beløbene udbetales ved modregning i de pålignede personlige skatter. Evt. overskydende beløb udbetales kontant. Den danske ordning afviger herved principielt fra de øvrige børnerentesystemer, der efter krigen er blevet et permanent led i bestræbelserne for at opnå social tryghed, og som antagelig fortsat vil vinde udbredelse.

Litteratur: I. L. O. (International Labour Organization) Studies and Reports, serie d. nr. 13 Family Allowances, 1924 og serie u, nr. 11 International Survey of Social Services, 1933. International Labour Review, sept. 1924, marts 1925, marts 1930, okt. 1935, juli 1939, apr. og maj 1948. Utkast til lov om barnetrygd med motiver, 1938. Beveridgeplanen, Socialt Tidsskrift 1944, nr. 4.

L. A.

Familienavn. Herved forstås i almindelighed i Danm. det sidste led i en persons navn; hvis dette er forbundet med bindestreg til det forrige led, da er disse to led f.

Et ægtebarn skal have sin faders f.

Et barn født uden for ægteskab har ret til at få tillagt moderens f. el. faderens f., det sidste dog kun, hvis faderskabet er fastslået på den i børnelovene angivne måde (s. Faderskab). Hvis faderskabet fastslås efter at navngivelse er sket, kan barnet ved rettelse i ministerialbogen (i Sønderjylland i personregisteret) få tillagt faderens navn i stedet for moderens, uden at faderens samtykke er nødvendigt. Det er den, der har forældremyndigheden — altså i alm. moderen — der træffer valget. Barnet selv kan efter det 18., men inden det 22. år få ændret sit f. til den anden af forældrenes f. ved anmeldelse til ministerialbogen (personregisteret). (S. også Fornavn og Navneforandring). T-J.

Familiepleje, s. Åndssvageforsorgens kontrollerede familiepleje samt Samfundet og Hjemmet for Vanføre.

Fanatisme (lat. *fanum* tempel) kaldes en indstilling og en deraf resulterende adfærd, der er kendetegnet ved en hensynsløs forfølgelse af bestemte begrænsede formål uden sans for spørgsmålenes kompliceredhed i det virkelige liv. Fanatikeren er præget af ensidighed og snæverhed, stigende til partiel blindhed, i opfattelsen af en bestemt idé, der omfattes med stærke følelser og let får noget af tvangstankens præg. K. G-S.

Fantasi, 1) et individs evne el. disposition til at fantasere, d. v. s. at frembringe fantasier, nemlig 2) bevidsthedsfænomener el.

dispositioner til brug ved undervisningen i seksuallære. Disposition e kaldes f. og omfatter både deskriptiv f., barnepleje og barneopdragelse. Det er første gang, der er gjort en bevidst indsats for f. i den danske skole.

Derimod har man i ungdoms- og aftenskoler, på husholdningsskoler, på Danm.s Lærerhøjskole i de senere år undervist i boliglære (s. Boliglære), den disciplin indenfor f., som det er lettest at gå til. I ungdomsskolen for ufaglærte kan pigerne undervises i hjemmets økonomi (Arbejdskundskab for Kvinder, 1942) som omfatter en stor del af den praktiske f.

Mange foreninger har haft studiekredse i f., spec. boliglære og børneopdragelse. Som grundbøger er ofte anvendt: Familiekundskab (red. af Edel Saunte og Chr. Christiansen) 1947. Birgitta v. Hofsten: Hvad Familien bør vide, 1944 og Margit Wohlin: Kan Familien reddes? 1946. E.-M. R.

Familieløn. Arbejdslønnen bliver normalt fastsat efter arbejdsindsatsens størrelse og kvalitet uden hensyn til lønmodtagernes forskellige forsørgerbyrder. I Frankrig og adskillige andre lande blev der dog allerede før 1914 ydet et med børneantallet varierende tillæg til tjenestemandslønningerne. F.systemet fik — også indenfor det private erhvervsliv — en betydelig udbredelse under Den Første Verdenskrig og i tiden umiddelbart derefter, da inflationen i særlig grad ramte de mindrebemidlede børnerige familier, hvis nødvendige behov knapt blev dækket under normale løn- og prisforhold. F.nen blev direkte ydet af arbejdsgiverne enten på frivillig basis el. i henh. t. kollektive overenskomster. For at undgå, at virksomhederne blev stillet ulige i konkurrencen, el. at arbejdere med store forsørgerbyrder skulle have særlige vanskeligheder ved at opnå beskæftigelse, blev der ofte i tilslutning hertil oprettet udligningskasser indenfor de forskellige erhvervsområder, men i alle tilfælde måtte f.nen opfattes som et kontant tilskud til selve lønnen.

F.-systemet blev mødt med nogen modstand fra arbejderne, der betragtede det som et brud på ligelønsprincippet og et forsøg på at undgå en generel lønstigning.

F.-ordningen, der ofte var af midlertidig karakter, faldt væk under de mere normale økonomiske forhold i begyndelsen af 20'erne. Systemet holdt sig dog i Frankrig og Belgien, hvor det oprindelig var udviklet og havde fået den største udbredelse. I disse lande samt på New Zealand og Australien blev der i slutningen af 20'erne og i begyndelsen af 30'erne gennemført lovbundne f.sordninger under statsadministration el. statstilsyn. Som led i 30'ernes befolkningspolitiske bestræbelser blev f.sordningen påny taget op. F.systemet er dog først slået igennem under og efter Den anden Verdenskrig. Der var ved udgangen af 1947 25 lande, heraf alene 17 europæiske stater, med mere generelle lovbundne ordninger mod 8 lande i 1939. I England blev det gennemført i 1946, i Norge 1946 og i Sverige 1947. F.systemet har samtidig skiftet karakter i mange af de nye ordninger. Det kan ikke længere betragtes som et tilskud til lønnen, men som et af det offentlige ydet tilskud til familier med børn, et børnetillæg el. en børnerente, der betales, fordi staten føler en pligt til at sikre rimelige vilkår for børnenes opvækst.

Motiverne for de eksisterende ordninger har været ret forskellige. Det væsentlige hensyn har dog i de fleste tilfælde været at gennemføre en påkrævet forbedring af børnenes og de børnerige familiers standard. Man har ikke alene udfra sociale retfærdighedssynspunkter anset det for nødvendigt at yde støtte til at forbedre børnenes vilkår, men også a. h. t. selve nationens fremtidige velfærd. Det er især disse synspunkter, som Beveridge har fremført, og som ligger til grund for den engelske ordning, foruden det mere praktisk socialpolitiske hensyn, at den almindelige engelske ordning til sikring af den sociale tryghed er udformet på en sådan måde m. h. t. takster m. m., at den forudsætter ydelse af et generelt børnetillæg.

Foruden de socialpolitiske motiver har der også i visse tilfælde været mere kvantitative befolkningspolitiske motiver. Endv. har der gjort sig rent økonomiske motiver gældende, idet man bl. a. i Canada har ment, at ydelse af børnetillæg skulle medvirke til at sikre en stor beskæftigelse ved at opretholde en mere konstant købekraft hos de mindrebemidlede familier gennem den indkomstoverflytning, der kan finde sted ved børnetillæggets financiering.

De forskellige ordninger dækker et m. h. t. beskæftigelse, erhverv og indkomst varierende udsnit af befolkningen. I 7 lande bl. a. England, Norge og Sverige ydes børnetillæg til samtlige familier. Tilskud ydes dog ikke til børn, hvis væsentlige underhold i forvejen påhviler det offentlige. De fleste andre ordninger dækker blot arbejderfamilier, i visse tilfælde medtages funktionærer og tjenestemænd samt selvstændige forsørgere uden fremmed medhjælp (Frankrig). I andre tilfælde falder rene arbejdergrupper som landarbejdere og husmedhjælpere uden for ordningen (bl. a. Italien). Under de rene arbejderordninger kræves ofte en beskæftigelse af et vist omfang som betingelse for ydelse af tilskud. Kun i enkelte lande som Brasilien og Finland kræves en særlig konstatering af trangen som tilskudsbetingelse.

I $^2/_3$ af de eksisterende ordninger (bl. a. i Sverige) ydes tilskuddet allerede fra det første barn. I enkelte tilfælde ydes der endda tilskud ved forsørgerbyrde overfor visse voksne, selvom der ikke findes børn i fami-

slægtning i nedstigende linie under 18 år, stige til 10 år, medens den nævnte unge slægtning under 18 år er straffri.

Ved samleje ml. søskende kan straffen bortfalde for den, der ikke er fyldt 16 år. Strfl. § 211 indeholder en bestemmelse om straf for samleje ml. besvogrede, ml. hvilke ægteskab er forbudt.

Under tredie gruppe hører bestemmelsen i strfl. § 213, hvorefter der er straf for den, der ved vanrøgt el. nedværdigende behandling krænker sin ægtefælle, sit barn el. anden hans forsorg undergivet person under 18 år. Efter samme bestemmelse straffes iflg. forsorgslovens § 176 forældre el. andre opdragere, der behandler børn således, at disses sjælelige el. legemlige sundhed el. udvikling udsættes for alvorlig fare; det samme gælder en husbond el. læremester. Efter § 214 straffes den, der ved urigtig fødselsanmeldelse forvansker beviset for en persons familiestilling. Bestemmelsen omfatter både ægtebørn og børn udenfor ægteskab. Det er dog bestemt, at straf kan bortfalde i det jævnligt forekommende tilfælde, at et af en gift kvinde udenfor ægteskab født barn med ægtefællens samtykke opgives som ægtebarn. I forbindelse med disse bestemmelser kan nævnes reglen i § 5 i lov om børn udenfor ægteskab af 7. maj 1937, hvorefter der skal ske anmeldelse til overpræsidenten i Kbh. el. politimesteren om et udenfor ægteskab født barn. Endelig kan nævnes strfl. § 215, hvorefter der er straf for den, der unddrager el. bidrager til at unddrage en person under 18 år forældres el. andre rette vedk.s myndighed el. forsorg. Forsorgslovens § 180 og 181 indeholder straffebestemmelser for den, der hjælper et af børneværnet anbragt barn til rømning el. fjerner et barn fra dets plejehjem.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Familieforsikring, s. Livsforsikring.

Familiekundskab er ikke et entydigt begreb, men snarere en fællestitel, hvorunder man har samlet en masse forskellige ting af teoretisk og praktisk art, der angår familien.

Den *deskriptive* f. skildrer familiens historiske udvikling og nuværende situation i moralsk, økonomisk og social henseende og de foranstaltninger, der fra samfundets side gøres for at hjælpe familien, f. eks. skoler, forebyggende børneinstitutioner, mødrehjælp o. s. v.

Den *praktiske* f. giver oplysninger om bolig, økonomi, mad, klæder, barnepleje, børneopdragelse og erhvervsvejledning, for derigennem at hjælpe den enkelte familie til at udøve sin funktion som familie så effektivt som muligt.

Den *dynamiske* el. socialpolitiske f. er en videreførelse af den deskriptive, idet den går ud over det bestående og kritiserer, opstiller problemer til debat og fremsætter forslag til forbedring af familiens, spec. moderens og barnets stilling i samfundet.

Den danske skole tager ikke direkte sigte på det liv, som børnene skal leve ude i samfundet, el. på livet i hjemmet. I Amerika har derimod mange skoler gjort familie, hjem og samfund til de centrale punkter, hvorom skolens arbejde grupperes. Mange universiteter afholder kursus i »Education for Family Life«, og et stort folkeoplysende arbejde om disse emner har længe været i gang. S. Forældreopdragelse.

Rektor Alva Myrdal bragte disse ideer til Sverige, hvor de blev knyttet til diskussionen om befolkningskrisen. For at stimulere lysten til at indgå ægteskab mente man det formålstjenligt, at skolen underviste børnene i deskriptiv og praktisk f.

Den svenske befolkningskommission stod på samme linie og krævede øget indsigt i familiespørgsmål, idet den mente, at det stigende antal skilsmisser tydede på manglende psykologisk forståelse, og at den store børnedødelighed viste manglende indsigt i barnepleje og barneopdragelse (læs Betänkande i Sexualfrågan 1936).

De svenske Husmoderforeningers Rigsforbund har 1941 i en bet. Hem och familj i vår medborgarfostran (oversat og bearbejdet til dansk under titlen Familjekundskab, 1945) gjort rede for, hvordan de tænker sig undervisningen i f. lagt an i skolen. Bet. blev indleveret til skolekommissionen af 1940, som imidlertid ikke fandt anledning til at søge dens krav virkeliggjort. Den nye skolekommission af 1946 har derimod taget idéen op.

F. skal ikke indføres i skolen som et nyt fag, men indføjes i forskellige fag tilpasset de forskellige alderstrin.

Børnene skal undervises i hverdagens psykologi el. menneskekundskab, så de kan lære at forstå sig selv og deres medmennesker, da det har betydning i et ægteskab, ml. søskende og for alt samarbejde i livet. Desuden skal de undervises i økonomi, boliglære, ernæringslære, beklædningslære, teknik til husbehov, barnepleje og børneopdragelse. Det betones, at både drenge og piger skal have denne undervisning. Pigerne skal have yderligere uddannelse i madlavning, barnepleje og seksuallære.

Også den danske befolkningskommission går i sin bet. 3 (1938) ind for en mere positiv indstilling til børn og familie og hævder, at man i opdragelsen af børn og unge i højere grad bør tage sigte på den opvoksende generations fremtidige stilling som forældre og medlemmer af et samfund.

Det er kun sket i ringe grad i skolen. Dog er der fra 1. apr. 1945 i den eksamensfri mellemskoles 1. kl. i Kbh. indført 1/2 års sløjd for piger og 1/2 års husgerning for drenge. Forskellige provinsskoler har med held indført husgerning for drenge.

Kbh.s kommune har 1946 udgivet nogle

ning som vej til en langt mere indgående og nøjagtig undersøgelse af individernes evner og anlæg, end man hidtil har kendt. Eksempelvis hævdes det, at den ikke alene kan anvendes til analyse af intellektuelle evner, men også af individernes emotionalitet, temperament og karakter. Og af mere specielle resultater har man ment at kunne fastslå, at der af intellektuelle evner foruden g og diverse s'er tillige findes visse gruppe-faktorer, der karakteriserer bestemte grupper af intelligens-præstationer såsom regnen, sprogudøvelse, hurtighed i omstilling fra et emne til et andet, hurtighed i visuel opfattelse, husken, visualisering, generaliseren el. induceren og deduceren (Guilford), samt løsning af mekaniske opgaver, løsning af fingerfærdighedsopgaver, tegnen og musikudøvelse (R. B. Cattell). Endv. har man f. eks. ment at kunne hævde, at en matematisk præstation afhænger 9 gange så meget af g som af den spec. matematiske s, medens en tegnepræstation kun afhænger 1/4 gange så meget af g som af den særlige tegne-s, hvoraf man har sluttet, at usædvanlig dygtighed i matematik (ligesom forøvrigt også i klassiske sprog) er et sikkert tegn på høj almenbegavelse, medens usædvanlig tegnedygtighed ikke er det. Tillige mener man nu at have fundet, at præstationernes g-mættelsesgrad afhænger i betydelig grad af øvelsen, således at de fleste af dem er mindre mættede med g hos begavede voksne end hos børn el. hos underbegavede individer; populært udtrykt: Det kræver mere intelligens at finde på noget nyt end at anvende noget kendt. Forsåvidt disse og lign. resultater skulle vise sig at holde stik, er det klart, at f. vil kunne være af stor betydning ikke alene for den teoretiske men også for den praktiske, anvendte psykologi. Indtil videre er sagen imidlertid som sagt omdebatteret, og det synes derfor rigtigst at afvente forskningens videre udvikling, før man uforbeholdent accepterer de hidtidige faktoranalytiske resultater.

Litteratur: C. Burt: The Factors of the Mind, 1940. R. B. Cattell: A Guide to Mental Testing, 1936. J. P. Guilford: Psychometric Methods, 1936. C. E. Spearman: The Abilities of Man, 2. ed. 1932. G. H. Thomson: The Factorial Analysis of Human Ability, 1939. Samme: Some Recent Work in Factorial Analysis, and a Retrospect, 1946. L. L. Thurstone: The Vectors of Mind, 1935. Samme: Multiple Factor Analysis, 1947.

J. J-n.

Falkenstjerne, Frederik Ferdinand. (1854—96), højskolemand og præst, cand. theol. 1880. Påvirket af C. Hostrup oprettede han 1881 en højskole i Kbh., som virkede i c. 10 år. 1884—95 redigerede F. sammen med Morten Pontoppidan ugebladet Tidens Strøm. Som folketingsmand for Vejlekredsen 1887—95 tilhørte han det Bergske venstre. Fra 1895 til sin død præst i Hornslet. F. var en evnerig og retlinet mand, som trods svagt helbred og uden ydre succes øvede en betydningsfuld oplysningsgerning. E. J. B.

Falsk forklaring. Da de forklaringer, der afgives i retten, i mange retssager er det eneste bevis, der kan skaffes, er det af stor betydning, at man kan stole på forklaringerne, og straffeloven har derfor i § 158 fastsat strenge straffe for f., nemlig fængsel fra 3 mdr. indtil 4 år. Er det falske udsagn bekræftet med ed el. en forsikring, der træder i eds sted, kan straffen stige til fængsel i 8 år. Det bemærkes herved, at den, der er sigtet i en straffesag, ikke er forpligtet til at udtale sig og ikke kan straffes for at afgive urigtig forklaring, og hvis den pågældende iøvrigt kunne have nægtet at afgive forklaring, kan straffen nedsættes, evt. bortfalde. M. h. t. den sidstnævnte bestemmelse kan henvises til retsplejelovens § 170, hvorefter vidnesbyrd i borgerlige sager kan nægtes, når besvarelsen kan udsætte vidnet selv, dets ægtefælle, forældre el. børn for væsentlig skade, medens det i straffesager kun gælder skader for vidnet selv; dog bør man så vidt muligt ikke afhøre den med sigtede samlevende ægtefælle. S. også Afhøring af børn.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947.

Aa. H.

Falsk strubehoste (pseudocroup) giver sig til kende ved en hæs gøende hoste, ofte med besværet »hivende« vejrtrækning, der kan stige til kvælningsanfald. Det er en godartet lidelse, der hyppigst opstår i tilslutning til forkølelse. Da den kan forveksles med den ægte strubehoste (s. Difteri), bør læge dog altid tilkaldes. Hosten kan lindres ved hostemedicin, evt. dampindånding. K. B-S.

Familieansvarsforsikring, s. Ansvarsforsikring.

Familieforbrydelser. Forbrydelser i familieforhold, der omhandles i straffeloven af 1930 kap. 23, falder i 3 grupper, nemlig tilsidesættelse af ægteskabsreglerne, blodskam o. lign. samt anden krænkelse af familiepligter.

Under den første gruppe hører bigami, der omtales i strfl. § 208. Herefter straffes såvel den gifte som den ugifte, der indgår ægteskab, medens den gifte persons ægteskab endnu består. Forbrydelsen består i overtrædelse af den almindelige lovgivnings betingelser for at indgå ægteskab, og der foreligger derfor bigami, uanset om der foreligger samleje. Straffen, der sædvanligvis er fængsel, der kan stige indtil 6 år, kan nedsættes til hæfte og for den ugifte helt bortfalde, hvis det nye ægteskab ikke kan omstødes, hvilket iflg. ægteskabslovens § 42 er tilfældet, hvis det tidligere ægteskab er opløst, inden sag til opløsning af det nye ægteskab er anlagt.

Under den anden gruppe hører blodskam, hvilket iflg. strfl. § 210 vil sige samleje med slægtning i op- og nedstigende linie el. mellem broder og søster. Straffen er ret streng og kan for den, der har samleje med en

flg. relation: $(r_{ab} \times r_{cd}) = (r_{ad} \times r_{bc})$, hvor r_{ab} betegner korrelationskoefficienten mellem observationsrækken a og observationsrækken b, r_{cd} korrelationskoefficienten ml. c og d etc. Denne relation kaldte han *den* tetradiske ligning og differensen: $(r_{ab} \times r_{cd}) \div (r_{ad} \times r_{bc})$ *den tetradiske differens,* som altså (bortset fra »tilfældige« afvigelser) er = 0, når ligningen er rigtig.

Spearman belyste dette ved flg. (konstruerede og simplicerede) eksempel: hvis man ved forskellige test-rækker har målt et el. flere individers evne til 1) at angive ord med indbyrdes modsatte betydninger, 2) at udfylde ufuldstændige sætninger, 3) at huske indlært stof, 4) at skelne mellem påvirkninger og 5) at udstryge bestemte bogstaver (f. eks. b og g) i en bogstavrække el. tekst, og hvis man har beregnet korrelationskoefficienterne ml. enhver af disse tests og de 4 andre og fundet det i flg. skema (matrix) angivne resultat:

	1	2	3	4	5
1	—	0.80	0.60	0.30	0.30
2	0.80	—	0.48	0.24	0.24
3	0.60	0.48	—	0.18	0.18
4	0.30	0.24	0.18	—	0.19
5	0.30	0.24	0.18	0.09	—

så vil disse koefficienter alle tilfredsstille den tetradiske ligning, idet f. eks. $(r_{12} \times r_{35}) \div (r_{15} \times r_{23})$ bliver $(0.80 \times 0.18) \div (0.30 \times 0.48) = 0$. Disse ligninger kan også siges at være underdeterminanter (af 2. orden) i den ved hele skemaet angivne matrix.

Udfra den forudsætning, at når to præstationer indbyrdes korrelerer i en vis udstrækning, så kan de i denne udstrækning betragtes som afhængige af en fælles (sammensat el. usammensat) faktor, hævdede Spearman, at hvis forskellige præstationer er resultatet af samvirken af to faktorer: en *generel* (g), som medvirker ved dem alle og en *speciel* (s), som er karakteristisk for hver enkelt præstationsart (den s. k. »to-faktor-teori«), så må resultaterne nødvendigvis (bortset fra »tilfældige« afvigelser) tilfredsstille den tetradiske ligning. Og desuden mente han også at have bevist, at det omvendte gælder, d. v. s. at hvis 4 rækker af observationsværdier tilfredsstiller den tetradiske ligning (bortset fra »tilfældige« afvigelser), så må de nødvendigvis bero på samvirken af en generel faktor og 4 specielle faktorer. Dette sidste er der imidlertid ikke enighed om, men under forudsætning af, at Spearman har ret, kan man udtrykke opspaltningen i to faktorer v. hj. a. ligningen: $m_{ax} = r_{ag} \cdot g_x + r_{as} \times s_{ax}$, hvor m_{ax} er den hos et vilkårligt individ x opnåede observationsværdi for præstationen a; g_x er individets mængde el. »mættelse« el. »ladning« af den for alle dets præstationer af den pågældende art fælles faktor, som Spearman kalder g; og s_{ax} er individets mængde (»mættelse« el. »ladning«) af den for præstationen a specielle faktor, og r_{ag} og r_{as} er korrelationskoefficienten henh. ml. a og g og ml. a og s.

Under forudsætning af disse betragtningers rigtighed har man nu ræsonneret videre således: Hvis der i matrix-tabellen over korrelationskoefficienter findes en el. flere værdier som er så store, at de på statistisk signifikant (d. v. s. ikke tilfældig) måde får den tetradiske differens til at afvige fra 0, så må det skyldes, at de pågældende præstationer beror på en særlig fælles faktor, en s. k. *gruppe-faktor,* forskellig fra såvel den generelle faktor, som fra de specielle faktorer. Hvis man f. eks. i ovenstående tabel havde fundet $r_{23} = 0{,}70$, og hvis den derved forårsagede forskel ml. den tetradiske differens og 0 havde været signifikant, så ville det have været et udtryk for, at udfyldning af sætninger og husken af indlært stof involverer en særlig gruppe-faktor, forskellig fra såvel den for alle præstationsarterne fælles almene g-faktor (som ofte opfattes som en s. k. »almen intelligens«) som fra de specielle evner til at udfylde sætninger og til at huske indlært stof.

Den her skitserede tetradiske metode er senere af amerikanerne Kelley og Thurstone blevet udvidet og har nået sin hidtil generelleste form i den s. k. *multiple faktor-analyse,* d. v. s. en matematisk metode til ved direkte analyse af en hvilkensomhelst test-korrelations-matrix at finde dens tilgrundliggende faktorer, også hvis deres antal overstiger 2. Da fremgangsmåden (som kan være enten algebraisk el. geometrisk) er for indviklet til at kunne skildres her, skal det blot anføres, at den f. eks. kan resultere i et »faktormønster« af flg. form: 0.71g+0.40v + 0.34n + 0.47s, hvor g er den generelle faktor, v en verbal faktor, n en talfaktor og s den specielle faktor for den pågældende test, medens decimalbrøkerne angiver den testede præstations »mættelse« med hver af de 4 faktorer. Faktormønstret angiver således, dels hvor mange forskellige faktorer, der (mindst) indgår i den pågældende præstation, dels hvor stor en rolle de hver for sig relativt spiller for præstationen, således som denne har fundet udtryk i de målte testresultater.

Iøvrigt har der i forskellige henseender været rettet kritik mod f., som stadig er omdebatteret, dels fordi der i selve beregningsmetoderne indgår nogle vilkårlige momenter, dels fordi der ikke er enighed om den psykologiske fortolkning af dens resultater. Medens nogle antager, at faktorerne er udtryk for psykologiske el. psyko-fysiologiske realiteter el. årsager til præstationerne, anser andre dem for blotte matematiske fiktioner, der højst kan anvendes som beskrivelser af visse statistiske sammenhæng ml. testresultaterne. Blandt metodens tilhængere hersker der imidlertid stor optimisme m. h. t. dens rækkevidde og betyd-

derfor, kan dispensere fra denne bestemmelse.

Efter den teoretiske prøve følger en praktisk prøve, i reglen som afslutning på et praktisk-pædagogisk kursus, der afholdes af bestyrelsen. Disse kursus' omfang og varighed fastsættes i hvert enkelt tilfælde af bestyrelsen og kan for kandidater, der er knyttede til skoler, hvor de underviser i deres fag, helt falde bort, således at de alene aflægger prøve i undervisningsfærdighed i det el. de pågældende fag.

I forbindelse med det praktisk-pædagogiske kursus må kandidaten underkaste sig en prøve i pædagogik og skolehygiejne. Denne prøve er skriftlig og er obligatorisk for kandidaterne; dog kan dispensation gives efter ansøgning, hvis kandidaten tidligere har modtaget undervisning i disse fag i tilsvarende omfang. Kandidater med den afsluttende lærerprøve for lærere i folkeskolen er på forhånd fritagne.

Der afholdes teoretisk prøve to gange årligt, i marts-apr. og i sept.-okt. Til denne må indmeldelse ske til bestyrelsens formand senest henh. 15. febr. og 15. juni.

Medens f. som før nævnt oprindelig kun havde det begrænsede formål at skaffe dygtige, velkvalificerede lærerinder til de højere pigeskoler, er forholdet et andet nu, efter at mænd har fået adgang til at indstille sig til denne eksamen på lige fod med kvinder. For mennesker, der ikke har nogen eksamen, der giver adgang til lærerstillingen enten ved statens el. kommunernes skoler, men føler lyst til at blive lærere, vil en godt bestået f. skabe gode muligheder for at opnå ansættelse ved private realskoler, højskoler el. andre undervisningsanstalter, medens den pågældende faglærer el. -lærerinde ikke bør regne med nogen mulighed for ansættelse ved de offentlige skoler.

Men også for dem, der har bestået den afsluttende lærerprøve for lærere i folkeskolen og derigennem kan forvente at opnå el. måske har opnået kommunal ansættelse, vil f. være af betydelig værdi. Fordringerne til eksamen i de forskellige fag er store, og eksamen er vanskelig; men den yder på den anden side garanti for, at den pågældende »kan« noget, at han (hun) er i besiddelse af sådanne kundskaber, at han helt må siges at magte faget. Ikke mindst er dette tilfældet i de fremmede sprog, hvor det hidtil har været meget vanskeligt at fremskaffe det fornødne antal kvalificerede lærere til mellem- og realskolernes undervisning. O. B-e.

Fagskoler. I en del forskellige fag er der oprettet f. således, at lærlingen i sin læretid dels besøger Teknisk skole (s. d.) dels f. I Kbh. findes f. for skomagere, urmagere, frisører, skræddere, blikkenslagere, tekstilbranchen, skorstensfejere, fotografer, tilskærere, bagere, buntmagere, slagtere, metalfagene, optik, boghåndværk o. fl.

I f. får lærlingen sin praktiske uddannelse suppleret enten med aften- el. dagskoleundervisning. F. er dog ikke obligatorisk for alle fags vedk.

Mesteren el. organisationen betaler undervisningen af lærlingen. I nogle tilfælde må lærlingen dog selv holde sig med værktøj.

Videregående undervisning for svende foregår i de større tekniske skolers fagskoleklasser for de forskellige fag.

S. iøvrigt: Håndværkerskolen, Bygmesterskolen, Husbygningsteknikum, Maskinteknikum, Elektroteknikum. J. Th.

Faktoranalyse er en i den moderne, navnlig angelsaksiske, psykologi udformet metode til ved en kompliceret statistisk bearbejdelse af resultaterne af psykologiske præstationstests at udfinde, hvor mange forskellige evner el. »faktorer«, der har spillet en rolle ved de pågældende præstationer, og i hvilken grad de hver for sig har gjort sig gældende. Den til grund liggende tanke er den i Stuart Mills s. k. »variationsmetode« udtrykte, nemlig at hvis to fænomenrækker varierer på indbyrdes lovmæssig måde, så er den ene enten årsag til den anden, el. også er de begge virkninger af en fælles årsag. I simpleste tilfælde, hvor lovmæssigheden er undtagelsesløs og fuldstændig, er forholdet let gennemskueligt. Men i de mere komplicerede tilfælde, hvor sammenhængen mellem fænomenerne er ufuldstændig, og hvor der tilmed ofte er tale om mere end to fænomenrækker, bliver sagen langt mere indviklet, og her er det f. sætter ind.

Af fundamental betydning er her det fra statistikken kendte begreb *korrelationskoefficient,* $r_{(ab)}$ hvorved forstås et efter en bestemt matematisk formel beregnet mål for sammenhængsgraden ml. to sammenlignelige fænomenrækker el. varierende mærker ved fænomenrækker, a og b. I sådanne tilfælde er der tre muligheder: 1) når a tiltager, tiltager b også, og når a aftager, aftager b også, 2) når a tiltager, aftager b, og når a aftager, tiltager b, 3) der er ingen sammenhæng ml. variationerne af a og variationerne af b. I første tilfælde siges der at være *positiv korrelation* mellem a og b, i andet *negativ korrelation,* og i tredje tilfælde siges a og b at være *ukorrelerede.* Hvis korrelationen er positiv og fuldstændig, bliver $r_{ab} = +1$; hvis korrelationen er negativ og fuldstændig, bliver $r_{ab} = \div 1$, og hvis der ingen korrelation er, bliver $r_{ab} = 0$, medens den er en ægte (positiv el. negativ) brøk, hvis korrelationen er ufuldstændig (henh. positiv el. negativ). Det er disse sidste tilfælde, som spiller en rolle for f.

F. er grundlagt 1904 af den engelske psykolog C. Spearman, som ved undersøgelse af en stor mængde forskellige prøver af intellektuelle præstationer opdagede, at der mellem korrelationskoefficienterne mellem hvilkesomhelst 4 af dem, a, b, c, d, består

til barnet; politimesteren el. overpræsidiet indkalder den mand, moderen opgiver, til møde for at give ham lejlighed til at anerkende faderskabet frivilligt; ønsker han ikke dette, sendes sagen til retten, der efter afhøring af moderen, den el. de mulige fædre, vidner, forelæggelse af avlingstidsattest og evt. blodtypebestemmelse afgør, om en af de indstævnte skal anses som fader; findes det ikke godtgjort, at nogen er fader, anses den som bidragspligtig, der har haft samleje med moderen i avlingstiden uden at der foreligger omstændigheder (f. eks. blodtypen), der udelukker, at barnet kan være frugten heraf. Hvis flere anses som bidragspligtige, pålægges bidragspligten enhver af dem fuldtud (s. Avlingstid og Bidrag til børn).

Genoptagelse af f. kan ske efter de nærmere regler i retsplejelovens § 456 n, navnlig når der senere godtgøres at være fremkommet oplysninger, der kan antages at ville have givet sagen et andet udfald. Henvendelse rettes til den domstol, der har pådømt sagen første gang. T-J.

Faginspektør er betegnelsen for statens tilsynsførende med undervisningen i et bestemt fag ved de offentlige og ved de private anerkendte skoler og seminarier. Betegnelsen anvendes også for de tilsvarende tilsynsførende under de store kommunale skolevæsener, således i Kbh.

Statens f. er flg.: Gymnastikinspektøren, håndgerningsinspektøren, sanginspektøren, sløjdinspektøren, skolekøkkeninspektøren og tegneinspektøren.

Statens f. udøver personlig el. ved medhjælpere tilsynet med undervisningen og virker for dygtiggørelse af lærerne tillige ved afholdelse af korte kursus. De afgiver erklæringer i sager, der forelægges dem af undervisningsministeriet, statskonsulenten for folkeskolerne og seminarierne el. undervisningsinspektørerne og kan også selv overfor disse fremsætte forslag. De fungerer således i stort omfang som sagkyndige medhjælpere for statskonsulenten for folkeskolerne og seminarierne og for undervisningsinspektørerne for gymnasieskolerne og for mellem- og realskolerne. Undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne har dog særlige faglige medhjælpere i gymnastik og sang. Betegnelsen f. bruges også undertiden om undervisningsinspektørernes faglige sagkyndige i de øvrige fag, for hvem den officielle betegnelse er faglige medhjælpere. H. C.

»Faglig Læsning«, tidsskrift for skole og hjem. F. L. udk. siden 1928 med 10 hefter årlig omhandlende emner med tilknytning til skolens undervisning. Til hvert hefte findes et sæt opgaver, ligesom der til tidsskriftet er udarbejdet et emnekartotek. J. N.

faglig uddannelse, Bidrag til, s. Bidrag til børn.

»Faglig Ungdom«, stiftet 1931, sammenslutninger af lærlinge- og ungarbejderforeninger, der arbejder for at vække den arbejdende ungdoms interesse for samfundsspørgsmål. Medlemsblad: Faglig Ungdom. P. D.

Faglærereksamen el., som dens oprindelige navn var, »Pigeskolens Faglærereksamen« blev skabt på initiativ af repræsentanter for de tre foreninger: Bestyrerforeningen for Pigeskoler i Kbh. og Frederiksberg, Den danske Pigeskole og Pædagogisk Selskab i Kbh.

Formålet var at søge organiseret en lærerindeuddannelse særligt beregnet for de højere pigeskoler, som på det tidspunkt — omkr. århundredskiftet — havde store vanskeligheder ved at skaffe sig fornødne kvalificerede lærerinder. Eksamen blev godkendt af kirke- og undervisningsministeriet ved skrivelse af 2. maj 1905, og dens første bestyrelse kom til at bestå af mag. art. frk. Ida Falbe Hansen, skolebestyrerinde frk. Karen Kjær og viceskoledirektør, dr. phil. Niels Bang.

Siden 1922 har eksamen også kunnet tages af mænd, og i de senere år har antallet af mænd, der har indstillet sig til eksamen, været væsentlig større end af kvinder.

Som det fremgår af de almindelige bestemmelser ang. eksamen, er dens opgave at give dem, der består den, et bevis for, at de i de valgte fag har modtaget en specialuddannelse, der gør dem særligt skikkede til at overtage skoleundervisning, der sigter på mellemskoleeksamen, real-, pigeskole- og præliminæreksamen, el. som den uden eksamensformål gives i højere pigeskoler; i fagrækken findes desuden en række færdighedsfag og faget småbørnsundervisning, der tager sigte på at dygtiggøre til undervisning i disse fag overalt, hvor de bruges i skolerne.

Eksamen, der er anerkendt og kontrolleret af staten og ordnes af en af undervisningsministeriet nedsat bestyrelse, falder i to dele: Den teoretiske prøve og den praktiske prøve. Hver kandidat skal opgive to fag til eksamen; dog kan den, der har bestået den afsluttende lærerprøve for lærere i folkeskolen, nøjes med eet fag ved den teoretiske prøve, valgt inden for de egentlige læsefag.

Kandidaterne kan for de fleste fags vedk. søge uddannelse, hvor de vil, ligesom de kan indstille sig uden dimissor. Der kræves blot, at de forud for indstillingen til eksamen skal have bestået enten studentereksamen, real-, præliminær- el. pigeskoleeksamen el. på anden måde have erhvervet sig en tilsvarende almendannelse, og ingen kan uden særlig tilladelse afslutte f. før det fyldte 21. år.

Eksamen i de to fag kan tages enten samtidig el. med indtil eet års mellemrum, idet bestyrelsen dog, hvor særlige forhold taler

et direktorat. Det stedlige tilsyn varetages enten af en fabrikinspektør, der til hjælp har ingeniører og kedelbesigtigelsesmænd, el. af kommunale maskinsynsmænd; disse sidste fører tilsyn med samtlige landbrugsbedrifter, kornmøller og foderstofforretninger (med visse enkelte undtagelser) og med sådanne bedrifter udenfor landbruget, hvis anlæg af den pågældende fabrikinspektør skønnes at frembyde ringe fare. Politiet fører tilsynet med overholdelsen af bestemmelserne i børneloven af 18. apr. 1925, for så vidt angår de af denne lov omfattede virksomheder, der ikke står under tilsyn af arbejds- og fabriktilsynet. Endv. deltager embedslægerne i tilsynet med overholdelsen af de sundhedsmæssige foranstaltninger efter fabrikloven, og sundhedskommissionerne el. embedslægerne fører tilsyn med overholdelsen af visse sanitære bestemmelser vedr. bagerier. Endelig er der fra 1931 blevet knyttet særlige, honorarlønnede fabriklæger til fabriktilsynet, der derved er blevet i stand til at optage en systematisk kamp imod arbejdslivets sundheds- og sygdomsrisiko. (S. også Arbejdstiden for unge, Bud og Forbud mod unge personers anvendelse ved farligt maskineri). E. Dr.

Fabriksarbejderske. Den unge pige, der vil søge sit fremtidige arbejde indenfor håndværk el. industri, vil i hovedsagen være henvist til at udføre ufaglært arbejde. Faglig uddannelse af unge kvinder i henh. til lærlingekontrakt er forholdsvis sjælden indenfor håndværksfagene og foregår stort set kun i skotøjsfaget som nådlere, i beklædningsindustrien som syersker, i tobaksfagene som cigarillosmagere og -sorterere samt i barber- og frisørfagene som damefrisør.

Straks efter endt skolegang kan den unge pige søge sig arbejde på en industriel virksomhed og kan som oftest indmelde sig i fagets organisation og opnår derved overenskomstmæssige lønninger og arbejdsvilkår. Fabriksarbejdersken skal passe på, at hun ikke specialiserer sig indenfor et for snævert arbejdsområde, da hun derved formindsker sine chancer for at få arbejde, når ledighedsperioder opstår indenfor bestemte brancher; desuden er det i almindelighed ikke forbundet med større vanskeligheder at oplæres i nye arter af fabriksarbejde. F. må endv. være klar over, at vanskeligheden med at få arbejde stiger stærkt med alderen.

F. beskæftiges i næsten alle industrier; der skal eksempelvis nævnes: Tekstil-, skotøjs-, jern-, chokolade-, tændstik-, konserves-, børste- og papirindustrien.

Gennemsnitstimelønnen for faglærte og ufaglærte kvinder i industrien var i 1950 i Kbh. og provinsen henh. 2,30 og 2,07 kr.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Fabrikssundhedsplejerske, s. Sundhedsplejerske.

Fabuleren, s. Fantasi.

Faddere. Forinden dåb af et barn skal det oplyses for præsten el. kordegnen, hvem der skal være barnets f., d. v. s. personer, som overværer og kan bevidne dåben og endv., dersom barnets forældre dør, inden det bliver voksent, kan tage sig af dets kristelige opdragelse. I praksis er det nu alene funktionen som dåbsvidne, der betyder noget, idet forpligtelsen til at sørge for barnets kristelige opdragelse i tilfælde af barnets død overføres til den, der får forældremyndigheden tillagt.

Der skal være mindst 3 og kan højst være 5 f. Er der mere end 3 f., er det tilstrækkeligt, at 3 af disse overværer dåben. Barnets forældre kan være f.

Som betingelse for at kunne være f. kræves, at de pågældende er uberygtede og bekender sig til den kristne tro (de behøver altså ikke at være medlemmer af folkekirken). Aug. R.

Fader. Udtrykket anvendes nu — efter børneloven af 1937 — ikke blot om faderen til et ægtebarn, men også om den, der selv har anerkendt el. ved dom er pålagt faderskab til et barn født uden for ægteskab. Dette skyldes, at forholdet mellem faderen og barnet født uden for ægteskabet nu i princippet er det samme som mellem faderen og ægtebarnet; barnet har arveret efter ham og kan uden hans samtykke få hans familienavn. T-J.

Faderskab til ægtebarn afgøres efter den s. k. »pater est« regel (s. d.). Anerkendelse af f. til et barn født uden for ægteskab sker ved den pågældende mands personlige møde, i Kbh. hos overpræsidenten, udenfor Kbh. på politikontoret (udenfor Danmark på et dansk konsulat). Han gøres bekendt med retsvirkningerne af faderskab efter dansk ret. Såfremt han derefter ønsker at anerkende faderskabet, gøres der til protokollen en tilførsel derom, og meddelelsen derom sendes til den kirkebog (i de sønderjyske landsdele det personregister), hvori barnets fødsel er noteret, for at faderens navn kan optages i forældrerubrikken; i fødsels- el. dåbsattester for barnet skal faderens navn derefter nævnes i forældrerubrikken før moderens. — Anerkendes faderskabet ikke frivilligt, sendes sagen til dommeren til afgørelse. Se Faderskabssag. T-J.

Faderskabssag er den retssag, hvorunder det afgøres, om nogen kan anses som fader til et barn. F. om barn født uden for ægteskab kan rejses af moderen, når 6. svangerskabsmåned er forløbet, ved henvendelse til politimesteren, i Kbh. overpræsidenten. Når barnet er født, rejses sagen automatisk, idet jordemoderen, lægen og moderen selv har pligt til at anmelde fødslen. Moderen har pligt til at opgive, hvem der kan være fader

under 10 år til arbejde, fastsatte for børn ml. 10 og 14 år en maksimumsarbejdstid på 6½ time, heri indbefattet en pause på mindst ½ time, og for unge ml. 14 og 18 år en maksimumsarbejdstid af 12 timer indbefattet pauser af sammenlagt mindst 2 timer, forbød beskæftigelse ved natarbejde samt på folkekirkens søn- og helligdage. Endv. skulle arbejdsgiveren ved antagelsen af et barn el. ungt menneske forvisse sig om påg. alder gennem en fødselsattest, ligesom han på egen bekostning skulle lade påg. lægeundersøge. Endv. indeholdt loven til beskyttelse af de unge arbejderes sundhed, liv og lemmer en række regler om arbejdsstedernes indretning og maskineriets afskærmning. Endelig kunne myndighederne ifølge loven forbyde unge menneskers anvendelse til særlig sundhedsfarligt el. anstrengende arbejde.

De i loven indeholdte bestemmelser til forebyggelse af ulykker ved maskineri omfattede imidlertid kun virksomheder med fabriksmæssig karakter; i alle øvrige bedrifter, herunder landbrugsbedrifter, kunne myndighederne derimod ikke påbyde sikkerhedsforanstaltninger ved maskineri.

Denne mangel blev afhjulpet ved *lov af 12 apr. 1889 om foranstaltninger til forebyggelse af ulykkestilfælde ved brugen af maskiner m. m.* I loven, der omfattede alt maskineri, der dreves ved mekanisk el. dyrisk kraft, sattes der visse grænser for børns og unge menneskers anvendelse til arbejde ved maskiner.

Loven af 1873 afløstes af *lov af 11. apr. 1901 om arbejde i fabrikker og dermed ligestillede virksomheder samt det offentliges tilsyn dermed.* Denne lov, der var den første egentlige fabriklov i Danmark, frembyder på mange punkter netop med henblik på de unges beskæftigelse væsentlige forbedringer. Yderligere forbedringer af børns og unge menneskers arbejdsforhold opnåedes ved *den nugældende fabriklov af 29. apr. 1913* samt ved de ændringer i denne, der indførtes ved *lov af 10. juli 1922 angående børns og unge menneskers arbejde i håndværks-, industri- og transportvirksomheder.*

Særlig bør fremhæves spørgsmålet om unge personers beskæftigelse i bagerier, hvor der fra gammel tid har fundet natarbejde sted. Loven af 1901 tillod beskæftigelse af unge mennesker ml. kl. 8 aften og kl. 6 morgen kun efter særligt andragende, når dette arbejde skønnedes fornødent for deres faglige uddannelse. Da der imidlertid stadig indkom et stort antal ansøgninger om at måtte beskæftige lærlinge ved natarbejde, lod indenrigsmin. udarbejde et forslag til lov om brød- og kagebagerier. Forslaget resulterede i *lov om arbejde i brød- og kagebagerier samt konditorier af 6. april 1906,* der gav visse lempelser i så henseende. Loven afløstes af *lov af 8. juni 1912 om arbejde i bagerivirksomheder og konditorier,* der dog ikke indeholdt væsentlige ændringer i de gældende

regler. Denne lov ændredes ved *lov af 9. juni 1920,* der helt forbød natarbejde, d. v. s. arbejde i tiden ml. kl. 8 aften og kl. 4 morgen, i brødfabrikker, brød- og kagebagerier samt konditorier, dog med undtagelse af brødfabrikker, der arbejdede kontinuerligt i 3-holds drift.

De nugældende bestemmelser om arbejderbeskyttelse for børn og unge mennesker indeholdes dels i *lov nr. 145 af 18. apr. 1925 ang. børns og unge menneskers arbejde,* og dels i § 16 og § 23 i fabrikloven af 29. apr. 1913 og de i henh. t. disse paragrafer udstedte bek.

Iflg. førstnævnte lov må der til arbejde i erhvervsvirksomheder, bortset fra land- og skovbrug (herunder gartneri), søfart og fiskeri, normalt kun benyttes børn, der er fyldt 14 år, og som er lovligt udskrevet af skolen. Loven indeholder dernæst forbud imod at anvende unge mennesker til natarbejde, bestemmelser om arbejdstidens længde og tilrettelægning, hvoraf bl. a. fremgår, at arbejdstiden ikke må overstige fagets normale arbejdstid og ikke gå ud over 10 timer daglig. Desuden indeholder loven bestemmelser om, at unge mennesker under 18 år skal have et samlet ugentligt fridøgn, og at de, når de antages til arbejde i virksomheder, der er underkastet tilsyn efter hele fabrikloven, el. i de af bageriloven af 1920 omfattede virksomheder, skal lægeundersøges senest 4 uger efter deres antagelse.

Fabrikloven af 1913 bestemmer i § 16, at unge mennesker under 16 år ikke må benyttes til selvstændigt at passe maskiner, som iflg. derom given bestemmelse må anses for at være farlige, el. til at udføre arbejder ved maskiner, hvorved der kræves særlig forsigtighed. I medfør af denne bestemmelse har socialministeriet i bek. nr. 2 af 6. jan. 1939 fastsat nærmere regler for unge menneskers pasning af farlige maskiner.

Endv. er det i bek. nr. 309 af 16. nov. 1935 forbudt unge mennesker under 16 år at betræde og betjene godselevatorer, og i bek. nr. 401 af 27. juli 1945 er det forbudt personer under 20 år at betjene kraner, der er bestemt til fast kranfører.

Endelig fremgår det af *lov nr. 544 af 4. okt. 1919,* at personer under 19 år ikke må passe dampkedler el. dampkedelanlæg.

Fabriklovens § 23 bestemmer, at det kan forbydes mænd under 18 år og kvindelige arbejdere at deltage i arbejde, der falder ind under loven, og som findes at være særlig anstrengende el. skadeligt for sundheden. I medfør af denne bestemmelse er der i en del af de for forskellige fag udstedte regulativer fastsat indskrænkninger i unge menneskers anvendelse til visse arbejder.

Tilsynet med den nugældende arbejderbeskyttelseslovgivning føres i første række af arbejds- og fabriktilsynet, der ledes af

lige grunde mødt store betænkeligheder selv hos dem, der har ment, at den faktiske udvikling viser en tendens til arvemassens forringelse, f. eks. en relativt stærkere forplantning af de ringere end af de bedre begavede. Tanken om at lade en rationel forplantningskontrol supplere opdragelsen med det formål at fostre en bedre menneskeslægt forekommer allerede hos Platon, men hører fortsat hjemme i utopierne. K. G-S.

Eurytmi, et tiltalende, harmonisk forhold mellem dele af et kunstværk, rytmisk harmoni; nu fortrinsvis kombinationen af legemlig rytmisk og musikalsk opdragelse, især i den udformning, den har fået hos antroposofiens grundlægger Rud. Steiner. Gennem danselignende bevægelser skal eleverne lære direkte at erfare rytme og harmoni, og bevægelserne skal være lige langt fra abstrakt tørhed og fantastisk forskruethed. Som *Eurytmik* betegnes ofte, navnlig i engelsktalende lande, den af Jaques-Dalcroze indførte forening af rytmiske øvelser og musikalsk opdragelse. K. G-S

Eventyr, s. Børnebøger.

Evidens, klarhed, tydelighed, vished; *evident,* indlysende, selvindlysende. E. er af flere filosoffer (Descartes, tildels Spinoza, Fr. Brentano) blevet anset for det egentlige kriterium på en erkendelses sandhed, evt. også en vurderings rigtighed el. gyldighed.

K. G-S.

Evne, en egenskab el. kraft, som lægges bag en el. anden virksomhed og antages at være grunden til denne. Anvendelsen af begrebet e. i psykologien som i videnskaben overhovedet har været meget omstridt. I mange forbindelser er ordet uundgåeligt, men det har også i mange tilfælde været benyttet til at foregøgle en forklaring, hvor der overhovedet intet er forklaret; kendt er et eksempel fra en af Molières komedier, hvor en læge forklarer folks søvnighed efter indtagelsen af opium ved, at opium har en søvndyssende evne el. kraft, en *vis dormitiva.* I det hele taget synes ordets legitime anvendelse betinget af, at det kun anvendes beskrivende og ikke forklarende og altså kun betegner, at en given genstand, et individ f. eks. forholder sig på en bestemt måde. Dog tænkes ved e. på noget konstant tilstedeværende, f. eks. er et individs skelneevne en konstant tilstedeværende betingelse for, at det kan skelne, også når det ikke skelner. Som et af fejlopfattelser mindre belastet udtryk anvendes ofte disposition. Andre sprog har for samme sagforhold dels dårligt anskrevne udtryk (eng. faculty, ty. Vermögen), dels almindeligt accepterede (eng. ability, power, ty. Fähigkeit). Nogen konfusion stammer sikkert fra, at man anvender et substantiv, hvor betydningen egentlig tilkommer et verbum, at kunne, at være i stand til. — Som *e.-psykologi* betegnes en ældre form for psykologi, hvorefter de forskellige sjælelige processer føres tilbage til et vist antal sjæleevner, der tænkes at eksistere som selvstændige realiteter; denne opfattelse var fremherskende til ind i det 19. årh. K. G-S.

Evnesvage, nyere betegn. for åndssvage (s. d.).

F

Fabeltest, en af den schweiziske psykolog Louisa Duss opfundet prøve til konstatering af forekomsten el. ikke-forekomsten af bestemte komplekser, hovedsagelig hos børn. Den består af en række små historier, der hver indeholder en uopklaret enkelthed, og prøven består i, at børnene opfordres til at give forslag til supplering el. komplettering af historien, og de fremkomne svar skal da kunne give oplysning om eventuelle ubevidste komplekser. Denne f. må ikke forveksles med den i de almindelige intelligensprøver forekommende opgave: at udrage den almindelige lære af en el. anden kendt fabel.

Litteratur: Louisa Duss: La méthode des fables en psychanalyse, Archives de psychologie, b. 28, 1940.

K. G-S.

Fabriklovgivningens beskyttelsesregler for unge menneskers arbejde i erhvervsvirksomheder. Med industriens hastige udvikling i sidste halvdel af forrige årh. fulgte en stigende anvendelse af børns og unge menneskers arbejdskraft, og samtidig meldte ønsket sig om, at staten skulle gribe regulerende ind i disse personers arbejdsforhold.

De første regler for unge menneskers arbejde fandtes i en *forordning af 21. marts 1860,* der forbød håndværksmestre i Kbh. at benytte lærlinge til arbejde, der oversteg deres kræfter, men beskyttelsesregler af større betydning indførtes dog først ved *lov af 23. maj 1873 om børns og unge menneskers arbejde i fabrikker og fabriksmæssig drevne værksteder og det offentliges tilsyn med disse.* Loven forbød anvendelse af børn

Esbjerg arbejderhøjskole, s. Højskole.

Esche, Thora (1850—1920), dansk filantrop og leder af opdragelseshjem; følte allerede som ganske ung et kald til at arbejde for oprejsning af unge kvinder, der havde vist sig seksuelt udskejende, herunder prostituerede. Hun kom i forbindelse med pastor Rudolph Frimodt, og efter ophold i udlandet oprettede hun med økonomisk bistand fra kredse af Indre Mission i 1877 Magdalenehjemmet, der havde til huse i en ejendom på Jagtvejen, indtil det i 1896 flyttedes til nyopførte bygninger ved Lyngby (Skovtofte-hjemmet). T. E. viste sig ved indretningen af dette hjem i besiddelse af stor praktisk dygtighed og fik f. eks. gennemført, at hver elev fik eget værelse. Hun var en stærk, kristelig personlighed, der i høj grad prægede det arbejde, hun ledede og kom til at virke som banebryder for andet oprejsende og missionerende arbejde blandt unge piger, der var kommet på afveje. I hendes erindringer, udg. 1920, får man et levende indtryk af hendes personlighed.

Litteratur: Magdalenehjemmet 1877—1927. O. Skj.

Espergærde ungdomshjem er opr. af Kbh.s kommune 1943 i en til formålet indkøbt stor villa. Plads til 30 elever i alderen 15—18 år. Der gives almindelig huslig uddannelse tilrettelagt på lign. måde som i en husholdningsskole og søges tilendebragt i løbet af c. 1½ år. Eneste kommunale ungdomshjem, anerkendt 10. marts 1943. O. Skj.

Etablerings- og udstyrsforsikring, s. Livsforsikring.

Etik (græsk, sædelære), læren om den rette handlen og livsførelse. Principperne herfor kan udvikles ud fra forskellige synspunkter. Man kan spørge om det gode, evt. det højeste gode, for menneskene. Dette var vanligt hos oldtidens filosoffer, der iøvrigt gav forskellige svar herpå. De fleste anså lykken for det højeste mål for vor stræben (eudaimonisme), men nogle så den i nydelse (hedonisme), andre i uafhængighed af ydre forhold (f. eks. stoikerne). Den rette handlen kan også være foreskrevet i bestemte regler og bud, evt. af påstået guddommelig oprindelse, og lydighed mod disse bliver da den etiske fordring (autoritets-e.). Ret tidligt opdagede man, at vurderingen af, hvad der var godt og rigtigt, divergerede hos de forskellige folkeslag og individer. Denne opdagelse førte på den ene side til en fornægtelse af etisk almengyldighed el. gyldighed overhovedet (etisk relativisme og skepticisme), på den anden side til to forskellige løsninger af det etiske problem: enten at det gode var handlingens ydre overensstemmelse med antagne formål el. givne forskrifter uanset den handlendes egen vurdering (material gode-e. el. rigtighedse.), el. at det var troskaben mod den egne vurdering og samvittighed (formal sindelags-e.). En s. k. pligt-e. (i modsætning til en gode-e.) er udviklet af Kant. Han skelner mellem, om man gør det, som er objektivt rigtigt og altså for så vidt pligt, og om man gør det *af* pligt, d. v. s. med pligtbevidstheden som bevæggrund, og kun i sidste tilfælde tilskriver han handlingen etisk værdi. Af etiske systemer har der i tidens løb været opstillet adskillige, som hovedsagelig adskiller sig fra hinanden ved de antagne grundværdier el. grundbegreber. De vigtigste af disse er nytte (utilitaristerne Bentham og Mill), velfærd (Høffding), selvhævdelse (Spinoza), medlidenhed (Schopenhauer), velvilje (flere engelske moralfilosoffer), ærefrygt for livet (Alb. Schweitzer), retfærdighed. E. er af Herbart fremhævet som en af grundvidenskaberne for pædagogikken, idet fastsættelsen af opdragelsens mål er et etisk anliggende. Efter de fleste moderne tænkere kan der ikke gives nogen videnskabelig etik, men kun en videnskab om de faktiske forefundne sæder og vurderinger, en s. k. positiv moralvidenskab som en gren af sociologien. Meningerne om dette spørgsmål er dog stadig delte.

S. endv.: Samvittighed, Moral, Værdi, Pligt m. m.

Litteratur: H. Høffding: Etik, 5. udg. 1926. C. N. Starcke: Personlighedens Moral, 1912. K. Grue-Sørensen: Vor Tids Moralskepticisme, 1937. Fr. Vinding Kruse: Erkendelse og Vurdering, 1942. I. Hedenius: Om rätt och moral, 1941. Alf Ross: Kritik der sogenannten praktischen Erkenntnis, 1933. T. Leivestad: Moralens grunnlagsproblem, 1940. L. Nelson: Vorlesungen über die Grundlagen der Ethik, 3 bd. 1917—32. H. Sidgwick: Methods of Ethics, 1874. G. E. Moore: Ethics, 7. udg. 1936. K. G-S.

Etologi, en beskrivende og sammenlignende lære om sæderne i de forskellige samfund, til forskel fra etik, der er en foreskrivende lære. Hos Stuart Mill betegner e. et rent empirisk studium af menneskenes karakter, nærmest det, der nu betegnes som karakterologi. K. G-S.

Eufomani (egl. *euforomani*, af eufori = sygeligt velvære). Nyere betegnelse for Narkomani (s. d.).

Eufori, legemligt velbefindende, i sygelig form en umotiveret følelse af velvære og optimisme.

Eugenik (gr. *eu* godt + *genos* slægt), en af Fr. Galton i 1883 indført betegnelse for studiet af de betingelser, hvorunder den menneskelige arvemasse enten forbedres el. forringes. Som praktisk e. el. racehygiejne beskæftiger den sig med de forholdsregler, som vil bidrage til en forbedring af den menneskelige arvemasse, og da det drejer sig om de arvelige og ikke de erhvervede egenskaber, bliver forplantningskontrol hovedmidlet. Eugeniske forholdsregler er f. eks. sterilisation af åndssvage og evt. andre individer med udtalt uheldige arveanlæg. En videregående kvalitativ befolkningspolitik har dog af forståe-

lede tanken hen på muligheden af en organisk sygdom (sukkersyge, tuberkulose etc.), hvorfor børnene skal observeres af skolelægen. Magerhed p. g. a. underernæring medfører træthed, dårlig almentilstand og nedsat modstandskraft mod infektionssygdomme (s. Vækst og vægt).

For at forebygge e. bør kosten indeholde en vis mængde s.k. »beskyttelseskost«, d.v.s. fødemidler med rigeligt indhold af de nødvendige vitaminer og mineralstoffer. Hertil regnes mælk, æg, ost, kød og fisk (spec. indvolde), grøntsager, groft brød og smør. Den s.k. »tillægskost« (gryn, mel, sukker og fedt) repræsenterer derimod kun ren kalorietilførsel, hvorfor den kun bør anvendes som tilskud til de førstnævnte fødemidler.

Skolefrokosten (s. Oslofrokost, Skolehygiejne), der repræsenterer et af vore vigtigste midler til forebyggelse af e., burde gøres obligatorisk for alle skoleelever uanset socialt miljø. K. B-S.

Erotik. Ordet »e.« er efter almindelig sprogbrug ret vagt og flertydigt, idet det dels tenderer i retning af at omfatte hele det seksuelt betingede samspil mellem to personer, dels i retning af kun at omfatte dettes »åndelige« psykologisk-æstetiske side. Det er i denne sidste betydning, det skal omtales her, medens der ang. den mere omfattende betydning henvises til art.: Seksualpsykologi.

E.en forekommer i sin mest typiske form hos unge forelskede mennesker, hos hvem forelskelsen endnu ikke er forbundet med noget »kødeligt« begær efter tilfredsstillelse af genitalbehovet, men udfoldes som de to partneres gensidige interesse for hinanden, deres gensidige glæde ved samvær med hinanden, deres gensidige tilkendegivelse af deres interesse for hinanden gennem flirt el. sværmeri — alt i en spøgende form, hvorunder den gensidige sympati tilkendegives uden at afsløre sin varmegrad og uden at føre til videregående forpligtelser. På den ene side grænser den til den virkelige dybtgående og åbent tilståede forelskelse, hvori såvel genitalbehovet som det erogene og det erotiske behov indgår, og på den anden til den rent overfladiske flirten, som har sit formål i sig selv og ikke viser ud over den øjeblikkelige situation. Den kan danne indledningen til forelskelsen, men kan også fordufte med situationen. Samværet har karakter af en i spøgefuld form gennemført balanceren mellem afsløring og tilsløring, en ambivalent vaklen mellem lyst til at røbe sin interesse og angst for at tilstå den åbent (for sig selv og for partneren). Dens legende form giver den ofte et vist infantilt præg, der kan føre til en pjattethed, som evt. kan tjene som undskyldning for el. påskud til erogene berøringer, flygtige kys, omfavnelser, fingerede slagsmål o. lign. I enrum svækkes disse hæmninger mere el. mindre, og e.en fremtræder da oftest som længsel efter og sværmeriske drømmerier om den fraværende genstands fortræffelighed, skønhed, mod el. andre tillokkende egenskaber, men alt uden genitalt-seksuelt præg. Hermed hænger det også sammen, at e.ens genstand ofte er en langt ældre (el. for ældre mennesker langt yngre) person el. en person af samme køn som den erotisk betagne. I alle tilfælde idealiseres genstanden som indbegrebet af alt skønt og godt og sødt og dejligt o. s. v., og i rosenrøde dagdrømme udmales allehånde fantasihistorier, hvori de to parter er helt og heltinde. Spec. i den helt unge alder har disse dagdrømmerier et fantastisk præg, medens de i en modnere alder får en mere håndfast og realistisk karakter, hvorved de mere nærmer sig til en i fantasien forestillet tilfredsstillelse af seksualbehovet som helhed og dermed til en virkelig forelskelse.

Litteratur: C. Jørgensen: Erotikkens Etik, 1926. E. Spranger: Psychologie des Jugendalters, 11. Aufl., 1929. E. Wexberg: Einführung in die Psychologie des Geschlechtslebens, 1930. R. Lagerborg: Kärleksruset, 1925. J. J-n.

Erotomani, en patologisk forstærkelse af kønsdriften, givende sig til kende både i fornemmelse, forestillings- og følelsesliv samt adfærd. Mandlig e. betegnes som satyriasis, kvindelig som nymfomani.

Erstatning i læreforhold, s. Lærlingevoldgift.

Erstatningskrav, s. Funktionærloven.

erstatningspligt, Forældres el. værgers. Iflg. myndighedslovens § 63 er børn erstatningspligtige for skadegørende handlinger efter samme regler som voksne personer, altså når de almindelige erstatningsbetingelser er til stede; der opstår her ofte det spørgsmål, om forældrene tillige er ansvarlige, navnlig når barnet intet ejer til dækning af erstatningen. Reglen er, at forældre kun er erstatningspligtige, forsåvidt de har gjort sig medskyldige i skaden ved mangelfuldt tilsyn el. på anden måde, f. eks. ved at give barnet et farligt legetøj (salonbøsse, flitsbue). Også andre end forældre kan blive ansvarlige for mangelfuldt tilsyn.

Iflg. Danske Lovs 3. bog, 19. kap. 2. art. er den, der giver en anden fuldmagt til at udføre et arbejde, under visse omstændigheder ansvarlig for de skader, som fuldmægtigen forvolder; denne regel gælder også, forsåvidt en fader f. eks. anvender sit barn som bud.

Overfor barnet kan der pålægges forældre og navnlig værger erstatningsansvar, forsåvidt barnets økonomiske interesser ikke er varetaget med fornøden omhu, således at der er påført barnet et formuetab.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, 2. udg. 1946. Samme: Familieretten I, 2. udg. 1945. Aa. H.

tænkende) bevidsthed; og gyldigheden skal bestå i overensstemmelse mellem vor tænken og den virkelighed, den angår. Da vi imidlertid ikke har noget kendskab til denne virkelighed undtagen gennem den erkendelse, hvis rigtighed skal prøves, synes det umuligt at udforme en e. med det angivne formål, en konsekvens, som også er draget af adskillige tænkere. Den fremstillede opfattelse kan betegnes som realistisk, evt. naiv-realistisk. Til undgåelse af den nævnte vanskelighed har man skelnet mellem en umiddelbar erkendelse, der f. eks. kan bestå i direkte erfaringer, sanseoplevelser og evt. en umiddelbar fornuftsindsigt og en deraf afledet middelbar erkendelse, der udtrykkes i domme om sagforhold; og erkendelsens gyldighed skal derefter bestå i den afledede, middelbare, i domme udtrykte erkendelses overensstemmelse med den umiddelbare erkendelse, som det på sin side ville være meningsløst at betvivle. Denne opfattelse er blevet udformet på forskellig måde og har givet anledning til en idealistisk e., således kaldet, fordi det er inden for tankens, bevidsthedens, den ideelle opfattelses eget område at gyldigheden må afgøres. Den er også kaldt subjektivistisk, fordi det er det erkendende subjekts egne erfaringer, der danner kriteriet på gyldighed og rigtighed. Videre er den blevet fortolket i relativistisk retning, idet det gøres relativt efter den enkelte persons åndelige konstitution og omstændigheder, hvad der fremtræder som rigtig erkendelse, og den kan ende i en ren skepticisme, som betvivler muligheden af enhver (objektivt) gyldig erkendelse. Som gyldighedskriterium anføres også ofte evidensen, dette, at en dom om et sagforhold fremtræder for os som indlysende rigtig; dette standpunkt betegnes også som intuitionisme.

Litteratur: S. Maltesen: Sandhed og Realitet, 1931. H. Iversen: To Essays om vor Erkendelse, 1918. E. Kaila: Den mänskliga kunskapen, 1942. B. Russell: An outline of philosophy, 1927. L. Nelson: Über das sogenannte Erkenntnisproblem, 1908. M. Schlick: Allgemeine Erkenntnislehre, 1925. K. G-S.

Ernæring. Den rette sammensætning af barnets kost er af overordentlig stor betydning ikke alene for barnets trivsel, men også for forebyggelse af ernæringssygdomme og for barnets modstandskraft mod sygdomme i almindelighed. Medens det for voksne er tilstrækkeligt at sørge for almindelig variation i kosten, er det i barnealderen tillige nødvendigt at tilføre rigelige mængder af de såk. »beskyttelsesstoffer« navnlig æggehvidestoffer og vitaminer, af hensyn til barnets vækst. Dertil kommer, at tarmens fordøjelseskirtler først bliver fuldt funktionsdygtige lang tid efter fødselen, således at børnene i det første leveår kun tåler specielt tillavet føde.

I første halve leveår bør spædbarnet så vidt muligt have die hos moderen. Såfremt dette ikke kan lade sig gøre, gives forskellige fortyndinger af komælk (såk. »mælkeblandinger«) tilsat sukker. Mælkeblandingernes sammensætning og måltidernes størrelse og antal må tilpasses efter hvert enkelt barns behov. De forsk. ernæringsskemaer (f. eks. sundhedsstyrelsens pjece »Det spæde barns ernæring og pleje«, som udleveres til alle mødre) kan i det store og hele tjene til rettesnor for den kunstige ernæring, uden at man dog bør følge skemaet slavisk. Det kan nævnes, at en del børnelæger tilråder at finde børnenes »naturlige rytme« ved at lade dem selv bestemme tidspunktet for måltiderne og deres størrelse. Såfremt børnene ikke tåler disse mælkeblandinger, el. hvis tilstrækkelig ren og frisk mælk ikke kan skaffes, kan man anvende forsk. tørmælkspræparater (Vitana, Eledon), som blot skal opløses i kogende vand.

Fra 3.—4. levemåned kan man tillige give vælling og fra 4—5 mdr.s alderen skal barnet mindst 1 gang daglig have en portion kartoffelmos med tilsætning af andre grøntsager. Ved 2 års alderen tåler børnene som regel en almindelig varieret kost med udeladelse af de mere tungtfordøjelige retter.

Af hensyn til væksten bør hvert barn have $^1/_2$ til $^3/_4$ l mælk daglig (enten at drikke el. i maden). I vintermånederne er det tillige nødvendigt at give tilskud af D-vitamin (5—800 internationale enheder daglig) i form af levertran el. levertrankoncentrat, samt C-vitamin i form af frugt, frugtsaft eller ren ascorbinsyre (50 mg daglig). K. B.-S.

Ernæringssygdomme hos børn. P. g. a. den stærke vækst i barnealderen er kostens rette sammensætning af stor betydning. Foruden den nødvendige kaloriemængde må føden indeholde tilstrækkeligt æggehvidestof til opbygning af nye celler, en vis mængde mineralstoffer, navnlig kalk, samt tilstrækkeligt af de forskellige vitaminer. A. h. t. tændernes udvikling er det desuden af betydning, at i al fald en del af føden kræver et vist tyggearbejde.

Ved forkert sammensætning af kosten, el. ved over- og underernæring opstår de s.k. e.

De hyppigste vitaminmangelsygdomme i Danmark er *rachitis* og *tetani*, som navnlig forekommer hos spædbørn, og som skyldes for ringe indgift af vitamin D. i forbindelse med svigtende kalktilførsel. Endv. forekommer lettere grader af vitamin A- og C-mangel (s. vitaminer, Børns behov for). Dårlige tænder og visse knogledeformiteter kan skyldes rachitis i den spæde barnealder.

Blodmangel står også hyppigt i forbindelse med fejlernæring.

Fedme kan skyldes arvelige anlæg el. sygdom, men står i de fleste tilfælde i forbindelse med uheldige spisevaner. Da fedme senere i livet kan bevirke sygelige tilstande, bør den så vidt mulig bekæmpes allerede i barnealderen.

Magerhed ses navnlig i perioder, hvor børnene vokser stærkt, men bør iøvrigt altid

vejleder. Der lægges derimod vægt på at få folk, der tidligere har beskæftiget sig med lign. problemer, ungdomsarbejdere, ungdomsledere o. lign. Erhvervsvejlederne skal iflg. bet. med mellemrum indkaldes til kursus, hvor der gives instruktion om aktuelle problemer indenfor arbejdsområdet.

Litteratur: »Etablering af en offentlig Erhvervsvejledning«, »Udtalelse fra ungdomskomm. samt indstilling afgivet af det af arbejds- og socialmin. nedsatte rådgivende udvalg vedr. den offentl. arbejdsanvisning«, 1946. — Ungdommen og Arbejdslivet. Bet. afgivet af Ungdomskomm., 1952. K Vedel-Petersen: Hvilken livsstilling skal jeg vælge? 1937. Mogens Blegvad: Om psykologiske prøver og deres anvendelse i erhvervsvejledning, 1950. Centralarbejdsanvisningskontoret: Erhvervskartoteket, samling af oplysninger om 7—800 fag og beskæftigelser. Jens Ahm: Erhvervsvejledningens udvikling og organisation i England og Sverige, (Vor Ungdom, nr. 6—7) 1950. Samme: Erhvervsvejledning i den svenske enhedsskole, (Folkeskolen, nr. 39) 1951. Wolf Møller: Erhvervsvejledning i Skolen, (Pæd.-psyk. Tidsskr. h. 3), 1952. P. M-n.

Erhvervsøkonomisk grundstudium (H. A) og **Erhvervsøkon. specialstudium** (H. D.), s. Handelshøjskolen.

Ericastiftelsen, et lægepædagogisk institut i Stockholm, grundlagt 1934 af pædagogen Hanne Bratt (f. 1874) og psykiateren Gunnar Nycander (f. 1900). Det har afdelinger for behandling af vanskelige (nervøse, miljøskadede) børn, for psykologisk rådgivning og for uddannelsen af personale, der kan gå ind i lægepædagogisk virksomhed, og det har været et foregangssted for anvendelsen af moderne synspunkter og metoder inden for psykoterapien. K. G-S.

Erindring, forestilling om en begivenhed el. et fænomen med bevidsthed om, at det er noget tidligere oplevet og desuden henført til et bestemt tidspunkt i det forudgående liv. I modsætning til vort alm. vidensstof, vore kundskaber, der også er reproduktioner af tidligere indtryk, har en e. sit bestemte tidsindeks; den er som W. Stern siger temporaliseret. Dette er forskellen på at erindre (f. eks. at jeg lå syg af mæslinger på min 7 års fødselsdag) og at vide (f. eks. at vand består af ilt og brint), medens ordet huske gælder begge former for reproduktion. Selve den oplevede tidstilordning kan være mere el. mindre udpræget, og den kan være falsk, i hvilket tilfælde man taler om e.-forskydning el. e.-illusion, s. Hukommelse. K. G-S.

Erkendelse. Ved e. forstås i *filosofien* rigtig, sand opfattelse af noget, indbegrebet af alle sande meninger, i *psykologien* de bevidsthedsformer, som spiller en rolle for opnåelse af sand opfattelse af noget, d. v. s. den bevidsthedsproces ved hvilken man når til e. i erkendelsesteoretisk forstand. Groft taget plejer man at regne sanseiagttagelse og tankemæssig bearbejdelse af sanseiagttagelserne for de vigtigste erkendelsesprocesser, men herudover må også nævnes reproduktion (s. d.), fantaseren (s. Fantasi) og intuition, d. v. s. en umiddelbar indsigt i et sag- el. værdiforhold. Disse processer fører ganske vist ikke altid til (rigtig) e., men da alt tyder på, at processerne forløber på nogenlunde samme måde, hvadenten resultatet kommer til at stemme med de erkendelsesteoretiske kriterier el. ej, spiller dette forhold psykologisk set ingen rolle. Kun spørgsmålet om, af hvilke årsager kriterierne er blevet netop som de er, er et psykologisk problem, som det imidlertid er vanskeligt at sige noget sikkert om. Såvel medfødte anlæg som indhøstede erfaringer, der gennem læreprocesser og meddelelser er opsummerede ned gennem tiderne, spiller formentlig ind, men om deres indbyrdes forhold er der ikke opnået enighed.

Forsåvidt e. består i en opfattelse af de foreliggende fænomener, spiller symbolfunktionen (s. Symbol) en væsentlig rolle, og man kan måske ligefrem definere e.s-processen som en symbolisering af genstande v. hj. a. sansedata (som evt. kan være sproglige udtryk fra dagligsproget el. fra et el. andet kunstsprog, f. eks. matematikkens el. kemiens). Sansedataerne kan enten melde sig af sig selv el. fremkaldes ved aktiv indgriben (eksperimenter) fra iagttagerens side, og i det sidste tilfælde indgår der også handlingsprocesser (s. Handling) i e.sprocessen, som tillige forudsætter en ofte højst kompliceret planlægning. Og i begge tilfælde sker der begrebsdannelse, strukturering (s. Struktur) og slutten (s. Tænkning), som griber ind i hinanden på en meget indviklet måde, der nærmere undersøges dels i den s.k. iagttagelsespsykologi (»Wahrnehmungs-«), dels i tænkningens psyk. og dels i erkendelsesteorien.

I den (forældede) elementpsykologi (s. d.) forstod man ved e. en speciel hovedgruppe af s.k. elementer, nemlig fornemmelser, forestillinger og begreber el. tanker samt domme (udsagn).

Litteratur: E. Mach: Erkenntnis und Irrtum, 2. Aufl. 1906. N. Ach: Über die Begriffsbildung, 1921. J. Dewey: Experience and Nature, 1929. A. Ness: Erkenntnis und wissenschaftliches Verhalten, 1936. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45. J. J-n.

Erkendelsesteori (erkendelseslære, epistemologi), den gren af filosofien, der omhandler vor erkendelses sikkerhed og gyldighed, og som søger at opstille almindelige kriterier for, under hvilke betingelser vi kan tilskrive vor erkendelse en el. anden form for gyldighed. Som flg. af denne bestemmelse må e. også beskæftige sig med, hvad erkendelse i det hele taget er, hvordan den opstår, og hvad det i det hele taget vil sige, at en given (foregiven) erkendelse er gyldig el. ugyldig. Ved erkendelse forstås oftest forstillinger, tanker, begrebskonstruktioner og -sammenhæng, kort sagt bevidsthedsdannelser af en bestemt art, der refererer sig til genstande og forhold uden for sig selv og uden for den erkendende (forestillende,

Begrebsmæssigt er e. så omfattende, at så at sige enhver virksomhed, der går ud på at hjælpe den unge gennem erhvervsvalgets problemer kan kaldes e. Forældre, ungdomsledere, lærere, præster, læger m. v. har rig anledning til at foretage e. i denne vide betydning af ordet. Almindeligvis tænker man dog, når man taler om e., på den efter visse principper opbyggede og organiserede e., især den, der er iværksat af det offentlige el. med offentlig støtte, og det er også den, der fortrinsvis vil blive behandlet i det følgende.

E., hvis udvikling stort set alene er foregået i dette århundrede, er bygget op efter forskellige mønstre i de forskellige stater, svarende til den forskellige opbygning af staternes skole- og uddannelsesvæsen, lærlingeuddannelse, offentlige og private arbejdsanvisning m. v.

I Danmark begyndte man i 1917 fra det offentliges side at interessere sig aktivt for e., idet centralarbejdsanvisningskontoret under sin afdl. for ungdomsanvisning gav sig til at indsamle oplysninger om især håndværksfagenes uddannelsesforhold. Disse oplysninger tryktes i en lille pjece på godt en snes sider, og denne udleveredes til de drenge, der gik ud af skolen. Om hvert af de behandlede fag stod fra nogle få linier til 1/2 side, og det var først og fremmest læretidens længde og lønnen, der nævntes; endv. gaves oplysninger om selve uddannelsens indhold. Pjecen blev stadig større for hver ny udgave; den afløstes i 1935 af *erhvervskartoteket* (s. d.).

Ved siden af den skriftlige erhvervsoplysende virksomhed, der iøvrigt suppleres med skolebladet »Din fremtid«, som indeholder ill. artikler om forsk. fag og uddannelser og som med mellemrum uddeles i de københavnske afgangsklasser, oprettede centralarbejdsanvisningskontoret en særlig afdl. for erhvervsvejledning og lærlingeanvisning, som i 1924 suppleredes med Kbh.s Kommunes Psykotekniske Institut, hvis leder mag. Poul Bahnsen samtidig påbegyndte en foredragsvirksomhed om erhvervsvalgets problemer for elever og forældre i de københavnske skoler. (S. Psykoteknik).

Den individuelle e., som udgår fra centralarbejdsanvisningskontoret, er bygget op på de oplysninger om den unge, som fås gennem skole-, forældre- og lægeerklæring samt *psykoteknisk prøve,* foruden de oplysninger, som fås under *erhvervssamtalen* med den unge. Erhvervsvejlederen kan herudover søge oplysningerne suppleret med udtalelser, f. eks. fra den unges arbejdsgiver, ungdomsledere o. s. v. På basis af det gennem oplysningerne tilvejebragte billede af den unge, sammenholdt med situationen på arbejdsmarkedet, foretages rådgivningen og evt. pladsanvisningen.

Den københavnske e. har dannet forbillede for e. flere steder i provinsen, hvor der er etableret e. ved de offentlige arbejdsanvisningskontorer i Århus, Odense, Frederikshavn, Hjørring, Randers, Haderslev, Aabenraa, Tønder og Sønderborg. Også private sammenslutninger har adskillige steder i Kbh. og provinsen iværksat e., f. eks. Foreningen til Lærlinges Uddannelse i Håndværk og Industri, Psykoteknisk Institut i Randers, Erhvervsvejledningskontoret i Silkeborg m. v. For visse grupper af erhvervshæmmede personer, f. eks. døve, tunghøre, vanføre m. v. er der etableret en særlig e. ved Erhvervs- og vejledningskontoret for døve, Erhvervs- og vejledningskontoret for tunghøre og døvblevne, Samfundet og Hjemmet for Vanføre, Invalideforsikringsretten m. v.

I jan. 1946 har et under arbejds- og socialministeriet nedsat rådgivende udvalg afgivet en betænkning om den rationelle ordning af den offentlige e. her i landet. Bet. har været forelagt den af regeringen nedsatte ungdomskommission, der i det væsentlige har tiltrådt den.

Udvalget har foreslået, at der skabes adgang for samtlige landets unge til i større el. mindre omfang at kunne betjene sig af en moderne udbygget e. som et hjælpemiddel ved erhvervsvalget. Erhvervsoplysningen skal foregå på skolerne på grundlag af en bog om erhvervsvalgets problemer og et periodisk tidsskrift, der foreslås udsendt til samtlige elever i folkeskolens afgangsklasser, medens den individuelle e. foreslås henlagt til de offentlige arbejdsanvisningskontorer, ved hvilke der skal oprettes afdelinger for e. Disse afdelinger skal ledes af særligt uddannede erhvervsvejledere. Udvalget foreslår endv., at der oprettes et par psykotekniske institutter udover landet, og at der efter vejledningen af den unge foretages en efterkontrol, efter at han er anbragt i plads. I udvalget har der ligesom i ungdomskommissionen hersket enighed om, at e. ikke skal være obligatorisk, og at erhvervsvejlederens opgave er begrænset til det rent rådgivende, således at valget af erhverv fuldt ud hviler på den unge selv og hans pårørende.

Overalt, hvor der drives e., må man være opmærksom på at anvende nye, tidssvarende metoder. Filmen og radioen er eksempelvis i enkelte lande taget i anvendelse indenfor erhvervsoplysningen. I den ovenomtalte danske bet. er dette således foreslået.

Om de krav, der må stilles til en erhvervsvejleder, hedder det i den danske bet., at han skal have en vis pædagogisk og psykologisk indsigt, evne til at optræde udadtil, forhandle med mennesker fra alle samfundslag, fortolke erklæringer, indsigt i arbejdsmarkedets forskellige forhold, leder- og administrationsevner m. v. Disse krav kan ikke opfyldes gennem nogen bestemt uddannelse, hvorfor man i bet. ikke har gjort nogen eksamen til betingelse for ansættelse som erhvervs-

på karton (farvede). Kartoteksformen er valgt, for at de meddelte oplysninger altid alle kan være aktuelle, idet en forældet artikel uden videre vil kunne udskiftes med en ny, mens derimod en bog med erhvervsoplysninger vil være forældet, når blot een artikel er det.

I artiklerne om de enkelte fag og beskæftigelser gives oplysninger om *arbejdets el. beskæftigelsens art* indeholdende fagbeskrivelse, omtale af arbejdsmateriale, redskaber, værktøj, maskiner, brancheopdeling, arbejdssted, arbejdstid, om faget beskæftiger faglært og/el. ufaglært arbejdskraft etc.; endv. nævnes hvilke krav til *helbred, alder* m. v., faget stiller til sine udøvere; herunder omtales, hvorvidt der beskæftiges mænd og/el. kvinder, om faget kræver styrke, bevægelighed og smidighed i krop, hænder, fødder og ben, om synsstyrke, synsfejl el. farvesans spiller nogen rolle, om invaliditeter, spinkel bygning, platfodethed, håndsved, hudfølsomhed, natteblindhed, nedsat hørelse, svimmelhed etc. er hindringer for beskæftigelse i faget, om der stilles særlige krav til fingerfærdighed, properhed, ordenssans, nøjagtighed, omhu, tålmodighed, forretningstalent, form-, farve- el. dekorationssans el. til bestemte interesser el. kundskaber: sprog, retskrivning, regning, matematik, kemi o. s. v. Desuden anføres evt. forekommende erhvervssygdomme. Under *uddannelsesforhold* nævnes, hvilke kundskabsfordringer af skolemæssig el. anden art, der skal være tilfredsstillede, enten før uddannelsen kan påbegyndes, el. før den kan afsluttes, endv. aldersbestemmelser, bestemmelser vedr. uddannelses-(lære-)tidens længde, løn i uddannelses-(lære-)tiden, uddannelsesregler, omkostninger, eksamenskrav, svendeprøver o. s. v. Et afsnit drejer sig om *lønforhold* indeholdende gældende time-, akkord-, uge-, måneds- el. årslønninger fordelt på hovedstad og provins; hertil omtales dyrtidsreguleringer, tillæg og godtgørelser af enhver art samt de sidste års gennemsnitslønninger, beskæftigelses- og arbejdsløshedsforhold omtales ligeledes. Udøvernes *antal, forenings- og organisationsforhold* anføres, hvortil kommer oplysninger om årlig tilgang til faget af nyuddannede. Endelig omtales *fremtidsudsigter,* herunder om faget er i fremgang, stilstand el. tilbagegang, etableringsmuligheder og -omkostninger, avancementsmuligheder, videreuddannelse, konjunkturindflydelse, sæson, overel. underproduktion af arbejdskraft o. s. v.

Kartoteket findes opstillet på en lang række skoler, biblioteker, arbejdsanvisningskontorer, fængsler, ungdomsorganisationer, ungdomsskoler, erhvervsråd, hospitaler m. v. Ideen i kartoteket og dets udformning skyldes kontorchef, cand. polit. K. Vedel-Petersen, som i 1934 påbegyndte kartotekets udgivelse under centralarbejdsanvisningskontoret i Kbh. R. W. B.

Erhvervs- og vejledningskontorer for døvstumme, s. Døveforsorg.

Erhvervspsykologi, s. Arbejdspsykologi, Psykoteknik.

Erhvervssygdomme er sygdomme, hvis fremkomst skyldes skadelige påvirkninger stammende fra erhvervsarbejdet el. de forhold, hvorunder dette udføres; smittekim medregnes hertil. En sådan arbejdsbetinget påvirkning behøver ikke at være eneste sygdomsårsag, men må have medvirket så meget, at sygdommen ellers ikke var opstået. En række »almindelige« sygdomme som asthma, tuberkulose, frostknuder og eksem kan således efter deres opståelsesmåde være erhvervssygdomme hos det ene menneske, men ikke hos det andet. Ved egentlige e., også kaldet arbejdssygdomme, forstås sådanne sygdomme, som under normale forhold kun pådrages under arbejdet ved en længerevarende påvirkning. Til ulykkestilfældene medregnes også følgerne af alle kortvarige påvirkninger, herunder akute forgiftninger og ætsninger, også dersom følgen er en varig sygdomstilstand.

E. skyldes dels optagelse af forskellige stoffer i organismen ved indånding af støv, røg, damp, luftarter, ved indtagelse gennem munden (mest stammende fra snavsede hænder), sjældnere ved opsugning gennem huden, dels direkte kemiske og fysiske påvirkninger af huden, af øjnenes, næsens og svælgets slimhinder og af tænderne, dels mekaniske påvirkninger af knogler, led, muskler og sener og endelig visse sjældnere årsager.

Af de talrige e. må nævnes pneumokoniose — støvlungelidelserne silikose (s. d.) efter kiselsyreholdigt støv, asbestose efter asbest-støv, byssinose efter bomuldsstøv; feberanfald efter indånding af bomuld, hamp, hør, zinkrøg (støbefeber); forgiftninger med bly, kviksølv, mangan, arsen, fosfor, fluor, nitrøse dampe, organiske opløsningsmidler (benzin, tri, tetra etc.), kulilte (gengas), kalkkvælstof, farve- og sprængstoffer, talrige hudlidelser, bl. a. hudkræft; knogle- og blodkarlidelser efter vibrationer (trykluftværktøj), støj-døvhed; varmestråleskær, røntgen- og radiumbeskadigelser.

En række, men langtfra alle e. erstattes iflg. ulykkesforsikringsloven. *Erhvervshygiejne* omfatter dels specielle beskyttelsesforanstaltninger mod arbejdsbetingede sygdomme og helbredsskader, dels skabelsen af sundhedsfremmende arbejdsforhold i almindelighed. P. B-e.

Erhvervsvejledning. Almindeligvis sondres mellem den almindelige *erhvervsoplysning,* hvorigennem erhvervsvalgets problem rejses og en orientering m. h. t. problemets løsning gives, og den individuelle erhvervsrådgivning, der tilsigter at hjælpe den enkelte frem til et rigtigt erhvervsvalg.

giver os en (formentlig) erkendelse af en ydre verden; man skelner dog mellem sådan ydre e. og en indre e., som ikke giver en genstandsopfattelse, men kun består i mere el. mindre varierede el. nuancerede kvalitetsoplevelser. E. sættes ofte i modsætning til sådan erkendelse, som skyldes læsning og andre former for verbal meddelelse, el. som skyldes tænkning og ræsonnement; den forudsætter en direkte og førstehånds kontakt med de genstande og forhold, som udgør dens indhold; dette ligger også til grund for de tilfælde, hvor man f. eks. taler om religiøs e. E. afgrænses til den ene side fra tænkning, men til den anden side fra ren sansning; den betegner for så vidt et mellemstade, hvor der har fundet en vis bearbejdelse sted af de modtagne indtryk; derfor skelnede også Kant mellem »Wahrnehmungsurteile« og »Erfahrungsurteile«, i hvilke sidste f. eks. indgår erkendelsen af årsagssammenhæng. Det stemmer med den alm. sprogbrug, hvor vi ved en mand, der har megen e., ikke blot forstår en, der har set og sanset meget, men også har bragt det i sammenhæng med hinanden og forstår at udnytte det. K. G-S.

Ergograf (gr. *ergon,* arbejde + *grafein,* skrive), apparat til registrering af muskelarbejde, især de forandringer i muskelarbejdets størrelse, der finder sted som følge af træthed el. fordi der samtidig udføres andet, f. eks. intellektuelt, arbejde. En e. kan bestå af et lod, der er ophængt i en snor, som går hen over en trisse, og man kan da med en finger løfte og sænke loddet, hvorved såvel højden af de enkelte træk som hurtigheden kan registreres. Derved får man arbejdsforløbet optegnet i et s.k. *ergogram.* K. G-S.

erhvervsarbejde, Børns, s. Fabriklovgivningens beskyttelsesregler for unge menneskers arbejde i erhvervsvirksomheder og budtjeneste, samt Forbud mod unge personers anvendelse ved farligt maskineri.

Erhvervsbetonet undervisning, s. Arbejdskundskab.

Erhvervsgeografi, i videre forstand: Kulturgeografi, er en del af den almindelige geografi. Den behandler formerne for og udbredelsen af den vekselvirkning mellem naturforholdene og menneskelivet, der kan forklare menneskets erhvervsvirksomhed og mulighederne for dets udfoldelse. Kriteriet for, om et emne falder inden for e., er, om det kan ses i sammenhæng med det fysisk-geografiske miljø. Hvis det ikke er tilfældet, tilhører emnet måske produktionslæren el. nationaløkonomien, men ikke e. Da e. bygger på alle de andre geografiske fænomener, egner dette fag sig fortræffeligt til i gymnasiet og realklassen at gennemgå hovedpunkterne af alt, hvad der i de foregående klasser er lært af geografi, og til at samle det stof, der stykkevis er gennemgået under regionalgeografien. En vis forkærlighed for tal har i en periode præget arbejdet med e. i den danske skole, og eleverne har på grundlag af tabeller udarbejdet kort, som lærebog og atlas lige så godt kunne bringe. Det væsentlige er, at eleverne på grundlag af kort og andet materiale får indsigt i, hvorledes udbredelsen af een gruppe fænomener hænger sammen med udbredelsen af andre fænomener. Desuden giver e. rig lejlighed til at fastslå det elementære navnestof. J. R.

Erhvervshemmede kaldes personer, der på grund af deres fysiske el. psykiske tilstand, el. som p. g. a. spec. ydre forhold (straffede og socialt afsporede) har vanskelighed ved at skaffe sig beskæftigelse; ikke mindst i de senere år er der gennemført en lang række foranstaltninger for at hjælpe dem på arbejdsmarkedet. Gennem de offentlige arbejdsanvisningskontorer er der således gjort et stort arbejde for at skaffe arbejdsmuligheder for de e. el. de delvis arbejdsdygtige. Der er i et vist omfang oprettet særlige afdelinger for dette arbejde med særligt uddannede sociallæger, socialrådgivere og erhvervsvejledere.

Forinden placering af en delvis arbejdsdygtig ved et normalt arbejde kan det ofte være nødvendigt at lade den e. gennemgå en arbejds- el. beskæftigelsesterapeutisk behandling på de særlige beskæftigelsesforanstaltninger for e., der er blevet etableret efter 1942, el. på Arbejdsskolen på Amager, der råder over en række værksteder, på hvilke invaliders arbejdskraft kan undersøges og optrænes. I folkeforsikringsloven, i forsorgsloven og i ulykkesforsikringsloven samt i en del faglige overenskomster findes der visse bestemmelser, der muliggør beskæftigelse el. optræning af personer med nedsat arbejdsevne hos private arbejdsgivere.

I de krigsførende lande er det her omhandlede arbejde sat mere i system end i Danmark. Man har således i England oprettet de såk. »industrial rehabilitation centres«, der arbejder direkte sammen med hospitalerne, der ved behandlingen af patienterne har blikket rettet imod, hvilke erhvervsmuligheder der findes for en patient, der vil blive erhvervshemmet efter en ulykke el. sygdom. Man har i England, Holland og Tyskland indført et særligt »kvotasystem«, hvorefter arbejdsgivere og offentlige institutioner med et vist antal arbejdere har pligt til at beskæftige et bestemt antal delvis arbejdsdygtige.

Litteratur: Betænkning om erhvervsmæssige foranstaltninger for erhvervshemmede, 1951, der indeholder en fuldstændig litteraturfortegnelse. K-p.

Erhvervskartoteket er en samling af oplysninger om 700—800 erhverv, beskæftigelser, uddannelser m. v. samlet i c. 300 artikler, der er trykt på løsblade (hvide) el.

blive anvendt til andet formål inden for børneforsorgen. De epileptiske børn, der ikke egner sig for ophold på Filadelfia el. Moltkes sygehjem, vil man søge anbragt i plejehjem af lign. art som for voksne epileptikere.

Statistiske undersøgelser har med ret stor sikkerhed vist, at epilepsi optræder hos $3^1/_2$ promille af Danmarks befolkning, d. v. s. hos c. 14 000 danske. Dette tal er dog sikkert et minimumstal, idet det kun omfatter de tilfælde, der er så svære, at pt.erne har søgt læge. Adskillige har enkelte el. nogle få epileptiske anfald, der ikke bliver opdaget el. som miskendes, hvorfor pt.erne ikke søger læge derfor. Til sammenligning kan anføres, at sukkersyge i Danmark optræder hos 2,7 promille el. hos c. 11.000 danske. Der findes her i landet kun c. 1200 pt.er med epilepsi på hospital, heraf de 700 på Filadelfia, c. 3—400 under åndssvageforsorg og 1—200 på sindssygehospitaler. D. v. s., at der for hver pt., man har på hospital, findes 10 uden for hospitalerne. Hovedparten af disse klarer sig i deres sædvanlige erhverv, men adskillige må dog skifte om til mindre krævende arbejde, og en hel del afskediges, fordi arbejdskammerater el. arbejdsgivere forskrækkes over anfaldene, selv om epilepsi kun i de færreste tilfælde medfører nogen sjælelig svækkelse el. nedsat arbejdsevne uden for anfaldsperioderne.

Helbredelsesprocenten for børn med epilepsi har været angivet til c. 70 pct., og hos voksne vil anfaldene kunne bringes til ophør i et lign. procentantal ved omhyggelig og samvittighedsfuld behandling gennem mdr. el. år. Et enkelt el. nogle få brud på kurreglerne vil dog desværre kunne ødelægge resultatet af lange tiders heldig kur.

Iflg. ægteskabsloven af 1922 § 10 må pt.er med jævnlige anfald el. udtalte psykiske forandringer ikke gifte sig uden justitsministeriets tilladelse, og denne kan gøres afhængig af, om pt.ens forplantningsevne ophæves. Alene af hensyn til faren for, at evt. børn skulle arve epilepsi, er der meget sjældent grund til at hindre epileptikere i at gifte sig, men noget hyppigere fordi epilepsi gør den pågældende uegnet som forsørger og opdrager af børn. Tanken om at udrydde epilepsi gennem ægteskabsforbud el. tvangssterilisation er håbløs, idet anlægget til at reagere med epileptiske anfald formentlig findes hos c. 10 pct. af almenbefolkningen, d. v. s. 30 gange så hyppigt som de epileptiske tilfælde, man har kendskab til.

Ophævelsen af forplantningsevnen (sterilisation) hjemlet ved lov om adgang til sterilisation og kastration af 11. maj 1935, kan være indiceret hos enkelte pt.er med epilepsi, men dette er kun meget sjældent tilfældet, ligesom epilepsi kun i svære tilfælde medfører indikation for afbrydelse af svangerskab i henh. til svangerskabsloven af 18. maj 1937.

En meget væsentlig gene for pt.er med epilepsi er den opsigt, sygdommen vækker, den skræk, mennesker har for at overvære epileptiske anfald el. absencer. Talrige epileptikere kasseres på arbejdspladsen, når de har haft eet el. nogle få anfald el. absencer, skønt de iøvrigt er fuldt ud anvendelige og har normal erhvervsevne.

Statistiske undersøgelser fra U. S. A. har vist, at de studenter, der havde epilepsi, klarede sig lige så godt som deres raske kammerater, de fik eksamen med samme resultat og på samme tid som disse. — Adskillige af historiens største personligheder som f. eks. Cæsar, Napoleon el. Pascal havde epilepsi. Der er derfor ingen grund til at betragte epilepsi som en tilstand, der nødvendigvis må medføre sjælelig el. social underlødighed. Tidlig sagkyndig indgriben over for symptomerne og forstående støtte fra pårørende, arbejdsgivere, kolleger o. a. vil kunne hjælpe hovedparten af disse pt.er og bevare dem som fuldværdige samfundsborgere. H. P. S. T.

Episkotister (gr. *skotizein*, gøre mørk), apparat bestående af en skive med regulerbare åbne udsnit; ved rotation kan den benyttes til måling af lysintensiteter.

Erasmus af Rotterdam (1469—1536), teolog, filosof og moralist. Hollænder af fødsel, men iøvrigt uden bindinger af national el. familiær art. Skolegang og første uddannelse i klosterskoler. Fik her udpræget afsky for munkelivet og den skolastiske skoleform. Videregående teologiske, filosofiske og sproglige studier ved de førende europæiske universiteter skaffede ham berømmelse for skarpsindighed og enestående lærdom. Som humanist og talsmand for »den oplyste katolicisme« (oversættelse af Det ny Testamente til latin) kom han en tid på linie med Luther, men tog afstand fra den egentlige reformation, fordi den vokset frem af folket ikke havde åndens klarhed og aristokrati som grundlag. Som pædagog havde han intet forhold til praktisk virksomhed. Derimod fremtrådte han som den overlegent klare og elegante skribent, der selv mestrende sin pen til fulde lagde stor vægt på ordet og dets beherskelse, som den opøves gennem studiet af den klassiske litteratur. — Uden at gå i enkeltheder med sine anvisninger understreger han i sin opdragelsesfilosofi værdien af påvirkninger fra lærer til elev med udgangspunkt i forholdet mellem moderen og barnet. Iøvrigt er de ydre kår ved fødslen og senere uden betydning, da »opdragelsen overvinder alt«. — E. var formalisten, som manglede det dyberegående kendskab til barnets natur. For senere tiders pædagogik har han derfor kun fået betydning som tankevækker. Sv. P.

Erfaring, indbegrebet af samtlige vore oplevelser, især sådanne som er betinget af stimulation af vore sanseorganer, og som

Epileptisk *karakterforandring* og *sløvsind* udvikler sig i visse tilfælde jævnsides med krampeanfaldene og viser sig som en ejendommelig åndelig træghed og tilbøjelighed til at klæbe ved de foreliggende følelser og tankebaner (ixofreni). Pt.erne bliver omstændelige, fortaber sig i ligegyldige detaljer, og den åndelige horisont indsnævres. De bliver irritable og opfarende, trættelystne og selvretfærdige, ofte tillige skinhellige og salvelsesfulde. Efterhånden kan der udvikle sig en overordentlig reduktion af alle åndsevner.

E. begynder oftest tidligt i livet, i c. 20 pct. før det 10. år og i yderligere 50 pct. før det 20. år.

Indgående undersøgelser af enhver epileptiker er nødvendig, og behandlingen går ud på at forhindre anfald for enhver pris gennem medicin og hygiejniske forholdsregler. J. E.

Epileptikerforsorgen i Danmark. I 1896 begyndte dr. Adolph Sell (1850—1921) for egne og privat indsamlede midler at oprette en anstalt for epileptikere. Ideen hertil havde han fra besøg i Skotland og især fra pastor v. Bodelschwings anstalt »Bethel« ved Bielefeld i Westphalen. Både i Skotland og i Tyskland havde man nogle årtier tidligere på kristen, protestantisk grund påbegyndt et forsorgsarbejde for sindssyge, åndssvage, alkoholister, epileptikere m.fl. Med disse forbilleder for øje drøftede dr. Sell forsorgen for epileptikere i Danmark med Diakonissestiftelsen og med en diakonanstalt i Nyborg. Aftalen blev, at den sidste skulle påtage sig omsorgen for epileptiske drenge, Diakonissestiftelsen for epileptiske piger, og dr. Sells anstalt der snart fik navnet Kolonien Filadelfia, omsorgen for de voksne epileptikere.

I løbet af 25 år lykkedes det dr. Sell og hans medarbejdere at bygge en koloni med plads til 550 pt.er, hvoraf de ca. 400 var epileptikere, resten sindssyge el. nervøse. Til pleje af de syge uddannedes diakoner og diakonisser på to skoler, som dr. Sell oprettede, og som stadig består. De første år samledes der en del midler ind fra menighedskredse. Dr. Sell holdt sig dog fri af kirkelige retninger og betragtede arbejdet som en almen filantropisk opgave for den danske folkekirke. Betalingen for pt.erne var til 1914 400 kr. årlig, d. v. s. mindre end betalingen på de hjemlige fattiggårde, hvorfra hovedparten af pt.erne indlagdes.

Ved dr. Sells død i 1921 var Kolonien Filadelfias økonomi sikret. Værdien var c. 2 mill. kr. og gælden mindre end 200 000 kr.

Overlæge dr. med. H. I. Schou (f. 1886) overtog herefter den lægelige ledelse af kolonien og omdannede den fra et plejehjem til et moderne hospital for epileptikere, sindssyge og nervøse. For at kunne gøre dette måtte man sætte plejepengene op, og de er efterhånden steget til omtrent samme beløb, som staten betaler for sindssyge indlagte på statens sindssygehospitaler.

Ved indførelsen af socialreformen 1933 overtog staten forsorgen for epileptikere i henh. t. lovens § 69, jfr. § 66. Soc.min. fastsætter betalingstaksten. Udgifterne ved patienternes behandling afholdes dels af sygekasserne eller selvbetalere dels af staten. Gaver til arbejdet administreres af særlige fonds. Budgettet for 1949—50 balancerede med 4,7 mill. kr.

Under overlæge Schous ledelse steg pt.-tallet til c. 1000, og i 1939 måtte ansvaret derfor deles, således at dr. med H. P. Stubbe Teglbjærg (f. 1896) overtog forsorgen for epileptikere, medens overlæge Schou fortsatte som chef for nerve- og sindssygeafdl.

Moderniseringen af epileptikerafdl. går stadig i retning af at gøre disse til observationsafdl. og at indskrænke de kroniske plejepatienters antal så meget som muligt. Af denne grund har man oprettet 4 plejecentraler: Ved Bromme, 7 km syd for Dianalund, findes et sygehjem for 50 kroniske mandlige epileptikere; i Klakring ved Juelsminde findes et plejehjem, Stormly, for 40 epileptiske mænd; i Vrigsted, 10 km syd for Horsens, et plejehjem, Sells Minde, for 50 kvindelige pt.er med kronisk epilepsi; og i Vodskov, 10 km nord for Aalborg, et plejehjem, Fredehjem, for 50 kroniske mandlige epileptikere.

Disse hjem ejes af private, men belægges af Filadelfia, der fører lægelig og økonomisk kontrol med dem under ansvar overfor socialministeriet. Patientfluktuationen på Filadelfias epileptikerafdl. er stadig stigende; og 1949 ankom 520 nye pt.er, hvoraf de allerfleste udskreves efter få ugers el. mdr.s observation og behandling.

Moltkes sygehjem i Ruds Vedby, 15 km nord for Slagelse, består i det hele uforandret som pleje- og skolehjem for 40 epileptiske piger.

Epileptikerhjemmet for drenge i Nyborg, oprindelig for c. 80 drenge, udvidedes og moderniseredes i 1919 til et epileptikerhospital for drenge og piger, og der blev her ansat en nervespecialist, overlæge Thranegaard (f. 1896). Udviklingen på hospitalet viste imidlertid, at der ikke var tilstrækkelig basis for anskaffelse af moderne udstyr, røntgen m. m. el. ansættelse af tilstrækkeligt lægepersonale til at kunne følge med i den moderne udvikling af epileptikerbehandlingen.

En ministeriel kommission har været nedsat for at reorganisere forsorgen for epileptiske børn. Kommissionsbet. afgivet til soc.-min. i 1950 anbefalede oprettelsen af en observationsafdl. for epileptiske børn på Filadelfia samt en udvidelse af skole- og plejehjemmet på Moltkes sygehjem, således at drenge og piger kan få fælles undervisning. Epileptikerhospitalet i Nyborg vil formentlig

tålmodighed, sympati og optimisme. Bebrejdelser, trusler og straf bør være bandlyst som inhumant og uhensigtsmæssigt, og der bør lægges vægt på ikke at gøre problemet til det altoverskyggende i barnets tilværelse, spec. bør der ikke tales for meget herom og absolut ikke i fremmedes påhør. Behandlingen rettes iøvrigt først og fremmest mod årsagerne, og i særdeleshed søger man at råde bod på uheldige miljøforhold af enhver art. Det overfølsomme barn må desuden mødes med en særlig forståelse og kærlighed, det må opmuntres og stimuleres til stadig større selvstændighed og selvtillid, og spec. må man bekæmpe dets skam- og skyldfølelse samt dets følelse af håbløshed og fortvivlelse. Er e. kun et led i en større sammenhæng, vil individuel psykoterapi af barnet og dets hele nervøse tilstand ofte være påkrævet. Vedvarer e. trods denne behandling og til trods for, at de dybereliggende årsager til lidelsen så vidt muligt er fjernet, kan man behandle selve symptomet e. på forskellig måde, for eks. med hypnose i egnede tilfælde. Begynder man derimod med denne symptomatiske behandling uden at tage hensyn til årsagerne el. barnets øvrige psykiske tilstand, kan man næsten være sikker på, at en ev. bedring kun er forbigående.

Litteratur: C. Boenheim: Kinderpsychoterapie in der Praxis, 1932. L. Kanner: Child Psychiatry, 1948.

J. E.

Epidemibekæmpelse i skolen. Da smitteoverførelse for de fleste epidemiske sygdomme sker direkte fra syge til raske individer, bør alle elever, som mistænkes for smitsomme sygdomme straks udelukkes fra undervisningen og hjemsendes. I en del tilfælde bør også raske elever fra hjem, hvor alvorligere sygdomme optræder, hjemsendes, indtil de kan medbringe smittefrihedsattest fra deres egen læge. For særlig alvorlige sygdomme (børnelammelse, epidemisk hjernehindebetændelse (s. Meningitis) og skarlagensfeber m. fl.) kan der træffes mere vidtgående foranstaltninger som lukning af de klasser, hvor sygdommen er konstateret el. evt. midlertidig lukning af hele skolen. Nærmere regler for de nødvendige foranstaltninger fra skolens side er dels angivet i »undervisningsministeriets bek. af 15. marts 1916 ang. skolernes forhold overfor tilfælde af smitsomme sygdomme«, dels i cir. fra skoleoverlægen i Kbh. af 20. aug. 1948 (s. iøvrigt under de enkelte sygdomme).

Da smitterisikoen ved epidemiske sygdomme kan nedsættes betydeligt ved almindelige hygiejniske forholdsregler fra de enkelte elever, er det af stor betydning, at disse får undervisning i almindelig sundhedslære, forskellige sygdommes smitteveje, forebyggelse af dråbeinfektion etc. f. eks. ved »Ungdoms Røde Kors« samariterkursus.

Også regelmæssig lægekontrol spiller en stor rolle i bekæmpelsen af infektionssygdommene, ikke mindst for tuberkulosens vedk., ligesom i det hele taget børnenes alm. helbredstilstand er af betydning for deres modstandskraft mod infektionssygdomme.

Endelig kan det nævnes, at man ved vaccination har fået et vigtigt middel i kampen mod bestemte sygdomme som difteri og tuberkulose.

K. B-S.

Epidiaskop, s. Lysbilledapparat.

Epilepsi (ligfald), tilstand, hvorunder der gennem længere tid optræder pludselige og kortvarige anfald af bevidsthedstab med el. uden kramper.

E. er ikke en sygdomsenhed, men et symptomkompleks, og man skelner mellem s. k. ægte e. og symptomatisk e., eftersom sygdommen optræder spontant el. som udslag af en til grund liggende hjernebeskadigelse. I begge tilfælde foreligger der et arveligt betinget krampeberedskab, som bl. a. giver sig til kende ved abnorme elektriske rytmer i hjernen. Er den arvelige disposition stærk, optræder e. tidligt og tilsyneladende uden ydre årsag, er anlægget svagere, udløses der først krampeanfald, når hjernen beskadiges ved læsioner, infektioner, svulster o. lign.

E. kan vise sig på 3 forskellige måder: som krampeanfald og absencer, som akute sindssygdomsanfald (psykiske ækvivalenter) og endelig som kroniske psykiske forstyrrelser (karakterforandring og sløvsind).

Mest karakteristisk er det epileptiske *Krampeanfald.* Et menneske styrter pludselig bevidstløs til jorden og pådrager sig ofte læsioner i faldet. Hele legemet stivner i nogle sekunder og gennemrystes derefter af rykvise trækninger, der ophører efter 1—2 min. Herunder er den syge blålighvid i ansigtet med blodig fråde om munden, og urin og afføring afgår ofte ufrivilligt. Den dybe bevidstløshed afløses lidt efter lidt af naturlig søvn, og pt.en vågner op uden erindring om anfaldet. *Absencer* er kortvarige afbrydelser af bevidsthedsklarheden, hvorunder patienten ikke falder om, men i nogle sekunder åndsfraværende stopper op i en samtale el. bevægelse.

Kramperne optræder med måneders, ugers el. dages mellemrum, ofte i serier og i visse tilfælde umiddelbart efter hinanden, således at pt.en ikke når at komme til bevidsthed mellem anfaldene (status epilepticus), en meget farlig tilstand, der kræver omgående effektiv lægebehandling. Absencerne kan optræde mange gange daglig og er særlig utilgængelige for behandling.

Epileptiske *tågetilstande* er pludseligt udbrydende anfald af svær omtågethed og forvirring, hvorunder pt.erne ofte er angst el. ophidsede som følge af uhyggelige hallucinationer, ofte uhyre voldsomme og farlige og ganske utilgængelige for ydre påvirkning. Epileptiske *Dysforier* er pludseligt opstående anfald af gnaven forstemning i timer el. dage og uden påviselig ydre årsag.

70 pct. af alle 2-årige holde sig tørre, og 3 år gamle kan de det alle. Forsømmes den regelmæssige optræning, bliver barnet for sent renligt, påbegyndes den for tidligt, før barnet er modent dertil, el. drives renlighedsopdragelsen med overdreven nidkærhed el. herseri, bliver barnet nervøst og kontrært. Udviklingen forsinkes såvel af en slap og forsømmelig opdragelse, der blot lader stå til, som af en forpylrende og overbeskyttende opdragelse, der holder barnet tilbage på et babyagtigt stade. Formanes barnet i tide og utide til at gå ud og tisse, vænnes dets blære til at tømme sig, så snart den blot er lidt fyldt og med det resultat, at barnet ikke er i stand til at holde sig en nat igennem. Hemmende virker også fejlagtig opfattelse af urenligheden som »arvelig« el. betinget i »slap blære« el. »dårlige nyrer«. Ganske enkelte kan p. g. a. mangelfuld åndelig udvikling ikke trænes op til renlighed, og intelligensdefekte bliver i almindelighed senere renlige end normaltbegavede. Men i sig selv er ringe begavelse ingen tilstrækkelig forklaring på e., da enhver ved tilstrækkelig omhu kan oplæres til renlighed, når bortses fra de laverestående åndssvage.

Mellem blærefunktionen og affektlivet er der en særlig intim sammenhæng, hvilket forklarer, at følelsesmæssige forstyrrelser ofte giver sig udslag i vandladningsforstyrrelser og i visse tilfælde medfører e.

Forbigående kan e. optræde som reaktion på sorg og bekymring, f. eks. dårlig samvittighed el. skoleangst, og det er ikke ualmindeligt, at et tidligere renligt barn atter bliver urenligt, når der fødes et nyt barn i familien. Savnet af moderen og senere jalousifølelse overfor det nye barn skaber uligevægt i barnets følelsesliv og trang til at knytte inderligere kontakt med moderen gennem ubevidst tilbagevenden til en tidligere periodes urenlighed. På samme måde kan e. optræde efter sygeperioder, hvor barnet har fået smag for den forstærkede moderlige ømhed.

Den mere kroniske e. er i de fleste tilfælde en organneurose, d. v. s. en nervøs reaktionsmåde ved tilpasningsvanskeligheder og sjælelige konflikter. Er blæreneurosen først opstået, har den en tilbøjelighed til at fæstne sig gennem vanedannelse, selv efter at barnets vanskeligheder er bragt ud af verden. E. er således dels et symptom blandt mange andre på en dyberegående neurotisk tilstand, hvis årsager nøje må udforskes, dels en sygelig tilstand i sig selv, der særskilt må behandles, når de nævnte årsager er fjernet.

Barnets indre konflikter og tilpasningsvanskeligheder kan enten overvejende være betinget af medfødte sjælelige ejendommeligheder el. overvejende forårsages af uheldige miljøforhold. Næsten altid er der tale om et både-og.

Mindst 80 pct. af børn med e. har nervøse

forældre, og selve symptomet e. forekommer i c. 50 pct. af tilfældene i barnets slægt og hyppigst hos andre søskende. Børnene selv har ofte et særligt følsomt sind. Nogle er stemningsbløde og letpåvirkelige, nærtagende og sårbare, selvusikre og frygtsomme. Andre har altid været let-trættelige og nervøse, og atter andre har altid været præget af rastløshed og uro. Sådanne børn er særlig udsat for indre konflikter ved ringe misforhold i miljøet, og da blærefunktionen er særlig påvirkelig af affektlivet, og disse børns organreflekser tilmed ofte er særlig livlige og usikkert hemmede, er det forståeligt, at netop e. bliver et hyppigt symptom ved tilpasningsvanskeligheder.

Ofte er imidlertid børnenes miljø overordentlig ugunstigt og præget af manglende omhu, forståelse og kærlighed. Mange af hjemmene er fattige og overbefolkede, moderen går måske på arbejde og faderen er drikfældig, forældrenes ægteskab er ufredeligt el. opløst, og ofte skaber en streng og uforstående stedfader konflikter, el. barnet har vanskeligheder i skolen og har måske fra den tidligste barndom ført en omskiftelig tilværelse med stadige flytninger til nye plejeforhold og omgivelser. Børnene viser derfor oftest foruden e. en hel række andre adfærdsforstyrrelser og nervøse symptomer. Nogle er opfyldt af almindelig rastløshed og uro med adspredthed og ustadighed. Andre er hemmede og forkuede el. aggressive og trodsige el. babyagtige og uselvstændige. Almindelige ledsagesymptomer er spisevanskeligheder, neglebiden, fingersutten, blinken, tics, stammen og raserianfald el. mere asociale symptomer som skulken, rapseri og løgnagtighed. Urenlighed med afføring og overdreven onani er ingen sjældenhed hos børn med e.

Man har gjort gældende, at børn med e. sover abnormt fast, og at de af den grund ikke bliver opmærksomme på blærens fyldning. Dog er der andre børn med e., især de rastløse, som sover overfladisk og uroligt, og det er mest sandsynligt, at den forskellige søvndybde kun er et sekundært fænomen, bestemt af forskelligheder i temperamentet og den nervøse tilstand iøvrigt.

Udsigterne for helbredelse må i almindelighed betegnes som gode, idet e. i talrige tilfælde bedres langsomt fra 12. år for at ophøre af sig selv ved puberteten. En del helbredes dog først herimod det 18. år, og hos enkelte fortsættes e. op i 20'erne trods normal intelligens. Visse forsømte asociale åndssvage er uhelbredelige.

Behandlingen af e. er ikke let og ofte langvarig. Den forudsætter en grundig legemlig undersøgelse for at udelukke almenlidelser og sygdomme i urinveje og nervesystem. Barnet må behandles i sin helhed, ikke blot det isolerede symptom e., og behandlingen må individualiseres og indstillingen overfor barnet præges af utrættelig

I Danmark var loven om højere almenskoler af 1903 et skridt i retning af e., særlig derved, at der blev skabt en organisk forbindelse mellem folkeskolen og den højere skole, og de senere skolelove er gået videre i samme retning, men bestræbelserne har aldrig haft nogen stærk doktrinær karakter; bl. a. har man vist den private skole på alle skolens trin skyldigt hensyn. Derved undgås den største fare ved e., nemlig at den tilstræbte enhed skal munde ud i en ensretning m. h. t. opdragelsens indhold og skoleorganisationens form. K. G-S.

Enkopresis, ufrivillig afgang af afføring efter den alder, hvor børn normalt er renlige, uden at der foreligger anatomiske forandringer el. organiske nervelidelser som årsag. J. E.

Enquêtemetoden, en navnlig i ældre eksperimentel psykologi meget anvendt metode, der består i indsamling af materiale gennem spørgsmål, evt. spørgeskemaer. Gennem disse kan man få klarhed over en mængde personers stilling til forskellige spørgsmål, deres reaktioner på begivenheder, deres beskæftigelse og læsning, deres interesser o. s. v. Det indsamlede materiale kan derefter behandles statistisk. Metodens mangler består i, at man ikke har nogen effektiv kontrol med, hvordan spørgsmålene er blevet opfattet, hvordan svarene er ment, hvis der er mulighed for at lægge mere el. mindre i dem; dette kan tildels imødegås ved sådanne formuleringer, der indskrænker muligheden for flertydighed såvel i spørgsmål som i svar. Men selv i så fald må man, for at vide hvilken betydning man kan tilskrive resultatet, være klar over i hvor høj grad den adspurgte gruppe er så repræsentativ, at man kan generalisere ud fra den. Navnlig det sidste problem har erfaret en form for løsning i de senere opkomne opinionsmålinger, for hvilke Gallup er det mest fremtrædende navn. Blandt vigtige undersøgelser efter e. kan nævnes Stanley Halls over ungdomspsykologi samt Heymans' og Wiersma's masseundersøgelser til belysning af personlighedens og karakterens psykologi. K. G-S.

Ensidigt arbejde (lærlingeforhold), s. Læremester.

Enuresis, ufrivillig vandladning efter 3-års alderen, ikke betinget af defekter el. sygelige forandringer i organer el. nervesystem, men udtryk for en blærefunktionsforstyrrelse og oftest et nervøst symptom på sjælelige konflikter, en s. k. »organneurose«.

E. er et problem af overordentlig stor betydning dels p. g. a. lidelsens store udbredelse, dels p. g. a. de store ubehageligheder, som den medfører både for omgivelserne og ikke mindst for barnet selv.

Mindst 1/4 af de børn, der søger de børnepsykiatriske poliklinikker, lider af e., og langt flere børn kommer aldrig til behandling p. g. a. ligegyldighed el. falsk skamfølelse fra forældrenes side. Op til 30 pct. af alle børn i opdragelseshjem og i hjælpeskoler angives at lide af e. De deraf flydende praktiske besværligheder behøver ingen nærmere belysning, men ofte undervurderer man den lidelse, som tilstanden medfører for barnet selv. Dette går helst alene med sin sorg og skam, og tit skjuler det sin følelse af håbløshed bag en ydre skal af ligegyldighed. Barnet er tilsyneladende »ganske ligeglad med, om det gør sig våd el. ej«. Drillerier fra andre børn og misbilligelse fra de voksnes side undgår det sjældent, selv om tidligere tiders forfejlede trusels- og straffemetoder nu er mindre almindelige og langsomt giver plads for den indstilling til problemet, at disse børn skal behandles som patienter.

E. er dobbelt så hyppig hos drenge som hos piger. C. 75 pct. af børnene har aldrig været renlige, mens resten får e. efter en tør periode. C. 50 pct. gør sig våd hver nat (el. dag), resten sjældnere. I c. 75 pct. foreligger der kun natlig e., i c. 20 pct. er der e. både om natten og om dagen og i 5 pct. alene om dagen og da oftest under ivrig leg el. ved pludselige sindsbevægelser med latter el. frygt.

Om årsagen til e. har anskuelserne skiftet i tidens løb. Tidligere opfattede man lidelsen som resultat af sygelige organforandringer og især fejlagtig udvikling af rygmarven. Selvfølgelig må spaltedannelser i blære og urinrør ligesom defekter, læsioner og betændelse af rygmarven kunne medføre svigtende blærekontrol, men disse tilfælde er yderst sjældne og bør ikke betegnes e. (men urin-inkontinens).

Efter moderne opfattelse er e. udslag af en funktionsforstyrrelse, mens organerne i sig selv intet fejler. Hermed være ikke sagt, at lidelser i urinvejene ikke i visse tilfælde kan virke disponerende el. udløsende ved e. Abnormiteter af forhuden på penis, ekzem el. katarr omkring kønsdelene, børneorm og betændelser i blære og urinveje må således altid udelukkes el. i givet fald behandles forud for den egentlige e. Også polyper og for store mandler kan forårsage natlig e., sukkersyge ligeledes, og i visse tilfælde giver epilepsi sig kun tilkende på denne måde. I det langt overvejende antal tilfælde af ufrivillig vandladning vil dog en nøjagtig undersøgelse af organerne og spec. urinveje og nervesystem ikke afsløre sygelige forandringer af nogen art, og det er da berettiget at konstatere en blærefunktionsforstyrrelse, en e. i egentlig forstand.

Den nervøse blæreregulation er særdeles kompliceret, og overgangen fra det lille barns automatiske blæretømning til den vilkårlige blærekontrol forudsætter både en fornuftig opøvning af barnet og en vis udviklingsgrad af dets hjerne. Normalt kan c.

fritiden). Fritidsbeskæftigelserne er af overordentlig betydning for de unges opdragelse til samfundsborgere; derfor fremmer Y.S. klubber for unge med fællesinteresser som vigtige centrer ved siden af familien.

Fortsættelsesundervisningen har vundet stigende interesse i arbejdsgiverkredse. Lærere og universitetslærere har ydet et stort ekstraarbejde ved at påtage sig en del af undervisningen, ligesom frivillige grupper som Workers Educational Association har støttet arbejdet.

Skoleloven af 1944 etablerer et regelmæssigt lægetilsyn af alle skolebørn og unge under 18 år og giver retningslinier for en udvidet skolebespisning og mælkeforsyning.

Det pålægges desuden de lokale skolemyndigheder at sørge for specialundervisning evt. specialskoler for handicappede børn (abnormundervisning).

Et uhyre vigtigt punkt i hele skolereformen er selvfølgelig en tilstrækkelig tilgang af *lærerkræfter* og en forbedret uddannelse. Læreruddannelsen foregår for primary schools på 2-årige seminarier, for secondary schools dels på seminarier dels på universiteterne. I efterkrigstiden har krigsdeltagere kunnet få en hurtig uddannelse, oftest en supplering af tidl. studier, på specielle colleges. Et stort antal korte kursus byder lærerne lejlighed til specialuddannelse i alle mulige emner. Et nyt lønningsregulativ har bedret lærerstandens økonomiske kår.

Et så stort reformarbejde kan kun langsomt gennemføres. Men det skrider godt frem. Den nye offentlige skole skal ligesom den gamle public school danne et samfund, hvor børnene opdrages til at leve livet sammen med deres medmennesker, hvor der lægges et ansvar på barnet og hvor det skal lære at forstå sine rettigheder, sine pligter og sit ansvar som borger i sit land og forstå forholdet ml. sit land og den øvrige verden.

Iflg. *Statesmans Year Book 1951* var:

Antal skolesøgende ml. 2—19 år pr. januar 1950 6.009.193

heraf

5.710.468 (2.929.412 drenge og 2.781.056 piger) i 23.113 primary og 4.765 secondary schools under LEA,

94.634 i skoler med statstilskud

204.091 i skoler uden statstilskud

82.491 besøgte nursery schools

47.119 elever (26.567 drenge og 20.552 piger) var anbragt i 601 specialskoler f. handicappede børn.

Antal lærere (under LEA) androg pr. okt. 1950 230.846 (91.438 mænd, 139.408 kvinder). Fortsættelsesundervisningen omfattede 1949—50: 11.546 institutioner, heraf 10.809 aftenskoler; 54.046 elever modtog full time education, 2.175.796 part time education.

Udgifterne androg f. 1950 c. 292.000.000 £.

Litteratur: H. C. Dent: Secondary Education for All, 1949. Greta Hedin: England spelar opp, 1944. The Report of The Ministry of Education and The Statistics of Public Education for England and Wales, 1950. A Guide to the Educational System of England and Wales (Ministry of Education, pamphlet nr. 2), 1945. The New Secondary Education (Ministry of Education, pamphlet nr. 9), 1947.

Engram, erindringsspor. Ordet e. er indført af den tyske biolog Richard Semon (1859—1919) til betegnelse for den forandring, som den levende substans undergår under indflydelse af en påvirkning, og som modificerer dens reaktioner på senere påvirkninger, specielt af samme art. Han regner med, at et individ er i besiddelse af et e.-forråd (Engrammschatz), der dels er nedarvet, dels erhvervet, og de fænomener, som er en følge af e.s tilstedeværelse, kalder han mnemiske fænomener (af gr. *mneme*, erindring). E.-læren er senere udviklet af E. Bleuler. K. G-S.

Enhedsskole, en ordning af et lands skolevæsen på en sådan måde, at de forskellige skoletrin, lavere og højere, udgør en organisk helhed og byder ligelige uddannelsesmuligheder for alle landets børn uanset deres økonomiske forhold. Det ligger i e.-tanken, at der skal findes en for alle børn fælles, offentlig skole, medens eksklusive skoler er udelukket, hvad enten det er økonomiske, sociale, religiøse el. andre skel, der måtte ligge til grund for en evt. adskillelse. E. kan enten være opbygget således, at grundskolen og de højere trin omfattes i et fælles skolekompleks (comprehensive school) med mulighed for differentiering, dels ved valgfri fag, dels med forskellige klasser bl. a. med begavelsen som differentieringsprincip, eller de mellemste og højere trin kan som selvstændige skoler forgrene sig ud fra grundskolen, men altid således, at der ved optagelsen ikke stilles krav om kundskaber ud over, hvad grundskolens undervisning meddeler. Opstigningen gennem skolens forskellige trin skal ske efter evner og anlæg og ikke efter forældrenes sociale stilling, ønsker eller ærgerrighed. Ofte lægges det også i e.-tanken, at den fælles grundskole skal beholde børnene så længe som overhovedet pædagogisk forsvarligt, dels p. gr. a. den formentlig gavnlige virkning af det større fællesskab, dels fordi det kan være vanskeligt på et tidligt tidspunkt at vælge den for vedkommende barn bedst egnede gren af den højere skole.

Motiverne til kravet om e. kan være forskellige. De kan være overvejende politiske som hos Platon el. overvejende pædagogiske som hos Comenius. I vor tid indgår kravet om e. i de fleste demokratiske skoleprogrammer. Det tilstræbes bl. a. dermed at nedbryde de dannelses- og uddannelsesprivilegier, der har ligget i forældrenes sociale og økonomiske position. Endvidere kan det være udsprunget af tanken om nationens kulturelle enhed, der forudsætter en fælles bestand af åndelige værdier, som alle gøres delagtige i.

punkt skabes en specialisering. Vel er disse skoler af værdi for en industristat, men det er ikke meningen, at de skal forberede til specielle industrier. Grundlaget er det samme som i den almindelige secondary school; også denne gren skal give en all-round forberedelse til livet; men efterhånden lægges større vægt på de praktiske fag. Eleverne vil i almindelighed finde vej ind i industri, landbrug og handel.

Skoletimerne ligger i almindelighed ml. 9—16 med en længere frokostpause og kortere 10-min.s pauser om for- og eftermiddagen. Skolearbejderne udføres hjemme, undtagen hvor det drejer sig om kostskoler, dog har børnene i primary schools i almindelighed intet hjemmearbejde.

Udbygningen af det højere skolevæsen, den lettere adgang dertil og den udvidede finansielle støtte til mindrebemidlede studerende har selvfølgelig øget tilgangen til universiteterne. Størsteparten af studenterne kommer stadig fra grammar schools, men afgang fra modern og secondary-technical school (v. 18—19 års alderen) giver adgang til de højere læreanstalter. Universiteterne anerkender i almindelighed grammar schools' afsluttende eksamen (The Higher School Certificate), men de er berettiget (og p. g. a. pladsmangel nødt) til at afholde specielle adgangsprøver, der plejer at forme sig som en blanding af interview og eksamen, og som skal tage hensyn til kandidatens uddannelse. Fakulteterne kan gøre deltagelsen i bestemte forelæsninger og øvelser afhængig af visse tillægsprøver. Ordningen er forskellig for de forskellige universiteter, men en ny almengældende ordning for hele landet er under forberedelse.

Erhvervsvalget er vanskeligt for den 15- el. 16-årige, der forlader skolen, ikke mindst for børnene fra modern schools. I erkendelse heraf har Employment and Training Act of 1948 fastsat en særlig Youth Employment Service, der sørger for erhvervsvejledning ved at 1) underrette eleverne i skolen om erhvervsmulighederne ved taler, brochurer, film og evt. besøg i virksomheder, 2) en embedsmand fra Y. E. S. taler med eleverne, om hvem han i forvejen har fået oplysninger, 3) Y. E. S. hjælper ved anbringelsen i lære- el. arbejdspladser, 4) Y. E. S. pålægger børnene på de til dette formål ansatte åbne aftener at komme og fortælle om, hvordan det går dem.

Man var klar over, at gennemførelsen af reformen, der blev vedtaget midt under krigens ødelæggelser, ville tage en generation. I løbet af den tid ville man gennemføre mange forbedringer; skolerne skulle være åbne for eksperimenter. Det gamle systems mangfoldighed af skoler hidrørte fra det private initiativs mange kilder i fortiden. Det ville være ganske uengelsk med et slag at kaste alt det bestående over bord. Voluntary schools (private betalingsskoler) består fremdeles, og

det står folk frit at betale dyre skolepenge til skoler, der ikke lærer deres børn andet end statens resp. kommunernes offentlige skoler. Men de private skoler kan ikke uden statstilskud opfylde de moderne krav til bygningers modernisering, højere lærerlønninger, nyt undervisningsmateriel. Betingelsen for statstilskud er skolemyndighedernes medbestemmelsesret, hvorved det offentliges afgørende indflydelse på det private skolevæsen er sikret. Efter tilskuddets størrelse skelnes der imellem controlled schools og aided schools. Statens medbestemmelsesret skal ikke alene gøre disse skoler fuldt ydedygtige, men skal også sikre lærefrihed m. h. t. religionsundervisning. Loven, der ellers levner stor frihed ved fagenes placering i skoleplanen, fastlægger religionsundervisningen og foreskriver i alle skoler en daglig, religiøs, men konfessionsløs andagt; men børnene kan efter forældrenes ønske fritages for religionsundervisning, og ingen lærer kan tvinges til at give religionsundervisning.

Understøttede grammar schools skal for fremtiden stille 25 pct. af deres pladser til rådighed for ikke-betalende elever, der kommer fra de offentlige primary schools og udvælges af rektorerne og skolemyndighederne. Kommunen betaler for disse elever.

Public Boarding school (de gamle public schools), der råder over store stiftelser o. lign., står friere; men de har mere og mere sluttet sig frivilligt til det nye system, således at de efterhånden optager flere elever fra offentlige primary scools, dog efter specielle prøver og udvælgelser.

1944-loven omfatter foruden folkeskolen og den højere skole også undervisningen og opdragelsen af den ikke mere skolepligtige ungdom *(further education)*. Loven kræver fortsættelsesskoler, der kan give specialuddannelse på dagskole (full time education), specielt tekniske-, handels- og kunsthåndværksskoler, el. deltid (part time) undervisning, som søges af de fleste og oftest er et supplement til den praktiske uddannelse, en videreførelse af den traditionelle aftenskole med mange forskellige fag.

Et nyt moment er de s. k. *County Colleges* (amts-ungdomsskoler), der efterhånden skal oprettes i alle skoledistrikter, og hvor alle unge under 18 år, der ikke får en faglig skoleuddannelse (full time education), skal have skoleundervisning een dag om ugen i 44 uger pr. år. Tillige skal disse skoler være centre for god fritidsbeskæftigelse.

Inden for Board of Education blev der allerede i 1939 oprettet en Youth Advisory Council (ungdomsafdeling) med repræsentanter fra de store ungdomsorganisationer. Også herfra gives der kun retningslinier og forslag og der føres en vis kontrol. Men ministeriet pålægger skolemyndighederne at varetage den s. k. Youth Service, d. v. s. ungdomsforsorg, ud fra den erkendelse, at der også tiltrænges en education for leisure (for

undtagen hvor det drejer sig om hjælpeskoler. Loven indeholder forskrifter for skolebygningerne, klassernes størrelse og lærernes kvalifikationer samt for en understøttelsesordning for private skoler. Undervisningsmin. har forbeholdt sig selv rollen som den vejledende og overvågende, medens de stedlige myndigheder — landet er inddelt i 145 local education authorities (LEA) — er ansvarlige for hele skolesystemet inden for deres resp. områder, ikke som før kun for folkeskolen. Det ville ikke have været i overensstemmelse med engelsk tradition at fastlægge en så levende organisme som skolevæsenet i enkeltheder ved en Act of Parliament. Den endelige form må og skal findes af de professionelle opdragere, men loven skal give rammen og al mulig støtte. Skolelederne (head teachers) er meget frit stillede med hensyn til deres skolers organisation, men bærer også et stort ansvar; læreren har stor frihed med hensyn til valg af stoffet og metoderne. Hvert by- og landdistrikt med mindst 7000 grundskoleelever kan fremføre sin egen skoleplan, og hvert distrikt var forpligtet til at have sin plan færdig til 1. apr. 1946. Herved skulle der helt ses bort fra krigstidens materialemangel, foreløbige dispensationer kunne altid gives. Forbigående vanskeligheder skulle ikke ødelægge fremtidens muligheder.

Primary schools, der omfatter infant og junior schools (børn indtil 11—12 års alderen), er i deres anlæg uændrede, men arbejdsmæssigt forbedrede. Klassekvotienten må ikke være over 40 og skal nedsættes helst til 30, så snart lærermanglen er afhjulpet. Gennemsnitskvotienten var for 1950: 27,1; for primary schools 30,5; for secondary schools 21,6; kun 14,4 pct. af alle skoler havde en klassekvotient af 35 og derover.

Under krigen viste *nursery schools* for børn fra 2—5 år sig uundværlige for det kvindelige krigsarbejde, og systemet udvidedes betydeligt. Nu skal hvert distrikt indrette nursery schools (evt. n. classes). Disse skoler skal helst ikke have mere end 40 børn.

Indtil 1944 var overgangen fra folkeskolen til højere skole betinget af en optagelsesprøve. Nu da alle børn fortsætter på secondary schools må denne prøve nødvendigvis ændre karakter. I det hele taget rådes der til en vis forsigtighed med eksaminer, hvorimod velførte record-cards (elev-kartoteker) kan give et billede af elevens udvikling og vise, hvilken skoletype der vil være bedst egnet for ham. Det er vanskeligt ved 11—12 års alderen at afgøre om et barn egner sig til at modtage højere undervisning endsige fastlægge et ungt menneskes fremtid; derfor skal der ved overgangen fra primary til secondary school fremlægges en fyldig redegørelse for barnets anlæg og interesser, samt foretages intelligens- og egnethedsprøver, og disse skal nøje sammenholdes med skolens vidnesbyrd.

Secondary school har tre hovedtyper, *grammar school, modern school og technical school.* De tre typer er ligestillede og i princippet lige værdifulde; forståelsen herfor er voksende i befolkningen, men de nye ideer har endnu gamle fordomme at kæmpe imod. Overgangen fra den ene form af secondary schools til den anden, der kan være ønskeligt p. g. a. barnets udvikling, skal gøres så let som muligt. Mange pædagoger har derfor fremhævet, at det ville betyde en fordel, at de tre skoler fandtes i samme bygning eller forenedes i en multilateral skole.

Grammar school, den akademiske linie, lægger hovedvægten på et sammenfattende, systematisk studium af de forskellige vidensgrene uden direkte henblik på anvendelse eller elevernes evt. erhvervsvalg. Strukturen er ret uændret; en specialisering i den klassiske, nysproglige og matematisk-naturvidenskabelige retning forudses for de sidste år. Medens grammar school indtil 1948 kunne afsluttes med en slags præliminæreksamen ved 16-års alderen (5 års skolegang) findes herefter kun een afgangseksamen efter 7 års forløb ved 18-års alderen.

Modern school repræsenterer den almene skole; den har plads for alle, har ingen stiv undervisningsplan, men kan variere planen efter sted og specielle interesser. Den skal give eleverne en god all-round opdragelse, stimulere deres interesser, forberede dem til livet, til arbejdet såvel som til fritiden. Den har plads såvel for intellektuelt som for praktisk anlagte, ja også for dem, der på nogle felter synes at være sinker, idet den omfattende plan kan give disse lejlighed til at vise deres evner på andre felter. Skolelederen har ansvar for skoleplanen; visse fag er dog obligatoriske: engelsk (+ walisisk), matematik, historie, geografi og naturfag, men hertil kommer mange valgfri fag, ikke mindst praktiske som sløjd, husligt arbejde, havearbejde m. m. Undervisningen skal have nær tilknytning til børnenes daglige liv, evt. grupperes om et centralt emne (f. eks. hus). Børn, der i engelsk-undervisningen viser sprogbegavelse, skal have lejlighed til at lære et fremmed sprog, de skal lære at tale det, læse de påg. aviser, om muligt tage del i skolerejser el. elevudveksling med det påg. land. I matematikundervisningen skal der tages hensyn til de tekniske anvendelser. Der henvises især til de praktiske og kunstneriske fags (sløjd, musik, tegning) betydning for børnenes hele intelligenstræning. Når et barn, der ellers har svært ved at gøre sig gældende, kan hævde sig i et praktisk fag, måske være dygtig til at bruge sine hænder, kan det give det selvtillid og mod til også at prøve kræfter på andre felter.

Technical school skal søges af børn med hovedsagelig praktiske anlæg. Udfra de praktiske fag udvikles deres intellekt bedre end det var muligt i den mere akademiske skole. Dette betyder ikke, at der på et tidligt tids-

fjernere egne. Undervisningen har her ofte formet sig efter moderne principper. Man er f. eks. gået ud fra skolen og dens omegn som det centrale emne, derfra dragende større og større ringe. Enkelte steder har man på disse skoler lavet egnsundersøgelser af direkte praktisk værdi. Man søgte at lave disse senior schools til byernes og egnenes kulturcentre med aftenskole, bibliotek, ungdomsklubber m. m.

Højere undervisning:

Secondary schools (11—16, sjældnere 18 år), der førte til højere uddannelse. De kommunale secondary schools optog folkeskoleeleverne (ved 11 års alderen) på grundlag af en optagelsesprøve; de havde statsunderstøttelse, og ved talrige fripladser søgte man at skaffe mindrebemidlede adgang til højere skoleuddannelse. Søgningen var dog langt større end pladsen tillod og en udvælgelse ved skærpede krav ved optagelsen var nødvendig. Secondary schools kunne afsluttes ved 16-års alderen med en 1. eksamen omfattende 8 fag el. ved 18-års alderen med 2. eksamen i 3 fag; denne tidlige specialisering var omdiskuteret, men er omend i anden form bibeholdt i den nye skoleplan.

Ved siden af den kommunale secondary school bestod private *grammar schools*. Denne gruppe omfattede skoler af vidt forskellig art og standard, store luksusskoler og små enkle, filantropisk ledede ligesåvel som rene forretningsforetagender.

Det højere skolevæsen i England prægedes dog stadig af de uafhængige *public schools*, stiftelses-skoler med gamle traditioner. Det er disse skolers opdragelsesmål, der blev opdragelsesidealet i England: den kristne gentleman, der med rod i de store politiske traditioner skulle kunne gøre en indsats i menneskehedens tjeneste. De fleste public schools — der stadig består — er kostskoler, en skoleform, man i England tillægger stor betydning. Kostskolelivet opdrager barnet til at føle sig som medlem af et samfund, til samarb. med andre. De ældre elever (prefects el. monitors) har ansvaret for disciplin og orden i det daglige liv og værner om skolens traditioner. De har ret til i et vist omfang at tildele straffe. De organiserer skolens sport og sportskampe. Præfektsystemet udvikler elevernes selvstændighed; de lærer at give og at modtage ordrer. Den store rolle, som sporten spiller i disse skoler, har et pædagogisk sigte; sporten opdrager til fair play, et vigtigt punkt i karakterdannelsen. Skolealderen er gennemgående 13—18 år; de fleste elever kommer fra private forberedelsesskoler, hvor sprogundervisningen især latin, begynder ved 9-års alderen. Public schools har i århundreder særlig plejet den klassiske linie, der også stadig er yndet. Naturvidenskaberne og praktiske fag har dog for længst fundet plads i undervisningen. Også mange andre interne reformer er gennemført. Men p. g. a. de høje skolepenge og omkostninger er public schools kun tilgængelig for en mindre kreds; deres klientel er adelen og den formuende middelklasse. De fripladser der før skolereformen af 1944 stod til rådighed i public schools var afhængig af en optagelsesprøve, hvor folkeskoleelever havde ringe udsigt til at hævde sig. Rektorerne for de førende public schools er sammensluttet i »The Headmasters' Conference«, der kun optager rektorer fra skoler med høj standard; hertil hører bl. a. Eton, Harrow, Winchester, Rugby (lederen dr. Arnold var foregangsmand ved moderniseringen af public schools).

Diskussionen om en reformering af hele skolevæsenet, der havde stået på i hele dette århundrede og også medført væsentlige enkelte reformer, standsede ikke under Den 2. Verdenskrig, tværtimod gav de erfaringer, som de ekstraordinære foranstaltninger bragte, nye impulser. De talrige interimistiske campschools, hvor børn fra udbombede byskoler samledes, gav gode erfaringer. Her var pludselig public school-systemet overført til et andet socialt milieu. Desuden udvidedes ungdoms- og voksen-undervisningen under krigen i uhørt grad.

Endnu midt under krigen, i 1944, vedtoges *den store skolereform* »*Education Act of 1944*«, der angav linierne for fremtidens engelske skole, og hvis kerne er *Secondary Education* (højere undervisning) *for alle*. Loven blev vedtaget af alle partier.

Man kan sige, at skoleloven af 1944 mere er en socialreform end en skolereform. Den er båret af ønsket om en større lighed — såvel social som skolemæssig — for alle nationens børn for derved at styrke og opretholde samfundets sociale enhed. I midtpunktet står barnet, ikke indkomstgrupper. I anden linie kommer ønsket om ved de bedste udviklings- og undervisningsmuligheder at sikre nationens materielle fremtid. Reformens retningspil er »Don't level down« (niveller ikke nedad). Demokratisering af samfundet må gå hånd i hånd med en højnelse af hele folkets opdragelse.

Education Act of 1944 ordnede skolevæsenet for England og Wales (ordningen for Skotland, der fulgte 1945, viser ikke væsentlige afvigelser). Dens væsentligste punkt er, som nævnt, at den højere skole (secondary school) bliver opnåelig for alle børn over 11 år uden omkostninger for forældrene. I stedet for den hidtidige deling i en tvungen elementærskole og en frivillig højere skole findes herefter tre progressive stadier: primary education (grundskolen) — secondary education (højere skole) — further education (videre undervisning), kontinuerlige og åbne for alle. — Fra 1. apr. 1947 blev skolegangen obligatorisk indtil det 15. år, og så snart det skønnes gennemførligt skal den udvides til det 16. år. — Secondary schools, der omfatter forsk. retninger (s. ndf.), skal gerne holdes adskilt fra primary schools,

ligt, at dette resultat ikke er tilfredsstillende, og at det er betænkeligt at dimittere det stadig voksende antal af matematisk-naturvidenskabelige studenter med så mangelfulde kundskaber i de to hovedsprog, som tilfældet er nu. En ændring af dette forhold er derfor stærkt påkrævet.

Litteratur: *Hjælpemidler: Ordbøger:* Oxford ordbogen i den store udg. og i 2 binds-udgaven. Muret-Sanders: Wörterbuch der Englischen und Deutschen Sprache. Webster: New International Dictionary. — Mindre ordbøger: The Concise Oxford Dictionary. Wyld: Universal Dictionary. The American Dictionary. A Learner's Dictionary of Current English. Brynildsen: Engelsk-dansk-norsk og Norsk-engelsk ordbog. Gleditsch (ved Rathsach): Engelsk-dansk ordbog. Magnussen-Madsen-Vinterbergs ordbøger. Berlingske Tidendes ordbøger. — Specialordbøger og nyttige ordsamlinger: Partridge: Dictionary of Slang. Schmidt: Shakespeare Lexicon. Fowler: Modern English Usage. Roget: Thesaurus of English Words and Phrases. The English Duden (illustreret). Horwill: Modern American Usage. Partridge: Usage and Abusage. Berry og van den Bark: The American Thesaurus of Slang. Webster: Dictionary of Synonyms. Afzelius: Svensk-engelsk Synonymbok. Næsted: Engelsk-dansk Synonymordbog. Alving-Brøndum: Engelske Synonymer (til skolebrug). — *Fonetikker:* Jones: English Pronouncing Dictionary. Jespersen: Engelsk Fonetik (ny rev. udg. på engelsk ved Bengt Jürgensen), 1950. Jones: An Outline of English Phonetics. Armstrong and Ward: Handbook of English Intonation. Palmer: English Intonation. — *Grammatikker:* Større Grammatikker: Jespersen: Modern English Grammar I—VII (afsluttet 1949). Samme: Større engelsk Grammatik I—II. Poutsma: Grammar of Late Modern English I—II. Curme: A Grammar of the English Language II—III (I er endnu ikke udkommet). — Mindre grammatikker: Jespersen: Essentials of English Grammar. Elfstrand och Gabrielson: Engelsk Grammatik (Stockholm). Bøgholm: Engelsk Sproglære. Skolegrammatikker af Jespersen, Lund-Bredsdorff, Knud Herløv. På engelsk af Brier-Rosenhoff. — *Litteraturhistorie:* The Cambridge History of English Literature I—XV. The Oxford History of English Literature I—XII. Legouis & Cazamian: History of English Literature (overs. fra fransk). Kortere fremstillinger af Ad. Hansen, Bredsdorff, Salling-Bruun. Harvey: The Oxford Companion to English Literature. Stevenson's Book of Quotations. C. A. Bodelsen: Moderne engelsk Skønlitteratur, 1929. Peter P Rohde: Engelsk skønlitteratur 1900—1947. F. Schyberg: Moderne amerikansk Litteratur, 1930. A. C. Ward: Twentieth Century Literature 1901—40. B. Ifor Evans: English Literature between the Wars, 1948. Fred. B. Millet: Contemporary British Literature, 1935. — *Engelske institutioner:* Lowell: The Government of England, 1926 (New York). Dibelius: England I—II, 1925 (Leipzig). C. A. Bodelsen: A Survey of English Institutions (2. udg. 1949). — *Engelsk dagligt liv:* N. Bøgholm & A. C. Lawrenson: Modern England, 1934. Eckersley and Seaman: Pattern of England I—II, 1949. A. Kihlbom: England av i dag, 1938. M. Redlich: The Pattern of England, 1945.

K. V. O.

Engelskundervisning i FM-klasser, s. Fremmedsprogundervisning.

Englands skolevæsen har i sin historiske udvikling i langt højere grad end kontinentets og i væsentlig længere tid, helt op til vore dage, været præget af det private initiativ og derved savnet en fast organisation. I slutn. af middelalderen findes højere skoler, grammar schools, knyttet til kirken, klostre el. universiteter samt elementærskoler opretholdt af korporationer el. legater, men også afhængige af kirken. Også de ældste public schools (s. sp. 493) blev grundlagt i denne periode (Winchester 1387, Eton 1441 (i brug 1443)) og var oprindelig tænkt som offentlige skoler for fattige elever, der skulle uddannes til kirkens tjeneste. Reformationstidens inddragelse af kirkegodset førte til forarmelse af et stort antal skoler; næsten alle elementærskolerne forsvandt. I 16. og 17. årh. voksede et nyt skolevæsen frem, især højere skoler til uddannelse af børn af landets overklasse. Den almene elementærundervisning forsømtes; dog påtog kirkelige filantropiske selskaber sig at undervise fattige børn, og især søndagsskolevirksomheden fik udbredelse. Den industrielle udvikling i begyndelsen af 19. årh. med det udbredte børnearbejde i fabrikker og miner levnede ikke tid for børnenes skolegang. Denne tilstand fremkaldte en social modbevægelse, der hovedsagelig udgik fra kvækernes og dissenternes rækker; der oprettedes et betydeligt antal skoler for de dårligst stillede børn; tillige fremkaldte bevægelsen diskussion og interesse om folkeskolesagen. Stadig var denne dog helt overladt til det private initiativ. I 1833 skete der en afgørende ændring; staten bevilgede for første gang et større beløb (20.000 £) til opdragelsesformål, 1839 indsattes en komité, der i samarb. med de bestående private skoleselskaber skulle overvåge midlernes anvendelse, 1856 dannedes et opdragelses-departement, der dog først i 1900 omdannedes til et undervisningsmin. (Board of Education). — Under Gladstones liberale ministerium blev i 1870 det første skridt taget henimod en folkeskolelov; landet blev inddelt i skoledistrikter, hvori de folkevalgte skoleråd skulle sørge for, at der fandtes et tilstrækkeligt antal elementærskoler i hvert distrikt. Endelig i 1876 gennemførte Disraeli's regering loven om almen skolepligt for alle børn mellem 5 og 14 år, dog med visse undtagelser; i 1880 vedtoges en supplerende lov, der sikrede den fulde gennemførelse. Antallet af folkeskoleelever steg i disse år fra 2.000.000 i 1876 til 3.500.000 i 1878 og 4.000.000 i 1881. Ved skoleloven af 1902 oprettedes også højere offentlige skoler, og væsentlige forbedringer indførtes i tidens løb bl. a. ved Fishers Education Act 1918 og Hadowplanen 1926. Betænkningen, som Hadow Committee afgav, indeholdt på væsentlige punkter den senere reforms ledende principper. Tiden var endnu ikke moden til at føre dem ud i livet.

Indtil skolereformen af 1944 omfattede det engelske skolevæsen væsentlig flg. typer:

F o l k e s k o l e n (siden 1918 gratis for alle):

Infant schools (5-års alderen), hvor undervisningen er en blanding af leg og arbejde, og hvor børnene på lempelig måde gøres skolemodne og under leg lærer at læse og skrive. *Junior elementary schools* (7—11 år) både kommunale og private oprettet af religiøse samfund. *Senior elementary schools* (11—14 (15) år), svarende til en slags eksamensfri mellemskole. I landdistrikterne opr. centralskoler med skolebusforbindelse til de

det. Kommenteringen af teksten og hele behandlingen af indholdet foregår imidlertid normalt på engelsk, og således vil samtidig sprogfærdigheden og sprogfølelsen udvikles. En forfatter har udtrykt det på flg. måde: »Det lyder som et paradoks, men når man lærer et sprog, er sprogtilegnelsen mest effektiv, når det ikke så meget er det at lære sproget, der sigtes mod, som det at lære noget andet ved hjælp af sproget.« (Harvey Williams: English as "The Second Language"). Det er den ubevidste sprogtilegnelse, som her betones; den spiller så stor en rolle i engelsk, fordi store områder af sproget ikke kan læres systematisk, men tilegnes efterhånden gennem brugen.

Det står skolerne frit for at vælge mellem engelsk og tysk som hoved- el. bifag. Hovedfaget har en ugentlig time mere end bifaget, og læsestoffets omfang er derfor noget større. Er engelsk hovedfag, betyder dette bl. a., at der skal læses et drama af Shakespeare, hvad der er af væsentlig betydning for det kulturelle udbytte af faget.

Læsestoffet består såvel af skønlitterære som af historisk-politiske tekster. Gennem disse sidste gøres eleverne bekendt med karakteristiske sider af Englands historie, natur og folk, politiske og sociale forhold. Til støtte herfor bruges ofte en kortfattet engelsk samfundslære. Gennem de skønlitterære tekster skal eleverne stifte bekendtskab med typiske engelske litteraturformer og repræsentative engelske forfattere. Bortset fra dramaet af Shakespeare tages stoffet væsentlig fra tiden efter 1800. Behandlingen af de skønlitterære tekster adskiller sig, efter at den sproglige forståelse er sikret, ikke fra behandlingen af et dansk litteraturværk. Målet for litteraturlæsningen er at bidrage til elevernes åndelige dannelse gennem de æstetiske og menneskelige værdier, teksterne rummer; at benytte betydelige litteraturværker til sproglige øvelser, ville være at give stene for brød. — Der forlanges ikke kendskab til hele den engelske litteraturhistorie. Eleverne skal være godt inde i de læste værkers form og stil, handling, personer og hovedtanker, skal kende værkets stilling indenfor forfatterens produktion og indenfor perioden og hele litteraturen. Der skal altså arbejdes indefra udad. Det er en selvfølge, at man ved behandlingen af indholdet som ved de andre sider af undervisningen så vidt muligt lader eleverne selv finde vej, idet man stiller dem opgaver, hvorved arbejdslysten fremmes og evnerne udvikles. — En arbejdsform, der spec. tilsigter at lære eleverne at arbejde selvstændigt, er den laboratoriemæssige behandling af en del af læsestoffet, som indførtes som en fakultativ ordning ved an.en af 1935. Det samme gælder referatstilen, der kan træde i stedet for genfortællingsstilen, som tillige med en oversættelsesstil prøver den skriftlige færdighed ved studentereksamen. Hverken laboratorielæsning el. referatstil har dog hidtil været meget benyttet.

Foruden bibringelse af sproglige kundskaber tilstræber undervisningen også sådanne almindelige pædagogiske formål som 1) at lære eleverne gode arbejdsvaner, præcision og grundighed, 2) at øve deres evne til at iagttage, sammenligne, vurdere og drage slutninger, altså træne dem i logisk tænkning, 3) at vække interesser, som kan give deres liv indhold også efter skoletiden, og 4) spec. i det nysproglige gymnasium gennem den engelske litteratur at lære dem forståelse af en fremmed kultur, andre livsformer og synspunkter end de tilvante og derigennem både fremme fordomsfrihed og en bedre forståelse af vore egne nationale ejendommeligheder, og endelig 5) gennem de skønlitterære værker at udvikle deres fantasi og følelse og deres æstetiske sans. — Hvis blot noget af dette nås, vil der være givet et betydningsfuldt bidrag til den åndsdannelse, der i an.en nævnes som et af undervisningens formål.

På timeplanen for gymnasiernes matematisk-naturvidenskabelige og klassisk-sproglige linie var der oprindelig kun afsat 2 ugtl. timer at anvende enten til tysk el. engelsk, men da nogle skoler udtalte ønske om at kunne give undervisning i begge sprog, indførtes i 1922 den valgfri ordning, at skolerne kunne give undervisning også i det andet sprog, mod at til gengæld sproglig dansk (oldnordisk og sproghistorie) bortfaldt. 1-times faget kunne naturligvis kun tilstræbe udvikling af læsefærdighed, medens hovedvægten i 2-timers faget enten kunne lægges på den rent sproglige side (læse- og talefærdighed) el. på læsning af æstetiske og historiske tekster. De fleste foretrak det første, men den engelske talefærdighed, der opnåedes, var kun ringe, og an.en af 1935 indskrænkede derfor resolut målet til vedligeholdelse af en god udtale og udvikling af læsefærdigheden. Tillige fordeltes de 6 timer, som undervisningen i engelsk el. (og) tysk nu atter indskrænkedes til, på de to første gymnasieklasser, idet undervisningen nu afsluttes med en prøve i en ulæst prosatekst ved udgangen af II. gymnasiekl. Bestemmelsen om, at 1/3 af læsestoffet skal være af s. k. »faglig« art, har givet anledning til nogen divergens, idet nogle har trukket for snævre grænser for, hvad udtrykket kan dække, medens andre har givet stof, der snarest må betegnes som skønlitterært, etiketten »fagligt«. — Skolerne kan vælge, om de vil anvende de 6 timer til det ene af fagene engelsk og tysk, el. de vil give undervisning i begge fagene. I det første tilfælde opnås der et rimeligt resultat, i det sidste, og det er det almindeligste, kan der med det minimale timetal ikke nås ret langt ud over den i mellemskolen erhvervede færdighed. Det erkendes alminde-

gynder skriftlige øvelser, først afskrift, senere tavleøvelser af forskellig art, diktat, oversættelse fra dansk, ændring af sætninger i person, tal, tid, til nægtende og spørgende form o. lign. Disse øvelser, der ikke alene tjener til indøvelse af ortografi, men også af formlære og syntaks, fortsættes mellemskolen igennem i forbindelse med de mundtlige øvelser. Ønsket om også at prøve den opnåede skriftlige færdighed ved mellemskoleeksamen har ofte været fremsat, sidst i undervisningsinspektørernes bet. vedr. undervisningen i mellem- og realskoler og i skoler, der forbereder til pigeskoleeksamen og til almindelig forberedelseseksamen (1935), men er endnu ikke imødekommet.

M. h. t. læsefærdighed er målet, at der læses ikke alene med rigtig udtale af lydene og ordene, men også med forstandig oplæsning af sætningerne, uden større forsyndelser mod tonefald, trykfordeling og tempo. Det gælder al sprogundervisning, at det er vigtigt, at eleverne vænnes til at tale højt og distinkt, og det gælder særlig engelsk, at endekonsonanterne ikke må snubbes af, som det ofte sker i dansk, men skal have deres fulde værdi.

Hvad angår behandlingen af læsestoffet, er nu oversættelse almindeligt benyttet til kontrol af forståelsen, bl. a. fordi det er den hurtigste metode. Men det er også vigtigt at fastholde, at det kun er et middel og ikke mål i sig selv. Det vigtigste arbejde er den påfølgende gennemarbejdelse af stoffet, gennem hvilken den krævede færdighed i at forstå talt engelsk og selv udtrykke sig derpå udvikles. Den har til formål gennem engelske samtaleøvelser med teksten som udgangspunkt at indarbejde ordforrådet, derunder synonymer og idiomer, således at det virkelig tilegnes af eleverne. Man har kaldt den sprogbeherskelse den passive el. receptive, som består i genkendelse af ord og vendinger i en tekst, der læses, i modsætning til den aktive el. produktive, ved hvilken de er blevet elevens faste eje, så at han har dem til fri rådighed, forstår dem i andres tale og kan anvende dem til selv at producere sproget. Det siger sig selv, at det passive sprogområde altid vil være større end det aktive, og det bliver undervisningens opgave at føre så mange udtryk som muligt fra det passive til det aktive sprogområde. Det kan også udtrykkes således, at det gælder om at knytte så mange associationer som muligt direkte mellem begrebet og det engelske udtryk, idet der, når man skal følge engelsk tale el. selv tale sproget, simpelt hen ikke bliver tid til at gennemløbe mellemleddet dansk. — Denne side af undervisningen giver både lærer og elev lejlighed til at vise initiativ og selvstændighed; men der må lægges en fast plan for øvelserne, at de ikke skal udarte til tom konversation.

Grammatik er lige så lidt som oversættelse mål i sig selv, men middel til at støtte forståelsen og brugen af sproget; den skal ikke gå ud over det strengt nødvendige, i hvilket der til gengæld skal være sikkerhed. Vigtigere end definition af regler er opøvelsen af sprogvaner, så at eleverne efterhånden uden refleksion danner former og bygger sætninger efter det mønster, fortrolighed med sproget har skabt i deres bevidsthed. At nå så vidt i skolen m. h. t. sprogfølelse, at grammatikken helt kan undværes, er dog næppe muligt.

I de flg. mellemskolekl. fortsættes undervisningen på samme måde, men samtaleøvelserne kan efterhånden drives i friere former, og overhovedet gælder det om ikke at stivne i en metode, men skabe afveksling ved at benytte de lejligheder dertil, læsestoffet frembyder, idet man f. eks. kan lade eleverne opføre udenad lærte dialoger el. af dem selv dramatiserede, dertil egnede fortællinger, ved oplæsning el. fortælling af småhistorier o. lign. Det er nyttigt, om skolen ejer et bibliotek af »Easy Readers«, forkortede og simplificerede udgaver af kendte bøger (Oxford University Press; Longmans, Green & Co.; Grafisk forlag har herhjemme udg. adskillige), så at de fremmelige og interesserede elever derved kan få lejlighed til selv at udvikle deres læsefærdighed.

Undervisningen i realklassen drives som i mellemskolen, idet dog mundtlige og skriftlige stiløvelser spiller en større rolle. Der skrives til realeksamen tysk el. engelsk stil, enten oversættelse el. genfortælling. Med få undtagelser vælger skolerne engelsk stil og ganske overvejende oversættelse.

Medens undervisningen i mellemskole og realkl. endnu bygger på an.en af 1904, er der i 1935 kommet en ny an. om gymnasieundervisningen. Hvis man sammenholder den nye an. med den gamle, vil man se, at tendensen for det nysproglige gymnasiums vedk. går i retning af 1) lødigere stof, til gengæld betydelig nedsættelse af pensum, 2) mere selvstændigt arbejde af eleverne, 3) mere gennemført brug af engelsk som undervisningssprog. — Formålet med undervisningen er dobbelt: dels gennem læsning af dertil egnede tekster at bibringe eleverne et for deres åndsdannelse betydningsfuldt indblik i engelsk kultur, og dels at udvikle den i mellemskolen opnåede sprogfærdighed. Den ene side af denne opgave er ikke mindre vigtig end den anden. I begyndelsen af gymnasiet er det naturligt, at den sproglige side træder i forgrunden. Grundlaget for arbejdet i de højere klasser må lægges fast. Udtalen gås efter, en systematisk gennemgang af grammatikken, støttet af mundtlige og skriftlige stiløvelser, er på sin plads, de lettere tekster, der læses, benyttes til allehånde sproglige øvelser. Men efterhånden som undervisningen skrider frem, og vægtigere tekster tages op, vil opmærksomheden mere og mere rettes mod indhol-

siske) sprog i tidens løb har fået tilvækst fra mange andre sprog, som det er kommet i berøring med, navnlig fra fransk. Dette har, foruden at gøre tilegnelsen af de mange gloser af fremmed oprindelse vanskelig, resulteret i, at der ofte er flere udtryk for samme begreb. Som oftest har der efterhånden udviklet sig små forskelle i betydningen af sådanne oprindelige enstydige ord, synonymer, som de kaldes (f. eks. betød 'chair' og 'stool' fra først af det samme; 'chair' har beholdt denne betydning, medens 'stool' nu betyder 'skammel', 'taburet'), el. de dækker stadig samme begreb, men hvert har fået sin stilfarve, således at det ene er det daglige brugsord, medens det andet anvendes mere formelt ('begin'—'commence'). På denne måde er engelsk blevet et rigt nuanceret sprog, i stand til at udtrykke fine distinktioner, men samtidig med at det er et sprog, det er forholdsvis let at gøre sig forståelig på, er det meget vanskeligt at opnå en så sikker fornemmelse af de forskellige udtryks 'valører', at man altid træffer det rigtige valg blandt det store ordforråd, der er til rådighed. Både indarbejdelsen af gloseforrådet og synonymikken, læren om synonymer, hører derfor til e.s vanskeligste opgaver. — Ethvert sprog indeholder ejendommelige vendinger og talemåder, idiomer, som ikke direkte kan oversættes til andre sprog (f. eks. 'It does not matter'), og engelsk er rigt på idiomer. Læren om idiomer kaldes fraseologi, og til en korrekt, idiomatisk rigtig sprogbrug hører et betydeligt kendskab til engelsk fraseologi.

Hvis målet for undervisningen kun var læsefærdighed, evnen til at forstå en engelsk tekst, ville udtalen ikke spille nogen større rolle. Det var tilfældet, da engelsk først indførtes som skolefag i den højere skole ved skoleloven af 1809, idet det bestemtes, at der skulle undervises deri, hvis der blev tid dertil; det blev først gjort obligatorisk ved skoleloven af 1903, medens der havde været obligatorisk undervisning i engelsk i realskolerne siden 1881. Også her sigtedes der kun på indøvelse af læsefærdighed, som ved præliminæreksamen prøvedes gennem en engelsk version. Ved an. af 1944 afløstes versionen imidlertid af oversættelses- el. genfortællingsstil, og undervisningen i præliminærskolerne bringes i det hele på linie m. undervisn. i mellemskole og realklasse.

Det er en gennemgribende forandring af de højere skoler, der betegnes ved loven af 1903, idet de germanske sprog engelsk og tysk kommer til at indtage den plads, de romanske sprog latin og fransk tidligere havde haft, og endda bliver gjort til hovedfag på den nyoprettede nysproglige linie, samtidig med at undervisningens formål forandres fra læsefærdighed alene til også at omfatte øvelse i at forstå de talte sprog og selv udtrykke sig på dem. An. var stærkt præget af de nye sprogundervisningsteorier, hvis talsmand herhjemme var Otto Jespersen, der også havde udarbejdet lærebøger i overensstemmelse med den direkte metodes principper, og universitetet havde, siden skoleembedseksamen var blevet indført i 1883, uddannet cand. mag'er, der var kvalificerede til at undervise efter denne metode.

An. af 1904, som endnu er gældende for *EM-skolens og realklassens* vedk., fastsætter målet for undervisningen i engelsk i mellemskolen som 1) bibringelse af en god udtale, 2) evne til at forstå talt engelsk, 3) læsefærdighed, 4) talefærdighed.

Da engelsk normalt er det første fremmede sprog, der læres i skolen, kræver begyndelsen en hel del tålmodighed. Det er ikke alene taleorganerne, der skal trænes til at frembringe de fremmede lyde, men øret, der skal øves i at opfatte dem. Inden der begyndes på indøvelsen af lydene, vil det være praktisk at klargøre elevernes begreber om lyddannelse i al almindelighed, om taleorganerne og deres virksomhed, om forskellen mellem udtale og retskrivning. De skal lære at skelne mellem stemte og ustemte lyd, vokaler og konsonanter, at analysere ord og isolere de enkelte lyd og at prøve at bestemme, hvorledes de artikuleres. Når der derpå tages fat på de engelske lyd, er præcision af den største vigtighed; en fejl el. skævhed i udtalen, der ved uagtsomhed el. manglende tålmodighed har fået lov at snige sig ind, er det meget vanskeligt at få udryddet, når den først har sat sig fast. Samtidig lærer eleverne de fonetiske betegnelser for lydene, og snart kan der drives lydskriftøvelser på tavlen; det skærper elevernes iagttagelsesevne at gengive deres høreindtryk i lydskrift. — Grammofonen er ikke til megen nytte ved indøvelsen af lydene, undtagen ved selvstudium, men kan på et senere stadium bruges til indøvelse af engelsk intonation; den er her måske nok så værdifuld for læreren som for eleverne. Hvert sprog har sin ejendommelige intonation, d. v. s. tonefald el. sætningsmelodi, som bestemmes af stemmens stigen og falden. Når man lærer et fremmed sprog, er man tilbøjelig til at overføre sit eget sprogs melodi på det fremmede sprog. En rigtig intonation er imidlertid af stor betydning både for at forstå og at gøre sig forståelig, og studiet af intonationen er derfor taget op af en række moderne fonetikere. I skolerne har enkelte lærere begyndt en systematisk indøvelse af den engelske intonation, medens de fleste overlader den til elevernes større el. mindre musikalske sans og efterlignelsestalent. — Man må ikke forhaste sig med at forlade lydskriften; forudsætningen for, at overgangen fra lydskrift til retskrift går glat, er, at de lærte ords lyd og betydning har indgået så fast en forbindelse, at den ikke ødelægges af det ortografiske ordbillede.

Samtidig med overgangen til retskrift be-

— 1 mill. gange — idet strømmene fra hjernen afledes fra hovedhuden), har ført til vigtige fremskridt i forståelsen af de epilept. fænomener og til lokalisering af disse i hjernen.

Endogen, indefra kommende, beroende på indre årsager; mods. eksogen.

Enebarn. En væsentlig side af opdragelsen er opdragelsen til »medmenneske«. Det er som regel på dette område, at e. får sine største vanskeligheder. Hyppigst bliver barnet i alt for høj grad midtpunktet i familien, så at de mindste tegn på afvigelser fra det, som forældrene anser for det normale, bliver betragtet og behandlet med en opmærksomhed, der ikke står i noget rimeligt forhold til afvigelsernes betydning.

»Vidunderbarnet«, der måske i virkeligheden ikke hæver sig over sine jævnaldrende, vil meget let få en helt forkert opfattelse af sin egen betydning. Ofte benytter det sin særstilling til at søge at gennemtrumfe urimelige krav, navnlig hvor den kærlige og omsorgsfulde opdragelse slår over i forkælelse.

Ængstelse for, at der skal tilstøde e. en el. anden ulykke el. for, at det skal få en alvorlig sygdom, kan føre til en stadig overvågen af dets færden og indgriben fra forældrenes side, hver gang der skimtes en risiko. Dette kan give anledning til en uselvstændighed og usikkerhed, der hæmmer den naturlige udvikling af barnets jegfølelse. E. må også undvære den gensidige opdragelse til samarbejde og hensyntagen, der er nødvendig mellem søskende. Det er derfor af den største betydning, at e. så tidligt som muligt vænnes til omgang med andre børn.

Litteratur se under Opdragelsesvanskeligheder.

Ths. S.

Enelærer, s. Første- og enelærer.

Engageringskontor. I henh. til lov af 20. maj 1933 således som denne er ændret ved lov af 13. apr. 1938 ang. privat arbejdsanvisning er det ikke tilladt for betaling, hvad enten den udredes direkte el. indirekte at tilbyde el. yde sin mellemkomst ved anvisning el. på anden måde ved ansættelse af funktionærer el. arbejdere i håndværks-, industri-, transport-, handels- og kontorvirksomhed el. hotel- og restaurationsvirksomhed, herunder ved ansættelse af musikere indenfor sidstnævnte virksomheder.

Pladsanvisning, som udøves af foreninger, af principaler el. funktionærer indenfor håndværks-, industri-, transport-, handels- og kontorvirksomhed samt hotel- og restaurationsvirksomhed el. af e., som er oprettet af sådanne foreninger el. af handelsskoler, tekniske skoler o. lign., omfattes dog ikke af foranstående bestemmelse, forsåvidt der ikke tages betaling for den enkelte anvisning, og vedk. institution af arbejdsdirektøren har erholdt offentlig anerkendelse af sin anvisningsvirksomhed.

Offentlig anerkendelse er ialt meddelt 29 foreninger o. lign., der ialt i 1950—51 har foretaget 9500 anvisninger, hvoraf c. 1500 til kvinder. S. iøvrigt Arbejdsanvisning, Fæstekontor, Husgerningskontor, Sygeplejebureau og Sygehjælperbureau.

K-p.

Engelsholm folkehøjskole, s. Højskole.

Engelsk syge (rachitis) skyldes en forstyrrelse af den normale kalkdannelse i knoglerne, fremkaldt ved mangel på D-vitamin, ofte i forbindelse med dårlig ernæring. Sygdommen forekommer spec. hos børn i perioder, hvor de vokser stærkt. Den er derfor almindeligst i alderen fra 3 mdr. til 2 år. Særlig udsatte er børn, som p. g. a. kroniske fordøjelseslidelser ikke kan opsuge de nødv. mængder salte og vitaminer fra tarmen.

Symptomerne er i de lette tilfælde meget ukarakteristiske, ofte kun almen muskelslaphed, øget irritabilitet og tilbøjelighed til sved. P. g. a. den dårlige forkalkning bliver knoglerne bløde og giver efter for tryk og belastninger. Dette medfører bl. a., at hovedformen påvirkes og nakken afflades, og brystkassen får en fure, svarende til mellemgulvets træk i ribbenene. Når barnet begynder at gå, kan der opstå hjulben, platfod o. s. v. Ved de lidt mere udtalte grader kan der endv. ske en sammenklemning af bækkenknoglerne, hvilket for pigers vedk. kan være årsag til vanskelige fødsler senere i livet.

E. s. helbredes ved tilførsel af D-vitamin, el. kraftig bestråling af huden med ultraviolet lys, idet der herved dannes kunstigt D-vitamin i hudens fedtstoffer.

For at forebygge E. s., er det nødvendigt, at alle børn får et tilskud af levertran i mdr. okt.—maj, idet sollyset i denne mørke årstid ikke indeholder tilstrækkeligt ultraviolet lys til at danne D-vitamin i huden.

Til yderligere sikkerhed bør børnene underkastes et regelmæssigt lægeeftersyn.

K. B-S.

Engelskundervisning (s. også Fremmedsprogundervisning). Engelsk er et germansk sprog ligesom dansk, som det står nær i hele sin sprogbygning; bøjningsformerne er få og simple, færre end i dansk, og formlæren er derfor overkommeligere end i de fleste andre sprog. Udtalen er den første vanskelighed, man støder på. Flere af sprogets lyde er forskellige fra de danske og i sig selv vanskelige, og den inkonsekvente ortografi, som volder englænderne selv besvær, og som skyldes, at retskrivningen i c. 350 år praktisk talt ikke er blevet forandret, medens udtalen stadig har været i udvikling, giver ofte et ganske falsk billede af udtalen. Lydskrift, som konsekvent betegner hver lyd i sproget med samme tegn, er derfor i engelsk en uundværlig hjælp for begynderen. — Det engelske ordforråd er overordentlig rigt, idet det oprindelige oldengelske (angelsak-

faring. F. eks. lyder det rimeligt, at man bedst forhindrer opkomsten af asociale tendenser og en asocial adfærd ved streng undertrykkelse, så snart de spædeste spirer dertil viser sig, medens moderne psykologisk erfaring må anse en sådan metode for uhensigtsmæssig. El. man har tænkt sig til, at en generel huskeevne kunne optrænes ved udenadslæren og en generel tænkeevne ved skoling i matematik og grammatik, medens en kritisk empirisk forskning ikke har kunnet anerkende en sådan generel evnetræning i det omfang, hvori den er blevet forudsat.

Den e. p. opviser to faser. I begyndelsen byggede den på spredte erfaringer fra den pædagogiske praksis. I den forstand var Ratke, Comenius, Pestalozzi, filantropisterne og Herbart samt talrige ukendte pædagoger fra ældre og nyere tid empiriske pædagoger. Faren for denne art pædagogik ligger i den ukritiske generalisation, d. v. s. for megen »tænken« og for lidt erfaring. Fra et rent empirisk synspunkt må det kræves, at der drages mere og mere erfaring ind, og at de foretagne generalisationer stadig prøves ved nye erfaringer. Derfor må den e. p. i sin næste fase gå over til at blive eksperimentel pædagogik med anvendelse af forsøg og kontrol. Og hvor forholdene er for alvorlige til egentlige forsøg, f. eks. vedr. karakterudviklingen el. udviklingen til kriminalitet og social afsporing, må man langt mere indgående undersøge de tilfælde, som livet selv frembyder. I de her nævnte retninger kan og må pædagogikken blive empirisk; men det må erkendes, at adskillige af de spørgsmål, som pædagogerne må tage stilling til, endnu ikke har fundet en entydig afgørelse i psykologien. Ingen vil dog kunne fragå, at det er erfaringen, der må afgøre bestemte opdragelsesmetoders hensigtsmæssighed, og at en e. p. i det stykke principielt må råde.

Anderledes stiller spørgsmålet sig m. h. t. opdragelsens mål. Dette skulle fastsættes af etikken, der efter de fleste nyere tænkeres mening hverken er nogen erfaringsvidenskab el. nogen videnskab overhovedet. En e. p. m. h. t. målet er alligevel forsøgt udformet, enten ud fra den betragtning, at etikken selv er grundet på erfaring alene, hvilket f. eks. var Stuart Mills opfattelse, el. ud fra den betragtning, at fastsættelsen af opdragelsens mål ikke er et etisk anliggende. Man har f. eks. villet fastsætte opdragelsens mål ud fra en iagttagelse af de naturlige udviklingstendenser. Nu er utvivlsomt alle menneskelige anlæg og tendenser naturlige, også dem, man kalder slette; og så snart man foretager et udvalg af nogle, som man vil fremme, og andre, som man vil hæmme, er man gået ud over erfaringen. Selvfølgelig bygger dette udvalg på opdragerens værdierfaringer; men andre opdragere kan have andre værdierfaringer, og striden mellem dem kan ikke komme til nogen afgørelse på erfaringsbasis alene. Erfaringen viser altid kun, hvordan der vurderes, og at mennesker oplever dette el. hint som værdifuldt, men kan ikke oplyse om, hvordan der skal vurderes, og hvilke vurderinger der er rigtige. Hvis man anser det sidste spørgsmål for meningsfuldt, må man ty til en overempirisk målestok.

Dette vil sige, at en e. p. er nødvendig i alt, hvad der vedr. opdragelsens teknik og metoder under hensyn til et givet mål, men at en fastsættelse og diskussion af opdragelsesmålene går ud over den e. p.s område og kræver en filosofisk pædagogik. K. G-S.

Empirisme betegner bl. a. den opfattelse, der i formentlig begrundet mistillid til dristig spekulation lægger vægt på indhøstning af erfaringer og forlanger, at enhver påstand om sagforhold i omverdenen el. i bevidsthedslivet skal stå i forbindelse med omfattende og pålidelig erfaring. E. kan også betegne en filosofisk opfattelse, der mener, at enhver påstand skal kunne føres tilbage til erfaringer, så at endog matematikken og måske også logikken bliver erfaringsvidenskaber. E. kan endv. betegne en opfattelse, efter hvilken enhver rigtig påstand ikke alene kan føres tilbage til erfaringer og kun er en bearbejdelse af disse, men at den ligefrem kun består af erfaringer, samt at disse igen kun består i sansefornemmelser (sensualisme). I psykologien betegner e. en retning, efter hvilken visse sjælelige dannelser opstår på grundlag af oplevelser, der ikke oprindeligt indeholder det, der er væsentligt karakteristisk for disse dannelser, f. eks. at rumsopfattelsen er opstået af indtryk, der oprindelig ikke havde rumslig karakter.

K. G-S.

Encefalitis (gr. *enkefalos,* hjerne), spredt betændelse i centralnervesystemet, særlig mellemhjernen og de dybtliggende centrer i storhjernen, opstået efter en akut influenzalignende sygdom med feber, døsighed, uklarhed og dobbeltsyn, især under den spanske syge 1918—1921, el. ganske snigende i årene derefter. Sygdommen præges af en mangfoldighed af nervesymptomer samt nervøse og psykiske symptomer, blandt hvilke de s. k. karakterforandringer hos børn er særlig typiske. J. E.

Encefalografi (gr. *enkefalos,* hjerne + *gráfein,* skrive), undersøgelsesmetode, hvorved der (gennem indstik i ryg el. nakke) blæses luft ind i det rum, der omgiver rygmarven og står i forbindelse med hjernens hulheder; hvis man derefter røntgenundersøger hovedet, kan man ofte påvise svind af hjernens hvide substans el. af hjernebarken, hjernear, hjernesvulster el. arvelige defekter. — *Elektroencefalografi* (undersøgelse af hjernecellernes rytmiske aktivitet, der kan måles elektrisk gennem en audionrørsforstærkning

kendt, at e.nes ydre udtryk i vidt omfang ved øvelse kan »beherskes«, således at de vilkårligt kan undertrykkes el. omvendt forstærkes, evt. fremkaldes uden adækvat ydre anledning (som i skuespilkunsten). Da opdragelse for en stor del går ud på at indøve en sådan »selvbeherskelse«, er e.nes behavioristiske fremtrædelsesformer oftest ret afdæmpede hos voksne, hvorfor de bedst kan studeres hos småbørn el. dyr.

M. h. t. e.nes sammenhæng med instinktive el. andre »primære impulser« hævder A. Shand, at de »primære e.« er forbundne med disse impulser på en sådan måde, at impulsen »har tendens til at fremkalde vrede, når den modvirkes; glæde, når den tilfredsstilles; sorg, når den hindres; og frygt, når en hindring forudses.« I denne forbindelse må også henvises til den nære forbindelse mellem e. og behov (s. d.).

Genstandsbestemte og genstandsløse e. Fænomenologisk set lader de enkelte e. sig vanskeligt beskrive, men visse træk kan dog fremhæves. Således skelner Dumas ved enhver e. mellem en *aktiv el. stenisk* og en *passiv el. astenisk variant,* f. eks. udadvendt, livlig glæde og stille, indadvendt glæde; fortvivlet, urolig sorg og stille, forstenet sorg; hvileløs, ophidset angst og lammet, stivnet angst etc. Mellem disse varianter kan også påvises karakteristiske fysiologiske forskelle. Et andet vigtigt fænomenologisk træk ved e.ne er, at de kan være enten *genstandsbestemte* el. *genstandløse,* d. v. s. de kan enten opleves som knyttede til bestemte genstande (glæde over noget, frygt for noget, vrede over noget el. mod nogen etc.) el. som blotte affektioner uden genstand el. »årsag« (grundløs angst el. vrede, glæde over ingenting etc.). De genstandsløse e. kendes især fra visse sygdomme (angst f. eks. fra hjertesygdomme) og kan fjernes ved passende medicin, ligesom de også kan fremkaldes ved passende hormonale indsprøjtninger. Ligesom de passive varianter af e.ne ligner de genstandsløse i mange henseender de s. k. *stemninger,* der måske bedst kan defineres som længere varende, uartikulerede og lidet intensive, men rigt nuancerede fremtrædelsesformer for organismens tilstand som helhed. Eks. er: munter el. løftet, contra nedslået stemning; modløs ctr. fortrøstningsfuld s.; irritabel ctr. ligevægtig s.; glad ctr. sørgmodig s. o. s. v.

Ubetinget og betinget e. Sluttelig kan nævnes, at J. B. Watson for e.nes vedk. har kunnet påvise et lign. forhold som det fra betingede reflekser kendte (s. Reflekser). Han havde f. eks. fundet, at stærke, pludselige lyde fremkaldte angstreaktioner hos spædbørn, d. v. s. at sådanne lyde var ubetingede stimuli for angst. Og nu viste han, at man ved gentagne gange at lade barnet høre en sådan lyd, samtidig med at det beskæftigede sig med en genstand, som det ikke var bange for, tilsidst kunne fremkalde angst for den, d. v. s. at genstanden alene fremkaldte en angstreaktion hos barnet. En sådan ved »betingning« indøvet angst el. anden emotion overfor en genstand kaldes en *betinget emotion,* og Watson hævder formentlig med rette, at sådanne e. spiller en uhyre rolle i menneskelivet. Han undersøgte derfor også, om det ikke var muligt ved en »afbetingning« at ophæve en sådan betinget emotion overfor en genstand og kom herved til et positivt resultat, omend det viste sig at være besværligere at ophæve dem end at indplante dem. Sådanne betingnings- og afbetingningsprocesser har stor pædagogisk betydning, men Watson er blevet kritiseret for at tage for hårdhændet »mekanistisk« på sagen og for at have overset vigtigheden af børnenes »naturlige livsrytme«.

Litteratur: C. Lange: Om Sindsbevægelser, 1885. W. James: The Principles of Psychology, 1890. McDougall: An Introduction to Social Psychology, 1908. A. Lehmann: Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens 2. udg., 1914. A. F. Shand: The Foundations of Character, 1914. C. Jørgensen: Følelseslivets Grundelementer med Udkast til en Temperamentslære, 1920. J. B. Watson: Psychological Care of Infant and Child, 1928. W. B. Cannon: Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage, 2. udg. 1929. G. Dumas m. fl.: Noveau traité de psychologie, II, 1932. H. I. Schou: Følelsernes Fysiologi, 1936. F. Dunbar: Emotions and Bodily Changes, 1946.

J. J-n.

Empati, indføling (s. d.).

Empiri, erfaring, erfaringslære. Ofte betegnes det som grov e., hvor der kun kan konstateres en forbindelse mellem emner, uden at dennes årsag kan angives.

Empirisk pædagogik, en pædagogik, der helt bygger på erfaring, og som går ud fra, at ethvert spørgsmål, vedr. opdragelsen kan besvares på grundlag af erfaringen. Den står i modsætning til en spekulativ el. filosofisk pædagogik, som vil udfinde de rette opdragelsesmetoder ved ren tænkning el. ved filosofisk spekulation. Det er klart, at en pædagogik, ud fra hvilken der skal kunne gives praktiske råd om opdragelse, ikke kan undvære erfaringen som kilde. Spørgsmålet er blot, om man kan nøjes med erfaringen som eneste kilde. Det afhænger af arten af de spørgsmål, som stilles.

Hvis man, som det er brugeligt siden Herbarts dage, skelner mellem opdragelsens mål, som bestemmes ved etikken, og dens midler, som bestemmes ved psykologien, så er det klart, at i sidste henseende må erfaringen have det afgørende ord. Det er på grundlag af den, man skal afgøre, om visse midler er hensigtsmæssige til opnåelsen af bestemte mål. Psykologien er nemlig en erfaringsvidenskab. Skønt dette i en vis forstand er selvfølgeligt, har man ikke altid ladet erfaringen være afgørende i valget af midler og metoder i opdragelsen, men har »tænkt sig til« for meget på grundlag af et minimum af erfaringer. Plausibelt ræsonnement har gjort det ud for virkelig er-

var forsåvidt revolutionerende, som den ganske vendte op og ned på den gængse opfattelse af forholdet mellem e.ne og deres legemlige udslag. Medens man hidtil som noget selvfølgeligt var gået ud fra, at e.ne primært var de introspektivt opfattede sindsbevægelser, og at de dertil knyttede legemlige processer blot var virkninger el. udslag af disse, hævdede James og Lange, at forholdet omvendt var det, at de legemlige processer var det primære, og at oplevelserne blot var virkninger af disse. James mente, at det især var indvoldsreaktioner, der fremkaldte oplevelserne, medens Lange lagde hovedvægten på det vasomotoriske blodkarsystems reaktioner. Teorien blev kritiseret bl. a. af A. Lehmann udfra en række undersøgelser af e.nes mere overfladiske fremtrædelsesformer (blodomløb, puls, åndedræt m. v.), men nyere undersøgelser (især af amerikanerne Cannon og Cushing) har vist, at blodets hormonindhold spiller en væsentlig rolle og har forsåvidt bekræftet de fysiologiske processers prioritet. Endv. fandt Cannon, at de emotionelle processer reguleres udfra thalamus i mellemhjernen, hvilket forklarer dels ligheden mellem de højere dyrs og menneskets e., dels e.nes uvilkårlige karakter (den s. k. »beherskelse« af e. angår kun deres ydre udtryk gennem den vilkårlige muskulatur, som reguleres udfra cortex, medens de fundamentale processer i kirtler og indvolde forløber uafhængigt af de cortikale processer og dermed uafhængigt af individets oplevelser, f. eks. dets villen). Det er derfor ørkesløst at ville fjerne e. ved argumentation, som ingen indflydelse har på thalamus. I korthed går Cannons resultater iøvrigt ud på, at især binyrernes hormon (adrenalin) har stor indflydelse på den hovedforgrening af det vegetative nervesystem, der kaldes det sympatiske system, som automatisk regulerer de organiske processer, der spiller en rolle ved de fleste voldsomme e. Virkningen beskrives som en »mobilisering« af hele organismen til kamp: Blodtilførslen til fordøjelseskanalen formindskes, således at dens virksomhed hæmmes, medens til gengæld hjertets, lungernes, hjernens og lemmernes virksomhed forhøjes ved forøget blodtilstrømning. Endv. øges sukkerudskillelsen til blodet og antallet af røde blodlegemer, således at iltprocesserne i musklerne kan foregå livligere, og samtidig dannes der et stof, der modvirker muskeltrætheden, og blodet omdannes, således at det størkner hurtigere end vanligt. Kort sagt: Organismen sættes i forsvarstilstand, således at dens reserver kan udnyttes bedst muligt til kamp el. flugt; alm. kendt er det jo også, at man »får flere kræfter«, når man »bliver gal i hovedet«, hvorfor man også let kommer til at slå hårdere, end man havde tilsigtet. Og på tilsvarende måde har Cushing vist, at hypofysens hormon (pituitrin) virker på den anden hovedforgrening af det

vegetative nervesystem, det parasympatiske system, der i alt væsentligt regulerer de samme organer som det sympatiske system, men virker modsat el. »antagonistisk«, således at det i hovedsagen tjener den rolige genopbygning af legemet og opsamlingen af dets reserver. Forholdene er iøvrigt ganske overordentlig indviklede og stadig genstand for diskussion i forbindelse med fortsat udforskning af enkeltheder.

E.nes behavioristiske fremtrædelsesformer. Samtidig med disse fysiologiske undersøgelser har man fra psykologers og psykiateres side nærmere analyseret e.nes behavioristiske fremtrædelsesformer samt deres videregående følger for bevidsthedslivet i det hele og deres indbyrdes organisation til de højere og varigere dannelser, der kaldes sentiments (s. d.) I denne forbindelse kan det nævnes, at den franske psykiater G. Dumas skelner mellem de pludseligt indtrædende og ofte hurtigt forsvindende *emotionelle chok* og de egentlige e. Chokene kendes dels i lettere form som forbigående småforskrækkelser, overraskelse o. lign., dels i svære former som dybtindgribende forstyrrelser, fremkaldt f. eks. som følge af ulykkestilfælde, eksplosioner, rystende meddelelser m. v., som kan have alvorlige og langvarige virkninger. Hvad de behavioristiske fremtrædelsesformer for e. angår, kan eksempelvis anføres, at *glæde* ytrer sig ved rank og spænstig holdning, livlige bevægelser (klappen i hænderne, dansen omkring, livlig talen, syngen, fløjten etc.) smil og latter, røde kinder, strålende øjne (som følge af forøget tåresekretion) o. s. v., medens *sorg* i vid udstrækning giver sig modsatte udtryk, idet individet bliver slapt og blegt, bevæger sig langsomt og taler sagte, sukker og græder m. v. Ved *angst* forstærkes mange af sorgens kendetegn: man »lammes« af skræk el. rædsel, bliver »stum«, og »det løber en koldt ned ad ryggen«, medens angstens »kolde sved« dækker huden, tænderne klaprer, og man »gyser« over hele kroppen. Modsat forstærkes mange af glædens ydre kendetegn ved *vreden:* de vilkårlige (tværstribede) muskler innerveres, man knytter hænderne og skærer tænder, slår i bordet og råber op, og hvor vreden når raseriets intensitet, udløses der et væld af mere el. mindre ukoordinerede bevægelser, idet man farer omkring og slår om sig i blinde etc. Specielt svarer også de forsk. e. til karakteristiske ansigtsudtryk (mimik), som kan analyseres ud i en stor mængde enkeltheder, men som kun som helhed står i et nogenlunde entydigt forhold til de forskellige e., der indbyrdes meget vel kan have mimiske enkeltheder fælles.

Iøvrigt er det velkendt, at e.ne ikke alene kan have mange forsk. nuancer (vrede kan f. eks. forekomme som raseri el. harme, el. ærgrelse el. muggenhed), men også mange forsk. styrkegrader, ligesom det også er

Et vigtigt afsnit af emnebehandlingen er elevernes arbejde med bøger; herunder bygges der ofte bro mellem skolernes læsestuer og bibliotekernes bogsamlinger. Læsningen former sig ikke alene som fællesopgaver; men der vil tillige være lejlighed til individuel læsning, hvad enten det nu er læreren, der peger på frie arbejder el. eleverne, der selv finder dem (s. Individuel undervisning).

Iagttagelsesturene og arbejdet med bøger fører naturligt ind på elevernes mundtlige og skriftlige behandling af det hørte og sete. Det mundtlige arbejde kan bestå af samtale om det oplevede el. af lærerens udspørgen derom. Ikke sjældent former de mundtlige timer sig som elevforedrag. Det skriftlige arbejde kan bestå af diktater, som læreren udformer, undertiden i samarbejde med eleverne, af genfortællinger, læsestile, referatstile el. af helt frie gengivelser.

De skriftlige arbejder får til sidst plads i elevens arbejdsbog; de illustreres med tegninger, indklæbede billeder fra aviser og blade, grafiske fremstillinger el. helt frie illustrationer. På den måde får hver elev en mappe, indeholdende vigtigt stof fra årets arbejde.

En hovedbetingelse for, at eleverne kan få det rette udbytte af e. er, at der hele tiden trænes systematisk i læsning, stavning og skrivning, og at der under det fremadskridende arbejde stadig fastslås hovedpunkter, som ofte opfriskes.

Den første københavnske forsøgskl. med e. startedes 1932, og i de flg. år kom nye klasser til. Myndighederne kontrollerede årsprøveresultaterne, og i den københavnske undervisningsplan af 1938 fik e. sin særlige plads. Også i andre undervisningsplaner landet over indgik den. Overalt blev den et tilbud til den interesserede lærer, aldrig et påbud. Mange lærere fulgte skolemyndighedernes tilladelse til at knytte fagene sammen til en helhedsundervisning, men endnu er den gammelkendte fagundervisning den herskende i dansk skole. Når mange viger tilbage for at gå i gang med e., skyldes det sikkert det store arbejde, den kræver af læreren. Krigen, der fulgte så hurtigt efter forsøgsårene, har muligvis også bidraget til en standsning af et reformarbejde i denne retning. Visse tegn tyder dog på, at interessen for den atter er voksende.

Litteratur: Den københavnske Forsøgsplan af 1934. Bet. vedr. Læseplaner m. v. for den udvidede Folkeskole (»Den røde Betænkning«), 1936. Alb. Bjerre og Fr. Lundgaard: Vejledning i praktisk Emneundervisning, 1937. H. Kyrre og A. R. Schacht: Hvorledes skal jeg undervise i Den praktiske Mellemskole, 1937. Th. Nørlyng og Aa. Jacobsen: Emnebogen, 1938. »Vor Ungdom«, okt.—nov. 1939. Forsøgsplan for Den praktiske mellemskole, Frederiksberg, 1936. Sch.

Emotionalisme, en opfattelse, hvorefter det fundamentale i sjælelivet er følelsen, medens andre former har udviklet sig deraf ved forskellige former for differentiering og objektivering; herhjemme repræsenteret af V. Kuhr. K. G-S.

Emotioner, relativt kortvarige, men intensive, uvilkårlige affektive helhedsreaktioner af organismen. De kan være af mange forskellige arter og betegnes med ord som angst, glæde, sorg, vrede, overraskelse, rørelse m. v. Nyere undersøgelser iværksat af de amer. psykologer Mandel Shearman, George M. Stratton og Katherine M. Bridges tyder på, at de forsk. e. fremkommer ved en differentierende modningsproces, hvis udgangspunkt hos spædbarnet blot er en alm. ophidselsestilstand, der dog allerede i løbet af de første levedage antager præg af enten ubehag el. behag, utilpashed el. veltilpashed, hvorefter utilpasheden i løbet af ca. 3 mdr. differentieres til angst, vrede og skinsyge og veltilpasheden til glæde og hengivenhed, medens e. som triumferen, skam, skuffelse, iver, afsky m. v. først fremkommer senere i forsk. dertil egnede situationer. Denne opfattelse står i modsætning til Watson's, iflg. hvilken der hos spædbarnet findes 3 og kun 3 e., angst, vrede og holden-af *(love)*, som hver fremkaldes af ganske bestemte påvirkninger. Hos voksne højere dyr finder man også lign. e. som hos voksne mennesker. Den første omfattende sammenligning mellem e. hos dyr og hos mennesker findes i Darwins »The Expressions of the Emotions in Man and Animal« (1872), men er senere korrigeret og udvidet ved mangfoldige andre undersøgelser af såvel e.s behavioristiske udtryk som af deres fysiologiske mekanismer.

Op til sidste halvdel af forr. årh. var det dog især e.s fænomenologiske fremtrædelsesformer, der interesserede. Den første systematiske behandling af dem er Descartes' »Les passions de l'âme« (1649). E.ne opfattedes her som bevægelser i sjælen (sindsbevægelser), fremkomne ved at denne sættes i passiv (uvilkårlig) bevægelse af ydre påvirkninger. Dog fremhævede Descartes også, at der til disse »passioner« er knyttet en hel række legemlige processer: Bevægelser, hjertebanken, rødmen og blegnen, sukken etc., ligesom han hævdede, at passionernes hovedvirkning på mennesket er, at »de tilskynder og disponerer dets sjæl til at ville de ting, som de forbereder dets legeme til, således at følelsen af frygt tilskynder til at ville flygte, følelsen af mod til at ville kæmpe, og på samme måde med de andre. Herved har Descartes foregrebet den i nutiden af McDougall fremsatte teori om den nære forbindelse mellem e. og instinktbevægelser, ligesom han også foregreb nutidens undersøgelser af følelseslivets fysiologi.

E.nes fysiologi. Disse undersøgelser blev især inspirerede af den s. k. *James-Langeske følelsesteori,* der i 1880'erne fremsattes af danskeren Carl Lange og amerikaneren William James uafhængigt af hinanden. Den

fået særlig aktualitet, idet forskellige moderne pædagoger i stedet for at begynde med en stiv fagdeling vil begynde med emner, som ikke har nogen bestemt el. udpræget fagtilhørighed, men er udsprunget direkte af livet og børnenes interessesfære. Nye skolefag som hjemstavnslære, anskuelses- el. iagttagelsesundervisning går på tværs af den egentlige fagdeling og griber ind over flere fag. Og tendensen herfra er yderligere udviklet både for de lavere og de højere trin i skolen, sidstnævnte sted i den s. k. emneundervisning.

Udlandet. Den undervisning, som tager emner fra børnenes interesseverden op el. smelter fagene sammen, kaldes på tysk »Gesamtunterricht«, og den er i hvert fald tildels blevet praktiseret i den skole, som Berthold Otto oprettede i Berlin 1902. Senere er den blevet et programpunkt hos flere arbejdsskoleteoretikere og har præget både de østrigske og tyske skolereformer omkr. 1920, ligesom Gesamtunterricht efter 1945 har spillet en afgørende rolle i Vesttysklands skolesystem. Desuden har den været bragt i anvendelse i Sovjetunionens skoler under navn af kompleksmetoden, idet de emner man tog op der, benævnedes komplekser. En fremtrædende rolle spiller det samme princip også i Decrolymetoden (s. Decroly); og i Amerika er det ført frem under navn af projektmetoden, navnlig af Kilpatrick. De emner, der tages op i stedet for fagene, betegnes med forskellige navne som projekter (projects), arbejdsenheder (units of work) el. interessecentrer.

Litteratur: W. H. Kilpatrick: The project-method, 1918. H. Rugg & Ann Shumaker: The child-centered school, 1927. B. Otto: Die Reformation der Schule, 1911. Samme: Lehrgang der Zukunftsschule, 1912.

K. G-S.

Danmark. E. udformedes og gennemprøvedes i Danmark i begyndelsen af 30'erne. Der byggedes i nogen grad på erfaringer, der var gjort i forskellige lande, men medens man i udlandet i almindelighed begyndte dette fagsamarbejde i skolens yngste klasser og tit i de ældre gik over til en udpræget fagundervisning (dette var f. eks. tilfældet i Wien), udformedes fagsamarbejdet i Danmark først og fremmest med undervisningen af skolens ældre elever for øje.

Dette havde sin grund i, at man, især efter skolemødet i Kbh. 1931, blev stærkt optaget af at skabe en skoleafdl. — en praktisk el. eksamensfri mellemskole — for de elever, der ikke ønskede at optages i el. ikke bestod prøven til eksamensmellemskolen. I denne nye mellemskole var e. tænkt som en friere arbejdsform, forskellig fra grundskolens undervisning, som børnene kendte den fra 3., 4. og 5. skoleår, og forskellig fra eksamensmellemskolens med dens nøje fastlagte eksamenspensa, således som stærkt fremdraget i den praktiske mellemskoles bet. vedr. læseplan m. v., »den røde bet.« (1936).

Ønsket om at lade skolen forme sig anderledes for de ældre elever end for børnene på mellemtrinene begrundedes rent psykologisk med den afgørende forskel, der er på de 9—11 årige og på børn i overgangsårene. De første befinder sig tilsyneladende vel ved den planmæssighed, der ligger i at have stoffet inddelt i fag og fagene placeret i bestemte timer; hos de ældre elever er der en stadig voksende trang til at være medbestemmende, en trang, der i nogen grad kan imødekommes under e.s vekslende aktivitetsformer.

Et af formålene med fagenes samarbejde var også at spare tid, dels for at kunne ofre skolens hovedfag den størst mulige omsorg, dels for at kunne lægge øget vægt på den fysisk-hygiejniske opdragelse og den manuelle oplæring, der mentes at være af den største betydning for børn i 12—15 års alderen.

Ikke alle fag egner sig til at indgå i en e. Almindeligt er det at knytte historie, geografi, naturhistorie og modersmålsundervisning sammen til en enhed; men andre kombinationer kan forekomme. Regning tages undertiden i brug i emnearbejdet, og sang og tegning indgår næsten daglig deri, men disse fag har som oftest deres egne timer ved siden af. Mange lærere giver også dansk særlige træningstimer.

Således som e. har udviklet sig herhjemme, er der ikke sket nogen afgørende forandring i det stof, der bydes eleverne. Det er danske børns fælleseje, der tages op i e.; men ønsket om at udforme en praktisk mellemskole har i nogen grad trukket arbejdslivet, som det har formet sig gennem tiderne, og som det udøves i dag, frem i forgrunden. —

Den lærer, der vil drive e. med sin klasse, må ved skoleårets begyndelse tage sin undervisningsplan frem og af dens stof vælge det, der kan passe ind i emner, som han ønsker at lade sine elever arbejde med. Det øvrige stof som undervisningsplanen kræver må da bearbejdes på anden måde, enten ved bibeholdelse af den kendte fagdeling, ved periodelæsning el. ved at give det en hovedpunktsgennemgang.

Når der skal tages fat på et emnes behandling, bliver lærerens første opgave at indstille sine elever på det stof, der skal arbejdes med. Efter at eleverne har fået en orientering, bliver den næste opgave at lade dem gøre en række iagttagelser, så at de kan få så mange førstehåndsindtryk som muligt. Hertil er billeder (lysbilleder, film), genstande fra skolens samlinger og præparater af betydning. Men ofte er det muligt at udvide iagttagelsesområdet, f. eks. ved ekskursioner (s. d.), hvad enten de former sig som museumsbesøg, natur-udflugter eller iagttagelsesture til arbejdende virksomheder. Oplevelser fra en lejrskole (s. d.) vil ofte være en god baggrund for emnearbejdet.

»Minnet«, 1935. Han betoner her de erindrede enkelthеders indlejring i større sammenhæng og afhængighed af sociale og emotionelle, intelligens- og viljesfaktorer. Andre skrifter er bl. a. »Gestaltpsychology«, 1939, »Uppfostrans möjligheter och gränser«, 1939. Senere har han beskæftiget sig med bioelektriske undersøgelser. Han er især påvirket af fransk psykologi. K. G-S.

Emailleringsværksteder. Personer under 18 år må p. g. a. blyforgiftningsfaren ikke beskæftiges ved arbejde med tilberedning, pålægning og påsprøjtning el. afslibning og polering af blyholdig emaille el. ved rengøring i lokaler, hvori disse processer foregår.

Jvf. arbejds- og socialministeriets bek. af 4. juni 1946 af regler for arbejde med blyholdig emaille, § 2. P. B-e.

Embedseksamen er en afsluttende universitetseksamen, på grundlag af hvilken kandidaten kan søge sig et embede; det gjaldt oprindelig embeder inden for kirke, skole, sundhedsvæsen og administration, d. v. s. teologisk embedseksamen, skoleembedseksamen (+ magisterkonferencer) samt lægevidenskabelig og juridisk embedseksamen. Men flere eksaminer både ved universiteterne og ved de højere læreanstalter er sidenhen gledet ind på linie med de egentlige embedseksaminer, idet disse eksaminer har givet kandidaterne adgang til at søge de samme embeder indenfor (især) centraladministrationen som kandidater med en af de ovenfor anførte eksaminer. Ved universiteterne gælder dette den statsvidenskabelige og den forsikringsvidenskabelige eksamen, og fra den nyeste tid har man den økonomiske eksamen ved Århus Universitet, som nu stort set giver de samme rettigheder som juraen og statsvidenskaben (under centraladministrationen). Det er finansministeriet, som træffer bestemmelse om de forskellige eksaminers anerkendelse som »embedseksaminer«. Civilingeniører, forstkandidater, landinspektører og dyrlæger har hver på deres felt rettigheder som embedseksamenskandidater. R. W. B.

Emdrupborg er siden 1947 navnet på den skolebygning, som ved kapitulationen næsten var færdigbygget af besættelsesmagten, og som var beregnet til tysk-nazistisk skole for tyske og danske børn. Fra 1945 benyttet af flygtningeadministrationen. 1948 delvis istandgjort og taget i brug af Danmarks Lærerhøjskole (leder: rektor Ernst Larsen) og Kbh.s kommunes forsøgsskole (leder: skoleinsp., cand. psych. A. M. Nørvig). Rummer fra 1949 også Kbh.s statsfællesseminarium (leder: forstander, mag. scient. Tage Larsen) og fra 1952, midlertidig, fritidshjemsseminariet (leder: forstander Axel Jørgensen). Bygningen er af uhyre omfang og rummer gigantiske sportsanlæg (gymnastiksale, skydebane, fægtesal o. lign.) foruden et meget stort friluftsanlæg, desuden børnehavelokaler, mange klasse- og faglokaler og en mægtig aula. Et stort ombygningsarbejde omdannede mange af disse lokaliteter til alm. brug. T. Gr.

Emdrupplanen kaldes en plan for en (statslig) forsøgsskole, der var planlagt at ligge i den da ikke helt færdigbyggede tyske skole i Emdrup. Planen blev udarbejdet på grundlag af et studiekredsarbejde i begyndelsen af 1945 i gruppen »Den eksperimentale Skole«, som senere blev grundstammen i »Frit Danmarks Lærergruppe«. Planen går ud på at prøve en fuldstændig enhedsskole gående fra børnehaven til ungdomsskolen (barneskole 5—14 år og ungdomsskole 14—18 år). Fagene deles i færdighedsfag (f. eks. læsning, skrivning og regning), orienteringsfag (historie, geografi, naturhistorie, fysik o. lign.) og skabende fag (tegning, sløjd o. lign.). Undervisningsformer, der tænktes prøvet, var individuel undervisning i færdighedsfagene, gruppearbejde i orienteringsfagene og studiekredsarbejde i ungdomsskolen. Iøvrigt tænktes indført elevråd, skolepsykolog til hjælp ved tilrettelæggelsen og kontrollen af forsøget, tilknytning af vuggestue, børnehave (til det 5. år) og fritidshjem, samt evt. et statsseminarium, et småbørnsseminarium og Danmarks Lærerhøjskole i løsere tilknytning til skolen.

Planen blev endeligt udarbejdet på den »Social pædagogiske uge« 1945 i Snekkersten og indsendt til undervisningsministeriet juli 1945 underskrevet for Frit Danmarks Lærergruppe af Georg Christensen, I. M. Nordentoft og C. F. Vorbeck og for Social pædagogisk Forening af G. J. Arvin og Jens Rosenkjær.

Planerne om en forsøgsskole blev videre-behandlet af et udvalg nedsat af de 7 samarbejdende pædagogiske foreninger (s. Syvmandsudvalget) suppleret med Georg Christensen på forslagsstillernes vegne og skolepsykologen Henning Meyer som tilkaldt sagkyndig. Udvalget enedes om et forslag til en forsøgsordning inden for den bestående skolelovs rammer, der gav mulighed både for spredte skoleforsøg og forsøgsskoler. Dette forslag er ikke blevet gennemført, men Kbh.'s kommune oprettede 1945 en forsøgsskole på Emdrupborg (s. d.).

Litteratur: Georg Christensen: Social-pædagogisk Forenings og Frit Danmarks Lærergruppes Skoleplaner (Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift, 1945, nr. 4). T. Gr.

Emneundervisning. De fleste store pædagoger verden over, som har givet sig af med didaktiske spørgsmål, har talt imod den skarpe adskillelse af skolefagene. Vor viden skal ikke forefindes i isolerede rubrikker (ordet fag betyder egentlig afdl., rubrik); men den skal være velorganiseret, så at man fra ethvert punkt af sin viden har forbindelse til mange andre. Derfor skal man inden for et skolefag udbygge forbindelsen til andre fag. Dette princip har i nutiden

ningsmateriel, billeder el. faglige tegninger, el. det kan være referat af iagttagelser, som eleven har gjort uden for skolen. Ikke sjældent vil det være muligt at tage den enkelte elevs særlige viden i brug, f. eks. i opgaver som »min fars arbejde«, »genforeningsmindet i min ferieby« el. lign.

For læreren er det vigtigt at søge at fordele opgaverne således, at den flinke elev har nok at øve kræfterne på, mens den tunge elev får arbejde, der passer til hans evner.

E. efterfølges gerne af en klassesamtale, hvor indhold og form sættes under debat. Man vil i den eksamensfri mellemskole fæstne sig mere ved den viden og de synspunkter, der er ført frem, end ved måden, hvorpå det er sket; men der lægges dog stor vægt på, at foredraget også bliver et middel til at vænne eleverne til klar og tydelig tale.

I eksamensmellemskolen, med dens større bundethed til afgrænsede pensa og med dens daglige lektieoverhøring, er foredrag i FM-skolens forstand mindre anvendt. Mange lærere bruger dog i dansk, historie og andre mundtlige fag at tage en del af klassens pensum igennem i e.s form og, så vidt tiden tillader, at give de enkelte elever lejlighed til at sætte sig ind i stof, der knytter sig til det, der i øvrigt arbejdes med, og fremstille det for kammeraterne i foredrag. Man opnår derved både at give eleverne øvelse i selvstændig fremstilling, at give dem lejlighed til at høre noget mere, end skolebogen byder på, men især at nå frem til selvudfoldelse.

Litteratur: Th. Thors i »Vor Ungdom«, 1922.

Sch.

I *gymnasieskolerne* spiller e. en ikke ringe rolle, i særdeleshed i fagene dansk og historie. De opgaver, der stilles, kan være forholdsvis udførlige, som når en elev på egen hånd gennemgår et litteraturværk i sin helhed el. en forfatters biografi på grundlag af den litteratur, som står til rådighed på et skole- el. kommunebibliotek. Hyppigst begrænses referatet dog til at omfatte 5—10 min., og man vælger fortrinsvis at give eleverne opgaver i ting, som de selv har ønsket oplysning om. Med disse foredrag vil man vænne eleverne til at give en selvstændig, smuk og koncis fremstilling; der gribes derfor ind over for dårligt sprog, mangel på overgange og logiske fejl, idet man så vidt muligt lader eleverne selv rette deres fejl. Derudover ønsker man at stimulere elevernes spørgelyst og vænne dem til at orientere sig på et bibliotek og benytte den foreliggende håndbogslitteratur. E. B. J.

Elevselvstyre. Så vidt vides er Gammel Hellerup Gymnasium den skole, der først indførte e. i Danmark (under rektor Hartvig Møller 1909 — og i en form, som stadig bevares). Hver klasse vælger sin fører, hvis opgave det er at gennemføre god tone i klassen og desuden at være klassens repræsentant. Hele skolen vælger 5 tillidsmænd; disse udgør elevrådet, hvis opgave det er at varetage elevernes interesser og på deres vegne forhandle med rektor og lærerne; endv. at aftale og skaffe gennemført, hvad orden og god tone i alles interesse kræver, og evt. pådømme overtrædelser heraf. E. ansætter embedsmænd, f. eks. cykel- og gårdvagter (til hjælp for gårdinspektor), dør- og gangvagter (til hjælp for indvendig inspektor) o. s. v. Iøvrigt varetages skolens naturlige fritidsliv og foreningsliv af forsk. foreninger i samarbejde med elevrådet (festkomiteen, diskussionsklubben o. s. v.), og skolebladet er helt uden censur.

Elevrådsvalget finder sted i slutn. af aug. Alle har valgret (også de nye elever), og alle er valgbare. I almindelighed vælges elever fra 4. mellem og opefter, og det har vist sig, at kun elever med initiativ og sund sans opnår valg. Det føles derfor let og naturligt for rektor og lærerne at forhandle med elevrådet (f. eks. om tobaksrygning, forhold i frokostpausen, større drenges behandling af de mindre o. s. v.), og elevrådet taler frit ud om alle skolens forhold, snart som repræsentanter for mange (der muligvis ønsker en halv fridag, f. eks. efter snefald), snart som repræsentanter for en enkelt klasse el. en enkelt elev (som muligvis fortjener en belønning el. fritagelse for en idømt straf). Også samarbejdet med andre skoler tager elevrådet sig af, bl. a. for at fremme interessen for et lign. elevselvstyre.

E. kan være mere el. mindre vidtgående, og det kan være organiseret på forsk. vis f. eks. ved præfektsystemet, der nu findes ved flere gymnasieskoler i forsk. former. Man kan f. eks. lade alle eleverne i III G fungere som præfekter, nogle som klassepræfekter for mellemskolen, andre med specielle hverv (gangpræfekter o. s. v.). Præfekterne kan vælge et snævrere forretningsudv., af hvis midte een vælges til overpræfekt. Denne kan sammenkalde klassevalgte repræsentanter, men skolens fester, skovtur o. lign. ordnes i almindelighed af forretningsudvalget.

Enhver form for e. fremmer udviklingen af lederevner hos dem, der får et hverv betroet. De vokser med deres opgave, så det bliver let for kammeraterne at rette sig efter dem. Særlig let er det for eleverne at respektere de ledere, som de selv har valgt.

J. K. E.

Elevskoler, s. Dramatiske Elevskole, Den og Teaterdirektørforeningens Skuespillerskole.

Elmgren, Johan (f. 1904), svensk psykolog, prof. i psykologi og pædagogik i Göteborg. Har ydet originale bidrag til hukommelsens psykologi, bl. a. med disputatsen »Minnets funktion, struktur och utveckling«, 1934, og

rien«, fordi den opfatter elementerne som selvstændige og isolerbare enheder ligesom stenene i et mosaikbillede. Omend teorien nu kan anses for opgivet, har den i overvejende grad præget det 19. årh.s psykologi og har virket stimulerende på den moderne psykologi netop ved at fremkalde kritik og inspirere eksperimenter, der førte til dens forkastelse.

Litteratur: Praktisk talt enhver samlet fremstilling af psykologien fra det 19. årh., f. eks. H. Ebbinghaus: Grundzüge der Psychologie, 1897—1902 er dybt præget af e. Kritik findes bl. a. i W. Köhler: Psychologische Probleme, 1933. J. J-n.

Elevbibliotek, et udlånsbibliotek for en skoles elever.

Folkeskolen. Udlånet kan enten foregå i klasserne (ved klasselæreren) el. fra et stort fælles bibliotek under ledelse af skolebibliotekaren el. ved en kombination af begge metoder, således at de små klasser (f. eks. 1.—4.) låner i klasserne, mens de store elever bruger den store fælles samling; en sådan kombination anvendes af flere og flere skoler. Udlånet fra den store samling foregår som regel udenfor skoletiden, men i tilknytning til denne; en del skoler bruger dog frikvarterne. Loven kræver, at udlånet skal finde sted mindst 1 gang om ugen og i så lang tid, at der kan gives en forsvarlig vejledning (bek. af 15. dec. 1932, § 5 c). I en del kommuner med flere skoler findes foruden de faste samlinger ved hver enkelt skole tillige en for alle skoler fælles samling beroende på en af skolerne el. på folkebiblioteket (fællesbogsamling). Katalogisering og andet biblioteksteknisk arbejde er ofte overtaget af folkebiblioteket, ligesom skolebibliotekerne i stigende antal tilfælde er et led i en organisation, der også omfatter de offentlige børnebiblioteker (s. Bibliotek og skole). Boganskaffelsen foretages som regel af et særligt bogudvalg; vejledende ved anskaffelsen er »Fortegnelse over børne- og ungdomsbøger«, (suppleret med de årlige lister, udg. af folkebibliotekernes bibliografiske kontor samt »Bøger til fritidslæsning. Et udvalg ordnet efter skoleår«. Udg. af Skolebiblioteksforeningen af 1917, (1946).

Til brug ved klasseudlånene i de små klasser sammensættes mindre klassebiblioteker (c. 40 bd.), der evt. udskiftes een el. flere gange i løbet af skoleåret, f. eks. ved bytning mellem parallelklasser. Disse klassebiblioteker sammensættes af skolebibliotekaren el. udsendes fra en central samling fælles for alle byens skoler. A. h. t. den bedst mulige kontakt mellem e. og læsestue kræver loven, for at der kan ydes tilskud, at disse to biblioteksformer skal være under samme ledelse.

Udlånet fra e.s åbne hylder foregår bedst i et særligt, dertil indrettet lokale. Da udlånsvirksomheden i et skolebibliotek i regelen vil være stærkt koncentreret — den største del af lånene vil komme samtidig ved undervisningstidens ophør — må lokalet ikke være for lille (helst ikke mindre end et almindeligt klasseværelse). I reolerne kan man nøjes med en hyldeafstand på 28 cm og en dybde på 23. Foruden kartotek og opslagstavle bør der i udlånslokalet være bord og stole til lånere, der ønsker at se nærmere på bøgerne, samt en udlånsskranke.

Litteratur: K. Kastberg: Hjemlaanet (S. P. Fredebo og P. Morsing: Skolebiblioteket, dets Indretning og Brug, 1942 s. 113—17). K. Kastberg: Hvorledes bør et Skolebibliotek indrettes? 1939. Biblioteksårbog 1944 s. 56—59. J. N.

Gymnasieskolerne: Elevbogsamlingen, som e.s officielle navn er, holdes adskilt fra skolebiblioteket, både m. h. t. bevilling og virksomhed. Ved en statsskole modtager e. (1951) c. 200 kr. i årl. tilskud; ved de kommunale gymnasier svinger tilsk. stærkt, således er det i Kbh. 500 kr. (til deling med skolebiblioteket), i Gentofte 700 kr. o. s. v.

Formålet med e. må siges at være at skaffe eleverne, især de yngre, god underholdningslæsning, hvorved deres interesse for bøger kan vækkes og deres sprogsans udvikles.

E.s lokale lægges helst i nøjeste tilknytning til udlånet fra skolebiblioteket, således at særlig interesserede yngre elever let kan lokkes til at låne også af den lødigere litteratur, det sidstnævnte byder på. Man er i de højere skoler ved at komme bort fra, at henvise e.s unge læsere til små, faste udvalg af bøger henstillede i deres klasseværelse bl. a. ud fra den tanke, at der herved sættes for snævre grænser for de unges valg af læsning. M. N.

Elevforedrag kendes i *folkeskolen* som enkelte elevers fortælling for kammerater og lærer i foredragets form, — ordet foredrag dog taget i helt uhøjtidelig betydning.

I grundskolens yngre klasser vokser e. ofte frem på den måde, at børnenes glæde over at meddele sig til læreren om, hvad spændende el. mærkeligt der er hændt dem, mødes med dennes: »Kunne du for resten ikke øve dig i at fortælle det for os alle sammen i morgen!« Måske sker dette da skriftligt, og man er inde på fri stilskrivning (s. d.), men ofte bliver det en mundtlig fremstilling, mens kammerater og lærer lytter til. Det, der fremelskes på denne måde, kan senere tages i den egentlige undervisnings tjeneste jævnsides med udvidet læsning.

I den eksamensfri mellemskole (hovedskolen), hvor den daglige overhøring af fællesstoffet væsentlig er en fæstnelse af hovedpunkter, anvendes småforedrag ofte. Til forskel fra enkeltmandsoverhøring, hvorved samtlige elever i en klasse må være parate til at give en fremstilling, er foredraget en opgave, der gives til den enkelte elev. Hans kilde er i almindelighed en bog el. måske et par bøger. Men foredraget kan også forme sig som gennemgang af undervis-

Skema til brug ved ansøgning om optagelse udleveres fra skolernes kontorer.

Oplysninger om aftenundervisningen, der er tilrettelagt således, at 1 semesters pensum gennemgås i løbet af 3—4 år, fås bedst ved henvendelse til skolernes kontorer.

Vedr. optagelse på Danmarks Tekniske Højskole, s. d. J. Th.

Elektrotekniske hjælpemidler i døveundervisningen. Den moderne elektroteknik har på forskellig måde ydet værdifuld hjælp i døveundervisningen.

For de stærkt tunghøre el. døve med hørerester er konstrueret rørforstærkede høreapparater, der forbedrer lydopfattelsen og således gør det muligt at udnytte og optræne høreresterne såvel i artikulationsundervisningen som i den almindelige kundskabsmeddelelse. Se nærmere under Høreapparater.

For de helt døve er konstrueret apparater, der synliggør visse akustiske fænomener, som ellers kun opfattes af øret. Mange døve elever har svage luftfyldte stemmer. Dette skyldes for svag kompression af stemmebåndene under lydfrembringelsen. Da eleverne ikke kan høre deres egne stemmer, og stemmebåndene er usynlige, er det ofte vanskeligt for artikulationslæreren at forklare, hvori fejlen består. V. hj. a. en lydstyrkeindikator er det muligt at synliggøre den manglende stemmestyrke. Lydstyrkeindikatoren består af et neonrør, der står i forbindelse med en mikrofon og en forstærker. Neonrøret registrerer lydene, som opfanges i mikrofonen på den måde, at et rødligt lys breder sig opad langs rørets ene elektrode. Når lyden er kraftig, lyser elektroden med en lang »flamme«, når lyden er svag, med en kort. Eleven er således i stand til at kontrollere sin egen stemmestyrke. Et andet elektroteknisk apparat er s-indikatoren, der består af en glimlampe i forbindelse med mikrofon og forstærker. Glimlampen lyser kun, hvis man siger et rigtigt artikuleret s. Dette skyldes, at der i apparatet er indbygget et tonefilter, der kun tillader de for s-lyden karakteristiske svingninger at påvirke lampen. Et 3. apparat er stroboskopet, som synliggør stemmehøjden. Nogle døvstumme er tilbøjelige til at tale med enten for dyb el. for høj stemme, andre taler med stærkt variabel stemmehøjde. Stroboskopet består af en rund skive med et antal huller i 7 koncentriske cirkler. Antallet af huller vokser med cirklernes størrelse, således at forholdet mellem hullerne i to nabocirkler omtrent svarer til forholdet mellem svingningstallene for to nabotoner i c-dur skalaen. Skiven belyses bagfra af en glimlampe, som står i forbindelse med en mikrofon og forstærker. Når skiven roterer med en vis hastighed, ser man ikke de enkelte huller, men 7 lysende cirkler. Frembringer man nu en tone og regulerer rotationshastigheden, ser man, at hullerne i den til tonen svarende cirkel ligesom står stille. Frembringer man en anden tone, står hullerne i en anden cirkel stille. Eleven kan således se den af læreren forlangte tones højde og selv indøve den.

Litteratur: Lorentzen Nielsen: Tekniske Hjælpemidler ved Døvstummeundervisningen, Nordisk Tidskrift för Dövstumskolan, 1943. A. H.

Elementpsykologi kaldes forsøgene på at forklare de mere sammensatte bevidsthedsindhold som kombinationer af mindre sammensatte, til syvende og sidst af uanalyserbare og konstante »psykologiske elementer«, hvortil først og fremmest regnedes sansefornemmelser og følelsestoner (lyst og ulyst), men sekundært også »omformninger« af disse, især forestillingsbilleder, begreber o. lign. Den første systematiske anvendelse af denne tankegang er Descartes' (1596—1650) forsøg på at forklare alle andre følelser (»passioner«, lidenskaber) som forbindelse af 6 grundfølelser: Forundring, glæde, sorg, begær, kærlighed og had dels indbyrdes, dels med forsk. forestillinger. Med Lockes (1632—1704) inddeling af alt bevidsthedsindhold i enkle og sammensatte blev tankegangen knæsat som generelt princip og kom til i de flg. årh.r at præge psykologien, først især i England og Frankrig, senere over hele kontinentet, indtil den hele opfattelse i indeværende årh. blev underkastet en skarp kritik og nu anses for uholdbar og forældet. Elementerne antoges primært intet at have at gøre med hinanden, men ved at opleves (»erfares«) i sammenhæng med hinanden at blive forbundne el. »associerede«, således at de ved senere lejligheder har tilbøjelighed til at optræde i lign. sammenhæng, idet ethvert element kan reproducere ethvert andet, som det er blevet associeret med (el. som det står i ligheds- el. modsætningsforhold til). På denne måde blev e. nært forbundet med associationspsykologien, der i sin mest konsekvente form skyldes englænderne Hartley (1705—55) og Priestley (1733—1804), dels franskmændene Condillac (1715—80) og Helvetius (1715—71). Senere opdagede man, at elementerne under visse omstændigheder måtte antages at »smelte sammen« el. danne helheder med nye egenskaber (»psykisk kemi«), og kom efterhånden til mere og mere at opfatte dem som abstraktioner, skabte ved analyse af de konkrete bevidsthedsindhold, som altid er sammensatte. I dette årh. er det imidlertid påvist, at selve begrebet om konstante psyk. elementer er uholdbart, idet det har vist sig, at der intet eneentydigt forhold er ml. påvirkninger, der iflg. e. skulle frembringe elementerne, og de tilsvarende oplevelser, ligesom det i det hele taget er blevet mere og mere klart, at der ikke findes konstante bestanddele i bevidsthedsindholdet. Især har »gestaltpsykologerne« indgående og skarpsindigt kritiseret e., som de betegner som »mosaikteo-

Elektroteknikum (Kbh. og Århus; endv. forskoler i Odense, Aalborg og Helsingør), statsanerkendt ingeniøruddannelse. Læreanstaltens formål er at give håndværkere i det elektrotekniske fag en teoretisk uddannelse efter en af handelsministeriet godkendt plan i det omfang, som er nødvendigt el. ønskeligt for bestridelsen af selvstændige stillinger ved elektrotekniske virksomheder. E. har to retninger: Stærk- og svagstrøm.

De elever, som tilfredsstiller de i bek. af 17. jan. 1939 fra min. for offentlige arbejder påbudte betingelser for praktisk uddannelse, vil, når de har bestået afgangsprøve, have adgang til at drive erhverv som elektriske installatører i henh. til § 5 i lovbek. nr. 254 af 15. apr. 1940 fra min. for offentlige arbejder.

Undervisningen omfatter 6 halvårlige semestre, der normalt gennemgås ved dagundervisning i 3 år. Det første semester kan evt. erstattes med 3—4-årig aftenundervisning. Efter 1., 2. og 4. semester afholdes opflytningsprøver, efter 6. semester afgangseksamen. Dimittenderne erholder eksamensdiplom med betegnelsen: Ingeniør i elektroteknik.

Optagelsesprøve: Alle aspiranter må underkaste sig en optagelsesprøve. Der prøves i skriftlig dansk og i skriftlig og mundtlig regning.

Til optagelse i 1. semester (dagundervisning) kræves:

1) a) at aspiranten kan præstere bevis for mindst 3 års uddannelse som elektriker plus 1 år som maskinarbejder, b) el. for mindst 3 års uddannelse som maskinarbejder, elektromekaniker el. automekaniker + 1 år som elektriker, c) el. 4 års uddannelse som elektriker suppleret med et kursus i maskinarbejde, d) el. 4 års uddannelse som elektromekaniker.

Ovenstående under punkt a), b) el. c) angivne fordringer giver m. h. t. praktisk uddannelse det nødvendige grundlag for opnåelse af statsautorisation som højspændings-elektroinstallatør.

For aspiranter med den under punkt d) angivne uddannelse kræves efter bestået afgangseksamen mindst 1/2 års praktisk uddannelse i elektrikerfaget.

Dimittender med diplom fra elektroteknikum kan under iagttagelse af autorisationsbestemmelserne i lov nr. 151 af 7. maj 1937 om tekniske installationer påtage sig udførelsen og vedligeholdelsen af alle stærkstrømsanlæg i henh. t. lov nr. 169 af 11. maj 1935 og hertil knyttet bek. af 17. jan. 1939 fra min. for offentlige arbejder.

Efter ansøgning, der er ledsaget af en udtalelse fra den læreanstalt, hvori optagelse søges, kan direktøren for tilsynet med den tekniske undervisning meddele en aspirant dispensation fra ovenstående under 1) angivne betingelser med undtagelse af betingelsen om varigheden af den samlede uddannelsestid. — Hvor ganske særlige omstændigheder taler derfor, kan handelsministeriet efter indhentet udtalelse fra direktøren for den tekniske undervisning og den pågældende læreanstalt efter ansøgning meddele en aspirant dispensation m. h. t. en del af den under 1) anførte samlede uddannelsestid.

Eksamensdiplom for e. må ikke udleveres, før den til opnåelse af højspændingsinstallationsret fornødne praksis i elektrikerfaget er erhvervet og godkendt af elektricitetsrådet.

2) At aspiranten består en optagelsesprøve i dansk og regning.

3) At aspiranten kan præstere bevis for at have bestået de for undervisningen i den tekniske aftenskole anordnede prøver i forberedende tegning (geometrisk tegning, projektionstegning og frihåndstegning) el., at han kan bestå en dertil svarende optagelsesprøve i de nævnte fag.

Til optagelse i 1. semester — når dette gives som aftenundervisning — kræves foruden opfyldelse af de ovenfor under 2) og 3) anførte optagelsesbetingelser, at aspiranten kan godtgøre at være i lære under forhold, som tilsigter at give den praktiske uddannelse, som er angivet under 1), idet kravet om praktisk uddannelse først skal være opfyldt, når vedk. påbegynder dagundervisningen.

Til *optagelse i 2. el. et efterfølgende semester* kræves:

1) At aspiranten har bestået opflytningsprøven fra det nærmest foregående semester ved læreanstalten el. en tilsvarende anerkendt læreanstalt.

2) At der højst er forløbet 1 år, efter at denne opflytningsprøve er bestået. Under særlige omstændigheder kan en aspirant få dispensation fra denne bestemmelse efter derom indgiven ansøgning til direktøren for tilsynet med den tekniske undervisning. Ansøgningen må ledsages af en fra den pågældende læreanstalt indhentet erklæring.

3) At aspiranten ikke tidl. har indstillet sig mere end 1 gang til opflytnings- el. afslutningsprøven fra det semester, hvori han ønsker at blive optaget uden at have bestået denne prøve, og at han ialt ikke har mere end 3 omprøver for samtlige 6 semestre.

Undervisningen i 1. semester påbegyndes i Kbh. hvert år d. 1. apr. (i Århus c. 1/2 år senere) og afsluttes med opflytningsprøve i første halvdel af okt. md.; 2. semester påbegyndes i okt. og afsluttes i marts md. med opflytningsprøver.

3. og 5. semester påbegyndes hvert år d. 1. apr. (i Århus c. 1/2 år senere), 4. og 6. semester påbegyndes i okt. (i Århus c. 1/2 år senere). Ved afslutningen af 4. og 6. semester i marts, i Århus c. 1/2 år senere, afholdes henh. opflytnings- og afgangsprøve.

af eksamen i sept. md. for så vidt angår lærere, som i hovedeksamensterminen dimitterer skoleelever til en offentlig kontrolleret eksamen, og for eksaminander, der har bestået højere handelseksamen el. adgangsprøven til Hærens Officersskoles officersklasses ældste afdl.

Udenfor begrebet e. e. i snævrere teknisk forstand falder sådanne eksamensprøver, som rent undtagelsesvis med godkendelse af vedk. undervisningsinspektør afholdes i sygdomstilfælde ved en højere almenskole med en enkelt elev på en anden dato end den, på hvilken kammeraterne er eksamineret, men indenfor den ordinære eksamenstermin.

E. D-y.

Ekstra-sensorisk perception, formentlig opfattelse af sagforhold uden sansernes medvirken, således nær beslægtet med clairvoyance (s. d.), især undersøgt af J. B. Rhine (s. d.) ved Duke universitet, USA. Undersøgelsesmetoden består i, at forsøgspersoner skal gætte kortfigurer uden at have lejlighed til at se dem. Hvis de ret konstant kan holde en rigtig gætningsprocent, der ligger over det sandsynlige, regnes der med, at en faktor er med i spillet, som fungerer uafhængigt af sanserne, og som netop er e.-s. p. (ESP). Rhine er blevet kritiseret af adskillige forskere, der ved efterprøvning af hans eksperimenter ikke har kunnet opnå de samme resultater. K. G-S.

Ekstroversion el. ekstraversion, udadvendthed, interessens overvejende rettethed mod omverdenens genstande; betegnelse for en af Jungs hovedtyper for individualitetens udformning.

Elbæk lærerskole, Elbæk, pr. Søvind, Jylland; opr. 1917 af forstander Johannes Elbæk, der ledede den til 1928, hvor han afløstes af J. Hattinger-Jacobsen. Skolens formål er på folkelig-grundtvigsk grund at give unge mænd og kvinder, der vil virke ved friskoler, ungdomsskoler, højskoler o. lign. en grundlæggende uddannelse. Uddannelsestiden er to år og slutter med en afgangsprøve. Skolen er i privateje og har almindeligvis 20—25 elever. C. M.

Elektrakompleks, i psykoanalysen betegnelse for en piges kærlighed til faderen og den dermed forbundne fjendtlige indstilling over for moderen, altså svarende til ødipuskomplekset hos drenge. K. G-S.

Elektriker. Kun drenge antages til oplæring. Læretiden er 5 år for lærlinge under 14½ år; for hver fulde md., lærlingen er over 14½ år ved kontraktens oprettelse, reduceres læretiden med 2 mdr., således at unge mennesker, der er fyldt 15 år, får en 4-årig læretid. Lønnen i de 5 år er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre pr. time, hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk Skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen skal hovedsagelig oplæres i flg. arbejder: Installationsarbejder, lys- og kraftinstallationer, reparationsarbejder på værende installationer, herunder fejlfinding og brug af isolations-måleapparat. Endv. lettere elektromekaniske arbejder, f. eks. at påbore enkelte afbrydere, sikringer el. instrumenter på marmorplade, skiferplade, jernplade el. lign. og at opsætte forbindelser mellem disse dele. Lærlingen må iøvrigt lære at foretage småreparationer af huller i puds og stuk. Valget af lærested er meget vigtigt, og man bør sikre sig, at mesteren har tilstrækkelig alsidigt arbejde.

For selvstændigt at kunne udføre elektriske anlæg kræves en særlig autorisation som *installatør,* som gives af kommunalbestyrelsen (magistraten), når den fornødne uddannelse er erhvervet, og når »den kommunale elektro-installationsprøve« er bestået. Uddannelsen hertil kan fås på Kbh.s Maskinskole samt på enkelte af provinsens tekniske skoler.

Fagets bedste sæson er fra aug. til dec., da det i nogen grad følger bygningsfagene.

Antal organiserede arbejdere i 1939: 4034, 1. 1. 1952: 6936, gennemsnitlig timeløn (Kbh.) 1935—38: 1,70 kr., 1. 1. 1952: 4,43 kr. (provinsen 3,64 kr.). Antal oprettede lærekontrakter i 1939: 306, i 1950: 755. Antal installationsforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 1624.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Elektroencefalografi, s. Encefalografi.

Elektromekaniker. Faget er stærkt eftertragtet, og adskilligt flere drenge, end der er plads til el. behov for, søger lære i det. Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis, således at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen er i de 5 læreår for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen (1952). Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time. Lærlingen skal gå på Teknisk Skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

E.lærlingen oplæres i arbejde ved værktøjsmaskiner, såsom drejning, shaping, fræsning og boring; endv. i skruestikarbejde og montage samt vikling af ankere, rotorer og statorer.

Der er let adgang til at starte selvstændig virksomhed, og der findes en mængde småvirksomheder, reparationsværksteder o. lign. Antal elektrotekniske fabrikker ved erhvervstællingen i 1948: 464, (virksomheder med tilv. af radiomateriel og reparation af radio: 821). Om beskæftigelses- og lønforhold: s. Maskinarbejder.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

betydning forøvelser med fingrene har for den første skrivning, og i Tyskland og U.S.A. f. eks. er der gjort mange forsøg for at udfinde, hvilke skriftformer der enten læres lettest, el. som senere viser sig at være de mest egnede. I Winnetka hævder man således at være kommet til det resultat, at man ved kun at bruge de trykte bogstaver i skriveundervisningen kommer hurtigere i gang i de første skoleår, men indtil 7. skoleår kommer til at skrive langsommere end dem, der bruger de skrevne bogstaver, og at de trykte derefter skrives hurtigere, d. v. s. at skrivning med trykte bogstaver bør foretrækkes. Undersøgelser, der delvis berører den opdragelsesmæssige side af problemerne, går f. eks. ud på at fastslå, hvilken indvirkning ros og/el. dadel har på et bestemt undervisningsresultat. Allerede ved et sådant problem er der meget større fejlkilder og større usikkerhed i problemstillingen end ved de førnævnte undervisningsundersøgelser. Når det er opdragelsesmæssige resultater, der skal undersøges, må man — hvis der i nogen grad skal kunne gives objektive resultater — ofte benytte sig af meget omfattende beskrivelsesmetoder af eleverne og evt. også deres tegninger, hvis man ikke har mulighed for at benytte de i de senere år stadig mere almindelig brugte karaktereologiske tests.

En i Skandinavien meget kendt gren af e. er den østrigske psykolog Elsa Köhlers omfattende arbejde med aktivitetspædagogik (s. d.), som særlig er blevet udviklet ved et par Göteborgske skoler. Den har i modsætning til mange andre former for e. ikke lagt større vægt på et testpsykologisk grundlag og kan ikke i så høj grad sammenligne sine resultater med den traditionelle skoles udover de sædvanlige eksamenskriterier. Derimod lægges meget stor vægt på dens udvikling af personligheden.

Skolemodenhed kan undersøges eksperimental-pædagogisk ved f. eks. at prøve alle skolemodenhedstests og sammenligne disses resultater med den senere skolegangs.

Sluttelig kan nævnes spredte eksempler på problemer, som e. behandler: Vejrets indflydelse på skolepræstationer, elevens sundhedsmæssige tilstands indflydelse på arbejdet, vanedannelsernes betydning for indlæringen, sociale faktorers betydning, træthedsmomenter i indlæringsprocessen og repetitionens betydning, derunder det mest effektive tidspunkt.

Litteratur: Foruden litteraturfortegnelserne efter de artikler, hvortil der er henvist, anføres her enkelte arbejder på dansk: R. H. Pedersen: Undersøgelser over håndskrivning, Psykologisk-Pædagogisk bibliotek IX, 1943 (heri også en fuldstændig bibliografi over R. H. P.s arbejder). Foreningen for eksperimental Pædagogik: Årbøger 1915—18 og 1923—25 og Tidsskrift for eksperimental Pædagogik 1919—23. (Heraf er særlig Chr. Hansen-Tybjergs afhandlinger i årbog 1924 og 25 oplysende). C. Washburne: Winnetka-Teknikken, 1937 (spec. kap. III). H. Isager: Ros og Dadel i Opdragelsens Tjeneste (Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift, 1943, s. 77). T. Gr.

Ekstemporrallæsning. (Det latinske »ex tempore« betyder »uforberedt«, og at »ekstemporere« vil derfor sige det samme som at improvisere, at yde en præstation, som ikke er forberedt). I sprogundervisningen bruges udtrykket så godt som udelukkende om mundtligt, uden forberedelse og uden hjælpemidler, at oversætte en ukendt tekst fra et fremmed sprog til dansk; en sådan øjeblikkelig, uforberedt oversættelse kaldes »ekstemporallæsning.«

At udvikle elevernes læsefærdighed i et fremmed sprog til en sådan grad, at de på stående fod kan oversætte en fremmedsproglig tekst, er naturligvis det mål, der tilstræbes i denne disciplin. Derfor har e. snarere sin plads indenfor de forskellige eksaminer, til konstatering af, i hvilken grad målet er nået, end indenfor den daglige undervisning, hvor den dog ofte anvendes som en nyttig øvelse ved gennemgangen af ny lektie.

I nogle fag består den afsluttende eksamen udelukkende i en ekstemporalprøve, nemlig ved studentereksamen i fransk på alle gymnasiets linier, og i engelsk og tysk på den klassisk-sproglige og den matematisk-naturvidenskabelige linie. Ved mellemskoleeksamen, realeksamen, pigeskoleeksamen, præliminæreksamen og nysproglig studentereksamen er en ekstemporalprøve i engelsk og tysk en vigtig del af eksamen i de to fag.

Det er censor, som ved alle de nævnte prøver vælger ekstemporalteksten, og det er af væsentlig betydning for et heldigt udfald af ekstemporalprøven, at det lykkes at finde en tekst af en sværhedsgrad, som passer til alderstrinnet, således at ekstemporalprøven tydeligt viser eksaminandernes færdighed i udtale og oplæsning, deres leksikalske, fraseologiske og grammatiske kundskaber, og navnlig deres evne til hurtigt at få overblik over og orientere sig i teksten. K. V. O.

Eksternat (af lat. *externus*, den, som er udenfor, kommer udefra), skoler, hvis elever bor uden for selve skolen, f. eks. i hjemmet (mods. internat).

Ekstraordinær eksamen. Ved e. e. forstås en udenfor den normale eksamenstermin afholdt eksamen, når afholdelsen af denne eksamen til det pågældende tidspunkt skyldes andre grunde end sygdom (s. Sygeeksamen). Det er en undtagelse, at der er adgang til afholdelse af e. e. for så vidt angår den højere almenskoles og de tilsvarende kursers eksaminer. I al almindelighed gælder den i min. bek. af 10. marts 1938 § 4 nævnte regel, at afholdelsen af e. e. forudsætter, at min. under særlige omstændigheder i. h. t. en derom gennem skolens styrer indgivet ansøgning bevilger dispensation til afholdelse af e. e. Alene m. h. t. studentereksamen for privatister er der i min. bek. af 26. marts 1938 § 2 givet adgang til afholdelse

1942. J. Fröbes: Lehrbuch der experimentellen Psychologie, I—III, 1917—20. D. Katz: Psykologiska laboratorier, 1941. H. Piéron: Psychologie expérimentale, 1934. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938. M. Collins og J. Drever: Experimental Psychology, 9. udg. 1949. S. S. Stevens m. fl.: Handbook of Experimental Psychology, 1951. J. J-n.

Eksperimentalpædagogik (eksperimentel pædagogik) omfatter egentlig enhver planmæssig bestræbelse på at forsøge ny metoder i opdragelse og undervisning, men brugtes (nu bruges ordet e. praktisk talt ikke mere) almindeligvis om sådanne bestræbelser, der hviler på et videnskabeligt grundlag. En nødvendig forudsætning for e. er derfor videnskabelige psykologiske iagttagelses- og målemetoder, f. eks. intelligensprøver, standpunktsprøver. E. regnes almindeligvis grundlagt c. 1900 af den tyske psykolog og pædagog, prof. i Leipzig og Hamburg Ernst Meumann (1862—1915) og af den amer. psykolog, prof. ved Colombia University E. L. Thorndike (f. 1874). På engelsk dækkes ordet e. dels af »Experimental Education«, dels af »Educational Research« og særlig af »Educational Psychology«.

To af de væsentligste psykologiske felter, der ligger til grund for e. er studiet af læreprocesserne (s. d.) og hukommelsesforskningen (s. Hukommelse), da en stor del af e. drejer sig om indlæring af kundskaber og vaner. Det var da også her de to nævnte grundlæggere begyndte. De fleste områder for e. bygger iøvrigt på et udstrakt samarbejde med overordentlig mange mere el. mindre beslægtede discipliner som børnepsykologien, intelligensforskningen, testpsykologien, dele af lægevidenskaben (pædiatri, psykiatri, skolehygiejne og sansefysiologi og patologi) samt så at sige alle områder indenfor pædagogikken, ikke mindst de forskellige fags didaktik. Som eksempler på arbejder inden for e. kan nævnes undersøgelser over forskellige undervisningsformers effektivitet. Forudsætningen herfor er, at man v. hj. a. intelligensprøver, miljøundersøgelser og sundhedsundersøgelser kan udtage to i så mange henseender som muligt jævnbyrdige grupper elever, som så bliver undervist på hver sin måde, og at undervisningsresultatet bliver kontrolleret ved så eksakte metoder som muligt f. eks. ved standardiserede standpunktsprøver (s. d.) (s. iøvrigt: Forsøgsskoler og Skoleforsøgene på la Coursvej). Tilsvarende forsøg kan uden de nævnte omfattende forundersøgelser af forsøgsmaterialet foranstaltes, når der er tale om et tilstrækkeligt stort antal forsøgspersoner i hver gruppe, udtaget ved statistisk betryggende metoder. Særlig i U.S.A. har der været foranstaltet mange forsøg af denne art, f. eks. et, der omfattede 30 highschools, hvis arbejde på friere basis sammenlignedes med resultatet af de mere traditionelle skolers (s. Eight-year Study).

Intelligensforskningen har givet e. mange og rige muligheder. Man har således undersøgt, hvilken intelligensalder (IA) der er den mest egnede ved indlæringen af læsning og forskellige regningsarter. Særlig bekendt er her »syvmandskomiteens« arbejde i North-Illinois, der varede i 5 år og omfattede 310 byers skolevæsen. Det begyndte med en undersøgelse af undervisningsplanerne i regning i byerne. Her viste det sig, at af 19 forskellige regneoperationer var de 6 i undervisningsplanen krævet påbegyndt hver på 3 forskellige klassetrin, alt efter hvilken by det drejede sig om, 5 på 4 forskellige klassetrin, 4 på 5 og 4 regneoperationer påbegyndtes på 6 forskellige klassetrin (f. eks. påbegyndtes brøkregning nogle steder i 1. skoleår og andre først i 6.). Derefter undersøgtes ved omfattende forsøg ved hvilken IA indlæringen foregik hurtigst og lettest. Her viste det sig f. eks., at børn med IA 6,5 kunne lære de letteste additionsforbindelser tilfredsstillende, medens indlæringen skete med mindre besvær ved IA 7,3. Af de mange andre regneundersøgelser kan nævnes sammenligning af de to subtraktionsmetoder: den additive og den her brugte lånemetode. Mange forsk. arbejder indenfor e. har understøttet kravet dels om individuel undervisning (s. d.), dels fordringen om særlig hensyntagen til børn med generelle el. specielle indlæringshemninger (s. Særundervisning, Særklasser). Ikke mindst betydningsfuld har de umådelig mange undersøgelser over læsningens psykologi (s. d.) været, som har gjort det muligt at undersøge dels læsemetoder for normale, dels egnede undervisningsformer for læseretarderede. Her kan særlig nævnes det arbejde, som A. I. Gates (s. d.) har udført, begyndende med undersøgelser over læreprocesserne ved læsningen, over læsevanskeligheder og sluttende med udarbejdelse af et nu verdenskendt læsemateriale (sammen m. M. B. Huber). Også arbejdet på ortografiens område bør nævnes. I lande med ikke-fonetisk skriftsprog har der fra årh.skiftet været interesse for fast ordforråd i ortografiundervisningen — oftest i form af stavelister — udvalgt på grundlag af hyppighedsundersøgelser. Undersøgelsen af, hvilke metoder der er bedst egnede til indøvelse af dette faste ordforråd, er den eksperimentale pædagogiks opgave. Mens man tidligere oftest kun arbejdede med de enkelte ord (fra stavelisten), indtil sikkerheden opnåedes, er der mange, der i f. eks. U.S.A. og Frankrig er kommet til det resultat, at den isolerede indlæring af enkelte, usammenhængende ord ikke er den mest givende fremgangsmåde, men at der ved en meningsfyldt benyttelse af ordene opnås den samme ortografiske sikkerhed med mindre arbejde. På skrivningens område er der udført et stort eksperimentalpædagogisk arbejde for at finde de bedste skrivemetoder el. i hvert tilfælde at kunne udskille de absolut uhensigtsmæssige og uøkonomiske. Maria Montessori har således påvist, hvilken

hjertebanken, åndedrætsændring, blodfyldning af visse legemsdele el. psykogalvanisk refleks, registreres på apparater, som i forvejen er anbragt på fpp.ne; el. at lave en historie, som passer til et billede, der forelægges dem, el. at lege, hvad der falder dem ind, med noget forelagt legetøj. På Wundts tid klassificerede man ofte de eksperimentelle psykologiske metoder i to hovedgrupper: *Påvirknings- el. indtryksmetoden,* hvorunder man sammenfattede de metoder, hvorved man ved at påvirke fp.en med bestemte stimuli fremkaldte forskelligartede bevidsthedsfænomener (sansefornemmelser, sanseiagttagelser, følelser, tænke- og villeprocesser), som fp.en så enten skulle karakterisere kort i en bestemt henseende(f. eks. om de var ens el. forskellige, behagelige el. ubehagelige el. lign.) el. give en udførligere beskrivelse af. Specielt hvad angår forholdet mellem de forskellige arter af sansestimuli og de af dem fremkaldte sansefornemmelser udformedes en række forfinede psykofysiske målemetoder (s. Psykofysik). Herved benyttede man sig særligt af apparater, der muliggør en så præcis, eentydig og kortvarig præsentation af stimulierne som muligt. Den anden hovedgruppe af metoder kaldtes *udtryksmetoden,* hvorunder man sammenfattede de metoder, hvorved man kunne konstatere og evt. måle bevidsthedstilstandenes forsk. udtryk, såsom organiskfysiologiske forandringer og mimiske el. pantomimiske bevægelser. Herved benyttedes en række mere el. mindre komplicerede apparater som f. eks. pneumografer til måling af åndedrættet, sfygmografer til måling af pulsslaget, plethysmografer til måling af legemsdeles volumenforandringer, det Sommerske apparat til konstatering af små uvilkårlige bevægelser, samt senere psykogalvanometre til måling af den psykogalvaniske refleks og elektroencefalografer til måling af potentialsvingninger i hjernen m. v. — De to metodegrupper kan også kombineres på mangfoldige måder, f. eks. ved de s.k. reaktionsforsøg, hvorved især undersøges, hvor lang tid (reaktionstiden) forskelligartede reaktioner på enkle sansestimuli tager. — Efterhånden som mere og mere komplicerede bevidsthedsfænomener underkastedes eksperimentel behandling, udformedes imidlertid flere og flere, ofte meget raffinerede, metoder, som det næppe er muligt at give en udtømmende klassifikation af, men som har medført, at fænomener fra så at sige alle bevidsthedslivets områder nu kan undersøges eksperimentelt. Et kort overblik over udviklingen vil give et indtryk heraf.

E. kan forsåvidt siges at have sin rod i fysikken, som de første eksperimentalpsyk. iagttagelser skyldes fysikere, der blev opmærksom på dem som fejlkilder ved iagttagelse af fysiske fænomener. Også fysiologernes undersøgelser af sanseprocesserne

kom til at danne et vigtigt udgangspunkt for e. I første række må her nævnes H. v. Helmholtz's grundlæggende arbejder over farve- og rumsopfattelsen (1856—66) og tonefornemmelserne (1862). Almindeligvis regnes dog Fechners »Elemente der Psychophysik« (1860) for e.ens grundlæggende værk, fordi de fundamentale psykofysiske metoder her første gang er systematisk beskrevne og anvendt til sansepsykologiske undersøgelser. 1874 gav Wundt i sin »Grundzüge der physiologischen Psychologie« den første samlede oversigt over den nye videnskab, til hvis fremme han 1879 oprettede det første eksperimentalpsyk. laboratorium i Leipzig. Det næste afgørende fremskridt, som udvidede e.ens område fra sansningen til de højere bevidsthedsprocesser, skyldes Ebbinghaus, der 1885 udgav sin epokegørende »Über das Gedächtnis«, udfra hvilken især G. E. Müller og hans medarbejdere har udført et mægtigt forskningsarbejde. Under inspiration af den James-Langske teori om sindsbevægelserne (s. Emotioner) påbegyndtes fra midten af 80'erne en række undersøgelser af følelseslivet og dets legemlige ytringer — alt udfra Wundtske synspunkter, som var dominerende til efter årh.-skiftet. Mod den indtil da herskende sensualistiske elementpsykologisk-introspektionistiske opfattelse rejste sig i beg. af 1900-tallet forskellige modstrømninger, såsom den af Brentano inspirerede Würzburgerskole, der under O. Külpes ledelse især kastede sig over udforskningen af tænke- og villeprocesserne; den af Thorndike og Watson grundlagte behaviorisme, som forkastede introspektionen og alene ville bygge på den objektivt iagttagelige adfærd; og den af Wertheimer, Köhler og Koffka udformede gestaltpsykologi, som gennem en række fint udtænkte eksperimenter påviste elementpsyk.-s uholdbarhed, især indenfor sanseiagttagelsernes område. Hermed var vejen banet for den moderne e., som især i USA har udfoldet sig mægtigt ved oprettelsen af en mængde veludstyrede laboratorier og dertil knyttede selvstændige lærestole. Systematiske undersøgelser efter de nyeste eksperimentelle metoder, med de mest moderne apparater og tekniske hjælpemidler samt med udfoldelse af den mest raffinerede statistik foretages her i et omfang som har været og er ukendt i Europa. Måske skyldes dette, at e. i USA er bragt i intim forbindelse såvel med den anvendte psykologis forsk. grene som med medicinske og sociale problemer, således at dens praktiske værdi så at sige straks kan demonstreres for det publikum, der skal afholde udgifterne ved de store institutter og deres virksomhed, af hvilken man venter sig ikke alene dybere teoretisk indsigt i den mennesk. natur, men også rigt socialt og nationaløkon. udbytte.

Litteratur: E. G. Boring: A History of Experimental Psychology, 2. udg. 1950. Samme: Sensation and Perception in the History of Experimental Psychology,

umyndige arvinger, således at privat skifte ville være udelukket, er altså ikke til hinder for e.behandling. Under boets behandling træder e. i de fleste henseender i skifterettens sted. Han har dog ikke dømmende myndighed; retstvister under bobehandlingen må derfor afgøres af de almindelige domstole. Under boets behandling skal e. stille en nærmere fastsat sikkerhed for boets midler; samtidig er han underkastet et vist tilsyn af vedkommende skifteret og af justitsministeriets kasseinspektører. Det afsluttede bo undergives endv. en offentlig revision, der i Kbh. udøves af en særlig beskikket revisor, udenfor Kbh. af skifteretten. Det påhviler bl. a. revisionen at have opmærksomheden særlig henvendt på, at behandlingen har været forsvarlig under hensyntagen til umyndige arvingers tarv.

Såfremt arvingerne el. andre interesserede finder, at e. utilbørligt forhaler boets behandling, el. de på andre måder føler sig forurettet ved hans handlemåde, vil klage herover kunne indgives til vedkommende overøvrighed el. evt. til justitsministeriet.

A. B-A.

Eksem, en gruppe kløende hudsygdomme af meget forskellig oprindelse, men med ret ensartet udseende og alle betinget af en overfølsomhedstilstand. Ved *akut* e. er huden livligrød, hævet, småknoppet, småblæret, evt. vædskende og skorpet; ved *kronisk* e. blegrød, fortykket, skællende, revnende; men udseendet er næsten altid broget og vekslende, især ved recidiverende (stadigt tilbagevendende) e. Hyppigst angribes ansigt, hænder, underarme, fødder el. underben.

De vigtigste eksemårsager er: Overhudens idiosynkrasi (sensibilisation) for et bestemt stof — nikkel, kviksølv, formalin, terpentinolie, tjære, anilinfarver m. v., individets allergi mod visse næringsmidler og støv som ved asthma, bestanddele af bakterier og mikroskopiske svampe levende på huden; mangelfuld forhorning el. dårlig lymfecirkulation i huden; påvirkning fra alkalier, sæbe m. v. Efter opståelsesmåden inddeles eksemgruppen i: idiosynkratisk e., allergisk e., svampe-e., pityriasis-e., åreknude-e., vaske-e. m. v.

P. B-e.

Eksercerskole, s. Søværnet.

Eksistentialisme, filosofisk retning i nyere tid, der med udgangspunkt i Søren Kierkegaards tænkning søger at bringe klarhed over selve eksistensens begreb, især grundbetingelserne for den menneskelige eksistens. I Tyskland var den under navn af eksistentialfilosofi en rent filosofisk retning med Martin Heidegger og Karl Jaspers som de mest fremtrædende repræsentanter; i Frankrig blev den mere en litterær retning med Jean-Paul Sartre som det kendteste navn. Dens grundpåstand er, at hos mennesket går eksistensen forud for essensen, d. v. s. dette *at* mennesket er, er det primære, og *hvad* mennesket er, er noget sekundært. Den betoner stærkt menneskets ansvar for dets egen væremåde og dets frihed i valget deraf, men forsøger iøvrigt at formidle sit idéindhold mere gennem postulater end gennem argumenter; den taler mere direkte til livsfølelsen end til intellektet.

Litteratur: S. Kierkegaard: Afsluttende uvidenskabelig efterskrift, 1846. Karl Jaspers: Philosophie, 3. bd. 1932. J.-P. Sartre: Eksistentialismen er Humanisme, 1947. Olaf Petersen: Fra Kierkegaard til Sartre, 1947. A. Gemmer: Jean-Paul Sartre, en kritisk Vurdering, 1948.

K. G-S.

Ekskursion, s. Historie-, Naturhistorie- og Geografiundervisning samt Lejrskole.

Eksogen, udefra kommende, beroende på ydre årsager; modsat endogen.

Ekspedient, Ekspeditrice, s. Butiksfagene.

Eksperimentalpsykologi omfatter de områder af psykologien, som kan udforskes eksperimentelt, d. v. s. ved systematisk iagttagelse af de ændringer i bevidsthedslivet, der indtræder under mere el. mindre kontrollerbare betingelser, f. eks. når organismen udsættes for bestemte ydre el. indre påvirkninger el. indstiller sig på bestemte måder overfor genstande el. situationer. Forsåvidt eksperimenterne drejer sig om menneskeligt bevidsthedsliv (ang. eksperimenter med dyr henvises til Dyrepsykologi) kaldes den person, hvormed der eksperimenteres forsøgspersonen (fork. fp., flertal fpp.), medens den, der tilrettelægger og leder eksperimenterne, instruerer fpp.ne og fører protokol (»forsøgsprotokollen«) over resultaterne, kaldes forsøgslederen (fork. fl.).

Ganske skematisk kan man sige, at fremgangsmåden ved psykologiske eksperimenter er den, at en fp. el. flere fpp. af en fl. modtager en instruktion, som alt efter omstændighederne kan gå ud på flg.: enten at koncentrere sig om en bestemt påvirkning (stimulus), som vil blive præsenteret for dem, og at reagere på en bestemt måde på den, (f. eks. ved hurtigst muligt at trykke på en elektrisk kontakt el. ved at beskrive, hvad de oplever); el. at løse en bestemt opgave, som vil blive dem forelagt (f. eks. at udstryge t'er eller g'er i en forelagt tekst el. lære en forelagt remse af meningsløse stavelser udenad el. at løse et matematisk problem) og evt. beskrive, hvordan de bærer sig ad el. hvad de oplever under løsningen; el. at nævne det første ord, der falder dem ind efter hvert ord i en række, som successivt præsenteres for dem; el. at tage en tablet af en vis art og nedskrive de i de nærmest følgende 24 timer indtræffende afvigelser fra fp.s sædvanlige bevidsthedsliv; el. at slappe af, hvorefter de underkastes visse påvirkninger, som fremkalder emotioner hos dem, idet disse emotioners fysiologiske udslag (fremtrædelsesformer), såsom

for gymnasieskolerne dog give kursuslærerne eksaminationsret, når dimittenderne på grundlag af forudsætninger, som skønnes forsvarlige, har modtaget en regelmæssig 2-årig undervisning på kursus, og i så fald skal lærerne være til stede ved forhandlingen om bedømmelsen af disse elever.

Til en vis grad svarende hertil kan undervisningsinspektøren for mellem- og realskolerne bevilge organiserede kursus til mellemskoleeksamen, realeksamen og præliminæreksamen tilladelse til at lade vedk. lærere eksaminere deres egne dimittender; præstationerne bedømmes imidlertid af de to tilstedeværende medlemmer af eksamenskommissionen, alene således, at vedk. lærer har ret til at overvære censuren og til under denne at fremkomme med de bemærkninger, hvortil han måtte finde anledning, jfr. bek. af 18. apr. 1907 § 7 og bek. af 1. maj 1908 § 1. E. D-y.

Eksamenskursus. For mennesker, der i en senere alder ønsker at underkaste sig en af de eksaminer, der enten i henh. t. en lovbestemmelse el. i følge praksis giver adgang til ansættelse i etaterne, til stillinger i erhvervslivet, el. som gælder som betingelse for at kunne få adgang til videregående uddannelse på højere læreanstalter, er der oprettet kursus, der forbereder til præliminæreksamen, mellemskoleeksamen og realeksamen. Disse kursus er enten kommunale el. private. I mange af landets købstæder er der kommunale kursus, der forbereder til præliminæreksamen og er beregnede på unge mennesker, der har gennemgået den eksamensfri mellemskole; men desuden er der uden for byerne i umiddelbar tilslutning til landsbyskolens ældste klasser i henh. t. folkeskoleloven af 18. maj 1937 § 2 oprettet en del sådanne præliminærkursus. Endelig findes der rundt om i landet som også i hovedstaden private kursus, der forbereder til en el. flere af de nævnte eksaminer; disse kursus søges dog som oftest af ældre elever.

For alle disse kursus, enten de er kommunale el. private, enten de forbereder til præliminæreksamen, mellemskoleeksamen el. realeksamen, gælder, at de på dem forberedte elever må indstilles til eksamen for eksamenskommissionen for privatister. Det betyder, at det vel kan tillades, at såvel den skriftlige som den mundtlige del af eksamen afholdes på selve kursus, og at eleverne eksamineres af egne lærere, men lærerne deltager ikke selv i bedømmelsen af eksaminandernes præstationer; eksaminanderne får ikke som eleverne i eksamensberettigede skoler årskarakterer, og de må opgive fuldt pensum i de forskellige fag, medens skoleeleverne opgiver et nærmere bestemt begrænset pensum.

Medens de kommunale kursus oprettes ved offentlige midler og eleverne som alm. regel ikke betaler for undervisningen, er de private kursus henvist til at kræve kursuspenge af eleverne, men staten yder et vist tilskud til hver elev, der har bestået eksamen. Det er ikke noget helt ringe tal, der hvert år indstilles til eksamen for privatister. I 1952 indstilledes 574 til præliminæreksamen, 229 til realeksamen og 197 til mellemskoleeksamen. O. B-e.

Eksamens-mellemskolen (EM), s. Mellemskole.

Eksamensret. Iflg. lov af 24. apr. 1903 om højere almenskoler m. m. § 4 kan den i loven omhandlede højere almenundervisning, der fører frem til mellemskoleeksamen, realeksamen og studentereksamen, også meddeles udenfor statens skoler, og lovens § 18 bestemmer nærmere, at retten til at afholde de nævnte prøver af undervisningsministeren kan tilstås kommunale og private skoler på et vist åremål og på de betingelser, som ministeren fastsætter. Ved en bek. af 2. marts 1908 er der i henh. hertil fastsat nærmere regler for kommunale og private skolers ret til at afholde mellemskoleeksamen og realeksamen og pigeskoleeksamen og for kommunale skolers ret til at holde studentereksamen, medens reglerne om de private skolers ret til at afholde studentereksamen findes i en bek. af 12. juni 1915. Kravene er ved alle eksamensformer i princippet de samme, nemlig at skolerne skal være opbygget som statens skoler, give en undervisning der er indrettet i overensstemmelse med de i loven af 24. apr. 1903 givne forskrifter, være i besiddelse af tilfredsstillende lokaler og undervisningsmateriel samt have kvalificeret leder og lærerpersonale. For meddelelse af ret til at afholde almindelig forberedelseseksamen (præliminæreksamen) findes tilsvarende regler i en bek. af 29. sept. 1944. E. tildeles skolens leder for mellemskole- og realeksamen og præliminæreksamens vedk. normalt for 3 år ad gangen, for studentereksamens vedk. normalt for 5 år ad gangen.

Indehavelse af e. betyder for en privat el. kommunal skole ikke alene, at den kan afholde eksamen på samme måde som statens skoler (give årskarakterer, der tæller med ved eksamen, lade eleverne opgive begrænsede pensa og lade egne lærere eksaminere ved eksamen), men også at den får andel i de særlige for eksamensberettigede skoler bevilgede statstilskud. E. J.

Eksekutor (executor testamenti) (lat. *executor* egl. den, der udfører) er en person, som har fået offentlig beskikkelse til at forestå skifte (s. d.) af et dødsbo, sædvanligvis i henh. t. indsættelse i afdødes testamente. Et bo, der opgøres af en e., betragtes som stående under offentlig skiftehandling, og de almindelige regler herfor er gældende. Den omstændighed, at der er

(Salmonsen Leksikon Tidsskrift, 1950, sp. 709—714), heri udførlig litt.fortegnelse. James Hemming: Teach Them to Live, New Education Book Club, 1948. E. M. Ross: Opdragelse til livet. To målsætninger i amerikansk skole. Psykologisk-pædagogisk bibliotek, 1952.
T. Gr.

Eksamen (lat. undersøgelse), en prøve i et vist fagområde enten af almen el. speciel beskaffenhed med det formål at konstatere en persons dygtighed deri. E. kan foranstaltes af den uddannende institution (skole, kursus, læreanstalt) og kan evt. tillige være påbudt af det offentlige. Det videre formål med den er at undersøge, om en bestemt undervisning virkelig har båret frugt og er blevet tilegnet i tilstrækkeligt mål (dette vil navnlig være de bevilgende myndigheders interesse), el. det kan være ønsket om at sikre sig, at eksaminanden har den grad af dygtighed, som skal til for at bestride en bestemt stilling på forsvarlig måde el. til at gå ind til en bestemt videreuddannelse. I sidste henseende kan man komme til at skelne mellem adgangs- og afsluttende eksaminer. Endv. kan man skelne mellem embedseksaminer og rent videnskabelige prøver (f. eks. magisterkonferens), mellem mere almene skoleeksaminer og særlige faglige prøver. I det hele taget findes der en sådan mangfoldighed, at en fælles karakteristik er meget vanskelig. Inden for de praktiske erhverv spiller eksamenslignende prøver (f. eks. svendeprøver) en tilsvarende rolle.

E. forekommer i de fleste kultursamfund, først vel for de personer, som skal forestå den religiøse kultus, men senere i en række andre henseender. I Kina har udvælgelsen til de forsk. embeder fra gammel tid været eksamensreguleret, og i det hele taget kan den betegnes som en social udvælgelsesforanstaltning, som skal supplere den ellers stedfindende livets udvælgelse og navnlig bringe større objektivitet og mindre tilfældighed ind i udvælgelsesprocessen. E.s værdi beror på, om den måler rigtigt m. h. t. de kvaliteter, som er af virkelig betydning; derfor gælder det, at den har den rigtige form. Hvis man således regner forståelse for mere værd end blot husken af bibragte kundskaber, må den være indrettet på at prøve forståelsen. Kundskaber og viden vil vel altid være en del af dygtigheden, men anvendelsen deraf er en anden og ligeså væsentlig del, og løsning af ikke indlærte opgaver bliver derfor typen på en god e. Fra tid til anden udsættes e. for kritik, enten bestemte eksaminer el. hele systemet. Argumenterne er bl. a., at en een gang etableret e. virker tilbage på undervisningen og berøver denne noget af værdi; at den er omgivet af en nimbus, som skaber nervøsitet og derfor fortegner billedet af eksaminandernes dygtighed, og endelig at den meget ofte ikke er hensigtsmæssig. E. lader sig dog næppe afskaffe, uden at man i en mængde forhold ville falde tilbage til større vilkårlighed; derimod er det rimeligt, at de enkelte eksaminer prøves og evt. ændres under hensyn til deres virkelige egnethed, at man undgår en dyrkelse af e. for e.s skyld, og at man ikke bringer mere ind under systemet, end dette sagligt kan bære. (Om de enkelte skole-e. se specialartikler samt standpunktsprøver).

Litteratur: Olav Sundet: Eksamen og skolearbeid, 1945.
K. G-S.

Eksamensafgift, gebyr, der erlægges ved indmeldelse til de forskellige eksaminer, (1951) ved mellemskoleeksamen 8 kr., realeksamen, alm. forberedelseseksamen, pigeskoleeksamen 16 kr., studentereksamen 24 kr.
H. C.

Eksamensfri mellemskole (FM), s. Folkeskolen og Mellemskolen.

Eksamenskommission er betegnelsen for det kollegiale organ, der efter de gældende regler af undervisningsministeriet er beskikket til at gennemføre afholdelsen af visse eksaminer som afslutning på en uddannelse, der ikke er foregået ved den ordinære »højere almenskole« (s. skoles hist., Den danske).

I henh. til almenskoleloven af 24. apr. 1903 § 19, stk. 2, jfr. kgl. an. af 25. marts 1938 § 1, afholdes studentereksamen for privatister for en eksamenskommission, som består af undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne som formand og det fornødne antal med gymnasieundervisningen i de pågældende fag fortrolige faglærere, der beskikkes af undervisningsministeren for et tidsrum af 3 år ad gangen. Den omhandlede e.s menige medlemmer, (1952) ialt c. 56, er således udelukkende gymnasielærere.

På tilsvarende måde afholdes mellemskoleeksamen og realeksamen for privatister for en ved ministerens foranstaltning af undervisningskyndige sammensat e., jfr. almenskolelovens § 19, stk. 1. Dette gælder også almindelig forberedelseseksamen, jfr. kgl. an. af 5. juli 1944. Denne e., hvis formand er undervisningsinspektøren for mellem- og realskolerne, omfatter (1952) c. 50 medlemmer.

Alle de nævnte e.er foretager eksamensbedømmelse i hvert fag ved to af deres medlemmer, og den principielle hovedregel er den, at eksaminationen foretages af et af disse to medlemmer.

For så vidt angår studentereksamen, er det dog i bek. af 26. marts 1938 § 5 stk. 2 fastsat, at eksaminationsretten ved anerkendte kurser, hvis lærere har bestået de anordnede prøver i pædagogik og undervisningsfærdighed, tilkommer kursus' lærere. Reglen gælder dog kun, såfremt eleverne indstilles til eksamen med begrænset pensum (s. d.), og de pågældende lærere deltager i den omhandlede gruppe af tilfælde også i bedømmelsen af præstationerne. M. h. t. dimittender med fuldt pensum ved anerkendte kursus kan undervisningsinspektøren

søgt. En undersøgelse for eidetiske anlæg (eidetisme) kan f. eks. forme sig på den måde, at man lader en forsøgsperson betragte et billede en ganske kort tid (10—60 sek.), hvorefter man lader ham se på en grå skærm. Hvis han er eidetiker, vil han have indtryk af at »se« billedet på skærmen, og når han skal gøre rede for enkeltheder fra billedet, vil han opføre sig, som om han virkelig så billedet der. Han vil endv. kunne gøre rede for mange detailler, f. eks. opregne bogstaverne i en tekst fra billedet, selv om det er på et fremmed sprog, evt. endda nævne bogstaverne bagfra i ret hurtigt tempo, hvilket forudsætter, at de »ses« og ikke blot rent intellektuelt »huskes«. De subjektive anskuelsesbilleder adskiller sig fra virkelige bl. a. derved, at ikke alle detailler er fremme samtidig, men udvikler sig gradvis; endv. er de ikke uforanderlige, men har en vis plasticitet, kan tildels ændres vilkårligt. I den henseende forholder mennesker sig dog forskelligt, hvilket har ført Jaensch til at skelne mellem to typer, en B-type (opkaldt efter basedowsygdommen) med plastiske billeder og en t-type (af tetani, krampe) med stive og uforanderlige billeder.

Om de eidetiske anlægs udbredelse er der stærkt divergerende meninger. De skal være meget sjældne hos voksne, men derimod relativt hyppigt forekommende hos børn fra c. 6 år og frem til puberteten. Også her divergerer angivelserne stærkt, bl. a. også fra land til land, og fra egn til egn i Tyskland. Jaensch fandt det største antal (80—90 pct.), hvor undervisningsformen var fri, og man ikke forsøgte at tvinge børnene ind i de voksnes form og tænkemåde. Hans angivelser anses dog i det hele for overdrevne, og i andre lande er det ret sparsomt, hvad man har fundet af ægte eidetikere.

Litteratur: E. R. Jaensch: Die Eidetik und die typologischen Forschungsmethoden, 1925. Samme: Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt, 1923. Oswald Kroh: Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen, 1922. Th. Bonte: Die eidetische Anlage und ihre Bedeutung für Erziehung und Unterricht, 1934. G. W. Allport: Eidetic Imagery (British Journal of Psych. 1925). H. Klüver: Eidetic Imagery (I Murchisons »Handbook of Child Psychology«, 1933). K. G-S.

Eight-Year Study, The (otte års forsøget) er navnet på det største kontrollerede forsøg i den højere skole med nyere undervisningsmetoder foretaget 1932—40. Initiativet til forsøget kom fra den amer. sektion af New Education Fellowship (s. sp. 441), hvis daværende navn var The Progressive Education Association. Baggrunden var, at den amer. high-school (el. secondary school), der omfatter alderstrinet 12—18 år, ikke mere kunne betragtes som en forberedelse til universiteterne (colleges), idet kun 1/6 af high-school eleverne blev optaget på disse. High-school omfattede i begyndelsen af 1930'rne ikke mindre end 70 pct. af de påg. aldersgrupper. Det føltes derfor som en urimelighed, at det var universiteternes krav, der blev bestemmende for undervisningen i high-school. Forsøget begyndte i 1932 og omfattede 30 high-schools, hvis elever, i de 8 år forsøget skulle vare, var fritaget for optagelsesprøve til universiteterne. Til gengæld skulle forsøgsskolerne give en udførlig udtalelse om hver enkelt elev. Som følge af eksamensfriheden kunne hver af de 30 skoler stilles helt frit m. h. t. undervisningsplaner, og denne frihed blev af de meget forskelligartede skoler (store og små, private og offentlige) udnyttet på meget forskellig måde, men som helhed var alle skoler principielt tilhængere af John Dewey's (s. d.) »learning by doing«-princip. Nogle skoler anlagde undervisningsplanen, så der særlig blev taget hensyn til elevernes kommende behov (»education for to-morrow«), ved i det almendannende stof f. eks. at lægge vægt på erhvervsvejledning og boligproblemer, medens andre stillede elevernes øjeblikkelige behov i forgrunden (»education for today«) med mentalhygiejniske problemstillinger (»kontakt med andre«, »mit forhold til skolen«, »hvordan kan jeg forbedre mit udseende«) i det almenkulturelle stof. Overalt blev opdeling af stoffet i fagene afskaffet og globale principper brugtes. — Resultatet af undervisningen måltes med mange og stærkt differentierende tests, der særligt skulle måle resultatet af det ny i undervisningen (selvstændighed, evnen til at bruge erhvervede færdigheder på nyt stof o. s. v.). De efter high-school's skøn egnede elever blev optaget på 25 colleges, hvor der for hver forsøgselev blev udtaget en kontrolelev, der i køn, alder, intelligens, viden, miljø, interesser og fremtidsplaner var i så stor overensstemmelse som mulig med forsøgseleven. Disse elevpar blev fulgt meget nøje med testning, interviews, lærerrapporter o. s. v. Det samlede resultat karakteriseres ved, at forsøgsskolernes elever i sammenligning med kontrolgruppen 1) klarede kundskabsfag (med undtagelse af fremmede sprog) bedre, 2) var mere vågne og udadvendte, 3) kunne tænke mere objektivt og systematisk, 4) viste større selvstændighed i ny situationer, 5) stod lige m. h. t. at bruge tiden fornuftigt, 6) havde samme tilpasningsvanskeligheder, men kom hurtigere over vanskelighederne, 7) var aktivere i foreningslivet og havde mere interesse for politik og offentligt liv. I alle disse henseender stod de elever, der kom fra de radikaleste forsøgsskoler, endnu bedre.

Erfaringerne fra dette forsøg, der omfattede 1475 forsøgspersoner og lige så mange kontrolpersoner, viser, at det er muligt objektivt at måle resultater af skolens arbejde, som går ud over det kundskabsmæssige, men de viser også, at dette kun er muligt gennem et storstilet forberedelsesarbejde og et omfattende samarbejde ml. alle de interesserede parter.

Litteratur: C. F. Vorbeck: The Eight-Year Study

kvindelige elever, giver en omfattende undervisning i hele hjemmets gerning.

Længe førte efterskolerne en noget ubemærket tilværelse, uden nogen større støtte fra staten. I 1930 fik de dog deres egen lov, men tilskuddet blev ved at være ringe. Den nye lov af 1942, ændret i 1948, er af gennemgribende betydning for e. (s. også Ungdomsskolelovgivningen). Deres lighed med og slægtskab med folkehøjskolerne får her ligesom officielt stempel, idet loven, hvad tilskud til skolebygninger, lærerløn og elevunderstøttelser angår, følger de samme grundlinier som folkehøjskoleloven. Også rent lovmæssigt kan efterskolerne derfor nu karakteriseres som folkehøjskoler for mindreårige. Statstilskuddet androg i 1940—41: 122.336 kr., elevunderstøttelse 191.659; i 1950—51 henh. 1.025.705 og 1.084.544 kr.

Efterskolen er dog en helt selvstændig skoleform. Dens elever er hverken som folkehøjskolens voksne el. som folkeskolens børn. Det er dens opgave at tilrettelægge en særlig undervisning for unge i den vanskelige overgangsalder. Den har valgt at lægge stærk vægt på de praktiske fag uden dog at glemme hverken færdighedsfagene el. åndsfagene. Den voksende interesse for disse skoler siger noget om, at de har formået at fange deres elever og vinde forældrenes tillid. J. N-p.

Eftervirkning, den virkning, som følger efter en given påvirkning, når denne selv og dens primære virkning er ophørt; man kan tænke på efterbilleder (s. d.), men også på den senere virkning af stimulanser, narkotika o. lign.

Efterværn. Ved udskrivning på prøve fra anerkendte opdragelseshjem undergives eleverne under børneforsorg tilsyn af forstanderen for opdragelseshjemmet el. en af det stedlige børneværn beskikket tilsynsværge. Det har dog vist sig ønskeligt at organisere et mere effektivt e. særlig for elever fra skolehjem, ungdomshjem og fredehjem, og foreningen for disse hjem har derfor med tilskud fra staten ansat nogle lønnede medarbejdere, hvis opgave er at holde forbindelse med de udskrevne elever og støtte og hjælpe disse særlig med at skaffe arbejde, der egner sig for eleverne, og at fremme god forståelse mellem elevernes naturlige hjem og opdragelseshjemmet. Dette frivillige e. udstrækkes undertiden også til tiden efter elevernes udgang af børneforsorgen. Overinspektionen for børneforsorgen råder over en mindre årlig bevilling, hvoraf der kan ydes hjælp til elever i indtil 3 år efter forsorgens ophør. O. Skj.

Egebjerggård pr. Kappendrup, Nordfyn. Børnehjem oprettet ved statens foranstaltning 1949 for 28 svagtbegavede piger i alderen 7—15 år ved leje og ombygning af en under E. gods hørende bygning. Skole i hjemmet. Der lægges stor vægt på at opnå en livlig forbindelse med omegnens befolkning for at undgå, at børnene bliver for stærkt isoleret. Selvejende institution.

Egocentrisk. Som e. karakteriseres den, der er tilbøjelig til at henføre alt til sit eget Jeg, der derved bliver som et slags centrum i verden. Denne tilbøjelighed kan være af forskellig styrke, men i en vis henseende er den almenneskelig. Egocentricitet må ikke forveksles med egoisme.

Egoisme, selviskhed, en unormalt stærk tilbøjelighed til at varetage egne interesser på bekostning af andres, sammenhængende med svage sociale (sympatiske, altruistiske) følelser. Den egoistiske mangler sansen for en rimelig afvejning af egnes og andres interesser mod hinanden, idet alene det, at interesser er ens egne, giver dem en kolossal forrang. Efter nogles opfattelse er menneskene i grunden egoistiske, og social el. altruistisk handlen skal skyldes, at den i sidste instans er i ens velforståede egeninteresse. K. G-S.

Ehrenfels, Christian von (1859—1932), østrigsk filosof og psykolog; prof. i Prag. E. var elev af F. Brentano og af dennes elev A. Meinong. I sit værk »System der Werttheorie«, 1897—98, hævder han en relativistisk værdilære; bl. a. forsøger han en helt igennem psykologisk grundlæggelse af etikken. Mere kendt er han gennem sin afhandling »Über Gestaltqualitäten« (Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie 1890), hvori han påviser, at visse helheder (f. eks. figurer, melodier) frembyder træk, der ikke kan udledes af delene, bl. a. kan alle delene skiftes ud med andre, uden at nævnte træk, den s. k. gestaltkvalitet, forsvinder, som når man tegner en figur i anden størrelse el. transponerer en melodi til en anden toneart. Denne transponerbarhed er det mest kendte af de s. k. E-kriterier. Hans afhandling betød et angreb på den da fremherskende elementpsykologi (s. d.) og indledede den s. k. gestaltpsykologi (s. d.). K. G-S.

Eidetik (af gr. *eidos,* billede), et forskningsområde el. en retning i nyere psykologi, som beskæftiger sig med de s. k. *subjektive anskuelsesbilleder,* d. v. s. en art fænomener, der skal indtage en mellemstilling mellem sansemæssige oplevelser og forestillinger. De er især studeret af E. R. Jaensch (s. d.) omkr. 1920, men før ham bl. a. bemærket af G. T. Fechner og beskrevet af den østrigske læge V. Urbantschitsch i 1907. For en person med eidetiske anlæg kan erindringsforestillinger antage en form, hvorved de opleves, som om de sanses; de nærmer sig derved hallucinationer, men adskiller sig fra disse ved, at de forestillede genstande på ingen måde forveksles med virkelige. Fænomenet kan forekomme på de forsk. sanseområder, men det er især de visuelle anskuelsesbilleder, som er nærmere under-

eks. hvidt, hvis det originale indtryk var sort og omvendt, el. i komplementærfarverne (s. Synet). K. G-S.

Efterligning, udførelse af en handling på foranledning af, at man har været vidne til, at en anden har udført den samme handling. I en vis henseende er denne definition for snæver, idet den kun dækker de tilfælde, hvor man reproducerer en iagttagen funktion; men der gives også tilfælde, hvor man reproducerer et resultat gennem andre bevægelser end de iagttagne el. endda uden at have iagttaget nogen bevægelse, f. eks., hvor man prøver på at frembringe en hørt lyd (en fuglestemme, gøgens kukken, en motors brummen). I sådanne tilfælde, hvor det kun drejer sig om eftergøren af et resultat, skulle man måske hellere tale om kopiering i stedet for om e. (imitation), skønt sprogbrugen omfatter også disse tilfælde. Dette er en ren definitionssag. E. kan enten være vilkårlig el. uvilkårlig, og den kan gælde de store træk i en adfærd el. være en nøjagtig gentagelse af en enkelt handling. Eksempler: Jeg ser et menneske komme frem i verden ved visse midler og kan deraf tage anledning til at anvende lign. midler; jeg ser et menneske gabe og kommer selv til at gabe. Det sidste er den reneste og egentligste form for e., og adskillige forskere vil kun tale om e. under fraværelse af indskudte tanke- og viljesprocesser, altså hvor det drejer sig om en i det væsentlige automatisk og mekanisk reaktion, en ideo-motorisk refleks, som Ribot kalder det. Om det sidste er den rigtige forklaring på den psykologiske mekanisme ved e., er et spørgsmål for sig, og denne er i det hele taget ret uopklaret. Nogle, f. eks. William James og James Drever, regner den for et instinkt, men hvis man derved forstår specielle handlingstendenser udløst af bestemte stimuli, kan denne opfattelse vanskeligt opretholdes. McDougall regner ved siden af instinkterne med tre generelle handlingstendenser, nemlig e., suggestion og sympati, medens andre netop vil forklare e. ved suggestion, hvilket har den mangel, at suggestionen selv i høj grad trænger til forklaring. Uanset dette og uanset at f. eks. Thorndike opponerer mod antagelsen af en (medfødt) almindelig tendens til e., spiller den dog en stor rolle for menneskenes tilegnelse af vigtige handlingsmønstre og vaner. Særlig undersøgt er den m. h. t. sprogtilegnelsen, men også her er dens rolle omtvistet, idet nogle holder på, at barnet kun efterligner lyde, som det i forvejen kan, men ikke ad den vej lærer nye lyde. En særlig form for sproglige e. er echolali, automatisk gentagelse af ord el. sætninger, man hører. I samfundslivet bidrager e. til at gøre handle- og adfærdsformerne relativt ensartede inden for samme sociale gruppe; den tjener den sociale assimilation, hvilket ikke udelukker, at de forskellige tilfælde deraf må forklares forskelligt, nogle ved automatisk e. som de forskellige tilfælde af mimisk e., andre ved en mere bevidst tilpasning til givne mønstre.

Litteratur: G. Tarde: Les lois de l'imitation, 1895. P. Guillaume: L'imitation chez l'enfant, 1925. Mc Dougall: Social Psychology, 1908. W. James: Principles of Psychology, 1892. N. E. Miller and J. Dollard: Social Learning and Imitation, 1941. K. G-S.

Efterlysning af en bidragspligtig (se Bidrag til børn), hvis opholdssted ikke kendes, og som skylder forfaldent bidrag, kan ske ved politiet, om fornødent i »Danske Politiefterretninger.« T-J.

Efterløn til efterladte, s. Funktionærloven.

Efterskoler er skoler for unge ml. 14 og 18 år. Som regel er de kostskoler med et 5 mdr.s vinterkursus og et 3—5 mdr.s sommerkursus. Antallet af efterskoler har været i stærk vækst i de senere år. I 1930 var der 40, i 1951 76. Bortset fra enkelte efterskoler i Kbh. og provinsen ligger de alle på landet, og det er landbefolkningen, der har båret dem frem. Da det samlede elevtal ligger omkr. 4500 pr. år, er de fleste efterskoler ret små med 30—35 elever pr. kursus. Skolelivet former sig under hjemlige og enkle forhold med nær kontakt ml. lærere og elever. I løbet af de sidste to årtier er flere skoler vokset stærkt, så de har omkr. 100 elever pr. kursus. Flere af dem har opgivet det gamle navn efterskole og kalder sig ungdomsskoler.

Efterskolerne lægger stor vægt på praktiske fag som sløjd, husgerning, håndgerning og vævning. Men iøvrigt spiller færdighedsfag som dansk og regning og fortællefag som historie, geografi og litteratur en stor rolle. De røber dermed deres nære forbindelse med folkehøjskolerne.

Faktisk kan man bedst karakterisere efterskolerne som folkehøjskoler for unge i overgangsalderen. De er vokset op af samme jordbund som disse. På de første folkehøjskoler havde man også mange ganske unge elever, og Christen Kold begyndte ligefrem sin folkehøjskole med 14—18 årige drenge. Snart måtte Kold dog give Grundtvig ret i, at folkehøjskolen må arbejde med voksne. Kold vedblev imidlertid gennem sin friskole at have nær føling med unge i overgangsalderen. Det blev en af hans lærere, der i 1879 opr. en af de første efterskoler. Mange efterskoler voksede direkte frem af og er den dag i dag forbundet med de Koldske friskoler for børn.

Nævnes må også *grænseefterskolerne*. Langs Kongeågrænsen rejste der sig efter 1864 en hel række skoler, hvis opgave var at modtage sønderjyske elever og give dem den nationale undervisning, som de ikke havde fået i barneårene. Også ved den nuv. grænse findes enkelte grænseefterskoler. Endelig kan det nævnes, at adskillige folkehøjskoler er kombineret med efterskoler, og at enkelte efterskoler, der kun modtager

Eden er en religiøs e., men i stedet herfor kan vidner, mod hvis overbevisning det strider at aflægge en religiøs e., afgive en i særlig form affattet højtidelig forsikring; for at få adgang til at give denne forsikring skal man, inden der kan blive tale om edsaflæggelse, afgive erklæring om sit ønske om ikke at aflægge e. til rettens kontor i den retskreds, hvor man bor. Børn under 15 år kan ikke komme til at aflægge e. el. afgive den tilsvarende forsikring. Foruden vidneed nævner retsplejeloven partsed, der særlig finder anvendelse i faderskabssager (jfr. retsplejelovens § 456 g), men også kan anvendes, hvis man benægter ægtheden af et dokument, retsplejelovens § 307.

Litteratur: Victor Hansen m. fl.: Retsplejeloven med kommentar, 1939. St. Hurwitz: Den danske Straffe-retspleje, 2. udg. 1949. Aa. H.

Éducation, Bureau international d' s. Bureau international d' Éducation.

Education Fellowship, New (Verdensforbundet for ny opdragelse), grundl. 1915 af Beatrice Ensor i England, men tog først i 1921 ved verdensmødet i Calais form af et verdensforbund med selvstændige sektioner. Formålet er at udrede kendskabet til moderne former for opdragelse og undervisning. Der er 1952 c. 20 nationale sektioner med ialt 17.000 medl., som ikke mindst spiller en stor rolle i Indien, Australien og USA, hvor sektionen, The Progressive Education Association, bl. a. har taget initiativet til »The Eight Year Study« (s. sp. 447). Den danske sektion oprettedes 1926 »(Den Frie Skole«), efter sammenslutning med Dansk Montessoriselskab 1940 fik sektionen navnet Socialpædagogisk forening for ny opdragelse (s. d.); sektionen har et meget udbredt medlemsblad (Pædag.-psykol. tidsskrift) og i forhold til befolkningstallet et stort medlemstal. NEF virker gennem afholdelse af større og mindre konferencer (f. eks. verdenskongressen i Helsingør, 1929), gennem udgivelse af månedsbladet The New Era in Home and School og af New Education Book Club, der på engelsk bringer tre bøger årlig om moderne pædagogisk praksis og teori. Ledelsen har i de sidste år i samarb. med UNESCO gennemført forsk. undersøgelser bl. a. om muligheden for gennem gruppepsykoterapi at formindske menneskers fordomme mod andre nationaliteter, racer og religioner. Ved henvendelse til International Headquarter, 1 Park Crescent, London W. 1, kan interesserede opnå kontakt med moderne pædagoger i en lang række lande og få vejledning ved studieophold i udlandet. Præsident: Carleton Wasburne (s. d.). T. Gr.

Education, Year Book of (årbog for opdragelse og undervisning), grl. 1932. Udsendes nu i samarbejde med University of London Institute of Education. Hovedemnet for denne store værdifulde publikation er opdragelsesideernes udvikling og praksis i Det Britiske Rige, således at den år for år væsentlig samler sig om et enkelt el. nogle få emner, der belyses fra mange sider. Desuden bringer den oversigter over samme emner fra en lang række ikke-britiske lande. Årbogen er sammen med Bureau International d'Éducation's publikationer af meget stor værdi for aktuelle comparative pædagogiske undersøgelser. 1940—47 udkom Y. ikke. P. M.

Effektloven, en bl. a. af Thorndike hævdet lov, som går ud på, at en handling, som har været efterfulgt af tilfredsstillelse, har tendens til at fæstne sig som en fast handlemåde, så at den ved senere forekomst af samme situation vil blive gentaget, medens handlinger, som ikke har ført til nogen tilfredsstillelse, men måske til ubehag og smerte, vil blive udskilt af adfærden. K. G-S.

Effektorer, organer, der på foranledning af pirringer fra nervesystemet, udfører en el. anden bestemt funktion el. virksomhed; det drejer sig i hovedsagen om muskler og kirtler. (Mods. receptorer).

Efferent, udadledende, betegnelse for de nerver, som leder impulser fra centralnervesystemet til de perifere organer, også kaldet centrifugale el. motoriske nerver. (Mods. afferent).

eforater, Statsskolernes (græsk *eforos* opsynsmand). Ved forordningen af 7. nov. 1809 ang. de lærde skoler i Danmark og Norge henlagdes bestyrelsen af samtlige lærde skoler undtagen Herlufsholms lærde skole og overtilsynet med samtlige private skoler, der forberedte til akademisk studium, til Directionen for Universitetet og de lærde Skoler. Under denne direktions almindelige bestyrelse udøvedes overtilsynet med de i hvert stift beliggende lærde skoler af særlige skole-eforater, bestående af stiftamtmanden og biskoppen. Dette overtilsyn omfattede elevernes forhold, lærernes varetagelse af deres embeder, skolernes bygninger, inventar og udstyr og skolernes økonomi i det hele.

Eforater findes nu kun ved flg. af de oprindelige lærde skoler: Katedralskolerne i Roskilde, Odense, Nykøbing F., Århus, Aalborg, Viborg og Ribe samt ved statskolerne i Randers, Horsens og Hillerød (Frederiksborg statskole), og deres virksomhedsområde er blevet stærkt begrænset, således at de nu kun befatter sig med administrationen af de ved de påg. skoler bestyrede kapitaler. E. J.

Efterbillede, det sansemæssige billede man har, efter at den ydre påvirkning af sanseorganet er ophørt. Det kaldes *positivt,* hvis det svarer til den forudgående sansning, *negativt,* hvis det er af modsat kvalitet, f.

Dåbsattest. Efter en stedfunden dåb udleverer præsten en attestation om dåben, kaldet d. Denne første attest udleveres gratis. Ønskes der senere udfærdiget flere attester, må der betales gebyr for hver enkelt (1 kr.). D. indeholder i sin sædvanlige form oplysning om den pågældendes navn, når og hvor fødsel og dåb har fundet sted, samt om, hvem der er den pågældendes forældre. D. kan dog også — på særlig begæring herom — udfærdiges som en fuldstændig udskrift af det i kirkebogen oplyste.

Er et barn adopteret, vil dette fremgå af d. For at adoptionsforholdet, der hyppigt holdes skjult for barnet indtil en mere fremrykket alder, ikke skal afsløres ved barnets indmeldelse i skole el. undervisningsanstalt o. lign., er der adgang til til brug ved indmeldelse i skole el. undervisningsanstalt at få udfærdiget en særlig attest, almindeligt kaldet skoleattest, hvori der intet oplyses om adoptionsforholdet. Tilsv. attester kan fås til brug til optagelse i lægdsrullen el. tegning af de under socialministeriet hørende sociale forsikringer, dog ikke ved indtrædelse i invalideforsikring. Aug. R.

E

Early Childhood Education, World Organization for (fr. Organisation Mondiale pour l'Éducation Pré-Scholaire, O.M.E.P.). Dansk nationalkomité: *Verdensorganisationen for småbørnsopdragelse.*

Verdensorganisationens formål er: 1) at fremme studiet og opdragelsen af småbørn i alle lande og derved opelske lykkelig barndom og hjemmeliv og hermed atter bidrage til verdensfreden, 2) at fremme børnehaveopdragelsen. Allerede under krigen drøftedes ml. interesserede småbørnspædagoger planerne om at etablere et internationalt samarbejde i forbindelse med UNESCO (s. d.), og umiddelbart før UNESCO's første generalforsamling i Paris 1946 dannedes en forberedende komité med Alva Myrdal som formand. Ved et nyt komitémøde i Hillerød 1947 vedtoges at indkalde til en stiftende generalforsamling i Prag 1948 i forbindelse med UNESCO's sommerkursus. Med økonomisk støtte fra UNESCO har der siden været afholdt verdenskongresser i Paris 1949 og i Wien 1950.

Fra 1950 er verdensorganisationen officielt anerkendt som en af de tilsluttede organisationer under UNESCO. Verdensorganisationens hovedsæde er Paris. Danmark er i den internationale komité repræsenteret ved seminarieforstander Jens Sigsgaard.

Den danske nationalkomité omfatter en række danske organisationer, bl. a. Dansk Børnehaveråd, Landsforeningen forebyggende børneværn, Dansk Barneplejeråd samt børnehaveseminarierne. J. S.

Ebbinghaus, Hermann (1850—1909), tysk psykolog; docent i Berlin 1880, prof. i Breslau 1894. E. er en af den eksperimentelle psykologis banebrydere og den første, der anvender eksakte metoder ved undersøgelsen af højere sjælelige virksomheder som læren, husken, associationsdannelser o. s. v. Epokegørende blev i denne henseende hans skrift »Über das Gedächtnis« 1885. Han anvendte ved sine hukommelsesforsøg meningsløse stavelser (rin, suf, nal o. lign.) for at udelukke indflydelsen af alle tidligere dannede associationer. Desuden fandt han i den s. k. »Ersparnisverfahren« (besparelsesmetoden) et middel til at måle fastheden af associationer, der tilsyneladende var opløste. Hvis et stof er lært ved N gentagelser, derefter tilsyneladende glemt, kan det senere genoplæres ved G gentagelser; der er sparet N ÷ G gentagelser, og brøken $\frac{N \div G}{N}$ vil være et mål for fastheden. Ved denne metode fandt han den s. k. glemselskurve, der udtrykker den hastighed, hvormed stiftede associationer opløses. E. udgav desuden en større fremstilling af psykologien, »Grundzüge der Psychologie«, der begyndte at udkomme i hæfter 1897 og straks vandt stor udbredelse. E. nåede ikke at fuldføre 2. bind. Senere reviderede udgave af 1. bind og afslutning af 2. bind foretoges af Ernst Dürr og K. Bühler. Stor udbredelse vandt også den kortere »Abriss der Psychologie« 1908. E. har endv. indført den s. k. sproglige udfyldningstest. K. G-S.

Echolali, automatisk gentagelse, som et ekko af hørte ord; forekommer ret ofte hos børn på et tidligt stadium af deres sproglige udvikling, men er senere tegn på åndelig defekt (åndssvaghed, demens). Lign. foreteelser er *echomimi* og *echopraxi,* automatisk eftergørelse af ansigtsudtryk og bevægelser. K. G-S.

Ed. Iflg. retsplejelovens § 186 skal en vidneforklaring bekræftes med ed el. anden højtidelig forsikring, når nogen af parterne forlanger det, og retten finder det påkrævet.

sygdomme, der medfører d., nu får en bedre og tidligere behandling end før.

D.s udbredelse er meget forskellig i de forskellige lande. Antallet af døve (døvstumme) er særlig stort i det østlige og sydøstlige Europa. Dårlig lægeservice og hyppige tilfælde af indgifte i tyndtbefolkede egne samt optræden af udbredte epidemier er faktorer, der begunstiger forekomsten af d. Iflg. den sidste officielle opgørelse fra Statistisk Departement i 1921 var der i Danmark 978 mandlige og 835 kvindelige døve, ialt 1813 el. 5,5 pr. 10.000 indb. I sammenligning med adskillige andre lande har Danmark forholdsvis få døve. Her som andetsteds er d. mere udbredt blandt den mandlige befolkning end blandt den kvindelige.

D. optræder ikke sjældent sammen med andre defekter, men er i mange tilfælde kun een blandt flere følger af sygdom el. arvelighedsforhold. Således træffes hyppigt en bestemt øjensygdom, den s.k. kikkertblindhed, i forbindelse med d. Når mange døve har en usikker gang, især i mørke og i det hele taget lærer at gå senere end normalt, skyldes det labyrint-lidelsen, der også griber forstyrrende ind i balanceapparatet i buegangene.

At d. influerer på den døves (døvstummes) sjælelige udvikling er indlysende. Alene mangelen på høreindtryk betyder en stor forandring i hans opfattelse af omverdenen. Hans oplevelser bliver fattigere end den hørendes. Det rige stemningsliv, som hos den hørende er knyttet til hørefornemmelserne, sættes hos den døve mere el. mindre ud af spillet. Mangelen af høreindtryk kompenseres i nogen grad ved skærpet anvendelse af andre sanser, især synet. I samme grad, som hørelsen svigter, bliver den døve et »øjemenneske.« Øjet bliver hans vigtigste sjælelige næringskilde. Derfor bliver hans verden først og fremmest det anskuelige og konkrete. Mere skæbnessvangert bliver det sekundære tab af sproget, der er af så stor betydning for opbygningen af vor højere forestillingsverden og dannelsen af abstrakte begreber. Medens det hørende barns oplevelser kommenteres af omgivelsernes sproglige vejledning, således at han får indsigt i tingenes sammenhæng, årsag og virkning, er det døve barns oplevelser som billeder uden tekst. Han må for størstedelen selv forme sin opfattelse af tingene. Han misforstår og misforstås. Hans følelsesliv bliver mindre nuanceret og mere uligevægtigt end det hørende barns. Han bliver isoleret, »noget for sig«. Den mindreværdsfølelse, som dette er tilbøjelig til at fremkalde, søger han at kompensere på forskellig måde; hører han til de passive naturer, kryber han i skjul el. bliver indadvendt; hører han til de aktive naturer, bliver han dominerende og opfarende. Mangelen af vort lydsprog kompenserer han ved et »øjesprog«, det s.k. tegnsprog (s. d.), der udmærker sig ved klarhed og karakterisering, men er lydsproget langt underlegent i omfang, nuancering og abstrakt karakter. Intellektuel underlegenhed er en ikke usædvanlig komplikation til d., især når døvheden er betinget af hjernedefekter, som også hemmer den sjælelige udvikling. Til måling af de døves intelligensforhold anvendes som regel performance-tests (s. d.), da sprogtests af Binet-Simon-typen er uegnede for døve. De fleste prøver, som er foretaget med døve, indicerer en noget lavere intelligens hos døve børn som gruppe betragtet i sammenligning med hørende børn. Forskellen er ikke stor, og mange døve står over hørendes middel-intelligens.

Litteratur: Handbuch des Taubstummenwesens, 1929. E. Forchhammer: Om Døvstumme og Døvstummeundervisning, 1929. H. Mygind: Døvstumhed, 1893. H. Lindenov: The Etiology of Deaf-Mutism, 1945. M. Henning: Ohrenärztliche Untersuchungen, 1928. Betænkning ang. Døves og Tunghøres Forhold, Kbh. 1941. R. Pintner m. fl.: The Psychology of the Physically Handicapped, 1946. S. Dohn: Noget for sig, Pædagogisk-Psykologisk Tidsskrift, 1945. A. H.

Døvstummepræster, s. Kirkelig forsorg for døve.

Døvstummeskoler, s. Døveforsorg.

Døvstummeundervisning, s. Døveundervisning.

Dåb. Optagelse som medlem af et kristent trossamfund er i al den tid, kirken har bestået, sket ved en sakramental handling, kaldet d. I Danmark var det indtil 1857 pligt for landets borgere at lade deres børn døbe inden en vis frist. Ved lov af 4. marts 1857 ophævedes denne d.-tvang, og forældre har nu i stedet pligt til at drage omsorg for, at deres børn navngives til kirkebogen i det sogn, hvor de er født el. opholder sig, inden 1 år efter barnets fødsel. Folkekirkens medlemmer har dog fremdeles en *kirkelig* pligt til at lade deres børn døbe, men der findes ikke tvangsmidler til gennemførelse af denne pligt.

Indenfor folkekirken skal d. foretages i en kirke el. i et til kirkeligt brug indviet rum og forrettes af en præst. Dersom barnet er så svagt, at det er tvivlsomt, om det kan leve, kan det dog døbes ved hjemmedåb af en tilkaldt præst el. en lægmand, evt. jordemoderen.

Er børnene ikke blevet døbt som små, kan de på begæring blive døbt i en senere alder. Det sker ret hyppigt, at børn døbes i konfirmationsalderen samtidig med, at deres jævnaldrende konfirmeres.

Samtidig med d. i folkekirken el. i et anerkendt trossamfund *navngives* barnet, forudsat at navngivelse ikke allerede er sket i forvejen. I så fald døbes barnet med de samme navne, hvormed det er navngivet, dog kan der tillægges barnet et nyt fornavn (dåbsnavn) udover det el. de fornavne, det i forvejen bærer. S. også Faddere. Aug. R.

nået verdensberømmelse. Helen Keller har taget flere akademiske grader og forfattet flere velskrevne bøger, bl. a. en interessant selvbiografi. Her i Danmark har en bog om den døvstumblinde Lily Jensen, der er oplært på Statens kostskole for døve i Fredericia, fundet mange læsere.

Litteratur: Handbuch des Taubstummenwesens, 1929. H. Hanselmann: Undervisnings- og Opdragelsesvanskeligheder, 1939. Helen Keller: Mit Liv, 1904. Vilh. Larsen: Lily, 1938. A. H.

Døvstumhed. Ordet d. antyder egentlig kun en samtidig døvhed og stumhed og har derfor givet anledning til den misforståelse, at d. skyldes defekter både i høre- og taleorganerne. I Virkeligheden er stumheden kun en følge af døvheden. Da døvhed kun bevirker stumhed, når den enten er medfødt el. erhvervet før sprogtilegnelsen, og da man også taler om d. i de tilfælde, hvor der er bevaret større el. mindre hørerester og forefindes tilløb til sprog, må d. defineres således: en medfødt el. i de første barneår erhvervet høredefekt, der er så stor, at den forårsager stumhed el. stærkt begrænset talefærdighed.

Pædagogisk skelnes mellem to former for d.:

1) Egentlig d., der omfatter de børn, der er født døve el. med kun ganske ringe hørelse, og de børn, der er blevet døve, i en så tidlig alder, at den opnåede talefærdighed atter er gået tabt. En døvhed, der erhverves før det 6. år, indebærer stor risiko for egentlig d.

2) Uegentlig d., der omfatter de børn, der er blevet døve, efter at de har lært at tale, og har bevaret nogen talefærdighed, og de børn, der har nogen hørelse og talefærdighed. Til denne gruppe har man ofte henregnet de tunghøre børn, der har henved normal sprog- og talefærdighed, men som p. g. a. deres hørenedsættelse ikke er i stand til at følge med i normalskolen og derfor — i mangel af særlige klasser el. skoler for disse børn — oplæres på døveskolerne (s. Tunghøreundervisning).

I flere lande, f. eks. i Norge, England og U.S.A., har man som konsekvens af den taleoplæring, som nu bliver det store flertal af døvstumme børn til del, forladt betegnelsen »døvstum« til fordel for »døv«. Der skelnes da mellem døve og tunghøre børn. En lign. reform er i loven af 27. jan. 1950 om foranstaltninger vedr. døve og tunghøre gennemført i Danmark.

Fra medicinsk synspunkt har man skelnet mellem medfødt og erhvervet d. Efter at arvelighedsforskningen er trådt mere i forgrunden, træffer man også en sondring mellem arvelig og erhvervet d., idet man til den sidste henregner de tilfælde, hvor døvheden er erhvervet intrauterint (under fosterstadiet). Ved at følge denne inddeling kan d.s ætiologi (årsagsforhold) beskrives således:

1) *Arvelig d.* (med udviklingsdefekter i det indre øre, hørenerven el. hjernebarken). Den almindeligste form for arvelig d. er den s.k. sporadiske d., hvis arvegang er recessiv, d. v. s. at et barn kun bliver døvstumt, dersom begge forældre i sig har anlæg for d.; hvis kun en af forældrene har anlæg for d., bliver barnet ikke døvstumt, men får muligvis anlægget for d. En mere sjælden form for arvelig d. er den heredolabyrintære d. (heredo = arvelig). Arvegangen er her dominant, d. v. s. at d. hos en af forældrene er tilstrækkelig til at give døvstumme børn. Konsanguinitet (slægtskab) mellem ægtefæller spiller en stor rolle for optræden af d. Den rummer ingen risiko, dersom begge forældre har gode anlægspræg, men er der d. i slægten, er der fare for døvstumme børn. Desværre er det ikke muligt ved kliniske undersøgelsesmetoder at påvise anlæg for d. hos tilsyneladende sunde forældre. Til forebyggelse af arvelig d. må indgifte i slægter, hvori der forekommer d., frarådes; der kan evt. blive tale om afbrydelse af graviditet el. sterilisering, hjemlet i danske lov af 18. maj 1937 og 11. maj 1935. Indikation herfor vil kunne komme til at foreligge i flg. tilfælde, idet den sandsynlige hyppighed af d. bl. børnene er anført i parentes: ægteskab mellem to sporadisk døvstumme (100 pct.), mellem en spor. døvstum og en bærer af et anlæg for spor. d. (50 pct.), mellem to bærere af et anlæg for spor. d. (25 pct.), mellem to heredo-labyrintært døvstumme (75 el. 100 pct.) og mellem en her.-lab.-døvstum og en uden denne lidelse (50 el. 100 pct.).

2) *Erhvervet d.* (der skyldes anatomiske forandringer i høreorganet el. hjernen). Årsagerne hertil kan være sygdomme, som barnet har erhvervet i fostertilstanden (betændelse i hjernen og hjernehinderne, medfødt syfilis ved overførelse fra moder til foster, endemisk kretinisme — en i visse bjergrige lande, især Schweiz, forekommende lidelse), fødselstraumer (beskadigelse af hjernen el. høreapparatet under fødslen, især ved kunstig fødsel), hovedtraumer (beskadigelse af hovedet ved slag, fald o. lign.), hjernebetændelse (meningitis, encephalitis) og de almindelige børnesygdomme, især skarlagensfeber. Iflg. en svensk undersøgelse i 1928 forårsagedes over 60 pct. af erhvervet d. af hjernebetændelse og skarlagensfeber.

Det talmæssige forhold mellem de to grupper af d. angives meget forskelligt. En nyere dansk undersøgelse af Lindenov (s. litt.) beregner den arvelige d.s hyppighed til at være 45,5 pct. af samtlige tilfælde. Skelner man mellem medfødt og erhvervet d., er der ingen tvivl om, at der i den sidste menneskealder er sket en procentvis forskydning, idet den tidligere majoritet af erhvervet d. er forandret til en minoritet. Grunden hertil er bl. a., at mange af de

øre. Når døvhedsgraden er så stor, at barnet ikke kan høre talestemme på 2—3 meters afstand, vil døvheden få alvorligere konsekvenser for dets sprogoplæring og skolegang. Det vil da blive nødvendigt for skolen at træffe særlige forholdsregler: gunstig placering i klassen, oplæring i mundaflæsning (s. d.), taleøvelser (artikulation), ekstrahjælp el. anbringelse i særklasse. Ledningsdøvhed er særlig almindelig i barnealderen med deres hyppige næse- og svælgsygdomme, der kan give anledning til mellemørebetændelse og -katarrher. Medens akutte mellemørebetændelser som regel kun medfører forbigående d., bevirker de kroniske længerevarende ofte progressiv d. Vokspropper i øregangene kan give anledning til d., der straks forsvinder, når vokset fjernes.

2) *Perceptionsdøvhed el. nervedøvhed,* hvor d. skyldes defekter i de lydopfattende organer (sneglen, hørenerven og hjernebarken). Defekterne bevirker i mange tilfælde stor hørenedsættelse indtil total d. D. rammer især de høje toner — diskantdøvhed — bredende sig mod de dybere toner, hvorved konsonantopfattelsen vanskelig- el. umuliggøres. I de sværeste tilfælde høres ingen af sproglydene. Selv, hvor nogen hørelse bevares, lyder talen forvrænget omtrent som i radioen ved unøjagtig indstilling. Forøgelse af stemmestyrken får ofte den modsatte virkning af den tilsigtede, da de fonetisk stærke vokaler derved i endnu højere grad vil overdøve konsonanterne. Den perceptionsdøves stemme er ofte skrigende og uden tonefald; kun ved forøget stemmestyrke er han i stand til at høre sig selv. P. g. a. den stærkt reducerede og forvrængede lydopfattelse forårsager denne d.s-type alvorligere talefejl end ledningsdøvheden og resulterer ofte i døvstumhed (s. d.). I lettere tilfælde må lign. forholdsregler iagttages i skolen som de under ledningsdøvhed nævnte. Høreapparater (s. d.) bygget spec. for den perceptionsdøve med særlig forstærkning af det defekte toneområde kan i mange tilfælde være til stor hjæp. Af årsager til perceptionsdøvhed hos børn skal nævnes betændelser i det indre øre med større el. mindre defekter i de lydopfattende organer, især som følge af infektionssygdomme f. eks. meningitis, skarlagensfeber, mæslinger, difteritis og influenza. D. kan også skyldes lidelser i hjernebarken, hvor lydopfattelsen har sit centrale sæde (s. iøvr. Døvstumhed).

3) *Den kombinerede type,* hvor udbredte defekter giver anledning til d. af begge de ovennævnte typer. Denne d.type er ofte af alvorlig natur med meget svær el. total d. Årsagerne er som regel enten en kronisk mellemørebetændelse, som hos børn optræder i forbindelse med f. eks. skarlagensfeber el. mæslinger, el. medfødte el. erhvervede nervedefekter, som kompliceres ved katarrher i mellemøret.

Det er af stor betydning, at et barn med ørelidelser så hurtigt som muligt kommer under lægebehandling og -kontrol. Klager barnet over øresmerter, el. der iagttages udflod, må det straks henvises til læge. Et vigtigt kontrollerende middel er høreprøver (s. d.).

Litteratur: H. Fletcher: Speech and Hearing, 1929. Irene R. and Alex. W. G. Erwing: The Handicap of Deafness, 1938. Dr. med. L. Holmgren: Hörselfunktion och hörseldefekter, Nord. Tidsskr. f. Dövstumskolan, 1943.

A. H.

Døvstumblindhed. Ved d. forstås en som regel i de fem første leveår erhvervet blindhed og døvhed, som har stumhed til følge. Man taler derfor ikke om d., når en voksen døv (døvstum) el. blind rammes af henh. blindhed og døvhed; i førstnævnte tilfælde må den pågældende betegnes som blind døv, i andet tilfælde som døv blind.

D. er en sjældent forekommende dobbeltlidelse. De hyppigste årsager er hjernebetændelse (meningitis, encephalitis), skarlagensfeber el. syfilis overført fra moderen. Undertiden kan sygdommen også forårsage hjernedefekter, der medfører åndssvaghed.

Uden hørelse og syn er det overordentlig vanskeligt for det døvstumblinde barn at komme i kontakt med omgivelserne og at danne sig fornuftige forestillinger om den verden, det lever i. Barnets reaktioner over for omverdenen kommer mere og mere til at minde om åndssvaghed el. sindssyge: hyppige raserianfald med skrigen, sparken og biden, urenlighed, ituriven af tøj og genstande som barnet får fat i o. s. v. Det er derfor vanskeligt at bedømme barnets åndsevner og udviklingsmuligheder. Ofte anbringes barnet fejlagtigt på åndssvageanstalter o. lign.

Det må i alle tilfælde tilrådes at undersøge barnets udviklingsmuligheder ved opdragelses- og undervisningsforsøg efter de metoder, der anvendes over for døve og blinde. Da døvstumheden er den væsentligste hindring for opdragelsen, må barnet i første række behandles som døvt. I enkelte lande findes særlige skoler for døvstumblinde børn; andre steder oplæres børnene enkeltvis af en særlig uddannet lærerinde på et døveinstitut el. i hjemmet. Som sprogligt udtryksmiddel f. eks. herhjemme anvendes håndalfabetet (s. d.), idet barnet afføler, hvad lærerinden staver i dets hånd. Senere indlæres Braille's punktskrift til læsning af danskstykker m. m. Taleoplæring forekommer også i mange tilfælde. I artikulationsundervisningen må barnet føle sig til taleorganstillingerne. Erhvervsforberedende undervisning er af stor betydning. De vigtigste beskæftigelsesfag for døvstumblinde er kurvemageri, børstenbinding og vævning.

Ofte nås forbløffende gode undervisningsresultater. Den amerikanske døvstumblinde Helen Keller (f. 1880) og hendes lærerinde gennem mange år, Miss Sullivan, har op-

Sprogoplæringen stiller store intellektuelle krav til eleverne. Lettest er en oplæring alene i skriftsproget el. *skrift-håndalfabetmetoden* (skrift, håndalfabet og større el. mindre brug af tegn). Ved at spare den tidkrævende og besværlige taleoplæring kan tid og kræfter samles om indlevelsen i skriftsproget, og der er efter denne metode nået store resultater med velbegavede elever. Men kravet om taleoplæring af de døve er efterhånden trængt så stærkt igennem i alle kulturlande, at skrift-håndalfabetmetoden nu kun anvendes over for de allerringest begavede. Tallet gøres endda så lille som overhovedet muligt, da erfaringen viser, at skrifthåndalfabetoplærte døvstumme ikke blot føler sig isolerede blandt hørende, men også blandt deres egne skæbnefæller. Det store flertal oplæres — som nævnt — efter *talemetoden* (tale, skrift, mundaflæsning, evt. mund-håndsystem og større el. mindre brug af tegn). Da talemetoden omfatter oplæring i både tale- og skriftsprog, og navnlig talesproget stiller eleverne over for store vanskeligheder, forøges kravene til eleverne meget betydeligt. Resultaterne afhænger derfor for en stor del af elevernes begavelse. Selvom resultaterne ofte er meget beskedne, er der dog ingen tvivl om, at talemetoden gør de døvstumme bedre skikkede til at klare sig i det hørende samfund, og at de rent psykisk føler en tilfredsstillelse ved at være »som de andre«.

De uegentlig døve har den fordel, at de enten har større el. mindre evne til at opfatte sprog gennem øret el. et vist spontansprog. I begge tilfælde betyder det bedre artikulationsmuligheder. Stemmen er som regel meget mere klangfuld og moduleret end de egentlig døves. Ved anvendelse af høreapparater kan hørelsen yderligere optrænes, således at undervisningen i det hele kan støtte sig både til øje og øre. — Endnu bedre stillet er de tunghøre, der har henved normal tale og sprog, og hvis undervisning hovedsagelig kan ske gennem øret. Så vidt muligt anbringes de i specialklasser og får her en undervisning, der i sit præg minder meget om normalskolens. Talefejl rettes og mundaflæsning indøves.

D. omfatter også de almindelige intellektuelle skolefag, men resultaterne kan naturligvis ikke måle sig med folkeskolens. Størst udbytte nås i tunghøreklasserne. Den manuelle undervisning står derimod både ekstensivt og intensivt snarere over end under folkeskolens. Da det store flertal af døvstumme efter udskrivningen anbringes i manuelle fag, og da de på andre områder er handicappede, er det naturligt, at den erhvervsforberedende uddannelse gøres så grundig som muligt. (S. også Performanceprøver).

Litteratur: Paul Schumann: Geschichte des Taubstummenwesens, 1940. A. F. Nyström: Handbok i Dövstumundervisningens almänna Historia, 1907. E. Forchhammer: Om Døvstumme og Døvstummeundervisning, 1929. O. Baastrup: Opdragelse og undervisning af døvstumme, i Opdragelse og Undervisning i Danmark I, 1948. A. Holm: Den kgl. Døvstummeskole, Nyborg, 1941. E. Forchhammer: Tegnsprogets Stilling i Begynderundervisningen, foredrag ved det 8. nord. møde vedr. særforsorgen, 1932. Samme: Tegnsprogets Stilling i Undervisningen, foredrag ved Danmarks Døvstummelærerforenings årsmøde 1947 i Nord. Tidsskr. för Dövstumskolan, 1947. Dr. G. Barczi: Høreudvikling, overs. af overlærer S. Kjær, 1939. E. Forchhammer: Barczi — Indtryk af en ny metode, N.T.f.D. 1939.

A. H.

Døvhed. I daglig tale forstår man ved d. forskellige grader af hørenedsættelse fra de lettere tilfælde (tunghørhed) til total d. Døvheden kan ramme større el. mindre områder af toneskalaen. Normalt er det menneskelige øre i stand til at opfatte toner, hvis svingningstal (frekvens) fra den dybeste til den højeste tone varierer ml. c. 16 og 20.000 hz. (= hertz, akustisk betegnelse for svingningstal). Efter tyveårsalderen aftager den øverste høregrænse normalt med c. 2000 for hvert tiår.

Afgørende betydning får d., når den rammer det toneområde, der anvendes i vore sproglyde (ml. 100 og 8000 hz.). Fælles for alle stemte sproglyde er de s.k. grundsvingninger (fra 100 til 400 hz.), der svarer til stemmelæbernes svingninger under sproggivningen. Mandsstemmer repræsenterer den nederste halvdel af dette toneområde, kvindestemmer den øverste. Alle sproglyde er sammensatte lyde med overtoner spredt over et større område af toneskalaen. Vokalernes overtoner ligger ml. 400 og 2400 hz. med u som den dybeste og har karakteriserende overtoner op til 8000 hz. med s som den højeste lyd. Uden hørelse for disse overtoner er det ikke muligt at skelne lydene fra hinanden. En medfødt el. i barneårene erhvervet dobbeltsidig d. inden for sproglydenes toneområde vil derfor mere el. mindre hemme barnets sprogopfattelse og sprogproduktion betinget af døvhedstypen, døvhedsgraden, tidspunktet for døvhedens indtræden, begavelse og sproglig påvirkning.

Principielt skelner man mellem tre døvhedstyper med særlige symptomer og årsager:

1) *Ledningsdøvhed,* hvor døvheden skyldes defekter i ørets lydledende del (yderøre, trommehinde og mellemøre) og især rammer de dybe toner — basdøvhed — bredende sig, såfremt defekterne forværres, mod de højere toner. I første række rammes således vokalområdet, men da vokalerne har større fonetisk styrke end konsonanterne, afbødes virkningen i nogen grad. Almindelig tale høres derfor ofte på ret stor afstand nogenlunde tydeligt, omend svagt. Den ledningsdøve vil undertiden være tilbøjelig til at dæmpe sin egen stemme, så at den bliver svag og forsigtig, fordi han hører sin stemme, der ledes til ørets lydopfattende del gennem kraniets knogler, langt kraftigere end andres stemmer, der ledes gennem det defekte yder- el. mellem-

undervisningen). I den fortsatte artikulationsundervisning kombineres lydene til ord og sætninger. Gennem artikulationsundervisningen gøres eleven fortrolig med at identificere lydene v. hj. a. synet. Han opdager, at han ved at iagttage lærerens mundbevægelser kan genkende tidl. indøvede ord og således forstå, hvad læreren siger. Denne færdighed kaldes mundaflæsning (s. d.).

Artikulation og mundaflæsning er forbundet med store vanskeligheder. Den omstændighed, at taleorganerne kun for en del er synlige, vanskeliggør elevens efterligning af lærerens organstillinger. Artikulationsundervisningen er trættende og kræver stor tålmodighed fra begge sider. En helt naturlig stemme kan ikke indlæres. Stemmen må nødvendigvis blive mere el. mindre monoton og klangløs. Der kræves derfor som regel af udenforstående en vis tilvænning for helt at forstå, hvad den døvstumme siger. En anden vanskelighed er den manglende kongruens ml. tale- og skriftsprog (s. Lydretskrivning). Aflæsebilledets usikkerhed og flygtighed vanskeliggør mundaflæsningen. Til støtte for denne og artikulationsundervisningen har Georg Forchhammer konstrueret et fonetisk hjælpemiddel, mundhåndsystemet (s. d.).

Det hidtil anførte angår imidlertid kun sprogets tekniske sider. Sprogets funktion som udtryks- og meddelelsesmiddel for tanker og følelser kræver sprogforståelse og sproganvendelse. For det hørende barn skabes sprogforståelsen ved samtidig oplevelse af virkeligheden og den tilsv. sproglige betegnelse. Barnet ser »mor« og hører samtidig ordet »mor«. På denne måde opstår en direkte association ml. ord og virkelighed. Denne naturlige sproggivning knyttet til dagliglivets situationer anvendes også i d. overalt, hvor det er muligt. Men dagliglivets situationer kan kun i begrænset omfang forekomme i et klasselokale og derved muliggøre direkte association. For en stor del må sproggivningen bygge på stof, hvor virkeligheden kun er til stede i den døvstummes hjerne som erindring. Forbindelsen ml. ord og virkelighed skabes da ved indirekte association, d. v. s., ved at eleven i forb. med ordet tænker på den tilsvarende virkelighed. Læreren har f. eks. været på en spadseretur sammen med eleverne. Efter hjemkomsten — måske først næste dag — behandler han turens oplevelser i et »dagbogsstykke«, som opskrives på skoletavlen. Opgaven er da at forklare dagbogstykket ved at vække tilsv. virkelighedsforestillinger. Hertil kan bruges forsk. midler: tegninger på tavlen, billeder, leg, forklaring af ukendte ord ved kendte og tegnforklaring. Alle disse midler er værdifulde, men sikrer ikke absolut de rigtige virkelighedsforestillinger. En forklaring i tegn (s. Tegnsproget) giver den bedste sprogforståelse, da den er en oversættelse fra et »fremmedsprog« (skriftsproget) til »modersmålet« (tegnene) svarende til f. eks. engelsklærerens oversættelse af den eng. tekst. Tegnene dækker dog ikke fuldt ud normalsprogets gloser. Begreberne fikseres derfor ikke altid koncist, men afklares ved gentagelser i varierede forbindelser, ganske som tilfældet er med normale børns begrebsdannelse.

Sproganvendelse bygger på beherskelse af sprogets tekniske side og på sprogforståelse. Når vi anvender sproget, reproducerer vi som regel automatisk ordmaterialet fra vort indre forråd af ordforestillinger. Denne sammensatte proces forløber ikke med samme sikkerhed og lethed for den døvstumme. Det hørende barns ordforestillinger er dannet efter hundreder af gentagelser gennem øret af de samme sproglige enheder og mønstre, hvor det døve barn i samme tidsrum får ganske få gentagelser og på en mere besværlig måde: aflæst fra læber el. hånd el. efter forskrift på tavle el. i bog. Barnets sproganvendelse præges derfor af større el. mindre famlen, usmidighed, usikkerhed i grammatiske og syntaktiske regler og primitivitet.

Undersøgelser har påvist, at henved halvdelen af de egentlig døve har hørerester. Allerede i slutn. af forrige årh. fremhævede ørelægerne Urbantschitsch i Wien og Bezold i München betydningen af en rationel høretræning til udnyttelse af brugbare hørerester. Hørepåvirkningen foretages enten med kraftig stemme tæt ved barnets øre el. v. hj. a. høreapparater (s. d.). En ganske særlig metode anvendes af den ungarske læge

Artikulation med støtte af høreapparat.

og døvelærer G. Barczi, der hævder, at døvstumhed i langt de fleste tilfælde er hjernedøvhed (surdomutitas corticalis) fremkaldt af en mangelfuld udvikling af det hjernebarkområde, hvortil hørelse og sprog er knyttet. Ved en systematisk hørepåvirkning overvindes udviklingshemningerne, og den døve lærer at høre. Barczi skal have opnået store resultater med denne metode, men da andre ikke har kunnet opnå tilsv. resultater, er metodens rigtighed endnu tvivlsom.

Johan Keller. I 1860 opr. staten en del fripladser i skolen, der fortrinsvis skulle besættes med uegentlig døve (s. Døvstumhed). Efter en del gnidninger ml. instituttet og skolen vedr. fordelingen af eleverne, resolverede ministeriet i 1867, at de egentlig døve for fremtiden skulle undervises på instituttet efter tegnmetoden og de uegentlige i Kellers privatskole efter talemetoden. Denne deling, som stadig er bibeholdt, har man kaldt »den danske deling«, fordi den først er indført her i landet. (Sverige fik først en lign. deling i 1938). På instituttet optog forstander Malling Hansen også i det små taleundervisning af de bedst begavede, heri støttet af en lærer ved inst. Georg Jørgensen. På forslag af forst. Malling Hansen opr. staten i 1881 Det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia for de bedst begavede egentlig døve, hvis undervisning skulle foregå efter talemetoden. Jørgensen blev instituttets første forstander. Da forholdene i den Kellerske skole udviklede sig mindre tilfredsstillende, blev privatskolen i 1891 overtaget af staten, og de uegentlig døve elever overført til en nyoprettet statsanstalt, Den kgl. Døvstummeskole i Nyborg. Til forstander for skolen udnævntes cand. polyt. og senere dr. phil. Georg Forchhammer (1861—1938). Samtidig indførtes en ny organisation, hvorefter alle landets døve børn indkaldtes til en forskole ved Fredericiainstituttet. Her deltes eleverne i 4 grupper (uegentlig døve og egentlig døve i A-, B- og C-klasser). Efter et års undervisning overflyttedes de uegentlige og de egentlige C-elever til henh. skolen i Nyborg og instituttet i Kbh., medens de egentlige A- og B-klasser fortsatte og fuldendte deres skolegang i Fredericia. 1904 udskiltes Fredericiainstituttets A-afdl. til en selvstændig anstalt under navnet Den kgl. Døvstummeskole og med cand. mag. F. Bech som forstander. I 1912 opr. daværende døvelærer Vilh. Larsen en privat børnehave i Fredericia for døve børn. Med den omorganisation, der gennemførtes i 1926, flyttede forskolen til Det kgl. Døvstummeinstitut i Kbh., der tillige fik en børnehave-afdl., hvorefter den private børnehave i Fredericia nedlagdes. På forskolen undervistes de uegentlig døve et år og overflyttedes derefter til skolen i Nyborg. De egentlig døve undervistes i to år og overflyttedes derefter til instituttet i Fredericia. Ved forst. Bechs afgang i 1933 optoges døvstummeskolen i Fredericia atter under instituttet. Medens instituttet i Kbh. var internat, var institutterne i Fredericia og Nyborg internat-eksternater.

Vedr. den nug. organisation, s. Døveforsorg.

Metodik. Når det normale barn kommer i skole, medbringer det et ordforråd på 2500—3000 ord, som det behersker mundtligt i de fra hverdagssproget kendte sammenhæng. Tillige er det i stand til at modtage en undervisning, der for størstedelen henvender sig til øret. Det egentligt døve barn er på samme tidspunkt sprogløst og kan ikke undervises gennem øret. Døveskolens hovedopgave og midler bliver derfor væsentlig forskellige fra normalskolens. Hovedopgaven må blive at opbygge sproget helt fra grunden af, og midlerne bestemmes af, at undervisningen må henvende sig til andre sanser end hørelsen, især til synet.

Vort sprog har to former: talesproget (den hørlige form) og skriftsproget (den synlige). Skriftsproget kommer det døvstumme barns forudsætninger nærmest. Skriften er let at lære. Den kan blive stående på tavlen, så længe man har brug for den, og kan anvendes til sproggivning ganske uafhængigt af en evt. taleoplæring. Det er derfor naturligt at lægge skriftsproget til grund for begynderundervisningen og at bruge den i udstrakt grad i den fortsatte sproggivning. Til skriften svarer håndalfabetet (s. d.), der kan bruges til eksamination og samtale på grundlag af skriftsproget. Også håndalfabetet er let at lære.

Da talesproget til en vis grad er synligt og føleligt, er det muligt at lære døve børn at tale. Ved efterligning af lærerens taleorganstillinger og lydfrembringelse lærer eleven at artikulere el. udtale de forskellige sproglyde. I et s.k. artikulationsspejl kan eleven iagttage både lærerens og sine egne tale-

Artikulationsundervisning.

organstillinger i det omfang, de er synlige. Lydfrembringelsen på de stemte lyde kan afføles på lærerens hals. Artikulationen begynder som regel med de sproglyde, som er lettest at se og føle. Således er p let at efterligne, idet mundstillingen kan ses og pustet føles på hånden. Noget tilsvarende gælder t og k. Også vokallyden a er forholdsvis let at efterligne og kombineres så hurtigt som muligt med de indlærte konsonantlyde. Fra de lettere går man gradvis over til de sværere lyde, idet de indøves på grundlag af de tidligere lærte. Til synliggørelse af tonekvaliteterne findes elektro-tekniske apparater (s. Elektro-tekniske hjælpemidler i døve-

forstod man ikke. De Justinianske love formente den døve borgerlige rettigheder, som f. eks. at forvalte ejendom og oprette testamente. Da lign. forholdsregler gjaldt de åndssvage og sindssyge, fik denne jævnstilling en skæbnesvanger indflydelse på den folkelige opfattelse af de døves åndelige tilstand.

Kristendommens udbredelse i Europa betød vel en omsindelse i indstillingen over for samfundets stedbørn, men da kirkefaderen Augustin († 430) udtalte, at døvheden stod i vejen for troen (jvf. Rom. 10, 17) blev den herskende opfattelse, at den døve var udelukket fra frelsen. Da dåb af nyfødte børn blev almindelig, kunne man imidlertid ikke undgå at døbe døve børn, før deres lidelse erkendtes, og det blev følgelig vanskeligt at formene dem fortsat adgang til nådemidlerne og den kirkelige forsorg. Mange døve fandt asyl i klostrene. Det er da også herfra, der berettes om de første undervisningsforsøg. Men først den ital. læge og lærde Cardanus († 1576) erkendte klart den årsagsmæssige sammenhæng ml. døvheden og stumheden, og at en sansemangel ikke nødvendigvis er forbundet med nedsat intelligens. Hermed var de fordomme, som havde stillet sig hindrende i vejen for d. principielt overvundne. Det praktiske bevis for den nye erkendelses rigtighed leveredes af en af Cardanus' samtidige, den spanske benediktinermunk Pedro de Ponce († 1584), kaldet d.s fader. Han underviste flere døve af fornem familie i lydsproget. Hans landsmand, Juan Pablo Bonet, udgav 1620 det første kendte skrift om metodisk d. Særlig bemærkelsesværdig er hans analyse af bogstavernes lydværdier, den første beskrivelse af den s.k. lydmetode. — Fra midten af det 17. årh. optoges privat d. i Frankrig, Holland, Tyskland og Italien. Særlig betydning for eftertiden fik et skrift »Surdus loquens« (den talende døve) udg. 1692 i Amsterdam af den hollandske — i Schweiz fødte — læge Johan Konrad Amman († 1724), som ved siden af sin lægepraksis i mange år underviste døve børn. Han betragtede taleoplæringen som d.s centrale opgave og begrundede dens gennemførlighed med den iagttagelse, at lydsproget ikke blot er hørligt, men også synligt og føleligt.

Først i sidste halvdel af det 18. årh. var tiden moden til at gøre d. til et offentligt anliggende ved oprettelse af egl. anstalter, hvor de døve fik både ophold og undervisning. Banebrydere blev her franskmanden de l'Epée og tyskeren Samuel Heinicke.

Abbé de l'Epée († 1789) begyndte ca. 1760 privatundervisning af to døve småpiger. Til disse sluttede sig snart flere børn. 1770 indrettede han i Paris det første døveinstitut væsentligst for egne midler. Fra 1785 modtog han tilskud fra kongens privatkasse, og 2 år efter hans død overtog staten instituttet. Hans mål var at føre den døve så langt frem i åndelig udvikling som muligt. Hertil fandt han tegnsproget, som han lærte af sine elever, bedst egnet. V. hj. af dette indførte han eleverne i skriftsproget. For at gøre tegnsproget så effektivt som muligt mente han det nødvendigt at konstruere en mængde hjælpetegn svarende til skriftsprogets mange småord og grammat. former. Herved gjorde han i virkeligheden vold på tegnsprogets naturlige, anskuelige karakter. De l'Epée anvendte yderligere håndalfabetet. Det lykkedes ham at give eleverne et ret stort passivt sprog, men han forsømte til gengæld at give dem et aktivt sprog. Han forsøgte sig også med taleoplæring uden at blive overbevist om værdien heraf. Hans metode (skrift, håndalfabet, tegn), som snart fandt efterlignere i flere lande, har man kaldt »den franske metode«.

Tyskeren Samuel Heinicke († 1790) opr. efter forberedende undervisningsforsøg i Dresden og Eppendorf v. Hamburg et døveinstitut i Leipzig 1778. Han så undervisningens formål i at sætte den døve i naturlig kontakt med hans medmennesker. Hertil var oplæring i talesproget en nødvendighed. Talen blev derfor hovedmidlet i undervisningen, skriften et underordnet hjælpemiddel. Efter Heinicke kaldes metoden »den tyske metode«.

En heftig metodestrid opstod ml. de to retninger, indtil den ty. metode (talemetoden) på den internationale døvelærerkongres i Milano 1880 enstemmigt anerkendtes som mere fordelagtig. En ren tegnsprogsmetode eksisterer i dag ikke mere, men d.s-metoderne afviger mere el. mindre fra hinanden; brugen af et naturligt tegnsprog er forfægtet af flere pædagoger, og G. Forchhammer i Danmark har fremhævet skriftens centrale plads i begynderundervisningen.

Den første døveskole inden for det da. monarkis grænser opr. 1787 i Lübeck af Georg Wilhelm Pfingsten. 1799 flyttedes den til Kiel og senere til Slesvig. På foranledning af Det da. Cancelli foretog dr. med. Peter Atke Castberg († 1823) en udenlandsrejse i 1803 for at gøre sig bekendt med undervisningen på de dav. døveinstitutter. Rejsen resulterede i oprettelsen af Det kgl. Døvstummeinstitut i Kbh. 1807. Fra 1817 indførtes skoletvang for alle døve, der var egnede til undervisning. Undervisningsmetoden var den franske tegnmetode, dog med ringe anvendelse af vilkårlige tegn. Den ty. metodes vækst forblev imidlertid ikke ubemærket i Danmark, og i 1845 udsendtes en af instituttets lærere, cand. theol. H. V. Dahlerup til Tyskl. for at sætte sig ind i denne metode. Han vendte hjem som en begejstret tilhænger af talemetoden og fik tilladelse til at anstille et forsøg med taleoplæring af en klasse. Resultatet af 3 års undervisning overbeviste dog ikke instituttets direktion, hvorefter Dahlerup tog sin afsked og opr. 1850 en privat døvstummeskole, grundet på talemetoden. 1856 overtoges skolen af cand. theol. (senere prof.)

stumhed). De uegentlig døve overflyttedes efter eet års undervisning til *Statens kostskole for døve i Nyborg* og de egentlig døve efter to år til *Statens kostskole for døve i Fredericia*. Disse skoler udbygges nu til fuldstændige skoler, d. v. s. skoler, hvor børnene opholder sig fra skolepligtens indtræden indtil dens ophør, evt. også i børnehavealderen, idet der til kostskolen i Kbh. henvises alle egentlig døve børn, der er hjemmehørende på Sjælland, Lolland-Falster med omliggende øer samt Bornholm og Færøerne, til kostskolen i Fredericia alle egentlig døve børn fra Jylland, Fyn og omliggende øer, medens kostskolen i Nyborg bliver landsskole for alle uegentlig døve børn.

Ud over de tre statsskoler findes der tre skoler, der oprindelig var privatskoler, men nu modtager tilskud fra det offentlige, nemlig *Vejle komm. taleskole for døve børn, Frk. Thestrups døveskole i Kbh* og *Fru Kampps skole for tunghøre og døvblevne børn i Kbh.* Efter nyordningen kan det forventes, at sidstn. bliver statsskole med skolesøgende uegentlig døve elever fra Stor-Kbh.

Undervisningspligten varer normalt 9 år, og eleverne udskrives som regel med konfirmation. For de børns vedk., der er optaget i en senere alder, træffer socialmin. efter forhandling med døvenævnet bestemmelse om undervisningspligtens varighed. Dog kan skoletiden for disse børn ikke overstige 9 år.

Vedr. udgifterne ved d., s. Særforsorg.

Statsskolerne yder, når forældrene ønsker det, erhvervsvejledning for de udskrevne elever. Denne forberedes inden udskrivningen ved psykotekniske prøver. Ved særlige årlige bevillinger har skolerne midler til at yde tidligere elever tilskud til erhvervsoplæring. *Oplæringshjælp* udredes også i adskillige tilfælde af invalideforsikringsretten efter afgørelse i hvert enkelt tilfælde. Iflg. den nye lov har socialmin. bemyndigelse til at drage omsorg for, at der ydes udskrevne elever en i forhold til deres evner passende erhvervsmæssig uddannelse. Hidtil har praksis været, at de unge døve er blevet sat i lære hos dertil egnede mestre til uddannelse i håndværksfag. Det kan endnu ikke afgøres, om der yderligere vil være brug for særlige statsinstitutioner med uddannelsesmæssige opgaver. Endv. skal der efter den nye lov gives udskrevne elever adgang til en fyldestgørende *efterskoleundervisning* efter nærmere af socialmin. efter forhandling med døvenævnet fastsatte regler. Endelig er socialmin. bemyndiget til at afholde *særlige aftenskole- el. højskolekurser*. Siden 1937 har der været afholdt årlige 8 dages højskolekurser for døve som regel på højskoler rundt om i landet. Disse kurser, der har haft statsstøtte, har været arrangeret af Dansk Døvstummeforbund.

I Kbh., Nyborg og Fredericia findes *erhvervs- og vejledningskontorer for døve*. Fra disse kontorer ydes erhvervsvejledning, arbejdsanvisning, bistand i almene forhold og ved forhandlinger med private og offentlige myndigheder. Udgifterne ved kontorernes virksomhed afholdes af staten. Kontorernes bestyrelse har hidtil sorteret under Dansk Døvstummeforbund.

For døve, der ønsker beskæftigelse ved landbrug, gives landbrugsmæssig uddannelse på statsdomænegården *Stendetgaard* ved Haderslev, der siden 1931 har været forpagtet af socialmin. til dette formål.

Arbejdshjemmet for døvstumme Piger i Kbh. ejes af Foreningen til Fremme af døvstumme Pigers Selvvirksomhed og er stiftet 1869. 1905 opr. en asylafd. under navnet Prinsesse Maries Asyl for døvstumme Kvinder for svage og uarbejdsdygtige Kvinder. Arbejdshjemmets formål er at virke for den konfirmerede døve piges uddannelse til selvvirksomhed og selverhverv dels gennem de virksomheder, der er knyttet til arbejdshjemmet (vask, strygning, syning, vævning og husgerning), dels på anden hensigtsmæssig måde. Arbejdshjemmet modtager tilskud fra staten, Alm. dansk Vare- og Industrilotteri, legater og fonds. Siden socialreformens gennemførelse i 1933 er arbejdshjemmet en selvejende, statsanerkendt institution.

Hjemmet ved Nyborg for døvstumme Mænd, opr. 1918, der siden 1933 er en selvejende, statsanerkendt institution, modtager ældre el. svagelige, døve mænd, som beskæftiges efter evner og kræfter ved havebrug og forskellig hjemmeindustri. Hjemmet opretholdes væsentlig ved statstilskud.

Hjælp til uddannelse, brændsel, husleje m. m. ydes gennem legater, der bestyres af institutterne og forskellige institutioner.

Se også Kirkelig forsorg for døve.

Litteratur: Lov nr. 181 af 20. maj 1933 om offentlig forsorg. Lov nr. 21 af 27. jan. 1950 om foranstaltninger vedr. døve og tunghøre. Bet. afg. af den af socialmin. under 4. nov. 1939 nedsatte døvekomm., 1949. A. H.

Døvelærere. Kun personer med almindelig lærereksamen el. højere eksamen har adgang til lærerstillinger ved Statens kostskoler for døve. Den faglige uddannelse foregår i aspiranttiden på den skole, hvor den pågældende gør tjeneste. Aspiranttiden skal vare mindst 2 år; når den har varet 3 år, skal den pågældende enten have fast ansættelse el. forlade stillingen. Det pligtige timetal er 30 ugtl. timer, hvortil kan komme indtil 10 pct. forøgelse ved sygdom el. andet lovligt forfald bl. lærerpersonalet. A. H.

Døveundervisning. *Historisk udvikling.* Selv om der til alle tider og i alle folkeslag har eksisteret døve (døvstumme) er d. dog af forholdsvis ny dato. Dette skyldes i første række tidligere tiders manglende forståelse af døvstumhedens væsen.

Oldtidens indstilling over for de døve var stærkt svingende, alt efter som man betragtede dem som udmærkede el. straffede af guderne. At stumheden er en følge af døvheden,

død, Bidragspligtigs. Såfremt en mand, der er bidragspligtig til et barn, dør, kan man stadig anvende den mod ham udfærdigede bidragsresolution som grundlag for forskudsvis udbetaling af normalbidraget af det offentlige. Om krav mod hans bo findes regler i lov om barn uden for ægteskab, § 26. (Se også Bidrag til børn). T-J.

Dødfødt barn. Der er hjemmel til også at anlægge faderskabssag i anledning af et dødfødt barn for at få en mand pålagt at betale bidrag til udgifterne ved barselfærden og til moderens underhold i almindelighed 2 mdr. før og een md. efter fødselen. T-J.

dødsbo, Skifte af, s. Skifte af dødsbo.

Dødsfald. Anm. af d. sker til skifteretten og sognepræsten (i Sønderjylland personregisterføreren). Der medbringes dødsattest, udstedt af en læge el. (på landet) evt. ligsynsmænd. Endv. medbringes til sognepræsten afdødes dåbsattest og, hvis afdøde var gift, tillige vielsesattesten. Aug. R.

Dødsgave er betegnelsen for en gave, der er bestemt til først at opfyldes efter giverens død. En sådan gave kan kun bortskænkes under iagttagelse af reglerne for oprettelse af testamente (s. d.). A. B-A.

dølgsmål, Barnefødsel i. Den nugældende straffelov af 1930 har ikke således som den tidligere straffelov en særlig bestemmelse om b. i d. Forholdet omfattes nu af straffelovens § 251, der fastsætter straf, ikke over fængsel i 1 år, for den kvinde, der ved sin barnefødsel på uforsvarlig måde udsætter barnet for alvorlig fare. Tager barnet ingen skade, kan straf bortfalde. Aa. H.

Døveforsorg. Forsorgen for døve (døvstumme) børn har været en statsopgave her i landet, lige siden regelmæssig døveundervisning påbegyndtes ved opr. af Det kgl. Døvstummeinstitut i Kbh. 1807. Fra 1817 indførtes — som en udvidelse af skoleloven af 1814 — skoletvang for alle undervisningsdygtige døve børn.

I loven af 27. jan. 1950 er betegnelsen »døvstum« erstattet med »døv«, da det må betegnes som ulogisk at betegne børn, der oplæres til at tale, som »stumme« (s. Døvstumhed). »De kgl. Døvstummeinstitutter« benævnes herefter »Statens kostskoler for døve«.

Grundlaget for den nuv. forsorg er loven om offentlig forsorg af 20. maj 1933 og loven om foranstaltninger vedr. døve og tunghøre af 27. jan. 1950. Iflg. sidstnævnte lov er ethvert barn, der er døvt el. så tunghørt, at det af den grund ikke vil kunne følge undervisningen enten i den almindelige barneskole el. ved særskilt undervisning for svagthørende børn i henh. til § 2, stk. 5, i lov af 18. maj 1937 om folkeskolen, pligtigt at modtage undervisning på de af staten oprettede kostskoler og andre skoler for døve og svært tunghøre børn. Hvor forholdene gør det rimeligt, kan der dog med socialmin.s godkendelse oprettes skoler for sådanne børn ved kommunal el. privat foranstaltning, ligesom skoleundervisning kan bortfalde, når socialmin. skønner, at der ved hjemmeundervisning på tilfredsstillende måde sørges for barnets undervisning.

Behandlingen af disse og andre foranstaltninger vedr. døve og svært tunghøre varetages af et nævn — *døvenævnet* — (adr.: socialministeriet, Kbh. K.) bestående af direktøren for den sociale særforsorg som formand, forstanderne ved Statens kostskoler for døve, en lærer- og en forældrerepræsentant for hver kostskole samt en repræsentant for Dansk Døvstummeforbund. Den ene lærerrepræsentant skal være formanden for Danmarks Døvelærerforening. Foruden efter modtagen indberetning at drage omsorg for døve og svært tunghøre børns inddragelse under forsorg for døve påhviler det nævnet at virke som rådgivende organ for socialmin. ved administrationen af lovens bestemmelser og at fremsætte forslag til sådanne foranstaltninger, som udviklingen gør påkrævet.

Den skolepligtige alder indtræder fra og med det skoleår, i hvilket barnet fylder 7 år. Skoleundervisningen kan dog, såfremt indehaveren af forældremyndigheden ønsker det, og barnet skønnes egnet dertil, påbegyndes på et tidligere tidspunkt. Til skolerne skal der i fornødent omfang knyttes børnehaver. For tiden findes der kun een børnehave, som er knyttet til Statens kostskole for døve i Kbh., og som modtager børn i førskolepligtig alder i den udstrækning, pladsforholdene tillader det.

Indberetning sker til døvenævnet. Indberetningspligten påhviler det sociale udvalg i barnets opholdskommune. Enhver læge, der i sin virksomhed iagttager døvhed el. tunghørhed i det nævnte omfang hos børn under 16 år, skal afgive indberetning herom til det sociale udvalg. Tilsv. pligt påhviler ledere af stats- og kommunale skoler såvel som af privat undervisning. Til brug for det sociale udvalg findes særlige blanketter til indberetning, kortfattet lægeerklæring og evt. skoleerklæring. Udførlig lægeerklæring indsendes direkte af lægen. Udvalget er pligtigt at bistå nævnet ved barnets indkaldelse. Modsætter indehaveren af forældremyndigheden sig barnets inddragelse under døveforsorg, overgiver nævnet sagen til vedk. børneværnsudvalg, der gennemfører forsorgen under iagttagelse af reglerne i forsorgslovens kap. IX. Det samlede antal døve og tunghøre anbragt i skoler og andre institutioner udgjorde pr. 31. marts 1951 577 mod 516 året forud.

Efter den tidligere ordning blev de døve børn først optaget på *Statens kostskole for døve i Kbh.* I forskolen foretoges en deling af børnene i to grupper: de egentlig døve og de uegentlig døve el. tunghøre (s. Døv-

klare opgavesituationen), men også deres evne til at lære sådanne fremgangsmåder, og hvorledes disse »læreprocesser« foregår, således at *vaner* (s. Vanehandlinger) indarbejdes. Man er herved kommet til at skelne mellem to hovedformer for opgaveløsning: *Prøve-sig-frem-metoden* (»trial and error«) og *indsigtsmetoden* (»einsichtiges Verhalten«). Ved den første tumler dyret planløst rundt, indtil det ved et tilfælde får opgaven løst, men ved fortsatte forsøg viser det sig, at løsningen nås efter kortere og kortere tid, uden at dyret viser nogen »forståelse« af, hvad det er, det kommer an på. Ved den sidste nås løsningen derimod efter et enkelt el. forholdsvis få forsøg, og dyrets hele adfærd synes at vidne om en vis »forståelse« el. »indsigt« i betingelserne for løsningen. Ved nogle berømte forsøg med chimpanser fandt Köhler og Yerkes uafhængigt af hinanden endda, at chimpanserne ofte satte sig stille hen og ligesom »tænkte« over opgaven, hvorefter de pludselig gjorde »fornuftige« forsøg på at løse den.

Foruden de allerede her omtalte typiske adfærdsformer: den tillærte vanedannelse og de improviserede el. udtænkte *fornufthandlinger* finder man hos dyrene en tredje typisk adfærdsform: *Instinkthandlingerne* (s. d.), som i deres udprægede former er ikke-tillærte (medfødte el. modnede) stereotype og artsfælles handlingsmønstre, der udløses af bestemte påvirkninger, når dyret er i en bestemt organisk tilstand, f. eks. sultent el. brunstigt, og som under normale forhold er hensigtsmæssige for individets el. artens opretholdelse. I simpleste tilfælde har instinkthandlingerne karakter af »kædereflekser«, d. v. s. sammensatte refleksbevægelser, hvis enkelte faser udløses automatisk ved de af den umiddelbart forudgående fase frembragte ydre og indre stimuli. Men i mere komplicerede tilfælde viser de sig mere el. mindre plastiske, d. v. s modificerbare ved de erfaringer, dyret gør under deres udøvelse. Jo mere dette er tilfældet, des mere får adfærden karakter af en fornufthandling, og den hollandske dyrepsykolog Bierens de Haan mener da også, at fornufthandlinger hos dyrene blot er instinkthandlinger, som er blevet forholdsvis stærkt modificerede ved »erfaringen«, d. v. s. ved de påvirkninger, som dyrene har været underkastede i løbet af deres liv. Meget tyder i hvert fald på, at den skarpe sondring, som man tidligere gjorde mellem disse to adfærdsformer, ikke lader sig opretholde, men må afløses af en finere differentiering mellem de mangfoldige forekommende former for adfærd.

At komme nærmere ind på den moderne d.s mangfoldige iagttagelser og resultater vil her føre for vidt, men som eks. kan anføres, at man indgående har undersøgt myrers, biers, høns' og abers liv og indbyrdes forhold i deres »sociale« grupper, at amøbers og andre eencellede organismers reaktionsformer er studeret, at regnormes, fisks, mus og rotters adfærd i labyrinter er udforsket, at man er i gang med undersøgelser over trækfugles flyveveje og de faktorer, der betinger fugletrækket, at husdyrs og abers tænkeevne er undersøgt, og at man har fundet metoder til eksperimentelt at fremkalde neuroser hos rotter og hunde og til at sammenligne det indbyrdes styrkeforhold mellem behov hos visse dyr. Alt dette har ikke alene i høj grad forøget menneskets kendskab til dyrene, men har tillige kastet lys over de forsk. stadier af bevidsthedslivets udvikling (komparativ psyk. og udviklingspsyk.) og har indirekte også bidraget til forståelse af det menneskelige bevidsthedsliv og dets udvikling.

Litteratur: C. Lloyd Morgan: An Introduction to Comparative Psychology, 1894. L. L. Hobhouse: Mind in Evolution, 1901. F. Hempelmann: Tierpsychologie vom Standpunkte des Biologen, 1926. J. v. Uexküll: Theoretische Biologie 2. udg. 1928. R. Spärck m. fl.: Instinkt og Fornuft hos Dyr og Mennesker, 1937. D. Katz: Människor och djur, 1938. J. A. Bierens de Haan: Die tierischen Instinkte und ihr Umbau durch Erfahrung, 1940. H. Piéron: Psychologie zoologique, 1941. G. Brandell: Kloka djur och andra, 1943. E. Tetens Nielsen: Livets Vrimmel, 1945. M. Højgaard: Om Tingenes Værdi for Dyr og Mennesker, 1947. Konrad Lorenz: På talefod med dyrene, da. udg. 1952.

J. J-n.

Dyrlæge. Uddannelsen foregår på Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (s. d.) og kan normalt tilendebringes på 5½ år, hvoraf det sidste halvår især anvendes til praktisk udd. D.s (veterinærens) hovedopgaver er 1) behandling af syge dyr, navnlig husdyr, 2) bekæmpelse af smitsomme sygdomme hos husdyrene, 3) varetagelse af forsk. opgaver inden for husdyrbruget og husdyravlen, bl. a. kunstig sædoverføring. Den unge d., der ønsker selvstændig praksis, begynder i reglen som assistent hos en praktiserende d. (løn for ugifte 600—650 kr. mdl. (1952) + kost og logi) mens d., der ønsker at opnå ledende stilling inden for levnedsmiddelkontrollen må regne med i en årrække at virke som reserved. inden for denne. Forsk. af de overordnede stillinger kræver en videregående udd. Denne kan evt. opnås gnm. de specialkursus, som højskolen afholder. Antallet af d. pr. 1. 1. 1952 ca. 1350.

Litteratur: Erhvervskartoteket. K. Storm: Adgangsbetingelser, 1943. Håndbog for Studenter.

dys-, en græsk forstavelse, der betegner en mangel, forstyrrelse el. udartning af det forhold, der er tale om, f. eks. *dysgrafi*, en forstyrrelse af skrivefunktionen, *dyslexi*, en forstyrrelse af læsefunktionen, *dysartri*, forstyrrelse af tale og artikulation beroende på hjerneskade, *dyslali*, forstyrrelse af tale og artikulation beroende på fejl i perifere nervebaner el. taleorganerne, *dysmorfisme*, misformning el. misdannelse, *dysplastisk*, i besiddelse af forkerte proportioner, o. s. v. Smlg. forstavelsen *a-*, der betegner fraværelse af det forhold, der er tale om.

bl. a. at finde lovene derfor, og det menes kun at kunne lade sig gøre, hvis man tillægger individet selv dynamiske egenskaber af de ovennævnte arter. Vedr. individets bestand af forestillinger, viden o. lign., da fremhæves det, at disse ikke blot er resultatet af passivt modtagne indtryk, men at de er resultater af en aktiv forarbejdning.

D. p. er ikke en sluttet retning inden for psykologien, men dynamiske synspunkter gør sig på forsk. måde gældende i mange retninger. Al voluntaristisk i modsætning til intellektualistisk psykologi rummer en dynamisk opfattelse. Endv. forekommer den i psykoanalysen og individualpsykologien; sidstnævnte sted har den fået et yderligere tillæg i påstanden om, at individets aktivitet er bestemt ved en formålsrettet grundtendens. Videre hos William James og Alex. Shand, hos instinkt- og behovspsykologerne (McDougall, H. A. Murray) samt hos gestaltpsykologerne, især fremtrædende, hvor disse beskæftiger sig med handlingslivet og dets problemer; jævnfør Feltpsykologi.

Litteratur: E. Kaila: Personlighedens Psykologi, 1948. W. Köhler: Dynamics in Psychology, 1939. K. Lewin: A Dynamic Theory of Personality, 1935. R. S. Woodworth: Dynamic Psychology, 1936. McDougall: The Energies of Man, 1932.

K. G-S.

Dynamometer, apparat til måling af muskelkraft; en kendt type er det s. k. hånd-d., der består af en oval stålfjeder, der presses sammen i hånden, hvorved en viser på en skala registrerer trykkets størrelse. K. G-S.

Dyrepsykologi, den gren af psykologien, som angår dyrenes bevidsthedsliv. Da såvel den introspektive metode som sproglige meddelelser fra dyrene selv om deres evt. oplevelser er udelukkede på dette område, har der stået en del diskussion om, i hvilken udstrækning og i hvilken forstand, man i det hele taget kan tilskrive dyr bevidsthedsliv. I ældre tid tydede man ukritisk deres adfærd og udseende ganske antropomorfistisk, ligesom man i dagliglivet tyder andre menneskers, d. v. s. man opfattede naivt adfærden og udseendet som udtryk for, at de havde oplevelser af samme slags, som man kender fra sig selv. Som modvægt herimod formulerede C. Lloyd Morgan det princip, at »en handling aldrig må tydes som resultat af anvendelsen af en højere psykisk evne, hvis den kan fortolkes som resultat af en anden, der står lavere på den psykiske skala.« Udfra dette princip reduceredes dyrenes bevidsthedsliv til et minimum, og ofte nærmede man sig til en blot fysiologisk el. behavioristisk beskrivelse. I den seneste tid mener adskillige forskere dog, at dette fører til en undervurdering af dyrenes evner og en mistydning af de faktiske forhold og kan bl. a. støtte sig på det argument, at en sådan fortolkning af vort eget udseende og vor egen adfærd fra andre menneskers side ville være ufuldstændig og forsåvidt misvisende. Man indrømmer, at iagttagelsen af dyr må være fysiologisk og behavioristisk, men da dette også gælder for iagttagelsen af andre mennesker, (thi deres tale er jo også blot en art adfærd), finder man det rimeligt at anvende lign. fortolkningsprincipper overfor hine som overfor disse med fornøden kritisk hensyntagen til de store forskelle mellem menneske og dyr og mellem de forskellige dyrearter indbyrdes. Om disse principper er der dog stadig endnu ikke opnået enighed.

D.ens metoder. De metoder man anvender i d. er dels iagttagelser af dyrenes frie livsudfoldelse i naturen, i menneskets boliger el. i særlige laboratorier, dels iagttagelser af dyrenes reaktioner under specielt tilrettelagte forhold (dyrepsykologiske eksperimenter). Forsåvidt det drejer sig om undersøgelse af specielle bevidsthedsfunktioner såsom sansning, skelnen, husken, lærenemhed o. lign. får eksperimenterne en lign. kunstigt isolerende karakter som andre eksperimenter indenfor den fysiologiske psykologi (s. d.). Men hvis det drejer sig om mere komplicerede adfærdsformer såsom instinktbevægelser el. fornuftshandlinger (tænken), må man enten drive studierne i marken el. tilrettelægge forsøgene sådan, at de såvidt muligt stemmer med forsøgsdyrets naturlige leveforhold, og sørge for, at de »opgaver« man stiller det bliver biologisk relevante, d. v. s. kan antages ikke at være »meningsløse« for dyret.

Ligesom på eksperimentalpsykologiens andre områder skelner man ofte mellem to hovedgrupper af metoder: *Påvirkningsmetoder* og *udtryks- el. handlingsmetoder* el. receptions- og reaktionsmetoder. Ved de første undersøges f. eks. dyrs sanse- og skelneevne, hvilket *enten* kan ske ved at dressere dem til at reagere på en bestemt måde på en bestemt påvirkning og så prøve, om de også reagerer på lign. påvirkninger, *el.* ved at indarbejde en betinget refleks (s. Refleks) og så se, om den betingede reaktion også kan fremkaldes af lign. stimuli, *el.* ved at udsætte dyret for en række forskellige påvirkninger og så se, om det stadig fortrinsvis reagerer på en enkelt af dem. Ved reaktionsmetoden anbringer man dyret i en sådan situation, at tendenser til at løse en bestemt opgave udløses, f. eks. at befri sig for en bestemt påvirkning, at slippe ud af et bur med en særlig låsemekanisme (Thorndikes »problemkasser«), at gennemløbe en labyrint for at nå hen til sine unger, at benytte redskaber el: gå omveje for at skaffe sig føde el. andre tillokkende genstande. Disse sidste metoder må naturligvis afpasses efter dyrets særlige beskaffenhed, således at løsningen både bliver fysisk mulig og biologisk relevant.

Typiske adfærdsformer. Ved de nævnte metoder kan man ikke alene udforske dyrenes intelligens (forstået som evne til at »tænke sig til« nye fremgangsmåder til at

suicide«, 1897, om primitiv religion, »Les formes élémentaires de la vie religieuse«, 1912, »Sociologie et philosophie«, 1924.

Litteratur: H. Høffding: Oplevelse og Tydning, 1918. Chr. Petersen: É. D. En historisk-kritisk Studie, 1944 (disp.) Sv. Ranulf: Moralen og Samfundet, 1927. B. Pfannenstil: Sociologiens grundförutsättningar, 1943. G. Aspelin: Tankelinjer och trosformer, 1937.

K. G-S.

Duss-test, s. Fabeltest.

Dybdepsykologi (efter tysk *Tiefenpsychologie),* samlende betegnelse for de psykologiske retninger og for den opfattelse, der regner med, at menneskenes bevidsthedsliv og reaktionsformer er bestemt ved ubevidste kræfter, og at i det hele taget det ubevidste spiller en afgørende rolle. Kun ved at trænge ned til det ubevidste gennem forskellige metoder og procedurer, kan man derfor få virkeligt kendskab til et menneske. Til d. hører Freuds psykoanalyse, Adlers individualpsykologi og Jungs analytiske psykologi samt de forsk. modifikationer deraf, der forekommer hos andre forskere. En dybdepsykologisk opfattelse ligger ligeledes til grund for flere moderne forsøg på at stille karakterdiagnoser ud fra bestemte reaktionsmåder (Rorschach-prøven (s. d.), fabeltest (s. d.), tematisk apperceptionstest etc.); fra de åbenlyse reaktioner slutter man da til de for individet selv ubevidste dannelser, som ligger til grund for dem. D. anser det bevidste, der kan blive os bekendt gennem selviagttagelse, for kun at være en art overflade, mens sjælelivet desuden har en dybdedimension, det ubevidste; og dens opgave er at klarlægge forholdene i dette ubevidste. Dette sker gennem opstilling af hypoteser, hvis verifikation hovedsagelig finder sted gennem de resultater, man er i stand til at opnå ved behandlingen af sjælelige lidelser og adfærdsforstyrrelser. K. G-S.

Dykkerskolen, skole under søværnet. Skolens formål er at uddanne såvel militært personel (befalingsmænd og mather) som civile elever i dykning.

D., der henhører under undervandsbådsafd. på Holmen, er inddelt i 2 afd. af ialt 9 ugers varighed.

På skolens *1. afd.,* der varer c. 6 uger, uddannes eleverne i lægtvandsdykning (indtil 12 m) og i almindeligt forekommende praktisk dykkerarbejde. Endv. gives der eleverne undervisning i en række teoretiske fag omfattende bl. a. dykkerteknik, sundhedslære, signalering, dykkermateriellære og sømandsskab.

Undervisningen foregår på Holmen i Kbh., og de civile elever må selv sørge for kost og logi i byen.

På skolens *2. afd.,* der — afhængig af vejrforholdene — varer c. 3 uger, og som foregår om bord i flådens dykkerskib på togt, uddannes eleverne i dybvandsdykning (indtil 50 m). 1. afd. skal være bestået, før eleven kan gennemgå 2. afd.

Betalingen for kursus er f. t. (1952) for civile elever: 1. afd. 200 kr., 2. afd. 300 kr.

I betalingen for uddannelse ved skolens 2. afd. er indbefattet godtgørelse for kost og ophold ombord i dykkerskib.

Der kræves ingen forudgående håndværksuddannelse, men det vil dog være af betydning, at de civile elever — med henblik på ansættelse som dykkere — foruden dykkeruddannelsen tillige har anden håndværksmæssig uddannelse.

Ansøgningsblanketter kan fås udleveret ved henvendelse til handelsmin.s søfartsafd., Slotsholmsgade 10, Kbh. Ansøgningen må være handelsmin. i hænde inden 1. dec. året forud for det kalenderår, hvor optagelse på skolen ønskes.

Forinden optagelse på skolen skal ansøgeren have gennemgået en lægeundersøgelse med tilfredsstillende resultat. Denne lægeundersøgelse foretages først, når der er truffet endelig bestemmelse om, at ansøgeren kan forvente optagelse på skolen. Blanket til undersøgelsen tilsendes eleverne fra handelsmin.

D.s elevantal er af praktiske grunde meget begrænset, hvorfor civile elever til dykkeruddannelse først vil kunne forvente optagelse, når søværnets eget behov er tilfredsstillet. Dykkeruddannelse kan ikke foregå i forbindelse med aftjening af værnepligt (jfr. iøvrigt § 2 i lov nr. 97 af 7. apr. 1936 vedr. betingelser for erhvervelse af dykkerbevis).

S. E. M. T.

Dynamisk psykologi, en form for psykologi, der opfatter sjælelivet som bestående af kræfter og hele personligheden som et system af kræfter i vekselvirkning med hinanden og med omgivelserne. Den prøver at forstå og forklare dyrs og menneskers adfærd samt bevidsthedslivet i begreber, der udtrykker kraft, stræben, energi, bevægelse, handling, spænding, tendenser o. lign. Den stiller sig derved i modsætning til en statisk psykologi, der opfatter sjælelivet som bestående af relativt uforanderlige elementer, der vel nok kan træde i vekselvirkning med hinanden, men det bliver i så fald efter mekaniske love og ikke fordi disse elementer i sig selv skulle være energiladede, for slet ikke at tale om, at de blot skulle være energi el. kraft. Den d. p. har et stærkere blik for bevægelse og forandring og opfatter dette som det dybest karakteristiske for sjælelivet som for alt liv overhovedet, hvorfor den mener, at man må anse de begreber, som udtrykker dette, for at ramme det fundamentale, medens den opfattelse, som lader bevægelse og forandring være noget sekundært og afledet, på en el. anden måde må give et fortegnet billede af den sjælelige virkelighed. Livet er i det hele taget først og fremmest en proces, nærmere bestemt en tilpasningsproces og oven i købet en aktiv tilpasningsproces. Psykologiens opgave er

Duncker, Karl (1903—39), tysk psykolog, især kendt for sine undersøgelser over forløbet af tænkningsprocesserne ved opgaveløsning, fremstillet i »Zur Psychologie des produktiven Denkens« 1935. Han undgik selviagttagelsens mangler ved at lade sine forsøgspersoner tænke højt, d. v. s. meddele alle de indfald, selv de tåbeligste, som de fik under løsning af opgaverne, der enten kunne være af teknisk-fysisk el. af matematisk art. Han fandt derved visse typiske træk, f. eks., at løsningen af en kompliceret opgave ofte sker gennem faser, af hvilke hver enkelt har løsningskarakter bagud, men problemkarakter fremefter, d. v. s. at den oprindelige opgave vil være løst, hvis en anden er løst, men denne er på sin side endnu uløst. Endv. fandt han, at de konkrete og spec. løsningsforslag som baggrund har forestillingen om en almen fremgangsmåde, et generelt princip, som han kalder funktionalværdien. Opgaven at forhindre smitsom sygdom kan således som funktionalværdi have enten at dræbe smitstoffet, holde det borte, el. at gøre organismerne immune derfor. Desuden fremhæver han, at opgaven præparerer vort forestillings- og iagttagelsesliv på en sådan måde, at de egnede ting springer frem, medens de irrelevante udebliver, hvilket han betegner som resonnans. Til løsning af en bestemt opgave opererer vi med en s. k. søgemodel, der i en el. anden grov og vag henseende ligner det, som må være løsningen. S. endv. Tænkning. K. G-S.

Duplicitetsteori, den af den ty. fysiolog *Joh. von Kries* (1853—1920) i 1894 opstillede teori, at vore synsoplevelser hviler på to forskellige arter af modtageorganer i nethinden, *stavene,* der er virksomme ved tusmørkesynet, og som kun giver akromatiske oplevelser, og *tappene,* der er virksomme ved dagsynet, og som betinger opfattelsen af de brogede farver (s. Synet). K. G-S.

Durkheim, Émile (1858—1917), fransk sociolog og pædagog; prof. i Bordeaux 1887, ved Sorbonne 1902. Han har været førende ved sociologiens grundlæggelse som empirisk videnskab i Frankrig, og det er sket med så særprægede teser, at man taler om en fransk sociologisk skole. Blandt hans karakteristiske anskuelser kan nævnes, at han vil betragte de sociale fænomener som ting (comme des choses), d. v. s. som relativt fast afgrænsede emner med en selvstændig og konstant eksistens. De sociale fænomener definerer han iøvrigt som »måder at handle, tænke og føle på, som gælder i et givet miljø, som har en overindividuel eksistens og påtvinger sig individerne, som hører til dette miljø el. samfund.« Det drejer sig trods det psykologiske ordvalg ikke om noget psykologisk, men om noget, der er uforklarligt ud fra den enkeltes psykiske konstitution, f. eks. hans fornuft. Det kan kun forklares ud fra samfundet, der har en overindividuel eksistens. Eksempler på sociale fænomener er sproget, sæd og skik, den moralske bedømmelse af bestemte handlinger, kollektive fordomme. Den nærmere udredning af sine sociologiske synspunkter har han givet i »Les règles de la méthode sociologique«, 1895. Da D. regner samfundet for et væsen, der står over og uden for individerne, har man henregnet ham til de totalitære samfundsfilosoffer el. til forløberne derfor og dermed placeret ham som antiindividualist og anti-liberalist. Rigtigt er det, at han tillægger samfundets umiddelbare udtryk i traditionen og de kollektive forestillinger stor betydning; men på den anden side siger hans nærstående elev Paul Fauconnet om ham: »Allerede i sit første værk om arbejdsdelingen »De la division du travail social«, 1895, fremsætter han en historieopfattelse, efter hvilken individets opståen, frigørelse og differentiation ud af samfundet fremtræder som det dominerende træk i civilisationens fremskridt. Og denne historiefilosofi munder ud i denne moralregel: Skil dig ud, vær en person. Hvis det at danne en person er opdragelsens mål, og hvis det at opdrage er at socialisere, så må vi slutte, at det efter D. er muligt at individualisere, idet man socialiserer.« Den sidste bemærkning hentyder til, at D. har bestemt det som opdragelsens funktion at socialisere barnet, d. v. s. at tilpasse den unge generation efter samfundet med dets bestemte tænke-, handle- og følemåder. Mennesket fødes som et individuelt dyr, og dets menneskelige egenskaber udvikles kun i samfundet. Som samfundets repræsentant har opdrageren autoritet, og denne er kernen i den moralske opdragelse. Men respekten for autoritet er noget helt andet end frygt for straf, den er en følelse af særlig art, som næres over for samfundet med dets overindividuelle normer (s. Disciplin).

Som sociolog skulle D. kun være interesseret i at beskrive, analysere og forklare opdragelsen, som den forekommer i de forskellige samfund, altså at dyrke en vurderingsfri, empirisk-sociologisk opdragelsesvidenskab. Alligevel bliver han ikke stående på dette standpunkt, men vil foreskrive og træffe et valg mellem forskellige pædagogiske muligheder. Her taler han på een gang samfundets sag og individets, fordi respekten for individet svarer til vort nuv. samfunds herskende tænke- og følemåde. Hans pædagogiske arbejder, der er holdt som forelæsninger helt fra årh.s begyndelse, er bortset fra enkelte mindre afhandlinger først udg. efter hans død. De vigtigste er »Éducation et sociologie«, 1922, »L'éducation morale«, 1925, og »L'évolution pédagogique en France«, 2. bd. 1938. Blandt hans øvrige arbejder kan nævnes et om selvmordet, »Le

sterskoler, en katedralskole i Åbo og 2—3 byskoler. Så beskedent dette — den katolske kirkes skolearbejde — end var, har det dog dannet den første bro til vestens kulturkreds. Reformationen betød et tilbageskridt for de højere skoler, men fordringen om, at alle skulle kunne læse »skriften«, indebar kravet om undervisning for hele folket. De pædagogiske reformbestræbelser, der snart igen fremmede det svenske skolevæsen, bredte sig også til Finland. I midten af 1600-tallet fandtes efter istandsættelsen af de forfaldne klosterskoler og oprettelsen af nye skoler 6 trivialskoler, 10 børneskoler og 3 elementærskoler. I den svensk-finske kirkelov af 1686 forlangtes, at alle skulle kunne læse indenad samt kunne en del skriftsteder udenad. For at få opfyldt denne »undervisningspligt« idømtes skamstraffe til dem, som ikke inden den modne alder havde nået denne læsefærdighed, ligesom det blev forbudt dem at gifte sig. Disse kirkens fordringer om læsefærdighed er årsagen til, at Finlands folk som helhed har kunnet læse i århundreder. Børneskoler fandtes især i byerne; på landet underviste forældrene oftest selv deres børn efter bedste evne, af og til støttet af vandrelærere, der blev underholdt af menighederne. Skolepligt i moderne forstand er derimod af senere dato end i andre lande.

Et fremskridt kom dog i midten af det 19. årh. Under ledelse af den finske pædagog Uno Cygnæus (1810—88) gennemførtes folkeskoleforordning af 1866, der har dannet grundlaget for opbygningen af Finlands skolesystem indtil idag, omend der selvfølgelig igennem tiderne er foretaget mange ændringer. Skoleforordningen krævede — også uden for byerne — faste skoler, der skulle oprettes af kommunerne uafhængigt af kirken, men med understøttelse fra staten og under statligt og kommunalt tilsyn. Nogle år i forvejen havde Cygnæus sørget for oprettelsen af seminarier til uddannelse af det nødvendige antal lærere; 1863 åbnedes det første seminarium med finsk som undervisningssprog. Skoletvang er vanskelig at gennemføre i et så spredt bebygget land som Finland og forpligtelsen for kommunerne til at oprette skoler i forhold til folkemængden gennemførtes da også først i 1908; gennemførelsen garanteres af en differentieret statslig tilskudsordning, der især må tage hensyn til de små fattige kommuner. Loven blev først stadfæstet i 1921, da Finland var blevet uafhængigt.

Folkeskolen er siden 1948—49 7-årig (indtil da 6-årig) og består af en lavere folkeskole (forskole på 2 (evt. 3) kl.) og en højere på 5 (evt. 4), hertil slutter sig een (evt. 2) fortsættelsesklasser. Skoleåret er på 36 uger og deles ved sommer- og juleferien i to terminer. I tyndt befolkede egne findes endnu s.k. reducerede skoler med kun een lærer; skoleåret omfatter her kun 12 uger for den lavere og 28 for den højere folkeskole. En planlagt skolereform kræver afskaffelse af disse utilstrækkelige skoler.

I *fortsættelsesklasserne* undervises fortrinsvis i praktiske fag, uden at der dog gives egl. erhvervsundervisning. De vigtigste fag er for pigerne: Husgerning, barnepleje, håndarbejde; for drengene: Landbrug, skovbrug, sløjd. Desuden undervises i samfundslære og litteratur. Fortsættelsesskolerne i byer, købstæder og landsbyer er fuldstændige dagskoler med 36 arbejdsuger om året. I tyndt befolkede egne kan undervisningen gives som aftenkursus.

Når barnet forlader folkeskolen får det et afgangsbevis, som viser, at det har opfyldt sin undervisningspligt; ca. 90 pct. af samtlige børn får tildelt et sådant.

I 1950 fandtes i byerne 213 folkeskoler med 74.183 elever. Det øvrige land deles i 5895 skoledistrikter med 407.285 elever, der undervises af 17.175 lærere.

Forsøgsvis har man parallelt med den højere folkeskole oprettet en del *mellemskoler* til de bedst begavede børn. Foruden fri skolegang får egnede elever understøttelse for at kunne gennemføre en til deres anlæg svarende uddannelse, uafhængig af forældrenes indtægter el. af afstanden ml. hjem og skole. Denne skoleform er endnu på forsøgsstadiet og dens videre skæbne afhænger af den endelige skolereforms gennemførelse.

Af skole-sociale foranstaltninger skal fremhæves, at der i 1943 indførtes skolebespisnnig for alle elever i folkeskolen, at der ydes gratis læge- og tandlægetilsyn, og at eleverne får gratis undervisningsmateriel. Hvor de store afstande gør det påkrævet, er der, som led i bestræbelserne for at give alle begavede børn mulighed for at fortsætte i den højere skole, i en vis udstrækning indrettet kostskoler el. sørget for gratis privat indkvartering.

Skolen sørger for at holde forbindelsen ved lige med de unge efter afsluttet skolegang og at danne et centrum for ungdomsundervisningen og fritidsbeskæftigelse; skolebiblioteker og læsestuer står åbne for dem.

Folkeskolen lider under følelig lærermangel dels p. g. a. skolevæsenets stærke udvidelse, dels som følge af krigene. Endnu har c. 80 pct. af landets folkeskoler kun een lærer, og man har været nødt til at antage lærere med utilstrækkelig uddannelse. *Læreruddannelsen* foregår på seminarier, hvoraf der i 1950 fandtes 9 med 1597 studerende; uddannelsen er 2-årig for elever med studentereksamen, 4-årig efter afslutning af mellemskolen og 5-årig efter folkeskolen.

Særlig anseelse nyder Pädagogiska högskolan i Jyväskylä, grl. 1934; optagelsen kræver studentereksamen, uddannelsen er 2-årig. Højskolen virker tillige som forskningsinstitut og central for skoleforsøg og giver lejlighed til videregående pædag. studier.

Den højere skole i Finland ordnedes analogt med det svenske skolevæsen ved skoleordningen af 1724, der forblev i kraft indtil 1843 (jfr. Sveriges skolevæsen). I det store og hele var det stadig humanismens og reformationens skole med visse indrømmelser til de naturvidenskabelige discipliner. Landets indlemmelse i Rusland 1809 bragte nye fordringer til den højere skole, der fortrinsvis uddannede tjenestemændene. Således blev russisk obligatorisk fag i gymnasier og trivialskoler. Flere skolekommissioner blev nedsat for at udarbejde en ny skoleplan, men først i 1843 stadfæstedes en ny ordning. Herefter omfattede den højere skole: En nedre elementærskole med 1 til 2 klasser, en højere elementærskole med 4 klasser, samt 2, senere 3 klass. gymnasier. Endda 2 offentlige pigeskoler indrettedes. Undervisningssproget var svensk, men finsk indførtes som undervisningsfag både i elementærskolerne og gymnasierne, dog kun i ringe udstrækning. Timeplanen var ret broget; i gymnasiet undervistes i ikke mindre end 8 sprog samt i fysik, algebra og gymnastik. I 1856 indførtes en ny ordning, hvis væsentligste punkt var indførelsen af to retninger i gymnasiet: Latingymnasiet og latinløst gymnasium med russisk og fransk som vigtigste sprog. 6 år senere gik man tilbage til 1843-ordningen, men bibeholdt det latinløse gymnasium. Først 1872 opnåede man en nogenlunde tilfredsstillende ordning, der, trods adskillige ændringer i årenes løb, endnu danner grundlaget for den højere skole. Landets frigørelse i 1918 bragte et mægtigt opsving i alt skolearbejde, især fremmedes oprettelsen af finsksprogede skoler (de svenske skoler dominerede det højere skolevæsen indtil omkr. 1900). Idag råder 9 pct. af befolkningen, der er svensktalende, over 14 pct. af skolerne (procenttallet for højere skoler alene ligger højere). Russisk blev valgfrit fag; større plads afsås til naturfagene, gymnastik og idræt.

Karakteristisk for den finske højere skole er de mange parallelt løbende skoleformer, der alle bygger på folkeskolen som grundskole, resp. forudsætter et pensum svarende til flg. folkeskoleafsnit:

I) fra folkeskolens 4. klasse kan eleverne gå over til:
- a. 8-klasset lyceum (gymnasium)
- b. 8-klasset klassisk lyceum
- c. 8-klasset fælles lyceum
- d. 9-klasset pige lyceum
- e. 5-klasset mellemskole
- f. 6-klasset pigeskole

II) fra folkeskolens 6. klasse til:
- a. 6-klasset gymnasium
- b. 6-klasset fællesgymnasium
- c. 4-klasset pigeskole

III) fra mellemskolen og pigeskolen til:
- a. 3-klasset pigegymnasium
- b. 3-klasset fællesgymnasium.

Foruden de kommunale højere skoler findes talrige privatskoler, dog med stats- og kommunal støtte; medens i forrige årh. privatskoler især oprettedes af finsksprogede kredse, idet statsskolerne vedblev at være svenske, har det i de sidste årtier været ønsket om også i landdistrikter at skaffe mulighed for en bedre skoleuddannelse, der har fremmet oprettelsen af privatskoler. Forældrene undgår derved at sende børnene til byerne, hvor desuden boligmanglen vanskeliggør en forsvarlig anbringelse.

Antallet af højere skoler er vokset stærkt siden 1870: 75, 1900: 96, 1930: 232, til 1950: 336.

Tilstrømningen til den højere skole i Finland er ligesom i andre lande stadig stigende. Af samtl. 7—15 årige har i 1920: 3,9 pct. besøgt den højere skole, 1932: 5,5 pct.; 1940: 5,7 pct.; og 1946: 8,8 pct. Til sammenligning skal nævnes de samme tal fra 1946 for Sverige: 4,9 pct. og for Danmark: 7 pct. Denne udvikling svarer ikke til landets muligheder; der dimitteres i disse år flere studenter end der er brug for, medens de praktiske uddannelsesmuligheder ikke udnyttes tilsvarende.

Den 8-årige højere skole (lyceum el. gymnasium) afsluttes med studentereksamen, der giver adgang til de højere læreanstalter. De elever, der har afsluttet den 5-årige mellemskole kan få et afgangsbevis, som giver dem visse fordele i erhvervslivet og ved videre uddannelse.

Det højere skolevæsen omfatter i 1950 190 lyceer el. gymnasier med 3880 lærere og 69.615 elever (37.806 piger); 146 5-årige mellemskoler med 1537 lærere og 22.062 elever.

Lærerne ved de højere skoler får deres teoretiske uddannelse ved landets universiteter, suppl. med en praktisk uddannelse ved et af de 3 normal-lyceer i Helsingfors. Også ved de højere skoler er der en følelig lærermangel efter krigen.

Et stort arbejde er sat ind på opbygningen og udvidelsen af *fagskoler*, spec. for videre uddannelse af faglærte arbejdere. Foruden de før omtalte forberedende fagklasser i tilslutning til folkeskolen findes spec. fagskoler såvel for industri, land- og skovbrug, husholdning, handel, sygepleje m. m.

Folkehøjskolebevægelsen, der kom til Finland fra Danmark, blev hurtigt fremmet, især fra akademisk side. Den første folkehøjskole oprettedes 1888 i Kangasala, den første svenskprogede i 1889 i Borgå. 1949 fandtes 76 folkehøjskoler med c. 4000 elever (deraf c. 3000 kvindl.).

Finland har, som det ses, et særdeles differentieret skolesystem med mange uddannelsesmuligheder for ungdommen; dog har det frie Finland endnu ikke fundet en endelig tilfredsstillende løsning for opbygning af et skolevæsen, der giver lige chancer til by og land. En reform er påkrævet.

I apr. 1946 nedsattes en kommission under

ledelse af davær. generaldirektør for skolestyrelsen prof. Yrjö Ruutu (f. 1887), der allerede i dec. 1947 kunne forelægge sin reformplan. Kernen i denne reformplan var enhedsskolen for alle med 8-års skolepligt; 4-årig folkeskole og 4-årig mellemskole uden liniedeling. Mellemskoler skulle indrettes i hvert distrikt med mindst 120 elever. En sådan centralskole forlanger enten, at der sørges for befordringsmidler for børnene el. for kostskoler. Læreruddannelsen skulle udvides og faglærerprincippet foretrækkes.

Først efter mellemskolen skulle elevmaterialet differentieres. Såvel gymnasier (4-årige) som fagskoler (ligeledes 4-årige og ligestillede m. gymn.), fortsættelses- og folkehøjskoler skulle bygge på mellemskolens sidste klasse.

Gennemførelsen af denne omfattende plan ville have stillet store krav til landets økonomi. Den mødte desuden stærk kritik af principiel natur, og man har ikke ment at kunne gennemføre den.

Der er nedsat en ny kommission med rektor Martti Ruutu som ordfører med den opgave inden for de bestående rammer at reformere skolens indre liv (studentereksamen, læreruddannelse o. s. v.), således at skolerne bedre svarer til tidens pædagogiske og psykologiske krav.

Litteratur: Skolväsendet i Finland, Red. Niels Kallio, 1948. The Schoolsystem of Finland, 1949. Gösta Cavonius: Finlands nya skolplan. Skola och Samhälle, 1949. Yrjö Ruutu: Omorganisationen av skolväsendet i Finland. — Matti Koskenniemi: Läroplansreformen och pedagogiska experiment inom skolarne. (Begge i 15. Nordiska skolmödet, 1948). Meddelelser om Folkeskolen, Ungdomsundervisningen og Læreruddannelsen, 1949.

Finmekaniker. Faget er stærkt på mode, og adskilligt flere drenge, end der er plads til el. behov for, søger at komme i lære i det. Lærlingen bør have gode øjne og være fingernem og fri for håndsved. Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden gradvis, således at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen er i de 5 læreår for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen (1952). Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time. Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

F.lærlingen oplæres i arbejde ved mindre værktøjsmaskiner som drejning, shaping, fræsning, boring samt skruestikarbejde og montage. Arbejdsobjekterne kan være fysiske, nautiske, optiske, kirurgiske el. elektromekaniske apparater el. instrumenter, herunder radioapparater.

Såfremt lærlingen ikke på læremesterens værksted kan opnå de for f. krævede færdigheder, må læremesteren ved kontraktens oprettelse sikre lærlingen supplerende uddannelse andet sted.

Antal virksomheder for tilvirkning af videnskabelige instrumenter ved erhvervstællingen i 1948: 168, af fotogr. og optiske instr.: 74. Om beskæftigelses- og lønforhold s. Maskinarbejder.

Litteratur: Erhvervskartoteket.

R. W. B. (P. B-e.)

Fisker. Der er ikke opstillet særlige krav til den uddannelse, som den unge, der vil drive dette krævende, farefulde erhverv, må gennemgå. Reglen er, at unge sønner af fiskere kommer med ud i faderens båd, når de er gamle nok til det — nogen almindelig aldersbegrænsning nedad er ikke fastsat, idet »lov om børns og unge menneskers arbejde« netop undtager bl. a. fiskerierhvervet fra den sædvanlige aldersbegrænsning på 14 år. (Enkelte komm. vedt. fastsætter dog en grænse på 14 år, således f. eks. Kbh.).

Det søgående fiskeri drives almindeligvis med kuttere på c. 15—80 tons, med motor, og som er bemandet med 2—4 mand, der deler fortjenesten i et bestemt forhold. Kutterne er ret kostbare, men staten yder i visse tilfælde billige lån.

Sønæringsbevis som fiskeskipper af 2. kl. er fornødent for førere af fiskefartøjer på mellem 20 og 50 tons; for førere af sejlskibsfartøjer på over 50 tons kræves sønæringsbevis som fiskeskipper af 1. kl.

Landets samlede fiskerflåde udgjorde ved udgangen af 1950 c. 16.249 fartøjer.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved år 1940, 1941—43, bd. V.

R. W. B.

fiskerhøjskole, Danmarks, s. Højskole.

fiskeskipperprøve, Den udvidede, s. Navigationsskoler.

Fjernelse af børn fra hjemmet, *samt anbringelse af børn udenfor hjemmet.* Såfremt forældre viser sig ikke at have evne el. vilje til at opdrage deres børn på forsvarlig måde, er børneværnet berettiget til at gribe ind i omsorgen for barnet, men forsorgsloven forudsætter udtrykkelig, at børneværnet ikke bringer videregående foranstaltninger i anvendelse end absolut påkrævet i det enkelte tilfælde. Da den videstgående foranstaltning, som børneværnet i det hele taget kan gennemføre, er fjernelse fra hjemmet, er det naturligt, at forsorgslovens § 130, stk. 1, udtrykkelig udtaler, at denne foranstaltning har som en almindelig forudsætning, at hensynet til barnets velfærd kræver det, og at forebyggende foranstaltninger ikke skønnes tilstrækkelige.

Under denne forudsætning kan f. f. h. af et barn under 18 år besluttes af børneværnet i henh. til forsorgslovens § 130, stk. 1, i flg. tilfælde:

1) Når barnet har en særlig vanskelig karakter el. har udvist meget slet opførsel, og dets forældre el. andre opdragere ikke skønnes at kunne magte dets opdragelse.

2) Når barnet p. g. a. forældres el. andre opdrageres lastefuldhed, grove forsømmelig-

hed el. mangel på vilje til at forsørge barnet el. på evne til at opdrage det findes at være udsat for vanrøgt el. fordærvelse.

3) Når barnet af forældre el. andre opdragere mishandles el. behandles således, at dets sjælelige el. legemlige sundhed el. udvikling udsættes for alvorlig fare.

4) Når barnet p. g. a. legemlige el. sjælelige mangler er trængende til særforsorg, der ikke kan iværksættes i hjemmet, såsom når det er åndssvagt, sindssygt, epileptisk, døvstumt, talelidende, blindt, vanført el. tuberkuløst, og forældre el. andre opdragere ikke sørger for, at barnet undergives den fornødne særforsorg i overensstemmelse med reglerne i § 252 og flg.

Der skal i det enkelte tilfælde foreligge dokumentation for børneværnsudvalget for, at tilfældet kan henføres under en af førnævnte grupper, for at fjernelse kan besluttes. Et ønske fra barnet selv el. fra forældre om barnets anbringelse udenfor hjemmet er derfor ikke tilstrækkeligt grundlag, men vil naturligvis ofte give et fingerpeg m. h. t., hvad der tjener barnet bedst.

Den endelige beslutning om fjernelse må træffes senest dagen før den dag, barnet fylder 18 år, og en beslutning om foreløbig fjernelse efter § 88 kan ikke gøres endelig efter 18 års fødselsdagen.

Fjernelsen må betragtes som endelig i den forstand, at forsorgen fortsætter indtil det 18. år, medmindre børneværnsudvalget forinden dette tidspunkt træffer anden beslutning. Forsorgen bør ikke fortsættes længere end påkrævet, og det børneværnsudvalg, der har forsorgen, bør derfor til enhver tid have opmærksomheden henvendt på, om forsorgen kan ophøre el. afløses af mindre indgribende foranstaltninger.

Mener børneværnsudvalget, at fjernelse for en bestemt afgrænset tid kan klare forholdet, er der i forsorgslovens § 131 hjemmel til at beslutte en sådan tidsbegrænset fjernelse. Ved fjernelsesbeslutningen skal det samtidig bestemmes, til hvilken dato inden udløbet af 3 mdr. sagen vil være at genoptage. Den omhandlede bestemmelse kan også anvendes overfor et undervisningspligtigt barn, der har gjort sig skyldig i oftere gentagen skulken fra skole, fortsat betydelig dovenskab el. meget slet opførsel i skolen, samt overfor et barn, der har gjort sig skyldig i betydelige skoleforsømmelser, som skyldes forældres el. andre opdrageres forhold, når anvendelsen af skolemulkter ikke har formået at bringe forsømmelserne til ophør.

Ved sagens genoptagelse kan udvalget beslutte at hjemgive barnet el. at forlænge fjernelsen, dog ikke udover 1/2 år fra den dag, den første fjernelse iværksattes.

Tidsgrænsen for den her omhandlede fjernelsesperiode begynder at løbe ved barnets anbringelse udenfor hjemmet, ikke fra beslutningens dato; hvis barnet således forud for beslutningen om tidsbegrænset fjernelse efter § 131 er anbragt i henh. t. lovens § 88 om foreløbig fjernelse, regnes også denne periode med i de 3 mdr. Den tidsbegrænsede fjernelse kan ved beslutning om forsorgsforlængelse indenfor henh. de 3 el. 6 mdr. forlænges udover det fyldte 18. år, men den tidsbegrænsede fjernelse kan ikke efter det 18. år afløses af en endelig fjernelse.

Da det i en for et børneværnsudvalg rejst ny fjernelsessag kan ligge således, at anbringelse af barnet ikke kan stilles i bero, indtil den endelige beslutning i sagen kan foreligge, er der i forsorgslovens § 88 givet hjemmel for børneværnsudvalgets formand el. i hans forfald næstformanden til at iværksætte sådanne foranstaltninger, som ikke kan udsættes uden fare for barnets vel. Selvom det ikke udtrykkeligt udtales i bestemmelsen, er der dog intet til hinder for, at også det samlede børneværnsudvalg beslutter en sådan foreløbig fjernelse, medens sagens undersøgelse står på el. f. eks. for tidsrummet, indtil endelig fjernelsesbeslutning kan blive truffet med dommeren. — En sådan foreløbig fjernelse bør altid snarest gørlig afløses af en endelig beslutning i sagen. Anbringelse kan ske i privat hjem el. i de for midlertidig anbringelse beregnede hjem (optagelses- og iagttagelseshjem), derimod ikke i børnehjem, skolehjem, ungdomshjem o. lign. (Om den endelige anbringelse s. ndf.).

Er et børneværnsudvalg i tvivl m. h. t. grundlaget for fjernelse i et foreliggende tilfælde, kan vejledning søges hos landsnævnet for børneforsorg (s. d.).

Det samlede antal børn under forsorg, som er fjernede fra hjemmet i henh. til forsorgslovens § 130 el. 131 var ved udgangen af 1950: 9149 el. 0,63 pct. af samtlige børn under 21 år i Danmark i det nævnte år.

Efter at antallet af børn under forsorg i årene 1938—40 havde ligget nogenlunde konstant, nemlig omkr. 6700—6800, er der i de flg. år til og med 1946 indtruffet en stigning heri på omkr. 2500 el. 36 pct. Bortset fra en lille nedgang i 1947 er stigningen fortsat indtil 1950.

Stigningen i antallet af børn under forsorg skyldes udelukkende tilgangen af fjernede børn. Tilgangen, der i 1949 udgjorde 1562, faldt i 1950 til 1390. I 1950 fjernedes 1,1 af hver 1000 børn i Danmark p. g. a. barnets vanskelige karakter, dårlige opførsel el. p. g. a. mangler ved barnets opdragelsesforhold.

Ligesom tidl. år fjernedes der i 1950 flere drenge end piger, nemlig 789 drenge el. 0,12 pct. af samtlige drenge under 18 år og 601 piger el. 0,10 pct. af samtlige piger under 18 år.

I 1950 fjernedes godt 2/5 af børnene i hovedstadskommunerne (584 af 1390), medens et noget mindre antal, nemlig 399, fjernedes

af købstadkommunerne og knapt 1/3, nemlig 407, af landkommunerne.

Knapt halvdelen af de i 1950 fjernede børn blev fjernet p. g. a. barnets vanskelige karakter el. opførsel, i 15,3 pct. skyldtes fjernelsen både barnets og hjemmets forhold og for 35,8 pct. af tilfældene lå fjernelsesgrunden alene hos hjemmet. Omkr. 3,5 pct. af de i 1950 fjernede børn blev fjernet, for at barnet kunne blive undergivet særforsorg. Af drengene fjernedes i 1950 64,8 pct. helt eller delvis p. g. a. barnets forhold (mod 66,5 pct. i 1949) og af pigerne 55,4 pct. (samme procentsats som i 1949).

Ang. børneværnsudvalgets beslutningsdygtighed og indkaldelse af forældre til børneværnsudvalgets møde, s. Børneværnsudvalg. O. G.

Anbringelse af børn, der er fjernet fra hjemmet ved børneværnets foranstaltning, skal efter forsorgslovens § 136—138 ske efter flg. regler: *Børn under 14 år,* der ikke kan antages at være af særlig vanskelig karakter og ikke har vist særlig slet opførsel, skal som regel anbringes i en privat familie (plejehjem). Hvis anbringelsen i plejehjem må antages at støde på vanskeligheder, f. eks. af hensyn til børnenes helbred, el. hvis det skønnes at være af særlig betydning for dem, således som regel søskende, anbringes de i børnehjem (s. d.). Børn hvis legemlige el. åndelige udvikling ikke står mål med det normale, men som dog ikke trænger til særforsorg, f. eks. som åndssvage, anbringes så vidt muligt i særlige for sådanne børn beregnede hjem (sinkehjem, s. d.). Børn under 14 à 15 år, der har en særlig vanskelig karakter el. som har udvist meget slet opførsel, således at der er fare for, at deres optagelse i de almindelige skoler vil have uheldig indvirkning på andre børn, anbringes i skolehjem (s. d.).

Børn over 14 år, som ikke kan antages at være af særlig vanskelig karakter og ikke har udvist særlig slet opførsel, bør som regel anbringes i lære el. i tjenestepladser el. på anden måde til uddannelse efter deres anlæg, evner og øvrige forhold. Står børnenes legemlige el. åndelige udvikling ikke mål med det normale, og kan de derfor ikke anbringes i tjeneste, lære o. l., anbringes de, hvis der ikke trænges til særforsorg, så vidt muligt i fredehjem (s. d.). Børn, der har en særlig vanskelig karakter el. har udvist meget slet opførsel, anbringes som regel i ungdomshjem (s. d.) el. såfremt et kortere ophold i opdragelseshjem (s. d.) skønnes tilstrækkeligt, i optagelseshjem (s. d) el. i anden til uddannelse og oplæring bestemt institution, f. eks. lærlingehjem, landbrugshjem, husholdningsskoler el. i lærlingeplejehjem, hvorfra der da søges arbejde under frie forhold.

Er børneværnet i tvivl om, hvorledes et barn bør anbringes, kan det sendes til iagttagelse i et hertil egnet optagelseshjem (s. Iagttagelseshjem). Kan et barn ikke straks anbringes som af udvalget besluttet, kan det foreløbig anbringes i optagelseshjem el. på anden hensigtsmæssig måde, f. eks. hos en familie, der er villig og egnet til at modtage barnet. Børn må ikke anbringes i arbejdsanstalt el. lign forsørgelsesanstalt.

Forsorgsloven lægger megen vægt på, at børn, der trænger til særforsorg, f. eks. som åndssvage, epileptiske, blinde, døve el. tuberkuløse o. s. v., bliver undergivet sådan særforsorg, jfr. § 135, og der søges derfor i tvivlstilfælde særlig under ophold i optagelseshjem skaffet klarhed herover dels ved iagttagelse af barnet, dels ved indhentning af lægeerklæring fra psykiatrisk uddannet læge. I visse tilfælde indlægges barnet til observation i en børnepsykiatrisk hospitalsafdeling (Rigshospitalet, Bispebjerg hospital), en åndssvageanstalt el. anden institution for særforsorg (s. d. samt Særforsorg for børn under børneforsorgen).

Børneværnet kan selv gennemføre anbringelse i pleje, lære, uddannelse på anden måde el. i tjeneste, og kan afslutte de fornødne overenskomster herom, men kan også overdrage hvervet til en anerkendt forening. Børneværnet på det sted, hvor barnet skal anbringes, undersøger anbringelsesstedet; ved afgørelsen af, om dette kan godkendes, skal tages hensyn til, om det kan antages, at barnet vil modtage god påvirkning og uddannelse og om de økon. vilkår for anbr. er rimelige. Ved anbr. i opdragelseshjem kan børneværnet selv anbringe børn i børnehjem og optagelseshjem, medens der til anbr. i skolehjem, ungdomshjem, fredehjem og sinkehjem kræves samtykke fra overinspektionen for børneforsorgen. Tilsv. regel er ved lov af 14. 3. 1951 indført for oplæringshjem (lærlingehjem, lærlingeplejehjem, husholdningsskoler) og børnehjem for børn med særl. tilpasningsvanskeligheder (f. eks. Himmelev, Nebs Møllegård). Er et opdragelseshjem statshjem el. oprettet af staten, kræves forudgående samtykke fra overinspektionen uden hensyn til hjemmets art (§ 159). Til ophold i et optagelseshjem (iagttagelseshjem) ud over 9 mdr. kræves samtykke fra overinspektionen. Anbr. i kommunale hjem af børn fra vedk. kommune kræver ikke samtykke fra overinspektionen. Finder børneværnet, at et barn skal anbringes på anden måde, tager det beslutning herom. Opstår der uenighed mellem børneværnet og et opdragelseshjem, der er bestemt for varig opdragelse (børnehjem, skolehjem, ungdomshjem, lærlingehjem, lærlingeplejehjem) om barnets forbliven, kan sagen forelægges overinspektionen; drejer det sig om barnets tilbagegivelse til hjemmet forelægges sagen dog landsnævnet for børneforsorg (forsorgslovens § 169, stk. 4).

Vedr. tilsynet med børn i pleje, lære, tjeneste o. l., s. Tilsynsværge, vedr. tilsyn med opdragelseshjem, s. Opdragelseshjem.

Private personers anbr. af børn, der ikke er under børneforsorg, er undergivet reglerne om børnetilsyn (s. d.). Der kræves ikke samtykke fra anden myndighed end det børneværn, der giver plejetilladelse, hvis plejehjemmet kan godkendes. For lærlinge og unge personer i tjenesteplads gælder reglerne i lærlingeloven (s. d.) og loven om retsforholdet mellem husbond og medhjælper. O. Skj.

Fjernstilskrivning, Fjernstudium, s. Lærerhøjskole, Danmarks.

Fjernundervisning, s. Brevskole.

Fjordvang skolegård, s. Landbrugsskoler og Højskole.

Flakkebjerg ungdomshjem. I 1836 opr. »Komiteen til at grundlægge en Indretning til moralsk fordærvede Personers, men især den opvoksende Ungdoms Forbedring« en opdragelsesanstalt for drenge ved Flakkebjerg under ledelse af forstander C. C. Møller, der forestod institutionen indtil 1890. F. modtog under loven af 14. apr. 1905 særlig vanskelige elever og blev anerkendt som ungdomshjem 27. aug. 1923. Hjemmet, der er en selvejende institution, består nu af 3 afdl., en begynderafdl. med 34 pladser, en hovedafdl. med 47 pladser og en lærlingeafdl. med 10 pladser. Oplæring i landbrug, gartneri med store drivhuse, skomager-, skrædder- og snedkerfaget. En del elever oplæres hos landmænd og håndværkere i omegnen, men bor i ungdomshjemmet. Eleverne er i alderen 14—19 år. O. Skj.

Flegma, passiv, indifferent, rolig, uanfægtet følelsesholdning, s. Temperament.

Flid, arbejdsomhed, især for så vidt den har præg af vedholdenhed og ihærdighed. Den flittige holder sig til arbejdet og er i stand til at lukke af for alt det, som kunne friste til at forlade det. Han handler deri vel ikke altid af ren hengivenhed for selve arbejdet, men oftest af pligtfølelse over for den opgave, som er stillet. Arbejdsom er han altså mere af pligt end af tilbøjelighed, men det ligger dog ikke i f.s begreb, at arbejdet skal koste en stadig selvovervindelse. På en måde ligger flid midt imellem den spontane, instinktive og helt interessebetonede virkelyst og den ulystbetonede, kun under tvang udførte virksomhed.

Motivet til at være flittig kan dels ligge i respekten for et forlangende, idet dette umiddelbart kan opfattes som forpligtende, dels også i en følelse af at være forpligtet over for selve den opgave, som er stillet, og som man evt. har stillet sig selv. Begge former har deres værdi, men det må dog anses for en stigning i f.s kvalitet, når den første afløses af den sidste; når altså f. er forbundet med initiativ, bl. a. fordi en sådan udvikling ligger til grund for de objektive fremskridt i kulturen. Bag de videnskabelige og tekniske fremskridt og de kunstneriske og litterære bedrifter ligger ikke alene begavelse, men også flid, hvilket f. eks. kommer til orde i den ytring, som tillægges Edison, at geni er 10 pct. inspiration og 90 pct. transpiration. Blandt f.s motiver må man også regne med forestillingen om den personlige fordel, man kan have af det udførte arbejde, det være sig nu i form af økonomisk udbytte, anerkendelse el. andet.

Kendskab til motiverne er nødvendig, for at man med held kan opdrage til f. Vigtigt er det, at man lader børnene mærke en vis glæde ved arbejdet og altså begynder med former for arbejde, som det er muligt for dem at interessere sig for. Dernæst at man stiller opgaver af en passende størrelse, så at deres tilendebringelse ligger inden for rimelige grænser i forhold til evnerne. Endv. at man yder anerkendelse for fuldførelsen af det arbejde, som børnene sættes til at udføre, uden at det har en rent naturlig el. spontan interesse som baggrund. Som faktorer, der modvirker opkomsten af f. kan tilsv. nævnes: Gennemtvingelsen af arbejde, som savner enhver tilknytning til forhåndenværende naturlige interesser samt mangel på anerkendelse af det udførte arbejde. Den pædagogiske vurdering af f. kommer til udtryk i, at der ofte i skolen gives karakter i f. el. uddeles f.spræmier. Dermed tilkendegiver man, at den er en værdifuld personlig egenskab, der kræver påskønnelse lige så vel som begavelse og faglig dygtighed.

Udviklingen af f. er ikke blot et pædagogisk problem for hjem og skole, men også et økonomisk og kulturelt problem for samfundet. Disse to synspunkter er ikke aldeles uafhængige af hinanden, og deres sammenhæng har bl. a. været erkendt inden for den ældre arbejdsskolepædagogik (s. Arbejdsskolen). Af værdi for f.s trivsel i samfundet er det vel, at den enkelte i så vid udstrækning som muligt kommer til at høste frugterne af sin arbejdsomhed. (S. også Dovenskab). K. G-S.

Flids- og opmuntringspræmier, s. Skolestipendier.

Flokinstinkt, den som medfødt antagne disposition for den hos visse dyrearter forekommende tendens til at leve i flok, d. v. s. i en gruppe af relativt lav social organisation, uden arbejdsdeling og uden nævneværdig hierarkisk ordning. K. G-S.

Flytning af lærested, s. Lærekontrakt.

Flyvemekaniker beskæftiges i private virksomheder, i hæren og i søværnet. For at opnå autorisation som *civil flyvemekaniker,* skal man — inden man indgiver ansøgning herom til min. for offentlige arbejder — være udlært i et maskin- el. motorfag, have ar-

bejdet mindst 2 år ved bygning og/el. vedligeholdelse af luftfartøjer, være fyldt 21 år samt have dansk indfødsret. R. W. B.

Militære flyvemekanikere uddannes på flyvevåbnets mathskole.

Som elever i denne skoles f-klasser antages unge mennesker ml. 18—25 år, der er faguddannede som automekanikere, motormekanikere, finmekanikere, maskinarbejdere, kleinsmede, bøssemagere, instrumentmagere, elektrikere, elektromekanikere el. er uddannede på fabrik el. værksted for bygning el. reparation af flyvemaskiner el. våben og har svendebrev.

Uddannelsen varer ca. 12 måneder — for elever, der har aftjent værnepligten ca. 11 måneder — og eleverne forpligter sig til at forrette tjeneste i 2 år efter uddannelsens slutning.

For elever, der ikke har aftjent værnepligten, aftjenes denne samtidig med uddannelsen.

Eleverne, der under uddannelsen er mathelever, ansættes efter tilfredsstillende gennemgang af skolen som mather og kan efter 2 års tjeneste som sådanne udnævnes til oversergenter.

Efter yderligere nogle års tjeneste og efter tilfredsstillende gennemgang af den i lov om forsvarets ordning fastsatte uddannelse, kan egnede oversergenter udnævnes til fenriker og senere avancere til overfenriker.

Særligt egnede overfenriker kan avancere til officerer i specialgruppen (flyverløjtnant, kaptajnløjtnant, kaptajn).

Fenrik-, overfenrik og de ovennævnte officersstillinger er tjenestemandsstillinger.

O. P.

Flyver uddannes ved 1) private flyveskoler, 2) ved Flyvevåbnets flyveskole (s. d.). Privatflyvere kan få deres uddannelse ved flyveskoler i Kbh., Odense, Esbjerg, Århus, Alborg og en del andre byer. For at opnå luftcertifikat kræves det, at ansøgeren er ml. 19 og 50 år gl. R. W. B.

Flyverprøver, sammenfattende betegnelse for alle de prøver, der anvendes ved udvælgelsen af flyveraspiranter til flyvevåbnet samt for opnåelse af civil flyvercertifikat.

F. for aspiranter, som ønsker *civilt certifikat,* består alene af visse lægeprøver, hvis omfang afhænger af karakteren af det civile certifikat, som ønskes opnået (privatflyver, erhvervsflyver, trafikflyver), og bestemmes af en international organisation, ICAO, (International Civil Aviation Organization), som har sæde i Montreal, Canada. For ansættelse som *trafikflyver* kræves i de fleste luftfartsselskaber foruden lægeprøverne også psykologiske prøver.

For *flyvevåbnets* vedkommende er f., af hensyn til militærflyvningens karakter, særlig omfattende og består af:

1) lægeprøver, som foruden en alm. helbredsundersøgelse også omfatter specialundersøgelse i a) oftalmologi, b) otorhinolaryngologi, herunder speciel høreundersøgelse, c) cardiologi (hjerte- og kredsløbsundersøgelse), d) neurologi og e) psykiatri samt

2) psykologiske undersøgelser.

De psykol. f. har i de forsk. lande fået forsk. udformning. I tiden indtil Den 2. Verdenskrig er der hovedsageligt blevet lagt vægt på psykotekniske f., f. eks. ligevægtsprøver, prøver for koordination af forskellige bevægelser, prøver for dybdesyn (stereoskopisk syn) og afstandsbedømmelse samt særlige omtankeprøver.

Den 2. Verdenskrig har medført en betydelig vækst i f.s omfang, idet man har kunnet bygge på resultaterne fra de omfattende militærpsykologiske og krigspsykologiske undersøgelser. Herved er der sket en betydelig differentiering og specificering af det psykotekniske testbatteri. Endv. er der sket en forskydning henimod karakterologiske kriterier for antagelse af flyvere, såvel til krigstjeneste som til alm. trafiktjeneste, således at de karakterologiske iagttagelser og prøver nu har en central plads i de psykologiske f. I Danmark administreres de psykologiske f., for flyvevåbnets vedk. siden 1950 af Universitetets psykologiske laboratorium. H. S. & A. H.

Flyvevåbnets Flyveskole. Da flyvevåbnet blev oprettet som selvstændigt våben ligestillet med hær og flåde den 1. okt. 1950, blev »Hærens og Søværnets Flyveskole« videreført under betegnelsen »Flyveskolen«, direkte underlagt flyverkommandoen. Flyveskolens opgave er at uddanne unge, egnede mænd til militærflyvere. Den videre uddannelse til jagerflyvere påhviler de taktiske enheder (eskadrillerne).

Uddannelsen på flyveskolen varer c. 22 mdr., den omfatter både en teoretisk og en praktisk del. Under hele uddannelsen sker der en fortløbende udvælgelse af aspiranterne, således at man ender med kun at have folk, som man mener ubetinget at kunne sige god for til den videre tjeneste ved flyvevåbnet.

Uddannelsen på f. deles i flg. afsnit el. klasser, der omfatter både en teoretisk og en praktisk del:

1) *Forskolen,* grundlæggende militæruddannelse i lighed med våbnenes øvrige rekrutskoler, c. 3 mdr.

2) *Elementærkursus,* flyvemilitær teori, sprog og grundlæggende flyvning med lettere luftfartøjer, c. 3 mdr.

3) *Overgangskursus,* videregående teori og sprogunderv. Overgang til tungere luftfartøjer — Havard — for til slut at ende med jetjagere. Dette kursus gives enten herhjemme el. i udlandet — f. t. (1952) er det sidste tilfældet; varighed c. 13 mdr.

4) *Fortsættelseskursus,* hovedsagelig teori med enkelte praktiske fag. Kursus er den afrundende afslutning på flyverens uddan-

nelse, hvorefter han ved bestået prøve kan udnævnes til officer i flyvevåbnets reserve; varighed c. 3 md.

Betingelserne for optagelse på flyveskolen er for tiden (1952): Alder 18—22 år, real-el. højere eksamen, el. anden uddannelse, der ligestilles hermed, dansk indfødsret og straffri vandel, lægeattest, der godtgør, at ansøgeren har fuld synsstyrke på begge øjne og ikke er farveblind.

De tjenstlige og økonomiske vilkår, der gælder f. t. (1952):

a) Flyverelev i c. 12 mdr. Løn 4,00 kr. pr. dag + et dagligt tillæg af 0,50 kr. i hjemsendelsespenge, dertil yderligere fri kost, logi og mundering.

b) Sergent i c. 10 mdr. Løn 610,50 kr. pr. md. + yderligere et mdl. tillæg af 20,00 kr. i hjemsendelsespenge samt fri kost, logi og overmundering. Militærflyver c. 14 mdr. efter mødedagen. Sergentløn + flyvertillæg (f. t. (1952) 15,00 kr. pr. dag).

c) Flyverløjtnant II af reserven c. 22 mdr. efter mødedagen. Løn som foran under b + visse tillæg, men uden fri mundering. Løjtnanter er selvbeklædere med de for denne gruppe gældende regler.

Der antages fra 1—3 hold om året. Om antagelse af flyverkadetaspiranter sker der annoncering i dagspressen.

Nærmere oplysninger fås ved henvendelse til: Flyveskolen, Flyvestation Værløse.

T. A. P.

Flyvevåbnets Officersskole. I. Flyvevåbnet oprettedes som selvstændigt værn den 1. oktober 1950. Derefter består Danmarks forsvar af de 3 sidestillede våbenarter: Hær, søværn og flyvevåben.

De 3 værn uddanner hver sit officerskorps. Ifl. forsvarslovens bestemmelser er til dette formål oprettet 3 officersskoler, alle henlagt direkte under forsvarsministeriet. Disse skolers opgave er at meddele unge befalingsmænd en sådan militær, teknisk, akademisk og pædagogisk uddannelse, at de kan indtræde i værnene som faste officerer og tjenestemænd.

II. F. O. S. adskiller sig fra de andre værns skoler på flg. punkter: 1. Den optager kun elever der har forrettet tjeneste som løjtnanter i 1 år. 2. Den er meget kortvarig 10—12 måneder). 3. Den optager kun elever til lufttjeneste (flyvere og navigatører).

Disse forhold skyldes ønsket om en koncentreret udnyttelse af flyverofficerernes unge år til flyvetjeneste. De særlige fysiske krav, som i dag stilles til operativ flyvning, gør det ønskeligt fortrinsvis at anvende flyvere under 30 år. Flyvevåbnet må derfor uddanne sine flyverofficerer på en sådan måde, at opholdet på skoler uden flyvning gøres så kortvarig som mulig. Den undervisning som ikke kan nås på disse korte skoler må gives på senere kurser, så vidt muligt i forbindelse med flyvetjeneste.

Ved afslutning af egentlig operativ flyvning overgår flyverofficererne til opgaver i stabe, i administration el. ved skoler, hvor der stilles krav om flyvemæssig uddannelse og indsigt.

III. De nærmere bestemmelser for F. O. S. er følg.:

1. *Adgangsbetingelser.* For at komme ind på F. O. S. skal man have gennemgået *Flyvevåbnets Flyveskole* (s. d.), og der være uddannet til flyver el. navigatør og udnævnt til flyverløjtnant II. Man skal derefter have forrettet 1 års tjeneste ved en flyveeskadrille.

Herefter kan løjtnanter som har bestået mat-nat. studentereksamen søge ind på officersskolen. Personel med sproglig studentereksamen el. realeksamen skal først gennemgå *flyvevåbnets officerskursus* (OFK), som gennemføres i løbet af 12 mdr. ude på flyvestationerne samtidig med at de unge løjtnanter viderefører deres flyvetjeneste ved eskadrillerne.

Uddannelsen på OFK omfatter fagene matematik, fysik, historie, engelsk og dansk og afsluttes med en prøve, nær svarende til mat-nat. studentereksamen. OFK giver altså en uddannelse der så vidt muligt svarer til uddannelsen på »*Forsvarets Gymnasium*« (se sp. 897).

Flyvevåbnets særordning er som nævnt betinget af kravet om koncentreret flyvning for de unge flyvere. Der er ikke tid til at holde dem borte fra flyvningen gennem længere perioder.

2. *Varighed og sted.*

F. O. S. varer 10—12 måneder.

Skolen er midlertidig etableret i Rungsted (Ru. Strandvej 62, tlf. Ru. 615). Omkr. 1954 ventes skolen overflyttet til Værløse, hvor den etableres s. m. flyvevåbnets fenrikskole.

3. *Undervisningen.*

Militære fag. Luftkrigslære, lufttaktik, søkrigslære, landkrigslære, værnsordning, administration, organisation, tjenesteforhold herunder retslære, folkeret, militær sikkerhedstjeneste, meddelelsestjeneste, militær pædagogik, operationsanalyse.

Militær-tekniske fag. Luftnavigation, radar- og radiolære, motor- og aeroplanlære, luftmandskab, våbenteknik.

Akademiske fag. Matematik, fysik, kemi, engelsk, samfundslære samt foredragsvirksomhed i historie, litteraturhist. og kulturhist.

Særlige fag. Legemsøvelser omfattende gymnastik, fodbold, håndbold, atletik og svømning. — Militære øvelser omfattende kampteknik, forsvar af flyvepladser, skydning.

Dans og anstand.

Der undervises ialt c. 1400 timer. Skolens korte varighed medfører en stærkt forceret uddannelsesform.

4. *Elevernes forhold på skolen.*

Eleverne bor på skolen og er underkastet en række bestemmelser som tilsigter: a. At

skabe de bedste betingelser for forceret undervisning og læsning. b. At udvikle militærpædagogisk forståelse i forb. med en korrekt mil. holdning og optræden. c. At skabe tradition og korpsånd.

5. *Afsluttende prøve.*

Undervisningen afsluttes med en eksamen omfattende skriftlige, mundtlige el. praktiske prøver i de angivne fag.

For at bestå kræves at gennemsnitsværdien af samtl. karakterer samt af visse vigtige faggrupper er mindst »g«.

6. *Udnævnelse og avancement.*

Bestående elever udnævnes til flyverløjtnant I.

De forfremmes til kaptajnløjtnant efter indtil 3 års tjeneste som flyverløjtnant I., og til kaptajn efter ialt 5 års tjeneste efter udnævnelse til flyverløjtnant I.

Yderligere avancement sker efter udvælgelse og omfatter graderne: Oberstløjtnant, oberst, generalmajor, generalløjtnant.

7. *Lønninger.*

De for de anførte officersgrader gældende lønninger og pensioner er fastsat i tjenestemandsloven. Til grundlønnen kommer de gældende regulerings-, kost- og kommandotillæg samt det særlige flyvetillæg. Således andrager begyndelseslønnen for en flyverløjtnant I. til tjeneste i flyvestation Karup (1. okt. 1952) pr. md.

	ugift	gift
Grundløn	245,00	245,00
Diverse tillæg	377,75	507,75
Udkommandotillæg	114,00	114,00
Flyvetillæg	450,00	450,00
ialt	1.186,75	1.316,75

Vejen til ansættelse i flyvevåbnets linie resumeres kort: I alderen 18—22 år og med en uddannelse af mindst realeksamen søges ind på flyveskolen. — 22 måneder efter mødedagen finder udnævnelse sted til flyverløjtnant II. — Der fortsættes i 12 måneder som flyver ved eskadrillerne. —Derefter kan mat.-nat. studenter søge ind på F. O. S.

Sproglige studenter og realister fortsætter ved eskadrillerne, men gennemgår samtidig i løbet af 12 mdr. *officerskursus,* hvorefter de kan søge F. O. S. — F. O. S. varer 10—12 måneder.

Bestående elever udnævnes til flyverløjtnant I. i flyvevåbnets linie. De kan derefter avancere til de højeste grader indenfor flyvevåbnet.

Sammenfattende kan siges: at uddannelsen til officer i flyvevåbnet er krævende men hurtig og afvekslende. — At flyvevåbnets officerer i en ung alder opnår store og ansvarsfulde opgaver. — Da våbnet er under opbygning vil der i en årrække være stort behov for officerer, hvilket medfører gode avancementsbetingelser. Wz.

Fnat er en hudsygdom, som fremkaldes af f.miden, der borer fine gange i overhudens hornlag. Selve miden er ganske lille, kun 0.4 mm lang i udvokset tilstand. Hunnen lægger 20—30 æg, som i løbet af 4 uger udvikler sig til fuldvoksne individer.

Sygdommen viser sig først og fremmest ved en hudkløe, som navnlig er udtalt, når huden bliver varm, da miderne så er særlig aktive. Selve hududslettet kan hos børn findes overalt på kroppen, arme og ben; hos spædbørn kan endog hovedet blive angrebet. Den typiske f.gang viser sig som en tynd, uregelmæssig bugtet streg af c. 1/2 cm's længde, ofte med små sorte prikker af dyrets ekskrementer. Undertiden kan man se den voksne mide som en større plet i den ene ende af gangen. Diagnosen stilles sikrest ved påvisning af selve miden, som kan »fanges« med en nål, der stikkes ind i en af gangene.

Behandlingen består i pensling el. salvebehandling af huden med et stof, som dræber miden og dens æg; efter 24 timer kan pt. tage et bad, iføre sig *rent* undertøj, ligesom sengetøjet skiftes. Lidelsen vil dermed i langt de fleste tilfælde være helbredt.

Hvis ikke alle æggene er ødelagt ved kuren, kan der komme tilbagefald efter nogle ugers forløb, hvorefter den må gentages. I de fleste tilfælde af tilbagefald skyldes dette imidlertid, at vedk. på ny er blevet smittet af et andet familiemedlem, som har haft en upåagtet f. Det er derfor i almindelighed nødvendigt for at sikre sig et heldigt resultat af en kur, at man sørger for, at alle medlemmer af samme husstand bliver taget i behandling. Behandlingen er gratis og foretages i Kbh. alle hverdage på Rudolph Bergs hospital, Kommunehospitalet og Rigshospitalet. K. B-S.

Fobi (gr. *fobos* frygt, flugt), sygelig, irrationel angst (skræk) for en el. anden genstand el. situation; s. Neuroser.

Fodbold i sin nuværende form er opstået ved engelske kostskoler i det 19. årh.s første halvdel og har derfra bredt sig i forskellige former (Association f., Rugby, American football) over hele verden og er den sport, der samler det største antal udøvere og tilskuere. Såvel i oldtiden som i middelalderen har fodboldlign. spil været øvet, men disse er ikke begyndelsen til nutidens fodbold.

1878 spilledes for første gang f. i Danmark, men først i 1883 spilledes den første rigtige f.kamp her i landet. Dansk Boldspil Union, der omfatter f. og cricket, og er stiftet 1889, har jan. 1952 371.318 aktive og passive medl., deraf 82.928 aktive over 14 år og 63.112 aktive under 14 år, i 1329 klubber, der har adgang til c. 2000 baner.

F. spilles af 2 hold, hver på højst 11 deltagere og helst på en græsbane. F.en må bevæges fremad på en hvilken som helst måde undtagen med arme el. hænder. Spillernes opstilling er fri, men nutildags spiller man med 5 forwards, 3 halfbacks, 2 backs og 1 målmand.

F. er et udpræget holdspil, og det bedst mulige samarbejde ml. de enkelte led af det lille samfund, et f.hold udgør, er nødvendigt for at få et godt resultat. De enkelte spillere på holdet skal være gode og uselviske kammerater i al deres optræden; de skal til enhver tid kun tænke på holdets bedste og skal ikke lægge vægt på selv at tage sig ud. Enhver spiller skal desuden bestræbe sig for at overholde spillets love på samme måde, som han ønsker, modspillerne skal gøre dette.

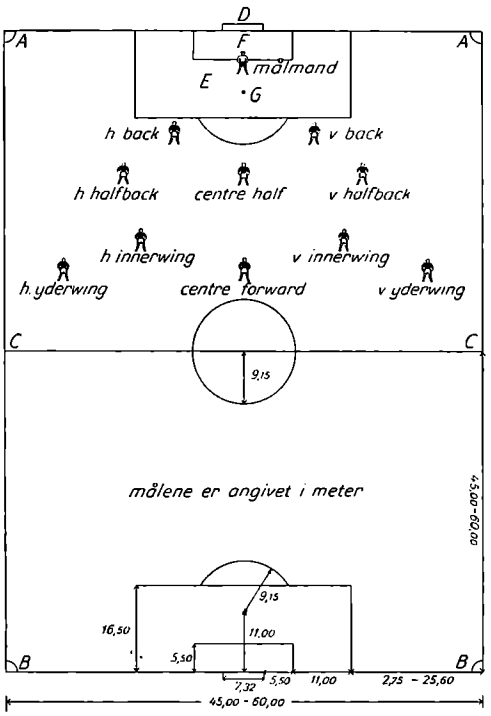

Fodboldbane. AA og BB. mållinier, AB: sidelinier, A og B: hjørnesparkspletter, CC: midterlinie, D: mål, E: straffesparksfelt, F: målfelt, G: straffesparksplet.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. Dansk Boldspil Union: Love for Fodbold, 1949. Axel A. Byrval: Lærebog i Fodbold, 1942. Knud Lundberg: Fodbold, 1944.

P. J.

Foerster, Friedrich Wilhelm, (f. 1869), ty. politiker og videnskabsmand. 1901 docent i pædagogik i Zürich, 1913 prof. i Wien, 1914 i München; 1917 opgav han embedet af politiske grunde og levede som fri skribent. I 1920 bosatte han sig i Schweiz, da han i Tyskl. forfulgtes for sin polit. anskuelser (han er bl. a. en af dem, der anerkendte Tyskl.s skyld i krigen). Som pædagog kæmper den oprindelig mere liberalt indstillede F. for en omformning af opdragelsen ud fra en kristelig verdensanskuelse med stærk hældning til katolske synspunkter; selv er F. dog forblevet protestant.

Af hans pædag. værker skal nævnes: Schule und Charakter (1907). Religion und Charakterbildung (1925). Schuld und Sühne. Bausteine zu einer Kriminalpädagogik (1911), Erziehung und Selbsterziehung (1917), Alte und neue Erziehung, 1936.

Foldeklip og Foldesløjd, s Småsløjd.

Folkebibliotek er betegnelsen for et b., der er offentligt tilgængeligt, og som har en bogbestand, der indenfor faglitteraturen rummer bøger om alle væsentlige emner, tilgængelige for den almindelige læser, samt ikke mindst den skønlitteratur, der skønnes at indeholde værdier til højnelse af folkets litterære kultur.

De første f.er skabtes af oplysningstidens mænd i slutn. af d. 18. årh., men de fik ingen varig betydning. Først henved midten af d. 19. årh. havde stærke åndelige bevægelser gjort folket modent til en sådan fortsættelse af skolens virksomhed, som f.et bør være. Skaberen af det moderne danske f. er først og fremmest Andreas Schack Steenberg (1854—1929), der ved impulser fra England og Amerika med ildhu rejste sagen herhjemme. Han var oprindelig adjunkt, senere overlærer i Horsens, men helligede sig efterhånden helt bibliotekssagen. 1899 kom han ind i Komiteen til Understøttelse af Folkebogsamlinger og skrev 1900 sin banebrydende bog »Folkebogsamlinger, deres Historie og Indretning«. 1909 blev han leder af Statens Bogsamlingskomités kontor i Kbh. Samme år holdt overbibliotekar H. O. Lange sit foredrag om centralbibliotekerne, der kom til at præge den videre udvikling (s. Centralbibliotek). Bibliotekar Thomas Døssing, der i 1912 blev knyttet til komiteens kontor, blev i 1920 som biblioteksdirektør f.ernes øverste leder, efter at biblioteksloven, der fastslog den praksis, bogsamlingskomiteen havde skabt for statstilskuddets beregning og betingelserne for tildeling, var vedtaget.

F.et af i dag rummer, hvis det er af en vis størrelse, både udlån med den ovenfor karakteriserede bogbestand, og læsesal med håndbogssamling og tidsskrifter. Udlånet er som oftest gratis. Den moderne biblioteksteknik har til formål at gøre bogbestanden så let tilgængelig som muligt ved et velopbygget kortkatalogsystem og opstilling af faglitteraturen efter decimalklassedelingens emnegrupper. Der er fri adgang til hylderne og altid faguddannet personale til rådighed for lånerne. F.et betragter sig som et led i det fælles folkelige oplysningsarbjede, og det står derfor i kontakt med studiekredse og aftenskoler, radio o. s. v. Der findes i mange nye biblioteksbygninger fortrinlige lokaler til studiekredse.

Udviklingen efter 1920 har været overvældende stor. Tilskuddene er steget, lønningerne er blevet forbedrede, og — måske mest iøjnefaldende — de ydre rammer er blevet gennemgribende fornyet med smukke

bygninger, således f. eks. på Frederiksberg, i Århus, Kolding, Svendborg, Thisted og Nyborg. Disse statelige nybygninger har været med til at skabe f.et en stærkere position. F.erne er enten kommunale el. selvejende og modtager tilskud fra kommune, amt og private institutioner og foreninger. De årligt tilbagevendende tilskud fra disse kilder danner tilsammen den sum, hvoraf der iflg. biblioteksloven, sidst revideret 1950, kan beregnes statstilskud, når visse betingelser er opfyldt. Der ydes 80 pct. af indtil 25.000 kr., 40 pct. af de næste 25.000 kr. og 25 pct. af beløb udover 50.000 kr. Dog anvendes 2½ pct. af den årlige bevilling på finansloven til fælles opgaver for biblioteksvæsenet. Centralbibliotekerne får et særligt tilskud på indtil 20.000 kr. Endv. har den sidst reviderede lov bragt betydningsfulde ændringer; således er det nu en pligt for kommunerne at støtte det stedlige biblioteksvæsen, så at det svarer til lovens krav.

I 1950—51 var der 1311 statsunderstøttede f. med tilsammen 5 mill. bd. 634.000 lånere lånte ca. 15 mill. bd. De faste stedlige tilskud var ca. 9,9 mill. kr., statstilskuddet 5,2 mill. kr.

I den store udvikling, der er sket, har det også haft sin betydning, at man i større og større udstrækning benytter faguddannede bibliotekarer, ligesom man gennem afholdelse af kursus søger at give sognebibliotekarerne de nødvendige bibliotekariske kundskaber. Det er en naturlig følge af de store krav, der i vore dage fra befolkningens side stilles til f.erne.

Udenfor Danmark er f.erne højest udviklede i England og U. S. A., og herfra kan der stadig hentes impulser til arbejdet. Også i Sovjetunionen spiller f.erne en rolle i bestræbelserne for at højne befolkningens kulturelle niveau. I Čechoslovakiet vedtoges 1919 en bibliotekslov, der påbød biblioteker i hver kommune. Også Belgien og Holland har et moderne f.svæsen. Kun Tyskland gik sine egne veje, hvor der blev lagt særlig vægt på en »føring« af låneren. Det nazistiske styre umuliggjorde p. g. a. sin intolerance og fanatisme f.er i vor forstand. De øvrige nordiske lande har derimod et højt udviklet f.svæsen, omend Danmark endnu må siges at ligge i spidsen. Finland fik i 1929 en bibliotekslov, der muliggjorde udviklingen af et f.svæsen, der dog led meget under krigen. 1930 fik Sverige sin bibliotekslov (rev. 1950), men allerede 1861 stiftedes i Göteborg Dicksonska biblioteket som det første store f. i egen bygning. En særlig monumental bygning fik Stockholms Stadsbibliotek med dets cirkelrunde udlånssal i 1928. I Norge vedtoges en bibliotekslov i 1935 (rev. 1947). Både i Norge og Sverige har man efterlignet det danske system med centralbiblioteker. Det største i Norge er Deichmannske biblioteket i Oslo, reorganiseret af Haakon Nyhuus i 1900, der nu har til huse i en stor nybygning.

Litteratur: J. Aarsbo: Bibliotekerne og Samfundet, 1935 (udg. i anl. af Kbh.s kommunebibliotekers 50 års jubilæum). J. Banke: Folkebibliotekernes Historie i Danmark indtil 1920, 1929. Biblioteksårbog, udg. af Danmarks Biblioteksforening 1940 ff. Th. Døssing: Folkebibliotekerne og Folkets Læsning. (Danmarks Kultur ved År 1940, bd. 6, 1942, s. 238—59). P. Kirkegaard: Folkebibliotekerne i Danmark, 1948. H. O. Lange: Bibliotekssagen udenfor København, 1909. A. S. Steenberg: Folkebogsamlinger, Århus 1900. Lærebog i Biblioteksteknik og dansk Biblioteksvæsen, 1945.

M. I.

Folkebørnehave. I 1901 stiftedes særlig på initiativ af ægteparret *Sofus* og *Hedevig Bagger Folkebørnehaveforeningen* med det formål i overensstemmelse med Fr. Fröbels egentlige tanke at gøre børnehaver til en folkesag, en forberedelse til folkeskolen, en hjælp for alle hjem, der trænger til støtte og en hjælp til unge kvinders uddannelse. Den første f. åbnedes samme år i en lille villa, hørende til Folkets Hus på Vesterbro, og indtil 1908 lykkedes det at oprette ialt 12 f. i forskellige dele af Kbh. Man lagde vægt på at holde nøje forbindelse med børnenes forældre og at få uddannet ledere af f., særlig på Fröbelseminariet, der begyndte som kursus i 1885 og i 1904 udvidedes til seminarium for uddannelse af ledere og medarbejdere ved børnehaver. S. iøvrigt Børnehaver.

O. Skj.

Folkeforsikringsloven, den af lovene i det sociale lovkompleks af 1933, der omhandler sygekasser (s. d.), fortsættelsessygekasser (s. d.), invaliderente (s. d) m. v. samt aldersrente.

K. A. S.

Folkehøjskole, s. Højskole.

Folkekirken, den her i landet bestående evangelisk-lutherske statskirke, som omtrent hele befolkningen er medlemmer af. Det er en betingelse for at kunne være medlem af f., at vedk. er døbt, og optagelse som medlem af f. sker i de fleste tilfælde ved selve dåben. Personer, der er døbt i et evangelisk-luthersk trossamfund udenfor f., optages i denne ved, at de — uden igen at døbes — slutter sig til en menighed indenfor denne el. — hvis de er døbt udenfor riget — blot ved, at de bosætter sig her i landet, medmindre de anmelder at ville stå udenfor f. Også andre personer, der er døbt med den kristne dåb, f. eks. katolikker, kan optages i f. blot ved, at de slutter sig til en menighed i f.

Medlemsforholdet til f. kan ophøre ved skriftlig udmeldelse hos sognepræsten el. ved, at et medlem slutter sig til et trossamfund udenfor f. el. på anden måde, f. eks. ved at lade sig gendøbe, stiller sig udenfor f. Medlemsskab i f. udelukker således medlemsforhold til andre trossamfund. Da f. er territorialt begrænset til Danmark, står danske menigheder i udlandet udenfor f. Som følge heraf bortfalder medlemsskab til f., når et medlem tager fast ophold i udlandet.

Børn under 15 år optages i og udmeldes

af f. på begæring af den el. dem, der har forældremyndigheden. For børn ml. 15 og 18 år kræves foruden barnets egen begæring samtykke fra den el. dem, der har forældremyndigheden. Barnet kan indanke en nægtelse for kirkemin. Aug. R.

Folkelighed, et flertydigt ord, der i hovedsagen betyder enten en bestemt livsform el. en bestemt fremstillingsform. Betydningen varierer med den betydning, man tillægger ordet »folket«. I nogle forbindelser betyder dette de brede lag i et lands befolkning: Bønder, håndværkere og dermed ligestillede, der ved deres produktive arbejde bærer samfundet; i andre betyder det befolkningen som en helhed. Ordet f. knytter sig væsentlig til den første betydning. En folkelig væremåde el. livsform vil da sige en sådan, ved hvilken man ikke udskiller sig fra de brede lag. Hos nogle opfattes dette som mangel på dannelse. I realiteten kan det dog dreje sig om en dannelse af en anden art, der i visse henseender, f. eks. i henseende til menneskelighed, livsforståelse, historisk og social bevidsthed, ikke behøver at stå tilbage for en mere aristokratisk el. eksklusiv dannelse. F. betyder da en forædling af menneskelivet under de betingelser, som nu engang er folkets. Dette lå også bag Grundtvigs tanke om en folkelig oplysning og en folkehøjskole til at realisere denne livsoplysning, der skulle bringe folket til klarhed over sig selv. Ordet f. er skabt af Grundtvig omkr. 1817. Det har et vist slægtskab med demokrati (smlg. »Folke-Lighed er et Nordisk Ord/Læmpelig løser det Lighedens Gaade«); endv. med det nationale (»i Danmark er Dansk det folkelige«). Det har alligevel sin særlige betydning og udtrykker bl. a. et krav om, at folk skal føle sig forbundne med hinanden i et kulturelt og historisk fællesskab. »Det betyder folkets bevidste fællesskab om sine historiske og og åndelige værdier« (Frederik Schrøder).

En folkelig fremstillingsform skal være således tilrettelagt, at folk uden akademisk el. anden højere uddannelse kan forstå det fremstillede. Det vil i hovedsagen sige en populær fremstillingsform (idet lat. *populāris* simpelthen betyder folkelig). Der er dog den nuance, at en populær fremstilling blot er letfattelig, medens den folkelige er mere positivt indstillet på folkets interesser og behov.

Litteratur: Håndbog i N. F. S. Grundtvigs skrifter I—III. Udvalg ved Ernst J. Borup og Fred. Schrøder, 1929—31. K. G-S.

Folkemusikskole. Den danske f. er en musikskole for folket. Dette må forstås således, at den både økonomisk og i sin undervisningsmetode tager hensyn til folkets brede lag; økonomisk derved at betalingen er så lav som mulig (1952: 7—10 kr. mdl.) og ved, at der ikke kræves besiddelse af noget instrument, men kun en sund stemme og m. h. t. undervisningsmetoden derved, at der ikke kræves nogen forudsætninger og ved at undervisningsmaterialet har folkelig karakter. Undervisningen begynder helt elementært og tager sit udgangspunkt i Danmarks folkelige sang fra I. A. P. Schulz til den nyeste tid. Undervisningsmetoden er igennem hørelæren anlagt således, at den kan orientere eleverne meget alsidigt i musikkens kunst. I hørelæren bruges mest den i England i forrige århundrede opståede tonica-do-metode i moderniseret form. (Lærebog: Finn Høffdings »Den elementære Hørelære«). Hørelæren omfatter nodelæsning d. v. s. sang fra bladet og musikalsk iagttagelse gennem melodilære og musikalsk opbygningslære. Også den musikalske selvvirksomhed i form af produktive øvelser tages i brug i hørelæren, idet nodelæsningen derved levendegøres og den musikalske oplevelse bliver mere intens. Eleverne lærer f. eks. selv at skrive melodier til opgivne tekster enten improvisatorisk el. igennem mere omhyggelig udarbejdelse; de sætter rytmerækker i toner og tonerækker i rytmer og kommer på den måde aktivt ind på livet af musikkens elementer og det vigtigste forhold ml. ord og toner.

Hørelæren fortsætter naturligt i det fag, som kaldes musikforståelse, hvor musiklitteraturens mesterværker forespilles og gennemgås i alle detaljer gennem progressivt tilrettelagte lytteøvelser, som allerede forberedes i den elementære hørelære.

Eleverne deltager i korsang lige fra begyndelsen. Stemmerne uddannes gennem særlige stemmelægningsøvelser og de musiklitterære kundskaber begynder med korlitteraturen; hertil knytter sig kulturel og musikhistorisk orientering. Korsang, hørelære og dennes senere fortsættelse i faget musikforståelse er hovedfagene ved f., i hvilke alle elever skal deltage. Dertil kommer så instrumentalundervisningen, der foregår i hold på 2 til 4 pers. Også denne er folkeligt anlagt, idet holdundervisning økonomisk er mere overkommelig end individuel undervisning og fra begyndelsen lægger an mere på sammenspil end på stor teknisk udfoldelse. F. har opr. hold både for voksne og for børn.

F.-ideen stammer fra England (Joseph Mainzers »Singing for the Million« og John Hullahs sangskole omkring midten af forrige årh.) og fra Tyskland bl. a. fra »Die musikalische Jugendbewegung«. Den danske f. tog sit forbillede i den tyske af Fritz Jöde oprettede f.-bevægelse i Tyskland efter første Verdenskrig, men afviger en del fra denne. I Danmark holder man mindre fast ved folkesangen, men lægger i overensstemmelse med dansk mentalitet mere an på musikalsk oplysningsarbejde. Det er karakteristisk, at de første forsøg på f.-arbejde foregik på de kommunale fortsættelseskursus i Kbh. (afdl. for sprog og handelsfag).

F. som selvstændig skole startedes herhjemme i Kbh. i efteråret 1931 af komponisterne Jørgen Bentzon og Finn Høffding. Der findes 10 f. med ialt ca. 3000 elever.

F. H.

Folkeoplysnings Fremme, Udvalget for, blev stiftet 1866 af forfatteren dr. phil. M. Steenstrup (1822—1904) med det formål at udg. populærvidenskabelige værker til en overkommelig pris. Der er udsendt c. 400 numre. V. hj. a. statstilskud får højskoler og seminarieelever, medl. af Arbejdernes Oplysningsforbund o. lign. skrifterne til nedsat pris.

Litteratur: U. f. F. F. 50 års virksomhed 1866—1916.

C. M.

Folkepsykologi, læren om de sjælelige fænomener, de personlighedstræk, den adfærd og skaben, der kun forekommer hos menneskene i kraft af deres tilhørighed til et bestemt samfund, et kulturfællesskab, et folk. Hovedemnerne for f. bliver da sådanne fænomener som sprog, kunst, myte og religion, sæder, moral, retsorden. Som grundlæggere regnes ofte de to Herbart-elever Lazarus med »Das Leben der Seele« 1857 og Steinthal med »Der Ursprung der Sprache« 1858; sammen udg. de fra 1860 »Zeitschrift für Völkerpsychologie«. Senere har Wundt udg. en monumental »Völkerpsychologie« i 9 bd., 1900 ff. Som sluttet disciplin er f. senere gået i opløsning og afløst af en mere omfattende socialpsykologi (s. d.).

K. G-S.

Folkeregistre, en af det offentlige i hver kommune udarbejdet fortegn. over alle i kommunen boende personer. Efter folkeregisterloven af 14. marts 1924 er der pligt for enhver til at stå tilmeldt f.

Den almindelige regel er, at den, der opgiver sin bopæl el. sit ophold i en kommune, ved bortflytningen el. senest 5 dg. derefter, skal anmelde dette til f. i den pågældende kommune for sig og de til hans husstand hørende personer, der flytter med ham. Han får da udleveret et flyttebevis. Hvis han tager bopæl el. ophold i en anden kommune her i landet, skal han inden 5 dg. for sig el. sin husstand tilmelde sig denne kommunes folkeregister og til dette aflevere flyttebeviset. Den, der bevarer sin bopæl i en kommune, men tager midlertidigt ophold i en anden kommune, skal inden 5 dg. efter ankomsten anmelde dette til f. i den sidstnævnte kommune, for så vidt opholdet antages at ville vare mindst 3 mdr. Hvis man forandrer bopæl inden for en kommune, skal man ved flytningen el. senest 5 dg. derefter anmelde dette til kommunens f.

For visse grupper af personer, således for værnepligtige og for elever på højskoler og landbrugsskoler, gælder særlige regler om tilmeldingspligten.

Private kan i visse tilfælde mod et mindre gebyr få oplysninger fra f. om andre personers adresse. (Om fødselsanmeldelse se der).

E. Sch.

Folkeskolen. (Om den historiske udvikling se skoles historie, Den danske). Benævnelsen »folkeskolen« bruges første gang i seminarieloven af 30. marts 1894, medens den i skolelovene hidtil brugte benævnelse havde været »almueskole« (an. af 29. juli 1814, grundloven af 5. juni 1849, § 90, grundloven af 28. juli 1866, § 85) el. »borger- og almueskole« (lov af 8. marts 1856), men efter at benævnelsen »folkeskole« først een gang er brugt, har lovgivningen siden holdt fast ved denne benævnelse som betegnelsen for den offentlige skole, der giver det mindstemål af kundskaber, som samfundet kræver, at alle, der overhovedet er underviselige på normal måde, skal tilegne sig.

Denne ændring i benævnelsen giver ikke blot en i sig selv smukkere betegnelse for denne skoleform, men er også udtrykket for en tendens, idet den rykker skolen bort fra stillingen som en fattigskole, der kun søges af samfundets underklasse, og fører den over imod stillingen som den for alle fælles offentlige skole, der danner grundlaget for al højere undervisning. Den væsentligste kursændring i denne henseende danner *almenskoleloven 24. apr. 1903,* der bygger bro over det svælg, der tidligere bestod mellem eksamensskolen på den ene side og den kommunale skole på den anden, idet den byggede eksamensskolen direkte på folkeskolens 4. el. 5. kl. og derved dannede den »*enhedsskole*«, som har skabt den jævne overgang ml. skolens forskellige afdelinger. Ved den gaffeldeling af skolen i 11—12 årsalderen, som den har foranlediget, har den på naturlig måde gjort eksamensskolen til et led i det kommunale skolevæsen på alle steder, hvor børnetallet har tilladt det.

Denne udvikling var helt gennemført i praksis, da *folkeskoleloven 18. maj 1937* gjorde eksamensmellemskolen til en del af folkeskolen og på den anden side fastslog, at folkeskolen ender ved mellemskolens udgang; hvor den egentlige forberedelse til de rettighedsgivende eksaminer begynder, holder folkeskolen op; folkeskolen er grundlaget og den naturlige forudsætning for al højere undervisning i landet, af hvilken art den end er. At eksamensmellemskolen ved loven er gjort til en del af folkeskolen, har selvfølgelig ikke medført nogen ændring i eksamensskolens særpræg; den har stadig sin egen undervisningsplan og sit særlige faglige tilsyn.

Ved almenskoleloven af 24. apr. 1903 gjorde partiet venstre sin betydningsfuldeste indsats for folkeskolen, men iøvrigt har venstreregeringerne ikke været ivrige for den videre udvikling af denne skoleform. Den form, hvori folkeskolen havde fæstnet sig på landet, med hverandendagsskole i

flertallet af landkommunerne, tilfredsstillede i det store og hele landbefolkningen, der igennem denne ordning havde mulighed for den indførelse af børnene i det daglige arbejdsliv på landet, som for mange stod som den lykkeligste løsning af hele opdragelsesspørgsmålet, og som langt værdifuldere end den hverdagsskole, som allerede var reglen i alle købstæder. Den videstgående løsning i denne retning danner »*den vestjyske skoleordning*«, hvor de store børn fra 10—11 års alderen har hele sommerhalvåret helt el. dog i det væsentligste fri for at kunne deltage i hjemmets arbejde, medens de på den anden side har hverdagsskolegang om vinteren — en skoleform, der er prist af mange fremstående mænd, som senere har beklædt vigtige poster i samfundet, men hvis barndoms skoledage havde været knyttet til Vestjylland.

Hverandendagsskolen og »den vestjyske skoleordning« er imidlertid betinget af, at der i hjemmet er tilstrækkelige muligheder for nyttig beskæftigelse for børnene de dage, de ikke går i skole. Bortfæstelse af børnene som tjenestebørn hos fremmede gør straks ordningen mindre tiltalende, og for børnene fra småkårshjemmene el. stationsbyerne er dette ofte den eneste tænkelige løsning.

Derfor kunne denne ordning umuligt være tiltalende for byernes arbejderbefolkning. For socialdemokratiet, for hvilket fremme af den almindelige oplysning var en naturlig løftestang for arbejderstandens højnelse i det hele, var det naturligt at sætte noget ind på at føre netop folkeskolen frem på alle punkter, så den helt kunne ryste præget af »fattigskole« af sig og blive vejen til højere uddannelse og bedre belæring for ungdommen i det hele. Allerede det første socialdemokratiske ministerium forelagde derfor forslag til en ny seminarielov som sit første skridt til en højnelse af folkeskolen, men det lykkedes ikke at gennemføre forslaget, og det blev derfor først med det andet socialdemokratiske ministerium, at den vigtige tid med grøde og vækst for folkeskolen begyndte.

Undervisningsmin. Borgbjerg begyndte reformværket med seminarieloven af 15. apr. 1930, gennemført med tilslutning af alle partier. Derefter kom *skoletilsynsloven af 20. maj 1933*, gennemført med tilslutning af socialdemokratiet, det radikale parti og venstre, og da denne lov var vel i havn, forelagde han sit folkeskolelovforslag. Det blev dog ikke ham, der gennemførte dette forslag, men hans efterfølger, undervisningsmin. Jørgen Jørgensen, hvem det dog trods stor forhandlingsvillighed ikke lykkedes at få det konservative folkeparti og venstre med, således at folkeskoleloven af 18. maj 1937 kun er gennemført med tilslutning fra socialdemokratiet og det radikale parti.

Således som loven foreligger, er den baseret på det Borgbjergske forslag, men på flere punkter ændret af Jørgen Jørgensen og under behandlingen i rigsdagen. Loven betyder dog ikke nogen radikal ændring af den tidligere ordning. Undervisningsmin. Jørgen Jørgensen havde for stærk føling med de tanker, der skolemæssigt har været fremherskende hos landbefolkningen, og havde selv for stor sympati med ønsket om at holde børnene fast ved det hjemlige arbejde også i skolealderen til, at der ved den ny lov skulle slås en bom for denne ordning i fremtiden.

Hverdagsskolegangen er derfor ikke påbudt ved loven, der ikke udelukker, at de større børn har frihed til at deltage i arbejdet i hjemmet, end ikke den »vestjyske skoleordning« er forhindret, men det må dog siges, at skolens ordning er blevet en anden. Loven opretholder sondringen mellem købstadsskolerne og landsbyskolerne, men den fastslår — i modsætning til den tidligere lovgivning — samme minimumsskoletid på land og i by. I så henseende går loven bort fra den hidtidige regel med forskrifter om, hvor mange skoledage el. skoleuger der skal undervises om året, men fastsætter kun det samlede timetal, der skal nås indenfor de 7 skoleår, som den undervisningspligtige alder omfatter. Dette timetal er ansat til 6480; regner man med det i den tidligere lovgivning fastsatte timetal af 18 timer ugtl. — foruden timer i gymnastik og håndgerning, hvilket kunne forhøje det gennemsnitlige ugentlige timetal til 20, og med et skoleår på 41 uger, kommer man til et samlet timetal i 7 år af 5740. Forhøjelsen er derfor ikke meget stor, men dog stor nok til, at hverandendagsskolen fremtidig er udelukket. Vigtigere end de forhøjede timetal er det, at vægten så afgjort er lagt på undervisningen i de senere skoleår, der skal have det største årlige timetal, samt at der ved bestemte regler om en maksimumstid for skoledagens længde — 4 timer i de 2 første skoleår, 5 timer i de 2 næste og 6 i de senere, — bevirkes, at kun en mindre del af det samlede timetal kan lægges over på de første skoleår.

Loven bærer iøvrigt direkte præg af den minister, der har gennemført den. Jørgen Jørgensen har personligt formet dens formålsparagraf, hvorefter folkeskolens formål er »at fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber«; herved har han fra begyndelsen af understreget skolens opdragende virksomhed som dens vigtigste opgave. Til formålsbestemmelsen føjes den positive forskrift, at kristendomsundervisningen i folkeskolen skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære, hvilket sikkert også var gældende efter den tidligere lovgivning, men dog her har fået en understregning, der fremhæver kristendomsundervisningen i folkeskolen på særlig måde.

M. h. t. den nærmere ordning af folkeskolen sondrer loven som anført ml. købstadsskolen og landsbyskolen.

Købstadsskolen deles i en 4-årig grundskole, i hvis klasser det årlige timetal skal være mindst 720 timer og en 3-årig hovedskole, hvis klasser skal have mindst 1200 timer årligt. Dette er den almindelige 7-årige købstadsskole, hvis pligtige årlige timetal netop giver det påbudte tal af 6480 timer; men den sædvanlige købstadsskole ser ikke således ud. Der vil nemlig som oftest i en blot nogenlunde stor købstad til folkeskolen være knyttet en mellem- og realskole, og det foreskrives da i loven, at når der på denne måde gives skolegang udover 14-årsalderen til de børn, der vil søge eksamensskolen, skal en lign. udvidet skolegang tilbydes dem, der bliver i folkeskolen; til en 4-klasset eksamensmellemskole skal altid som modstykke svare en ligeledes 4-klasset eksamensfri mellemskole, der skal give en undervisning, der i de 2 sidste år skal afpasses med hensyntagen til børnenes fremtidige virksomhed i det praktiske liv og derved gøre eleverne egnede til de pladser i erhvervslivet, som de skal indtage.

Mellemskolen i begge dens former går altså udover den undervisningspligtige alder. Dette har allerede vist sig at være en vanskelighed i eksamensskolen, idet en del af de børn, der begynder i 1. mellemskolekl., ikke fuldender skolen, men går ud med den undervisningspligtige alders udgang, men der har dog altid været et flertal af børnene, der ville fortsætte, og 4. mellemskolekl. er altid gennemført. For den eksamensfri mellemskole, der ikke byder på en afgangseksamen som mål, kan det derimod være tvivlsomt, hvor mange børn der vil fortsætte, og det er derfor i loven fastsat, at der ikke er nogen pligt til at oprette 4. mellemskolekl., når der ikke melder sig mindst 10 elever til optagelse i klassen.

En jævnstilling mellem eksamensmellemskolen og den eksamensfri mellemskole, som det har været ønsket at hidføre, vil det være vanskeligt at nå, hvis man ikke giver også den eksamensfri mellemskole en vis officiel afslutning, så den elev, der kommer fra denne skole, kan møde med et afgangsbevis, ligesom den, der har taget mellemskoleeksamen. Ministeriet har derfor ved cir. af 23. juli 1942 givet anvisning på udstedelsen af et sådant bevis. I samme retning virker lovens bestemmelser om, at også de egentlige eksamensskolefag — tysk, engelsk og matematik — kan optages på den eksamensfri mellemskoles timeplan, men kun i de sidste år, således at den eksamensfri mellemskole ikke fra første klasse kan tilrettelægges med samme timeplan som eksamensmellemskolen. Dette har selvfølgelig i det hele ikke været tilsigtet; den eksamensfri mellemskole må tilrettelægges med sit eget formål og tilpasses efter at kunne stille de unge veludrustede overfor det praktiske livs krav. Indførelse af sprogundervisning er en hensyntagen til de forældre, for hvilke kendskab til fremmede sprog er en naturlig, næsten selvfølgelig, forudsætning for deres børns opdragelse og udvikling, selv om de ikke skal tage eksamen, men det har aldrig været tanken, at denne sprogundervisning på nogen måde skal sætte sit præg på den eksamensfri skole. Da denne må stå åben for alle slags elever, der ikke direkte henhører under særforsorg el. hjælpeklasseundervisning, må der også regnes med elever, der hverken har lyst el. evne til at modtage undervisning i fremmede sprog, og det er derfor fastslået, at denne undervisning i sprog og matematik kun skal stå åben for de børn, der efter skolens skøn kan have udbytte heraf, og hvis forældre ønsker det.

I hvilket omfang dette forsøg med oprettelse af den eksamensfri mellemskole — også som aflastning af eksamensmellemskolen — vil lykkes, vil afhænge af, hvilket indhold man i det hele taget kan lægge ind i den eksamensfri mellemskole, og hvilken bedømmelse den herefter vil få både hos forældre og hos de læremestre, der efter skoletiden skal tage imod de unge. Tilgangen til denne afdeling er stadig, men langsomt stigende; der er efter opgørelse pr. 1. jan. 1951 i den eksamensfri mellemskoles klasser (1.—4.) i hele landet ialt 40.281 børn, deraf kun 3148 over undervisningspligtig alder; i eksamensmellemskolens klasser (1. —4.) tilsvarende 75.001 børn.

Efter den i Kbh. og flere større købstæder i praksis hævdvundne ordning, hvorefter 1. mellemskolekl. i eksamensskolen bygger på en 5-årig grundskole, er der i loven åbnet adgang for, at denne ordning fortsætter også efter f.-lovens ikrafttræden, således at mellemskoleeksamen først kommer efter det 9. og realeksamen efter det 10. skoleår. Konsekvensen heraf er for den eksamensfri mellemskole ikke taget fuldt ud, idet den eksamensfri mellemskole ved sådanne skoler kan være 3-årig, skønt eksamensmellemskolen er 4-årig, idet man ikke har ment, at der burde opstilles noget krav om en undervisning for de børn, der ikke søger eksamensskolen, udover det 15. år. I flere kommuner har man dog til den 5-årige grundskole knyttet en 4-årig eksamensfri mellemskole og altså ført denne frem til 16-års alderen.

For *landsbyskolen* (se også art. Landsbyskoleordningen), der må regne med, at børnetallet kan være så lille, at det ikke tillader fuldstændig klassedeling, fastsætter loven, at folkeskolen kan være en udelt skole, med et efter børnetallet afpasset antal klasser, men er skolen på 4 klasser el. derover, deles den i en 3-årig forskole og en 4-årig hovedskole. Denne, som det kunne synes, besynderlige forskel, at grundskolen er 4-årig i købstæderne, men 3-årig på

landet, hænger sammen med, at man har opretholdt forskolelærerindeinstitutionen for landkommunerne, og en forskolelærerinde kan efter de herom gældende bestemmelser som følge af den langt kortere uddannelse kun undervise børn til 11-års alderen; det var derfor naturligt at begrænse forskolerne til de 3 første skoleår, medens grundskolerne i købstæderne måtte afpasses efter mellemskolens begyndelsestidspunkt.

For landsbyskolen gælder samme maksimumslængde for skoledagen for de forskellige aldersklasser som for købstadsskolerne, men der er ikke fastsat andre bestemmelser om klassernes timetal, end at de 3 sidste årgange skal have mindst 960 timer årligt. Da man ved lovens givelse regnede med et skoleår på 40 uger, må en skoleuge herefter i de sidste 3 år være på mindst 24 timer og med en maksimumsskoledag af 6 timer. Dette vil betyde, at et barn i de øverste klasser skal gå i skole mindst i 4 af ugens dage, således at kun 2 er fri til deltagelse i hjemmets arbejde. »Den vestjyske skoleordning« kan gennemføres med et vinterskoleår på knap 27 skoleuger med 36 timer ugtl. undervisning.

For også at give mulighed for en skolegang på landet udover den undervisningspligtige alder på samme måde som 4. eksamensfri mellemskolekl. i købstæderne, er der givet anvisning på oprettelsen af en fortsættelseskl. for unge mennesker mellem 14 og 18 år, med en undervisningstid af mindst 360 timer, nærmest tænkt som en vinterundervisning. Undervisningen i denne skal tilrettelægges således, at den fortrinsvis tager sigte på dygtiggørelse til det praktiske liv.

Også for landsbyskolen er der adgang til at optage undervisning i fremmede sprog, men kun i eet sprog i de sidste år og kun under forudsætning af, at det årlige timetal i klassen er på mindst 1200 timer. Dette ligger i, at man vel ikke har villet lukke sprogundervisning ude fra landsbyskolen, hvor de samme grunde for dens ønskelighed kan gøre sig gældende som i byerne, men dog har villet pege på, at der først måtte gives en forsvarlig undervisning i de egentlige folkeskolefag, før man indlod sig på noget, som alligevel ligger folkeskolen fjernere.

Fagkredsen er den samme i by og på land; den omfatter alle de sædvanlige skolefag og giver herved mulighed for også i den almindelige folkeskole at nå en almen uddannelse, der skulle kunne give væsentlig det samme som eksamensskolen, når man bortser fra de fremmede sprog. Dette vil sikkert også kunne nås i de stærkt klassedelte købstadsskoler, hvor det samlede timetal i de 7 skoleår i den undervisningspligtige alder er væsentligt højere end det lovbefalede minimum, men i de skoler, der holder sig til dette minimum, er det et spørgsmål, om

der kan nås et rimeligt udbytte indenfor alle de fag, som loven påbyder.

Betydningsfuld er den plads, som loven har indrømmet de manuelle fag; foruden kvindelig håndgerning og tegning, der tidligere kun var ubetinget obligatorisk i købstadsskolen, men nu er det overalt, er kommet sløjd og kvindelig husgerning. Dette sidste fag er altså obligatorisk i alle danske folkeskoler — efter lov nr. 310 af 4. juli 1942, § 19, også i eksamensskolen og i tilskudsberettigede privatskoler — og der er herved lagt et grundlag for den opbygning af en fremadskridende uddannelse i husgerning, som både husholdningskommissionen og husassistentkommissionen har udtalt sig for.

Et af de betydningsfuldeste fremstød, som den ny lov har gjort, er på *skolehygiejnens* område. Allerede den ovenfor angivne bestemmelse om en maksimumslængde for skoledagen for de forskellige aldersklasser er i denne henseende af stor betydning, men dernæst er der givet forskrifter m. h. t. benyttelsen af skiftesko, indretning af håndvaske i skolerne og tilsyn med en tilfredsstillende ordning af toiletterne. Betydningsfuldest er det måske, at der ved enhver skole, der underviser børn over 12 år, skal indrettes gymnastiksal med tilhørende omklædningsværelse og badeindretning, og at det er påbudt, at børnene skal klæde sig om før gymnastikundervisningen og øvelserne foregå i gymnastikdragt, således at bad efter hver gymnastiktime vil indgå i den alm. bevidsthed som en nødvendighed og skabe en vane m. h. t. hyppig badning, som vil være af stor sundhedsmæssig betydning.

(Se endv. Forsøgsskoler, sidste afsnit).

Skoleårets begyndelsestidspunkt er sat til 1. apr., men med mulighed for ministeren til at tillade andet begyndelsestidspunkt. Man har altså ikke som Norge og Sverige fastsat sommerferien som det naturlige skel ml. to skoleår, men bevaret forårsskoleåret som regelen. Dette er naturligt, når det drejer sig om landsbyskolen, hvor foråret er det tidspunkt, hvor ungdommen går ud i det praktiske arbejde. Men også i byen har det vist sig at være det tidspunkt, der i det store og hele passer bedst som skolens slutpunkt for den befolkning, der ikke søger eksamensskolen. Da gymnasieskolen imidlertid holder fast ved sommerskoleåret, og mange kommuner følger gymnasieskolen også for deres folkeskole, kommer man ud for en kedelig forskel i skoleårets beliggenhed imellem de forskellige kommuner. Vanskelighederne er dog ikke større, end at det i det hele synes heldigt, at loven har givet en vis frihed på dette punkt, således at man kan rette sig efter de lokale ønsker.

Undervisningspligtens indtræden er fastsat til begyndelsen af det skoleår, der følger efter at barnet er fyldt 7 år, og dens ophør til udløbet af det skoleår, i hvilket

barnet er fyldt 14 år. Efter den tidligere lovgivning var undervisningspligten knyttet til skolehalvårene — 1. maj og 1. nov. — og der fandt både ind- og udskrivning sted hvert halvår. Dette havde imidlertid længe vist sig for upraktisk, og man var med hjemmel i lov af 21. dec. 1921 kommet ind på at fastsætte ind- og udskrivning til een gang om året — den 1. apr. — idet man havde rykket efterårsindskrivningen og -udskrivningen et halvt år frem, således at børn, der er født i sommerhalvåret, kunne blive undervisningspligtige med 6½ års-alderen, men også kunne udskrives med 13½ års-alderen. Der har været ønsker, særlig fra socialdemokratisk side, om en forlængelse af den undervisningspligtige alder med 1 år, og det oprindelige forslag til loven bestemte derfor også, at den enkelte kommune skulle kunne fastslå en sådan forlængelse af undervisningspligten, hvis der i kommunen oprettedes eksamensfri mellemskole, der gik til 15 års-alderen. Dette stødte imidlertid på så megen modstand, særlig fra grundtvigske kredse, at reglen herom bortfaldt i det sidst forelagte forslag, men til gengæld blev 7 års og 14 års alderen absolut afgørende, således at det barn, der kommer i skole i 6 års-alderen, må blive i skolen i 8 år; efter den ændring m. h. t. reglerne om undervisningspligten, som er fastsat ved lov 4. juni 1947 kræves der imidlertid en særlig beslutning af kommunalbestyrelsen, for at retten til at blive indskrevet i skolen i 6 års-alderen skal tilkomme forældrene. Den almindelige regel er nu, at børn først kan optages i skolen efter det fyldte 7. år. For ikke at gøre reglen for stiv, er det dog fastsat, at børn, der er født i skoleårets 3 første mdr. m. h. t. undervisningspligtens indtræden og ophør skal kunne behandles, som om de var født før skoleårets begyndelse.

Loven har m. h. t. *undervisningsformen* foreskrevet, at der i alle klasser bør lægges mest mulig vægt på elevernes opøvelse i *selvvirksomhed.* Iøvrigt giver loven ingen pædagogiske anvisninger af nogen art, og det er af min. udtalt (bek. af 24. maj 1941), at der ikke fra dettes side bør gøres noget forsøg på at lede undervisningen ad bestemte baner, når blot de foreskrevne mål nås, og at der derfor ikke fra ministeriets side bør gives nogen rettesnor for, hvorledes de rammer skal udfyldes, som i loven er givet for folkeskolens undervisning, men kun fastslås, hvad der almindeligt bør nås indenfor de 7 år, den undervisningspligtige alder omfatter; herom er der derfor kun givet ganske kortfattede bestemmelser.

Da skolens *kristendomsundervisning* skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære, kan en lærer, der ikke hører til folkekirken, ikke undervise i kristendomskundskab, men også en lærer, der hører til folkekirken, kan blive fritaget for at give sådan undervisning, hvis han derom indsender motiveret andragende til skolekommissionen; han må da selv betale den vikar, der skal overtage undervisningen for ham.

Børn, der ikke tilhører folkekirken, har også efter den tidligere lovgivning kunnet fritages for kristendomsundervisning, og dette er opretholdt; tilhører det pågældende barn et trossamfund udenfor folkekirken, må dette samfund derefter tage sig af dets religiøse opdragelse og tage ansvaret derfor. Men også børn, der tilhører folkekirken, men hvis forældre selv vil sørge for deres undervisning i kristendomskundskab, kan fritages for skolens undervisning, når en af folkekirkens præster erklærer, at han overtager tilsynet med denne undervisning.

Den ny folkeskolelov, der trådte i kraft 1. apr. 1938, skal efter lov 27. maj 1950 først være endeligt gennemført 1. apr. 1958, og i de forløbne år har der i forskellige kommuner været arbejdet med nyordningen, der for de fleste købstæder ikke skaber større vanskeligheder, men for landkommunerne medfører betydelige omlægninger. Dette følger dels af, at hverandendagsskolen, der har været det sædvanlige for det store flertal af landsbyskoler, må afløses af en skoleform, der ikke tillader, at to klasser altid kan benytte eet klasseværelse, hvilket kræver opførelse af flere klasseværelser, men desuden kræver de nye fag sløjd og kvindelig husgerning særlige fagklasser, og dernæst skal der opføres gymnastiksal med bad ved alle skoler, der underviser børn over 12 år. Dette fører naturligt til ønsket om at samle børnene fra flere små skoler i større *centralskoler,* der udstyres med de fornødne lokaliteter, og til hvilke børnene evt. kan befordres med rutebil, hvis afstanden bliver for stor, og loven peger på denne mulighed ved bestemmelsen om oprettelse af centralskoler og om befordring af skolebørn. Til en vis grad er denne linie også blevet fulgt, men da der blev åbnet en kampagne mod disse centralskoler, der menes at hindre den nære forbindelse ml. skole og hjem, er småskoler blevet opretholdt i langt større omfang, end man fra først havde regnet med, idet man har indrettet »gymnastikstuer« af mindre omfang, hvor en egentlig gymnastiksal efter børnetallet ville være en urimelighed. Det er nemlig fastholdt, at gymnastiksalen skal være ved selve skolen, idet man ikke kan lade den legemlige uddannelse indgå i den daglige undervisning på den ønskelige måde, hvis børnene skal sendes til gymnastik andetsteds. Derimod er det altid godkendt og forudsat i loven, at sløjd og kvindelig husgerning kan henlægges til en enkelt skole i kommunen, idet det her kun drejer sig om et par ugtl. timer, der uden ulempe kan samles på 1 ugtl. skoledag, hvor de større børn kan sendes til en anden skole, der har lokaler stående. Hvorvidt denne op-

retholdelse af de mange småskoler med ringe klassedeling er et undervisningsmæssigt gode, kan synes tvivlsomt, idet en skole af den beskedne størrelse — 4—5 kl. — som de heromhandlede centralskoler udviser, tillader en bedre undervisning og dog ikke er større, end at forbindelsen ml. skole og hjem kan opretholdes. At tanken om befordring af skolebørn har vakt så megen modstand, synes heller ikke ganske let forståeligt, når man ser på, at det som regel kun vil dreje sig om en tur på 4—5 km, som en rutebil kan køre på meget kort tid og altså er for intet at regne imod de togrejser og cykleture, der bydes børn, der sendes til realskoler i stationsbyerne el. til statsskoler i købstæderne. Opretholdelsen af de mange småskoler vil gøre gennemførelsen af skolelovene kostbarere end beregnet, men det har dog været praksis fra administrationens side, at enhver ordning, som efter loven kan godkendes, og som er vedtaget af kommunen, er blevet godkendt af ministeriet, selv om den kunne synes at ville medføre ufornødent store bekostninger. Det må dog ikke overses, at udligningsloven, der giver kommunen adgang til særligt tilskud til deres skoleudgifter, og de forholdsvis store byggetilskud, som i de senere år er givet, og som ikke særlig begunstiger centralskolen, kan have gjort kommunerne mindre nøjeregnende med skoleudgifterne.

Byggetilskud er givet dels i henh. til bestemmelser i selve loven, dels i henh. til betydelige finanslovsbevillinger. (S. Skolebygning: Byggetilskud).

Tendensen i lovens gennemførelse ligger imidlertid klar. Lærertallet vil stige p. g. a. lovens forskrifter om flere undervisningstimer, og den aflastning, man havde tænkt sig ved børnetallets nedgang, har vist sig ikke at indtræde, idet man nu igen — efter en betydelig nedgang — må forudse en betydelig stigning af børnetallet.

Dernæst vil antallet af småskoler synke, og antallet af større skoler stige, idet særlig de før så almindelige enelærerskoler vil forsvinde i stort omfang; tallet på forskoler synes at ville blive nogenlunde konstant. Indenfor lærerkorpset vil stigningen så afgjort være størst m. h. t. antallet af lærerinder, idet det altid vil blive tilstræbt, at der ansættes kvindelig lærerkraft ved enhver skole, da undervisning i de kvindelige fag gør dette nødvendigt; ansættelse af særlige faglærerinder er nemlig kun en nødhjælp.

M. h. t. *udgifterne* ved folkeskolen bemærkes, at denne er en kommunal institution, der drives med tilskud af staten. A. B.

»Folkeskolen«, medlemsblad for Danmarks Lærerforening, 52 numre årlig, oplag: 21.650 (1952). Dets start regnes fra 1. jan. 1883, da foreningen begyndte udsendelsen af »Danmarks Lærerforenings Medlemsblad« som månedsblad, fra 1889 som 14 dages blad og fra 1903 som ugeblad. Før den tid benyttedes den af brødr. lærer P. A. Holm og seminarielærer R. J. Holm udgivne »Skoletidende« som organ. »Danmarks Lærerforenings Medlemsblad« har været redigeret af skoleinspektør Chr. Brøchner-Larsen, Kbh. (1883—91), pens. lærer Anders Petersen (1892—94), lærer P. A. Holm, Bjerre, og kommunelærer H. J. Christiansen, Kbh. (1894—97), skoleinspektør Chr. Dahl, Frederiksberg (1897—1906). 1906 ændredes titlen til »Folkeskolen«, og samtidig indførtes en ordning med to redaktører, een for den foreningsmæssige og pædagogiske del af bladet, een for efterretningsafdelingen. Hovedredaktører siden 1906 har været: lærer, senere overlærer N. P. L. Kjærgaard, Korsør (1906—1927), kommunelærer J. Joh. Christensen Lund, Århus (1927—1942), kommunelærer, senere skoleinspektør H. Bahne Jensen, Kbh. (fra 1942). H. B. J.

Folkeuniversitet. F.sundervisningen i Danmark er indført efter forbillede i den engelske »university extension«, som prof. Cl. Wilkens og cand. mag. Gerson Trier henledte opmærksomheden på. På initiativ af 8 københavnske arbejderforeninger stiftedes 13. apr. 1898 »Folkeuniversitetsforeningen i København« (F. U. F.), og efter dennes anmodning nedsatte Kbh.s Universitet 19. sept. 1898 et »Udvalg for folkelig Universitetsundervisning«, nu kaldet »Folkeuniversitetsudvalget«, med den opgave at yde f.sforeningerne »støtte til at indrette en for videre kredse tilgængelig, videnskabelig undervisning«. Oprindelig var udvalget sammensat af 5 repræsentanter for universitetet samt indtil 4 andre medlemmer, men siden 1941 består det af 1 repræsentant for hvert fakultet ved Kbh.s og Århus Universiteter samt indtil 5 andre medlemmer. Efter at der i en række købstæder og landkredse var dannet f.sforeninger, begyndte udvalget med økonomisk støtte fra forskellige fonds sin virksomhed i foråret 1899; for den første organisation og den videre udvikling af dets virksomhed har især prof. Kr. Erslev (formand 1898—1908), prof. A. B. Drachmann (sekr. 1898—1908) og dr. Victor Madsen (sekr. 1908—44) haft betydning.

I de første år meddeltes f.sundervisningen udelukkende i form af foredragsrækker på 6 foredrag, men efter foreningernes ønske indførtes 1908 rækker på 4 el. 3 foredrag og i 1932 også enkeltforelæsninger, hvilken sidste form nu foretrækkes af de fleste foreninger. Af de oprindelige f.sforeninger, hvis virksomhed udelukkende var baseret på f.sforedag, er nu kun få tilbage; til gengæld giver udvalget enhver folkeoplysende organisation (f. eks. foredrags- og ungdomsforeninger, Arbejdernes Oplysningsforbund o. lign.) adgang til at anmelde sig som f.sforening og derved få f.sforelæsninger til sup-

plering af sin øvrige foredragsvirksomhed (i 1952—53 var der anmeldt 92 sådanne f.s-foreninger).

F.svirksomheden, hvis daglige ledelse varetages af en sekretær og assistent fra udvalgets kontor på Kbh.s Universitet, er organiseret på flg. måde: Hvert forår trykkes en fortegnelse over udvalgets lærere med deres emner, og den udsendes 2 gange om året til de anmeldte foreninger, som på grundlag af den indsender deres forelæsningsbegæringer for de 2 halvår, efterårs- og forårshalvåret; udvalget søger derpå at tilrettelægge de begærede forelæsninger efter forhandling med de pågældende lærere og tilvejebringer de fornødne undervisningsmidler, mens foreningerne selv sørger for forelæsningslokale. Til hver forelæsning er sædv. knyttet en »spørgetime«; til hver forelæsningsrække hører et trykt »grundrids« (på 16 s.), til hver enkeltforelæsning en trykt »ledetråd« (på 4 s.), indeholdende forelæsningernes hovedpunkter samt litteraturhenvisninger, evt. studievejledning. Når emnet gør det ønskeligt, ledsages forelæsningerne af lysbilleder, evt. film; i særlige tilfælde arrangeres musikdemonstrationer, demonstrationer på himlen, geologiske kursus, ekskursioner, museumsbesøg o. lign.

Den økonomiske basis for f.sundervisningen er siden 1899—1900 en statsbevilling, der har været af skiftende størrelse (1951—52: 50.000 kr.). Desuden har hovedstadskommunerne siden 1946 ydet tilskud til virksomheden i Kbh. Takket være statstilskuddet kan foreningernes betaling for forelæsninger holdes meget lavt (f. t. 60 kr. pr. enkeltforel., 120 kr. pr. række à 3 forel., 150 kr. pr. række à 4 forel., 180 kr. pr. række à 6 forel.; for grundrids og ledetråd kræves siden 1950 ingen betaling); forskellen mellem foreningernes betalinger og udvalgets udgifter til lærernes honorar, dagpenge, rejsegodtgørelse samt til undervisningsmidler dækkes af statsbevillingen, af hvilken tillige administrationsudgifterne afholdes.

F.slærerne er lærere fra universiteterne og de andre højere læreanstalter, bibliotekarer, museumsfolk, geologer fra »Danmarks geologiske Undersøgelse«, yngre videnskabsmænd o. a.; deres forelæsningsemner omfatter alle videnskabsgrene (foredragsholderlisten for 1952—53 omfatter 133 lærere med 198 rækker og 583 enkeltforelæsninger).

I tiden foråret 1899 til foråret 1952 har der været afholdt 2000 rækker på 9313 forelæsninger samt 1566 enkeltforelæsninger, ialt 10.879 forelæsninger; det årlige antal forelæsninger har svinget stærkt, afhængigt af statsbevillingens størrelse og de almindelige forhold (højeste antal: 462 i 1899—1900, laveste 75 i 1937—38; 257 i 1949—50, 281 i 1951—52).

Ved siden af »Folkeuniversitetsforeningen i København (F. U. F.) gennemfører den i 1945 stiftede »Universitetets Folkeoplysning« (UNIFO) en omfattende forelæsningsvirksomhed i hovedstaden (20—25 serier à 6 forelæsninger pr. semester). I 1950 er F. U. F. og UNIFO forenet under navnet F.

Litteratur: Folkeuniversitetsudvalgets Beretninger nr. 1—51, 1899—1951. Cl. Wilkens: Oversigt over Folkeuniversitetsvirksomheden 1899—1923, 1924. C. L. Henrichsen: Oversigt over Folkeuniversitetsvirksomheden 1924—48, 1948. C. L. H.

Folk og Værn, s. Forsvarets velfærdstjeneste.

Fonasteni, funktionel stemmesvækkelse; optræder ofte hos lærere, præster og sangere ved misbrug af stemmen.

Fonetik (lydlære), læren om sproglydene i alle henseender, f. eks. hvordan de dannes, hvordan de høres, hvordan de skifter i forskellige sammenhæng og i tidens løb.

Foniatri, læren om sygdomme i tale- og sangstemmen.

Forarbejdningsprocesser, *i psykologien,* samlende betegn. for de mere eller mindre bekendte processer, der finder sted, når en bestemt påvirkning el. samling af påvirkninger resulterer i en bestemt oplevelse. Man kan skelne ml. perifer og central forarbejdning, eftersom det er i sanseorganerne og de perifere nerver el. det er i hjernen, de processer finder sted, som betinger oplevelsens særlige karakter. Hvis man tilstrækkelig hurtigt efter hinanden præsenterer to lysende striber i en vis afstand fra hinanden, opleves det som een stribe, der bevæger sig fra den ene stilling til den anden (Wertheimers s.k. phi-fænomen). Man kan ved forskellige anordninger vise, at denne oplevelse skyldes central forarbejdning og ikke f. eks. øjenbevægelser el. nethindeprocesser. Ligeledes kan påvirkninger forarbejdes forskelligt hurtigt, så at den objektivt første af to påvirkninger opleves sidst. En persons indstilling er en faktor, der ofte har indflydelse på, hvordan givne påvirkninger forarbejdes. (S. endv. Gestaltpsykologi). K. G-S.

Forberedelsesskole, se Grundskole.

Forbrydelse, forbryderpsykologi m. m., s. Kriminologi.

Forbud mod lønudbetaling for at sikre bidragsbetaling, s. Inddrivelse af underholdsbidrag.

Forbud mod unge personers anvendelse ved farligt maskineri. De nugældende bestemmelser for unge menneskers anvendelse til arbejde ved farlige maskiner findes i *fabrikloven af 29. apr. 1913, § 16* samt i den i henh. hertil af socialmin. udfærdigede bek. af 6. jan. 1939 om unge personers pasning af farlige maskiner.

Iflg. fabriklovens § 16 må børn, der ikke er lovligt udskrevet af skolen, ikke beskæftiges ved nogen maskine, der falder ind un-

der lovens maskinbeskyttelsesregler. Arbejde med landbrugsmaskiner er dog undtaget fra denne regel, idet der kun er absolut forbud mod anvendelse af børn under 10 år ved sådant arbejde; arbejder børn ml. 10 og 12 år ved landbrugsmaskiner, skal de være under umiddelbart og stadigt tilsyn af forældrene. Unge mennesker af begge køn må ikke benyttes til selvstændigt at passe maskiner, som iflg. indenrigsmin.s (nu arbejds- og socialmin.s) bestemmelse må anses for farlige, og de må heller ikke — uanset om maskinerne iøvrigt skønnes ufarlige — udføre arbejde ved maskiner, hvorved der udkræves særlig forsigtighed, såsom pålægning af remme, snore og deslige el. til rensning, smøring, eftersyn af akselledninger el. andre dele af maskineriet, medens dette er i gang, dog undtages fra forbudet pålægning af remme imellem forlagstøj, ligesom direktoratet for arbejds- og fabriktilsynet kan give tilladelse til lempelser i foranstående regler for visse arbejdsmaskiners vedkommende.

I henh. t. fabriklovens § 16 har min. i bek. af 6. jan. 1939 angivet dels en række mekanisk drevne maskiner, der må anses for farlige og derfor ikke el. kun med visse bestemt fastsatte begrænsninger må passes af unge mennesker under 16 år, og dels, hvad der skal forstås ved begrebet selvstændig pasning af maskiner.

Herved forstås iflg. bek. igangsætning og standsning, fødning med materiale, smøring, eftersyn og andre arbejder, hvorved pågældende kommer i nærmere berøring med maskinen under dennes gang, hvorimod tilbæring og fratagning af materiale ikke medregnes som selvstændig pasning.

Direktoratet for arbejds- og fabriktilsynet har tilladt, at strygemaskiner og damprulle, som er forsynet med en forsvarlig sikkerhedslineal og pålidelig stopanordning, må betjenes af unge mennesker under 16 år, ligeledes kagebrækkere, roeskæremaskiner, isknusemaskiner, osterivere, kødhakkemaskiner og hurtighakkere, såfremt disse maskiner er forsynet med særlige, godkendte sikkerhedsanordninger.

For så vidt angår stanser og presser kan der kun blive tale om at gøre undtagelse fra forbudet, når pågældende maskiner er gjort helt ufarlige, hvilket i almindelighed kun vil være tilfældet ved stanser og presser med automatisk fødning el. med lukket værktøj af sikker konstruktion.

Der bør altid ske henvendelse til tilsynet for at få konstateret, hvorvidt de forannævnte maskiners sikkerhedsanordninger er af en sådan beskaffenhed, at det kan tillades unge mennesker under 16 år selvstændigt at betjene disse.

Bek. indeholder endv. en bestemmelse om, at virksomheder, der anvender en el. flere af de nævnte maskiner, på iøjnefaldende sted skal ophænge et af direktoratet for arbejds- og fabriktilsynet godkendt opslag, indeholdende bek.s bestemmelser.

Endelig kan nævnte direktorat i de enkelte tilfælde el. for bestemte typer af maskiner indrømme lempelser fra de i bek. indeholdte forbud, såfremt særlige forhold gør det rimeligt og forsvarligt, men som nævnt bør arbejdsgiveren altid rette henvendelse til den stedlige fabrikinspektør, hvor han er i ringeste tvivl om, hvorvidt el. i hvilket omfang en maskine må betjenes af en arbejder under 16 år.

Foruden de foran nævnte bestemmelser i bek. af 6. jan. 1939 gælder særlige aldersbetingelser for at kunne passe dampkedler og kraner samt for at kunne betjene godselevatorer.

Det er således iflg. *lov af 4. okt. 1919 om tilsyn med dampkedler på landjorden* en betingelse for at kunne indstille sig til den kedelpasserprøve, der i henh. t. loven skal være bestået, for at en person kan forestå el. selvstændigt passe de i loven opregnede større kedelanlæg, at vedk. er fyldt 20 år, og til at passe andre anlæg og til at være kedelpasser kræves bl. a., at vedk. er fyldt 19 år. Ved faststående dampkedler skal der på et lyst sted i el. ved kedelrummet findes anbragt et godkendt opslag, der bl. a. indeholder de foran nævnte aldersbetingelser.

Socialmin. bek. af 16. nov. 1935 om indretningen og brugen af mekanisk drevne elevatorer forbyder, at godselevatorer betjenes el. betrædes af personer under 16 år.

Endelig indeholder socialmin. bek. af 27. juli 1945 om indretningen og brugen af mekanisk drevne kraner en bestemmelse om, at betjening af kraner, der er bestemt til fast kranfører, ikke kan foretages af personer under 20 år.

De foranstående bestemmelser til beskyttelse af unge mennesker bortfalder ikke uden videre, dersom det senest i okt. 1951 på rigsdagen forelagte forslag til en ny arbejderbeskyttelseslov ophøjes til lov, idet bestemmelserne forbliver i kraft, indtil de måtte blive ændret el. ophævet. O. K-r.

Forbundter (middelnedertysk *vorbunt* overenskomst) kaldes den, der ikke har fuldført sin lærlingeuddannelse, men har afbrudt den på et el. andet tidspunkt midt i læretiden (s. Lærekontrakt). Almindeligvis får en f. højere løn end en lærling på tilsv. trin, fordi mesteren ikke har de samme økonomiske og moralske forpligtelser overfor f. som overfor lærlingen. Ordet f. bruges kun indenfor håndværksfagene. H. B.

Fordelingsudvalget el. udvalget til fordeling af elever til 1. gymnasiekl. i offentlige skoler i Storkøbenhavn er et uofficielt udvalg bestående af repræsentanter for de 3 hovedstadskommuners skoledirektioner og for rektorerne for statsskolerne i Storkøbenhavn samt en repræsentant for undervisningsministeriet. Udvalgets opgave er at for-

dele aspiranterne til 1. gymnasiekl. imellem de forskellige gymnasieskoler i Storkøbenhavn. Udvalgets sekretariatsforretninger varetages af en embedsmand i Kbh.s skoledirektion. E. J.

Forebyggende børneværn se børneværn, Forebyggende.

foredragsvirksomhed, Værnenes, s. Forsvarets velfærdstjeneste.

Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse, Kbh., ældste danske plejehjemsforening, stiftet med det formål at anbringe ulykkeligt stillede børn i gode landbohjem. F. har særlig virket for københavnske børn i 7—14 års alderen og har haft forbindelse med Kbh.s byret og har fortrinsvis anbragt børn på landet i Jylland. F. oprt. allerede 1902 iagttagelseshjemmet Roskilde Hvile, der nu har plads til 40 drenge (med afdl. Nitihus for 14 piger og en lærlingeafdl. til 17 drenge, skole i hjemmet), optagelseshjemmet Faarupgaard ved Jelling for 30 større drenge samt børnehjemmene Vallø strand (søskende), Værebro (drenge med forsinket udvikling) og Hjortebjerg skole (piger, egen skole). Betydelig kapitalformue. O. Skj.

Foreninger af .. for .. til, s. under næste betydningsbærende ord.

Forensisk, hvad der har med retsvæsenet at gøre; man taler i denne forbindelse om f. psykologi, psykiatri, medicin.

Forestillinger er oplevelser af et emne uden sansernes medvirken. Allerede Aristoteles (384—22 f. Kr.) mente, at f. altid forudsatte tidligere tilsvarende sansninger, men på renæssancetiden blev det alm. at antage, at der også gives »medfødte« f. (om Gud, sjælen og andre usanselige emner). Denne antagelse blev dog så kraftigt kritiseret af John Locke (1632—1704), at det efter hans tid blev alm. at definere f. som »reproducerede sanseindtryk« el. »reproducerede sanseiagttagelser«. I forb. hermed opfattedes f. som en art afblegede kopier af sanseiagttagelserne, og man tilskrev dem disses anskuelige, billedmæssige karakter, idet det dog senere fremhævedes, at f. i forhold til sansebillederne er 1) blege og utydelige, 2) ulegemlige og urumlige, 3) usammenhængende og hullede, 4) fattige på enkeltheder og 5) flygtige. Imidlertid opdagede man i beg. af indev. årh., at man også kan forestille sig el. »tænke på« emner uden at opleve sådanne anskuelige f. vedr. dem. Især den s. k. Würzburgerskole (Külpe, Ach, Bühler, Messer m. fl.) fremhævede stærkt forekomsten af sådanne »uanskuelige f.«, som også kaldes »tanker«, »bevidsthed om«, »viden om« o. lign. Ja det viste sig ved nærmere eftersyn, at de anskuelige f. snarere var undtagelsen end reglen. Det er derfor hensigtsmæssigt at betegne dem *forestillingsbilleder* i mods. til de uanskuelige f. Disse sidste viste sig ofte at gå forud for den vilkårlige fremkaldelse af forestillingsbillederne og betegnedes da også som *indstillinger* (s. d.), d. v. s. en uanskuelig og vanskelig beskrivelig væren-rettet-mod det forestillede emne. Lejlighedsvis havde forsk. forskere (v. Kries, Hoffmann o. a.) tangeret dette begreb, som iøvrigt er nært beslægtet med Brentanoskolens »psykologiske akter«, og det blev rykket i forgrunden af W. Betz, Müller-Freienfels og Herbert Iversen, hvorefter M.-F. definerede: »Forestillingen er altså indstilling plus reproduktion el. plus fænomener af motorisk el. sensorisk natur som vikarierende træder i stedet for denne«. I fortsættelse heraf karakteriserer J. Jørgensen f. som en særlig art indstillinger, hvis fænomenologiske fremtrædelsesformer er enten forestillingsbilleder el. uanskuelig »viden om«, men som tillige har motorisk-behavioristiske fremtrædelsesformer, og hvis fysiologiske fremtrædelsesformer sandsynligvis er visse særlige hjerneprocesser.

Love for forestillingsløbet. I forb. med denne udvidelse af begrebet f. er tillige opfattelsen af f.s indbyrdes sammenhæng blevet væsentligt modificeret. Medens man tidligere i tilslutning til elementpsykologiens (s. d.) teorier havde ment, at forestillingsbillederne var direkte indbyrdes associerede, må man nutildags snarere betragte forb. ml. f.ne som forb. ml. de tilgrundliggende indstillinger. De s. k. *associationslove* (s. Association) bliver da love for indstillingernes sammenhæng og reproduktionstendens. Herved må dog bemærkes, at selve indstillingerne kan være mere el. mindre omfattende og normalt er hierarkisk ordnede i over- og underordnede helheder, således at de forestillingsbilleder, som de kan have en tendens til at udfolde sig i, ikke behøver at være direkte indbyrdes associerede. I det normale forestillingsliv sker overgangen fra en f. til en anden sædvanligvis gennem overordnede helheder, som betinger den »saglige sammenhæng« i forestillingsforløbet. Men når talen er om sammenhængs- el. meningsløst stof (remser o. lign.), sker overgangen ml. små helheder og kan da opleves som en overgang direkte fra et forestillingsbillede til et andet, resp. fra en talebevægelse til en anden, således som man nærmest tænkte sig i den ældre associationspykologi, og som det tydeligst viser sig ved den s. k. »*idé- el. tankeflugt*«, hvor de sukcessive led kun står i et rent udvendigt forhold til hinanden (lydlighed, tilfældig berøring m. v.).

Den generelleste lov for f.nes sammenhæng synes at være *helhedsloven,* som kan formuleres sådan: Enhver indstilling har en tendens til at fremkalde en anden indstilling, som er rettet mod et emne, hvori den første indstillings genstand indgår som led. De ovennævnte associationslove synes at kunne opfattes som specialtilfælde af helhedsloven, der iøvrigt ikke alene angår re-

produktion af tidligere indstillinger, men også produktion af nye med alt, hvad der er involveret i disse: ikke blot forestillingsbilleder, men også motoriske og emotionelle reaktioner, kinæstetiske fornemmelser, trang, ønsken, villen etc. (s. Fantasi og Tænkning).

Forestillingsbillederne inddeles oftest efter de sanseområder, hvis fænomener de betragtes som reproduktioner af, således at man taler om visuelle el. syns-f., auditive el. høre-f., haptiske el. taktile el. berørings-f., motoriske el. kinæstetiske el. muskelbevægelses-f., gustatoriske el. smags-f. og olfaktoriske el. lugt-f. Efter den relative hyppighed og klarhed, hvormed de forsk. arter af forestillingsbilleder optræder hos forsk. individer, inddeles disse i s. k. *forestillingstyper* (s. d.).

Litteratur: K. Koffka: Zur Analyse der Vorstellungen und ihrer Gesetze, 1912. G. E. Müller: Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufes, I—III, 1911—1917. W. Betz: Psychologie des Denkens, 1918. R. Müller-Freienfels: Grundzüge einer Lebenspsychologie, II (Das Denken und die Phantasie), 1925. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. F. Brandt: Psykologi II, 1940.

J. J-n.

Forestillingstyper er persongrupper, hvis medlemmer adskiller sig fra medlemmerne af andre grupper ved arten af deres hyppigste forestillingsbilleder (s. Forestillinger). Den franske psykiater og neurolog Jean-Martin Charcot (1825—93) skelnede ml. den visuelle, den auditive og den motoriske type, hos hvem henh. syns-, høre- og muskelbevægelsesforestillinger var fremherskende. Senere har man tilføjet en haptisk el. taktil type, hvor berøringsforestillinger er dominerende, og en indifferent type, hvor ingen art af forestillingsbilleder har overvægten. Imidlertid har det vist sig, at de fleste mennesker alt efter omstændighederne har forestillingsbilleder af forsk. art, ligesom også indøvningen spiller en vis rolle for, hvilken art der er dominerende, og man tillægger derfor ikke mere denne typeinddeling så stor betydning som tidligere. Derimod har man udfra et andet synspunkt ment at måtte skelne ml. konkrete og abstrakte, resp. sag- og ordtyper, alt efter som forestillinger om selve tingene el. forestillinger om tingenes sproglige benævnelser spiller hovedrollen i deres forestillingsliv. Og desuden har E. R. Jaensch opdaget, at der findes en s. k. eidetisk type, hos hvis medlemmer visuelle forestillinger er tilnærmelsesvist lige så livagtige som visuelle sansebilleder (s. Eidetik).

Litteratur: F. Galton: Inquiries into Human Faculty and its Development, 2. udg. 1911. Th. Ribot: L'évolution des idées générales, 4. udg. 1915. F. Brandt: Psykologi II, 1940. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45. R. Baerwald: Zur Psychologie der Vorstellungstypen, 1916. O. Kroh: Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen, 1922.

J. J-n.

Forgreningsskole kaldes en skolestruktur, der efter en fælles grundskole (s. d.) deles i forsk. skoleformer f. eks. i Danm. eksamensfri mellemskole og eksamensmellemskole. S. Enhedsskole.

Forholdsattester er attester udfærdiget for hjemsendt el. afskediget personel af forsvaret. F. indeholder oplysninger om den pågældendes brugbarhed og forhold under tjenesten og udstedes på anfordring af den hjemsendte el. afskedigede person. F. anvendes i lighed med almindelige anbefalinger og kræves normalt fremlagt ved indsendelse af ansøgning om ansættelse bl. a. i stats -og kommunestillinger. G.

Forklaring, indordning af et fænomen i en sammenhæng, hvorved det opfattes som en logisk el. kausal følge af andre fænomener el. forhold. En *forklarende psykologi* er da en psykologi, der stiler mod at udfinde årsagerne til de sjælelige fænomener el. til bestemte adfærdsformer. Den sættes i modsætning til en beskrivende psykologi (s. d.), der kun vil redegøre for fænomenernes faktiske fremtræden og forløb uden at sætte nogen bestemt lovmæssig sammenhæng imellem dem, men også undertiden til en forstående psykologi, der mere spørger efter en menings- og formålssammenhæng end årsagssammenhæng (s. Åndsvidenskabelig psykologi). Den sidste sprogbrug er for så vidt uheldig, som en årsagsforklaring også giver forståelse. K. G-S.

Forkølelse er et samlenavn for flere forskellige smitsomme sygdomme, der hovedsagelig giver sig til kende ved snue, halsbetændelse el. bronchitis. Hos spædbørn kan f. medføre alvorlige komplikationer, f. eks. mellemørebetændelse og lungebetændelse, hvorfor forkølede personer bør undgå at komme i berøring med spædbørn.

F. forebygges iøvrigt bedst ved hensigtsmæssig påklædning i forbindelse med en fornuftig hærdning. F.svaccine synes forbigående at kunne øge modstandskraften mod f.sinfektion, (s. Vaccination). K. B-S.

Forlodsret betegner en særlig arveret, som arveretskommissionen i sin i maj 1941 afgivne bet. med udkast til ny arvelov har foreslået indført for en afdød persons børn el. adoptivbørn under 21 år. De herom foreslåede regler går i korthed ud på, at sådanne børn, såfremt udgiften ved deres passende underhold og uddannelse indtil det 21. år ikke kan afholdes af deres arvelod el. på anden måde, har ret til på skiftet forlods at erholde det hertil fornødne beløb, selvom der herved gribes ind i midler, som afdøde har bortgivet ved testamente, el. i deres voksne søskendes tvangsarv. I lovudkastet knyttes hertil nærmere regler for det tilfælde, at afdøde har efterladt sig flere børn, der har forlodsret — el. at der tillige påhviler boet forpligtelser overfor et barn født udenfor ægteskab, til hvilket afdøde er bidragspligtig —, og der ikke i boet er tilstrækkelige midler til at udrede det sam-

lede beløb, og for det tilfælde, at forlodsretten kun ville kunne opfyldes ved indgreb i den arv, som ellers ville tilfalde en voksen broder el. søster, som p. g. a. sygdom el. invaliditet har særlig behov for sin arv.

Forslaget tilsigter, som det vil ses, ved en kommende revision af arvelovgivningen, i højere grad end efter nugældende ret at sikre en af de vigtigste funktioner ved arveretten, nemlig at afdødes efterladenskaber først og fremmest anvendes til nødvendigt underhold for hustru og børn og til børnenes uddannelse.

I 1946 fremsattes på rigsdagen forslag til en ny arvelov i det væsentlige i overensstemmelse med kommissionens udkast, men forslaget blev ikke gennemført, og der er ikke hidtil (okt. 1952) taget bestemmelse om genfremsættelse af lovforslaget. A. B-A.

Forlovelse er en aftale om at indgå ægteskab. Der er ikke i dansk lovgivning opstillet bestemte krav, som må være opfyldt for at en f. kan antages at foreligge; også en hemmelig f. kan være nok. Men det må ml. parterne være klart, at forbindelsen tilsigter et ægteskab. Der kræves efter loven ikke særlige personlige betingelser for at kunne indgå en f.

Derimod indeholder ægteskabslov af 30. juni 1922 regler om erstatning for hævet f. Herefter er den, der har den væsentlige skyld i ophævelsen, pligtig at yde den anden erstatning for tab, der er lidt ved de forholdsregler, som med føje er truffet med det forestående ægteskab for øje. Herved tænkes på opgivelse af stilling, særlige anskaffelser o. lign. Har begge lige skyld, kan der ikke gives erstatning. Hvis den pågældende er under 21 år, kan det kun pålægges denne at betale erstatning, hvis forældrene har samtykket i f.

Hvis en mand, der har besvangret sin forlovede, hæver f., og han bærer den væsentlige skyld derfor, skal han betale hende en passende erstatning for den derved forvoldte forstyrrelse i hendes stilling og forhold. Det kan aldrig pålægges en mand at betale denne erstatning, hvis han ved besvangrelsen var under 21 år.

Sag om erstatning skal rejses inden 1 år efter f.s ophævelse. T-J.

Forlovere. Forinden ægteskabs indgåelse skal hver af parterne afgive en del skriftlige erklæringer, bl. a. om at de ikke er for nær beslægtede el. besvogrede og om, hvorvidt de tidligere har været gift. Denne erklæring skal bekræftes af to pålidelige og myndige personer, der nøje kender vedk. part. F. kan være fælles for begge parter. I særlige tilfælde kan overøvrigheden (i Kbh. overpræsidenten, udenfor Kbh. amtet) meddele fritagelse for at stille f. Aug. R.

Formal (lat. *forma*, form), hvad der kun tager hensyn til formen; mods. real.

Formalstadier el. formaltrin, den trinmæssige følge af forsk. faser el. stadier, hvori undervisningen i et emne bedst finder sted, når tilegnelsen skal gå for sig på den letteste måde og give det bedste udbytte. De har især spillet en rolle i den Herbartske pædagogik. Herbart skelnede selv mellem fire trin, som han kaldte klarhed, association, system og metode. Det er at forstå sådan, at man først skaffer et klart indtryk af bestemte enkeltheder, dernæst sætter dem i forbindelse med hinanden på grundlag af iøjnefaldende relationer, videre søger frem til en organisation af stoffet under overordnede, ledende synspunkter og endelig en anvendelse af den vundne systematiske erkendelse på nye enkelttilfælde. Medens det hos Herbart kun drejede sig om en antydning af et skema for undervisningens gang, udformedes teorien videre hos Tuiskon Ziller (1817—82), der opdelte det første trin i analyse og syntese. I den videre udvikling, bl. a. hos W. Rein, fik de fem trin navn af: Forberedelse, fremstilling, sammenligning el. forbindelse, begrebslig sammmenfatning (generalisation) og anvendelse. Læren om de 5 f. kom til at spille en rolle i skolepædagogikken i Tyskland, men også i andre lande, f. eks. Skandinavien. I Amerika blev den ret udbredt i 1890erne. Den er dog nu stort set forladt til fordel for mere smidige og varierede, mindre dogmatiske fremgangsmåder. K. G-S.

Formel opdragelse, en udbredt betegnelse for den almene udvikling af personligheden el. en side af denne på grundlag af en træning på et begrænset område el. i en speciel henseende. Man bygger derved på den forudsætning, at den begrænsede træning har en udstrålende virkning og øver indflydelse ud over det område, hvor den har fundet sted, f. eks. at øvelse i at lære en bestemt art af stof udenad styrker hukommelsen generelt, el. at en træning i tænken i en el. anden henseende (matematik, grammatik) styrker forstanden el. tænkeevnen i det hele taget. Et tredje tilfælde er, at man ved at øve viljen gennem selvovervindelse på et punkt skulle kunne styrke viljen i almindelighed. I sådanne tilfælde taler man på engelsk om »formal discipline« eller »transfer of training« (overføring af øvelse) og på tysk om »Mitübung« (medøvelse). Antagelsen af, at en sådan f. o. finder sted, hænger sammen med en evnepsykologi, som stort set er forladt. I nyere tid har man gennem eksperimenter søgt at konstatere, i hvilken grad præstationer på et område kan forbedres ved træning af et andet, beslægtet område. F. eks. har man trænet forskellige mennesker i at skelne lydstyrker og både før og efter træningen prøvet deres skelnedygtighed over for nuancer af gråt. Det viste sig da, at denne skelnedygtighed var blevet forøget, hvilket tyder på, at en medøvelse har fundet sted; om en almen skelneevne

er blevet skærpet, er en anden sag. Resultaterne er ikke entydige; flere mener, at en tilsyneladende overførelse beror på identiske elementer i de øvede færdigheder, hvorved det ikke drejer sig om ægte overførelse, men om simpel træning af den samme funktion. En positiv medøvelsesvirkning fra et område til et andet kan finde sted under visse betingelser, men ikke under andre; en fremtvunget forbedring af ordenen i skriftlig regning har ikke uden videre nogen virkning på ordenen i stil; men hvis man i første tilfælde klargør betydningen af orden i det hele taget (uden at nævne noget om stilene), så vil virkningen også spores i stilordenen. Selv om de eksperimentelle resultater ikke er entydige, har de dog vist, at den almindelige pædagogiske tillid til, at en f. o. faktisk finder sted og i betydelig grad, sikkert er overdreven.

Litteratur: Axel Dam: Om Muligheden af en formel Opdragelse af de intellektuelle Evner, 1912. William C. Bagley: The Educative Process, 1905. O. Colvin: The Learning Process, 1911. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938. Rasmus Jacobsen: Indlæringens psykologi, 1950.

K. G-S.

Former. Gode kræfter, en stærk konstitution og et godt helbred er nødvendige forudsætninger for den dreng, der vil søge ind i formerfaget og lære fremstilling af støbegods.

Trods beskyttelsesforanstaltninger er f. udsat for silikose og støbefeber, hvorfor personer med lungelidelse bør frarådes faget.

Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) således at maksimumslæretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal deltage i den for f. spec. tilrettelagte faglige undervisning på Teknisk Skole. Hvor sådan faglig undervisning ikke forefindes, skal der meddeles lærlingen teoretisk viden om smelteovnens indretning og funktion. Der er tvungen svendeprøve.

Lærlingen skal lære fremstilling af støbegods og herunder erhverve kendskab til formarbejde efter modeller, kærnearbejde, isætning af kærner, afstivning af disse, sværtning, samling af forme m. v. Lærlingen skal endv. opøves i brug af det almindelige formerværktøj, herunder spade, støder, luftprikker, pensler, strøpose, sandsigter etc.

Antal organiserede f. i 1939: 2204, i 1951: 2760. Gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1.80 kr., febr. 1952: 4.99 kr. (provinsen: 4.40 kr.). Antal opr. lærekontrakter i 1939: 98, i 1951: 58. Antal jernskibsbyggerier, maskinfabrikker og jernstøberier ved erhvervstællingen i 1948: 925.

Litteratur: Erhvervskartoteket.

R. W. B. (P. B-e.).

Formkolorisme, det fænomen, at bestemte geometriske former (cirkel, oval, trekant, kugle o. s. v.), men også bogstaver, taltegn og matematiske tegn forestilles farvede på en bestemt måde. Det forekommer mere el. mindre udpræget hos en hel del personer, også sådanne, der ikke selv har været opmærksomme derpå. Det blev opdaget i 1942—43 af Frithiof Brandt, der har fundet en række lovmæssigheder for, hvordan farverne varierer med figurernes størrelse, form og stilling.

K. G-S.

Formkonstans, s. Konstansfænomener.

Formopfattelse, opfattelsen af en bestemt, ikke nærmere definerbar ejendommelighed ved et oplevet emne, oftest et emne af en vis rumlig el. tidslig udstrækning. Man skelner der mellem form og indhold, og indholdet kan være sansekvaliteter af forskellig art. Hvordan formelementet kommer til, er et yderst vanskeligt problem at opklare, idet man ikke som ved indholdet, de oplevede kvaliteter, kan henvise til bestemte stimuli som årsager dertil. Det ligger da nær at henføre formen til en forarbejdningsproces, hvorved der dannes en totalitet, en syntese af de gennem påvirkning af sanserne modtagne indtryk. Det kan dog ikke, som antaget af elementpsykologien, dreje sig om en rent associativ forbindelse, idet denne ikke kan forklare noget som helst om tilblivelsen af et formindtryk. Form- el. gestaltkvaliteterne må antages at bero på nerveprocesser, der finder sted samtidig med og i forbindelse med de receptive sansningsprocesser. Af hvilken art disse processer er, er ganske uopklaret, og det drejer sig kun om en hypotese. Det primært givne er formede helheder (figurer, melodier), medens elementerne og deres relationer er noget sekundært, der fremkommer ved analyse. Af tidligere forklaringsforsøg, der går ud over associations- og elementpsykologi, kan nævnes antagelsen af en produktiv indbildningskraft, en figurlig syntese, en udpræget psykologisk og ikke-fysiologisk forklaringsmåde. Af samme art er f. eks. den østrigske psykolog Stephan Witaseks (1870—1915) antagelse af »producerede forestillinger«, hvortil netop regnes former. Til støtte for denne opfattelse anføres, at samme påvirkninger kan udløse forskellige formindtryk. Imidlertid må også den figurlige syntese have sine tilhørende hjerneprocesser, og vejen til en opklaring kan bl. a. gå gennem en undersøgelse af, hvordan f. afficeres ved hjernelæsioner (s. endv. Figur og grund, Gestaltpsykologi).

Litteratur: E. Rubin: Synsoplevede Figurer 1915. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938, Stephan Witasek: Grundlinien der Psychologie, 1908. P. Guillaume: La psychologie de la forme, 1937.

K. G-S.

Formskrift, s. Skriveundervisning.

Formtydningsforsøg, s. Rorschach-prøve.

Formynder, s. Værge og Kurator.

Formål, det forestillede resultat af en handling, for så vidt denne forestilling tillige tjener som motiv til at udføre handlingen. Efter denne definition kan kun bevidste væsener have f. Mere tvivlsomt er det, om rene naturprocesser kan være bestemt ved f.; det ville i så fald sige, at de forløber hen imod et resultat på den måde, at dette resultat er en art betingelse for processens forløb netop den vej. Dette synes at implicere, at noget fremtidigt virker ind på noget nutidigt, og en sådan antagelse forekommer mange urimelig. Imidlertid er der mange hensigtsmæssigheder hos levende organismer, som lægger en forklaring ud fra f. nær, og derfor har der navnlig i den biologiske forskning stået strid om formålsbegrebets gyldighed. I psykologien, ved forklaringen af menneskers bevidste handlinger, kan man sige, at formålsforestillingen, skønt forestilling om noget fremtidigt, i sig selv er noget nutidigt. At forklare noget ud fra f. betegnes som teleologi el. finalisme (s. d.). K. G-S.

Fornavn er betegnelsen på en persons navne, bortset fra det sidste el. de to sidste, hvis de er forbundet med bindestreg. Et s.k. »mellemnavn« med klang som familienavn er således at anse som et f. Dette har bl. a. den betydning, at et »mellemnavn« med klang af drengenavn ikke må tillægges en pige, f. eks. kan en pige ikke døbes Anna Emanuel Hansen, selv om faderen hedder Peter Emanuel Hansen.

Barnets navn skal indføres i ministerialbogen (kirkebogen) ved dåben. Såfremt barnet ikke forinden er døbt, skal navngivelsen anmeldes til ministerialbogen inden eet år efter fødslen. For personer, der tilhører et anerkendt trossamfund (s. d.), kan notering om navnet ske alene i dettes kirkebog. I de sønderjyske landsdele skal anmeldelse om fornavnet ske inden 2 mdr. efter fødslen til personregisterføreren (verdslig myndighed). T-J.

Fornuft, evnen til at tænke logisk, til at forbinde forestillinger på en meningsfuld måde, i det hele taget navn på de s.k. højere åndelige funktioner, som resulterer i almene sætninger, erkendelsen af principper og love, der forekommer den tænkende at have almen gyldighed. F. er mere et filosofisk end et psykologisk begreb, idet psykologien højst kan komme til at anse den for en bestemt, men evt. fra individ til individ, fra samfund til samfund vekslende måde at bearbejde de givne erfaringer på. Filosofien derimod, som undersøger forudsætningerne for, at vi overhovedet kan tillægge vor viden (derunder også vor psykologiske viden) gyldighed, må danne sig et begreb om el. postulere fornuft som en menneskelig besiddelse, der ikke er et rent produkt af tilfældige omstændigheder, men er en over erfaringen stående evne til at vinde indsigt. K. G-S.

Forretningsoverdragelse (lærlingeforhold), s. Lærekontrakt og Læreforhold.

Forsikring, s. Livsforsikring.

forsikringspligt, Læremesters. Læremesteren har sædvanlig forsikringspligt i henh. t. ulykkesforsikringsloven. Om sygeforsikring, s. Læremester. H. B.

Forskole, skoleafdl. i Folkeskolen på landet, der omfatter de 3 yngste årg. børn indtil 10-års alderen.

F. forekommer kun ved landsbyordnede skoler og kun ved skoler med 4 klasser og derover, idet sådanne skoler deles i en 3-årig forskole og en 4-årig hovedskole (den delte landsbyskole).

F. omfatter et efter børnetallet afpasset antal klasser. I den 7-klassede skole har den 3 klasser — en klasse for hver årgang børn — i mindre skoler har den sædvanligvis 2 klasser, hvoraf 1. klasse er 1-årig og 2. klasse 2-årig.

Undervisningen i f. kan besørges af en f.lærerinde, idet f.lærerindernes uddannelse tager sigte på undervisning af børn indtil 10-års alderen. F. skal have lokale i dertil indrettede af kommunerne opførte bygninger; den tidligere beføjelse til at have f. i lejede og overladte lokaler er bortfaldet ved folkeskoleloven af 18. maj 1937. Der kræves ikke gymnastiksal med omklædningsværelse og badeindretning ved f. og heller ikke sløjdlokale og skolekøkken. Når f. har lokale i samme bygningskompleks som hovedskolen, el. der er overdraget førstelæreren lederforretninger m. h. t. f., betragtes f. og hovedskolen som een skole; i andet fald betragtes f. som en selvstændig skole.

Der er ikke fastsat et bestemt timetal for f., men denne skoleafdl.s timetal indgår i det samlede mindstetimetal af 6480 timer, hver på 50 min., el. et tilsvarende antal lektioner, som folkeskolen på landet skal give gennem 7 skoleår. Skoledagen må for børnene i de første aldersklasser ikke overstige 4 klokketimer daglig og for børnene i den sidste aldersklasse ikke 5 klokketimer daglig.

F.s undervisning omfatter i forbindelse med de to første årgange af hovedskolen samme fagkreds som grundskolens undervisning i den købstadordnede skole med flg. fag: 1) skriftlig og mundtlig dansk, 2) skrivning, 3) regning, 4) kristendomsundervisning, 5) historie, 6) geografi, 7) naturhistorie, 8) gymnastik med lege, 9) sang, 10) tegning og 11) for piger kvindelig håndgerning. Undervisningen planlægges — ligesom i den købstadordnede skoles grundskole — med jævn fremadskriden, således at fagrækken først bliver fuldstændig i de senere årgange. Foruden disse obligatoriske fag kan på undervisningsplanen optages småsløjd, skolebade og skolehavegerning. Andre fag end de nævnte kan ikke optages på undervisningsplanen for f.

En f. med 2 klasser kan bestrides af een lærerkraft, da timetallet for den enkelte klasse ikke behøver at overstige 18 timer ugtl.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 2. udg. 1944. G. H.

Forskoleseminarier, seminarier, der i henh. til reglerne i lov nr. 55. af 30. marts 1892 og lov nr. 160 af 18. maj 1937 § 24 uddanner lærerinder til undervisning i landsbyskolen af børn indtil det fyldte 10. år og af piger ude over denne alder, for så vidt angår undervisning i gymnastik, kvindelig håndgerning og — forsåvidt den påg. har særligt kvalificeret sig heri — husgerning. Det kan dog tillades, at de ved folkeskolelovens ikrafttræden den 1. apr. 1938 ansatte forskolelærerinder deltager i undervisningen i 2. kl. i en 3-klasset landsbyskole under forudsætning af, at påg. embede ved ledighed omdannes til et embede for en eksamineret lærerinde.

Der findes ialt 3 sådanne seminarier, nemlig Statens Forskoleseminarium i Vejle, Th. Langs Forskoleseminarium i Silkeborg og Odense Forskoleseminarium.

I henh. til § 1 i skoleloven af 1856 kunne sognerådene lade undervisningen af de børn, der var under 9 år, besørge »ved hvem, de dertil måtte finde skikkede«. Denne bestemmelse blev henimod slutningen af århundredet benyttet mere og mere, jævnsides med at der i vide kredse bredte sig en betydelig interesse for at hidføre en forbedring af folkeskole på landet. Man søgte dette opnået bl. a. ved at indrette særlige skoleafdelinger for mindre børn for sig.

Det var en udbredt opfattelse, at kvindelige lærerkræfter var særligt egnede og derfor at foretrække til besørgelsen af undervisningen af børn i de første skoleår. De naturlige anlæg var dog selvsagt ikke tilstrækkelige, men måtte kræves suppleret med kundskaber og udviklet gennem en særlig uddannelse, og da en sådan ikke var indrettet, savnede man et tilstrækkeligt antal lærerinder med de fornødne forudsætninger, til at man kunne betro dem undervisningen i de oprettede forskoler.

Det blev derfor gjort til genstand for overvejelse bl. a. i den nystiftede Dansk Skoleforening og i Det Pædagogiske Selskab, hvorledes man skulle råde bod på denne mangel, og der rettedes af de interesserede kredse henvendelse til undervisningsmin. om oprettelse af en undervisningsanstalt til uddannelse af lærerinder til undervisning i forskolen.

Resultatet blev gennemførelse af lov nr. 55 af 30. marts 1892 om en statsskole til uddannelse af lærerinder i forskolen.

Uddannelsestiden sattes til 1 à 1½ år og seminariets elevtal til højst 25 pr. hold. Eleverne skulle ved optagelsen være mindst 18 år. Der skulle til seminariet være knyttet en barneskole med børn i alderen 7—10 år.

Loven af 30. marts 1892 er fortsat gældende som det lovmæssige grundlag for uddannelsen af forskolelærerinder, idet det dog ved folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 24, er foreskrevet, at uddannelsen skal være 2-årig.

Det bestemtes hurtigt efter vedtagelsen af loven af 1892, at seminariet skulle være beliggende i Vejle og i foråret 1893 begyndte seminariet som det første anerkendte forskoleseminarium sin virksomhed her.

I 1891 havde man påbegyndt en lign. uddannelse på Th. Langs Seminarium i Silkeborg, hvis forskoleseminarium anerkendtes i 1896. I 1908 begyndte Odense Forskoleseminarium sin virksomhed.

Loven af 1892 havde kun medtaget de nødvendigste bestemmelser ang. uddannelsen, idet man ved udarbejdelsen af loven følte, at man stod overfor noget helt nyt, og at man derfor i videst muligt omfang burde lade erfaringerne blive bestemmende for uddannelsens nærmere indretning.

De nugældende nærmere regler ang. undervisningen findes i bek. af 18. maj 1938, hvis bestemmelser fastsattes under hensyntagen til den ved folkeskoleloven af 1937 skete forlængelse af uddannelsestiden fra 1½ til 2 år.

Uddannelsen er tilrettelagt udfra den forudsætning, at eleverne i hovedsagen møder med de fornødne kundskaber ved optagelsen, hvilket sikres gennem afholdelse af en optagelsesprøve, der afholdes ved seminariets forstander og lærere i forening med officielt beskikkede censorer. Denne prøve omfatter de elementære fag som dansk, skrivning, regning og kristendomskundskab samt håndarbejde, historie, geografi, naturhistorie og sang.

Selve undervisningen omfatter de samme fag, som optagelsesprøven, hvortil kommer tegning, fysik, kemi, gymnastik, småsløjd og pædagogik samt praktisk skolegerning.

Undervisningen slutter med meddelelse af standpunkts- og ordenskarakterer i de nævnte fag, medens der alene holdes prøve i praktisk skolegerning. Denne prøve bedømmes af den beskikkede censor i forbindelse med forstanderen og lærerne.

Eleverne får ved afgangen et vidnesbyrd ang. deres modenhed til at forestå en forskole — og på dette vidnesbyrd anføres fagkaraktererne i praktisk skolegerning samt standpunktskaraktererne i de øvrige fag.

På Statens Forskoleseminarium i Vejle optages en ny klasse hvert år; på hvert af de private forskoleseminarier optages en ny klasse hvert andet år.

I henh. til lov nr. 189 af 15. marts 1947 yder staten tilskud til de private f. efter ganske tilsvarende regler, som gælder for tilskudsydelsen til de private almindelige seminarier. Staten yder derhos understøttelse

til ubemidlede elever på f. med gennemsnitlig ialt 350 kr. årlig pr. elev + 130 kr. pr. elev ved private f. til nedbringelse af skolepengene. Stipendiebeløbet udbetales med højst 1200 kr. og mindst 200 kr. årlig pr. elev.

Navnlig fra lærerforeningsside har man kritiseret ordningen m. h. t. uddannelsen af forskolelærerinder, da disse ikke er kvalificeret til at undervise børnene gennem hele den undervisningspligtige alder; fra anden side hævdes det imidlertid med megen styrke, at forskolelærerinderne i kraft af deres særlige uddannelse har så værdifulde forudsætninger fremfor lærere med den alm. 4-årige uddannelse for undervisningen af småbørn, at denne uddannelse bør opretholdes. Selvom den forannævnte bestemmelse i folkeskoleloven af 1937 ang. godkendelse af de før 1938 ansatte forskolelærerinders undervisning i den 3-klassede skoles 2. kl. på betingelse af embedets omdannelse ved ledighed til et alm. lærerembede har ført til og fortsat vil føre til en betydelig nedgang i antallet af forskolelærerindestillinger, er der dog under hensyn til den forannævnte alm. værdsættelse af uddannelsen ikke grund til at regne med dens bortfald.

Litteratur: Lærerne og Samfundet, jubilæumsskrift 1814—1914 pag. 158 o. f. Statens Forskoleseminarium, Vejle, 1893—1918 og Statens Forskoleseminarium i Vejle 1918—1943. E. T-H.

Forsorgsforlængelse ved børneforsorg, s. Børneforsorg, sp. 293.

forsorgskonvention, Den nordiske. Mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige er der d. 9. jan. 1951 afsluttet en konvention med tilhørende slutprotokol om gensidig ydelse af hjælp til trængende. Konventionen, der afløser den nordiske fattigkonvention af 25. okt. 1928, har virkning fra 1. apr. 1951, dog således, at erstatning for hjælp ydet fra og med 1. jan. 1950 ikke kan kræves.

Konventionen omfatter — i modsætning til tidl. — også Island. Opmærksomheden henledes dog herved på lov nr. 205 af 16. maj 1950 om ophævelse af dansk-islandsk forbundslov m. m. § 2, stk. 1, hvorefter islandske statsborgere, der 6. marts 1946 var bosat i Danmark, bevarer den i dansk-islandsk forbundslov af 30. nov. 1918, § 6, stk. 1, indeholdte adgang til pány at tage ophold i Danmark og til, når de har sådant ophold, i enhver henseende at nyde lige ret med danske statsborgere. Det samme gælder for islandske statsborgere, der har været bosat i Danmark på noget tidspunkt indenfor de sidste 10 år før 6. marts 1946.

Efter den nye forsorgskonvention har hvert af de nordiske lande som hidtil pligt til at yde hjælp til trængende statsborgere fra et af de øvrige lande på samme måde og efter samme regler, som gælder for landenes egne statsborgere. For Danmarks vedk. drejer det sig om hjælp efter lov om offentlig forsorg til trængende dog undtaget hjælp til kronisk syge efter § 247—48 og hjælp til børn efter § 130, stk. 1, nr. 1—3. Udgifterne v. hj. a. konventionen skal i deres helhed bæres af opholdslandet, jfr. art. 4.

Reglerne om hjemsendelse findes i art. 5—8 og 12. Opholdslandet kan herefter kun kræve den trængende hjemsendt, hvis der er tale om varig hjælp, d. v. s. i mindst 1 år. Hjemsendelse kan dog ikke kræves, hvis den påg. har boet mindst 5 år — i modsætning til tidl. 10 år — i opholdslandet og i dette tidsrum har holdt sig fri af varig hjælp og af frihedsstraf af mindst 60 dages varighed. Rent midlertidig fraværelse fra opholdslandet virker ikke afbrydende.

Beslutning om, hvorvidt en trængende skal kræves hjemsendt, træffes fremtidig af arbejds- og socialmin. efter indstilling fra vedk. sociale udvalg og amt. B. L.

Forsorgsloven, lov om offentlig forsorg (jfr. bek. nr. 475 af 31. aug. 1946), giver regler for samfundets forpligtelser til at yde en person hjælp, for så vidt og så længe han ikke er i stand til at forskaffe sig og sine det fornødne til livets ophold el. til kur og pleje i sygdomstilfælde, el. for så vidt han iøvrigt opfylder de i loven fastsatte betingelser for at erholde hjælp.

F. er et led i den ved en lovgivning af 20. maj 1933 gennemførte socialreform, der tillige indeholder love om folkeforsikring (herunder sygeforsikring, invalide- og aldersrente), ulykkesforsikring og arbejdsløshedsforsikring, og den bringes i anvendelse, når der ikke er mulighed for at yde en person hjælp i henh. t. socialforsikringen. Historisk er f. et sammendrag og en systematisk ordning af en mængde tidl. love, af hvilke de vigtigste er fattigloven, hjælpekasseloven, alimentationslovene, enkebørnsloven, værgerådsloven og plejetilsynsloven.

Den alm. form for hjælp i henh. til f. er kommunehjælp, der normalt ydes som understøttelse i hjemmet og skal tilbagebetales, hvis den understøttede senere bliver i stand hertil. I visse tilfælde af selvforskyldt trang el. langvarig forsørgelse vil hjælpen alene kunne ydes som kommunehjælp med fattighjælps virkning (tab af valgret og valgbarhed), el. som egentlig fattighjælp i form af anstaltsophold. Omvendt er der i en række tilfælde, navnlig af sygdom i forsk. former, mulighed for at yde en særhjælp, som er helt uden retsvirkninger, idet den ikke senere skal tilbagebetales. Herunder hører også det offentliges udbetaling af underholdsbidrag til fordel for børn og børneforsorgen, hvis ydelser dog, som anden kommunehjælp og særhjælp, kan være forbundet med bidragspligt for forsørgeren.

Den offentlige forsorg administreres af kommunerne gennem disses sociale udvalg og står under tilsyn af amterne og socialmin. Børneværnssager er dog henlagt til vedk. kommunes børneværnsudvalg og af stats-

myndigheder indenfor dette område findes udover de lige nævnte landsnævnet og overinspektionen for børneforsorg. T. H.

Forsorgsselskab, Dansk (Dansk Værne- og Tilsynsselskab) er oprettet i begyndelsen af 1951 som en sammenslutn. af Fængselshjælpens og Fængselsselskabernes Samvirke og Dansk Værne- og Tilsynsselskab (s. ndf.). Adr.: Ny Kongensgade 9, Kbh. K.

Justitsmin. har 13. marts 1951 godkendt D. F.s love og anerkendt det til at udøve den tilsyns-, forsorgs- og anden virksomhed, som tidl. har været udøvet af de nævnte selskaber og dertil sluttede foreninger som Fængselshjælpen, Kredsen tilbage til Samfundet o. a. D. F. trådte i virksomhed 1. apr. 1951, og bygger på de erfaringer, som de forannævnte selskaber og foreninger har samlet og beskæftiger i det væsentlige den gamle medarbejderstab.

Indtil slutningen af det 19. årh. kendte dansk strafferet kun ubetingede frihedsstraffe, der skulle afsones i deres helhed el. som blev eftergivet helt el. delvis, således at myndighederne ved løsladelsen el. eftergivelsen dermed slap deres tag i lovovertræderne. Ved løsladelsen var hans mellemværende med samfundet gjort op (bortset fra, at samfundet søgte at sikre sig mod gentagelser fra den straffedes side ved at nægte ham en del »borgerlige rettigheder«), og samfundet kerede sig ikke mere om ham — med mindre han atter forså sig og atter blev straffet. Om han havde mulighed for at klare sig i samfundet, interesserede ingen. I forbindelse med den voksende sociale forståelse erkendte man, i særdeleshed under påvirkning af udviklingen i England og U.S.A., at den bratte overgang fra et anstaltsophold til livet udenfor indebar fare for at lovovertræderen pany faldt tilbage til nye lovovertrædelser, allerede p. g. a. overgangsvanskeligheder. Man kom derfor ind på i vidt omfang at erstatte frihedsstraffe — navnlig de korte — helt el. delvis med andre, evt. mildere, i hvert fald mere hensigtsmæssige indgreb overfor lovovertræderen, således har løsladelse på prøve (s. d.) været anvendt siden 1873 i form af betinget benådning (s. d.), hyppigt kombineret med tilsyn (s. Tilsynsværge). Ved straffelovstillægget af 1905 indførtes betinget dom med adgang til at foreskrive tilsyn. Den nugældende straffelov af 15. apr. 1930 har udvidet anvendelsen af disse og lign. institutter (s. f. eks. Tiltalefrafald).

I 1843 stiftedes det første *fængselsselskab* i Kbh., flere fulgte efter; foruden 1) Det københavnske F. fandtes snart 2) Vridsløselille og Nyborg F. 3) Horsens F. 4) Det sjællandske F. 5) Lolland-Falsters F. 6) Det fynske F. 7) Viborg F. og 8) Sydjydsk F. Disse selskaber virkede enten i tilknytning til en bestemt anstalt som f. eks. Horsens el. dækkede en landsdel som f. eks. Det fynske F. Oprindelig ydede de blot økonomisk hjælp til løsladte strafafsonere for at hjælpe dem over den første vanskelige overgangstid. Men selskabernes virksomhed skabte efterhånden forudsætningerne for prøveløsladelsesinstitutionen, idet selskaberne påtog sig tilsynet med de prøveløsladte.

Fængselsselskaberne drev optagelseshjemmet Lyng, hvor der anbringes ældre prøveløsladte, der ikke er i stand til at klare sig i det frie liv, og optagelseshjemmet Asserbølgaard til unge prøveløsladte i samme situation. Begge steder anbringes personer i de resp. aldersklasser, der benådes betinget før straffetiden er udstået el. før prøveløsladelsestidspunktet er indtruffet.

Selskaberne var private foreninger. Staten dækkede alle udgifter vedr. tilsyn og ydede tilskud til forsorgsarbejdet, iøvrigt dækkedes udgifterne principielt ved private bidrag.

Foreningen *Fængselshjælpen* stiftedes i 1902 med det formål i samarb. med fængselsselskaberne at yde forsorg for personer, der var kommet i konflikt med straffeloven, og om fornødent at yde hjælp til disses familier. Foreningen ydede hjælp til lovovertrædere, der ikke var indsat til afsoning af idømte straffe, f. eks. til personer, overfor hvem anklagemyndigheden har frafaldet tiltale, og til betinget dømte. Hjælp blev ydet til overvindelse af vanskelige situationer, f. eks. udlevering af tøj, tilskud til indkøb af arbejdsredskaber el. til fuldendelse af lærlingeuddannelse, udelukkende formål til hvilke socialkontorerne ikke har ret til at yde støtte.

Fængselshjælpen drev et anerkendt optagelses- og iagttagelseshjem for drenge i alderen 14—21 år, Stengaarden, og et tilsv. hjem for piger i alderen 14—21 år, Engelsborg. Her kan disse unge personer anbringes af børneværnet, ligesom foreningen selv anbragte unge personer, der ved betinget dom el. tiltalefrafald var sat under tilsyn, når de var kommet i en kritisk situation, der indebar farer for nye lovovertrædelser. Desuden anvendes anbringelse på disse hjem som erstatning for varetægtsfængsel for unge lovovertrædere.

Fængselshjælpen drev »Kontorassistancen«, hvor kontorfolk sysselsattes, når de p. g. a. lovovertrædelser har vanskeligt ved at få beskæftigelse inden for deres fag; Fængselshjælpen drev arbejdsanvisning og ydede iøvrigt råd og vejledning og hjælp til hjælpesøgende i nært samarb. med socialkontorerne. Desuden førte Fængselshjælpen tilsyn med betinget benådede og betinget dømte v. hj.a. medarbejdere over hele landet.

Fængselshjælpen har siden sin oprettelse virket for kriminalpolitiske fremskridt og har skabt forudsætningerne for betinget straffedoms- og betinget tiltalefrafalds indførelse og udstrakt anvendelse i dansk ret. I den sidste tid førte foreningen også tilsyn med betinget benådede.

Fængselshjælpen og fængselsselskaberne sluttede sig sammen i *Fængselshjælpens og Fængselsselskabernes Samvirke*, der havde et fælles administrationskontor og overfor myndighederne repræsenterede de enkelte foreninger.

Af Fængselshjælpen udskiltes af praktiske grunde *Dansk Værneselskab*, der formelt var en selvstændig organisation. Selskabet blev oprettet i medfør af an. nr. 54 af 21. febr. 1933 efter at straffeloven af 15. apr. 1930 i vidt omfang havde hjemlet anvendelse af tilsyn i forb. med behandlingen af lovovertrædere. D. V. førte tilsyn med betinget dømte og andre grupper af lovovertrædere, for hvem tilsyn var anordnet. I Kbh. og de større provinsbyer havde man en fast stab af tilsynsførende. I det øvrige land knyttede D. V. efterhånden som tilsyn blev aktuelt forbindelse med en på egnen boende egnet person, der blev beskikket som tilsynsførende.

I straffelovens § 56 stk. 2 foreskrives, at der i sager i hvilke der skønnes at kunne blive spørgsmål om betinget dom, bør foretages en særlig undersøgelse med det formål at tilvejebringe oplysninger om en række af lovovertræderens personlige forhold, f. eks. forhold i hjemmet, forhold til skole, arbejde m. v., der kan have betydning for rettens afgørelse af, om betinget dom kan idømmes. Som hovedregel skal denne undersøgelse ikke foretages af politiet, men af en særlig institution, idet man må påregne, at folk almindeligvis ikke vil udtale sig med samme åbenhjertighed til politiet af frygt for, at oplysningerne skal benyttes til styrkelse af den rejste sigtelse. Disse undersøgelser foretages af de s. k. § 56-undersøgere, der var knyttet til D. V.

Disse undersøgere er udvalgt med omhu og er forud vejledede og instruerede om deres særlige hverv, således at de skulle være i stand til dels at vække tillid såvel hos den person, der er genstand for undersøgelsen, som hos de mennesker, til hvem de må rette henvendelse for at fremskaffe de fornødne oplysninger, dels at vurdere de fremkomne oplysninger. Undersøgerne har adgang til at gøre sig bekendt med sagens dokumenter (også politirapporter) og til at overvære retsmøderne i sagen. Når undersøgeren har samlet sine oplysninger, afgiver han rapport herom, hvori han efter praksis, men vist med tvivlsom hjemmel, fremsætter sin opfattelse af, om betinget dom bør anvendes i dette tilfælde. Denne rapport forelægges retten, således at dommeren er bekendt med den og derved sat i stand til at vurdere den tiltalte person og anordne den overfor ham mest hensigtsmæssige retlige reaktion. Hvis sagen afgøres med en betinget dom, har denne institution, der har foretaget § 56-undersøgelsen, et forhåndskendskab og en tilknytning til den dømte, som er af stor betydning for etableringen af tilsynet og dets udsigt til at krones med held. — Som nævnt skulle

disse undersøgelser kun i undtagelsestilfælde foretages af politiet. Det viser sig dog i praksis, at man i ret vidt omfang lader politiet fremskaffe disse oplysninger.

Samtidig med D. V. oprettedes *Dansk Værne- og Tilsynsselskab* som administrativ centralorganisation, der ledede den økonomiske forvaltning for de tilknyttede organisationer. Tilsynet med de enkelte personer blev varetaget som ovf. nævnt af D. V. og Fængselshjælpen.

Da man i forbindelse med drøftelse af straffeloven af 1930 optog tilsynet til drøftelse, valgte man at lade tilsynet udøve af private personer tilknyttet private foreninger under statens overopsyn, der føres af *Tilsynsnævnet*. Dette angiver de nærmere retningslinier for tilsynets gennemførelse, anerkender institutioner og personer til udøvelse af tilsynsvirksomhed og kontrollerer i det hele virksomheden.

Som tilsynsførende beskikkes private personer, tidl. knyttet til de førnævnte foreninger, nu knyttet til D. F. Den tilsynsførende skal sætte sig i personlig forbindelse med klienten og vedligeholde denne forbindelse i den tid, tilsynet varer. Han skal påse, at klienten overholder dommens el. resolutionens vilkår, ligesom det er hans opgave at retlede ham og bistå ham på forsk. vis til at overvinde opstående vanskeligheder, f. eks. skaffe arbejde, idet tilsynets formål er at hjælpe klienten igennem tilsynsperioden, således at han ikke pány kommer i konflikt med straffeloven. Den tilsynsførende skal i tilsynsperioden indberette den pág.s evt. overtrædelser af de givne pålæg. Den myndighed, der har anordnet tilsynet, afgør da, hvilken reaktion, der skal bringes i anvendelse overfor den pág., f. eks. kan en betinget domfældt blive anset med ubetinget dom el. kan forblive under tilsyn evt. med skærpede forskrifter.

Tilsynet udføres som nævnt af private, der modtager et beskedent vederlag herfor. Alle udgifter til honorar, administration m. v. afholdes af staten.

Efter at de nævnte foreninger og selskaber nu er gået op i D. F., har dette samtidig med deres institutioner og opgaver overtaget de kapitaler, der tilhørte foreningerne, og får ligeledes det samme tilskud fra staten som foreningerne fik. Det har herved været formålet at gøre hele hjælpearbejdet for lovovertrædere mere effektivt og smidigt end hidtil. Det gælder ikke mindst det økonomiske hjælpearbejde, da man opnår en betydelig elasticitet ved at samle de forhåndenværende midler.

Den forandring, der er sket med D. F.s oprettelse, er en centralisering, koncentrering og udbygning af det allerede bestående arbejde på dette felt. Ligesom forgængerne er D. F. en privat forening.

I forbindelse med organiseringen af D. F.s virksomhed, har man oprettet lokalafd. over

hele landet, der nærmest kan karakteriseres som en sammensmeltning af de tidl. foreningers lokale organisationer.

Udbygningen af lokalafd. i provinsen er endnu ikke tilendebragt, men 1952 kan følgende afdelingskontorer angives: *Aalborg:* (Aalborg, Hjørring og Thisted amter), Vesterbro 57, tlf. Alba 11.000. *Viborg:* (Viborg, Randers, Ringkøbing amter), Brostrømsvej 7, tlf. Viborg 427. *Århus:* Tinghuset, tlf. Århus 2077. Desuden i Horsens, Silkeborg og Skanderborg. *Esbjerg:* (Ribe amt), Kongensgade 70, tlf. Esbjerg 1776. *Vejle:* (Vejle amt), Socialkontoret, tlf. Vejle 1525. *Sønderjylland:* Domhuset, Sønderborg, tlf. 3621. *Fyn:* (Odense og Svendborg amter), Politikontoret, Filosofgangen 3, Odense, tlf. 997. *Lolland-Falster:* (Maribo amt og Bogø) Torvet 2, Sakskøbing, tlf. 4137. *Bornholm:* Østergade Rønne, tlf. 63.

De fængselsselskaber, der tidligere var tilknyttet fængselsvæsenets anstalter, er omdannet til afdelinger under D. F. med speciel tilknytning til vedk. anstalt. Disse afdelinger indgår ikke i den ovenfor nævnte opdeling af landet i geografiske områder, men deres arbejdsopgave er at yde forsorg for personer, der er løsladt fra vedk. anstalt og føre tilsyn — under D. F.s overopsyn — med prøveløsladte fra anstalten. Hvis tilsynet vanskeligt kan føres fra denne anstalt, f. eks. p. gr. af den løsladtes rejse til en anden landsdel, overføres tilsynet til den lokale afdeling.

Vedk. lokale afd. yder forsorg for indsatte i arresthuse. En person, der er under tilsyn, kan hjælpes af den tilsynsførende afd. En afdeling, der er knyttet til en anstalt, kan yde hjælp til personer, der er løsladt fra vedk. anstalt uden at være under tilsyn. Alle afdelinger kan yde hjælp til personer, der har bopæl indenfor deres virksomheds område, såfremt hjælp efter foranstående ikke skal ydes af en anden afdeling. R. D.

Forstand, i hovedsagen det samme som intelligens. F. adskilles ofte fra fornuft på den måde, at den første gælder de mere tekniske tankepræstationer, f. eks. udfindelsen af årsagssammenhæng, opfattelsen af de rigtige (nyttige) relationer, kombinationsevne o. lign., medens den sidste gælder en mere overskuende indsigt i tilværelsens og evt. vurderingens fundamentale forhold. Forskellen skal svare til den ml. klogskab og visdom el. ml. skarpsindighed og dybsindighed; men disse distinktioner fra sprogbrugen spiller ingen væsentlig rolle i nyere psykologi. K. G-S.

Forstkandidat. Uddannelsen foregår ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Studietiden er c. 6 år. Om adgangen til studiet se art. Landbohøjskolen, sp. 1171.

Studiet indledes med 1 års praktisk arbejde på et skovdistrikt; senere i studiet kommer yderligere 14 mdr.s distriktsuddannelse. Det er ret dyrt at læse til f., ikke fordi undervisnings- og eksamensudgifterne er så store, men fordi distriktsårene (i hvilke eleverne gerne bor og får kost hos den skovrider, der bestyrer distriktet), er ret bekostelige, selvom der er mulighed for at tjene lidt ved skovarbejde.

F. anvendes i det private skovbrug, ved statsskovbruget (herunder klitvæsenet), hedeselskabet o. lign. samt i videnskabeligt arbejde ved undervisning og forsøg.

Der findes c. 300 f.; af disse er c. 50 ansat ved statsskovbruget, c. 40 ved hedeselskabet, undervisning o. lign., c. 100 ved det private skovbrug. En del kandidater beskæftiges ved planlægningsarbejder og andet forskelligt arbejde, men mange har p. g. a. den ringe chance for at opnå livsstilling inden for faget måttet søge til udlandet el. gå over i anden virksomhed.

Lønforhold: Statsskovrider: 7800—9000 el. 6300—8100 kr. Forstfuldmægtig: 4140—5580 kr. + tillæg i henh. til tjenestemandsloven.

Litteratur: Erhvervskartoteket. K. Storm: Adgangsbetingelser, 1943. Håndbog for Studenter. R. W. B.

Forsvarets gymnasium, s. sp. 897.

Forsvarets velfærdstjeneste (Folk og Værn). Folk og Værn-arbejdet, som er fælles for hæren, søværnet og flyvevåbnet, har som formål at fremme forståelsen og samarbejdet ml. den civile befolkning og værnene. I dette arbejde indgår den virksomhed, der sigter på at yde den del af ungdommen, der gør tjeneste i værnene, de bedst mulige betingelser for at udnytte fritiden på en måde, der kan blive til gavn for dem selv og dermed for samfundet. Hele arbejdet sigter på at medvirke til den størst mulige effektivitet i det af rigsdagen fastsatte forsvar. Heri er den civile befolknings indstilling til forsvaret og den enkeltes trivsel i tjenesten faktorer af afgørende psykologisk betydning.

I det direkte arbejde for at fremme forståelsen og samarb. ml. civilbefolkningen og værnene indgår bl. a. foredrag, kontaktmøder, fællesarrangementer med civile foreninger m. v., sportsstævner, udstillinger, film, bladet Folk og Værn etc.

I velfærdsarbejdet for de værnepligtige og det faste personel tilbydes der bl. a. flg. muligheder for fritidsudnyttelse: Kasernebiblioteker med udlån og læsestue med håndbogssamling og tidsskrifter — undervisning i alm. skolefag (herunder sprog), visse tekniske fag og kontorfag samt husflid — oplysende og underholdende foredrag — aviser, ugeblade og tidsskrifter på samlingsstuer og læsestuer — radioapparater og underholdningsspil — kunstnerisk underholdning og bistand til mandskabets egne underholdningsarrangementer — forevisning af film — teaterbilletter til nedsatte priser m. m.

Initiativet til de forsk. former for fritidsbeskæftigelse søges i størst mulig udstrækning henlagt til *fritidsudvalgene,* der vælges af og blandt de værnepligtige.

Folk og Værn-arbejdet ledes lokalt af de militære chefer med assistance af velfærdsbefalingsmænd. Centralt ledes arbejdet gennem Folk og Værns hovedkontor af et udvalg, bestående af repræsentanter for rigsdagen, værnene og det frivillige soldaterarbejde. G. J.

Forsvarsakademiet, s. Hæren sp. 898.

Forsæt. Det er i reglen en betingelse for at kunne straffe en person, at han har haft til f. at begå den forbrydelse, han sigtes for at have begået. F. foreligger, når gerningsmanden er klar over, at handlingen har de egenskaber, der betinger dens retsstridighed; endv. foreligger f., når han regner med, at en retskrænkelse er den nødvendige el. dog overvejende sandsynlige følge af handlingen, og endelig foreligger f., når han formoder retsstridigheden el. forudser den retsstridige følge af handlingen som en mulighed, uden at dette afholder ham fra at handle.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med kommentar, 4. udg. 1947. St. Hurwitz: Den danske kriminalret, 1952. Aa. H.

Forsøg-fejle-metoden, s. Trial and error.

Forsøgsgruppe, en samling af individer, som underkastes en bestemt påvirkning; det kan ved biologisk-medicinske forsøg dreje sig om en bestemt ernæring, et medikament el. anden behandling, ved psykologisk-pædagogiske forsøg om en bestemt træning, en øvelse, en undervisning efter en el. anden metode, hvis virkning man vil konstatere og måle, så eksakt det nu kan gøres. Den skelnes fra *kontrolgruppen,* som skal være så lig f. ved starten som vel muligt, men som ikke underkastes nogen behandling el. træning af den omtalte art. Ved senere sammenligning af de to grupper skulle man kunne konstatere den pågældende behandlings specielle virkning. En variation af denne kontrolgruppeteknik har man i den s.k. nulgruppeteknik, ved hvilken man opererer med tre grupper, f. eks. til konstatering af de relative fordele og mangler ved to forskellige undervisnings- el. øvelsesmetoder. Nulgruppen får en begyndelsestest, ingen træning og en slut-test; kontrolgruppen en begyndelsestest, træning efter een metode og en slut-test; f. en begyndelsestest, træning efter en anden metode og en slut-test. Nulgruppens gennemsnitlige tilvækst i færdighed el. dygtighed, som kan skyldes modning el. den påvirkning, som udgår fra de alm. livsforhold, bliver da regnet for det nulpunkt, hvorudfra de andre metoders effektivitet skal bedømmes. F. kan også være fællesbetegnelse for alle arter af de nævnte grupper, og man kan da tale om en nulgruppe el. kontrolgruppe ved siden af en el. flere øvelsesgrupper. K. G-S.

Forsøgsskoler og forsøgsklasser er en vigtig side af den eksperimentelle pædagogik (s. Eksperimentalpædagogik), d. v. s. en undervisning, der bruger andre principper end de i øjeblikket og på stedet traditionelle og — hvis den er led i et kontrolleret forsøg — ved systematiske iagttagelser og evt. målinger (intelligensprøver og standardprøver) lader resultaterne sammenligne med de traditionelle. Forsøgsundervisningen kan dels udføres i enkelte forsøgsklasser, der er del af en iøvrigt traditionel skole, dels i forsøgsskoler. I forsøgsklasser kan forsøget omfatte hele undervisningen el. kun dele deraf f. eks. enkelte fag el. fagdele. Det kan vare hele klassens skoletid el. en begrænset del af denne. Forsøgsskolerne kan i større udstrækning prøve nye former for disciplin samt samarbejde ml. større og mindre børn.

F. opstod i meget stort tal efter 1. Verdenskrig bl. a. i Tyskland (Hamburg, Berlin, Jena og de mange »Landerziehungsheime«), Østrig (Wiens skolevæsen), Frankrig (f. eks. Ferrière), England (mange Dalton-skoler, men også f. eks. Summerhill, hvor A. S. Neill har prøvet frihedsopdragelse i vid konsekvens) og U.S.A., hvor »progressive schools« ikke mere har den bevidste forsøgskarakter, til trods for de i forhold til skandinaviske forhold meget radikale undervisnings- og opdragelsesmetoder, der praktiseres i dem. I Skandinavien kom der tilløb mange steder, men sjældent fik forsøgene i en hel skole længere varighed, men bevirkede tit en ret omfattende reformering i den almindelige skole på et el. flere områder. Den kendteste var den private Olofskolan i Stockholm (1927—41) (grundlagt af prof. C. Malmsten, fra 1933 ledet af Gustaf Mattson). Den kendteste f. i Norge er Sagene skole i Oslo (folkeskole, som 1919—37 lededes som f. af overlærer Anna Sethne). I Finland har Laurin Zilliacus (Tölö svenska samskola) betydet meget, ligesom den meget systematiske forsøgsvirksomhed ved Pedagogiska högskolan i Jyväskylä med koordinerede klasseforsøg under prof. M. Koskenniemis ledelse spec. har haft betydning for udarbejdelsen af nye undervisningsplaner. I Danmark åbnedes den første f. på Emdrupborg aug. 1948 under ledelse af skoleinspektør A. M. Nørvig som en distriktsskole i Kbh.s kommunale skolevæsen.

Den føromtalte bevægelse efter 1. Verdenskrig gav sig i Skandinavien kraftigere udtryk i skoleforsøg i enkelte klasser el. grupper af klasser. Fra Sverige er klasseforsøgene i Hälsingborg (under ledelse af skoledirektør Arvid Gierow) og de af Elsa Köhler inspirerede forsøg i Göteborg (s. Aktivitetspædagogik) kendte. I Danmark var Vanløseforsøgene (s. d.) de første og eneste omfattende, der væsentligst fulgte »Den nyeuropæiske skolebevægelse«, medens de senere kontrollerede frederiksbergske forsøg med individuel undervisning (s. Skoleforsøgene på La Coursvej) mere var inspireret fra eksakte amerikanske skolefor-

søg. Desuden prøvedes emneundervisningen (forsøgsplanen af 1934) i folkeskolens øverste klasser (nu: eksamensfri mellemskole) ved mange klasseforsøg særlig i Kbh. (1934—39) og på Frederiksberg (forsøgsplanen af 1936). I slutningen af 1940'rne er der blevet oprettet forsøgsklasser med individuel undervisning bl. a. i Esbjerg, Kbh. og Brøndbyvester Centralskole. Mange forsøg har hentet inspiration fra arbejdet i hjælpe-, læse og observationsklasser. S. også: Emdrupplanen, Individuel undervisning, Gruppeundervisning, Arbejdsskolen.

Litteratur: Inger Moe: Moderne Skoletanker og Forsøgsskoler, 1948. Peter Petersen, Jena: Den nyeuropæiske Skolebevægelse, 1923. Sigurd Næsgaard: Fremtidens Skoler, 1925. Samme: Moderne Skoletanker, 1929. Skoleforsøgene i Vanløse, 1929. Esther Hermansson: I amerikanske skoler, 1948. S. Simonsen: Dalton Planen, 1930. C. Washburne: Winnetkateknikken, 1937. A. Sethne, A. Gierow og A. M. Nørvig: Individuel Undervisning, 1937. Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Grundskolen, 1938. Elsa Köhler: Aktivitetspedagogik, 1936. C. Falk m. fl.: Vor Arbejdsmåde, 1948. Endv. adsk. art. i Pæd.-psyk. tidsskr. 1945, 1946, 1947; Unge Pædagoger 1946 og Folkeskolen 1948, 1949. Om forsøgsskoler i Sverige, s. Psykologisk-Pedagogisk Uppslagsbok, s. 631, 1943. M. Koskenniemi: Läroplansreformen och pedagogiske experiment inom skolarna (Folkskolan, 1948, s. 215). T. Gr.

I de seneste år har forsøgene tillige berørt skolens struktur. Fra lovgivningsmagtens side har man ønsket at give forsøgsvirksomheden så gunstige vilkår som muligt. Dette er for folkeskolens vedk. sket ved lov nr. 263 af 27. maj 1950, hvorved undervisningsmin. er bemyndiget til for kommuner, der ønsker at iværksætte et forsøgsarbejde inden for folkeskolen, at godkende sådanne afvigelser fra de i den gældende lov omhandlede bestemmelser ang. folkeskolens ordning og omfang, som vil være forenelige med fastholdelsen af folkeskolens mål. For eksamensmellemskolens vedk. bemyndiger samme lov undervisningsmin. til i forsøgsøjemed at tillade, at bestemmelserne om EM-skolen i lov nr. 62 af 24. apr. 1903 fraviges i det omfang, hvori det kan ske uden tilsidesættelse af EM-skolens opgaver, herunder i forh. til realkl. og gymnasiet.

For gymnasiets og realklassens vedk. bemyndiger lov nr. 219 af 7. juni 1952 undervisningsmin. til indtil videre for højere almenskoler, som måtte ønske at iværksætte et forsøgsarbejde i de 3 eet-årige gymnasiekl. el. i den eet-årige realkl., at godkende sådanne afvigelser fra de i loven af 1903 om højere almenskoler m. m. indeholdte bestemmelser ang. undervisningens ordning, som ikke har til følge, at elevernes muligheder for at gøre brug af deres skoleudd. som grundlag for videregående studier el. for rettigheder i anden henseende, forringes. H. C.

Forsørgelse af børn udenfor hjemmet. Før forsorgslovens ikrafttræden havde værgerådsinstitutionen alene til opgave at antage sig børn p. g. a. disses vanskelige karakter el. opførsel el. p. g. a. forældrenes forsømmelige forhold, medens forsørgelsesvæsenet antog sig børn, der enten var uden forsørger el. hvis forsørger økonomisk ikke kunne magte barnets opdragelse i hjemmet. Denne sondring ml. børnene havde den urimelige følge, at for førstnævnte gruppe af børn skulle forældrene alene betale et bidrag efter deres økonomiske forhold til dækning af udgifterne ved det offentliges omsorg for barnet, medens samtlige udgifter ved forsørgelsen af sidstnævnte gruppe af børn som regel afholdtes med retsvirkninger for forældrene.

Dette forhold er ændret ved forsorgslovens § 130, stk. 2, hvorefter det påhviler børneværnet at drage omsorg for anbringelse, opdragelse og uddannelse af et barn, der står uden forsørger, el. hvis forældre midlertidigt el. vedvarende er ude af stand til at tage sig forsvarligt af barnet og derfor har fremsat begæring derom.

Det drejer sig her om en forsørgelsesbestemmelse, hvoraf bl. a. følger, at forsorgen aldrig kan opretholdes mod forældrenes vilje. Såfremt begæring om forsorgens ophør fremsættes, og forsvarligheden af hjemgivelse drages i tvivl, må spørgsmålet om en tvangsmæssig anbringelse i henh. t. forsorgslovens § 130, stk. 1, tages op.

Hvad den nærmere afgrænsning af bestemmelsen i forsorgslovens § 130, stk. 2, angår, kan anføres, at når loven som første gruppe nævner børn, der står uden forsørger, tænkes herved ikke alene på børn, hvis forældre er døde, men også på børn, der faktisk står uden forsørger, herunder altså bl. a. børn, hvis forældre vel lever, men hvis adresse ikke kendes, el. som lever adskilt fra barnet uden at bekymre sig om det. Som eksempler på den anden gruppe kan nævnes børn af enlige mødre, som p. g. a. beskæftigelse udenfor hjemmet ikke kan have barnet hos sig, børn, hvis mødre er under børne- el. særforsorg, børn, der for kortere el. længere tid ikke kan passes i fornødent omfang i hjemmet p. g. a. moderens hospitalsindlæggelse, og endelig børn, der er privat anbragt i børnehjem, men for hvem betalingen udebliver, og som det skønnes ugørligt at aflevere til det naturlige hjem.

Forsorg efter § 130, stk. 2, er en nødhjælp og bør derfor ikke anvendes alene for at imødekomme et ønske fra forældrenes side; kan barnet blive i hjemmet ved økonomisk hjælp til forældrene, bør dette foretrækkes, selvom hjælpen må ydes som kommunehjælp. Hvis betingelserne foreligger både for forsorg efter § 130, stk. 1, og § 130, stk. 2, bør forsorg efter førstnævnte bestemmelse foretrækkes.

Anbringelse kan ske i private hjem el. i opdragelseshjem, dog som følge af forsorgens art ikke i hjem, der er beregnet for vanskelige børn.

Hvis forældrene er i stand til at betale bidrag til dækning af udgifterne ved barnets anbringelse, bør sådant bidrag pålæg-

ges af det sociale udvalg (s. Bidragspålæg vedr. børneværnsbørn).

Forsorgen kan — navnlig for at gennemføre en påbegyndt læreuddannelse — forlænges udover det 18. år, men også efter dette tidsrum gælder forsorgens frivillige karakter, således at den pågældende elev selv — som personlig myndig — kan bringe forsorgen til ophør, s. børneforsorg, Forsorgsforlængelse ved. Af rent forsørgelsesmæssige grunde bør forsorgen derimod ikke forlænges udover det 18. år, idet pågældende unge i så fald ville opnå en gunstigere stilling end den 18-årige udenfor børneforsorg, der ved opnåelse af denne alder i forsørgelsesmæssig henseende bliver selvstændig person og altså kun kan få offentlig hjælp med sædvanlige retsvirkninger.

Ved udgangen af året 1950 var i hele landet under forsorg i henh. t. forsorgslovens § 130, stk. 2, 4830 børn el. 0,33 pct. af samtlige børn under 21 år. Ved udgangen af 1950 var antallet 0,50 pct. over antallet ved udgangen af 1938. For en vis del af børnene, nemlig dem, der står uden forsørger (i 1950: 86 børn) el. hvis forældre vedvarende er ude af stand til at sørge forsvarligt for dem, varer forsorgen ofte en årrække, men langt de fleste børn, der er under forsorg efter nævnte bestemmelse, er børn, hvis forældre i de fleste tilfælde p. g. a. sygdom midlertidig ikke kan sørge for dem, og disse børn er ofte kun under forsorg nogle få mdr. og vender derefter tilbage til forældrehjemmet. Det er navnlig de store byer og ganske særligt Kbh., der benytter denne art af forsorg. Efter forsorgens art er det ganske naturligt, at bestemmelsen særligt er anvendt m. h. t. mindre børn, i 1950 således 0,51 pct. af samtlige børn under 7 år; bestemmelsen fandt kun anvendelse for 0.03 pct. af samtlige børn over 15 år. O. G.

Forsørgelsespligt. A. *Ægtefællers f.* Reglerne om den ene ægtefælles privatretlige f. overfor den anden findes, sålænge ægteskabet består, i lov om ægteskabets retsvirkninger af 18. marts 1925, hvorefter det (§ 2) påhviler manden og hustruen, hver efter sin evne gennem pengeydelse, gennem virksomhed i hjemmet el. på anden måde at bidrage til at skaffe familien det underhold, som efter ægtefællernes levevilkår må anses for passende. I tilfælde af separation el. skilsmisse træffes der, efter §§ 68 og 69 i lov om ægteskabs indgåelse og opløsning af 30. juni 1922 ved bevillingen el. dommen, el. ved overøvrighedens senere afgørelse, bestemmelse om ægtefællernes underholdspligt overfor hinanden.

Reglerne om ægtefællernes gensidige f. overfor det offentlige findes i forsorgslovens § 2, hvorefter hustruen er forpligtet til at forsørge sig selv og har desuden f. overfor manden, medmindre hun kan betragtes som

forladt af denne, el. der er opnået separation el. skilsmisse, medens manden er forpligtet til, så længe ægteskabet ikke endeligt er ophævet, — altså også i separationstiden, og selv om hustruen har forladt ham — at forsørge sin hustru. At en person har f. overfor en anden i forhold til det offentlige betyder, at den hjælp, der af det offentlige ydes en person, overfor hvem pågældende har f., betragtes som oppebåret af pågældende og for ham medfører de retsvirkninger, som iflg. loven måtte være knyttet til hjælpens modtagelse. Om hjælpen også har retsvirkninger for selve modtageren afhænger af, om denne i forhold til det offentlige har f. overfor sig selv. Hjælpen kan dog ikke få retsvirkninger for en forsørger, der er uvidende om dens ydelse, før han får denne viden og har haft rimelig frist til at betale.

B. *Forældres f. overfor ægte børn.* Reglerne om den privatretlige f. findes i forannævnte lov af 18. marts 1925, § 2. I tilfælde af separation og skilsmisse må reglerne herom søges i lov af 30. juni 1922, § 70, der svarer til forannævnte §§ 68 og 69. Overfor det offentlige er forældrene, iflg. forsorgslovens § 3, hver for sig forpligtet til at forsørge deres ægtebørn, hvorfra dog undtaget bortadopterede børn, indtil disse er fyldt 18 år, for døtrenes vedk. dog kun for så vidt de ikke forinden er indtrådt i ægteskab. Forældrenes f. overfor børnene gælder uanset ægteskabets opløsning og uanset, hvorledes forholdet med hensyn til børnenes fordeling er ordnet mellem forældrene indbyrdes. Den fordeling af forsørgelsesbyrden, som iflg. § 70 måtte have fundet sted i tilfælde af separation og skilsmisse, er derfor uden betydning overfor det offentlige.

C. *Forældres f. overfor børn født udenfor ægteskab.* Privatretlig er i henh. til § 3 i lov nr. 131 af 7. maj 1937 faderen til et barn udenfor ægteskab lige så vel som moderen pligtig at forsørge barnet indtil dets fyldte 18. år, en datter dog kun, indtil hun indgår ægteskab, og i henh. til § 19 skal udgifterne ved barnets forsørgelse, opdragelse og uddannelse fordeles mellem barnets forældre efter deres økonomiske evne, således at der så vidt muligt under hensyn til forældrenes økonomiske kår falder lige store byrder på hver af forældrene.

Overfor det offentlige har en moder i henh. til forsorgslovens § 6 fuld f. overfor sit udenfor ægteskab fødte barn. F.en påhviler dog tillige faderen til et barn udenfor ægteskab i de tilfælde, hvor han i henh. til lovgivningen om retsforholdet mellem forældrene og børn udenfor ægteskab har fået barnet udleveret til forsørgelse, og pligten påhviler faderen alene, hvis barnet er frugt af en ved dom fastslået kønsfrihedsforbrydelse. I andre tilfælde er faderen til et barn udenfor ægteskab kun forpligtet

til at yde underholdsbidrag til dette. Samme pligt påhviler den, der kun er anset som bidragspligtig i medfør af lov nr. 131 af 1937, § 14, stk. 2.

D. *Forsørgelsespligten overfor stifbørn.* Medens der ikke privatretlig eksisterer nogen forpligtelse til forsørgelse af en ægtefælles særbørn, så bestemmes det i forsorgslovens § 4, at en ægtefælle overfor det offentlige har f. overfor den anden ægtefælles ægte el. uægte børn, for så vidt disse er født før ægteskabet og medtaget til forsørgelse i det fælles hjem. F. bortfalder både for en stiffader og en -moder, når der indtræder separation el. skilsmisse, ligesom f. overfor stifbarnet bortfalder, når ægteskabet ophører ved dets egen faders el. moders død. Den omhandlede f. ophæver ikke den f., som påhviler den anden af barnets egne forældre.

E. *Forsørgelsespligten overfor adoptivbørn.* Adoptivforældre er i samme udstrækning som virkelige forældre såvel privatretlig som overfor det offentlige forpligtet til at forsørge deres adoptivbørn, jfr. adoptionslovens § 11 og forsorgslovens § 5. B. L.

Forsørgelsesret. Efter bestemmelsen i forsorgslovens § 1, har det offentlige pligt til at komme enhver trængende til hjælp uden hensyn til hans statsborgerforhold. Danske statsborgere har ret til vedv. forsørgelse her i landet, medens det offentlige overfor udlændinge normalt vil kunne bringe sin forsørgelsespligt til ophør ved at sende dem tilbage til det land, hvor de hører hjemme. At danske statsborgere har ret til vedv. forsørgelse her i landet vil sige, at de kan kræve at blive modtaget til forsørgelse og forblive her i landet uden hensyn til, at de ligger det offentlige til byrde. En dansk statsborger i et fremmed land taber for så vidt og så længe han ikke kan udøve de til den danske indfødsret knyttede rettigheder, sin f. her i landet.

Retten til, uanset modtagelse af offentlig hjælp, at forblive her i landet er dog ikke forbeholdt danske statsborgere. Iflg. forsorgsloven kan det ved traktatmæssige bestemmelser under forudsætning af gensidighed indrømmes et fremmed lands statsborgere adgang til vedv. forsørgelse under deres ophold her i landet. Sådanne bestemmelser findes i den nordiske forsorgskonvention af 1951, s. forsorgskonvention, Den nordiske.

Andre udlændinge har ikke ret til forsørgelse her i landet, men der ydes desuagtet i trangstilfælde den fornødne hjælp af forsørgelsesvæsenet. Viser det sig, at trangen bliver af vedv. karakter bliver spørgsmålet om hjemsendelse til det land, hvor den understøttede har statsborgerret taget op til overvejelse. Hjemsendelse foretages dog normalt ikke, hvor forholdene (langvarigt ophold i Danmark, lever sammen med nære danske slægtninge o. s. v.) efter socialmin. skøn måtte tale imod at benytte retten til hjemsendelse; i så tilfælde kan der af socialmin. meddeles pågældende et forsørgelsesbevis i henh. til hvilket opholdskommunen kan fortsætte hjælpen mod refusion af statskassen af $^{7}/_{10}$ af samtlige, lovlig afholdte udgifter. S. endv. Forsørgelsespligt. B. L.

forsørgere, Forsømmelige, d. v. s. forsørgere, der modvilligt unddrager sig efter evne at fyldestgøre deres forsørgelsespligt. Om behandlingen af sådanne personer gives der detaillerede regler i forsorgslovens kap. XXV. Der kan af det sociale udvalg straks på begæring af den kommune, der har måttet træde til, fastsættes et ugtl. bidrag, som den forsørgelsespligtige vil have at udrede, indtil overøvrighedens afgørelse af den endelige bidragspligt foreligger. Betaler forsørgeren ikke de foreløbig fastsatte bidrag, skønt han må anses at være i stand hertil, kan det sociale udvalg med kommunalbestyrelsens samtykke straks lade ham indlægge i en arbejdsanstalt, hvor han kan forblive, indtil de skyldige bidrag er betalt, dog længst indtil den endelige bidragsresolution foreligger. — Hvis en forsørger ikke sørger forsvarligt for de børn, som han har hos sig, og overfor hvilke, der påhviler ham fuld forsørgelsespligt (s. d.), kan det sociale udvalg beskikke en tilsynsværge for børnene, men er forsørgeren ikke i stand til at følge tilsynsværgens råd, anvisninger el. pålæg, kan udvalget yde den til gennemførelsen af tilsynsværgens ønsker fornødne kommunehjælp. Nægter forsørgeren, skønt han er i stand hertil, at rette sig efter tilsynsværgens bestemmelser kan kommunalbestyrelsen indstille til overøvrigheden, at forsørgeren straffes med tvangsarbejde i indtil 3 mdr., hvorhos børnene midlertidigt el. endeligt overtages til forsørgelse af kommunen.

Hvis den f. f.s forhold fremviser en ansvarsløshed af særlig graverende karakter, f. eks. enten fordi han i længere tid har anvendt en alt for ringe del af sin fortjeneste til sin families forsørgelse, medens han har brugt alt for meget til sig selv, til andre forbindelser, til udskejelser af forskellig art el. lign., el. fordi han p. g. a. drikfældighed, arbejdslede el. lign. ligger familien til byrde, kan det sociale udvalg straks tage ham under særforsorg for alkoholisme el. lade ham indlægge på en arbejdsanstalt. Med kommunalbestyrelsens og overøvrighedens godkendelse kan han endv. hensættes til tvangsarbejde i indtil $^{1}/_{2}$ år el. under skærpende omstændigheder el. i gentagelsestilfælde i indtil 1 år. Den hjælp, der må ydes en f. f. el. de personer, overfor hvilke han har forsørgelsespligt, betragtes som fattighjælp (s. d.) for ham. B. L.

Fortrængning (psykoanal.), den proces, der bevirker, at oplevelser og tanker, der kan virke pinligt, ikke kommer til bevidst-

hed. Således fortrængte begivenheder kan iflg. psykoanalysen fortsat gøre sig gældende i det ubevidste, hvortil de er blevet fortrængt.

Ved f. forstår man videre »jeg'ets« afvisning af »det'ets« impulser, når dette finder sted som en ubevidst proces (repression). En tilsvarende bevidst proces betegnes ved »undertrykkelse« (suppression). S. iøvrigt: Psykoanalyse. A. H.

Fortsættelseskasse, s. Arbejdsløshedsforsikring.

Fortsættelsesklasse, en til en folkeskole på landet knyttet undervisning for børn i alderen fra 14—18 år. Når der fra forældre til mindst 15 børn i alderen 14—18 år fremsættes anmodning om oprettelse af en f., og et flertal af skolekommissionen anbefaler det, skal en sådan klasse oprettes med en undervisningstid af mindst 360 timer. Iøvrigt kan en kommunalbestyrelse på eget initiativ oprette en f. med et sådant timetal, som anses for passende, men det nævnte antal forældre kan med støtte af skolekommissionens flertal forlange, at timetallet i en bestående f. forøges til mindst 360 timer.

Optagelse i klassen er frivillig for eleverne, men de elever, der har begyndt undervisningen i klassen er pligtig at følge den og er underkastet de almindelige regler om skoleforsømmelser; de kan kun med skolekommissionens samtykke udskrives før undervisningens afslutning.

Bestemmelse om oprettelse af en f. skal optages på kommunens skoleplan, og for undervisningen udfærdiges der en særlig undervisningsplan, hvori fastsættes bestemmelser om undervisningens omfang, fag og timetal. De fornødne lærerkræfter antages af skolekommissionen med skoledirektionens godkendelse.

Undervisningen skal tilrettelægges således at den fortrinsvis tager sigte på dygtiggørelse til det praktiske liv, men iøvrigt kan skolekommissionen og kommunalbestyrelsen frit vælge, hvilke fag undervisningen skal omfatte; dog kan der kun gives undervisning i eet fremmed sprog.

Til f. kan der ydes tilskud efter reglerne i aftenskoleloven af 4. juli 1942 § 9.

De nærmere regler om f.s ordning er givet i bek. af 13. maj 1943.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. Maj 1937 med Noter, 1944. G. H.

Fortsættelseskursus, s. Københavns kommunes aftenskole, Frederiksberg kommunale fortsættelseskursus og Gentofte kommunes fortsættelseskursus.

Fortsættelsessygekasser el. statskontrollerede sygeforeninger findes ligesom sygekasserne overalt i Danmark og på Færøerne. De omfatter i reglen ét amt, undertiden flere amter. De er beregnet for den del af befolkningen, der er bemidlet i folkeforsikringslovens forstand (om begrebet bemidlethed i denne betydning, s. sygekasser, Optagelse i, punkt 3). De optager bemidlede medlemmer og disses børn direkte, når de opfylder foreningens helbredsbetingelser, hvilke er betydeligt strengere end de anerkendte sygekassers, men den største medlemstilgang har f. ved overførelsen fra sygekasserne af de medlemmer (og disses børn), som ikke længere kan anses for ubemidlede. Sådan overførelse finder sted u. h. t. helbredstilstand og alder. F. har ligesom sygekasserne selvstyre; de ledes af en bestyrelse valgt af medlemmerne ved indirekte valg. Det ene medlem af bestyrelsen er dog valgt af den pågældende sygekasse-centralforening.

Oplysning om f.s adresse, skemaer til ansøgning om optagelse m. v. vil kunne fremskaffes ved henvendelse til den stedlige anerkendte sygekasse. K. A. S.

Fortsættelsessygekassernes hjælp. Fortsættelsessygekasserne (s. d.) modtager ikke noget statstilskud og får ikke lægehjælp og sygehusbehandling m. v. til nedsat takst, således som sygekasserne gør det for deres medlemmer. Da f. må tage hensyn til at medlemsbidraget (kontingentet) skal være overkommeligt, kan de derfor ikke yde en så omfattende hjælp som sygekasserne.

Medens sygekassernes hjælp uden videre omfatter medlemmers børn under 15 år, og uden at særskilt medlemsbidrag (kontingent) skal erlægges for barnet (s. Sygekassehjælp), må der i fortsættelsessygekasserne tegnes særskilt forsikring for medlemmernes børn under 15 år, og børnene skal ved forsikringsforholdets indgåelse opfylde foreningens helbredsbetingelser. En familie med flere børn kan ikke vælge at forsikre nogle af børnene; enten skal alle, der opfylder helbredsbetingelserne, forsikres, eller ingen. For de således forsikrede børn skal der betales et tillægskontingent. Hjælpens omfang fremgår af vedtægten og er i det store og hele ens i alle fortsættelsessygekasser. Der ydes: a) hjælp til behandling ved almindelig praktiserende læge, dog ikke udover 4/5 af regningens beløb og ikke udover visse satser; b) en vis hjælp til behandling af speciallæge; c) hjælp til sygehusbehandling, sædvanlig med et beløb pr. dag svarende til privat-taksten for fællesstue på offentligt sygehus; d) hjælp til lys-, bade- og massagebehandling med et bestemt beløb pr. gang; e) jordemoderhjælp og indenfor vedtægtens nærmere fastsatte rammer erstatning for ophold på fødehjem. Enkelte kasser yder en begrænset tandlægehjælp og medicinhjælp; f) fortsættelsessygekasser yder i indtil 100 dage indenfor 12 på hinanden følgende måneder og i indtil 300 dage indenfor et tidsrum af 3 år dagpengehjælp (1—6 kr. pr. dag) til de medlemmer, der sikrer sig sådan hjælp.

For nyoptagne medlemmer gælder der en ventetid på 3 måneder m. h. t. sygehjælp og 10 måneder for barselhjælp.

I modsætning til sygekasserne yder f. ikke dagpengehjælp før og efter fødslen til de fødende kvinder, der er undergivet fabriklovens regler om barselhvile, og på en enkelt undtagelse nær yder de ikke hjælp til livsvigtige lægemidler (s. Medicinhjælp fra sygekasse). Ej heller yder de begravelseshjælp; men medlemmer, der er overført til f. fra sygekasse, kan for sig selv — men ikke for deres børn — fortsætte den her tegnede begravelsesforsikring som direkte forsikret i De danske Sygekassers Genforsikring af Begravelseshjælp.

Hjælpen fra f. er begrænset til bestemte beløb pr. medlem indenfor 12 mdr. og indenfor 3 år. Er dette sidste beløb opbrugt, ophører retten til yderligere hjælp. Medlemmet kan kun påny opnå nyderet, hvis han kan godtgøre at være fuldstændig helbredt for den lidelse, der har foranlediget udbetalingen af pågældende erstatninger, og han iøvrigt opfylder betingelserne for nyoptagelse.

Hjælpens maksimum er lavere for medlemmer med vedtegning om en kronisk lidelse end for andre medlemmer, dog kun for så vidt angår pågældende lidelse.

Medens kontingentet i sygekasserne er upåvirket af alderen ved optagelsen i kassen, graduerer fortsættelseskasserne i nogen grad deres kontingent efter optagelsesalderen. For medlemmer, der er overført fra sygekasse (p. g. a. bemidlethed i folkeforsikringslovens forstand), tages der hensyn til den tid, vedkommende har været nydende medlem af sygekasse. Der fastsættes endvidere et forhøjet kontingent for medlemmer, der af sygekassen er optaget med vedtegning om en kronisk lidelse (s. sygekasse, Optagelse i).

Litteratur: Haandbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 476, f.f., 1945. K. A. S.

Forældelse af bidrag til børn, s. Bidrag til børn sp. 201.

Forældelse af straf. Da det i reglen må anses som urimeligt, at en person, der har begået en lovovertrædelse, skal straffes efter længere tids forløb, måske når der er gået flere år, har straffeloven af 1930 fastsat nogle regler om f. a. s. Forældelsesfristen er iflg. § 93 2 år, når straffen ikke ville overstige bøde el. hæfte i 2 år; 5 år, når straffen ikke ville overstige fængsel i 1 år, og 10 år, når den højeste for gerningen foreskrevne straf ikke overstiger fængsel i 6 år. Er der tale om højere straf, bestemmer justitsmin., om der skal rejses tiltale. I kriselovgivningen er forældelsesfristen sat til 5 år.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Forældredag, en dag, hvor forældrene er indbudt til at overvære deres børns undervisning og tale med lærerne og skolens leder. Mundtlig eksamen i småklasser kan ved private skoler erstattes med en f. S. også Hjem og skole. L. S.

Forældreløse børn, s. børnebidrag til enlige forsørgere, Det offentliges udbetaling af; Forsørgelse af børn udenfor hjemmet; sygekasseforhold, F. b.-s, samt Værge.

Forældremyndighed. Reglerne om f. findes i kap. III i lov nr. 277 af 30. juni 1922 om umyndighed og værgemål. Iflg. lovens § 19 medfører f. pligt til at sørge for barnets person og beføjelse til at træffe bestemmelse om dets personlige forhold. F. over ægte børn tilkommer forældrene i forening, men den ene kan dog optræde alene, når den anden er midlertidig forhindret, og afgørelsen ikke uden ulempe kan opsættes. Er den ene af forældrene i længere tid forhindret i at deltage i f.ens udøvelse, kan overøvrigheden bestemme, at f.en indtil videre skal tilkomme den anden. — Viser den ene af forældrene sig uegnet til at udøve f., kan overøvrigheden bestemme, at f.en skal tilkomme den anden alene; er begge forældrene uegnede, kan barnet fjernes fra hjemmet i henh. til forsorgsloven. Dør en af forældrene, forbliver f.en hos den anden alene. Er samlivet mellem forældrene hævet, træffer overøvrigheden på begæring af en af forældrene bestemmelse om, hvem af dem f.en skal tilkomme. Ved separation el. skilsmisse skal der altid i bevillingen el. dommen træffes bestemmelse om, hvem f.en skal tilkomme, og her er hensynet til barnets tarv afgørende. Når begge forældre er døde, tilkommer f.en værgen.

F. over udenfor ægteskab fødte børn tilkommer moderen alene; dør moderen, kan f.en på faderens begæring af overøvrigheden tillægges denne, når det skønnes foreneligt med barnets tarv. F. over adoptivbørn tilkommer adoptanten.

Overdragelse af f. til private kræver overøvrighedens godkendelse, og overdragelsen har altid kun begrænset gyldighed.

F. ophører normalt ved det 18. år, men udstrækkes i visse tilfælde til det 21. år, og fra det 15. år indtræder en relativ selvstændighed i religiøs henseende.

F. medfører pligt til at sørge for barnets person, d. v. s. underholds- og opdragelsespligt, herunder undervisningspligt. Endvidere medfører f. beføjelse til at træffe bestemmelse om barnets personlige forhold, således er det f. eks. forældrene, der bestemmer barnets opholdssted, dets levevis, hvilken uddannelse det skal have, ligesom det er f.ens indehaver, der træffer aftaler om tjeneste, herunder lærepladser, for barnet. B. L.

Forældremyndigheden over børn under børneværn. Forældremyndigheden over børn

født i ægteskab tilkommer efter dansk ret barnets forældre i forening, over børn født udenfor ægteskab moderen alene. Heri sker der ikke nogen ændring, fordi et barn inddrages under forebyggende børneværn. Forældrene har også i dette tilfælde bestemmelsesretten m. h. t. barnets opdragelse, uddannelse, opholdssted m. v. Kun i tilfælde af pålæg fra børneværnsudvalgets side (s. børneværn, Forebyggende sp. 348 f.) kan der være tale om indgreb, men indgrebet er begrænset til det punkt, som pålægget tager sigte på.

Såfremt et barn derimod anbringes udenfor hjemmet under børneforsorg i henh. t. forsorgslovens § 130, stk. 1, § 131 el. § 130, stk. 2, overgår forældremyndigheden til børneværnsudvalget, uden at særlig beslutning i så henseende fra børneværnsudvalgets side er påkrævet.

Når det offentlige gennem børneværnsudvalget som følge af uforsvarlige forhold for barnet i hjemmet må overtage omsorgen for og ansvaret for barnet, er det en nødvendig følge heraf, at forældremyndigheden og dermed bestemmelsesretten over barnet går med over til børneværnsudvalget. Loven udtaler derhos udtrykkelig, at personer, der er under forsorg i medfør af fornævnte bestemmelser, er undergivet forældremyndighed, så længe forsorgen varer. Af det anførte følger bl. a., at såfremt et barn hjemgives på prøve, er forældremyndigheden vedblivende hos børneværnsudvalget, men denne myndighed kan rent faktisk udøves af forældrene, så længe barnet er hos disse.

Som indehaver af forældremyndigheden tilkommer det børneværnsudvalget at træffe bestemmelse om barnets personlige forhold; børneværnsudvalget vil således kunne indgå arbejdskontrakter, herunder lærekontrakt med bindende virkning for lærlingen. Endv. vil børneværnsudvalget kunne anvende børneværnselevens indtægter til dækning af udgifterne ved pågældendes anbringelse el. kan søge overøvrighedens tilladelse til, at det fornødne udbetales af kapital, som eleven måtte eje. I en række tilfælde bør der dog tages hensyn til forældrenes ønsker i videst mulig udstrækning, særlig hvor det drejer sig om navngivning, dåb, konfirmation, udgang af forsorg med henblik på ægteskabsindgåelse m. v.

Er barnets forældre separerede el. skilt, kan børneværnsudvalget som indehaver af forældremyndigheden anbringe barnet hos den af forældrene, der ikke ved separationen el. skilsmissen har fået forældremyndigheden tillagt, men er der tale om en anbringelse på længere sigt, bør børneværnsudvalget dog overfor overøvrigheden tage spørgsmålet op om overgang af forældremyndigheden til den anden ægtefælle.

Til adoption kræves samtykke såvel fra forældrene som fra børneværnsudvalget.

Børneværnsudvalget behøver ikke selv at udøve forældremyndigheden, men kan bemyndige en person, institution el. forening for børneforsorg til på udvalgets vegne at udøve denne myndighed. Dette har navnlig praktisk betydning m. h. t. de danske plejehjemsforeninger, der bl. a. ser det som sin opgave at påtage sig omsorgen for og anbringelsen i pleje af børn inddraget under børneværn. Er barnet anbragt i et opdragelseshjem el. i en institution for særforsorg, udøves forældremyndigheden på børneværnsudvalgets vegne af opdragelseshjemmets el. institutionens forstander, så længe barnet er i hjemmet el. institutionen el. står under tilsyn derfra. Som det fremgår af det anførte, er børneværnsudvalget også i fornævnte tilfælde den egentlige indehaver af forældremyndigheden og kan derfor overtage myndigheden pány til udøvelse, dog kun under iagttagelse af de for udskrivning af elever fra de pågældende hjem gældende særlige regler. Så længe forældremyndigheden indehaves af opdragelseshjemmets el. særforsorgsinstitutionens forstander, er den daglige udøvelse af forældremyndigheden hos forstanderen.

Det er imidlertid kun forældremyndigheden, der går over til børneværnsudvalget, derimod ikke værgemålet. Har barnet således formue, og der ikke er en født værge, bør børneværnet foranledige, at der beskikkes barnet en værge. O. G.

Forældremøder, s. Hjem og skole.

Forældreopdragelse. Bevægelsen for såkaldt f. hviler på den grundtanke, at forældre ofte selv kan tiltrænge oplysning og opdragelse for på tilfredsstillende måde at kunne løse deres opgave som opdragere af deres børn. Dens formål er derfor blandt forældre at udbrede kundskab om børnepsykologi, børnepleje og andre emner ved børnenes opvækst og opdragelse. I U. S. A. har man de sidste 50—60 år haft en stadig mere systematisk f. The Child Study Movement blev startet af psykologen Stanley Hall og hans elever i 90'erne. Den fik 2 arbejdsfelter: forberedende opdragelse i skolerne til familieskab (»preparental education«) og et folkeoplysningsarbejde for forældre (»parental education«).

Den første begyndte i husholdningsskoler, som udvidede faget »home economics« (hjemmets økonomi) med barnepleje og børneopdragelse og nåede så gode resultater, at de udarbejdede de planer for preparental education, forberedende forældreopdragelse, der blev retningsgivende for faget, da det senere indførtes som obligatorisk el. valgfrit fag ved de fleste mellemskoler og gymnasier. Man mener gennem forberedende kundskaber om børnepleje, opdragelses- og forældrespørgsmål at vække en sådan interesse hos eleverne, at de selv vil arbejde videre, når spørgsmålene bliver aktuelle for dem.

Samtidig med Stanley Halls folkeoplysen-

de arbejde begyndte American Association of University Women sin virksomhed for f., som den fandt påkrævet, fordi industrialismen havde ændret familiens kår og skabt nye opdragelses- og familieproblemer. Senere har kvindeforeninger, universiteter etc. optaget en lignende virksomhed. Child Study Association er ledende på dette område.

Ikke blot akademikere undervises af universitetsprofessorer i børneopdragelse, også lægmænd uddannes til ledere af studiekredse i f. gennem kursus i forbindelse med seminarier og universiteter.

Oprindelig var den ydre opdragelsesteknik, vanedannelse, disciplin og anden adfærdstilpasning det centrale; senere er den mentalhygiejniske side af børneopdragelsen kommet mere i forgrunden. Family relationships er ved at blive det vigtigste, da barnets problemer kun kan behandles i sammenhæng med hele familiens problemer.

1926 stiftedes the National Council of Parent Education, som omfatter både universiteter, organisationer og enkeltpersoner. Et særligt kontor for f. fik undervisningsministeriet i Californien (1926) og i New York 1928.

Kendskabet til og arbejdet for f. forøgedes gennem den White House Conference on Child Health and Protection, som afholdtes 1930 og udgav 2 betænkninger om emnet.

Landbrugs- og arbejdsministeriet har propagandacentraler, som udsender indgående brochurer om sundheds- og opdragelsesspørgsmål, og som arrangerer demonstrationer, forelæsninger, korrespondancekursus og konsultation i familiespørgsmål. En rådgivningscentral for forældrenes personlige problemer findes også ved Child Development Institute ved Columbia University i New York.

Radioen bruges meget til forældreudsendelser, ligesom bibliotekerne laver studievejledninger og bogudstillinger om familieproblemer.

U. S. Children's Bureau i Washington udgiver en masse små billige publikationer af praktisk og teoretisk art om børneproblemer.

Tidsskrifter som Parent Education Bulletin, Child Study, Parents Magazine bidrager også til idéernes udbredelse.

Det amerikanske undervisningsministerium har 1941 udgivet en bog til brug for ungdomskommissionen »Youth, Family and Education« ved J. K. Folsom, som giver en oversigt over hele problemet og forskellige former for dets løsning.

I London er der i 1946 for lærere og ungdomsledere påbegyndt en week-end skole, School on Education for Family Life.

I Sverige har fru Alva Myrdal udarbejdet en betænkning »Hem och Familj« i 1941 for rigsforbundet af svenske husmoderforeninger, hvori der kræves indførelse af familiekundskab i skolerne i lighed med den amerikanske. E-M. R.

I *Danmark* er der på privat initiativ afholdt en lang række studiekredse over opdragelsesspørgsmål. Især har kvindeudvalgene indenfor Arbejdernes Oplysningsforbund samt Dansk Kvindesamfund været virksomme ved oprettelse af studiekredse. På initiativ af forældrerådene både ved kommunale og private skoler afholdes der oplysende foredrag for forældre om opdragelsesspørgsmål. Endvidere har mange børnehaveledere samlet forældrene til børn ved den pågældende institution til drøftelse af opdragelsesproblemer. Også Dansk Kvindesamfunds sommerlejr for mødre må ses som et led i forældreopdragelsen. På initiativ af lederen af mødrehjælpen, Vera Skalts, afholdes der hver vinter to kursus à 20 timer i behandling og beskæftigelse af småbørn. Også radioens ugentlige time for mødre med småbørn må nævnes, samt bladet Børn, som hver måned bringer lægelige og pædagogiske artikler for forældre.

Det første tilløb til en systematisk forældreopdragelse fra samfundets side er ansættelse af sundhedsplejersker. Den belæring og støtte, som disse yder de unge og uerfarne mødre har bevirket et betydeligt fald i småbørnsdødeligheden.

Ved de hidtidige bestræbelser har man kun nået en ringe del af forældrene til børn over 1-års alderen, og kun de mest interesserede, mens størsteparten opdrager på vane og tradition eller undlader at opdrage. Skal man have håb om at nå ud til netop de forældre, som mest trænger til hjælp, er det nødvendigt at koordinere de spredte bestræbelser planmæssigt med centrum i et organ, som enten kan tilsluttes socialministeriet eller undervisningsministeriet. En systematisk forældreopdragelse må i det mindste have følgende punkter på sit arbejdsprogram:

1. Et planmæssigt oplysningsarbejde på forsvarlig psykologisk pædagogisk basis gennemføres ved hjælp af radio, presse, biblioteker, institutioner under børneforsorgen samt gennem interesserede foreninger som husmoder-, forældre- og kvindeforeninger.

Uddannelsen af studiekredsledere og udarbejdelse af velegnede studiekredsvejledninger er et nødvendigt led i oplysningsarbejdet.

2. Der må indenfor en ikke for lang tidsfrist stilles krav om, at enhver tilsynsførende under børneforsorgen har en forsvarlig pædagogisk psykologisk baggrund for sit tilsynsarbejde, så at de mindre kvalificerede forældre, hvis børn er under tilsyn, får hjælp til at rette begåede fejl.

3. Der bør oprettes stillinger for pædagogiske rådgivere for alderen 1—6.

4. Ved indførelse af familiekundskab som skolefag i skolens ældste klasser el. i ungdomsskolen bør der i den næste generation af forældre vækkes en positiv indstilling over for deres fremtidige forældregerning.

(S. endv. Familiekundskab). A. M. N.

Forældreråd, skolemyndighed, der består af repræsentanter for forældrene i den påg. skole. F. indførtes i Danmark 1933 ved folkeskoler, når et vist antal forældre anmodede om det. F. kunne overvære undervisningen og deltage i indstillingen om lærerembeder. Ophævedes ifl. den reviderede skoletilsynslov af 1949, der trådte i kraft 1. apr. 1950 og erstattedes med skolenævn (s. d.) el. forældrerepræsentation i skolekomm. (s. d.). S. endv. Tilsynsloven og Hjem og skole.

G. H.

Forældreuge, en uge, hvor forældre er indbudt til at overvære undervisningen og se skolens daglige arbejdsliv på alle områder, pædagogiske så vel som hygiejniske. — I samme uge kan afholdes aftenmøde, hvor som oftest skolens leder taler om et pædagogisk emne af almen interesse, hvorefter forældrene i de forskellige klasseværelser får lejlighed til at tale med deres børns lærere om det enkelte barn. S. også Hjem og skole.

L. S.

Fossing, Anders Peter (1865—1942), dansk skolemand, Kbh.s skoledirektør 1910—33. F. var folkeskolemand, seminarieuddannet (Skårup 1885), blev student 1888 og studerede en årrække historie, latin og fransk. 1893 knyttedes F. som lærer til Kbh.s skolevæsen, blev skoleinspektør 1909 og — som den første seminarieuddannede skolemand — direktør i 1919. En betydelig indsats som pædagog og underviser øvede han med udgivelsen af Børnenes danske Læsebog, 9 bd. (sammen med N. Skarvig og Arild Sørensen); i mange og store oplag har dette læsebogsapparat tjent modersmålsundervisningen i danske skoler. Det samme gælder det fastopbyggede dansk-stil-system, F. udgav sammen med J. Jørgensen. Et led i arbejdet for fasthed og metode i undervisningen var videre de undervisningsvejledninger i hovedfagene dansk og regning, som F. udsendte som direktør. Til gengæld hævdede han stærkt og inspirerende stor frihed for læreren i alle åndsfag. F.s direktørtid faldt i en periode med mange og stærke brydninger inden for skolen. Parolen »Den danske Linie«, der hyppigt lød i disse gæringsår, føres tilbage til F., der med stor forståelse af den første efterkrigstids pædagogiske reformtanker forenede klog sans for dansk skoles og dansk opdragelses betydelige traditioner.

Chr. H. B.

Fosters arveret. Til de arveberettigede slægtninge hører ikke blot de, der lever ved arveladerens død, men også de, der er avlet før dette tidspunkt, og senere bliver levende født. Hvis barnet fødes på så sent et tidspunkt, at det kan stille sig som tvivlsomt, om det er avlet før arveladerens død, antages dette dog, hvis blot dødsfaldet er sket efter begyndelsen af den på sædvanlig måde fastsatte avlingstid (s. d.).

A. B-A.

Fotograf. Såvel mænd som kvinder antages til oplæring i f.faget, og der uddannes adskilligt flere kvinder end mænd. Lærlingen må have gode øjne og gerne noget anlæg for tegning og maling.

Af hensyn til risikoen for hudlidelser bør personer med tendens til eksem frarådes faget.

Læretiden er 3—4 år; lærlingen skal gå på Teknisk Skole samt på et 2 mdr.s kursus på fagskole. Svendeprøve skal aflægges. Der er ikke fastsat nogen bestemt lærlingeløn, da der ikke findes nogen medhjælperorganisation i faget. Det er ofte unge mennesker over 18 år, der antages til oplæring. Lærlingen skal oplæres i atelierfotografering, i hvilket fag svendeprøve aflægges. Den udlærte fotograf må ofte vælge sig et speciale: Fotografering af tekniske interiører, maskiner, røntgenfotografering, reklame-, presse- el. kunstfotografering, hvilket ofte kræver en ekstra uddannelse. Der findes ikke lærlingeuddannelse (i lærlingelovens forstand) som filmsfotograf. Fotografer, der er uddannet på nogle få mdr. gennem deltagelse i kursus, respekteres ikke i fagkredse.

Der findes i Danmark ca. 650 fotografiske etablissementer, der er medl. af Dansk fotogr. Forening. I 1950 oprettedes 92 lærekontrakter.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværkerstat, 1932, bd. I, s. 541. Dansk Håndværk, I—II, bd. II, s. 493, 1944.

R. W. B. (P. B-e.)

Francis Parker School, den ældste af de »nye skoler« i Amerika. Den nuv. skole blev grundlagt i 1901, men dens traditioner går tilbage til School of Education, som arbejdede i forbindelse med Chicagos Universitet. Den har navn efter Francis W. Parker (1837—1902) som samtidig med Cecil Reddie, Abbotsholme, gav udtryk for beslægtede opdragelsestanker:

Skolen skal selv være et levende samfund. Den skal ikke være en forberedelse til livet. Den skal selv være livet, og børnene skal i den leve deres barnlige interesser ud i leg og arbejde. Francis Parker udtrykker skolens mål således: skolens værdi skal måles på elevernes vækst i mod, hjælpsomhed, uselviskhed, klogskab og styrke. — En karakter, som stadigt giver sig udtryk i praktisk fællesskabsfølelse, i samfundsliv, i et helt og fuldt liv, er skolens umiddelbare mål, ja eneste mål.

Det vigtigste middel til udviklingen af dette samfundssind er i F. P. S. historieundervisning i en meget vid betydning af ordet historie, så at det omfatter samfundslære, kulturhistorie og økonomilære. Arbejdsformen kan ikke under ét klassificeres med en enkelt betegnelse, men emneundervisning el. projektmetode dækker en stor del af arbejdet. Færdighedsfagene skal motiveres af interessecentrerne. De må ikke være et mål i sig selv. Karakterer og vidnesbyrd

i sædvanlig betydning gives ikke, men skolen og hjemmet har et nært samarbejde.

Litteratur: Francis W. Parker-Rapporter: The social Motive in School Work, 1912. The Morning Exercise as a socialising Influence, 1913. The Individual and the Curriculum, 1920. Social Science Series. The Course in History, 1923. Creative Effort, 1925. The Parker Weekly. The Organisation and the History of the School Paper, 1923. Student Government in the Francis W. Parker School, 1924. A. M. N.

Franck, Sofus Johan Christian (1873—1945), skoledirektør. F. tog lærereksamen fra Jelling seminarium 1891 og fortsatte siden i Kbh. sine studier i naturvidenskab med særlig interesse for botanik. 1895—1914 var han lærer ved Frederiksberg kommunale skolevæsen, 1914—19 kontorchef ved Frederiksberg kommunes kulturelle forvaltning, viceskoledirektør 1919—33 og skoledirektør 1933—38 i samme kommune. F. nærede stor kærlighed til livet i naturen og søgte gennem sit arbejde at skabe den nærmest mulige kontakt ml. lærestoffet og eleven. På biologisk grundlag udviklede han sine ideer og lagde stor vægt på selvvirksomhed og egne iagttagelser, som de f. eks. kunne gøres under lejrskoleophold. Dermed kom han også ind på tanken om en ændring af læreruddannelsen. Med sit frejdige, lyrisk-musikalske sind kunne han nå langt som lærer og ungdomsvejleder. Som skoledirektør virkede han for indførelse af mange nyere skoletanker og en også i det ydre gennemgribende modernisering af skolevæsenet. Han var medstifter af foreningen Dansk Natur — Dansk Skole og Skolebiblioteksforeningen af 1917. Han var også virksom for naturfredningssagen og i de senere år for fremme af seksualoplysningen. Har udgivet botanikbøger (f. eks. Plantelivet belyst ved Skoleforsøg, 1927; Skovens Planteliv, 1927) og bredere plantesamfunds-skildringer (f. eks. Langs Grøftekant og Hegn, 1937; Eranthis fortæller, 1940; Landbrugets Kulturplanter, 1943). Sv. P.

Francke, August Hermann (1663—1727), tysk pietistisk pædagog, f. i Lübeck. 1692 prof. i græsk og orientalske sprog i Halle og 1715 præst ved Ulrichskirken samme sted. I al den tid han opholdt sig der, udfoldede han en rig pædagogisk og filantropisk virksomhed. Først stiftede han en fattigskole, dernæst et vajsenhus; endv. et pædagogium for elever fra de højere stænder, et seminarium til uddannelse af folkeskolelærere og et andet til uddannelse af latinlærere; desuden stiftelser af forskellig art for kvinder; han skrev fortale til den tyske oversættelse af Fénelons skrift »De l'éducation des filles« (om pigernes opdragelse). Også en boghandel og et apotek stiftede han, og alle disse virksomheder, de s.k. Francke'ske stiftelser, var i fuld gang ved hans død.

Hans pædagogiske hovedskrift er »Kurzer und einfältiger Unterricht, wie die Kinder zur wahren Gottseligkeit und christlichen Klugheit anzuführen sind« (kort og enfoldig undervisning i at føre børn til sand gudsfrygt og kristelig klogskab), 1702. Det er ikke metodikkens og didaktikkens spørgsmål, der indtager første plads i hans pædagogik, men fremholdelsen af formålet, som er at opdrage børnene til fromme kristne. De tre hoveddyder er sandhedskærlighed, lydighed og flid, og de tre tilsvarende laster, som det gælder om at forebygge, er altså løgn, egensindighed og lediggang. Af den grund advares mod eventyr og romaner, komediespil og leg. Der er et asketisk drag over den pietistiske pædagogik, der ikke bæres af nogen psykologisk forståelse af barnenaturen. F. var et usædvanligt organisatorisk talent, men hans pædagogik er efter sit indhold meget ensidig. K. G-S.

Frankrigs skolevæsen. Siden den af den franske undervisningsminister Jules Ferry (1832—93) i 1882 gennemførte lov har Frankrig obligatorisk og gratis folkeskoleundervisning.

Undervisningen som statens opgave var en af de tanker, der udgående fra det 18. århundredes filosoffer gennemtrængte revolutionens lovgivere, der anordnede offentlig, gratis undervisning for alle og indførte en progressiv tredelt ordning (enseignement primaire (gratis), secondaire et supérieur), en ordning der blev yderligere befæstet ved Napoleon I's lovgivning. Indenfor den dengang skabte ramme har alle senere reformer fundet sted; ligegyldigt hvor dybtgående disse har været, selve opbygningen, tredelingen, ændredes ikke, og enhedsskolen er stadig et tilsyneladende fjernt mål.

Det blev Den 3. Republiks opgave at gennemføre de tanker oplysningstidens og revolutionstidens mænd havde udkastet. Kampen om skolen igennem det 19. årh. er ikke alene en kamp mellem individ og stat eller mellem politiske partier. En tredie partner, den katolske kirke, gjorde kampen til en idé- og en kraftprøve på liv og død. Kampen om skolen havde som en kulturkamp i århundreder stået mellem staten (kongedømmet) og kirken, der indtil 13. århundrede alene havde taget sig af undervisningen, hvilket da ville sige den højere undervisning. Endnu indtil Napoleon III.s tid havde kirken hovedparten af skolerne i sin hånd, og loven Falloux af 1850 anerkendte udtrykkeligt undervisningsfriheden. Men efter 1871 følte den unge republik skolevæsenets betydning som en af statens grundpiller og vigtigheden af at vinde den kommende generation for republikken. Skolelovene af 1882 og 1886 indførte den betalingsfrie og konfessionsløse offentlige folkeskole. Men først konkordatets ophævelse (fuldstændig adskillelse af stat og kirke) i 1905 bragte den endelige frigørelse for kirkens indblanding. Der opnåedes dog ikke flertal for statsmonopol for skolerne; kirken har stadig ret til at oprette private skoler og

kampen har også senere af og til kunnet blusse op om enkeltspørgsmål.

Opbygningen af det franske skolevæsen.

Systemets første trin er den fakultative *École Maternelle* (småbørnsskole), der optager børn fra 2—6 års alderen, en blanding af børnehave og skole, hvor i det store og hele Montessori- og Décroly-systemet dominerer. Det er ikke usædvanligt, at børn, der forlader é. m., læser, skriver og regner udmærket, men det kan ikke benægtes, at den skolemæssige karakter ikke altid svarer til barnets trang til leg og frihed.

Les Écoles primaires élémentaires (folkeskolen) optager børn fra deres 6.—14. år. Medens école maternelle er fælles, er den offentlige folkeskole adskilt for drenge og piger, kun kommuner under 500 indbyggere har lov til at indrette fællesundervisning. For at levne tid til religionsunderv., der gives udenfor skolen, holdes torsdagen fri, således at det foreskrevne pensum skal nås på 5 skoledage. Folkeskolen er delt i 5 afsnit: Section préparatoire (6.—7. år), cours élémentaire (7.—9. år), cours moyen (9.—11. år), cours supérieur (11.—12. år), section de fin d'études (12.—14. år). Undervisningen omfatter de almene folkeskolefag. — Karakteristisk for det franske skolesystem er en ret udspecificeret overbygning af fagskoler (enseignement postscolaire). Barnet kan efter afsluttet folkeskole (eventuelt med eksamensbevis for afsluttede études primaires) gå direkte over i det praktiske liv, eller det kan besøge en af de talrige fagskoler (tekniske, landbrugs- og handelsskoler).

I 1950—51 fandtes:

Écoles maternelles:				
off.	3.788	antal elever ..	487.574
priv.	198	antal elever ..	18.289
	3.986		505.863
Folkeskoler:				
off.	69.970	antal elever ..	3.831.938
priv.	10.982	antal elever ..	894.474
	80.952		4.726 412

Indtil o. 1940 fandtes såk. højere folkeskoler, der omfattede mindst 3 år og optog elever ved 12-års alderen. Disse écoles primaires supérieures er nu afløst af *Cours complémentaires,* der omfatter 4 klasser, og giver eleverne en undervisning, der omend mere praktisk betonet kan sidestilles med den i de første klasser i gymnasierne. Reformbestræbelserne går da også ud på at slutte c. c. til det højere skolevæsen. — Cours compl. er væsentlig »centralskoler« indenfor kantonnerne, men findes også i de store byer. Antallet af elever, der søger disse cours, er stadig stigende (i 1951 ca. 150.000).

I almindelighed vil bestemmelsen om at gå over i en højere skole *(l'enseignement du second degré)* eller i *cours complémentaire* tages efter cours moyen, altså ved barnets 11-års alder. Eleverne i *cours complémentaires* får i de første 2 år en almen uddannelse, medens de sidste 2 år giver lejlighed til specialuddannelse og direkte forberedelse til praktiske erhverv indenfor industri, landbrug, handel og husvæsen. Skolen afsluttes med en eksamen, der giver adgang til praktisk virksomhed eller til optagelse i écoles normales (læreruddannelse) eller højere fagskoler (tekniske og bjergværksskoler, handelshøjskoler etc.).

Den højere skole, *l'enseignement du second degré, lycées et collèges,* giver eleverne en solid klassisk dannelse; forskellen mellem lycées og collèges er rent administrativ, idet lycées er statsskoler, collèges kommunale skoler. I 1951 fandtes 238 l. og 659 coll. med ca. 412.000 elever.

Disse gymnasieskoler har de tre retninger: klassisk-sproglig, latin-nysproglig og naturvidenskabelig-nysproglig, hvortil der siden 1946 er kommet en teknisk retning, der fører til baccalauréat technique. I de første 4 år er specialiseringen med undtagelse af valg af bestemte fag ikke særlig skarp, 5. og 6. skoleår giver derimod eleverne en klar enten naturvidenskabelig eller litterær-sproglig skoling. Den 7-årige skolegang afsluttes med baccalauréat (svar. til vor studentereksamen), der giver adgang til de højere læreanstalter. 1. del af bacc. tages ved afslutning af første klasse (6. skoleår), 2. del ved afslutning af classe terminale (7. skoleår). I classe terminale er filosofi obligatorisk skole- og eksamensfag for alle retninger. Filosofiundervisningen skal føje en syntese til den indtil da modtagne specialundervisning og lære eleverne kritisk at gennemtænke deres være-, arbejds- og tænkemåde. Bacc. aflægges for en særlig kommission ved universiteternes human. og naturvidensk. fakulteter og er altså ikke en skoleeksamen, men den 1. universitetsgrad. Den er nødvendig, men ikke altid tilstrækkelig til optagelse ved de højere læreanstalter, der ofte kræver en yderligere særprøve.

Ved visse store gymnasieskoler findes udover classes terminales classes supérieures, hvor eleverne kan få en ekstra forberedelse og indføring i deres fremtidige studier el. en forberedelse til optagelsesprøverne ved de højere læreanstalter.

De fleste collèges og lycées er fuldt udbyggede skoler, der omfatter alle årgange fra det 11.—18. år; nogle collèges modernes omfatter dog kun de første 4 årg. og giver eleverne en mere praktisk betonet uddannelse analog den i cours compl. Elever, der forlader den højere skole efter afslutning af 3. kl. (4 år) får efter bestået eksamen bevis for afslutning af 1. kursus af højere undervisn. (1. cycle du second degré).

Ved det højere skolevæsen spiller *privatskolerne,* især de konfessionelle, en betydelig rolle. I 1951 fandtes 1600 privatskoler med ca. 320.000 elever; staten har en vis tilsynsret, som dog ikke berører skolens ånd. Der stilles visse krav til lederens person og kvalifikationer og til bygningernes hygiejniske

forhold. De private skoler opretholdes enten ved skolepenge eller dotationer, lærerne er ofte dårligt betalte, bygninger og udstyr ofte ikke tidssvarende, men de appellerer til et stort klientels religiøse indstilling og sociale fordomme. Dog findes privatskoler af høj standard. Den geografiske fordeling af privatskolerne landet over er meget varierende. Medens der i Vest-Frankrig findes fra 30—60 pct., er der i Nord- og Øst-Frankrig kun 10—20 pct. privatskoler. Staten har dog eneret til at holde eksamen og udstede eksamensbeviser.

Uddannelsen af *folkeskolelærere* foregår i écoles normales (folkeskoleseminarier); eleverne skal være fyldt 15 år og have bestået den afsluttende eksamen fra cours complémentaires el. fra 3. kl. fra lycée el. collège og skal desuden bestå en optagelsesprøve. De første 2—3 år får eleverne en almen uddannelse, der afsluttes med baccalauréat, de næste 2 — resp. 1 — år tjener den teoretiske og praktiske pædag. uddannelse. Alle écoles normales er kostskoler, og der lægges stor vægt på kollektivlivets opdragende momenter. Der optages gennemsnitlig 4000 elever pr. år. Tilgangen af elever med bacc. fra den højere skole er ringe. Men for at afhjælpe lærermangelen efter krigen har man tilbudt stillinger ved skolerne til bacheliers, hvis de samtidig gennemgår den praktisk-pædagogiske uddannelse.

Lærerne har mulighed for videre uddannelse ved écoles norm. supérieures (lærerhøjskoler). Antal lærere androg i folkeskolen 1951 ca. 159.000 d. v. s. ca. 27 elever pr. lærer; men elevfordelingen er meget uens, da den indre vandring affolker landdistrikterne og overbefolker byerne, således at der gennemsnitlig på landet er 15—20 elever pr. lærer og i byerne 30—40. Vil man holde et gunstigt gennemsnitstal skal man i 1960 kunne regne med 200.000 lærere. I 1951 var antallet af børn, der skulle begynde skolegangen 580.000, efterkrigstidens stigende fødselstal vil bringe tallet op på 700.000—750.000.

Lærerne ved de højere skoler skal have en universitetsuddannelse. Ansættelsen som professeur (adjunkt, lektor) er dog betinget af en særlig eksamen, der skal godtgøre den kommende lærers intellektuelle og pædagogiske forudsætninger. Aspiranterne forberedes på de 4 højere lærerseminarier (écoles normales supérieures) 2 for mdl. elever i Paris og Saint Cloud og 2 for kvdl. i Paris og Fontenay-aux-Roses. Antal lærere ved de offentlige højere skoler var i 1951: 25.000.

Stillingen i Frankrig er i dag karakteriseret ved de to skoletyper:

Folkeskolen der er obligatorisk og gratis for alle og afsluttes ved 14-års alderen. De børn der ved 14—15 års alderen går over i erhvervslivet skal efter lov af 1938 underkastes en psykoteknisk (erhvervsvejledende) prøve; til dette formål oprettedes 127 centrer. Men det har vist sig, at 47 pct. af børnene går direkte til landbrug, handel og industri, og centrernes arbejde har ikke altid kunnet holde sig fri for indflydelse udefra, bl. a. for krav fra erhvervene.

Den højere Skole, der for private skolers vedkommende allerede kan begynde ved 6-års alderen, men hvis udbygning som en fortsættelse af underskolen begynder ved 11-års alderen, fører længere frem. Denne skoleform forudsætter en anden finansiel basis af hjemmene. Arbejder- og bondestanden er her handicappet; især for landbefolkningen, der ikke alene skal betale skolepengene, men også rejsepengene og omkostningerne for ophold i byen ved den højere skole, er byrderne for hårde. Også middelklassens stigende pekuniære vanskeligheder kan spores i skolesøgningen. I 1950 stillede fordelingen sig s. f.: 14 pct. af alle børn i 11—18 års alderen går i højere skole. 4 pct. søger cours complémentaires. 5 pct. søger tekniske skoler. 77 pct. går direkte fra folkeskolen til landbrug, industri og handel. Man må altså erkende, at der lige fra begyndelsen foregår en differentiering, der ikke er begrundet i børnenes intelligens. Enhedsskolen som reformplanen af 1937 havde forudset er langt fra en realisation; modstanden må til dels søges i en stærk tendens til individualisering og en stærk tilknytning til de klassiske traditioner.

Man prøver at bøde på systemet ved et stort antal statsstipendier både til skolegang og underhold. Disse stipendier er afhængige af eksamensresultater. Vi er her ved en af fransk skolevæsens skavanker: eksamens- og concours-væsenets slavebinder hele undervisningen, ugekarakterer med anmærkninger placerer børnene ustandselig; ved siden af de store eksamina, der nogenlunde svarer til vore, findes et utal af konkurrencer til stipendier, ja, endda til embedsbesættelser og tjenestestillinger. Disse eksamina skal først og fremmest vise elevens modenhed, hjernens klarhed og kunsten at udtrykke sig eksakt, ja, om muligt formfuldendt i tale og skrift. De faktiske kundskaber skal komme i anden række. Men dette concours-væsen kan ikke undgå især i den højere skole at føre til points-jagt blandt eleverne og indvirker på undervisningsformen.

Selvfølgelig findes undtagelser; i moderne lycées kan man høre diskussioner og tekstinterpretationer af høj kvalitet, og i folkeskolen gøres forsøg med arbejdsskoleformen. Men for den højere skoles vedkommende ligger elevernes aktive indsats især i hjemmearbejdet, og elevernes arbejdsdag er derfor meget lang. De 5 skoletimer er oftest delt i formiddagstimer fra 8—11 og eftermiddagstimer fra 14—16, idet befolkningens hovedmåltid i almindelighed ligger ved 12 tiden. Indimellem og efter skoletiden falder lektielæsning; man regner med 5 timers lektielæsning til 5 timers skolegang. Denne lektielæsning tilrettelægges og overvåges af skolen,

især ved kostskolerne, der jo i et landbrugsland med store afstande som Frankrig spiller en stor rolle, men også ved de fleste øvrige skoler. Lederne af disse arbejdstimer er ikke skolens lærere men en slags hjælpelærere (adjoints d'enseignement), der vælges af skolens rektor ofte blandt ældre studerende.

Et vigtigt fremskridt siden 1945 er oprettelsen af 800 nye *forsøgsklasser (classes nouvelles)* for 11—14 årige (frivillige for lærere og elever). Grundfagene er obligatorisk for alle, men derudover findes valgfrie fag. I de første 2 år prøver man at finde ud af barnets manuelle og artistiske anlæg. Ved begyndelsen af det 3. år skal barnet vælge ml. de specielle fag som naturvid., moderne sprog, græsk, socialøkonomi, teknik.

Klasserne skal føres op til de sædv. eksamina, målene, der skal nås, er altså de samme som for andre skoler, men lærerne er fritstillede m. h. t. valget af undervisningsmetoderne, og beslutningen om den videre uddannelse skal først tages ved 15-års alderen. Elevantallet overstiger ikke 25 pr. kl., således at en individuel undervisning er mulig. Man har opnået en friere ånd og større arbejdsglæde, og resultaterne har hidtil været gode.

I juni 1945 grl. i Sèvres *Le Centre d'Études Pédagogiques*, en højskole for lærere, der ønsker at udveksle erfaringer og drøfte de pædag. problemer. Ikke mindst følger man herfra arbejdet i classes nouvelles, ligesom der til centret er knyttet et gymnasium (lycée) med 22 cl. nouv. Man er interesseret i deltagelse af udenlandske lærere og har samarbejde med UNESCO.

De højere læreanstalter danner et veludbygget system, der foruden de 17 universiteter omfatter de store forskningsinstitutter som Collège de France, Institut Pasteur o. a.), Les Grandes Écoles Publiques (offentl. højskoler), hvortil hører den polytekn. læreanstalt, bjergværksskolen, kunstakad., højskolen for arkivarer og bibliotekarer, de før omtalte seminarier m. m. Tillige findes enkelte priv. højere læreanstalter, heribl. især »facultés catholiques«.

Litteratur: L'organisation de l'Enseignement en France. Udg. af Centre national de Documentation Pédagogique. The Year Book of Education. S. Björklund: Fransk skola och fransk kultur, 1939.

Franskundervisning (s. endv. Fremmedsprogundervisning). De første sikre vidnesbyrd om f. i den danske skole er fra 1623, året før oprettelsen af Akademiet i Sorø. I løbet af det 17. årh. skabtes visse forudsætninger for moderne sprogundervisning. Den empiriske metodes indførelse i videnskaberne, samtidig med, at nyttesynspunkterne mere og mere understregedes, gav mulighed for rigere udvikling af realfagene. På samme tid blev fransk næsten enerådende som diplomatiets sprog. Det varede imidlertid ret længe, før den lærde skole modtog og anerkendte de nye ideer.

Disse havde dog meget betydelige forkæmpere, bl. a. Holberg, der arbejdede på at åbne adgang for almen europæisk, navnlig fransk dannelse. Men først 1760 kan man igen finde oplysninger om undervisning i fransk. Denne gang var det Herlufsholm, der indførte dette fag, og da denne skole i 1782 blev forberedelsesskole for Sorø, gav den ret grundig undervisning i fransk. Ved plakat af 22. marts 1805 indførtes f. ved landets øvrige lærde skoler.

Den 7. nov. 1809 udstedtes en alm. forordning ang. de lærde skoler i Danmark og Norge. De gamle sprog indtager her endnu langt den største plads. En særstilling fik dog Sorø Akademi, da det blev genåbnet i 1822. Der skulle her lægges fortrinsvis vægt på levende sprog.

Fra tiden omkr. 1830 tager diskussionen om realundervisningen fart, og i 1837 oprettedes i Sorø en reallinie. I denne fik eleverne nogle særlige timer i engelsk og fransk for om muligt at opnå nogen talefærdighed. Man havde næret store forventninger til dette forsøg, men resultatet svarede langt fra til forventningerne, og til den i 1838 oprettede almindelige forberedelseseksamen ved universitetet krævedes fransk kun af polyteknikere og forstmænd. Først fra 1853 begyndte man igen at indføre realklasser i større udstrækning, og d. 18. sept. 1855 udstedtes en bek. om særskilt realundervisning ved nogle lærde skoler. For artiumklasserne udstedtes 13. maj 1850 en undervisningsplan og eksamensbestemmelser. Iflg. denne skulle fransk læses fra 2. til 6. kl. Prøven var mundtlig (oversættelse af to ulæste prosastykker), men undervisningen skulle støttes ved skriftlige øvelser, skønt eksamensstil ikke forlangtes. Ved loven af 1. apr. 1871 genindførtes fransk stil for den sproglig-historiske retning.

F. kom ved denne lov til at indtage sin hidtil stærkeste stilling. Til optagelsen i de højere skolers 1. kl. krævedes det vigtigste af den regelmæssige formlære og 50 oktavsider af en læsebog. I tiden fra 1871 til 1882 læstes sproget gennem alle 6 kl. med ialt 16 ugtl. timer, og efter 1882 med ialt 18 ugtl. timer. Af fransk havde en så relativt stor plads i undervisningen skyldtes ikke blot nationale og politiske sympatier, men også det praktiske hensyn til dette sprogs betydning som universelt politisk og til dels videnskabeligt sprog og til dets fortrin i fasthed og klarhed. Men skønt det læstes gennem hele skolen, opnåedes dog ikke et tilfredsstillende udbytte. En væsentlig grund hertil må utvivlsomt søges i, at man meget ofte manglede lærere i de levende sprog. Først i løbet af det 19. årh. blev der indført en nogenlunde regelmæssig undervisning i de nyere sprog ved universitetet, og første gang en magisterkonferens aflagdes i fransk, var så sent som i 1863. Ved an. om skoleembedseksamen af 25. okt. 1883 indførtes regelmæs-

sige eksaminer, der fra da af kan aflægges enten som hoved- el. bifag.

Ved lov om højere almenskoler af 24. apr. 1903 reduceredes f. imidlertid meget stærkt. Faget er herefter ligestillet på alle 3 linier i gymnasiet med ialt 12 ugtl. timer. Stil er blevet afskaffet og hovedvægten lagt på læsefærdighederne. Iflg. bek. af 4. dec. 1906 skal formålet for f. være: at bibringe eleverne færdighed i med ordentlig forståelse at læse en fransk tekst, som ikke frembyder særlige vanskeligheder, og hvis ordforråd og hele udtryksmåde tilhører nutiden. Derhos skulle eleverne stadig indøves i god udtale af sprogets enkelte lyd og lydforbindelser. Til den stataríske læsning vælges pædagogisk værdifulde og ikke altfor fragmentariske litteraturprøver af prosaforfattere, hovedsagelig fra det 19. årh., dels af skønlitterært (novellistisk) indhold, dels historiske og sådanne, som egner sig til at belyse fransk kultur og fransk folkeliv; til teksterne må der meddeles eleverne kommentar, som giver de tilstrækkelige sproglige og reale oplysninger, for at der kan nås en klar og nøjagtig forståelse af indholdet. An. af 1. dec. 1906 forudser kursorisk læsning af noget lettere art i det omfang, tiden tillader det. Indøvelsen i grammatik sker dels ved iagttagelse under selve læsningen, dels v. hj. a. en kort og klar grammatisk lærebog. Undervisningsmåden i det enkelte må overlades til lærerens valg, men han må sørge for, at eleverne får følelsen af, at fransk er et levende sprog, og at det ovenfor opstillede formål for undervisningen virkelig nås.

Til eksamen prøves i to stykker af nyere prosaforfattere, det ene af skønlitterært, det andet af historisk art. Endv. eksamineres der i grammatik i tilknytning til den forelagte tekst.

Loven af 24. apr. 1903 åbnede også mulighed for at påbegynde f.en i mellemskolen i et ganske ringe omfang. Men denne mulighed benyttes af praktiske grunde efterhånden kun af relativt få skoler. I den 1-årige realkl. er faget valgfrit. Der eksamineres ved prøven i 50 læste sider og i den elementære grammatik. I skoler med pigeskoleeksamen er faget ligeledes valgfrit. Ved prøven opgives indenfor et pensum af mindst 150 sider, der er læst i de sidste 3 år, 70 sider. Der prøves i oplæsning og oversættelse, i den elementære formlære og syntaks samt i oplæsning og oversættelse af et meget let, ulæst stykke prosa.

Ved private skoler og andre undervisningsinstitutioner, fagskoler o. lign. har fransk i mange tilfælde haft en stor plads, men det vil føre for vidt nærmere at gøre rede for disse forskellige skoleformer.

Den nærmest påfølgende nye an. og bek. af 1935 rummer ikke nogen skærpelse af de i bek. af 1906 formulerede krav. Formålet er i begge an. det samme: at lære eleverne at forstå og med god udtale at oplæse en moderne fransk tekst, som ikke frembyder særlige vanskeligheder. Grammatiske kundskaber skal meddeles i det omfang, der er nødvendigt for det givne øjemed. Men bek. af 1935 antyder nærmere, ad hvilke veje man kan komme opfyldelsen af de stillede krav så nær som muligt, ligesom der i højere grad end tidligere præciseres, hvad man forstår ved god udtale.

Fransk er et romansk sprog og står dansk fjernt både m. h. t. udtale og sprogbygning. Det vil som regel volde danske større vanskelighed at gøre sig fortrolig med dette sprog end med engelsk og tysk. Selve det elementære grundlag føles mere kompliceret og fremmedartet end det tilsvarende i de med dansk beslægtede germanske sprog og kræver følgelig længere tid og fra første færd den største agtpågivenhed både af lærer og elev. I løbet af I gymnasieklasse gennemgås der først et elementarkursus med et passende antal lydskriftstykker til indøvelse af udtalen. Der lægges stor vægt herpå, idet korrekt udtale jo ikke alene indgår i det fremmede sprogs karakter, men den letter også forståelsen af læste tekster. Ved udtrykket »god udtale« forstås iflg. min. bek. af 1935 ikke alene god udtale af de enkelte lyd og lydforbindelser, men det skal også tilstræbes, at eleverne så vidt muligt tilegner sig fransk rytme og tonefald (trykaccent og musikalsk accent). Dette må ikke fortolkes som noget i retning af diktion. Kravene betyder i al enkelhed: tydelig, distinkt artikulation med respekt for hver enkelt lyd og stavelse, trykaccentens plads, ordenes og periodens naturlige sammenhæng med respekt for sætningstegnene, udeladelse af dansk stødtone, undgåen af den for danske ejendommelige skynden sig hen mod slutningen af ord og sætninger. Bek. af 1935 anbefaler fra første færd ikke at slå af på kravet om nøjagtig udtale. Lydskrifteksterne i begynderbogen må udnyttes rationelt ved hele den første undervisning. Også ved fortsat undervisning bør der til stadighed drives øvelser i udtale og oplæsning, således at eleverne forstår, at også denne side af faget kræver hjemmeforberedelse.

De første 3—4 mdr. anvendes udelukkende lydskrifteksterne med organisk indøvelse af tilhørende grammatik. Først når disse teksters ord og betydning har indgået fast forbindelse, går man over til læsning af samme tekster med retskrift. V. hj. a. tavleøvelser og diktater volder overgangen som regel ringe vanskelighed. Når retskriften er indøvet nogenlunde sikkert, kan der begyndes med grammofonplader, der dog let bliver et noget monotont undervisningsmiddel. Grammofonplader anvendes derfor som regel kun 1 ugtl. time i I G. til skoleårets slutning og noget ind i II G. Linguaphone el. andre lign. tekstsamlinger kan gøre nytte, dels ved at samle en ikke ringe del af hverdagens ordforråd i et teksthefte med billeder, i tilknytning

til hvilke man med udbytte helt kan anvende direkte metode. Endnu savner skolerne et diskotek af et sådant format og indhold, at man lejlighedsvis vil kunne forsvare at bruge det i slutningen af II G og hele III G. Rigtigt anvendt er grammofonplader et godt middel til at udvikle og vedligeholde en korrekt udtale og til at vænne eleverne til at høre fransk talt af indfødte.

Kort efter jul vil man som regel begynde læsning og nu kun med retskrift af c. 50 sider lettere tekststykker, der danner overgangen til den egentlige forfatterlæsning, der må begynde straks i II G. Stoffet må vælges ud fra det i an. givne formål, d. v. s. indenfor moderne fransk litteratur fra det 19. og 20. årh. Stoffet bør vælges således, at det giver typiske udtryk for fransk kultur- og tænkemåde; det bør være dels skønlitterært, dels — især i det sidste undervisningsår — af belærende, tankevægtigt indhold, der belyser fransk historie og samfundsliv. Der vil formentlig kunne læses c. 500 sider.

De valgte tekster bør altså ligge på et sådant niveau, at eleverne har mulighed for at udvikles og modnes gennem arbejdet med dem. Indtil an. og bek. af 1935 forelå, anvendtes med enkelte undtagelser i almindelighed udvalg med tekstprøver fra forfattere som Mérimée, Daudet, Maupassant og Anatole France, der læst i større mængder kun giver ret ensidige udtryk for fransk kultur og tænkemåde. Til belysning af fransk historie og samfundsforhold forelå kun få af passende lødighedsgrad. Siden 1935 foreligger flere nye tekstudvalg med fyldigere og mere alsidig repræsentation af det 19. og 20. årh.s skønlitterære og historiske skribenter.

Ang. behandlingen af læsestoffet er samme bek.s bemærkning om, at læreren til stadighed bør arbejde på at bibringe eleverne følelse af, at fransk er et levende sprog, som nævnt ikke af ny dato. Det nye i bek. af 1935 er angivelsen af, hvorledes dette kan gøres, idet der anføres, at de ved undervisningen i engelsk og tysk anvendte metoder med de nødvendige modifikationer også i vid udstrækning finder anvendelse på undervisningen i fransk. Hvilke modifikationer der her er tale om, giver sig af sig selv, når det betænkes, at faget er nyt i gymnasiet i modsætning til engelsk og tysk, at der i fransk ingen skriftlige arbejder er, og at der med det nuværende timetal ikke kan og ikke skal tilstræbes talefærdighed. Men man mener på naturlig måde at fremme elevernes læsefærdighed ved at vænne dem til at opfange det fremmede sprog gennem øret, til at forstå talt og læst fransk i sammenhæng, hvad enten det gælder ordforklaring, tekstkommentar el. lærerens gennemgang af ny lektie, at opøve dem til på stedet og omg. at slutte ud fra situation og sammenhæng i stedet for straks at give op for en ukendt

glose, at give dem et indtryk af det fremmede sprogs miljø og atmosfære, hvor de ofte får lejlighed til at reagere umiddelbart og til at tænke på fransk uden dansk som mellemled. Har eleven en god udtale samt organisk beherskelse af elementær grammatik, og forstår han i nogen grad talt fransk, vil han også lettere senere hen, om han får brug for det, kunne tilegne sig den fornødne talefærdighed.

Man har ment, at man i faget fransk skulle have åbnet to muligheder for læreren: enten den tidligere anvendte undervisningsform ved i væsentlig grad at lægge vægt på elevernes færdighed i oversættelse, glosetilegnelse og grammatik — el. direkte metode. Menes der med det første samme undervisning som den, der gives i latin, må den være uforenelig med opfattelsen af fransk som levende sprog. En på alle områder gennemført direkte metode er i fransk afhængig af de tekster, der anvendes. Jo nærmere man er begyndertrinet med lettere tekster, des mere gennemførlig vil den direkte metode være, jo længere man fjerner sig fra begyndertrinet, des vanskeligere gennemførlig vil den blive, dels fordi tiden er knap, dels fordi det for den kulturelle og litterære forståelse og den frie tankeudveksling ml. lærer og elev vil være mest frugtbart at benytte modersmålet til fortolkning af teksten. Hovedreglen må sikkert være, at teksterne oversættes til dansk ligesom det falder naturligst, at grammatikundervisningen drives på dansk. Dog vil det være praktisk i hovedtrækkene at lære eleverne den franske grammatiske terminologi. Men herudover er der lejlighed nok til at bibringe eleverne følelse af, at fransk er et levende sprog.

Indøvelse i grammatik sker dels ved iagttagelse under læsningen, dels på grundlag af en kort lærebog i grammatik; ikke blot formlæren, men også de væsentlige dele af sprogets syntaks bør tilegnes i det omfang, teksterne kræver. Grammatikken skal således ikke gå ud over det strengt nødvendige, i hvilket der til gengæld skal være sikkerhed i anvendelse. Da skriftlig sprogfærdighed ikke er tilsigtet, stjæler mundtlig brug af stiløvelser med dens ofte konstruerede eksempler let tid fra noget mere værdifuldt, som f. eks. anvendelse af grammatik ud fra den læste tekst og behandling af indholdet i lødigere tekster. Mundtlig stiløvelse bruges da også mindre og mindre. Kursorisk læsning som hjemmelæsning el. som hurtig gennemlæsning i klasserne vil i fransk i de fleste tilfælde være af illusorisk betydning. Der vil naturligvis være undtagelser. Desværre er de fleste skolebiblioteker endnu ret fattige på franske bøger, egnet til at læses af eleverne på egen hånd.

Ekstemporal som fast led i undervisningen årene igennem giver efter fleres mening ikke et rimeligt udbytte i forhold til den tid, der navnlig tidligere anvendtes derpå.

Tiden er så knap, at eleverne må forberede sig til hver gang. Med lærerens gennemgang på fransk af ny lektie får eleverne iøvrigt den bedst tænkelige lejlighed til ekstemporaløvelse. De må naturligvis gøres fortrolige med den form, der anvendes ved studentereksamen, dels ved oprykningsprøven fra II til III G., dels ved oplæsning og oversættelse af dem ukendte tekststykker c. sidste md. før eksamen.

Prøven ved studentereksamen er mundtlig. Der prøves i 2 ulæste tekster, hver på c. 1/2 side, den ene svarende omtrent til det kulturelle læsestof, der er gennemgået i sidste klasse, den anden noget lettere — af skønlitterært indhold. Teksterne oplæses og oversættes. De grammatiske kundskaber prøves ved en kort redegørelse for ordformer og deres syntaktiske anvendelse, herunder evt. fraseologi, i tilknytning til den forelagte tekst og tillige ved omsætningsprøver af nogle i teksten forekommende sætninger el. nogle lette spørgsmål og svar på fransk, ligeledes i tilknytning til teksten. Prøven i grammatik må følgelig ikke bestå i opremsning af former, regler el. udenad lærte sætninger fra lærebogen i grammatik. Eksamensformen som helhed skulle således kunne give et godt billede af eksaminandens modenhed, kundskaber og færdighed.

Ved lov om højere almenskoler af 1903 reducerede fransk til at være det 3. i rækken af levende fremmedsprog i den danske gymnasieskole. Som følge deraf tildeles der nu kun faget et beskedent timetal i forhold til 1. og 2. sprogfag (engelsk og tysk). Formålet for f. er læsefærdighed, ikke tale- og skrivefærdighed. Det er blandt franskl ærere en udbredt anskuelse, at selv til dette formåls opfyldelse er tiden ret knap. Det formelt sproglige må navnlig det første 1 1/2 år give eleverne en del hjemmearbejde, fordi fransk står dansk fjernere end tysk og engelsk, hvis elementære grundlag endda med relativt stort timetal bibringes eleverne i mellemskolen. I erkendelse af, at det fremmede sprog ikke er et mål i sig selv, men et redskab, der lukker op for en fremmed verden og dens kultur til fremme af personlig udvikling og fordomsfrihed, udtales endv. også udover fransklærernes kreds ønsker om rigeligere tid ikke alene til det rent sproglige for derved at aflaste elevernes hjemmearbejde, men også til belysning gennem læste tekster af den centrale plads, fransk åndsliv indtager i den europæiske kulturkreds, således at også dette fag fyldigere skulle kunne bidrage til den åndsdandelse, der i an. og bek. af 1935 nævnes som et af gymnasieundervisningens mål.

Litteratur: J. Paludan: Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverrig, 1885. W. Norvin: Københavns Universitets Historie 1929—40, Bd. 2. *Undervisningsmidler* Elementærundervisning: Jespersen og Stigaard: Fransk Læsebog for Begyndere. N. Chr. Nielsen og Frantz Hoffmann: Fransk Begynderbog. A. Laugesen: Fransk Begynderbog. Henrik Madsen: Fransk Læsebog for Mellemskolen og Realklassen. A. Blinkenberg og O. Svanholt: Fransk Begynderbog. E. Bruun og Th. Roskjær: Fransk for Begyndere. Sv. Atke og P. K. Hyllested: Fransk Begynderbog. Aage Grønkjær: Fransk Læsebog for Begyndere. — II-III G: Jungs Læsebog omarbejdet ved N. Chr. Nielsen. Henrik Madsen: Moderne franske Forfattere. O. Svanholt: Franske Tekster. A. Blinkenberg og O. Svanholt: Prosateurs modernes. O. Svanholt og C. S. Troensegaard: Textes français. Gudrun Henriques og Emmy Willemoes: Fransk Litteratur i Udvalg. Aage Schousgaard og Secher-Marcussen: Ecrivains de notre temps. Tage Brüel: Moderne franske Skribenter I—IV. Alain Fournier: Le grand Meaulnes, extraits v. Sv. Atke. E. Bruun og Th. Roskjær: La France occupée et délivrée. A. Blinkenberg og O. Svanholt: Frankrig. H. St. Holbeck: Historiske Læsestykker. A. Willer og Th. Mogensen: »Marianne« d'après; Charles Seignobos: Histoire sincère de la nation française. N. Chr. Nielsen: Fransk Gymnasielæsning. Oluf Nielsen: Fransk Sproglære. C. F. Jung: Fransk Grammatik. N. Chr. Nielsen: Fransk Skolegrammatik og Stileøvelser. A. Rosenstand Hansen og Kn. Togeby: Fransk Grammatik. Poul Høybye: De franske Verber. Samme: Fransk Grammatik og Fransk Øvelsesbog. Erik Bruun: Fransk Grammatik for Realklassen. Samme: Fransk Øvehæfte for Gymnasiet. Sten og Hyllested: Fransk Grammatik for Gymnasiet. Sørensen og Rosholm: Fransk Grammatik for Gymnasiet. Linguaphone: Cours de conversation.

C. S. T.

Fredehjem er den almindelige betegnelse for opdragelseshjem, der modtager børn over 14 år, hvis åndelige el. legemlige udvikling ikke står mål med det normale og derfor ikke kan anbringes i tjeneste, lære el. lign., men som dog ikke trænger til særforsorg. Indenfor redningsarbejdet for unge piger (Magdalenehjemmet) gjorde man den erfaring, at der blandt eleverne var adskillige, som p. g. a. deres ringe evner ikke var modtagelige for almindelig opdragelse og uddannelse, og særlig på Thora Esches initiativ dannedes allerede 1906 et udvalg, som skulle arbejde for at yde sådanne svagt begavede unge piger en for dem afpasset hjælp. Dette udvalg tog navnet Bestyrelsen for Fredehjem, og i 1913 åbnedes det første f. for piger på ejendommen Østergård i Lille Karleby i Horns herred. Ved lov om offentlig forsorg åbnedes mulighed for anerkendelse af f. og der findes f. t. (1952) 11 anerkendte f. (4 for drenge, 7 for piger) med plads til 269 elever. Af disse driver Bestyrelsen for F. Holmstrupgård, men den driver desuden 3 ikke anerkendte f., der nærmest benyttes til noget ældre kvinder, af hvilke en del må betragtes som åndssvage. Anerkendte f. må ikke være fælles for drenge og piger, og de er undergivet psykiatrisk lægetilsyn efter ministeriets bestemmelse. Udskrivning til frie forhold må ikke ske uden lægens tilslutning, så længe eleven er under forsorg. Der gives en særlig tillæmpet undervisning i de almindelige skolefag og oplæres fortrinsvis i praktisk arbejde; egentlige værksteder findes ikke. F. modtager fra 1. apr. 1951 plejepenge og statstilskud efter samme regler som andre anerkendte opdragelseshjem (s. d.). Der kræves samtykke fra overinspekt. til anbringelse af elever. O. Skj.

Frederiksberg kommunale fortsættelseskursus (ungdoms- og aftenskole), kontor: Godthåbsvej 15, F., tlf.: Go. 4335. Kontortid:

kl. 12—15 (forstanderen personligt kl. 14—15).

1950—51: 5868 elever fordelt i 358 klasser med ialt 28.386 undervisningstimer. Samlet udgift 509.253 kr.

Kursus er opr. 1900 og arbejder efter loven om ungdomsskoler for ufaglært ungdom og aftenskoleloven. Virksomheden henhører under Frederiksberg skolevæsen og har lokaler på de frederiksbergske kommuneskoler.

Undervisningen kan søges af enhver på Frederiksberg bosat mand og kvinde, der er over 14 år, og som har afsluttet sin alm. skolegang.

Indmeldelse til vinterhalvåret finder sted i sept., til sommerhalvåret i marts. Nærmere oplysninger om indmeldelse m. v. bekendtgøres på plakatsøjler, i biografer og gennem dagspressen.

Indtegningsgebyr: 10 kr. for første fag, 5 kr. for hvert flg. fag, elever under 18 år dog kun 10 kr. ialt (dog gratis til ungdomsskolen for ufaglærte), al undervisning er gratis og undervisningsmaterialer udleveres (dog må materialer til sløjd, bogbinding, håndgerning, vævning og broderi betales).

Ungdomsskolen omfatter 1) *handelskursus for elever med real- og præliminæreksamen:* bogføring, stenografi og maskinskrivning, 24 ugtl. timer i tiden 1. apr. — 30. juni; 2) *husmoderskole for unge piger over 16 år:* husgerning, håndgerning, samfundslære, litteratur, sang og gymnastik, 25 ugtl. timer i tiden 1. sept.—30. april.

Ungdomsskolen for ufaglært ungdom (15—18-årige): arbejdskundskab, samfundskundskab, litteratur og gymnastik, 2-årig aftenskole, 2 aftener med ialt 4 timer pr. uge, som frit fag husgerning.

Aftenskolen omfatter: 1) sommerkl. i *havebrug* (1. apr.—30. sept.) og *idræt* (1. apr.—20. juni), 2) vinterkl. i *alm. skolefag:* dansk, regning, skrivning, matematik, *sprog:* engelsk, fransk, italiensk, russisk, spansk, tysk, svensk, *kontorfag:* bogføring, stenografi, maskinskrivning, *praktiske fag:* træ- og metalsløjd, bogbinding, husgerning, håndgerning, vævning, broderi, samaritergerning, tegning. I tilslutning til denne undervisning kan eleverne melde sig til flg. *frie fag:* gymnastik, svømning, korsang. Undervisningstiden er 1 til 2 gange 2—3 timer ugtl. kl. 15 (17)—18 (19) el. 19 (19,30)—22 (21,30).

Aftenhøjskolen: studiekredsarbejde, 1 ugtl. aften kl. 19,30—21,30.

Desuden er der adgang til en række *kulturelle aftener* med foredrag, oplæsning, sang og musik samt teaterbesøg. Fr. J.

Frederiksbergske skoleforsøg, s. Skoleforsøgene på la Coursvej.

Frederiksborg højskole, s. Højskole sp. 910.

Frederikslund statsoptagelseshjem, Holte. Opr. af staten 1942 i en til formålet erhvervet ejendom, anerkendt 9. sept. 1942. 25 piger i alderen 14—18 år; oplæring i almindelig husgerning, skolekøkken. O. Skj.

Frederik VII's stiftelse på Jægerspris, s. Jægerspris.

Frekvens, hyppighed, svingning. I fysikken antallet af svingninger p. sek. ved en svingende bevægelse el. bølgebevægelse.

Frelsens Hær (eng. Salvation Army) blev 1878 grundlagt af W. Booth (1829—1912) i England, arb. i Danmark siden 1887. Jævnsides med sit missionerende arbejde øver F. H. en omfattende social og pæd. virksomhed blandt børn og unge.

1. I Kbh. drives 3 statsanerkendte *vuggestuer* — Valby v., Thorsgades v. og v. Dannebrogsgade 14 — med plads til ialt 76 børn under 3 år, i forbindelse med den sidstnævnte v. drives en børnehave med plads til 33 børn.

2. For børn, som af forsk. grunde ikke kan få den fornødne pleje i deres hjem har F. H. 3 statsanerkendte *børnehjem:* spædbørnshjemmet i Gentofte (30 børn), børnehjemmet Hvidovre i tilknytning til mødrehjemmet Catherine Booth Kolonien (25 børn under 4 år), fortrinsvis børn, hvis mødre har været på mødrehjemmet. Børnehjemmet Reden, Kregme (20 børn under 14 år).

3. En række *sommerlejre* ud over landet modtager gratis børn af fattige forældre til ferieophold i indtil 4 uger. F. H. ejer 5 feriekolonier og benytter sig endv. af lejede lokaliteter; i 1950 var 1227 børn ude i feriekolonier og -lejre.

4. *Hjem for unge piger.* Industrihjemmet, Mariendalsvej på Frederiksberg kan modtage 20 unge piger i alderen 15 til 21 år. Hjemmet virker som optagelseshjem. Under opholdet beskæftiges de unge med husgerning og syning og modtager undervisning i enkelte skolefag samt gymnastik og husholdningslære. Til hjemmet er knyttet et bogbinderi. — Pensionatet for unge kvinder, Frederiksberg Allé, er beregnet til at skaffe unge kvinder, som enten har fast arbejde el. er under uddannelse, et trygt opholdssted i Kbh. (20 pensionærer).

5. *Øvrigt børne- og ungdomsarbejde* i 1950 omfattede: 62 søndagsskoler med 4448 indskrevne børn, 52 børneklubber med 1613 indskrevne børn, 22 spejderpatruljer med 360 indskrevne børn, 23 musikkorps med 244 medl. Hertil kommer børnegudstjenester, ungdomsklubber, studiekredse, underholdningsaftener og friluftsarrangementer. Adr.: Frederiksberg Allé 9, Kbh. V. O. K.

Fremmedsprogundervisning (levende fremmedsprog) fik først indpas i de højere skoler omkr. ved 1800, da disse, som hidtil væsentlig havde været uddannelsesanstalter for vordende præster, begyndte at få et mere verdsligt præg. I Danmark indførtes ved skolereformen 1805—09 undervisning i tysk og fransk, lejlighedsvis også i engelsk.

Til at begynde med anlagdes undervisningen i de moderne sprog i overensstemmelse med den tradition, latinundervisningen havde skabt. Denne var i tidens løb stivnet i en rent formalistisk metode, ved hvilken grammatikken spillede hovedrollen, og dette blev også tilfældet med undervisningen i de moderne sprog. Skolegrammatikker blev udarbejdet over den latinske grammatiks skabelon, og reglerne indøvedes i begynderbøgerne gennem usammenhængende sætninger; metoden var således den bagvendte: fra det abstrakte til det konkrete, fra reglen til eksemplerne (den deduktive metode). Da formålet med undervisningen kun var læse- og skrivefærdighed, blev udtalen af lige så ringe betydning som i de døde sprog latin og græsk.

Der kommer efterhånden flere nye undervisningssystemer frem, herhjemme således Listovs engelskundervisningssystem, som lægger undervisningen bedre til rette ved fremskaffelse af jævnere og bedre graduerede tekster end de hidtil benyttede og ved mere systematiske øvelser, men formål og metode forbliver i hovedsagen uforandret. Ved siden af oversættelse og grammatik begynder man også enkelte steder, især i visse højere pigeskoler, at drive en slags taleøvelser; at disse dog ikke altid har været stort bevendt, fremgår af den prøve, Heiberg giver på dem i »Aprilsnarrene«, hvor frk. Trumfmeier og Trine Rar taler fransk.

Den voksende internationale forbindelse fremkalder imidlertid stærkere og stærkere krav om ændring af undervisningen i de moderne sprog, gående ud på, at den skal drives mere i overensstemmelse med deres karakter af levende sprog, således at eleverne også lærer at forstå de talte sprog og selv at udtrykke sig på dem. Det er dog først i sidste tredjedel af århundredet, at tanken om en radikal reform af undervisningen tager fast form. Studiet af de nyere sprog havde gjort store fremskridt, navnlig indenfor fonetikken, læren om sproglyd, og det er ikke underligt, at det er fra fonetikernes kreds, som jo beskæftigede sig med de talte sprog, at reformbevægelsen udgår.

Den begyndte med, at den tyske fonetiker Viëtor i 1882 udsendte et skrift »Der Sprachunterricht muss umkehren« under pseudonymet »Quousque tandem« (det udbrud af utålmodighed: »Hvor længe skal dog — — —?« hvormed Cicero begynder sin første tale mod Catilina). Titlen og pseudonymet lød som en fanfare, og striden ml. forkæmperne for den gamle og den nye metode blussede voldsomt op. De vigtigste talsmænd for den nye metode var i England Henry Sweet og i Frankrig Paul Passy. I Danmark var føreren Otto Jespersen, som i 1884 udgav en bearbejdelse af et skrift af den tyske sprogmand Felix Franke, »Praktisk tilegnelse af fremmede sprog«, og i 1886 på det nordiske filologmøde i Stockholm sammen med nordmanden Western og svenskeren Lundell stiftede foreningen »Quousque tandem« med det formål at arbejde for gennemførelsen af en ny undervisningsmetode, som defineredes i flg. program: 1. Ikke skriftsproget, men det levende talesprog, lægges til grund for undervisningen; udtalen betegnes ved lydskrift. 2. Allerede på begynderstadiet anvendes »fornuftige, sammenhængende tekster«. 3. Grammatikundervisningen slutter sig nær til læsningen og indskrænkes i det hele til det absolut nødvendige. 4. I stedet for — el. i alt fald ved siden af — oversættelsen træder andre friere øvelser, som går ud på at knytte ord og sætninger i det fremmede sprog umiddelbart til vedkommende forestilling selv.

Metoden kaldtes med forskellige navne, som alle siger noget om den, bl. a.: *lydskriftmetoden,* der betoner metodens krav om anvendelse af lydskrift som middel til at lære en korrekt udtale, den *naturlige* el. *imitative metode,* d. v. s. den primitive måde at lære sprog på, ved at høre og efterligne, hvad man hører; det er måden, børn lærer deres modersmål på; *reformmetoden, den direkte metode.* Dette sidste navn, som nu er det almindelige, hentyder til kravet om i elevens bevidsthed at danne associationer direkte ml. forestillingen og det fremmede udtryk, uden at det tilsvarende udtryk i modersmålet dukker op, således som tilfældet er ved oversættelsen, den indirekte metode.

Som man vil se, udelukker »Quousque«s program ikke oversættelse, hvad der egentlig er et brud på hovedideen i den direkte metode. Hvordan metoden praktiseres i sin renhed, kan bl. a. ses i de af tysk-amerikaneren Berlitz oprettede sprogskoler for voksne. Den første oprettedes i 1878 i New-York, og herfra har Berlitz Schools bredt sig over hele jorden. Undervisningen foregår gennem indfødte lærere, som udelukkende anvender deres eget sprog, således at eleven fra første færd lærer sproget gennem øret, og den former sig som en udpræget anskuelsesundervisning, der begynder med at give de fremmede udtryk for virkelige el. på billeder gengivne konkrete genstande, for først efterhånden at nå til abstrakte forestillinger. Oversættelse anvendes ikke. Systemet ligger meget fast, så at oversættelser af samme bog kan bruges til undervisning i ethvert sprog.

I årene efter 1886 udarbejdede Jespersen (til dels i samarbejde med Stigaard og Sarauw) en række lærebøger i fransk og engelsk i overensstemmelse med »Quousque«s program. Disse bøger, som har været brugt i så godt som alle landets skoler i mere end en generation og endnu er i brug, har været bestemmende for undervisningen i moderne sprog herhjemme og har også haft betydning for den nysproglige undervisning i de andre skandinaviske lande. Endnu vi-

dere kredse nåede han med sin bog »Sprogundervisning«, som udkom 1901, og i hvilken han gav en samlet fremstilling af sine tanker om sprogundervisning; den er oversat til flere sprog.

Modstanden mod de nye ideer stilnede efterhånden af, og de autoriseredes mere el. mindre fuldstændigt ved de nye skoleordninger, der i mange lande indførtes omkring århundredskiftet, i Danmark ved loven om højere almenskoler i 1903.

Det var vel uundgåeligt, at der ved praktiseringen af metoden i begyndelsen var nogen famlen og usikkerhed. Adskillige lærere nåede smukke resultater ved en udelukkende direkte undervisning, men ikke få steder viste det sig efter nogen tid, at det sproglige grundlag ikke var lagt sikkert nok, og at den fremmedsproglige behandling af forfatterværker kunne dække over vaghed og unøjagtighed i forståelsen af indholdet. Førstnævnte mangel skyldtes for nogles vedkommende misforståelse af »Quousque«s krav om at indskrænke grammatikundervisningen til det absolut nødvendige, idet man ikke forstod, at dette kun gjaldt omfanget og ikke intensiteten; tværtimod holdt Jespersen altid på, at det, der lærtes, skulle læres grundigt. Sidstnævnte mangel kunne være afbødet ved benyttelse af den sikkerhedsventil, der fandtes i programmet i form af oversættelse, når forståelsen var tvivlsom. Man har draget lære af erfaringen, og undervisningen i hovedsprogene engelsk og tysk er nu, for gymnasiets vedkommende støttet af an. af 1935, kommet ind i faste former, idet man søger at forbinde fordelene ved den direkte og den indirekte metode og anvender oversættelse til at kontrollere forståelsen, når stoffet frembyder særlige vanskeligheder, medens undervisningen iøvrigt normalt foregår på det fremmede sprog.

Udviklingen i f.en har været nogenlunde den samme i andre lande. En forespørgsel, som i 1936 af Bureau international d'Éducation, der var knyttet til Folkeforbundet i Genève, rettedes til de fleste lande, viste, at man overalt (blot med undtagelse af et kanton i Schweiz) benytter en helt direkte el. modereret direkte metode, som ovenfor beskrevet, ofte således, at den rene metode anvendes på de lavere klassetrin, den blandede på de højere, hvor det mere abstrakte indhold og de finere nuancer i de tekster, der læses, gør det mere formålstjenligt at tage modersmålet til hjælp.

At gå tilbage til den gamle grammatikalske metode, som ikke opøvede evnen til at forstå og tale de fremmede sprog, er naturligvis ganske udelukket i vore dage med den voksende forbindelse ml. nationerne i handel, videnskab, turisme, gennem radio og talefilm. Hvor udbredt trangen til at skaffe sig kundskaber i de levende fremmedsprog er i alle dele af befolkningen i Danmark, også efter skolegangen, ses af den stærke tilstrømning til alle arter af sprogskoler og sprogkursus for voksne, deriblandt først og fremmest sprogklasserne ved de kommunale fortsættelseskursus. Hertil kommer radioundervisningen i fremmedsprog; hvor stor deltagelsen i denne er, lader sig ikke kontrollere, men den er sikkert betydelig, og af endnu større betydning er utvivlsomt aflytning af udsendelser fra fremmede lande. At disse mange muligheder for at lære fremmede sprog benyttes flittigt, fremgår af en i 1945 foretaget gallupundersøgelse, der gav til resultat, at 28 pct. af befolkningen i Danmark kan (naturligvis i meget forskelligt omfang) eet el. flere fremmede sprog.

De levende sprog, der gøres til genstand for undervisning, er i de fleste lande, som herhjemme, engelsk, tysk og fransk. I nogle lande gives der, af kommercielle og andre praktiske grunde, og oftest fakultativt, også undervisning i spansk, italiensk og russisk. Valget af, hvilke sprog der undervises i, synes ikke alene at være bestemt af den rent praktiske betydning, det har at kunne eet el. flere verdensprog, men også af den dannelsesværdi, der ligger i at få indblik i de store kulturfolks litteratur og kultur. Dette er da også erkendt herhjemme og klart angivet i formålsparagraffen i anordningen om undervisningen i engelsk og tysk i vort nysproglige gymnasium, som fastslår, at målet for undervisningen dels er gennem læsning af dertil egnet stof at give eleverne et for deres almindelige åndsdannelse betydningsfuldt indblik i karakteristiske sider af engelsk og tysk kultur, dels videre at udvikle den i mellemskolen opnåede sprogfærdighed.

Litteratur: O. Jespersen: Sprogundervisning, 2. udg. 1935. Carl Knap: Den direkte Metode i Sprogundervisningen, 1916. C. B. Flagstad: Sprogpædagogikkens Psykologi, 1911. H. Sweet: The practical Study of Languages, 1899. Max Walter: Zur Methodik des neusprachlichen Unterrichts, 1925. 4. Aufl. bearb. v. P. Olbrich, 1931. Berthold Otto: Methodik und Didaktik des neusprachlichen Unterrichts, 1925. Ph. Aronstein: Methodik des neusprachlichen Unterrichts, 1926. Hans Strohmeyer: Methodik des neusprachlichen Unterrichts, 1928. Harold Palmer: This Language-Learning Business, 1932. L'Enseignement des Langues Vivantes (Publications du Bureau International D'Éducation nr. 54), 1937. Levande Språk utg. af Martin Alwood, 1942. Fr. Closset: Didactique des langues vivantes, 1949. The Teaching of Modern Languages (udg. af The Incorporated Association of Assistant Masters). D. H. Stott: Language Teaching in the New Education, 1946.

K. V. O.

Fremmedsprogundervisning i FM-klasserne. F. var efter loven forbeholdt købstadskolen (mellemskolen og folkeskolens afgangsklasser), indtil folkeskoleloven af 1937 gav adgang til f. også i landsbyskolen.

I den københavnske folkeskole indførtes undervisningen i tysk allerede i 1877 i afgangsklasserne for drenge (7. kl.) og i 1878 i pigeafgangsklasserne. Fra 1908, da der oprettedes 8. kl., fik drengene tysk både i 7. og 8. kl.

1934—38 undervistes i tysk el. engelsk i et stort antal forsøgsklasser (6.—8. kl.), og fra 1938, ved indførelsen af den eksamens-

fri mellemskole, har drengene tysk 3 timer ugtl. i 1.—4. eksamensfri mellemskolekl. (FM-kl.) og pigerne engelsk i de tilsvarende klasser, medens drengene som andet fremmedsprog får engelsk i 4. FM-kl. og pigerne tysk. Man er dog nu inde på tanken om at lade alle elever have engelsk som første fremmedsprog, og dette er allerede indført i de blandede klasser.

I FM-kl. udenfor Kbh. er f. ordnet på mange forsk. måder. Mange steder undervises kun i eet fremmedsprog, som da oftest er engelsk; på Frederiksberg læser både drenge og piger engelsk 3 timer ugtl. i 1.—4. FM-kl. og tysk er valgfrit fag i 3. og 4. FM-kl.

Det har været drøftet — og drøftes stadig —, hvorvidt eleverne i folkeskolens FM-klasser kan få så meget udbytte af f., at det er forsvarligt at anvende tid dertil i stedet for at give en yderligere træning i dansk, regning el. praktiske fag. Det kan dog vist ikke nægtes, at f. er åndsdannende og udviklende for børnene.

Erfaringen viser, at størstedelen af eleverne kan få udbytte af den, medens en mindre del af eleverne kun får et meget ringe udbytte; men loven hjemler da også skolen ret til at udelukke disse elever fra f. og beskæftige dem med andre fag i stedet for, ligesom forældrene kan ønske dem fritaget for f.

Loven siger herom: »I denne undervisning kan kun de børn deltage, der efter skolens skøn kan have virkeligt udbytte deraf, og hvis forældre ønsker det«, medens Kbh.s kommuneskoles undervisningsplan af 1943 bestemmer:« I f. deltager de børn, som skolen skønner egnet dertil, og hvis forældre ikke ønsker dem fritaget. Ikke-deltagende børn beskæftiges med andet arbejde i deres egen el. en anden klasse alt efter den enkelte skoles muligheder.«

Målet for 4 års undervisning med 3 ugtl. timer kan sættes således: Eleverne skal med en i det væsentlige god og tydelig udtale kunne læse en tekst på sproget og oversætte den; de skal kunne oversætte fra dansk til sproget lette små sætninger og lette fraser og vendinger, der bruges i dagliglivet og på rejse, og også helst kunne anvende dem umiddelbart uden at oversætte. De skal i en ordbog kunne finde oversættelsen til og fra dansk af ord, der ikke står i for vanskelige bøjningsformer el. sammensætninger.

Ved undervisningen må der gås meget langsomt og grundigt frem; det anbefales at repetere afsnitsvis. Det vil være muligt at indøve en god og tydelig udtale (uden dog at lægge vægt på petitesser) og den allermest elementære grammatik. I engelsk må der i længere tid læses efter lydskrift, og lydene kan indøves v. hj. a. »nøgleord«, der hver indeholder en af sprogets lyde. I den allerseneste tid forsøges der i en del klasser med undervisning i engelsk efter »naturmetoden«, altså med direkte og udelukkende anvendelse af fremmedsproget lige fra den første time.

I mange klasser har man undervist i Basic english (s. d.), der mentes lettere overkommeligt for folkeskolens elever; men i de fleste skoler er man dog nu gået over til standard-engelsk.

Fra Kbh.s undervisningsplan af 1943 citeres om f.: »Der lægges vægt på tydelig udtale, forståelse af det læste, samt tilegnelse af et forråd af gloser og vendinger fra dagliglivet. På alle trin støttes tilegnelsen og gøres arbejdet afvekslende ved lydøvelser, øvelser i at opfatte sproget gennem øret, samtaleøvelser og andre lette mundtlige og skriftlige øvelser, indøvelse af sange. o. lign. Brug af grammofon som supplerende hjælpemiddel anbefales.« På alle klassetrin indskydes i det noget tungere lærestof en del uforberedt læsning af let, sammenhængende tekst.

I de senere år er folkeskolens elever ikke mere henvist til eksamensmellemskolens lærebøger i sprog, der kun dårligt egnede sig for dem, men der er udgivet adskillige lærebogssystemer for den eksamensfrie mellemskole i tysk og engelsk, der bringer lette og afvekslende tekster fra elevernes verden og fra det daglige liv, og som m. h. t. gloseforrådet og omfanget af det grammatiske stof indskrænker sig til det for eleverne overkommelige.

Det er hævdet — og med rette —, at f. i FM-klasserne kun kvantitativt og ikke kvalitativt bør stå tilbage for den i EM-klasserne, hvorfor der m. h. t. undervisningens enkeltheder, indøvelsen af sproglydene m. m. kan henvises til det om EM-skolen anførte. Også i FM-skolen vil det være muligt at nå et for elever og lærer tilfredsstillende resultat, når man tilpasser kravene og undervisningsformen efter elevernes evner og forudsætninger. R. R.

Fremtoningspræg, s. Arvelighed.

Fremtrædelsesform. Hvis en 5-øre drejes foran øjnene af en, vil man opleve en række forsk. visuelle sansebilleder, men de vil alle vise hen til den samme genstand, 5-øren, som dennes udseende fra forsk. synspunkter: cirkelrundt, ovalt el. som en blot stribe. Alle disse sansebilleder kaldes 5-ørens visuelle f.er. Foruden disse har den naturligvis også taktile f.er, som opleves, hvis man føler på den med fingrene el. hvis den anbringes andetsteds på huden. Endv. auditive f.er, som opleves, hvis man banker med den el. lign. Desuden vil den under forsk. omstændigheder udvise mekaniske, elektriske, kemiske m. v. f.er. Kort sagt: alt, hvad der på, en el. anden måde viser hen til 5-øren som en egenskab ved den el. en virkning af den el. på anden måde som et »tegn« på den, er en f. for den. Og på lign. måde forholder det sig med alle andre genstande, af

hvad art tænkes kan; de kendes gennem deres f.er og kun gennem disse, således at selve begrebet »genstand« kan beskrives som systemet af de fænomener, der opleves som f.er for en genstand. Sådanne systemer kan være mere el. mindre omfattende og komplicerede, og de organiserer sig hierarkisk i over-, side- og underordnede systemer, hvilket har ført Tranekjær Rasmussen til at skelne ml. »trinforskellige genstande«. Blandt de mere komplicerede kan nævnes *Bevidstheden* (s. d.), hvis f.er kan inddeles i 3 hovedarter: fænomenologiske, behavioristiske og fysiologiske. Og som et andet eks. kan nævnes de forsk. sygdomme, hvis f.er tilsvarende er »subjektive symptomer« (fænomenologiske f.er), »kliniske symptomer« (behavioristiske f.er) og »objektive symptomer« (fysiologiske f.er). Selve distinktionen ml. en genstand og dens f.er er et dybtliggende træk ved næsten alt bevidsthedsliv og synes at være et resultat af symbolfunktionen, d. v. s. af den proces, ved hvilken en stimulus, resp. et stimuluskompleks, indstiller organismen mod noget andet end stimulussen selv (s. Symbol).

J. J-n.

Frenét, École, opr. i Vence, Alpes maritimes i 1933 af den fr. lærer Frenét, som var blevet afskediget fra kommuneskolen i St. Paul p. g. a. sine politiske og pædagogiske ideer. Han begyndte skolen med 55 fattige børn, hvis ophold betaltes af kommun. arbejdere. Den centrale idé for undervisningen bestod i, at børnene skulle trykke alt deres undervisningsmateriale selv på skolens trykkeri. Af hver uges arbejder blev de bedste udtaget til trykning i skolebladet, som børnene selv illustrerede med linoleumstryk. Skolen stod i forbindelse med en kreds af franske og belgiske skoler med lign. ideer. Efter udvekslingen gennemlæses alle arbejderne og kommenteres el. kritiseres af modtagerne. Ofte svarer afsenderne igen på kritiken. F. har inspireret nordmanden Olav Storstein til hans idé med udveksling af gruppearbejder mellem gymnasieelever. I stedet for een fælles stil for alle elever, får el. vælger hver elev et underemne af et fælles større emne af interesse for den klasse, som skal have arbejdet, der ofte illustreres smukt med udklip, tegninger el. grafiske fremstillinger.

Litteratur: O. Storstein: Et reformforsøk innenfor den højere skoles morsmaalsundervisning. Individuel Undervisning, redigeret af Sethne, Nørvig, Gierow, 1937.

A. M. N.

Frenologi (af græsk *fren*, egtl. mellemgulv, men senere i overført betydning sjæl), den af den østrigske læge Franz Joseph Gall (1758—1828) udformede lære, at forskellige åndelige el. sjælelige evner (f. eks. tidsted- og talsans, sammenligningsevne, ærbødighed, retsfølelse, kønsdrift, havesyge, ødelæggelsesdrift, ialt 27) var lokaliserede til bestemte hjerneregioner, og at disses over- el. underudvikling gav sig til kende i kraniets form og kunne aflæses der. Selv kaldte han sin lære organologi, kranioskopi el. hjernefysiologi, og han studerede talrige kranier for at give sin lære et empirisk grundlag. Dens popularitet begyndte straks efter hans første forelæsninger i 1796, og gennem hans elev J. P. Spurzheim (1776—1832) udbredtes den til England og Amerika. Den blev dog også ret hurtigt udnyttet af charlatanер, der optrådte som praktiske rådgivere, og selv om den i sine grundsynspunkter foregriber den senere lære om psykiske funktioners lokalisation til bestemte hjernecentre og den differentielle psykologi, har den dog nu kun historisk interesse.

Litteratur: F. J. Gall: Anatomie et physiologie du système nerveux en general et du cerveau en particulier, avec observations sur la possibilité de reconnaître plusieurs dispositions intellectuelles et morales de l'homme et des animaux par la configuration de leur têtes, 4. bd. 1810—19, senere udg. i 6 bd. Ch. Blondel: La psychophysiologie de Gall, 1913. H. D. Spoerl: Faculties versus traits: the solution of F. J. Gall (Character and Personality, 1936). Ths. Hyde: How to Study Character, Disp. Harvard 1884. G. W. Allport: Personality, 1937.

K. G-S.

Freud, Sigmund (1856—1939), østrigsk nervelæge; dr. med. 1882, praktis. læge i Wien, 1885 docent i neuropatologi ved universitetet i Wien. Under et studieophold i Paris (1885—86) hos d. fr. neuropatolog Jean-Martin Charcot (1825—93) vaktes F.s interesse for de psykiske årsager ved hysteri og andre nervøse forstyrrelser. I 1889 lærte han den hypnotiske behandlingsmetode af disse lidelser hos Liébeault og Hippolyte Bernheim (1837—1919) i Nancy. F. blev udnævnt til ekstraordinær prof. 1902 og ordinær prof. 1920.

Omkr. 1890 fik F. nært samarbejde med en ældre kollega, nervelæge J. Breuer (1842—1925), der 1880—82 havde gjort visse iagttagelser over hysteri. I overensstemmelse med den tids praksis havde Breuer behandlet hysteriske tilfælde med hypnose, og under hypnosen havde pt.en erindret den tid, hvor de hysteriske symptomer var opstået, og genoplevet de pågældende begivenheder under voldsom affekt, hvorved symptomerne forsvandt.

Breuer og Freud behandlede sammen flere tilfælde af hysteri på denne måde og fremlagde i en mindre afhandling (1893) og i »Studien über Hysterie« (1895) deres iagttagelser og teorien om de »indeklemte affekter« som årsag til hysterier og andre nervøse lidelser. Deres metode til at skaffe disse indeklemte affekter afløb kaldte de den »kathartiske metode«. De nævnte skrifter indeholdt programmet for den senere psykoanalyse. Samarbejdet ml. Breuer og F. ophørte imidlertid af forskellige årsager, og psykoanalysen må betragtes som F.s værk.

I Breuer og F.s første arbejder påvistes det, at seksualaffekten spillede en væsentlig rolle som årsag ved de hysteriske lidelser. I sine senere undersøgelser mente F. at kunne påvise seksuelle årsager ved alle neu-

rotiske forstyrrelser. (»Die Sexualität in der Äthiologie der Neurosen«, 1898. — S. Neurose). Senere gik F. bort fra anvendelsen af hypnose og anvendte i stedet den s.k. talekur (s. Psykoanalyse). F. kom i den første halve snes år, efter at han havde fremsat sine teorier, til at indtage en meget isoleret stilling. Ikke mindst hans påpegen af seksualitetens store betydning vakte en almindelig forarget modstand. En saglig kritik af F.s teorier kom derimod kun sparsomt til orde, hvilket også må ses i sammenhæng med det forhold, at psykoanalysen, fremsat af en neurolog, bevægede sig på grænseområdet ml. neurologi, psykiatri og psykologi.

Først med sin professorudnævnelse begyndte F. at få anerkendelse. På det tidspunkt var psykoanalysen imidlertid i det store og hele udformet, idet »Die Traumdeutung« var udkommet 1900, »Zur Psychopathologie des Alltagslebens«, 1904, »Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie«, 1905, overs. til dansk 1934, og »Der Witz«, 1905.

I 1909 blev F. indbudt til Amerika, hvor han bl. a. holdt 5 forelæsninger ved Clark University: »Über Psychoanalyse«, 1910, overs. til dansk som »Det Ubevidste«, 1920. F.s hovedværk om psykoanalyse er »Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse«, 1916—17, efterfulgt af »Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse«, 1932, begge overs. til norsk.

I senere værker har F. videre udbygget sin teori el. »lære« om jeg'ets struktur og drifternes natur, bl. a. »Massenpsychologie und Ich-Analyse«, 1921, »Das Ich und das Es«, 1923.

Yderligere har F. beskæftiget sig med kulturkritik. I »Totem und Tabu«, 1912—13, forklares kulturelle og religiøse fænomener ved analogier fra individets neurosepsykologi. »Die Zukunft einer Illusion«, 1927, fremstiller religiøse former og tænkemåder som dødsdømte illusioner, og »Das Unbehagen in der Kultur«, 1930, giver en pessimistisk kulturanalyse.

I talrige mindre og større arbejder har F. desuden behandlet forskelligartede psykologiske problemer i forbindelse med religions-, kunst- og litteraturhistorie, samt sociologi, sidst i »Der Mann Moses und die monotheistische Religion«, 1939, hvor han bl. a. udkaster og argumenterer for den tanke, at Moses var en ægypter.

Ved okkupationen af Østrig 1938 blev F. nødt til at forlade Wien; han bosatte sig i London, hvor han døde det flg. år. En selvbiografi har han givet i »Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen«, bd. 4, 1925.

F.s psykoanalytiske teorier har i sjælden grad givet anledning til lidenskabelig stillingtagen og hidsig diskussion, såvel i faglige som i almindeligt interesserede kredse. Hans lære kom lige fra begyndelsen til at stå i modsætningsforhold til såvel den videnskabeligt arbejdende alm. psykologi (»akademisk psykologi«) som til den teoretiske psykiatri.

Dette forhold er kommet til at spille en afgørende rolle ved udformningen af hans teorier, der i høj grad bærer præg af, at de er en enkelt mands værk. De har ikke fra starten kunnet nyde godt af en sagligt betonet kritik og diskussion.

Først da hele den psykoanalytiske lærebygning i store træk lå færdig fra »mesteren«s hånd, nåede den at blive kendt i videre kredse. Psykoanalyse var i denne periode ensbetydende med »freudianisme«, hvis rigtighed samlet blev sat under debat, og som i sin helhed enten blev accepteret el. afvist.

Disse forhold har været medvirkende til, at psykoanalysen har fået en ganske særlig slagkraft. Diskussionen om psykoanalysen er i vor tid lige så lidenskabelig som ved århs begyndelse. (Se også art. Psykoanalyse).

Litteratur: P. H. Törngren: Striden om Freud, 1936. Hanns Sachs: Freud, Master and Friend, 1945. Helen W. Puner: Freud, his Life and Mind, 1947. A. H.

Fribefordring. I. *Skolebørn* har adgang til f. på jernbanerne efter visse nærmere regler, der gives af undervisningsmin.

Adgangen til f. går i sin første oprindelse tilbage til koleraåret 1853, idet der dengang af en københavnsk overlærer S. C. Müller (s. Feriebørn fra Kbh.) gennem avisen rettedes en opfordring til landboerne om at hjælpe hovedstadens dårligst stillede børn fra de tættest befolkede kvarterer ved at modtage dem til et landophold. P. g. a. smittefaren var resultatet i dette år dog kun opnåelse af økonomisk støtte til anbringelse af nogle piger samlet i en feriekoloni på landet. Først i det flg. år, 1854, realiseredes første gang planen om anbringelse af fattige hovedstadsbørn enkeltvis i landbohjem, idet ialt 263 børn anbragtes på denne måde i forskellige landbohjem på Sjælland. F. på jernbanen — til Roskilde — opnåedes straks fra denne første begyndelse. Ved tilskud fra civillisten opnåedes i 1855 fri hjem- og udrejse for børn, der skulle til Frederiksborgegnen (jfr. nærmere herom Beretning om det første nordiske Fællesmøde for Børnevenner i Kbh. 12.—16. aug. 1905, pag. 198). Ordningen med børnenes anbringelse enkeltvis i landbohjemmene er særegen dansk, idet man i udlandet oftest arbejder med ferieophold i kolonier; ved anbringelsen af børnene i hjemmene, således som det almindeligvis sker her, bliver imidlertid ferieopholdet ikke blot af sundhedsmæssig, men tillige af social-kulturel værdi. (Se også Feriebørn).

De nugældende regler om f. findes i undervisningsmin.s bek. af 9. maj 1938, idet forholdet fra finansåret 1912—13 har været ordnet således, at undervisningsmin. i henh. til bevilling på finansloven godtgør jern-

banerne den betaling, som efter de almindelige takstregler skulle ydes for de gennemførte rejser. Fra 1936 deltager de pågældende kommuner dog i bekostningerne ved ferierejserne med 10 pct. af beløbet for de i vedkommende kommune hjemmehørende børn. Da man i 1936 udvidede adgangen til ferierejser til at omfatte børn fra alle købstæder m. m., fandt man det nemlig rimeligt til gengæld for denne meget store udvidelse af f. og den dermed forbundne bekostning at stille det som betingelse, at de pågældende kommuner betaler til jernbanerne 10 pct. af, hvad de almindelige billetpriser for sådanne rejser ville andrage.

Om de forskellige grupper af rejser med f., ferierejser, skolerejser og udflugter bemærkes iøvrigt flg.:

Ferierejser. Herunder falder langt den største del af f., nemlig f.en på de almindelige sommerferierejser, hvor det drejer sig om det enkelte barns rejse til dets særlige ferieopholdssted, d. v. s. som regel rejser fra købstaden til landopholdet. Ligestillet med disse ferierejser er imidlertid rejser til sommerlejre, hvor det drejer sig om elevers gruppevise rejser til samme opholdssted, hvorom der gælder det særlige, at der indrømmes frirejse også til en ledsager af børnene på de enkelte grupper. Sådanne sommerlejre skal som regel være faste lejre, men også til vandrelejre kan der dog efter ansøgning i hvert enkelt tilfælde gives f. Endv. kan privat indkvartering i en købstad i mindst 8 dg. ligeledes sidestilles med ophold i en sommerlejr. F. til sommerlejre ydes kun, når opholdet tjener som erstatning for et almindeligt ferieophold, idet det er fastsat, at der ikke i samme år ydes f. til nogen elev både til almindelig ferierejse og ferierejse til sommerlejr.

Skolerejser. Efter at ekskursioner og udflugter er indgået som et særdeles virksomt led i skolens arbejde med eleverne, er der indrømmet skolerne f. til udsendelse af eleverne klassevis på sådanne skolerejser. Hver skole har normalt adgang til een skolerejse i hvert finansår, landsbyskoler dog evt. kun hvert 3., evt. hvert 2. år under hensyn til skolens klasseantal. Under hensyn til formålet er adgangen begrænset til klasser, hvis normale elevalder mindst er 10 år; rejsens varighed er begrænset til 10 dg. Det er tanken, at enhver elev skal kunne komme på en sådan rejse een gang i løbet af skoletiden. De ledsagende lærere og lærerinder har indenfor et vist nærmere fastsat antal adgang til f.

En særlig gruppe af skolerejser er rejserne til *lejrskoler.* Sådanne er indrettet ved mange skoler, således at den almindelige undervisning i skolens forskellige klasser henlægges dertil i visse kortere tidsrum hvert år til gennemgang af sådanne afsnit af undervisningsstoffet, som kan særligt uddybes ved ophold i naturen. I adgangen til f. på disse rejser er der ikke fastsat nogen særlig begrænsning derudover, at disse rejser ikke kan finde sted i ferietiden. Begrænsningen til adgangen til disse rejser må derfor alene søges i selve undervisningsplanen for den pågældende skole.

Til skovture og andre 1-dags udflugter, hvor ud- og hjemrejse foregår samme dag, har de forannævnte skoler adgang til f. een gang i hvert finansår; skoler med både større og mindre børn kan få adgang til 2 udflugter i samme finansår med henh. de større og de mindre børn, men intet barn må i samme finansår deltage i mere end een udflugt.

F. efter de foran angivne regler står i det store og hele kun åben for skoleelever og børn i visse opdragelseshjem. F. til sommerlejre er dog under visse nærmere betingelser hjemlet også for ikke skolesøgende elever under 16 år, der udsendes til sommerlejr af en af undervisningsmin. godkendt landsorganisation. Til f. på skolerejser, såvel de almindelige som til lejrskoler, har endv. elever på statsseminarier, private seminarier og forskoleseminarier adgang.

Til belysning af det omfang, hvori f. benyttes, kan oplyses, at udgiften hertil under undervisningsmin.s budget 1939—40 androg c. 2,5 mill. kr. og for 1951—52, efter at de under krigs- og efterkrigsårene gennemførte begrænsninger er bortfaldet, c. 5,3 mill. kr. E. T-H.

II. *Sygekassemedlemmer.* Reglerne herom findes i folkeforsikringslovens § 17. Retten til den i paragraffen omhandlede hjælp fra opholdskommunen tilkommer alle den stedlige sygekasses ubemidlede nydende medlemmer og disses børn under 15 år. Sådanne medlemmer og børn, der midlertidig opholder sig udenfor deres sygekasses område, og som følge af pludselig sygdom el. et ulykkestilfælde nødvendig må have lægehjælp el. behandles på sygehus, er berettiget til af den kommune, i hvilken de på vedk. tidspunkt befinder sig, at få samme befordring som kommunen må yde de der bosatte sygekassemedlemmer. Retten til f. omfatter i disse tilfælde dog ikke f. fra læge og sygehus. Endelig tilkommer retten til f. nydende sygekassemedlemmers børn, som er anbragt i arbejdsforhold udenfor hjemstedssygekassens område, og som af aldershensyn ikke kan blive optaget i opholdsstedets sygekasse, sammenlign »Sygehjælp fra sygekasse«; kommunen skal yde dem samme befordring som den yder de i kommunen bosatte sygekassemedlemmer.

Befordringen tilvejebringes ved opholdskommunens foranstaltning; omkostningerne udredes forlods af kommunens kasse. Det kan altså ikke af medlemmet kræves, at det selv skal betale befordringen og så få beløbet godtgjort af kommunen.

Den almindelige betingelse for adgang til

f. er, at den ydes i anledning af behandling, der betales af medlemmets sygekasse. M. h. t. f.srettens indhold må iøvrigt sondres ml., om pt. bor i et område, der i denne henseende betragtes som købstad el. ej. Grænsen ml. de to områder er ikke kommunegrænsen, men en særlig af amtmanden fastsat grænselinie. F.sretten er mere omfattende i det område, der her for nemheds skyld betegnes »landet« end i købstæderne m. v.

A. På landet.

Lægehjælp. F. ydes såvel når lægen besøger pt.en i dennes hjem, som når pt.en henvender sig til lægen i dennes konsultationslokale. Er afstanden til lægen mindre end 1 km, ydes der dog kun f. til pt.s befordring til og fra læge, og kun når lægen erklærer befordring for nødvendig, men ikke til lægens befordring til medlemmet. F. gælder principielt til den nærmeste sygekasselæge, men er medlemmet iflg. sygekassevedtægten og sygekassernes lægeoverenskomster berettiget til at benytte en fjernere boende læge for sygekassens regning, udstrækkes f. til at omfatte denne læge, evt. således at kommunen kun betaler for 10 km, og sygekassen betaler resten.

Ved *jordemoderhjælp* gælder tilsv. regler.

Ved *sygehusbehandling* gælder f. for kommunens regning det nærmeste stedlige offentlige sygehus. (S. Sygehushjælp fra sygekasse). Taler omstændighederne for indlæggelse på amtets centralsygehus, og dette ikke er det nærmeste sygehus, fordeles merudgiften på sygekassen, kommunen og amtskommunen.

B. Købstæder.

Her omfatter f. befordring til og fra læge og sygehus, men ikke befordring *af* læge og jordemoder. Der skal foreligge erklæring fra læge om, at befordringen var nødvendig. I Kbh.s og Frederiksbergs kommuner ydes ikke f.

I tilfælde, hvor f. ikke kan ydes efter disse regler, kan kommunen i *trangstilfælde* yde befordring efter § 15 i lov nr. 229 af 20. dec. 1927 om ordning og delvis ophævelse af det kommunale pligtarbejde.

Litteratur: Fribefordring og anden Befordringshjælp i Henhold til Sociallovgivningen ved B. E. Gregersen og A. Wassard Jørgensen. Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 272 ff., 1945. K. A. S.

Frie kunster, s. Artes liberales.

frie skole, Den, samlende betegnelse for den reformbevægelse, der i dette årh. er gået ind for barnets frihed til selvstændig udvikling som grundlæggende princip i opdragelsen. Den kan føres tilbage til Rousseau; dens første store navn i dette årh. er Ellen Key, der med sit skrift »Barnets århundrede« gjorde sig til talsmand for lign. tanker. Som mere el. mindre konsekvente og radikale tilhængere kan endv. nævnes John Dewey, Leo Tolstoy, flere arbejdsskolepædagoger samt kultur- og opdragelsesreformatorer af iøvrigt meget forskelligt livssyn. Motiveringen har også været meget forskellig, men fælles for dem alle har været en tro på, at barnet i sig selv rummer så rige muligheder for udvikling, at en stærk og stram skoling som den, der praktiseres af den herskende skole, ikke blot er overflødig, men snarere skadelig, den kvæler mere, end den fremmer. Bevægelsen var især fremherskende i det første tiår efter Den 1. Verdenskrig, og den organiserede sig med bl. a. Elisabeth Rotten og Adolphe Ferrière som fremtrædende navne og udgav tidsskriftet »The New Era«, der stadig udkommer. I Danm. virkede indtil 1940 landsforeningen D. f. S., der gennem en årrække udgav et tidsskrift af samme navn. Blandt de hjemlige tilhængere kan nævnes Vilhelm Rasmussen, G. J. Arvin, Sofie Rifbjerg, Sigurd Næsgaard, O. de Hemmer Egeberg, Anne Marie Nørvig, der iøvrigt repræsenterede forskellige grader af radikalisme. I 1940 gik foreningen op i Social-pædagogisk forening (s. d. samt Education Fellowship, New).

Til retningen regnes desuden berømte pædagoger som Montessori, Decroly, Paul Geheeb, Homer Lane, A. S. Neill. Begejstringen for d. f. s..s ideer var stærkest i 1920'erne, hvor der blev gjort en række skoleforsøg, oftest i private skoler, og i Tyskland og England i særprægede kostskoler og landopdragelseshjem, men også inden for det offentlige skolevæsen (s. Hamburgs frie skoler og Vanløseforsøgene). Resultaterne blev bedømt meget forskelligt, og forsøgene inden for den offentlige skole blev snart afbrudt. Dertil kom, at den politiske udvikling især i Tyskland var yderst ugunstig for bevægelsen. Nogen helt bestemt psykologisk teori lå ikke til grund for den, men ofte har den været stærkt præget af psykoanalysens opfattelse. Skønt bevægelsen i de sidste 10—20 år nærmest må siges at have været i retræten, har flere af dens tanker dog på forskellig måde, om end i afdæmpet form, sat sig spor i udviklingen inden for skolen.

Litteratur: S. Næsgaard: Fremtidens skoler, 1925. Skoleforsøgene i Vanløse, 1929. A. Ferrière: L'école active, 1922. Samme: Reformera skolan, 1924. E. Huguenin: Odenwaldskolen, 1930. H. Zullinger: Gör oss fria, 1930. E. Rotten: Die Entfaltung der schöpferischen Kräfte im Kinde, 1926. J. og E. Dewey: Framtidsskolor, sv. 1917—18. A. S. Neills skrifter. K. G-S.

Frigiditet, seksuel kulde el. ligegyldighed hos kvinden, mangel på evne til at opnå seksuel tilfredsstillelse (orgasme). F. er efter flere forskeres mening meget udbredt.

Frihed, uafhængighed, ubundethed, fraværelse af tvang. Ordet anvendes i mange forbindelser, men den gennemgående grundbetydning træffes af Spinozas definition: »Fri kalder jeg en ting (et væsen), som kun eksisterer i kraft af sin egen natur, og som kun gennem sig selv bestemmes til handlen; nødvendig (el. bedre tvungen) derimod den el. det, som af noget andet bestemmes til at være og virke på en bestemt

måde«. I metafysisk henseende betyder f. menneskets evne til at handle, uden at handlingen er entydigt fastlagt ved de forudgående begivenheder, altså f. fra den kausale nødvendighed (s. Determinisme, Indeterminisme, Viljens frihed). I social henseende betyder f. menneskets mulighed for og ret til at bevæge sig, hvorhen det vil, at udøve en selvvalgt aktivitet, at udtale sine meninger o. lign.; denne f. er kun relativ, idet den er begrænset af samfundets love, f. eks. straffeloven, hvis overtrædelse normalt efterfølges af en endnu stærkere frihedsbegrænsning. Men de enkelte samfund kan have trukket videre el. snævrere grænser for den alm. borgerlige f., herunder bevægelses-, handle-, tale- og trosfrihed. Tendensen er i nyere tid, når bortses fra udviklingen i de autoritære stater, gået i retning af større ydre f. for individerne, især i forhold til navngivne autoriteter som stat, kirke o. lign., hvilket dog efter manges mening ikke er blevet efterfulgt af en tilsvarende f. i forhold til anonymt virkende kræfter som offentlig mening, propagandapåvirkninger og andre mindre let gennemskuelige sociale kræfter. En frigørelse fra ydre autoriteter betyder en stærkere betoning af individualiteten, men også en stærkere isolation af de enkelte individer, der kan føles som et tab af noget værdifuldt. Den fuldkomne f. synes umulig at realisere, og et vigtigt spørgsmål bliver det da, hvilken art af afhængighed man skal anse for den værdifuldeste. Det er dette, som gør f.s begreb så omstridt, og som gør, at man må være på vagt over for de anvendelser, der gøres af ordet f., idet gerne en el. anden foretrukken form for afhængighed pyntes med dette navn. En nærmere analyse af begrebet f. fører over til begrebet selvvirksomhed som en væsentlig forudsætning derfor.

Litteratur: B. Spinoza: Etik (1677), dansk overs. 1935. Stuart Mill: On Liberty, 1859. J. E. E. D. Acton: The History of Freedom, 1907. K. Jaspers: Die geistige Situation der Zeit, 1931. W. Burckhardt: Staatliche Autorität und geistige Freiheit. 1936. J. Dewey: Freedom and Culture, 1939. Erich Fromm: Escape from Freedom, sv. overs. Flykten från friheten, 1945. B. Malinowski: Freedom and Civilization, 1946. N. Berdjajef: Slavery and Freedom, 1944. W. Röpke: Civitas Humana, 1944. A. Wenzl: Die Philosophie der Freiheit, 1947.

K. G-S.

Fri idræt, s. Atletik.

Friluftsskolen er bygget af Kbh.s kommune i 1938 samtidig med Skolen ved Sundet, under hvilken den sorterer. Den rummer 6 klasseværelser med plads til 144 elever, en gymnastiksal, en liggesal, værelser til læge og sundhedsplejersker, et lysbad (kulbuelys), vaske- og baderum, spisesal og køkken. Eleverne udtages i kommuneskolernes 1. og 2. klasser af skoleoverlægen efter indstilling af skolelægerne. Kriteriet for optagelse i skolen er altså børnenes sundhedsmæssige tilstand, men syge børn optages ikke.

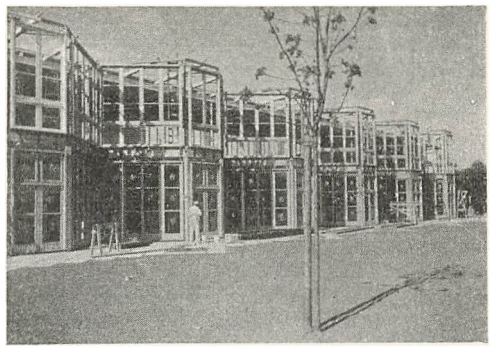

Friluftsskolen ved Sundet, opført 1938. Ottekantede klasseværelser med forskydelige glasvægge ud mod grønsværen.

De er fordelt i fire 2. og to 3. klasser, og opholdet varer normalt eet år. De får almindelig undervisning, tilrettelagt efter normalskolens undervisningsplan. Skoledagen varer fra kl. 9 til kl. 15 el. 16. Om morgenen serveres der havregrød (el. gryn) med mælk, senere gives almindelig skolefrokost, og til sidst får de en kop mælk med et stykke smørrebrød. Midt på dagen hviler de i liggehallen c. 1½ time.

Resultatet af opholdet viser sig i en betydelig vægtforøgelse og en kendelig bedring i sundhedstilstanden. M. H-g.

Frilæsningsbøger 1) bøger af passende sværhedsgrad, der i de første skoleår bruges til »frilæserne« (de dygtigste læsere); det drejer sig dels om spec. hæfter udg. som f. (f. eks. B. B. Møller: Let Læsning, serie 1—5, 1949—50. Torben Gregersen og I. M. Nordentoft: Børnenes Læsning 1—5, 2. udg. 1949. Lili Gad: De smaa bøger, 1940 og Hefter til frilæsning, 1950, dels om alm. billedbøger med let prosatekst; 2) bøger, hovedsagelig af skønlitterært indhold, der bruges til individuel læsning, efter at det pligtige arbejde i en dansktime er udført. S. også Læsesværhed og Individuel læsning, sp. 973. T. Gr.

Fripladser på statens kostskoler. I henh. til kgl. an. af 26. juli 1922 kan der bevilges kostskolealumner ved statens kostskoler (Rungsted og Birkerød statsskoler) og ved Sorø Akademis skole hel el. delvis fritagelse for den særlige opholdsafgift (s. d.).

For at en elev skal kunne opnå en sådan understøttelse, kræves det, at han har gået mindst 1 år i en af statens højere almenskoler el. i Sorø Akademis skole, at forsørgeren (evt. den selvforsørgende elev selv) efter de om hans skatteindtægt fremkomne oplysninger skønnes trængende til understøttelse, og at den pågældende elev ved anlæg, flid og god opførsel har gjort sig fortjent dertil. Fra den første af disse betingelser kan undervisningsmin. dog under særlige omstændigheder dispensere. E. D-y.

Frisch, Hartvig Marcus (1893—1950), da. filolog og politiker. — F. nåede med sine rige evner og sin utrolige arbejdskraft at skabe sig en særpræget position både som videnskabsmand og som politiker, idet hans udvikling og karrière bestemtes ved vekselvirkningen ml. dybtgående studier i de klassiske kulturer og en heraf inspireret energisk tagen del i den offentlige debat om nutidens samfundsproblemer, dels som skribent, dels som aktiv politiker. — Han blev cand. mag. 1917, adjunkt 1918 (Århus Kathedralskole, senere Metropolitanskolen), lektor 1929, dr. phil. 1941 og prof. i klassisk filologi ved Kbh.s Universitet 1941—48. Jævnsides med denne udvikling formede hans politiske løbebane sig. Han sluttede sig tidligt til Socialdemokratiet og søgte gennem sin ivrige medvirken i Studentersamfundet (formand 1923—25) at etablere kontakten ml. de studerende, som i teorien beskæftigede sig med samfundsproblemerne, og dem i det praktiske liv, for hvis eksistens problemernes løsning var bestemmende. Derfor hans medarbejderskab i »Dansk Clarté« (stiftet 1925) og i oplysningsskriftet »Gry«, hvor formålet begge steder var udbredelsen af kendskabet til og forståelsen af socialismens idé. Han blev arbejderbevægelsens mand (folketingsmand for Maribo-kredsen 1926—45), men dog aldrig så vidt, at han for partiparolen tilsidesatte det, som han ud fra sit klassiske dannelsesideal (Sokrates) måtte betragte som det ægte og sande, hvilket undertiden bragte ham og hans parti i vanskeligheder. I 1945 deltog han som dansk delegeret i F.N.'s konference i San Francisco og i 1946—47 som repræsentant for Socialdemokratiet i F. N. I 1947 udnævntes han til undervisningsmin. i ministeriet Hedtoft. — Hans forfatterskab omfatter dels strengere videnskabeligt vurderende skrifter (Platons Stat, 1924; Rom, Oldtidens Verdensby, 1925; Magt og Ret i Oldtiden, 1944), dels bredere samfundsbeskrivende (Europas Kulturhistorie, 1928) og endelig politisk prægede (Pest over Europa, 1933), hvor han vender sig mod fascisme, nazisme og kommunisme og forsvarer det frie nordiske demokrati; 2. udg. samt fortsættelsen (Tragediens Anden Del) behandlende Europas historie 1933—45 udkom 1950. Han kom til det grundsynspunkt, at samfundets status til enhver tid bestemmes af økonomiske og sociale betingelser, hvilke igen bestemmes internationalt, hvorfor den fri vekselvirkning ml. landene er livsvigtig for vor kultur. På den måde bliver han humanist i en ny forstand stadig i skarpeste modstrid til enhver form for diktatur. Hans virksomhed førte ham ind i det folkeoplysende arbejde (radioen), og det faldt naturligt, at han overtog posten som undervisningsmin. i 1947. Som sådan gennemførte han (1948) retskrivningsreformen med overgangen til de små bogstaver og bolle-å'et. Hans planer om en gennemgribende ændring i den danske skoles struktur nåede ikke ud over forsøgsstadiet, men han betragtede utvivlsomt efterhånden den udelte skole som vejen til gennem en friere udvikling at komme dannelsesidealet nærmere. Sv. P.

Friskole, Den Grundtvigske, s. Grundtvigske friskole, Den.

Friskoleforening, Dansk, stiftet den 16. nov. 1886 på initiativ af skolebestyrer Laurs Rasmussen med det formål at tjene til sammenhold og samvirken mellem friskolens venner og at varetage friskolens tarv i forhold til lovgivningsmagten. Foreningen er delt i en fynsk, en sjællandsk og en jysk afdl. og udsender en årsberetning til medlemmerne. C. M.

Friskoler, s. Privatskoler.

Fri stilskrivning er et led i de discipliner, som anvendes i skolen for at opøve eleverne i en god skriftlig fremstilling. Den må ikke forveksles med den gængse opfattelse af begrebet fri stil (el. fristil), hvor det er læreren, der i skolens ældre klasser, tidligst 6. skoleår, stiller alle klassens elever en s.k. fri opgave i dansk stil, som eleverne så skal besvare, alt efter deres evne og deres forudsætning for at løse denne opgave. Ved den *fri stilskrivning* forstår man derimod, at eleverne, helt nede fra de mindre klasser og videre op gennem skolen, er vænnet til selv at vælge, hvad de vil skrive om. Naturligvis skriver de om det, der opfylder dem og har deres interesse, og som de måske nylig har oplevet, el. de skriver om noget, der har gjort indtryk på dem. Børnene får derved afløb for deres naturlige meddelelsestrang, og der er en vis mulighed for, at fremstillingen kan blive livfuld og ægte.

Denne form for stilskrivning stammer vistnok fra Tyskland og er knyttet nøje sammen med de fri skoletanker, der umiddelbart før og efter Den 1. Verdenskrig (1914—18) rørte sig både der og i mange andre lande. I stedet for at læreren i eet og alt skulle diktere barnet, hvad det skulle lære og gøre, skulle man gå ud fra det, der boede i barnet selv og lade barnets lyst, interesse og eget initiativ vise vej, — *vom Kinde aus* var som bekendt mottoet i den tids fremførte pædagogik. Det var væsentlig de to Hamborg-lærere Adolf Jenssen og Wilh. Lamszus, der gennem deres bøger banede vej for fri stilskrivning. I disse bøger kritiseres skarpt og bittert den gamle stilskrivningsmetode, og det hævdes, at den fordærver ungdommens oprindelighed og kvæler evnen til fri udfoldelse, som oprindelig har været til stede i barnet. I stedet for at få en opgave stillet af læreren bør eleverne selv vælge, hvad de vil skrive, hvornår de vil skrive, og hvordan de vil skrive, og der anføres i bøgerne en mængde fremstillinger

af børnenes oplevelser, fri stile, som er blevet til uden nogen som helst hjælp og påvirkning fra lærerens side.

I Sverige er fremgangsmåden blevet kendt og udbredt gennem lærerinde Signhild Höglund. Mens stilene hos de tyske lærere blev skrevet og afleveret uden fast plan, blot når eleverne følte sig oplagt, har metoden både i Sverige og i Danmark fået en mere moderat form, idet de fleste af dens udøvere har fundet det heldigt at have bestemte timer både til stilens udarbejdelse på skolen og til gennemgangen af de skrevne stile.

Ved denne gennemgang, hvor hver elev læser sin stil højt for kammeraterne, søger læreren at åbne børnenes øre for den gode og levende fremstilling, og, så nænsomt som muligt, påpege uklarheder og unødige gentagelser samt fejlagtig el. uheldig sprogbrug. Efterhånden deltager eleverne selv i denne kritik af stilen og bliver interesseret i, at deres fremstilling kan blive levende og naturlig og fremført i et godt dansk sprog.

Det er dog ikke denne mere formelle side af faget, der har gjort fri stilskrivning særlig værdifuld for den lærer, der til stadighed benytter den i sin undervisning og gør en virkelig indsats for at fremme elevernes udvikling på dette område. Gennem de mange små fremstillinger åbenbares nemlig ikke alene det enkelte barns interesser, glæder og sorger, men også en mængde glimt af humør, hjælpsomhed, snarrådighed, fantasi og m. m., hvorigennem læreren får et kendskab til sine elever, der er af uvurderlig betydning for hele hans forhold til dem.

Litteratur: Adolf Jenssen og Wilh. Lamszus: Unser Schulaufsatz, ein verkappter Schundliterat, 1910. Samme: Der Weg zum eigenen Stil, 1911. Dora Sandal: Fri Stilskrivning, 1926 (Praktisk vejledning og fremstilling af et forsøg, som det kan forme sig i en dansk skole). Samme: Fra Børnenes Verden, 1948. Alfred Mortensen: Klassens Dagbog, 1929. D. S.

Frisvømmer, s. Svømning.

Frisørfaget. Den dreng el. pige, der vil i lære i dette fag, må have et godt helbred, have stærke fødder uden anlæg for platfodethed, være uden legemsfejl, have normal farvesans, have en høflig optræden og et velsoigneret ydre.

Af hensyn til forekomsten af hudlidelser efter sæbe, permanentvædsker, hårfarver m. v. bør personer med tør hud el. tendens til ekzem frarådes faget.

Læretiden i faget er 4 år, i hvilke år lønnen er hhv. 5, 10, 14 og 18 kr. pr. uge for hele landet. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 6 kr. pr. uge (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole (fagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen skal oplæres i alt arbejde, der forekommer i faget (kvindelige lærlinge dog ikke i barberarbejde, mandlige lærlinge ikke i manicure) herunder: Barberarbejde, paryk- og hårarbejde, manicure, herre- og damefrisørarbejde samt skønhedspleje, herunder hører arbejde som: Klipning og effilering af herre- og damehår, vandondulation, permanentkrølning, frisering, ansigtspleje, hårfarvning m. m. — Hvis en læremester ikke kan give sin lærling den ovenfor nævnte fuldstændige uddannelse, skal han sørge for, at lærlingen enten udstår en del af sin læretid på et (i lærekontrakten nærmere angivet) andet lærested, hvor supplerende oplæring kan gives, el. at lærlingen for hans regning får en supplerende fagskoleundervisning.

Antal organiserede arbejdere i frisørfaget i 1939: 1358, 1949: 1367, gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2278 kr. i 1949—50: 5829 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) i 1935—38: 1,27 kr., i 1949: 3,31 kr. (Provinsen lidt lavere), antal oprettede lærekontrakter i 1939: 250, i 1950: 888 (heraf var 678 for kvindelige lærlinge), antal barber- og frisørforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 7322.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Haandværker-Stat, 1932, bd. I, s. 47 ff og s. 469. Dansk Haandværk I—II, 1944, bd. II s. 125. R. W. B. (P. B-e.).

fritid, Børns — er den tid, som barnet har til fri rådighed til leg og selvvalgt beskæftigelse. Den begrænses af de pligter, som skole og hjem pålægger barnet. Disse begrænsninger varierer efter barnets alder og livsforhold. For barnet i førskolealderen begrænses fritiden af søvn, måltider, renlighed, af- og påklædning samt af påtvungne spadsereture med voksne, påtvungne beskæftigelser og forhindring af barnets leg. Af barnets 6—12 vågne timer kan halvdelen el. mere blive beslaglagt til andet end leg, som udvikler barnet bedst både legemligt og sjæleligt.

For barnet i skolealderen begrænses fritiden dels af selve skoletimerne, dels af hjemmearbejde til skolen og af deltagelse i huslige pligter. I ugunstige tilfælde, hvor forældrene holder et barn strengt til lektierne og til pligtarbejder, kan fritiden skrumpe ind til 1 à 2 timers leg, hvilket er under det minimum, som må anses for nødvendigt for børn under 10 år til en sund og lykkelig barndom.

For børn fra 11—12 årsalderen begynder legen at skifte karakter, og intellektuelle sysler får større vægt end tidligere. Behovet af fritid til særlige interesser bliver dog ikke mindre, men snarere større, samtidig med, at kravene til barnet skærpes både i skole og hjem. Det går særlig meget ud over de store pigers fritid, idet huslige pligter ifl. en svensk undersøgelse beslaglægger 23 pct. af den tid, som skole el. læreplads levner dem, mens drengene kun får 7 pct. af deres fritid beslaglagt af huslige pligter. Antagelig har dette forhold nogen indflydelse på, at pigernes intellektuelle udvikling ifl. Termans undersøgelse står stille el. går tilbage i årene efter pubertetstiden, mens drengene ikke går så meget

tilbage, idet det må anses for givet, at et vist minimum af fritid er en nødvendighed for udvikling af intellektuelle og sociale interesser.

Litteratur: Britta Akermann: Familjen, som växste ur sit hem, 1914. Lewis M. Terman: The Study of Genius, 1925.

A. M. N.

fritidsbeskæftigelse, Børns i *førskolealderen* er leg (s. også der). Legen varierer efter alder, årstid og livsforhold. Navnlig har pladsforhold ude og inde samt adgangen til materiale og legetøj afgørende indflydelse på legens form, men også miljøindflydelser i form af tradition el. mode øver indflydelse på f. På ethvert alderstrin beskæftiger barnet sig fortrinsvis med det, som det lige er i færd med at lære sig. Etårsbarnet leger gribe- og kastelege med alt, hvad der kommer indenfor dets rækkevidde, toårsbarnets ynglingsbeskæftigelse er at gå, løbe, køre, klatre, ordne o. s. fr.

Børn, som ikke har legetøj el. materiale til konstruktiv leg, må fortrinsvis komme til at lege gruppelege, f. eks. fangelege, sanglege, rituallege, rollelege, gættelege, som alle kræver samspil med kammerater, men intet materiale. Disse lege kan under heldige betingelser, hvor gruppen er sammensat af elementer, der passer nogenlunde til hinanden i udvikling, fremme den sociale udvikling. Under ugunstige betingelser kan disse gruppelege dog fremme aggressivitet og brutalitet.

Enmandslege med materiale og legetøj udvikler barnets fingerfærdighed og opfindsomhed og gør barnet relativt uafhængigt af kammerater, men barnet trænger til begge legeformer for at nå en harmonisk udvikling.

I skolealderen fylder de samme legeformer som før hovedparten af fritiden, men ved siden af dukker nye beskæftigelser op, f. eks. boldspil, sjipning, brætspil, kortspil, komediespil på dukketeater el. i form af sketches. Pigerne samler på glansbilleder, mærkater og filmsbilleder, og drengene samler på frimærker og mærkater, måske på sjældne sten og planter. Det egentlige håndarbejde begynder, idet pigerne syr og strikker først dukketøj, siden til sig selv, og drengene saver med løvsav el. bruger hammer og søm. De konstruktive lege udvides fra leg med sand, ler, kridt, papir, klodser og saks til bygning med Meccano og murstensklodser og videre til radio m. m. Tegning og maling, som fylder meget af de mindre børns fritid, bliver mindre dominerende, jo større barnet bliver, men alligevel bruger også større børn en hel del tid til tegning el. kopiering.

Fra 9—10 årsalderen begynder frilæsning at dukke op som den foretrukne beskæftigelse indendørs, og da det er en stilfærdig beskæftigelse, som ikke generer forældrene, begunstiges den ofte på bekostning af mere udviklende beskæftigelser. Da mange børn ikke læser andet end illustrerede blade og børnebøger af tvivlsom kvalitet, er det udviklende moment ret begrænset.

Løbelege og fangelege glider mere og mere i retning af sport og de velstillede, som har råd til udstyr, løber på skøjter, rulleskøjter el. spiller fodbold og håndbold.

Også musikundervisning kan være en f., hvis barnet selv har lyst til at lære at spille el. synge. Hvis det er forældrene, som tvinger barnet til at få musikundervisning, er denne en indskrænkning af fritiden.

Det samme gælder foreningsliv. Ofte kan et barn gå ind i en organisation på en tilfældig impuls og senere tabe interessen. Hvis det da bliver tvunget til at fortsætte, føles det som en frarøvelse af fritid. Dette betyder dog ikke, at det er hensigtsmæssigt at lade et barn begynde på snart en, snart en anden f. og så lade det holde op, når den første nyhed er gået af foretagendet. I enhver form for f. er der vanskeligheder at overvinde, og det kan være uheldigt for et barn at få lov til at vige tilbage for enhver vanskelighed. Hvis modstanden el. uviljen mod en påbegyndt f. er langvarig og stærk, må forældrene undersøge, om der er beretiget grund til uviljen el. om den beror på følelsesmæssig uligevægt hos barnet. I første tilfælde må barnet naturligvis holde op. I sidste tilfælde må man prøve at sætte en frist, indenfor hvilken man prøver at fjerne årsagerne til modstanden bl. a. ved forstandig hjælp til at klare vanskelighederne.

Fra det enkelte hjems side kan der gøres uhyre meget for at hjælpe barnet til en stabil udnyttelse af dets beskæftigelsesmuligheder. Samlet legetid, velegnet legeplads ude og inde, legekammerater i passende alder, legetøj og materiale til konstruktiv leg i et passende begrænset omfang, overlevering af legetraditioner ved at den voksne lærer barnet sin barndoms lege el. kortspil vil forøge barnets beskæftigelsesmuligheder.

Fra samfundets side har man i de senere år klarere erkendt problemets betydning, men det, der hidtil er gjort for at forbedre bybarnets beskæftigelsesmuligheder, er langtfra nok. (Se herom: Ungdomskommissionens bet.: Ungdommen og Fritiden, 1952).

I Danmark findes væsentligt følgende rammer for b. f.:

1) *Fritidshjemmene* (s. d.); som nævnt i artiklen er der behov for mange flere fritidshjem.

2) *Fritidsklubber* (s. ungdomsklubber (fritidsklubber)) for unge over skolealderen. Disse klubber er ofte indrettet af private, pædagogisk interesserede kredse; har de et politisk el. religiøst præg henvender de sig da kun til en begrænset kreds.

3) *Skolernes fritidsvirksomhed,* hvor skolerne står åbne efter skoletid og gennem deres forskellige indretninger og materiale byder på mange beskæftigelsesmuligheder. Denne form har især fundet udbredelse i Esbjerg og på Frederiksberg.

4) *Børnebiblioteker* (s. d.), hvor man træffer børneklubber med foredrag og diskussion, og med børnekomedier.

5) *Legepladser* (s. d.). Der mangler endnu mange legepladser, inden behovet kan siges at være dækket.

Litteratur: Hans Dragehjelm: Barnets Arbejde i Sand, 1933. Alva Myrdal: Rigtigt Legetøj, 1937. Gunnar og Alva Myrdal: Kris i Befolkningsfrågan, 1934, da. udg. 1935. Alva Myrdal: Bybørn, 1936. A. M. Nørvig: Børns Leg og Beskæftigelse, 1942. Gustaf Mattson: Barn i skapande verksamhet, 1941. Fritidsproblemer for børn. Pædag.-psykol. Tidsskrift 1946. H. C. Rasmussen: Fritidsinteresser hos Børn, Pædag.-psyk. Tidsskrift, 1948. A. M. N.

Fritidsbeskæftigelse i værnene, s. Forsvarets velfærdstjeneste.

Fritidshjem er daghjem for skolesøgende børn beregnet til optagelse uden for den daglige skoletid af børn, hvis forældre har erhvervsmæssigt arbejde, således at de ikke selv kan tage sig af børnene i arbejdstiden. I ældre tid kaldtes f. sædvanlig fortsættelsesasyl el. arbejdsstue. Det ældste f. i Kbh. er St. Stefans f., begyndt som »arbejdsstue« i 1874. 1891 oprettedes det første »friskolebørneasyl«, der senere sammen med andre institutioner under samme bestyrelse benævntes »F. for Kommuneskolebørn i København« og fra 1. apr. 1938 blev overtaget af Kbh.s kommune. F. kan opnå ministeriel anerkendelse efter samme regler som andre institutioner for forebyggende børneværn (jfr. artiklen: Børnehaver). Nogle få f. findes indrettet i lokaler hørende til en kommuneskole, f. eks. de til forskellige hjælpeskoler i Kbh. knyttede fritidshjem, men ellers findes de i egne lokaler, undertiden i egne bygninger. I de seneste år har man nogle steder indrettet *børnegårde* som foruden f. indeholder fritidsklub for unge over 14 år, børnehaver og vuggestuer (daghjem for spæde børn). Børnene kan i f. få lejlighed til at læse lektier og sysselsættes iøvrigt med sløjd, håndarbejde og husflid af forskellig art, underholdende spil o. s. v. Undertiden indøves også komedier. Om sommeren lægges vægten på boldspil og leg i det frie. F. holder sædvanlig åbent kl. 8—17, og lukker som oftest i skoleferien. Personalet er nogle steder lærere med den for folkeskolen beregnede uddannelse, andre steder personer, som har gennemgået en særlig 2-årig fritidshjemsuddannelse; denne er hidtil givet ved de seminarier, der uddanner børnehavelærerinder. Medens et egentligt f. har egne lokaler, der er åbne et vist antal timer, findes der også *fritidsvirksomheder,* som skolesøgende børn kan deltage i nogle timer ugtl. Sådanne virksomheder er knyttet til de frederiksbergske kommuneskoler og byder eleverne adgang til læsestue, undervisning i frivillig træ- og metalsløjd, bogbinding, kvindelig håndgerning, orkestermusik, korsang og om sommeren skolehavearbejde. Lign. virksomhed er optaget ved enkelte skoler i Kbh., Århus og Odense. Der skal betales for opholdet i f. af de forældre, som er i stand hertil. Antallet af f. i hele landet er 31. marts 1952: 121 med plads til c. 7000 børn. Der er betydelig trang til flere f.

Ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 om ændringer i forsorgsloven er statens tilskud til fritidshjem o. lign. for børn i og over den undervisningspligtige alder forhøjet til 45 pct. af driftsudgifterne og vedk. kommune skal yde 35 pct. Grunden til forhøjelsen er, at man ikke anser det for muligt at opkræve så stor betaling for børnene som f. eks. er tilfældet i børnehaver.

En særlig form for fritidsvirksomhed er *skrammellegepladsen* i Emdrup (se Legepladser), hvor børn kan tilbringe deres fritid på en ret stor plads og v. hj. af brugte mursten, tømmer o. s. v. kan bygge små huse, grave og i det hele arbejde langt mere frit, end hvor legepladsen er offentlig el. i hvert fald asfalteret el. belagt med fliser. Skrammellegepladser er efterlignet adskillige steder ved børnehjem, børnehaver og f. O. Skj.

Fritidshjemslærer(inde). Udd. strækker sig over en 2-årig periode og kan foregå på flg. uddannelsessteder: Dansk Fritidshjemsseminarium, der foreløbig har til huse på Emdrupborg i Kbh., samt på flg. børnehaveseminarier, der alle har særskilt afd. for f.-uddannelsen: Kursus for Småbørnspædagoger i Kbh., Jydsk børnehaveseminarium og Social-pædagogisk seminarium, begge Århus. Skolepenge andrager c. 350—400 kr. årligt. Minimumsalder for optagelse 20 år.

Uddannelsen er praktisk og teoretisk. Eleven skal have gennemgået en uddannelse, der sikrer tilstedeværelsen af alm. kundskaber i et omfang, der svarer til kravene ved realeksamen (gennemgang af en 5 mdr.s højskoleudd. el. anden tilsv. uddannelse kan træde i stedet). Desuden forudsættes c. 1 års praktisk arbejde forud i et fritidshjem. Der undervises i flg. fag: Psykologi, pædagogik, fritidshjemslære, sociale fag og lovgivning, sundhedslære, naturkundskab og biologi, dansk, praktisk tegning, idræt og boldspil, samt som noget af det vigtigste, ikke mindst når det gælder børn i alderen 7—14 år: manuelt arbejde. Der kræves tillige en grundig uddannelse i sløjd og værktøjs behandling. Eleverne får et afgangsbevis efter gennemført uddannelse. S. W. J.

Fritidsklubber og ungdomsklubber, se Ungdomsklubber (Fritidsklubber).

Frivillig Dansk Arbejdstjeneste, forening, der samler ungdom til praktisk fællesarbejde i sommerlejre. Mandlige deltagere har udført jordforbedring o. lign., kvindelige deltagere har deltaget i arbejde i landbohjem. I efterkrigsårene er der sendt adskillige deltagere til internationale arbejdslejre i krigshærgede lande. P. D.

frivillige soldaterarbejde, Det, se Soldaterhjem.

Frivilligt Drenge-Forbund (FDF) har til formål at »berede vejen for Kristi riges udbredelse blandt drenge« og »at udføre en forebyggende, vækkende og bevarende gerning blandt dem ved at fremme åndelig og legemlig sundhed, indøvelse af disciplin, høflighed, punktlighed, selvrespekt og alt andet, der hører til sand kristen mandighed«. Medlemstal 1952: c. 25.000. Medlemsblad: Danske Drenge. P. D.

Fru Kampps skole for tunghøre og døvblevne børn, s. Døveforsorg.

Frygt, s. Angst.

Fræser, s. Maskinarbejder.

Fröbel, August Wilhelm Friedrich (1782—1852), ty. pædagog, børnehavens grundlægger. Faderen, der var præst i Thüringen, var af den gamle, ortodokse type. Moderen døde, da han endnu var spæd; 3 år gl. fik han stedmor, men han led gennem hele sin barndom under savnet af en mors kærlighed.

I sin ungdom førte han en meget omflakkende tilværelse. Ved et rent tilfælde kom han til at undervise ved en drengeskole i Frankfurt a. M. og her gik hans livskald for første gang op for ham.

Han studerede lidenskabeligt Rousseaus skrifter, var huslærer og opholdt sig bl. a. et par år hos Pestalozzi i Yverdon. Senere oprettede han en skole i Keilhau, men den var for demokratisk, han blev beskyldt for frisindet tænkemåde og regeringsfjendtlige bestræbelser og måtte emigrere til Schweiz. Da han 5 år senere vendte tilbage, havde han planerne færdige til en »opdragelses- og selvudviklingsanstalt for børn«. I 1840 fik den navnet *børnehave*. Tanken om en organiseret fællesopdragelse af børn før den skolepligtige alder fik hermed sit gennembrud. I de følgende år oprettedes en del børnehaver, men i 1851 blev de Fröbelske børnehaver forbudt p. g. a. »deres nære sammenhæng med de nedbrydende tendenser på religionens og moralens områder«.

Fröbels grundtanker er stærkt præget af Schellings filosofi. De er fremsat i en knudret og svulstig stil og i en ofte totalt uforståelig form. Hans opdragelsesmetode er bestemt ved dens forhold til Gud, naturen og mennesket. Gudsbegrebet var overvejende panteistisk, og i guddommen så han indbegrebet af den ordnende fornuft, som han mente var åbenbaret i alt stofligt. Strukturen er det egentlige. Det er den, der forvandler den formløse masse. Ved at få indsigt i geometriske love får man samtidig indblik i Guds væsen. Det samme kan man også få ved at betragte naturen. Mennesket defineres som et skabende væsen.

Når mennesket skaber, giver det det formløse form.

På grundlag af disse spekulative overvejelser opbyggede Fröbel sin pædagogik, i hvilken han navnlig fremhæver legen og det skabende arbejde som barnets naturlige udtryksform. Som legemateriale anvendtes særlig genstande som skal lære barnet formsans (kugle, cylinder, terning). Den spidsfindige og oversystematiserede metodik er for største delen uanvendelig i børnehaven.

Med industrialiseringen opstod et storbybehov for fællesopdragelse af småbørn, og i mange lande overtog man modificerede former af Fröbels børnehaveteorier.

Når Fröbel på trods af de meget væsentlige mangler, der knytter sig til hans system, dog nævnes som et af de største navne inden for småbørnspædagogikken, skyldes det hans grundtanke, at *leg, fantaseren og skabende arbejde er fundamentet for al opdragelse.*

Litteratur: Hedevig Bagger: Friedrich Fröbel, et Livsbillede, 1916. Samme: Friedrich Fröbels Teori og Metodik, 1927. Joh. Prüfer: Friedrich Fröbel, 1927. Jens Sigsgaard: Fröbel og Montessori, 1944. B. Wulff: Friedrich Fröbel, 1945. Friedrich Fröbel: Gesammelte pädagogische Schriften I—III, 1862—1863. J. S.

Fröbel-Højskolen, seminarium for børnehaveuddannelse, Sortedamsdoss. 39, Kbh. N. (s. endv. Børnehaveseminarier).

F. er opr. 1906 af Anna Wulff, der ledede den til sin død 1935 sammen med sin søster, Bertha Wulff. Fra 1935—1938 havde B. W. ledelsen, der i 1938 blev overdraget til nuv. leder Inge Oldenburg. I 1933 blev F. omdannet til en selvejende institution, men modtager statsunderstøttelse. F. har tillige uddannelse i fritidshjemsarbejde (forsøgsvis også mandlige elever).

F. er skabt ud fra et kristent syn på mennesker og på livets mål og mening og sigter fremdeles på en kristen opdragergerning.

Gennem mange år har F. haft et frugtbart samarbejde med uddannelsesinstitutioner i Sverige og Finland. J. S.

Fröbelseminariet, Ryesgade 101, Kbh. Ø. (s. endv. Børnehaveseminarier) har udviklet sig af Hedevig Baggers kursus for børnehavelærerinder, der blev oprettet i 1885. I 1904 antog det navnet F. Ved H. B.'s død 1926 overtog forstander Sofus Bagger ledelsen. 1941 blev seminariet overdraget til den nuv. leder cand. psych. Jens Sigsgaard.

Uddannelsen tilsigter udover den rent faglige uddannelse at give en almendannende orientering på sociale og kulturelle områder. Den er i vidt omfang baseret på elevernes selvstændige tilegnelse af stoffet. Inden for den manuelle beskæftigelse, sang, tegning og gymnastik lægges vægt på at udvikle elevernes skabende evner. Selv om seminariet på flere områder føler sig knyttet til den Fröbelske pædagogik er det dog vor tids pædagogisk-psykologiske metodik, der præger dets virksomhed. J. S.

Frk. Thestrups døveskole, s. Døveforsorg.

Fuldmyndige, det samme som myndige. Udtrykket anvendtes tidligere (d. v. s. før myndighedsloven af 1922) særligt for at

betegne modsætningen til de mindreårige (s. d.) med kurator (s. d.). Efter den ældre lovgivning var fuldmyndighedsalderen 25 år, men der indtrådte en begrænset myndighed ved det 18. år, idet sådanne mindreårige, der ofte blev betegnet myndige under kurator, selv fik besiddelse af deres indtil da af overformynderiet og værgen bestyrede gods, dog under tilsyn af kurator. De mindreårige kunne kun indgå retshandler vedr. godset i forbindelse med kurator; derimod opnåede de straks ved det 18. år fuld personlig myndighed (s. d.). Udtrykket f. anvendes ikke i myndighedsloven, der har nedsat den almindelige myndighedsalder fra 25 til 21 år og ophævet kuratelet, idet den fulde formueretlige umyndighed principielt består indtil myndighedens indtræden ved det 21. år, således at nu også de mindreårige over 18 år er underkastet det almindelige værgemål.

Litteratur: Viggo Bentzon: Personretten, 3. udg. 1930, s. 43. J. H. Deuntzer: Personret, 1879, s. 62 ff. F. M.

Fuldmyndighedsbevilling, en bevilling, hvorved en person, der endnu ikke havde opnået myndighedsalderen, undtagelsesvis erklæredes fuldmyndig, således at han herefter i al almindelighed på egen hånd kunne råde over sin formue og forpligte sig ved retshandler angående formuen. Sådanne bevillinger gaves kurant til personer, der var fyldt 22 år, men meget sjældent, når den pågældende var under 21 år. Ved myndighedsloven af 1922, der har nedsat den alm. myndighedsalder fra 25 år til 21 år, er adgangen til at få meddelt f. bortfaldet.

Efter myndighedsloven kan dog såvel en mindreårig (s. d.) over 18 år som en umyndiggjort (s. Umyndighed) med samtykke af værgen og pupilautoriteterne (s. d.) få tilladelse til på egen hånd at udøve en næring el. anden virksomhed, og han kan da på egen hånd indgå de retshandler, som falder indenfor denne virksomheds område; men i modsætning til, hvad der gjaldt for den tidligere f., giver en sådan tilladelse ikke uden videre ret for den umyndige til at opnå næringsbrev på en bunden næring, hvortil der efter næringsloven kræves myndighed.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, 1942, s. 23. Viggo Bentzon: Personretten, 3. udg. 1930, s. 43 og 46. F. M.

Funktion, virkemåde (til forskel fra det, som virker el. er i virksomhed). Enhver ting kan dels betragtes ud fra sin bygning, sin struktur, dels ud fra sin virkemåde, sin f., og en opfattelse, der betragter det sidste synspunkt som det primære, kan kaldes *funktionalisme*. Som kulturbevægelse, f. eks. inden for arkitektur og teknik, betyder det, at alle tings form må underordnes deres hensigtsmæssighed i brug. I psykologien betyder det, at de psykiske processer betragtes som led i en tilpasningsproces; vore oplevelsers og erfaringers indhold er noget underordnet i forhold til deres tjenlighed for vor tilpasning til virkeligheden. Repræsentant for denne opfattelse er f. eks. John Dewey (s. d.) samt den amer. pædagog J. R. Angell (f. 1869) (»Psychology« 1908). Den modsatte opfattelse betegnes som strukturalisme. — Som *funktionel* betegnes en lidelse, for hvilken der ikke kan påvises nogen organisk årsag, ingen defekt i den anatomiske struktur; man regner da ofte med psykiske årsager, f. eks. hvor det drejer sig om s.k. hysteriske lidelser. K. G-S.

Funktionærloven. I lov nr. 261 af 9. juni 1948 gives der regler om retsforholdet ml. arbejdsgivere og funktionærer, der omfatter flg. persongrupper: a) Handels- og kontormedhjælpere, beskæftiget ved køb el. salg, ved kontorarbejde el. dermed ligestillet lagerekspedition. b) Personer, hvis arbejde består i teknisk el. klinisk bistandsydelse af ikke-håndværks- el. fabriksmæssig art, og andre medhjælpere, som udfører et arbejde, der kan sidestilles hermed. c) Personer, hvis arbejde udelukkende el. i det væsentlige består i på arbejdsgiverens vegne at lede el. føre tilsyn med udførelsen af andres arbejde. d) Personer, hvis arbejde overvejende er af den under a) og b) angivne art. Det er en betingelse for lovens anvendelse, at den pågs arbejdskraft i det væsentlige står til disposition for vedkommende virksomhed, og at han indtager en tjenestestilling, således at han er undergivet arbejdsgiverens instruktioner. Omfattet af loven er således eksempelvis ekspedienter i butikker og på lagre, kontorister, kontorassistenter, bogholdere og andre ved køb og salg og kontorarbejde beskæftigede uden hensyn til, hvor betroet el. højtlønnet den pågældendes stilling er; endv. alle slags tilsynsførende inden for såvel industri som handel, såsom maskinmestre, værkmestre, inspektører o. s. v. Lærlingeforholdet falder uden for loven, medens der iøvrigt ikke er sat nogen aldersgrænse nedefter. Loven kommer ikke til anvendelse på tjenestemænd el. på søfartens funktionærer. Der gives ikke udtømmende regler om retsforholdet, men kun om de rettigheder, som det har været hensigten at tilsikre enhver funktionær uden hensyn til, hvorledes forholdet iøvrigt er ordnet i den enkelte funktionærkontrakt el. — om en sådan ikke foreligger — ved mundtlig aftale el. ved kutyme inden for faget. Til gengæld kan de i loven indeholdte bestemmelser ikke ved aftale ml. parterne fraviges til ugunst for funktionæren.

Opsigelsesvarslet. Hovedreglen herom er, at opsigelsesvarslet ved opsigelse fra arbejdsgiverens side ikke kan fastsættes til mindre end 1 md.s varsel i de første 6 mdr., og til 3 mdr.s varsel efter 6 mdr.s ansættelse i virksomheden. Opsigelsesfristen forhøjes endv. med 1 md. for hvert 3. ansæt-

telsesår, dog højst til 6 mdr. Opsigelse fra funktionærens side kan ikke fastsættes til mere end 1 md., dog at der ved skriftlig kontrakt kan træffes bestemmelse om et længere opsigelsesvarsel fra funktionærens side under forudsætning af, at opsigelsesvarslet fra arbejdsgiverens side forlænges tilsvarende. Opsigelse skal være meddelt senest den sidste i den måned, efter hvis udløb opsigelsesvarsel begynder at løbe. Opsigelse må ske så betids, at fratræden med det for en ansættelsesperiode givne varsel kan ske inden periodens udløb.

Erstatningskrav. Den antagne funktionær, som arbejdsgiveren uberettiget nægter at modtage i sin tjeneste el. uberettiget bortviser fra tjenesten, el. som ophæver tjenesteforholdet p. g. a. grov misligholdelse af kontrakten fra arbejdsgiverens side, har krav på en erstatning svarende til lønnen indtil det tidspunkt, til hvilket den antagne funktionær ved nægtelsen el. bortvisningen kunne være opsagt el. — såfremt han allerede var opsagt — til opsigelsesfristens udløb. Er funktionæren ansat på længere tid end 3 mdr.s opsigelse, bliver erstatningen dog at fastsætte efter de almindelige erstatningsregler, men således, at funktionæren mindst kan kræve den erstatning, som ville tilkomme ham efter den foran givne regel, såfremt tjenesteforholdet var indgået på 3 mdr.s opsigelse. Er det derimod funktionæren, der uberettiget udebliver fra tjenesten el. uberettiget forlader denne, el. arbejdsgiveren hæver forholdet p. g. a. grov misligholdelse af kontrakten fra funktionærens side, har arbejdsgiveren kun krav på erstatning for det tab, der herved påføres ham. I tilfælde af ulovlig udeblivelse el. forladen af tjenesten har arbejdsgiveren, medmindre særlige omstændigheder foreligger, mindst krav på en erstatning svarende til en halv måneds løn. Der gives ikke i loven regler om, i hvilke tilfælde funktionæren er berettiget til at undlade at tiltræde pladsen el. arbejdsgiveren til at nægte at modtage funktionæren og om parternes adgang til at ophæve tjenesteforholdet uden varsel p. g. a. misligholdelse, således at man på dette punkt må holde sig til sædvaner og retspraksis.

Løn under sygdom. Hvis funktionæren p. g. a. sygdom er ude af stand til at udføre sit arbejde, betragtes den deraf følgende tjenesteforsømmelse som lovligt forfald (d. v. s. at funktionæren har ret til løn under sygdom og ikke p. g. a. sygdommen kan opsiges med kortere varsel end det normale), med mindre funktionæren under tjenesteforholdets bestående har pådraget sig sygdommen ved forsæt el. grov uagtsomhed, el. han ved stillingens overtagelse svigagtig har fortiet, at han led af den pågældende sygdom. Det kan dog ved skriftlig kontrakt bestemmes, at funktionærens ansættelse betragtes som bortfaldet uden særlig opsigelsesvarsel, når funktionæren inden for et tidsrum af 12 på hinanden

flg. mdr. har oppebåret løn under sygdom i ialt 120 dg.

Under sygdom af mere end 14 dages varighed har arbejdsgiveren ret til — uden udgift for funktionæren — at kræve nærmere oplysninger om varigheden af funktionærens sygdom gennem funktionærens læge el. en af funktionæren valgt specialist. Opfylder funktionæren ikke denne pligt, uden at der foreligger fyldestgørende begrundelse herfor, er arbejdsgiveren berettiget til at hæve tjenesteforholdet uden varsel.

Løn under indkaldelse til militærtjeneste. En funktionærs indkaldelse til aftjening af værnepligt, såvel civil som militær, berettiger ikke arbejdsgiveren til at afskedige funktionæren, men forholdet kan kun afvikles gennem opsigelse. Funktionæren er dog pligtig at underrette arbejdsgiveren, så snart han modtager meddelelse om tidspunktet for indkaldelsen. Undladelse heraf berettiger arbejdsgiveren til ved den første indkaldelse at hæve forholdet uden varsel fra indkaldelsesdagen og ved senere indkaldelser at kræve erstatning for det tab, der er forvoldt ved undladelsen af at give underretning. Medens en funktionær ikke har krav på løn under den første indkaldelse, er arbejdsgiveren under senere indkaldelser pligtig at betale løn for den måned, i hvilken indkaldelsen finder sted, og den derpå flg. måned. Efter genindkaldelse til militærtjeneste har funktionæren ret til at genindtræde i sin stilling med uændret anciennitet. Hvis funktionæren vil benytte sig af denne ret, påhviler det ham samtidig med, at han giver underretning om indkaldelsen, at meddele arbejdsgiveren dette, og han er i så tilfælde forpligtet til ved hjemsendelsen at genindtræde i stillingen.

Løn under graviditet. En funktionærs indgåelse af ægteskab berettiger ikke arbejdsgiveren til at afskedige funktionæren uden iagttagelse af det denne tilkommende opsigelsesvarsel. En funktionær, der er gravid, er pligtig at give arbejdsgiveren meddelelse om graviditeten senest 3 mdr. før den forventede fødsel. Undlades sådan meddelelse, er arbejdsgiveren berettiget til at hæve tjenesteforholdet fra den dag, graviditeten forvolder arbejdsudygtighed. Såfremt meddelelse gives, kan arbejdsgiveren kun opsige funktionæren med det denne tilkommende varsel. Under en funktionærs graviditet er arbejdsgiveren pligtig at betale hende halv løn i tiden fra arbejdsudygtighedens indtræden, dog højst i 3 mdr. før fødslen, indtil 1 måned efter fødslen. Tilsv. forpligtelse gælder, såfremt arbejdsgiveren, uanset at funktionæren ikke er arbejdsudygtig, ikke mener at kunne beskæftige hende. Såfremt arbejdsgiveren opsiger funktionæren, er han pligtig at betale fuld løn, indtil fratræden med det funktionæren tilkommende varsel kan ske.

Efterløn til efterladte. Ved en funktionærs død i ansættelsestiden tilkommer der hans

enke el. børn under 18 år, over for hvem han har forsørgerpligt, henh. 1, 2 el. 3 mdr.s løn, eftersom funktionæren ved dødsfaldet havde haft ansættelse i virksomheden i henh. 1, 2 el. 3 år. Samme ret tilkommer børn under 18 år efter en kvindelig funktionær, hvis faderen er død el. ikke ved moderens død har forsørgerpligt.

Organisationsret og mægling. Funktionærerne har ret til at organisere sig til varetagelse af deres interesser og give oplysninger til deres organisation om deres egne løn- og arbejdsvilkår. Ethvert personale har — uanset størrelsen — ret til gennem sin organisation at kræve forhandling med virksomhedens ledelse om løn- og arbejdsvilkår. Over forhandlingerne påhviler det arbejdsgiveren at foranledige ført en protokol, som underskrives af begge parter, og hvoraf udskrift meddeles såvel arbejdsgiveren som funktionærerne. Såfremt der under forhandlingerne ikke opnås enighed ml. parterne, el. en part unddrager sig forhandling, har enhver af parterne ret til at foranledige forhandlingerne videreført under medvirken af en mæglingsmand.

Forskellige rettigheder. Såfremt en funktionærs arbejde i arbejdsgiverens tjeneste medfører udgifter til rejse, ophold uden for hjemstedet o. lign., har funktionæren krav på, at alle nødvendige udgifter hertil bæres af arbejdsgiveren, og denne er pligtig at yde funktionæren passende forskud til afholdelse af disse udgifter. Dette gælder også, hvor de nævnte udgifter iflg. aftale udredes af aftalt løn el. provision, men det stedfundne salg ikke muliggør dækning af sædvanemæssige omkostninger.

En funktionær er berettiget til uden samtykke fra arbejdsgiveren at påtage sig hverv uden for tjenesten, når hvervet kan røgtes uden ulempe for virksomheden.

Efter at funktionæren har afgivet el. modtaget opsigelse fra tjenesten, skal arbejdsgiveren give ham den nødvendige fritagelse for arbejdet til at søge anden beskæftigelse. Funktionæren skal herunder tage tilbørligt hensyn til arbejdsgiverens ønske om, at arbejdssøgningen lægges på det for virksomhedens arbejde gunstigst mulige tidspunkt.

Funktionæren har til enhver tid ret til af arbejdsgiveren skriftligt at få bekræftet, i hvilket tidsrum tjenesteforholdet har varet, med hvilket arbejde funktionæren i hovedsagen har været beskæftiget, hvilken løn funktionæren oppebærer, og — i tilfælde af opsigelse — på begæring oplysning om årsagen til afskedigelsen.

Det er forbudt ved avertering at angive, at der søges el. foretrækkes militærfri arbejdskraft, el. at den stillingssøgende er militærfri. Det er forbudt ved avertering at angive, at ansættelse er betinget af kapitalindskud, el. at en ansøger, der kan stille kapitalindskud, foretrækkes. Såfremt en virksomhed gennem avertering, ved hvilken den

påg. virksomheds navn og adresse ikke er nævnt, søger personale, skal det af annoncen tydeligt fremgå, hvilken foruddannelse og øvrige kvalifikationer ansøgerne skal være i besiddelse af, samt mindstelønnen for det påg. arbejde. Såfremt der som forudsætning for tiltrædelse af en stilling kræves indbetalt kontant depositum, skal virksomhedens navn og adresse nævnes i annoncen. Såfremt det af en arbejdsgiver forlanges, at en funktionær skal stille et kontant beløb i kaution, skal dette indsættes på bank- el. sparekassekonto og må kun kunne hæves ved arbejdsgiverens og funktionærens underskrift. P. J-C.

Fusion, sammensmeltning af to adskilte påvirkninger til et enkelt indtryk, en enkelt enhedsmæssig oplevelse. Oftest tænkes herved på de to nethindebilleders sammensmeltning til et enkelt synsindtryk, hvilket finder sted, når de to billeder er ens el. kun adskiller sig til en vis grad (binokulær f.). K. G-S.

Fylogenese (gr. *fylon* slægt + *genesis* oprindelse), udvikling af en stamme, art el. race (mods. *ontogenese*, det enkelte individs udvikling). *Fylogenetisk psykologi* bliver da studiet af de emner, som psykologien beskæftiger sig med (reaktioner og handlinger, tænken, skelnen, perception o. s. v.) gennem stammens udvikling fra de laveste til de højeste organismer, hvorved den bliver en del af udviklings-psykologien (s. d.). K. G-S.

Fyns stifts husmandsskole, s. Landbrugsskoler og Husmandsskoler.

Fysiksløjd, s. Sløjdfysik.

Fysikundervisning, s. Naturlære.

Fysiognomi (gr. *fysis* natur + *gignoskein* lære at kende), udseende opfattet med udtryk af noget sjæleligt. I første række betegner f. udseendet af det menneskelige ansigt; men også andre genstande kan opfattes med et udtryk af noget levende, sjæleligt af en bestemt beskaffenhed: et landskab kan være trist og dystert el. venligt og smilende; kantede former kan virke strenge, runde former bløde og milde. Efter nogle psykologer, f. eks. Heinz Werner i »Einführung in die Entwicklungspsychologie«, 1926, er en fysiognomisk opfattelse (til forskel fra en sagligt upersonlig) mere udbredt hos børn og primitive end hos voksne kulturmennesker; den er også fremtrædende hos kunstnere af en bestemt type og består i en intim sammenknytning af det perceptuelle og emotionelle i opfattelsen. K. G-S.

Fysiognomik, i videste forstand fortolkningen af ydre legemlige, synlige træk, som tegn på en bestemt sjælelig beskaffenhed, bestemte karakteregenskaber el. personlighedstræk. De ydre træk kan være af forskellig natur, det kan dreje sig om bevægelsesformen, om legemsbygning og hold-

ning el. om minespil og ansigtstræk. Ved ordet fysiognomi tænker man oftest på ansigtets specielle bygning, dets permanente træk, medens de forbigående ændringer under det mere flygtige minespil betegnes som mimik. Derved kommer f. i snævrere forstand til at betyde læren om sammenhængen ml. ansigtsform og -udseende (og evtl. formen af andre legemsdele) og psyke, medens bevægelsesformerne (og evtl. holdning) behandles i den s.k. udtrykskundskab, og her igen ansigtets udtryksbevægelser betegnes som mimik og læren derom ligeledes som mimik. Det er dog umuligt at drage skarpe grænser ml. de forskellige områder, hvor man fortolker det ydre som tegn på noget indre; og de forskere, som griber sagen an fra eet synspunkt, bringes ofte naturnødvendigt ind på de andre. Man behøver blot at tænke på, at visse træk i fysiognomiet kan opfattes som fæstnet mimik, el. at der oftest er en vis overensstemmelse ml. ansigtets struktur og strukturen af andre legemsdele og af hele legemsbygningen. Det snævrere område, som kaldes f., og hvis indhold nærmest er fastlagt ved tradition, er nu tildels gået op i de mere omfattende discipliner: almindelig udtrykskundskab, konstitutionsforskning og en omfattende psykodiagnostik, der beskæftiger sig med alle de ydre manifestationer, der kan tjene som symptomer på tilstedeværelsen af bestemte personlighedstræk.

Bedømmelsen af folks karakter ud fra deres ydre er noget, som praktiseres uvilkårligt af alle; dels tages der emotionelt stilling til et bestemt udseende, der forekommer os sympatisk el. usympatisk, behageligt el. ubehageligt, dels bedømmes det mere bestemt som klogt el. dumt, som vidnende om selvhævdelse og energi el. veghed og svaghed. Som regel drejer det sig om en reaktion på fysiognomiet som en helhed, uden at man gør sig klart, hvilke specielle træk man bygger sin dom på; men selv i den mest populære f. findes der f. eks. en tro på, at en høj pande vidner om forstand og en kraftig hage om energi. Den ældste afhandling om emnet, »Physiognomica«, tilskrives (med tvivlsom ret) Aristoteles, og der skelnes deri ml. tre metoder: ligheder med bestemte dyr (hest, ræv, rotte o. s. v.), hvilket skal vidne om, at de pågældende mennesker har disse dyrs egenskaber; ligheder med andre menneskeracer el. -grupper; og endelig studiet af de spor, som følelser og lidenskaber har afsat i ansigtet. Forfatteren advarer iøvrigt mod at bygge nogen dom på et enkelt træk, men man må søge flere tegn, der alle peger den samme vej. Dermed foregribes W. Sterns i nyere tid fremsatte advarsel mod alle »monosymptomatiske« metoder i karakterforskningen. Under lejlighedsvis sammenblanding med okkulte tankegange, som de kendes fra astrologi og kiromantik, har f. derefter — og navnlig fra renæssancen — haft en ubrudt historie ned til vore dage, ofte i hænderne på charlataner, der med større el. mindre held har optrådt som »praktiske« psykologer.

Det berømteste, skønt ikke videnskabeligt værdifuldeste værk om f. er Johann Kaspar Lavater's »Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe« (4 bd. 1783—87). Skønt han selv betoner, at man må bort fra dunkle følelser til klar fysiognomisk tænken, går han dog selv ret intuitivt og ikke alt for metodisk til værks. Han formulerer dog visse principper, bl. a. dette, at hele ydret udgør en organisk sammenhæng, at f. eks. ethvert lem bærer hele legemets karakter, den samme ånd går igennem alle udtryk. Han råder endv. til at studere de ekstreme og meget udprægede karakterer for derigennem at få fat på de mest sigende udtryk, f. eks. at besøge dårekister for at få et indtryk af dumhedens og tåbelighedens grundtræk. Af senere værker, der beskæftiger sig med (el. grænser op til) f., kan nævnes det værk af F. Gall, gennem hvilket han grundlagde frenologien (s. d.) samt Karl Gustav Carus »Symbolik der menschlichen Gestalt« 1853, der er romantisk spekulativt, skønt manden som læge var naturvidenskabeligt skolet. Både Lavater og Carus havde til forskellige tider stået Goethe nær, og denne havde ligeledes en opfattelse af den ydre skikkelse som sindbillede for noget indre.

Mere eksakt i sin metode er f. eks. den ty. læge og psykolog Theodor Piderit (1826—1912), hvis »Grundzüge der Mimik und Physiognomik«, 1858, lægger mimikken til grund; og senere forskere har ofte koncentreret sig mere om de forbigående følelsers udtryk end om de permanente træks betydning som karaktersymptomer. Dette sidste synspunkt kom dog atter stærkt i forgrunden med Ernst Kretschmer's opsigtsvækkende arbejde »Körperbau und Charakter« 1921. Dette regnes dog almindeligvis ikke som et fysiognomisk værk, men henregnes til karakter-, konstitutions- el. typeforskningen. Selv om f. er delvis forsvundet som en selvstændig psykologisk disciplin og gået op i andre, bygger den dog på en forudsætning, der er blevet bekræftet af moderne forskning. Man behøver kun at tænke på, at såvel legemsvæksten som følelseslivet i betydelig grad hænger sammen med de endokrine kirtlers funktion for at indse det rimelige i at slutte fra det første område til det andet. G. W. Allport fremhæver endv. som et vigtigt synspunkt, at knoglesystemet er mere bestemt ved den medfødte konstitution end muskelsystemet, hvorfor det første i højere grad peger hen mod de konstitutionelle træk i personligheden, medens det sidste i højere grad genspejler de træk, som skyldes erfaringer. (Se også Konstitutionstyper og Sjöbrings konstitutionsteori).

Hvad selve ansigtsudtrykket angår, da har eksperimenter vist, at når det tages som tegn på bestemte personlige egenskaber, da er totalindtrykket mere afgørende end specielle træk; men da på den anden side totalmønstret er sammensat af enkelttræk, har man forsøgt at afgøre disses betydning ved at tegne forskellige ansigter og derunder varieret f. eks. øjnenes afstand, pandens højde, næsens længde, mundens højde. Man har derefter ladet forsøgspersoner udtale deres bedømmelse af de forskellige fysiognomier for at se, hvilken rolle de forskellige træk spiller for indtrykket. En sådan undersøgelse siger dog intet om den fysiognomiske bedømmelses rigtighed, men kun noget om, hvordan den kommer i stand, og i hvor høj grad de samme fysiognomier bedømmes ens af forskellige personer (s. Mimik).

Litteratur: Foruden de nævnte værker H. Krukenberg: Der Gesichtsausdruck des Menschen, 4. udg. 1923. P. Mantegazza: Physiognomie et mimique, 1883. J. Lefas: L'art de connaître le caractère par la physionomie, 1928. G. W. Allport: Personality, 1937 (vurderende). Ph. Lersch: Gesicht und Seele, 1932. K. G-S.

Fysiologisk psykologi er en videnskabsgren, hvormed W. Wundt i sin »Grundzüge der physiologischen Psychologie« (1874) søgte at slå bro ml. fysiologien og psykologien. Dens opgave skulle dels være at indføre den fra fysiologien kendte eksperimentationsteknik i psykologien, dels at undersøge bevidsthedslivets legemlige grundlag. Begge dele var påbegyndt med Fechners psykofysiske forskninger (s. Psykofysik), men søgtes nu udstrakt fra sansningens til hele bevidsthedslivets område. Herved var Wundt selv i adskillige henseender en foregangsmand, som dels sammenfattede datidens viden om sanse- og hjerneprocesser, dels banede vejen for den fortsatte udforskning af sanseprocesserne, af sindsbevægelsernes fysiologi, af de psykiske processers lokalisation i hjernen og i det hele taget af den højere nervevirksomhed, som står i nær forbindelse med bevidsthedslivet. Nyere aflæggere af f. er refleksologien (s. d.) og behaviorismen (s. d.).

Litteratur: H. Rohracher: Die Vorgänge im Gehirn und das geistige Leben, 1939. Th. Ziehen: Leitfaden der physiologischen Psychologie, 12. udg. 1924. J. J-n.

Fysioterapeut, se Massøse.

Fysisk opdragelse, s. Gymnastikundervisn. og Legemsarbejdets betydn. f. opdragelsen.

Fysisk teknik, kendskab til og øvelse i at bruge, reparere og evtl. nyfremstille fysisk apparatur. Et kursus i f. t. er et obligatorisk led i forberedelsen til skoleembedseksamen i matematik, kemi og fysik og omfatter 3 ugtl. timer et semester igennem. Undervisningen beskæftiger sig med glasarbejde (blæsning, skæring, boring m. m.), metalarbejde (drejning, boring, lodning m. m.) samt arbejde i ebonit, fiber og træ. E. R.

Fælleslærerråd findes 1) ved ethvert kommunalt skolevæsen bestående af samtlige dets lærere. Beskæftiger sig bl. a. med skole- og undervisningsplan, ordensreglement og børns erhvervsmæssige arbejde; 2) ved Kbh.s kommunale skolevæsen bestående af 3 inspektør-, 3 lærer- og 3 lærerinderepr. med et større arbejdsområde (bl. a. autorisering af lærebøger). S. Tilsynsloven. K. F.

Fællesundervisning, undervisning af børn og unge af begge køn sammen, er nu stort set gennemført el. projekteret gennemført i alle betydende skoleformer i Danmark fra folkeskolens nederste klassetrin til de højeste læreanstalter. I landsbyskolen har undervisning af de to køn sammen været en kendsgerning i menneskealdre; men at det ikke har været idealistiske el. anskuelsesmæssige synspunkter, der har ligget til grund herfor, foreligger der mange beviser på. Det er økonomiske overvejelser, der har været bestemmende. Anderledes har det stillet sig i byskolen og særlig i hovedstaden, hvor den stærke klassedeling let muliggjorde en deling af børnene også efter køn. Da en senere tid så fællesskoletanken vinde frem, søgtes særundervisningen af piger og drenge opretholdt under henvisning til de vanskeligheder af administrativ og organisationsmæssig karakter, der hidrørte fra forskellene i pigers og drenges læseplan samt de heraf flydende økonomiske spørgsmål.

Erfaringerne fra landsbyskolens f. samt kravet om de to køns fuldstændige ligestilling i samfundet har imidlertid efterhånden — og herhjemme uden alt for voldsomme brydninger — bragt skanse efter skanse i særundervisningens forsvar til at falde. F.s princip har sejret. Kbh.s skolevæsen kom sent med, idet f. for samtlige skoleformer under hovedstadens skolevæsen vedtoges så sent som marts 1945 og med den klausul, at den først gennemføres, efterhånden som lokaleforholdene tillader det. Reformen tog sin begyndelse 1. apr. 1946. Allerede tidligere har f. dog været praktiseret i en vis udstrækning såvel i grund- som i mellem- og særskole.

I byerne vandt f.tanken stærkt og tidligt fremgang i de højere skoler, båret frem især af ønskeligheden af, at pigerne kunne opnå adgang til samme uddannelse som drengene og derigennem blive ligestillet i konkurrencen, når de trådte ud i livet. Den moderne højere fællesskole havde i Skandinavien sit hjemsted i Sverige. Der oprettede rektor Palmgren en skole med f. i Stockholm 1876. Det skete i troen på, at fælles opvækst og opdragelse af piger og drenge i barndom og ungdom gav den lykkeligste udvikling. I Danmark fulgte Hanna Adler efter med åbningen af H. Adlers fællesskole (nu Sortedam gymnasium) 1893. Skolen slog godt an. Stort set havde økonomiske synspunkter været bestemmende herhjemme ved valget mellem f. el. særundervisning af piger og

drenge, men forskellige opfattelser og vurderinger af princippet spillede også ind. Udviklingens retning mod f.s sejr var dog umiskendelig. De indvundne erfaringer kunne heller ikke skræmme fra at gå videre.

Tilhængere af f. understreger værdien af pigers og drenges opvækst og uddannelse i fællesskab, som det sker i hjemmene, hvor de vokser op sammen. Den gensidige påvirkning er ønskelig og værdifuld, der opnås lettere en naturlig og ligevægtig indstilling i forholdet til det andet køn. Modstandere af f. peger på pigers og drenges forskelle, fysiologisk og psykisk. Om hensigtsmæssigheden af f. for de yngste alderstrins vedkommende er der overvejende enighed; derimod har f. af de 13—17-årige stadig heftige modstandere — både blandt psykologer og pædagoger i almindelighed. Det er overgangsårenes gennemgribende ændringer, legemlige som åndelige, og væsensforskellige for de to køn, der bør tages i betragtning. Disse forhold må naturnødvendigt stille deres særlige og vidt forskellige krav til de nævnte aldersklassers opdragelse og uddannelse. Derfor, hævder adskillige pædagoger og psykologer, er særundervisning det rigtigste for de pågældende alderstrin. Det kan næppe ventes, at sådanne indvendinger vil finde mærkbar ørenlyd i en tid, da kravene om kvindens fuldstændige ligestilling med manden ønskes gennemført på alle områder. Dertil er f. et stærkt bidrag til skolens demokratisering, også et krav, der vanskeligt vil kunne tilbagevises ud fra sagligt underbyggede betænkeligheder. Inden for den højere skole har dr. phil. Niels Bang tidligere uden held slået til lyd for oprettelse af en speciel kvindelig gymnasielinie — jævnbyrdig med den højere skoles øvrige linier. Tanken toges senere (1933) op af gymnasiernes undervisningsinspektør, dr. phil. A. Højberg Christensen, men atter med negativt udfald. Derimod kan drengene i nogle skoler deltage i undervisningen i kvindelige fag som f. eks. madlavning og pigerne i sløjd.

Den skildrede udvikling af f. i Danmark: fællesskole på landet og særundervisning i byerne har vi haft fælles med andre lande i den gamle verden. I U. S. A. har udviklingen været anderledes, sikkert under indflydelse af kvindens stærkere stilling i det unge amerikanske samfund. De i tidens løb mod f. rejste indvendinger af moralsk, undervisningsmæssig, sundhedsmæssig og organisatorisk karakter har selvfølgelig hæmmet f.s gennemførelse. Modstanden og de af modstanderne hævdede vanskeligheder har ikke været større end at f.s endelige sejr er i sigte, og dens fordele må sikkert siges at opveje de ulemper, der måtte hæfte ved den, ulemper, som iøvrigt vil kunne fjernes el. afbødes ved individuel hensyntagen på områder, hvor sådan måtte findes påkrævet.

Litteratur: Vilh. Rasmussen: Samfundsskolen, 1910. Niels Bang: Opdragelse og undervisning i det 19. årh., 1921. E. Krogh-Jensen: Der Unterschied im männlichen und weiblichen Entwicklungstempo und seine Bedeutung für die moderne Koedukationsfrage, 1923. Inga Dahlsgaard: Hvorfor bør drenge og piger gå i skole sammen? Pæd. Psyk. Tidsskrift, bd. III, hft. 4, 1943. K. Bruhn: Eros og Skolen, 1932. Chr. H. B.

Fængsel. 1. *Straffeanstalt,* s. fængselsvæsenet, Direktoratet f. 2. *Strafart:* Straffeloven af 15. apr. 1930 hjemler de 3 almindelige former for straf, fængsel, hæfte og bøde (§ 30) og af disse er f. den strengeste strafart. Iflg. straffelovens § 35 kan f. idømmes på livstid el. på tid ikke under 30 dg. og ikke over 16 år (om de regler der gælder for de særlige former for f.sstraf, ungdomsfængsel og psykopatfængsel, s. d.).

F. idømmes som hovedregel kun for egentlige forbrydelser, d. v. s. overtrædelse af straffeloven (der ses her bort fra landsforrædderiloven og værnemagerloven, der fremtræder som tillæg til straffeloven). Herfra gælder dog talrige undtagelser, jfr. f. eks. motorloven (spirituspåvirkede motorførere) samt kriselovgivningen, hvor der i mange tilfælde er hjemlet f.sstraf.

F. afsones, når straffetiden udgør 5 mdr. el. derover, i statsfængsel. F.sstraf under denne størrelse afsones i arresthus, s. kgl. an. 10. maj 1947. Som de øvrige almindelige strafarter har f.sstraf den generalpræventive funktion (virke afskrækkende på ligesindede). Desuden har f.sstraffen det formål at virke opdragende på den dømte, jfr. an.s § 10: »Fangerne skal behandles med fasthed og alvor og således, at man søger at fremme deres mulighed for tilpasning i samfundet.« Under f.sopholdet beskæftiges fangerne såvidt muligt med produktivt arbejde, for hvilket modtages løn (arbejdsducør), der først udbetales ved løsladelsen.

Der er pligt til at deltage i undervisning, der lægges til rette under hensyn til de enkeltes udviklingstrin og med deres fremtid for øje. F. afsones normalt i fællesskab, d. v. s., at fangerne arbejder og tilbringer fritiden (delvis) sammen med medfanger, men tilbringer natten i enrum. Alle fanger skal, med mindre helbredet er til hinder derfor, deltage i legemsøvelser, og alle fanger får den fornødne adgang til fri luft.

Afsoningen inddeles i 3 stadier: 1) modtagelsesstadiet, (ikke over 2 mdr.), 2) det almindelige stadium og 3) slutningsstadiet (2—6 mdr. før løsladelse). Oprykning fra et stadium til det næste sker under hensyn til den enkeltes flid og opførsel. Med oprykning følger udvidede rettigheder og begunstigelser, f. eks. arbejdslønnen stiger, fangen får ret til at købe tobak, bøger og tidsskrifter, billeder, blomster o. lign. til udsmykning af opholdsrummet (2. stadium). På slutningsstadiet gives der fangerne udvidede rettigheder og begunstigelser for at lette dem overgangen til det frie liv. Udover de begunstigelser, der automatisk følger med oprykning, gives der begunstigelser for flid og god opførsel indenfor stadierne.

Til fængslerne er knyttet forsorgssekretærer, der foruden at hjælpe fangerne i deres forhold under afsoningen tillige har til opgave at hjælpe dem ind i normalt liv ved løsladelsen, skaffe arbejde, ordne medlemsskab af fagforening o. s. v.

Som led i bestræbelserne for at behandle fangerne individuelt, har man i den seneste tid opr. mere el. mindre åbne f.safdl., mens man tidligere kun havde de egentlige, lukkede afdl. på statsfængslerne. Således bliver de unge, mindre grove forbrydere overført til lejre (f. eks. i Renbæk og Nr. Snede), hvor de nyder større frihed, og hvor der lægges vægt på oplæring i praktiske fag, på undervisning og på gavnlig fritidsbeskæftigelse i højere grad end det er muligt i de egentlige statsf. Behandlingen her nærmer sig behandlingen i ungdomsf. R. D.

Fængselshjælpen, Fængselsselskab, s. Forsorgsselskab, Dansk.

fængselsvæsenet, Direktoratet for, adr.: Tøjhusgade 5, Kbh. K., er den institution under justitsmin., der har alle fængselsforhold underlagt sig.

Af fængselsvæsenets anstalter kan nævnes: statsfængslerne i Nyborg og Vridsløselille, straffelejren Møgelkær og straffelejrene på Kragskovhede og i Horserød; sidstn. anvendes som kvindefængsel og tuberkuloseafd.

Fængselsafd. Kærshovedgaard, i Renbæk og i Nr. Snede, fængselsafd. ved Tarm, fængselsannekset i Amstrup.

Ungdomsfængslet Søby Søgaard.

Statsfængslet i Horsens, der nu anvendes som sikkerhedsforvaringsanstalt og hvori der tillige er oprettet en midlertidig afd. af psykopatforvaringsanstalten.

Psykopatanstalterne i Herstedvester indeholdende psykopatfængslet og forvaringsanstalten for psykopater; hertil er knyttet et par mindre, åbne afdelinger.

Statens arbejdshus i Sdr. Omme.

I arresthusene hensættes varetægtsfanger; desuden afsones hæftestraffe og korte fængselsstraffe der. Fængselsstraffe på 5 mdr. og derover afsones i statsfængslerne og de i varierende grad »åbne« straffelejre og fængselsafd. Fængselsfangerne fordeles således, at til de lukkede afd. går fanger, der enten p. gr. af straffens størrelse el. forbrydelsens farlighed må anses for uegnede til at komme i de åbne afd., mens de øvrige, i det omfang forholdene iøvrigt tillader det, afsoner i de åbne afd. (s. Fængsel). R. D.

Fængsling. Iflg. retsplejelovens § 780 kan en person fængsles, når der er grund til at antage, at han har gjort sig skyldig i en forbrydelse, hvorfor straffen skønnes at ville blive højere end bøde el. hæfte, og det enten drejer sig om en person uden fast bopæl el. om en forbrydelse, der påtales af statsadvokaten, el. hvor der foreligger særlig hjemmel til fængsling, og der er grund til at antage, at sigtede vil forsvinde, vil fortsætte sin forbryderiske virksomhed, vil udslette forbrydelsens spor el. vil påvirke andre sigtede og vidner; endelig kan der fængsles, hvis forbrydelsens grovhed skønnes at kræve f. Det er i reglen retten på det sted, hvor undersøgelsen skal foregå, der træffer bestemmelse om f., og rettens kendelse kan altid forelægges landsretten til prøvelse; s. endv. Afhøring af børn.

Litteratur: Victor Hansen m. fl.: Retsplejeloven med kommentar, 1939. St. Hurwitz: Den danske Strafferetspleje, 2. udg. 1942. Aa. H.

Fænomen (gr. tilsyneladelse) kan betyde: synsting, naturbegivenhed, særsyn, fremtoning, foreteelse. Særlig må den betydning fremhæves, hvor f. betegner det tilsyneladende i modsætning til det virkelige. Når en lige stok holdes ned i vand, ser den ud, som om den var knækket; dette udseende er kun f., i virkeligheden er den lige. Det bringer bedre sammenhæng i vore erfaringer at antage, at der fra tingene udgår visse svingninger, der ved deres indvirkning på øjet betinger, at vi oplever tingene som farvede, end at antage, at farven hører selve tingene til; i virkeligheden er der svingninger, farven er kun f. Denne modsætning indenfor erfaringens verden ml. f. el. skin og virkelighed kan man forsøge at føre videre, således at man betragter alle emner, som de træder frem i vor erfaring og derigennem præges af subjektets virksomhed, som f. i modsætning til emnerne uafhængigt af det erfarende subjekt, som de er i sig selv (Kants Ding an sich). Medens det væsentlig synes at være den større el. mindre sammenhæng med andre erfaringer, hvorved f. og virkelighed adskilles indenfor erfaringens verden, synes det, hvor man har villet adskille f. og Ding an sich, væsentlig at være afhængighed el. ikke-afhængighed af subjektets virksomhed, der har været afgørende.

Fænomenalisme (gr.) er læren om, at vi kun kan have at gøre med emner, der hører bevidsthedslivet til, enten med den tilføjelse, at der overhovedet ikke findes andre emner, el. med den, at der ganske vist findes ting i sig selv, men at der for vor erkendelse kun findes ting, således som de tager sig ud indenfor bevidsthedslivet.

Fænomenologi (gr.) benyttes nu mest som betegnelse på en sådan redegørelse for et områdes emner, hvor man ikke vil fremkomme med nogen forklaring el. teori, men udelukkende så nøjagtigt og så overskueligt som muligt vil beskrive de rene kendsgerninger, sådan som de fremtræder for en.

Fænomenologisk, hvad der tilhører oplevelsen, betegn. for den måde, hvorpå emner fremtræder for os i oplevelser.

Færdighedsfag, den gruppe af skolefag, som har til opgave at indøve de færdighe-

der, som eleverne har brug for både som grundlag for andre fag og i livet i det hele taget. Det drejer sig om sådanne færdigheder som at læse, at skrive (både læseligt, smukt og med rigtig bogstavering), at regne, at tegne samt manuelle fag som håndgerning og sløjd. Som færdighedsfag stiler de mere mod kunnen end mod viden; men naturligvis er der ofte betydelige momenter af viden indbefattet deri, f. eks. i videregående regning el. i henseende til ordenes rigtige stavemåde. Kun er denne viden i højere grad og mere direkte grundlag for kunnen, end tilfældet er i de s.k. orienterings- el. kundskabsfag. K. G-S.

Færdselspolitibetjent, s. Politibetjent.

Færdselspsykologi, studiet af den menneskelige faktor i dens betydning for færdselen, f. eks. i henseende til færdselsuheld og -ulykker. Trafikulykker kan nemlig dels føres tilbage til fejl i materiellet, dels til faktorer hos de mennesker, der er impliceret deri. F. benytter sig især af statistik og undersøger f. eks. hvilke aldersklasser der har den største uheldsprocent, og hvilken betydning sådanne faktorer som reaktionstid, sanseskarphed el. -sløvhed, ansvarsbevidsthed og andre karakteregenskaber spiller. Til stillinger i trafikvæsenet kræves ofte forudgående psykotekniske prøver. K. G-S.

Færdselsundervisning. En tidlig indøvelse af færdselsreglerne vil i høj grad bidrage til opnåelse af større færdselssikkerhed og formindskelse af trafikulykkernes antal. I de fleste store byer verden over har skolemyndigheder efter Den 2. Verdenskrig indført f., tilskyndet dertil af og næsten altid i samarbejde med politiet.

Da ikke alle børn, der begynder skolegangen, kan blive ledsaget til og fra skolen af ældre søskende el. forældre, er det påkrævet, at hjemmene giver de små den mest nødvendige vejledning angående færdsel på gader og veje.

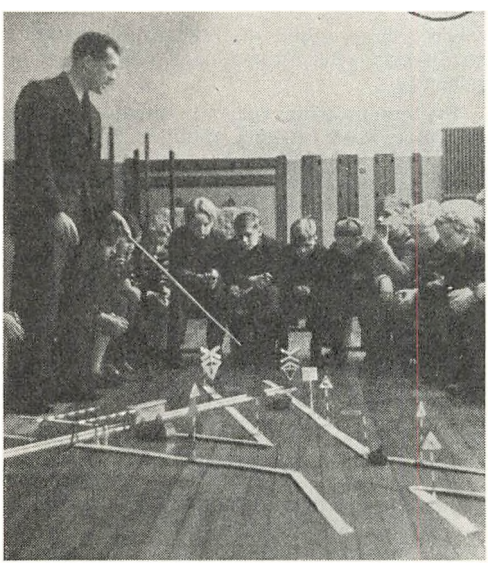

Ill. 1: Færdselsplanspillet demonstreres.

Ill. 2: Færdselsundervisning i Odense.

Undervisningsministeriet har ved flere cirk. og bek. henledt skolernes opmærksomhed på, at de genm. undervisning i færdselslære (cirk. af 23. maj 1940) må bidrage til at fremme færdselssikkerheden. Denne undervisning kan gives lejlighedsvis i forbindelse med undervisningen i forsk. fag, for de yngre klasser i forb. med hjemstavnslære, skrivning, regning, for de ældre i forb. med medborgerkundskab, tegning, dansk.

Undervisningsministeriet har udsendt et cirkulære i 1952, hvorefter alle skoler uden for København skal gennemføre f. Ministeriets skolefærdselsudvalg har desuden udarbejdet et bicirk., der giver anvisning på, hvordan undervisningen kan tilrettelægges.

På gulvet i gymnastiksalen kan der tegnes gadekryds, fodgængerovergange og rundkørsler, som eleverne agtpågivende skal passere til fods og »på cykel«. I enkelte skoler har man anskaffet færdselsplanspil med modeller af færdselsskilte, biler, trafikanter m. m. (se ill. 1). Ved film og foredrag kan undervisningen uddybes.

I kbh.ske skoler indførtes efter Den 2. Verdenskrig systematisk f. Der begyndes med 2. klasserne, der får 3 timer, de ældste får 2, medens de mellemliggende klasser kun får 1 time årligt. Disse timer gives udelukkende af politiet. Særlig udvalgte politifolk har

denne undervisning som hovedopgave. En del af undervisningen består i praktiske demonstrationer ved trafikerede kryds, fodgængerovergange o. l.

En stor del af provinsens skoleelever får en tilsvarende f. (se ill. 2).

Politiet i Kbh. har indført det amer. skolepatrulje-system (SPS), der vækker børnenes ansvarsfølelse; fra skolerne udtages egnede børn med den opgave at hjælpe deres skolekammerater ved vanskelige punkter på vejen til og fra skolen. Politiet medvirker også ved afholdelse af cyklistprøver for skoleelever. De elever, der deltager i sådanne, skal på cykel køre ad en fastlagt rute, og efter endt prøve afgøres det på grundlag af politiets iagttagelser, hvem der har bestået prøven. Endelig udsender det kbh.ske politi et illustreret blad for skolebørn »Den unge trafikant«, der sendes til alle skoler, hvor skole-patrulje-systemet er indført.

Det vil være betydningsfuldt, at skolen kan regne med støtte fra hjemmenes side. Der kan derfor være grund til, at spørgsmålet om færdselsvanskeligheder nu og da omtales ved forældremøder.

Litteratur: Knud Stampe: Færdselslære i skolen, Unge Pædagoger, 1948 s. 57—60.

Færøernes folkehøjskole, se Højskole sp. 909.

Færøernes skolevæsen. Medens der allerede fra gammel tid har været søgt opretholdt en højere skole i Thorshavn, er almueundervisning først egentlig gennemført i de sidste 80 år. Tidligere var al undervisning i bygderne hjemmeundervisning, hvor forældrene el. en gammel mand el. kvinde i bygden underviste børnene i læsning, skrivning og regning, mest ved at lade dem læse i religiøse skrifter. Om nogen egentlig undervisningspligt var der ikke tale. Grundlaget for den nuv. skoleordning blev lagt med lov af 1. marts 1854, hvori det blev påbudt, at ethvert barn over 7 år fik tilstrækkelig færdighed i læsning samt fornøden religionskundskab. Tilsynet påhvilede præsterne alene.

Først i 1872 blev det ved landkommunalloven bestemt, at forstanderskaberne i kommunerne skulle sørge for, at børn over 7 år fik den fornødne undervisning ved fast antagne lærere el. ved hjælpelærere el. på anden efter de stedlige forhold hensigtsmæssig måde. Herefter blev der i de forskellige kommuner opr. et skolevæsen, således at man i 1905 kunne konstatere, at der nu var et ordnet skolevæsen i så godt som alle Færøernes sogne, og at de sidste forhåbentlig snart ville komme med.

De første samlede bestemmelser om folkeskoleundervisningen på Færøerne findes i kgl. an. af 16. jan. 1912 ang. forskellige forhold vedr. folkeskolen i bygderne på Færøerne. Denne an. danner med senere ændringer og tilføjelser fremdeles grundlaget for F. s. Herefter er børn undervisningspligtige, men ikke skolepligtige, fra det fyldte 7. til det fyldte 14. år.

De obligatoriske undervisningsfag er: kristendomskundskab, færøsk, dansk, skrivning, regning, historie, geografi, legemsøvelser og sang, og desuden kan der på undervisningsplanen optages fag som håndgerning, tegning, naturkundskab, engelsk, matematik, fysik, sundhedslære og samfundslære.

Den daglige undervisningstid skal gennemgående være 6 timer, og det skal tilstræbes, at der i de 4 vintermdr. fra 1. nov. —28 febr. holdes skole hver søgnedag. Hvor megen skolegang der ellers skal gives, afhænger af skolekommissionen, dog at der ikke holdes skole i mere end 2 dg. ugtl. i tiden fra 15. juni til 28. juli. Fra 28. juli til 15. sept. er der sommerferie.

Børnenes fremgang i skolen prøves en gang årlig (marts—maj) ved en offentlig eksamen, der skal afholdes i skolekommissionens overværelse. Også de børn, der modtager hjemmeundervisning, bliver tilsagt til den offentl. prøve en gang om året. Står deres kundskaber ikke på højde med den folkeskolen meddeler, skal kommissionen henvise dem til undervisning i skolen.

I begyndelsen var det en selvfølge, at dansk var skolesproget. Ved an. af 1912 blev det efter forslag fra lagtinget fastsat, at børnene skulle lære begge sprog, og at dette lettest kunne ske, når de yngre børn havde *færøsk som undervisningssprog,* »medens det, for at den fornødne færdighed i brugen af det danske sprog kan opnåes, formenes nødvendigt, at undervisningen i de enkelte fag navnlig for de ældre børn hovedsagelig foregår på dansk«. Efterhånden som den nationale selvfølelse blev større, voksede imidlertid kravene om, at færøsk skulle være det egentlige undervisningssprog i hele skolen. Denne sprogstrid var meget vanskelig, fordi anskuelserne indenfor befolkningen stod skarpt imod hinanden, med omtrent lige store stemmetal indenfor lagtinget. Først da der viste sig klar overvægt i lagtinget for færøsk som undervisningssprog, blev spørgsmålet løst ved kgl. an. af 12. dec. 1938, hvori det fastsættes: »Ved undervisningen i færøsk og dansk lægges der vægt på, at børnene opnår færdighed i brugen af de to sprog såvel i læsning som i tale og skrift«.

Den egl. anerkendelse af færøsk som hovedsproget kom ved hjemmestyreloven 1948; dansk skal dog læres godt og omhyggeligt, og dansk kan ligesåvel som færøsk anvendes i offentlige forhold.

Der blev efterhånden brug for flere uddannede *lærerkræfter;* i 1903 var der 40 aktive lærere på F., i 1951: 140 (heri ikke medregnet de ved gymnasiet og præliminærkursus ansatte). Oprettelsen af lærerskolen (nuv. seminarium) i 1870 var derfor af stor be-

tydning. Uddannelsen var oprindl. 2-årig, men blev siden ændret til 4-årig. Indtil okt. 1947 blev der dog kun dimitteret hvert 4. år, nu finder optagelse sted hvert andet år. Seminariet har ikke egne lærerkræfter; undervisningen gives af lærerne fra mellem- og realskolen, men dette forhold skal ændres i fremtiden. Seminarieudd. ligger ikke helt på linie med udd. i det øvrige kongerige og lærereksamen på F. giver ikke uden videre adgang til lærerembeder i det øvr. kongerige. Da man fra lærernes side ønsker dette forhold ændret, har man i de sidste år skærpet fordringerne ved lærereksamen på F.

Ved lov nr. 199 af 12. apr. 1949 om lønninger og pensioner for lærere ved folkeskolen på Færøerne, blev lærernes lønninger, der efter den tidligere lovgivning var betydelig lavere end lønningerne i det øvrige kongerige, hævet til samme niveau, som lærerlønningsloven af 12. juni 1946 har fastsat for lærerne iøvrigt.

Medens der i bygderne først efterhånden er vokset en folkeskole op, har Thorshavn, der allerede på Christian III's tid fik sin første *latinskole* (nedlagt p. g. a. elevmangel i 1804), haft en egentlig almueskole fra 1854, og desuden en realskole for drenge, der senere er blevet en fællesskole, og som nu giver undervisning efter almenskoleloven af 24. apr. 1903.

Desuden oprettedes der i 1937 et af lagtinget støttet nysprogligt studenterkursus i Thorshavn; en matem. afd. åbnedes i 1947.

Omkring 1930 oprettedes en *højere skole* i Tverå, senere ligeledes i Vaag og i Klaksvig.

Skolerne i Tverå og i Vaag er organiserede som 4-årige præliminærskoler sammen med folkeskolen og tager børn i 12 års alderen. Skolen i Klaksvig og Færøernes mellem- og realskole i Thorshavn er organiserede som mellem- og realskoler og tager børn i 11 års alderen. Præliminærkursuset i Thorshavn er organiseret som et 2-årigt kursus, og grænsen for optagelse på dette kursus er 14 år. I Klaksvig skole går der 475 børn, i Tverå 244 børn og i Vaag 310 børn. Behovet for eksamensskoler synes dermed foreløbig dækket.

Til studentereksamen og realeksamen får eleverne på Færøerne og i det øvrige kongerige de samme skriftlige opgaver.

Af stor betydning er *aftenskoleundervisningen*. Før krigen havde denne undervisningsform stor udbredelse. I skoleåret 1938—39 var der 31 aftenskoler med 1022 elever, heraf 487 kvinder og 518 mænd. Det saml. timetal var 6650. Under krigen gik antallet af skoler og af elever stærkt tilbage; i de seneste år er der på ny en fremgang at spore. I skoleåret 1949—50 var der 18 aftenskoler med 417 elever, heraf 247 kvinder og 170 mænd. Det saml. timetal var 2103. Den stærke nedgang i krigs- og de første efterkrigsår skyldes dels det stærke beslag, fiskerflåden og erhvervslivet har lagt på de unge til gode lønninger, dels den omstændighed, at de færøske lærere fik et vederlag, der ikke var fulgt med prisudviklingen, men lå langt under den i det øvrige kongerige udbetalte timebetaling. Dette forhold blev rettet i 1949.

Efter at Færøernes forhold til det øvrige kongerige var ordnet ved lov nr. 137 af 23. marts 1948 om Færøernes hjemmestyre, hvorefter en del områder skulle være særanliggender, medens andre er fællesanliggender, der drives med tilskud fra riget og efter regler givne af rigsdagen, blev det vedtaget, at skolevæsenet, selvom det principielt kan overtages som særanliggende, indtil videre skulle være et fællesanliggende. Grunden til Færøernes ønske om denne ordning ligger især i økon. overvejelser. Et vel udbygget skolevæsen ville være en tung byrde at bære for det færøske samfund alene. De samlede udgifter andrager (1951) godt 2 mill. kr., hvoraf statskassen afholder godt halvdelen.

Den øverste skolemyndighed er Færøernes skoledirektion bestående af rigsombudsmanden og provsten samt 3 af lagtinget valgte medlemmer. De lokale skolemyndigheder består af forstanderskabet (sognerådet) og skolekommissionen, der fører det lokale tilsyn med undervisningen.

Problemerne inden for det færøske skolevæsen er selvsagt andre end inden for det øvrige kongerige; deres parallel skal søges i Norges og Sveriges fjeldrige egne med spredt bebyggelse. Den nye lærerlønningslov af 12. apr. 1949 bemyndiger da også skoledirektionen til at træffe særordninger for undervisn. af mindre børneantal fra isoleret beliggende steder. Man prøver at komme mere og mere bort fra den gamle ordning med vandrelærere og tilstræber at sørge for befordringsmuligheder til den nærmeste større bygd og skoleplads. Det offentlige hjælper her gnm. delvis refusion af befordringsudgifterne, og i nogle tilfælde på den måde, at udgifterne ved at sætte børn i pleje i den større bygd refunderes. Man opnår derved, at flest mulige børn får den bedst mulige undervisning. Der arbejdes p. t. med planer om opførelsen af en større skolebygning i Thorshavn. Bygningen skal rumme en mellem- og realskole samt gymnasium, foruden seminariet og lokaler til præliminærkursus. I forb. hermed planlægges opførelsen af en kostskolebygning, således at skoleelever fra landet kan få den fornødne undervisning i Thorshavn på rimelige vilkår.

Fæstekontor. I henh. til lov af 1. apr. 1891 om fæstevirksomhedens ordning, senest ændret ved lov af 15. apr. 1930, er det forbudt uden bevilling for betaling — hvad enten denne udredes direkte el. indirekte — at tilbyde el. yde sin mellemkomst, være sig ved blot anvisning el. på anden måde til afslutning af tyendekontrakter (medhjælperkon-

trakter). Kun personer, hvem en sådan bevilling er meddelt, har ret til at betegne sig som fæstemænd og deres forretningslokaler som f.er.

F.ernes antal og betydning har aftaget stærkt efter indførelsen af den vederlagsfrie offentlige arbejdsanvisning i 1913. I 1933 blev der i lov om privat arbejdsanvisning bestemt, at der i kommuner, hvor der findes et offentligt arbejdsanvisningskontor, el. hvorfra der er let adgang til at benytte et i en anden kommune beliggende offentligt arbejdsanvisningskontor, ikke kan meddeles ny bevilling til som fæstemand at drive fæstevirksomhed, ligesom der heller ikke kan gives tilladelse til overtagelse af fæstebevillinger, som er blevet ledige ved indehaverens død el. ved ophævelse af virksomheden (s. også Arbejdsanvisningskontor).

K-p.

Fødsel i dølgsmål, s. dølgsmål, Barnefødsel i.

Fødsel på anstalt. Enhver ugift kvinde (dermed ligestillede kvinder, der har været fraseparerede el. fraskilte i mindst 10 mdr.) har uanset bopæl fri adgang til vederlagsfri fødsel på Rigshospitalet i Kbh. og Fødselsanstalten i Århus. På Rigshospitalet i Kbh. modtages ligeledes gifte kvinder fra hele landet, hvis fødslen må formodes p. g. a sygdom at frembære særlig risiko. Endelig modtages her gifte kvinder hjemmehørende i Kbh., der lever under så dårlige boligforhold, at det må skønnes uforsvarligt at lade fødslen foregå i hjemmet. Skønnet udøves af socialkontorerne, og de meget fåtallige pladser har i en årrække kun gjort det muligt at indstille de allerdårligste tilfælde, således hvor der mangler vand, gas el. sanitære foranstaltninger iøvrigt. Hjælpen er særhjælp (s. d.).

Hvor indlæggelse de nævnte steder ikke kan finde sted, kan kvinden modtages til fødsel på almindeligt sygehus, for så vidt fødslen må antages ikke at ville forløbe normalt, el. hvor det sociale udvalg i trangstilfælde skønner, at det må anses for uforsvarligt at lade fødslen foregå i pågældende hjem. Lov om offentlig forsorg giver i § 37 adgang til oprettelse af kommunale fødehjem for ubemidlede kvinder ved normale fødsler. I tilslutning til fødehjemmet kan indrettes særlig plejeafdeling, hvor moder og barn kan få ophold i indtil 6 uger efter fødslen.

Disse fødehjem er dog kun opr. i ganske ringe omfang, således i Kbh. og Odense. En af indenrigsministeriet 8. febr. 1947 nedsat kommission »Udvalget vedr. fødselshjælp m. v.« skal undersøge spørgsmålet om kvindernes adgang til fødsel på anstalt samt spørgsmålet om jordemødrenes stilling.

V. S.

Fødselsanmeldelse. Enhver fødsel skal anmeldes til folkekirkens el. et anerkendt trossamfunds ministerialbøger (kirkebøger), i købstæderne inden 2 dg., på landet inden 8 dg.; anmeldelsespligten påhviler ved ægtebørn faderen, el. hvis denne ikke er til stede, moderen, ved børn født uden for ægteskab moderen el. hendes nærmeste. I de sønderjyske landsdele skal anmeldelsen ske til personregistrene inden en uge. Desuden påhviler det jordemoderen (evt. lægen) at foretage selvstændig anmeldelse til ministerialbog el. personregister inden 1 uge. Den myndighed, der har modtaget fødselsanmeldelsen, er pligtig til inden 8 dg. derefter at melde fødslen til folkeregisteret.

Jordemoderen (evt. lægen el. hvis ingen har bistået ved fødslen moderen selv) skal endv. inden 3 dg. gøre anmeldelse dels til politimesteren (i Kbh. til overpræsidenten) og dels til børneværnsudvalget, når barnet er født udenfor ægteskab, el. det er bekendt, at moderens ægtefælle ikke kan være fader til barnet.

Moderen til et barn uden for ægteskab er pligtig at opgive navnet på den el. de, der kan være fader til barnet; fritagelse herfor kan ganske undtagelsesvis meddeles af overøvrigheden.

T-J.

Fødselshyppighed betegner i almindelighed forholdet ml. de i et år levendefødte børn og den samlede folkemængde. Den udtrykkes oftest i promille, pr. 1000 indb. F.en i Danmark, hvis bevægelser for de sidste hundrede år er afbildet i hosstående diagram, ses at have været faldende siden slutningen af forrige årh. — en bevægelse, som genfindes i de fleste andre kulturlande. Når disse landes befolkning alligevel har været voksende, skyldes dette i hovedsagen den samtidigt aftagende dødelighed.

En befolkningsudvikling sker langsomt og ikke fra det ene år til det andet. Der er 20—30 år ml. årsag og virkning, nemlig den tid, der skal til for at skabe en generation. De abnorme forhold, der følger med krig, har påvirket den danske befolknings sammensætning såvel under Den 1. som under Den 2. Verdenskrig. I året 1919 var man nået ned til en f. på 22,6 promille, men i 1920 steg den på en gang til 25,4, og i 1921 var den 24,0. I 1922 var f. atter nede på det »normale« niveau med 22,2, hvorefter den afbrudte nedgang fortsattes ret jævnt til 1933, hvor bundrekorden blev nået med 17,3 promille. Herefter steg antallet af fødsler langsomt i de flg. år, men stigningen tog fart i krigsårene, og tallene kulminerede i 1946 med c. 96.000 fødsler el. 23,4 pr. 1000 indb., medens antallet af levendefødte børn i 1933 kun var c. 62.800. I de flg. år er sket den bemærkelsesværdige ændring, at f. nu pány er begyndt at falde, således at antallet af levendefødte i 1949 kun var 79.900, svarende til 18,9 promille.

Disse store svingninger medfører væsentlige forskydninger i befolkningens aldersammensætning. En længere årrække med

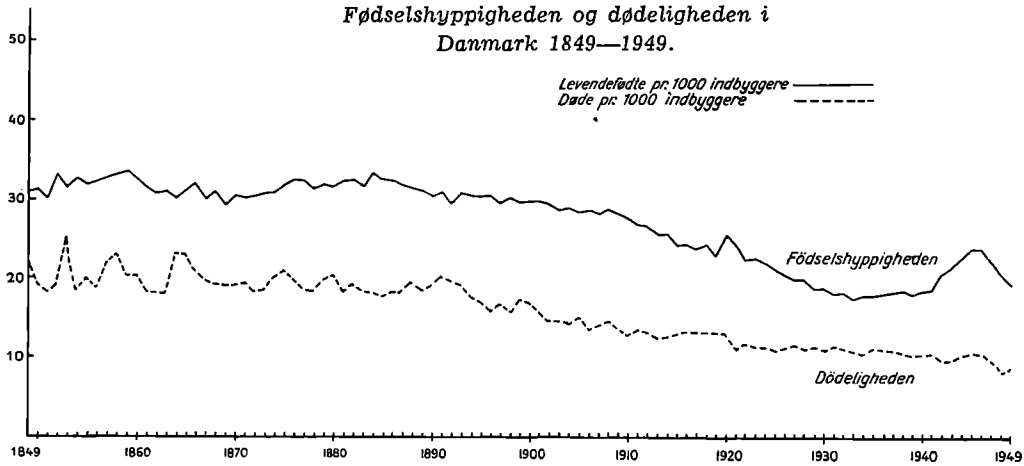

aftagende fødselstal vil bevirke færre børn i skolealderen og færre unge mod forholdsvis flere i de ældre aldersklasser, og en fortsættelse af en sådan udvikling vil resultere i en befolkning af relativt få unge og aktive individer, på hvilke en forsørgerbyrde af mange gamle vil tynge hårdt. Det var en sådan udvikling, som måtte ventes i Danmark i årene op imod udbruddet af Den 2. Verdenskrig, en udvikling der yderligere styrkedes derved, at gennemsnitslevetiden tiltog. Nu skete imidlertid det, at f.en steg så stærkt, at befolkningsproblemet på anden måde blev akut. De mange fødsler i forbindelse med aftagende børnedødelighed måtte bevirke ændringer i mange forhold: byggeri af nye skoler, uddannelse af unge mennesker, snart derefter stigning i behovet af lejligheder for nygifte m. m. Hvorvidt de sidste års nedgang vil blive af længere varighed, vil fremtiden vise.

Når f.en i en årrække har været særlig lav, vil resultatet heraf vise sig i næste generation, hvor der i sammenligning med, hvad der hidtil har været normalt i befolkningen, vil synes at være for få personer i visse aldersklasser. Det er bl. a. dette forhold, der gør sig gældende i Danmark i årene efter Den 2. Verdenskrig, hvor der er »mangel« på unge i alderen 20—30 år — en mangel, der dog også skyldes andre end befolkningsmæssige forhold.

F.ens svingninger er af stor samfundsmæssig betydning, idet et stærkt svingende fødselstal vanskeliggør den økonomiske tilpasning. Efterspørgslen efter goder og tjenester vil ikke udvikle sig jævnt, men svinge, hvorved der bl. a. kan opstå overproduktion og arbejdsløshed i nogle fag, men mangel på arbejdskraft i andre. Når der følger små årgange på store, er der f. eks. for mange lærere til de få børn, medens det omvendte er tilfældet, når fødselstallet pludselig går stærkt op. Et samfund med stærkt stigende befolkning vil — alt andet lige —, være mere interesseret i tekniske og andre fremskridt end et stagnerende samfund, som ikke behøver udvidelser. På den anden side har det stagnerende samfund bedre råd til mange ting, og dets opsparingsevne er meget større, hvorfor visse lande, som f. eks. Frankrig før i tiden, har været i stand til at låne penge til andre lande. I samfund, hvor der p. g. a. institutionelle el. andre forhold findes vanskeligheder ved udvidelser, f. eks. Kina og Indien, vil en stigende befolkning dog tit føre til, at der opstår hungersnød. Foranstaltninger af forskellig art er gennem tiderne blevet foretaget i de forskellige lande, f. eks. for at standse børnebegrænsningen, i form af skattemæssige forholdsregler, præmiering af store børneflokke o. lign. I Danmark bevirkede den aftagende f. nedsættelse af den store befolkningskommission i 1935 til undersøgelse af befolkningsforholdene i Danmark.

Spørgsmålet om f.en må ses i sammenhæng med et andet befolkningsproblem, nemlig ægteskabshyppigheden, der angives som forholdet ml. indgåede ægteskaber og folketallet. Dette forholdstal, der havde været aftagende siden midten af forrige årh., hvor det lå omkr. 8 promille, kom i 1915 helt ned på 6,5 promille; derefter steg det lidt, nåede i 1920 8,8 promille og har derpå siden 1933 vist en stigning, der kulminerede i 1946 med en ægteskabshyppighed af 9,8 promille — den højeste giftermålshyppighed, der hidtil er konstateret her i landet. I de sidste 3 år, for hvilke tallene foreligger, har ægteskabshyppigheden været jævnt nedadgående til 8,9 promille i 1949. Uden hensyn til, at spørgsmålet om ægteskabshyppigheden er et problem for sig, uløseligt forbundet med alderssammensætning samt afhængigt af mange forskellige forhold, økonomiske, sociale o. s. v., må det i relation til f.en fremhæves, at gennemsnitsalderen for

indgåelse af giftermål i vore dage ligger betydeligt lavere end tidligere, hvilket forhold — alt andet lige — er medvirkende til en højere f. Muligvis kan der her endda tales om en vekselvirkning, idet tofemtedel af alle førstefødte børn fødes indenfor ægteskabets første 9 mdr. Også vielseshyppigheden ses at være påvirket af krige: efterkrigsårene 1920—21 havde usædvanlig høje tal for indgåede ægteskaber og fødsler, hvilket forhold altså går igen omkr. ophøret af Den 2. Verdenskrig.

Den måde, hvorpå f.en almindeligt beregnes (s. ovf.), er for så vidt ukorrekt, som man sætter antallet af fødte børn i relation til en befolkning, der rummer både mænd og børn samt kvinder, der er kommet ud over den fødedygtige alder. I virkeligheden burde tallet ses i forhold til kvinder i alderen 15—50 år, således at man fik et udtryk for frugtbarheden. Et sådant udtryk haves i det s. k. *netto-reproduktionstal,* hvorved forstås antallet af døtre, som 1000 samtidigt fødte kvinder beregnes at ville føde i løbet af den fødedygtige alder 15—50 år, forudsat af frugtbarheden holder sig på det pågældende kalenderårs niveau, og at dødeligheden er den i et vist tidspunkt angivne. Med andre ord, når 1000 kvinder giver liv til andre 1000 pigebørn, bliver netto-reproduktionstallet 1000 el., om man vil, 1,0, og der er balance. Da netto-reproduktionstallet f. eks. for femåret 1926—30 beregnedes at være 1.012, var man meget nær ved balancepunktet. Flg. eksempel vil nærmere illustrere forholdet:

Af de 62.780 børn, der fødtes i 1933, var ca. 30.000 piger. Af disse vil nogle dø, inden de når 50 års alderen, altså inden de er ude over den alder, hvor de endnu har mulighed for at føde børn, og andre vil ikke indgå ægteskab. De fleste af dem vil imidlertid gifte sig, og dersom disse kvinder — samt ugifte mødre — tilsammen føder andre 30.000 pigebørn, har de forsåvidt gjort deres pligt, som de har erstattet sig selv, el. rettere deres egen generation. Der er ligevægt til stede, og der er givet liv til en ny generation af samme størrelse som den, der afgår.

I 1933-året med den lave f. kunne de 30.000 piger efter beregningerne ikke reproducere sig selv — man må erindre, at man går ud fra frugtbarheden i det pågældende år — men kun c. 27.000 piger. Netto-reproduktionstallet var kun 907, der mangler altså 9,3 pct.

I de flg. år svingede tallet lidt frem og tilbage, men var stadig under 1000. Den i disse år langsomt stigende f. var altså ikke i stand til ud i fremtiden at holde befolkningstallet oppe, at gøre det stabilt. I slutningen af forrige og begyndelsen af indeværende århr. var forholdet det modsatte, da var reproduktionstallet trods det aftagende antal fødsler alligevel i stand til ikke

blot at vedligeholde, men endog give mere, end hvad der behøves til en konstant folkemængde. Tallet lå i disse år omkr. 1200—1500.

Først i 1942 var reproduktionstallet over 1000, nærmere betegnet 1095, således at der var et lille overskud. Dette tal steg i de flg. år og nåede i 1946 så højt som til 1319. Der var altså en stærk stigning i frugtbarheden. Med de flg. års nedgang i f. faldt netto-reproduktionstallet til 1132 i 1949.

Der er mange faktorer, der er medvirkende til at ændre f.en i en befolkning, faktorer af social, politisk, fysisk og psykisk art, og det vil ikke være muligt at redegøre for, hvilken faktor man i det enkelte tilfælde skal tillægge størst betydning. Der er næppe tvivl om, at en del af stigningen under Den 2. Verdenskrig skyldes, at de store årskuld fra 1920—21 var rykket op i de fødedygtige aldre. Det var imidlertid ikke alene som følge af de mange nystiftede ægteskaber, at f.en steg, men børnetallet forøgedes også i de ægteskaber, der havde bestået i nogle år. Dette resultat viser sig altså i netto-reproduktionstallet.

Medens den f. og den dødelighed, der var herskende i slutningen af 1930'erne, næppe var tilstrækkelig til ud i fremtiden at holde folketallet vedlige, har den senere stigning i forbindelse med den fortsatte nedgang i dødeligheden bevirket, at folketallet må forventes at ville fortsætte med at vokse i lang tid fremover.

Litteratur: I første linie de periodiske statistiske publikationer som: Statistiske Meddelelser. Befolkningens Bevægelser. Danmarks Statistik. Statistisk Arbog. Endv. Statistisk Tabelværk. Folketællingen d. 5. nov. 1940. Udg. af Det statistiske Departement. Adolph Jensen: Befolkningsspørgsmålet i Danmark, udg. af Studentersamfundets Oplysningsforening i Kbh., 1937.

M. L.

Fødselskontrol. Ved f. forstås alle metoder og midler til regulering af antallet af barnefødsler.

For blot en menneskealder siden ville man af »moralske« og religiøse grunde ikke anerkende andre former for f. end seksuel afholdenhed og »coitus interruptus«, (d.v.s. afbrydelse af samleje før sædudtømmelsen).

De ovenfor nævnte former for f., spec. coitus interruptus, forårsager imidlertid hyppigt svære nervøse symptomer hos den ene el. begge ægtefællerne, medens en undladelse af f. i et ægteskab vil medføre en undergravelse af moderens helbred p. g. a. de tæt på hinanden følgende barnefødsler. Det er derfor af stor betydning at udbrede kendskabet til de mere rationelle metoder blandt befolkningen. Nedenfor skal kort nævnes de almindeligst anvendte svangerskabsforebyggende metoder:

Simpel *udskylning* af vagina efter samlejet er den mest udbredte form for f., selv om man ikke herved opnår absolut garanti mod befrugtning. Heller ikke ved indskrænkning af samlejet til de s.k. »*sikre perioder*«

omkr. menstruationstiden kan man med sikkerhed undgå graviditet.

Bedre er de rent mekaniske metoder, hvorved sæden hindres i at trænge ind i livmoderen.

Condomet el. præservativet, der trækkes over penis, har den fordel, at det samtidig beskytter mod evt. smitte med kønssygdom.

Occlusivpessaret, som før samlejet anbringes i vagina, betragtes i øjeblikket som et af de sikreste midler. Pessaret skal først tilpasses hos en læge, men de fleste kvinder lærer hurtigt selv at anbringe det. Fra efteråret 1948 er der i Kbh. opr. klinikker, hvor alle kvinder, uanset alder og indtægt, kan få gratis vejledning i anvendelse af occlusivpessaret. Også i Århus og flere større provinsbyer påtænker man enten ved oprettelse af klinikker el. gennem de praktiserende læger at give lign. vejledning gratis til befolkningen. Herved håber man bl. a. også at dæmme op for det stigende antal illegale aborter.

Endelig kan man anvende forskellige *kemiske midler,* enten alene el. som supplement til de ovenfor nævnte metoder.

K. B-S.

Fødselsstatistik. Indberetninger om fødsler sker gennem jordemødre og sognepræster, der videresender anmeldelserne dels til folkeregistrene, dels direkte til Det statistiske Departement, der bearbejder tallene Fødslerne opgøres nu efter moderens hjemsted i modsætning til tidligere, hvor barnets fødested var det afgørende.

Der skelnes indenfor f. ml. levendefødte og dødfødte børn. Fostre, der efter fødslen har vist livstegn, betragtes som levendefødte, selv om de ikke kan anses for levedygtige. Ved dødfødt forstås ethvert barn, der fødes efter den 28. svangerskabsuge uden efter fødslen at give livstegn fra sig. Som aborter opfattes fostre, der kommer til verden før den 28. svangerskabsuges udgang; dersom disse fostre fødes uden liv, kræves under normale forhold hverken fødselsanmeldelse el. dødsattest.

I 1949 indtraf 80.180 fødsler omfattende 81.306 børn, idet der fandt 1099 tvillingfødsler og 12 trillingfødsler og 1 firlingfødsel sted. Af de 81.306 børn var 79.919 levendefødte og 1387 dødfødte. Af hver 1000 levendefødte var 514 drenge, men af dødfødte 561. Denne fordeling har været ret uforandret i de senere år. Af børnene fødes c. 7 pct. af ugifte mødre, hvilket betegner en nedgang i forhold til de sidste 20—30 år, hvor forholdstallet har ligget omkr. 9 à 10. Antallet af dødfødte er forholdsvis størst blandt børn født udenfor ægteskab.

Af samtlige børn har i de senere år 5 à 6 pct. været for tidligt fødte, et tal der i de sidste år har vist nogen nedgang. Et for tidligt født barn er et barn, der ved fødslen vejer mindre end 2.500 g.

De levendefødte børns fordeling efter fødselsnummer viste i 1949, at c. 1/3 af børnene var førstefødte. Af disse var 16 pct. født udenfor ægteskab og 40 pct. inden 9 månedsdagen efter ægteskabets indgåelse. Medens fødselsnummer 2 udgjorde en omtrent lige så stor andel af det samlede antal som nr. 1, havde c. 6 pct. af børnene fødselsnummer 6 og derover. De senere år har vist størst stigning for fødselsnummer 2—5, medens de laveste og de højeste fødselsnumre kun har vist ringe ændring i forhold til totaltallet. Af de udenfor ægteskab fødte var 2/3 førstefødte.

Ved en undersøgelse baseret på indberetning fra sundhedsplejersker 1940—42 foreligger flg. resultat af opgørelse af gennemsnitsvægt og -længde ved fødslen. Drengebørn er herefter overalt større end pigebørn.

	Gennemsnitsvægt ved fødslen i g		Gennemsnitslængde ved fødslen i cm	
	drenge	piger	drenge	piger
Kbh.s kommune	3.507	3.367	51,9	51,2
Århus kommune ...	3.518	3.428	52,6	51,7
Landdistrikter i Holbæk amt	3.573	3.434	51,9	51,4

Gennemsnitsværdierne betegner en stigning i både vægt og længde, idet de af danske læger for c. 15 år siden benyttede »normalgennemsnitstal« for drenge og piger under et var henh. 3.300 g og 50 cm.

En undersøgelse af fødselsvægt og -længde i relation til de enkelte fødselsnumre viser, at de førstefødte børn normalt er de mindste, hvorefter fødselsvægten er jævnt stigende med fødselsnumret.

Som venteligt er såvel fødselsvægt som -længde lavere hos børn født udenfor ægteskab.

Med hensyn til de nyfødte børns ernæring viser den her omhandlede undersøgelse, at gennemsnitlig 94 pct. får bryst umiddelbart efter fødslen. Dette procenttal er, når barnet er 1 md. gammel, faldet til 84, hvorefter det aftager jævnt, indtil 20 pct. af børnene endnu får bryst, når de er 6 mdr. gamle. — Det bemærkes, at der ved »bryst« her forstås, at i hvert fald en del af ernæringen regelmæssig fås fra brystet.

De nyfødte børns fordeling i forhold til moderens alder viser, at de fleste levendefødte børn, nemlig c. 30 pct., fødes, når moderen er ml. 25 og 29 år gammel. Mødre under 20 år føder 3 à 4 pct. af børnene, og et lign. antal fødes af mødre over 40 år. Disse tal gælder kun de i ægteskab fødte børn, idet ugifte mødre er betydelig yngre end de gifte. Af mødre under 20 år var således c. 40 pct. ugifte. Af børn født udenfor ægteskab fødes ca. 1/3 af mødre under 20 år og 2/5 i alderen 20—24 år. Af dødfødte børn fødes c. halvdelen af mødre ml. 25 og 34 år og 10 pct. af mødre over 40 år; dødfødselshyppigheden er således højest hos de lidt ældre mødre.

Godt 50 pct. af fødslerne falder på ægteskaber, der har bestået i mindre end 4 år, og godt 30 pct. på ægteskaber, der har bestået ml. 4 og 10 år, medens den del, der falder på de ældre ægteskaber, i 1949 udgjorde godt 16 pct. ligesom i 1938, det første år for hvilket Det statistiske Departement har kunnet meddele oplysninger om vielsesåret.

Fødselshyppigheden er lidt større i Danmarks landdistrikter end i byerne. I Kbh.s kommune fødes forholdsvis færre børn end i de øvrige byer, men man må ved disse opgørelser have i erindring, at befolkningens alderssammensætning er forskellig i byer og landdistrikter. Byerne og navnlig hovedstaden har et ret stort kvindeoverskud, og antallet af kvinder i alderen 15—50 år er forholdsvis større i byerne end i de rene landdistrikter, der i det hele taget har kvindeunderskud. Når fødselshyppigheden ikke desto mindre er lavest i byerne, kan heraf sluttes, at frugtbarheden er størst i landdistrikterne.

Med hensyn til stedet for fødsler foreligger oplysninger om, at blandt medlemmer af anerkendte sygekasser sker c. $^2/_3$ af fødslerne i hjemmene og c. $^1/_3$ på sygehuse (1949). Medens man for de sidstnævntes vedk. går ud fra, at der altid er læge til stede, er det for hjemmefødslernes vedk. tilfældet ved $^3/_4$ af fødslerne.

I følge uddrag af jordemødrenes fødselsprotokoller indtræffer uregelmæssigheder ved fødslerne (snævert bækken, fødselskrampe o. lign.) blandt godt 1 pct. af fødslerne. C. 96 pct. af disse fuldendes ved naturens hjælp og resten ad kunstig vej (forløsning ved tang, kejsersnit m. m.). Ved ca. $^4/_5$ af fødslerne anvendes nu bedøvelse.

Hvad dødeligheden blandt mødre angår, er Danmark kendt for at have særdeles lave tal. Således var antallet af dødsfald i tilslutning til svangerskab og fødsel i 1949 så lavt, at den samlede dødelighed pr. 1000 fødende kvinder var 0,9. Af dødsfaldene skyldes $^1/_8$ barselfeber.

Som nævnt finder de fleste fødsler i Danmark endnu sted i hjemmet, men udviklingen er hidtil gået i retning af, at et stigende antal foregår på sygehus el. klinik. De almindelige medicinsk-kirurgiske sygehuse, der indtil for få år siden kun modtog patologiske fødsler, giver nu også adgang for fødsler med normalt forløb. I følge en særlig opgørelse i 1944 var antallet af sengepladser for fødende på sygehuse og privatklinikker, der havde fast lægetilsyn, ialt 692, medens der på fødeklinikker og fødehjem, hvor lægetilsyn ikke er af så fast karakter, findes 428 pladser. Endv. optager et mindre antal jordemødre fødende i deres hjem.

Litteratur: Medicinalberetning for Kongeriget Danmark, udg. af Sundhedsstyrelsen. Forskellige årg. af Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. Befolkningens bevægelser. Forskellige årg. udg. af Det statistiske Departement. Ugeskrift for Læger 107, s. 75, 1945. Meddelelse fra Sundhedsstyrelsen. Længde og Vægt hos Spædbørn. Knud Secher: Medicinske Tal, 1934.

M. L.

Følelse er en populær betegnelse for to helt forskellige arter af bevidsthedsdannelser, nemlig 1) følesansen, d. v. s. hudsanserne (s. d.): tryk-, stik-, varme- og kuldesans og de dertil knyttede fornemmelsesmodaliteter, og 2) den side af bevidsthedslivet, der umiddelbart opleves som individets egne tilstande, især forsåvidt de har et passivt el. uvilkårligt præg, d. v. s. stemninger, affekter, emotioner (sindsbevægelser) og sentiments (sindelag, lidenskaber) m. v. Elementpsykologiens tilhængere søgte at opfatte alle disse »affektive« tilstande som kombinationer af de to følelsestoner: lyst og ulyst med andre arter af bevidsthedsindhold, som iflg. den i det 19. årh. udbredte teori om »den psykologiske tredeling«, bestod af 3 hovedarter af bevidsthedselementer: erkendelses-, følelses- og viljeselementer. Af forsk. grunde er denne tredeling nu opgivet sammen med hele den elementpsykologiske opfattelse. Og hvad specielt følelsestilstandene angår har man dels anerkendt, at der foruden lyst og ulyst (behag og ubehag) gives adskillige andre irreduktible følelseskvaliteter såsom angst, glæde, vrede, sorg m. v., dels at disse kvaliteter indgår i de højst komplicerede tilstande der kaldes stemninger og emotioner el. affekter, og som selv er led i de mere omfattende helheder, der kaldes sentiments, hvori tillige indgår handlingstendenser og behov. Ordet »følelse« er da herefter blot en vag fællesbetegnelse for alle disse dannelser, hvorom henvises til art.ne emotioner og sentiments. Den nærmere undersøgelse af dem har i stigende grad vist, at det her drejer sig om helhedsdannelser med såvel behavioristiske og fysiologiske som fænomenologiske fremtrædelsesformer (s. d.).

J. J-n.

Første- og enelærer, leder af en landsbyordnet folkeskole.

Ved enhver folkeskole på landet med flere fast ansatte lærere ansættes en af disse som f. (tilsynsloven 1949, § 35, stk. 1). Ved en skole med kun een lærer ansættes læreren som enelærer.

Ingen kan ansættes som tjenestemand i en f.- og e.stilling før det fyldte 25. år. (Lærerlønningsloven 12. juli 1946 § 4, stk. 1).

E. skal kunne forestå skolesang og gymnastikundervisning (folkeskoleloven § 23, stk. 1).

I f.- og e.stillinger kan såvel mænd som kvinder ansættes (lov nr. 159 31. marts 1916 og lov nr. 100 4. marts 1921).

F.en besørger skolens administration og fører tilsyn med den daglige orden. Omfanget af hans gerning som f. i det hele kan bestemmes af skolekomm. gennem en instruks, der stadfæstes af skoledirektionen.

F.en er berettiget til som skolens leder at

deltage i skolenævnets møder, han har ret til at stille forslag, men har ingen stemmeret.

Han er ligeledes berettiget til at deltage i den forhandling, der skal finde sted ml. skolekommissionen og præsterne i kommunen om fastsættelse af tiden for konfirmationsforberedelse. S. iøvrigt Lærer(inde).

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. A. Barfod: Skoletilsynsloven af 20. maj 1933 med noter, 1936. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter, 1944. G. H.

Fåresyge (parotitis epidemica) er en akut infektionssygdom, som ofte optræder i små epidemier, spec. om vinteren. Inkubationstiden er 2—3 uger. Sygdommen indledes med feber og hævelse af den ene el. begge ørespytkirtler. Hævelsen er øm og medfører smerte ved tygning og undertiden tillige øresmerter. Hævelsen holder sig i reglen en lille uges tid, men undertiden kan sygdommen successivt angribe flere forskellige spytkirtler; i andre tilfælde kan hævelsen udelukkende være lokaliseret til underkæbespytkirtlerne el. tungespytkirtlerne. Hos drenge kan sygdommen kompliceres med en betændelse af kønskirtlerne, hvilket kan medføre sterilitet.

Sygdommen har iøvrigt altid et godartet forløb.

Behandlingen består i sengeleje, sålænge der er hævelse af spytkirtlerne el. temperaturforhøjelse. Man giver helst flydende kost a. h. t. vanskeligheden ved tygning af maden.

Sygdommen regnes for smitsom, så længe hævelsen ikke er svundet. Udover isolation af den syge behøves ingen foranstaltninger i skoler el. børnehaver. K. B-S.

Fårevejle højskole, s. Højskole sp. 909—910.

G

Gabriel Jensens Ferieudflugter, institution, hvis formål er at skaffe københavnske skolebørn, der ikke kommer på landet i sommerferien, lejlighed til dagsudflugter i det fri. Institutionen har virket siden 1901 og bærer sit navn efter kommunelærer Gabriel Jensen, der lige til sin død i 1924 var sjælen i arbejdet. I sommeren 1951 foranstaltede institutionen ialt 23 forsk. udflugter, med et gennemsnitsbesøg af 1035 børn pr. dag. Det samlede besøg i 1951 var 47.596 (mod 1950: 45.508). 1952 købte G. J. F. Unnerup skole v. Vejlby til feriehjem (60—70 børn hver 3. dag). C. Ø.

Gall, Franz Joseph (1758—1828), østrigsk læge, grundlægger af frenologien (s. d.) fra omkr. 1796; virkede først i Wien, senere i Paris. Selv var han, trods sine angribelige forudsætninger, en relativt sober forsker, men flere af hans elever gled hurtigt over i en tvivlsom praktisk udnyttelse af hans lære. K. G-S.

Galton, Francis (1822—1911), engelsk antropolog. Fætter til Charles Darwin. En idérig forsker, der efter at have været opdagelsesrejsende især kastede sig over studiet af arvelighed hos mennesket. Herom handler »Hereditary genius«, 1869, »English men of science«, 1874, og »Natural inheritance«, 1889. Herpå grundlagde han den s. k. eugenik (s. d.). Under sine studier over individuelle forskelle både i legemlig og sjælelig henseende grundlagde han identificering v. hj. a. fingeraftryk, og i »Inquiries into human faculty and its development«, 1883, indledede og foregreb han en række psykologiske studieområder: forestillingstyper, synæstesier, tvillingforskning, typeportrætter ved fotografering oven på hinanden af flere individer o. s. v. K. G-S.

Ganespalte. Denne misdannelse ligesom hareskår (s. d.) beror formentlig på et arveligt anlæg. Det gælder især hareskår og hareskår + g., mens den isolerede g. kun i en del tilfælde synes arveligt betinget. Anlæg for hareskår med el. uden g. er hyppigst hos mænd. Anlæg for g. alene er hyppigere hos kvinder. Der fødes f. t. årligt c. 120 børn med g. og (el.) hareskår, heraf har 1/4 hareskår alene, halvdelen hareskår og g. og 1/4 g. alene. G. opstår ved, at de to ganeplader ikke smelter sammen med hinanden og med næseskillevæggen under fosterudviklingen, ligesom hareskåret skyldes, at midtpandelappen og overkæbelappen ikke vokser sammen. G.n kan have forskellig form, være udelukkende i den bløde gane el. både i den hårde og bløde gane, den kan spalte gummen og gå frem på hver side af mellemkæben, ligesom hareskåret spalter læben i højre el. i venstre side. G.n bevirker, at føden går op i næsen, og at barnet snøvler (s. Snøvl). I Danmark har staten overtaget behandlingen af alle g.- og (el.) hareskårspatienter. Læger, jordemødre og sygeplejersker har anmeldelsespligt, og behandlingen foregår på Statens Institut for Talelidende (s. d.), hvortil barnet indkaldes første gang, når det er 2 mdr. gammelt, hvor instituttets kirurg opererer hareskåret. Barnet indkaldes derefter, når det er 2 år gammelt, på hvilket tidspunkt g.n opereres, og

endelig indkaldes barnet ved 8-års alderen til undervisnnig. Operationsteknikken er blevet så god, at de fleste tilfælde af g. kan opereres og pt.en bagefter komme til undervisning, og talen kan blive god. De uoperable tilfælde behandles med protese, hvor spalten udfyldes med en obturator, der tildannes under taleundervisningen i samarbejde med tandlægen. Protesen har den mangel, at den under hele opvæksten må fornyes c. hvert andet år, hvilket medfører et afbræk i den normale uddannelse hver gang på 6—8 uger, og også den voksne må med års mellemrum have protesen fornyet. Endelig er et fremmedlegeme i mundhulen i det lange løb til skade for tænderne.

H. B. L.

Gartner. Den dreng el. pige, der vil i gartnerlære, må være sund og rask og helst have gode kræfter. Læretiden er 5, 4½ og 4 år for henh. 14, 15 og over 16 år gamle lærlinge. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 10, 14, 20, 25 og 30 kr. ugtl.; får lærlingen kost og logi hos læremesteren, er der ingen løn det første år, men fra andet til sidste læreår betales henh. 12, 35, 55 og 75 kr. mdl. For de ugelønnede kommer hertil et tillæg på 20 kr. og for de månedslønnede et tillæg på 30 kr. (1952).

Oplæring kan ske indenfor flg. områder: blomstergartneri, køkkengartneri, planteskole, frugtavl og privat- samt anlægsgartneri. Oplæringen skal omfatte 2 af de nævnte områder. Som oftest står lærlingen derfor i lære på mindst 2 læresteder, således at 2 år af læretiden udstås på første lærested og mindst 1 år på hvert af de følgende. Til lærekontrakten i gartnerfaget hører en særlig tillægsblanket, på hvilken oplysninger og bestemmelser om videreførelsen af læreforholdet hos anden (andre) mester skal føres.

G. kan søge videregående uddannelse ved at gennemgå et 5 mdrs. kursus på en anerkendt havebrugsskole (s. d.). Med denne uddannelse suppleret med en prøve i matematik, dansk, engelsk og tysk kan g. indskrives som havebrugsstuderende ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Studiet varer knapt 3 år; bestået eksamen giver ret til titlen havebrugskandidat.

Antal organiserede g. i 1939: 2198, i 1949: 3582; i 1951: 4487; gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2236 kr., i 1950: 5495 kr., Antal opr. lærekontrakter i 1939: 332, i 1950: 322. Ved erhvervstællingen i 1950 fandtes 21.566 gartnerier, frugtavls- og havebrugsvirksomheder.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. V, 7—43. R. W. B.

Gartner-Regens, s. Havebrugsskoler.

Gas- og vandmester, s. Blikkenslager.

Gates, Arthur Irving, (f. 1890), amerikansk psykolog og pædagog, 1924 prof. i pædagogisk psykologi ved Columbia Universitetet i New York.

G. er navnlig kendt for sine bøger om læsevanskeligheder og deres behandling. I »Psychology of Disability in Reading and Spelling« (1922) og »The Improvement of Reading« (1927) giver han dels en gennemgang af læsevanskeligheder og deres årsager, dels en mængde udmærkede anvisninger på fremgangsmåder og øvelser, der efter hans erfaring er velegnede overfor læsesvage børn. Han har udarbejdet sit eget læsesystem. En grundlæggende bog om fejltyper i retskrivning: »A List of Spelling Difficulties in 3876 Words«.

G. har skrevet en i U. S. A. meget anvendt pædagogisk psykologi: Psychology for students of education (1922). Den er i 1942 blevet afløst af »Educational Psychology«, som G. har udarbejdet sammen med Jersild, McConnell og Challman. G. har foretaget en mængde undersøgelser, som for en stor dels vedkommende er offentliggjort i Journal of Educational Psychology.

H. T.

Gaudig, Hugo (1860—1923), tysk skolemand og pædagogisk skribent. Forstander for lærerindeseminariet i Leipzig. Lægger i sin pædagogik vægt på personlighedsudviklingen og elevernes egen aktivitet. Søger at grundlægge en arbejdsteknik, som kan befordre glæden og lysten til virken. Han sigter mod tilegnelsen af solide færdigheder, som skal give muligheder for selvvirksomhed og underbygge selvstændigheden som det endelige mål. I sine skrifter og afhandlinger fastslår han det som opdragelsens og skolens opgave først og fremmest at være instruktionsgivende for det senere arbejde i samfundet.

Sv. P.

Gave til en mindreårig (s. d.) skal, hvis giveren ikke træffer anden bestemmelse, indbetales til overformynderiet (s. d.) til bestyrelse for gavemodtageren til dennes 21. år. Giveren kan imidlertid, hvis han ønsker det, samtidig med, at gaven ydes, træffe anden bestemmelse om, hvorledes der skal forholdes med det skænkede, herunder også, at det skal tilhøre den umyndige til fri rådighed uden værgens indblanding. Giveren kan ligeledes bestemme, at en anden person end den sædvanlige værge skal være værge m. h. t. de skænkede midler, forudsat at denne anden er villig til at overtage hvervet. — Det fremhæves, at den ofte benyttede fremgangsmåde, at en person indsætter penge på en sparekassebog, lydende på navnet på et barn, som vedk. ønsker at begunstige, ikke skaber nogen ret for barnet til det på sparekassebogen indestående beløb, medmindre giveren har afskåret sig fra rådighed over de indsatte midler enten ved særlig aftale med sparekassen el. ved at overgive bogen til barnets værge el. en anden på dettes vegne. Er sådan foranstaltning ikke truffet, kan beløbet altså tilegnes af indsætterens arvinger el. kreditorer.

Gaver af en mindreårigs midler kan kun ydes efter flg. regler:

1. G., som kun andrager ubetydelige værdier, kan — forudsat at de kan udredes af den mindreåriges indtægter — ydes af værgen, forsåvidt den umyndige er fyldt 15 år, dog kun med hans samtykke.

2. Andre g. — d. v. s. enhver g. af den mindreåriges formue og g. af betydeligere værdi af hans indtægter — kan kun ydes med pupilautoriteternes (s. d.) samtykke.

A. B-A.

Gaveafgift. Gaver beskattes principielt som anden indkomst. Gaver til giverens børn, herunder adoptivbørn og andet afkom, til den med ham samlevende ægtefælle, forsåvidt gaven bliver særeje, og til hans forældre og bedsteforældre, belægges dog i stedet med en særlig gaveafgift iflg. lov nr. 147 af 10. apr. 1922, afsnit III, og skal således ikke medregnes i modtagerens skattepligtige indkomst. Afgiften svares efter samme satser som arveafgift (s. d.) og skal erlægges, selvom gaven ydes som arveforskud (s. d.). Afgiftsfri er beløb på ikke over 2000 kr. årlig, underhold ydet afkom, forældre el. bedsteforældre i yderens hjem el. på hospital, i plejehjem el. lign. samt gaver bestående i møbler og andet udstyr til en værdi af ikke over 5000 kr. i et kalenderår, ydet afkom til personlig brug. A. B-A.

Geheeb, Paul (f. 1870), tysk reformpædagog. G. søgte gennem meget omfattende studier at leve sig ind i de forskellige fags natur for derefter at kunne gøre dem tilgængelige v. hj. a. fornuftigt udarbejdede undervisningsplaner. Det er hovedtanken i hans pædagogik at tilvejebringe en balance ml. den menneskelige natur og dens muligheder inden for den moderne kulturs rammer, ml. moral og civilisation. Han lægger stor vægt på frihed og selvstændighed i arbejdet og betragter fællesopdragelse og -undervisning som noget nødvendigt og selvfølgeligt af den største betydning for forholdet ml. kønnene. Han grundlagde i 1910 kostskolen *Odenwaldschule* (s. d.), som han i 1933 flyttede til Schweiz. Hans videnskabeligt underbyggede forsøgsvirksomhed og de ideer, som udgik herfra, har været overordentlig inspirerende for tidens pædagoger.

Sv. P.

Geiger, Theodor (1891—1952), tysk-da. sociolog, dr. jur. 1918, leder af Berlins arbejderhøjskole 1920—29, prof. i Braunschweig 1929—33; efter nazisternes magtovertagelse afskediget for »unationalt sindelag« og derefter Rockefellerstipendiat i Danmark, hvor han 1938 blev prof. i sociologi ved Århus Universitet. Under krigen virkede han nogle år i Sverige. G. dyrkede sociologien som ren erfaringsvidenskab og ikke som spekulativ samfundsfilosofi, og han var indstillet på at benytte enhver metode, der kan give positiv kundskab om det sociale liv i enhver henseende. Blandt G.s mange værker, hvoraf flere direkte el. indirekte kaster lys over opdragelsens sociale funktion, kan nævnes »Die Masse und ihre Aktion« 1926, »Die Gestalten der Gesellung« 1928, »Samfund og arvelighed«, 1934, hovedværket »Sociologi«, 1938, »Kritik af reklamen«, 1943, »Intelligensen«, 1944, »Debat med Uppsala om moral og ret«, 1946, »Klassesamfundet i støbegryden«, 1948, »De danske studenters sociale oprindelse«, 1950, »Fortidens moral og fremtidens«, 1952. K. G-S.

Gejstligt tilsyn, s. Tilsynsloven.

Gelsted fredehjem på Fyn opr. 1904 af De danske Plejehjemsforeninger, men i 1910 omdannet til selvejende institution; under loven af 1905 anvendt til særlig vanskelige elever, i 1923 anerkendt som ungdomshjem; anvendt fortrinsvis til elever, hvis udvikling ikke står mål med den sædvanlige, virker fra 1. jan. 1952 som fredehjem (s. d.); der oplæres i land- og havebrug samt husflid. Plads til 30 drenge i alderen 15—19 år.

genantagelse, Lærlings, s. Læreforhold.

Genetisk psykologi, s. Udviklingspsykologi.

Geni (lat. *genius,* skytsånd), høj og original begavelse. Når man undertiden sætter ordet g. i forbindelse med en særlig høj intelligenskvotient, miskender man en side af g.s væsen. Genial kan et menneske være i forsk. retninger, f. eks. videnskabeligt, filosofisk el. kunstnerisk. Det originale er et væsentligt element i genialiteten. Et g. skaber noget i forvejen ukendt, og dette nye viser sin holdbarhed enten ved videnskabelig frugtbarhed i den videre forskning eller ved, at der åbnes nye perspektiver for menneskenes livsopfattelse eller skønhedsopfattelse. Kant kalder et g. for en naturens yndling, et lykkeligt kast af naturbetingelser, og det er naturligt at sætte det i forbindelse med arvelige dispositioner, der dog sjældent kan forklare det hele. De geniale anlægs udvikling kan forme sig meget forskelligt, undertiden med umiddelbar selvfølgelighed, hvori man har set en lighed mellem g. og barndommens åndelige særpræg, undertiden under hård kamp. I afvigelsen fra det normale har man villet se en forbindelse mellem genialitet og sindssyge, således f. eks. Lombroso. Videre har f. eks. Ernst Kretschmer sat stilen i de geniale præstationer i forbindelse med konstitutionstypen.

Litteratur: Francis Galton: Hereditary genius, 1869. A. de Candolle: Histoire des sciences et des savants, 1885. C. Lombroso: Der geniale Mensch, 1890. F. Brentano: Das Genie, 1892. Séailles: Le génie dans l'art, 4. udg., 1911. E. Kretschmer: Geniale Menschen, 1929. L. M. Terman, C. M. Cox m. fl.: Genetic studies of genius, 3. bd., 1925—30. W. Lange-Eichbaum: Das Genieproblem, 1930. H. A. Carroll: Genius in the making, 1940. K. G-S.

Genitalstadium (lat. *genitalia* kønsorganer). I den Freudske psykoanalyse antages

g. at være det sidste stadium i barnets libidoudvikling. På dette stadium, der indtræder omkr. 5-års alderen og efter en latenstid igen i puberteten, har kønsorganerne overtaget rollen som den vigtigste erogene zone (s. iøvrigt Psykoanalyse, Børneseksualitet). A. H.

Genner ungdomshjem ml. Åbenrå og Haderslev, for 28 piger 15—21 år. Opr. 1921 af kvindehjælpen i Arhus (nu Foreningen Jysk Børneforsorg) i en af Sønderjysk Fond skænket ejendom (tidligere rekreationshjem), der blev ombygget til formålet. Anerkendt som ungdomshjem 5. sept. 1923. Oplærer i alm. husgerning. O. Skj.

Genstandsteori, den østrigske filosof og psykolog A. Meinongs (1853—1920), betegn. for læren om genstande i alm., deres grundegenskaber, hovedarter m. v.

Gentile, Giovanni (1875—1944), ital. filosof og pædagog. G. hyldede som sin samtidige Benedetto Croce en idealistisk filosofi, men medens sidstnævnte var liberalt indstillet og sidste undervisningsmin. før fascismen, hyldede G. en dynamisk og totalitær statsfilosofi og var første fascistiske undervisningsmin. Som sådan gennemførte han 1924 den s.k. *G.-reform* med vægt på de humanistiske fag, især historie, bl. a. for styrkelse af den nationale bevidsthed. Det var med udgangspunkt i pædagogikken (»Il concetto scientifico della pedagogia«, 1900) at han udformede sin idealistiske handlingsfilosofi. Hans reform efterfulgtes af den s.k. *Bottai-reform* 1937—39, der helt stillede den offentlige opdragelse i fascismens tjeneste. K. G-S.

Gentofte kommunes fortsættelseskursus. Kontor: rådhuset, Bernstorffsvej 161, Chl., tlf. Or. 6600, lokal 392. Kontortid: kl. 10—15 (forstanderen kl. 14—15). 1950—51: 5015 elever fordelt i 259 kl. med ialt 20.112 undervisningstimer. Samlet udgift 1950—51: 227.404 kr.

Fortsættelseskursus er oprettet 1918 og arbejder efter aftenskoleloven. Undervisningen henhører administrativt under Gentofte skolevæsen og foregår på kommunens skoler.

Adgang til undervisningen har enhver i G. kommune bosat person over 14 år.

Indmeldelse foregår i aug.—sept. Nærmere oplysninger herom i de lokale blade og dagspressen.

Ved indmeldelse betales et depositum på 5 kr. pr. fag, der tilbagebetales elever, der gennemfører undervisningen uden væsentlige forsømmelser. Undervisningen er gratis. Bøger og andet undervisningsmateriel må betales af eleverne.

Undervisningen omfatter: 1) *alm. skolefag:* dansk og regning, 2) *sprog:* engelsk, esperanto, fransk, italiensk, russisk, spansk og tysk, 3) *kontorfag:* bogføring, maskinskrivning og stenografi, 4) *praktiske fag:* bogsløjd, husgerning, håndgerning, tegning og træsløjd, 5) *andre fag:* boliglære, gymnastik, mundaflæsning, samaritergerning, spædbørnspleje samt studiekredsarbejde. Desuden har eleverne adgang til en række kulturelle aftener med foredrag, oplæsning, musik m. v. samt teaterbesøg.

Undervisningstiden er i alm. 2 ugtl. aftener med 2—3 timer kl. 19—21 (22), husgerning dog kun 1 ugtl. aften med 3—4 timer kl. (18) 19—22, i tiden 1. okt. til 31. marts. Fr. J.

Gentofte kommunes ungdomsskole. Kontor: Høeghsmindeparken 14, Hell., tlf. He. 6223 y. Kontortid kl. 17—18. 1950—51: 153 elever fordelt i 8 klasser med ialt 1050 undervisningstimer. Samlet udgift: 24.657 kr. Skolen er oprettet 1942 efter lov om ungdomsskoler for ufaglært ungdom og (for sommerundervisningen) efter aftenskoleloven. Undervisningen står åben for unge mænd og kvinder ml. 14 og 18 år (for sommerundervisningen ingen aldersgrænse opefter). Indmeldelse sker i 1. uge af sept. og for sommerundervisningen i 2. uge af marts. Nærmere oplysninger om indmeldelse m. v. gennem lokale blade og dagspresse og ved tilsendelse af brochurer til de 14—18 årige. Indtegning, undervisning og undervisningsmateriel er gratis.

Undervisningen omfatter i vinterhalvåret: 1) *arbejdskundskab, gymnastik* og *frie emner:* historie, samfundskundskab, litteratur og sundhedslære, 2) *husgerning* og *håndgerning,* i sommerhalvåret 3) *havebrug.* Undervisningen suppleres med foredrag, film og andre former for sammenkomster samt institutions- og teaterbesøg.

Undervisningen foregår på Søgårdsskolen 2×3 timer ugtl. Fr. J.

Geografiundervisning. *Grundskole* og *FM.-kl.* De to kgl. an. af 29. juli 1814 om almueskolevæsenet på landet og i købstæderne gør g. til obligatorisk undervisningsfag i den danske folkeskole, efter an. dog kun, hvis læreren er uddannet på seminarium. Undervisningen tænkes nærmest givet efter læsestykker i læsebogen, og først i slutningen af det 19. årh. bliver geografiske lærebøger og atlas almindelige overalt.

I 1814 fandtes der ikke nogen egentlig geografisk videnskab, afgrænset mod andre fag, så det må betragtes som udtryk for fremsyn, når faget gøres til undervisningsfag i en almueskole. J. C. Gatterers »Abriss der Geographie« fra 1795 giver ganske vist skildringer af sammenhængen ml. jordbund, næringsveje, folk og stater; men de fleste stak dybt i den gamle kosmografiske tankegang, der lod geografien være en opsamlingsplads for tilfældig viden om verdens mærkværdigheder og en opramsning af navne og historiske tildragelser, krydret med allehånde fantastiske spekulationer. I Hübners »Vollständige Geographie« dansk

udg. 1747—51, findes således foruden beskrivelse af virkelige lande også beskrivelse af lande som »Atlantis« og »Schlaraffenland«, der betegnes som »særdeles ubekjendte«.

Den vågnende interesse for naturvidenskaberne i slutningen af det 18. årh. kom dog også g. til gode. Således medtager Munthes geografi fra 1804 naturbeskrivelser sammen med bemærkninger om historiske begivenheder. For landsbyskolen skrev Edv. Storm en fortræffelig lille geografi, og Platous Geografi for Almueskolen fra 1803 betegnes som periodens bedste. Storm ville, at der i hver skole skulle findes et kort over Danmark, et over Norge og et over hele verden, men dette blev kun et fromt ønske. Danske vægkort savnedes ganske. Af atlas brugtes mest Gasparis tyske.

Først med Alexander von Humboldts og Karl Ritters arbejder opstår en virkelig geografisk videnskab. Deres synspunkter trænger dog kun langsomt igennem; først så sent som i 1883 bliver geografi eksamensfag ved Kbh.s Universitet. Efterhånden som Jordens udforskning og kartografien gør fremskridt, bliver faget mere mangfoldigt, og en stigende interesse viser sig også i folkeskolens undervisning. I vore dages velforsynede skoler findes derfor en rigdom af geografiske hjælpemidler. Men midt i mangfoldigheden lønner det sig at mindes skolelovens fædre, der i 1814 også ønskede at give fagrækken for almueskolen et perspektiv ud over sognets og landets grænser.

I vore dage er geografisk viden nødvendigere end nogensinde. Meddelelsesmidlernes og trafikmidlernes vældige udvikling har gjort verden mindre, og under normale forhold drager vi daglig nytte af produkter fra fremmede lande, selv fra fjerne verdensdele. Der er næppe noget fag uden for de egentlige færdighedsfag, der i højere grad meddeler uundværlige kundskaber. G. yder sit meget væsentlige bidrag til orientering i den tid, hvori vi lever. Dette opnås ikke ved en ophobning af mange enkeltheder. Faget har netop i lange tider lidt under megen overflødig detailviden, bl. a. i form af navnestof uden indhold. Navne og tal kan ikke undværes, men hovedsagen er at give barnet en rationel forståelse af Jordens natur som grundlag for menneskets livsvilkår. Desuden må barnet gennem undervisningen opøves i at søge speciel viden ved brug af de geografiske hjælpemidler: kort, håndbøger, statistik o. lign.

G.s emne er Jorden og menneskelivet, først og fremmest som Jorden og menneskene er i dag. Geografien er derfor et aktuelt fag. Men ved siden af en skildring af Jorden som bolig for menneskene må undervisningen give børnene en forestilling om vekselvirkningen ml. natur og menneskeliv. Et lands natur er heller ikke en simpel enhed. Beliggenhed og højdeforhold er bestemmende for klimaet, der igen er afgørende for plantevæksten, og af den er menneskenes kår og næringsveje afhængige. Der bliver gennem disse årsagsrækker en rig mark for iagttagelser og slutninger, der hæver faget fra at være et rent huskefag op i rang med andre forstandsudviklende fag. Rigtigt drevet bliver geografien herigennem et åndsudviklende fag af betydelig opdragende værdi.

Direkte geografiske iagttagelser lader sig kun i ringe grad gennemføre i folkeskolen. Dog kan der på alle trin gøres iagttagelser over vejret samt over hjemegnens jordbund og landskabstyper. Særlig ved lejrskoleophold bliver der i de ældste klasser mulighed for sådanne iagttagelser. Men ellers må g. i kraft af, at dens emne er så omfattende, i høj grad virke gennem anskuelsesmidler. Dens vigtigste anskuelsesmiddel er landkortet, og færdigheden i at bruge et kort er langt værdifuldere end erindringen om nogle flere el. færre geografiske kendsgerninger. Eleven må derfor straks fra begyndelsen lære at tyde kortet og dets tegnsprog, lære at kende gradnettet og dets betydning, indøves i at orientere kortet efter verdenshjørnerne og ud fra kortets lære drage simple geografiske slutninger.

Undervisningen begynder naturligt med hjemstavnen f. eks. med, at læreren efter opmåling tegner et grundrids af klasseværelset på klassetavlen og senere af skolen. Verdenshjørnerne i klassen bestemmes, og kortet orienteres efter klasseværelset, idet undervisningen udvides til skolens omegn, byen el. landsbyen efter hjemstavnskort (bykort el. målebordsblade). Derpå følger landsdelens beskrivelse, og til sidst er på denne måde hele landet behandlet, illustreret gennem tegning, lærerens fortælling og fremvisning af lysbilleder, vægbilleder og andre anskuelsesmidler. Herunder forklares efterhånden de almindeligste geografiske begreber: ø, halvø, bugt, fjord, landtange, slette, bakke, skrænt, klint, sø, bælt og signaturer for marsk, klit, mose, skov, hede, by, landsby, jernbane, fyrtårn, fyrskib o.s.v. indøves. Efter som undervisningen skrider frem til fremmede lande, vokser omfanget af geografiske begreber, men det elementære stof må stadig gennem årene holdes ved lige.

Ind imellem alle disse vigtige øvelser kommer så lærerens skildring og fortælling. Det bør aldrig glemmes, at geografien er en beskrivende videnskab, og den geografiske skildring må ingensinde forsømmes på bekostning af den iøvrigt så værdifulde iagttagelse af kortet, billeder el. af geografiske genstande. Skildringen kan være fortælling af læreren, oplæsning af denne el. læsning af eleverne i lærebogen el. i geografiske læsestykker. Men skildringen bør aldrig være for lang, og en skiften ml. metoderne må anbefales.

En vigtig side af undervisningen bliver

forklaring og anskueliggørelse af de geografiske fænomener og definition af de geografiske begreber. Det er et vanskeligt arbejde for en lille begynder at arbejde sig gennem en geografisk lektie. Her må læreren træde hjælpende til, og forklare alle ubekendte begreber. Oplysende kan forklaring af navnes betydning være. Det fremmede navn kan ofte med fordel ligefrem oversættes og derved blive mere levende. Med hensyn til navne gælder iøvrigt: *ikke for mange navne,* men de navne, der tages med, skal kunnes og må stadig repeteres.

Tal og talstørrelser hører ligeledes til det nødvendige, men ofte besværlige stof. Her gælder det netop i højeste grad om anskueliggørelse ved sammenligning og illustrerende tegning. Tallene må tydes for at få virkelighed, og man må søge at give børnene et begreb om visse størrelser. De må være klare over, hvor lang en meter og en kilometer er, el. hvor stor en flade en kvadratkilometer dækker. Højder må sammenlignes med højder, som de kender, som f. eks. byens kirketårn, rådhustårnet, skolens flagstang o. s. v. I det hele gælder: *intet tal uden en sammenligning.*

Der er ikke så ganske lidt arbejde for børnene i alt dette, også megen selvvirksomhed. Men man bør ved siden af give særlige og mere selvstændige opgaver. Således vil en el. anden form for korttegning altid interessere. Simplest er den fremgangsmåde at lægge et stykke gennemsigtigt papir over kortet og således kopiere det. Bedre er udfyldningsøvelser på konturkort, der enten købes færdige el. fremstilles ved hjælp af kortstempler. Ved den sidste fremgangsmåde kan eleverne i deres arbejdshæfte fremstille en mængde forhold kartografisk. Det interesserer dem meget, men tager naturligvis nogen tid. Er en elev særlig dygtig, kan man lade ham tegne enkelte kort over selvkonstrueret gradnet.

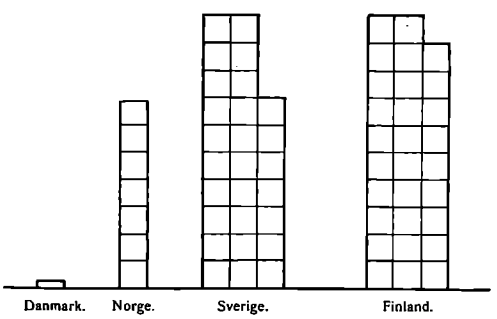

Eksempel på simpel grafisk fremstilling på kvadreret papir (efter Nørlyng: Lærerens opgavesamling). Danmarks, Norges, Sveriges og Finlands skovareal.

Et vigtigt middel til at sætte eleverne i virksomhed er også tegning af grafiske fremstillinger på kvadreret papir. Skriftlige besvarelser af geografiske spørgsmål og tegning af lette, stiliserede fremstillinger kan også anbefales.

Af den største vigtighed for undervisningen er det, at gode hjælpemidler står til lærerens rådighed. Her kommer først og fremmest kortet i betragtning. Mindstefordringen for kort må være: et Danmarks-kort, et kort over Europa og et ikke for lille verdenskort. Store skoler bør også have kort over Norge og Sverige, Island, Grønland, over de vigtigste af Europas øvrige lande samt kort over de enkelte verdensdele. Et jordbundskort over Danmark vil også være ønskeligt, ligesom et verdensproduktionskort kan være til nytte. Selvom skolen har et særligt geografiværelse, hvilket er praktisk ved en større skole, må de enkelte klasseværelser alligevel være forsynede med i hvert fald et Danmarks-kort, et Europas-kort og et verdens-kort. Både økonomisk og praktisk er det, at hovedkortene er ophængt selvoprullende.

I tidligere tid skelnede man ml. fysiske og politiske kort. Almindelige nu er kort med højdefarver og indtegnede røde statsgrænser samt bysignaturer. Det er den korttype, der bør danne grundlaget for undervisningen. De kan meget vel betegnes som geografiske kort, fordi de byder langt større muligheder for geografiske undersøgelser end et rent politisk el. et rent fysisk kort.

Foruden vægkortet spiller elevens atlaskort en meget stor rolle. Det er her på det lille kort, at eleven skal gøre sine iagttagelser og indøve sin lektie. Det er derfor af vigtighed, at atlaskortene er så gode som muligt. Kortskitser vil aldrig kunne erstatte et godt atlas og bør i hvert fald kun anvendes ved siden af et sådant. Det er af

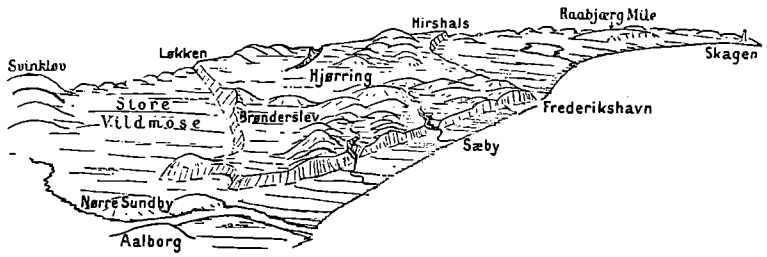

Blokdiagram af Vendsyssel til anskueliggørelse af højdeforholdene (efter Jørgensen og Reumert).

vigtighed, at atlaskortene bruger væsentligt samme farveskala for højder og havdybder som vægkortet.

Et vigtigt læremiddel er også den geografiske lærebog. Ganske vist kan der gives en fuldgod undervisning uden anvendelse af lærebog, men de fleste foretrækker en sådan. Om denne så skal være et kortfattet skema el. en fyldigere bog, er en smagsag. Men een fordring må der stilles til lærebogen: at den behandler geografiske forhold ud fra geografiske synspunkter og f. eks. ikke ud fra historiske. En del anvendte lærebøger opfylder ikke dette krav.

Jævnsides med læsning i lærebogen kan gå læsning af geografiske læsestykker, der kan haves i klassesæt. Drives undervisningen i en FM-klasse som emneundervisning, bliver sådanne læsestykker sammen med forskellige opslagsbøger, bl. a. Statistisk Arbog, en nødvendighed. I det hele byder g. en vid mark for anvendelse af udvidet læsning, og der findes nu et betydeligt udvalg af bøger, der kan tjene dette formål.

De fleste skoler har sikkert en globus, men bruger den næppe ret meget, og dog er en globus anvendelig til anskueliggørelse af mange forhold, ikke blot til illustrering af Jordens bevægelse. Den bør bl. a. altid bruges ved påvisning af større jordområders beliggenhed i forhold til hinanden og til påvisning af gradnettets betydning. Til dette sidste formål er en sort globus med indtegnet rødt gradnet særlig anvendelig.

En geografiundervisning uden billeder er i vore dage utænkelig. Men ikke alt billedstof er værdifuldt. Hellere få, men typiske

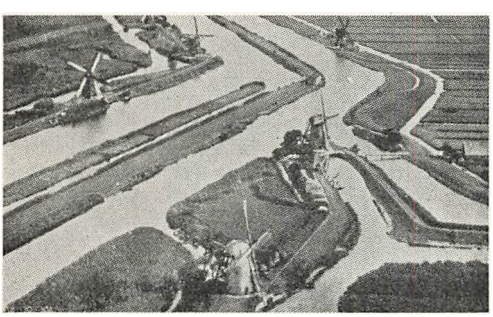

Nederlandsk landskab. Eksempel på et godt geografisk typebillede (efter Jørgensen og Reumert).

billeder end mange tilfældige. Billedstoffet kan være billeder i bøger, vægtavler, lysbilleder el. levende billeder, og hver af disse former byder sine fordele, som den øvede lærer snart bliver fortrolig med. I stedet for glaslysbilleder kan anvendes de billige filmsbåndsserier.

Nyttig ved undervisningen er endv. en produktsamling, visende forskellige produkter og træk af deres fremstilling. Navnlig hvis man driver en erhvervsbetonet undervisning i FM-klasserne, vil en sådan samling være af værdi. Dens enkelte dele kan være vanskelige nok at skaffe til veje, men ved henvendelse til stedlige industrivirksomheder plejer det at lykkes. En samling af jordbundsprøver og stenarter vil også være af værdi, og den kan for de hjemlige arters vedkommende skolen selv samle f. eks. ved elevernes hjælp. Sjældnere ting kan muligvis fås fra Mineralogisk Museum i Kbh. (S. også Individuel undervisning sp. 963).

Litteratur: A. Arstal: Den geografiske undervisning, 1904. James Fairgrieve: Geography in school, 1937. Axel Hagnell: Praktisk geografiundervisning, 1924. Hans I. Hansen: Læsefag og Læsning. Et Udsnit af Historie-, Geografi- og Naturhistorieundervisningens Metode, 1918. Eline Jahn: Vejledning for Begyndere i Geografiundervisning, 1901. Jørg. J. Jørgensen: Geografiundervisningens Mål og Midler i Folkeskole og Mellemskole, 1919. Johs. Reumert: Om Brugen af Kortstempler i Mellemskolen, 1928. H. Reusch: Om Geografiundervisning, 1904. Vilh. Schepelern: Vejledning i Undervisning i Geografi. Med en Gennemgang af udvalgte Afsnit af Afrikas Geografi og Kolonialhistorie, 1925. Alb. Stockmarr: Metodisk Geografiundervisning. Til Brug for Lærere 1.—4. hæfte 1924—26. Samme: Praktik ved Undervisningen i Naturhistorie og Geografi for Seminarier og unge Lærere, 1917. H. Trunk: Die Anschaulichkeit des geographischen Unterrichtes, 1902. Erik Danielsen, R. I. Mathiesen, Poul Müller og Margrethe Petersen: Ud i Naturen. Ekskursions- og Lejrskolebog, 1935. H. Bahne Jensen (red.): Den unge Lærer, 1930. P. Engelbret-Pedersen og Johs. Rolver (red.): Praktik. Håndbog for unge Lærere, 1945. A. Gierow, G. Hellsten och S. Malmberg (red.): Arbetsskola-arbetsglädje, 1936. Hvorledes skal jeg undervise? red. af en kreds af lærere, 1912. H. Jepsen og L. Mortensen (red.): Undervisningsmetodik, 1912. Oluf Nedergaard og H. A. Svane (red.): Praktisk Skolegerning, 1933. Nils Wiborg: Geografi. (Arbeitmåten i folkeskolen), 1932.

J. J. J.

EM.- og realkl. Fagets historie, s. ovf.

Med g.s optagelse som eksamensfag ved universitetet i 1883 er fagets betydning anerkendt, og det blev indført også i datidens eksamensskoler. Undervisningen var oftest famlende og koncentrerede sig i de fleste tilfælde om en tør topografi og udenadslæren af talstørrelser. Lærerne manglede grundig uddannelse, og der gik mange år, før denne mangel blev afhjulpet. Ved lov af 24. apr. 1903 om højere almenskoler blev faget indført i mellem- og realskolen. I virkeligheden havde man ikke lærere med de fornødne kvalifikationer i geografi til at honorere kravene i nævnte lov. Efterhånden som det blev almindeligere, at lærerne tog kursus el. faglærereksamen i faget, foregik der en forandring i undervisningens karakter. Naturforholdene og disses betydning for menneskelivet blev mere og mere draget ind i undervisningen. Denne linie er fulgt til i dag, hvor geografien i mellemskolen behandler landenes naturforhold, topografi, etnografi og erhverv. Et resultat af udviklingen inden for g. i mellemskole og realkl. er undervisningen i erhvervsgeografi (s. d.). Heri gives bl. a. en samlet oversigt over Jordens naturforhold og disses betydning for menneskelivet.

G. gives med 2 timer om ugen i mellemskole- og realkl., og eksamen er mundtlig.

Formålet må være at give eleverne kendskab til Jorden og menneskelivet samt bibringe dem en del kundskaber, som skal læres og huskes, uden at denne side af undervisningen bliver den dominerende. Herved søger man at give eleverne en oversigt over Jordens lande og have og disses indbyrdes beliggenhed. Hvor det er muligt, må der lægges vægt på, at eleverne får forståelse af de geografiske fænomener, og disses betydning for det geografiske miljø. Man søger endv. at opøve eleverne i at drage elementære slutninger ud fra almen geografisk viden, f. eks. fra et lands beliggenhed til dets klima, fra dets højdeforhold til disses betydning for nedbør og temperaturforhold og igen fra disse forhold til plantevækst og erhvervsmuligheder. Slutninger af denne art må selvfølgelig være betinget af elevernes alder og modenhed. Man må vogte sig for ikke at komme ud i gætteriet. Endelig skal endnu en side af g.s mål fremhæves, nemlig den, der på grundlag af billedstof og andet materiale giver eleverne et direkte indtryk af de forskellige landes ejendommeligheder, kulturformer og erhverv.

For realkl.s vedk. søger man ved et specielt udvalgt stof af det tidligere lærte at uddybe elevernes viden og derved forøge deres modenhed.

Der undervises således i mellemskolen både i den fysiske og politiske side af geografien, og det er af stor betydning, at vægten lægges på en efter elevernes modenhed grundig opfattelse af de fysiske forhold. Der kræves ikke en samlet behandling af disse forhold, men omtalen kan henlægges til de lande, hvor det naturligt tilbyder sig, f. eks. vulkaner under Island el. Italien, gletsjere under Schweiz, monsuner under Indien o. s. v. M. h. t. geologiske og klimatiske forklaringer medtages kun, hvad eleverne uden særlige vanskeligheder kan magte.

Danmark med Grønland gennemgås udførligt. Det topografiske stof for Norden og det øvrige Europa, navnlig for sådanne lande, som står i stærkere forbindelse med Danmark, bør indtage en noget større plads, end det er tilfældet med den øvrige verden. For Danmarks vedk. kræves også kendskab til overflade og jordbundsforhold i store træk begrundet i istidens virksomhed og senere dannelser. Der kræves også kendskab til de forskellige landsdeles særpræg og til hovedtrækkene af befolkningsforhold og næringsliv.

M. h. t. de øvrige lande anbefales det at anlægge forskellige synspunkter under behandlingen af områderne, f. eks. industriområder under England el. Tyskland, alpenatur under Schweiz, kultur under Kina, Regnskove under Brasilien o. s. v.

En stadig opsamling af det lærte under oversigter foretaget på grundlag af et verdenskort bør indgå som et fast led i undervisningen. Som emner for sådanne oversigter kan nævnes de vigtigste kornlande, industriområder, skove, religioner, folkeslag, steppeområder, bjerglandskaber, handelsruter, verdenshavne o. s. v.

M. h. t. fordeling af stoffet vil det være rimeligt at begynde med landene i Øst-, Vest- og Mellemeuropa under hensyn til, hvad der er læst i klasserne inden mellemskolen. Den udførligere gennemgang af Danmark med Norden henlægges til IV mellemskolekl. Til mellemskoleeksamen kræves Danmark m. Grønland, Norden, herunder Finland samt Nordamerika el. et hertil svarende stof.

I realklassen omfatter g. enten 1) et af de tidligere i mellemskolen lærte afsnit op til videre uddybning. Som passende afsnit kan nævnes: Nord- og Østersølande, England og dets kolonier med særligt hensyn til næringsliv og omsætning og de naturforhold, som ligger til grund herfor; el. 2) en samlet gennemgang af den almindelige geografi; 3) erhvervsgeografi, der for realklassens vedk. hovedsagelig består i en oversigt over Jordens klimabælter, menneskeracer, kulturformer, dyre- og planteverdenen i menneskets tjeneste, mineralforekomster og erhvervsliv.

Både mellemskole- og realeksamen er årsprøver og bør foregå på grundlag af stumme kort, billeder og andet materiale.

Geografi er et naturfag, og undervisningen heri bør hvile på iagttagelse, undersøgelse og anskuelighed.

Lærerens arbejde har to sider 1) at føre kontrol med kundskabernes tilegnelse og 2) den egentlige undervisning, der består i gennemgang af ny lektie og demonstration af materiale. Overhøring i dagens lektie kan foregå på flere måder, blot må man sørge for, at den altid er effektiv, det vil oftest sige på grundlag af stumme kort, lukkede bøger og passende materiale. Ved eksaminationen i navnestof o. lign. vil en el. anden form for klasseundervisning være den mest tidsbesparende. Lektiens fortællestof kan stykkes ud i mindre opgaver, så eleverne får lejlighed til at give en så vidt mulig selvstændig fremstilling af stoffet. Hvor der er anledning dertil, må eleverne demonstrere deres viden på kort, billeder, produktprøver o. a.

Selve undervisningen, der bør tage den største del af timen, skal være så anskuelig som muligt. Elevens atlas er det vigtigste materiale hertil og kan ikke anvendes for meget. Andre vigtige undervisningsmidler er fysiske vægkort uden navne, etnografisk materiale, geografiske vægtavler og andet billedmateriale (lysbilleder og gode film), en geologisk samling, navnlig m. h. t. de danske jord- og stenarter samt en samling produktprøver o. a. (jfr. iøvrigt min.s cir. af 17. juni 1921 ang. undervisningsmidler

til g.). Af andre midler, der tjener til at give eleverne klare og koncise forestillinger skal nævnes: tegneglobus, udfyldningskort, blokdiagrammer og kortstempler over Europas enkelte lande og de fremmede verdensdele. Foruden ovennævnte danske geologiske samling bør der også forefindes stykker af granit, sandsten, skifer, basalt, tuf, pimpsten, noget vulkansk aske og enkelte andre vigtige mineraler, f. eks. jernmalm, kryolit o. lign. Produktprøver bør forefindes af kornsorter og vigtige tropiske produkter.

Hvor der er lejlighed til at foretage ekskursioner til typiske og let overskuelige landskabsområder, bør dette ikke forsømmes.

En hovedregel for brug af alt materiale er, at mængden af det ikke bliver så stor, at oversigten tabes. Det gælder om at bruge få og typiske ting af de forskellige materialer.

Litteratur: Aa. Aagesen og J. Humlum: Geografi for Handelsskoler, 1943. P. Andersen og M. Vahl: Havet, 1935. Samme: Klima og Plantebælter, 1943. Samme: Geologi f. Gymnasiet, 1944. S. A. Andersen: Det danske Landskabs Historie, 1933. O. Bøggild: Danmarks Erhvervsgeografi f. Gymnasiet, 1937. Samme og G. Gruelund: Erhvervsgeografi ordnet efter Lande, 1947. O. Bøggild: Lærebog i Krystallografi og Mineralogi, 1926. J. Fairgrieve og E. Young: Real Geography, 1939. K. Gram, H. J. Jensen og A. Mentz: Nytteplanter, 1937. G. Gruelund: Produktionslære, 5. udg. 1951. Samme: Jorden under vore Fødder, 1943. Samme: Geologiske Ekskursioner i Kbh.s Omegn, 1937. J. Humlum: Kulturgeografisk Atlas, 1947. Aa. H. Kampp: Geografisk Grundbog, 1939. L. Lysgaard: Lufthav, Vejr og Klima, 1943. K. Milthers: Stenene og det danske Landskab, 1941. O. Nedergaard og H. A. Svane: Praktisk Skolegerning, 1933. Th. Nørlyng: Læsning i Geografitimen i Danmark, 1951. Helge Petersen: Vejrets Fysik, 1926. Sophie Petersen: Geologi f. Gymnasiet, 1925. A. Rosenkrantz: Danmarks Geologi, 1939. Johs. Reumert og C. Tscherning: Geografi med Naturlære, 1950. Johs. Reumert: Erhvervsgeografi f. Realklassen, 1950. Samme: Kortstemplers Brug, 1928. A. Stockmarr: Metodisk Geografiundervisning, 1925. J. Semjonow: Jordens Rigdomme, 1938. M. Vahl og G. Hatt: Jorden og Menneskelivet, 1927. K. Birket-Smith: Danmark og Verdenskulturen, 1943. Eivind Thou: Råvarerne i Verdenshandelen, 1946. Aa. H. Kampp: Hvor gror det og hvorfor? 2. udg. 1946. P. M. Røwde: Nye Råstoffer, 1941. Niels Nielsen: Atlas over Danmark, I 1949.

V. B.

Gymnasiet. Ved gennemførelsen af de bestemmelser, der knyttede sig til loven om højere almenskoler af 24. apr. 1903, fik geografi i den moderne form for alvor fodfæste i skolens øverste klasser. Den moderne geografi lægger vægt på årsagssammenhængen, medens den ældre, rent deskriptive g. nærmest var en fortegnelse af lande, byer og produkter, oplivet af en smule etnografi el. astronomi. Før almenskoleloven var faget geografi i skolen væsentlig deskriptiv g., dets ydre kår var blevet stærkt forringet gennem den sidste halvdel af 19. årh., undervisningen afsluttedes med eksamen i den klasse, der svarer til nuværende I G., men eksamenskarakteren talte ikke med ved studentereksamen. Før 1845 havde g. udgjort en del af universitetets eksamen artium med historie som fakultativt bifag. Efter den provisoriske plan af 25. juli 1845 afsluttedes g. med eksamen et år før de øvrige artiumsfag, og efter undervisningsplanen af 13. maj 1850 (den Madvigske skoleordning) faldt den afsluttende eksamen i geografi to år før artium. 30. nov. 1864 bestemtes det i en min. bek., at karakteren i denne 6.-klasses eksamen i geografi ikke mere skulle medregnes i resultatet af afgangseksamen. I 1871, da 6.-klasses eksamen ændredes til 4.-klasses eksamen, idet de to nederste klasser i den lærde skole sløjfedes, blev dermed også det grundlag, som den afsluttende eksamen i geografi byggede på, reduceret. I 1.—4. kl. havde geografi i 1871 i alt 7 timer, fra 1882 kun 6. Det eneste 1.—4.-klasses fag, der havde færre timer, var skrivning.

Men i almenskoleloven blev det bestemt, at geografi skulle være et af eksamensfagene ved studentereksamen, og ved an. af 1. dec. og bek. og cirk. af 4. dec. 1906, der gav bestemmelser for fagindhold og timefordeling i det nyoprettede gymnasium, fik geografi sammen med naturhistorie tildelt 8 (3+3+2) timer på gymnasiets matematiske linie og sammen med naturhistorie og »naturlære« 6 (2+2+2) timer på de sproglige linier. Geografi, der sammen med naturhistorie dannede eet fag i det spr. gymnasium, omfattede enten »næringslivets geografi« (erhvervsgeografi) med hovedpunkter af Europas politiske geografi el. klimatologi med gennemgang af vigtige områder af »specialgeografi« (nu kaldet regionalgeografi). »Naturlæren« i det spr. gymnasium havde ikke det indhold, man nu ville regne med; den omfattede ikke fysik og kun undtagelsesvis kemi, men derimod astronomi (der lige så ofte har været regnet med til geografi som til naturlære) og geologi, der har nøje tilknytning til geografi. Efter an. af 10. juli 1909 skulle der ved sproglig studentereksamen enten eksamineres i »geografi og naturhistorie« eller i »naturlære« efter undervisningsinspektørens bestemmelse, der meddeltes skolen inden udgangen af jan. Der blev givet årskarakter i begge fag, og i det af fagene, hvori der ikke holdtes eksamen, overførtes årskarakteren til eksamenskaraktererne. Efter samme an. skulle man til matematisk studentereksamen afvekslende eksamineres i geografi (mineralogi, geologi, alm. geografi og enten erhvervsgeografi el. områder af regionalgeografi) el. i naturhistorie med fysiologi; men matematikerne fik kun een årskarakter og een eksamenskarakter i faggruppen naturhistorie og geografi, der var meget mere omfattende end den tilsv. faggruppe hos de sproglige, hvor der blev givet to års- og to eksamenskarakterer. Den tydelige mening med bestemmelserne var, at naturhistorie på de sproglige linier skulle have langt mindre omfang end på den matematiske, for at der kunne blive plads til geografi. Men da fordelingen af de til rådighed stående timer blev overladt til lærerne, og da det som regel var samme lærer, der underviste sproglige og matematikere, fik naturhistorie i praksis samme om-

fang på alle gymnasiets linier. Geografi dominerede på de sproglige linier som eksamensfag samtidig med, at det ved fordelingen af de 6 timer tabte terræn til naturhistorien. Medens geografi hos matematikerne kunne læses i halvdelen af de tildelte 8 timer, blev den tid, der i det sproglige gymnasium blev levnet til g. (indbefattet »naturlærens« geologi og astronomi) meget knap. Den fagtrængsel, der derved opstod, søgte man at bøde på ved at beskære g. Efter an. af 23. juni 1919 sløjfedes den ene års- og eksamenskarakter i »naturhistorie og geografi« og »naturlære« på de sproglige linier, og efter an. af 24. maj 1920 blev der ved sproglig studentereksamen mulighed for tre forsk. eksamenspensa i stedet for to, nemlig: 1) biologi-fysiologi, 2) geologi og 3) astronomi og geografi. Ved an. af 21. jan. 1925 blev fagindholdet ændret således, at man på de sproglige linier enten kunne læse astronomi el. geografi. Resultatet heraf blev, at astronomien, der regnedes for vanskelig, på de fleste skoler gled ud som fag på de sproglige linier. Efter sidstnævnte an. blev de tre mulige eksamenspensa for de sproglige fastlagt således: 1) biologi-fysiologi, 2) geologi og 3) biologi med enten geografi el. astronomi. Hermed var g. ved denne eksamen trængt tilbage fra sin dominerende stilling. For matematikerne var ligeledes efter an. af 21. jan. 1925 i tilknytning til an. af 24. maj 1920 bestemt 3 forsk. eksamenspensa i naturhistorie og geografi, nemlig: 1) biologi-fysiologi, 2) biologi-geografi og 3) geologi. Der blev tillige åbnet mulighed for ændring af g.s indhold på det mat. gymnasium, således at noget af den almindelige geografi kunne erstattes med regionalgeografi; men denne mulighed er næppe blevet udnyttet. Med an. af 9. marts, bek. af 13. marts, an. af 2. dec. alle af 1935, an. af 8. juli 1937 og an. og bek. af 10. marts 1938 skabtes grundlaget for g.s nuværende stilling i gymnasiet. I det matem. gymnasium har g. som tidligere 4 timer til rådighed; men disse timer var før 1935-ordningen fordelt over alle 3 gymnasieklasser efter skolens og lærerens skøn; nu ligger de fast med 2 timer i I G. og 2 timer i II G. Studentereksamen i geografi, der før lå i III G. i forb. med eksamen i naturhistorie, tages nu ved afslutningen af II G. og er adskilt fra eksamen i naturhistorie, der ligger i III G. På de sproglige linier læses som tidligere geografi og naturlære (fagets betegnelse er »g. med naturlære«); naturlærens indhold er dog ikke mere geologi og astronomi, men omfatter de dele af fysikken og kemien, der kan støtte undervisningen i geogr. og naturhistorie. Naturlæren råder over 2 timer i I G. og g. over 2 timer i II G. Fagene afsluttes med studentereksamen ved udgangen af II G.; her stilles et spørgsmål i geografi, og dersom dette ikke skulle give anledning til at vurdere eksaminandens kundskaber i naturlære, tillige til ganske kort besvarelse et el. et par spørgsmål i de mest centrale dele af dette pensum. Referater af forsøg over varmefylde, smeltevarme og fordampningsvarme skal fremlægges. Naturlæren havde i årene lige efter 1935 en tendens til at brede sig på geografiens bekostning, f. eks. ved at en del af timerne i II G. anvendtes til repetition af naturlære. Geografi, der tidligere var blevet trængt tilbage af naturhistorie, stod i fare for at blive kvalt af hjælpefaget naturlære. Man har dog nu lært at begrænse den eventuelle repetition i II G. til det mindst mulige, og man har indset, at man i I G., når naturlæren er blevet taget forsvarligt igennem, godt kan anvende noget af tiden til forberedelse af undervisningen i geografi i II G. På kursus (an. af 25. marts 1938) har man hele tiden udnyttet dispositionsfriheden m. h. t. fordelingen af timerne på naturlære og geografi og har derfor haft bedre mulighed for at nå det anordnede pensum i g. igennem. De to fag er ved kursus ligestillede ved eksamen, og privatister *skal* have eksamensspørgsmål i begge fag. Hvis geografi el. g. med naturlære ved skolerne udgår som eksamensfag, overføres årskarakteren som eksamenskarakter ved studentereksamen. Både på de sproglige og på den matem. linie regnes års- og eksamenskarakteren i g. sammen med års- og eksamenskarakteren i naturhistorie, således at der kun er een årskarakter og een eksamenskarakter i de to fag tilsammen.

Formålet med undervisningen i geografi på det sproglige gymnasium er at give eleverne et alment kendskab til Jorden som klode og som bolig for mennesker. I det matematiske gymnasium er g.s formål gennem en naturvidenskabelig behandling af dertil egnede emner at give eleverne kendskab til geologien, den fysiske og biologiske geografi, samt de til menneskets liv og virksomhed knyttede sider af geografien. Man skal på alle linier sørge for, at eleverne tillige erhverver sig kundskaber, som kan tjene dem til orientering såvel i den elementære topografi som m. h. t. politiske og erhvervskulturelle forhold, og at de benytter og befæster de kundskaber, de har erhvervet sig i mellemskolen. På det sidste punkt betegner an. af 9. marts 1935 en ændring i undervisningens formål i sammenligning med bek. af 4. dec. 1906. Efter den har formålet været »at meddele eleverne kundskab om sådanne væsentlige sider af faget, som have stor betydning for almendannelsen og som enten slet ikke have kunnet tages med el. dog ikke rigtig komme til deres ret ved undervisningen i mellemskolen«.

Fagets indhold. (Ang. indholdet af faget naturlære på de spr. linier s. Naturlære sp. 1447). I g. er indholdet et grundrids af astronomien med særligt hensyn til fænomener, der umiddelbart og let kan iagttages, og en udførlig behandling, støttet af ekskursioner,

af Danmarks fysiske geografi og geologi, dets befolkning og erhverv, og i tilslutning hertil en på almindelige oversigter hvilende fremstilling af erhvervsgeografien. På det matematiske gymnasium er geologiens-geografiens indhold: kendskab til de vigtigste mineraler og bjergarter, almindelig geologi og hovedtrækkene i den geologiske udviklingshistorie, Danmarks geologi, (støttet af ekskursioner), atmosfærens fysiske forhold, de klimatiske og plantegeografiske regioner med særlig hensyntagen til de kår, som betinger de forskellige erhvervskulturformer og kendskab til nulevende og forhistoriske menneskeracer. På grundlag af de således erhvervede kundskaber gives en oversigt over menneskehedens forsyning med råstoffer, deres fordeling og deres anvendelse.

Metodikken har i stedse stigende grad tilstræbt at give faget anskuelighed og at give eleverne lejlighed til at tage aktiv del i undervisningen v. hj. a. selvstændige iagttagelser og arbejde med materialet. Mere og mere er der blevet lagt vægt på forståelse og indsigt end på et stort hukommelsesstof. Ekskursioner, der tidligere var en frivillig sag, kræves nu på alle tre retninger i gymnasiet. Referater fra ekskursionerne el. fra mere selvstændige arbejder kan fremlægges ved eksamen.

Fagets hjælpemidler har støttet og ledet denne udvikling. Blandt lærebogssystemerne kan specielt nævnes Andersen og Vahls. Materiale i form af atlas, fysiske vægkort til eksaminationsbrug, specialvægkort, billedtavler, lysbilleder, episkopbilleder, film, modeller, samlinger af mineraler og bjergarter og erhvervsgeografiske produktsamlinger har i stedse større omfang været til hjælp for undervisningen. De fleste skoler har en el. flere fagklasser til brug for undervisningen i geografi. Blandt hjælpemidler, der har fundet anvendelse ved arbejdsundervisningen kan nævnes konturkort, der udfyldes af eleverne. På ekskursioner og navnlig ved behandlingen af det på disse indsamlede materiale kan håndbøger og undersøgelsesapparater finde anvendelse, og ved lejrskoleundervisning er der anledning til at benytte håndbibliotek, mikroskoper og andre undersøgelsesmidler i direkte forbindelse med iagttagelser i naturen.

Litteratur: J. Paludan: Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige, 1885. A. P. Weis og H. Hage: De gældende Retsregler for det højere Skolevæsen i Danmark, 1891. Retsregler vedr. det højere Skolevæsen I—VI ved K. Glahn, 1907—29 og VII ved K. Storm, 1941. Alb. Stockmarr: Praktik ved Undervisningen i Naturhistorie og Geografi, 1917. Samme: Metodisk Geografiundervisning I—III, 1924. Stein Schibsted og Axel Sømme: Geografiundervisning, 1936. Sophie Petersen: Naturfagsundervisningen i det danske Gymnasium (Bog og Naal XLIII) 1936. Agnete Bisgaard: Geografiundervisningen i Gymnasieskolen i Danmark (Geografiska Notiser IV), 1946. W. F. Hellner: Dansk Geografiundervisnings Tradition og Emnevalg (Bog og Naal LIV) 1947. Johs. Reumert: Lidt om undervisningsmidler (Bog og Naal LVI), 1949. I »Gymnasieskolen«s senere årg. findes flg. artikler: 1) om g.: 1945, s. 67: Niels Nielsen: Geografiundervisningen; 1946, s 555: Axel Schou: Geografien i Gymnasiet; 1949, s. 789: J. Reumert: Geografi og international forståelse. 2) om forholdet ml. g. og naturlære: 1942, s. 76: Axel Schou: Naturl. i det spr. Gymn.; 1945, s. 161: H. Beck: Naturfag i I og II g. spr.; 1945, s. 200: Aalbæk Madsen: Geogr. og Naturl.: flg. 4 artikler har fællestitlen »Det ømme punkt«: 1946, s. 963: Vagn Petersson; s. 1045: Axel Schou; 1947, s. 8: Johs. Reumert; s. 47: Vagn Petersson; 1498, s. 674: W. F. Hellner: Fysik og kemi; 1948, s. 705: Skjøt Pedersen: Geografi m. naturlære; 1949, s. 5: J. K. Eriksen: Fysik og kemi; 1949, s. 73: Johs. Reumert: Fysik og kemi. 3) alm. om naturfag: 1945, s. 143: St. Böcher: Studieordningen v. Universitetet og Undervisningen i Naturhistorie og Geografi; 1949, s. 31 og 162: Vagn Petersson: Eksamensspørgsmål i g. og naturh. ved studentereksamen; 1948, s. 85: Johs. Reumert: Retsregler, lærebøger, eksamensspørgsmål og censorindberetninger i g. og naturhistorie; 1948, s. 194: Sophie Petersen: Apropos eksamensspørgsmål; 1948, s. 479, 584 og 706: Johs. Reumert og C. F. Vorbeck: Ændring af kulturpolitikken. Betænkning ang. begrænsning af læse- og eksamenspensa til studentereks. 1949. Johs. Reumert: Geografi og mellemfolkelig forståelse. Vor Ungdom, 1951. Til uddannelsen af lærerkandidater benyttes et maskinskrevet manuskript fra 1934, udarb. af P. A. Andersen.

J. R.

Geologiundervisning, s. Geografiundervisning og Naturlære (gymnasiet).

geometri, Undervisning i, s. Matematikundervisning.

Geopsykologi, studiet af de indflydelser på sjælelivet, som udgår fra geografiske forhold i videste forstand (klima, årstider, jordbund, landskab m. v.). Det kan dreje sig f. eks. om arbejdsydelsers svingninger med vejr og årstider, om trope-, polar- el. bjergegnes indvirken på personligheden, evt. i retning af at udløse abnorme reaktioner, om periodicitet i menneskers og dyrs adfærd o. s. v.

Litteratur: W. Hellpach: Die geopsychischen Erscheinungen, 1911, 6. udg. m. titel: Geopsyche, 1950. E. G. Dexter: Weather Influences, 1904. A. Lehmann og R. H. Pedersen: Vejret og vort arbejde, 1907. F. Giese: Die kosmischen Einflüsse auf die Person (i Brugsch og Lewy: Die Biologie der Person, bd. 4), 1929.

K. G-S.

Gertz, Martin Clarentius (1844—1929), dansk filolog. Dr. phil. 1874, docent 1876, prof. 1880, formand for undervisningsinspektionen for de lærde skoler 1888—1906, universitetets rektor 1907—08, efor ved Hassagers kollegium 1898—1918. G. var discipel af J. N. Madvig (s. d.), hvis medarbejder og efterfølger han blev. Hans studier over den klassiske litteratur og historie (Grækenland og Rom) vidner om stor grundighed og nøjagtighed (studierejser 1878 og 1887). En række afhandlinger og lærebøger foreligger fra hans hånd. Han forsøgte sig også som digter og dramatiker og hans oversættelser og bearbejdelser til skolebrug af græske og romerske forfattere formede sig ofte som gendigtninger, dog i en noget tør og kommenterende stil.

Sv. P.

Gesell, Arnold (f. 1880), amerikansk børnepsykolog, prof. ved Yale univ., hvor han har grundlagt et laboratorium og en klinik for studiet af børns udvikling, udstyret med alle moderne midler til undersøgelse, iagttagelse og måling. Det af ham udarbejdede

sæt af udviklingsprøver har fundet udstrakt anvendelse og er f. eks. oversat til svensk. Gennem sine arbejder, bl. a. »The mental growth of the pre-school child«, 1925, og »Infancy and human growth«, 1928, »The first five years of life«, 1940, har han også kastet lys over selve udviklingens begreb og dens afhængighed af ydre, men navnlig indre faktorer, den s.k. modning. Endv. »Infant and child in the culture to-day«, 1944; »Study in child development«, 1948.

K. G-S.

Gestaltpsykologi bruges undertiden som betegnelse for al psykologi, som betoner de psykiske processers helhedskarakter. I snævrere forstand den retning, som er udgået fra den s.k. Berlinerskole (Wertheimer, Köhler, Koffka). Begrebet gestalt (da. struktur, eng. pattern, configuration, fr. forme) findes allerede i ældre tysk litteratur, f. eks. hos Goethe i en temmelig vid betydning, idet det betegner dels et struktureret og bestemt formet emne, dels selve strukturen el. formen. Det optages 1890 af Chr. von Ehrenfels, der taler om »gestaltkvaliteter« i betydning af forestillingsindhold, der er knyttet til sammensatte bevidsthedsdannelser, som er mere end summen af de elementer, de kan opløses i; f. eks. er en trekant mere end summen af sine tre sider, men får en særlig formkvalitet, en melodi mere end summen af sine toner. Gestaltkvaliteten kan blive bestående, selv om elementerne udskiftes med andre, når det sker på en bestemt måde som ved ligedannede figurer el. melodier, der transponeres til en anden toneart.

Efter en ret ufrugtbar diskussion om elementer, relationer m. m. optages g. omkr. 1912 på et bredere eksperimentalt grundlag af Wertheimer og hans medarbejdere, der har til hensigt at gøre rent bord med hele elementpsykologiens forudsætninger. For denne var bevidsthedslivet bygget op af forholdsvis selvstændige elementer, f. eks. isolerede fornemmelser, der entydigt skulle svare til bestemte fysiske påvirkninger. Helhedsdannelser betragtede denne ældre psykologi som en slags mosaik, opstået ved mekanisk sammenføjning af de enkelte elementer. I stadig polemik mod denne »atomistiske« opfattelse hævder g., at det er virkelighedsfjernt at ville bygge den psykiske verden op af elementer, som man først har konstrueret sig til. Hvordan en påvirkning forarbejdes i bevidstheden (el. organismen) er afhængig af totalsituationen, hele sammenhængen, hvori den indgår. Det i oplevelsen umiddelbart givne er efter Wertheimer »mere el. mindre gennemstrukturerede helheder (gestalter) og helhedsprocesser, der bestemmes af indre lovmæssigheder«. Opgaven er da at finde disse og at undersøge, under hvilke betingelser gestalter fremtræder og forandres. Inden for iagttagelsespsykologien har g. mest arbejdet med

punkt- og streganordninger og interesseret sig for, hvilke af de geometrisk mulige grupperinger og figurer, vi faktisk oplever. Vor indstilling spiller en vigtig rolle, men visse figursammenhæng trænger sig på til trods for vor vilkårlige indstilling. Navnlig anerkender g. ikke »tidligere erfaring« som en generel forklaring, f. eks. at vi oplever de figurdele som en enhed, som vi hyppigst har set sammen før; men oplevelsen af sammenhæng beror på et almindeligt organisationsprincip, og for de konkrete tilfælde kan der påvises visse »figurale« faktorer, der også er afgørende for, hvad der i det hele taget opleves som »dele« inden for helheden, f. eks. opleves et buestykke, som indgår i en cirkel, ikke som en selvstændig del af denne.

Wertheimer har opstillet en række s.k. gestaltlove, der også skal have gyldighed for andre »gestalter« end synsoplevede. Af enkelte faktorer fremhæves *nærhed* (d. v. s. det hinanden nære opleves gerne som hørende sammen), *lighed, fælles skæbne* (f. eks. at det, som deltager i en fælles bevægelse, opleves som sammenhørende), *sluttethed* og *symmetri* samt det glatte forløbs el. *den gode fortsættelses* faktor. Disse faktorer kan konkurrere indbyrdes, men skal dog alle kunne føres tilbage til en almen »prægnanslov«: Alle gestalter stræber efter prægnans, efter at blive så »udprægede« (»gode«) som muligt under de givne omstændigheder. Trods forsøg på at opstille en slags rangordning for de forskellige faktorers virkning, i det mindste for de enkleste gestalter, har det ikke været muligt helt eentydigt at fastslå, hvordan man i det enkelte ud fra visse objektive betingelser kan gøre forudsigelser om den resulterende gestalt og dens prægnansgrad, endsige opstille kvantitative formler, som f. eks. Koffka tilstræber. Han skelner ml. i det mindste to slags prægnans: en nivellering (ændring i retning af en almindelig simpel form) og en præcisering (en udhævelse af særlig karakteristiske træk). Oftest kan den »gode« gestalt vel defineres som et struktureret emne, en formet helhed, der ødelægges (d. v. s. mister sin karakter) ved en enkelt forandring inden for strukturen.

G. har en bevidst tilbøjelighed til at finde samme »love« på alle områder, f. eks. at overføre det, som har vist sig at gælde for synsoplevede figurer ikke blot på oplevelser fra andre sanseområder, men også på f. eks. hukommelses- og tankeprocesser etc. Det kommer til at præge forskningen på godt og ondt, idet problemstillingen straks fastlægges i bestemte retninger. Inden for tænkningens psykologi opfatter g. således en uløst opgave som en ikke-komplet gestalt, der stræber efter el. har tendens til at blive komplet, bl. a. iflg. sluttethedens faktor. Denne udtryksmåde er blevet betegnet som uvidenskabelig, men har ikke hindret g.s eksperimentelle forskning i at nå værdi-

fulde resultater. Teoretisk forsvares den udvidede brug af ord som stræben, tendens, mening o. lign. med, at meningsfuld organisation netop ikke er begrænset til det, vi opfatter som menneskets målbevidste planlæggelse. Köhler har undersøgt visse fysiske systemer og fundet store overensstemmelser ml. sådanne fysiske og de psykiske »gestalter«. Det drejer sig om systemer el. felter, hvor en ændring ét sted inden for strukturen bevirker en forandring af hele systemets tilstand. Han regner endv. med fysiologiske »gestalter«, idet vore organsystemer fungerer som helheder på en helt anden måde end mekaniske konstruktioner. Når man desuden antager en vis strukturlighed, en vis overensstemmelse i mønster og sammenhæng, ml. påvirkningerne fra de ydre fysiske emner og de oplevede emner (derimod ikke lighed ml. deres »elementer«), så må man iflg. Köhler regne med, at de mellemliggende fysiologiske processer i deres struktur ikke kan være helt forskellige fra de psykiske »gestalter«, med andre ord: der må være mønstre el. strukturer i nervesystemet og nerveprocesserne, der stemmer overens med (ligner) de psykiske helheder. En sådan lighed el. enshed i struktur betegnes som *isomorfi*.

Ud fra denne overensstemmelse, som skulle tillade os at tale om mening, stræben etc. også ved fysiske gestalter, kan vi omvendt i psykologien arbejde med felt- og kraftbegreber hentet fra fysikken. På det grundlag har g. forsøgt at udforme en bestemt form for dynamisk psykologi, der beskæftiger sig med handlinger og deres sjælelige forudsætninger, der opfattes som spændinger i et psykisk felt (jfr. Feltpsykologi). K. Lewin, der med sin »topologiske psykologi« er gået ud over den egentlige g., siger ud fra sine undersøgelser fra følelses-, viljes- og handlingslivet: »De individuelle oplevelser, handlinger, følelser, hensigter, ønsker, forhåbninger er indlejret i helt bestemte strukturer, personlighedssfærer og helhedsprocesser«, og de kan kun forstås som led inden for den bestemte helhed. To tilsyneladende ens oplevelser, handlinger etc. inden for forskellige helhedsforløb kan have helt forskellig betydning, og omvendt kan to forskellige handlinger betyde det samme.

Man har prøvet børns og dyrs gestaltopfattelse og anvendt g. som arbejdshypotese ved undersøgelse af svagtbegavede (den ty. psykolog K. B. Gottschaldt) og patienter med hjernebeskadigelser (A. Gelb), hos hvem netop helhedsprocesserne viser sig at være af en kvalitativt anden beskaffenhed end hos normale. En fra »Berlinerskolen« teoretisk ret stærkt afvigende retning, der repræsenteres af den ty. filosof og psykolog Felix Krueger (1874—1948), interesserer sig særlig for følelsens rolle. Også mange andre moderne psykologer har visse synsmåder fælles med g., men står uden for gestaltskolen og tager afstand fra f. eks. dens prægnansbegreb el. fra dens fysiologiske forklaringsforsøg. De søger andre, i reglen mere specielle forklaringer for de enkelte områder el. holder sig til den fænomenologiske beskrivelse. I Danmark har således Edgar Rubin fremsat sin synsmåde under navnet adspektiv psykologi.

Litteratur: W. Köhler: Gestaltpsychologie, 1929. Samme: Psychologische Probleme, 1933. K. Koffka: Principles of Gestaltpsychology, 1935. W. D. Ellis: A Source Book of Gestalt Psychology, 1938. G. W. Hartman: Gestaltpsychologie, 1939. D. Katz: Gestaltpsykologi, 2. udg. 1947. A. Nyman: Nya vägar inom psykologien, 1934. Ths. K.

Gierov, Pär Arvid (1873—1944), sv. skolemand, pædagogisk skribent og teolog. G. bestred mange hverv og gjorde en solid indsats i kulturarbejdets tjeneste. Det blev hans livsopgave at udvikle folkeskolen i Hälsingborg og bringe den i mønsterværdig orden. Uden egentlig at være »reformpædagog« grundlagde han skoleforsøgsarbejdet på børnepsykologisk basis, idet det var hans mål derigennem at indhøste de videst mulige erfaringer. Derfor lagde han stor vægt på samarbejdet ml. lærerne og fremtrådte selv som en skabende og samlende kraft. Hans interesser omfattede gruppe- og individuel undervisning, koncentrationsarbejde og dramatisering. Har udgivet skrifter med historisk, pædagogisk og kristeligt indhold. Medforfatter af »Arbetsskola—arbetsglädje« (Lund 1936) og af »Individuel Undervisning« (Kbh. 1937). Sv. P.

Giftpakkerier m. v. Personer under 18 år må ikke beskæftiges ved arbejde med blanding, afvejning, emballering m. v. af giftige, ætsende o. lign. sundhedsfarlige stoffer el. ved rengøring i lokaler, hvori disse processer foregår. Jvfr. arbejds- og socialmin. bek. af 29. 9. 1941 af regler for arbejde med giftige, ætsende o. lign. sundhedsfarlige stoffer, § 2. P. B-e.

Girard, Jean Baptiste (1765—1850), schweizisk pædagog. Lagde Pestalozzis ideer til grund for undervisningen og benyttede desuden indbyrdes undervisning. Har især interesseret sig for modersmålsundervisningen og bl. a. udgivet »Cours éducatif de la langue maternelle« (1844—48). K. G-S.

Glarmester. En g. skal have et godt øjemål, en sikker håndføring og et vist anlæg for tegning, han skal være nøjagtig og have sans for orden for at kunne præstere godt arbejde. Beskæftiger han sig med blyindfatning og glasmaleri, må han tillige have kunstnerisk sans og udpræget farvesans. Han må ikke lide af svimmelhed. G.-arbejde består i tilskæring og indsætning af glas i træ- el. jernvinduer både som reparations- og som nybygningsarbejde. Af andre arbejder kan nævnes: rammesamling og indfatning af billeder, herunder opspænding af grafiske arbejder, broderier og malerier på blændram-

me. Endv. fremstilling af blyindfattede ruder og nogen vinduespolering.

Til oplæring kan antages både drenge og piger, men det er praktisk talt kun drenge, der antages. Læretiden er minimum 4 og maksimum 4½ år, og lønnen i disse år udgør henh. 8, 10, 12 og 15 kr. pr. uge; hertil kommer et dyrtidstillæg, der udgør 33⅓ pct. af svendenes dyrtidstillæg (1952). Læretiden, under hvilken teknisk skole og fagskole skal følges, afsluttes med svendeprøve, der aflægges i maj og november.

G. er organiseret i G.svendenes fagforen., som i 1939 havde 421 medl., i 1952: 525. Gnstl. årsfortjeneste i 1939: 3105 kr.; i 1950—51: 7684 kr.; gnstl. timefortjeneste i 1951 (Kbh.): kr. 3,85, provinsen kr. 3,48; antal oprettede lærekontrakter i 1939: 29, i 1950: 28. Antal virksomheder v. erhvervstællingen 1948: 699.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Glemsel, bortfald af tidligere erhvervede færdigheder el. forestillingsforbindelser, især undersøgt m. h. t. indlært verbalt stof, ofte meningsløse stavelser. G. kan opfattes som opløsning af tidligere stiftede associationer, der efterhånden mister deres fasthed. Denne opløsning skrider i begyndelsen hurtigt frem og går senere langsommere for sig. Ebbinghaus (s. d.) fandt, at associationens fasthed efter 20 min.s forløb var sunket til 60 pct., efter 24 timers forløb til 33 pct. og efter en måneds forløb til 21 pct. af den fasthed, som den havde, da det indlærte stof netop lod sig reproducere fejlfrit.

Den enkleste, men ret usikre metode til undersøgelse heraf, hvorved man konstaterer, hvor meget af et givet stof, der til given tid kan huskes (Methode der behaltenen Glieder), er uegnet, da et enkelt stikord kan bringe større dele af rækken frem. Ebbinghaus indførte da »hjælpemetoden« (Methode der Hilfen), hvor man noterer sig antallet af håndsrækninger, der skal til, for at en indlært række kan reproduceres. Hovedmetoden er dog »besparelsesmetoden«, hvor man ved ny indlæring af et stof måler, hvor meget der er sparet ved, at dette stof har været lært tidl. Besparelsen svarer da til, hvad der var »husket«, medens nyoplæringen svarer til, hvad der var »glemt«. G. E. Müller indførte »træffermetoden«, hvor der arbejdedes med associerede stavelsespar, og man måler antallet af træffere, d. e. rigtigt angivne andet led, når det første led præsenteres for forsøgspersonen (s. Hukommelse). K. G-S.

Global (lat. *globus* kugle) helhedsmæssig; ved en g. metode betragter man et fænomen som helhed og er interesseret i dets egenskaber som en uanalyseret helhed. Om globalisation i pædagogikken se Decroly.

Godhavn, skolehjem i Tisvilde, opr. 1893 af lærer Axel Frydensberg (1851—1917) og drevet for dennes regning, indtil det omdannedes til en selvejende institution i 1908. Opdragelsesanstalt for særlig vanskelige børn under lov af 14. apr. 1905, anerkendt som skolehjem 23. jan. 1923. Optager indtil 70 drenge i alderen 12—15 år og beholder dem om fornødent indtil c. 18. år. Elever over den undervisningspligtige alder kan oplæres i landbrug, gartneri, skrædder-, snedker-, smede- og maskinfaget. Hjemmets værksteder har meget arbejde for fremmede. 20 af de ældste elever bor i særlig lærlingeafdl. O. Skj.

Godkendelse af skolebøger. Afgørelsen af, hvilke lærebøger der skal benyttes ved undervisningen, er ved folkeskolen henlagt til skolekommissionen efter forhandling med lærerrådet. Dog kræves ved indførelse af ny autoriserede hjælpemidler (katekismer) til religionsundervisningen menighedsrådets samtykke. For Kbh.s vedk. approberer skoledirektionen bøger til brug i Kbh.s kommuneskoler efter indstilling fra 1) skoledirektøren og de tre viceskoledirektører, 2) fra fælleslærerrådet bestående af 3 lærere, 3 lærerinder og 3 skoleinspektører. En bog kan approberes til alm. brug el. som klassesæt til brug på læsestuen og til udvidet læsning. Ved g. a. s. til henh. kommunale gymnasiemellemskoleklasser og aftenskoler indkalder fælleslærerrådet repræsentanter for disse skoleformer til en drøftelse, hvorefter rådet foretager indstillingen. Herudover kræves, for så vidt det gælder anvendelse af bøgerne i *de kommunale eksamensskoler* — i Kbh. og det øvrige land —, den pågældende undervisningsinspektørs godkendelse.

Ved *statsskolerne* kræves min.s godkendelse. Dette gælder både for egentlige lærebøger og for sangbøger og læsebøger, herunder forfatterlæsningen, og godkendelsen kræves både for helt nye bøger og for nye udgaver, og selv om den pågældende bog el. udgave i forvejen er godkendt til brug i en anden skole, el. anvendelsen tidligere har været godkendt ved selve den pågældende skole, jfr. min.s cir. af 25. juni 1929.

Ved min.s behandling af godkendelsesspørgsmålet (efter forhandling med undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne) vil foruden pædagogiske hensyn også hensynet til hjemmenes økonomi spille væsentlig ind. Godkendelse kræves ikke for indførelse af ny udgaver, som kan bruges jævnsides med tidligere udgaver, men i sådanne tilfælde kan skolen, når en ny bog skal tages i brug i en klasse, kun kræve sidste udgave anskaffet af de elever, der ikke i forvejen har bogen.

En statsskoles forslag om indførelse af nye skolebøger kræves begrundet. Indførelsen må ske efterhånden og fra neden, begyndende med det klassetrin, på hvilket den undervisning, bogen er beregnet på, tager sin begyndelse. Bogen må normalt indføres for samtlige påg. faglæreres vedk.; det kan almindeligvis ikke tillades, at for samme klassetrin een lærer benytter en, en

anden lærer en anden lærebog i et fag; og tilladelse til, at der af en klasse, som har anskaffet en lærebog, kræves anskaffelse af en anden, beregnet på samme undervisningstrin som det allerede anskaffede, kan ikke ventes givet.

Ligesom undervisningsmidlerne ved de kommunale eksamensskoler skal godkendes af den pågældende undervisningsinspektør, har undervisningsinspektørerne indseende med skolebøgerne ved de *private eksamensskoler*. Herved ses der fra undervisningsinspektørens side kun på det pædagogiske, idet hensynet til hjemmenes økonomi for de kommunale eksamensskolers vedk. varetages af de kommunale myndigheder og for de private skoler af den pågældende skoles ledelse. E. D-y og L. S.

grafiske Højskole, Den. *Formålet* med Højskolens 1½ årige dagstudium er at dygtiggøre unge mennesker, der søger at skabe sig en fremtid inden for de grafiske fag og beslægtede erhvervsgrene, til mere overordnede og ledende stillinger i grafiske virksomheder.

Studieplanen omfatter i hovedtræk forelæsninger, eksaminatorier og øvelser i tekn., økon. og humanist. fag samt i sprog, retslære, forretningspraksis m. v.

Studieplan og eksamensordning kan rekvireres på Højskolens kontor.

Højskolen afholder endv. aftenkursus, dels for de grafiske fags udøvere, dels for de grene af erhvervslivet, som har nærmere tilknytning til de grafiske erhverv.

Til Højskolen er knyttet et *forskningslaboratorium,* som har tre hovedopgaver: 1) Grafisk-teknisk forskningsarbejde. 2) Konsultation og service for grafiske virksomheder. 3) Undervisning.

Adr.: Julius Thomsensgade 3 B., Kbh. V.

Grafologi (gr. *grafein* skrive + *logos* lære), tydning af håndskrift som udtryk for den skrivendes karakter. Den mekaniske del af skriveprocessen foregår v. hj. a. finger-, hånd- og armbevægelser. Nogle muskelgrupper i hånden og armen trækker sig sammen og afslappes atter med en vis styrke og hurtighed og i en bestemt rækkefølge. De strække- og bøjebevægelser, der opstår herigennem, er selvfølgelig afhængige af skriveforskriften, som ligger til grund for indlæringen. Det viser sig nu imidlertid, at ingen skrift er i stand til vedblivende at følge en skriveforskrift med skematisk nøjagtighed, og det er netop igennem de variationer, der indtræder, at man kan tale om, at en håndskrift har sit individuelle præg. Udtrykket håndskrift er for så vidt vildledende, som bevægelserne ikke i første række afhænger af hånden, men forårsages af impulser til musklerne udgående fra motoriske celler i centralnervesystemet. Armen, hånden og fingrene er således ikke bestemmende for de individuelle skriftejendommeligheder. Det var den tyske fysiolog og psykolog Wilhelm Preyer (1841—97), der modbeviste de påstande, som ikke engang i dag er ukendte: dels at skriftens bevægelser kun er legemligt betingede, og derfor ikke kan have noget med sjælelivet at gøre, dels at skriftens former og hele udseende kun skyldes ydre årsager, såsom skriveundervisningen og det materiale, der bliver benyttet, den særlige pen, det særlige papir o. s. v. Wilhelm Preyer gjorde en række forsøg, der viste, at selvom man skrev med munden, med tæerne, med albuen, med knæet, med åbne el. lukkede øjne fik skriften efter en kort øvelsestid sine sædvanlige former. Fig. 1 og fig. 2 gengiver Nelsons

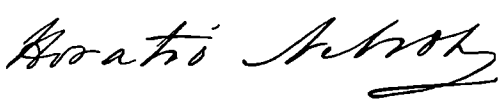

Fig. 1.

Fig. 2.

underskrift. Fig. 1 er skrevet med højre hånd, fig. 2 med venstre lige efter, at han havde mistet den højre arm i et slag. Han har altså ikke haft tid til indøvning, men selv uden det, er det også for det uskolede øje tydeligt at se, at visse træk går igen. Sammenlign f. eks. slutsløjfen under »Nelson«. Wilhelm Preyer slår fast, at skriftens bevægelser i sidste instans ikke stammer fra hånden og fingrene, men at disse bevægelser har deres udspring i hjernen, se Preyers bog »Zur Psychologie des Schreibens«, 1895.

Den videnskabelige metode, hvis opgave det er at udforske sammenhængen ml. håndskriften og de individualpsykologiske egenskaber, der sammenfattes under begrebet karakter, kaldes g. Den er altså en karakterprøve el. en psykologisk analysemetode. De fleste har sikkert gjort den iagttagelse, at et menneskes måde at bevæge sig på kan sige noget om menneskets psykiske egenskaber. Et menneske, der f. eks. er frit og utvungent, bevæger sig anderledes end et menneske, der er sky og genert. Gangen bliver hos den utvungne mere let og fjedrende, hænderne og armene bliver ofte benyttet til at understrege talen, mens et hæmmet menneskes bevægelser er mere stive og bundne. Man ved også, at de mimiske bevægelser siger noget om den sjælelige tilstand. Smil og latter er udtryk for glæde. Ansigtet bliver lysere og mere åbent, øjnene får glans og stråler, mens et bedrøvet menneskes ansigt har et mere tillukket og mørkt udtryk. Alle disse bevægelser kunne man også kalde udtryksbevægelser, fordi de siger noget om menneskets

sjælelige tilstand el. menneskets sjæleliv. De bevægelser, der manifesterer sig i skriften, er også en form for udtryksbevægelser, og det er disse udtryksbevægelser, der danner grundlaget for de psykologiske principper i grafologien. Hvis et menneske skriver stift og krampagtigt — i en grafologs øjne —, så reagerer det sjæleligt også overvejende stift og krampagtigt; hvis det skriver mere løsnet og frigjort, så er det psykisk også mere frigjort. S. fig. 3 og fig. 4.

Hvis en skrift skal analyseres med henblik på en karakterprøve, skal den sønderdeles i alle dens skriveelementer. Det bemærkes, om den er regelmæssig el. uregelmæssig, hurtig el. langsom, trykstærk el. tryksvag, snæver el. bred, hvordan i-prikkerne sidder, og hvor lange g-sløjferne er o. s. v. Regelmæssighed i skriften tyder på, at der er større kontrol over bevægelsen,

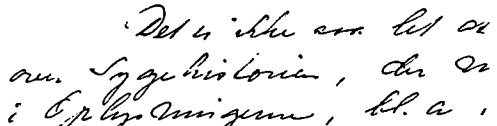

Fig. 3.

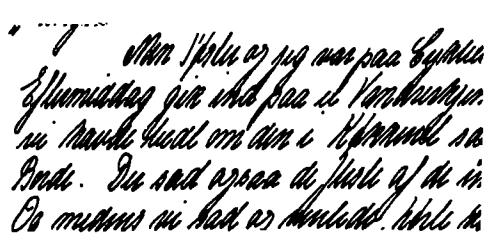

Fig. 4.

end hvis skriften er uregelmæssig. Det samme gælder snæverhed ml. bogstaverne, hvor bevægelserne også er mere kontrollerede og bremsede, end det er tilfældet med den brede og mere udflydende skrivebevægelse. Et menneske, der har en snæver og regelmæssig skrift er måske ikke så umiddelbart og impulsivt, men til gengæld måske lidt mere fast og bestemt, end et menneske, der har en uregelmæssig og bred skrift. Ved således at samle en mængde grundtræk kan man bestemme de karakteristiske egenskaber ved de enkelte skrifttegn og derigennem opbygge et helhedsbillede af den skrivende. Dette lader sig dog ikke gøre ved simpelthen at lade hvert enkelt skrifttræk have sin bestemte betydning og lægge det hele sammen, idet betydningen af et skrifttegn afhænger af de andre, altså ikke er den samme i alle skrifter og derfor må afvejes i forhold til de øvrige skrifttegn i en given håndskrift.

G.ens teori og metode bygger således på en hel række generelle regler m. h. t. skrivebevægelserne, samt hvad erfaringerne har vist, at disse udtrykker om den skrivendes karakter. G.s praktiske anvendelse ligger på alle de felter, hvor man ønsker at lære menneskers karakter at kende, indenfor psykiatri, pædagogik, kriminologi, ved personaleudvælgelse o. s. v. Eksempelvis kan nævnes, at der indenfor skolepsykologien i andre lande foreligger undersøgelser, hvoraf det fremgår, at psykiske forstyrrelser hos børn ofte giver sig til kende ved forandringer i skriften, før omgivelserne har bemærket noget unormalt, hvorved der bliver mulighed for at gribe ind i tide.

Ved siden af g. findes der også en skriftekspertise, hvis opgave er at fastslå om en given skrift, evt. trods forsøg på forvrængning, hidrører fra en bestemt person.

Litteratur: L. Klages: Handschrift und Charakter, 1916, 21. udg., 1949. Samme: Die Grundlagen der Charakterkunde, 10. udg. 1949. M. Pulver: Symbolik der Handschrift, 1931. R. Saudek: The Psychology of Handwriting, 1925. Samme: Experiments with Handwriting, 1925. S. Bauer og O. Mann: Die Graphologie der Schülerhandschrift, 1933. M. Becker: Graphologie der Kinderschrift, 1926. A. Lehmann: Grafologien, 1899. A. Garde, A. Sachs-Jacobsen og O. Bøje: Grafologi i Grundtræk, 1946. Ulrich Sonnemann: Handwriting Analysis, 1950.

A. G.

Grammar schools, højere skoler i England; opr. skoler, hvor der undervises i latin, nu skoler der fører op til universitetsstudium. (S. Englands skolevæsen).

Grammatikundervisning, s. Modersmålsundervisning.

Grammofon benyttes i undervisningens tjeneste ved afspilning dels af 1) massefremstillede plader, dels af 2) selvfremstillede plader. 1) bruges særlig i sangundervisningen til demonstration af musikværker, dels i sprogundervisningen (gengivelse af korrekt udtale) og geografi- og zoologiundervisningen (folkemusik fra fremmede lande, etnografiske optagelser, dyrestemmer o. lign.). 2) kan med held bruges til at »gemme« bemærkelsesværdige elevpræstationer (gode sange, digte el. høre spil, el. særlig dårlige f. eks. læseretarderedes højtlæsning, som Lærerforen. Materialeudv. har udsendt). På dette område er g. fra begyndelsen af 1950'erne næsten slået ud af den nemmere og billigere optagelsesteknik med *wire-recorders* (trådoptagere), el. de teknisk bedre men dyrere *tape-recorders* (båndoptagere). Wire-recorders tillader optagelse uden afbrydelse i 60 min. og muliggør desuden »udviskning« af det optagne, således at tråden kan anvendes mange gange. Wire-recorders synes at få en stor fremtid som »konservator« af skoleradioudsendelser (der så kan bruges på det for undervisningen belejligste tidspunkt). Desuden kan elever i sang- og

sprogundervisningen komme til at høre deres egne præstationer og evt. sammenligne dem med tidl. el. med lærerens præstationer på samme område.

En udvidet anvendelse i undervisningen er selvfølgelig i høj grad afhængig af den tekniske udvikling. T. Gr.

Gravør. Faget antager drenge og piger til oplæring. Arbejdet fordrer gode anlæg for tegning og især for sølv- og stålgravørernes vedk. kunstnerisk sans. G. må have en sikker håndføring, have lyst og evne til tålmodigheds- og præcisionsarbejde samt lyst til stillesiddende beskæftigelse. Der findes 3 arter af g.:

1) *Stålg.* Maksimumslæretiden er 5 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden med 1 md. for hver fulde måned, lærlingen er over 14½ år ved kontraktens oprettelse, således at maksimumslæretiden for lærlinge på over 15½ år er 4 år. I uddannelsesreglerne hedder det bl. a., at lærlingen skal have adgang til selvstændigt at forme stålarbejde ved mejsling, gravering, cicelering, tilfilning og slibning efter model eller tegning.

2) *Stempelg.* Læretiden er som under 1). Lærlingen skal uddannes i alt på virksomheden forekommende arbejde, herunder stempelgravering, guldtryk og relief i stål og messing og endv. have adgang til fræsning, slibning, konturskæring og efterhånden selvstændig gennemarbejdning af emnerne.

3) *Sølvg.* Læretiden er 4 år. Lærlingen skal uddannes i gravering af skrift, monogrammer, våben, ornamenter og signeter.

Mindstelønnen i de 5 læreår er henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre pr. time; hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Læretiden, under hvilken Teknisk skole skal følges, afsluttes med svendeprøve.

G. er organiseret under Guld- og sølvarbejdernes forbund, og faget tæller ialt ca. 100 faglærte svende. Antallet af oprettede lærekontrakter har i 1951 været 14.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Grindsted kost- og realskole, s. Kostskoler.

Groos, Karl (1861—1946), tysk psykolog og filosof, prof. i Tübingen. Navnlig kendt for sine indgående undersøgelser over legen både hos dyr og mennesker. Han har her fremsat den teori, at legen tjener en biologisk opgave, idet den er en forøvelse, en slags ubevidst selvopdragelse til livets senere alvorligere opgaver. »Die Spiele der Tiere« (1896) og »Die Spiele der Menschen« (1899). Tillige kendt for æstetiske og litteraturpsykologiske undersøgelser samt for børnepsykologien »Das Seelenleben des Kindes« (1903). K. G-S.

Grovsmed. Faget egner sig kun for Mænd; lærlingen må være sund og kraftig. Læretiden er højst 5 og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens opr. er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen; hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Såfremt lærlingen får kost og logi hos læremesteren aflønnes han i de sidste 4 læreår med henh. 85, 165, 195 og 250 kr. årlig. Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen lærer håndsmedning i jern, sænkesmedning og varmesmedning på presse samt fremstilling af jernkonstruktioner af bjælker og profiler. Særlig vægt lægges på uddannelse i svejsning.

Uddannelsen som g. må — ligesom uddannelsen som kleinsmed — betegnes som grundlæggende indenfor metalfagene. Uddannelsen giver, netop fordi den håndværksmæssigt er så grundig og omfattende, adgang til andre brancher som skibsbygger, nitter og stemmer, kedelsmed, maskinarbejder o. s. v.

Oplæring kan finde sted på maskinfabrik og skibsbyggeri; men de fleste oplæres i almindelige landsbysmedier.

Antal grovsmedeforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 4044. S. også Maskinarbejder.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, bd. II, s. 435, 1932. Dansk Håndværk I—II, 1944. R. W. B.

Grundbog 1) grundlaget for arbejdet i en studiekreds, idet dens enkelte afsnit gennemgås, suppleres og drøftes på møderne. Alle deltagerne har et eksemplar af grundbogen og forbereder sig til hvert møde ved at læse det afsnit, der skal behandles på mødet. G. er i reglen en mindre bog, der i store træk giver en oversigt over og en indførelse i emnet. De fleste studiekredse arbejder med g, men der findes mange andre muligheder for studiekredsarbejde, idet man som grundlag for arbejdet kan have f. eks. aviser, tidsskrifter el. flere bøger, som deltagerne skiftevis låner. En god g. må på een gang være en god bog i sig selv, skrevet ganske ligetil og konkret, egnet til studiekredsarbejde og passende til deltagernes forudsætninger.

I Danmark har navnlig Arbejdernes Oplysningsforbund siden sin start i 1924 udgivet særlige grundbøger. Senere — især efter 1940 — er mange bøger udgivet med studiekredsarbejde for øje, dels af forskellige organisationer, dels af institutioner som Statsradiofonien, der i 1941 udgav en af de alment mest udbredte grundbøger: »Borger i Danmark«, der siden er kommet i flere oplag. Iøvrigt udgives der grundbøger om næsten alle emner fra folkelige og politiske til kunstneriske og praktiske. Som eksempler på g.sserier kan nævnes flg.:

Arbejdernes Oplysningsforbunds grundbøger. Grundbøger til brug for oplysning om Danmark udadtil (udg. af Det Danske Selskab), Kultur og Videnskab (udg. af Studentersamfundets Oplysningsforening), Nyt socialt Bibliotek (udg. af Dansk Forening for social Oplysning), Statsradiofoniens Grundbøger, Studenterforeningens danske Bibliotek, Vi og vor Fortid (Udg. af Historikergruppen).

Fortegnelse over Studievejledninger og Grundbøger: Ib Koch-Olsen: Studiekredsarbejde. Håndbog for Studiekredsledere. Kbh. 1944, s. 55—65 (fås i særtryk på bibliotekerne). Jørgen Jessen: Nye Studiekredsvejledninger. »Lederbladet«, 5. årg. nr. 9, 1945, s. 218—20 (fortsætter fortegnelsen i »Studiekredsarbejde«). I. K-O.

2) *Grundbog* for skoleelever må i ret store omfang stille bestemte opgaver og pege på problemer, som er værdifulde at arbejde med. Som eksempler på grundbøger til skolebrug kan nævnes Kyrre og Schacht: Grundbog for den eksamensfri Mellemskole, emnekreds I, II og III, hvortil slutter sig Skjold Larsen: Tegnebog I, II og III, samt Nørlyng og Jacobsen: Emnebogen, Arbejdsbøger for Eleverne. Sch.

Grundskole, skoleafdl. i folkeskolen, der omfatter de 4 yngste — i Kbh. og flere andre byer de 5 yngste — årgange børn indtil henh. 11-års alderen og 12-års alderen.

Enhver købstadskole og enhver købstadordnet skole på landet skal opbygges på grundlag af g., der normalt er 4-årig (folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 2, stk. 1). G. er 5-årig, når der til skolen er knyttet en eksamensskole, der forbereder til almindelig forberedelseseksamen, da denne eksamen normalt først kan tages ved 16-års alderen og er afslutningen på en 4-årig realskole. I folkeskolen i Kbh. og i købstadsskoler med den københavnske skoleordning er g. 5-årig. Der skal være adgang for børn, der har de fornødne kundskaber og modenhed til at gå ind i 1. mellemskolekl. fra g.s 4. kl. (folkeskoleloven § 29, jfr. § 42).

I g.s 1.—4. kl. skal det årlige timetal i hver klasse være mindst 720 timer, hver på 50 min., el. et tilsv. antal lektioner af kortere varighed, i g.s 5. kl. mindst 1200 timer

Skoledagen må for børn i g.s 1. og 2. kl. ikke overstige 4 klokketimer daglig, for børn i 3. og 4. kl. ikke 5 klokketimer daglig og for børn i 5. kl. ikke 6 klokketimer daglig. En på undervisningsplanen fastsat middagspause kan ikke medregnes i det angivne størstetal af klokketimer, som undervisningen kan omfatte, selvom nogle af børnene opholder sig på skolen i pausen.

G.s undervisning skal omfatte: 1) skriftlig og mundtlig dansk, 2) skrivning, 3) regning, 4) kristendomsundervisning, 5) historie, 6) geografi, 7) naturhistorie, 8) gymnastik med lege, 9) sang, 10) tegning og 11) for piger kvindelig håndgerning. Undervisningsplanen lægges med jævn fremadskriden, således at nævnte fagrække først bliver fuldstændig i g.s sidste år — i folkeskolen i Kbh. i grundskolens senere klasser (folkeskoleloven § 17, stk. 1 og § 35, stk. 3). Det er herefter ikke nødvendigt, at der undervises i alle fagene i de yngre klasser, men i g.s sidste klasse — i folkeskolen i Kbh. mindst grundskolens 2 sidste klasser — skal der undervises i dem alle.

De ovennævnte fag er obligatoriske for g., men foruden disse kan der på undervisningsplanen optages småsløjd, sløjd, skolebade og skolehavegerning. Andre fag end de nævnte kan ikke optages i g.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter, 2. udg. 1944. G. H.

Grundtvig, N. F. S., s. Højskole sp. 900.

Grundtvigs højskole, s. Højskole sp. 910.

Grundtvigske friskole, Den. Det var naturligt, at Grundtvig som den store folkevækker og folkeopdrager også interesserede sig for, hvorledes de ansvarlige myndigheder så på skolen og opdragelsen og i praksis søgte at løse deres opgave, og gang efter gang kommer han i sit rige forfatterskab ind på disse problemer. Erfaringer fra hans egne skoleår og vekslende virksomhed som lærer suppleret med den viden, som han gennem sine omfattende studier erhvervede sig også inden for pædagogikkens område, fremhævede efterhånden det skarpe modsætningsforhold ml. hans idealer om åndelig påvirkning, fri udvikling og »opklaring« på den ene side og det eksisterende, navnlig det offentlige skolevæsen, på den anden. Den kritik, som han herefter udøver, falder spredt over mange lejligheder, uden at det på noget tidspunkt kommer til en egentlig fremstilling af konkrete principielle betragtninger. Snarere bliver det til idealistiske drømme, som vi finder dem i hans skrifter og i de senere års mere el. mindre politisk prægede taler. Hvis han overhovedet tænkte sig en egentlig skolegang — og skoletvang — før den næsten voksne alder, har han vel ment at ville reformere inden for den bestående skole fremfor at foranledige nydannelser uden for denne; men noget reformforslag som sådant udfærdigede han ikke. — Efterhånden som hans tanker iøvrigt vandt udbredelse, og der ude over landet dannedes Grundtvigske kredse, fødtes der i disse en trang til at skabe overensstemmelse ml. idealerne og den praktiske undervisningsvirksomhed, og da der ikke gaves nogen mulighed for dette i den offentlige skole, måtte man selv tage affære. På denne baggrund opstår i 1860'erne den ene friskole efter den anden med udgangspunktet i Christen Kolds (s. Højskole) skole i Dalby på Fyn — vel ikke helt fri i Grundtvigsk forstand — f. eks. stadig med en om-

fattende religionsundervisning, tilmed præget af den specielle opfattelse — men dog med hans grundtanker som det bærende element, stadig næret ved impulser fra hans skrifter og taler. Den mundtlige fremstilling, Grundtvigs »det levende ord«, var således kernepunktet i friskolernes pædagogik. Den indsats, som en række udmærkede mænd her gjorde — oftest med de simpleste midler — fik varig og afgørende betydning for den danske skoles liv og udvikling i tiderne derefter. Kolds og de øvrige friskolefolks praktiske udformning af det grundlag, som Grundtvig havde givet, sådan som det bl. a. kom til udtryk i den ændrede indstilling over for barnets natur, har på mange måder foregrebet de resultater, som senere tiders pædagogiske og psykologiske forskning har frembragt og udgør endnu i dag hovedlinien i den danske skoles arbejdsformer. — Selv om den offentlige skoles udvikling i tidens løb har overflødiggjort friskolerne, eksisterer der dog stadig en sådan bevægelse (Dansk Friskoleforening og Kbh.'s Friskoleforening), der bl. a. også repræsenteres ved en skole i Kbh., Bordings Børneskole, Kochsvej 36. I vor tid er det vel navnlig spørgsmålet om religionsundervisningen, der betinger friskolens eksistens. Der er nær kontakt ml. de G. f. indbyrdes, men ingen forb. ml. disse og friskoler af andre trossamfund el. andre retninger.

Litteratur: Kristen A. Lange: Den danske Friskole, 1933. Anders Uhrskov: Friskolefolk I og II, 1931. Edv. Lehmann: Grundtvig, 1929. Sv. P.

Gruppearbejde. I bestræbelserne for at fremme en klasse elevers selvvirksomhed kan det undertiden være hensigtsmæssigt at inddele dem i flere grupper, der hver får sin særlige opgave at arbejde med. Småopgaverne er i almindelighed led af et større hele. Ved sådant g. udpeger læreren — el. undertiden eleverne — den, der skal være gruppens leder, og denne sørger for at fordele arbejdet til sine kammerater.

Under sin fordeling af opgaverne tager læreren hensyn til de enkelte gruppers ydeevne, således at hver gruppe får en opgave af passende sværhedsgrad. Når arbejdet siden fordeles til de enkelte elever, kan der her tages individuelle hensyn: eleven, der er dygtig til at fortælle, sættes til at holde et lille foredrag, den tegnebegavede laver skitser o. s. v. — G.s idé fremførtes fra først af med stor styrke af arbejdsskolens tilhængere (s. Arbejdsskolen). Her blev netop — som man ønskede det så stærkt — arbejdsprocessen langt vigtigere end resultatet, og her lærte eleverne samarbejdet at kende.

Fysiske og kemiske elevøvelser har længe før arbejdsskolens tid været anvendt både i mellemskolen og i gymnasiet (s. Naturlære). Også her gælder det, at de af eleverne selv fundne resultater må drøftes af lærer og elever i forening og derefter fastslås i bestemte sætninger.

Den lærer, der forstår gruppeundervisningens kunst, kan få meget ud af denne undervisningsform. Efter hans orientering og elevernes efterfølgende arbejde, kommer fremlæggelsen af opgavernes løsning, hvor de enkelte elever gør rede for, hvad de har fået ud af deres arbejde, og hvor spørgsmål, svar og kritik kan komme til orde. Til sidst samles det hele i nogle få hovedpunkter, der bliver klassens fælleseje. S. endv. Individuel underv. J. K. E. og Sch.

Grænseforeningens Ungdomsudvalg, Udvalg under Grænseforeningen med det formål at støtte arbejdet for udbredelse af kendskab til grænsespørgsmålet i og udenfor de til Grænseforeningen sluttede ungdomsforeninger. I nuv. form stiftet 1946. P. D.

Græsk opdragelse, s. Antikkens opdragelse.

Græskundervisning. Under indflydelse af renaissancen og humanismen fik g. indpas i skolerne og omtales i Danmark første gang i *Kirkeordinansen af 1537,* der tillod at give »noget fundament udi græsk« i femte lectie, hvor en sådan fandtes; men dette var kun tilfældet få steder, og den første g. har utvivlsomt været kummerlig. Det blev heller ikke humanismens syn på klassiske forfattere og deres værdi, der bestemte rammerne for skolens g., men den protestantiske kirkes krav om at kunne læse de hellige skrifter på originalsprogene, og læsning af det nye testamente foreskreves allerede på synoden i Antvorskov 1546. Christian IV's *skolean. af 1604* foreskrev g., navnlig efter det nye testamente, i de tre øverste af skolens 6 klasser; dette kunne ikke gennemføres, men græsk holdt sig dog fra nu af fast på undervisningsplanen. *Forordningen af 11. maj 1775* omtaler stadig det nye testamente som lærebog i græsk; undervisningen påbegyndtes i 3. skoleår, og der oversattes fra græsk til latin, ikke til dansk. Det er klart, at g. under disse forhold måtte blive rent formalistisk. Ny-humanismens pointering af at formålet med skolernes undervisning i de gamle sprog bør være human dannelse, prægede i høj grad *skoleloven af 1809,* der gav indholdet af de læste tekster en væsentlig plads i g. og forlangte kendskab til mytologi og antikviteter. Men disse bestemmelser synes ikke at have fået praktisk betydning, skønt de indskærpedes ved et cir. i 1829. *Undervisningsplanen af 13. maj 1850* prægedes for g.s vedk. af J. N. Madvigs klare erkendelse af, at de klassiske sprogs væsentlige betydning i undervisningen ikke ligger i den grammatiske »åndsgymnastik« el. i at give almengyldige stilistiske mønstre; ikke heller kan skolen give et fyldigt kendskab til den klassiske litteratur, men den kan åbne adgangen til oldtidens åndsliv, hvorpå al senere kultur bygger. Ved *loven af 1. apr. 1871,* der lod græsk udgå som fag på den nyoprettede matematiske

linie, reduceredes på den sproglig-historiske linie timetal og pensum noget, således at g. strakte sig over 4 år med ialt 876 timer (5—6 timer ugtl.).

Skønt der i de flg. årtiers pædagogiske drøftelser ikke manglede forkæmpere for g.'s betydning og værdi — i særdeleshed bør nævnes daværende medbestyrer af Borgerdydskolen, senere prof. ved Kbh.s Universitet J. L. Heiberg — bragte *Almenskoleloven af 1903*, der ikke ændredes væsentligt ved *an. af 9. marts 1935*, en yderligere reduktion af g., der ikke fik plads på den matematisk-naturvidenskabelige el. den nysproglige linies undervisningsplan, men nu alene findes på den klassisk-sproglige linie, hvor den er gjort til hovedfag med et samlet timetal på 720 (6+6+6).

Formålet for g. er at bibringe eleverne evnen til at kunne læse let poesi (Homer) og nogenlunde let prosa i originalsproget samt at skaffe dem et indblik i enkelte væsentlige og betydelige dele af det gamle hellenerfolks åndsliv, særlig således som det har givet sig udtryk i litteraturen. Der skal statarisk læses 3000 hexametre (hvoraf mindst 2000 af Homer) og af græsk, ikke særlig svær prosa 160 normalsider, hvoraf indtil 40 af Herodot, mindst 50 af Platon og resten af Xenophon og andre attiske forfattere. Af dette pensum opgives til studentereksamen: 2000 vers poesi og 80 sider prosa, deraf halvdelen af Platon. Prøven er kun mundtlig; eksaminanden prøves foruden i oversættelse i grammatik og historiske bidiscipliner i tilknytning til teksten.

Undervisningen begynder med læsning af en elementarbog, gennem hvilken eleverne vinder kendskab til det almindeligst forekommende ordforråd og til hovedtrækkene af den attiske formlære. Forfatterlæsningen begynder — i reglen efter 1/2 års elementærundervisning — med Xenophons Anabasis, og der fortsættes med Homer og Herodot, hvis sprog er værdifulde emner for en historisk-genetisk behandling, medens der for disse forfatteres vedkommende af formlære og syntaks kun kræves beherskelse af de almindeligste og mest karakteristiske fænomener. Hovedvægten lægges på, at eleverne grundigt tilegner sig de læste teksters indhold og opnår en virkelig forståelse af dem i deres helhed og i alle væsentlige enkeltheder; der skal meddeles eleverne fyldig litterær-historisk kundskab om de forfattere, der læses prøver af, og ligeledes skal de gøres bekendt med de mest fremtrædende forfattere indenfor de forskellige grene af den græske litteratur til Alexanders tid, således at de kan placere de enkelte værker indenfor hele litteraturudviklingen. Af antikviteter, religionshistorie og mytologi skal der meddeles dem de vigtigste hovedtræk, som er nødvendige til forståelse af de læste skrifter. Den ugentlige oldtidskundskabstime, som de kl.-spr. elever har i sidste gymnasiekl., giver mulighed for et værdifuldt supplement til det billede af den klassiske oldtids kultur, som de får gnm. undervisn. i originalsproget (kunsthistorie, forfatterlæsning i overs.).

Med de ovenfor anførte begrænsninger er græsklærerne ret frit stillet i valget af tekster, og denne frihed, der utvivlsomt er en stor fordel for fagets stilling, benyttes i udstrakt grad, så meget mere som der ikke findes nogen græsk læsebog, der kunne begrænse valget af tekster. Hver lærer kan selv udvælge det, som han finder centralt hos Homer, Herodot el. Platon (Apologien læses dog altid) og supplere denne læsning med andre tekster (Lysias, Thukydid, Aristofanes, tragikerne, lyrik o. a.). Den skuffelse og utilfredshed, der herskede i de første år efter timetallets reduktion i 1903, er da også nu afløst af tilfredshed med fagets stilling. Der kan være vanskeligheder ved at sikre elevernes færdighed i på egen hånd at læse græsk, skønt lærere, der har dyrket kursorisk læsning af f. eks. Homer, har opnået gode resultater — men det relativt store timetal muliggør en koncentration om og fordybelse i faget, der lykkeligt har undgået at gøre det til blot et forstudium for teologer, men sikret det en betydelig plads i gymnasiets almendannende virksomhed. Læsning af græske forfattere i dansk oversættelse vil aldrig alene kunne formidle vor kulturs sammenhæng med den græske, såvist som der næppe findes nogen anden litteratur, hvor form og indhold i så enestående grad hører sammen som i den græske. En rigtig oversættelse af en græsk tekst kan overhovedet ikke præsteres uden kendskab til indhold og ånd. Den klassisk-sproglige linie søges kun af få elever (1942—52 dog en stigning fra 61 til 88 dimittender), men det faktum, at de fleste dimittender med godt resultat fortsætter studierne ved universiteternes forskellige fakulteter — ingenlunde alene ved det teologiske og filosofiske — giver undervisningen i de gamle sprog en anselig plads indenfor vort lands akademiske tradition og bør sikre g. mod yderligere reduktion. I denne forbindelse kan omtales, at værker med emner fra den græske oldtid — både af populær og af mere speciel art — har fået en meget vid udbredelse og at foredrag om oldgræske emner har fået et stort publikum i tale.

Et i den såk. »grønne« bet. (1949) indeholdt forslag om nedsættelse af gymnasiets læsepensum (til 135 ns. + 3000 vers) og eksamenspensum (til 65 ns. + 1600 vers) kan formentlig ventes gennemført.

Hjælpemidler: K. Hude: Græsk Elementarbog I—II. C. Berg og K. Hude: Græsk Formlære. K. Hude: Græsk Syntaks. J. L. Heiberg: Græsk Syntaks. P. Petersen og K. Hude: Græsk Anthologi. C. Berg: Græsk-Dansk Ordbog. A. Kragelund: Oplysninger til Sokrates' Forsvarstale og Kriton. Til forfatterlæsning anv. i reglen udenlandske tekstudgaver.

Litteratur: J. Paludan: Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige, 1885. N. Bang: Oversigt

over Opdragelsens og Skolens Historie, 7. udg. 1931. J. L. Heiberg: Græskens fremtidige Stilling i Skolen (i Meddelelser ang. de lærde Skoler 1889—90). Forskellige anordninger og bekendtgørelser. K. N.

Grøngrøft fredehjem. I 1951 overdrog Statens Jordlovsudvalg børneforsorgen hovedparcellen af ejendommen Grøngrøft i Felsted kommune med et areal af 96 ha, deraf skov 20 ha. I ejendommen indrettes 1952 et fredehjem for ca. 35 svagt begavede drenge over 15 år, der her vil kunne oplæres ved praktisk arbejde i land- og havebrug og modtage en efter deres evner afpasset skoleundervisning.

O. Skj.

Grønlands skolevæsen. Karakteristisk for skolevæsenet i Grønland var tidl. — og er endnu til dels — dets historisk begrundede nære tilknytning til de kirkelige organer. Dette skyldes, at al undervisning siden Hans Egedes dage var blevet iværksat af missionen, og at den spredte bebyggelse og de vanskelige kommunikationsforhold gør det økon. og praktisk uoverkommeligt at lade kirkens og skolens funktioner varetage af særskilt personale for hver af de to institutioner. (Af de godt 150 beboede pladser i Grønland har henimod $^2/_3$ færre end 100 beboere).

De grundl. regler om det grønl. skolevæsen findes nu i lov nr. 274 af 27. maj 1950 om skolevæsenet i Grønland; tidl. gjaldt herom reglerne i loven om Grønlands styrelse af 18. apr. 1925, som på visse punkter endnu har betydning.

Der er almindelig undervisningspligt for børn i alderen 7—14 år, og analfabeter findes ikke længere blandt den nu opvoksende ungdom. Undervisningen i de nævnte aldersklasser (børneskolen) varetages de fleste steder af kateketer, der ved siden af deres arbejde i skolens tjeneste forretter visse kirkelige handlinger og i flere henseender fungerer som præster. Kateketer har hyppigt afgangseksamen fra seminariet i Godthåb (se ndf.), en del har dog en mindre fyldig uddannelse, og ved små afsides liggende bopladser med ofte kun 2—5 skolepligtige underviser personer uden særlig uddannelse (læsere). Ca. 73 pct. af de godt 4000 skolebørn undervises af de seminarieuddannede kateketer el. af lærere med dansk lærereks. Ved næsten alle større bebyggelser (»kolonierne«) er der nu lærere med sådan eksamen. Skolebygningerne ved de mindre pladser er ofte indrettede til at gøre tjeneste både som skolelokale og som kirke. Undervisn. omfatter overalt mundtl. og skriftl. grønlandsk, skrivning, regning og religion. Ca. 90 pct. af børnene angives at få undervisning i dansk og sang. De fleste af børnene får også nogen undervisning i andre skolefag.

Den videregående undervisning fandt efter loven af 1925 sted på 4 efterskoler, 3 for drenge (Julianehåb, Godthåb og Egedesminde) og 1 for piger (Egedesminde), samt ved højskolen og seminariet i Godthåb. Efterskolerne, der var 2-årige, modtog hvert andet år elever og gav gnm. en fortsat undervisning i alle børneskolens fag de dygtigste elever adgang til optagelse på højskolen i Godthåb. Endv. gav de adgang for de øvrige dimittender til antagelse som lærlinge i Den kgl. grønlandske Handels tjeneste samt som elever på den tekn. skole i Holsteinsborg el. ved fåreavlsstationerne.

Højskolen, som ikke må forveksles med en dansk skole af samme betegn., var delt i 2 2-årige klasser, realkl. og seminariekl., dog således at undervisningen var fælles i flere fag. Realklassen, der sluttedes med en afgangsprøve, gav eleverne adgang til antagelse inden for handel, administration og telegrafvæsen i Grønl., medens seminariekl. forberedte eleverne til optagelse på semin.

Seminariet, der også var 2-årigt, tog sigte på elevernes fremtidige virksomhed inden for kirke- og skolevæsenet og sluttede med en kateket- og lærereksamen.

Såvel efterskoler som højskole og seminarium var — og er — ordnet som kostskoler. Der blev lagt særlig vægt på dansk-undervisn., og væsentlig kun dimittender fra disse skoler har hidtil erhvervet praktisk anvendelige kundskaber i dansk.

For børneskolens vedk. er der ved loven af 27. maj 1950 givet hjemmel til en vigtig nydannelse, de dobbeltsprogede skoler, hvori der på den ene (grønlandsksprogede) linie undervises på grønlandsk i hele skoletiden — dog med dansk som fag, medens der på den anden (danskprogede) linie undervises på dansk gradvis i flere og flere fag. Hensigten hermed er at give de elever, der egner sig derfor, mulighed for en virkelig tilegnelse af det danske sprog. Dobbeltsprogede skoler er foreløbig igangsat i Julianehåb, Godthåb, Holsteinsborg og Egedesminde.

Medens antallet af skoledage hidtil har været ret lavt, gennemsnitligt ca. 180 skoledage pr. år, foreskriver undervisningsplanen nu 200—230 skoledage årligt — efter skolens størrelse og de lokale forhold. Der vil dog hengå nogen tid, inden dette krav fuldt ud kan efterleves.

M. h. til den videregående undervisning har loven af 27. maj 1950 gennemført en

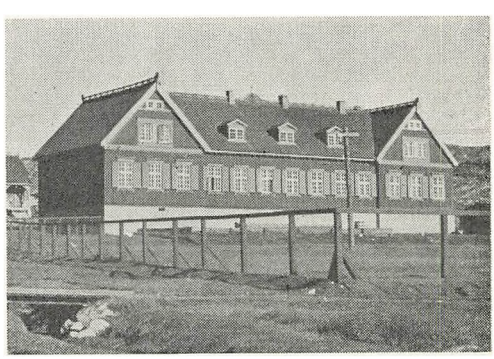

Seminariet i Godthaab.

Skolekomplekset i Egedesminde; t. v. drengeskolen, øverst t. h. pigeskolen. Det lille hus i midten er bolig for den grønlandske overkateket.

væsentlig ændring af den hidtidige ordning. Efterskolerne skal modtage elever hvert år, og alle disse skoler skal stå åbne for såvel piger som drenge. Højskolen er omdannet til en realskole, hvis formål er på grundlag af børneskolen, særlig de dobbeltsprogede skolers dansksprogede linie, og indtil videre efterskolerne, gennem en 4-årig undervisning at føre eleverne frem til en til den danske realeksamen svarende prøve — foreløbig dog bortset fra tysk og tildels matematik. Efterskolerne forudsættes efterhånden, som de dobbeltsprogede skoler vinder større udbredelse, at kunne udgå som overgangsled ml. børneskolen og realskolen. Seminariet, der nu — modsat tidl. — bygger på den for alle elever fælles, almene undervisning i realskolen, er som hidtil 2-årigt, men når efterskolerne måtte blive nedlagt, kan undervisningen udstrækkes over 3 år. — Loven af 1950 forudsætter endv. oprettelse af husmoderskoler i tilknytning til de bestående efterskoler, samt af en rent dansksproget eksamensmellemskole; disse skoleformer er dog — bl. a. af lokalemæssige grunde — endnu ikke ført ud i livet.

Der har gnm. flere år været aftenskoler i virksomhed i Grønland. Regler herom findes i bek. af 2. apr. 1952 og cir. af 4. apr. 1952. Flere aftenskoler er ordnet som tekn. skoler for at give håndværkslærlinge den fornødne teoretiske uddannelse. I Holsteinsborg findes en teknisk skole (kostskole) med dagundervisning. — Der findes i Grønland 2—3 børnenehaver, hvoraf foreløbig kun den ene modtager statsstøtte. Børnehaverne arbejder i ret nøje kontakt med skolevæsenet.

Dygtige elever i Grønland kan på ethvert trin få adgang til at komme til Danm. og få videregående undervisning el. uddannelse.

Skolens ledelse, der indtil skoleloven af 1950 blev varetaget af provsten, er henlagt til en skoledirektion, bestående af landshøvdingen som formand, provsten og skoledirektøren. Skoledirektionen har sæde i Godthåb. Den lokale ledelse af og tilsyn med børneskolen, der hidtil er varetaget af præsterne, skal fremtidig udføres af lærere (en skoleinspektør for hvert af de 11 skoledistrikter), men indtil kvalificerede lærere med tilstrækkelige kundskaber i grønlandsk er til rådighed, vil adskillige præster dog fungere som skoleinspektører.

Et hovedproblem for skolevæsenet i Grønland er danskundervisningen, hvis effektive gennemførelse er en forudsætning for den grønlandske ungdoms tilegnelse af europæisk kultur.

Antallet af skolebørn har i årene omkr. 1950 udgjort godt 4000. På efterskolerne er der ca. 80 elever, på realskolen og seminariet tilsammen ca. 40 elever. Af lærerne er knapt 100 kateketer med eksamen fra Godthåb samt godt 100 med mindre el. slet ingen særlig uddannelse; yderligere er der (1952) ca. 40 lærere med dansk lærereksamen, og tallet vil i de nærmeste år stadig stige. (I 1949—50 var der 17 lærere af denne kategori). Lønningssatserne for lærere med dansk lærereksamen er som i Danmark.

På finansloven for 1952—53 er opført 3.091.617 kr. til skolevæsen samt anden uddannelse o. lign. i Grønland.

Litteratur: Beretninger vedr. Grønlands Styrelse. Trykte årsberetninger fra ungdomsskoler. Sammendrag af statistiske oplysninger om Grønland, hefte VII. Bet. af 12. juni 1946 afg. af Rigsdagens udvidede Grønlandsudvalg. Knud Oldendow: Den grønlandske Samfundslære, 1931. H. Ostermann: Den grønlandske Missions og Kirkes Historie, 1921. Den af Grønlandskomm. under 28. febr. 1950 afg. bet. bd. 3. M. Gam: Den grønlandske skole (Folkevirke), 1952.

O. J.

Gråsten landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Guldsmed. Der oplæres fortrinsvis drenge, som må være fingernemme, ordentlige, og pertentlige med deres arbejde og have gode øjne. Lidt evner for tegning er en fordel. Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen lærer fremstilling af smykker af guld og sølv, og herunder skal der gives ham indsigt i legering, farvning og forgyldning, kendskab til stene og lettere indfatningsarbejde, slibning og polering samt reparationer.

Som specialfag er udskilt uddannelse som *fatter*, d. v. s. juvelerarbejder ved fatning af ædle stene. Faget er endnu meget lille, der er 12 udøvere hvoraf de fleste mestre, dog er der antaget een lærling i faget; løn og uddannelsestid som for g.

Beskæftigelsen i faget er stærkt afhængig af konjunkturerne.

I 1939 var der 1299 organiserede guld-, sølv- og elektropletarbejdere, i 1950: 2107, gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2867, i 1951: 7900 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,57 kr., i 1951: 4,73 kr. (provinsen 3,92 kr.). Antal opr. lærekontrakter for guld- og sølvsmedelærlinge i 1939: 54, i 1951: 52. Antal guld-, sølv-, tinvare- og urmagerforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 926.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, bd. I, s. 619, 1932. Dansk Håndværk I—II, bd. I, s. 449, 1944.

R. W. B.

Gunslev fredehjem, pr. Nr. Alslev, Falster. Opr. som børnehjem 1894. Under lov af 14. apr. 1905 opdragelsesanstalt for særlig vanskelige elever, i 1923 anerkendt som skolehjem, i juli 1925 som ungdomshjem, fra 1908 selvejende institution. Midlertidig omdannet til fredehjem for 50 piger i alderen 14—19 år i 2 afd. Der kan modtages enkelte elever under 14 år. Oplæring i husligt arbejde, skolekøkken.

O. Skj.

Gustatorisk (gustativ), hvad der vedrører smagssansen.

Guts-Muths, Johann Christoph Friedrich (1759—1839), tysk pædagog, lærer ved filantropinet i Schnepfenthal 1785, hvor han organiserede gymnastikundervisningen. Han søgte at gøre legemsøvelserne til et middel i opdragelsens tjeneste og udformede efterhånden et alsidigt og pædagogisk tilrettelagt program. Det var hans idé, at øvelserne skulle supplere hinanden, så de gav en systematisk gennemarbejdning af alle muskler og led. Uden dyberegående kendskab til anatomi og fysiologi var han praktikeren, som ordnede det fra den klassiske gymnastik overleverede forråd, men gjorde det yderst hensigtsmæssigt og med udpræget pædagogisk sans. Hans mål var tillige at åbne blikket for legemets skønhed og fuldkommenhed (Gymnastik für die Jugend, 1793).

Sv. P.

Gymnamusa er en musikforening for ungdommen i Kbh. G. blev stiftet 1941, afholdt sin første koncert i foråret 1942 og havde i sin 10. sæson 1950—51 c. 800 medlemmer. Kontingentet er 5 kr. for de helt unge, men stiger i 2 etaper m. alderen. G. startede som en forening for gymnasiaster, men står nu åben for enhver ung. G. afholder i hver sæson 4 ordinære koncerter og samarbejder med Studentermusikforen., til hvis koncerter G.s medl. har gratis adgang, desuden afholdes ekstrakoncerter og foredrag med grammofondemonstrationer, ligesom medlemmerne i vid udstrækning har adgang til andre koncerter til nedsat pris. Koncerternes programmer omfatter altid såvel ældre som nyere musik; ved programlægningen tages udelukkende hensyn til værkernes kvalitet og udførelse.

G. H-p.

Gymnasieskolen (*gymnasium* lat. af gr. *gymnós* nøgen. I oldtiden idrætsplads; fra 16. årh. højere skole, der forbereder til universitetet). (Om den lærde skoles historie s. sp. 1862). Loven af *24. apr. 1903* om højere almenskoler reformerede den lærde skole på to afgørende punkter: socialt gennem skolens opbygning i organisk tilknytning til folkeskolen og realskolen, og i dens indhold ved en omgruppering efter nationale og tidssvarende synspunkter. Undervisningen karakteriseredes i begge den højere skoles afdl. (mellemskolen og gymnasiet) som en højere almenundervisning, i gymnasiet som en fortsat højere almenundervisning, som tillige afgiver det nødvendige grundlag for videregående studier, altså kun i den sproglige formulering, men ikke begrebsmæssigt afvigende fra Madvigs formulering af formålsparagraffen for den lærde skole af 1850: »Den lærde skoles bestemmelse er at meddele de den betroede disciple en undervisning, der kan føre til en sand og grundig almindelig dannelse og med det samme, såvel ved kundskab som ved sjæleevnernes udvikling, på bedste måde forberede til det akademiske studium af de videnskaber og fag, til hvilke den enkelte føler kald«.

Den sociale side af opgaven løste loven ved at bestemme, at der ved optagelsesprøven til den højere skoles 1. kl. kun måtte prøves i almindelige folkeskolefag og ikke stilles krav, som ikke kunne honoreres af flinke elever med almindelig folkeskoleforberedelse. Selve den højere skoles nederste afdl.,

den 4-år. mellemskole (11.—15. år) blev i sin undervisning stærkt tilnærmet folkeskolen, d. v. s. dens fagkreds blev folkeskolens, udvidet med engelsk og tysk samt matematik, medens latin, græsk og fransk faldt bort på dette trin. Latin findes nu kun i 4. mellemskolekl. som et forberedende kursus for de elever, der ønskes optaget i gymnasiets klassisk-sproglige el. ny-sproglige afdl. Tilsv. findes fransk ved enkelte skoler i samme klasse som forberedelse til fransk i realkl. Mellemskolen suppleret med den afsluttende realkl. meddeler således en realskoleundervisning, og det var hensigten, at denne skulle afløse al anden realskoleundervisning, idet det i loven blev udtalt, at der administrativt skulle træffes bestemmelse om, i hvilken eksamenstermin almindelig forberedelseseksamen sidste gang ville være at afholde efter den gamle form; som bekendt består denne eksamen endnu, revideret og tilnærmet realeksamen ved kgl. an. af 5. juli 1944 (s. Realskolen og Præliminæreksamen).

Oven på mellemskolen byggedes det 3-årige gymnasium, el. som det oprindelig var tanken at kalde denne afdl., den 3-årige ungdomsskole. Dette navn blev i landstingsudvalget ændret til gymnasiet, sikkert af hensyn til folkehøjskolen.

Det er en ejendommelighed ved vort skolesystem, at en gymnasieskole, i lovens terminologi en fuldstændig højere almenskole, skal omfatte såvel mellemskole (+ evt. realkl.) som gymnasium. I gymnasieskolen danner disse afdl. et samlet hele. Foruden som led i gymnasieskolen består mellemskolen af 1903 (+ realkl.) som selvstændig skoleform (i de private mellem- og realskoler) og — hvad der er langt det hyppigste — som en afdl. af folkeskolen, parallelt med den ved folkeskoleloven af 1937 opr. eksamensfri mellemskole. Der fandtes i 1952 209 kommunale og 101 private mellem- og realskoler mod de 67 mellemskoleafdl. ved gymnasieskolerne, samt mellemskolen ved Haderslev statsseminarium.

Med denne leddelte skolestruktur havde man realiseret planen om en enhedsskole, d. v. s. et skolesystem, hvis enkelte led var bragt i organisk forbindelse med hinanden, men ikke således, at man byggede mellemskolen oven på den afsluttede folkeskole el. gymnasiet oven på den afsluttede realskole. Det er bemærkelsesværdigt, at kultusmin. J. C. Christensen vendte sig imod en sådan tanke.

Bærende for enhedsskolen var det sociale, el. som man dengang udtrykte sig, folkelige synspunkt, at enhver, der havde de fornødne evner, og for hvem de økonomiske vanskeligheder kunne overvindes, skulle have mulighed for at få del i de åndelige og materielle goder, som er knyttet til den højere uddannelse. Derfor havde man bestræbt sig for at indrette skolen således, »at den ikke blev for god el. fornem for de lærlinge, hvis forældre stå lavere på samfundets stige, og heller ikke for ringe selv for dem, hvis forældre stå på det højeste trin.« Man håbede derved, at den lærde skole, der for den almindelige betragtning var kommet til at stå som en skole blot for overklassen, fremmed for nutidens folkelige liv, nu ville komme til at stå folkets hjerte meget nærmere.

Som forbillede for den nye skoleordn. valgte man den norske almenskolelov af 1896. Tilknytningspunktet til folkeskolen valgtes ved 11-års alderen ud fra den betragtning, at denne alder er passende for påbegyndelsen af fremmedsprogsundervisningen. Tidspunktet for mellemskolens afslutning ved 15-års alderen begrundede man med, at den egentlige barnealder afsluttes ved denne alder.

Ved den nye lov blev den højere skole åbnet for pigerne, og de fleste af statsskolerne og de kommunale gymnasieskoler blev indr. som fællesskoler. I tiden 1892—1902 blev der optaget ialt 34 piger i latinskolen; af de c. 2900 studenter, som nu årlig dimitteres, er godt 1/3 kvinder. Læseplanen blev i princippet den samme for pigerne og drengene. I realkl. blev regning og matematik dog kun obligatorisk for drengene. I de senere år har kvindeorganisationerne af erhvervsmæssige grunde gentagne gange taget ordet for ophævelse af denne valgfrihed for pigerne. På henstilling fra de private pigeskoler gav man i loven mulighed for oprettelse af en højere pigeskole på realskoletrinnet med 1 års længere læsetid (med et indskudt, s.k. hvileår), afsluttet med en særlig pigeskoleeksamen med realeksamens rettigheder. Denne særlige pigeskoleordn. findes nu kun ved 3 private pigegymnasieskoler. I øvrigt går tendensen stærkt i retning af fællesundervisning (s. d.).

Det sociale synspunkt, ligestillingen af pigerne med drengene, gør sig stadig overordentlig gældende. Da det i 1933 af undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne blev foreslået at indrette læseplanen i naturfagene i det nysproglige gymnasium med henblik på pigernes særlige tarv, og således at matematik faldt bort, mødte dette forslag, skønt denne ordning kun var tænkt som en valgfri ordning, fra næsten alle sider den stærkeste modstand. Som bekendt har man i de seneste år fra lovgivningsmagtens side skænket spørgsmålet om de unge pigers dygtiggørelse til deres særlige opgaver som hustruer og mødre stor og fortjent opmærksomhed.

Nærbeslægtet med disse sociale synspunkter for den højere skoles placering i skolesystemet og for dens opbygning er de synspunkter, som anlagdes for skolens faglige opbygning. Ligesom man ved indretningen af mellemskolen ved dens nære tilknytning til folkeskolen lagde afgørende vægt på »at finde fællesskabet i barndommen frem« (Johan Ottesen) og i selve loven understregede mel-

lemskolens karakter af en barneskole, ønskede man i ungdomsskolen (gymnasiet) en »levende undervisning i vor folkestammes sprog, kultur og åndsliv, i vort samfundsliv og næringsliv og om de nært beslægtede folks stilling.« Det centrale er her undervisningen i modersmålet og historie, hvortil sluttede sig det nye fag samfundskundskab, som var blevet prøvet ved mange skoler i de foregående år. Hertil kom et nogenlunde fyldigt kendskab til de sprog, »som tales af de folk, der i nutiden have den største betydning« (engelsk og tysk får fortrinnet for fransk) og en rimelig orientering i naturfagene, d. v. s. geografi med geologi, fysiologi og biologi. Med særlig forventning så man hen til den nysproglige linie, som man ventede efterhånden ville blive en hovedlinie for ungdommens dannelse i Danmark.

I den timeplan, som min. udarbejdede, og som med ganske få ændringer gælder den dag i dag, træder det nationale synspunkt meget stærkt frem. Modersmålet har i vor nuv. højere skole (mellemskolen + gymnasiet) ialt 30 ugtl. timer (i den Hallske skole 17), historie 20 (Hall: 15) og — for at tage endnu et fag, som har fædrelandet som hovedemne — geografi 10 (12) (Hall 6). Hovedforøgelsen falder altså på modersmålet, og det udtaltes udtrykkeligt, at dansk skulle være mellemskolens hovedfag: »Gennem undervisningen heri modtager barnet hovedparten af sin almindelige åndsudvikling og dannelse.« Yderligere gik man ind for en forbedring af svenskundervisningen. Resultatet er, at danske elever har langt større kendskab til svensk end svenske elever til dansk. Inden for gymnasiets historieundervisning indtager Danmarks og det øvrige Nordens historie en særlig fremtrædende plads og læses efter en mere indgående fremstilling.

Forøgelsen af timetallet i den nationale faggruppe gik særlig ud over latin, græsk og fransk, som forsvandt helt fra mellemskolens læseplan — med undtagelse af det lille kursus i latin (evt. fransk) i 4. mellemskolekl. Alligevel blev der i mellemskolen en rimelig plads til undervisningen i engelsk og tysk: 15 og 13 ugtl. timer (mod 6 og 10 i den Hall'ske skole). Når regnes med det samlede tal til sprogundervisningen, betegner mellemskolen ganske vist en tilbagegang (fra 41 til 32), men af de 41 sprogtimer optog latinen før 20 timer, således at man med en vis ret kan sige, at den »direkte« nyttevirkning af sprogundervisningen i mellemskolen er forøget. Herved bemærkes, at engelsk ikke fandtes på læseplanen i de tilsv. klasser i skolen af 1871. I det hele betegner omgrupperingen af sprogundervisningen en tilnærmelse til det, man dengang kaldte det gotisk-germanske område, el. som J. C. Christensen udtrykte det: en tilnærmelse til den angelsaksisk-germanske verden. Over for den indvending, at dette tillige betød en fuldstændig opgivelse af det hidtidige klassiske grundlag, hævdede prof. Gertz, at den tyske og engelske litteratur, der kunne være tale om, netop var blevet til under den stærkeste påvirkning og befrugtning både af oldtidens klassicisme, særlig hellenismen, og i det mindste til dels af den franske romanisme i dennes bedste tid.

Ved differentieringen af gymnasiet, der sætter ind senere end i den Hallske skole, var den nysproglige linie det egentlig nye; de to andre linier overtog man fra den gamle skole. Den inkonsekvens, der kunne ligge i, at man hævdede almendannelsen som skolens princip og samtidig indførte en ny 3. retning, følte man ikke så stærkt, fordi man tænkte sig, at skolen i fremtiden ville blive behersket af den nysproglige og den matematisk-naturvidenskabelige linie, og at den klassisk-sproglige linie snart ville forsvinde helt. Dette er næsten gået i opfyldelse. Der dimitteres nu årlig (fra skoler og kursus) knapt 100 klassiske studenter. I de seneste år synes dog den klassisk-sproglige linie at vinde fornyet interesse. Den nysproglige linie var i lange tider den mest søgte. Fra begyndelsen af 30'erne har den matematisk-naturvidenskabelige afgjort taget føringen. Endv. kunne man henvise til, at den nye skoles 3 linier — gennem forøgelse af timetallet i de almendannende fag (modersmålet, historie, oldtidskundskab og naturfag) — fik en mere almen karakter end de gamle hovedlinier. Denne styrkelse af det almendannende element og skolens opbygning med gymnasiet som overbygning på mellemskolen bevirkede nødvendigvis en tilsv. svækkelse af hovedfagene på det højeste trin. Stærkest gik det ud over den klassisk-sproglige linie; med dens 20 timer latin og 18 timer græsk er denne linie nu kun en torso af, hvad den var i den Hallske skole (44 timer latin, 24 græsk). Gunstigere er den nysproglige linie stillet med 30 og 25 timer i hvert af hovedsprogene engelsk og tysk og gunstigst den matematisk-naturvidenskabelige linie med dens 40 timer matematik (iberegnet regning i mellemskolen) og 26 timer fysik og kemi mod den Hall'ske skoles 45 timer matematik og 14 timer fysik. Kemien er her et nyt fag.

I den kritik, som i begyndelsen navnlig fra universitetsside kom frem mod den ny almenskole, hvis undervisning defineredes som en fortsat højere almenundervisning, som tillige afgiver det nødvendige grundlag for videregående studier, har man særlig rettet sin spot mod det vanskeligt definerlige begreb almendannelse. Man overså, at begrebet almendannelse ikke er opfundet af fædrene til almenskoleloven, men at allerede den Madvig'ske skole satte dette begreb i højsædet, og at den samme tankegang også lå til grund for den Hallske skole. Man forstår ved almendannelse i modsætning til den faglige specialisering en vis, ret alsidig orientering

af lødig karakter inden for kulturfællesskabet. Med de skiftende tider vil almendannelsens indhold således skifte. Skolehistorien viser, at mennesker med en ældre uddannelse ved en reform af skoleuddannelsen oftest anser deres egen uddannelse for bedre. En virkelig vurdering af den til enhver tid i skolen meddelte almendannelse må hvile på en undersøgelse af selve undervisningens lødighed og af, i hvilket omfang stoffet indeholder elementer af almenmenneskelig gyldighed. Det er rigtigt, hvad min. udtaler i bemærkningerne til forslaget til loven af 1903, at undervisningen, hvilken plan man end lægger for den lærde skole, altid må blive encyklopædisk. Sammenlignet med andre landes højere skoler er den danske gymnasieskole ikke præget af fagtrængsel. I visse lande, således særlig Sverige, har man for at modvirke fagtrængsel indført en udstrakt valgfrihed for eleverne i skolens øverste klasser. Dette har ført til, at et meget stort antal af studenter efter eksamen må underkaste sig tillægsprøver i forskellige fag for at studere under de forskellige fakulteter.

Siden 1903 er der ikke givet nogen lov for gymnasieskolens opbygning el. undervisning. Den foregående skildring af loven af 1903 og dens forudsætninger er derfor en skildring af gymnasieskolen i dag i dens grundlæggende træk og af den tankegang, der behersker den. Det fremgår af det forudgående, at den højere skole her som andetsteds er et led i den politiske og sociale udvikling. Den danske gymnasieskole er demokratiets barn, særlig venstres; men det bør fremhæves, at loven blev vedtaget med meget stor tilslutning fra alle sider, og at der næsten ikke hørtes nogen røst til forsvar for det gamle. Bag ved venstre spores højskolens og Grundtvigs indflydelse; i den dav. rigsdag var c. 35 pct. af medlemmerne elever fra folkehøjskolen. Grundtvig blev også flere gange under forhandlingerne udtrykkelig taget til indtægt. Det er da heller ikke vel muligt at borteliminere Grundtvig i det demokrati, der skabte loven og ønskede at sætte folkelighedens præg på skolen. Uden Grundtvigs årelange kamp mod latinen og »den sorte skole« var det gamle næppe heller veget uden sværdslag.

Om man vil, kan man med føje anvende udtryk fra den Grundtvigske terminologi på den nye højere skole; ved sin placering og opbygning er den gjort til en folkets skole, ved sit indhold er den rykket »livet« nærmere. Den stærke understregning af modersmålet og historien er også et Grundtvigsk træk.

Inden for den kreds, der søger den højere skole, er der i årenes løb foregået en tydelig social forskydning (i I gymnasiekl. var i 1946 7 pct. af drengene sønner af faglærte arbejdere, 2.7 pct. af ufaglærte arbejdere. De tilsv. tal for pigerne var 3,9 pct. og 2,1 pct. Denne gruppe er blevet næsten fordoblet siden den sidst foreliggende undersøgelse i 1941). Det er påfaldende, at så få børn af arbejdere gennemfører skolegangen til studentereksamen. Dette forhold er hverken skolen el. skolesystemet skyld i; trods gratis skolegang for elever fra hjem med beskedne indtægter og — i kommunale gymnasieskoler — praktisk talt gratis skolebøger kræver det et ikke ringe økonomisk offer at holde et barn i den højere skole i den alder, i hvilken de unge ellers selv kan bidrage til livets underhold. Men særlig kræver de fortsatte studier, som studentereksamen er indledningen til, betydelige ofre. Selv om således såre langtfra alle kredse i samfundet er ligeligt repræsenteret i den højere skole kan det med fuld ret siges, at den højere skole, der er skabt af det demokratiske samfund, har bidraget og bidrager sit til en omformning af samfundet i denne retning.

I tiden siden 1903 er udviklingen fortsat særlig på den måde, at det offentlige har vist sin interesse for den højere undervisning ved at overtage en række tidligere private gymnasieskoler. Indtil 1919 bestod der ialt 13 statsskoler, 6 kommunale og et skiftende, ret stort antal private gymnasieskoler (i 1918 f. eks. 29). I Kbh. fandtes kun een offentlig gymnasieskole, Metropolitanskolen (statens). De private gymnasieskoler i Kbh., der under Niels Hjorts fremragende ledelse en tid lang havde kæmpet sig gennem de voksende vanskeligheder, kom under Den 1. Verdenskrig med den almindelige dyrtid ind i en så alvorlig krise, at det offentlige måtte træde til. Ved loven af 20. marts 1918 overtog da staten 10 gymnasieskoler i Storkøbenhavn, Frederiksberg og Gentofte kommuner hver 1 og Kbh. 4 tidligere private gymnasieskoler. Udgifterne til driften fordeltes ml. staten og den påg. kommune således, at staten bærer $^2/_5$ og kommunen $^3/_5$ efter nærmere regler fastsat i overenskomsten af 8. aug. 1919. Til de gymnasieskoler, der ønskede at forblive private, ydedes betydelige statstilskud på betingelse af, at de i deres undervisning og hele organisationsform stod mål med den offentlige skole, underkastede sig pædagogisk tilsyn og økonomisk kontrol fra statens side samt ikke ved særlige adgangsbetingelser ud over kundskabsprøver havde præg af at være bestemt for særlige samfundslag. Af skolens mænd var særlig Ernst Kaper (s. d.) utrættelig i sit arbejde for skolerne og lærernes sikring.

Ved *lov af 4. okt. 1919* overtog staten yderligere 6 gymnasieskoler i provinsen, foruden at der bevilgedes statstilskud til forskellige private gymnasier ude i landet. Da de sønderjyske landsdele i 1920 vendte tilbage til Danmark, opr.s der dér 4 statsgymnasieskoler. Også de kommunale gymnasiers antal er steget, særlig i de sidste år. Staten driver (1952) 33 statsskoler (+ Sorø Akademis sko-

le), kommunerne 22. Af private gymnasieskoler findes der 12. (1 kommunal og 1 privat g. er under udbygning, medens 1 privat overtages af staten fra 1. 8. 1953). Det tyske mindretals gymnasieskole i Åbenrå er efter befrielsen nedlagt, og St. Petri menigheds skole i Kbh., der siden 1940 havde en gymnasieafdl., har nedlagt denne.

Ved *lov af 15. marts 1947* er statens tilskud til private gymnasieskoler forhøjet betydeligt.

Endelig blev lærernes lønningsforhold og hele stilling nyordnet i *lov om statens tjenestemænd af 12. sept. 1919*, for de kommunale gymnasiers vedk. blev tilsvarende regler givet ved *lov om lønninger for folkeskolens lærere af 4. okt. 1919*.

Bygningsmæssigt stod gymnasieskolerne længe, bortset fra de to skolebygninger i Viborg og Randers, betydeligt tilbage for folkeskolerne, som kommunerne har sat en ære i at indrette så tidssvarende som muligt. I de senere år er der dog opført en del nye skolebygninger, både kommunale og statsskoler. Men der findes stadig ikke få gamle bygninger, som trænger hårdt til afløsning. (Se også Skolebygninger).

Reformen i 1903 bragte ikke alene i omgrupperingen af stoffet, men også, til dels som følge deraf, m. h. t. undervisningsmetoderne en ikke ringe fornyelse. Bestemmelserne om stofvalg og metode udgår fra undervisningsmin., loven indeholder intet herom. Disse bestemmelser har gyldighed for alle arter af skoler, statsskoler, kommunale og private skoler. For eksamensskolen kan man således i sammenligning med folkeskolen på en vis måde tale om ensrettethed. Men det må fremhæves meget stærkt, at de min. bestemmelser giver et vidt spillerum for lærernes frie skøn. De er i sammenligning med tilsv. bestemmelser i flere andre lande meget kortfattede og indskrænker sig til at give almene synspunkter og fremhæve det væsentlige. For gymnasiets vedk. indeholder endv. den gældende an. af 9. marts 1935 en dispensationsparagraf, der bemyndiger undervisningsmin. til i særlige tilfælde, efter forhandling med undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne, at tillade afvigelser fra de givne regler, således at der allerede i en årrække har været mulighed for forsøg inden for lovens rammer. Yderligere bemyndiger lov nr. 219 af 7. juni 1952 undervisningsmin. til i forsøgsøjemed at godkende afvigelser fra de i selve loven indeholdte bestemmelser ang. undervisningens ordning i gymnasiet og realklassen.

De gamle bestemmelser om mellemskolens og realklassens undervisning fra 1904 og 1906 består endnu, medens bestemmelserne om gymnasiets undervisning fra 1906 i 1935 blev afløst af nye. Et forslag af 1935 til revision af mellemskolens og realklassens undervisning er ikke blevet gennemført, men ministeriet har i efteråret 1951 nedsat en kommission til drøftelse af evt. ændringer vedr. eksamensmellemskolen inden for den bestående lovs rammer. Ved lov nr. 263 af 27. maj 1950 er undervisningsmin. bemyndiget til at tillade, at bestemmelserne om mellemskolen i lov nr. 62 af 24. apr. 1903 fraviges i det omfang, hvori det kan ske uden tilsidesættelse af de mellemskolen ved nævnte lovs par. 2 og 3, jfr. par. 11, pålagte opgaver, herunder i forholdet til realkl. og gymnasiet.

Under 24. sept. 1949 afgav et min. udvalg en bet. ang. begrænsning af læse- og eksamenspensa til studentereksamen. Til denne bet., der foreslår en fornyet, til dels ret vidtgående reduktion af gymnasiets læseplan, har min. endnu (okt. 1952) ikke taget stilling.

De gæld. læseplaner, der er blevet til ved samarbejde med gymnasieskolernes lærere, betyder ikke noget radikalt brud med de gamle, men må betragtes som en sammenfatning af de erfaringer, der har bundfældet sig i den sidste menneskealder. I enkeltheder henvises til artiklerne om de enkelte fag.

Om skolen af 1903 har der lige så lidt som om dens forgængere været ro. Debatten om den nye skole har ikke så meget beskæftiget sig med dens indhold som med dens stilling i skolesystemet. Det er den højere skoles forbindelse med folkeskolen, med hvilken den har mellemskolen som fælles arbejdsmark, der har givet anledning til diskussion. I denne har folkeskolen været den aktive part. Folkeskolen har med ængstelse set på, at mellemskolen unddrog den dens bedste elever. En tid ønskede man fra folkeskolens side tilvejebragt en ligelighed ml. folkeskolen og mellemskolen ved at afkorte mellemskolen med eet år (fra det 15. til det 14. år) og afskaffe mellemskoleeksamen. Det var dog den almindelige anskuelse, at gymnasieskolen skulle bevare sine barneklasser — således som skitseret i den store skolekommissions bet. (1923). Imidlertid viste der sig i folkeskolekredse så stor interesse for bevarelsen af mellemskolen og mellemskoleeksamen, at man i stedet gik ind for en udvidelse og forbedring af folkeskolen for således at opnå den ønskede ligelighed. Dette er virkeliggjort i folkeskoleloven af 1937 ved oprettelsen af den eksamensfri mellemskole.

Mellemskolens og dermed vor nuv. højere skoles skæbne er afhængig af den eksamensfri mellemskoles succes. Denne skoleform har ikke fundet den tilslutning, man havde håbet. Siden krigen har der været en livlig diskussion om vor skolestruktur under mottoet: delt—udelt skole; medens undervisningsmin. Borgbjerg i 1934 udtalte, at spørgsmålet om et gymnasium bygget oven på den afsluttede, udelte folkeskole havde kostet ham og hans parti store overvejelser, men at han var kommet til det resultat, at en

differentiering af eleverne, der finder sted ved passende alder, ikke gør noget brud på enhedsskolen, drøfter man nu betimeligheden af en udelt, men differentieret folkeskole til det 14. år og på denne som grundlag en 2-årig realklasse og et 4-årigt gymnasium, og således at der til gymnasieskolen ikke skal knyttes barneklasser. Diskussionen har foreløbig ført til det resultat, at lærerorganisationerne har holdt på den nuv. skolestruktur og har indsendt til min. et fællesforslag om en ændring af mellemskoleeksamen, således at denne i nogen grad frigøres for eksamenspræget. Et andet udvalg har til ministeriet indsendt et forslag om forbedring af den eksamensfri mellemskole.

Litteratur: A. C. Højberg Christensen: Unterricht und Erziehung in Dänemark, 1942. Samme: Gymnasieskolen i »Danmarks Kultur ved år 1940«, VI, s. 166—190, 1942.

H. C.

Optagelse i gymnasiet. (Om de almene bestemmelser for elevers optagelse, s. art. Mellemskole, sp. 1345 *Optagelse.)*. Iflg. almenskolelovens § 16 er mellemskoleeksamen den normale betingelse for optagelse (opflytning) i gymnasiet. Paragraffen lyder således: »For at blive optaget i gymnasiets 1. kl. må vedk. enten have bestået mellemskoleeksamen el. ved optagelsesprøven fuldt ud godtgøre at være i besiddelse af den modenhed og kundskabsfylde, som fordres for at bestå den nævnte eksamen...« Optagelse i 1. gymnasiekl. er altså mulig uden mellemskoleeksamen. De nærmere regler for optagelsesprøven for dem, der uden at have bestået mellemskoleeksamen melder sig til optagelse i 1. gymnasiekl., er fastsat ved an. af 11. febr. 1907. Denne prøve er forholdsvis vanskelig, fordi der prøves i et stof, som er betydelig mere omfattende end det, der opgives til mellemskoleeksamen; i fagene historie, geografi, naturhistorie og naturlære opgives således til prøven et pensum, som svarer til, hvad der læses i samtlige mellemskoleklasser.

Imidlertid er mellemskoleeksamen ikke tilstrækkelig betingelse for optagelse i 1. gymnasiekl., idet det i lovens § 11, 2. pkt. udtales: »Ved optagelse af elever fra kommunale el. private mellemskoler kan forlanges en optagelsesprøve.« Der skelnes altså her ml. opflytning af skolens egne elever i 1. gymnasiekl. og optagelse af elever udefra. Denne bestemmelse, der efter sin ordlyd kun gælder for statens skoler, er ved cir. af 15. febr. 1907 udvidet til også at gælde de kommunale og private gymnasieskoler.

Forholdet er altså dette, at skolerne ved optagelse af elever udefra i 1. gymnasiekl. har ret til at afholde en optagelsesprøve, selvom eleverne har bestået mellemskoleeksamen, og har pligt til at afholde en optagelsesprøve for de aspiranter, der møder uden mellemskoleeksamen.

Om optagelsesprøve til gymnasiet af udefra kommende elever handler cir. af 15. febr. 1907. Der lægges vægt på, at elevens indmeldelse til prøven ledsages af udførlige oplysninger fra den dimitterende skole. Hvis rektor efter samråd med de forskellige faglærere finder, at de meddelte oplysninger i forbindelse med udfaldet af den beståede mellemskoleeksamen afgiver tilstrækkelig garanti for, at vedkommende elev er i stand til at følge skolens undervisning på alle punkter, vil der ikke være grund til at lade ham underkaste sig nogen særlig optagelsesprøve. Er dette ikke tilfældet, må eleven underkaste sig en prøve, omfattende de fag, som rektor efter samråd med de forskellige faglærere bestemmer. Ved denne prøve skal eksaminationen, for så vidt der er tale om opgivne pensa, i alt væsentligt holde sig til det pensum i de forskellige prøvefag, som eleven har opgivet til mellemskoleeksamen. Der gives ikke karakterer. Rektor afgør efter samråd med de pågældende faglærere, om optagelse kan finde sted el. ikke.

Den tankegang, som det gamle cir. er udtryk for, at en optagelsesprøve ikke er nødvendig, når de foreliggende oplysninger afgiver tilstrækkelig garanti, har min. i en cir.skrivelse af 12. marts 1938 til lederne af de kommunale og private højere almenskoler givet tilslutning, idet min. i denne skrivelse meddeler, at man overfor statsskolernes rektorer har udtalt, at man forsåvidt angår statsskolernes optagelse af elever fra andre skoler meget må ønske, at oplysning om deres standpunkt og egnethed søges ved forhandling, evtl. korrespondance, med lederne af de afleverende skoler. Imidlertid har den stærke tilstrømning til gymnasiet i byer, hvor der melder sig langt flere aspiranter, end skolen kan optage, gjort det nødvendigt for rektor ved en særlig optagelsesprøve over alle aspiranterne at skaffe sig klarhed over, hvilke af de efter de foreliggende oplysninger kvalificerede elever han bør give fortrinnet. Iøvrigt er forholdene meget forskellige ved skolerne i provinsen.

I Storkøbenhavn er der ligesom ved optagelsesprøven til 1. mellemskolekl. skabt en fællesordning af optagelsesprøven til 1. gymnasiekl. Denne ordning (af marts 1923) hviler på en aftale ml. min. og rektorerne for de storkøbenhavnske statsskoler, der følger disse regler i fællesskab med de kommunale gymnasieskolers rektorer. Efter denne ordning:

1. Fritages for prøve elever, der umiddelbart forinden den ønskede optagelse har bestået mellemskoleeksamen ved statens el. kommunernes skoler i Storkøbenhavn, og som af den dimitterende skoles leder erklæres for egnede til optagelse i gymnasiet på den pågældende linie, når de har opnået et samlet eksamensresultat af 14.00 og tillige en gennemsnitskvotient af 14.00 i de til den pågældende linie kvalificerende fag, nemlig dansk stil og henh. latin og fortsættelsespro-

get: engelsk el. tysk (den kl.-sproglige linie), engelsk og tysk (den nysproglige linie), matematik og naturlære (den matematisk-naturvidenskabelige linie) — el. når de har opnået 13.67 som eksamensresultat, og mindst 14.25 i gennemsnit af de kvalificerende fag. For så vidt der i noget af de kvalificerende fag ikke har været afholdt prøve til mellemskoleeksamen, afholdes der optagelsesprøve i faget, og karakteren regnes som eksamenskarakter.

2. Alene i de kvalificerende fag prøves de elever, der uden at opfylde betingelserne under 1 har opnået mindst 13.67 såvel som eksamensresultat som i gennemsnit af de kvalificerende fag.

3. Alle andre elever underkastes optagelsesprøve efter rektors skøn.

Rektor giver eleven et bevis for bestået optagelsesprøve. En ved en gymnasieskole bestået optagelsesprøve anerkendes af de øvrige gymnasieskoler. Fordelingen af de bestående elever behandles af et af min. og de tre kommuner nedsat fordelingsudvalg, der udarbejder et forslag til fordeling af aspiranterne og forhandler om dette med rektorerne.

Ved denne ordning er det hidtil lykkedes at skaffe alle udefra tilmeldte elever, der har bestået optagelsesprøven, plads i 1. gymnasiekl. i en af de offentlige gymnasieskoler. Et enkelt år har man måttet leje plads til nogle elever i en privat gymnasieskole.

Også med hensyn til *opflytning af en gymnasieskoles egne elever fra mellemskolen til 1. gymnasiekl.* kan mellemskoleeksamen betegnes som den nødvendige, men ikke tilstrækkelige betingelse. Erfaringen viser, at såre langtfra enhver elev, der har bestået mellemskoleeksamen, er kvalificeret til at modtage gymnasiets undervisning. Udfra denne erfaring fastsatte min. i an. af 23. juni 1919 (den an., hvorved den Ørstedske karakterskala genindførtes ved de højere almenskolers eksaminer) en minimumskvotient, (mindst 12.67 som eksamensresultat og mindst 12.67 som gennemsnit af samtlige års- og eksamenskarakterer i de kvalificerende fag) som betingelse for opflytning af egne elever i 1. gymnasiekl., men stillede iøvrigt skolerne frit. I virkeligheden lå kvotienten for de i gymnasiet opflyttede elever endog væsentlig over den foreskrevne minimumskvotient. Min. ophævede derfor ved an. af 10. marts 1938 denne minimumskvotient og udtaler i cir. af 12. marts s. a., at man er af den opfattelse, at optagelsen ikke bør betinges af en eksamenskvotient. Man indskærper tillige skolelederne, at der ved optagelsen foretages en sådan sigtning, at der kun optages (opflyttes) elever, om hvem der er grund til at tro, at de kan gennemføre den videregående undervisning på den normale tid. I denne forbindelse henviser min. til, at nyordningen af gymnasieundervisningen stiller forøgede krav til elevernes forståelse og arbejdsevne.

Man udtaler tillige udtrykkelig, at man — navnlig forsåvidt angår gymnasiet — må ønske, at der foretages en strengere sigtning ved optagelsen end hidtil.

Med hensyn til forholdet ml. egne elevers og andre skolers elevers optagelsesmuligheder ved statsskolernes gymnasier henviser man til min.s skrivelse af 17. maj 1933, hvori det udtales, at forholdet bør ordnes således, at fortrinsret for egne elever kun indrømmes dem, om hvis egnethed til gymnasiet der ikke i løbet af det sidste år i mellemskolen og på det sidste afgørende skolerådsmøde har været rejst tvivl, og at spørgsmålet om de øvriges opflytning bør udskydes, til optagelsesprøven over udefra anmeldte elever har fundet sted, således at de må vige for de elever udefra, der efter prøvens resultat skønnes bedre egnede.

Det bemærkes, at der til optagelse i 1. gymnasiekl. på den klassisk-sproglige og den nysproglige linie kræves kundskaber i latin. Hvis eleven ikke har haft dette fag ved mellemskoleeksamen, må han aflægge prøve heri. Latinprøven kan med min.s tilladelse udsættes til umiddelbart efter sommerferien, evt. endnu længere.

Mellemskoleeksamen er altså det normale grundlag for optagelse i 1. gymnasiekl. Ligestillet med mellemskoleeksamen er for elever fra skoler med pigeskoleordning 10. klasses årsprøve. Realeksamen, pigeskoleeksamen og almindelig forberedelseseksamen (præliminæreksamen) giver ikke adgang til 2. gymnasiekl., men kun til optagelse i 1. gymnasiekl. Heller ikke her gøres optagelse afhængig af eksamenskvotienten, men af den optagende skoles skøn. Det tager altså 3 år for en elev med realeksamen, pigeskoleeksamen el. alm. forberedelseseksamen at blive student fra en gymnasieskole. Som privatist kan han (hun) fra et anerkendt kursus opnå studentereksamen på 2 år og med begrænset pensum. H. C.

Gymnasieskolernes Lærerforening, stiftet 24. maj 1890 under navnet »De lærde Skolers Lærerforening«, der 1904 ændredes til »De højere Almenskolers Lærerforening« og 1916 til det nuv. Som den eneste forening, der var fælles for lærerne såvel ved statens som de kommunale og private højere almenskoler, har G. L. i årenes løb ført gymnasieskolens almentpædagogiske og faglige krav frem med stor styrke, f. eks. omkr. almenskoleloven af 1903, den store skolekommission af 1919 og bet. af 1930. De enkelte undervisningsfags specielle interesser varetages af en række særlige foreninger. Indtil 1945 har foreningen kun undtagelsesvis beskæftiget sig med økonomiske opgaver; i årene 1915—18, da mange af de private gymnasier og deres lærere truedes af økonomisk ruin, var dens virksomhed dog medvirkende til, at en betydelig mængde af disse skoler i 1918—20 blev overtaget af staten og kommunerne.

I øvrigt er gymnasielærernes økonomiske interesser blevet varetaget af Statsskolernes Lærerforening, De kommunale Gymnasieskolers Lærerforening og De private Gymnasieskolers Lærerforening, hvis formand fra henh. 1919, 1919 og 1921 (da sidstnævnte forening dannedes ved sammenslutning af to foreninger) var fødte medlemmer af G. L.'s styrelse. Under forhandlingerne forud for tjenestemandsloven af 1946, da kårene var slette for lærerne ved gymnasieskoler af alle tre slags, brød G. L. med mange års praksis og deltog, støttet af de tre særforeninger, i arbejdet for opnåelsen af bedre lønninger. Fra 1. febr. 1947 uddybedes samarbejdet yderligere, idet man i henh. til de i okt. 1946 vedtagne love for foreningen indlemmede styrelserne for Statsskolernes og De kommunale Gymnasieskolers Lærerforeninger samt dele af styrelserne for De private Gymnasieskolers og Studenterkursernes Lærerforeninger i G. L.'s styrelse og oprettede et kontor med fælles forretningsfører for samtlige foreninger. Allerede forinden var G. L.'s blad »Gymnasieskolen«, der har eksisteret fra 1916, også blevet meddelelsesorgan for særforeningerne.

Litteratur: Karen Margr. Carstens: Halvtreds Aar af »Gymnasieskolernes Lærerforening«s Historie, 1940.

P. R.

Gymnasium, Forsvarets, se Hæren. Befalingsmandsuddannelse, sp. 897.

Gymnastikhøjskolen, s. Legemsøvelser, Danmarks Højskole for.

Gymnastikundervisning. *Grundskolen,* FM. og EM. I 1793 udgav Guts-Muths, der var lærer ved et tysk filantropin, en lærebog i gymnastik, der blev kendt ud over Tysklands grænser. Ved læsning af denne bog fik den unge teologiske student Franz Nachtegall lyst til at blive gymnastiklærer og at virke for gymnastikkens indførelse i hæren og i skolen. Tidens pædagogiske begejstring og den interesse, som Frederik VI både som kronprins og konge nærede for gymnastik, var en støtte for Nachtegalls bestræbelser, og for folkeskolens vedkommende blev gymnastik i skolean. af 29. juli 1814 medtaget i fagrækken.

Det blev påbudt, at de skolelærere, der havde fået fornøden uddannelse i gymnastik, skulle undervise i »gymnastiske øvelser: såsom løbe-, springe-, klavre-, svømme- og militaire øvelser«.

Landets ulykkelige økonomiske forhold bevirkede dog, at lovens bestemmelser kun fik ringe betydning, og først da det ved en kgl. plakat af 25. juni 1828 blev fastsat, at g. skulle være obligatorisk for drengene i alle almue- og borgerskoler, kom der bedre tider for undervisningen i legemsøvelser.

Der blev desuden, både af Nachtegall og senere fra anden side, gjort forsøg på at udforme en gymnastik, der ville være egnet for piger. Og da den Lingske gymnastik i slutningen af det 19. årh. blev kendt her i landet, blev pigegymnastik — ad frivillighedens vej — indført ved et ikke ringe antal skoler. Ved skoleloven af 29. marts 1904 blev gymnastik obligatorisk for pigerne i købstadskolerne og for pigerne i forskolealderen i skoler på landet, men først ved den af undervisningsmin. Jørgen Jørgensen gennemførte skolelov, loven af 18. maj 1937, er legemsøvelser blevet obligatorisk fag for alle skolens elever.

Fra en gymnastiktime.

Foruden de gymnastiske øvelser, som nævnes i an. fra 1814, benyttede Nachtegall en del lege og leglignende øvelser. Han kendte også de s.k. smidighedsøvelser (hovedspring, kraftspring o. lign.), der senere blev meget yndede både af skolen og den voksne ungdom. De formgivende øvelser (arm-, ben-, hals- og kropøvelser), som nu udgør en væsentlig bestanddel i skolegymnastikken, anvendtes derimod i hele det 19. årh. kun lidt og med ringe udbytte.

Da den Ling'ske gymnastik i slutningen af århundredet havde fundet vej til højskoler og skytteforeninger, fremkom der stærke krav om en forbedring og fornyelse af skolegymnastikken, og 1899 autoriseredes en ny, af en kommission udarbejdet »Haandbog i Gymnastik«. Med denne bog blev den Ling'ske gymnastiks principper lagt til grund for undervisningen i de danske skoler, og dermed indlededes den rige udvikling, som skolegymnastikken har gennemgået i dette århundrede.

I de første år efter århundredskiftet var det for de formgivende øvelsers vedkommende den noget stramme svenske stillingsgymnastik, der dyrkedes, og det var i det væsentlige de samme øvelser, der anvendtes på de forskellige alderstrin og af de to køn.

Lægen Frode Sadolin (1866—1951) gjorde imidlertid opmærksom på, at småbørn i mange tilfælde ikke kan opfatte de forskelligheder i form, der gør en stilling rigtig og gavn-

lig el. urigtig, og at de ofte vil kede sig ved at arbejde med strengt formbestemte øvelser. Han tilrådede derfor at benytte øvelser, hvor den rette form kommer af sig selv. Ud fra disse tanker er der efterhånden udformet en særlig småbørnsgymnastik, der med sine leglignende øvelser og sin særegne undervisningsteknik med tilsigelser i stedet for skarp kommando adskiller sig fra den gymnastik, der anvendes på de senere alderstrin.

For de ældre pigers vedk. er der ligeledes sket en gennemgribende ændring og fornyelse af gymnastikken, både m. h. t. arbejdsmåde og øvelsesstof. (Se Pigegymnastik og Kvindegymnastik).

Også drengegymnastikken er blevet forandret. Her er fornyelsen i særlig grad kommet fra Niels Bukhs s.k. primitive gymnastik, der ved at tilføre skolegymnastikken en mængde nye øvelser og en mere intensiv, rytmisk arbejdsform har erstattet den oprindelige svenske stillingsgymnastik med en udpræget bevægelsesgymnastik. De omstridte passive, stærkt smidiggørende øvelser med hjælper blev en overgang brugt af en del lærere, men de er nu opgivet til fordel for kraftigt virkende aktive øvelser. I drengegymnastikken lægges i lige høj grad vægt på formgivende øvelser og færdighedsøvelser; spring, behændighedsøvelser og hæveøvelser lægger som regel beslag på halvdelen af en gymnastiktime.

Medens svømning har været dyrket ved en del skoler gennem hele det 19. årh., er boldspil — bortset fra langbold — og fri idræt (atletik) af nyere oprindelse. (Om svømning og svømmeprøver, se Svømning for skoleelever).

Omtrent på samme tid som den Lingske

Drengenes opvisning på Bellahøj.

gymnastik fik indpas i skolerne, arbejdedes der på at få indført boldspil og ordnede lege. Den førende i denne virksomhed var Frederik Knudsen (1864—1934), sekretær for det i 1897 dannede udvalg for danske skolebørns lege og mangeårige lærer i leg og boldspil på Statens Gymnastikinstitut.

Medens det tidligere var ret almindeligt, at undervisningen i legemsøvelser ikke alene i vinterhalvåret, men også i ikke ringe udstrækning om sommeren foregik i gymnastiksalen, føres børnene nu i sommerhalvåret, når vejret tillader det, ud i det fri til boldspil el. anden idræt.

Folkeskoleloven af 1937 har gjort undervisning i idræt obligatorisk for folkeskolens ældre årgange, og der lægges i skolerne i stigende grad vægt på, at der på idrætspladsen lige så vel som i gymnastiksalen gives en planmæssig undervisning og vejledning.

De mest yndede *Boldspil* er for drengenes vedk. fodbold og håndbold, for pigernes vedk. langbold og håndbold, og der indlægges jævnligt i timerne træningsøvelser, der tilsigter at give eleverne et tilfredsstillende herredømme over de forskellige spils teknik (slag, kast, spark o. lign.). (Se også Boldspil).

For at vække og nære interessen for *fri idræt* (løb, spring og kast), der først i de seneste år er blevet dyrket ved et større antal skoler, er der givet eleverne mulighed for at aflægge visse, for de forskellige alderstrin afpassede prøver og derved erhverve et *skoleidrætsmærke* (s. d.).

Interessen for de forskellige former for legemsøvelser næres også ved afholdelsen af mindre og større *idrætsstævner*. De største stævner for folkeskoler har været afholdt i Kbh.: i 1928 til minde om det kongelige påbud om indførelse af gymnastik i alle skoler og i 1938 i forbindelse med landbrugets store festligheder på Bellahøj.

For *eksamensmellemskolens* vedk. er det desuden af betydning, at karakteren for legemsøvelser siden 1909 tæller med ved beregningen af den samlede årskarakter, der sammenlagt med gennemsnittet af eksamenskaraktererne giver den endelige kvotient på vidnesbyrdet.

Medens loven af 1814 bestemte, at hver klasse som regel skulle have 3 timers gymnastik ugtl., undlader de senere love (1899, 1904 og 1937) at nævne noget tal. Det almindeligste har imidlertid hidtil været, at faget i de almindelige folkeskoleklasser har måttet nøjes med 2 ugtl. timer. I »undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole«, der blev udarbejdet af et af undervisningsmin. i 1941 nedsat udvalg, foreslås det, at der på de yngre trin skal tillægges legemsøvelser 2—3 ugtl. timer og på de ældre 3—4 timer.

Da købstadskolerne gennem en længere årrække har været udstyrede med gymnastiksale, har der her uden hensyn til vejret kunnet gennemføres en regelmæssig under-

visning i gymnastik. På landet, hvor der ikke før 1937 har været stillet krav om, at skolerne skulle have gymnastiksale, har dette ikke været muligt. Det har desuden været en hemsko for gymnastikken på landet, at gymnastiktimerne her tidl. var overtimer, og at betalingen for disse var meget ringe.

Oprindelig var der kun tale om friluftsgymnastik på landet; men efterhånden var der dog en del kommuner, der indrettede gymnastiksale ved skolerne el. lejede lokaler (forsamlingshuse) til denne undervisning. I 1905 var omtrent 14 pct. af skolerne udstyrede med gymnastiksale; i 1915 var man kommet op på c. 30 pct., i 1935 på 40 pct., 1951 har lidt over halvdelen af skolerne egne el. lejede gymnastiklokaler.

Inden 1. apr. 1958 skal der ved alle skoler, hvori der undervises børn over 12 år, være indrettet gymnastiksale med omklædningsrum og baderum. Planer og tegninger til gymnastikbygninger ved landsbyskoler skal forelægges skoledirektionerne til godkendelse. Min. og gymnastikinspek. har ladet udarbejde tegninger, der kan være vejledende for kommunalbestyrelserne. Ved meget små skoler med 20—30 elever kan man nøjes med at indrette s. k. »gymnastikstuer«.

Ved de forskoler, der ikke har noget gymnastiklokale, er man henvist til at øve skolestuegymnastik og friluftsgymnastik. Ved gymnastik i skolestuen kan bordene gøre tjeneste som redskaber ved en del øvelser. På skolepladsen skal der ved alle skoler findes et læskur, og min. har påbudt, at der ved forskoler uden lokale til gymnastik skal opstilles ribber og indrettes en bom i læskuret.

Til opførelse af gymnastikbygninger på landet yder staten meget betydelige tilskud, medens der for købstædernes vedk. som regel kun ydes støtte til indretning af omklædnings- og baderum.

M. h. t. idrætspladser kræver skoleloven, at der i enhver kommune i det mindste indrettes een større idrætsplads til boldspil og anden idræt til brug for skolerne og den voksne ungdom, og ved de skoler, der p. g. a. afstandsforholdene ikke kan benytte denne større plads, skal der indrettes mindre idrætspladser. Disse arbejder skal også være fuldførte inden 1. apr. 1958. Både købstad- og landkommuner kan opnå statsstøtte til dækning af de undertiden store udgifter, som indretning af idrætspladser medfører. En sådan støtte ydes i henh. t. skoleloven af undervisningsmin., men mange kommuner har desuden i henh. t. love om iværksættelse af offentlige arbejder og beskæftigelse af arbejdsløse fået betydelig hjælp af arbejdsmin.

Når lovgivningsmagten har påbudt indretning af omklædnings- og baderum ved alle gymnastiksale, skyldes det et ønske om, at gymnastikken skal være en hygiejnisk

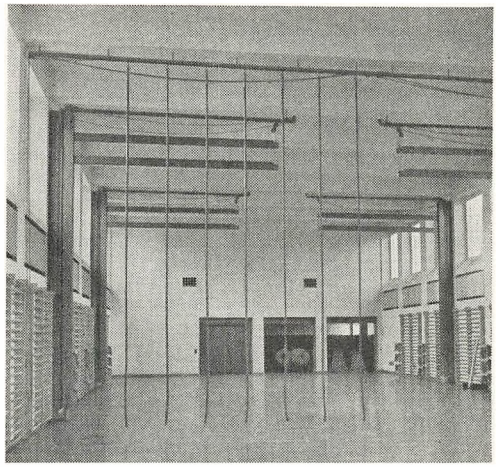

Gymnastiksal på Danmarks Lærerhøjskole Emdrupborg.

foranstaltning. Det er efterhånden blevet almindeligt, at børnene er iført særlige gymnastikdragter i gymnastiktimerne. For de større børns vedk. er dette direkte påbudt i loven. Det tilstræbes, at omklædningen — bortset fra de yngste klasser — bliver fuldstændig. Undervisningsvejledningen anbefaler, at pigerne medbringer undertøj, f. eks. en badedragt, til at tage på under gymnastikdragten, og det tillades ligeledes drengene at benytte særligt undertøj i gymnastiktimerne. Vejledningen siger endv., at fra 10-års alderen bør gymnastikken efterfølges af en tempereret afskylning.

Gymnastikdragterne bør opbevares på skolen, helst ophængte på en sådan måde, at de kan blive godt udluftede, medens de ikke er i brug. Ved gymnastiksalene indrettes der desuden et særligt rum til ophængning og tørring af håndklæder.

Medens gymnastikundervisningen i Kbh. og en del andre større byer tidligere i stor udstrækning var overdraget til faglærere, militære lærere og lærerinder fra Paul Petersens institut, gives denne undervisning nu både i by og på land med få undtagelser af seminarieuddannede lærerkræfter. Mange byer sørger dog for at få ansat en del lærere, som tillige har gennemgået den 1-årige uddannelse på Danmarks Højskole for Legemsøvelser. Disse lærere underviser ikke udelukkende i gymnastik, i de unge år som regel 12—18 timer ugtl., og når de bliver ældre, afgiver de lidt efter lidt faget til yngre kræfter.

Når en lærer el. en lærerinde ved en landsbyskole p. g. a. alder el. svagelighed ikke er egnet til at undervise i legemsøvelser, vil det ligeledes være ønskeligt, at vedkommende kan blive fritaget for dette fag, og folkeskoleloven giver da anvisning på, at der ved skoler, hvor der ikke findes yngre lærere, kan antages særligt uddannede fag-

lærere (delingsførere), og det har vist sig, at sådanne lærere ofte gør god fyldest.

For legemsøvelsernes vedk. findes der ligesom i enkelte andre fag et særligt tilsyn. Nachtegall var den første tilsynsførende. Han fik 1821 udnævnelse som gymnastikdirektør og skulle som sådan tilse både hærens og skolernes gymnastik. Dette embede blev nedlagt 1870, og tilsynet med skolegymnastikken blev overdraget til en gymnastikinspektør. De første inspektører var officerer, men 1904 blev stillingen overdraget til cand. theol. K. A. Knudsen, der havde fået sin gymnastiske uddannelse ved Centralinstituttet i Stockholm. Det lykkedes ham at opnå bevillinger, der gjorde det muligt at få ansat medhjælpere, der kunne virke som konsulenter for lærerne. 1907 blev der således udnævnt 12 medhjælpere, de s.k. 12 små profeter, der skulle være vejledere for lærere ved landsbyskoler. Antallet af medhjælpere er siden blevet udvidet. F. t. får gymnastikinspektøren bistand af en mandlig og en kvindelig viceinspektør, der besøger købstadskoler og private mellem- og realskoler, samt 16 mandlige og 10 kvindelige medhjælpere, der tilser gymnastikken ved skoler på landet.

Efter forslag af Nachtegall blev der 1831 ansat en særlig gymnastikinspektør ved de københavnske skoler.

I de første år efter vedtagelsen af folkeskoleloven blev der indrettet så mange nye gymnastikbygninger og idrætspladser, at der var grund til at vente, at lovens krav i løbet af få år ville være opfyldt ved alle skoler. I krigens år og under besættelsens og efterkrigstidens vanskelige kår er det dog kun gået langsomt frem.

Det må da være opgaven i de kommende år i overensstemmelse med lovens fordringer at få skabt tilfredsstillende betingelser for undervisningen i legemsøvelser ved de skoler, hvor dette endnu ikke er tilfældet, og dernæst at få udnyttet disse betingelser, til fremme af børnenes legemlige og åndelige udvikling og på en sådan måde, at børnene får lyst til efter endt skolegang at fortsætte med gymnastik og idræt i de foreninger, som står rede til at modtage dem.

P. M. Tr.

Gymnasiet.

Medens skoleloven af 29. juli 1814 gjorde g. til muligt fag for drengene i alle Danmarks folkeskoler — for så vidt læreren kunne undervise heri — er det først kgl. resolution af 3. aug. 1830, der bemyndiger direktionen for universitetet og de lærde skoler til at indføre »fuldstændig« undervisning i gymnastik i alle latinskoler — »så snart omstændighederne tillade det.« Dog havde allerede Forordningen om de lærde skoler af 7. nov. 1809 erklæret, at g. skulle meddeles, når og hvor det kunne ske, og i de private, filantropinsk prægede Christianis og Schouboes institutter var gymnastik indført henh. 1795 og 1799 (det sidste år med Nachtegall som lærer), hvorefter i 1803 fulgte Efterslægtselskabets Skole og i 1823 Borgerdydsskolen i Kbh.; men det var først 1830-resolutionen og Frederik VI's personlige interesse for de årlige indberetninger om sagen, der bragte så megen fart i indførelsen af det nye fag, at dette i 1837 kunne hævdes at blive øvet i samtlige lærde skoler undtagen den islandske.

Det var dog kun enkelte af skolerne, der havde et egnet lokale til øvelserne, og om opvarmning af salene var der ikke tale, så i de første årtier efter g.s indførelse øvedes den kun i den del af året, da klimaet tillod det, og kun med et sparsomt timetal (i almindelighed to timer ugtl.). 18. jan. 1875 forlanger en ministeriel rundskrivelse, at mindst 4 timer om ugen anvendes til g., og hermed indførtes det timetal, der den dag i dag er det sædvanlige i gymnasieskolen.

Til illustrering af den omhu, hvormed man fra myndighedernes side støttede det nye fag og vejledede dets lærere, kan tjene Nachtegall's regulativ for den gymnastiske undervisning ved de lærde skoler i Danmark (udsendt 1834), der foruden en detaljeret gennemgang af de øvelser, »der skulle læres i de lærde skoler«, giver særdeles fornuftige pædagogiske vink til lærerne og anviser de vigtigste af de forsigtighedsregler, der bør iagttages ved undervisningen. Endv. gennemgås nøje øvelsespladsernes udstyr, de enkelte redskaber og deres vedligeholdelse, og endelig indeholder regulativet flg. for Nachtegall meget karakteristiske §: Om bogføringen og eksamina: »For den gymnastiske undervisning holdes en dagbog, hvori indrettes rubrikker for hver hoved-øvelse, ligesom for de øvrige læregjenstande, og må deri ugentligt i korthed indføres karakterer for elevernes flid og fremgang i den afvigte uge, samt hvor ofte enhver elev har deltaget i underviisningen, og hvad iøvrigt der kan være at erindre, denne underviisning vedkommende. Hvis omstændighederne tillade det, at der på den til examina i skolerne fastsatte tid tillige kan afholdes prøver i legemsøvelserne, da bør dette skee i overværelse af skolens foresatte, og meddeles derved eleverne charakterer for deres fremgang i disse øvelser, ...« Disse krav til kontrol med arbejdet og den højtidelighed, hvormed de årlige prøver søgtes omgivet, var i høj grad med til at støtte faget i dets første år. De nævnte »charakterer« var dog uden betydning for elevernes eksamensresultat, og først an. om karaktergivning ved de højere almenskoler af 23. juni 1919 indfører en medtællende årskarakter i gymnastik, således at faget nu indgår i studentereksamensresultatet med halv vægt sammenlignet med de øvrige fag.

De lærere, der blev sat til at varetage g., da den indførtes i latinskolerne, var ved de

fleste skoler underofficerer el. officerer, uddannet ved det militære gymnastiske institut (opr. 1804). Denne ordning havde både fordele og mangler. Den afhjalp en ellers katastrofal mangel på kvalificerede gymnastiklærere og tilførte den højere skole en række interesserede, gymnastisk veluddannede lærere, der ofte med stor nidkærhed og troskab udøvede deres gerning. Men deres militære, gymnastiske uddannelse tilsigtede andre formål og anvendte delvis andre metoder end dem, der var skolens. Hertil kom, at et flertal af dem var underofficerer med en anden kulturel basis end skolens øvrige lærere, hvorfor gymnastiklærerne og dermed g. efterhånden regnedes for og behandledes som stående på et mindre agtet stade end skolens andre lærere og fag. Til afhjælpning af dette uheldige forhold oprettedes 1898 statens 1-årige gymnastikkursus som en afdl. af Lærerhøjskolen. 1911 udskiltes det som en selvstændig institution under navnet Statens Gymnastikinstitut, 1941 omdøbt til Danmarks Højskole for Legemsøvelser.

Her optoges navnlig seminarieuddannede lærere, der søgte ekstrauddannelse i gymnastik, og hvoraf nogle fik beskæftigelse i gymnasieskolen; men først da gymnastik i 1909 optoges som muligt studiefag til skoleembedseksamen ved universitetet, dog således, at den praktisk-pædagogiske del af studiet henlagdes til Statens Gymnastikinstitut, blev dette hovedleverandør af gymnastiklærere til gymnasieskolen, og af denne skoleforms c. 250 gymnastiklærere er (1951) mere end 150 cand. mag. med gymnastik som hoved- el. bifag. Med indførelse af den medtællende årskarakter, men navnlig med skabelsen af et tiltrængt videnskabeligt grundlag for den teoretiske uddannelse — en indsats, der måske er Danmarks værdifuldeste bidrag til g.s udvikling, og som er inspireret og ledet af prof. dr. med. Johs. Lindhard — og med en hensigtsmæssig pædagogisk uddannelse er det nu lykkedes at genskabe respekten for g., således at faget både af myndigheder og lærere og elever omfattes med samme interesse som skolens øvrige fag.

Det anvendte øvelsesforråd har siden Nachtegalls tid ændret sig overordentligt. 1799 oversatte den gymnastikinteresserede kapellan ved Holmens Kirke, K. V. Hjorth, Guts-Muths's Gymnastik für die Jugend i uddrag, og det var fra denne bogs øvelsesforråd af spring, løb, kast, brydning, klavring, balanceøvelser og s.k. blandede øvelser, at de første ivrige lærere måtte hente deres undervisningsstof. 1828 udgav Nachtegall sin Lærebog i Gymnastik for Almue- og Borgerskoler, den første af noget lands regering autoriserede lærebog i g. De fleste af dens øvelser var dog hentet fra Guts-Muths, Nachtegall har kun tilføjet et par »forberedende øvelser«: »at strække og bøje knæene« samt »at hoppe«, den første spæde

begyndelse til de fritstående øvelser, der senere med den Lingske g.s indførelse blev en så karakteristisk del af øvelsesforrådet. 1834 udkom den første og hidtil eneste lærebog i gymnastik, der var beregnet specielt på de højere skoler, nemlig Nachtegall's Lærebog i Gymnastik til Brug for de lærde Skoler i Danmark. Den er interessant derved, at den — sikkert efter påvirkning fra Ling — har optaget de s.k. »bøjninger og vendinger«, der er identiske med den formgivende gymnastiks centrale øvelser: kropbøjninger fremad og bagud, sidebøjninger og kropvridninger; men i øvrigt er den en tro kopi af lærebogen af 1828. Heller ikke de to flg. autoriserede gymnastiske lærebøger: la Cour: Lærebog i Gymnastik for Borger- og Almueskolerne i Danmark (1856) og Amsinck: Lærebog i Gymnastik for Skoler og civile Læreanstalter i Danmark (1883) byder på skelsættende, principielle nydannelser; la Cour viser sin militære oprindelse ved at udvide kapitlet »militaire øvelser« temmelig betydeligt, ligesom for øvrigt også ved at få anskaffet forskellige slags geværer til den lærde skoles eksercer- og skydeøvelser, og Amsincks indsats er beskrivelsen af en del enkeltmandsøvelser i trapez, ringe og barre, væsentligst hentet fra den tyske Turnen.

En afgjort fornyelse kommer derimod med Håndbog i Gymnastik (1899), der foruden at bevare de Amsinck'ske redskabsøvelser indfører et fyldigt udvalg af Lingske formgivende, fritstående øvelser og dermed muligheden for den rationelle, alsidige gymnastiske påvirkning af eleverne, som siden da finder sted i skolernes gymnastiktimer. Den indeholder de øvelser, som stadig er de centrale i dansk g. Ny er kun arbejdsmåden, idet den stillingsgymnastik, som håndbogen indførte, nu overalt er afløst af bevægelsesgymnastik, der muliggør et langt kraftigere og mere effektivt arbejde i en gymnastiktime.

Det formelle grundlag for undervisningen i gymnastik i gymnasieskolen i dag er givet i kgl. an. af 9. marts 1935 ang. undervisningen i gymnasiet. § 13 siger flg. om faget legemsøvelser: »Formålet for undervisningen er at fremme en harmonisk legemsudvikling hos eleverne samt at opøve elevernes herredømme over deres legeme og bibringe dem et vist mål af fysisk kraft. Endv. skal man udnytte det disciplinerende moment, der erfaringsmæssigt er knyttet til visse sider af faget legemsøvelser«.

I det 1952 foreliggende forslag til revision af gældende an. og bek. (»Den grønne betænkning«), som (1952) ventes snart at blive vedtaget, har man — inspireret navnlig af amer. psykologers optimisme overfor problemet »transfer of training« — ment at turde udtale sig lidt mere præcist om gymnastikkens muligheder for at udvikle gode psykiske egenskaber: »... Endv. skal man,

i det omfang det lader sig gøre, udnytte legemsøvelsernes muligheder for at skabe en naturlig disciplin og udvikle værdifulde psykiske egenskaber som beslutsomhed, samarbejdsevne, initiativ og selvstændighed«.

Medens Nachtegall's regulativ af 1834 karakteristisk indledes med ordene: »De legemsøvelser, der skulle læres . . .«, er der nu hverken i an. el. i autoriserede lærebøger stillet bestemte krav ang. indholdet af en gymnastiktime; men undervisningsmin.s bek. af 13. marts 1935 ang. undervisningen i gymnasiet vejleder nærmere om mulighederne. I drengegymnastik vil en lektion almindeligvis bestå af en serie fritstående, formgivende øvelser, nogle kraftige ribbeøvelser, gang og løb, hæveøvelser i bomme el. tove samt spring og behændighedsøvelser; men den enkelte lærer har frie hænder til i kortere el. længere tid efter sin personlige smag el. elevernes behov at lægge særlig vægt på enkelte af disse øvelsesgrupper og evt. til gengæld at udskyde andre.

Denne frihed er et af skolegymnastikkens — overhovedet et af den danske skoles — værdifulde goder, og den finder sin begrundelse ikke blot i tillid til, at lærere i Danmark når længere i frihed end under stramme reglementer, men også i gymnastiklærernes betydelige teoretiske indsigt og pædagogiske forståelse, som bedre end ethvert ydre krav sikrer arbejdsglæde og udbytte af undervisningen.

S. endv. Rytmisk gymnastik; ang. pigernes undervisning i gymnasiet: Kvindegymnastik og Pigegymnastik. R. Fr.

Gældsvedgåelse betegner den beslutning, som arvingerne i et dødsbo under offentlig skifte kan træffe om at ville overtage personligt ansvar for afdødes gæld. Herved sikrer arvingerne sig en overvejende indflydelse på boets videre behandling, medens boet i modsat fald først og fremmest behandles under hensyntagen til kreditorernes interesser (som »gældsfragåelsesbo«). For at boet kan behandles som g.sbo må alle arvinger være enige om at vedgå gælden. Er der umyndige arvinger, kan værgen for disse kun vedgå gælden med godkendelse af vedk. skifteret, i Kbh. af præsidenten for Kbh.s byret, og i hvert fald i Kbh. meddeles sådan godkendelse i almindelighed ikke.

I boer, der overtages til privat skifte, har arvingerne altid personligt ansvar for afdødes gæld.

Hvor arvingerne således har overtaget gældsansvaret, hæfter de, hvis ikke andet er bestemt, hver især for gælden i det forhold, hvori de er berettiget til at tage arv (pro rata). I en række undtagelsestilfælde hæfter de dog hver især for den fulde gæld (solidarisk), og undtagelserne er så omfattende, at man må regne med det solidariske ansvar som den praktiske hovedregel.

S. iøvrigt Skifte af dødsbo. A. B-A.

Gørtler. Faget, under hvilket der findes 3 brancher, nemlig gørtler-, armatur- og metalstøberbranchen, antager kun drenge til uddannelse. I g.branchen fremstilles lysekroner og andre belysningsartikler, dørgreb, askebægre, butiksinventar, statuer m. m. I armaturbranchen laves haner, ventiler o. s. v. til vand, gas og dampe, medens metalstøbere fremstiller støbegods bl. a. til brug for de 2 andre brancher. Broncecieselør er et speciale inden for g.branchen, og figurformer et speciale inden for metalstøberbranchen.

a) *G.branchens* oplæring omfatter filning, boring, opmærkning, udførelse af plade- og rørarbejde, tinlodning, guldbrænding, betjening af snitværktøj og alm. drejebænk og evt. tillige udførelse af ciselørarbejde samt autogensvejsning.

b) *Armaturbranchen.* Oplæringen omfatter drejning i alm. drejebænk, betjening af revolverbænk og evt. engelsk drejebænk, gevindskæring, fræsning, samling og tætslibning af haner, pakning af ventiler samt i øvrigt file- og skruestikarbejde.

c) *Metalstøberbranchen.* Oplæringen omfatter alm. håndformning, kærnearbejde og metalsmeltning.

Oplæring i faget kan finde sted inden for en af flg. 7 grupper: 1) armaturarbejder, 2) gørtler, 3) metalstøber, 4) gørtler, der tillige oplæres som broncecieselør, 5) metalstøber, der tillige oplæres som figurformer, 6) armaturarbejder, der tillige oplæres som metalstøber og 7) gørtler, der tillige oplæres som metalstøber. For gruppe 1—3 er læretiden $4^1/_2$ år for lærlinge, der ved antagelsen er 14—15 år gamle, $4^1/_4$ for lærlinge, der er 15—$15^1/_2$ år, og 4 år for lærlinge, der først kommer i lære, når de er over $15^1/_2$ år. For gruppe 4—7 er læretiden 5 år. Mindstelønnen i læretiden er henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre pr. time, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Læretiden, under hvilken Teknisk skole skal følges, afsluttes med svendeprøve.

G. er organiseret i G.- og metalarbejderforbundet, som i 1939 havde 563 medl., i 1952: 565; gnstl. årsfortjeneste i 1939: 3469 kr., i 1951: 10.600 kr.; gnstl. timefortjeneste i 1951 (Kbh.): 4,52 kr., i provinsen 4,21 kr.; antal oprettede lærekontrakter i 1939: 26, i 1950: 20.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Göteborg-Højskolen kaldes den nordiske højskole, som Grundtvig gik ind for at rejse ved Göteborg. Allerede i »Nordens Mythologi«, 1832, dæmrer tanken hos ham, og i skriftet »Nordens videnskabelige Forening«, 1839, kommer den klart til udtryk. Mens han i sin ungdom havde troet på de nordiske rigers politiske forening og i 1810 havde foreslået Sverige at vælge Frederik VI til svensk tronfølger, så hævder han i dette skrift, at man i Norden hverken må søge at skabe en *ydre* kirkelig enhed el. et fælles

skriftsprog el. en politisk forvaltningsenhed. Hvad han i 1839 og senere vil gå ind for er alene »et fast og venligt forbund til fælles forsvar« og »frit samkvem med handel og vandel«. Men dette forbund er for ham ikke selve enheden, men et ydre middel for den el. snarere en virkning af den. Det centrale i Grundtvigs nordiske tanke er, at Nordens enhed ikke må søges i det ydre, men bygger på en indre åndelig enhed i de nordiske folk og finder sit udtryk i den grundanskuelse, at livet er en kamp ml. liv og død, ml. åndens liv og dødens lov i vor natur. Grundtvig så det som de nordiske folks store opgave i menneskeheden at gøre dette universelle syn gældende i al menneskelig videnskab, der efter hans syn i grunden er historisk, »da historien omfatter menneskeslægtens mærkværdigste ord og gerninger, hvori menneskenaturen åbenbarer sig, og hvortil alle videnskabelige fremskridt hører«. Til dette formål opfordrer han de nordiske folk til i fællesskab at rejse en nordisk videnskabelig højskole i Göteborg, mere videnskabelig end de bestående nordiske universiteter, da den kun skulle hellige sig forskningen og ikke bebyrdes med uddannelsen af jurister, præster, læger o. s. v. Men det væsentlige i tanken er ikke rejsningen af et nordisk universitet, men skabelsen af en ny oplysning, en ny videnskabelighed, »der vil lade menneskets forhold til himmel og evighed ske ret«, d. v. s. en historisk videnskabelighed, der som grundforudsætning vil bygge på, at mennesket er en skabelse af støv og ånd, så det medfødte menneskeliv må forstås ikke bare ud fra sin håndgribelige natur, men også ud fra noget andet og højere, et liv fra Gud, som vil gennemtrænge vor natur og bestemme over den, et liv som kommer til udtryk hos de forskellige folkeslag på forskellig vis, men således dog, at alt er bestemt til at bære sten til det ene og samme sandhedens tempel.

Disse tanker er ikke blot fjerne fremtidsperspektiver, men har igennem et årh. været bærende i den folkelige oplysning, der er udgået fra Grundtvig. At de er blevet grundlag for en folkelig dannelse synes mærkeligt, for så vidt Grundtvig forbinder Göteborgskolen netop med den videnskabelige dannelse. Men det har dog sin naturlige forklaring. Det krav, Grundtvig stiller til sin videnskabelige højskole om at bygge på ånden som virkelighed, det samme krav gælder efter hans syn også den folkelige oplysning, fordi han ikke når til dette krav som slutning på en beviskæde, men går ud fra den som ubeviselig grundforudsætning og forklarende princip. Således kan man også forklare det tilsyneladende så selvmodsigende, at Grundtvigs store skrift om den nye videnskabelighed, han drømte om, Nordens Mythologi, 1832, er blevet grundbogen for den folkelige oplysning.

Når man i vor tid taler om højskolen i Göteborg, og nogle har sat et arbejde ind for at virkeliggøre Grundtvigs tanke, er det da heller ikke oprettelsen af et stort fællesnordisk universitet, man tænker på, men en fællesnordisk højskole for den folkelige oplysning, et nordisk Askov, men i højere plan. Idéens bannerfører C. P. O. Christiansen tænkte sig, at eleverne skulle være folk, der på en el. anden måde, som præster, lærere, ungdomsledere, stod i et arbejde i folkeoplysningens tjeneste rundt om i de nordiske lande, og som lærere ved skolen tænkte han sig de ypperste nordiske talsmænd for en folkelig oplysning i Göteborgtankens ånd.

Virkeliggørelsen synes dog at ligge ude i fremtiden, og foreløbig samler man sig om at fastholde Göteborgtanken som ledestjerne for nordisk oplysning og særlig for den nordiske folkehøjskole, at udbrede forståelse for tanken og skabe kontakt ml. de kredse i de nordiske folk, der ser nødvendigheden af en anden oplysning end den rationalistisk-naturalistiske, der behersker det moderne menneske. H. K.

H

H. A., fork. for *H*andelshøjskolens *A*fgangseksamen, s. Handelshøjskolen.

Had, en følelsesholdning, der i hovedsagen er kendetegnet ved vrede el. aversion mod en genstand, en person el. en gruppe af personer, forbundet med en lyst til at skade, evt. tilintetgøre vedk. H. kan dog også vise sig som glæde og tilfredsstillelse, nemlig over at det går vedk. ilde. H. er en følelsesdannelse af den art, der kaldes sentiments (s. d.). K. G-S.

Hadsten folkehøjskole, s. Højskole, sp. 911.

Hakkeorden, en fra undersøgelser over hønsenes sociale forhold indført betegnelse for individers over- og underordning. Det blev af den norske dyrepsykolog Th. Schjelderup-Ebbe (f. 1894) konstateret, at der i et hønsesamfund ikke findes to individer, af hvilke ikke den ene, despoten, hakker el. truer den anden, den underkuede. Det fører til, at en hel hønseflok er underkastet en fast social rangordning, den s.k. h. Denne er dog

ikke kontinuerlig ovenfra og nedefter, idet det godt kan forekomme, at hønen A hakker B, B hakker C, men at alligevel C hakker A.
K. G-S.

Hall, Stanley (1846—1924), amerikansk psykolog og pædagog. H. fik sin videnskabelige skoling i Tyskland, og hjemkommen til Amerika grundlagde han det første eksperimentalpsykologiske laboratorium der. I psykologien anvender han udviklingssynspunktet, og blandt hans værker kan nævnes ungdomspsykologien »Adolescence« (2 bd. 1904), som senere er fulgt af en alderdommens psykologi »Senescence« (1922). Han har gjort udstrakt brug af enquêtemetoden.

Hallucination (lat. *hallucinatio* drømmeri), oplevelser, der har karakter af sansninger, uden at der foreligger nogen ydre påvirkning som grundlag derfor. Man kan være hallucineret på et el. flere sanseområder, hyppigst er syns- og hørelseshallucinationer. De kan forekomme under stærk følelsesophidselse, under indvirkning af beruselsesgifte (alkohol, opium, mescalin m. v.) og forkommer desuden ved visse sindssygdomme, hvor pt. »hører stemmer« el. »ser syner«. S. endv. Illusion.
K. G-S.

Halsbetændelse, s. Angina.

Hamburgs frie skoler, Gemeinschaftsschulen, er udtryk for bestræbelser, som kan spores helt tilbage til 1888, da dir. Lichtwark ved Hamburgs Kunsthalle samlede børn i museet for at opdrage dem til kunstforståelse og derigennem til livsforståelse. I 90erne arbejdede nogle lærere med en læseplan ud fra børns behov, og i 1906 nedsattes et udvalg til at forberede en forsøgsskole. De stærkeste tilskyndelser til at gøre forsøg i skolen kom fra kredse med nær tilslutning til den tyske ungdomsbevægelse, som nåede et højdepunkt med mødet på Hohen Meissner 1913. Den asketiske og spiritualistiske livsanskuelse, som prægede ungdomsbevægelsen, gav sig mange udtryk hos foregangsmændene i forsøgsarbejdet. Reaktionen mod prøjseri og burokrati var meget stærk i disse kredse, som var indstillet på internationalt samarbejde. De mente, at en ny opdragelse ville umuliggøre krig. I 1914 gik skolestyret med til at oprette to forsøgsskoler. Krigen forhindrede planerne, men 12. nov. 1918 på revolutionens 3. dag kom et lærerråd med de gamle fordringer. To af de indenfor bevægelsen fremtrædende lærere fik lov til at samle en lærerstab til to forsøgsskoler, begge distriktsskoler, med mottoet »Vom Kinde aus«. Ved at befri lærere og børn fra læseplan, timeplan, ordensregler, metodetvang ville man skabe mulighed for et frit og levende fællesskab, hvor udviklingen af barnets iboende kræfter var det eneste mål.

Da nu al tvang, al ydre autoritet blev ophævet, opstod der en kaotisk forvirring i den første tid. En del forældre tog deres børn ud, men børn fra andre distrikter blev meldt ind af interesserede forældre. Ved hyppige forældreaftener skabtes der forståelse hos forældrene for lærernes hensigter, og det lykkedes at få mange forældre aktivt med i arbejdet, og man kunne træffe forældre side om side med lærere under arbejdet.

Efterhånden som børnene afreagerede gammel trods, ønskede de selv orden i skolelivet, og lidt efter lidt fandt hver gruppe sin form for samlivet, ofte højst forskellig fra klasse til klasse på samme skole. I det store og hele dominerede Gesamtunterricht, emneundervisning, i de lavere klasser, og alle øvefag som læsning, skrivning, regning faldt ind under gruppearbejdet. For de ældre elever blev der oprettet skiftende kursus i matematik, fysik, kemi, historie, geografi, engelsk, fransk, tegning, stenografi, dans, musik, sang. For pigerne var der håndarbejde og husgerningskursus. 1 à 2 mdr. ad gangen kunne de større børn arbejde i værksteder; også skolehaver var led i skolelivet. Eleverne overtog i samarbejde med forældre og lærere reparationer og udsmykning af skolen. Der blev ikke givet karakterer og vidnesbyrd og ikke afholdt eksamen i nogen form.

Trods megen forskel i bedømmelsen af de hamborgske forsøgsskoler, hvoraf Schule am Berliner Tor blev den kendteste, har dog alle anerkendt den gevinst, som børnene havde fået i selvstændighed og aktivitetslyst.

Litteratur: Peter Petersen: Den nyeuropæiske Skolebevægelse, 1923. August Messer: Pädagogik der Gegenwart, 1926. Elisabeth Rotten (red.): Das werdende Zeitalter, Internat. Erziehungsrundschau, 1922. Carleton Washburne: New Schools in the old World, 1926. N. Hänninger: Ny Skola — och gammal, 1939. Sig. Næsgaard: Fremtidens Skoler, 1925.
A. M. N.

Hammerum landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Handelsgeografi. Ved h. har man tidligere forstået det, man nu kalder erhvervsgeografi (s. d.), idet man dog også lægger vægt på de handelsmæssige faktorer, der i mindre grad er fys.-geogr. bestemte, f. eks. landenes kulturniveau, købedygtighed, trafik- og toldforhold, varekontingentering etc. H. griber altså ind på nationaløkonomiens og statistikkens område. — Betegnelsen h. er nu næsten helt fortrængt af erhvervsgeografi. Faget drives især i de højere handelsskoler, men p. g. a. sin aktualitet også — ændret efter formålet — i mange andre skoleformer for større elever.
G. G-d.

Handelsgymnasium, betegnelse brugt for Højere Handelsskole, se sp. 816.

Handelshøjskolen i København, højere læreanstalt for erhvervene (dens officielle navn var i perioden 1933—39 Den handelsvidenskabelige Læreanstalt). Skolens oprindelse går tilbage til 1917, hvor undervisningen påbegyndtes af Foreningen til Unge Han-

delsmænds Uddannelse, som stadig driver skolen. H. får tilskud fra stat og kommuner; den er undergivet tilsyn af handelsministeriet, som godkender dens undervisningsplaner, eksamensordninger, læreransættelser m. v. Adr.: Julius Thomsens Pl. 10, Kbh. V.

H.s undervisning falder i to forsk. områder: de *økonomiske studier*, hvis formål er at dygtiggøre de studerende til overordnede og ledende stillinger indenfor erhvervslivet, og *sprogstudierne*, der sigter på at uddanne korrespondenter og translatører til erhvervslivet. Grundlaget for undervisn., især i økonomi, er et teoretisk undersøgelsesarbejde, som foregår i en række institutioner på H.

Af de forsk. studier ved H. er nogle tilrettelagt som *dagstudier*, d. v. s. at undervisningen foregår inden for tidsrummet kl. 8—15 og er beregnet på studerende, som ikke har anden beskæftigelse samtidig med, at de læser; andre er indrettet som *aftenstudier*, d. v. s. at undervisningen foregår i aften- el. morgentimer (ml. kl. 17,30—21 el. 8—8,50) og er beregnet på studerende, der er beskæftiget i erhvervslivet samtidig med, at de læser. Enkelte studier kan gennemføres enten som dagstudium el. aftenstudium. — Om alle H.s økonomiske aftenstudier må siges, at de stiller betydelige krav til de studerendes energi og arbejdsevne. Studierne foregår i fritiden, og medmindre man har særlige lettelser i sit erhvervsarbejde, må man regne med, at al den tid, der kan blive tilovers, beslaglægges af studierne. Undervisningstiden er 6 à 8 timer om ugen, men langt mere tid må afsættes til hjemmearbejde i form af læsning, besvarelse af skriftlige opgaver etc. Den, der går ind til et aftenstudium ved H., må være parat til at bære de afsavn, der uvægerlig følger med. Det store frafald under studierne tyder på, at langt fra alle de, der melder sig ind, på forhånd har gjort sig disse vilkår klart.

De, der ønsker at studere ved H., må have en vis almen og eventuelt også merkantil uddannelse, som nærmere er specificeret nedenfor under de enkelte studier. De forsk. eksaminer fra handelsskolerne (s. d.) gælder ofte som delvis el. fuld kvalifikation til optagelse. Iøvrigt afholdes hvert år i august på H. adgangsprøver i bogføring, merkantilt engelsk og merkantilt tysk, hvortil enhver, der mener at have de fornødne forudsætninger, og som i øvrigt opfylder adgangsbetingelserne kan indstille sig. Den statskontrollerede prøve i bogføring (fra en handelsskole) fritager for adgangsprøven i bogføring. Eksamen i engelsk og tysk ved handelsmedhjælpereksamen med mindst mg fritager for adgangsprøve i merkantilt engelsk og tysk. I ganske særlige undtagelsestilfælde kan der, efter afgørelse i hvert enkelt tilfælde, som studerende optages personer, der ikke fuldt ud opfylder adgangsbetingelserne, men som igennem deres uddannelse, eventuelt dokumenteret ved aflæggelse af særprøver, må

formenes at have erhvervet sig de fornødne forudsætninger. I tvivlstilfælde tilrådes det at henvende sig til H., hvor oplysning om fordringerne til adgangsprøverne kan fås.

Undervisningen begynder 1. sept.; optagelse sker normalt fra dette tidspunkt, og kun i særlige tilfælde senere. Der betales (1952) en studieafgift på kr. 250—300 pr. halvår for dagstudierne og kr. 140—175 pr. halvår for aftenstudierne; endv. et gebyr een gang for alle ved indmeldelsen på kr. 15—30, samt et eksamensgebyr på kr. 25—60. Dertil kommer udgifter til bøger. Ubemidlede, dygtige studerende kan få halv el. hel friplads; hel friplads dog normalt kun på dagstudierne. For dygtige studerende er der ret gode muligheder for at opnå legatstøtte til bøger og ophold. — De studerende ved H. har oprettet De Studerendes Råd, der har til formål at varetage de studerendes fællesinteresser i enhver retning. Rådet arrangerer møder og sammenkomster, udgiver bladet »stud. merc.«, organiserer udveksling af brugte bøger ml. de studerende m. m. Rådet har kontor på H. Til at yde de studerende råd og vejledning er der fra 1951 ved H. forsøgsvis ansat en studierådgiver.

Handelshøjskole-uddannelsen er beregnet på det praktiske erhvervsliv, og de forsk. eksaminer giver ingen særlige rettigheder, bortset fra eventuel adgang til videre studier ved skolen selv. Diplomprøven i regnskabsvæsen og handelsvidenskabelig kandidateksamen giver dog lempelser til revisoreksamen. Translatøreksamen og revisoreksamen, som giver specielle rettigheder i henhold til næringsloven, og som man kan forberede sig til på H., aflægges for særlige kommissioner (nedsat af handelsministeriet); disse eksaminer sorterer altså ikke under H.

De økonomiske studier ved H. omfatter: 1) Det almene erhvervsøkonomiske studium, tidl. kaldet det erhvervsøkon. grundstudium, 2) erhvervsøkon. specialstudier, 3) forberedelse til handelsvidensk. kandidateksamen og 4) forberedelse til revisoreksamen.

Det almene erhvervsøkonomiske studium kan gennemføres som dagstudium på 3 år eller som aftenstudium på 5 år. Dagstudiet, der er det mest søgte, er især beregnet på studenter. Som regel har studenterne ingen praktisk uddannelse, før de påbegynder studiet; de skal i så fald have mindst 2 måneders anerkendt volontørtjeneste i sommerferien efter første studieår. Foruden studenter er der deltagere med realeksamen, handelseksamen etc. plus praktisk uddannelse, som gennemgår det almene studium. Adgang til det almene erhvervsøkonomiske studium giver: 1) Studentereksamen; 2) H.s diplomprøve; 3) højere handelseksamen; 4) handelseksamen med 2 sprog og mindst mg i hovedkarakter og mindst mg÷ i bogføring og hvert af de to sprog samt 2 års praksis; 5) realeksamen med mindst 13,33 (6,33) i hovedkarakter og mindst 3 års praksis. Vedk. må desuden have

bestået handelsmedhjælpereksamen med 2 sprog og med mindst mg i hovedkarakter og i hvert af de 2 sprog el. have gennemgået en dertil svarende uddannelse.

På aftenstudiet er optagelse betinget af en forudgående merkantil praktisk og teoretisk uddannelse af samme omfang som til de erhvervsøkonomiske specialstudier. Adgangsbetingelserne er i alt væsentligt de samme som for disse (se nedenfor); dog giver også bestået diplomprøve adgang, og vedkommende fritages for erhvervsret og statistik.

Det almene erhvervsøkonomiske studium omfatter erhvervsøkonomi (driftsøkonomi), som er hovedfaget, nationaløkonomi, erhvervsret, sprog og forretningspraksis; de to sidste bortfalder dog på aftenstudiet, hvor de anses for dækket af adgangsbetingelserne. Studiet afsluttes med *H*andelshøjskolens *A*fgangsprøve; den, der har bestået denne eksamen, har ret til at betegne det med bogstaverne H.A. efter sit navn. (Der er planer om at ændre eksamens navn til »erhvervsøkonomisk eksamen« og erstatte titlen »H.A.« med titlen »erhvervsøkonom« el. »civiløkonom«).

Det almene erhvervsøkonomiske studium er ret koncentreret og krævende. Dette studium giver grundige og alsidige teoretiske merkantile og økonomiske kundskaber, øvelse i selvstændig tænkning på disse områder samt et vist indblik i videnskabelig arbejdsmetode — et værdifuldt grundlag for den, der skal skabe sig en karriere i vore dages komplicerede og af stordrift prægede erhvervsliv.

De erhvervsøkonomiske specialstudier er indrettet som aftenstudier. Studiet varer normalt 4 år. Studerende, der i kraft af særlige forkundskaber er fritaget for visse fag, kan gøre det hurtigere, dog næppe under 3 år. Studiet er delt i en 1. del (2 år), som er ens for alle retninger og omfatter almen erhvervsøkonomi, nationaløkonomi med statistik samt erhvervsret, og en 2. del (2 år), hvor specialet alene studeres. Der kan vælges ml. følg. specialer: Bankvæsen, forsikring, regnskabsvæsen, salgsorganisation og reklame, og udenrigshandel. Optagelse på specialstudierne forudsætter en ret stor praktisk og teoretisk foruddannelse og betydelig modenhed. En alder af 22—26 år ved studiets påbegyndelse er formentlig det almindeligste, men adskillige er ældre. Adgang til de erhvervsøkon. specialstudier giver: 1) Handelseksamen med 2 sprog og mindst mg÷ i hovedkarakter og i bogføring og hvert af de to sprog samt 2 års praksis; 2) højere handelseksamen samt 1 års praksis. Vedkommende fritages for erhvervsret og nationaløkonomi, såfremt der i disse fag er opnået mindst mg÷ (kan tage 1. del på 1 år); 3) afgangsprøven fra det almene erhvervsøkonomiske studium. Fritages for 1. del af diplomprøven; 4) studentereksamen med adgangsprøver i bogføring, merkantilt engelsk og tysk samt 1 års praksis; 5) realeksamen (el. tilsvarende eksamen) og handelsmedhjælper-eksamen med mindst mg÷ ved begge eksamener og adgangsprøver i bogføring, merkantilt engelsk og tysk samt 3 års praksis; 6) realeksamen med mindst mg÷ og adgangsprøver i bogføring, handelsregning, merkantilt engelsk og tysk samt 4 års praksis; 7) første del af statsvidenskabelig eksamen el. af økonomisk eksamen el. af juridisk embedseksamen i forb. med adgangsprøven i bogføring; den teoretiske del af revisoreksamen. Alle under 7) nævnte fritages for erhvervsret og nationaløkonomi (kan tage 1. del på 1 år). For at blive optaget på specialstudierne bankvæsen el. forsikring kræves yderligere henholdsvis Købmandsskolens bankeksamen el. forsikringseksamen.

Et specialstudium afsluttes med *H*andelshøjskolens *D*iplomprøve; den, der har bestået denne eksamen, har ret til at betegne det med bogstaverne H.D. efter sit navn. Diplomprøven i regnskabsvæsen fritager for den teoretiske del af revisoreksamen undtagen faget revisionsteknik.

Gennemgang af et specialstudium giver den studerende et alment teoretisk-økonomisk overblik samt grundige kundskaber indenfor et specielt erhvervsøkonomisk område foruden en opøvelse i rationel arbejdsmetode, hvilket tilsammen — for den, der stræber mod de højere stillinger i erhvervslivet — danner et værdifuldt supplement til den praktiske uddannelse, den studerende har el. får samtidig med studiet.

Forberedelse til *handelsvidenskabelig kandidateksamen* kan påbegyndes af den, der er H.A. og H.D. Undervisningen foregår om aftenen. Studietidens længde er individuel, men 2 år er minimum. Den, der har bestået denne eksamen, har ret til at betegne sig som cand. merc. (Der er planer om, at titlen cand. merc. skal kunne erhverves ved at tage H.A. plus H.D. Den nuv. titel cand. merc. skal da ændres, muligvis til mag. merc.). Der er hidtil kun dimitteret et fåtal handelsvidensk. kandidater.

Forberedelse til *revisoreksamen* kan ske på Handelshøjskolen, men også uden for denne, f. eks. ved privat manuduktion, selvstudium etc. Reglerne om statsautoriserede revisorer findes i næringsloven samt i en handelsministeriel bekendtgørelse af 19. jan. 1949. For at få beskikkelse som statsaut. revisor skal man være fyldt 25 år, igennem mindst 3 år på en statsaut. revisors kontor have deltaget i udførelsen af de der almindeligt forekommende revisorarbejder, samt have bestået revisorprøven. Revisorprøven består af en teoretisk del, som igen er opdelt i del A og del B, og en praktisk del. Teoretisk del A omfatter alm. erhvervslære og alm. handels- og søfartslovgivning m. v.; teoretisk del B omfatter regnskabskyndighed og revisionsteknik. Praktisk del går ud på at

konstatere eksaminandens praktiske dueligh-ed i bogholderi og revision. Eksamen afholdes 1 gang om året. Mellem teoretisk del A og B skal hengå mindst 1 år og højst 4 år; mellem teoretisk del B og praktisk del må højst hengå 6 år.

De, der har bestået juridisk embedseksamen, statsvidenskabelig eksamen, økonomisk eksamen, handelsvidensk. kandidateksamen el. diplomprøven i regnskabsvæsen, fritages ved revisoreksamen for den teoretiske del undtagen faget revisionsteknik. Den almindeligste vej er at tage diplomprøven i regnskabsvæsen og derefter prøven i revisionsteknik, og atter senere eksamens praktiske del.

Varigheden af revisionsstudiet er individuel, men må mindst anslås til 6 år. Uddannelsen er meget krævende, og kun en lille del af dem, der påbegynder studiet, fører det til ende. Uden udprægede anlæg for og afgjort lyst til at beskæftige sig med regnskabsmæssige problemer kan det ikke tilrådes at give sig i lag med studiet, og den unge mand el. kvinde, som beslutter at gå den vej, må være forberedt på adskillige års slid med både praktisk og teoretisk arbejde for at erhverve de fornødne erfaringer og kundskaber.

Folk, der kun er interesseret i enkelte forelæsningsrækker, eller som ikke agter at gå op til eksamen, kan indmelde sig til dele af Handelshøjskolens undervisning som *deltagere*. Der er ingen adgangsbetingelser for deltagere, som imidlertid heller ikke har ret til at indstille sig til eksamen.

Sprogstudierne ved Handelshøjskolen omfatter 1) forberedelse til den tresproglige korrespondentprøve, 2) forberedelse til den eensproglige korrespondentprøve, 3) forberedelse til translatøreksamen og 4) anden sprogundervisning.

Studiet til *den tresproglige korrespondentprøve* foregår om dagen. Studiet varer 2 år og søges navnlig af (nysproglige) kvindelige studenter, der agter at gå ud i erhvervslivet som korrespondenter, sekretærer o. lign. Som studerende kan optages: 1) Nysproglige studenter; 2) dimittender med højere handelseksamen; 3) andre, der har bestået klassisk-sproglig el. matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen, handelseksamen, realeksamen el. en tilsv. eksamen og ved en optagelsesprøve godtgør, at de er i besiddelse af de nødvendige sprogkundskaber. Studiet omfatter engelsk som hovedsprog, tysk som første bisprog og fransk el. spansk som andet bisprog; endvidere dansk og fremmedsproglig stenografi, maskinskrivning og — i mere beskedent omfang — visse handelstekniske fag.

Studiet til den tresproglige korrespondentprøve er systematisk og ret fast opbygget. Det giver en grundig og — det specielle formål til trods — ikke overdreven ensidig merkantilt-sproglig uddannelse, som er særdeles vel anskrevet i erhvervslivet.

Studiet til *den eensproglige korrespondentprøve* foregår som aftenstudium. Studiet kan gennemføres på 2 år (fransk 3 år for elever med studentereksamen). Den eensproglige korrespondentprøve kan tages i engelsk, fransk, portug., spansk og tysk. Som studerende under engelsk, fransk og tysk kan optages: 1) De, der i det sprog, de vil studere, har opnået mindst mg÷ som hovedkarakter eller som gennemsnit af de givne karakterer ved en af følgende eksaminer: a) Afgangsprøven fra det almene erhvervsøkon. studium, b) nysproglig studentereksamen (i fransk også mat.-nat. og gammelsproglig studentereks.), c) højere handelseksamen, d) handelseksamen, e) den statskontrollerede prøve i fremmede sprog, f) afgangsprøve fra Købmandsskolens bank- el. forsikringsskole el. handelsmedhjælpereksamen med shippingprøve, g) en prøve, der svarer til en af ovennævnte eksaminer; 2) de, der har bestået Handelshøjskolens optagelsesprøve i det pågældende sprog. Som studerende under spansk kan optages: 1) De, der har bestået H.s spanskprøve (se nedenfor); 2) de, der har bestået H.s optagelsesprøve i spansk. De, der ikke inden optagelsen har bestået en statskontrolleret prøve i maskinskrivning og handelslære, må underkaste sig en prøve heri (for handelslæres vedkommende et kursus på Købmandsskolen med afsluttende prøve).

Den afsluttende eksamen kan aflægges med eller uden prøve i dansk stenografi. Studerende, der har bestemte kvalifikationer i dansk stenografi, kan få undervisning i engelsk og tysk stenografi. De sprogkundskaber, som forlanges til den eensproglige korrespondenteksamen, svarer omtrent til den tresproglige korrespondenteksamens hovedsprog.

Forberedelse til *translatøreksamen* kan bl. a. ske på Handelshøjskolen, hvor undervisningen foregår som aftenstudium. Adgang til studiet giver den eensproglige korrespondenteksamen i vedkommende sprog; for den tresproglige korrespondentprøves vedkommende giver hovedsproget adgang. Andre kan optages på grundlag af en optagelsesprøve. Der undervises i engelsk, fransk, spansk og tysk; i de to første sprog tager forberedelsen til translatøreksamen normalt 4 år, i de to sidste 3 år. For at kunne indstille sig til translatøreksamen skal man være fyldt 25 år (se også Translatørskolen).

Anden sprogundervisning. Handelshøjskolen har en begynderundervisning i spansk; den foregår om aftenen, varer 2 år og slutter med spanskprøven, som giver adgang til fortsat studium til den eensproglige korrespondentprøve. Under forudsætning af fornøden tilslutning oprettes endvidere hold for begyndere i portugisisk og russisk.

Ved nogle *handelsskoler i provinsen* er der indrettet en undervisning, som svarer til visse af Handelshøjskolen i Kbh.s studier. Adgangsbetingelser, studiernes indhold, eks-

aminer m. m. svarer nøje til Handelshøjskolens. Den jydske Handelshøjskole, Århus, har aftenkursus til diplomprøverne i regnskabsvæsen og udenrigshandel, kursus i revisionsteknik til revisoreksamen, og sprogundervisning til den eensproglige korrespondentprøve i engelsk. Denne skole har sept. 1951 endv. påbegyndt det almene erhvervsøkon. studium (som dagstudium). Ved Justitsråd Møllers Handelshøjskole, Ålborg, Kolding Købmandsskole, Kolding, og Den fynske Handelsdagskole, Odense, undervises der til diplomprøven i regnskabsvæsen. Yderligere nogle handelsskoler i provinsbyer søger handelsministeriets godkendelse til at etablere kursus til diplomprøven i regnskabsvæsen.

Litteratur: Handelshøjskolens forelæsningsplan. Udkommer 2 gange årlig, i juli og december. Indeholder foruden en fortegnelse over det kommende semesters forelæsninger m. v. oplysninger om indmeldelsesfrister, adgangsprøver, stipendier m. m. Fås gratis ved henvendelse til Handelshøjskolens kontor. — Studievejledning. For hvert enkelt studium er udgivet en studievejledning, der giver nærmere oplysning om studiets indhold, eksamensordning m. m. Kan købes på Handelshøjskolens kontor. — Handelshøjskolens årsberetning. Udkommer hvert år i november—december. Fås gratis — så længe oplag haves — på Handelshøjskolens kontor. — Chr. Møller: Handelshøjskolens dagstudier gnm. et kvartårhundrede, 1949. O. L-f.

Handelslærling (lager m. v.) er betegnelsen for den lærling, som oplæres på lageret i en engrosforretning, enten på lageret alene el. på lageret i forbindelse med kontor- el. butiksarbejde. Læretiden er højst 4 år og mindst 3 år. I læretiden skal lærlingen følge undervisningen til handelsmedhjælpereksamen på en anerkendt handelsskole, hvis han ikke i forvejen har erhvervet denne eksamen el. en højere handelseksamen. Mindstelønnen i de 4 læreår er i Kbh. (og provinsen) henh. 55 (45), 70 (55), 85 (75), og 105 (95) kr. pr. md. Hertil ydes flg. dyrtidstillæg pr. md.: 105, 115, 125 og 135 kr. (1952).

Lærlingeuddannelse kan finde sted i en af flg. 3 grupper: 1) lager i engrosforretning: uddannelsen omfatter varekundskab, kontrol med, oplagring af, sortering af varerne, ekspedition, indpakning, udskrivning af papirer for enhver forsendelsesmåde, udarbejdelse af ture for firmaets bude m. v.; 2) lager og kontor i en engrosforretning: uddannelsen omfatter det under 1) nævnte + alm. kontorarbejde, bogholderi, kasseregnskab, emballageregnskab, føring af lagerkartotek, korrespondance, kalkulation etc.; 3) engroslager med butiksekspedition: uddannelsen omfatter det under 1) nævnte + kundeekspedition og vinduespyntning.

Uddannelserne under 2) og 3) betragtes af mange handelsfolk som værende en af de bedste og mest grundlæggende indenfor handelen og derfor velegnede som grundlag for videregående uddannelse, hvilken branche man så end senere vælger.

På lager beskæftiges i stor udstrækning voksen ufaglært arbejdskraft ved indpakning og transport m. v.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. V, s. 378—389. R. W. B.

Handelsskolerne deles i tre grupper: Skoler for handelslærlinge, skoler for handelsmedhjælpere og højere handelsskoler.

I. *Skoler for handelslærlinge* er obligatoriske skoler, idet lærlingeloven bestemmer, at enhver principal skal holde sin handelslærling på den stedlige, af handelsmin. anerkendte handelsskole, hvilket fortolkes på den måde, at enhver principal inden for en omkreds af 7 km fra handelsskolen er forpligtet til at holde ham der som elev, betale for skolegang og for skolebøger.

Pligten til at besøge den lokale h. gælder alle handelslærlinge, både mænd og kvinder, uden hensyn til foruddannelse. Der er i det hele taget ingen hjemmel i lærlingelov el. handelsskolelov, hvorefter en lærling kan fritages for at besøge lærlingeskolen; den eneste undtagelse er sådanne tilfælde, hvor vedk. lærling i forvejen har bestået handelsmedhjælpereksamen el. en højere eksamen (handelseksamen el. højere handelseksamen).

På skolerne for handelslærlinge undervises der efter 3 forsk. linier til handelsmedhjælper-eksamen: 1) uden fremmede sprog, 2) med fremmede sprog, 3) for korrespondenter.

Kursus til handelsmedhjælper-eksamen uden fremmede sprog læser efter følgende normalplan:

1. kl.		3. kl.	
Dansk	2 timer	Regning	2 timer
Skrivning	2 —	Bogføring	2 —
Regning	2 —	Handels- og salgslære	2 —
2. kl.		Varekundskab (el. produktionslære)	2 —
Dansk	2 timer		
Regning	2 —		
Bogføring	2 —		

Kontorlærlinge, der er elever på dette kursus *skal* have undervisning i kontorarbejder i stedet for i varekundskab (el. produktionslære) og kan få undervisning i handelslære i stedet for i handels- og salgslære.

Dansk er handelspræget, for så vidt som der undervises efter tekster med et kommercielt præg. Der sluttes ved udgangen af 2. kl. med en prøve, der består i en diktatopgave (et forretningsbrev) og en genfortælling med tilknytning til forretningslivet. Som man ser, er det en ret elementær eksamen, der skal undersøge elevernes færdighed i retskrivning og i at skrive en sammenhængende tekst. Faget er forøvrigt et af h.s vanskeligste, idet mange elever møder med meget ringe forudsætninger.

I *skrivning* er det naturligvis hensigten at lære eleverne en tydelig håndskrift, men man nøjes ikke hermed, idet man lader eleverne benytte, hvad de har lært ved den egentlige skriveundervisning, ved udfyldning af *forretningspapirer* og ved opgaver i brug af *telefonbog* og Kraks *vejviser*. Det

er selvfølgelig af betydning, at de unge hurtigst bliver fortrolige med de almindeligste papirer: regning, faktura, postanvisning, checks o. s. v., ligesom de har godt af at blive øvet i at slå op hurtigt og sikkert i de nævnte håndbøger og blive klar over, hvilken rigdom af oplysninger der findes i dem, især i vejviseren.

Regning er i 1. kl. en for folkeskoleelever højst fornøden repetition af, hvad de har lært før: de fire regningsarter, brøk, decimalbrøk, men faget går hurtigt over til den egentlige opgave: handelsregning, kontokurant med renteberegning efter saldometoden, vekselregning og vareregning.

Til fremme af færdigheden i det daglige livs regning har klassen til stadighed øvelser i *talfærdighed:* opgaver af den art, som den unge lærling daglig har brug for i sit arbejde bag disken. Man kan ellers rette den indvending imod fordringerne i faget, at der forlanges mere af eleverne, end de behøver til deres daglige beskæftigelse, idet de f. eks. aldrig el. kun sjældent kommer til at kalkulere varer o. lign. Men h. vil gerne give eleverne noget mere end det strengt nødvendige ved at orientere dem på de områder, hvor de kan komme til at arbejde som udlærte handelsmedhjælpere.

Medens man for en halv snes år siden lærte butikslærlinge enkelt bogføring, underviser man dem nu i dobbelt *bogføring* efter kolonnesystemet. De øves i at føre kassejournal, købs- og salgsbog, reskontro, hovedbog og statusbog. Der indøves daglige posteringer af forretningstilfælde og i denne forbindelse de almindeligt forekommende konti: kasse- og bankkonto, varesalgs- og varekøbskonto, omkostningskonto, inventarkonto, rentekonto, vekselkonto, acceptkonto o. s. v. Også hovedbogsafslutning med opstilling af statusoversigt og udregning af skattepligtig formue indøves. Det sidste sker ikke, fordi man ønsker, at lærlingen skal kunne konkurrere med de statsautoriserede revisorer, men fordi det er af betydning, at en vordende forretningsmand er klar over, efter hvilke principper den vigtige udregning af skattepligtig formue foregår.

Handels- og salgslære, som faget er udformet i P. Sterms bog: Handelslære, beskæftiger sig med spørgsmål af vital interesse for butikshandelen. De juridiske forhold gennemgås forholdsvis kort, men hovedvægten lægges på indkøb, kalkulation, forretningsdrift, reklame, kundebetjening, betalingsmidler og kapitalforhold. Kapitlet om indkøb består af flg. afsnit: *indkøbsplan* (med redegørelse for varernes mængde, kvalitet, pris og købstidspunkt), *indkøbskilder* (fabrikant, grossist, mellemmænd, indkøbssammenslutninger, købestævner og messe), *indkøbsmåde, indkøbsaftale, indkøbskontrol, varens hjemkomst, mærkning* og *lagring.*

I kapitlet *forretningsdrift* gennemgås en forretnings rentabilitet med diskussion af omkostningsbeløbet, omkostningsprocenten og omsætningshastigheden. Spørgsmålet: »Hvorledes udvides omsætningen?« besvares ved gennemgang af salgsmetoder (herunder service), kreditgivning, afbetaling, rabat, særsalg og kundekredsen.

Afsnittet *reklame* vil ikke gøre eleverne til reklameeksperter, men orientere dem i spørgsmål om en forretnings beliggenhed, vinduesudstilling, reklamens planlæggelse og forskellige former for reklame. Det er også af værdi for ekspedienter, at *kundebetjening* gennemgås systematisk: ekspedition af kunder, der kommer efter en ganske bestemt vare, og salg til kunder, der ikke rigtig ved, hvilken vare han el. hun ønsker, med behandling af salgets indledning, købelyst, overvindelse af betænkeligheder, købsstemning, individuel kundebetjening, salgets afslutning.

Varekundskab er et meget vigtigt fag for dem, der arbejder i en forretning, absolut nødvendigt for den, der skal forestå indkøbene, og for den, der skal sælge varen. Desværre er faget ikke gennemført ved ret mange skoler; det er nemlig nødvendigt at dele eleverne efter branche i klasser, der har henh. kolonialvare-, manufakturvare- og isenkramvarekundskab. En sådan deling kan kun foretages i de større byer. Men hvor faget findes, tjener det til at gøre lærlingen effektivt dygtigere i forretningen, idet eleverne ved prøvesamlinger bliver fortrolige med de forskellige varer, deres herkomst, kendetegn, egenskaber og brug.

I stedet for i varekundskab kan der undervises i *produktionslære,* et fag, der giver eleverne en udmærket oversigt over Danmarks erhvervsliv. Der gennemgås varer af danske jord- og stenarter, tømmer og trævarer, fisk, landbrugsvarer, havesager; industri og håndværk gennemgås, idet der navnlig lægges vægt på det, der produceres inden for de forskellige industrier. Endelig læses om Danmarks handel og transport. Der gives også kendskab til de vigtigste importvarer samtidig med, at eleverne til stadighed skal orientere sig på Danmarks- og Verdenskort, så snart et geografisk egennavn nævnes.

Kursus til handelsmedhjælper-eksamen med fremmede sprog.

Der læses efter følg. normalplan:

1. kl.		2. kl.		3. kl.	
Regning ...	2 t.	Regning ...	1 t.	Bogføring ..	2 t.
Engelsk ...	2 -	Bogføring ..	1 -	Handelslære	2 -
Tysk	2 -	Engelsk ...	2 -	Kontorarb.	2 -
Maskinskr.	2 -	Tysk	2 -		

Dette kursus er beregnet på elever, der har bestået realeksamen.

For butikslærlinge *skal* faget kontorarbejder erstattes med varekundskab, såfremt skolen underviser i dette fag, og handelslære skal erstattes med handels- og salgslære;

endv. kan maskinskrivning erstattes med skilteskrivning.

I *regning* undervises der i det samme pensum som på kursus uden fremmede sprog: talfærdighed, alm. handelsregning, kontokurant med renteberegning efter saldometoden, vekselregning og vareregning, desuden i køb og salg af aktier og obligationer.

I *bogføring* kræves samme pensum som på kursus uden fremmede sprog samt gennemskrivningsbogføring med føring af kontoblade og journalblade.

I *engelsk* og *tysk* gennemgås handelskorrespondance, grammatik, stiløvelse og kursorisk en sammenhængende, ikke-kommerciel tekst. Der sluttes med en skriftl. prøve i oversættelse af to el. tre forretningsbreve fra dansk til det fremmede sprog.

I *maskinskrivning* undervises efter 10-finger-systemet og i at maskinskrive handelsbreve under forsk. former, ligesom eleverne skal være fortrolige med blanketskrivning, skrivning med gennemslag og benyttelse af tabulator. Med to timers undervisn. om ugen kan der ikke opnås nogen stor hastighed, men grundlaget kan læres.

Kontorarbejder. Det er en kendsgerning, at det er meget få kontorer, der giver lærlinge vejledning i behandling af forretningspapirer el. i affattelse af breve; heraf følger, at kontorarbejder bliver et særdeles vigtigt fag for kontorlærlinge. Foruden at undervise eleverne i handelskorrespondance og forretningspapirer øver faget dem også i de mange bidiscipliner, der hører til: der er i hver time tilfælde, hvor eleverne skal bruge deres kundskaber i handelslære, bogføring, regning og dansk; der er også fortrinlig anledning til at vænne eleverne til at læse og ræsonnere og til nøjagtighed i det skriftlige arbejde.

Handelslære hed oprindeligt handels- og vekselret, men da man ville bort fra det juridiske, der ofte behandler de uheldige undtagelsestilfælde, og lægge vægten på den almindelige og rigtige fremgangsmåde, forandrede man navnet og delvis indholdet. Blandt de vigtigste områder, der gennemgås, kan nævnes retsregler for køb og salg, forsendelse, told, varemærker, konkurs, checks, veksler, bank- og børsvæsen.

Når eleverne møder med realeksamen, har de læst engelsk og tysk i henh. 5 og 4 år. Det er kun rimeligt, at h. bygger videre på deres sprogkundskaber, vedligeholder, hvad de har lært, og tilføjer viden om og færdighed i handelskorrespondance. Imidlertid er det ingen let opgave at lære eleverne at skrive engelske handelsbreve efter c. 100 timers undervisning, og vanskeligere er det at undervise i tysk handelskorrespondance, fordi det er meget få realskoler, der giver undervisning i skriftlig tysk. Ved realeksamen er der kun skriftlig prøve i et af de fremmede sprog: dette er uheldigt, og h. føler i høj grad, at realisterne

mangler et fast grundlag i det sprog, hvor der ikke har været skriftlig prøve ved realeksamen. Endnu sværere er det naturligvis at få mellemskoleeleverne med.

Kursus til handelsmedhjælpereksamen for korrespondenter er 3-årigt for elever, der har realeksamen i forvejen. Normalplanen er flg.:

1. kl.		2. kl.	
Bogføring	3 timer	Maskinskrivn.	2 timer
Kontorarb.	2 —	Stenografi	2 —
Maskinskrivn.	2 —	Engelsk	2 —
		Tysk	2 —

3. kl.	
Stenografi	2 timer
Engelsk	2 —
Tysk	2 —

Formålet er at give eleverne kendskab til et kontors almindelige virksomhed (kontorarbejder og bogføring) og en systematisk vejledning i en korrespondents discipliner.

Alle de nævnte linier slutter med en statskontrolleret prøve, *handelsmedhjælpereksamen.* I handels- og salgslære, produktionslære og varekundskab er der mundtlig prøve, i alle andre fag skriftlig eksamen.

Tillægsfag. De, der har bestået handelsmedhjælpereksamen el. forbereder sig hertil, kan indstilles til tillægsprøve i flg. fag: engelsk, tysk, fransk, spansk, maskinskrivning, dansk stenografi, tysk stenografi, engelsk stenografi, skilteskrivning.

Handelsmedhjælpereksamen med boghandlerprøve. Ved købmandsskolen i Kbh. er der — efter aftale med boghandlerorganisationerne — indrettet et særligt kursus for boghandlerlærlinge, således at disse i løbet af 3 år tager handelsmedhjælpereksamen (efter linie A) og boghandlerprøven, der omfatter fagene: Dansk litteratur, boghandlerpraksis, dansk bibliografi og bogfremstilling. Der læses efter flg. plan:

1. kl.		2. kl.	
Regning	2 timer	Litteratur	2 timer
Bogføring	2 —	Papirkundskab	2 —
Handels- og salgslære	1 —	Handels- og salgslære	1 —
Forretningspapir	1 —	Korrespondance	1 —

3.kl.	
Litteratur	3 timer
Bogh.-praksis	2 —
Bibliografi	1 —
Bogfremst.	1 —

For at kunne gennemføre denne uddannelse må man have realeksamen el. en tilsvarende uddannelse. Lærlinge, der ikke har en sådan uddannelse, må tage handelsmedhjælpereksamen fra linie A og derefter gennemgå boghandlerskolens 3. kl. for at aflægge prøve i denne klasses fag. (S. også Boghandler).

Medens handelsmedhjælpereksamen med boghandlerprøven er en statskontrolleret prøve, er dette ikke tilfældet med de særlige faglærlingeskoler på købmandsskolen, bankskolen og forsikringsskolen. Grunden

hertil er, at bankerne og forsikringsselskaber under den forrige lærlingelov fik dispensation fra bestemmelsen om oprettelse af lærekontrakt, og da de nævnte institutioners forhold ikke er bragt i endelig orden efter lærlingeloven af 1937, kan de stadig undlade at oprette kontrakt. Men bankernes og forsikringsselskabernes organisationer har forpligtet sig til at sende lærlingene, i provinsen på skolen for handelslærlinge og i Kbh. på henh. bankskole og forsikringsskole.

Særkursus (med statskontrolleret prøve) er opr. for at unge mænd og piger kan dygtiggøre sig ved aftenundervisning samtidig med, at de passer deres arbejde om dagen. Det vil altså sige, at den energiske ungdom hele landet over har en mulighed for at få systematisk undervisning og bevis for en statskontrolleret eksamen, noget, der tidligere var ukendt uden for Kbh.

Handelsskolernes statskontrollerede prøver i fremmede sprog omfatter kursus i engelsk, tysk og fransk. Fordringerne er i det væsentlige som ved højere handelseksamen i de pågældende fag.

Ved den skriftlige prøve i engelsk og i tysk gives der to opgaver: den ene består i oversættelse af en dansk tekst af almindeligt indhold til det fremmede sprog, den anden af oversættelse af handelsbreve på dansk til engelsk el. tysk. Til den første prøve må der benyttes ordbog, til den sidste ikke.

Ved den mundtlige prøve eksamineres 1) i oplæsning og oversættelse inden for et pensum, der består af 150 normalsider, og 2) i talefærdighed inden for et pensum på 75 sider. Desuden prøves 3) i oplæsning og oversættelse af en ikke læst tekst.

Handelsskolernes statskontrollerede prøver i stenografi og maskinskrivning. For de unge mænd og piger, der ønsker et bevis for, at de er i stand til at udføre det kontorarbejde, der må kræves af en *rutineret* stenograf og maskinskriver, er ovennævnte prøve indrettet. Der kræves realeksamen, for at man kan blive optaget som elev på de kursus ved handelsskolerne, der afsluttes med prøven.

Men der er den ejendommelighed ved denne eksamen, at privatister kan indstilles, således at andre kursus end de statsunderstøttede handelsskoler kan dimittere dertil. Man kan nu indstille sig til prøven i stenografi for sig og i maskinskrivning for sig. Kravene er flg.:

Ved prøven i *stenografi* gives der to opgaver: 1) 5 min.s diktat af en tekst på 800 stavelser (160 stavelser pr. min.). Efter 3 min.s pause: 2) 5 min.s diktat af 700 stavelser (140 stavelser pr. min.). Begge tekster skal bestå af kommercielt præget stof. Til den sidste prøve skal stoffet være vanskeligere end til den første prøve.

Stenogrammet skal overføres til maskinskrift. Såvel stenogram som renskrift afleveres til bedømmelse.

Til overføring gives 1½ time.

Der gives en karakter for prøve 1) og en for prøve 2). Endv. en karakter for opstilling, orden og retskrivning.

For at bestå i stenografi må eksaminanden have en gennemsnitskarakter på mindst g (5.00). *Tiden for prøvernes afholdelse* er dec. og maj md. Det bekendtgøres i Statstidende i henh. okt. og marts md., hvornår og hvor indmeldelse skal finde sted. Indmeldelserne indsendes til tilsynet med handelsskolerne senest henh. 1. nov. og 1. apr. Eksamenskendelsen er 8 kr. pr. fag for handelsskolernes elever, 16 kr. pr. fag for privatister.

Ingen elev kan indstilles før det fyldte 19. år, medmindre vedk. i forvejen har bestået handelsmedhjælpereksamen.

Statskontrollerede prøver i bogføring ved handelsskolerne. I forretningslivet er der et stadigt stigende behov for dygtighed i bogføring. For at imødekomme denne trang hos den arbejdende ungdom har man opr. kursus i bogføring og i fabrikbogføring, sluttende med statskontrollerede prøver.

På disse kursus skal der undervises 6 timer om ugen i et skoleår el. et tilsvarende antal undervisningstimer i kortere el. længere tid; elever, der har bestået handelsmedhjælpereksamen, kan dog nøjes med 3 timer om ugen. Fordringerne er som i bogføring ved højere handelseksamen.

På kursuset i *bogføring* skal gennemgås: 1) dobbelt bogføring efter kolonnesystemet med føring af kassejournal, købs- og salgsbog, reskontro, hovedbog og statusbog; 2) gennemskrivningsbogføring med føring af kontoblade og journalblade.

Eleverne øves i daglige posteringer af forretningstilfælde, der fortrinsvis er hentet fra handelsforretninger samt i hovedbogsafslutning. Yderligere indøves bogføring ved grundlæggelse, overdragelse og omdannelse af handelsforretninger (herunder aktieselskaber) samt grundtrækkene i fabrikbogføring.

Opgørelse af status og driftsregnskab gennemgås udførligt, og i forbindelse hermed indøves beregning af skattepligtig indkomst og formue. Der medtages såvel tilfælde, hvor en forretning ejes af en el. flere indehavere, som tilfælde, hvor den ejes af et aktieselskab. Lovgivningens bestemmelser om bogføring gennemgås.

Prøven i bogføring er skriftlig. Der gives to opgaver, een i daglige posteringer og een i hovedbogsafslutning. Til hver prøve gives 4 timer. Der gives en samlet karakter for de to besvarelser samt en ordenskarakter. I fagkarakteren skal man have mindst g (5.00) for at bestå. Ingen, der ikke har bestået handelsmedhjælpereksamen kan indstilles til prøven før det fyldte 19. år.

For dem, der har bestået prøven i bogføring, kan der indrettes særlige kursus i *fabrikbogføring*. Undervisningen skal om-

fatte 3 timer om ugen i et skoleår el. 6 timer om ugen i et halvt skoleår.

Til prøven i bogføring gives een opgave, der skal gøres færdig i 4 timer. Prøverne i bogføring og i fabrikbogføring afholdes hvert år i maj md.

Statskontrolleret prøve i handelslære ved handelsskolerne. Enhver, der indstilles til prøven, skal være fyldt 19 år og have bestået handelsmedhjælpereksamen. Undervisningen skal omfatte 2 timer om ugen i et skoleår. Der gennemgås:

Handelens almindelige betydning, dens forskellige former og hjælpevirksomheder, børs-, bank- og pengevæsen, herunder kursnoteringen på Kbh.s børs, toldforhold, handelsforsikring, hovedpunkterne i næringsretten, de vigtigste retsregler om formueretshandler, handelsmedhjælp og handelskommission, varemærker, urigtig varebetegnelse, handelsbøger, konkurs, køb og salg, befragtning, vekselretten med vekselloven som grundlag samt anvisninger og checks.

Andre særkursus. Foruden de tidligere nævnte kursus sluttende med statskontrolleret prøve findes der ved handelsskolerne en række andre kursus. Således har købmandsskolen i Kbh. kursus i telefonbetjening, kursus i et handelsfirmas organisation og repræsentantkursus. Ved kursus i *telefonbetjening* lægges der særlig vægt på korrekt udtale og udtryksform. Der foretages øvelser i benyttelse af håndbøger: Telefonbogen, Kraks Vejviser, Rigstelefonkataloget, Kongeriget Danmarks Telefonbog og Handels-Kalenderen. Dernæst gennemgås betjening af forskellige apparater og omstillingsborde, og den egentlige telefonsamtale indøves: indledning og afslutning, telefonkultur, vejledning i stemmeføring og i opbygning af telefonsamtalen.

Dernæst øvelser i de forskellige tilfælde, hvor en forretningsvirksomhed bruger telefonen i afgivelse af ordrer, forespørgsler (om transport f. eks.), afgivelse af besked, modtagelse af ordrer og besked, besvarelser af forespørgsler, tilkaldelse af anden person i firmaet, reklamation, betalingsbetingelser etc.

Et kursus i telefonbetjening omfatter 20 timer. Også i Horsens, Randers, Grenå, Bramminge og Odense gives der nu kursus i telefonering.

Ved *kursus i et handelsfirmas organisation* omfatter undervisningen flg. emner: Firmaets etablering og næringsretlige stilling, finansiering og rentabilitet, beliggenhed og lokaleforhold, ledelse og personale. Indkøbsorganisation, lagerorganisation, kalkulation og statistik, vare-ekspedition, salgsorganisation, regnskabsvæsen, korrespondance, kreditgivning og inkassation af udestående fordringer samt firmaets forhold til stats- og kommunemyndighederne.

Undervisningen, der foregår ved forlæsninger, øvelser og opgaver, omfatter 4 timer om ugen i tiden fra sept. til udgangen af maj.

Repræsentantkursus er beregnet for unge mennesker, der ønsker at uddanne sig til repræsentanter. Deltagerne må være fyldt 21 år og have bestået mindst handelsmedhjælpereksamen. Undervisningen omfatter: 1) praktiske salgsøvelser 2 timer ugtl., 2) salgsteori, 2 timer ugtl.

Desuden afholdes en række foredrag og diskussioner over emner af interesse for repræsentanter.

Praktiske salgsøvelser. Gennem praktiske øvelser ved at optræde som køber og sælger sættes deltagerne ind i repræsentantens gerning, hans arbejdsmetoder og indstilling over for de forskellige kunder. Tilrettelæggelse af rejseruter, udfærdigelse af ordrebøger o. lign.

Salgsteori. Der gives en oversigt over moderne handels udvikling samt en gennemgang af moderne salgsorganisation, reklame, salgspsykologi, principperne for soliditetsbedømmelse og konkurrenceloven. Et kursus varer fra 1. sept. til 1. maj.

Dagkursus til handesmedhjælpereksamen.

a. *Halvårskursus til handelsmedhjælpereksamen.*

Det antal timer, som lærlingeskolen læser, fordelt over 3 år, kan opnås ved at læse 6 timer om dagen i et halvt år. Denne omstændighed er baggrunden for halvårskursus sluttende med handelsmedhjælpereksamen. Som elever kan optages alle, som ikke er forpligtede til at følge lærlingeskolens normalkursus.

Der findes imidlertid kun eet halvårskursus af denne art, i Aalborg ved Justitsråd Møllers Handelshøjskole, det søges især af unge mennesker, der har gennemgået deres læretid på steder, hvor der ingen handelsskole findes.

b. *Helårskursus til handelsmedhjælpereksamen.* I mange tilfælde mener forældrene, at de unge er for umodne til det praktiske liv. For dem er helårskursus sluttende med handelsmedhjælpereksamen indrettet. Der kræves, at eleverne skal være fyldt 15 år ved optagelsen.

Da der er forholdsvis mange timer til rådighed, bliver der tid til et fremmed sprog el. stenografi og maskinskrivning, til hvert af de to sidstnævnte fag gives der 5 timers undervisning om ugen, så at der er mulighed for at give eleverne virkelig færdighed i fagene.

Den videregående heldagsundervisning. Den købmand, der skal indtage en ledende stilling el. være selvstændig, kan ikke nøjes med lærlingeskolens elementære kundskaber. Han må have et godt teoretisk grundlag og øvelse i at bruge sine kundskaber. Han må kunne svare til lovens krav om regnskabsførelse, til særlige krav som rationeringen, indførelsesbegrænsninger etc. måtte medføre, må kunne føre en købmandsmæs-

sig forsvarlig korrespondance med ind- og udlandet og må være i stand til at lede sine lærlinges uddannelse.

II. *Skoler for handelsmedhjælpere.*

Der optages på disse skoler både mandlige og kvindelige elever, både elever med eksamen (real- el. mellemskoleeksamen) og med folkeskoleuddannelse.

Undervisningstiden er 8—14 el. 13—19. Kursuset varer normalt eet år og skal omfatte mindst 240 lære- og eksamensdage.

Der er 3 linier: A for dem, der ikke tidl. har læst noget fremmed sprog, B, der har eet fremmed sprog, C, der har to fremmede sprog.

Fælles fag for samtl. linier er: dansk, regning, bogføring, kontorarbejder, handelslære, handelsgeografi, samfundsøkonomi (med samfundslære) og maskinskrivning.

Særlige fag: linie A: skrivning, engelsk el. tysk for begyndere, linie B: engelsk el. tysk, linie C: engelsk og tysk.

Hertil kommer et el. flere af følg. tillægsfag: driftsøkonomi, salgslære, varekundskab, stenografi, skilteskrivning, legemsøvelser.

En inddeling af fagene i grupper vil give en bedre oversigt: *Almene fag:* dansk, skrivning og legemsøvelser. *Egentlige handelsfag:* regning, bogføring, kontorarbejder, varekundskab, salgslære, skilteskrivning. *Handelsprægede fag:* handelsgeografi, maskinskrivning, stenografi. *Jura:* handelslære. *Nationaløkonomiske fag:* samfundsøkonomi (med samfundslære), driftsøkonomi. *Fremmede sprog:* engelsk, tysk; engelsk for begyndere, tysk for begyndere.

Til den afsluttende prøve, *Handelseksamen,* der afholdes i apr. og juni md., er kravene flg.: *Almene fag: Dansk.* Der er både skriftlig og mundtlig prøve. Ved den skriftlige prøve skriver eleverne en stil over et af tre opgivne emner, der falder inden for undervisningens el. elevernes almindelige erfaringers område. Ved den mundtlige prøve eksamineres der i 1) oplæsning og grammatisk analyse og 2) i et i årets løb læst pensum bestående af 3 værker (som Herman Bang: Ved Vejen, Jakob Knudsen: Den gamle Præst, Hans Kirk: Fiskerne).

I *skrivning* er formålet at uddanne den skrift, eleverne har tilegnet sig, til en smuk og tydelig, ensartet og hurtig håndskrift. Der afholdes ingen eksamen i faget.

Egentlige handelsfag: Regning. Der er øvelser i talfærdighed og i alm. handelsregning. Særlig vægt lægges der på *vareregning* med fakturaer og salgsregninger samt enkelte og sammensatte kalkulationer og på *vekselregning* med diskontering af veksler og køb og salg af fremmede veksler efter Kbh.s usancer. Køb og salg af aktier og obligationer indøves, ligesom kontokurant med renteberegning efter saldometoden.

Ved afgangsprøven, der er skriftlig, gives der 2 opgaver, en i vareregning og en i det øvrige pensum.

Bogføring. I dette fag gennemgås dobbelt bogføring efter 1) kolonnesystemet med øvelser i at føre kassejournal, købs- og salgsbog, reskontro, hovedbog og statusbog og 2) gennemskrivningsbogføring med øvelser i at føre kontoblade og journalblade.

Eleverne øves i daglige posteringer af forretningstilfælde, der især er hentet fra handelsforretninger, samt i hovedbogsafslutning.

Opgørelse af status og driftsregnskab gennemgås udførligt, og i forbindelse hermed indøves beregning af skattepligtig indkomst og formue. Der medtages både tilfælde, hvor en forretning ejes af en el. flere indehavere, og tilfælde, hvor den ejes af et aktieselskab. Endelig gennemgås lovgivningens bestemmelser om bogføring.

Ved afgangsprøven, der er skriftlig, gives der 2 opgaver, en i daglige posteringer og en i hovedbogsafslutning.

I *kontorarbejder* gennemgås mønsterforretningsbreve, og eleverne øves i at affatte breve, hvis emner falder inden for det område, som undervisningen i bogføring og i handelslære gør dem bekendt med. Endv. lægges der stor vægt på udfærdigelse el. udfyldning af sådanne forretningspapirer, som forekommer i det daglige forretningsliv.

Ved eksamen, der er skriftlig, gives een opgave i handelsbreve og forretningspapirer.

Handelsprægede fag: Handelsgeografi. I dette fag skal gennemgås Danmarks erhvervsforhold og samfundsforhold. De vigtigste europæiske og oversøiske landes produktions-, omsætnings- og samfærdselsforhold. De fremmede lande behandles fortrinsvis efter den betydning, de har for Danmarks udenrigshandel. Til eksamen, der er mundtlig, opgives enten Aagesen og Humlums lærebog el. Bøggild og Gruelunds lærebog.

Stenografi. Det handelsprægede ved faget består især i, at øvelsesstoffets omfang og art afpasses efter de krav, der stilles til stenografer på handelskontorer.

Ved afgangsprøven, der naturligvis er skriftlig, dikteres en opgave på 600 stavelser af faglæreren i 5 min. uden pauser. Stenogrammet skal overføres til håndskrift el. maskinskrift. Breve skal opstilles i overensstemmelse med kravene i faget kontorarbejder. Ved bedømmelsen er den stenografiske gengivelse selvfølgelig det vigtigste, men der skal også tages hensyn til opstilling, retskrivning og orden. Hele prøven varer $1^1/_2$ time.

Også i *maskinskrivning* lægges der vægt på, at eleverne vænnes til at opfylde de krav, der stilles ved arbejdet på et kontor. Derfor spiller — foruden øvelse i at skrive på maskine — opstilling af breve og udfyldning af forretningspapirer og formularer en stor rolle ved undervisningen.

Til afgangsprøven, der er skriftlig og varer $^3/_4$ time, gives en opgave, der består af

et forretningsbrev, en udskrift på en konvolut, samt en faktura. Koncepten hertil skal eksaminanden forud nedskrive efter faglærerens diktat; til nedskrivning af opgaven gives der 15 min., til renskrivning på maskine 30 min.

Jura og nationaløkonomi: I *handelslære* skal gennemgås handelens almindelige betydning, deres forskellige former og hjælpevirksomheder, børs-, bank- og pengevæsen, herunder kursnoteringen på Kbh.s børs, toldforhold, handelsforsikring, hovedpunkterne i næringsretten, de vigtigste retsregler om formueretshandler, handelsmedhjælp og handelskommission, varemærker, urigtige varebetegnelser, handelsbøger, konkurs, køb og salg, befragtning, vekselretten med vekselloven som grundlag, anvisninger og checks. Endvidere skal eleverne gøres bekendt med de vigtigste af de til faget hørende tekster og med brugen af en lovsamling.

Til afgangsprøven, der er mundtlig, opgives et pensum som i L. A. Grundtvigs Handels- og vekselret ved Thorup, sidste udg. ved Mørck og Kolind.

I *samfundsøkonomi* gennemgås en elementær fremstilling af de økonomiske udviklingstrin, af produktion, ombytning og fordeling og økonomisk politik.

Fremmede sprog. Ved undervisningen i engelsk og tysk bestræber man sig på at lære eleverne den praktiske brug af sproget, og man lægger derfor vægt på, at eleverne opnår sikkerhed i elementær sproglære og tilegner sig et rigeligt og godt ordforråd både fra det daglige omgangssprog og fra forretningssproget. Da der undervises 6 timer om ugen i hvert af sprogene, kan især de elever, der i forvejen har realeksamen, gøre betydelige fremskridt.

Afgangsprøven er både skriftlig og mundtlig. Den skriftlige prøve omfatter en opgave i oversættelse fra dansk af to el. flere handelsbreve. Ved prøven må almindelige, men ikke handelstekniske ordbøger benyttes.

Den mundtlige prøve omfatter 1) oplæsning og oversættelse af en forberedt tekst, 2) oplæsning og oversættelse af en let ikkeforberedt prosatekst, 3) samtale på det fremmede sprog på grundlag af forberedte tekster. Der læses statarisk mindst 165 sider, hvoraf der opgives til eksamen 50 sider til oplæsning og oversættelse og 40 sider til samtale.

Engelsk el. tysk for begyndere. Det pågældende sprogs elementære grammatik og elementære ordforråd indøves. Basic English kan vælges. Ved *den skriftlige prøve* skal eksaminanderne oversætte lette sætninger fra dansk. Ordbog må benyttes. *Den mundtlige prøve* består af 1) oplæsning og oversættelse af en forberedt tekst (50 sider), 2) besvarelse af enkelte spørgsmål på det fremmede sprog.

Skolerne for handelsmedhjælpere, der giver 1-årige dagkursus med c. 36 timers ugtl. undervisning sluttende med den samme statskontrollerede prøve, *handelseksamen,* er flg.: Købmandsskolens Medhjælperskole, Jul. Thomsens Plads 6, Kbh., Den jydske Handelshøjskole, Århus, Justitsråd Møllers Handelshøjskole, Aalborg, Den fynske Handelsdagskole, Odense, Nykøbing F. Handelsskole, Rønne Handelsskole, Kolding Købmandsskole, Horsens Handelsskole, Svendborg Handelsskole, Struer Handelsskole, Esbjerg Handelsskole, Vendsyssel Handelsskole, Frederikshavn, Viborg Handelsskole, Randers Handelsskole, Holbæk Handelsskole.

III. *Højere Handelsskoler.* Ligesom skolerne for handelsmedhjælpere er højere handelsskoler dagskoler med såvel mandlige som kvindelige elever, men realeksamen er adgangsbetingelse. Dog gives der dispensation, således at elever med mellemskoleeksamen og handelsmedhjælpereksamen kan optages.

Højere handelsskoler skal afholde normalkursus med dagundervisning, der afsluttes med en statskontrolleret afgangsprøve, højere handelseksamen.

Undervisningen kan tilrettelægges 1) som en 2-årig dagundervisning, hvortil den er adgangsberettiget, der har bestået realeksamen el. en eksamen, der af min. for handel, industri og søfart godkendes som dermed ligestillet, 2) som en 1-årig dagundervisning, hvortil den er adgangsberettiget, der har bestået nysproglig studentereksamen med mindst 12,00 i hovedkarakter el. mat.-naturv. el. klassisk-sproglig studentereksamen, for så vidt den pågældende ved en af skolen afholdt optagelsesprøve godtgør, at han i tysk og engelsk besidder kundskaber, der svarer til dem, som eleverne har ved udgangen af 1. kl. i det 2-årige normalkursus, 3) som en 1-årig dagundervisning, hvortil den er adgangsberettiget, der har bestået handelseks. med to fremmede sprog.

Normalplan for 2-årigt kursus til højere handelseksamen.

Der læses normalt efter følg. ugentl. timeplan:

	1. kl.	2. kl.
Dansk	2 timer	2 timer
Regning	3 —	2 —
Bogføring	3 —	2 —
Kontorarbejder	3 —	—
Erhvervsret	—	3 —
Handelsgeografi	2 —	—
Historie	—	3 —
Handelshistorie	2 —	—
Samfundslære og statistik	3 —	—
Samfundsøkonomi	—	3 —
Driftsøkonomi	3 —	3 —
Engelsk	5 —	5 —
Tysk	5 —	5 —
Maskinskrivning	—	2 —

Disse obligatoriske fag skal suppleres med et el. flere af følg. fag: fransk (5 timer), fransk for begyndere (5 timer), stenografi (3 + 1 time), maskinskrivning, blindskrift (2 timer), samarbejdslære (2 timer).

Fagene kan inddeles i følg. grupper:

Almene fag: dansk og historie. *Egentlige handelsfag:* regning, bogføring, kontorarbejder, driftsøkonomi og samarbejdslære. *Handelsprægede fag:* handelshistorie, handelsgeografi, stenografi og maskinskrivning. *Jura:* erhvervsret. *Nationaløkonomiske fag:* samfundslære og statistik, samfundsøkonomi. *Fremmede sprog:* engelsk, tysk og fransk.

Almene fag: I *dansk* gennemgås der mindst 8 hovedværker inden for den nyere dansknorske litteratur. Flertallet af de stile, der skrives, skal omhandle kommercielle og økonomiske emner. Til den mundtlige prøve opgives mindst 4 hovedværker. Ved den skriftlige prøve er der frit valg ml. 3 opgivne emner.

I *historie* gennemgås den nyere tids historie fra den store franske revolution. I Danmarks historie begynder man med tiden umiddelbart før landboreformerne, for Sveriges og Finlands vedk. med 1809, for Norges med 1814. Der afholdes en mundtlig prøve.

Egentlige handelsfag: I *regning* begynder man med øvelser i talbehandling og regnemetoder (herunder brug af regnestok). Procent- og rentesregning må indøves. Desuden annuiteter, amortisation og effektiv rente af lån. Danske mål- og vægtsystemer gennemgås og till. omregning af fremmed mønt, mål og vægt. Endv. skal eleverne lære grafisk fremstilling af det indbyrdes forhold ml. forsk. talstørelser. Stor vægt lægges på vekselregning og køb og salg af aktier og obligationer og tegningsretsbeviser. Kontokurant med renteberegning efter den progressive metode og efter saldometoden gennemgås både med afslutning med enkelt saldo og med afslutn. med uforfaldne poster i ny regning. Yderligere gennemgås vareregning med fakturaer og salgsregninger, divisions- og fordelingskalkulationer samt dispositionskalkulationer. Endelig gennemgås regnemaskiners metodik. Der afholdes to prøver, en i vareregning og en i det øvrige pensum. Ved prøverne må benyttes regnestok, rentetavle og logaritmetabel.

I *bogføring* gennemgås dobbelt bogføring 1) efter kolonnesystemet med øvelser i at føre kassejournal, købs- og salgsbog, reskontro, hovedbog og statusbog og 2) efter gennemskrivningssystemet med øvelser i at føre kontoblade, journalblade og balancer. Bogføring af dagl. posteringer og hovedbogsafslutn. indøves. Ligeledes skal gennemgås bogføring ved grundlæggelse, overdragelse og omdannelse af erhvervsvirksomheder (herunder interessent- og aktieselskaber), opgørelse af driftsregnskab og status, beregning af skattepligtig indkomst og formue for enkeltmandsfirmaer og for de enkelte indehavere af et interessentskab. Der afholdes to skriftl. prøver, en i dagl. posteringer og en i hovedbogsafslutning.

Kontorarbejder. De med alm. forretningstilfælde forbundne kontorarbejder med øvelse i udfærdigelse af de dertil hørende breve og dokumenter. Eleverne øves tillige i brugen af de i forretningslivet almindeligt forekommende håndbøger samt i udfærdigelse af ansøgninger om stillinger. Prøven er skriftlig. Ved besvarelsen kan skrivemaskine benyttes.

I *driftsøkonomi* gennemgås en virksomheds omkostninger, afsætning, organisation, finansiering og regnskabsvæsen. Der afholdes to prøver, en skriftlig og en mundtlig.

I *samarbejdslære* gennemgås en virksomheds organisationsproblemer, bl. a. forholdet ml. over- og underordnede og de ansatte indbyrdes, antagelse, placering, træning og ledelse af personalet, belyst såvel fra virksomhedens som fra personalets standpunkt. Der afholdes en mundtlig prøve.

Handelsprægede fag: I *handelshistorie* gennemgås handelens historie med hovedvægten på Danmarks forhold i et omfang som Jens Vibæk: Handelshistorie. Der afholdes en mundtl. prøve.

Handelsgeografi. De vigtigste råstoffers geografi gennemgås, Danmarks og de vigtigste fremmede landes geografi med særligt hensyn til produktion, handel og samfærdsel. Der afholdes en mundtlig prøve.

I *stenografi* og *maskinskrivning* er kravene som ved handelseksamen.

Jura: I *erhvervsret* gennemgås de vigtigste retsregler for erhvervslivet, herunder særligt de typiske kontraktformer, hovedpunkter af selskabsretten, afsnit af konkurrenceretten samt reglerne om konkurs og akkord. Der opgives et pensum som Jan Kobbernagel: Erhvervsret.

Nationaløkonomiske fag: I *samfundslære og statistik* gennemgås Danmarks statsforfatning, forvaltning, retsvæsen, kommunalstyre og sociallovgivning; dernæst Danmarks erhvervsstruktur, herunder befolkningen, landbrug, industri og håndværk, handel og transport, pengeinstitutter, forsikring samt de offentlige finanser. Brugen af statistisk årbog indøves. Der afholdes en mundtl. prøve.

I *samfundsøkonomi* gennemgås produktionslære og prisdannelse, penge- og konjunkturlære, penge-, finans- og konjunkturpolitik. Til afgangsprøven, der er mundtlig, opgives et pensum som Nyboe Andersen, Bjarke Fog og P. Winding: Nationaløkonomi.

Fremmede sprog: I *tysk* og *engelsk* undervises der 5 timer om ugen i hvert af fagene i to år. Der er således god tid til at arbejde på elevernes dygtiggørelse i at læse, skrive og tale det fremmede sprog. Der arbejdes naturligvis med grammatik, desuden gennemgås 350 sider statarisk og 100 sider kursorisk; mindst 1/3 af dette læsestof hentes fra det dagl. omgangssprog og det kommercielle sprog. Der lægges stor vægt på tale- og stiløvelser, herunder arbejdes der særligt med oversættelse af handelsbreve.

Afgangsprøven er både skriftl. og mundtl. Den skriftl. prøve omfatter to opgaver, den ene en oversættelse til det fremmede sprog

af en alm. tekst, den anden en oversættelse til det fremmede sprog af 3 à 4 handelsbreve. Ved den første opgave må der bruges ordbog, ved den anden ikke. Den mundtl. prøve omfatter 1) oplæsning og oversættelse af en forberedt tekst (150 sider), 2) oplæsning og oversættelse af en ikke-forberedt prosatekst, 3) talefærdighed, hvortil der opgives 75 sider af det læste stof.

Fransk har 5 timer om ugen i hver klasse; da eleverne møder med ringere forkundskaber end i de andre fremmede sprog, kan fordringerne i fransk ikke blive så omfattende som i disse. Der gennemgås foruden grammatik 300 normalsider almindeligt sprog. Hertil føjes taleøvelser og øvelser i at oversætte handelsbreve fra dansk til fransk. Afgangsprøven er både skriftl. og mundtl. Ved den skriftl. prøve oversættes 2 à 3 handelsbreve fra dansk til fransk. Ordbog må benyttes. Den mundtl. prøve omfatter 1) oplæsning og oversættelse af en forberedt prosatekst af almindeligt indhold, 2) oplæsning og oversættelse af en ikke-forberedt prosatekst, 3) samtale på det fremmede sprog om et let emne inden for en forberedt tekst. Til prøven i oplæsning og oversættelse opgives mindst 135 sider af det læste stof, til prøven i samtale mindst 65 sider af det læste stof.

De højere h. er flg.: Niels Brocks Handelsskole, Jul. Thomsens Plads 6, Kbh. Den jydske Handelshøjskole, Århus, Justitsråd Møllers Handelshøjskole, Aalborg.

Stipendier: Staten giver i alt stipendier til kr. 95.000 om året til elever på handelsskoler.

Da principalerne iflg. lærlingeloven er forpligtede til at betale skolepenge for deres lærlinge, gives der ingen stipendier til elever i skoler for handelslærlinge undtagen til landhandelslærlinge ɔ: lærlinge, der bor mere end 7 km fra den nærmeste handelsskole. De nævnte lærlinge kan, når de for øvrigt er kvalificerede og har lærekontrakt, få rejseudgifterne godtgjort. Der ydes (1952) kr. 18.500 om året til dette formål.

Til elever på skoler for handelsmedhjælpere og på højere handelsskoler giver staten kr. 76.500. Stipendiaterne får i almindelig af staten kr. 40 om måneden og halvdelen af skolepengene, hvortil kommer, at den pågl. handelskole er forpligtet til at give halv fripladsStipendiaten får altså kr. 40 om måneden og fri skolegang, og skolen modtager halvdelen af skolepengene.

Stipendiaterne udvælges fortrinsvis blandt de ansøgere, der er økonomisk dårligst stillede, har fuldstændig praktisk handelsskoleuddannelse, har bestået handelsmedhjælpereksamen og har hjem i en anden by end skolebyen. Ansøgningsskemaerne fås ved skriftl. henvendelse til tilsynet med handelsskolerne, Holbergsgade 3, Kbh. K.

Statstilskud: Det samlede beløb, der ydes i statstilskud til alle landets statsunderstøttede handelsskoler, udgør 40 pct. af samtl. udgifter til lærerlønninger hele landet over (efter de min. takster) og af udgifterne til lokaler og undervisningsmidler. Yderligere gives 8 pct. af de før nævnte samlede udgifter til vanskeligt stillede skoler. I 1951—52 var det saml. driftstilskud kr. 2.197.384,—.

Organisation og statistik. De statsunderstøttede h., er priv. skoler, men da de får statsunderstøttelse gnm. handelsmin., kommer de under statens kontrol. Denne kontrol udøves af direktøren for tilsynet med handelsskolerne, der til medhjælp har en inspektør. Direktøren og inspektøren inspicerer undervisningen både ved nye skoler, der ønsker at opnå statsstøtte, og ved de allerede bestående skoler. Tilsynet skal endv. efter samråd med handelsskolerådet og under handelsmin. godkendelse udarbejde planer for undervisningen, eksamenskravene og regler for eksaminerne. Yderligere har tilsynet overledelsen af og kontrollen med eksaminernes afholdelse og forestår ledelsen af læreruddannelsen. Direktøren er formand for handelsskolerådet og eksamenskommissionen.

Handelsskolerådet består foruden af direktøren som formand af 9 medl., hvoraf 1 udnævnes af handelsmin., 2 vælges af Den Danske Handelsstands Fællesrepræsentation, 1 af De Samvirkende Købmandsforeninger i Danmark, 1 af andelsudvalget, 1 af Centralorganisationen af Danske Handels- og Kontormedhjælperforeninger, og 3 vælges af h.s lærerstand.

Ethvert spørgsmål vedr. h.-undervisningen kan forelægges for skolerådet. Væsentlige ændringer i undervisningsplanerne el. i fordelingen af statens tilskud til skolerne skal forelægges skolerådet til erklæring.

Eksamenskommissionen skal udarbejde forslag til skriftlige opgaver ved de statskontrollerede afgangsprøver. Medlemmerne, der beskikkes af handelsmin., er dels skolekyndige, dels handelskyndige. De sidste udpeges af Grosserersocietetet og af Provinshandelskammeret.

Bedømmelsen af eksamenspræstationerne ved alle de statskontrollerede handelseksaminer foretages af censorer, der er beskikkede af handelsmin. For handelsmedhjælpereeksamens vedk. findes faste censorudvalg, beskikkede for 3 år ad gangen. Halvdelen af censorerne er skolekyndige, halvdelen handelskyndige.

I 1951—52 var der 3 højere h., 15 skoler for handelsmedhjælpere, 135 selvstændige skoler for handelslærlinge + 55 handelsskoleafd. ved tekniske skoler. Det samlede antal elever var: højere h. 394, skoler for handelsmedhjælpere 447, skoler for handelslærlinge 31.839.

Til uddannelse af lærere afholdes hvert år feriekursus og instruktionskursus. Et led i uddannelsen er *handelsfaglærereksamen,* der består af en prøve fælles for alle i handelslære og samfundsøkonomi, og en prøve i undervisningsfaget. Desuden aflægges prøve i

didaktik og i praktisk undervisningsfærdighed, efter at vedk. har haft vejledning hos en anerkendt lærer i faget. O. L.

Handling er i videste forstand enhver motorisk helhedsreaktion af en organisme og omfatter i denne forstand såvel instinkt-h., drift-h. og vane-h. som h. i snævrere forstand, nemlig villede h., der også ofte kaldes fornufts-h., idet den som regel udviser et vist præg af den formålsrettethed og hensigtsmæssighed, som er den fornuftige adfærds behavioristiske kendetegn. Da de tre førstnævnte h.s-arter er behandlet andetsteds (s. Instinkt, Drift og Vanehandlinger) vil kun de villede el. vilkårlige h. blive omtalt i det flg.

Behavioristisk er det vanskeligt, om ikke umuligt at angive nogen forskel på en villet og en uvilkårlig h., hvis de begge bærer præg af fornuftighed. Dog kan det handlende individs reaktion på selve h. i visse tilfælde vise, om den har været villet el. ej. Hvis vedk. f. eks. på en overbevisende måde viser forskrækkelse el. overraskelse over h. el. dens umiddelbare følger, er det et tegn på, at h. ikke har været villet, medens omvendt en rolig accepteren af den og dens følger er tegn på, at den har været villet, og at dens følger har været forudsete. Ligeledes kan en h. også have et præg af determinerethed, som viser at den har været villet. Men herudover er det som sagt vanskeligt at finde behavioristiske kriterier på en h.s karakter af at være villet. Derimod er det som regel let for det handlende individ selv at afgøre, om en af dets h. har været villet el. ej, idet de villede h. umiddelbart fremtræder fænomenologisk-introspektivt med et særligt præg af at være villede, mens de uvilkårlige mangler dette »villepræg«. I psykologien er det alm. at definere vilkårlige h. som sådanne, som individet har tænkt på, før det udførte dem, el. hvis mål har været individet bevidst som formål forud for bestræbelserne for at nå det. I begge tilfælde siges en h. at være tilsigtet el. intenderet, hvilket forudsætter, at individet har været indstillet (s. Indstillinger) på en særlig »villende« el. »besluttet« måde overfor h. el. dens formål. Den blotte forestilling derom er ikke tilstrækkelig til at udløse h.en (undtagen ved s. k. »ideomotoriske« h., som ikke kan regnes for villede), men den må indgå som led i en særlig ville-indstilling, for at h.en skal kunne kaldes villet. Kun i så fald føler personen den som fremgået af dens egen villen i modsætning til en »tilfældig« uvilkårlig og utilsigtet reaktion.

Viljeshandlingernes psykologiske oprindelse og udvikling har været genstand for adskillig spekulation, og der er endnu ikke opnået fuld enighed derom. Efter at man har opgivet evnepsykologiens intetsigende antagelse af en særlig »ville- el. handleevne« som disse h.s årsag, er man kommet ind på en nærmere undersøgelse af deres forløb, d. v. s. af hele den bevidsthedsproces, der resulterer i en villet h. Man søger da i reglen deres oprindelse i uvilkårlige impulser, der har deres årsag i individets behov (s. d.), og som bl. a. giver sig udslag i forsk. bevægelser uden bestemt retning, og tilsyneladende uden at individet har nogen forestilling om et formål med den. Det lille barn bevæger sig, skriger o. s. v., fordi det har et behov, men uden at vide, hvorledes dette behov kan tilfredsstilles. Takket være andre menneskers (især moderens) hjælp bliver imidlertid disse behov tilfredsstillede, og efterhånden som barnets omverdensopfattelse artikuleres mere og mere, bliver det i stand til at genkende de forsk. genstande, som det lejlighedsvis er blevet tilfredsstillet af. Iagttagelsen af disse vil da lidt efter lidt blive indarbejdede i de forsk. behovsystemer, således at barnet, når et bestemt behov pány melder sig, vil genkende el. forestille sig de genstande, som tidligere har tilfredsstillet behovet. Det oplever da ikke mere behovet som en »blind trang«, men som en trang til netop den el. den bestemte genstand: moderen, mælkeflasken, ranglen etc. Dets impulsive stræben er da ikke længere retningsløs, men retningsbestemt, og hele reaktionen antager karakter af en målbevidst stræben el. higen efter bestemte genstande. Forestillingen om disse fungerer så som formålsforestillinger, og hele reaktionen bliver en villet h., som er rettet mod det forestillede mål. Denne forestilling om målet el. h. behøver ikke at være artikuleret sådan, at også h.s detaljer forestilles. Det er tilstrækkeligt, at den som uartikuleret helhed indgår i den hele strøbetilstand, for at h.en som helhed kommer i stand. Man behøver f. eks. kun at intendere at tage sin frakke på, for at det hele indviklede bevægelseskompleks, hvis enkelthed de fleste overhovedet ikke kender, sættes i gang og forløber på den indøvede måde.

Forskellige arter af ville-indstillinger. Under forsk. omstændigheder kan de villede h. antage en forsk. karakter, hvilket har fundet udtryk i, at man skelner ml. blot forsætlige h., valg-h. og besluttede h. En forsætlig h. er en sådan, som man har foresat sig at udføre på et senere tidspunkt, og hvor selve forsættet ikke er resultatet af en mere indgående overvejelse, hvorfor det ikke er blevet så fast forankret i personligheden, at det ikke relativt let kan glemmes (d. v. s. ikke bliver udført) el. ændres. Det kan bedst opfattes som en slags hæmmet strøbeindstilling af mere flygtig beskaffenhed. En sådan indstilling kan bestå, selvom man ikke stadig er sig den bevidst, hvilket viser sig ved, at den foresatte h. umiddelbart kan udløses, når de for forsættets realisation passende omstændigheder

indtræffer. Om valg-h. taler man, når der foreligger flere h.s-tendenser, der ikke samtidigt kan realiseres, f. eks. hvis to uforenelige forsæt er dannede el. hvis to el. flere genstande hver optræder som led i h.-indstillinger, der ikke kan realiseres samtidigt. Individet befinder sig da i en ambivalent, vaklende tilstand, under hvilken de forsk. h.s-motiver gensidigt hemmer hinanden, hvilket føles mere el. mindre ubehageligt. Før el. senere vil dog normalt en af disse indstillinger blive dominerende, og individet siges da at have truffet sit valg. Selve vælge-akten kan således betragtes som en proces, hvorved en ambivalent stræbetilstand afsluttes derved, at en af de tilstedeværende h.-indstillinger bliver dominerende og fortrænger de andre for kortere el. længere tid, evt. for bestandig. Hvis den ambivalente tilstand strækker sig ud over et længere tidsrum, i hvilket de forsk. h.-indstillinger successivt, men under gensidig hemning (s. d.), udfolder sig mere detaljeret som tanker om de mulige konsekvenser af deres realisation, siger man at der finder en overvejelse sted. Denne har væsentlig karakter af en tænkeproces (s. Tænkning), blot at tankerne herunder optræder med en vis dynamisk karakter som tillokkende el. frastødende, d. v. s. som motiver til de forsk. mulige h. Jo mere indgående overvejelsen er, d. v. s. jo flere motiver der gør sig gældende, og jo mere de hvert for sig udfoldes, des mere forankres de i det hele personligheds-system el. jeg (s. d.). Og hvis overvejelsen, som det normalt er tilfældet, resulterer i, at et af motiverne bliver dominerende, vil dette derfor virke med særlig styrke, hvilket viser sig ved, at det relativt ofte vil blive realiseret i den tilsvarende h. Individet siges da at have besluttet denne h., og beslutningen kan altså karakteriseres som en af en overvejelsesproces resulterende h.s-indstilling af relativ stor fasthed og intensitet. I den er ligesom opsummeret al den energi, som alle de i samme retning virkende behov indeholder, og dens styrke viser sig bl. a. derved, at den fortrænger alle de modvirkende behovs energi, således at de ikke mere gør sig gældende, før beslutningen er realiseret. Undertiden kan det dog ske, at et el. flere af de fortrængte behov pány dukker op, inden beslutningen realiseres, og i så fald begynder overvejelsesprocessen pány. Evnen til at tage beslutninger, d. v. s. til at afslutte overvejelsesprocesser ved dannelse af en dominerende h.s-indstilling, er individuelt ret forskellig, og i sygelige tilstande (abuli, s. d.) kan den helt være gået tabt for en tid el. for bestandigt. (S. endv. Vilje).

Litteratur: K. Lewin: Vorsatz, Wille und Bedürfnis, 1926. E. Tegen: Moderne Willenstheorien, I—II, 1924, 1927. G. Dumas m. fl.: Nouveau traité de psychologie VI, 1939. N. Ach: Analyse des Willens, 1935. W. Stern: Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage, 1935. J. J-n.

Handskemager. En h. er en handsketilskærer, idet sammensyning af de tilskårne skind altid udføres af tillærte handskesyersker, der er specialarbejdere. Handsketilskæringsarbejdet udføres kun af mænd. En handsketilskærer må have et godt syn, normal farvesans samt sans for linjer og form, ligesom han må kunne arbejde omhyggeligt og sikkert. H. bearbejder handskeskindet v. hj. a. en bred kniv, hvorefter det strækkes på langs og tværs henover en rundet bordkant, således at ujævnheder i skindet udglattes, hvorefter handskerne skæres v. hj. a. en stor saks. Den tilskårne handske udstanses på maskine.

Læretiden er 4 år, og lønnen i de 3 første år er henh. 8, 11 og 14 kr. pr. uge; i det sidste år gives halv svendeløn; hertil kommer et dyrtidstillæg på 16,60, 17,60 og 18,60 kr. pr. uge og i sidste læreår halvdelen af svendenes dyrtidstillæg (1952). Læretiden afsluttes med svendeprøve; undervisning på teknisk skole er ikke tvungen.

H. er organiseret i H.forbundet, som i 1939 havde 324 medl., i 1952: 264; gnstl. timefortjeneste i 1949: 3,14 kr., 1951: 3,64 kr.; der er i de senere år kun oprettet få lærekontrakter.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Hanselmann, Heinrich (f. 1885), schweizisk lægepædagog. Begyndte som døvstummelærer, men studerede senere psykologi og fysiologi og blev dr. phil. i Zürich på en afh. »Über optische Bewegungswahrnehmung«. Fra 1916 leder af et hjem for psykopatiske unge ved Frankfurt a. M. Grundlagde 1925 et hjem for vanskelige og udviklingshemmede børn ved Zürich og blev 1931 prof. i lægepædagogik (Heilpädagogik) ved univ. i Zürich. Hans hovedværk er »Einführung in die Heilpädagogik«, 1930 (overs. som »Opdragelsesvanskeligheder, deres årsager og bekæmpelse«, 3 opl. 1949, samt »Undervisnings- og Opdragelsesvanskeligheder hos sansedefekte, åndssvage og talelidende Børn«, 1939), gennem hvilket han har erhvervet sig europæisk berømmelse, ikke mindst ved sin formidlende stilling ml. stridende retninger. I psykologisk grundsyn står han Alfr. Adler nær. Han har desuden udg. bøger om livsspørgsmål, f. eks. ægteskabet, samt et par psykologiske romaner. Nævnes kan endvidere »Sorgenkinder«, 1935, »Elternfreuden«, 1944, og »Grundlinien zu einer Theorie der Sondererziehung«, 1941. K. G-S.

Haptisk, hvad der vedr. berøringssansen.

Hareskår, medfødt spalte i overlæben. Det kan enten være på venstre (venstresidig) el. på højre (højresidig) side el. både på venstre og på højre side (dobbeltsidig). H.et kan være uden ganespalte, men findes ofte sammen med ganespalte. H.et opereres ved udgangen af barnets 2. levemåned (s. Ganespalte). Efter udført operation behøves som regel ingen undervisning for at gøre talen normal. H. B. L.

Hartvig-Møller, Hans (f. 1873), rektor, studentereksamen 1890, cand. theol. 1896, cand. mag. 1904 (dansk og historie). Lærer ved Valby realskole 1896—98, Schneekloths skole 1896—1909. Bestyrer ved Hellerup gymnasium 1909 og fra 1918 rektor ved statsgymnasiet Gl. Hellerup gymn. — H.-M. blev på studierejser stærkt påvirket af engelske skoletanker og indførte derefter forskellige reformer ved sit gymnasium: Eleverne overtog selv ansvaret for skoleordenen, og et rigt fritids- og foreningsliv knyttedes til skolen med deltagelse af både eleverne og deres forældre (forældreråd). Som erstatning for klasseundervisningens noget håndfaste form og den passivitet, som den ofte resulterede i for eleverne, udfærdigede han planer for individuelt arbejde, ligesom han indførte lejrskole og arrangerede skolerejser i ind- og udland. Han oprettede den første spejdertrop i Danmark (1909) og var medstifter af Det danske Spejderkorps (1910). Åbningen af det første vandrerhjem skyldtes også hans indsats. I sin gerning fremtrådte han som en djærv og dygtig pædagog, der lagde stor vægt på karakterudviklingen og det selvstændige arbejde. Som lærer og foregangsmand blev han overordentlig afholdt. Hans ideer skyldtes påvirkning f. eks. fra Baden-Powell, (s. d.), men fandt deres saglige begrundelse i grundige studier og deres bekræftelse gennem egne erfaringer. Sv. P.

Haslev folkehøjskole, s. Højskole, sp. 911.

Haslev gymnasium, s. Kostskoler.

Haslev landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Havebrugskandidat. s. Gartner og Landbohøjskolen.

Havebrugsskoler. Der findes i Danmark foruden den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles havebrugsafdl. kun 2 h., nemlig *Beder gartnerskole* ved Århus og *Vilvorde havebrugshøjskole,* Charlottenlund. En fynsk gartnerskole i Anderup ved Odense med plads til 30 elever er under overvejelse. Skolerne, der som de fleste af landets høj- og landbrugsskoler er private, er at betragte som rene fagskoler.

M. h. t. betingelserne for optagelse forlanges det, at eleverne helt el. delvis har udstået deres normale læretid på 4—5 år, inden de søger optagelse på skolerne. — Det viser sig nemlig altid, at de unge kun i ringe grad evner at følge undervisningen med udbytte uden de praktiske forudsætninger, bortset fra at det kan være vanskeligt at holde interesssen fangen, når man f. eks. ikke kender de planter, hvis kultur man beskæftiger sig med.

Der undervises på begge skoler i tildels de samme fag. Hovedfagene er: Blomsterdyrkning, køkkenhavedyrkning, frugtavl, planteskoledrift, anlægsgartneri med tegning og landmåling. Desuden botanik, kemi, fysik, bogføring, dansk, regning m. v. — Der lægges desuden vægt på udarbejdelsen af skriftlige opgaver om faglige emner, og for de udvidede holds vedk. på indsamling af plantemateriale af såvel vilde som dyrkede planter.

Beder gartnerskole har på de sædvanlige 6 mdr.s vinterkursus en frilands- og en drivhuslinie, som eleverne kan vælge imellem. — Som på høj- og landbrugsskolerne er der størst tilslutning til de 6 mdr.s kursus. Til den udvidede undervisning i sommermånederne viser det sig vanskeligt at samle større hold elever. Bortset fra det økonomiske, som jo spiller en rolle, synes det også som om gartnerne nærer aversion mod at sidde på skolebænk om sommeren.

Skolerne er statsanerkendte og får statstilskud i henh. til loven, der gælder for høj- og landbrugsskoler. Deraf følger, at eleverne kan søge understøttelse til skoleopholdet og alt efter deres forhold opnå indtil halvdelen af det beløb, skoleopholdet koster.

Begge skoler er kostskoler, hvor eleverne får fuld forplejning, men skal selv sørge for sengetøj og vask. — Der er til begge skoler knyttet ikke ubetydelige praktiske gartneriske virksomheder, der drives som økonomisk støtte for skolevirksomheden, ligesom der findes større plantesamlinger, navnlig af stauder og prydbuske, der tjener som undervisnings- og demonstrationsmateriale ved undervisningen.

Beder gartnerskole har plads til c. 80 elever og Vilvorde til 32. — Fra begge skoler kan rekvireres skoleplan med fyldige oplysninger om undervisningen, ligesom man samtidig kan få tilsendt skema til ansøgning om statsunderstøttelse.

Undervisning af unge gartnere arrangeret af Alm. dansk Gartnerforening finder desuden sted på de tekniske skoler overalt i landet. Teknologisk Institut i Kbh. afholder korte kursus for anlægsgartnere.

Endelig uddanner den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, Bülowsvej, Kbh., havebrugskandidater; studietiden er knapt 3 år. — Der findes et kollegium for de studerende ved Landbohøjskolen, ligesom Alm. dansk Gartnerforening har indrettet en Gartner-Regens i foreningens ejendom i Anker Heegaardsgade 2. — Alm. dansk Gartnerforening har udgivet en lille erhvervsvejledning: »Gartneri er der Fremtid i«, hvor alle oplysninger om praktisk og teoretisk uddannelse i faget findes. Den kan uden betaling rekvireres fra foreningens kontor, Anker Heegaardsgade 2, Kbh. V. Vald. J.

H. D., fork. for *H*andelshøjskolens *D*iplomprøve, s. Handelshøjskolen.

Head, Henry (1861—1940), engelsk neurolog. H. er især bekendt for sine undersøgelser over de psykiske virksomheders lokalisation til forsk. hjernecentrer og for sine bi-

drag til sprogforstyrrelsernes fysiologi og psykologi, bl. a. i »Aphasia and Kindred Disorders of Speech« (2 bd. 1926). K. G-S.

Healy, William (f. 1869), amer. psykiater og psykolog, foregangsmand for arbejdet med vanskelige, kriminelle og psykisk unormale børn og unge, bl. a. som leder (sammen med psykologen Augusta Bronner) af Judge Baker Guidance Center i Boston 1917—46. H. har skabt forsk. materiale til testning, bl. a. puslespil og billedudfyldningsopgaver (se Performanceprøver). Gennem adskillige værker har han virket for en psykologisk forståelse af ungdomskriminaliteten, bl. a. »Delinquents and criminals, their making and unmaking« (1926), »Reconstructing behavior in youth« (1929), »New lights on delinquency and its treatment« (1936) og sammen med psykoanalytikeren Fr. Alexander »Roots of crime« (1935). K. G-S.

Hebefreni (gr. *hebe* ungdom + *fren* sjæl, sind), form for ungdomssløvsind, s. Schizofreni.

Hedonisme (af gr. *hedone*, lyst), den etiske lære, at lyst er det mest eftertragtelsesværdige mål for vor handlen, det højeste gode; også den psykologiske teori, som regner med, at vore handlinger faktisk sker efter princippet: opnåelse af lyst og undgåelse af ulyst. K. G-S.

Heegaard, Sophus (1835—84), filosof. Efter studiet af teologi og filosofi blev han 1861 dr. phil. på afhandlingen »Den Herbart'ske Filosofi«. Senere skrev han forsk. filosofiske værker, bl. a. »Om Intolerance, især i Henseende til religiøs Overbevisning« (1878). Forinden var han blevet prof. i filosofi, 1875. Hans kendteste værk er den pædagogiske lærebog »Om Opdragelse« (1880). I en fortale til 2. udg. af denne bog bekendte han sin tilbagevenden til en positiv kristen tro, hvilken væsentlig var foranlediget ved, at han under et rekreationsophold i Italien havde mistet sin datter. Det vakte en del kritik, skønt overgangen ikke var aldeles uforenelig med hans tidligere indtagne filosofiske holdning. K. G-S.

Heilpädagogik (af tysk *heilen*, at helbrede), lægepædagogik, opdragelsen af vanskelige og i forsk. henseender unormale børn (psykopatiske, neurotiske, sansedefekte, åndssvage o. s. v.) samt teorien for denne opdragelse. K. G-S.

Helbredskontrol. Gennem de sidste årtier har man drøftet spørgsmålet om at supplere den indsats for befolkningens sundhed, som det offentlige har øvet gennem alment hygiejniske foranstaltninger el. sygdomsbekæmpelse med et system af forebyggende helbredsundersøgelser, hvorved det dels skulle blive muligt at påvise endnu ikke erkendte lidelser, som p. g. a. den tidlige påvisning skulle kunne behandles med bedre resultat end hidtil, dels gennem en til helbredsundersøgelse knyttet individuel hygiejnisk vejledning, hvorved det skulle muliggøres at forebygge adskillige lidelser.

Ved en række love vedtaget 1937—1946, er der i Danmark etableret et system af helbredsundersøgelser, hvorved barnet følges fra moderens svangerskab til udgangen af skolen. Desuden er unge over skolealderen på forskellig måde berørt af helbredsundersøgelser, og ungdomskommissionen har sommeren 1948 fremsat forslag om almindelig h. for alle unge under 21 år.

Loven om svangerskabshygiejne (s. d.) af 1. okt. 1945 giver enhver kvinde ret til vederlagsfrit under svangerskabet at få foretaget indtil 3 forebyggende helbredsundersøgelser hos en læge og syv sådanne hos en jordemoder. I forbindelse med undersøgelserne skal der gives vejledning i svangerskabshygiejne. Udgifterne dækkes fuldt ud af staten.

Loven af 30. apr. 1946 om lægeundersøgelse af børn hjemler ret til vederlagsfrit at få foretaget 9 forebyggende lægeundersøgelser af børn, der endnu ikke er skolesøgende. Tre af undersøgelserne skal finde sted i barnets første leveår. Staten refunderer kommunerne halvdelen af udgifterne.

Denne lov har skabt et supplement til og en vis fortsættelse af sundhedsplejerskeordningen (lov af 31. marts 1937), hvorefter der ydes statstilskud til dækning af halvdelen af kommunernes udgifter til sundhedsplejersker, der ved regelmæssige besøg i hjemmene giver mødre råd og vejledning m. h. t. det sunde, spæde barns ernæring og pleje. Ordningen omfatter kun en mindre del af landets kommuner, hvoraf dog et betydeligt antal bykommuner. Man har siden ordningens indførelse kunnet konstatere et væsentligt fald i spædbørnsdødeligheden.

Loven om skolelæger af 12. juli 1946 gjorde det obligatorisk for alle kommuner at ansætte skolelæger, der skal varetage årlige helbredsundersøgelser (der indbefatter tuberkuloseundersøgelse) af alle skolesøgende børn. Kommunerne får halvdelen af deres udgifter refunderet af staten. En del kommuner har etableret særlig skoletandpleje (s. d.).

Ved et system med helbredskort m. v. er der sørget for, at de oplysninger, der er samlet ved de forskellige rækker af lægeundersøgelser, går videre til de flg. led, således at de forskellige ordninger ved fuld udnyttelse sikrer, at børnene er under vedvarende kontinuerlig h. indtil udgangen af skolen.

Ungdomskommissionen har i sin bet. over beskyttelsesforanstaltninger m. v. samt etablering af en almindelig helbredskontrol for ungdommen juni 1948 foreslået en videre udbygning af det ved de nævnte ordninger gennemførte system. Det foreslås, at unge,

der er udgået af skolen, indtil det fyldte 21. år vederlagsfrit een gang om året af en læge kan få foretaget en forebyggende helbredsundersøgelse (der omfatter tuberkuloseundersøgelse), ledsaget af sundhedsmæssig vejledning. Udgifterne tænkes som ved de bestående ordninger dækket halvt af staten, halvt af kommunerne.

Der er i ungdomskommissionens bet. taget særligt hensyn til, at der ved mange lejligheder kræves lægeundersøgelser af unge mennesker, og at disse skal kunne overflødiggøres af den foreslåede h. Således foreslås det, at h.len skal indgå som obligatorisk for unge, der omfattes af arbejderbeskyttelseslovgivningen, og som vejledende undersøgelse ved erhvervsvejledningen. I det for rigsdagen i samlingen 1948—49 og senere forelagte forslag til lov om arbejderbeskyttelse er det foreslået, dels at unge under 18 år skal undersøges een gang årligt, dels at det skal kunne påbydes, at arbejdere i særlige erhverv undersøges regelmæssigt.

Litteratur: Ungdomskommissionens bet. over beskyttelsesforanstaltninger m. v. samt etablering af en almindelig helbredskontrol for ungdommen. Poul Bonnevie m. fl.: Samfundet og folkesundheden, 1951.

P. D.

Heldagsskole, en institution, der er en forening af skole og fritidshjem; anvendes særlig til børn, der forsømmer skolen el. viser tendens til omstrejfen.

Børnene bor i deres naturlige hjem, men møder på h. kl. 8 og bliver der til kl. 17. De undervises i almindelige skolefag samt sløjd, husflid og havearbejde og modtager forplejning under opholdet.

Der findes f. t. (1952) to h. i drift, heraf 1) en i Stevnsgade i Kbh., opr. 1915 og gentagne gange udvidet, således at der nu kan modtages 160 drenge i alderen 7—14 år i 8 klasser; den anvendes udelukkende til børn, der henvises til h. af børneværnet. 2) en på Østerbro for 30 piger, oprettet 1948. Skolen for drenge har egen feriekoloni på Ærø.

O. Skj.

Helhedsloven, s. Association.

Helhedsskolen kaldes en skolestruktur, der består af en enhedsskole uden forgrening. Alle børn går ikke alene i fælles grundskole, men fortsætter så længe i fællesskole, indtil de går til erhvervslivet, til videregående faglig uddannelse, el. til akademiske studier. S. Enhedsskole og USA's skolevæsen. T. Gr.

Helhedsundervisning, s. Emneundervisning.

Helmholtz, Hermann (1821—94), tysk fysiolog og fysiker, prof. i Berlin. H. har ydet en banebrydende indsats på flere områder, f. eks. 1847 fremsat loven om energiens konstans (uafhængig af Rob. Mayers formulering af 1842), desuden udforsket processerne i den arbejdende muskel, undersøgt nerveledningens hastighed. For psykologien har navnlig hans undersøgelser over farve- og toneopfattelsen været af betydning, og gennem sin »Handbuch der physiologischen Optik« 1856—66 samt »Die Lehre von den Tonempfindungen«, 1862, hører han til den eksperimentelle sansepsykologis grundlæggere. Bl. a. fremsatte han en mekanisk teori, den s.k. resonnansteori, for lydopfattelsen og konstruerede resonnatorer til påvisning af overtoner. K. G-S.

Helsinge kost- og realskole, s. Kostskoler.

Hemmeligfødende. Indtil 1. jan. 1938 kunne mødre føde børn uden for ægteskab på Rigshospitalet uden at moderens navn anførtes i forældrerubrikken i barnets fødsels- og dåbsattest. Denne adgang til hemmeligholdelse af moderens navn er bortfaldet for børn født efter børnelovens ikrafttræden. T-J.

Hemning er en svækkelse el. undertrykkelse af en motorisk, sekretorisk el. psykisk virksomhed (funktion, proces), som kan skyldes mange forsk. årsager, såsom nervepåvirkning, gifte, viljesytringer el. sygelige tilstande. Ordet »h.« bruges i psykologien i forsk. betydninger, hvoraf de vigtigste er flg.:

1) Nervefysiologisk forstår man ved »h.« el. inhibition enten, at nerveimpulser nedsætter el. standser et nervecentrums aktivitet, hvormed de motoriske neuroners virksomhed nedsættes, (central inhibitorisk tilstand), el. at virkningen af en impuls til en muskel bremses ved samtidig impuls til en modvirkende (antagonistisk) muskel. I sidstnævnte forstand er h. det samme som

2) refleksologisk h., der navnlig er undersøgt af *Pavlov* og hans medarbejdere i forbindelse med de betingede reflekser (s. Reflekser). De viste f. eks., at en betinget refleks gradvis »udslukkes«, hvis den betingede stimulus tilstrækkeligt mange gange virker uden den ubetingede stimulus, men påny kan »forstærkes«, hvis de to stimuli atter bringes til at virke samtidigt nogle gange. Endv. hæmmes en bet. refleks., hvis der samtidigt med den betingede stimulus pludseligt indføres en ny stimulus, som fremkalder en koncentrationsrefleks (s. Koncentration). Dog kan også under visse omstændigheder en sådan hemmende påvirkning medføre en regeneration af den oprindelige betingede refleks, hvilket Pavlov løseligt forklarer ved at sige, at »bremsning af en bremse er ensbetydende med ophævelse af bremsningen«. Iøvrigt kender man ikke nøjere til den neurologiske h.s fysisk-kemiske natur.

3) Psykofysiologisk har A. Lehmann i udstrakt grad benyttet det nervefysiologiske h.s- og det modsvarende banings-fænomen til hypotetisk forklaring af en række psykofysiologiske foreteelser. I tilslutning til H. E. Hering opfatter han h. som en nervepirring (Erregung, excitation), der forstyrrer en anden nervepirring, fordi de

to pirringer benytter samme nervebane, således at dennes energi fordeles på dem og de hver for sig mister så megen energi, som den anden forbruger. Hvis de to pirringer derimod følger efter hinanden, vil den sidste få en større intensitet, end den ville have fået, hvis den første ikke var gået forud. Dette fænomen kalder Lehmann *baning*. Herpå beror efter hans mening såvel den s.k. association af forestillinger som indøvningens betydning for det lettere og mere automatiske forløb af motoriske reaktioner foruden en hel del psykofysiologiske forhold ved sansningsprocesserne.

4) Reproduktions-h., d. v. s. formindskelse af reproduktion af indlært hukommelsesstof (talrækker, rk. af meningsløse stavelser o. lign.). Bedst kendt er den *retroaktive (tilbagevirkende) h.*, som viser sig ved, at det indlærte stof reproduceres dårligere, hvis der ml. indlæringen og reproduktionen indskydes andet psykisk arbejde, end hvis der er en hvilepause. Også arbejde, der går umiddelbart forud for indlæringen, kan forringe denne, og man taler i så fald om *proaktiv h.*

5) I videre og vagere forstand taler man om psykisk h., hvis et menneskes hele tankegang er langsommere og mere anstrengende end normalt for vedk. (som det er særligt udpræget ved sygelige depressioner) el. hvis det i udpræget grad mangler initiativ el. hvis dets handlinger, dagligdags bevægelser som spisning, gang, tale etc. er langsom, tøvende, træt o. s. v. *(psykomotorisk h.)*. I endnu vagere forstand taler man om *neurotisk h.*, hvor den normale udfoldelse af individets fundamentale behov el. drifter (f. eks. seksualfunktionen, spisefunktionen el. de daglige arbejdsfunktioner) er kendeligt nedsatte el. »spærrede«, evt. som følge af mindreværdskomplekser el. angst for konflikter med mere omfattende behovssystemer (»das Es«, over-jeget), i hvilket tilfælde h. kan føre til s.k. »sublimering« (s. Behov, Psykoanalyse, Sublimering).

6) Udviklings-h. er forsinkelse el. standsning af individets legemlig-sjælelige udvikling i det hele, specielt af dets intelligens (s. d.). Som regel er den konstitutionelt betinget, men kan også skyldes uheldige miljøpåvirkninger såsom sygelige forstyrrelser af den interne sekretion (s. Hormoner) el. andre sygdomme el. dårlige levevilkår. Den ytrer sig dels i et umodent drifts- og følelsesliv, dels i forsinket sprogudvikling, intelligensudvikling og motorik. Men iøvrigt kan de udviklingshemmede stort set ligne normale individer på et lavere alderstrin.

Litteratur: Ch. Sherrington: The Integrative Action of the Nervous System, 1906. I. P. Pavlov: Conditioned Reflexes, 1927. A. Lehmann: Grundzüge der Psychophysiologie, 1912. Samme: Den individuelle sjælelige Udvikling, 2. udg. 1920. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938. A. Wimmer: Speciel klinisk Psykiatri, 1936. S. Freud: Hemmung, Symptom und Angst, 1926. E. Kaila: Personlighedens Psykologi, 1948. S. Rifbjerg: Udviklingshemmede Børn, 2. udg. 1949. J. J-n.

Herbart, Johann Friedrich (1776—1841), tysk filosof og pædagog, af mange regnet for grundlæggeren af pædagogikken som videnskab. 1794—97 studerede H. filosofi i Jena, bl. a. hos Fichte. Med sin nøgterne og klare forstand kunne han dog ikke slutte sig til de romantisk-spekulative filosoffer (Fichte, Schelling, Hegel), men udviklede en selvstændig realistisk filosofi, som skulle være forankret i erfaringen. 1797—99 var han huslærer i Bern, og han trådte herunder i personlig forbindelse med Pestalozzi, om hvis pædagogiske teorier han har skrevet et par mindre skrifter. 1802 blev han doktor og docent i Göttingen, 1809—33 beklædte han Kants tidligere lærestol i Königsberg, og endelig var han fra 1833 til sin død igen i Göttingen. Den pædagogiske interesse havde været fremherskende hos ham fra hans unge år, og i Königsberg indrettede han bl. a. en øvelsesskole i tilknytning til sin pædagogikundervisning.

Filosofi og psykologi. H. bestemmer filosofi som bearbejdelse af de i erfaringen givne begreber. Disse skal tydeliggøres, hvilket sker i logikken. Desuden skal de berigtiges under hensyn til den ydre og den indre erfarings vidnesbyrd; det sker i metafysik og psykologi. Og endelig skal de i visse tilfælde suppleres med værdibestemmelser, hvilket sker i den praktiske filosofi el. æstetikken. Dennes vigtigste del er etikken, der altså opfattes som en art æstetik, idet den indeholder vore smagsdomme om menneskelige handlinger og viljesforhold.

Herhenhørende værker er »Allgemeine praktische Philosophie« 1808, »Allgemeine Metaphysik«, 1828, samt den udmærkede »Einleitung in die Philosophie«, 1813. Hans egentlige psykologi er fyldigst fremstillet i »Psychologie als Wissenschaft, neugegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik«, 1824—25. Sjælen er et i grunden uerkendeligt væsen, hvis selvopholdelsesaktioner bliver os bevidste som forestillinger. Da forestillingen anses for det fundamentale psykiske fænomen, og vilje, følelse, begær, fornuft o. s. v. ikke er noget ved siden af el. uden for forestillingerne, må hans psykologi betegnes som intellektualistisk. Den bliver en lære om, hvordan forestillingerne gensidig hemmer hinanden, fremmer hinanden el. holder hinanden i ligevægt, altså en lære om deres statik og mekanik, som kan behandles matematisk. Ingen forestilling forsvinder totalt, men trykkes kun under bevidsthedens tærskel, hvorfra den igen kan dukke op. Beregneligheden ud fra forestillingslovene er begrænset, og fra H. stammer begrebet om de fritstigende forestillinger. Han er endv. bekendt for sin polemik mod sjælsevnerne og evneforklaringer i psykologien.

Pædagogik. Hovedskrifterne er her »Allgemeine Pädagogik, aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet«, 1806, og det mere

populære »Umriss pädagogischer Vorlesungen«, 1835. Opdragelsens mål bestemmes som dyd el. moralitet, hvilket vil sige, at den sædelige el. moralske smag bliver bestemmende for vor vilje. Opdragelsen får derved en dobbelt opgave, nemlig at kultivere denne smag, d. v. s. befordre den etiske indsigt, og at sætte viljen i stand til at ændre sin retning efter denne indsigts anvisninger. Det første sker ved *undervisning,* det andet ved *tugt.* Forud for disse egentlige opdragelsesopgaver går et stadium, der af H. betegnes som *regering.* Denne sigter kun på den ydre orden og optræden, men ikke på sindelagets forandring, som tugten gør det. Regering, undervisning og tugt bliver altså de tre hovedfunktioner i opdragelsen. Også hans pædagogik får, skønt målet bestemmes som »Charakterstärke der Sittlichkeit«, d. e. moralsk karakterstyrke, et noget intellektualistisk præg, idet undervisningen regnes for hovedmidlet, navnlig udviklingen af en mangesidig interesse. Det er gennem en bearbejdelse af forestillingslivet, at han vil bearbejde karakteren. Denne bearbejdelse begynder med at sikre forestillingernes *klarhed,* derefter deres forbindelse el. *association;* denne forbindelse kan resultere i en overskuelig orden, et *system,* som videre ikke blot skal være en hvilende oversigt, men fungere ved erhvervelsen af nye forestillinger, altså danne grundlaget for en *metode.* Dette er læren om de s.k. formal-trin (Formalstufen), der senere er udviklet på forskellig måde. Undervisningen skal ikke blot give viden, men også have opdragende betydning, og opdragelsen på sin side kan ikke undvære undervisningen som middel. Dette er hans lære om den »opdragende undervisning«. Pædagogikkens grundbegreb angives at være begrebet »Bildsamkeit«, d. v. s. formbarhed. Denne er dog ikke ubegrænset, men bl. a. begrænset af elevens individualitet, der skal respekteres så meget som muligt. Pædagogikkens grundlag er iøvrigt etik og psykologi, den første viser målet, den anden vejen, midlerne og forhindringerne.

H. har ved sin klare og systematiske fremstillingsform i høj grad præget pædagogikken og især pædagogikundervisningen i den efterfølgende tid, og den Herbart'ske skole var dominerende til ind i dette århundrede. Men det kan dog ikke nægtes, at den i lys af de senere årtiers udvikling, navnlig inden for psykologien, er kommet til at tage sig noget forældet ud. K. G-S.

Herbergs-Ringen. Ved et møde d. 7. apr. 1930 ml. de 4 ungdomsorganisationer, Det danske Spejderkorps, Danmarks socialdemokratiske Ungdom, De Unges Idræt og International Ungdomsliga med det formål at drøfte oprettelsen af ungdomsherberger i Danmark vedtoges det i fællesskab at arbejde for oprettelsen af ungdomsherberger og opfordre andre ungdomsorganisationer til at være med i arbejdet. Der dannedes en speciel organisation H.-R., der skulle tage sig af arbejdet, medens de tilsluttede organisationer stod som økonomiske garanter for organisationens virksomhed.

Til formand for H.-R. valgtes formanden for Det danske Spejderkorps, civiling. Ove Holm. Man søgte kontakt med de allerede eksisterende ungdomsherberger. Dernæst stillede foreningerne selv deres foreningslokaler til rådighed, og der opfordredes til oprettelse af UH i forsamlingshuse, præstegårde o. lign. Indretningen af de første ungdomsherberger var såre primitiv.

Samtidig indmeldte flere og flere ungdomsforeninger sig i H.-R. Da det var en betingelse for optagelse, at der skulle stilles mindst eet ungdomsherberge til rådighed, udvidedes samtidig herbergsnettet.

Benyttelsen af ungdomsherbergerne var til en begyndelse forbeholdt ungdomsforeningernes medlemmer, idet kun de tilsluttede foreningers medlemmer havde adgang til ungdomsherbergerne, og kun når de var i besiddelse af et »vandrerkort«, som foreningerne fik ret til at udstede, når de tilsluttede sig H.-R. Medens det overvejedes, hvorledes man skulle forholde sig overfor de unge, som ikke var medlem af en forening, stiftedes en speciel vandrerforening Dansk Vandrelaug (s. d.), en upolitisk forening, alene med vandrebevægelsens fremme som formål.

Siden stiftelsen har stadig flere ungdomsforeninger tilsluttet sig H.-R., der nu omfatter 35 organisationer, og dermed praktisk talt alle ungdomsorganisationer af betydning i Danmark. Der optages kun landsorganisationer.

Indretning af ungdomsherberger. Bestemmelserne for indretning af ungdomsherberger indeholdes i en af H.-R. udgivet pjece »Regler for Godkendelse af Ungdomsherberger«. Der er heri fastsat mindstemål for de enkelte rum i forhold til ungdomsherbergets kapacitet, d. v. s. antallet af sovepladser. Af andre bestemmelser kan nævnes, at der

1) i reglen skal kunne modtages vandrere af begge køn, 2) skal være særskilte soverum, toilet- og vaskerum for mandlige og kvindelige vandrere, 3) skal være en opholdsstue, 4) skal være et vandrerkøkken, hvor de vandrere, der ønsker det, selv kan lave deres mad, 5) skal være en fastboende bestyrer, helst ægtepar, 6) så vidt muligt skal kunne fås færdig mad til billige priser, 7) ikke må drives propaganda af nogen art, undtagen sådan, der har til formål at fremme vandrebevægelsen.

Til vejledning for dem, der indretter ungdomsherberger, har H.-R. endv. udg. en bog »Ungdomsherbergets Funktion og Indretning«.

Ungdomsherbergernes formål. Ungdoms-

herbergernes vigtigste opgave er at yde godt og billigt logi på vandreturene. De er hverken hoteller el. feriehjem og skal ikke yde samme komfort som disse. Alt er fælles på ungdomsherbergerne. Overnatning foregår således i soverum for flere vandrere, f. eks. fra 4—12 pers. i hvert rum. Adgangen er ikke begrænset til unge alene, men også ældre, f. eks. ægtepar, kan overnatte på UH, men de må indordne sig under forholdene, bl. a. overnatte i soverummene for deres respektive køn. Endv. står ungdomsherbergerne åbne for skoleklasser ledsaget af en lærer, ungdomsgrupper o. lign. Som betingelse for at kunne overnatte på ungdomsherbergerne gælder, at man skal være i besiddelse af et vandrerkort. For skoleklasser og ungdomsgrupper behøver de enkelte deltagere dog ikke hver sit vandrerkort, men kan overnatte på et s.k. førerkort. Børn i alderen fra 4 til 15 år kan overnatte sammen med deres forældre på et familiekort. Disse forskellige kategorier af vandrerkort udstedes af de foreninger, der er tilsluttet H.-R.

Herbergsreglerne. Bestemmelserne for benyttelse af ungdomsherberger er fastsat i de s.k. herbergsregler, hvoraf kan nævnes: 1) at vandrerkortet skal afleveres ved ankomsten og vandrerne indføres i herbergsprotokollen. Betaling erlægges forud. 2) Ankomsten skal finde sted senest kl. 21. 3) Vandrerne skal selv medbringe en lagenpose el. 2 lagner. 4) Efter kl. 22 skal der være absolut ro (i sommertiden kl. 22,30). 5) Al nydelse af alkohol er forbudt. 6) Tobaksrygning er forbudt i ungdomsherberget. 7) Vandrerne skal selv gøre rent efter sig. 8) Erhvervsmæssigt rejsende har ikke adgang. 9) Efter 3 nætters forløb har vandrerne pligt til at rejse, såfremt der ikke er plads til nyankomne vandrere.

Vandrebevægelsen er international. Der findes ungdomsherberger i alle midt- og vesteuropæiske lande, Skandinavien, Amerika, Australien og nogle steder i Asien. Oprindelig måtte man være medlem af vedkommende lands herbergsorganisation for at kunne benytte pågældende lands ungdomsherberger. Tanken om gensidighedsoverenskomster opstod imidlertid hurtigt, og allerede i 1932 afholdtes det første internationale ungdomsherbergsmøde i Amsterdam, hvor en international sammenslutning dannedes. Det vedtoges samtidigt, at de lande, der indtrådte som medlem af det internationale samarbejde, gensidigt skulle anerkende hinandens vandrerkort. For vandrebevægelsens videre udvikling var dette af overordentlig stor betydning. Med sit hjemlands vandrerkort i lommen stod herefter c. 3000 ungdomsherberger åbne for vandrerne.

Siden 1932 — kun afbrudt af krigen — har der hvert år været afholdt internationale konferencer, hvor samarbejdet yderligere er blevet udbygget.

Efter krigens afslutning reorganiseredes den internationale vandrebevægelse, og i 1946 stiftedes International Youth Hostel Federation. Den internat. vandrebevægelse omfattede 1951 medlemsorganisationer i 24 lande: Algier, Australien, Belgien, Canada, Danmark, England, Finland, Frankrig, Holland, Irske Republik, Italien, Luxembourg, Marocco, New Zealand, Norge, Saar, Schweiz, Skotland, Sverige, Tunis, Tyskland, U. S. A. og Østrig. Endv. er ungdomsherberger under oprettelse i 6 lande.

I 1951 var der indenfor medlemsorganisationerne i I.Y.H.F. ca. 1 mill. medl., der fandtes ialt ca. 2300 ungdomsherberger med ca. 100.000 sovepladser. Overnatningstallet beløb sig til ca. 6 mill., heraf udgjorde besøget af udlændinge 3/4 mill.

I. Y. H. F. havde fra 1932 til 1949 hovedkontor i Amsterdam, hvorefter det flyttedes til Kbh. og nu har til huse hos Herbergs-Ringen. (Se også Vandrebevægelsen, Vandrehjem, Vandrelaug, Dansk). R. O.

Herder, Johann Gottfried (1744—1803), tysk digter, filosof og pædagog. Kaldtes af Goethe til Weimar og reformerede skolevæsenet der. Skønt H. i sin digtning og etik er inspireret af Rousseau, stiller han sig som pædagog noget på afstand af filantropisterne. Han betragter ikke naturvidenskaben som det vægtigste grundlag for den menneskelige dannelse (nyhumanismen), men går iøvrigt stærkt ind for alsidighed og afsætter i sine undervisningsplaner rigelig plads til historie og sprog, herunder ikke mindst kendskabet til modersmålet. Gennem alt dette bevarer han dog sin tiltro til den formelle opdragelse. Sv. P.

Hering, Ewald (1834—1918), tysk fysiolog, prof. i Wien, Prag og Leipzig. H. har gjort sig fortjent ved indgående undersøgelser over sansningens fysiologi og psykologi, især over synet både som farve- og rumssans. Gennem specielle anordninger viste han dybdeopfattelsens afhængighed af synet med to øjne (»Die Lehre vom binokularen Sehen«, 1868), og m. h. t. farveopfattelsen regner han med tre synssubstanser, der ved assimilation og dissimilation giver de seks grundfarver: sort-hvidt, grønt-rødt og blåt-gult (»Grundzüge der Lehre vom Lichtsinn«, 1905—07). Hans farveteori er dog nu forladt (s. Synet). K. G-S.

Herlufsholm, s. Kostskoler sp. 1104.

Herlufsholms skoles bibliotek, s. biblioteker, Lærde skolers.

Hermansson, Ester A. S. (f. 1901) sv. pædagog. H. tog folkeskole-lærerindeeksamen i 1921, studerede nyere pæd. metoder hos H. Hanselmann i Zürich, H. Washburne i Winnetka og H. W. H. Kilpatrick i New York og deltog i E. Köhlers aktivitetspædagogiske forsøg i Göteborg i 1932—38. Tilsynsførende ved folkeskolens forsøg 1949—51, lektor

i pædagogik ved Norges Lærerhøjskole, Trondheim 1951—52. I sin undervisning såvel som gennem sine publikationer har H. arbejdet for udbredelsen af moderne pædagogiske metoder, bl. a. I amerikanska skolor, 1940 (da. udg. 1948 Pædagog. psyk. Bibl. 11). Medudg. af Vårt Arbetssätt, 1947, (da. Vor arbejdsmåde, 1948), red. af Social fostran, en handbok för lärare, 1952. T. Gr.

Herreskrædder, s. Skrædder.

Hertzberg, Johan (f. 1872), norsk skolemand, rektor. Som medlem af bestyrelsen for »New Education Fellowship« i Norge har H. været virksom for forsøgsarbejdet i de højere skoler. I sin praktik vil han tilrettelægge undervisningsstoffet, således at det naturligt kædes sammen med de unges interesser og giver dem, hvad de har brug for. Med særlig interesse for modersmålsundervisningen har han udgivet norske forfattere i skolebearbejdelse og været medlem af Bjørnsonforbundets ledelse. Sv. P.

Hesselager skolehjem, Fyn. I 1917 erhvervede staten Hesselager kostskole og lod den indrette til et børnehjem, senere opdragelsesanstalt for drenge. P. g. a. manglende tilgang lukkedes denne institution i 1929, men året efter blev ejendommen taget i brug pany og anerkendt som skolehjem for piger ved overflytning af personale og elever fra Handbjerg pigehjem. 45 piger, der sædvanlig optages i alderen 7—12 år; de 17 ældste elever er samlet i en fortsættelsesafdl., hvor der gives en omfattende huslig uddannelse. Fortrinsvis for svagtbegavede elever med opdragelsesvanskeligheder. O. Skj.

Hetero-, gr. forstavelse, der betyder fremmed, el. anden, f. eks. i *heterogen,* af anden el. uensartet beskaffenhed, *heteroseksualitet,* seksuel tendens mod individ af modsat køn (modsat homoseksualitet).

Heteronomi (gr., egtl. fremmedlovgivning), det forhold, at noget er underkastet bestemmelse udefra; modsat autonomi (s. d.).

Heuristik, opfindelseskunst; *heuristisk,* hvad der tjener til at vinde ny erkendelse. Af heuristisk værdi er f. eks. hypoteser, der måske ikke kan bevises, men som rent praktisk viser sig nyttige, og som iøvrigt kan modificeres under den videre forskning. Den heuristiske metode i en fremstilling består i, at man følger selve forskningens og udfindelsens vej i stedet for at fremstille sagen i den senere erkendte systematiske sammenhæng. Denne heuristiske metode har ofte pædagogiske fortrin. K. G-S.

Hierarki (gr. *hierarkia* helligt (d. v. s. præste)herredømme), flerleddet rangordning, en form for organisation af et el. andet område, hvor der forekommer en klar over- og underordning af de forskellige underafdl. og led.

Himmelbjerggården ved Ry, skolehjem for 80 drenge i alderen 7—14 à 16 år, blev opr. af forstander Leopold Budde i 1897, da han forlod Holsteinsminde efter en strid med patronen, lensgreve Holstein. Der opførtes i løbet af et par år flere nye bygninger, og børnetallet steg efterhånden til c. 150, men ved Buddes død i 1902 var det nødvendigt at yde betydelig økonomisk hjælp fra statens side for at sikre den fremtidige drift, og ved lov af 13. marts 1903 blev H. omdannet til en selvejende institution under et af vedk. minister for 3 år ad gangen beskikket tilsyn. Under loven af 14. apr. 1905 blev H. anvendt som opdragelsesanstalt og anerkendt som skolehjem 8. dec. 1923, delt i 4 afd. (»hjem«) med 4 klasser. Ved sit store areal (100 ha), hvoraf en betydelig del skov, og sine smukke omgivelser har H. gode betingelser for at yde sine elever en sund og frisk opdragelse. O. Skj.

Hindholm folkehøjskole, s. Højskole sp. 874.

Hindholm kostskole, s. Kostskoler sp. 1105.

Historieundervisning. *Grundskole og FM.-kl.* I an. for almueskolevæsenet på landet af 29. juli 1814 og tilsv. an. for skolevæsenet i købstæderne og hovedstaden nævnes fædrelandets historie som undervisningsstof. Det påbydes her at anvende læsebøger »som indeholder et kort begreb om fædrelandets historie«. Hvorledes denne undervisning har formet sig kan man skønne af Grundtvigs kritiske udtalelser fra 1828: »Man trætter børnene ved at lade dem løbe efter næsen og læse hundrede dele, hvoraf de 99 nødvendigvis glemmes . . .«. Hans bestræbelser for at reformere historieundervisn. — dels ved metodiske anvisninger, dels ved at udgive en historiebog for børn og dels ved at samle »Danske Kæmpeviser til Skole-brug« — har næppe sat sig direkte spor i folkeskolen. Men indirekte fik de stor betydning gennem Kolds indsats i friskolen (fra 1852). Kold erklærer, at undervisningsteorien har han fra Grundtvig, men praksis har han selv udformet.

I Kolds friskole og dens aflæggere rundt om i landet bliver h. fuldstændig fornyet; det gængse lektieterperi med overhøring i udenadlærte remser afskaffes og erstattes af den levende fortælling af fædrelandets historie — »gennem øret til hjertet« —, og lidt efter lidt sivede denne undervisningsform fra friskolen ind i den offentlige skole og omprægede mange steder folkeskolens h.

Når flertallet af folkeskolens lærere alligevel — helt frem til vor egen tid — i h. har lagt hovedvægten på kundskabstilegnelse gennem lektielæsning og overhøring, skyldes det ikke snærende lovbestemmelser, men måske især den årligt tilbagevendende eksamen, hvor de lokale skolemyndigheder krævede overhøring af eleverne i det gennemgåede historiepensum og med karaktergivning for de enkelte præstationer. Læreren følte sig derfor ofte i det daglige ar-

bejde bundet af denne eksamen, tvunget til en stadig kamp med de dovne, de glemsomme, de tungnemme i klassen.

I den nyeste tid har imidlertid folkeskolens årsprøve de fleste steder i landet — med tilslutning dels fra undervisningsmin. og dels fra de lokale skolemyndigheder — fået en ny form og er blevet en forældredag, hvor prøven i historie foregår som en almindelig skoledag, i overværelse af forældre og de stedlige skolemyndigheder. — Dermed er h. frigjort for et snærende bånd, og lærerne har fået fuld frihed til at udfolde sig i overensstemmelse med deres anlæg og interesser og med fagets natur.

Folkeskoleloven af 18. maj 1937 og en efterfølgende min. bek. af 24. maj 1941 har ophævet tidligere cir. om undervisningen i de enkelte fag. Autoritativ vejledning om h.s mål og indhold må altså først søges her. Loven selv angiver dog blot den yderste ramme og fastslår, at folkeskolens undervisning skal omfatte historie, herunder samfundslære og afsnit af verdenshistorien. Bek. går noget videre og angiver, hvilket historisk stof der bør være gennemgået inden for de 7 år, den undervisningspligtige alder omfatter, nemlig: »*Danmarks historie* i hovedtræk fra oldtiden til vore dage og i tilknytning hertil hovedpunkterne af de andre nordiske landes historie. I *samfundslære* må i korthed være givet hovedpunkterne af det danske samfunds politiske og sociale forhold. Af *Verdenshistorien* må navnlig de perioder, begivenheder og historiske personer være fremdraget, der har haft betydning for den almindelige kulturudvikling (f. eks. middelhavslandene i oldtiden, korstogene, de store opdagelser, den franske revolution, Napoleonstiden, Englands og Tysklands nyere historie, verdenskrigene)«. Men om h.s *mål* og *metodik* indeholder bek. intet. At give en detailleret redegørelse herfor er overladt til de enkelte kommuners skolemyndigheder gennem undervisningsplanen, og i denne finder man da rettesnoren for lærernes h. Til støtte både for skolemyndighederne og lærerne er der på undervisningsmin.s foranledning, ved et udvalg af skolemænd (nedsat 27. juni 1941), udarbejdet en »undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole.« Heri findes (s. 42) en redegørelse for h.s mål, dens stof og stoffets tilrettelægning.

Formålet med h. i folkeskolen er at give børnene et efter deres alderstrin afpasset indblik i vort lands historie for derigennem at vække deres historiske interesse og give dem kendskab til *vort folk* og dets livskår gennem tiderne. Herigennem kan følelsen af vort slægtleds samhørighed med de forudgående slægter vækkes. Desuden må h. gennem skildringer af Nordens historie give børnene indtryk af de *nordiske folks* nære slægtskab og forståelse af deres fælles udvikling. Endelig må der gives skildringer af vigtige perioder i *Verdenshistorien* således, at udviklingen herhjemme ses i sammenhæng med forholdene i den øvrige verden og således, at børnene lærer at forstå betydningen af et internationalt samarbejde.

Omtrent sådan lyder i hovedtræk formålsparagraffen for h. i de mere detaillerede undervisningsplaner — med nogen variation i udtrykkene og med forskelligt eftertryk, alt efter de stedlige skolemyndigheders pædagogiske (og politiske) indstilling.

Undervisningen i historie begynder med barnets 3. skoleår, efter at det i 2. skoleår (under dansk) har hørt nordiske gude- og heltesagn fortælle. Fra 3.—5. skoleår gennemarbejdes Danmarks historie fra de ældste tider til vore dage. Under hensyn til barnets udviklingstrin gives undervisningen i form af en række fortællinger om betydningsfulde begivenheder, samlet om førende personligheder i vor historie. Hovedmidlet i denne periode er lærerens levende og anskuelige *fortælling*. Herigennem opøves barnets evne til at lytte og leve med i det, der berettes. Lærerens fortælling må dog ikke stå i vejen for elevernes virkelyst. Denne må tages i brug gennem samtale og spørgsmål, ved flinke elevers genfortælling af »historierne«, ved billedgennemgang og tegninger på tavlen. Fædrelandssange og historiske sange kan oplive og festliggøre timerne.

Fra 4. skoleår anvendes en historiebog; men hovedmidlet i undervisningen er stadig lærerens fortælling. V. hj. a. bogen tages børnenes selvarbejde i brug som en første indøvelse i at tilegne sig historisk viden gennem læsning. Bogen må dog bruges med varsomhed, da læseevnen endnu er ringe, og forståelse af historiebogens sprog og »tekniske« udtryk volder vanskeligheder, som den voksne ofte først bliver opmærksom på gennem særlig iagttagelse. Derfor må læsestykket, som børnene evt. skal forberede sig på ved hjemmelæsning, gennemgås omhyggeligt.

Bogen er en støtte for børnene ved forberedelse til at genfortælle historierne. Men gengivelsen skal være en øvelse i at forme sproget i barnets eget ordvalg, ikke i udenadlært bogsprog.

Lektielæsning og kundskabskontrol ved overhøring, der tidligere ofte tog livet af folkeskolens h., begrænses til et minimum. Afgørende for undervisningens værdi er ikke mængden af de indsamlede historiske kundskaber, men om læreren har formået at vække og fastholde elevernes interesse for stoffet. Kundskabskontrollen bør samle sig om en meget begrænset række årstal for særlig vigtige begivenheder samt et beskedent »grundstof«. Men dette udvalg af huskestof må ved hyppig gentagelse læres med fuld sikkerhed af eleverne.

For det ældste trin: *den eksamensfri mellemskoles* 6.—8. skoleår anviser undervis-

ningsplanerne for hver klasse enten en række hovedafsnit i Danmarkshistorien og Verdenshistorien el. blot et større tidsafsnit, f. eks. »træk af Danmarks- og Verdenshistorien 1789—1900«. Inden for de anviste områder i historien kan læreren da frit vælge det stof, der har hans særlige interesse, el. som han under hensyn til klassens almindelige standpunkt finder egnet til en særlig dybtgående behandling, medens de øvrige afsnit får en lettere gennemgang, mundtlig el. ved læsning.

Ligesom læreren inden for rammerne kan udvælge sit stof, således kan han også vælge den fremgangsmåde, der passer ham bedst. Men da historietimerne på dette trin normalt hører sammen med dansktimerne, er der en mulighed for at skabe en befrugtende vekselvirkning ml. de to beslægtede fag ved at tilrettelægge arbejdet som periodelæsning el. emnebehandling.

Man udvælger et emne fra klassens historiepensum og anvender over en kortere el. længere periode dansk- og historietimerne til arbejde med stoffet. Gangen i arbejdet kan i grove træk være flg.: 1) Lærerens fortælling og orientering i emnet med tilknyttet billedgennemgang og evt. forevisning af ting til anskueliggørelse. 2) Elevernes læsning om sagen — med påfølgende redegørelse el. uddybende ræsonnerende klassesamtale. 3) Skriftlige opgaver: besvarelse af lette spørgsmål, læsestil el. referatstil el. diktat om emnet. 4) Tegning af historiske kortskitser, genstande, bygninger o. lign. efter naturen, billeder el. lærerens fortegning. Indsamling af billeder og udklip af aktuelt stof, der knytter sig til emnet. 5) Opstilling og indlæring af emnets huskestof. (Navne, årstal og grundbegreber). — Skriftlige arbejder, tegninger og billeder indføjes i arbejdsbogen. 6) Lærerens oplæsning af skønlitteratur, der har tilknytning til emnet, el. elevernes læsning af litteraturstykker i den danske læsebog, der har forbindelse med det gennemgåede stof. Historiske sange gennemgås (læres, synges).

Undervisningsplaner fra de senere år anfører ofte *hjemstavnsområdet* som en værdifuld studiemark, hvis materiale bør udnyttes af skolen, og ved behandling af de fra Danmarkshistorien og samfundslæren udvalgte emner kan dette iagttagelsesstof anvendes med stort udbytte — ikke alene det, der kan belyse fortiden (gravhøje, bopladser, herregårde, kirker), men også det, der hører nutidens arbejdsliv og samfund til (fabriksbesøg). V. hj. a. iagttagelser i hjemstavnsområdet og ved museumsbesøg, hvor man står over for det historiske kildemateriale, kan det kulturhistoriske stof gøres levende og interessant for eleverne.

Ved emnebehandling (som foran skitseret) af et historisk afsnit i klassens pensum må man på første trin gå frem med forsigtighed, navnlig hvis eleverne ikke fra 5. kl. har fået den grundlæggende indøvelse i læsestuearbejde. Arbejdet må føres frem over fælles front, hvor den svageste del af klassen angiver takten. Særlig flinke elever kan der gives mellemarbejde af forskellig art. — Først på et sent tidspunkt (8. skoleår) vil det være muligt at tilrettelægge arbejdet gruppevis el. individuelt.

(Om et historisk emnes indføjelse i en større helhed, hvori også andre fag indgår, et »interesseområde«, henvises til artiklen: emneundervisning).

Litteratur (metodisk vejledning): Andreas Hanssen: Historiundervisningens Metode, 1912. Hans I. Hansen: Læsefag og Læsning, 1918. H. Bahne Jensen: Den unge Lærer, 1930. H. Jepsen og L. Mortensen: Undervisningsmetodik, 1912. P. Engelbret-Petersen og Johs Rolver: Praktisk Haandbog for unge Lærere, 1951. Pål Kleppen: Historie (Arbeidsmåten i folkeskolen), 1932. K. Wikander, G. Ahlberg, K. Nordlund, S. Wikberg: Historieundervisning (Arbetssättet i Folkskolan), 1928. Betænkningen: Den praktiske Mellemskole, 1933, Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole, — ved et ministerielt udvalg, 1943. Karl Falk m. fl.: Vor arbejdsmåde. 15 års forsøg med gruppearbejde i skolen, 1948. Anne Marie Nørvig m. fl.: Individuel undervisning, 1937. Rigmor Claudi-Hansen: Historie i lejrskolen, 1935. P. Dueholm: Forsøgsundervisning i historie, (Pædag.-psykol. tidsskrift, 1950, s. 221). Hans Kyrre og A. R. Schacht: Hvorledes skal jeg undervise i den praktiske mellemskole? — Samme: Grundbog for den praktiske mellemskole, 1937. Th. Nørlyng og O. Jacobsen: Emnebogen. Lærerens opgavesamling I-II med tilhørende elevhæfter, 1938—1940.
Litteratur for eleverne: Egnede bøger anvises bl. a. i Danmarks skolebiblioteksforenings »Fortegnelse over bøger til skolelæsestuen« og »Fortegnelse over håndbøger og klassesæt«. Th. N.

EM.-kl., realklassen og gymnasiet. Iflg. almenskoleloven af 1903 skal der i både mellemskole, realkl. og gymnasiet undervises i historie, og fagets nærmere udformning er fastsat i min. bek. af 1. juli 1904 om mellemskolen, 3. aug. 1906 om mellemskoleeksamen og kgl. an. 1. dec. 1906 om gymnasiet, videre udformet i min. bek. af 1. dec. 1906. Mens undervisningen i mellemskolen trods grundig drøftelse og nye forslag — bet. vedr. undervisningen i mellem- og realskoler ... afgivet af undervisningsinspektørerne ... i henh. til undervisningsmin.s skr. af 14. sept. 1931 (1935) — ikke er blevet forandret i omfang og formål, er gymnasieundervisningen blevet væsentligt ændret ved an. af 9. marts 1935 med tilhørende bek. af 13. marts 1935, der yderligere forklares ved cir. fra undervisningsinspektøren af 11. okt. 1937.

Historien indtager ikke mindst i gymnasiet en særstilling derved, at faget skal danne den kronologiske og kulturelle baggrund for en væsentlig del af det stof, hvori der undervises i religion, oldtidskundskab og sprogene, og det skal vise sammenhængen ml. disse fag. Historien har normalt 10 timer til sin rådighed i hele mellemskolen, 2 i realkl. og 10 i gymnasiet.

Formålet er i *mellemskolen* at bibringe eleverne en vis — episodisk — kundskab om menneskehedens udvikling, både politisk og kulturelt, så deres følelse og fantasi ud-

vikles og befrugtes, og de får klare begreber om politiske og sociale forhold, hvorved de erhverver forståelse af det samfund, de skal leve i. I det hele lægges der her mere vægt på forståelsen, mindre på kundskabstilegnelse, end ved historieundervisningen før 1903, og historien søges knyttet til det aktuelle samfund ved, at undervisningen lejlighedsvis skal gå ind på forfatning, forvaltning og økonomiske forhold.

1935-forordningens bestemmelser m. h. t. *gymnasiet* begynder med at fastslå, at »formålet med undervisningen er på objektiv måde at meddele eleverne kendskab til hovedtrækkene af menneskehedens økonomiske, sociale, politiske og kulturelle udvikling«. Ordet »objektiv« betyder her både, at de meddelte kundskaber skal være objektivt rigtige, altså i overensstemmelse med sandheden, som den fremtræder i videnskabens resultater, og at undervisningen ikke må bruges til subjektiv påvirkning i politisk, religiøs el. anden retning. Det bliver bl. a. h.s opgave at give eleverne en nøgtern indstilling overfor tilværelsen, så de er mindre modtagelige overfor agitation. Dette forhindrer ikke, at læreren tilkendegiver sin personlige indstilling el. at undervisningen får personlig varme, men påvirkning gennem forvansket el. ensidig fremstilling af historien er imod forordningen.

Fremhævelsen af objektiviteten er ny i 1935-forordningen, og det samme gælder, at der også skal gøres rede for den økonomiske udvikling. Denne var utvivlsomt forsømt i den tidligere undervisning, og kendskab til den er nødvendig for forståelsen af samfundslærens behandling af det økonomiske liv i nutiden. I det hele vil væsentlige sider af historien være uforståelige uden behandling af de økonomiske faktorer, men da den økonomiske udvikling stilles parallelt med den sociale, politiske og kulturelle, er der ikke tale om en blot materialistisk behandling af historien.

Iøvrigt skal historien give bedre forståelse af elevernes egen tid og lære dem at se begivenhederne med tidens egne øjne, ligesom den skal virke opdragende gennem beskæftigelse med store personligheder og ideer. Endelig skal historien gå ud over det faglige ved at lære eleverne hukommelsestræning og — især gennem arbejdet med tekster, billeder etc. (s. ndf.) — nøjagtighed og give dem lejlighed til at udføre et mere selvstændigt arbejde.

Den bet., på grundlag af hvilken de her og i det følgende citerede bestemmelser er bygget, er i alt væsentligt lektor Th. A. Müllers værk. Gennem sit mangeårige arbejde som lærer og som undervisningsinspektørens medhjælper havde han fået et nøje kendskab til gymnasiets h. og forstod, at en fornyelse tiltrængtes. Især fandt han det heldigt, at man stillede eleverne mere direkte overfor stoffet og brugte derfor billeder og

tekster i sin egen undervisning. Ved sine foredrag herom og især gennem sine samtaler med lærerne vakte han deres interesse for disse arbejdsformer, der i 1935 blev en del af det normale gymnasiepensum. Samtidig har Müller her og i skolebogskommissionens bet. givet klart og varmt udtryk for de ideer, der præger dansk h.

I *EM.-kl.* skal Verdenshistorien behandles fragmentarisk med hovedvægten lagt på tiden efter c. 1500, mens Danmarks historie skal gennemgås i sammenhæng. Derved vil Verdenshistorien især blive knyttet til afgørende begivenheder og fremtrædende personligheder, hvad der i nogen grad går ud over sammenhængen. I *gymnasiet* skal stoffet gennemgås i sammenhæng, selv om det for visse perioders vedkommende bliver oversigtsmæssigt, og her lægges vægten på tiden efter 1870 i Verdenshistorien og 1864 i Danmarkshistorien. Som et integrerende led i denne gennemgang ved hjælp af lærebøger skal der i c. 20 pct. af fagets timetal d. v. s. ca. 70 timer gennemgås historiske billeder og tekster og statistiske tabeller og aflægges besøg i museer el. ved monumenter, det sidste gerne i form af ekskursioner.

Mens visse hovedbegreber indenfor samfundslæren i mellemskolen skal læres under gennemgangen af det almindelige lærebogsstof, skal der i gymnasiet undervises deri efter en særlig lærebog, der omfatter Danmarks forfatning, forvaltning og nuværende økonomiske forhold med en udsigt til andre landes tilstand på disse områder.

Selv om mellemskolens undervisning er baseret på elevernes tilegnelse af en i det væsentlige kronologisk lærebog, vil her lærerens fortælling — især i begyndelsen — spille en stor rolle, således at stoffet uddybes og levendegøres. Hertil tjener også gennemgang af billeder og lysbilleder, tegninger på tavlen og udflugter til museer og monumenter, mens lærebogsstoffet gives fast struktur ved brugen af kort og sikker tilegnelse af et begrænset antal årstal. Lærebogens og lærerens fortælling skulle give mulighed for at eleverne kunne lære at genfortælle, især anekdoter, og at fremstille i sammenhæng. I mellemskolen har eksaminationen i overvejende grad karakter af klasseundervisning, og den nye lektie vil — i al fald i begyndelsen blive gennemgået på skolen.

I *realklassen* gennemgås et el. flere af undervisningsinspektionen godkendte afsnit af historien udførligere end i mellemskolen, uden at undervisningen dog skifter karakter, og desuden hovedtrækkene af samfundslæren. Skolen er i valg af afsnit meget frit stillet, men oftest vælger man dog emnet fra den moderne historie, bl. a. fordi det står i bedre forbindelse med samfundslæren.

Gennemgang af lærebogens stof, både i form af klasseundervisning og enkelteksa-

mination, er grundstammen i *gymnasiets* h., og herved sikrer man sig elevernes viden om de kendsgerninger, hvorpå den øvrige undervisning bygger. Herunder vil man stræbe efter at vise begivenhedernes sammenhæng og de historiske fænomeners relativitet, de for de enkelte perioder karakteristiske træk, så eleverne kan forstå fortidens begivenheder ud fra tidens egne forudsætninger, de geografiske fænomeners betydning for den kulturelle og politiske udvikling og samspillet ml. politiske, økonomiske og naturbestemte faktorer. Ligeledes vil man vise de store personligheders indflydelse, og hvordan de er udtryk for strømninger i deres egen tid. I det omfang som elevernes viden gør det muligt, skal de lære at ræsonnere sig til de historiske begivenheders årsager og følger, og de skal i al fald kunne begrunde deres fremstilling således at historien ikke blot bliver et kundskabsgivende fag, men også udvikler elevernes evne til at se sammenhængen og give begrundelse for deres standpunkter.

De *billeder*, der gennemgås, skal betragtes som historiske kilder og kun i anden række som kunstværker. V. hj. a. billederne skal læres nøjagtighed i iagttagelse, udtømmelse af billedets indhold og omfanget af og grænsen for billedets kildeværdi samt dets placering i det fra lærebogen kendte stof. Er billedet et kunstværk, kan det benyttes til oplysning om den pågældende kunsthistoriske periode, mens egentlige æstetiske betragtninger må siges at ligge udenfor h.en. Foruden enkeltbilleder kan bruges billedserier, der belyser flere sider af det samme fænomen — f. eks. en serie kirkebilleder — el. udviklingen af et redskab, boligen, dragten el. lign. En del af billedgennemgangen er kursorisk og tjener fortrinsvis til illustration, mens andre billeder gennemgås statarisk, så eleverne kommer til at foretage et grundigt arbejde med dem. Til den kursoriske gennemgang bruges i høj grad lysbilleder, ved den statariske kan der gives eleverne små hjemmeopgaver f. eks. om kunstneren, andre billeder af lignende art etc., men her foregår den overvejende del af arbejdet i timerne. Teksterne skal aldeles overvejende være egentlige historiske tekster — breve, love, øjenvidners beretninger etc. — omend i tilrettelagt form d. v. s. oversat, undertiden beskåret og kommenteret. Disse bruges som arbejdsstof til at lære nøjagtighed i læsning, kritik af kildens værdi og dens placering i den almene historie, men nogle tekster kan læses for at illustrere og give baggrund for lærebøgernes fremstilling. Både billeder og tekster søges jævnt fordelt over Verdenshistorien og Nordens historie, men teksterne vil oftest være samlet i grupper om bestemte fænomener el. enkelte perioder.

De *statistiske* tabeller skal dels bruges til at give konkrete oplysninger og for at vise

tallenes brug i historien, dels skal eleverne lære dette stofs begrænsning at kende. Brugen af billeder, tekster og tal skulle give eleverne et lille indblik i det materiale og den metode, hvormed den historiske videnskab arbejder.

Ved *museumsbesøg* og ved *ekskursioner* til monumenter el. fabrikker søger man dels at knytte historien til det håndgribelige, dels at vise, hvordan gravminder og huse, veje og bebyggelsesformer, som eleverne møder på deres daglige vej, er udtryk for menneskelig historie og kultur. Ekskursionerne former sig ofte som et samarbejde med naturfagene, hvorved man også kan opnå, at eleverne ser sammenspillet ml. de naturbestemte og de menneskelige faktorer, og en nøjere beskæftigelse med bygninger og erhvervsvirksomheder, evt. med sociale forhold, kan især ske i en lejrskole (s. d.). Ekskursioner vil i overvejende grad forme sig som illustration til forhold, hvormed man i timerne har beskæftiget sig, men der kan også ved dem stilles arbejdsopgaver.

Som delvis erstatning for arbejdet med billeder, tekster og tal kan en gymnasieklasse læse et speciale, der ikke må have karakter af udvidet lærebogsstof, men skal bygges på anskuelses- og læsestof og benyttes på samme måde som dette, så der bliver lejlighed til at stille eleverne særopgaver. Resultaterne af den enkelte elevs arbejde forelægges gerne for klassen i form af en demonstration el. et foredrag, som kammeraterne refererer. Ofte må læreren supplere el. korrigere elevens arbejde, men på denne måde lærer den enkelte at få del i ansvaret for, hvad han og hans kammerater lærer. I nogle tilfælde former specialet sig som en gennemgang af en del af et museum el. af et el. flere monumenter. Som eksempler på specialer, der overvejende er bygget på tekster, kan nævnes reformationen i Danmark el. Sønderjylland efter 1864. Monumenter som vore domkirker, Slotsholmens bygninger og Frederiksborg har været genstand for specialarbejde. Ethvert speciale skal på forhånd godkendes af undervisningsinspektionen og skal dreje sig om et centralt emne. Det skal være fast tilrettelagt, normalt med en trykt el. maskinskrevet »grundbog« og eleverne vil i almindelighed skulle føre arbejdshæfter. Til arbejdet med specialet må anvendes c. 25 timer.

Lærebøgerne blev i 1930—33 underkastet en undersøgelse af et af undervisningsmin. nedsat kyndigt udvalg, idet min. mente, det var betydningsfuldt, at lærebøgerne ikke blot var fagligt tilfredsstillende, men at de også gav et grundlag, der var præget af videnskabelig, kulturhistorisk og fredsvenlig ånd. Bet.s behandling af historiebøgerne er særdeles fyldig, idet den både indeholder en oversigt over h.s skiftende indhold og direktiver for lærebogsforfatterne. Det påvises, at svagheden i mellemskolebøgerne

ofte er deres tilsidesættelse af den nyere historie og den for fyldige behandling af krigshistorien, mens gymnasiebøgerne stort set er tilfredsstillende og tidligt og af eget initiativ har behandlet samfunds- og kulturhistorie og de økonomiske forhold. Bet., der for historiens vedk. i alt væsentligt skyldes Th. A. Müller (1933), fik overvejende betydning for folkeskolen, hvis historiebøger blev stærkt kritiseret.

Foreningen Norden lod i 1937 udarbejde en bet. om »Nordens läroböcker i historia«, hvori fagfolk fra de 5 lande gensidigt kritiserede historielærebøgernes fremstilling af de andre nordiske landes historie. Heri fremhævedes især fra norsk side Johan Ottosens »Nordens Historie« for dens fylde, korrekthed og sagligt objektive tone. Det er nu i Danmark praksis, at forlag el. forfattere indsender deres manuskripter til skolebøger i nordisk historie til nogle af »Norden« udpegede fagfolk, der råder forfatterne, så deres fremstilling kan undgå at virke stødende i nabolandene og bliver i overensstemmelse med forskningens nyeste resultater. Forsøg, som de internationale historikerorganisationer har gjort i samme retning for den almindelige histories vedk., har ikke ført til resultater.

Mellemskolebøgerne er præget af det anekdotiske og malende stof og fremstillingen er episodisk. Nordens, hvilket overvejende vil sige Danmarks, historie fremstilles i særlige afsnit. I gymnasiet undervises efter særlige lærebøger i Verdens og Nordens historie, men alle giver en sammenhængende fremstilling, nogle rent kronologiske, andre efter saglige synspunkter. Billederne er her overvejende illustrerende, men de indeholder dog også billeder, der kan bruges til arbejdsstof, og i et enkelt lærebogssystem er dette sidste helt til stede. Iøvrigt findes der et betydeligt udvalg af teksthæfter, nogle fyldige billedhæfter og et enkelt hæfte med tal. De fleste gymnasieskoler har en billedsamling til lysbilledbrug og nogle steder findes modeller el. samlinger af oldsager. Til al h. anvendes kort, både politiske og geografiske og danske og fremmede atlas med historiske kort, ligesom i al fald gymnasiets lærebøger gennemgående er velforsynede med kort.

Ved mellemskoleeksamen eksamineres i et spørgsmål i c. 10 min., ved realeksamen ligeledes i et spørgsmål i c. 12 min. og studentereksamen i to spørgsmål, hvoraf det ene skal falde i det historiske lærebogsstof, i tilsammen c. 25 min. Til mellemskole- og realeksamen opgives hele det i det sidste år læste pensum. Til studentereksamen opgives 250 sider historisk lærebogsstof, der udtages af undervisningsinspektøren, idet dog mindst halvdelen skal være fra 19. og 20. årh.s historie, det halve af samfundslæren, ligeledes udtaget af undervisningsinspektøren og enten specialet el. 25—40 sider tekst og c. 12 billeder udtaget af skolen selv. Al eksamination er mundtlig.

Udover på de ovenfor nævnte ekskursioner kan h. samarbejde med en række andre fag — religion, oldtidskundskab og sprogene — — derved at den giver disse fag en del af deres kronologiske og kulturhistoriske baggrund, ligesom historien drager nytte af de nævnte fags stof. I sprogene læses en del tekster f. eks. Cæsar og taler af det 19. årh.s statsmænd, der kan give en gavnlig udvidelse af historiens lærebøger.

Litteratur: J. Rahbek: Fortegnelse over Litteratur vedr. Undervisning i Hist. og Samfundslære til Brug for nordiske Historielærere, udg. af Historielærerforeningen, 1927. E. Lund: Oversigt over hist. Stof i de ved Gymnasierne og Seminarierne anvendte Læse- og Lærebøger, udg. af Historielærerforeningen, 1941. Nordens läroböcker i historia. Föreningerna Nordens historiska publikationer. I., 1937. Omstridte Spørgsmål i Nordens historie. Foreningerne Nordens historiske publikationer II. 1940. Bet. vedr. Revision af Skolebøger. 1933, især § 54 ff. Foredrag om Historieundervisning ved mødet på Hindsgavl 1926. Sigurd Høst: Vitaminer i historieundervisningen. Vor Ungdom. 1940. H. Fussing: Historiens stilling. Gymnasieskolen, nov. 1941. P. Ilsøe: Billedgennemgang i Gymnasiet. Vor Ungdom. 1935. Jørgen Paulsen: Om danske historiske Portrætter. Faglig Læsning nr. 160, 1943. H. Fussing: St. Hansklosterkomplex som speciale. Vor Ungdom 1935. Adolph Jensen: Tallene i Historietimen. Gads Magasin. Nov. 1937. N. S. Christiansen: Gymnasieskolen og museet. Fortid og nutid, 1944. O. Andrup, P. Ilsøe og P. Nørlund: Danmarks historie i billeder. Teksthæfter. 1945 ff. Bet. ang. begrænsning af læse- og eksamenspensa til studentereksamen, 1949. H. H. F.

Hittebarn er et spædt barn, der findes uden for nogens varetægt, og hvis forsørger er ukendt og må antages at ville være det. Den, der undlader efter evne at hjælpe et h., der er i øjensynlig livsfare, straffes efter borgl. straffelov § 253. Iøvrigt må anmeldelse ske til politiet, og det stedlige børneværnsudvalg må overtage forsørgelsen. I oldtiden var det mange steder almindeligt, at spæde børn »udsattes«. Dette søgtes modvirket på forskellig måde, og under kristendommens indflydelse søgte man at få børnene anbragt hos menighedens medlemmer. Senere blev der oprettet stiftelser til optagelse af h., og disse indrettedes ofte med en »skuffe«, hvori moderen kunne lægge sit barn, som derefter blev opdraget af stiftelsen. Sådanne hittebørnshospitaler blev dog misbrugt, og »skuffen« blev derfor efterhånden afskaffet. I Danmark blev i 1770 opr. en opfostringsanstalt for h., der i årene 1771—77 var forsynet med »skuffe«, hvorefter denne blev afskaffet p. g. a. misbrug.

O. Skj.

Hjemmeundervisning. Efter grundlovens § 83 er ingen pligtig at sætte sine børn i den offentlige skole, dersom vedk. selv sørger for, at de får en undervisning, der svarer til, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen. Sådan undervisning gives i almindelighed i private eksamensskoler el. friskoler (s. Privatskoler), men kan også gives i hjemmet, hvadenten forældrene selv vil undervise børnene, el. antager en huslærer til dem.

Reglerne om h. findes nu i lov nr. 416 af 12. juli 1946, § 16 og 17. Herefter skal forældrene, før h. for undervisningspligtige børn påbegyndes, indgive anmeldelse herom til skolekommissionen — i Kbh. skoledirektionen. Denne meddelelse skal indeholde oplysning om, hvilke børn der skal deltage i undervisningen, børnenes alder — fødselsdagen angives —, i hvilket hjem undervisningen skal foregå, og hvem der skal forestå undervisningen. Derimod kan det ikke forlanges, at det skal godtgøres el. blot sandsynliggøres, at undervisningen bliver tilfredsstillende, dette afgøres alene gennem det tilsyn, der føres med undervisningen.

Dette tilsyn føres af skolekommissionen — i Kbh. af skoledirektionen. Denne myndighed el. et indenfor dens midte udpeget medlem har ret til at overvære undervisningen i hjemmet, når han måtte ønske det, samt til årligt at afholde prøve i dansk — skriftlig el. mundtlig —, skrivning og regning til konstatering af, at undervisningen står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen. Den, der har undervist børnene, skal lede prøven efter aftale med skolekommissionen (skoledirektionen).

Skønnes undervisningen ikke forsvarlig, meddeles det hjemmet, at der vil blive afholdt en ny prøve efter 3 mdr.s forløb, og at børnene, hvis undervisningen stadig er mangelfuld, vil blive henvist til den offentlige skole el. til en anerkendt privat skole.

Den allerede fra an. af 1814 stammende regel, hvorefter skoledirektionen kunne fritage hjemmeunderviste børn for skolekommissionens tilsyn, og som vel mest tog sigte på herregårdenes og præstegårdenes huslærere, er opretholdt også ved den nyeste lov om dette forhold, men benyttes næppe meget. A. B.

Hjemmeværnet. På grundlag af den under Verdenskrigen 1939—45 opståede danske modstandsbevægelse blev der efter krigen opr. et antal hjemmeværnsforeninger. Arbejdet indenfor disse, der i hovedsagen gik ud på at uddanne medlemmerne i skydning og terrainsport, hvilede på en imellem krigsmin. og Danske Hjemmeværnsforeningers Landsforbund indgået overenskomst og har dannet bindeled ml. modstandsbevægelsen og det nu ved lov af 16. juli 1948 (ændret ved lov nr. 147 af 23. apr. 1952) opr. h. Efter den nævnte lov om h.s ordning er det h.s formål at deltage i løsningen af de opgaver, der påhviler det militære forsvar. H. består af militært organiserede enheder, der i operativ og uddannelsesmæssig henseende efter deres art er underlagt henh. hær-, søværns- og flyverkommandoen.

De til *hæren* knyttede dele af h. opdeles i h.-regioner samt Bornholms h. Hver region inddeles i et antal h.s-distrikter og disse i et antal kompagniområder.

De til *søværnet* knyttede dele af h. (det maritime h.) udgør en enhed, der i admin. henseende svarer til en h.-region.

De til *flyvevåbnet* knyttede dele af h. (luftmeldetjenesten m. v.) svarer på tilsv. måde til en h.s-region.

I spidsen for h. står chefen for h., der er generalmajor el. oberst, og som bistås i sit arbejde, foruden af officererne i sin stab, af en civil kommitteret og dennes hjælpere (h.skonsulenter).

Medens chefen for h. har den militære ledelse, skal den kommitterede — i betragtning af at opbygningen og ledelsen af h. både indadtil og udadtil over for befolkningen kan skabe problemer af særlig art — navnlig virke for et godt forhold ml. befolkningen og hjemmeværnet.

I spidsen for hver region og hvert distrikt af de til hæren knyttede dele af h. står henh. en regions- og en distriktsleder. De øvrige befalingsmænd i h. er kompagnichefer, delingsførere og gruppeførere. Disse stillinger besættes dels med tidligere befalingsmænd af hæren, dels med befalingsmænd, der udgår fra h.s egne rækker. Tilsvarende gælder for de til flyvevåbnet og søværnet knyttede dele af h.

Mandskabet i h. består dels af hjemmeværnspligtige, dels af frivillige. De hjemmeværnspligtige kan være værnepligtige fra visse årgange af hæren, søværnet og flyvevåbnet, frinumre el. personer, der af sessionen ikke er fundet egnede til tjeneste i hæren, søværnet el. flyvevåbnet, men i h.

Til frivillig tjeneste i hjemmeværnet kan antages unge mænd over 18 år, der endnu ikke har aftjent deres værnepligt, samt andre personer, der måtte ønske det.

De frivillige er underkastet ganske de samme forpligtelser som de hjemmeværnspligtige for det tidsrum, i hvilket de har påtaget sig tjeneste i h. Til behandling og afgørelse af ansøgninger fra frivillige, nedsættes der i hvert distrikt af forsvarsmin. et udvalg på 5 medlemmer.

Uddannelsen indenfor h. falder i 3 dele, nemlig: grunduddannelse, fortsat uddannelse, befalingsmandsuddannelse. *Grunduddannelsen* gennemgås af alle, der ikke har fået udd. i hæren, søværnet el. flyvevåbnet el. har anden tilsv. uddannelse. Grunduddannelsen varer 1 år og strækker sig over c. 100 timer, hovedsagelig på hverdagsaftener. *Den fortsatte uddannelse* skal gennemgås af de personer, som har gennemgået grunduddannelse el. som ikke behøver grunduddannelse. Under den fortsatte uddannelse skal h.s mandskab årligt deltage i et antal timer i h.s øvelser, i de første 2 år 50 timer årligt og derefter 24 timer årligt. *Befalingsmandsuddannelsen* finder sted på h.s befalingsmandsskole og omfatter uddannelse til gruppeførere, delingsførere og kompagnichefer. Forud for uddannelsen på befalingsmandsskolen opr. der ved kompagnierne for de personer, der måtte ønske uddannelse til be-

falingsmænd forberedende befalingsmandskursus. Befalingsmænd i h. udnævnes for en periode af 3 år ad gangen.

For at h. i givet tilfælde kan være rede med kort varsel, har enhver indenfor h. pligt til på sin bopæl at opbevare sit våben og sin personlige udrustning.

Ifl. overenskomst er de to foreninger *Danmarks Lottekorps — Kvindeligt Hjemmeværn* og *Kvindelige Marinere* knyttet til h. Desuden kan kvinder til flyvevåbnets luftmeldetjeneste indtræde direkte i h.

Hjem og skole. Såfremt skolen skal løse sin opgave som opdrager, er det af yderste vigtighed, at der er et godt forhold og et intimt samarb. ml. h. og s. Dels bør de to opdragende faktorer ikke modarbejde hinanden, dels kan de ikke undvære kendskabet til den anden parts dagl. undervisnings- og opdragelseserfaringer. Skolen må kende elevens sociale og psykiske baggrund, og hjemmet må vide, hvordan barnet reagerer i skoleomgivelserne.

Samarb. ml. h. og s. kan have mange forsk. former.

1) *Information.* Den alm. form for information fra skole til hjem er en karakterbog, som evt. også kan indeholde et vidnesbyrd. I de senere år har der været en stigende utilfredshed med den alm. karaktergivning, dels fordi selv trænede karaktergivere er usikre der, hvor man ikke kan bedømme så eksakt som f. eks. ved matematiske opgaver, og dels fordi det for læreren er utilfredsstillende og for forældrene forvirrende, når standpunkts- og flidsbedømmelse ofte blandes sammen. Derfor prøver man sig i øjeblikket frem i mange skoler med mere el. mindre systematisk opbyggede udtalelsesskemaer (se litt.: Børge Dybmose), der adskiller bedømmelsen af interesse og standpunkt, og som bruger en karakterskala, der er statistisk opbygget (f. eks. »A« — de 30 pct. bedste, »B« — de midterste 40 pct. og »C« — de dårligste 30 pct. af eleverne i en normal klasse. »A« svarer til standpunktsprøvernes grupper V og IV, »B« til III og »C« til II og I. (Se også Standpunktsprøver)). Forældrene kan v. hj. a. en sådan bedømmelse meget bedre end ved den traditionelle karaktergivning forstå, hvad skolens mening om eleven er (se litt.: P. V. Bentsen). Informationen kan selvfølgelig også gives mundtlig af læreren el. skolelederen, og mange lærere foretrækker en telefonopringning efter skoletid fremfor muligheden for misforståelser.

2) *Forældremøder.* Disse er blevet meget almindelige. Der findes to vidt forsk. former: a) forældremøder for alle forældrene kan give en alm. orientering i pædagogiske spørgsmål enten gennem en udefra kommende foredragsholder el. gennem en af skolens lærerkræfter, der redegør for skolens stilling til et specielt problem. Sådanne store forældremøder kan kombineres med b) *klasseforældremøder* (før el. efter det store møde), hvor klassens forældre mødes med klassens lærere evt. kun dens klasselærer. Disse møder, der også mange steder afholdes selvstændigt flere gange årligt, kan skabe en ganske anderledes levende kontakt ml. h. og s. end de tidl. nævnte former for samarb. Lærerne kan forklare klassens arbejdsform evt. tage en demonstrationstime med børnene, og forældrenes evt. kritik over for skolen kan komme frem og blive belyst fra begge sider, ligesom skolen kan gøre forældrene opmærksomme på forældrepligter og -opgaver, der ikke må forsømmes, lige fra orden og præcision til hjemmearbejde.

3) *Forældreråd* (se også Tilsynsloven) for hele skolen kan foruden de lovpligtige opgaver tage mange andre opgaver op til løsning (evt. i form af en forældre- og lærerkreds). Det kan dreje sig om arrangement af underholdninger for børnene, fritidsundervisning, erhvervelse af en lejrskole, et skoleteater, billeder til udsmykning, musikinstrumenter, boldplads o. lign., sommetider står forældrekredsen bag udgivelsen af skoleblade for en enkelt skole (Katrinedal skole, Kbh., Møllevangskolen, Arhus) el. for et helt skolevæsen (Frederiksberg). Der kan også dannes forældreråd i den enkelte klasse, der ikke alene kan tage sig af det praktiske arrangement af klasseforældremøderne, men også ordne forældrenes hjælp til den specielle klasse (indsamling af bøger til klassebiblioteket, fremskaffelse af særligt undervisningsmateriale, betaling af ekstra udflugter o. lign. (Se litt.: Erik Jensen).

4) *Hjemmebesøg* anvendes kun lidt i de større byer, men kan i særlige tilfælde være af stor betydning for lærerens bedømmelse af eleven i forhold til dennes omgivelser. På landet og i mindre byer er det almindeligt, at læreren har et ret grundigt kendskab til det enkelte hjem.

5) *Studiekredse* kan anvendes, hvor der hos forældrene findes tilstrækkelig interesse for og tid til pædagogiske spørgsmål. Den alm. studiekredsform viser sig ofte uegnet. I stedet for er man mange steder gået over til samtaleaftener, hvor der i løbet af en aften under en lærers ledelse diskuteres et problem evt. på grundlag af et kapitel i en bog el. en tidsskriftsartikel. Ved næste møde tages et andet problem op måske under en anden lærers ledelse o. s. v. (Se litt.: Viggo Nørgaard Jepsen og Hedegaard Jensen).

6) *Forældredage* skulle virke som en lidt naturligere afløsning af den tidl. alm. offentlige årsprøve. På forældredagene skulle der være mulighed for at overvære den dagl. undervisning, men hvis der kommer mange forældre tilstede kan undervisningen kun vanskeligt få et dagligt præg.

7) *Forældremedvirken* i skolens arbejde kan foregå på mange måder: Forældrene kan

komme i de større klasser og fortælle om deres erhverv som led i erhvervsorientering (se litt.: Tage Mortensen), de kan hjælpe ved at tage med på udflugter el. lejrskole, og de kan i bestemte timer komme på skolen og hjælpe elever med særlige vanskeligheder.

Hvilke former for samarb. ml. s. og h., der kan findes på den enkelte skole afhænger af mange faktorer. Både de ydre forhold (distriktsskole el. ikke, forældrenes sociale stilling) og de mere ideologiske spiller en stor rolle, men det er nødvendigt, at hver enkelt skole finder passende former for samarb., ellers mister skolens opdragende arbejde meget i værdi.

Litteratur: Carleton Washburne: Winnetka-Teknikken, 1937, s. 131—136. 1940-års skolutrednings betänkanden och utredningar VI, s. 124—126. Annie Hammarstrand: Samarbejde mellem skole og hjem (i Vor arbejdsmåde, 1948, s. 237—246). Elsa Skäringer-Larson: Demokratisk fostran i USA, 1940. E.-M. Ross: Målsætninger i amer. opdragelse, 1952. Pädagogischer Wegweiser, Juli og Dez. 1950: Zusammenarbeit Elternhaus-Schule og Eltern und Lehrer erziehen gemeinsam. Tage Mortensen: Skal vi hjælpe vore elever ved valget af livsstilling? (Unge Pædagoger, 1946, s. 121). Leif Busk: Skolen og forældrene (Vor Ungdom, 1950, s. 15—20). Helge Jensen: Samarbejde mellem skole og hjem (Børn, nov. 1947). Hedegaard Jensen: Samarbejde mellem skole og hjem (Unge Pædagoger, 1949, s. 3—7). Erik Jensen: Skal nu også det være nødvendigt? (Unge Pædagoger, 1949, s. 36). Inger Bjørn Svensson: Samarbejdet mellem skole og hjem (Børn, okt. 1948). Sofie Rifbjerg: Forældreopdragelse i Amerika (Børn, nov. 1948). Else-Merete Ross: Er samarbejde muligt? (Børn, sept. 1950). Viggo Nørgaard Jepsen: Forældre hygger sig på skolen (Børn, dec. 1948). Børge Dybmose: Karakterbog eller noget bedre? (Unge Pædagoger, 1947, s. 32—36). P. V. Bentsen: Karaktergivning på statistisk grundlag (Unge Pædagoger, 1952, nr. 1).

T. Gr.

Hjemstavnslære, s. Geografiundervisning.

Hjerne, s. Nervesystemet.

Hjælpeklasser forhen benævnt *værneklasser.* Særlige klasser for børn, der p. g.a. svag begavelse ikke kan følge folkeskolens almindelige undervisning og derfor må henvises til særundervisning (s. Særklasser), jfr. folkeskoleloven § 2, stk. 5, og undervisningsmin. cir. af 26. juni 1943 I. — I h. undervises ikke børn, der er erkendt som åndssvage, idet disse henvises til åndssvageforsorg, jfr. lov om offentlig forsorg af 20. maj 1933 § 254, stk. 3, og undervisningsmin. cir. af 29. juni 1934 om skolemyndighedernes indberetningspligt. S. endv. Svagtbegavede.

Bj. Br.

Hockey er et gammelt boldspil, der har været kendt gennem århundreder. I sin nuværende form stammer det fra England, hvor man omkr. 1880 blev enige om dets nugældende love. Spillet kom til Danmark i 1898, introduceret af den kendte boldspilpædagog Fr. Knudsen, der underviste i spillet ved H. Adlers Fællesskole (nuv. Sortedam Gymnasium), hvor h. endnu spilles af drenge og piger på samme hold.

H. spilles af 2 hold, hvert på 11 deltagere. Der spilles med kricketbold, der føres el. slås frem med en i den nederste ende krumstok, der er flad på den venstre side, som kun må benyttes. Ethvert spil med kroppen, hvorved man hindrer modspilleren i at komme til bolden el. i at spille denne, er absolut forbudt. De to partier kæmper så om, hvilket parti der oftest kan slå bolden gennem modspillernes mål. Det spilles bedst på en 90 × 50 m stor græsbane.

H. er et udpræget holdspil, hvor det bedst mulige samarbejde ml. de enkelte deltagere er afgørende for resultatet. Holdet skal bestå af gode, uselviske kammerater, der stadig tænker på at gavne holdet, og ikke på selv at gøre sig gældende. Alle skal stadig huske, at her gælder det behændigheden og ikke den rå kraft. H. er et ret vanskeligt og meget anstrengende spil, f. eks. betydelig mere anstrengende end fodbold. Dansk Hockey Union har 1952: 606 medl. i 9 foreninger.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. Dansk Hockey Union: Hockeylove.

P. J.

Holdningsfejl. Ved h. forstår man skævheder el. abnorme krumninger af hvirvelsøjlen. Det er ofte svært at trække grænsen ml. det normale og det sygelige ved disse lidelser. Dette er sikkert årsagen til de stærkt varierende angivelser i litteraturen om hyppigheden af de forskellig rygdeformiteter. Egentlig sygelige afvigelser fra det normale forekommer sikkert kun hos få pct. af skolebørn i byerne, noget hyppigere hos piger end hos drenge.

Rundryg (»kyphose«) er næsten altid lokaliseret til brysthvirvelsøjlen og kan variere fra ganske lette grader af »dårlig holdning« til de sværere former, hvor hvirvlerne er misdannede, og krumningen næsten kan få karakter af en pukkel som ved den tuberkuløse betændelse i hvirvlerne.

Ved *svajryg* (»lordose«) forstås en abnormt stærk fremadkrumning af lænderygsøjlen.

Skævryg (»skoliose«) findes ofte sammen med rundryg. Den viser sig som en mere el. mindre udtalt s-formet krumning af rygsøjlen, i reglen mest udtalt i brystpartiet. Skævheden benævnes henh. højre- og venstresidig efter krumningens retning. En ganske let skoliose til højre side er normal for de fleste mennesker (hos kejthåndede er den venstresidig).

H. ses hyppigst hos børn og unge mennesker, især pigebørn i den stærke vækstperiode fra 10—18 år. I reglen begynder lidelsen som »dårlig holdning«; men hvis man ikke sørger for at tage hensyn til den, kan krumningerne og skævhederne forøges og til sidst medføre knogleforandringer, hvorved lidelsen bliver delvis uhelbredelig.

Som årsag har man navnlig anført skadelige arbejdsstillinger i forbindelse med overanstrengelse i vækstperioden. Almen svækkelse, manglende motion og for lang skoletid kan ofte være medvirkende. Navnlig tidligere var engelsk syge utvivlsomt årsag

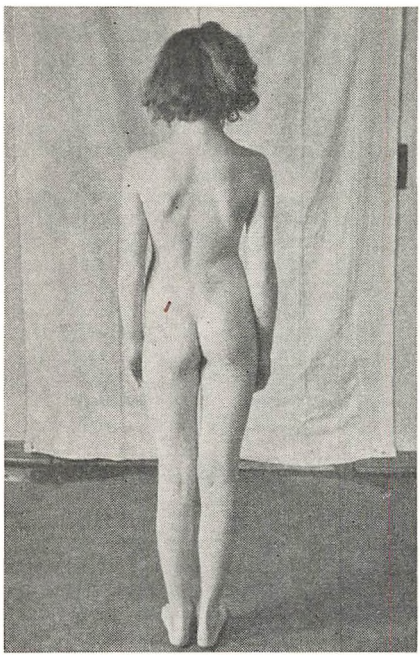

Venstresidig lændeskoliose, kompensatorisk opstået som følge af forkortning af venstre ben.

til mange tilfælde i småbørnsalderen, og behandling med D-vitamin bør forsøges ved mindste mistanke om knoglebløddhed.

I vækstperioden må lærerne være opmærksomme på h. Ved blot nogenlunde udtalte grader bør man konferere med skolelægen. Der må sørges for opøvning af muskulaturen ved passende gymnastik, god kost og rigelig søvn. Dårlige arbejdsstillinger under skolearbejdet må modarbejdes. Skolebøgerne må helst bæres i tornyster i stedet for skoletaske, som bæres i hånden el. i en rem over den ene skulder. Hvis en skævhed skyldes en længdeforskel ml. benene, må dette korrigeres ved et ortopædisk indlæg, ved tyk sål under støvlen el. lign. Egentlige bandager (korsetter) bør derimod i reglen undgås.

Litteratur: Jens Bang og Knud Bojlén: Holdningsundersøgelser i barnealderen, 1950. K. B-S.

Holisme (gr. *holos*, hel), en opfattelse, hvorefter der tilkommer helheden en særlig forrang og en særlig funktion i forhold til delene. Ordet blev indført af general J. C. Smuts (1870—1950) i værket »Holism and Evolution« (1926) og videre benyttet af J. S. Haldane i »The Philosophical Basis of Biology« (1931). Holistiske synspunkter har på forsk. måde gjort sig gældende i nyere psykologi, bl. a. i gestaltpsykologien og hos Eino Kaila i »Personlighedens psykologi« (da. udg. 1948). K. G-S.

Holmstrupgård pr. Brabrand, fredehjem for 25 piger, 14—18 à 21 år; opr. 1928 af bestyrelsen for fredehjem, anerkendt 1934; oplæring i husligt arbejde samt vask og strygning, stor have. Under bestyrelsen for fredehjem hører også 3 hjem fortrinsvis for ældre elever, nemlig: Østergård, Lille Karleby pr. Kirke Hyllinge, 37 pladser, i 2 afdl., Sølund ved Silkeborg, 37 pladser og Handbjerg pr. Handbjerg st., 34 elever. Eneværelser til alle elever. O. Skj.

Holsteinsminde, skolehjem ved Fuglebjerg. 1833 oprettede lensgreve *Fr. A. Holstein* med *Anders Stephansen og Hustru* som ledere et børnehjem for hjemløse børn på ejendommen Fuirendal; 1840 flyttedes virksomheden til gården Hjortholm i Førslev sogn under navnet »Det Fuirendalske Institut på Holsteinsminde«, under patronat af lensgreven på Holsteinsborg.

H. gik hurtigt over til at modtage vanskelige børn i skolealderen og blev under loven af 14. april 1905 anvendt som opdragelsesanstalt. I 1909 omdannet til selvejende institution, 24. apr. 1923 anerkendt som skolehjem. Plads til 80 drenge i alderen 7—14 à 16 år. Delt i 5 mindre afdl. Både forstander A. Stephansen og de følgende forstandere Chr. Nielsen og Leopold Budde har haft stor betydning for dansk børneforsorgs udvikling i det 19. årh. O. Skj.

Homeostase, s. Homøostasis.

Homo (lat: menneske), det zoologiske slægtsnavn for mennesket; *h. sapiens,* det tænkende el. vidende menneske, det zoologiske artsnavn for mennesket; *h. faber,* mennesket som håndværker, det tekniske menneske; *h. ludens,* det legende menneske, et synspunkt, der bl. a. er fremhævet af den hollandske kulturhistoriker *Jan Huizinga* (1872—1945).

Homo-, gr. forstavelse, der betyder lige el. ens, f. eks. *homogen,* helt igennem af samme beskaffenhed, modsat hetero-.

Homoseksualitet (gr. *homós,* lige, ens og lat. *sexus,* køn) er betegnelsen for den i vor kultur ret udbredte foreteelse, at seksualdriften i overvejende grad er rettet mod individets eget køn. Man taler om *biseksualitet* (lat. *bis,* to gange), når driften er rettet mod begge køn, og *pseudohomoseksualitet* (gr. *pseudés,* usand, uægte), når individet i mangel af bedre »lader sig nøje« med en seksualpartner af sit eget køn. *Heteroseksualitet* (gr. *héteros,* anden) kaldes den sædvanlige kønsindstilling, hvor partneren er af det andet køn. Disse betegnelser må dog ikke tages for bogstaveligt, da der er ganske flydende overgange ml. de forsk. former.

Europæiske undersøgelser over h. har vist, at c. 2—5 pct. er overvejende homoseksuelle. I USA har Kinsey nylig fundet, at 4—8 pct. er overvejende homoseksuelle, og at 30—40 pct. har haft homoseksuelle oplevelser efter puberteten.

Der er fire hovedteorier for homoseksu-

alitetens opståen: 1. *Hirschfelds* »mellemkønsteori«, hvorefter h. er en medfødt afvigelse i visse menneskers kønskonstitution, 2. *Krafft-Ebings* »psykopatiteori«, hvorefter h. er en form for medfødt karakterdefekt, 3. *Freuds* »neuroseteori«, hvorefter h. er udtryk for en neurose, forårsaget af »ødipuskompleks«, »kastrationsangst« o. s. v., samt 4. *Kinseys* »indlæringsteori«, hvorefter h. simpelthen er resultat af mere el. mindre tilfældige indlæringsprocesser i barnealderen hos ellers ganske normale individer. Disse fire teorier stemmer dog meget dårligt med hinanden.

I 1951 har en dansk forskningsgruppe fremsat endnu en teori, som søger at sammenfatte de fire nævnte teorier under en fælles synsvinkel. Den går ud på, at h. er et eksempel på det, man i dyrepsykologien kalder *instinktprægning*. Herved forstås det forhold, at instinktfunktionerne, som hos de højere dyr i reglen ikke er »gjort færdige« fra naturens hånd, først »præges« og dermed får deres endelige form under selve afløbet af instinktfunktionen de første gange efter, at den er blevet moden i biologisk henseende. Seksualinstinktet er ligesom andre instinkter sådan organiseret, at der er et »medfødt udløsende sanseskema« indbygget i hjernens sanseapparat. Det fører til, at piger i alm. »reagerer på« drenge og drenge på piger. Seksualpartneren er »udløser« af »det medfødte udløsende sanseskema«, ligesom en nøgle er udløser af en lås. Men da det medfødte sanseskema er meget rummeligt, kan det også, hvis så skal være, omfatte et individ af *samme* køn, især hvis driften er stærk og det andet køn ikke er nærværende for individet på det tidspunkt, da seksualinstinktet modnes. Med andre ord: hvis låsen åbnes med falsk nøgle de første gange, så kan den i nogen grad tage form efter denne nøgle, og tillader evt. aldrig siden den »ægte« nøgle at trænge ind. — Denne instinktprægningsmekanisme har man i de senere år fundet særdeles udbredt både i dyre- og menneskeverdenen, man har blot ikke tidl. fundet på at sætte den i forbindelse med homoseksualiteten.

Instinktprægningsteorien forklarer tvangfrit, hvorfor feminine, psykopatiske og neurotiske individer lettere bliver homoseksuelle end andre mennesker, og den forklarer også hvorfor et ellers helt normalt individ kan blive homoseksuelt, idet det afgørende synes at være de mere el. mindre tilfældige ydre forhold i den virkelighed, der er det enkelte individs, under et ganske bestemt stadium af dets livshistorie, (især pubertetsalderen, d. v. s. 10—15 års alderen). Teorien løser også det gamle stridsspørgsmål om arv og miljø, idet vort kulturelle værdisystem i den vestlige civilisation er så udpræget maskulint, at mange »feminine« el. »sarte« ynglinge viger tilbage for den relativt hårde maskuline rolle, som er den modne mands

hos os. De der gennem homoseksuel instinktprægning i overgangsårene har fået mulighed for at fortsætte »i kvinderoller«, vil derfor ofte vælge denne vej. Og deres »maskuline« partnere fortsætter også ofte i rollen som »aktive« homoseksuelle el. biseksuelle, alt efter styrken af den oprindelige homoseksuelle instinktprægning. Hermed bliver det forståeligt, at vi i de homoseksuelles gruppe både finder meget »maskuline« og meget »feminine« typer — foruden mange andre, der er som folk er flest.

Set under denne synsvinkel skulle h. altså dels være resultat af medfødte faktorer og dels af miljøfaktorer. De sidste må anses for at være nøje knyttet til vort stærke seksualtabu. Det drejer sig formentlig om to hovedfaktorer: 1) adskillelsen af drenge og piger i skolen (klasseværelse, legeplads, gymnastiksal, svømmehal o. s. v.), samt i spejderorganisationer o. lign. fritidsbeskæftigelser; 2) den hårde, kølige, maskuline livsstil som er karakteristisk for vor civilisation. Den første af disse faktorer har især ansvaret for den homoseksuelle instinktprægning, medens den sidste formentlig har betydning for, at denne instinktprægning opnår at få nogen større praktisk betydning.

Selv uden at stole på instinktprægningsteoriens rigtighed kan man vist nok forsvare at anføre flg. firepunktsprogram som noget der vil være egnet til at forebygge udviklingen af homoseksuel indstilling:

1) En varmere børneopdragelse. 2) Eliminering af de psykiske og fysiske enkønsmiljøer, der endnu findes i vor skole. 3) Sandfærdig og naturlig seksualoplysning både i hjem og skole. 4) Direkte modvirkning af vort samfunds »skrækindstilling« overfor seksualiteten i alm. og homoseksualiteten i særdeleshed.

Litteratur: Magnus Hirschfeld: Die Homosexualität des Mannes und des Weibes, 1920. R. v. Krafft-Ebing und A. Moll: Psychopathia sexualis, 1924. Sigmund Freud: Gesammelte Schriften, 1923—34. A. C. Kinsey o. a.: Sexual Behavior in the Human Male, 1948. Aage Lotinga: De sexuelt afsporede og samfundet, 1947. Jarl Wagner Smitt (red.): Hvorfor er de sådan? En studie over homosexualitetens problemer, 1951.

J. W. S.

Homøostasis, en af den amer. fysiolog W. B. Cannon (1871—1945) indført betegnelse for den bevægelige fysiologiske ligevægtstilstand i organismen som helhed. Se nervesystemet.

Hoptrup folkehøjskole, s. Højskole sp. 912.

Horace-Mann-Skolen, gymnasium opr. 1917 i tilknytning til Columbia University, U. S. A. H. hører til de kendte progressive amer. skoleforsøg. H. er en privatskole med høje skolepenge, men talrige fripladser. Den har gennemført elevselvstyre: elevråd der vælges af fællesforsamlingen, der igen vælger en elevdomstol. Rektor har veto-ret og kan tilkaldes i alvorlige disciplinære sager. Undervisningen organiseres nærmest som et

studiekredsarbejde og arbejdsgangen former sig på flg. måde: 1. Klassediskussion om emnet. 2 Uddeling af opgaver. 3. Materialeindsamling. 4. Materialeordning. 5. Udarbejdelse af oversigter over emnet, samt en liste over de kendsgerninger, som alle skal lære ang. dette emne. 6. Hver gruppe udarbejder sine foredrag og rapporter, der forelægges for klassen, refereres og kritiseres. Referater indsættes i alle arbejdshæfter sammen med oversigter og mindstefordringer. 7. Klassediskussion om principielle synspunkter overfor stoffet. Biblioteket står altid åbent for eleverne, og mens en klasse arbejder med et emne, reserveres alle håndbøger, fagbøger og tidsskrifter, som skal bruges under arbejdet.

Som vigtigste faggruppe indenfor skolearbejdet figurerer medborgerkundskab, der omfatter alle historiske, geografiske og sociale emner. Af lign. betydning er faggruppen naturfagene. Sport, dramatik og manuelt arbejde har stor plads i skolens liv, ligesom klubber af forskellig art tilfredsstiller elevernes specielle interesser f. eks. sprog, litteratur og kunst. Lektier i almindelig forstand gives ikke, men naturligvis kan de elever, som vil det, arbejde med emnerne, sprog o. m. a. i deres fritid. Skolen står åben visse timer om eftermiddagen for dem, som foretrækker at arbejde på skolen. A. M. N.

Hormoner (gr. *hormón*, sætte i bevægelse) er stoffer, der dannes i de s.k. »lukkede kirtler« (endokrine kirtler). Ad blodbanen føres de rundt i organismen, hvor de influerer på vækst, udvikling, stofskifte, blodtryk m. m. En række h. er kemisk veldefinerede stoffer, der kan renfremstilles i laboratoriet. Andre kendes kun gennem deres virkning i organismen, en virkning, der bl. a. afsløres i de tilfælde, hvor en kirtel mangler ved fødslen el. senere går til grunde ved sygdom (f. eks. tuberkulose).

Der foregår et intimt samspil både ml. forskellige endokrine organer og ml. det endokrine system og nervesystemet. En defekt et enkelt sted i systemet vil derfor, hvis den ikke hurtigt bekæmpes, påvirke funktionen af andre organer.

Hvis funktionen af en endokrin kirtel er gået tabt, må den erstattes hele livet igennem. Det har hidtil kun for enkelte kirtlers vedkommende været muligt at erstatte funktionen med præparater, der kan indtages med føden. De fleste h. ødelægges i mavetarmkanalen, hvorfor det er nødvendigt at indsprøjte dem i organismen. I visse tilfælde kan indsprøjtningerne gives med længere mellemrum, i andre tilfælde er daglige indsprøjtninger nødvendige, og det bliver derfor et væsentligt led i behandlingen at få både patienten og ikke mindst patientens pårørende til at betragte den daglige behandling (tablet el. indsprøjtning) som noget lige så selvfølgeligt som at børste tænder. For disse patienter som for andre kronisk syge gælder det, at det enten er en lidelse at være genstand for medlidenhed el. også (og dette gælder spec. børn) udnytter de omgivelsernes medlidenhed til at få deres vilje på alle punkter. Man bør derfor sætte alt ind på at forhindre, at et barn, der har en legemlig defekt også får en psykisk defekt, der vanskeliggør dets tilpasning i samfundet. Hvis man vil hjælpe barnet, bør man tilstræbe at gøre det lige så uafhængigt af omgivelserne som andre børn, og barnet skal derfor så tidligt som muligt selv lære at tage tabletten el. indsprøjtningen.

Hormoner:

Thyreoidin (skjoldbruskkirtelhormon) anvendes i tabletform ved myxødem (nedsat funktion af kirtlen). Myxødemsymptomer: standsning af længdevækst og åndelig udvikling, fedme, tør fortykket hud, håraffald, forsinket tandfrembrud, forstoppelse, hæs stemme.

Hurtig indsættende behandling med den højeste dosis, patienten kan tåle (subtoksisk dosis) giver gode chancer for helbredelse af såvel legemlig som åndelig defekt.

Parathyreoidea-hormon dannes i biskjoldbruskkirtlerne. Influerer på kalk- og fosforstofskifte. Mangelsymptomer: krampe og psykisk irritabilitet.

Insulin dannes i det Langerhanske øvæv i bugspytkirtlen. Produceres der for lidt insulin, opstår der sukkersyge, idet den mangelfulde udnyttelse af sukkerstoffer i organismen er betinget af nedsat insulinproduktion. Symptomer: stærk sultfølelse, tørst, vægttab trods rigelig fødeindtagelse, hyppig vandladning, tilbøjelighed til hudlidelser, udskillelse af sukker og »syre« (acetonlegemer) i urinen. Behandles med kost fattig på sukkerstoffer + insulin. Nyere undersøgelser tyder på, at frikost forøger risikoen for senkomplikationer f. eks. øjenlidelser, hvorfor diæt må tilrådes allerede i barnealderen.

Adrenalin (binyremarvhormon) influerer på blodtryk og sukkerstofskifte.

*Binyrebark*hormon regulerer bl. a. vædske- og saltstofskifte.

Pituitrin, hypofysebaglaphormon, influerer bl. a. på blodtryk, sammentrækning af livmodermuskulaturen under fødsel og urinudskillelse.

I *hypofyseforlap* dannes en række hormoner, der influerer på funktionen af kønsorganer, skjoldbruskkirtel, mælkekirtel i diegivningsperiode, binyre m. m. Desuden dannes et hormon, der regulerer væksten. Nedsat produktion af dette hormon fremkalder dværgvækst. Denne type velproportionerede dværge er mulig tilgængelige for behandling med hormonet. Derimod er den arvelige form for dværgvækst (chondrodystrofi) der kendes fra billeder af Velázquez og Jens Juels hofnarre (uharmonisk byggede dværge med stort hoved, korte arme og ben, plumpe hænder og stærk svajryg) utilgængelig for behandling. Des-

uden bør nævnes, at enhver kronisk og langvarig sygdom i barnealderen virker hæmmende på væksten, og i disse tilfælde kan kun en helbredelse af sygdommen gengive barnet mulighed for normal vækst.

Østrogene hormoner (kvindelige kønshormoner). — *Androgene hormoner* (mandl. kønshormoner). Den kvindelige og mandlige kønskirtel (ovarie og testikel) er anlagt ved fødslen og gennemgår i løbet af barnealderen en gradvis vækst og udvikling. Ved puberteten begynder de under indflydelse af hypofysehormon at udskille de kønshormoner, der betinger udvikling af de »sekundære« kvindelige og mandlige kønskarakterer: for pigers vedk. indtræden af menstruation, udvikling af bryst og mere runde former, behåring. For drenge: skægvækst, dyb stemme, vækst af ydre kønsorganer. Denne periode, hvor interessen for det modsatte køn begynder at vågne, er i det hele præget af stærke følelsesudsving og af angst og usikkerhed overfor de ny problemer, der pludselig tårner sig op — en usikkerhed, der ofte overkompenseres og giver sig udslag i frækhed, forsorenhed og »hårdkogthed«. I denne rastløse periode, hvor barnet er meget modtageligt for indtryk (det være sig natur, kunst, musik, litteratur m. m.) er der en udmærket mulighed for at udvide barnets horisont, og at lære det at dyrke en el. flere interesser på en mere dybtgående måde end det tidligere har været i stand til. Barnet føres til at interessere sig for emner uden for dets egocentriske fantasiverden.

Menarche (den første menstruation) indtræder ved 10—15 års alderen, hvilket er tidligere end for 20—30 år siden. C. $^3/_4$ af piger er menstrueret ved 13-års alderen.

Pubertas præcox (for tidlig pubertet) d. v. s. pubertetsfænomener, der indtræder før 10-års alderen, kan skyldes svulst i kønsorganer, hypofyse og binyre, hvorfor barnet altid bør lægeundersøges. I en række tilfælde er det dog kun udtryk for, at barnet er tidligere legemligt udviklet end gennemsnittet af andre børn, en legemlig udvikling, der ikke behøver at være ledsaget af en tilsvarende åndelig udvikling.

Kryptorkisme, lidelse karakteriseret ved at en el. begge testikler ligger i underlivet og ikke er steget ned i pungen — en udvikling, der normalt foregår i fosterlivet el. i den tidlige barnealder. Behandling med hypofysehormonet physex bevirker oftest, at testiklerne stiger ned; men fremkalder ofte — uanset i hvilken alder det gives — pubertetssymptomer med interessse for det modsatte køn, psykisk uligevægt m. m., hvorfor behandling sjældent gives før 10-års alderen. Behandling er påkrævet, fordi testiklernes funktion påvirkes, hvis de bliver liggende i underlivet. Gr. G.

Hornbook (eng.), se ABC.

Horne folkehøjskole, s. Højskole sp. 912.

Hospitalsbiblioteker. Da patienterne på sygehusene er afskåret fra regelmæssige lån på bibliotekerne, men netop af terapeutiske grunde trænger til boglig beskæftigelse, begyndte enkelte centralbiblioteker i 1920'erne efter engelsk mønster udlån på sygehuse. Begyndelsen blev gjort i 1926 på Odense by- og amtssygehus. I 1950—51 udførte 70 biblioteker hospitalsarbejde på 89 hospitaler med ialt 16.359 senge. Der udlånte s 628.468 bd. Bøgerne køres i almindelighed ind på sygestuen på en bogvogn, så at patienten selv, om det ønskes, kan udtage bøgerne. Enkelte bibliotekarer har specialiseret sig særligt i dette arbejde, så at de er i stand til at yde den syge låner den bedst mulige service, der ofte må afpasses individuelt efter hver patient. Også sindslidende patienter og vanføre betjenes nu undertiden fra særlige biblioteker, således har Ortopædisk hospital i Kbh. sit eget patientbibliotek med faguddannet bibliotekar (s. også Centralbiblioteket for tuberkulosepatienter).

M. I.

Hovedskole, skoleafdl. i folkeskolen omfattende aldersklasserne fra 11—14 år el. fra 10—14 år.

H. kan oprettes både ved købstadskoler og ved landsbyskoler.

Hovedskolen i købstadskoler og købstadordnede skoler på landet:

H. er 3-årig og opbygges på grundlag af en 4-årig grundskole (folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 2, stk. 1).

Det årlige timetal i hver klasse skal være mindst 1200 timer, hver på 50 min. el. et tilsvarende antal lektioner af kortere varighed, og ingen skoledag må vare over 6 klokketimer.

Der skal foruden i de i grundskolen underviste fag senest fra 2. kl. undervises i naturlære, sløjd for drengene og kvindelig husgerning for pigerne. Under historie skal der undervises i samfundslære og afsnit af verdenshistorien, under gymnastik i idræt og, hvor der er lejlighed til badning, tillige i svømning; i forbindelse med undervisningen i naturhistorie el. i gymnastik skal der undervises i sundhedslære — herunder alkohollære. I sidste klasse skal undervisningen i de fag, hvor det naturligt kan ske, afpasses under hensyntagen til børnenes fremtidige virksomhed i det praktiske liv, og der kan i denne henseende optages andre fag.

I hovedskoleklasser kan der — dog næppe førend i de sidste år — optages undervisning i eet fremmed sprog. I denne undervisning kan kun de børn deltage, der efter skolens skøn kan have virkeligt udbytte deraf, og hvis forældre ønsker det; timetallet for de andre børn kan dog ikke herved nedsættes under det for klassen foreskrevne. Sprogundervisningen må herefter enten gives som ekstratimer udenfor det foreskrevne timetal

af 1200 timer årligt, el. der må gives de børn, der ikke læser sprog, undervisning i andre fag i disse timer.

Hovedskolen i den landsbyordnede skole: H. er 4-årig og bygger på en 3-årig forskole. Den oprettes ved alle skoler med 4 klasser og derover, idet sådanne skoler deles i en 3-årig forskole og en 4-årig hovedskole. Den må mindst have 2 klasser, men vil i den 5-, 6- og 7-klassede skole have flere (folkeskolelovens § 2, stk. 2).

Der er ikke foreskrevet et bestemt timetal for h., men h.s timetal indgår i det for folkeskolen på landet foreskrevne timetal af mindst 6480 timer, hver på 50 min. el. et tilsvarende antal lektioner af kortere varighed, gennem 7 skoleår. Det årlige timetal i hver af de 3 sidste årgange må dog ikke være under 960 timer.

Den daglige undervisningstid må for h.s yngste årgang ikke overstige 5 klokketimer og for de 3 sidste årgange ikke 6 klokketimer.

Undervisningen skal omfatte de almindelige skolefag, samt for de 2 sidste årgange — altså for børnene fra 12—14 år — tillige naturlære, sløjd for drengene og kvindelig husgerning for pigerne; under historie skal desuden for disse årgange undervises i samfundslære og afsnit af verdenshistorien, under gymnastik i idræt og, hvor der er lejlighed til badning, tillige i svømning og under naturhistorie el. gymnastik i sundhedslære, herunder alkohollære.

I hovedskoleklasser med mindst 1200 undervisningstimer kan der optages undervisning i eet fremmed sprog. I denne undervisning kan kun de børn deltage, som efter skolens skøn kan have virkeligt udbytte deraf, og hvis forældre ønsker det; timetallet for de andre børn må dog ikke herved nedsættes under det for klassen foreskrevne, og sprogundervisningen må derfor enten gives som ekstratimer udenfor de 1200 timer, el. der må gives de børn, der ikke deltager i undervisningen, undervisning i andre fag i disse timer.

I ekstratimer, der ligger ud over det lovbestemte timetal af 1200 timer årligt, kan der gives de elever, som vil søge optagelse på et kursus el. i en realkl. med almindelig forberedelseseksamen som mål, undervisning også i det andet fremmede sprog og matematik (cir. af 13. aug. 1942). Denne ordning må også gælde for h. i købstadskolen og den købstadordnede skole på landet.

En h. kan som centralskole være fælles for flere forskoler og for flere kommuner. Til undervisning i sløjd og kvindelig husgerning kan børn fra flere skoler samles på eet sted indenfor en kommune el. et skoleforbund; der kan dannes skoleforbund alene til undervisning i disse fag.

Ved enhver h. skal der indrettes gymnastiksal med omklædningslokale og badeindretning samt en idrætsplads el. på anden måde skaffes adgang til at øve idræt (folkeskolelovens § 56, stk. 1). Der skal endvidere indrettes sløjdlokale og skolekøkkenlokale, men disse lokaler kan indrettes ved en enkelt skole, når børnene fra andre skoler på passende måde kan benytte dem.

Der kan indføres købstadskoleordning ved hovedskolen alene, når denne er centralskole for forskoler, der har deres selvstændige ledere; er ledelsen af forskolen underlagt førstelæreren ved hovedskolen, betragtes skolen som en enhed, og købstadskoleordningen må da også omfatte forskolen. S. endv. Folkeskolen.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 1944. G. H.

Hovedstadens højskole, s. Højskole sp. 912.

Hudsanserne, sammenfattende betegn. for berørings-, temperatur- og smertesans, i gl. tid også betegnet som følesans. Man kan finde et stort antal over hele legemet ujævnt fordelte punkter, som hver for sig er særlig modtagelige for en bestemt slags påvirkning. Påvirkningen af hvert enkelt punkt fører til en bestemt oplevelseskvalitet (sml. sansning). Ved undersøgelser af hudvæv har man delvis kunnet identificere forskellige slags receptorer (s. d.). Man skelner derefter ml. varme-, kulde-, tryk- og stik- el. smertepunkter. Man vil dog ved gentagne undersøgelser ikke altid med sikkerhed genfinde de samme punkter. For temperatursansernes vedk. er man ikke nået til klarhed over receptorerne. En nyere teori sætter al temperaturoplevelse i forbindelse med udvidelse og sammentrækning af blodkar. Af tryk-receptorer regner man navnlig med de Meissnerske legemer, der påvirkes ved svagere og de Paciniske legemer, der påvirkes ved stærkere tryk, endv. med frie nerveender i overfladen og ved hårsække. For stik el. smerte har man ikke fastslået andre receptorer end frie nerveender i forskellige vævlag. Stikpunkter har man fundet flest af, mest smerteføls om er hornhinden, mindst kindernes slimhinder. Derefter følger trykpunkterne, tættest på tungespids og læber, derefter på fingerspidserne. Af kulde- og navnlig varmepunkter findes der færre. Receptorerne kan ikke blot påvirkes mekanisk ved berøring, men også termisk, kemisk og elektrisk.

Nogle forskere (Katz) regner med en fra de andre berøringssanser adskilt vibrationssans, der kan påvirkes af svingninger af samme karakter som lydbølgerne, og man har endda ment at kunne konstatere særlige receptorer for den. Det mere sikre ved sagen er dog oplevelsens særlige karakter. Enkelte trykpunkter undersøges bedst ved berøring med hår af passende bøjelighed. Ved at variere deres længde kan man bestemme grænsen for trykfølsomheden. Den s.k. topunkt-tærskel for forskellige hudom-

råder når man til ved at påvirke forskellige punktpar samtidig, til man finder den grænse, hvor det endnu lige er muligt at opleve to berøringer som adskilt (s. også Lokalisation). Ved tryk af en blyantspids deformeres også området omkring berøringspunktet noget, men der opleves kun berøring i eet punkt. Vedholdende tryk, også på større områder, opleves almindeligvis snart ikke mere; man kan således tale om en slags adaptation el. omstemning. På den anden side kan man føle et tryk også i nogen tid efter at påvirkningen er ophørt.

Smertepunkter kan bedst undersøges med en skarp spids, men også andre påvirkninger kan fremkalde smerte, og man har mange forskellige udtryk, der skal karakterisere forskellige smerteoplevelser. Ved brændende smerte regner man med, at også temperaturpunkter er påvirket. En mere dump smerte får man f. eks. frem ved at presse en større hudfold sammen. Forarbejdningsprocessen ved smerte synes at tage lidt længere tid end andre sanseprocesser; man taler her om større latenstid. Endelig kan man opleve smerte med et særligt moment, der er blevet kaldt for uudholdelighedskvalitet, og som ikke blot er afhængig af smertens styrke.

Kuldepunkter påvirkes let ved en temperatur nogle grader under legemstemperaturen, men kan også påvirkes ved tryk, og man kan opnå »paradoks kulde« ved varmepåvirkning af dem, og undertiden tilsvarende »paradoks varme« ved at berøre et varmepunkt med en passende kold genstand. Ved varmepåvirkning betydeligt over legemstemperaturen kan man opleve en ny kvalitet, hedt (undertiden dog snarere en blanding af varmt og koldt) og ved endnu højere temperaturer en brændende varme. Antagelig beror dette på, at temperaturer på henved 40° også påvirker kuldepunkter, på c. 50° desuden stikpunkter, der da virker sammen med varmepunkterne. Varme- og kuldeoplevelsen er ikke blot afhængig af påvirkningens temperatur, men også af hudens egen, således at man kan opleve kulde ved overgangen fra 35° til 30°, men varme ved overgang fra 25° til 30°, idet receptorerne kan siges at være omstemt el. tilpasset efter tidligere påvirkninger af forskellig art.

Fænomenologisk er det en betydelig forskel, om man ved sådanne enkelte el. sammensatte påvirkninger oplever noget, der kan kaldes fornemmelser, som angår ens eget legeme, el. noget, der kan betegnes som kvaliteter ved ydre genstande f. eks. varmt, men også klæbrigt, hårdt o. lign., hvor forskellige receptorer (ikke blot i huden) medvirker (s. Perception). Forøvrigt oplever vi i sidste tilfælde ofte ikke så meget »kvaliteter« som højst reale genstande, der altså i dette tilfælde fremtræder taktilt (gennem berøring). Taktilt givne emner har endda tit et særlig stærkt virkelighedspræg, de er »til at tage og føle på«.

Litteratur: E. von Skramlik: Psychophysiologie der Tastsinne (Archiv für die gesamte Psychologie, Ergänzungsband 4, 1937). G. Révész: Die Formenwelt des Tastsinnes, 1938. D. Katz: Der Aufbau der Tastwelt, 1923. E. Rubin: Haptische Untersuchungen (Acta psychologica, 1921).

Ths. K.

Hudsygdomme. De hyppigste h. i barnealderen falder i flg. grupper: 1) skæleksemet, 2) kløeeksemet, 3) ernæringsknopper, 4) de smitsomme hudsygdomme (hudvorter, fodsvamp, fnat og børnesår).

1) *Skæleksemet* ses navnlig hos spædbørn, i reglen begyndende med skældannelse i hårbunden, hvorfra det breder sig ned i ansigtet, bag ørerne, evt. også til kroppen og ekstremiteterne. Ved kradsning kan der opstå røde, vædskende flader — ved en samtidig bakterieinfektion tillige småre vner i hudfolder og bag ørerne.

Ved behandlingen af skæleksem gælder det først og fremmest at hindre barnet i at kradse sig, hvorfor man ofte må give barnet stive manchetter på armene og en s. k. maskeforbinding for ansigtet. Tjæreholdige salver virker lindrende på kløen. Ved behandlingen vil lidelsen som regel hurtigt helbredes.

2) *Kløeeksemet* er primært en kløetilstand i huden, antagelig p. g. a. overfølsomhed over for visse æggehvidestoffer i føden. Kløen er langt stærkere end ved skæleksemet, og p. g. a. den stærke kradsning vil huden hurtigt blive sæde for eksem, der fortrinsvis er lokaliseret i ansigtet, i albuebøjningerne og i knæhaserne. Lidelsen begyn-

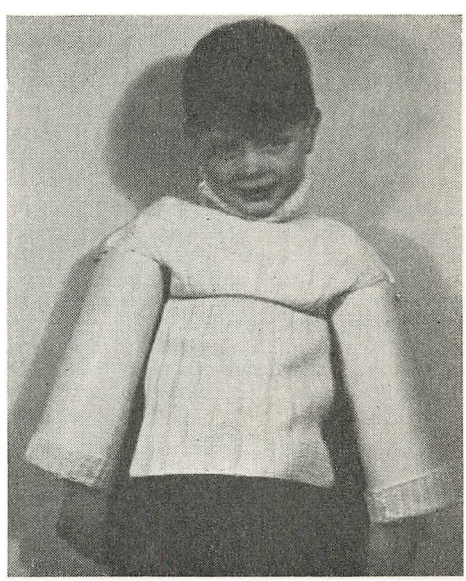

Manchetforbinding af et par hjemmelavede papcylindre fastgjort ved et par bændler om brystkassen, evt. tillige en sikkerhedsnål i ærmet.

der ofte i spædbarnsalderen og holder sig næsten altid i flere år med periodevise bedringer og forværrelser. Ved 6-års alderen svinder lidelsen i de fleste tilfælde.

Behandlingen af kløeeksemet er langt vanskeligere end ved skæleksemet. Også ved kløeeksemet er det overordentligt vigtigt at hindre barnet i at kradse sig, hvorfor man sjældent kan undvære manchetterne. Lokalt anvendes pensling med stenkulstjære el. forskellige tjæresalver.

3) *Ernæringsknopper* er en ret uskyldig h., der navnlig forekommer i frugttiden, el. når et barn begynder at få nyt fødemiddel, f. eks. æg. De viser sig som spredte røde, stærkt kløende knopper, ofte med en blære på toppen. Kradsning kan medføre infektion (børnesår). Udslettet kan i reglen forebygges, når man ophører at give det fødemiddel, barnet er overfølsomt for. Pudring el. pensling med tjæresprit virker lindrende.

4) *De smitsomme hudsygdomme. Hudvorter* er meget almindelige i barnealderen navnlig på hænderne og under fødderne. H. er smitsomme, men med en meget lang incubationstid (2—3 mdr.). De svinder som regel spontant, hvis man fuldstændig undgår mekanisk el. anden irritation. Iøvrigt kan de fjernes ved operation, røntgen- el. radiumbestråling. De sædvanlig anvendte ætsmidler bør som regel undgås, da de er tilbøjelige til at efterlade skæmmende ar.

Fnat og *børnesår* (s. d.).

Fodsvamp overføres fortrinsvis på badeanstalter; den begynder i reglen som et kløende, ofte tillige smertende udslet ml. 4. og 5. tå, hvorfra det kan brede sig til de andre tæer, fodsålen m. v. Til behandlingen, som kan være meget langvarig, anvendes forskellige svampedræbende midler i salver el. opløsning.

Endelig må det erindres, at en række af de alm. børnesygdomme (mæslinger, røde hunde, skålkopper og skarlagensfeber) giver sig til kende ved et karakteristisk hududslet.

K. B-S.

Huizinga, Jan (1872—1945), holl. kulturhistoriker, der foruden det fremragende værk »Der Herbst des Mittelalters« (1919) og »Erasmus« (1924) har givet en indgående diagnose af vor egen tids kulturelle lidelser i »Im Schatten von morgen« (1935, overs. til sv.); i »Homo ludens« (1939, overs. til sv.) har han analyseret det element af leg, der er i al kultur, især med fremhævelse af kappelystens rolle.

K. G-S.

Hukommelse. Man kan i en bred betydning af ordet tale om h. i ethvert tilfælde, hvor vore oplevelser på en el. anden måde viser hen til el. bærer præg af tidligere oplevelser. Det vil være tilfældet ved enhver form for bekendthed, genkendelse, viden og erindring.

Undertiden står vore oplevelser for os som »en slags gentagelse« af oplevelser, vi

har haft tidligere. Vi ligesom genoplever begivenheder fra vor fortid, og hvis der er klarhed over, hvor og hvornår disse begivenheder indtraf, taler man ofte om erindring som et mindre område indenfor det, der huskes. Gennem vore erindringer får vi sammenhæng i vor tilværelse og er i stand til i væsentlige træk at rekonstruere vort livsløb, som det f. eks. sker, når folk skriver deres erindringer.

En placering af det, vi husker, m. h. t. tid og sted er dog langtfra altid mulig. Vi genkender et menneske uden at vide, hvor vi har set det før. Vi husker meget uden at vide, hvor vi har det fra. Selv ved en del af vore mest sikre kundskaber har vi glemt alle de nærmere omstændigheder ved tilegnelsen.

H.s udvikling hos børn. Allerede når et barn er c. 2 mdr., kan det smile svagt, når det ser moderens ansigt el. hører hendes stemme. Den person, der daglig giver sig af med barnet, har fået en særlig karakter, bestemt af tidligere erfaringer, muligvis en vis bekendthedskvalitet. I løbet af 2. kvartår bliver barnets adfærd over for fremmede og dem, der stadig er om det, tydelig forskellig. Fremmede bliver modtaget med »alvorligt« og »forbavset« blik, kendte personer ofte med smil. Der synes nu at være tale om en genkendelse, omend i primitiv form. Barnet savner nu også genstande, det mister. Gesell fandt, at c. 50 pct. af børn, der var 6 mdr., »søgte efter« en ske, de havde leget med, når den forsvandt ud over kanten af bordet. I en alder af 9 mdr. søgte 90 pct. efter skeen. Den tid, barnet kan huske, stiger stærkt med alderen. Stern fandt for et af sine børn, at erindringerne strakte sig over dage i 2. leveår, over uger i 3. og over mdr. i 4. leveår. Genkendelser, hvor barnet har genstanden for sig, spænder, som man kunne vente, over længere tid og indtræffer før frie erindringer. Små børn lever i øjeblikket. De husker kun lidt og i kort tid. Det er da også kun ganske lidt, de voksne erindrer fra de første leveår. En undersøgelse over, hvor langt den første erindring går tilbage, gav bl. 200 amerikanske studenter det resultat, at kun 5 kunne huske noget fra de første 2 år (2. leveår). Den første erindring gik

i 5 tilfælde	tilbage til	2.	leveår
i 56	— —	3.	—
i 97	— —	4.	—
i 42	— —	5.	—

H.s kapacitet stiger stærkt med alderen. Ved nogle hukommelsesforsøg af Stern skulle børn og unge gengive, hvad de kunne huske fra nogle billeder. De 14-årige kunne gengive dobbelt så meget som de 7-årige og de 18-årige endog 3 gange så meget. Der er en vældig vækst i den stofmængde, der kan tilegnes af eleverne i henh. grundskolen, mellemskolen, gymnasiet og på universitetet. Det kan ikke passe, som mange mener, at

børn (større børn) husker bedre end voksne. Når det drejer sig om tilegnelse af det væsentlige i et større stof, er den voksnes overlegenhed særlig stor. Man kan indvende, at det her mere drejer sig om intelligens end om hukommelse. Ved tilegnelsen af enkeltheder og remser er forskellen på børn og voksne betydelig mindre. At remser lært i skolen kan huskes helt op i alderdommen (jvfr. ordsproget), er intet bevis på børns gode hukommelse. Disse remser er gentaget et meget stort antal gange. Hvis voksne læste lige så meget på en remse som børn, kunne de sandsynligvis huske den lige så godt el. bedre; men det er der blot ingen voksen der har tid til, indser nytten af el. gider.

Glemsel. Der kan være oplevelser, der er så intense, følelsesbetonede og har så stor betydning for os, at vi aldrig med el. mod vor vilje er i stand til at glemme dem. De fleste af vore oplevelser glemmes derimod og glemmes hurtigt. Hvor hurtigt glemmer man ikke en mængde af det stof, man har læst op til en eksamen. Lærere kan blive chokerede, når de opdager, hvor meget børnene har glemt i en sommerferie. Nogle norske undersøgelser (Aall og Ribsskog) viser, at børnene kun kan gøre rede for en brøkdel af det stof, de har haft i det foregående skoleår. Det går kun nogenlunde med de dele af stoffet, som er fremhævet og gentaget mange gange. Forsøg bl. a. af Ebbinghaus har vist, at glemselen skrider hurtigt frem lige efter tilegnelsen af et stof og derefter langsommere og langsommere. Stof, man een gang har kunnet, er dog lettere at lære op igen, også når man tilsyneladende helt har glemt det. (S. endv. Glemsel).

Da det er begrænset, hvor meget vi kan huske, og da det kræver et stort arbejde at lære noget til sikkerhed, må vi i skolen begrænse huskestoffet til det nødvendige og væsentlige og lægge hukommelsesarbejdet sådan til rette, at man får det bedst mulige resultat ved den mindst mulige anstrengelse.

Faktorer, der spiller en rolle ved tilegnelsen af et stof.

Man må ved h. skelne ml.: 1) indlæringsprocesserne, 2) det, der sker i tiden, indtil stoffet skal anvendes og 3) gengivelsen og anvendelsen af stoffet. Jo mere indlæringsformen nærmer sig til gengivelsesformen, jo bedre bliver resultatet, da man så allerede ved indlæringen øver sig i gengivelsen.

Man må huske, at det er ved tilegnelsen af stoffet, hukommelsesvirkningerne grundlægges. Den første betingelse for at tilegne sig noget er derfor, at man anstrenger og anspænder sig. Man må gøre et energisk og målbevidst arbejde, men hvis man lægger arbejdet fornuftigt til rette, kan der spares både tid og kræfter.

Vi ved alle, at gentagelser fæstner et stof, og at man næsten er sikker på at kunne huske noget, hvis man gentager det tilstrækkelig mange gange. Men det er ikke ligegyldigt, hvordan gentagelserne fordeles. En ophobning af mange gentagelser lige efter hinanden er ugunstig. Der skal betydelig færre gentagelser til, hvis der sker en end- og ret stærk fordeling af dem. Det er f. eks. bedre at gennemarbejde et stof een gang hver dag i 3 dage end 3 gange samme dag. Stof, der skal opgives til en eksamen, må tages op til behandling flere gange, det må repeteres.

Man må så hurtigt som muligt begynde »at høre sig selv«, helst straks efter første gennemlæsning; kører man fast, må man se i bogen. Man tvinges på den måde til hele tiden at være aktiv og opdager, hvor det er, det kniber. Man er først sikker på, at man kan et stof, når man er i stand til at gennemgå det på egen hånd.

Når man skal igennem et stort og forskelligartet stof, er man ofte tilbøjelig til at jage fra det ene til det andet; men visse undersøgelser viser, at denne fremgangsmåde er lidet egnet, og at det tværtimod betaler sig at gå roligt frem og pausere af og til. Lad os tænke os, at to stykker stof, A og B, af samme sværhedsgrad får det samme antal gennemlæsninger. Hvis der efter gennemlæsningen af A indskydes en pause, men efter gennemlæsningen af B straks fortsættes med andet åndeligt arbejde, vil der senere huskes mere af A end af B. Der synes at være visse eftervirkninger fra arbejdet med stoffet, der fortsætter, efter at gennemlæsningerne er forbi. Stoffet skal have tid til at sætte sig. De mennesker, der pauserer af og til og slapper af, opnår mere med mindre anstrengelse (s. Hemning).

Når man ikke netop skal lære noget ordret udenad, må man straks ved første gennemlæsning skelne ml. væsentligt og uvæsentligt, evt. sætte et mærke ved de væsentlige ting. Man må holde sig til den logiske sammenhæng. Som regel står der kun få ting på en side, som det har betydning at huske, og det drejer sig fra første færd om at samle sig om disse hovedpunkter og se bort fra uvæsentlige enkeltheder. Derved indskrænkes huskestoffet meget, samtidig med at man får oversigt over stoffet, god forståelse af det og husker det væsentlige. Det betaler sig ikke at spilde megen tid på at lære løsrevne enkeltheder, der har ringe betydning og for øvrigt hurtigt glemmes.

Hvis man interesserer sig for det, man skal lære, går det hele ligesom lettere, ja undertiden kan stoffet ligesom hænge ved af sig selv. (S. endv. Mnemoteknik).

Den umiddelbare hukommelse og dens spændvidde.

I bevidstheden dukker der stadig noget nyt op. Emnerne ligesom dvæler i bevidstheden et øjeblik for så at forsvinde, men vi kan ofte huske og genfremkalde vore oplevelser umiddelbart efter denne forsvinden (umiddelbar hukommelse). Jo mere

stof vi kan gengive umiddelbart efter oplevelsen, jo større siger vi, at vor hukommelses spændvidde er. Spændvidden stiger stærkt med alderen. Man har søgt at danne sig et mål for spændvidden bl. a. ved at undersøge, hvor mange encifrede tal man kan gengive, umiddelbart efter de er fremsagt enkeltvis uden rytme. Normen er: 2½ år 2 cifre, 3 år 3 cifre, 5 år 4 cifre, 7 år 5 cifre, 10 år 6 cifre, voksne 7 cifre. Drejer det sig om stof med mening, er spændvidden langt større. Børn på 9 år kan f. eks. gengive lette sætninger på c. 20 stavelser. Dette har bl. a. stor betydning ved en samtale, hvor et spørgsmål (dets indhold) må holdes fast, til svaret er givet. (S. Reproduktion).

Litteratur: H. Ebbinghaus: Grundzüge der Psychologie, 1919. J. Elmgren: Minnets funktion, struktur och utveckling, 1934. Samme: Minnet, dess psykologi och hygien, 1935. J. Gästrin: Inlärningsprocessens psykologi, 1944. H. Meyer: Undersøgelser over Børns umiddelbare auditiv-vokale Cifferhukommelse, 1944. Samme: Hukommelsens spændvidde og dens betydning for tilegnelse af skolekundskaber. Pædag. psykol. tidsskrift, 1946. G. E. Müller: Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit I, II og III, 1911—17. B. Ribsskog, A. Aall og flere: Undervisningsplanerne i folkeskolen, 1936. E. Rubin: Kan Hukommelsen forbedres?, 1920. W. Stern: Erinnerung, Aussage und Lüge in der frühen Kindheit, 1909. A. Lehmann: Den individuelle sjælelige Udvikling, 2. udg. 1920.

S. A. T.

Hukommelsestab, s. Amnesi.

Humaniora, de humane fag, sprog, litteratur, historie, filosofi o. s. v. til forskel fra naturvidenskab og matematik (smlg. »det humanistiske fakultet« ved Århus Univ.). Oprindelig dog snarere de menneskelige videnskaber til forskel fra de »guddommelige«, verdslig åndsvidenskab i modsætning til teologisk.

K. G-S.

Humanisme, en opfattelse, der betoner menneskets værdighed, og som tilskriver mennesket og dets interesser en central betydning i verden som helhed. Den sættes undertiden i modsætning til en religiøs livsopfattelse, der betoner utilstrækkeligheden af det blot menneskelige, men også til en ekstremt naturalistisk opfattelse, hvorefter det menneskelige ikke er principielt anderledes end den øvrige natur. I pædagogisk henseende fører h. til betoning af de for menneskene særegne dannelser: sprog, litteratur, kunst o. s. v., og ved *humanistisk dannelse* forstås væsentlig kyndighed i disse fag. Som kulturstrømning forstås ved h. den genoplivelse af klassiske livsidealer, som fandt sted i slutningen af middelalderen, og den betegner således en side af renæssancen. Den tog sin begyndelse i Italien, hvor bl. a. digteren Petrarca (1304—74) var blandt dens banebrydere; endv. grækeren Manuel Chrysoloras, der fra 1396 var lærer i græsk i Firenze. Den italienske h. udvikledes især ved fyrstehofferne; navnkundigst var Medicéernes i Firenze. I Tyskland var h. mere lærdomspræget og mindre æstetisk. Nævnes kan her Johannes Reuchlin (1455—1522), Ulrich von Hutten (1488—1523) samt hollænderen Erasmus af Rotterdam (1466—1536); h. indgik her med tiden i den kirkelige reformation. (S. Pædagogikkens og opdragelsens historie). Dens virkning på opdragelsen gik i retning af en stærkere dyrkelse af de klassiske sprog, bl. a. søgte man fra middelalderlatinen tilbage til de klassiske forfattere Cicero og Quintilian. Fra indholdet i disses skrifter som fra den humanistiske indstilling i det hele taget udgik også en tendens til en mildere behandling af eleverne i modsætning til den strenge tugt i middelalderen. Trods modsætningen til denne og til den skolastiske teologi stiller h. sig ikke principielt fjendtligt til kirke el. kristendom, f. eks. var den spanske humanist Ludovicus Vives (1492—1540) en from og oprigtigt troende katolik. Man ville bringe eleverne til at lære med lyst, og en vigtig bestræbelse var affattelsen af velegnede lærebøger, som kunne tjene dette formål. Efter at den ældre h. var ebbet ud, fremkom i det 18. årh. en *nyhumanisme* (s. d.) — Ordet h. bruges nuomstunder til at betegne en human el. menneskevenlig indstilling, som opponerer mod voldelige metoder; den opfattes af nogle som en relativt svag livsholdning, fordi man ud fra denne angiveligt kun vil erkende, hvad der er rigtigt, men ikke gøre en tilstrækkelig stærk indsats derfor, bl. a. ikke bekæmpe det inhumane med så skarpe metoder, som det kan være nødvendigt.

K. G-S.

Humanitet, menneskelighed, en indstilling, der er præget af en gennemgående velvilje og respekt for den enkeltes menneskeværdighed; også en harmonisk udvikling af de forstands- og følelsesanlæg, der kendetegner mennesket som sådant (således bestemt af Cicero). Visse humanistiske pædagoger, således Herder i sine »Briefe zur Beförderung der Humanität«, 1793—97, bestemmer h. som opdragelsens og historiens mål.

K. G-S.

Humboldt, Wilhelm v. (1767—1835), tysk historiker, stats- og opdragelsesfilosof. I sine spekulationer over statens opgaver kom H. også ind på dens forhold til opdragelsen. Hans pædagogik var i hovedsagen kun teori og havde et temmmelig spekulativt og indadvendt præg. Hans hovedmål var jeg-udviklingen, som fremmedes ved de selvstændige iagttagelser og deres bearbejdelse. Dog fastholdt han stedse sit syn på mennesket som historisk-socialt fænomen. Iøvrigt ønskede han på nyhumanistisk grund en harmonisk udvikling af alle individets muligheder og havde her høje idealer. I den sproglige fremstilling fandt han alt i afklaret form, hvorfor han betragtede sprogundervisningen som skolens vigtigste fag.

Sv. P.

Hume, David (1711—76), skotsk filosof, især kendt for sin kritik af den filosofiske

rationalisme og dens forudsætning om en apriorisk erkendelse, der ikke skyldes erfaring. Det erfarede, i sidste instans det sansemæssigt oplevede, er det eneste grundlag for erkendelsen. Da erfaringen kun viser os, at begivenheder *følger efter* hinanden, men ikke at de *følger af* hinanden, henstiller han årsagssætningen som problematisk og forklarer vor tro på den som beroende på vane el. på berøringsassociation. På lignende grundlag kritiserer han substansbegrebet, både m. h. t. en materiel substans bag de oplevede sansedata, og en åndelig substans, det s. k. jeg. I etikken og religionsfilosofien lægger han ligeledes psykologiske synspunkter til grund, idet han forklarer moralsk handlen ud fra sympati, den s. k. fellowfeeling, og afleder religionen af psykologiske faktorer som frygt o. a. følelser. Hovedværker »Treatise of Human Nature« (1739—40), »Natural History of Religion« (1755).

K. G-S.

Humor, (lat. egtl. vædske); efter den s. k. humoralpatologi, som kan føres tilbage til Hippokrates (f. 460 f. Kr.), beroede menneskenes sygdomme, men også deres temperament og humør på styrkeforholdet ml. de fire legemsvædsker blod, slim, sort og gul galde. Senere er ordet h. gået over til at betyde en særlig personlighedsindstilling, der kan gå over til en livsindstilling. Den er karakteriseret ved en følelse af munterhed el. lystighed over for det skrøbelige og ufuldkomne, det mangelfulde, som nok kalder på latteren, men tillige betragtes med en vis sympatisk forståelse. I dette sidste moment ligger dens forskel fra hån, ironi og satire, hvor sympatien mangler. I h. ligger der også en erkendelse af egen ufuldkommenhed; man ler ikke blot ad andre, men også ad sig selv. Om h. som livsfølelse handler Høffdings »Den store Humor« (1916). Som typiske humorister kan nævnes Charles Dickens og Robert Storm-Petersen. K. G-S.

Husassistent. Uddannelsen bør påbegyndes i 14—16 års alderen, evt. først med en halvdagsplads; senere tages heldagspladser, hvor den unge pige bor i pladsen og får kost, logi, vask o. s. v. som en del af lønnen. Det er afgørende for den unge pige, at hun får pladser, hvor husmoderen er villig til at oplære hende i alt, hvad der vedrører arbejdet i et hjem, d. v. s. rengøring, madlavning (såvel daglig som finere), servering, bagning, syltning, vask, strygning og alm. tøjreparation, barnepleje o. s. v. En alsidigere uddannelse end i et byhjem kan den unge pige få i et landbohjem; udover det almindelige huslige arbejde kommer desuden ofte pasning af have og fjerkræ, bagning, slagtning, saltning, konservering af frugt og kød.

Der er bestræbelser i gang for at skabe fastere rammer for en h.uddannelse, dels gennem kontraktlige forbindelser ml. husmoder og h. og dels gennem særligt tilrettelagte aftenkursus på fortsættelseskursus og ungdomsskoler.

Om husholdningsseminarier s. d.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941—43, bd. V, 430—443.

R. W. B.

Husassistenternes fagskole, Fensmarksgade 65, Kbh. N., en selvejende institution, overtog 1926 den af husassistenternes fagforening i Kbh. i 1906 stiftede fagskole, der havde til formål at uddanne dygtige husassistenter. Dygtiggør nu unge kvinder i husligt arbejde ved kursus af forsk. varighed for begyndere og viderekomne, vordende husmødre og barneplejersker. Elever på dagskolen har ophold på skolen. Adgang til optagelse har enhver dansk kvinde fra 16 årsalderen. Elevtal i 1951—52: 381. Der lægges stærkest vægt på undervisning i praktiske færdigheder og sluttes med en prøve, hvortil censorerne udpeges af skolens bestyrelse, der udnævnes af handelsmin. Fagskolen udarbejder selv undervisningsplan og budget, tilsynet føres af skolekøkkeninspektøren i Kbh.s kommune. Driften er for en væsentlig del baseret på erhvervsvirksomhed med indtægter fra bageri, restauration, lokaler, barnepleje og salg af tilberedte madvarer m. m. Til skolens drift ydes der på handelsmin.s budget et årligt statstilskud (1951—52: 10.800 kr.). Skolepenge (1952) incl. opholdsbetaling: 125 til 155 kr. pr. md. Aftenkursus (kun for elever, der ikke bor på skolen) koster 20—35 kr. pr. md. Skolen råder over legater til nedsættelse af skolepengene.

KHP.

Husassistentkommissionen. I 1942 nedsatte socialmin. p. g. a. den rådende medhjælpermangel i private husholdninger en h., der afgav bet. i 1943. Af bet. fremgår, at antallet af husassistenter, der bor hos arbejdsgiverne, siden 1935 var faldet med 23 pct. — for hovedstadskommunernes vedkommende endda med 31 pct. Så stor, som man skulle tro efter denne nedgang, var manglen imidlertid ikke, idet der kunne påvises en nedgang i efterspørgslen som følge af lettelser i husførelsen gennem tekniske indretninger, nedgang i antal af personer pr. husstand og et stærkt fald i realindtægten efter 1939 for visse af de befolkningsgrupper, som kan tænkes at have husassistenter. Kommissionen har søgt husassistentmanglens størrelse belyst gennem særlig undersøgelse (Enquête). Efter de derved fremkomne oplysninger skulle manglen i efteråret 1942 maksimalt have andraget c. 2500. Det vil heraf ses, at der samtidig med nedgangen i efterspørgslen havde været en endnu stærkere formindskelse af udbudet. Formindskelsen af udbudet skyldtes stigningen i ægteskabshyppigheden, idet denne, til trods for at det samlede antal unge kvinder var stigende, havde ført til nedgang i antallet af unge

ugifte kvinder og dermed i kredsen af kvinder, som kunne tænkes at søge beskæftigelse som husassistenter. Endv. skyldtes den nedgang i indvandring fra land til by og den betydelige forskel ml. arbejdsforholdene ved husgerning og i andre fag.

Til imødegåelse af den herskende knaphed på husassistenter stilledes der forslag om, at der gennemføres forskellige foranstaltninger til regulering af arbejdsmarkedet, herunder bl. a. at det pålægges offentlige institutioner, der anvender huslig arbejdskraft, i videst muligt omfang at ansætte kvinder over 30 år, at der gennem arbejdsmin. optages forhandlinger med de faglige organisationer om inden for de fagområder i industri, handel m. v., hvor der er stor ledighed blandt de noget ældre kvinder, at gennemføre en begrænsning i adgangen til at ansætte ung arbejdskraft.

Endv. foreslog kommissionen forskellige foranstaltninger, hvorved husassistenterhvervet kan stabiliseres, således at der på den måde på langt sigt kan skaffes en øget tilgang til faget. Blandt disse foranstaltninger er den vigtigste forbedring af uddannelsesforholdene samt regulering af arbejds- og boligforholdene for husassistenter.

Hvad angår uddannelsen foresloges en 2 à 3-årig uddannelse på aftenskole jævnsides med arbejde i mindst 3 år som heldagsmedhjælper i fremmede hjem og i tilslutning dertil som afsluttende faguddannelse et 5 mdr.s kursus på fag- el. husholdningsskoler med særligt store offentlige tilskud til udøvere af erhvervet.

Med henblik på at nedsætte den daglige arbejdstid og at regulere fritiden for husassistentfaget for at opnå ligestilling med andre fag foresloges indført tvungen skriftlig kontrakt på udførlig blanket og for husassistenter under 16 år 8 timers arbejdsdag gennemført ved lov. Den normale arbejdstid bør efter kommissionens opfattelse slutte senest kl. 19,30 hvorhos der bør gives husassistenterne fri dels hveranden søndag hele dagen, dels en fast ugtl. fridag såvidt muligt fra kl. 13, senest fra kl. 14.

Endelig foresloges medhjælperlovens ferieregel og bestemmelserne om værelsets indretning forbedret. Se herom henh. under ferie, Medhjælperes og boligforhold, Medhjælperes.

Litteratur: Bet. afg. af Husassistentkommissionen i 1943.

H. Hst.

Husbygningsteknikum. Statsanerkendt højere teknisk undervisningsanstalt. Uddannelsen afslutter med afslutningsprøve for *ingeniører i bygningsteknik*.

Formålet er at meddele en videregående teknisk undervisning i det omfang, som er nødvendigt el. ønskeligt for bestridelsen af ledende stillinger el. for udøvelsen af selvstændig virksomhed indenfor husbygningsteknikkens områder.

Betingelserne for adgang til undervisningen er: 1) at aspiranten har bestået afslutningsprøven som bygningskonstruktør og har aflagt svendeprøve, 2) at han har gennemgået det i undervisningsplanen anførte kursus i højere matematik og bestået prøven deri ved påg. husbygningsteknikum, 3) at aspiranten har opnået et samlet gennemsnit på mindst 3,5 points af alle karakterer i fagene bygningskonstruktion, husbygning, matematik — herunder højere matematik — samt statik. Karakterer med dobbelt værdi tæller som to karakterer.

Uddannelsens varighed er 1½ år med 3 semestre.

Hvert semester omfatter c. 120 undervisningsdg. Udover de på timeplanen opførte timer til konstruktionsøvelser må eleverne yderligere anvende den tid, der for hver enkelt er fornøden til gennemarbejdelse af de foreskrevne opgaver.

Oplysning om skolepenge fås ved henvendelse til skolerne. I Kbh. er skolepengene 200 kr. pr. undervisningshalvår og erlægges forud ved dettes begyndelse. Der kan søges understøttelse såvel af statskassen som af skolernes egne midler. Eksamenspengene i h. udgør ialt 25 kr. Ved afgangsprøverne medvirker under bedømmelsen af afgangsprojektet censorer beskikkede af eksamenskommissionen for de tekniske skoler.

J. Th.

Husflidshøjskole, s. Højskole sp. 913 (Kerteminde).

husgerning, Undervisning i. I forarbejderne til skoleloven af 1814 udtales, at der bør levnes pigerne i de højere klasser i almenskolerne en vis tid til at lære h. Men — vel p. g. a. de vanskelige økonomiske tider — skete der intet derudover. Omkr. 1875—90 oprettedes i vore nabolande: England 1875, Sverige 1880, Norge, Belgien og Tyskland c. 1890 skolekøkkener til undervisning i h. for skolelever. Også herhjemme voksede interessen for sagen. — Blandt pionererne i praksis kan som den første nævnes Johanne Overgaard, hvis forsøg (først i 90'erne) døde hen af mangel på forståelse og interesse, derefter Therese Stamer, Eline Hansen og Sofie Rasmussen, som opnåede at gennemføre systematisk undervisning i h. ved de kommunale skoler, hvor de var ansat, samt skolebestyrerinderne frkn. Winteler i Odense, Lang i Silkeborg, E. Gad, Karen Kjær, I. Mailand Suhr og N. Zahle i Kbh., der alle i årene 1897—1900 indførte faget for de højere pigeklasser ved deres skoler.

1894 nævnes h. som oblig. fag for pigeskoler i Kbh., men det er Frederiksberg, der har æren af i 1897 som den første kommune her i landet at indføre h. som fag for skolepligtige elever i folkeskolen. 1898 opr. i Kbh. et komm. skolekøkken. 1900 angives i Kbh. faget som oblig. for 6. kl., hvor skolekøkken fandtes. — En opgørelse for hele landet an-

giver samme år h. som oblig. fag inden for skoletiden ved 10 pigeskoler; desuden undervistes i h. ved realskolen i Esbjerg »frivilligt og udenfor skoletiden« samt ved enkelte åndssvageanstalter og døvstummeanstalten i Nyborg. Eleverne modtog undervisning og materiale uden vederlag, og lærerindens timetal regnes 2 = 3 timer, hvoraf den ene time ligger umiddelbart før undervisningstimerne, for at forberedelse til disse skal kunne træffes.

Første gang lovgivningen beskæftiger sig med h. som fag i folkeskolen er ved »lov om forskellige forhold vedr. folkeskolen« af 24. marts 1899, hvor bemærkes, at bl. a. kvdl. h. kan optages på undervisningsplan for købstæder (faget er ikke nævnt som fag for landsbyskolen). Næste bestemm. er lov af 24. apr. 1903, § 5, stk. 2: »kvdl. h. kan opt. som fag i mell.sk. efter min.s skøn og når lærerkræfter haves«. An. af 26. maj 1904 omhandler bestemm. og mål for undervisning i kvdl. h. i købstæder. Bek. af 1. juli 1904, § 16, angiver mål og indhold af underv. i h. i mellemskolen og fastsætter elevtal til c. 15 højst 20 pr. hold. 1907 tildeles på undervisningsplanen for Kbh. 4 timer til 7. kl. — 3. apr. 1910 opr. stillingen som skolekøkkeninspektør for Kbh. 1. apr. s. å. udgives »Vejledning for Skolekøkkenlærerinder«, der bl. a. indeholder arbejdsplan i oversigt. Cir. af 3. nov. 1909 giver best. om indretning af skolekøkkener i købstæder og anskaffelse af inventar dertil. — 1913 er problemet h. i barneskolen på landet begyndt at blive aktuelt, men tiden er åbenbart ikke moden endnu, idet min. iflg. skr. af 17. marts 1913, som svar på et andragende ikke kan tillade, at h. indføres som fag ved samtlige en kommunes skoler i Hammerum-Tybjerg herreder. — 18. nov. 1927 beskikkes insp. v. Statens Lærerhøjskole Thyra Hansen som min. konsulent og tilsynsførende ved h. i folkeskolen og fru Magdalene Lauridsen for ungdoms- og aftenskolen. Ved skr. af 21. aug. 1930 fra undervisningsmin. fastslås, at »en lærerinde med uddannelse fra Ankerhus kan ansættes som skolekøkkenlærerinde, dog kun hvis hun er kommunelærerinde«, idet tilføjes, at der »ingen særlige bestemmelser findes, som fastslår, hvilken uddannelse der kvalificerer til ansættelse som skolekøkkenlærerinde.« — Efterhånden opr. mange skolekøkkener i købstæderne og ved købstadordnede skoler. Også ved landsbyskolerne vokser interessen, og skolekøkkenundervisning indføres enkelte steder. 18. maj 1937 kom »lov om folkeskolen«, som er gældende for hele landet. § 19, stk. 1 bestemmer, at »senest fra 2. kl. (d. v. s. 12-årsalderen) skal gives undervisning i h. for piger«. Stk. 3: »til undervisning i sløjd og h. kan børn fra flere skoler samles på et sted indenfor en kommune el. et skoleforbund; der kan dannes skoleforbund alene til undervisning i disse fag.« § 63 omhandler tilskud til bygning og montering af bl. a. skolekøkkener. — I forbindelse med gennemførelse af folkeskoleloven er kommet flere love og min. bestemmelser, 27. maj 1939 et cirk., der omhandler hvilke lærerinder, der er kvalificerede til at undervise i h. i folkeskolen. Bek. af 24. maj 1941 anfører som mål for folkeskolens undervisning flg. vedr. h.: tilberedelse af daglig mad, borddækning og opvask, vask af dækketøj og linned, rengøring, husgerningens økonomi og husgerningens hygiejne. — I lov af 4. juli 1942 om husholdningsskoler m. m. hedder det i § 19: »I alle offentlige og private tilskudsberettigede skoler skal de sidste 2 år før undervisningspligtens ophør gives alle piger en planmæssig undervisning i h. Undervisningsmin. fastsætter de nærmere bestemmelser ang. indhold og mål for denne undervisning« og i § 21: »Husgerning i barneskolen og de øvr. i § 19 nævnte skoler er undergivet tilsyn af en kvdl. skolekøkkeninspektør, der er medhjælper hos undervisningsinspektørerne ved eksamensskolen og statskonsulenten for undervisningsmin. i sager vedr. folkeskolen og seminarierne«.

Bek. af 25. maj 1941 angiver således rent summarisk målet for undervisningen i h. i barneskolen, og husholdningsloven af 4. juli 1942 fastslår, hvilke elever, der normalt vil få del i denne undervisning, nemlig alle piger i Danmark i alderen fra 12—14 år — uanset hvilken skole de søger, og hvorledes deres begavelse er beskaffen. — Mange steder deltager også drenge i undervisning i h., men der findes ingen ministerielle bestemmelser herom.

Betingelserne for at en tilfredsstillende undervisning i h. skal kunne gennemføres med børn er:

1. pædagogisk set velindrettede undervisningslokaler,

2. tilstrækkeligt timetal (i skolekøkkener indrettet til enkeltmandsundervisning 3 timer til begynderklasser (ellers 4 timer) og i alle tilfælde 4 timer til fortsættelseshold (2. årg. og fremefter), da undervisningen her drives som familiearbejde),

3. veluddannede lærerkræfter. Da faget h. er obligatorisk for alle piger, vil h.undervisningen i skolen naturligt danne basis for al yderligere undervisning i huslig retning. Derfor må det anses for hensigtsmæssigt, at undervisningsstoffet — i lighed med hvad der allerede i praksis er sket ved større skolevæsener såvel her i landet som i vore nabolande — for de to begynderårgange lægges med et for hele landet så ensartet pensum at 1) en vis elementær viden og visse færdigheder kan forudsættes f. eks. ved planlæggelse af h.undervisningen for efterskolen, men 2) tillige på en sådan måde, at de piger, der ikke senere får yderligere uddannelse, får et solidt, praktisk brugbart grundlag. P. g. a. fagets særlige karakter vil omfang og

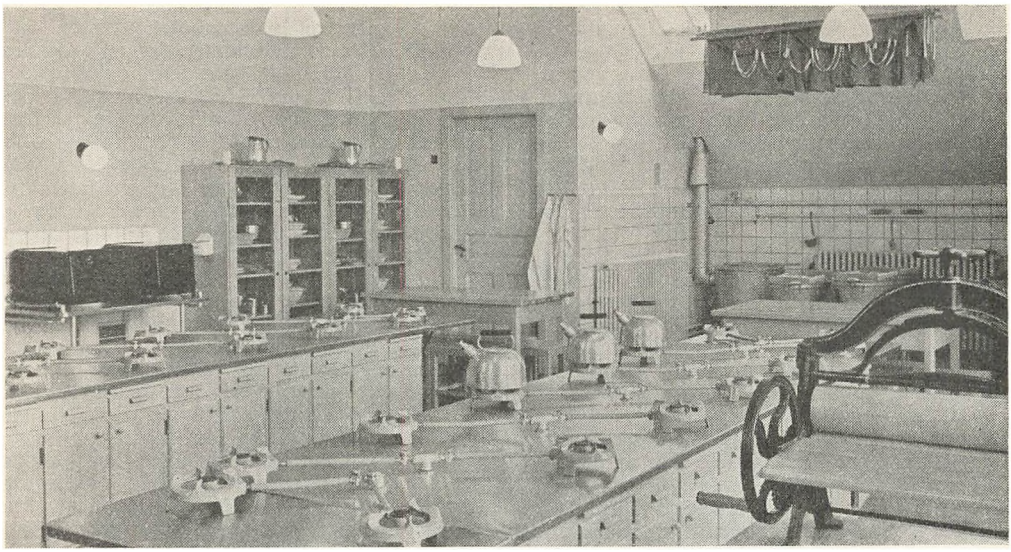

Husgerningslokale på Rådmandsgades skole, Kbh.

pensum mest enkelt kunne angives gennem ret detailleret affattede normalarbejdsplaner, hvis indhold må betragtes som en — temmelig fast — rettesnor for alle lærerinderne i barneskolen.

Ved begynderundervisning arbejdes mest effektivt og fornøjeligt v. hj. a. den s. k. enkeltmandsundervisningsmetode, hvor alle elever, hver for sig, udfører samme arbejde og hvor tillige lærerinden — selv med forholdsvis mange elever (indtil c. 24) — blot de er på samme trin — har virkelig tilfredsstillende betingelser for at kunne iagttage elevernes udførelse af det foreviste og retlede den enkelte uden at miste overblikket over helheden; særlig må fremhæves den udmærkede lejlighed til indøvelse af gode praktiske vaner og arbejdsstillinger og til at bekæmpe evt. anlæg for overfladiskhed og jaskeri, ladhed el. ubehjælpsomhed. Normalarbejdsplanerne er tilrettelagt, så opgaverne i begyndelsen er simple og kræver stor nøjagtighed, hvorefter arbejdet efterhånden kompliceres og tempoet naturligt sættes op. — Det er normalt kun typiske ting, der gennemgås som enkeltmandsarbejde, idet der hver gang læres noget nyt, enten rengørings- el. madteknisk. — Hertil medgår c. 34 af begynderårets c. 40 lektioner à 3 timer. Det praktiske arbejde i de følgende lektioner — i slutningen af begynderåret og i løbet af 2. undervisningsår — er meget væsentlig træning, idet de ved enkeltmandsundervisningen gennemgåede typer varieres under familiearbejdet. Herigennem bliver eleverne normalt i løbet af 2. undervisningsår helt sikre og selvstændige i at udføre alt dagligt forefaldende rengøringsarbejde på omhyggelig måde og tilberede jævne daglige retter, desuden får de nogen øvelse i vask og tøjbehandling.

I tilknytning til det praktiske huslige arbejde gennemgår eleverne et vist teoretisk pensum, dels vedr. de almindeligste rengørings- og vaskemidler, dels vedr. næringsmidler og ernæring. I fortsættelsesklassen repeteres og udvides det teoretiske stof og udover den alm. gennemgang af indholdet i den fremstillede mad og beregning af prisen herfor udregnes næringsindhold af nogle af de tilberedte retter. (Det af prof. Rich. Ege udarbejdede »portionssystem« anskueliggør det teoretiske stof. Se R. Ege: Rationel Kost og Rationering, 1941. Samme: Vejledning i Rationel Kostplanlægning og Kostbudgettering (lærerindens bog), 1948. E. Hvalsøe: Arbejdsopgaver i Ernæringslære, 1948.

For at skolekøkkenundervisningen skal kunne udføres på planmæssig måde og med det tilsigtede udbytte må undervisningslokalerne være pædagogisk-praktisk indrettede. Foruden selve skolekøkkenet må der være forskellige birum: 1) et vaskerum (el. i alt fald en spec. indrettet vaskeplads i selve køkkenet) med vaskekedel, afløb i gulvet og tørreanordning, 2) spisekamre (eet til barneskolen og eet til evt. aftenhold) samt 3) forstue med garderobeskab. — Desuden er det ønskeligt, at der indrettes 4) et øvelsesværelse til stuepigegerning, 5) et depotrum med skabe og, om man vil 6) et toilet, så eleverne også kan lære renholdelse af et sådant.

Alle arbejdspladser (tilberednings-, koge-, bage-, opvaske- og vaskesteder, såvel i selve køkkenet som i birum) skal kunne overses samtidig fra en for lærerinden naturligt beliggende plads (normalt kateder på forhøj-

ning), og skal så vidt muligt kunne indrettes, så eleverne under arbejdet vender front mod denne. Køkkenet indrettes med enkeltmandsborde med plads til lige så mange elever, som man ønsker køkkenet indrettet til. Hver plads forsynes med kogemulighed, udtræksplade, skuffe og skab m. hylde. Bordet kan tillige anvendes som kogeplads ved familieundervisning. Selve køkkenlokalet opdeles v. hj. a. hensigtsmæssig opstilling af inventaret i et til det ønskede børnetal og lokalets størrelse svarende antal småkøkkener (»familier«) hver omfattende — foruden kogeplads (på landet bør i hvert skolekøkken findes et indfyringskomfur) — tillige opvaskeplads med køkkenbord til begge sider (skuffer og skabe i hele bordets længde), skab til porcelæn m. m. samt et arbejds- og spisebord m. 2 skuffer. — Desuden hører til hver familie (men evt. beliggende udenfor området) en bageplads (ovn anbragt på »bageskab« m. plads til bagerekvisitter og evt. bagebord).

Udover det nævnte må der i hvert skolekøkken uanset elevantal findes udslagnings- og skrubbevask og rigelig med tavleplads (minimum 3 m længe), overskuelig fra arbejdspladserne (spec. forevisnings- og enkeltmandsundervisningspladserne). I større køkkener (4 familier) bør tillige findes en amfiteatralsk bænkeopstilling.

Som lærerinder ved h.undervisning i barneskolen er såvel husholdningslærerinder (om uddannelsen s. Husholdningsseminarier) som skolekøkkenlærerinder (s. d.) kvalificerede.

Litteratur: Joachim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres tilblivelse, 1914. Bestemmelser vedr. Københavns skolevæsen. Love og ekspeditioner. Meddelelser vedr. folkeskolen og seminarierne. Forskellige pjecer og artikler fra husholdningstidsskrifter. K. M. N.

Husgerningskontor. Ved lov af 20. maj 1933, således som denne er ændret ved lov af 13. apr. 1938 ang. privat arbejdsanvisning er det forbudt uden bevilling for betaling, hvad enten den udredes direkte el. indirekte, at tilbyde el. yde sin mellemkomst ved anvisning el. på anden måde, ved fremskaffelse af arbejdskraft til midlertidig hjælp ved enhver art af husgerning. Kun en person, hvem en sådan bevilling er meddelt, har ret til at betegne sin virksomhed som h.

Bevilling, der iøvrigt meddeles af arbejdsdirektøren, der ved bevillingens udstedelse fastsætter betalingsvilkårene, kan ikke meddeles i kommuner, hvor der findes et offentligt arbejdsanvisningskontor, el. hvorfra der er let adgang til at benytte et i en anden kommune beliggende offentligt arbejdsanvisningskontor. Dog var indehaverne af de ved lovens ikrafttræden bestående h. berettiget til på visse betingelser at fortsætte deres virksomheder. Da så godt som alle h. er beliggende indenfor hovedstadens område, hvor der findes offentlige arbejdsanvisningskontorer, vil deres antal og betydning med tiden aftage, i hvilken forbindelse det også fremhæves, at de offentlige arbejdsanvisningskontorer i de sidste år har opr. særlige afdelinger til vederlagsfri anvisning af arbejdskraft til husgerning. S. iøvrigt Arbejdsanvisning, Fæstekontor, Sygeplejebureau og Sygehjælperbureau. K-p.

Hushjælp under barselperioden. Hvor fødsel foregår i hjemmene, er disse ofte meget vanskeligt stillede, fordi der mangler hjælp til pasning af hjem og børn i den tid, moderen ligger i barselsengen.

Lignende vanskeligheder opstår, hvor moderen er indlagt til fødsel på hospital el. klinik, og hvor det ikke har været muligt at få børnene passet udenfor hjemmet.

Til afhjælpning heraf kan den ved lov om husmoderafløsning af 12. apr. 1949 oprettede husmoderafløsning ydes i 14 dage efter normal fødsel, hvad enten fødslen finder sted hjemme el. på hospital. Husmoderafløsningen er gratis for ubemidlede, medens der iøvrigt betales et beløb afpasset efter de pågæl.s økonomiske forhold (s. Husmoderafløsning).

I nogle byer findes desuden private husmoderkorps, der påtager sig at yde husmoderafløsning til deres medlemmer mod betaling.

Er en gift moder indlagt på hospital i anledning af fødsel, kan der endv. som i andre tilfælde, hvor husmoderen er hospitalsindlagt, i henh. til lov om offentlig forsorg par. 277 betales en hushjælp af den stedlige kommune, når visse betingelser er opfyldte.

Betingelserne herfor er bl. a. at hustruen er i sygekasse, at hendes hospitalsophold må antages at ville strække sig over mindst 1 uge og højst 2 mdr., og at man derved kan undgå, at hjemmet midlertidig opløses. Den hjælp, der her ydes, er særhjælp (s. d.). V. S.

Husholdningsaftenskolen er en skoleform, som i 1900 indførtes i landdistrikterne efter initiativ af Magdalene Lauridsen, Sorø. Har som anden aftenskolevirksomhed også fundet stor udbredelse i byerne. Undervisningen gives hovedsagelig i form af selvstændigt, praktisk arbejde i skolekøkkener, hvor eleverne deles i grupper, »familier«. De påbudte arbejder i dansk og regning gennemføres som nedskrivning af teori knyttet til undervisningen i madlavning og økonomiske beregninger over den. Der undervises fra 3—5 samlede timer een el. to gange om ugen. Undervisningen, der er gratis, kan ske såvel om dagen som om aftenen, og kravene til elev- og timetal for h. er de samme som for anden aftenskoleundervisning. I de fleste tilfælde betaler eleverne i h. de produkter, der anvendes ved undervisningen, og når der hovedsagelig undervises i madlavning og konservering, skyldes det, at der arbejdes i skolekøkkener. Vandrelærerindeprincippet er endnu ikke helt forladt, idet kun de stør-

ste og færreste kommuner kan give fuld beskæftigelse til lærerinder ved h. Medens de ved h. virkende skolekøkkenlærerinder har aftenskoleundervisning som bierhverv, er denne form i de fleste tilfælde eneste erhverv for husholdningslærerinder. For at disse lærerinder i højere grad kan regne med mere end vintersæsonbetonet arbejde, arbejdes der på forskellig måde for at få helårsbeskæftigede amtslærerinder indenfor h. KHP.

husholdningshøjskole, Den videnskabelige. 1941 nedsatte Aarhus Universitetssamvirke et udvalg til at give endeligt forslag til en videregående videnskabelig undervisning i husholdningsfagene. Udvalget afgav 1942 »bet. om oprettelsen af en videnskabelig husholdningshøjskole i tilknytning til Aarhus Universitet«, hvori der stilledes forslag til 1) en højeste videnskabelig uddannelse, der kunne føre til en kandidateksamen, og 2) en fortsættelsesundervisning som specialkursus for husholdnings- og skolekøkkenlærerinder og andre med dem ligestillede kvinder — forenede i Den videnskabelige husholdningshøjskole ved Aarhus Universitet, en selvejende institution, der virker i tilknytning til Aarhus Universitet. Dens formål skulle være at give en videregående undervisning i husholdningsfagene, ligesom den skulle være hjemsted for en fri forskning. Højskoleundervisningen foreslås 4-årig, med afsluttende prøver får kandidaterne ret til at benævne sig husholdningskandidater, *candidatus rerum domesticarum* (cand. rer. domest.). Bet. indeholder ret detaillerede forslag til de forskellige undervisningsgrene og de forskellige discipliners omfang, til finansiering, ledelse, oprettelse af professorater, ansættelse af lærerkræfter og adgangsbetingelser. Desuden forslag til, at husholdningshøjskolen opr. i forbindelse med Aarhus Universitets hygiejniske institut og Statens Husholdningsråds laboratorier. Gennem Aarhus Universitetssamvirke indsendtes bet. til undervisningsmin., der trods den tilstedeværende byggesum foreløbig har henlagt sagen p. g. a. økonomiske betænkeligheder. Således foranlediget henstillede samtlige Danmarks husholdningsinteresserede organisationer og institutioner til undervisningsmin., at de foreslåede specialkursus i husholdning realiseredes, idet der ikke hertil krævedes opførelse af nogen særlig bygning. Denne henstilling blev imødekommet, og efter at finansmin. på undervisningsmin.s budget i sommeren 1945 havde bevilget de nødvendige midler, etableredes »Specialkursus i husholdning ved Aarhus Universitet« okt. 1945 og begyndte første kursus febr. 1946 med 3 sideløbende kursus af 5 mdr.s varighed. Senere er kursusperioden ændret til vinterhalvåret (nov.—apr.) og udvidedes okt. 1948 til 6 mdr.s varighed. Den i bet. foreslåede varighed på 10 mdr. ventes gennemført senere. De 3 sideløbende kursus er: Ernærings- og kostlære, husholdningsteknik og husholdningsøkonomi. Uddannelsen er gratis, og der optages foreløbig c. 40 elever pr. kursusperiode fra hele Skandinavien. Fra 1950 har staten bevilget 5000 kr. pr. kursusperiode til stipendier, som må uddeles i portioner à kr. 50 pr. måned til lærerinder, der ikke ad anden vej kan opnå statsstøtte. Stipendium kan ikke søges, før kursus er begyndt, idet ansøgerens kvalifikationer skal bedømmes af læreren. På Aarhus Universitets kvindekollegium er 34 af samtlige 50 værelser forbeholdt husholdningsstuderende. KHP.

Husholdningskonsulent, ansættes og beskæftiges i foreninger med det formål at give orientering i alle spørgsmål husførelse vedr. Fra 1928 samme statsstøtte til h., løn, rejseudg., kontorudg. m. m., som til de landøkonomiske foreningers konsulenter. Konsulenttjenesten er undergivet landbrugsmin.s regler af 31. okt. 1947, men kan efter lov af 3. juni 1948 om Statens Husholdningsråd (s. d.) også bevilges på indenrigsmin.s budget. Tilskud gives kun, såfremt h. oppebærer en løn på mindst kr. 3000. H. er rådgiver for husmødre, besøger dem undertiden i deres hjem og giver vejledning i regnskabsføring, slagtning, konservering el. a. større arbejder, holder desuden demonstrationer i praktiske, huslige arbejder, foredrag om husholdningsteori, gennemfører kostundersøgelser og tilrettelægger husholdningsudstillinger m. m. Konsulentarbejdet forbindes undertiden — dog især i mindre, lokale kredse — med husholdningsundervisning i ungdoms- og aftenskole. I 1952 var der ansat c. 80 h., dels af husholdningskredse under landøkonomiske foreninger, dels af selvstændige husholdnings- el. husmoderforeninger på land og i by. H. er som regel uddannet husholdningslærerinde (s. Husholdningsseminarier). KHP.

Husholdningslærerinde, s. Husholdningsseminarier og Husholdningshøjskole samt Skolekøkkenlærerinde.

Husholdningsråd, Statens, opr. ved lov nr. 159 af 11. maj 1935 i henh. til bet. afg. 1933 af det af indenrigsmin. nedsatte husholdningsudvalg. Rådet hører under indenrigsmin. Loven om oprettelsen revideredes i rigsdagssamlingen 1947—48 og vedtoges i ny form 3. juni 1948.

Rådet har til opgave, i fornødent samarbejde med andre institutioner og organisationer, at virke til fremme af husholdningens ernæringsmæssige, hygiejniske, tekniske og økonomiske forhold, herunder med praktisk formål for øje og efter de af sundhedsstyrelsen givne retningslinier at arbejde med emner, der er af særlig ernæringsmæssig interesse for befolkningen. Rådet foranlediger undersøgelser og forsøg i henh. t. sine opgaver,

og skal drage omsorg for, at der gives befolkningen vejledning i hensigtsmæssig husførelse. Rådets arbejde grupperes i: Forsøgs- og undersøgelsesarb., rationalisering, hygiejne og økonomi i husholdningerne, ernæringsvejledning og oplysningsvirksomhed. Resultaterne af foretagne undersøgelser og forsøg offentliggøres af rådet i det omfang, det skønnes formålstjenligt. Der udsendes en omfattende årsberetning over arbejdet hvert finansår. Siden juli 1936 fremkommer Statens Husholdningsråds Faglige Meddelelser med 10—12 årlige numre (bestilles gennem postvæsenet), hvori offentliggøres resumé af de af rådet udførte forsøgs- og undersøgelsesarbejder m. m. Desuden udsendes regelmæssige radioforedrag for husmødre samt populære pjecer af aktuelt stof (rekvireres i rådets sekretariat).

Først efter loven af 1948 har rådet fået eget laboratorium, men forsøg og undersøgelser foretages stadig i samarb. med statens vitaminlaboratorium, statens redskabsudvalg, statens forsøgsvirksomhed i plantekultur, samt med private laboratorier. Den ny lov fastsætter, at indenrigsmin. kan bestemme, at senere selvstændige laboratorier for husholdningsrådet kan drives i nøje forbindelse med de under sundhedsstyrelsen sorterende laboratorier, evt. også have sekretariat sammen med disse. Desuden gives der mulighed for tilskud til forsøgs- og undersøgelsesarbejde samt oplysningsvirksomhed, der udføres på husholdningens område af de i rådet repr. foreninger.

Til rådet er knyttet et sekretariat med husholdningskyndig, kemisk, teknisk, juridisk og statistisk assistance. Kontor: V. Voldgade nr. 115, Kbh. V.

Oplysningscentralen for husmødre. Gennem indenrigsmin. bevilgede staten sommeren 1945 s. m. Kbh.s kommune midler til opr. af en oplysningscentral. Centralen, hvis drift er under Statens Husholdningsråds ledelse, blev placeret i et tætbefolket kvarter, hvor husmødrene måtte formodes uden forbindelse med husholdningsorganisationer og uden anden faglig vejledning, og er hver dag åben for husmødre kl. 10—18 (lørdag 10—14). To dage ugtl. (aftener) giver konsulenter husmødre forevisninger el. foredrag om aktuelle emner: Ernæring, varekundskab, vask, rengøring og madlavning, vedligeholdelse af hjem og garderobe, budgetlægning, indkøbsvejledning og udarbejdelse af madplan og arbejdsplan m. m. I centralen arrangeres vinduesudstillinger i relation til ugens demonstrationer og foredrag, og hver uge får pressen meddelelse om de emner, der behandles. Den vigtigste side af centralens arbejde er dog den direkte at besvare forespørgsler fra husmødre. Adr.: Lyrskovgade nr. 12, Kbh. V. tlf. Eva 8819. KHP.

Husholdningsseminarier uddanner husholdningslærerinder til undervisning på husholdningsskoler, høj-, landbrugs- og aftenskolers (ungdomsskolers) husholdningsafdl., aften- og ungdomsskoler med husholdningsundervisning og i skolekøkkener, desuden til husholdningskonsulenter for foreninger på land og i by samt til ledere af større fælleshusholdninger. Eksamineret husholdningslærerinde kan i folkeskolen ansættes som fagskolelærerinde, ikke som kommuneskolelærerinde.

Eleven skal ved optagelsen på seminariet være fyldt 20 år, kunne forelægge tilfredsstillende helbredsattest og vandelsattest, have gennemgået 5 mdr.s kursus på godkendt husholdningsskole el. anden hertil svarende uddannelse, have bestået optagelsesprøve i dansk og regning, såfremt der ikke findes grund for fritagelse og kunne dokumentere at have udøvet praktisk husgerning i mindst eet år uden for eget hjem.

Uddannelsen er 2-årig. Regler for optagelsesprøve, undervisning og afsluttende prøver for h. findes i undervisningsmin.s bek. af 8. marts 1945. Undervisningen omfatter: praktisk arbejde (køkkenarbejde, husligt arbejde, husholdningsteknik), anatomi, botanik med plantefysiologi og mikrobiologi, husholdningsøkonomi (husholdningsregning, kostberegning, husholdningsregnskab, budgetlægning), kemi m. laboratorieøvelser, varekundskab m. næringsmiddellære, kostlære m. biokemi, fysiologi, hygiejne m. syge- og barnepleje, undervisningsøvelse (skolekøkkenundervisning, øvelsesskole for voksne, forevisninger for voksne, foredragsøvelse). Desuden undervises i fysik, boliglære, materiale- og redskabslære, psykologi, pædagogik og metodik, arbejdskundskab og bøgers brug (bibliotekskundskab). H. kan give undervisning i andre fag, f. eks.: samaritergerning, havebrug og håndarbejde. Det forudsættes, at der udenfor undervisningen i de huslige fag gives supplerende orienterende foredrag om almene og kulturelle emner, herunder emner fra samfundslære. Eksamen deler sig efter første og andet års uddannelse i prøver i praktiske og teoretiske fag med pædagogiske, mundtlige og skriftlige opgaver, som afholdes efter undervisningsmin.s regler under medvirken af statsbeskikkede censorer. H. er underkastet tilsyn af undervisningsmin.s husholdningsinspektør, som tillige er censorernes formand.

Følg. h. findes:

Ankerhus h., Sorø. Fra 1939 selvejende institution m. skolens stifter som form. for bestyrelsen. Skoleåret begynder 1. maj. Fortrinsvis kostskole.

Birgitte Berg Nielsens h., Forhåbningsholmsallé nr. 18, Kbh. V. Skoleåret begynder 1. sept. Eksternatskole.

Den Suhrske Husmoderskoles Seminarium, Pustervig nr. 8, Kbh. K. Fra 1950 selvejende institution, men med statsstøtte. Fortrinsvis eksternatskole. Skoleåret begynder 1. sept.

Undervisningen koster c. kr. 3000, hvortil kommer opholdsudgifter, bøger m. m. Eleverne kan opnå statsstøtte. Skema til ansøgning herom fra seminarierne, senest 1/2 år før et skoleårs begyndelse. Optagelsesprøve i dansk og regning holdes hvert år i marts og juni. KHP.

Husholdningsskole. I. I lov af 4. juli 1942 om h. og i undervisningsmin. bek. af 14. apr. 1946 og 11. okt. 1947 er fastsat de nyeste bestemmelser om ordningen af undervisningen på h. Den praktiske undervisning skal omfatte madlavning med bagning og konservering og husligt arbejde med rengøring, servering, vask og rensning af tøj. Teorien deler sig i: næringsmiddellære med kemi, fysik, varekundskab og kostlære, husholdningsøkonomi med regnskab, sundhedslære med syge- og barnepleje, husholdningslære med boliglære, redskabs- og materialelære. Af almendannende fag gennemgås emner indenfor samfundslære, historie og litteratur. I bek. af 1946 findes forslag til normalplaner for de kursus, der kan godkendes: A. 5 mdr.s begynderkursus, B. 3 mdr.s begynderkursus, C. 3 mdr.s fortsættelseskursus (efter 3 mdr.s begynderkursus). D. 5 mdr.s kursus for elever, som har gennemgået husholdningsaftenskole, E. 5 mdr.s udvidet kursus (fagkursus), F. 3—4 mdr.s overvejende teoretisk kursus for elever med stor praktisk uddannelse, G. 3—4 mdr.s fortsættelseskursus for elever med 5 mdr.s kursus.

Efter loven af 1942 kan der ydes tilskud til skoler med undervisning på andre områder af husvæsenet og virksomheden i hjemmene (f. eks. »syning til hjemmets udstyrelse og vedligeholdelse af familiens behov«).

Den fastsatte ugtl. undervisning er mindst 33 timer, heraf 3 timer til almendannende fag.

I almindelighed begynder h., der er kostskoler, deres kursus til maj el. nov. Til nogle h. er knyttet et børnehjem til praktisk øvelse i barnepleje.

Betalingen på h., der ligger noget højere end på høj- og landbrugsskoler som følge af de store udgifter til undervisning i praktiske færdigheder, er ikke helt ens på de forskellige skoler. Statsunderstøttelse søges på særlige skemaer, der fås fra skolerne el. hos amtsskolerådene (i Kbh. magistraten). Ansøgning må indgives inden 1. jan. til ophold på den flg. sommerskole og inden 1. juli til ophold på den flg. vinterskole. Ansøgninger, der evt. sendes ind før henh. 1. april el. 1. okt., vil blive taget i betragtning, hvis der findes midler efter den første uddeling.

I 1951—52 var der 37 statsanerkendte h. med ialt 2500 elever, heraf havde ca. 50 pct. af eleverne husassistentarbejde som erhverv. KHP.

II. Efter lov om offentlig forsorg § 157 kan et opdragelseshjem anerkendes som h. særligt beregnet for elever under børneforsorg. F. t. (1952) findes to sådanne h. i drift: Viborg husholdningsskole opr. 1929 af Kvindehjælpen i Århus med plads til 25 piger i alderen 16—20 år. Uddannelsen varer 10 mdr. Kronprinsesse Louises praktiske husgerningsskole, tidl. Emiliegade, Frederiksberg, der i 1949 er flyttet til nyindrettede lokaler i ejendom i Bagsværd med plads til 32 elever over 14 år, der kan få 2 års uddannelse. O. Skj.

huslige uddannelse, Unge pigers, under Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. 1937 begyndte landhusholdningsselskabet en lærlingeuddannelse for huslige unge piger svarende til selskabets landvæsensuddannelse. Opgaven gennemføres i samarb. med landbo-, husmands- og husholdningsforeningerne. Efter nærmere fastsatte regler optages unge piger — mod passende løn — som husholdningselever i hjem, der af et udvalg anerkendes som læresteder. Den unge pige skal helst være mindst et halvt år i hver plads, for at tiden kan regnes med i de samlede læreår. Som regel begyndes i mindre landbohjem og fortsættes i større hjem, som evt. kan være byhjem. Lærlingene skal have frihed til at deltage i ungdomsarbejde m. m. Efter endt uddannelse gives diplom og til efterfølgende kursus på en hush.skole økonomisk støtte fra selskabet. Sekretariat: Rolighedsvej 26, Kbh. V. KHP.

Huslærer, s. Hjemmeundervisning.

Husmandsskoler har udviklet sig af højskolen. Allerede før 1900 lagde mænd som Anders Jørgensen, Høng højskole, og Jens Nielsen, Klank højskole, undervisningen til rette med henblik på at hjælpe husmændene til større faglig dygtighed. Senere forsøgtes en tid i Kærehave ved Ringsted en lign. undervisning. Den første egentlige h. blev Fyns stifts husmandsskole ved Odense, der rejstes af de fynske husmænd 1908. I 1910 opr. h. i Borris ved Skjern, senere gået over til ren landbrugsskole. I 1918 opr. i en tidligere herregård h. St. Restrup, ved Ålborg. I 1925 blev Høng højskole omdannet til h., og i 1939 omdannedes to højskoler til h., nemlig Vinding ved Vejle og Djurslands h. ved Trustrup. Den sidste flyttedes i 1949 til Kalø ved Rønde under navnet »landboskole«.

De nuværende h. er flg.: Fyns stifts husmandsskole, Odense. St. Restrup husmandsskole, Sønderholm st. ved Ålborg. Høng husmandsskole, Høng st. Østjyllands husmandsskole, Vinding, Vejle. Kalø landboskole, Rønde.

H. er en skoleform, der står midt imellem højskolen og fagskolen, der om vinteren er landbrugsfaglig og om sommeren er husholdningsfaglig. Vinterskolen fra 3. nov. til 1. apr. er for unge mænd, sommerskolen fra 3. maj til 1. aug. el. 1. okt. er for unge piger. Mindre bemidlede kan få amtsunder-

støttelse, der søges til sommerskolen helst inden 1. jan. og til vinterskolen helst inden 1. juli. Ansøgning om amtsunderstøttelse til ophold på en h. søges på skema, der fås på kommunekontoret. Der søges som til landbrugsskole. Skoleplan med alle oplysninger fås gratis ved henvendelse til de enkelte skoler.

Til h. er desuden knyttet en række »korte kursus for bosiddende mænd og kvinder«, hvortil der også kan søges understøttelse. Desuden giver alle h. kontrolassistentuddannelse.

Elevantallet på h. opgøres ikke særskilt, da h. lovmæssigt hører ind under landbrugsskolerne. H. G.

Husmoderafløsning er en ordning, hvorved der af det offentlige stilles huslig medhjælp til rådighed for den husmoder, der p. g. a. sygdom el. fødsel midlertidigt er ude af stand til at passe sit daglige arbejde i hjemmet. H. kan endv. ydes til selverhvervende mødre, hvis børn p. g. a. sygdom midlertidigt må holdes borte fra børnehave, skole o. lign., under forudsætning af, at ikke andre af familiens medlemmer kan påtage sig pasningen af børnene.

H. ydes på grundlag af en attest, der gratis udstedes af en læge el. jordemoder, der samtidig vil kunne give oplysning om, hvorfra h. i den pågr. kommune administreres. Hjælpen er gratis for familier, hvis årlige statsskat ligger under en vis grænse, derefter opkræves en betaling, der dels gradueres efter familiens statsskat og dels efter antallet af hjemmeværende børn. H. kan normalt kun ydes i 14 dg. à 8 timer daglig; hvis familien kan klare sig med mindre end 8 timers daglig hjælp nedsættes betalingen i forhold til den tid, husmoderafløseren er i hjemmet.

Husmoderafløsere ansættes og lønnes af kommunen. De skal have et grundigt kendskab til husligt arbejde og kan derudover gennemgå et specielt kursus på 2 mdr., hvor der bl. a. gives undervisning i: Økonomisk husførelse, diætmadlavning, barnepleje, tøjreparation, sygdomslære, hygiejne og socialkundskab.

H. var 1952 indført i 417 kommuner; udgifter 1950—51: 8,3 mill. kr.

Litteratur: Bet. afg. af det af arbejds- og socialmin. 24. maj 1946 nedsatte udvalg ang. husmoderafløsning, Socialt Tidsskrift, 26. årgang nr. 8, 1950 samt arbejds- og socialmin. cir. af 12. juni 1952. M. A-l.

Hustugt er den fælles betegnelse for de beføjelser, der tilkommer lederen af et opdragelseshjem til at foretage indskrænkninger i et barns sædvanlige friheder og rettigheder og til at tildele barnet irettesættelser og revselser for at kunne opretholde orden og disciplin i opdragelseshjemmet. Iflg. lov om offentlig forsorg § 165 skal reglerne om h. gives ved et af arbejds- og socialmin. fastsat reglement, hvilket senest er sket 7. okt. 1937. Det indskærpes ved dette, at venlig påmindelse og alvorlig formaning el. irettesættelse først skal prøves; og kun når dette forgæves er forsøgt el. i det enkelte tilfælde øjensynlig er utilstrækkeligt, bør h. anvendes. Der kan herefter foretages indskrænkning i ekstraforplejning el. i arter af den almindelige kost, men kosten skal være fuldt tilstrækkelig. Sulte- og tørstestraf af enhver art er forbudt. Barnet kan i ganske kort tid afsondres fra de øvrige under arbejde, måltider og frihed (stuearrest) el. indsættes i særligt rum — kun i visse hjem for større og vanskelige børn — og endelig kan legemlig revselse anvendes i meget begrænset omfang. Legemlig revselse med redskab (spanskrør) er fuldstændig forbudt overfor piger og overfor drenge under 10 og over 18 år. Der skal i en særlig h.bog indføres alle legemlige revselser og alle tilfælde af stuearrest el. indsættelse i særligt rum, der varer i 12 timer el. derover, og en gang årlig skal indsendes nøjagtig beretning til overinspektøren om alle tilfælde af legemlig revselse. Ved cir. af 7. juni 1944 har overinspektøren indskærpet en nøje overholdelse af reglementet om h. og pålagt opdragelseshjemmene at udlevere et eksemplar af reglementet til enhver medarbejder i det opdragende arbejde. Disse skal kvittere for modtagelsen. Overtrædelse af reglementet vil efter omstændighederne kunne medføre øjeblikkelig afskedigelse. Mange anerkendte opdragelseshjem anvender slet ikke h. I 1950 har socialmin. nedsat et udvalg til bl. a. at fremkomme med forslag til ændringer (indskrænkninger) i adgangen til at øve h. Dette udvalg har i 1952 afgivet en betænkning, hvortil bl. a. er knyttet forslag til en udførlig vejledning vedr. opdragelsesmæssige metoder i opdragelseshjem. Herefter foreslås udtrykket h. afskaffet og anvendelsen af legemlig revselse med redskab foreslås af udvalget med undtagelse af et medlem forbudt. Det erkendes dog, at der kan forefalde episoder i et opdragelseshjem, som kan medføre anvendelse af korrigerende midler, herunder slag med flad hånd på kinden og midlertidig, kortvarig adskillelse af en elev fra de øvrige anvendes; men det foreslås pålagt ledere og medarbejdere at virke for, at anvendelsen af legemlig revselse efterhånden helt kan undgås. Det foreslås påbudt som hidtil at bogføre bl. a. alle legemlige revselser og at give kvartårlige indberetning til overinspektionen om tildelte revselser. O. Skj.

Hvidbjerg kost- og realskole, s. Kostskoler sp. 1105.

Hvid slavehandel. Der fremkommer af og til beretninger om, at unge kvinder under løfte om vellønnede pladser i udlandet lokkes bort og derefter anbringes i utugtshuse, hvorfra de p. g. a. ukendskab til forholdene i et fremmed land vil have vanskeligt ved at komme bort. Til bekæmpelse af dette forhold, der kaldes den hvide slavehandel,

findes der internationale foreninger, og straffeloven af 1930 § 228 straffer den, der medvirker til, at en person, der er under 21 år el. uvidende om formålet, befordres til udlandet for at drive erhverv ved kønslig usædelighed. Aa. H.

Hygiejne, s. Sundhedslære.

Hylleholt fredehjem, Fakse Ladeplads, opr. 1929, anerkendt 1934, i 1942 omdannet til selvejende institution. 22 piger, 14—18 à 21 år. Oplæring i husligt arbejde, syning. O. Skj.

Hyper-, gr. forstavelse, der betyder over-, f. eks. *hyperæstesi,* overfølsomhed.

Hypnagog (gr. *hypnos* søvn + *agogos* førende), betegn. for tilstanden lige inden søvnens indtræden. *Hypnogoge billeder,* forestillingsbilleder af tildels hallucinatorisk karakter under indsovningen.

Hypnoanalyse, terapeutisk metode, der anvender hypnose i forbindelse med visse psykoanalytiske principper. H., der ikke må forveksles med alm. hypnotisk behandling, har ligesom narkoanalyse (s. d.) med synligt held været anvendt ved kortvarige behandlinger af neurosetilfælde med typisk ætiologi. A. H.

Hypnose, kunstigt frembragt tilstand, der ofte ligner søvn, men som adskiller sig fra den ved forhøjet modtagelighed for suggestion fra en bestemt persons, hypnotisørens, side. Midlerne til at hensætte en person i h. er forskellige, f. eks. vedholdende fiksering af blanke genstande, strygninger, fast stirren ind i øjnene, talen med indtrængende, overbevisende stemme. Under h. er vedk. i den grad underkastet hypnotisørens indgivelser, at disse kritikløst tros og følges på trods af samtidige påvirkningers reelle natur; der kan fremkaldes ufølsomhed for smerte, lammelser, muskelstivhed o. s. v. Også funktioner, som normalt ikke står under viljens herredømme, kan påvirkes. Endv. kan der fremkaldes erindringer, som i vågen tilstand ikke kan huskes. Ved s.k. posthypnotiske eksperimenter udfører den hypnotiserede befalinger efter opvågningen, som er givet ham under h. Både evnen til at hypnotisere og modtageligheden for h. er meget forskellig hos forsk. individer (se også Psykoterapi). K. G-S.

H. som off. forestilling el. som led i cirkusopvisning el. lign. er ikke tilladt, selv om adgangen er gratis og selv om betegnelsen »tankelæsning«, »suggestion« el. lign. er anvendt i stedet for h.

For at en person kan underkastes h., må der foreligge behørigt samtykke; i modsat fald kan h. blive strafbar som ulovlig tvang el. frihedsberøvelse. Hvis det er praktisk gennemførligt ved hypnotisk el. posthypnotisk påvirkning at misbruge et medie til en forbrydelse mod tredjemand, vil hypnotisøren være ansvarlig for den påg. lovovertrædelse ligesom for forbrydelser mod mediets person, medens mediet selv normalt vil være ansvarsfri.

Behørigt samtykke til h. kan for børns el. utilregnelige personers vedk. kun gives af forældre el. værger, men hvis behandlingen ikke har særligt terapeutisk formål, vil den oftest være uforsvarlig og kan evt. give børneværn el. pupilautoriteter anledning til indskriden.

H. kan tænkes anvendt som bevismiddel i en straffesag, men såvel for en sigtets el. tiltalts som for et vidnes vedk. må det i hvert fald kræves, at påg. frivilligt indlader sig derpå, og et samtykke kan frit tilbagekaldes. H. har derfor ingen praktisk betydning overfor »hårdnakkede benægtere« men snarere i tilf. af hukommelsestab til rekonstruktion af gerningen; det vil bero på den overordnede anklagemyndighed og vedk. domstols afgørelse, om h. overhovedet bør tilstedes.

Efter tilsvarende regler afgøres anvendelsen af *narko-analyse,* der foretages v. indsprøjtning af en særlig vædske under huden, hvorved den påg.s hæmninger svækkes og en alm. åbenhjertighed indtræder. F. M.

Hypo-, gr. forstavelse, der betyder under-, f. eks. *hypotrofi,* underudvikling, el. formindskning af væv, *hypotoni,* svækket spændingstilstand.

Hypokondri, overdreven optagethed af egen helbredstilstand og ubegrundet angst for at være syg.

Hypostase, det tilgrundliggende; væsen, personlighed. — *Hypostasering,* antagelse af noget tilgrundliggende, anv. ofte som betegn. for antagelse af selvstændige realiteter svarende til abstrakte begreber.

Hyppighedsundersøgelser af ordforråd, der klarlægger, hvilke ord hyppigst forekommer i børnenes sprog og med hvilken sikkerhed barnet på de forsk. alderstrin kan beherske sproget, er af stor betydning for undervisningen (s. også Børns sprogudvikling og Skolepsykologiske undersøgelser).

H. er foretaget i mange lande og med forsk. formål for øje, både praktisk (stenografi) såvel som teoretisk (litteraturhistorie). Til brug for skolen findes kun een da. undersøgelse. Den blev begyndt i 1931 af kommunelærer A. Noesgaard, senere trådte Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser til. Materialet er taget fra flg. områder (tallene angiver hvormange ord der er optalt i vedkommende område):

Læsebøger og børnebøger for større og mindre børn	300.000
Faglige læsestykker for børn	150.000
Aviser	100.000
Handelsstof	50.000
10 nyere forfattere (f. eks. Henrik Pontoppidan og Herman Bang)	100.000
10 nyeste forfattere (f. eks. Buchholtz og Kirk)	100.000
Seminariestile	200.000

I dette materiale fandtes godt 20.000 forskellige ord, idet dog ord, der i ingen af grupperne var fundet mere end 1 gang, er udeladt. Ud af disse c. 20.000 ord har man så udvalgt 3940 ord, som må anses for at være de nødvendigste danske ord. Alle egennavne er udskudt og bøjningsformer regnes for selvstændige ord. Ved valget af ordene havde man ikke alene undersøgt, hvor mange gange ordet fandtes (hyppighedstal), men også i hvor mange af de ialt 12 grupper stof det forekom (spredningstal). De 3940 ord er udvalgt på den måde, at man har taget alle ord med hyppighed 100 og derover uden hensyn til spredning, ord, der (evt. med bøjningsformer) når hyppighed 20 og spredning 6, og endelig forsk. talord og navne på ugedage og måneder samt enkelte skønsmæssigt udvalgte ord, som det er praktisk at have med: flyver, chokolade, blæk o. lign.

H. har vist sig nyttige ved undervisningen af begyndere i sprog, både i modersmålet og i fremmede sprog. En begynderbog i læsning skal kun bruge et lille afgrænset ordforråd, hvis udvalg af ord i hvert tilfælde delvis må hvile på en hyppighedsundersøgelse.

I Danmark har h. især været anvendt ved udarbejdelsen af de s. k. stavelister, d. v. s. lister, der indeholder de ord, som barnet skal kunne skrive rigtigt ved afslutningen af et skoleår. Før disse ord har kunnet udvælges, er de nødvendigste ord på dansk, altså de 3940 ord, blevet underkastet en retskrivningsundersøgelse, hvor hvert ord er skrevet af 400 børn. Det ses af de af børnene skrevne ord, hvilken rigtighedsprocent hvert ord har. På dansk findes der nu stavelister for 7 trin (2.—8. skoleår), og fordelingen af de 3940 ord ml. disse trin er sket på den måde, at til 2. skoleårs staveliste er der udvalgt dels de vigtigste ord (stort værdital og dels de letteste ord (stor rigtighedsprocent); til 3. skoleårs tilsvarende de lidt mindre vigtige og lidt sværere og så fremdeles, idet de sværeste ord gentages i en repetitionsliste i stavelisten for eet el. flere senere klassetrin. Når en elev forlader folkeskolen, er det målet, at han skal være sikker i de 3940 ord fra stavelisterne og kunne slå andre ord, han har brug for, op i en ordbog. For at give sikkerhed i stavningen af stavelistens ord kan disse gøres til genstand for særlig træning enkeltvis, el. de indarbejdes i pensummets afskrifter, diktater og andre skriftlige øvelser.

Litteratur: A. Noesgaard: Hyppighedsundersøgelser I og II, 1934 og 1937. Samme: De nødvendigste danske ord, 1940, udg. af Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser, heri udførlig litteraturliste. Samme: Fejltyper i dansk Retskrivning, 1945. Samme og Vagn Pedersen: Hyppighedsundersøgelser over engelsk som fremmedsprog, 1949. T. Gr.

Hysteri (af gr. *hystera,* livmoder), en gængs betegnelse for en række unormale og utilpassede reaktionsmåder. Det kan dreje sig om legemlige symptomer (lammelser, smerte, ufølsomhed, krampe, stumhed o. s. v.), for hvilke der ikke er noget organisk grundlag, og i så fald taler man om konversions-h. Det kan også dreje sig om sjælelige symptomer, f. eks. angst, og i det hele taget mangel på sjælelig balance. Man har talt om en særlig hysteroid personlighedstype, der i Sjöbrings konstitutionsteori svarer til den subsolide, som mangler fasthed, sammenhæng og objektivitet og er letbevægelig og subjektiv. K. G-S.

Hæfte, s. Straf.

Hæleri, s. Berigelsesforbrydelser.

Hærdning. En vis træning af hudens blodkar er af betydning for modstandskraften mod forkølelse. En sådan træning eller »hærdning« kan opnås ved rigelig ophold i frisk luft eventuelt suppleret med varme og kolde afvaskninger efterfulgt af grundig frottering. Påklædningen bør være hensigtsmæssig, specielt ikke for varm el. for tætsluttende, så hudens egen regulationsmekanisme ikke hindres i at fungere. K. B-S.

Hæren. Befalingsmandsuddannelsen. Ifl. forsvarsloven kan ingen optages på befalingsmandsskoler uden først at være våbenøvet som menig.

Befalingsmændene inddeles i flg. hovedgrupper: 1) Korporaler, sergenter og oversergenter. 2) Fenriker og overfenriker. 3) Officerer af specialgruppen. 4) Befalingsmænd af reserven. 5) Officerer af linien.

1) *Korporaler, sergenter og oversergenter.* Af hvert rekruthold udtages der c. 6 mdr. efter holdets møde ved hæren mindst 12 pct. til befalingsmandselever (korporalselever og sergentelever). De udtages blandt dem, der er bedst egnede til at være befalingsmænd, og uden hensyn til om de påg. selv ønsker det.

Korporalskolerne oprettes særskilt for hver våbenart, og varer c. 6 mdr. Undervisningen omfatter hovedsagelig militære fag, men tillige dansk, regning, skrivning, sang og gymnastik. Korporalselever uddannes for fodfolkets vedk. til at være gruppeførere for grupper på c. 10 mand, og for de øvrige våbenarter til at være førere for led af tilsv. størrelse. Eleverne indkvarteres på skolerne og har fri forplejning, uniform, sygepleje og undervisning samt løn som menige. Efter gennemgang af skolen udnævnes de til korporaler, fordeles til afdelingerne og deltager i uddannelsen af rekrutterne. Korporaler hjemsendes, hvis de ikke selv ønsker frivillig tjeneste, efter ialt 18 mdr.s tjeneste (tjeneste som menige og korporalselever incl.). Korporaler har frit kvarter samt fri forplejning, uniform og sygepleje. De aflønnes med 4 kr. om dagen, hvortil kommer 0,50 kr. om dagen i hjemsendelsespenge. Sidstnævnte beløb udbetales først ved hjemsendelsen (overgang til frivillig tjeneste).

Sergentskolerne oprettes særskilt for hver våbenart og varer c. 6 mdr. Der stilles ingen særlige eksamenskrav for optagelse på disse skoler (i modsætning til den efter den tidl. ordning tilsv. kornetskole). Undervisningen

omfatter udelukkende militære fag og har til formål at uddanne eleverne til delingsførere el. førere af led af tilsv. størrelse. Eleverne indkvarteres på skolerne og har fri forplejning, uniform, sygepleje og undervisning samt løn som menige. Efter gennemgang af sergentskolen udnævnes bestående elever til sergenter, fordeles til afdelingerne og deltager i uddannelsen af rekrutterne. De hjemsendes, hvis de ikke overgår til frivillig tjeneste (s. ndf.), efter en samlet tjenestetid på ialt 24 mdr. Sergenter har frit kvarter, forplejning, uniform og sygepleje. De aflønnes med 4,50—6,50 kr. om dagen, hvortil kommer 0,50 kr. om dagen i hjemsendelsespenge. Sidstnævnte beløb udbetales først ved hjemsendelsen (overgang til frivillig tjeneste). Sergenter, der ønsker frivillig tjeneste, udnævnes til oversergenter og antages på kontraktvilkår. Oversergenter aflønnes f. t. (1952) med 648 kr. om md. (ugift i Kbh.).

2) *Fenriker og overfenriker.* Uddannelsen til fenrik foregår på fenrikskolen, der er fælles for alle våbenarter, og varer indtil 18 mdr. Der oprettes nye klasser ved skolen hvert år. Som elever kan optages oversergenter, der har forrettet praktisk tjeneste i mindst eet år i denne grad, og som skønnes egnede til denne uddannelse. Undervisningen omfatter dels militære fag og dels alment dannende fag som dansk, regning og matematik, fysik, historie, samfundslære, geografi, tysk, engelsk og skrivning (herunder maskinskrivning). Undervisningen er gratis, og eleverne oppebærer den for oversergenter fastsatte løn. Eleverne betaler selv de ved undervisningen anvendte lærebøger, kort m. v. Udnævnelsen til fenrik foregår i den rækkefølge, i hvilken eleverne består afgangsprøven. Fenriker kan forfremmes til overfenriker, når de har tjent mindst 4 år i graden. Overfenriker har herefter mulighed for at avancere til officersstillinger i specialgruppen (premierløjtnant, kaptajnløjtnant og kaptajner af specialgruppen). Fenrikers og overfenrikers lønninger er fastsat i tjenestemandsloven.

3) *Officerer af specialgruppen* omfatter graderne kaptajn, kaptajnløjtnant og premierløjtnant. Til premierløjtnant af specialgruppen udnævnes egnede overfenriker. Lønningerne for officerer af specialgruppen er fastsat i tjenestemandsloven. Officerer af specialgruppen virker dels som instruktører (gymnastik, skydning, radio, motorkørsel m. v.) og dels i administrative stillinger i stabe, kontorer, depoter o. lign.

4) *Befalingsmænd af reserven* omfatter fenriker og overfenriker af reserven og officerer af reserven.

a) *Overfenriker og fenriker af reserven.* Til disse stillinger udnævnes fenriker og overfenriker, der er afskediget fra linien.

b) *Officerer af reserven* omfatter graderne løjtnant, kaptajnløjtnant, kaptajn, oberstløjtnant samt oberst af reserven. Uddannelsen foregår på reserveofficersskolerne, der oprettes særskilt for hvert våben, dels på løjtnantskursus og dels på kaptajnskursus.

På *løjtnantskursus* kan optages befalingsmænd (i reglen sergenter), som skønnes egnede til uddannelse til løjtnanter. Der stilles ingen krav om forudgående civil uddannelse (i modsætning til betingelserne for optagelse på den tilsv. løjtnantsskole efter den tidl. ordning). Skolen varer c. 6 mdr. Undervisningen omfatter udelukkende militære fag. Der lægges vægt på den praktiske uddannelse, idet formålet er at gøre eleverne egnede til foruden at være delingsførere at kunne virke som næstkommanderende ved en underafd. (kompagni, eskadron el. batteri). Elever, der er sergenter, indkvarteres og forplejes på skolen. Skolen afsluttes med en prøve, og ved afgangen udnævnes de elever, der har bestået prøven, til løjtnanter af reserven. Disses løn er fastsat i tjenestemandsloven. De påg. har herefter flg. muligheder:

— at blive hjemkommanderet umiddelbart efter eksamen uden tjenesteforpligtelser af nogen art,

— at blive antaget til frivillig tjeneste for en kortere periode (f. eks. for 1/2 år ad gangen),

— at blive antaget til langtidstjeneste ved kontrakt på nærmere af forsvarsministeriet fastsatte vilkår,

— efter hjemkommanderingen at stille sig til rådighed med en årlig mødepligt.

Det bør bemærkes, at en sergent, der efter 6 mdr.s tjeneste i denne grad indtræder på reserveofficersskolerne, ikke behøver at påtage sig længere tjeneste af den årsag end den, han normalt er forpligtet til efter sin sergentuddannelse.

Vælger en løjtnant således at lade sig hjemkommandere umiddelbart efter eksamen uden at påtage sig tjenestepligt af nogen art, har han ikke mulighed for at avancere igennem reservens grader og modtager ikke noget vederlag. Stiller han sig derimod til rådighed med en årlig mødepligt, der gennemsnitligt andrager 3 uger årligt på nærmere af ministeren fastsatte tider, oppebærer han herfor et rådighedstillæg, som f. t. (1952) udgør 630 kr. årligt, og har endv. mulighed for at avancere gennem reservens grader. Antagelse til frivillig tjeneste er normalt for 1/2 år ad gangen.

Ved langtidstjeneste forstås, at den påg. kontraktlig forpligter sig til at gøre tjeneste i en længere årrække i hæren. Samtidig oppebærer den påg. løn som de tilsv. grader i linien og har muligheder for at avancere igennem reservens grader og kan endv. opnå pension efter funktionærlovens bestemmelser.

På *kaptajnskursus* kan optages befalingsmænd af løjtnants- el. højere grad, som skønnes egnede til uddannelse til kaptajn af reserven.

5) *Officerer af linien* omfatter graderne sekondløjtnant, premierløjtnant, kaptajnløjtnant, kaptajn, oberstløjtnant, oberst, generalmajor, generalløjtnant og general.

Uddannelsen til officerer af linien foregår på *hærens officersskole* og varer indtil 3 år. Som elever på skolen kan efter ansøgning optages sergenter el. befalingsmænd af højere grad, som har forrettet praktisk tjeneste i mindst 6 mdr., og som har bestået matem.-naturvid. studentereksamen, studentereksamen af en af de andre linier med tillægsprøve el. afgangsprøve fra forsvarets gymnasium (s. ndf.).

Formålet med undervisningen på hærens officersskole er at gøre eleverne egnede til at forrette tjeneste som næstkommanderende ved underafd. (kompagnier, eskadroner, batterier), afdelingsadjudanter og underafdelingschefer. Undervisningen omfatter foruden militære fag tillige civile fag (psykologi, pædagogik, matematik, fysik, kemi, foredragsvirksomhed over samfundsmæssige historiske og litterære emner, fransk, engelsk og tysk) samt idrætsfag (gymnastik, boksning, svømning, ridning og terrainsport). Undervisningen afsluttes med en prøve. For at bestå denne kræves, at visse særlige karakterer samt gennemsnitsværdien af samtl. karakterer er mindst »g«. En elev har endv. ikke bestået, hvis han i 3 fag har fået en gennemsnitskarakter, der for hvert af fagene ligger under »g«.

Bestående elever udnævnes til sekondløjtnanter. De forfremmes til premierløjtnanter, når de har tjent indtil 1 år i graden. Ingen kan udnævnes til sekondløjtnant, efter han er fyldt 32 år. Der gives eleverne adgang til at anføre, ved hvilket våben de ønsker ansættelse samt inden for disse våbens vedk. tillige valg af indtil 3 garnisoner i den orden, i hvilken de foretrækker disse.

Det kan anføres, at de fleste kan påregne at opnå kaptajnsgraden og c. 1/3 af kaptajnerne opnår oberstløjtnantsgraden. Yderligere forfremmelse opnås kun af et mindre antal.

De for de forsk. officersgrader gældende lønninger er fastsat i tjenestemandsloven.

Forsvarets gymnasium. Ved den i 1951 vedtagne personellov er der åbnet adgang til for alle at blive uddannet til officerer af linien uden hensyn til tidl. civil uddannelse el. eksamen. Til at kvalificere befalingsmænd, der ikke har matem.-naturvid. studentereksamen, til at indtræde på officersskolen, er der oprettet forsvarets gymnasium, der er delt i 2 afd.:

I første afd. kan optages befalingsmænd (sergenter el. oversergenter) med folkeskole- el. mellemskoleuddannelse. Undervisningen, der varer c. 1 år, har til formål at bibringe eleverne de kundskaber (i hovedsagen svarende til realeksamen), der er nødvendige for optagelse i gymnasiets 2. afd.

I 2. afd. kan optages befalingsmænd (sergenter el. oversergenter) med mellemskoleeksamen, realeksamen el. anden tilsv. uddannelse el. med afgangsprøve fra gymnasiets 1. afd. Undervisningen, der varer 2 år, har til formål at bibringe eleverne de kundskaber (svarende til matem. studentereksamen), der er nødvendige for optagelse på officersskolen.

Ved 2. afd. oprettes for befalingsmænd med nysproglig el. gammelsproglig studentereksamen et c. 6 mdr.s kursus tilsigtende at give disse elever de supplerende kundskaber (i matematik, fysik m. v.), der er nødvendige for optagelse på officersskolen.

6) *Liniebefalingsmænds videre uddannelse.* De faste liniebefalingsmænds videre uddannelse foregår dels på forsvarsakademiet og dels på forsvarets specialskoler.

Forsvarsakademiet. Efter nogle års praktisk tjeneste ved hærens afd. kan officerer af linien optages som elever i forsvarsakademiet. Dette har forsk. kursus, hvor der gives en videnskabelig, taktisk el. teknisk uddannelse. Varigheden er forsk. for de forsk. kursus, fra c. 1 år til c. 3 år.

Forsvarets specialskoler omfatter skydeskolen for håndvåben, forsvarets gymnastikskole, artilleriskydeskolen, ingeniørskolen, hærens signalskole, motorskolen m. v.

På disse skoler gives der på en række kursus, hvis varighed er meget forsk. (fra nogle få mdr. til et par år), en undervisning, der har til formål dels at fremme elevernes færdigheder og dels at uddanne dem som lærere (skyde-, gymnastik-, kørelærere, motorsagkyndige m. v.), til enhver inden for sit speciale at kunne forestå uddannelsen af det værnepligtige mandskab. Som elever på disse kursus optages såvel officerer som overfenriker og fenriker. J. A.

Hærens læger og tandlæger, s. Sundhedstjenesten i forsvaret.

Hærværk, tingsbeskadigelse. Det er ikke blot forbudt at tilegne sig andres ejendele, men det er også forbudt at ødelægge dem, og den der gør dette, straffes efter straffelov af 1930 § 291 for h. Bestemmelsen omfatter ikke blot løsøreting, men også fast ejendom, f. eks. overmaling af mure. Aa. H.

Hævet forlovelse, s. Forlovelse.

Høffding, Harald (1843—1931), filosof. Cand. theol. 1865, dr. phil. 1870 (»Den antikke Opfattelse af Menneskets Villie«). Prof. i filosofi ved Kbh.s Universitet 1883—1915. H. kom til at øve en overordentlig indflydelse ved sin lærervirksomhed. Hans »Psykologi i Omrids på Grundlag af Erfaring« (1882) blev benyttet som lærebog ved filosofikum frem til begyndelsen af 1930'erne. Han opfatter bevidsthedslivet som en syntese, en sammenfattende virksomhed, og repræsenterer dermed en art voluntarisme. I spørgsmålet om forholdet ml. sjæl og legeme hylder han identitetshypotesen el. den psyko-fysiske parallellisme i tilknytning til

Spinoza, hvis følelseslære han også delvis sluttede sig til. Ang. forestillingslivet og dets love hævder han i modsætning til Alf. Lehmann lighedsloven som en selvstændig associationslov, men betoner helhedsloven som en overordnet lov (s. Association). I filosofisk henseende er han repræsentant for erfaringsfilosofien og hylder en kritisk positivisme el. empirisme, men uden ensidighed. Omfattende historiske studier, bl. a. sammenfattet i »Den nyere Filosofis Historie« (1894—95, først i 2, senere i 4 bd.) gjorde ham forstående for forsk. standpunkter og til formidler ml. forsk. retninger. I sin »Etik« (1887) fremhæver han velfærdsprincippet som det dybeste grundlag for moralsk vurdering og hylder en human etik uden nogen religiøs el. metafysisk begrundelse. Det religiøse problem har han taget stilling til i »Religionsfilosofi« (1901), hvori han fremhæver troen på værdiens beståen som de forskellige religioners kerne. En koncentreret fremstilling af sin filosofi har han givet i »Den menneskelige Tanke, dens Former og Opgaver« (1910), sin personlige livsindstilling i »Den store Humor« (1916). Blandt hans øvrige talrige skrifter kan nævnes en værdifuld bog om Rousseau (1896), den religionspsykologiske »Oplevelse og Tydning« (1918) samt selvbiografien »Erindringer« (1928). H. var internationalt kendt, og hans hovedværker er oversat til fremmede sprog.

Litteratur: F. Brandt, J. Jørgensen, V. Kuhr og E. Rubin: H. H. in memoriam, 1932. Kalle Sorainen: Kultur- och bildningsidealet som filosofiskt problem och pedagogisk uppgift hos H. H., 1941. K. G-S.

Højere almenskole, s. Gymnasieskolen.

Højrehåndethed, s. Venstrehåndethed.

Højskole, 1) opr. betegnelse for et universitet el. en højere akademisk læreanstalt, efterhånden også for andre læreanstalter, der tilsigter faglig el. almendannende uddannelse på videnskabeligt grundlag, f. eks.: Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks Tekniske Højskole, Danmarks Tandlægehøjskole, Danmarks Højskole for Legemsøvelser, Danmarks Lærerhøjskole, Handelshøjskolen o. s. v.

2) I Danmark anvendes betegnelsen h. oftest i betydningen: *Folkehøjskole*. Herved forstås skoler for den voksne ungdom, der ikke tilsigter en faglig uddannelse el. afsluttes med en eksamen, men som giver en almendannende undervisning med det formål at vække de unges sans for værdier, der ligger ud over hverdagslivets krav, samtidig med, at der bibringes dem almennyttige kundskaber og en orientering i tilværelsens praktiske og åndelige spørgsmål. H. er i reglen kostskoler, hvor det frie, familiære samliv ml. lærere og elever spiller en afgørende rolle. De er oftest private skoler, ejede af en kreds el. enkeltmand, men i kraft af en særlig h.lovgivning støttede af staten. Forstanderen skal godkendes af undervisningsmin., men vælger selv sine lærere og kan frit indrette undervisningen efter elevernes behov. Disse søger skolerne frivilligt og vender i de fleste tilfælde efter endt skoleophold tilbage til deres tidligere erhverv. Folkehøjskolerne er i højere grad end andre skoleformer personlighedsprægede skoler, farvede af den livsopfattelse, som råder hos den kreds el. de enkeltmænd, der bærer dem.

Undervisningen omfatter sædvanligvis: historie, litteraturhistorie, samfundskundskab, geografi og naturfag, der oftest behandles i foredragsform. Endv.: mundtlig og skriftlig brug af modersmålet, regning, tegning og bogføring, samt gymnastik. Sangen spiller en meget stor rolle, og i særfagstimer el. studiekredse opøves eleverne i selvarbejde.

Der holdes i reglen skole for unge mænd i 5 vintermdr., nov.—marts, og for unge piger i 3 sommermdr., maj—juli. De fleste skoler har dog nu fællesundervisning. På de udvidede h., særlig i Askov og Haslev, kan eleverne fortsætte i 2 el. 3 halvår. Nogle h. har fagafdelinger med undervisning i landbrugslære, husholdning el. håndværkertegning. Enkelte skoler uddanner jævnsides med den alm. undervisning nogle af eleverne til ledere af gymnastik, idræt el. foreningsarbejde (delingsførere), mens andre forbereder unge kvinder til sygeplejeuddannelse.

Folkehøjskolerne er en oprindelig dansk skoleform, udsprunget af de to store danske folkeopdragere *N. F. S. Grundtvigs* og *Christen Kolds* tanker om folkeoplysning, således at de bærende idéer særlig skyldes Grundtvig, mens Kold var praktikeren, der på meget personlig måde førte dem ud i livet.

Grundtvig (1783—1872) havde lige fra sin ungdom arbejdet for det danske folks vækkelse til levende kristendom og bevidst danskhed. Fra det 18. årh.s »oplysningstid« havde han fået sans for betydningen af, at oplysningen udbredtes til alle lag i befolkningen, og bondereformerne i samme periode havde givet ham en særlig tro på de ubrugte kræfter i folkets brede lag. Dybtgående kristelige oplevelser gav ham »et urimeligt håb« om, at Gud har en særlig bestemmelse med det danske folk, og han følte det tidligt som sit kald at styrke folkets tro på dets fremtid. Han forsøgte først på profetisk vis at tugte og revse, men opdagede efterhånden, at vækkelse skal ske ad positiv vej. Han anvendte så flere år på at fordanske Sakses og Snorres krøniker for gennem læsning at kalde på folkets historiske sans. Men det viste sig, at den jævne mand endnu ikke magtede historisk læsning på egen hånd. Omkr. 1825 bragte Grundtvigs kristelige udvikling ham til den opfattelse, at ånd altid virker gennem *det levende, talte*

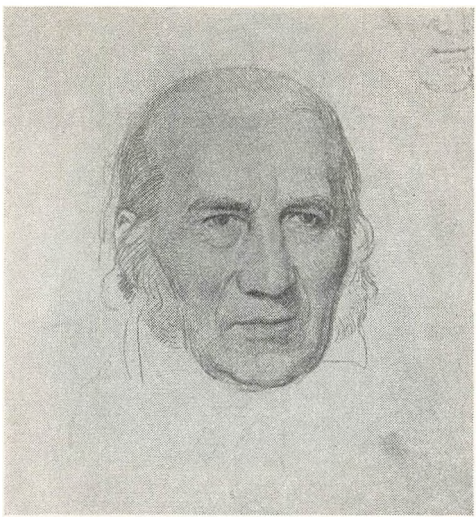

N. F. S. Grundtvig.
Tegning af P. C. Skovgaard, 1847. Frederiksborg.

ord, og at ikke blot den kristelige, men også den folkelige vækkelse skal ske ad ordets vej. Dette førte ham ind på tanken om en folkelig h. Den tog dog først form, efter at han under nogle besøg i England omkr. 1830 havde lært de engelske universiteter i Oxford og Cambridge at kende, og især efter at Frederik VI i 1834 indførte de rådgivende stænderforsamlinger i Danmark. Grundtvig fandt, at forudsætningen for folkets deltagelse i landets styre må være en udbredt og almindelig folkeoplysning, og at det store savn, ikke blot i Danmark, men i alle lande, var manglen af en ungdomsskole, hvor den fremmeligste del af ungdommen kunne modtage en videregående undervisning, der gjorde den kendt med folkets og fædrelandets forhold. I en række småskrifter fra 1831 til 1847 slog han derfor utrættelig til lyd for oprettelsen af *en folkelig højskole,* som han tænkte sig henlagt til Sorø Akademi og understøttet af kongen. Her skulle de mest opvakte unge, særlig vordende embedsmænd el. medlemmer af »folkerådet« kunne få en dansk dannelse i modsætning til universitetets latinsk prægede uddannelse og en oplysning, der gjorde dem skikkede til at deltage i folke- og borgerlivet. Undervisningen skulle udelukkende foregå på modersmålet helst gennem foredrag og samtaler og først og fremmest beskæftige sig med folkenaturen, statsforfatningen og fædrelandets forhold. Skolen skulle stå åben for unge fra alle stænder og samfundslag, og dens mål skulle være at vække og styrke den danske folkefølelse og den enkelte elevs åndelige sans. H. skulle være »en skole for livet«, som ikke bygger på døde bogkundskaber, men henter sit stof og sin livsbelysning fra livet selv.

Hovedpunkterne i Grundtvigs opdragelsestanker er, at ungdomstiden er den bedste skolealder, at undervisningen først og fremmest skal ske v. hj. a. det levende ord, og at folkedannelsen i Danmark skal bygges på danske og nordiske forudsætninger. Bag det hele ligger Grundtvigs syn på mennesket som »et guddommeligt eksperiment«, hvoraf følger, at målet for ethvert menneske må blive at få klarhed over livet, dets kår og dets mål, set i lyset fra oven.

Samtidig med at Grundtvig fremsatte tanken om denne helt nye skole, angreb han hårdt det bestående skolevæsen for dets rationalistiske præg, og hans højskoletanke mødte derfor en ikke ringe modstand især i akademiske kredse. Men Christian VIII interesserede sig varmt for den og udstedte 31. dec. 1847 en resolution om Sorø Akademis omdannelse til en realhøjskole, i nogen grad indrettet efter Grundtvigs tanker. Kort efter, den 20. jan. 1848, døde kongen, før denne plan blev virkeliggjort. Året efter rejste Grundtvig på den grundlovgivende rigsforsamling kravet om, at Sorøskolen skulle oprettes, men kultusmin. Monrad og Madvig ville ikke medvirke dertil, og »Skolen i Soer« blev aldrig til virkelighed.

Imidlertid tog folket på egen hånd fat på at realisere højskoletanken, og Grundtvig selv var blevet klar over, at det måske i stedet for den ene borgerlige dannelsesanstalt for eliten af ungdommen kunne være godt at få rejst flere mindre h. for hele folkets ungdom fra alle kredse og samfundslag. På denne måde blev h.tanken ført ud i livet. — Den første folkehøjskole blev opr. i *Rødding* i Sønderjylland 1844. Det var sønderjydske bønder og præster, som under ledelse af prof. Chr. Flor i Kiel og med støtte fra nationalliberale kredse i hovedstaden fik denne skole rejst som en hjælp i kampen for danskheden i Sønderjylland. Grundtvig hilste denne begyndelse med stor glæde. Flere andre steder blev der gjort forsøg. Men den mand, som fik størst betydning for h.tankens udførelse i praksis var *Christen Kold* (1816—1870). Kold var en mærkelig, almuepræget lærer, som ad sin egen vej, særlig ved undervisning af børn, var kommet til de samme erfaringer om ordets magt som Grundtvig. Han var oprindelig stærkt påvirket af den gudelige lægmandsbevægelse, men blev senere grebet af Grundtvigs tanker og den stærke nationale begejstring i 1848. Han besluttede nu »gennem skolen og ved ordet« at virke for at gøre denne begejstring varig i folket. Med støtte fra Grundtvig og hans venner fik Kold i 1851 bygget en beskeden lille h. i *Ryslinge* på Fyn og samlede her nogle unge bønderkarle for at prøve på »at beånde« dem. Og det viste sig, at Kold var manden, som kunne tilpasse h.tanken efter bondeungdommens fatteevne og skabe de jævne rammer omkring h.livet, som stemte med elevernes daglige livsva-

ner. I nøjsomhed og tarvelighed levede Kold et rigt åndeligt fællesliv sammen med sine elever. Han forstod at oplive dem, før han oplyste dem, og at vække deres tro på »Guds kærlighed og Danmarks lykke«. Han kunne »sætte dem i gang, så de ikke mere gik i stå«. Han viste sig at være en genial folkeopdrager med en sjælden evne til at tale til jævne bønderkarle og fremhjælpe deres personlige, åndelige vækst. Mere end nogen anden kom han til at præge h. Han skabte h.s ydre rammer. Han byggede på Grundtvigs opdragelsestanker, men føjede selv noget til, idet han i langt højere grad, end Grundtvig havde tænkt sig, gjorde h. til en vækkelsesskole mere end til en skole for borgerlivet. Kolds h. blev på mange måder forbillede for de senere h. Allerede 1853 flyttede Kold sin h. til Dalby ved Kerteminde og 1862 til Dalum ved Odense, hvor han i sine sidste år samlede over 100 elever og tillige som den første begyndte at holde h. for unge piger.

Siden 1844 har der været opr. c. 175 h. og 44 landbrugsskoler. Gennem mere end 100 år har dansk ungdom, navnlig fra landet, søgt disse skoler, der næsten overalt er blevet centrer for egnens kulturliv. Det højeste elevtal nåedes i 1919—20 under indtryk af krigstidens højkonjunkturer. I 1941—42 og i 1946—48 var det praktisk talt lige så højt. I mellemkrigstiden har folkehøjskolen dog haft trangere kår. Den faglige interesse dominerede. Skoler, som ikke kunne reklamere med, at de stillede deres elever bedre i kampen for tilværelsen, men i første linie ville udvikle sansen for folkelige og menneskelige værdier, havde sværere end før ved at gøre sig gældende. I 1930erne kom desuden den økonomiske krise, som ramte landbefolkningen, højskolens vigtigste klientel, hårdt. Men samtidig fik h. ny støtte fra selve tiden, idet den nyvakte interesse for folkestyret og dettes menneskelige forudsætninger gav højskolen medbør, og ved loven af 1942 skabtes betydelig forbedrede kår. H. er i 1944 gået ind i deres 2. århr. i fornemmelse af, at der stadig er brug for dem, men at de dog langtfra har nået de mål, de har sat sig, i ligelig grad at få den danske ungdom, byens og landets, i tale. De sidste år har igen vist en nedgang i elevtallet, 1951 har vist en tilbagegang på 7 pct. ialt 413 elever, medens landbrugsskolerne har holdt stillingen. I 1950—51 var 55 h. og 27 landbrugsskoler i virksomhed. Det årlige elevbesøg er f. h. ca. 6000 (1950—51: 5866, heraf 2192 mænd og 3674 kv.) og for landbrugsskoler ca. 2700 (1950—51: 2721, heraf 2560 mænd og 161 kv.). I 1950—51 var af 5866 h.elever 2621 børn af gårdmænd, 910 børn af husmænd og 455 af håndværkere og industridrivende. 3939 h.-elever og 1856 landbrugsskoleelever fik understøttelse fra staten.

Højskolebevægelsen har i tidens løb forgrenet sig stærkt, idet der på grundlag af

Christen Kold.
Træsnit fra 1870 i Illustreret Tidende, 11. bd.

oprindelige fagafdelinger ved h. er vokset selvstændige skoleformer frem. Dette gælder landbrugsskoler, husmandsskoler og delvis havebrugs- og husholdningsskoler. I Ollerup, Sønderborg og Snoghøj findes særlige gymnastikhøjskoler, i Gerlev en idrætsh., i Esbjerg og Roskilde h. der især samler arbejderungdommen, ved Helsingør en international højskole. Andelsskolen ved Middelfart står h. nær, og det samme gælder håndværkerskolerne i Haslev, Ollerup o. fl. steder. Fem h.: Børkop, Fårevejle, Testrup, Rødkilde og Ubberup giver en særlig foruddannelse for sygeplejeelever, og Hindholm h. uddanner medarbejdere til børneforsorgen. Nævnes skal også den udvidede h. på Krogerup, som ser sin hovedopgave i en dyberegående uddannelse af alle dem, der er aktive i ungdoms- og folkeoplysningsarbejdet.

Indre Mission driver c. 10 h., og baptisterne og Luthersk Missionsforening har egne h. i Tølløse og Hillerød.

H.bevægelsen frembyder i nutiden et levende og broget billede med en mangfoldighed af skoletyper fremvokset efterhånden som livet har krævet dem. Men principielt har h.bevægelsen fastholdt h.'s almendannende karakter.

Det er almindelig anerkendt, at h. har spillet en meget betydelig rolle for den folkelige udvikling i Danmark og øvet stor indflydelse på mange andre skoleformer. Den har haft stor indflydelse på mange af de bevægelser, som til skiftende tider er gået gennem folket. Dette gælder kampen for folkestyret, andelsbevægelsen, den nationale kamp i Sønderjylland, skytte- og gymnastiksagen, oprettelse af foredrags- og ungdomsforeninger og ikke mindst kirkelivet i Danmark. Den har bidraget til bondestandens materielle og åndelige udvikling og til at

udbrede en brobyggende folkelig dannelse til vide kredse i folket. Vanskeligst har den haft ved at vinde indpas i byerne, men i Kbh. har Borups højskole, opr. 1891, virket i mere end 60 år, ligesom arbejderbevægelsen gennem Arbejdernes Oplysningsforbund, opr. 1924, har taget et højskolepræget vidtspændende oplysningsarbejde op.

H. er siden 1851 blevet støttet af staten ved bevillinger på finansloven, men måtte i provisorieårene kæmpe med modstand fra regeringspartiet, der undertiden straffede de h.mænd, som politisk var imod regeringen ved at fratage dem statstilskuddet. Fra 1869 ydede staten også hjælp til ubemidlede elevers h.ophold. Den 12. apr. 1892 gennemførtes den første lov om statstilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler, senere ændret i 1903, 1913 og 1919. Den nugældende h.lov blev gennemført sammen med andre ungdomsskolelove 4. juli 1942. Statens støtte til h.s og landbrugsskolernes elever udgjorde i 1950—51 ca. 1.914.000 kr. og til skolerne ca. 2.729.000 kr. Statens tilsyn med h. varetages af statskonsulenten for ungdomsskolerne.

H.bevægelsen vakte tidlig opmærksomhed udenfor Danmarks grænser og har gennem årene lokket mange fremmede til landet for at studere denne særegne form for folkeoplysning. Der er skrevet bøger om h. på mange sprog, og både Norge, Sverige og Finland har livskraftige h.bevægelser, delvis efter dansk forbillede, ligesom der i flere lande i Europa bl. a. i Schweiz, England, Holland o. a. st. er gjort forsøg med at oprette h. Ligeledes i Japan og U. S. A.

H. har således ikke blot virket til styrkelse af det danske folkefællesskab, men til at knytte stærke bånd ml. de nordiske lande og gøre Danmark kendt udover verden.

Litteratur: N. F. S. Grundtvig: Smaaskrifter om den historiske Højskole, 1872. E. J. Borup og L. Schrøder: Haandbog i N. F. S. Grundtvigs Skrifter bd. I, 1929. Anders Vedel, E. J. Borup og Fred. Nørgaard: Den danske Folkehøjskole gennem 100 Aar I—II, 1939—40. Danmarks Folkehøjskole 1844—1944. Festskrift udg. af Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler, 1944. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841—92, 1944. Samme: Højskolen gennem 100 Aar (»Vi og vor Fortid« nr. 13), 1944. Fridlev Skrubbeltrang: Den danske Folkehøjskole (Det danske Selskabs Grundbøger), 1946. I alle de sidstnævnte bøger findes fyldige litteraturhenvisninger.

E. J. B.

Danske folkehøjskoler:

Abild fri folkehøjskole, beliggende i landsbyen Abild 5 km nord for Tønder. Adr.: Abild pr. Tønder.

I den tidligere tyske landevejskro i Abild er der indrettet et dansk forsamlingshus, Abild Landbohjem. Siden 1933, da Folke Trier Hansen overtog stillingen som vært i landbohjemmet, har der hertil været knyttet en særpræget højskolevirksomhed, Abild fri folkehøjskole. Skolen, der højst modtager 12 elever, har karakter af et arbejdsfællesskab. Dagen går dels med skolevirksomhed: Foredrag, oplæsning og undervisning, dels med arbejde i skolens gartneri og have og på egnens gårde, hvorved eleverne tjener til deres ophold. Skolen kaldes *fri,* fordi den drives uden offentlig støtte og derfor også uden offentligt tilsyn.

Antvorskov folkehøjskole i Sorø amt, beliggende i den sydlige udkant af Slagelse. Adr. Slagelse.

Opr. 1908. I 1920'erne — med Fred. Nørgaard som forstander — en af landets mest søgte højskoler. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren; delingsføreruddannelse.

Den apostolske Kirkes højskole i Kolding, opr. i 1949 som videreførelse af Den apost. Kirkes bibelskole fra 1939. Medens bibelskolen kun tog sigte på at afhjælpe et behov blandt Kirkens egne unge, så tilsigter skolen nu efter sin anerkendelse som folkehøjskole i lighed med andre højskoler at oplyse den danske ungdom, at møde livets sande behov hos de unge udfra et kristent livssyn gennem en bibelsk og almen undervisning. Skole i vinterhalvåret for både mænd og kvinder. Der stilles ingen særlige betingelser for optagelse på skolen.

Ask folkehøjskole i Århus amt, beliggende c. 15 km syd for Århus ved Malling st., adr.: Malling.

Opr. 1869 af en kreds, der følte sig i tilknytning til Bjørnbaks skoletanker. Den har været en velbesøgt skole med en overvejende del af eleverne fra egnen. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren.

Askov højskole (Flors højskole) i Ribe amt, beliggende 3 km sydvest for Vejen st., adr. Askov pr. Vejen.

Opr. 1865 af forstander Ludvig Schrøder fra Rødding højskole (s. d.). Schrøder mente ikke tyskerne ville give frihed til et skolearbejde i Rødding, og han flyttede derfor med nogle af sine lærere 3 km nord for Kongeåen til landsbyen Askov, hvor han atter begyndte skolearbejdet under meget beskedne forhold. Skolen blev døbt »Flors højskole« efter prof. Chr. Flor, der havde været drivkraften i arbejdet for skolen i Rødding.

Askov kom snart til at indtage den særstilling blandt de danske højskoler, som den stadig har. Allerede først i 1870'erne blev der givet videregående undervisning, og i 1878 trådte den udvidede højskole frem med undervisning gennem to vinterhalvår. Samme år blev naturvidenskabsmanden Poul la Cour knyttet til skolen, hvor han fik stor betydning.

I 1906 afløstes Ludvig Schrøder af Jacob Appel, der i to perioder i sin forstandertid var kultusminister. Skolens nuv. forstander, J. Th. Arnfred, har ledet skolen siden 1928. Den har gennem hele sin tid oftest været præget af en kreds af ligestillede lærere med forstanderen som »primus inter pares«. Undervisningen på Askov ligger i et sådant

plan og lærerstaben er så alsidig sammensat, at skolen med nogen ret er blevet kaldt et folkeuniversitet.

Højskolen har været rammen om mange store og betydningsfulde møder i årenes løb. På et møde i 1881 vedtoges den s. k. »Askov-adresse«, der formulerede de kirkelige frihedskrav.

Siden 1932 har der hver sommer været afholdt nordiske lærerkursus. Dette kursus er nu udvidet til også at omfatte ledere af ungdomsarbejde.

Askov har fællesskole om vinteren for c. 300 elever. Der er mulighed for at gå 3 vintre på skolen. En del studenter deltager som tredjeårselever. Mange af eleverne har været på andre højskoler først. Om sommeren holdes almindelig skole for unge kvinder.

Til skolen er knyttet et bibliotek med c. 50.000 bd.

Baptisternes folkehøjskole i Holbæk amt, beliggende ved Tølløse st. c. 10 km syd for Holbæk. Adr. Tølløse.

To steder i Nordjylland havde baptisterne drevet højskolearbejde under ret små kår, før det blev besluttet at flytte skolen til Tølløse, hvor der blev indviet en stor skolebygning 1928. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren. Udvidet undervisning for unge kvinder og mænd om vinteren.

Bornholms højskole i Bornholms amt, beliggende midt på øen ved Ekkodalen, 5 km nord for Åkirkeby, Almindingen st., adr. Almindingen.

Den nuv. skole blev grundlagt i 1893 efter flere forudgående forsøg. Da bornholmerne for største delen tager på højskole på Sjælland og i det øvrige Danmark, har det ofte været vanskeligt at holde skole på øen — mange skiftende forstandere vidner derom — men skolen betyder meget for øens åndelige liv. Skole for unge kvinder med husholdningsundervisning om sommeren, skole for unge kvinder og mænd om vinteren.

Borups højskole, Frederiksholms Kanal 24, Kbh. K.

Opr. af Johan Borup i 1891 som »kursus med videregående undervisning for ikkestuderende herrer og damer«. Borup ville ikke på det tidspunkt anvende højskolenavnet. Sporene efter flere forgæves forsøg skræmmede. Først i 1916 antog skolen navnet: Borups højskole. En landsindsamling skaffede 100.000 kr. til egen bygning til skolen, og i 1926 rykkede den ind i et fornemt palæ ved Frederiksholms Kanal. 1928 blev en af landets mest kendte højskolemænd, mag. Jens Rosenkjær, knyttet til skolen som medforstander, og 1932 trak Johan Borup sig tilbage som forstander. Denne skole, der blev det første vellykkede forsøg på at indføre højskolen i Kbh., er mere præget af faglig viden end de fleste andre

højskoler. En mindre del af eleverne går på daghold, de fleste på aftenhold. Der er fællesundervisning for unge kvinder og mænd om vinteren, men ingen sommerskole. Skolen har gennem mange år haft dagundervisning for arbejdsløse. Hver vinter afholdes velbesøgte offentlige foredragsrækker. I 1952 fik skolen gnm. et samarb. med Arbejdernes Oplysningsforbund, Kbh., nye muligheder for at få kontakt med det kbh.ske oplysningsarbejde og for på denne måde at generobre sin gamle position.

Børkop folkehøjskole i Vejle amt, beliggende midtvejs ml. Vejle og Fredericia ved Børkop st., adr.: Børkop.

Opr. 1889 med støtte fra Indre Missions kredse på egnen. Fr. Thomsen, der ledede skolen i over 20 år, slog dens navn fast indenfor Indre Mission. Før ham var i en kortere årrække den senere kendte Ribebiskop Oluf Olesen skolens forstander. Da skolen, der nu ejes af Indre Mission, giver forberedende sygeplejeundervisning, modtager den kun unge kvinder både sommer og vinter.

Danebod folkehøjskole i Sønderborg amt, beliggende i Fynshav på østkysten af Als, 15 km fra Sønderborg, adr.: Fynshav.

Opr. 1920 af egnens befolkning, der dengang som senere har stået sammen om skolen, der har stor betydning for egnen. Navnet »Danebod« skyldes skolens første forstander, Thorvald Knudsen, der kom til Als fra Danebod højskole i Minnesota, U. S. A. Skole for unge kvinder om sommeren, for både unge kvinder og unge mænd om vinteren, delingsføreruddannelse.

Danmarks fiskerhøjskole i Ribe amt, beliggende i Esbjerg, adr. Vardevej 80.

Fra 1908—24 fandtes en fiskerhøjskole, fra 1913 i de bygninger, der nu huser Snoghøj gymnastikhøjskole. Skolen var ledet — og i de sidste år ejet — af Andreas Otterstrøm. Godt 20 år senere blev der atter taget fat på at skabe en fiskerhøjskole, og i 1946 åbnedes D. f. i de bygninger, der tidligere havde huset Esbjerg arbejderhøjskole. De købtes af Esbjerg by og overlodes fiskerne til skolebrug. Bag skolen står Dansk Fiskeriforening og Vestjysk Fiskeriforening. Foruden en undervisning i overensstemmelse med folkehøjskolens dyrker skolen fag som skibsbygning, navigation, motorlære, sejlføring o. lign. Undervisning for unge mænd om vinteren.

Dansk Bibelskoles højskole i Kbh.s amt, beliggende i Kbh., adr. Scherfigsvej 8. Ø.

Den kursusvirksomhed, som Dansk Bibelskole i en del år har drevet, blev i 1948 suppleret med en egentlig menighedshøjskole, der foruden almindelige højskolefag underviser særligt i bibel- og kristendomskundskab og giver lederuddannelse med henblik på kristeligt arbejde af forskellig art. Skole for unge kvinder og mænd: årskursus nov.—okt., fortsættelseskursus 4 mdr. nov.—febr.

Diakonhøjskolen i Århus i Århus amt, adr.: Århus.

Opr. af Indre Mission i 1920 med det formål at uddanne diakoner d. v. s. hjælpere til forsorgsarbejde, hospitaler, menighedsarbejde o. lign. Uddannelsen består af et 5 mdr.s kursus enten sommer el. vinter, derefter en praktisk uddannelse af 2—3 års varighed f. eks. i forsorgsinstitutioner el. hospitaler og endelig et afsluttende kursus på skolen gennem 10 mdr. Skolen har kun mandlige elever.

Engelsholm folkehøjskole i Vejle amt, beliggende i Nørup, 15 km vest for Vejle, adr.: Bredsten.

Opr. i 1940 af to unge højskolemænd, Sune Andresen og Frede Bording, på den gamle borg Engelsholm, som er bygget af Tyge Brahes broder, Knud Brahe. Skole for både unge kvinder og mænd sommer og vinter.

Esbjerg arbejderhøjskole i Ribe amt, beliggende i Esbjerg, adr. Esbjerg.

På socialdemokratiets kongres 1901 blev der vedtaget en resolution, der gav udtryk for ønsket om at få rejst en arbejderhøjskole. Men der gik nogle år, før ønsket blev ført ud i livet; i 1910 begyndte i Esbjerg den første arbejderhøjskole sin tilværelse med redaktør Sundbo som formand for bestyrelsen og drivende kraft. Den var forberedt gennem en højskoleklasse, som daværende kommunelærer Jørgen Banke året før havde i forbindelse med aftenskolen. 1916 fik skolen egen bygning, der senere er udvidet. Her er det lykkedes at samle unge både fra land og by. Fra 1929 er Arbejdernes Oplysningsforbund medejer af skolen. Under besættelsen blev skolens bygninger beslaglagt af tyskerne. Efter befrielsen er bygningerne solgt til andet skoleformål, Danmarks fiskerh., og arbejderhøjskolen venter på en nybygning.

Fjordvang skolegård i Ringkøbing amt, adr.: Velling.

Med en stor gård ved Ringkøbing Fjord som centrum begyndte 1946 et skolearbejde af særlig karakter: en kombination af højskole, landbrugsskole og praktisk landbrug. Skoleåret går fra nov. til nov. Eleverne arbejder i gennemsnit 3—4 timer dagligt på gården. For de 8 mdr. betales som på alm. højskoler, for de resterende 4 mdr. betaler skolen eleverne løn. (Eks.: for skoleåret 1949—50 går lønnen lige op med elevbetalingen, så udgiften til skoleopholdet bliver 0 kr.). Understøttelser som til andre skoler. (S. endv. Landbrugsskoler).

Færøernes folkehøjskole (Føroya Fólkaháskuli), adr.: Thorshavn. (Af hist. grunde er F. h. opført blandt de danske h.).

I 1870'erne og 80'erne var det ikke ualmindeligt, at unge færinger drog på højskole i Danmark, og i 1888 blev der på et stort folkemøde i Thorshavn fremsat ønske om en færøsk folkehøjskole. 1899 begyndte de to unge færinger Simun av Skardi og Rasmus Rasmussen skolearbejde i Klaksvik. Året efter flyttede de til Fagralid og endelig i 1909 til de nuv. bygninger i Thorshavn. Tilslutningen til skolen har været noget svingende igennem årene. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren.

Fårevejle højskole i Holbæk amt, midtvejs ml. Holbæk og Nykøbing Sj. ved Fårevejle st., adr. Fårevejle.

Opr. 1907 på initiativ af nogle lægfolk på egnen, der ønskede, at Indre Mission skulle have en højskole der. Skolen fik en særpræget beliggenhed på den lille ø Flintholm i den udtørrede Lammefjord. I over 20 år var den senere folketingsmand C. A. Julin skolens forstander. 1942 ophørte skolearbejdet, og bygningerne blev taget i anvendelse til andet formål (fængselsvæsenet). En indsamling væsentlig blandt skolens tidligere elever gav midler til tilbagekøb af bygningerne, og fra 1947 er højskolen i gang igen. Fra efterår 1951 sygeplejehøjsk. for unge piger.

Grundtvigs højskole ved Frederiksborg i Frederiksborg amt, beliggende i udkanten af Hillerød, adr.: Hillerød.

Digterpræsten C. Hostrups død blev den direkte anledning til, at der blev sat et skolearbejde i gang i Hillerød, idet Holger Begtrup, der dengang var lærer på Askov højskole, følte et kald til at tage til sin barndoms egn i Nordsjælland og videreføre Hostrups folkelige virke. 1895 indviedes Frederiksborg højskole, der indtil 1925 blev ledet af Begtrup, en af de betydeligste personligheder i højskolens historie. I en halv snes år omkr. Den 1. Verdenskrig forsøgte Begtrup i et særligt kursus for 2. års elever, populært kaldet »vinduet mod vest«, at vække sine elevers interesse for forholdene ude i verden, først og fremmest England.

I 1937 blev Grundtvigs højskole i Lyngby nedlagt. Storbyen var nu efterhånden kommet så tæt ind på livet af den, at det var vanskeligt at gennemføre skolearbejdet. Bestyrelsen for Grundtvigs højskole solgte så bygningerne i Lyngby og købte Frederiksborg højskole, der fik navnet »Grundtvigs højskole ved Frederiksborg« og den for sin nordiske interesse kendte højskolemand, C. P. O. Christiansen (1887—1951) som leder. I de senere år har en udvidet undervisning på skolen særlig været samlet om de nordiske spørgsmål, og skolen har haft såvel lærere som elever fra de øvrige nordiske lande. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren; udvidet undervisning om vinteren. Delingsføreruddannelse.

Gymnastikhøjskolen ved Viborg rejstes af de jyske amtsgymnastik- og idrætsforeninger. Skolen er en selvejende institution og dens grundkapital skabtes ved bidrag fra foreningernes medl. og gnm. indsamlinger i

1943—46—48 og —51 samt ved støtte fra Viborg by.

Skolens formål er gennem uddannelse af ledere i gymnastik og idræt — på folkehøjskolens grund — at opdrage unge til egnede ledere af det frivillige, danske ungdomsarbejde. — Skolen åbnedes i efteråret 1951. Alm. h. og lederuddannelse for unge mænd om vinteren og for unge kvinder om sommeren. Udvidet lederkursus for unge kvinder og unge mænd om vinteren.

Endv. afholdes der kortere kursus for de forsk. skoleformers lærerkræfter og ledere af det folkelige ungdomsarbejde.

Hadsten folkehøjskole i Randers amt, beliggende midtvejs mellem Århus og Randers ved Hadsten st., adr.: Hadsten.

Højskolevirksomheden begyndte i 1876 som aftenskole for karle; i 80'erne var den nærmest kundskabsskole i Bjørnbaksk retning (s. Bjørnbak); derefter blev den ledet som almindelig folkehøjskole. Da Nielsen-Svinning blev forstander i 1897, flyttedes skolen til nye bygninger øst for byen. 1902 fik skolen — som landets første — en delingsførerafdl., hvoraf senere voksede en selvstændig gymnastikhøjskole. Af skolens store håndværksafdeling opstod i 1928 »Den jydske håndværkerskole«. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren. Landbrugsafdl. og afdl. for mejerister om vinteren.

Haslev folkehøjskole i Sorø amt, beliggende i Haslev midtvejs ml. Køge og Næstved, adr.: Haslev.

Opr. 1891. Vilh. Beck var den første formand for skolens bestyrelse. Skolens første forstander, P. C. Davidsen, der bevarede forbindelse med skolen til sin død i 1935, og som blev den betydeligste mand indenfor den indremissionske højskole, gjorde skolen til en af de største i landet. Af skolens landbrugsafdl. opstod i 1904 Haslev landbrugsskole. I 1920 udskiltes en afdl. for videregående undervisning og blev til Haslev udvidede højskole, og skolens håndværkerafdl. udskiltes i 1922 som en selvstændig håndværkerhøjskole. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren. Landbrugsafdl. om vinteren.

Haslev udvidede folkehøjskole i Sorø amt, beliggende i Haslev midtvejs ml. Køge og Næstved, adr.: Haslev.

I 1916 opr. på Haslev højskole (s. d.) »det udvidede kursus på Haslev højskole« af en af skolens lærere, E. Pagh Petersen, der herigennem dels i almindelighed ville give højskoleeleverne mulighed for at fortsætte på skolen efter det første ophold, dels dygtiggøre dem til at tage et arbejde op indenfor Indre Missions store arbejdsfelt. Året efter blev det udvidede kursus, som er blevet kaldt »Indre Missions Askov«, en særlig afdl., og i 1920 blev det til en selvstændig skole, der i 1923 rykkede ind i sin egen nye bygning med Pagh Petersen som forstander.

Udvidet skole for unge kvinder og mænd sommer og vinter. Delingsføreruddannelse. Andetårshold for mænd og kvinder om vinteren.

Hindholm folkehøjskole (Barnets højskole) i Sorø amt, beliggende i nærheden af Fuglebjærg omtrent midtvejs ml. Næstved og Slagelse, adr.: Fuglebjærg.

Allerede i 1852 blev der opr. en højskole i Hindholm, og den hørte i en årrække til de mest søgte i landet; den blev nedlagt i 1915, og bygningerne taget i brug til en realskole. I 1934 blev der rejst en ny højskole i Hindholm. Det var Ludvig Beck, en af foregangsmændene i dansk børneforsorg, der havde nået sit mål: en skole der, foruden den almindelige højskoleundervisning, specielt skulle tage sigte på at uddanne medarbejdere til børnesagen, først og fremmest til arbejdet for hjemløse og på anden måde nødstedte børn. Fra 1940 gives der også videregående undervisning i børneforsorgsarbejde for elever, der møder med praktiske erfaringer. Skole for unge kvinder og mænd sommer og vinter; udvidet undervisning for børnesagsarbejdere sommer og vinter.

Hoptrup folkehøjskole i Haderslev amt, beliggende ved landevejen ml. Haderslev og Åbenrå, 7—8 km syd for Haderslev, adr.: Hoptrup.

Opr. af K.F.U.M. og K., der efter Den 1. Verdenskrig ønskede at skabe en skole i Sønderjylland. Skolearbejdet begyndte straks efter nytår 1920, mens Nordslesvig endnu var under tysk styre, med pastor Kildeby som forstander. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren.

Horne folkehøjskole i Hjørring amt, c. 12 km nord for Hjørring ved Horne st., adr.: Horne, Jylland.

Tanken om oprettelsen af en indremissionsk højskole i Vendsyssel blev fremsat på et møde i Skagen 1890, og efter at de nødvendige penge var skaffet som gaver fra folk i Vendsyssel og Hanherred, besluttedes det at lægge skolen i Horne, hvor der var et stort Indre Missionsk samfund. Her begyndte arbejdet i 1891. Skolens elever er gennem årene hovedsagelig kommet fra landsdelene nord for Limfjorden. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren.

Hovedstadens højskole i Kbh., Frederiksborggade 39, Kbh. K.

Opr. af Johs. Bjerre i 1942 som daghøjskole. Udenbys elever kan bo på skolen. Skole for unge mænd og kvinder om vinteren.

Håndværkernes højskole, på herregården Brandbjerg i Vejle amt v. Hørup st. Oprettet 1951 af amtssammenslutningen af håndværkerforeninger i Vejle amt i samarb. med interesserede håndværkere landet over. Skolen skal ikke være en fagskole, men give

de unge håndværkere en almenmenneskelig uddannelse i lighed med den øvrige folkehøjskoles. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren.

Idrætshøjskolen v. Slagelse i Sorø amt, beliggende i Gerlev ved landevejen Slagelse-Skelskør, c. 6 km syd for Slagelse, adr.: Gerlev pr. Slagelse.

Opr. 1938 af Kristian Krogshede, der her vil forene almindelig højskolevirksomhed med uddannelse af delingsførere og ungdomsledere. Til skolen hører svømmehal og stort stadion. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd og unge kvinder om vinteren.

Idrætsskole, Den jyske, Vejle begyndte sit arbejde i dansk idræt 3. juli 1943. Skolen blev skabt ved en indsamling blandt idrætsinteresserede, ved tilskud fra Vejle kommune og ved tilskud fra staten. Skolens formål er uddannelse af ledere og instruktører indenfor den danske frivillige idræt. Der afholdes hvert år faste kursus, der består i et 5 mdr.s kursus for mænd fra nov. til apr. og et 3 mdr.s kursus for kvinder fra maj til aug. Endv. afholdes en række specialkursus for specialforbundene indenfor dansk idræt.

Idrætshøjskolen, Sønderborg skal uddanne ledere til det frivillige danske idrætsarbejde. Højskolen er skabt på initiativ af Sønderjysk Idrætsforening og Dansk Idrætsforbund. Det økonomiske grundlag er tilvejebragt ved privatindsamling, tilskud fra sønderjyske amter og fonds, den danske stat samt Fondet til Fædrelandets Vel. I. åbnedes den 15. maj 1952.

Skole for unge kvinder og mænd om vinteren, for unge kvinder om sommeren. Idræts- og gymnastiklederuddannelse.

internationale folkehøjskole, Den i Frederiksborg amt, beliggende et par km uden for Helsingør, adr.: Helsingør.

D. i. f., der begyndte sin virksomhed i 1921, er udsprunget af tanken om under højskolelivets former at bringe unge fra forskellige lande i kontakt med hverandre og derigennem også være med i et internationalt forståelsesarbejde. Tankens ophavsmand, P. Manniche, har været skolens forstander fra oprettelsen i 1921. Undervisningen foregår for en dels vedkommende på fremmede sprog og med fremmede lærere. Foruden at være et internationalt samlingssted har skolen også været med til at formidle forbindelsen ml. land og by, idet den har haft mange byelever, bl. a. arbejdsløse.

Skolen har almindelig højskoleundervisning og udvidet undervisning for såvel unge kvinder som unge mænd både sommer og vinter. Delingsføreruddannelse.

Kerteminde folkehøjskole i Odense amt, beliggende i den nordlige udkant af Kerteminde, adr.: Kerteminde.

Med baggrund i et rigt folkeligt og kirkeligt liv på Kertemindeegnen havde der

flere gange været ønsker om at få oprettet en højskole. I Dalby på Hindsholm holdt Kold højskole i nogle år omkr. 1860, men flyttede så til Dalum ved Odense. I 1907 var der tale om oprettelse af en fiskerhøjskole ved Kerteminde. Dette blev ikke til noget, men i stedet opførtes Kerteminde højskole, der blev indviet 1908, og bestod til 1950. Skolen er købt til *husflidshøjskole,* der kom igang 1951. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren. Om sommeren kortere kursus.

Krabbesholm folkehøjskole i Viborg amt beliggende ved Skive, adr.: Skive.

Det rige folkelige liv på halvøen Salling med centrum i Jebjerg førte i 1884 til oprettelsen af Salling højskole i Jebjerg. I 1907 overtog den daværende forstander på Salling højskole den gamle herregård Krabbesholm og omdannede den til Krabbesholm højskole. Her virkede senere en af mellemkrigstidens mest særprægede højskolemænd, Anders Vedel, som forstander. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd og kvinder om vinteren. Fortsættelsesafdl. for unge mænd og kvinder om vinteren.

Krogerup højskole i Frederiksborg amt, beliggende ved Øresund 1 km nord for Humlebæk st., adr.: Humlebæk.

I besættelsens år opstod det samarbejde ml. en lang række ungdomsforeninger, som fandt udtryk i Dansk Ungdomssamvirke. De pågældende foreninger blev i 1942 enige om at søge oprettet en udvidet højskole, hvor de aktive foreningsfolk fra alle lejre kunne skaffe sig øget viden og bedre forudsætninger for at udføre deres arbejde. I 1946 blev denne plan ført ud i livet på herregården Krogerup. Skolen er en selvejende institution, i hvis repræsentantskab er repræsentanter for ungdomsorganisationerne, de erhvervsorganisationer, der økonomisk har muliggjort skolens oprettelse (De samv. Fagforbund, Arbejdsgiverforeningen og Andelsudvalget) samt de politiske partier.

Skolen, der blev indviet 1946 med prof. Hal Koch som forstander, henvender sig ikke blot til aktive foreningsfolk, men til alle, der har lyst til — på den ene el. anden måde — at være med i dansk folkeoplysnings- og opdragelsesarbejde. Den er vel nok i højere grad, end det normalt har været tilfældet med folkehøjskolerne, blevet et samlingssted for alle afskygninger af dansk ungdom. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren (6 mdr.). Udvidet undervisning for tidl. elever om vinteren. Om sommeren bruges skolen af organisationerne til kortere kursus.

Københavns folkehøjskole i Kbh.s amt, adr.: Dalgas Boulevard 48, Kbh. F.

Med denne skole, der blev opr. i 1942 i en stor frederiksbergsk villa, gøres der for første gang forsøg på at føre det hjemliv, der betyder så meget for landets højskoler, med ind i en byhøjskole, idet eleverne bor

på skolen. De passer deres arbejde ude i byen om dagen og mødes til undervisning og samvær om aftenen. Der skulle være gode muligheder for her at skabe et møde ml. by- og landungdom. Skole for unge mænd og Skole for unge kvinder og mænd om vinteren.

»Købmandshvile«, folkehøjskolen for unge handelsmedhjælpere, i Frederiksborg amt, beliggende ved Hørsholm, c. 20 km nord for Kbh., adr.: Rungsted Kyst.

Denne skole for unge handelsmedhjælpere, der er den eneste i sin art, blev opr. i 1905 på initiativ af papirhandler Louis Petersen. Louis Petersen døde 1904; men hans hustru, fru Ludi Petersen, førte planerne igennem. Der skulle på skolen undervises i handelsfag, sang og gymnastik; men dens hovedformål skulle være at pege hen på »livets højere værdier«. Fra 1912 holdtes der skole for unge kvinder i nogle somre. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren.

Køng folkehøjskole i Odense amt c. 15 km øst for Assens, adr.: Glamsbjærg.

Skolearbejdet blev påbegyndt i 1877 under meget beskedne forhold og dengang uden megen forståelse på egnen. Der er nu skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren. Delingsfører-uddannelse med videregående undervisning for andetårselever. Landbrugsafdl. om vinteren.

Lollands folkehøjskole i Maribo amt beliggende c. 8—9 km øst for Nakskov ved Søllested st., adr.: Søllested.

Opr. 1905 — efter flere forudgående fejlslagne forsøg andre steder på øen — og videreført siden. Skole for unge piger om sommeren, fællesskole om vinteren.

Luthersk Missionsforenings folkehøjskole i Frederiksborg amt, beliggende et par km uden for Hillerød, adr.: Hillerød.

Opr. 1923 af »Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme i Danmark« — en bevægelse, der i 1860'erne kom til Danmark fra Sverige. På skolen lægges der bl. a. megen vægt på at vække elevernes interesse for hedningemissionen. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren. Udvidet undervisning for unge kvinder og mænd om vinteren.

Magleås folkehøjskole i Birkerød, Frederiksborg amt, opr. 1950 med daværende statskonsulent for ungdomsskoleundervisningen Johs. Novrup som forstander. Bag skolen står en kreds, der er stærkt interesseret i mellemfolkeligt samarbejde, og skolen, der drives som almindelig folkehøjskole, har i sin undervisning særligt sigtet mod mellemfolkelige problemer. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren, kursus bl. a. af mellemfolkelig art om sommeren.

Menighedshøjskolen Marthabo, Peter Bangsvej 12, Kbh. F., er oprettet 1. sept. 1915 på initiativ af KFUK med det formål at dygtiggøre unge kvinder (siden 1934 optages lejlighedsvis også unge mænd, som dog ikke kan bo på skolen) til en tjeneste i menigheden el. i kristeligt-socialt arbejde. For vordende ydre-missionærer danner skolen supplement til en faglig uddannelse (sygepleje- el. lærerindeeksamen etc.). Skolen er 2-årig (2 × 8 mdr.).

Nørre Nissum folkehøjskole i Ringkøbing amt, beliggende på landevejen fra Lemvig til Humlum c. 8 km øst for Lemvig, adr.: Nørre Nissum pr. Lemvig.

Indre Missions første højskole, opr. i 1887 under meget beskedne forhold som »Kristelig højskole i Indre Missions retning«. Skolearbejdet har til forskel fra de grundtvigske skoler et afgjort kristeligt præg. Skolen har haft mange skiftende forstandere, og arbejdet har ikke været uden vanskeligheder. Skole for unge kvinder (med husholdningsundervisning) om sommeren, for unge mænd om vinteren. Landbrugsafdl. om vinteren.

Odder folkehøjskole i Århus amt, beliggende i Odder c. 20 km syd for Århus, adr.: Odder.

Opr. 1889 på initiativ af digterpræsten Vilhelm Malling, der ville skabe en skole udelukkende for unge piger, så at disse ikke alene var henvist til højskolens korte sommerkursus. Efter forstanderskifte i 1919 er der som andre steder blevet holdt skole for unge mænd om vinteren. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren.

Ollerup folkehøjskole i Svendborg amt, c. 7 km vest for Svendborg ved Ollerup st., adr.: Ollerup.

Opr. 1868 i nabobyen Vester-Skjerninge af digteren Mads Hansen med forfatteren Anton Nielsen som forstander. Flyttet til Ollerup i 1882. Under forstander Kristensen-Randers blev skolens navn landskendt. To andre skoler har udskilt sig fra Ollerup folkehøjskole, nemlig Ollerup gymnastikhøjskole og Ollerup håndværkerhøjskole. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren. I tilslutning til h. drives et seminarium til uddannelse af lærere til de frie skoler, højskoler, friskoler, efterskoler o. lign.

Ollerup gymnastikhøjskole i Svendborg amt, c. 7 km vest for Svendborg ved Ollerup st., adr.: Ollerup.

I 1914 oprettede Niels Bukh en delingsførerafdl. i forbindelse med Ollerup folkehøjskole. Tilslutningen var så stor, at Bukh besluttede at oprette sin egen skole, og i 1920 indviedes O. g.-h. Bukhs evner som leder og organisator har givet sig udtryk dels i en lang række udvidelser af skolen, gennemført ved gamle elevers hjælp: stadion, svømmehal, udendørs svømmebassin, en stor idrætshal, festplads til 50.000 tilskuere, strandareal ved Svendborg Sund, ny festsal o. s. v., dels i mange rejser med ungdomshold, der har vist dansk gymnastik — Niels Bukh har skabt sit eget system — over størstedelen af jordkloden. Skolens

elever er et bredt udsnit af unge fra både land og by, og i normale tider er der mange elever fra udlandet. Højskole- og delingsføreruddannelse for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren.

Roskilde folkehøjskole i Kbh.s amt, beliggende et par km nord for R., adr.: Roskilde.

Opr. 1907 af Thomas Bredsdorff, en af de første, der søgte at skabe forbindelse ml. højskolen og byungdommen og iøvrigt en af de betydeligste personligheder inden for datidens højskoleverden. Efter Bredsdorffs død i 1922 fulgte nogle ret vanskelig år, indtil skolen i 1929 blev solgt til Arbejdernes Oplysningsforbund, der siden 1930 har drevet den som folkehøjskole, i mange år med Hj. Gammelgaard som forstander. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren. Korte kursus bl. a. for de faglige og folkeoplysende organisationer om sommeren.

Rudersdal højskole, Holte, Rudegaardsallé 39, har til formål at give byungdommen lejlighed til at komme et halvt år på højskole uden derfor at skulle forlade stilling og arbejde. De unge bor og spiser på skolen og undervises om aftenen. Kursus fra 1. okt. til 1. apr. for unge kvinder og mænd.

Ry folkehøjskole i Skanderborg amt, beliggende ved Ry st., midtvejs ml. Silkeborg og Skanderborg, adr.: Ry.

Denne skole, der ligger i en meget smuk egn få kilometer fra Himmelbjerget, blev opr. 1892 af Helge Hostrup, søn af digteren C. Hostrup, der tidligere havde været præst på egnen og sammen med andre præster og lærere havde været med til at skabe den åndelige baggrund for skolearbejdet. Skolen fik en god start, men var i begyndelsen af århundredet inde i en vanskelig periode. Under Rasmus Bording blev Ry atter en velbesøgt skole. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren.

Ryslinge folkehøjskole i Svendborg amt, midtvejs ml. Odense og Svendborg ved Ryslinge st., adr.: Ryslinge.

Christen Kold, hvis arbejde var af grundlæggende betydning for den danske folkehøjskole, begyndte sin første skole på Ryslinge Mark 1851. Men få år efter flyttede han til Dalby, og skolearbejdet på Ryslinge Mark blev ikke fortsat.

R. f. blev opr. 1866 af sognepræsten i Ryslinge, Johannes Clausen, der tilhørte Indre Mission, og der bestod ikke fra starten nogen særlig forbindelse ml. skolen og den store Grundtvigske menighed, der havde fulgt Clausens forgænger som sognepræst, Vilhelm Birkedal, over i Danmarks første valgmenighed.

Med Alfred Povlsen, der var skolens forstander i over 40 år, blev Ryslinge en af de førende Grundtvigske skoler. Det er sagt om Alfred Povlsen, der i godt 30 år var formand for foreningen af højskoler og landbrugsskoler, at han gjorde Ryslinge til »et centrum i dansk højskoleliv«. Men skolen

har også flere gange været ude i vanskelige situationer, f. eks. under provisoriekampene, der delte kredsen af skolens ejere, og hvor statsunderstøttelse blev nægtet, og siden — omkr. 1925 — i forbindelse med uroen om pastor Thorkild Skat Rørdam, hvor valgmenighedens deling medførte en betydelig nedgang i elevtallet.

Igennem de sidste 10—15 år har elevtallet igen været stigende, og folkehøjskolen i Ryslinge hører atter til landets mest søgte. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren. Delingsføreruddannelse. Udvidet undervisning særlig i nordisk kultur for 2-års elever om vinteren.

Rødding folkehøjskole i Haderslev amt, 7—8 km syd for Kongeåen, adr.: Rødding, Sønderjylland.

Danmarks første folkehøjskole. Indviet 7. nov. 1844 som et led i kampen for danskheden i Nordslesvig. Den mand, der var ivrigst i arbejdet for skolens oprettelse, var prof. Chr. Flor fra Kiel, som også en tid var skolens forstander. Blandt skolens senere forstandere må nævnes den kendte politiker Sofus Høgsbro.

Efter freden i 1864 flyttede skolens daværende forstander, Ludvig Schrøder, med

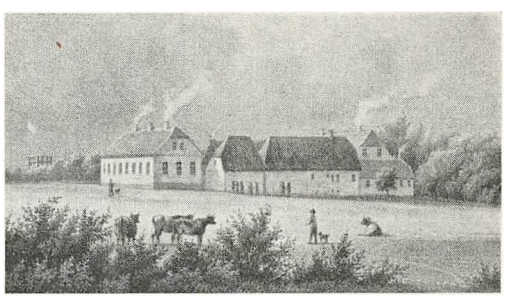

Rødding Højskole.
Efter litografi fra ca. 1860.

sine lærere nord for Kongeåen og grundlagde en højskole i Askov (s. d.), da han ikke mente, tyskerne ville give frihed til skolearbejdets fortsættelse. Skolen blev videreført, væsentligt som skole for unge piger, til 1885. Efter Genforeningen i 1920 blev skolen genåbnet. Der består en levende kontakt ml. skolen og egnens beboere, og under forstander Hans Lunds ledelse blev dens betydning for det folkelige liv i Sønderjylland stor. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren. Delingsføreruddannelse.

Rødkilde folkehøjskole i Præstø amt, beliggende på Møen, 1 km øst for Stege ved Stege nor, adr.: Stege.

Opr. 1865 af den senere venstreformand Frede Bojsen, der i to perioder, før og efter sin politiske gerning, var skolens forstander — en tid bistået af sin søster, den kendte forkæmper for kvindesagen, Jutta Bojsen-

Møller. I 1936 blev der til skolen knyttet forberedelseskursus for sygeplejersker, hvorfor skolen sommer og vinter kun modtager kvindelige elever.

Rønde folkehøjskole i Randers amt, beliggende i Rønde på Mols, c. 30 km fra Århus ved bunden af Kalvø Vig, adr.: Rønde.

I 1894 blev der opr. to højskoler på Mols, en i Kolind og en i Rønde. Ingen af dem viste sig levedygtige. Skolen i Rønde blev i 1897 overtaget af en Indre Missions-kreds på egnen og begyndte virksomhed som »De Helliges Højskole på Djursland og Mols«. Indre Missions bestyrelse nægtede at anerkende skolen, da der var besvær nok med at fylde de bestående indremissionske højskoler; men forstander Herskind førte alligevel arbejdet igennem med god tilslutning, og højskolen har siden virket i indremissionsk retning. Skole for unge kvinder om sommeren. Husholdningsundervisning. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren. Landbrugsafdl. om vinteren.

Rønshoved folkehøjskole i Åbenrå amt, beliggende ved Flensborg Fjord, 25 km fra Sønderborg nær Rinkenæs st., adr.: Rinkenæs.

Højskolen ved Flensborg Fjord, som denne skole også kaldes, blev opr. i 1921 af Aage Møller, vel nok den mest særprægede blandt den sidste generations højskolemænd. Han er gået stærkt i rette med den øvrige højskoleverden, som han beskylder for at have svigtet højskolens oprindelige grundlag. Der har aldrig været nogen særlig stærk kontakt ml. skolen og egnen, og 1941 trak Aage Møller sig tilbage som forstander. — Skolen hører nu atter til de velbesøgte. Skole for unge kvinder om sommeren, for både unge kvinder og unge mænd om vinteren. Delingsføreruddannelse.

Snoghøj folke- og gymnastikhøjskole i Vejle amt, beliggende lige ved Lillebæltsbroen, adr.: Snoghøj pr. Fredericia.

Fra 1913 fandtes i Snoghøj en fiskerhøjskole. 1925 købtes bygningerne af frk. Jørgine Abildgaard og frk. Anna Krogh, der oprettede en gymnastikhøjskole. Snoghøj-gymnastikken, der har vundet stor udbredelse, er inspireret af den finske gymnastikpædagog Elli Björkstén's arbejde. Bygningerne er senere udvidet, bl. a. med en kirke, der anvendes til morgen- og aftensang og til gudstjenester, som frk. Abildgaard oftest leder. Der er forholdsvis mange byelever på denne skole. Det er i høj grad lykkedes at bevare skolens præg af folkehøjskole sammen med arbejdet for gymnastikken. Der holdes skole for unge kvinder både sommer og vinter. Delingsføreruddannelse. Fra 1948 findes i tilknytning til skolen et særligt 5 mdr.s vinterkursus for videregående elever (Kirkehøjskolen).

Stevns højskole i Præstø amt, beliggende på Stevns, syd for Store-Heddinge, adr.: Store-Heddinge.

Baggrunden for oprettelsen af skolen i 1894 var et stærkt folkeligt og kristeligt røre på egnen, der bl. a. nogle år før havde givet sig udtryk i dannelsen af en frimenighed. Mellem denne og skolen har der i perioder været stærk forbindelse. Vanskeligheder har nogle gange ført til afbrydelser af højskolearbejdet, således var skolen landbrugsskole fra 1918—26 og ungdomsskole fra 1943—46. Gennem hele sin tilværelse har skolen haft en trofast kreds af egnens befolkning bag sig. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren.

Støvring folkehøjskole i Ålborg amt, beliggende ved landevejen Hobro—Ålborg c. 20 km syd for Ålborg ved Støvring st., adr.: Støvring.

Der havde været gjort flere forgæves forsøg på højskolevirksomhed forskellige steder i Himmerland, før der i 1885 blev taget fat i Støvring, der var blevet et centrum for egnens folkelige og politiske liv. Siden har skolearbejdet været fortsat — i 47 år med Søren Frederiksen som forstander el. på anden måde tilknyttet skolen. Fra 1910 og indtil andelsskolens (s. d.) indvielse i 1932 fandtes her en afdl. for uddannelse af vordende uddelere til brugsforeninger. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren.

Testrup folkehøjskole i Århus amt, c. 10 km syd for Århus ved Mårslet st., adr.: Mårslet.

Denne skole blev af Jens Nørregaard rejst i 1866 som modvægt mod den af Lars Bjørnbak ledede skole i Viby, hvor der — i modsætning til de Grundtvigske skoletanker — blev lagt megen vægt på kundskaber og borgerlig dannelse. Ved mange møder på Århusegnen førte Jens Nørregaard forsvaret for det grundtvigske skolesyn mod Bjørnbak og hans tilhængere, og navnet Testrup blev slået fast i bevidstheden. I hele Nørregaards forstandertid var Christoffer Baagø hans hjælper. Nørregaard indbød til det første nordiske højskolemøde 1883. 1927 blev skolen overdraget til Dansk Sygeplejeråd og virker nu som forskole for sygeplejeelever. Den modtager derfor kun kvindelige elever sommer og vinter.

Tommerup folkehøjskole i Odense amt, beliggende 14—15 km sydvest for Odense ved Knarreborg st., adr.: Knarreborg.

Opr. af en Indre Missions kreds i bygninger, der tidligere havde rummet et statsligt opdragelseshjem. Forstander fra indvielsen og til 1940 var P. Sandbæk, der førte skolen frem til gennem mange år at være den bedst besøgte indremissionske højskole i landet. Skole for unge kvinder om sommeren, husholdningsundervisning. Skole for unge mænd om vinteren. Landbrugsafdl. om vinteren.

Try folkehøjskole i Hjørring amt, c. 20 km nordøst for Nørre-Sundby ved Dronninglund st., adr.: Dronninglund.

Opr. 1873 først og fremmest som en ren kundskabsskole. Allerede efter tre års forløb fik skolen ny forstander, J. H. Fogt, og med denne blev skolen en Grundtvigsk folkehøjskole. Skolearbejdet her har ofte haft vanskelige kår; men skolen har haft megen betydning for egnen. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren; sygeplejeundervisning.

Ubberup folkehøjskole i Holbæk amt, beliggende 6—7 km øst for Kalundborg i nærheden af Værslev st., adr.: Værslev.

Et rigt åndeligt liv på egnen, først og fremmest samlet omkring Ubberup Valgmenighed, er baggrund for Ubberup højskole, der blev indviet i 1899 med kvindelige elever både sommer og vinter. Sådan har den fortsat siden. Efter nogle vanskelige år i trediverne gik skolen fra 1939 over til at give forberedende undervisning for vordende sygeplejersker.

Uldum folkehøjskole i Vejle amt, c. 15 km nord for Vejle ved Uldum st., adr.: Uldum.

Den næstældste af de endnu bestående højskoler, grundlagt 1849, og den folkehøjskole, der har været i gang i det længste åremål. Skolen blev under forstander Svenning Pedersen en af landets største. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren.

Vallekilde folkehøjskole i Holbæk amt, beliggende 17—18 km vest for Holbæk ved Hørve st., adr.: Vallekilde.

Opr. 1865 af Ernst Trier, en af de betydeligste og mest åndfulde ordførere i den danske højskole. Skolen havde igennem en længere årrække de største elevhold i landet, og den hører stadig til de mest søgte. Gennem denne skole kom den Lingske gymnastik til Danmark. Skolens forstander i 30'erne, Uffe Grosen, stod i brændpunktet for den da stedfundne debat om højskolens grundlag. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren. Delingsføreruddannelse.

Vestbirk folkehøjskole i Skanderborg amt, c. 15 km nordvest for Horsens ved Vestbirk st., adr.: Vestbirk.

Opr. 1884 med baggrund i et levende folkeliv og kirkeliv på egnen og direkte foranlediget af, at den kendte forstander på det nærliggende Gedved seminarium, P. Bojsen, i 1881 nedlagde den til seminariet knyttede højskoleafdl. Under forstander Grønvald Nielsen blev skolen en af landets bedst besøgte. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge kvinder og mænd om vinteren. Særlig musikafdl., hvor eleverne arbejder med den folkelige musik og sang.

Vesterdal folkehøjskole i Odense amt, beliggende på landevejen Middelfart-Assens, c. 7 km fra Middelfart, adr.: Nørre Aby.

I 1865 oprettedes en højskole i Kauslunde, men den måtte lukke igen efter få års forløb. 1880 blev der rejst en højskole i nabosognet Vesterdal — men 4 år efter måtte også den nedlægges. I 1896 tog Christoffer Gaarde atter bygningerne i brug til et højskolearbejde, der har været fortsat siden. Skole for unge kvinder og mænd om vinteren.

Vrå folkehøjskole i Hjørring amt, midtvejs ml. Brønderslev og Hjørring ved Vrå st., adr.: Vrå.

Opr. 1872 i Stenum som den første Grundtvigske højskole i Vendsyssel — der fandtes i forvejen nogle skoler af den Bjørnbakske retning (s. Bjørnbak). Flyttet til stationsbyen Vrå i 1890. Skolen har — bl. a. gennem store politiske og folkelige møder — haft megen betydning for det åndelige liv nord for Limfjorden. Skole for unge kvinder om sommeren, for unge mænd om vinteren.

Højskolekursus for døvstumme, s. Døveforsorg.

Højtbegavede. Betegnelsen »h.« er ikke entydig defineret. Rent teoretisk tjener en bestemt intelligenskvotient som nedre grænse. Bentley sætter denne grænse ved IK=110, Burt ved IK=115 og Terman ved IK=130. Disse tal er de nået til ved at sammenligne med de grænser, der sættes for sinker og åndssvage (s. Åndssvaghed) ved IK henholdsvis 90 (85) og 70.

Termans store undersøgelse fra o. 1920 over h. omfatter 999 børn med en hovedgruppe på 643 børn. De 999 fordeler sig efter IK som kurven viser. Den gennemsnitlige IK for hovedgruppen er 148. Indsat er endv. fordelingen efter IK for 905 ikke-udvalgte børn.

De 643 børn blev udvalgt blandt 168.000 på en sådan måde, at der sandsynligvis kun er meget få højtbegavede, som ikke er kommet med i gruppen.

Racemæssig og social oprindelse. Terman har dels beregnet, hvor mange procent der

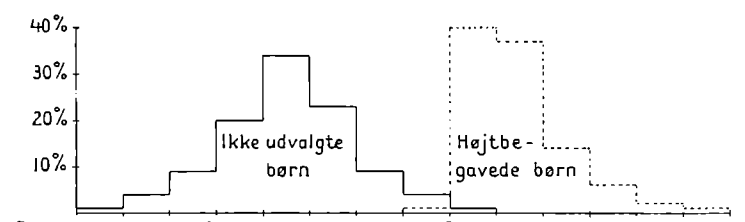

Fordeling efter IK for 905 ikke-udvalgte og 999 højtbegavede børn.

var i hans materiale af de forskellige nationaliteter og racer, dels hvor mange man kunne vente i forhold til den procentdel, de forskellige folkeelementer udgjorde af befolkningen i de pågældende egne. Det viste sig, at der blandt de h. var overskud i forskellig grad af børn af jødisk, vest- og nordeuropæisk afstamning. Derimod var der meget stort underskud af børn af latinsk (italiensk, portugisisk, spansk og meksikansk) og negroid oprindelse. Der var hverken japanere el. kinesere med i undersøgelsen (s. Intelligens m. v.). Disse resultater tillader dog ingen sikre konklusioner. Som man måtte vente efter resultaterne af de mange undersøgelser over intelligens og miljø, kom langt de fleste af de h. fra såvel kulturelt som socialt højtstående hjem, mens kun få kom fra økonomisk dårligt stillede hjem. Gruppen »ufaglærte arbejdere« udgjorde således 15 pct. af befolkningen, men leverede kun 0,2 pct. h. børn.

Fysiske forhold. Som helhed kan det siges, at de h.s gruppe er de andre grupper overlegen i fysisk henseende. Deres gennemsnitlige fødselsvægt og højde er over middel, og der er lav børnedødelighed i deres familier. De har bredere skuldre, stærkere muskler og bedre lunger, og puberteten indtræder gennemgående tidligere hos dem end hos gennemsnittet. Deres sundhedstilstand er ligeledes over middel — stik modsat af, hvad man tidligere har været tilbøjelig til at tro.

Skolestandpunkt, interesser m. m. I manuelle fag og sport er de h. kun gennemsnitlige, men ellers står de næsten uden undtagelse højt i skolen. Termans og andres undersøgelser over h. børn viser bl. a. tydeligt, at høj intelligens så at sige altid gør sig bemærket i en tidlig alder. M. h. t. læsning lå forholdene således: 50 pct. kunne læse, før de kom i skole; 20 pct. kunne læse før det 5. år; 6 pct. kunne læse før det 4. år og 1,6 pct. kunne læse før det 3. år. I skolen viser disse børn først og fremmest deres overlegenhed i almindelig viden, i læsning og i sproglige ydelser. Resultaterne af forskellige standpunktsprøver lå en del over lærernes bedømmelse fra det daglige arbejde, mens intelligensniveauet lå højere end ydelserne ved standpunktsprøverne. Pigerne interesserer sig mest for sprog, drengene mest for matematik, naturfag og historie. Begge køn læser uhyre meget, og de læser stof af en art, der er langt forud for deres alder (fysik, historie, biografier, rejsebeskrivelser, skuespil m. m.). Drengenes interesser er her mere vidtspændende end pigernes.

Karakter, personlighed. H. børn har som regel ikke tilpasningsvanskeligheder, men klarer sig tværtimod udmærket ml. kammeraterne. Bemærkelsesværdigt er det dog, at det kniber mest for de højest begavede, hos Terman gruppen med IK 170—190. Det kom navnlig frem ved den efterundersøgelse, som

der er gjort rede for i bd. III af det store værk. For så vidt som man kan regne genierne for et højdepunkt af fremragende begavelse, stemmer det således fundne forhold godt. Det ser nemlig ud til, at forholdsvis mange af de egentlige genier har været psykisk påfaldende i ret høj grad. Terman prøvede sine h. med forskellige moral- og karaktertests, som de klarede en del bedre end gennemsnitlig begavede børn, men det er svært at afgøre, om det skyldes, at de moralsk og karaktermæssigt står højere, el. om det skyldes, at de lettere gennemskuer de forskellige prøvesituationer.

Efterundersøgelser. Terman har gjort rede for, hvorledes de undersøgte børn klarede sig indtil 1945. Fornyede intelligensprøver stemte i langt de fleste tilfælde godt overens med de først opnåede resultater, bedst for drengenes vedkommende, mens pigernes IK gennemsnitlig faldt en del. Praktisk talt alle klarede sig fremragende i skolen, selv om det i en del tilfælde viste sig, at høj begavelse ikke er nok, hverken i el. udenfor skolen. T. har bl. a. undersøgt, hvordan det er gået de mange h., som i løbet af deres skoletid har fået lov at springe een el. flere klasser over. De fleste af disse børn har klaret sig fint, men nogle har haft det svært p. g. a. deres fysiske underlegenhed og relative umodenhed.

Flere steder, bl. a. i Tyskland og i USA har man forsøgt med særlige klasser for h., i USA endda med særlige skoler. Kundskabsmæssigt er dette en afgjort fordel for de h., men ellers er der knyttet mange problemer til spørgsmålet om deling af børn i klasser efter begavelse og dygtighed.

Litteratur: J. E. Bentley: Superior Children, 1937. L. M. Terman: Genetic Studies of Genius bd. 1, 1926, bd. II 1929. Samme: The Intelligence of School Children, 1921. Ernst Kretschmer: Geniale Menschen, 4. udg., 1948. L. M. Terman and Barbara Burks: The Gifted Child. Handbook of Child Psychology, 1933, 773—801. L. M. Terman and Melita H. Oden: The Gifted Child Grows up. Twenty-five Years' Follow-up of a Superior Group, 1947, 2. udg. 1949. H. T.

Højtlæsningsbibliotek, s. Oplæsningsbibliotek.

Høng husmandsskole, s. Landbrugsskoler og Husmandsskoler.

Høreapparater for tunghøre har til opgave at øge den lydenergi, som når den tunghøres øre, for derved at forbedre lydopfattelsen. Efter den måde, hvorpå denne opgave søges løst, får man i det væsentlige to forskellige høreapparattyper:

Hørerøret el. høretragten: et tragtformet, som regel bøjet rør, der er åbent i begge ender. Apparatet kan betragtes som en slags kunstig forstørrelse af yderøret og tjener lignende formål som dette. Det indfanger lydbølgerne i den udvidede ende af røret og koncentrerer dem i den snævre ende, der anbringes i øregangen. På denne måde finder en forstærkning af lydenergien sted. Be-

stemmende for apparatets forstærkningsevne og forstærkningsgrad er dets størrelse og form. Den tunghøre må da vælge ml. de forskellige konstruktioner for at finde den, der passer ham bedst. Men da hørerøret af praktiske grunde må være af ret begrænset størrelse, bliver den effektive forstærkning ret ringe. H. af denne type er uegnede til brug for tunghøre skolebørn, men anvendes endnu enkelte steder i udlandet.

Det elektriske høreapparat omformer lydenergien til elektriske svingninger, der atter omformes til forstærket lydenergi. Det findes i to former: telefonapparatet og det rørforstærkede apparat (bygget efter radioforstærkerprincipper). I sin simpleste udgave består *telefonapparatet* af en mikrofon og en telefon. Den elektriske strøm leveres af et 3—4,5 volts batteri. For at gøre apparatet så lille som muligt anvendes en kulmikrofon, der er meget følsom for de svingninger, der ligger omkr. dens egensvingninger (1000 Hz), men kun i mindre grad forstærker de dybere og højere toner. Derved skabes en lydforvrængning, som hemmer lydopfattelsen. Desuden gengives de svage lyde for svagt og de kraftige lyde for kraftigt. Med en vis tilvænning kan et sådant apparat bruges med fordel af mange voksne tunghøre, men p. g. a. den ufuldkomne lydgengivelse kan det ikke anbefales til brug for tunghøre skolebørn. For sådanne har kun det *rørforstærkede høreapparat* betryggende kapacitet. Man råder over to typer af radiorørsforstærkede h., nemlig: 1) de stationære, der tilsluttes lysnettet og spec. bruges i tunghøreskoler og til træning af små børn under 3 år, og 2) ambulante h., individuelt tilpassede, hvilket vil sige de h., der nu i almindelighed arbejdes med. De blev først konstrueret i England i 1937 og er senere betydeligt udviklede i USA. Her er mikrofonen af høj kvalitet (krystal- el. kondensatormikrofon), d.v.s. at dens egensvingninger ligger uden for det toneområde, der omfatter sproglydene. De elektriske svingninger må derfor forstærkes på anden måde. Det sker gennem en forstærker, der tilfører telefonerne den nødvendige energi. Apparaterne kan — som forøvrigt også telefonapparaterne — bygges både til luftledning, hvor lyden ledes gennem ørets lydledende del, og til benledning (bone-conductor), hvor lyden ledes gennem kraniets knogler direkte til det indre øre. V. h. a. indbyggede tonefiltre er det i nogen grad muligt at afpasse apparatet efter en hvilkensomhelst hørekurve, således at forstærkningen omfatter netop de toneområder, der er særlig defekte. Disse apparater anvendes med stor fordel i døveskolerne over for de elever, der har større el. mindre hørester. Når stationære apparater anvendes i artikulationsunderv., anvender man indbyggede tonefiltre i overensstemmelse med den enkelte elevs særlige behov. Skal apparaterne bruges til klasseundervisning, sættes tonefiltrene ud af funktion, da det i så tilfælde er vanskeligt at tage hensyn til hver enkelt elev. Eleverne kan ved lydstyrkeregulatorer, der er anbragt på skolebordene, selv indstille forstærkningen til den styrke, som passer den enkelte. Da apparaterne er større og tungere end telefonapparaterne, er de særlig egnede til stationært brug og kan da tilsluttes lysnettet, hvorved de store udgifter, som altid er forbundet med batteribrug, undgås. Man har i USA konstrueret dværgrør, der muliggør fremstilling af ganske små apparater. Disse har efterhånden fundet stor udbredelse. Rørforstærkede høreapparater anvendes dog også med held over for tunghøre skolebørn i normalskolen samt i udstrakt grad i døve- og tunghøreskolerne. Invalideforsikringsretten ydede hidtil hjælp til anskaffelse af høreapparater efter folkeforsikringslovens § 60, når et høreapparat har erhvervsmæssig betydning. Med virkning fra 1. apr. 1951 er § 60 ændret derhen, at invalideforsikringen yder hjælp, når det skønnes, at et høreapparat vil kunne afhjælpe el. i betydelig grad formindske høreinvaliditeten (uanset apparatets erhvervsmæssige betydning). Om hørecentraler, s. d. og Tunghøreforsorg.

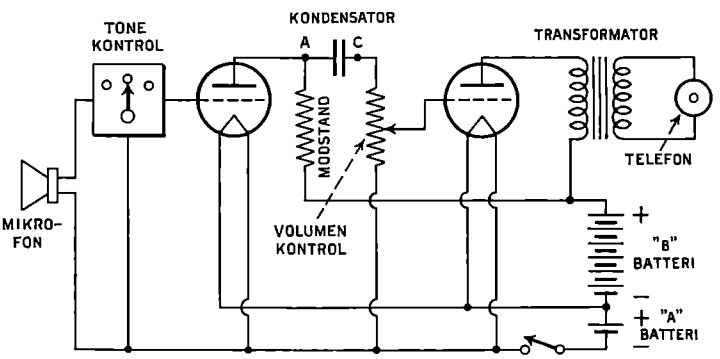

Diagram over et høreapparat med to-rørs-forstærkning. De fleste moderne høreapparater har nu tre-rørs-forstærkning. (Efter »Hearing and Deafness«, New York 1947).

Litteratur: T. S. Littler: Hearing Aids for the Deaf, Journal of Scientific Instruments, Vol. XIII, no. 5, 1936. C. Mailand: Hvad enhver tunghør bør vide, 1917. H. Lorentzen Nielsen: Høreapparater, Nord. Tidskrift för Dövstumskolan, 1938—39. Samme: Tekniske Hjælpemidler ved Døvstummeundervisningen, samme tidsskrift, 1943. H. Davis: Hearing and Deafness, 1947. Samme: Hearing Aids: An Experimental Study of Design Objectives, 1947.

A. H.

Hørecentraler (audiologiske centrer). Ved en h. forstås en institution, hvor fagmænd inden for en række discipliner (otologer, fysikere, elektroteknikere, psykologer, psykiatere, pædagoger og socialrådgivere) samarbejder med det formål at »rehabilitere« høreskadede personer, således at disse udrustes til på bedst mulig måde at hævde sig i samfunds- og erhvervslivet.

H. i denne form opstod først i U. S. A. under krigen, hvor man dels havde brug for indgående undersøgelser af det mandskab, der skulle anvendes i de militære styrker, dels stod over for at skulle behandle en mængde høreskadede militære så hurtigt og så effektivt som muligt. På h. foretoges: undersøgelse af ører, næse og hals evt. også operativ behandling, for så vidt denne var egnet til at forbedre hørelsen, høremålinger (se Audiometer), vurdering af patientens behov for høreapparat, tilpasning og opøvelse i brugen af apparatet, undervisning i mundaflæsning, talekorrektion, psykologisk og social rådgivning evt. omskoling til egnet erhverv. Efter krigen har disse hørecentraler fortsat deres virksomhed som civile institutioner, ligesom man også andre steder — især i England — har oprettet lign. institutioner som regel i mindre format end de her beskrevne.

Iflg. loven af 27. jan. 1950 om foranstaltninger vedr. døve og tunghøre er der her i landet oprettet statsh. i Århus, Odense og Kbh. med tilhørende apparatsamlinger. Der vil muligvis blive oprettet endnu flere h.

Litteratur: N. Canfield: Audiology, The Science of Hearing, 1949. Moe Bergman: The Audiology Clinic, Acta Oto-Laryngologica, Suppl. LXXXIX, 1950. Chr. Røjskjær: Rehabilitation af tunghøre, Ugeskr. f. læger, nr. 1, 1951. A. H.

Hørelse, sans der v. hj. af fono(lyd)-receptorer sætter i stand til at opfatte lyde. Lyd fremkommer ved, at longitudinale luftpartikelsvingninger (evt. også svingninger i vædsker el. faste legemer) rammer ørets trommehinde og det skiftende tryk over tre små knogler i mellemøret (hammeren, ambolten og stigbøjlen) forplanter sig videre til det »ovale vindue« i det indre øre el. labyrinten, hvorved lymfen i labyrintsneglen sættes i bevægelse på en sådan måde, at receptorer i det Cortiske organ påvirkes. »Hørecellerne« ligger på den s.k. basilarmembran, der udgør den vigtigste del af det nævnte organ, og står gennem mange fine nervetråde, der samles i hørenerven, i forbindelse med hjernen, hvor man lokaliserer hørecentrerne i de to tindingelapper.

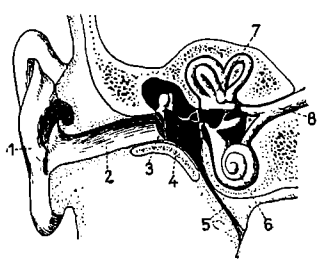

Snit gennem øret. 1. Ørebrusken, 2. Øregangen, 3. Trommehinden, 4. Mellemøret med hammeren, ambolten og stigbøjlen, 5. Det eustachiske rør, 6. Sneglen, 7. Buegangene, 8. Hørenerven.

Lydbølgerne kan v. hj. af en oscillograf afbildes som kurver, der karakteriseres ved deres frekvens, d. e. antallet af dobbeltsvingninger el. faser pr. sek. (el. den med frekvensen omvendt proportionale bølgelængde), endv. ved amplituden, d. e. de enkelte udsvings størrelse, og endelig ved deres særlige form. Svarende til en enkelt konstant tone får man en s.k. sinuskurve. Stort set svarer der til regelmæssigt periodiske svingninger toner, til uregelmæssige el. aperiodiske støj, men adskillelsen ml. støj og toner må nok snarere tages rent fænomenologisk, d. v. s. den ligger helt i oplevelsesmåden.

Det menneskelige øre kan høre toner ved svingningstal ml. c. 16 og 20.000 dobbeltsvingninger pr. sek.; den øvre grænse synker dog med alderen. Der skelnes hovedsagelig ml. 3 tonekvaliteter: tonehøjden (som skyldes bølgelængden), lydstyrken (afhængig af svingningsbredden) og klangfarven (afhængig af antallet og styrken af partialsvingninger). *Tonehøjden* er afhængig af frekvensen, således at den stiger med voksende svingningstal og falder med aftagende. Dog spiller også amplituden en vis rolle for tonehøjden. Basilarmembranens bygning med de mange tværfibre af forskellig længde og spændingsgrad, svarende til membranens tiltagende bredde mod sneglens top, kan lægge den tanke nær, at membranens forskellige dele er afstemt efter forskellige frekvenser og virker ved resonans, ikke netop ved, at hver fiber kun svinger med ved een bestemt frekvens, men således, at et bestemt område aktiveres maksimalt. Til støtte for denne antagelse plejer man bl. a. også at anføre, at man ved sygdomme, hvor kun en del af membranen er ødelagt, ikke kan opfatte toner indenfor et bestemt frekvensområde; men der gives dog også andre forklaringer på den slags bortfaldfænomener. Andre teorier (Ewald) går ud fra membranens form som helhed. Først langt senere undersøgelser (omkr. 1930) har med nogen sikkerhed kunnet påvise manglerne ved en resonansteori, der vil henføre opfattelsen af bestemte toner til påvirkningen af bestemte, afgrænsede dele af basilarmembranen og kaste lidt mere lys over de komplicerede processer i sneglen (Stevens og Davis m. fl.). Ikke mindst må der tages hensyn til, at det efter opdagelsen af nerveprocessens alt-eller-intet-lov ikke som tidligere går an at regne med, at svingningers forskellige amplitude uden videre kan »overføres« til centralnervesystemet ved at de enkelte små nervetråde aktiveres stærkere el. svagere.

Området af alle toner, som mennesket kan høre, udgør c. 10 oktaver. Musikken benytter kun 8 af dem og opererer i hovedsagen blot med 12 toner indenfor oktaven. To toner med en oktavs forskel ligner som bekendt hinanden, og det har vist sig, at den højeste af dem netop altid har et dobbelt så stort svingningstal som den dybeste, f. eks. 520 og 1040. Mest følsomt er øret for toner med svingningstal ml. 500 og 3000, d. v. s. indenfor dette område kan vi opfatte svagere vibrationer og høre forskel i tonehøjden ml. toner med mindre frekvens-forskel end udenfor området. Oplevet *lydstyrke* (el. intensitet) afhænger i hovedsagen af amplituden (svingningsbredden), men varierer samtidig med frekvensen, således at en dyb og en høj tone med samme amplitude ikke opleves som lige kraftige, således i det mest følsomme område den højeste kraftigst. Lovmæssighederne i dette samspil har man først fundet frem til i de sidste årtier. Som måleenhed for intensitet har det vist sig hensigtsmæssigt at anvende bel, i praksis navnlig decibel (db), der udtrykker forholdet ml. to lydenergimængder og på den måde er egnet til at måle lydstyrke ud fra en given lydstyrke som udgangspunkt. Matematisk set er db 10 × logaritmen til det nævnte forhold ml. de to energimængder. En flyvemaskines »lydenergi« er således 1 mill. gange større end en støvsugers, en forskel på 6 bel ($10^6 = 1.000.000$) el. 60 db. Hele skalaen omfatter 120 db, og 1 db svarer omtrent til den mindste energitilvækst, som øret under sædvanlige betingelser kan opfatte. Ved et forstærkeranlæg kan man gøre molekylbevægelserne i øret hørlige som ellers ligger noget under grænsen (termisk støj). Ved måling i enheden phon (der som sammenligningsnormal benytter en 1000 Hz (Hertz) tone) måler man den oplevede (altså subjektive) lydstyrke. Den omtrentlige hørestyrke for hvisken er 15—30 phon, for samtale 50—65 phon.

Mere komplekse lydbølgers svingningskurver kan opløses i en række komponenter, der alle består af sinussvingninger. Det trænede øre kan i nogen grad analysere toner, der svarer til »sammensatte« svingninger. Når der ved et i sin helhed svingende legeme også optræder partialsvingninger, som f. eks. ml. s.k. knudepunkter på en streng, kan den øvede høre overtoner. Overtoners svingningstal er simple mangefold af grundtonens. Men ved den samme fysiske påvirkning kan der ved en ikke-analyserende indstilling el. for et utrænet øre foreligge noget andet, hvor der i den umiddelbart givne klang ikke opleves grundtone og overtoner, og det ville da være en dårlig beskrivelse at påstå, at de »egentlig« er der alligevel. Forskellige instrumenters særlige *klangfarve*, også ved samme tonehøjde og -styrke, er betinget af lydbølgernes sammensathed og forhold ml. partialsvingninger, men ikke af, at der *opleves* overtoner og deres indbyrdes relationer. Når to el. flere tonepåvirkninger er givet samtidig, kan der opstå »konsonans« el. »dissonans«, alt efter deres frekvensforhold, og med passende indstilling kan man ved en meget lille frekvensforskel, som fysisk bevirker interferens, opleve stødtoner, ved en større forskel derimod kombinationstoner, og endelig kan en stærkere lyd gøre en svagere påvirkning uhørlig. Alt dette er dog også afhængig af iagttagerens beskaffenhed. Det har været diskuteret, om der kunne tilskrives toner andre egenskaber (el. dimensioner), f. eks. volumen, tæthed, lyshed etc. og disses forhold til tonehøjde og -styrke, uden at man er nået til nogen enighed.

Under betegnelsen støj sammenfatter man en mængde højst forskellige lyde, hvoraf nogle karakteriseres ved uregelmæssighed, ruhed o. lign., andre ved deres kortvarighed og eksplosionsagtige karakter etc. Hvad der i en given situation er støj for en, beror dog nok mest på ens musikalitet, øjeblikkelige beskæftigelse og andre lign. faktorer. Som en tredje hovedgruppe af lyd tages undertiden vokallyd, i hovedsagen hvad man kalder sprogets selvlyd. Man har søgt at fastslå, om vokaler har en bestemt tonehøjde, og om enkelte toner har vokalkarakter (Köhler), og man har undersøgt tonehøjdens forbindelse med mundhulens resonansforhold ved forskellige mundstillinger etc. og har derved fundet karakteristiske, men tildels meget komplicerede lydbilleder.

I dagliglivet taler vi om, at vi f. eks hører en bil nærme sig, blæsten suse o. lign. Det er nok rigtigt, at synet og andre sanser samt tidligere erfaringer har været med til at udvikle vor »høreverden«. Den umiddelbare »genstandsoplevelse« dækkes bedre af dagliglivets sprogbrug end af en redegørelse, der søger at tage hensyn til momenter som de nævnte, vor evt. viden om oplevelsens forudsætninger hører ikke hjemme i den fænomenologiske beskrivelse (s. Perception). Indenfor visse grænser oplever vi også i reglen umiddelbart en sang, en motor etc. som lige kraftig, hvad enten lydkilden er ganske nær ved el. længere borte, skønt påvirkningens styrke (de enkelte svingningers amplitude) aftager stærkt med afstanden fra lydkilden, og selv om de samme fysiske forhold netop er af betydning for akustisk *lokalisation* (s. d.). Nogle psykologer taler derved om »hensyntagen« til afstanden, andre om et konstansfænomen i lighed med farve-, størrelses- og formkonstans (s. Synet); det viser sig som ved al perception, at det oplevede ikke er eentydig bestemt ved den enkelte påvirkning.

Man kan i nogen grad konstatere faste legemers størrelse og position alene ved deres »ekkovirkning«, når de tilbagekaster lydbølger. Dette forhold synes at spille en stor rolle for blindes orientering. Et lign. princip anvendes jo ved »radar«. I flere lande er der etableret et samarbejde med psykologer ved løsning af opgaver af umid-

delbar praktisk interesse såsom lydisolering, støjproblemer, akustik i koncertsale o. s. v. Egentlig musikpsykologi er kun sjældent blevet drevet på et bredere eksperimentelt grundlag.

Litteratur: H. von Helmholtz: Die Lehre von den Tonempfindungen, 1877. S. S. Stevens and H. Davis: Hearing, 1938. Mc Lachlon: Noise, 1935. G. Revesz: Einführung in die Musikpsychologie, 1946. Lærebøger i psykologi, f. eks. F. Brandt: Psykologi I, 2. udg. 1943. J. Lindworsky: Experimentelle Psychologie, 1931. R. S. Woodworth: Experimental psychology, 1938.

Ths. K.

Høreprøver (audiometri) anvendes til undersøgelse af et menneskes høreevne, således at en evt. hørenedsættelse kan konstateres, og slutninger drages vedrørende dens art, omfang og grad.

Den enkleste form for h. er en prøve med den menneskelige stemme: Hviske- og talestemme. Stemmeprøver anvendes i de fleste høreundersøgelser af skolebørn. Fremgangsmåden kan f. eks. være denne: I et roligt lokale placeres barnet med ryggen til undersøgeren (skolelægen, læreren), der i en afstand af 3 m hvisker et tal ml. 29 og 99 (de fleste tocifrede tal indeholder elementer med både dybe og høje toner) og opfordrer barnet til at gentage tallet. Prøven gentages med 4—5 forskellige tal. Ønsker man klarhed over hvert øres høreevne, prøves hvert øre for sig; ønsker man en helhedsbedømmelse, prøves begge ører under eet. Hvis barnet ikke kan gengive tallene rigtigt på 3 m afstand, fortsættes prøven, idet undersøgeren gradvis nærmer sig barnet, indtil han finder den afstand, hvori det kan høre og gengive tallene rigtigt. Afstanden måles og noteres. Derefter prøves på samme måde med talestemme. Ved hviskestemmeprøven anvendes den stemmestyrke, der kan frembringes med residualluften, d. v. s. den luft, der bliver tilbage i lungerne efter en almindelig udånding, ved talestemmeprøven den styrke, som svarer til alm. konversationsstemme på tomandshånd.

Stemmeprøverne har orienterende betydning både til konstatering af en hidtil ubemærket hørelidelse og til hjælp ved afgørelsen af et barns pædagogiske placering (s. Tunghøreundervisning). Det er af vigtighed også at få et indtryk af barnets ordhørelse, der spiller så stor en rolle i barnets tilværelse. Man bør derfor supplere den ovennævnte talprøve med ord hentet fra barnets omgangssprog.

Noget eksakt billede af barnets høreevne nås dog ikke ved stemmeprøverne. Dertil er der for mange fejlkilder. Navnlig må fremhæves vanskeligheden ved at gennemføre en ensartet lydstyrke for såvel tale- som hviskestemme. En mere objektiv bedømmelse opnås ved en h. med toner frembragt af en mekanisk lydgiver. Som lydgiver har man tidligere anvendt Urbantschitchs harmonika og Bezolds stemmegafler og fløjter, der er i stand til at frembringe rene toner fra de

dybeste til de højeste. Nu anvendes som regel audiometerprøver. Audiometret er en tonegenerator, der v. h. a. elektro-akustiske svingninger frembringer rene toner af variabel frekvens og styrke, således at det er muligt at prøve med toner fra hele toneskalaen og at variere styrken for hver enkelt tone. Måleenheden for lydstyrken er 1 decibel. 0 db svarer til lydstyrken for en tone, der lige netop kan høres af et normalt øre. Lyden ledes fra audiometret til øret gennem en hovedtelefon. Man prøver nu, ved hvilken lydstyrke forskellige frekvenser opfattes af hvert enkelt øre for sig. Resultatet af prøven noteres som en hørekurve indtegnet i et koordinatsystem, hvor lydstyrken anføres i decibels i et lodret plan og tonehøjderne efter nærmere angivne svingningstal i et vandret plan. En således indtegnet hørekurve kaldes et audiogram. Audiogrammet giver — når ellers reaktionerne er sikre — et klart billede af en hørelidelses art, omfang og grad. Til supplering

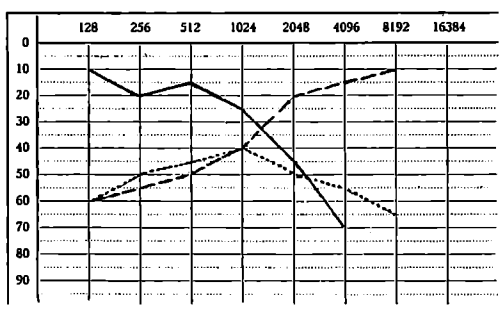

På audiogrammet er indtegnet 3 hørekurver med typisk forløb. — — — viser stærk hørenedsættelse for dybe toner, men god hørelse for høje toner: Ledningsdøvhed (basdøvhed). ——— har modsat forløb og er karakteristisk for perceptionsdøvhed (diskantdøvhed). ..... viser variabel døvhed for både dybe og høje toner: Døvhed af den kombinerede type. (Se endv. Døvhed).

af audiometerprøven foretages som regel også en stemmeprøve. Skal man anskaffe et høreapparat til en tunghør, må det tilrådes først at foretage en audiometerprøve af den pågældende, da det kun derved er muligt at bestemme, hvorledes apparatet skal kunne fungere for at være af virkelig værdi.

I Amerika og enkelte andre steder (f. eks. i Esbjerg) har man konstrueret særlige audiometre til undersøgelse af et større antal skolebørn samtidig. I den amerikanske teknik foretages prøven med grammofonplader, hvorpå er indtalt rækker af talord med variabel styrke. På denne måde tilstræber man en mere objektiv stemmeprøve. I Esbjerg foretages prøven med korte og lange toner af forskellige frekvenser og i forskellige styrker. Børnene noterer på et skema de opfattede toner med prikker og streger svarende til de korte og lange toner.

I de senere år er h.s område udvidet med taleaudiometri. Ved denne metode bestemmer man dels høretal for tale og dels diskriminationsevne og opfører ofte resultatet grafisk som et taleaudiogram analog med, hvad man gør i toneaudiometrien. Talematerialet består af stavelser, ord og/el. sætninger fra sproget, udvalgt efter særlige principper og optaget på grammofonplader el. bånd. Mikrofon kan derudover anvendes, sådan at testmaterialet præsenteres for patienten gennem undersøgerens stemme. Talestyrke og kvalitet kontrolleres fuldt ud ved elektriske instrumenter. Denne metode har stor betydning, dels for at bestemme en patients praktiske høreevne for tale og dels for at bestemme, hvilket høreapparat der giver det bedste udbytte for patienten.

De nævnte prøvemetoder kan i reglen ikke gennemføres med børn under 5 år, da reaktionerne enten er negative el. usikre. Dog kan man med en speciel legeterapi opnå ret sikre og vejledende resultater. Et normalt barn drejer hovedet efter lyde fra c. 3 mdr.s alderen. En sådan reaktion tyder derfor på, at hørelse er til stede. Dog skal man være varsom med at drage for sikre slutninger, da børn ofte opfatter visse lyde (klappen i hænderne, gang over gulvet, fald o. lign.) v. h. a. føle- el. vibrationssansen. Er barnet 2—3 år, kan man, medens barnet er optaget f. eks. af en billedbog, bagfra prøve, om barnet reagerer for klokker, spilledåser, trompeter, fløjter o. lign. Er barnet noget ældre, kan man også prøve med sprog, f. eks. kaldeord: Per! kom! hallo! Det er da muligt at afgøre, om barnet hører el. ikke. Men en eksakt bedømmelse af barnets høreevne lader sig som regel ikke foretage.

I de sidste par år har man forsk. steder gjort forsøg med måling af småbørn fra 1—2 års alderen v. hj. af psycho-galvanic skin resistance test. Først hører barnet en tone, og få sekunder efter får det et mindre elektrisk stød. Hvis barnet hører tonen, vil det umiddelbart derefter nervøst spænde sig for at undgå ubehaget ved stødet. Denne hudspænding giver sig udslag på apparatet, og testeren ved nu, at barnet kan høre, og ved variation af lydstyrken optages derefter et såkaldt objektivt audiogram. Amerikanerne har bl. a. anvendt denne form til udskillelse af de psykogene døve blandt de krigsskadede soldater.

Litteratur: Undervisningsmin. cir. af 26. juni 1943. S. F. Nielsen og O. Schultz: Om Hviskestemmeprøven som Grundlag for Skolebørnsundersøgelser, Nord. Tidsskrift for Tale og Stemme, nr. 4-5 1943. V. Kulemeyer: Das schwerhörige Kind, 1933. Irene R. Ewing and Alex W. G. Ewing: The Handicap of Deafness, 1938.

A. H.

Hørstumhed. Et normalt begavet og hørende barn, som bliver 4—6 år uden at kunne tale, kalder man hørstumt til forskel fra døvstumt, hvor barnet ikke lærer at tale, fordi det ikke kan høre. Årsagerne til h. kan skyldes omgivelserne, fordi de ikke taler til barnet, el. de har gjort det talesky; det kan også skyldes nedsat akustisk opmærksomhed og nedsat akustisk erindring el. ringe motorisk evne i taleorganerne. Endelig kan det skyldes beskadigelse i de s.k. talecentrer i hjernen. Der findes to hovedformer, en motorisk ekspressiv form, hvor barnet vel kan forstå det talte ord, men ikke selv kan tale, og en sensorisk impressiv form, hvor barnet, skønt det kan høre, ikke kan forstå, hvad man siger til det, og derfor heller ikke lærer at tale.

H. kan ved særlig pædagogisk behandling helbredes i løbet af 1—2 år, hvor barnet ikke har andre lidelser, der hæmmer taleudviklingen. Undervisningen bør påbegyndes så tidligt som muligt i det 4.—5. år (s. Talelidende, Statens Institut for). H. B. L.

Håndalfabetet (de døvstummes) består af en række forskellige fingerstillinger svarende til hvert bogstav i alfabetet. Det følger nøje skriftsproget og kan betegnes som en slags skrift i luften. Det i Danmark brugte h. er en variant af et i Spanien i middelalderen udformet fingersprog, som vistnok oprindelig er anvendt i munkeklostre. For flere fingerstillingers vedk. er en direkte efterligning af de latinske typer let at påvise, f. eks. c, m, n, o og y. I det svenske h., som også er en variant af det spanske, er denne efterligning endnu tydeligere. I England anvendes et to-hånds-system, som sikkert er udformet uafhængigt af det spanske h.

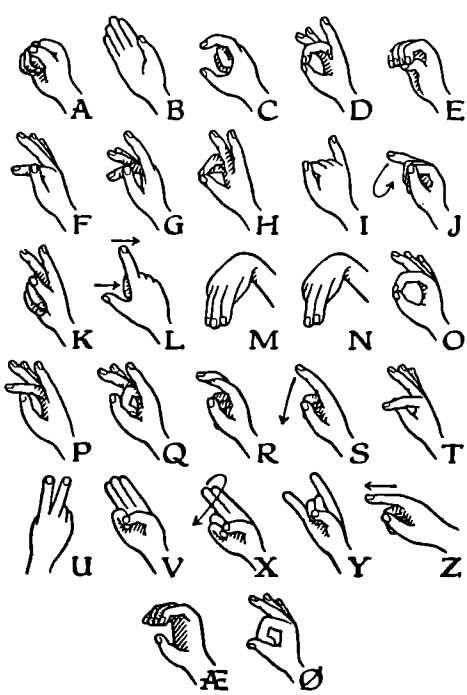

H. er et af de ældste hjælpemidler i døvstummeundervisningen. Spanieren Pedro Ponce de Leon (1520—84), kaldet døvstummeundervisningens fader, anvendte skriftsproget som udgangspunkt for sin undervisning og knyttede hertil h. formentlig i den udgave, som gengives i et skrift fra 1620 af hans landsmand Juan Pablo Bonet. Fra Spanien kom h. til Frankrig, hvor de l'Épée, der oprettede det første døvstummeinstitut i Paris c. 1770, anvendte det i sin skrift-håndalfabet-metode, og derfra videre til de lande, deriblandt de nordiske, der havde den franske metode til forbillede, overalt i varierende udgaver.

For den ikke-taleoplærte døvstumme er h. ækvivalent for talesproget. Det er let at lære og meget hurtigere i brug end alm. skrift. Medens den taleoplærte døvstumme så at sige må lære to sprog: lydsproget og skriftsproget, kan den døvstumme, der er oplært efter skrift-håndalfabet-metoden, nøjes med at lære eet sprog, idet hans »tale«- og skriftsprog er kongruente. Men h.s anvendelighed som omgangssprog er stærkt begrænset, da kun få hørende kender og behersker det. Det stigende krav til taleoplæring af de døvstumme har efterhånden indskrænket brugen af h. som undervisningsmiddel. Kun de få døvstumme, som — i de fleste tilfælde p. g. a. svag begavelse — ikke er egnede til taleoplæring, og blinde døvstumme undervises nu v. h. a. h. For de blinde døvstummes vedk. anvendes h. som følealfabet (s. Døvstumblindhed). I de voksne døvstummes foreningsliv spiller h. endnu en vis rolle som meddelelsesmiddel jævnsides med tale, tegnsprog (s. d.) og mund-håndsystem (s. d.).

A. H.

Håndarbejde. *Undervisningens historie:* Ved folkeskoleloven af 29. juli 1814 bestemtes, at der til almindelige borgerskoler skal knyttes h.sundervisning for piger. Eksaminerede lærerinder fandtes ikke, men undervisningen besørgedes af »et anstændigt fruentimmer af sat alder«. På landet blev der dog også flere steder undervist i faget, selv om det ikke hørte til de påbudte fag.

Det betød et fremskridt, da lærerindeeksamen blev oprettet i 1859. Ganske vist blev de eksaminerede lærerinder i de første år kun anvendt ved pigeskoler, men en lov af 29. marts 1867 bestemte, at lærerinder med skoledirektionens godkendelse kunne ansættes ved købstadskoler og på landet i stedet for andenlærere.

I lov af 24. marts 1899 nævnes h. som obl. fag for købstadskolen og som betinget obl. fag for landsbyskoler, for så vidt som der skal undervises i h. overalt, hvor der i skoledistriktet er ansat en lærerinde, forskolelærerinde el. pogeskolelærerinde. Tillige står der, at det vil være i høj grad ønskeligt, at faget bliver gjort til led i undervisningen, selv om der ikke findes en lærerinde i skoledistriktet, idet kommunalbestyrelsen kan antage en særlig h.slærerinde, og dette sidste har fundet sted ved flere hundrede skoler. For at skaffe disse særlige h.slærerinder en uddannelse henvendte Dansk Skoleforening støttet af Dansk Husflidsselskab sig til min. og henstillede til dette, at der på statens regning blev uddannet h.slærerinder til skoler, hvor der ikke var ansat en lærerinde. Henstillingen blev taget til følge, så der på finansloven 1901—02 blev givet den første bevilling, og siden har der været kursus for h.slærerinder.

Ved almueskoleloven af 24. aug. 1903, hvor en ny skoleordning indførtes med 2 nye eksaminer, blev h. et obl. fag i mellemskolen, men et frivilligt fag i realklassen.

I mellemskolen bedømmes sidste års arbejde, og karakteren indføres på eksamensbeviset ved siden af årskarakteren, og hvis der undervises i faget i realklassen, sker det på samme måde her.

Et stort gode bragte folkeskoleloven af 1937, idet h. blev et obligatorisk fag for piger ved *alle* folkeskoler.

Ved skoler med præliminæreksamen har faget indtil 1944 været et frivilligt fag, medens der dog altid har været undervist deri, så længe børnene var skolepligtige, men efter et ministerielt cir. af 20. sept. 1944 er faget nu et obl. fag også ved disse skoler.

Håndarbejdets formål.

Det er h.sundervisningens mål på brugsgenstande at lære børnene de forskellige slags håndarbejdsteknik, så de ved fortsat dygtiggørelse kan udføre de håndarbejder, som de får brug for i det praktiske liv, at udvikle arbejdslyst, selvstændighed og skønhedssans og at fremelske omtanke, ordenssans og nøjagtighed.

Fagets indhold.

En vel tilrettelagt h.-undervisning er vigtig fra begyndelsen af, da et praktisk håndelag udvikles bedst i skoleårene.

Fingrenes elasticitet og smidighed må opøves og vedligeholdes, så grundlaget for den rigtige håndstilling, der betinger en hurtig og smuk udførelse, allerede kan skabes i de første skoleår. De forskellige arbejdsstillinger må indøves grundigt.

H. er ikke blot et færdighedsfag, men også et forstandsfag. De ældre elever må have lejlighed til at gennemtænke, tilrettelægge, beregne, tegne el. kopiere virkelig gode mønstre. De må altså lære at bruge håndarbejdsbøger, så de lærer at arbejde efter tekst og tegninger, ligesom de med kritisk sans må lære at udvælge et mønster og at indrette det efter deres særlige behov.

Et vigtigt led i h.-undervisningen er brugen og behandlingen af symaskinen, hvis opbygning og arbejdsgang eleverne skal forstå og med hvilken de skal lære at arbejde meget akkurat.

Børnene må gøres bekendt med de gamle

Håndarbejdstimen.

broderiteknikker og -mønstre, der kan være en god inspirationskilde. Der må ofres tid på at tale om de materialer, der arbejdes med, deres kvalitet og forarbejdning. Samtidig hermed kan faget opdrage og udvikle elevernes sans for økonomi og god smag, f. eks. m. h. t. klædedragt.

Sidst, men ikke mindst, må børnene i h.stimerne vænnes til orden og renlighed. De må være sirlige med deres arbejder, holde orden i deres poser, ved deres pulte o. s. v., og der må kræves renlighed m. h. t. hænder, negle og påklædning.

Bedst er det, om de forskellige slags teknik, som skal læres i skoletiden, kan udføres på brugsting til børnene selv, thi herved øges arbejdslysten og arbejdsglæden. Derfor forarbejdes der i de yngre klasser især ting, som kan anvendes ved skolens forskellige fag, f. eks. sypose, syforklæde, gymnastikdragt og skolekøkkensæt, desuden strikkede luffer, sokker, huer og tørklæder. I de større klasser udføres beklædningsstykker som bluse, kittel, kjole, pyjamas, shorts, strandkjole o. s. v. Der må lægges vægt på, at arbejderne stadig er i overensstemmelse med tidens krav.

Fagets metodik.

Undervisningens mål opnås bedst gennem »forevisningsmetoden« el. undervisning ved fælles gennemgang, en undervisningsform, der i en årrække har været anerkendt og praktiseret af dygtige pædagoger både herhjemme og i udlandet. Den foreliggende opgave gennemgås og demonstreres for den samlede klasse på een gang, hvorpå lærerinden eksaminerer børnene for at forvisse sig om, at de har forstået det gennemgåede stof i alle enkeltheder. Når hun mener, eleverne har forstået, hvad det drejer sig om, følger deres arbejde med at indøve og tilegne sig teknikken, ikke i takt el. på kommando, men i det tempo og det tidsrum som passer for den enkeltes evner og arbejdsmuligheder. Lærerinden går derpå rundt ml. eleverne og retter og vejleder, hvor det er nødvendigt. De hurtigt opfattende og praktisk anlagte elever vil altid få et forspring frem for de tungnemme og langsomme, og for at de første aldrig skal sidde arbejdsledige, har børnene foruden deres årsarbejde, som stiller de samme krav til alle elever i klassen, også et mellemarbejde, et udfyldningsarbejde, som enten kan være en ekstra udsmykning af årsarbejdet el. et helt andet arbejde. Det ideelle mellemarbejde er indrettet sådan, at det giver mulighed for meget arbejde til de hurtige og mindre arbejde til de langsomme elever. Mellemarbejderne kan ikke undværes. I tilknytning til disse kan der gives opgaver, som stiller betydningsfulde krav til børnenes opfindsomhed og skønhedssans, samtidig med at de kan bidrage til at fæstne og uddybe noget, der tidligere er lært.

Fagets hjælpemidler.

Forevisningsmetoden kræver forsk. hjælpemidler. Først og fremmest må lærerinden have en smuk færdig model, *som hun selv må have gennemarbejdet i alle enkeltheder*, og som tydeligt viser, hvorledes de forskellige enkeltheder skal se ud. Den teknik, som skal læres, kan demonstreres enten v. hj. a. et forevisningsarbejde el. v. hj. a. vægtavlen el. begge dele i forening. Benyttes et forevisarbejde, må dette være så stort, at hele klassen kan se det tydeligt, og det må være anskueligt, helst holdt i flere farver, så alle enkeltheder kan skelnes.

Garn til forevisning af rining og syning må ligeledes være af forskellige farver, herved træder stingene tydeligere frem. Tavletegning udført i mange farver, har den fordel, at den let kan ses over hele klassen, men den anvendes bedst til de lidt større børn, de helt små børn kan som regel ikke få fat på en tegning.

Af meget stor betydning er et tidssvarende h.slokale udstyret med alt, hvad der hører dertil, såsom forevisningsrammer såvel til syning som til strikning og stopning, en symaskine til hvert tomandsbord, store strikkepinde, hæklenåle etc.

I undtagelsestilfælde kan plancher benyttes, f. eks. ved maskingennemgangen, dels som middel til selvstudium, dels som støtte under behandlingen af maskinen. I de fleste tilfælde må plancher dog betegnes som »sovepude« for lærerinden.

Alle disse hjælpemidler er naturligvis kun noget værd, såfremt lærerinden samtidig med gennemgangen og udførelsen af de forskellige ting knytter en forklaring til, som fæstner det foreviste i børnenes bevidsthed.

Børnene skal også selv have de fornødne hjælpemidler såsom fingerbøl, fæstebånd, papmål og knappenåle og skal vænnes til at bruge dem til lettelse under arbejdet.

Litteraturhenvisninger: Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie. Vor Ungdom, 1882. Samme: »Det ny Aarhundrede«, 1904. Henrik Lehmann: Haandbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1930. A. Barfod: Tillæg til Henrik Lehmann: Haandbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1936. Forskellige min. cir.

B. B-t.

håndarbejdskursus, Statens, opr. 1901 for at skaffe håndarbejdslærerinder til de landsbyskoler, som kun havde mandlige lærerkræfter. Et andragende i 1918 fra 18 kommunelærerinder — anbefalet af håndarbejdsinsp. — medførte, at S. h. fik det omfang, de har i dag, så der altså nu gives undervisning *tillige* for eksam. lærerinder, forskolelærerinder og faglærerinder såvel som for ueksaminerede lærerinder og cand. mag.er.

Ledelsen af S. h. er knyttet til stillingen som håndarbejdsinsp.

Betingelserne for at blive optaget på S. h. er, at man underviser i håndarbejde el. efter endt uddannelse har udsigt til at skulle undervise i faget.

Tidl. bestod fuld uddannelse af to 5 ugers kursus, men krigen, materialemangelen og dyrtiden har medført ændringer. Fuld uddannelse for lærerinder i folkeskolen består af to 3-ugers kursus. For eksamensmellemskolens vedk. kræves der for lærerinder med seminarieuddannelse to 3-ugers kursus, medens ikke-seminarieuddannede (f. eks. cand. mag.er) skal have tre 3-ugers kursus for at være kvalificerede. Aftenskolelærerinder skal have to 4-ugers kursus. Beviser udstedes kun til dem, som har fået fuld uddann.

Cand. mag.ernes organisation har været interesseret i at skaffe de kvindelige cand. mag.er, som skal undervise i håndarbejde en forsvarlig uddannelse. Flere forhandlinger har været ført, men har aldrig nået en afslutning. Dog har der altid på S. h. været adgang for cand. mag.er.

S. h. afholdes i sommerhalvåret med 5 timers daglig undervisning + hjemmearbejde, averteres af ministeriet i de forsk. skoleblade i febr. md. og søges inden 1. apr. på skemaer, som fås i undervisningsmin. og afleveres til håndarbejdsinspektøren.

Undervisningen er gratis, og alle får materialehjælp, udenbys lærerinder kan desuden få dagpenge (1952: 6 kr.) og rejsehjælp.

Der udføres modeller til de forskellige klassetrin afpassede efter tidens krav og moder, udarbejdes arbejdshæfter og afholdes undervisningsøvelser. Målet er at give deltagerne praktisk færdighed, sikkerhed i de forskellige slags teknik, forståelse af, hvorledes en plan gradvis bygges op, og erkendelse af, at en undervisningsform skal være således, at børnene altid kan være beskæftiget i håndarbejdstimerne, at de kan arbejde selvstændigt, og at de hurtige og dygtige ikke hemmes. Adr. Frederiksholms Kanal 26 A, Kbh. K.

B. B-t.

Håndbold er et dansk spil, der er opfundet af oberstløjtnant Holger Nielsen i 1898. Den første officielle kamp spilledes i 1904, og spillet blev første gang beskrevet i »Vejledning i Håndbold« (udg. af H. N. 1906). 1917—18 spilledes på Statens Gymnastikinstitut »7 mands håndbold i sal« under Fr. Knudsens ledelse. I vinteren 1918—19 gik spillet over i den frivillige idræt. H.s udbredelse er i forhold til dens alder forbløffende stor. Dansk Håndbold-Forbund, der er stiftet 1935, har apr. 1952 34.909 akt. medl., deraf 8406 under 14 år, og 21.231 pass. medl. i 527 foren.

H. spilles af 2 partier, hver på højst 7 spillere. Der spilles på en bane, ude el. inde, der er c. 40×20 m med mål midt på de korte sider. Det parti, der inden for den aftalte tid laver flest mål, har vundet. Kun målvogteren må færdes inden for egen målcirkel, og ingen spiller må røre bolden med underben el. fod. Spillernes opstilling er i almindelighed 3 i angrebet og 3 i forsvaret, men iøvrigt er der næppe noget spil, hvor spillerne bytter så meget rundt som i h.

Spillet er et udpræget holdspil, og det bedst mulige samarbejde ml. de enkelte på holdet er nødvendigt for at få et godt resultat. Spillet udvikler sig meget hurtigt, og de enkelte spillere skal være gode og uselviske kammerater i al deres færden og bør til enhver tid kun tænke på holdet og aldrig på sig selv. Hele holdet skal altid søge at overholde spillets love på samme måde, som man ønsker modspillerne skal gøre dette.

H. spilles undertiden med hold på 11 spillere på en stor bane på størrelse som en fodboldbane og med fri dribling.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—48. Dansk Håndbold Forbund: Håndboldlove, 1944. Aksel Pedersen: Håndbold, 1949. Poul Jørgensen: Håndbold, 1938.

P. J.

Håndsætter, s. Bogtrykfaget.

Håndværkernes højskole, s. Højskole, sp. 912.

Håndværkerskoler. Lærlinge, der i læretiden ikke har kunnet følge undervisningen ved en teknisk skole p. g. af at afstanden fra hjem el. værksted til skole har været for stor, er henvist til at gå på en h. den sidste del af læretiden for at lære det fornødne med henblik på svendeprøven, idet lærlingen ved indstilling hertil skal indsende det sidste læreårs arbejder, som han har udført på teknisk skole.

Sådanne skoler findes i Hillerød, Holbæk, Haslev, Ollerup, Skals, Hadsten, Krabbesholm, Hørby og Sønderborg, og her gives undervisning i vinterhalvåret, og eleverne bor på skolen.

J. Th.

I

IA, fork. f. intelligensalder.

Iagttagelse, 1) opfattelse af emner i alm. se Perception, 2) i. af mennesker, spec. af børn, se Psykologisk i. samt ndst. art.

Iagttagelseshjem. *Iagttagelse af børn.* Når et barn viser vanskelighed i det naturlige hjem el. af andre grunde må fjernes fra hjemmet, kan det være nødvendigt at søge at skaffe bedre oplysninger om barnets karakter, dets intelligens og følelsesliv, før der træffes beslutning om dets videre anbringelse. I så fald kan barnet anbringes i en psykiatrisk børneafdl. ved et hospital el. i et iagttagelssehjem el. henvises til en børnehave for nervøse og urolige børn el. underkastes ambulant undersøgelse ved en særlig kyndig læge el. på en rådgivningsstation for børn.

Her skal gøres rede for *iagttagelseshjemmenes* forhold. Omkr. år 1900 oprettedes de første optagelses- og iagttagelseshjem i Danmark, nemlig Orø i. i 1900, Ærø i. i 1901 og Roskilde Hvile i 1902. De 2 førstnævnte hjem blev oprettet af Kristelig Forening for Børneforsorg, det sidstnævnte af Foreningen af 1837 (s.d.), da det havde vist sig uheldigt at anbringe børn fra et dårligt miljø i Kbh. og børn med karaktervanskeligheder direkte uden overgang fra det naturlige hjem i et fremmed privat hjem særlig på landet som plejebørn el. i tjeneste, lære el. til anden uddannelse. Det viste sig alt for ofte, at de oplysninger, der forelå om barnet, var utilstrækkelige el. måske ligefrem misvisende. Gennem et ophold i et i. kunne kyndige opdragere skaffe sig et sådant kendskab til barnets karakter, intelligens og følelsesliv, at man med langt større sikkerhed kunne give råd om barnets videre anbringelse, herunder også om mulig hjemgivelse af barnet. Af nogle i. blev der truffet aftale med en psykiatrisk uddannet læge om samarbejde, som oftest på den måde, at lægen på begæring foretog en indgående undersøgelse af barnet og på grundlag heraf og af forhandlinger med i. gav en fyldig erklæring om barnets mentale tilstand. Først i de seneste år er der enkelte steder truffet den ordning, at en psykiatrisk læge regelmæssig tilser i. og herunder af hjemmet gøres opmærksom på de børn, der særlig har lægehjælp nødvendig. Med bek. af 10. juli 1952 er udstedt nærmere regler om psykiatrisk lægetilsyn (s. d.) ved opdragelseshjem, herunder også nogle i. Der er ikke foreskrevet nogen uddannelse for den, der skal være leder af et i., men som oftest har lederen læreruddannelse i forbindelse med praktisk kendskab til arbejdet. Der findes intet i. under lægelig ledelse.

I. har ofte måttet påtage sig at fungere som *optagelseshjem,* d. v. s., at hjemmet også benyttes til børn, der ikke straks kan anbringes som ønsket, f. eks. p. g. a. pladsforholdene i andre optagelseshjem el. i særforsorgsanstalter. Nogle hjem anvendes særlig til optagelse af børn, som efter forældrenes begæring ønskes midlertidig anbragt, s. *Optagelseshjem.* Pr. 31. marts 1952 fandtes 98 optagelses- og iagttagelseshjem med 2858 pladser; et stort antal af hjemmene tilhører foreninger for børneforsorg, 2 er statshjem. Nogle hjem har selv skole; for børn over 14—15 år findes særskilte i. for drenge og for piger. Nogle tidligere statsungdomslejre er overladt børneforsorgen og anvendes nu som i.; dette gælder Billeshave (store piger)

Vitskøl kloster (store drenge) og Bustrup (store drenge). Disse hjem drives som selvejende institutioner, men således, at staten dækker underskuddet. Iøvrigt har i. fra 1. apr. 1951 adgang til at opkræve plejepenge og modtage statstilskud på linie med andre opdragelseshjem (s. d.). O. Skj.

Iagttagelsesundervisning i 1. og 2. skoleår er efter sit emne hjemstavnsundervisning og bør være et led i danskundervisningen, hvis stof hentes fra de samme områder.

Den bygger på de iagttagelser og det forestillingsindhold, som barnet medbringer fra hjemmet, imødekommer og udvikler dets naturlige trang til selv at se og undersøge. Den kan derved bidrage væsentligt til at danne overgang fra hjemliv til skoleliv, så barnets friske initiativ og umiddelbare forhold til tingene bevares.

Dens hovedformål er orientering, at lære barnet en nøjagtigere og mere planmæssig iagttagelse af omverdenen gennem systematisk opøvelse af dets sanser, lære det at tænke over, hvad det ser, og at udtrykke sine tanker i ord og skabende virksomhed. Derigennem ordnes og udvides dets forestillingskreds, og udvikles den skolemodenhed, som er en nødvendig forudsætning for småbørnsundervisningen i det hele.

Stoffet hentes fra natur- og menneskelivet og bestemmes af barnets interesse.

Planlæggelsen kan ske efter forskellige retningslinier. *Stedet:* Skolen, omgivelserne i stadig videre kredse, veje, gader, hjem, have, husdyr, landsby, by o. s. v. *Årets gang* i naturen og i menneskenes arbejde. På et senere trin: *Kulturhistoriske udviklingsserier:* Fra kværnsten til mølle; fra bålet til elektr. lys o. lign.

Stoffet gives i undervisningsenheder, interesseområder, men frit, så at man kan udnytte en aktuel undervisningssituation. Især på første trin griber man enhver anledning til at indøve farveopfattelse, former, egenskaber, retninger, måling, vejning.

Undervisningsmidlerne skal så vidt muligt være tingene selv, undersøgt på stedet el. i skolestuen: — fra frø til plante, fra løg til blomst —; desuden modeller, billeder. Kridttegning, der viser tilblivelse og udvikling, vækker stor interesse og fremmer forståelsen. I tilknytning til emnerne: fortælling, sang, leg.

Undervisningsmåden: samtale, barnets fortælling, ordøvelse, læsning og små skriftlige arbejder. Manuel selvvirksomhed anvendes i størst mulig udstrækning: Tegning, farvelægning, modellering i ler, klipning, foldning, papsløjd.

Igennem hele denne undervisning er arbejdet på barnets sproglige udvikling et vigtigt formål, idet man gennem anskuelse og virksomhed fører barnet frem til læsemodenhed, således at indøvelsen af de nye synlige sprogsymboler ikke betyder noget brud i udviklingen, fordi der er skabt en interesse, et behov, som gør de nye symboler lige så fyldte med liv og mening, som det talte ord.

Endv. forberedes fagene; der lægges en levende grund til den følgende undervisning i geografi, naturhistorie, historie, ligesom arbejdsøvelserne forbereder tegning og sløjd

Litteratur: Thyra Mortensen: Iagttagelsesundervisning, 1922. Kirstine Frederiksen: Anskuelsesundervisning, 1907. G. Sjøholm och A. Goës: Handledning vid undervisningen i hembygdskunskap 1—3, 4. opl. 1946. Anna Sethne: Hjemstedslære, 1928. P. Engelbret-Pedersen og J. Rolver: Praktik, Håndbog for unge lærere, 1951. J. R-r.

Ideal, forbillede, højeste mål, indbegrebet af fuldkommenhed i en el. anden henseende. I almindelighed tilkommer der ikke idealet realitet, men det er repræsenteret ved en forestilling om, hvordan en genstand el. en tilstand burde være. Denne forestilling kan da, som en værdiforestilling, tjene som motiv for en handlen i retning af at ændre den faktisk foreliggende virkelighed til nærmere overensstemmelse med idealet. Hvis det drejer sig om et personligt i., d. v. s. forestillingen om et højere el. højeste mål for ens egen livsførelse, kan der tilkomme det opdragende betydning. Dog kan det også give anledning til personlige sjælelige konflikter, nemlig hvis man på den ene side opfatter idealet som forpligtende og på den anden side ikke har evne til blot nogenlunde at leve op til det. Den udvej at sætte målet passende lavt kan synes billig, men er ikke at foragte, når den viser sig mere effektiv; blot drejer det sig i så fald ikke om et i., men om et andet motiv. En anden sag er det, at et i. ikke er i egentlig forstand forpligtende; tværtimod skelnes der i etikken ml. pligt og i. Den første har en ubetinget fordrende karakter, det andet har en opfordrende karakter, og denne opfordring kan føles som et kald. Et menneske, som i sin handlen er bestemt ved et i., betegnes som en idealist; et eksempel har man i Henrik Ibsens »Brand«.

Idealet forestilles ofte ret konkret og individuelt, f. eks. vælger børn og unge ofte en bestemt person som i.; samtidig idealiserer de ofte denne person, d. v. s. ser bort fra ufuldkommenheder og ser de beundrede sider i forstørrelse. Efter Alfred Lehmann er antagelsen af et personligt i. af værdi for karakterudviklingen, og han bestemmer det som en grundsætning i anskuelig form, i legemliggjort skikkelse. Han anser det dog kun for et gennemgangsled til karakterudviklingens sidste trin, hvor abstrakte grundsætninger, en gennemtænkt religiøs el. filosofisk livsanskuelse bliver ledetråd. Foruden de personlige idealer spiller også det sociale i. en betydelig rolle, navnlig for unge mennesker; og megen politisk standpunkttagen i ungdomstiden er bestemt ved de tanker, den enkelte gør sig om det ideale samfund. En sådan idealistisk-utopistisk tæn-

ken afskrives ofte under indtryk af livets hårde realiteter og et nærmere kendskab til menneskenaturens reelle muligheder. Social idealisme i betydning af tanker om, hvordan samfundet burde være, er dog et ikke uvigtigt incitament i den politiske udvikling.

K. G-S.

Identifikation (lat. *idem* den samme) er en bevidsthedsproces, ved hvilken man på en el. anden måde »sætter sig i en andens sted«, »går ind i vedk.s føle- el. tænkemåde«, oplever samme følelser el. indstillinger, søger at ligne vedk. o. lign. (saml. *Indføling*). Man kan groft taget skelne ml. flg. tre former for i.:

1) *Emotiv i.* foreligger, når man befinder sig i en lign. følelsestilstand som en anden og på en el. anden måde »henfører« den til den anden, altså når man er glad med den glade, vred med den vrede, bedrøvet med den bedrøvede etc., men således, at emotionen ikke opleves som vedrørende ens egen velfærd, men blot som en art »genspejling« af den andens følelsestilstand. Denne art sympati (følen det samme som) med en anden beror rimeligvis på en fundamental reflektorisk mekanisme, som får os til ganske uvilkårligt og os selv uafvidende at efterligne den andens ansigtsudtryk og holdning, hvorved vi også kommer i en lign. stemning som den anden. På denne måde er mange følelsesudtryk »smittende«, f. eks. smil og latter såvel som rørelse og nervøsitet, nedtrykthed og alvor, angst el. vrede. Den islandske psykolog G. Finnbogason (f. 1873) har i »Den sympatiske Forståelse« underkastet disse forhold en nærmere undersøgelse.

2) *Konativ i.* foreligger, når en person ved iagttagelse af en andens bestræbelser el. ved at høre om dem uvilkårligt gør den andens formål til sit eget, således at der opstår et behov for at hjælpe den anden med at nå formålet. Der er noget »smittende« ved bestræbelser ligesom ved emotions- og stemningsudtryk. Vi er sådan indrettede, at vi under visse omstændigheder ganske uvilkårligt gør en andens stræben til vor egen, — i hvert fald hvis det ikke koster for megen anstrengelse el. hvis vi ikke er antipatisk indstillede overfor vedk. Vi tager uvilkårligt et tag med (el. føler en vis tendens til det), hvis vi ser en anden bakse med en tung genstand; vi kan vanskeligt lade være med at hjælpe et barn, der ikke magter et el. andet forehavende; vi giver gerne gode råd, når andre spiller bridge el. skak; og vi er selv ofte genstand for andres »utidige indblanding i vore sager«. Kort sagt: Hvis ikke modvirkende tendenser (som modvilje, had, træthed o. a.) gør sig gældende, vil iagttagelsen af el. meddelelsen om andres bestræbelser have en tendens til uvilkårligt at fremkalde et hjælpebehov hos os.

3) *Efterlignings-i.* foreligger, hvor iagttagelsen el. beskrivelsen af en anden uvilkårligt vækker lyst til at ligne vedk., som i så fald bliver et forbillede el. ideal for en selv. Til grund for denne stræben ligger ofte et magt- el. et kærlighedsbehov, som f. eks. når børns manglende evne til at hævde sig el. gøre sig gældende medfører et stærkt ønske om at være som de voksne, at være »almægtige« og bestemmende, som deres far, mor el. lærer forekommer dem at være, el. at vække beundring som skuespillere el. skuespillerinder, helte el. helgener, millionærer el. politibetjente m. v. Ved utilsigtet (»ubevidst«) el. tilsigtet (»bevidst«) efterligning af sådanne forbilleder el. idealer kommer barnet til mere og mere at ligne det forbillede, som det »identificerer sig« med, d. v. s. i hvis plads el. situation det ønsker sig, og derved kommer disse i. til at spille en betydelig rolle for udformningen af individets jeg (s. d.), idet dets behov så at sige konkretiseres i ønskerne om at ligne forbilledet og tilfredsstilles under bestræbelserne for at realisere disse ønsker. Forsåvidt kan forbillederne have en betydelig opdragende virkning, — om til det gode el. til det onde afhænger af deres beskaffenhed. I psykoanalysen (s. d) tillægger man i. stor betydning for personlighedens udvikling.

Litteratur: G. Finnbogason: Den sympatiske Forståelse, 1910. O. Fenichel: The Psychoanalytic Theory of Neurosis, 1946. J. Jørgensen: Psykologi på bliologisk Grundlag, 1941—45.

J. J-n.

Identitet, fuldstændig væren det samme, fuldstændig enshed, samme-hed (smlg. eng. sameness, fr. mêmeté, ty. Dieselbigkeit). Ofte også i afsvækket betydning som fuldstændig el. meget høj grad af lighed trods numerisk forskellighed, f. eks. identiske punkter på de to nethinder (lig korresponderende punkter) el. identiske tvillinger (lig eenæggede tvillinger).

K. G-S.

Identitetshypotesen, den opfattelse vedr. forholdet ml. det legemlige og sjælelige, at det i grunden er det samme, blot set fra to forsk. sider. Den samme proces, der for en udenforstående betragter er en hjerneproces, er for det oplevende subjekt el. hjernens besidder f. eks. en fornemmelse el. en følelse; det er kun aspekterne, der er forskellige. Det lignes undertiden ved, at en og samme kugleflade set udefra er konveks, set indefra konkav. Ophavsmand til i. er Spinoza (1632—77), og den har været hyldet af mange nyere psykologer, f. eks. Høffding.

K. G-S.

Ideologi (gr. *idéa* udseende, begreb + *-logi* lære), betød oprindeligt hos Destutt de Tracy, Condillac m. fl. læren om idéerne til forskel fra videnskaben om tingene. Napoleon I brugte første gang ordet nedsættende om en påstand el. tankegang, der er virkelighedsfremmed. Nu betyder i. hyppigst en anskuelse, ofte af politisk, men også af filosofisk el. »videnskabelig« karakter, ved hvilken man regner med, at den rummer

et betydeligt element af fordom og forudindtagethed i kraft af de påg. personers tilhørighed til en bestemt klasse, nation, parti el. anden gruppe, el. i kraft af en bestemt opdragelse el. propagandapåvirkning, i det hele taget en anskuelse el. tankegang, der er trukket skæv af bestemte ydre forhold, de s.k. realfaktorer. Den saglige hovedinteresse kommer derved til at koncentrere sig om påvisningen og om muligt udrensningen af de virkelighedsfremmede, de fortegnende bestanddele i en sådan anskuelse, hvilket betegnes som *ideologikritik:*

1) Det tilfælde, at en tankegang ikke svarer til virkeligheden, fordi den indeholder en *logisk* fejl, falder udenfor ideologibegrebet. Dette angår kun afvigelser fra virkeligheden, der skyldes erkendelsesfremmede (a-teoretiske) faktorers trængen-ind i tankegangen. Sandhedserkendelsen trues efter Fr. Bacon af fire »*idoler*, der forplumrer fornuftens rene lys«. — Hos Hobbes optræder første gang *interesseteorien:* »Hver gang fornuften er mod mennesket, vil mennesket være mod fornuften«. Den tænkendes interesserethed i objektet er den teorifremmede faktor, der forfalsker erkendelsens resultat. — Helvetius' lære om *præste- og herremandsbedrag* kritiserer virkelighedsfremmede påstande, fremsat af de toneangivende og herskende for at holde de herskede i ave, i nutidssprog: de politiske myter (Sorel, Pareto, Nietzsche).

2) Oplysningens rationalisme søger objektiv sandhed. Dens ideologibegreb måler tankegange med den objektive erkendelses-virkelighed. Et andet ideologibegreb måler tankegange med en subjektiv livsvirkelighed. I sidste fald findes der rigtig og vrang ideologi. Ideologisk, men rigtig er tænkningen formentlig, når den er i overensstemmelse med den tænkendes situation og dertil knyttede interesser. Ideologisk og vrang er tænkningen, når den er i strid med den tænkendes i hans situation begrundede interesser (f. eks. falsk el. manglende klassebevidsthed). Nazistisk filosofi betegner ligefrem den racemæssig-nationalt hildede tænkning som den eneste rigtige; stræben efter objektivitet derimod som ideologisk. Da begreberne rigtig-falsk kun har mening i forhold til objektiv erkendelsesvirkelighed, og da bedømmelsen af de til en subjektiv livsvirkelighed knyttede interesser samt den dertil svarende tænkning selv er ideologisk truet, er forestillingen om en i forhold til den subjektive livsvirkelighed rigtig tænkning en meningsløshed.

3) Marxismen betød et vendepunkt for ideologilæren. — a) Som (eneste) ideologikilde betragtes her første gang de (økonomisk-) sociale forhold. Ideologi er overbygning over el. genspejling af »realfaktorerne«. — b) Både teorien om interessen og herremandsbedrag (jfr. 1) indgår i Marx' lære. Klassebevidsthed er tænkning i overensstemmelse med klassens interesser. »En tids kultur er kun den lige herskende klasses kultur«, med krav om absolut gyldighed pålagt de beherskede — altså herremandsbedrag. — c) *Panideologismen* dukker op, d. v. s. læren om, at al tænkning er ideologisk, styret af realfaktorerne. — d) Alligevel bevares oplysningens ideal om objektiv rigtig erkendelse samtidigt med, at forestillingen om en til livsvirkeligheden svarende og derfor »rigtig« tænkning indføres (jfr. 2). — Den klassebestemte tænkning er *relativ* rigtig, såfremt den »har historien for sig«, idet denne arbejder for den pågældende klasse. »Falsk ideologi« er tænkning, der svømmer mod historiens strøm. *Absolut* rigtig, ideologifri og objektiv bliver tænkningen først, når ideologiens kilde forsvinder med det klasseløse samfunds virkeliggørelse. Da vil bevidstheden komme i harmoni med den sociale virkelighed.

4) Ideologi har hidtil været en lyde (interesse-fordom) el. ligefrem løgn (herremandsbedrag). Begrebet mister gennem panideologismen (jfr. 3, c) sin nedsættende betydning. Al tænkning, i det hele taget åndsvirksomhed, er ideologisk. Marx betegner åndsfrembringelser som »overbygning til realfaktorerne«. Lévy-Bruhl og nogle marxister fremstiller selve tænkningens kategorier som ideologiske, skiftende med samfundstilstandene. Efter K. Mannheim endelig er al tænkning »eksistenstilknyttet«. Her udfra udvikler han sin videnssociologi.

5) De ældre ideologibegreber er efter Mannheim psykologiske. Selve tænkningen kunne være rigtig, men visse enkelte tænkningsresultater forfalskes, idet tænkningen afspores gennem interesser. Ideologikilden ligger i det psykiske plan (driftsstruktur). Disse partikulære ideologier kan udrenses gennem *ideologikritik.* — En foreteelse af en helt anden art er *totalideologien.* En persons hele tænkning er styret gennem real-, navnlig socialfaktorer (miljøet s. d.). Socialstrukturen bestemmer tankestrukturen. Et tænkningsresultat forfalskes ikke udefra (fra det psykologiske plan), men ideologien er her en *noëtisk* foreteelse, selve tænkningen konstitutivt iboende. Disse totalideologier kan ikke udrenses, men kun henføres til deres realunderlag og således relativeres i deres gyldighed. Denne opgave tilfalder *videnssociologien.*

6) Denne borgerlig-marxistiske teori bygger på en fantasiforestilling om realfaktorernes »ragen-ind i tænkningsprocessen« og deres umiddelbare manifestation i åndsforeteelser. Hvis real- og navnlig socialfaktorer påvirker åndsproduktet, så kun gennem påvirkning af den tænkende, altså ikke ad noëtisk, men netop ad psykisk vej. Praktisk afkræftes Mannheims lære gennem to indvendinger. Manifesterede socialstrukturen sig umiddelbart i åndsfrembringelser, måtte disse med sikkerhed kun-

ne tids- og stedfæstes efter deres art og uden forhåndskendskab til deres oprindelse. Dette er ikke tilfældet. Var socialstrukturen konstruktiv for tænkningen, kunne ingen i sin tænkning frigøre sig fra sit miljø. Men miljø-emanciperet tænkning er en påviselig, omend sjælden, foreteelse. — Hermed falder den noologisk-erkendelsesteoretiske videnssociologi.

7) Ideologi er en psykisk foreteelse. Al ideologi kommer frem derigennem, at den tænkendes følelsesforhold til udsagnsgenstanden indgår i udsagnet som en formentlig bestemmelse ved udsagnsgenstanden selv. Ideologi er objektivering af noget subjektivt (den tænkendes følelsesforhold til tænkningsobjektet). Ideologi er teoretisering af noget a-teoretisk (følelsesforholdet), er derfor illegitim teori el. para-teori. — Det subjektive følelsesforhold er ikke altid en »interesse« i gængs forstand, men af ubegrænset mange arter: kærlighed, had, tilvænning, begær, væmmelse, frygt o. s. v. Såvidt et følelsesforhold præger et udsagn, er dette ideologisk, d. v. s. ikke rent teoretisk. — Ideologifri er altså rent saglig, uforfalsket teoretisk tænkning. Al *pragmatisk* tænkning, d. v. s. al tænkning, hvori der indgår noget af den tænkendes praktiske, vitale forhold til genstanden, er ideologisk. Tænkningen over genstande, som spiller en praktisk, vital rolle for den tænkende, er i den ideologiske farezone og kan kun holdes fri for ideologi derigennem, at genstanden afpragmatiseres, idet dens (positive el. negative) vitalrelationer til den tænkende holdes udenfor. Dette kaldes for *teoretisk distancering*. Der findes således hele kategorier af udsagn (f. eks. alle vurderinger, metafysiske, sociale o. s. v. påstande), som i sig selv er ideologiske. For så vidt kan i.-kritik ikke udrense de ideologiske bestanddele, fordi der ikke ville blive noget udsagn tilbage. Her kan den kun bevidstgøre udsagnets ideologi-risiko og henføre den til visse udsagnselementer.

Litteratur: K. Marx: Misère de la Philosophie, 1847. V. Pareto: Trattato di sociologia generale, 1916 (fransk 1917). Paul Szende: Verhüllung und Enthüllung, 1922. K. Mannheim: Ideologie und Utopie, 1929. Ernst Grünwald: Das Problem der Wissenssoziologie, 1934. Th. Geiger: Sociologi, 1939, s. 438—517. G. L. De Gre: Society and Ideology, 1943. H. Tingsten: Idékritik 1941. Karl Popper: The Open Society, 1945. T. G-r.

Idiosynkrasi, særlig overfølsomhed for bestemte stoffer, som fremkalder egenartede symptomer. I psykologien en individuelt ejendommelig reaktion over for bestemte personer, genstande el. miljøer, for hvilken der ofte ikke kan gives nogen motivering el. begrundelse. K. G-S.

Idioti, dybeste form for åndssvaghed (s. d.).

Idola, s. Bacon.

Idræt betegnede oprindelig opøvelsen af alle mulige legemlige og åndelige færdigheder, anvendes nu kun om legemlige færdigheder. Ved i. forstås i alm. opdragende legemsøvelser, hvor den rent fysiske ydeevne er det væsentlige (atletik, gymnastik o. s. v.) modsat det eng. sport, hvor det til øvelsens udførelse anvendte materiale ofte spiller en afgørende rolle for resultatet (tennis, ridning m. m.). *Fri i.* omfatter kun de lettere grene af atletikken.

I. har som sund fritidsbeskæftigelse en stor social betydning og de krav, som *konkurrence-i.* stiller til udøverens disciplin, fairness og evne til samarbejde, har en stærk karakteropdragende virkning på ungdommen. Konkurrence-i. må dog som opdragelsesmiddel anvendes med forsigtighed og i.-lederen må påse, at kravene ikke overstiger børnenes kræfter (s. iøvrigt artiklerne om de forsk. idrætsarter).

Idræts-Forbund, Dansk (stiftet 1896), er en sammenslutning af danske amatør-idrætsorganisationer. Som fællesorgan for de 29 tilsluttede specialforbund repræsenterer DIF disse over for myndighederne og over for udenlandske hovedidrætsorganisationer; desuden administrerer det de forbundet tilfaldende tipsmidler. Medlemstallet 1952: 769.112 (hvoraf 351.376 passive) fordelt i 4182 foreninger. V. N.

Idrætshøjskoler, s. Højskole.

Idrætsmærket indstiftedes i 1922 og var fra stifternes side tænkt, dels som et hjælpemiddel til at få ungdommen til at dyrke idræt, dels til at give idrætsforeningerne noget at beskæftige dem af deres medlemmer, der kun var interesserede i motionsidræt.

I 1922 var der kun 1950 personer, der bestod de krævede prøver, og af disse personer var endda kun nogle få hundrede civile, medens resten var militære fra værnenes forskellige afdelinger. I årene 1945—52 var prøveantallet c. 11.000 årlig.

I. kan tages af enhver dansk kvinde og mand over 18 år med dansk statsborgerret. Det findes i bronce, sølv og guld. Første gang man består prøven, fås broncemærket. Efter yderligere 3 prøver, strækkende sig hver over 12 kalendermdr., fås mærket i sølv, og efter yderligere 3 års prøver i guld. I året 1928 indførtes 5 sløjfer til guldmærket. Disse fås med een pr. år, efter at guldmærket er erhvervet. Mærket for mænd opnås ved at bestå 5 grupper øvelser, hvoraf de 2 første (gymnastik, løb og spring) er obligatoriske, medens man indenfor de andre 3 grupper kan vælge frit blandt forskellige øvelser. For kvinder er der kun 4 grupper, og kun een gruppe — gymnastik — er ob-

Idrætsplads for en Landkommune. 180 × 120 m.

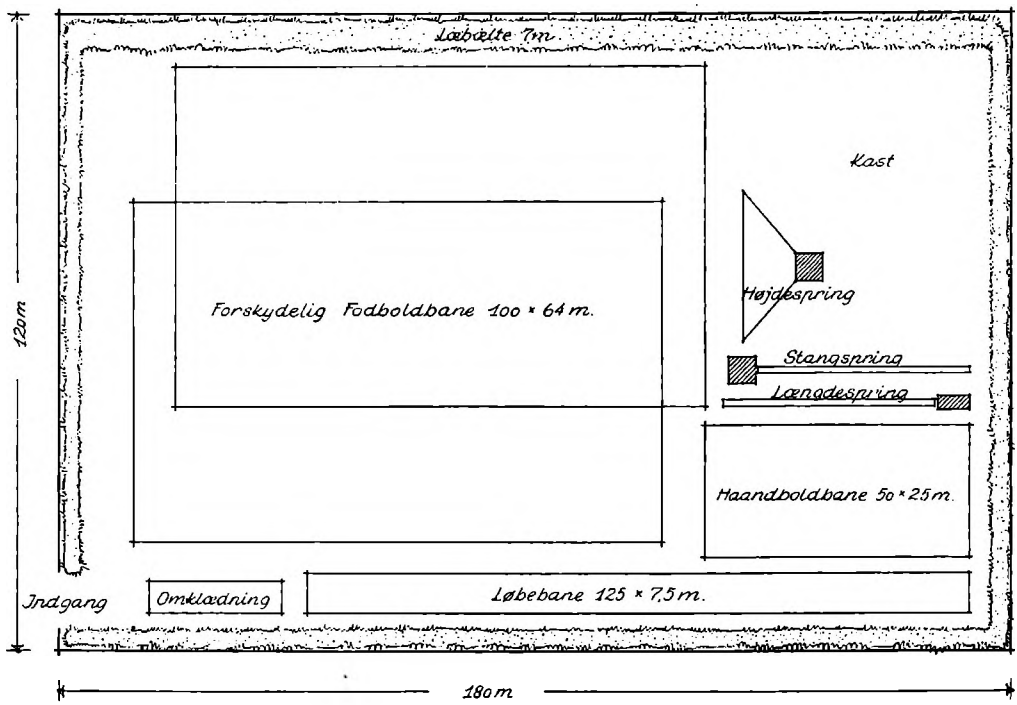

ligatorisk. Prøveskemaer og mærker betales af erhververen.

I.mærkeprøven for herrer består af følgende grupper: 1) gymnastik, 2) løb, højde- og længdespring, 3) kast el. svømning og livredning, 4) en femkamp bestående af længdespring, 200 m løb, 1500 m løb, spydkast, diskoskast og kuglestød, 5) udholdenhedsprøve, cykling, gang el. svømning.

I.mærkeprøven for damer: 1) gymnastik, 2) gang og løb el. livredning el. svømning, 3) spydkast, 4) udholdenhedsprøve bestående af cykling, gang el. svømning.

Det overskud, i. giver, anvendes til idrætslige formål, f. eks. til pjecer af instruktiv art og til idrætsfilm o. lign. I årene fra 1922—1952 er der ialt uddelt c. 90.000 kr.

I. tjener således et dobbelt formål, først at medvirke til at få folk og navnlig ungdommen til at dyrke idræt og vedblive dermed og dernæst at skaffe penge til idrætslige formål.

Ang. skolei. og ungdomsi., s. d.

Litteratur: Dansk Sportsleksikon, 1944—45. »Hvorledes tager vi fat på Idrætsmærke-arbejdet«, (uddeles gratis mod svarporto ved henvendelse til Idrætsmærke-bestyrelsen, adr. Toldbodgade 3, Kbh. K.).

H. B-n.

Idrætspladser. Til udførelse af en i. kan der på forskellig måde opnås tilskud fra det offentlige. Tilskud kan således ydes enten af undervisningsmin. i henh. til lov nr. 160 af 18. maj 1937 om folkeskolen, jfr. lov nr. 263 af 27. maj 1950, el. af arbejds- og socialmin. i henh. til beskæftigelsesloven nr. 169 af 30. marts 1946. Tilskuddet i henh. til folkeskoleloven udgør 75 pct. af udgifterne, dog ikke over 4000 kr. I. skal være beregnet til brug såvel for skolebørnene som for den voksne ungdom, og planerne skal godkendes af undervisningsmin. (gymnastikinspektøren), der til dette brug har udarbejdet nogle standardplaner for i., der herefter i det mindste må have en sådan størrelse, at der vil kunne blive plads til en fodboldbane på mindst 90×60 m samt til en springbane til højde-, længde- og stangspring, jfr. nærmere undervisningsmin.s cir. af 11. juli 1950.

Endv. kan der i henh. t. folkeskoleloven (par. 63) til hjælp til dækning af de årlige udgifter til forrentning og afbetaling af lån optaget i anledning af anlæg af i. bevilges et tilskud svarende til den årlige ydelse, der betales af lånet. Dette tilskud ydes dog kun i forhold til et beløb på 2000 kr., og det er en betingelse, at i. anlægges i forbindelse med opførelsen af en ny el. ombygning af en ældre folkeskole, og at førnævnte direkte tilskud ikke ydes.

Tilskud i henh. til beskæftigelsesloven, der kan ydes både selvstændigt og i forbindelse med tilskud fra undervisningsmin., forudsætter, at det pågældende arbejde udføres som beskæftigelsesforanstaltning med langvarigt ledige arbejdsløse. Tilskuddet ud-

gjorde 1952 60 pct., som beredskabsarbejde til senere iværksættelse 90 pct., af den til de arbejdsløse udbetalte arbejdsløn. Såfremt i. agtes benyttet af skolebørn, skal planerne godkendes af undervisningsmin., som foran anført, og ellers af D. I. F., der ligeledes har udarbejdet nogle standardplaner udg. af Dansk Atletik-Forbund. T.

Idrætsskole, Den jyske, Vejle, s. Højskole.

IK, fork. for intelligenskvotient.

Illusion er i videste forstand en tro el. overbevisning, der ikke stemmer med virkeligheden, en indbildning, en falsk forhåbning o. lign. Som årsager til i. i denne vide forstand kan man først og fremmest henvise til ønsker el. behov, idet det er en alm. regel, at mennesker har en tendens til at tro, hvad der stemmer med el. tilfredsstiller et behov hos dem (ønsketænken, s. Tænkning).

I snævrere forstand er en i. et forkert tydet sansedatum el. kompleks af sådanne (sanse-i., fejlsansning), såsom når man på afstand tager en ravn for en krage, en stolpe for et menneske, el. når man forveksler et menneske med et andet el. overser trykfejl el. opfatter lagenindhyllede personer som »ånder«, kort sagt: når et sansedatum opfattes som symbol el. fremtrædelsesform (s. d.) for en genstand, som ved nærmere undersøgelse viser sig at være en anden end den umiddelbart oplevede. Sansedatumet har m. a. o. udløst en symbolisering, hvis genstand ikke stemmer med de sædvanlige kriterier på denne genstand. Årsagen til sådanne i. kan dels være den, at sansedatumet ligner en fremtrædelsesform for såvel den illusoriske som den virkelige genstand, dels den, at individet på forhånd er indstillet på at opleve den illusoriske genstand, f. eks. idet det forventer at iagttage denne (forventnings-i.). En speciel art sanse-i.er er de s. k. »synsbedrag«, hvorved figurers el. linjestykkers størrelsesforhold, parallellitet, indbyrdes vinkler m. v. umiddelbart opleves »forkert«, d. v. s. anderledes end en fysisk måling udviser. Disse i. har været genstand for omfattende eksperimentel udforskning og har givet anledning til opstilling af forsk. hypoteser til forklaring af dem.

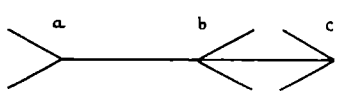

Fig. 1: Liniestykket ab synes længere end bc, skønt de faktisk er lige lange.

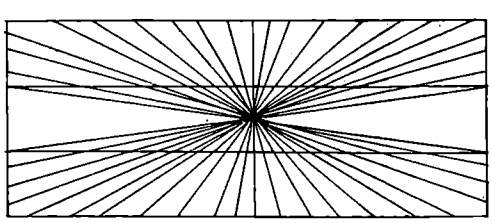
Fig. 2: Geometrisk-optisk illusion. De to vandrette linier, der opleves som krumme, er objektivt rette.

Om erindrings-i. taler man, når en forestilling (et forestillingsbillede) fremtræder med erindringspræg, skønt man aldrig har oplevet det tilsvarende sanseindtryk i den pågældende sammenhæng, el. hvis en nærværende oplevelse har præg af at være oplevet tidligere, skønt dette faktisk ikke er tilfældet (»déjà vu«-fænomenet).

Ofte skelner man ml. sanse-i. og hallucinationer (s. d.) ved at fremhæve, at der ved sanse-i. faktisk er givet en ydre stimulus, som blot udløser en forkert opfattelse, medens en sådan stimulus mangler ved hallucinationen.

Litteratur: O. Holmberg: Inbillningens värld, I ,1927. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938.

J. J-n.

Imbecilitet, en form for el. grad af åndssvaghed (s. d) beliggende ml. idioti og debilitet (s. d).

Imitation, s. Efterligning.

Immigration, indvandring, s. Vandringer.

Immunitet, uimodtagelighed, især m. h. t. sygdomskim, men også i overført betydning m. h. t. ideologiske, religiøse og andre påvirkninger.

Impuls, handlingstilskyndelse, evt. en sådan som ikke skyldes nogen øjeblikkelig ydre påvirkning. Desuden den aktivitet, som foregår i nervebanerne.

Incest (lat. *incestus* uren), seksuelt forhold til nærbeslægtede af modsat køn. Efter psykoanalytisk opfattelse er i.-ønsker en komponent i den seksuelle udvikling, men tidligt undertrykt og senere kun tilstede som et ubevidst kompleks, ødipuskomplekset.

K. G-S.

Indberetningspligt (særforsorg). Da det må anses for at være af afgørende betydning så hurtigt og så sikkert som muligt at få afgjort, hvorvidt en person bør undergives særforsorg i henh. t. de herom i lov om offentlig forsorg givne bestemmelser, el. der bør træffes de særlige i folkeforsikringsloven omhandlede helbredelsesforanstaltninger, er det i de nævnte love pålagt de sociale udvalg, læger samt ledere af stats- og kommunale skoler såvel som af privat undervisning at foretage indberetning herom i overensstemmelse med de nedenfor anførte regler.

Denne i. gælder både, hvor det drejer sig om personer, der må anses for trængende i forsorgslovens forstand, og hvor sådan trang ikke er til stede.

Det påhviler således *det sociale udvalg* at foretage indberetning 1) for alle børn, der p. g. a. manglende åndelig udvikling i påfaldende grad er ude af stand til at følge

med i den normale skoleundervisning, 2) for alle børn, der er blinde, el. hvis syn er så nedsat, at de af den grund ikke vil kunne følge undervisningen i den almindelige barneskole el. i særlige skoler for svagtsynede, samt 3) for alle børn, der er døve el. så tunghøre, at de af den grund ikke vil kunne følge undervisningen enten i den almindelige barneskole el. i en særlig skole for tunghøre.

De omhandlede indberetninger indsendes f. s. v. angår åndssvage til vedk. åndssvageanstalt, f. s. v. angår blinde og svagtsynede til statens blindeinstitutters hovedregister over blinde, adr. Det kgl. Blindeinstitut, Kastelsvej 60, Kbh. Ø., og f. s. v. angår døve og tunghøre til Døvenævnet, adr. Arbejds- og socialministeriet, Slotsholmsgade 6, Kbh. K.

Endv. påhviler der det sociale udvalg i. efter samme regler, f. s. v. angår personer, hos hvem der først efter det 16. år indtræder el. konstateres blindhed el. svagtsynethed, døvhed el. tunghørhed i et sådant omfang, at deres erhvervsmulighed p. g. a. lidelsen er nedsat i den grad, at den særlige undervisning el. oplæring for blinde, svagtsynede, døve el. tunghøre skønnes nødvendig.

Nærmere regler om fremgangsmåden ved udvalgets indberetning findes i socialmin.s cir. nr. 121 af 29. juni 1934.

Det påhviler endv. *enhver læge*, der under udøvelsen af sit kald hos børn under 16 år iagttager manglende åndsevner, blindhed, svagsynethed, døvhed el. tunghørhed i det forannævnte omfang at afgive indberetning herom til det sociale udvalg i pågældendes opholdskommune.

Nærmere regler om fremgangsmåden ved lægens indberetning findes i sundhedsstyrelsens cir. af 29. juni 1934.

En tilsvarende pligt påhviler *ledere af stats- og kommunale skoler* såvel som af *privat undervisning*.

Nærmere regler om fremgangsmåden ved denne i. findes i undervisningsmin.s cir. nr. 126 af 29. juni 1934, iflg. cir. nr. 223 af 26. juni 1943.

I medfør af folkeforsikringsloven påhviler det endelig *enhver læge* — ved hospitaler overlægen — der under udøvelsen af sit kald hos personer under 30 år iagttager lidelser, der skønnes at have medført el. i en overskuelig fremtid at ville medføre en væsentlig og ikke blot forbigående nedsættelse i erhvervsevnen, at afgive indberetning herom til Invalideforsikringsretten, Amaliegade 23, Kbh. K.

F. s. v. angår elever i den undervisningspligtige alder, påhviler der *skoler* en tilsvarende i. E. L-g.

Indbyrdes undervisning, en undervisningsmetode, hvorefter en lærer med hjælpere blandt eleverne kunne undervise et meget stort antal børn på een gang. I årene efter 1800 kan den karakteriseres ikke blot som en europæisk skolebevægelse, men som en verdensbevæglese, idet kun Tyskland forblev ret uberørt af den, selv på Otahaiti og i Sierra Leone dyrkede man i. u. Metoden blev i 1797 beskrevet af Andrew Bell i Indien, og uafhængig af ham begyndte Joseph Lancaster 1798 en fattigskole i London efter samme principper. I 1803 udgav Lancaster »Improvements in education«, der i 1819 oversattes til dansk (fra tysk) med den karakteristiske titel: »En eneste Skolemester blandt tusinde Børn i een Skole«.

Metoden var i korthed den, at alt lære- og læsestof opklæbedes på paptavler (»tabeller«), der blev hængt op i skolestuen. Børnene blev efter standpunkt delt i grupper, der samledes foran tabellerne. Hver gruppe lededes af en »bihjælper« (monitør), men en »hjælper« (generalmonitør) bistod læreren, der dirigerede de forskellige grupper fra katederet og ved fløjt i »signalpiben« gav tegn til at »formere« læse-, regne- el. skriveskole. Et indviklet bogholderi (conceptbogen) over pensum og elevernes op- og nedrykning hørte til. Da i. u. var på sin højde i Danmark, skulle læreren have 131 enkeltheder vedr. metoden i hovedet, hvis bestemmelserne skulle følges. 80 læse-, 100 skrive-, 120 regne- og 15 geografitabeller anvendtes her. Skrivningen foregik for begyndere ved sandbord med jerngriffel.

I. u. kom til Danmark via Frankrig, hvor regeringen stærkt begunstigede den, og hvorfra den danske gesandt 1816 sendte indberetning til Frederik VI om den. Kongen pålagde samme år kancelliet at lade den prøve i Kbh., hvilket dog først skete 1819. I 1818 havde »British and foreign school society« (der samlede sig om Lancaster) sendt sin sekretær på propagandarejse i Europa. Hans afhandling sendtes biskop Münster til erklæring, men både han og kancelliet var meget kølige (dec. 1818). I jan. 1819 kom divisionsadjudant J. Abrahamson imidlertid hjem fra okkupationskorpset i Frankrig, stærkt interesseret i i.u., og i ham fandt Frederik VI den hjælper, han havde savnet. Den 3. febr. fik Abrahamson ordre til at indrette kaserneskolen i Sølvgade til forsøgsskole, en måned efter besøgte kongen og kancelliets medlemmer den — og fire dage efter slog kancelliet om og foreslog, at metoden indførtes i færdighedsfagene, at en lærer fra hvert seminarium sendtes til forsøgsskolen (normalskolen) for at lære i.u., og at en kommission skulle stille forslag om deres anvendelse i købstæderne (hvor den ville spare lærerkræfter og derfor lærerløn) og på landet.

Grundtvig o. fl. skrev imod metoden, men ellers var begejstringen stor. Det pæd. Selskabs stifter J. W. Bruun kaldte Lancaster »verdens tredie frelser« (Luther var nr. 2) og hans kollega H. J. Wille skrev: »det var umuligt at rive alle ud af lasten og fordær-

velsen, så længe man ikke kendte en bedre undervisningsmetode. Denne metode er nu funden ... Ak, hvorfor kendte vi den ikke før!« I Kbh. bøjede skoledirektionen sig og indførte i.u. — også vel fordi den gjorde det mere økonomisk overkommeligt nu efter statsbankerotten at sørge for de skolepligtige børns oplæring. I Randers var der således under i.u. 162 børn i yngste klasse og een lærer.

I 1822 kom den kgl. resolution. Kommissionens mindretal med A. S. Ørsted opnåede, at metoden ikke blev påbudt, men kun tilladt i de yngste klasser. Men da Abrahamson af Frederik VI blev udrustet med vidtgående myndighed, var presset på de lokale autoriteter så stort, at de fleste bøjede sig. C. D. Reventlow forbød dog metoden på sine godser og også andre af filantropinismens gamle talsmænd var imod, ligesom flere seminarier øvede passiv, men forgæves modstand; inden 1830 var metoden indført i mere end 4/5 af landsbyskolerne og i næsten alle købstadskoler. I 1831 rettede H. N. Clausen dog et heftigt angreb på Abrahamson og hans rapporter, hvorefter A. søgte og fik sin afsked. I Frederik VI's interesse for i.u. gjorde dette intet skår. Modstanderne fik dog nu mod til at træde frem, og på stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg tog man til orde mod metoden; men først efter kongens død 1839 gav modstanden resultater. I 1841 ophørte i.u. at være hovedfag ved seminarierne, 1849 anbefaler Madvig som kultusminister ABC i stedet for læsetabellerne og ophæver bestemmelsen om, at vordende præster skal aflægge prøve i i.u. (for at kunne instruere lærerne). Endnu levede metoden dog i tillempet form ved mange skoler. I 1857 eksamineredes for sidste gang i den ved lærereksamen, men endnu 1861 kunne den diskuteres ved lærermøder i Århus (hvor Bjørnbak tog en moderat anvendelse af den i forsvar). Endelig da normalskolen ved kgl. resolution ophævedes i 1865, døde metoden. Læse- og regnetabellerne kunne dog i bogform endnu udsendes i 1884.

Litteratur: J. Lancaster: En eneste Skolemester blandt tusinde Børn i een Skole, 1819. J. W. Bruun: Den Lancaster'ske Skoleindretnings Historie, 1820. P. H. Mønster og J. Abrahamson: Om den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd I—III, 1821—28. Joachim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—1898 (kap. II), 1899. Den danske Folkeskole gennem Hundrede Aar 1814—1914, 1914 (s. 130 ff.). På Statens pæd. Studiesamling findes en fuldstændig samling tabeller o. a. materiale til i. u.

P. M.

Inddrivelse af underholdsbidrag, der er fastsat ved overøvrighedens resolution, af samme godkendt overenskomst, ved separations- el. skilsmissebevilling el. -dom el. ved resolution fra sociale udvalg kan ske ved flg. retsmidler:

1) *Udpantning,* der kan ske ved den bidragsberettigedes henvendelse til fogden (vedk. underretsdommer).

Der skal ikke først skaffes særlig dom mod den bidragspligtige, men den resolution el. dom, der har fastsat bidraget må forevises. Ved udpantningsdekretet får man et slags pant i de genstande, der registreres af fogden, og disse kan da, hvis bidraget stadig ikke betales, sælges ved fogdens hjælp ved tvangsauktion.

2) *Tilbageholdelse i løn.* Bestemmelse herom træffes i Kbh. af overpræsidenten el. hvis bidraget er forskudsvis udbetalt af magistratens 3. afdl., udenfor Kbh. altid af politimesteren; pålægget meddeles den bidragspligtiges arbejdsgiver, der derefter bliver ansvarlig for beløbet, hvis han undlader at tilbageholde det i lønnen som forlangt.

3) *Afsoning.* Såfremt et forfaldent bidrag ikke betales efter at være afkrævet af politiet (i Kbh. af overpræsidiet el. magistraten) og den samme myndighed skønner, at der ikke kan opnås noget ved udpantning, kan den bidragspligtige begæres hensat til afsoning af bidraget efter reglerne om fængselsstraf i flg. forhold:

1	dag	for	hver	3	kr.	indtil	60	kr. incl.
1	-	-	-	5	-	over	60 -	indtil
							400 -	incl.
1	-	-	-	25	-	over	400 -	

Ved periodisk forfaldende bidrag kan afsoning ikke kræves for mindre end 3 mdr.s bidrag el. den udækkede del deraf, når bortses fra de sidste bidrag efter resolutionen. Afsoningen kan stilles i bero el. helt el. delvis bortfalde, når det skønnes, at den bidragspligtige uden egen brøde er ude af stand til at betale. Afsoning af bidrag medfører ikke bortfald af pligten til at betale bidraget.

Bestemmelse om afsoning træffes af politimesteren på det sted, hvor den bidragsberettigede bor, i Kbh. af overpræsidenten. Afgørelsen kan indankes for amtmanden, men i almindelighed ikke for ministeriet.

Foruden disse retsmidler, der i almindelighed kun kan anvendes i eet år efter bidragets forfaldsdag (s. Forældelse), haves de almindelige retsmidler til inddrivelse af gæld. T-J.

Indeterminisme, den opfattelse, at ikke alt, hvad der sker her i verden, er entydigt bestemt ved den forudgående tingenes tilstand, og at ikke alt kunne forudses el. forudberegnes selv med et nok så indgående kendskab til alle de forudgående betingelser (s. Determinisme, Viljens frihed).

K. G-S.

Indfødsret, s. Statsborgerret.

Indføling er en umiddelbar oplevelse af et bevidsthedsindhold som hørende til et andet menneske el. et dyr el. en naturgenstand, en art person-identifikation (s. Identifikation), en umiddelbar følen sig ind i en andens bevidsthedstilstand el. læggen sin egen bevidsthedstilstand ind i en anden (»projektion« af sin bevidsthedstilstand ud

i omverdenen). I. kaldes også *sympati* (medfølen) i bogstavelig forstand, d. v. s. følen det samme som en anden og fremtræder tydeligst, når det drejer sig om et andet menneske, hvis glæde el. sorg el. angst umiddelbart opleves som glæde, sorg el. angst uden dog at henføres til en selv. Tillige kan man »leve med« i den andens stræben, anstrengelser, triumf el. skuffelser, således at man ved iagttagelsen af den anden selv oplever disse tilstande, men som tilstande hos den anden. Tilstandene opleves som følelses- el. viljestilstande, men ikke som fremtrædelsesformer for en selv, men som fremtrædelsesformer for den anden. Iflg. Th. Lipps gælder dette også livløse genstande: man føler umiddelbart en brobues spændthed, en massiv søjles bærebesvær, et iltogslokomotivs kraftudfoldelse o. s. v., ligesom man umiddelbart føler en hunds anspændthed el. et barns hjælpeløshed. På i. beror det, at menneskers, dyrs el. tings udseende, adfærd el. bevægelser umiddelbart gør indtryk af at være *udtryk* for bevidsthedstilstande, spec. følelses- el. viljestilstande, som man mere el. mindre intensivt kan »leve sig ind i« el. stille sig »sympatisk forstående« overfor. I den ældre psykologi søgte man at forklare dette som resultat af en analogislutning efter skemaet: Når jeg er i den og den bevidsthedstilstand, så ser jeg sådan og sådan ud og handler sådan og sådan; nu ser dette andet individ ud og handler på samme måde; altså er det også i en lign. bevidsthedstilstand. Imod dette forklaringsforsøg kan dog indvendes adskilligt, bl. a. at i. sker rent umiddelbart uden slutningsprocesser, og at den synes at være alm. såvel hos dyr som hos små børn, der ikke kan antages at kende præmisserne til de forudsatte slutninger, som netop kun sætter ind, hvor den umiddelbare i. svigter og man står mere el. mindre »uforstående« overfor den andens udseende el. adfærd, som når man ikke umiddelbart er klar over, hvad et barn el. dyr »vil«, men må prøve at tænke sig til det. I hvilken udstrækning den umiddelbare i. virkelig stemmer med genstandens bevidsthedstilstand kan kun det videregående forløb af vedk.s adfærd vise, således at den enkelte, isolerede i. ikke kan benyttes som kriterium på rigtig erkendelse af andres bevidsthedstilstand.

Th. Lipps har gjort udstrakt brug af i. i sin teori om den æstetiske opfattelse af kunst og natur (s. Æstetik).

Litteratur: Th. Lipps: Grundlegung der Ästhetik, 1903. M. Scheler: Wesen und Formen der Sympathie, 1923. G. Finnbogason: Den sympatiske Forståelse, 1911. K. Jaspers: Allgemeine Psychopathologie, 3. aufl. 1923.

J. J-n.

Individualisme, et standpunkt, hvorefter det enkelte individ betragtes som mål i sig selv, hvilket for opdragelsen har den konsekvens, at man må stile mod at udvikle den enkeltes individualitet og personlighed. I. er således modsat de forskellige former for kollektivisme, hvorefter individet først og fremmest skal tilpasses efter et el. andet kollektivt krav (en stat, en klasse o. s. v.). Politisk og økonomisk i. er omtrent ensbetydende med liberalisme (s. d.). K. G-S.

Individualitet, indbegrebet af alle de egenskaber og kendetegn, hvorved et væsen adskiller sig fra andre væsener af samme art og fremtræder som et egenartet hele, for menneskenes vedk. omtrent ensbetydende med personlighed. K. G-S.

Individualpsykologi, flertydig betegnelse, der i hovedsagen har flg. betydninger:

1) En psykologi, som vil undersøge det individuelle sjæleliv. Da sjæleliv altid er individuelt (hørende til et individ), medens et kollektivt sjæleliv i egentlig forstand ikke har kunnet påvises, bliver i. da ensbetydende med normal almen psykologi, dog evt. med bortseen fra det i sjælelivet, som er betinget ved individets gruppetilhørighed, i så fald altså modsat social- og massepsykologi.

2) En psykologi, der i sine undersøgelser fuldt ud vil tage hensyn til menneskenes individuelle særpræg og evt. særligt studere dette, i så fald ret nær ensbetydende med differentiel psykologi (s. d.) og modsat generel el. almen psykologi.

3) Den lære om personlighedens opbygning, som er fremsat af Alfred Adler (s. d.). Dette kan betragtes som ordets hovedbetydning. Navnet i. optog Adler 1912, efter at han i 1911 havde udskilt sig fra Freuds kreds. Betegnelsen er motiveret ved, at mennesket betragtes som en udelelig helhed (in-dividuum, det u-delelige), og om denne helhed forudsættes, at den udfolder en målrettet aktivitet. Dette kan forstås på to måder, dels at individet ganske alment stiler mod selvbevarelse og selvhævdelse, dels at hvert menneske har sit personlige livsmål, der bestemmer dets adfærd og karakter, dets livsstil og livslinie. Denne sidste udformes under en stadig vekselvirkning ml. individet og dets naturgivne udstyr på den ene side og dets omgivelser, ikke mindst de sociale, på den anden. Adlers udgangspunkt var studiet af de s.k. organmindreværdigheder, d. v. s. medfødte el. erhvervede organiske defekter, der viste sig at have karakteristiske tilbagevirkninger på sindet og karakteren, iøvrigt relativt uafhængig af, om defekten var reel el. kun forestillet. På et sådant mindreværd kan et menneske reagere på to modsatte måder; det kan indtage en opgivende holdning, notere sig sin mangel og bruge den som undskyldning for, at det ikke klarer sig bedre, hvorefter det gør sig beroende af andre mennesker, som skal hjælpe det og overtage de opgaver, som det ellers naturligt ville tilfalde den pågældende selv at tage op. Det vil lide af et s.k. mindreværdskompleks, der ikke uden videre må

forveksles med den bevidste mindreværdsfølelse, der kan virke som et mere normalt og gennemskueligt motiv for handling. Et mindreværd kan imidlertid også udløse en anden reaktion, nemlig et forsøg på at kompensere el. endda at overkompensere det ved en særlig anstrengelse. Dette kan ske ved, at et menneske koncentrerer sig om sådanne funktioner, hvor det ikke er mindreværdigt, men også ved, at det netop søger at gøre sig gældende på det område, hvor det har sin defekt. Et klassisk eksempel herpå er Demosthenes, der havde lidt af en talefejl og alligevel — el. just derfor — udviklede sig til Athens største taler. Ved organmindreværd kan forstås enhver minusafvigelse fra det normale, ikke blot sanse- og taledefekter, vanførhed o. lign., men også f. eks. grimhed, kejthåndethed, fedme el. magerhed. Ved sin lære om den ubevidste psykiske kompensationsmekanisme har i. kastet lys over vanføres el. krøblinges specielle psyke, hvilken dog tidligere store digtere intuitivt har erkendt, f. eks. Shakespeare i »Richard den Tredje«. Kompensationen har iøvrigt en parallel på det fysiske område, idet en svaghed i visse dele af organsystemet kan opvejes ved overudvikling af andre organer.

Til forklaring af den psykiske kompensation og især de specielle måder, den ytrer sig på, antager Adler, at den fundamentale drift hos mennesket er en hævdelsestrang, en stræben efter at gøre sig gældende og at blive mødt med anerkendelse. Når denne ikke bliver imødekommet på naturlig og rimelig måde, kan den give udslag i adfærdsforstyrrelser, hvis grund ofte er skjult både for den handlende selv og hans omgivelser, idet den ligger i det ubevidste. Megen søskendejalousi, især af de ældre over for de nyankomne, kan forklares herudfra, og forholdene i familien er et område, som Adler har ofret speciel opmærksomhed. Den ældste, den næstældste, den yngste, enebarnet o. s. v. vil i kraft af deres stilling have tilbøjelighed til at udvikle bestemte karaktertræk. Den yngste vil se sine søskende have så stort et forspring, at han opgiver konkurrencen og enten søger tilflugt i ønskedrømme (smlg. eventyr og andre beretninger, hvor den yngste langt overgår sine ældre søskende, men ofte på en noget billig måde) el. også behager sig i rollen som »den lille«, som er overladt til andres beskyttelse og hjælp og har svært ved at udvikle en normal uafhængighed. Den næstældste har den ældste foran sig som en art pace-maker og vil under pres af dette konstante mål ofte udvikle sig hurtigt. Trods dette kan han let føle sig noget forfordelt af naturen og udvikle en kritisk el. negativ holdning over for det bestående; den ældste derimod, som har fået en fortrinsstilling foræret, vil udvikle en mere konservativ indstilling. (S. endv. Enebarn). P. g. a. den betydning der tillægges individets stilling i miljøet, kunne man også med et udtryk af Carl Jørgensen kalde Adlers psykologi en positionspsykologi.

Efter i. er karakteren kun i yderst ringe grad fastlagt ved medfødte anlæg, men er et resultat af menneskets erfaringer i sit miljø helt tilbage fra den tidlige barnealder. Ved roden af så godt som alle karakterfejl finder Adler modløshed og forfængelighed, en konstant frygt for at komme til kort, m. a. o. mindreværd. Og da livet altid byder på muligheder for at fejle og komme til kort, lever sådanne mennesker i en konstant frygt og opbygger sig et kunstigt værn, der bl. a. kan vise sig som lyst til at nedsætte andre og ulyst til at påtage sig ansvar og forpligtelser. I deres lyst til succes får de ofte en usaglig indstilling til livets opgaver, og de kan i det hele udvikle sådanne karaktertræk som ondskabsfuldhed, tyranniskhed, stædighed, mistænksomhed, foruden en hel del andre mere specielle adfærds- og karakterforstyrrelser, der er at anse for neurotiske lidelser. I. indeholder i det hele en teori for neurosers opståen samt for deres behandling. Den har vundet stor udbredelse i Europa og Amerika, ikke mindst fordi dens synspunkter er af værdi for opdragelsen, den normale såvel som den korrigerende. Fra 1922 har den haft sit eget internationale tidsskrift. En fra den ortodokse Adler'ske retning noget afvigende i. er udformet af Fritz Künkel, Berlin.

Litteratur: Adlers Værker, s. art. Alfred Adler. Erwin Wexberg: Individualpsychologie, 1928. Samme m. fl.: Handbuch der Individualpsychologie, 1926. F. Künkel: Einführung in die Charakterkunde, 5. opl. 1932. F. og R. Künkel: Die Grundbegriffe der Individualpsychologie und ihre Anwendung in der Erziehung, 1927. Rud. Dreikurs: An introduction to individual psychology, 1935. Alexandra Adler: Guiding human misfits, 1938. Blanche Weill: Set med Barnets Øjne, 1944.

K. G-S.

Individualpædagogik, en pædagogisk retning, der anser udfoldelsen af den enkeltes individualitet for at være opdragelsens mål. Man går herved ud fra, at da menneskeheden er individ-delt og hver enkelt et selvstændigt væsen, om ikke absolut forskellig fra, så dog i betydelig grad adskilt fra alle andre og med sit individuelle liv, må opdragelsen tage hensyn til denne kendsgerning. Den må individualisere, d. v. s. både i sit indhold og sine metoder tilpasse sig efter elevernes forskellige forudsætninger i henseende til evner og interesser m. v. Hvis målet yderligere bestemmes som en så stærk udvikling af karakteristiske individualiteter som muligt, stilles i. i modsætning til *socialpædagogik* (s. d.). Da imidlertid individualitet vanskeligt kan påføres udefra, men væsentlig må udvikle sig spontant, bliver i. tillige teori for en fri opdragelse, der lader den spontane udvikling have lige så stor el. større andel i de unges udvikling som den bevidste indgriben; den bliver en ladevokse-pædagogik mere end en prægning

med et bestemt mål for øje. I. står i modsætning til en uniformeringspædagogik, der vil gøre menneskene ens; i moderat form indeholder den kun kravet om en pædagogisk differentiering, d. v. s. en hensyntagen til den personlige *egenart,* i ekstrem form derimod en betoning af den personlige *egenhed,* hvorefter det at være anderledes end andre i sig selv er en værdi. Dette pædagogiske individualitetsprincip (også kaldet det pædagogiske originalitetsprincip) betyder i realiteten en opgivelse af et virkeligt opdragelsesmål, for så vidt som individualitet (originalitet) ikke kan sikres gennem opdragelse. — I en anden opfattelse betyder i. en anvendelse af den Adler'ske individualpsykologi på opdragelsen. I så fald står den ikke i modsætning til en socialpædagogik, men stiler kun mod at skabe harmoni ml. den enkeltes individuelle udfoldelse og den sociale tilpasning. De to omtalte hovedbetydninger af i. kan i korthed betegnes som henh. individualistisk og individualpsykologisk pædagogik. K. G-S.

Individuel undervisning. Et fællestræk i de nyere pædagogiske retninger, der bygger på den pædagogiske psykologis erfaringer, er den meget store hensyntagen til den enkelte elevs åndelig-legemlige forudsætninger, behov og interesser, altså individualisering. Men da en anden tendens i de samme retninger er stræben efter at udvikle evnen til samarbejde, social følelse og kollektiv arbejdsform (f. eks. gruppearbejde), kan det i nogle af de nævnte pædagogiske strømninger ved en overfladisk betragtning være svært at se, hvordan den første tendens gør sig gældende. Selv om som sagt næsten al moderne pædagogik har individualisering som et vigtigt element, er det kun få retninger, der har optaget tegn herpå i navne og slagord. Her dominerer hentydninger til arbejdet (arbejdsskolen), til indstillingen (aktivitetspædagogik), til undervisningsstoffets formning, (emneundervisning, Gesamtunterricht, project method), og ideologiske tendenser (samfundsskolen, demokratisk skole), selvom det individuelle (mere el. mindre selvstændige) arbejde har en afgørende betydning i de nævnte retninger.

I dansk pædagogik, som ikke har den samme rigt nuancerede sammensætning som de fleste udenlandske, vil det være rimeligt at afgrænse i. u. fra klasseundervisningen på den ene side og enkeltmandsundervisningen på den anden. Medens klasseundervisningen stræber efter at lære alle elever det samme stof på samme tid, lader i. u. hver elev arbejde i sit tempo. Medens læreren ved enkeltmandsundervisning principielt kun beskæftiger sig med en elev ad gangen, søger man ved i. u. at tilrettelægge undervisningen sådan, at hver elev så vidt muligt kan hjælpe sig selv, også når der opstår vanskeligheder, og således til stadighed blive effektivt undervist. I artiklerne om i. u. i de enkelte fag er der redegjort for, hvordan dette lader sig praktisere.

I. u.s forudsætninger. I en skole med 1-årige klasser regner en lærer normalt med, at eleverne er nogenlunde jævnaldrende, dels indbyrdes og dels med andre klasser på samme klassetrin. Undersøgelser foretaget ved Kbh.s og Frederiksbergs skolevæsener i begyndelsen af 1930'erne (»Skolebørns fordeling efter alder i skoleformer og på klassetrin i Kbh. og på Frederiksberg« ved Henning Meyer og Oluf Ulnes Olsen, Kbh. 1933) viser, at begge disse antagelser er forkerte. Det viste sig, at forskellen i alder ml. den ældste og den yngste (i samme klasse) i grundskoleklasserne varierede fra 1 år 3 mdr. i de bedste tilfælde til 3 år 9 mdr. Den gennemsnitlige spredning i Kbh. for 3., 4. og 5. klassernes vedk. var henh. 2 år 3 mdr., 2 år 5 mdr. og 2 år 9 mdr. Tallene fra Frederiksberg afveg praktisk talt ikke fra de allerede nævnte.

Ser man på forskellen ml. de enkelte klassers gennemsnitsalder på samme klassetrin viser det sig, at denne i løbet af grundskolen (i Kbh.) stiger fra 0.35 år og helt op til 0.86 (i eksamensmellemskolen endog til 1.18 år). Det vil sige, at når man sammenligner forskellige klassers præstationer på samme klassetrin, må man tage hensyn til klassernes aldersfordeling, idet der altså kan være eet års forskel i deres gennemsnits-levealder. Hvis man sammenligner elever inden for samme klasse, må man altså tænke på aldersforskellen, som ved undersøgelsen fandtes at udgøre op til $3^3/_4$ år inden for samme klasse. Hvis man endelig bedømmer en elev i forhold til »den almindelige fornemmelse af klassetrinets norm« (denne fornemmelse viser sig ofte at være meget usikker selv hos erfarne lærere, når den ikke støtter sig til eksakte undersøgelser), må alderen heller ikke lades ude af betragtning. I 5. kl. er der jo forskel på, hvad man bør vente sig af en elev på 9 år 3 mdr. og en på 14 år 3 mdr., men ikke desto mindre gik der iflg. undersøgelsen på samme tid elever af disse to aldre i 5. klasser i samme skolevæsen (yderpunkterne i de forskellige 5. klassers aldersfordeling).

Ved samme undersøgelse viste det sig, at eleverne i yngste halvdel af 1. klasserne havde en højere intelligenskvotient end dem i ældste halvdel. 7 1. klasser blev intelligensprøvet, og medens den ældste halvdels gennemsnits-intelligenskvotient (IK) var 106, var den yngstes 115, altså en forskel på + 9 (for enkelte klassers vedk. varierede denne forskel fra ÷ 2 til + 18). Man kunne derfor tro, at der i klasserne ikke blev så stor spredning i intelligensalder (IA) som i levealder (LA), idet jo de yngste havde en større IK end de ældste. Dette viste sig ikke at være tilfældet. Tværtimod viste spredningen i IA sig overalt at være større end spredningen i LA. For de nævnte 7

1. klassers vedk. lå spredningen i LA ml. 1,3 år og 2,7 år, medens spredningen i IA lå ml. 3,5 og 5,7. På grundlag af den nævnte danske undersøgelse og talrige lign. udenlandske kan man fastslå, at selv i et rigt differentieret skolevæsen med 1-årige klas-

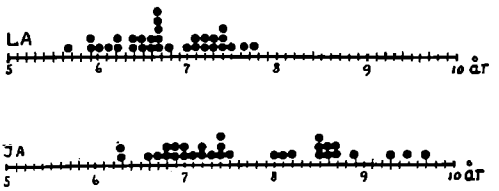

Sammenligning mellem spredningen i levealder (LA) og i intelligensalder (IA) for den samme 1. klasse (32 elever). Spredningen i LA er 2,1 år, medens den i IA er 3,4 år. (Fra Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen).

ser, hjælpeskole o. s. v. er der både en ret betydelig forskel i levealder og en meget større i intelligensalder. Dette har været et af de betydningsfuldeste argumenter for indførelse af i. u.

Et moment, der normalt ikke tages i betragtning ved bedømmelsen af en elevs præstation, er antallet af forsømmelser. Om dette forhold findes — så vidt vides — på dansk ikke nogen større undersøgelse. I deres forsøgsberetning giver viceinspektør Helge Jensen og skoleinspektør O. Møller Nielsen nogle interessante oplysninger om denne sag (Individuel Arbejdsform i Folkeskolen. 2. udg. 1952). I løbet af de første fire skoleår havde klassens 32 børn gennemsnitligt forsømt 138,5 skoledage (hertil kommer fraværelser, som ikke noteres som forsømmelser, nemlig ophold på svagbørnskolonier o. lign., hvis undervisning ikke kan være så effektiv som skolens), hvilket svarer til 14,4 pct. af de 4 skoleårs skoledage. To af eleverne havde forsømt mere end $^1/_3$ og otte mere end $^1/_4$ af skoledagene. $^1/_4$ af klassen havde altså forsømt hver mere end et helt skoleår. Disse tal ser overraskende ud, men efter andre oplysninger at dømme er de repræsentative for skoler af den pågældende slags (forsømmelserne for en længere årrække giver en gennemsnitlig forsømmelsesprocent for hele skolen på 10 pct. og forsømmelserne i de første 2 skoleår er erfaringsmæssigt de største (børnesygdomme)).

Det er uden videre klart, at forsømmelser af den nævnte størrelsesorden kan blive af katastrofal karakter for elever, der ikke ved høj begavelse, flid og initiativ på en el. anden måde kan indhente det forsømte, når klassen imens ved klasseundervisning er kommet langt videre i stoffet.

Foruden disse to momenter: Spredning i LA og IA og forsømmelserne, der taler imod benyttelsen af den traditionelle klasseundervisning og for i. u. er der fremført en række andre begrundelser, som skal nævnes her. Spredningen i IA giver ikke fuldgyldigt udtryk for de mange individuelle forskelle hos eleverne, der har betydning for deres skolearbejde. De mange enkeltprøver, som intelligensprøverne består af, er hver især afhængige af visse sider af intelligensen (visuel og auditiv hukommelse f. eks.), således at to elever med samme IA og LA på visse punkter kan være ligeså forskellige i deres lærearbejde som to elever med en selv ret stor forskel i IA. At denne forskel i intelligensstruktur betyder noget i det daglige skolearbejde, viser sig bl. a. tydeligt i den første læseundervisning, hvor to sådanne børn med samme IA kan have meget forskellige vanskeligheder: den ene lærer med en bestemt undervisningsmetode meget hurtigt at læse, medens den anden slet ingen fremskridt gør, før der skiftes over til en anden metode. Ganske tilsvarende forskel kan iagttages på et område som indlæringen af tabelfunktioner i regneundervisningen, hvor motoriske, auditive og visuelle momenter spiller en meget forskellig rolle hos forskellige børn. Elever, der ved det talmæssige udtryk for intelligensprøvningens resultat står ens, kan altså være meget forskellige i intelligensmæssig henseende. Hvis man drager den slutning af det, der er sagt om spredning i IA i en klasse, at klasseundervisning er psykologisk begrundet, hvis eleverne deles op i A-, B- og C-klasser efter IK el. IA, er det altså i uoverensstemmelse med andre psykologiske forskningsresultater, ganske bortset fra hvad en sådan inddeling socialt ville føre med sig.

Undersøgelser over børns arbejdstempo har vist, at ikke alene har forskellige børn højst forskellige arbejdstempi, men at det enkelte barns arbejdstempo kan variere meget. Iagttagelser af børn, der har lejlighed til at arbejde på egen hånd gør det sandsynligt, at et barns arbejdstempo ikke alene er konstitutionelt betinget og afhængigt af sundhedstilstand o. lign., men også afhængigt af en el. flere indtil nu ukendte faktorer, som rimeligvis er mere el. mindre følelsesmæssigt bestemt. Der findes således normalt begavede, sunde, ikke-ordblinde, men særprægede børn, der trods interessebetonet arbejde ikke kommer til at læse f. eks. i løbet af de første to år, men derefter pludselig giver sig til at arbejde og i løbet af forholdsvis kort tid opnår et normalt standpunkt i læsning. Tilsvarende kan man hos visse børn se forbløffende store svingninger i arbejdspræstation, uden at disse øjensynligt kan forklares, hverken ud fra lærestoffets karakter el. barnets psykisk-somatiske almentilstand. Disse forhold synes nu at være taget op til undersøgelse med dybdepsykologiske metoder. Der skulle være en mulighed for at finde årsagerne ad denne vej.

De allerede nævnte iagttagelser, der alle har vist forskelle hos de enkelte ele-

ver og således givet begrundelse for i. u., kan suppleres med resultater fra den psykologisk-pædagogiske forskning om det mest egnede tidspunkt for en bestemt indlæring. C. Washburne omtaler (Carleton Washburne: »Winnetka-Teknikken«, Kbh. 1937 oversat efter »Adjusting the school to the Child«, 1932, s. 33—44. S. også Ester Hermansson: »I amerikanske Skoler«, 1948 oversat efter svensk udg. 1940, s. 101, 169—173) en sådan undersøgelse foretaget under ledelse af syv ledende skolemænd i Nord-Illinois i forbindelse med skolepsykologen i Winnetka. Den gik bl. a. ud på at fastslå, hvilket klassetrin der var bedst egnet til indøvelsen af bestemte regnefunktioner, og derefter inden for hvilke grænser i IA indlæringen havde det gunstigste forløb. Undersøgelsen omfattede 310 byers skolevæsen og gav som et første resultat, at undervisningsplanerne i de mange byer stemte forbavsende dårligt sammen indbyrdes og mange også med undersøgelsesresultatet. »Syvmandskomiteen«s foreløbige resultater betyder, at de amerikanske lærere med ret stor sikkerhed nu kan afgøre, hvornår et (intelligensundersøgt) barn er modent til at lære et bestemt pensum i regning. Derved undgås, at tiden spildes med forsøg på at lære børn noget, som de måske først er modne til at lære et år senere. Det samme resultat i faget nås med betydeligt mindre arbejde i løbet af det samme tidsforløb.

En anden og meget betydningsfuld hjælp til gennemførelsen af i. u. har den pædagogiske psykologi givet i form af standardprøven (som i Danmark først kaldtes standardiserede standpunktsprøver), som gør det muligt at måle 1) den enkelte elevs frem- el. tilbagegang (dertil behøves ikke standarden), 2) elevens fremgang i forhold til den for alder el. klassetrin normale fremgang og 3) elevens standpunkt sammenlignet med normen. Dette giver på mange måder en stimulans til elever og lærer og giver den sidste en vis mulighed for at kontrollere en vis del af sit arbejde.

Historie. Det er umuligt at udpege een bestemt »ophavsmand« til i. u. Som allerede nævnt har den nogle af sine vigtigste forudsætninger i den pædagogiske psykologis resultater, hvorfor det ikke er mærkeligt, at den dukker nogenlunde samtidig op forskellige steder i forskellige former, hvoraf særlig Dalton-planen og Winnetka-planen (s. d.) vil være kendt i Danmark. Da der imidlertid specielt for de sidstnævnte er en bestemt mand, der har haft en meget stor betydning, er det rimeligt at nævne ham. Det var lederen af San Francisco State Normal School (lærerseminarium) Frederick Burk (s. d.), som så tidligt som 1911 rettede skarpe angreb på klasseundervisningen, som han mente betød kraft- og tidsspilde. Han påviste, hvor lidt børnene kunne huske af det i skolen lærte stof i sammenligning

med det, de lærte på meget kortere tid i det praktiske liv. Han mente, at oversidning var en følge af klasseundervisningen og påviste, at selv anerkendte skoler havde op til 50 pct. oversiddere. (Om problemet oversidder i alm. og spec. danske undersøgelser se art. Oversidder).

Burk anviste det middel, at hvert barn fik lov til at arbejde i sin egen takt. Som forudsætninger nævnte han, at lærebøgerne måtte skrives i et for børnene forståeligt sprog, stoffet måtte deles op i trin, og lærernes arbejdsform lægges om. En af Burks medarbejdere, læreren Carleton Washburne (s. d.), var med til i de 5 år, han arbejdede i San Francisco, at gennemføre disse planer, og han videreudviklede dem, da han 1919 blev skoledirektør i Winnetka, en af Chicagos velhaverforstæder med omkr. 1800 skolebørn. Her udvikledes det, som i særlig grad er blevet benævnt i. u., selvom Washburne selv lægger hovedvægten på den sociale opdragelse og børnenes skaben. Fra det tidspunkt, hvor begrebet Winnetka-planen (s. d.) blev skabt og til sidste verdenskrig, bestod undervisningen i W. af flg. tre elementer: 1) Træningsarbejde i regning, modersmålet og skrivning, der drives rent individuelt, 2) individuelt arbejde med »social studies« (svarer nærmest til geografi + historie) og 3) »group and creative activities« (gruppearbejde og selvstændigt skabende arbejde), som omfatter leg på legepladsen, tegning, modellering, dramatisering o. lign. Ideerne hertil fås ofte fra det individuelle arbejde med »social studies«. Da C. Washburne har forladt Winnetka, og man der er gået over til andre — og friere — arbejdsprincipper og bl. a. ikke benytter »Winnetka-materialet« (som dog stadig fremstilles og bruges andre steder i U.S.A.), gælder denne skildring ikke de sidste års forhold i W.

Det karakteristiske for Winnetka-principperne er, at det er læreren, der udvælger både undervisningsstof, undervisningsmidler og -metoder, medens eleven får lejlighed til at tilegne sig kundskaberne i sit eget tempo. I et regnehæfte, som brugtes i Winnetka, står der flg. forord, som karakteriserer materialer og principper godt for træningsfagenes vedk.: »Du kan lære dig selv at regne ved hjælp af denne bog. Du kan kontrollere dit arbejde. Du kan prøve dig selv og få at vide, om du har forstået det, du har arbejdet med. Hvis du laver fejl i prøven, kan du straks se, hvad du skal øve dig mere på. Arbejdet er delt op i afsnit (trin). I hvert afsnit er der kun een ny ting at lære. Ved begyndelsen af en del afsnit står der en forklaring. Læs den grundigt igennem! Hav blyanten i hånden og udfør selv hver enkelt del af forklaringen, sådan som det er gjort i bogen. Overbevis dig om, at du forstår, hvad du laver; det gør du, hvis du læser omhyggeligt og gør akkurat, som bogen viser. Når du er sikker på, at du forstår for-

klaringen, skal du regne alle opgaverne under A.« o. s. v. (s. også Undervisningsmateriel sp. 989 og Individuel regning sp. 979, hvor disse ting er nøjere beskrevet). W.-principperne om selvinstruerende, trindelt og selvkontrollerende materiale findes ikke alene gennemført i læsning, ortografi og regning, men også i orienteringsfagene, hvor man efter Burks principper og arbejde først måtte skrive bøger, der kunne forstås af eleverne på det pågældende trin, og som indeholdt det stof, som man efter undersøgelser og overvejelser mente var mest nødvendigt for livet i det amerikanske kultursamfund. Medens eleverne i træningsfagene kunne arbejde fuldstændig individuelt og uafhængigt af hinanden, er arbejdet med kulturfagene lagt sådan tilrette, at eleverne skal begynde samtidig på hvert nyt afsnit, for at muliggøre en effektiv udnyttelse af fælles ekskursioner, film o. lign. Hvert afsnit begynder med at stille nogle spørgsmål op, som afsnittet skal hjælpe eleven til at få klaret. Afsnittet om korstogene begynder f. eks. sådan: »Nogle mennesker gik på korstog af en grund, nogle af en anden grund. Kan du fortælle om forskellige grunde til at gå med på korstog? Kan du fortælle, hvornår omtrent korstogene begyndte, og hvor mange år de varede?« Derefter følger et udførligt læsestykke om korstogene og til slut kommer nogle kontrolspørgsmål, som er betydelig mere indgående end de første stimuleringsspørgsmål, der nærmest skulle give eleven en indstilling på, hvad han skulle til at lære. Kontrolspørgsmålene er formet som multiple-choice-tests (s. d.): »Korstogene begyndte i året 1) 48, 2) 637, 3) 1096, 4) 1492«, hvor de rigtigste svar skal understreges.

Individuel undervisning i Danmark. Interessen for i. u. i dens forskellige former er gammel i Danmark. I landsbyskolen og i friskolen med de flerårige klasser har man været mere el. mindre tvunget til at individualisere undervisningen. Dette er sikkert i ret stor udstrækning sket ved enkeltmandsundervisning og en gruppeundervisning, der bygger på indbyrdes hjælp. Hvornår den første bevidste interesse for hele i. u.s store problemkompleks dukkede op i Danmark, er meget svært at sige, da der ikke foreligger beretninger offentliggjort før i 1930'erne. Det pædagogiske røre efter Den 1. Verdenskrig medførte interesse for skoleforsøg (s. d.), der først og fremmest skulle finde erstatning for den stive klasseundervisning. Om de første frederiksbergske forsøg (Howitzvej) findes der ingen beretning og for Vanløseforsøgene 1924—28 (s. d.) kun en lille bog, som ikke bringer egentlige forsøgsresultater. Af bogen fremgår, at man mente, at den første læse- og regneundervisning ikke var noget børnene i 1. kl. af sig selv ville interessere sig for, hvorfor man fandt andre og meget udviklende beskæftigelsesmuligheder. Med det ringe udvalg af egnede undervisningsmidler, man dengang rådede over, var dette synspunkt måske berettiget. Man manglede både ABC'er med lille ordforråd, frilæsningsbøger og egnet regnemateriel. Ved dette første danske skoleforsøg i større skala havde man øjensynlig perspektivet: Vi kan ikke opnå at give eleverne i forsøgsklasserne de samme kundskaber i løbet af de første år, men de bedre arbejdsvaner, den sundere indstilling over for skolearbejdet vejer dette rigelig op, og i løbet af nogle år vil eleverne være på højde med eleverne i den normale skole, også hvad angår færdigheder. Forsøget på skolen på la Coursvej 1930—35 havde en anden problemstilling. Det gjaldt om at finde arbejdsformer, der var så individualiserede som muligt, og som gav et kundskabsresultat, der ikke var ringere end i de almindelige klasser. Foruden disse større forsøg i den offentlige normalskole kan nævnes mindre klasseforsøg dels i fortsættelse af Vanløse (Vigerslev allé og Alholmskolen, A. M. Nørvig og O. de Hemmer Egeberg) dels i fortsættelse af la Coursvej, hvor i nogle år omtrent halvdelen af grundskoleklasserne brugte mere el. mindre individualiserede arbejdsformer. Dette i forbindelse med en stor interesse for i. u. inden for den private skole (f. eks. frk. Brøndsteds skole i Aalborg), inden for hjælpeskolen (Sofie Rifbjerg og Holger Rasmussen) og åndssvageskolen (E. Floris, Gl. Bakkehus, og J. L. Varming, Brejning) samt senere læseklasserne (f. eks. H. Hvidt-Rasmussen) gav stødet til den i slutningen af 1930'erne påbegyndte udgivelse af arbejdsmateriale til i. u., som kom til at omfatte materiale til den første læseundervisning, regning (1.—4. kl.), skriftlig dansk samt begynderundervisningen i tysk og engelsk (s. Undervisningsmateriel sp. 989). På grundlag af dette forholdsvis rigelige materiale begyndte mere el. mindre udprægede individuelle forsøgsklasser at startes (f. eks. Esbjerg, Kbh. og Brøndbyvester centralskole, s. »Folkeskolen«, 1948, nr. 24). Alle de gennemførte forsøg har vist størst frihed i de første skoleår, medens det mindre egnede undervisningsmateriel til de større grundskoleklasser i forbindelse med det »eksamenspres«, som overgangen til eksamensmellemskolen forårsager, har gjort arbejdet i de sidste grundskoleklasser noget mere bundet. Oprettelsen af forsøgsskolen Emdrupborg skulle give muligheder for forsøgsresultater også på dette område.

Forskellige former for i. u. Medens Winnetkas i. u. i træningsfagene har virket som forbillede for en række moderne pædagoger og dannet grundlag for undervisningsmidler i forskellige lande, findes der mange andre former for i. u. indenfor orienteringsfagene. Der skal derfor her gives en kortere oversigt over nogle af de vigtigere former.

1) *Den rene individuelle u., hvor hvert enkelt barn arbejder i sit tempo og med sit stof.* Den har vist sig særdeles anvendelig til det træningsmæssige i fag som stillelæsning, ortografi og taltræning. Den bruges imidlertid også til andre fag i mange skoler, der arbejder efter arbejdsskoleprincipper f. eks. Daltonskoler, hvor praktisk talt alt egentligt undervisningsstof deles ud i småstykker med udførlige vejledninger og kontrolspørgsmål til. (Sammenlign: Arbejdshæfter til visse danske lærebøger f. eks. til R. Claudi-Hansen og H. C. Rosted: Vort Folks Historie, 2. udg. 1942). Hver elev kommer til at arbejde med sit eget stof i sit eget tempo, men på bekostning af spontanitet og elevens frihed til at søge at stille sin egen opgave og løse den med sine egne midler — altsammen vigtige elementer i aktivitets-pædagogikken.

2) *Undervisning med fælles udgangspunkt for hvert afsnit.* Klassen føres samlet frem, men således at hver elev arbejder individuelt inden for det pågældende afsnit. Alle elever skal nå et vist minimum, medens de dygtigste får lejlighed til at trænge mere i dybden. Denne form anvendes f. eks. i Winnetkas orienteringsfag og i de første sprogøvelser i Vagn Pedersens indføring i engelsk og tysk (Vagn Pedersen: Øvelsesstykker i Engelsk I—II, Kbh. 1939 og Øvelsesstykker i Tysk I—II, Kbh. 1941—42. Begge med undertitlen: Tilrettelagt for individuel sprogbehandling til brug ved begynderundervisning og til indøvelse af den elementære grammatik), hvor hvert stykke gennemgås udtalemæssigt, hvorefter eleverne selv slår alle ukendte ord op i ordlisten, oversætter stykket, afskriver det, oversætter visse ord fra stykket fra dansk til det fremmede sprog, oversætter små sætninger, der rummer de lærte ord, svarer på spørgsmål (begge på det fr. spr.) og løser mindre og interessebetonede opgaver (krydsord f. eks.). Alle elever skal nå til og med trinet, der hedder oversættelse, og når alle er nået så langt, kan hele klassen gå til næste stykke, der udvider ordforrådet med højst 10 ord, og som iøvrigt behandles på den samme måde som det forrige.

3) *Undervisning med fælles udgangspunkt, og med selvstændigt, individuelt arbejde: hver elev i sit tempo og hver med sin stofdel.* Denne form for i. u. bruges i stor udstrækning i aktivitetspædagogikken (s. d.), hvor hele klassen i orienteringsfagene stimuleres til at arbejde med et emne, men hver enkelt elev (evt. i samarbejde med kammerater) vælger sin del af emnet og behandler det. Eleven stiller altså selv sin opgave og søger selv sine midler. Set ud fra den individuelle undervisnings synspunkt er den vigtigste impuls, aktivitetspædagogikken har tilført, det at der lægges vægt på interessebetoningen, et moment, der tit tages alt for lidt i betragtning, når talen er om indlæringsprocessen.

Disse tre punkter rummer nogle af de vigtigste former for i. u.; men selvfølgelig er der mange andre med i. u. beslægtede former. Man kan f. eks. nævne nogle, der bruges som supplement til klasseundervisningspræget undervisning, og som derfor ikke efter den anførte definition kan kaldes egentlig i. u. Det gælder »fri stilskrivning« (s. d.) og det gælder den mere el. mindre betydende »frilæsning« i modersmålet (s. Frilæsningsbøger) el. i fremmede sprog (f. eks. v. hj. a. særligt tilrettelagte bøger (forkortede og med lille ordforråd) f. eks. »Easy Readers«). Der findes mange andre slags supplerende arbejde, som er individuelt præget (anvendelse af arbejdsbøger, illustrerende tegninger, elevforedrag o. lign.), men ingen af dem kan kaldes individuel undervisning.

Individuel undervisnings resultater. Som nævnt i begyndelsen af denne artikel var nogle af de oprindelige begrundelser for i. u. at skabe en effektiv undervisning, der tog hensyn til de mange individuelle forskelligheder hos eleverne i samme klasse, som kunne modvirke de skader, som langvarige forsømmelser bevirkede og som endelig skulle nedsætte antallet af oversiddere. Hvis man undersøger, hvad der er kommet ud af forsøgene med i. u., vil man kunne konstatere, at i. u. mindst må være så effektiv som den traditionelle klasseundervisning. Erfaringer fra la Coursvej tyder på, at eleverne ikke klarede sig dårligere end normalt hverken ved standardprøver el. ved optagelsesprøven til mellemskolen. Børn, der havde lange forsømmelser, blev ikke sat mere tilbage end den forsømte skoletid, og om oversidning el. overførsel til særklasser var der slet ikke tale. Det samme indtryk har man fra andre klasser med lign. arbejdsform (men som ikke har drevet kontrolleret forsøgsundervisning). De her nævnte resultater er alle målelige (objektive). Foruden disse mener mange lærere at have opnået fordele, som ikke lader sig objektivt kontrollere. For en fuldstændigheds skyld skal de nævnes her: Eleverne tilegnede sig en bedre (effektivere) arbejdsform, lærte, hvornår de kunne klare sig på egen hånd, og hvornår de måtte søge hjælp hos lærere el. kammerater. De arbejdede med større glæde, rimeligvis fordi de ikke blev stillet over for opgaver, der oversteg deres formåen. Derfor blev der også færre disciplinære vanskeligheder end normalt. Eleverne vænnede sig til at drive kappestrid med sig selv el. med jævnbyrdige, og der blev rig lejlighed til at hjælpe kammerater, som af en el. anden grund ikke kunne klare sig.

Praktisk talt alle moderne undervisningsformer er mere el. mindre individualiserende. Problemet er ikke mere: hvormeget er det muligt at individualisere, men hvilken vægt skal det i. arbejde have i forhold til gruppearbejdet, og hvilke former for i.

arbejde giver de bedste arbejdsvaner på de forskellige undervisningsområder.

S. iøvrigt de følgende art. om individuel undervisning i regning, stavning, skriftlig dansk og orienteringsfagene samt undervisningsmateriel til i. u.

Litteratur: Carleton Washburne: Winnetka-Teknikken, 1937. Child Development and the Curriculum. 38th. Yearbook of the National Society of the Study of Education (Om Syvmandskomiteens resultater). Individuel Undervisning (red. af A. Sethne, A. Gierow og A. M. Nørvig), 1937. O. de Hemmer Egeberg: Skoleforsøgene i Vanløse, 1929. Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Grundskolen, 1938. 2. udg. med titlen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen, Forsøgsarbejde ved Skolen på la Coursvej, 1952. Inger Moe: Moderne Skoletanker og Forsøgsskoler, 1948. Ester Hermansson: I amerikanska skolor (Pedagogiska skrifter, 167—69), 1940. Dansk udg.: I amerikanske Skoler (Psykologisk-pædagogisk Bibliotek, bd. 11), 1948. K. Falk, M. Glanzélius, A. Hammerstrand, E. Hermansson och E. Skäringer-Larson: Vårt arbetssät. Aktivitetspedagogik i praktisk utformning, 1947. Dansk udg.: Vor Arbejdsmåde, 15 Aars Forsøg med Gruppearbejde i Skolen, 1948. Steffen Simonsen: Dalton Planen, 1930. Anton Nielsen: Når mit Barn kommer i Skole, 1948. Aage Salling: Individuel kursorisk Læsning i Mellemskolens Fremmedsprogundervisning (Vor Ungdom 64. årg. s. 7). K. B. Mønsted: Hvad mener vi med Klasseundervisning, individuel Undervisning, Holdarbejde etc.? Unge Pædagoger 1947, s. 126. Torben Gregersen: Forskellige former for individuel undervisning, Pæd. psyk. tidskrift 1948, nr. 5. S. 195—206. Georg Christensen: Det individuelle og det sociale i undervisningen (Pæd. psyk. tidsskrift 1949, s. 1). Samme: Forsøgsundervisning (Pæd. psyk. tidsskrift 1952, s. 15). Samme: Individuel Undervisning (Praktik, Håndbog for unge Lærere, 1951, s. 329—344).

Individuel læsning. Individualisering af den første læseundervisning støder på meget større vanskeligheder end dem, man møder i regneundervisningen. Dette kommer bl. a. af, at der i begynderlæsning indgår et vigtigt lydligt moment, og at den er mindre konkret end begynderregning. Individualiseringen af den første læseundervisning er derfor først og fremmest sket i lande med ikke-lydrette sprog (spec. U.S.A. og England), hvor ordbilledmetoden (i hvilken det lydlige element ikke spiller så stor en rolle), er den fremherskende. I U.S.A. er det nu almindeligt, at barnet begynder med flere »pre-primers«, ganske lette, illustrerede småbøger med ordforråd på c. 20 ord, som alle læres som ordbilleder på grundlag af bogens billeder. V. hj. a. stadige gentagelser af ordene (også i forskellige slags arbejdsbøger) regner man med, at de bliver lært. Der fortsættes så med »primers«, der ganske langsomt forøger ordforrådet.

For straks at være klar over hver enkelt elevs standpunkt i læsning, bør man tage »Prøver i læsning og skrivning ved skolegangens begyndelse« ved Helge Jensen (Udv. for skolepsykologiske undersøgelser, 1950). Man kan så tilrettelægge undervisningen efter hver enkelts forudsætninger.

I Danmark er der foreløbig udgivet 3 begyndermaterialer særlig egnet til individuel læseundervisning. Det *førstudkomne* er *Jensen, Gregersen og Nordentoft: Min egen bog* (1939), som efter forbillede fra *Washburne: My reading book* indfører de

Billedkort fra *Min egen bog*, som hjælper til at indøve en nøglehistorie med 22 forsk. ord. På bagsiden står de samme to linier, som kan øves uden billede.

første ordbilleder v. hj. a. en *nøglehistorie* med et ordforråd på 22 ord, som fortælles for hele klassen, for en gruppe el. for et enkelt barn, og som derefter læres udenad med anvendelse af 4 *billedkort* hvert med et billede og 2 linier af nøglehistorien under på den ene side og linierne alene på den anden. Derefter øves individuelt de enkelte linier i nøglehistorien med et *liniekort*

Karens dukke.

her er Karen;
hun er seks år.
Karen har en dukke;
hun leger med den.
Karens dukke sover,
når hun lægger den i seng.
nu leger hun, at den sover
i sin lille seng.

Liniekort fra *Min egen bog*. *Nøglehistorien* med 22 forskellige ord ses i sin helhed. Den klippes i linier som indøves hver for sig.

(med alle 8 linier) og de enkelte ord v. h. a. det sønderklippede liniekort og de 22 *ordkort*, som har det enkelte ord på den ene side og den linie, som bringer ordet første gang, på den anden side. Ordkortene egner

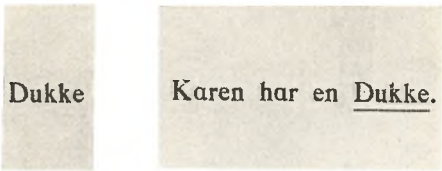

Forside. Bagside.

Ordkort til *Min egen bog.* Barnet kan linien og lærer det enkelte ordbillede. Typisk materiale til individuel undervisning. (Sætningsbilledmetode).

sig både til overhøring og til det individuelle arbejde med indlæringen. Hvis ordet ikke straks genkendes, vendes kortet, og den kendte linie med ordet understreget fortæller, hvad det er for et ord. Når de 22 ordbilleder på denne måde er indlært, anvendes de i de flg. 4 *kontrolhistorier,* som kun bruger disse 22 ord og som barnet derfor straks kan læse. Bogens 6 nøglehistorier indfører ialt 176 ord. Det sker med trindelt træningsmateriale, som er selvkontrollerende, således at det er muligt at arbejde individuelt på alle trin uden lærerens hjælp. Dog er denne en forudsætning ved indøvelsen af hver nøglehistorie. Derefter isoleres konsonanterne i de allerede kendte ord og vokalerne indføres en efter en i læsestykker, som iøvrigt kun består af de kendte ord. Det samlede ordforråd er 360 i en tekst på ialt 10.000 ord. Det andet materiale er *Nordentoft: Min ABC I—II* (1944),

Side med en *kontrolhistorie* fra *Min egen bog.* 22 ord er indøvet og bruges her i meningsfyldt stof. Typisk ordbilledlæsning.

som vel bruger momenter fra ordbilledmetoden, men ellers væsentligst støtter sig til lyd- og stavemetoden, men i en form som kunne kaldes stavelsesbilledmetoden. Bogen indøver først vokalerne v. hj. a. 9 navneord, som begynder med den rene vokal (Ida, Erik, abe o. s. v.). Disse ord anvendes med enkelte ordbilleder i lette tekster (Ida og en abe). Derefter indøves konsonanterne i forlyd, således at stavelsesremsen sa-sæ-se-si-sy o. s. v. først øves, hvorefter de derved fremkomne stavelser, som er anvendelige ord (se, si, sy, sø, så, so), læses — først enkeltvis, senere i illustrerede sætninger. Endelig findes nederst på siden læsestof med de ny ord, men uden støttende illustrationer.

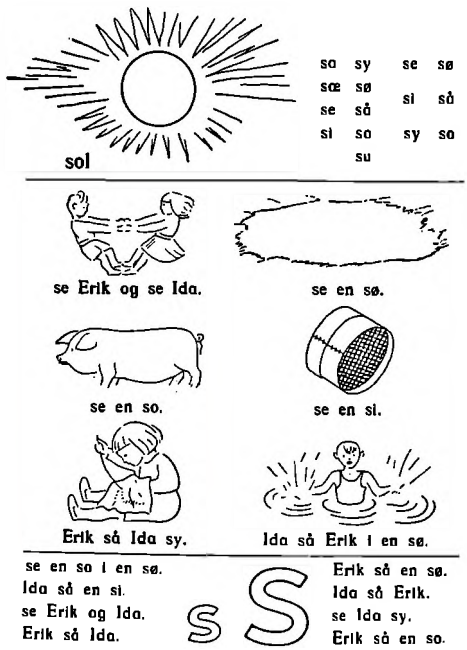

Den første konsonant indøves i *Min ABC I.* Den øverste del af siden med indøvelse af stavelsesbilleder må gennemgås af læreren. De dygtigste elever klarer resten på egen hånd, medens de dårligste må have hjælp til den midterste del. Den nederste del (uden billeder) er en ordbilledkontrol.

De dygtigste elever kan på egen hånd arbejde sig gennem alle trinene på en side. Andre kan klare de sidste efter at have fået hjælp med nogle af de første. Da der kun er taget en vanskelighed ad gangen (f. eks. en konsonant el. konsonantforbindelse) og ordforrådet er meget lille (600 i en tekst på 13.000 ord) er det kun de allersvageste elever, der virkelig behøver omfattende hjælp fra lærerens side. Med de meget store individuelle forskelle, der findes i praktisk talt enhver normalklasse, vil spredningen i læsning midt i første skoleår nemt kunne blive så stor, at de dygtigste har læst ABC'en

helt færdig, før de svageste elever rigtig er kommet igang med den. Det tredie materiale er *Gellert, Kragh-Müller* og *Villekjær: Mundtlig og skriftlig dansk »Per og Lis« 1—3* (1946—48). Det er beregnet til undervisning af hjælpeskolebørn, hvadenten disse går i hjælpeskolen el. sidder enkeltvis i normalskoleklasser. Derfor er der meget arbejdsmateriale til hvert trin (tegning, farvelægning og skrivning foruden læsningen og mange spil) og ordforrådet meget lille (470 på en tekst på 33.500 ord).

Når eleverne v. hj. a. deres ABC har lært dels et grundlæggende ordforråd, dels hvordan man kan læse nye ord, får de supplerende bøger (frilæsningsbøger s. d.) med begrænset ordforråd. I U. S. A. og England hører der ligefrem sådanne frilæsningsbøger med til hvert læsesystem, hvilket har den store fordel, at man kan bruge det indlærte ordforråd som grundlag i frilæsningsbøgerne. Et svensk læsesystem *Borrman, Salminen og Wigforss: Nu skal vi läsa* (1948—49) er anlagt på lign. måde. I Danm. har *B. B. Møller* for første gang gjort det samme i *Uglebogen* (1949), der har 9 serier frilæsningsbøger (Let Læsning), der væsentligst bruger Uglebogens ordforråd. For rigtigt at individualisere frilæsningen er det ønskeligt, at der til hjælp for »overhøringen« foreligger udarbejdede spørgsmål til bøgerne, således at man ved at stille disse spørgsmål kan kontrollere, om eleven har forstået indholdet af en enkelt side el. en hel historie. Sådanne spørgsmål er udarbejdet til en overgangsbog ml. ABC'en og 2. skoleårs læsebog, *Helge Jensen, Torben Gregersen og I. M. Nordentoft: Nu kan jeg læse* (1942), der iøvrigt bygger på det ordforråd, som Min egen Bog indøver. Da »Nu kan jeg læse« iøvrigt har et lille ordforråd og væsentligst indfører lydrette el. letopfattelige ord egner den sig til individuel læsning. *Kontrolspørgsmål til 100 lette frilæsningsbøger for 1. og 2. skoleår* er udarbejdet af *Mogens og Elisabeth Grue-Sørensen* (Lærerforeningernes Materialeudvalg, 1949). Til B. B. Møller: Let Læsning, 2.—4. serie er udgivet et stærkt varieret kontrolhæfte: *Ord og Kryds* (1951).

EN LILLE MIS BLIVER VÆK

(Skriv ord)

Mads og Lis leger meget med en lille_____

Mads og Lis skal ud på en tur med far og_____

Det er far, der lukker den store_____

Mis vil ikke altid blive hjemme.

Den er slem til at løbe_____

Løb mis ved siden af toget?_____

Sidedel af *Ord og Kryds*, som på varieret måde kontrollerer forståelsen ved stillelæsning af *Let Læsning* serie 2—4.

Når man er kommet over begynderlæsningens særlige vanskeligheder kan i. l. drives med læsestof af almindelig opbygning, når det bare ikke er for svært. Hvis man bruger almindelige læsebøger, behøver man ikke at holde sig til eet læsebogssystem, men kan tage mange forskellige. Når man driver i. l., vil man hurtigt opdage, at man for en stor del af elevernes vedk. må benytte det forrige klassetrins læsebog, idet de almindelige læsebøger er beregnet på først at blive gennemgået af læreren, medens eleven i i. l. må klare læsestoffet på egen hånd uden gennemgang. To nye læsebogssystemer: *Gregersen og Nordentoft: Læsning for 2. skoleår* (1950) og *Læsning for 3. skoleår* (1952) og *E. Danielsen, Carl Aage Larsen, L. Chr. Pedersen og Peter Vedde: Min Læsebog*, 2. skoleår (1951) er dog anlagt sådan, at de kan bruges til indiv. læsning på det angivne trin. Fra 3. skoleår er det meget vigtigt, at eleverne får lejlighed til at slå op i en ordbog, (el. i begyndelsen: en ordliste i selve bogen, s. f. eks. Gregersen og Nordentoft: Læsning for 2. skoleår, 1950) for at finde betydningen af ord, som de nok kan læse, men ikke forstå. På dette område kan en billedordbog (s. d.) også være til nytte.

I mange moderne skoler træder læsningen stærkt i orienteringsfagenes tjeneste. En af de vigtigste opgaver bliver at lære, hvordan man henter kundskaber fra bøger, lærer at bruge flere kilder og at vurdere dem. Samtidig kan der gøres meget over for hvert enkelt barn for at forbedre smagsniveauet i forholdet over for bøgers form og indhold.

Den meste i. l. må drives som stillelæsning, men det er naturligvis også vigtigt, at højtlæsning øves. For at gøre denne mere interessebetonet er den i mange moderne skoler erstattet med dramatisering, læsning af stykker med fordelte roller el. oplæsning af elevens egne frembringelser (stile, rapporter, vers o. lign.).

Udprægede hjælpemidler til individuel stillelæsning er *P. Lütchen-Lehn: Læsespil* 1—3 (Lærerforeningernes Materialeudvalg, 1951), hvor rigtigheden af det læste kan kontrolleres ved det tal man kommer til på et tilhørende landkort, og *B. B. Møller: Let Læsning*, serie 2—4, hvor kontrollen sker skriftlig i hæftet: Ord og Kryds samt serie 5—7, hvor der findes kontrol i hvert hæfte.

For at kontrollere elevernes færdighed i stillelæsning — en ting, det er vanskeligt at gennemføre helt i den daglige undervisning — er der udarbejdet standardprøver i stillelæsning, som kan bruges fra slutningen af 2. skoleår (udg. af Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser ved *O. Ulnes Olsen*).

Ved i. l. er det mere end ved anden læseundervisning nødvendigt, at undervisningsmaterialet er velegnet. Da det ikke er sandsynligt, at der i større udstrækning vil blive

udgivet spec. læsemateriale til de senere læsetrin til i. l., er det vigtigt at gøre sig klart, hvilke egenskaber der fordres af det. 1. Ordforrådet må ikke udvides for hurtigt. 2. Indholdet må være af interesse for det pågældende alderstrin. 3. Udtryksform og indhold må ikke overstige det, eleven kan klare væsentligt ved egen hjælp. Der er derfor lærere (Margr. Hald, s. litteraturfort.), der i 5. og 6. skoleår udelukkende benytter »drenge- og pigebøger« til læseundervisningen.

Litteratur: De nævnte læsesystemer med vejledninger. Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen, 1952. C. Washburne: Winnetkateknikken, 1937. Anton Nielsen: Den første Læseundervisning, 1946. Artikler: Johs. Pedersen: Individuel Læseundervisning i første kl. (Vor Ungdom, 61. årg. s. 292). Margrete Hald: Forsøg med Enkeltmandsundervisning i Læsning (Vor Ungdom, 63. årg. s. 32). I. M. Nordentoft: Nogle Erfaringer fra den første Læseundervisning (Vor Ungdom, 65. årg. s. 206). Anton Nielsen: Den første Læseundervisning (Vor Ungdom, 67. årg. s. 120). Anton Nielsen: Individuel Læseundervisning i Landsbyskolen. (Pæd. psyk. tidsskrift, 1942 s. 48). Ester Hermansson: Muntlig och skriftlig framställning på lägre skolstadier. (Pæd. psyk. tidsskrift, 1946, s. 1). Samme: Om läsmognad och läsundervisning. (Pæd. psyk. tidsskrift, 1943, s. 87). Inga Lauridsen: Individuelle forsøgsklasser ved Kbh.s skolevæsen (Pæd. psyk. tidsskrift, 1946, s. 87). Ester Hermansson: Språkutvecklande modersmålsundervisning. (Skola och samhälle, 1944, s. 161). Børge Dybmose: Dramatisering i grundskolen (Unge Pædagoger, 1947, s. 74). I. M. Nordentoft og T. Gregersen: Individuel undervisning i dansk i de første skoleår (Praktik, Håndbog for unge lærere, 1951, s. 345—358). Se desuden Unge Pædagoger, Specialnummer B, Mundtlig dansk i grundskolen, 1951 og specialnummer D, Børns Læsning, 1952.

Individuel regning. Faget r. er det fag, hvor det er lettest at gennemføre en helt individuel træning lige fra skolegangens begyndelse. Før den egentlige r. kan begynde, må eleven være fortrolig med *taltegn* (f. eks. indtil 10), *tallyd, talskrivning* og *talværdi* i det samme område. Ved de af lektor *Frits Wigforss* i 1942 gennemførte svenske undersøgelser af, hvor meget børnene kan i r. ved skolegangens begyndelse, viste det sig, at c. 60 pct. af børnene i 1. kl. ved skoleårets begyndelse kunne *tælle* indtil 13 figurer rigtigt og med sikkerhed kende *tallyd* op til 16. C. 50 pct. kunne *tælleremsen* til 50 (over 40 pct. til 100) og omtrent lige så mange forstod betydningen af tallene (talværdien): 0—10 og 12 (de kunne sætte det rigtige antal streger udfor taltegnene med højst 1 fejl). Tallet 0 havde i denne prøve de fleste fejl. I talskrivning viste det sig, at c. 1/3 kunne skrive tallene 0—10. Denne trediedel har åbenbart været i stand til at begynde egentlig r. med det samme. Lign. danske undersøgelser findes desværre endnu ikke, men »Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser« påbegyndte aug. 1948 en med den svenske parallel undersøgelse, som endnu (1952) ikke er publiceret. Som et praktisk resultat er dog udkommet: »Prøver i regning ved skolegangens begyndelse« ved Torben Gregersen (Udvalget for skolepsykol. undersøgelser, 1950), således at man nu let kan konstatere hvert enkelt barns standpunkt med det samme.

Ved undervisningens begyndelse er det af vigtighed at indøve talværdi og talskrivning for de elevers vedk., som ikke behersker disse områder. Begge dele bør ske med stadig anskuen af tallets værdi. Vigtige hjælpemidler er her: *talpuslespil* (s. sp. 990), *pindetal* (blokke med malede tal (0—9) med lige så mange huller som talværdien til at sætte pinde i) og *talværdikort* (taltegn på den ene side og det tilsvarende antal prikker på den anden side, »Individuel taltræning«).

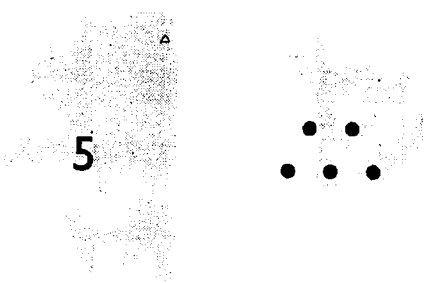

Forside. Bagside.

Talværdikort til *Individuel taltræning.*

Talskrivningen kan forberedes med Montessoris sandpapirstal, hvorved bevægelsen ved talskrivningen kan øves, og indøves ved hjælp af farveudfyldning af konturtal med sammenhørende talværdiprikker el. v. hj. a. en anskuelsesbog som f. eks. 10-20-30 bogen (»Dagliglivets Regning«) el. »Regn selv« 1. og 3. hæfte. Med de nævnte materialer kan indøvelsen ske med et minimum af instruktion i små grupper el. rent individuelt.

For at gennemføre den egentlige r.undervisning individuelt må man have et dertil egnet undervisningsmateriale, da instruktion af hver enkelt elev ved enkeltmandsundervisning, retning af alle elevers opgaver og kontrol med resultatet ellers bliver helt uoverkommelig for en lærer med bare over 10 elever. Det eneste r.materiale på dansk for normalskolen, der foreløbig opfylder de stillede krav (s. sp. 989) er *Floris, Gregersen, Mejlsing og Rasmussen: Individuel taltræning,* 1.—3. skoleår, og *Individuel regning,* 4. skoleår. Her kan man begynde med ved anskelsesmidlers hjælp at indøve + trin 1, d. v. s. de 8 letteste talforbindelser i addition (efter amerikanske undersøgelser: 0+0, 2+2, 2+1, 1+1, 3+1, 4+1, 1+2, 1+3). Disse findes dels på *8 tabelkort* (problem på den ene side, løst problem på den anden) dels på øvebogens s. 1, hvor hvert problem findes 6 gange. Ved indøvelse v. hj. a. tabelkort og øvebog opnås sikkerhed i dette trin, hvorefter de næste 8 problemer (+ trin 2) indøves på lign. måde indtil alle 64 additionsstykker (+ trin 1—8)

med resultat 10 og derunder er lært. De trænes yderligere i øvetrin, hvor altså intet nyt læres og i en forprøve, som består af alle 64 stykker, og som eleven selv kan rette

Forside. Bagside.

Tabelkort til Individuel taltræning. Eleven eller en kammerat kan kontrollere rigtigheden v. hj. af bagsiden.

ligesom de øvrige sider v. hj. a. en facitliste. Læreren kan så give eleven en prøve, som kontrolleres af læreren med tid og rigtighed (her har kun læreren facitliste!). Både forprøver og prøver er »diagnostiske« d. v. s. at man v. hj. a. små henvisningstal ved hvert stykke kan få at vide, hvilket trin der (ved en evt. fejl) skal øves igen. Læreren kan for hele klassen el. for hvert enkelt barn notere prøvens dato og resultat f. eks.: 12. 4. 21/4 (d. v. s. 12. apr. 21 min. og 4 fejl) el. 12. 4. 21/45 (d. v. s. 12. apr. 21. min. og 45 rigtige) og således føre kontrol med elevernes standpunkt. (1949 udkom *E. Floris m. fl.: Regn selv,* der er et efter de samme principper for hjælpeskole og for normalskolens svageste elever beregnet regnesystem).

På den skildrede måde kan alle tabelstykker indlæres (d. v. s. 100 stykker i addition (fra 0+0 til 9+9) og 100 stykker i subtraktion (fra 0÷0 til 18÷9), 121 stykker i multiplikation (fra 0×0 til 10×10) og 90 stykker i division (fra 0 : 1 til 81 : 9)).

Regneproblemer som mente- og låneteknik indøves ligeledes trinvis, således at f. eks. 2-cif.+1-cif. uden mente først trænes. Derefter 2-cif.+1-cif. med mente, men sum mindre end 30. Så det samme med sum mindre end 100, hvorefter kommer øvetrin, forprøve og prøve. Først derefter kommer ny trin med 2-cif.+2-cif. uden og med mente og resultat mindre end 100. Prøverne til disse trin er ligeledes diagnostiske, idet henvisningstallene gælder de principielle fejl. For fejlen 27+6 = 23 henvises til det trin, hvor mente indøves, medens der for fejlen 27+6=34 af læreren henvises til det tabeltrin, hvor 7+6=13 indøves.

Da træningen af de enkelte regningsarter sker samlet for hvert klassetrins vedk. bør den regelmæssigt holdes vedlige f. eks. ved klassevis el. individuel repetition af prøverne. Et andet princip for træning af tabelfunktionerne har *Scheuer og Thyregod* gennemført i *De fire regningsarter,* hvor træningen foregår i selve regnestykkerne.

Ved fremstilling af undervisningsmaterialer til individuel indøvelse af *problemregningsopgaver* er vanskelighederne for en jævnt stigende sværhedsgrad i trinene meget større. Man må her først og fremmest sørge for en stadig forståelse af opgaverne bl. a. ved gentagelser af simple typer med overskuelige tal. Forskellige typer, som indeholder det samme regneproblem kan have meget forskellig sværhedsgrad f. eks. 1. »1 kage koster 16 øre. Hvad koster 12 kager?« 2. »Når 1 kage koster 16 øre, hvad koster så 12 kager?« 3. »Hvad koster 12 kager, når 1 kage koster 16 øre?« 4. »4 drenge fra 3. kl. går hen hos bageren for at købe 12 16-øres kager. Hvor meget koster de?«. Da der ofte i almindelig anvendte regnebøger findes op til 40 forskellige typer af opgaveformer over samme regneproblem, er det næsten uoverkommeligt ved undersøgelser at fastslå deres sværhedsgrad. »Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser« lader i øjeblikket foretage forskellige undersøgelser vedr. problemregning, bl. a. optælling af det almindeligt benyttede regnesprog og har fremstillet standardprøver i problemregning for 3. og 4. kl. (sådanne findes også på svensk og norsk, »Rostadprøven«, s. litteraturfort.).

For at få oversigt over de enkelte elevers resultater bør læreren foruden de i regnesystemet givne prøver i hvert tilfælde een gang om året afholde »Standardiserede standpunktsprøver«, hvorved klassens og den enkelte elevs resultat kan sammenlignes med det normale. Ved undersøgelse af sådanne standpunktsprøveresultater viser det sig, at spredningen synes at blive nogenlunde den samme, hvad enten der bruges klasse- el. individuel undervisning (s. litteraturfort.). Til børn med særlige vanskeligheder anbefales: »Orienteringsprøver« og til begyndere »Standardiserede standpunktsprøver i regning for begyndere« (Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser, 1951), der dels giver mulighed for en diagnostisk vurdering, dels måler langt længere ned i klasserne end v. hj. a. de alm. standpunktsprøver.

Som nyttige incitamenter i i. r. kan iøvrigt nævnes: Kontrol v. hj. a. regnespil (f. eks. E. Floris: Tabeldomino, Blanke puslespil (Lærerforen. Materialeudv.) og Palins svenske spil), alle praktiske anvendelser af regningen ved »pengeregning« (pappenge, Lærerforen. Materialeudv.) i »butik« i klassen el. i fremstillede opgaver, målinger og tællinger, opsparing o. s. v.

Litteratur: E. Floris: Undervisningsmateriale til indføring i regning (Pæd.-psyk. tidsskrift, bd. III, IX og X). Samme: Materiale til undervisning af svagtbegavede børn (L. M. 1949, særtryk af Hjælpeskolen). Samme m. fl.: Individuel Taltræning, hæfte 1—12 for 1.—3. skoleår (vejledning på omslaget af hæfterne)

og tilhørende materiel samt dette materiales forbillede: C. Washburne: Individual Arithmetic. E. Floris m. fl.: Individuel Regning, 4. skoleår. Frits Wigforss: Barnens färdighet i räkning vid skolgångens början (Pedagogiska skrifter 191), 1946. Samme: Rostads räkneundersökningar, 1934 (Rostads elevförbunds årskrift). B. Ribsskog: Standpunktsprøver i regning (Rostads standardprov), 1936. R. Mejlsing: Standpunktsprøver i regning. De fire regningsarter. Hele tal, 1944. Standardprøver i problemregning A og B for 3. og 4. kl. Købstadskoler ved R. Mejlsing (Udv. for skolepsykologiske undersøgelser, 1948). Vejledning til brug af Orienteringsprøver og Standardiserede Standpunktsprøver i Regning for Begyndere (Udv. for skolepsyk. undersøgelser, 1951). Råd og vink om regneundervisning (Lærerforen. Materialeudv., 1951, særtryk af Unge Pædagoger med udførlig litt.fortegn.). M. Grue-Sørensen: Individuel regning (i Praktik, Håndbog for unge Lærere, 1951, s. 359—399). T. Gregersen: Blanke puslespil (Lærerforen. Materialeudv., 1951, særtryk af Pæd.-psyk. tidsskrift bd. XI, nr. 3). Helge Jensen og O. Møller Nielsen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen, 1952. Prøver i regning ved skolegangens begyndelse (Udv. f. skolepsyk. undersøgelser, 1950) og kommentarer til dem (ved T. Gregersen i »Folkeskolen« 1951, nr. 10, s. 159—160). Standpunktsprøver i omsætning, 4. og 5. klasse. (Udv. for skolepsyk. unders., 1952). S. iøvrigt: Undervisningsmateriel sp. 989.

Individuel skriftlig dansk kan ligesom individuel stavning (s. sp. 985) drives på vidt forskellige måder. Mange udenlandske, moderne pædagoger hævder, at såvel ortografiske som stilistiske vanskeligheder lader sig overvinde ved meget og frit skriftligt arbejde, evt. delvist knyttet til arb. i orienteringsfagene (s. sp. 985—989). Dette synspunkt har ikke været særlig kraftigt repræsenteret i Danmark. (Dog Vanløseforsøgene og Aage Salling, s. litt.). I Danmark har den fri stilskrivning (de forholdsvis få steder, den har været drevet) væsentligst været anvendt som et supplement til den øvrige s. d.-undervisning (s. f. eks. anf. værker af Dora Sandal og Alfred Mortensen). I. s. d. har mest været drevet v. hj. a. udgivne stiløvelser, således at hver elev kom pensum igennem, men i forskelligt tempo og med suppleringsopgaver til de hurtigste elever. Principielt lader enhver stiløvelse sig bruge til i. s. d., men for de flestes vedk. kun med et uforholdsmæssig stort arbejde fra lærerens side og en ikke helt effektiv udnyttelse af tiden. Det første danske egnede materiale var i virkeligheden *H. Hvidt Rasmussen: Stil 1—4* med *arbejdsæske til 2. skoleår* (1944—48) som ikke alene byggede på stavelistens ordforråd (hvilket allerede 3 andre stiløvelser før den havde gjort), men yderligere havde taget hensyn til ordenes stavesværhed (således som de ny udg. af stavelisterne for 2. og 3. skoleår (1947) har gjort det). Øvelsesrækken er meget stor. Den omfatter foruden afskrivningsøvelser (direkte og med »multiple-choice«), indsætningsøvelser, bøjningsøvelser, billedgenkendelsesøvelser o. s. v. i meget langsomt stigende sværhedsgrad og med hensyntagen til de hyppigste fejltyper. Indsatte diktater virker flere steder som en kontrol med det indlærte ordforråd. Ved diktater må det individuelle tempo til en vis grad brydes, idet man jo ikke kan diktere den samme diktat hver gang en elev kommer til den. Man kan så dele klassen i f. eks. 3 grupper, efter hvor langt de er kommet (de dygtigste kan helt undvære den stadige diktatkontrol) og grupperne kan få dikteret hver sin diktat simultant. Senere kan noget lignende gøres med genfortællinger, hvis man vil beholde denne ikke særligt effektive disciplin. Sigurd Anker har med sin *Billeddiktat* (for 2. til 5. skoleår, 1948—51) givet et værdifuldt bidrag til løsningen af diktatøvelsen i i. s. d. Ved billeddiktaten skal eleven først afskrive en sætning og derefter nogle af sætningens sværere ord i bøjningsøvelser o. lign. Så skal sætningen efterhånden have indprentet sig sådan, at eleven v. hj. a. et billede på den anden side af papiret kan erindre sig sætningen og skrive den f. eks. bag i sin stilebog. Billeddiktat 4. og 5. skoleår er en udmærket forøvelse til genfortællingen, idet denne støttes af en billedserie (se. ill.).

Manden og musene.

4 billeder fra *Billeddiktat for 4. kl.*, som skal støtte hukommelsen i en kort genfortælling.

Medens der er megen uenighed om, hvad der i de første skoleår er de væsentligste discipliner i i. s. d., er der almindelig enighed om, at fri stile må være det vigtigste i de senere skoleår. Medens dette arbejde hidtil ikke er beskrevet på dansk, foreligger der fra lektor O. Storstein, Oslo, en række interessante bøger om, hvad elever fra 6. skoleår og opefter kan levere af frit skriftligt arbejde. *Lesebok for voksne skrevet av skolbarn* (1938) giver en række gode eksempler på denne arbejdsform.

Litteratur: Dora Sandal: Fri Stilskrivning, 1926. Samme: Fra Børnenes Verden, 1948. (Til dels en omarbejdelse af den foregående). Alfred Mortensen: Klassens Dagbog, 1929. Samme: Menneskekim, 1938. H. Hvidt Rasmussen: Lær dine børn at stave, 1944. Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen, 1952. O. de Hemmer Egeberg: Skoleforsøgene i Vanløse, 1929. Aage Salling: Fri Stilskrivning som Opdragelsesmiddel (Pæd. psyk. tidsskrift, 1941 s. 108). Samme: Sprogtilegnelse og Undervisning. (Pæd. psyk. tidsskrift 1942 s. 11) Ester Hermansson: Muntlig och skriftlig framställning på lägre skolstadier (Modersmållärarnas

förening, årsskrift 1945 og Pæd. psyk. tidsskrift 1946, s. 1—14). Konrad Jahn: Klasseavisen (Unge Pædagoger, 1948, nr. 2). Vagn Pedersen og Svend Plesner: Øvelsesstykker i dansk I—II, 1949. Enevoldsen og Anton Nielsen: Svære staveord, 2.—5. kl., 1948.

Individuel stavning. Stavning er det undervisningsområde, hvor en individualisering er mest tidskrævende, spec. når talen er om auditiv stavning. Det er derfor ikke mærkeligt, at der ikke er noget fag, hvor undervisningen drives principielt så forskelligt som i. s. Mange moderne pædagoger mener, at der slet ikke bør drives nogen egentlig staveundervisning, idet den træning, som børnene får ved meget skriftligt arbejde i skolen, er tilstrækkelig. Dette forudsætter dels megen helt fri aktivitet, som fordrer skriftligt arbejde (frie stile, dramatisering, brevforbindelse med andre klasser og andre skoler o. lign.), dels at en betydelig del af orienteringsfagene drives skriftligt. En variant af dette standpunkt er, at hver elev må arbejde specielt med de ord, som er skrevet forkert i de frie arbejder, således at hver elev får sin egen »ordbog« med de ord, der spec. volder vanskelighed.

Det diametralt modsatte standpunkt er, at hver elev skal have systematisk stavetræning i et fast afgrænset stavepensum, øve sig selv i mindre afsnit af det (f. eks. en spalte i stavelisten), blive overhørt i det (mundtligt el. skriftligt) og derefter kun beskæftige sig med de ord, som der var fejl i. I de senere års udvikling på dette område i U. S. A. er man gået ned i antal af obligatoriske staveord. Betydningen af, at eleverne er modne til at lære et vist pensum, før de begynder på det, betones meget stærkt.

Den auditive stavning må altid blive enkeltmandsundervisning. Det, man kan få ud af en sådan undervisning, er ikke så meget at lære eleven at stave de og de bestemte ord, men derimod mere at lære eleven vigtige principielle ting som stavelsesdeling, skelnen ml. forskellige lyde, der ofte forveksles el. ikke høres (blødt d og g, udlyds-»r«), og sammensætning af lyd til stavelser. Det er derfor ikke mindst ved undervisningen af læse- (el. snarere stave-) svage elever, at denne auditive staveundervisning har sin betydning, men for fuldt normale elever vil f. eks. øvelser i stavelsesdeling altid være af betydning.

Litteratur: C. Washburne: Winnetkateknikken, 1937. H. Hvidt Rasmusson: Lær dine Børn at stave, 1944. Henning Meyer, B. Nørgaard, Vagn Pedersen og Sv. Plesner: Øvelser i lydstavning og stavelsesdeling med vejledning (lærerens hæfte 1948). Torben Gregersen: Stavelister på en ny måde (Unge Pædagoger 1943, nr. 6). Ester Hermansson: Språkutvicklande modersmålsundervisning. Impulser från Amerika. (Skola och Samhälle 1944, s. 161—169).

Individuel undervisning i orienteringsfagene. Disse fag som almindeligvis også benævnes fortællefagene, er de fag, der i almindelig undervisning sidst vil blive individualiseret som enkelte fag. De forsøg, der er gjort i denne henseende, har i Danmark ikke haft den fremgang, som bestræbelserne for at individualisere træningsfagene har haft. Medens det sidstnævnte er sket under indflydelse fra USA (særl. Winnetka) har udviklingen i orienteringsfagene været præget af arbejdsskoleideerne. Påvirkning fra den østrigske Gesamtunterricht og den amerikanske project-metode (altså de mere globalt prægede retninger) har væsentligt gjort sig gældende i den eksamensfri mellemskoles emneundervisning (s. d.).

En almindelig udformning af arbejdsskoleideerne på orienteringsfagenes område er, at læreren deler et årspensum op i mindre »opgaver« (princippet kendes bl. a. fra Dalton-skoler). Om geografiundervisningen, se sp. 987. I naturhistorie kan opgaven være et enkelt dyr, og spørgsmålene skal besvares bl. a. v. hj. a. iagttagelser på et præparat. I alle de pågældende fag kan der være knyttet tegneopgaver af forskellig art til de almindelige spørgsmål. Når alle elever er nået et vist antal opgaver igennem, samles klassen om en kort repetitionsmæssig gennemgang af stoffet, hvor minimumsfordringerne slås fast og evt. misforståelser kan rettes. Denne metode tillader hvert barn at arbejde i sit eget tempo og er således typisk individuel undervisning, men den er stærkt fastlagt på forhånd af læreren og kalder ikke meget på elevens initiativ. Desuden bliver klassens fællesarbejde i repetitionen ikke særlig levende, idet meget af stoffet vil være uaktuelt for den del af eleverne, der først er kommet gennem stoffet. En mangel vil det desuden være, hvis hvert fag isoleret drives på denne måde, at fagene, som kun har et par ugtl. timer hver, ikke giver tid nok til selvstændig fordybelse. En virkelig fornyelse af i. u. i o. betyder derfor aktivitetspædagogikken (s. d.) i den Köhlerske udformning (Göteborggruppen). Der er det ikke læreren, der stiller opgaven, men eleverne stimuleres til selv at gøre det, og hvad der i denne forbindelse er særlig vigtigt — klassen holdes samlet om arbejdsstoffet, medens hver enkelt elev (el. elevgruppe) vælger sin del af emnet. Klassen er samlet ved stimuleringen, arbejder derefter væsentligt skriftligt individuelt el. i grupper og samles igen ved gruppernes redegørelser for arbejdet og fastlæggelse af minimumskundskaberne. Ved dette princip opnås de samme fordele som ved almindeligt individuelt arbejde, samtidig med at klassefællesskabet styrkes og gruppearbejdet muliggøres. For at kunne arbejde effektivt på denne måde er det af stor betydning, at klasselæreren har klassen i modersmålet foruden i orienteringsfagene. Det meget skriftlige arbejde og de mundtlige redegørelser er ideelle til udnyttelse i modersmålsundervisningen.

Litteratur: Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen, 1952, s. 87—99 og 109—115. Mark Pedersen:

Skal vi have Emneundervisning med de smaa? (Unge Pædagoger 1947, nr. 3). S. Simonsen: Daltonplanen, 1930. K. Falk, M. Glanzellius, A. Hammarstrand, E. Hermansson, E. Skäringer Larson: Vort arbetssät, 1947. Dansk udg. Vor Arbejdsmåde, 1948. Th. Holm: Gruppearbejde i mellemskolen (Unge Pædagoger 1948, s. 47). Helge Jensen: Vi bygger Hus (Et teknisk Emne). (Unge Pædagoger 1946, s. 168). J. K. Groth: Individuel undervisning i naturhistorie (Unge Pædagoger 1948, nr. 6). P. V. Bentsen: Fysik som gruppearbejde under beskedne former (Unge Pædagoger 1952, nr. 3).

T. Gr.

Nye synspunkter og arbejdsmåder i geografiundervisningen i folkeskolen. Geografiundervisningens mål er at opøve eleven i geografisk tænkning og forståelse. Den moderne g.-u. bestræber sig på ikke at isolere faget, men sætte det i relation til og samarbejde med andre fag og derved gøre det til et brugbart redskab ved den alm. orientering.

G.-u. skal omfatte: 1) mindstefordringen. D. v. s. det fond af parat viden, som kan forlanges af enhver elev og som ikke må blive for stort. 2) Det stof, som eleven skal have haft lejlighed til at stifte bekendtskab med og tilegne sig en del af under arbejdet.

Der er forsk. undervisningsformer el. kombinationer af undervisningsformer at vælge imellem: klasseundervisning — enkel emnebehandling med fast opgaverække — udvidet emnebehandling med fast opgavegrundstamme og frie ekstraopgaver el. frie gruppearbejder — gruppearbejde, hvor hver gruppe udarbejder samme opgaver — gruppearbejde, hvor hver gruppe udarbejder sin del af opgaven. Metoden i sig selv er dog ikke tilstrækkelig. Hvilken metode man vil benytte må fremgå som et resultat af lærerens bedømmelse af klassetrinet — elevernes udvikling og arbejdsmodenhed — emnets art og egnethed.

De forsk. metoder kan her ikke gennemgås i enkeltheder, men der skal gives en skitse over en mulig udformning af arbejdet.

De rådende undervisningsplaner fastsætter årets pensum. Ved valget af arbejdsstof vil det derfor kun sjældent være muligt at udnytte den umiddelbare interesse, som aktuelle begivenheder skaber hos eleverne. Hvor det er muligt, bør man dog gøre det, og i hvert fald må man frigøre sig så meget for planerne, at man tager aktuelle emner op til drøftelse og iøvrigt benytter dem som stimulering for geografiinteressen i det hele taget.

Som oftest må man starte en geografisk opgave med at skabe interesse for emnet enten med fortælling, fremvisning af smal- og båndfilm el. med et medbragt billedmateriale.

Man diskuterer derefter med eleverne, hvordan emnet kan behandles, så at man sikrer sig en alsidig belysning af alle geografiske faktorer. Forslagene noteres på tavlen og redigeres efterhånden til en hensigtsmæssig arbejdsvejledning, som fastsætter det stof, som alle skal beskæftige sig med, det der kun skal behandles af enkelte elever el. af en samarb. gruppe, og det stof, der skal behandles af læreren gennem fortælling el. klassesamtaler.

Eleverne går derefter i gang med at orientere sig i det bogmateriale, som foreligger el. kan skaffes om den foreliggende opgave, og de forsøger at lave et overslag over, hvor stort arbejdet vil blive, og hvor lang tid det vil tage. Ved mindre opgaver kan overslaget diskuteres i fællesskab og en dato fastsættes for arbejdets aflevering, men med større gruppearbejder er det hensigtsmæssigt og af opdragende betydning, at gruppen udarbejder et skriftligt overslag, som de taler med læreren om og afleverer som en slags arbejdskontrakt.

Medens arbejdet står på, har eleverne fri adgang til de materialer, som skal benyttes og lærer og elever står i stadig kontakt med hinanden. Eleverne får råd og vejledning, medens læreren gør notater om elevernes arbejde og arbejdets gang i det hele taget.

Når arbejdet er færdigt afleveres opgaven sammen med en personlig kritik af præstationen. Det er vigtigt, at eleverne bringes til at foretage en helhedsvurdering, hvor de forsøger at finde frem til hvilke ting der er løst på en god og en mindre god måde, og hvad årsagen evt. har været, så de indvundne erfaringer kan komme dem selv og kammeraterne til gode.

Hvis det drejer sig om en opgave, hvor ikke alle har arbejdet med den samme del af stoffet, afsluttes der med et mundtligt referat fra de forsk. enkeltpersoner el. grupper, hvorefter de må besvare spørgsmål og optage diskussion med de øvrige elever.

Hvor det er hensigtsmæssigt tages en skriftlig prøve, der kan supplere de iagttagelser, som læreren iøvrigt har noteret sig. Disse prøver kan deles i to grupper. Den ene gruppe undersøger mindstefordringernes parate huskestof gennem direkte spørgsmål. Den anden gruppe undersøger elevernes evner til at drage geogr. slutninger ud fra givne oplysninger, f. eks. om et fingeret land.

Under forberedelsen af en opgave og dens videre udformning i klassen kan indgå forsk. elementer som:

Kort: vægkort og elevatlas må forudsættes. Som elevarbejdskort, til angivelse af plante- og klimabælter, erhvervsforhold o. s. v., benyttes *konturkort,* som enten tegnes af eleven selv el. leveres færdige. Kortstempler kan anbefales. I visse opgaver *reliefkort,* som kan fremstilles af et plastisk materiale, blandet af lige dele mel og salt ældet med vand. Store reliefkort laves af småtrevet avispapir, opblødt i vand og blandet med tapetklister. Egnskort, generalstabskort kan kalkeres over på finér og udskæres efter højdekurverne. Ved alle reliefkort må overhøjningen angives.

Bøger: Foruden den anvendte geografibog bør nogle bøger fra andre geografisystemer være tilgængelige. *Supplerende litteratur* skaffes fra skole- el. kommunebibliotek.

Opgaver til atlas og bøger. Alt efter elevernes dygtighed må man graduere fra en hel selvstændig løsning over opgaven med bunden disposition til arbejdsopgaver, som mere el. mindre detailleret angiver, hvordan opgaven tænkes løst. Opgavematerialet kan gennemskrives el. duplikeres.

Træningsmateriale: Til indlæring af mindstefordringerne kan, foruden bøger og atlas benyttes forsk. materialer. På en blød bund f. eks. en masonitplade anbringes et konturkort. Det forlangte navnestof skrives på små papstykker, som stikkes på en knappenål. Eleven trænes i at anbringe navneskiltene rigtigt. To og to kan evt. konkurrere.

Der kan fremstilles *spørgekort,* som på den ene side har spørgsmålet evt. i form af en tegning, og på den anden side svaret. Trænes enkeltvis og kontrolleres to og to.

Blanke puslespil kan anvendes i mange variationer. Der kan fremstilles *geografiske firkort,* klassen opdeles i grupper, som gennem kortenes spørgsmål og tegninger tilegner sig navnestof og begreber.

Opslagstavlen og udstillingen: Medens arbejdet står på indsamler eleverne billeder og artikler fra aviser og ugeblade, ting som slægtninge el. bekendte måtte være i besiddelse af fra det påg. land lånes og arrangeres i en lille udstilling. Her anbringes også geologiske prøver o. lign.

Det geografiske kartotek: udtryk og begreber, som eleverne støder på og får opklaret under arbejdet skrives og forklares på kartotekskort og anbringes i en æske, hvor kammeraterne kan nyde godt af dem.

Film: smal- og båndfilm er et naturligt led i undervisningen.

Museumsbesøg: spec. etnografiske samlinger.

Foredrag: elevforedrag tages, hvor det falder naturligt. Har man i forældrekredsen et menneske med særlige forudsætninger, beder man vedk. fortælle om emnet.

Dramatisering: hvis det er muligt, lader man nogle elever ill. landets folkeliv ved at lade dem dramatisere enkelte episoder.

Skibsadoption: kan virke inciterende for geografiinteressen. Henvendelse til Dansk Skibsadoption. Th. H.

Undervisningsmateriel til individuel undervisning. For at undervisningsmateriel med fuldt udbytte skal kunne bruges til individuel undervisning, må det være således indrettet, at det er 1) *selvinstruerende* i så høj grad som muligt, d. v. s. at en normaludrustet elev skal kunne bruge det uden mange anvisninger fra lærerens side. 2) At det er *selvkontrollerende* d. v. s. at eleven uden hjælp fra lærerens side skal kunne konstatere om arbejdet er gjort rigtigt. 3) At det er *trindelt,* d. v. s. at der kun indføres et nyt moment el. kun øves en vanskelighed ad gangen. 4) At det v. hj. a. *prøver* kan konstateres om et vist pensum beherskes tilfredsstillende, når flere trin er gennemarbejdet. Disse fordringer i deres fulde konsekvens kan dog kun stilles helt til materialer i træningsfag. Som eks. på forskelligartet dansk u., som opfylder disse krav helt el. delvis skal anføres:

Talpuslespil, materiale til indøvelse af talværdi (sammenhæng ml. taltegn og talværdi) (Lærerforen. Materialeudv.) består af en plade, hvorpå tallene 0—9 er malet med forskellig farve. Tallene 1—9 er udskåret af pladen og delt i lige så mange stykker som taltegnet udviser.

Alle brikkerne skal så af barnet lægges på deres rigtige plads, idet stykkerne er udskåret således, at de kun passer ned på den

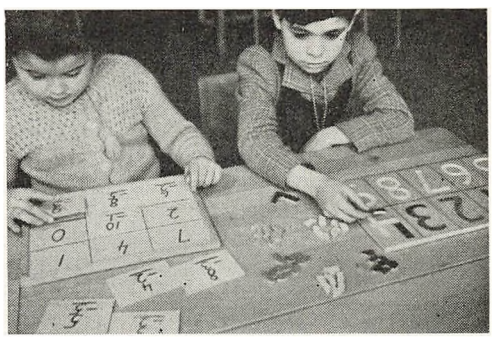

Blanke puslespil anvendt som tabelspil (tv.). *Talpuslespil* er selvinstruerende og -kontrollerende. Hvert tal består af så mange stykker som talværdien angiver.

rigtige plads. Selv uden en eksakt optællen får barnet gennem benyttelsen af materialet en fornemmelse af, at 9 f. eks. er mere end 6. Materialet er selvinstruerende, fordi barnet umiddelbart fatter, hvad der skal gøres med stykkerne, og det er selvkontrollerende, da brikkerne kun kan lægges rigtigt ned.

Medens materiale til den første regneundervisning nemt kan blive selvinstruerende, volder dette større vanskeligheder for læsningens vedk. Det danske begyndermateriale i læsning, som er mest selvinstruerende, er Gellert, Kragh-Müller og Villekjær: *Mundtlig og skriftlig dansk* (særundervisning i folkeskolen B-rækken, ny udg. Per og Lis,

Bagsiden af *ordkort* til *Per og Lis,* som indøver »stor« og »lille«. De tre andre er kendte. Ordbilledmetode med anskuelse egnet til individuel undervisning.

1946—48), som bruger ordbilledmetoden i begyndelsen. På hvert trin indføres c. 10 nye ord v. hj. a. ordkort: Substantiver og verber så vidt muligt entydigt illustreret, medens småord indføres i en illustreret sætning, i hvilket det pågældende ord er understreget. Denne del af materialet er så selvinstruerende som muligt, medens den flg. (analytiske) del ikke kan være det i så høj grad. Læsestoffet på det pågældende trin er bygget over de v. hj. a. ordkortene indlærte ord, som iøvrigt gennemtrænges med varieret, spec. motorisk, materiale. En ordliste over de ny ord og et læsestykke, som bruger alle de ny ord, er den effektive prøve i, om trinets stof er indlært.

I skriftlig dansk kan nævnes H. Hvidt Rasmussen: *Stil I—IV* og *Arbejdsæske til Stil I* (1944), som indeholder 50 konvolutter, hver med instruktion udenpå og materiale indeni. En type opgaver består af et stykke karton med 16 små billeder, der forestiller genstande, der kan benævnes med ord, eleven tidligere har arbejdet med (ord fra 2. skoleårs staveliste). Under hvert billede står et nummer og eleven skal skrive numrene op i et hefte og de rigtige ord ved siden af. Når opgaven er løst, kan resultatet kontrolleres v. hj. a. en »facitliste« bestående af de rigtige ord med numrene ved. Vagn Pedersen og Sv. Plesner: *Øvelsesstykker i dansk I—II*, 1949 består af opgaver, der er selvinstruerende og tildels også selvkontrollerende.

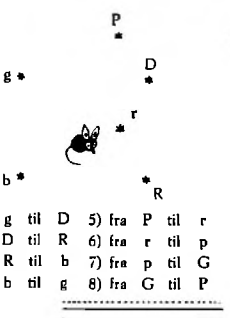

Gå 1) fra g til D 5) fra P til r 9) fra P til g
2) fra D til R 6) fra r til p 10) fra G til D
3) fra R til b 7) fra p til G 11) fra p til R
4) fra b til g 8) fra G til P 12) fra r til b

Sidedel af *Øvelsesstykker i dansk I*, der v. hj. af en stregtegning kontrollerer kendskabet til store og små trykte bogstaver.

I fremmede sprog indføres de ny ord i små portioner, oversættes v. hj. a. ordliste el. leksikon, udtale indøves evt. v. hj. a. lydskrift, men må naturligvis både indøves og kontrolleres mundtligt af læreren. Ordene trænes i læsestykker, oversættelsesøvelser, indsætningsøvelser o. lign. Som dansk eksempel kan nævnes Vagn Pedersen: *Øvelsesstykker i Engelsk I—II* og *Øvelsesstykker i Tysk I—II*.

Som fælles for alt sprogligt betonet materiale til i. u. må nævnes, at ordforrådet må være mere begrænset efter materialets anvendelsesområde og være nøjere udvalgt til formålet end sædvanligt undervisningsmateriale. Dette gælder f. eks. *Jensen, Gregersen og Nordentoft: Nu kan jeg læse*. Overgangsbog fra 1. til 2. kl., som på 17.685 løbende ord bruger 1270 forskellige ord. De 321 af disse er brugt i bogen, der går forud (Min egen bog) og 427 er bøjningsformer og sammensætninger af tidligere ord. Af de 1270 ord forekommer 420 i stavelisten for 2. skoleår, 233 i den for 3., og 180 i 4. skoleårs, 38 i 5. og 88 i 6.—8. skoleårs staveliste. 165 ord er afledt af stavelistens ord, 33 er navne og 113 er andre ord uden for stavelisten. Fordelen ved et sådant kontrolleret ordforråd er, at de uøvede læsere kun ser få ny ord pr. side (her: et nyt ord for hver 19 kendte) og de ny ord, de bliver præsenterede for, er valgt så lette, som det pågældende emne tillader. I *Min Læsebog* (1951) af E. Danielsen, Carl Aage Larsen, L. Chr. Pedersen og Peter Vedde er man gået ud fra et grundlæggende ordforråd på 185 alm. ord, der udgør 65 pct. af ordene i bogen. M. h. t. fordringerne til udvidet læsning for den første læseunderv. s. Læsesværhed.

Af fremmedsprogligt læsestof kan nævnes den danske serie »Easy Readers«, der bringer forkortede udgaver af større værker v. hj. a. enten 1100, 1800 el. 2400 af det pågældende sprogs almindeligste ord (findes på engelsk, tysk, fransk, russisk og svensk).

I orienteringsfagene er det af yderste vigtighed, at alle de i bøgerne anvendte udtryk enten er umiddelbart forståelige el. bliver forklaret el. anskueliggjort. Der findes ikke danske undersøgelser offentliggjort over, hvor meget eleverne forstår af lærebøgernes sprog, men der kan henvises til et i Danmark offentliggjort resumé af en magisterafhandling fra universitetets pædagogiske forskningsinstitut, Oslo (Arnulv Sudmann: Hvor meget forstår barna av språket i lærebøkene? Pædagogisk-psykologisk tidsskrift, 1943 s. 53—64). Denne klarhed er i langt højere grad nødvendig ved i. u. end ved undervisningsformer, der hviler på lærerens gennemgang. Et forsøg på at skabe en

Billig og nem anskuelsesundervisning: 10 *dl* = 1 *l*.

geografibog med særligt hensyn hertil var udgivelsen af Jørgensen og Reumert: *Geografi for folkeskolen,* hvor hvert nyt begreb omhyggeligt forklares, men derimod ikke i så høj grad anskueliggøres. På dette punkt nåede Aksel Nielsen: *Vor Jord* betydelig længere. Af de få lærebøger i orienteringsfagene, der helt har gennemført hensynene til mere selvstændigt og individuelt arbejde kan nævnes Knud Chrestensen: *Botanik for grundskolen,* der foruden den sædvanlige læsetekst bringer en udførlig hjælp til iagttagelse af plantemateriale, ordforklaringer med talrige illustrationer (næsten et botanisk billedleksikon), således at eleven i meget høj grad kan klare sig på egen hånd, og Harry Christensen og Anton Petersen: *Hverdagens Naturlære.*

Til i. u. i orienteringsfagene er det iøvrigt nødvendigt, at der forefindes rigeligt med udvidet faglig læsning, som, hvis den skal kunne bruges med fordel, må være interessebetonet for det pågældende klassetrin. Som sådant egnet stof på grundskolens trin kan nævnes: Kruse Hansen og Holmberg: *Gut — en stenalderdreng* og *Bo — en bronzealderdreng.* Svendsen: *På fangst med fiskekutteren Rita.* Holm og Thorvildsen: *Vikingetiden.* Frederiksen: *I Absalons tjeneste.*

Litteratur: Torben Gregersen: Moderne danske undervisningsmidler. Skola och Samhälle, 1947 s. 211—227. H. Jensen, T. Gregersen og I. M. Nordentoft: Min egen bog. Lærerens vejledning og en 8-sidet reklametryksag, 1939. Forord til »Nu kan jeg læse«, 1942. I. M. Nordentoft: Lærerens vejledning til Min ABC, 1944. H. Jensen: Individuel Arbejdsform i Folkeskolen, 1952. Anton Nielsen: Den første Læseundervisning, 1946. H. Hvidt Rasmussen: Lær dine børn at stave, 1944. Carleton Washburne: Winnetka-Teknikken, 1937. Kirsten Strunge: Materialeudvalgets Regnematerialer. Unge Pædagoger 1945, s. 111—114. T. Gregersen: Moderne undervisningsmidler 1939—49 (Unge Pædagogers jubilæumsnummer 1949, s. 13—19). Vejledningshæfte ved Carl Aage Larsen til Min Læsebog, 1951, 2. skoleår. T. Gregersen: Lidt om brug af begreber i undervisningen (i »Skolproblem hemma och ute«, 1952). T. Gr.

Indkaldelse til militærtjeneste. De værnepligtige, der på sessionen findes tjenstdygtige, og som efter deres lodtrækningsnummer bestemmes til i. t. hæren, søværnet el. flyvevåbnet, vil normalt blive indkaldt til uddannelse i det kalenderår, der følger efter sessionsbehandlingen.

Værnepligtige, der ønsker udsættelse med indkaldelsen, kan på sessionen fremsætte deres ønske herom. Såfremt dette er begrundet m. h. t. deres uddannelse, f. eks. fordi en indkaldelse vil gribe forstyrrende ind i en læretid, et studium el. anden lign. uddannelse, vil de pågældende under normale forhold kunne forvente at opnå udsættelse indtil den pågældende uddannelse er afsluttet. Udsættelse indtil det fyldte 25. år gives af indenrigsmin., idet ansøgning indsendes gennem udskrivningskredsene. Udsættelse ud over det fyldte 25. år gives kun i undtagelsestilfælde, og ansøgning skal i så fald indsendes gennem udskrivningskredsen til forsvarsmin.

For en værnepligtig, som på sessionen er fundet tjenstdygtig, men ikke blevet bestemt til indkaldelse til hæren, søværnet el. flyvevåbnet, er sessionslodtrækningsnumret et »frinummer«. Dette frinummer er personligt og kan ikke sælges el. bortbyttes.

En værnepligtig, der har frinummer, men som alligevel ønsker at blive indkaldt til udd. ved hæren, søværnet el. flyvevåbnet kan gnm. sin udskrivningskreds sende ansøgning til forsvarsmin. om at blive indkaldt.

Såfremt en værnepligtig har særlige ønsker om indkaldelse til en bestemt våbenart el. korps, intendanturkorps, krigsmaterielforvaltningen, bør den pågældende fremsætte ønske herom under sessionsbehandlingen, for at sessionen kan træffe afgørelse af, om han er tjenstdygtig hertil. Ønske om at måtte aftjene sin værnepligt i en bestemt garnison el. til et bestemt tidspunkt fremsættes i en ansøgning til forsvarsmin. og indsendes gennem udskrivningskredsen. Ansøgninger, der først indsendes, efter at den værnepligtige har modtaget meddelelse om i., vil kun i begrænset omfang kunne forventes imødekommet. Studenter (gymnasieelever), der af en session er fundet tjenstdygtige, og som over for forsvarsmin. fremsætter ønske om i. efter bestået studentereksamen med henblik på uddannelse til faste officerer af linien i hæren, kan indkaldes til hæren den 1. juli i det år, i hvilket de afslutter deres studentereksamen.

Indkaldelse til den *første uddannelse* foregår ved udskrivningskredsenes foranstaltning og sker ved, at der tilstilles den værnepligtige et udskrivningspas, på hvilket det er anført, ved hvilken afdl. den pågældende skal møde, samt tid og sted for mødet. Udskrivningspasset giver adgang til fri befordring med jernbaner og dampskibe.

Før mødet ved hæren, søværnet el. flyvevåbnet skal den værnepligtige forevise det modtagne udskrivningspas for folkeregisteret på sin bopæl.

Værnepligtige, der efter indkaldelse til den første uddannelse møder efter den almindelige mødedag, skal modtages til uddannelse, hvis de møder på en af de derefter flg. 10 dg. Såfremt de møder senere, vil de blive afvist og indkaldt påny på et senere tidspunkt. Hvis der foreligger lovligt forfald (f. eks. sygdom), vil den værnepligtige dog, når ganske særlige forhold foreligger, og den pågældende selv ønsker det, kunne modtages også efter de 10 dages forløb, dog aldrig ved søværnet. Værnepligtige, der møder for sent uden lovligt forfald, drages til ansvar herfor, og holdes til eftertjeneste efter den almindelige hjemsendelsesdag i så mange dage, at den forsømte tjenestetid derved erstattes. Fritagelse for eftertjeneste kan dog gives, særlig når den værnepligtige iøvrigt har udvist god opførsel.

Indkaldelse til *fortsat øvelse* (d. v. s. de i forsvarsloven fastsatte genindkaldelser) sker

ved, at den værnepligtiges stamafdl. udfærdiger en indkaldelsesordre (blå), der igennem udskrivningsmyndighederne tilgår den værnepligtige, og på hvilken tid og sted for mødet er angivet.

Hvis en værnepligtig ønsker udsættelse med en genindkaldelse el. indkaldelse i et tidligere år end normalt, skal han indsende ansøgning herom til sin underafdl. (kompagni el. batteri). Ansøgningen kan kun forventes imødekommet, når det ved utvivlsomt, dokumenteret bevis er godtgjort, at udsættelsen er af afgørende betydning for den værnepligtige.

Ekstraordinære genindkaldelser finder sted, når det anses for påkrævet at tilvejebringe en sikringsstyrke. Genindkaldelsen sker i dette tilfælde også ved indkaldelsesordrer (gule), der udfærdiges af afdl., og igennem udskrivningsmyndighederne udleveres til de værnepligtige. Disse indkaldelsesordrer beordrer de værnepligtige til uopholdeligt at give møde ved deres afdl.

Ved *mobilisering* tilgår der ikke de værnepligtige indkaldelsesordrer, men alle værnepligtige, der hører til de årgange, der omfattes af mobiliseringen, skal straks begive sig til deres afdl. Ved søværnet skal alle, der er forsynet med rød mødebefaling i deres orlogsbog, give møde som på mødebefalingen beordret. V. J-n.

Indlæring, s. Læreprocesser.

Indre sekretion, s. Hormoner.

Indstillinger er i videste forstand situationsbetingede dispositioner til bevidsthedsvirksomheder, men det kan være hensigtsmæssigt at skelne ml. 3 speciellere, omend næppe skarpt adskilte, former for i., nemlig 1) *handle-i.,* d. v. s. individets væren disponeret el. beredt til handlinger af en vis art, f. eks. talen på et bestemt sprog, skriven på maskine, lydighed overfor en bestemt person; 2) *holdnings-i.,* d. v. s. individets (følelsesmæssige) holdning i alm., f. eks. dets væren venligt el. imødekommende kontra fjendtligt el. afvisende, forventningsfuldt kontra blaseret, tvivlende kontra tillidsfuldt overfor en person el. andet emne; 3) *intentions-i.,* individets væren rettet mod noget på en el. flere af flg. måder: tænkende, (menende, intenderende) sansende (iagttagende), forestillende (erindrende, forventende, fantaserende), stræbende (attrående, higende, forsætligt, besluttet). Alle disse former for i. kan være mere el. mindre komplicerede ligefra en parathed til at udføre en bestemt handling (f. eks. et bestemt spring) el. en koncentration (s. d.) om en enkelt foreliggende ting til et omfattende beredskab til villigt at adlyde resp. til modvilligt at modsætte sig en hvilken som helst ordre fra en bestemt person el. institution el. tænken på en højst abstrakt genstand.

Som alle andre bevidsthedsprocesser har også i.ne såvel behavioristiske og fysiologiske som fænomenologiske fremtrædelsesformer (s. d.). Men med stigende komplikationsgrad forudsætter de mere og mere omfattende iagttagelser for at kunne identificeres. Medens parathed til et spring kan konstateres ved en enkelt behavioristisk iagttagelse, kræver konstateren af imødekommende holdning iagttagelse af en hel række reaktioner fra det imødekommende individs side, og eksistensen af et bestemt abstrakt begreb hos en person kan behavioristisk kun konstateres ved at vedk. udførligt gør rede derfor og anvender det rigtigt i relevante situationer.

Hvis man er indstillet på at løse en bestemt opgave, er ens tankegang »determineret« af denne på en sådan måde, at de indfald, man får, hovedsagelig drejer sig om netop denne opgave og de formentlige midler til at løse den (s. Tænkning).

Hvis man har truffet en beslutning, er man indstillet på at realisere den, hvilket viser sig ved, at man, når den passende lejlighed frembyder sig, går i gang med realisationen, evt. ved at en genstand minder en om beslutningen, hvis den har været midlertidigt glemt (f. eks. kan synet af en postkasse minde en om, at man har et brev i lommen, som man havde besluttet at besørge).

Begreber og begrebsdannelse. En særlig righoldig art af intentions-i. er begreberne, der kan defineres som organiserede sensomotoriske strukturer af handlingstendenser, sanseindtryk, forestillinger m. v. i forb. med symboliserende indstillinger, d. v. s. i., der retter en mod et ikke-primært foreliggende emne (s. Symbol). De dannes ved en proces, hvorved individets i. mod en bestemt genstand el. genstandsgruppe og genstandens, resp. gruppens, fænomenologiske fremtrædelsesformer sammenfattes til en s.k. genstands-bevidsthed. Herved spiller såvel motoriske som sensoriske processer en stor rolle. Ligesom man »får begreb om« at spille klaver el. køre bil ved at indøve klaverspil el. bilkørsel, således »får man begreb om« en rangle ved at føle på den, høre på den, se på den og lege med den; om et bestemt menneske ved at omgås det, iagttage det og høre om det; om matematik ved at studere matematik, d. v. s. ved at indøve matematiske fremgangsmåder, lære mat. formler og læse mat. lærebøger etc. »Man lærer at forstå et begreb ligesom man lærer at gå, at danse, at fægte, at spille på et musikinstrument; det er en vane, d. v. s. en organiseret erindring« (Th. Ribot). Vore begreber om genstandene dannes ved, at vi iagttager disse, eksperimenterer med dem, taler og hører og læser om dem, og jo mere man har beskæftiget sig med dem el. fordybet sig i dem, d. v. s. på jo flere måder genstandene er fremtrådt for en, des fyldigere bliver ens begreber om dem, medens blotte definitioner kun giver meget

»tynde« begreber, ligesom også de alene på verbal viden (høren og læsen) baserede begreber er ret tynde. Fyldige bliver begreberne først derved, at individet omgås med »selve« tingene gennem længere tid og således lærer dem indgående at kende. Herunder er det naturligvis uundgåeligt, at også emotionelle momenter kommer til at indgå i begrebs-strukturerne, således at disse kommer til at bestå af såvel en holdnings- som en intentions-i., hvilket kan være uheldigt for den saglige og logisk korrekte anvendelse af begreberne, idet holdnings-i. kan udløse reaktioner som er sagligt irrelevante i den foreliggende situation, men på den anden side også kan bidrage til at styrke individets interesse for og tro på den pågældende sag.

For begrebernes vedk. er det særligt iøjnefaldende, at i. har tendens til at organisere sig i et hierarki af over-, side- og underordnede helheder, hvis indbyrdes forhold bl. a. bestemmer forløbet af de tænkeprocesser, hvori de indgår (s. Begreb).

Litteratur: Th. Ribot: L'évolution des idées générales, 4. éd. 1915. W. Betz: Psychologie des Denkens, 1918. H. Iversen: To Essays om vor Erkendelse, 1918. S. Næsgaard: Bevidsthedens Form, 1922. R. Müller-Freienfels: Grundzüge einer Lebenspsychologie, II, 1916; Das Denken und die Phantasie, 1925. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45.

J. J-n.

Induktion, en tankevirksomhed, hvorved man af en række iagttagne enkelttilfælde slutter til en fælles og almen lov, som gælder for disse tilfælde og yderligere udstrækker den til at gælde lign. tilfælde, som endnu ikke er iagttaget. Naturlovene er oftest opstillet på grundlag af i., men det anerkendes almindeligt, at der ikke kan tilkomme dens resultater absolut sikkerhed, kun en mere el. mindre høj grad af sandsynlighed. — Det er ofte diskuteret, om man i undervisningen skal gå induktivt el. deduktivt til værks, i første tilfælde præsenteres eleverne for en række enkelttilfælde, og de anspores til selv at finde ud af den lov, som gælder for dem, i andet tilfælde lærer man eleverne den almene lov, og de skal da ud fra denne angive, hvordan det enkelte tilfælde vil forme sig. Spørgsmålet er aktuelt både for naturfags- og sprogundervisningen. Reglerne for ordenes bøjning i modersmålet læres induktivt gennem høren af de enkelte former (gyngede, hoppede, mærkede, nyere, svagere), hvilket undertiden fører til falske induktioner (syngede, gamlere). Bøjningsformerne i fremmedsprog læres oftest deduktivt, man giver den almene regel samt undtagelser, og eleverne må derudfra konstruere formerne i de enkelte konkrete tilfælde. Oftest regnes det for en fordel, om eleverne lærer så meget som muligt gennem egen i., det er det frugtbareste for deres intellektuelle udvikling og giver anledning til den største selvstændighed. K. G-S.

Industripsykologi, den gren af den anvendte psykologi, der beskæftiger sig med mennesket i den industrielle virksomhed, dels med menneskenes egnethed og tilpasning til arbejdsmetoderne, dels med arbejdets og materiellets bedste tilrettelæggelse efter de menneskelige forudsætninger. S. Arbejdspsykologi. K. G-S.

Indvandring, s. Vandringer.

Infantilisme, barnlighed el. småbarnlighed; betegnelsen bruges i reglen om individer (voksne el. større børn), der frembyder træk, der er karakteristiske for mindre børn.

Influenza. Ofte betegnes almindelig forkølelse som i. (s. Forkølelse).

Den ægte i. er imidlertid en velkarakteriseret lidelse, som med års mellemrum optræder i store, undertiden verdensomspændende epidemier (f. eks. den spanske syge i 1918—20).

Ved særlig alvorlige epidemier kan epidemikommissionen træffe bestemmelse om lukning af skoler og andre offentlige institutioner. Iøvrigt må personalet i epidemitider kontrollere, at febrile og forkølede børn ikke modtages i skoler og børnehaver. K. B-S.

Ingeniør. Der er to veje, der fører til ingeniøruddannelsen, dels en hovedsagelig praktisk og dels en hovedsagelig teoretisk. Den første fører gennem håndværkeruddannelsen til eksamen fra teknikum som giver titlen ingeniør (forhen konstruktør) i maskinteknik (elektro-, bygnings-, skibsteknik), den anden går gnm. Danmarks Tekniske Højskole til civilingeniør-titlen, som er beskyttet, hvad ingeniør-titlen ikke er.

Teknikumeksamen for maskiningeniører tages i København el. Odense; efter en 4-årig lærlingeuddannelse (evt. svendeprøve) i et fag indenfor metalindustrien følger en 3-årig undervisning dels på aften- og dels på dagskole; bestået eksamen giver ret til titlen »ingeniør i maskinteknik«. Elektroingeniører kan uddannes i Kbh. el. Århus; forkundskaber og uddannelse som ovenfor — desuden optages elektrikere. Bestået eksamen giver ret til titlen »ingeniør i elektroteknik«. Ingeniørskolen i Horsens (Horsens bygningsteknikum) uddanner i. i bygningsteknik. Som foruddannelse kræves svendeprøve som tømrer, murer el. bygningssnedker samt bestået oprykningsprøve fra 2. kl. i en af landets bygmesterskoler. Om bygningskonstruktør s. Arkitekt. Helsingør skibsteknikum uddanner i. i skibsteknik. Inden uddannelsen påbegyndes, skal aspiranten enten være i lære el. være udlært som skibsbygger, skibstømrer el. bådebygger. Uddannelsen tager 3—4 år.

For at kunne læse til civilingeniør (kemi-, maskin-, elektro- el. bygningsingeniør) skal man have matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen el. den i kgl. an. af 25.

juli 1940 opr. adgangseksamen; desuden er det muligt at komme ind på Danm.'s Tekn. Højskole ved enkelte andre eksaminer, suppleret med specielle adgangsprøver. Studiet varer 4½ à 5½ år. S. Tekn. Højskole, Danmarks, og de forskellige teknika.

Litteratur: Erhvervskartoteket. K. Storm: Adgangsbetingelser, 1943. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941—43, bd. III, 318—331, bd. V. 286—306. Håndbog for Studenter. R. W. B.

Inkblot-test, s. Rorschach-prøve.

Inkubationstid. Ved i. forstås tidsrummet fra et smitstofs indtrængen i organismen og indtil udbruddet af sygdommen. I. varierer fra mindre end et døgn til flere mdr. ved de forskellige sygdomme, men er altid nogenlunde konstant for samme sygdom. Undertiden er børn smittefarlige allerede i slutningen af inkubationstiden.

I. for de vigtigste børnesygdomme er: Børnelammelse 4—10 dg., difteritis 2—4 dg., fåresyge 2—3 uger, influenza ¾—4 dg., kighoste 5—12 dg., meningitis 2—4 dg., mæslinger 10—11 dg. (14 dg. til udslettet viser sig), røde hunde 14—20 dg., skarlagensfeber 2—5 dg., skoldkopper 14—20 dg. K. B-S.

Innervation, et organs stimulering til virksomhed gennem impulser fra det centrale nervesystem.

Installatør, s. Elektriker.

Instinkt og instinkthandlinger. Instinkthandlinger (-bevægelser) defineres i alm. af dyrepsykologerne som relativt komplicerede adfærdsformer, der forløber på næsten samme stereotype måde hos alle individer af samme art uden at disse på forhånd har indøvet dem, og som under de pågældende arters normale leveforhold er hensigtsmæssige for individets el. artens opretholdelse. De udløses af bestemte påvirkninger, når individet er i en vis organisk tilstand, f. eks. sultent el. brunstigt el. »nervøst« etc. Hvorvidt dyrene også *oplever* noget, og i bekræftende fald hvad, er vanskeligt el. umuligt at afgøre, — det afhænger af, hvilke kriterier man anerkender for oplevelser hos et andet individ. Ikke desto mindre lægger adskillige psykologer stor vægt på oplevelserne, som de ligefrem optager i deres definition af begrebet »instinkt«, d. v. s. dispositionen til i.-h. Således definerer f. eks. McDougall: »Instinktet er en nedarvet el. medfødt psykofysisk disposition, som sætter dens besidder i stand til at iagttage bestemte genstande og lægge mærke til dem, og ved en sådan genstands iagttagelse at opleve en emotionel ophidselse af fuldstændig bestemt beskaffenhed og at handle overfor genstanden på en bestemt måde el. i det mindste at opleve en impuls til en sådan handling«. I overensstemmelse hermed mente McD., at der til ethvert instinkt svarede en ganske bestemt emotion, til flugtinstinktet frygt, til kampinstinktet vrede, til nysgerrighedsinstinktet forbavselse o. s. v. Overfor den i begge disse opfattelser forudsatte stereotypitet ved i.-h. har dog adskillige forskere henvist til, at mange i.-h. udviser en betydelig variabilitet; men om denne skyldes erfaringer under i.-h.s udførelse el. modningsprocesser er der ikke enighed om, og det synes også vanskeligt at afgøre. Udfra den forudsætning, at erfaringerne er afgørende, mener Bierens de Haan, at intelligenshandlinger hos dyrene blot er i.-h., som er blevet relativt stærkt modificerede ved erfaring. Om i.s oprindelse ved man intet sikkert, ligesom spørgsmålet om, hvorvidt menneskene har instinkter, stadig står åbent. I bekræftende fald må man i hvert fald regne med, at de er meget modificerbare, dels som følge af erfaringer, dels p. g. a. tænkeprocesser. Sålænge man ikke er enedes om en entydig definition af i., synes debatten herom imidlertid ørkesløs.

Arter af i. I ældre tid opfattedes instinkterne som specielle og gådefulde evner til hensigtsmæssig handlen, hvormed skaberen havde udstyret dyrene til erstatning for fornuften, som mentes reserveret for menneskene. Idet man inddelte dem efter deres formentlige formål, nøjedes man ofte med at antage to: et selvopholdelses-i. og et slægts- el. køns-i. Men efter at man er gået over til at definere i. ved deres særlige forløb, er det blevet nødvendigt at skelne ml. et betydeligt antal, delvist varierende med de forsk. grupper af dyr. Hos de højere dyr (inkl. mennesket) antager McDougall således 13 instinkter, nemlig: Flugt-i., forsvars-i., nysgerrigheds-i., frastødnings-i., kamp-i., underkastelses-i., selvhævdelses-i., beskytte-i., køns-i., flok-i., advarsels-i., samle-i. og bygge-i. Hertil vil andre føje lege-i., gribe-i. og gang-i. m. fl.; men som det let ses bliver det umuligt at skelne ml. i.-h. og refleksbevægelse (s. Refleks), og da disse også kan være mere el. mindre sammensatte, må grænsen anses for flydende medmindre man tager andre momenter som f. eks. individets særlige tilstand el. adfærdens særlige helhedsgang i betragtning, hvilket imidlertid ofte støder på store vanskeligheder. Alt i alt synes begrebet i.-h. at være en ret vag kategori, der kun kan anvendes ved en foreløbig og grov inddeling af organismernes mangfoldige adfærdsformer. I hvilken udstrækning man med Jaques Loeb kan forklare dem fysisk-kemisk som *tropismer,* d. v. s. reaktioner, hvis retning er bestemt ved organismens symmetriske bygning og påvirkningens retning i forhold til denne, er ligeledes et åbent spørgsmål, hvorom mekanicistisk og vitalistisk sindede forskere er uenige.

Litteratur: W. James: The Principles of Psychology, 1890. W. McDougall: An Introduction to Social Psychology, 1908. H. E. Ziegler: Der Begriff des Instinktes einst und jetzt, 3. Aufl. 1920. M. K. Thomsen: The Springs of Human Action, 1933. P. Brandt Rehberg m. fl.: Instinkt og Fornuft hos Dyr og Mennesker, 1937. J. A. Bierens de Haan: Die tierischen Instinkte und ihr Umbau durch Erfahrung, 1940.

J. J-n.

Institut Jean-Jacques Rousseau, opr. 1912 af Édouard Claparède og Pierre Bovet som en højskole for børneforskning ud fra det Rousseau'ske »Begynd med at studere jeres elever, thi I kender dem sikkert ikke«. En række højt ansete pædagoger har været knyttet til I.: A. Ferrière, Alice Descoeudres o. fl. I 1927 udskiltes det til I. hørende informationskontor som Bureau International d'Èducation (s. d.). I serien Actualités pédagogiques et psychologiques har I. udsendt en række publikationer, bl. a. af Jean Piaget. I 1948 blev I. lagt ind under universitetet i Genève som Institut des Sciences de l'Éducation. Foruden alm. akad. prøver kan her aflægges en række prøver for ikke-akademikere, f. eks. i anvendt psykologi, erhvervsvejledning, småbørnsundervisning, særundervisning og skoleorganisation. Adr.: Palais Wilson, Genève. P. M.

Instruktionskursus, betegnelse for et kortvarigt kursus, hvorunder der gives lærerne vejledning m. h. t. undervisningen i et enkelt fag.

Sådanne i. iværksættes for folkeskolens vedk. af de stedlige lærerkredse i forbindelse med amtsskolekonsulenten og står åbne for alle lærere i kredsen. Som instruktører anvendes lærere, der har særlig erfaring i undervisningen i det pågældende fag. Disse kursus, der tilrettelægges således, at lærerne i kredsen uden større bekostning og uden at forsømme deres skole kan deltage, har stor betydning for lærerstanden, der derved får en let og bekvem adgang til at hente nye impulser for deres undervisning og til at lære nyere undervisningsmetoder at kende. Til afholdelse af korte i. ydes der tilskud af statskassen til honorarer til instruktørerne. G. H.

Instrumentmager, s. Finmekaniker.

Integrat, en helhed, hvis dele står i organisk og ret fast sammenhæng med hinanden, uden at de dog derved taber deres karakter af at være relativt selvstændige elementer. K. G-S.

Integration (lat. *integer,* hel, fuldstændig), en proces, hvorved enkeltheder forbindes på en sådan måde, at de danner en organiseret helhed. En personlighed siges at være *integreret* el. *velintegreret,* når dens enkelte træk el. komponenter udgør en relativt fast og harmonisk sammenhæng. I psykoanalysen betegnes som primær i. barnets opdagelse af det egne legeme som noget fra omverdenen forskelligt, som sekundær i. inkorporeringen af de tidlige udviklingsfaser i de senere. (S. endv. E. R. Jaensch). K. G-S.

Intellektualisme, en opfattelse, hvorefter forestillings- og tankeliv, viden og erkendelse, er det primære i sjælelivet, medens f. eks. følelse og villen er noget mere sekundært og afledet. Som repræsentanter kan nævnes bl. a. de engelske associationspsykologer og Herbart. Som åndsform betyder i. en holdning, hvorefter der tillægges forstandslivet en afgørende betydning, medens følelseslivets kultivering og viljens udvikling betragtes som mere underordnet. Pædagogisk kan i. give sig udslag i, at man gennem undervisning, d. v. s. intellektuel påvirkning alene mener at kunne danne personligheden i alle henseender, f. eks. moralsk, religiøst, æstetisk. K. G-S.

Intelligens. Der er mange forskellige opfattelser af, hvad der skal forstås ved ordet »intelligens«. Alfred Binet, der er skaberen af det første brugbare system til måling af intelligensudvikling, havde ikke nogen fast og nøjagtig afgrænsning af begrebet. Den amerikanske intelligensforsker Lewis M. Terman afviser dem, der i den anledning har angrebet Binet, idet han siger: Det ville være urimeligt at kræve, som Binets kritikere undertiden har gjort, at man for at måle i. først måtte møde med en fuldstændig definition. Det er med i. som med elektricitet: Vi kan måle den, før vi virkelig kender dens natur, og igennem målingerne erfarer vi efterhånden mere og mere om den, så vi lidt efter lidt kan nå til en opfattelse, der er i harmoni med alle fastslåede kendsgerninger. (L. M. Terman: The measurement of intelligence, 1916).

Den tyske psykolog Otto Bobertag siger noget lignende: Man kan foretage en »i.-prøvning« uden egentlig at vide, hvad »i.« er, men ikke uden at vide, hvad der foregår. (Bobertag: Die Intelligenzprüfungen nach der Methode von Binet und Simon, 1920).

Der er imidlertid mange psykologer, der har givet definitioner. En af de første var den tyske psykolog H. Ebbinghaus, der sagde: I. er evnen til at kombinere; i.-virksomhed er kombinationsvirksomhed. (H. Ebbinghaus: Über eine neue Methode zur Prüfung geistiger Fähigkeiten und ihre Anwendung bei Schulkindern. Zeitschrift für Psychologie, bd. 13, 1897). E. mente, at man kunne måle denne kombinationsevne ved de s. k. udfyldningsprøver, sammenhængende tekster, hvori der mangler ord el. stavelser, som skal indsættes. Alle senere erfaringer går ud på, at prøver af den art er gode, men at mange forskelligartede prøver giver mere pålidelige resultater end en enkelt prøve.

Den berømteste af alle definitioner er givet af den tyske psykolog William Stern: Intelligens er et individs almindelige evne til bevidst at indstille sin tænkning på nye fordringer; den er almindelig åndelig tilpasningsevne til nye opgaver og livsbetingelser. (Stern: Die Intelligenz der Kinder und Jugendlichen und die Methoden ihrer Untersuchung, 1930). Stern lægger vægt på, at det drejer sig om en almen evne, som han i sine kommentarer til definitionen stiller i modsætning til mere specielle evner, som

han kalder talenter. Denne definition er blevet accepteret af mange psykologer. Fælles for den og adskillige andre definitioner er, at ordet *tænkning* spiller en central rolle. Så må man ganske vist bagefter definere dette ord! For Terman er det centrale i intelligensbegrebet evnen til at tænke abstrakt. Det er hans erfaring, at de udpræget sproglige prøver er de bedste i.-prøver.

Thorndike taler om intellektet, som efter hans mening kan måles gennem dets niveau (level), bredde (width, extent) og hurtighed (speed, quickness). Jo sværere opgaver et individ kan løse (niveau), jo flere opgaver det kan løse (bredde), og jo hurtigere det kan løse dem (hurtighed) — des bedre er dette individs intellekt. Han lægger i sine egne prøver ikke særlig vægt på hurtigheden. (E. L. Thorndike: The measurement of intelligence, 1926).

Den mest rammende »definition« er vel egentlig den, R. S. Woodworth (f. 1869) giver: Intelligens er det vi måler med prøverne (Woodworth: Psychology, a study of mental life, 4. udg. 1940). Sandheden i denne sætning ligger i, at vi taler om i.alder, i.udvikling og i.kvotient på grundlag af de prøver, vi nu engang har. Noget nyt giver den naturligvis ikke. Det afgørende er, hvad der foregår ved løsningen af de anvendte opgaver, og det ved vi forbavsende lidt om endnu, selv om nyere undersøgelser over tænkningens psykologi giver en del værdifulde oplysninger.

S. I.forskning, I.tests og i.testning, Begavelse, Tænkning.

Litteratur: Harald Torpe: Intelligensforskning og intelligensprøver, 1948. H. T.

Intelligensalder (fork. IA), s. Alder.

Intelligensforskning. Fra tiden omkr. århundredskiftet har i. udskilt sig som et særligt område indenfor den eksperimentelle og anvendte psykologi. Forløber herfor er de mange undersøgelser over individuelle sjælelige forskelle, som blev foretaget i 1880'erne og 90'erne. Der er grund til at nævne F. Galtons undersøgelser over forestillingsbilledernes forskellighed m. h. t. tydelighed og art (Inquiries into human faculty, 1883), Jean-Martin Charcot's (1825—93) påvisning af forestillingstyperne, J. Mc. Cattell's forsøg med mentale tests (Mind 15, 1890) og T. L. Boltons hukommelsesforsøg med skolebørn (1891).

De af Cattell anvendte tests er typiske for de tests, der i begyndelsen blev anvendt ved de fleste undersøgelser over individuelle forskelle. Det drejede sig navnlig om tærskelbestemmelser (s. Tærskel) og om måling af reaktionshastigheder. Efterhånden opdagede man imidlertid, at de individuelle forskelle var meget større, hvor det drejede sig om mere sammensatte og komplicerede psykiske »evner«, som forestillingsevne, tænkeevne, kombinationsevne, og hvilke andre »evner« man nu regnede med.

Binets indsats. Det centrale navn såvel i i.s barndom som i den nærmest foregående tid er Alfred Binet (s. d.). I 1895 opstillede Binet sammen med V. Henri et fuldstændigt program for den individuelle psykologi, der bør arbejde med mentale tests. Til dem stiller de bl. a. flg. krav: De skal varieres, så de omfatter et stort antal psykiske evner. De skal navnlig tage sigte på de højere evner. De skal varieres, så de ikke trætter individet. De skal være tilpasset det miljø, individerne tilhører, og de må ikke kræve indviklede apparater. — Binet udarbejdede de fleste af sine intelligenstests i forbindelse med lægen *Th. Simon* (s. d.). De fremkom efter opfordring af det franske undervisningsministerium, der ønskede en objektiv vurdering ved udskillelse af de åndssvage (s. d.) og svagtbegavede (s. d.). I første omgang indskrænkede deres bestræbelser sig til et forsøg på at opnå en *klassificering* af de undersøgte individer efter intelligens. Deres første system bestod af 30 tests ordnet efter sværhed på grundlag af forsøg. Testene er en besynderlig blanding fra de enklest mulige reaktionsforsøg til opgaver, der svarer til, hvad et alm. 14-års barn kan klare. Denne blanding stemmer med B.-S.s »definition« af intelligens: Næsten alle de fænomener, der beskæftiger psykologien, er intelligensfænomener; en fornemmelse, en perception er intellektuelle fænomener ligeså vel som ræsonnement. I hvert enkelt tilfælde er det imidlertid *dømmeevnen,* det gælder om at måle. Den er intelligensens centrale organ.

I 1908 kom den første fuldt udarbejdede skala, der hviler på B.-S.s 3 grundantagelser vedrørende intelligensens natur:

1. Intelligensen vokser med alderen.
2. Til hvert enkelt alderstrin svarer et intelligenstrin, der er normalt for den pågældende alder.
3. Intelligensen gør sig gældende på næsten alle mentale områder. Derfor skal prøverne være uensartede.

En meget stor del af de 59 tests i denne skala går igen i de mange *Binetrevisioner,* der siden 1908 er fremkommet i de fleste kulturlande jorden over. Nogle af de kendteste er: Bobertags i Tyskland, Burts i England, Jaederholms i Sverige og de 3 amerikanske: Goddards, Stanfordrevisionen (Terman) og Termans og Merrills revision fra 1937. En dansk revision (Dansk standardiseret revision af Binet-Simons intelligensprøver) kom i 1930 ved Marie Kirkelund, Sofie Rifbjerg og R. H. Pedersen. Man kan således tale om en særlig udvikling i tilknytning til Binets og Simons undersøgelser. Denne gren af i. har hidtil haft langt den største praktiske betydning (s. Intelligenstests og intelligenstestning).

Binet interesserede sig stærkt for, hvad der foregår ved løsningen af en opgave. Han og Simon opstillede et skema for tankeprocessen. For det første betoner de meget stærkt,

at tænkning ikke er en passiv tilstand, men snarere et system af handlinger. De er her på linje med forskere som K. Lewin, W. Köhler og K. Duncker. Dernæst karakteriserer de tankeprocessen ved: 1) Dens tendens til at tage en bestemt retning. Det er instruktionen, der tjener som ledende idé, der bestemmer, hvilken retning tankeprocessen tager. 2) Dens evne til at tilpasse sig for at nå et bestemt mål. Tilpasningen består i at finde de midler, der fører til målet, at forsøge, vrage og vælge. 3) Tankeprocessens evne til selvkritik el. kontrol. Under processen foregår en slags kontrol, så at de midler, der skønnes at være gode, bliver antaget, de andre forkastet. — Denne tredeling er kun teoretisk. Såvel B. som S. opfatter intelligensen som et hele, der ikke kan opdeles i en række evner.

Spearmans undersøgelser og teorier. Den engelske skole under ledelse af C. Spearman opstod helt uafhængigt af Binet og hans undersøgelser. Sp.s første undersøgelse om intelligens kom i 1904, altså året før B.s første system. Sp. siger her, at han har til hensigt at arbejde for en »korrelationspsykologi« med særligt henblik på en nærmere undersøgelse af de »mentale tests«. Sp. retter en kraftig kritik mod den hidtil anvendte statistik og foreslår forskellige forbedringer. Hans indsats på dette område har i høj grad bidraget til at give denne gren af psykologien en videnskabelig basis. Han beskæftigede sig i første omgang som de fleste af hans samtidige med at bestemme forskellige tærskelværdier (s. Tærskel), men han kom gennem disse undersøgelser til de grundlæggende synspunkter for *tofaktorteorien* el. *den bipolare teori* (Theory of Two Factors). Sp. har senere udformet den på rent matematisk grundlag. En central rolle spiller den *tetraide ligning,* hvorved forstås flg. ligning, hvor a, b, p og q er forskellige tests, og hvor r betyder korrelationen ml. to testresultater:

$$r_{ap} \cdot r_{bq} \div r_{aq} \cdot r_{bp} = 0.$$

Sp. giver et noget omstridt bevis for, at når denne ligning gælder og kun da, kan målingen af enhver af disse »evner« deles i to uafhængige dele, som han kalder g og s:

1. En almindelig faktor, g, der varierer fra individ til individ, men er konstant for alle evner hos samme individ.

2. En specifik faktor, s, der varierer både fra individ til individ og fra den ene evne til den anden hos samme individ.

Man kan altså tale om en mængde s'er, s_1, s_2, s_3, o. s. v. Disse s'er er i modsætning til g ret påvirkelige af øvelse og ydre påvirkning i det hele taget.

Sp. mener nu, at han er i stand til at bestemme den relative indflydelse af de to faktorer i hver intellektuel virksomhed. Han har f. eks. beregnet, at i dygtigheden til at lære latin indgår g og s i forholdet 15 til 1, mens de tilsvarende tal for musik er 1 til 4. Den *tetraide differens* bliver ikke altid nul. Det skyldes, siger Sp., at der foruden g og s'erne undertiden optræder *gruppefaktorer.* Sp. regner bl. a. med flg. gruppefaktorer: En sproglig el. verbal faktor, v. En praktisk faktor, en slags håndelagsfaktor, m, der især er fremtrædende hos drenge. En faktor, s, (spatial faktor), der betinger opfattelsen af rumlige relationer. En numerisk faktor, n, der danner grundlaget for evnen til at arbejde med tal.

Som en slags generelle faktorer ved siden af g optræder: En perseverationsfaktor p, der er udtryk for den større el. mindre træghed el. lethed, hvormed et individ kan gå over fra en tankegang til en anden. En viljesfaktor el. udholdenhedsfaktor, w (will), og en faktor o (oscillationsfaktor), der giver et udtryk for svingninger i energiens effektivitet. Hvad skal vi nu forstå ved g? Sp. røber selv nogen usikkerhed m. h. t. opfattelsen af g's natur, men der er næppe noget galt i at tale om g som »general intelligence« og oversætte det som almenbegavelse og at tale om s i betydningen »specific intelligence« og oversætte det ved specialbegavelse, som foreslået af F. Brandt. Intelligensforskelle må da sættes lig med forskelle i størrelsen af g. Sp. antager endv., at »al mental virksomhed, akkurat som den fysiske, består i stadig varierende manifestationer af en og samme bagved liggende ting, som man kan kalde energi«; g svarer til hjernens samlede energi, mens s_1, s_2, s_3 o. s. v. svarer til forskellige neurongrupper, der samtidig er de »maskiner«, hvori hjerneenergien omsættes.

Sp.'s opfattelse af tænkningens natur udtrykker han i flg. 3 grundlove: 1) Et individ har større el. mindre evne til at iagttage, hvad der foregår i dets egen bevidsthed. 2) Hvis man har bevidsthed om to el. flere emner, har man tendens til at opleve relationer ml. dem. 3) Hvis man har bevidsthed om et emne og en relation, har man tendens til at opleve det korrelerende emne.

Den anden lov illustreres således, hvor f_1 og f_2 er de to emner (fundaments) og r den søgte relation.

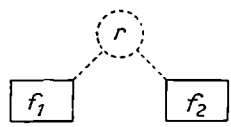

Den tredje lov illustreres tilsvarende, hvor f_2 er det korrelerende emne.

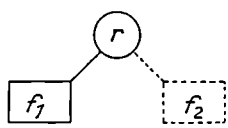

Sp. mener, at alle højere intellektuelle processer kan passes ind i disse to formler. I den af Burt konstruerede analogitest har vi eksempler på begge.

Øst svarer til vest som morgen til — —. Man skal først reducere relationen ml. øst og vest (modsætning). Dernæst skal man anvende denne relation på ordet morgen og deducere det dertil svarende korrelat, aften. Sp.s relationslære minder meget om Selz's kompleksteori og om Dunckers teorier (s. Tænkning). Hvilke intelligenstests, han anser for egnede, bestemmes både af hans tofaktorteori og af hans relationslære (s. Intelligenstests og intelligenstestning).

Thorndikes multipolare teori. Thorndikes særlige opfattelse af sjælens natur (the mind) er kommet til udtryk mange steder og på noget forskellig måde i hans righoldige produktion. Af stor betydning for ham var hans tidligste undersøgelser over dyrepsykologien (s. d.), hvor han eksperimenterede med fisk og kyllinger, men navnlig med hunde og katte. På grundlag af disse forsøg opstillede han to grundlove for læreprocessen: øvelsesloven og effektloven. Han godkendte dermed associationslovene (s. Association), som bliver den ene hjørnesten for ham. Den anden er de resultater, han nåede til ved de forsøg over formel øvelse, som han foretog, bl. a. sammen med Woodworth. Th.s konklusion af disse forsøg er bl. a., at »sjælen på ingen måde er en samling af få almindelige evner, iagttagelse, opmærksomhed, hukommelse, ræsonneringsevne o. lign., men at den er den totale sum af utallige særlige evner, hvoraf enhver til en vis grad er uafhængig af de andre og til en vis grad må opdrages for sig selv«. Endv. hedder det: »Træningen af sjælen vil sige udviklingen af tusinder af særlige, uafhængige evner, dannelsen af utallige særlige vaner, for enhver mental evnes arbejde afhænger af de konkrete data, hvormed den arbejder«. Ud fra disse og lignende udtalelser har man kaldt Th.s teori den *multipolare* i modsætning til Sp.s bipolare.

Intellektet, som Th. siger, kan måles gennem dets 1) niveau (level, altitude) 2) bredde (width, extent, range) 3) hurtighed (speed, quickness). Niveau og bredde er vigtigere end hurtighed, men jo sværere opgaver et individ kan løse (niveau), jo flere det kan løse (bredde) og jo hurtigere det kan løse dem (hurtighed) — des bedre er det individs intellekt. Hvordan et individ klarer sig på disse områder, afhænger ganske simpelt af antallet af associationer el. forbindelser (connections). Jo flere associationer, jo bedre intellekt. Th. fører et ganske uholdbart bevis herfor. På grundlag af sine teorier opbygger Th. sit prøvesystem CAVD, hvor C = completion, A = arithmetical, V = vocabulary, D = direction.

Andre faktorteorier. Thorndikes, men navnlig Spearmans teorier har givet anledning til en mængde undersøgelser og diskusioner, som igen har bevirket, at der er opstillet forskellige andre faktorteorier. De hviler for en stor del på matematisk-statistiske beregninger, om hvis holdbarhed der ikke er enighed. *Thomsons gruppeteori* (theory of sampling) går bl. a. ud på, at g vel er en statistisk enhed, men ikke en psykologisk. Han hævder, at korrelationen ml. resultaterne af forskellige tests ikke, som Sp. antager, skyldes en fælles faktor, men at et større el. mindre antal faktorer er fælles. L. L. Thurstone har udarbejdet en metode, der gør det muligt at bestemme den samtidige indflydelse af et teoretisk set ubegrænset antal generelle el. specifikke faktorer (den multiple faktoranalyse). Ved en undersøgelse med 240 studenter og 56 tests kunne han på den måde påvise 12 forskellige uafhængige faktorer (primary mental abilities), men ingen g-faktor.

Man kan ved fremtidig forskning ikke komme uden om en faktoranalyse, men på den anden side må man indenfor intelligensforskningen ikke forsømme at udnytte den viden, som nyere undersøgelser over tænkningens psykologi (s. Tænkning) har givet os. Derfor er det nødvendigt med et intimt samarbejde ml. psykologer og statistikere. (S. også Faktoranalyse).

Litteratur: A. Binet: L'ètude experimentale de l'intelligence, 1903. En række artikler i Binets tidsskrift L'Année psychologique, bl. a. bd. XI, 1905, 163—336, bd. XIV, 1908, 1—90, bd. XV, 1909, 1—147. Harald Torpe: Intelligensforskningens Begyndelse, Alfred Binet, 1945. C. Spearman: »General intelligence«, objectively determined and measured. American journal of psychology, XV, 1904, 206—19. Samme: The nature of »intelligence« and the principles of cognition, 1923. Samme: The abilities of man, 1927. E. L. Thorndike: Educational psychology, vol. 3, 1914. Samme: The measurement of intelligence, 1926. Godfrey Thomson: General versus group factors in mental activities. Psychological review 27, 1920, 173—90. L. L. Thurstone: Multiple factor analysis. Psychological review 38, 1931, 406—27. John Elmgren: Den multipla faktoranalysen och begåvningsstudiet. Norsk pedagogisk Arbok 1942—43, 114—26. Harald Torpe: Intelligensforskning og intelligensprøver, 1948. Jean Piaget: Intelligensens psykologi, sv. udg. 1951. H. T.

Intelligenskvotient (fork. IK), **Intelligensmåling**, s. Intelligenstests og intelligenstestning.

Intelligens og køn. Ved undersøgelser over intellektuelle kønsforskelle har man interesseret sig både for almenintelligens og specialbegavelse (s. Intelligensforskning), for højtbegavede (s. d.), svagtbegavede (s. d.) og åndssvage (s. Åndssvaghed) og for gennemsnitsforskelle. De fleste undersøgelser er foretaget med tests af Binet-Simon typen (s. Intelligenstests og intelligenstestning).

Nedenstående tal er fra Termans store værk om de højtbegavede. De viser forholdet ml. antallet af drenge og piger i hans materiale, idet pigernes antal er sat til 100.

643 børn under 14 år med IK > 130	121 : 100
70 af disse børn med IK > 165	126 : 100

Tendensen er klar, og det ser ud til, at jo højere IK er, desto ugunstigere er forholdet for pigerne. Dog var de 3 bedst begavede børn i Termans hovedgruppe piger. Udvælgelsen af børnene foregik på en sådan måde, at den næppe favoriserede det ene køn frem for det andet. Tallene må derfor anses for at være ret pålidelige.

Går vi til den anden yderlighed, de åndssvages gruppe, er tallene fra en omfattende engelsk komitéberetning typiske.

Imbecile og idioter (laveste grader af åndssvaghed): 30 pct. flere drenge end piger.

Debile (lettere grad af åndssvaghed): 14 pct. flere drenge end piger.

Det er ikke alle forskere, der finder så store forskelle, men alle undersøgelser peger i samme retning. I sinkeområdet (IK c. 70—c. 90) ser det ud til, at forholdet er nogenlunde det samme. I hvert fald er der i hjælpeskolerne altid en del flere drenge end piger.

De fleste intelligensundersøgelser over ikke udvalgte børn viser i øvrigt, at de gennemsnitlige forskelle ml. de to køn er små, men nærmest i favør af pigerne. En undersøgelse af Terman med 905 børn i alderen 5—14 år (457 drenge og 448 piger) gav til resultat, at pigerne gennemsnitlig lå en 2—3 points over drengene. Nedenstående tabel er fra Cyril Burt. Den er baseret på undersøgelser med ialt 3500 børn i alderen 3—14 år.

Levealder i år	Gennemsnitlig antal klarede tests (opgaver)	
	drenge	piger
3	6,6	9,6
4	14,8	16,9
5	22,2	26,5
6	31,5	33,9
7	36,8	39,4
8	42,5	43,8
9	45,8	46,7
10	51,6	49,3
11	54,2	54,7
12	55,8	56,7
13	57,7	58,3
14	58,8	60,5

Det fremgår, at pigerne ved denne undersøgelse står bedst undtagen på 10-års-trinet. Da ingen har villet hævde, at pigerne som helhed skulle være mere intelligente end drengene, må man søge en anden forklaring. Burt søger at give den: De anvendte intelligensprøver (af den type, som den franske psykolog Alfred Binet som den første konstruerede) er i meget høj grad sproglige, og da pigerne gennemsnitlig er noget tidligere sprogligt udviklede end drengene, er det sandsynligvis derfor, de gennemgående klarer disse prøver bedst. Forskellene i almenbegavelse el. almenintelligens er altså ubetydelige, når det drejer sig om børn på de nævnte alderstrin. Dette bekræftes til fulde af den svenske psykolog Hermann Siegvalds meget store og omhyggelige undersøgelser fra 1944. Han har undersøgt c. 23.000 mandlige og kvindelige individer i alderen 9—20 år, og han anvendte 10 serier af tests til at belyse forskellige sider af intelligens og »tænkeevne«. M. h. t. almenintelligens viser der sig først afgørende forskelle ml. kønnene efter det 15. år. Her klarer de unge mænd sig bedst, og deres overlegenhed viser tendens til at vokse med alderen fra og med 15 år til og med 19 år. Der er intet, der taler for, at de anvendte tests favoriserer det mandlige køn.

Siegvald har endv. undersøgt forholdene på et par specielle områder. Foruden om almenbegavelse kan man med rette tale om specialbegavelser, bl. a. på det matematiske og teoretisk-tekniske område. På begge disse områder har almenbegavelsen i høj grad betydning, men desuden kan der påvises specifikke faktorer. Hvad den matematiske begavelse angår, er det i folkeskolen sådan, at drengene i gennemsnit løser flere og navnlig sværere opgaver end pigerne, og dette forhold bliver endnu mere fremtrædende i de højere skoler. Forskellene er størst, hvor det drejer sig om løsningen af geometriske opgaver. Der er adskilligt flere drenge end piger med fremragende matematisk begavelse. Også på det teoretisk-tekniske område er der udtalte forskelle på de to køn. Der er både i folkeskolen og i de højere skoler mange flere mandlige end kvindelige individer med god teoretisk-teknisk begavelse, og mange flere kvindelige end mandlige med ringe begavelse på dette område. Kønsforskellene er mest udprægede på de ældste trin.

Forskellene på disse områder skyldes vel for en del de to køns forskellige interesser, som igen må antages dels at have et medfødt grundlag, dels at være udviklede ved påvirkning fra omgivelserne. Men desuden er der utvivlsomt tale om egentlige specielle (kønsbundne) begavelsesforskelle.

Litteratur: Lewis M. Terman: The intelligence of school children, 1921. Samme: Genetic studies of genius I., 1929. Report of the mental deficiency commitee, 1929. Cyril Burt: Mental and scholastic tests, 1933. Hermann Siegvald: Experimentelle undersökningar rörande intellektuella könsdifferenser. I—II, 1944. Poul Bahnsen og Knud Secher: Kvinde og Mand, 1927. Harald Torpe: Intelligensforskning og intelligensprøver, 1948.

H. T.

Intelligenstests og intelligenstestning. Intelligenstests kan defineres som et system af prøver, som så vidt muligt er uafhængige af erhvervede kundskaber og viden, og som er af en sådan forskelligartethed, at flest mulige intelligensfaktorer må antages at indgå i dem. De skal endv. være af en sådan art, at man kun på grundlag af statistiske undersøgelser kan afgøre, hvorledes enkeltindivider i de forskellige aldersklasser står m. h. t. intelligens i forhold til, hvad der må anses for normalt. (Ang. tests i almindelighed s. Tests og testning).

Forskellige forskere har anvendt forskellige kriterier på, hvilke tests der er velegnede som intelligenstests (s. endv. Intelligensforskning). Binet og Simon anvendte

meget forskelligartede tests. Deres vigtigste kriterium på en god intelligenstest var, om det procenttal børn, der kunne klare testen, voksede nogenlunde regelmæssigt med alderen. Eksempler på typiske tests i *Binet-Simons system:*

Indprægningsprøver. De findes i 3 former, nemlig som prøver i nøjagtig gentagelse af sætninger og cifre og som prøver i gentagelse af cifre bagfra. Man taler om den umiddelbare hukommelsesspændvidde, der indtil en vis grænse vokser med alderen. Gennemsnitlig kan iflg. den danske standardisering sætninger på 6 stavelser gentages af 3-års børn, 10 stavelser af 4-års børn, 14 stavelser af 6-årige, 20 stavelser af 9-årige, 22 af 10-årige og 26—28 af 12-årige. M. h. t. tal er væksten ikke nær så stærk: 3-års børn kan gentage 3 cifre, 5-årige 4, 7-årige 5 og 11-årige 6 cifre. Gentagelse af cifre bagfra: 8-årige 3 cifre, 12-årige 4 cifre og 15-årige 5 cifre. Det er et omstridt spørgsmål, hvorvidt det er berettiget at lade spændviddeprøver indgå i et intelligensprøvesystem.

Ordningstests. Der er 3 typer: 1) Ordnen af æsker efter vægt. 2) Ordnen af 5 billeder, så de danner en lille historie. 3) Ordnen af sætninger, hvor ordene står i forkert rækkefølge.

Billedbeskrivelse. Der kan påvises 3 trin: 1) Opremsning af navnene på nogle af de genstande, der findes på billedet (3 år). 2) Beskrivelse i sætninger af, hvad der findes på billedet (7 år). 3) Fortolkning, d. v. s. forståelse af den situation, der vises på billedet (13 år).

Udfyldningstests. De blev først konstrueret af Ebbinghaus, der mente, at man med denne ene prøve kunne få et pålideligt mål for intelligens, som han satte lig kombinationsevne. Prøven består af en trykt tekst, hvor streger markerer manglende ord el. stavelser, der skal indsættes. En særlig form, hvor alle manglende ord er bindeord, er senere konstrueret af den tyske psykolog Walther Minkus (Zeitschrift für angewandte Psychologie, Beiheft 19, 1919).

Andre tests. Forstandsspørgsmål: Hvad vil (el. skal) du gøre, hvis du er i den el. den situation? Angive forskelle ml. beslægtede begreber. Definition af forskellige ord. Kritik af absurditeter — barnet skal finde det dumme i absurde sætninger. Nævne måneders navne. Kende antal forskellige mønter der tilsammen er lig 1 kr. Konstruere en sætning el. historie over 3 opgivne ord.

Binet-Simons tests udgør altså en meget broget blanding. I nyere revisioner, bl. a. i den danske, indgår også nogle af de testtyper, der nævnes nedenfor.

Spearmans tests. Raymond B. Cattell har udarbejdet et testsystem efter de Spearmanske principper. C. anvender kun tests, der, som han siger, i højest mulig grad er mættet med g (se Intelligensforskning, sp. 1005), ialt 6 typer. Der er både sproglige og ikke-sproglige tests. Alle svar gives ved understregning af det rigtige ord el. den rigtige figur. 1) Finde ord med samme betydning (synonymer): Tale betyder det samme som (*snakke*, græde, le). 2) Klassificering: Hund, kat, *sten*, ko. Sten skal understreges, fordi det ikke betegner samme art som de andre. 3) Finde ord med modsat betydning: Op er det modsatte af (høj, ned, mindre). 4) Analogitests: Hus forholder sig til menneske som rede til (hund, kat, fugl). 5) Udfyldningstests: Den store — hed Hans (pige, dreng, kone). 6) Drage slutninger: Ole er større end Knud. Søren er større end Ole. Hvem er størst? (Ole, Knud, Søren).

De Spearmanske tests er altså konstrueret efter langt fastere principper end Binets. Af lign. art som den sidstnævnte testtype er Cyril Burts ræsonnementstests, en række ret ensartede tests af meget forskellig sværhedsgrad, som Burt har samlet i et system for sig. De skal især være velegnede til at differentiere højtbegavede børn.

Endv. kan nævnes *matriksprøverne,* der er konstrueret af den eng. psykolog J. C. Raven. Hver opgave består af et mønster, hvori der mangler et stykke, el. af et system af figurer, hvor en enkelt figur er udeladt. Under mønstret el. figurerne findes 6—8 stykker af samme form og størrelse, men med henh. forsk. mønster og forsk. figurer. Ved løsningen angives, hvilket stykke der meningsfuldt passer ind i mønstret el. figursystemet.

Termans ordforrådstests. Amerikaneren Terman har medvirket ved to Binetrevisioner, Stanfordrevisionen fra 1916 og Terman-Merrill revisionen fra 1937. Ved den sidste lagde man især vægt på, om de enkelte tests korrelerede højt med resultaterne ved anvendelse af hele skalaen. Ordforrådsprøverne tilfredsstiller bedst dette krav. Prøven findes på en række alderstrin, også for voksne. Den går ud på, at der kræves en slags forklaring på ordene i en længere ordliste. Erfaringerne går ud på, at man med meget grov tilnærmelse kan slutte fra antal rigtigt forklarede ord til forsøgspersonernes ordforråd.

Småbørnstests. Binet-Simons system og de fleste revisioner deraf er kun indrettet på testning af børn fra 3 år og opefter. Fra forskellig side er der gjort forsøg på at skabe prøvesæt for børn fra c. 1 md. De mest kendte skalaer er Charlotte Bühlers-Hildegard Hetzers og Arnold Gesells. Som prøvemateriale anvendes dels egentlig legetøj, dels ting, der har karakter af legetøj, idet forfatterne har bestræbt sig for at gøre prøvesituationerne så naturlige som muligt. Bühler og Hetzer har på grl. af talrige eksperimentelle erfaringer, almindelige iagttagelser og overvejelser opstillet 6 dimensioner el. grundretninger for menneskelig adfærd og har søgt at finde kvantitative udtryk for

dem. De kalder deres tests udviklingstests og bestemmer børnenes udviklingsalder og udviklingskvotient. Resultatet angives i et koordinatsystem med en udviklingsprofil. Gesell tager mere løst og forsigtigt på problemet. Han finder det ikke forsvarligt at beregne en kvotient, men søger kun at bestemme et barns omtrentlige udviklingsniveau. Mere er det også uklogt at indlade sig på med vor nuværende viden, men andet er der i og for sig heller ikke brug for.

Gruppetests er prøver, der kan tages med flere på een gang. De er næsten altid skriftlige i den forstand, at forsøgspersonen enten ved at sætte kryds el. andet mærke el. ved at skrive et el. andet skal give svaret på de stillede problemer. De fleste er lavet sådan, at de kræver læsning, mens andre kun består af figurer, der på forskellig måde skal stilles i relation til hinanden. Når det drejer sig om prøver for mindre børn, gives der instruktion til hver enkelt opgave; det er f. eks. tilfældet i de her i landet standardiserede Dearbornprøver, der er beregnet til børn i alderen c. $6^1/_2$—9 år. Opgaverne i gruppesystemer er principielt af samme art som de opgaver, der anvendes i systemer beregnet til individuelle undersøgelser, men der gives i almindelighed en mere differentieret bedømmelse. I de fleste systemer er de anvendte tests delt op i typer, så der findes en række tests af hver type (jvf. hvad der ovenfor er sagt om Cattells tests, der kan anvendes både individuelt og til gruppeundersøgelser). Der gives så points for hver rigtigt løst opgave. Antal points svarer til en intelligensalder (IA), og derefter kan IK beregnes på sædvanlig måde (s. ndf).

Den psykol. situation ved den individuelle prøve og ved en gruppeprøve er meget forskellig. Ved en Binetprøve, hvor forsøgslederen sidder alene med et barn, bliver dette i langt højere grad »holdt fast« ved de stillede opgaver, end når det sidder sammen med mange andre og på en helt anden måde er overladt til at arbejde på egen hånd. Det gør det navnlig vanskeligt at afholde gruppeprøver med mindre skolebørn. Med dem bliver prøven derfor oftere en slags »skolemodenhedsprøve« end en intelligensprøve. Korrelationen ml. de to prøveformer er dog gennemgående ret høj, men naturligvis noget varierende, da der findes en mængde forskellige gruppetests. Rent praktisk er fordelene ved gruppetests, at mange prøves samtidig, og at forsøgslederen ikke behøver at være uddannet psykolog; psykologisk, at forsøgspersonerne får samme ydre forhold, og at såvel instruktion som vurdering bliver mere objektiv (forudsat, at de givne direktiver nøje overholdes).

Testningen og dens resultater. Ved testningen opererer man med 3 størrelser: Levealder (LA), intelligensalder (IA), og intelligenskvotient (IK). LA og IA udtrykkes i år med 1 decimal. Den danske revision af Binet-Simons intelligensprøver ved Marie Kirkelund, Sofie Rifbjerg og R. H. Pedersen er opbygget på flg. måde: På hvert alderstrin fra 3 år til og med 15 år er der 5 tests + 1 reservetest. 5 tests tæller altså for 1 år i intelligensalder og 1 test for 0.2 år. Intelligenskvotienten beregnes som forholdet ml. IA og LA (indført af Stern). Efter forslag af Terman ganger man med 100, altså

$$IK = \frac{IA}{LA} \cdot 100.$$

Mange undersøgelser har vist, at intelligenskvotienten i langt de fleste tilfælde er nogenlunde konstant. Terman undersøgte med Stanford-Binet 315 børn i alderen 3—15 år. 46 af dem blev prøvet 3 el. flere gange, de øvrige 2 gange, med intervaller, der varierede fra nogle få dage til 7 år. Variationen i IK fra første til sidste prøve var i 231 tilfælde $\leq$ 5 points, i 137 tilfælde var den 6—10, i 58 tilfælde 11—20 og i 9 tilfælde $>$ 20 points. Rugg og Colloton gør rede for resultaterne af gentagne prøver med ialt 1487 børn. Svingningerne var omtrent de samme for alle alderstrin (3—12 år) og for alle intelligensgrader. Deres resultater ligger i det store og hele på linje med Termans. R. L. Thorndike har påvist, at korrelationen ml. resultaterne af to på hinanden følgende prøver bliver mindre, jo større intervallet er ml. de to prøver. Den gennemsnitlige korrelation ved 10 mdr.s mellemrum var 0.868 og ved 60 mdr.s mellemrum 0.698.

Det er klart, at der er en række usikkerhedsmomenter ved en intelligensundersøgelse. K. Holzinger regner med 5 fejlkilder: 1) Fejl ved skalaen, f. eks. uegnet testmateriale og forkert anbringelse af tests. 2) Fejl i bedømmelsen. 3) Svingninger i forsøgspersonens præstationer, s. ndf. 4) Fejl i normerne. H. tænker her især på, om standardiseringen er foretaget på en tilstrækkelig repræsentativ befolkning. 5) Spredte fejl, f. eks. misforståelser af direktiverne og forkerte udregninger.

Man kan sige, at der i en intelligensundersøgelse indgår 3 hovedfaktorer: Forsøgslederen (fl.), forsøgspersonen (fp.) og testmaterialet. Fl.s holdning er af stor betydning. Han bør vise venlighed og interesse overfor fp., men må aldrig gå ud over det i instruktionen tilladte. Hvis instruktionen ændres, ændres opgaven. Fp. kan være mere el. mindre oplagt. Han kan være forsagt og tilbageholdende, ængstelig. Han kan være lidt ligeglad el. tage lidt overfladisk på det, el. han kan, hvad der er langt det almindeligste, tage naturligt og ivrigt fat og gøre sit bedste. Man taler om, at fp. mere el. mindre kraftigt accepterer opgaven, d. v. s. sætter mere el. mindre ind på at løse den. Af betydning for dette er naturligvis også testmaterialets art. Ved skolepsykologiske

undersøgelser vil det ofte være klogt at begynde med en performanceprøve (s. d.) f. eks. Healy I, der næsten altid virker tillokkende og samtidig kan virke beroligende på nervøse el. ængstelige børn.

Der er ikke enighed om, hvornår intelligensudviklingen ophører, el. om, hvorledes den forløber. Terman og Merrill regner med ophør allerede omkr. det 15. år, Otis med 16 år og Thorndike med 18 år. Argumentationen er den (Otis), at de 17-, 18- og 19-årige ikke klarer de anvendte tests bedre end de 16-årige. Det hele er dog ikke så ligetil. Det ser ikke ud til, at udviklingen ophører i samme alder for alle. Cattell regner med flg. omtrentlige grænser:

Andssvage (IK 50—70)	12—14 år
Gennemsnitsområdet	ca. 16 -
Højtbegavede	18—20 -

Disse tal falder nogenlunde sammen med, hvad der kan aflæses i nedenstående kurve, der er taget fra Burt. Den er baseret på hans egne undersøgelser.

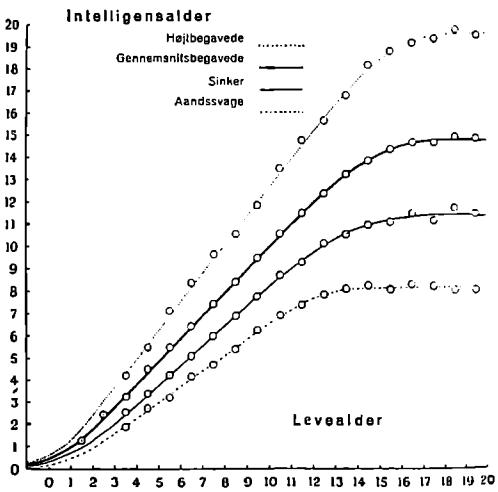

Der er også et andet forhold, man må gøre sig klart. Når skoletiden er forbi, specialiserer de fleste sig. Man kan derfor uden tvivl let konstruere opgaver, der viser en fortsat vækst i præstationerne en del ud over de angivne grænser. Siegvalds resultater tyder på, at man bør regne med, at også almenintelligensen udvikles noget efter det 20. år. I hvert fald er der i hans kurver ingen tegn på stagnering i 18-års alderen.

Det ser ud til, at intelligenskvotienterne for individer fra en ikke udvalgt befolkning fordeler sig normalt. Kurven sp. 1016 er fra Termans og Merrills standardisering af deres revision fra 1937. Den viser intelligenskvotienternes fordeling for 2904 individer i alderen 2—18 år.

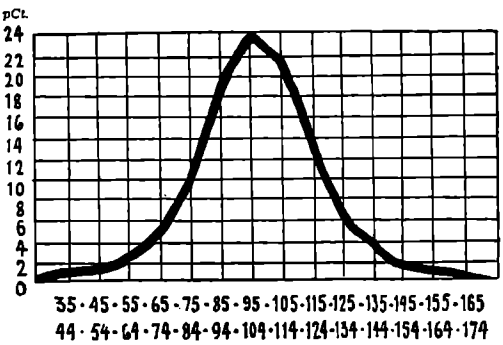

Intelligenskvotienter.

Talrige andre undersøgelser har givet lign. resultater. Navnlig Thorndike har samlet meget materiale, der støtter denne antagelse.

Litteratur: A. Binet et Th. Simon: Le développement de l'intelligence chez les enfants. L' Année psychologique 14, 1908, 1—90. Dansk standardiseret revision af Binet-Simons Intelligensprøver ved Marie Kirkelund, Sofie Rifbjerg og R. H. Pedersen, 1930. Henning Meyer: Undersøgelser over Børns umiddelbare auditiv-vokale Cifferhukommelse, 1945. R. B. Cattell: Cattell group and individual intelligence tests. Handbook for scales I, II and III, 1935. Lewis M. Terman: The measurement of intelligence, 1919. Lewis M. Terman and Maud A. Merrill: Measuring intelligence, 1937. C. Bühler und H. Hetzer: Kleinkindertests, 1932 (på dansk: Udviklingsprøver, ved L. og S. Rifbjerg, 1944). Arnold Gesell: Infancy and human growth, 1929. W. Stern: Die Intelligenz der Kinder und Jugendlichen und die Methoden ihrer Untersuchung, 1930. H. Rugg and Colloton: Constancy of the Stanford-Binet I. Q. as shown by retests. Journal of educational psych. XII, 1921, 315—22. Cyril Burt: Mental and scholastic tests, 1933. Samme: The Backward Child, 1937. Harald Torpe: Intelligensforskning og intelligensprøver, 1948. R. B. Cattell: A Guide to Mental Testing, 1948. Cyril Burt: Handbook of Tests, 1948. Fred. J. Schonell and F. Eleanor Schonell: Diagnostic and Attainment Testing, 1950. Torsten Husén: Testresultatens prognosvärde, 1950. Cyril Burt: The Theory of Mental Testing (i The Yearbook of Education, 1950). Jean Piaget: Intelligensens psykologi, sv. udg. 1951. S. endv. litt.: Intelligensforskning.

H. T.

Interesse (af lat. *interesse*, være magtpåliggende) har i hovedsagen to betydninger, 1) dels hvad der er af betydning for et individs el. en gruppes velfærd (at have interesse i noget), 2) dels hvad et menneske er optaget af og omfatter med særlig opmærksomhed (at have interesse for noget). Modsætningen til i. i begge betydninger er ligegyldighed, og det modsatte af interesseret er indifferent, d. v. s. at man hverken har en positiv el. negativ holdning over for en genstand. I. er netop karakteriseret ved denne polaritet i måden at forholde sig på, som fører til positiv el. negativ værdsætten.

I den først angivne betydning taler man f. eks. om, at et område hører til et lands interessesfære, at man handler imod sin egen velforståede i., el. at man krænker andres i., o. lign. Dette i.-indgreb spiller en rolle i etik og retsvidenskab, idet retsregler bl. a. tjener til afgørelsen af i.-konflikter, og retfærdigheden hovedsagelig består i en rigtig afvejning af de kolliderende i. mod

hinanden, f. eks. efter regelen: Respekter andres i. i samme grad, som du ønsker dine egne respekteret, el. mere fuldstændigt: Handl aldrig sådan, at du ikke også ville kunne indvilge i din handlemåde, hvis de i., som rammes af den, også var dine egne. Samme hovedbetydning ligger til grund for Kants bekendte definition af æstetisk oplevelse som et uinteresseret, d. v. s. begærfrit velbehag.

For pædagogikken kommer især den anden ovenangivne betydning i betragtning, hvorefter i. betyder den opmærksomhed, man skænker tingene. Psykologisk klassificeres den oftest som en følelse; rigtigere er det vel at sige, at den ikke er en bestemt følelse, men impliceret i adskillige; el. at den simpelthen er følelse, f. eks. efter Brentanos definition deraf som tilstande af »kærlighed« og »had«, d. v. s. positiv el. negativ deltagelse. Under alle omstændigheder er den et fænomen af emotionel natur. Efter nyere psykologi vil man yderligere føre den tilbage til et behov, idet man vil opfatte den som en speciel rettethed af opmærksomhed mod udvalgte genstande og forklare denne ikke blot ud fra disse genstandes egen beskaffenhed, men ud fra individets subjektive konstitution, nemlig dets besiddelse af behov. I. viser sig i et vist sammenspil ml. en person og en sag, et emne el. en virksomhed; og selv om i. egentlig findes hos personen, lægger man den tit ud til emnet, som man siger har i. el. er interessant. Betingelserne for opkomsten af i. må ligge på begge sider; ligger de mest iøjnefaldende hos den ydre genstand, taler man om pirringsinteresse, ligger de hos personen, kan man tale om driftsinteresse. Den første kan f. eks. skyldes sanseindtrykkenes livlighed, styrke, afveksling, nyhed; den anden er mindre let at finde bestemte årsager til, men må antages at bero på modningsprocesser i individet.

Ang. deres betydning i udviklingen siger Dewey, at de er symptomer på gryende evner, hvorfor iagttagelsen af dem er af største betydning for opdrageren. De viser det stade i udviklingen, som eleven har nået, og giver forvarsel om det trin, han er ved at nå op på. Som de fleste naturalistiske pædagoger, f. eks. også Rousseau, holder han på, at de umiddelbare i. er naturens vejledning m. h. t. hvad barnet har brug for til sin åndelige vækst. De skal derfor imødekommes fra opdragerens side, men hverken fremskyndes el. undertrykkes.

Der kan siges at bestå en vis modsætning ml. i.-pædagogik og tvangspædagogik. Efter den første gælder regelen: først i., så belæring. Efter den sidste står lærestoffet fast og skal bibringes eleverne uden hensyn til, om de viser nogen trang til at lære det. Alle pædagoger af navn går ind for den første art; men i praksis har det vist sig vanskeligt at følge dens fordring i sin absolutte

form, idet det højere kulturliv gør færdigheder ønskelige, som barnet ikke umiddelbart ønsker at tilegne sig. Her kan man dog imødekomme i.-fordringen ved at vælge tidspunktet så opportunt som muligt. En vis vekselvirkning finder også sted, og Grundtvigs ord om, at »den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær«, kan suppleres med et andet om, at når man først er begyndt at blive klog på et emne, vågner også let i. for det.

I Herbarts pædagogik spiller i.-begrebet en fundamental rolle, idet undervisningens mål sættes i udviklingen af en »mangesidig interesse«. Her vurderes den ikke blot som et middel til at sikre en bedre og lettere indlæring, men som mål, bl. a. ud fra den betragtning, at ægte i. ejer større bestandighed end kundskaber, er til større gavn og glæde for den enkelte og udvirker sig sikrere i handling. For didaktikken er det vigtigt at kende lovene for i.s opkomst og forgrening. Visse af dem er umiddelbare, d. v. s. har deres rod i konstitutionen og kommer frem i kraft af vækst; andre er middelbare og udvikles på grundlag af erfaringer f. eks. at hvad man først kun beskæftiger sig med som middel til noget andet, bliver mål i sig selv, s.k. motivforskydning. Ofte finder en associativ overførelse af i. sted, idet en positiv følelse for et emne kan føre til en lign. følelse for det, som hænger sammen dermed el. har lighedspunkter dermed (s. Association), f. eks. kan følelsen for en afholdt lærer føre til i. for vedkommende lærers fag. Pædagogisk vigtigt er det, at i. kundgør sig i en vis aktivitet og ikke blot i en passiv følen for en el. anden genstand; og mange tager afstand fra den foran nævnte emotionalistiske opfattelse af i. ud fra den betragtning, at kun som bevæger til handling er den i. i egentlig forstand.

Litteratur: J. F. Herbart: Umriss pädagogischer Vorlesungen, 1835. J. Dewey: Interest and effort in education, 1913. L. Nagy: Psychologie des kindlichen Interesses, 1912. L. Nelson: Kritik der praktischen Vernunft, 1917, G. Kerschensteiner: Theorie der Bildung, 1926.

K. G-S.

internationale folkehøjskole, Den, s. Højskole sp. 913.

Intern Sekretion, s. Hormoner.

Interoceptorer, receptorer (lat. modtagere) el. sanseorganer, der stimuleres fra legemets indre, f. eks. i indvoldene. (Se iøvrigt sansning).

Intolerance, utålsomhed, den egenskab ved en person el. en institution, at vedkommende ikke tåler at møde afvigende meninger el. vurderinger, men søger at bekæmpe og undertrykke dem. Oftest kaldes denne holdning kun i., når bekæmpelsen sker med andre midler end grunde. Hvis man foruden anskuelser også inddrager handlinger i betragtningen, er en vis i. altid nødvendig, for så vidt som et samfund ikke kan tåle kri-

minelle handlinger. Men naturligvis kan der være strid om, hvad der er kriminelt. Den intolerante vil her være den, der trækker snævre grænser for, hvilke handlinger der kan tåles.

I. har ofte forekommet i den religiøse og politiske historie; herom taler inkvisition, kætterforfølgelser og voldelig undertrykkelse af bestemte politiske bevægelser. Den er som regel stærkest fremtrædende inden for autoritære sociale dannelser, hvor man holder særlig skarpt øje med s.k. farlige tanker. Dog har nogle ment, at også demokratiske samfund må vise en vis i. over for antidemokratiske anskuelser, ikke blot over for handlinger. Berettigelsen i at anvende tvangsmidler over for anskuelser, d. v. s. ytrede anskuelser, som søges udbredt, er den, at der derfra kan være en meget kort vej til handlinger, som ikke kan tåles. I det hele taget må enhver, der er overbevist om sine egne standpunkters rigtighed, som følge deraf også være overtydet om de modsatte anskuelsers urigtighed; og uvillighed til at bekæmpe dem kan let tydes som mangel på virkelig overbevisning. Imidlertid må man også betænke, at anskuelser kun kan bekæmpes med grunde og ikke med ydre tvangsmidler; og hvis grunde ikke virker, er der faktisk ingen vej. Virkelig uret må derimod bekæmpes, og over for den er intolerance på sin plads; men striden kan endnu stå om, hvorvidt der kun skal skrides ind over for den aktuelle uret el. også over for den potentielle, der endnu befinder sig på tankens og talens stadium. Spørgsmålet om i. bliver for så vidt altid et spørgsmål om grad, så kun den indifferente kan være helt fri derfor (s. endv. Tolerance).

Litteratur: S. Heegaard: Om Intolerance, især i Henseende til religiøse Overbevisninger. 1878.

K. G-S.

Introspektion er efter en udbredt sprogbrug individets iagttagelse af sit eget bevidsthedsliv, hvadenten dette umiddelbart fremtræder som indre el. som ydre fænomener. Forsåvidt bliver »i.« ensbetydende med »umiddelbar opleven«, hvilket som enhver anden iagttagelsesproces er en bevidsthedsproces og som sådan genstand for psyk. forskning. Som erkendelsesmetode har i. derimod i den angivne betydning ikke nærmere tilknytning til psyk. end til enhver anden videnskab, idet alle videnskaber må bygge på umiddelbart oplevede iagttagelsesdata. Når man alligevel oftest betragter den som en for psyk. ejendommelig metode, så beror det på, at man fra gammel tid på en uklar måde har opfattet bevidsthedsfænomenerne som en særlig art fænomener, der kun kan iagttages ved en særlig »indre sans«, som man identificerede med i. Efter at man er blevet klar over, at bevidsthedsfænomenerne også har »ydre« fremtrædelsesformer, der kan iagttages behavioristisk og/el. fysiologisk (s. Psykologi og Bevidsthed), kan antagelsen af en een-eentydig forbindelse ml. i. og bevidsthedsfænomener ikke opretholdes, og det er da hensigtsmæssigt at skelne ml. to forsk. betydninger af ordet i., nemlig: 1) umiddelbar el. fænomenologisk iagttagelse, som er den fundamentale metode i al videnskab, og 2) selviagttagelse, d. v. s. opfattelse af foreliggende fænomener som repræsentanter el. fremtrædelsesformer for det iagttagende individ selv. I denne sidste forstand er i. en speciel psykologisk metode, som forudsætter en vis udvikling af symbolfunktionen (s. Symbol) hos det iagttagende individ og en speciel retning af denne, der i høj grad fremmes ved øvelse. »Naturligt« er menneskene ikke indstillede på at lægge mærke til sig selv og at analysere deres egen tilstand, når de oplever noget, og de må derfor, når de vil dyrke introspektiv psyk., opøve en speciel selviagttagende indstilling. Dette sker i stort omfang ved psyk. eksperimenter, hvor selviagttagelsen ofte spiller en betydelig rolle ved siden af de behavioristiske og fysiologiske metoder. I sammenligning med disse har selviagttagelsen imidlertid den mangel, at dens resultater ikke direkte lader sig kontrollere af andre iagttagere, hvorfor nogle af de behavioristiske psykologer helt har villet renoncere på den (s. Behaviorisme). Indirekte er en kontrol dog mulig, dels derved at samme individ sammenligner sine selviagttagelser indbyrdes, dels derved at forsk. individer sammenligner de sproglige beskrivelser af selviagttagelser, de gør under ensartede betingelser, og endelig derved at selviagttagelserne sammenlignes med behavioristiske og fysiologiske iagttagelser af de selviagttagende individer. Selviagttagelsen er derfor stadig en vigtig metode i psyk., idet det er den eneste vej til kundskab om de indre fænomener, der for det bevidste individ repræsenterer dets egen bevidsthedstilstand. (S. iøvrigt Jeg).

Litteratur: H. Høffding: Psykologi i Omrids, 6. udg. 1911. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45. F. Brandt: Psykologi I, 1950 samt de fleste, især ældre, lærebøger i psykologi.

J. J-n.

Introversion, indadvendthed, interessens bortdragning fra de ydre genstande og dens hovedsagelige rettethed mod det eget indre liv, efter C. G. Jung en hovedtype for udformningen af den menneskelige karakter (mods. ekstroversion).

K. G-S.

Intuition, umiddelbar anskuen el. indsigt i et sagforhold, ikke nået gennem begrebslig og reflekterende tænkning. Efter manges opfattelse er i. usikker som erkendelseskilde og -metode, og dens indhold må i hvert fald verificeres gennem andre metoder, for at man kan fæste lid dertil. Efter andres mening foregår selv den logiske, leddelende tænkning gennem en serie af i. Efter Spinoza er en vis art af i. den højeste form for erkendelse, men vanskeligt opnåelig. Bergson forstår ved i. en intellektuel indføling,

gennem hvilken man når til en dybere og mere adækvat forståelse af tingenes natur. Ved intuitionisme forstås en opfattelse, hvorefter vor erkendelse, f. eks. også af moralske sandheder, er baseret på i. K. G-S.

Invalidebørnshjælpens børnehjem i Hørsholm. Hjemmet, der optager hjælpeløse kronisk syge børn i skolealderen, blev åbnet i maj 1934. Det er en selvejende institution. For anbringelse på hjemmet betales der en af ministeriet for hvert finansår nærmere fastsat takst, for finansåret 1951—52 er taksten: 672 kr. årlig.

Hjemmet er anerkendt som særforsorgsinstitution, d. v. s. at de børn, som omhandles i forsorgslovens § 66 — de ubemidlede vanføre og lemlæstede — kan anbringes på hjemmet for statens regning (s. også Solbakken). Opholdet kan vare til 18-års alderen.

Der er plads til 19 børn (10 drenge og 9 piger). Børnene undervises i de almindelige skolefag, de ældste børn får tillige undervisning i engelsk, tysk og samfundslære. Endv. gives der undervisning i praktiske sysler således for drengenes vedk. i sløjd og for pigernes vedk. i håndgerning.

Den daglige ledelse af hjemmet er betroet en sygeplejerske, som er hjemmets forstanderinde. Undervisningen varetages af en seminarieuddannet lærerinde. — Der er stadig lægetilsyn med børnene.

Henvendelse om optagelse rettes til bestyrelsens formand, Invalideforsikringsretten, Kbh. V. S. N.

invalideforsikringen. Hjælp fra, Af invalideforsikringens midler ydes der — foruden a) invaliderente (s. d.) til forsikrede — hjælp til b) oplæring og c) kur og pleje. Desuden ydes der hjælp til d) anskaffelse af arbejdsmaskiner og værktøj og e) — i særlige tilfælde — til iværksættelse af selvstændig virksomhed og anden hjælp til opnåelse af beskæftigelse (folkeforsikringslovens § 60). Udgifterne til beklædning i anledning af ophold på sygehus o. lign. godtgøres ikke af invalideforsikringens midler.

Hjælpen ydes dels i forebyggende, dels i helbredende øjemed. I førstnævnte henseende bestemmes, at hjælp ydes, såfremt der efter invalideforsikringsrettens skøn er fare for, at en væsentlig — og ikke blot forbigående — nedsættelse af erhvervsevnen vil indtræde i en overskuelig fremtid, hvis foranstaltningen undlades. M. h. t. hjælp i helbredende øjemed er synspunktet, at en sådan nedsættelse af erhvervsevnen vil kunne bedres betydeligt ved den pågældende hjælp. Bestemmelserne omfatter såvel forsikrede (herunder rentemodtagere) som børn under 15 år og børn og unge mennesker i alderen 15—18 år, der p. gr. a. helbredsbetingelserne i lovens § 7 og 36 (s. sygekasse, Optagelse i og invalideforsikringen, Optagelse i) ikke har kunnet optages i forsikringen, samt endelig personer over 65 år, som indtil denne alder var invalideforsikret, og som stadig er i sygekasse el. fortsættelsessygekasse. Bestemmelserne er således affattet, at de pålægger vedk. en pligt til at underkaste sig de nævnte foranstaltninger efter rettens skøn. Nægter en forsikret at underkaste sig de af invalideforsikringsretten ønskede foranstaltninger, kan retten til invaliderente i et vist tidsrum helt el. delvis fortabes. Modsætter rette vedk. sig at lade et barn el. ungt menneske under 18 år underkaste foranstaltningen, henleder retten børneværnsudvalgets opmærksomhed på sagen. I praksis er det dog således, at de fleste foranstaltninger bevilges på grundlag af derom fremsat ansøgning fra påg.

f) Det synspunkt, at hjælp ved en allerede foreliggende invaliditet kun kan ydes, såfremt hjælpen har erhvervsmæssig betydning for den invaliderede, er lempet m. h. t. ydelse af hjælp til anskaffelse og vedligeholdelse af større bandager, kunstige lemmer, sygevogne (til lån), høreapparater o. lign. Det bestemmes nemlig, at sådan hjælp kan ydes, når det skønnes, at hjælpemidlet — uden uforholdsmæssig udgift — vil kunne afhjælpe el. i betydelig grad formindske, en bestående invaliditet. Der vil efter denne regel f. eks. kunne tænkes ydet hjælp til en rullestol til en person, der er lam i benene, selv om påg. ikke har brug for rullestolen for at kunne passe sit erhverv, når blot han på anden måde har virkelig nytte deraf. Beslutning om hjælp til de under f) nævnte hjælpemidler kan i betydelig udstrækning træffes af de sociale udvalg, således at det ikke er nødvendigt at forelægge sagen for invalideforsikringsretten.

Blanketter til ansøgning om hjælp efter lovens § 60 fås ved sygekasserne (fortsættelsessygek.), hvortil skemaet afleveres, når det er udfyldt og underskrevet af ansøgeren; lægeerklæring betales af ansøgeren med 20 kr., der godtgøres, hvis det ansøgte bevilges.

Retten er bemyndiget til at virke for at skaffe arbejde til de forsikrede i egnede stillinger i det offentliges tjeneste el. i det private erhvervsliv. Praksis har vist, at endog stærkt invaliderede personer kan gøre god fyldest i visse stillinger.

Efter ansøgning til direktøren for sygekassevæsenet og indstilling fra det sociale udvalg kan der i h. t. lovens § 59 i ganske særlige tilfælde bevilges en invaliderentemodtager et rentefrit lån svarende til højst 2 års rente. Ved ydelse af sådanne lån kræves, at lånet må antages at ville få en væsentlig betydning for ansøgerens erhvervsevne. Loven udtrykker det således, at der skal foreligge sandsynlighed for en forbedring af pågældendes erhvervsforhold, der skønnes at kunne få invalidemæssig betydning. Dette betyder dog ikke, at lånet ligefrem skal ventes at ville medføre en inddragning af renten. Den ophjælpning af erhvervsevnen, som forventes at blive et

resultat af lånet, skulle dog ofte kunne føre til en nedsættelse af renten. Vilkårene for tilståelse af lån vil iøvrigt være nogenlunde de samme, og i hvert fald ikke strengere, end for opnåelse af hjælp efter lovens § 60 (jfr. ovf.). Lånene, der fortrinsvis ydes til start el. overtagelse af forretninger el. værksteder, afdrages efter direktørens nærmere bestemmelser.

For at retten kan komme i forbindelse med så mange som muligt af allerede invaliderede, hvis invaliditet måske kan formindskes ved hensigtsmæssige foranstaltninger, el. personer, som er truet af invaliditet, pålægger lovens § 63 læger og hospitalsoverlæger, som hos personer under 30 år iagttager lidelser, som skønnes at have medført el. i en overskuelig fremtid at ville medføre en nedsættelse af erhvervsevnen, at gøre indberetning om tilfældet til retten. En lign. pligt har skoler for så vidt angår elever i den undervisningspligtige alder. For åndssvage, blinde og døve (tunghøre) skal indberetningen rettes til det sociale udvalg i pågældendes opholdskommune. Indberetningspligten, der nærmere er omtalt i socialmin. bek. nr. 292 af 28. sept. 1933, består dog ikke for personer, som retten allerede er el. har været i forbindelse med, og personer, for hvem der sker anmeldelse til direktoratet for ulykkesforsikringen.

Forsikrede og rentemodtagere kan af egen drift søge bistand hos retten, når de anser deres erhvervsevne for nedsat el. udsat for forringelse som angivet i lovens § 60. Sådan henvendelse kan også ske til retten for børn under 15 år.

M. h. t. de foranstaltninger, som retten kan iværksætte efter § 60—61, er der ikke opstillet betingelser om pågældendes økonomiske forhold. Han vil således kunne komme i betragtning, selv om han er bemidlet i folkeforsikringslovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i).

Litteratur: Håndbog for anerkendte sygekasser, 6. udg., s. 541 ff., 1945. Poul Holck: Om Mulighederne for at anvende Invalider i offentlige Virksomheder og i Erhvervslivet, i Social Forsorg, 1924. Axel Barsøe m. fl.: Om Mulighederne for blindes Beskæftigelse udenfor Håndværk og Musikliv, 1928. K. A. S.

invalideforsikringen, Optagelse i, er knyttet til optagelse i sygekasse (fortsættelsessygekasse, Statsbanepersonalets Sygekasse), s. sygekasse, Optagelse i. Alle sygekassemedlemmer er dog ikke uden videre invalideforsikret:

1) Invalideforsikres kan kun sygekassemedlemmer, der har dansk indfødsret, og som er bosat i riget (Grønland ikke medregnet) el. forhyret med dansk skib. Lige med indfødt anses en kvinde, der ikke selv har indfødsret, men som er el. senest har været i ægteskab med en mand med dansk indfødsret. Den ligestilling med danske statsborgere, som islændinge havde i henh. t. den ophævede dansk-islandske forbundslov, er i princippet bortfaldet med denne lovs ophævelse. For optagelse i sygekasse m. v. kræves ikke dansk indfødsret.

2) Forældreløse børn og børn på børnehjem m. v., der er optaget i sygekasse efter de særlige regler herom i folkeforsikringslovens § 6, stk. 1 (s. sygekasseforhold, Forældreløse børns og Sygekasseforholdet for børn på børnehjem), kan ikke invalideforsikres, selv om de har dansk indfødsret.

3) Ved optagelse i i. stilles der større krav til arbejdsevnen end ved optagelse i sygekasse, jfr. folkeforsikringslovens § 36 sammenholdt med § 7 og socialmin.s bek. af 28. sept. 1933. En person, der er »arbejdsfør«, og således opfylder den forsikringsmæssige kvalifikation for optagelse i sygekasse, (s. sygekasse, Optagelse i) behøver ikke at have den »erhvervsevne«, som er nødvendig for optagelse i i.

Medens »arbejdsførhed« betyder evnen til at yde »et vist bidrag« til sit underhold, i hvilket udtryk ligger, at bidraget ikke behøver at være ret stort, når det blot har nogen økonomisk værdi, kræves der til fyldestgørelsen af nævnte erhvervsevne, at pågældende skal være i stand til (ved selvstændigt arbejde el. ved arbejde for fremmede) at yde *et ikke uvæsentligt bidrag* til sit underhold. Betragtningen, som ligger til grund for bestemmelsen, er, at en person ikke bør optages i i. med så ringe erhvervsevne, at han straks er kvalificeret til invaliderente.

Kan en person p. g. a. denne bestemmelse ikke optages i i. samtidig med, at han optages i sygekasse, skal han rejse spørgsmålet, når hans erhvervsevne bedres så meget, at han må skønne, at der nu er mulighed for optagelse i i.

For medlemmer af fortsættelsessygekasser (s. d.) består der ikke en sådan sondring ml. adgang til henh. syge- og invalideforsikring, thi disse kassers helbredsbetingelser er så strenge, at personer, der opfylder disse eo ipso opfylder betingelserne for optagelse i i.

Medlemsforholdet til i. ophører med det 65. år.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 158 f. f., 1945. K. A. S.

Invalidepræmien. Af invalideforsikrede medlemmer af sygekasse el. fortsættelsessygekasse (Statsbanepersonalets Sygekasse) betales iflg. folkeforsikringsloven præmie fra optagelsen (dog tidligst fra det 18. år) og indtil det 60. år, hvorefter forsikringen fortsætter præmiefrit indtil det 65. år, jfr. folkeforsikringslovens § 42.

Pligten til at betale præmie indtræder fra begyndelsen af den betalingstermin (kvartal, md.), der følger efter den, hvori medlemmet fyldte 18 år. Sålænge en person oppebærer invaliderente, er han fritaget for at betale præmie.

Præmien udgør (1952):

a) personer optaget før det 21. år:

årlig	kvartårlig	mdl.
8.40 kr.	2.10 kr.	0.70 kr.

b) personer optaget efter det 21. år:

årlig	kvartårlig	mdl.
9.60 kr.	2.40 kr.	0.80 kr.

Er to samlevende ægtefæller begge forsikrede, nedsættes præmiebeløbene til:

	årlig	kvartårlig	mdl.
a)	7.20 kr.	1.80 kr.	0.60 kr.
b)	8.40 kr.	2.10 kr.	0.70 kr.

I. udredes samtidig med kontingentet til sygekassen; undladelse af rettidig betaling af præmien har samme virkning som uvedtægtsmæssig restance med kontingentet (s. Sygekassekontingentet). Et nydende sygekassemedlem, der skylder i. for længere tid end 3 (4) mdr. vil derfor blive slettet som nydende medlem af kassen. Er han under 21 år vil han helt blive slettet deraf; er han over 21 år, overføres han til at være bidragydende medlem.

For lærlinge, der har lærekontrakt i henh. t. lærlingeloven af 7. maj 1937, betales præmien af læremesteren (s. Lærlinges sygekasseforhold).

Militærpersoner, der på samme måde som de, der aftjener deres værnepligt, har krav på fuld sygehjælp fra militæret, er, hvis de er ubemidlede i folkeforsikringslovens forstand, fritaget for at betale i. Denne regel gælder for såvel tvungen som frivillig militærtjeneste og for civilforsvarstjeneste.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 509, 1945. Regler vedr. de anerkendte Sygekassers m. fl. Forvaltning af Invalideforsikringen af 30. juni 1941.

K. A. S.

Invaliderente. De vigtigste betingelser for at opnå i. efter folkeforsikringsloven, jfr. dennes § 36 og 38 er flg.:

1) Pågældende skal være invalideforsikret (s. invalideforsikringen, Optagelse i), præmiebetalende medlem af den offentlige sygeforsikring (anerkendt sygekasse, fortsættelsessygekasse el. Statsbanepersonalets Sygekasse). Børn og unge mennesker ml. 14 og 18 år og personer i alderen 60—65 år, der er optaget i invalideforsikringen, kan dog komme i betragtning ved tilkendelse af i., selv om de ikke betaler præmie (s. Invalidepræmie).

2) Invalideforsikringsretten skal have skønnet, at pågældendes erhvervsevne er nedsat til invaliditetsgrænsen el. derunder i den i lovens § 38, stk. 1, omhandlede betydning. En sådan nedsættelse foreligger, når den forsikredes erhvervsindtægt ved en til hans kræfter og færdigheder svarende beskæftigelse — der under rimelig hensyntagen til hans uddannelse og tidligere virksomhed kan forlanges af ham — må forventes at ligge betydeligt under det, som legemligt og åndeligt sunde personer med lignende uddannelse og i samme egn plejer at tjene ved deres arbejde.

Ved bedømmelsen heraf skal retten tage sit udgangspunkt i, om erhvervsevnen er nedsat til 1/3 el. derunder, og der skal tages hensyn bl. a. til påg. alder og arbejdsmuligheder og til muligheden for forbedring el. forværring af invaliditeten.

Særligt hensyn kan tages til invalider i lavtlønnede fag, idet de vil kunne anses for invalider i lovens forstand, selv om erhvervsevnen efter de almindelige regler ikke er nedsat til omkr. 1/3, nemlig hvis de ikke er i stand til at tjene så meget, at det svarer til invaliderenten.

3) Forsikrede må ikke i løbet af de sidste 5 år vitterligt have ført et levned, der i det almindelige omdømme vækker forargelse, f. eks. erhverv ved utugt, professionelt betleri. Ved afgørelse af dette spørgsmål skal der tages afgørende hensyn til, om forholdet har haft en stadig karakter.

4) Modtagelse af fattighjælp indenfor de 3 sidste år el. modtagelse af kommunehjælp med tab af valgret indenfor det sidste år udelukker fra adgang til rente.

5) Forsikrede må ikke med fortsæt have fremkaldt invaliditeten el. i væsentlig grad forøget den. Ej heller må han have pådraget sig den ved længere tids misbrug af alkohol el. narkotiske midler.

6) En forsikret, der i henh. til reglerne i folkeforsikringslovens § 12 har generhvervet nyderet, efter at han p. g. a. restance med bidragene har været overført til at være bidragydende (s. Sygekassekontingent), kan først opnå rente, når der er forløbet 2 år fra generhvervelsen af nyderet.

Begæring om i. indgives gennem det sociale udvalg — i Kbh. magistraten. Blanketter fås hos kommunerne, hos sygekasserne og i direktoratet for sygekassevæsenet. For lægeerklæring betales 20 kr. Beløbet godtgøres, hvis der tilkendes rente.

Rentens beregning, jfr. lovens § 39—41.

Reglerne herfor er meget omfattende og kan derfor her kun gives i de vigtigste træk.

I. udgøres af et grundbeløb og et invaliditetstillæg samt et rentetillæg på 7 1/2 pct. af grundbeløbet. Rentens grundbeløb med nævnte tillæg er flg. (1952, uden pristalsregulering), jfr. lovens § 39—40 og 85:

	Hovedstaden m. v.	Købstæder m. v.	Det øvrige land
	kr.	kr.	kr.
Ægtepar når begge opfylder betingelserne for at oppebære invalideren te	2988	2676	2280
Andre	1920	1704	1452

a) Såfremt invaliditeten bevirker, at invaliden stadig må have personlig bistand af andre, el. skyldes invaliditeten blindhed el.

stærk svagsynethed, ydes der til renten et »bistandstillæg« på 612 kr., 576 kr. eller 528 kr. årlig i henh. hovedstaden m. v., købstæder m. v. og det øvr. land. Fordrer invaliditeten vedvarende pleje el. tilsyn, således at invaliden aldrig kan lades alene, ydes der i stedet for det nævnte bistandstillæg et plejetillæg på henh. 1020 kr., 960 kr. og 876 kr. årlig.

Der kan gives en særlig bistands- eller plejeydelse til personer, hvis erhvervsevne ikke af retten anses for betydelig nedsat, men hvis tilstand er sådan, at de ville have været berettiget til de nævnte bistands- eller plejetillæg, hvis de havde været berettiget til rente. Ydelsen svarer til bistands- el. plejetillægget forhøjet med et beløb, der svarer til 1/3 af invaliderentens grundbeløb.

b) Har en rentemodtager forsørgerpligt overfor børn under 15 (evt. 18) år, ydes der til renten et tillæg, svarende til enkebørnsbidraget efter lov om offentlig forsorg § 219. Dette tillæg ydes dog ikke, hvis rentemodtageren er berettiget til underholdsbidrag til sine børn i henh. t. overøvrighedsbestemmelse m. v.

c) En rentemodtager, der er *gift* og samlever med en ikke-rentemodtager, får til renten et tillæg på henh. 396 kr., 348 kr. og 300 kr. i de 3 nævnte områder.

d) Endelig ydes der af kommunen invaliderentemodtagere brændselshjælp og beklædningshjælp efter de nærmere i lovens § 40, stk. 7 og 8 angivne regler, hvorhos kommunen kan tilstå de ganske særlig vanskeligt stillede rentemodtagere et personligt tillæg. Rentens grundbeløb, invaliditetstillægget, bistands- og plejetillægget og ægteskabstillægget er undergivet pristalsregulering efter reglerne i lovens § 85.

Retten til at oppebære i. med dens fulde beløb er betinget af, at vedkommendes årlige indtægt ikke overstiger en værdi svarende til 50 pct. af grundbeløbet. Er indtægterne større, fradrages efter nærmere i lovens § 41 fastsatte regler 60 pct. af det overskydende indtægtsbeløb i renten incl. invaliditetstillæg og ægteskabstillæg. Stammer indtægten fra invaliderentemodtagerens personlige arbejde, kan der ses bort fra *hele* indtægtsbeløbet.

Der foretages derhos fradrag i i., såfremt rentemodtageren oppebærer pension fra staten el. kommunen i henh. t. en af indenrigsmin. godkendt pensionsvedtægt, el. såfremt han har modtaget erstatning for en nedsættelse af erhvervsevnen af over 20 pct., f. eks. i h. t. ulykkesforsikringsloven (s. Ulykkesforsikring).

Renten med tillæg kan dog ved fradrags- og nedsættelsesbestemmelserne i § 41 aldrig nedsættes under 1/3 af grundbeløbet.

Når en invaliderentemodtager er fyldt 65 år, skal hans rente konteres som aldersrente, men den udbetales stadig efter reglerne for invaliderente.

På Færøerne gælder en noget afvigende ordning (lov nr. 147 af 31. marts 1949). Rentebeløbene svarer omtrent til, hvad der ydes i en landkommune i det øvrige rige.

Litteratur: K. K. Steincke: »Invalid« i Invalidelovens Forstand, »Social Forsorg«, 1921, s. 215; Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 494 ff., 1945.

K. A. S.

Ironi, en måde at udtrykke sig på, hvorved man siger noget andet og oftest det modsatte af det, man egentlig mener, foregiver en uvidenhed med den dulgte forudsætning, at man alligevel ved bedre besked end den, man henvender sig til. I mere aggressiv form kan den betegnes som sarkasme. Som middel til at vise børn til rette el. til at blotte deres uvidenhed el. ufuldkommenhed er den oftest meget ilde anbragt; den sårer mere end den direkte form. K. G-S.

Irritabilitet, påvirkelighed; *irritament,* genstand el. proces, som påvirker et sanseorgan, ensbetydende med *stimulus; irritation,* påvirkning af et sanseorgan, også et ubehag fremkaldt af bestemte situationer.

K. G-S.

Islands skolevæsen. Den første skole i Island blev stiftet 1056 af biskoppen til Skálholt. Dens opgave var at uddanne folk til præstegerningen. I begyndelsen af det 12. årh. blev der stiftet flere parallelle skoler. Iflg. kgl. resolution af 1542 skulle der oprettes barneskoler ved tre af landets klostre — for det meste på klostrenes bekostning — men nogle år senere, d. v. s. kort efter reformationen, blev klostrene nedlagt og deres ejendomme beslaglagt af regeringen. Resolutionen blev derfor aldrig gennemført. I 1635 fik præstestanden befaling til at visitere hvert hjem og især gøre sig bekendt med folkets kristendomskundskaber, og med hvordan det stod til med læseundervisningen, som hjemmene skulle sørge for, da der ingen barneskoler fandtes. Den første egentlige barneskole stiftedes på Vestmannaøerne 1745; 1830 åbnedes den første i Reykjavik. En lov om børneundervisning vedtaget i 1880 fordrede undervisning i læsning, skrivning og regning. 1907 kom den første lov om almen skolepligt (10—14 år), og undervisningen udvidedes med flere fag. 1926 og 1936 blev folkeskoleloven ændret en del. Der blev stillet krav om forøget pensum, udvidet skolepligt (7—14 år), ligesom der blev ydet statsbidrag til skolebygninger og skolekonsulenter ansattes.

Islands skolevæsen af i dag bygger hovedsagelig på 5 lovforslag, som blev vedtaget på Altinget i 1946, trådte i kraft 1947 og skal være gennemført i årene 1947—53. De omhandler flg.: 1) skolesystem og undervisningspligt, 2) børns undervisning, 3) realskoletrinnet, 4) gymnasieskoler og 5) husholdningsskoler og endv. på lov af 1947 om lærernes uddannelse.

Antal skoler, elever og lærere ses af ndst. oversigt for 1950—51 (landets indbyggertal sept. 1950: 141,000):

	Antal skoler	Antal elever	Lærere, fast ansatte	timelærere	lærere ialt
Kommuneskoler af enhver art	214	16.218	562	128	690
Fortsættelsesskoler og fagskoler samt universitetet	115	10.261	346	447	793
Dertil kommer forsk. kursus, aftenskoler, radioundervisning m. m.		2.835	1	34	35
Ialt	329	29.314	909	609	1.518

I Island er der undervisningspligt fra det 7.—15. år. Det offentlige har dog pligt til at sørge for, at de undervisningspligtige kan få plads i en skole, der passer til deres alder. Undervisningspligten kan med skoleoverstyrelsens billigelse ophøre ved det 14. el. udstrækkes til det 16. år. Al undervisning i offentlige skoler er gratis; omkostningerne afholdes af staten og kommunerne i fællesskab.

Skolen er en enhedsskole fra det 7.—13. år; systemet har flg. fire trin:

1) *Folkeskolen* el. barneskolen, som er beregnet for børn fra 7—13 år. Den er delt i to afd., den yngste (7—10 år) og den ældste (10—13 år). Hvert år skal børnene ved årsprøver vise deres »kundskaber og færdigheder« i islandsk, skrivning og regning. De afsluttende eksaminer for de to afd., hvortil altså børnene indstilles henh. 10 og 13 år gamle, er ens i modersmål og regning for hele landet, »landspróf«. Den »yngste« prøve skal dokumentere, at barnet har nogenlunde læse- og skrivefærdighed og en vis færdighed i at behandle de fire regningsarter, og at det ved besked med de almindeligste foreteelser i dets nærmeste omgivelser. Til den sidste prøve, som kaldes *folkeskoleeksamen (barnapróf)* forlanges, at barnet kan læse sit modersmål »tydeligt og forstandigt«, at det skriftligt og mundtligt kan gengive, hvad det har læst og redegøre for et kendt emne, ligesom det skal have forøget sin kunnen i regning. De børn, der dumper, må gå om i den påg. afd. og forsøge pány et år efter. De alm. skolefag kan i det sidste vinterhalvår i den ældste afd. suppleres med undervisning i et fremmed sprog for de børns vedk., som er vel funderet i modersmålet.

2) *Realskoletrinnet* (13—17 år) omfatter *ungdomsskolen,* som er 2-årig, *mellemskolen,* der er 3-årig, og *realskolen,* som er 4-årig. Enhver, der har taget folkeskoleeksamen, er pligtig til at fortsætte her indtil det fyldte 15. år; han (hun) kan da afslutte sin obligatoriske skolegang med en ungdomsskoleeksamen (s. ndf.).

Ungdomsskoler, mellemskoler og realskoler deles i to sideordnede retninger, den *teoretiske* og den *praktiske.* Folkeskoleeksamen giver lige adgang til begge retninger.

I den *teoretiske* retning skal mindst 3/4 af undervisningstiden anvendes til teoretiske fag — de ovenfor nævnte — suppleret med fremmede sprog og indtil 1/4 må anvendes til praktiske fag. Realskoletrinnets lærere har pligt til at hjælpe de elever, som ønsker at blive flyttet fra den ene retning til den anden, og som skønnes at have forudsætninger derfor.

I skolernes *praktiske* retning skal indtil halvdelen af undervisningstiden anvendes til praktiske fag, og undervisningen skal så vidt gørligt tillempes efter hver enkelt elevs behov og evner. Indenfor de teoretiske fag lægges hovedvægten på modersmålet, Islands historie og litteraturhistorie, regning, matematik og naturlære.

Ungdomsskolerne er 2-årige og svarer til realskolens 2 nederste klasser. De afsluttes med *ungdomsskoleeksamen,* der giver ret til at læse videre i mellemskolen el. realskolen; den obligatoriske skolegang ender som sagt her.

Mellemskolen er 3-årig og svarer til realskolens 3 nederste klasser. Den afsluttes med *mellemskoleeksamen,* der giver ret til at læse videre i realskolen, i gymnasiet og ved forsk. specialskoler f. eks. seminariet:

I årene 1946—50 har flg. antal elever taget mellemskoleeksamen:

1946	200	elever ved	11	skoler
1947	225	—	11	—
1948	325	—	16	—
1949	335	—	17	—
1950	500	—	25	—

Realskolerne er 4-årige og eleverne underkastes de samme eksaminer efter henh. to og tre års forløb som eleverne i ungdomsskoler og mellemskoler. Selve *realeksamen* giver ret til optagelse i specialskoler og til stillinger i offentlige institutioner.

3) *Gymnasiet* er 4-årigt. For optagelse i gymnasiet kræves en god mellemskoleeksamen, som er landseksamen, fra den teoretiske afd. Alle elever går i samme første klasse, derefter deles de i en sproglig el. matematisk linie. Der kan evt. oprettes andre linier, hvis der er behov herfor. Der findes to gymnasier (fællesskoler), eet i Reykjavik og eet i Akureyri, et tredje, ude på landet, forberedes. Der undervises i Islands historie og litteraturhistorie, dansk, engelsk, tysk, fransk, latin, historie og samfundslære, kristendomskundskab, naturhistorie, fysik og kemi, matematik og astronomi, bogføring, idræt og sang. Gymnasiet afsluttes med *studentereksamen,* som giver adgang til universitetet i Reykjavik.

For uddannelsen af folkeskolens lærere sørger *Islands seminarium.* Uddannelsen er 4-årig, og der kræves teoretisk mellemskoleeksamen. Uddannelsen af lærere til mellem-,

realskole og gymnasium foregår ved universitetet, hvor der er ved at blive oprettet et pædagogisk institut.

Af andre fagskoler kan især nævnes: En navigationsskole (med afdelinger for radiotelegrafister og skibskokke), en maskinistskole, to landbrugsskoler, forsk. tekniske skoler, to handelsskoler (den ene har ret til at dimittere studenter), en sløjdlærerskole, en gymnastiklærerskole, husholdningsskoler, en skole for husholdningslærerinder, en kunstflidskole, en kunstskole (for malere og billedhuggere) og et musikkonservatorium.

Endelig findes aftenskoler (Námsflokkar), der giver aftenkursus i forsk. fag i lighed med de da. aftenskoler. 50 pct. af omkostningerne bæres af staten, 50 pct. af kommunen. De findes kun i Reykjavik og Akureyri. For landbefolkningens vedk. træder i stedet dels et ret omfattende korrespondancekursus (bréfaskóli), opretholdt og bekostet af Sammenslutningen af de isl. Andelsforeninger, dels Den isl. Statsradiofonis kursus i de 4 sprog: islandsk, dansk, engelsk og tysk.

Der er i Island stor mangel på lærere, især indenfor realskolen og fortsættelsesskolen, og det er Islands skolevæsens mål at erstatte vandrelærerne med internatskoler el. dagskoler, som eleverne kan nå med rutebil el. skolebus, men det vil tage mange år endnu, inden alle skoledistrikter har godt indrettede og udrustede skolelokaler.

Islands universitet blev oprettet 1911 som en fortsættelse af de tre fagskoler for studenter, en præsteskole, lægeskole og skole for jurister. Univ. inddeles nu i 5 fakulteter: Et teologisk, juridisk, medicinsk, filosofisk og teknisk fakultet (ved lov af 1945). Det sidstnævnte forbereder kun til 1ste del af ingeniøreksamen, medens anden del for det meste afsluttes ved Den Tekniske Højskole i Kbh. Det filosofiske fakultet gav indtil fornylig kun undervisning i propædeutik og islandsk sprog og litteratur. Men fornylig er fakultetet blevet udvidet med en såkaldt B. A.-afdeling, hvor der gives undervisning i fremmede sprog, historie, geografi, naturfag m. m. for vordende lærere, især på realskoletrinnet (jfr. ovenfor). Til universitetet er også knyttet Instituttet for Erhvervene (Atvinnudeild) med laboratorier for fiskeri, landbrug og industri, samt alm. kemiske laboratorier for medicinere. De studerendes antal skoleåret 1950—51 var 620, lærernes antal 57.

Litteratur: George T. Trial: History of Education in Iceland, 1945. Johs. Laurup-Fogt: De nye islandske skolelove. Vor Ungdom, dec. 1948. Skola och Samhälle, 1949. Femtonde Nordiska Skolmötet, Stockholm, 1948.

Isolation i hjemmet. Hvis pt. med smitsomme sygdomme skal behandles i hjemmet, er det nødvendigt at tage visse forsigtighedsforanstaltninger for at hindre spredning af smitten.

Ved de alm. børnesygdomme plejer man blot at hindre børn, som ikke tidligere har haft sygdommen, i at komme i nærheden af pt.

For de øvrige sygdomme bør pt. instrueres omhyggeligt i de nødvendige hygiejniske forholdsregler, spec. med henblik på smittefarlige udtømmelser (opspyt, urin og afføring).

Der bør tages hensyn til den særlige smittefare ved spiseredskaber, ligesom der bør være håndvask el. i alt fald et fad med desinficerende vædske i rummet.

Såvidt muligt bør kun lægen og forældrene have adgang til sygeværelset.

Ved difteri og tarminfektioner og enkelte andre sygdomme er det af betydning, at sengelinned og legetøj etc. bliver omhyggeligt vasket, evt. desinficeret efter anvendelsen.

Isolationen må først ophæves efter samråd med lægen. K. B-S.

Iversen, Herbert (1890—1920), filosof. I. studerede tysk med speciale i tysk filosofi (magisterkonferens om J. G. Fichte). Under studietiden opholdt han sig et halvt år i Berlin og optoges der af sociale og politiske spørgsmål; tilsluttede sig efter sin hjemkomst socialdemokratiet. 1913—18 levede han i England, hvor han udarbejdede sit store værk »To Essays om vor Erkendelse« (1918). Heri hævder han, at al erkendelse er subjektiv, og at en minutiøs beskrivelse af vore faktiske bevidsthedstilstande el. oplevelser er det sidste grundlag for al erkendelse. Om I. handler E. Rubin: En ung dansk filosof og hans værk (1920). K. G-S.

Ixofreni, en af den danske psykiater Erik Strömgren indført betegnelse for den epileptiske sygdomstype. På dette grundlag opstilles en personlighedstype, der betegnes som ixoid el. ixofren, og som er karakteriseret ved en vis sejghed, klæbrighed og omstændelighed i de psykiske reaktioner afbrudt af vredes- el. angstudbrud.

J

Jacotot, Jean Joseph (1770—1840), fransk pædagog. Virkede som jurist, matematiker og filolog i Frankrig og Belgien og opfandt i 1818 en ny didaktisk metode, som han først anvendte i sprogundervisningen, men senere udstrakte til andre fag. Metoden omfatter tre trin: 1) udenadslæren af et el. andet velegnet stof (for franskens vedk. Fénélon's »Télémaque«), 2) analyse af det således lærte, 3) anvendelse, hvorved de udanalyserede elementer bringes i nye forbindelser. J. har en tilbøjelighed til at benægte intelligensforskelle og gøre den forskellige fremgang til et spørgsmål om energi og vilje. K. G-S.

Jaensch, Erich R. (1883—1940), tysk psykolog, elev af Ebbinghaus og G. E. Müller, prof. i Marburg 1913. J. beskæftigede sig først med problemer fra iagttagelsespsykologien og søgte at generalisere sine resultater til en alm. teori om, hvordan vort verdensbillede rent psykologisk bygges op. Sammen med flere elever udg. han herom »Der Aufbau der Wahrnehmungswelt«, 1927. Herunder førtes han til at beskæftige sig med de s. k. subjektive optiske anskuelsesbilleder el. eidetiske forestillinger og udg. »Die Eidetik und die typologische Forschungsmethode in ihrer Bedeutung für die Jugendpsychologie und Pädagogik«, 1925 (s. Eidetik). Sine formentlige resultater førte han videre til en alm. lære om personlighedens opbygning og en typedeling, hvor typerne bl. a. er karakteriseret ved, om de forsk. sjælelige funktioner gensidig gennemtrænger hinanden (den integrerede type), el. om de eksisterer mere isolerede og uafhængige af hinanden (den desintegrerede type). Et særligt forhold er kohærensen, d. v. s. den gensidige gennemtrængen af subjekt og objekt. Foruden integrationstyperne (I_1, I_2, I_3 ..... og D) skelner han også ml. en B- og en T-type (af henh. basedowsygdommen og tetani), hovedsagelig efter om de har smidige og plastiske el. stive og uforanderlige anskuelige forestillinger. Endelig indfører han også S-typer (af synæstesi), der skal være kendetegnet ved, at disse personer har en tendens til at projicere deres eget bevidsthedsindhold ud som noget virkeligt. Sammen med broderen, fysiologen Walter J., har han forsøgt at karakterisere typerne også ved fysiologiske forhold. Endv. har han søgt at bestemme de forsk. racers typologiske særpræg og derunder røbet antisemitiske tendenser, bl. a. i »Der Gegentypus«, 1938. Udg. endvidere »Grundformen menschlichen Seins«, 1929, »Über den Aufbau des Bewusstseins«, 1930. K. G-S.

Jahn, Johan Friedrich Ludwig (1778—1852), tysk folkefører og forfatter kaldet »Turnvater«. Efter nogle urolige ungdomsår med spredte studier, ofte afbrudt af megen omflakken, slog J. omkr. 1805 igennem som patriotisk skribent. Med udgangspunkt i sine sprogligt-historiske betragtninger opstillede han et program for den nationale genrejsning i Tyskland, hvori gymnastikken (Turnen) indgik som hovedbestanddel. For skolen fik dette kun ringe betydning, idet J. mere var en romantisk sværmer end en praktisk arbejdende pædagog. Han organiserede et vidt forgrenet foreningsarbejde ud over riget og erhvervede sig derved hædersnavnet Turnvater. Hans øvelser byggede på det af Guts-Muths (s. d.) givne grundlag, som han supplerede med opfindelsen af reck og barre. Blandt andre skrifter: Die deutsche Turnkunst (1828) og Werke zum deutschen Volkstum (1835). Sv. P.

Jalousi er en sentiment (s. d.), der ytrer sig som had mod en (formodet el. virkelig) heldig medbejler til et gode, spec. til en elsket persons (evt. et dyrs) genkærlighed. Den fremtræder fænomenologisk som et stærkt ubehag evt. raseri, ved iagttagelsen af el. forestillingen om medbejleren og som et levende ønske om at hindre vedk. i at komme i kontakt med godet (den elskede) samt om at skade ham el. hende på alle mulige måder, evt. ved at skaffe vedk. helt af vejen ved drab. Og behavioristisk fremtræder j. ved forskellige forsøg på at realisere disse ønsker. J. forekommer tydeligt allerede hos 3—4-års børn, ja, endog hos de højere pattedyr; men sine mest intensive og komplicerede former når den som *erotisk j.*, hvor seksualbehovet indgår som dominerende grundlag for kærligheden til den elskede person. Gennemgående antager den erotiske j. en forsk. karakter hos mænd og hos kvinder. Kvindens forhold til manden er et andet end mandens til kvinden. Gennemgående krænker og ophidser den seksuelle (genitale) utroskab fra den kvindelige partners side manden langt mere end blot »sværmeri«, medens forholdet er det omvendte for kvinden, og skinsyge mænd plages langt mere af forestillingen om deres partners seksuelle (genitale) forhold til andre mænd end af forestillingen om »åndelige venskabsforbindelser«, medens disse for de skinsyge kvinder spiller hovedrollen. Det synes, som om kvindens behov mere sigter på bevarelsen af den fulde tilknytning til partnerens hele personlighed end på sikringen af det seksuelle monopol, hvorimod dette indgår som et hovedpunkt i mandens behov. I hvilken udstrækning dette hænger

sammen med biologisk-fysiologiske forskelle ml. mandens og kvindens konstitution, og i hvor høj grad det blot beror på forskelle ml. deres samfundsmæssige stilling, er ikke let at afgøre. Forsåvidt kvinden og hendes børn er afhængige af manden som forsørger, er hendes j. baseret på langt mere omfattende interesser end mandens, og den må for så vidt antages væsentligt at bero på, at tilknytnings- og sikkerhedsbehovet ikke er tilfredsstillede, medens mandens j. må antages væsentligt at bero på, at selvhævdelses-, selvagtelses- og ejebehovet er utilfredsstillede. Hermed stemmer det også, at den mandlige j. ikke gør sig videre gældende hos folkeslag, hvor det er skik og brug, at hustruerne lejlighedsvis med ægtemandens billigelse »lånes ud« til andre mænd, og hvor det nedsættende begreb »hanrej« ikke kendes. Og ligeledes stemmer det godt med det forhold, at j. ikke alene optræder som erotisk j., men tillige i udpræget grad kan findes hos mennesker, der konkurrerer med andre om et el. andet gode: en magtposition, en ærespost, rigdom el. velvære m. v. I alle sådanne tilfælde er j. betinget af andre behov end det seksuelle, men giver sig dog nogenlunde samme behavioristiske udslag og fremtræder fænomenologisk på analoge måder.

En udbredt form for j. i barnealderen er søskende-j., hvor det lidt ældre barn bliver skinsygt på den nytilkomne broder el. søster, der synes at berøve det noget af forældrenes kærlighed og omhu. Den kan ofte afføde uartighed, trods, aggressioner o. lign. el. åbenlyst fjendskab mod den yngre, el. den kan resultere i, at den større så at sige »gør sig lille«, f. eks. kommer til at lide af ufrivillig vandladning, som et ubevidst anvendt middel til at henlede opmærksomheden på sig selv og derved at genvinde den tabte position.

Litteratur: A. F. Shand: The Foundations of Character, 1914. H. Gottschalk: Skinsygens Problemer, 1937. G. Dumas m. fl.: Nouveau traité de psychologie, VI, 1939. D. Lagache: La jalousie amoureuse, I—II, 1947. Alf. Adler: Menneskekundskab, 1930. J. J-n.

James, William (1842—1910), amerikansk psykolog og filosof, prof. ved Harvard Univ. 1872—1907, først i fysiologi og psykologi, senere i filosofi. Han indførte den eksperimentelle psykologi i Amerika, men i sin fremstilling i den store »Principles of psychology«, 2 bd. 1890, samt i den korte udg. »Psychology« 1892, går han betydeligt ud over de eksperimentelle data og søger med glimrende fremstillingsevne at beskrive sjælelivet, som det viser sig i det daglige liv. Det fremtræder da som en stadig skiftende strøm af tanker og følelser uden skarpe afgrænsninger, af J. betegnet som »stream of thought«. Kendt er han endv. for sin fremstilling af jeg-begrebet, hvor han bl. a. skelner ml. jeget som subjekt *(the I)* og jeget som objekt *(the Me,* mig'et). Om følelserne fremsatte han den teori (som samtidig, men uafhængig af ham blev fremsat at den danske fysiolog Carl Lange), at de kun er den subjektive oplevelse af de samtidig optrædende organiske forandringer, senere kendt under navn af James-Langes følelsesteori. Den pædagogiske psykologi har han fremstillet i »Talks to teachers«, 1899, overs. til norsk som »Sjælelære«, 1911. Banebrydende inden for religionspsykologien var han med »Varieties of religious experience«, 1901—02 (forkortet dansk udg. »Religiøse Erfaringer«). Han beskæftiger sig her med omvendelsen og skelner ml. een-fødte naturer, der vokser jævnt ind i religionen, og de tve-fødte, hvis religiøsitet som voksne er fremgået af en omvendelse. Som filosof repræsenterer han pragmatismen, der opfatter en sætnings el. påstands sandhed som bestående i dens praktiske anvendelighed, dens frugtbarhed. Filosofiske skrifter »Pragmatism«, 1907, »A pluralistic universe«, 1909 m. fl. K. G-S.

Jaspers, Karl (f. 1883), tysk filosof og psykolog, oprindelig psykiater, som sådan kendt for sin »Allgemeine Psychopathologie« (1913) samt den patografiske skildring »Strindberg und van Gogh« (1922). Han gik derfra over til en alm. åndsvidenskabelig psykologi, bl. a. i »Psychologie der Weltanschauungen« (1919) og under påvirkning af Kierkegaard til en filosofi, der kan betegnes som eksistentialisme, fremstillet i »Philosophie« (3. bd. 1932) og »Die geistige Situation der Zeit« (1933). Fra sit professorat i filosofi i Heidelberg afskedigedes han 1937 af nazisterne, genindsattes i sit embede 1945, gik 1948 til universitetet i Basel. Senere værker bl. a.: »Die Schuldfrage« (1946); »Von der Wahrheit« (1947); »Vom Ursprung und Ziel der Geschichte« (1949); »Fornuft og Anti-Fornuft« (da. udg. 1952). K. G-S.

Jean Paul, pseudonym for den tyske digter og opdragelsesskribent J. P. Friedrich Richter (1763—1825). Familien talte mange præster og lærere, og det faldt naturligt, at han selv uddannedes til lærer. Han virkede dog kun kort tid som sådan, indtil han slog igennem som digter. Han bevarede stedse sin store interesse for pædagogik, men kunne ikke finde sig i den bestående skoles tvungne arbejdsformer, og de ideer, som han fremsatte i sine skrifter, forekom efter tidens forhold temmelig revolutionære. I sit hovedværk »Levana el. Opdragelære« (1806) opstiller han fremelskelsen og udfoldelsen af det i ethvert barn boende »idealmenneske« som opdragelsens mål og anfører glæde og munterhed som opdragelsens livselementer nøje knyttet til fri virksomhed. Ligeledes lægger han stor vægt på udviklingen af barnets skønhedssans, dets fantasi og opfindsomhed. Derfor intet færdigt legetøj, men materiale, som børnene selv kan arbejde med. J. P. viser sig således stærkt påvirket af Rousseau (s. d.). Sv. P.

Jeg (jeg'et) er det oplevende individ som helhed. Dets behavioristiske fremtrædelsesformer (s.d.) kaldes »legemet« el. »kroppen«, medens de af individet selv introspektivt (s. Introspektion) oplevede fremtrædelsesformer for jeg'et (d. v. s. dets bevidsthedsprocesser: Sansen, følen, forestillen, tænken, villen m. v.) ofte opfattes som fremtrædelsesformer for et særligt »åndeligt j.«. Da de sidstnævnte fremtrædelsesformer imidlertid hos normale individer aldrig forekommer løsrevne fra de førstnævnte, må det »åndelige j.« anses for en abstraktion, som i visse henseender kan være nyttig, men som det er uholdbart at hypostasere til en selvstændig, af legemet uafhængig, genstand (en sjæl). Undertiden identificeres j. med det umiddelbart oplevede bevidsthedsindhold. Berømt er f. eks. D. Humes (1711—76) analyse: »For mit vedk. støder jeg, når jeg trænger mest til bunds i, hvad jeg kalder *mig selv*, stedse på en el. anden særskilt perception (fornemmelse, iagttagelse, oplevelse) af varme el. kulde, lys el. skygge, kærlighed el. had, smerte el. behag. Jeg kan aldrig nogensinde gribe *mig selv* uden en perception og kan aldrig iagttage andet end perceptionen. Når mine perceptioner er bortfaldet for en tid som under sund søvn, så er jeg sålænge uvidende om *mig selv* og kan med rette siges ikke at eksistere... Bortset fra visse metafysikere kan jeg vove at hævde om resten af menneskene, at de ikke er andet end et knippe el. en samling af forsk. perceptioner, som følger efter hinanden med ubegribelig hastighed og som er i stadig strømmen og bevægelse... Den identitet, som vi tilskriver menneskets bevidsthed (»mind«), er kun fiktiv og af samme slags som den, vi tilskriver planter og dyrs legemer«. Heroverfor må dog indvendes, at j. sålidt som nogen anden genstand kan identificeres med det umiddelbart foreliggende bevidsthedsindhold, selvom dette kan fungere som fremtrædelsesformer for j., men må opfattes som en genstand, der repræsenteres ved dem og kun kendes gennem dem, hvorfor det ganske vist, som Hume mente, er meningsløst at tillægge det en af dem uafhængig eksistens.

Alene af denne grund må man også skelne ml. j. og *j.-forestillingen*, d. v. s. individets opfattelse af sig selv. Denne j.-forestilling kan være mere el. mindre forkert, alt efter som dens bestanddele stemmer mere el. mindre godt med j.s fremtrædelsesformer. Man kan anse sig selv for smukkere, bedre, klogere, modigere, resp. grimmere, slettere, dummere, fejgere etc., end man i virkeligheden er, hvilket kan godtgøres ved en sammenligning af j.-forestillingen med de faktiske fremtrædelsesformer for j. Forholdet er her ganske analogt med forholdet ml. enhver anden genstand og ens forestilling om den. Blot er det oftest vanskeligere at

danne sig en korrekt forestilling om sig selv end om andre genstande, dels fordi man som regel ikke er indstillet på at iagttage sig selv, dels fordi j. er en uhyre kompliceret genstand, og navnlig fordi ens behov for at tage sig så godt ud som muligt i egne såvel som i andres øjne, hindrer én i at iagttage sig selv upartisk. Man er tilbøjelig til enten at overvurdere sig selv el. af frygt for det mishag, en sådan overvurdering fremkalder hos andre, at undervurdere sig selv. J.s behov (især for selvagtelse og for andres agtelse) griber således forstyrrende ind i selviagttagelsen og i den proces, hvorved begrebet el. forestillingen om en selv dannes.

Special-j.er. Indenfor den højst komplicerede genstand, man kalder sit j., kan der skelnes ml. forsk. special-j.er, som hver repræsenteres ved en vis gruppe af det samlede j.s fremtrædelsesformer. De vigtigste special-j.er er flg.: *Det legemlige j.*, som er en abstrakt genstand, der repræsenteres af de fænomener som viser hen til individets legeme, altså bl. a. fornemmelser og følelser af den egne krop og dens tilstand, forestillinger om sit eget udseende, holdning, legemlige befindende og aktivitet. Med sådanne jeg-prægede fænomener hænger oplevelsen af alle andre fænomener normalt nøje sammen, hvilket formentligt er årsag til, at oplevelsen af dem umiddelbart fremtræder som »min oplevelse«. — *Det åndelige j.*, som først og fremmest repræsenteres af alle mine erindringer (min »erindringsmasse«), mine behov (»lyster«) og de deraf betingede formål og ønsker, der umiddelbart opleves som »mine«. — Desuden har S. Freud udsondret det s.k. ideal-j. som en særlig dannelse, der dog synes at måtte spaltes op i to: et *j.-ideal*, som blot er en forestilling om j., som det *burde* være, og et *ideal-j.*, som er indbegrebet af alle de behov, motiver, tanker og ønsker, som man ikke selv misbilliger, og som kan være en virksom faktor ved j.s overvejelser og handlen. Ved udformningen af j.-idealet spiller individets s.k. identifikation (s. d.) med bestemte forbilleder (forældre, lærere, filmshelte el. -heltinder etc.) en stor rolle, hvilket også kan have indflydelse på ideal-j., idet man uvilkårligt bestræber sig for at efterligne sit j.-ideal.

J.-systemets ændringer. I alle de anførte betydninger af ordet »j.« betegner dette systemer, der varierer hurtigere el. langsommere i løbet af individets liv. At det legemlige j. ændres med alderen er så velkendt, at det ikke behøver nærmere omtale. Men også de andre j.er ændres på forskellig måde. Ændringerne anses for unormale, hvis de er pludselig indtrædende, men varige, som når individet »bliver fremmed for sig selv«, »ikke kan kende sig selv igen«, mener »at være blevet en anden«, mister erindringen om velafgrænsede perioder af

sit liv el. endogså spaltes op i to el. flere forsk. »personligheder« med hver sin erindringsmasse, hvert sit temperament og hver sin karakter (s. Personlighed). Normale er ændringerne derimod, hvis de enten er pludselige, men forbigående, el. vedvarende, men langsomt indtrædende. Strengt taget skifter ens j. bestandigt fra situation til situation, idet man opfører sig, iagttager, tænker og føler forskelligt i forsk. omgivelser. Man er i denne forstand en anden, når man er hjemme, end når man er ude, f. eks. i skole, på arbejdspladsen, til selskab, i kirke, i teatret, til eksamen, på rejse o. s. v. Hvis man vil, kan man også med A. Lehmann opfatte emotioner (s. d.) el. affekter (s. d.) som en art dyberegående, omend ikke varige, »forandringer af j.«, idet dette jo utvivlsomt er anderledes, når det er vredt, end når det er fornøjet el. angst el. sorgfuldt. De langvarige normale ændringer af j. er de aldersbetingede, hvis varighed dog stort set også tiltager med alderen. I de første leveår gennemløber barnets j. forholdsvis hurtigt en lang række ændringer, medens de normale ændringer i den voksne alder og navnlig i alderdommen almindeligvis skifter meget langsommere. Til de relativt hurtigt indtrædende og ikke særligt langvarige aldersbetingede ændringer hører først og fremmest den med pubertetens indtræden opståede helt nye og (i hvert fald under vore samfunds- og kulturforhold) højst uligevægtige indstilling til medmenneskene og tilværelsen i det hele taget (s. Overgangsalderens og ungdommens psykologi). I mere afdæmpet form gælder noget lign. (især for en del kvinders vedk.) for klimakteriet (»den anden overgangsalder«). Men foruden disse helt almenmenneskelige og normale ændringer af j., forekommer der også hos mange individer i forsk. aldre pludseligt indtrædende og mere el. mindre varige ændringer af deres j., som mere el. mindre udpræget står på grænsen ml. det normale og det unormale, men hvis slutresultat i hvert fald regnes for en normal tilstand. Sådanne ændringer kan f. eks. skyldes begivenheder, der »griber dybt ind i individets liv«, el. de kan skyldes en gradvis vækst af strukturer (s. d.), der ikke stemmer sammen, men opleves som spændinger, uro el. disharmonier, som ofte pludseligt løses ved en s.k. »forvandling« el. »omvendelse«, hvorved ligesom helt nye »lag« kan komme til at dominere, og j. derved få en helt anden beskaffenhed end den sædvanlige. Sådanne omfattende og forholdsvis hurtigt forløbende ændringer af j. kaldes ofte »åndelige kriser«, d. v. s. egocentriske tilstande, hvor individet mister sin selvtillid el. selvagtelse, taber »troen på sig selv og sine evner« el. »troen på livet og dets mening«, hvor dets opgaver og ansvar »vokser det over hovedet«, hvor dets »livsværdier blegner«, og alt synes idel »tomhed og forfængelighed«. I sådanne tilstande synes

nogle af j.-systemerne mere el. mindre opløste, hvilket opleves som en slags katastrofe, hvor man »griber efter det mindste halmstrå« for at redde situationen, og hvor der derfor ofte kun skal en ringe anledning til, for at der skal finde en »vækkelse« el. »frelse« sted. Alt efter omstændighederne reagerer de forsk. individer forskelligt under udviklingen af sådanne kriser: nogle begår selvmord af fortvivlelse, andre »forhærder sig« el. finder et el. andet »sjæleligt forsvar« ved opbygningen af sindrige retfærdiggørelsessystemer, atter andre »flygter fra virkeligheden« ind i en fiktiv fantasiverden, medens nogle bryder helt sammen og »finder fred« i en ansvarsløs og ansvarsfri tilbagevenden til deres »barndomstro«, hvorimod andre gennem en nøgtern selvransagelse samler kræfterne til nye anstrengelser, vejledet af de dyrekøbte erfaringer og evt. resignerende overfor uopfyldelige ønsker. I alle disse tilfælde (undtagen selvmordet) resulterer »krisen« i en ny mere el. mindre stabil tilstand, hvor et nyt j.-system med nye værdier, formål og idealer er opbygget, og hvor de disharmonerende tendenser er blevet harmoniserede el. fortrængte til fordel for andre, der tillader et mere roligt forløb af individets bevidsthedsliv, hvilket føles som en befrielse og lykke, der kan variere fra ekstatisk henrykkelse gennem munter tilfredshed til resignation.

De nærmere betingelser for sådanne ændringer af j.-systemerne er endnu næsten fuldstændigt ukendte, men den franske psykolog H. Delacroix har for de religiøse omvendelsers forløb formuleret flg. »klassiske skema«: Først kommer en fase med uro, svaghed og afmægtighed; dernæst en mere el. mindre uimodståelig krise med svingninger ml. håb og frygt, længsel og voksende tillid; og endelig en fase med beroligelse, hvor følelseslivet er faldet til ro og forstanden tilfredsstillet i det »nye liv«. Dette skema er naturligvis blot beskrivende, medens den nærmere forklaring af ændringernes forløb stadig er omdiskuteret.

Litteratur: W. James: The Principles of Psychology, I—II, 1890. Samme: The Varieties of Religious Experience, 36. opl. 1928. H. Høffding: Religionsfilosofi, 2. opl. 1906. J. Lhermite: L'image de notre corps, 1939. A. Lehmann: Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens, 1914. S. Freud: Massenpsychologie und Ich-Analyse, 2. Aufl. 1923. I. P. Bang: Det religiøse Sjæleliv, I—II, 1911, 1912. E. Tegen: Humes uppfatning av jagets identitet, 1932. I. Nissen: Sjelelig forsvar, 1930. H. Delacroix: La religion et la foi, 1922. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. V. Lunn: Om Legemsbevidstheden belyst ved nogle Forstyrrelser af den normale Oplevelsesmåde, 1940. Anna Freud: Das Ich und die Abwehrmechanismen, 1946.

J. J-n.

Jena-planen, som først blev udkastet af prof. i pædagogik ved universitetet i Jena Peter Petersen (s. d.) er på europæisk grund en af de berømteste og mest systematiske udformninger af de nyere skoleplaner. Det er karakteristisk for J.-p., at den ikke deler eleverne i 1-årige klasser, men tilstræber

mere familielignende situationer i skolen ved at lade flere årg. gå i samme klasse (gruppe). Almindeligvis deles der i 3 grupper: Untergruppe (1. til 3. skoleår), Mittelgruppe (4. til 6. skoleår) og Obergruppe (6.—7. til 8. skoleår) evt. suppl. med Jugendlichengruppe (8.—9. til 10. skoleår). Hvad der herved vindes på det sociale område (de større kan hjælpe de mindre o. s. v.), sættes tilsyneladende over styr på det kundskabsmæssige område. Derfor bruges almindeligvis de s.k. »Niveau-Kurse« til modersmålstræning og regning (f. eks. 1 time daglig). I disse fag samles de elever fra de forsk. klasser, der kundskabsmæssigt (og evt. intelligensmæssigt) står på samme niveau til effektiv træning uden sammenhæng med de øvrige fags friere gruppearbejde (Gesamtunterricht) el. kunstnerisk mere produktive indstilling.

J.-p. synes efter 1945 atter at få en vis betydning i Tyskland spec. efter åbningen af forsøgsskolen Schule Wellingsbüttel i Hamburg. Peter Petersen har ved udformningen af J.-p. gjort meget for at muliggøre et kompromis ml. de traditionelle færdighedsfordringer (gennem Niveau-Kurse) og barnets mere el. mindre udtalte behov (ved Gruppenarbeit og Freie Arbeit). I modsætning til visse af sine forgængere (s. Hamburgs frie skoler) er lærerpersonligheden det overalt afgørende i J.-p. Parolen »Vom Kinde aus« (ud fra barnet), som ellers spillede en afgørende rolle i bevægelsen for friere skoler i Tyskland, er i J.-p. næsten forsvundet til fordel for et stærkt reguleret og ledet skoleliv. T. Gr.

Jensen, Thorkild (1888—1947), dansk skolemand, lærereksamen fra Blågårds seminarium 1909, timelærer i Kbh. 1910, fast ansat 1914, skoleinspektør 1929, kst. viceskoledirektør 1932 og skoledirektør i Kbh. 1933 til sin død 1947. Socialdemokratisk medlem af borgerrepræsentationen 1929—33. Som lærer og embedsmand, som kollegernes tillidsmand (Kbh.s Kommunelærerforening) og som medlem af talrige komiteer og udvalg fremtrådte Th. J. som en rank personlighed. Sine fast formede og klart udtrykte meninger hævdede han med stor usvigelighed, og selv om han i den pædagogiske debat var mådeholden over for reformer, var dog kærligheden til skolen — både børn og lærere — og dens sunde trivsel ledemotivet i hans gerning. — Artikler og småskrifter, lærebøger i regning og matematik. Sv. P.

Jespersen, Otto (1860—1943), dansk sprogforsker. Efter nogle års juridiske studier og virksomhed som rigsdagsstenograf helligede O. J. sig de sproglige fag og blev cand. mag. 1887, dr. phil. 1891. 1893 udnævntes han til prof. i engelsk sprog og litteratur ved Kbh.s Universitet, hvis rektor han var 1920—21. Han tilførte sprogundervisningen nyt liv, idet han søgte bort fra den »teoretiske« på grammatikken baserede sproglære og i stedet satte de praktiske læse-, tale- og skriveøvelser (»Sprogundervisning«, Kbh. 1901, 2. udg. 1935). Hans første arbejder behandler især fonetikken, men hans samlede produktion er meget omfattende og alsidig. Hans fremragende talent og udprægede evne for at gøre undervisningen i fremmedsprog levende og virkelighedsnær satte sig frugter i en lang række afhandlinger. Hans lærebøger betød en reform inden for deres område og blev retningsgivende for andres arbejder af samme art. Skønt nøgtern og kritisk forsker besad han dog en livlig fantasi, hvilket kunne komme frem i de ofte særprægede skriveformer, som han valgte sig, og i de nye ord og udtryk, som han opfandt. En del af hans skrifter har polemisk karakter som indlæg i debatten om en retskrivningsreform. Sv. P.

Jesuiterskole, s. Pædagogikkens og opdragelsens historie.

Jordemoder. Uddannelsen finder sted på Jordemoderskolen på Rigshospitalet, der hvert år i okt. md. påbegynder et 3-årigt kursus. For at blive optaget på skolen må ansøgerinderne i reglen ikke være under 20 og ikke over 30 år. Der antages hvert år 25 elever. Ansøgninger indsendes ml. 1. og 15. sept. — 1952 havde j.-skolen 63 elever; 24 elever bestod j.-eksamen.

Eleverne bor på hospitalet og deltager foruden i undervisningen i det arbejde, der anvises dem. Ca. 4 mdr. efter påbegyndelsen af uddannelsen underkastes eleverne en prøve. De, der ikke består denne prøve el. i det prakt. arbejde har vist sig uegnet, hjemsendes. Hjemsendelse kan dog også finde sted senere i uddannelsestiden.

I det 1. år erlægges en opholdsafgift på 1,25 kr. pr. dag. Til sikkerhed for betalingen må der ved skoleårets begyndelse betales et à conto beløb på (f. t.) 250 kr., fra 15. apr. 1953 200 kr.

I 2. og 3. uddannelsesår gives fri station og udbetales et honorar; 2. år 90 kr., 3. år 110 kr. mdl. plus de til enhver tid gæld. honorartillæg, f. t., 75 pct.

Efter afsluttet eksamen aflægges jordemoderløftet, hvorefter den udlærte j. får ret til at praktisere.

I apr. 1951 fandtes ialt: 795 j., heraf 467 distrikts-j. 8 reserve-j., resten hospitalsansatte el. privat praktiserende.

Jordemoderhjælp. De fleste kvinder får gennem forsikring i sygekasse hjælp til betaling af jordemoder — evt. lægehjælp ved fødsel samt til udgifter til nødvendige forbindsstoffer, vat o. lign., jfr. folkeforsikringslovens § 19.

Iflg. forsorgsloven er kommunerne i trangstilfælde forpligtede til at yde den ikke forsikrede kvinde lignende hjælp som særhjælp, d. v. s. uden retsvirkninger af nogen art. Henvendelse til kommune om j. må

ske forinden fødslen. Såfremt rettidig henvendelse ikke finder sted, må pågældende selv afholde udgifterne, i modsat fald betragtes hjælpen som kommunehjælp (s. d.). Såfremt det sandsynliggøres, at undladelse af rettidig henvendelse skyldes særlige forhold f. eks., at fødslen er kommet tidligere end ventet, kan kommunen dog betragte ydelsen som særhjælp (s. d.). v. s.

Josts love, to hukommelseslove (opkaldt efter den tyske psykolog Adolf Jost), første gang publiceret i 1897, der siger, at 1) af to lige stærke associationer af ulige alder vil den ældste styrkes mest ved nye gentagelser, 2) af to lige stærke, men ulige gamle associationer vil den ældste svækkes mindre hurtigt. K. G-S.

Journalist. Den, der vil være j., må først og fremmest kunne skrive det danske sprog korrekt. I og for sig kræves ingen speciel foruddannelse, men det er hensigtsmæssigt at have taget i alt fald real- el. studentereksamen. En embedseksamen — f. eks. i statsvidenskab — vil ofte vise sig at være en betydelig fordel.

J.eleven begynder gerne ved et provinsblad; han uddannes i løbet af mindst 3 år under en redaktørs el. ældre kollegas vejledning og oppebærer i den tid en løn af ml. 187,50 kr. og 312,50 kr. mdl. Efter nogle års praksis i provinsen kan han, hvis han vil, søge til hovedstadsbladene, men konkurrencen er her stor; i så fald vil det være bedst, om han behersker et speciale: politik, kunst, videnskab etc. Arbejdstiden er meget ubestemt, oftest lang, og den ligger fortrinsvis om aftenen — for reportere dog på alle døgnets tider. — Faget beskæftiger adskillige kvinder.

Mindstelønnen for provinsj. ligger (1952) på 7235 kr. I Kbh. er mindstelønnen for optagelse i journalistforbundet 7200 kr., men ligger iøvrigt væsentligt højere. Lønningerne er meget stærkt varierende, og de retter sig i udpræget grad efter kvalifikationer.

De tre faglige journalistorganisationer, som er samlet i Danske Journalisters Fællesrepræsentation, tæller i alt ca. 1300 medlemmer (1952).

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. VI, 278—326. V. P.

Jung, Carl Gustav (f. 1875), schweizisk psykiater og psykolog, den s.k. Züricherskoles grundlægger.

J. studerede medicin og blev 1902 dr. med. (»Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phänomene«) i Zürich, hvor han siden har praktiseret, hovedsageligt som nervelæge, og samtidig udfoldet et omfattende og mangesidigt psykologisk forskningsarbejde og forfatterskab. De første diagnostiske studier sammen med Riklin over associationsforløbet og reaktionstiderne ved associationerne, såvel hos sunde som hos psykotikere, førte ham naturligt til psykoanalysen og til Freud (s. d.), hvis discipel han var i en halv snes år. J.s opfattelse kom imidlertid til på visse punkter at afvige fra Freuds, og efter bruddet kom J. og hans Züricherskole til at stå i et temmelig skarpt modsætningsforhold til den Freudske psykoanalyse.

J. er ligesom Freud af sine elever blevet betragtet som »mesteren«, hvis »lære« er blevet accepteret el. afvist i sin helhed. J.s indflydelse synes at være i nogen grad begrænset til Schweiz, England og visse områder i U.S.A.

Trods modsætningsforholdet ml. J.s og Freuds lære kan det volde nogen vanskelighed at skelne ml. de to »dybdepsykologiske« retninger. »Seelenprobleme der Gegenwart« (1930) gør nogenlunde overskueligt rede for J.s synspunkter.

J.s psykoterapeutiske teknik betegnes som »analytisk psykologi«, medens det samlende synspunkt for J.s psykologi ofte kaldes »kompleksspsykologi«. Dette sidste udtryk refererer på den ene side til opfattelsen af sjælelivets uhyre sammensatte — »komplekse« — natur, på den anden side til det i psykoanalysen i det hele taget almindelige begreb »kompleks« (s. d.), der er blevet indført og først anvendt af J.

Det Jungske energi- el. libidobegreb synes i lige grad at referere til de forskellige udtryk for sjælelig virksomhed: sansning, fantasi- og forestillingsvirksomhed, følelses- og affektlivet, samt intuition, der sammenfattes under energibetegnelsen »værdiintensiteter«. Denne energi arbejder i de forskellige »lag« af sjælelivet, nemlig »bevidstheden«, det »personlige ubevidste« og »det kollektive ubevidste«. Det sidste udgør forestillingsmuligheder nedarvet gennem menneskehedens samlede udvikling, og kan være ikke blot af menneskelig, men også af dyrisk art. Det »kollektive ubevidste« danner det egentlige grundlag for det individuelle sjæleliv. I dette nedfældes iflg. J. de gentagne og typiske erfaringer fra menneskeslægtens samlede fylogenetiske udvikling som de s.k. *archetyper*. Disse danner den psykologiske baggrund for religion og kulthandlinger, myter og sagn o. s. v. En meget omfattende del af J.s forfatterskab beskæftiger sig ukritisk med frie spekulationer og konstruktioner over dette tema, f. eks. arbejderne udsendt i »Psychologie und Alchemie«, 1944. Af senere publikationer kan nævnes »Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen«, 1949.

J.s terapi går ud på en effektiv genopdragelse, der består i at understøtte individets »progression, differentiering og bliven sig bevidst« i den store historiske sammenhæng.

J. opfatter de forskellige udtryk for sjælelig virksomhed som sidestillede former af sjælelig energi. Hans kliniske erfaringer har

ført ham til den konklusion, at i enhver personlighed er den ene af disse energiformer dominerende. I sin typelære, hvor han i fortsættelse af klassiske typedelinger adskiller to hovedtyper kaldet extrovert (udadvendt) og introvert (indadvendt) skelner han således yderligere ml. introvert tænketype, extrovert tænketype, introvert føletype, extrovert føletype o. s. v. »Psychologische Typen« (1921).

J.s tendens til dristige mytologiske spekulationer og mystiske antiintellektualistiske hypoteser har på den ene side givet hans forfatterskab en dybtgående uklarhed. På den anden side har dette moment i ikke ringe grad medvirket til, at hans forfatterskab er blevet omfattet med en særlig nysgerrig interesse. A. H.

Jungmand, s. Sømand.

Jurist, s. Universitetet og Sagfører.

Juveler, s. Guldsmed.

Jydsk Teknologisk Institut, s. Teknologiske Institutter, II.

Jydsk børnehaveseminarium, Borggade 16, Århus, startet 1933. Siden 1939 selvejende institution. (S. Børnehaveseminarier).

Jysk Børneforsorg, Foreningen, s. Kvindehjælpen i Århus.

jyske Idrætsskole, Den, s. Højskole sp. 913.

Jægerspris, Kong Frederik VII's Stiftelse. Ved fundats af 30. okt. 1873 opr. lensgrevinde Louise Christine Danner, Frederik VII's enke (1815—74) på det hende af kongen skænkede Jægerspris gods et børnehjem for fattige børn. J. skulle herefter optage så mange børn som kunne forsørges ved indtægter af godset og den skænkede kapital, og der opførtes derfor i de følgende år en række bygninger, hvor der indrettedes afdelinger af børnehjemmet. Skole blev indrettet i en fløj af slottet. Børnene blev optaget i 2-års alderen og opholdet var fuldstændig gratis. Der modtoges kun pigebørn, og disse skulle opdrages til flinke tjenestepiger. Stiftelsen skulle så vidt muligt holdes fri af statens indflydelse og kontrol. Børnetallet steg i årenes løb stærkt og var omkr. 1914 c. 300. — I 1910 oprettedes som det første »sinkehjem« i Danmark en lille afdl. på Stærgården for svagt begavede piger. P. g. a. prisstigningen efter 1914 og senere har det været nødvendigt for J. at indskrænke børnetallet og ved udbygningen af den offentlige børneforsorg blev også trangen til gratis optagelse af børn mindre. I 1937 opr. J. en særlig spædbørnsafdl., der blev anerkendt efter forsorgsloven og modtager statstilskud, og i 1947 blev de da eksisterende 9 afdl. med plads til 121 børn anerkendt som børnehjem, og disse afdelinger er stadig i brug. Stiftelsens børn undervises nu sammen med andre børn fra kommunen. Flinke elever får skolegang i realskole og i 18-års alderen kan udskrevne elever få 1/2 års uddannelse i stiftelsens husholdningsskole el. 1 års uddannelse i barnepleje i spædbørnsafd. el. begge dele. Foruden godset ejer J. en kapitalformue på c. 4,5 mill. kr. O. Skj.

Jørgensen, Jørgen (f. 1894), filosof og psykolog, prof. i filosofi i Kbh. 1926 som C. N. Starckes efterfølger. Oprindelig tilhænger af en kritisk-idealistisk filosofi; bøger om Henri Bergson (1917) og Paul Natorp (1918). Gennem et intensivt studium af de eksakte videnskabers filosofiske forudsætninger bragtes han til et afgjort empiristisk og antimetafysisk standpunkt, som gør sig gældende både i hans mindre, populære og større, videnskabelige arbejder. Af de første kan nævnes »Filosofiens og Opdragelsens Grundproblemer« (1928), en lille bog om Bertrand Russell (1935) samt artikel- og essaysamlinger med indlæg i den offentlige debat om politiske, kulturelle og religiøse spørgsmål (»Aktuelle Stridsspørgsmål«, 1931, »Tænkt og talt«, 1934, »Er Gud en Virkelighed?« (Brevveksling med Paul Brodersen, 1935)). Af andre kan bl. a. nævnes »A treatise of formal logic« (3 bd. 1931, et arbejde, som var blevet belønnet med Videnskabernes Selskabs guldmedaille 1925), »Filosofiske forelæsninger« (1926, 2. udg. 1935), gnm. hvilke han ledede filosofikumsundervisningen ind i helt nye baner, senere bearbejdet til »Indledning til Logikken og Metodelæren« (1946) og »Psykologi på biologisk Grundlag« (1941—46). J. er repræsentant for den fremtrædende retning i nyere filosofi, der betegnes som logisk empirisme, og som især lægger vægt på, at påstande skal kunne verificeres. K. G-S.

K

Kaila, Eino (f. 1890), finsk filosof og psykolog, prof. i filosofi ved Åbo Universitet 1921, i Helsingfors 1930. K. er kendt for sit omfattende overblik og for sin evne til at samle forskellige synsmåder og forskningsresultater til en fængslende syntese, som det bl. a. er sket i »Personlighedens Psykologi« (finsk 1934, dansk udg. 1948), hvori behovspsykologi og gestaltpsykologi, forstående psykologi og eksperimentel psy-

kofysiologi på forskellig måde er udnyttet til at give et på enkeltheder rigt helhedsbillede af den menneskelige personlighed. I personlighedens opbygning skelner han ml. det animale, det åndelige og det »dybtåndelige« lag, skønt han iøvrigt har lagt et biologisk synspunkt til grund. Af andre større arbejder kan nævnes »Den mänskliga kunskapen, vad den är och vad den icke är« (finsk 1939, svensk 1942), hvori han fremstiller den nyeste erkendelsesteori og logik, den s.k. logiske empirisme; videre »Tankens oro. Tre samtal om de yttersta tingen«, 1944. Blandt psykologiske arbejder kan endv. nævnes »Die Reaktionen des Säuglings auf das menschliche Gesicht«, 1932, en eksperimentel undersøgelse. K. G-S.

Kalø landboskole, s. Husmandsskoler og Landbrugsskoler.

Kant, Immanuel (1724—1804), tysk filosof, f. i Königsberg, hvor han blev prof. ved univ. 1770, og hvor han tilbragte næsten hele sit liv. I »Kritik der reinen Vernunft«, 1781, og i den 2 år efter udsendte »Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik«, hvor han gav de samme tanker udtryk i en mere letfattelig form, har han fremsat sin erkendelseslære, der går ud på, at al vor erkendelse af verden, den s.k. erfaring, kommer tilveje ved, at et *stof,* som leveres os gennem sanserne, og som stammer fra kilder uden for os, opfattes i visse *former,* der hører til os selv som opfattende og tænkende væsener. Til disse former hører de to anskuelsesformer, rum og tid, samt en række forstandsformer el. kategorier, blandt hvilke især årsagskategorien er fremtrædende. Da de nævnte former er subjektive, kan vi ikke regne med, at rumslighed, tidslighed og årsagsforbundethed tilkommer verden, som den er i sig selv (»das Ding an sich«), men kun, at de vil gælde for alle de erfaringer, vi kan gøre; men det kan vi på den anden side gå ud fra på forhånd (*a priori*). Selve det synspunkt, at den oplevede og erkendte verden er et forarbejdningsresultat, har aktualitet også i vor tids psykologi, skønt på et andet grundlag. — I sin etik, fremsat i »Grundlegung zur Metaphysik der Sitten«, 1785, og »Kritik der praktischen Vernunft«, 1788, hævder K. den gode vilje som det eneste grundlag for, at en handling kan kaldes god, og den vilje er god, som alene udspringer af pligtbevidstheden og ikke af grunde som f. eks. medlidenhed, sympati. Hans etik kan betegnes som en sindelagsetik, idet det ikke er en handlings resultat, men kun dens motiv, der afgør dens moralske værdi. Pligten udtrykkes i et ubetinget bud, det s.k. kategoriske imperativ, som bl. a. kan udtrykkes sådan: Handl således, at det princip, hvorefter du handler, tillige kunne gælde som en almindelig lov! — Sin opfattelse af den æstetiske følelse som et uinteresseret (d. e. begærfrit) velbehag samt af

organismernes tilsyneladende hensigtsmæssighed har han fremsat i »Kritik der Urteilskraft«, 1790. Over pædagogik har han holdt forelæsninger, udg. som »Über Pädagogik«, 1803, og han opstiller her fire stadier i opdragelsen: Disciplinering, kultivering (af de alm. færdigheder som læsen, skriven), civilisering og moralisering (fremkaldelse af det rette sindelag). Mod Locke og Rousseau holdt han den offentlige opdragelse for den fordelagtigste, og han var meget optaget af filantropismens skoletanker. Han var stærkt overbevist om opdragelsens magt og mente det muligt gennem en forbedret opdragelse at føre menneskeheden frem til en langt mere fuldkommen tilstand. K. G-S.

Kaper, Ernst (1874—1940), dansk pædagog. K. blev student 1892, cand. mag. 1898; dr. phil. 1908. Efter nogen lærervirksomhed foretog han 1903 en længere studierejse til Tyskland o. a. st. og ansattes 1905 ved Metropolitanskolen. Fra 1908 var han bestyrer ved Ordrup gymnasium, indtil han 1917 blev skoleborgmester i Kbh. Medlem af eksamenskommissionen for privatister og censor i tysk ved skoleembedseksamen. I sin bog »Den daglige Undervisnings Form« (1921) gjorde han sig til talsmand for den fast tilrettelagte og grundigt forberedte klasseundervisning. Som embedsmand udførte han et stort arbejde for at bedre lærerstandens kår og iøvrigt skabe de bedst mulige betingelser for skolens liv og udvikling. Han bestred mange hverv og høstede megen anerkendelse for sin indsats. En række lærebøger i tysk og religion foreligger fra hans hånd. Sv. P.

Kappelyst, tilbøjelighed til at måle sig med andre i en el. anden henseende. Efter den hollandske historiker Jan Huizinga (1872—1943) er k. et fundamentalt træk i den menneskelige psyke, hvilket røber sig i talrige former for leg, spil og sport, men også i højere kultur el. virksomhed, der ligger i forlængelse af leg og stadig bærer præg deraf. Den er et fremtrædende motiv for en mængde af vore handlinger, hvilket fremgår af, at mange af dem er udsprunget af forestillingen om den ære og berømmelse, de kan indbringe, og ikke af forestillingen om deres nytte efter en. el. anden rationel målestok. Den pædagogiske vurdering af k. har været meget forskellig, og ofte er den bedømt ret nedsættende efter en etisk målestok. Motivet kan dog næppe udryddes, og det vil sikkert heller ikke være ønskeligt. Snarere må man kultivere det, så at man inden for kappestridens rammer udvikler sansen for *fair play.* K. G-S.

Karakterforskning (karakterologi) har til mål at udforske menneskelige adfærdsformer og herunder navnlig at finde frem til de sider af personligheden, der tjener til at give denne sit særpræg til adskillelse fra andre peronlighedsformer. I videste betyd-

ning vil k. således falde sammen med personlighedsforskning el. differentiel psykologi. Det er dog såvel i forskningen som i praksis hensigtsmæssigt at arbejde med karakterbegrebet i en noget snævrere betydning, fortrinsvis således, at karakteren angår måden, hvorpå der handles, mens personligheden yderligere omfatter alle almene og specielle evnemæssige færdigheder. Et er således evnen til overhovedet at forstå en sag og at kunne udføre den, noget andet er at bringe sagen til faktisk udførelse, og det på den for den handlende person særegne måde. Er det evnemæssige grundlag for præstationen til stede, taler man om begavelse, som altså ikke i snævrere forstand indgår i karakteren, men er at sammenligne med talenterne (»pundet«), mens karakteren er at sammenligne med forvaltningen el. forrentningen. Der er således intet til hinder for, at en person med forholdsvis beskeden begavelse kan udvise fremtrædende karaktertræk, mens en højere begavelse kan være forbunden med lidet fremtrædende karaktertræk.

Denne relative uafhængighed ml. begavelse og karakter må dog ikke forveksles med absolut uafhængighed inden for det samlede handlingskompleks; thi det er jo klart, at der med samme karakterindsats vil kunne opnås større resultat, jo større begavelse der rådes over.

Det er k.s vigtigste opgave at finde frem til visse grundtræk, »dimensioner« el. »faktorer«, hvori karakteren giver sig udslag. Forsøger man nemlig at tage overblik over de mange forskellige udtryk, som anvendes til karakterisering af en person, finder man et kalejdoskopisk virvar af nuancer, der har højst uensartet herkomst og forskellige grader af tilknytning til personens mere fast forankrede handlingstendenser. K. står her overfor en ganske særlig vanskelighed sammenlignet med den biologiske forskning, idet den store mængde »enheder«, karaktertrækkene, som de umiddelbart fremtræder, ikke uden videre kan antages som udtryk for noget dybereliggende. Der skal ikke megen analyse til for at vide, at den isolerede, udvortes fastslåede handling hos et menneske ikke altid kan tages som udtryk for den pågældendes sindelag. Det er nødvendigt at kende handlingens udvikling og dens »indfatning« for at kunne slutte til mere forankrede handlingstendenser.

I erkendelsen af, at enhver karakteristik, som er afledet af en isoleret handlingsiagttagelse, kun kan påregnes at have en betinget gyldighed, må man ved en almen karakteristik afstå fra anvendelsen af enkelte handlingsbetingelser, der fra isolerede iagttagelser udvides til at få almen gyldighed for en person.

Ved udbygningen af en karakterlære må bestræbelserne derfor gå i retning af at opsøge el. udvælge visse særlig fremtrædende grunddimensioner for menneskelivets ytringsformer. Nogle særlig betydningsfulde af disse grunddimensioner skal her fremhæves, idet det dog må understreges, at der er lagt mere vægt på at få nogle formentlig væsentlige sider af karakterlærens problematik fremhævet end at gøre fremstillingen udtømmende.

I. *Polaritet* synes passende at kunne anvendes som betegnelse for den side af menneskets tanke- og handlingsliv el. stræben, som giver det samling og retning. Dette betydningsfulde grundfænomen i den menneskelige karakter er gjort til genstand for betragtninger af forskellig art i flere behandlinger af karakterproblemer. Således har de hollandske forskere Heymans og Wiersma arbejdet med polariteten: Primær- og sekundærfunktion, hvor primærfunktion bruges som betegnelse for livsytringer i forbindelse med en »forfladet-udbredt« bevidsthed, der betinger hurtig opfattelse og umiddelbar reaktion på ydre påvirkninger, åndsnærværelse og forslagenhed, men flygtighed og mangelfuld evne til fordybelse og udbygning af større forestillingsforbindelser. Modsat anvendes sekundærfunktion i forbindelse med en »indsnævret-fordybet« bevidsthedsform, som betinger en vis vanskelighed ved opfattelse og forarbejdning af skiftende ydre påvirkninger, en vis forlegenhed og tunghed, men tendens til at samle forestillingsindholdet i enkelte store, i sig selv snævert sammenhørende og udbyggede forbindelser; i ydertilfælde tilbøjelighed til overakcentuering af følelsesbetonede ideer. Altså på den ene side de lette, mere flygtige og »udadvendte« tendenser og på den anden side de tungere, borende, evt. »indadvendte«. Udtrykkene udadvendt-indadvendt el. ekstravert-introvert er navnlig bragt ind i sprogbrugen af den schweiziske forsker C. G. Jung. Også i Kretschmers kendte typelære findes nært beslægtede synspunkter udtrykt under betegnelserne cyklotym og skizotym.

Når der her er valgt et samleudtryk, polaritet, for en række specielle terminologier, er det for at uddrage og fremhæve det, der i formel henseende synes fælles for de mere specielle udtryk, idet denne side af karakteren i mange henseender er af fundamental betydning både for oplevelsen og forarbejdningen af indtryk samt for den måde, hvorpå der virkes over for omgivelserne. Det bør også fremhæves, at netop denne karakterdimension ved biologiske og eksperimentalpsykologiske undersøgelser er fundet at have en særlig dybt rodfæstet, konstitutionel »indbygning« i personligheden. Ved de Kretschmerske legemsbygnings- og arvebiologiske undersøgelser er det således fundet i store træk, at der til den brede, afrundede »pykniske« legemsbygning svarer den mere alsidigt indstillede og virksomme, udadvendte (primært funktionerende, cyklotyme)

mentalitet, mens der til den smalle, kantede, »leptosome« legemsbygning fortrinsvis svarer den mere ensidigt og specifikt indstillede, indadvendte (sekundært funktionerende, skizotyme) mentalitet.

Ved eksperimentale undersøgelser er det efterprøvet, at der til de Kretschmerske biologiske former og de dertil svarende almene handlingstendenser også kan føjes en række særlige ejendommeligheder, der tjener til at underbygge den grundlæggende opfattelse. Det er således bl. a. fundet, at udpræget »associativt« anlagte personer, d. v. s. sådanne som kan sammenholde forskellige indtryk, ikke findes blandt de udpræget skizotyme (men i stigende grad jo mere det cyklotyme anlæg gør sig gældende), og på den anden side, at udpræget »perseverativt« anlagte, d. v. s. sådanne, som ensidigt forfølger snævre tanke- og handlingsbaner, ikke findes blandt de udpræget cyklotyme (men i stigende grad jo mere det skizotyme anlæg er fremtrædende).

Er der nu i personlighedsopbygningen givet en vis begavelse, og en karaktermæssig udviklingsretning (polaritet) mod visse mål, er dette dog ikke nok, for at en virksomhed kan komme i stand, men der må yderligere forekomme en el. anden form for drivkraft, en tilskyndelse til aktivitet. Om en sådan fremdrift skal regnes med under det karaktermæssige område kan diskuteres. Efter den her givne afgrænsning af karakterområdet, ikke som et mængdeforhold, men som måden, hvorpå personligheden fungerer, hører selve drivkraften ikke til det karaktermæssige område. Visse forskere, således G. Ewald, vil henføre intensitets- og tempokomponenter tillige med stemningslivets ytringer til en særlig gruppe af konstitutionelt betingede træk, der efter hans opfattelse udgør temperamentet og skyldes hvad han kalder »biotonus«, der særligt skulle være afhængigt af de vegetative processers forløb, mens karakteren væsentligst skulle referere sig til organismens strukturelle egenskaber og give sig udtryk på det reaktive og viljemæssige område.

En menneskelig handling el. livsytring kan naturligvis betyde uhyre forsk. ting, lige fra en simpel, næsten refleksagtig bevægelse og til en overordentlig sammensat proces med forudgående overvejelser, undersøgelser og beslutninger. De bevidste, sammensatte handlinger kan i almindelighed betragtes som resultat af to sæt kræfter, som er henh. fremaddrivende og kontrollerende. Efter den her anvendte afgrænsning af karakterbegrebet skulle kun den kontrollerende (dirigerende, styrende) side af kræfternes spil være af karaktermæssig art. Hurtigheden og kraften i en handlings forløb sammen med den evnemæssigt betingede lethed ved udførelsen kan sammenholdes under betegnelsen kapacitet, der vedrører mængde og omfang af det, der udrettes. Den kan som regel holdes adskilt fra måden, hvorpå handlingen kommer i stand og bliver udført. Altså, om en forfatter skriver 1, 5 el. 25 sider pr. dag kan bero på dygtighed, hurtighed, særlig rutine el. lidt af hvert og er ikke noget, der i og for sig giver en karakteristik af forfatterens egenart. Det karaktermæssige bliver sider som motivering for at skrive, valg af og særlig behandling af emnerne samt endelig også arbejdsmåden som sådan (f. eks. ujævnt »inspireret«, jævnt systematisk o. s. v.).

II. *Stabilitet* synes passende at kunne anvendes som betegnelse for en anden hoveddimension i den menneskelige adfærds struktur, idet det samme slutmål vil kunne opnås ved yderst forskellige forløb af de akter, som fører til målet. Ligesom udtrykket polaritet for at kunne anvendes alment må have den formelle egenskab, at man kan sige, at den er des mere fremtrædende jo fastere og jo mere entydig målsætningen for handlingslivet er, således må også udtrykket stabilitet gives den formelle betydning, at man vil kalde stabiliteten des større jo mere direkte og svingningsfrit adfærden foregår mod sit mål. Som modsætning har man undertiden anført emotionalitet, således at stabilitet skulle blive lig med ikke-emotionalitet, hvad der dog er en uheldig sprogbrug, idet emotionerne (sindsbevægelser som glæde, sorg, frygt og vrede) som sådan ikke altid behøver at forringe stabiliteten, men det er snarere svingningerne i emotionernes styrke el. skiften ml. forskellige emotioner (f. eks. ml. glæde og sorg el. ml. frygt og vrede), som formindsker stabiliteten.

Det er også vigtigt her at gøre sig klart, at enhver organiseret rørelse i menneskesindet har såvel en bevægende som en hæmmende side. Ved stærke sindsbevægelser ville der let kunne opstå rent kaotiske handlingsformer, om ikke en af forstand og erfaring dirigeret hæmning dannede modvægt, idet f. eks. rørelser, som efter deres art kunne føre til asociale handlinger, vel til tider findes hos de fleste naturlige mennesker, omend i højst forskellig udprægningsgrad. Stabiliteten (s) kunne måske derfor hensigtsmæssigt beskrives som et forhold ml. hæmningen (h) og tilskyndelsen (t): $s = \frac{h}{t}$. En variation af stabiliteten fra mindre til større kan skyldes enten en formindskelse af den emotionelle tilskyndelse el. en forøgelse af hæmningen. Ved overvejelser over karakterproblemer kan det ofte være af vigtighed at klargøre sig dette forhold for at se tingene i det rette lys. I socialt afpasset adfærd er en vis grad af stabilitet nødvendig. Er nu de sindsbevægende kræfter særlig store, må der for stabilitetens bevarelse også mobiliseres særlig store hæmmende modaktioner. Men denne proces kan meget vel komme til at brede sig uforholdsmæssigt til skade for produktiviteten

og i ydertilfælde virke som en regulær opslidningsproces i sindet og handlingslivet.

En retledning af karaktermæssige vanskeligheder må som sit endemål tilstræbe den efter forholdene bedst opnåelige balance i kræfternes spil. Balancen er dog i sig selv ikke det eneste kriterium på den anvendte fremgangsmådes værdi. Der må samtidig tages hensyn til, at ikke for store anstrengelser skal medgå alene til opretholdelse af den indre ligevægt. I princippet går derfor også mentalhygiejniske metoder som regel ud på at få afviklet sådanne indre spændingstilstande, som virker udviklingshæmmende. Hvilken fremgangsmåde der i hvert enkelt tilfælde er mest frugtbringende, kan ofte først afgøres efter indgående undersøgelser og forsøg gennem længere tid. Dette forhindrer dog ikke, at der ved valget ml. forskellige muligheder kan gøres væsensforskellige grundbetragtninger gældende.

En »materialistisk« el. »aktivistisk« opfattelse vil lægge en stor omsætning af »nyttig« art til grund for sin vurdering. For denne vil den retledende virksomhed fortrinsvis bestå i at føre de forskellige former for menneskelig aktionstrang ind i socialt anvendelige baner, således at den stabiliserende modvægt her i så vid udstrækning som muligt udgøres af arbejdsfunktioner.

Som en modsvarende yderpol, der lægger en helt anden handlingsvurdering til grund, står den »kontemplative« opfattelse af menneskelivet, hvor hovedvægten lægges på at fremme den »indre« vækst el. harmoni, mens de »ydre« aktioner bliver sekundære og kun tillægges værdi i det omfang, de tjener den indre vækst.

Hovedtendensen i menneskets grunddrifter (hvorledes man nu end vil betegne og inddele disse) kan siges at være en stræben mod selvudfoldelse, der i en mere snæver form, hvor konkurrencen med omgivelserne bliver fremtrædende, tager form som selvhævdelse. For personer, som frembyder et harmonisk forhold ml. drift, begavelse og karakter, vil en hensigtsmæssig udviklingsproces kunne forløbe smertefrit, således som en sund organisme i det hele taget udvikler sig uden at tiltrække sig opmærksomheden, men meget ofte vil der, dels som følge af medfødte dispositioner og måske i særdeleshed p. g. a. disharmoniske udviklingsvilkår, fremkomme et misforhold ml. personlighedens forskellige områder, enten således at trangen til selvhævdelse overstiger de muligheder, som den evnemæssige udrustning står mål med, el. således, at selvhævdelsestrangen er for svag til, at evnerne kan komme til fuld udfoldelse og udnyttelse. Som det vil ses, opstår der her to forskellige arter af tilpasningsvanskeligheder, hvor det er af vigtighed, at sammenhængen så tidligt som muligt erkendes af den opdrager el. arbejdsleder, som evt. kan have indflydelse på tilpasningen.

For selverkendelsen volder den først nævnte art af disharmoni ofte den særlige vanskelighed, at den evnemæssige begrænsning netop som sådan spærrer for forståelsen af, at de ønskede mål ikke kan nås. Hindringernes årsager projicerers over på andre felter; man bliver altid »uheldig«, forfulgt el. holdt nede af andre. Derved kan der fæstne sig en s.k. »mindreværdsfølelse« (udtrykket navnlig bragt i anvendelse af Alfred Adler); denne må dog i sine udprægede former snarere opfattes som en »merværdsfølelse«, idet følelsen af at rangere for lavt jo må forudsætte, at man selv sætter sin »virkelige« værdi højere, end det man går for i handel og vandel; det drejer sig altså her om noget ganske andet end »ringhedsfølelse«, der hælder i modsat retning, således at personens egenvurdering er tilbøjelig til at gå lavere end den »officielle kurs«.

En for den personlige udvikling særlig vigtig side af den her berørte karakterdynamik, som også særlig er fremhævet af Adler, er den s.k. kompensering af personlige defekter, hvorved defekten kan give anledning til en særlig koncentrering af anstrengelserne for at udvikle netop de færdigheder, som berøres af den defekte tilstand. Hvor det utvivlsomt drejer sig om højt begavede og særligt energiske personer, der har overvundet visse oprindelige defekter, er de dog nok undertiden anvendt som eksempler på en noget misvisende måde, som om det just var i kraft af defekten, at fremskridtet nåedes, mens det jo også meget vel kan være på trods af defekten. Dog kan sikkert i mange tilfælde visse »passende« grader af vanskeligheder absolut virke ansporende og styrkende på den karaktermæssige udvikling såvel som på udviklingen af specielle færdigheder, idet der jo ganske simpelt for at overvinde hindringen må ske en mobilisering af kræfter på bredere basis, end hvis der var »fri bane«.

Ikke mindst for den, som har brug for at kunne opfatte og forstå sammenhængen i medmenneskers personlige vanskeligheder, er det af betydning at have forarbejdet en del af sådanne i sit eget åndelige værksted, dog forudsat at forarbejdningsprocessen er lykkedes.

Litteratur: G. Brandell: Karaktärs- och temperamentstyper, 1941. G. Ewald: Temperament und Charakter, 2 bd. 1924—32. G. Heymans und Wiersma: Beiträge zur speziellen Psychologie auf Grund einer Massenuntersuchung (Zeitschr. f. Psychologie Bd. 42, 43, 45, 46, 49, 51). C. G. Jung: Psychologische Typen, 1937. E. Kretschmer: Körperbau und Charakter, 1921, 20. udg. 1951. A. Kronfeld: Lehrbuch der Charakterkunde, 1932. Ph. Lersch: Der Aufbau des Charakters, 1938. A. Adler: Menneskekundskab, 1927. H. Rohracher: Einführung in die Charakterkunde, 1936. G. Allport: Personality, 1937. A. Shand: Foundations of Character, 1914. A. A. Roback: The Psychology af Character, 1927.

Aa. M.

Karakterologi, læren om menneskets karakter. Synspunkterne for en k. kan være empirisk-psykologiske, og man kommer der-

ved til den moderne karakterforskning el. karakterkundskab, der går frem efter alm. erfaringsvidenskabelige metoder. Ved siden deraf findes der en mere spekulativ filosofisk k., der kan nærme sig en karakterens el. personlighedens metafysik. Dette er ordets oprindelige betydning, f. eks. hos Schopenhauer-tilhængeren Julius Bahnsen (1830—81) i hans »Bidrag til Karakterologien« (1867). Dette synspunkt er endv. fremtrædende hos Ludwig Klages og spores ligeledes hos V. Kuhr i hans »Grundtræk af en Karakterologi« (1934). Ordet k. betegner dog nu så godt som udelukkende den empirisk-psykologiske lære om karakteren. (Se Karakterforskning). K. G-S.

Karakteropdragelse, bestræbelserne for at danne børnenes og de unges karakter, d. v. s. deres følelses-, viljes- og handlingsliv, på en sådan måde, at visse ønskværdige træk og egenskaber bliver fremherskende, medens træk, der anses for mindreværdige, ikke kommer til udvikling. En forudsætning derved er det, at karakteren er modificerbar under indflydelse af ydre påvirkninger. I hvor høj grad denne forudsætning er opfyldt, er det den alm. psykologis og karakterforsknings sag at afgøre; men fra pædagogisk side er man altid nødt til at regne med en vis formbarhed og påvirkelighed hos eleverne, i hvert fald på den måde, at man kan hæmme visse naturligt forekommende tendenser og fremme andre. Efter nogles opfattelse (Rousseau, den frie skoles tilhængere, især de psykoanalytisk påvirkede) er de naturligt forekommende tendenser altid gode, og de uønskede egenskaber, som kan forekomme (ufredelighed, upålidelighed o. s. v.) skal i sig selv være fremkommet gennem uheldige omverdensindflydelser. Denne anskuelse, hvad enten den er rigtig el. ej, kan i hvert fald minde os om, at karakterens formning allerede begynder i den tidligste alder, idet de medfødte anlæg straks træder i vekselvirkning med omgivelserne. Af betydning skal det således være, om behovstilfredsstillelsen, f. eks. amningen, foregår normalt el. byder på mangler. Om psykoanalysen og individualpsykologien har ret i, at menneskets karakter i sine hovedtræk fastlægges i de første barneår, og at den senere er umådelig vanskelig at korrigere, hvis den er blevet forkert anlagt der, er et omstridt spørgsmål; men erkendelsen af, at karakterformningen begynder tidligt, gør det nødvendigt, at den bevidste k. sætter ind straks fra første færd og udnytter enhver viden, som har en el. anden grad af sandsynlighed.

Den første k. gives af forældrene, dels ubevidst gennem deres måde at være på og deres umiddelbare og ureflekterede reaktioner, dels bevidst gennem de forholdsregler, de træffer for at lede barnets udvikling i en bestemt retning. I sidste henseende foregår den for en stor del gennem repressive metoder, d. v. s. når barnet viser en uønsket opførsel, søger man at undertrykke denne gennem misbilligelse, skænd, straf o. lign. Det lykkes måske også, men selv i så fald har man ikke nogen garanti for, at de midler, hvormed det sker, ikke har andre uheldige eftervirkninger, der kan vise sig langt senere, el. måske ret omgående. De s.k. strenge midler kan få barnet til som en slags nødværge at gribe til løgn, og videre kan de knække barnets selvtillid. Hvad man her må gøre sig klart er, at karakteren ikke er en mosaik, hvor man kan tage stykker ud og sætte stykker ind, men et levende og sammenhængende system, hvor det altid er helheden, man påvirker. De midler, man derved anvender, er forskellige og veksler efter, om man ensidigt stiler mod at præge den ydre opførsel og danne den til efter en norm for optræden, el. om man mere søger at danne det »indre menneske« (motiverne, vurderingerne, den emotionelle grundindstilling, den moralske karakter). Skønt der også her er en nøje sammenhæng, idet karakter tit opfattes som den indre, i den sjælelige konstitution indbyggede og relativt konstante årsag til den ydre opførsel, er det dog muligt at modellere den ydre adfærd forholdsvis uafhængigt, f. eks. gennem dressur og vanedannelse; men på den anden side kan man herved danne den karakter, som man kalder »et vanemenneske«, uanset, hvori vanerne består. Nogle er af den opfattelse, at k. kan begynde med det ydre, f. eks at man ved at indøve høflighedens former er med til at skabe det høflige (hensynsfulde) sindelag, el. at man ved at indøve fromhedens former også bidrager til at skabe det fromme sind. Tanken er meget nærliggende, fordi man lettest kan komme af sted med at præge det ydre; men metoden har i hvert fald den begrænsning, at det meste afhænger af »måden hvorpå«. I den henseende spiller utvivlsomt suggestion en rolle; i det hele taget går der så mange usynlige tråde fra menneske til menneske, også fra opdrager til elev, som er af betydning for, hvordan de præger hinanden, og som samlende navn for disse tildels kendte, tildels ukendte indflydelser er suggestion det mest nærliggende. Ad den vej overføres f. eks. vurderinger og emotionelle indstillinger, og opdrageren virker både gennem sin direkte indgriben i form af henstillinger, bud, imperativt el. indtrængende fremførte krav, og indirekte gennem sit eksempel.

Man kan skelne ml. en *formal* og en *material* k. Den første går ud på en alm. styrkelse af karakteren uanset dens indhold. Den søger at fremme sådanne træk som udholdenhed, ihærdighed, energi i gennemførelsen af fattede forsæt og forfølgelse af bestemte mål. Den anden er mere rettet mod karakterens indhold, d. v. s. arten af de mål, som individet sætter sig, f. eks. om det er

egoistisk el. uselvisk, betænkt på egen fordel el. hjælpsomt og socialt indstillet. Den formale k. består væsentlig i en styrkelse af viljen, den materiale i bibringelsen af bestemte vurderinger og en bestemt livsindstilling og falder ret nær sammen med det, som kaldes moralsk opdragelse. Nogen skarp adskillelse er ikke mulig, da man altid i praksis, samtidig med at man søger at styrke viljen, også vil søge at give den en retning mod mål, som anses for ønskværdige. Et ofte diskuteret spørgsmål er det, hvilken betydning undervisning og belæring har for karakterudviklingen. Efter nogles mening er det kun den praktiske indøvelse i en bestemt opførsel, der spiller en rolle; f. eks. regner man da med, at hvis man tilstrækkelig energisk holder et barn til arbejde, vil der deraf udvikle sig det karaktertræk, som kaldes arbejdsomhed. Efter denne opfattelse består k. væsentlig i indøvelse af gode vaner, og yderligere regner man med, at en på et område opøvet vane el. indstilling vil smitte af på andre sider af personligheden og blive et gennemgående træk i karakteren. Det er dog tvivlsomt, om dette finder sted, hvis ikke det indøvede på en el. anden måde forbindes med en interesse el. imødekommer et behov. Undervisningens betydning for k. består hovedsagelig i, at den kan bibringe os værdiforestillinger, og når ting står for os som havende værdi, vil de have en motiverende indflydelse på vore handlinger. I denne sammenhæng anføres ofte Sokrates's ord om, at dyd er viden, og blandt nyere pædagoger har især Herbart fremhævet muligheden af gennem undervisning at danne karakteren gennem sin lære om »opdragende undervisning« og udviklingen af en mangesidig interesse som undervisningens mål. Størst virkning i karakterdannende retning har øjensynligt de fag, der i selve deres indhold giver anledning til at tage vurderende stilling til forskellige måder at opføre sig på, f. eks. historie, litteratur og religion; de kan danne grundlaget for en sindelagsundervisning (Gesinnungsunterricht) og være med til at præge livsmål og livsidealer.

Det vigtigste i k. er, at de forhold og forholdsregler, som betyder noget, er konstante elementer i barnets omgivelser; endv. at man angriber sagen der, hvor der er naturlige interesser at knytte til, hvilket forudsætter kendskab til barnets individuelle natur. Hvad man almindeligvis kalder en stærk karakter (det formale synspunkt), udvikles undertiden gennem en vis modstand, der giver anledning til, at kræfterne tages i brug, hvilket Goethe har udtrykt i ordene: »Es bildet ein Talent sich in der Stille; sich ein Charakter in dem Strom der Welt« (Tasso). Hvad man kalder en god karakter (det materiale synspunkt) kan udvikles af den livsindstilling, de vurderinger og idealer, som opdragerne giver til kende ikke alene gennem udtalelser og belæring, men ved deres egen livsførelse, gennem deres eksempel.

Litteratur: Fr. W. Foerster: Schule und Charakter, 1907. H. Hanselmann: Opdragelsesvanskeligheder, 1934. Th. Elsenhans: Charakterbildung, 1908. I. Lindworsky: Willensschule, 1925. K. G-S.

Karakterskala, system af tal eller andre symboler som udtryk for den relative værdi af eksamens- eller prøvepræstationer.

Karakterbetegnelserne ug, mg, g, tg, mdl og slet, som anvendes ved de fleste prøver og eksaminer i Danmark, blev indført ved forordn. af 7. nov. 1809 ang. de lærde skoler i Danmark og Norge. De svarer til de gamle latinske karakterbetegnelser: *laudabilis præ ceteris, laudabilis, haud illaudabilis, non contemnendus, vix non contemnendus* og 0.

Ved bedømmelsen af en enkeltpræstation gælder det placering på en skala med lige store intervaller ml. karaktererne, således som allerede udtrykkeligt fastsat ved bek. af 31. maj 1866 (ug = 6, mg = 5 .... slet = 1), og således som det finder sted den dag i dag. Først ved udregningen af hovedkarakteren, hvor det gælder at give udtryk for helhedsværdien af en eksamen el. prøve, i hvilken der indgår et antal forskellige enkeltkarakterer, kommer talrækken 8 til ÷ 23 til anvendelse, således at der tillægges de enkelte karakterer værdierne ug = 8, mg = 7, g = 5, tg = 1, mdl. = ÷ 7, slet = ÷ 23. Denne skala, der blev indført ved bek. af 13. maj 1850, hviler på et forslag af H. C. Ørsted i »Maanedsskrift for Litteratur« bd. 10, 1833, og kaldes efter ham den Ørstedske skala. Dens grundprincip er dette, at to karakterer af en højere grad og een karakter, som står to grader lavere, regnes lig med 3 karakterer af den mellemliggende grad. Når dette skal udtrykkes ved en talrække, må det enkelte interval ml. to nabokarakterers talværdier være dobbelt så stort som nabointervallet foroven og halvt så stort som nabointervallet forneden; men det er iøvrigt ligegyldigt, hvilken talværdi man tillægger f. eks. skalaens øverste karakter, og hvor stort et interval man fastsætter ml. den øverste og den næstøverste karakter. Udvidelsen af skalaen med mellemtrinene, hvorved der til de enkelte karakterer kan føjes et plus eller minus, der forhøjer el. nedsætter karakteren med 1/3 af intervallet ml. den påg. karakter og henh. den nærmeste højere og den nærmeste lavere karakter (ug = 8, ug÷ = 7 2/3, mg+ = 7 1/3 .... slet = ÷ 23), blev indført ved bek. af 9. aug. 1871.

I denne form bestod den Ørstedske skala indtil indførelsen af den nye skoleordning ved loven af 1903. Man afskaffede da de hævdvundne karakterbetegnelser (ug, mg, g, etc.) og indførte en talskala 8—0, hvorved 8 og 0 betegnedes som undtagelseskarakterer, 8 for det ekstraordinært gode og 0 som faldekarakter. Der opstod imidlertid stor utilfredshed med denne skala, fordi

man mange steder var alt for rundhåndet med at give 8, og omvendt 0 kun sjældent forekom, således at eksaminerne blev for lette. Man afskaffede derefter karakteren 8, men bibeholdt 0 og 1 som faldekarakterer. Men heller ikke denne ordning var tilfredsstillende, og man skred da ved an. af 23. juni 1919 til genindførelse af den Ørstedske skala med de gamle karakterer og talværdier, dog med bibeholdelse af årskaraktererne, som var blevet indført i 1906. I mellemtiden havde den Ørstedske skala siden 1895 bestået uantastet ved præliminærskolerne.

I slutningen af 1930erne rejstes der fra folkeskolens og mellem- og realskolens side kritik mod den Ørstedske skala som for streng; særlig hævdedes det, at mange forældre ikke kunne forstå, at en præstation, som dog indeholdt noget positivt, kunne takseres til mindre end 0. Striden førte til nedsættelse af udvalget af 3. nov. 1941, der foreslog den Ørstedske skala bibeholdt, men med forhøjelse af dens talværdier med 7 og således, at karakteren mdl normalt er bundkarakteren; karakteren slet gives dog, dersom et flertal af bedømmerne er enige om, at eksaminanden overhovedet ikke har lagt kundskaber i det pågældende fag for dagen. I denne ændrede form (ug = 15 (15,00—14,83); ug÷ = $14^2/_3$ (14,82—14,50); mg+ = $14^1/_3$ (14,49—14,17); mg = 14 (14,16—13,67); mg÷ = $13^1/_3$ (13,66—13,00); g+ = $12^2/_3$ (12,99—12,33); g = 12 (12,32—11,33); g÷ = $10^2/_3$ (ved studentereks. 11,32—11,25, ved real- og pigeskoleeks. 11,32—11,00 og ved mellemskoleeks. 11,32—10,75); tg+ = $9^1/_3$; tg = 8; tg÷ = $5^1/_3$; mdl+ = $2^2/_3$; mdl = 0; slet = ÷16), som gennemførtes ved an. af 6. febr. 1943, består den Ørstedske skala videre. Det bemærkes, at foranst. oplysning om talværdien af g÷ kun regner med gennemsnit over bestået elsesgrænsen.

Litteratur: Bet. afg. af det af undervisningsmin. den 3. nov. 1941 nedsatte karakterudvalg, 1942. H. C.

Karakterstatistik er betegnelsen for en statistisk analyse af sådanne karakterer, der af skoler og andre undervisnings- og eksamensinstitutioner benyttes som udtryk for en vurdering af elevernes el. dimittendernes præstationer. K. anvendes til forskellige formål, f. eks. tilvejebringelse af objektive prøver, herunder de s. k. standardiserede prøver, kritik af bestående eksamensformer, vurderingsmåder og karakterskalaer samt til vejledende kontrol for den enkelte lærer el. censor i dennes brug af karakterskalaen.

K. former sig hyppigst enten som en fordelings- el. som en korrelationsundersøgelse.

Fordelingsundersøgelser går som regel ud på at afgøre, hvor hyppigt de enkelte karakterer forekommer indenfor et bestemt materiale. Man opererer i denne forbindelse med to begreber: *Frekvensfunktionen*, der for hver enkelt karakter i procent el. promille angiver antallet af elever, der har opnået denne karakter, og *fordelingsfunktionen*, der for hver enkelt karakter i procent el. i promille angiver antallet af elever, der har opnået den pågældende el. en lavere karakter. Som eksempel er i tabel 1 anført frekvens- og fordelingsfunktionen for eksamenskaraktererne i fysik til matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen i 1939:

Tabel 1. Frekvens- og fordelingsfunktion for eksamenskaraktererne i fysik til mat.-nat. studentereksamen i 1939, angivet i pct.

	Frekvensf.	Fordelingsf.
mdl	0	0
mdl+	0	0
tg÷	1	1
tg	1	2
tg+	2	4
g÷	4	8
g	8	16
g+	9	25
mg÷	12	37
mg	15	52
mg+	18	70
ug÷	15	85
ug	15	100

I mange fordelingsundersøgelser spiller den normale fordelingsfunktion, også kaldet den Gaussiske fordelingsfunktion, en stor rolle. Teoretiske overvejelser og erfaringer indhentet gennem optælling og forsøg har vist, at fordelingen af en stor mængde individer efter et kriterium, der kan udtrykkes ved tal el. andre karakterer, lader sig beskrive ved denne særlige funktion, når blot karakteren er resultatet af mange samvirkende årsager, af hvilke ingen dominerer over de øvrige. Flere pædagogiske forfattere mener, at sidstnævnte forudsætning er opfyldt for de af skoler og andre undervisnings- og eksamensinstitutioner givne karakterer, og hævder derfor, at disse bør være normalt fordelt; andre mener, at den udvælgelse, eleverne har været genstand for før optagelsen i eksamensmellemskolen, gymnasiet m. m., dominerer så meget over de øvrige årsager, at en normal fordeling ville være misvisende.

Den normale fordelingsfunktion kan karakteriseres ved to tal, middeltallet og spredningen; tabel 2 angiver den normale fordelingsfunktion, der har middeltallet m og spredningen s.

Tabel 2. Den normale fordelingsfunktion, angivet i pct. Karakterernes middeltal er betegnet ved m, spredningen ved s.

Karakter	Fordelingsf.	Karakter	Fordelingsf.
m — 4.0 s	0.003	m + 0.5 s	69.1
m — 3.0 s	0.135	m + 1.0 s	84.1
m — 2.5 s	0.621	m + 1.5 s	93.32
m — 2.0 s	2.27	m + 2.0 s	97.73
m — 1.5 s	6.68	m + 2.5 s	99.379
m — 1.0 s	15.9	m + 3.0 s	99.865
m — 0.5 s	30.9	m + 4.0 s	99.997
m	50.0		

Erfaringen viser, at de fleste faktiske fordelingsfunktioner for karakterer på små afvigelser nær følger normale fordelingsfunktioner, dog i de fleste tilfælde således,

at ug dækker over for mange dimittender; der mangler med andre ord et par karakterer over ug. Som eksempel kan nævnes, at den normale fordelingsfunktion, der svarer til m = 4.82 og s = 0.87 med god tilnærmelse følger den i tabel 1 angivne faktiske fordelingsfunktion for eksamenskaraktererne i fysik til mat.-nat. studentereks. i 1939, idet ug = 6, ug÷ = $5^2/_3$, ... slet = 1 (sml. tabel 3).

Tabel 3. Sammenligning af den faktiske fordelingsfunktion for karaktererne i fysik til mat.-nat. studentereksamen i 1939 med den normale fordelingsfunktion, der svarer til m = 4.82 og s = 0.87.

	Faktisk fordeling	Normal fordeling
mdl	0	0
mdl+	0	0
tg÷	1	1
tg	2	2
tg+	4	4
g÷	8	9
g	16	16
g+	25	28
mg÷	37	40
mg	52	54
mg+	70	71
ug÷	85	83
ug	100	91

Korrelationsundersøgelser har til formål at påvise sammenhæng ml. to egenskaber, der begge kan udtrykkes i tal el. andre karakterer, f. eks. ml. en stor mængde elevers kvotienter ved optagelsesprøven til eksamensmellemskolen og de samme elevers kvotienter ved mellemskoleeksamen. Det er sikkert, at man ikke kan forudsige en elevs kvotient til mellemskoleeksamen, selv om man kender hans kvotient til optagelsesprøven; men det er lige så sikkert, at fordelingen af kvotienterne til mellemskoleeksamen for de elever, der ved optagelsesprøven opnåede kvotienter f. eks. ml. 5.50 og 6.00, er en anden end for de elever, der ved optagelsesprøven opnåede kvotienter ml. 5.00 og 5.49. Sammenhængen ml. de to egenskaber, her de to kvotienter, kan være mere el. mindre udtalt; som mål for dens grad benyttes den s. k. korrelationskoefficient, der iflg. sin definition er et tal ml. —1 og 1. En positiv korrelationskoefficient er et udtryk for, at den ene af de betragtede egenskaber i almindelighed vokser, når den anden vokser, medens en negativ korrelationskoefficient udtrykker, at den ene egenskab sædvanligvis aftager, når den anden vokser; en korrelationskoefficient af størrelsen 0 angiver, at de to betragtede egenskaber er uafhængige af hinanden. Nogle af de interessanteste korrelationsundersøgelser angår forskellige censorers bedømmelse af de samme skriftlige eksamensopgaver; især når det drejer sig om stile på modersmålet, viser korrelationskoefficienten sig at ligge ubehageligt langt fra 1.

De vigtigste resultater, som er vundet ved brug af k. er flg.: De enkelte lærere og censorer benytter karakterskalaen forskelligt, og selv een og samme censor vil hyppigt til forskellige tider vurdere den samme skriftlige besvarelse med forskellige karakterer. Inden for de enkelte fag er der afvigende praksis for karakterskalaens benyttelse; medens således 64 pct. af samtlige mat.-nat. studenter ikke opnår mere end mg÷ el. derunder i fransk, får kun 37 pct. af de samme dimittender lige så lave karakterer i fysik. Den Ørstedske skala bevirker, at de fag, der lægger hovedparten af deres karakterer lavt, får større indflydelse på kvotienten end de øvrige fag; thi springene ml. nabokarakterernes talværdier bliver desto større, jo lavere karaktererne er. Trods de påviste mangler er karaktererne dog ikke uden værdi ved bedømmelsen af dimittendernes fremtidsmuligheder; en række undersøgelser har vist god korrelation ml. kvotienterne ved de forskellige eksaminer og ml. studentereksamenskvotienten og den senere opnåede indkomst.

K. har ført til den erkendelse, at den eneste mulighed for en objektiv definition af de enkelte karakterers værdi i en karakterskala ligger i angivelsen af den fordelings- el. frekvensfunktion, man ønsker knyttet til skalaen. Vanskeligheden ved at anvende en sådan definition ligger i, at den enkelte lærer el. censor som regel bedømmer så få elever, at man må regne med ikke ganske ubetydelige afvigelser ml. hans individuelle fordelingsfunktion og den definitionsmæssige standardfordeling. Det må blive en af k.s hovedopgaver at klarlægge, i hvor høj grad denne vanskelighed kan overvindes.

Litteratur: B. Ribskog: Karakterer og karaktergivning i folkeskolen, 1938. Philip Hartog and E. C. Rhodes: An Examination of Examinations, 1936. F. T. Glaven: Er karakterskalaen og dens benyttelse urimelig?, 1934. A. E. Skjøt-Petersen: Standardiserede vurderinger, 1944 og 1945. P. R.

Karaktertests (karakterprøver), psykologiske prøver af forskellig art, gennem hvilke man søger at få indblik i en persons karakter. K. bygger på, at en række reaktioner og ytringer bærer vidnesbyrd om fremherskende tendenser i karakteren og har symptomatisk betydning af mere el. mindre sikker og entydig art vedr. fremherskende karaktertræk. Blandt hovedformerne kan nævnes Rorschachprøven, grafologi, tematiske apperceptionstests samt besvarelse af spørgsmålslister, når spørgsmålene er stillet med den rette omsigt. Andre prøver viser karakteren mere i funktion, idet forsøgspersonen hensættes i bestemte reelle og ikke blot tænkte situationer. K. G-S.

Karetmager. K. er træarbejdere, der arbejder ved enten nybygning, reparation el. montering af jernbanevogne, sporvogne og automobiler af enhver art el. som selvstændig fremstiller el. reparerer hestevogne, trækvogne, barnevogne, trillebøre samt tilbehør til landbrugsmaskiner. Læretiden er 5 år, hvis lærlingen er under $14^1/_2$ år, $4^1/_2$ år, hvis han er $14^1/_2$—15 år, og 4 år, hvis

han er over 15 år ved læreforholdets begyndelse. Lønnen i de 5 år er i Kbh. (og provinsen) henh. 12,50 (11,—), 15,— (13,—), 17,50 (16,—), 22,50 (20,50) og 27,— (25,—) pr. uge, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre i timen (1952). Læretiden, under hvilken Teknisk skole skal følges, afsluttes med svendeprøve.

K. er organiseret i Dansk k.forbund, som i 1939 havde 1161 medl., i 1949 1465; gnstl. årsfortjeneste i 1939: 3705 kr., i 1949—50: 8138 kr.; gnstl. timefortjeneste 1949 (Kbh.): 4,04 kr., i provinsen 3,27 kr.; antal oprettede lærekontrakter i 1939: 28, i 1949: 44.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Karise kost- og realskole, s. Kostskoler.

Kartoffeltryk, s. Småsløjd.

Kasernebibliotek, s. Forsvarets velfærdstjeneste (Folk og Værn).

Kassation af værnepligtige, s. Værnepligt.

Kastration er operativ fjernelse af kønskirtlerne, hvorved man ikke alene ophæver forplantningsevnen, således som det også er tilfældet ved den simple sterilisation (s. d.), men tillige kønskirtlernes indre sekretion, hormonproduktionen, hvoraf kønsdriften er afhængig. Tilsvarende resultat kan afstedkommes gennem røntgenbestråling, hvis virkninger imidlertid er mere uberegnelige, og som derfor ikke har samme anvendelsesmuligheder. K. før puberteten (præpuberal k.) er af indgribende betydning for organismen i dens helhed; de almindelige forestillinger om en særlig »kastrattype« (eunuker) refererer sig til sådanne k. Foretages k. efter puberteten (postpuberal k.) er de almene virkninger normalt moderate (forbigående hedestigninger, evt. nogen vægtforøgelse etc.); derimod elimineres også i disse tilfælde den hormonalt betingede seksualitet, hvilket i det overvejende antal tilfælde vil være ensbetydende med en fuldstændig ophævelse af individets kønsdrift (aseksualisering). Når en vis seksualitet undertiden kan opretholdes, står det i forbindelse med, at der i kønsdriften også indgår sjælelige komponenter; disse vil dog, når den hormonale »opladning« falder bort, normalt kun gøre sig gældende med ringe styrke.

K. kan foretages af rent lægelige grunde med henblik på sygdomme i kønsorganerne (kræft, tuberkulose). Aseksualiseringen vil i disse tilfælde være en uønsket følgetilstand. Anderledes ved seksuelle abnormiteter, hvor indgrebet netop iværksættes til imødegåelse af kønsdriftens skadevoldende udslag. Det er kun til de sidstnævnte k. (legal k.), at særlig tilladelse i henh. til den herom gældende lovgivning er nødvendig.

Operationsteknisk er k. af mænd et ret simpelt indgreb. Mere kompliceret er k. af kvinder (ovariectomi); som legal foranstaltning har sådan k. kun været praktiseret i isolerede tilfælde.

Danmark har på dette område været et foregangsland (Knud Sand). Udenfor de skand. lande og Tyskland tager man gennemgående afstand fra tanken.

Den første danske k.-lov er fra 1929, den nugældende lov er af 11. maj 1935. Ved visse forbrydelser er der mulighed for tvangsk., der dog ikke anvendes i praksis. K. har altså kun været foretaget efter andragende; normalt, men ikke altid, er sædelighedsforbrydelser gået forud. Loven foreskriver lægelige efterundersøgelser af de opererede.

Der er indtil 1. jan. 1951 foretaget c. 600 k. i medfør af denne lovgivning. Tilbagefald i seksualkriminalitet er kun set i ganske få tilfælde. Personer, der tidligere måtte gå fra straf til straf el. underkastes internering på ubestemt tid, kan derfor nu genoptage en social tilværelse; andre, der af anden grund må forblive på anstalt, har efter k. kunnet anbringes under friere forhold. Det må imidlertid understreges, at sædelighedsforbrydelser i vidt omfang alene er udslag af seksuelle uvaner el. skyldes tilfældige omstændigheder, ligesom også psykoterapiens muligheder må haves i erindring. Det er derfor kun i særlige tilfælde, at k. bør komme på tale, og overfor unge lovovertrædere vil man selvsagt udvise en ganske særlig tilbageholdenhed i så henseende.

Litteratur: Louis le Maire: Legal Kastration i strafferetlig Belysning, 1947. Knud Sand: Den legale Kastration (Nord. Tidsskr. for Strafferet, 1939). le M.

Kastrationskompleks, i psykoanalysen betegnelse for en angst for at blive skadet på el. berøvet sine kønsorganer, idet dog årsagen til denne angst oftest er ubevidst. Undertiden i videre betydning om den ubevidst forårsagede angst for at blive hindret i sine muligheder for udfoldelse af aktivitet og magt. K. G-S.

Katalepsi, mangel på evne til at bevæge lemmerne el. indtage nye stillinger, forekommer f. eks. ved hysteri og i den dybeste hypnotiske søvn (den kataleptiske tilstand).

Katedralskoler, betegnelse for skoler, der før reformationen var knyttet til domkirkerne (*cathedra,* bispestol). De første opr., efter at biskop Chrodegang af Metz 760 indstiftede domkapitlerne, hvor de til domkirkerne knyttede gejstlige forpligtedes til at bo sammen og daglig samles om læsning af skriften. Til disse domkapitler knyttedes k. De uddannede vordende gejstlige, men optog også som klosterskolerne andre, der ønskede en højere dannelse. Skolernes mål var: Fromhed, veltalenhed og visdom. Foruden den egentlige teologiske undervisning lærtes »de 7 frie kunster«, delt i trivium: Grammatik (d. v. s. latin), dialektik og retorik og quadrivium: Aritmetik, musik, geometri og astronomi. Få nåede længere end trivium. I Danm. er de påviselig ældste Ribe k. (fra 1145) og Metropolitanskolen i Kbh.

(Vor Frue skole) (fra ca. 1209). Efter 1537 blev k. som de øvrige kirke- og klosterskoler kgl. protestantiske latinskoler. K. er alle statsskoler. Udover de to nævnte findes nu k. i Aalborg, Århus, Haderslev, Odense, Nykøbing F., Roskilde og Viborg. P. M.

Kategori, art, klasse, ramme, de mest almene begreber, hvori genstande el. emner indordnes el. hvorved de bestemmes, såsom ting, egenskab, størrelse, relation m. v. Ved *kategorial indordning* forstår man den måde, hvorpå forskellige genstande indordnes under omfattende begrebs- el. klassenavne. Når børn f. eks. kalder alle firbenede dyr for pru el. vov-vov, alle flyvende ting for fugl, røber de en bestemt kategorial indordning. K. G-S.

Katharsis (gr. renselse), hos Aristoteles betegnelse for tragediens rensende virkning på sindet; i psykoanalysen betegnelse for den proces, hvormed fortrængte begivenheder atter bringes til bevidsthed, genopleves og afreageres. K. G-S.

Kathrinebjerg, Århus. Ungdomshjem for 50 piger 16—21 år i 2 afdl. Opr. 1914 af Kvindehjælpen i Århus (nu Foreningen Jysk Børneforsorg) i en til formålet opført bygning. Anerkendt som ungdomshjem 9. juli 1923. P. gr. af mindre tilgang af elever til ungdomshjem for piger omdannedes K. i 1952 til lærlingeplejehjem for ca. 40 drenge.

O. Skj.

Katolske skoler. Det katolske skolevæsen i Danmark er ældre end religionsfriheden (Grundloven af 1849). Ligesom den københavnske menighed i tiden før grundloven havde eget fattigvæsen, havde det så tidligt som før 1800 egen menighedsskole, som endnu består under navn af Katolsk Centralskole i Kbh. Efter 1849 er der efterhånden knyttet skoler til de fleste katolske kirker i provinsbyerne (1951 ialt 26 sognekirker i provinsen og 19 kirkeskoler). Hertil kommer en større skole (200 elever) i Thorshavn. Hovedstadskommunerne tæller 7 katolske skoler, hvoraf 5 underviser til mellemskole- og realeksamen. Indtil 1920 fandtes i Ordrup det store gymnasium, St. Andreas Kollegium. I 1950 er der igen oprettet katolsk gymnasium, Niels Steensens gymnasium, foreløbig kun med nysproglig linie.

De katolske skoler er dels alm. privatskoler, åbne for alle og økonomisk funderede på betaling af skolepenge, dels katolske folkeskoler, med el. uden eksamensklasser, økonomisk afhængige af tilskud fra den katolske menighed. Alle skolerne modtager statstilskud efter gældende lov.

I 1952 er det samlede elevantal i 27 danske skoler godt 3000. H. D. T. K.

Katz, David (f. 1884), tysk-svensk psykolog, prof. i Rostock 1919—33, derefter i England, til han i 1937 kaldtes til det af Olof Eneroth (1825—81) indstiftede professorat i psykologi og pædagogik ved Stockholms högskola som dets første indehaver. K. er en alsidig forsker, der har ydet vigtige og originale bidrag til perceptions- og behovspsykologien. Nævnes kan »Die Erscheinungsweisen der Farben«, 1911, omarbejdet til »Der Aufbau der Farbwelt«, 1930. Han har indført distinktionen mellem forsk. måder, hvorpå farver kan fremtræde for os, nemlig dels som tingstilknyttede *overfladefarver,* f. eks. en vægs farve, dels som ikke tingstilknyttede *fladefarver,* f. eks. himlens farve (s. Synet). Endv. »Der Aufbau der Tastwelt«, 1925, hvor han ved undersøgelser over berøringssanserne kommer til opstilling af en ny sans, vibrationssansen. K. har også undersøgt sultens og appetittens problemer hos dyr og mennesker og er derved kommet til mange interessante resultater, bl. a. den s.k. aviditetsteori (s. Appetit); udg. herom »Hunger und Appetit«, 1932. Endv. har den komparative psykologi, alm. psykologi belyst ud fra dyrepsykologien, haft hans interesse, og herom udg. han »Animals and men«, 1937. Sammen med hustruen Rosa K., udgav han »Gespräche mit Kindern«, 1928, sv. udg. 1938. Bl. hans skrifter kan endv. nævnes »Psykologiska strövtåg«, 1941, den elementære eksperimentsamling »Psykologiska laborationer«, 1941, »Gestaltpsykologi«, 1942, 2. udg. 1947 og »Psykologi i bild«, 1944. K. G-S.

Katz, Rosa (f. Heine), tysk-svensk psykolog, (f. i Odessa 1885). Gift med David Katz (s. d.).

Studier i Rusland, Tyskland, Frankrig og England. Børnepsykolog ved Stockholms högskola 1937.

R. K. har hovedsageligt beskæftiget sig med småbørnspsykologi og børnehaveproblemer. Hun har en positiv indstilling til de emner, hun behandler, men hun er tilbøjelig til at indtage den voksnes vurderende og intellektualiserende holdning, når hun bedømmer børnenes opførsel.

Har bl. a. offentliggjort: Neue Formen des Kindergartens (1927). Das Erziehungssystem der Maria Montessori (1925). Der wandernde Kindergarten (1928). Barnpsykologiska studier (1941). Har s. m. sin mand, David Katz, udgivet børnepsykologiske arbejder, f. eks. Die Erziehung im vorschulpflichtigen Alter (1925). Gespräche mit Kindern (1928).

I Stockholm har hun særlig beskæftiget sig med børns tilpasnings- og omstillingsproblemer. Resultaterne af disse studier er blevet fremlagt i en række artikler i Zeitschrift für Kinderpsychiatrie. S. F.

Kausalitet (af lat. *causa,* årsag), årsagssammenhæng el. -forbundethed (s. Årsag); *kausal,* årsagsmæssig. En *kausal* forklaring er en forklaring af en begivenhed ud fra de forudgående årsager, modsat en *teleologisk* el. *finalistisk* forklaring, der er en forklaring af en begivenhed el. et fænomen ud

fra dens (formodede) mål el. hensigt. Sidstnævnte regnes oftest for uvidenskabelig, men anvendes dog af visse biologer ved forklaringen af organismernes organer og reaktioner. K. G-S.

Kedelsmed. Faget egner sig kun for mænd, og det kræver gode kræfter. Læretiden er højst 5 og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen; hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Der henlægges 2 øre pr. time til feriegodtgørelse til 1. svendeår. For lærlinge på landet, hvor lærlingen har kost og logi, findes særlige bestemmelser. Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen lærer arbejde i tyk plade og i forbindelse hermed stående opmærkning, kedelsmedearbejde, jernkonstruktionsarbejde, rørarbejde, nitte og stemme med luftværktøjer. Desuden skal lærlingen lære autogen- og elektrisk svejsning.

Antallet af lærlinge i faget er ikke særlig stort, da man mere og mere går over til svejsning af kedler, beholdere og konstruktionsarbejde, og man, hvor man ikke kan lære lærlinge at nitte og stemme, udlærer dem som pladearbejdere. Desuden har faget en stor tilgang fra andre brancher, særlig grovsmede. Til gengæld går en del kedelsmede over til nitter- og stemmerfaget. Arbejdet er meget larmende, og de fleste kedelsmede får efterhånden høreevnen noget nedsat, særlig for høje toner; desuden kan arbejdet i de ofte meget snævre kedler og beholdere give ubehagelige angstfornemmelser.

Af ovennævnte grunde er faget noget stagnerende el. måske en smule i tilbagegang. Det meste arbejde udføres i akkord. Lønnen for k. (herunder pladearbejdere og svejsere) i Kbh. var p. 1. jan. 1952 323,7 øre i timen, hertil kommer et dyrtidstillæg på 155 øre (1. marts 1952). R. W. B.

Kejthåndethed, s. Venstrehåndethed.

Kellerske anstalter, s. Åndssvageforsorg.

Kemigraffaget. Når fotografier, tegninger o. lign. skal gengives i aviser, tidsskrifter, bøger og andre tryksager, anvender bogtrykkeren klichéer, d. v. s. trykforme af billederne fremstillet ad fotokemisk vej, hvor billedet står ophøjet ligesom bogstaver i et stempel. Klichéen fremstilles almindeligvis i zink, men også ofte i kobber el. messing. I bogtrykpressen afsætter farvevalser, som ruller hen over klichéen, farven på det ophøjede billede, som derefter ved tryk overføres på papiret.

I faget antages normalt kun drenge til oplæring, og disse må være sikre på hånden, nøjagtige og påpasselige med deres arbejde og ikke farveblinde. Betegnelsen kemigraf dækker over 3 forsk. faggrupper: 1) reproduktionsfotograf, 2) ætser og 3) retouchør.

1) *Reproduktionsfotografen* fremstiller negativer af de originaler, af hvilke der skal laves kliché. Originalerne affotograferes på film el. glasplade, som fotografen selv præparerer med lysfølsom vædske. Bagefter fremkalder han de ønskede negativer, der senere kopieres over på metal.

2) *Ætseren* fortsætter arbejdet med de kopier på metal, som reproduktionsfotografen har lavet, og færdiggør klichéen. Han bortætser alt det af pladen, som ikke skal trykkes med.

3) *Retouchøren* retoucherer på selve originalen (fotografiet el. tegningen), d. v. s. med pensel, pen el. farvesprøjte retter el. reparerer han evt. fejl.

Læretiden er 4 år, i hvilke lønnen er henh. 10, 15, 20 og 35 kr. pr. uge, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 25,92 kr. pr. uge (1. marts 1952). I læretiden skal lærlingen deltage i fagskoleundervisning (delvis dagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve.

Kemigraferne, af hvilke der findes omkr. 550, er organiseret i Dansk litografisk forbund sammen med litograferne. Gnstl. timefortjeneste for kemigrafer i okt. kvt. 1951 (Kbh.): 4,59 kr., i provinsen 4,19 kr.; opretted læreforhold i 1939: 27 og i 1950: 47.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Kemiundervisning, s. Naturlære.

Keramiker. Indenfor k.faget uddannes lærlinge i et af flg. 4 fag: 1) Drejning (støbning), 2) modelgipsning (modellering), 3) overglasurmaling og 4) pottemageri. Der oplæres både drenge og piger, som bør have normal farvesans og gerne lidt evne for tegning. Læretiden er i alle fag 5 år for lærlinge, der ved antagelsen er under 14½ år; for hver 2 mdr., de er ældre end 14½ år, afkortes 1 md. i læretiden, der dog aldrig kan blive under 4 år. Lønnen i de 5 læreår er (for de 3 førstnævnte fag) for hele landet henh. 12, 14, 16, 18 og 20 kr. ugtl. (1952). For pottemagere er lønnen 10, 12, 14, 16 og 18 kr. ugtl. (1952). Hertil kommer et dyrtidstillæg (1952) på 58—60 øre pr. time efter alder. I de sidste år har lærlingen adgang til akkord. Lærlingen skal gå på Teknisk skole (fagklasserne) i hele læretiden og afslutte læretiden med en svendeprøve.

Drejerlærlinge oplæres i drejning og støbning af porcelæn, fajance el. keramik. Modelgipserlærlinge oplæres i fremstilling af gipsforme og modeller. Overglasurmalerlærlinge oplæres i alt vedrørende overglasurmaleri, guldpålægning m. m. Pottemagerlærlinge oplæres i drejning, glasering og delvis brænding af alm. brugsgenstande, fade, krukker, vaser etc.

Som følge af omfattende beskyttelsesforanstaltninger er faren for at pådrage sig

silikose inden for porcelænsindustrien nu væsentlig formindsket. Pottemagere er udsat for blyforgiftning, især ved glasurarbejde, som først må udføres efter det fyldte 18. år (s. Lervarefabrikker). P. g. a. indførselsbegrænsningen har beskæftigelsen i de senere år været god.

De keramiske fag havde i 1939: 2167 faglærte og ufaglærte organiserede arbejdere, i 1951: 3274; gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,77 kr., 1951: 4,08 kr. (faglærte) (provinsen: 3,64 kr.); antal opr. lærekontrakter 1951: 24. Antal porcelæns-, fajance-, terrakotta- og lervarefabrikker 1950: 87.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B. (P. B-e).

Kerschensteiner, Georg (1854—1932), tysk pædagog, f. i München i fattige kår; søgte efter lærer- og studentereksamen universitetsuddannelse i matematik. Efter en del år som gymnasielærer blev han skoledirektør (Stadtschulrat) i München 1895—1919. Allerede 1918 udnævnt til prof. h. c. ved Münchens Universitet, og her afsluttede han sin virksomhed med at give en filosofisk begrundet, sammenfattende fremstilling af sin pædagogik. Gæsteforelæsninger i Kbh. 1925.

K. er utvivlsomt den mest kendte tyske pædagog siden Herbarts og Fröbels dage. Medvirkende hertil har det været, at han har gjort sig betydeligt gældende både som praktiker og teoretiker. Som skoledirektør indførte han forskellige reformer i arbejdsskolens ånd: Skolekøkkenundervisning for piger og træ- og metalsløjd for større drenge, i det hele taget mere manuelt og mere selvvirksomt arbejde fra elevernes side, f. eks. ved optagelse af elevøvelser i naturfagundervisningen, altsammen dog inden for rammerne af en fast undervisningsplan og uden at lade initiativet glide lederne og lærerne af hænde. Han var stærkt interesseret i, hvordan undervisningen i de enkelte fag bedst blev lagt til rette i overensstemmelse med de reformtanker, han nærede. For faget tegning indsamlede han gennem flere år et stort materiale og bearbejdede det i sin bog »Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung«, 1905. Hans pædagogiske grundtanke er den statsborgerlige opdragelse, om hvilket emne han har udgivet det prisbelønnede skrift »Die staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend«, 1901. Opdragelsens og dermed også skolens mål er at danne den brugbare statsborger, der både vil og kan udøve en funktion i fællesskabet på tilfredsstillende måde. Og for at han kan det, må han være opdraget til arbejde og til arbejdets dyder: Flid, nøjagtighed, udholdenhed, samvittighedsfuldhed. I virkeligheden forfølger K. et dobbelt formål med sit krav om manuelt arbejde i skolen; det giver den bedste forberedelse til det senere erhvervsarbejde, der for de fleste elevers vedkommende vil blive legemligt, manuelt arbejde, og det afgiver det bedste grundlag for karakteropdragelsen. Hans reformplaner tager iøvrigt ikke blot sigte på barneskolen, men også på de fortsættelsesklasser, der skulle fylde tiden efter skolepligtens ophør. Det 8. skoleår fik han gjort obligatorisk.

Blandt hans mange skrifter, der oftest er udkommet i flere oplag, kan nævnes »Grundfragen der Schulorganisation«, 1907, »Der Begriff der Arbeitsschule«, 1912 (oversat til 11 europæiske og 3 asiatiske sprog), »Charakterbegriff und Charaktererziehung«, 1912. Disse skrifter har endnu en temmelig nær forbindelse med hans reform- og organisationsarbejde. Han er en modstander af kravet om almendannelse og mener, at den værdifuldeste dannelse for mennesket er fagdannelsen, dette at være for alvor kyndig og dygtig på et snævrere område frem for at være halvdygtig på flere områder.

I sine senere år har han beskæftiget sig med en mere teoretisk-filosofisk grundlæggelse af pædagogikken, hvis grundbegreber er dannelsesbegrebet, interessebegrebet og værdibegrebet. Hans egentlige intentioner bliver herved mindre klare, f. eks. er det uklart, i hvor høj grad han fra at være statens mand over for individet er blevet dette venligere stemt. Fra hans professorår foreligger »Die Seele des Erziehers und das Problem der Lehrerbildung«, 1921, »Autorität und Freiheit als Bildungsgrundsätze«, 1924 samt de afsluttende hovedværker »Theorie der Bildung«, 1926 og »Theorie der Bildungsorganisation«, posthumt 1933.

K. har sikkert været størst som praktiker, og når han tænkte med nær relation til praksis. Ikke for intet føler han sig (trods forskelle, som bedst ses af andre, navnlig i autoritetsspørgsmålet) på linie med *Dewey* og dennes pragmatiske indstilling. Der er derfor god mening i, at han i sin »Selbstdarstellung«, 1926, anfører disse ord fra Goethes »Wilhelm Meister«: »At tænke og handle, at handle og tænke, det er summen af al pædagogisk visdom«, og disse fra Pestalozzi: »Alt skal man kun vide med henblik på at virke og handle. At handle og virke er for alle mennesker hovedsagen«. Disse ord karakteriserer på een gang hans pædagogiske grundtanke og hans egen virksomhed som pædagog. K. G-S.

Kerteminde folkehøjskole, s. Højskole sp. 913.

Kettrupgård pr. Ingstrup, Vendsyssel. Skolehjem for 55 drenge i alderen 7—14 à 16 år, oprettet 1948 i en tidl. som statsungdomslejr anvendt ejendom; særlig for elever med forsinket el. mangelfuld udvikling. Der lægges vægt på en stærkt individualiseret opdragelse, hvorunder det tilstræbes at få den bedst mulige kontakt med eleverne og disses naturlige hjem. Gennem forbindelsen med forældrene og påvirkning af disse søges opholdet gjort så kort som muligt. Organiseret som selvejende institution. O. Skj.

Key, Ellen (1849—1926), svensk forfatterinde og pædagog, datter af den liberale politiker Emil K., gennem mange år lærerinde og en skattet forelæser ved arbejderoplysningen i Stockholm, fortrinsvis over litterære emner. I kulturdebatten greb hun ofte ind med radikale anskuelser, og i kvindesagen ytrede hun sig med personlige anskuelser, hvor hun med al anerkendelse af kvindebevægelsens objektive mål, stemme- og arbejdsret, især betonede kvindens erotiske natur; hun udgav herom »Kvinnorörelsen«, 1909. Størst navnkundighed vandt hun med »Barnets århundrade«, 1900 (overs. til flere sprog), i hvilken hun med stor entusiasme og veltalenhed gik ind for børnenes ret til at udfolde deres natur frit uden at blive ledet i stort og småt af pædagogiske forholdsregler og planer, i virkeligheden en genoptagelse af Rousseaus tanker. Af en sådan ny indstilling over for børnene ventede hun sig tillige store kulturelle fremskridt. Hun har desuden udg. flere kultur- og livsfilosofiske skrifter, f. eks. »Tankebilder«, 1898, »Livslinjer«, 1903—06, og i sine senere år skrifter om fredssagen. K. G-S.

KFUK, s. KFUM.

KFUM (Kristelig Forening for unge Mænd) og **KFUK** (Kristelig Forening for unge Kvinder), en verdensbevægelse for kristen ungdom udgået fra England; den første forening stiftedes i London 1844 af en ung forretningsmand, George Williams, verdensforbundet stiftet 1855. Baggrunden for bevægelsens stærke vækst og udvikling er en dobbelt: dels en stærk kristen vækkelse og ansvarsfølelse, som er den drivende kraft i hele arbejdet, dels den af industrialismen skabte sociale nød blandt ungdommen, hvis behov forenings- og klublivet i kristelig ånd på en heldig måde imødekom. Den første danske forening stiftet 1878. Her var baggrunden den indremissionske vækkelse, og foreningerne har her i landet stedse været Indre Missions ungdomsarbejde, selvom deres livssyn har været og er noget mere kulturåbent end Indre Missions. Først i 1898 fastlagdes de danske foreningers forhold til verdensforbundet, idet de danske foreninger fastholdt at stå på den lutherske bekendelses grund, mens de fleste andre foreninger indenfor verdensforbundet er interkonfessionelle. Foreningernes formål bestemmes som »Guds riges fremme blandt unge mænd og unge kvinder«, og dette søges opnået »ved brugen af Guds ord, bønnen og samfundslivet, samt ved alt, hvad der kan tjene til at fremme det«. Foruden kristelige møder, bibelkredse o. lign. har man derfor taget en mangfoldighed af mere praktisk-sociale opgaver op. Først og fremmest har man sørget for i byerne at skaffe egnede lokaler, hvor unge kan samles under hjemlige former både til møder, underholdninger og fritidsbeskæftigelse. 120 foreninger har egne bygninger og desuden har 240 foreninger egne lejede lokaler. Lign. samlingssteder har man søgt at skabe for soldater, for arbejdere ved brunkulslejer og i tørvemoser, for arbejdsløse m. m. Værdien af sports- og friluftslivet har man tidligt haft åbent blik for. KFUM har sit eget idrætsforbund og både KFUM og KFUK egne spejderkorps. En lang række andre arbejdsgrene kan nævnes. — f. eks.: redningsarbejde for falden og forsømt ungdom (bevægelsen har flere ungdoms- og lærlingehjem), arbejde bl. gymnasiaster, seminarister, fritidshjemsarbejde, husflidsskoler, efterskoler, studiekredsarbejde, rejsetjeneste »FOS« (ferie- og studierejser) o.s. v. Foreningerne udg. både De unges Blad og Ungdomsarbejderen, som særlig henvender sig til aktive medarb. Det saml. medlemstal er (1952) c. 95.000 i c. 1500 foreninger.

KFUM og KFUK har landskontor Amaliegade 24, Kbh. K.

Om KFUM-spejdere se Spejderbevægelsen.

Litteratur: Chr. Baun: Dansk Folkeoplysning, 1942. Chr. Gad: Da vi var unge, 1928. Karl Fries: KFUM såsom världsrörelse, 1938. V. N.

Kighoste er en akut infektionssygdom, som skyldes k.bakterien. Sygdommen er meget smitsom og kan angribe alle aldersklasser.

Efter en inkubationstid på 5—12 dage begynder sygdommen med hoste, som de første dage ikke kan skelnes fra almindelig forkølelseshoste. Hosten tager imidlertid gradvis til, og efter en halv snes dage skifter den karakter, — den kommer anfaldsvis, mest om natten, og hvert hostestød følges af en karakteristisk hivende lyd (den s. k. »kigen«). Mens sygdommen er på sit højdepunkt, er hosten gerne så voldsom, at børnene under anfaldene bliver helt blå i hovedet, og anfaldene kan afsluttes med opkastning. I svære tilfælde kan der være 20—30 sådanne anfald i døgnet, medens andre børn kun får enkelte anfald i døgnet.

Sygdommen er altid meget langvarig. I de typiske tilfælde regner man, at hosten tiltager i c. 1 md., er på højden i 2—3 uger, hvorefter den atter gradvis aftager i løbet af 14 dage. Den varer således i reglen 2—3 mdr., men kan i lette tilfælde overstås i løbet af 6 uger. Efter overstået k. er man immun overfor sygdommen resten af livet.

Dels p. g. a. sygdommens langvarighed, dels p. g. a. de voldsomme hosteanfald, som forstyrrer nattesøvnen, bliver børnene i reglen mere medtagne efter k. end efter de fleste andre børnesygdomme. Dertil kommer, at k. ikke sjældent giver anledning til bronchitis el. lungebetændelse, som navnlig hos spædbørn kan tage et alvorligt forløb. Ligesom for mæslinger gælder det, at børnene er særlig modtagelige for tuberkulose under og lige efter gennemgået sygdom.

K. kendes som regel let, når der er an-

fald. I de første uger, hvor hosten endnu ikke er blevet typisk, kan diagnosen stilles ved påvisning af k.bakterierne. Dette sker ved at man lader barnet hoste på en »k.skål« med et særligt næringssubstrat, hvorpå bakterierne kan vokse og formere sig. Skålen skal holdes i en afstand af 10—20 cm foran munden under hoste. Hvis man finder k.bakterier, har barnet k., hvorimod et negativt fund ikke udelukker, at barnet har sygdommen.

Behandlingen af sygdommen tager især sigte på at mildne hosten og styrke barnets almentilstand. Såfremt der ikke støder komplikationer til, og barnet ikke har feber, er sengeleje ikke nødvendigt; tværtimod bør k.patienter så meget som muligt i frisk luft, da anfaldene herved mildnes. Hosten kan også lindres ved forskellig hostemedicin. Behandling med k.vaccine (s. Vaccination) kan mildne sygdommens forløb, hvis indsprøjtningerne påbegyndes meget tidligt i sygdommen. Hvis vaccinen gives straks efter, at børnene har været udsat for smitten, er man i stand til fuldstændigt at forebygge de egentlige kighosteanfald.

Modtageligheden for k. er meget stor i alle aldre, også hos meget spæde børn. Sygdommen smitter allerede i de første dage, inden de karakteristiske anfald, — og i almindelighed regner man, at smittefaren vedvarer i 6 uger, hvorfor patienterne i dette tidsrum må holdes isolerede fra mindre børn. Efter denne tid er isolation unødvendig, selvom hosteanfaldene kan vedvare i flere mdr.

Spædbørn, som har været udsat for smitte, bør altid have k.vaccine så hurtigt som muligt. Ved tilfælde af k. i en vuggestue el. børnehave må alle udsatte børn, som ikke tidligere har haft sygdommen, vaccineres. Skolebørn bør først møde, når den smittefarlige periode er overstået, og hosteanfaldene er aftaget i styrke og hyppighed.

K. B-S.

Kilpatrick, William Heard (f. 1871), amerikansk pædagog, prof. i opdragelsens filosofi ved Columbia Universitetet 1918—37. Næst efter John Dewey den kendteste repræsentant for fremskridts- og reformpædagogikken *(progressive education)* i USA, kendt bl. a. som ophavsmand til den s. k. projektmetode, d. v. s. en metode, ved hvilken man går ud fra en el. anden konkret livssituation som udgangspunkt for undervisningen, hvorved denne kommer til at strække sig gennem flere af de traditionelle skolefag og kalde på flere forsk. former for aktivitet. Hvad man derved vil opnå er en bedre og mere livsnær motivering for arbejdet. Det opr. udtryk »project« har man senere erstattet med »curriculum unit«, d. v. s. undervisningsenhed, hvorom barnets interesse samler sig. Han lægger vægt på den selvstændige målsætning, og på at børnene gennem deres forpligtelse af målet, som nås i samarbejde, opøves i ansvarsfølelse. Som Dewey regner han demokratiet, hvor den enkelte har gjort samfundets mål til sine, for det yderste opdragelsesmål. Blandt hans talrige skrifter kan nævnes »Foundation of method«, 1925, »Education for a changing civilization«, 1926, »The educational frontier«, 1933, »Education and the social crisis«, 1932, »Remaking the curriculum«, 1936, »Group education for a democracy«, 1940.

Litteratur: Ester Hermansson: I amerikanske Skoler, 1948.

K. G-S.

Kinderdorf Pestalozzi, se Pestalozzi, Kinderdorf.

Kindergarten, hyppigt anvendt betegnelse for børnehave. Udtrykket skabt af Fröbel (1840). Den tyske betegnelse er i de nordiske lande erstattet af en direkte oversættelse, i Norge barnehave, i Sverige barnträdgård. Af andre betegnelser for institutioner for småbørnsopdragelse kan nævnes asyl (af fransk salles d'asile), casa dei bambini (Montessori), écoles maternelles (Frankrig) og nursery schools (England og U.S.A.).

J. S.

Kinsey-rapporten, beretningen om en storstilet amerikansk undersøgelse af seksuallivet hos mænd. *Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy* og *Clyde E. Martin:* »Sexual behavior in the human male« udkom 1948, men forud var gået mange års arbejde med fortrolig udspørgen af 5300 mænd, som hver blev stillet over for flere hundrede spørgsmål. Beretningen vakte kolossal opsigt, idet den viste en uventet stor udbredelse af seksuel adfærd, der er i modstrid med gængs moral el. anset for perversioner. Beretningen skal fortsættes med en redegørelse for seksuallivet hos kvinder samt for en række andre problemer (ægteskab, prostitution, seksualviden m. m.).

En tilsvarende undersøgelse er gennemført i Sverige af dr. Gustav Johnsson, forstanderen for børnebyen i Skå. Dr. J. har bearbejdet et mindre materiale end Kinsey: 1000 værnepligtige, hvoraf halvdelen i 20-års alderen, halvdelen i 40års alderen. Undersøgelserne foretoges i 1942—43, men blev først i nov. 1951 afleveret til justitsministeriet. Det kvindelige undersøgelsesmateriale bestod af ca. 300 kvinder, hvoraf mange patienter på sygehuse og sanatorier. K. G-S.

Kirkebøger. I hvert sogn føres der offentlige protokoller, kaldet k. el. ministerialbøger med oplysninger bl. a. om fødsler, dåb, navngivelser, konfirmation, lysninger, vielser, dødsfald og begravelser. K. føres i to eksemplarer, det ene af sognepræsten, det andet af kordegnen el. — på landet — af en lærer. K. er autentiske beviser for de begivenheder, der er indført i dem, d. v. s. at der tillægges deres indhold absolut troværdighed, indtil noget andet godtgøres.

Fødsler skal anmeldes til k. kort efter fødslen — i byerne senest 2 dage efter og på

landet i løbet af 8 dage. Inden 1 år efter fødslen skal forældrene ved henvendelse til kirkebogsføreren navngive barnet til k., såfremt barnet ikke er døbt forinden og derved er blevet navngivet. For tilsidesættelse af denne pligt kan forældrene ifalde bødestraf.

I *Sønderjylland* gælder der særlige regler, hidrørende fra den tyske tid, idet man der har s. k. personregistre, hvortil fødsler, navngivelser, ægteskaber og dødsfald anmeldes. Disse registre føres af særligt valgte personer og er i stedet for k. det autentiske bevis for de indførte begivenheder. Samtidig føres der dog også i Sønderjylland k. over de stedfundne kirkelige handlinger. Aug. R.

kirkehistorie, Undervisning i, se Religionsundervisning.

Kirkelig forsorg for døve. Vanskeligheden for døve ved med virkeligt udbytte at deltage i folkekirkens gudstjenester og øvrige kirkelige handlinger, således som de normalt forrettes, har ført til oprettelse af særlige menigheder for døve med egne præster. 1900 udnævntes den første døvstummepræst for »de døvstummes menighed i Kbh.« med forpligtelse til også at betjene de i provinsen boende døve med kirkelige handlinger. 1904 fik menigheden sin egen kirke opført af Døvstummeforeningen af 1866, foreningen »Effata« og Arbejdshjemmet for døvstumme piger. Da arbejdet snart viste sig at være uoverkommeligt for en enkelt præst, deltes landet 1910 i to distrikter: Øerne og Jylland. Endelig foretoges en yderligere deling i 1928 i tre menigheder: 1) Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, 2) Sydjylland og Fyn og 3) Nord- og Midtjylland med tre præster, bosat i Kbh., Fredericia og Århus, en kapellan for de to vestlige distrikter, bosat i Fredericia, og en hjælpepræst for det østlige distrikt, bosat i Kbh. Præsterne holder regelmæssige gudstjenester i byerne. Da de døve i mange tilfælde må benytte tog el. rutebiler for at kunne deltage i gudstjenesterne, ydes der dem befordringsgodtgørelse (halv billetpris). 1941 opr. De døvstummes Menighedspleje i Kbh. med en menighedssøster, som udelukkende arbejder blandt de døve.

A. H.

Kirkens Korshær, da. folkekirkelig organisation, stiftet 1912. Som led i K. K.s landsomfattende evangeliserende og sociale arbejde indgår et betydeligt børne- og ungdomsarbejde. Flg. børneinstitutioner skal nævnes:

Kbh.: børnehaven, Høffdingsvej 21 (ca. 50 børn); vuggestuen, Høffdingsvej 63 (ca. 34 børn); spædbørnshjemmet Børnely, Charlottenlund (29 børn), smst. uddannelseshjemmet Korsly, hvor 18 unge (hovedsagelig piger) får en 2-årig uddannelse i husgerning, kombineret med aftenskoleundervisning.

Aalborg: 1 børnehave (32 børn).

Odense: 1 fritidshjem og 1 børnehave med ialt 55 børn. Desuden optagelses- og lærlingehjemmet Korsvang (for 14—21 årige piger) med 11 elever.

Yderligere omfatter børne- og ungdomsarbejdet søndagsskole- og spejderarbejde samt et stort antal klubber for børn og unge med forskellig manuel beskæftigelse, spil og underholdning. Såvel i hovedstaden som i provinsen uddeles tøj til børn fra fattige hjem.

I K. K.s sommerlejre deltog i 1952 ialt ca. 700 børn og unge. Adr.: Ny Adelgade 5. Kbh. K. O. K.

kirkeskoler, De forenede. Fra 1657 til 1700 voksede Kbh.s indbyggerantal fra c. 29.000 til c. 65.000. Af skoler var der o. 1700 yderst få: Vor Frue latinske (Metropolitanskolen) og et par af Christian IV opr. for Holmens folk, dertil nogle private skrive- og regneskoler, hvor borgerskabet havde sine børn. Den eneste egentlig kommunale skole, Byens danske Skole, opr. i henh. t. kirkeordinansen af 1537 (den verdslige øvrighed skulle oprette »skriveskoler for drenge og piger og andre, som ikke due til at lære latin«), blev solgt ved auktion 1682. Skolenøden var således stor. Skarer af »fattige og vanvittige« børn drev rundt i gaderne.

Således var forholdene, da pietismen kom ind over Danmark og skabte den åndelige bevægelse, der bl. a. gav stødet til oprettelse af landsbyskoler (rytterskolerne) og i Kbh. af de skoler, der senere fik navnet kirkeskoler, og af hvilke byens offentlige skolevæsen er vokset frem. Ikke blot eksemplet fra August Hermann Franckes (s. d.) skoler i Halle prægede den danske bevægelse, også en parallel strømning i England, bl. a. »Society for promoting christian knowledge«, der indtil 1704 havde opr. 54 fattigskoler i London, fik betydning. — Offervilligheden var stor, og snart havde Kbh. takket være privat velgørenhed (bl. a. bækkener ved kirkedørene) en fattigskole i hvert af sine 6 sogne: den første, Helliggejstes danske Skole, opr. 1702 af sognepræst Frands Thestrup; 1706 fulgte Nikolaj Kirkes danske Skole og 1707 Vor Frue danske Skole, begge opr. af præsten Christen Worm; samme år kom den danske skole på Christianshavn og Runde fattiges Skole (Trinitatis = Runde kirke) og noget senere Holmens. — Skolerne, der lededes af hvert sit kuratel, ejede ikke ubetydelige midler og gav ikke blot gratis undervisning, men også mad og klæder til de fattigste, mod at eleverne besørgede kirkesangen på helligdagene. Lærerne var som regel teologiske studenter med en læremoder til hjælp ved undervisningen af pigerne.

Som årene gik, kølnedes iveren for at støtte skolerne med gaver; og i begyndelsen af 1800'erne var de alle præget af den almindelige fattigdom. Kun Helliggejstes skole påvirkedes under sognepræsten Peder Hansens ledelse af filantropismens tanker.

I henh. t. reglementet for almue- og borgerskolevæsenet i Kbh. af 1814 (hvor skolerne kaldes kirkernes) sættes de (ligesom de private og de andre offentlige skoler: Fattigvæsenets og militærets) under tilsyn af den nyoprettede skoledirektion; og i an. af 1844 (hvor de direkte kaldes kirkeskoler) bliver de fremhævet som belønningsskoler for flittige børn fra de andre offentlige skoler. Deres midler var dog blevet så forringet, at de ikke med den hidtidige organisation (hver med sit kuratel uafhængigt af de andre) kunne opfylde dette krav. I 1845 nedsattes derfor en kommission, der endelig i 1858 foreslog, at de gamle kirkeskoler nedlagdes, og deres fælles midler brugtes til oprettelse af en borger- og middelskole med navnet F. K. 1865 indviedes den nye skole på Nørregade. Edv. Vohnsen blev dens leder, og den nåede betydelig anseelse; at være kirkeskoleelev var i sig selv en anbefaling.

Med pengenes synkende værdi fra 1914 var skolens stilling som selvejende institution dog vanskelig, og da kommunen ved loven af 1918 overtog en række private mellem- og realskoler og udvidede antallet af mellemskoleklasser stærkt, faldt forudsætningen for F. K. egentlig bort, da nu enhver begavet kommuneskoleelev kunne komme i mellemskolen. Man fandt da til slut en løsning, der kunne bevare kirkeskolenavnet og med pietet over for de gamle legatstiftere opretholde kravet om, at skolen skulle have en opgave, der lå ud over den alm. kommunale skoles, idet kommunen i 1938 overtog F. K. på Nørregade, mens kommunens sangskole (s. d.) fik kirkeskolens navn og tillige resten af dens midler til fremme af dens specielle opgave: at skabe et drengekor på højde med udlandets bedste.

Litteratur: Michael Neiiendam: Københavns Kirkeskolers Krønike, 1941. Joachim Larsen: Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie, 1881. Hans Kyrre og H. P. Langkilde: Byens Skole, 1926.

P. M.

Kirtelsyge el. skrofulose betegnede, navnlig tidligere, lidelser, visende sig ved opsvulmen af lymfekirtlerne på halsen, og undertiden ledsaget af en karakteristisk øjenbetændelse.

Sygdommen ses næsten udelukkende hos børn, som lider af hyppigt tilbagevendende forkølelser.

Behandlingen består i en stimulation af barnets egen modstandskraft ved rigelig sund kost, vitamintilskud, lys, frisk luft o. s. v. Da man tidligere anså sygdommen for at være af overvejende tuberkuløs natur, har Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse opr. en række kystsanatorier, hvor disse børn behandles, og der kan iflg. lov af 29. marts 1924 (loven om statsstøtte til tuberkuløses sygebehandling) ydes statsstøtte til opholdet.

K. B-S.

Kirtler på halsen, hævelse af lymfekirtlerne på halsen skyldes som regel betændelse i mandlerne el. i de adenoide vegetationer i næse-svælgrummet. Ved mere kroniske el. hyppigt tilbagevendende betændelser kan hævelsen holde sig i lang tid (s. Kirtelsyge).

K. B-S.

Kjærgaard Landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Klages, Ludwig (f. 1872), tysk psykolog og filosof, f. i Hannover, leder af et institut for udtrykskundskab (Ausdruckskunde) i Kilchberg ved Zürich. K. gjorde sig tidligt bekendt som grafolog og skabte et nyt teoretisk-psykologisk grundlag for grafologien. Han opfatter den som en gren af en mere omfattende udtrykskundskab, hvis hovedtanke er, at enhver legemlig bevægelse i henseende til styrke, varighed, retning o. s. v. rummer noget ejendommeligt for personligheden, den virkeliggør et sjæleligt forhold. Håndskriften er et særligt velegnet studieobjekt, fordi bevægelsen der har afsat et varigt spor. Herhenhørende hovedværker er »Handschrift und Charakter«, 1916, 18. udg. 1940, samt »Grundlegung der Wissenschaft vom Ausdruck«, 1935 (egtl. 5. udg. af »Ausdrucksbewegung und Gestaltungskraft«).

Sin lære om den menneskelige karakter og dens opbygning har han fremsat i »Die Grundlagen der Charakterkunde«, 1926. I sin psykologi opererer han med 2×3 grundbegreber, idet han dels skelner ml. indadførende og udadførende funktioner, dels betragter disse på henh. legemets, sjælens og åndens område. Vi får da på første trin: Mærken — bevægelsestilskyndelse, på andet: Skuen — formningsdrift, og på tredje: Begrebsmæssig opfattelse — viljesakt. Hans psykologiske betragtninger er iøvrigt suppleret med en særpræget personlighedsmetafysik. Dennes hovedindhold er, at mennesket som personlighed rummer to faktorer: Den individuelle sjæl, der er det levende, stoflige, frugtbare moment, og den almene ånd, der med sin reflekterende tænken og villen standser det levende bevægede og er ganske gold. Denne modsætning ml. sjæl (el. liv) og ånd, hvor K. optræder som sjælens forkæmper og åndens fjende, har han udviklet videre i sit hovedværk »Der Geist als Widersacher der Seele«, 3 bd. 1929—32. Ånden er det, som fatter, begriber, dømmer; den er det intellektuelle, som er kendetegnet ved overlæg, formålsrettethed, jeg-agtig begrænsethed. Som sjæleligt væsen er mennesket et drevet, henrevet, sig hengivende væsen; som åndeligt væsen derimod villende, hævdende, påstående, fastholdende. Trods sin væsentlig metafysiske karakter kan denne sondring også bruges psykologisk, idet en person bl. a. er karakteriseret ved styrkeforholdet ml. de to faktorer. En lign. modsætning som den K. opererer med, er ikke ukendt fra andre. Den har f. eks. en parallel i Ludvig Feilbergs

skelnen ml. ligeløb og kredsning i sjælelivet, ml. den umiddelbare levens rige muligheder og åbenhed og den selvbevidste, reflekterede tilstands lukkethed. Ligeledes i fleres skelnen ml. det instinktive og følelsesmæssige på den ene side og det rationelle og fornuftsmæssige på den anden, el. i Nietzsches skelnen ml. »det dionysiske« og »det apollinske«. K. har iøvrigt modtaget vigtige impulser fra Nietzsche og har skrevet et vægtigt værk, »Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches«, 1926. Når K. en tid fra visse sider blev anset for en filosofisk eksponent for nazismen, beror det på en misopfattelse, idet dennes krampagtige viljesindstilling og tekniske formålstænken går helt på tværs af hans anskuelser. Derimod er han nok på linie med den renæssance for det animalske menneske, man har set i litteraturen. Dyrets uskyldige liv uden kendskab til godt og ondt sætter han op mod det liv, der findes hos mennesket, efter at det har spist af kundskabens træ, d. v. s. er blevet besat af »ånden«.

Litteratur: A. Kronfeld: Lehrbuch der Charakterkunde, 1932. V. Kuhr: Grundtræk af en Karakterologi, 1934. Gustaf Lundgren: Hur skal det gå med människan? 1938. H. Ruin: Gycklare och apostlar, 1934.

K. G-S.

Klassekvotient betegner gennemsnittet af elevtallene i en skole, et kursus' klasser el. af klasserne i en sluttet afdl. af skolen (kursus). Hvor der i de for skolevæsenet gældende retsregler er fastsat minimale el. maksimale elevtal som betingelse for anerkendelse, eksamensret (maksimum i gymnasieklasser og realklassen: 24, i eksamensmellemskolen: 30; i folkeskolen kræves klassedeling ved visse højere børnetal) el. tilskudsydelse, tager disse regler hyppigt sigte på hver enkelt klasse for sig, men foruden for det almindelige skøn om den mere el. mindre optimale opbygning af en skole el. et kursus har k. ned igennem tiderne haft og har stadig en vis betydning med hensyn til tilskudsberegningen til forskellige typer af skoler, kursus og andre undervisningsanstalter.

E. D-y.

Klasselærersystem vil sige, at ved bymæssigt ordnede skolevæsener den samme lærer følger en klasse elever fra første skoleår op gennem skolens samtlige klassetrin, til skolegangen afsluttes, el. børnene overgår til mellemskolen el. en af de mange former for særundervisning. Hvor en eksamensfri mellemskole forefindes, vil en del klasselærere kunne følge deres elever til skolegangsafslutning i denne mellemskoleform.

K. står som modsætning el. modvægt til et overhåndtagende faglærervæsen. Under byskolens hastige udvikling i sidste halvdel af det 19. årh. og i begyndelsen af det 20. årh. skete der en stærk forøgelse af undervisningsfagenes antal. Med fagtrængselen fulgte faglærersystemet. Fagspecialisterne garanterede kundskabsmæssigt de bedste resultater. Skolens opdragelsesmæssige funktion løses dog bedre, når en klasselærer i særlig grad kan tage sig af et elevhold. K.s fordele er indlysende. En passende ligevægt ml. de to systemer må anses for den fordelagtigste udvej, idet fordelene ved klasselæreren forenes med den rigdom, der kan ligge i, at eleverne gennem faglærerne møder vidt forskellige lærerpersonligheder.

Klasselæreren tildeles almindeligvis fagene religion, dansk og skrivning, om muligt suppleret med endnu et par discipliner. Han har mulighed for at komme i nøje kontakt med det enkelte barn og hjemmene. Han fører klassens protokol og tager sig i det hele taget af det stadigt voksende arbejde af social og hygiejnisk art m. m.: Skolebadning, skolerejser, skoleudflugter, feriebilletter, skolebespisning, skolelæge og -tandlæge, ekskursioner o. s. v. samt det hermed forbundne kontormæssige arbejde. Han fører klassekartoteket, udfærdiger vidnesbyrd og attester for klassens elever til politi, børneværn, psykoteknisk undersøgelse, skolepsykologisk kontor o. s. fr. — Klasselæreren har et særligt ansvar for klassens hele adfærd og overvåger derfor, at eleverne efterlever skolens ordensreglement.

Chr. H. B.

Klasseundervisning kaldes den undervisningsform, der bygger på læreren som afgørende retningsgiver for og leder af et elevholds arbejde med undervisningsstoffet. Overhøring i det lærte og gennemgang af nyt stof organiseres således, at samtlige klassens elever så vidt muligt samlet og samtidig søges indført i det nye el. får tilegnelsen af det tidligere indlærte efterprøvet.

K.s teknik bygger på spørgsmålsstillen. Læreren spørger, en pause følger til elevernes formuleren af svarene; derpå følger elevernes markering ved håndsoprækning. Læreren nævner navnet på den, der skal svare; er svaret rigtigt, tager kammeraterne hænderne ned. Har nogen et andet svar el. finder det afleverede ufyldestgørende, kan de supplere det afgivne med deres besvarelser, der måske giver anledning til større forståelse af det behandlede problem og til rettelse af forekommende misforståelser. Det vil heraf forstås, at k. ikke behøver at stagnere i stereotype spørgsmål og svar. K. stiller i sin bedste og eleganteste form adskillige krav til læreren, kan, som sket er, med nogen rette betegnes som en kunst. Dens didaktik er knyttet nøje til spørgeformen og har i karikatur antaget stive former præget af pertentligheder; men på den anden side har den skærpet underviserens sans for korrekt og præcis formuleren af spørgsmål og stillet tilsvarende krav til elevernes svar. I den øvede og erfarne lærers hånd er metoden et ypperligt værktøj og hjælpemiddel, især i kundskabsfagene.

K. erobrede de tyske, svenske og finske skoler i slutningen af forrige årh. Til Dan-

mark kom den fra de nævnte lande omkr. århr.-skiftet og vandt hurtig udbredelse her. En af metodens varmeste fortalere var den senere skoleborgmester i Kbh., dr. Ernst Kaper (s. d.), der gik energisk ind for k.s indførelse i danske skoler, hvor på den tid herskede den s. k. »individuelle« eksaminationsform — individuel taget i helt anden betydning end i vor tids individuelundervisning. Det var enkeltmandsundervisningens uøkonomiske, ofte søvndyssende form, man ville til livs; for så vidt blev k. sin tids aktivitetspædagogik. Læreren, der hidtil almindeligvis kun beskæftigede sig med få elever i timens løb, skulle nu drage alle eleverne ind i aktivt arbejde.

K.s-metoden er blevet hårdt angrebet — fra visse pædagog-lejre helt ud forkætret. Den kan have sine skyggesider, når den bliver uniform, tager karakter af eksercits, og uden tilskud fra en levende lærerpersonlighed løber den fare for at udarte til åndløs mekanisering. Man har også fremhævet k.s nivellerende tendens, der forholder de flinke elever at nå så langt frem, deres evner berettiger til, og omvendt presser de tungere mod et mål, der overstiger anlæg og kræfter. K. er i vor tid utvivlsomt den hyppigst anvendte metode. Selv dens angribere vil næppe kunne sige sig fri for i praksis at være påvirket af dens teknik.

Ren organiseret k. drives afgjort ikke mange steder nu. Tillempning med kombination af friere arbejdsformer har fundet sted; helt forsvinde vil den næppe, dertil byder den sine udøvere for iøjnespringende arbejdsmæssige og disciplinære fordele.

Litteratur: Ernst Kaper: Den daglige Undervisnings Form, 3. udg. 1918. Chr. H. B.

Klaustrofobi, sygelig angst for lukkede og snævre rum.

Klejnsmed. Der oplæres kun drenge. Læretiden er højst 5 og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens opr. er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen lærer alm. tyndt pladearbejde, herunder karosseriarbejde, smedning, kunstsmedning, gelænder-, markise- og bygningsarbejde, elektr. svejsning, autogensvejsning og skæring samt skruestikarbejde. Uddannelsen er — når lærestedet iøvrigt er godt — meget værdifuld og åbner adgang til mange forskellige former for specialarbejde indenfor metalfagene; der finder også en stor afgang sted til andre brancher, spec. til automekanikerfaget.

Ved erhvervstællingen i 1948 fandtes 317 klejnsmedeforretninger. Om løn- og beskæftigelsesforhold s. Maskinarbejder. R. W. B.

Kleptomani (af gr. *kléptein* stjæle + *mania* lidenskab), sygelig trang til at stjæle.

Kludeklip, s. Småsløjd.

Kludesorteringsvirksomheder. Personer under 18 år må ikke arbejde ved kludesortering p. g. a. de hermed forbundne sundhedsfarer, især støvindånding og infektionsrisiko.

Jvfr. indenrigsmin.s regulativ af 27. febr. 1919 for tekstilfabrikker samt kludesorteringsvirksomheder, § 13. P. B-e.

Knudsen, Hans (1813—1886), præst, »Samfundet og Hjemmet for Vanføre«s stifter. Efter sin teologiske embedseksamen tog K. til Trankebar og virkede som missionær i 5 år. Derefter virkede han som præst her i landet indtil 1872, og først da begyndte han på sin egentlige livsopgave: Omsorgen for de vanføre. Pastor H. K. havde hele sit liv med sorg og bekymring set på de mange ulykkelige mennesker, både voksne og børn, der enten fra fødslen el. ved ulykkestilfælde var berøvede deres lemmers førlighed, og den tanke havde stadig forfulgt ham, at samfundet burde gøre noget for at lette den tunge prøvelse, der var lagt på dem. Han samlede en lille kreds af mænd, der havde interesse og hjerte for sagen, og den 21. okt. 1872 stiftedes foreningen »Samfundet, som antager sig vanføre og lemlæstede Børn«.

Pastor H. K., der var foreningens formand til sin død i 1886, fandt, at den bedste vej til at hjælpe de vanføre var den såvidt muligt at sætte dem i stand til at klare sig selv. Han havde ved udførelsen af arbejdet ingen vejledning el. forbillede, men den plan, han lagde, det system, efter hvilket arbejdet blev lagt til rette, var så vel gennemtænkt, at det stadig er blevet fulgt herhjemme og endda, under betegnelsen »det danske system«, er indført i de fleste civiliserede lande.

Princippet går i korthed ud på at give den vanføre den bedst mulige lægelige og bandagetekniske behandling for derved at søge såvidt muligt at fjerne årsagerne til den nedsatte førlighed, og kan den vanføre ikke derigennem nå så vidt, at han kan klare sig på lige fod med andre, ved speciel oplæring at bibringe ham færdighed i et fag, hvori hans erhvervsevne ikke er mindsket af vanførheden.

Som det fremgår af navnet, tog man sig i begyndelsen kun af vanføre børn, og allerede p. g. a. de meget begrænsede pengemidler, der stod til bestyrelsens disposition, måtte man nødvendigvis også begrænse sig. Senere, i 1880, begyndte man også at tage sig af voksne, og i det hele udvidedes virksomheden år for år, men pastor H. K. var stadig sjælen i foretagendet. På klinikken

var han altid til stede, hver enkelt patient og dennes forhold kendte han, og med en faders kærlighed og strenghed vågede han over, at hjælpen blev ydet på bedste måde.
S. H. P.

Knudsen, K. A. (1864—1949), dansk gymnastikpædagog; studentereksamen 1883, cand. theol. 1889. Som student deltog han 1885 i et gymnastikkursus i Lund og blev her grebet af interesse for den Lingske gymnastik. Han søgte optagelse på det gymnastiske centralinstitut i Stockholm og bestod 1891 den afsluttende gymnastikdirektør-eksamen.

Efter hjemkomsten virkede han som lærer ved Ryslinge højskole og i Kbh. 1898 blev han antaget som leder af det nyoprettede 1-årige gymnastikkursus, der var knyttet til Danmarks Lærerhøjskole indtil 1911, da det under navnet *Statens Gymnastikinstitut* og med K. som forstander blev en selvstændig institution. Her virkede han til 1927. 1904 havde han desuden overtaget stillingen som gymnastikinspektør og førte som sådan indtil 1934 tilsyn med undervisningen i landets skoler.

Han gjorde sig til talsmand for, at gymnastikundervisningen ikke som hidtil skulle varetages af faglærere, der ikke kunne påtage sig anden undervisning, men af skolens almindelige lærere, og agiterede ivrigt for, at gymnastik skulle medtages som fag ved skoleembedseksamen.

I 1913 indbød K. A. K. den finske gymnastikpædagog Elli Björkstén til at lede et feriekursus i gymnastik, og hermed indledes den rige udvikling, som kvindegymnastikken siden da har gennemgået her i landet. K. A. K. har ligeledes været en god støtte for Niels Bukh og den fornyelse af mandsgymnastikken, som er blevet følgen af Bukhs arbejde.

I årenes løb har K. A. K. udsendt en lang række større og mindre skrifter, hvoraf nogle er blevet oversat til tysk og engelsk. Mest betydningsfuld er hans Lærebog i Gymnastik (3. udg. 1930).

I sine sidste embedsår var han i særlig grad optaget af rygundersøgelser. I skrift og tale har han fremhævet betydningen af at holde rygsøjlen rank og bevægelig, og udtrykket »knudsen-rygge« er kendt ud over landets grænser.
P. M. Tr.

Kobbersmed. Der antages kun drenge til oplæring i faget, og disse må have gode kræfter, et godt helbred, godt syn og normal hørelse; fødder og ben må være stærke uden anlæg for platfodethed el. åreknuder, da arbejdet oftest udføres stående. Lærlingen må endv. være i besiddelse af form- og rumsans, ligesom han må have anlæg for tegning, regning og matematik for at kunne forstå evtl. arbejdstegninger. K. var tidl. væsentligst beskæftiget ved tilvirkning og forhandling af husgeråd (kedler, kogekar, potter og lyseforme) samt ved reparation af disse ting, men i løbet af den sidste menneskealder er faget undergået en gennemgribende forandring p. g. a. overgangen til industriel fremstilling. Arbejdet består nu i fremstilling af og ofte montering af kedler, kar, beholdere, rør og andre større og mindre genstande i kobber, rustfrit stål, messing, bly og aluminium til f. eks. bryggerier, farverier, konservesfabrikker, medicinalfabrikker, laboratorier, elektricitetsværker, motorskibe og lokomotiver.

Læretiden er højst 5 år, men kan afkortes med 1 md. for hver fulde måned, lærlingen er over 14½ år ved læretidens påbegyndelse, således at læretiden for lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 15½ år, er 4 år. Mindstelønningerne i de 5 læreår er henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre pr. time, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal følge undervisningen på Teknisk skole samt afslutte læretiden med svendeprøve.

K. er organiseret i K.s forbund, 1949: 241 medl.; gnstl. årsfortjeneste i 1939: 4505 kr., i 1949: 9159 kr.; gnstl. timefortjeneste i 1949 (Kbh.): 4,00 kr., i provinsen 3,69 kr.; antal oprettede lærekontrakter i 1939: 8, i 1950: 11.
Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Kodicil er betegnelsen for et tillæg til et testamente og kan kun oprettes efter samme regler som et testamente. K. skal i almindelighed stemples til takst 5 kr. A. B-A.

Koeksistens, samtidig optræden.

Koffka, Kurt (1886—1941), tysk-amer. psykolog, prof. i Giessen til 1924, derefter gæsteprof. i U.S.A. og senere prof. ved Smith College, Mass. Fra 1914 i forbindelse med Wertheimer og Gestaltpsykologien (s. d.), som han introducerede i Amerika og med tiden gav en selvstændig udformning i forsk. oversigter, f. eks. i Handbuch der normalen und pathologischen Physiologie (udg. af A. Bethe o. a.) XII og i Dessoirs »Die Philosophie in ihren Einzelgebieten«, men navnlig i det omfattende værk »Gestalt Psychology« (1935). »Die Grundlagen der psychischen Entwicklung« (1921), amer. »The growth of the mind« 1928, er en teoretisk børnepsykologi. K. udvider gestaltforskningens område ved specielle undersøgelser og ved videnskabsteoretiske overvejelser, der dog er noget løsere end f. eks. Köhlers.
Ths. K.

Kofoeds skole. I slutningen af 1920'erne påbegyndte kordegn H. C. Kofoed (1898—1952) i Christians sogn i Kbh. et praktisk-socialt arbejde under navnet Christians sogns arbejdsstuer. De ved dette navn givne rammer blev hurtigt sprængt, og efterhånden som der blev afstukket nye grænser for arbejdet, blev navnet ændret først til Husflidshjemmet for Arbejdsledige, siden til Skolen og Hjemmet for Arbejdsledige og fra 1945 til Skolen for Arbejdsledige. Under dette navn udvidedes arbejdet meget stærkt, og institu-

tionen vandt almindelig opmærksomhed og anerkendelse. Under og efter krigen svandt den egentlige krisepræget arbejdsløshed stærkt, og dette medførte atter en navneændring til det forlængst i populær omtale brugte Kofoeds skole. Den omfatter (1952) en række afdl. med social-pædagogisk sigte. Af interesse for ungdomsarbejdet er først og fremmest træningsskolen (s. d.) med 100 pladser og afholdelsen af sommerskoler i husholdning for 40 unge piger. På selve skolen på Christianshavn (Dronningensgade 34) findes et herberg for hjemløse med c. 100 senge, der væsentligst er belagt med unge, samt en børnehave med c. 250 pladser. Der arrangeres bl. a. foredragsrækker, undervisning, gymnastik og der er adgang til en række serviceafdl. af såvel praktisk som teoretisk art. Skolen har i 1951 anvist c. 1200 pladser. Arbejdet, der udføres på kristelig grund, men uden at stille krav i denne retning til eleverne, bæres af den tanke, at den vigtigste indsats i et socialt arbejde består i at hjælpe den nødstedte til at bevare — el. evt. generhverve — sin selvrespekt — og at dette ganske særligt gælder for de tilpasningsvanskelige unge.

Litteratur: Ungdomskom.s bet. om den tilflyttede ungdoms særlige problemer, 1948, bilag 8. Pjecer og brochurer fra Kofoeds skole. P. D.

Kok. 1) Som landkok oplæres både drenge og piger. Da faget er ret anstrengende, må lærlingen være sund og kraftig; desuden må han være i besiddelse af normal lugte-, smags- og farvesans. Læretiden er 4—4½ år, og lønnen er for hele landet henh. 20, 30, 45 og 70 kr. mdl. + kost; hertil kommer et dyrtidstillæg på henh. 30, 35, 45 og 60 kr. pr. md. (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole (fagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen oplæres i: Kendskab til køkken og køkkenindretning, alm. varekundskab, udskæring af kød og fisk, menusammensætning, fremstilling af frokost- og à la carte retter, diners med desserter, selskabsmiddage, kolde anretninger, alm. borgerlig kost. Såfremt lærlingen ikke søger en faglig skole (men kun alm. Teknisk skole), er læremesteren pligtig at drage omsorg for, at lærlingen får kendskab til regnskabsvæsen, dansk, skrivning og menu-fransk. Faget har sæson i sommermdr.ne.

2) Som søkok oplæres kun drenge. Uddannelsen kan forme sig således: 3 mdr.s sejlads som messedreng, 1½ års sejlads som koksmath, 1 års uddannelse ved restaurationsfaget i land, 1½ års sejlads som ungkok, hvorefter certifikat, der giver adgang til ansættelse som k., kan udstedes, dog kan sejltid delvis erstattes af uddannelse i land. Mindst 25 år gamle, dygtige k. kan avancere til hovmestre.

For begge brancher gælder, at k. ofte nedsætter sig som beværtere, viktualiehandlere o. lign.

Antal organiserede landk. i 1939: 631, i 1949: 782; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 2612 kr., i 1946—47: 5757 kr. Antal opr. lærekontrakter 1939: 39, 1950: 90.

Antal organiserede søkokke i 1949: 624; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 3014 kr., 1949—50: 7010 kr.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Kokkedal, drengehjemmet, pr. Skovsgård, Øster-Hanherred. Børnehjem med egen skole for 36 drenge i alderen 7—14 år; modtager elever med forsinket udvikling, oprettet 1949 i en omkr. 1600 opført hovedgård, hvorfra den meste jord er solgt. Udgiften ved hjemmets indretning afholdt af staten, men hjemmet er organiseret som selvejende institution; stor park, mindre landbrug. O. Skj.

Kold, Christen, s. Højskole sp. 902.

Kolerine er en særlig ondartet form for diarrhoe, der navnlig ses hos spædbørn, som får kunstig ernæring. Den viser sig ved sprøjtende, ildelugtende afføringer og ofte tillige voldsomme opkastninger. Børnene bliver hurtigt stærkt medtagne og indtørrede.

Sygdommen kan skyldes manglende hygiejne med barnets føde, men hyppigst lykkes det ikke at påvise nogen udløsende årsag.

K. er altid en alvorlig sygdom og ender ikke sjældent dødelig. Behandlingen bør i reglen foregå på hospital. K. B-S.

Kollegier (lat. *collegium* fællesskab) oprindelig ved gave oprettede og med særlige privilegier udstyrede fællesboliger for et antal studerende. Boligvanskeligheder for ungdommen er ofte tænkt løst gennem k.-byggeri. Forbilledet har her været studenter-k., hvoraf der (1951) i Kbh. findes 16 med plads til c. 600 studenter, deraf c. 80 kvinder, i Århus 6 med plads til 294 studenter, hvoraf c. 30 kvinder. I Kbh. er 3 k. med c. 1000 pladser under opførelse el. projektering.

I en række provinsbyer har Frihedsfonden i samarb. med lokale kredse opført s. k. friheds-k., navnlig for unge under uddannelse i de påg. byer. Det har herved været tanken at samle et ret bredt udsnit af ungdommen, således at opførelsen af disse huse ikke virker til at isolere enkelte grupper fra ungdommen som helhed.

K. har som regel enkeltværelser og forsk. fællesindretninger, opholds- og læsestuer, tekøkkener, i nogle tilfælde spisesale, hvor der gives beboerne fuld kost m. v. I ungdomskommissionens bet.: Boliger for ungdommen (1949), har man drøftet en række af de problemer, der knytter sig til k., og stillet en række forslag, suppleret med arkitekttegninger.

En i visse henseender til k. svarende form findes ved lærlingeplejehjemmene (s. d.).

P. D.

Kollektivhuse er en boligform, der foruden de sædvanlige lejligheder, rummer en række fælles (kollektive) anlæg til simplificering af husførelsen, såsom centralkøkken, husgerningscentral, hvorfra fås rengøringspersonale, vaskeri med reparationsservice. Et vigtigt led i familiek. er børneinstitutionerne, vuggestue, børnehave, fritidshjem. Antal og udformning af kollektive anlæg kan varieres efter behov og betalingsevne. K. for enligstillede har længe eksisteret i form af kollegier, stiftelser m. m. Den sociale forudsætning for familiek. er kvindens erhverv; dette indebærer tillige den økonomiske forudsætning. Familiek. i moderne forstand forsøgtes i adskillige lande omkring årh.skiftet, eksempelvis Upton Sinclairs »Helicon Home Colony« i New York. 1. familiek. i Kbh. byggedes 1905 af skolebestyrer Fich, 1. familiek., der blev et gennembrud i Skandinavien, var Sven Markelius' k. i Stockholm (1935), der hurtigt efterfulgtes af flere. I Storkbh. er der opført et familie-k. »Høje Søborg«, der blev taget i brug i 1951. G. F-r.

Kollektivisme, et standpunkt, som betoner gruppens el. den sociale helheds forrang i forhold til de enkelte individer, som indgår i gruppen, og som mener, at den enkeltes interesser overalt skal underordnes gruppens (samfundets, statens, klassens) interesser. Mods. individualisme. K. G-S.

Komensky, s. Comenius.

Kommunebibliotek, er betegnelse for et folkebibliotek, der ejes af kommunen, således som det er tilfældet med de to største folkebiblioteker i landet: Kbh.s k. og Frederiksberg k. Nogle af centralbibliotekerne og købstadsbibliotekerne er ligeledes kommunale, og i de senere år oprettes også en hel del sognebiblioteker som k. M. I.

Kommunehjælp, d. v. s. den hjælp, der af det offentlige i henh. til forsorgsloven normalt ydes i alle almindelige trangstilfælde, hvor en person må søge hjælp til underhold, husleje m. m. K. kan normalt ikke ydes til supplering af invaliderente, aldersrente el. anden offentlig hjælp uden retsvirkninger, der svarer til fuld forsørgelse, herunder arbejdsløshedsunderstøttelse. Ved afgørelsen af, hvor meget der i det enkelte tilfælde kan ydes som k., skal det sociale udvalg iagttage, at hjælpen ikke overstiger den hjælp, pågældende ville have kunnet oppebære som aldersrente. Herudover har hver kommune et vist rådighedsbeløb, beregnet i forhold til den udbetalte understøttelse. Rådighedsbeløbet bruges til afhjælpning af den trang, der går ud over, hvad den normale understøttelse kan dække. Kommunerne må ikke anvende mere end rådighedsbeløbet til disse formål, men den hjælp, der ydes til den enkelte trængende, er ikke begrænset, men alene afhængig af pågældendes trang.

Med hensyn til retsvirkningerne af den almindelige k. er hovedreglen den, at den medfører pligt til tilbagebetaling, når pågældende skønnes at have fået evne hertil, og udelukker fra visse arter af særhjælp. Til sikring af kravet på tilbagebetaling af ydet k. kan kommunerne pålægge bidrag, som kan inddrives ved udpantning el. ved tilbageholdelse hos arbejdsgiveren i den bidragspligtiges arbejdsløn. Kommunalbestyrelsen kan efter indstilling fra det sociale udvalg på visse nærmere fastsatte betingelser eftergive k., når pågældende ikke i det sidste halve år har modtaget sådan hjælp. Er der hengået 3 år, uden at han har modtaget k., er han berettiget til at forlange den eftergivet.

Såfremt en person er under direkte offentlig forsørgelse el. iøvrigt modtager k. til stadighed el. af en sådan størrelse, at hjælpen har karakter af en egentlig forsorg, skal hjælpen betragtes som fattighjælp, dog kun med den virkning, at valgret og valgbarhed til offentlige forsamlinger og råd fortabes, medmindre kommunalbestyrelsen efter indstilling af det sociale udvalg bestemmer, at hjælpen ikke skal have sådan virkning. Denne sidste undtagelsesbestemmelse anvendes navnlig i de tilfælde, hvor hjælpen har måttet ydes i anledning af særlig store forsørgerbyrder, langvarig sygdom el. andre den trængende utilregnelige årsager. Valgret og valgbarhed mistes endv. ved tilsnigelse af k. el. groft misbrug af tilstået hjælp, samt i tilfælde af uordentlig livsførelse, uforsvarlig opgivelse af arbejde, stilling el. lign. Ligeledes vil der kun kunne ydes k. med nævnte retsvirkninger til personer, hvis trang skyldes, at de ikke på behørig vis igennem sygeforsikringen har sikret sig hjælp i sygdomstilfælde. B. L.

kommunistiske Ungdom, Danmarks, s. ungdomsorganisationer, Politiske.

Komparativ psykologi (sammenlignende p.) er en gren af psykologien, som særligt undersøger forskelle og ligheder ml. menneskers og dyrs og ml. de forsk. dyrearters bevidsthedsliv. Ideen om en sådan videnskab var naturligvis indeholdt i Darwinismen og med sin »The Expression of the Emotions in Man and Animal« (1872) ydede Darwin selv et vigtigt bidrag til den. Men den første systematiske udformning havde den allerede fået i W. Wundts »Vorlesungen über die Menschen- und Tierseele« (1863), som fortsattes med C. Lloyd Morgans »An Introduction to Comparative Psychology« (1894) og senere er efterfulgt af mangfoldige andre arbejder. En hovedgren af den er *udviklingspsykologien* el. den *genetiske p.*, der specielt søger at klarlægge udviklingen af bevidsthedslivet el. enkelte sider af det dels op gennem dyreriget, dels hos det

enkelte menneske og dels fra mere primitive samfund til højerestående.

Litteratur: L. T. Hobhouse: Mind in Evolution, 1901. K. Bühler: Die geistige Entwicklung des Kindes, 3. Auf. 1922. H. Werner: Einführung in die Entwicklungspsychologie, 1926. P. Janet: L'évolution psychologique de la personalité, 1929. D. Katz: Animals and Men, 1937 (sv. overs. 1938, ty. omarb. udg. 1948).

J. J-n.

Kompensation (overkompensation) (lat. *compensare* opveje), i den dynamiske psykologi betegnelse for det forhold, at et utilfredsstillet behov senere hen gør sig gældende med forøget styrke. K. spiller iflg. de psykoanalytiske opfattelser en væsentlig rolle ved de neurotiske symptomdannelser. (S. Psykoanalyse). Almindelig kendt er den overkompenserede selvhævdelsestrang i det af individualpsykologien (s. d.) beskrevne mindreværdskompleks. A. H.

Kompetence, s. Autoritet.

Kompleks (lat. *complexus* sammenknyttet), almindeligt anvendt udtryk, der er kommet til at spille en central rolle i den psykoanalytiske neuroselære, indført af C. G. Jung som betegnelse for bevidsthedsindhold, der ved en el. anden proces er blevet spaltet ud fra bevidstheden og fører en relativ særtilværelse i det ubevidste sjælelivs område.

Freud opfatter k.dannelsen som bestemt af libidinøse driftsmekanismer, der, når de fortrænges fra bevidstheden p. g. a. deres uantagelige karakter, så at sige fortsætter med at gøre sig gældende i det ubevidste, idet de præger individets adfærd og følelsesliv og virker forstyrrende på bevidsthedslivet gennem fejlhandlinger, drømme, fobier o. s. v.

Kendt fra litteraturen er ødipuskomplekset, der iflg. psykoanalysen udspringer af barnets libidinøse binding til den ene af forældrene, drengens til moderen, pigens til faderen (det sidste kaldes også elektrakompleks). Drengens jalousi overfor faderen (el. pigens overfor moderen) giver forholdet en uantagelig karakter. »Familiedramaet« fortrænges fra bevidstheden, men præger individet i dets senere adfærd og følelsesliv, og kan foranledige alvorlige neurotiske lidelser. (Om klaustral-, oral-, anal- og kastrations-k. s. Psykoanalyse).

Fra Adlers individualpsykologi kendes mindreværdskomplekset, betinget af utilfredsstillet selvhævdelsestrang, der ved kompensatorisk udfoldelse præger individet på karakteristisk, ofte neurotisk, måde. Almindelig mindreværds- el. utilstrækkelighedsfølelse falder ikke ind under individualpsykologiens mindreværdskompleks.

I Jungs analytiske psykologi kan k. referere til bevidsthedsindhold el. virksomhed fra et hvilket som helst sjæleligt område.

I nyere psykoanalytisk præget karakterologi anvendes k. i en noget videre betydning, som en varig omformning af et el. flere behov, der på en karakteristisk måde bestemmer individets senere udvikling. K. er forbundet med en særlig affekt, men behøver ikke nødvendigvis at være fortrængt el. ubevidst. A. H.

Koncentration (egl. samling om et midtpunkt), er en bevidsthedsproces, hvorved en organisme indstiller sig (populært udtrykt: »retter sin opmærksomhed«) mod et bestemt emne, således at den dertil svarende (ydre el. indre) stimulus kommer til at virke i nogen tid, hvilket har til resultat, at emnets fænomenologiske fremtrædelsesformer (s. d.) artikuleres og struktureres (s. Struktur) mere end det ellers ville have været tilfældet. I enkelte tilfælde antager k. karakter af en s.k. k.-refleks (orienterings- el. hvad-er-det?-refleks), d. v. s. en uvilkårlig indstilling af hele organismen el. af specielle sanseorganer (øjne, øren etc.) på en sådan måde, at den udløsende stimulus kan virke så kraftigt som muligt på organismen: Dyret spidser øren, drejer hovedet og øjnene, holder åndedrættet tilbage m. v. Herved svækkes samtidigt påvirkningen fra alle andre stimuli, medens den stimulus, som indstillingen er rettet imod, fremtræder klarere og tydeligere, idet der skelnes flere og flere enkeltheder ved den. K. kan således siges at have dels en *selektiv* (udvælgende) virkning, dels en *artikulerende* (leddelende) virkning. Endv. er den af betydning for indprentningen, og dermed for den senere reproduktion (s. d.) af det oplevede fænomen. Mere kompliceret og vanskeligere at analysere er k. om blot forestillede emner, f. eks. om en begivenhed, der skal erindres i enkeltheder, om en hovedregningsopgave el. om planlæggelsen af et el. andet foretagende; men også i disse tilfælde kan den siges at virke selekterende og artikulerende. Ofte beskrives dens virkning som en placering af emnet i »bevidsthedens centralfelt« (»opmærksomhedsfeltet«), medens andre emner fortoner sig i »marginalfeltet« (»randbevidstheden«).

K. afhænger dels af indre, dels af ydre faktorer. Blandt de indre kan især fremhæves individets organiske behov (s. d.) og dets erhvervede interesser. Og blandt de ydre stimulussens forandring (hvorunder bevægelse), intensitet, størrelse, varighed og gentagelse samt isolation. Hvis k. sker i tilslutning til en villen el. beslutten (s. Handling) siges den at være *vilkårlig*, i modsat fald *uvilkårlig*. Ofte er den, især den vilkårlige, forbundet med en følelse af anstrengelse el. anspænding, hvilket formentligt beror på de med den hele organiske indstilling sammenhængende muskelkontraktioner. Dens fysiologiske »mekanisme« kendes iøvrigt ikke nærmere, men A. Lehmann har fremsat den hypotese, at det drejer sig om visse baninger og hemninger (s. d.) af kortikale processer.

De forsk. individers evne til k. er ret varierende; dels afhænger den af deres hele tilstand (af friskhed el. træthed), dels af deres interesser, dels af deres alder, og dels af deres medfødte konstitution. Nogle kan fordybe sig længe i et bestemt emne, medens andres k. hurtigt skifter fra et emne til et andet. Desuden er der stor forskel på individernes evne til at »fordele deres opmærksomhed«, d. v. s. til på een gang at være indstillet mod flere forsk. emner.

Litteratur: A. Lehmann: Grundzüge der Psychophysiologie, 1912. E. B. Titchener: Lectures on the Elementary Psychology of Feeling and Attention, 1908. G. Dumas m. fl.: Nouveau traité de psychologie, IV 1934. W. Stern: Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage, 1935. J. J-n.

Konditor. Der oplæres både mænd og kvinder i faget; læretiden er højst 4 og mindst 3 år. Lønnen i de 4 læreår (1952) for Kbh. (og provinsen) henh. 18 (16), 20 (18), 24 (20) og 28 (22) kr. ugl.; får lærlingen kost og logi hos mesteren, er lønnen 12 (9) kr. mindre om ugen. Lærlingen skal gå på Teknisk skole (fagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve. (Ang. bager s. d.).

Lærlingen lærer bagning af wienerbrød og konditorkager, derunder brugen af piske- og røremaskiner, tillavning af desserter og overfløddighedshorn samt opsætning af isanretninger.

Af hensyn til forekomsten af melsnue og melasthma samt eksemer bør personer med overfølsomheds-sygdomme el. arvelig disposition herfor frarådes faget.

Tilgangen til faget har været ret stor og ledigheden i faget lider en del under konkurrencen fra hjemmebagerier o. lign. virksomheder. Adgangen til at starte egen virksomhed er nogenlunde let.

Antal organiserede bagere og konditorer i 1939: 5884, i 1949: 7085. Gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2449 kr., i 1949—50: 5803 kr. Gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,53 kr., 1950: 3,28 kr. (Provinsen: 2,87 kr.). Antal opr. lærekontrakter i 1939: 398, i 1950: 499. Antal bagerier ved erhvervstællingen 1948: 4384.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværkerstat, 1932 bd. II, s. 21. Dansk Håndværk, I—II, 1944 bd. II, s. 541. R. W. B. (P. B-e).

Konfessionel skole er en skole, hvis undervisningsplaner m. m. følger en bestemt trosbekendelse (konfession), hvilket specielt får betydning for faget religion. Således er den danske folkeskole en k. s., idet loven foreskriver, at »kristendomsundervisningen skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære«. Mere udpræget bliver forholdet, hvor det religiøse betones stærkere som i indremissionske kredse, grundtvigske friskoler, katolske skoler og hos forskellige dissentierende kirkesamfund (kvækere, metodister etc.). Modsætningen er konfessionsløs skole, hvor faget religion ikke dyrkes el. dog kun som objektivt orienterende, historisk fag. Sv. P.

Konfirmation (lat.: bekræftelse). Når døbte børn kommer i en mere moden alder, er det i den danske kirke skik, at de konfirmeres, d. v. s. at de ved en gudstjeneste i kirken bekræfter deres dåbspagt.

For at et barn kan konfirmeres, må det være døbt med den kristne dåb og af præsten, der skal konfirmere det, findes modent til k. Barnet skal derhos være fyldt 14 år inden udgangen af den måned, hvori k. afholdes. Fra denne aldersgrænse kan vedk. biskop dispensere, dog at 13 år er den absolute minimumsalder. (Indenfor den katolske kirke konfirmeres børnene allerede i 7—9 års alderen, dog har k. her ikke den samme betydning. Til k. svarer i den katolske kirke trosbekræftelsesfesten ved 14-års alderen).

Der holdes almindeligvis k. to gange årlig, forår og efterår. De sædvanlige k.sdage er 1. søndag efter påske og 1. søndag efter mikkelsdag, evt. tillige søndagene før el. efter. Forud for k. deltager børnene i en k.sforberedelse, der som regel skal foregå 2 gange ugl. i mindst 3 mdr. Det er iøvrigt overladt til præsten at bestemme forberedelsestidens længde og forberedelsens fordeling over et længere tidsrum, dog at han i almindelighed ikke bør modsætte sig forældrenes ønske om, at forberedelsen indskrænkes til halvåret forud for k.

Ligesom forældre selv kan bestemme, om de ønsker deres børn konfirmeret, kan de frit vælge, hos hvilken præst de ønsker barnet konfirmeret; det behøver end ikke at være nogen af de stedlige præster. Men kun de stedlige præster har dog *pligt* til at modtage børnene til k. Indmeldelse til k.sforberedelse sker hos den præst, af hvem barnet ønskes konfirmeret. K. er ikke længer nogen absolut betingelse for at kunne deltage i kirkens altergang, idet også ukonfirmerede børn over 15 år og i særlige tilfælde børn under 15 år med præstens samtykke kan deltage i altergang.

Borgerlig k. kaldes en festlighed for unge, der efter egen el. forældrenes bestemmelse ikke ønsker en kirkelig k. 1915 stiftedes i Kbh. en Forening for Borgerlig K., som hvert forår og efterår lader afholde sådanne festligheder. 1935 dannedes i Fredericia »Landssammenslutningen af Foreninger for borgerlig Konfirmation«, som bl. a. udgiver »Ungdomsbogen«. Gennem Ungdomsfesten og Ungdomsbogen søger man at vække kærlighed til og interesse for samfundet, dets problemer og kulturværdier. Aug. R.

Konfirmationsbidrag, s. Bidrag til børn.

konfirmationsforberedelse, Tiden for. Efter folkeskolelovens § 55 skal t. f. k. fastsættes ved forhandling ml. skolekommissionen og præsterne i kommunen og i Kbh. ved forhandling ml. skoledirektionen og provsterne. I denne forhandling deltager alle lederne af offentlige og private skoler i kommunen. Den fornødne tid til k. skal sikres

denne, og ved fastsættelse af tiden bør det iagttages, at skolens arbejde lider mindst muligt afbræk.

Da det er af betydning, at t. f. k. overalt henlægges til bestemte dage i ugen, således at de pågældende klassers timeplan kan afpasses herefter, har min. i cir. af 10. sept. 1940 henstillet, at k. i alle sogne udenfor Kbh., hvor det er foreneligt med skolegangsmæssige og lokale forhold, henlægges til tirsdag og torsdag.

I Kbh. og omegnskommuner er det dog mandag og torsdag, der er k.sdage.

Det er dernæst henstillet, at k. såvidt muligt foregår til de samme tider på dagen, hvorved der må lægges vægt på at børnene kan møde friske og veloplagte til konfirmationsundervisningen. Derfor bør undervisningen helst gives i formiddagstimerne, og i hvert fald ikke senere end kl. 13. A. B.

Konfirmationsforsikring, s. Livsforsikring.

Kongebrev, ældre betegnelse for kgl. bevilling til at indgå ægteskab enten uden lysning el. inden den normale alder. (S. Lysning til ægteskab). T-J.

Konkurrence, s. Kappelyst.

Konservativ Ungdoms landsorganisation, s. ungdomsorganisationer, Politiske.

Konstansfænomener, det forhold, at en genstand i en række forskellige henseender opfattes som uforandret, selv om de påvirkninger, som sanseorganerne udsættes for ved opfattelsen, forandres betydeligt. De vigtigste k. er farve-, form- og størrelseskonstans. Ved den første opfattes en genstand som havende samme farve, selv om den stimulation, som øjet udsættes for, er ændret meget betydeligt som følge af ændret belysning. Et hvidt stykke papir udsender i svag belysning kun en ringe brøkdel af den lysmængde, som det udsender i stærk belysning, men opfattes alligevel som uforandret hvidt; et gråt el. sort stykke papir kan i stærk belysning udsende betydeligt mere lys end et hvidt stykke papir i svag belysning, men opfattes alligevel som gråt el. sort, altså som mørkere end det hvide. Der foregår altså så at sige en indregning af belysningen, men det er ikke en bevidst hensyntagen og ikke et rent produkt af erfaring; snarere drejer det sig om en medfødt automatisk regulation. — Ved formkonstans forstås, at en genstand opfattes med uforandret form, selv om de nethindebilleder, som formidler opfattelsen af genstanden, er meget forskellige, eftersom den ses under forskellige synsvinkler. En tallerken ses som rund, selv om den ses under en sådan vinkel, at den aftegner sig ovalt på nethinden. — Ved størrelseskonstans forstås, at en genstand ses med uforandret størrelse, selv om nethindebillederne af den p. g. a. forskellige afstande er forskelligt store. Denne konstanslov gælder dog kun inden for visse afstande, og når afstanden bliver tilstrækkelig stor, vil en genstand faktisk ses som mindre. Det psykologisk interessante ved disse k. er dette, at de viser, at der ikke er nogen entydig forbindelse ml. en given objektiv påvirkning og den oplevelse, der resulterer deraf, men at hele påvirkningssituationens forskellige betingelser spiller ind og bestemmer, hvordan det enkelte indtryk opfattes. K. G-S.

Konstitutionstyper. Betegnelsen k. anvendes ved inddeling af mennesker i psykologiske typer, hvor kriteriet for typeinddelingen antages at være konstitutionelt — arveligt — betinget.

Psykologiske typeinddelinger er af lige så gammel dato som menneskekundskaben i det hele taget, og har fundet anvendelse på så at sige alle psykologiens områder (personligheds-, karakter-, temperaments-, tænke-, forestillings-, begavelses-, perceptionstyper o. s. v.). I daglig tale falder betegnelsen »typer« nogenlunde sammen med k., »menneskетyper« el. »personlighedstyper«.

Bestemmelsen af psykologiske typer kan være motiveret dels i dens praktiske anvendelighed og nytte (som rettesnor for ens daglige omgang med mennesker el. som diagnostisk og prognostisk hjælpemiddel), dels i den teoretiske interesse i menneskets natur i det hele taget.

Som eksempel på en helt praktisk typedeling kan man nævne den i vesteuropæisk kultur populære tradition, at korpulente mennesker er mere gemytlige end magre, at man kan skelne ml. i dobbelt forstand »runde typer« og »kantede typer«.

Hvorvidt den klassiske lære om »de fire temperamenter« — benævnt henh. det sangvinske, det flegmatiske, det koleriske og det melankolske — på lign. måde er nedfældet folkelig tradition, der senere er blevet iklædt teoriens kåbe, el. den bygger på medicinske traditioner og filosofiske spekulationer over elementerne i naturen, er et åbent spørgsmål.

Læren om *de fire temperamenter* er blevet teoretisk udformet af Galenos (2. årh. e. Kr.), der antog, at de af Hippokrates (4. årh. f. Kr.) antagne kardinalvædsker i legemet, — blodet (sanguis), slimen (flegma), den gule galde (chole) og den sorte galde (melanchole) — alt efter det forhold, hvori de var blandet i legemet, bestemte de forskellige temperamentstyper. Da forholdet ml. kardinalvædskerne antoges ikke at være konstant, men f. eks. at ændres med alderen el. ydre omstændigheder, kan de Galenske temperamenter strengt taget ikke kaldes k. Uanset at det teoretiske grundlag forlængst er forladt, har de Galenske temperamentsbetegnelser — om end med skiftende betydninger — beholdt deres plads såvel i dagligsproget som i det mere teoretiske sprog og øvet stor indflydelse på udformningen af typeteorier lige indtil vor tid.

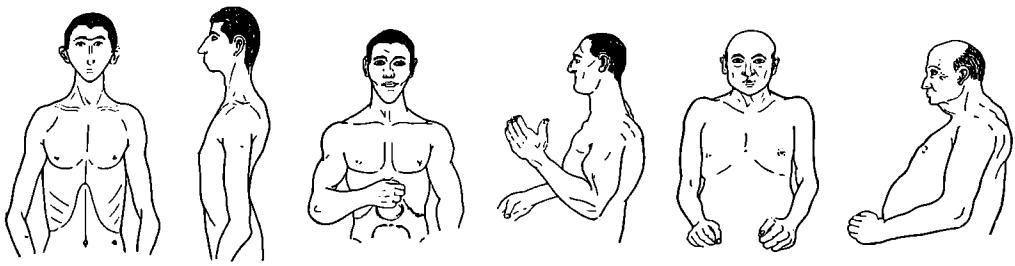

Den leptosome type. Den atletiske type. Den pykniske type.
Konstitutionstyper efter Kretschmer.

Om de fleste af de psykologiske typedelinger, der i tidens løb er foretaget, gælder det, at de ikke arbejder med k. i førnævnte forstand. De fleste er udarbejdet på et spekulativt grundlag. Fra den senere tid kan nævnes *Kierkegaards* typer »æstetikeren«, »etikeren« og »den religiøse« og Sprangers »Lebensformen«. Andre typeteorier, f. eks. C. G. Jungs (s. d.) er udarbejdede på et mere empirisk grundlag. Jungs skelnen ml. en ekstrovert og introvert (udadvendt og indadvendt) type er kommet til at spille en væsentlig rolle i den nyere personlighedspsykologi. Men antagelsen, at man i ekstroversion og introversion har konstitutionelle ejendommeligheder, er næppe holdbar.

Ernst Kretschmers typeteori bygger på såvel psykologiske som legemlige ejendommeligheder. På grundlag af et stort iagttagelsesmateriale påvises der en vidtgående overensstemmelse ml. karakter og temperament på den ene side og legemsbygning på den anden. Udgangspunktet var iagttagelsen af en vis sammenhæng ml. de to store af Kraepelin klassificerede sindssygdomsgrupper, den maniodepressive formkreds og den schizofrene formkreds og bestemte former for legemsbygning, henh. den pykniske (tykke = »runde«) og den leptosome (tynde = »kantede«). Hertil kom senere iagttagelsen af sammenhæng ml. den epileptiske formkreds og den atletiske legemsbygning. Kretschmer opfattede de tre psykoseformkredse som yderligheder el. overdrivelser af normale temperamentstyper, der betegnes henh. cyklotym (el. synton), schizotym og viskøs.

Den *cyklotyme type* kan karakteriseres som gemytlig, selskabelig og hjertelig (ekstrovert). Den cyklotyme er udpræget følelsesmenneske med tilbøjelighed til at svinge ml. opstemthed og nedtrykthed. Ligesom i den maniodepressive psykose den maniske el. den depressive fase kan være den dominerende, kan den cyklotyme type alt efter variationen af følelseslivet være flot foretagsom, stilfærdig betragtende el. tungsindig. Til denne type kan høre såvel blodrige idealister, godmodige humorister, dovne nydelsesmennesker og aktive organisatorer. Legemsformen er oftest pyknisk, rund og undersætsig med hvælvet brystkasse, tyk mave, korte lemmer og bredt ansigt.

Den *schizotyme type* er stille og uselskabelig, en »enspændernatur«, ofte sårbar, men ikke sjælden afstumpet i sit følelsesliv. Mange schizotyme er verdensfjerne drømmere el. stærkt selvreflekterende (introverterede). Medens den cyklotyme type kan virke grov og hensynsløs, udviser den schizotyme type gerne en mere stilfærdig, hensynsfuld og taktfuld, men ofte en mere el. mindre kantet og pedantisk adfærd. Til typen hører såvel kølige herskernaturer, ensidige egoister samt fintfølende aristokrater og idealister. Legemsformen er oftest leptosom, lang og tynd med spinkel bygning, slanke lemmer og langagtigt, markeret ansigt.

Den *viskøse type*, der ikke er så grundigt beskrevet som de to andre typer, har et langsomt, tungtflydende sjæleliv, er nøgtern, solid og jævn med lejlighedsvise følelseseksplosioner. Langsomheden gør sig gældende såvel i de momentane reaktioner som i skiften af anskuelser. Legemsformen er atletisk, kraftig og grov med bred brystkasse og brede skuldre, lange og kraftige lemmer og kraftigt udviklet ansigt.

Kretschmers typelære er kommet til at spille en betydelig rolle såvel for psykiatrien som for den almindelige menneskekundskab. Den har vist sig i høj grad praktisk anvendelig såvel i specialistens arbejde som i den daglige omgang med mennesker. Den har desuden en vis værdi som videnskabelig hypotese, idet den prøver at trække forbindelseslinjer ml. visse organiske konstitutionelle forhold og visse karakter- el. personlighedstræk, der med en vis samstemmighed betragtes som typiske. En særlig interesse knytter der sig til Kretschmers anvendelse af typeteorien i studiet af »geniale mennesker«, hvor det påvises, at der i store kunstneres og videnskabsmænds arbejder er typiske træk svarende til de respektive personlighedstyper.

Det er sjældent, at man træffer de rene typer — idealtyperne — fra de forskellige typedelinger. Hos det enkelte individ forekommer træk fra forskellige typer. Man taler om blandede typer el. mellemtyper.

Visse nyere konstitutionsteorier har mere konsekvent videreført det synspunkt, at alle individer er blandingstyper, hvori de forskellige ydertyper indgår i et vist indbyrdes forhold. Hertil hører *Sjöbrings* konstitutionsteori (s. d.), der bygger på et spekulativt — intuitivt — grundlag, og *Sheldons* konstitutionslære, der er baseret på målinger, fotograferinger og sammenligninger af et meget stort menneskemateriale.

Ved en omhyggelig måleteknik er Sheldon nået til at fastlægge 3 ydertyper af legemsbygning, i store træk svarende til de Kretschmerske typer. Den *endomorfe* type svarer til pyknikeren, men er i højere grad end denne et »fedtmenneske« (»fordøjelsesmenneske«) — uden legemlige kræfter. Den *mesomorfe* type svarer til atleten i legemsbygning, men er i modsætning til den Kretschmerske atlettype udtalt energisk og pågående (»muskelmenneske«). Den *ectomorfe* type svarer til den leptosome med spinkelt hoved og ansigt, spæd legemsbygning og tør hud (»hjernemenneske«).

Hos hvert individ kan man nu iflg. Sheldon finde træk fra hver af disse ydertyper udviklet i højere el. lavere grad og på forskellig måde i de forskellige legemsdele. Efter en nærmere udarbejdet tabelopstilling, og ved hjælp af en karakterskala, der omfatter 7 grader, kan man angive den grad, hvori de forskellige træk forekommer, hvorved man for hvert individ får et 3-cifret typetal. Det ekstremt endomorfe individ får typetallet 7-1-1, det ekstremt mesomorfe individ får typetallet 1-7-1, og det ekstremt ectomorfe individ får typetallet 1-1-7. Hvor de forskellige træk indgår i en ligelig blanding, får man typetallet 4-4-4.

For de tre ekstreme typer er der derefter ved psykiatrisk bistand foretaget en temperamentsbeskrivelse, idet der for hver af dem anføres 20 forskellige temperamentstræk, der synes at være aldeles typiske.

For hvert individ kan man nu efter nærmere fastlagte regler angive den grad, hvori de forskellige temperamentstræk forekommer, idet man ligesom før giver en karakter ml. 1 og 7 for hvert træk. Sheldons arbejder viser, at der er en stor overensstemmelse ml. de på denne måde fremkomne legemstypetal og temperamentstypetal. Jo mere de to typetal afviger fra hinanden, jo mere uharmonisk er individet.

På grundlag af disse målinger og beskrivelser har Sheldon beskrevet ialt 76 »typer«. Disse typer antages at være k., idet de forskellige træk henføres til menneskenes 3 kimblade, endodermen, hvoraf indvoldene udvikler sig, mesodermen, hvoraf knogler, muskler og bindevæv udvikler sig, og ectodermen, hvoraf nervesystemet udvikler sig. Undersøgelserne er imidlertid af meget ny dato, og efterundersøgelser med hensyn til såvel legemstypetal som temperamentstypetal må imødeses med stor interesse.

I klinisk arbejde har Sheldons målemetode og konstitutionslære foreløbig vist sig meget anvendelig og nyttig.

Sheldons temperamentsskala (i uddrag).

Endomorfe træk — af Sheldon kaldet viscerotonia:

1. Slaphed i holdning og bevægelser.
2. Indstillet på legemligt velvære.
3. Langsomme reaktioner.
7. Belevenhed.
8. Søger andres selskab.
12. Jævnt flydende følelsesliv.
13. Tolerance.
14. Selvtilfredshed.
16. Ligevægt.
17. Har let ved at vise sine følelser.

Mesomorfe træk — af Sheldon kaldet somatotonia:

1. Sikkerhed i holdning og bevægelser.
2. Indstillet på fysisk aktivitet.
3. Energiske reaktioner.
4. Elsker legemlig idræt.
6. Tager gerne risiko og chance.
7. Pågående væsen.
8. Fysisk mod.
9. Konkurrenceånd.
13. Højrøstet.
16. Forholdsvis ældre udseende.

Ectomorfe træk — af Sheldon kaldet cerebrotonia:

1. Tvungenhed i holdning og bevægelser.
3. Hurtige, nervøse reaktioner.
4. Reserverethed.
5. Vagtsomhed.
6. Hemmet følelsesliv.
7. »Bevidst« ansigtsudtryk.
8. Undgår andres selskab.
9. Hemmet i omgang med andre.
13. Afdæmpet i tale og væsen.
16 Ungdommeligt udseende.

I de forskellige typeteorier synes kriteriet for typedelingen at være bestemt ved visse kulturelle traditioner af populær el. teoretisk karakter. I forskellige kulturer træffer man også vekslende vurderinger af de respektive typer. Til vekslende tider og i forskellige kulturer kan man træffe idealiseringer af bestemte typer som f. eks. den amerikanske kulturs idealisering af den udadvendte (ekstroverte), handlekraftige type, og visse orientalske kulturers idealisering af den indadvendte (introverte), kontemplative type.

Det må forudses, at den stadig voksende anvendelse af socialpsykologiske synspunkter vil komme til at øve indflydelse på den videre udformning af psykologiske typeteorier. (S. også Børnepsykiatri og Psykopati).

Litteratur: E. Kretschmer: Körperbau und Charakter, 1921 20. udg. 1951 (overs. til svensk). Samme: Geniale Menschen, 4. udg. 1948. W. H. Sheldon: The Varieties of Human Physique, 1940. Samme: The Varieties of Temperament, 1942. G. Pfahler: System der Typenlehren, 1929. G. Brandell: Karaktärs- och temperamentstyper, 1941. O. Schwarz: Medizinische Anthropologie, 1929. C. G. Jung: Psychologische Typen, 1921.

A. H.

Konstruktør, s. Ingeniør.

Kontorfagene. Til trods for at kontorarbejde har uendelig mange former og udføres under så forskellige forhold, findes der ret ensartede regler for oplæring og kontraktforhold; disse regler tager i første række sigte på handelsvirksomheders kontorer,

fabrikskontorer o. lign. Uddannelsen i forsikringsselskaber, banker og sparekasser, hos sagførere samt i statens og kommunens administrationskontorer falder udenfor disse bestemmelser (s. nf.).

Læretiden er højst 4 og mindst 3 år, dog kan lærlinge, der forud har bestået handelseksamen el. højere handelseksamen, få tilladelse til at nøjes med 2 år. Lønnen i de 4 læreår er i Kbh. (og provinsen) henh. 55 (45), 70 (60), 85 (75) og 105 (95) kr. om md.; hertil kommer et dyrtidstillæg på henh. 101, 111, 121 og 131 kr. pr. md. (1952). Lærlingen skal i læretiden følge undervisningen på en anerkendt handelsskole og tage handelsmedhjælpereksamen, hvis han ikke allerede har denne el. en højere handelseks.

Der opr. lærekontrakt indenfor et af flg. områder: 1) Oplæringen omfatter det på virksomhedens kontor forefaldende kontorarbejde. 2) a) Oplæringen omfatter de på kontoret forefaldende arbejder med undtagelse af bogholderi (el. korrespondance); b) oplæringen omfatter bogholderi i forbindelse med andet kontorarbejde; c) oplæringen omfatter korrespondance i forbindelse med andet kontorarbejde.

K. søges af både mænd og kvinder. Der kræves i og for sig ikke nogen bestemt skolemæssig foruddannelse, selvom elever med mellemskoleeksamen samt realister og dermed ligestillede foretrækkes.

Adskillige kontorer kan ikke give en alsidig lærlingeuddannelse, hvorfor disse virksomheder kun kan beskæftige arbejdskraft (på under 18 år) på specialarbejdskontrakt. Som specialarbejde betragtes normalt: Pasning af telefonomstillingsbord, pasning af hulsystemmaskiner (ikke bogholderimaskiner), udfyldning af postblanketter, fragtbreve etc., postbesørgelse samt bortlægning af breve og andre papirer.

For at blive antaget til kontorarbejde i post- og telegrafvæsenet el. i statsbanerne kræves ingen bestemt skoleuddannelse; ansættelse som kontorist sker tidligst med det fyldte 21. år; for at blive kontorassistent under Kbh.s kommune kræves realeksamen. Der opr. ikke lærlingekontrakt ved antagelsen. Det samme er f. t. tilfældet for elever i forsikringsselskaber (som dog beskæftiger enkelte elever på specialarbejdskontrakt), banker, sparekasser og sagførerkontorer. Se Funktionærloven.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Kontraktbrud, (lærlingeforhold), s. Lærekontrakt.

Kontraktgodkendende myndigheder (lærlingeforhold). En overenskomst om antagelse i et læreforhold har ingen gyldighed, med mindre der, forinden lærlingen træder i arbejde, er oprettet skriftlig lærekontrakt, og kontrakten af vedkommende k. m., d. v. s. efter den nugældende (1952) ordning vedkommende offentlige arbejdsanvisningskontor — i Kbh. og Frederiksberg arbejdsdirektorat — forsynes med påtegning om, at kontrakten er affattet i overensstemmelse med lærlingelovens forskrifter (s. Lærekontrakt). Påtegning meddeles uden gebyr.

De k. m. skal være forsynet med blanketter til lærekontrakter og specialarbejdskontrakter (s. d.) til udlevering uden betaling til personer, som agter at oprette et lære- el. specialarbejdsforhold. Specialarbejdskontrakter skal dog ikke godkendes el. påtegnes af anvisningskontoret (arbejdsdirektoratet).

De k. m. samarbejder med henblik på behørig oprettelse af lærekontrakter med handels- og tekniske skoler. H. B.

Kontrolassistent. Landbrugskyndig, der beskæftiges af de s. k. kontrolforeninger, der er foreninger af besætningsejere inden for lokalt afgrænsede områder. K.s arbejde er ved dagl. prøvemalkninger at bestemme de enkelte køers mælkemængde og fedtprocent, idet man på grundlag heraf bestemmer de enkelte malkekøers foderbehov og planlægger besætningens rationelle fodring. Til arbejdet er knyttet en regnskabsføring og avlskontrol, der skal belyse og fremme kvægbrugets økonomi og ved optegnelser om fødsel, afstamning og mærkning af køer og kalve fremme avlsarbejdet.

K. besøger de enkelte besætninger mindst 13 gange om året, og hans ophold i hver enkelt besætning strækker sig normalt over eet døgn, i hvilket han skal gennemføre de ovennævnte arbejder.

Der er c. 1800 kontrolforeninger (1952).

Udover kost og logi, der fås på arbejdsstedet, oppebærer en k. en årsløn på omkring 4000 kr. (1952).

Selvom en landbrugsmæssig uddannelse ikke direkte kræves, må det anses for en stor fordel at have en sådan før uddannelsen til k. Denne foregår over et kursus på 3 måneder, enten i tilknytning til et 5 mdrs. landbrugskursus på en landbrugsskole el. som selvstændigt kursus på en speciel kontrolskole efter regler, der er fastsat af De danske Kontrolforeningers Landsudvalg. Kurset afsluttes med en afgangsprøve. Den første uddannelse foretrækkes.

Man kan vanskeligt opnå ansættelse som k. før i 20 års alderen. T. A.

Kontrolgruppe, s. Forsøgsgruppe.

Korinth landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Korporalskole, s. Hæren og Søværnet.

Korrelation (egl. samsvaren), forholdet ml. to el. flere variable fænomener på den måde, at bestemte ændringer af det ene er ledsaget af bestemte ændringer af det andet. I statistikken udtrykkes sammenhængen ml. to målingsrækker el. rangordninger ved den s. k. korrelationskoefficient, der varierer ml. + 1 (ved fuldstændig positiv overensstemmelse,

d. e. samme rangordning i begge rækker) og ÷ 1 (ved fuldstændig negativ overensstemmelse, modsat rangordning i de to rækker), medens 0 udtrykker, at der ingen sammenhæng er; s. Statistik. K. G-S.

Korrespondanceundervisning, s. Brevskole.

Korrespondentprøve, s. Handelshøjskolen (sprogstudium).

Korresponderende punkter (el. identiske punkter), de til hinanden svarende punkter på de to nethinder, som ved samtidig påvirkning kun giver anledning til et enkelt synsindtryk. Hvis lysstrålerne fra en genstand falder på ikke-k. p., ses genstanden dobbelt (s. Dobbeltsyn og Synet). K. G-S.

Korsakoff-psykose, symptomkompleks ved diffus hjernebeskadigelse (læsioner, forgiftninger etc.) og karakteriseret af massiv indprentningssvækkelse og deraf følgende svigtende orienteringsevne med tilbøjelighed til at udfylde de bortfaldne erindringer med frit opfundne fantasifulde beretninger, som patienten selv tror på (konfabulation). Hyppigst er *alkoholisk k.*, en snigende udviklet sindslidelse hos ældre drankere, især kroniske snapsedrikkere, der tillige oftest frembyder symptomer på nervebetændelse, særlig i benene. Sygdommen er opkaldt efter den russiske psykiater S. S. Korsakov (1854—1900). J. E.

Korsly, s. Kirkens Korshær.

Korsvang, s. Kirkens Korshær.

Kost og kostpenge (lærlingeforhold), s. Lærlingeløn.

Kostskoleopdragelse. Ved en kostskole forstås sædvanligvis en internatskole med normal skolestruktur og normalt klientel. Ofte modtager dog kostskolerne også eksterne elever, enten sådanne, der er indlogeret i private hjem i omegnen el. børn, som har deres hjem i nærheden.

Der er to principielt forsk. motiver til at anbringe børn på kostskole. 1) *Hjemlige forhold* f. eks. at hjemmet ligger langt fra en højere skole, hvorfor barnet ikke kan gå i skolen, medens det bor i hjemmet. Hjemmet kan være opløst p. g. a. forældrenes arbejde i udlandet, ved dødsfald el. skilsmisse. 2) *Pædagogisk indstilling.* Særlig i England er det i visse kredse en udbredt opfattelse, at k. er bedre end den alm. opdragelse i hjemmet, hvorfor k. er ganske almindelig for børn fra nogenlunde velstående hjem. I andre lande (spec. Schweiz) er k. almindelig, fordi den i udstrakt grad bruges i den katolsk-religiøse opdragelses tjeneste. Pigeinstitutter i Schweiz benyttes iøvrigt også af velstillede kredse i andre lande, ofte for at lære fransk.

K. stammer rimeligvis fra skoler for faderløse børn i Sparta. Disse skoler havde til opgave at uddanne børnene til krigere og blev drevet som kostskoler. Under kristendommen opstod allerede i det 4. årh. klosterskoler (senere videreudviklet bl. a. af Benedikt fra Nursia (død 543)), som i lang tid i mange lande praktisk talt var den eneste form for skole, som det var muligt at søge, og disse kostskoler fik uhyre betydning for den kulturelle udvikling ikke mindst i de dengang kulturelt tilbagestående lande. I det 17. årh. oprettedes i Tyskland specielle kostskoler for unge adelige, ridderakademier, som kort efter forsvinder igen. I Danmark oprettede Christian IV ridderakademiet i Sorø (1623—65), genoprettet 1747 uden absolut eksklusivt præg, fra 1782 som Sorø Akademi. Efter Reformationen mister klostrenes kostskoler meget af deres social-kulturelle betydning, men nye kostskoler særlig i Tyskland og Schweiz bliver centrer for pædagogisk nydannelse karakteriseret ved navne som August Hermann Francke, J. H. Basedow, Chr. G. Salzmann og Joh. H. Pestalozzi (s. d.). I nutiden har den traditionelle engelske kostskole spillet en stor rolle gennem betoningen af det opdragelsesmæssige i modsætning til det undervisningsmæssige, den store vægt lagt på kammeratskab og sport, ikke alene i sit hjemland, men også i nogen grad som forbillede for kostskoler i andre lande. Efter Den 1. Verdenskrig viste den pædagogiske nyorientering sig også i k. ikke mindst i de talrige Landerziehungsheime, som oprettedes i Tyskland (bl. a. med Odenwaldschule (s. d.) som mønster), og som bl. a. betød et brud på den traditionelle linie i k. ved at have drenge og piger sammen (et princip som Bedales School (s. d.) første gang indførte i England 1893). De meget radikale eksperimenter, som A. S. Neill (s. d.) har foretaget på Summerhill (s. d.), har væsentligst haft betydning for den pædagogik, som bruges på behandlingshjem for vanskelige børn (f. eks. Skå i Sverige, Egelundshuset i Danmark), men har endnu ikke spillet nogen afgørende rolle for k. i almindelighed.

Den traditionelle k. hævder med stor ret, at opholdet på en kostskole giver betydelig større muligheder for opdragelsesmæssig påvirkning end den normale eksternatskole; et antal af kostskolens lærere har til stadighed tilsyn med elevernes daglige liv og fører bl. a. tilsyn med sove- og spisesale. Det meget regelbundne og spartanske liv, der normalt føres, kan selvfølgelig foretrækkes for en evt. principløs og lunefuld opdragelse hjemme, men de sidste årtiers børnepsykologiske forskning, ikke mindst erfaringerne fra hjem med evakuerede børn fra Den anden Verdenskrigs krigsramte byer, viser, at der er en række problemer vedrørende anstaltlivet, som man tidligere ikke i tilstrækkelig grad har været opmærksom på. Dette gælder først og fremmest kontakten med forældrene el. med de voksne, der er i deres sted. Disse erfaringer tyder på, at det bedste opdragelsesmæssige resultat skulle kunne opnås i en så hjemlig atmosfære som mulig, hvorfor de ovennævnte behandlings-

hjem så vidt muligt deles op i små familier d. v. s. en lille gruppe børn med en plejefar og -mor. Man har også henvist til, at den påvirkning, som det eenkønnede miljø giver kostskolebarnet på drenge- el. pigekostskolen, kan være farligt for dets udvikling (s. også Homoseksualitet og Anstaltpædagogik samt Ungdomskostskoler). T. Gr.

Kostskoler *i Danmark.*

I øjeblikket driver staten 3 k., alle beliggende på Sjælland, nemlig Sorø Akademis skole, Rungsted statsskole og Birkerød statsskole (s. nf.). Disse skoler er opbygget som gymnasieskoler, d. v. s. således, at de modtager eleverne ved begyndelsen af mellemskolen og afholder både studentereksamen, real- og mellemskoleeksamen. Af de nævnte skoler har dog som regel kun den førstnævnte alumner fra mellemskoleklasserne.

Herlufsholm skole er organiseret som kostgymnasium. Den drives som privatgymnasium, ejet af en stiftelse, men med statstilskud (s. nf.).

Der findes f. t. ikke statsk., der er indrettet til modtagelse af kvindelige alumner.

Et enkelt kommunalt gymnasium er organiseret som k., nemlig Nyborg gymnasium, der modtager kvindelige alumner.

Af de private gymnasieskoler har Th. Langs skole i Silkeborg foruden mandlige også kvindelige kostelever.

En række mellem- og realskoler er indrettet på at have kostelever, der søger underskoleklasser, mellemskoleklasser el. realklasser, evt. præliminærklasser. Det drejer sig udelukkende om private skoler.

Landets dækning med gymnasiekostskoler er beskeden og står ikke i forhold til k.-frekvensen i f. eks. England og Frankrig. Dette lader sig kun delvis forklare ved, at de geografiske forhold sammenholdt med antallet af ordinære skoler gør en forøgelse af k.s antal relativt mindre påkrævet i Danmark. E. D.-y.

Om de enkelte kostskoler kan gives følgende data:

Bagsværd k., Bagsværd, er indviet 17. nov. 1908. Skolen er privat og har eksamensret til mellemskole- og realeksamen, desuden har den underskole; et sprogligt gymnasium er opr. 1951.

Skolen har 1952 320 elever, af hvilke 165 er kostelever, deraf 27 piger.

Betalingen for kosteleverne er for alle klasser 2400 kr. årligt for ophold og undervisning.

Birkerød k. er opr. den 14. apr. 1868. 1. aug. 1920 blev den overtaget af staten og styres af undervisningsmin. under navnet Birkerød Statsskole.

Skolen har c. 375 elever, hvoraf 72 drenge fra gymnasiet er alumner. Skoleafgift og opholdsafgift betales efter de samme regler som i Sorø Akademis skole. Der er en halv snes fripladser og forskellige stipendier.

Bogø k., Bogø pr. Stubbekøbing, opr. 1. sept. 1887. Det er en privat skole, der ejes af skoleforstanderen og drives for dennes regning.

Skolen forbereder til mellemskole- og realeksamen, den har 100 kostelever og c. 70 dagelever. Som kostelever optages drenge såvel i underskolen som i mellem- og realskolen.

For undervisning betales årlig efter klassetrin fra 300 kr. til 360 kr. Opholdsafgiften er 1952 fra 1400—1640 kr. årlig. — Der ydes dog i ret stort omfang nedsættelse i betalingen.

Grindsted k.- og realskole, Grindsted, opr. som privat skole i 1902 af en kreds af borgere. Fra 1917 har skolen haft eksamensret til almindelig forberedelseseksamen. Skolen drives og ejes af skolens leder. Den optager elever fra 11—12 år. Elevtallet (1952) 325.

35 af eleverne, alle drenge, er kostelever, der bor og spiser på skolen sammen med lærere og leder. Kosteleverne betaler for opholdet på skolen 1650 kr. om året + skolepenge for pågældende klassetrin.

Haslev gymnasium er opr. i 1914 på initiativ af en kreds af mænd, som havde nær tilknytning til Indre Mission. Det er en selvejende institution med en bestyrelse, som supplerer sig selv.

Skolen har godt 400 elever, af hvilke c. 100 drenge er alumner.

For undervisningen betales en skoleafgift, som efter klassetrinene er stigende fra 216 til 360 kr. om året. Dersom forsørgerens årsindtægt er under 4000 kr., betales ingen skoleafgift. Elever, der er hjemmehørende i Haslev, betaler efter samme regler som statsskolerne.

Alumnerne betaler en opholdsafgift på 2000 kr. om året. Der kan gives nedsættelse under hensyn til forsørgerens økonomiske kår; dog vil 1400 kr. om året for undervisning og ophold være den laveste betaling.

Skolen råder over en række legater.

Helsinge k.- og realskole, Helsinge (uden underskole), opr. 1937, er en privat statsanerkendt og eksamensberettiget mellem- og realskole. Den ejes af forstanderen og drives for hans regning. Der er 1952 120 elever, deraf 10 kostelever.

For undervisningen betales 360 kr. og for opholdet 2180 kr. om året.

Herlufsholm skole er stiftet af Herluf Trolle og Birgitte Gøje, som ved fundats af 23. maj 1565 bestemte, at deres gods Herlufsholm, det gamle Benediktinerkloster Skovkloster, som de havde erhvervet ved mageskifte med kronen for Hillerødsholm og Græsede, skulle være en skole for »adelige og andre ærlige mænds børn« og kaldes den »danske adels frie skole«. Disciplenes antal blev fastsat til 42, som alle skulle nyde fri kost, undervisning, lys og varme m. m. De fattigste, hvis forældre ej formåede at klæde dem, fik tillige fri bøger, sko og klæder.

Skolen, der styres af en af kongen udnævnt forstander har (1952) c. 175 elever, der betaler et årligt kontingent, der afhænger af forsørgerens indtægt. Der kan ydes moderation til mindrebemidlede. Alle disciple bor på skolen som alumner.

Hindholm k.- og realskole, Fuglebjerg, (ml. Slagelse og Næstved) blev opr. i 1916, den optager piger og drenge fra 11-årsalderen i I. mellem og har i skoleåret 1951—52 163 elever, hvoraf 45 er kostelever. Skolen har eksamensret til mellemskole- og realeksamen.

Hvidbjerg k.- og realskole, Thyholm, opr. 1919. Den var indtil 1942 a/s, men ejes nu af skolebestyreren og drives for hans regning. Skolen har 4 realklasser og dimitterer til alm. forberedelseseksamen.

Skolen har c. 100 elever, af hvilke c. 20 er kostelever — såvel drenge som piger.

Skoleafgiften er 264 kr. om året i 1. realklasse stigende til 360 kr. i 4. realklasse.

Opholdsafgiften er (1952) 1500 kr. om året.

Karise k.- og realskole, Karise, dimitterer til præliminæreksamen, opr. i 1911 som kursus og fik eksamensret i 1914.

Skolen har (1952) 133 elever, hvoraf 18 drenge er kostelever.

For undervisning betales (1952) 360 kr. årligt, og kostelever betaler for undervisning og ophold 2000 kr.

Skolen disponerer over en del fripladser, dog gives ingen moderation for ophold.

Kaalund Kloster skolehjem, Kalundborg, er oprettet 1. april 1950 i herregårdshovedbygningen Kaalund Kloster, hvor der foreløbig er plads til c. 50 drenge og piger i alderen 7 til 16 år. Børnene undervises i den til kostskolen knyttede private realskole, Lundemarkskolen, som med kostelever og skolesøgende elever har (1952) et elevtal på c. 185, og som har haft eksamensret siden 1940.

Th. Langs skolehjem for drenge, Silkeborg, opr. 1942, i 1947 flyttet til en ejendom, som institutionen har købt og indrettet til dette formål. Der er plads til 18 drenge på enkelt- el. dobbeltværelser, alder fra c. 10 til c. 18 år. Med hensyn til administration og prisforhold ligger det helt parallelt med skolehjemmet for piger.

Th. Langs skolehjem for piger, Silkeborg, opr. 1886 i forbindelse med Th. Langs skole. Skolen er en selvejende institution; kosteleverne bor under rektors ledelse i institutionens bygninger. I forhold til institutionens samlede elevtal (1952: 900) er det kun en lille del, som bor i skolehjemmet. Der er ialt plads til 45 unge piger fra c. 14—19 år. Værelserne er beregnet for een el. to. Opholdsafgiften er 2000 kr. årlig på dobbeltværelser og 2400 kr. årlig på eneværelser foruden skoleafgift.

Lundby k., opr. 1919. Skolen har eksamensret til almindelig forberedelseseksamen, og har c. 150 elever fordelt i 5 klasser; heraf ca. 15 kostelever. Skolen optager elever fra 11-årsalderen, og friplads kan søges. Oplysning om skole- og opholdsafgift fås ved henvendelse til skolen.

Magleby k.- og realskole, Østmøn, 3 km fra Møns Klint, opr. 1885. Overgik 1920 til et interessentskab dannet af oplandets beboere. Skolen har 4 realklasser og fører eleverne op til alm. forberedelseseksamen. Normalalder ved optagelsen 11—12 år. Skolen har i 1952 58 elever, hvoraf 2 kostelever. Skolen har plads til 12 kostelever (drenge). Skoleafgiften er fra 316 kr. til 360 kr. årligt. Kostelever betaler (1952) 1800 kr. årligt for kost og logi.

M. Mørks skole og hjem, Hillerød, opr. 2. sept. 1895 af frk. Marie Mørk (1861—1944).

Kostafdl. optager kun piger til forberedelsesskole og mellem- og realskole. Kostskolens elever, c. 50, er inddelt i familier efter alderstrin, og der anvendes kun medhjælpere, som enten udelukkende har deres virksomhed på skolehjemmet, el. som har ganske få timer i skolen.

Skolen er fællesskole med c. 560 elever. Der er forberedelsesskole, mellem- og realskole.

Skoleafgiften varierer efter klassetrin fra 325—360 kr. årlig. Ophold på kostskolen koster 2600 kr. årlig, hvortil kommer skoleafgift for eleverne i mellem- og realklasser.

Nyborg gymnasiums kostafdl. for piger er opr. aug. 1947 som et led af Nyborg kommunale gymnasium. Kostafdl. har til huse i en selvstændig bygning, og i denne er der foreløbig plads for 24 alumner i eneværelser; resten af kosteleverne anbringes af skolen i lejede værelser i nærheden af kostafdl. På kostafdl. afholdes kursus i madlavning og syning for kosteleverne.

Opholdsafgiften andrager for en kostelev 2900 kr., for en alumne 600—2900 kr. årligt, rettende sig efter forsørgerens skattepligtige indtægt, idet alumnerne får statstilskud efter samme regler, som er gældende for statens drengekostskoler.

Undervisningsafgiften er den samme som i statens skoler.

Ringe k.- og realskole, Ringe opr. 1907, privat, statsanerk. og eksamensberett. mellem- og realsk. Skolen har (1952) 232 elever deraf 53 i underskolen. Til skolen er knyttet en nyopført kostskoleafd. for drenge og piger fra 6—16 år. Opholdsafgift 2100 kr. og for undervisn. 300 kr. årl.; hvor forholdene taler for det, kan der opnås nogen moderation.

Rungsted k., opr. 1900. 1920 blev den overtaget af staten og fik navnet *Rungsted statsskole.* Den har ca. 350 elever, af hvilke 65 drenge, fortrinsvis af gymnasiet, er alumner. Skole- og opholdsafgift betales efter de samme regler som i Sorø Akademis skole. Der er en halv snes fripladser og en række stipendier.

Rygårds franske skole, Bernstorffsvej 54, Hell., drives af Assumptionssøstrene, som kom til Kbh. i 1908 og modtog elever og alumner. Flyttede fra Amalie-Kastanievej til Ordrupvej i 1920. Fra 1930 har de boet på Rygård, hvorefter deres nu statsanerkendte og eksamensberettigede skole bærer navnet Rygårds franske skole.

Eleverne (kun piger) kan optages i mellem- og realskolen samt i friskolen med tilhørende eksamensfri mellemskole. De danner en stor familie ml. 6—18 år. Der er c. 50 kostelever, og skolens samlede elevtal er c. 180. Kostelever under 10 år betaler 200 kr. pr. md. og de øvrige 225 kr.

En del elever kommer fra udlandet. Nogle er katolikker, men de fleste hører til folkekirken.

Skt. Josefs skole, Roskilde, kost- og realskole, opr. 1905, kostskolen 1923. Den ejes af stiftelsen Visdommens Døtre, en fransk kongregation, stiftet i Vendée 1703. Skolen har 5 underklasser, 4 mellemskoleklasser og realklasse. Fra 1937 har skolen forberedt elever til mellem- og realeksamen, indtil 1946 blev de eksamineret af eksamenskommissionen; i 1947 fik skolen eksamensret. Skolen og kostskolen optager både drenge og piger i alderen ml. 6 og 17 år.

Skolen har (1952) 230 elever, hvoraf 50 kostelever. Der betales 135 kr. om md. i kostpenge.

Solhverv k.- og realskole, Vebbestrup pr. Doense (ved Hobro) er oprettet 1934. Skolen har en 4-klasset realskole, der fører op til præliminæreks. og optager elever på 11—12 år, og et 2-årigt præliminærkursus, der ligeledes fører op til præliminæreks. og optager elever over den skolepligtige alder.

Skolen har plads til c. 80 kostelever. For de ældste elever arrangeres hvert år en udenlandsrejse. Alle oplysninger om opholds- og skoleafgift fås ved henvendelse til skolens forstander.

Sorø Akademis skole har udviklet sig af det af Absalon i 1162 på Sor-øen grundlagte Cistercienserkloster. Klostrets anseelse var så stor, at det ved reformationen ikke blev nedlagt, men ifl. Frederik II's fundats af 31. maj 1586 omdannet til en kostskole for 30 adelige og 30 uadelige drenge. Frederik II's Trivialskole har under vekslende former (på Holbergs tid som et »ridderligt Akademi«) fortsat sit opdragende arbejde ned gennem tiderne og er i dag en gymnasieskole med mellemskole, realklasse og gymnasium med de 3 retningslinier. Samtidig er skolen efter sin oprindelige bestemmelse en kostskole, hvad der giver den dens særlige præg. Skolen består ved sine egne midler, som er overtaget af staten og opføres som et særligt fond på finansloven, som under min. forvaltes af kurator for Kbh.s Universitet og Sorø Akademi. Skolen har plads til 150 alumner, medens over 100 elever søger den fra pensioner i byen og et lign. antal fra deres hjem.

For undervisningen betales en skoleafgift, der ligesom ved statens gymnasieskoler står i forhold til forældrenes økonomiske kår. Skalaen går fra 30 til 300 kr. årlig; men af indtægter under 6000 kr. betales ingen skoleafgift. Alumnerne betaler desuden en opholdsafgift, der for indtægter under 4000 kr. udgør 300 kr. årlig og stiger til 1500 kr. for indtægter over 16.000 kr. Der er fripladser for 30 alumner samt forsk. stipendier, særlig for sønner af kgl. embedsmænd.

Stenhus k. ved Holbæk, opr. 4. sept. 1906. Skolen følger samme undervisningsplan som landets øvrige gymnasieskoler, men hver undervisningstime er afkortet med 10 min., altså til lektioner på 40 min. Den derved indvundne tid anvendes for kostelevernes vedkommende til 1¼ times praktisk arbejde daglig ved alt almindeligt forekommende arbejde i mark, have og hus. (S. Legemsarbejdets betydning for opdragelsen).

Den har (1952) 229 elever, af hvilke 105 drenge og 2 piger er kostelever.

Skoleafgiften varierer efter elevens trin i skolen fra 264 til 324 kr. om året.

Opholdsafgiften er (1952) fra 2360 til 2640 kr. årlig.

Tølløse mellem- og realskole, kostskolen TMR, Tølløse.

Skolen har c. 250 elever, hvoraf (1952) c. 70 drenge og 15 piger er kostelever. Der er forberedelsesskole, mellemskole og realklasse. Kostelever kan optages fra skolepligtig alder.

Skoleafgiften er fra 180 til 396 kr. pr. år. Afgiften for kostelever er gennemsnitlig 2400 kr. årlig + skoleafgift.

Vestjysk gymnasium, Tarm, opr. 1. aug. 1938 som selvejende institution med garanti af staten og 20 oplandskommuner, som er repræsenterede i skolens bestyrelse, der har det økonomiske ansvar.

Skolen har (1952) 350 elever, af hvilke 71 er alumner. Skoleafgiften er 192 kr. om året i I mellem, stigende til 360 kr. i III G.

Opholdsafgiften er (1952) 1600 kr. om året. Der er enkelte halve fripladser til rådighed. I henhold til lov af 7. juni 1952 bliver skolen pr. 1. aug. 1953 overtaget af staten. Derved kommer de for statens kostskoler gældende regler om skoleafgift og opholdsafgift også til at gælde for Vestjysk Gymnasium.

Krabbesholm folkehøjskole, s. sp. 914.

Kraepelin, Emil, s. sp. 1121.

Kraftsans, s. Muskelsans.

Krampe, sygelige uvilkårlige sammentrækninger af muskler, forekommer langt hyppigere hos spæde end hos større børn og voksne. Ofte indledes de akute infektionssygdomme med et k.anfald, som undertiden kan være ret alarmerende med forbigående åndedrætsstandsning og blåfarvning af læberne, fråde om munden og trækninger i lemmerne. Anfaldet varer sjældent længe, men kan gentages flere gange efter hinanden.

K. kan endv. skyldes lidelser i hjernen el. en begyndende epilepsi.

En særlig form for k. (tetani) skyldes en forstyrrelse i kalkstofskiftet i forbindelse med vitaminmangel og ensidig komælkser-næring. Tetani helbredes med kalk og levertran.

Hos ganske små børn kan k. undertiden medføre døden p. g. a. kvælning. I andre tilfælde kan der opstå små blødninger i hjernen.

Behandling: Under selve anfaldet skal barnet beskyttes mod alle ydre irritamenter (lys- og lydindtryk etc.). Hvis der er fare for kvælning, må man ryste barnet kraftigt og stænke det med koldt vand, indtil åndedrættet kommer i gang igen. Ved en grundig lægeundersøgelse bør man sikre sig, at k. ikke skyldes en anden og farligere lidelse. K. B-S.

Kretschmer, Ernst (f. 1888), tysk psykiater, prof. i Marburg. Som psykiater gjorde K. den iagttagelse, at der var en påfaldende overensstemmelse ml. bestemte sindssygdomsformer og bestemte legemsbygningsformer, og ved yderligere at trække forbindelseslinier og påvise ligheder ml. sindssygdomsformerne og psykiske reaktionsmåder og personlighedstræk hos de normale når han til sin lære om konstitutionstyperne (s. d.), først fremstillet i »Körperbau und Charakter« 1921, 20. udg. 1951, et værk, der hurtigt blev kendt over hele verden. Det efterfulgtes af »Geniale Menschen« 1926, hvor han efterprøver sin teori på en række genier, hvis åndsform og personlighed sammenholdes med deres udseende og legemsbygning. Kendt er endv. hans »Medizinische Psychologie« 1922, der som de andre værker er oversat til svensk. K. G-S.

Krieck, Ernst (f. 1882), tysk pædagog, oprindelig folkeskolelærer; blev for sin forskning æresdoktor ved univ. i Heidelberg. K. har søgt at erstatte den foreskrivende pædagogik med en historisk-sociologisk opdragelsesvidenskab, der uden vurdering beskriver opdragelsen som en kendsgerning, der er afhængig af de foreliggende samfunds- og kulturforhold. Idet opdragelsen er en social grundfunktion, drejer det sig om en selvstændig el. autonom videnskab. Værker: »Philosophie der Erziehung« (1922), »Menschenformung« (1925), »Bildungssysteme der Kulturvölker« (1927), »Grundriss der Erziehungswissenschaft« (1927). I 1932 udg. K. »Nationalpolitische Erziehung«, hvor han opgiver den vurderingsfri holdning og går ind for nazismen. 1934 prof. i filosofi og pædagogik i Heidelberg. Med »Völkisch-politische Anthropologie« (1935—37) er han gået over til en biologisme, der i realiteten er et amoralsk magtstandpunkt. K. G-S.

Kriminel lavalder er den aldersgrænse ved hvilken den ubetingede adgang til at straffe en person for en af ham begået lovovertrædelse indtræder, efter dansk ret 15 år (straffelovens § 15). Handlinger foretaget af børn under denne alder er straffri; samfundets reaktion overfor personer under 15 år foretages gennem børneværnet, og den foranstaltning, der træffes, er ikke straf i teknisk forstand. Undtagelser fra denne aldersgrænse: Ved blodskam og ved ulovligt svogerskab er den i nedstigende linie beslægtede (besvogrede) under 18 år straffri (straffelovens § 210, stk. 2 og 211, stk. 2) og ved alfonseri er den mandsperson under 18 år straffri, overfor hvem den pågældende kvinde har underholdspligt (straffelovens § 229, stk. 4). S. Ungdomsfængsel og Børnekriminalitet. R. D.

Kriminologi (af lat. *crimen* = forbrydelse og gr. *logos* = lære) er en af de videnskaber, der beskæftiger sig med de kriminelle handlinger og de kriminelle personer. Ordet er først brugt af den ital. jurist R. Garofalo (1851—1934) (La criminologia, 1885). Tages undertiden i en videre betydning som omfattende alle de videnskaber, der beskæftiger sig med kriminaliteten, bl. a. kriminalpolitik, strafferet, polititeknik, vidnepsykologi, retspsykiatri, fangepsykologi m. fl. Disse såvel m. h. t. formål som metode vidt forskellige discipliner sammenfattes bedre under betegnelsen kriminalvidenskaberne. Her bruges k. i en snævrere betydning om den deskriptive videnskab, der som modsætning til de normative, kriminalpolitiske discipliner, der søger at opstille regler for, hvordan kriminaliteten bør bekæmpes og lovovertræderne behandles, har til formål at studere kriminaliteten og påvise dens lovmæssige afhængighed af andre kriminelle el. ikke-kriminelle faktorer.

1. *Historie.* K. udvikles som videnskab i løbet af det 19. årh. Før den tid finder vi hos en række jurister, samfundsteoretikere og læger, hvoraf de betydeligste er Thomas More (1478—1535), J. O. de la Mettrie (1709—1750), Ph. Pinel (1745—1826), Robert Owen (1771—1858), spredte tilløb til en videnskabelig behandling af kriminologiske problemer. Disse bestræbelser løber side om side med arbejdet på at få gennemført fængselsreformer, der kan muliggøre en mere effektiv kriminalpolitik.

K.s egentlige grundlægger er den belgiske matematiker og sociolog Ad. Quetelet (1796—1874), der i sin Physique sociale (1835) som den første beskæftiger sig med kriminalstatistik og fremhæver den regelmæssighed, hvormed forbrydelserne gentager sig år efter år. Han formulerer den berømte tese: »Samfundet bærer i sig selv kimen til alle fremtidige forbrydelser«. Den statistiske behandling af kriminologiske problemer har siden været en af k.s hovedmetoder.

Den italienske, antropologiske skole, hvis hovedmand var retsmedicineren og psykiateren Cesare Lombroso (1835—1909), grund-

lægger og videreudvikler kriminalbiologiske og specielt kriminalsomatologiske synspunkter. I sit hovedværk, L'uomo delinquente (1876), fremsætter han en teori om, at forbryderne tilhører en bestemt menneskетype, genus homo delinquens, der er ligeså forskellig fra de normale som negrene fra de hvide. Den fødte forbryder er ikke prædisponeret, men prædestineret til at blive forbryder. I sin første bog antager Lombroso, at dette gælder de fleste af de kriminelle, men senere modereres hans opfattelse, og han er tilbøjelig til at reducere antallet til 25—30 pct. Hans vigtigste tilhænger og elev var strafferetsprof. Enrico Ferri (1856—1929). Han var noget mindre ensidig i sin indstilling og betragtede kriminaliteten som et resultat af individuelle, fysiske og sociale betingelser.

På den første internationale antropologiske kongres (Rom 1885) mødte Lombroso sin betydeligste modstander, den franske prof. i retsmedicin A. Lacassagne (1843—1924), der selv var antropolog. Han betragtes som grundlægger af den franske, sociologiske skole. I sit indlæg på kongressen fremhævede han miljøets betydning for kriminaliteten og afviste Lombrosos teori om den fødte forbryder. Han slutter sit indlæg i diskussionen med ordene: »Samfundet har de forbrydere, det fortjener.« Blandt de ældre tilhængere af den sociologiske skole var en anden antropolog, L. Manouvrier (1850—1927), der ved den følgende kongres i Paris 1889 bekæmpede Lombroso udfra hans egne forudsætninger. Som elever af skolen nævnes yderligere juristen G. Tarde (1843—1904), der i sin forklaring af kriminalitetens årsagsforhold lagde stor vægt på efterligningen. Til denne retning indenfor k. tør man vistnok også henregne en yngre fraktion, der undertiden betegnes som den social-økonomiske, og hvoraf hovedparten var stærkt præget af Karl Marx' synspunkter, omend de ikke altid politisk kunne betegnes som socialister (F. Turati, N. Colajanni, A. W. Bonger).

Den biosociologiske skole indtager et formidlende standpunkt. Ferris formel forenkles til: enhver forbrydelse skyldes individuelle og sociale faktorer. Denne formulering er så almindelig, at man næppe kan være uenig om dens rigtighed. Skolen har historisk været af betydning, fordi den har formidlet de biologiske og sociologiske synspunkter. I dag knytter den største interesse sig dog til bestemmelsen af den relative styrke af de individuelle og sociale faktorer og en undersøgelse af, hvordan sammenspillet ml. disse momenter i kriminalitetens årsagskompleks foregår, medens skolens grundsynspunkt nærmest må betragtes som en (selvfølgelig) arbejdshypotese. Som grundlægger af den biosociologiske skole regnes den tyske strafferetsteoretiker Franz von Liszt (1851—1919), belgieren Ad. Prins (1845—1919) og hollænderen G. A. van Hamel (1842—1917).

2. *Kriminologi og kriminalpolitik.* Den kriminologiske betragtning af kriminaliteten er deskriptiv teoretisk i modsætning til strafferet og kriminalpolitik, der anlægger et normativt synspunkt. K. beskæftiger sig med, hvad der faktisk er, kriminalpolitikken med, hvad der bør være.

Ved afgrænsningen af k.s genstandsområde støder man på vanskeligheder, der hænger sammen med denne forskel. K. bliver en deskriptiv videnskab, hvis genstand er bestemt ved normative vurderinger (ifl. den tyske kriminolog Franz Exner). Hvilke handlinger, der i et givet samfund til en given tid skal betragtes som kriminelle, må afhænge af den gældende ret og spec. strafferetten. Denne er imidlertid underkastet forandringer afhængige af de sociale forhold og den almindelige moralske indstilling. Der er således herhjemme sket væsentlige ændringer i opfattelsen af drabets strafværdighed. Det samme gælder f. eks. ægteskabsbrud, der tidligere har været straffet med døden, bedrageri og underslæb, som før i tiden kun har spillet en meget lille rolle, og åger, som er en ganske ny forbrydelse. På samme måde er der forskelle i forskellige samfunds strafferet. I Tyskland, Norge og Sverige var homoseksualitet for få år siden strafbar, medens dette herhjemme kun gælder ganske specielle former for homoseksualitet (homoseksualitet overfor mindreårige og visse andre personer, homoseksuel forførelse og homoseksuel prostitution). Omvendt straffer vi i langt højere grad forsøgshandlinger end tilfældet er i norsk og svensk ret.

Spørgsmålet er, om man kan lave en almengyldig videnskab om genstande, der i den grad er varierende. Vanskeligheden viser sig i forskningen, når man vil foretage sammenligninger ml. kriminaliteten før og nu, el. i forskellige samfund. Man kan ikke stole på, at kriminalstatistikken i disse tilfælde tæller nøjagtig den samme gruppe af fænomener.

Lombrosos lære om den fødte forbryder kan betragtes som et bidrag til løsningen af dette problem. Løsningen er imidlertid som nævnt uholdbar. Garofalo opstillede på lign. måde en lære om naturlige forbrydelser, som i ethvert samfund og til alle tider må give anledning til straf. Heller ikke hans opfattelse, der indeholder elementer af naturretslæren, kan påregne almindelig anerkendelse.

Alligevel synes den at indeholde en kærne af sandhed. Der gives en vis grundbestand af kriminalitet, der er blevet vurderet på omtrent samme måde i ikke altfor forskellige samfund og til ikke altfor forskellige tider. Lægger man vægt på, at k. skal være en anvendt videnskab, hvis resultater ikke behøver at have gyldighed for hele verden og alle tidsaldre, men først og fremmest

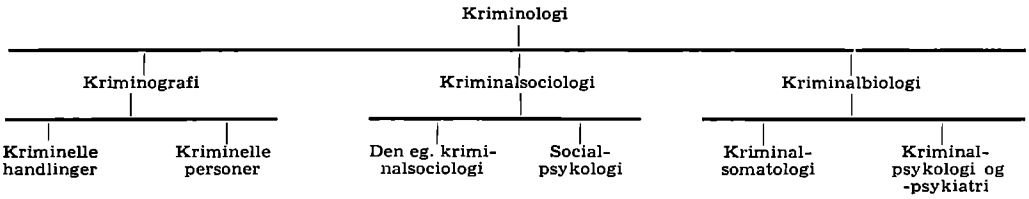

skal gælde og kunne anvendes her og nu, lader dette synspunkt sig i nogen grad gennemføre. I begrænset udstrækning gælder det, at den kriminalpolitisk vigtigste del af kriminaliteten netop er denne grundbestand af forbrydelser, der bedømmes nogenlunde ensartet i alle moderne, civiliserede samfund.

Iøvrigt forholder det sig således, at hovedinteressen i dag knytter sig mere til enkeltundersøgelser af specielle grupper af kriminelle end til mere el. mindre teoretiske spekulationer over, hvad kriminalitet »egentlig« er for noget.

3. *K.s område.* K. lader sig inddele i 3 hovedområder:

A. Kriminografi (kriminalfænomenologi) har til formål at give en beskrivelse, analyse og inddeling af de kriminelle handlinger og de kriminelle personer, således som de fremtræder for en iagttager, der så langt som muligt ser bort fra kriminalitetens afhængighed af andre fakta.

I. De kriminelle handlinger må beskrives på grundlag af straffelovens, dommens, retsbøgernes og politirapporternes fremstillinger af de enkelte forbrydelser. Analysen har til formål at nå frem til de ejendommeligheder, der med henblik på problemet om kriminalitetens årsager må anses for at være de mest betydningsfulde. Inddelingen af de kriminelle handlinger kan kun i begrænset udstrækning benytte straffelovens klassifikation, der er foretaget med ganske andre formål. To synspunkter lader sig anlægge:

a) et *psykologisk*, der vil lægge hovedvægten på de ejendommeligheder ved den kriminelle handling, der lader sig tilbageføre til gerningsmandens psykiske ejendommeligheder i gerningsøjeblikket (f. eks. fornuftsbetingede, affektbetingede og driftsbetingede kriminelle handlinger, i nogen grad svarende til, men ikke identiske med grupperne: Berigelsesforbrydelser, voldsforbrydelser og sædelighedsforbrydelser), og

b) et *sociologisk*, der lægger hovedvægten på de træk i gerningen, der bedst forstås udfra de samfundsforhold og det miljø, hvor handlingen er blevet til (f. eks. den tyske jurist Vilhelm Sauer (f. 1879): Rene angrebsforbrydelser, rene nytte- og nødsforbrydelser og afsvækkede nytte- og nødsforbrydelser).

Nogen tilfredsstillende klassifikation af de kriminelle handlinger er dog ikke hidtil opstillet, hverken fra et sociologisk el. et psykologisk synspunkt.

II. De kriminelle personer lader sig ligeledes til en vis grad karakterisere alene gennem deres kriminalitet, idet man bygger på ejendommeligheder ved forbrydelsernes art og deres fordeling i levnedsløbet. Som eksempel på levnedstyper kan nævnes eengang-straffede, forbryderbegyndere, recidivister, intermitterende og kronisk kriminelle, letkriminelle og sværkriminelle. Eftersom lovovertræderen i livets løb har gjort sig skyldig i en el. flere arter af forbrydelser, kan man skelne ml. rene typer, dominanstyper, paralleltyper, udviklingstyper og polykriminelle typer.

Skildringen af lovovertrædelserne og lovovertræderne kommer til at bygge på den vigtige del af kriminalstatistikkens resultater, der angår forekomsten og fordelingen af de forskellige arter af forbrydelser og forbrydertyper i forskellige samfund og til forskellige tider.

B. *Kriminalsociologien* søger at stille kriminaliteten i relation til de »sociale« forhold, miljøforholdene, forbryderens »omverden«. Uden at man kan drage nogen skarp grænse ml. to områder, er det muligt at anlægge *to synspunkter:*

I. Man kan spørge, om der kan påvises en afhængighed ml. et samfunds samlede kriminalitet og visse omverdensfaktorer, som f. eks. pris- og indtægtsniveauet, konjunktursvingningerne, pengenes værdi, den kulturelle udvikling (religion, moral, opdragelse, dannelse, presse, film, litteratur), teknik og politik (det egentlige sociologiske synspunkt). Nærbeslægtede undersøgelser over sammenhængen ml. kriminaliteten og de klimatiske forhold el. vejret blev navnlig tidl. betragtet med stor interesse.

II. Dernæst kan man interessere sig for, om der i de enkelte forbryderes miljø kan påvises forhold, der må antages at spille en rolle for den pågældendes kriminalitet, f. eks. defekte familieforhold, slet opdragelse, vanskeligheder under skolegang, erhvervsmæssige vanskeligheder, arbejdsløshed, økonomiske vanskeligheder, uheldige ægteskabelige forhold o. s. v. (det social-psykologiske synspunkt).

C. *Kriminalbiologien* har til formål at undersøge, om der er nogen forbindelse ml.

kriminaliteten og forbryderens legemlige og sjælelige egenskaber. Den kan inddeles i:

I. *Kriminalsomatologi,* hvor man beskæftiger sig med forbryderens legemlige tilstand (legemstype, race, køn, alder, sygdomme m. m.).

II. *Kriminalpsykologien og -psykiatrien,* der undersøger forbryderens mentale tilstand, om han er normal el. abnorm, f. eks. åndssvag el. sinke, psykopat, sindssyg el. præget af andre sjælelige defekter, hvilke motiver, der har været afgørende for hans handling, hvilken personlighedstype han tilhører m. m.

III. *Den kriminologiske arvelighedsforskning,* der i hovedsagen benytter sig af 3 metoder: a. studiet af forbryderslægter, b. statistiske undersøgelser af kriminelle familier, og c. undersøgelser af eenæggede tvillinger. Metoderne under a og b lader sig meget vel forene. Gennem arvelighedsforskningen søger man at besvare spørgsmålet om, i hvor høj grad kriminaliteten kan anses for arveligt betinget.

Dette afsnit indenfor kriminalbiologien indtager en særstilling, fordi man herigennem i nogen grad bliver i stand til at belyse spørgsmålet om sammenspillet ml. anlægsfaktorerne og miljøfaktorerne.

K.s metoder. K. må som enhver anden erfaringsvidenskab benytte sig af de gængse naturvidenskabelige (specielt biologiske) og åndsvidenskabelige (sociologiske og psykologiske) metoder.

I praksis tilrettelægges forskningen sædvanligvis enten som enkeltundersøgelser el. masseiagttagelser.

A. *Undersøgelser af enkelttilfælde* bygger på en omhyggelig gennemgang af ejendommelighederne ved lovovertrædelsen, lovovertræderen og hans miljø. Det bliver af betydning, at undersøgeren er i stand til at leve sig ind i lovovertræderens og måske også ofrets tankegang før, under og efter handlingens udførelse. En sådan metode anses af nogle psykologer og psykiatere (Dilthey, Jaspers) for at være væsensforskellig fra naturvidenskabernes påvisning af kausalsammenhæng og er betegnet som den »forstående« psykologi i modsætning til den kausalt »forklarende« psykologi. Sondringen er næppe rimelig.

Problemet om årsagsforklaringen og den forstående leven-sig-ind i et andet individs tilstand er imidlertid ikke et problem, der alene angår k. Det dukker frem overalt, hvor man prøver på at forstå motiverne til menneskelige handlinger. Som regel bruges udtrykket »årsag« i k. om begge former for sammenhæng. Vi kalder en hjernelæsion årsag til en epileptisk karakterforandring og karakterforandringen en årsag til en voldshandling, ligesom vi heller ikke betænker os på at betegne en inkassators økonomiske forhold som en årsag (en af årsagerne) til hans underslæb.

B. *Masseiagttagelser* bygger på en statistisk bearbejdelse af resultaterne af iagttagelser af en række stort set ensartede fænomener, f. eks. variationer i antallet af tyverier gennem en vis periode og variationer i brødprisens størrelse i den samme periode, fordelingen af mentale defekter i forskellige forbrydergrupper, de forskellige kriminalitetsarters forekomst i forskellige geografiske miljøer, antallet af skoleskulkere blandt senere kriminelle og ikke-kriminelle personer og hyppigheden af karakterdefekter i forsk. grupper af lovovertrædere etc.

Den statistiske bearbejdelse vil ofte bestå i en undersøgelse af, om der kan påvises en korrelation ml. visse af de undersøgte egenskaber, f. eks. antallet af tyverier og brødprisens størrelse i en given periode. En statistisk sammenhæng er imidlertid aldrig noget sikkert tegn på en årsagssammenhæng. En årsagssammenhæng kan først anses for påvist efter en nøjere analyse, ofte først, når man gennem undersøgelser og analyser af enkelttilfælde har godtgjort, hvordan den gør sig gældende hos den enkelte lovovertræder. Herved kommer de to metoder til at supplere hinanden. For mange kriminalstatistiske undersøgelser er det af afgørende betydning, at der kan foretages sammenligninger med ikke-kriminelle kontrolgrupper. Dette er hidtil desværre kun gennemført ved relativt få undersøgelser.

5. *Resultater.* K. er en ung videnskab, og nogen almindelig teori om kriminaliteten lader sig overhovedet ikke opstille i dag. Hist og her er der dog gjort iagttagelser, der tillader formuleringen af empiriske love, der gælder med en vis, til tider ret grov, sandsynlighed. Enkelte af dem skal kort omtales.

I almindelighed kan kriminaliteten betragtes som et produkt af exogene og endogene faktorer, men kun i relativt sjældne tilfælde står man overfor sammenhæng, der kan skematiseres således:

miljøforhold → kriminalitet
mentalitet → kriminalitet

Hyppigere foregår der et intimt sammenspil ml. faktorer i disse to årsagskomplekser f. eks. således:

psykisk defekt → social afsporing → kriminalitet
sociale misforhold → psykisk defekt → kriminalitet

el. måske endnu mere kompliceret:

sociale misforhold → psykisk defekt → social afsporing → kriminalitet.

Selv om man medtager også det sidste skema, må man dog regne med, at hovedparten af kriminelle handlingers årsagsforhold er for indviklede til, at de uden videre kan presses ind i sådanne formler.

Kriminalsociologiske undersøgelser viser, at medens kriminaliteten i forrige årh. og

tildels helt frem til Den 1. Verdenskrig klart afhang af relativt enkle faktorer som pris- og lønniveau, har udviklingen af erhvervslivet og det økonomiske liv i dette århundrede medført, at kriminaliteten ikke længere viser nogen sammenhæng med så enkle økonomiske størrelser, hvorimod man stadig kan påvise afhængighed af konjunktursvingninger og pengenes værdi (spec. inflation). Dette gælder først og fremmest berigelsesforbrydelser, men gør sig også indirekte gældende ved visse sædelighedsforbrydelser (boligforholdenes betydning) og enkelte andre forbrydelser. Forholdet mellem voldsforbrydelser og økonomi er uklart. Disse hænger i vid udstrækning sammen med spiritusmisbrug, der i hvert fald under visse omstændigheder stiger i opgangsperioder.

Undersøgelser over kriminalitetens afhængighed af religiøsiteten har ikke givet positivt resultat. Det samme gælder kriminalitetens afhængighed af klimatiske og geografiske forhold. Vi kan sige med von Liszt, at vi ikke længer tror på nogen fauna el. flora criminalis skabt af klima el. jordbundsforhold.

I byerne er kriminaliteten gennemgående væsentlig større end i landdistrikterne, og for de fleste forbrydelsers vedkommende større, jo større byen er. Dette gælder dog ikke for voldsforbrydelser og nogle sædelighedsforbrydelser.

I dette og tildels også i forrige århundrede har kriminaliteten vist sig stærkt stigende under krige såvel i krigsførende, besatte som neutrale lande, bortset fra en vis tendens til nedgang i de krigsførende lande i det første krigsår. I Danmark har vi dog i forrige århundrede to meget udtalte kriminalitetsminima i årene 1864 og 1849. Krige synes at være for komplicerede fænomener, til at man uden nærmere analyse kan sige noget om deres indflydelse på kriminaliteten.

Blandt de social-psykologiske faktorer af kriminogen betydning er de vigtigste defekte familieforhold (fader-, moderløse, uægtefødte, skilsmissebørn), uheldig opdragelse (opdragerne socialt el. mentalt defekte, for streng el. for mild opdragelse og navnlig begge dele i forening), hjem med mangelfuld emotionel kontakt mellem forældre og børn, uheldige forhold under skolegangen (ganske særligt synes skulkeri at være et ugunstigt symptom), afbrudt faglig uddannelse, erhvervsmæssige vanskeligheder (arbejdsløshed m. m.), økonomiske vanskeligheder, uheldige ægteskabelige forhold, dårlige boligforhold m. m.

Kriminalbiologien har hidtil ikke givet sikre resultater m. h. t. spørgsmålet om legemstype og kriminalitet og ej heller race og kriminalitet. Negrene i U.S.A. har en betydelig større kriminalitet end de hvide amerikanere, men dette må man for en væsentlig del tilskrive forskellene i de sociale forhold, hvorunder de lever. Derimod viser kriminalstatistikken, at kvindens kriminalitet i alle lande er væsentlig mindre end mandens, omend størrelsesforholdene er forskelligartede (i Finland c. 5 pct., i Belgien c. 22 pct. af den samlede kriminalitet). Dette er antagelig betinget af de to køns forskelligartede sociale stilling.

Noget lignende gælder m. h. t. aldersfordelingen. De allerfleste lande har en dominerende ungdomskriminalitet med maxima mellem 18 og 25 år (Japan dog mellem 30 og 40 år). Årsagerne må antagelig søges i den kendsgerning, at en social omvæltning (overgangen fra et mere til et mindre beskyttet miljø) indtræffer i samme tidsafsnit som dybtgående biologiske og psykologiske forandringer.

Vigtigst af de psykiske defekter, der kan føre til kriminalitet, er psykopati. Forskellige forfattere anfører for forskellige forbrydergrupper meget stærkt varierende procenttal for antallet af psykopater. De store forskelle skyldes dels materialernes uensartede sammensætning, dels psykopatidiagnosens usikkerhed, der har medført, at mange psykiatere har opgivet at operere med dette begreb, men rokker dog intet ved antagelsen af en ret nær sammenhæng mellem sværere karakterdefekter og kriminalitet. Åndssvaghed tillagde man før intelligensprøvernes tid en endnu større betydning. Denne opfattelse har vist sig uholdbar. I hvert fald her i landet, hvor vi har en — i det mindste kriminalistisk set — fortræffelig åndssvageforsorg, spiller den kun en underordnet rolle. Sindssygdomme er talmæssigt ikke af stor betydning. Neurosernes betydning for visse former for kriminalitet (bl. a. seksualforbrydelser og visse tyverier med atypisk motiv) er sandsynligvis ret stor, men dette vigtige område er endnu kun lidet opdyrket.

Den kriminologiske arvelighedsforskning og specielt undersøgelserne over eenæggede tvillinger, der har nøjagtigt ensartede arvelige anlæg, har vist, at anlægget spiller en større rolle for den sværere, kroniske kriminalitet end for den lettere, akute kriminalitet, hvor det i hvert fald er uden større betydning. Selv for den kroniske kriminalitets vedkommende er anlægget dog ikke den eneste afgørende faktor. Også miljøet gør sig gældende. Et menneske med et endog meget svært »kriminogent anlæg« kan under gunstige ydre forhold komme til at føre et lovlydigt liv. Der er iøvrigt grund til at fremhæve, at udtrykket »kriminogent anlæg« er uheldigt. Man arver ikke et anlæg til at begå kriminelle handlinger; men man kan måske arve visse psykiske egenskaber, f. eks. en psykisk lidelse el. abnormitet, der under givne omstændigheder med stor sandsynlighed vil føre til kriminalitet.

Man må dog stadig have for øje, at de her fremdragne kriminalitetsfaktorer sjældent fremtræder alene. De kan i bedste fald betragtes som medvirkende årsager til krimi-

nalitet, og de må altid ses på den baggrund af lovovertræderens sociale miljø og totale personlighed, hvor de gør sig gældende.

Litteratur: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab (tidlg. Strafferet). De nordiske Kriminalistforeningers Årbog. The Journal of Criminal Science (Engl.). The British Journal of Delinquency (Engl.). Monatsschrift für Kriminalbiologie und Strafrechtsreform (Tyskl. før krigen). The Journal of Criminal Law and Criminology (USA). — G. Aschaffenburg: Das Verbrechen und seine Bekämpfung, 1923. W. A. Bonger: An Introduction to Criminology (overs. fra holl.), 1936. Cyril Burt: Unge Lovovertrædere (oversat fra eng.), 1937. R. N. Craig m. fl.: Mental Abnormality and Crime, 1944. Franz Exner: Krieg und Kriminalität, 1926. Samme: Kriminalbiologie, 1939. W. Sheldon and Eleanor T. Glueck: 500 Criminal Careers, 1930. Samme: Five Hundred Delinquent Women, 1934. Samme: One Thousand Juvenile Delinquents, 1934. Samme: Juvenile Delinquents Grown Up, 1940. Samme: Unraveling Juvenile Delinquency, 1950. E. de Greef: Introduction à la criminologie, 1946. W. Healy: The Individual Delinquent, 1915. Samme: Mental Conflicts and Misconduct, 1926. W. Healy and A. F. Bronner: New Light on Delinquency and its Treatment, 1936. H. Helweg: Den retslige Psykiatri, 1939. Stephan Hurwitz m. fl.: Forbrydelse og Samfund, 1937. Samme: Kriminologi, 1951. O. Kinberg: Basic Problems of Criminology, 1935. William C. Kvaraceus: Delinquency and the School, 1945. J. Lange: Verbrechen als Schicksal, 1929. Hermann Mannheim: Criminal Justice and Social Reconstruction, 1946. Samme: Juvenile Delinquency in an English Middletown, 1948. Heinrich Meng: Die Prophylaxe des Verbrechens, 1947. J. Michael and Mortimer J. Adler: Crime, Law, and Social Science, 1933. C. Murchison: Criminal Intelligence, 1926. Otto Pollak: The Criminality of Women, 1950. W. C. Reckless: Criminal Behavior, 1940. E. Roesner: Der Einfluss von Wirtschafslage, Alkohol und Jahreszeit auf die Kriminalität, 1930. G. H. Sutherland: Principles of Criminology, 1947. Thorsten Sellin: Culture Conflict and Crime, 1938. Clifford R. Shaw: Delinquency Areas, 1929. F. Stumpfl: Ursprünge des Verbrechens, 1936. Dorothy Swaine Thomas: Social Aspects of the Business Cycle, 1927. Donald R. Taft: Criminology, 1945. Paul W. Tappan: Juvenile Delinquency, 1948. A. E. Wood and J. B. Waite: Crime and its Treatment, 1941.

K. O. C.

Kristelig Forening for Børneforsorg. 1898 stiftedes i Kbh., særlig ved pastor S. H. Nissens initiativ, Kristel. Forening for offentlig tiltalte og straffede Børns Redning, med den opgave at tage sig af børn, der ved begåede strafbare handlinger var kommet i konflikt med loven. Arbejdet blev dog snart udstrakt til også at omfatte andre »vildfarende« børn under 18 år, og foreningen antog i overensstemmelse hermed navnet K. F. til vildfarende Børns Redning, og dette er senere ændret til det ovenfor angivne. K. F. antog sig særlig de større børn i modsætning til plejehjemsforeningerne, og da der blandt disse var mange med en vanskelig karakter el. slet opførsel, kunne foreningen kun i ringe omfang anbringe børnene under frie forhold i pleje, tjeneste el. lære og kom derfor ind på at opr. optagelses- og iagttagelseshjem til midlertidig anbringelse og nærmere observation af børnene. Som det første hjem af denne art i Danmark opr. Orø iagttagelseshjem for drenge under 14—15 år (1900) og Ærø iagttagelseshjem, ligeledes for drenge under 14—15 år (1901). Samme år blev truffet aftale med ejeren af Vejlby Munkgård ved Middelfart om modtagelse af drenge i 14—17 års alderen. Senere er opr. optagelses- og iagttagelseshjem for piger over skolealderen. 24. marts 1906 fik K. F. anerkendelse efter lov af 14. apr. 1905 som forening for børneforsorg. Foreningen har eget kontor i Kbh. og yder her rådgivning til forældre ang. børn, der viser vanskeligheder. Der er dannet amtsudvalg ud over landet, der indsamler penge til foreningen og virker som dens repræsentanter på vedk. egn. For tiden driver K. F. flg. opdragelseshjem: Orø og Unnerupgård ungdomshjem for piger, Thorshøjgaard fredehjem for drenge, optagelses- og iagttagelseshjemmene Hvidborg i Hvidovre og Solhjem i Haslev, optagelses- og lærlingehjemmet Råens Minde i Ålborg, alle for store drenge, endv. Frederiksberg lærlingeplejehjem, Herlev optagelseshjem for store piger, Ærø iagttagelseshjem for mindre drenge, Stouby børnehjem og spædbørnshjemmet Lykkesholm i Gentofte.

O. Skj.

Kristelig Forening for unge Mænd, s. KFUM.

Kristeligt Studenter Settlement, arbejdscentrum i Saxogade 91, Kbh., opr. i 1911 af kristne akademikere, som efter engelsk forbillede grundede et settlement (s. d.) i et udpræget dårligt arbejderkvarter på Vesterbro med det formål at gøre et kristent, socialt og kulturelt arbejde i nabolaget, at knytte personlig forbindelse ml. kristne akademikere og arbejderne og at vække social interesse og forståelse i akademiske kredse i vort folk. Foruden det fastansatte personale deltager årligt 80—90 studenter og kandidater som frivillige medarbejdere.

Arbejdet omfattede i 1952 52 klubber med tilsammen ca. 1000 medl. Heraf er de ca. 600 børn og unge under 20 år. Klubberne samles 1 gang ugtl. til leg, beskæftigelse, sang og anden underholdning. I fællesprogrammerne indgår endv. danseaftener, teaterbesøg, vandreture o. lign. Gennem forældremøder, medarbejdernes besøg i hjemmene samt sanggudstjenester et par gange om året i sognekirken søges kontakt med hjemmene opretholdt, ligesom mødreklubber og klubber for ægtepar har god tilslutning af forældre.

Ved studiekredse, foredrag og møder for medarbejderne søges disses sociale viden og forståelse uddybet. For grupper af ca. 25 studerende ved universitetet og andre læreanstalter arrangeres et par gange om året 3 dages miljøkurser.

K. S. S. ejer sommerlejren Lyngborgen i Odsherred, hvor hver sommer 200—250 børn, unge og voksne (heraf ca. 100 familievis) tilbringer en del af sommeren.

Ved Jonstrup Vang ejes en week-end hytte, som står til rådighed for klubberne.

Endv. er institutionen ejer af ejendommen Saxogade 89—91, hvor kontor og lokaler findes, og hvor en halv snes af medarbejderne har bopæl.

Settlementets fritidshjem for skolebørn har c. 70 indskrevne børn.

K. S. S. har godkendelse som institution for forebyggende børneværn og modtager som sådan tilskud fra stat og kommune. En betydelig del af institutionens indtægter fremkommer ved private bidrag, legater, kollekter, børnehjælpsdagen m. m. O. K.

Kristendomsundervisning, s. Religionsundervisning.

Kriterium (lat.), kendetegn, særkende.

Krogerup højskole, s. Højskole sp. 914.

Kroman, Kristian Frederik Vilhelm (1846—1925), filosof. K. bestod lærereksamen ved Jonstrup seminarium 1865 og studentereks. som privatist 1869. Helligede sig oprindelig naturvid. studier, men ved studiet af S. Kirkegaards skrifter og ved deltagelsen i tidens filos. debat førtes han over i filosofiske studier. 1874 tog han mag.konf. i filos. med psykol. som hovedfag. 1877 dr. phil. med afh. »Den exakte Videnskabs Indlæg i Problemet om Sjælens Existens«. 1882 fik han Videnskabernes Selskabs guldmedaille for den filos. prisafh. »Vor Naturerkjendelse, Bidrag til en Mathematikens og Fysikens Theori«, der er hans filosofiske hovedværk. 1884—1922 var K. prof. i filosofi med forelæsning i filos. og pædag., tillige 1886—99 Kultusmin.s pæd. konsulent, 1914 lærer i pædagogik ved Statens Lærerhøjskole. Desuden underviste han til sin død ved Statens Gymnastikinstitut. Som filosof vendte han sig mod det spekulative, idet han stillede det krav til videnskaben, at den skulle være nøjagtig og erfaringsbunden. Frem for alt var han pædagogen, hvis fremstilling prægedes af klarhed og liv. 1886 udkom »Om Maal og Midler for den høiere Skoleundervisning og om Muligheden af dens organiske Sammenknytning med den lavere«. I en klar og livlig form tager han her ordet for en nyordning, der er bestemt ud fra fysiol., psykol. og til dels etiske hensyn. Han fremhæver betydningen af, at eleverne gnm. en naturlig og livlig undervisning opdrages til selvvirksomhed; han lægger vægt på de legemlige fag (særlig gymnastik), matematik, naturfag, de nyere sprog og kulturhistorie, mens undervisningen i de klassiske sprog bør indskrænkes. Drenge og piger skal have samme alsidige undervisn., dog ikke fællesunderv. K. var bl. de første, som arbejdede med tanken om en enhedsskole. Sv. P.

Kromatisme, en form for synæstesi (s. d.), hvor indtryk fra et ikke-visuelt sanseområde er ledsaget af bestemte farveindtryk.

Kronologisk alder, s. Alder.

Kraepelin, Emil (1856—1926), tysk psykiater, prof. i München. Kendt for sine bidrag til sindslidelsernes systematik, hvorved han kommer til de to hovedgrupper: manisk-depressiv psykose og dementia præcox (ungdomssløvsind), hvilken sidste gruppe af Bleuler betegnes som schizofreni. Han har desuden undersøgt alkoholens psykologiske virkninger og som middel til sine arbejds- og associationspsykologiske undersøgelser udarb. de s. k. K.ske regnehæfter. K. G-S.

Kræsenhed, s. Appetit.

Kuhr, Victor (1882—1948), filosof. Dr. phil. 1912 på afh. Det pædagogiske System i Comenius' *Didactica magna.* Prof. 1918. K. har udfoldet en livlig virksomhed som udgiver, bl. a. af Kierkegaards efterladte papirer og udg. en Kierkegaard-studie: Modsigelsens Grundsætning, 1915. Senere skrifter: Æsthetisk Opleven og kunstnerisk Skaben (1927), Grundtræk af en Karakterologi (1934) og Psykologi og Menneskekundskab (1937). I det hele har kunsten og den konkrete menneskeforståelse været fremherskende interesser hos ham. K. G-S.

Kuldlysning, en måde, hvorpå faderen til et uden for ægteskab født barn tidligere i visse henseender kunne ligestille dette med et ægtebarn. K. kan ikke finde sted med hensyn til børn født efter børnelovenes ikrafttræden den 1. jan. 1938. T-J.

Kulturfag brugtes en kort overgang i begyndelsen af 1930erne i den pædagogiske terminologi som fælles betegnelse for dansk, historie, geografi og lign. fag (således i Den kbh.ske forsøgsplan af 1934). Ved siden heraf taltes om naturfag, manuelle fag og brugsfag el. færdighedsfag. Hele denne inddeling har vist sig kunstig og lidet fyldestgørende og er forlængst opgivet. Sch.

Kultusministeriet, i årene 1848—1916 uofficiel betegn. for kirke- og undervisningsmin.

Kundskabsfag, s. Orienteringsfag.

Kunstakademiet. *Det kgl. Akademi for de skønne Kunster,* skal virke til kunstens fremme i Danmark, dels som statens højere læreanstalt til uddannelse i billed- og bygningskunst, dels som kunstnerråd.

K.s officielle stiftelsesdato er 31. marts 1754, og fra denne dag har det fungeret som et af staten anerkendt akademi på Charlottenborg skænket af Fr. V til dette formål. I realiteten havde akademiets skoler eksisteret længe før, men deres første historie er uklar. Helt fra begyndelsen af det 18. årh. har der været et lovligt K. i Kbh. med undervisning for malere og tegnere og — vistnok — fra 1748 også for arkitekter.

Det i 1754 stiftede K. skulle uddanne de arkitekter, malere og billedhuggere som enevælden havde så megen anvendelse for. K.s første direktør var Nicolai Eigtved, Amalienborgs bygmester. Efter hans død, et par mdr. efter stiftelsesdagen, blev den franske billedhugger Saly direktør (skaberen af Fr. Vs rytterstatue på Amalienborg). Særlig fra Frankrig indkaldtes fremragende kunstnere, dels for at skabe enevælden

prægtige monumenter, dels for at danne et akademi, der kunne stå mål med tilsvarende institutter i andre kulturlande. Det lykkedes at samle en glimrende skare. Fra de første år kan nævnes foruden Saly arkitekterne N. H. og L. H. Jardin, den svenske maler C. G. Pilo, billedhuggerne Le Clerc og Petzold; blandt akademiets medlemmer var de berømte franske malere Louis Tocqué og Jean Marc Nattier. Den første tid med de fremragende indkaldte kunstnere resulterede i uddannelsen af en lang række dygtige danske arkitekter, malere og billedhuggere, så at man ikke mange år efter K.s oprettelse kunne besætte alle professorposter med indenlandske kunstnere.

Struensee greb ind både i kunstnernes arbejde og i akademiets funktioner. Han standsede opførelsen af den kostbare marmorkirke, som Jardin var indkaldt til at udføre, og 1771 ændrede han K.s fundats. Udover store forandringer i administrationen går Struensees reform især ud på, at K. ikke blot skal uddanne kunstnere, men også give håndværkerlærlinge en tegneundervisning. Det pålægges håndværkere at »tilholde deres lærlinge flittig at besøge Academiet«. Endv. bestemmes det, at for at »befordre den gode smag skulle alle, der ville nedsætte sig i Kbh. som mester i en af de professioner el. håndværk, hvortil der behøves tegning, forelægge Academiet ridset af deres mesterstykke«. Også efter Struensees fald lagde man megen vægt på, at K. foruden at uddanne kunstnere udviklede håndværkernes smag. På samme tid uddannede K. arkitekter, der ikke blot tegnede eksteriører men også udmærkede interiører og møbler. De bedste af de håndværkere, der fik deres tegneundervisning på K. fortsatte med en kunstnerisk uddannelse. Denne vekselvirkning ml. håndværk og kunst blev til stor gavn for begge. Økonomisk var K. imidlertid såre svagt stillet, og det store antal lærlinge gav en trængsel i skolerne, der nok kunne vanskeliggøre undervisningen. Alligevel kunne K. både fremdrage talenter og bringe dem til modning. Den stærkeste kunstner-personlighed i tiden omkr. år 1800, maleren Nicolai Abildgaard, var begyndt som en fattig malerdreng. Fra 1778 til sin død 1809 var han prof. i malerkunst, men fik betydning også som billedhugger og arkitekt og som skaber af smukke interiører med klassicistiske møbler. Denne lærde og alsidige kunstner har antagelig også betydet mere for Bertel Thorvaldsen end professorerne i billedhuggerkunst. Thorvaldsen, der som billedskærerlærling kom på K. som en ren dreng og senere fortsatte på billedhuggerskolen, opnåede K.s medailler.

Med prins Christian Frederik (den senere Christian VIII) som præses gik K. ind i en strålende periode. Til trods for landets fattigdom fik han K.s økonomiske forhold saneret. Maleren Eckersberg hævede ved sin personlige undervisning (prof. 1818—1853) malerskolen til stor anseelse; den energiske arkitekt C. F. Hansen (prof. 1808—1835), der havde alle de store statsopgaver efter Kbh.s brand og bombardement, reorganiserede arkitektuddannelsen og udnyttede både håndværkere og arkitekter til sit byggeri, så at skoleuddannelsen kom til at gå hånd i hånd med solid praksis. Hans svigersøn, G. F. Hetsch (prof. 1829—1864), tog sig interesseret af håndværkerundervisningen. Han medvirkede til oprettelsen af et Teknisk Institut (1843) til teoretisk uddannelse af håndværkerlærlinge, en forgænger for Teknisk Selskabs skole.

Da man følte håndværkerundervisningen ved K. som en byrde, blev elementærskolerne fra 1851 henlagt til Teknisk Institut. Også arkitekternes tekniske uddannelse lagde man efterhånden udenfor K.

Fra nu af ændredes K.s skoler en del. Al teoretisk uddannelse af håndværkere blev akademiet uvedkommende; fra 1876 blev den samlet i Teknisk Selskabs skole, som det nu forudsattes, at eleverne havde gennemgået, inden de begyndte på K., der således blev en ren kunstskole. Denne skarpe adskillelse ml. det håndværksmæssige og det kunstneriske fik afgørende indflydelse både på håndværket og på kunsten.

Abildgaards og Eckersbergs såvel som C. F. Hansens og Hetsch's fast anlagte undervisning havde på en naturlig måde fortsat den håndværksmæssige uddannelse ved at give eleverne en bestemt kunnen og lære dem klassisk komposition. Yngre generationers protest mod denne gammeldags skoling sammen med tidens romantiske personlighedsdyrkelse måtte skabe usikkerhed i undervisningen og overhovedet gøre en statsskole til uddannelse af kunstnere gennem oprykning fra klasse til klasse til et tvivlsomt foretagende, og selv om maler- og billedhuggerskolerne blev søgt af mange elever, blev der dog stadig færre, der tog »afgang«. Professorer ansat efter deres kunstneriske kvalifikationer overlod mere og mere undervisningen til assistenter. I opposition til K.s skoler stiftedes i 1882 De frie Kunstskoler, der bl. a. havde P. S. Krøyer og Kristian Zahrtmann til lærere (henh. 1882—1904 og 1885—1908). Deres undervisning, der var en ren atelierundervisning, fik stor betydning for kunstlivet.

Arkitekturskolens væsentligste indhold blev efterhånden undervisning i historiske stilarter, klassisk, middelalderlig og renaissance-arkitektur og øvelser i disse stilarters anvendelse på moderne bygninger. Fra tid til anden søgte man at knytte forskellig teknisk og praktisk undervisning til skolen, men i det hele og store regnede man med, at eleverne havde den fornødne tekniske skoling, inden de kom til K., som de mest søgte som en aftenskole, medens de om dagen havde praktisk arbejde på en arkitekt-

tegnestue. Fra fyrrerne, da kunstnere som Freund, Bindesbøll og Hilker, havde arbejdet med farveprægtige interiører i pompejansk stil, havde der været ønske om en særlig skole for kunstnerisk gennemført rumdekoration. Med Hilker som den første leder oprettedes »dekorationsskolen« i 1864. Den sluttede sig til bygningsskolen som et studiested for dekorationskunst i »historiske« stilarter. Med Joakim Skovgaard som leder (prof. 1909—21) ændrede den ganske karakter og nedlagdes ved hans fratræden.

I meget mindede K.s arkitektundervisning om »Beaux Arts« skoler i andre lande. Men den danske skole, hvis professorer og elever var udgået fra håndværket, tabte aldrig helt forbindelsen med dette, selv om skoleprojekterne til slotte og domkirker ofte både i emne og udførelse lå højt over almindeligt arkitektarbejde. Hans J. Holm (prof. 1883—1908) slog til lyd for studiet af hjemlig arkitektur ved siden af den europæiske, uden at det dog satte stærkere spor i undervisningen. Det blev hans svigersøn Hack Kampmann, der som prof. (1908—18) fik indført den epokegørende »Danske Klasse«, i hvilken der udarbejdedes projekter til jævne dagligdags huse uden anvendelse af de knæsatte historiske stilarter. I 1908 blev der også knyttet en bygningsteknisk skole til K., for at arkitektelever — uden at gå på Teknisk skole — kunne få deres fulde praktiske og kunstneriske uddannelse på K.

En stor akademikommission af 1920 fremsatte 1921 en bet., som fastlagde de endnugældende hovedlinier for K.

K. ledes af akademirådet, der består af 12 malere, 12 billedhuggere og 12 arkitekter. Halvdelen vælges (for perioder på 6 år) af en valgforsamling »Kunstnersamfundet« bestående af kunstnere anerkendt efter særlige regler. Den anden halvdel består af 8 professorer ansat efter indstilling af akademirådet (3 malere, 2 billedhuggere, 3 arkitekter) samt ti af rådet selv valgte medlemmer. K. styres af en direktion bestående af en direktør (valgt af akademirådet af dettes midte) for 3 år ad gangen, således at man skifter ml. de tre kunstarter, og en administrator valgt af undervisningsmin.

Undervisningen i malerskolen forestås af de 4 malerprofessorer uden malerassistenter, men med bistand af docenter i perspektiv, anatomi og farvelære.

Billedhuggerskolen blev af Einar Utzon-Frank (prof. fra 1918) helt omdannet til et mesteratelier, hvor der ikke blot tegnes og udføres studier, men af professoren og unge kunstnere også udføres større og mindre arbejder i endeligt materiale. Billedhuggerskolen, der før havde været af ringe betydning, fik en stærk opblomstring, og i 1945 oprettedes endnu et professorat i billedhuggerkunst besat med Johannes Bjerg. Om adgangsbetingelser s. ndf.

Efter den nye akademiordning af 1921 skulle også *arkitekturskolens* professorer arbejde uden assistenter. Men i årene siden da er *bygningsskolen,* som den nu hedder, vokset i en sådan grad m. h. t. elevantal og undervisningsområde, at man har måttet knytte et meget stort antal assistenter til undervisningen.

Under arkitekt Kay Fiskers ledelse (docent 1924, prof. 1936) blev Danske Klasse fra en aftenskole omdannet til en heldagsskole, med en systematisk undervisning i boligbyggeri gennemført ved en stab af speciallærere. De gode resultater af denne undervisning medførte en stærk tilgang til skolen og førte til, at man i 1937 også gjorde den flg. klasse til heldagsskole. Fra 1918, da Carl Petersen blev prof., har man ophævet kravet om projekter i historiske stilarter, og skolearbejderne, bygget over dagliglivets opgaver, har i det hele fået et stadig mere realistisk præg.

Bygningsskolens elever rekrutteres nu dels fra de højere skoler, dels fra håndværket. Forskolen er en 2-årig dagskole, hvori der undervises i husbygningens grundlæggende konstruktive principper samt den fuldstændige projektering af et mindre enfamiliehus.

I hovedskolens 1. kl. optages elever fra forskolen og fra anerkendte tekniske skoler, og akademikere og de håndværksuddannede blandes og tilsliber hinanden. Om Adgangsbetingelser s. ndf.

I hovedskolens 1. kl. grupperes undervisningen om løsningen af opgaven: Et større boligkompleks. I hovedskolens 2. kl. stiller professorerne hver sin hovedopgave bestående i en større bygningsopgave, og eleverne kan vælge, hvilken de vil løse. Der udføres som holdarbejde vidtgående forstudier, og på grundlag af dem udføres individuelle projekter. Hovedskolens 3. kl. er en fri klasse, hvor der normalt løses en hovedopgave. Elever, der på tilfredsstillende måde har gennemgået skolen, kan indstilles til afgang. Afgangsopgaven, en større bygningsopgave, skal løses uden vejledning inden for 3 mdr. Akademirådets 12 arkitekter afgør ved bedømmelse af den, om eleven er »bestået« el. »ikke bestået«.

I modsætning til tendenserne i det 19. årh. søger man i nutiden gennem hele skolen at forene det tekniske og kunstneriske som noget udeleligt. K.s bygningsskole adskiller sig i dag fra de fleste arkitektskoler i andre lande ved sit krav om realisme i alle projekter og sin hævdelse af håndværksmæssig forståelse som afgørende for arkitekten.

Udviklingen indf. arkitektfaget har medført, at den ovf. beskrevne ordn. af arkitekternes udd. ikke anses for tilfredsstillende. Den 13. 3. 1943 nedsatte undervisningsmin. derfor en komm. med den opgave at undersøge og overveje spørgsmålet om de vordende arkitekters udd. Den 1. 4. 1952 fremsatte komm. forslag om omfattende ændringer i

udd. Forslaget behandles f. t. (okt. 1952) af de institutioner, som har tilknytning til arkitektuddannelse.

Komm. foreslår, at der skabes en enheds-udd. for arkitekter, således at så vidt muligt hele den del af byggeriet, der kræver kvalificeret arkitektbistand, kan forestås af arkitekter, der har gennemgået den alm. og fuldstændige arkitektudd. på K.s skole i bygningskunst. Skolen foreslås udvidet og omlagt, så den bliver i stand til at påtage sig opgaven, og samtidig skal den gøres til sædet for den højeste udd. inden for de områder, arkitektgerningen omfatter. Den skal være en højere læreanstalt og et centrum for et kunstn. og videnskab. forskningsarbejde af bygningstekn. og arkitektoniske problemer.

Der foreslås endv., at der ved lov indføres eneret for personer, der med tilfredsstillende resultat har gennemgået denne udd., til at føre benævnelsen arkitekt. Forslaget indeholder overgangsbestemmelser til beskyttelse af nu virkende arkitekters rettigheder.

Efter komm.s detaill. forslag til en omlægning af bygningsskolens organisation og til en ny studieplan bliver skolen en enhedsskole, hvor undervisn. er anlagt ud fra pæd. principper med henblik på at give eleverne mulighed for udvikling i teknisk og kunstnerisk henseende. Skolen får 5 klasser; studiets varighed bliver ca. 5 år. Den bliver en bunden dagskole med en væsentl. timeforøgelse i forh. til nu, og de nuv. sommersemestre på 4 mdr. bortfalder. Der skal fortsat være adgang til studiet for såvel elever med studentereks. el. en dertil svar. udd., som elever med en praktisk fordannelse fra håndværkerskoler og håndværkslære.

Gennemførelsen af komm.s forslag vil medføre en betydelig udvidelse af skolens lærerstab og nødvendiggøre en væsentlig udvidelse af skolens lokaler. En successiv omlægning af undervisn. på bygningsskolen i den nærmeste fremtid kan derfor forventes.

Til *malerskolerne* er knyttet en særlig undervisning i frescoteknik og i grafik, en undervisning, der også søges af modne kunstnere. Til bygningsskolen er knyttet undervisning i møbelkunst, i havekunst, i byplanlægning, i landbrugsbyggeri og industrikunst. Der kan løses særlige opgaver indenfor disse grene, og her mødes arkitektelever med hospitanter, der kommer udefra, møbelsnedkere, havebrugskandidater, ingeniører. Særlig undervisningen i møbelkunst — påbegyndt af Kaare Klint som docent i 1924, prof. 1944 — har skabt epoke langt uden for arkitekternes kreds. Den har knyttet en ny forbindelse ml. håndværket og K. og fået en afgørende indflydelse på moderne dansk møbelkunst.

K. råder over store studiesamlinger, der også står åbne for offentligheden. Det kunsthistoriske bibliotek, det største i Norden, omfatter c. 30.000 bd.; samlingen af fotografier af maler- og billedhuggerkunst tæller c. 400.000 fotografier; samlingen af arkitekturtegninger suppleres stadig gennem gaver og gennem elevernes opmålingsarbejder; bygningsteknisk studiearkiv indeholdende litteratur og tegninger til belysning af moderne bygningsopgavers løsning er også i stærk vækst. 1950—51 var der i billedhuggerskolen c. 45 elever, i malerskolen c. 150 og i bygningsskolen c. 420.

Litteratur: Det Kongelige Akademi for De Skønne Kunster 1700—1904 ved F. Meldahl og P. Johansen. 3-årige beretninger fra Kunstakademiet.

Adgangsbetingelser for optagelse på Kunstakademiets malerskole. Til optagelse i malerskolen kræves fremlagt: 1. Som gennemformede, skyggede tegninger dels en hel figur efter en antik statue el. nøgen model, dels et hoved efter en antik el. en renaissance-buste el. efter levende model, dels en detailletegning efter en torso el. en enkelt legemsdel — ligeledes efter antik el. efter levende model. Tegningerne skal være bilagt med erklæring fra læreren om, at eleven selv har udført tegningerne.

2. Selvstændige arbejder — udførte i olie el. som akvarel el. tegning.

3. Skolebevis for at have gennemgået geometri, projektionstegning og de første 12 tegninger (6 front, 6 ×) af linearperspektiven, bilagt med tegninger.

Malerskolen deles i to afsnit, omfattende henh. skolens to første og dens to sidste skoleår, således at elevernes forudsætninger for at kunne indtræde i skolens sidste afsnit forinden fastslås gennem en bedømmelse.

Undervisningen i kunstfagene gives i mindst 5 timer daglig, normalt 3 formiddagstimer og to aftentimer. Undervisningen i bifagene meddeles i de mellemliggende eftermiddagstimer. Skoleåret omfatter 2 semestre; det første fra 1. okt. til 22. dec., det andet, der begynder 7. jan., slutter d. 30. apr. Ansøgning om optagelse indgives til K.s kontor, Kongens Nytorv 1, Kbh. K. inden d. 15. sept. el. 10. dec. Ansøgningsskema fås samme sted. Ved indsendelse af arbejder må fragten være betalt af afsenderen. Adgangskort til undervisningen betales forud for nye elever med 35 kr. pr. semester for de to første semestre, 30 kr. for det 3. semester og derefter 20 kr. pr. semester.

Adgangsbetingelser for optagelse på Kunstakademiets billedhuggerskole. Til optagelse i Billedhuggerskolen kræves fremlagt: 1. Konturtegning af en hel figur efter gips el. levende model, relief efter en buste el. et portræt, en skygget torso el. enkelt legemsdel, et modelleret ornament.

Arbejderne skal være bilagt med erklæring fra læreren om, at eleven selv har udført dem.

2. Selvstændige arbejder.

3. Skolebevis for at have gennemgået geometri, projektionstegning og de første 12

tegninger (6 front, 6 ×) af linearperspektiven, bilagt med tegninger.

Billedhuggerskolen deles i to afsnit, omfattende henh. skolens to første og dens to sidste skoleår, således at elevernes forudsætninger for at kunne indtræde i skolens sidste afsnit forinden fastslås gennem en bedømmelse.

Undervisningen i kunstfagene gives i mindst 5 timer daglig, normalt i 3 formiddagstimer og 2 aftentimer. Undervisningen i bifagene meddeles i de mellemliggende eftermiddagstimer. Skoleåret omfatter 2 semestre; det første fra 1. okt.—22. dec., det andet, der begynder 7. jan., slutter d. 30. april. Ansøgning om optagelse indgives til Kunstakademiets kontor, Kongens Nytorv 1, Kbh. K., inden d. 15. sept. el. d. 10. dec. Ansøgningsskema fås samme sted. Ved indsendelse af arbejder må fragten være betalt af afsenderen. Adgangskort til undervisningen betales forud for nye elever med 35 kr. pr. semester for det første semester, 25 kr. for det andet semester og derefter 20 kr. pr. semester. S. E. R.

Adgangsbetingelser for optagelse på Kunstakademiets bygningsskole.

Arkitektstudiet. K.s bygningsskole består af en forskole med 2 klasser og en hovedskole med 3 klasser.

Til optagelse i forskolen kræves:

1. Aspiranten skal have bestået een af flg. prøver: a) Studentereksamen efter den matematisk-naturvidenskabelige linie med mindst gennemsnitskarakteren (af års- og eksamenskaraktererne) rent »godt« i hvert af fagene matematik og fysik. b) Adgangseksamen til civilingeniørstudiet, farmaceutstudiet el. tandlægestudiet. c) Prøver på K. i de matematiske fag, fysik (uden astronomi) og kemi som under a), men således, at der også i kemi kræves mindst karakteren »godt«.

Ved de under c) nævnte prøver er der både i matematik og fysik mundtlig og skriftlig prøve, medens prøven i kemi er mundtlig.

Prøverne afholdes i begyndelsen af aug. md., indmeldelsen skal ske inden d. 1. aug.

2. Aspiranten skal deltage i et 30 dages kursus, der afholdes på K. fra begyndelsen af aug.

Kursuset omfatter undervisning i projektionstegning, frihåndstegning, statik og skrift. Deltagelse i kursus koster 30 kr. Der undervises daglig fra kl. 8—17.

Undervisningen i forskolen finder sted daglig fra kl. 8—17, lørdag 8—13. Skoleåret begynder 1. okt. og slutter 31. maj. Betalingen er 30 kr. pr. md. Ansøgning om optagelse i forskolen indgives til K.s kontor, Kongens Nytorv 1, Kbh. K. inden d. 1. aug. Ansøgningsskema fås samme sted.

Det bemærkes, at tilgangen i de senere år har været så stor, at man af plads- og lærerhensyn ikke har kunnet optage mere end c. 40 pct. af de aspiranter, der opfylder foranstående betingelser. For at give bedømmelseskomiteen det bedst mulige grundlag ved udvælgelsen er det af største betydning, at aspiranten giver de fyldigste oplysninger om sin uddannelse tillige med fornøden dokumentation, f. eks. bevis for eventuelt at have stået i håndværkerlære o. lign., samt fremlægger eventuelle selvstændigt udførte arbejder. Tegninger udført under vejledning, f. eks. på kursus, må være tydeligt betegnet som kursusarbejder med angivelse af kursus og lærer.

Til optagelse i hovedskolen kræves: (for aspiranter, der ikke har gået i forskolen).

1. Afgangseksamen som bygningskonstruktør fra een af de tekniske bygmesterskoler i Aalborg, Århus, Esbjerg, Haslev, Horsens, Kolding, Kbh., Odense el. Randers med en gennemsnitskarakter af mindst rent »mg÷« for de under husbygning og mindst rent »godt« for de under statik hørende karakterer. De på den tekniske bygmesterskole udførte arbejder må indleveres til K. samtidig med ansøgning om optagelse.

2. At aspiranten har bestået 2 skitseprøver (een i bygningskunst og een i frihåndstegning). Prøverne, der strækker sig over henh. 12 og 9 timer, afholdes på K. de første dage i juni md.

3. a) Bevis for en eksamen i almindelige skolefag, dog mindst realeksamen el. almindelig forberedelseseksamen (præliminæreksamen, b) el. beståede prøver på K. i dansk, historie og et fremmed hovedsprog. For dansk og det fremmede hovedsprogs vedkommende i overensstemmelse med de ved realeksamen stillede krav og for historiens vedk. i overensstemmelse med de ved mellemskolen for privatister stillede krav.

Det fremmede hovedsprog er uden skriftlig prøve og kan vælges ml. engelsk, tysk og fransk. Afgangseksamen fra de tekniske Bygmesterskoler i Ålborg og Odense fritager for prøven i sprog. Bestået mellemskoleeksamen fritager for prøven i historie.

Undervisningen i hovedskolens 1. klasse finder sted daglig fra kl. 9—17. Skoleåret begynder 1. okt. og slutter 31. maj. Betalingen er 15 kr. pr. md. Ansøgning om optagelse i hovedskolens 1. klasse indgives til K.s kontor, Kongens Nytorv 1, Kbh. K. inden d. 1. maj. Ansøgningsskema fås samme sted.

Også til hovedskolen har tilgangen i de seneste år været så stor, at man af plads- og lærerhensyn ikke har kunnet optage alle aspiranter, der opfylder foranstående betingelser. For at give bedømmelseskomiteen det bedst mulige grundlag for udvælgelsen er det af betydning, at aspiranten kan fremlægge selvstændige arbejder, såsom husbygningsarbejder, opmålingsarbejder, frihåndstegninger etc.

Det anbefales aspiranter, der af pladshensyn ikke er blevet optaget, men som fortsat ønsker optagelse, at supplere uddannelsen i husbygning og ved optagelsesprøven det flg. år fremlægge nye, selvstændige arbejder. P. S.

Kunsthistorieundervisning, s. Oldtidskundskab.

Kunstigt åndedræt bruges til oplivningsforsøg over for et menneske, der er skindødt, d. v. s. er i en dødlignende tilstand, hvor åndedræt, puls og hjerteslag er så svagt, at det ikke kan mærkes, således som det ofte er tilfældet ved drukning. Den metode, der bruges her i landet, er udformet af oberstløjtnant *Holger Nielsen*. H. N.-metoden er meget effektiv og forholdsvis let at lære, den kan udføres af et enkelt menneske, kræver kun få forberedelser og kan derfor iværksættes næsten øjeblikkeligt; den trætter ikke udøveren og kan i lidt ændret udførelse anvendes på sårede el. forbrændte mennesker samt på spædbørn og under båretransport. — Jo tidligere det k. å. kan iværksættes, desto større udsigt er der til, at oplivningsforsøget vil lykkes. Selv om redningsmanden er alene, skal han derfor straks gå i gang med oplivningsarbejdet:

Den skindødes overtøj tages hurtigt af, og alt stramtsiddende tøj løsnes. Han anbringes på et jævnt og fast underlag med panden hvilende på hænderne, der er lagt oven på hinanden. Næse og mund skal være fuldstændig fri. Redningsmanden giver med flad hånd den skindøde et par slag ml. skulderbladene, hvorved tungen som regel vil falde frem og luftvejen blive fri. Redningsmanden lægger sig på sit højre knæ 10—20 cm fra den skindødes hoved; sin venstre fod anbringer han ved den skindødes højre albue (se fig. 1). Han lægger nu sine hænder med let adskilte fingre på den skindødes skulderblade, tommelfingrene langs rygsøjlen og alle fingre pegende mod hans fødder. Idet redningsmanden nu lader sin overkrop gynge blødt fremad på strakte arme, indtil de når den lodrette stilling, udøver

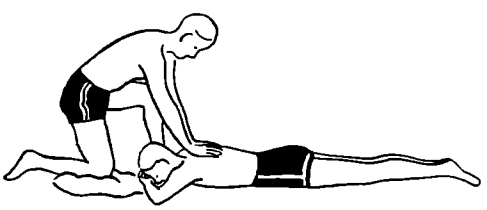

Fig. 1.

han et roligt, lempeligt, jævnt tiltagende tryk. Herved fremkaldes en udånding, der varer 2½ sek., mens redningsmanden tæller 1—2—3 (fig. 2). Idet han siger 4 (el. »skifte«), gynger han sin overkrop tilbage,

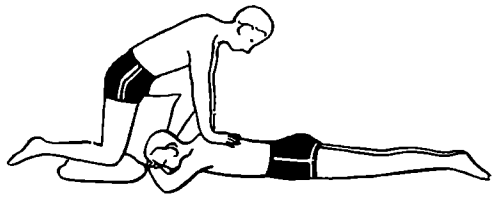

Fig. 2.

så at trykket ophører, lader sine hænder glide ud forbi den skindødes skuldre og fatter om hans overarme i nærheden af albuerne. Derefter foretager redningsmanden, idet han lader sin overkrop svinge lidt tilbage, en rolig løfte- og trækkebevægelse i hans arme i 2½ sek., mens der tælles 5—6—7 (fig. 3). Herved fremkaldes en indån-

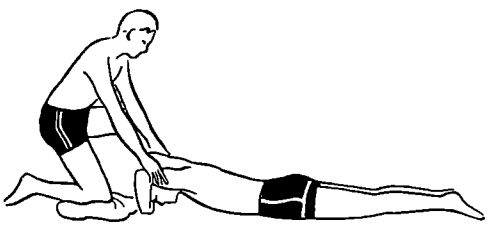

Fig. 3

ding. Mens redningsmanden siger 8 (el. »skifte«), lægger han den skindødes arme roligt ned på underlaget og lader sine hænder glide frem til udgangsstillingen, og bevægelserne gentages. Alle bevægelserne skal foregå i en jævn rytme. Når der regnes 1 sek. til hver skiftning af hænderne, vil dobbeltbevægelsen tage 7 sek. Det giver 8—9 ind- og udåndinger i min. (kontrolér takten v. hj. a. et ur).

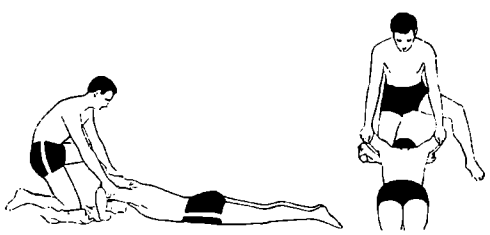

Fig. 3 a.

Oplivningsforsøg over for børn må foregå med megen omtanke. Trykket må selvfølgelig sættes ned til et minimum. For børn over 4 år udføres trykket på skulderbladene med fingrene alene og takten sættes til 12 gange i min. (fig. 4). Hvis det drejer sig om ganske små børn — spædbørn og børn op til 4-års alderen — kan man anbringe barnet liggende på et bord, således at man kan arbejde i stående stilling. El. redningsmanden sætter sig i skrævende stilling med

barnet ml. sine ben, barnets hoved imod sig. Barnets arme lægges ned langs siden, og for at næse og mund kan være fri, holdes hovedet løftet fra underlaget v. hj. a. et klæd-

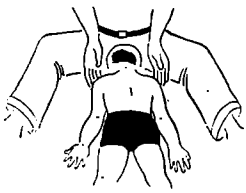

Fig. 4.

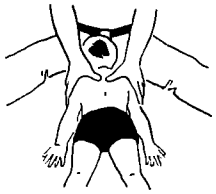

Fig. 5.

ningsstykke under panden. Redningsmanden fatter med det yderste af sine fingre under skulderleddene og foretager en lille jævn løftning af skulderpartiet, så at brystkassen hvælves (fig. 6); derpå lader han skuldrene synke ned, drejer sine hænder lidt indad og foretager med siden af tommelfingrene et

Fig. 6.

Fig. 7.

ganske svagt og lempeligt tryk på skulderbladene (fig. 7). Og således videre i en takt af 15 gange i min., d. v. s. 2 sek. til trykket og 2 sek. til løftning. — Når den forulykkede viser sikre livstegn (f. eks. sitren, pulsen kan føles, farve i øreflipperne), udelades trykket på skulderbladene, således at bevægelsen kun kommer til at bestå af løftning og sænkning af armene. Der tælles i samme rytme som hidtil, idet der tælles 1—2—3 under løftningen (indåndingen) og 4—5—6 under sænkningen (udåndingen). Da skiftningen af hænderne nu bortfalder, bliver der 12 åndedræt i min., idet indånding og udånding hver for sig tager $2^1/_2$ sek. — Når den forulykkede kan ånde sikkert ved egen hjælp, standses det k. å., og der foretages nogle minutters kraftige gnidninger af hans legeme for at bringe blodet i cirkulation og legemsvarmen tilbage. — Hvis der er flere hjælpere til stede, må en tilkalde læge og ambulance, andre skal gnide den forulykkedes legeme (mod hjertet) og tildække ham med klædningsstykker for at tilføre ham varme. — Når et carbogenapparat er ved hånden, skal det straks tages i brug. Apparatets maske føres ind under den forulykkedes ene overarm og anbringes på underlaget under hans næse og mund. Carbogen (blanding af 93 pct. ren ilt og 7 pct. kulsyre) kan ikke virke alene, men kun i forbindelse med k. å., hvor det gælder et skindødt menneske. Har man carbogen til rådighed, kan man fortsætte med de normale bevægelser (tryk og løftning), også når den forulykkede har vist livstegn. Carbogen tilføres i 3 min. ad gangen med 3 min.s mellemrum. Det k. å. må foretages uden afbrydelse; man må ikke opgive håbet om genoplivning før efter 4—5 timers forløb.

Hvis den forulykkede ikke kan bringes til hospital el. læge, må redningsmanden selv foretage flg. efterbehandling, når patienten trækker vejret naturligt: han bringes — i liggende stilling — i hus, lægges i seng indhyllet i varme tæpper og med varmedunke under fødder og armhuler. Når han kan synke, giver man ham — teskevis — oplivende midler (kaffe, te, spiritus o. lign.) og der holdes vagt ved ham i indtil 24 timer. Svigter vejrtrækningen gives igen k. å.

K. å. anvendes i flg. tilfælde af skindød: Drukning, hængning, brøndgasulykker, elektriske ulykker, kulilteforgiftning, bedøvende gifte.

K. å. må ikke anvendes ved bevidstløshed forårsaget af: Læsioner, stærke udvendige og indvendige blødninger, udbredte forfrysninger, forgiftning med ætsende stoffer, chok, krigsgas.

I udlandet bruges flere andre metoder for k. å. Den mest kendte er Schäfers metode, der minder en del om H. N.-metoden. Patienten ligger på samme måde. Hjælperen sidder overskrævs på den nederste del af ryggen på ham og fremkalder en udånding ved med hænderne at trykke på hans brystkasse. Indåndingen fremkaldes ved, at hænderne løftes fra ryggen igen. Denne metode er dog ikke så effektiv som H. N.-metoden. S. også Livredning og bjærgning.

Litteratur: Holger Nielsen: Livredning, 1937. Dansk Røde Kors' Holger Nielsen Komités instruktionshefter.

J. J.

Kunstindustriel uddannelse kan bl. a. fås på 1) Tegne- og Kunstindustriskolen for kvinder, V. Boulevard 10, Kbh. V., oprettet 1875 af Dansk Kvindesamfund; eleverne undervises i tegning, maling, skrift, illustration, reklame- og kostumetegning, kostumeteori, tilskæring og kjolesyning samt broderi og knipling. Endv. forbereder skolen til kunstakademiet. Skolen drives som dag- og aftenskole; skoleåret begynder 1. sept. (aftensk. 1. okt.), skolepenge: 50 kr. pr. md. for dagsk. (9—15). (1952). Uddannelsestiden: 3—4 år, afsluttes med eksamen. 2) Kunsthåndværkerskolen, Ahlefeldtsgade 2, Kbh. K., bestående af forskolen: 1 år og fagklasserne 3 år, (vævning dog 2 år). Elever optages kun i forskolen, de skal være fyldt 16 år og have alm. gode skolekundskaber. De første måneder er prøvetid. Skolen er dagskole (9—15), skoleåret 1. sept. til 31. maj. Skolepenge (1952) 30 kr. pr. md. i undervisningstiden. I forskolen undervises i projektion, frihåndstegning, fagkundskab, farveøvelse, bogstavtegning. Fagklasserne omfatter reklametegning, keramik, mønstertegning og kattuntryk, modetegning og syteknik. 3) den af Selskabet til Hånd-

arbejdets Fremme, Bredgade 74 Kbh. K., i 1932 oprettede skole, der omfatter: I) Uddannelse til broderilærerinde. (Ansættelse ved aften- og højskoler m. fl.). Uddannelsestid 2 år. Fag: Tegn., broderi, knipling, kunst- og tekstilhistorie, undervisningslære m. m. II) Uddannelse til broderitekniker (3 år). Fag som ovenfor nævnt — med en udvidet undervisning i tegning, samt guld- og silkebroderi. (Frit erhverv). III) Uddannelse til lærerinde i kjolesyning. Fag: Pædagogisk og praktisk kjolesyning, drengetøj, linnedsyning, broderi m. m. (Ansættelse ved aften- og højskoler m. fl.). Skolepenge I 50 kr., II 75 kr., III 65 kr. pr. md. (1952). E. F.

Kunst i skolen. For skolen er opgaven denne: at holde barnets medfødte kunstneriske evne i live og med den som udgangspunkt give eleven den bevidsthed og viden om kunst, der svarer til det udviklingstrin, eleven befinder sig på, og samtidig sørge for, at glæden og begejstringen over kunsten ikke svækkes til blot interesse el. kundskaber.

Børn elsker billeder og tegner selv, de holder af at snitte el. forme figurer, og de bygger med forskellige materialer; de har en egen kunstnerisk oplevelse, som de er istand til at give udtryk for uden at efterligne andre billeder. Efter de sidste tres års undersøgelser af børnetegningen har man erkendt, hvorledes børnene både fremstiller, hvad de ser af tingen, og hvad de véd om den; det er også blevet påvist, at deres måde at se og fremstille på er væsensbeslægtet med de stores kunst. Hvor et land har en gammel og fin kunsttradition, hvor kulturen er i opblomstren, og hvor staten sætter noget ind på at skabe en kunstnerisk kultur i folket, træffer man en overraskende fuldkommenhed i børnekunsten. Bortset fra krigs- og terrorperioder er det overalt en rig kunstnerisk verden, de fleste børn kommer fra, den dag de møder som elever i skolen — og det gælder om ikke at gribe forstyrrende ind i denne verden, men udvide den.

Den første kunst, eleven møder i skolen, er selve bygningens arkitektur og dens udsmykning. Der er i vort århundrede sket en forskydning i bygningstypen. De gamle, lukkede skolebygninger, hvis store træporte slog tungt i bag eleven, er ved at blive erstattet med en ny type, en bygning, der ligger åben for lys og luft, og som har store aulaer, særlokaler og rum med moderne udstyr. Det er hygiejniske og psykologiske hensyn, der bestemmer denne arkitektur, men de er ikke i sig selv kunstneriske. Skønheden i bygningselementernes fordeling, i de forskellige størrelsesforholds indbyrdes sammenhæng, i rumudformningen og i udarbejdelsen af detaljen — alt det, der har så stor indirekte og direkte indflydelse på skolingen af ungdommens form- og proportionssans — er en side af arkitekturen, hvortil der ved bygning af skoler bør stilles ligeså store krav som til det praktiske og sundhedsmæssige.

Udsmykningen af klasseværelser har været og er endnu i høj grad udtryk for tilfældighed og pengeknaphed. Meget få mennesker husker, hvad billeder der hang i deres klasser, når det da ikke var tavler, som blev brugt til undervisningen. Væggenes oliemaling i urene, men holdbare kulører har ofte efterladt mere langvarige indtryk end billederne. De bedste af de nyere skoler er holdt i rene el. smukt stemte farver, der ikke absolut behøver at være lyse, men skal understrege rummets karakter og passe sammen med billederne. I disse skoler passer ikke længere de gamle prospekter og naturhistoriske anskuelsesbilleder. Nogle steder har man begyndt en udsmykning med olie- el. freskodekorationer, malet af landets bedste kunstnere, som i levende fremstillinger kan vise dyreliv, menneskeliv, jordens geologiske former o. lign. Sådanne udsmykninger hører til i samlingslokaler, spiserum el. på åbne, store reposer, ikke i klasseværelserne, som må have en udsmykning, der kan skiftes ud. I de mindste klasser er man naturligt kommet ind på at lade børnenes egne tegninger dekorere væggene sammen med en plade til en vægavis. I højere klasser bør det være billeder, der — i kunstnerisk form og smuk placering — har tilknytning til den kulturelle opdragelse, f. eks. billeder samlet om byens opståen og udvikling, urformer i naturen, grundformer i arkitekturen, de gamle verdensbilleder og det ny, vigtige epoker i kunsten el. portrætter af folkets typer og dets store mænd. I det hele gælder, at skolernes udsmykning ikke må bestemmes af tilfældige reproduktioner og fotografier, der i øjeblikket udbydes på markedet, men må gennemføres efter bestemte planer og på et kunstnerisk niveau, der må ligge ligeså højt som f. eks. de digterværker, skolen byder ungdommen, og hvor ethvert andenrangs arb. el. en andenhånds gengivelse regnes for en forsyndelse.

En skole, der får pålagt sin del af ansvaret for ungdommens opdragelse til kunst, vil også komme til at beskæftige sig med lærebøgernes udseende, hvor man nu i højeste grad savner skønhed i opsætning og typografi, til trods for at den smukt arrangerede bog ikke behøver at være dyrere end den grimme. Når skolen i almindelighed ikke hidtil har ment at kunne gribe ind på dette område, er det, fordi den ikke har nogensomhelst ret overfor de forlag, der udgiver bøgerne, udover at anerkende el. godkende dem som egnede til undervisningsbrug. Følgen er blevet, at bortset fra enkelte bøger som ABC-en med dens lange tradition bag sig er det gennemgående uskønne bøger, man opdrager børn og unge med gennem mange år af deres liv.

Det næste punkt, hvor skolen, kunsten

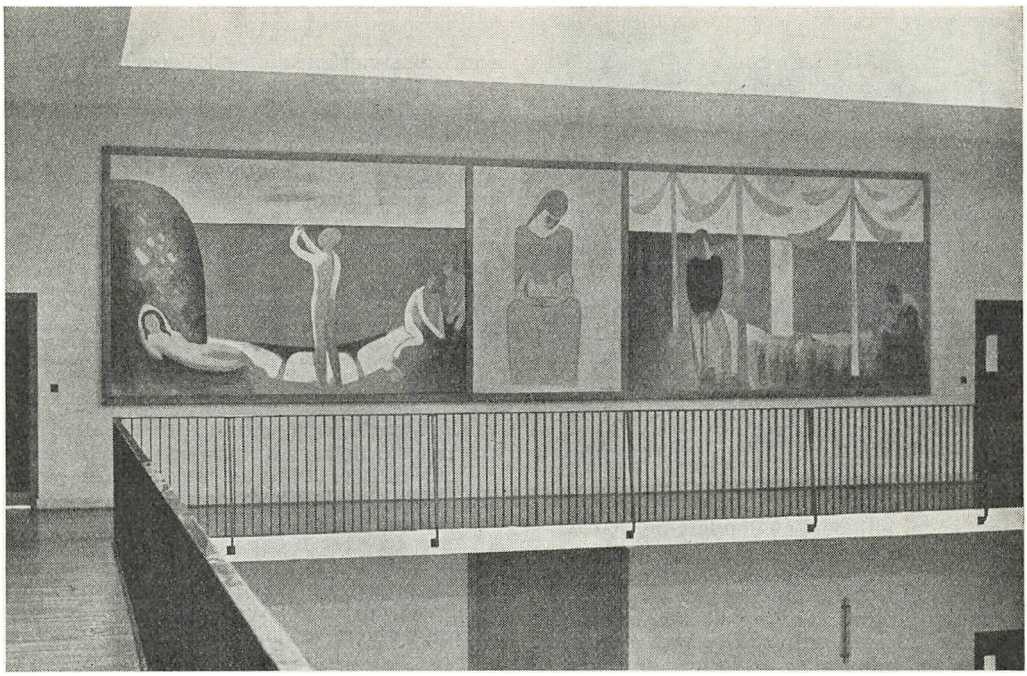

Aulaen i moderne skolebygning, statsskolen i Esbjerg, med dekorationer af Niels Lergaard.

og eleven møder hinanden, er i tegneundervisningen. Det at tegne er for børn som for voksne en personlig befrielse og udløsning. Når tegneundervisningen er fri, er skoletegninger fra værneklasser ikke mindre menneskeligt værdifulde, men dybt forskellige fra tegninger af børn i normalklasser, og tegninger af børn fra karrékvarterer i storstaden anderledes end dem lavet af børn fra villakvarterne i samme stads periferi. Det er vigtigt, at denne personlige tegnemåde respekteres. Men det er også skolens opgave at gå videre og gennem undervisningen lære børnene at *se*. Det er imidlertid almindelig kendt, at børns umiddelbare syn og evne til udtryksfylde i figurer, linjer og farver hører op i 12—14 års alderen, og kunstnere og kunstkendere giver ofte skolens tegneundervisning skylden. Med urette. Det umiddelbare syn må nødvendigvis forsvinde med overgangsårenes højere fysiske, psykiske og åndelige udvikling og den usikkerhed, der ledsager overgangen til det mere komplicerede bevidsthedsliv. Da man endnu ikke ved, hvorledes den primitive billedsans kan føres videre til bevidst billedevne, lader skolen fra disse år gerne tegneundervisningen ligge. Skønt dette ikke er nogen endelig løsning af problemet, er det en foreløbig, forstandig resignation.

På dette tidspunkt tages til gengæld kunsten op som emne for undervisning, dog kun spredte træk i dens historie. Kunstens historie som helhed har ikke større krav på

at være selvstændigt fag end f. eks. arbejdets historie, teknikkens og tænkningens historie el. den samlede kulturhistorie. Hvad der læres om kunst, falder derfor indenfor fag som den almindelige historie, oldtidskundskab og måske litteraturundervisning. Siden Hegels og Høyens, Taines og Julius Langes, Wölfflins og den unge Wanschers tid véd man væsentlige ting om betingelserne for kunstens vækst og udvikling og dens sammenhæng med samfunds- og kulturforholdene. Lærebøgerne og undervisningen må altid være på højde med denne gamle viden og ikke gøre oplysningen om kunst til en biting el. interessante enkeltfænomener.

Men kunstens data og kunstværkernes emner er ikke nogen oplysning om, hvad kunst er. Emner og menneskeligt indhold har billedkunsten jo gerne fælles med andre grene af åndslivet, f. eks. poesi og tænkning. Først i sin egen form — den der kaldes kunstens sprog — bliver indholdet et kunstværk. Og dette sprog, der må læres, kan kun studeres i det originale værk, idet fotografiet af skulpturværket mangler det vigtigste, rumligheden, og gengivelsen af maleriet, selv farvereproduktionen, savner farvekvaliteten. Dette studium af kunst kan drives ved museumsbesøg, der kan være af stor betydning, når man giver eleverne lejlighed til selvstændig fordybning i kunstværkerne, og den vejledende forklaring gives af fagfolk. En skole kan også udsmykkes

Nyere planmæssig udsmykning. For at vise en af arkitekturens og kunstens grundformer er værelset udsmykket med fotografier af Østerlars rundkirke på Bornholm, samt et længdesnit af kirken og to rekonstruktionsforsøg, gengivet efter tegninger. Desuden gengivelse, i tempera, af et romansk kalkmaleri i Nylars kirke.

med gode billeder af landets mest fremragende kunstnere, så eleverne året igennem har dem for øje. Der kan endelig arrangeres skiftende udstillinger med repræsentation af hele epoker af landets kunst, når det gøres med værker, der ikke står tilbage for museernes i kvalitet, og når man beder kunstnere og kunstautoriteter om ved en gennemgang af billederne at demonstrere, hvad der er kunsten i dem. Med et sådant studium af det originale kunstværk, og med den kunstneriske og kulturhistoriske analyse af det, burde egentlig al oplysning om kunst på skolens højere trin begynde. S. også Kunstpædagogik og Vandreudstillingen.

H. R.

»Kunst i Skolen« er en i maj 1952 opr. institution, hvis formål er »at vække og fremme interessen for tidens kunst i skolerne, i første række ved at foranstalte fremstilling og salg af originalarbejder i litografi til institutionens medlemmer«. Som medl. optages skoler, seminarier og andre institutioner, der virker i folkeoplysningens tjeneste. Ved indmeldelsen betales et eengangskontingent på 5 øre pr. elev, dog mindst 10 kr. K. ledes af et råd, som består af repræsentanter valgt af lærerorganisationerne, de kommunale myndigheders organisationer og Kunstakademiet.

H. C.

Kunstpsykologi, studiet af de psykologiske forhold, der ligger til grund for den kunstneriske skaben, samt af den virkning, som kunstværkerne øver på betragterne. I første henseende bliver der nærmest tale om at undersøge kunstnernes inspirationskilder, arten af deres drift til at skabe værker af denne el. hin form i det og det materiale, deres indre motivering derfor; endv. den måde, hvorpå de forarbejder deres indtryk el. oplevelser til et kunstværk, hvorved man bl. a. kan skelne ml. realistisk (naturalistisk), romantisk, symbolistisk, surrealistisk, abstrakt kunst m. v. K. beskæftiger sig endv. med arten af de oplevelser, som kunstværkerne fremkalder hos betragterne, den æstetiske nydelse el. grebethed. Den forsøger at gøre rede for de forhold både hos værkerne og hos betragterne, som denne virkning beror på. K. søger m. a. o. at analysere og evt. forklare såvel den kunstneriske produktivitet som den æstetiske oplevelse i deres egenart, og den falder derved ret nær sammen med en psykologisk æstetik (s. Æstetik, Litteraturpsykologi).

Litteratur: V. Kuhr: Æsthetisk Opleven og kunstnerisk Skaben, 1927. F. Brandt: Psykologi II, 1940. R. Müller-Freienfels: Psychologie der Kunst, 1912. Y. Hirn: Konstens ursprung, 1902. R. Josephson: Konstverkets födelse, 1940. Desuden alm. værker om æstetik, f. eks. af B. Croce, M. Dessoir, Th. Lipps, E. Utitz, Cl. Wilkens.

K. G-S.

Kunstpædagogik, dels læren om den alm. opdragelse til kunstforståelse og evt. kunstnerisk aktivitet, dels en pædagogisk bevægelse fra slutningen af det 19. årh. og frem til nutiden med det formål at gøre kunsten til et mere fremtrædende el. endda centralt emne i den alm. opdragelse. Som ophavsmand anføres ofte englænderen John Ruskin (1830—1900), der havde planer om at løfte folket gennem en stærkere betoning af det æstetiske på alle de livsområder, hvor det var muligt. Foregangsmand i Tyskland var Alfred Lichtwark (1852—1914), der organiserede et samarbejde ml. skoler og kunstsamlinger i Hamburg og gav stødet til den bevægelse for »kunst i skolen«, som senere har bredt sig også til andre lande, bl. a. Skandinavien. K. vil bringe eleverne i direkte kontakt med kunsten, vel væsentlig som betragtere, men den vil gøre dem mere aktive som sådanne og evt. også udløse en mere produktiv aktivitet. I de moderne pædagogiske reformbevægelser har man i høj grad haft øje for barnet som kunstner og lagt mærke til, at børn har en udtalt tendens til at ville udtrykke sig i farver og toner, i rytmiske bevægelser og ord, og denne tendens har man villet give bedre udviklingsbetingelser gennem at give børnene materiale i hænde til denne »skabende virksomhed« og give dem mere lejlighed dertil. Ikke mindst i den amerikanske pædagogik, som er inspireret af Dewey, har man lagt vægt herpå. De kunstpædagogiske bestræbelser har sat sig spor i tegne- og musikundervisningen. (S. også Kunst i skolen og Vandreudstillingen).

Litteratur: A. Lichtwark: Die Kunst in der Schule, 1887. Helga Eng: Kunstpædagogik, 1918. R. Müller-Freienfels: Erziehung zur Kunst, 1926. Harold Rugg: The Child-centered School, 1930. Herbert Read: Education through art, 1943.

K. G-S.

Kuratel, værgemål under kurator.

Kurator 1) betegnede før myndighedsloven af 1922 den person, der udøvede kontrol med den mindreåriges bestyrelse af hans gods, og hvis samtykke udkrævedes til gyldige dispositioner over den mindre-

åriges formue. Efter den tidligere lovgivning blev de unge først fuldmyndige (s. d.) ved det fyldte 25. år; men allerede ved det 18. år indtrådte der en begrænset myndighedstilstand, idet de mindreårige (s. d.) fik fuld rådighed over deres person, lige som den af værgen (s. d.) hidtil på de umyndiges vegne udøvede alm. rådighed over deres formue ophørte, og de selv overtog besiddelsen af deres gods. De betegnedes da bl. a. som mindreårige med k. el. myndige under k., idet der til at føre tilsyn med den umyndiges råden skulle beskikkes en k. (i alm. den samme person, som hidtil havde været værge), og den mindreårige kun i forening med k. kunne indgå retshandler vedr. formuen. Kuratelet (s. Værgemål) er bortfaldet ved myndighedsloven, hvorefter den alm. myndighed indtræder allerede ved 21 års alderen, medens der p. d. a. s. lige indtil da principielt består fuldstændig formueretlig umyndighed med den alm. værges råden på den mindreåriges vegne. Såfremt det også efter myndighedsloven måtte være påkrævet a. h. t. en persons uerfarenhed el. lign. at anordne tilsyn med hans formueretlige dispositioner udover hans 21. år (uden at hans tilstand dog gør formelig umyndiggørelse (s. d.) påkrævet), vil dette nu i hvert enkelt tilfælde kunne ske i form af lavværgemål (s. Lavalder), der evt. vil kunne begrænses til det 25. år lige som det tidligere kuratel.

Litteratur: A. O. Borum: Personretten s. 36, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 43, 46—47, 168—169, 3. udg. 1930. J. H. Deuntzer: Personret (1879) s. 62 ff.

2) betegner endv. efter stadig gældende ret den person, der som repræsentant for kreditorerne i et konkursbo udøver den alm. bestyrelse af boet el. som medhjælper for skifteretten bistår denne ved behandlingen af et dødsbo, hvori gælden ikke er vedgået. Iøvrigt anvendes betegnelsen på den tilsynshavende med forsk. offentl. kasser, stiftelser o. lign.

Litteratur: Erwin Munch-Petersen: Skifteretten s. 153—158 og s. 229, 3. udg. 1949. F. M.

Kursorisk (lat.) løbende, uafbrudt; især om læsning uden fordybelse i enkeltheder (mods. statarisk).

Kurvemager. Kun drenge uddannes i k.-faget. Læretiden er 4 år, og lønnen i de første 3 år er henh. 8, 10 og 12 kr. ugtl. og i det 4. år halv svendeløn. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal de 2 sidste år gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Lærlingen oplæres i møbelarbejde og almindeligt kurvearbejde; det første stiller store krav til udøveren, det sidste kan være noget ensformigt. Materialet er vidier af pil og spanskrør. Arbejdsredskaberne er bøjejern, bankejern, knive og specielle kurvemagersakse. K.s arbejde er først og fremmest håndværk, maskiner anvendes i hvert fald kun til materialets tilretning.

Faget er i nogen grad udsat for konkurrence fra ufaglært arbejdskraft, således udføres noget k.arbejde på arbejdsanstalter.

Antal organiserede k. i 1939: 112, i 1952: 130; gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 1922 kr., 1949—50: 5930 kr.; gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 1,27 kr., 1951: 4,25 kr. (provinsen 4,05 kr.); antal opr. lærekontrakter 1939: 1, 1950: 3. Antal k.- og børstenbinderforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 189.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværk, I—II, (1944) bd. II s. 357. R. W. B.

Kvartermesterskolen, siden juni 1951 søværnets fenrik- og sergentskole, s. Søværn.

Kvasibehov, Kurt Lewins betegnelse for de behov for handling, som opstår gennem et fattet forsæt el. en viljesbeslutning, til forskel fra de behov, der har deres rod i naturlige drifter. K. G-S.

Kvindegymnastik. Egl. k. findes i Danm. allerede omkr. 1800-tallet. Den udøvedes efter Nachtegalls metode og var derfor mandspræget. Efter Nachtegalls død lå udviklingen stille, indtil Drachmanns gymnastik for en kortere tid vandt indpas. Den da. læge A. G. Drachmann (1810—92) udg. til brug på sit institut, hvor han uddannede gymnastiklærerinder »Gymnastik for den kvindelige ungdom«. Heri er samlet stof hentet fra fransk, amerikansk og tysk gymnastik. Hans k. består af blødere, mere kvindeligt prægede øvelser med en del rytmisk bevægelse.

Omkr. 1870 begyndte gymnastiklæreren Paul Petersen (1845—1906), der også var danselærer, sit arbejde med k. Der var megen friskhed og fart over hans gymnastik og også en bestræbelse henimod at give gymnastikken et »kvindelighedens præg«; men nogen *virkelig* kvindelig bevægelsesform fik han i gymnastisk henseende ikke frem. Han indførte klavermusik til gymnastik.

Fordommen mod den kvindelige ungdoms udøvelse af gymnastik var nu i det væsentlige brudt. Man var således nået et stykke frem, men så sig dog om efter fornyelse. Fornyelsen kom fra Sverige, hvor den Lingske gymnastik længe havde været brugt; nu holdt den, via højskolen, sit indtog i Danmark og bredte sig herfra ud over hele landet. Holdningsmomentet spiller en fremtrædende rolle i Lings gymnastik. Der er således mange formgivende øvelser; men det hårde og mandhaftige er dominerende. For barne- og kvindegymnastikkens vedkommende giver Ling visse direktiver, men når aldrig selv at skabe noget på disse områder.

Det blev snart almindeligt, at kvinder gjorde gymnastik. Dermed fulgte opvisninger, og med disse vågner kritikken ikke alene hos dem, der øver k. og underviser i den, men også hos presse, læger og pædagoger. Man begynder at skønne, at det er galt, at kvinder gør mandsgymnastik.

Det blev Elli Bjørkstén, Finland, der på det Lingske grundlag udformede en k., der

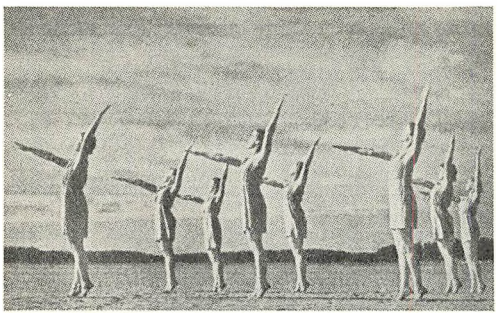

Elli Bjørkstén-gymnastik.

hurtigt vandt indpas i skolen såvel som i den frivillige gymnastik. Hun satte skellet dybt ml. mands- og kvindegymnastik, holdt sig de kvindelige anlæg og kvindens behov klart for øje og formede sin livfulde, udprægede bevægelsesgymnastik ud fra fysiologiske, psykiske, æstetiske og etiske synspunkter. Enhver bevægelse skal have netop det mål af kraft, som frigjorthed i bevægelsen betinger. Korrektionen og det formgivende moment står ikke isoleret, men gennemtrænger alle øvelser. Hun fastslår den rytmiske arbejdsmåde som et vigtigt middel til opøvelse af både frihed og lethed i bevægelser og slår til lyd for en mere psyko-fysisk opdragelse. Gennem talrige kursus breder den Bjørksténske gymnastik sig i Danmark, ja i hele Norden.

Midt i denne grotid for k., hvor savnet af samlede videnskabelige undersøgelser og vurderinger af, hvad der berører legemsøvelsernes fysiologi, bliver mere og mere følelig, ansattes 1909 læge J. Lindhard ved universitetet som docent, senere professor i anatomi og gymnastikteori. Det blev gjort muligt at studere gymnastik som hovedfag under det matematisk-naturvidenskabelige fakultet. Dette fik stor betydning for gymnastikken. Lindhard opbyggede grundlaget for en fysiologisk gymnastikteori. Et samarbejde ml. fysiologer og gymnastikteoretikere kom igang, og også udenfor Danmarks grænser fik Lindhards teorier indflydelse på gymnastikkens udformning. Hans arbejde er blevet videreført af hans elever bl. a. prof. Em. Hansen, dr. Erling Asmussen, prof. Hohwü Christensen, Stockholm, og gennem talrige undersøgelser på de gymnastikteoretiske laboratorier både her og i Stockholm er kendskabet til bevægelsens indflydelse på organismen blevet øget.

Blandt dem, der tog skoleembedseksamen i gymnastik, var Agnete Bertram, der søgte at bane nye veje for k. Hun går ud fra, at princippet for opdragelse af holdning og bevægelsessans må søges i bevægelsesøvelser og ikke i indtagelse af spændte stillinger. Hun søger derfor indenfor såvel stående- og siddende-, som gang- og løbeøvelser at skabe

naturlige og kvindelige øvelsesformer, fortrinsvis kombinerede øvelser, der ikke er bundet til bestemte planer.

Bevægelserne udføres til musik, ofte en række sammenhængende øvelser som et organisk sammenhængende stykke gymnastik til et længere musikstykke med forsk. temaer. Af redskaber anvender A. Bertram kun ligevægtsbom.

Bertramgymnastikken slog straks stærkt igennem, og den har tilført k. mange gode momenter. Enkelte gymnasier anvender denne gymnastik mere el. mindre ren til skolens ældste elever, ellers er det mest indenfor den frivillige studentergymnastik, den bruges, idet fru Bertram er ansat som leder af denne.

Med Bjørkstén- og Bertramgymnastikken kom man noget bort fra redskabsgymnastikken. For A. Bertram's vedk. var det til-

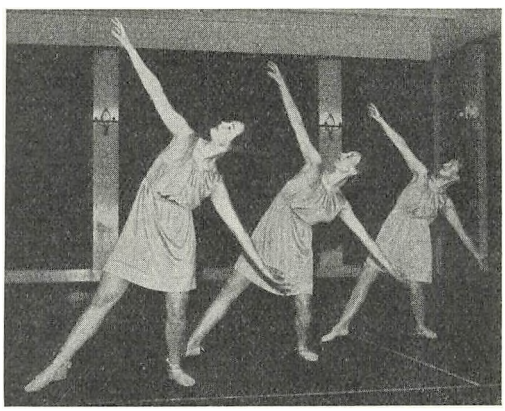

Agnete Bertram-gymnastik.

sigtet, men ikke for Elli Bjørkstén. Måske har reaktionen herimod været medvirkende til at skabe den voldsomme udvikling i redskabsgymnastik, vi i dag møder i Sverige i Maja Carlquists gymnastik. Man blev iøvrigt i Danmark snart klar over, at man, navnlig i skolegymnastikken, ikke kunne undvære det fornøjelige og værdifulde tropsarbejde med redskabsøvelser, og dette arbejde er da også nu atter i god gænge. Også i k. vandt redskaberne igen indpas.

I M. Carlquists gymnastik er redskabsgymnastikken altdominerende; hvor vidt denne stærke brug af redskaber er heldig for kvinder, er et andet spørgsmål. En særlig kraftig muskulatur er for kvinden overflødig. Maksimale muskelanstrengelser i gymnastikken, som er nødvendige i særlige kraftpræstationer, trækker de største veksler på hjertet, der hos kvinden ikke er egnet til at honorere sådanne fordringer. De fritstående øvelser i Maja Carlquists gymnastik viser synlig påvirkning af den tyske gymnastikpædagog Medau (f. 1890), idet disse øvelser tager hele

kroppen med i bevægelserne, »gennembølger kroppen«. I stor udstrækning lægger hun vægt på afspænding i øvelserne og når nok herigennem til den parathed hos udøverne, som er en forudsætning for at kunne præstere de meget vanskelige redskabsøvelser.

Indenfor den frivillige gymnastik i Danmark drives, navnlig ude på landet, en del Bukh-gymnastik, den primitive såvelsom opvisningsgymnastikken. Bukh-gymnastikken gør ikke væsentlig forskel ml. mands- og k. Endv. møder man en del tysk gymnastik, der kan føres tilbage til R. Bode, Loges, H. Medau o. a. Meget af denne gymnastik er ofte mere dans, rytmik og dramatik end egentlig gymnastik. Den fordrer således særlige egenskaber hos udøverne.

Den tyske gymnastik er en udpræget bevægelsesgymnastik, anvendt i intim forbindelse med musik, ofte til for enstonig rytme. Karakteristisk for den er de s. k. totalitetsbevægelser, bevægelser hvor hele kroppen deltager. Der arbejdes ikke med isolationsøvelser; derimod lægges der megen vægt på afspændingsøvelser. Denne bevægelsesform har sikkert sin berettigelse indenfor visse grænser, men skulle nødig føre ud i ensidighed.

Hilma Jalkanen (f. 1889), Finland, har i de senere år givet denne form for gymnastik en særlig finsk udformnnig. Hun har ved kurser og artikler søgt at klarlægge sine teorier; de er dog endnu for uklare til, at man kan gøre rede for hendes spec. bevægelsesprincipper.

I nyere tids k. ser man ofte anvendt endeløse øvelsesserier. Selvom musikken støtter hukommelsen ved denne arbejdsform, er det en hård belastning af nervesystemet. Man kan hævde, at man kan tage lang tid til indøvelsen af sådanne serier og bygge gradvis op; men liv og friskhed forsvinder ofte, samtidig med at det går ud over både øvelsernes form og musikken.

Musikledsagelse til gymnastik kan give undervisningen et plus. Dels opøver musikken rytmesansen, dels virker den i høj grad inciterende på udøverne. Det forudsættes, at lærerinden har så megen forståelse og indsigt i anvendelse af musik til gymnastik, at hun sammen med pianistinden kan finde egnet musik til øvelserne og vil gøre det fornødne forarbejde. På dette område har der vist sig vildskud i k. Uegnet musik er værre end ingen musik. Danmarks Højskole for Legemsøvelser har optaget faget gymnastikmusik som undervisningsfag. M. C.

Kvindehjemmet i Kbh., åbnet 1. febr. 1902, har til formål at virke som gæstehjem for plads- og arbejdssøgende kvinder samt vordende mødre og mødre med spæde børn samt at drive vuggestuer for spæde børn, børnehaver og fritidshjem og uddanne barneplejersker. Hjemmet havde i en lang årrække til huse i Læssøesgade, men blev i 1945 flyttet til en til formålet nyopført bygning Jagtvej 153 b og c, Kbh. N. Hjemmet har plads til c. 66 kvinder med el. uden børn; enlige kvinder betaler 14 kr. pr. uge, kvinder med børn 15,75 kr. (1952). I »Annekset«, hvor der er 48 pladser, betales 3 kr. for 1 enkelt nat, 1,50 kr. pr. nat for flere nætter. Vuggestue, børnehave og fritidshjem i hjemmet. O. Skj.

Kvindehjælpen i Århus, opr. 1906 af fru Ellen Schepelern, virkede i begyndelsen som et lokalt missionerende arbejde blandt unge piger, men optog derefter forbindelse med værgerådene. 1909 opr. k. sit første optagelseshjem for unge piger under værgerådsforsorg og ejer og driver nu flg. institutioner: Katrinebjerg og Genner ungdomshjem, Viby og Breidablik børnehjem ved Århus. Elev børnehjem, der virker som ventetidshjem for åndssvage børn. Viborg husholdningsskole (kursus på 10 mdr. for unge piger under børneforsorg), samt spædbørnshjemmet overlæge Buchholtz' Minde, Vejle. Nyt mødre- og spædbørnshjem opført i Risvangen, Århus og taget i brug 1952. På grund af mindre tilgang af elever til ungdomshjem for piger blev Katrinebjerg Ungdomshjem i 1952 omdannet til lærlingeplejehjem for c. 40 drenge. K. blev 18. nov. 1949 anerkendt som foren. for børneforsorg og kalder sig fra 1951 *Foreningen Jysk Børneforsorg.* O. Skj.

Kvindelige marinere, kvindeligt hjælpekorps for søværnet. Officielt tilknyttet dette gennem en overenskomst med forsvarsmin. på grundlag af hjemmeværnslovens § 20.

Korpsets formål er at udfylde de poster indenfor søværnet, hvor kvinder er bedre skikket til den pågældende tjeneste end mænd, el. hvor det er hensigtsmæssigt at anvende kvinder i stedet for mænd, for derved at frigøre disse til egentligt kombattantarbejde.

K. m. optager frivillige over 18 år (ingen maksimumsgrænse), der gennemgår en grundskole af 3 mdr.s varighed (2×4 timer ugtl. og hveranden søndag) samt visse specialkursus.

Endv. omfatter uddannelsesplanen skoler for befalingshavende, idet korpset har egne ledere. Grundskoleuddannelsens forskellige fag er bl. a. tjenestekendskab, roning, idræt (idrætsmærke), gymnastik, samariterundervisning (Røde Kors samaritereksamen). De specielle tjenestegrene er kontortjeneste, meldetjeneste, signaltjeneste, radar- og plottertjeneste, fjernkendings- og kystudkigstjeneste m. m. G.

Kvindemælkscentral, opsamlingssted for sunde kvinders overflødige mælk til brug for svage og for tidligt fødte børn. I 1943 oprettede Børnehospitalet på Fuglebakken på overlæge Valdemar Poulsens initiativ en k. Centralen leverer mælk til de fleste københavnske hospitaler, ligesom der af og til sendes mælk til provinshospitalerne. Desuden

har flere børnehjem og en del private rekvireret mælk fra centralen.

Prisen er (1952) 15 kr. pr. liter. Kbh.s kommune giver et tilskud til mælk, der leveres til private efter lægehenvisning, således at disse kun betaler 5 kr. pr. liter. Kvinderne, der leverer mælken, får udbetalt 10 kr. pr. liter. I 1951 havde 91 kvinder leveret mælk til centralen, og der blev udleveret ialt 7134 liter. Som regel opsamler kvinderne selv mælken, der afhentes daglig ved centralens foranstaltning. Kvinderne er nøje instrueret om opbevaring af mælken indtil afhentningen, og mælken bliver efter modtagelsen undersøgt og pasteuriseret af centralen. Kvinderne kan også levere mælken direkte til centralen, der i så fald betaler en noget forhøjet pris (12 kr.). v. s.

Kvindeorganisationer, s. også Dansk(e) ...

Kvinderåd, Det internationale, International Council of Women (ICW) stiftedes i 1888 i Washington, U.S.A. med det formål at arbejde for, at kvinder af alle samfundslag, erhverv, trosbekendelse, racer og folkeslag kunne lære hverandre at kende til gensidig respekt og for at forbedre kvindernes stilling til gavn for dem selv, samfundet, de enkelte lande og hele verden.

Lærerinde Kirstine Frederiksen, der deltog i mødet i Washington, arbejdede efter sin hjemkomst på oprettelsen af en dansk afdl., det nuv. Danske Kvinders Nationalråd (s. d.).

M. P.

Kvindesagen og skolen. Kvindesagens forhold til skolen deler sig naturligt i 3 afsnit: I. Grundlaget for børnenes undervisning. II. Mødrenes indflydelse. III. Lærerindernes stilling i skolevæsenet.

I. Kvindesagens primære interesse i *børnenes undervisning* måtte fra begyndelsen være, at pigernes undervisning ordnedes således, at den stod på højde med drengenes, sådan at pigernes kundskaber og hele uddannelse kunne stille dem lige med drengenes, når de efter endt skolegang ude i erhvervslivet skulle konkurrere om arbejdet. Blev dette ikke tilfældet, ville de unge kvinder — der i forvejen efter forholdenes natur var vanskeligt stillet m. h. t. adgang til forskellige erhverv — være uhjælpeligt handicappede i denne konkurrence, ikke mindst når det drejede sig om stillinger under offentlige myndigheder, hvor der stilles ganske bestemte uddannelsesmæssige krav. De ville også, hvor den almene uddannelse ikke var lige, have næsten uovervindelige vanskeligheder ved gennemførelsen af kravet om lige løn, idet den almindelige uddannelse, der kræves for udførelsen af et arbejde (bestridelsen af en stilling) jo var og er et hovedgrundlag for lønnens udmåling — ikke mindst i offentlige stillinger. Ethvert forsøg på at gennemføre lønmæssig ligestilling for kvinder og mænd inden for et erhverv ville strande på, at uddannelsen ikke var lige. Al foreliggende erfaring viser nemlig, at kravene om adgangen til erhverv og om den for erhvervet gængse løn for kvindernes vedkommende vil møde uoverstigelige vanskeligheder, allerede fordi de vil strande på den indvending, at uddannelsen ikke er lige, selv om uddannelsen iøvrigt kunne være lige værdifuld, rent menneskeligt set.

På disse erfaringer hviler hovedsagelig kvindesagens konsekvente og bestemte modstand mod en deling af skoleuddannelsen i én uddannelse for piger og en anden for drenge, — f. eks. dens modstand mod, at undervisningen i håndgerning og husgerning for pigerne skete på bekostning af undervisningen i rent boglige fag, som drengene undervises i, dens krav om, at fagene regning og matematik ikke måtte »nedskæres« for pigerne, og dens modstand mod, at der oprettedes en særlig »studentereksamen« for piger o. s. v., idet det kan betragtes som givet, at en sådan udvikling ville have katastrofale følger for de unge kvinders i forvejen ringere chancer på det almindelige arbejdsmarked.

II. Allerede i 1887—88 blev der i Rigsdagen stillet forslag om, at kvinder skulle have valgbarhed til skolekommissionerne. Dette forslag faldt. I 1904 blev et beskedent forslag om at give enker med undervisningspligtige børn adgang til at blive medlemmer af disse kommissioner vedtaget, men andragender fra kvindebevægelsen i 1905 og 1907 om almindelig adgang for kvinderne til skolekommissioner blev resultatløse. Ved kommunalloven af 1908 fik kvinder lige ret med mænd til at blive skolekommissionsmedlemmer, forudsat, at de var by- el. sognerådsmedlemmer, men først loven af 4. marts 1921 om kvinders adgang til stillinger afgjorde ligestillingsspørgsmålet. Endelig har loven om folkeskolens styrelse og tilsyn af 1933 fastslået kvindernes ligestilling med mændene, både når det gælder valg til skolekommissioner, skoledirektioner i amtskredsene og til forældrerådene (efter 1949 skolenævnene).

III. Kvindesagens kamp for *ligestilling af lærerinder og lærere* var lang og drøj. Kvinderne havde ikke adgang til statens lærerseminarier. Der blev i 1884 fremsat lovforslag om oprettelse af et statsseminarium for kvinder, men inden staten fik et kvindeseminarium (i 1918), havde 34 årgange af lærerinder selv måttet betale deres uddannelse på private seminarier — der var 6 gange så dyre som statens, hvor de mandlige lærere fik deres uddannelse. Eksamensfordringerne til lærere og lærerinder var ens fra 1894, dog at lærerinderne havde ét fag mere end lærerne, nemlig håndarbejde, indtil faget sløjd i 1930 blev gjort til obligatorisk fag for mandlige seminarieelever.

Lønningerne var derimod højst forskellige — lærerindernes kun c. 2/3 af lærernes.

Kvindesagens kamp for lige løn for kvinder og mænd i samme stilling varede fra 1889 til 1919, altså i 30 år. 1919 lykkedes det at gennemføre ligelønsprincippet for så vidt angår statens tjenestemænd og lærerstanden, og gennemførelsen af denne reform fulgtes i de nærmest flg. år af forskellige mod-aktioner. Man reagerede ved f. eks. at indskrænke antallet af lærerinder til fordel for antallet af lærere; og man modsatte sig anvendelsen af gifte lærerinder. Forskolelærerindeuddannelsen, der er eksamensfri og kun for kvinder, har man fra kvindesagens side ønsket afskaffet, og navnlig har man bekæmpet tendensen til også at anvende forskolelærerinderne på højere klassetrin og i købstadskolen, idet man mener, det er uheldigt at have et korps af kvindelige lærere med ringere uddannelse og løn til at udføre arbejde af væsentlig samme art som det, der udføres af lærere og kvinder med lærereksamen.

Ud over den foran nævnte indsats har kvindesagen, særligt i tidligere tid, og allerede fra 1893, arbejdet for indførelse af s.k. »*kvindelige fag*«, nemlig håndgerning og husgerning, i skolen (dog således, at pigernes boglige uddannelse ikke derved måtte blive ringere end drengenes), og for indførelse af gymnastik som obligatorisk fag også for piger og ikke blot for drenge. Senere har kvindesagen taget et arbejde op for, at skolekøkken- og håndgernings-undervisn. også skal komme drengene til gode.

Den højere skole har kun i ringere grad beskæftiget kvindesagen, og dette skyldes, at man allerede fra 1903 har haft en ordning af denne skoles forhold, der i alt væsentligt stemmer overens med kvindesagens krav og principper. Dog har Dansk Kvindesamfund anket over det forhold, at antallet af kvindelige lærere — der efter gældende an. (af 1903) skulle ansættes i passende forhold til antallet af kvindelige elever — fremdeles er alt for lavt. A. W.

Külpe, Oswald (1862—1915), tysk filosof og psykolog, prof. i Würzburg 1890—1909; den af ham indledede forskningsretning i psykologien betegnes som Würzburgerskolen. Denne beskæftiger sig især med tænke- og viljeprocessernes psykologi ud fra den systematiske selviagttagelse under eksperimentelle betingelser som grundmetode. K. forkastede associationsforklaringen m. h. t. de sjælelige processer under tænken og villen, idet de fremtræder som en virksomhed af jeget. Endv. regner han med, at der gives uanskuelige bevidsthedsindhold, og at disse udgør de væsentlige momenter i det, som kaldes viden og tænken. K. offentliggjorde selv kun lidt, men øvede stor indflydelse på en række psykologer, f. eks. N. Ach, Aug. Messer, O. Selz, J. Lindworsky og Karl Bühler. Sidstnævnte udg. 1920 hans »Vorlesungen über Psychologie«. Kendt er desuden hans »Einleitung in die Philosophie« (8. udg. 1918). K. G-S.

Kynisme (af gr. *kynon*, hund), en græsk filosofisk skole, grundlagt af Anthistenes omkr. 444 f. Kr. og med Diogenes som kendteste repræsentant. Den lærte en vidtgående ligegyldighed over for denne verdens goder, over for sociale regler og bånd, en til det yderste dreven uafhængighed af alt. Nu betyder k. mest en vidtdreven ufølsomhed og overlegen ligegyldighed el. hårdhed over for andres ve og vel. K. G-S.

Kystskipper, s. Styrmand. *Kystskipperprøven*, s. Navigationsskoler el. Sætte- og fiskeskipperskoler.

Kærehave landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Københavns børneværn. I Kbh.s kommune udøves børneværnet af magistraten (3. afdl.). Undtaget herfra er sager vedr. børn anbragt i henh. t. forsorgslovens § 130, stk. 1, og § 131 (fjernede børn), for hvis vedkommende børneværnet udøves af et børnenævn. Dette består af en formand (borgmesteren for magistratens 3. afdl.), en af magistraten udnævnt næstformand, der skal være juridisk uddannet, og 3 gange så mange kredsværger, som der er børneværnskredse, (1952) 16 kredse. Disse kredsværger vælges af borgerrepræsentationen og skal bo i kredsen. Endelig består børnenævnet af yderligere 6 medlemmer, der ligeledes vælges af borgerrepræsentationen, og som sammen med formanden og næstformanden danner forretningsudvalget. Efter de i foråret 1950 stedfundne valg var 3 af forretningsudvalgets 8 medl. og 32 af de 64 kredsværger kvinder.

Sagerne afgøres af forretningsudvalget under tiltræden af kredsværgerne for den kreds, hvorunder sagen hører. Sagen skal, inden endelig afgørelse træffes, være undersøgt af en af kredsværgerne.

Ang. en børneværnssags behandling, s. under Børneværnsudvalget og ang. Kbh.s børneværns opgaver, s. Børneværn. O. G.

Københavns folkehøjskole, s. Højskole sp. 914.

Københavns kommunale ungdomsskole for ufaglært ungdom, opr. 1943 i overensstemmelse med lov om ungdomsskoler for ufaglært ungdom under Kbh.s kommunes ungdomsskolenævn, kontor: Randbølvej 19, Kbh. F.

Undervisningen står åben for unge mænd og kvinder i alderen 15—18 år. Indmeldelse i begyndelsen af sept. Nærmere oplysninger om indmeldelse m. v. bekendtgøres gennem dagspressen omkr. 1. sept. og ved tilsendelse pr. post af indbydelse til alle unge i de nævnte aldersklasser. Indtegning, undervisning og undervisningsmaterialer er gratis.

Undervisningen omfatter 1) arbejdskundskab (for kvindelige elever spec. boligind-

retning og familiekundskab), 2) medborgerkundskab, 3) gymnastik og 4) frie fag: jiujitsu, dramatik, dans, svømning, terrænsport, litteratur, samaritergerning. Desuden suppl. undervisningen med regelmæssige sammenkomster med oplæsning, foredrag, film og anden underholdning samt teaterbesøg og klubaftener i ungdomshuset Nørrevold 23.

Skolen er 2-årig og undervisningen foregår i vinterhalvåret for den obligatoriske dels vedkommende på kommuneskoler 2 ugtl. aftener med 6 timer pr. uge og for de frie fag på kommuneskoler, i svømmehal og i ungdomshuset med 1—3 aftener pr. uge (timetallet varierende fra 1—6 timer).

1951—52: 742 elever. Samlet udgift 72.817 kr. Fr. J.

Københavns Kommunelærerforening, (K. K.) stiftet 24. jan. 1895.

Som ordinære medlemmer optages lærere — derunder vikarer med fast gage — der har ansættelse ved Kbh.s kommuneskoler — derunder kommunale gymnasier — samt andre i kommunens tjeneste ansatte, når de har lærereksamen og er normeret i 6. lønklasse. Også viceinspektører, skoleledere og andre overordnede kan være medlemmer. 1. jan. 1952 var medlemstallet 1653. Fra 1. jan. 1951 at regne er foreningens medl. på særlige vilkår kollektivt indmeldt i Danmarks Lærerforening (s. d.) og udgør der en egen kreds.

Foreningens formål er: 1) at varetage medlemmernes økonomiske, faglige og pædagogiske interesser, 2) at udvikle og styrke fællesfølelsen inden for standen, 3) at virke for den københavnske skoles udvikling, 4) at deltage i socialt arbejde til gavn for børn i de københavnske kommuneskoler.

Foreningen har sammen med Københavns Kommunelærerindeforening forhandlingsret over for de kommunale myndigheder for de i 6. lønklasse ansatte tjenestemænd.

Sammen med Københavns Kommunelærerindeforening udg. foreningen medlemsbladet Københavns Kommuneskole (s. d.), der udenfor ferierne udkommer een gang om ugen.

Med det formål mod et beskedent kontingent at sikre medlemmerne mod gagetab under langvarig sygdom har foreningen oprettet en sygeforsikring. En særlig afdl. heraf forsikrer under sygdom dens medlemmer mod tab af indtægt for ekstraarbejde, betalt af kommunen og efter bestyrelsens skøn også for andet arbejde.

Foreningens indsats i det sociale arbejde sker særlig gennem driften af K. K.s ferie- og svagbørnskolonier, der disponerer over 43 bosteder, beliggende rundt omkring i hele landet. Af bostederne er 38 faste, d. v. s. ejendom el. langfristede lejemål. Den bogførte værdi af egne bosteder var 1. jan. 1952 1,4 mill. kr. I 1951 udsendtes 4514 feriedrenge i 113.378 forplejningsdage og 2098 svagbørn i 97.500 forplejningsdage. Udgiften til anlæg og drift oversteg i regnskabsåret 1950/51 1,5 mill. kr. K. F.

Københavns Kommunelærerindeforening, (K. K. L.) stiftet 1891, har til formål at fremme og styrke sammenholdet ml. medlemmerne og at varetage deres faglige og pædagogiske interesser. Medlemstal (1. jan. 1952) 1336. Foreningen er ligesom K. K. (Kbh.s Kommunelærerforen.) kollektivt indmeldt i Danmarks Lærerforening.

Gennem kravet om ligestilling med de mandlige kolleger m. h. t. uddannelse (statsseminariet for kvinder opr. 1918), løn (ligeløn 1919) og avancement (1903) har foreningen gjort en betydelig indsats, ligesom den i samarbejde med Københavns Kommunelærerforening har arbejdet på forbedring af lærerstandens løn- og arbejdsvilkår: Vikarordningen, aldersreduktion, indførelse af fire-lukningen, timereduktion i forb. med indførelse af eksamensmellemskolen som led af den kbh. kommuneskole (1920), den eksamensfri mellemskole (1938), af overlærerordningen (1946).

Opnåelse af forhandlingsretten i 1921 gav foreningen ret til forhandling med administrationen om spørgsmål vedr. løn og vedtægt m. m., ligesom K. K. L. gennem sin repræsentation i fælleslærerrådet (tilsynsloven 1933) over for skoledirektionen kan tage ethvert spørgsmål op, der vedrører kommunens samlede skolevæsen.

Foreningen udfører endv. et stort socialt arbejde gennem den kolonivirksomhed, der er drevet siden 1907, og som i øjeblikket omfatter driften af 20 svagbørns- og feriekolonier, i ferien suppleret med 14 lejede bosteder, samt kystsanatoriet ved Hjerting. D. C.

Københavns kommunes aftenskole (fortsættelseskursus, praktisk ungdomsskole og aftenhøjskole) begyndte sin virksomhed som aftenfortsættelsesskole for unge mænd i 1897 (allerede året efter åbnedes adgang også for unge kvinder) — og har siden gennemgået en rivende udvikling. Den hviler på aftenskolelovens grundlag og administreres af Kbh.s skolevæsen under ledelse af en aftenskoleinspektør. Hovedkontor: Nyropsgade 21, Kbh. V., tlf. By 8600. Kontortid: mand., onsd. og fred. kl. 13—15.

Undervisningen foregår på de kbh.ske kommuneskoler; i de forskellige bydele er den almindelige undervisning ofte centraliseret på særlige »afdelingsskoler«, hvis daglige virksomhed ledes af en forstander, mens fagkonsulenter varetager det faglige tilsyn med undervisningen.

Adgang til undervisning står åben for enhver i Kbh.s kommune bosat person, der er over 14 år og har afsluttet sin almindelige skolegang; der er ingen aldersgrænse opefter. Adgangen blev 1951 midlertidigt

begrænset til, at en elev højst i 4 år kan deltage i samme fag — ligesom enkelte undervisningsformer f. t. helt er indstillet; det gælder f. eks. al undervisning i sommerhalvåret undtagen havebrug som centralfag, samt forskellige former for supplerende undervisning.

Indmeldelse til vinterhalvårets undervisning finder sted de første dage i sept., til sommerhalvåret de første dage i marts. Nærmere oplysninger om indmeldelse bekendtgøres i dagspressen på de nævnte tider.

Indtegningsgebyr: 10 kr., for »gymnastik og havebrug som centralfag« dog kun 4 kr. og for »sløjd som centralfag« gratis. Undervisning og bøger er gratis.

1951—52 besøgtes K. k. a. af 26.757 elever fordelt i 1278 klasser med ialt 124.945 undervisningstimer. Samlet udgift: 2.195.129 kr.

Undervisningen omfatter alle de i aftenskoleloven nævnte fag.

Sprog og handelsfag:

Undervisningen omfatter 1) *sprog:* Engelsk, fransk, tysk, russisk, spansk, italiensk, svensk og islandsk, og er planlagt for et 6-årigt kursus, men man kan med fornødne forkundskaber og evt. prøve gå ind på et ældre hold (f. eks. går realister og præliminarister ind på 5. års hold uden prøve), 5. og 6. år kan suppl. med en konversationstime og yderligere findes der spec. konversationshold som 7. års undervisning; 2) *handelsfag:* Bogføring, maskinskrivning og stenografi, 3) *de fleste fag suppleres* med en række foredrag, koncerter, besøg på museer, teatre, institutioner m. v. og udflugter. Desuden findes der elevklubber med alsidigt program, f. eks. opførelse af teaterstykker på originalsprog, udenlandsrejser og andre former for kammeratligt samvær.

Undervisningstid i vinterhalvåret: 2 × 2 timer ugtl. (begyndere i sprog og elever i maskinskrivning og stenografi dog 3 × 2 timer), i sommerhalvåret (kun fortsættere) 1 × 2 timer ugtl.

Alm. skolefag og centralfag (Den praktiske ungdomsskole):

Undervisningen, der for de fleste undervisningsformer er tilrettelagt for en 4-årig undervisning, omfatter: 1) *den manuelle linie:* Træsløjd, kajaksløjd, kanosløjd, bensløjd, bogsløjd og metalsløjd som centralfag, havebrug som centralfag (med emnerækkerne: Køkkenhaven, havearbejdet, frugthaven og prydhaven), 2) *den almene linie:* Dansk og regning som centralfag (hver med emnerækkerne: min by — mit sogn, mit land, mit hjem og mit erhverv), matematik, fysik, kemi og taleteknik, 3) *den gymnastiske linie:* Gymnastik som centralfag (praktisk gymnastik i forb. med forbindingslære, anatomi og fysiologi, første hjælp og sundhedslære — samt for viderekomne: Biologi og psykologi), 4) *den faglige linie:* Faglig dansk og regning, spec. beregnet for håndværkslærlinge — i samarb. med teknisk skole, 5) *den kombinerede linie,* hvor 2 el. flere af de nævnte undervisningsformer benyttes, som det f. eks. sker i samarb. med fagskolen for boghåndværk, og endelig 6) *en række former for supplerende undervisning:* Bøgers brug og biblioteksvejledning, sang, musik, daglig regnskabsførelse, besøg på museer og institutioner m. v., films- og lysbilledforedrag, koncerter og teaterbesøg, svømning, folkedans og om sommeren: Tennis, badminton; husdyrbrug og husbygning m. v.

Undervisningstid i alm.: 2 × 2—3 timer ugtl. (gymnastik s. c. dog kun 1 × 3 timer), daghold opr. efter behov.

Husholdning og madlavning:

Undervisningen, der er tilrettelagt som 5-årig, omfatter: Praktisk madlavning, bagning, rengøring, vask, rulning, strygning samt husholdningsregnskab, næringsmiddellære, syge- og barnepleje.

Undervisningstid i alm.: 2 × 3 timer ugtl., der findes enkelte dagkl. og kl. med 1 ugtl. undervisningsaften (beregnet for husassistenter).

Kjolesyning og boligudstyr:

Undervisningen omfatter 1) *kjolesyning,* tilrettelagt efter en 4-årig plan, for 4. års elever (fortsættere) er der adgang til undervisning i tilskæring og syning af børnetøj, 2) *boligudstyr:* med kl. i udstyrsbroderi, rammevævning og boliglære.

Undervisningstid: 1 el. 2 × 3 timer ugtl. eftermiddag el. aften.

Tegning:

Undervisningen omfatter tegning med blyant, kul, kridt, pen og maling efter afstøbninger, opstilling, model o. lign. — suppleret med diskussion, foredrag og museumsbesøg.

Undervisningstid: 2 × 2 timer ugtl.

Aftenhøjskolen:

Undervisningen er videregående for voksne (over 21 år) med modenhed og fornødne forudsætninger og er planlagt som foredrag, samtale og studiekredsarbejde og omfatter en række vidt forskellige emner: biologi, familiekundskab, filosofi, historie, kulturhist., kunsthist., litteratur, politik, psykologi, samfundslære, sang og musik, sociallovgivning, teater m. m. — suppleret med sammenkomster med foredrag, kunstnerisk underholdning, byvandringer, museums- og institutionsbesøg, teaterbesøg m. v. Flere af fagene er kombinerede.

Undervisningstid: 1 à 2 × 2—3 timer ugtl.

Fr. J.

»Københavns Kommuneskole« er medlemsblad for de to lærerorganisationer Københavns Kommunelærerforening (K. K.) og Københavns Kommunelærerindeforening (K. K. L.) og udkommer med c. 44 numre årligt på gnstl. 18 sider; oplag 1. jan. 1952 3750.

I 1907 udgav daværende kommunelærer N. Skarvig privat bladet Skoletidende som

»frit stillet organ særlig beregnet for den københavnske lærerstand«.

Fra nytår 1908 blev N. Skarvig den første redaktør af »Københavns Kommuneskole«, der blev udg. af K. K., siden 1921 sammen med K. K. L. Fra 1932 valgtes en medredaktør for K. K. L.

»K. K.«s redaktører vælges af medlemmerne, og dets opgave er og har altid været, i nøjeste samarbejde med foreningsledelserne at virke for den københavnske lærerstands interesser: økonomiske, fagligt-pædagogiske og tjenstlige, at orientere medlemmerne — og udadtil, overfor offentligheden, at slå til lyd for den københavnske lærerstands ønsker og krav.

Litteratur: »K. K.«-årg. 1908 ff. Chr. H. Biilmann: »Københavns Kommunelærerforening 1895—1945«.

K. D.

Københavns kommunes skolevæsen. Inden for dansk skole og skolelovgivning indtager Kbh.s k. s. en særstilling i kraft af et udstrakt selvstyre. Staden Kbh.s særlige privilegier skriver sig fra 1660-tiden som anerkendelse for indsatsen under stormen på Kbh., og fordi borgerne havde taget kongens parti mod adelen. Om noget skolemæssigt selvstyre er der dog selvsagt ikke tale, så længe der ikke med føje kan tales om et københavnsk, kommunalt skolevæsen. Den første ramme for et sådant kom samtidig med den kgl. skolean. som »reglement for borger- og almueskolevæsenet i Kbh. af 29. juli 1814«, efter hvilket byen fik egen skoledirektion med en del beføjelser, som dog ikke hævdedes nævneværdigt i praksis. Et virkeligt skoleselvstyre kommer først med »an. angående almueskolevæsenet i Kbh. af 20. marts 1844«, der medførte forenkling i direktionens sammensætning og ansættelse af Kbh.s første skoledirektør, den handlekraftige og fremragende administrator cand. phil. V. A. Borgen (1801—84), hvis første synlige resultat var opførelsen af byens ældste kommuneskole, Østre Betalingsskole, som i 1947 fejrede sin hundredårsdag under navnet Sølvgades skole. — Under dette selvstyre, som ikke siden har været anfægtet, har hovedstadens skole gennemgået en frugtbar udvikling. I dag markeres den lovgivningsmæssige selvstændighed ved, at Kbh. i folkeskolens to hovedlove: folkeskoleloven af 1937 og tilsynsloven af 1949, udover fællesbestemmelserne har sine særlige afsnit.

Skolevæsenets øverste ledelse ligger hos Kbh.s skoledirektion, der består af 10 medlemmer med stemmeret: Borgmester og rådmand for magistratens 1. afdl., hvorunder skolevæsenet hører, 4 borgerrepræsentanter og 4 skolenævnsmedlemmer. Som direktionens forretningsfører og øverste chef for den daglige ledelse er ansat en skoledirektør, der uden stemmeret deltager i direktionens forhandlinger. I møderne deltager endv., også uden stemmeret, en lærer som repræsentant for fælleslærerrådet.

Mens provinsbyernes fælleslærerråd omfatter byens samlede lærerpersonale, består det københavnske fælleslærerråd af 3 skoleledere, 3 lærerinder og 3 lærere. Dets erklæring skal indhentes i en række vigtige sager, og rådet har ret til selv at behandle ethvert spørgsmål skolen vedr. og derom indgive forslag til skoledirektionen. Rådets repræsentant i direktionen kan ikke overvære behandlingen af udnævnelser. — Hver af byens skoler har sit lærerråd. Lærerrådets beføjelser er af skoledirektionen fastlagt ved regulativ af 23. jan. 1950.

Gennem c. 100 år, indtil 1933, havde de til skolerne knyttede skolekommissioners indflydelse været dalende for til sidst slet ikke at spores. Med tilsynsloven af 1933 indførtes ved hver skole forældreråd (nu skolenævn), som blev obligatoriske i Kbh.

Det københavnske skoleselvstyre omfatter uden indskrænkning grundskolen, den eksamensfri mellemskole og aftenskolen, mens eksamensmellemskolen, realklasserne og de 4 kommunale gymnasier er underlagt pædagogisk tilsyn af undervisningsmin.s undervisningsinspektion for henh. mellem- og realskolen og gymnasierne. — Sognepræsten har ret til at overvære skolens undervisning i kristendomskundskab.

Kbh.s skoledirektør udnævnes efter indstilling fra magistraten (borgmestre og rådmænd) af borgerrepræsentationen, og udnævnelsen stadfæstes af kongen. Alle andre ansættelser og udnævnelser ligger helt i skoledirektionens hånd. — Siden 1919 har det været tradition, at direktørposten besættes med en folkeskolemand. I den øverste ledelse er endv. ansat 3 viceskoledirektører med hver sit skoledistrikt under sig. Også disse poster besættes iflg. traditionen med folk fra folkeskolen.

Den bevilgende myndighed har borgerrepræsentationen, som også stadfæster skoleplan og undervisningsplan og godkender planer til skolebygninger.

Den københavnske skoleordning omfatter en 5-årig grundskole, oven på hvilken ligger en 2-delt mellemskole: en 3- el. 4-årig eksamensfri mellemskole (de sidste to trin oprettes efter behov; 4. FM kl. findes kun ved få skoler og har lille elevtal) og en 4-årig mellemskole, sluttende med mellemskoleeksamen; hertil kommer realkl. og de 4 kommunale gymnasier. Lærerens timenedsættelse er i Kbh. ens for begge mellemskoleformer: dansk, regning, sprog: 3 timer = 4, religion, naturhistorie, fysik, geografi, historie: 4 timer = 5. Undervisningen er gratis. I mellemskolen betales en beskeden skoleafgift (s. d.). Efter den nye kgl. an. af 11. sept. 1952 vedr. overgang til EM-skolen, der åbner mulighed for overgang fra afslutningen af 3. FM-klasse til 3. EM-klasse, har direktionen besluttet efterhånden at afvikle det særl. kommunale præliminærkursus. Der er adgang til vederlagsfri undervisning på sta-

tens og hovedstadskommunernes kursus til studentereksamen.

Den 1. apr. 1945 fik Kbh. ny skoleplan og undervisningsplan. I skoleplanen udtales ønske om overgang til fællesundervisning, hvor lokaleforholdene tillader det, uden at skolegangsforholdene forringes for børnene. Da mangelen på skoler er skolevæsenets altoverskyggende problem, er fællesklassernes antal foreløbig ret beskedent. Den nye undervisningsplan indfører seksualbelæring inden udgangen af 7. skoleår ved en lærer el. en læge. Denne belæring er frivillig for hjemmene og lærerne. Endv. indføres i 1. FM.-kl. 1/2 års sløjd for piger og 1/2 års husgerning for drenge. Iøvrigt fastholder også denne undervisningsplan det hævdvundne princip med fuld metodefrihed for læreren.

Skolevæsenet havde den 1. jan. 1952: 66 alm. skoler, 1 forsøgsskole på Emdrupborg (s. d.), 4 gymnasier, 1 præliminærkursus, 8 særskoler, 1 heldagsskole for drenge og 1 for piger, 1 skole for smittefarlige, tuberkuløse børn (lukkedes i 1952).

Børnetallet var pr. 1. jan. 1952 81.101 (tilgang på 1 år 3404) fordelt på 2930 kl. Gennemsnitselevtal pr. klasse var 27,7 (eksempelvis nævnes grundskolen 30,5, EM-skolen 27,4, FM-skolen 26,8. Den enkelte skoles elevtal varierer ml. 400 og 2000.

Lærerpersonalet bestod 31. marts 1952 af 1281 lærere, 1239 lærerinder, 64 lektorer og adjunkter samt 229 pers. i højere lønkl. og 248 faste vikarer.

I stort omfang har skolevæsenet truffet foranstaltninger til hjælp for børn, som på et el. andet område er hemmede. Den vigtigste var oprettelsen af Skolepsykologisk kontor i 1937. Dette opfattes nu som en naturlig bestanddel af byens skolevæsen. Kontoret, hvortil er fast knyttet 14 psykologer (desuden medvirker 6 psykologer den halve dag), 3 psykiatere og 5 kontordamer, arbejder i første række sammen med hjemmene og skolerne, men har også forbindelse med børneværnet, Universitetets børnepsyk. klinik og hospitalernes psykiatriske afdl.

Hjælpeklassernes elevtal var 1886 fordelt i 127 kl. på 5 særlige hjælpeskoler. Læseklasserne havde 2512 elever, almindeligvis børn med normal intelligenskvotient. Opholdet i læsekl. varierer for det enkelte barn fra 1 til 6 år. Repetitionsklassernes 148 elever er fordelt på normalskolerne. En betydelig del vender tilbage til normalkl. efter 1 års forløb. Skolen for svagthørende børn, som har 104 elever, optager børn med hørelse for hviskestemme på 0,5 m på bedste øre. Samme bygning huser også taleskolens 79 elever, som lider af udtalefejl el. stammen. Svagsynsskolen har 83 elever. Børn, som efter korrektion med briller ikke opnår synsstyrke over 6/18 på bedste øje, undersøges af skolens øjenspecialist, som afgør, om de er egnede for optagelse. Observationsklasserne omfatter almindelige og pædagogiske klasser med ialt 77 elever, børn, som p. g. a. opførsel el. vanskeligheder ved at følge den alm. undervisning ikke har kunnet tilpasse sig. Heldagsskolerne (s. d.) administreres af skolevæsenet, men har eget tilsyn i forbindelse med børneforsorgen. Heldagsskolen for drenge har c. 125 elever og den for piger ca. 30 elever; skoletiden er fra 9—17 og børnene får daglig 3 måltider. Friluftsskolen, som har 132 børn fra 1. og 2. kl., er for svagelige, men ikke egentlig syge børn. Skoletiden er fra 9—16 med en times hvil i liggehal. Børnene får daglig 3 måltider, levertran og kulbuelys.

Skolesundhedsplejen varetages af 1 skoleoverlæge, 41 skolelæger, 5 speciallæger og 63 skolesundhedsplejersker og 2 kontormedhjælpere. Tuberkulosekontrollen omfatter både eleverne og skolernes personale. Til skoletandplejen er (1951—52) knyttet en skoleovertandlæge, 68 ansatte tandlæger, 57 klinikdamer, 3 tandteknikere samt kontorpersonale.

Som følge af lov om offentl. forsorg af 18. juni 1951 begrænsedes skolebespisningen til 6 mdr. årligt, fra 1. nov. til 31. apr. Herefter er der på de 6 første klassetrin adgang til valg mellem gratis skolefrokost el. mælk. 7. trin kan gratis få det sidste. Endv. kan skolelægen indstille børn over 6. klassetrin til gratis skolefrokost. I bespisningsperiodens sidste 4 måneder leveres der vitaminpiller til frokost og mælk. Ferie- og svagbørnskolonierne drives af de to københavnske lærerorganisationer, i langt overvejende grad for kommunens midler. Ved skolernes formidling skaffer »Komiteen for københavnske skolebørns landophold« årlig tusinder af børn feriepladser i landbohjem. »Gabriel Jensens ferieudflugter« (s. d.) ,hvis arbejde ledes af lærere, tager sig af hjemmeværende børn i sommerferien. Skoleeleverne kan gennem skolen få frirejse til og fra feriestedet.

En særskole af speciel karakter er Kbh.s kommunes sangskole (s. d.), hvis elever udtages blandt de sangbegavede drenge i skolernes 2. kl. Skolens kor, »Kbh.s Drenge- og Mandskor«, er ikke blot en værdifuld faktor i hovedstadens musikliv, men har også i sin forholdsvis korte levetid erobret sig en plads blandt tilsv. europæiske kor. Denne skole udbygges f. t. til gymnasium.

Ang. fortsættelseskursus s. Københavns kommunes aftenskole.

Som naturligt er, må en virksomhed af omfang og betydning som byens skolevæsen være en af de største udgiftsposter på stadens regnskab, og dog synes de årlige beløb pr. elev, i hvert fald i normalskolens afdl., ikke særlig store (regnskabsåret 1950—51): pr. elev i grundskolen 584 kr., FM-skolen 927 kr., EM-skolen 893 kr., real- og præliminærkl. 1149 kr., gymnasiekl. 1343 kr., repetitionskl. 846 kr., hjælpekl. 1455 kr., talekl. 1480 kr., læsekl. 1340 kr., svagsynskl. 2174

kr., klasser for svagthørende 1668 kr. og observationskl. 1807 kr. I samme regnskabsår androg skolevæsenets nettoudgifter — efter fradrag af tilskud fra staten og det fælleskommunale udligningsfond — ialt 33,7 mill. kr. el. sagt på en anden måde c. 1/9 af kommunens samlede nettoudgifter. K. D.

Københavns Maskinskole, opr. 1. jan. 1906, er en selvejende institution, i hvis direktion er indvalgt repræsentanter for ministeriet for handel, industri og søfart, Kbh.s kommune, Dansk Dampskibsrederiforening, Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund, Maskinmestrenes Forening, Metalarbejdernes Centralafdeling, Sammenslutningen af Arbejdsgivere indenfor Jern- og Metalindustrien i Danmark og skolens lærere.

Skolens formål er at undervise til de af stat og kommune påbudte eksaminer og prøver for vordende maskinmestre, maskinpassere, motorpassere, kedelpassere og elektro-installatører.

Skolen giver (1952) undervisning til flg. eksaminer og prøver:

1. Den almindelige maskinisteksamen: Dag- og aftenskole. Nye kursus påbegyndes først i jan. og aug. Undervisningshonorar: Aftenskole 33 kr. pr. md. for indtil 12 timer ugl., for over 12 timer og højst 20 timer ugl. 45 kr. pr. md.; dagskole 55 kr. pr. md. Varighed: Kombineret aften- og dagskole 1½ år, dagskole 1 år.

2. Den udvidede maskinisteksamen: Kun dagskole. Nye kursus begynder først i jan. og aug. Undervisningshonorar: 3 faggrupper 55 kr. pr. md., 1 faggruppe 28 kr. pr. md., varighed 1 år.

3. Elektroinstallatør-prøven for maskinister: Kun dagskole. Nye kursus begynder først i jan. og aug. Undervisningshonorar: 55 kr. pr. md., varighed c. 8 mdr.

4. Maskinpasserprøven: Kun aftenskole. Nye kursus begynder under forudsætning af tilstrækkelig tilslutning først i jan. og aug., undervisningshonorar: 25 kr. pr. md., varighed 5—6 mdr.

5. Motorpasserprøven: Kun aftenskole. Nye kursus begynder under forudsætning af tilstrækkelig tilslutning først i jan. og aug., undervisningshonorar: 25 kr. pr. md., varighed 5—6 mdr.

6. Kedelpasserprøven: Kun aftenskole. Nye kursus begynder 1. nov., undervisningshonorar 5 rater à 15 kr., varighed c. 5 mdr.

7. Elektroinstallatørprøven af 1952: Denne eksamen erstatter den kommunale elektroinstallatørprøve og højspændings-installatørprøven, til hvilke prøver der ikke påbegyndes ny undervisning. Dag- og aftenskole: Nye kursus påbegyndes først i aug. Undervisningshonoraret er endnu ikke fastsat. Varighed: dagskolen c. 10 mdr. og aftenskolen c. 3 år, begge med eksamen i juni.

Indmeldelse må finde sted senest 8 dg. før det respektive kursus' begyndelse i jan. dog senest 2. jan. Indmeldelsesgebyr 25 kr.

Statsunderstøttelse: Handelsmin. uddeler årligt, afhængig af bevilling på finansloven, understøttelse til elever, der forbereder sig til maskinisteksaminerne, maskin-, motor- og kedelpasserprøven samt til elever på dagkursus til elektroinstallatørprøven af 1952.

Disse understøttelser, som uddeles blandt de mest værdige og økonomisk dårligst stillede af ansøgere, andrager (1952): a) til elever, der forbereder sig til maskin-, motor- og kedelpasserprøven 50 kr. (Dog tilstås kun understøttelse til motorpassere, der har mindst 2 års håndværksmæssig uddannelse på et smede- el. maskinværksted), b) til elever, der forbereder sig til den almindelige maskinisteksamen 200—600 kr., c) til elever, der forbereder sig til den udvidede maskinisteksamen 240—320 kr. (Til den udvidede maskinisteksamen uddeles kun et mindre antal portioner, der tildeles elever, som er i særlig trang, og som har bestået den almindelige maskinisteksamen med godt resultat — mindst 80 points).

Understøttelse udbetales gennem skolen og fradrages månedsvis i skolebetalingen.

Dagskolens elever, samt eleverne til motor-, maskin- og kedelpasserprøven skal gennem skolen indsende andragende til ministeriet umiddelbart efter, at de har begyndt undervisningen på skolen. Herfra undtages dog elever på dagkursus til elektroinstallatørprøven af 1952, der må indlevere ansøgninger om statsunderstøttelse til skolens kontor inden 1. aug. forud for undervisningens påbegyndelse. Sidstnævnte elever kan efter anmodning herom til skolens kontor få tilsendt ansøgningsblanket.

Aftenskolens elever til den almindelige maskinisteksamen kan først ansøge om understøttelse, når de har begyndt undervisningen på mellemholdet.

Studielån og legater: a) Studielån: Dansk Dampskibsrederiforenings studielånefond har til formål i begrænset omfang at yde studielån til flittige og økonomisk vanskeligt stillede unge mænd, der ønsker at uddanne sig til skibsofficerer, f. eks. maskinmestre.

Lånene er rentefri og afdrages hurtigst muligt, efter at låntageren har fået hyre el. anden mulighed for indkomst. Det er en ærespligt for låntageren efter endt eksamen at søge ansættelse i skibe under Dansk Dampskibsrederiforening og der gøre tjeneste i mindst 2 år. Hvert enkelt lån må normalt ikke udgøre mere end højst 2000 kr., som udbetales i månedlige rater, der kan variere efter studietidens varighed. I ganske særlige tilfælde kan der ydes lån op til 3000 kr.

Ansøgningsblanketter, der i jan., marts, aug. og okt. md. udleveres på skolens kontor, kan inden udgangen af samme mdr. indleveres på kontoret. Ansøgninger om studielån kan først indleveres 2 mdr. efter, at undervisningen er påbegyndt. F. t. (1952) ydes kun lån til den alm. maskinisteksamen.

b) Legater: Dansk Dampskibsrederiforening yder efter skolens indstilling tilskud til uformuende og flittige elever, der læser til den almindelige maskinisteksamen. Anmodning om at komme i betragtning sker ved personlig henvendelse til skolens forstander el. inspektør, i almindelighed dog kun nogen tid efter undervisningens påbegyndelse.

Oplysninger om andre legater, der kan søges af skolens elever, gives ved henvendelse til skolens kontor. Man undlader dog ikke at henlede opmærksomeden på, at kun et forholdsvis ringe antal af skolens elever kan forvente at komme i betragtning ved uddeling af legaterne, ligesom disse i reglen kun uddeles til elever på dagskolen. M.

»Købmandshvile«, s. Højskole sp. 914.

Købmandsskolen, s. Handelsskolerne.

Købstadskoleordning, den for folkeskolen i købstæderne fastsatte skoleordning.

Folkeskolen i en købstad er ordnet på en af flg. måder:

1. 4-årig grundskole og 3-årig hovedskole (folkeskoleloven af 18. maj 1932, § 2, stk. 1).

2. 4-årig grundskole, 4-årig eksamensfri mellemskole og 4-årig eksamensmellemskole, der forbereder til mellemskoleeksamen efter lov nr. 62 af 24. apr. 1903. Til eksamensmellemskolen kan der være knyttet realkl., der forbereder til realeksamen. I den eksamensfri mellemskole behøver 4. mellemskolekl. ikke at oprettes i de skoleår, hvor der ikke melder sig mindst 10 elever til optagelse i klassen (folkeskoleloven § 2, stk. 1, § 3, stk. 1—2).

Den eksamensfri mellemskole kan oprettes ved en kommunes skolevæsen, uden at der samtidig behøver at oprettes en eksamensmellemskole. Findes der derimod en eksamensmellemskole ved en kommunes skolevæsen, har kommunen pligt til også at oprette den eksamensfri mellemskole (folkeskoleloven § 3, stk. 1).

3. 5-årig grundskole, 3-årig eksamensfri mellemskole og 4-årig eksamensskole (realskole), der forbereder til almindelig forberedelseseksamen efter kgl. an. af 1. juli 1944. I den eksamensfri mellemskole behøver 3. mellemskolekl. ikke at oprettes i de skoleår, hvor der ikke melder sig mindst 10 elever til optagelse i klassen (folkeskoleloven § 3, stk. 3).

4. 5-årig grundskole, 3- el. 4-årig eksamensfri mellemskole og 4-årig eksamensmellemskole, der forbereder til mellemskoleeksamen efter lov nr. 62 af 24. apr. 1903 (den københavnske ordning). Til eksamensmellemskolen kan der være knyttet realkl., der forbereder til realeksamen. I den eksamensfri mellemskole behøver 4. mellemskolekl. ikke at oprettes i de skoleår, hvor der ikke melder sig mindst 10 elever til optagelse i klassen (folkeskoleloven § 42, jfr. § 29 og cir. 9. nov. 1937 IV).

Indenfor samme købstad skal alle skoler være af samme form (folkeskoleloven § 2, stk. 1).

Ved bestemmelse på en landkommunes skoleplan kan der for en el. flere af kommunens skoler indføres købstadskoleordning, og skolen er i så fald underkastet de for købstadskolen gældende regler m. h. t. skolens ledelse og lærerlønningerne. Købstadskoleordning kan indføres alene for mellemskolen el. hovedskolen, for så vidt denne er en centralskole, hvis grundskole el. forskole har deres selvstændige ledere (folkeskoleloven § 2, stk. 3). Indførelse af købstadordning medfører ikke, at skolen nødvendigvis skal ordnes med en 4-årig grundskole og en 3-årig hovedskole el. 4-årig mellemskole, men den kan være ordnet i den for landsbyskolen foreskrevne form med en 3-årig forskole og en 4-årig hovedskole, når blot der oprettes et skoleinspektørembede og indføres købstadlærerløn efter lærerlønningsloven af 12. juli 1946, § 32 for lærerpersonalet.

M. h. t. undervisningen i den købstadordnede skole s. Grundskole, Hovedskole og Mellemskole.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter, 1944. G. H.

Köhler, Wolfgang (f. 1887), ty.-amer. psykolog, prof. og direktør for det psykol. institut i Berlin 1922—35. En af gestaltpsykologiens (s. d.) grundlæggere. Siden 1935 i U.S.A. prof. ved Swarthmore College. »Akustische Untersuchungen« (1905—15) indeholder bl. a. hans teori om tonernes vokalitet (vokal-lighed), »Intelligenzprüfungen an Menschenaffen« (1917) var resultatet af studier på Teneriffa under Den 1. Verdenskrig. Hans påvisning af chimpansers indsigtsfulde opgaveløsning og hensigtsmæssige brug af redskaber har fået betydning også for den menneskelige tænknings psykologi. I »Die physischen Gestalten in Ruhe und im stationären Zustand« (1920) undersøger K., som er uddannet fysiker, forskellige tilstandsformer af spændingssystemer, der virker som »organiserede helheder«, og hævder gyldigheden af de samme love i fysikken, fysiologien og psykologien. »Gestalt Psychology« (1929), omarbejdet som »Psychologische Probleme« (1933) indledes med en polemik mod behaviorismen. »The Place of Value in a World of Facts« (1938) giver hans opfattelse af værdiproblemet, og i »Dynamics in Psychology« (1940) søger han at behandle den nye dynamiske feltpsykologi som led i sin gestaltteori. Ths. K.

Køng folkehøjskole, s. Højskole sp. 915.

Kønssygdomme. *Syfilis* i barnealderen er som regel medfødt, d. v. s. overført fra moderen under svangerskabet. Sygdommen, som undertiden først giver sig til kende i skolealderen, kan angribe et hvilket som helst af legemets organer, hyppigst huden,

knoglerne, leveren, øjets hornhinde og de blivende tænder.

Medfødt Syfilis kræver altid en meget langvarig behandling. Det er vigtigt, at mødre, som tidligere har haft syfilis, bliver behandlet herfor under svangerskabet. Til behandling af spædbørn med medfødt syfilis findes 2 »Welanderhjem«, henh. i Kbh. og ved Sdr. Volstrup.

Gonorré kan under fødslen overføres fra moder til barn, hvorved der opstår en alvorlig øjenbetændelse.

Gonorré kan endv. overføres til småpiger ved anvendelse af badesvampe o. lign. fælles med gonorrépatienter (f. eks. moderen). Sygdommen giver sig til kende ved irritation omkring kønsdelene og udflod. Diagnosen stilles ved mikroskopisk påvisning af bakterierne.

Smittefaren ved k. ophører i reglen hurtigt, når pt. kommer under lægebehandling, hvorfor særlig isolation kun i undtagelsestilfælde er påkrævet. Fælles toiletartikler og håndklæder skal selvfølgelig altid undgås.

Iflg. lov af 4. juni 1947 om bekæmpelse af k. er enhver, som har mistanke om at lide af k. forpligtet til at underkaste sig undersøgelse og evt. behandling af en læge. Hvis en mindreårig mistænkes for at lide af k., har indehaveren af forældremyndigheden pligt til at sørge for, at barnet undersøges.

Undersøgelse og behandling kan foretages gratis hos embedslægerne el. på specielle kliniker som er oprettede bl. a. i Kbh., under særlige forhold også af de praktiserende læger. K. B-S.

For at hindre udbredelsen af kønssygdomme har straffeloven af 1930 i § 256 fastsat straf (evt. fængsel indtil 4 år) for den, der ved samleje el. andet kønsligt forhold udsætter nogen for at blive smittet med kønssygdom. I §§ 257 og 258 er der fastsat straf for at anbringe et barn, der lider af syfilis, til opamning hos en anden kvinde end dets moder, ligesom den kvinde, der lider af syfilis, kan straffes for at tage el. beholde en anden kvindes barn til opamning. Endv. straffes den, der anbringer et barn, der lider af en smittefarlig kønssygdom, i pleje hos nogen, der ikke er gjort bekendt med sygdommen.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

kønssædeligheden, Forbrydelser mod. I kap. 24 i straffeloven af 1930 er samlet en række bestemmelser om straf for sædelighedsforbrydelser. Iflg. § 216—218 straffes den, der mod en kvindes vilje skaffer sig samleje med hende, og straffen kan evt. stige til fængsel på livstid. Ligeledes er der (i § 219 og 220) fastsat straf for den, der er ansat ved et fængsel, opfostringshjem, sindssygehospital el. lign. og som har samleje med en der optagen person (mand el. kvinde), samt for den, som ved groft misbrug af en kvindes tjenstlige el. økonomiske afhængighed skaffer sig samleje med hende; er hun under 21 år, kan straffen stige til fængsel i 3 år.

Sædelighedsforbrydelser mod børn straffes i reglen strengt. Samleje med et barn under 15 år straffes efter straffelovens § 222 med fængsel indtil 6 år, og er barnet under 12 år, el. har der været anvendt tvang el. trusler, kan straffen stige til fængsel indtil 12 år. Med fængsel indtil 4 år straffes efter § 223 den, der har samleje med en person under 18 år, der er den pågældendes adoptivbarn el. plejebarn el. er betroet ham til undervisning el. opdragelse. Det fritager i disse tilfælde ikke for straf, at det er den unge, der provokerer; dette er derimod tilfældet ved bestemmelsen om straf for den, der under groft misbrug af en på alder og erfaring beroende overlegenhed forfører en person under 18 år til samleje. Der kan godt foreligge forførelse, selvom den forførte tidligere har haft et kønsligt forhold. I alle de nævnte tilfælde er andet kønsligt forhold end egentligt samleje strafbart med en nedsat straf.

Kønsligt forhold ml. personer af samme køn er strafbart under nogenlunde samme omstændigheder som foran nævnt. Kønslig usædelighed med en person af samme køn under 18 år straffes med fængsel indtil 4 år, men straffen kan dog bortfalde, hvis de pågældende er hinanden omtrent jævnbyrdige i alder og udvikling. Ved forførelse af en person af samme køn er aldersgrænsen 21 år.

Endelig kan anføres, at der er straf for den, der ved uterligt forhold krænker blufærdigheden el. giver offentlig forargelse. Efter denne bestemmelse straffes bl. a. ekshibitionister. Det er tilstrækkeligt, at handlingen er egnet til at krænke blufærdigheden, således at man straffer uterligt forhold overfor børn, selvom de mangler forståelse af handlingen. Samtykke fra personer under 18 år kan ikke fritage for straf. Endv. straffes den, der opfordrer el. indbyder til utugt på sådan måde el. stiller usædelig levevis således til skue, at blufærdigheden krænkes, offentlig forargelse gives el. omboende forulempes.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Kaalund Kloster skolehjem, s. Kostskoler.